

د پښتونانځ

— مورخ —
قاضي عطاء الله خان

يونانيو رسيدني پک ايکچنسي
خيبر بازار پيشور

عبدالله خان

پینتو تارخ

— مؤرخ —

قاضی عطاء اللہ خان

کتاب فروش امیری Amiri Book Shop

مرکز فروش کتب فارسی انجمن اسلامی

دفتر: خطاطی سیاسی و ادبی و عربی و ہندوستانی
پتہ: چوک شہر کابل موبائل: 070200114



یونیورسٹی بک ایجنسی
خیبر بازار پشینور

جمله حقوق بحق پبلشر محفوظ دي

ڪتاب پيژندنه:

د ڪتاب نوم	:	د پښتو تاريخ
تدوين و تاليف	:	قاضي عطاء الله خان (مرحوم)
دويم ځل	:	مارچ ۲۰۰۲
تعداد	:	يوزر ۱۰۰۰
د چاپ ځاڻ	:	جدون پرنٽنگ پريس خير بازار پيښور
بيعه	_____	



خير و نكي

يونيورسٽي بڪ ايجنسي

خير بازار پيښور

فون: 212534

فهرست

صفحه نمبر	عنوان	صفحه نمبر	عنوان
	(دويمه حصه)		(اوله حصه)
	په افغانستان باندې	۳	ديباچه
۲۹۴	د انگریزانو ورومې لام	۶	د پښتنو تاریخ
۳۵۹	اول باب		د پښتنو اصل نسل
۴۲۱	دویم باب	۷	او د هغوي وطن مالوف
۴۴۸	دریم باب	۲۴	د افغانستان فتح شوي ملکونه
۴۵۳	څلورم باب		د پښتنو او د هغوي
۴۹۲	پنځم باب	۴۰	د ملک حالات د ۱۶۲۲ء نه
۵۰۲	شپږم باب	۹۰	نادر شاه
۵۳۶	اووم باب	۹۶	د درانو د حکومت ابتداء
۵۶۱	اتم باب	۱۳۱	عهد تیمور شاه
	(دریمه حصه)	۱۴۰	زمان شاه
۵۷۱	اول باب	۱۵۸	شاه محمود
۵۸۱	دویم باب	۱۸۹	وزیر فتح خان
۵۹۸	دریم باب	۲۱۹	د بارکزو اقتدار
۶۱۳	څلورم باب	۲۳۰	حبیب الله خان
۶۳۴	پنځم باب		د حکومت ایران په
۶۵۴	شپږم باب	۲۵۶	هرات باندې حمله
۶۶۲	اووم باب		
۶۶۸	اتم باب		



صفحا نمبر	عنوان	صفحه نمبر	عنوان
	(خلورمه حصه)	٦٩٧	نهم باب
		٧١٤	لسم باب
٩١٦	ديباچه	٧٤٠	يوولسم باب
٩١٩	اول باب	٧٥٠	دولسم باب
٩٣٩	دويم باب	٧٦٩	ديارلسم باب
٩٥٢	دريم باب	٧٨٠	خوارلسم باب
٩٦٦	خلورم باب	٧٨٦	پنخلسم باب
١٠٧	پنخم باب	٧٩٣	شپارسم باب
١٠٢٠	شپږم باب	٨٠٤	اوولسم باب
١٠٣٥	اووم باب	٨٠٨	اتلسم باب
١٠٤٧	اتم باب	٨١٩	نولسم باب
١٠٥٤	نهم باب	٨٣٣	شلم باب
١٠٦١	لسم باب	٨٤٢	يوويشتم باب
١٠٦٩	يوولسم باب	٨٦٨	دويشتم باب
١١١٠	پناه گزين او شرونكي	٨٧٩	درويشتم باب
		٨٩١	خلير يشتم باب
		٨٩٥	پنخويشتم باب



"د سر خبرې"

د قاضي عطاء الله "د پښتنو تاريخ" - د پښتانه د تاريخ - په تاريخ كښې - د تاريخ دوئم كتاب دے چې يو پښتون په پښتو ژبه ليكلے دے. تاريخ مرصع د افضل خان خټک د پښتنو د تاريخ ورومې داسې كتاب وو چې ددې خاورې او په دې خاوره اوسېدونكي پښتون پښتنو ته د هغوئي پخپله مورنۍ ژبه پښتو كښې وليكه. دا يو ډېر اهم تاريخي پېش رفت وو په دې چې تاريخ مرصع د پښتون د تاريخ د هغه عصر په باب له يو قوي اندورني شهادت يو اهم سند او ماخذ هم دے. د تاريخ مرصع د دوباره يا تېدو نه وړاندې د پښتنو په حقله يا د دوئي د قام د تاريخ په حواله ډېرې تېروتنې رامنځ كښې شوي وې. كله چې انگرېزانو د پښتون اولس په تاريخ د تحقيق د كار شروع وكړه نو تاريخ مرصع ئې د يو اهم بنيادي دستاويز په حيث د تيرې نه رڼا ته راووبستو. داسې د پښتنو په تاريخ، د دوئي په اصل نسل د تحقيق او څېړنې كار يو نوے او اصل رنگ اخستل شروع كړل.

د افضل خان خټک د "تاريخ مرصع" او قاضي عطاء الله "د پښتنو تاريخ" تر مېنځه او وړاندې نور د اهميت وړ د تاريخ كتابونه هم وو لكه تاريخي ابراهيمي د ابراهم بېټني خلاصة الانتصاب، د حافظ رحمت خاني، عهد بنگش د مفتي ولي الله فرخ آبادي، تواريخ خورشيد جهان د شېر محمد گنډاپور، تاريخ سلطاني د سلطان محمد خان باركزي، حيات افغاني د ډپتي حيات خان پوپلزي، او داسې نور، ولې هغه په پښتو ژبه كښې نه وو ليكلي شوي. يو بل اهم كتاب د احمد علي كهزاد د افغانستان پخوانې تاريخ هم ليكلے شوے وو چې اصل په فارسي او ترجمه ئې پښتو كښې شوې وه. ولې هر كله چې د كهزاد تاريخ د قام اولس نه زيات د پښتانه د زوړ ټاټوبي پخپله د ماقبل تاريخ د زمانې په واقعاتو او تحقيقاتو بناوېه دې سبب دغه كتاب هم د پښتانه د تاريخ يو اهم او بنيادي دستاويز خو دے. ولې د پښتون قام د وجود او تاريخي واقعاتو خصوصاً د نژدې ماضي ذكر نه لري. په فارسي ژبه ليكلے دغه تاريخ ښاغلي محمد يونس مراد، ښاغلي عتيق الله معروف، ښاغلي غلام جيلاني جلالي او ارواښاد ښاغلي قيام الدين خادم او نورو عالمانو په پښتو ترجمه كړے دے. د افغانستان "پخوانې تاريخ" د تاريخ د دورو او د معلوم تاريخ د واقعاتو په ځانې د تاريخ هغه ادوار څېړلي دي چې پښتانه لاد يو قام

په هېټ نه وو پېژندلې شوي او نه د پښتانه د نوي تمدن اثار پکښې برخېره شوي وو. نو ځکه:

د قاضي عطاء الله تاريخ په پښتو ژبه د پښتنو دوئم تاريخ دے. چې يو پښتون په داسې وخت کښې ليکله دے. چې د دوئي په تمدن، کلتور او تاريخ يو ځلې بيا لرې خورې شوي وي.

پښتون قام که د صديو د شمېر د وخت نه هم ډېر پخوا يو پېژندلې او د ښاغلي تمدن څښتن قام و او په يوويشتمه صدي کښې پښتون قام بيا ټولې دنيا ته خپل شناخت قامي خصوصيت نوم او خاوره هم ورښکاره کړل او هم ئې احساس ورکړو. ولې د تاريخ په بيلا بيلو ادوارو کښې دا قام او دا اولس په اراده په مصلحت د دنيا د نظر نه پټ هم ساتلې شوي دے. او که ښکاره کړي شوي هم دے. نو بېخي د يو غلط تصوير په رنگ کښې پېش کړي شوي دے. ددې عمل ډېر اسباب دي. سياسي هم، نفسياتي هم، تعصبي هم او تاريخي هم.

پښتون قام د دنيا په تاريخ، نړيوال کلتور او تهذيب ژور اثرات مرتب کړي دي. په دې چې د يو سپېڅلي او ښاغلي تاريخي کردار حامل اولس پاتې شوي دے. ولې بيا هم د ډېرو سياسي مصلحتونو له مخه ددې قام اصل کردار د تاريخ له نظره د پټولو ناولې کار شوي دے او کېږي.

د يو روايت تر مخه دغه مذموم کار له ټولو وړاندې د هند مغلي دربار کړي ؤ. مغل په خپلو درباري نام نهاد مؤرخينو د پښتنو داسې تاريخونه وليکل. چې دا دروند او ښاغلي قام د هند د محکوم اولس تر نظره سپک څرگند کړي. دا يوه سياسي حربه وه. په دې چې په هند کښې د اسلام رڼا هم پښتنو خوره کړې وه او د هند نه يوازې د اسلامي تمدن د سازولو معماران پښتانه وو د هند په عمومي تهذيب هم ژور پښتني اثرات پرېوتلي وو. د هند د خلقو په ذهن کښې د پښتون يو خصوصي تصوير ساز شوي وو. د خپلو کړو وړو. ذهني صلاحيتونو او تر دې چې د ډېرو معاشرتي و اصلاحي کارونو په سبب هم او د مذهب او سياست پخپله د پښتنو بادشاهانو د تنگ نظري او تعصب نه پاک کردار هندوستانيانو د بادشاهت او حکومت د پاره لکه چې پښتانه اصل، قابل او فطري حاکمان تصور کول. کله چې مغل خاندان د هند حکومت له پښتانه ځينې و ترورولو. نو د اولس د ذهن نه د دغه تصور ختمولو د پاره ئې درباري مؤرخان کښېنول. چې د پښتانه د اصل نسل په باب له د ځانه افسانې وليکي. او هندوستانيان چې د ذات د اصل په باره

کښې ډېر سنجيده فطري او نفسياتي رويه لري د هغوئي په نظر کښې د اصل نسل له رويه پښتون سپک وگرځوي.

کله چې دغه قسمه تاريخونه ليکل شروع کړې شول نو حقيقي پښتنو ددې د جواب د ليکلو په غرض د پښتانه د اصل نسل پخپله تحقيقات پيل کړل د خان جهان لودهي چې يو ښاغلی پښتون وو. د مغل دربار د يو اهم منصب خاوند او په امراؤ کښې د يو لوړ حيثيت څښتن ؤ. د مغل د سپک نظري او د پښتون د سپکاوي د ازالې د پارې د حقيقي تاريخ د ليکلو د کار سرپرستي او حوصله افزائي په دې لړ کښې يو تاريخي قدم دے.

د نعمت الله هروي تاريخ مخزن افغاني لکه چې د مغلو د تاريخ د څېړې د وړاندو کار جواب دے. حيات افغاني او تواريخ خورشيد جهان هم د پښتنو په باب له د ذکر وړ تاريخونه دي. ولي مخزن افغاني تر ډېره وخته د راتلونکيو مؤرخينو ماخذ پاتې شوی دے.

پښتانه د تاريخي الميو له کبله اکثر په تياره کښې پاتې شوي دي. يا په تياره کښې ساتلي شوي دي. نو ځکه د ليک لوست او د تعليم او تعلم کار په دوئي کښې ډېر کم پاتې شوی دے. او بيا يوه داسې ژبه چې د دوئي مورنۍ ژبه نه وه. نو علمي کارونه او تاريخونه اکثر په فارسي ژبه کښې ليکلي شوي دي. او په فارسي پوهېدل او پوهول گران وو. نو ځکه افضل خټک د ستر خوشحال خان نمسي د خپل نيکه د تحريک په نتيجه کښې په يو داسې دور او داسې حالت کښې هم د پښتانه تاريخ په پښتو ژبه کښې وليکلو چې فارسي د دربار ژبه هم وه. او د تعليم ذريعه هم. او افضل خان خټک پخپله هم د مغل دربار سره وابسته ؤ. ولي خپل خانداني روايات ورته بيا هم له هر څه غوره ښکارېده.

يو وخت داسې هم راغلو. چې پکښې نه يواځې تاريخ مرصع ورک شو. د پښتو د تحريک د زرین دور ټول آثار د تيارو گوټونو ته لاړل. يا د پښتنو په تاريخ هغه تيرې بيا پېر وکړو. کومه چې وخت په وخت په دې اولس د دوئي د ناپوهۍ له سببه راځي. په دغه تيره کښې ډېر څه له نظره پناه هم شو او پناه هم کړې شو. او په پښتنو که څه هم بيا او بل احسان مستشرقينو وکړو. چې د تحقيق نوي وروڼه ئې پرانستل. د پښتنو په تاريخ ئې هم گټه ور تحقيقات وکړل. خو هغوئي ددې خاورې خلق نه وو. د تاريخ واقعاتو او حالاتو تجزيه ئې هغه رنگ نشوه کولې لکه څنگه چې ئې ددې خاورې خپل وگړي کولې شي. نو

په يو بل دور کښې قاضي عطاء الله د پښتنو تاريخ د يو تاريخي ضرورت له مخه وليکلو. اگرچې دا تاريخ هم په هغه ورځو کښې وليکلې شو چې کله تاريخ دانۍ او تاريخ د سائنس درجه پوره تر لاسه کړې نه ده. ولې تاريخ آرټ هم نه و. او د آرټ کومې نمونې چې د مغلو يا نورو تاريخونو کښې ښکارېدې. هم د هغو د صحت او درستولو په غرض په پښتو کښې تاريخ ليکل ضروري وو. خو دا هم حقيقت دے. چې تاريخ د علم يوه اهمه څانگه په دغه ورځو کښې هم وه. نو قاضي عطاء الله چې يو ستر عالم. تاريخ پوه او ملي مبارز هم ؤ. هغه د آزادۍ د تحريک يوزره وراو اهم مجاهد هم ؤ. او د خدائي خدمت گار تحريک په سر خېلانو کښې ؤ. نو په ډېرو نامساعدو حالاتو کښې ئې دا اهم کار تر سره کړو. د قاضي عطاء الله مقصد د پښتانه د تاريخ او د تاريخي کردار اصل او روښانه څېره ښکاره کول وو. پښتون ته د خپلې نژدې ماضي هغه حالات او واقعات ورڅرگندول وو. چې پکښې د هغه د حاکميت او حکومت، د هغه شان و شوکت پوره په آب و تاب ښکارېده. دا د ځان د پېژندنې د تحريک يو اهم مقصد ؤ. نو ځکه "د پښتنو تاريخ" کښې اهم مقامات هم هغه دي. کوم چې د پښتون د تاريخ په باب له د واقعاتو صحيح جاج دے.

د پښتنو د اصل نسل په باب له پوره تاريخي فېصله تر اوسه نه ده شوې. د بيلو بيلو مؤرخانو بيلې بيلې نظرې دي. قاضي عطاء الله د پښتون د اصل نسل په باره کښې د بني اسرائيل د نظرې حامي دے. او قاضي صېب مرحوم نه پس ته هم دغه نظريه مؤرخينو منلې ده. ولې دغه موضوع ځان ته يو بحث دے.

د قاضي عطاء الله مرحوم تاريخ يو ډېر اهم دستاويز هم دے. او د پښتانه د تاريخ په باب له يو گټه وړ او ارزښتناک سند هم دے. ددې کتاب ارزښت ډېر زيات دے. ولې څنگه چې د پښتو د کتابونو قسمت دے. ددې اهم تاريخ د شائع کېدو. نه زر پس دا د ورکې تياري ته لارو. دا خطره راپېښه شوه چې که دا سر دو باره په وخت شائع نه کړې شي. نو دا به هم د پښتو د نورو اهمو کتابونو په شان داسې ناياب شي. چې د پښتو طالب علم او د تاريخ طالب علم به ورپسې په تياره گوټونو کښې لاس او پښې وهي. د ميا فضل منان علمي او ادبي خدمات د چا نه پټ نه دي په ډېرو ناساز گارو حالاتو کښې ارواښاد ميا فضل منان د پښتنو ليکوالو حوصله افزائي کړې ده. د پښتو د ادب په فروغ او اشاعت کښې چې څومره کار ميا صېب مرحوم کړې دے. هغه به د ژبې او د ادب په تاريخ کښې مدام ستايلې شي. ميا صېب مرحوم يو کلک پښتون وو. د پښتو او پښتون

سره د هغه مينه او اخلاص د انتها تر حده ؤ. دېر پښتانه عالمان اديبان او شاعران د هغه ددې مينې گواه دي.

او بيا په خصوصي توگه ميا فضل منان مرحوم د پښتنو د تاريخ پحقله د يو مخلص او سنجيده فکر خاوند ؤ. د پښتنو د تاريخ ليکلو او د اشاعت په کار کښې چې ميا صېب مرحوم کومه دلچسپي لرله. د هغې کۀ يو شهادت هم وړاندې کؤو. نو هغه د ميا بهادر شاه ظفر کاکاخېل معرکته الارا کتاب "پښتانه د تاريخ په رڼا کښې" نومې کتاب دے. د دومره ضحيم کتاب اشاعت او بيا په داسې حالت کښې چې د پښتو خريداران په وړو کښې د مالگې برابر وو. ولې ميا فضل منان مرحوم د خپلې مينې د اظهار په توگه دغه اهم او ضحيم د تاريخ او د پښتانه د تاريخ شاهکار کتاب شائع کړو. او داسې ښکاري چې د څۀ مالي منعت د پاره نه بلکې د پښتنې جذبې د تسکين په خاطر ئې د مينې د جنون يوه تقاضا پوره کړې ده. د ميا فضل منان مرحوم د پښتو د ادب تاريخ او د نورو علمونو د اشاعت د تاريخي کارنامو ذکر که راواخستۀ شي. نو دا خبره به دېره اوږده شي. ولې د دوست محمد خان کامل مرحوم د تاريخ مرصع د تاليف او تدوين د کار د اشاعت خبره بيا هم دېره ضروري ده. د پښتو دغه ضحيم ترين کتاب چې تر اوسه پورې د پښتو له ټولو غټ کتاب دے. دومره چې يو تن ئې په گرانه اوچتولې شي. او کۀ د اخستلو خبره کؤو نو اخستل ئې د هغې نه هم گران پرېوځي. دغه اهم تاريخ هم ميا فضل منان په هغه جذبه او مينه شائع کړے ښکاري. چې اوس ئې دوباره اشاعت که هر څو د وخت دېر اهم ضرورت دے. خو دېره ستره سرمايه کاري هم غواړي د دومره دېرې سرمائې په لگښت دومره اهم کتابونه شائع کول بې د مينې نه بل څۀ کېدے شي.

د ميا صېب خامن د خپل محترم پلار دغه روايت ته د دوام ورکولو په غرض او د ميا صېب مرحوم د تحريک په مخ د بوتلو په مقصد د قاضي عطاء الله مرحوم دا اهم کتاب د "پښتنو تاريخ" دوباره په ښکلي اهتمام چاپ کړو. دا کۀ يوې خوا ته د خپل پلار مشن سره خلوص دے. نو بل خوا د هغوئي خپله مينه هم ده. او د خپلې ادارې د پښتو د اشاعتي روايت پالنه هم ده.

الله تعالی دې وکړي چې پښتانه دې کتاب "د پښتنو تاريخ" ته په مينه هر کله اوواڼي. او داسې پذيرائي ئې وکړي چې د ميا فضل الله، ميا عبيدالله، ميا انعام الله او ميا رضوان الله د خپل خانداني روايت پرې حوصله اومومي.

زه پخپله د ميا صېب د خامنو په دوه رنگه مننه کوم يو خو په دې چې د پښتو دومره اهم تاريخي دستاويز نه يواځې د کتاب په صورت کېښې بيا محفوظ کړو په دې هم چې په دومره ښکلي اهتمام او گټه اې سره چې په يو جلد کېښې رايو ځانې کړو. ځکه چې وړاندې څلورو جلدونو کېښې وو. يو يا دوه جلدونه به ياتېدل او نور به اکثر د بې غورۍ له کبله ورکېدل. اوس به دغه پرېشاني طالب علما نو ته نه پېښېږي.

او بله شکريه چې په دې ادا کووم چې په دې اهم تاريخي کتاب چې زما په منډه منډه ليکلي دا يو څو کرښې ځانې کړې. خو په منډه منډه ليکل راباندې هم ميا صېب وکړل

د ميا صېب د خامنو په نرمۍ اصرار هم هغه تاثير او خاصيت لري. کوم چې د ميا صېب مرحوم فضل منان په سختۍ او درشتۍ کېښې وو. د ميا صېب فضل منان دوستانو هغه ته د هغه د سپين زړه توب د سختۍ له ويرې انکار نشو کولې. او د هغه د خامنو ته د هغوئي دوستان د نرمې پستې او مينه ناکې لهجې د تاثير له مخه انکار نه شي کولې. بيا هم زه د خپل گران دوست ميا فضل الله او د هغه د وروڼو ډېره ډېره مننه او تشکر کوم. چې زما دا يو څو په بيره بيره ليکلي الفاظ چې ددې جوگه وگرځول. چې د قاضي عطاء الله په شان ستر عالم او د تاريخي شخصيت څښتن د پښتنو د تاريخ شاهکار کتاب د "د پښتنو تاريخ" کېښې د سر د خبرو په هېڅ ځانې شي

پروفېسر ډاکټر راج ولي شاه خټک

دياچه

هسي خو د ډيري زمانې نه زما دا شوق وه چې زه د خپل پښتون قام تاريخي حالات راجمع کړم او د يو کتاب په شکل کښې ئ قام ته پيش کړم خو په صوبه سرحد کښې د قومي تحريک جاري کيدو او په دې تحريک کښې زما شرکت زما دا شوق نور هم تيز کړو. ځکه چې د يو قوم د ذلت او د تباهي نه د بچ کولو دپاره د هغې قام تاريخ يو زبردست سامان دى. يو قام چې د پريوتې حالت نه د پورته کيدو په طرف روان شوى دى نو د پخوانو تاريخ په دې کښې ډير زيات مدد کړى دى. په دنيا کښې هر يو قام صرف د خپلو مشرانو د ښو کارنامو نه عبرت او سبق اخلي. او مخکښې تگ ته تيار پوي. د تاريخ د مطالعې نه ثابته ده چې د نورو قامونو په شان زمونږ د پښتون تاريخ هم ډير شاندار دى. خصوصاً د قومي ازادۍ دپاره چې پښتنو کومې قربانۍ کړي دي د غير ملکي حکومتونو مقابله چې خومره پښتنو کړي دي دا که د نورو قومونو نه زياتې نه وي نو کمې خو هرگز نه دي. نو ځکه زما دا ارزو ده چې خپلو پښتنو وروڼو ته د خپلو پخوانو مشرانو د ژوند حالات پيش کړم او په دې صورت د خپل قام د يو لوى خدمت په کوشش کښې کامياب شم. مگر د داسې کار دپاره فرصت او وړگارتيا ډير ضروري غيز دى. او زه د ناورگارتيا په وجه تر ډيري مودې په دې مقصد کښې کامياب نه شوم. تر دې چې د کال ۱۹۳۱ء په دسمبر مياشت کښې انگرېزي حکومت زمونږ سياسي جدوجهد برداشت نه کړې شو نو عام خدائي خدمتگار خو ئ د سرحد په مختلفو جيلونو ورننه ايستل او مونږ څلور کسان يعنې فخر افغان خان عبدالغفار خان، ډاکټر خان صاحب، سعدالله خان (د ډاکټر صاحب مشر زوى) او زه ئ د خپلې صوبې نه ډير لرې د هندوستان په جدا جدا جيلونو کښې بنديوان کړو. خو مياشتې خو مونږ بالکل ځان ځان له وسيدو خو بيا زه او سعدالله خان د بنارس په سنټرل جيل کښې يو ځامې شو. دغه وخت ماته يو وړد فرصت حاصل شو او ما د خپلې زړې ارزو د تکميل دپاره بسم الله ووي. دا کتاب ليکل مې شروع کړل خو دا معلومه خبره ده چې د يو تاريخي کتاب ليکلو دپاره د تاريخي کتابونو مطالعه ډيره ضروري وي. او د يو قيدي په حيثيت د کتابونو دپاره زه د جيل د افسرانو د مدد محتاج وم. زه دا نه وایم چې د جيل افسرانو زما مدد نه کولو مگر هر يو کتاب راپيدا کول د هغوي دپاره اسان کار نه وه. بهر حال کوم کتابونه چې هغوي مهيا کړل شو، هغوي ماته راوړسول او ما خپل کار شروع کړو. په دې موقع زه د خپل عزيز رفيق سعدالله خان ډير زيات ممنون يم چې زما ئ ډير زيات مدد کړى دى. بلکې اکثر مضامين به ما وې او هغه به ليکل، يواځې ليکل به بلکې د کتابونو په مطالعه کښې ئ هم ما سره ډير لاس کړى دى. څه وخت چې مونږ د جيل نه راغلو نو زه بيا ډير سخت ناورنگاره شوم او د کتاب مسوده هم دغسې پرته وه. آخر ما

فیصله و کړه چې ځان له کتاب چاپ کیدل خو ډیر وخت غواړي نو ښه به دا وي چې دا کتاب زمونږ په قومي اخبار "پښتون" کېنې په قسطنو سره چاپ شي. "پښتون" دا سلسله جاري کړه او ډیرې میاشتې په هره پرچه کېنې به درې څلور صفحې چاپ کیدلې خو وروستو زما دا طریقه خوښه نه شوه. "پښتون" زما تاریخ ته څلور صفحې وقف کړې وې او دا پرواه یې نه کوله چې یو بحث دې په یوه موزونه موقع ختم شي بلکې چې صفحې به پوره شوې نو که بحث به بالکل نیمګړې وه خو قسط به په هغه ځای ختم کیدو. آخر ما د دې کتاب اشاعت په "پښتون" کېنې بند کړو او ډیره موده بیا هم دغسې مسوده پرته وه. ماته ډیرو دوستانو او د تاریخ شوقیانو چا چې په "پښتون" کېنې څه حصه لوستې وه، خواهش ظاهر کړو چې که دا کتاب ځان له چاپ شي نو قام ته به ترې ډیره فائده ورسې. خوزه دې ته کله وزګاریدې شوم. آخر په ۱۹۴۲ء کېنې مونږ بیا ولیو شواو د پښور په سنټرل جیل کېنې بنديوان کړې شو. دغه وخت ما بیا غنیمت وګڼلو، اراده مې وکړه چې زړه مسوده راوغواړم ځکه چې هغه ډیره صفاته وه نظر ثاني پرې وکړم او صفای کړم. دا مسوده د "پښتون" مدیر سره پرته وه ما د هغه نه راوغوښته او د نوي سر نه مې بیا د هغې ترتیب شروع کړو. دا ځل زما ملګري خان امیر محمد خان، کامدار خان مرحوم، منفعت خان... وغیره وو. نو دې صاحبانو ما سره کافي امداد وکړو او مسوده مې صفا کړه خو د جیل نه د راوتو سره سم ماته بیا د وزارت کار حواله شو چې په دې کېنې سر ګرولوته هم سړې وزګاریدم نه شي. نو ډیره موده مسوده هم دغسې پرته وه ما هر څومره چې خواهش لرلو چې دا کتاب دې ډیر زر چاپ شي خوزه بې وسه وم. ما د "پښتون" مدیر عبدالخالق صاحب خلیق ته ووي چې د دې کتاب په چاپ کولو کېنې زما مدد وکړه. خلیق صاحب وعده وکړه او دا د هغه د مدد نتیجه ده چې د "پښتون" تاریخ ورومېنې جلد شائع شه او امید دی چې د دې کتاب نور جلدونه هم ډیر زر شائع شي. زه دا دعوی نه کوم چې دا تاریخ بالکل مکمل دی. زه چونکې په خپله افغانستان ته تلې نه یم نو په دې کتاب کېنې د کلو او علاقو نومونه که بعضې غلط وي نو دا دې زما قصداً غلطې نشي ګڼلې دا به زما مجبوري وي. دغسې شاید چې بعضې واقعات مې د حقیقت نه خلاف لیکلي وي نو د دې ذمه واري هم په هغه مؤرخینو ده د چا د تصنیفاتو نه چې ما اخذ کړې دي. بیا هم ما په خپل وس کوشش کړې دی چې کمزوري او ضعیف روایتونه د نظر نه وغورځولې شي او کوم روایتونه چې ماته قوي ښکاریدل هغه صحیح وګڼلې شي. زه د کتابونو نومونه دلته لیکل ضروري نه ګڼم د کومو نه چې ما فائده اخستې ده، ولې چې هغه په کتاب کېنې په خپل خپل ځای لیکلي شوي دي. دا کتابونو چونکې اکثر انګریزانو لیکلي دي ممکنه ده چې هغوي پکېنې د خپلې سیاسي پالیسۍ لحاظ کړې وي بعضې واقعات یې غلط ښودلي وي نو زه په دې خبره د خپلو تمامو پښتنو نه او خصوصاً د افغانستان د پښتنو وروڼو نه

معافي غوارم چي هغوي دي دا زما پاليسي نه گني او په دغه ليکلو دي ما معذور وگني.
 د پښتنو تاريخ ډير وړد دے ما صرف د پښتنو تاريخ دويم دور يعني د کال ۱۶۲۲ء نه
 تر ۱۸۷۹ء پوري راخستے دے. ورومبه دور هغه دے چي د محمود غزنوي نه شروع شوم
 دے او د شير شاه سوري او بهلول لودي پوري رارسيدلے دے د هغې نه پس دويم دور شروع
 شوم دے چي د هغې تاريخ ما وليکلو. فقط.

عطاء الله

د پښتنو تاريخ

د تاريخ لوستو يواځې دا فائده نه ده چې د سړي په معلوماتو كښې اضافه وشي خلق ده ته د يو عالم په حيثيت وگوري بلكې لويه فائده د تاريخ دا ده چې په لوستونكي كښې د شجاعت، بهادري، رښتياؤ ته د رښتيا او باطلو ته د باطل ونيلو صفتونه پيدا كړي. د تاريخي كتابونو د مطالعې نه د سړي حوصله او همت زياتيږي د لنډ ناموس كارونو ته يې شوق پيدا كيږي. د بدو كارونو او د بد ناموسي د كارونو نه يې نفرت پيدا كيږي د ملك او قام سره يې مينه پيدا كيږي. د صبر، استقلال او احتياط صفتونه پكښې پيدا كيږي غرض دا چې د زرگونو واعظانو نه بهترين وعظ تاريخ دى.

ځكه خو الله تعالى په قرآن شريف كښې د پخوانو خلقو د تاريخي حالاتو وړدي وړدي قصې بيان كړي دي چې مسلمانان د هغو نه عبرت واخلي. د نيكي په لار روان شي او د بدو كارونو نه لاس واخلي. تاريخ هريو ډير فائده مند دى خو خاص د خپلو مشرانو د حالاتو چې په سړي كوم اثر كيږي هغه د پردو خلقو د تاريخ نه نه كيږي. په يو عرب كښې قومي جذبه هله پيدا كيږي چې هغه د خپلو عربو مشرانو تاريخي حالات ولولي او يورپين د خپلو يورپينو مشرانو د تاريخ نه فائده اخستې شي.

زمونږ د پښتنو دا ډيره بدقسمتي ده چې خپل تاريخ نه لرو مونږ ته هميشه د پردو خلقو د تاريخ درس راكيدى شي او د خپلو مشرانو د حالاتو نه ډير كم خبريږو. حال دا چې پښتون قام په تاريخ كښې د چانه وروستو نه دى. د پردو حكومتونو مقابلې چې څومره پښتو كړې ده شايد چې ډيرو كمو خلقو كړې وي. مگر چونكي زمونږ د تعليم واكې د غيرو خلقو په لاس كښې دي نو زمونږ تاريخ هم په تياره كښې پروت دى. آبرييل قاضي عطاء الله خان صاحب د ډيري ستايني لائق دى چې هغه د خپل قيمتي وخت يوه لويه حصه دې فائده مند كار ته وركړه او د "پښتنو تاريخ" يې وليكلو. اميد كيدى شي چې پښتانه به دې قابل قدر كتاب ته په سر سترگو ځامې وركړي او پښتون بچې بچې به د دې كتاب نه مستفيض شي. دغسې د سرحد د حكومت فرض دي چې دا بهترين كتاب د تمامو سركارى لائبريرو دپاره واخلي او په نصاب تعليم كښې هم دي كتاب ته ځامې وركړي ولې چې په كومه نيكه اراده دا كتاب ليكلې شوى دى هغسې ترې پښتون قام فائده واخلي. بس.

عبدالخالق خلیق

۱۸ اگست ۱۹۲۷ء

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ د پښتنو اصل نسل او د هغوي وطن مالوف

د پښتنو د اصل نسل متعلق مختلف روایتونه دي. مستشرقین یورپ د هغوي د اصل نسل متعلق مختلف رائے لري او هم په دغه وجه په یو خاص فیصله کن نتیجه نه دي رسیدلي. د دې برخلاف د پښتنو خپلو مؤرخینو دا بیان کړی دی چې پښتون قوم په اصل کښې د یهودیانو د هغه لسو قبیلو اولاد دی کوم چې بخت نصر په بیت المقدس باندې د حملې کولو په وخت د هغه ملک نه سره د نورو یهودیانو خارج کړي وو. د یهودیانو دا لس قبیلې د هغوي د قول مطابق وسط ایشیا ته راغلې او د غور په غرونو کښې آبادې شوې او څه عربو ته لاړې او د مکې شریفې په خواو شا کښې آبادې شوې. د دې لس قبیلو د نیکه نوم د مؤرخینو د قول مطابق "افاغنه" وه او په دې وجه د هغه اولاد د افغان په نوم مشهور شه. په دوی کښې بعضې مؤرخین وائي چې دا افاغنه د ابراهیم علیه السلام د بي بي هاجرې په نمره کښې یو نمره دی او د حضرت اسمعیل علیه السلام د اولاد نه وه. مگر بعضې دا وائي چې افغان د ارمیا زوی وه او ارمیا د طالوت علیه السلام چې د بني اسرائیلو بادشاه وه (او په قرآن شریف کښې هم په دویمه پاره کښې دویم سورت بقره آیت ۲۴۷ کښې د هغې ذکر شوی دی) زوی وه. دا قبیلې د رسول الله صلي الله عليه وسلم تر مبعوث کیدو پورې بدستور په خپل زور مذهب یهودیت باندې قائمې وې. حضرت خالد رضي الله عنه چې یو مشهور صحابي وه هغه هم د دغې افغان قبیلې نه گنلې شي چنانچه د رسول الله صلي الله عليه وسلم په زمانه کښې هر کله چې خالد رضي الله عنه مسلمان شو نو هغه خپلو عزیزانو ته چې د غور په غرونو کښې د قدیم الایام نه اباد وو د اسلام قبولولو دعوت ورکړو. ولې دوی د اسلام قبولولو نه ورومې یوه جرگه د قیس نومې یو پښتون د مشرۍ د لاندې د اسلام د مذهب د مطالعې او په هغې باندې د پوهیدلو دپاره دربار رسالت ته ولیږله. رسول کریم صلي الله عليه وسلم د دې جرگې ډیر قدر او عزت وکړو او قیس له یو د ملک عبد الرشید خطاب ورکړو. دې ټولې جرگې هم په هغه ځای اسلام قبول کړو او رسول کریم صلي الله عليه وسلم هغوي ته ډیره دعا وکړه. او یو څو عرب مبلغین یې ورسره د تبلیغ دپاره واستول. او تقریباً څلویښت کاله کښې دا ټولې قبیلې مسلمانې شوې.

بعضې مؤرخین د پښتنو د یهودي النسل کیدو کښې دا واقعہ هم بیانوي چې څه وخت نادر شاه (شاه ایران) په هندوستان د حملې کولو په غرض پېښور ته راوړسیدو نو د یوسفزو مشرانو هغه ته د تورات یوه نسخه چې هغه په عبراني ژبه کښې لیکلې شوې وه پیش

کړه او نور هم ډیر داسې څیزونه یې ورته ښکاره کړل چې کوم به د ورومېنې زمانې یهودیانو په خپلو عبادتخانو کېنې استعمالول. چنانچه کوم یهودیان چې د نادر شاه په فوځ کېنې شامل وو هغوي دا ټول څیزونه وپیژندل او د هغوي یهودي النسل کیدل یې تسلیم کړل.

په دې سلسله کېنې د عبدالله خان هراتي چې یو پښتون مؤرخ دی رایې هم قابل غور ده. هغه وائي چې طالوت علیه السلام د یهودیانو بادشاه وه د هغه دوه زامن وو چې د یو نوم افغان وه او د بل نوم جالوت. افغان د پښتنو د قوم نیکه وه او په دې وجه هغوي د افغانانو په نوم مشهور شول. د داؤد او سلیمان علیهما السلام د بادشاهۍ نه پس (چې هغوي د طالوت علیه السلام جانشینان وو) د یهودیانو قوم کېنې خانه جنگي شروع شوې او دا د بخت نصر تر وخته جاري وه او بخت نصر په بیت المقدس باندې قبضه وکړه او اويا زره یهودیان یې قتل کړل بیت المقدس یې وړان کړو او پاتې شوي یهودیان یې د بابل ښار نه بندیوان بوتلل. د دې نه پس د افغان قبيله د خپلې ویرې نه د جویه ملک ته وتښتیدله او په عربو کېنې ابادې شوه. چونکې دا ملک ډیر شگلن او بې آب و گیا وه او د هغوي د څاروو گزاره په هغه کېنې نه کیده په دې وجه هغوي د هندوستان په لوري روان شول. عبدالله خان مخکېنې وائي چې "چې د ابدالیانو قبيله په عرب کېنې پاتې شوه او د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په زمانه خلافت کېنې هغوي خالد بن ولید رضي الله عنه (چې مشهور صحابي وه) سره خپلولي وکړه. په دې وجه د ابدالیانو په عربو کېنې زور زیات شو لیکن کله چې عربو ایران فتح کړو نو ابدالیان په دې نوي فتح کړي ملک کېنې اباد شول او د فارس او کرمان په صوبو باندې یې قبضه وکړه تر دې پوري چې چنگیز خان په ایران باندې چپاؤ وکړو نو د هغه د ظلم او زور زیاتې نه ابدالیان تنگ شول او ایران یې پرېښودو او د مکران، سند او ملتان په لاري هندوستان ته راغلل ولې په دې ځای کېنې هم د دغې ملک خلقو پرې نه ښودل جنگونه یې ورسره وکړل او د کوه سلیمان څیگو غرونو ته یې وروښل. د ابدالیانو کوه سلیمان ته په راتلو سره د افغانانو ټول قومونه متفق شول. په دې زمانه کېنې د افغانانو څلویښت قبيلې وه او د هغوي د ټولو نیکه افغان د طالوت علیه السلام زوی وه. د دې برخلاف بعضي مؤرخین وائي چې افغان اصلي پښتو لفظ نه دی دا د عربي لفظ دی هر کله چې عربو دا ملک فتح کړو نو پښتو ته یې د هغوي د بې اتفاقو، جنگ جگړو او په جرگو کېنې د ډیر شور کولو په وجه افغان لفظ استعمال کړو. افغان لفظ د "افغان" نه وتلی دی چې په عربي کېنې شور ته وائي. په مستندو تاریخونو کېنې لفظ افغان د پښتنو د قوم دپاره اول ځلې د سلطان ابو سعید مرزا (۱۳۱۶ء) په زمانه کېنې مؤرخینو استعمال کړی دی او عام طور باندې دا لفظ د پښتنو دپاره د شاه عباس اعظم (چې د ایران یو لوی بادشاه په ۱۵۸۷ء کېنې تیر شوی دی) په زمانه کېنې استعمال شوی دی.

نعمت الله چې د پښتنو د قام يو مشهور مؤرخ وه هغه په خپل کتاب کښې وائي چې د پښتنو د اصل نسل په حقله مستند کتابونه او روايتونه څکه نشته چې هر کله موسي عليه السلام په فرعون باندې بره حاصل کړو او د بيت المقدس او شام ملک ي ترې واخستو نو بيا د هغې نه پس بخت نصر په بني اسرائيلو حمله وکړه هغه د هغوي ټول ملک لاندې کړو بيت المقدس ي لوتې لوتې کړو او هغوي ي د ملک نه وشرل. د دې نه پس بني اسرائيل در په در کله په يو ملک او کله په بل ملک کښې، کله په غرونو او کله په سمه کښې د کوچيانو او خانه بدوشو خلقو په شان وسيدل. نه خو په هغوي کښې څه علمي لياقت پاتې شو او نه مذهبي. د تاريخ نويسي د هنر نه هغوي بالکل نااشنا شول او کوم علوم و فنون چې هغوي د خپلې خود مختاري او حکومت په وخت کښې حاصل کړي وو هغه هم ټول د هغوي نه هير شول. علاوه د دې نه چونکې د هغوي د خاندان نه بادشاهي او حکومت هم لارلواو په هر قام کښې د علومو فنونو ترقي هله پسته کيږي چې هغه قوم خود مختار او حاکم وي. په دې وجه هم په بني اسرائيلو کښې د تاريخ د ليکلو او د خپل قام د واقعاتو د قلم بند کولو قابليت او شوق پاتې نه شو.

نعمت الله بيا وړاندې ليکي چې سره د دې چې د پښتنو د اصل نسل متعلق تاريخي کتابونه نشته مگر د ډيرو زړو روايتونو نه چې سينه په سينه په خلقو کښې راغلي دي دا ثابته ده چې د ابن يمين بن يعقوب عليه السلام يو نمسې وه چې د هغه نوم قيس وه د هغه ټول پدري جانداد صرف څلور گډې وې. د قيس يو ډير ښکلې زوى وه چې د هغه نوم سارول وه ولې چونکې هغه په قدو قامت کښې دنگ لوړ وه له دې کبله به ي هغه ته طالوت ونيل. طالوت د دې څلورو گډو د خړولو نه علاوه يو خر هم ساتلې وه او د دريائې نيل نه به اوبه هم په ده کور دپاره راوړې. يو ځل دا شان چل وشو چې د طالوت نه په دې څلورو گډو کښې دوه گډې ورکې شوي او هر کله چې هغه په خپلې ورکې پسې تلاش کولو نو د لاوي قبيلې يو ځوان سره چې اسمعيل ي نوم وه هغه له مخه له ورغې. اسمعيل چې څه وخت طالوت وليدو نو سمدستي ي په تيلو د هغه سر غوړ کړو دې تيلو په لړ ساعت کښې د طالوت په سر باندې د يو تاج شکل اختيار کړو. اسمعيل هغه ته بيا سلام وکړو او ورته ي ووييل چې ته اوس د بني اسرائيلو بادشاه شوي. سارول د دې نه پس د لاوي په قبيله کښې دوه ودونه وکړل د يوې بې بې نه د هغه يوه لور پيدا شوه چې بيا وروستو په داود عليه السلام باندې واده شوه. د داود عليه السلام دولس وروڼه وو او دې د ټولو نه کشرى وه. د داود عليه السلام او د هغه وروڼه د خپل قوم بني اسرائيل د طرف نه د عمالقه قوم مقابله کښې ډير په شجاعت او بهادري سره جنگي خدمات ادا کړل. چنانچه د دې خدماتو په بدل کښې طالوت د خپل حکومت د يوې لويې حصې انتظام داود عليه السلام ته وسپارلو. داود عليه السلام خپل اختيارات او مشري دا

شان په انصاف او ایماندارۍ وچلول چې په خلقو کېنې ئ نوم پیدا کړو او د طالوت د مرګ نه پس هغه د طالوت په ځای د بني اسرائیلو بادشاه شو. د طالوت د مرګ نه ډیره لږه موده پس د دې دواړو بیبيانو نه د هغه په یو وخت کېنې دوه زامن پیدا شول د یو نوم برکيا او د بل نوم ارميا کینودۍ شو داؤد علیه السلام د طالوت کونډو بیبيانو سره ډیر ښه سلوک وکړو. برکيا او ارميا د خپل شجاعت، بهادری او عدل و انصاف په وجه دومره ښه انتظام پخپلو خپلو علاقه کېنې قائم کړو چې د ملک د یو ګوټ نه تر بله ګوټه د هغوي د قابلیت او د لیاقت نوم خور شو. د هغوي د کمالاتو او د نیکو خصلتونو د کبله داؤد علیه السلام ولګیدو نو برکيا ئ خپل وزیر اعظم او ارميا ئ خپل سپه سالار مقرر کړل. د هغوي د خوش خلقۍ عدل و انصاف، د بهادری او د علم و فضل په وجه عام رعایا ته د حد نه په اورته زیاتي خوشحالي حاصله شوه. تجارت آمدورفت کاروبار او زراعت لس چنده ترقي وکړه او په خلقو کېنې هر طرف ته امن و امان او دولت پیدا شو. څه زمانه پس برکيا او ارميا دواړو ودونه وکړل او دواړو له خدای یو یو زوی ورکړو. برکيا د خپل زوي نوم آصف او ارميا د خپل زوي نوم افغانه کینودو.

برکيا او ارميا په خپل خپل وخت باندې وفات شول. د داؤد علیه السلام د مرګ نه پس سلیمان علیه السلام د هغه زوی د بني اسرائیلو بادشاه شو. هغه د برکيا او ارميا زامن د خپل خپل پلار په عهدو مقرر کړل. افغانه ته علاوه د فوخ د سپه سالاری نه سلیمان علیه السلام د بیت المقدس د ابادولو کار هم وسپارلو چنانچه د افغانه په ژوندون کېنې د بیت المقدس ابادیدل سر ته ورسیدل. د دې نه پس الله تعالی د آصف او د افغانه په کورونو باندې ډیر برکت وکړو. د آصف اتلس او د افغانه څلویښت زامن پیدا شول. او دوي بیا تر دې پورې زیات شول چې د سلیمان علیه السلام د وفات کیدو په وخت کېنې د دې دواړو د قبیلو هومره طاقت منده او لویه قبیله په ټولو بني اسرائیلو کېنې بله نه وه. د دې نه پس عمرونه تیر شول او بیا بخت نصر د شام په ملک باندې قبضه وکړه هغه په بني اسرائیلو باندې په زور بت پرستي او شرک کول غوښتل او خپل ځان ئ په هغوي باندې د خدایي درجې ته رسولو. ولې افغانه قبیلې د هغه د خدایي نه انکار وکړو او هغه سره ئ ډیر جنگونه او مقابلي وکړې د بخت نصر زور ډیر وده او آخر د ډیر زور ظلم نه پس هغه څه بني اسرائیل خو د شام نه وشړل او څه ئ په خپل رعیت کېنې شامل کړل.

د بني اسرائیلو شړونکې قبیلې څه خو کوهستان غور ته او څه کوهستان فیروزه ته راوتښتیدلې او د آصف او افغانه ټولې قبیلې په دې غرونو کېنې ابادې شوې. په دې غرونو کېنې به هغوي د دې ملک کافرانو او مشرک باشندو گانو سره همیشه جنگونه کول. او ورو ورو ئ د هغوي نه ټول ملک صفا کړو او هغوي ټول ئ نیست و نابود کړل. او هم په دا

شان دا قبيلي ورځ په ورځ زياتيدلې او د خپل زور او طاقت او د بهادري په وجه د دې غرونو نه هغوي کوهستان کابل، قندهار او غزني طرف ته راخواره شول. د ملک شام نه د راتښتيدلو په وخت څه بني اسرائيل د عربستان ملک ته هم راغلل ځکه چې هغوي دا خيال وکړو چې که چرې داؤد عليه السلام او د سليمان عليه السلام د لاس اباد شوي د خداي کور زمونږ د لاس نه ووتو نو پکار دي چې د ابراهيم عليه السلام بنا کړي د خداي کور ته ورشو. هم په دې نيت هغوي عربستان کښې د مکې شريفې په خوا و شا کښې اباد شول او د يو خداي عبادت ي شروع کړو. د سليمان عليه السلام د وفات نه پنځلس سوه کاله پس د حضرت محمد صلي الله عليه وسلم ظهور وشه. د هغوي د نبوت د ظهور نه نهه کاله پس خالد بن وليا رضي الله عنه چې يو لوی صحابي او د بني اسرائيلو د قوم يو لوی سردار وه او د "خالدي افغانانو" نيکه گنلې شي (خالدي افغانان د بنگېنو قبيلې ته وائي) هغه د غور پښتنو ته يو خط وليکلو چې په هغې کښې ي د محمد صلي الله عليه وسلم د نبوت خبر هغوي ته ورکړې وه. هر کله چې د خالد خط دوي ته راوړسيدو نو د غور د پښتنو يو څو مشران سمدستي د مدينې منورې په لوري روان شول. د پښتنو د دې جرگې مشر قيس نومې يو سرې وه چې هغه شجره طالوت عليه السلام سره اووه ديرش پښتونو نه پس يو ځاي کيږي. هر کله چې د جرگه مدينې منورې ته راوړسيدله او د رسالت مآب صلي الله عليه وسلم په حضور کښې حاضره شوه نو سمدستي ي په هغوي باندې ايمان راوړو. رسول الله صلي الله عليه وسلم د دې جرگې ډير قدر او عزت وکړو هغوي ته ي ډيره دعا وکړه او د عبراني په ځاي ي هغوي له عربي نومونه کښيښودل. چنانچه قيس له ي عبدالرشيد نوم کښيښود او د ملک خطاب چې د بني اسرائيلو ټول قوم د عبدالرشيد نيکه طالوت عليه السلام له ورکړې وه هغه هم رسول الله صلي الله عليه وسلم په خپله ځله مبارکه عبدالرشيد له ورکړو. هر کله چې د پښتنو دا جرگه د نبي کریم صلي الله عليه وسلم نه واپس رخصتيدله هغوي عبدالرشيد له يو بل لقب د "بطان" ورکړو دا لفظ د شام د خلقو په ژبه کښې سينگاونه وائي. د دې لقب نه مراد دا وه چې عبدالرشيد د خپل قوم د خلقو سينگان وي. هر کله چې عبدالرشيد د غور غرونو ته واپس راوړسيدو نو هغه د خپل قوم مشري او رهنمائي په داسه شان وکړه چې لږه موده کښې هغوي ټول مسلمانان شول. قيس عبدالرشيد له خالد رضي الله عنه خپله لور هم په نکاح کښې ورکړه چې د هغه نه عبدالرشيد له خداي تعالي درې زامن ورکړل. د ټولو نه د مشر زوي نوم سراين د دويم ي بتن او د دريم نوم ي غور غشت کښيښودو. د قيس د دې درې وارو زامنو دومره ډير او پيدا شو چې هر يو د يوې لويې لويې قبيلې نيکه شو. د سراين دوه زامن وو د يو نوم خرش او د بل قرشبون وه. د شرخبون پنځه زامن وو او د دې زامنو نه د ابداليانو، (درانو) د تړي

شیرانو او خطران یا کتیران قبیلې پیدا شوې. د قرشون د اولاد نه د یوسفزو، محمدزو، خلیل مومند، داؤدزي او گگیانو قبیلې پیدا شوې. د غرغشت درې زامن وو او د هغوي نه د کاکرو، وزیرو، شیتک، توري، ختک، افریدی، شینواري قبیلې جوړې شوې.

خلاصه د دې ټول بحث دا ده چې د پښتنو مؤرخینو په خیال کښې پښتانه بني اسرائیل دي. د پښتنو عام عادتونه، شکل و شباغت او طرز معاشرت هم د بني اسرائیلو په شان دی. او دا وخت هم د پښتنو په ملک کښې د بعضې بعضې کلو او غرونو نومونه د بني اسرائیلو د کلو او غرونو د نومونو په شان دي چنانچه خیبر چې د عربو په ملک کښې د یهودیانو د استوګنې مشهور ځای وۀ د پښتنو په وطن کښې هم د افریدو او د شینوارو وغیره د یو علاقې نوم دی. صدوم چې د قوم یوسفزي د یوې علاقې نوم دی. هم په دې نوم د بني اسرائیلو هم یو ښار مشهور وۀ. دغه شان لفظ جلیل او جلاله د گیلې نه راوتلي دي چې د فلسطین د یو مشهور جهیل نوم دی. دغه شان کوه سلیمان د سلیمان علیه السلام چې د یهودیانو یو لوی بادشاه او پیغمبر وۀ په نوم باندې مشهور دی. عربو به هم په ابتداء کښې پښتنو ته سلیماني وئیل. پښتنو د خپل ځان دپاره همیشه پښتون لفظ استعمال کړی دی.

مستشرقین یورپ کښې د سرولیم جونز Sir William Jones هم دا رای ده چې غالباً پښتانه د یهودیانو د نسل نه دي. مگر نور یورپین مستشرقین د پروفیسر داران آف خارکوف Dorn of Kharkov او دي آنریبل ماؤنټ سټورټ الفنسټن The honourable Maunt Stuart Elphenstone وغیره دا رای چې د پښتنو د اصل نسل څه صحیح پته نه لگي ځکه چې دا قوم د ډیر عمر نه د غور او د سلیمان په غرونو کښې (په مؤخر الذکر سلسله کښې د افغانستان ټولي جنوبی غرونه شامل دي) اباد وو. فرشته هم دا وائي چې دا قوم د موجوده افغانستان په شمال مشرقی غرونو کښې په نهمه صدی کښې اباد وۀ. دا د عربو د ساماني خاندان د بادشاهانو د حکومت د لاندې وۀ ولې د دې قوم کومه حصه چې په غرونو کښې وسیده هغه د همیش دپاره د ټولو بادشاهانو نه خودمختاره او خودسره وه.

د پښتنو قبائل

د پښتنو قبیلې په دوو غټو حصو کښې تقسیم دي. د مغربي افغانستان پښتانه او د مشرقی افغانستان پښتانه. د مغربي افغانستان د پښتنو لویې لویې قبیلې دا دي :

(۱) ابدالي

(۲) غلجي

(۳) ترین

(۴) بریخي

(۵) کاکړ

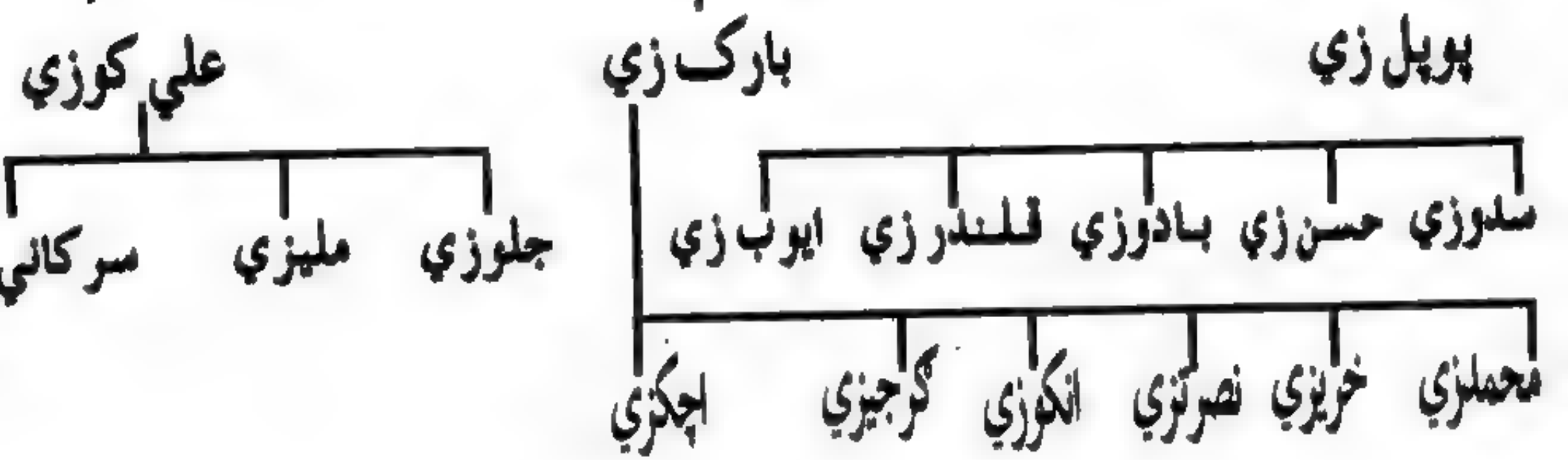
(۶) ناصر

(۷) وردگ

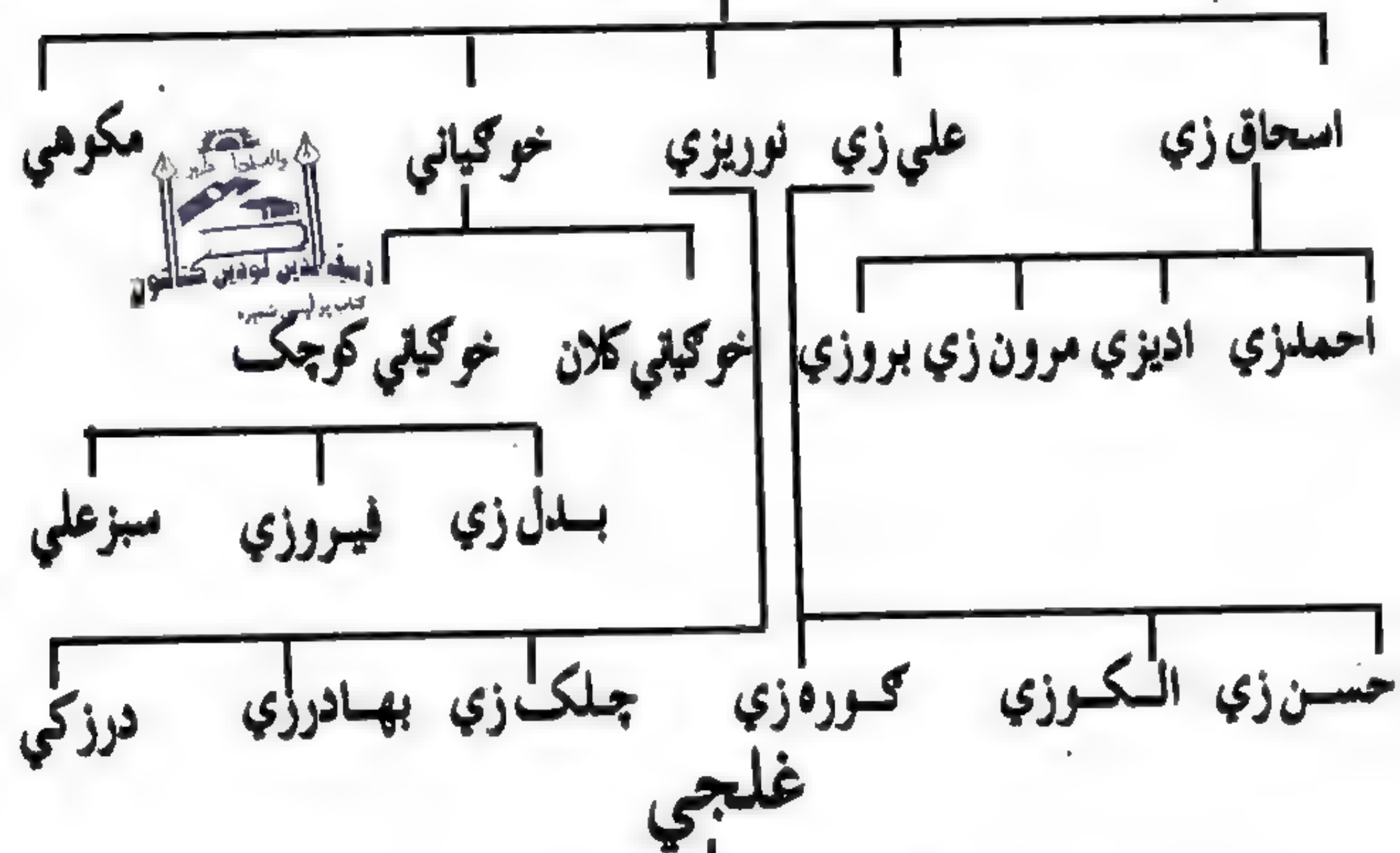
(۸) پاونده

د ابداليانو موجوده نوم درانۍ دى او دا نوم د دې قبيلې ورومېي زلمي احمد شاه ابدالي چې په كال ۱۷۴۷ء كېني تخت نشين شوى وۀ ايښى وۀ او په خپله ئ د شاه در دران لقب اختيار كړى وۀ. ابدال چې د سراين زوى وۀ او د دې قبيلې نيكة وۀ د هغه صرف يو زوى وۀ چې نوم ئ ترين وۀ د ترين دوه زامن وو يو زيرك او بل پنجپاه. د زيرك نه درې تپې جوړې شوې او د پنجپاه نه پنځه. د زيرك نه چې كومې تپې جوړې شوې دي د هغې شجره داده :

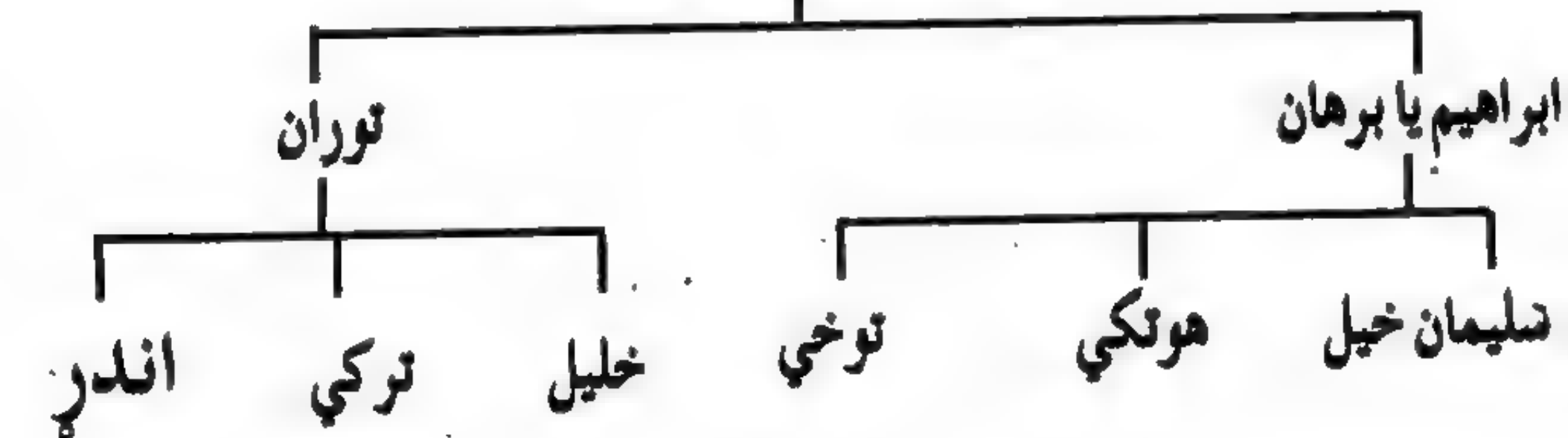
زیرک



پنجپای



ابراهیم یا برهان



د ابراهيم يا برهان په قبائلو كښې علي خيل او اسحاق هم شامل دي. د سليمان خيلو بيا دوه شاخونه دي په يو شاخ كښې قيصر خيل او اسماعيل زي دي چې د غزني سهيل په نمرخاته اباد دي بل شاخ كښې سلطان زي يا ستاني زي او بل احمد زي دي. شيرپا هم د غلجو قبيله ده چې په كوه دامن او د دريائے كابل قطب غارې باندې ونيروي خروتي قبيله هم د غلجو شاخ دے. مشرقي افغانستان كښې بر دراني او دامانيان دي.

بر دراني

بر مومند، افریدی، شنواري، اورکزي، گگياني، يوسفزي، اتمان خيل، ترکلاني، خليل، کوز مومند، محمدزي، داؤد زي، بنگش، ختک. دا قبيلې په هغه ملک كښې ونيروي چې د هغه قطب قبلي ته د هندو کش غرونه او مشرق ته ی دره سنده او سهيل ته ی د مالگې درنگ او د كوه سليمان سلسله ده.

دامانيان

په دامانيانو كښې جاجيان، توريان، عيسي خيل، شيتک، بنوخي، دور، خوستيان، مروت، وزير، شيراني، زمري، دولت خيل، گنده پور، مياں خيل، بابر او ستورياني هم پكښې شامل دي. دولت خيل، ميان خيل، بابر او ستورياني د لوهاني په نوم هم بللے شي او خيسوريان هم په دامانيانو كښې گنلے شي. د دولت خيلو نه قبلي ته توري، ميانې او بيتني دي. د دامان علاقه د مالگې د درنگ نه چې واخلي نو د سلسله كوه سليمان په خوا خوا كښې سهيل طرف ته په وړدوالي كښې او پلنوالي كښې عين تر دريائے سنده تلې ده. د دريائے سنده په خوا كښې كوم خلق چې اباد دي په هغوي كښې اكثر خلق بلوچ دي. د دې قبائلو نه علاوه نور هم ډير قبائل په افغانستان او د هغې په مفتوحه ملك كښې اباد دي لكه اُزبك، ايماک، هزاره، قزلباش، ايرانيان، بلوچ، عرب، تاجک، سره كافر او نوري ډيري غير معروف قبيلې چې د هغوي ذكر په دې مقام په تفصيل سره كيدل مشكل دي.

ابداليان (درانيان يا دراني)

دا وخت د ابداليانو د قبيلې قوم بارکزي او بارکزو كښې د محمدزي كور په افغانستان كښې برسر حكومت دے. دا قبيله په افغانستان كښې د خپل شمار او د حكومت په وجه يوه زوروره او مضبوطه قبيله ده.

د درانيانو قبيلې علاقه تخميناً څلور سوه ميله وړده او قريباً اووه شلې ميله پلنه ده. د دې علاقې د قطب حد د هندو کش، د كوه بابا، د كوه سفيد او د كوه سياه هغې حصې سره جنگيدلې ده چې په كومه كښې هزاره او ايماک اباد دي. د دې علاقې د قبلي حد د ايران

سرحد سره جنگيدلې دى او قبله په سهيل باندې ئ د سيستان صحرائي علاقه ده چې د بلوچستان سرحد سره يوځای کيږي. د سهيل حد ئ د شوره بک او خواجه عمران غرونه دي دا غرونه د دوى د علاقې او د ترينو او د کاکړو د علاقې په حد باندې پراته دي. نمرخاته طرف ته ئ د غلجو ملک دى. د دې علاقې رقبه د انگلستان د ملک د رقبې يا د هغې نه څه لږه زياته ده. دا علاقه د غرونو نه ډکه ده او د سيندونو د خوازمکې ډيرې زرخيزې دي. هلمند، فراه رود، خوش رود، او ارغنداب په دې علاقه کې مشهور سيندونه دي. د هلمند سيند سهيل طرف ته د گرم سیر علاقه ده او د کرشک نه تر سيستانه پورې پراته دي.

د درانو د علاقې قبلي خواته زمينداور وائي، دا علاقه ډيره زرخيزه ده او قطب په قبله باندې د سياه بند غرونو سره جنگيږي. د سياه په غرونو کې ډيرې يخې يخې درې دي چې د وښو نه ډکې وي. د سياه بند غرونه اگر چې د تيموني ايماکو ملکيت دى مگر دراني گلبانه په اوږې کې دې علاقې ته ورځي. د قندهار نه چارچاپيره ملک هم ښه زرخيز دى او د ارغنداب د سيند نه ډيرې ولې د دوى ملک اوبه کوي. د قندهار تماکو ډير مشهور دي. د درانو د علاقې قطب په نمرخاته د خواجه عمران غرونه دي چې پکې د درانو تپه اچکزي و سيږي. د خواجه عمران د غرونو سهيل طرف ته د طوبي غرونه دي چې د هغې په مغربي حصه کې هم اچکزي و سيږي. او مشرقي حصه ئ چې تر ژوب پورې پراته دي د کاکړو ده. د خواجه عمران د غرونو قطب په نمرخاته د مرغې کلې دى. احمد شاه درانې په کال ۱۷۷۳ء کې هم په دې کلي کې وفات شوى و.

د درانو نه ورومې حکومت د غلجو په قبيله کې و او احمد شاه ابدالي د درانو ورومې بادشاه و. احمد شاه درانې پوپلزم و او په پوپلزو کې سدوزم و. چې د درانيانو د قبيلې مشر کور دى. پوپلزي زيات تر شهر صفا کې د ترک په غرونو کې و سيږي. شهر صفا خلويښت ميله د قندهار نه په نمرخاته پروت دى. څه سدوزي په قندهار کې و سيږي او لږ ډير د قندهار د علاقې په قطبي غرونو کې هم و سيږي. په کال ۱۷۳۱ء کې څه وخت چې نادر شاه (د ايران بادشاه) د هرات محاصره وکړه او ډير سخت جنگ نه پس ئ هغه ښار فتح کړو نو ډير سدوزي ئ ملتان او ډيره اسماعيل خان ته خارج کړل. د سدوزو اکثر خلق گلبانه دي او ډير پکې زمينداري هم کوي.

بارکزي قبيله د سدوزو نه په شمار کې ډيره زياته ده. دا قبيله د قندهار په جنوبي علاقه کې د ارغستان په غرونو کې د هلمند سيند په خواو شا کې اباد دي. د دې قبيلې مشرانو د سدوزو په زمانه حکومت کې هم د حکومت په ټولو معاملاتو کې ډير لوى اقتدار لرلو. هر کله چې احمد شاه ابدالي د بادشاهۍ دپاره منتخب کيدلو نو کوم خلق چې د بادشاهۍ دپاره اميدوار وو په هغوي کې د بارکزو مشر حاجي جمال هم يو اميدوار و او دا

حاجي جمال د سردار پائنده خان پلار او د مشهور وزير فتح خان نيکه وه. موجوده بادشاه سره د هغه سلسله دا شان جنگيدلې ده:

د حاجي جمال خان زوی سردار پائنده خان وه. د ده د ورومې ښځې زامن فتح خان، عظيم خان او تيمور خان د دويمې ښځې زامن پوردل خان، شيردل خان، کندل خان، رحمدل خان او مهردل خان دي. د دريمې ښځې زامن دوست محمد خان، امير محمد خان او جمال خان دي. د څلورمې ښځې زامن سلطان محمد خان، يار محمد خان، پير محمد خان، سيد محمد خان دي. د پينځمې ښځې زامن نواب اسد خان نواب صمد خان او نواب جبار خان دي. بيا د دوست محمد خان زامن امير عظيم خان، محمد اکبر خان، امير محمد افضل خان، ولي محمد، محمد اکرم خان، فيض محمد، غلام حيدر خان، امير شير علي خان، محمد امين خان، محمد شريف خان دي. د سلطان محمد خان زامن عبدالقدوس او سردار يحيي خان دي. د امير عظيم خان زوی اسحاق خان او د محمد اکبر خان زوی فتح خان دی. د سردار يحيي خان زامن اسماعيل او سردار محمد يوسف خان دي او د امير شير علي خان زامن ابراهيم، عبدالله جان، محمد علي، يعقوب خان او ايوب خان دي. د امير محمد افضل خان زوی امير عبدالرحمن خان دی. د امير عبدالرحمن خان زامن حفيظ الله، امير حبيب الله خان، عبدالله خان، نصر الله خان، شمس الدين، غلام علي، محمد عمر او امين الله دي. د يعقوب خان زوی موسي جان دی او د سردار محمد يوسف خان زامن عبدالعزيز، نادر شاه، هاشم خان، شاه ولي، شاه محمود دي. د نادر شاه زوی محمد ظاهر شاه دی. او د امير حبيب الله خان زوی شاه امان الله خان دی.

د بارکزو د قبيلې خلق هم زيات گډبانه دي او څه پکښې زميندار هم دي. اچکزي ورومې د بارکزو يو شاخ گڼلې شو ولي احمد شاه د هغوي د طاقت کمولو دپاره هغوي جدا قبيله کړه. دوي د شاه عمران په غرونو کښې او د هغې د خواو شا په ميدانونو کښې وسپړي. د دوی دا علاقه د شوراوک شمال مغربي حدونو نه شروع کيږي او زياته پکښې زرخيزه علاقه ده.

نورزي په شمار کښې د بارکزو هومره دي خو چونکې د درانو د ملک په مغربي غرونو او د سيستان د ملک د غاړې په ريگستانونو کښې خواره واره اباد دي د دي دپاره په اثر او اقتدار کښې بارکزو ته نه رسي. دا قبيله اکثر گډبانه دي د دوی علاقه اکثره د نورو درانو د ملک جنوب طرف ته پرته ده. سبزوار غرونه هم د دوی ملک کښې دي. علي زي په زمينداور کښې وسپړي او اکثر د زميندارۍ کار کوي. علي کوزي د علي زو خوا کښې اوسي او صرف د هلمند سيند ي منع کښې دی. اسحاق زي د زمينداور جنوب ته وسپړي د دوی گزاره اکثر په شپون توب او زميندارۍ ده. مکوهي او خوگياني وړې وړې قبيلې دي

اکثر پکښې په قندهار کښې وسپړي او څه نور زو سره کله دي.

د درانو ټوله ابادي تقريباً پنځلس شپاړس لکه ده دا ټول قبائل ډير بهادر، مهمان نواز او جنگجو خلق دي. د درانو په علاقه کښې لومړی لومړی بنارونه هرات، قندهار، گرشک او فراه دي. بعضې مؤرخين وايي چې قندهار د ټولو نه ورومې د ايران يو بادشاه لهراسپ اباد کړی و هغه هم دې بادشاه ته د هرات اباديدل هم منسوب کيږي. مگر يو قابل اعتبار طبقه د مؤرخينو دا وايي چې دا بنار سکندر اعظم شاه يونان اباد کړی و. دا زور بنار په خپل مقام باندې بدستور د قوم غلجي تر زمانه حکومت پوري پروت و. مگر شاه حسين شاه ايران يو نوم بنار په خپله زمانه حکومت کښې په دې مقام باندې اباد کړو او نوم يې حسين اباد کښيښودو. مشهور نادر شاه بادشاه بيا د دې بنار ځای بدلول وغوښتل او په دې وجه يې نادر اباد بنار جوړ کړو. په آخر کښې احمد شاه موجوده بنار اباد کړو او احمد شاهي نوم يې ورله کښيښودو او اشرف البلاد لقب يې ورله ورکړو. مگر په عامو خلکو کښې د هغې نوم بدستور قندهار مشهور دی. بعضې خلق وايي چې دا بنار په زړه زمانه کښې د هندوانو د بادشاهي يو لومړی بنار و او د دغې حکومت لومړی بادشاه گندهارا اباد کړی و او په دې وجه د دې نوم قندهار شو. د موجوده بنار حدونه احمد شاه په خپل لاس باندې مقرر کړي وو او د هغې ټوله نقشه هم د هغه تجويز شده وه. د احمد شاه په زمانه کښې دا بنار د درانو د سلطنت صدر مقام و. تیمور شاه د احمد شاه زوی د قندهار نه کابل ته دارالخلافة بدله کړه. قندهار د هرات نه په رقبه کښې لومړی دی. د قندهار د ابادۍ متعلق څه صحيح اندازه نشته ځکه چې د دې بنارونو مردم شماری تراوسه پورې لانه ده شوی. مگر عام طور باندې دا مشهوره ده چې په دې کښې يو لک شل زره خلق اباد دي. د احمد شاه زیارت ته پښتانه ډير د عزت او احترام په نظر گوري. هر څوک چې د قتل يا د حملې نه ځان ساتل غواړي نو د احمد شاه دې زیارت کښې پناه اخلي. د افغانستان بادشاه ته هم بروی رواج دا اختیار نشته چې د هغه د مقبرې نه څوک پناه گزين راوباسي.

پښتانه عام طور باندې احمد شاه دراني ته د ولي الله په نظر گوري. هندوان هم په دې بنار کښې په کثرت سره اباد دي مگر د درانو ابادي پکښې زیاته ده. تاجک، ایماک، ایرانیان، سیستانیان او بلوچ هم په دې بنار کښې اباد دي. ازبک، عرب ارمنيان او یهودیان هم پکښې خال خال شته.

هرات د قندهار نه قریباً څلور سوه میله جانب غرب ته دی او لار ورته په گرشک، فراه او سبز وار باندې تلې ده. گرشک د قندهار نه قریباً اويا میله لرې دی او د هلمند د سیند په غاړه اباد دی. د گرشک نه فراه یو سل اويا میله دی. فراه د فراه سیند په غاړه پروت دی. سبزوار د فراه نه اويا میله قطب ته دی. هرات د سبزوار نه درې نوي میله د قطب په

کرف پروت دے . دا بنار تقريباً درې نيم ميله قطب په سهيل پروت دے او قبله په نمرخانه په
 ږدو د دې نه لږ زيات دے دا بنار د سلطان حسين مرزا چې د تيمور د اولاد نه وه په زمانه
 حکومت کښې د علم او فضل مرکز وه چنانچه مولانا عبدالرحمن جامي چې په کال ۱۴۱۲ء
 کښې پيدا شوه وه او په کال ۱۴۹۲ء کښې وفات شوه وه هم د دې ځاي وسيدونکې وه.
 مولانا جامي صاحب د يوسف زليخا، بهارستان، نفحات الانس او د هفت اورنگ مصنف
 دے . بل خواجه عطاء چې د هغه اصلي نوم عطاء الله بن محمد الحسيني نيشاپوري چې د
 روضة الاحباب مصنف دے هم د دې بنار وه. امير علي شيرواني اگرچې هغه په اصل کښې
 بغل وه مگر هغه هم په دې بنار کښې د سلطان حسين مرزا د دربار يو بيگ وه. چونکې دا
 بنار د حکومت دارالخلافة وه په دې وجه دې ته دا شرف حاصل وه چې څومره عالمان او
 ماضلان چې د خراسان او ترکستان په ملکونو کښې وو د سلطان حسين مرزا دربار ته
 راغونديدل. علي شيرنوائي هم په دې علماؤ کښې وه او د غرائب الصغر او نوادر الشاب او
 سدائع الوسط او فوائد الکبر مصنف دے . علي شيرنوائي په کال ۱۴۴۰ء کښې پيدا شوه وه
 او په کال ۱۵۰۰ء کښې وفات شوه دے . ملا عبدالغفور چې د مولانا جامي صاحب شاگرد
 وه هغه هم د دې بنار وه او نفحات الانس باندې هغه شرحه ليکلې ده. په کال ۱۵۰۶ء کښې
 چې څه وخت باهر خراسان ته تللې وه چې د ملا عبدالغفور د بيماري نه خبر شونو د هغه د
 علم او فضل په وجه د هغه پوښتنې ته لار و. قاضي اختيار چې د بحر مضمون مصنف دے هم د
 دې بنار وه. ميرخوند چې د هغه اصلي نوم مير خاوند شاه وه هغه هم د هرات وسيدونکې وه
 وروضة الصفا تاريخ اته جلدونه ي تصنيف کړي دي. په کال ۱۴۹۸ء کښې وفات شوه
 دے . د ده زوى خاوند چې اصلي نوم ي غياث الدين محمد خاوند مير دے او د خلاصة الخبر
 ۱۴۹۸ء او حبيب السیر کال ۱۵۲۱ء مصنف وه په کال ۱۴۷۵ء کښې پيدا شوه وه او
 کال ۱۵۳۵ء کښې د دهلي په خوا کښې وفات شو قبر ي د نظام الاولياء په خوا کښې پروت
 دے .

بنائي چې د بهرام و بهروز مصنف دے هغه هم دې بنار وسيدونکې دے څه وخت
 چې امير نجم چې د شاه اسماعيل جرنيل وه په ۱۵۱۳ء کښې پر کرش (چې د بخارا په خوا
 يو بنار دے) کښې قتل عام کړه وه نو دے هم پکښې قتل شوه وه. عبدالله هاتفي چې د ملا
 عبدالرحمن جامي خوري وه هم په هرات کښې وسيدو. ليلى مجنون د هغه مشهور مثنوياتو
 کښې دي کزرگاه چې د حضرت عبدالله انصاري مقبره ده هغه هم په دې ځاي کښې واقع ده.
 امام فخر الدين رازي چې په ۱۱۵۰ء کښې پيدا شوه وه او کال ۱۲۱۰ء کښې وفات شوه
 دے هم په دې ځاي کښې ښخ دے .

د هرات زور نوم هري وه او د سکندر شاه يونان په زمانه کښې يوه ډيره لويه صوبه هم

په دې نوم باندې مشهوره وه. ډیره موده دا ښار د امیر تیمور د اولاد د سلطنت دارالخلافه وه. دا ښار شیباني خان ازبک په کال ۱۵۰۷ء کېني فتح کړه او بیا د ایران د صفوي بادشاهانو د لاندې راغې او د ایران د بادشاهانو نه دراني په کال ۱۷۱۵ء کېني واخستو. نادر شاه په کال ۱۷۳۱ء کېني دا بیا فتح کړو مگر احمد شاه دراني چې د پښتنو بادشاه شو نو په کال ۱۷۴۹ء کېني دوباره قبضه کړو. په دې ښار کېني یو عظیم الشان جومات هم موجود دی چې هغه سلطان غیاث الدین غوري په دولسمه صدی کېني جوړ کړه وه. د ښار دننه خلق په مذهب شيعه گان دي. دراني، مغل، او ایماک هم پکېني اباد دي. د هرات نه چار چاپیره ملک کېني تاجک اباد دي. په دې ښار به د سدوزو په حکومت کېني د بادشاه یوزو په حیثیت د گورنر و سیدو چنانچه د احمد شاه په زمانه کېني د هغه زوی تیمور شاه او د تیمور شاه په زمانه کېني شاه محمود په دې ښار د گورنرانو په حیثیت و سیدل. او د هغوي نه پس حاجي فیروز الدین چې د شاه محمود ورور وه، گورنر وه. د دې ښار ابادي تقریباً یو لک ده.

بريڅي

بريڅي د شوره بک په علاقه کېني اباد دي. د دې علاقي قطب ته د درانو علاقه ده او سهیل ته ی د بلوچ ملک دی. نمر خاتۀ ته ی د خواجه عمران غرونه دي. چې روغابي او سپین تيزي پکېني مشهور دي. دا غرونه د دوی او د پشین په مینځ کېني دي. قبلي ته ی د سیستان ریگستان دی جنوب ته ی هم بلوچ د نوشکي په علاقه کېني اباد دي. نوشکي د شوره بک نه څلویښت پنځوس میله لرې دی. د لورې سیند د شوره بک علاقه کېني تللی دی او د هغې په وجه علاقه ډیره زرخیزه ده. ټوله علاقه تقریباً شپيته مربع میله ده.

ترین

بريڅو سره په خوا کېني نمر خاتۀ ته پشین دی چې د ترینو ملک دی. دا قبيله په دوو قبيلو کېني تقسیم ده یوه د تور ترین او بله د سپین ترین په نامه بللې شي. په پشین کېني تور ترین اباد دي. د پشین او د درانو د ملک په منځکېني قطب ته غرونه دي او نمر خاتۀ ته د دوی او د کاکړو په منځ کېني هم غرونه دي. دا علاقه تقریباً اتیا میله قطب په سهیل ده او قریباً څلویښت میله قبله په نمر خاتۀ ده. د لورې سیند په دې علاقه کېني هم بهیدلې دی. خلق ی اکثر زمینداران دي. په پشین کېني اکثر سیدان هم اباد دي. سپین ترین د ژاورې په دره کېني او د پشین او کوه سلیمان د منځ په میدان کېني و سپړي. د تور ترین او سپین ترین د علاقي په منځکېني د کاکړو د ملک یوه حصه ده.

غلجي

د درانو د ملک نه قطب په نمر خاتۀ د غلجيانو ملک دے . د دوی علاقه قطب په قبله ان تر کوه هندو کش پورې تللي ده . مگر په دي علاقه کښې د کابل او غزني تر منځه قريباً شپيته ميله وړده علاقه د وردگو ملک دے . قطب ته پنج شير سيند د دوی او د کوهستان کابل تر منځه تللي دے . مگر دريائے پنج شير د دريائے کابل سره د يو ځای کيدو نه پس د غلجو علاقې پورې غاړې ته هم تللي دے . او ان تر جلال اباده پورې نمر خاتۀ ته راغلې دے . جنوب په نمر خاتۀ باندې د دوی حد د وانو علاقې سره لگيدلې دے او جنوب په قبله باندې د دوی د علاقې او د ارغستان په منځ کښې غرونه واقع دي .

د قندهار قطب په نمر خاتۀ قلات غلزي مشهور ښار دے او قريباً ۸۵ ميله په فاصله باندې پروت دے . دا د غلجو د توخي قوم صدر مقام دے . د ترنک سيند په ښې غاړه باندې پروت دے او ۵۷۷۰ فته سمندر نه وچت دے . د قلات غلزي نه قبلي ته د ترنک د درې په خوا خوا کښې د توخي قوم اباد دے . د قلات غلزي نه نمر خاتۀ طرف ته هوتکي وسيري . د دوی علاقې ته هولاتباغ غونډان او پتونه وائي . قلعه عبدالرحمن د دې علاقې صدر مقام دے او د غلجو بادشاهانو د اولاد لويه قلعه ده . دا د غورې مرغی په ضلع کښې واقع ده .

د هولاتباغ نه نمر خاتۀ او قطب ته د گراشته او د کته واز علاقه ده . د کته واز نه په جنوب نمر خاتۀ د خروتيانو ملک دے . او د خروتيانو د ملک نه قبلي او د غزني جنوب ته د شيل گر علاقه ده او شيل گر نه قطب ته غزنې دے . غزنې ۷۷۲۶ فته د سطح سمندر نه وچت دے . نهه سوه کاله ورومې غزنې د يو لوی سلطنت چې د هغې يو حد د دجلې د سيند نه د گنگا سيند پورې او بل د جيحون نه تر خليج فارس پورې وه دارالخلافة وه . دا ښار اوس يو معمولي حيثيت لري او د دې تير شومې لوی والی اوس د هغه د موجوده شکل نه نه ښکاري . د سلطان محمود غزنوي مقبره هم په دغه ځای کښې ده . د بهلول دانا او د حکيم سنائي مقبره هم دلته ده . فردوسي هم څه موده په دې ښار کښې وسيدلې دے . په دې ښار کښې مشهور خيزر يو بند دے چې محمود غزنوي د غزني په سيند کښې د آبپاشۍ دپاره جوړ کړې دے . دا بند تر دې وخته پورې موجود دے . د دې ښار په خوا و شا کښې اکثر تاجک او هزاره وسيري او قطب ته ي په دره کښې وردگ وسيري . ولې نمر خاتۀ ته او د کوه سليمان د غرونو په خوا کښې غلجي اباد دي . د دې ښار موجوده ابادي پنځلس زره ده . گردیز د غزني نه قطب په نمر خاتۀ پروت دے او د علي خيلو غلجو علاقه ده . د دې ښار صرف لس زره ابادي ده . په دې علاقه کښې زدرمل او توکار هم واقع دي . چې د احمدزو او ضحاک غلجو علاقه ده . په دې علاقه کښې تاجک هم غلجو سره گډوډ وسيري . د کابل نه چار چاپيره سل ميله زرخيزه

علاقه د غلجو او د تاجکو په قبضه کېږي ده. د قندهار نه تر غزني پورې ۲۲۵ ميله لار ده. د دې نه پس د کابل ښار دې چې د قندهار نه ۳۱۵ ميله دې او د جلال اباد نه ۱۰۳ ميله لرې دې.

د کابل ښار د موجوده افغانستان صدر مقام دې. د کابل نه تر غزني پورې ۹۰ ميله لار ده. کابل ۶۵۰۸ فته د سطح سمندر نه وچت دې. د دې ښار درې طرف ته غرونه دي. په بالا حصار کېږي د ورومېنو بادشاهانو محلو نه دي. دا ډير ښکلې ښار دې. چې منځ کېږي د دريائې کابل بهيدلې دې. چارچاپيره ترينه ډير د ميوو باغونه دي. بابر بادشاه د دې ښار په خوا کېږي په يوه غونډۍ ښخ دې. د دې ښار نه چارچاپيره خلور ضلعي جغتې جغتې پرته دي. د يوې نوم بتخاک د بل نوم لوگر، بل پغمان او بل کوه دامن دې. دا ټوله علاقه ډيره زرخيزه او د ميوو نه ډکه ده. پغمان د کابل قبلي طرف ته دې لوگر سهيل ته او کوه دامن د غره په لمن کېږي اباد دې په دې وجه د زراعت دپاره پکېږي او به ډيرې زياتې دي. د کوه دامن په ښار کېږي او د دې خوا و شا ته تاجک اباد دي چې د کابليانو په نوم بللې شي. دې خلکو هميش د افغانستان په بغاوتونو کېږي ډيره حصه اخستې ده. د ډره دريائې کابل نه تر جلال اباد پورې او لږ د هغې نه مخکې ټوله د غلجو علاقه د متوازي الاضلاع په شکل کېږي ده چې د هغې وړدوالې قريبا يو سل اتيا ميله او پلنوالې پنځه اتيا ميله دې. په ورومې زمانه کېږي غلجي په ټولو پښتنو کېږي زيات مضبوط او طاقتور خلق وو. په ۱۲۰۱۳ء کېږي څه وخت چې بعضې پښتنو باندې د ايرانيانو او په څه باندې د مغلو بادشاهي وه نو هم د غلجو قوم د ميرويس غلجي د مشري لاندې خپل ملک د ايران نه ازاد کړو او نه ئ يواځې پښتانه ازاد کړل بلکې د هغه زوي مير محمود ټول ايران فتح کړو تر دې پورې چې د ايران دريم پښتون بادشاه چې په ايران کېږي بادشاهي کوله د نادر شاه د لاسه د ايران نه راووته مگر ډير غلجي تراوسه پورې د کرمان په علاقه کېږي د خپلو فتوحاتو په وجه اباد دي.

د نادر شاه د فتوحاتو نه پس بيا بادشاهي د درانو لاس ته لاړه. ميرويس د هوتکي د قام نه وه او د هغه وزيران د توخي د قوم نه وو. هوتکي قام لکه څنگه چې مخکې ذکر شوه دې قبايله عبدالرحمن او د هغې خوا و شا علاقه گراشته او هولتاغ کېږي وسيري. توخي د دوي نه قبلي طرف ته د موکر د غرونو نه جنوب ته وسيري. توخي په شمار کېږي د هوتکيانو نه زيات دي د ترنگ د درې بره حصه د توخي قبيلې په علاقه کېږي ده. ترکي قبيله په مخور او د هغې چارچاپيره علاقه کېږي پرته ده. اندر په شيل گر او د هغې په خوا و شا وطن کېږي وسيري. خروتيان د گومل او د کوه سليمان د منځ په غرونو کېږي د کته واز نه نمرخاته ته اباد دي. علي خيل د زورمل په علاقه کېږي اباد دي. د دوي نه نمرخاته ته د کوه سليمان وچت غرونه دي. د گبرديز او د دوي په منځ کېږي هم قطب ته د کوه سليمان د غرونو يوه

حصه ورننوتې ده. قبلي او سهيل ته ي د گومل حد دى. اگر چې د وانو څه حصه د گومل نه قطب ته تللي ده.

سليمان خيل: دا قبيله د غلجيانو په قوم كښې د ټولو نه لويه قبيله ده. قيصر خيل او اسماعيل زي د غزني سهيل او نمر خاته ته وسيرې او څه د زورمل په علاقه كښې هم علي خيلو سره شريك دي. د سليمان خيلو د قبيلې ستاني زي يا سلطان زي تېې د وردگو نه په قطب باندې وسيرې او احمدزي چې هغه هم د سليمان خيلو تېه ده د لوگر نه نمر خاته ته په استامور او پيگې كښې وسيرې: ضحاك قبيله په خروار كښې وسيرې او څه په پغمان كښې هم اباد دي. شيرپاه چې هغه هم د غلجو قبيله ده د تاجكو سره په كوه دامان كښې او د كابل سيند قطبي غاړه باندې تر جلال اباده پورې اباد دي.

وردگ: د دې علاقې قبلي ته د كوه بابا غرونه دي او باقي درې واړه طرف ته ي غلجي اباد دي. نمر خاته ته ي د لوگر غلجيان دي او سهيل ته ي علي خيل او قطب ته ي پغمان دى. كاكړ: د كاكړو قبلي ته د بلوچو ملك دى. سهيل ته ي سپين ترين او نمر خاته ته ي كوه سليمان دى، قطب قبلي ته ي ارغستان او پشين دى. قطب ته ي د اچكزو هغه حد دى چې كوم غلجو سره يو ځاى كيږي. د دوى ټول وطن تقريباً يو سل مربع ميله دى. سهيل طرف ته ي دره بولان ده او د هغې نه هغه خواته قلات دى. په دې د برشور، تور مرغى، دنرين، توگرې، حنا لويې لويې درې دي.

كسائي: د كاكړو شاخ دى چې د شال په دره كښې اباد دي. مگر احمد شاه دراني دا دره نصير خان د بلوچ سردار ته دهغه د خدماتو په صله كښې ور كړې وه او اوس هغه د بلوچستان يوه حصه گڼلې شي اگر چې كسائي د پښتنو يوه قبيله ده. په سبي كښې چې د سيستان په ميدانونو كښې پرته ده په هغې كښې د كاكړو يو شاخ پني اباد دي.

زورا، تل، اوچوتيايې د لوني پښتنو علاقه ده. د دريائې ژوب او د دره بوري په منځ كښې چې كومه علاقه ده په هغې كښې هرې پال، بابري، موسي خيل، ايسوت كادر اباد دي. دا علاقه ډيره زرخيزه ده او هر طرف ته پكښې ولې او خوړونه بهيدلي دي. د قبلي د خوا كاكړ كنچوغي درې په خواو شا كښې وسيرې او دوى ته سونيتي كاكړ وئيلې شي. د دوى حد د زور كې نه تر سيونه داغ پورې تللې دى. په دره بوري كښې د كاكړو پښتنو يوه تېه چې د ساران په نوم باندې بللې شي اباده ده. د كاكړو اكثره علاقه د غرونو او درو په منځ كښې پرته ده او د هغوي گزاره د گډو بزو او د اوبښانو په ساتنه ده.

ناصر: د ناصر قبيلې څه خاص علاقه يا ملك نشته دوى اكثر كوچيان دي په سپرلي كښې دوى د خلوړو پنځو كډو سره ځاى په ځاى د توخي او هوتكي غلجو په ملك كښې ورځي شپې تيروي. او بيا سل سل شپې شپې كورونه يو ځاى د وښو او د اوبو په تلاش كښې

پراؤ په پراؤ د يو ځاي نه بل ځاي ته ځي او چي ژمې رانژدې شي نو ټول په جمع سره د ملک د امان گرم ميدانونو ته را کوز شي. د د امان ميدانونو ته په را کوزيدو کښې د دوي لار په وزيرو باندې تللې ده. د وزيرو په ملک دوي اکثر په دوؤ ټولو کښې تقسيم شي. او دواړه په وار وار په کنجور مقام کښې چې د گوملې په غاړه پروت دې پراؤ کوي د وزيرو په ملک کښې د دې قبيلې اکثر جنگونه د وزيرو سره کيږي. وزير په خپل ملک کښې په دې خلقو باندې د ډاکې او لوټ دپاره شپه ورځ حملې کوي او دوي هم د خان ساتلو دپاره په بڼه شان سره تيار اوسي. هم دغه شان په جنگ او په شور شر باندې دره زر کښي ته راوځي او د د امان په ميدانونو کښې خواره واره شي. د دوي ژوندون اکثر په خيمو کښې وي چي هغه ور له په هر پراؤ کښې زنانه لگوي، زنانه ي پرده نه کوي خو په نیک چلنی کښې مشهورې دي. هر کله چې د تخت سليمان په سوکه باندې واوړه پريوتل شروع شي نو دوي ټول بيا رايو ځاي شي او د خراسان ملک ته روان شي. دوي د چيلو، گډو او د اوبسانو د وړې نه خان له خيمې او لمسي جوړوي او د چيلو د ويښتو نه غوندي هم تياروي چې پکښې هغوي خپل اوږه او نور نرم سامان په خپلو څاروؤ باندې باروي. د خپلو گډو د څرمنو نه خان له پوستينو نه جوړوي او د گډو بيزو د شودو نه کچ او قرت د خپل خوراک دپاره تياروي. د دوي بيزو او د اوبسانو لويې لويې رمې وي.

د افغانستان فتح شوي ملکونه

د افغانستان په فتح شوي ملکونو کښې د بلخ په علاقه کښې هزاره وسيري، دې ته ترکستان علاقه هم وايي. او په موجوده افغانستان کښې د مزار شريف په صوبه باندې بلخ شي. د دې علاقې قطبي حد آمو او جنوب طرف ته د هندو کش مغربي حصه او د کوه بابا غرونه، نمر خاته ته د بدخشان علاقه، او قبلي ته ي ريگستان دې. د دې علاقې وړدوالې قبله په نمر خاته دوه نيم سوه ميله او قطب په سهيل تقريباً د سلو نه تر شپږو شلو ميلو پورې دې. په دې علاقه کښې ډير بڼه بڼه اسونه پيدا کيږي. د دې صوبې ډيرې ضلعي دي د دې نومونه دا دي: مزار شريف، خان اباد، ميمنه، اندخوئ، شبرغان، بلخ، خلم، حضرت امام، قندوز، خوست، اندراب، تالقان مگر دا صوبه اوس په دوه حصو تقسيم شوې ده يو مزار شريف او بله ميمنه. ميمنه، اندخوئ او شبرغان کښې اکثر اُزبک وسيري او ترکمان هم دې علاقه کښې استوگنه کوي.

بلخ ډير زوړ ښار دې او د هغې چار چاپيره ملک ته د بلخ علاقه ونيلې شي. د سکندر اعظم شاه يونان په زمانه کښې د دې ښار نوم بکتيا وه ليکن د هغه نه ډير ورومې دا د ايران بادشاه کيخسرو چې په يورپ کښې د سائرس دي گريټ Cyrus the Great په نوم باندې

مشهور دے دارالخلافة وه. دې ته مؤرخينو أم البلاد هم وئيلے دے. مگر هغه زور شان د دې
بنار اوس پاتې شوی نه دے. د بلخ په علاقه کښې قریباً څلور سوه کلې دي او اتلس نهرونه
پکښې بهیدلي دي زمکه یی ډیره زرخیزه ده او اوس یی د بنار ابادي صرف لس زره ده.

خلم چې د بلخ د علاقې نه سهیل ته پرته ده دا علاقه ټوله غرونه غرونه ده تاشقرغان د
دې دارالخلافة ده. د حضرت امام ضلع اوس په خلم کښې شامله شوې ده. د قندوز په علاقه
کښې سهیل ته اګر چې د هندوکش د غرونو حصې هم راغلي دي مګر ډیرې ښکلې او
زرخیزه درې هم پکښې شته. میداني علاقه یی ډیره زرخیزه ده او د قندوز بنار ډیر ښکلې او د
باغونو نه ډک دے. خوست او اندراب اوس قندوز سره شامل شوي دي او اکثر پکښې
تاجک اباد دي. تالقان د بدخشان د علاقې په خوا کښې دے.

د بلخ په ټوله علاقه کښې اکثر اُزبک اباد دي. اُزبک قریباً ۱۵۰۰۰۰ کښې اول خل
د دریائے سیحون نه چې د بابر عمر هغه وخت نولس کاله وه د شیباني خان په مشرۍ کښې
راپورې وتل او د امیر تیمور د اولاد یعنی بابر او د هغه د وروڼو نه د بخارا، خوارزم او د
فرغانې علاقه واخستله. بابر ترینه کابل ته راوتښتیدو. د یونس خان اولاد سلطان محمود
خان او سلطان احمد خان چې د بابر ماماګان وو هغوي یی قتل کړل او ټول ملک یی تالا والا
کړو. اوس هم هغوي علاوه د بلخ د علاقې نه د خوارزم، بخارا او فرغانې علاقه کښې اباد
دي. دا په حقیقت کښې تاتاري النسل خلق دي او د ترکو د قوم یو شاخ دے اګر چې د مغربي
ترکو نه د هغوي ژبه په بیل قسم ده. اُزبک په اصل کښې چيني تاتاریان دي.

د پښتنو او اُزبک قبائلو غټ فرق دا دے چې په پښتنو کښې د بادشاهی طریقه ټوله
جمهوري (د جرګې) ده مګر د اُزبکو طرز حکومت شخصي (د یو کس) دے. د افغانانو
بادشاه هر کار د اولس په مشوره او د جرګې په مصلحت کوي. د دې خلقو شکل و شباغت
هم د پښتنو نه جدا دے د دوی تندي پلن، د مخ هندوکي وچت، ډیرې نرۍ او سترګې وړې
وي. دا خلق د شریعت ډیره زیاته پابندي کوي او رواج نه مني. دوی سورلي کښې ډیر تکره
دي. د غریب نه تر امیره پورې ټول سورلي کوي او قوم یی ډیر بهادر دے. د بلخ په علاقه
کښې اُزبکو نه علاوه تاجک هم وسیږي او ډیر عرب هم پکښې اباد دي.

ایماک او هزاره

ایماک او هزاره قومونه د کابل او هرات په منځ کښې چې کوم غرونه دي یعنی د
کوه بابا، کوه سفید، کوه سیاه په نومونو بللې شي. او مجموعي نوم یی د غور کوهستان دے،
کښې اباد دي. د دوی قطب ته د اُزبکو ملک دے او د درانو او د غلجو قوم جنوب طرف ته

پروت دے. د دوی ملک ټول د غرونو نه ډک دے او درې سوه میله وړد او دوه سوه میله پلن دے. د پښتنو قومونه په ابتدا کېنې په دې غرونو کېنې اباد شوي وو او د دې ځای نه بیا د افغانستان په نوره علاقه باندې خواره شوي دي. مؤرخین وائي چې دا دواړه قومونه تاتاري النسل دي او د مغلو اولاد دے. د دوی ژبه فارسي ده. ابو الفضل وائي چې دا قومونه د مغلو د بادشاه منکو خان چې د چنگیز خان نمسره و، سره راغلي وو. ایماک په مذهب کېنې سنیان دي او هزاره شیعه کان دي. د عادتونو، خوی بوی او شکل شباهت نه ی معلومېږي چې دا یو نسل نه دے. ایماک د دې غرونو په مغربي او هزاره ی په شرقي حصه کېنې وسېږي. د ایماک قوم څلور ټپې دي. تیموني هزاره (دا د نورو هزارو نه جدا قوم دے) تیموري، زوري. د تیموریانو دوه ټپې دي (کیچاق، ددزر) د هزاره دوه ټپې جمشیدي او فیروزکوهي دي د ایماک قوم مشر ته کدخدا او د کدخدانه مشر ته خان وائي. د هزارو مشهورې قبیلې دا دي: (۱) ده زنګي (۲) ده کندي (۳) جوغوري (۴) پولاده. هزاره د ککر، کاره باغ او د غزني قبلي طرف ته اباد دي او څه په کابل کېنې هم وسېږي. بامیان ښار هم د دوی په ملک کېنې دے. دلته په څه زمانه کېنې بتان هم بیاموندې شوي وو، په دې وجه دا خیال کیدے شي چې په دې وطن کېنې د بده مذهب خلق اباد وو. قزلباش د ایران د فوځ د خلقو هغه اولاد دے چې کوم د ایران بادشاهانو او د پښتنو بادشاهانو سره نوکران وو. دوی د افغانستان په سیاسیاتو او جنگونو کېنې ډیره لویه برخه اخستې ده. تاجک اکثر د درانو په ملک کېنې په حیثیت د همسایه گانو وسېږي.

بر دراني

د بر درانو علاقه د هندوکش د مشرقي حصې نه جنوب طرف ته شروع کېږي او د کوه سلیمان د غرونو پورې رسي. دې کېنې د کافرستان غرونه، باجوړ او د پېښور میدانونه هم شامل دي. په دې ټولو قبیلو کېنې د یوسفزو قبيله په شمار کېنې ډیره زیاته ده. قبله په قطب باندې ی د اتمان خیلو غرونه حد دے قطب ته ی د هندوکش غرونه دي او نمرخاته ته ی دریائے سندھ او د هغې کس لاس ته علاقه ده. او جنوب ته ی د دریائے کابل غاړه ده. قبلي ته ی هشنغر دے. د دې قام دوه قبیلې دي یو ته یوسفزي او بل ته مندن وائي. یوسفزي د پنجکوري چې په هغې کېنې ډیر هم شامل دے. سوات، (کوز او بر) بونیر، او دمتور په ملکونو اباد دي. دمتور د دریائے سندھ نه پورې غاړه د هزارې په ضلع کېنې دے.

مندن، دریائے کابل او دریائے سندھ چې کوم ځای یو ځای کېږي د هغې نه په قطب تر چملي پورې او قبلي ته تر هشنغر پورې اباد دي. په دې کېنې جمله د مردان او د صوابی

علاقه شامله ده. د مردان د علاقې قطب ته سوات او بونیر پراته دي. د بونیر او سوات په منځکښې لور لور غرونه دي او دغه شان د بونیر او د چملي په منځ کښې هم غرونه شته دي.

سوات په دوو حصو کښې تقسیم دی یو ته بر سوات او بل ته کوز سوات وائي. بر سوات قریباً شپيته ميله وړده دره ده او په بعضې مقاماتو کښې د پنځو نه تر لسو ميلو پورې پلنه ده او ډیره زرخیزه ده. کوز سوات هم دومره وړده دی خو پلنوالی ی زیات دی. دریائې لنډې د دواړو علاقو په منځکښې بهیږي. د بر سوات نهر هم د دې سیند نه راجدا شوې دی چې د صوابی او د مردان علاقې پرې سیراب کیږي. د پنجکوپرې او د ډیر علاقې د سوات نه قطب په قبله ده، ډیر پکښې مشهور ښار دی چې د پنجکوپرې دریاب په دې کښې بهیدلې دی. د سیند خواو شا علاقې ډیره زرخیزه ده او غرونه ی هم ډیر اباد دي. بونیر د غرونو نه ډک دی او بیشماره ډیرې درې پکښې دي. برندو پکښې مشهور خوږ دی او دربنده سره دریائې سندھ سره یوځای کیږي.

ګدانه د یوسفزو یو شاخ دی او د دریائې سندھ په دواړو غاړو باندې پراته دي او دمتور د دوی په علاقې کښې دی. چمله د بونیر په جنوب باندې پرته ده او یوه لویه دره ده. چینګلی پکښې لورې کلې دی هندوستانی مجاهدین هم په دې دره کښې اوسي. د مردان علاقې د چملي قبلې ته ده او د امبیلې کنډاو باندې ورته د مردان نه لار تللې ده. د چملي نه سهیل ته د صوابی علاقې ده او د صوابی نه په قبله د مردان علاقې ده. د صوابی او د مردان په علاقې کښې ماسوائ د قطبي حدود نه نور غرونه نشته.

یوسفزي په دې ملک کښې د څه دپاسه څلور سوه کالو نه اباد دي. دا قوم اصل باشنده ګان د ګارو او د نوشکي علاقې دي. نوشکي د سیستان په علاقې کښې د دشت لوط په غاړه باندې واقع دی. دا قبیلې په حقیقت کښې د خوکی یا خاشي قوم یو شاخ دی چې نور شاخونه ی ګګیاني او محمدزي وو. قریباً د دیارلسمې صدې عیسوي په آخر او د څوارلسمې صدې عیسوي په ابتدا کښې دا څلور واړه قبیلې نورو قومونو د خپلو علاقو نه وشرلې او د هغه ځای نه دوی څه په خراسان او څه د کابل په خواو شا کښې اباد شول. د یوسفزو قبیلې ورو ورو په لړه موده کښې دومره زور پیدا کړو چې الغ بیګ مرزا چې د ابو سعید مرزا زوی و او د امیر تیمور د اولاد نه و او د بابر بادشاه تره و، د کابل د تخت اخستو دپاره د هغوي نه امداد وغوښتو. په کابل باندې د ډیرې مودې نه د تیمور د اولاد حکومت و او ولې د ابوسعید مرزا د مرګ نه پس د کابل بادشاهي د هغوي نه لاړه. دې قبیلې الغ بیګ د کابل په تخت باندې کښینولو. الغ بیګ چې تخت نشین شو نو د دې قبیلو ی ډیر عزت او قدر وکړو او خلعتونه او ماجبونه ی ورکړل. مګر چونکې دا قبائل ډیر خودمختار ا

سرکش وو او د بادشاه حکم به ئ نه منلو. د دې دپاره الغ بیګ چې طاقت ئ اوس زیات شوې وه او د خپل وطن نه ورله ډیر مغل هم رارسیدلي وو هغه په دې وجه د یوسفزو نه د خان خلاصولو کوشش شروع کړو. اول هغه د یوسفزو او د ګګیانو په منځ کېنې د بې اتفاقی او د ناچاقۍ د پیدا کولو کوشش وکړو چې په دې کار ونه شو نو آخر ئ پرې د خپل فوځ سره حمله وکړه، په هغې کېنې خو اول الغ بیګ شکست وخوړو ولې د صلحې په یوه جرګه کېنې چې کوم وخت د یوسفزو خانان هغه سره په جرګه کېنې ناست وو هغوي ئ په دوکه سره ټول قتل کړل، د هغوي کورونه ئ تالا کړل او د کابل د علاقې نه ئ راوویستل. یوسفزي په دې وجه ډیر تنګ شول او د پېښور طرف ته راروان شول په دغه زمانه کېنې لغمان د ترکمانو په قبضه کېنې وه بنګین او افریدی په خپلو موجوده علاقو کېنې پراته وو مګر د ننګرهار او ټوله د پېښور علاقه چې او هزاره او د هغې نه نمرخاته ته علاقه عین تر جهلم پورې د دله زاګو پښتنو په قبضه کېنې وه. د دله زاګو د علاقې او د هندوکش د غرونو تر منځه د دریائې سنده دواړه طرف ته د سوات سلطنت وه، چې د هغوي بادشاه سلطان ویس وه. د سواتیانو بادشاهي د باره مولې نه چې د کشمیر په علاقه کېنې د جهلم په غاړه پرته ده د دریائې سوات د غاړې پورې وه. یوسفزي چې ورومې راورسیدل نو د دله زاګو میلمانه شول نو هغوي ورله د دواړې علاقې چې د دریائې کابل او د دریائې سوات په منځ کېنې پرته ده او قطب قبلي ته ئ د مومندو غرونه دي د استوګنې دپاره ورکړه. ولې هرکله چې د هغوي نورې تېرې او کورونه هم راغلل او په شمار کېنې زیات شول نو د دواړې علاقې په هغوي تنګه شوه په دې وجه هغوي د باجوړ ملک د دله زاګو نه په زور واخسته او بیا ئ دومره جنگونه ورسره وکړل چې ورو ورو ئ د دریائې کابل نه قطب طرف ته ټوله علاقه په زور لاندې کړه دوی بیا سلطان ویس ته هم وراړم شو او هغه ئ د خپلې علاقې نه وویستو هغه د کافرو وطن ته وتښتیدو او په هغه ځای کېنې هغه نوي بادشاهي خان له پیدا کړه. او تر ډیرې مودې پورې د هغه اولاد هغله حکمران وه. د دې جنگونو په دوران کېنې الغ بیګ مرزا وفات شو. عبدالرازق مرزا د هغه زوی چونکې وړو کې هلک وه او بابر د خپلو دښمنانو او د ازبکو د لاسه د خپل پلار نیکه ملک نه راوشرلې شو. په دې وجه د الغ بیګ مرزا د مرګ نه پس بابر د کابل بادشاهي خان له واخسته.

د دله زاګو په مرسته هغه څو څو واره په یوسفزو حملې وکړې او ډیر خلق ئ ترینه قتل کړل. په باجوړ ئ قبضه وکړه، کاتلنګ او شهباز ګرې پورې د لوټ دپاره راغې او د صوابی په علاقه کېنې ئ هم خپل فوځونه بوتلل. مګر په دې ټولو جنگونو کېنې به یوسفزي په غرونو کېنې پټ شول او هیچرې هم مکمل طور باندې فتح نه شول. آخر دا چې د یوسفزو سره د خپلولې پیدا کولو دپاره بابر بادشاه د هغوي د خان ملک شاه منصور د لور سره نکاح

و کره چې د هغې نوم بي بي مبارکه وه. هر کله چې دوى د دله زاکو نه دا ټول ملکونه واخستل نو هغه ي په خپلو کښې ویش کړل په دغه زمانه کښې محمدزي چې د خراسان په ملک کښې اباد وو راغلل او هشنغر ي هغوي له ورکړو.

کښېانې چې د کابل په خوا وسيدل هغوي هم بابر د خپلې علاقې نه راشرلي وو يوسفزو دوى له د دوابې علاقې او د باجوړ څه حصه ورکړه. د باجوړ په علاقې کښې اوس کښېانې نشته دي. اتمان خيلو له ي د باجوړ نه لمر خاټه ته علاقې ورکړه په باجوړ کښې ترکلاني اباد شول او د پنجکوپړې، سوات، بونير، چملي، مردان او د صوابي په علاقې کښې يوسفزي او مندن اباد شول.

يوسفزي په دريو حصو کښې تقسيم دي اکوزي، مليزي، لويزي. مليزي او اکوزي په سوات او پنجکوپړه کښې اباد دي او لويزي په بونير کښې اباد دي. جدون قوم هم د يوسفزو يو شاخ د پښتنو په ټولو قبيلو کښې د يوسفزو قبيله ډيره زياته جمهوريت پسندې ده او د هرې قبيلې ملک يا خان د خپلې قبيلې د مصلحت يا مشوري نه بغير د څه کار کولو اختيار نه لري او هروخت په خپلو کښې جنگونه کوي او په دې شان د خپلو اندروني بې اتفاقو په وجه دوى خپله خودمختاري ضائع کوله او هم په دې وجه د دير خان په خپلې قبيلې باندې د بادشاهي رسوخ حاصل کړل. او دغه شان میانگل صاحب چې د سوات د اخون صاحب نمسې وه د سوات او د بونير په علاقې کښې بادشاه شو.

په پخوا زمانه کښې ماسوائ د پنجکوپړې او د دير د علاقې نه د يوسفزو په يوه تپه کښې داسې خان نه وه چې هغه په خپله قبيله باندې د حکومت کولو اختيار لرلو. صرف په پنجکوپړه کښې د دير په ښار کښې قاسم خان د خپل دولت او لياقت په وجه د مليزو د قوم خاني مشري او حکومت حاصل کړه وه. دې قاسم خان خپل اثر داسې زيات کړه وه چې د کافرو په ملک باندې ي لښکرې کړې وې او د هغوي نه ي خراج اخستې وه او د قاشقار په بادشاهانو باندې ي هم حملې کړې وې او د هغوي نه ي هم خراج اخستې وه او شکست ي ورله ورکړه وه. د يوسفزو په ټولو قبيلو کښې صرف هم هغه ته د مليزو د تړلو پرانستلو او وژلو اختيار حاصل وه. په دې وجه د هغه په علاقې کښې د تېو جنگوفه په نسبت د نورو قبيلو کم وو.

په مندن کښې مردان، هوتي او صوابي لومې لومې ښارونه دي. په بونير کښې ډگر او د پير بابا زيارت مشهور مقامات دي. په بر سوات کښې سيدو او مينگوره مشهور مقامات دي. په کوز سوات کښې الله ډنډ، بټ خيله، چکدره، ملاکنډ او تانه، درگي، سخاکوټ مشهور مقامات دي. په پنجکوپړه کښې دير لومې خاټې دي.

د يوسفزو قام علاوه د دې علاقو نه د هندوستان په بعضې بعضې حصو کښې هم اباد

دي. په مقابلۀ د مغربي پښتنو مشرقي پښتانه زيات هندوستان ته راغلي وو او د دې وجه دا وه چې د مغربي پښتنو زيات گزران د گډو، اوبانو او نورو خنورو په ساتلو باندې وه او ملک ي زيات گنجان اباد نه دے. د دې دپاره هغوي د کر دپاره زمکه کافي او خړولو دپاره غرونه او درې وافرې وې. د دې نه علاوه ودونه په کافي لومۀ عمر کښې کوي د دې وجې ابادي ي ډيره زړۀ زياتېږي، د دې نه برخلاف د مشرقي افغانستان د اکثر پښتنو گزاره په زميداري او په کاشت باندې وه او چونکې مقابلۀ دوي ودونه په کم عمر کښې کوي د دې دپاره د هغوي د کاشت زمکه په مقابلۀ د هغوي د ابادي کمېږي. هم دغه وجه ده چې پښتنو وقتاً فوقتاً د هندوستان طرف ته توجه کړې ده. فرخ اباد، بهوپال، کرنال، او د روهيلکنډ علاقه د يوسفزو پښتنو نه ډکه ده. نواب رامپور په اوډه د پښتنو مشر کور دے. د بريلي ښار هم د دوي نه ډک دے او نځينه کښې هم د دوي ډيره ابادي ده.

سل کاله ورومې د دوي ژبه او عادتونه ټول د بر درانو په شان وو مگر په هندوستان کښې د وسيدو په وجه ورو ورو دوي ژبه بدله کړه. په دوي کښې د بر درانو د ازادۍ او د جمهوريت جذبه تر ډيرې مودې پورې پرته وه او انگريزانو سره ي د هندوستان د قومونو په نسبت زيات خونريز او په بهادري جنگونه کړي دي. چونکې په خپل ملک کښې هم دوي د زراعت شوقيان وو په دې وجه ي د روهيلکنډ د ملک نه يو جنت جوړ کړے دے. انگريزانو په خپلو مختلفو کتابونو کښې د روهيلو د بهادري شجاعت او د محنت ډير تعريفونه کړي دي. د انگريزانو مشهور سياستدان برک په ډير فصاحت سره د دوي د قابليت او بهادري تعريف کړے دے. په دې علاقه کښې دوي ښۀ ښۀ ښارونه او لومۀ لومۀ کلي اباد کړي دي. څرنگ چې ذکر شوي دي بريلي او نځينه هم د دوي د لاسه اباد دي.

باجور د ترکلانو يا ترکانو ملک دے. د دوي د علاقې قبلي ته د هندوکش جنوبي غرونه دي. قطب ته ي د هندوکش او د اتمان خيلو غرونه دي. او نمرخاته ته ي د اتمان خيلو غرونه جنگيدلي دي او په منځ کښې پنجکوري ته دره تلې ده. سهيل طرف ته ي د بر مومندو غرونه دي. د باجور ملک لوړ ژور ميدان دے او قريباً ۲۵ ميله وړد قبله په نمرخاته او قطب په سهيل دولس ميله پلن دے. د چارچاپيره غرونو په وجه په دې ملک کښې ډيرې ښکلې ښکلې درې هم شته. او دا ملک د پېښور د علاقې په شان زرخيز دے. ناوگي او باجور مشهور مقامات دي. د پنجکوري او د باجور د ميدان په منځ کښې د باروي دره ده اگر چې باجور د ترکلانو ملکيت دے مگر په بر غرونو کښې قطب او قبلي طرف ته کافر وسيرې چې هغوي اوس مسلمانان شوي دي او ميدان کښې رودباريان وسيرې. دا نوم هغوي هر هغه سړي ته اخلي چې څوک ترکلانه وي. د سوات او د باجور په منځ کښې د اتمان خيلو غرونه دي.

د اتمان خیلو ملک اکثر د غرونو نه ډک دی خو د باجوړ په خوا کښې څه میداني
 علاقه هم شته او څه علاقه یی کوز سوات سره هم شته. د دې قوم خوانان ډیر وخت، ښکلي او
 مضبوط وي. ښځې په پټو کښې د سړو سره کار کوي. د اتمان خیلو د غرونو نه قبله په
 جنوب د بر مومندو ملک دی. د دریائې کابل نه قطب په قبله غرونه او میدانونه هم د دوی
 دي. د دوی ملک ټول کاني او گتې دي او ډیر لږ ملک پکښې زرخیز دی. اگر چې غرونه
 یی یخ دي مگر میدانونه یی گرم دي او گرم بادونه پکښې چلیږي. د شبقدر نه جلال اباد ته د
 کرپې په دره باندې لار شته او دا ټوله لار د مومندو په علاقه کښې تللې ده. لال پوره، کامه او
 گوشت د دوی په علاقه کښې لوی لوی کلي دي. د لال پورې او د کامې علاقه پکښې
 زرخیزه ده او د دې مومندان اکثر زراعت کوي. د جلال اباد په خوا کښې شنواري، غلجي او
 مومند هم وښیږي. د بر مومندو دوه خیلونه کوچیان دي او د کلو بیزو او اوښانو په ساتلو
 باندې گزاره کوي. دوی په سپرلي کښې سره د خپله ماله او د کلو خراسان طرف ته د
 هلمند سیند خواو شا ته ځي. د مومندو نه قبله په سهیل د افریدو او د شنوارو علاقه ده. دا
 خلق د دره خیبر نه قطب او د سهیل په غرونو کښې وښیږي. د دوی ملک د دریائې کابل د
 ښې غارې نه د پېښور او د جلال اباد د علاقې په منځ کښې شروع کیږي او جنوب طرف ته
 په غرونو غرونو کښې ان د ښکېلو تر ملک پورې ځي. نمر خاټه ته یی د پېښور علاقه ده. د
 خیریانو درې قامونه دي چې هریو د بل نه جدا او خودمختار دی د دوی نومونه شنواري،
 افریدی او اورکزي دي.

شنواري په شمار کښې د نورو دوو قبیلو نه کم دي او د دره خیبر نه قطب طرف ته
 غرونو کښې وښیږي. د دره خیبر او د هغې د حفاظت د ضروریاتو په وجه باندې دا قبائل ډیر
 لوی سیاسي اهمیت لري. قریباً هریو حمله آور چې د قبلي د طرف نه یی په هندوستان حمله
 کړې ده په دره خیبر تیر شوی دی. د دې قبائلو د لوټ مار د عادت نه یی ډیر تکالیف او
 نقصانات وخت کړي دي. دا قامونه ډیر بهادر او سرتیزه دي او د قدیم الایام نه خودمختاره
 ژوند تیروي. قریباً قریباً د هریو بادشاه نه دوی د ابتدا نه مواجبونه او پښتونه اخستي دي.
 ډاکه او لوټ هم کوي. د خیبر دره ۲۵ میله وړده ده او د څلور سوو گزو نه تر شپاړس سوو
 گزو پورې پلنه ده. د دې لار اکثر په خوړونو کښې تللې ده. او اوس پکښې انگریزانو دوه
 پاخه سړکونه او یوه ریل پټی جوړه کړې ده. دواړه طرف ته د دې درې نه وخت وخت
 غرونه دي چې هغې باندې د لارې د حفاظت دپاره اوس انگریزانو څو کی مقرري کړي دي.
 دا خلق د میزوو خپلې په پښو کوي او د خپلې ازادۍ ساتلو ډیر مشتاق دي. ښه اعلي اسلحه
 د دوی د غریب نه غریب سړي سره وي خو اکثر یی په خپلو اندروني جنگونو کښې
 استعمالوي. دغه حال د بر مومندو هم دی. په یخنی کښې دا خلق د پېښور او د کجوری

میدانونو ته را کوز پوري. دوی ډیر نښه باز دي او په خپلو غرونو کښې ډیر لږ تعداد کښې د ډیرو لویو لوڅونو مقابله هم کولې شي. د یوسفزو نه سهیل طرف ته د خټکو او قبلي ته محمدزي دي. د محمدزو نه قبلي ته گگیاني دي. د گگیانو نه او د محمدزو نه سهیل طرف ته داؤدزي دي. د داؤدزو نه سهیل طرف ته خلیل دي او د خلیلو نه سهیل ته کوز مومند او خالصه ده.

محمدزي او گگیاني لکه څرنګ چې ورومې ذکر شوی دی د یوسفزو سره د دریائې کابل قطب طرف ته او د یوسفزو نه قبلي طرف ته اباد دي. محمدزي په شمار کښې د گگیانو نه زیات دي. د محمدزو ملک ته هشنغر څګه وائي چې په دې کښې اته مشهور کلي دي او د گگیانو ملک ته دوا به څګه وائي چې د دوو سیندونو منځکښې ملک دی.

مومند، خلیل او داؤدزو ته غوریا خیل وائي. قریباً د کال 1450ء خواو شا کښې دوی د غزني قبلي ته د ترنګ سیند په خوا کښې وسیدل. بابر په خپل تزک کښې د دې قبلي ذکر په کال 1507ء کښې کوي او د هغوي ذکر د مشد او سمکانه کلو په خواو شا کښې کوي. دا کلي د تحقیق کولو نه پس معلومېږي چې د غزني سهیل ته واقع دي. هر کله چې بابر د غلجو د ملک د تقسیم دپاره په کال 1507ء کښې روان شو او د سرده په مقام باندې کوز شو (سرده 25 یا 30 میله د غزني نه سهیل ته ده) نو بابر وائي چې ماته خبر وشو چې د مومندو لویې لویې قبلي په مشد او سمکانه کښې پرتې دي. امیرانو ماته وویل چې د دوی لوټ کول پکار دي. مګر بابر وائي چې ما ورته ووي چې مونږ خپل رعیت ته نقصان ورکول مناسب نه ګڼو. دا قبلي د کامران چې د بابر زوی وه د هغه په زمانه کښې پېښور ته را کوزې شوې او د کامران په امداد سره یې دله زاګ پښتانه دریائې سندھ طرف ته وشرل. چونکې دا خلق په میدانونو کښې وسیدل په دې وجه حکومت په دوی باندې وختاً فوقتاً په نسبت د یوسفزو زیاتې، زور او ظلم کولو. دا خلق د یوسفزو د قبائلو نه نسبتاً زیات مهذب او خوش اخلاق دي. د دوی په علاقه کښې پېښور ډیر لوی ښار دی چې د پښتنو په زمانه حکومت کښې د شاه کابل د ژمي د رهائش ځای وه. د شاه شجاع سدوزي دا ښار بالخصوص ډیر خوښ وه په حقیقت کښې بر مومند او کوز مومند یو خلق دی مګر دا وخت په هغوي کښې هیڅ تعلق نه دی پاتې شوی. په چمکو کښې د میان عمر صاحب زیارت دی چې د احمد شاه ابدالي پیر وه. خلیل او داؤدزي هم دوی سره را کوز شوي دي. داؤدزي په شمار کښې د خلیلو نه زیات دي.

ختک : د خټکو علاقه ډیره لویه ده. قطب ته یې دریائې کابل دی او د دریائې کابل نه سهیل ته ان د مالګې تر درنګ پورې علاقه ده. وړدوالی یې تقریباً سل میله او پلنوالی یې پنځوس میله دی. نمر خاته ته یې اباسیند پوله ده مګر د سیند نه پورې غاړه هم خټک شته.

مکه پکښې مشهور مقام دے. قبلي ته ئ خلیل، مومند، افریدی، اور کزي او بنگښ دي او جنوب طرف ته ئ بنو او د دامان کوهاني پښتانه دي. ختک په دوو حصو کښې تقسیم دي یو قطبي او بل جنوبی. د جنوبی ختکو ملک ټول غر دے او د شمالي ختکو ملک کښې اگر چې میدانونه شته مگر بیا ئ هم ټوله زمکه کانیزه ده دا غرونه بالکل غیر آباد او سره سره گتهان دي او بغیر د مالګې د اوبو نه تر ډیر لري لري پوري خوري اوبه هم نه شي بیاموندي. په جنوبی درو کښې ساغري او بارک ختک و سیري. مالګین، لاجی، تیري، لتمبر، کرک پکښې مشهور کلي دي. د تیري په خوا کښې مالګه وځي. په شمالي ختکو کښې اکورے او ډنگرزي مشهور کلي دي. د کاکا صاحب علیه الرحمة زیارت هم په ختکو کښې دے.

بنگښ : د افریدو او اور کزو نه سهیل ته پراته دي. د دوی د علاقې نه نمر خاته او سهیل په نمر خاته ختک دي او جنوب ته وزیر دي او قبلي ته ئ توري دي. د دوی ملک د یوې لويې درې په شکل کښې دے. د دوی میداني علاقہ زرخیزه ده. میداني علاقې ته کوز بنگښ وائي او د غرونو علاقې ته بر بنگښ وائي. د کوهات ښار هم د بنگښو په علاقہ کښې دے. د فرخ آباد نوابان د بنگښو د قام نه دي، هنگو او تل پکښې لورے لورے کلي دي.

توریان : د بر بنگښ نه قبلي طرف ته توریان پراته دي. دوی ټول شیعه گان دي او د بر بنگښ څه حصه هم شیعه گان دي. د توریانو او د بنگښو یو شان ملک دے او میداني علاقہ ئ زرخیزه ده. هم په دې دره کښې لږ قبلي طرف ته جاجیان و سیري. دوی سنيان دي. د دوی دره ان تر کوه سلیمان د سلسلې پوري تللې ده. ملک ئ د توریانو نه تنګ خراب او زیات یخ دے. ورومبی زمانه کښې د سنده نه تر کابل پوري د جاجیانو په ملک کښې او د کوه سلیمان په خوا د غزني نه قطب په نمر خاته لار تللې وه. جاجیان او توریان په بر درانو کښې شامل نه دي بلکې د دامان په قبائلو کښې دي د دوی نه پس ته د دامان نور قبائل شروع کیږي.

عيسي خیل : د عيسي خیلو ملک د دریائے سندھ نه را شروع کیږي تقریباً دیرش میله وړد او دولس میله پلنه علاقہ ده. د دې علاقې باقي درې طرف ته غرونه دي او یو طرف ته ئ دریائے سندھ دے. ډیره زرخیزه د اوبو نه ډکه او گنجان آباد علاقہ ده. هر طرف ته پکښې نهرونه او ولې بهیدلې دي او په هر کلي کښې بیشانه ډیرې ونې دي. په اباسیند کښې هم ډیر ټاپوگان د دوی ملکیت دے او څه قومونه د سیند نه پوري غاړه هم آباد دي. د عيسي خیلو د غرونو نه قبلي طرف ته شیتک و سیري او د هغوي نه قبلي طرف ته د بنو ملک دے. چې د کرمي د سیند نه اوبه کیږي. د بنو ملک هم ډیر آباد او زرخیز دے. د بنو نه بره د دورو دره ده چې ان تر جدرانو د علاقې پوري تللې ده او حدی کوه سلیمان پوري جنگیدلے دے. دا ډیر گنجان آباد ملک دے. د دورو نه قطب ته د خوست ملک دے چې د کرمي او د دورو په

منځکښې دې. د خوست نه نمر خاته ته د درگي علاقه ده چې پکښې تنې وسېږي.
 مروت: د مروتو ملک شکن او خشک دې او د زراعت دپاره د هغوي صرف په باران
 باندې گزران دې. د دوي ملک قريباً پنځه ديرش مربع ميله دې او د بنو نه د دريائې سندھ
 تر ميدانونو پورې تللې دې. د دوي په خوا کښې د غرونو او د دريائې سندھ په منځکښې
 خيسوريان قبيله اباد ده. مروتو نه سهيل طرف ته د کوه سليمان په خوا خوا کښې د دامان
 جنوبي حصه ده. په دې کښې ميانخيل، بابر، ستوريان، عيسي خيل، گنده پور او خيسوريان د
 لوهاني په نوم هم بللې شي. مروتو سره جخت په خوا کښې سهيل طرف ته گنده پور دولت
 خيل دي. د دولت خيلو او د گنده پورو ملک د مروتو د ملک په نسبت زيات زر خيز دې.
 د کوملې خوږ د دوي په ملک کښې بهيدلې دې او هغوي د دې نه آبپاشي دپاره اوبه اخلي.
 د گنده پور په علاقه کښې لومې لومې کلي کلاچي او تېکواره او لوني دي. ټانک د دولت
 خيلو په علاقه کښې لومې کلي دې. د دولت خيلو نه قبلي ته توري، ميانې او بيتني قبائل دي
 چې د دولت خيلو شاخ گڼلې شي. کابل ته يوه لار د ټانک خوا کښې هم تللې ده. د دولت
 خيلو نه سهيل ته ميانخيل اباد دي. درابن د دوي په علاقه کښې لومې مقام دې. د ميانخيلو نه
 سهيل ته د بابرو علاقه پرته ده. د بابرو سهيل ته ستورياني وسېږي. د بابرو لومې کلي جوډا
 دې او د ستوريانو لومې کلي ارمک دې. د بر درانو او د دامان په قبائلو کښې دا فرق دې چې
 دامانيان اکثر لومې لومې ويښته ساتي ولې اوس د انگرېزانو په راتلو دا فرق هم لرې شوی دې.
 د دامان په علاقه کښې اوس هم د سوري او د لوديانو کورونه شته. سوري هغه پښتانه دي چې
 د دوي مشر شهاب الدين غوري او د هغه خاندان په هندوستان کښې ورومبي پښتانه
 بادشاهان وو. مشهور شير شاه بادشاه چې همایون د بابر زوي له ي شکست ورکړې وه هم د
 دې خاندان نه وه.

لوديانو هم په هندوستان کښې تر ډيره عمره بادشاهي کړې ده بابر مغل د دوي
 وروستني بادشاه سلطان ابراهيم لودي له شکست ورکړ او د دهلي تخت ي ترې نه واخستو.
 علاوه له دې قبائلو د دامان په علاقه کښې په ژمي کښې د سليمان خيلو، خروتي او
 ناصر کوچي قبائل سره د خپلو گډو بيزو او اوبانو راځي.

د کوه سليمان کوهستاني قبائل

د کوه سليمان کوهستاني قبائل دا دي: زمري، شيراني، وزير، محسود او جدران.
 زمري د ستوريانو نه قبلي ته په غرونو کښې پراته دي. د زمرو قطب ته شيراني پراته
 دي. د شيرانو ملک د بابرو او د ميانخيلو د علاقې د پاسه دې او د شيرانو نه قطب ته وزير
 پراته دي. د دوي ملک زيات تر د کوهستان په هغه سلسله کښې پروت دې چې کوم ته کوه

سليمان وائي او ډيرو وچتو وچتو غرونو کښې واقع دے . په بعضې بعضې ځايونو کښې درې هم د دوی په علاقه کښې شته . د کوه سليمان نه قبلي طرف ته د گوسے غرونه دي چې پکښې موسي خيل کاکړ وسيرې او د زمرو نه قبلي ته پراته دي . صحرا نومے يو ځاي دے چې په غرونو کښې بې آب و گيا ميدان دے ، په دې کښې د غره بابر وسيرې . دې علاقې نه هغه خوا ته نور غرونه دي چې د ژوب او د دوی په منځکښې پراته دي . د موسي خيل کاکړو نه هغه خوا کپپ او هرې پاک قبائل وسيرې چې د شيرانو شاخونه دي . دا قبائل د تخت سليمان قبلي طرف ته په ويځونو کښې وسيرې . د شيرانو نه قطب ته وزير وسيرې او قريباً يو سل ميله پورې د دوی علاقه ده . د قطب حدی کوه سفيد سره جنگيدلے دے يوه پوله ئ جدران سره لگيدلې ده . د دوی ملک هم ټول غرونه غرونه دے . مگر بعضې ځايونو کښې درې هم شته د دوی اکثره گزاره د گلو بيزو په ساتنه باندې ده ، اسونه هم ساتي . د دوی ملک کښې اوسپنه هم پيدا کيږي . د جدرانو ملک د وزيرو د ملک نه قبلي ته دے . جاجيان او خروتيان هم د وزيرو نه قبلي ته پراته دي . دره پيوړ د جاجيانو په علاقه کښې ده .

کافرستان

د کافرو قومونه د هندو کش په غرونو کښې او د بيلوتاغ په يوه حصه کښې وسيرې . قطب په نمرخاته د دوی نه قاشقار پروت دے او قطب ته ئ بدخشان دے او قطب په قبله ئ قندوز دے . چې د بلخ په علاقه کښې دے . قبلي ته ئ اندراب او خوست دي چې هغه هم د بلخ علاقه ده . سهيل ته ئ باجوړ او لغمان دے د دوی علاقه اکثر کوهستاني ده مگر ښې ښې زرخيږي درې هم پکښې شته . دوی پخپله ځان له څه خاص نوم نه لري بلکې په بې شماره قبيلو کښې تقسيم دي او د هرې قبيلې جدا جدا نوم دے . پښتانه دوی ته يو عام نوم د کافر استعمالوي او ملک ته ئ کافرستان وائي . دوی په شکل او جثه کښې ډير ښکلي خلق دے . د هرې قبيلې بيل بيل قسم ژبه ده . د لغمانيانو او د ديهگانو ژبه د دوی ژبې سره لږه لږه مشابهه ده . په دې وجه معلومېږي چې لغمانيان او ديهگان د کافرو قبائل دي چې اسلام ئ راوړے دے . د دوی خپله دعوي دا ده چې مونږ د سکندر د هغې فوځ اولاد يو چې کوم هغه سره په هندوستان باندې د حملې کولو دپاره راغلے وۀ او بيا په واپسې کښې د هغه نه د فوځ څه حصه پاتې شوه مگر کوم خلق چې د ژبو د علم ماهران دي هغوي وائي چې د دوی په ژبه کښې د سنسکرت ډير الفاظ موجود دي . بعضې خلق وائي چې دا قوم وړومبے د قندهار په خوا کښې وسيدو خو مسلمانانو دوی د هغه ځاي نه راوشرل . وائي چې د دوی څلور قبيلې هلته ابادې وے . کموز ، هيلر ، سيلر ، کموج . وړومبو دريو قبيلو خو اسلام قبول کړو او کموج کافرستان ته راوتښتيدل . دا خلق د يو خدايے قائل دي مگر ورسره به ئ د بتانو

پرستش هم کولو. دا بتان د هغه خلقو وو چې کوم د دوی په ملک کښې لومړی خلق تیر شوي وو. د دوی په عقیده کښې دا بتان به خدای ته د دوی سفارش کوي. په کام دیش کښې چې د کافرستان یو کلر د خدای ته امر وائي او د سکوئي په کلي کښې ورته د گن وائي. دا خلق د شرابو څښلو شوقیان دي او ډیر زیات مهمان نواز دي. دا ملک امیر عبدالرحمن په خپل حکومت کښې شامل کړو او ټول خلق یې مسلمانان کړل اوس دې علاقې ته نورستان وائي.

بدخشان

بدخشان اگر چې ډیر وسیع ملک دې مگر په حقیقت کښې هغه یوه لویه دره ده. د بلخ د علاقې نه د بیلوت طاغ پورې تللې ده. قبلې ته د دوی د قندوز، تالقان او د حصار ازبک وسیږي. قطب ته د پامیر کرغزي او د شمعنان، درداز او د خیها تاجک وسیږي. دا ملک هم ټول د غرونو نه ډک دې. د سیحون دریا په بدخشان د قطب په نمر خاتو غرونو کښې بهیږي او د حصار ملک نه د بدخشان ملک جدا کوي. د کوچه سیند د علاقې په منځ کښې بهیږي. په دې علاقه کښې اوسپنه، مالګه او کوکړ پیدا کیږي. پخوا به پکښې لعلونه هم پیدا کیدل. د دې ځای و سیدونکي تاجک دي او بدخشانیانو باندې بللې شي. فیض اباد د دوی په علاقه کښې مشهور ښار دې.

غور

غور د هغې کوهستاني علاقې نوم دې چې کومه یو طرف ته خو د هرات او د کابل په منځ کښې او بل طرف ته د قندهار او د بلخ په منځ کښې پرته ده. دا علاقه د سلسله هندو کش مغربي حصې نه جوړه شوې ده. هم دغه غرونه د پښتنو اصلي وطن گنلې شي. هم په دې غرونو کښې دوی د همیش دپاره خپله ازادي د مختلفو بادشاهانو او د حمله آورانو د زور پاتې نه محفوظ ساتلې ده او د هر مشهور فاتح چې په قدیمي زمانه کښې د موجوده افغانستان په میدانونو کښې چرې د څه قسم حکومت قائم کړې دې نو د غور پښتنو هیچرې هم هغې حکومت ته سر تسلیم نه دې تیت کړې. اوس اوس په دې غرونو کښې هزاره او بل قبائل وسیږي.

پښتون یا پښتون: د لفظ پښتون یا پښتون معنی ده هغه سرې چې په غرونو کښې سیدونکې وي. پښت وائي غره یا غونډۍ ته. چونکې پښتنو هم ورومې ورومې په غرونو کښې استوګنه اختیار کړې ده په دې وجه هغوي ځان ته پښتانه یا پښتانه وئیل.

جګ: پښتانه دا لفظ هغې ټولو خلقو دپاره استعمالوي چې په زمانه قدیم الايام کښې د

عربستان یا د ایران نه راغلي وو او بیا ی په دې وطن کښې ودونه وکړل او اباد شول. د کوم سړي چې پلار عرب یا ایرانی وي او مور ی د بل قام نه وي هغه ته تاجک وائي. تاجک په هر ځای کښې د زراعت کار کوي او په لوم لوم ښارونو کښې د سوداګرۍ کار کوي د منشي توب کار هم دوی کوي.

خراسان : د یوې لویې علاقې او د هغې علاقې د یو خاص حصې نوم دی لکه څنګه چې انګلستان د یوې جزیرې او د هغې د یوې حصې نوم دی. د زمانه قدیم په تاریخونو کښې به دا نوم د هغه ټولې علاقې دپاره استعمالیدلو. چې د هغې د نمر خاته حد دریائې سندھ او د قبلي حد د نیرو ریګستانونه د قطب حد ی دریائې آمو او د سهیل حد ی بخیره عرب وه. په نورو الفاظو کښې د ملک خراسان نمر خاته ته هندوستان، قبلي ته ایران، قطب ته ی توران یا برکستان (چې د ماوراالنهر په نوم باندې مشهور دی) او د جیحون او سیحون سیندونو په منځ کښې پروت او سهیل ته ی سمندر وه. اوس په متاخرینو مؤرخینو کښې دا نوم د دې ټولې علاقې هغې حصې ته وئیلې شي چې د دې لویې علاقې قبلي طرف ته وچته زمکه قطب په سهیل پرته ده. دې حصې ته ایراني خراسان وائي. مشهد، نیشاپور او طوس په دې علاقه کښې مشهور ښارونه دي. د دې لویې علاقې باقي حصې ته افغاني او بلوچي خراسان وئیلې شي. په حقیقت کښې بلوچ او پښتانه هم د یو نسل خلق دی. د دویمې حصې علاقه د هرات نه نمر خاته ته شروع کیږي. دا علاقې تر څه مودې پورې د ایران د حکومت د لاندې و. او په دې وجه د دې د باشنده ګانو ژبه فارسي ده. افغاني خراسان د لوم خراسان قطبي طرف ته وائي. جنوبي حد ی د دره سېي، پشین او د شوره بک په خوا خوا کښې د سیستان ریګستانونو کښې تللې دی. د افغاني خراسان قریباً اته حصې دي. روه او کابل، زابل او سیستان، هرات او غور، بلخ او بدخشان.

د روه معنی کوه ده چې غره ته وائي. د روه په علاقه کښې هغه ټوله کوهستاني علاقه شامله ده چې په قطب کښې د سوات، د بونیر، د چملي، د باجوړ او د هزارې غرونه دي او په سهیل کښې د کوه سلیمان سلسله ده. چې د هغې سر سېي او پشین سره جنگیدلې دی. په دې کښې د خیبر ټول غرونه شامل دي. او نمر خاته ته د دریائې سندھ عین تر غزني پورې پرته ده او قبلي ته د خواجه عمران تر غرونو پورې رسیدلې ده. هم د دې علاقې خلقو ته په هندوستان کښې روھيلي وئیلې شي. د محمود غزنوي په زمانه کښې د دې علاقې ډیر خلق په شمالي هندوستان کښې خاص طور باندې په ملک او ده کښې اباد شوي دي او هم په دې وجه د هغوي ملک ته روھیلکنډ وئیلې شي.

د کابل علاقه هغې ملک ته وائي چې د کوم سهيل طرف ته د غزني او کوه سفيد او قطب ته د کوه هندو کش په منځکښې پروت دى. دره لوگر د دې علاقې جنوبې حصه ده او کوم خاى چې د پغمان غرونه د غور غرونو سره جنګيدلي دي هغه د دې علاقې د قبلي حد دى. او نمرخاته ته ي د دره چترال نه عين تر کوهستان کابل پورې دا علاقه پرته ده.

د کابل نه سهيل طرف ته علاقې ته زابلستان وائي او اگرچې اوس عام طور باندې دا نوم دې علاقې ته نه استعمالېږي ليکن په زړو تاريخونو کښې دا نوم هم دې علاقې ته استعمالېدلو. دا علاقه په موجوده زمانه کښې د قندهار په نوم باندې مشهوره ده. په دې علاقه کښې هغه ټول ملک شامل دى چې کوم د غزني نه قبلي ته د دريائې هلمند پورې پروت دى. د دې علاقې جنوبې حد پشين سره لګيدلى دى. او د نمرخاته حد ي د توبه غرونه دي. قطب ته د دې علاقې د کوهستان د سلسلې کوه سياه حد دى. د سيستان زور نوم سجستان و. د نيمروز په نوم باندې هم دا علاقه مشهوره ده. دا علاقه د افغانستان قبله په سهيل باندې پرته ده. په ورومې زمانه کښې دا علاقه ډيره ابادې وه ولې نادر شاه د ايران بادشاه د دې علاقې نه ډيره ابادې وويسته او دا علاقه ي غير ابادې پريښوده. د هرات علاقه د سيستان نه قطب ته پرته ده. دا د خراسان د علاقې غزني حصه ده. د دې جنوبې حد د سبزوار ضلع ده او قطب حد ي د ترکستان ريګستانونه دي. نمرخاته ته ي د غور غرونه او مرغاب سيند دى.

موجوده افغانستان

د موجوده افغانستان حدود دادي. قبلي ته ي د ايران ملک دى قطب ته ي د سويت روس د ترکمانستان، ازبکستان او د تاجکستان جمهوريتونه دي، نمرختو طرف ته ي کاشغر او د فيرنګيانو ماتحت د چترال رياست او د پښتنو ازاد قبائل دي. او سهيل طرف ته ي بلوچستان دى. دا ټول ملک په رقبه کښې دوه لکه اويا زره مربع ميله دى. يعنې د جرمني په يونيم او د جاپان د رقبې برابر دى. مگر چونکې اکثر ملک غرونه غرونه دى په دې وجه د ميداني علاقې رقبه اووه شپيته زره او پنځه سوه مربع ميله ده. موجوده افغانستان ټول په قطبي منطقه معتدله کښې پروت دى او د قطبي عرض البلد په 30° 29° او 38° 35° ميټر او د مشرقي طول البلد په 60° 50° او 74° 50° کښې واقع دى. د دې ملک انتظامي صوبې پنځه لوى او څلور وړې صوبې دا دي: لويې صوبې دا دي: کابل، قندهار، هرات، مزار شريف، قطغن او بدخشان.

وړې صوبې دا دي: سمت جنوبې، سمت مشرقي، فراه او ميمنه.

کابل : د دې صوبې پنځه ضلعي دي. کابل، سمت شمالي، غزني، ديهه زنګي، لوګر. د کابل ضلع کښې کابل، چاردهي، بگرامي، ديهه سبز، سروبي او پغمان قابل ذکر مقامات دي. په سمت شمالي کښې تګاب، ريزه کوهستان، غوربند، کوه دامان، جبل السراج، نجراب، پنج شير، سرخ و پارسا، باميان، سيغان او کهمرد قابل ذکر علاقې دي. په غزني کښې غزني، کټه واز، مقر، قره باغ، جاغوري قابل ذکر علاقې دي. په ديهه زنګي کښې بيسود، ديهه کندي، يکاولنګ قابل ذکر علاقې دي. په لوګر کښې برکي راجان، کلنگار، وردګ او ميدان مقامات قابل ذکر دي.

قندهار : د دې صوبې څلور ضلعي دي. قندهار، گرشک، ارزګان، قلات غلزي. په قندهار کښې قندهار، کډهني، گرم سیر، ده داؤد، غورک ډنډ، ارغستان، کشک نخود، ترين، دهلا، شوره بک قابل ذکر علاقې دي. په گرشک کښې موسي قلعه، نوزاد لويې علاقې دي. په ارزګان کښې ارزګان، گزاب او ارغستان مشهورې علاقې دي. په قلات کښې قلات، دايان چوپان، هوتک، او ترنک جلدک مشهورې علاقې دي.

هرات : د دې صوبې درې ضلعي دي. هرات، غورات، بادغيسات. د هرات په صوبه کښې سبزوار، غوريان، کشک، قرع تپه او قلعه نو لويې علاقې دي. د غورات په ضلع کښې غور مشهور ځای دی. د بادغيسات په ضلع کښې بالا مرغاب، تولک، ابي، جعفران او شهرک مشهورې علاقې دي.

مزار شريف : د دې صوبې دوه ضلعي دي، يو مزار شريف بل شبرغان. په مزار شريف کښې مزار شريف، نهر شاهي، تاشقرغان، سنگ ښارک، دولت اباد، بلخ، دره صوف، ايک او کشن ديهه مشهورې علاقې دي. په شبرغان کښې شبرغان، اقچر، قرقين، سرپل لومې ځايونه دي.

قطغن و بدخشان : په دې صوبه کښې دوه ضلعي دي. يو خان اباد بل بدخشان. خان اباد کښې خان اباد، غوري، اندراب، تالقان، نهرين، حضرت امام، قندوز، چالو او اشکاميش مشهورې علاقې دي. په بدخشان کښې فيض اباد، رستاق، درواز، کشم، زيباک، جرم، ینگې قلعه دشت ايش و شيوه مشهورې علاقې دي.

سمت جنوبي : د دې صوبې صرف يوه ضلع ده ګرديز. ګرديز کښې ګرديز، خوست، ارغون، منگل، جاجي، جدران مشهورې علاقې دي.

سمت مشرقي : د دې صوبې دوه ضلعي دي جلال اباد او اسمار. جلال اباد کښې جلال اباد، لغمان، خوګياني، سرخ رود، روات، شنوار، مومند دره، او کامه مشهور ښارونه او علاقې دي. په اسمار کښې چغه سراي، برکنر، خاص کنر، کوز کنر او دره پيچ قابل ذکر کلي او علاقې دي.

فراه : د دې صوبې هم يوه ضلع ده يعنې ميمنه. په دې ضلع کېنې ميمنه، تگاب، شيرين بيرون سونه، قيصر، اندخوئ، درزاب و گرزويان مشهور خايونه دي.

د افغانستان موجوده ابادي تخميناً يو کروړ او شل لکه ده. د خنې خنې لويو لويو ښارونو نومونه سره د ابادۍ مونږ لاندې درج کوو :

کابل :	يو لک شل زره	اقيشي :	لس زره
چاريکار :	لس زره	بلخ :	لس زره
جلال اباد :	پنځلس زره	سرپل :	پنځلس زره
گرديز :	لس زره	شبرغان :	لس زره
غزني :	پنځلس زره	تاشقرغان :	پنځويشت زره
خوست :	پنځلس زره	هېک :	لس زره
قندهار :	يو لک	خان اباد :	ديرش زره
فراه :	اته زره	تالقان :	لس زره
گرشک :	اته زره	رستاق :	لس زره
هرات :	يو لک	فيض اباد :	شل زره
ميمنه :	ديرش زره	جرم :	اته زره
اندخوئ :	خلويشت زره	استاليف :	اته زره
مزار شريف :	اويازره	ارگون :	لس زره

د پښتنو او دهغوي د ملک حالات د کال 1622ء نه

په کال 1622ء کېنې ټوله د قندهار، کابل او غزني علاقه ماسوائ د هرات نه د مغلو په قبضه کېنې وه. د شهنشاه جهانگير د طرف نه په ټوله علاقه کېنې شاه بيگ نومې وائسرائې وه. شاه بيگ په اصل کېنې د بخاري او د نسل نه د ترکو ارغوان قبيلې نه وه. په ابتدا کېنې دې د محمد حاکم، حاکم کابل نوکر وه مگر هر کله چې محمد حاکم وفات شو نو هغه د شهنشاه اکبر ملازمت اختيار کړو. هغه پنځيل دوران ملازمت کېنې د يوسفزو او مومندو برخلاف په لشکر کشي کېنې دومره نوم پيدا کړو او داسې لويه کاميابي ي حاصله کړه چې اکبر بادشاه هغه اخر د قندهار او غزني گورنر مقرر کړو.

په کال 1605ء کېنې اکبر وفات شو مگر شاه بيگ بدستور د هغه د زوي جهانگير د طرف نه وائسرائې وه. په کال 1620ء کېنې هغه د بيماري او د آب و هوا د ناموافق کيدو په وجه استعفي ورکړه او د هغه په ځاي اشرف خان د قندهار گورنر مقرر شو. په کال

۱۶۲۲ء کښې شاه عباس اعظم چې د ايران بادشاه وه د قندهار د فتح کولو نيت وکړو او د يو لوی فوځ سره پخپله راروان شو. اشرف خان د جهانگیر نه امداد وغوښتو، خان جهان د ملتان گورنر وه د هغه د امداد دپاره بالکل تيار وه ولې جهانگیر هغه د شاه عباس د مقابلې کولو نه منع کړو او ورته ی وویل چې د بادشاهانو د مقابلې دپاره ما له پخپله تلل پکار دي. شاه عباس چې د دې نه خبر شو نو د دې ولسي نه ی فائده واخسته او د قندهار محاصره ی په دومره زور او سختی سره شروع کړه چې خلويښت ورځې پس ی قندهار بالکل فتح کړو. د جهانگیر په زمانه کښې مغلو بيا د قندهار د اخستلو هيڅ کوشش ونه کړو او تر ۱۶۳۷ء پورې قندهار د ايران په قبضه کښې پاتې شو.

د ايران د حکومت په زمانه کښې د قندهار په خواوشا کښې د غلجو او د ابداليانو بې شماره طاقتور قبائل وسيدل باوجود د غیر قومونو د حکومت نه دې قبيلو سره د پښتنو د نورو قبائلو په غرونو کښې د ازادی ژوند ټول عمر تیر کړی وه او سوائ د سالانه خراج د ادائیگی نه ی خپله اندروني خودمختاري نه وه بائللې. د دې نه علاوه د هغوی د دماغ نه دا خبره هیجرې نه شوه وتلې چې مونږ په یوه زمانه کښې په هندوستان او خراسان حکومت کړی دی. د مغلو حکومت ورو ورو هغوی د محکومیت سلوک سره اموخته کړل ولې څه وخت چې په هغوی باندې د مغلو افسرانو زور ظلم شروع کړو نو د مغلو په مقابله کښې به هغوی د شاه عباس غوندي انصاف پسند بادشاه په حکومت باندې خوشحاله وو او په دې وجه ی د ايران بادشاهي په خوښی قبولوله. شاه عباس اگر چې یو ډیر عقلمند، قابل، عادل او انصاف پسند بادشاه وه مگر د غلجو وغیره قبائلو د ازاد منشي طبیعتونو نه ښه واقف نه وه. د پښتنو نورو قبيلو ايراني حکومت د مغلو په نسبت په دې وجه زیات خوښ کړی وه چې مونږ سره به د بادشاه او د هغه د ملازمانو سلوک مساویانه وي او مونږ به هغه د خپل نور رعیت سره برابر گڼي. د مغلو سلوک هغوی سره لکه د یو محکوم په شان وه او لکه څنګه چې د هر حاکم قوم طریقه وي مغلو او د هغوی سردارانو به هغوی ته سپک کتل. لیکن د شاه عباس نوم او د هغه شهرت د هغوی په زړونو کښې دا امیدونه پیدا کړي وو چې مونږ ته به څوک سپک نه گوري او د غلامی او ذلت په نظر به راته نه گوري. شاه عباس په ښه شان سره د هغوی د دې جذباتو نه ځان واقف کړی وه نتیجه دا شوه چې کوم گورنر هغه په قندهار کښې مقرر کړی وه هغه د پښتنو سره بدسلوکی او سختې ناجائزې طریقې راواخستلې. څه موده پس د غرونو دې ازادو قبائلو ته د ايرانيانو دا طرز حکومت ناقابل برداشت ښکاره شو نو ورومېرې خو ی گورنر ته شکایتونه وکړل چې په دې کار ونه شو نو یوه جرګه ی شاه عباس له اصفهان ته ولیرله او ورته ی وویل چې بهتره به دا وي چې ته خپل گورنر د قندهار نه لرې کړې او په مونږ باندې هم زموږ د قوم یو داسې سرې حاکم او مشر کړې چې د هغه تعلق نیغ

د شاه ايران د دربار سره وي. هغوي بادشاه ته ټولې خبرې ښې په ازادۍ وکړې او د خپلو خيالونو نه يې دا شان ښه واقف کړو چې هغه فوراً خپله غلطې محسوسه کړه او پخپل شاهي فرمان يې د پښتنو خپل مشران په هغوي باندې مقرر کړل.

سر جان ميلکم وائي چې شاه ايران د دې جرگې په درخواست د ابداليانو د قبيلې دوه مشران په طور د "ریش سفید" او "کدخدا" مقرر کړل. د يو نوم سيد چې د سدوزو قبيلې نيکه دې مشهور احمد شاه دراني هم د هغه نمسې وه او د بل نوم محمد وه چې د بارکزو قبيلې نه وه او د دې مشر په وجه د محمد زي قبيله اوس په دې نوم بللې شي. موجوده د افغانستان شاهي خاندان هم د دې قبيلې دې د دې مشري په وجه د سدوزو او بارکزو قبيلو اثر پخپل قوم زيات شو او ټولو پښتنو د هغوي مشري تسليم کړه.

تر کومه پورې چې د شاه عباس بادشاهي وه نو د هرات او د قندهار د علاقو پښتانه ښه په امن و امان او ارام وسيدل مگر د شاه عباس د مرگه پس د هغه نمسې شاه صفوي په کال 1637ء کېني د ايران په تخت کېنياستو. دا بادشاه د طبيعت نه ظالم او سخت غير مستقل مزاج وه. په دې اثنا کېني د جهانگير د مرگه پس په اتويشتم اکتوبر 1637ء کېني شاه جهان د هغه زوی د دهلي په تخت باندې کېنياستو. هر کله چې د شاه صفوي د بې اعتدالو او خرابو خويونو نه خبر شو نو يو لوی فوځ يې د قندهار مسخر کولو دپاره وليږلو. په هغه ورځو کېني علي مردان خان يو ډير قابل او دانشمند ايرانی د قندهار کورنر وه. دې د شاه عباس په وخت کېني يو ډير معتمد او بهادر جرنيل گڼلې شو او په ډيرو معرکو کېني هغه خان د بادشاه د اعتبار قابل ثابت کړې وه. مگر چونکې هغه ډير دولتمند وه په دې وجه شاه صفوي دا غوښتل چې هغه نه ټول دولت په خه چل واخلې نو ډير اميران چې په رتبه کېني د علي مردان په شان وو دې حريص او ظالم بادشاه د خپل مال او دولت نه محروم کړې وو. هغوي به يې دربار ته په خه بهانه راوغوښتل او په پته به يې گناه قتل کړل. آخر د علي مردان وار راغلو حکم يې ورپسې واستولو چې دارالحکومت ته راشه هغه پوه شو او په خاې د دې چې د بادشاه دربار ته لاړ شي هغه په پته شاه جهان سره خط و کتابت شروع کړو او بالاخر يې قندهار د هندوستان شهنشاه ته وسپارلو. او پخپله دهلي ته روان شو. شاه جهان د هغه ډير عزت او مدار وکړو او سمدستي يې هغه د يو لوی فوځ سره چې هغه د بدخشان او د بلخ د مسخر کولو دپاره تيار کړې وه جرنيل مقرر کړو. هرات بدستور د ايران سره پاتې شو.

په کال 1641ء کېني شاه صفوي مړ شو او د هغه زوی شاه عباس ثاني تخت نشين شو. د تخت نشينۍ په وخت د هغه عمر لس کاله وه د هغه ورومې خواهش دا وه چې قندهار مې فتح کړې. د قندهار پښتانه د مغلو د حکومت نه تنگ وو چنانچه غلجو هم د ايران دارالحکومت ته په قندهار باندې د چپاؤ کولو دپاره دعوت ورکړو. آخر شاه عباس ثاني د

حملې کولو دپاره قصد وکړو. د هر قسم فوځي تياري ئې په ډيره پټه او لويه پيمانه باندې وکړه بيشانه ډيرې روپۍ د فوځ په سازوسامان او د محاصرې کولو وسلې باندې خرڅ کړې او په دې خيال چې د هندوستان نه امدادي فوځ په هيڅ شان باندې قندهار ته راونه رسي. د حملې تاريخ ئې تر هغې پورې ملتوي کړو چې تر کومې پورې د قندهار د لارې په درو کښې واوړي پريوتې.

په کال 1647ء د دسمبر په مياشت کښې شاه عباس ثاني قندهار ته راوړسيدو او د ښار محاصره ئې وکړه. اورنگزيب د شاه جهان زوى په دې ورځو کښې په لاهور کښې وه د پلار په حکم باندې فوراً د قندهار امداد ته سره د يولو فوځ روان شو ليکن درې ټولې د واوړو نه ډکې وې. په دې غرونو باندې د فوځ او د باربردارۍ د ځناورو اوړيدل څه اسان کار نه وه ليکن چونکې اورنگزيب يو نهايت چاق او بهادر جرنيل وه د پخني او د واوړو ټول تکليفونه په ځان او په فوځ باندې تير کړل درې ئې ټولې عبور کړې ولې د دې تکليفونو او سخت محنت په وجه د هغه فوځ څه غير منظم پاتې شو. اورنگزيب په غرونو او په درو باندې خو ورو اوړيدو ولې څه وخت چې د قندهار د علاقې په حد کښې داخل شونو ورته معلومه شوه چې د قندهار ښار ايرانيانو فتح کړې دې چونکې د هغه فوځ د غرونو د تکليفونو او مشقونو په وجه ډير کمزور و او لږ شونې وه په دې وجه ئې په قندهار حمله ونه کړه. او واپس کابل ته د ژمي تيرولو دپاره لاړو. مخکښې کال اورنگزيب د يو جرار فوځ د قندهار د اخستلو په نيت باندې د کابل نه روان شو او د ښار محاصره ئې وکړه. شاه عباس ثاني يو معمولي فوځ په قندهار کښې د حفاظت دپاره پريښې وه او پخپله واپس خپل ملک ته تلې وه ليکن څه وخت چې ورته معلومه شوه چې اورنگزيب د قندهار محاصره وکړه نو يو ښه منظم فوځ ئې د امداد دپاره راووليږلو اورنگزيب د خپل فوځ يوه حصه د دې فوځ په مقابله کښې وروليږله او دا فوځ قندهار ته د رارسيدو نه منع کړو. چونکې د علاقې خلق د مغلو په حکومت باندې خوشحاله نه وو د دې دپاره د ايرانيانو فوځ د دې خلقو په امداد سره د اورنگزيب د رسد رساني لارې بند کړلې او چارچاپيره ملک ئې ورته غير اباد کړو. اورنگزيب په دې وجه ډير سخت تنگ شو او چونکې د قندهار نه لرې هغه د ايران په فوځ باندې حمله نه شوه کولې د دې دپاره مجبور شو او د دسمبر په مياشت کښې ئې د قندهار محاصره وچته کړه.

درې کاله پس اورنگزيب بيا ورومېنې ځل نه هم زياتي فوځ سره د قندهار مسخر کولو په نيت را روان شو. د قندهار محاصره ئې وکړه مگر ناکام شو. شاه جهان د دې نه پس اورنگزيب د کن ته واستولو. داراشکوه د شاه جهان بل زوي پخپل درخواست باندې دويم ځل د قندهار اخستو دپاره خپل پلار راوليږلو. داراشکوه يو لوى جرنيل او قابل کمانډر وه

کوم فوځ چې هغه خان سره روان کړې وه هغه د اورنگزیب د دواړو فوځونو نه زیات وه او سازوسامان باندې هم پوره وه. د هغه په فوځ کېنې د هغه سره دوه یورپین افسران هم وو. انگرې چې دارا شکوه د قندهار په حمله کېنې د بهادری، مردانګی، شجاعت او دلیری عظیم النظیر نمونه پیش کړله لیکن آخر د هغه فوځ ناکام شو. او ایرانیانو د پښتنو په امداد د مغلو د فوځ په ډیره سختی سره مقابله وکړه. په دې جنگونو کېنې غلجیانو او ابدالیانو د ایرانیانو په هر شان سره امداد وکړ او آخر د مغلو فوځ د قندهار د فتح کولو نه دا شان مایوسه شو. چې دارا شکوه کابل ته سره د خپله لښکره کوچ وکړ او د قندهار د تسخیر اراده یې د همیش دپاره پرېښوده. شاه عباس ثاني د هغې جذباتو په عوض کېنې چې غلجو او ابدالیانو قبیلو هغه سره د مغلو برخلاف ظاهر کړي وو ډیر نقد انعامات ورکړل او د سالانه خراج رقم یې هم ورته ډیر کم کړ. چونکې د ایران گورنر په قندهار کېنې برائې نام وسیدلو او د قبائلو په اندروني خودمختاری کېنې هغه د هیڅ قسمه دخل نه کولو او عام طور باندې د بادشاه سلوک هم هغوي سره د برابری وه په دې وجه د شاه عباس ثاني په ټول عهد حکومت کېنې قندهار او د هغې چارچاپیره علاقه ډیر په امن و امان سره خپل ژوند تیر کړ.

په کال 1666ء کېنې د شاه عباس ثاني انتقال وشو. شاه سلیمان د هغه په ځای تخت نشین شو انگرې چې دا بادشاه په طبیعت کمزورې، عیش پسند او غیر مستقل مزاج وه ولې پښتنو سره د هغه تعلقات هم د شاه عباس ثاني او د شاه عباس اعظم په شان وو. د هغه سلوک هغوي سره ډیر ښه وه او هیڅرې هم هغوي ته یې د مغلو په شان د غلامۍ په نظر نه وو کتلې. په دې وجه عین تر 1694ء پورې د قندهار علاقه بالکل خاموشه او پرامن پاتې شوه. په کال 1694ء کېنې شاه سلیمان وفات شو او د هغه زوی سلطان حسین د هغه په ځای د ایران بادشاه شو. دا بادشاه ډیر سخت متعصب، وهمي او ارام پسند وه. د رعایا د خوشحالی هیڅ فکر هغه سره چرې نه وه، پخپلو ټولو ملکي معاملاتو کېنې هغه یې علمه ملایانو او د خواجه سراگانو په لاس کېنې وه. د بعضې ناعاقبت اندیش حاکم قومونو دا لاروي چې هرکله هغوي یو بل قوم چې په تهذیب او طرز معاشرت کېنې د هغوي په شان وي فتح کړي نو ورپورې خو د هغوي د زړونو مسخر کولو دپاره او د هغوي د محبت او د همدردۍ حاصلولو دپاره هغوي سره ډیر ښه او د برابری سلوک کوي. هر وخت هغوي ته دا نه محسوس کوي چې تاسو د بل قوم محکوم یی مگر هرکله چې په هغوي باندې د حکومت څه موده تیره شي او دوی پوه شي چې زموږ د حکومت بنیادونه ولګیدل او موږ خپلې پنځې د مفتوحه ملک په ګوت ګوت کېنې ښخې کړې ځای په ځای قلعه ګانې او نور د حفاظت اسباب تیار کړي نو د هغوي د سلوک او د حکومت طرز بالکل بدل شي. کړی په کړی بیا هغوي مفتوحه قومونو ته دا ښودل غواړي چې تاسو محکوم یی او موږ حاکمان یو. مونږه بادشاه یو او تاسو زموږ

غلامان یی. هغوي په ډیرینه حقونو کښې هره ورځ یو نوم مداخلت راواخلي او یو بې جا قید ولگوي. ورو ورو په هغوي باندې ماليې زیاتې کړې او بالاخر د هغوي په ازادی او اندروني خودمختاری کښې ډیست اندازې شروع کړې.

چونکې د شاه عباس اعظم د زمانې نه ایرانیانو په پښتنو باندې کم و زیات قریباً دوه او یا کاله حکومت کړی و د دې دپاره هغه د عزت او برابري سلوک چې کوم شاه عباس اعظم او د هغه نه پس شاه عباس ثاني او شاه سلیمان هغوي سره کړی و د سلطان حسین د هغې برخلاف پښتنو سره سختي شروع کړه او ایرانیانو پښتنو ته لکه د مغلو په شان سپک کتل شروع کړل. چونکې ایرانیان د مغلو د حملو نه هم بې غمه شوي وو او دا خیال یې کولو چې مونږ پښتانه د تورې په زور باندې زیر کړي دي. د هغوي نخوت او متکبرانه سلوک د پښتنو مشرانو سره ورځ په ورځ زیاتیدو. د یو ناقابل بادشاه وزراء، امراء او گورنران هیچرې هم په خپلو اختیاراتو او دبدبه حکومت کښې کمې نه غواړي بلکې بسا اوقات د ذاتي رسوخ او ذاتي وجاهت زیاتولو دپاره د سلطنت د اصلي مفادو نه برخلاف محکوم قومونو سره ناجائزه سختي او ناقابل برداشت سلوک راواخلي. هم دغه حال د شاه حسین د افسرانو و د چې کوم د قندهار د علاقې د انتظام دپاره مقرر شوي وو. دې افسرانو وقتاً فوقتاً شاه حسین ته د پښتنو په سر چغلی خوړلې چې دا قومونه ډیر زیات خودمختار شول د حکومت د خلقو په دې خلقو کښې هیڅ رعب داب نشته، ماليې په ډیر تکلیف سره وصولیږي او په ملک کښې د هغوي د سرکشی او سرتیزی په وجه باندې ورځ په ورځ بدامني او بدنظمي خوریدي. په حقیقت کښې د دې افسرانو د پښتنو هغه ازادي او اندروني خودمختاري چې کومه هغوي ته د شاه عباس اعظم د وخت نه حاصله وه نه وه خوښه او دا یې غوښتل چې د شاهي افسرانو رعب داب او ذاتي عزت او دبدبه دې د پښتنو په غیرتمند قوم باندې هم دومره زیاته وي چې څنګه د یو حاکم قوم په یو مفتوح قوم باندې عام طور باندې وي. چونکې شاه حسین یو ناقابل بادشاه و د او مکمل طور باندې د خپلو وزراؤ او امراؤ په لاس کښې و. هغه د قندهار ایراني افسرانو ته د حکومت د نظم و نسق برقرار ساتلو دپاره پرانستې واګې ورکړې. نتیجه دا شوه چې د حکومت افسرانو په پښتنو باندې سختي راواخستله. غلجي او ابدالیان لا په دې پوهه نه وو چې د محکومیت قدرتي او لازمي نتیجه بالاخر ذلت او خواري ده. هغوي یو وفد د شاه حسین دربار ته د خپلو مشرانو ورولیږلو او خپل شکایات یې په ډیر ادب او ښې طریقې سره هغه ته پیش کړل. په کومه بې باکۍ چې پښتنو خپل معروضات بادشاه او د هغه امراؤ ته پیش کړل په ځای د دې چې د هغې نه هغه د هغوي د جذباتو او خیالاتو ژوروالی معلوم کړی و او د هغې تدارک او د هغې دپاره یې څه علاج راوښکلی و هغه د هغوي په شکایتونو او معروضاتو باندې برافروخته شول لکه څنګه چې د یو سست، لا پروا او متکبر حاکم قاعده

وي. هغه د دې معروضاتو متعلق هم د هغې مقامي افسرانو نه رای واخلسته چې د چا بر خلاف شکایتونه شوي وو. هغوي دا مشوره ورکړه چې بغیر د ډنډې د زور نه دا خلق نه سمیږي. او که چېرې ورومېځي څه لږه د مروجو قانون مطابق سختي شوې ده نو اوس پکار دي چې سختي او بدسلوکی زیاته شي او د دوی تحریک په ابتداء کېني تباہ کړي شي. هغوي په خپلو رپورتونو کېني شاه حسین د پښتنو د سرکشی او د هغوي د تندخویی نه دومره وپرولو چې هغه بالکل پریشان شو او د ویرې نه ی داسې کار وکړو چې د هغې نتیجه د ایران د سلطنت تباہي او بربادي وه. شاه حسین د خپلو افسرانو په رای باندې عمل وکړو او د پښتنو د ازدو قبائلو د سرکوبۍ دپاره ی د ایران په فوځ کېني چې کوم د قابل نه قابل سرې په دې وخت کېني موجود وه سره د یو جرار فوځ او د مکمل اختیاراتو په حیثیت د قندهار د گورنر راواستولو. د دې سړي نوم گورجین خان وه دې په اصل کېني د جارجیانو د علاقې یو عیسائي وه، جارجیان د ایران یوه صوبه ده. لیکن دې سړي د خپلې صوبې د خودمختاری حاصلولو دپاره د ایران د بادشاه نه بغاوت وکړو. کوم جنگ چې د ایراني فوځ او د دې صوبې د خلقو په منځ کېني وشو اگرچې په هغې کېني گورجین خان په ډیرې بهادری سره جنگ وکړو مگر اخر ی شکست وخوړو او په معرکه جنگ کېني قید شو. د باغي سزا په سلطنت کېني ټول عمر قتل وي لیکن دې سړي په دې باندې خان د ایران د قانون نه خلاص کړو چې زه مسلمان ښږم او د بادشاه په فوځ کېني نو کړي اختیاروم. چونکې بادشاه پخپله د هغه د فوځي قابلیت او د تنظیم د قوت قائل وه په دې وجه ی هغه له د یو لوی فوځ د جرنیلی عهده ورکړه. او د قتل نه ی معاف کړو. په حیثیت د یو فوځي افسر دې سړي خپل خان په دوو صفتونو باندې ممتاز کړه وه. یو فوځي قابلیت او دویم سختي. په دې وجه د شاه او د هغه د امراء او وزراء رای هم دا شوه چې د پښتنو غونډې زیگ قوم د زیر کولو دپاره دا سرې مناسب دی. گورجین خان چې څه وخت مسلمان شو نو خان له ی شاه نواز خان نوم کېنيښودو او د قندهار په طرف روان شو. گورجین خان په کال 1702ء کېني قندهار ته راوړسیدو او راتلو سره ی د پښتنو سره دا قسم سختي شروع کړه چې په گزشته سلو کالو کېني نه هغوي د مغلو د لاسه لیدلې وه او نه د ایرانيانو د لاسه. گورجین خان په ډیره بې رحمۍ او ظلم زیاتي سره د پښتنو په خان، مال او عزت باندې حملې شروع کړې. د هغه د فوځ د لاسه نه سپین ږیرې خلاص وه نه ځوان نه ښځه نه سرې نه ماشوم او نه بالغ.

غرض دا چې هر طرف ته د دې ظالم او سفاک گورنر فوځونه په ملک کېني خواره شول. د خلقو مالونه ی تالا کړل، کورونه ی ورله وسيزل، غلې ی ترې واخلستې، بچي ی ورله قتل کړل، ښځې ی ورله بې عزته او بې پردې کړې، فصلونه ی ورله تباہ کړل، ثابت ثابت کلي ی والوځول او د عامو پښتنو په زړونو کېني ی د هیبت او خوف طاري کولو

کوشش و کړو. اگر چې پښتنو د ایرانیانو نه هیڅ قسمه بغاوت نه وه کړې هغوي سره صرف د خپلې ازادۍ د محفوظ ساتلو شوق وه او هم د هغې برقرار ساتلو دپاره یی د ایران د بادشاه په خدمت کېنې درخواستونه او جرګې استولې وې. مګر دې خونخوار او بې رحمه فوځي هغوي سره د باغیانو خلقو نه هم زیاتي سخت سلوک وکړو. ټول خلق یی بې کوره کړل، خو خوځایونو کېنې یی قتل عام وکړو او بیشماره خلق چې په هغې کېنې زاړه او مشران، ځوانان او هلکان، د ښو ښو کورونو جینګی په طور د غلامانو او وینځو د خپل فوځ افسرانو له ورکړل. په بيله بيله غلاقه کېنې یی د خپل فوځ دستې واستولې. هغوي په زور د خلقو نه د هر قسم خدمات اخستل د هغوي څاروي به یی د خوراک دپاره حلالول، خپل خوراک به یی د هغوي نه په ظلم او په زیاتي اخستلو. خلاصه دا چې یو داسې سور اور یی په لږه موده کېنې په پښتنو راګوز کړو چې په ټول وطن یی قیامت راوستو. د پښتنو دا هرگز امید نه وه چې مونږ سره به دا سلوک کیږي. هغوي خو بادشاه له په فریاد تللي وو، درخواستونه یی ورکړي وو جرګې یی وراستولې وې. بادشاه هغه هر څه نامنظور کړي وو. په دې وجه هغوي خفه وو، په قبائلو کېنې بې چینی هم وه ولې هغوي بغاوت بالکل نه وه کړې، د ایران یو افسر هم نه وه قتل شوی نه د سالانه خراج په ادائیګی کېنې ډیل شوی وه. د هغوي خو صرف دا منشا وه چې مونږ خو هم ستاسو په شان ازاد خلق یو پکار دي چې د حکومت افسران دې مونږ سره د مساوات او د برابرۍ سلوک کوي. د هغوي دا خیال وه چې د ایران حکومت مونږ په خپله رضا منلې دې که چېرې مونږ هغوي سره امداد نه وې کړې نو دا وخت به دا ملک د مغلو په لاس کېنې وه. حقیقت دا وه چې د غلجواو ابدالیانو قبائل د دوو لویو سلطنتونو په منځکېنې پراته وو یو طرف ته ترې مغل وو او بل طرف ته ترې ایرانیان وو او د دواړو دا کوشش وه چې قندهار زموږ په قبضه کېنې وي. هغوي په دې دواړو کېنې د یو هم مقابله نه شوه کولې ځکه چې د ډیرې مودې نه هغوي د خپلې بدنظمۍ او د خپلو بې اتفاقو په وجه کمزوري شوي وو. ولې چونکې د مغلو سلوک هغوي سره خراب شو نو هغوي پخپله د ایرانیانو ملګري شول او مغل یی د ملکه وویستل. هم دا وجه وه چې هغوي ځان د ایران مفتوحه قبائل نه ګڼل، او نه ایران هغوي سره د مفتوحه قوم په شان سلوک کړې وه. هرکله چې هغوي سره د حکومت افسرانو سختي راواخسته نو هغوي ظلم او زیاتي ته د سر تیتولو نه انکار وکړو. ولې ګورجین خان د هغوي د زړه او دماغ نه د ازادۍ او د مساوات دا خیالات ویستل غوښتل. د هغه مقصد دا وه چې پښتانه دې ځان د ایران د حکومت غلامان او مریي وګڼي نه چې رعیت. سره د دومره زور او زیاتي د پښتنو دا خیال وه چې بادشاه پخپله د دې دومره ناجائزه سختو نه خبر نه دې. یو ځل د شاه عباس اعظم په زمانه کېنې هم هغوي ته د ایران د افسرانو نه د شکایت موقع پیښه شوې وه او هر کله چې هغوي شاه مذکور ته د هغوي برخلاف یوه جرګه واستوله

نو هغه د هغوي ټول معروضات منلي وو. پس هغوي فيصله وکړه چې د مشرانو يوه جرگه دې د ټول قوم د طرف نه يو درخواست د شاه حسين په خدمت کېنې بيا پيش کړي چې د هغې په ذريعه هغه د موجوده طرز حکومت د حال نه پوره خبر شي او ورته عرض وکړي شي چې د استبداد او د جور دا دوران چې گورجين خان دا وخت د قندهار په ملک باندې جاري کړې دې هغه ختميدل پکار دي. چنانچه په کال 1706ء کېنې يوه لويه جرگه د يو درخواست سره اصفهان ته د بادشاه دربار کېنې د پيش کيدو دپاره لارېه. د شاه حسين او شاه عباس اعظم په عادتونو او خويونو کېنې د زمکې اسمان فرق وه. شاه حسين اول اول خو د هغوي د سپکاوي دپاره هغوي سره په ملاقات کېنې ټال متبول وکړو او بيا څه وخت چې ئ ورسره ملاقات وکړو نو داسې سپور او سپک جوابونه ئ ورکړل چې که د پښتنو نه سيوا بل قوم وي نو سمدستي خپل ملک ته واپس کيدو سره به ئ د بغاوت جنده وچته کړې وي. دې کېنې هيڅ شک نشته چې د تکبر د زور او د ظلم جراثيم د کلابو په اوبو نه مري، د هغې دپاره د زهرو چرکاؤ پکار دې. د غلجو او د ابداليانو سترگې اوس د محکوميت او د غلامۍ حالت ته بڼې پرانستې شوې. هغوي د گورجين خان او د هغه د فوځ په موجودگي کېنې علانيه بغاوت کول خلاف عقل وگڼل. د گورجين خان سختي پښتانه خو د هغه وخت دپاره چپ کړل مگر د هغوي په زړونو کېنې هغه د ايرانيانو برخلاف دا قسم نفرت پيدا کړو چې د هغې ميوه شاه حسين او د هغه ايراني رعايا ډيره په لږه موده کېنې هم د غلجو او ابداليانو د لاسه وڅکله.

پښتنو په خله خو څه ونه وئيل ولې په زړه کېنې ئ مصمم اراده وکړه چې په هر شان چې وي خان د محکوميت نه خلاصول پکار دي. دا وخت گورجين خان سره د يرش زړه په وسله پر فوځ د قندهار په علاقه کېنې موجود وه. د غلجو او ابداليانو کشرانو خو په علانيه د مقابلې قصد کړې وه ولې د هغوي مشران ډير عقلمند او هښيار وو. هغوي ورته د صبر او استقلال نصيحت وکړو. او په مناسب وخت او موقع باندې د يو فيصله کن عمل وعده ئ ورسره وکړه.

په دې زمانه کېنې د غلجو د قبيلې مشر ميرويس وه دا سرې د گورجين خان نه ورومې د قندهار "کلانتار" يعنې افسر اعلي وه او علاوه د خانداني عزت نه ئ د حکومت د طرف نه ډير وسيع اختيارات لرل په دې وجه پخپله ټوله قبيله کېنې د هغه رسوخ بيشانه ډير وو چونکې نهايت زيرک، تجربه کار، بهادر قوم پرست وه او د دې زمانې د سردو گرمو نه واقف وه د دې دپاره هغه به هميش خپلې قبيلې ته نهايت دانشمندانه مشوره ورکوله او کشران او خوانان به ئ د دې قسم کارونو نه منع کول. چې گورجين خان ته د نور زياتي مظلمو کولو موقع په لاس ورکړي. د گورجين برخلاف چې کومې جرگې شاه حسين ته د

قوم د طرف نه درخواست پيش كړې وه په هغې كښې ميرويس لويه حصه اخستې وه په درخواست باندې هم د هغه دستخط موجود وه. او چونكي پخپل قوم كښې بيشانه ډير هر دلعزيزو په دې وجه د هغه اثر او اهميت د قوم په ټولو معاملو او جرگو كښې ډير زيات وه د خپلې مهمان نوازي، سخاوت، فصاحت او د نرمې ژبې په وجه د قوم ټول مشران هم هغه ته ناست وو او چونكي د ملك په معاملاتو كښې ډير زيات دورانديش او سياستدان وه داسې يوه معامله به نه وه چې د هغه رايې به پكښې فيصله كنه وه.

خلاصه دا چې د پښتنو په موجوده مصب ټولو كښې صرف ميرويس يو داسې سړى وه چې د ټول قام مسلم مشر او رهبر وه. هر كله چې د گورجين خان برخلاف د پښتنو جرگه د شاه حسين د دربار نه ناكامه راغله نو هغه خپل قوم ته مشوره ور كړه چې ايران سره په صلح او په امن وسيدل پكار دي. د گورجين خان دا قسم سړى د دشمن په قام كښې قدرتي طور باندې ناخوښ وه د هغه دا خيال وه چې د غلجواو ابداليانو د قتل عام په لاره كښې صرف هم دا سړى حائل دى. د هغه دا منشا وه چې پښتانه ښكاره بغاوت وكړي او زه يې د تورې په زور باندې زير و زبر كړم. ولې ميرويس خپل قام دې ته نه پرېښودو او په دې وجه د گورجين خان د زړه تمنا پوره كيدې نه شوه اخر گورجين خان د ميرويس د رزو افزون اثر له تنگ شو او ميرويس يې سره د نورو يو خو مشرانو او سپين ږيرو د حكومت برخلاف د سازش او بغاوت كولو په الزام كښې گرفتار كړل. او اصفهان ته يې د بادشاه دربار ته په طور د قيديانو وليږل هر كله چې گورجين خان خان د ميرويس او د قام د نورو مشرانو نه خلاص كړو نو خپل خان يې محفوظ وگڼلو او د فوځ يوه لويه حصه يې خه موده پس ايران ته واپس وروليږله.

ميرويس اصفهان ته ورورسيدو په دربار كښې حاضر شو بادشاه او د هغه وزراؤ او امراؤ سره يې خبرې وكړې د ډيرې ليرې مودې د قيام نه پس ورته معلومه شوه چې شاه حسين يو كمزورى او ښځه رنگ بادشاه دى چې بالكل د خپلو اميرانو او افسرانو په لاس كښې دى اميران يې بدديانته، رشوت خواره او تن اسانه دي، مليان يې جاهل، بې علمه او متعصب دي د هغه دا يقين راغى چې په دې ټولو اراكين سلطنت كښې يو سړى هم داسې نشته چې هغه د هغه د ژبې د اثر د هغه د سخاوت د لاسه او د هغه د سياستداني د پنجې نه خلاصيدى شي. هغه فوراً د خپلو قابليتونو نه كار اخستل شروع كړل او په لږه موده كښې يې د خپلې مهمان نوازي، د سخاوت، د خوش اخلاقي او فصاحت په ذريعه د دربار اميران خپل طرفدار كړل بيا يې بادشاه سره د يواځې ملاقات درخواست وكړ او په يو ډير مؤثر تقرير كښې يې هغه ته خپل خان بيگناه ثابت كړو. د گورجين خان اصلي مدعا د ميرويس اصفهان ته ليږلو كښې دا وه چې هغه دې نظر بند او قيد كړي شي هغه له دې قسماقسم تكليفونه ور كړي شي او كه چرې ضروري وي نو قتل دې كړي شي. د هغه دا خيال وه چې پښتانه په خوشحالي

باندې د ايران غلامۍ قبلولو ته تيار دي. خو ميرويس او يو څو نور مشران يې پوهه کوي او د ايران برخلاف د پښتنو زړونو کښې نفرت پيدا کوي مگر هر کله چې ميرويس د شاه ايران دربار ته ورورسیدو نو نتيجه د گورجين خان د اصلي مدعا نه بالکل خلاف وشوه. هغه د خپل قابليت او دانشمندی په ذريعه دومره لومړی رسوخ خان له د بادشاه په دربار کښې پيدا کړو چې په ځای د يو شاهي قيدي هغه يو شاهي درباري شو.

هر کله چې ميرويس د دربار ټول اميران، وزيران او بادشاه پخپله خپل طرفداران کړل او داي معلومه کړه چې په اراکين سلطنت کښې د حکومت د استحکام دپاره چې د کومو صفتونو او شرطونو ضرورت دې هغه يو هم په دوي کښې نشته بلکې ټول سلطنت په زور رعب داب باندې چلېږي او هر کله چې هغه ته دا معلومه شوه چې د حکومت په دې ټولو صفتونو کښې پښتون قوم د برسر حکومت ايرانيانو نه زياتي ممتاز دې نو په دې نتيجه ورسيدو چې ايران او د هغه بادشاه د دې مستحق نه دي چې پښتنو باندې دې حکومت وکړي. هغه ته دا معلومه وه چې پښتانه چې په کوم مرض باندې ناجوره دي هغه يې اتفاقي او يو بل سره دشمني ده که چېرې دوي د دې مرض نه خلاص شول نو ازادي حاصلول د داسې ظالم حکومت نه هيڅ مشکل کار نه دې. تر هر څومره مودې پورې چې په ايراني دربار کښې وه شپه او ورځ هغه په دې خيال کښې لگيا شو چې خپل قوم او وطن به زه د غير قوم د حکومت نه څنگه خلاصوم. هغه په دې نتيجه ورسيدو چې که د حاکم قوم هر څومره ډير خدمت او تابعداري وکړې شي که هر څومره د هغوي اطاعت او فرمانبرداري وکړې شي مگر دا ناممکنه ده چې هغوي دې محکوم قوم سره د عزت او برابري سلوک وکړي. پس د دې نه د هغه د زندگۍ صرف يو مقصد وه او هغه دا وه چې خپل قوم به څه رنگ په يو نظام عمل باندې متفق کړم. او د غلامۍ او محکوميت تور داغ به د خپل قام د لمن نه څنگه ووينځم. دې بهادر او مستقل مزاج غلجي پخپل زړه کښې عهد وکړو چې تر څو پورې زما په تن کښې روح دې يو منت او يوه گري او يو ساعت به د دې کار په تکميل کښې غفلت ونه کړم. ولې ميرويس علاوه د قوم پرستۍ د بهادري نه د ډيرې لويې حوصلې خاوند هم وه. هغه د خپل مقصد په بام باندې پانړ کي په پانړ کي ختل شروع کړل. د خپل تکميل مقصد دپاره يې لومړی تجويزونه په زړه کښې جوړ کړل په مستقل مزاجۍ کښې دا انسان د اوسپنې په شان وه ولې ژبه يې د شکرو په شان خوږه او پسته وه د هغه مدعا د هغه نه د يوې لحظې دپاره هم پته نه وه ولې د هغه د زړه په حال باندې بغير د هغه او د هغه د جانثارو ملگرو نه بل هيڅوک خبر نه وو. هغه خپل مال او دولت لکه د کونجکو پشان وويشلو او لکه د ليونو په شان هروخت په دې سودا کښې گرځيدلو چې وطن به څنگه ازادوم اوس د هغه دشمني يواځې گورجين خان سره نه وه. د گورجين خان ظلم، سختي او تعدي خو هغه اوس د خداي يو نعمت گڼلو. د هغه

مطلب اوس د گورجين خان بدلولو کښې نه وه بلکې د هغه مدعا د ټول نظام بدلول وه چې بيا د ملک د بڼه او بد اختيار د خپل قام په لاس کښې وي. او د درخواستونو او جرگو استولو ضرورت پاتې نه شي هغه ته اوس دا يوه ډيره عجيبه خبره ښکارېده چې د شاه حسين غوندي عياش زاني بادشاه دې د خپلو رشوت خورو ظالمانو او بيوقفو اميرانو په ذريعه د پښتنو پشان بهادر نیک چلن او مهمان نواز قوم باندې حکومت کوي.

د ميرويس غوندي معامله شناس او د زماني نه واقف سړي دپاره د شاه حسين په دربار کښې کاميابي حاصلول ډير اسان وو. هغه خپل کار په ډير احتياط او فکر سره شروع کړو. د شاه حسين غوندي کمزوري او بزدل سړي په زړه کښې د گورجين خان غوندي د زبردست او کل اختياره افسر متعلق شکوک پيدا کول د ميرويس غوندي دانشمند او فصيح سړي دپاره څه مشکل نه وو. د تن اسانه اميرانو او د دربار د عيش پسنده افسرانو تائيد او امداد حاصلول د ميرويس غوندي مهمان نواز او سخي سړي دپاره هيڅ گران نه وو. په مناسبو موقعو باندې د بادشاه په غوږونو کښې د گورجين خان د وسيع اختياراتو د هغه د بيهوده زور د هغه د فوخي شان و شوکت د اميرانه جاه و حشم متعلق خبرې ورورسولې او د بادشاه په زړه کښې ئ دا خيال پيدا کړو چې گورجين خان د قندهار په علاقه کښې د شهنشاه ايران نه ځان په هيڅ وجه کم نه گڼي هغه ښکاره د گورجين خان بد هيچرې په غوټ پريکړي الفاظو کښې بادشاه ته نه وئيل بلکې د هغه د زور او طاقت به ئ تعريف کولو. ليکن کله کله به ئ د بادشاه او د هغه د اميرانو په وړاندې دا ويره ښکاره کړه چې کوم سړې چې ليره موده شوې ده د بادشاه برخلاف باغي شومې وه هغه له دومره لويې واگې او لومړي اختيارات ورکول د خطري نه خالي نه دي. هغه به کله کله په دې هم ډير لومړي تعجب ښکاره کولو چې کوم سړې چې خپل ځان د قتل نه د ساتلو دپاره د عيسائي نه مسلمان کولې شي په هغه باندې د قندهار، د کرمان، د جارجيا هومره لويو لويو صوبو د گورنري اعتبار څنگه کيدې شي. په ډير هنر او په ډير ترکیب سره هغه د بادشاه په زړه کښې ورو ورو دا خبره کښيښوله چې هرکله گورجين خان صرف د جارجيا په صوبه کښې د ليرو اختياراتو نه دومره ناجائزه فائده واخسته چې بغاوت ئ وکړونو اوس چې هغه د دريو صوبو خودمختاره حاکم شو نو څه وجه کيدې شي چې هغه بيا بغاوت او د سرکشي جنده وچته نه کړي. دا خبرې يو په يو د بادشاه زړه ته پريوتې. اميرانو ئ تائيد وکړو او ورو ورو دا خبره د بادشاه په دماغ کښې ذهن نشين شوه چې گورجين خان ته د بغاوت کولو او د مکملې خودمختاري د حاصلولو په مقصد کښې يو ميرويس مانع وه. په دې وجه ئ هغه د مخې نه لرې کړو هرکله چې ميرويس ته دا معلومه شوه چې زما د ژبې اثر په بادشاه باندې په بڼه شان سره وشو نو په ځامې د دې چې قندهار ته راغلې وم د بادشاه نه ئ د حج کولو اجازت وغوښتو او د مکې شريفې په طرف روان شو. د

هغه ملگري د بادشاه په اجازت باندې خپل ملک ته راغلل او په پښتنو کښې یې د اتفاق پیدا کولو کار شروع کړو.

دا خبره هم په دې ځای کې بیانول پکار دي چې د ایران خلق په عقیده کې اهل تشیع (شیعه گان) وو او پښتانه سنيان وو. د شاه عباس اعظم په وخت کې هر کله چې پښتنو د ایران حکومت په ځان باندې قبول کړو نو ایرانیانو پښتنو سره دا اقرار کړه وه چې حکومت به د پښتنو په مذهبي معاملاتو کې هېڅ دخل نه ورکوي. دا اقرار د شاه عباس د زمانې نه د ایران د طرفه په بڼه شان سره زیر عمل راغلی وه لیکن چونکې د شاه حسین د دربار ملیان سخت متعصب بې علمه او نالائق وو په دې وجه هغوي پښتنو سره د گورجین ځان دا دومره سختې او تشدد په دې هم جائز گڼلې وه چې پښتانه په عقیده کې سنيان دي. میرویس غوښتل چې د پښتنو د ایرانیانو برخلاف متفق کولو دپاره د دې مذهبي حربه نه هم کار اخستل پکار دي ځکه چې په اسلام کې د یو مسلمان قوم د بل مسلمان قوم برخلاف بغاوت کول ناجائز دي د هغه دا خیال وه چې هسې نه چې د پښتنو عالمان د ازادۍ په جنگ کې په دې وجه زمونږ برخلاف شي غرض دا چې میرویس مکې شریفې ته ورسیدو او د مکې شریفې او مدینې منورې د عالمانو نه یې یوه فتوې واخسته. د فتوې اول سوال دا وه:

(۱) آیا مسلمانانو له دا جائز دي چې هر کله په هغوي باندې د خپلو مذهبي فرائضو په ادائیګۍ کې ظلم او زیاتۍ کېږي چې هغوي د خپل ځان ازادولو دپاره د حکومت برخلاف وسله وچته کړي؟

(۲) که چېرې د یوې قبیلې د مشرانو نه د یو کافر بادشاه په اطاعت باندې په زور بیعت اخستې شوی وي نو هغه بادشاه د خپل قول او اقرار نه و جaro وځي نو د هغه قبیلې خلق د هغه بیعت نه ازاد شي او که نه؟

د دې دواړو سوالونو جواب د مکې شریفې او مدینې منورې علماؤ په "او" کې ورکړه وه. لوستونکو ته به د پورتنیو واقعاتو نه په بڼه شان سره دا خبره ښکاره شوې وي چې میرویس په دواړو سوالونو کې په اصلي واقعاتو کې هېڅ قسم غلط بیاني نه وه کړې. دې کې هېڅ شک و شبه نشته چې د ایرانیانو مظالم په پښتنو باندې دومره زیات وو چې هغوي خپل مذهبي فرائض هم د سنيانو په طریقه نشو ادا کولې. او دې کې هم شک نشته چې باوجود د شاه عباس اعظم د قول او اقرار نه د ایران گورنر هغه شرطونه بالکل مات کړي وو. هر کله چې میرویس دا فتوې حاصله کړه نو بیا واپس اصفهان ته راغی په دربار کې هغه بدستور ټولو امیرانو او وزیرانو سره راه و رسم وساتلو. بالخصوص د شاه حسین وزیر اعظم سره ځکه چې هغه د گورجین ځان او د هغه د وراره کیخسرو ځان سپه سالار د طاقت نه په زړه کې ویریدلو او دا منشا یې وه چې د هغوي موجوده طاقت دې کم شي. پس میرویس او

وزیر اعظم دواړو په متفقہ کوشش سره د گورجین برخلاف د بادشاه غوږونه ډک کړل. څه موده پس میرویس د وزیر اعظم په خله او سفارش باندې د بادشاه نه خپل وطن ته د واپس تلو اجازت واخستو. بادشاه نه صرف هغه له د واپس تلو اجازت ورکړو بلکې هغه له ی خپله زړه عهده کلاتار هم بیا واپس ورکړه او ورته ی هدایت وکړو چې په خفیه طور باندې دې هغه د گورجین خان په افعالو او اصلي ارادې باندې خیال ساتي. په دې موده کې یو ډیره عجیبه او نادره واقعه بله هم اتفاقاً پیښه شوه. چې له هغې نه میرویس پوره فائده واخسته. هغه دا چې پیترا اعظم د روس بادشاه یو ارمنی چې نوم ی اسرائیل اوراثی وه هغه له ی د خدماتو په صله کې چې هغه د روس د بادشاه دپاره د ترکو برخلاف کړي وو ملک ایران ته په طور د سفیر راولیږلو. او په شاهي فرمان باندې هغه ته دا اجازت ورکړو چې هرڅومره مال هغه ایران ته وړل غواړي په هغې دې هیڅ قسم محصول نشي اخستې او هرڅومره نوکران چې هغه خان سره بیاني د هغوي په شمار باندې دې څه قید نه وي. چونکې د روس د ډیر عمر نه په ایران باندې د قبضې کولو نیت وه او د ایران خلقو ته هم د دې خبرې علم وه. د دې سفارت چرچه یو څو ورځو کې د اصفهان په کوڅه کوڅه کې وشوه او د هر سړي په خله باندې د روس د بادشاه د مفسدانه ارادو او د جارحانه کارروایو خبرې جاري شوي. گرم خبرونه مشهور شول چې ارمني سفیر سره بیسماره مسلح فوځ راروان دې بیښانه ډیر مال او دولت او اسبابونه هغوي سره د دې غرض دپاره دي چې عین په اصفهان کې د شاه ایران برخلاف خلقو له رشوتونه ورکړي او ورو ورو د خلقو زړونه خان ته مائل کړي، دې کې شک نشته چې د روس ډیر خلق اسرائیل اوراثی سره د هغه د خاصې رتبې او د خاصو حقوقو په وجه د محصول نه د بچ کیدو په خاطر سره د ډیره ماله راروان وو. دې کې هم شک نشته چې یورپین اقوام ټول عمر د یو ملک د فتح کولو دپاره په هغې باندې د فوځ کشی نه ورومې ورومې د خپلو سفارتونو په ذریعه د هغې ملک په خلقو کې د قسما قسم بې چینی او خانه جنگو پیدا کولو کوشش کوي. ایرانیانو ته د روس د بې ایمانی علم وه په دې وجه هغوي په زړونو کې د دې فوځ په راتلو بالکل خوشحال نه وو. د هغوي دا خبره په ذهن کې کېښاستله چې دا سفارت په حقیقت کې د ایران د مسخر کولو دپاره پیش خیمه ده. خلقو کې دا خبره هم مشهوره شوه چې اسرائیل اوراثی په دې وجه د دې کار دپاره منتخب شوی دی چې هغه ارمن شهزاده دی. د ایران د خلقو د خوی بوی نه ښه واقف دی او د خپلو تعلقاتو او د خپل ملک د نزدیکت په وجه هغه د ایران په خلقو کې ډیر زړ اثر پیدا کولی شي او په هغوي کې د بغاوت او د فساد جراثیم په ډیره لږه عرصه کې خورولې شي. د بادشاه او د دربار د نورو اراکینو په دې خبرو وار خطا شو او د میرویس نه ی هم پکې مشوره واخسته. میرویس بادشاه ته وویل ” دې کې شک نشته چې معامله ډیره اهمه او

خطرناکه ده که چري د زار روس منشا د يو پُر امن سفارت د راليړلو وړ نو هغه به د دې کار دپاره يو ارمني عيسائي څنگه منتخب کړي و. ارمني اصلي ستارعت وۀ ليکن چونکې هغه د مذهب نه عيسائي دمي او ارمنييا د زور شاهي خاندان نه دمي د دې دپاره د زار روس د هغه د راليړلو مطلب دا دمي چې اسرائيل اورائي دې عين د بادشاه په قرب و جوار کښې د بغاوت او د سازش اسباب پيدا کړي ولې که مونږ ته د جارجيا د وفاداري يقين وي نو روس او ارمنييا زمونږ هيڅ نشي کولې مگر چونکې جارجيا ډيرې لږې ورځې شوې دي چې بغاوت کړي وۀ او د گورجين خان رشته دار اوس هم د روس دارالحکومت سينټ پيټرزبرگ کښې موجود دي او علاوه د دې نه چونکې گورجين خان په اصل کښې د عيسوي مذهب نه دمي په دې وجه دا هيڅ د تعجب خبره نه ده که چري دا ارمني عيسائي د روس په وينا باندې د دې دپاره ايران ته راغلې وي چې عين په موقع باندې دې هغه د اصفهان او گورجين خان د قندهار، جارجيا او د کرمان صوبې زمونږ برخلاف وچتې کړي او د ايران دارالحکومت دې د چارچاپيره نه راگير کړي. دې دلائلو او دې واقعاتو د بادشاه په زړه کښې د شکونو يو سيلاب پيدا کړو. د هغه دا يقين وشو چې د گورجين خان د لاسه زما سلطنت په خطر کښې دمي ليکن دا وخت د گورجين خان طاقت دومره زيات شوي دمي چې د بادشاه دا خيال وۀ چې که چري زۀ د گورجين خان نه د دې دريو صوبو گورنري اخلم نو غالباً چې هغه به انکار وکړي او د انکار نتيجه به بغاوت وي. د روس به د ويرې په وجه هغه د اسرائيل اورائي سفارت هم نشو واپس کولې. د دې دپاره ئ فوراً ميرويس قندهار ته پخپلې زړې عهدې کلانتار باندې راوليړلو او ورته ئ هدايت وکړو چې هغه دې د گورجين خان په اصلي ارادو په ډير غور سره نظر لري.

د بادشاه حقيقت کښې دا مطلب وۀ چې د ميرويس په وجه د گورجين خان شاهي او وسيع اختيارات نيم کړي. ميرويس نور د خداي نه څۀ غوښتل؟ هغه قندهار ته د کرمان او سيستان په لار باندې راروان شو په لاره کښې هغه د پښتنو ټولو قبيلو سره جرگې وکړې او د اتفاق او ورورولۍ سبق ئ ورته ورکړو. چونکې ميرويس د خپل قوم يو ډير مخلص او خيرخواه وۀ او د پښتنو په رايوځاي کولو کښې د هغه خپل هيڅ ذاتي غرض نه وۀ په دې وجه هغه په هر ځاي کښې کامياب وۀ او چونکې د هغه قوم مظلوم وۀ او هغه د خداي مخلوق د يو غير قوم د ظلم نه بچ کولو. د دې دپاره خداي تعالي ټول واقعات د هغه حسب منشا پريښول. چې څۀ وخت هغه قندهار ته راوړسيدو نو وي ليدل چې گورجين خان ظلم او سختي د حد نه زياته کړې وه او د پښتنو ټولي قبيلې د هغه په آهني پنجه کښې بيوښه پرته وړې. هغوي خان خلاصول غوښتل، قرباني ته هم تيار وو ليکن هغوي ته د يو قابل مشر او يو همدرد دوست ضرورت وۀ. ميرويس خداي تعالي د دې مظلوم قوم د دادرسي دپاره

راواستولو. ميرويس د راتلو سره گورجين خان ته د خپل منصب فرمان وښودلو. گورجين خان اول خو ډير په طيش كښي راغلو مگر هغه هم گرگ باران ديدنه وه صبري و كړو او ميرويس ي پخپله عهده باندې مقرر كړو. كوم سره چې هغه په ذلت او بي عزتي سره په حيثيت د شاهي قيدي اصفهان ته ليږلي وه هغه اوس واپس خپل ملك ته په حيثيت د يو باختياره افسر هغه له واپس راغې. په دې خبره هغه بېحده زيات غصه شو مگر چونكي د فوځ اكثره حصه ي واپس ليږلي وه په دې وجه ي د بادشاه نه بغاوت كول مناسب ونه گڼل. مگر لكه چې د هريو استبداد پسند حاكم لاروي هغه عامو خلقو ته دا ښودل غوښتل چې په ميرويس او په گورجين خان كښي، گورجين خان زيات باختياره او د رعب داب خاوند دى. چنانچه يو څو ورځي پس هغه ميرويس سره د نوي دشمني بنياد كښيښودو او د ميرويس نه ي د هغه لور چې يوه ډيره حسينه او ښكلي بي بي وه پخپل حرم كښي د راوستو دپاره وغوښتله. كوم پيغام چې هغه ميرويس ته په دې باره كښي استولى وه د هغې نه معلوميدنه چې هغه دا بي بي په طور د منكوحي نه غواړي بلكې هغه په طور د داشته وينزې په كور كښي ساتل غواړي. ميرويس لا مقابلي ته تيار نه وه مگر چونكي دا خبره د هغه د غيرت، د عزت او د پښتو نه بالكل برخلاف وه. د دې دپاره هغه دې خبرې منلو ته بالكل تيار نه وه. هغه ته دا معلومه شوه چې گورجين خان زما ذليل كولو او په قوم كښي سپكاوي پسې دى. هغه د پښتنو د قبائلو مشران خپلي حجزې ته راوغوښتل او هغوي ي په دې خبره پوهه كړل چې دا يواځي د هغه سپكاوې نه بلكې د ټولو پښتنو رسوايي ده. هغه خپلي قبيلې ته په ډيرو مؤثرو الفاظو كښي تقرير و كړو. د هغه د تقرير اخري الفاظ دا دي :

”د قومي مفادو تقاضا دا وخت دا ده چې مونږ ټول دا وخت خپل كور جوړ كړو او اتفاق يو كړو او خپل عزت او اقتدار برقرار وساتو. د دې مقصد حاصلولو دپاره ډيرې طريقې دي. مونږ له دا وخت د جرأت او تدبر نه كار اخستل پكار دي. كوم مار چې وينښ او بيدار وي هغه به ټول عمر په خوبولي ازموي باندې برى بيا مومي. مونږ له پكار دي چې خپلي توري د گلابو د گلو د انبار د لاندې پټې كړو او كه چرې ستاسو په ما باندې پوره اعتبار وي نو تاسو خپل عزت او خان زما عقل ته وسپاري او زما تجويزونه او ارادې خان سره پټې او محفوظې وساتي.“

دا واقعه په كال 1708ء كښي شوې ده. هر كله چې ميرويس د خپل قوم اعتبار حاصل كړو نو گورجين خان ته ي د هغه د تجويز منظورولو سوال جواب وليږلو مگر په ځاي د دې چې خپله لور د هغه كور ته وليږي يوه خپله وينزه چې هغه په شكل ډيره حسينه او ښكلي وه د هغه كور ته د كمخواب او زربفتو په جامه ملبوسه وروليږله. د پښتنو قوم دا وخت د لاس د گوتو په شان يو شوى وه او د قوميت جذبه د ور كوتي نه تر لويو او د وړو جينكو نه

تر لویو بنځو پورې په هر چا کښې راوچته شوې وه. په دې سازش کښې دې وینزې جینې د خپلې حصې کار کولو اقرار وکړو او د گورجین خان محل ته په حیثیت د میرویس د لور لارله. ټول قوم او دې جینې دا سربسته راز هیچا ته ښکاره نه کړو او نه گورجین خان او نه د هغه فوځ په اصلي خبره باندې خبر شو. هر کله چې گورجین خان ته دا معلومه شوه چې اوس میرویس زما سخر شو او زه یې زوم شوم نو هغه په ټولو ملکي معاملاتو کښې هغه سره مشورې او مصلحت شروع کړو.

د پښتنو قوم اگرچې په ظاهره یو شوم و، لیکن میرویس د هغوی د اتفاق بنیاد په قومي طریقه باندې ایښودل غوښتل او د دې دپاره د ډیرې کافي مودې ضرورت وه. شپه او ورځ هغه او د هغه ملګري د دې کار په تکمیل کښې مصروف وو او چې څه وخت یقین راغی چې په قام کښې اتفاق پیدا شو نو په خپلې کامیابۍ کښې یې هیڅ شک پاتې نه شو. د علانیه بغاوت په لار کښې هغه ته د جارجیا هغه قومونه مانع وو چې چا به شپه او ورځ د گورجین خان د محل حفاظت کولو. څه موده پس واقعات دا شان پېښ شول چې د پشین ترینو پښتنو د غربت او ناداری په وجه د مالیې په ادائیګۍ کښې لیت و لعل و کړو. گورجین خان غوندې سړي دپاره د هغوی برخلاف د فوځ کشی دا کافي بهانه وه. چنانچه هغه لورا د نور فوځ په غیر موجودګۍ کښې د خپل جارجي فوځ یوه دسته د هغوی د سرکوبۍ دپاره ولیږله. قریباً زر یا پنځلس سوه سپاهیان یې د قلعي د حفاظت دپاره خان سره وساتل. هر کله چې د قندهار علاقه د جارجیانو د فوځ نه خالي شوه نو میرویس له دا موقع د ډیرې مودې د صبر او استقلال نه پس په لاس ورغله. هغه د گورجین خان د قابلیت او ترینو برخلاف د فوري کارروایی تعریف وکړو او ورته یې وویل چې دا خلق بغیر د تورې د زور نه نه سمیږي. بیا یې د هغه دپاره پنځل یو کلي کښې چې د قندهار نه د نیمې کینټې په مزل باندې وه ډوډۍ وکړه. گورجین خان سره د خپلو نوکرانو او مسلح سپاهیانو په ډیر شان او شوکت او په ډیرې دبدبې د میرویس ځای ته راغی. په دې اثنا کښې میرویس په دغه شپه دا شان انتظام وکړو چې قندهار ته هرڅومره لارې راغلې وې هغې کښې یې مسلح پښتانه ځای په ځای کښینول او پنځله د گورجین خان په ضیافت کښې مشغول شو. د گورجین خان استقبال هغه د هغه د رتبې مطابق په ډیر ادب سره وکړو او علاوه د گلانو د غوښو او د ښه پلاؤ نه یې هغه ته د عراسان ښائسته انګوري شراب کښینودل. چونکې میرویس خان یو متقي او پرهیزګار مسلمان و، او گورجین خان په اصل کښې عیسائي او د جارجیا عیش پرست انسان و. د دې دپاره هغه او د هغه نوکرانو د ډوډۍ نه پس دومره شراب وڅښل چې بالکل بیهوشه شول او پنځل خپل ځای اوده شول. میرویس بیدار و، او لکه د ازمري په شان د خپل ښکار د نیولو په انتظار کښې و. گورجین خان سره د خپلو سړو د میرویس په دام کښې ونښتو. او هر کله

چې گورجين خان او د هغه سپاهيان د شرابو په نشه کښې مخمور پراته وو ميرويس او د هغه سرو هغوي په خپل خپل خامې تهه تيغ کړل. دا واقعه په کال 1709ء د ميرويس د وينزي د واده کيدو نه يو کال پس وشوه.

د دې واقعي خبر بغير د ميرويس او د هغه د سرو نه بل هيچا ته ونشو او نه هغوي د خپل تجويز په کاميابي کښې د خه جوش و خروش نه کار واخستلو ځکه چې د قندهار په قلعه کښې خه جار جي فوځ پروت وه او په ښار باندې هم د هغوي قبضه وه. مگر ميرويس خپل تجويزونه د ورومې نه ډير ښه مکمل کړي وو او هيڅ شې ئ اتفاق او قسمت ته نه وه پريښې. هر کله چې هغه گورجين خان او د هغه ملگري قتل کړل نو د گورجين خان جامې ئ پخپله او د هغه د نوکرانو جامې ئ خپلو سرو ته واغوستولې او د قندهار د قلعي په طرف باندې په اسونو سواره روان شول. خو خه وخت چې هغوي د قلعي دروازي ته دننه شول نو د قلعي په محافظي دستې باندې ئ توري کښيښودې او نور پښتانه چې جامې ئ نه وې بدلې کړې رادننه شول او چې خه جار جي فوځ قلعه کښې دننه وه هغه ئ ټول قتل کړو. ميرويس فوراً د قندهار د خلقو دپاره په هغه شپه يو فرمان د دې مضمون وويستو چې په قندهار کښې په طور د يو فاتح نه يم راغلي بلکې زما مقصد دا دې چې پښتانه د ايران د ظالم حکومت د لاس نه خلاص کړم. په دې وجه زما او زما د ملگرو د لاسه د هيچا مال او ځان ته به نقصان نه پيښيږي. په شرط د دې چې هيڅوک دې هم يو جار جي يا ايراني له پناه ورنه کړي. تاجکو، هزاروؤ، پښتنو غرض دا چې د قندهار د ښار ټولو باشنده گانو چې د ايرانيانو د ظلم نه تنگ وو هغه سره ئ امداد وکړو او شپه په شپه د قندهار ټول ښار د جارجين او د ايرانيانو نه پاک شو. قندهار چې د ډير عمر نه د مغلو او ايرانيانو په منځکښې يو محکوم ښار وه په کال 1709ء کښې ازاد شو.

په سبا باندې ميرويس د قندهار ټول اولس راجمع کړو او ورته ئ يو فصيح او بليغ تقرير وکړو په دوران تقرير کښې ئ ورته وويل چې زما واحد مقصد دا وه چې تاسو د ايران د پنځې نه ازاد کړم او په دې کښې زما هيڅ ذاتي غرض نشته. بيا ئ وويل چې ازادي يو بې بها گوهر دې چې د هغې حاصلولو دپاره قرباني او د ځان وينه تويول ضروري دي. د ايران ممتاز او لومړي جرنيل اوس لاړو او هر کله چې قندهار د مغلو غوندي زبردست طاقت عين د هغوي د عروج په زمانه کښې مقابله کړې ده نو يقيناً پښتانه د اصفهان د هيرانو په کاميابي سره مقابله کولې شي. هغه خپل تقرير په لاندینو مبارکو او پاکو الفاظو ختم کړو. دا الفاظ د پښتنو په تاريخ کښې د سرو زرو په ټکولیکل پکار دي. "که چرې تاسو کښې داسې خلق هم وي چې د ازادۍ د بيش بها جوهر و قدر کولو جرأت نه لري هغه جوهر چې کوم خداوند کریم مونږ ته پخپل لومړي فضل او احسان مفت په لاس را کړې دې نو هغوي دې دا وخت

خان بنکاره کړې زموږ د جرگې نه دي وځي مونږ به هغوي ته هيڅ قسمه تکليف يا گزند رسوؤ ولي هغوي دي په خوښۍ د يو نوي ظالم مالک په تلاش کښې د پښتنو د دې پاک ازاد وطن نه وځي.

کوم جواب چې پښتنو د دې تقرير نه پس ورکړو په هغې کښې د شک و شېبې گنجائش نه وه. هغوي ورته په اتفاق سره قسمونه وخورل چې ترڅو پورې زموږ په تن کښې خان دې تر هغې پورې به مونږ د خپلې ازادۍ دپاره نه په مال صرفه وکړو او نه په خان. پس دې نه هغه هم په دغه شپه د پښتنو د قبائلو مشرانو پسې په علاقه کښې سوال جواب وکړو په ټولو واقعاتو باندې ئ د هغوي په مخکښې تبصره وکړه. هغوي ته ئ دا واضحه کړه چې ايراني منظم فوځونو دپاره د مقابلي باقاعده انتظام پکار دې او چونکې هغه وخت د پښت ټول طاقت خور اور پروت وه هغوي ته ئ د فوځونو د ترتيب دپاره د يو مشر د منتخب کولو تجويز پيش کړو. ټول قوم بلا اختلاف راي دا فيصله وکړه چې انتظامي اختيارات دې ټول ميرويس په لاس کښې وي او قوم دې په جرگو سره د هغه د ټولو تجويزونو او تدبيرو تعميل کوي. هر کله چې ميرويس له قوم داسې وسيع اختيارات ورکړل نو هغه د يو ډير لوړ دورانديش جرنيل په شان پخپل قوم کښې د آنده راتلونکو جنگونو دپاره فوځي تنظيم شروع کړو. فوراً ئ په هر ځاي کښې قلعه گانو کښې سړي واچول، د ټوپکو دپاره ئ دا تيار کړل او بيشانه ډير سړي ئ د ټوپکو جوړولو په کار کښې مشغول کړل. د قبائلو مشرانو ته ئ وويل چې هر يو دې د خپلې خپلې قبيلې نه قومي فوځ ته دستې راوليږي او درې د پخپله قبضه کښې واخلي او مضبوطې څوکۍ دې پرې مقرر کړي.

ميرويس ته زياتي د فرصت موقع رانغله د گورجين خان د قتل په څلورمه ورځ قندهار د ښار د محافظ پښتنو يوه لويه رساله په راتلو وليده. دا د جارجيانو د فوځ هغه دسته چې د ترينو د سرکوبي دپاره تللې وه او بيا د خپل سر عسکر د لاندې واپس قندهار را روانه وه. د پښتنو دا قسم اتفاق وه چې په ټوله لار دا خلق د گورجين خان د واقعي نه خبر نه کړل. دا سواره په شمار کښې شپږ سوه وو او بيشانه منظم او جنگجو سپاهيان وو. چونکې د گورجين خان د خپل وطن او قام خلق وو په دې وجه د گورجين خان په هغو باندې ډير اعتماد او اعتبار وه. ميرويس هم په هغه وخت باندې خپل خلق په غير منظم طور باندې راجمع کړل او جارجيان ئ د خپلو ټوپکو د گولو پورې راتللو ته پريښودل. هر کله چې هغوي په دا شان بې خبرۍ کښې د ښار ديوالونو ته رانژدې شول نو اول ئ پرې د ټوپکو وچلولو او بيا پخپله پنځو زرو پښتنو سورو سره په هغوي باندې لکه د تندر په شان راپريوت د پښتنو لښکر نه لا پوره پريږده کړې وه او نه هغوي ته د لږ وخت په وجه د پوره وسلې حاصلولو موقع په لاس ورغلې وه. په دې وجه جارجيان د ميرويس او د هغه د لښکر د لاس

په يوه سخته مقابله کېنې د گرشک درو ته په تېنيدو خلاص شول. ميرويس خو ورځې په هغوي پسې تعاقب وکړو او په ډير تکليف سره ي هغوي ټول بغير د اتلسو تنو نه قتل کړل. د گرشک نه په اخوای دو رويه سړي ودرول او پنځپله قندهار ته راغی.

دې اتلسو تنو د ايران د بادشاه دربار ته د دې ټولو واقعاتو خبرونه ورسول. د اصفهان دربار ته هر کله چې دا خبر ورسيدو نو هغوي ټول سراسيمه خاطر شول. چونکې ټول اميران او اراکين سلطنت سخت استبداد پسند او متکبران وو د هغوي په دماغ کېنې دا نه شوه راتلې چې پښتانه د ازادۍ خواهشمند دي او لا دا چې هغوي به د هغې دپاره د ايران غونډې زبردست طاقت په مقابله کېنې خپل ځان او بال بچ اور ته غورځوي. مگر ايرانيان په غلطۍ وو کوم قوم چې يو ځل د ازادۍ خوند بيا مومي نو بيا په خوښۍ د غلامۍ بېرې پښو ته نه اچوي. ايرانيان اوس په دې پوهه شو چې زمونږ د دومره سختۍ او د ناجائز سلوک نتيجه آخر بده شوه. پس مناسب دا دي چې پښتانه په څه څه چل ول باندې بيا د خپل حکومت د لاندې راولو او خپل ډيرينه تعلقات هغوي سره قائم کړو. پس هغوي جاني خان نومې يو ايراني په طور د سفير ميرويس له راوليرلو. که چېرې پښتانه په قلعه کېنې د ايراني فوځ يوه دسته د ملک د حفاظت دپاره پرېږدي نو د ايران بادشاه به د گورجين خان قتل ميرويس او د هغه قام ته معاف کړي. او د دې سره ي فوځي تياري په قندهار باندې د فوځ کشۍ دپاره شروع کړې. سفير قندهار ته راورسيدو او ميرويس ته ي د بادشاه پيغام ورکړو.

پښتنو ته اوس داسې خبرې د سپکاوي او د بې عزتۍ ښکاره کيدې. جاني خان چې د خپل بادشاه او د هغه د فوځونو د زور خبرې د څه حد نه ورتيرې کړي نو پښتنو له ي دومره قهر وروستو چې جاني خان ي گرفتار کړو. د ميرويس د جاني خان په گرفتارولو کېنې دوه مطلبه وو يو خو دا چې د ايران حکومت ته دا قطعي طور باندې وښيي چې پښتانه بيا د ايران حکومت ته په خوښه او رضا تيار نه دي. او هر قسمة جنگ او مقابلي ته هغوي ملاتړلې ده. دويم مطلب ي دا وه چې هغه د سفير په نيولو د ايران فوځي تيارو ته تاخير ورکړي. ميرويس پنځپله اندازه کېنې بالکل درست وه. د دربار اميرانو ته چونکې دا معلومه نه وه چې جاني خان ولې دومره ډيره موده تيره کړه. هغوي يو بل سره چې محمد خان د هغه نوم وه او د هرات گورنر وه او ميرويس ي ذاتي دوست وه او هغه سره مکې شريفې ته يواځې په ملگرتيا کېنې تللي وه، قندهار ته په سفارت وليږلو. د اميرانو دا خيال وه چې د محمد خان ذاتي تعلقات به په ميرويس باندې ډير اثر وکړي. هغوي ته دا معلومه نه وه چې څه وخت د يو قوم په مخکېنې د هغوي د ازادۍ، د عزت او خوددارۍ سوال درپيش وي نو ذاتي دوستۍ او تعلقات د هغې قوم په مشرانو باندې اثر نه کوي. بشرطیکه چې هغوي د ازاديدلو مصمم اراده کړې وي.

میرویس محمد خان ته وویل چې که چرې ته زما ذاتي دوست نه وې نو بیا به مې درله دا موقع هډو درکړې نه وه چې دوستانو ته دې داسې ذلیل او رسوا کن تجویزونه پیش کړې وې او په دې ځای به مې ستا خلاصې کړې وې خو د سابقه تعلقاتو په وجه درته زه څه نه وایم خو په قندهار کېنې دې خان سره حصاروم. په دې حیثیت نه چې زما دشمن به ی بلکې د یو معزز میلمه په حیثیت به دلته ی. میرویس محمد خان ته صفا وویل چې د پښتنو د بدل اخستو دا موقع ده کومه توره چې پښتنو د ایران د ظلم پر خلاف د تیکي نه ایستې ده هغه به هیچرې هم د لاسه د هغې پورې ونه غورځوي ترڅو پورې چې شاه حسین مونږ د تخت نه نه وي غورځولې او خپل ملک مو د ایران د غلامۍ نه د همیش دپاره نه وي خلاص کړې. شاه ایران اخر په کال ۱۷۱۰ء کېنې د هرات گورنر ته حکم ورکړو چې په قندهار دې فوځ کشي وکړي. دا فوځ صرف د ایراني سپاهیانو لښکر وه او چونکې میرویس د ایران سپاهیان په بهادری کېنې د پښتنو په مقابله کېنې ډیر کم گنل د دې دپاره فوراً سره د پنځو زرو سوږو د هغوي د مقابلي دپاره ووتلو او ایراني فوځ له ی شکست فاش ورکړو. په مخکېنې اتلسو میاشتو کېنې د ایران بادشاه پرله پسې څلور ځله د میرویس د سرکوبۍ دپاره فوځونه راواستول لیکن هر ځلې ی ماتې وکړه. په اخري جنگ کېنې د ایرانیانو فوځ قریباً پنځه زره د محمد خان گورنر تبریز د کمان د لاندې د پنځو سوو پښتنو سوږو سره مخامخ شول. ایرانیانو نه صرف شکست وخورو بلکې یو زر سپاهیان ی په جنگ کېنې قتل او زخمیان شول او محمد خان سره د دریو ځامنو هم پکېنې گرفتار شو.

په دې شکستونو باندې د شاه ایران د قهر او غضب څه حد پاتې نه شو او اراده ی وکړه چې په یوه ډیره لویه پیمانه باندې په قندهار باندې بیا حمله وکړي. د ایران په ټولو صوبو کېنې جارجیان د خپلې بهادری او شجاعت دپاره مشهور وو. گورجین خان هم د اصل نه جارجي وه. د هغه نه پس د هغه وراره خسرو خان چې یو ډیر بادماغ افسرو وه د هغه په ځای د جارجیا گورنر مقرر شوی وه. اخري شکست نه ډوه میاشتې پس شاه حسین هغه راوبللو د خپلو فوځونو سپه سالاري ی ورکړه او حکم ی ورته وکړو چې په هر شان چې وي قندهار دې مسخر کړي. خسرو خان په ډیر شوق سره د خپل تره د قتل د بدل اخستو په نیت د قندهار په طرف سره د یو جرار لښکر را روان شو. او په زړه کېنې ی قصد وکړو چې ترڅو مې غلجي او د پښتنو نور قبائل ورک کړي نه وي په ارام به ژوند تیر نه کړم. د گورجین خان قتل د هغه په اراده کېنې یو زبردست استقلال او پختګي پیدا کړه. چونکې دې د ډیر قابلیت او د لویو ارادو خاوند وه او د جنگ په فنونو کېنې ی مهارت لرلو. د جارجیا سپاهیان هغه د فوځ په هراول کېنې مقرر کړل او د فراه پورې بغیر د څه مقابلي نه راوړاندې شو. هغه ځای کېنې د هغه فوځ خیمه زن شو او د هغه ځای نه ی خپل مخبران د میرویس د فوځ د نقل و

حرکت معلومولو دپاره په چارچاپیره ملک کښې واستول. د هغوي د خبرونو نه معلومه شوه چې میرویس درې بالکل غیر محفوظ حالت کښې پریښي دي او خپل فوځ یې په یو ډیر مضبوط ځای کښې راجمع کړی دی چې د کرشک نه په لږه فاصله دی او د هلمند سیند په غاړه دی.

د میرویس دا اراده وه چې د هلمند نه په ښې غاړه یو فیصله کن جنگ د ایران فوځ سره وکړي او د سیند نه یې پورې غاړه تلو ته چرې پرې نه ږدي. خسرو خان چې دا واوریدل چې درې غیر محفوظې دي نو ډیر خوشحاله شو او په میرویس باندې د حملې کولو په نیت سمدستي وروراندې شو. خسرو خان سره ډیرش زړه ایراني او دولس زره جارجي فوځ وه. پښتانه په شمار کښې ډیر لږ وو مگر د قومي جوش او د حریت د جذبي نه ډک وو. مگر میرویس په جنگ کښې شکست وخوړ او د ایران فوځ د هلمند سیند نه راپورې وتلو. خسرو خان د خپل برې نه فوراً فائده واخسته او د قندهار محاصره یې په کال ۱۷۱۱-۱۲ء کښې وکړه. میرویس اگرچې ماتې خوړلې وه مگر میدان یې نه وه پریښې. د هغه دا یقین وه که چرې محصورین قندهار د څه لږې مودې دپاره هم د قلعه بند کیدو تکلیفونه او مصیبتونه په ځان راښکل نو زه به د دشمن فوځ د بهر نه د هغوي د رسد رسانی د لارو د بندولو په ذریعه داسې تنگ کړم چې هغوي به په شکست مجبور کړم. مگر د قندهار د پښتنو استقلال پوره نه وه او هغوي لږه موده پس خسرو خان ته د صلحې دپاره درخواست وکړو. چونکې خسرو خان په خپلې سابقه فتح باندې ډیر غاوره وه او دای خيال وه چې قلعه بند فوځ په ډیرې تنگسۍ کښې دی نو هغه د غیر مشروط وسلې غورځولو نه سوا په بل څه شرط باندې د صلحې کولو نه انکار وکړو. قلعه بند خلقو چې د غیر مشروط متابعت په خطرناکو نتائجو باندې فکر وکړو نو په جنگ کښې د عزت مرگ یې د قتل عام او د سپکاوي د مرگ نه غوره وگڼلو. هغوي ته دا ښکاره وه چې که چرې مونږ بغیر د څه شرط نه وسله وغورځوله او ایراني فوځ له مو په قندهار باندې قبضه ورکړه نو خسرو خان او د هغه فوځ به د گورجین خان او د هغه د سړو د قتل په بدل کښې مونږ او زموږ اولاد قتل کړي. خسرو خان یو ښه قابل فوځي افسر وه مگر د سیاست او د انساني فطرت نه یې خبر نه وه. که چرې دغه وخت هغه د قندهار خلقو سره په دې شرط صلح کړی وی چې د هغوي سړو مال به په امان وي نو قندهاریانو به د ښار دروازې پرانستې وی او د ایران حکومت به یو ځل بیا په پښتنو قائم شوی وي. مگر هغه دا شان صلح منظوره نه کړه. او د قندهار خلقو تر اخر دم پورې د جنگ کولو فیصله وکړه. په دې اثناء کښې میرویس د ترین د کاکړو او د ابدالیانو قبیلې راجمع کړې او د خسرو خان د فوځ نه چارچاپیره دا شان پریوتل چې ایران سره د هغه د آمدورفت ټولې لارې بندې شوي. او د خرڅ خوراک سامان یې هم ټول بند شو. خسرو خان قندهار ته د

راتلو په وخت کښې د پښتنو په کوم کوم ملک چې راتیر شوم وۀ او کوم کوم ځای ته چې د هغه لاس رسيدلې وۀ نو د پښتنو پښخې او بال بچ ئ ټول قتل کړي وو. د قندهار باشندگانو دا خيال وکړو چې که چرې خسرو خان کامياب شو نو زمونږ به هم دغه شان حال وي پس خسرو خان چې هر څومره حملې به ښار باندې وکړې پښتنو په ډيرې ځوانمردۍ او بهادري هغه پسپا کړې. خسرو خان اوس د فوځ د خرڅ خوراک د لاسه ډير تنگ شو او د پښتنو د لاسه د هغه فوځ دوه برخې نيست و نابود شوم وۀ. د کاميابۍ هيڅ اميد هغه ته نه وۀ. محاصره ئ وچته کړه مگر اوس په خسرو خان وخت تير شوم وۀ خو چې څۀ وخت هغه د قندهار د خواوشانه د ايران په طرف روان شو نو ميرويس سره د شپاړسو زرو پښتنو لکه د گلي په شان راوړسيدو. ايراني فوځ د ډيرې مودې د جنگونو په وجه بددله شوم وۀ. او چونکې هغوي ډير د يو ظالم بادشاه په طرف داري کښې وو د دې دپاره د هغوي په زړونو کښې د جنگ هغه جوش نه وۀ پاتې شوم چې کوم په ابتدا کښې په هغوي کښې وۀ. صرف خسرو خان سره د يو څو جارجي سپاهيانو د پښتنو مقابله وکړه او په جنگ کښې سره د ډيرو سپاهيانو قتل شو. د ايرانيانو په ديرش زره فوځ کښې صرف سل سپاهيان ژوندي پاتې شول. دا واقعه په کال 1713ء کښې وشوه. شاه ايران يو بل کوشش بيا په کال 1714ء کښې وکړو او لومړی فوځ ئ د يو مشهور جرنيل محمد رستم د کتمان د لاندې د غلجود سرکوبۍ دپاره راواستولو مگر چونکې ايرانيان د ظلم ملگري وو او پښتانه د خپل ملک او د قام په ننگ ولاړ وو. څو څو جنگونه د محمد رستم خان او ميرويس و شول مگر په هر يو جنگ کښې محمد رستم شکست وخورو او اخر دا چې محمد رستم په تيښته باندې خپل ځان د پښتنو د تورو نه خلاص کړو. د دې نه ميرويس د قندهار او د هغې نه جنوب او مشرق ته د ټولې علاقې مالک شو.

شاه حسين د دې نه پس بيا بل فوځ د قندهار په لوري راونه ليږلو. ميرويس د دې فرصت نه فائده واخسته او پخپل ملک کښې د قومونو او د قبيلو په منځ کښې تنظيم پيدا کول ئ شروع کړل. (د قندهار علاقه چې کوم د هغه په قبضه کښې راغلې وه د هغې د قبلي حد ته د فراه پورې چې په هغې کښې د هلمند او د لوري درې هم شاملې دي لکيدلې وه.) ماسوائ د هرات د ابداليانو نه نورو ټولو پښتنو قبيلو د هغه مشري په خپل ځان باندې ومنله او هغوي کښې د قوميت جذبه داسې پيدا کړه چې ورومې د دې نه په پښتنو کښې نه وه پيدا شونې. د پښتنو دا ننګيالي افسوس دې چې د خپلو فتوحاتو نه پس ډيره موده ژوندۍ پاتې نه شو او په کال 1715ء کښې د نومبر په مياشت کښې د دې دنيا نه رخصت شو. په پښتنو کښې هغه ډير بهادر جرنيل او قابل سياستدان، پخپل قوم او وطن باندې مټين انسان مشهور وۀ. اگر چې د پښتنو او د هغوي د ملک د استحکام دپاره ډيره لږه موقعه ورته حاصده وه

مگر کوم روح چې د هغه د مرگ په وخت کښې په قام کښې پيدا شوې وه هغه د ميرويس مرگ سره مړنه شو.

د ميرويس دوه خامن پاتې شول د يو نوم مير محمود او د بل نوم مير حسين وه. مير محمود هغه وخت د اتلسو کالو او مير حسين د اوولسو کالو وه چونکې دواړه د پښتنو په خيال کښې کشران وو د دې دپاره هغوي د بادشاه د انتخاب دپاره يوه جرگه وکړه او مير عبدالله د ميرويس کشر ورور د مشري دپاره خوښ کړو. په مير عبدالله کښې د شجاعت او بهادري هغه صفتونه موجود نه وو کوم چې په ميرويس کښې وو. د قوم کوم توقعات چې د هغه نه وو هغه هغه پوره نه کړې شو. مير عبدالله د طبيعت نه کمزورې او ويريدونکې وه. نه په هغه کښې هغه عالي دماغي وه چې کومه په ميرويس کښې وه او نه په هغه کښې دورانديشي وه چې په کومه باندې ميرويس ممتاز وه. د ميرويس دپاره فاتح او حکومت کونکې ايران دومره خطرناک او د رعب خيزه وه لکه خومره چې شکست خورده او ماتې خوړلې ايران د مير عبدالله دپاره وه. په هر قوم کښې بعضې داسې کمزوري او ويريدونکي خلق موجود وي چې يوه معمولي ذمه داري او يو معمولي مهم هغوي عين د موقع په وخت کښې ويروي او د دې کمزوري او بزدلي په وجه گټلې جنگ په دشمن د خپله لاسه بائلې. د مشري او د رهبري دپاره نه صرف د دماغ او عقل ضرورت وي بلکې د يو لوی زړه او د مستقل مزاج چې په لويو لويو مشکلاتو او سختو سختو مصيبتونو کښې هم د خپلو مصممو ارادو نه نه راوړي. مير عبدالله او د هغه ملگري هيڅ بې هيڅه د ايران شاهي شوکت نه په زړه کښې ويريدل او د ذلت صلح له ي د عزت په جنگونو باندې ترجيح ورکړه. د محکوميت په وجه دا صفتونه اکثر په مفتوحه قوم کښې راځي او هغوي د غلامۍ د ظاهري امن په نقصانونو کښې او د ازادۍ او خودمختاري د جدوجهد په فوائدو کښې څه تميز نشي کولې. د هغوي ورو ورو امن سره دومره محبت او مينه پيدا شي چې عزت او خودداري هم په هغې باندې قربان کړي. او دغه شان خپل قومي ژوندون د هميش دپاره بائلې. په غلجو کښې هم داسې يو ټولې موجود وه چې ايران سره ي د خپلې خودمختاري او ازادۍ په بدل کښې د جنگ کولو نه گريز کولو. چنانچه ميد عبدالله د تخت نشيني نه پس د ټولو نه ورومې يوه جرگه شاه حسين له ورولېره چې مونږ د ايران شهنشاهيت په دې شرطونو منلو ته تيار يو:

(۱) شاه ايران دې هغه سالانه خراج چې د ميرويس د بغاوت نه ورومې به د هغوي نه اخستې شو هغه دې پښتنو ته معاف کړي.

(۲) د بل يو ملک فوځ دې هم زمونږ علاقې ته شاه ايران نه رالېږي.

(۳) د قندهار د صوبې حکومت دې د مير عبدالله په تېر کښې موړوښي شي.

دا شرطونه اگرچې قريباً ترسا د خودمختاري مترادف ښکاره کيدل او د ايران يو

معمولي مشري ۽ د دې دپاره تسليموله چې که چرې شوک په قندهار باندې حمله وکړي چې ايران د هغې مدافعت وکړي. مگر پښتنو خلکو ته د ايران مشري په هيڅ صورت کښې منل منظور نه وو. هغوي د محکوميت هيڅ قسم تعلقات ايران سره ساتل نه غوښتل. هغوي د ايران د بادشاه د لاندې صوبه جاتي خوداختياري کښې او غلامۍ کښې هيڅ فرق نه ښکاريدو. او هغوي ته د هغوي د ازادۍ په لمن باندې د ايران د تابعدارۍ تور داغ ډير بدنه ښکاره کيدو. هغوي وئيل چې د ازاد قومونو په قطار کښې د دې شرطونو په موجودگي کښې زمونږه شمار نشي کيدۍ او د نورو قومونو سره مساوات او برابري مونږ په دې نه شته حاصلولۍ. مير عبدالله او د هغه د ډلې خلکو د ازادۍ هغه بيش بها انعام چې کوم ميرويس پښتنو د وينو په زور باندې د شاه حسين د لاسه په جنگ اخستۍ وه بلاوجه ايرانيانو ته پر واپس ورکولو.

قريباً خلور مياشتې دوي شاه ايران سره د ذلت نه ډکې دا جرگې وکړې او اگرچې پښتانه د ايران نه په بغاوت کولو بالکل په حق او انصاف وو او هغوي ته د خپلې ازادۍ برقرار ساتلو دپاره د هيڅ قسمه قرباني کولو دريغ نه وو کول پکار مگر د مير عبدالله په زړه کښې د خوف وه چې که چرې شاه حسين بيا د قندهار په ملک باندې فوځ کشي وکړي نو د پښتنو مالونه او خانونه به توي شي او بيشماره مصيبتونه او تکليفونه به په ټول قوم باندې راشي. اول د مير عبدالله د دې بې غيرتۍ نه پښتانه زلمي خبر نه وو مگر هر کله چې ايرانيانو هغوي ته په هغوي کښې د خانه جنگي او بې اتفاقي پيدا کولو دپاره مير عبدالله او د هغه د ډلې د خلکو دا تجويزونه ښکاره کړل نو د زلمو د قهر او د غضب څه حد پاتې نه شو. مير محمود دا خيال وکړو چې د کومو خيزونو د حاصلولو دپاره زما پلار دومره قرباني کړې وې هغه برناحقو زمونږ د لاسونه وځي. مير محمود او د هغه ډله په هيڅ شان سره د ايران شهنشاهيت منلو ته تيار نه وو. مير محمود د خپل پلار په وخت کښې هم په کم عمرۍ کښې د خپلې بهادري او شجاعت ډير ثبوتونه ورکړي وو. هغه خپل تره ته وئيل چې ايرانيانو په سم جنگ کښې په مونږ بيلات کړۍ دۍ او د پښتنو زلمي اوس هم د ايرانيانو سره د جنگ او مقابلې دپاره خپل ځان او مال داؤ کولو ته تيار دي نو بيا ولې خپل ځان او خپل ملک په دنيا کښې شرموي. هغه ته معلومه وه چې ايراني فوځ پښتنو سره د جنگ کولو قابليت نه لري. او مير عبدالله صرف د ويرې او د خوف نه خپل ځان او د پښتنو قوم رسوا کوي. د دې دپاره هر کله چې مير محمود ته معلومه شوه چې مير عبدالله د پښتنو زلمو خبرو اوريدو ته تيار نه دۍ نو فيصله ۽ وکړه چې بادشاه معزولول پکار دي او د پښتنو د مشري او رهبرۍ واگې پخپل لاس کښې اخستل پکار دي. هغه فوراً د خپلونو مشران چې قريباً په شمار کښې خلويښت نه وو جرگه کړل او ورته ۽ د پلار په شان ډير فصيح او بليغ تقريرونه وکړل بيا ۽ هغوي ته خپله منشا ښکاره

کړه. هغوي ورسره فوراً متفق او یک زبان شول او ټول په جمع د بادشاه د محل په طرف روان شول. ورتلو سره هغه او د هغه ملګرو په محل قبضه وکړه بیا میر محمود د خپل تره کمري ته پخپله ورننوتو او پخپل لاس یی میر عبدالله قتل کړو. د پښتنو زلمو او د قوم سردارانو چې هر کله د میر عبدالله د قتل واوړیدل نو ډیر خوشحاله شول او فوراً یی د هغه په ځای میر محمود بادشاه منتخب کړو. میر عبدالله او د هغه غداره ډله هم هغه سره تباہ شوه. دا واقعات په کال ۱۷۱۶ء کېني وشول.

میر محمود د خپل پلار پشان فیاض، بهادر، هوښیار او محنتي و. ارام او سستي هغه نه پیژندله او په معرکه کارزار کېني د هغه شجاعت د تهور درجې ته رسیدلې و. مګر چونکې زلمی او ناتجربه کار و. په دې وجه په خوی کېني تند او په عمل کېني ظالم و. د ایرانیانو نه د بدل اخستو جذبه د هغه په زړه کېني هم دغه شان تیزه وه لکه څنګه چې د میرویس په زړه کېني وه. د هغه دانیت و چې په هر شان چې وي چې د ایران د بادشاه او د هغه د خاندان نه د هغوي د ټولو مظلومو بدل واخلې چې کوم د شاه حسین په وینا باندي ګورجین خان او د هغه فوځ پښتنو سره تر اتو کالو پورې کړي وو. دا موقع ډیره زر د هغه لاس له راغله. د میر محمود د تخت نشینی نه ډیره لږه موده پس ایراني ګورنر هرات محمد زمان خان یو داسې شرمناک فعل د ابدالي قبیلې یو خانزاده سره وکړو چې د ابدالیانو ټولې قبیلې کومې چې د هرات په خواو شا کېني وسیدلې هغوي د ایران خلاف بغاوت وکړو. د ایران په امیرانو کېني قسماً قسم بدکاری په هغه زمانه کېني پرته و. دا محمد زمان هم یو ډیر بدمعاش، بدچلن او بچه باز و. حیات سلطان د هرات په علاقه کېني د ابدالیانو د سدوزو قبیلې مشر و. د هغه یو ډیر ښائسته او خوش شکله زوی و چې نوم یی اسدالله و. دې بدذات ایراني د هغه پلار حیات خان ته وویل چې اسدالله زما ځای ته راولیږه. حیات سلطان یو کمزوری او بیوقوف سړی و. د محمد زمان خان د خوشحالو دپاره دې بې غیرته سدوزي خپل زوی د محمد زمان ځای ته ورواستولو. اسدالله د هیڅ نه نه و خبر هغه د محمد زمان ځای ته لاړو. هغله هغه محمد زمان په زور وشمولو او ډیرې ورځې یی پخپل ځای کېني جبراً حصار کړو. د ابدالیانو د قبیلې ډیره لویه حصه دا وخت د قندهار په قطب کېني عین تر هراته پورې اباد وه. هغوي د ایران باجګزاري په هغه شرطونو باندي منلې وه چې کوم غلجو د شاه عباس اعظم سره فیصله کړې وه. یعنې دا چې د هغوي اندروني او قبائلي معاملات هم د هغوي مشران به فیصله کوي او د ایران د حاکمانو به په هغې کېني هیڅ دخل نه وي. محمد زمان خان ته په دې ورځو کېني حکم شوی و چې هغه دې سره د ابدالیانو د قبائلو د میر محمود او د غلجو د قبیلو د سرکوبی دپاره د قندهار په طرف روان شي. هغه خپل فوځ سره په دې مهم باندي قندهار طرف ته را روان و چې څه وخت د اسدالله دا واقعه پیښه شوه.

اسدالله یو ډیر ځوانمرد او غیرتي زلمی وۀ خو چې څۀ وخت هغه موقع پیامونده نو دې د ایراني بدمعاش د څامې نه راوتښتیدو او فوراً ی د خپلې قبیلې ټول مشران خپل څامې ته راوغوښتل. هغوي په اسدالله باندې دا شان ننگ وخورو چې ټول بغاوت ته تیار شول. اسدالله د ټولو نه ورومې د خپل پلار نه بدل واخستو او هغه ی قتل کړو او د هغه په څامې د خپلې قبیلې مشر شو بیا ی د خپلې قبیلې زلمي خان سره کړل او په زمان خان باندې ی (چې دا وخت د زمینداور په علاقه کښې مقیم وو) ناساپه دا شان حمله وکړه چې ټول ایراني فوځ له ی شکست ورکړو او زمان خان ی پخپل لاس حلال کړو. د هغې نه پس هغه د خپل لښکر سره هرات ته شواشو روان شو او په هرات کښې ی چې څۀ ایراني فوځ پیاموندو هغه ی ټول تهه تیغ کړل. او په کال 1717ء کښې ی د مکملې خودمختاری اعلان وکړو. دغه شان د هرات او قندهار دواړه صوبې د ایران د ظلم و ستم نه خلاصې شوې.

په دې اثنا کښې ازبکو او کردو د ایران په مختلفو صوبو کښې دا شان لوټ مار شروع کړو چې قریباً د اصفهان خواو شا ته راوړسیدل. د شاه حسین او د هغه د بدچلنو اراکینو د سترگو د وړاندې د سلطنت ټوکړې ټوکړې کیدل شروع شول. بادشاه او د هغه ټول درباریان د میدان جنگ د تکلیفونو د برداشت کولو نه ویریدل. هغوي سره داسې جرنیل نه وۀ چې د ایران فوځ ی په بهادری چا سره جنگولې وې. د سستی د عیش او د ارام په وجه هغوي ټول بزدلان شوي وو او د جنگ خطرو ته ی خان نشو نیولې. هرڅومره چې هغوي د هرات او د زمینداور شکست خورده فوځ ته بیا په هرات باندې د حملې کولو ترغیب ورکړو مگر چونکې د هغوي څوک بهادر او عقلمند رهبر او مشر نه وۀ پاتې شوي هغوي د تلو نه انکار وکړو. هرکله چې هغوي په فوځ کښې داسې یو لائق سړی بیا نه موندو نو هغوي د سپه سالاری عهده یو داسې سړي ته پیش کړه چې هغه د قاضي القضاة د عهدې نه د شاه ایران او د هغه د اراکینو د بددیانتی او بدچلنی په وجه استعفي ورکړې وه. دا سړی علاوه د بهادری نه ډیر راستباز او نیک چلنه وۀ او چونکې پخپلو فیصلو کښې به هغه د انصاف د لارې نه دیو ویشته برابر هم نه اخوا دینخوا کیدو په دې وجه د بادشاه او د هغه د وزیرانو هغه سره ورانه شوه او هغه د خپلې عهدې نه مستعفي شو. مگر اوس د سلطنت د تنگسیا په وخت کښې هغه ته شاه حسین او د هغه ښځونکو درباریانو منت وکړو چې تۀ د سپه سالاری دا ذمه داره عهده قبوله کړه او د ایران قومي عزت د رسوا کیدو نه بچ کړه. د دې امیر نوم صافي قلي خان وۀ او پنځۀ دیرش زره فوځ د هغه زیر کمان وۀ. د هغه په ذمه اول د ازبکو د ایران نه ویستل او بیا د هرات او قندهار مسخر کیدل وو. د فوځ په تنظیم او وسله باندې ډیر رقم خرڅ کړې شو. یوه نوې توپخانه او په ایشیا کښې د اعلي نه اعلي اسلحه د هغوي دپاره واخستې شوه. شاه ایران د هغوي د جذباتو او جوش وچتولو دپاره به پخپله د

هغوي پريډ کتو دپاره راتلو. د هغوي د کاميابي دپاره د ايران په هريو جماعت کښې دعاگانې وغوښتې شوې. اخر فوځ روان شو او د اصفهان ښځې او نور د هغوي د رخصت کولو دپاره په لارو کوڅو کښې ولاړ وو. صافي قلي خان اول د ازبکو مقابلې ته ورغې او په اوله حمله کښې ئې دولس زره ازبکو له د ايران د سرحد په خوا کښې شکست ورکړ. په دې فتح د ايراني فوځ زړه ډير غټ شو او د ابداليانو مقابلې ته روان شو.

اسدالله د پنځلسو زرو پښتنو په سرکردگي کښې د هغوي مقابلې ته راووتو چونکې د هغه لښکر د ايراني فوځ په شمار کښې غوټ نيم وه او توپي هم ورسره نه و. په دې وجه هغه دا خيال وکړو چې زما برې په دې کښې دې چې د ايرانيانو په فوځ فوراً حمله وکړم او لاس په لاس هغوي سره جنگ وکړم. دواړه فوځونه د کاريز کلي په خوا کښې مخامخ شول. او يو نهايت خونريز جنگ وشو. ايرانيان په شمار کښې ډير زيات او منظم وو. قاضي القضاة صافي قلي خان د ازبکو د جنگونو د تجربې په وجه د يو ډير ښه جرنيل مهارت هم حاصل کړې وه، خپل سړي ئې په ډير ترتيب سره ميدان جنگ ته ايستي وو. پښتنو هر څومره په ډير زور سره په هغوي حملې وکړې مگر په هره حمله کښې پسې شول. د نمرپړيو تو قريب د هغوي د حملو زور سوړ شو او د ايران فوځ قريب وه چې فتح حاصله کړې و چې په دې کښې يوه عجيبه واقعه پېښه شوه. دا وخت د پښتنو نه تقريباً درې زره بهترين ځوانان ضائع شوي وو. د هغوي د غربيښو او د توپکو واله يوه دسته په يوه غونډۍ باندې ناسته وه. د ايران توپو دا قسم له دندو کار په هغوي باندې جوړ کړو چې غونډۍ پرېښودو باندې هغوي مجبور شول. د ايران د فوځ يوې دستې فوراً په هغه غونډۍ باندې قبضه وکړه مگر د توپو او د توپکو د دارو په لوڅرو کښې د ميدان جنگ په گردو غبار کښې د ايران توپچيانو د پښتنو د غونډۍ پرېښودل او د ايرانيانو په هغې باندې قبضه کيدل ونه ليدل. څه وخت چې ئې هغه غونډۍ ته د خپلو گولو د اثر کتلو دپاره نظر وکړو نو وې ليدل چې د ورومې نه هم ډير خلق د غونډۍ په سر سره د توپکو ولاړ دي. سمدستي ئې د ټولو توپو خلې د غونډۍ په طرف کړې او دا قسم گوله باري ئې په غونډۍ وکړه چې د ايراني فوځ دا يقين راغې چې مونږ سره هم خپلې توپخانې بې ايماني وکړه ځکه چې پښتنو سره خو توپي بالکل نه و. په دې وجه هغوي په ډيره ويره او پرېشاني سره يو خواته بل خواته تښتيدل شروع کړل.

اسدالله چې يو ډير زيرک او باحوصله ځوان وه او هغه د فتح نه اميدونه نه وو قطع کړي فوراً د ايرانيانو په دې غلطۍ پوه شو او خپله پاتې شوې رساله ئې يو ځای راجمع کړه او د تښتيدونکي ايراني فوځ په منځ باندې يو دا شان حمله وکړه چې ټول ايراني فوځ وارخطا شو او په يو ځل د ميدان جنگ نه وتښتيدل. صافي قلي خان سره د اتو زرو ايرانيانو قتل شو او ټول سامان جنگ د پښتنو په لاس راغې. دا مشهوره واقعه په کال ۱۷۱۹ء کښې شوې

ده. دي فتح د ابداليانو پښې د هرات په صوبه کښې کلکې کړې او اسدالله د هرات نه قبلي ته ټول ايراني خراسان ماسوائ د مشهد نه فتح کړو. د دې نه پس هغه د سبزوار علاقې ته راغې او د هغې د قبضه کولو نه پس ئ د فراه محاصره وکړه مگر د فراه په محاصره مير محمود د اسدالله د روز افزون طاقت په وجه په هغه حمله آور شو. اسدالله له ئ شکست ورکړو. اسدالله په جنگ کښې مړ شو. مير محمود چې هر کله فراه واخستو او ابدالي قبائلو له ئ شکست ورکړو نو د سيستان د ريگستانونو په لاره د کرمان په لوري روان شو. د ډيرو مشکلاتو نه پس هغه کرمان ته ورسيدو او ټول سيستان باندې ئ خپل تسلط قائم کړو. ابداليانو چې په فراه کښې شکست وخوړو نو په هرات پريوتل او د پښتنو د بې اتفاقي په وجه د سيستان په علاقه باندې د قبضي کولو خبر هر کله چې لطف علي خان د ايران د سمت جنوبي فوخي حاکم ته ور ورسيدو نو هغه فوراً د بندر عباس نه د کرمان په طرف روان شو.

لطف علي خان د شاه حسين د وزير اعظم فتح علي خان ورور وه او د لويې رتبې په وجه د ډير لوي اثر خاوند وه. علاوه د بهادري نه د فنون جنگ نه هم ښه واقف وه. هغه فوراً د مير محمود د مقابلي دپاره يو باقاعده فوځ تيار کړو او په کرمان باندې ئ حمله وکړه. مير محمود د کرمان د ښار نه د مقابلي دپاره راووتو مگر د هغه فوځ د سيستان د ريگستانونو د تکليفونو په وجه ډير کمزورې شوه. په دې وجه ئ شکست وخوړو. لطف علي په کرمان کښې يو څو ورځې پاتې شو او د هغې ښار د استحکاماتو نه پس سره د خپل فوځ شيراز ته په دې غرض باندې را روان شو چې د شيراز نه په هر ځاي کښې چې زما او زما د فوځ ضرورت وي د ايران د سلطنت د حفاظت دپاره به ښه تيار يم.

مير محمود د سيستان په ريگستانونو کښې د حد نه زيات تکاليف برداشت کړل او ډير فوځ ئ د لوړې او تندي نه ضائع شو. د هغه په غير حاضري کښې ملک جعفر خان سيستاني او بيرم سلطان په قندهار باندې سره د يو څو زرو سپاهيانو حمله وکړه ليکن مير حسن د مير محمود کشر ورور هغوي له شکست ورکړو. مير محمود د خپل وطن د واقعاتو د لاسه په واپس راتلو ډير زر مجبور شو او اگر چې د هغه فوځ د سختو او تکليفونو په وجه بالکل تباه شوه وه مگر چې څه وخت هغه قندهار ته راوړسيدو نو دې مشکلاتو د هغه د ايران فتح کولو په مصممه اراده کښې څه فرق رانه وستو او هغه بيا د يو عظيم الشان فوځ په تياري کښې مشغول شو. د غلجو قبيلې ته د ايرانيانو ظلمونه ياد وو او په دې تکليفونو باندې د هغوي د بدل اخستو جذبه نه سپرېدله. په دې اثنا کښې د اصفهان معتبرين، وزيران، مليان او عالمان د خپلو بدچلنو، بدکارو او بدعملو په وجه د يو بل سره اخته وو. هر کله چې د شاه حسين د دربار اميرانو او مليانو د لطف علي د فتح او د هغه د شيراز ته د راتلو خبر واوريدلو نو د فتح علي خان او د لطف علي خان په روز افزون طاقت باندې ئ حسد وکړو او چونکې د

بادشاه خپل څه لياقت او قابليت نه وه هغه د دې بدچلنو او بدمعاشو اميرانو او مليانو په چلونو او هنرونو باندې نه پوهيدو. د اميرانو دا خيال وه چې هر کله فتح علي خان وزير اعلي شو او لطف علي خان سپه سالار شو نو عنقریب دې چې زمونږ اثر به په دربار کې ورک شي او ټول انتظامي او فوځي اختيارات به د دې دواړو وروڼو لاس ته لاړ شي. د دربار د دې اميرانو او مليانو دا کار وه چې د خلقو نه به يې شپه او ورځ رشوتونه خوړل، د خلقو نه به يې په زور مالونه اخستل او زامن او ښځې به يې ورله شرمولې، عهدې او منصوبه به عام طور باندې په رشوت خرڅيدل او د لياقت او قابليت هيڅ قدر نه وه، شپه او ورځ به عيش عشرتونه وو او د شرابو رنگ و راج به وه. انصاف د ملک نه ورک شوی وه چونکې هر افسر به د رشوت په ذريعه په خپل منصب مقررېدو د دې دپاره هغه به هم د رعيت نه د دولت جمع کولو په کوشش کې شپه او ورځ مشغول وه. لارې د غلو، ډاکوانو او قزاقانو نه ډکې وې او هر طرف ته بدنظمي او بدامني وه. د دې بدچلنو اميرانو دا خيال وه چې که چېرې فتح علي خان او لطف علي خان دواړه کل اختياره شي نو په مونږ به د رشوت، عيش و عشرت او د حکومت دروازي بندې شي. پس د شاه حسين د دربار مليانو او نورو اميرانو د فتح علي او لطف علي برخلاف شاه حسين ته چغلي و خوړې او د دروغو شکايتونو کولو سازش يې وکړو. د دې سازش سرغڼه گان د بادشاه خپل امام او شاهي حکيم وو د دين دنيا دواړه ستنې بادشاه ته په نيمه شپه د هغه خلوت خانې ته لاړل او هغه ته يې وويل چې فتح علي خان او لطف علي خان عنقریب تا د تخت نه کوزونکي دي او ستا ټوله بادشاهي، تاج و تخت بلکې ستا ژوندون په خطر کې دي. او که چېرې فوري کارروايي تا د هغوي متعلق ونه کړه نو غالباً چې ستا ليدل به په دربار کې زمونږ نصيب نشي. شپه په شپه بادشاه نورو اميرانو سره مشورې وکړې او چې څه وخت د بيوقوف او کمزوري بادشاه تسلي وشوه نو وزير اعظم يې په هغه شپه پخپل کور کې گرفتار کړو او سترگې يې ترينه وويستې پس د هغې نه فتح علي خان يې په جيلخانه کې واچولو. دوه کاله پس دا بدنصيبه په جيلخانه کې مړ شو. د لطف علي خان د دومره فوځ په موجودگي کې گرفتارول څه اسان کار نه وه مگر هغه سره يې چل ول او دوکه وکړه. د شيراز د قلعي د گورنر او د دې بدچلنو اميرانو او وزيرانو مصلحت يو وه. هغه لطف علي خان له دودې وکړه او قلعي ته يې مدعو کړو. لطف علي د هيڅ نه خبر نه وه د يو څو سړو سره بغير د څه بدگمانۍ د شيراز قلعي ته لاړو. د شيراز گورنر هغه فوراً گرفتار کړو او اصفهان ته يې راوليږلو. د هغه فوځ د هغه په گرفتارېدو باندې ټول منتشر شو او دغه شان خدای تعالی د يو ظالم قوم د بې انصافو بدل اخستو دپاره اسباب تيار کړل. دا واقعه په کال 1720ء کې وشوه. فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ. اے د عقل خاوندانو د دې واقعاتو نه عبرت واخلي.

میر محمود پوره دوه کاله د خپل فوځ په تنظيم او تربیت کښې او د غلجوا او ابداليانو په رایو ځای کولو کښې ولگول. شپه او ورځ ئې فوځونو ته قواعد او په میدان جنگ کښې د جنگیدو طریقې وښودلې او دا کوشش ئې هم وکړو چې بلوچ هغه سره د ایران په تخریب کښې شامل شي. ټولو قومونو د هغه په دعوت باندې لیک وویل او زرگونه خلق د هغه د جنډې لاندې راجمع شول. د شکست په صورت کښې هغه د خپلې صوبې قلعه گانې د مدافعت دپاره مضبوطې کړې. په هر یو ښار کښې ئې میخزینونه واچول او د خلقو د خوراک دپاره ئې غلې او نور د خوراک سامان راجمع کړو. اخر په جنوري کال ۱۷۲۲ء کښې هغه د قندهار نه د اتویشت زره فوځ په سرکردگی کښې د ایران د فتح کولو په مهم باندې روان شو. هغه ایران ته هم هغه لار واخسته چې په کومه هغه ورومې تللې وه او د سیستان ریگستانونه ئې په لږه موده کښې ووهل. اول هغه د بام قلعه واخسته او په ښه شان سره ئې مضبوطه کړه. په هغې کښې ئې د جنگ سازو سامان جمع کړو او د غلې انبارونه ئې پکښې واچول د دې ځای کمان هغه نورالله خان نومې یو خپل تره ته چې ډیر بهادر او محنتي سړی وه ورکړو. بیا هغه په کرمان باندې حمله وکړه او دا ښار ئې واخستو لیکن د قلعي ایرانی فوځ مقابلې وکړه. دا قلعه لطف علي دوه کاله ورومې د میر محمود د اول حملې نه پس ډیره مضبوطه کړې وه او دا وخت هغې کښې هم هغه فوځ پروت وه چې چا ورومې میر محمود له شکست ورکړې وه. هرڅومره چپاوونه چې هغه په قلعه باندې وکړل د قلعي فوځ هغه پسې هم نه کړو مگر د څه مودې د جدو جهد نه میر محمود څه مایوسه شان شو په واپس کیدو کښې هغه ته د ډیرو نقصانونو ویره وه او خپل اصلي مقصد هم د لاسه غورځیدل وو. د فوځ زړه به ئې هم په دې صورت کښې مات شوی وه او د هغه شهرت او نوم به هم بالکل ورک شوی وه مگر په دې ځای هم هغه سره ځدای امداد وکړو.

د کرمان گورنر په اصلیت کښې یو کمزوری سړی وه. د څه مودې د محاصرې نه پس دا گورنر بې حوصلې شو او چونکې هغه د شاه حسین د رشوت خورو امیرانو نه یو امیر وه. د دې دپاره هغه مناسب وگڼله چې د میر محمود نه ځان په ځای د تورې په روپو خلاص کړي. هغه میر محمود ته د شپږو زرو دوه نیم سوه پوندونو په دې شرط د ورکولو اقرار وکړو چې میر محمود قلعه پخپل حال پریري او مخکښې لار شي. میر محمود پخپله هم تنگ وه او تلو ته تیار وه دا ئې یو غیبي امداد وگڼلو. د خپل فوځ افسرانو سره ئې په دې کښې مصلحت وکړو او اخر ئې د گورنر دا شرط منظور کړو. پس د دې نه هغه د اصفهان په طرف باندې د یزد په لاره روان شو. یزد د اصفهان نه قریباً دوه سوه لس میله لرې دى او لاره ئې ټوله شکنجه او بې اوبه ده په ډیرو تکلیفونو یزد ته ورسیدو.

د یزد ښار ډیر محفوظ وه او د هغې نه چار چاپیره یو لوی خندق وه. قلعه بند فوځ د

میر محمود د مقابلي کولو قصد وکړو او هر کله چې میر محمود ولیدل چې د قلعي په اخستو به زما ډیره موده ولگي او د اصلي مقصد په حاصلولو کېنې به ډیر ډیل وشي په دې وجه هغه د یو خو ناکامه حملو نه پس د یزد محاصره پریښوده. د هغه فوځ د سیستان د ریگستانونو د سفر او د ولورو تندو نه ډیر کمزورې شوی و او خیال یې وکړو چې په ځای د دې چې د ایران په معمولي معمولي ښارونو باندې خپل فوځ کمزورې کوم نو اصفهان چې د حکومت صدر مقام دی په هغې ولې نه ورځم. چنانچه هغه اصفهان ته د هغه کلو لار واخسته چې کومه کېنې هغه ته د خوړلو څښلو سامان مهیا کیدي شو. او دغه شان هغه گلن اباد ته چې د اصفهان نه لس میله دي خوا دی ورورسیدو. گلن اباد ته د رسیدو نه ورومې چې میر محمود د اصفهان نه سل میله دیخوا و او نو هغه له د محمد قلي خان چې په دې وخت کېنې د ایران وزیر اعظم و او یوه چیتی راغله، په دې کېنې میر محمود ته هغه لیکلي وو چې که چرې ته نور وړاندې نه راځي نو تاله به مونږ او و او و ډیر ش زړه پښه درکړو. د محمد قلي خان دا خیال و چې میر محمود صرف د لوټمار په غرض راغلی دی او شاید چې په رشوت واپس شي. مگر میر محمود ته دا معلومه وه چې که چرې اصفهان فتح شو نو بیا د ټول ایران سلطنت زما د پښو لاندې دی او چې څرنگ ایران په پښتو حکومت کړی دی دغه شان به پښتانه هم په ایرانيانو حکومت وکړي. په دې وجه هغه په ډیر حقارت سره د محمد قلي خان تجویز مسترد کړو او هغه له یې جواب هم ور نه کړو. د میر محمود اصلي مطلب د پښتون عزت گټل وو د دې دپاره هغه د روپو اخستل یې عزتي وگڼله او گلن اباد ته شواشو روان شو. دې ځای کېنې هغه د خپل کیمپ نه چار چاپیره خندقونه وکنستل او فوځ له یې ښه دمه ورکړه. میر محمود سره دا وخت درویش زړه فوځ پاتې شوی و او نور ترینه د کرمان او د یزد د جنگونو او د سیستان ریگستانونو مړه کړي وو. باوجود د دې نقصاناتو د پښتو په جوش کېنې او د هغوي په زړورتیا کېنې څه فرق نه و راغلی او د ایران نه د بدل اخستو دپاره د خپلې وینې تویولو دپاره بالکل تیار وو. د ایران غوندې زور حکومت او وسیع سلطنت د مقابلي دپاره د پښتو دا بې سروسامانه فوځ بالکل ناکافي و. ولې شاه حسین او د هغه درباریان د خپلو بدچلنو په وجه د دې فوځ په راتلو ډیر ویریدل. د دربار رشوت خواره او بدچلنه ملیان بغیر د فقې او د اصول په یو څو مسئلو باندې د بحث مباحثې کولو نه د حکومت په نظم و نسق باندې بالکل نه پوهیدل. د هغوي پخپل منځ کېنې دومره حسد او بغض و چې ټول وخت به هغوي شاه حسین ته د یو بل په سر شکایتونه کول. هغوي د خپل ملک په معاملاتو او د رعیت د بهبودی په خبرو باندې د غور کولو هڅو وخت نه لرلو.

دا وخت په اصفهان کېنې شپيته زره وسله شوی فوځ او شپږ لکه ابادي موجود وه. د ښار نه چار چاپیره ښه مضبوط دیوال و. علاوه د دې نه هغوي سره ډیره ښه توپخانه وه. د ښار

جنوب ته د زنده رود سيند بهيدو او بغير د پل نه د پورې وتلو قابل نه وه. مير محمود سره لويه توپه يوه هم نه وه صرف يو سل وړې توپې وې کومې چې هغه په اوښانو خان سره وړې وې. دا د هغه توپخانه وه. په دې وجه د اصفهان فتح کول ظاهري طور باندې ناممکن وو مگر د مير محمود فوځ د بهادر و سپاهيانو نه ډک وه. او د ايران فوځ د خپلو وروښو شکستونو او د نامردانو افسرانو په وجه د ويرې نه لرزيدلو. په دې کښې شک نشته چې لطف علي خان غوندي بهادر جرنيل په اصفهان کښې موجود وه مگر هغه او د هغه ورور په جيلخانه کښې د دلت ژوند تيرولو.

محمد قلي خان وزير اعظم بادشاه ته مشوره ورکړه چې فوځ له د ښار د حفاظت دپاره بهر وتل پکار دي او د کيمپ نه چار چاپيره خندقونه کنستل پکار دي. مگر عبدالله خان چې د عربستان صوبه دار وه هغه دا مشوره ورکړه چې په پښتنو باندې فوراً حمله کول پکار دي. مليان هم په دې جرگه کښې شامل وو. د هغوي د ډلې مشر جرنيل فتح علي خان قاجار وه دې شوده او توهم پرست سپاهي بادشاه ته په ډيره سنجيدگي سره دا خبره وکړه چې ماته د استر اباد يوې بودی ښځې چې په هغې باندې پيريان ناست دي دا خبره کړې ده چې که د پسه دوه پښې سره د درې سوه پنځه ويشتو مړو پلو ويشولې شي او په هغې باندې يوه پيغله نا واده کړې جينې دولس سوه ځله لا اِلَهَ اِلَّا الله ولولي نو هر چا چې هغه شورو او څښله نو هغه سرې به خلقو ته په نظر نه راځي. ضعيف الاعتقاد بادشاه په دې بيهوده خبرې باندې عمل وکړو. او حکم ي وکړو چې دا قسم شورو دې زما فوځ له هره ورځ ورکولې شي. د دې قسم نور خرافات به په جماتونو او خانقاهونو کښې د ايراني فوځ د فتح دپاره شپه او ورځ کيدل. مگر هيچا هم د کاميابي اصلي سببونو ته توجه نه کوله. هر چا به خپل خان بادشاه ته مخې مخې ته کولو او هغه به ي په عجيبه عجيبه خبرو او په قسما قسم خوشامندو خوشحالولو. مگر د خان د ورکولو او په ميدان جنگ کښې د قرباني کولو نه هر چا گريز کولو. د حسد او بې اتفاقو په خپله کښې دا حال وه چې يو جرنيل هم دا نه غوښتل چې بل دې دومره کاميابي حاصله کړي چې د بادشاه په نظر کښې هغه زما نه دروند شي.

غرض دا چې هر کله د پښتنو فوځ د يوې ازادۍ، د يو مقصد او د يو خيال وه. د ايران فوځ کښې د بې اتفاقو، د خود غرضو، د کينو او د يو بل د پښو راښکو په وجه نوې نوې رځنې هره ورځ پيدا کيدلې. د پښتنو سالار اعظم هم يو سرې وه چې د هغه حکم به هغوي د فوځي نظام مطابق بغير د چون و چرا نه منلو. هره ورځ به هغه د قبائلو مشرانو سره مشوره کوله او هر کله چې به په يوه معامله فيصله شوه نو بيا به هر چا په هغه نظام باندې لفظ په لفظ عمل کولو. مگر د ايران په فوځ کښې به هر وخت د اعتماد الدوله او والي عربستان په منځ کښې جگړې او رنجشونه وو. اعتماد الدوله به وئيل چې مونږ له د ښار مدافعت کول پکار دي او

فیصله کن جنگ کول نه دي پکار. پښتانه به پخپله سترې شي او اصفهان به پرېږدي. مگر والی عربستان عبدالله خان به وئیل چې مونږ له دشمن سره واره واره جنگونه چیرل پکار دي چې هغوي تنگ شي او لار شي. چنانچه پخپل حکم به بیا هره ورځ په یو ځای او بل ځای پښتنو سره جنگیدو. په دې ټولو وړو وړو معرکو کې به پښتانه په ایرانیانو زورور کیدل او د هغوي زړونه به نور غټیدل. اخر بادشاه یو لوی دربار راوغوښتو او په هغې کې بادشاه په خپله صدر شو هر یو خپله خپله رای وکړه. د ملیانو مشر د پسه د پښو د یشولو او د هغې شورا فوځ ته د ورکولو تجویز پیش کړو.

خلاصه دا چې په اکثریت دا فیصله وشوه او بادشاه حکم وکړو چې په فوځ کې دا قسم شورا دې تقسیم کړې شي. مگر د فوځ په ترتیب باندې اعتماد الدوله او د والی عربستان په منځ کې اتفاق ونشو. په اووم مارچ ۱۷۲۲ء کې قریباً پنځوس زره ایرانی فوځ سره د خلیرشتو لویو ټوپو د پسه د شورا د څښلو نه پس په شل زره فوځ باندې د حملې کولو دپاره میدان ته راووتو. هغه ورځ خو په معمولي سوک خپره کې تیره شوه. مگر په دویمه ورځ اتم مارچ باندې دواړه فوځونه مخامخ شول او هر یو طرف خپل لښکر له د جنگ ترتیب وړ کړو. د دواړو فوځونو په شکل و صورت کې د زمکې او اسمان فرق وه. ایرانیان په مکملو وردو کې ملبوس وو. شکلونه یې سپین او په بدن غټ وو. پښتانه نري او نمروله یې وو او چیرې یې اغوستې وې. مگر د پښتنو د شکل نه د اتفاق او د یوې جذبې شملي وټې. لیکن د اعتماد الدوله او د والی عربستان په منځ کې لا جگړې نه وې خورې شوې. نمرخاته وخت جنگ ونښتو خو د جنگ نښتو سره هم هرکله چې اعتماد الدوله خپل فوځونه د منځ کې کیدلو نه منع کړل د دې دپاره چې پښتانه اول حمله وکړي. نو والی عربستان دا خیال وکړو چې د دشمن په فوځ باندې فوراً حمله کول پکار دي. سمدستي یې سره د خپل فوځ د پښتنو په لښکر په میسره (د گس لاس په دستي) باندې حمله وکړه. پښتانه د ایرانیانو د تعداد په وجه فوراً پشا شول او اعتماد الدوله د میر محمود د فوځ په میمنه (ښي لاس) باندې ورپرېوتو. په هغه طرف یې هم پښتانه پسې کړل. دغه شان د میر محمود په لښکر کې ډیر اړه گرې پیدا شو. او د فوځ یوه لویه حصه تښتیدو ته تیاره شوه. میر محمود دا وخت په یوه وچته غونډۍ باندې ولاړ وه او پخپل لاس یې ټول فوځ جنگولو. هرکله چې هغه د خپل فوځ دا بد حالت ولیدو نو هغه هم تښتې ته تیار شو لیکن په دې منځ کې د والی عربستان فوځ په ځای د دې چې پښتنو پسې چپاړ کړي وې په لوټ کې مشغول شو. د میر محمود قابل دماغ فوراً د ایرانیانو دا حرکت ولیدو او د هغې نه یې فائده واخسته. په دې خطرناک وخت کې خپل فوځ په یو خاص نظام باندې را وروستو کړو. ایرانی فوځ هغوي پسې راوړاندې شو. میر محمود خپلې څرخې ټوپې (زمبورک) د اوبانو په

شا د فوخ نه په لبره فاصله ايښې وې. و ټول اوبښان ئ په يو قطار کښې کښينولي وو. څه وخت چې ايرانيان د دې توپو په زد کښې راغلل نو د پښتنو توپچيانو په هسې جوش او چابک دستي سره په هغوي گوله باري وکړه چې نه صرف د ايرانيانو مخکښې راوړاندې کيدل بند شو بلکې په هغوي يوه ويړه راغله. سمدستي مير محمود پخپله سره د فوخ په ايراني فوخ په داسې زور حمله وکړه چې هغوي ئ تر څه منځه پورې پشا بوتلل. بيا ئ د پښتنو د فوخ يوه دسته د ايراني فوخ په شا راوچورليده او د هغوي په لويو توپو باندې ئ د سترگو په رب کښې قبضه وکړه. دا توپې فوراً پښتنو ډکې کړې او په دا شان سره ئ پرې ايرانيان وويشتل چې هغوي خواږه واره شول. د مير محمود په فوخ کښې د هغه د ميمني کمانډر امان الله خان يو ډير بهادر افسرو. هغه د خپلې رسالې دستي سره د ايراني فوخ په شا باندې په داسې زور حمله وکړه چې ايراني فوخ بې حوصلې شو او هر يو سره د خان په خلاصي شو.

غرض دا چې د يو خونريز جنگ نه پس چې پښتنو په هغې کښې د خپلې بهادري، شجاعت، تدبير، حوصلې او تنظيم يو عديم المثال ثبوت ورکړو. د ايران فوخ مکمل شکست وخوړو. او پنځويشت زره فوخ ئ ميدان جنگ کښې قتل شو. د ايران باقيمانده فوخ چې د کومو کومو صوبو نه راغلې وه هغې ته وتښتيدو. په دې جنگ کښې رستم خان چې د بادشاه د غلامانو مشر وه او احمد خان چې د ټولې توپخانې مشر وه هم قتل شول. د پښتنو په لاس د ايرانيانو بيخده زيات سامان جنگ راغې. د اصفهان فتح اوس مير محمود ته ډيره اسانه ښکاريده. مگر هغه له پکار وو چې فوراً ئ د اصفهان په ښار باندې حمله کړې وې.

د يزد او کرمان نقصانونو د هغه فوخ د اول نه کمزورې کړې وه خو د اصفهان دې جنگ د هغه فوخ ډير ستره کړو. هغه د فتح نه په دويمه ورځ د خپل کيمپ نه هلو و نه خوځيدو او د شپې د ايران د ښار څه فوخ د هغه نه څه توپې هم واپس واخستې. هغه ته د دومره لويې فتح بالکل اميد نه وه. مگر چې څه وخت هغه حاصله شوه نو بيا هغه له فوراً په هغې پسې څه زياتي کارروائي کول پکار وو. مگر هغه د ډيرې خوشحالي نه په ځاي کښيناستو او نتيجه دا شوه چې خو ورځو کښې ايراني فوخ د شکست او د صدمو نه بيا خان سنبال کړو. او د اصفهان چارچاپيره قلعه گانې او ديوالونه ئ ډير مضبوط کړل. د يو څو ورځو نه پس هغه ته معلومه شوه چې اصفهان نه صرف دمه شرمه دې بلکې هغه د بل خونريز جنگ دپاره بيا تياري کوي. مير محمود په دې فکرونو کښې دومره پريشان شو چې کله کله به ئ کرمان ته د واپس تللو خيال هم په زړه کښې راغې. ليکن پخوا د دې نه چې هغه ميدان ايرانيانو ته پريږدي هغه مخبران د اصفهان ښار ته د دې دپاره وليږل چې د ايران د فوخ شکست په شاه حسين او د هغه په درباريانو څه قسم اثر کړي دې؟ مير محمود ته مخبرانو دا

خبر را ورو چي شاه حسين او د هغه درباريان اکر چي د اصفهان د ښار د حفاظت دپاره تياري کوي مگر د اصفهان بادشاه او ابادي پخپله تر دې پورې د پښتنو نه ويريري چي هريو د خان او مال تيښتي ته تيار دي. په دې خبره د هغه زړه لږ جوړ شو خپل فوځ له ي بيا سر د و باره ډاډ ورکړو او د اول نه ي په دوچند جوش باندې د اصفهان د محاصرې تياري شروع کړې.

دلته په اصفهان کښي بادشاه چي د شکست خبر واوريډو نو د هغه د ويرې او سراسيمه کي څه حد نه وه فوراً ي يو جنګي دربار وکړو په هغې کښي اعتماد الدوله بادشاه ته دا تجويز پيش کړو چي ته د اصفهان نه فوراً فروين ته لاړ شه. او د هغه ځاي نه د خپل رعايا په نوم باندې يو فرمان راو ليړه چي هغوي دې د ايران د عزت او ناموس ساتلو دپاره په متفقۀ طور باندې د پښتنو مقابلي ته ووځي. ولي والي عربستان د دې ډير سخت مخالفت وکړو او د فوري مقابلي کولو مشوره ي بادشاه له ورکړه د ډير غور او فکر نه پس بادشاه والي عربستان سره متفق شو. هغه ي د اصفهان گورنر مقرر کړو. د نوي فوځونو د برتي حکم وشو او د لارستان گورنر علي مردان خان ي سپه سالار اعظم مقرر کړو. او خونصير نومې يو ځاي چي د اصفهان نه پنځلس ميله په قطب قبله پروت وه د فوځ د کيمپ دپاره ي خوښ کړو.

دې خوا امير محمد د اصفهان د خواوشا کلو کښي لوټ مار شروع کړو چي اصفهان ته دننه خرڅ خوراک لاړ نه شي. چونکې مير محمود يو جرنيل وه او په سياسي معاملاتو کښي د هغه دومره تجربه نه وه او علاوه د دې نه پښتنو ته اوس د ايران نه د هغوي د ظلمونو د بدل اخستو موقع په لاس ورغلي وه د دې دپاره د غلجود د ابداليانو او نورو پښتنو د دې فوځ نه په چار چاپيره کښي څه داسې بي اعتدالي وشوي چي د پښتنو فوځ له په هغې باندې افسوس کول پکار دي. په دې کښي څه شک نشته چي د ايران بدجلنه بادشاه او د هغه د دربار رشوت خورو اميرانو تر ډيري مودې پورې د پښتنو په ښځو او نرو، زلمو او ورو په گناهگارو او بي گناه خلقو باندې قسم قسم ظلمونه کړي وو. او هر طرف ته ي د هغوي ښکلي ښکلي ملکونه وړان ويچار کړي وو. مگر سره د دې پښتنو له د هغې بدل د ايران د عامو خلقو نه نه وو اخستل پکار. ولي هغوي هم د ايرانيانو پشان د اصفهان په مضافاتو کښي په ډيره بي دردي سره غام د اولس خلق قتل کړل. او د هغوي ملک ي وړان ويچار کړو. هغه د ټولو نه ورو مېسې. فرح اباد چي د اصفهان نه درې ميله لرې وه او په هغې کښي شاهي محل واقع وه په هغې باندې حمله وکړه. او بغير د مقابلي نه ي فتح کړو. بيا هغه په جلفه نومې يو کلي باندې چي د اصفهان نه يو نيم ميل په سهيل د ژنده رود په غاړه باندې پروت وه حمله وکړه. د دې ځاي په قلعه کښي د ارمنيانو فوځ وه دوي د پښتنو د ظلمونو قصي د چار چاپيره وطن نه اوريدلې ومې د دې کبله هغوي مقابلي ته تيار شو ولي په دويمه ورځ مير محمود د هغوي د ښار ديوال مات کړو او هغه ځاي ي هم واخستو. په جلفه کښي پښتنو هم هغه شان ناجان

ظلمونه و کرل لکه څنگه چې هغوي په نورو ځايونو کښې کړي وو. د دې ظلمونو خبر چې څه وخت د اصفهان ورسيدونکو ته ورسيدو نو د هغوي په زړونو کښې يو دهشت او خوف پيدا شو. هم د دې ويرې په وجه هغوي د مقابلي دپاره د زړه د اخلاصه جدوجهد شروع کړو. که چېرې مير محمود د دې نه زياتې سختي او ظلم نه وې کړې چې کوم د فوځي ضرورياتو دپاره لازمي وه نو د اصفهان خلق پخپله د شاه حسين او د هغه د بدچلنه درباريانو نه دومره تنگ وو چې هغوي به د مير محمود مقابله په دومره جوش او جذبه سره نه وې کړې. مگر الفسوس دې مير محمود خپله فتح په دې ناجائزو سختو باندې بدنامه کړه.

سلطان شاه حسين چې د مير محمود د پرله پسې فتوحاتو نه خبر شو نو يو ځل بيا هغه مير محمود ته د روپو طمع ورکړه مگر اوس مير محمود د اصفهان د اخستلو قصد کړې وه. او روپي د هغه په دې مصممه اراده کښې نه شوې حائل کيدې. چندانچه د جلفي د اخستو نه پس هغه په يويشتم د مارچ کال 1722ء کښې په اصفهان باندې حمله وکړه. مگر د هغه فوځ پشا شو. د جلفي ښار اصفهان سره د زنده رود په پلونو باندې يو ځاي شوی دی. مير محمود په اوله حمله کښې په دې پلونو د ټولو نه په لومې پل قبضه کول غوښتل او د هغې پل تر نيماي پورې رسيدلې وه مگر د هغې پل د حفاظت کونکو قلعه گانو نه په ده د توپو د گولو باران وشو او د هغه سړي وارخطا راواپس شول. ايرانيان په هغوي پسې راووتل او عين د خپل کيمپ د خندقونو پورې يې راوړسول. تر دې وخته پورې مير محمود د يوې قلعي په محاصره کښې هم نه وه کامياب شوی. او بيا هغه ته د کرمان او د يزد نقصانونه راياد شول. پس هغه شاه حسين ته په لاندې شرطونو باندې د صلح پيغام وروليږلو:

۱. د ايران بادشاه دې ما د قندهار د خراسان او د کرمان خودمختار بادشاه تسليم کړي.
۲. بادشاه دې ما سره د يو لور په ودولو رسته داري وکړي او هغې له دې يو لک پنځويشت زره پونده په جهيز کښې ورکړي.

بادشاه د مير محمود په گزشته پسېا کيدو باندې زړور شوی وه په دې وجه يې دا شرطونه مسترد کړل. مير محمود اوس د اصفهان په خلقو کښې د قات پيدا کولو کوشش شروع کړو. چارچاپيره علاقه يې تر ميلونو پورې تباہ او برباد کړه او قلعه بند فوځ او خلقو ته يې يوه دانه هم د خوراک دپاره نه پرېښوده د اصفهان په خلقو کښې ورځ په ورځ بې ارامي زياتيده مير محمود د خپل فوځ دپاره د چارچاپيره علاقې نه غلې او مالونه را جمع کړي وو. يو ځاي دوي لومې لومې کاروانونه د غلې چې اصفهان ته په پټه راروان وو لوټ کړل. او دويم ځل يې د عباس اباد په پل باندې چې کوم جارجي فوځ مقرر شوی وه هغه يې ټول قتل کړل.

په دې جنگ کښې د پښتنو او ايرانيانو دواړو د طرف نه دا شان کارونه وشول. چې د تهذيب په جامه باندې تور داغونه ښکاره کيدل. يو ورځې امان الله خان د خرڅ خوراک

اوسانو سره د بن اصفهان په خوا کښې راتيريدو . بن اصفهان د اصفهان د ښار نه په درې ميله فاصله باندې د يوې غونډۍ د پاسه يو محفوظ کلي و. د گلن اباد د جنگ نه پس ډير ايراني سپاهيان په دې کلي کښې راجمع شوي وو او وخت په وخت به يې د پښتنو په فوځ باندې چپاوونه کول. په دغه ورځ باندې چونکې د امان الله خان سپاهيانو سره ډير زيات د خوراک سامان و. او د مير محمود د کيمپ نه په ډيره فاصله راروان وو د بن اصفهان دې سپاهيانو په هغه اوسانو باندې حمله وکړه او اگري چې مير محمود پخپله د هغوي امداد له راوړسیدو مگر بيا هم ايرانيانو د امان الله خان ډير سپاهيان قيديان کړل او ټول مال يې ترينه لوټ کړ. او مير محمود او د هغه فوځ ته يې ډير نقصان ورسولو. په قيديانو کښې د ايرانيانو لاس ته د مير محمود يو تړه يو ميرنې ورور او دوه د تړه زامن راغلل. مير محمود سره د هغوي د سلامتۍ ډير فکر شو. او شاه حسين ته يې فوراً د هغوي د ژوندي ساتلو دپاره قاصد وليږلو. مگر پخوا د دې نه چې بادشاه څه دخل ورکړې وې د بن اصفهان ايراني فوځ ټول قيديان قتل کړل. مير محمود د دې په بدل کښې هغه ټول ايراني قيديان چې د هغه په کيمپ کښې وو مړه کړل او حکم يې وکړ چې پس د دې نه دې ايراني قيديان ژوندي نشي پرېښودي په دې وجه د دواړو فوځونو په منځ کښې د فوځي کارروايو نه علاوه ذاتي بغضونه او دشمنۍ پيدا شوې. او مير محمود د اصفهان د تباه کولو قصد وکړ. د اصفهان نه چار چاپيره هغه داسې بهرې ولگولې چې يو مچ هم د ښار نه بهر وتې نشو. او نه دننه کيدې شو. دننه په ښار کښې د شاه حسين نه چار چاپيره هم هغه شان د دربار بدچلنه او نمک حرام اميران او مليان ناست وو. د دې په اميرانو کښې د ټولو نه زيات بااختياره عبدالله خان والي عربستان و. چې د چا په وجه شاه حسين د گلن اباد جنگ باثبلې و. کوم سړي چې د محاصرې په دوران کښې ډير ښه فوځي خدمات کړي وو هغه احمد علي نومې يو خواجه سرا و. عبدالله خان د هغه د شهرت، نوم او هردلعزيزي نه دومره ويريده چې فوراً يې بادشاه ته د هغه په سر جفلي وخوره او په سبا داسې په کټ کښې مړ بيا موندې شو. صرف يو لطف علي خان و چې چا مير محمود له په کرمان باندې شکست ورکړې و. هغه په ټول اصفهان کښې د سېه سالارۍ قابليت لرلو. بادشاه شاه حسين هغه ته اوس دا عهده پيش کړه، هغه انکار وکړ. کوم خلق چې د هغه د ورور د قيد او د سترگو ويستو او د هغه د خپل خان د ذليله کولو ذمه دار وو هغوي هم هغه شان د بادشاه منظور نظر وو.

د شاه حسين په زامنو کښې صرف يو زوی شهزاده طهماسب ډيره موده شوې وه چې د ښار په فصيل باندې د مير محمود د فوځ نه په پټه وتې و، سره د هغه د ډيرو کوششونو په ايران کښې هغه دومره فوځ پيدانه کړې شو چې د اصفهان امداد ته راغلې وې. اوس شاه حسين د سختې مايوسۍ په حالت کښې مير محمود ته قاصد وليږلو چې ماته ستا هغه ورومبي

شرطونه منظور دي. ولي دا تجويز اوس مير محمود مسترد كړو. په دې كښې خبر راوړسیدو چې ملك محمود د ايران سيستاني كورنر سره د لس زره فوځه د اصفهان امداد له د گلن اباد خواو شاته راوړسیدو. د اصفهان د خلقو مړاوي زړونه د دې خبر په اوریدو يو ځل بيا تازه شول. ولي مير محمود هغه له د خراسان د حكومت وركولو طمع وركړه او هغه د مشهد په لوري روان شو. اوس د اصفهان ټول اميدونه قطع شول. په اصفهان كښې د هر قسم خوراك ختم شو. د باربرداري او بنان خرڅه او قچر لويو لوبو اميرانو په ډيرو ډيرو قيمتونو باندې د خوراك دپاره په بيه و اخستل چې دا خوراك هم ختم شو نو سېي، پيشوگان او مېرې خلقو پخې كړې او وۀ ئ خورلې. د شيې به د يوې كوڅې خلق د بلې كوڅې په خلقو باندې د دې دپاره حمله آور شول چې په هغې كښې غله پته ده. او ډير سړي په دې شان هره شپه قتل كيدل. پس له هغې نه به خلقو د ونو پوستكي پشول او څښل به ئ. خلقو زړې پښې او د خرمنو مشكونه په تيلو كښې تلول او د خوراك دپاره به ئ استعمالول.

غرض دا چې د اصفهان د اميرانو او غريبانو دا حالت شو چې د هغې د بيانولو دپاره په هيڅ ژبه كښې كافي الفاظ نشته. د بنار نه به چې چا د بهر وتلو كوشش كولو نو هغه به د مير محمود سړو په ډيره بې رحمۍ سره قتلولو. اوس د محاصرې قريبا اته مياشتې شوې وې او د بنار ابادي د زرگونو په تعداد كښې د لوړو تندو نه مړه شوې وې. د زنده روډ نه چې كوم نهرونه د بنار دننه تلل هغه هم پرې مير محمود بند كړي وو. اوس دا وخت د ايران خود غرضو حاسدانو بې اتفاقه او بد چلنه اميرانو په منځ كښې د جگړو او يو مشترك دشمن ته د اتفاق نه كولو او د يو بل د پښو راښكلو او په خپلو فائدو باندې د قوم د ښيگړو قربانولو نتيجې د هغوي د سترگو په وړاندې داسې مخامخ شوې چې نه ترې تښتيدم شو او نه ورته ودريدم شو. قانون فطرت، ظلم، بې اتفاقو، خود غرضو او خانه جنگو سره ټول عمر هم دا سلوك كړم دى. په دې كښې هغه نه پښتون نه د ايران نه د عرب نه د عجم نه د ترك نه د تاتار نه د چين او نه د جاپان تميز كړم دى. هر چا له هغه د اعمالو د درستكى موقع وركوي. مگر چې څوك د هغې نه فائده وانخلي نو هغه ورسره هم دغه شان سلوك كوي.

هر كله چې شاه حسين او د هغه بد چلنه وزراء په دې پوهه شول چې اوس زمونږ د مرگ نه بغير بل په هيڅ وجه خلاص نشته نو په دويشتم اكتوبر 1722ء باندې شاه حسين د مير محمود دربار ته يو قاصد وليږلو. چې زما د طرف نه مير محمود ته ووايه چې زه د ايران بادشاهي تاته پرېږدم. په دويمه ورځ باندې بادشاه د اصفهان د خلقو نه په ډير درد انگيز طريقه باندې رخصت و اخستو. او بيا د عبدالله خان او د نورو اراكينو د سلطنت سره په هغه اسونو باندې سواره شول چې كوم مير محمود هغه له رالېږلي وو او بادشاهي تاج د مير محمود په سر باندې د كښيښودلو دپاره د هغه كيمپ ته روان شول. هر كله چې شاه حسين د

میر محمود د قیام گاه نه په خه فاصله راوړ سیدو نو د هغه د غلجی فوځ په دې بهانه باندې چې
میر محمود لا اوده دې ډیر ساعت پورې ایسار کړو. د نیمې گینټې د انتظار نه پس شاه
حسین ته د مخکېنې تللو اجازت وشو. او د فرح اباد په محل کېنې هغه میر محمود سره په
دیوان خانه کېنې مخامخ شو.

میر محمود په یو زرین بالښت باندې ډډه لگولې وه او ناست وه هر کله چې شاه
حسین د دربار نیمې ته وروړ سیدو نو میر محمود ته یې سلام وکړو، میر محمود پاڅیدو او
خپل ځان سره یې یو ځای کېنولود یو څو خوشامدانه الفاظو نه پس شاه حسین پخپل لاس د
ټول ایران د حکومت کنجیانې میر محمود ته ورکړې او شاهي تاج یې د هغه په سر باندې
کښېښودو پس د دعا او بادشاه سلامت د اوازونو نه شاه حسین د میر محمود په خوا کېنې
کښېناستو. بیا قهوه تقسیم شوه او میر محمود اول ځل شاه حسین سره گفتگو شروع کړه.
شاه حسین ته مخاطب شو او وې وئیل د دنیا شان و شوکت او جاه و جلال هم دغه شان بې
وفادې د خدای تعالی چې چاته خوښه وي بادشاهي ورکړي او د یو قوم نه یې اخلي او بل ته
یې ورکوي. زه تاسو له تسلي درکوم چې زه به تاد خپل پلار په ځای گنم او بغیر ستاد
مصلحت نه به هیڅ کار نه کوم په دې الفاظو دربار ختم شو. او د صفوي خاندان په دې ځای
خاتمه وشوه او د غلجی بادشاه اوس د ټول ایران بادشاه تسلیم شو. هم په دغه ورځ
میر محمود د اصفهان د ټولو اسلحه خانو د محلونو او خزانو باقاعده قبضه واخسته. او په
پنځمه ورځ هغه د یو لوی جلوس سره په خپله اصفهان ته ننوتلو. د ټولو نه اول د تخت نه د
پریوتې بادشاه حسین دپاره یې یو ښه مناسب محل خوښ کړو. او یو ښه لوی پښتن یې هغه
له مقرر کړو. د دې نه پس چونکې د اصفهان خلق د محاصرې د تکلیفونو او مصیبتونو نه
ستړي ستومانه وو هغوی له میر محمود د خوراک رسولو انتظام وکړو او په خلقو کېنې د امن
او د سکون د پیدا کولو کوشش یې وکړو. چونکې پښتانه د انتظام د چلولو، د دفترونو د کار
نه بالکل ناواقفه وو ددې دپاره په هره یوه محکمه کېنې یې دوه افسران یو ایرانی او یو پښتون
مقرر کړو او ایرانی افسر ته یې دا حکم وکړو چې پښتو ته د دفترونو او د انتظامي کارونو
چلول وښيي. دویم کار د میر محمود دا وه چې پخپل فوځ کېنې یې سخت احکام جاري کړل
چې د رعیت یو کس ته دې هم هیڅ قسم نقصان او تکلیف نه ورکوي. په دې احکامو هغه په
دا شان سختی سره نفاذ وکړو چې یو سپاهی ته هم د ایرانیانو د تنگولو یا هغوی سره د ناجائز
سلوک کولو جرأت پاتې نشو د هغه د انصاف او عدالت دا حال وه چې په ایرانی او پښتون
کښې یې د هیڅ قسم تمیز نه کولو. کوم ایرانی سردارانو چې د خپل بادشاه نه هغه ته په پټه
امداد ورکړې وه هغوی له هغه سختې سزاگانې ورکړې او څوک چې شاه حسین سره
تراخړه پورې وفادار پاتې شوی وو هغوی له یې ډیر لوی لوی انعامونه ورکړل.

غرض دا چې په ملک کښې د امن و امان پيدا کولو او د خلقو د بهبودی او د هغوي د اسوده کولو دپاره هغه او د هغه سرداران شپه او ورځ لگيا شول. په لږه موده کښې د شاه حسين د زماني هغه ټوله بدنظمي رشوت ستاني، بدچلني، شوکي ډاکي او غلاګانې د ملک نه ورکې شوې. او مير محمود ډير زر په ايراني رعايا کښې يو ښه نوم او شهرت حاصل کړو. مگر افسوس چې د هغه دا ښه خوئ او نیک خصلت او رعايا سره رحمدلي او په ملک کښې د امن و امان شوق صرف د يو څو مياشتو دپاره وه. د هغه په مزاج کښې د تبديلي وجه څه خو د ايرانيانو خپل قصور وه چې د هغه برخلاف هغوي سازشونه او بغاوتونه پيدا کول او چونکې مير محمود په هيڅ شان سره د ايران د حکومت د پريښودو دپاره تيار نه وه. د دې دپاره هغه ټول د مشکوک چال چلن خلق په بې رحمۍ سره قتل کړل. د هغه په طبيعت کښې يو پراسرار قسم سختي راپيدا شوه او د هغه د دې سخت طبيعتی نه نه پښتون خلاص وه او نه ايراني. څه لږه موده پس هغه سوداني مزاج غوندې شو، او هر وخت به هغه سره د خپل ژوند ويره وه هر چاته به يې د شک په نظر کتل. او د معمولي معمولي شکايتونو او شکونو په راتلو به يې خلق گرفتارول. کومه هر دلغيزي او شهرت چې هغه د خپل سلطنت په شروع کښې پيدا کړې وه هغه ورو ورو هغه ضائع کړو. د هغه نه چار چاپيره د پښتنو سردارانو او ايراني اميرانو په زړونو کښې يو هيبت پيدا شو کومه مينه محبت د ازادي او د برابرۍ سلوک چې هغه ورومې پښتنو سره کولو او د هغې په وجه به هغوي په هغه راټول وو او د هغه دپاره به يې سرور کولو ورو ورو د هغه نه لارل. خپلو عزيزانو او تربورانو سره به د هغه سلوک درجه په درجه سختيدلو. تر دې پورې چې د ملګرتيا هغه رشته چې د کومې په وجه ټول پښتانه د يو بل سره ګډوالي وو بالکل ورکه شوه. د هغوي هغه ورومې محبت د بادشاه سره پاتې شوی نه وه. او نه هغه د هغوي د زړه ساتلو کوشش کولو. د مفادو اشتراک د کوم په وجه چې هغوي تراوسه پورې يو ځای وو هغه هم اوس په هغوي کښې پاتې شوی نه وه. مګر سره د دې ټولو عیبونو د هغه دا کوشش وه چې په ملک کښې امن و امان قائم کړي. د رعايا په زړه کښې د خپل حکومت اعتماد پيدا کړي. مګر د دې مطلب حاصلولو دپاره هغه دومره سختي هر چا سره شروع کړه چې په ملک کښې د بدامني پيدا کولو په بهانه باندې هغه لوی لوی پښتانه د خپلو عهدونه برطرف کړل. چنانچه هم دغه شان امان الله خان او مير اشرف د مير محمود تربوران وو او د گلن اباد په جنگ کښې او د اصفهان په محاصره کښې هغوي ډير قابل قدر خدمات کړي وو، مير محمود په هغوي باندې قسما قسم الزامونه ولګول. او هغوي قندهار ته د ويرې نه وتښتيدل. هم په دغه زمانه کښې طهماسب مرزا د شاه حسين زوی د اصفهان د فتح کيدو نه پس خپل خان په قزوین کښې بادشاه کړو مير محمود فوراً د هغه برخلاف يو فوځ واستولو. شهزاده طهماسب د دې په اوریدو سره اذربايجان ته وتښتيدو د پښتنو لښکر

چې څه وخت قزوین ته ورسیدو نو د ښار خلقو د ښار دروازی پرانستلې او هغوی په ښار باندې قبضه وکړه. پښتانه هم په خوشحالی ښار ته ننوتل او د ایران خلقو سره یې ډیر ښه تعلقات پیدا کړل مگر د یو څو ورځو نه پس د قزوین ټولو خلقو سازش وکړو او په پښتنو بالکل بې خبره راږیوتل.

د پښتنو د نیم لښکر نه یې سرونه پرې کړل باقي نیم یې د ښار نه بهر وویستل. میر محمود په دې باندې د حد نه زیات په قهر شو او د امان الله خان او میر اشرف په تښتیدو یې قهر نور هم زیات شو. د هغه دا یقین راغی چې رما سلطنت او زما ژوند د ایرانیانو د لاسه په خطر کېږي دې چنانچه یوه شپه یې د اصفهان یو سل پنځوس معتبرین قتل کړل. په دې باندې چې څه وخت په ښار کېږي زیاتې شورش وشو نو نور یې هم ډیر خلق قتل کړل. د قتل مقاتلې په دې دوران کېږي ډیر کورونه لوټ او تباه شول. په دې اثنا کېږي شهزاده طهماسب د اذربایجان نه د پیاده فوځ کشي تیارې وکړو او روسیانو او ترکو د ایران د بدنظمی او د اړې کړې نه فائده واخسته او د ایران څو صوبې یې پخپلو خپلو سلطنتونو کېږي شاملې کړې. د پښتنو فوځونه اوس ډیر کم شوي وو مگر د هغوی نوم دومره لوی شوی و چې د هغوی د رسیدو سره به د حکومت دشمنان خواره واره شول.

د میر اشرف او امان الله خان په تلو سره د پښتنو د لښکر ډیره حصه قندهار ته تلې وه د دې ټولو مصیبتونو په وجه د میر محمود طبیعت نور هم د ظلم طرف ته مائل شو. او چونکې د خپل وطن نه ډیر لرې پروت و چې د دې دپاره هغه په خپل فوځ کېږي ډیر کړد برني کړل. او په کال ۱۷۲۴ء کېږي یو لوی فوځ مرتب کړو. د دې فوځ په امداد سره هغه د ترکو نه د عراق ډیره حصه واپس واخستله. او د فارس ډیرې ضلعي یې هم فتح کړې. مگر د علاءو انتظام سره د دې فتوحاتو قائم نشو.

میر اشرف او امان الله خان ته هغه د صلاحیت سوال جواب واستول او ورته یې منت وکړو چې د پښتنو یو لوی تازه دم فوځ زما امداد ته راوړئ. میر اشرف او امان الله خان واپس د هغه په وینا اصفهان ته راغلل. مگر هغوی سره د میر محمود د سابقه سختی په وجه ډیر لږ پښتانه په طور د کومک راغلل. میر اشرف چې د میر عبدالله زوی و او د میر محمود د تره زوی و د پښتنو په لښکر کېږي ډیر زیات هر دلغیز و. هغه د خپل پلار مرگ صرف د قامولی په وجه هیر کړی و او میر محمود سره په هر مشکل مهم کېږي شامل و. د پښتنو د لښکر په اصرار باندې میر اشرف د سالاری په عهده باندې میر محمود مستقل کړو. میر محمود د دې فوځ په رارسیدو سره په یزد باندې حمله وکړه مگر ناکام شو او اصفهان ته واپس راغی. د فوځ په ناکامی او چار چاپیره د ملک بې چینی د هغه په دماغ دومره خراب اثر وکړو چې هغه نیم لیونی شو. د هغه د مزاج په استقلال کېږي ډیر فرق راغی. هرڅومره

ورځې چې به تیریدلې د هغه بدگماني به نه پښتنو او ایرانیانو دواړو باندې زیاتیدله او کله کله به یې داسې ناجائز احکام فوځ ته ورکړل چې د هغې تعميل کول به ناممکن وو. په دې باندې به د هغه طبیعت کښې نور هم غیظ و غضب پیدا شو او د لښکر افسرانو سره به یې سختو بدسلوکی شروع کړه. هیچاته به د هغه د قهر په وخت کښې د مخامخ کیدو جرأت نه کیدو او هر یو به د هغه نه ځان لرې ساتلو. په دې خبرو باندې د هغه د دماغو جنون ورځ په ورځ په ترقی و. تر دې پورې چې یو ځل یې ځان په تهنه خانه کښې بند کړو او پرله پسې دوه میاشتي یې روژې وساتلې او چيله یې وویسته. دې چیلې د هغه په صحت باندې نور هم ډیر سخت اثر وکړو او د تهنه خانې نه په داسې بد حالت کښې راووتلو چې رنگ یې تک تور شوی و او دومره مانده شوی و چې د پیژندګلو د کور نه وتلې و. هغه میرمحمود چې د هغه فوځي قابلیت د سلطنت په ابتدا کښې په پښتنو کښې بې نظیر و او د هغه انصاف عظیم المثل و او د هغه فیاضی او هردلعزیزې د ایران د خلقو دپاره باعث حسد وه، اوس هغه سخت خونخوار، بدگمانه، ظالم او سوداځي شو.

په اوومه فروری کال ۱۷۲۵ء کښې هغه ته چا خبر ورکړو چې د شاه حسین یو زوی د اصفهان نه د تبتیدو کوشش کړی دی. سمدستي یې د شاه حسین ټول زامن راوبلل او ماسوائ د ورو ورو معصومانو چې د هغوی عمرو نه د پنځو کالو نه کم وو ټول په خپل لاس قتل کړل. شاه حسین په دؤ دؤ د میرمحمود د لاس نه د خپلو زامنو د بچ کولو دپاره راغی. دغه وخت میرمحمود بالکل لیونی و او شاه حسین یې هم په بیهوشۍ کښې په چارۍ وهلو. مګر د شاه حسین وینه چې یې ولیده نو څه هوش پکښې راغی او پنځېلو کارونو باندې سخت پښیمانه شو. حقیقت دا دی چې د میرمحمود په دماغ څه چل شوی و او هغه بالکل د حکومت کولو قابل نه و پاتې شوی. ډیره موده پس هغه فالج وهلو او په کلمو کښې یې ډیره سخته بیماری پیدا شوه. د دې تکلیفونو په وجه به هغه کله کله د ځان نه غوښې او بوټۍ وشو کولې او و به یې خورلې.

آخر کار بعضې خلق وائي چې هغه خپلې مور د دې تکلیفونو نه د خلاصولو دپاره په خپل محل کښې په ۱۷۲۵ء کښې مړ کړو. او بعضې خلق وائي چې پنځېل مرګ مړ شو. د هغه په مرګ سمدستي پښتنو جرګه راټوله کړه او ټولو پښتنو میراشراف د میرمحمود په ځای بادشاه منتخب کړو. دا ځوانمرد غلجی په بهادری، په شجاعت او انصاف کښې هم دغه شان و او لکه چې میرمحمود پنځله ابتدائي سلطنت کښې و. په پښتنو کښې د ډیر هردلعزیز و او ایرانیان ترینه هم خوشحاله وو. د هغه په تخت نشینی باندې د خلقو امیدونه بیا د نوي سره تازه شول. چنانچه کومې کومې بدنظمي، بداعتما دی او ویره چې د خلقو په زړونو کښې د میرمحمود د طریقه حکومت په وجه پیدا شوې وه د هغې د رفع کولو دپاره

هغه کوشش شروع کړو. ځای په ځای باندې هغه په خلقو کېنې د میر محمود د طریقو نه اظهار نفرت وکړو او چې په کومو خلقو باندې میر محمود ظلمونه کړي وو د هغوي پسمانده کولو ته یې ډیر ډیر رقمونه په طور د تاوان ورکړل. د شاه حسین د زامنو جنازې یې په ډیر عزت او تکریم سره وکړې. او بیای د پښتنو او ایرانیانو امراؤ یو لوی دربار وکړو. ټولو ته یې تسلي ورکړه چې د میر محمود د لاسه لگیدلي زخمونو باندې به هغه په خپل لاس پټی لگوي. په ډیره لږه موده کېنې هغه ایرانیانو ته ډیرې معززي معززي عهدې ورکړې. او په ملک کېنې یې زبردست انتظام قائم کړو.

د پښتنو د قوم یو زور عیب دا دی چې د ملکونو اخستو او فتح کولو نه پس او په دشمن باندې د مکمل بري حاصلولو نه پس په دوی کېنې پخپله پرې جنبي اختلافات او بې اتفاقي راپیدا شي. ټول عمر پښتنو هم په دې وجه بیا د شکست خورده دشمن نه هم په دې شان ماتې خوړلې ده. د کامیابی نه پس د هر یو دا کوشش پاتې شوی دی چې دې مشر شي او بیا هر کله چې دې مشر منتخب شوی دی نو د هغه نورو ملګرو د هغه د راغورځولو سازشونه کړي دي. هم د دې زور خوی مطابق امان الله خان چې د میر اشرف خان او د میر محمود د لښکریو ډیر بهادر، قابل او بارسوخ جرنیل و هغه د میر اشرف په انتخاب باندې څه موده پس ناراضګي ظاهره کړه او شهزاده طهماسب سره یې په میر اشرف باندې د حملې کولو په غرض خط و کتابت شروع کړو. میر اشرف د دې سازش نه خبر شو نو هغه او د هغه ملګري یې گرفتار کړل او د بغاوت په جرم کېنې یې قتل کړل. په دې باندې قدرتي طور د پښتنو په کیمپ کېنې بې اتفاقي پیدا شوه. میر اشرف ته معلومه وه چې د پښتنو د بري اول شرط د هغوي پخپل منځ کېنې اتفاق دی. د دې مطلب حاصلولو دپاره هغه د پښتنو لویه جرګه راوغوښته او هغوي ته یې واقعات بیان کړل. هر کله چې هغوي پوهه شول نو بیای د ایران د هغې ټولو سردارانو دلجوني شروع کړه چې څوک د میر محمود د لاسه زخم خورده وو. علاوه د اندروني مشکلاتو نه بیروني خطرات هم ډیر زیات او په لویه پیمانه وو. روسیانو د گیلان ټوله علاقه اخستې وه، ترکو جارجیا، اذربایجان، کردستان او د عراق په څه حصه باندې قبضه کړې وه. شهزاده طهماسب د اذربایجان په جنوب کېنې او د مازندران په خواوشا کېنې فوځي تیار کولو. شهزاده طهماسب د خپل پلار د معزولي نه پس د ایران ازادو خلقو د ټول ایران جائز بادشاه گڼلو. او په دې حیثیت باندې هغه د روسیانو او ترکو سره عهدنامې وکړې. روسیانو له هغه د هغې ټولو صوبو د ورکولو اقرار وکړو چې کومې د کیسپین سمندر په غاړه وې او ترکو له هغه د هغې ټولو صوبو ورکولو اقرار وکړو چې په کومو باندې هغوي د اول نه قبضه کړې وه. په شرط د دې چې ترک هغه سره د ایران د تخت په واپس اخستلو کېنې امداد وکړي. میر اشرف د ټولو نه ورومې ترکو ته توجه وکړه مګر

هغه په ملک دننه د امن قائمو لو دپاره او د بل هېڅ بیروني طاقت سره د دشمنۍ نه پیدا کولو دپاره هغه د ترکو شهنشاه ته سفیران ولیږل او ورته یی وویل چې په دواړو سلطنتونو کې د اتحاد او دوستۍ ساتلو په خاطر د ډیر څه قربانۍ کولو دپاره تیار یم. مگر سلطان روم احمد خان ته د ایران د الدروني بدنظمۍ او د اړې کړې د حالت نه دا یقین وه چې میراشراف زما مقابله نشي کولای. چنانچه هغه د پښتنو سفارت له دا جواب ورکړو چې کومې صوبې ما فتح کړي دي هغه پښتنو ته واپس پرېښودر ته زه تیار نه یم.

هرکله چې دا خبرې اترې کامیابې نه شوې نو سلطان روم احمد پاشا والی بغداد، او حسین پاشا والی موصل ته حکم وکړو چې ورومې په کرمان شاه حمله وکړي او بیا همدان باندې خپل فوځونه راجمع کړي. په دواړو ښارونو کې د ورومې نه هم د عبدالرحمن پاشا نوم یو فوځي جرنیل لاندې ترکی دستې پرته و. والی بغداد چې د دې ټولو فوځونو سالار مقرر شو. هغه ته سلطان روم د طرف نه حکم وشو چې هرکله همدان واخلې نو میراشراف ته یو حکم ورولیږه چې هغه فوراً شاه حسین او د هغه زامن چې په اصفهان کې د تبرک په قلعه کې قید دي ازاد کړي. او هغه ته زیاتې حکم وکړه چې پښتانه دې فوراً د ایران حدونه پرېږدي. که چېرې په دې شرطونو کې یو شرط هم میراشراف مسترد کړو نو بیا د هغه برخلاف د جنگ اعلان وکړه. میراشراف ته دا قاصد د والی ایران د طرفه راغی او هغه دا ټولې خبرې نامنظورې کړې. ترکو د پښتنو برخلاف اعلان جنگ وکړو. او احمد پاشا سره د شپېته زره فوځه او د اویا توپونو نیغ په اصفهان باندې د حملې په غرض را روان شو. میراشراف د دارالخلافې نه د څلورو ورځو په مزل یو ځای کې خپل فوځ راجمع کړو. د اشرف توپخانه او د هغه د فوځ شمار دواړه د ترکو نه کمزوري او ډیر کم وو. د کیمري په مقام چې د اصفهان او یزدجرد په منځ کې یو ښار دی یو عظیم الشان جنگ وشو او د ډیره وخته پورې د فتح او د شکست څه پته نه لگیده مگر په اخر کې ترکو شکست فاش وخورو. او دولس زره تنه سړي مړه او پنځوس توپې او ډیر سازو سامان د جنگ د هغوي نه په میدان جنگ کې پاتې شو. میراشراف د فتح نه پس هم ترکو سره نهایت شریفانه سلوک وکړو او د عهد و پیمان په دوران کې هم هغه ترکو سره د ډیر انصاف نه کار واخستو. د میدان جنگ په لوت کې ماسوائ د وسلې نه هغه هر څیز واپس ورکړو. او احمد پاشا ته یی ولیکل چې د مسلمانانو وروڼو مال بغیر د وسلې نه په ما باندې جائز نه دی. زما اصلي خواهش تاسو سره په صلح کې وسیدل دي. او پخپل وطن کې امن قائمول دي. چونکې د صلح نامې په شرطونو کې د ایران ډیرې صوبې لکه کردستان، لورستان، خوزستان، تورلیس، سلطانیه، قزاز وغیره هغه ترکو ته پرېښودې. او د سلطان روم خلافت یی هم په ځان باندې ومنلو. دا شرطونه هغه په ځان باندې د کمزورۍ نه نه وو منلي بلکې په واقع کې د

هغه خواش همسايه قومونو سره په دوستۍ باندې وسيدل وو. او چونکې مير اشرف ډير زبردست سياستدان و او قابليت ي هم ډير لرلو د دې دپاره هغه د خپل سلطنت د حفاظت او د هغې د اندروني نظم و نسق په خاطر امن او صلح غوښتل.

چنانچه سلطان روم د دې په بدل کې هغه د ايران جائز بادشاه و منلو او شيد پاشا ي د سفير په عهده مير اشرف له راواستولو. مير اشرف د هغې په بدل کې محمد خان يو بلوچ سردار سلطان ته سره د ډيرو پيشکشونو راووليږلو. تر څو سره د صلح کولو نه پس مير اشرف د شهزاده طهماسب برخلاف چې د تهران او د قبرين په ښارونو قابض و او روان شو. شهزاده طهماسب شکست و خوړو او مازندران ته وتښتيدو. مگر د قبرين او تهران خلقو په ښار باندې د پښتنو قبضه پرې نه ښوده او چونکې د مير اشرف موجودگي په اصفهان کې د نورو کارونو په وجه ضروري وه. د دې دپاره هغه د دواړو ښارونو محاصره وکړه د فوځ کمان ي سردار سيدال خان ناصر له ورکړو او پخپله اصفهان ته راغی. په ډيره لږه موده کې دواړه ښارونه فتح شول. د قندهار په علاقه باندې د مير محمود نه پس مير حسين د هغه ورور قابض شو. په سيستان کې او د خراسان په څه حقه کې او د هرات په ښار کې د ملک محمود چې د زور شاهي خاندان نه و خپله بادشاهي قائمه کړه. په دې وجوهاتو باندې مير اشرف ته د خپل وطن نه د کومک د رارسيدو او يا د فوځونو د راتلو څه اميد پاتې نشو. او د هغه تعلقات او د آمدورفت لار خپل اصلي وطن سره منقطع شوه. پس هغه روس ته د گيلان قبضه پرېښودله او په اصفهان کې د يوې مضبوطې قلعې د پښتنو د فوځونو او د کورونو د وسيدو دپاره د جوړولو حکم وکړو. او ټول پښتانه ي په دغه قلعه کې اباد کړل. په دې ائنا کې شهزاده طهماسب د صفوي خاندان د تخت نشين کولو په کوششونو کې هم هغه شان شپه او ورځ مصروف و. د هغه د خوش قسمتي نه د هغه په فوځ کې يو داسې زبردست جرنيل پيدا شو چې هغه نه صرف په اخر کې خپل ملک د مير اشرف نه واخستلو بلکې د تمام هندوستان، خراسان، افغانستان او د ايران بادشاه شو. د دې سړي اصلي نوم طهماسب قلي خان و دې په کال 1688ء کې د ايراني خراسان په صوبه کې پيدا شو د دې پلار امام قلي يو ترک گلابه و او په هلکوالي کې به ي د خپل پلار گلابې خړولي.

چې خوانی ته ورسيدو نو د غلا غلتي پيشه ي اختيار کړه او لارې به ي و هلې چې په دې کې ي د بهادري نوم پيدا کړو نو کله کله به د يو لوی سردار سره نوکر شو. په دې زمانه کې به ازبک د ايران په بعضې بعضې ضلعو باندې د لوټمار دپاره په لويو لويو لښکرونو کې راکوږيدل او طهماسب قلي خان په ډيرو معرکو کې په حيثيت د يو معمولي ملازم د دوی په مقابل کې په ډيره کاميابۍ سره جنگونه کول. د دې د خوانی اکثره

حصه دغه شان په غلا غلتي او په ډاكو كښې او كله كله د يو لوی خان په ملازمت كښې تيره شوه. په لږ عمر كښې ئ خپل قائلت او زړورتيا په وجه ډيره ترقي وكړه. او د خپلو خدمتونو په عوض كښې ډير انعامات او كرامات حاصل كړل. مگر د خپلو بې اعتدالو په وجه بيا ډير زر راږيوتو او د خپلې بدخويي په وجه ئ د ډير قسمه سزاگانې هم وخورلې. د دې سزاگانو نه چې تنگ شو نو خپل تره سره چې د قلات حاكم وه نو كړ شو ليكن د خپلې بد عملي په وجه د هغه ځاي نه وشرلې شو. طهماسب قلې بيا د دې نه پس ډاكه ماري شروع كړه دا وخت د ده عمر قريباً څليريشت كاله وه. چې صفوي خاندان د مير محمود غلجي د لاسه د ايران د تخت و تاج نه محروم شو. او په ملك كښې هر طرف ته بدامني او بې ځيني خوره شوه. چونكي طهماسب قلې خان يو مشهور ډاكو او د ډاكوانو مشر وه او د ملك د بدنظمي په وجه ئ په دې پيشه كښې ډيره كته وه په دې وجه ډير خلق د لو تمار په طمع د ده په ټولي كښې شامل شول.

شهزاده طهماسب د معزول شوي شاه حسين زوی هم د ده د نوم نه خبر شو او د هغه د تره په ذريعه ئ طهماسب قلې ته سوال جواب وليږلو چې ته سره د ملكرو زما په فوځ كښې نو كړ شه. طهماسب قلې چونكي د ايران په ملك كښې ډيرې رهنډي او لو تمار كړي وه او د شهزاده د باقاعده فوځ نه به لږې لږې گرځيدو او چونكي په دې د هغه او د هغه د ملكرو ژوند د مير اشرف او د طهماسب شهزاده د فوځونو د لاسه په ميرتون وه. په دې وجه هغه د شهزاده ملازمت په دې شرط منظور كړو چې ماته به زما د تيرو شوو جرمونو په سزا كښې شهزاده هيڅ نه وائي. شهزاده فوراً معافي نامه د طهماسب قلې خان په نوم قلات ته د هغه تره له ورواستوله. طهماسب قلې په چار چاپيره غرونو كښې پټ وه. د معافي نامې اخستو دپاره قلات ته راغی او قلعي ته د ننوتو سره ئ اول معافي نامه واخسته بيا ئ خپل تره قتل كړو او په قلعه باندې قابض شو. او بيا ئ د شهزاده طهماسب نه د دې جرم بله معافي نامه حاصله كړه. او د هغه ملازمت كښې داخل شو. په دې ځاي كښې هم هغه دا شان وړانې و كړې چې شهزاده طهماسب مجبور شو چې هغه باغي وگڼي. چنانچه شهزاده د هغه برخلاف څه فوځ وليږلو. مگر اوس د طهماسب قلې طاقت او زور زيات شوی وه. سره د خپلو سړو لورا د شهزاده طهماسب دربار ته راغی او ترينه په زور په ملك كښې د وسيع اختياراتو شرطونه واخستل او د هغه د ټولو فوځونو ئ په زور خان سالار اعظم كړو. چونكي عادتاً ډير قابل او بهادر جرنيل وه د شهزاده طهماسب په ټول فوځ كښې ئ ډير زر بيښانه رسوخ او هر دلغيزي حاصله كړه. په كال 1627-28ء كښې طهماسب قلې په ملك محمود خان د خراسان بادشاه كړو او بيا ئ د ملك محمود برخلاف فوځ كشي وكړه. د خراسان د اخستو نه پس هغه په هرات باندې قابض شو. د هغې نه پس هغه مازندران ته راغی او د مير اشرف

بر خلاف ی د یو عظیم الشان جنگ او د پښتنو د ایران د ملک نه د ایستلو تجویزونه وکړل. په دې سلسله کېنې هغه اول په نیشاپور باندې حمله وکړه او درې زره پښتانه ی پکښې قتل کړل. د نیشاپور نه پس هغه د خراسان په ډیرو مقاماتو باندې حملې وکړې او ډیرې علاقې ی د خراسان په ملک کېنې قبضه کړې. په دغه ورځو کېنې میراشراف د یزد په محاصره کېنې لگیاوه کوم چې د میر محمود فوځونو په اصفهان باندې د راتللو په وخت کېنې نه وه اخستې. مگر په دې ځای د میراشراف ډیر چیده چیده افسران او د پښتنو لښکر تباہ شو چونکې میراشراف ته د خپل وطن نه د هیڅ قسم امداد د راتلو امید نه شو کیدم ځکه چې هغله کېنې میر حسین د میر محمود ورور خان بادشاه کړم وه او د مقابلې دپاره ی خپل فوځ کېنې ډیر ایرانیان برتې کړل. د طهماسب قلې د فتوحاتو هغه سره ډیر غم پیدا کړو او نور ډیل کول د هغه دپاره خطرناک وه. طهماسب قلې اوس سره د خپل فوځ په اصفهان باندې د حملې تیاری وکړې او چونکې په ایرانیانو کېنې بیا زړه قومي جذبات د هغه روزافزون فتوحاتو په وجه تازه شوي وو د دې دپاره د هغه فوځ ورځ په ورځ زیاتیدو او د میراشراف فوځونه ورځ په ورځ کمزوري کیدل.

هر کله چې د میراشراف فوځونه په طهماسب قلې باندې د حملې کولو دپاره د یزد نه روان شو نو طهماسب قلې په مازندران کېنې پاتې شو په دې غرض چې د میراشراف فوځ به تر ماپورې رارسیدو کېنې نور هم ډیر زړه ماتې او سترم شوم وي او زما فوځ به بالکل تازه دم او نور هم طاقتور شوم وي. طهماسب قلې د خپلو فوځونو نه گیر چاپیره خندقونه وکنستل او د حمله آور فوځ نه ی د ځان ساتلو دپاره ډیر حفاظتونه وکړل. د میراشراف فوځ قریباً دیرش زره په شمار کېنې وه مگر هغې کېنې نیم پښتانه او نیم د نورو قومونو نه وو. چونکې ایرانی فوځ هیچرې په میدان جنگ کېنې تراوسه پورې د پښتنو لښکر ته په حمله کېنې نه وه ټینگ شوم نو ځکه دې فوځ د رارسیدو سره د حملې کولو اراده وکړه مگر میراشراف د دې خلاف شو او یو څو ورځې صبر ی وکړو. مگر چې څه وخت هغه د چار چاپیره علاقې نه د اسلحې او د خوراک په حاصلولو کېنې تکلیف محسوس کړو نو په شپږم نومبر ۱۷۲۸ء هغه د طهماسب قلې په فوځ باندې د حملې کولو دپاره خپل فوځ میدان جنگ ته راوویستو. د جنگ مقام د مغان د ښار نه قریباً اووه میله نمرخاته ته د نعیم اباد او د ملا په منځ کېنې واقع وه. میراشراف د دشمن په ټول فوځ باندې سراسر حمله وکړه مگر ایرانیانو په ثابت قدمی او استقلال هغوي پسې کړل. پښتنو د ایرانیانو د رویې نه فوراً معلومه کړه چې د طهماسب قلې لښکر د ایرانیانو د عام لښکر په شان نه دی د دې دپاره هغوي خپل ځان سنبال کړو او د ایرانیانو په میسره باندې ی ډیره زبردسته حمله وکړه. لیکن طهماسب قلې خپل فوځونه داسې په ترتیب سره و جنگول چې پښتنو په ټوله ورځ کېنې هیڅ قابل قدر

اثر په دشمن باندې پیدانه کړو. عاقبت د هغه فوځ د پرله پسې حملو په وجه او بیا بیا د ماتې خوړلو په سبب بې حوصلې شو او د هغوي د حملو شدت او سختي کمه شوه. طهماسب قلې فوراً پوهه شو او سمدستي یې خپل ټول ایراني فوځ ته په پښتنو باندې د عامې حملې حکم ورکړو. او په داسې جوش باندې په هغوي باندې راپریوتل چې د میراشراف فوځ شکست وخورو.

عبدالله خان هراتي وائي چې په دې جنگ کې د طهماسب قلې توپخانه د لسو فرانسېسي افسرانو د کمان لاندې وه. د فیریر بیان دې چې پښتنو په دې جنگ کې د بهادري او د مردۍ داسې کارنامې وښودلې چې ایرانیان حق حیران پاتې شو. مگر د میراشراف په قسمت کې د ایران نه وتل لیکلې وو. دولس زره فوځ یې په جنگ کې مړ شو. دشمن د پښتنو د فوځ تر ډیر لږې پورې تعاقب وکړو او ځای په ځای پښتنو هغوي سره مقابلي وکړې مگر ماتې یې وخورله. د پښتنو پاتې شوي فوځ په ډیرې تیزی سره په اصفهان کې راځمعه شو او د خپل بال بچ او مال متاع یې په هغه قلعه کې واچول چې کومه میراشراف ورومې د داسې وخت دپاره جوړه کړې وه. په قلعه کې میراشراف څه چیده چیده خلق د حفاظت دپاره واچول او پنخپله بیا سره د شل زره فوځ چې په هغې کې پښتانه، تاتار، کرد او نور ډیر قومونه هم وو د اصفهان نه بهر څلیرېشت میله د طهماسب قلې د مقابلي دپاره ووتل. میراشراف خپل فوځونه د مورچه خور نومې یو کلي قطب په نمرخاته په یوه وچته زمکه واچول او هغه ځای کې یې د ایراني فوځ انتظار وکړو.

طهماسب قلې چې راوړسیدو نو ورته معلومه شوه چې پښتانه په ډیر محفوظ ځای کې پراته دي. د دې دپاره فوراً حمله باندې هغوي د دې ځای نه ریستل ناممکن دي. چنانچه د میراشراف نه دوه میله فاصله باندې هغه خپل فوځونه د دمې خوړلو دپاره ډیره کړل. درې ورځې پس د یوې تکې تورې شپې په وروستي پار کې خپل فوځ ته طهماسب قلې د تیاری حکم ورکړو. او په پښتنو باندې د شا د طرف نه د حملې کولو په نیت باندې د مورچه خور کلي په طرف روان شو. اتفاقاً په دغه وخت ډیره سخته سیلی هم راغله او پښتنو ته د هغوي د راتلو هیڅ پته ونه لگیده. هم دغه شان ایرانیان د هغوي په کیښ باندې راپریوتل او اگرچې هغوي په ډیره بهادري سره جنگ وکړو مگر ایرانیان د ورومې فتح په وجه ډیر زړور شوي وو او پښتنو له یې شکست ورکړو. څلور زره پښتانه په دې جنگ کې په ډیره ځوانمردۍ سره مړه شول. اوس د پښتنو پښې ټینګیدل ډیر مشکل وو. د پښتنو د فوځ شکست خورده دستې اصفهان ته وتښتیدې او هر څوک د خپل بال بچ په سنبالولو او د خپل مال او دولت په محفوظ کولو کې لګیا شو. میراشراف سره د دولس زره سورو او د خپلو ټولو خزانو او جواهر و شیراز ته روان شو. چې په هغه ځای کې د طهماسب قلې د مقابلي

دپاره تيارې وکړي. مگر طهماسب قلبي هغه ته د فوځ د تنظيم کولو موقع په لاس نه ورکوله. او د يو څو ورځو د ارام نه پس هغه مير اشرف د فارس د صوبي نه هم د وېشکلو بندوبست وکړو. پښتانه يو ځل بيا شيراز نه بهر د طبنده مير سيند په غاړه د طهماسب قلبي د فوځونو مقابلي ته ووتل. مگر بيا هم هغوي شکست وخورو او په شيراز باندې پريوتل.

طهماسب قلبي فوراً د شيراز محاصره وکړه او قلعه بند خلقو ته يې سوال جواب وليږلو چې که چرې تاسو په اته څلوېښت گينټو کښې مير اشرف ماته حواله نه کړو نو زه به هر يو سپاهي په ډيره دردناکه طريقه قتل کړم. د شيراز خلقو دا خبره منظوره کړه مگر چې څه وخت مير اشرف ته دا خبره معلومه شوه نو سره د دوه سوه سورو توري په لاس د شيراز نه راووتلو او داسې ناساپه د طهماسب قلبي په فوځ باندې راپريوتل چې د هغوي په صفونو کښې يې لار ځان له وويستله او د افغانستان په طرف باندې روان شو. طهماسب قلبي د مير اشرف گرفتارولو دپاره ډير فوځونه وليږل مگر مير اشرف خپل ټول سازو سامان پريښودو او صرف د دوو ملگرو سره سيستان ته ورسيدو. هلته کښې بعضې مؤرخين وايي چې مير اشرف په لاره ناجوره شو او مړ شو. او بعضې وايي چې هغه عبدالله خان نومې يو بلوچ سردار قتل کړو. او د هغه سر يې شهزاده طهماسب له وروليږلو. دغه شان قريباً د نهو کالو د بادشاهي نه پس د غلجو حکومت په ايران کښې ختم شو.

مير اشرف يو ډير قابل او بهادر غلجی وه. د طبيعت نه ډير منصف مزاج او انصاف پسند وه د فتح او د بري په وخت کښې ډير فياض او د لومړي زړه خواوند وه. هغه د خپلو مفتوحو دشمنانو سره هميشه د ډيري مهرباني سلوک کړی دی. د هغه د زړه منشا دا وه چې ايرانيان او پښتانه دې اوس په صلح او دوستۍ سره وسيزي او د دې مطلب حاصلولو دپاره هغه ډير کوششونه وکړل. مگر چونکې مير محمود د ايرانيانو په زړه کښې د پښتنو د طرف نه د ډير سخت او ناجائز سلوک په وجه يو قسم نفرت پيدا کړی وه. چې هغې د پښتنو د سلطنت بنيادونه خوځولي وو د دې دپاره مير اشرف په دې کښې ناکامياب شو او د قدرت هم دا تقاضا وه ځکه چې په کومو وجوهاتو باندې ايرانيانو د پښتنو د لاسه شکستونه خوځولي وو او د خداي تعاليٰ غيرت او قهر د ايرانيانو د ظلم په وجه د هغوي برخلاف وچت شوی وه هم هغه وجوهات د پښتنو د تباهي هم باعث شول. پښتنو هم د ايرانيانو پشان د خپل طاقت او عظمت نه ناجائزه فائده واخسته او د حکومت کوم امانت چې خداي پاک هغوي ته ورکړی وه په هغې کښې هغوي د ديانتدارۍ نه کار وانه خستو. پس څنگه چې ايرانيان د پښتنو د ملکه راووتي وو دغه شان پښتانه هم د ايران د ملک نه لغ راووتل. د دې متعلق فيرير يو فرانسيسي مؤرخ ليکي چې د پښتنو په زمانه کښې د حکومت کښې د ټول سلطنت ايران دريمه برخه ابادي بالکل تباه شوي وه. زمکې بالکل بنجرې شوې وې د اوبه خور دپاره

نهرونه او ولې چې په ملکونو کېنې موجودې وې هغه د پښتنو فوځونو بالکل وړانې کړې وې. لوي لوي عمارتونه يې مسمار کړل. چونکې د پښتنو مقابلې يو ډير ښځونک، کمزوري او بدچلنه قوم سره وه چې په هغوي کېنې قومي احساسات او خودداري بالکل مفقود شوي وه د دې دپاره پښتانه کامياب شول او باوجود د دې چې په شمار کېنې هغوي کم وو مگر چونکې ثابت قدم وو. د دې دپاره د ايران په خلقو باندې هغوي غلبه پياوړه کړه. د پښتنو د بهادري نظرونه د دنيا په تاريخ کېنې ډير کم پياوړندې شي او هغوي د جنگ په چل خوښه پوهيږي مگر د حکومت چل ورله نه ورځي. هر ځای ته چې د هغوي حکومت ورغلې دې نو هغله يې لوټمار کړې دې. قدرتي طور باندې د دې نتيجه په ملک کېنې بغاوتونه او بدامني وي. او د دې دپاره دا ضروري ده چې د پښتنو يو لوی فوځ دې په ملک کېنې هروخت د حکومت په قائمو لو کېنې مصروف وي. په اخر کېنې هغوي د شلو جنگونو په وجه کمزوري شول او چونکې د افغانستان نه د هغوي دپاره کومک راتلل بند شو په دې وجه هغوي په فوځ کېنې د نورو قومونو خلق برتي کړل. چې د هغوي په وفاداري باندې د هيڅ قسمه اعتبار نه وه او په يو جنگ کېنې به هم هغوي د زړه د اخلاصه جنگ نه کولو.

نادر شاه

د پښتنو د ايران نه د وتلو نه پس شهزاده طهماسب د ايران بادشاه شو. شاه طهماسب، طهماسب قلي خان له د دې خدماتو په عوض کېنې د ايراني خراسان، مازندران، سيستان او د کرمان د صوبو حکومت ورکړ. دوه کاله پس د ايران په هر طرف کېنې يې دومره فتوحات حاصل کړل او دومره اقتدار يې خپل پيدا کړ چې شهزاده طهماسب يې د تخت نه کوز کړ او د هغه ورکوټي زوی شاه عباس يې برائى نام د ايران بادشاه کړ. د دې نه پس هغه د اصفهان نه په بغداد باندې د حملې کولو په نيت باندې روان شو. ترک د هغه مقابلې ته راووتل او ورله يې شکست ورکړ. مگر څه لږه موده پس هغه بيا ډير فوځ د ترکو برخلاف روان کړ او په کال 1733ء کېنې هغوي له يې شکست ورکړ. بيا هغه ارمني او جارجيا دوباره فتح کړل او سلطان روم سره يې صلح وکړه. بيا چې يې څه وخت د ورکوټي بادشاه شاه عباس د مرگ واوريدل نو ټول اميران او وزيران يې راجمع کړل او خپل خان يې ورباندې بادشاه کړ. په شپږويشتمه فرورۍ 1736ء کېنې هغه تخت نشين شو او د نادر شاه شهنشاه ايران لقب يې اختيار کړ. په کال 1738ء کېنې هر کله چې هغه پښتانه د خپل ملک نه وويستل او څه يې قتل کړل نو بيا يې په هرات باندې قبضه وکړه. د هغې نه پس يې د فراح مضبوطه قلعه د ايران په سلطنت کېنې شامله کړه او د هغې نه پس يې چې څنگه ورومې ذکر شوي دې ترکو سره جنگونه وکړل. د تخت نشينۍ نه پس هغه په بختياري قبيلې چې د

ډيرې مودې نه ئ په ايران كښې لوټمار كړې وه فوځ كشي و كړه او د هغوي د مطيع كولو نه پس ئ په قندهار باندې د لښكر كشي تياري وكړه. د دې غرض دپاره هغه قريباً يو لك فوځ تيار كړو. په كال 1737ء كښې په دغه لوري روان شو لكه څنگه چې ورومې ذكر شوې دې په قندهار كښې مير حسين د ميرويس غلجي دويم زوى بادشاه وه. ورومې هغه مير حسين ته قاصد وليږلو چې د ايران باجگزارې منظوره كړه او اصفهان ته د اظهار اطاعت دپاره زما سلام ته حاضر شه. مگر مير حسين هغه ته سوال جواب وليږلو چې د خداى تعالى په ټولو نعمتونو كښې كه چرې يو نعمت ماته او زما قوم ته ډير خوږ او عزيز دى هغه قومي ازادي، عزت او خودادري ده او فوراً ئ د قندهار د مضبوطولو كوششونه شروع كړل. تردې وخته پورې قندهار او د هغې چارچاپيره ملك د قومي خودمختارى په وجه ډير عروج او خوشحالي حاصله كړې وه. په ټول ملك كښې هره قبيله ځان له په اندروني طور باندې خودمختاره وه او صرف د مير حسين مشري او بادشاهي په ځان هغوي د قومي اتفاق ساتلو دپاره تسليم كړې وه. په دې وجه د قندهار په هره حصه كښې د امن و امان د انصاف د خوشحالي دور دوره وه. د ازادۍ په سپړويشت كاله كښې د هغوي د ځانانو د انصاف پسندۍ په وجه د هغوي تجارت، ابادي او دولت ډير زيات شوى وو. او بالخصوص د مير حسين زمانه حكومت چې كال 1722ء نه شروع شوې وه د قندهار دپاره د ډير لوى عروج او ترقي زمانه وه.

پس هر كله چې د نادر شاه د حملې خبر ولگيدو نو ټول پښتانه بالاتفاق د خپلې ازادۍ او خودمختارى د تحفظ دپاره د مير حسين د جرگې د لاندې راجمع شول. په دې زمانه كښې د قندهار نه قطب او نمرخاته دواړو طرفو ته وچت وچت غرونه پراته وو او ښار د دې غرونو په لمن كښې پروت وه. د ښار نه چارچاپيره د گټو بيشانه لوي لوي برجونه او قلعه گانې پرته وې او په دې غرونو كښې د يو د سو كې دپاسه يوه زبردسته قلعه وه چې د هغې د بلندۍ نه ټول ښار لاندې وه. د برجونو په منځ كښې د تلو راتلو محفوظې لارې هم جوړې شوې وې. مير حسين په ښار كښې قريباً ډيرش زره فوځ او د خوراك او نور سازو سامان يوه عظيم الشانه ذخيره چې د ډيرې مودې د محاصرې دپاره كافي وه راجمع كړه او په بيل بيل برج او قلعه كښې ئ د فوځ دستې او د خوراك سامان وغورځولو.

نادر شاه قندهار ته د هرات او د فراه په لارې راروان شو. او هيچا ئ څه مقابله ونكړه. مگر د گرشك په مقام د مير حسين فوځونو چې په شمار شل زره وو هغه د هلمند سيند د راپورې وتلو نه منع كړو. د يو څو ورځو د جنگ نه پس هغه ته معلومه شوه چې دشمن په تعداد كښې ډير زيات دى او په ميدان د مقابلې كولو طاقت زه نه لرم پس هغه قندهار ته راواپس شو او قريباً دوه زره سړي ترينه مړه شول. د نادر شاه دا خيال وه چې اوس

به ډير زر قندهار واخلم ولې څه وخت چې هغه د قندهار خواو شاته راوړسیدو او د هغه په
 استحکاماتو باندې ی غور وکړو او د پښتنو جوش و خروش نه واقف شو نو د هغه په امیدونو
 باندې اوبه توی شوې. هغه سره لویې لویې د محاصرې توپې هم نه وې. پس څرنګ چې
 میر محمود د اصفهان محاصره په ښار کېنې دننه د قات پیدا کولو دپاره کړې وه دغه شان
 نادر شاه هم د قندهار محاصره په دې نیت شروع کړه چې خلق په لوړه باندې د خپل اطاعت
 په منلو مجبور کړم. د محاصرې د شروع کیدو نه یو څو ورځې پس هغه د خپل کیمپ په
 خوا کېنې یو نوم ښار ابادول شروع کړل او په لږه موده کېنې د هغې عمارتونه جوړ کړل.
 او د هغې نوم ی نادر اباد کېښودو. د دې ښار د جوړولو نه د هغه مطلب دا وه چې د خپل
 فوځ دپاره د وسیدو ځایونه پیدا کړم او دویم مطلب د هغه دا وه چې د پښتنو دا یقین راشي
 چې د قندهار د اخستو نه بغیر زه د دې ځای نه نه ځم. د محاصرې په دوران کېنې هغه د خپل
 آمدورفت او رسد رساني دپاره ذریعې مستقلي او مضبوطې کړې او د خپلو فوځونو یوه حصه
 ی چې تازه دم د ایران نه رارسیدلې وه د چارچاپیره ملک مسخر کولو کېنې ولګوله. هر کله
 چې د هغه زوی رضا قلي خان د چارچاپیره ټولې صوبې فتح کړې او بلخ او ترکستان ی (چې
 اوس ورته افغاني ترکستان وائي) هم واخستو نو بیا د دریائے جیحون نه پورې وتو او د ازبکو
 یو لړم لښکر له ی شکست ورکړو او په بخارا باندې وروړاندې کیدو خود نادر شاه په
 سوال جواب باندې راواپس شو. اوس نادر شاه ټول فوځونه د قندهار په ښار باندې د حملې
 کولو دپاره تیار کړل. د محاصرې تقریباً یو نیم کال شوی وه او نادر شاه بې صبره شوی وه. د
 عظیم الشانې تیاری نه پس هغه خپل فوځونه د قلعه گانو په قبضه کولو او په فصول باندې د
 ورختلو دپاره وروړاندې کړل. په بیښماره ځایونو باندې د فوځ عظیم الشانې دستې وړاندې
 شوې. د دې دپاره چې پښتنو ته په هیڅ څیز باندې هم د ارام موقع حاصله نشي. تر دوو
 ورځو پورې ډیر خونریز جنگونه وشول مګر د قندهار یوه قلعه هم وانه خستې شوه. د ایرانیانو
 دا قسم مقابله چرې هم چانه وه کړې. او په دې وجه په ایراني فوځ کېنې بددلي پیدا شوه.
 مګر په دریمه ورځ باندې د بختیارانو د قبیلې فوځونو په دومره شدت او بهادری سره د
 پښتنو په برجونو باندې حمله وکړه چې په هغې کېنې ی ډیر برجونه واخستل. په دې باندې
 ایراني فوځ زړور شو او په ډیر جوش سره ی سراسري حملې وکړې اګر چې د بختیارانو ډیر
 بیښانه نقصان وشو مګر د شپږو کینتو په عرصه کېنې هغوی په ټولو بهرنو برجونو او قلعه
 گانو باندې چې بعضې پکښې د غرونو په سوکو او بعضې په غونډو واقع وې قبضه کړې. په
 دې قلعه گانو او برجونو کېنې هغوی خپلې توپې په پړو باندې د غرونو د سوکو دپاسه
 وخیژولې. اوس هغوی په ښار باندې ګوله باري شروع کړه. صرف یوه قلعه چې د ټولو نه
 وچت غر باندې وه نور ټول برجونه او قلعه گانې د هغې نه ښکاریدلې لانه وه فتح کړې.

میر حسین سره د خپلو یو څو بهادرو پښتنو دې قلعي ته وردننه شو او د هغه ځای نه ی نادر شاه ته د صلح پیغام ورو لیرلو. د نادر شاه په زړه باندې د پښتنو د بهادری او شجاعت دومره زیات اثر شوی و چې اوس هغه میر حسین سره بالکل رضا شو.

اصل خبره دا وه چې نادر شاه په هندوستان باندې د حملې کولو په نیت د ایران نه راروان شوی و او دهلي نه هغه ته د بادشاه د بعضو نمک حرامو د طرف نه پټ پټ خطونه هم راغلي وو او د هغه دا مطلب و چې په هر شان چې وي چې د افغانستان نه زر وځم. او چونکې پښتانه ډیر ځوانمرد او دلیر قوم دی دوی هم زه د ځان سره ملګري کړم.

پس په کال ۱۷۳۸ء کېنې هغه میر حسین سره په دې شرطونو صلح وکړه چې میر حسین به د نادر شاه د طرف نه د قندهار ګورنر وي او د دې په عوض کېنې به میر حسین یو لښکر نادر شاه سره د هندوستان د حملې دپاره لیري. نادر شاه د دې نه پس کابل ته روان شو او میر حسین سره د نورو و سیدونکو د قندهار د نادر شاه په ښار کېنې اباد شول چې کوم هغه د خپل فوځ دپاره اباد کړی و او زور ښاری پرېښودو. تر اتو کالو پورې د دې ښار نوم نادر اباد و. مګر چې څه وخت په کال ۱۷۴۷ء کېنې نادر شاه قتل کړی شو نو د دې ښار نوم بیا قندهار شو. په ښار کېنې میر حسین او د قندهار نور خلق په دې وجه واچول چې بیا پښتانه چرې زما د حکومت برخلاف د زور ښار د مضبوطو قلعه ګانو او برجونو په وجه زما نه څه بغاوت ونه کړي. پس هر کله چې میر حسین سره د خپل قام نوي ښار ته لاړو نو نادر شاه هغه ټول برجونه او قلعه ګانې چې د زور ښار دپاره جوړې شوې وې مسمار کړې، پنځلس کاله پس احمد شاه درانی چې څه وخت د پښتنو بادشاه شو نو هغه د نادر اباد نه یو نیم میل لرې لمر خاته ته یو دریم ښار اباد کړ او ټول خلق ی د نادر اباد نه خپل ښار ته راوستل او بیا د دغې ښار نوم قندهار شو. موجوده قندهار هم هغه دی چې کوم احمد شاه ابدالي اباد کړی دی.

د قندهار د فتح کولو نه پس نادر شاه کابل ته روان شو. دا ښار د غلجیو په زمانه حکومت کېنې هم هغه شان د مغلو د لاندې و او د هغوی د طرف نه په کال ۱۷۳۸ء کېنې د کابل ګورنر شیر خان نومې یو سړی و او د مشرقي افغانستان ګورنر ناصر خان و او د دواړو حاکمانو ته نادر شاه سوال جواب و لیرلو چې بهتره به دا وي چې بغیر د جنگ و جدل نه زما اطاعت قبول کړی. ناصر خان د نادر شاه په رسیدو سره پیښور ته ورسیدو مګر شیر خان د کابل ګورنر د مقابلي تیاري وکړه. نادر شاه د کابل چارچاپیره غرونو باندې څرخي توپي کېښودلې او اخر د یو څو ورځو د ګوله باری نه پس ی د قلعي د فصیل دیوالونه مات کړل. بیا ی پرې د لښکر سره چپاړ وکړ او په جون ۱۷۳۸ء کېنې په کابل قبضه وکړه. او بیا هغه د پیښور په طرف روان شو. د افغانستان د مکمل تسخیر نه پس د نادر شاه ایراني فوځ سره د

پښتنو قریباً شپاړس زره فوځ نور یو ځای شو. په دې فوځ کېنې زیات تر ابدالیان او غلجې شامل وو.

په وروستنیو صفحو کېنې د دې خبرې ذکر شوی دی چې د میر محمود غلجې په زمانه کېنې د ابدالیانو قبیلې د اسد الله خان په مشرۍ کېنې په هرات او سبزوار باندې خپل حکومت قائم کړی و. مگر میر محمود هغوی له د فراه په خوا و شا کېنې شکست ورکړی و. د دې شکست په وجه په ټول خراسان کېنې اړې کړې و. د څه مودې دپاره په سبزوار او په هرات باندې د ملک محمود تسلط و. د ملک محمود ذکر هم ورومې شوی دی مگر د میر محمود غلجې شاه ایران د مرګ نه پس او میر اشرف او شاه طهماسب د جنګونو په دوران کېنې په هرات او د خراسان په ډیرو حصو کېنې بالکل بادشاه گردې وه. مگر په دې زمانه کېنې د ابدالیانو د قبیلې قوت ورځ په ورځ زیاتیدو او چونکې هغوی هم معزز پښتانه وو او یوه طاقتوره قبیله وه. په دې وجه غلجو په خپل دوران حکومت کېنې په هغوی باندې خپل سلطنت نه و قائم کړی. او دې ټوله زمانه کېنې هغوی د هرات او د هغې خوا و شا ملک کېنې تقریباً بالکل ازاد وو. نادر شاه هم هرات او سبزوار د ابدالي پښتنو نه فتح کړی و او چونکې هغه پخپله بهادر و هغه بهادر قومونه پیژندل. او د هغوی د بهادری به یې ډیر قدر کولو. په دې وجو هاتو هغه د ابدالیانو دولس زره او د غلجو څلور زره ځوانان د خان سره ملګري کړل. په ابدالیانو باندې اته ابدالیان او په غلجو باندې دوه غلجې سرداران مقرر کړل. او د دې فوځونو سپه سالار اعظم یې نور محمد خان علیزې چې د ابدالي قبیلې نه و مقرر کړی. دا فوځ سره د ایراني فوځ د هندوستان د حملې په نیت اول د خیبر په دره کېنې را روان شو. د نادر شاه دا خوش قسمتي وه چې د دهلي بادشاه د افریدو مواجبونه نه وو ورکړي. که چېرې دا مواجبونه پخپل وخت افریدو ته ورکړي شوی وې نو نادر شاه به سره د خپل دومره زور او طاقت د خیبر د غرونو نه بچ نه و وتلی. مگر د مغلو سلطنت په زوال و او اراکین سلطنت به د خلقو ټول مواجبونه او تنخاګانې خان له خورلې. بیا هم افریدي د روپو نه بغیر د نادر شاه فوځ په خپلو غرونو او لارو کېنې پرېښودو ته تیار نه وو. نادر شاه د روپو ورکولو نه بالکل انکار وکړ او په زور باندې په دره خیبر ورننوتلو. افریدو او شنوارو د هغه په لاره کېنې لویې لویې ونې وغورځولې، د غرونو په سوکو ورته کښیناستل او د هغه په فوځونو باندې یې حملې شروع کړې. لارې یې ورته بالکل وړانې کړې. کله به د هغه د فوځ په شا راپریوتل او کله به یې د فوځ په هراول باندې ډزې وکړې. نادر شاه هرڅومره ډیر کوشش وکړو چې زر د دې قبائلو د غرونو نه وځم مگر دوی قریباً یوه میاشت پورې هغه وړاندې کیدو ته پرې نه ښودو. بیشانه ډیر سپاهیان یې ترینه قتل کړل او ډیر مال یې ترینه لوټ کړی. آخر د یوې میاشتې نه پس نادر شاه له عقل ورغلو او د هغوی شرطونه یې ومنل. د هغې نه

پس ډير افریدی او شنواري هم د هغه په فوځ کښې شامل شول. او هرڅومره سړي ئ چې ترینه وژلي وو د هغې په دوه هومره د هغه فوځ کښې شریک شول. په دې معرکه کښې غلجو او ابدالیانو دومره بهادري وکړه او داسې جنگونه ئ د نادر شاه دپاره وکړل او په داسې اخلاص باندي ئ د نادر شاه خدمت وکړو چې د هغه مینه او محبت پښتنو سره عام طور او ابدالیانو او غلجو سره خاص طور ډیره زیاته شوه. په هره معرکه کښې به نادر شاه بیا پښتنو ته د ډیرې ذمه واری او د اعتبار ځای سپرد کولو. او په هره جرګه او مشوره کښې به هغه د نور محمد خان او د هغه د ملګرو رای له ترجیح ورکوله. د هغه په ټول لښکر کښې پښتانه زیات با اعتباره شول او د نادر شاه حکم به ئ بې چون و چرا منلو. هغه هم د پښتنو دومره زیات عزت شروع کړو چې ایراني فوځ له هم په دې حسد ورغی. د هندوستان د حملې نه واپس نادر شاه د ډیر لوی مال سره راروان وه نو بیا هم افریدو دا شان تکلیف هغه له ورکړو چې که چرې ابدالیان او غلجیان نه وې نو نادر شاه به د خیبر په دره کښې بالکل تباہ شوی وه.

ډیریر د پښتنو د تاریخ History of Afghans په اوویشتم مخ باندي وائي د دې ایراني فاتح جالت په دې ورځو کښې دومره خطرناک شو چې د یو ډیر لوی رقم په ادائیګۍ باندي ئ ځان د هغوي نه خلاص کړو. د ابدالیانو او غلجیانو نادر شاه سره دومره محبت وه او هغوي د هغه دومره خدمتونه وکړل چې نادر شاه به هغوي پخپل فوځ هم غوره کول. ایرانیان په دې باندي دومره خفه شول چې هرکله بادشاه په کال ۱۷۴۷ء کښې قتل شو نو هغوي په پښتنو باندي حمله وکړه او چونکې پښتانه په نسبت د ایرانیانو په شمار ډیر لږ وو. هغوي سمدستي خپل ملک ته د خپل سالار نور محمد خان د مشرۍ لاندي واپس راغلل.

نادر شاه چې د خیبر د غرونو نه ووتلو نو د مغلو فوځ له ئ د پېښور په مقام شکست ورکړو او په پېښور او لاهور باندي ئ حمله وکړه. بیا هغې نه پس د دریائے ستلج نه پورې وتلو. په دیارلسمه فروری ۱۷۳۹ء کښې د کرنال په مقام ده د مغلو فوځ له شکست ورکړو او بیا د دهلي په ښار ورننوتلو. د هغه د رسیدو نه یوه ورځ پس په دهلي کښې غلط خبر خور شو چې نادر شاه قتل شو. د ښار خلعو د هغه په سپاهیانو باندي توري را کښېښودې او ډیر فوځ ئ ورله قتل کړو. نادر شاه د دې غلط خبر تر دید دپاره ځان خلعو ته ښکاره کړو مګر خلعو په هغه باندي هم حمله وکړه. پس د دې نه هغه د قتل عام حکم ورکړو او تر اتو کینتو پورې په دهلي کښې د وینو لښتي وبهیدل. نادر شاه اته پنځوس ورځې په دهلي کښې پاتي شو او بیشماره خزاني، جواهرات او سره زر چې د هغې قیمت د درې نیم کروړو پونډونو نه تر اوو کروړو پورې وه او مشهور تخت طاؤس چې د شاه جهان بادشاه په حکم جوړ شوی وه ځان سره واخستو او خراسان طرف ته روان شو. د اټک د پورې وتو نه پس لکه چې څنګه ورومې ذکر شوی دی افریدو هغه ته لار ونيوله او د هغوي نه ئ ځان په لس لکه روپۍ

خلاص کړو. د پېښور نه نادر شاه د کابل په لاره قندهار ته لاړو او څه موده پس یې په نسنده بخارا او د خوارزم په علاقه باندې خپله باجگزارۍ تسلیم کړه.

پس د دې نه هغه مشهد ته راغی او دغه ښار یې خپله دارالخلافته کړه. څه موده پس هغه د خپل زوی رضا قلي برخلاف بدگمانه شو او د هغه سترگې یې وویستې. بیا هغه په ایشیایي کوچک کښې د ترکو برخلاف لښکر کشي وکړه او هغوی له یې شکست ورکړو. په اخري عمر کښې نادر شاه د هر چا برخلاف بدگمانه شو او ظلمونه یې راواخستل. د هغه د شک وده چې زما فوځ زما قتل پسې دی. چنانچه خفيه سازشونه یې وکړل چې خپل ټول ايراني فوځ قتل کړم. په نهم جون ۱۷۴۷ء کښې پنخپله دارالخلافته کښې د خپلو اميرانو او وزيرانو د لاسه قتل شو.

د درانو د حکومت ابتداء

د ابداليانو او د غلجی کوم لس سرداران چې د پښتنو فوځ سره د نادر شاه د طرف نه تللي وو په هغوي کښې احمد خان سدوزي هم يو سردار و. دې د هغه سدوزو د اولاد نه و چې شاه عباس د خپلې قبيلې مشر کړی و. بل سردار په دې لسو تنو کښې حاجي جمال خان محمدزي و چې د هغې محمد د اولاد نه و چې کوم "سدوز" سره شاه عباس اعظم د بارکزو د قبيلې مشر کړی و. فیرير په خپل کتاب د پښتنو تاريخ په اتويشتم مخ کښې ليکي چې دې سردارانو ته تجربې دا ثابته کړه چې زمونږ د محکوميت او د غلامۍ اصلي وجه په حقيقت کښې زمونږ بې اتفاقي او کورنۍ جگړې دي. نه چې د دشمن او د حمله آور قومونو طاقت او زور. په دې وجه هغوي پنخپله قرآن او قسم وکړو چې مونږ به پس له دې نه په اتفاق او مينه محبت د يو بل سره وسپرو. د دې نه پس هغوي خپله جرگه د يوې مياشتې دپاره خوره کړه. د دې غرض دپاره چې په دې وخت کښې مونږ د خان دپاره قبائلي قانون او د پښتنو رواجونه په خپل خان باندې د حکومت کولو په غرض جوړ کړو. دا جرگه هغوي د هغې حملې نه يو خو ورځې پس وکړه چې کومه ايرانيانو د نادر شاه د مرگ نه پس په هغوي کړې وه او ډير سړي یې ترينه وژلي وو.

څه موده پس بيا هغوي يوه بله جرگه وکړه او قصد یې وکړو چې اوس بيا د ايران غلامۍ قبلولو ته تيار نه يو. يو ځل بيا هغوي د خپلې ازادۍ او د تير شوي جاه و جلال، عزت، خوشحالي او خودمختاری خوبونه ليدل. او اراده یې وکړه چې د پښتنو په فوځ کښې بيا د ورورولۍ اتفاق او تنظيم جذبات پيدا کړو. د نادر شاه د لاس نه جوړ شوی فوځ ټول په سازو سامان باندې پور هغوي سره موجود و. چونکې د نادر شاه يو قابل جانشين هم په ايران کښې موجود نه و نو هغوي ته دا موقع د خپل غرض حاصلولو دپاره ډيره مناسب ښکارېده.

د نادر شاه په ژوند کېښي احمد خان سدوزي په خپل قابليت، لياقت او جرأت پخپل قوم کېښي دومره اثر پيدا کړې وه او د نادر شاه په هر يو وخت خدمت کېښي هغه خان داسې د هغه مخلص کړې وه چې هر چرته چې د ذمه واري يو کار يا به يو بل څه غټ مهم وه نو په هغې باندې به هم احمد خان ليرلې شو او هميش به هغه کامياب راتلو. اگر چې د هغه عمر کم وه مگر د خپل لوظ او اقرار پابند وه. پخپله وينا کېښي صادق ايماندار او په چال چلن کېښي ډير نیک پارسا سرې وه. په قومي جرگو کېښي د هغه خبرې درنې او سنجيده وې او په مشوره کېښي د هغه راي ډيره پخه وه. دې سره د پښتنو چې هر قسم رواجونه، صفتونه او د هغوي عيونه وو په هغې باندې ښه واقف وه. هغه ډير زر د خپل اړت لاس په سبب، عام طور په ټولو پښتنو کېښي او خاص طور په سدوزو کېښي ډير رسوخ او اثر پيدې کړې وه. هر کله چې نادر شاه قتل شو نو احمد خان د هغه بدل اخستو دپاره سره د خپلو سدوزو او د ازبکو د لښکر د باغيانو په کيمپ باندې حمله وکړه. مگر هر کله چې هغه ته معلومه شوه چې په دې سازش کېښي د ايراني فوځ ټول مشران شامل دي نو د مشهده نه واپس راووتو. خلق وائي چې د هغه ځای نه احمد خان خان سره د کوه نور بيش بهال لعل هم راوړو.

د پښتنو په منځ کېښي چې کومې پورته ذکر شوې جرگې د نادر شاه د مرگ نه پس د خپل قوم د ازادۍ په حقله کيدې نو په هغې کېښي هم احمد خان لويه حصه اخستې وه. د ټولونو وروڼو په څه وخت چې د پښتنو مشران د ايران نه واپس شول او په قندهار کې جرگه وکړه نو په اتفاق سره هغوي د فوځ سپه سالاري د نور محمد خان عليزي نه واخسته ځکه چې هغه نادر شاه مقرر کړې وه او د يو غير قوم د بادشاه د ملازم د لاندې هغوي کار کول مناسب نه گڼل. د دې نه پس دې مشرانو د قندهار د ټولې علاقې يوه نويه جرگه چې په هغې کېښي ابداليان، غلجي، بلوچ او قزلباش شامل وو راتوله کړه او په دې معامله کې غور وکړو چې په کومه طريقه به بيا ازادي حاصلوو. په دې خو ټولو اتفاق وکړو چې د ايران حکومت سره په هر صورت تعلق پريکول پکار دي. ځکه چې ايرانيان او پښتانه په يو بل باندې حکومت نشي کولې. بيا د ا فيصله وکړه چې مونږ له خپل يو بادشاه چې د هغه په لاس ټول انتظامي او فوځي اختيارات وي منتخب کول پکار دي. په دومره قبيلو کېښي د بادشاه انتخاب کول د پښتنو دپاره څه اسان کار نه وه. هرې يوې قبيلې د تخت د حاصلولو دپاره خپلې خپلې دعوي پيش کړې او ډير بحث مباحثې وشوې.

مؤرخين وائي چې قريباً اته جرگې د دې معاملې د فيصله کولو دپاره راغونډې شوې مگر هيڅ فيصله ونه شوه. مؤرخين وائي چې د احمد خان سدوزي ټول تېر په هرات کېښي وسيدو. او په قندهار کېښي د هغه د نوم پيش کولو دپاره هم څوک نه وو. په دې اتو واړو جرگو کېښي احمد خان موجود وه او په ډير غور او فکر سره يې د هرې قبيلې د مشر تقرير د

خپلې خپلې دعوي په حق کښې اوریدلې وه. مگر هغه پخپله د خپلې نه یو لفظ هم د خپل خان دپاره په دې ټولو اجلاسونو کښې ونه ښکلو. په نهمه جرگه کښې د حاجي جمال خان نوم چې د محمد زو مشر وه تجویز شو او ډیر خلق د هغه په طرف وو مگر ځنې طاقتور او قابل قدر خلق د هغه برخلاف وو. په دې وجه د هغه نوم پاتې شو. وائي چې د دې بحث مباحثو په دوران کښې یو فقیر چې په دې ټولو جرگو کښې موجود وه او د احمد خان ډیره درنه او سنجیده رویه یې ښه په غور سره لیدلې وه او د هغه نه متاثر شوی وه راپاڅیدو او وې وئیل چې د الله پاک دپاره دا جرگې خورې کړئ او نورې جگړې مه کړئ دا څه شور او غوغا مو جوړه کړې ده. خدای تعالی احمد خان په تاسو کښې یو ډیر لوی دروند سره او د عزت خاوند پیدا کړی دی هغه په ټولو پښتنو کښې په اصل هم ښه دی او قابل هم دی. د دې دپاره د خدای کار مه وړانوی کړه نه وي نو د خدای تعالی قهر به په تاسو نازل شي. دا الفاظ هغه درویش وئیل او د اوربشو یوه قوده یې د خوا پټې نه راپریکړه او سمدستي یې د احمد خان د سر نه تاو کړه او هغه ته یې وئیل چې خدای تعالی دې دا ستا تاج کړي. په دې باندې حاجي جمال خان او د نورو قبیلو ټولو سردارانو خپل خپل نومونه واپس کړل. او هر یو د فصیح او بلیغ تقریر نه پس د احمد خان په لاس بیعت وکړو. احمد خان د ټول قوم په مخکښې په بې غرضي د حکومت کولو او د تمام قوم د مشترکې ښیگرې لټولو اقرار وکړو.

په اکتوبر ۱۷۴۷ء کښې د قندهار په یو جماعت کښې د احمد خان باقاعده تاجپوشي وشوه او د شاه لقب یې اختیار کړو. دغه وخت د هغه عمر صرف درویش کاله وه او د هغه د تاجپوشي رسم ډیر ساده وه. یو ډیر لوی عالم او متقي ملا د هغه په سر باندې د غنمو یو څو دانې وويشتلې یعنې وې نوستلې او بیا یې پښتنو ته وئیل چې دې خدای تعالی او د قام د طرف نه مقرر شوی بادشاه دی په تاسو باندې د ده اطاعت لازم دی. د غنمو د نوستلو مطلب دا وه چې د دې بادشاه د حکومت زمانه کښې خدای تعالی په ملک کښې خوشحالي او ترقي زیاته کړي.

لا د احمد شاه د تاجپوشي خوشحالي خلقو کولې چې قندهار ته خبر راوړسیدو چې د نادر شاه افسر محصولات د سنده او د پنجاب نه د دیارلس لکه او شپیتو زرو پونډونو او نور مال دولت چې کوم هغه ته د علاقه سنده او د پنجاب نه جمع کړي وو د قندهار په لاره راروان دی. د نادر شاه د مرگ نه پس د هغه هیڅوک جائز وارث لا د ایران په تخت ناست نه وه او په ملک کښې هم هغه شان اړی کړی او خانه جنګي جاري وه. احمد شاه ته هم فوځ د تنخواه او د نورو ملکي معاملاتو د انتظام دپاره د روپو ډیر سخت ضرورت وه هغه دا غیبي امداد وگڼلو. دا ټول دولت هغه واخستلو او د ملک او قوم په ښیگره یې راوستو.

ځنې خلق وائي چې احمد شاه د څو کڼو د میان صاحب مرید وه. د بادشاه کیدو نه څه

موده پس میان صاحب په احمد شاه باندې حضور شو او ورته ی وویل چې ته د خپلې ټولې قبیلې نوم د خپلې شاهي درجې مناسب بدل کړه او خپل خان له در دران (مرغلرو کښې ښه مرغلره) او خپلې قبیلې له دراني نوم کیده. د دې کبله هغه د ابدالي قبیلې نوم دراني کښیښودو. او خان له ی در دران لقب اختیار کړو. دغه شان د درانو قبيله جوړه شوه او د پښتنو د قوم په تاریخ کښې راووتل.

احمد شاه دراني چې تخت نشین شو نو د هغه په مخکښې دوه لوی مهمونه پراته وو یو خو د پښتنو خورې وړې قبیلې د یو قامولۍ په پرې راتړل وو او په هغوي کښې مشترک قومي جذبات پیدا کول وو دویم د هغه په ذمه د خپل حکومت استحکام وه. چوړنکې هغه د پښتنو د خوی بوی او د هغوي د رواجونو او د قاعدو نه ډیر ښه واقف وه او خدای تعالی ورله یو ډیر صاف دماغ ورکړه وه هغه د خپل حکومت دا طریقه اختیار کړه چې د ټولو قبیلو سرداران ی د حکومت په تامامي معاملاتو کښې خان سره شامل کړل. هغه ته دا معلومه وه چې ترڅو پورې د پښتنو هره یوه قبيله د ازادۍ او خودمختاری په خوړو کښې ما سره شریکه نشي او ترڅو پورې چې د حکومت په هره یوه شعبه کښې زه هغوي له برخه ورنه کړم تر هغې پورې په هغوي کښې د قامولۍ جذبه او د قومي ژوندون پیدا کول مشکل کار دی. په دې سبب هغه د حکومت ټول اختیارات خان له قبضه نه کړل بلکې د هرې قبیلې حکومت ی هم هغې قبیلې له ورکړو او هغوي ته ی د خپلو مشرانو مقررو لوی واک اختیار حواله کړو. په لویو لویو معاملو کښې لکه نورو قومونو سره جنگ یا صلح یا په ټول ملک کښې د یو خاص نظام حکومت یا د آئین جاري کول یا د ملک په خلقو ټیکسونه لگول، په دې ټولو معاملو کښې به هغه د قبائلو د مشرانو نه صلاح اخسته. په هره قبيله باندې هغه د جنگ دپاره شاهي فوځ ته د لښکرو وړ کولو تعداد مقرر کړه وه. د احمد شاه لوی قابلیت دا وه چې هغه خپل هر کار له قومي رنگ ور کولو. هغه خان ته پښتون بادشاه وئیل او وئیل به ی چې زه د پښتنو قومیت او زور مضبوطوم او په ملک کښې د پښتنو خیالات طریقي او تهذیب خوروم. په هر کار کښې به هغه پښتنو ته د پښتو د جذباتو اپیل کولو او په دې سبب هغه داسې یوې معاملې ته هم لاس نه اچولو چې د ټولو پښتنو مشترک فائده ی مدنظر نه وه ساتلې.

د دې اصولو د لاندې هغه د پښتنو د لویو لویو قبیلو د نهو مشرانو یو وزارت قائم کړو او په ټولو معاملو کښې به ی د هغوي په جرکه فیصله کوله. د جمهوریت هم دغه اصول وو چې په هغو باندې هغه تر اخره پورې عمل کولو او هم په دې سبب هغه کامیاب وه. د ټول قوم او د سردارانو ژبه په جرگو کښې او بهر پښتو وه فیصلې به د پښتو په رواج کیده او هیڅ کار به هم د قبائلو د مشرانو د منظوری نه بغیر نه کیدلو.

د تخت نشین کیدو سره سم هغه د قامونو یوه لویه جرکه راوبلله او د هغه ټولو علاقه

ئ پخپل سلطنت کښې د شاملولو تجویز پیش کړو چې په کومو علاقه کښې پښتانه وسیدل. غزني، کابل او نوري ډیرې علاقې چې د پښتنو دې او هم هغه شان د ایران زیر حکومت و. پس هغه وویل چې دا علاقې هم د پښتنو په دې حکومت کښې شاملول ضروري دي او د ایران د غلامۍ نه د هغوي خلاصول مناسب دي. ټولو د دې تجویز سره اتفاق وکړو او د کابل او غزني د علاقه د ازادولو تیاري ئ وکړې. د هرات تسخیر ئ بل مناسب وخت ته پریښودو. په دې ورځو کښې د کابل گورنر هم هغه ناصر خان و، چې د نادر شاه د حملې په وخت کښې د مغلو د طرف نه د دغې علاقې حاکم و. او د نادر شاه له لاسه پیښور ته تښتیدلې و. هر کله چې نادر شاه هغه له په پیښور باندې شکست ورکړو نو هغه ئ بیا د کابل، غزني او د پیښور حاکم د خپل طرفه مقرر کړو. ناصر خان احمد شاه ته سوال جواب ولیږلو چې چونکې دا درې واړه علاقې د پښتنو دي په دې وجه دا ماته پریږده. ناصر خان انکار وکړو. دا وخت د کابل په بالا حصار کښې دولس زره قزلباش چې نادر شاه د خان سره راوستي وو پراته وو. دا قزلباش حقیقت کښې د هغه اوو ترکو قبائلو اولاد و، چې چا شاه اسماعیل سره (چې په ایران کښې د صفوي خاندان بادشاهانو باني و) شیعه مذهب قبول کړې و. دې بادشاه هغوي له د نورو ایرانیانو د پیژندگلو دپاره سرې توپی ورکړې و. له دې کبله د هغوي نوم قزل باش یعنی د سرو سرونو خاوندان مشهور شو. دا قزلباش ناصر خان د جنگ دپاره تیار کړل او د نورو هزارو او اُزبکو د فوځونو برتي کولو کوشش ئ وکړو مگر هزاره او اُزبکو د احمد شاه برخلاف د جنگ کولو نه انکار وکړو. احمد شاه خپلو فوځونو سره د غزني په طرف روان شو او دا علاقه ئ بې ډزه بې ډوزه واخسته. بیا هغه قزلباشو له قبائلي خود اختیاري ورکړه او په حکومت کښې ئ د عهدو ورکولو هم ورسره اقرار وکړو. ناصر خان د یو معمولي مقابلي نه پس پیښور ته وتښتیدو او احمد شاه په کابل هم قبضه وکړه. د کابل د اخستو نه پس هغه د ناصر خان په تعاقب پسې بیا پیښور ته راغی او هلته پسته صبر شو چې هغه ئ د اټک نه پورې کړو.

د ناصر خان د ایستلو نه پس بیا هغه هر ځای کښې چې پښتانه قبائل وسیدل هغه ټولې علاقې ئ پخپل حکومت کښې شاملې کړې او ټولو له ئ هم هغه کورنۍ خود مختاري ورکړه چې کوم هغه نورو قبیلو له دې نه اول ورکړې وه. په دې شان په پښتنو کښې هم احمد شاه اول هغه سرې و، چې ټول قام ئ د عزیزولی په رنگ کښې متحد او متفق کړو. دې کښې شک نشته چې ورومې هم د پښتنو ځنې ځنې قبیلو د افغانستان په بعضې حصو او هندوستان باندې هم حکومت کړې دې مگر هغه د پښتون قام د عزیزولی حکومت نه و. د قامولی کوم خیال چې احمد شاه د پښتنو په ټولو قبیلو کښې سراسر پیدا کړو او په کومه طریقه چې هغه د پښتنو تپې په یو مشترک خیال باندې راپورته کړې هغه لا تر اوسه پورې

بل پښتون بادشاه نه وو کړي. دې کښې شک نشته چې ميرويس غلجي په پښتنو کښې د ازادۍ او خودمختاري خيال پيدا کړې وه مگر هغه پخپل ژوندون کښې د ټولو پښتنو په راتلولو کښې او په يو مشترک نظام عمل باندې د هغوي په راجمع کولو کښې کامياب شوه نه وه مگر احمد شاه دراني د يوسفزو او د هشنغر د محمدزو او د مومندو نه چې راواخلي نو د سيستان د پنتي او کاکړو پښتنو پورې ټولې قبيلې په يو غرض او په يو مقصد باندې راتولې کړې. غرض دا چې پښتنو د دې خور وور کنډوک په شپون کيدلو کښې صرف يو هغه کامياب شوه وه.

ايلفنسټن وائي چې "د احمد شاه سلوک او مينه محبت د پښتنو هرې قبيلې سره دومره ډير زيات وه چې که چېرې يوې قبيلې به د هغه برخلاف بغاوت هم وکړو نو هغه به هميش هغوي سره د جنگ کولو نه گريز کولو. چې هسې نه چې د پښتنو خان او مال ته نقصان ورسې. يوسفزو، ترکلاتو، گگيانو، اتمان خيلو، پر مومندو، د هشنغر محمدزو، خليلو، مومندو، افريدو، شينوارو، اورکزو، داؤدزو، خټکو، بنکينو ته به هغه بر دراني وئيل او هم دومره مينه به ئ هغوي سره کوله لکه څرنگه چې به ئ خپلې قبيلې سره کوله."

د پيښور او د اټک د اخستو نه پس هغه خپل فوځ کښې د پيښور د علاقې ډير پښتانه برتي کړل او په هندوستان باندې ئ د حملې کولو تياري وکړه. د چچ د اخستو نه پس احمد شاه په منځ د دسمبر 1747ء د پيښور نه د لاهور په طرف روان شو. حيات الله خان (۱) د ذکريا خان زوى اکر چې د مغل بادشاه دهلي د طرف نه د پنجاب گورنر وه مگر هغه په زړه کښې د شهنشاه دهلي نه ډير ناراض وه. هر کله چې هغه د احمد شاه په نيت پوهه شو نو هغه له ئ په پنجاب باندې د پيش قدمۍ کولو دعوت ورکړ او د مغلو خلاف ئ هغه سره د مرستې وعده وکړه. احمد شاه په اتمه جنورۍ 1748ء شاهدرې ته ورسيدو.

(۱) ذکريا خان د عبدالصمد خان زوى وه عبدالصمد خان د فرخ سير شهنشاه دهلي د طرف نه د پنجاب گورنر مقرر شوى وه. عبدالصمد خان په کال 1716ء کښې بنده نومې د سکهانو مشر له چې د مغلو نه ئ د بغاوت کولو نه پس بيشانه ډير مسلمانان او هندوان قتل کړي وو شکست ورکړى وه. عبدالصمد خان د اصل نه توراني سردار وه او د ښه فوځي قابليت خاوند وه. په هندوستان باندې د احمد شاه د ورومې حملې په وخت کښې حيات الله خان المعروف شاه نواز خان د ذکريا خان زوى د پنجاب گورنر وه. حيات الله خان د ذکريا خان کشر زوى وه. د حيات الله خان نه ورومې يحيي خان د هغه مشر ورور د پنجاب گورنر وه ولې هغه خپل ورور په زور باندې لرې کړو او خان له ئ گورنري حاصله کړه. د نادر شاه د حملې په وخت کښې حيات الله خان د هغه اطاعت قبول کړو او نادر شاه هغه له د شاه نواز خطاب ورکړو. د نادر شاه د مرگ نه پس هغه بيا د مغلو اطاعت قبول کړو.

ولي په دې منځ کښې مغل وزير اعظم قمر الدين خان حيات الله خان ته ډير د خوشامندو نه ډک خطونه وليکل او ورته ي د احمد شاه د مقابلې دپاره بيشانه ډير ننګونه او غيرتونه واورول. حيات الله خان المعروف شاه نواز خان اخر په دې خطونو رضا شو او د احمد شاه مقابلې ته ودریدو. احمد شاه هم د هغه د رضا کولو ډير وس وکړو خو ناکام شو.

احمد شاه په لسمه جنوري د راوي سيند نه پورې وتلو او په شالامار باغ کښې ډير شو. په يولسمه جنوري 1748ء د پښتنو او د مغلو ترمنځه جنگ وشو. مغلو شکست وخوړو او حيات الله خان دهلي ته وتښتیدو. د حيات الله خان ټوله خزانه مال او دولت، ډيرې توپې او سامان جنگ لکه هاتيان، اوبنان، اسونه د احمد شاه په لاس راغلل. او دغه شان د هغه فوځي طاقت نور هم زيات شو. احمد شاه قريباً يوه مياشت په لاهور کښې په دهلي باندې د پيش قدمي کولو دپاره تياري وکړې. جمعه خان د قصور ي په لاهور کښې خپل گورنر وکړو او پخپله په نولسمه فروري دهلي ته روان شو. شهنشاه دهلي چې د احمد شاه د کاميابي نه خبر شو نو د هغه د مقابلې دپاره ي د دوو لکوسرو يو عظيم الشان لښکر تيار کړو او وزير اعظم قمر الدين خان ي د دې سپه سالار کړو. په پنځويشتمه فروري د مغلو فوځ د سرهند خواو شا ته راوړسيدو مگر هغوي ته معلومه شوه چې علي محمد خان گورنر سرهند چې د پښتون قام سره وه قلعې پرېښودې ده او تللې دى. ځکه چې هغه خپل پښتون ورور احمد شاه سره جنگ کول نه غوښتل. مغلو سرهند د خپلو جنگي تيارو مرکز کړو او هرڅومره فالتو اسلحه چې هغوي سره وه هغه ي سرهند کښې جمع کړه او يو زر سواره او پياده ي د قلعي د حفاظت دپاره پرېښودل.

مغل د ستلج نه د لدهياني د گودر په ځاي د ماچي واړې په لار پورې وتل او د لدهياني گودر ي خوشه پرېښودو. هغوي خپل خان د احمد شاه د لښکر د نقل و حرکت او د ارادو نه هم بې خبره وساتلو. د دې په مقابله کښې احمد شاه خپل فوځونه چې د جوش نه ډک وو ډير په هوښيارتيا او په ډيره تادى سره د يو ځاي نه بل ځاي ته بدلول رابدلول. چې دشمن ته د هغه د مقصد د پته لگولو موقع په لاس ور نه شې.

نتيجه دا شوه چې احمد شاه په اول مارچ 1748ء د ستلج نه بې مقابلې د لدهياني په گودر پورې وتو او شپه په شپه ي خلويښت ميله لار په تياري کښې ووهله او د مغلو فوځ لا په ماچيواره کښې پروت وه چې ده د دويم مارچ 1748ء سحر سحر کښې د سرهند په قلعې باندې قبضه وکړه.

دې خبر د مغلو په لښکر کښې يو هيبت پيدا کړو او هغوي سخت خوفزده شول. د ماچيواري نه اوس هغوي د مانو پوره په طرف چې د سرهند نه لس ميله قطب په قبله پروت دى روان شول په هغه ځاي کښې هغوي د پښتنو لښکر ته په مخکښې پرېوتل، دواړو

فوځونو د خپل خپل خان نه چاپيره خنډقونه وکنستل. ډيرې معرکې د دواړو لښکرو په منځ کېنې وشوې. خو لويه مقابله يوه هم ونه شوه. اخر په يولسم مارچ قمر الدين خان د پښتنو په لښکر باندې د عامې حملې کولو فيصله وکړه مگر هغه لا د حملې تياري کوله چې په دې منځ کېنې هغه د توپې په گولي ولگيدو. هغه لا مړ نه وه چې خپل زوي معين الملک المعروف مير منو ته يوازې او ورته ي وويل زما زويه زه خو اوس ختم شو او زما کار خلاص شو ولي د شهنشاه کار لا نيمگړې پروت دى نو اگاهو د دې نه چې زما د مرگ خبر خور شي سمدستي په اس سور شه او حمله وکړه پس د هغې نه زما فکر کوه. د دې وينا سره قمر الدين ساه ورکړه معين الملک د خپل پلار په هاتې سور شو جنده ي وچته کړه او حمله ي شروع کړه. د مغلو د فوځ په قلب کېنې شهزاده احمد د شهنشاه دهلي خپل زوى وه او معين الملک د ټولو نه مخکېنې وه. صفدر جنگ په بنې او ايشوري سنگ په چپه غاړه وه. دې خوا احمد شاه پخپله د خپل فوځ کمان په لاس کېنې اخستې وه. او په ډير قابليت سره ي د مغلو مقابله کوله. د مغلو د لښکر سره هغه په نوي طرز باندې جنگ وکړو. د هغوي د لښکر هر لوري ته به هغه يو يو زر سواره رامخکېنې کول بيا به هغوي په ډيرې سختۍ سره پخپله خپله غاړه د توپکو بارونه چلول او د څه وخت د جنگ نه پس به ورو ورو پشا کيدل او نوي تازه دم دستو ته به ي ځان پرېښودو.

په دې طريقه احمد شاه ډير لږ فوځ په ډير استقامت او حوصلې سره د خپل خان نه په ډير لوي فوځ کاميابې حملې وکړې په دې چل د مغلو د لښکر چپ طرف مات شو. او ايشوري سنگ د لاندې چې هرڅومره راجپوت چې وو هغوي ټول کوتره شول. ولي ډير سخت جنگ د فوځ په قلب کېنې جاري وه معين الملک هم په گولي گریدلې وه. ورور ي په پښه زخمي شوى وه. او ادينه بيگ دوه ځايه په گولي لگيدلې وه د مغلو لوى افسران په جنگ کېنې مړه شوي وو مگر عين په دې وخت د پښتنو په ميگزين اور ولگيدو او ټول والوتلو. يو زر پښتانه پکېنې مړه شول. عين په دې ساعت معين الملک سخته حمله وکړه او صفدر جنگ هم د هغه کومک ته راوړسيدو. د پښتنو پښې سستې شوې او ميدان ي پرېښودو مگر ټوله ورځ جنگ دومره سخت شوى وه او د پښتنو د ځوان مردى دومره سيکه په مغلو ناسته وه چې هغوي د تعاقب هلوځيال ونه کړو او پنځو ورځو پورې د کيمپ نه راونه وتل. د مغلو فوځ د لسو پنځلسو ورځو د خوشحالي نه پس واپس دهلي ته روان شو. او احمد شاه خپل ملک ته واپس شو. شهنشاه دهلي مير منو د پنجاب گورنر مقرر کړو. په واپسې کېنې احمد شاه د ډيره غازي خان ډيره اسماعيل خان شکار پور ملتان او د ملتان په علاقه کېنې خپل حاکمان مقرر کړل او په ژمي کېنې قندهار ته ورسيدو.

د کال 1749ء په سپرلي کېنې هغه په هرات باندې د فوځ کشي تياري راواخستو.

هرات د دراني قبيلې مرکز وۀ او نادر شاه دا علاقه هم د درانو د لاسه اخستې وه. مگر ورومې د دې نه چې د دې مهم دپاره ټول انتظام پوره شوي وې نور محمد خان عليزي سره د يو څو نورو سردارانو د هغه د قتل سازش وکړو. نور محمد خان يو ځل د ټولو پښتنو د فوځ سپه سالاري کړې وه او په دې سبب هغه د احمد شاه د قابليت د نوم او د روز افزون طاقت په وجه هغه سره حسد کولو.

په پښتنو کېنې دا يو زور خوي پروت دې چې څۀ وخت د هغوي يو مشر د خپل قابليت او قربانو په وجه په قوم کېنې هر دلعزيزي حاصله کړې نو د ځنې مشرانو په زړونو کېنې د هغه برخلاف بغض او حسد راپيدا شي. او د هغه د راغورځولو کوشش کوي. هم دغه سبب وۀ چې په دې سازش کېنې نور محمد خان سره د ډيرو قبيلو بعضې بعضې مشران هم شامل وو. ولي خداي تعالي کول چې د هغوي تجويزونه په عمل کېنې نه وو راغلي. چې د هغوي راز بنکاره شو او نور محمد خان سره د خپلو ملگرو گرفتار شو. دې نور محمد خان ته احمد شاه د مير خطاب هم ورکړې وۀ مگر چونکې د هغه جرم ناقابل معافي وۀ په دې وجه هغه او د ملگرو ته د قتل سزا ورکړې شوه. د احمد شاه په دوران حکومت کېنې دا ورومېنې پښتانه وو چې د هغه په حکم قتل شو.

پس د دې نه هغه د پنځويشت زره فوځ سره په هرات پيش قدمي وکړه. په هرات کېنې د نادر شاه د نمسي شاه رخ مرزا د طرف نه يو عرب سردار امير خان چې د نادر شاه په زمانه کېنې د توپخانې سردار وۀ گورنر وۀ. د نادر شاه د مرگ او بيا د ډيرو خانه جنگونه پس شاه رخ د نادر شاه نمسي په مشهد کېنې تخت نشين شوي وۀ. سردار امير خان په ميدان جنگ کېنې د احمد شاه د مقابلې طاقت نه لرلو. د دې کبله هغه خان سره د يو څو چيده چيده خلعو په قلعه کېنې بند کړو او شاه رخ مرزا ته ي د امداد دپاره وليکل. د هرات په ښار کېنې هم هغه د خور د ونوش سامان وسله او روپۍ تقسيم کړې. احمد شاه د هرات محاصره يو څو مياشتې وکړه او د هغه کم زيات شل معرکې د امير خان فوځ سره وشوي مگر د شاه رخ مرزا د طرف نه هيڅ امداد راونه رسيدو او د هغه هرات ښار فتح شو. امير خان چې د ښار د فتح نه خبر شو نو سره د خپله فوځه د قلعه نه بهر ته راووتو. او په پښتنو ي چپاو وکړو مگر په جنگ کېنې قتل شو او د هرات قلعه هم د پښتنو په لاس کېنې راغله. د هرات د فتح کولو نه پس هغه بيا په مشهد ورغی. شاه رخ مرزا ته په مشهد کېنې د ډيرې مودې نه کورنۍ جگړې پيښې وې او په ايرانيانو کېنې هر چا د هغه نه د مشهد د اخستو کوشش کولو. د شاه رخ سپه سالار يوسف خان چې يو ډير قابل او لائق جنگيالي وۀ هغه د هغوي څۀ مودې پوري خوښه مقابلې وکړه مگر اخر په يو جنگ کېنې مړ شو او مير عالم نومې د سيستان يو سردار او جعفر خان چې د کردو سردار وۀ هغوي په مشهد حمله وکړه او شاه رخ

ئ قيد ڪيو مگر ڇهه موده پس د هغوي پخيلو ڪيئي سره جگري وشوي اخر جعفر خان
 شڪست وڃورو او مير عالم يواڻي د بنار مالڪ شو. د احمد شاه د حملي په وخت ڪيئي په
 مشهد باندې هم د دي مير عالم قبضه وه. مير عالم چي د احمد شاه د راتلو نه خبر شو نو د
 مشهد نه سره د خپله لښکره د مقابلي دپاره د هرات په لوري راروان شو. مگر څه وخت چي
 تربت شيخ جم ته راورسيدو نو د احمد شاه لښکر په هغه باندې فاساپه راپريوتو او وي
 تښتولو. په دي جنگ ڪيئي احمد شاه سره درې زره د بلوچو رساله د نصير خان د مشري
 لاندې چي په بلوچستان ڪيئي د قلات سردار وه هم شامله وه. مير عالم چي شڪست وڃورو
 نو مشهد ئ پريښودو او وتښتيدو. هر ڪله چي د مير عالم شڪست مشهور شو نو نصر الله خان
 د شاه رخ زوي مشهد ته راغی او خپل پلار ئ د بند نه ازاد ڪړو احمد شاه په دي منځ ڪيئي
 مشهد ته راورسيدو. مگر هغه د مشهد حڪومت شاه رخ مرزا ته پريښودو او د هغه ئ ډير قدر
 او عزت وکړو. بيا هغه د نيشاپور په طرف روان شو. نيشاپور يو ډير مستحکم ښار وه د هغه
 نه چار چاپيره ملک زرخيز او ډير سرسبز دے. د احمد شاه د حملي په وخت ڪيئي عباس
 قلبي خان او حاجي سيف الدين د بنار حاکمان وو احمد شاه د بنار محاصره وکړه مگر
 محاصره دومره وږده شوه چي ژمے راغے او ډيره زياته واوړه پريوته. يځني او سله دومره زياته
 شوه چي نه سپاهيان په خيمو ڪيئي ايساريدي شو او نه څاروي بهر ژوندي پاتي کيدے شو.
 احمد شاه چي د يځني د لاسه تنگ شو نو په بنار باندې ئ چپاڙ وکړو ولي پسپا شو. هغه هم
 هغه شان لا د بنار په محاصره ڪيئي مصروف وه چي د خراسان بعضي خانانو د هغه د
 آمدورفت لاري هرات سره بندي کړي. احمد شاه اوس د نيشاپور نه په واپس کيدو مجبور
 شو. مگر د ژمي د واوړو په وجه د هغه بيشانه ډير خوانان او سامان ضائع شول. اخر د
 بيشماره مشکلاتو نه پس هغه هرات ته راورسيدو خو د نيمې نه زيات فوځ ئ په لاره ڪيئي مړ
 شو.

دي ناکامي د احمد شاه په همت ڪيئي هيڅ فرق رانه وستو بلکي څه وخت چي هغه
 خپل صدر مقام ته راورسيدو نو سمدستي ئ تازه دم فوځونه تيار کړل او په پنجاب باندې ئ
 د حملي کولو نيت وکړو. د کال 1749ء په دسمبر ڪيئي هغه بيا د دريائے سندھ نه پوري
 وتلو او د دريائے پنجاب په چپه غاړه د کوپړه په مقام ډيره شو. معين الملک المعروف مير منو
 د پنجاب گورنر د هغه مقابلي ته د لاهور نه راروان شو او د سوهدره کلي په خوا ڪيئي چي د
 وزير اباد ښار نه څلور ميله نمرخاته ته پروت دے ډيره شو. د هغه ځاي نه احمد شاه مير منو ته
 يو خط وليکلو چي که چري د مخکښي دپاره د څلور مهالو ماليه باقاعده ماته ادا کومے او د
 نادر شاه د زماني نه چي څومره بقايا ده هغه هم ادا کومے نو زه به واپس شم. مير منو ڪيئي د
 پښتنو د مقابلي طاقت نه وه. هغه دا خط شهنشاه دهلې ته واستولو او ورته ئ د امداد

درخواست و کړو مگر شهنشاہ د احمد شاه مطالبه منظوره کړه او اقرار ی وکړو چې د آئنده دپاره به د سیالکوټ، اورنگ آباد، گجرات او پسرور مالیه چې د هغې اندازه قریباً خوارلس لکه روپی کیده دا به سالانه د احمد شاه وي. د دې نه پس هغه بیا واپس قندهار ته لاړو.

د کال ۱۷۵۰ء سپرلي کښې هغه بیا په نیشاپور باندې خپل فوځونه وروړاندې کړل او د ښار محاصره ی شروع کړه. د نیشاپور په مقام باندې د فصیل د دیوالونو د ویشو دپاره یوه لویه توبه ی جوړه کړه. چې هغې به څلور سوه دوه او یا پونډه گوله غورځوله. څه وخت چې ورومې گوله د نیشاپور د فصیل په دیوال و غورځیده نو د فصیل دیوال او ډیر کورونه ی وړان کړل. د نیشاپور خلق په دې دومره ویریدل چې هغوی سمدستي د اطاعت د منلو دپاره قاصدان احمد شاه ته ولیږل. مگر څه وخت چې احمد شاه په ښار کښې داخلیدو نو عباس قلعي خان چې د نیشاپور په قلعه کښې پروت و هې خبره په احمد شاه راپریوتو خو په لږ ساعت کښې پښتنو د هغه فوځ تس نس کړو او عباس قلعي خان گرفتار شو. هغه د احمد شاه نه د دې دوکې معافي وغوښته او د رحم درخواست ی ورته وکړو. احمد شاه هغه حسب معمول معاف کړو او څه موده پس ی هغه د خپله طرفه د نیشاپور گورنر مقرر کړو. د نیشاپور د فتح نه پس هغه هرات ته واپس راغی.

په مخکښې کال ۱۷۵۱ء کښې میر عالم بیا د شاه رخ مرزا برخلاف کامیاب بغاوت وچت کړو او د مشهد په خزانة قابض شو. دا ځل میر عالم چې شاه رخ د تخت نه کوز کړو نو سترگې ی ترې وویستې. احمد شاه د شاه رخ د امداد دپاره مشهد ته لاړو. میر عالم له ی شکست ورکړو او شاه رخ مرزا ی بیا په تخت کښینولو. دې کارروایی سره سم هغه یوه لویه رساله جهان خان او د نصیر خان د قلات د سرداری د لاندې د تون او تبوس د اضلاعو د تسخیر دپاره ولیږله. علي مردان خان حاکم تبوس او تون مقابلي ته راووتو. د دواړو فوځو تر منځه خونریز جنگ وشو. فیروز وائي چې د فریقینو جوش او جذبات دومره مشتعل شوي وو چې څه وخت د دواړو فوځونو گوله بارود ختم شو نو دواړه طرف ته سپاهیانو تورې راوویستلې او تر هغې پورې ی د وښکلو تورو جنگ میدان کښې وکړو چې علي مردان خان قتل شو. میدان د پښتنو لاس کښې پاتې شو. تون او تبوس هم د پښتنو لاس ته راغلل. په دې جنگ کښې نصیر خان د بلوچو سردار قابل قدر خدمات وکړل. هم په دغه کال احمد شاه په استرآباد باندې هم حمله وکړه خو څه کامیابي ی ونکړه. په دې شان د ایراني خراسان ډیره حصه د پښتنو لاس ته راغله او احمد شاه بیا واپس هرات ته راغی. په هرات کښې هغه د ملک په انتظامي معاملاتو کښې مشغول شو.

په دې ځای کښې دا ذکر کول هم مناسب دي چې د نادر شاه د حکومت په زمانه کښې د غلجويو څو کورونه او تیرې د ایران په حدود کښې لا هم هغه شان ابادې وې. او د

هغوي په زړه کښې دا خيال پروت وۀ چې نادر شاه زمونږ په نسبت د ايران د تخت و تاج زيات مستحق نه دى. د دې خبرې ذکر ورومې هم شوى دى چې نادر شاه پښتنو سره د ډيرو جنگونو کولو نه پس په دې نتيجه رسيدلې وۀ چې که چېرې د پښتنو مشريو قابل سره وي چې په هغوي کښې اندروني تنظيم او اتفاق پيدا کړي نو د دوى په شان زړور او د اعتبار خلق په دنيا کښې موندل گران دي. چنانچه هغه هم د دې قاعدي د لاندې پښتانه هم په فوځ کښې او د ملک په انتظامي محکمو کښې په لويو منصبونو او عهدو مقرر کړل. په دې پښتنو کښې اسد خان نومى يو غلجى سردار هغه د اذربايجان گورنر مقرر کړى وۀ. د نادر شاه د مرگ نه پس چې په ايران کښې بادشاه گړدى شروع شوه نو اسد خان خپل خان د اذربايجان په حکومت کښې ښۀ مضبوط کړو.

فيرير وائي چې دا سره ډير د مضبوطي ارادې خاوند بهادر او روشن دماغ پښتون وۀ. د هغه عدل و انصاف او د شيعه مذهب سره روادارى د هغه ډير ملگري په دې علاقه کښې پيدا کړل. او هغه د عراق او د خراسان بلکې د افغانستان هم د فتح کولو نيت وکړو. مگر کریم خان چې د زند د قبيلې يو ايراني وۀ هغه خپل خان د فارس په علاقه کښې او د ايران په جنوبي علاقه کښې مستحکم کړو او بيا هغه د اسد خان برخلاف د جنگ تياري وکړه. اسد خان د خراسان د فتح په نيت تر د مغانه پورې راغلې وۀ چې د کریم خان په اراده پوهه شونو د دمغان نه واپس شو او د قزوین په خوا و شا کښې ئ د کریم خان په لښکر حمله وکړه. کریم خان شکست وخوړو او دا شان وتښتيدو چې اصفهان او شيراز ئ هم پريښودل او د ايران په جنوبي غرونو کښې ئ پناه واخسته. کریم خان د دې غرونو نه بيا په اسد خان باندې د حملې تياري شروع کړې. اسد خان د کریم خان په تعاقب پسې غرونو ته لاړو مگر غرڅنو قبائلو په هغه باندې په درو کښې دومره زبردستي حملې وکړې چې د هغه لښکر بالکل تباه شو. څۀ وخت چې هغه د دغه غرونو نه راتښتيدو نو محمد حسين قاجار چې هغه هم د ايران د تاج و تخت مدعي وۀ د اسد خان په پاتې شوني فوځ باندې حمله وکړه. اسد خان بغداد ته وتښتيدو. کریم خان په دې کاميابي ډير زړور شو او بيا ئ خپلې علاقې قبضه کړې. اسد خان د څۀ مودې د گرځيدلو نه پس اخر کریم خان له راغې او د هغه ملازمت ئ اختيار کړو.

فيرير وائي چې اسد خان تر اخره پورې کریم خان سره په ډيره وفاداري نوکري وکړه او دا د پښتنو اخري کوشش وۀ چې هغوي د ايران د تاج و تخت د حاصلولو دپاره وکړو. کریم خان د دې فتوحاتو نه پس د ايران د اندروني معاملاتو په اصلاح کښې مشغول شو او د احمد شاه په فتوحاتو کښې ئ هيڅ دخل ور نه کړو.

د کال 1751ء په دسمبر کښې احمد شاه بيا د پنجاب طرف ته متوجه شو. مير منو د

احمد شاه پنخېل ملک کښې د مصروفیتونو نه فائده وچتول غوښتل. نو هغه د هغې څلورو مهالونو مالیه چې کومه شهنشاه دهلي هغه ته ورکړې وه احمد شاه له ور نه کړه. په پنجاب باندي د چپاؤ نه ورومې هارون خان نومې خېل یو قاصد میر منو له لاهور ته د دې رقم چې څلیریشته لکه روپۍ وه د مطالبي دپاره واستولو. میر منو کوربه مل خېل مشیر چې په دې ورځو کښې د ملتان حاکم وه سره مشوره وکړه او دواړو په مصلحت هارون خان ته د ادائیګۍ نه انکار وکړ. او عذرې دا پیش کړو چې چونکې په ملک کښې بدامني وه له دې کبله په دې عرصه کښې هیڅ مالیه ټوله شوې نه ده. احمد شاه دا نه غوښتل چې میر منو سره جنګ وکړم هغه پنخېله هم د هغه د قابلیت او د بهادري قائل وه او د مانو پور فاتح سره یې بیا پنجه نه اچوله. پس هغه خېل قاصد دیوان سکھجیون مل لاهور ته میر منو له راولپورلو مګر میر منو بیا هم په ادائیګۍ کښې لیت ولعل شروع کړ. خو په اخر کښې یې لهه لکه روپۍ دیوان سکھجیون مل له ورکړې او د بقایې د ادائیګۍ لوظ یې په دې شرط وکړ چې احمد شاه په پنجاب باندي د حملې کولو اراده ترک کړي. احمد شاه لهه لکه روپۍ خو واخستې مګر د لاهور طرف ته یې خپله پیش قدمي بدستور جاري وساتله.

معین الملک خپله ټوله خزانه او د کور خلق راجه رنجیت دیو والی جمو ته وسپارل او پنخېله د پنځوسو زرو سورو سره او پیاده فوځ او د څلورو سوؤ توپو د احمد شاه مقابلي ته د راوې نه راپورې وتو او شاه دوله پل سره د لاهور نه دوه ویشت میله بره د راوې په غاړه ډیره شو. احمد شاه په ډیر تدبیر د میر منو فوځ په ځای پرېښودو او د هغه د فوځ شاته یې ځان ورسولو او شالامار باغ کښې یې ډیره ولګوله.

معین الملک لاهور ښار ته په واپس کیدو مجبور شو. احمد شاه د لاهور ښار محاصره څلور میاشتې وکړه مګر دواړو فریقو سره څرخ خوراک ختم شو او د هغوي فوځونه په سخت تکلیف کښې پریوتل. اخر په پنځم مارچ ۱۷۵۲ء کښې میر منو د ښار د فسیل نه بهر راووتلو او په پښتنو یې عامه حمله وکړه. په دې جنګ کښې کوربه مل د معین الملک یو ډیر وفادار ملازم او د هغه د طرف نه د ملتان د علاقې حاکم قتل شو. دې واقعي د معین الملک په فوځ کښې کمزورتیا پیدا کړه او هغه احمد شاه سره په صلح کولو مجبور شو. د شکست خوړلو نه په دویمه ورځ معین الملک پټکې په غاړه سره د دریو نوکرانو غوره تپه ښه په زړورتیا د احمد شاه په کیمپ راننوتو. شاه ولي خان او جهان خان د احمد شاه لویو وزیرانو هغه سره د ډیر عزت او درناوي سلوک وکړ. او احمد شاه ته یې د معافی دپاره پیش کړ. احمد شاه چرې ورومې معین الملک نه وه لیدلې هرکله چې ورته هغه پیش کړې شو نو د هغه د زړورتیا، د ښکلې خهرې او د خوش اخلاقي دومره اثر پرې وشو چې هغه معین الملک ته بې تحاشا ور تر غاړه وتو او د فرزند بهادر رستم هند خطاب یې ورکړ. او د

ډيرو بي بها خلعتونو ورکولو نه پس ي هغه د خپل طرف نه د پنجاب گورنر مقرر کړو.
معين الملک بيا د خپلو قيديانو د معافي هم د احمد شاه نه خواست وکړو هغه هم
هغه منظور کړو او ټول قيديان ي پريښودل. د دې نه پس د معين الملک او د پښتنو د بادشاه
په منځ کښې باقاعده لوظنامه وشوه. او د لاهور او ملتان صوبې مستقل طور د پښتنو په
حکومت کښې شاملې شوې. دا عهدنامه احمد شاه د خپل يو قاصد قلندر خان په لاس مغل
شهنشاه دهلي ته د منظوري دپاره واستوله. شهنشاه دهلي قلندر خان سره په ديوان خاص
کښې په ديارلسم د اپريل 1752ء خاص ملاقات وکړو او په دې عهد نامه ي خپل مهر
ولگولو.

هر کله چې قلندر خان دهلي ته رخصت شو نو احمد شاه د کشمير د تسخير اراد
وکره د دې غرض دپاره ي د فوځ يوه دسته د عبدالله خان د مشري لاندې وليږله. عبدالله
خان بغير د څه خاص مقابلي نه د کشمير علاقه فتح کړه. او د مغلو حاکم ي ترينه وويستو
بيا احمد شاه ديوان سکھجيون مل په دې ملک باندې خپل حاکم مقرر کړو او عبدالله خان
ي د هغه نائب کړو. د دې نه پس احمد شاه قندهار ته واپس شو او څلور کاله ي په امن و امان
کښې تير کړل. صرف د هغه يو وراره لقمان خان او ځنې د غلجو مشرانو معمولي شاعر
بغاوتونه وکړل مگر په ډيره اسانتيا هغه دفع شول او باقي وخت ي د نظام حکومت په سمه
کښې تير کړو.

په دريم نومبر 1753ء مير منو د پنجاب گورنر مقرر شو. د هغه د مرگ سره د پنجاب
په سر کرده حاکمانو کښې پرې جنبي او سازشونه جوړ شول او په ملک کښې سخت اړ
گرې پيدا شو. احمد شاه د خپلو اصولو مطابق د گورنري عهده د مير منو زوي محمد امين
خان له ورکړه. چونکې هغه نابالغ وه له دې کبله د هغه مور مغلاني بيگم ي د هغه وليه مقرر
کړه. په دې باندې د پنجاب نورو اميرانو ناراضگي ظاهره کړه او فسادونه ي پيدا کړل.
دې بد نظمۍ نه شهنشاه دهلي فائده وچته کړه او په مارچ 1756ء کښې ي يو لوی فوځ
وزير عماد الملک د کمان لاندې د پنجاب د تسخير دپاره راوليږلو. عماد الملک په
تکليفه په لاهور قابض شو مغلاني بيگم ي قيده کړه او ادينه بيگ نومې يو سره چې د خپل
چالاکی او د پرې جنبي جوړولو په کار کښې نامتو وه گورنر مقرر کړو. دا ادينه بيگ
اصل کښې د مير منو زور نوکړوه.

احمد شاه د دې خبر په اوریدو سره سمدستي په نومبر 1756ء کښې په ډير شتاب
قندهار نه را روان شو او د راتلو سره ي ادينه بيگ د لاهور نه وويستلو او نيغ په دهلي ورغی
د دهلي بادشاه د وزير د جوړو جفا دلاسه پنخپله ډير تنگ وه او رهايا د اراکين سلطنت
بدعملو په وجه په ډير تکليف کښې پروت وه. د مغلو عظيم الشان سلطنت چهار چاپيره نه

دشمنانو په لرغه کښې وۀ. هر کله چې احمد شاه د دهلي نه شل ميله ديخوا ورسيدو نو وزير د صلح دپاره احمد شاه ته پيغام وليږلو او د مير منو کونډه بي بي ۱۰ د سفارش دپاره هغه ته ور وليږله. مگر احمد شاه د جنگ او بي عزتي تاوان وغوښتو او چې وزير د هغې د ورکولو نه انکار وکړ نو په دهلي ۱۰ حمله وکړه او په جنوري ۱۷۵۷ء کښې ۱۰ واخستو. د احمد شاه د مرضي نه بالکل برخلاف د پښتنو سپاهيانو په دهلي کښې ډير کورونه لوټ کړل.

احمد شاه څۀ موده په دهلي کښې پاتې شو او سردار جهان خان ۱۰ د جات قوم برخلاف وليږلو. جهان خان د بلم گرځ قلعۀ فتح کړه بيا ۱۰ د متهرې په ښار حمله وکړه او ۱۰ خستو. بيا جهان خان اگري ته روان شو مگر د جات قوم د سختې مقابلې په وجه پسپا شو. په دهلي کښې د قيام په دوران کښې احمد شاه د شاهي خاندان يوه شهزادګۍ خپل زوي تيمور له په نکاح کړه. او د پنجاب او سنده علاقې ۱۰ د تيمور بي بي ته (چې د احمد شاه شهنشاه دهلي لور وه) خپل پلار په پروني کښې ورکړې. د سرهند صوبه هم هغه پخپل حکومت کښې شامله کړه او عبدالصمد خان محمدزي د هشنغري ۱۰ د هغې گورنر مقرر کړو. د هندوستان د گرمۍ په وجه د احمد شاه فوځونه اوس تنګ شول. او هغه قندهار ته

واپس شو. د مير منو ورور ۱۰ د شهنشاه دهلي وزير مقرر کړو او نجب خان پښتون جاکم سهارنپور ۱۰ د هغه د فوځونو سپه سالار کړو. د پنجاب او د سنده د علاقو حکومت ۱۰ خپل زوي تيمور ته حواله کړو او سردار جهان خان ۱۰ د هغه وزير مقرر کړو. د شهزاده تيمور په زمانه حکومت کښې سکهان په ډير شمار کښې د غرونو نه ميدانونو ته راګوز شول او د امرتسر په خواو شا کښې ۱۰ د پښتنو د مقابلې دپاره فوځي تياري شروع کړې. تيمور د ټولو نه ورومې په دې سکهانو باندې حمله وکړه او کومې قلعۀ ګانې چې هغوي جوړې کړې وې هغه ۱۰ ونړولې. او د مذهبي مجنونانو دا ټولګر ۱۰ خور اور کړو. سکهانو څو څو ځلې په دې زمانه کښې په سرهند او د پنجاب په نورو مقاماتو باندې حملې وکړې او په ملک کښې ۱۰ ډير فسادونه او لوټمار وکړو. اگر که پښتنو هغوي هيچرې هم د مذهبي اختلافاتو په وجه تنګ کړي نه وو مگر د سکهانو دا عقیده وه چې د هغوي په حکومت کښې لارې لوټ کول او ملک کښې دننه فتنه او بدنظمي پيدا کول ښۀ کار دۍ. په دې کار کښې هغوي سره ادينه بيګ چې د احمد شاه د حملې په وخت کښې غرونو ته تښتيدلې وه هم شامل وه او هغوي له به ۱۰ خفيه امداد ورکولو.

احمد شاه لا ډيره موده قندهار کښې نه وه تيره کړې چې غازي الدين خان سابق وزير شهنشاه دهلي چې فرخ اباد ته مرهټو له تښتيدلې وه هغه په دهلي باندې سره د مرهټو د يو لړۍ لښکر راوان شو. او د دهلي محاصره ۱۰ وکړه. نجب خان د څۀ معمولي مقابلې نه پس سهارنپور ته واپس لاړو. هم په دې ورځو کښې په پنجاب کښې بيا سخت بغاوتونه شروع

شول او ادينه بيگ سکھانو سره يو ځای د جالندهر په مقام بيشانه ډير پښتانه قتل کړل. ادينه بيگ او سکھانو بيا مرهتو ته په پنجاب باندې د حملې کولو ترغيب ورکړو. چنانچه مرهته چې په شمار کښې قريباً دوه لکه وو ورومې په اتم مارچ ۱۷۵۸ء په سرهند ورغلل. دې مرهتو د دې فوځ سره چې د هغې سالار گهوناته راوړه د ادينه بيگ تيار کړې د سکھانو فوځ هم شامل شو او دواړو لښکرو په سرهند باندې حمله وکړه. په عبدالصمد خان کښې د دومره لښکر د مقابلي طاقت نه وه. له دې کبله د څه مودې د محصور کيدو نه پس هغه قلعه پرېښوده او وتښتيدو. مگر مرهتو هغه گرفتار کړو. د دې نه پس هغوي ټول سرهند لوت کړو او دا شان تالان ئ کړ، کړو چې چا پورې ئ د تن پتولو جامې هم پرې نه ښودې.

د دې نه پس هغوي په څلورم اپريل لاهور ته راغلل، جهان خان بي مقابلي لاهور پرېښه وه او د پښتنو لښکرو ورو ورو د دريائې اتک نه هم راپورې وتو. په دې ادينه بيگ د مرهتو د طرف نه په پنځه اويا لکه روپۍ سالانه خراج د پنجاب گورنر شو. ولې لږه موده پس هغه نامراد مړ شو. د پنجاب د تسخير نه پس قريباً قريباً ټول هندوستان سوائ د اوډه د علاقې نه د مرهته قوم د اثر د لاندې راغلو. چنانچه د غازي الدين په مصلحت اوس هغوي د اوډه د اخستو نيت وکړو په ټول اوډه باندې د پښتنو روڼيلو قبضه وه. دا مرهته څوک وو پکار دي چې په دې ځای کښې يو مختصر کيفيت د هغوي متعلق بيان کړې شي.

مرهته قوم ورومې ورومې د شاه جهان مغل چې د اکبر نمسې وه په عهد حکومت کښې زور ونيولو او په مغربي او جنوبي هندوستان کښې ئ د خپل اقتدار قائمولو کوشش وکړو. اورنگزيب د شاه جهان زوي قريباً ډيرش کاله د هغوي په بيخ کښې تير کړل مگر هغوي بدستور په دې ملکونو کښې د خپل حکومت قائمولو مسلسل جدوجهد کولو. د دوی اصلي کور مغربي هندوستان وه. او د ملکونو تباه کول، د ډاکو وهل، او د خلقو تښتول ئ پيشه وه. چونکې هغوي ډير کتاس هندوان وو او پخپله عقیده کښې متعصب وو په دې سبب هغوي د مسلمانانو شوکول، تزنول او هغوي ته مالي او جاني نقصان ورکول ډير نیک کار گڼلو. چونکې هغوي زړور او د تښتې ډير مړني وو هغوي به د مغلو په فوځ ناساپه راپريوتل، څه سړي به ئ ترينه مړه کړل او بيا به غرونو ته وتښتيدل. چونکې هغوي په ميدان کښې مخامخ د مغلو شاهي فوځ سره ډير کم مقابله شوي وو له دې کبله اورنگزيب او د هغه سپه سالاران هغوي له په قطعي شکست ورکولو کښې ناکام وو. هرکله چې د اورنگزيب د مرگ نه پس د مغلو زوال شروع شو او د مغلو د بيلو بيلو صوبو مسلمانان حاکمان يو بل سره په جنگ کښې ونښتل او په ټول ملک کښې د هغوي د خانه جنگو او بي اتفاقو په سبب بدامني پيدا شوه نو د مرهتو د سيواجي د لاندې خپل ځان په يو غير معمولي پيمانه منظم او متفق کړو. او په ورو ورو ئ ځانونه د جنوبي او مغربي هندوستان مالکان کړل. بتدریج د

هغوي اثر شمالي هندوستان پورې هم راوړسیدو او د دهلي مغل شهنشاه نه ی د خپل فوخي طاقت په زور د یو خاص قسم محصول واخستو. خه وخت چې نادر شاه په دهلي باندې حمله وکړه نو هغه وخت هم د هغوي په ټول هندوستان کښې دومره زور وه چې د بیلې بیلې صوبې نه به هغوي خراج اخستو.

هر کله چې مرهتو په پنجاب قبضه وکړه نو شهزاده تیمور د احمد شاه زوی د ۱۷۵۸ء په موسم د اوړي کښې د پنجاب نه راووتلو او مرهته د پنجاب د یو سر نه تر بله سره پورې قابض شول. تر دې چې په ملتان باندې ی هم قبضه وکړه. احمد شاه چې د دې فتنې او فسادونو نه خبر شو نو هندوستان باندې ی د حملې کولو تیاری بیا شروع کړې. مگر په دې منځ کښې نصیر خان د بلوچو سردار بغاوت وکړو. د بلوچستان تاریخ په دې مقام بیانول نامناسب دي مگر دومره وئیل ضروري دي چې نادر شاه د دې صوبې حاکم محبت خان نوم یو بلوچ سردار مقرر کړی وه خه وخت چې هغه مړ شو نو حاجي خان د هغه ورور د هغه په ځای مقرر شو. حاجي خان په خوي کښې ډیر ظالم وه او رعایا ترینه تنگ وو. د دې نه علاوه هغه د احمد شاه په زمانه کښې د هغه د وراره لقمان خان په بغاوت کښې د هغه په مرسته خه حصه اخستې وه. په دې وجوهاتو احمد شاه هغه معزول کړو او د هغه بل ورور نصیر خان ی د بلوچو سردار مقرر کړو. نصیر خان ډیر بهادر او ځوانمرد سړی وه. د احمد شاه د انتخاب په وخت کښې هغه هم په قندهار کښې په جرگه کښې شامل وه. د احمد شاه په بادشاه کیدو هغه هم دعا د خیر کړې وه. د دې نه پس هغه احمد شاه سره د ایران او د هندوستان په هره یوه مشهوره معرکه کښې شامل شوی وه او ډیر قابل قدر خدمات ی د هغه کړي وو. مگر هر کله چې هغه د مرهتو د حملې او د پنجاب د احمد شاه د لاسه د وتلو او د تیمور شاه د راتښتیدو خبر واوړیدو نو شیطان ورته لمسه وکړه چې د احمد شاه نه بغاوت کول او د خودمختاره کیدلو ښه موقع ده.

د نصیر خان او احمد شاه تعلقات همیشه ډیر خواره او د ورورولۍ پاتې شوي وو. هغه نصیر خان ته ډیر د عزت او درناوي په نظر کتلي وو او د فیاضۍ سلوک ی ورسره کړی وه. د دې دپاره هغه د نصیر خان په بغاوت ډیر حیران شو. او د جنگ نه ورومې ی هغه ته د صلح پیغام ولیږلو. مگر نصیر خان خپل ځان د احمد شاه مقابلي ته تیار کړی وه. په دې وجه هغه د احمد شاه د حکومت منلو نه انکار وکړو. مجبوراً احمد شاه خپل وزیر شاه ولي خان یو لوی فوځ سره د نصیر خان د سرکوبۍ دپاره واستولو. ولي شاه ولي خان د مستون په مقام باندې د یو څو لویز جنگ نه پس شکست وخوړو. خو نصیر خان د پښتنو تعاقب ونه کړې شو او په مستون باندې ی خپل فوځونه ډیره کړل. او په ټولو خوړونو او ولو کښې ی محافظې دستې مقرر کړې. احمد شاه ته اوس د څلورو واړو طرفو نه تکلیفونه او مصیبتونه

پېش شول. پنجاب چې د هغه حد تر سره نند پورې تلې وۀ د مرهتو په لاس ورغې. د سکھانو زور ورځ تر ورځ په زیاتیدو وۀ. تیمور شاه د هغه زوی او جهان خان واپس شکست خورده وطن ته راروان وو او د دې دپاسه د هغه وزیر د بلوچو دلاسه شکست وخورو.

غرض دا چې خلکو ته دا شان معلومیده چې د احمد شاه د اقبال ستورم په پریوتو دی. مگر په دې ټولو مصیبتونو کې چې د احمد شاه حوصله د یوې لحظې دپاره هم خرابه نه شوه او سمدستي یې په خپله په خان د یو بڼه لښکر سره مستون ته د دې کورنۍ خطرې د لرې کولو دپاره روان شو. هغه په خورونو او ولو باندې لکه د سیلاب پشان پورې وتو. او نصیر خان لا هغسې په خپل کیمپ کې چې د احمد شاه د فوځ د نقل و حرکت د خبر په انتظار کې ناست وۀ چې احمد شاه په هغه راپریوت او شکست فاش یې ورله ورکړو. نصیر خان قلات ته وتښتیدو خو احمد شاه یې تعاقب وکړو او د ښار محاصره یې شروع کړه.

د پښتنو بې صبري او بې حوصلې توب مشهور دي او مؤرخین وائي چې اگر چې پښتانه په میدان کې په داسې قسم جنگ کې ډیر تکره او بهادر دي چې د کوم فیصله په ورځ یا دوه کې کیدونکي وي. مگر هر کله چې جنگ وږد شي نو د هغوي حوصلې پست شي او زر زړونه بایلې. ځنې زړو مؤرخینو دا هم لیکلي دي چې که د پښتنو د ورومې دوه درې ورځو د جنگ د جوش مقابله چا وکړه او هغه ونه تښتیدو نو پښتانه په څلورمه ورځ پخپله میدان پرېږدي.

د قلات په محاصره کې هم پښتنو هم دغه شان خوی وکړو. د ډیرې وږدې کوله باری نه پس احمد شاه د ښار د فصل دیوال په ډیرو ځایونو کې مات کړو او په پنځو بیلو بیلو مقامونو یې حملې وکړې. مگر په یوه حمله کې هم څه قابل ذکر کامیابي ونه شوه. دینخوا هره ورځ به څه نوې خبره احمد شاه ته د مرهتو د فتوحاتو رارسیده او په دې وجه هغه د قلات په تسخیر کې ډیره جلدې کوله. اخر کار د څه مودې د محاصرې نه پس نصیر خان هم تنگ شو او د احمد شاه د سردارانو هم صلاح وه چې هغه سره دې صلح وشي. قاصدان د نصیر خان او د احمد شاه د وزیرانو په منځ کې وزغلیل او اخر نصیر خان په دې شرطونو صلح وکړه:

(۱) بلوچستان به هم د ورومې پشان د احمد شاه د بادشاهۍ د لاندې وي.

(۲) هر کله چې باحمد شاه د خپل سلطنت نه بهر په جنگ وځي نو نصیر خان به هم د فوځ یوه دسته د شاهي فوځ د امداد دپاره را استوي.

(۳) د دې امدادي فوځ خرڅ خوراک، کوله بارود او نور سامان جنگ به احمد شاه د خپلې خزانې نه ورکوي.

(۴) احمد شاه اقرار وکړو چې د بلوچو امدادي فوځ به زۀ د ملک په اندروني خاله جنگو

کښې چرې نه استعمالوم.

(۵) د دې امدادي فوځ د خدماتو په عوض کښې احمد شاه نصير خان ته د سالانه خراج د معاف کولو اقرار هم وکړ او د آئنده تعلقاتو د مضبوطولو په غرض احمد شاه د نصير خان د تړه لور سره نکاح وکړه.

هر کله چې د بلوچستان معاملات د احمد شاه د منشا مطابق فيصله شول نو هغه ټوله توجه د هندوستان طرف ته کړه. د بلوچستان د جنگ په دوران کښې څه وخت چې هغه د شهزاده تيمور د فوځونو د پسا کيدو نه خبر شوه وۀ نو هغه يو ورکوتې غونډې لښکر د سردار نورالدين خان په ماتحتۍ کښې د هغه امداد ته وليږلو. نورالدين خان د دريائې سند نه پورې وتلو او تر چناب پورې يې تکليفه ورسيدو. د دې اړې کړې په دوران کښې د مرهټو نه علاوه سکھانو چارچاپيره په مختلفو علاقه حملې کولې او خپل حکومتونه ئ قائمول. د مرهټو اصلي لښکر دهلي ته واپس شوه وۀ مگر د هغوي په ځاي سکھان قابض شوي وو. نورالدين خان دا مناسب وۀ گڼل چې د احمد شاه د حکم نه بغير ډير مخکښې لار شم. پس هغه د وزير اباد په مقام ډيره ولگوله او د بادشاه د حکم په انتظار شو. چونکې احمد شاه د بلوچستان په معامله کښې مصروف وۀ او د هغه نه پس په قندهار کښې هم څه دا قسم معاملات موجود وو چې احمد د هغې د فيصلې نه بغير قندهار نه شو پرېښودم. له دې کبله په هندوستان باندې د حملې کولو کښې ډيرې مياشتې تيرې شوې. اخر د کال ۱۷۵۹ء په ژمي کښې احمد شاه د خپل ملک اندروني معاملات خاطر خواه فيصله کړل او لومړې لښکرې په هندوستان باندې د حملې کولو دپاره تيار کړو. هغه د قندهار نه په دره بولان بلوچستان ته راووتو. او بيا مخ په بره پيښور ته راغې. د پيښور نه هغه نيغ وزير اباد کښې خپل سالار نورالدين خان سره يو ځاي شو. په لاره باندې هر ځاي کښې هغه بيا سر دوباره خپل حکومت او انتظام قائم کړو. پس د هغې نه د شمالي پنجاب په علاقه کښې هغه گشت وکړو او سهارنپور په خوا وشا د جمنا درياب نه پورې وتلو. او په هغه ځاي کښې ئ مقام وکړو. په دې ځاي کښې نجب خان حاکم سهارنپور او ټول روھيلي پښتانه چې اکثر پکښې يوسفزي وو هغه سره شامل شول.

په دې ځاي کښې دا هم وئيل مناسب دي چې په کال ۱۷۵۳ء کښې وزير غازي الدين خپل مغل شهنشاه دهلي احمد شاه د تخت نه کوز کړو او د هغه وراره عالمگير ثاني ئ په تخت کښيښول. په کال ۱۷۶۰ء کښې غازي الدين عالمگير ثاني قتل کړو او د مرهټو په ملگرتيا کښې ئ د هندوستان ټول حکومت په لاس کښې واخستو. د مغلو د حکومت د زوال په سبب د هندوستان په هره حصه کښې عجيبه بادشاه گردي وه. او د هر چا چې به وس رسيدو نو په بل به ئ حمله کوله. او خپل حکومت به ئ قائمولو. هر څومره مغل او پښتانه

حاکمان چي په کومو کومو صوبو کښې مقرر شوي وو هغوي هلته ځانونه خودمختار کړل او اگر چي برائى نام د شهنشاه دهلي ماتحت گڼلې شول مگر په حقيقت کښې د دهلي بادشاه په هغوي باندې هيڅ اثر نه وه پاتې شوى. بلکې د دهلي بادشاه په خپله د مرهتو د زو او د طاقت په وجه په دهلي کښې بالکل بې واکه او بې اختياره وه. د هندوستان د صوبو حاکمانو د دې بې اتفاقو نه د مرهته قوم دومره فائده واخسته چي هغوي په ټول ملک کښې لوټمار کولو او يوه علاقه هم داسې نه وه چي د هغوي د دست برد نه خلاصه وى. په دې کښې هيڅ مبالغه نشته چي په هر ه علاقه به هغوي چپاؤ وکړو نو نه به په هغې کښې ژوند سرې پاتې شو او نه ځناور او نه به پکښې فصلونه چاليدى شول او نه ميوه. د مسلمانانو زوا په هر طرف شروع شوى وه او نه شهنشاه دهلي سره او نه د نورو صوبو يو حاکم سره داسې منظم او باقاعده فوځ وو چي د مرهتو مقابلې کړې وى. او رعايا د هغوي د ظلم زياتي نه خلاص کړې وى. په مغربي او جنوبي هندوستان باندې خو هغوي قريباً قريباً مکمله قبضه کړې وه باقي د نور صوبو نه به هغوي باج ټولولو. مگر سره د باج د ټولولو نه به چي څو وخت د هغوي زړه وغوښتل نو د هغوي فوځونو به په يو ملک باندې چپاؤ وکړو. ابادي به ي ټوله لوټ کړه او بيشماره سرې به ي قتل کړل. او ډيرې ښځې به ي وينځې کړې. دغه وجه وه چي څه وخت احمد شاه سهارنپور ته راوړسيدو نو د هندوستان خلق بالعموم او د صوبو پښتانه حاکمان بالخصوص د هغه په راتلو باندې ډير خوشحاله شول. او د احمد شاه راتل د هندوستان مظلوم اولس دپاره د خلاصي او د نجات باعث وگڼلو.

د سهارنپور په خواوشا کښې د مرهتو د فوځ د دته پتيل او جنکو جي مشر به پ ماتحتي کښې پروت وه مگر څومره چي د احمد شاه فوځ وړاندې کيدو نو د مرهتو فوځ پ شاتلو. تر دې چي د دهلي خواوشا ته راوړسيدل. د دهلي نه لږ بړه هغوي د جمنا نه راپورې وتل. او د دهلي د بچ کولو په خاطر د دهلي په خوا کښې د بدلي نومى کلي خوا کښې ډير شول. د بدلي په مقام د مرهتو او د پښتنو تر منځ يو لوى جنگ وشو مگر مرهتو شکست وخوړو او دته جي پتيل په هغې کښې قتل شو. ملهار راؤ هلکر د مرهتو يو بل سپه سالار وه دته جي پتيل د فوځونو د امداد په غرض د بدلي په طرف را روان شو چي احمد شاه د خپل فوځ يوه دسته ورو ليرله او هغوي لا په کيمپ کښې ځان سنبالولو چي پښتانه په هغوي ناساپ ورپريوتل او د ملهار راؤ فوځ ي تس نس کړو.

احمد شاه بيا دهلي واخستو. غازي الدين د دهلي نه وتښتيدو او ملهار راؤ سره ي پناه واخسته. احمد شاه په دهلي کښې څه لږ فوځ پريښودو او د گنگا جمنا په منځ کښې ملک چي ورته دوابه وييلى شي ټول ي فتح کړو او تر انوب شهر پورې چي د دهلي نه دري اوبه ميله لرې ورسيدو. په هغه ځاي کښې هغه خپل فوځونه د برسات تيرولو دپاره ډير

کړل. هم په دې مقام باندې نواب شجاعت الدوله د اوډه چې د نواب وزیر په نوم بللې شو هغه سره د امداد په غرض شامل شو.

د برسات په موسم کښې مرهتو یو نوم عظیم الشان لښکر د خپلو مقبوضاتو د واپس اخستو دپاره په پونه کښې چې د هغوی صدر مقام وه تیار کړو. علاوه د خپل فوځ نه هغوی د هغه ټولو مسلمانانو حاکمانو نه هم امدادي فوځونه راوستل څوک چې د هغوی باجگزار وو او دغه شان هغوی تقریباً دوه لکه فوځ چې په هغې کښې خو او یا زره تش سواره وو شل لویې توپې او دوه سوه څرخي توپې وې تیار کړو.

د احمد شاه باقاعدې فوځ سره د هغې امدادي فوځ چې شجاعت الدوله خان سره راوستې وه قریباً پنځوس زره وه څلویښت زره د احمد شاه خپل پښتون فوځ وه او لس زره شجاعت الدوله خان سره راوستې وه. او دیرش زره روڼې چې باقاعده سپاهیان نه وو هم هغه سره په دې جنگ کښې موجود وو. د مرهتو د فوځ سپه سالار اعظم ویسواس راؤ ولي عهد سلطنت مرهته وه. اوسې راشي راؤ چې د هغه بل نوم بهو وه د هغه فوځي جرنیل وه. دا فوځ په ډیر شان او دبدې سره د دکن نه راروان شو او نیغ په دهلي باندې راوختو. راتلو سره هغوی د دهلي محاصره وکړه. چونکې د درانو فوځ په دهلي کښې ډیر معمولي وه مرهتو د لږو ورځو نه پس دهلي په دویشتمه جولای ۱۷۶۰ء کښې واخستو.

احمد شاه د جمنا په گسه غاړه پروت وه او چونکې جمنا کښې د سیلاب د اوبو په وجه پورې وتل ممکن نه وو. هغه خپل د دهلي فوځ له هیڅ امداد ورنه کړې شو. مرهتو دهلي ښه لوټ کړو او بیا په کنج پوره باندې چې د دهلي نه قطب ته شپيته ميله باندې وه او د پښتنو څه لږ ډیر فوځ هغله وه ورغلل. احمد شاه سره د فوځه د کنج پورې امداد ته روان شو خو د هغه د رسیدو نه وروسته دغه ځای هم مرهتو په اوولسم اکتوبر فتح کړو. د احمد شاه او د مرهتو د فوځ منځ کښې د جمنا سیند پروت وو او په دې وجه هغه په مرهتو باندې د حملې کولو زړه نشو کولې. مگر د یو څو ورځو د انتظار نه پس اوبه لږې کمې شوې ولې په ټولو گودرونو باندې د مرهتو ډیر زیات فوځونه تر لږې لږې پراته وو. د نورو یو څو ورځو د انتظار نه پس احمد شاه په مرهتو د حملې کولو فیصله وکړه او سردار صمد خان یوسفزي ته یی حکم ورکړو چې د پنځو زرو سورو سره په هر شان چې وي د جمنا نه پورې وځي. او په مرهتو حمله وکړه. صمد خان سمدستي خپل ټول سواره په سیند ورواچول مگر د مرهتو سپاهیانو چې په هغې کښې ډیر مغل شامل وو دا قسم کوله باري په هغوی وکړه چې د صمد خان ملگري نه منعکښې تللې شو او نه وروستو. احمد شاه بیا خپلو نورو سورو ته حکم وکړو چې د صمد خان امداد ته لاړ شي. مگر چې هغه ولیدل چې دا فوځ هم د سیند نه په پورې وتلو کښې ناکام شو نو هغه پخپله په اس سور شو او خپله ذاتي محافظه دسته یی خان سره

واخسته او په سيند ورگډ شو. او خپل ټول فوځ ته ي حکم وکړو چې راځي راهسې. فوځ چې دا تماشه وليده او د احمد شاه دا بهادري او جرأت او توکل ي پخپلو سترگو وکتلو نو هر يو د بل نه په سيند په پورې وتلو کښې په وړاندې کيدو شو. په دې ساعت مرهټو په داسې شدت د جمنه په سيند کښې گولي وورولې چې سيند د پښتنو د مرو نه ډک شو مگر احمد شاه او د هغه لښکر په يخ زړه او په کمال حوصلې سره د مرگ هيڅ پروا ونه کړه. او په بې مثاله شجاعت د سيند نه پورې وتل او پورې وتلو سره ي دشمن له دا شان زک وړکړو چې هغوي ټول د پاني پټ ميدان ته وتښتيدل او په هغه ځاي کښې ي د خان نه چارچاپيره لوي لوي خندقونه وکنستل.

احمد شاه هم خپل فوځونه د پاني پټ په ميدان کښې په داسې مقام ديره کړل چې په مرهټو باندې ي د خور دونوش راتلل بند کړل. مرهټو هم د احمد شاه د آمدورفت په لارو باندې چپاونه کول چې د هغه فوځ هم د خوراک له لاسه تنگ شي. مگر په دې کوشش کښې احمد شاه د هغوي په نسبت زيات کامياب وه. دې کښې شک نشته چې احمد شاه د دومره لږ فوځ سره د مرهټو په دومره عظيم الشان لښکر باندې د هغوي د خندقونو او د زبردستي توپخانې په مقابل کښې د مخامخ نه حمله نه شوه کولې. مگر دې سره مرهټو د مچ ميرو پشان دا بيشماره لښکر او د دومره لويې رسالې د پاني پټ غونډې ميدان کښې د ډيرې مودې دپاره د خندقونو دننه هم نشو پاتې کيدې.

احمد شاه هم په دې خبره ډير ښه پوهه وه او چونکې هغه ته د حملې په کولو کښې څه خاص جلدي نه وه هغه د مرهټو حوصلو پست کولو دپاره، او د بې صبره کولو دپاره هغوي سره فيصله کن جنگ نه غوښتو. په دغه حالت کښې دواړه فوځونه درې مياشتې پورې هم دغه شان يو بل ته مخامخ پراته وه او سواي د دې نه چې د مرهټو د خور دونوش سامان راوړونکو فوځي دستو باندې کله کله حملې وکړې. احمد شاه په لويه پيمانه باندې د مرهټو په کيمپ په دې ټوله معرکه کښې څه حمله ونه کړه. د هغه مطلب دا وه چې مرهټه تنگ شي او په ما باندې هغوي په حمله کښې ورومې شي. په دې اثنا کښې د مرهټو د حوصلې ماتيدل شروع شول او هغوي د شجاعت الدوله په ذريعه احمد شاه ته د صلح څه سوال جواب هم وليږلو مگر چونکې د هغې شرطونه ډير خراب وه. په دې وجه احمد شاه د صلح دا تجويز مسترد کړو. د پاني پټ په ميدان کښې د احمد شاه د جنگي قابليت تعريف د هغه زمانې يو مؤرخ کړې دې چې بيا په انگريزي کښې د ايشياتک ريسرچز په دويم جلد کښې ترجمه شوي دې د هغې بعضې فقرې مونږ لاندې درج کوو.

”او په کومه ورځ چې احمد شاه دراني خپل موجوده کيمپ ته راوړسيدو نو هغه يوه وږه سره خيمه د خپل فوځ په مخکښې قريبا يو نيم ميل د کيمپ نه لرې ولگوله. او هر سحر

به هغه د نمر خاتنه نه ورومې کیمپ ته پخپله راتلو. هر سبا به چې هغه پاڅیدو نو د مانځه نه پس به په اس سور شو او څلویښتو پنځوسو سورو سره به یې شهزاده تیمور خپل زوی سره خان ملگرې کړو. او د فوځ په بیله بیله څوکی به یې گشت وکړو. بیا به هغه د دشمن د کیمپ نه چار چاپیره وگرځیدو. خلاصه دا چې هر یو ورکوټی ورکوټی څیز به هم هغه په خپلو سترگو کتلو. او هره ورځ به څلویښت پنځوس گروهه په اس گرځیدو. د غرمې نه پس به هغه خپلې وړې خیمې ته لاړو او کله به یې هغله روتې وخوره. او کله به یې دننه په کیمپ کېنې په شاهي خیمه کېنې روتې وخورله. دا د هغه د روزانه نظام عمل وه. د شپې به لږیا پنځه زره سواره د دشمن کیمپ ته دومره نژدې د څوکی دپاره ودریدل چې څومره هغوي دشمن ته ورنژدې کیدمې شول. او ټوله شپه به هغوي سره د وسلې په هغه ځای کېنې څوکی کوله. نورو فوځي دستو به د کیمپ نه چار چاپیره گشت کولو. احمد شاه به خپلو هندوستانی ملگرو ته وئیل تاسو په ارام او ده شې دا زما دمه ده. چې تاسو ته به هیڅ نقصان نه دروسي. او رښتیا خبره دا ده چې د هغه د حکمونو تعمیل به لکه د ولي الله په شان کیدلو. او هیڅا ته هم دا جرأت نه وه چې د هغه د حکم په منلو کېنې دې د یوې لحظې څه ډیل وکړي او لا دې په هغې کېنې څوک څه خبره وکړي.

هره ورځ به فوځونه او توپې دواړه طرف ته په قطار کیدل او د لرې نه به دواړه لښکرو په یو بل کوله باري کوله. کله کله به د دواړو طرفو د رسالو تر منځه څه شوکه پوکه هم وشوه خو مابینام ته به دواړه فوځونه خپل خپل کیمپ ته واپس شول. درې میاشتو پورې هم دغه شان کار روانې وشوه. په دې موده کېنې درې ښې کافي لویې لویې معرکې وشوې مگر ټول فوځ پکېنې شامل نه شو. دغه شان به هره ورځ دواړه فوځونه د سحر نه تر لږو او لسو بجو د شپې پورې په جنگ کېنې مصروف وو. اخر کار د احمد شاه هندوستانی ملگري بې صبره شو او بادشاه ته یې سوال وکړو چې زموږ د دې ستومانی او تکلیفونو خاتمه وکړه او یو فیصله کن جنگ ونښلوه. مگر د دې په جواب کېنې به هغه تل دا وئیل دا د جنگ معاملات دي د دې نه تاسو ناواقفه یی. په نورو معاملو کېنې ستاسو چې څه خوښه وي هغه کوئ مگر د جنگ معاملې ماته پریږدئ. ځکه چې په فوځي کارروایو کېنې جلدې کول نامناسب دي. په اخر کېنې به تاسو وړینې چې زه د دې جنگ انتظام څه په ښه شان سره کوم او که خیر وي نو په مناسب موقع به یې بالکل په کامیابی سره ختم کړو.

ایلفنستن وائي چې "اگر که د درانو فوځ هم د خرڅ خوراک د وجې تنگ وه مگر د احمد شاه د صبر تحمل او د بیدارۍ په وجه به ډیر مشکلات حل شول. او چونکې د خپل ټول لښکرو په هغه باندي اعتماد وه او هغه به ټولو هندوستانیانو ملگرو سره په ډیرې نرمۍ او خوش خلقۍ سره پیش راتلو په دې وجه د هغه په کیمپ کېنې د هیڅ قسمه بې چیني یا بد

دلي نه پيدا كيده. مگر د دې په مقابله كښې د مرهټه فوځ وه چې د جنگ د مصيبتونو نه بې حوصلې شوي وه ځكه چې هغوي به د دې ټولو مصيبتونو الزامونه په خپلو كمانډرانو لگول.

اخر يو ځل دا شان چل وشو چې د مرهټو د لس زره سورو يو رسالي د خور دونوش سامان د دروازي د ملك نه د گوبند پندت د كمان د لاندې د پاني پټ كيمپ ته راوړو. عطائي خان پوپلزي د دهلي او د ميرته په منځ كښې د احمد شاه په حكم ناساپه په هغوي حمله وكړه او هر څه ئ ترينه واخستل. په بله موقع د مرهټو د فوځ يوې دستې د دهلي نه خزانه راوړه هغه هم ترينه پښتنو په زور واخسته. په دا شان د مرهټو فوځ د جنگ په وړديدو ډير تنگ شو او نور انتظار د هغوي دپاره ناممكن وه.

د ايشياتك ريسرچز مؤرخ بيان كوي چې ”په دې اخر وخت كښې بهو چې د مرهټو د فوځ لورې جرنيل وه ماته پخپل لاس باندې ليكلې د كاغذ يوه پرزه د اعتباري ملازم په لاس راوليږله په پرزه كښې ئ دا الفاظ ليكلي وو. اوس پياله ترسو كو ډكه شوې ده او د بلې يوې قطري گنجائش هم پكښې نشته كه چرې څه كولې شې (يعنې كه څه د صلح تجويز كيدې شي) نو وكړه يا كه نه وي نو ماله فوراً صفا جواب راكړه. د دې نه پس به د ليكلو او د خبرو موقع نه وي.“

د صلح تجويز خو ورومې نامنظور شوى وه او احمد شاه په هغه شرطونو چې كوم بهو پيش كړي وو مرهټو سره صلح ته تيار نه وه چنانچه په اوومه جنوري 1761ء مرهټو د يو قطعي فيصله كن جنگ دپاره د خپل كيمپ نه په جنگي نظام كښې راووتل. د درانو فوځ د خپل روزانه معمول مطابق وسله واچوله او د نمر د ختو نه ورومې جنگ ونښتو. د جنگ د نښتو نه لږ ورومې د ايشياتك ريسرچز ليكونكې د احمد شاه ميدان جنگ ته راوتل دا شان بيانوي. ”د نواب شجاعت الدوله هر كارو خبر راوړو چې مرهټه د خپل كيمپ نه راووتل، توپخانه ئ مخكښې ده او فوځ ورپسې دى. د دې خبر په اوريدو سره نواب شجاعت الدوله سمدستي د بادشاه خيمې ته ورغى او خواجه سرا گانو ته ئ وويل چې اعلي حضرت فوراً راويښ كړئ. زما ورسره ضروري كار دى. بادشاه فوراً راپاڅيدو د خيمې نه بهر راووتلو او تپوس ئ ترينه وكړو چې څه حال دى؟ نواب ورته په جواب كښې وويل چې د خبرو وخت نشته سمدستي په اس سوريږه او فوځ ته د تيارى حكم وكړه. بادشاه ته به هميشه يو اس زين كړى د خيمې په خله كښې ولاړ وه. هغه فوراً په دغه اس سورت شو او چې په كومو جامو كښې وه هم په هغې كښې بهر راووتلو او پخپله ئ د خپل كيمپ په مخكښې تړيو كړوه پورې اس وځلولو او فوځ ته ئ د تيارى حكم وركړو. بيا هغه د نواب نه تپوس وكړو چې دا خبر چا راوړې دى؟ هغه ورته زما نوم واخستو بادشاه فوراً يو سر په اوبښ باندې زما د راوستو دپاره

راوليڙلو. زه لارم د سلام نه پس زما نه هغه د دې خبرې د تفصيل تهوس وکړو. ما ورته په جواب کښې وويل چې مرهته د خپل کيمپ نه راوتې دي او چې رڼا کيږي نو ستا په فوځ باندې به حمله شروع کړي. هم په دغه ساعت يو څو دراني سواره زمونږ په مخکښې تير شول د لوټ مال د هغوي په اسونو باندې پروت وه هغوي وويل چې دا مال مونږ د مرهتو د کيمپ نه راوړې دې او هغوي تښتي. بادشاه ماته وکتل او وې وويل چې په دې کښې څه وايي؟ ما ورته عرض وکړو چې لږ ساعت کښې به زما دروغ رښتيا معلوم شي. ما لا بادشاه سره خبرې کولې چې مرهته قريباً يو ليم کړوه د خپل کيمپ نه مخکښې راووتل او خپله توپخانه يې قطار کړه او سمدستي يې د پښتنو په فوځ کوله باري شروع کړه. بادشاه دا وخت په اس سور چيلم څښلو. چې د توپو د زې يې واوريدي نو چيلم يې پرېښود او په ډيرې دلجمعي سره يې نواب ته وويل چې بيشک ستا د نوکر خبره بالکل رښتيا ده. هغه بيا فوراً خپل وزير اعظم شاه پسند خان راوبللو وغيره وغيره.

د پاني پست د دې جنگ ډيرو مؤرخينو په تفصيل سره حالات ليکلي دي مگر د هغه ټولو خلاصه دا ده چې د پښتنو د فوځ په قلب کښې روڼيله او د پوپلزو درانو دسته او د بادشاه د خپل محافظ فوځ يو ډويزن وه. مرهتو د خپلو توپو او د فوځ ټول زور په دې قلب باندې راوستو. او د يوې سختې کوله باري نه پس د مرهتو ټولي رسالې يو دم ډيره سخته حمله وکړه. د درانو د قلب فوځ د څه مقابلي نه بس بالکل مات شو. او باوجود د دې چې د احمد شاه وزير اعظم ډير کوششونه وکړل ولې مرهته د پښتنو په صفونو کښې راننوتل او د قلب لښکر يې بالکل خور اوړ کړو. هم دغه د ايشياتک ريسرچر ليکونکي وايي چې "د نواب شجاعت الدوله لښکر د پښتنو د قلب شاته ولاړ وه او چونکې د هغه مخکښې گردوغبار ډير زيات وه په دې وجه هغه ته هيڅ پته نه لگيده چې څه کيږي مگر چې څه وخت هغه ته معلومه شوه چې ناساپي د ډزو د زهار او د خلقو شور او د اسونو او د سورو ترپار کم شو نو زه يې هغه طرف ته وليږلم چې وگورم چې څه چل دې؟ زه چې هغه ځاي ته ورسيدم نو وزير اعظم مې وليدو چې د خلې نه د غصې او د قهره زگونه غورځوي او پښتنو ته جفې وهي چې بې غيرتو مه تښتي زه مو پرېښودم او تاسو ځي، زمونږ وطن خو ډير لرې دې اشنايانو کوم خوا تښتي."

احمد شاه د خپلې محافظې دستې سره په ريزرو کښې ولاړ وه. چې دا حال يې وليدو نو اس له يې پونده ورکړه او پخپله د قلب امداد له ورغې. او د درانو ميسره يې د مرهتو د فوځ نه راتاؤ کړه او د تنبر پشان په داسې زور په هغوي راپريوتو چې واپس سپاهيان لکه د زمرو د مرهتو په رسالې ورپريوتل. د دې حملې نتيجه بالکل فيصله کړه وه. مرهته اول ودرېدل بيا دا شان وتښتېدل چې جرنيل بهو او د مرهتو ولي عهد سلطنت وسواس راؤ او قريباً ټول د

مرهتو لښکر څه په میدان جنگ کښې او څه په تیښته کښې تباہ شول. او ټول میدان د احمد شاه په لاس راغی. دې جنگ د مرهتو طاقت په قطبي هندوستان کښې بالکل نیست و نابود کړو او د ډیرې مودې پورې بیا هغوي د دهلي طرف ته مخ راښکاره نه کړو.

د پاني پت د فتح نه پس ټول هندوستان احمد شاه ته خوشې پاتې شو که چېرې احمد شاه دا وخت په هندوستان کښې خپل سلطنت قائم کړی وی نو لکه څه رنگ چې بابر د پښتنو نه د هندوستان حکومت اخستې وه دغه شان به پښتنو بیا د مغلو نه خپله بادشاهي واپس اخستې وه. په دغه زمانه کښې د فیرنګیانو قوم په بنگال او مدراس کښې وړې وړې ابادۍ د تجارت په خاطر ابادې کړې وې. که چېرې د احمد شاه غوندې مضبوط او قابل سړي په هندوستان په بوسیده حکومت کښې نوې وینه ور اچولې وی نو غالباً چې د دریو څلورو سوؤ کالو پورې به بل هیڅ قوم د پښتنو برخلاف په هندوستان کښې سر نه وه وخت کړی. مګر هغه غټه غلطي وخوره چې د دهلي حکومت هغه بیا مغلو ته پرېښودو. د دې زمانې مغلیه خاندان کښې د هیڅا د مقابلي طاقت نه وه او د جنگ د هنر نه هغوي د ډیرې مودې نه نااشنا شوي وو. او لکه چې څرنگ د شاه حسین زمانه کښې د ایران ټول امرا، وزراء او د پورته طبقې خلق عیش پسند رشوت خواره او بدچلن شوي وو د هغوي د کمزورۍ او د بد نظمۍ په وجه د ملک په هر طرف اړی کړی وه. او د هرې صوبې حاکم رشوت خور، زناکار او بدعمل وه. سپاهیانو زندګي هغوي د ډیرې مودې نه پرېښې وه او د رعایا د بهبودۍ او د هغوي د ارام ورسره هیڅ فکر نه وه پاتې شوی. ډاکې او رهزنی هر طرف ته جاري وې. صرف د احمد شاه او د هغه د پښتنو سردارانو مضبوط لاس دا وخت په هندوستان کښې په باقاعدې نظام حکومت قائمولې شو. که چېرې هغه لکه د بابر پخپله په دهلي کښې پاتې شوی وی او د قندهار او باقي افغانستان حکومتونه یې خپلو نورو سردارانو ته سپارلې وی نو هندوستان به د راتلونکې زمانې د خانه جنگو، بادشاګردو او د غیرو قومونو د غلامۍ نه بچ شوی وی. مګر هغه خپل زاړه مقبوضات د پنجاب او سرهند خان سره پرېښودل او نور مفتوحه ممالک یې د هندوستان هغې حاکمانو ته ورکړل چې چا هغه سره د مرهتو برخلاف مرسته کړې وه. په لاهور کښې هغه بلند خان او په سرهند کښې زین خان مومند خپل حاکمان مقرر کړل او د کال ۱۷۶۱ء په سپرلي کښې قندهار ته سره د خپلو سردارانو واپس شو.

د کال ۱۷۶۲ء په ابتدا کښې هغه ته بیا سکھانو په پنجاب کښې ځای په ځای فسادونه جوړ کړل او بې وجې یې د هغه په رعایا باندې ډاکې او چپاونه هم وکړل. چرت سنگ د رنجیت سنگ نیکه خان له په ګوجرانواله کښې فوځي قلاګانې واچولې. او درانو پښتنو سره یې ډیرې جګړې وکړې. سکھان پخپلو حملو کښې دومره زړور شوي وو چې یو

خل هغوي د سرهند په گورنر باندې هم حمله وکړه مگر پښتنو او هنگن خان د مالير کوتلي هغوي تس تس کړل. دا قوم د مذهبي مجنونانو يو ټولگړی وه او د خه مودې نه هغوي دا غوښتل چې په پنجاب کېنې خپله بادشاهي قائمه کړي.

دې کېنې شک نشته چې د سکهانو دې قوم ته وقتاً فوقتاً د خنې خنې مغل بادشاهانو او حاکمانو د لاسه تکليفونه ورسيدلي وو. مگر پښتنو هيچرې په هغوي په مذهبي خيال خه غم غرض نه وه کړې مگر سره د دې سکهانو د خپل لوټمار په مهمونو کېنې هيچرې د پښتون او مغل تمیز نه وه کړې او د پښتنو په رعايا باندې به ي هم دغه شان په بې دردی او بې ترسې ډاکې وهلې. لکه د مغلو په بادشاهي. نو هر کله چې به احمد شاه پنجاب ته راغلو نو دا خلق به د هغه د فوځونو نه وړاندې وړاندې يو خوا بل خوا غرونو ته وتښتيدل. مگر خه وخت چې به د هغه فوځونه د پنجاب نه ووتل نو دا خلق به بيا د غرونو نه راکوز شول. او د خپل حکومت قائمولو کوششونه به ي شروع کړل. چنانچه په فروري ۱۷۶۲ء کېنې احمد شاه پنخپله د هغوي د سرکوبۍ دپاره راغې او هغوي له ي د لدهيانې نه شل ميله نيلاؤ ته په يو مقام باندې دا شان سخت شکست ورکړو چې قريباً پنځويشت زره سکهان ي په ميدان کېنې قتل کړل. بيا د هغوي تعاقب پسې ځامې په ځامې خپل سرداران واستول او د پنجاب ميدانونه ي تري خالي کړل او هغوي بيا په غرونو کېنې پناه واخسته.

هم په دغه ورځو کېنې د سکهانو بعضو ټولو د الها سنگ د موجوده مهاراجه پتياله غور ليکه د مشرۍ لاندې د احمد شاه په يو جرنيل حمله وکړه مگر هغه په جنگ کېنې گرفتار شو او خه وخت چې هغه د احمد شاه مخکېنې پيش کړې شو نو هغه د الها سنگ په مردانه قدو قامت او زړورتيا باندې دومره مثين شو چې هغه ي په ډير عزت او احترام د پتيالي راجه مقرر کړو. د هغې نه پس احمد شاه بيا تر کافي مودې پورې په پنجاب کېنې د انتظام قائمولو دپاره ډيره وه. په دې موده کېنې نورې هم ډيرې معرکې سکهانو سره ځامې په ځامې وشوې مگر په هر مقام باندې هغوي سخت شکستونه وخوړل. او د خه مودې دپاره د هغوي د دماغ نه په پنجاب کېنې د حکومت قائمولو خيال ووتلو. هغه لا هم هغه شان په سرهند کېنې مقيم وه چې په قندهار کېنې د بغاوت خبر هغه ته راغې اوس د برسات موسم شروع وه او د پنجاب سيندونه تر سوکو سوکو ختلي وو په دې وجه هغه ته د قندهار په رسيدو کېنې ډير تکليفونه وشو مگر هغه په هر صورت قندهار ته د رسيدو قصد کړې وه. نو هغه د ستلج په غاړه غاړه عين تر بهاولپوره پورې ښکته لاړو او د هغه ځامې نه د ملتان په لاره ډيره اسماعيل خان ته ورسيدو او د گوملي په لاره غزني ته ورسيدو. د هندوستان د گرمۍ او د غزني د يخنۍ په وجه د هغه فوځونو ته ډير نقصان ورسيدو. مگر چې خه وخت هغه قندهار ته ورسيدو نو دا بغاوت هغه په ډيره اسانتيا سره خور کړو.

د دې نه پس درویش علي د ایماکو سردار د هرات په خواو شا کښې سرکشي وکړه
 دا هم هغه سمدستي دفع کړه. په کال ۱۷۶۳ء کښې هرکله چې احمد شاه د دې بغاوتونو په
 دفع کولو کښې مصروف وه نو سکهانو بیا قریباً خلویښت زړه فوځ سره په سرهند او مالیر
 کوتله باندې حمله وکړه. زین خان د سرهند گورنر په دې جنگ کښې قتل شو او هنگن
 خان د مالیر کوتله حاکم هم شکست وخورو، او میدان کښې قتل شو. سکهانو د سرهند،
 قصور او د مالیر کوتلې علاقې لوټ کړې. او بیسماره پښتانه یې قتل کړل. د دې فتوحاتو نه
 پس سکهان سهارنپور ته راپورې وتل او د مرهټو او جاتانو په امداد سره یې د دهلي محاصره
 وکړه.

د دې واقعاتو نه څه لږه موده پس یعنې په کال ۱۷۶۴ء کښې په احمد شاه باندې د
 جزام بیماری ولگیده او د دې بیماری په وجه هغه دومره ناجوره شو چې د هغه صحت یې
 بالکل تباه کړو. په کال ۱۷۶۷ء کښې هغه بیا د سکهانو د سرکوبی دپاره پنجاب ته راغی. تر
 دې وخته پورې د هغه گورنرانو او حاکمانو سکهانو سره ځای په ځای جنگونه کول. مگر
 پوره طور سره د سکهانو په بیخ ایستلو کښې یې کامیابي نه وه حاصله کړې له دې کبله هغه
 پنخپله دې ته متوجه شو. تر جهلم پورې هغه بې تکلیفه په ټوله علاقه قبضه وکړه او سکهانو له
 یې ځای په ځای شکستونه ورکړل. او بیا یې هغوی غرونو ته وشرل مگر هغه لا د دې مهم نه
 په مشکله خپل وطن ته رسیدلې وه چې سکهان بیا په ډیر تعداد کښې د پنجاب میدانونو ته
 راکوز شول. او د کال ۱۷۶۸ء په اخر کښې د دریائې جهلم نه راپورې وتل او د روھتاس
 مشهوره قلعه یې د درانو نه قبضه کړه. بادشاه بیا د هغوی برخلاف د راتلو تیاري کوله چې په
 ایراني خراسان کښې د شاه رخ زوی نصر الله مرزا چې د نادر شاه کړوسې وه بغاوت وکړو.
 احمد شاه خپل زوی شهزاده تیموریو لوی لښکر سره د دې بغاوت د دفع کولو دپاره
 ولېږلو. په دې معرکه کښې نصیر خان د بلوچو سردار پنخپله شهزاده تیمور سره د امداد
 دپاره لاړو.

د پښتنو او د ایرانیانو فوځونه د مشهد په خواو شا کښې مخامخ شول او ډیر خونړیز
 جنگ وشو اخر کار ایرانیانو شکست وخورو او مشهد ته وتښتیدل. چونکې د امام رضا
 رضي الله عنه روضه په مشهد کښې وه له دې کبله پښتنو په مشهد حمله ونه کړه بلکې
 محاصره یې شروع کړه. د څو میاشتو محاصره کیدو نه پس ایرانیان مجبور شول او صلح یې
 وکړه. شاه رخ مرزا خپله لور تیمور له په نکاح ورکړه او د احمد شاه فوځ ته یې د یو امدادي
 فوځي دستې ورکولو اقرار وکړو. د دې بغاوت د ورکولو نه پس د احمد شاه صحت نور هم
 ډیر خراب شو او د جزام په وجه هغه په خپله په فوځي معرکو کښې ښه حصه نه شوه اخستې.
 او تر ۱۷۷۳ء پورې هغه په خپل صدر مقام قندهار کښې ارام وکړو. چونکې هغه د سلطنت د

امور انتظامي کښې هم اوس خپل لياقت او قابليت نه شو استعمالولې د دې دپاره هغه وزراء او امراء راجمع کړل او د هغوي په وړاندې يې شهزاده تيمور خپل دويم زوی ولي عهد سلطنت او د افغانستان د تاج و تخت وارث مقرر کړو.

وايي چې د پښتنو سرداران د احمد شاه په دې کارروايي باندې ناراض شول. او اگر چې د احمد شاه ډير لوی احترام د هغوي په زړونو کښې وه او د هغه فيصلو ته به يې د ولي الله د فيصلو په نظر کتل مگر په دې موقع يې هغه ته په ډير ادب دا درخواست وکړو چې د خپل جانشين په انتخاب کښې زمونږ نه رايې ولې وانه خستې شوه. او سليمان چې د احمد شاه مشر زوی وه هغه ولي وليعهد مقرر نه کړې شو. بادشاه ورته په جواب کښې وويل چې د تيمور په انتخاب کښې زما خپل ذاتي غرض او مدعا نشته. زما اصلي مدعا او غرض خو د خلقو ښيگره او بهتري ده بيا هغه دې جرگې ته وويل چې :

”دې کښې شک نشته چې تيمور د سليمان نه کشر دی مگر هغه د خپل ورور سليمان په نسبت د حکومت زيات قابل او لائق دی. سردارانو وويل چې د دې ثبوت څه دی؟ احمد شاه ورته په جواب کښې وويل له سليمان نه هيچرې هم د پښتنو قبائل او د هغوي مشران راضي نه دي پاتې شوي د طبيعت نه هغه ډير سخت دی. او په زړه يې رحمه دی. په هغه کښې دور انديشي نشته او ملک کښې د بغاوت او د فساد د لري کولو قابليت هم نه لري د دې نه علاوه هغه سردار زوال بيگ چې پښتون وه قتل کړی دی. د څه بحث مباحثې نه پس سرداران د تيمور په وليعهد کيدلو رضا شول او هغه د دوي په منظوري وليعهد سلطنت مقرر شو. هر کله چې احمد شاه په سردارانو باندې د تيمور جانشيني تسليم کړه نو هغه پنخپله کوه سليمان کښې طوبې ته چې د اچکزو درانو علاقه ده د کال 1773ء په سپرلي کښې لاړو هغه ځای په نسبت د قندهار زيات سوړ دی. او آب و هوای خوشگواره ده. د دې ځای نه باوجود د بيماري هغه د سلطنت د نظام نگراني کوله. مگر د هغه بيماري ورځ تر ورځ زياتيدله او اخر په جون 1773ء کښې د مرغی په مقام هغه وفات شو.

ورومبې د دې نه مونږ نور مخکښې تاريخي واقعات بيان کړو په دې مقام د احمد شاه مغفور و مرحوم په صفتونو او خصلتونو باندې يوه مختصره تبصره وکړو. احمد شاه قريباً پنخويشت کاله د پښتنو بادشاه وه. د هغه ذاتي اخلاق نهايت پسندیده او ښه وو. کومې بدې او وران کارونه چې په دغه زمانه کښې په اکثر سلاطين مشرق کښې بيا موندې شو د هغې ټولو نه هغه بالکل صاف او پاک وه. په دنياوي معاملو کښې نهايت راستباز او په لوظ قول کښې ډير پوخ وه. خپل پنځه واړه وخته مونږ به يې باقاعده کولو او د هيڅ نشې عادي نه وه. د هر قسم منافقت، حرص، لالچ او ظلم نه د هغه لاسونه صاف وو. په قومي معاملاتو کښې هغه پنخپل قام باندې شيدا وه. د هغه د ټولې زندگۍ مقصد دا وه چې پښتانه دې ازاد وي او

هغوي دې د ژوندو قومونو په صف کېنې شامل وي. احمد شاه به پخپل سلوک کېنې د پښتون لفظ نه صرف د هغه خلقو دپاره استعمالولو چې په اصل به یې خان ته پښتانه وئیل بلکې هغه به ایماق، بلوچ، او نورو قبایلو ته چه د چا ژبه پښتو وه پښتانه وئیل. (فیریر).

هغه خپل ولیعهد ته چې وصیت کولو نو په هغې کېنې یې نصیحت ورته دا کړې وه چې د هیڅ انسان پوزه او غوږونه دې نشي پرې کیدم. درانو او نورو قبایلو ته به همیش هغه په خپلو کېنې د اتفاق او محبت ساتلو تلقین کولو. په پښتنو کېنې پنځو له د طلاق ورکولو رواج هغه ډیر بد گڼلو او د مالک نه یې د خپل غلام قتلولو اختیار واخستو. بادشاه ته په دربار کېنې تیتیدل او زمکه بنکلول هغه شرک گڼلو او حکم یې کړې وه چې هر سره دې بادشاه ته نیغ په تندي لاس پردي. او په دې طریقه دې ورته سلام کوي. اکثر به یې د علماؤ او د فضلاؤ مجلسونه په دې غرض رابلل چې هغوي نه خان په مذهب او په طبیعاتو او نورو علومو باندي واقف کړي. د حکومت د انتظام دپاره هغه په خپله خپل خان او ټول امره او وزراء خپل زامن او عزیزان د هغې قانون ماتحت گڼل. د هغې قانون په نفاذ کېنې به د ویښته هومره سستی او لا بې انصافي هغه ډیر سخت جرم گڼلو. فوځونو له به هغه تنخواه پخپل لاس ورکوله. او د ملک د مالیې نه هغه یوه پیسه د خپلو ذاتي اخراجاتو دپاره نه اخستله. صرف د جنگونو په مال غنیمت باندي د هغه او د هغه د کور د خلقو گزاره وه. د احمد شاه نوم د پاني پټ د فتح په وجه په تمامه ایشیا کېنې وچت شو. او د پښتنو نوم بیا د هندوستان په هر لوري کېنې خور شو. هغه دومره رحمدل وه چې تر څو پورې به د هغه سلطنت په خطر کېنې نه وه نو د غټو غټو جرمونو مجرمان چې چا به د هغه برخلاف څه جرم کړې وه هم به هغه نه قتلول. د قبایلو په منځکېنې په اندروني جنگونو کېنې به هغه د یو معمولي پښتون په شان جرگې او روغې کولې. د رعایا د رای عامه نه به هغه هر وخت خان پوره واقف ساتلو. او د پښتنو هرې قبیلې سره به یې په ډیرې ازادۍ او بې کبرۍ سلوک او خبرې کولې. د پښتنو په ادبیاتو کېنې هغه د ډیر قابلیت خاوند وه. د هغه ډیر شعرونه تراوسه پورې د یو دیوان په شکل کېنې موجود دي. د عالمانو فاضلانو او د قابلو خلقو به هغه ډیر قدر او خاطر تواضع کوله. او د هغوي د ازادانه رای به یې احترام کولو. په جنگ کېنې هغه بیښانه ډیر بهادر او د حوصلې خاوند وه. او اکثر به یې میدان جنگ کېنې د خپل فوځ پخپله انتظام کولو. استقلال د مزاج چې پښتنو کېنې کوم بیاموندې شي په هغه کېنې ډیر زیات موجود وه. هیڅ مصیبت تکلیف او مشکل به هغه د خپل مقصد نه نشو اړولې.

په مؤرخین یورپ کېنې هر چا چې د هغه متعلق تاریخ لیکلې دې نو هغه د دې صفتونو قائل دې. فیریر یو فرانسیسي مؤرخ په خپل کتاب هستري آف دې افغانز چې په اصل کېنې په فرانسیسي کېنې لیکلې دې او بیا په انگریزي کېنې ترجمه شوې دې، د

احمد شاه په حقله خپله راي دا شان ليکي. "د احمد شاه عهد حکومت د هغې ښيگړو او خوشحاليو دپاره مشهور دى چې کوم هغه په ملک کښې پيدا کړې وې. په شاهي شان و شوکت کښې د هغه د سادگي وضع قطع د خلقو په زړونو کښې د هغه مينه پيدا کړې ده. چې څوک به هغه ته ورنژدې کيدل د خلقو رسائي هغه ته په اسانتيا سره کيدې شوه. او بغير د سخت کلامي نه به هغه عدالت په ډيره منصفانه اصولو سره هغې خلقو سره هم کولو چې څوک به د سخت کلامي مستحق وو. هر چا سره هغه په صلح صفائي وسيدلو، خلق به ي رضا ساتل. او هيچا هم چرې د هغه د فيصلې برخلاف شکايت نه وه کړې. هغه د خپل سلطنت حدودات ډير وسيع کړي وو او د هغه د مرگ په وخت کښې د هغه د حکومت قطبي حد تر دريائې جيحون او د کافرستان تر غرونو رسيدلې وه. د نيلاؤ حد ي خليج عمان پورې وه نمرخاته ته کوهستان، تبت، ستلج او دريائې سندھ د هغه حدود وو. او قبلي ته خراسان، ايران او کرمان پورې د هغه د سلطنت حدود رسيدلي وو.

کوم نهه سرداران چې هغه سره د نادر شاه په فوځ کښې يو ځای ملگري تللي وو د هغوي يوه جرکه هغه جوړه کړه او په هره يوه معامله کښې به ي د هغوي نه مشوره اخستله. بغير د هغوي د منظوري نه به هغه هيڅ لومړى کار په سر نه اخستلو. او کوم قول و اقرار چې به ي هغوي سره وکړو هغه به ي هم هيچرې نه ماتولو. مختصر دا چې د هغه طرز حکومت شخصي حکومت نه وه بلکې د متحده صوبه جاتي يو جمهوري نظام وه چې هغه د هغې مشر وه.

His reign was remarkable for the good which he spread around him and his generosity and simple and modest demeanour in the midst of courtly pomp made him loved by all who approached his person, he was easy access, and administered justice upon the most equitable principles, without a harsh word even to those who deserved it; he was conciliating, persuasive and no one even complained of the judgements that he gave. He greatly extended the limits of his Empire, which at the moment of his death was as follows : The Frontier to the north was defined by the oxus and the mountains of Kafiristan, to the south by the sea of Amman, to the east by the mountains of Tibet, the Sutleje and the Indus; and to the west by Khurasan, persia and Kirman.....

The nine Sardars who had served with him in the Army of Nadir formed a council which always consulted in questions of State. He adopted no measure of importance without their approbation and never failed in any promise that he made them. His Government in short resembled much more a federative republic of which he was the Head than an absolute monarchy. (Farrier)

په پښتنو کښې د موجوده قومي روح پيدا کونکې په حقيقت کښې احمد شاه وه. په دې سلسله کښې د کرنل ميلسن راي چې يو انگرېز مؤرخ دى قابل ذکر ده: "د ټولو نه

زیاتې کوشش د احمد شاه دا وۀ چې زۀ هر یو کار له د قامولې رنگ ور کړم. هغۀ به وئیل چې زۀ ځکه بادشاه یم چې د پښتنو سلطنت قائم کړم، د پښتنو قومیت جوړ کړم او په ټول ملک کې د پښتنو خیالاتو له رواج ور کړم. احمد شاه به همیش د پښتنو قبیلو نه هم د قومیت په نوم باندې د ملګرتیا سوال کولو. او هم په دې وجه هغۀ همیش د هغوي د امداد حاصلولو کې کامیاب وۀ. په دې لویو لویو خیالاتو کې د پښتنو قبائلو د همدردۍ او د اتفاق حاصلولو دپاره هغۀ د ابتدا نه په دې اصولو وچلیدو. چې د قبائلو مشران زۀ ځان سره په دې خیالاتو کې ملګري کړم. د دې مقصد د حصول دپاره هغۀ د نهو مشرانو یوه جرګه په کل امور سلطنت کې د مشورې دپاره جوړه کړه. ورومې ځل هغۀ په دې جرګه کې هم هغۀ نهۀ مشران مقرر کړل چې څوک هغۀ سره د نادر شاه په فوځ کې یو ځای ملازمان وو. د دوی د منظوری نه بغیر به هغۀ یو غټ کار هم نه کولو. مګر چونکې د هغۀ خیالات لوی وچت او د عزیزولې او د قومیت وو په دې وجه به دا جرګه همیش هغۀ سره متفق وه. د حکومت هم دغه اصول وو چې د هغۀ د طاقت او د کامیابی سبب شول. هم د دې اصولو په پریښودو سره د هغۀ نمسي خپل ځان تباه کړو لکه چې مخکې به تاسو ته بیان شي. بادشاه کیدو سره هغۀ د پښتنو هم د دې قومي جذبې په نوم باندې د خپل قام نه د امداد سوال وکړو. کابل او غزنی لا هغه شان د ایران لاندې وو. (د هغۀ سوال هغوي ته دا وۀ چې کابل او غزنی زمونږ پدري وطن دی. د ډیرې مودې نه هغه زمونږ نه جدا شوی دی) پکار دي چې هغه زمونږ د پلار نیکۀ په ملک کې شامل شي.

Above all he (Ahmad Shah) endeavoured to impress upon every act the stamp of nationality. He was King to extend Afghan authority to found an Afghan nationality and spread Afghan Ideas. In all his dealings with the tribes it was to this spirit that he appealed and it was this appeal that assured his success.

The more certainly to carry the tribe with him in these great ideas Ahmad Shah made it from the outset a principle of his policy to gain in the first instance their chiefs. With this object he appointed a council of nine chiefs with whom to consult in all matters of State. In the first instance he nominated to this council the nobles who had served with him in the army of Nadir Shah. Without their consent he adopted no measure of importance. His ideas being always broad, aggressive, and essentially in the larger sense that consent was rarely if ever refused. This principle of Govt; was at once the cause of his power and of his success. It will be seen that the reversal of it ruined his grandson.

Scarcely had he been crowned than he appealed to the national spirit. Kabul and Ghazni were in Persian hands. Kabul and Ghazni must be reunited to the parts of the fatherland whence they have long been severed.

(هستري آف افغانستان مصنفه کرنل میلسن مخ ۲۷۷ او ۲۷۸)

بیا هم دغه مؤرخ په مخ ۲۹۲ باندې دا شان لیکي: "د احمد شاه لوی قابلیت دا وه چې هغه د پښتنو قبائل په یو ځای منظم کړي وو. او هغه د هغوی نه یو قام جوړ کړی وه. کوم مشران چې هغه رضانه کړې شو هغوی هغه مسخر کړل. د هرې قبیلې د مشرانو هغه یوه جرګه جوړه کړې وه. چې هغوی سره به هغه صلاح مشوره کوله او چونکې د هغوی په رای باندې به هغه عمل کولو. په دې وجه به ټول قام د هغه د هر یو تجویز تائید کولو. احمد شاه فیاض، خوش خلقه او مستقل مزاج وه په دې وجه د هغه رعایا سره مینه وه.

The Chief merit to be ascribed to Ahmad Shah is undoubtedly the consolidation of the Afghan tribes. He made them a nation. The chiefs whom he failed to conciliate he reduced. Forming council composed of a leading chieftain of each tribe consulting with its members, and often adopting their advice, he was able to consort measure which commended themselves to the general body. Generous, affable and resolute, he won the hearts of his followers, introduced and maintained order, where disorder had prevailed, and justified, by his internal administration, the epitaph engraved on his tomb. Ahmad Shah Durrani was a great King such was the fear of his justice that the lion and the hind lived peacefully together. The ears of his enemies were incessantly deafened by the noise of his conquest.

په هره علاقه کښې چې چرته بدنظمي او بدانتظامي وه هغه په هغې کښې انتظام او امن قائم کړو. او پخپل ملکي انتظام یې د خپلې روضې د کتبې د لاندینې الفاظو صداقت ثابت کړو:

"احمد شاه درانی یو لوی بادشاه وه د هغه عدل او انصاف نه به خلق دومره ویریدل چې امزري او هوسی به په یو ځای کښې په امن و امان وسیدل. د هغه د دشمنانو غوږونه همیش دپاره د هغه د فتوحاتو د شور نه کانه شوي وو."

آریبل مانتستورټ ایلډ. تن په خپل کتاب "د سلطنت کابل او د هغې د مقبوضاتو بیان" کښې د احمد شاه متعلق مفصله رای داسې لیکي:

The character of Ahmad Shah appears to have been admirably suited to the situation in which he was placed. His enterprise and decision enabled him to profit by the confusion that followed the death of Nadir, and the prudence and moderation which he acquired from his dealings with his own nation were no less necessary to govern a warlike and indep[endent] people, than the hold and commanding turn of his natural genius.

His military courage and activity are spoken of with admiration, both by his own subjects, and the nations with whom he was engaged either in wars or alliances. He seems to have been naturally disposed to mildness and clemency; and though it is impossible to acquire sovereign power, and perhaps Asia, to maintain it without crimes, yet the memory of no eastern Prince is stained with fewer acts of

cruelty and injustice.

In personal character he seems to have been cheerful, affable and good natured. He maintained considerable dignity on state occasions, but at other times his manners were plain and familiar; and with the Durrannies he kept up the same equal and popular demeanour which was usual with their Khans before they assumed the title of King. He treated mullahs and holymen with great respect both from policy and inclination. He was himself a divine and author and was always ambitious of the character of a saint.

His policy towards the different parts of his dominions was to rely principally on concillation with the Afghans and Balouchs; with this difference between the nations, that he applied himself to the whole people in the first case, and only to the chief in the other

It has before been observed that Ahmad Shah did wisely in choosing to lay the foundation of a great Empire, rather than complete a small one. The countries under his Dominion extended at his death, from the west of Khurasan to Sarhind and from the oxus to the sea, all of which were secured to him by treaties, or by actual possession, and had his plans been persued, there is no doubt that a Government sufficiently strong to have secured its own stability, would soon and easily have been introduced through the whole of this great Empire.

Th character of Ahmad Shah's succession was, unluckily very different from his and it was in a great measure owing to the system of policy introduced by Taimoor, that the power of the Durrannies first became stationary and has since declined.

د احمد شاه خوي خصلت د هغې واقعاتو او د هغې زمانې مطابق چې په کومه کښې هغه پيدا شوی وۀ ډير زيات موزون وو د نادر شاه د مرگ نه پس کومه بادشاه گړدي چې په ملک کښې پيدا شوې وه د هغې نه احمد شاه د خپل قابليت او د جرأت په سبب فائده واخسته او کوم اعتدال او عقل چې هغه په خپل قومي معاملاتو کښې زده کړی وۀ هغه په يو جنگجو او خودمختار قوم باندې د حکومت کولو دپاره هم دومره ضروري وۀ لکه چې خومره د هغه قدرتي ذهن دليري او جرأت وۀ.

د هغه خپل رعایا او هغه قومونه هم چې چا سره هغه جنگونه کړي وو او یا ی ورسره معاهدې کړې وې دوي دواړه د هغه د فوخي شجاعت او د چاق والي تعريف کوي. هغه طبعاً نرم دل او رحم طرف ته مائل وۀ او اگر چې شاهي طاقت حاصلول بغير د سختی کولو نه ناممکن وي او په ایشیا کښې خو د هغې سنبالول بغير د ظلم نه مشکل دي مگر د بې انصافی او د ظلم داغونه چې خومره لږ او کم د احمد شاه په لمن دي دومره لږ داغونه ديو بادشاه په لمن هم نشته.

پخپل ذاتي خوي خصلت کښې احمد شاه بشاش طبیعت خوش اخلاق او نیک

خصلت وه. د دربار په موقع به هغه خپل شان و شوکت په ښه وجه ساتلو. مگر عام طور به د هغه سلوک د اولس خلقو سره ډیر د سادګۍ او د اخلاص وه. او درانو سره هغه هم هغه د مساوات او د برابری وضع اختیار کړې وه چې کوم عام طور باندې د هغوي په خانانو کېنې د هغوي د بادشاهۍ د خطاب اخستلو نه ورومې بیا موندې شوه. هغه به د علماؤ او د نیکو خلقو ډیر عزت او حرمت هم طبعاً او هم د پالیسۍ په طور کولو. هغه پخپله هم یو عالم او ولي الله وه. صاحب تصنیف هم وه او د همیش دپاره به یې په خان کېنې د بزرګانو د خوی خصلت پیدا کولو کوشش کولو. د خپل سلطنت په مختلفو حصو کېنې د هغه د حکومت اصول دا وو چې پښتنو او بلوچو سره هغه د خپلو تعلقاتو دارومدار په صلح او په رضامندی ساتلو. مګر په دې دواړو سره په سلوک کېنې د هغه دومره فرق وه چې د پښتنو د قوم هر یو سړي سره به هغه د دوستۍ رویه شپړله او بلوچو سره د هغوي د سردارانو په ذریعه.

دا مونږ ورومې ذکر کړې چې احمد شاه د یو ورکوتي سلطنت د مکمل کولو په ځای په ډیره هوښیارۍ سره د عظیم الشان سلطنت بنیادونه قائم کړي وو. د هغه د مرګ په وخت کېنې د هغه د سلطنت حد په قبله تر خراسان او نمرخاته تر سرهند پورې پروت وه. او د دریائې جیحون نه تر سمندر پورې خور وه. او په دې ټول ملک باندې لا د هغه خپله قبضه وه او د عهدنامو په ذریعه د هغه په سلطنت کېنې شامل وو. او که چېرې د هغه په تجویزونو عمل شوی وي نو دې کېنې هېڅ شک نشته چې د هغه په دې عظیم الشان سلطنت کېنې به یو ډیر ښه او مضبوط حکومت قائم شوی وه.

د بدقمستی نه د احمد شاه د جانشین خوی خصلت د هغه د خوی خصلت نه بالکل بدل وه او کوم طرز حکومت له چې تیمور په خپل ملک کېنې رواج ورکړی وه دا هم د هغې وجه وه چې د درانو طاقت ورومې خو په ځای ودریدو او بیا په زوال شو.

د دې ټولو مؤرخینو د رای خلاصه دا ده چې احمد شاه په اصلي معنو کېنې پښتون وه او د پښتنو د قومیت باني وه. د هغه په زمانه کېنې غیرت او عزیزولی ته پښتو وئیلې شوه. نیک چلنی او مهمان نوازی، بهادری ته پښتو وئیلې شوه او هر یو نیک او ښه صفت ته د پښتنو تعریف او صفت وئیلې شو. د هغه خپله ژبه او د ټولو سردارانو د قوم ژبه پښتو وه. او د هغوي ټول خویونه او عادتونه د پښتنو وو. د عزیزولی ټکې هم د هغه زمانې نه شروع شوي دي او هم د دې عزیزولی په نوم باندې هغه ټول قومونه د خان نه چارچاپیره راټول کړي وو. خو چې څه وخت تیمور د پښتنو عزیزولی د پښتو ژبه، د پښتنو خویونه، عادتونه او خصلتونه پریښودل او خپل خان یې د قبیلو نه جدا کړو او د خپل سلطنت د قیام دارومدار یې د پښتنو په عزیزولی نه بلکې د غیر خلقو په امداد وګڼلو نو د هغه وخت نه د پښتنو حکومت ورځ په ورځ کمزوری کیدل شروع شو.

عهد تیمور شاه

تیمور شاه د مشهد په مقام په کال ۱۷۴۶ء د دسمبر په میاشت کېنې پیدا شوی و. هغه د خپل پلار احمد شاه په دربار کېنې تربیت موندې و. او په اکثر وختونو کېنې د هغه هم رکاب و. لا هم هغه شان هلک و چې هغه ورومیه پنجاب ته تللی و او بیا د هغې نه پس په هرات کېنې چې پکېنې ایرانیان او فارسي بان خلق و سیري کورنر مقرر شو. ایلېفېنستن وائي چې تیمور په داسې حالاتو او واقعاتو کېنې لوی شوی و چې هغه ته په ښه شان سره د خپل ملک د خلقو د خویونو او عادتونو د زده کولو موقع په لاس راغله او معلومېږي چې هغه د خپلې قومي ژبې نه هم پوره واقف نه و.

د احمد شاه اته زامن وو د ټولو نه مشر سلیمان مرزا، دویم تیمور مرزا، دریم شهاب مرزا، خلورم سنجر مرزا، پنځم یزدان بخش مرزا، شپږم سکندر مرزا، اووم دراب مرزا، اتم پرویز مرزا و.

تیمور په هرات کېنې و چې هغه ته د احمد شاه د بیماری خبر ورسیدو هغه سمدستي د طبوې معروف غرونو ته د هغه د لیدلو په غرض روان شو. ولې لا دې قندهار ته نه و رسیدلی چې احمد شاه ورته حکم وکړو چې واپس خپل د هرات حکومت ته لاړ شه. تیمور دا حکم ومنلو او هرات ته واپس شو. په دې ورځو کېنې تیمور د هرات او خراسان عین تر نیشاپور پورې د ټولې علاقې کورنر و. هرات ته د رارسیدو نه څه موده پس د خپل پلار د مرګ نه خبر شو. او دای هم واوړیدل چې سلیمان په قندهار کېنې د خپلې بادشاهۍ اعلان وکړو. چونکې د شاه ولي خان چې د احمد شاه وزیر اعظم و. لور په سلیمان واده وه په دې سبب شاه ولي خان د سردار جهان خان او د نورو بعضو درانو سردارانو په مصلحت سلیمان په تخت کېنول. د سلیمان د تخت نشینې واقعه په دې شان شوې وه چې د احمد شاه د مرګ نه پس د قوم د مشرانو یوه جرګه په قندهار کېنې راغونډه شوه. په دې جرګه کېنې شاه ولي خان د سلیمان نوم د بادشاهۍ دپاره پیش کړو ولې عبدالله خان پوپلزي چې د احمد شاه په عهد حکومت کېنې دیوان بیګي و. او علاوه د ده نه نورو مشرانو هم د تیمور نوم پیش کړو. د وړد بحث مباحثې نه پس دا جرګه بغیر د څه فیصلې کولو نه خوره شوه. بیا شاه ولي خان په خپل اختیار سلیمان بادشاه کړو ولې عبدالله خان او د هغه ملګرو د احمد شاه په وصیت عمل وکړو او خپل قامونه یې د تیمور شاه په طرف کړل. تیمور د سلیمان په مقابله کېنې زیات قابل، نرم دل او بهادر شهزاده و. په سلیمان کېنې دا یو صفت هم نه و او پخپل قام کېنې هم هر دلعزیز نه و. هم په دغه وجه احمد شاه تیمور خپل جانشین مقرر کړی و.

هر کله چې تیمور د سلیمان د تخت نشینی نه خبر شو نو هغه په قندهار باندې سره د یو لښکره چې په هغې کښې دراني، هزاره او ایماک شامل وو را روان شو. شاه ولي خان وزیر اعظم د خپل زوم دپاره د څه لښکر د یو ځای کولو کوشش وکړو مگر هغه ناکام شو او خلق ټول د تیمور شاه ملګري شول. وزیر چې دا ولیدل نو د تیمور کیمپ ته د اطاعت قبلولو دپاره راغی مگر چونکې د هغه برخلاف د بغاوت سرغڼه هم شاه ولي خان وه له دې کبله تیمور د هغه د کتلو نه انکار وکړو. څه وخت چې شاه ولي خان د تیمور کیمپ ته راوړسیدو نو په هغه باندې د قتل الزام ولګیدو په دغه الزام کښې تیمور هغه گرفتار کړو. د مقدمې سماعت وشو او په قصاص کښې د قتل سزا ورته تجویز شوه. چنانچه هغه فوراً په قصاص شو. د دې قتل په وجه د درانو لویه حصه د تیمور نه ناراضه شوه.

د دې نه پس تیمور مرزا سره د لویو لویو سردارانو، اراکین سلطنت او د ټول لښکر په ډیر شان او شوکت په قندهار کښې داخل شو او بالاتفاق ټول قام بادشاه کړو. تیمور د تخت نشینی نه پس ورومې غلطي دا وکړه چې هغه خپله دارالخلافت د قندهار نه کابل ته منتقله کړه. د دې وجه دا وه چې هغه د قندهار د خلقو نه د سلیمان مرزا په ملګرتیا خفه شوی وه. د دې نه علاوه چې کوم دراني قبائل چې د سلیمان په طرف داری کښې ودریدلي وو هغه هم د قندهار په خواو شا کښې وسیدل. د دې نه پس به هغه اته میاشتې په کابل کښې تیرولې او څلور میاشتې به یې په پېښور کښې تیرولې. هر کله چې تیمور کابل ته راوړسیدو نو د هغه اول فکر دا وه چې د خپل حکومت بنیادونه مضبوط کړي اګر چې هغه په خپله دراني وه مګر په درانو د هغه ډیر کم اعتبار پاتې شوی وه. قندهار چې د درانو مرکز وه هم په دې وجه هغه پرېښودو او کابل چې د تاجکو نه ډک وه هم په دغه وجه هغه خوښ کړو. د هغه په زړه کښې دا شک وه چې چونکې دراني زورور او په شمار کښې ډیر دي او هر کله چې هغوي یو بادشاه ته متفق شي نو هغه د تخت نه کوزولې شي.

د دې نه علاوه هغوي سرزوره او سرکش خلق دې او په اسانه باندې د حکومت دبدبه او رعب منونکي نه دي. د دې برخلاف تاجک قوم ډیر نرم او د افغانستان په رعایا کښې ډیر فرمانبردار خالق دي. هغوي به زما د حکومت بنیادونه د خپل متابعت په وجه مستحکم کړي. هم د دې اصولو په ماتحتی کښې هغه خپل مشیر کار قاضي فیض الله چې د دولت شاهي قبیلې سره وه مقرر کړو. او لطف علي خان چې د ایراني خراسان وسیدونکې وه خپل وزیر مقرر کړو. نو د درانو د قبائلو مشرانو اګر چې په انتخاب کښې دست اندازي ونکړه او کوم کوم خلق چې د ورومې نه د احمد شاه په عهد حکومت کښې مشران وو هغه یې په خپل خپل ځای پرېښودل. او د حکومت اختیارات یې د هغو خلقو په لاس کښې ورکړل چې کوم د هغه دلاسه لوی سړي شوي وو او قومي اقتدار یې لرو وه. اګر چې د درانو د قبیلې

سردارانو ته یې لویې لویې عهدې ورکړې مگر هغوي یې ټول کابل کېنې نژدې د خپل خان سره د دې دپاره ورسول چې هغوي د خپلو قبیلو نه لرې وي او هغه ته څه فساد جوړ نه کړي. چنانچه هغه علاوه د قاضي فیض الله نه پاننده خان د حاجي جمال خان زوی د بارکزو د قبیلې سردار مقرر کړو او هغه له یې د سرفراز خان خطاب ورکړو. سردار دلاور خان له یې د مدد خان لقب ورکړو. او سردار سرداران خطاب یې هم ورله ورکړو. نور محمد خان هغه د مالیاتو د محکمې مشر کړو او التفات خان چې د خواجه سراکانو مشر وه هغه یې د خزاني افسر او د بادشاه د جواهراتو محافظ مقرر کړو.

د دې سردارانو په جرگې سره به هغه د حکومت امور فیصله کول. لیریر وائي چې دې وزیرانو ته تیمور عام حکم ورکړو چې د رعایا هر یو کس سره د انصاف، عدل او نرمۍ سلوک کوي مگر هغوي ته یې دا هم وویل چې د سلطنت په کاروبار کېنې د قبیلو د مشرانو نه ډیر کم امداد اخلي. بادشاه خپل محافظ فوځ د اسحاق زی قبیلې نه چې د درانو په قبیلو کېنې یوه وړه او معمولي قبيله وه برتي کړه. د دې نه علاوه هغه دولس زره د قزلباشو رساله هم د سردار محمد خان بیات د مشرۍ د لاندې په خپل محافظ فوځ کېنې شامله کړه. هر یو وزیر ته د یو خاص تعداد نه د زیاتي سړو ساتلو حکم نه وه. د احمد شاه په زمانه کېنې چې کومو صوبو کېنې هم د هغې علاقې د خلقو مشران ځاکمان شوي وو د هغوي نه د هغه د بغاوت او د سرکشی هېڅ قسم خطر نه وه. د درانو لوی لوی سرداران چونکې هغه ټول په دارالخلافت کېنې ساتلي وو او هغوي سره د خپلو قبائلو هېڅ قسم فوځ موجود نه وه. د دې دپاره هغه د هغوي د سازشونو او بغاوتونو نه په امان وه.

هغه د مالیاتو محکمې ته خاص توجه وکړه او د هغې د بندوبست او انتظام یې په ډیره ښه پیمانه باندې قائم کړو. هغه خپل ذاتي اخراجات کم کړل مگر د فوځونو تنخواه او د ملازمانو مشاهري به یې پخپل وخت او پوره پوره ادا کولې. مالیه به په ښه شان او باقاعده تولیدله او اخراجاتو حساب کتاب هم باقاعده جوړ کړی شو. نتیجه دا شوه چې په لږه موده کېنې د حکومت خزانه ډکه شوه.

د قبائلو لښکرونه هغه لرې کړل او صرف تنخواه دار سپاهیان یې په دارالخلافت کېنې وساتل. چې د هغوي نور امور سلطنت او عام رعایا سره هېڅ تعلق نه وه. په دې شان هغه د سلطنت وزراء په خپل تسلط او اقتدار کېنې وساتل. او ورو ورو یې د قبائلو د مشرانو نه په علاقو باندې د حکومت کولو اختیارات واخستل. او د هغوي په ځای یې خپل تنخواه دار ملازمان مقرر کړل. د حکومت په دې طریقې کېنې د عامو پښتنو خپل بادشاه سره د عزیزولی او د قومیت تعلقات ورو ورو کم شول. اگرچې په دې ذریعه افغانستان کېنې دننه عام طور باندې امن و امان قائم شو او د هغه په عهد حکومت کېنې یو څو سازشونه او یو څو

مدعیان سلطنت هم پیدا شو. ولي بادشاه هغه په خپله بيدار مغزی او قابليت د خپل تنخواه خور فوځ په ذریعه ډیر زر دفع کړل. بعضې بعضې لري صوبو هم څه موده پس د خودمختاری کوشش شروع کړو. د بادشاه او د نظام سلطنت د قبائلو نه د جدا کیدو او د لري کیدو په وجه د پښتنو مینه او تعلق د حکومت په حفاظت کښې د احمد شاه د زمانې په نسبت کم شو. نتیجه دا شوه چې د قام خلقو بادشاه او د هغه وزیران پردي گنل. او کومه دلچسپي چې به هغوي ورومې د پښتنو د سلطنت د ترقی په معاملاتو کښې اخستله هغه پاتې نه شوه. د پښتنو د قومیت او عزیزولی د شیرازی د انتشار اگر چې د تیمور شاه په زمانه کښې ډیر زیات ظاهر او ښکاره نه وو مگر د هغه د حکومت هرې ورځې به د پښتنو قوم د بادشاه او امور سلطنت نه زیاتي بیلول. تر دې پورې چې د هغه د جانشینانو په وخت کښې حکومت او عام خلق جدا جدا څیزونه شول. او هغه عظیم الشان سلطنت چې احمد شاه د پښتنو په عزیزولی او په قومیت باندې اخستې وه هغه د دشمنانو د لاسه تکرې تکرې شو او کوم جمهوریت چې هغه پخپل قوم کښې جاري کړې وه هغه بالکل په شخصي حکومت باندې بدل شو.

تیمور شاه طبعاً د صلح طرف ته مائل وه او د دې وجه زیاتي دا وه چې د احمد شاه په نسبت هغه زیات ارام پسند وه. د هغه په قابليت او شجاعت کښې څه شک نه وه ولي سره د دې صفتونو هغه شراب هم څښل او د پښتنو د عام عادت نه خلاف عیش پسند هم وه. تر یو حده پورې سختي او تریخ والې چې د هر کامیاب حکومت د چلولو دپاره لازمي څیزونه دي هغه هم پکښې ډیر کم وو. د هغه د دې امن پسندی اثر په مفتوحه ممالکو باندې ډیر خراب پریوتو. او په دې سبب هغوي خپل ځان د حکومت نه د ایستلو کوشش وکړو. د ټولو نه ورومې د خراسان خلقو بغاوت وکړو. شاه رخ مرزا چې د هغه ځای بادشاه وه ذاتي طور باندې خو د تیمور شاه په باجگزاري باندې بالکل رضا وه مگر څه خلق چې د هغه دشمنانو سره یو ځای شول او هغه یې د مشهد نه وویستو. تیمور شاه ډیرش زړه فوځ د مدد ځان په سالاری کښې د هغوي د سرکوبی دپاره ولیږلو. او دې فوځ بیا شاه رخ مرزا په تخت کښینولو. مدد ځان د دې مهم نه پس لا کابل ته نه وه رارسیدلې چې بیا دې خلقو بغاوت وکړو او د مشهد چارچاپیره ټوله علاقه یې لوت کړه. تیمور شاه بیا مجبوراً مدد ځان ورولیږلو. باغیان دا ځل د چنارانو په قلعه کښې قلعه بند شول. مدد ځان د هغوي محاصره وکړه او څه لږه موده پس باغیانو اطاعت قبول کړو ولي مدد ځان لا د کابل په لاره کښې وه چې خراسانیانو دریم ځل د شاه رخ برخلاف نشان وچت کړو. دا ځل تیمور شاه یو بل فوځ د احمد خان نورزي چې د نصر الله خان زوی وه د سالاری لاندې ولیږلو. دې لښکر دا ځل د خراسان بغاوت دا شان دفع کړو چې د تیمور په ژوند کښې هغوي بیا سر وچت نه کړو.

د تیمور برخلاف اندروني بغاوت د عبدالخالق خان د هغه د ترېور وه چې قریباً په

کال 1774-75ء کڻي هغه ڪري وٺي عبدالخالق د درانو او غلجويو ڏير لوي لښڪر چي د شاهي فوجونو نه هم په شمار کڻي زيات وو تيار ڪړو مگر د بادشاه فوج منظم وٺي او د تجربه ڪارو افسرانو د لاندي وٺي پس کټ چري عبدالخالق سره سم په ميدان کڻي هم جنگ شوي وي نو غالباً چي هغه به شکست خوري وٺي. مگر عبدالخالق د فوج دوه سرداران سره د خپلو قبيلو د بادشاه په فوج کڻي شامل شول. عبدالخالق په جنگ کڻي شکست وخورو، گرفتار شو او ورندي کړي شو.

په کال 1779ء کڻي د چمکنو صاحبزاده صاحب فيض الله خان د خپلو مشر او ارسلا خان د بر مومندو مشر د تيمور شاه د قتل او د شهزاده سکندر شاه چي د احمد شاه شپږم زوي وٺي په تخت د کښينو لو سازش وکړو. په دغه موده کڻي تيمور شاه په پيښور کڻي د بالاحصار په قلعه کڻي مقيم وٺي. فيض الله خان د تيمور شاه نه په پنجاب باندي د حملي کولو په بهانه د يو لوي لښکر د تياري اجازت غوښتي وٺي. په دې لښکر کڻي هغه ڏير افريدي او شنواري جمع کړل. څه وخت چي د هغه سازش مکمل شو نو هغه خپل فوجونه د پيښور بالاحصار ته په دې بهانه باندي بوتلل چي زه ئي بادشاه ته بنيم. هر کله چي هغه د بالا حصار دروازي ته ورسيدو نو د څو کي سپاهيان ئي ټول قتل کړل او ټول لښکري دننه کړو. شاهي لښکر دا وخت د بالاحصار نه بهر په ميدان کڻي پروت وٺي. او چونکي غرمه وه ټولو خلقو د ارام دپاره سترگي پټي کړي وي. د خوش قسمتي نه تيمور شاه او دده نه وٺي. هر کله چي هغه د خپلي کمرې نه بهر په قلعه کڻي شور او جغي واوريدي نو د دريچي نه ئي بهر وکتل. پوهه شو چي زما د قتل بندوبست دمي. هغه فوراً د خپل محل دويم چت ته وختلو او د هغه ځاي نه ئي خپلي محافظي دستي ته پټکي وځوځولو او د دې حال نه ئي خبر کړل. شاهي فوج او څه دراني چي موجود وو راجمع شول او د فيض الله خان په سرو ئي قتل عام شروع کړو. فيض الله خان او د هغه زوي دواړه گرفتار شول او اگر چي ڏير ئي په عذاب کړل مگر هغوي خپل نور ملگري ونه ښودل او اخر کار هغوي ئي قتل کړل.

د چمکنو د صاحبزاده صاحب برخلاف هم د بادشاه ڏير شک وٺي او قريب وه چي ئي گرفتار کړي وي مگر د دربار سردارانو ټولو مخالفت وکړو او په دې وجه هغه بچ شو. د فيض الله خان په سرو کڻي ډيرو خلقو ته دا معلومه وه چي مونږ فيض الله خان د څه دپاره بياني. او څه وخت چي هغوي بالاحصار ته راوړسيدل او د فيض الله خان په نيت پوهه شول نو په هغوي کڻي ډيرو بالاحصار ته د دننه کيدو نه انکار وکړو. په دې خلقو کڻي د هغه وراره هم شامل وٺي او څه وخت چي هغه په محل کڻي د دننه ورتلو نه انکار وکړو نو هغه ئي پخپل لاس قتل کړو.

د ارسلا خان د نيولو تيمور شاه ڏير کوشش وکړو مگر هغه تبتيدلي وٺي. تيمور شاه د

مومندو په غرونو کښې هغه نشو گرفتارولې لیکن د بدل اخستو جذبه په هغه کښې په دې وجه مړه نه شوه. پس تیمور شاه په فریب د هغه د رانیولو کوشش وکړو. هغه به په دربار کښې او بهر خلقو ته وئیل چې ما ارسلان خان بخښلې دے. دا خبرې ارسلان خان ته هم ورسیدې. د ډیرې مودې نه پس تیمور شاه ارسلان خان ته په قرآن مجید باندې مېړونه ولگول او ور وای ستول او ورته ی ولېکل چې ماته بخښلې ی. زه درته هیڅ نه وایم. ارسلان خان دوکه شو او پېښور ته راغی. هغه تیمور شاه گرفتار کړو او هم په دغه شپه ی قتل کړو. ټول پښتانه عام طور باندې په دې عهد شکنۍ او د قسم په ماتولو سخت ناراض شول.

ایلفنستین وائي "چې څه وخت تیمور شاه د ارسلان خان د گرفتارولو کوشش کولو نو په یوه موقع باندې د هغه ټول ملګري د هغه نه جدا شول او هغه د اتمان خیلو علاقې ته وتښتیدو. څه وخت چې ارسلان خان د اتمان خیلو ورومېي کلي ته ورسیدو نو د کلي ټول مشران د تیمور شاه د ویرې نه ارسلان خان له بهر راووتل او ورته ی وویل چې که چېرې ته مونږ په خپل کلي کښې پرېښودلې او تا مونږ سره په یو تالي ډوډۍ وخوره نو مونږ به بیا ستا د طرف نه تیمور شاه سره په جنگ کولو باندې پرې شو. او چونکې زمونږ دومره زور نشته د دې دپاره ته زمونږ کلي ته مه راځه ځکه چې مونږ به برباد شو. ارسلان خان هغوي ته منت او زاري شروع کړه او سره په خبرو کښې مشغول شو خو په بله لار ی خپله کډه او اسباب هغې کلي ته په پټه ولیږلو. څه وخت چې د کلي مشرانو ته معلومه شوه چې د ارسلان خان سړي کلي ته دننه شول نو هغوي یو بل ته وویل چې اوس ارسلان خان زمونږ میلمه شو او مونږ د هغه په حفاظت کولو باندې مجبور یو. پس هغوي په ډیر عزت هغه کلي ته راوستو. او خپله ټوله قبيله ی راجمع کړه او د هغه دپاره ی بادشاه سره د جنگ کولو فیصله وکړه." دا قصه ایلفنستین د پښتنو د مهمان نوازی او د هغوي په بهادري پورې کړې ده.

په کال 1781ء کښې د ملتان گورنر چې د تیمور شاه د طرف نه مقرر و هغه د دغې ښار قلعه سکھانو ته حواله کړه. تیمور شاه پخپله د هغې د اخستو دپاره روان شو مګر یو سپکه دسته ی د خان نه وړاندې په دې غرض ولیږله چې مارامار مخکښې لاره شي او په سکھانو باندې ناساپه حمله وکړي. چنانچه دې دستې په ډیرې تیزی سره د ملتان رخ وکړو او په سکھانو ورپریوتل او شکست ی ورله ورکړو.

د تیمور شاه د ارام پسندی او نرم طبیعتی نه چې کومو خلقو ناجائزه فائده اخستې وه په هغې کښې د سنده تالپوریان هم شامل وو. هغوي د میر فتح علي خان د سرکردګۍ د لاندې د سنده گورنر د خپل ملک نه وویستو او بغاوت ی وکړو. بادشاه مخکښې کال له مدد خان د هغوي د سرکوبۍ دپاره سره دیو لوی لښکر واستولو. تالپوري قبائل د دراني فوځ نه غرونو او ځنګلونو ته وتښتیدل. مدد خان د حد اعتدال نه تجاوز وکړو او ټول چار چاپیره

ملک ی په لوټ مار باندې تباہ او برباد کړو. د تالپوریانو فصلونه او غلې ی وسیزلې او مالونه ی ورله ووژل. کورونه ی ورله وسیزل او دومره سختې ی ورسره وکړه چې د هغه د فوځونو د تلو نه پس په سندھ کېنې سخت قات پریوتو. اخر کار مدد خان قندهار ته راغی او سابق گورنر ی پخپل حکومت کېنې بیا قائم کړو مگر هغه لا قندهار ته رسیدلې نه وه چې تالپوري قبائل د غرونو او ځنگلونو نه راووتل، گورنر ی بیا وشرلو او سندھ ی واخستو.

تیمور شاه د نورو اهو معاملاتو په وجه فوراً د سندھ د سرکوبی دپاره لار نه شو. قریباً پنځه کاله پس په کال 1786ء کېنې هغه احمد خان نورزی د سندهیانو د سرکوبی دپاره واستولو. معلومیږي چې د هغه فوځ په شمار هم کم وه او افسران ی هم ناقابل وو. تالپوریانو دا ځل ټولو اتفاق وکړو او د احمد خان برخلاف ی یو ډیر لوی فوځ تیار کړو. په یو مقام کېنې هغوی د احمد خان فوځ ته پټ ناست وو او ناساپه ی پرې حمله وکړه. د احمد خان فوځ شکست وخوړو او شکارپور ته واپس شو. سندهیانو د دې نه وروسته تیمور شاه ته خپل یو سفیر د صلح دپاره استولې وه. هغه د سندهیانو د طرف نه بادشاه ته ډیره عاجزي او زاري وکړه او اخر کېنې هغه بادشاه ته د خپل ملک د طرف نه د مالیې د ورکولو او د فوځ د اخراجاتو د ادا کولو اقرار وکړو. بادشاه د خپل طرفه په فرمان شاهي باندې میر فتح علي خان خپل گورنر مقرر کړو. دا میر فتح علي خان هم هغه سره وه چې د سندهیانو مشر وه.

آزاد خان په کشمیر کېنې د دې نه پس بغاوت وکړو. سردار مدد خان د هغه د سرکوبی دپاره بادشاه واستولو. سردار پائنده خان هم په لام کېنې سردار مدد خان سره لاړو او په ډیره بهادری د آزاد خان برخلاف و جنگیدلو او هغه له ی شکست ورکړو. سردار مدد خان په واپسی د سردار پائنده خان د خدمت ډیر صفتونه تیمور شاه ته وکړل. بادشاه په دې د پائنده خان نه ډیر رضا شو او د شال (کوئټه) علاقې ته ی د مالیې د ټولولو دپاره ولیږلو. دا فرض هم هغه په دې شان ادا کړو چې نه ترې نه د علاقې رعایا خفه شول او نه په سرکاري مالیه کېنې څه نقصان وشو. په کال 1788ء کېنې هغه په بهاول خان باندې د هغه د سرکشی په وجه حمله وکړه او هغه ی خپل باجگزار کړو.

د کال 1788ء په موسم گرما کېنې تیمور شاه مجبور شو چې په شاه مراد بې چې د بخارا ازیبک تاتاري بادشاه وه د جنگ اعلان وکړي. شاه مراد بې د ډیرې مودې نه د دراني سلطنت په صوبو باندې گواښیدلو. او کومه موده کېنې چې تیمور شاه بهاولپور ته فوځونه لیږلي وو نو د هغه وړانې دومره زیات شو چې تیمور شاه د هغه برخلاف په جنگ کولو باندې مجبور شو. تیمور شاه د جنگ نه اول هغه ته یوه جیتی ولیږله چې په هغې کېنې هغه ټول وجوهات بیان کړي وو چې د کومو په سبب باندې تیمور شاه د هغه برخلاف لښکر کشی ته تیار شوی وه. د هغه خط بعضي فقرې دا دي :

” احمد شاه مغفور مرحوم د هميش دپاره شاه بخارا سره د دوستۍ او د صلح تعلقات ساتلي وو ما هم په هغه قدم قدم ايښي دي. مگر شاه مراد به د خه زمانې نه د درانو په سلطنت باندې گواښيږي او هميش دپاره ئ خپل خان د درانو د جنگ نه پخپل اظهار عقيدت او په نور قسم عذرونو ساتلي دي. ولې سره د دې هغه چرې خپل غرض او مطلب د لاسه نه دي غورځولي. شاه مراد اوس ښکاره په مرو باندې قبضه وکړه او د هغې خاې نه ئ زما شيعه رعايا په دې بهانه باندې ويستل چې زه هغوي سم اسلام ته بيا راوړم. زه دا وایم چې هيڅ حکومت له د بل حکومت په رعايا کېنې د هغوي د مذهب په وجه دخل ورکول پکار نه دي. بله خبره دا ده چې که چرې ته په واقع کېنې په مذهب باندې دومره مثين ئ او دا هر خه د مذهب په اصولو باندې کوم نو ته ما د خپلو حملو په سبب د هندوستان ملک د هندوانو، عيسايانو او يهوديانو نه د پاکولو نه ولې نه منع کوم؟ او شهر سبز، خوجند او ترکمانو سره چې هغوي بلا شک و شبه سنيان دي خله جنگونه کوم. “ تیمور شاه مخکېنې ليکي: ” دې قومونو ماته خواست کړې دي او په دې وجه زه د هغوي جگړه ستا برخلاف پخپل سر اخلم او سمدستي د ترکستان په طرف باندې در روانيږم. د دې دپاره ته ماله فوراً پخپله راشه او د دې معاملاتو تصفيه ما سره پخپله وکړه. “

د کال 1789ء په سپرلي کېنې تیمور شاه د کابل نه قریباً یو لک فوځ سره قندوز طرف ته روان شو. د قندوز نه هغه اخشي طرف ته پيش قدمي وکړه. په دې ټول سفر کېنې هغه د جنگ چیرلو نه خلاف وه او شاه مراد ته ئ دا موقع ورکوله چې د صلح شرطونه پيش کړي. مگر شاه مراد په خاې د صلح یو لړۍ فوځ د هغه د مقابلې دپاره تیار کړو. د درانو او د شاه بخارا د سلطنتونو حد دریائې جیحون وه. دې فوځ سره شاه بخارا د دریائې جیحون نه د کیلف په مقام راپورې وتلو. هغه د خپل خان نه وړاندې خپل ورور عمر خوشیګي اخشي ته د فوځ یوې دستې سره راولیرلو او علي ویردي یو بل افسر ئ په دې مقرر کړو چې د درانو د فوځ د رسد رسانی لارې بندې کړي. که چرې پښتنو په اُزبکو باندې فوراً حمله کړې وې او د صلح په طمع ئ ورځي نه وې تیرې کړې نو هغه به ضرور فتح حاصله کړې وه. خو د تیمور شاه د قوت فیصلې د کمزورۍ په وجه د پښتنو فوځ تر ډیرې مودې پورې هسې بیکاره پروت وه. بیا آخر مراد په خپل مکر فریب سره تیمور شاه ته د صلح پیغام ولیږلو ځکه چې هغه ته معلومه وه چې زه په هیڅ شان سره د پښتنو برخلاف په میدان جنگ کېنې فتح نه شم حاصلولې. او ممکنه ده چې په جنگ کېنې زما نه خپل ملک هم لار شي؛ له دې کبله د صلح په غرض باندې هغه د بخارا لور لورې ملیان او عالمان قرآن په لاس تیمور شاه ته ورولیږل چې د هغه منت وکړي. او مسلمانان د خونړیزې او د تباھۍ نه بچ کړي. تیمور شاه د اول نه د خپلې نېک دلی په وجه د دې جنگ د کولو برخلاف وه مگر شاه بخارا د خپلې

cruelty and injustice.

In personal character he seems to have been cheerful, affable and good natured. He maintained considerable dignity on state occasions, but at other times his manners were plain and familiar; and with the Durrannies he kept up the same equal and popular demeanour which was usual with their Khans before they assumed the title of King. He treated mullahs and holymen with great respect both from policy and inclination. He was himself a divine and author and was always ambitious of the character of a saint.

His policy towards the different parts of his dominions was to rely principally on conciliation with the Afghans and Balouchs; with this difference between the nations, that he applied himself to the whole people in the first case, and only to the chief in the other

It has before been observed that Ahmad Shah did wisely in choosing to lay the foundation of a great Empire, rather than complete a small one. The countries under his Dominion extended at his death, from the west of Khurasan to Sarhind and from the oxus to the sea, all of which were secured to him by treaties, or by actual possession, and had his plans been persued, there is no doubt that a Government sufficiently strong to have secured its own stability, would soon and easily have been introduced through the whole of this great Empire.

Th character of Ahmad Shah's succession was, unluckily very different from his and it was in a great measure owing to the system of policy introduced by Taimoor, that the power of the Durrannies first became stationary and has since declind.

د احمد شاه خوي خصلت د هغې واقعاتو او د هغې زمانې مطابق چې په کومه کښې هغه پيدا شوی وۀ ډير زيات موزون وو د نادر شاه د مرګ نه پس کومه بادشاه ګردي چې په ملک کښې پيدا شوې وه د هغې نه احمد شاه د خپل قابليت او د جرأت په سبب فائده واخسته او کوم اعتدال او عقل چې هغه په خپل قومي معاملاتو کښې زده کړی وۀ هغه په يو جنگجو او خودمختار قوم باندې د حکومت کولو دپاره هم دومره ضروري وۀ لکه چې خومره د هغه قدرتي ذهن دليري او جرأت وۀ.

د هغه خپل رعایا او هغه قومونه هم چې چا سره هغه جنگونه کړي وو او یا ی ورسره معاهدې کړې وې دوی دواړه د هغه د فوځي شجاعت او د چاق والي تعريف کوي. هغه طبعاً نرم دل او رحم طرف ته مائل وۀ او اگر چې شاهي طاقت حاصلول بغير د سختی کولو نه ناممکن وي او په ایشیا کښې خو د هغې سنبالول بغير د ظلم نه مشکل دي مګر د بې انصافی او د ظلم داغونه چې خومره لږ او کم د احمد شاه په لمن دي دومره لږ داغونه دي بادشاه په لمن هم نشته.

پخپل ذاتي خوي خصلت کښې احمد شاه بشاش طبیعت خوش اخلاق او نیک

عيسونو نه ماسوا تيمور شاه نور ډير لائق او قابل بادشاه وه. فيرير وائي چې په افغانستان کښې زما د سياحت په دوران کښې ماته داسې ډيرو سردارانو سره د خبرو کولو موقع حاصله شوې ده چې څوک د تيمور شاه په دربار کښې د لويو لويو رتبو خاوندان وو او د هغه د عادتونو او نخصلتونو نه په ښه شان سره واقف وو. د دې سردارانو نه ماته معلومه شوه چې د تيمور شاه فراست او چاق والې هم دومره زيات وه چې څومره د هغه بهادري او مستقل مزاجي. او دا هم د دې صفاتو وجه وه چې د هغه پلار هغه له په نورو زامنو باندې ترجيح ورکړې وه.

د تيمور شاه درويشت زامن وو

(۱) همايون مرزا د ده مور د سدوزو د قبيلې وه. (۲) محمود مرزا (۳) حاجي فيروز الدين مرزا د دوي مور د پوپلزو د قبيلې وه. (۴) عباس مرزا (۵) کوهندل مرزا د دوي مور د اسحاق زو د قبيلې دراني وه. (۶) زمان مرزا (۷) شجاع الملک مرزا د دوي مور يوسفزي وه. (۸) احمد مرزا (۹) محمد سلطان مرزا (۱۰) يزدان بخش مرزا د دوي مور نورزي دراني قبيلې نه وه. (۱۱) کشور مرزا (۱۲) سلطان علي مرزا (۱۳) نادر مرزا د دوي مور د نادر شاه کړوسی وه. (۱۴) اشرف مرزا (۱۵) مظفر مرزا (۱۶) جهان والا مرزا د دوي مور د اچکزو قبيلې دراني وه. (۱۷) محمد مراد مرزا (۱۸) ميران مرزا (۱۹) حسين مرزا د دوي مور د محمد زئي قبيلې نه وه. (۲۰) هاشم مرزا (۲۱) شاه پور مرزا د دوي مور پغله وه. ماسوا د کشور سلطان علي او نادر نه چې د نادر شاه د کړوسی زامن وو او ماسواي د هاشم او د شاه پور نه چې د هغوي مور د شهنشاه دهلي احمد شاه مغل لور وه. د تيمور شاه نور ټول زامن د پښتنو ميانو نه وو.

زمان شاه

د تيمور شاه د مرگ په وخت کښې د پښتنو سلطنت کښې د کشمير، لاهور، پېښور، کابل، بلخ، خلم، قندهار، هرات، ملتان او د غزني علاقې شاملې وې. قلات بلوچستان او ايراني خراسان د هغوي باجگزار وو. د سنده علاقې باوجود د مير فتح علي خان تالپوري سردار د اقرار نه د پنځو کالو باج نه ورکړې مگر هغه هم د پښتنو يوه صوبه ښلې شوه.

تيمور شاه چې وفات شو نو همايون مرزا د هغه د ټولو نه مشر زوی د قندهار گورنر وه. محمود مرزا د هرات گورنر وه عباس مرزا په پېښور کښې وه. زمان په کابل کښې وه. شجاع الملک په غزني کښې وه، کوهندل مرزا په کشمير کښې وه، ماسواي د همايون او د

محمود نه د تیمور ټول زامن څه وخت چې هغوي د پلار د مرگ خبر واوريږي نو کابل ته راوړسیدل. چونکې تیمور شاه پخپله د خپل جانشین متعلق څه وصیت نه و کړی د دې دپاره د هغه په زامنو کښې د تاج و تخت دپاره هر یو د اخستو کوشش شروع کړ او لا د تیمور جنازه نه وه شوې چې هر یو خپل خپل ځان له په سردارانو کښې پرې جنې جوړې کړې. ورومې ورومې خو د عباس مرزا چې د تیمور شاه څلورم زوی و او د خپلې پهلوانۍ دپاره مشهور و او د بادشاه کیدو ډیر امید و. مگر سردارانو د بادشاه د انتخاب فیصله د تیمور شاه د جنازې او بنځیدو تر وخته پورې ملتوي کړه. په دې منځ کښې پرې او جنې نورې هم زیاتې شوې او هر یو سردار د یو یو شهزاده په طرف شو.

په ټولو سردارانو کښې پائنده خان د حاجي جمال خان زوی چې د بارکزو د قبیلې سردار و او ډیر طاقت او اقتدار لرلو. هغه په خپلو کښې هم ډیر هر دل عزیز و او چونکې د بارکزي په قبيله کښې د محمد زي د خاندان نه و او په دې وجه د سدوزو نه پس به ټولو خپلو د بارکزو د مشر ډیر عزت او احترام کولو. هر کله چې بادشاهي د سدوزو اولاد ته لاره نه ټولو قبیلو په عام طور باندې د بارکزو د مشر په ذریعه د بادشاه نه خپل حقوق وغوښتل. د تیمور شاه په بییانو کښې د زمان مرزا او د شجاع الملک مور پائنده خان پخپل طرف کړو او د هغه د امداد او اثر په وجه اکثر سرداران او قبائل د کابل لږلباشو سره د زمان مرزا چې د تیمور شاه پنځم زوی و په طرف شول.

په دې سردارانو کښې احمد خان نورزی، فتح الله خان سدوزی، نور محمد خان، امین الملک، امیر اسلام خان، جوان شیر، محمد خان بیات او امیر الله خان لوگرې هم شامل وو. پائنده خان په اسانه د زمان په انتخاب باندې ټول سرداران نه شو متفق کولې ځکه چې بعضې بعضې طاقتور سرداران د عباس مرزا په طرف وو مگر پائنده خان دا شان چل وکړو چې د بادشاه د انتخاب دپاره ئې ټول سرداران او د تیمور شاه زامن را جمع کړل. د تیمور شاه ټول زامن ماسوائ د محمود او همایون نه په دې جرگه کښې شامل شول. هیچا نه هم په دې جرگه کښې د وسلې راوړلو اجازت نه و او چې ټول سرداران او شهزادگان را جمع شول او څه بحث مباحثه وشوه نو زمان خان ناسپه د جرگې نه پاڅیدو او پائنده خان هم ورپسې ووتلو او لږ ساعت پس ئې ټولو سردارانو او شهزادگانو پسې وروڼه پورې کړل او فوځونه ئې ترینه تاو کړل. په حقیقت کښې د پښتنو د سلطنت د خونړیزې نه ساتلو دپاره پائنده خان ته بله هیڅ لاره نه ښکاریده. چونکې هغه په پټه د اکثر سردارانو نه دا معلومه کړې وه چې هغوي د زمان مرزا په طرف دي په دې وجه د خانه جنگي نه د بچ کیدو دپاره هغه دا شان چل وکړو او زمان مرزا ئې بادشاه کړو.

پس د دې نه زمان شاه خپل ټول وروڼه په بالاحصار کښې نظر بند کړل. څه موده

ولولو ورونو ماسوای د محمود او همایون نه زمان شاه بادشاه تسلیم کړو. زمان شاه د خپل سلطنت ابتداء په نرمی او رحمدلی سره وکړه. د خپل پلار تیمور شاه په شان د هغه هم دا سوا هڅه وه چې خپل ځان له تنخواه دار ملازمان پیدا کړم. چې د هغوي د اقتدار او د اثر اړوندې په ما باندې وي. هغه د خپل پلار زړو ملازمانو له بڼه پنځوونو نه ورکړل. او لویې وېبې عهدې خپلو پره دارانو او طرف دارانو باندې وویشلې. کومو سردارانو چې د هغه د انتخاب مخالفت کړه د هغه په ډیر کوشش ځان سره ملګري کړل او رضای کړل. مګر یې څوک بدستور د هغه مخالفان وو او د هغوي نه په ملک کېنې د فساد اندېښنه وه هغوي د قتل کړل. دغه شان د کابل په علاقه کېنې هغه خپل حکومت قائم کړو.

د زمان شاه د تخت نشینې زمانه د پښتنو د حکومت دپاره یوه لویه د ازمیښت زمانه وه. ځکه چې په هندوستان کېنې بدستور بادشاه ګردې وه او د انګریزانو نوې نوې زور په جنوبی او مشرقی هندوستان کېنې پیدا شوه. د فیرنګیانو، فرانسېسیانو او پرتګیزو په منځ کېنې د هندوستان د بې مالګه ملک د قبضې دپاره هر طرف ته جګړې وکړې. صرف مرهټه چې احمد شاه دوی له شکست ورکړه د هندوستان پخپلو باشندو ګانو کېنې دې ورسوونو سره برسېرېکار وو. د ډیرو جنگونو نه پس د انګریزانو قوم په نورو یورپین طاقتونو باندې په هندوستان کېنې بری حاصل کړو او صرف مرهټه او انګریزان اوس د هندوستان په بلدان کېنې پاتې شوي وو.

د مسلمانانو حکومت لکه څنګه چې ورومې ذکر شوه دې بالکل تباه شوه. د مرهټه د شکست نه پس اوس انګریزان د مسلمانانو د صوبو په تسخیر کېنې مشغول وو. یدر علي د ټیپو سلطان پلار په جنوبی هندوستان کېنې یو ډیر زبردست بادشاه وه. د بلورو وارو طرفو نه انګریزان د ده د حکومت نه چاپیره شوي وو او د هغه د مرګ نه پس ټیپو سلطان سره د انګریزانو متعددې معرکې وشوې. دغه شان بنگال، اوډه او د دهلي په لاقو هم انګریزانو ورو ورو خپل زور قائمولو. په دغه وخت کېنې که چېرې زمان شاه د کابل په تخت باندې چا ارام نه پرېښې وای او هغه له چا د خپلو ارادو د تکمیل اجازت نه وای کړی وای نو دا وخت به د هندوستان بل حال وه.

هر کله چې مرهټه او انګریزانو د خپل خپل حکومت په هندوستان کېنې د قائمولو ویش کولو او د دې دواړو قومونو خلقو په کمال اتفاق او یو والي سره خپل اقتدار په هندوستان کېنې قائمولو نو پښتنو یو تر بله لکه د لیونو جنګونه کول. او زمان شاه یې د لاهور منځکېنې کیدو ته نه پرېښودو. زمان شاه قریباً لس ځله د هندوستان د بادشاه ګردې نه د نږدې اخستلو په نیت او د پښتنو د حکومت قائمولو په اراده هندوستان ته روان شو مګر هر بل د محمود او د هغه د زوی د بغاوتونو په وجه په واپس کیدو مجبور شو. بعضې بعضې

جنگونه خو ډیر نگیانو هغوي ته په دې وجه پیدا کړې وو چې هغه په هندوستان باندې حمله ونکړې شي. مگر اکثر فسادونه او خانه جنگي هغه ته خپل قوم او د مسلمانانو نورو قومونو پیدا کړې وې. او د هغو په وجه هغه پخپل مقصد او مطلب کښې بالکل کامیاب نشو. د پښتنو ضرب المثل بې اتفاقي، خانه جنگي او خود غرضي په دې زمانه کښې کمال عروج ته ورسیدلې او پښتانه یې د همیش دپاره ذلیل او تباہ کړل. که د پښتنو دا بې اتفاقي او خانه جنگي د زمان شاه په وخت موجود نه وې نو د افغانستان پښتانه به د غیر قومونو د فوځونو د لاسه نه پانسي کیدل او نه به دوه ځله د هغوي په ملک کښې د غیر قومونو فوځونو قتل عام کولو.

د دې خانه جنگو په داستان کښې اوله قصه د همایون مرزا ده. همایون چې څه وخت په قندهار کښې د زمان شاه د تخت نشینی نه خبر شو نو په کابل باندې یې د حملې دپاره تیاري شروع کړې. دغه شان محمود مرزا هم خپل فوځونه تیار کړل. زمان شاه چې د دوی په نیتونو پوه شو نو فوراً یې د قندهار طرف ته توجه وکړه او د یو ښه مضبوط لښکر سره دې طرف ته روان شو. همایون هم د مقابلي دپاره راووتلو. دواړه فوځونه قلات غلزي سره مخامخ شول. همایون په دې جنگ کښې مکمل شکست وخوړ او هغه بلوچستان ته وتښتیدو. زمان شاه بیا د هرات د تسخیر نیت وکړو چې ورته خبر راغی چې په کابل کښې د هغه د حکومت برخلاف بې چيني ده او بیروني صوبه جات هریو د خپلې خودمختاری کوشش کوي په دې وجه زمان شاه فوراً کابل ته واپس روان شو.

کابل ته د رسیدو سره هغه د خپل طرز حکومت دپاره اصول وضع کړل. د هغه دا خیال پیدا شو چې زما د پلار او زما د نر می نه ټول خلق ناجائزي فاندې اخلي او په دې وجه هریو طاقتور سره بغاوت ته مائل کیږي. هغه په خپله ناپوهی باندې د لویو لویو سردارانو په زړونو کښې د ځان نه د خوف پیدا کولو کوشش شروع کړو. او د هغوي نه یې ټول اختیارات واخستل. بادشاه په هریو سردار باندې مخبران او سپاهیان د نگرانی دپاره مقرر کړل. په لږ لږ قصور باندې به یې سختې سختې سزاګانې ورکولې. دغه شان ډیر سرداران د یو بل نه پس هغه گرفتار کړل، او د هغوي پښتونه او تنخواه ګانې یې ضبط کړې. پاننده خان چې د چا د لاسه زمان شاه په تخت کښیناستلې وه د هغه نه هم زمان شاه ټول اختیارات واخستل. او د هغوي په ځای یې نور خلق د خپله لاسه مقرر کړل. د دې سختی دا نتیجه شوه چې ډیر لویو لویو خلقو دارالخلافته پرېښوده او مختلفو صوبو ته د استوګنې په غرض لاړل. په هغه ځایونو کښې هغوي د بادشاه برخلاف سازشونه جوړ کړل. پنجاب د ټولو نه ورومې باغي شو کشمیر هم راوچت شو. سنده هم د بادشاه نه خپل تعلقات قطع کړل. او ازبک بیا د دریائے آمو نه راپورې وتل.

د ټولو نه ورومې هغه پنجاب ته توجه ورکړه. او سره د یو لوی لښکر هغه پنجاب ته په دسمبر ۱۷۹۳ء کې روان شو. مگر څه وخت چې پېښور ته راوړسیدو نو هغه ته خبر وشو چې همایون د سند د خلقو په امداد سره بیا په قندهار باندې قبضه وکړه. هغه فوراً واپس شو او قندهار ته روان شو. همایون نه ټول پښتانه خفه وو هغوی په دې وجه همایون سره ونه دریدل. او هغه بیا سند ته وتښتیدو. د سند نه هغه هرات ته د راتلو کوشش وکړو مگر په لاره باندې هغه د زمیندور په علاقه کې د زمان شاه سر و گرفتار کړو او د بادشاه په حکم سره د همایون سترگې ړندې کړې شوې. او باقي عمر یې په قید کې تیر کړو.

زمان شاه د دې نه پس د سند برخلاف د تالپوریانو د سرکوبۍ دپاره فوځ کشي وکړه. همایون په قندهار باندې حمله د تالپوریانو په امداد سره کړې وه او علاوه د دې نه د پنځو کالو خراج د هغوی په ذمه وه. پس هغه د دره بولان په لاره باندې سند ته راپورې وتلو. مگر هغه لا په مشکله باندې دې ملک کې داخل شوی وه چې واوریده چې محمود په هرات کې زما برخلاف تیارې کړې دي. او افغانستان ته زما د داخلیدو لارې بندوي. پس هغه میر فتح علي خان تالپوري سره د درې لکو پونډونو په ادائیګۍ صلح وکړه. فتح علي هغه بدستور د سند گورنر پریښودو او بیا ډیر په شتاب سره د محمود د مقابلې دپاره قندهار طرف ته روان شو. محمود مرزا د هرات نه پخپل ورور باندې د حملې کولو دپاره راروان شوی وه. دې خوا ته زمان شاه هم د قندهار نه ورمخکې شو دواړه فوځونه د ګرځېدو او د زمیندور په منځ کې مخامخ شول. پنځلس ګینټې جنګ وشو محمود مرزا شکست وخوړو او د فراه په ښار کې یې صرف د لسو تنو سره پناه واخسته.

د دې نه پس زمان شاه نیغ هرات ته لاړو مگر د ډیرو حملو نه پس هم د هغه فوځ په هرات اخستو کې کامیاب نه شو. آخر د محمود مرزا مور په طور د جرګې هغه له کیمپ ته اغله. او ورته یې وویل چې زما زوی د تاج و تخت مدعي نه دی او که چېرې د هرات حکومت هغه ته ورکړې نو هغه به شکر گزار وي. بادشاه منظوره کړه او محمود یې د هرات نه حکومت کې پرېښودو. څه وخت چې زمان شاه د محمود په مسخر کولو کې مصروف وه نو ازبکو په افغاني ترکستان باندې حمله وکړه د زمان شاه په گورنر یې ناسپه پیاوړه کړو او هغه یې گرفتار کړو او په بلخ کې قبضه وکړه. څه وخت چې زمان شاه کابل ته پس شو نو ازبکو دا خیال وکړو چې زمان شاه به ضرور اوس په موږه حمله کوي پس هغوی زمان شاه ته د صلح دپاره سفیر راواستولو او هم په هغې شرطونو یې صلح وکړه چې په نومو هغوی تیمور شاه سره صلح کړې وه. چونکې زمان شاه سره زیات تر په هندوستان دې د حملې کولو فکر وه د دې دپاره هغه د شاه بخارا برخلاف فوځونه ونه لیږل.

ازبک د دریائې آمو نه بیا پورې وتل او د بلخ علاقه یې پرېښوده. هم په دې ورځو

کڻي زمان شاه د کشمير بغاوت فرو ڪړو . دارنگ هغه په لږه موده کڻي منده، کشمير، بلخ او خراسان کڻي امن قائم ڪړو او پيښور ته په هندوستان باندې د حملي کولو دپاره روان شو. د کال 1795ء په اخر کڻي هغه سره د يولو لږ لښکره اټک نه د کشتو په پل باندې پورې وتلو. هر کله چې هغه حسن ابدال ته ورسيدو نو د هغه ځاي نه ئ سردار احمد خان د فوځ د يوې دستې سره د روغتاس د قلعي اخستو دپاره د سکھانو په خلاف وليږلو. احمد خان سره د دې علاقې ټول جات، گکر او نور مسلمان قومونه يو ځاي شول او په ډيره اساني سره ئ دا قلعه واخستله. سکھان په ډير هيبت سره غرونو ته وتښتيدل. (ايلفنسټن)

په حسن ابدال کڻي هغه صرف د يوې هفتې پورې قيا، و ڪړو چې هغه ته خبر راوړسيدو چې آغا محمد قاجار د ايران بادشاه په ايراني خراسان باندې حمله ڪړې ده. د ايرانيانو د دې حملي مطلب د مشهد اخستل وو. آغا محمد چې يو ډير بي اصوله او ظالم بادشاه وه. څه وخت چې مشهد ته ورسيدو نو شاه مرزا چې د نادر شاه نمسې وه او ډير ضعيف العمر وه هغه د آغا محمد اطاعت قبول ڪړو او د هغه کيمپ ته راغې. مگر دې سفاک او ظالم انسان د نادر شاه په دشمني په ډيرو عذابونو هغه قتل ڪړو. آغا محمد بيا په مشهد کڻي ور داخل شو. د نادر شاه قبر ئ لوټې لوټې ڪړو د هغه هډوکي ئ راوويستل او تهران ته ئ وليږل.

زمان شاه د دې بي عزتي د بدل اخستو دپاره يولو فوځ تيار ڪړو او په دريمه جنوري کال 1796ء واپس پيښور ته راوړسيدو مگر په دې اثنا کڻي د صلح خبرې اترې وشوې او آغا محمد خراسان پرېښودو او ايران ته واپس لاړو. بادشاه بيا پيښور نه ديرش زره فوځ سره روان شو او تر لاهور پورې ټول ملک ئ واخستو. او سکھان ئ وويستل. په دريمه جنوري 1797ء هغه په لاهور کڻي داخل شو. بيا هغه په هندوستان باندې د حملي کولو تياري کولې چې محمود بيا په هرات کڻي بغاوت و ڪړو او زمان شاه قندهار ته په واپس تلو باندې مجبور شو. زمان شاه په اتم ستمبر کال 1797ء د قندهار نه د محمود په مقابله کڻي ووتلو. دا ځل زمان شاه محمود ته بيا شکست ور ڪړو، په هرات ئ قبضه و ڪړه او خپل زوې قيصر مرزا ئ د هغې ځاي گورنر مقرر ڪړو او زمان خان پوپلزي ئ د هغه وزير مقرر ڪړو.

محمود مرزا سره د خپل زوي کامران دا ځل تور شيش (ايران) ته وتښتيدو او بيا بادشاه د هندوستان د اخستو په نيت روان شو. هغه د پيښور نه په پنځويشتم اکتوبر 1798ء روان شو. او تر لاهور پورې بي تکليفه راوړسيدو. سکھانو سره ئ مستقله سمجهوته و ڪړه او هغوي سره ئ عهد و پيمان و ڪړو. اکثر سرداران او د جارجاب ه علاقو مشران پخپله بادشاه له د اطاعت د اظهار دپاره راغلل. سردار رنجيت سنگھ هم سره د خپلو نورو افسرانو

په دربار كښې د بادشاه حكومت تسليم كړو. بادشاه هغوي سره ډير ښه سلوك وكړ او په ډير خاطر تواضع باندې يې رخصت كړل. او رنجيت سنگه يې د خپله طرفه د لاهور گورنر مقرر كړو. اوس بيا هغه د هندوستان په طرف روانيدو ته تيار و چې د كال 1798ء په اخر كښې هغه ته خبر راغې چې ايرانيانو د فتح علي شاه چې د آغا محمد جانشين و د سر كړدگي د لاندې په ايراني خراسان باندې بيا حمله وكړه مجبورا هغه واپس شو. او په دير شمه جنوري 1799ء كښې هغه پيښور ته راوړسيدو. په واپسي كښې د هغه نه په دريائې جهلم كښې د سيلاب په وجه توپې ډوبې شوې مگر سردار رنجيت سنگه او صاحب سنگه هغه توپې راوښكلې او بادشاه له يې پيښور ته واستولې. په پيښور كښې د خه ليرې مودې د قيام نه پس زمان شاه هرات ته روان شو.

دا ځل فتح علي شاه د هندوستان انگرېزي حكومت دې حملې ته لمسولې و. د زمان شاه په هندوستان باندې د حملې كولو نيت او د هغې دپاره د هغه د تيارو بندوبست د انگرېزي حكومت په زړه كښې دا ويره كښلولې وه چې هسې نه زمان شاه د خپل نيکه پشان هندوستان فتح كړي. د زمان شاه په لاره كښې د مشكلاتو پيدا كولو دپاره او هغه ته پخپل ملك كښې د جنگونو پيدا كولو دپاره انگرېزي حكومت د اصفهان دربار ته يو سفارت وليږلو. او د هغې په ذريعه يې فتح علي شاه ته د خراسان د اخستو لسمه وكړه. په دې وجه فتح علي شاه انگرېزانو سره عهد وپيمان وكړو. او د خراسان د حملې تيار يې وكړ او په دې طريقه باندې يې زمان شاه د هندوستان د حملې نه راواړولو. ايرانيانو په دې حمله كښې د هيخ قسمه كاميابي ونكړه. هغوي تر سبزوار پورې راغلل او بيا واپس شول مگر د انگرېزانو چې كوم مطلب و هغه وشو ځكه چې زمان شاه د هندوستان د حملې نه پاتې شو. ايلفنستين وائي چې د درانو د فوځ پيشقدمي او د هغوي د لاهور په ښار باندې قبضي كولو په ټول هندوستان كښې هل چل پيدا كړو.

The advance of the Durrannies army and the occupation of Lahore did not fail in creating sensation throughout India. The weakness of the Marhattas, the whole of whose forces were drawn to the southward by their own dissensions, the feebleness of the Govt; of Nawab Vazeer and the disposition of a quarter part of his subjects to insurrection and revolt together with the anxiety of all the Mohammadans for the prevalence of their religion and for the restoration of the house of Tymoor, had prepared the country for a scene of disorder and anarchy which would doubtless have opened as soon as the Shah advanced to Dehli. This state of affairs was early perceived by the powers whose safety was threatened. The Marhattas indeed were struck with dismay and made little preparation to defend themselves, except by soliciting the assistance of their neighbours, but the British Govt; adopted more vigorous measures and sent a powerful army to Anoopsher to

defend the frontier of its ally, the Nawab Vazeer, nor were the partizans of the Shah were inactive intrigues were set on foot in many parts of Hindostan for the purpose of Co-operating with the princes Invasion; the Rohillas had begun to assemble in arms and every musalman, even in the remotest part of the Deccan, waited in anxious expectation for the advance of the champion of Islam. These hopes and these apprehension were expelled for the time by the failure of Zaman Shah's expedition; but the impression of the advance was permanent. Some years elapsed before the Marhattas were relieved from their expectations of the appearance of another Ahmad Shah; and the principal object of the British Mission to Persia in 1799 was to secure a three years suspension of the threatened attack of Zaman Shah.

Sir John Willian Kay- " All the enemies of British Empire in India had turned their eyes with malicious expectancy upon Kabul. Out of the rocky defiles of the Romantic country were to stream the deliverers of Islam, from the yoke of the usurping franks. The blood of the Mohammadan princes of India was at fever heat. From Northern Oudh and from Southern Mysore had gone forth invitations to the Afghan monarch, with large promises of aid, in money and in men. Wazeer Ali and Tippoo Sultan had encouraged him to move down upon Hindostan at the head of an army of the believers, others, with whom he could claim on community of creed extended to him the hand of fellowship. The Raja of Juna Garh offered him Rs 10,0000/- a lac of rupees a day as soon as the grand army should enter his district."

ترجمہ : د دراني لښکر دې پيشقدمۍ او د هغوي په لاهور باندې قبضي کولو په ټول هندوستان کېنې يو هلچل پيدا کړو. مرهټه قوم په خپله کمزورۍ شومۍ وه. ځکه چې هغوي د خپلو کورنو بې اتفاقو په وجه خپل فوځونه ټول جنوبي هندوستان ته بوتلي وو. د نواب وزير حکومت ډير بې طاقته وه او د هغه په رعايا کېنې اکثر خلق د هغه نه بغاوت کولو ته مائله وو. د دې نه علاوه د ټولو مسلمانانو دا خواهش وه چې زمونږ دين دې بيا خورشې او د تيمور خاندان دې برسر اقتدار راشي. د دې ټولو اسبابو په وجه تمامي ملک بدامنی او بدنظمۍ ته تيار ناست وه. خو چې څه وخت زمان شاه په دهلي باندې پيشقدمي کړې وې. د دې واقعاتو احساس فوراً هغه ټولو حکومتونو ته وشو چې د چا حفاظت په خطر کېنې پريوتلو. او په مرهټو خو د ويرې نه يو هيټ راغلو. او د خپل خان د بچاو دپاره ئ هيڅ تيار نه و نه کړو. صرف دومره ئ وکړل چې د خپلو گواندې حکومتونو نه ئ د امداد طلب وکړو مگر د فيرنګيانو حکومت بڼه مضبوط قدم وچت کړو. او يو طاقتور لښکر ئ انوپ شهر ته د خپل ملګري وزير نواب د سرحد د بچاو دپاره واستولو. د زمان شاه د پرې خلق هم هسې بيکاره ناست نه وو. د هندوستان په ډيرو حصو کېنې سازشونه په دې غرض وشول چې څرنگ به د زمان شاه په راتلونکې حمله کېنې هغه سره تعاون کيږي. روهيلي په ډير شمار کېنې سره د

وسلې راجمع کيدل شروع شول. او هر يو مسلمان عين تر د کن په دې اميد کښې په انتظار شو چې کله به د اسلام علمبردار پيشقدمي کوي. د خلقو دا اميدونه او توقعات د خه وخت دپاره خواره شول. هر کله چې د زمان شاه دا حمله پاتې شوه مگر د دې حملې اثر د عامو خلقو په زړونو باندې مستقل طور پاتې شو. خو کاله پس د مرهتو د زړه نه د بل احمد شاه د رابنکاره کيدو ويره لاره. او کوم انگريزي سفارت چې ايران ته په ۱۷۹۹ء کښې تللې وه د هغې غرض هم دا وه چې د زمان شاه دا مجوزه حمله دې د دريو کالو دپاره ملتوي کړي. دغه شان سر وليم جان کي په خپل تاريخ کښې د دې حملې په حقله ليکي :

”په هندوستان کښې د حکومت برطانيه ټولو دشمنانو معاندانه توقعاتو سره د کابل په طرف سترگې نيولې وې. د هغوي دا يقين وه چې د دې عجيب او غريب ملک د کوهستاني درو نه به د مجاهدينو يو داسې ټولې راوځي چې هغوي به د اسلام د غاصبانو فېرنګيانو د پنجې نه خلاص کړي. د هندوستان د مسلمانانو بادشاهانو وينه د جوش نه په خوټکيدو وه. په قطب کښې د اوډه نه او سهيل کښې د ميسور نه د پښتنو بادشاه ته دعوت نامې تللې وې. او د ډير مال او د سرو د امداد وعدې ورسره کړې وې. وزير علي او تېپو سلطان هم ورته ليکلي وو چې د مسلمانانو يو لړم لښکر د هندوستان د اخستو دپاره راکوز کړه نور کسان هم چې چا سره د هغه د مذهب شرکت نه وه هغه سره د ملګرتيا قول و اقرار وکړو. د جونا گړ راجه دا لوظ وکړو چې هر کله شاهي فوځونه د هغه په علاقه کښې قدم کيږدي نو هغه به يو لک روپۍ روزانه هغه ته ورکوي.

Kaye page 9 Re : the treaty entered by

Capt; Malcolm with Persian Govt:

It stipulated that if ever again the Durrani monarch should be induced to attempt the invasion of India, the King of Persia should be bound to lay waste, with a great army, the country of the Afghans; and conclude no peace with its ruler that was not accompanied with a solemn engagement to abstain from all aggression upon the English."

ترجمه : د هغه عهدنامې چې کومه کپتان ميلکم حکومت ايران سره کړې وه. سر جان کي د خپل کتاب په نهم مخ ليکي :

”د دې عهدنامې يو شرط دا وه چې که چرې بيا دراني بادشاه په هندوستان باندې د حملې کولو اراده وکړه نو شاه ايران به ضرور د پښتنو ملک په يو لړم لښکر تباہ و برباد کوي او د پښتنو بادشاه سره به هغه بالکل صلح نه کوي. تر څو پورې چې هغه دا اقرار نه وي کړې چې بيا به د انگريزانو په خلاف هيچرې نه کواښيږم.“

دا هغه زمانه وه چې د زمان شاه فوځونه د هندوستان نه تللي وو او د تيموري خاندان حکومت ختم شوې وه. مگر د هندوستان مسلمانانو پټ پټ دا کوشش کولو چې زمان شاه

دې يو ځل بيا په هندوستان حمله وکړې. او د خپل فوځي طاقت مظاهره دې په ښه شان سره وکړې نو اميد دې چې د دې حملې نه پس د هندوستان يو طاقت بيا سر پورته نکړې. او د ټيموري خاندان حکومت د هميشه دپاره په هندوستان قائم شي. ولې چې مرهټه بالکل کمزورې شوې وو. د هغوي فوځونه د خپلو بې اتفاقيو په وجه جنوبي هندوستان ته رخصت شوي وو. د نواب وزير حکومت ډير سخت کمزور و او د هغه رعايا سرکشی او بغاوت ته بالکل تيار و. او چونکې ټولو مسلمانانو حکومتونو دا غوښتل چې د مسلمانانو زور په هندوستان کې بيا پيدا شي او ټيموري خاندان بيا مضبوط شي د دې دپاره که چېرې زمان شاه دهلې ته روان شوی و نو د هندوستان په ملک به نوره هم بادشاه گړدې پيدا شوې وه. دا واقعات هغه طاقتونو چې د چا حفاظت په خطر کې پريوتی و فوراً وليدل. مرهټه بالکل بېت زده شول او د خپل ځان د بچاؤ دپاره یې ماسواي د خپلو همسايه گانو قومونو نه د امداد غوښتلو نه نور هيڅ ونکړې شو. مگر انگریزي حکومت زیات مضبوط تجاوز وکړل. او يو ورور فوځ یې انوپ شهر ته د نواب وزير د سرحد د حفاظت دپاره وليږلو. د زمان شاه پرې اړ هم هسې ناست نه وو. د هندوستان په هر گوټ کې هغه ځان له پرې جنې پيدا کړې چې په هندوستان د حملې په وخت کې هغه سره امداد وکړي. روھيلي په ډير تعداد کې سره د وسلې را جمع شول. او هر مسلمان ان تر دکن پورې د اسلام دې پهلوان ته د راتللو په لټه ناست وو. د هغوي دا اميدونه او توقعات د زمان شاه د واپس تللو په وجه د لږ وخت دپاره قطع شول. مگر کوم اثر چې د هغه پيشقدمي د خپلو په زړونو کې پيدا کړی و هغه مستقل و. د ډيرې مودې د تيريدو نه پس د مرهټو د زړونو نه د بل احمد شاه د راتللو ويره لږه. او په کال 1799ء کې ايران ته د انگریزي سفارت استولو غرض هم دا و چې د زمان شاه په هندوستان باندې حمله کم از کم د دريو کالو دپاره ملتوي کړي. دا سفارت د کپتان ميلکم د مشري لاندې ايران ته په کال 1799ء کې تللی و او دومره روپي او رشوتونه یې په ايران کې خواره کړي وو چې هغه په خپل مقصد کې بالکل کامياب شو. د زمان شاه د مجوزه حملې متعلق کپتان ميلکم په اکتوبر 1800ء کې د اصفهان نه گورنر جنرل لارډ لزلې ته دا شان ليکي:

" You may rest assured that Zaman Shah can do nothing in India before the setting in of the rains of 1801. He has not the time even if he has the power for such an attempt; and by the blessing of God he will, for some years to come, be too much engaged in this quarter to think of any other."

سر جان ميلکم د خط ترجمه: "ته دا تسلي لره چې زمان شاه د 1801ء د برسات نه وروسته وروسته په هندوستان کې هيڅ نه شي کولی. هغه سره د دې حملې کولو فرصت نشته اگر که په هغه کې د حملې کولو زور وي هم او د خداي په فضل به هغه په دې

طرفونو کښې تر ډېرو کالونو دومره مصروف وي چې د بل طرف په هغه هډو خيال نشي کولې.

He threw about his largeness with an unstinting hand, and every thing went smoothly with him. The further he advanced into the interior, the greater was the attention shown to the Mission, for the greater was the renown of the liberality of the Christian Elchi. Every difficulty melted away before the British Gold."

د سر جان ولیم د تحریر ترجمه: "هغه خپلې نذرانې په پرانستي لاس خورې کړې او د هغه ټول کار بڼه په ارام باندې روان شو. هر څومره چې هغه په ملک کښې دننه ورتلو هغه هومره د سفارت زیات قدر کیدلو. ځکه چې د عیسائي ایلچي د سخاوت نوم تر لرې لرې پورې خور شوی و. او د انگریزي سرو زرو په مخکښې هر مشکل اسان شو."

ایران ته د انگریزي سفارت د تلو نه پس زمان شاه داسې په خپلو خولو کښې ډوب شو او دا قسم خاڼه جنګی یې پخپل وطن کښې پیدا شوې چې بیا یې هندوستان ته توجه ونه کړې شوه. زمان شاه هر کله چې د فتح علي شاه د واپس کیدو خبر واوړیدو نو هغه قندهار ته واپس شو. او کال ۱۷۹۹ء ژمې یې په قندهار کښې تیر کړو. ورومې د دې نه ذکر شوې دې چې محمود د هرات د شکست نه پس ایران ته وتښتیدو او بیا د فتح علي شاه دربار ته اصفهان ته لاړو. محمود فتح علي شاه سره د خراسان په حمله کښې د هغه فوځونو سره هډوړکاب راغلې و. مګر د هغوی په واپس کیدو باندې هغوی سره واپس ایران ته لاړو. د ایران د بادشاه د امداد په طمع هغه ډیره کافي موده په ایران کښې تیره کړه مګر فتح علي شاه اخر هغه سره د امداد کولو نه انکار وکړو. بیا هغه د برجند ګورنر مهر علي خان نه امداد وغوښتو. مهر علي خان هغه له لس زره فوځ په طور د امداد ورکړو. محمود دې فوځ سره د زمان شاه د هرات نه د تلو دوه میاشتې پس د هرات په طرف روان شو. شهزاده قیصر د هرات نه د هغه د فوځ د مقابلې دپاره څه فوځ ولیږلو. محمود دې فوځ له د اصفراز په مقام باندې شکست ورکړو. محمود په هرات باندې پیشقدمي وکړه. او قیصر سره د خپل فوځ په هرات کښې قلابند شو. په هرات کښې وفادار خان وزیر دا شان چل وکړو چې د مهر علي خان په نوم باندې یو فرضي خط ولیکلو. چې د هغې مطلب دا و چې ستا او د قیصر په منځ کښې چې کوم عهد و پیمان شوی دی په هغې باندې قیصر بالکل ټینګ دی په شرط د دې چې تې محمود مونږ ته حواله کړي. دا خط وفادار خان یو سړي له ورکړو او هغه ته یې ووي چې تې محمود په کیمن ورشه او خان د هغه په سړو گرفتار کړه. چنانچه هغه لاړو او خان یې د محمود په سړو گرفتار کړو. محمود چې څه وخت دا خط ولیدو نو د خط د مضمون نه په ډېر پوه شو چې مهر علي زما د حواله کولو اقرار قیصر سره کړی دی. او د دې په بدل قیصر مرزا هغه له د اعام او اکرام ورکولو اقرار کړی دی. محمود مرزا ډیر سخت ویریدو او فوراً

شپه په شپه د مهر علي د کیمپ نه وتښتیدو. مهر علي چې د محمود د تښتیدو نه خبر شو نو سمدستي خپلې علاقې ته روان شو او په ډیر تکلیف باندې خپل ملک ته ورسیدو. د دې نه پس محمود پټ په پټه د تاتار ملک ته روان شو او بخارا ته ورسیدو. شاه بخارا د هغه ډیر عزت او تکریم وکړو او هغه له یو د ورسیدو دپاره یو محل ورکړو.

زمان شاه چې څه موده پس په دې خبر شو نو شاه بخارا ته یو سره ولیرلو چې چونکې محمود باغي دی د دې دپاره تاله د هغه ساتل او د هغه ستا په سلطنت کېنې زما د حکومت برخلاف سازشونه جوړول مناسب نه دي. محمود چې د دې سرې د راتلو نه خبر شو نو د شاه بخارا د مشکلاتو د حل کولو دپاره یو د حج د تلو بهانه وکړه او د شاه بخارا نه یو د دې غرض دپاره اجازت وغوښتو. شاه بخارا هغه له رخصت ورکړو او په دغه شان یو خان د محمود او د زمان شاه دواړو نه خلاص کړو. محمود بخارا نه خوارزم ته لاړو او په خپوا کېنې د یو خو ورځو د پاتې کیدو نه پس بیا فتح علي شاه له ایران ته لاړو.

دا وخت د زمان شاه په سلطنت کېنې اندروني طور ډیره بې چینې پیدا شوې وه. او هم په دې وجه په کال ۱۷۹۹ء کېنې هغه د قندهار نه په دوره باندې وتلې وه. ورومې د دې نه ذکر شوی دی چې د زمان شاه دا خیال وه چې د قبائلو مشرانو له ډیرو اختیاراتو د ورکولو په وجه په ملک کېنې بغاوتونه زما برخلاف پیدا کېږي. په دې وجه هغه د لویو لویو قومي سردارانو نه ټول اختیارات او اعزازات اخستلي وو او نور معمولي سرې یو لویو رتبو ته د خپله لاسه خپژولي وو. د دې دپاره چې هغوی به زما لاس ته ناست وي او د هغوی ترقي او تنزل به زما په مرضی منحصر وي نه چې د هغوی په اندروني اقتدار او طاقت او زور باندې.

احمد شاه او د هغه زوی تیمور شاه به د قبائلو مشران پخپل عهد حکومت کېنې همیش رضا او خوشحال ساتل د هغوی بې مصلحتته به یو کار نه کولو. بلکې حکومت کېنې هغوی ټول مشران خان سره شامل کړي وو. تیمور شاه اگر چې د احمد شاه د طرز حکومت نه بیل قسم قاعده روانه کړې وه او د حکومت اختیارات یو د قبائلو مشرانو له څه قدرې کم کړي وو او زیات تر یو خپل سرې په لویو لویو عهدو باندې مقرر کړي وو ولې بیا هم د قبائلو د مشرانو او حکومت تعلقات قطع شوي نه وو. د قبائلو د مشرانو جرگې بدستور موجودې وې. هغوی سره به مشوره کیده مگر چې څه به د تیمور شاه خوښه وه هغه به یو کوله. بیا هم هغه جرې هغوی له د خفگان او ناراضګی موقع نه وه ورکړې. مگر زمان شاه د حکومت ټول اختیارات او واګې صرف پخپل لاس او د هغې سړو په لاس کېنې ورکړې چې کوم د هغه د لاسه مقرر شوي وو. د قبائلو مشران بالکل بې اختیاره وو. هغوی سره د خپلو قبیلو خلق په ډیر تعداد کېنې په کابل کېنې نشو وسیدلې. او هیڅ معامله کېنې به هم هغوی سره جرګه نه

کيدله. سره د دې ټولو خبرو د هغوي نگراني به هم پته پته کيدله. د هغه ټول اعتبار صرف په يو سړي وه چې د هغه نوم وفادار خان سدوزی وه. داسې ډير سخت پره جنبه باز وه. په خبرو کښې ډير پوست مگر په زړه کښې تک تور وه. او اوضاع او اطوارو کښې ډير ملائم مگر په حقيقت کښې د خان نه د کم حيثيت خلقو دپاره سخت متکبر او مغرور وه. بادشاه او نورو افسرانو سره به هغه په ذلت آميز عاجزي پيش راتلو. د داسې اخلاقو سره هميشه بزدل، حريص او رشوت خور وي. سره د دې ټولو عيول و وفادار خان د بادشاه دويم خان وه. د قبائلو د مشرانو نه د اختياراتو په اخستو کښې هم دغه وفادار خان باعث وه. د هغه د زندگي ټول مقصد دا وه چې پائنده خان زه ذليل او رسوا کړم. او په ټول قام کښې د هغه اقتدار او اثر کم کړم. په زمان شاه کښې يو عيب دا وه چې ډير خوشامد پسند وه او چونکې وفادار په دې هنر کښې طاق وه او د بادشاه په خوشامد کښې هغه خپلې خودداري، عزت او ابرو ته هم نه کتل. او نورو سردارانو د خپلې پښتو، د حيثيت او د خود داري په وجه په دې کښې د وفادار خلق مقابلو نشوه کولې. په دې وجه هغه د بادشاه په مقربينو کښې داخل شو. چونکې وفادار خان د خوي نه ډير حريص او د هر چا د نوم حاسد وه، داسې يو سردار هم نه وه چې د هغه بدې نشو. په جنگ کښې د کمال درجي بزدل وه او چونکې ډير مکار، فريبي او منافق سره وه ټولو خلقو به هغه ته د نفرت او حقارت په نظر کتل. د داسې سړي په لاس کښې د حکومت اختيار ورکول د زمان شاه سخته کوتاه انديشي وه. د ملک لويې لويې عهدي به د وفادار خان په اختيار کښې و. هغه به ښکاره په ښکاره رشوتونه د خلقو نه اخستل. او عهدي به يې خرڅولې. د ماليې لوي لوي رقمونه به هغه غبن کول او د دولت مندو خلقو نه به د هغه ملازمانو په زور روپۍ او مالونه اخستل. د تشدد او د سختي دا طرز زمان شاه ته هم ده ننودلې وه. د ډيري مودې نه د وفادار خان او د زمان شاه د دې طريقو نه د قوم سرداران تنگ وو مگر د بادشاه د مخبرانو او د وفادار د جاسوسانو د لاسه په هغوي کښې دوؤ تنو هم يو ځاي جرگه نشوه کولې. سختي او تشدد ټول عمر صرف د يو خاص وخته پورې کامياب وي. او تر څو پورې چې د رنجش اصلي باعث لري نه کړې شي خفگان او ناراضگي به ضرور څه نا څه لار د خپل اظهار دپاره راوباسي.

آخر کار د کال ۱۷۹۹ء په اخر کښې د وفادار خان د قتل دپاره ټولو سردارانو سازش وکړو. د دې سازش باني مهاني د مشهورې قبيلې بارکزي مشر سردار پائنده خان وه. پائنده خان چې د هغه بل نوم سرفراز خان وه سره د محمد حکيم خان د علي کوزي مشر او د امير ارسلا خان چې د ايراني قبيلې مشر وه هم شامل شول. ايلفنستين د فيريز د راي مطابق پائنده خېان سره محمد شريف منشي باشي، يوسف علي خان د خواجه سراگانو مشر، سلطان خان نورزي او رحيم خان علي زي هم شامل وو. نائب منشي باشي يعني افسر خزانه جات د

قزلباشو سردار او د خواجه سراگانو مشر هم په دې سازش کښې شامل شو. دا خو ناممکنه وه چې دا سره د وفادار خان په بې خبرۍ کښې جرگه وکړې شي. پس هغوي د يو فقير چې هغه د خپلې زمانې بزرگۍ دپاره مشهور و کور ته يو په يو لاپل. اکثر لوي لوي سرداران به د دې بزرگ کور ته د دعا دپاره تلل. او په دې وجه به د هغه په کور کښې په جمع کيدو باندې چاڅه شک نشو کولې. هغوي په هنر او په دلائلو باندې دا فقير هم خان سره ملگرې کړو او څه وخت چې به دا ټول سرداران راجمع شول نو د هغه د ځاي دروازه به بنده کړې شوه. د ډيرو بحثونو مباحثو نه پس دې جرگې دا فيصله وکړه چې په طرز حکومت کښې مفصله ذيل اصلاحات او ترميمونه کول پکار دي:

(۱) چې زمان شاه دې د تخت نه کوز کړې شي او شاه شجاع دې په تخت کښيولې شي.
(۲) آئنده دې بادشاه په جرگه باندې منتخب کيدې شي او صرف د قبائلو مشران دې په جرگه کښې راي ورکولې شي.

(۳) هر بادشاه چې د قوم د اعتبار قابل پاتې نشي قوم ته به د هغه د لرې کولو اختيار وي.
د دې جرگې نه پس ټول سرداران خواره شول او يوه ورځ ي د وفادار خان د قتل او د زمان شاه د تخت نه د کوزولو دپاره مقرر کړه. د بدقسمتي نه په مقرر ورځ باندې. ۱ تجويز په عمل کښې رانغې. او د دې سازش کونکي بيا را يوځاي شو. اخر وفادار خان شکمن شو. په دې سردارانو کښې پنځه تنه خو د ډير کلک زړه خاوندان وو او په دې ي هيڅ پروانه وه که زمونږ راز ښکاره شي مگر يو سره ډير بزدله وه. څه وخت چې دا يو سره خبر شو چې وفادار خان شکي شوی دې. نو فوراً هغه وفادار خان له ورغې او ټول حال ي ورته ښکاره کړو. دا سره منشي باشي محمد شريف خان وه. وفادار خان د دې سازش اطلاع فوراً بادشاه ته ورکړه او په خپله ي دا راز ډير پټ وساتلو. هغه له خداي په يو ځل د ټولو د تباه کولو موقع ورکړه او هغه غوښتل چې زه د دې نه پوره فائده واخلم.

زمان شاه د دې خبرې اوريدو سره د خپلې څوکۍ سپاهيان بدل کړل او نور قابل اعتبار فوځ ي د خپل محل په پهره باندې ودرول. په دويمه ورځ هغه په دې سردارانو کښې په هر يو پسې جدا جدا سړي وليږل. د ټولو نه وروسته محمد عظيم خان د علي کوزو مشر گرفتار شو. بيا ي په پائنده خان پسې سره وليږلو. دې سړي له فتح خان د پائنده خان زوی راووتلو او ورته ي وويل چې پلار مې کور نشته. زه ځم چې جرته ي وگورم. بيا هغه پټ خپل پلار له راغې او ورته ي وويل چې د بادشاه الفسر به سره د سپاهيانو قتل کړم، سپاهيان به ي گرفتار کړم او بيا به د قندهار نه وتښتم. پائنده خان دا تجويز نامنظوره کړو. او هغه الفسر سره بادشاه له راغې. امير ارسلان ايراني د هغه نه وروسته په دربار کښې گرفتار موجود و. يو څو گينتهې پس بادشاه په ډير شان او شوکت سره په تخت کښياستلو او حکم ي

و کړو چې ټول گرفتار شوي سرداران دې پېش کړې شي. راتلو سره هغه د سردارانو نه په ډیر غیظ و غضب سره تپوس و کړو چې تاسو زما برخلاف ولې سازش کړې دے؟ هغوی ورته وویل چې مونږ قسم خوړلې دے چې تابه د تخت نه کوزوو مگر وژنو به دې نه. ستا د تخت نه د کوزولو اراده مونږ په دې وجه کړې ده چې زموږ دا یقین دے چې که مونږ تاته ډیر څه ووايو خو ته وفادار خان نه معزول کړې. زموږ هرگز تاته د نقصان رسولو اراده نه وه. مگر د وفادار خان لرې کول زموږ اصلي مراد وه. ځکه چې هغه په حکومت کېنې ډیر لوی فتنور اچولې دے او ټول خلق ترینه ناراض دي.

د دې بیان نه پس زمان شاه حکم وکړو چې د دوی نه سرو نه پرېکړئ. چنانچه د هغه په مخکېنې هغوی قتل کړې شو. چونکې د بارکزو د قبیلې لوی سردار او مشر په داسې بې رحمۍ سره بادشاه قتل کړو نو د زمان شاه سره دا ویره پیدا شوه چې محمدزي به ضرور زما نه بدل اخلي. چنانچه هغه د محمدزو د قبیلې د لویو لویو سردارانو د گرفتارولو حکم وکړو. مگر په هغوی کېنې ډیر پټ شول او لرې لرې ملکونو ته وتښتیدل. بادشاه خاص طور د فتح خان چې د پائننده خان مشرې زوی وه د گرفتاری دپاره ډیر کوشش وکړو مگر څه وخت چې هغه د پلار د قتل نه خبر شو نو فوراً پټ شو. او خان ته یې ښه اسونه د ښار نه بهر په یو باغ کېنې ودرول او شپه په شپه کرشک ته چې درې او یا میله د قندهار نه لرې وه په اته گینټې کېنې ورسیدو. د هغه ځای نه هغه د غرونو او خوړونو په لاره مارامار ایران ته لاړو او محمود سره یو ځای شو. دا ورومې ذکر شوی دے چې محمود د خیوانه بیا ایران ته فتح علي شاه له راغلې وه. فتح علي شاه د هغه بیا ډیر عزت او احترام وکړو او په تورشیش کېنې یې ورله د وسیدو دپاره ځای او تنخواه مقرر کړه. په تورشیش کېنې فتح خان محمود له ورسیدو او د فتح خان نه پس د هغه نور وروڼه هم هغه پسې راغلل.

د پائننده خان او د نورو لویو لویو سردارانو دې قتل د پښتنو په ټول قبائلو کېنې سخت هیجان او جوش پیدا کړو او د زمان شاه برخلاف شول. په کابل کېنې هم د زمان شاه برخلاف سخت نفرت پیدا شو او هغه فوراً د قندهار نه کابل ته روان شو. په هغه ځای کېنې چې څه وخت هغه انتظام قائم کړو نو د هغه ځای نه پېښور ته راغی. د پېښور نه هغه پنځلس زره فوځ کشمیر ته واستولو ځکه چې په هغه ځای کېنې هم سخت شورشونه پیدا شوي وو. دا فوځ لا کشمیر ته نه وه روان شوی چې عبدالله خان علي کوزې د کشمیر گورنر د بادشاه دربار ته د سلام دپاره راغی. بادشاه هغه گرفتار کړو او سزای ورله ورکړه. په دې باندې د هغه ورور سیدال خان چې په قندهار کېنې وه سره د خپلې علي کوزې قبیلې محمود سره شامل شو. د دې پنځلس زره فوځ کمان ملا احمد او میر واعظ نورزي ته ورکړې شو لیکن د ملا احمد د بې وقوفۍ په وجه دا فوځ د لارې د تکلیفونو او مصیبتونو په وجه ټول تباه شو او

د کشمیر دا مهم ناکامیاب شو.

دې خواته فتح خان او د هغه وروڼو د زمان شاه نه د خپل پلار د قتل د بدل اخستو تیاری شروع کړې او محمود ته یې وویل چې د بادشاه برخلاف تاله د غیر قومونو په امداد ملاتړل نه دي پکار. بلکې تاله د افغانستان قبائلو او د خپل قام خلقو ته خواست کول پکار دي. د ډیرو جنگونو نه پس هغوی دا فیصله وکړه چې بغیر د بیروني فوځ د امداد نه مونږ له افغانستان کښې داخلیدل پکار دي. اخر محمود په دې نصیحت عمل وکړو او صرف اتلسو تنو ملگرو سره فراه ته راغی.

ایلفنستن وائي چې "محمود د یو څو تنو سره د سیستان په لاره باندې افغانستان ته را روان شو او چې جلال اباد د سیستان صدر مقام ته را ورسیدو نو بهرام خان د سیستان سردار د هغه ډیر شاندار استقبال وکړو او کامران د محمود زوی له یې خپله لور ورکړه. او هغه سره یې د کومک د ورکولو خواهش ظاهر کړو مگر فتح خان د غیر قوم د خلقو په افغانستان باندې د چپاؤ برخلاف وه له دې کبله هغوی د بهرام خان د فوځي امداد اخستو نه په ډیره شکریه باندې انکار وکړو. او هغوی د خپلو دراني قبیلو علاقې ته راکوز شول."

د فراه خلقو په ډیر شوق سره د هغه استقبال وکړو او د قلعي دروازي یې هغه ته پرانستې. د دې ځای نه هغه د ټول پښتون قوم په نوم باندې یو اعلان شائع کړو چې په هغې کښې د وفادار خان او زمان شاه د ظلمونو او بي انصافو په ډیرو رنگینو الفاظو کښې ذکر کړی وه او بیا یې د هغوی نه د امداد سوال کړی وه. د بارکزو قبیلې چې د پائنده خان نه پس هغوی فتح علي خان خپل مشر گڼلو سمدستي د محمود د امداد کولو فیصله وکړه. او نورو دراني قبیلو هم محمود سره د شاملیدو نیت ظاهر کړو. سردار میر علي خان د زمان شاه د طرف نه د قندهار گورنر وه. محمود څه وخت چې قندهار ته روان شو نو میر علي خان د څلور زرو سورو سره د هغه مقابله ته راووتو مگر محمود هغه له شکست وړ کړو میر علي خان قندهار ته راوتښتیدو او قلعه کښې یې پناه واخسته. محمود د هغه تعاقب وکړو او د قندهار محاصره یې وکړه. دوه څلویښت ورځو پورې د ښار محاصره وشوه ولې ښار فتح نشو. اخر په درې څلویښتمه ورځ د محمود ټول فوځ د فتح خان د کمان د لاندې یوه سخته حمله وکړه. فتح خان ورومې سره وه چې د ښار په دیوال باندې وختو او د هغه سپاهیان هغه پسې ورغلل ښار په لږ وخت کښې فتح شو او میر علي خان د یو څو سورو سره په پټه وتښتیدو.

زمان شاه په دې ورځو کښې په پیښور کښې په هندوستان د حملي کولو تیاری کولې څه وخت چې هغه د قندهار د فتح کیدو نه خبر شو نو د فوځ یوه حصه یې د خپل ورور شجاع الملک د سرکردګۍ د لاندې پرېښودله او پخپله کابل ته روان شو. څه وخت چې

هغه کابل ته ورسیدو نو هغه ته معلومه شوه چې ټول قام زمانه خلاف شومې دې او نه صرف زمانه سلطنت بلکې زمانه خان هم په خطر کې کېږي دې. د هغه په فوځ کېږي او د هغه په خپلو ملازمانو کېږي هم په دې وجه سخته بې چينې پيدا شوه او د هغه ملازمان او د کور ټول خلق په ويره کېږي پريوتل.

څه وخت چې بادشاه د درانو په نيت پوهه شو نو د غلجونه ی امداد وغوښتو. وفادار خان هم په ويره ويره کېږي وه او د بادشاه په نسبت زياتې هغه سره د خپل خان فکر وه. د بادشاه او د وزير محافظې دستې دوچند کړې شوې. او د هغوي په هر کار کېږي به د ويري او په هر چا باندې د اشتباه آثار ښکاره کيدل. د ډيرو جرگو او د تجويزونو نه پس بادشاه د ډيرش زره فوځ سره د محمود مقابلې ته ووتلو. بادشاه د خپل ذاتي فوځ نه مخکېږي دوه دستې وليږلې. د ټولو نه مخکېږي دسته ی د احمد خان نورزي د لاندې وه او بادشاه پخپله به د دې دواړو دستو نه يو يا دوه پړاوه وروستو پاتې کيدو. غالباً چې دا تجويز وفادار خان هغه ته دې دپاره ښودلې وه چې هسې نه چې چرته احمد خان بادشاه ونيسي او دشمن ته ی حواله نه کړي. احمد خان د وزير وفادار خان د لاسه درکړي درکړي ناست وه د ډيري مودې نه د وفادار خان دا اراده وه چې احمد خان په څه چل مړ کړم. احمد خان هم د دې نه خبر وه او د وفادار خان نه ی د بدل اخستو تجويزونه کول. مگر په دې سخت ساعت کېږي وفادار خان دا خيال وکړو چې که چرې احمد خان له زه د فوځ کمان ورکړم نو شايد چې هغه زمانه پره کېږي شامل شي په دې وجه احمد خان له ی د هراول مشري ورکړه.

د محمود لښکر او د احمد خان هراول په سراسر باندې مقابل شول. او احمد خان سره د خپل لښکره محمود ته واوړيدو. بادشاه چې د دې نه خبر شو نو وفادار خان د هغه په زړه کېږي نور هم خوف پيدا کړو او په ډير شتاب باندې ی بغير د څه مقابلې نه بادشاه کابل ته وتښتولو. باقي فوځ چې د شهزاده ناصر لاندې وه هغوي چې د وفادار خان او د بادشاه د ټولو نه خبر شول نو د جنگ نه ی انکار وکړو. شهزاده ناصر خپل فوځ د ويري نه پرېښودو او هغه واپس کابل ته لاړو. محمود فوراً د فتح خان د سرکردګۍ لاندې دوه زره فوځ کابل ته وليږلو او پخپله هم په دغه طرف راوان شو. زمان شاه په ډيره تيزۍ باندې مارامار د کابل نه وتښتيدو او اوږمې تېرې د شنوارو ملک ته راوړسيدو. وفادار خان په دې ځاي بادشاه ته ووييل چې اوس دمه خوږل پکار دي. او ملا عاشق قلاته ی د ارام کولو دپاره بوتلو. بادشاه سره د خپله وزيره او دوو وروڼو د ملا عاشق قلعي ته راغې. ملا عاشق د هغوي په ظاهره خو ډير خاطر تواضع وکړه مگر خپل سړي ی چار چاپيره ودرول او بادشاه ی سره د خپل وزير او ورو ملازمانو نظر بند وساتل او محمود ته ی سره وليږلو چې بادشاه سره د خپلو ملګرو زمانه قلاته کېږي بند دې. په دې اثنا کېږي زمان شاه پوهه شو چې ملا عاشق مونږ گرفتار کړي يو،

ډير كوشش ي په دې غرض و كړو چې ملا عاشق ته د پښتو ننگ و دروي. هغوي ملا عاشق ته خپل ميلمه او خپل بادشاه سره د غدارۍ نه كولو په سلسله كښې ډير منت سماجت هم و كړو مگر هغه يوه هم وانه وريده. د دې نه پس بادشاه كوشش و كړو چې په زور خان خلاص كړي مگر په دې كښې هم هغه كامياب نشو. اخر هغه خان خداي ته وسپارلو او د واقعاتو انتظار ي شروع كړو. د دې قيد په دوران كښې زمان شاه د كوه نور لال چې په دنيا كښې يو مشهور لال وه سره د خپلو نورو قيمتي جواهراتو د خپلې قيد خانې په ديوال كښې چرته پټ كړل او خه وخت چې شاه شجاع خه موده پس بادشاه شو نو هغه بيا راوويستل.

د ملا عاشق سره چې خه وخت محمود ته ورسيدو نو هغه سمدستي اسد خان د فتح خان ورور قلعه عاشق ته وليږلو او بادشاه او د هغه وزير وفادار خان وغيره ټول ي كابل ته بوتلل. د زمان شاه كابل ته د رارسيدو نه وروسته يو جراح سره د خپل يو افسر د هغه د سترگو ږندولو دپاره د كابل ته واستولو. چنانچه د زمان شاه بسترگي په لاره كښې ږندي كړې شوې. بيا ي هغه كابل ته بوتلو. او په بالاحصار كښې ي بندي كړو. د محمود په دوران سلطنت كښې هغه بندي وه مگر د شاه شجاع د تخت نشينۍ نه پس هغه شاه شجاع خلاص كړو او باقي عمر ي په ارام باندې تير كړو. وفادار خان او د هغه وروڼه كابل ته په رسيدو سره قتل كړې شو. د وفادار خان اصلي نوم رحمت الله خان وه. زمان شاه د دې نه پس بيا چري بادشاه نشو. د هغه د خوي خصلت متعلق زمونږ په خيال د فيرير مفسله ذيل راي بالكل كافي او درست ده :

"His greatest crime was that he was absolute and would reign on that principle. This wounded the pride of the Sardars and was in opposition to the received opinion amongst them as to the extent of their sovereign power. With a different Vazeer, he might have hoped that his reign would be as long as, and possibly more, glorious than that of his father, but he was personally very brave, very active, always on horse back, bringing one war to a conclusion only to commence another; nor was he wanting in intelligence; but he lost his future chances by making the Mohammad Zai chiefs discontented for their rights to the great offices of the state were quite as sacred in the eyes of the Afghans as those of the Sadozais to the throne. The moment he endeavoured to abrogate those rights his fall became certain, but inspite of the sanguinary executions he was guilty of at the instigation of his ministers, the Afghans have a greater respect for his memory than that of any of the other sons of Taimoor Shah."

ترجمه : د هغه غټ جرم دا وه چې هغه بالكل خود اختياره وه او هم په دې اصولو ي حكومت كول غوښتل. دې د سردارانو خوددارۍ ته ضرب ورسولو. دا اصول د هغه د پښتنو د هغې مسلمې راي عامه ته هم برخلاف وو چې كوم هغوي د بادشاه د اختياراتو متعلق لرله. كه چري

د هغه بل څوک وزیر وې (یعنې وفادار خان نه وې) نو یقیناً د هغه عهد سلطنت په نسبت د هغه د پلار د سلطنت نه زیاتي وړېد او غالباً چې زیاتي د عروج حکومت و. ځکه چې هغه ډیر بهادر، ډیر جفاک او همیش به د اس د پاسه سوړ و. د هغه یوه لوڅ کښي به ختمه شوې نه وه چې بله به یې شروع کړه. د هغه په عقل کښې هم څه خامي نه وه. مگر هغه خپل ټول ژوند د محمد زو په ناراضه کولو او په خفه کولو باندې تباہ کړو. ځکه چې پښتنو لکه څه رنگ چې سدوزي د تاج و تخت حقدار گڼل دغه شان هغوي د محمد زو مشران د لویو لویو عهدو مستحق گڼل. خو چې څه وخت د هغوي حقوق پامال کول یې شروع کړل. د هغه زوال یقیني شو. مگر باوجود د هغې قتلونو چې کوم هغه د خپل وزیر په لمسه باندې کړي وو د پښتنو په زړه کښې د هغه قدر د تیمور شاه د نورو ټولو زامنو په نسبت زیات دی.

شاه محمود

شاه محمود قریباً د اوو کالو د کوشش نه پس په کال 1800ء کښې د افغانستان په تخت کښیناستو او د شاه لقب یې اختیار کړو. تخت نشینی سره هغه خپلو ملگرو، د فوځ افسرانو او چا چې هغه سره امداد کړې وه هغوي له یې ډیر انعامات ورکړل. سردار فتح خان له هغه د شاه دوست خان خطاب ورکړو. او شیر محمد خان د وزیر شاه ولي خان زوي له یې د مختار الدوله خطاب ورکړو. سردار عبدالله خان علي کوزي چې د مشهور وزیر یار محمد خان پلار و او په بالاحصار کښې د زمان شاه د لاسه قید و هغه یې ازاد کړو او د کشمیر گورنر یې مقرر کړو. حاجي فیروز الدین خپل ورور هغه د هرات گورنر مقرر کړو او اکرم خان علي زې یې خپل لوی وزیر مقرر کړو.

اوس د شاه محمود په لاره کښې شجاع الملک چې د زمان شاه سکه ورور و هغه پاتې و. د شجاع الملک په دې وخت کښې صرف دروېشت کاله عمر و او په پېښور کښې د یو معمولي فوځ سره مقیم و. چې د زمان شاه د مصیبتونو نه خبر شو. د زمان شاه د کور خلق او تمام شاهي جواهرات د هغه په لاس کښې وو څه وخت چې هغه د خپل ورور د شکست خبر واوړیدو او د هیبت نه لږ سنبال شو نو فوراً یې خپل ځان په پېښور کښې بادشاه کړو. او شاه محمود سره یې د جنگ تیاری شروع کړې. هغه سمدستي د پېښور د ټولو لویو قبائلو مشران او افریدي وغیره راوبلل او ډیر مال او روپی یې په هغوي کښې تقسیم کړې. په لږه موده کښې اکثر به دراني د هغه په حمایت کښې ودریدل او یو ډیر ښه فوځ یې تیار کړو او په کابل باندې ورو روان شو. شاه محمود چې د دې نه خبر شو نو په زړه کښې یې هیبت پیدا شو په لسم ستمبر 1801ء کښې شجاع الملک د پېښور نه روان شو. د پېښور او د کابل په

منځکښې په نیمه لار د آشیان په مقام باندې د محمود درې زره سپاهیان د شجاع الملک لس زره لښکر سره مخامخ شول. د شجاع الملک لښکر د جنگ د قواعدو او ضوابطو نه بالکل بې خبره وه او اگر چې پخپلو قبائلي جنگونو کېنې هغوي ډیر بهادر وو مگر باقاعده فوځونو سره چې د هغوي مقابله نه وه شوې. څه وخت چې دواړه لښکري مخامخ شوې نو ابتدا کېنې پر درانو د شاه محمود فوځونه بالکل پسې کړل. مگر هغوي فوراً دا خیال وکړو چې کښې جنگ ختم شو او مونږ فتح وکړه نو لوټماري شروع کړو. فتح خان د شاه محمود د فوځ سردار وه هغه سمدستي د دې نه فائده واخسته او خپلو بارکزو سروسره یې د شجاع الملک فوځ بالکل تس نس کړو. په ډیر مشکل سره شجاع الملک د خیبر غرونو ته وتښتیدو او هغه ځای کېنې یې د تخت اخستو منصوبې شروع کړې.

د دې معرکې نه پس د غلجیو په دماغ کېنې دا خبره راغله چې چونکې دراني هر وخت پخپلو کېنې جنگیوري او چونکې مونږ ورومې هم د افغانستان بادشاهي کړې ده. هیڅ وجه نشته چې د درانو په ځای مونږ بادشاهان نشو. نو هغوي هم د تخت اخستو سازشونه شروع کړل. عبدالرحیم د غلجیو د شاهي خاندان مشر وه. درانو هغه له علاوه د خپل پدري جانشین نه یو ښه لومړی پښتن هم ورکولو. د دې سازش بنیاد د غلجیو هغې سردارانو چې په کابل کېنې اتفاقاً راجمع شوي وو کېښودو. هغوي اول تاج او تخت عبدالرحیم ته پیش کړو. په ابتدا کېنې خو هغه د دې تجویز سره اتفاق نه کولو مگر د خپلې قبیلې په زور سره عاقبت هغه غاړه کېښوده. پس د دې نه د غلجیو سرداران خپل وطن ته روان شول. او خپلې خپلې قبیلې یې بغاوت ته ولمسولې. د څه مودې نه پس هغوي دوه لښکري تیاري کړې. یو لښکر خو هغوي د قندهار د درانو د منع کولو دپاره ولیږلو او بل لښکر یې کابل ته روان کړو. دا دویم لښکر اول په غزني باندې راوخوت او په لاره یې واره واره مقامات واخستل. د غزني گورنر له هغوي په میدان کېنې شکست ورکړو. مگر د ښار خلق مقابلې ته ودریدل او غلجیو د چارچاپیره ملک د تباہ کولو نه پس د شیلگر او زورمل په لاره لوگر ته ورسیدل. او ډیر غلجیان ورسره په لاره کېنې ملگري شول. شاه محمود د غلجیو په لیت باندې بالکل ناخبره وه او هله د غلجیو د بغاوت نه خبر شو چې هغوي په غزني باندې راوختل. د شاه محمود په دربار کېنې د دې خبر په رارسیدو سره یو لومړی هیبت پیدا شو. ځکه چې د شاه محمود حکومت بالکل لومړی وه او لا په ملک کېنې نظام سم نه وه قائم شوی. څه معمولي فوځ چې د بادشاه وه هغه هم هغه پیښور ته لیږلې وه. او د یو څو غلام شاه (یعنې د بادشاه محافظه دسته) نه علاوه صرف د درانو د خانانو یو څو سړي په دارالسلطنت کېنې موجود وو. درانو چې د غلجیو د بغاوت واوریدل نو د دې مبشر که خطري د ورکولو دپاره پخپله کېنې ډیر زر متفق شول. خانان د هغوي سړي نوکران او ډیر رضا کار یې تنخواه په دې لښکر کېنې شامل

شول. او قریباً د دریو یا څلورو زرو یو لښکر د مختار الدوله د مشرۍ د لاندې په دولسم د نومبر ۱۸۰۱ء کښې د غزني په لوري روان شول. مگر هغوی ته دا پته ولگیده چې غلجیان د لوگر په لاره کابل ته را روان دي. د دې په اوریدو سره شاهي فوځ خپل رخ بدل کړو او د سجاون په مقام غلجو سره هغوی مخامخ شول. د غلجو لښکر قریباً شل زره و. مگر ټول پیاده وو. ډیرو سره پکښې وسله هم نه وه. او د هیڅ قسم تنظیم په هغوی کښې نه وه. درانیانو خپل لښکر په دریو حصو کښې تقسیم کړو او ټول په ترتیب په صفونو کښې ودریدل. څرخي توپي یې د فوځ په مخکښې ولگولې او د غلجو د لښکر د حملې په انتظار ودریدل. غلجیان په ډیرې بې ترتیبۍ او بدنظمۍ هم دغه شان په درانو رومات شول. تر دې پورې چې د توپو نه ور واوریدل. او د درانو په صفونو یې یوه سخته حمله وکړه. د درانو کوم صفونه چې هغوی ته مخامخ پراته وو هغوی د دې حملې د زوره په شا شول. او قریب وه چې غلجو فتح حاصله کړي وې مگر د درانو د ښې او ګټلې لاس فوځونه چې لا سالم پراته وو هغوی د غلجو د لښکر نه چاپیره شو. او ټولې لارې یې د هغوی د واپس کیدو بندې کړې. د غلجو حمله په دې باندې پسې شوه. مگر هغوی شکست ونه خوړو او ټول په جمع قلعه زرین نومې یو قلعه ته قریباً شپږ میله د میدان جنګ نه لرې را واپس شول. درانو د څه حده پورې خو هغوی پسې تعاقب وکړو مگر غلجو ته څه خاص نقصان ونه رسیدو. او د درانو لښکر واپس شو. په شپه کښې غلجو له د خپل چار چاپیره علاقې نه کومکونه راغلل. سبا له هغوی د قلعه زرین نه را روان شول او په یوه بله لار باندې یې نیغه کابل ته لار واخسته او د درانو لښکر یې په څارۍ پریښودو. هغوی مابینام مابینام ته د کابل نه یو څو میله فاصله باندې قلعه شاهي ته را ورسیدل. د درانو لښکر یې خبره ټوله ورځ هم پخپل څارۍ پروت وه. په سبا چې هغوی د غلجو د تللو نه خبر شو نو ډیر په شتاب باندې یې خان قلعه امین الملک ته چې د کابل او د غلجو په منځکښې وه خان ورور سولو. غلجو په درانو باندې د حملې کولو په څارۍ په چار چاپیره کلو کښې لوټ شروع کړو او هر څومره چې عبدالرحیم هغوی د منع کولو او په تنظیم کښې د راوستو کوشش وکړو مگر ټوله شپه او ورځ هغوی یې سره په چار چاپیره علاقه کښې وگرځیدل او د خلیقو نه په زور مالونه او اسبابونه وشو کول. په سبا باندې د هغوی مشران خان خان له د درانو په لښکر راپریوتل او چونکې نه د هغوی یو خاص سپه سالار وه او نه د هغوی په فوځ کښې څه خاص ترتیب وه او نه د قواعدو پابندي وه بلکې هر یو خان به د خپل خپل تېر د لښکر مشري کوله. په دې وجه د هغوی په حمله کښې نه ربط وه او نه اشتراک عمل. په لږ ساعت کښې درانو هغوی له سخت شکست ورکړو. د غلجو درې زره سړي په میدان جنګ کښې قتل شو او باقي ټول خپلو خپلو علاقو ته وتښتیدل. درانو بیا په کابل کښې د هغې باغیانو د سرونو یوه مناره جوړه کړه کوم چې په میدان جنګ کښې قتل

شوي وو.

چونکې اوس ژمې رانزدې شوې وه د دې دپاره د دې دواړو قومونو په منعکسې بيا څه قابل ذکر چير چار ونه شو. د کال 1802ء په سپرلي کښې غلجيان هم بيا داسې ناسابه راوچت شول لکه څنگه چې ورومې راوچت شوي وو مگر دا ځل هغوي په يو خاص نظام باندې کار شروع کړو. په دې بغاوت کښې د غلجو قريباً قريباً ټول قبائل شامل شول. او تقريباً پنځوس زره لښکري جمع کړو. هغوي دا ځل خپل فوځ په دريو حصو کښې تقسيم کړو او دا تجويزي وکړو چې د فوځ يوه دسته دې د عبدالرحيم د مشري د لاندې په کابل باندې د سهيل د طرف نه حمله وکړي. او بله دسته دې د فتح مغان بابا کريزي د لاندې د نمرخانه نه او اولس زره غلجي دې دراني پخپله علاقه کښې کتندهار طرف نه د رامخکښې کيدو نه منع کړي. د دې هر يو لښکر په مقابله کښې د درانو هم يو يو فوځ راووتلو. دري معرکې قريباً قريباً يو ځاي وشوې. او په درې واړو کښې غلجو شکست وخوړو. اخري جنگ د غلجو او د درانو په منځ کښې په يولسم د مې 1802ء کښې د ملا شاهي په مقام باندې وشو. او اخري ځل غلجو ماتې وخوړه. د دې نه پس غلجي چرې پا نه خپدل او د درانو حکومت ي په ځان په خوښۍ سره قبول کړو.

هم په دې زمانه کښې د شاه محمود په ټول سلطنت کښې داسې يوه صوبه هم نه وه چې په هغې کښې جنگ نه وه. شاه شجاع هم د 1802ء په سپرلي کښې سره د دولسو زرو افريدو په پيښور حمله وکړه د پيښور د ښار باقاعده فوځ د هغوي مقابلي ته ووتلو. يو سخت جنگ وشو او افريدو شکست فاش وخوړو. او بيشانه ډير خلق ترينه په ميدان کښې مړه شول. شاه شجاع بيا خپل ځان په ډير مشکل د افريدو ملک ته ورسولو.

اُزبکو هم د پښتنو د خانه جنگو او د بې اتفاقي نه فائده واخسته. او د 1802ء په سپرلي کښې هغوي د دريائې جيحون نه بيا راهوري وتل. د هغوي برخلاف هم فتح خان فوځونه وليږل او اُزبک ي د دريائې جيحون نه پورې ايستل.

ايرانيان هم په دې زمانه کښې چپ نه و ناست. څه وخت چې پښتانه په خپلو کښې سره لگيا وو او يو تر بله ي چکونه لگول نو ايرانيانو په ايراني خراسان باندې حمله وکړه او په يو چپاؤ کښې ي ټول خراسان لاندې کړو. مشهد او نيشاپور ي فتح کړل. نادر مرزا او د هغه اته ديرش تربوران چې ټول د نادر شاه د تېر نه وو د ايران بادشاه بنديان کړل. او په تهران کښې ي ماسواي د يو معصوم بچي په ټول قتل کړل. مشهد ايرانيانو د 1802ء په موسم گرما کښې د پښتنو نه واخستو. او فتح علي شاه خپل يوزو په مشهد کښې د خراسان گورنر مقرر کړو. بلوچو هم دا خيال وکړو چې دې بادشاه گردی کښې مونږ ولې فائده وانخولو چندانچه هغوي هم شاه محمود د سلطنت د منلو نه انکار وکړو او ځان ي د

پښتنو نه بيل كړو.

په هرات كښې د شاه محمود د فتوحاتو په وخت قيصر مرزا د شاه زمان زوى گورنر و. مير افضل خان چې د قيصر مرزا وزير و. هغه په سازش او پخپل زور او طاقت قيصر مرزا د هرات د حكومت نه وويستو او پخپله ئې خان د هرات حاكم كړو. مگر د هرات خلكو د افضل خان د حكومت د منلو نه انكار وكړو. او افضل خان ته ئې وويل چې زموږ حاكم دې د شاهي خاندان يو سره وي. چنانچه افضل خان حاجي فيروز الدين چې د شاه محمود ورور و. پسي سړي وليږل. او د هرات قبضه ئې هغه له وركړه. قيصر مرزا چې دا وليدل چې په هرات باندې فيروز الدين زما تره قابض شو نو د پښتنو او د خراسانيانو يو لښكر ئې راجمع كړو او په هرات راوختلو. حاجي فيروز الدين د هرات نه يويشت ميله قبلې ته شكې وار نومې يو كلي سره د هغه مقابلې ته راووتلو او هغه لره ئې شكست وركړو.

ناظرينو ته دې دا معلومه وي چې په ملك كښې چارچاپيره د دې جنگونو انتظام او د هغوي مقابلې ته فوځونه ليرول د شاه محمود د دماغ كار نه و. هر كله چې هغه كابل فتح كړو نو هغه د سستۍ او د بيكارۍ ژوند تيرول خوښ كړل. شپه او ورځ به په شرابو كښې مخمور و. سپاهيانه زندگي هغه بالكل پرېښوده. او د قزلباشو خويونه او اوضاع او اطوار ئې په خان كښې پيدا كړل. د سلطنت ټولې واكې ئې اكرم خان علي زي او فتح خان باركزي ته وركړې. په اكرم خان كښې د درانو د خانانو اكثر خويونه موجود وو. په خوي كښې ډير خوږ او بهادر و. او د خپلې رائې خاوند و. په خرڅ اخراجات كښې معتدل و. مگر شوم نه و. په پوره جنبه كښې ډير مضبوط و. او د پښتنو ټول صفتونه په هغه كښې موجود وو. د فتح خان د خويونو او عادتونو ذكر به په يو آئنده باب كښې مونږ وكړو. په دې ځاي كښې دومره وينا پس ده چې كه چرې فتح خان باركزي د شاه محمود ملكمر نه و. نو هغه د افغانستان په سخت باندې يوې ورځې له هم نشو كښيناستي. په ټول افغانستان كښې د فتح خان نه په خپله زمانه كښې زياتي قابل او بهادر سره بل نه و. په خرڅ اخراجات كښې هغه بالكل حاتم طائي ثاني و. او د خپلې پرې د خلكو هغه دومره خوښ و چې د هغه په وينا باندې به ئې د خپل سرو مال په داؤ كولو كښې هيڅ دريغ نه كولو. د سلطنت په امورو كښې دې دومره وېش او بيدار مغز سره و چې د سلطنت په هيڅ گوټ كښې به داسې كار نه كيدلو چې په هغې به دې فوراً خبر شوې نه و. په قد كښې وچت او ډير خوش شكل سره و. او په وجود كښې سره و. په خبرو اترو كښې ډير خوش اخلاق، په وضع قطع كښې ډير ساده په زړه كښې بالكل بې ويرې او د خطري په وخت كښې ډير مستقل مزاج انسان و. د سلطنت ټول اختيارات د دې دوو سړو په لاس كښې وو. په دارالخلافة كښې د هغه ټول دارو مدار په قزلباشو سپاهيانو باندې و. چونكي شاه محمود هم د خپل پلار پشان د پښتنو خويونه بالكل

پريښودې وو او شپه او ورځ به د هغه ناسته پاسته د قزلباشو سره وه. د دې دپاره د هغه اکثر دوستان او همراز د قزلباشو مشران او د فوځ الفسران وو. د دې تعلقاتو په وجه د قزلباشو اثر په کابل کې ورځ تر ورځ زياتيدو. د هغوي اثر نه صرف په بادشاه او د هغه د تېر په خلقو وه بلکې د بادشاه د تعلقاتو په وجه د هغه اکثر سرداران هم د هغوي د اثر د لاندې شول.

په پښتنو کې د فارسي ژبې، د شراپو، د ارام پسندی او د عيش و عشرت مزه هم دې خلقو اچولې وه. او د پښتنو لومړي سرداران يې دا رنگ په خپل رنگ کې زنگ کړې وو چې د هغوي نه يې د پښتنو غويي خصلت او رواجونه څه چې خپله ژبه هم هيره کړې وه. د دې خلقو په صحبت کې بادشاه د خپل رعایا د بهبودي او خوشحالي نه بالکل بې پروا او بې خبره وه. او د کابل د اخستو نه پس هغه بيا هيجرې هم پخپله جنگ له نه وه تللې. تر دې وخته پورې لا د سلطنت په لرې لرې صوبو کې د حکومت نظام نه وه قائم شوی. او چونکې بادشاه پخپله د خپل عيش او د ارام نه د حکومت په کارونو کې څه دلچسپي نه اخستله د دې دپاره په علاقه کې د امن قائمولو کار د فتح خان او اکرم خان په ذمه وه. او چونکې دا دواړه سرداران د يوې پرې نه وو د دې دپاره د هغوي پخپل منځ کې به هم ناچاپي وه. د ډير بحث مباحثې نه پس بادشاه فتح خان ته حکم ورکړ چې هغه دې سره د يو لښکره جنوب مشرقي صوبو ته د امن قائمولو دپاره لاړ شي. او اکرم خان دې په کابل کې پاتې شي. فتح خان وروسته پېښور ته راغی او د هغه ځای د خلقو نه يې څه مال ټول کړو. حاکم کشمير نه يې پنځوس زره روپۍ واخستې. بيا هغه کوهات، بنو او دامان ته راغی او مالیه يې ټوله کړه. ډيره موده يې د وزيرو په رعيت کولو کې ولگيده. په لاره باندې يې هر طرف ته نظام حکومت قائمولو. او اخر د کال 1803ء د گرمۍ په موسم کې قندهار ته راوړسیدو او په هغه ځای کې يې ټول دراني سم کړل.

شاه شجاع چه دويم شکست او خور و نو هغه چورې ته چه د افریدو په علاقه کېږ يو کلې دې لاړو. هغه سره يو څو ملگري هم وو. مگر معلومېږي چې هغه بيا د خپل غربت او د سړو د کموالي په وجه د بادشاهي د اخستو نه ناامیده شوی وه. د هغه اکثر وخت به عالمانو سره په خبرو اترو کې تيريدلو. څه وخت چې فتح خان پېښور ته سره د لښکره راغی نو په چوره کې هم د هغه وسيدل ناممکن شو. پس هغه په غرونو غرونو کې د کاکړو ملک ته لاړو. د هغه او د هغه د سړو گزاره په دې ټوله زمانه کې د شاهي جواهراتو په خرڅولو باندې وه. د 1802ء د ژمي تر موسم پورې هغه د شال (کوټي) په خواؤشا کې هم په دې شان وسيدلو. هغه مير ابوالحسن خان کوټي ته د څه کالو (زيوراتو) د خرڅولو دپاره واستولو مگر هغه ځای کې د هغې څوک خريدار پيدا نشو. بادشاه او د هغه ملگري اوس دا وخت ډير تنگ شوي وو. نو چې ورته معلومه شوه چې کالي هم خرڅ نشول نو ډير

پريشانه شول. ملگري ئې ټول راجمع کړل او جرگه ئې وکړه يو ورته وويل چې د کوټې په ښار يوه لويه قافله نن راغلې ده. پکار دي چې هغه مونږ لوت کړو. شاه شجاع د دې تجويز نه بالکل خلاف وه مگر چونکې د هغه ملگري ډير وږي وو او خوځو ورځې ئې ډوډۍ نه وه خوړلې ټول د کوټې د ښار نه راجا پيره شول او د قافلې نه ئې ټول مال واخستو. شاه شجاع هغې ټولو سوداگرو له رسيدونه د خپلې نامې ورکړل او هغوي سره ئې اقرار وکړو چې هرکله زه بادشاه شم نو تاسو له به د دې مال تاوان درکوم. چنانچه څه وخت چې شاه شجاع بادشاه شو نو چې کومو سوداگرو به ورته خپلې رقمې وښودلې نو هغه له به ئې تاوان ورکولو. دا د لوت مال تقريباً د دوو لکوروپو وه. شاه شجاع په دې باندې فوراً يو لښکر راجمع کړو او په قندهار باندې ئې حمله وکړه مگر بالکل ناکام پاتې شو. شاه شجاع بيا غرونو ته وتښتيدو او هم دغه شان بې سروسامانه گرځيدلو چې يوه عجيبه نادره واقعه په کابل کېښې پېښه شوه.

د شاه محمود قزلباش فوځ لکه څنگه چې ورومې ذکر شوه دې د خپل طاقت او زور او د بادشاه د مهربانو په وجه ډير زيات مست شوه وه. هغوي به په بازار کېښې خلقو سره د غير قوم د سپاهيانو په شان ډيره سختي او تشدد کولو. او چرې به چې ورته موقع حاصله شوه نو د سختو بدچلنو او جرائمو ارتکاب به ئې کولو. دا خلق به اکثر د شرابو په نشه کېښې بازارونو ته راوتل او د قوم د خلقو بې عزتي او بې حرمتي به ئې کوله. د خلقو مالونه به ئې په زور اخستل او که چرې به بادشاه ته د هغوي برخلاف څه شکايت وشو نو هغه به هيچرې هم د خلقو په فرياد غوږ نه کېښودو. بادشاه پخپله د هغوي د عادتونو خصلتونو او طرز زندگۍ گرویده او مفتون وه. او چونکې د خپل حفاظت دارو مدار هم هغه په هغوي باندې گڼلو د دې دپاره هغه د هغوي خفه کول او ناراض کول په هيڅ شان نه غوښتل. د حد اعتدال نه د قزلباشو دې تجاوز عام رعایا کېښې ډير سخت خفگان او بې چيني پيدا کړه. قزلباش په عقیده کېښې شيعه گان وو او عام رعایا سنيان وو. په دې وجه باندې د هغوي عادات او اطوار د هغوي برخلاف د خلقو په زړه کېښې سخت نفرت او رنجش پيدا کړو. هره ورځ به په حجرو او جماعتونو کېښې د قزلباشو سپاهيانو برخلاف خبرې کيدې او د هغوي د بدچلنو او د خرابو خويونو ذکر و نه به کيدل. او دې سره به دا هم ويلي شو چې بادشاه د هغوي ملگرمې دې.

The Ghulam Shah's (The King's Qazal Bash Guards) who joined the violence of their military habits to the natural licentiousness of their nation were guilty of the greatest excess and raised utmost indignation among the inhabitants of Kabul who were now more irritated by their capacity and oppression, than disgusted with their contempt for decency and sobriety, which their prejudices led them to look on with peculiar aversion..... Frequent complaints were made of the conduct of the Ghulams but were disregarded by Mahmood whose natural

indolence was strengthened by his fondness for the manners which disgusted his subjects and by the fear of offending those troops which he considered as the best support of his power. (Ferrier)

ترجمه: غلام شاهي (يعني د بادشاه قزلباش محافظ دسته) چې په هغوي کښې د فوخي خوشنګۍ نه علاوه نورې خپلې قومي بدچلنۍ هم پرتې وې. هغوي په خپلو سختو بې اعتدالو د کابل په خلقو کښې د نفرت يوه جذبه مشتعله کړه. عام خلق اوس زيات د هغوي د ظلم او تعدی نه په نسبت د هغوي د بدمعاشانو او شراب خورو تنګ وو. هغوي به د دې غلام شاهي په خلاف ډير شکايتونه استول خو محمود په يو هم غور نه کښيښودو او د دې وجه دا وه چې يو خو هغه سست وه او بله دا چې هغه پنخپله هم د هغوي د هغې اخلاقو گرویده وه چې د کوم په سبب د هغه ټول رعايا ناراض وو. علاوه د دې نه هغه د دې خپل فوخي ناراضه کولو نه هم وپريدو. چې د هغه د اقتدار د ساتلو دپاره بهترين پستي وه.

دا ټول وړانې هغوي د شاه محمود په چشم پوشۍ باندې کوي. مليانو به خامې په خامې په وعظونو او په خطبو کښې هم د قزلباشو او د بادشاه برخلاف د هغوي د بدچلنو، بدمعاشو او بد اخلاقو متعلق تقريرونه کول. په دې پروپيکنده کښې زورور او لومړي سرداران هم شامل شول. منجمله د هغوي نه سردار احمد خان نورزې او نواب خان گلې هم وو. دا دواړه سرداران د احمد شاه د وخت درباريان وو او د زړو درانو پښتنو ټول عادتونه اخلاق او خصلتونه ئ لرل. مګر د دې دواړو نه زيات د شورش اصلي مشر مختار الدوله شير محمد خان وه. په دې زمانه کښې اکرم خان مړ وه او فتح خان بهر په صوبه جاتو کښې په دوره وه. شير محمد خان د شاه ولي خان چې د احمد شاه وزير اعظم وه زوی وه. او خپل خان ئ د وزارت د عهدې مستحق گڼلو. مګر د اکرم خان د مرګ نه پس د وزارت عهده بادشاه فتح خان له ورکړه. په دې وجه هغه هم په زړه کښې د بادشاه نه خفه وه. دا سره په عامو خلقو کښې ډير زيات هر دلعزيز وه. د هغه بهادري او شجاعت په خلقو کښې مشهور وه او يو ډير قابل فوخي جرنيل هم وه. د وضع قطع نه نهايت ساده وه، اکثر به په معمولي جامو کښې بغير د شان او شوکت له عامو پښتنو سره کښيناستو پاڅيدو. د هغه زيات تر مجلس به علماؤ فضلاؤ او فقيرانو سره وه. پنخپله هغه ډير عالم فاضل او سياست دان وه. څه وخت چې هغه د شاه محمود په لويو مشيرانو کښې وه نو معمولي نه معمولي سړي ته هم هغه ته په رسايۍ کښې څه مشکل نه وه. اکثر به په بازار کښې پياده او بغير د نوکر نه گرځيدو. هر چا سره به هغه ډير ښه سلوک کولو او د هغه د دولت اکثره حصه به د خلقو مهمان نوازي او د غريبانو په پرورش صرف کيده. خپلو دشمنانو سره به هم هغه په ډيره خوش اخلاقي پيش راتلو. او هغوي سره به ئ هم د بدو کولو نه حتي الوسع گريز کولو. عين د اقتدار په وخت کښې به هغه خپل دشمنان نه صرف د سابقه جرمونو د سزا نه معاف کول بلکې د هغوي بدرد او ترخي

خبرې به ئېم په مجلس كښې په خنده پيشاني سره اورېدلې. د خپل پلار د مرگ نه پس هغه د خه مودي دپاره بلوچستان ته تښتېدلې وه. د جلاوطني په زمانه كښې هغه دومره كتابونه ولوستل چې د افغانستان په ټول سلطنت كښې ډيرو كمو مليانو د هغه د علم او فضل مقابله كولې شوه. هغه به د بزرگانو او عالمانو ډير قدر كولو او بالخصوص هغه د سيد احمد چې په افغانستان كښې يو ډير بزرگ او عالم سره مشهور وه معتقد او دوست وه.

سيد احمد المعروف مير واعظ ډير خله حج له هم تللې وه. او خپلو نيكو خصلتونو او درويشانه ژوند په وجه او د دنياوي جاه و جلال نه د لاپروايي په سبب هغه د كابل په مضافاتو كښې ډير لويه نوم پيدا كړې وه. او په كومي ازادي سره به چې هغه د بادشاه او د هغه د درباريانو د بدو عادتونو برخلاف نكته چيني كوله. او كومي دليري او جرأت سره به چې هغه د لويو لويو خلكو د بدچلنو، رشوت ستانو او بد اخلاقو ذكر كولو نو د هغې په وجه د خلكو هغه ډير زيات خوښ وه. خلق چې خه وخت د شيعه گانو قزلباشو د ظلم نه تنگ شوي نو مير واعظ د قام په پره ودرېدو او بادشاه ته يې د خلكو شكايات پيش كړل. په دې باندې هغه نور هم هر دلعزيز شو.

شاه محمود چې باوجود د خلكو د فريادونو د رعايا چاره جوړي ونكړه نو خلق ډير زيات خفه شول او د بادشاه برخلاف يې قسم قسم خبرې شروع كړې. هم په دې ورځو كښې دا شان چل وشو چې يو سني يو قزلباش قتل كړو او د هغه په سزا كښې هغه سني پانسي شو. په دې باندې سنيان ډير برافروخته شول. او د هغه د پانسي ټوله ذمه واري يې په شاه محمود وغورځوله. ډير خلق د دې سني جنازې سره په جلوس كښې ووتل. په دې جلوس باندې قزلباشو ډزې وكړې او جلوس سره د جنازې د مير واعظ كور ته دننه شول. دې واقعي د سنيانو صبر تمام كړو او د قزلباشو په ځايونو او كورونو باندې چپاړ وكړو او ټول يې لوټ كړل. ټوله شپه قزلباشو شيعه گانو او د سنيانو په منځ كښې جنگ وشو. او ډير خلق يو خوا بل خوا ته مړه شول. په دويمه ورځ د چارچاپيره علاقې نه پيشانه ډير كوهستانيان او سنيان د خپلو سنيانو امداد له راغلل. په دې شورش كښې مختار الدوله احمد خان نورزي او نواب خان گاهي ټول خلق د قزلباشو قتلولو او لوټ كولو ته ولمسول. دواړو فريقو ټوله ورځې ډير خونريز جنگ وكړو. او چونكي د گرمي موسم وه ماينام ماينام ته ټول خلق سترې شول او پخپله سره جدا شول. دا د څلورم او پنځم جون واقعې ده. د دې شورش په دوران كښې مختار الدوله شاه شجاع له سړي واستول. چې فوراً راشه خلق د شاه محمود برخلاف دې او په كابل كښې يو سره هم د هغه ملگر نشته. شاه محمود پخپله هم د دې فساد په كيدو وپريدو. هغه كوشش وكړو چې مختار الدوله گرفتار كړم مگر مختار الدوله پوه شو او په اتم د جولايي د كابل نه وتښتېدو. مير واعظ د مختار الدوله ډير دوست وه او د هغه خلق د

بادشاه برخلاف و لمسول او د خلقو ئ دا يقين راوستو چې قزلباش دا هر څه چې د خلقو سره کوي دا د بادشاه په وينا او د هغه په چشم پوشی باندې کوي. په دولسم جولائي مختار الدوله سره د شاه شجاع د کابل خواو شاته راوړسیدو. او د بنار نه بهر مقيم شو. شاه محمود په بالا حصار کښې پناه واخسته او خلق د هغه نه چاپيره شول. فتح خان چې په قندهار کښې وه هغه هم د شيعه گانو او د نورو رعایا د جنگ نه خبر شوی وه او سره د لښکره د ډيرو ورځو نه د کابل طرف ته روان وه. شاه شجاع هم يو لښکر د مختار الدوله په مدد سره د فتح خان د مقابلي دپاره تيار کړو. فتح خان سره قریبا د اتو نه تر لسو زرو پورې خلق وو. دواړه فوځونه مخامخ شو. فتح خان د شاه شجاع د لښکر يوه لويه حصه پسپا کړه او بنار ته په ورننوتو کښې وه چې د هغه يو لوی لښکر د شاه شجاع په طرف واوړیدو. فتح خان سره اوس د خپل ځان غم شو او د میدان له وتښتیدو. سبا نه شاه شجاع سره د مختار الدوله په ډير شان و شوکت سره په کابل کښې داخل شو. د شاه شجاع په رسیدو سره د بالا حصار دروازي پرانستې شوې. او محمود د قلعه په برنۍ حصه کښې بنديوان کړې شو. شاه شجاع غوښتل چې د خپل ورور شاه زمان بدل د شاه محمود نه واخلي او د هغه سترگې هم ړندې کړي مگر د مختار الدوله په سفارش هغه معاف کړې شو. شاه شجاع پنخپله سوانح عمری کښې د دې جنگ متعلق دا شان لیکي :

"After his arrival at Qazee we had scarcely prepared our force when Fateh Khan's Army appeared our troops were immediately up in battle array and an attack made upon them. The battle lasted from morning to the evening prayer, when the enemy gave way and retreated in great disorder to the valley advaz and then to Kamran's camp in Qandahar. Where the drunkenness of Qazalbash soldiery and the ill treatment which the sunnle doctors received soon disgusted all our subjects. Who entirely refused to give Kamran assistance, on hearing this we immediately returned to our capital, Shah Mahmood was so disheartened by the news of our victory, that after swearing on the Koran we would not again be guilty of treachery , he sent some of his principal attendants to request the Royal Pardon which we granted, and had him conveyed from the outer to the inner fort with all due respect to his rank. We then entered the Bala Hisar with Regal Pomp, and seated ourselves on the throne of Kabul."

ترجمه : هر کله چې مونږ قاضي ته راوړسیدو نو مونږ لا خپل لښکر په مشکله تيار کړی وه چې د فتح خان لښکر راښکاره شو. سمدستي مونږ په جنگي صف بندی کښې رايو ځای شو او په هغوي مو حمله وکړه. جنگ د سحر نه د ماښام تر مانځه پورې وشو اخر دشمن ماتې وکړه او په ډيره بې ترتیبی سره دره ادواز ته پسپا شول او د ادواز نه قندهار ته د کامران کیمپ ته وتښتیدل. په قندهار کښې هم د قزلباشو سپاهیانو د شراب خوری په سبب او

سنيانو علماؤ سره د هغوي د بدسلوکی په وجه زمونږ ټول رعایا سخت ناراض شول. او کامران سره ی د مرستې کولو نه انکار وکړو. چې مونږ دا خبره واړیده نو مونږ سمدستي خپل صدر مقام ته واپس شو. شاه محمود چې زمونږ د فتح خبر واړیدو نو ډیر زړه بائللې شو او په قرآن باندې ی قسمونه وخورل چې بیا به هیچرې بغاوت نه کوم او مونږ له ی خپل مشران مشران نو کران د معافي غوښتو دپاره راواستول او مونږ هغه معاف کړو. بیا مونږ هغه د قلعه د بهرنۍ حصې نه دننه حصې ته بڼه په مناسب عزت او درناوي راوستو. د دې نه پس بیا مونږ په شاهي شان و شوکت بالا حصار کښې داخل شو او د کابل په تخت باندې کښیناستو. د شاه شجاع په تخت نشین کیدو باندې په ملک کښې امن و امان قائم نه شو. د خلقو زړونو نه د حکومت ټول رعب داب د بدامنی په وجه ورک شوی و. په لوڅ کښې تنظیم او ضبط د ادلي نه ادلي درجې ته رسیدلې و. په سردارانو کښې بې اتفاقي هغه شان موجوده وه. هر یو به دا کوشش کولو چې خپل اختیار او اقتدار زیات کړم. په کوم عزت او احترام سره به چې ورومې بادشاه او درانیانو ته کتلي شو هغه احترام اوس د خلقو د زړونو نه لاړو. د دې نه علاوه چونکې شاه شجاع د مختارالدوله او د هغه د پرې د خلقو په امداد سره په تخت ناست و. او مختارالدوله او د هغه سړو ته هم دا معلومه وه چې بغیر د هغوي د امداد نه شاه شجاع په تخت نشو کښیناستی. په دې وجه مختارالدوله او د هغه د ټولو ملگرو د بادشاه نه ډیر ډیر امیدونه لرل. او چونکې د سلطنت عهدې د ټولو دپاره کافي نه وې د دې دپاره شاه شجاع مجبور شو چې د خپل حکومت د ماليې اکثر حصه خپلو مددگارانو له په جاگیرونو کښې ورکړي. دغه شان د پېښور ټوله مالیه هغه افریدو ته ورکړه او د اکثر و نورو خایونو مالیه هغه درانو سردارانو ته په جاگیر کښې وېخېښله.

د شاه شجاع حکومت په حیثیت مجموعي بغیر د ډیرې خونړیزې نه شروع شو مگر چونکې د خانه جنگو په وجه د حکومت بنیادونه بالکل خوځیدلي وو او په ملک کښې عام طور باندې بدامنی وه په دې وجه هغه ته په علاقه کښې د امن و امان قائمولو په لار کښې ډیر مشکلات پېښ شول. شاه شجاع پخپله یو نیک دله او دروند خویه بادشاه و. په هغه کښې که عیب و نه وه نو هغه دا و چې هغه په مختلفو سردارانو کښې دشمنۍ او بې اتفاقي نشوه ورکولې. په سردارانو کښې اندروني طور باندې پرو جنبو د حکومت په انتظام کښې ډیر مشکلات پیدا کړي وو او چونکې د بادشاه خپل خان له رسوخ او طاقت لانه و. هغه قائم شوی د دې دپاره هغه نه یو ناراض کولې شو او نه ی بل خفه کولې شو. مختارالدوله د هغه د حکومت په ابتدا کښې د ټولو سردارانو او د مشرانو د رضا کولو کوشش وکړو او که چرې شاه شجاع هغه له تر اخره پورې پرانستې واگې ورکړې وې نو امید و چې شاه شجاع به تر ډیرې مودې پورې په امن و امان سره حکومت کړې و. مگر د لږې مودې تیروولو نه پس په

شاه شجاع باندې د مختارالدوله دا وسيع اختيارات خامې نشو او د هغوي دواړو په منځکښې هم کشيدگي پيدا شوه. د دې نه علاوه فتح خان باوجود د دې نه چې هغه يو ځل د ده اطاعت اختيار کړو مگر د هغه د رضا کولو او خان سره د ساتلو کوشش هغه بيا ونه کړو. معلوميږي چې شاه شجاع په ابتدا کښې خو لوي لوي اختيارات خپلو سردارانو له د حکومت په معاملو کښې ورکړل مگر څه وخت چې هغه پخپلو پښو د ودریدو قابل شو نو د يو يو نه ي درجه په درجه اختيارات اخستل شروع کړل. د هغوي فرائض ي تقسيم کړل. او نور سړي ي د خپله لاسه د هغوي په خامې مقرر کړل. په دې وجه د هغه د حکومت په اخري کالونو کښې نه صرف د سردارانو په خپل منځکښې جگړې او حسدونه پيدا شول بلکې د بادشاه او مختارالدوله او د هغه د پرې د سردارانو په منځکښې هم سخت بغض او حسد پيدا شو. هم دغه اسباب د هغه د حکومت د زوال باعث شول.

شاه شجاع چې تخت نشين شو نو د ټولو ورومې ي شاه زمان خپل ورور راخلاص کړو او ملا عاشق چې شاه زمان ي شاه محمود ته حواله کړې وه گرفتار کړو او قتل ي کړو. ماسوا د ده نه شاه شجاع هېڅ له هم سزا ور نه کړه. پس د دې نه هغه د خپل پلار نيکه په سلطنت کښې د امن قائمو لو کوشش شروع کړو. ورومې فوخ کشي هغه د قندهار برخلاف وکړه. دا ښار لا هم هغسې د شهزاده کامران چې د شاه محمود زوی وه او د فتح خان بارکزي په قبضه کښې وه. بادشاه ي قيصر مرزا چې د زمان شاه زوی وه قندهار ته وليږلو. مگر قيصر مرزا لا قندهار ته نه وه رسيدلې چې هغه ته خبر راوړسیدو چې کامران مرزا د قندهار خلکو د خپله ښاره وويستو. د دې وجې نه قيصر مرزا بي ډزه بي ډوزه په قندهار کښې داخل شو. شاه شجاع هغه د قندهار گورنر مقرر کړو. کامران مرزا همراه ته وتښتیدو. او په هغه خامې کښې په دې انتظار کښې وسیدو چې په مناسبه موقع باندې بيا په قندهار حمله وکړي. فتح خان پخپله د شاه شجاع اطاعت قبول کړو. او د هغه دربار ته راغې. شاه شجاع له اوس پکار وه چې هغه فتح خان خپل زير احسان کړي وې او هغه سره ي دا قسم سلوک کړي وې چې هغه د هغه د قبضي او رسوخ نه نه وې وتلې. فتح خان هم د بادشاه نه صرف هغه اعزازات غوښتل چې کوم د هغه پلار پانده خان له زمان شاه په ابتدا کښې ورکړي وو. مگر چونکې فتح خان او مختارالدوله په خپلو کښې ناراض وو د دې دپاره بادشاه د هغه مطالبات نامنظور کړل هرکله چې فتح خان ته خپل خان په دربار کښې بې اختياره او بې اقتداره ښکاريږدو نو د څه مودې نه پس هغه خفه د دربار نه لاړو او گرشک کښې ي استوگنه اختيار کړه. فتح خان خو د اکرم خان په سفارش شاه شجاع خپل دربار ته راوستو ولي د شاه شجاع غرور او تکبر بيا هغه ته د دې خبرې اجازت ور نه کړو چې فتح خان سوه د خپلې رتبې مطابق سلوک وکړي. چنانچه هغه لکه چې څنگه ورومې ذکر شوي دې دلکيز او ناراض د

هغه د دربار نه وتښتيدو او خان ي بيا د شاه محمود او د هغه د زوي کامران په ډله کښې شامل کړو. د بادشاه فتح خان د خپله لاسه دا رنگ غورخول ډيره لويه غلطي وه لکه چې د آئنده واقعاتو نه هغه ته ثابت شو. په جنوري کال ۱۸۰۴ء کښې بادشاه قريباً د يرش زره فوځ په پيښور کښې سنده او کشمير کښې د امن قائمولو دپاره تيار کړې وه او بالکل روانيدو ته تيار وه چې په قندهار کښې شهزاده قيصر د هغه خپل وراره بغاوت وکړو. د قندهار په حکومت کښې شهزاده قيصر سره بادشاه احمد خان نورزې وزير مقرر کړې وه دا هم هغه احمد خان نورزې وه چې د زمان شاه نه شاه محمود ته عين د جنگ په وخت کښې اوږيدلې وه مگر چونکې هغه د شاه شجاع په راتلو کښې بيا ډير امداد کړې وه د دې دپاره هغه شاه شجاع معاف کړو. او شهزاده قيصر سره ي د وزارت په عهده مقرر کړو. فتح خان شهزاده قيصر ته د گرشک لمس وکړه. چې ته د زمان شاه زوی او د تاج و تخت اصلي وارث ي احمد خان گرفتار کړه او خپل خان بادشاه کړه. چنانچه شهزاده قيصر احمد خان ونيولو او ډيرې لويې لويې بيرې ي ورته واچولې او خپل خان ي بادشاه کړو. د دې نه پس قيصر او فتح خان په کابل باندي ورروان شو او عجيبه خبره دا ده چې د روانيدو نه وروسته هغوي احمد خان پريښودو. او د قندهار حکومت ي هغه ته حواله کړو. د احمد خان زوی چې د پلار د گرفتاري نه خبر شو نو قدرتي طور باندي شاه شجاع ته واوږيدو او د قيصر او فتح خان په مقابل کښې د شاه شجاع فوځ سره راووتلو. قيصر او فتح خان شکست وخوړو. د قيصر او فتح خان د شکست نه پس بادشاه بيا د خپل حکومت د مشرقي صوبو د تسخير دپاره په ډير جدوجهد تيارم شروع کړو. مگر ډير زر خبر شو چې قيصر او فتح خان په قندهار کښې بيا زور نيولې دې او هغوي په کابل باندي د حملې تياري کوي. هغه بيا قندهار ته روان شو او بلا تکليف ي په ښار قبضه وکړه. شهزاده قيصر خپل خان بادشاه ته حواله کړو او معافي ي ترينه وغوښته چنانچه بادشاه هغه سره ډير د محبت سلوک وکړو او بيا ي هغه د قندهار حاکم مقرر کړو.

د دې نه پس بادشاه بيا د سنده علاقې طرف ته متوجه شو. د سنده تالپوري سردارانو د ډيرې مودې نه خپل خراج د پښتنو د خانه جنگو په وجه نه ورکړې. او څه وخت چې شاه شجاع تخت نشين شو نو بيا ي هم د هغې په ادائينگي کښې لیت و لعل کولو. شاه شجاع د يرش زره لښکر سره په سنده باندي چپاؤ وکړو ولي د جنگ نه وروسته تالپوري سردارانو خپل وزير ولي محمد خان شاه شجاع ته راوليږلو. او درې لکو او شل زره پوندونو په ادائينگي باندي بادشاه سره فيصله وکړه. بادشاه د دې نه پس سمدستي کابل ته راغلو او د شمالي قبائلو شورشونه ي رفع کړل.

هم په دې ايامو کښې چې لا د قندهار معامله خاطر خواه فيصله شوې نه وه چې د شاه

بخارا د طرفه سفيران د شاه شجاع دربار ته راغلل او د شاه بخارا د طرف نه ي دا پيغام راوړو چې د افغانستان او د بخارا د حکومتونو په منځکښې د دوستۍ لاملولو دپاره مناسب دي چې د شاه بخارا لور دې شاه شجاع په نکاح کښې واخلي او د افغانستان د شاهي خاندان يوه بي بي دې شاه بخارا ته په نکاح کښې ورکړې شي. شاه شجاع د شاه بخارا لور سره د نکاح تجويز خو منظور کړوولې د خپل خاندان د جينۍ ورکولو نه ي په ډيره ښه طريقه انکار وکړو.

ايلفنسټين په غلطۍ سره دا خبره د سندھ د علاقې د معاملاتو د تصفيې نه پس درج کړې ده. حالانکې شاه شجاع پخپله سوانح عمری کښې دا واقعه د هغې زمانې بيانوي هر کله چې قيصر بغاوت کړی و. شاه شجاع هم په دغه اثنا کښې قندهار ته رارسيدلې وۀ چنانچه هغه د قندهار حکومت بيا قيصر ته سپرد کړو. شاه شجاع په خپله سوانح عمری کښې د دې واقعي متعلق دا رنگ ليکي :

"We again give him charge at the request of our queen mother and our brother Shah Zaman. On our return to Kabul Akram Khan and the other Khans petitioned us to pardon Fateh Khan who was now reduced to poverty. We assented. He was then brought into the presence by Akram Khan."

ترجمه : "مونږ د خپلې مور او خپل ورور شاه زمان په سفارش بيا هغه ته دا خامه حواله کړو مونږ چې څۀ وخت کابل ته واپس شونو اکرم خان او نورو خانانو مونږ ته خواست وکړو چې اوس فتح خان ډير عاجز شوی دی او معاف ي کړه مونږ منظوري ورکړه. بيا هغه اکرم خان زموږ په حضور کښې پيش کړو.

څۀ موده پس حاجي فيروزالدين چې په هرات کښې خودمختار حاکم وۀ هغه ته مور وويل چې محمود خپل ورور په هرات کښې وي د کابل د قيد خانې نه راخلاص کړه. چنانچه هغه يو لوی لښکر تيار کړو او ملک قاسم مرزا خپل زوی او کامران مرزا خپل وراره ي د هغې سالاران مقرر کړل. شهزاده قيصر د قندهار نه د هغوي د مقابلي دپاره راووتلو او د هرات په لښکر باندې ي قلعه عظيم سره حمله وکړه مگر قيصر شکست وخوړو او په قندهار باندې ملک قاسم او کامران قبضه وکړه. حاجي فيروزالدين ته هيله لا د دې فتح خبر په مشکله رسيدلې وۀ چې هغه ته معلومه شوه چې محمد ولي مرزا د خراسان ايراني گورنر جنرل د هرات په طرف باندې سره د يو لوی فوځ راوړان دی. پس هغه خپل زوی او وراره واپس د قندهار نه راوبلل او قيصر مرزا بيا قندهار ته راغی. حاجي فيروزالدين خپل ټول ښۀ فوځ کامران او خپل زوي ملک قاسم سره ليرلې وۀ او هغه د هغوي په انتظار کښې وۀ چې د ايرانيانو د نژدې رارسيدو نه خبر شو. هغه زر زر د ايماک د قبائلو يو څو زره سواره را جمع کړل او اووه سوه درانو سره د هغوي مقابلي ته ورووتل. ايرانيان په شمار کښې ډير زيات وو

د ایرانيانو او پښتنو په منځکښې يو ډير سخت جنگ وشو او اگر چې د پښتنو پښتون فوځ ډير لږ وۀ مگر درانو د ايرانيانو په قلب باندې داسې سخته حمله وکړه چې د ايرانيانو وړو مېر او دويم صف بالکل مات شول او عين د ايراني لښکر په منځکښې ورننوتل چونکې ډير زيات وو هغوي د پښتنو نه څلور واړه طرف ته چاپېره شول او يودرانې ي هم ژوندې پرې نه بنودو. د دراني دستې د تباہ کيدو نه پس ايماک هم وتښتيدل. او حاجي فيروزالدين هرات ته راواپس شو. پښتنو په دې جنگ کښې ډيره بهادري وکړه مگر چونکې کامران او ملک قاسم ميدان جنگ ته په وخت راوۀ رسيدې شو په دې وجه پښتنو شکست وخوړو. صوفي اسلام چې يو ډير لوی پيروۀ او د ازبکو ملا چې يو ډير لوی عالم وۀ په دې جنگ کښې په ډيره بهادري سره، سره د خپلو خپلو لښکرو د ايرانيانو مقابلۀ وکړه. مگر صوفي اسلام په جنگ کښې مړ شو او د هغۀ لاش ايرانيانو له په لاس ورغې، هغوي د هغۀ لاش توتې توتې کړو او بيا ي و سيزلو.

ايرانيانو فوراً د هرات د محاصرې تياري شروع کړې. مگر ملک قاسم اوس راواپس شوۀ. ايماکو او درانيانو خان سنبال کړۀ وۀ او يو ډير ښۀ منظم فوځ ي د ايرانيانو مقابلې ته راوويستلو. حاجي فيروزالدين په ايراني فوځ باندې د مخې نه حمله وکړه او نور د هغوي په شا راپريوتل. ايرانيان پسې شول او څلور توتې او ډير سړي ترينه په ميدان کښې پاتې شول. د ايرانيانو دې حملې د پښتنو په ټول قوم کښې ډير جوش او هيجان پيدا کړو مگر چونکې په ټول ملک کښې د پښتنو ترمنځه خانه جنگي او دشمنۍ وۀ او په هره صوبه کښې د خود غرضۍ او د ذاتي عزت افزايۍ دور دوران وۀ په دې وجه هيڅ متفقۀ کاررواني د ايرانيانو برخلاف ونشوه. ايرانيان د دې شکست نه پس واپس شول او چار چاپېره علاقۀ ي په واپسۍ کښې تباہ او برباد کړه.

د دې نه لږه موده پس فتح خان بيا د شاه محمود په تخت باندې د کښينولو کوششونه شروع کړل. قيصر مرزا په دې زمانه کښې د شاه شجاع په ډيرې وفادارۍ سره فرائض ادا کول. چنانچه هغۀ يو ځل فتح خان په دې وجه گرفتار کړو او قريب وۀ چې د خپل پلار د سترگو ړندولو بدل ي ترينه اخستې وۀ چې فتح خان قيصر ته سوال جواب وليږلو چې ماله ته جيلخاني ته ملاقات له راشه. قيصر چې فتح خان سره خبرې شروع کړې نو فتح خان د خپل فصاحت او بلاغت دومره اثر په هغۀ واچولو چې نه ي هغه صرف ازاد کړو بلکې د هغۀ په زړۀ کښې ي بيا د کابل د تاج و تخت د اخستو شوق پيدا کړو. فتح خان د خلاصيدو نه پس گرشک ته لاړو او قيصر سره ي په کابل باندې د حملې کولو تجويزونه پټ پټ وکړل. مگر قيصر مرزا په دې موده کښې د سردار خواجه محمد خان ډير زير اثر وۀ. هغۀ قيصر مرزا قطعي طور د دې نه منع کړو په دې فتح خان د قيصر مرزا له بيا ډير سخت

خفه شو او د کامران ملگرمې شو. کامران په فراه کښې وۀ هغه فوراً يو لښکر تيار کړو او د قندهار نه يو څو ميله اخوا په عيدگاه کښې ئ ډيره ولگوله. مگر داخل قيصر فتح خان خان له راوغوښتو او په جرگه او منت باندې ئ هغه د کامران د ملگرتيا نه منع کړو. فتح خان بيا کامران ته سرې واستولو او ورته ئ وويل چې زۀ اوس ستا امداد نشم کولې. مگر کامران په قندهار باندې د راتلو او جنگ کولو اراده په دې پرې نه بنوده. فتح خان په دې خفه شو او بغير د قيصر مرزا د فوځ نه ئ خپلو سړو سره توره په لاس د کامران په فوځ حمله وکړه د کامران فوځ شکست وخوړو. او هغه پخپله فراه ته وتښتيدو. فتح خان اوس بيا قيصر مرزا سره راز باز شروع کړو او هغه ته ئ د کابل تخت پيش کړو مگر خواجه محمد خان بدستور هغه په دې سازش کښې د شامليدو نه منع کړو.

د دې جنگ وجدل په دوران کښې بادشاه بيا په پيښور کښې د کشمير د تسخير تياري کولې. ځکه چې عبدالله خان د محمود د لاسه د کشمير گورنر مقرر وۀ او د شاه محمود د قيديدو نه پس هغه د شاه شجاع حکومت نه منلو. مختارالدوله پخپله کشمير ته د فوځ بوتللو خواهش لرلو. مگر سردار اکرم خان چې د بادشاه ډير منظور نظر وۀ هغه د مختار الدوله په تللو باندې ناراضه وۀ په دې وجه ئ بادشاه د مختارالدوله د ليرولو نه منع کړو مگر چونکې بادشاه پخپله هم کشمير ته د ملک د اړي گړي په وجه د تللو خواهشمند وۀ د دې دپاره د ډير بې سود بحث مباحثو نه پس هغه هم مختارالدوله د لس زره فوځ سره د کشمير د اخستلو دپاره روان کړو.

د مظفر آباد په مقام باندې د عبدالله خان د فوځ يوه دسته په يو ډير مضبوط ځاي باندې پرته وه. مگر د يو زبردست جنگ نه پس مختارالدوله د کشمير فوځ له شکست ورکړو او مخکښې روان شو. وړاندې لاره ټوله د غرونو او درو نه ډکه وه نو د مختارالدوله او د هغه لښکر ته ډير مشکلات په لاره پيښ شول. مگر هغه په ډير استقلال سره په خپله د خپل فوځ په مخکښې روان شو چونکې هغه ځاني د فوځ په تکليفونو کښې شامل وۀ نو لښکر هم هغه پسې د هيڅ تکليف پروا ونکړه. او د جهلم غاړې ته راوړسيدو. عبدالله خان د جهلم نه پورې غاړه پروت وۀ. دا دواړه لښکرونه تر ډيرو ورځو د سيند په يوه غاړه او بله غاړه پرالۀ وو. اخر عبدالله خان يوه شپه په سيند باندې پل جوړ کړو او خپل فوځ ئ راپورې ويستو او د شا د طرف نه د مختارالدوله په فوځ باندې راپريوتلو. د مختارالدوله د فوځ اکثره حصه چارچاپيره علاقې ته د خرڅ خوراک دپاره وتې وه. څۀ وخت چې عبدالله خان د هغه د شا د طرف نه رابښکاره شو نو هغه سره په مشکله سل تنه هم نه برابريدل. دې سلو تنو سره مختار الدوله د عبدالله خان مقابلي ته ووتلو او جنگ ئ ورسره وجيرلو. په دې اثنا کښې د مختار الدوله فوځ ورو ورو کيمپ ته واپس راغلل او په جنگ کښې شامل شول. عبدالله خان په

ابتدا کښې د مختار الدوله د زوي عطا محمد خان زير کمان فوځ له شکست وړ کړو مگر مختار الدوله بيا ډير زر خپل سړي راجمع کړل او پخپله د فوځ وړاندې شو او داسې سخته حمله يې په عبدالله خان باندې وکړه چې د کشمير فوځ له يې بالکل شکست وړ کړو. او په دريائې جهلم کښې يې وروغورځول. د عبدالله خان ډير سړي په سيند کښې ډوب شول او عبدالله خان په خپله سره د خپل فوځ قلابند شو. چونکې مخکښې ژمې راروان وې د دې دپاره مختار الدوله د محاصرې بڼه خاطر خواه انتظار ونه کړې شو. په مخکښې سپرلي کښې هغه په قلعه باندې حمله وکړه مگر تر دوؤ مياشتو پورې عبدالله خان او د هغه فوځ زبردسته مقابله وکړه. په دې اثنا کښې عبدالله خان مړ شو. د هغه د مرگ نه پس دوه مياشتې پورې نور د هغه فوځ مقابله وکړه اخر په دې شرط باندې صلح وشوه چې د عبدالله خان د کور خلق او نورو سردارانو له دې په کابل يا پېښور کښې د وسيدو اجازت ورکړې شي. د دې شرط په بڼه شان سره تعميل وشو او کشمير د شاه شجاع په حکومت کښې شامل شو. عبدالله خان ډير لائق او بهادر سړې وې د هغه د انصاف او عدل خبرې تراوسه پورې کشمير کښې مشهورې دي. او ټول دراني د هغه د سخاوت او خوش اخلاقي قائل دي. هغه د عالمانو او فاضلانو ډير قدر کولو او په دراني سردارانو کښې ډير هر دلعزيز وې.

فتح خان په دې اثنا کښې بيا د کامران ملگرمې شومې وې او په قندهار باندې يې حمله کړې وه او قندهار يې اخستې وې او قيصر کابل ته راغلې وې. مختار الدوله چې څه وخت د کشمير په فوځ کشي باندې تللې وې نو اکرم خان د بادشاه زړه د هغه نه تور کړې وې او په دې وجه هغه مختار الدوله ته بڼه نه کتل. څه وخت چې مختار الدوله د کشمير نه واپس راغې نو هغه په دې خبر شو او د بادشاه برخلاف يې منصوبي شروع کړې.

د کامران په قندهار باندې د قبضي کولو نه پس بادشاه پخپله قندهار ته روان شو او بغير د تکليف نه يې قندهار واخستو. مختار الدوله کابل ته راغې او شهزاده قيصر سره يې راز باز جوړ کړو او د کابل د تاج و تخت طمع يې ورته ورکړه. بادشاه د قندهار نه سنده ته روان شومې وې مگر لا سنده کښې وې چې خبر ورته راغې چې مختار الدوله قيصر په کابل کښې بادشاه کړو او په پېښور باندې هم هغوي قبضه وکړه. بادشاه فوراً د سنده نه د پېښور رخ وکړو او د فروري ۱۸۰۸ء په اخر کښې يې بيا په پېښور باندې قبضه وکړه. بادشاه په پېښور کښې وې چې مختار الدوله او قيصر دولس زره لښکر سره د پېښور په خواو شا کښې تهکال سره رابښکاره شو.

په دريم مارچ ۱۸۰۸ء د بادشاه او قيصر فوځونه منځمنځ شول په اوله حمله کښې شاهي فوځونه مات شول او قريب وه چې بادشاه ميدان پرېښي وې چې مختار الدوله يو څو تنو سړو سره په ډيرې بې احتياطي عين په بادشاه باندې حمله وکړه. د بادشاه نه کير چاپېره چې

کوم خانان موجود وو هغوي په ډیره بهادری سره د بادشاه د بچ کولو کوشش وکړو او مختارالدوله په کولی ولگیدو او مړ شو. شاهي فوځ په دې ډیر زړور شو او د قیصر فتح په شکست باندې بله شوه. بادشاه په ډیرې خوشحالی پېښور ښار کښې دننه شو او د مختارالدوله سرې په نيزه کښې تومبلې د خپل ځان نه وروستو او د فوځ په وړاندې راوړو. په دې واقع د بادشاه رعب په پېښور کښې مسلم طور باندې قائم شو. مگر کشمیر باندې د مختارالدوله د فریق هغه شان قبضه وه. چونکې په کابل او قندهار کښې هم هغه شان بې چينې وه هغه د کشمیر رځ ونه کړو. د مختارالدوله دوست میرواعظ چې په کابل کښې وه هر کله چې هغه د مختارالدوله د شکست او قتل نه خبر شو نو هغه ټول بنديوان شهزادگان خلاص کړل او په ښار کښې د بادشاه د مقابلې دپاره ئ تیاری شروع کړې. مگر څه وخت چې شاهي فوځونه د کابل خوا وشاته راوړسیدل نو میرواعظ سره د قیصر مرزا کوهستان ته وتښتیدل. او تر ډیرې مودې پورې ئ د شاهي فوځونو مقابله وکړه. اخر کار د بادشاه په ترغیب باندې قیصر مرزا را کوز شو او ځان ئ بادشاه ته وسپارلو. په دې ځای کښې دا ذکر کول هم مناسب دي چې شاه محمود د دې نه ورومې د قزلباشو په امداد سره د قید نه په یو ډیر چل او هنر سره ځان ازاد کړه وه. دې قزلباشو محمود له پټ پټ داسې اوزار ورکړه وه چې هغه د خپلې جیلخانې د دیوال لاندې لورې سرنګ وکړو او څه وخت چې د هغه محافظان بهر په څوکی ولاړ وو نو هغه ښار ته ور داخل شو. هرڅومره چې شاه شجاع د هغه په گرفتاری پسې ملکونه ولټول مگر هغه قزلباشو سره هم په کابل کښې ځان پټ کړه وه. درې څلور ورځې پس چې د شاه شجاع مخبران ټول ناامیده واپس شول نو شاه محمود جنوبي افغانستان ته وتښتیدو. فتح خان بیا د هغه په مرسته شو او په قندهار باندې ئ حمله وکړه. چنانچه هغه قندهار واخستو شاه شجاع د دې خبر په اوریدو سره قندهار ته روان شو د قندهار نه نمرخاته طرف ته د شاه شجاع او شاه محمود فوځونه مقابل شو. شاه محمود بیا شکست وخوړو او قندهار واپس د شاه شجاع قبضه کښې راغی. شاه شجاع بیا د هرات رځ وکړو ولې د حاجي فیروزالدین په درخواست او د خراج د ادائیګې په وعده شاه شجاع د هرات اراده پرېښوده.

شاه شجاع دې نه پس سنده ته د تلو اراده وکړه. مگر چونکې د هغې مالیه په وخت باندې راوړسیده. هغه د کابل په لار پېښور ته روان شو. او په لسمه جنوري ۱۸۰۹ء کښې پېښور ته راوړسیدو. په دې زمانه کښې انگریزانو د هندوستان اکثر ملک تر لدهیانې پورې اخستې وه. او د ټولو مسلمانانو او هندوانو په حکومتونو باندې ئ قبضه کړې وه. مگر د دوی حکومت ته اوس یوه نوې خطرې پېښه شوې وه. د فرانس شهنشاه نپولین او د روس بادشاه الیګزنډر د ایران په لاره باندې په هندوستان د حملې کولو تجویز کړه وه. پس

انگریزانو د دې خطري نه د خان بچ کولو دپاره دا کوشش کولو چې افغانستان سره عهدوپیمان وکړي او د هغوي په ذریعه د روس او د فرانس د حملې تدارک وکړي. پس د هندوستان انگریزي حکومت یو سفارت په پنځویستمه فروری کال ۱۸۰۹ء د آبریل مونت ستيورت ایلفینستن د مشري د لاندې د راجپوتاني سنده او د ډیره غازي خان، ډیره اسماعیل خان په لاره د کوهات په دره پېښور ته راواستولو. او شاه شجاع سره یی د دوستی عهدوپیمان وکړو.

په جولایي ۱۸۰۷ء کېښې د دریائې نیمن په منځکېښې د تېلست ښار په خوا کېښې چې د پرشیا په ملک کېښې واقع دے د یو ډیر خونریز جنگ نه پس چې په هغې کېښې د طرفینو نه تقریباً پنځوس زره فرانسيسيان او روميان قتل شوي وو. شهنشاه روس الیگزندر او د فرانس شهنشاه نپولین پنځله کېښې سره ملاقات وکړو او چونکې دواړه بادشاهان د جنگ نه سخت ستړي شوي وو د یو خو ورځو د عارضې صلح نه پس هغوي په خپل منځکېښې راضي نامه وکړه. دواړو بادشاهانو یو بل سره د دوستی او د محبت د اظهار په نیت وردی بدلې کړې. او لوی لوی ضیافتونه یی یو بل له ورکړل. هرکله چې د صلح په جشن کېښې د دواړو بادشاهانو فوځونو خوشحالی کولې د هغوي بادشاهانو په خپلو کېښې د مشترکه فتوحاتو کولو نوي نوي تجویزونه جوړ کړل. هم په دې مقام باندې نپولین او شهنشاه روس په منځکېښې په هندوستان باندې د شریکې حملې کولو فیصله وشوه او د دې خبرې تړون هم وشو چې د روس او د فرانس فوځونه د دې غرض دپاره د ایران په ملک کېښې یو ځای کېږي. چنانچه دا فیصله وشوه چې د لوشن بونا پارټي د نپولین د ورور په مشري کېښې دې یو مشن ایران ته لار شي او بیا دې په منځکېښې سپرلي کېښې د دواړو ملکونو فوځونه هم ولېږلي شي.

کومه عهد نامه چې کپتان میلکم په کال ۱۷۹۹ء کېښې د انگریزانو د طرف نه ایران سره کړې وه هغه په هندوستان باندې د زمان شاه د حملې د خطري لرې کولو دپاره شوې وه. ځکه وخت چې دا خطر لرې شوه نو بیا انگریزانو د خپل دستور او عادت مطابق د خپلې عهدنامې د شرطونو پوره کولو هیڅ لحاظ ونه ساتلو او کوم فرائض چې په هغوي باندې د دې عهدنامې د شرطونو متعلق عائد کیدل د هغې په پوره کولو کېښې انگریزانو لیت و لعل شروع کړو. کوم د دوستی تعلقات چې د دې دواړو سلطنتونو په منځکېښې قائم شوي وو هغه ورور ورو د حکومت هند د لاهروایی او د ایران د مصیبتونو نه د گورنر جنرل بې توجهی بالکل تهاه کړل. د اتلسمې صدی د اخر نه روسیانو د پیتر دي گریټ د زړې پالیسی مطابق د خپل مشرقي مقبوضاتو د توسیع کوششونه بیا شروع کړل. د ډیر خونریز او وحشیانه ظلمونو او قتلونو نه پس روس بالاخر د ایران نه د جارجیا د علاقې په اخستو کېښې کامیاب شو او پال

زار روس دا لویه صوبه باقاعده طور سره ۱۸۰۰ء کېنې خپل ملک سره شامله کړه. د ایران نه د دې صوبې په شوکولو سره د روس او د ایران سرحدونه بالکل ولگیدل. او اوس ایران سره د خپل ټول ملک ویره پیدا شوه. دې خوا د روس خله د ایران زرخیز ولې کمزوري ملک ته اوبه اوبه کیده. نتیجه هم هغه شوه چې کومه ټول عمر شوې ده. روس ورو ورو د ایران نه یوه یوه علاقه یوه یوه ضلع اخستل شروع کړل او چونکې په ایران کېنې د مقابلي طاقت نه وه. هغوی به د خپل دردناک داستان تماشه کوله او روس به ترینه کله گوته پریکړه کله لاس. کله غوړ او کله پښه. اخر ایران ته رایاد شو چې مونږ انگریزانو سره په خه زمانه کېنې د دوستۍ عهد وپیمان کړی وه. راشی چې هغه بیا انگریزانو سره نوې کړو او هغوی ته خپل فرائض ور په یاد کړو. ځکه که چېرې روس د ایران په اخستو کېنې کامیاب شو نو بیا د هندوستان هم خیر نشته. چنانچه د دې غرض دپاره هغوی یو خپل سفیر حاجي خلیل خان حکومت هند سره د دوستۍ عهد وپیمان تازه کولو دپاره راواستولو.

حاجي خلیل خان بمبې ته په یوې شتمه می ۱۸۰۲ء کېنې راوړسیدو مگر د بدقسمتی نه په شلم جولای ۱۸۰۲ء د هغه د ایراني محافظې دستې د سپاهیانو او د کمپنی د هغې سپاهیانو په منځ کېنې چې کوم کمپنی د هغه د حفاظت دپاره رااستولي وو جنگ وشو. او خه وخت چې هغه د دې شر دفع کولو دپاره د خپلې کمرې نه راووتو نو هغه د کمپنی د سپاهیانو د لاسه قتل شو. حکومت هند ته د دې واقعي ډیر افسوس وشو. هغوی سمدستي میجر میلکم د حاجي خلیل خان وارثانو له د همدردۍ کولو او د یو مناسب تاوان ورکولو دپاره بمبې ته راووليږلو او سرکاري طور سره یې د حاجي موصوف په مرگ باندې د غم اظهار وکړو.

د یو سفیر مرگ د خپل یو اتحادی حکومت د سپاهیانو د لاسه خه معمولي واقعه نه وي. په داسې معامله کېنې نه صرف د مقتول وارثان رضا کول ضروري وي بلکې د کوم بادشاه چې هغه مقتول نمائنده یا سفیر وي د هغه بادشاه طبع تسلي هم مناسب وي. له دې کبله تر ډیرې مودې پورې د حکومت ایران او د حکومت هند په منځ کېنې په دې خبره لیکل رالیکل وشو. ورومې ورومې خو لار د دلهوزي گورنر جنرل هند د دې واقعي نه ډیر متاثر شوی وه او د هر قسم علیر معذرت او مالي معاوضې ورکولو ته تیار وه ولې هرڅومره موده چې په دې واقعي تیریدله نو معامله سړیدله او اخر هر کله چې د ایران حکومت د حاجي خلیل خان د مرگ نه پس د هغه اوښی آغانبي خان کلکتي ته راواستولو نو سر جارج بارلو چې د ولزلي په ځای اوس د هندوستان گورنر جنرل شوی وه نه خو آغانبي خان سره سیاسي عهدنامه وکړه او نه یې د ایران د حکومت مالي مطالبات منظور کړل. بلکې د ایران د مطالباتو په ځای یې د گورنمنټ هند قریباً یو لک روپۍ قرضه په ایران ورواړوله. آغانبي خان په

خلورم اکتوبر ۱۸۰۵ء کښې بمبې ته رسيدلې وۀ او رسمي طور باندې کلکته کښې په اتويشتم اپريل ۱۸۰۶ء گورنر جنرل ته پيش کړې شو او ناکامياب په خلورم جنوري ۱۸۰۷ء واپس ايران ته لاړو. ايرانيانو ته د دې نه ورومې معلومه شوې وه چې چونکې اوس انگرېزانو ته د پښتنو د حملې ويره نشته هغوي به هيچرې بې حاجته زمونږ مدد ونۀ کړي. چنانچه خۀ وخت چې هغوي آغابې خان کلکتي ته رااستولو نو هم په دغه کال د ايران بادشاه نپولين ته هم يو خط ور واستولو او په هغې کښې ئ د هغۀ نه د روس برخلاف مدد وغوښتو. روس د کال ۱۸۰۰ء نه پس خپل يو جرنيل زيزيانوف چې د اصل نه جارجين وۀ د ايران د فتح کولو دپاره مقرر کړې وۀ. د فوخي قابليت او بيدار مغزۍ سره په دې افسر کښې يو داسې عادت او خوي موجود وۀ چې هر طرف ته به هغۀ لشکر کشي وکړه نو د اولس د خلقو به ئ يوه لويه حصه بالکل تباہ و برباد کړه. هغه سره د خپلو فوځونو د داغستان په علاقه کښې راننوتلو او هر څوک چې د هغۀ مخې له راغلل نو بې مرگه ئ پرې ښودل. دۀ د گنجه قلعه په يوه چغه واخسته. او د هغې ټول سپاهيان ئ مړۀ کړل. او بيا ئ د تفلس نه د کير چاپيره علاقه گورنرانو ته خطونه وليکل چې که چرې مو سمدستي د روس اطاعت قبول نۀ کړو نو ستاسو به هم د گنجه د سپاهيانو په شان خبر واخلم او تر څو پورې چې ما د اراس د سيند تر غاړې پورې ټول ملک نۀ وي اخستې تر هغې به زۀ ساه وانخلم.

د کال ۱۸۰۴ء په سپرلي کښې عباس مرزا وليعهد ايران سره د خپل يو لوي لښکر ميدان جنگ ته د روسيانو مقابلي ته راووتلو او د ارمنييا په صدر مقام اريوان باندې ئ پيشقدمي وکړه. د دې صوبې گورنر د ايران د اطاعت نه انکار وکړو او د روسي جرنيل نه ئ امداد وغوښتو. په جولائي ۱۸۰۴ء کښې دواړه فوځونه پرله پسې دوه ځله يو بل سره مخامخ شول ولې دواړه ځله عباس مرزا سخت شکست وخوړو. په دويم ځل خو د هغۀ فوځ دا شان مات شو چې هغه بالکل يواځې په ميدان کښې پاتې شو. عباس مرزا په يوه قلعه کښې پناه واخسته او د هغه ځاي نه ئ روسي جرنيل ته د صلح پيغام راواستولو. ولې زيزيانوف هغۀ ته جواب وروليږلو چې ماته د زار د طرف نه دا حکم دئ چې د اريوان نه عين د بحر خضر تر حده پورې د اراس سيند په غاړه غاړه ټول ملک باندې قبضه وکړم.

بادشاه ايران چې د دې شکستونو نه خبر شو نو پخپله د عباس مرزا امداد ته ورغلو. يو لړم فوځ ئ د خان سره روان کړو ولې چې خۀ وخت ئ د روسي فوځ سره مقابله وشوه نو شکست ئ وخوړو. د متواتر شکستونو نه ايرانيان تنگ شول اخر هغوي فيصله وکړه چې د روسيانو نه د خرڅ خوراک ذريعه بندول پکار دي. چونکې ژمۀ نژدې وۀ روسي جرنيل خپل فوځونه واپس کړل او په مخکښې سپرلي کښې ئ بيا د راتلونيت وکړو. په سپرلي کښې هغه د خپل تجويز مطابق راغلو او خۀ وخت چې هغه د بادکو د قلعي محاصره کوله نو قلعه بند

فوخ هغه د صلح د خبرو اترو په بهانه خان ته راوبللو او سمدستي یې قتل کړو. شاه ایران د دې سفاک او خونخوار جرنیل په قتل باندې خو په اول اول کښې ډیر د خوشحالی اظهار وکړو ولې هغه سره اوس دا فکر دامنگیر شو چې د روس بادشاه به ضرور د خپل جرنیل د قتل بدل زمانه اخلي. او ډیره ممکنه ده چې په دې بهانه هغه د ایران ټول ملک تاخت و تاراج کړي.

په ایران کښې د روس د منظم فوځونو د مقابلې کولو خوځه طاقت نه وه نو د نورو یورپینو طاقتونو نه یې د امداد اخستو سعی شروع کړه. د دې غرض دپاره هغه یو خط نپولین ته چې دا وخت هغه د یورپ په هر قوم باندې متواتر فتوحات بیاموندې وو ولیکلو. هم په دغه ورځو کښې شاه ایران آغابې خان هم کلکتې ته د حکومت هند سره د زړې عهدنامې د تازه کولو په غرض واستولو. لکه څه رنگ چې مخکښې ذکر شوی دی که چېرې نبي خان پخپل مقصد کښې کامیاب شوی وی او حکومت هند سره د هغوي د طبیعت مطابق فیصله شوې وی نو غالباً چې حکومت ایران به فرانس سره د نوې دوستۍ د قائمولو کوشش نه وی کړی. ولې سر جارج بارلو آغابې خان بالکل ناکام خپل ملک ته واپس واستولو. لکه څنگه چې مونږه اګاهو ذکر کړی دی او ایران نپولین سره د خبرو سلسله جنباني شروع کړه. د کال ۱۸۰۵ء په ژمي کښې حکومت فرانس خپل سرکاري نمائنده کرنل رومیو تهران ته راواستولو. د دې نه وروسته په کال ۱۸۰۰ء کښې ایران سره د حکومت هند عهدنامه شوې وه. نو په هغې کښې یو خاص شرط دا وه چې حکومت ایران به په هیڅ وجه هم د فرانس خلق په خپل ملک کښې نه پریږدي. بلکې که چېرې د فرانس د قام څوک سره د ایران په حدودو کښې بیاموندې شي نو هغه به د ایران حکام قتلوي. د دې نه پس هرڅومره کوششونه چې حکومت فرانس شاه ایران سره د دوستۍ قائمولو په غرض وکړل په هغې کښې فرانس ناکام شو. ولې اوس چې د انگریزانو د بې پروايۍ په سبب ایران پخپله فرانس له د راتلو دعوت ورکړو نو فرانس د دې نه سمدستي فائده وچته کړه او خپل نمائنده یې د ایران دربار ته راواستولو. څه لږه موده پس د نبي خان د سفارت د ناکامۍ خبر قطعي طور باندې په ایران کښې معلوم شو. او فرانس د کال ۱۸۰۶ء په سپرلي کښې یو بل سفير موسیو جوبرت تهران ته راوليږلو. د دې سفير شاه ایران بیښانه قدر وکړو. موسیو جوبرت شاه ایران سره د هغه په مصیبتونو کښې ډیره همدردي وکړه او د روس برخلاف یې د فرانس د طرف نه د هر قسم امداد ورکولو وعده وکړې.

ایران د خپل طرف نه دا اقرار وکړو چې زه به د هندوستان په حمله کښې فرانس سره د هر قسم کومک کوم. بلکې د هغوي فوځونو له به پخپل ملک کښې لار هم ورکوم. او که چېرې ضروري وه نو د ترکو په ملک باندې به هم د فرانسيسي فوځ دپاره د لارې پیدا

کولو په غرض حمله کوم. د دوستی دې تعلقاتو قائمو کولو کښې قریباً دوه کاله تیر شول. د فرانس سفيرانو او نمائنده گانو به هميشه دا خبره شاه ايران ته مخکښې کوله چې که چېرې ايران له د روس برخلاف څوک امداد ورکولې شي نو هغه هم فرانس دې ځکه چې د فرانس او د روس سخته ورانه ده او صرف هغه طاقت د ايران حقيقي دوستي کولې شي چې د روس سره ی دشمني وي.

غرض دا چې د دوو کالو په موده کښې د فرانس سفارت د جنرل گارډن د مشرۍ د لاندې په تهران کښې بڼه مستحکم طور باندې قائم شوه او د ايران په هره صوبه کښې د هغوي انجنيئرانو، فوځي ماهرانو او د توپخانې افسرانو د ايران ډير تحفظات، فوځونه او توپخانې منظم کولې. او د هغوي افسرانو ته ی د فنون حربيه تعليمونه او سپاهيانو ته ی د ډول او د قواعد سبقونه ورکول. او د هغوي بحري ماهرانو د خليج فارس د بوشهر د گوجرون ملاحظې د محفوظ بندرگاهونو د جوړولو په غرض کولې. بلکې څه فرانسيسي افسرانو د سنده اميرانو سره هم د جارحانه او مدافعه عهده نامې خبرې اترې کړې وې. غرض دا چې په هندوستان باندې د فرانسيسي حملې ټول تجاویز بالکل پاڅه شوي وو چې په کال 1807ء جولای کښې د روس د شهنشاه او د فرانس په منځکښې صلح وشوه. او لکه څنگه چې مونږ وړاندې د دې نه ليکلي دي نه صرف فرانس او ايران بلکې روس هم په هندوستان باندې د حملې کولو په تجویز کښې شامل شو. دا وخت حکومت برطانيه او حکومت هند د خوبه رابيدار شو. د فرانس او د روس د حملې ويره دا شان د هغوي په زړه کښې کښيناسته چې هغوي دواړو په يو ځل او په يو وخت خپل خپل نمائنده گان د ايران په طرف واستول. په دې ورځو کښې د سر جارج بارلو په ځای لارډ منتو گورنر جنرل شوه. چنانچه لارډ منتو د فرانس د دې مجوزه حملې برخلاف دا تجویز وکړو چې د ايران نه عين ترستلجه پورې هر څومره سلطنتونه چې پراته دي هغه ټول دي د انگریزانو سره د عهده نامو په تار کښې وپييلې شي او قبل د دې نه چې د فرانس فوځونه د روس په امداد سره د ايران په حدود کښې داخل شي دا ټول منځني طاقتونه دي د هغوي د مقابلي دپاره تيار کړې شي. دې خوا واقعاتو هم د انگریزانو ملگرتيا وکړه فرانسيسي سياستدانانو هميشه شاه ايران ته دا خبره کړې وه چې صرف د روس دشمن طاقت به د ايران ملگرتيا ته تيارېږي پس څه وخت چې د روس او فرانس پخپلو کښې مصالحت وشو نو شاه ايران ته چې کومه طمع او اميدونه د نپولين دوستۍ نه پيدا شوي وو په هغې باندې سړې اوبه توی شوې. شاه ايران ته دا اميد وه چې د جارحيا شو کيدلې صوبه ماته د فرانس د دوستۍ په وجه راواپس کړې شي او د فرانسيسي فوځونو د دباؤ په وجه به روسي فوځونه زما د ملک نه واپس کړې شي ولې دا يو کار هم ونه

اوس حکومت هند د کال ۱۸۰۸ء په سپرلي کښې جنرل ميلکم دويم ځل ايران ته په
 طور د سفير وليږو. هم په دغه ورځو کښې گورنمنټ برطانيه خپل يو سره سره هارلورډ جونز
 ايران ته د دې دپاره وليږلو چې د ايران او روس په منځکښې د صلح په سلسله کښې د شاه
 ايران وزيرانو سره خبرې اترې وکړي. چنانچه دا سره هم په اپريل ۱۸۰۸ء کښې بمبې ته
 راوړسیدو. مگر د هغه د رارسيدو نه ورومې ميلکم خليج فارس ته روان شوه او د ميلکم
 په وينا باندې سره هارلورډ جونز ايران ته د تللو نه پاتې کړې شو. چونکې سره هارلورډ جونز په
 اصل کښې د کمپنۍ نوکر وه ولې راستولې حکومت برطانيه وه. هغه په بمبې کښې د ميلکم
 د سفارت تر نتيجې پورې پاتې شو. په لسمه مې ميلکم بوشهر ته ورسيدو او د هغه ځای نه ئ
 کيپټن پيزلې دربار ايران ته په دې غرض وليږلو چې ته ټول اصلي واقعات معلوم کړه او شاه
 ايران ته د گورنمنټ هند د طرف نه په معتدل مگر زوردارو الفاظو کښې ووايه چې د
 فرانسيسيانو دوستي ستا د ملک د هستۍ دپاره خطرناکه ده. ميلکم اگر چې د عقل، تدبر او
 په تجربه کښې لاثاني وه مگر دا ځوئ په هغه کښې پروت وه. چې د خلقو نه به خپل غرض
 او مقصد زيات تر په رعب داب سره ايستلو. هغه د بوشهر نه شاه ايران ته وليکل چې ته
 سمدستي د فرانس سفير د تهران نه وباسه او تر څو پورې چې تا سره د فرانس سفارت خانه
 موجود وي نو زه د بوشهر نه تهران ته نشم درتلې. شاه ايران د دې ناجائزې مطالبې د منلو نه
 فوراً انکار وکړو.

د ميلکم د خط د لهجې نه صاف طور معلوميدل چې هغه د حکومت ايران نه خپل کار
 په ويره ورکولو وباسي. چنانچه شاه ايران کيپټن پيزلې تهران ته د راتلو نه منع کړو او د
 شيراز نه ئ وړاندې پرې نښودو او ورته ئ حکم وکړو چې زما ماتحت افسرانو سره خبرې
 وکړه. جنرل ميلکم او پيزلې په خپل سفارت کښې بالکل ناکام شول. ميلکم حقير او دلگير
 د خپلې بې وقوفۍ او د مغرورانو انداز په وجه ناکام کلکتې ته واپس راغلو. او يو لويه رپورټ
 ئ د شاه ايران برخلاف کلکتې ته د خپلو رارسيدو نه ورومې ورومې راوليږلو. په دولسم د
 جولاي هغه د بوشهر نه راواپس شو او کيپټن پيزلې ئ په هغه ځای کښې په طور د سفارت د
 مشر پرېښودو. د دې سفارت د ناکامۍ قصور د جنرل ميلکم خپلو دوستانو هم په هغه
 ولگولو. څه وخت چې لارډ منتو ته د جنرل ميلکم د واپسۍ خبر وشو نو هغه سره هارډ جونز
 ته خط وليکلو او د خپل سفارت د ناکامۍ وجه ئ دا وښودله چې ايران د فرانس مکمل زير
 اثر دۍ. او تر څو پورې چې فوځي کارروائي د ايران برخلاف ونکړې شي تر هغې پورې
 ايران انگريزانو سره دوستۍ ته مائل نه دۍ. لارډ منتو دې تجويز سره فوراً اتفاق وکړو او
 سره هارډ جونز ته ئ دويم خط په دې غرض وليږلو چې ته ايران ته بالکل مه ځه. مگر د دې
 خط د رسيدو نه ورومې سره هارلورډ جونز د بمبې نه روان شوه. د سره هارلورډ جونز او د

جنرل ميلکم په خپلو کښې ډيره سخته وړانه وه. ميلکم لارډ منتو په دې خبره مجبور کړو چې سرهارفورډ جونز ته د ايران نه د واپسې خط وليکي. ميلکم دا نه غوښتل چې هرکله زه په ايران کښې ناکامياب شوم نو چې هغه ځای کښې جونز کامياب شي. ولې جونز د دې خطونو د تعميل نه انکار وکړو او وې وئيل چې زه دا وخت د گورنمنټ برطانيه نمائنده یم نه چې د حکومت هند.

جونز په څوارلسم د اکتوبر بوشهر ته ورسيدو او د سخت کوشش نه پس هغه تهران ته د بادشاه په خدمت کښې د حاضریدو دپاره روان شو. ايران هم دا وخت لکه څه رنگ چې ورومې ذکر شوی دی د فرانس د وعدو نه مایوسه شوی وه. د روس او د فرانس راضي نامې د شاه ايران په زړه کښې د شکونو يو بې انتها سلسله پيدا کړې وه. د هغه دا خيال پيدا شوی وه چې که چېرې روس او فرانس خپل شریک فوځونه يو ځل ايران ته په هندوستان د حملې کولو دپاره رانه ایستل نو ډيره ممکنه ده چې روس بيا د ايران د زمکې نه پښې وباسي او په ټول ملک باندې په زور قابض شي. دا شکوک د هغه په زړه کښې سرهارفورډ جونز نور هم مضبوط کړل. پس ورومې د دې نه چې جونز تهران ته رسيدلې وې جنرل گاډاني سفير فرانس د تهران نه رخصت اخستې وه او خپل ملک ته روان شوی وه. د يو څو معمولي واقعاتو نه پس د ايران او د انگریزانو په منځکښې يوه ابتدائي عهدنامه وشوه. دې خوا د کلکتې گورنر جنرل د جنرل ميلکم د رپورټونو نه دومره متاثر شوی وه چې هغه د هغه د راي مطابق د ايران په مقبوضه جزيره کهرک باندې د فوځي پيشقدمۍ تجویزونه جوړ کړل. جنرل ميلکم د دې حملې او د قبضې ټول تجویزونه په لاره باندې په جهاز کښې جوړ کړي وو او هرکله چې هغه په دوېشتم اگست کلکته کښې کوز شو نو په هغې باندې ی د عمل کولو دپاره فوراً کارروائي شروع کړه. جنرل ميلکم د لارډ منتو په دې يقين راوستی وه چې فرانسيسيان په هندوستان باندې قطعي راروان دي او ايران هغوي سره مکمل تړون کړی دی او هم له دې کبله د هغه سفارت په ايران کښې ناکامياب شو. په ځای د دې چې هغه خپله ناداني او ناعاقبت اندیشي تسليم کړې وې، هغه خپلو افسرانو ته د خپلې ناکاميابۍ ټوله وجه دا وښودله چې ايران او فرانس په خپله کښې سره دومره دوستان شوي دي چې انگریزان بغير د زور او د فوځي نمائش نه خپل ځان د ايران په خواو شا کښې نشي خايولې.

لارډ منتو دوباره او سه باره جونز ته وليکل چې که چېرې ته فوراً د ايران نه نه واپس کيږې نو مونږ به علانيه او ښکاره ستا د سرکاري حيثيت نه انکار وکړو. ولې سرهارفورډ جونز ښه په کلکه گورنمنټ هند ته وليکل چې که چېرې تاسو د ايران برخلاف څه قسم فوځي کارروائي بلا وجه دا وخت وکړه نو دا به زما د تباهي او د ملک د تباهي او بې عزتۍ سبب شي. گورنمنټ هند د جنرل ميلکم په ترغيب د جونز په بې عزتۍ او د هغه په رسوا کولو

کښې هېڅ کسر پرې نه بشودو او د هغه ټول بلونه او هندې ئې نامنظوره کړه. ولې جونز د خپل کار نه وانه وړېدو او بدستور ئې دا وئيل چې د گورنمنټ هېڅ اختيار نشته چې ما د ايران نه واپس راوبلي.

دې خوا لارې منته او ميلکم هم په خپل ضد ولاړ وو او په ايران باندې ئې بغير د اعلان جنگ نه د حملې کولو فيصله کړې وه. چنانچه ميلکم د اوبو په لار د کلکتې نه بمبې ته روان شو. په بمبې کښې دوه زره مسلح فوځ د هغه د کمان لاندې ايران ته د روانيدو دپاره تيار ناست وه. ميلکم دا غوښتل چې د کهرک په جزيره باندې د قبضې کولو په ذريعه د ايران په سلطنت باندې رعب واچوؤ. هغه په اول دسمبر بمبې ته راوړسيدو او تر اتلسمې جنوري پورې ئې مکمله تياري وکړه. دا فوځ په دې تاريخ باندې روانيدو ته تيار وه چې د جونز نه خبر راوړسيدو چې زه به عنقريب د ايران سره د فرانس په خلاف د دوستۍ عهدوپيمان کولو کښې کامياب شم. باوجود د دې ميلکم ايران ته د تلو دپاره اراده پرې نه بشوده. په دې ورځو کښې ميلکم په يو خط کښې دا رنگ ليکلي دي:

" I have private accounts from Bushire, which state that Sir Harford Jones is, or pretends to be, completely confident of a success which every child with him sees is unattainable through the means he uses. His friends now believe he will go on in spite of any orders he may receive from the Governor General. I mean to go on too (there is, indeed nothing in these dispatches that can stop me for a moment), so we shall have a fine mess (as the sailors say) in the Gulf."

ترجمه: ماته د بوشهر نه يو نجی تحرير راغلی دی چې د هغې نه معلومېږي چې د سرهارفورډ جونز يا خو واقعي دا خيال دی او لا هسې بهانه کوي چې زه به يقيناً په خپل مقصد کښې کامياب شم حالانکې يو بچي ته هم دا معلومېدې شي چې کومې ذريعې هغه استعمالول غواړي په هغې باندې د هغه کاميابي ناممکنه ده. د هغه د دوستانو دا يقين دی چې باوجود د گورنر جنرل د احکام نه به هغه خپل کار بدستور جاري ساتي. ولې ما هم د خپل کار جاري ساتلو قصد کړی دی. (په حقيقت کښې خو په دې سرکاري مراسله جات کښې دا شان هېڅ خبر نشته چې ما د يوې لحظې دپاره هم د خپل کار نه بندوي) نو (لکه څنگه چې مانرگان خبره کوي) په خليج کښې به ښه کيچرې جوړ شي.

اگر چې گورنر جنرل د ميلکم د فوځي پيشقدمۍ حکم منسوخ کړی وه ولې ميلکم ئې ايران ته په حيثيت د گورنمنټ هند د سفير وليږلو. غرض دا چې په دولسم مارچ 1809ء کښې د جونز او د مرزا شفيع وزير اعظم ايران په منځکښې ابتدائي عهدنامه وشوه. د دې عهدنامې د شرطونو مطابق ايران دا اقرار کړی وه چې مونږ به هېڅ يو يورپيز طاقت له په هندوستان باندې د حملې کولو دپاره د ايران په ملک کښې لار نه ورکوؤ. او که چرې افغانستان لا بل حکومت په هندوستان حمله وکړه نو ايران به د هندوستان د حفاظت دپاره

فوځونه ليرې. انگرېزانو د خپل طرف نه دا اقرار وکړو چې که چېرې يو يورپين طاقت په ايران
فوځ کشي وکړه نو حکومت برطانيه به لا ايران ته فوځي مدد ورکوي او لا به د هغې په ځاي
مالي امداد دوسره سامان جنگ مثلاً توپې، توپکونه او افسران چې څومره د فرقينو دپاره
سودمند وي ورکوي. دا عهدنامه حکومت برطانيه په انگلستان کېني منظورې کړه. او جونز
شاه ايران سره د سفارت په عهدي باندې مستقل طور مقرر کړې شو.

حکومت هند بالکل د خپلې مرضي برخلاف د جونز د عهدنامې په منظورولو مجبور
شو ولي د هغوي د زړه نه تر اخره دا بغض ونه وتلو. چې د ايران حکومت د حکومت هند
نماینده سره ولي عهدنامه وکړه. هغوي خفيه طور دا اراده وکړه چې په يوه مناسب موقع
باندې به مونږ ضرور د گورنمنټ هند رعب په ايران باندې لاثموؤ. ميلکم حکومت هند
باوجود د جونز د موجودگي نه ايران ته په طور د سفير وليزولو او خپل ځان له ي مستقل
تعلقات حکومت ايران سره جوړ کړل. هر کله چې ميلکم او جونز ايران ته په سفارت وليولي
شول نو د رنجيت سنگھ دربار ته حکومت هند چارلس متکاف د دوستي عهدو پيمان د
جوړولو دپاره وليزولو. او ايلفنسټن ي د شاه شجاع دربار ته او کيپټن سټن ي اميران سنده
سره هم د دې غرض دپاره سفيران وليول. دې ټولو افسرانو د حکومت هند د طرف نه دې
حکومتونو سره د دوستي عهدنامې وکړې. په دوي کېني هر يو حکومت کم و بيش هم دا
اقرار وکړو چې مونږ به هيڅ يورپين طاقت په هندوستان باندې حملې ته نه پريږدو.

د دې سفارت د راتلو په زمانه کېني وزير اعظم اکرم خان وه چې يولوی دراني
سردار وه او ورسره دويم وزير ابوالحسن خان وه چې د اصل نه ایراني وه. د دې دواړو
وزيرانو په ذريعه باندې شاه شجاع د ايلفنسټن سفارت سره دا معاهده وکړه چې که چېرې څه
بيروني طاقت د افغانستان په لار باندې په هندوستان فوځ کشي وکړه نو انگرېزان به خپل
فوځونه د حمله کونکي برخلاف افغانستان ته راولي. د بيروني خطري نه علاوه فيرنګيانو سره
دا فکر وه چې شاه افغانستان هميش دپاره د احمد شاه د وختو نه د هندوستان د هغې ټولو
مسلمانانو بادشاهانو او حاکمانو چې د چا انگرېزانو سره دشمني او مقابله وه ملجا او ماوا
ګڼلې شي. چنانچه تېپو سلطان، وزير علي او نورو ډيرو مسلمانانو بادشاهانو او مرهټو وقتاً
لوقتاً د پښتنو بادشاهانو نه مدد او اعانت غوښتې وه. او دا به هم د دې کتاب لوستونکو ته ياد
وي چې زمان شاه څو څو ځله په هندوستان باندې د حملې کولو په نيت عين تر لاهور پورې
لاړو او که چېرې د پښتنو په خپل کور کېني وړانې نه وې او د بادشاه په سردارانو کېني يو تر
بله کينه، حسد، بغض او دشمني نه وې او هر يو د خپل ذاتي عزت د زياتولو او د خپل ځان د
فائدي لټولو کوشش نه کولې نو په دې زمانه کېني هم د پښتنو يو قوم دا شان وه چې هغوي د
هندوستان قومونو له د انګريزي اقتدار برخلاف امداد ورکولې شو. هم په دغه خيال باندې

هلڪر پنڀيله چي د مرهتو بادشاهه وه يو سفارت د کابل دربار ته استولې وه. ايلفنسټن ماونستورټ چي په 1809ء کښي د شاه شجاع دربار ته په طور د انگريزي سفير راغلې وه هغه پنځيل کتاب کښي د زمان شاه سره د خپل ملاقات حال دا شان ليکي:

”هر کله چي موږ د پيښور نه په واپسي کښي راوړلېدو ته راوړسيدو نو د شاه شجاع د حرم زنانه هم هغه ځاي ته شاه زمان سره راوړسيدلې. چونکي په يوه زمانه کښي د شاه زمان شهرت او نوم د هندوستان نه تر ايران پوري خور شوي وه له دې کبله زمونږ ډير شوق وه چي هغه سره ملاقات وکړو. په لسم د جولائي مونږ د هغه د کتلو دپاره لاړو. څه وخت چي مونږ ورسيدو نو هغه په يوه خيمه کښي په کټ ناست وه په خيمه کښي قالينو نه او لمسي غوړيدلي وو. مونږ هغه ته مخامخ پوري ولاړ وو چي تر کومه پوري هغه مونږ ته د ناستي نه وو ويلي. د هغه جامي بالکل ساده وه په سر ي د تور شال پکړې وه او يوه سپينه چغه چي په هغې د ورينمو او د تيلي گلکاري شوي وه هغه اغوستې وه. ولې د هغه شکل او جثه يې حده ډيره شاهانه وه په عمر کښي هغه تخميناً د څلويښتو کالو وه.

څه وخت چي هغه مونږ وليدو نو د هغه مخ او نور بدن ډير ښکله وه د هغه اواز او عادات بالکل د شاه شجاع په شان وو ولې په قدوقامت کښي هغه د شاه شجاع نه زيات دنگ وه او د مخ وړدوالې او کره وره ي د شاه شجاع نه ډير ښائسته وو. ډيره ي هم د هغه نه ښائسته وه. د هغه شکل د ږندو خلقو په شان نه ښکاريډو او اگر چي د هغه سترگي زخم خوړلې معلوميدې مگر په هغوي کښي دومره توروالې پاتې وه چي د هغه د مخ او شکل نور پرې وران شوي وه. هر چا سره چي به هغه خبرې کولې نو هميش به ي ورته سترگي رااړولې. زمونږ د ملاقات په وخت کښي هغه لږ غمژن او خفه معلوميدو. څه وخت چي مونږ کښي ناستو نو د هغې نه پس يوه ورده خاموشي طاري شوه اخر شاه زمان د شاه شجاع د جنگ او د هغه د شکست متعلق خبرې راواخستې او مونږ ته ي وويل چي هم د دې تکليفونو په باعث هغه ستاسو بڼه خاطر ونکړې شو. بيا هغه د افغانستان په واقعاتو باندې بحث شروع کړو او وي وويل چي اميد دې چي واقعات به زمونږ طرف ته شي.

“The intensive wars, which rent and convulsed the Afghan Empire, was a source of acknowledged security to the British Power in the East.”

ترجمه: کوم اندروني خانه جنگو چي د پښتنو حکومت تس تس کړې هم دغه بې اتفاقي په مشرق کښي د فيرنګيانو د حکومت دپاره د سلامتې ذريعه وه. (سر جان کي صفحه ۳۶)

د دې خطري نه د خان ساتلو دپاره هم ايلفنسټن راغلې وه چنانچه شاه شجاع په دې عهدنامه کښي يو اقرار دا هم وکړو چي زه به چرې د انگريزي حکومت پر خلاف نه بلوسيرم. واقعات ټول د خوش قسمتي نه د انگريزانو په طرف شول. د نپولين او شهنشاه روس په منځکښي ناراضگي راغله او انگريزانو دومره روپي په تهران کښي وويشلې چي د نپولين

تجاوليز بالکل ناکامياب شول. او هندوستان د بيروني خطري نه بالکل محفوظ شو. دې خوا په پښتنو کښې د خانه جنگو د ختميدو هيڅ اميد په نظر نه راتلو. د بادشاه برخلاف بادشاه، د سردار خلاف سردار، د قبيلې برخلاف قبيله يو تربله امير چمبر وه. د هغوي په ملک کښې دومره بېدمني وه چې د خواو شا علاقه به هر وخت بغاوتونه کول او يو منت به ئ هم شاهي فوځونه ارام کولو ته نه پرېښودل. شاه شجاع اوس خپل خان ډير مستحکم گڼلو، مختارالدوله چې د هغه د دربار په زبردستو وزيرانو کښې وه د هغه بغاوت هغه په خپل لاس فرو کړو. په قندهار باندې هغه بيا دوباره قبضه وکړه او په هر طرف هغه د خپلې دېدې او شان و شوکت سکه قائمه کړه. څه وخت چې هغه پېښور ته راوړسيدو نو هغه سمدستي اکرم خان د خپل ټول فوځ سره کشمير ته د عظام مدد خان برخلاف چې د مختارالدوله زوی وه واستولو. د اکرم خان د ټولو نه لږه موده پس هغه له خبر راغې چې قندهار بيا شاه محمود او فتح خان واخستو. په دې باندې بادشاه ډير کبيده خاطر شو مگر د هغه دا اميد وه چې څه وخت اکرم خان د کشمير د فتح کولو نه واپس راشي نو بيا به د قندهار برخلاف فوځ کشي وکړم مگر په درويشتم د اپريل کال ۱۸۰۹ء کښې خبر راغې چې د اکرم خان فوځ هم شکست وخورو او ټول لښکري بالکل تباه شو. په دې اثنا کښې شاه محمود د قندهار نه په کابل باندې ورغې او په ډيره اسانتيا سره ئ په هغې هم قبضه وکړه.

شاه محمود بيا خپل فوځونه پېښور ته واستول او د ايلفنستين مشن لا هغسې په پېښور کښې وه چې شاه شجاع د شاه محمود د مقابلي دپاره تياري شروع کړې. په دې منځکښې اکرم خان راوړسيدو او د افریدو او د غلجو څه فوځونه چې کشمير نه مات کوو راړسیدلي وو هغه ئ ټول راجمع کړل. اکرم خان اگر چې ذاتي طور باندې ډير بهادر او په دوستي کښې ډير کلک وه د لوظ ډير پوخ او په انصاف کښې ډير بي رورعايت وه مگر حريص وه او د مال دولت ډير شوقين وه. د دې نه علاوه په خوي کښې ډير متکبر وه او د خلقو رسائي به ورته نشوه کيدې. په دې زمانه کښې د بادشاه لاس تنگ وه نو که چرې اکرم خان خپل دولت خرڅ کړې وې نو يقيناً چې شاه شجاع به د يو لوي فوځ په راجمع کولو کښې کامياب شوې وه مگر هغه شومتوب وکړو او بادشاه ته د لښکر په فراهم کولو کښې ډير تکليف وشو.

اخر د ډير جدوجهد نه پس بادشاه د جون په مياشت کښې کابل ته روان شو. اخواته شاه محمود او فتح خان هم په پېښور باندې را روان وو. د شاه شجاع لښکر د گندمک په خوا کښې د نيملي په مقام باندې پروت وه او يو ښه مضبوط ځاي ئ ليولې وه. محمود مخامخ نه په هغه حمله وکړه او فتح خان پرې د اړخ د طرف نه راپريوتو. شاه شجاع شکست وخورو مگر اکرم خان د يو څو سړو سره د فتح خان په لښکر باوجود د شکست نه بيا حمله

و کړه او په جنگ کېني قتل شو. شاه شجاع بيا د افریدو په غرونو کېني پناه واخسته او شاه محمود بيا يو ځل د کابل په تخت باندې کښیناستو. شاه شجاع په غرونو غرونو کېني د افغانستان جنوبي حصې ته وتښتیدو او يو ځل بيا ي په کال ۱۸۱۰ء کېني په قندهار حمله وکړه او وای خستو مگر دا قبضه هغه خان سره ټينگه نه کړې شوه. او ډیر زړی بيا شکست وخوړو. او په تښته کېني د اټک گورنر گرفتار کړو او کشمير ته ی بنديوان وليږلو. شاه شجاع سره په خپل مال او دولت کېني اوس يو کړه نور نومې الماس پاتې وه او د هغې د اخستو دپاره هغه له هر چا قسم قسم تکليفونه ورکول.

په کال ۱۸۱۳ء کېني هغه ته اجازت وشو چې په لاهور کېني د خپل کور خلقو سره شامل شي د شاه شجاع د پيښور نه د تښتیدو په وخت کېني شاه زمان د هغه د کور خلقو سره لاهور ته راغلې وه. او د لاهور نه لدهياني ته تللې وه هغله انگریزانو سره وسیدو. شاه شجاع تر ۱۸۱۵ء پورې رنجیت سنگه په لاهور کېني نظر بند ساتلې وه. هغه ځای نه اخر هغه وتښتیدو او يوه ناکامه فوځ کشي ی په کشمير وکړه. هغه ځای نه بيا هغه لدهياني ته راوتښتیدو. د دې واقعاتو ذکر به مخکېني په تفصيل سره راشي. ايلفنستین د بادشاه شاه شجاع سره د ملاقات دلچسپه قصه پخپل کتاب د افغانستان د حکومت تاريخ کېني کړې ده او د دربار د اميرانو وزيранو د اخلاقو يوه ښه نقشه ی په هغې کېني رابښکلې ده. مونږ دلته صرف د شاه شجاع متعلق د هغه د کتاب نه نقل کوو هغه وائي "چې څه وخت مونږ بادشاه ته په دربار کېني پيش شو نو هغه وخت بادشاه په محراب کېني په يو سنهري تخت باندې ناست وه د هغه شکل د جاه و جلال نه ډک وه او د بادشاهانو په شان د هغه تاج او لباس د جواهراتو نه شعلي وهلي خواجه سراکان د هغه د تخت نه چار چاپيره ولاړ وو او په دربار کېني هر خواته خاموشي طاري وه. او د چا مجال نه وه چې لاس پښه ی خوځولې وي. څه وخت چې مونږ بادشاه ته رامنځامخ شو نو مونږ ټولو يعنې د سفارت ممبرانو خپلې توپي کوزې کړې او د ادب په نيت باندې ټيټ شو بيا مونږ لاسونه وچت کړل لکه څه رنگ چې خلق د خداي نه دعا غواړي او بادشاه ته مو دعا وکړه. او پس د هغې نه مونږ يوې خيمې ته وروراندې شو په هغه ځای کېني چاؤس باشي زمونږ نومونه بغير د څه خطاب يا نور څه د ادب د الفاظو نه واخستل او په اخر کېني ی ووتل چې بلا دې واخلم د يورپ نه د حضور والا په خدمت کېني په حيثيت د سفيرانو حاضر شوي دي. بادشاه په ډير وچت او صاف اواز سره هر کله راشه ووتل. په دې باندې مونږ بيا هغه ته دعا وکړه او په دريم ځل مونږ بيا دعا وکړه. بادشاه حکم وکړو چې دوی له دې د خلعت جامې ورکړې شي. د دې نه پس د دربار يو افسر په ترکي کېني څه حکم وکړو او د سپاهيانو قطارونه چې دواړو غاړو ته ولاړ وو په يو قطار کېني ودرېدل او د دربار نه ووتل. دغه شان دوه ځله نور حکم وشو او نور فوځ هم د

دربار نه ووتلو. په څلورم حکم باندي خانان ماسوا د يو څو تنو نه ووتل. هغوي ته بادشاه د راوړاندي کيدو حکم وکړو. په دې اثنا کښې بادشاه په ډير عظمت سره د خپل تخت نه راوچت شو او په پور وراکوز شو په دوؤ خواجه سرا گانو ئ لاسونه واچول او زمونږ د نظر نه غائب شو. کومو خانانو ته چې د وړاندي کيدو حکم شوم وۀ هغوي په دو دو وړاندي شو او مونږ يو اندرپايي ته ورنژدې شو په دې اندرپايي باندي اعلي اعلي قالينونه پراته وو..... شاه کابل ډير ښکلې سرې وۀ او په عمر کښې قريبا د ډير شو کالو وۀ او درنه ته ره ډيره ئ وه د وضع قطع نه ډير دروند او خوش مزاج ښکاريده. اواز ئ صاف او خبرې ئ بالکل شاهانه وې.

وزير فتح خان

په وروستني باب کښې د شاه شجاع اخري ځل د پيښور نه د تښتيدو ذکر شوی دی. سر اليگزنډر برنس چې په کال ۱۸۳۹ کښې هغه شاه شجاع سره بيا دوباره د کابل د تخت د اخستو دپاره په ملگرتيا کښې تلې وه هغه د شاه شجاع څه حالت د نيمله د شکست نه پس پخپل کتاب کښې درج کړی دی. دا حالات هغه د شاه شجاع د يو کتاب نه چې هغه د خپلو مصيبتونو په بابت ليکلې وه اخستي دي. په خپل کتاب کښې سر اليگزنډر برنس وائي چې څه وخت شاه شجاع الملک د نيمله د شکست نه پس په خپل ملک کښې شپونکي يو خوا بل خوا تر ډيرې مودې پورې گرځيدو نو هغه خپل واقعات په يو ورکوتي کتاب کښې په خپل لاس وليکل. دا واقعات ډير دلچسپ دي.

”د قندهار د شکست نه پس هغه عطا محمد خان چې د هغه د سابق وزير زوی وه گرفتار کړو او ډير د بي عزتي سلوک ي ورسره وکړو. څه مودې پورې شاه شجاع د اټک په قلعه کښې ي بند وساتلو. ډير ځلې هغه د شاه شجاع سترگو ته سيخونه ونيول او يو ځل خو د هغه محافظ د هغه مټې وتړلې او د سيند منځ ته ي بوتلو او ورته ي وويل چې که د کوه نور لعل فوراً مونږ ته نه حواله کړی نو سيند ته دې اچوم. په دې اثنا کښې عطا محمد خان کشمير ته روان شو او بادشاه ي خان سره بنديوان راروان کړو. هرکله چې کشمير فتح خان واخستو نو فتح خان هغه ازاد کړو او هغه د خپل کور خلقو سره لاهور کښې يو حامي شو. د هغه ملکه بي بي وفا بيگم چې د هغه په حرم کښې د ټولو نه زياته با اثره بي بي وه. هغې شاه شجاع ته ډير ځلې ويلي وو چې ته خان د رنجيت سنگه حفاظت ته مه سپاره. مگر هغه د هغې وانه وریدل. او په اخر کښې ي د هغې نصيحت پسې ډير ارمان وکړو. دا بي بي ډيره زړوره او د استقلال ميرمن وه. او د هغې راي او مشوره به هميشه د خپل خاوند په تنگسيا او په فراخي دواړو کښې ډيره سودمنه وه. په لاهور کښې چې څه وخت هغه د سکهانو په لاس کښې وه او د خاوند نه جدا وه نو هغې خپل او د خپل خاوند ابرو او عزت په ډيرې بهادري سره د سکهانو د لاسه محفوظ ساتلې وه. رنجيت سنگه په هغې باندې د کوه نور د حواله کولو دپاره ډير زيات زور اچولې وه او ورته ي سوال جواب استولې وه چې که په رضا ي نه راکوې نو په زور به ي درنه واخلم. هغه دا هم دې بي بي ته ويلي وو چې زه ستا لونه په خپل حرم کښې داخلوم. ملکې هغه سره چې چا دا خبر راوړې وه د خپلو نوکرانو په لاس ښه وټکولو او مهاراجه ته ي خبر ور واستولو چې که چېرې تا بيا زمانه داسې د بي عزتي او ناجائز مطالبات وکړل نو زه به کوه نور په کټه چور چور کړم او وروسته به ي خپلو لوڼو او بيا

خپلو خدمتگارو له ورکړم او پس د هغې نه به یې بیا زه خپله وخورم. په اخر کښې یې ورته ولیکل چې د دې ټولو خون دې خدای پاک ستا په غاړه کړي.

د شاه شجاع دا بي بي په اخر کښې د لاهور نه د هندوانو په جامه کښې سره د خپلو لوڼو وټښتیده او د خپل خاوند د خلاصې دپاره یې تجویزونه شروع کړل. بادشاه چې څه وخت د رنجیت سنگه لاس ته راغی نو هغه د کوه نور دپاره فوراً هغه په جیلخانه کښې واچولو. او د قسم قسم بي عزتي او لوړې تندي یې پرې تیرې کړې. اخر دا چې کوه نور هغه رنجیت سنگه ته حواله کړو. د بادشاه بي بي د لاهور نه لدهیانې ته د انگریزانو حکومت ته راوټښتیده او څه وخت چې هغه شاه شجاع سره د سکھانو د شرمناک سلوک نه خبر شوه. نو هغې د خپل څښتن د خلاصې دپاره انتهایي جدوجهد شروع کړو. هغې په ټوله لار باندې شاه شجاع ته اسونه ودرول او شاه شجاع هم د لاهور د ښار نه د ټښتیدو کوشش شروع کړو. په کوم کور کښې چې هغه په لاهور کښې وسیدلو د هغې نه گیر چاپیره ټول کورونه یې هم په کرایه واخستل. پس د هغې نه هغه په اوږو دیوالونو کښې سوري وکړل او خان یې یوې کوڅې ته وویستو. شاه شجاع بیا شومه دم د پنجابیانو په جامه کښې د ښار د فسیل نه راووتلو او چونکې د ښار دروازې بندې وې نو د یوې اندرپايې په ذریعه په دیوال راواړیدو او سره د دوه دریو نوکرانو د کشتوار غرونو ته وټښتیدو. د دې ځای نه هغه بیا یو ځل شاهي جنده وچته کړه او په کشمیر باندې یې د حملې کولو تجویز وکړو. په دې حمله کښې د کشتوار راجه هغه سره امداد وکړو او د کشمیر گورنر هم د هغه په راتلو سره سرحدې علاقه خالي کړه. مگر مخکښې د ژمي موسم راغی او ټولې لارې په واورو باندې بندې شوې. دې د شاه شجاع امیدونه قطع کړل. او په ورانو ویجاړو لارو باندې بادشاه سبھتو نومې ځای ته چې د انگریزانو علاقه وه راوړسیدو. د هغې ځای نه لدهیانې ته راغی او د خپل کور خلقو سره شامل شو. شاه شجاع لدهیانې ته د کال ۱۸۱۶ء د ستمبر په میاشت کښې راوړسیدو.

شاه محمود په حقیقت کښې د کابل د تاج و تخت دواړه ځل صرف د فتح خان په زور، قابلیت او اثر باندې اخستې وې. باوجود د دې چې شاه محمود د خپلې عیاشۍ، سستی او بیکاری په وجه یو ځل د بادشاهي نه محروم شوی و مگر څه وخت چې هغه بیا یو ځل د تاج و تخت مالک شو نو هغه خپل عادتونه بیا راواخستل او شب و روز په عیش و عشرت کښې او بد عملو کښې مشغول شو. د هغه د مذهبي اخستو غرض صرف خپل خان دپاره د خوشحالی سامان پیدا کول وو. نه د هغه د حکومت امورو سره څه دلچسپي وه او نه یې د رعایا بهبودی سره څه کار و پښتنو هغه په ښه شان سره پیژندلې وې. مگر چونکې فتح خان بیشانه هردلعزیز او نامتو سردار و او د بارکزو غوندي زبردستي قبیلې مشر وې. په دې وجه د شاه محمود حکومت چارو ناچار د فتح خان د خاطرې منظور او قبول کړو. شاه محمود بالکل

دانه غوښتل چې زه د حکومت د مشکلاتو د محنتونو نه خبر شم. پس د سلطنت ټول امور هغه هم سردار فتح خان ته حواله کړل او هغه یې خپل وزیر اعظم مقرر کړ. د افغانستان د سلطنت د کل سپاه او سفید اختیارات هغه د فتح خان په لاس کېږي ورکړل او په ملک کېږي چې کومه بد امنی او بدنظمي د مسلسل خانه جنگو په وجه پیدا شوې وه د هغې د فرو کولو دپاره یې هغه د فوځونو هم کل اختیاره کړو.

هر کله چې شاه محمود د حکومت ټول بار د خپله سره لرې کړو او د فتح خان په ذمه یې واچول نو بیا هغه په شرابو کېږي مشغول شو. سپاهیانو زندگي هغه بالکل پرېښوده او په خپلو خوږونو کېږي هغه بالکل ښخونک شو. سردار فتح خان د هغه د اعتبار نه کوم چې بادشاه په هغه کېږي وه د هیڅ قسم ناجائزه فائده وانه خسته. در حقیقت سردار فتح خان یو زبردست قوم پرست پښتون وه د هغه په زړه کېږي د وطن محبت او د قام مینه وه. هغه شاه زمان او شاه شجاع الملک صرف په دې وجه د کابل په تخت نه غوښتل چې شاه زمان د هغه پلار بلا وجه قتل کېږي وه. حالانکې د هغه د تخت نشینی اصلي باعث هم د هغه دغه پلار وه. د احمد شاه د زمانې نه پس که چېرې چا د پښتنو د یوځای کولو او په هغوي کېږي د اصلي پښتونولي او د قامولي د روح پیدا کولو کوشش کېږي دې نو هغه سردار فتح خان وه. سردار فتح خان که چېرې په دې زمانه کېږي غوښتلې نو بلا تکلیفه هغه خان بادشاه کولې شو مگر هغه د سدوزو د خاندان حق تلفي نه کوله. او همیش به یې هم د شاهي خاندان سره د کابل د تخت دپاره پیش کولو. سردار فتح خان ته دا معلومه وه چې د پښتنو قام د خپلو بې اتفاقو او خانه جنگو په وجه بالکل تباه شوې دې. مفتوحه ممالک یو په یو د هغوي د لاسه هم د دې خانه جنگو په وجه وتلي دي. په دې وجه د هغه ورومې کوشش دا وه چې په پښتون قام کېږي بیا یو اتفاق او یوه عزیزولي پیدا کړم. او د کومو سردارانو چې لا د بادشاه نه څه رنجشونه دي او لا یې پخپلو کېږي سره دشمنی او بغضونه دي هغه ټول لرې کړم او په یو مشترک نظام عمل باندې زه هغوي راټول کړم.

سردار فتح خان دا کار په داسې اخلاص سره شروع کړو او دا شان شپه او ورځ یې په دې کېږي خان مشغول کړو چې ټول ملک کېږي د هغه نوم مشهور شو او ټولو ته د احمد شاه د زمانې د پښتنو جاه و جلال او شان شوکت رایاد شو. په هر یو کار کېږي به هغه اصل غرض د پښتنو د قام عزت زیاتول وو او د پښتنو ورکه شوې دبدبه او جاه و جلال قائمول وو. باوجود د دې نه د هغه نه د هیڅ شي تپوس د بادشاه د طرف نه نه وه. مگر د هغه عدل او انصاف دا قسم وه چې هیچا ته چېرې د هغه برخلاف د شکایت موقع نه وه. هغه ته دا معلومه وه چې د ملک ترقي اندروني او بیروني امن و امان باندې کیږي. او د سرحدي علاقه په استحکام باندې د حکومت اقتدار زیاتېږي پس هر قسم اندروني او بیروني جنگونه چې

سردار فتح خان کړي وو هغه ئ هم د دې غرض د حاصلولو دپاره کړي وو. د هغه مطلب د حکومت منتشره شیرازه بیا راجمع کول وو او په دې کښې هغه د هیچا لحاظ او رعایت نه کولو. هغه د اندروني نظام د قائمو لو دپاره بیا د نوي سره ټول قوانین منضبط کړل. او د فقیر نه تر امیر پورې ئ هر یو سره په دې مجبور کړو چې قانون ته سر ښکته کړي. هم دغه شان هغه په محکمه مالیات کښې د هر قسم اصلاحات وکړل او د قانون کوم قدر او عزت چې د خلقو د زړه نه پاڅیدلې وه هغه ئ بیا سر دوهاره د خلقو په زړونو کښې پیدا کړو. عجیبه خبره دا وه چې په سردار فتح خان کښې انتظامي او جنگي دواړه قسمه قابلیتونه موجود وو. مگر الفسوس دا دے چې په ټول حکومت کښې صرف هم دغه یو سره وه چې د قوم محبت او د ملک مینه د هغه په زړه کښې موجوده وه. هغه د مختلفو صوبو په حکومتونو باندې صرف هغه سرې مقررول غوښتل چې په چا باندې د هغه مکمل اعتماد وه ځکه چې په ملک کښې به اکثر فسادونه د خپلو خودغرضو او د بد دیانتو په وجه هم دغې حاکمانو پیدا کول. او څه وخت چې به حکومت وخت هغوي د دست درازو او بد دیانتی نه بندول غوښتل نو بغاوت به ئ وکړو پس هغه احکام جاري کړل چې په ملک کښې دې هیڅ قسم بد انتظامي بې انصافي او زور زیاتۍ ونشي او د دې غرض د پوره کولو دپاره ئ د هرې صوبې په حکومت باندې خپل کشران وروڼه مقرر کړل. د صوبې په حکومتونو باندې د هغه خپل وروڼه مقررول یو امر مجبوري وه. د هغه هرگز دا خواهش نه وه چې ګڼې په ټول ملک کښې دې زه د خپل خاندان تسلط قائم کړم. لیکن چونکې د شاه محمود د حکومت بالکل ابتدا وه او د امن د قائمیدو لپره لږه موده شوې وه د دې دپاره هغه دا غوښتل چې کم از کم لرې لرې صوبې دې زما د اعتباري سړو په لاس کښې وي. چې د هغوي د غم نه زه بالکل بې فکره یم. لکه څه رنگه چې ورومبه ذکر شوم دے چې د شاه محمود په دربار کښې هم یو فتح خان داسې سره وه چې هغه ته د سلطنت حفاظت او د پښتنو نوم د هر څه نه زیاتي خواږه وو. د دربار نور امیران او وزیران د هغه په دې دومره وسیع اختیاراتو باندې ضرور خفه وو او هر وخت چې هغوي ته موقع حاصلیده نو د شاه محمود غوږونه به ئ د هغه برخلاف ټکول. په دې کسانو کښې د شاه محمود زومے کامران د ټولو نه زیات د فتح خان حاسد وه هر یو کمزوري اوسست بادشاه سره همیش دا فکر وي چې هسې نه چې ما نه څوک بادشاهي واخلي چونکې د داسې بادشاه په خپل ځان باندې د خپلې سستی او د بیکاری په وجه څه اعتماد خو وي نه او خپل ځان د اصلي واقعاتو نه خبر هم نه ساتي په دې وجه هغه په لږو لږو خبرو باندې او په لږه لږه لمسه باندې شکمن کیږي. د ټولو نه ورومبه فتح خان باندې کامران شکایتونه شروع کړل. کامران اگرچې لا هلك وه ولې ډیر سرتیزه او مغرور ظالم وه. علاوه د دې نه د عیش و عشرت هم ډیر شوقین وه. د قندهار د فتح کیدو نه پس هغه خپل پلار سره کابل ته

راغله وۀ او قریب وه چې د قندهار په حکومت مقرر شومې وې مگر بادشاه د هغه نه په یوه واقعې ډیر سخت خفه شو. د دې واقعي تفصیل دا دی چې څه وخت قیصر مرزا په قندهار کښې شکست وخورو نو هغه شاه شجاع او خپل پلار شاه زمان سره لانه ورو بلکې کابل ته سردار فتح خان له ورغې او هغه سره یی استوگنه کوله. د کامران مرزا قیصر سره ورانه وه. او دا یی نه غوښتل چې هغه دې د سردار فتح خان د حفاظت لاندې وسیږي. چنانچه یوه ورځ هغه قیصر مرزا په خپلو سړو باندې گرفتار کړو ولې څه وخت چې شاه محمود خبر شو نو کامران ته یی حکم وکړو چې قیصر فوراً پرېږده قیصر مرزا د دې نه یو څو ورځې پس بیا په یو باغ کښې کامران سره مخامخ شو او هیڅ بې هیڅه کامران د هغه سره خبرې تاو کړې او په قیصر باندې یی د کولتې گوزار وکړو. فتح خان د کامران په دې سرتیزی ډیر خفه شو او بادشاه ته یی وویل چې که چرې د کامران د طبیعت دا حال وي نو هغه د پښتنو غوندې خودداره قوم باندې حکومت نشي کولای. پس له دې نه بادشاه فیصله وکړه چې کامران ته د یوې صوبې حکومت نشي حواله کیدای او کامران دې هم په کابل کښې د بادشاه زیر نگراني وسیږي په دې باندې د کامران خفگان د سردار فتح خان سره نور هم ډیر زیات شو او د هغه د بیخ کنی دپاره د موقع په تلاش کښې شو.

چونکې شاه محمود د سلطنت د ټولو فکرونو نه سردار فتح خان خلاص کړی وۀ او د هغه د قابلیت په وجه په ملک کښې هر طرف ته سکون او امن و امان وۀ په دې وجه بادشاه بالکل د سردار فتح خان د حاسدانو په چغلو غوړ نه کښیښودو او خپل ځان یی خوش قسمته گڼلو چې د سردار فتح خان غوندې پښتون زما وزیر دی. فیږیر په خپل کتاب کښې د سردار فتح خان د خوی خصلت او د هغه د قوت انتظامي متعلق دا شان لیکي:

The first object of Fateh Khan after the restoration of Shah Mahmood to power was make the Amirs of Sindh and Baluchistan return to their duty; he then reduced to obedience the greater part of the tribes of the Hazaras, settled in the heart of the mountains of the Paropamisus. He also restored order in all the provinces made the laws, regulated the administration which upto that period had been in a most intricate state, giving rise to the most nefarious exactions and embezzlements of the most scandalous kind and lastly it might be said the security reigned every where. This remarkable man united to the superior genius a great aptitude for governing and for war; not one of his predecessors had been able to reduce rebels to obedience with the same promptitude or keep them afterward in the path of duty he struck hard but he was generous after the victory was gained as shone by his excessive liberality; always in the midst of combats he still found time to direct the helm of states and was ready for every thing in activity he had no equal. He was the eldest of the twenty one brothers, all men of mark, who powerfully assisted him by their support; he placed them as we have already said,

at the head of the Provincial Govt; putting much more faith in them than in the princes of the blood, or ambitious Sardars who, jealous of his fame, were occupied only in creating embarrassment for him, or in endeavouring to injure him in the opinion of his sovereign.

ترجمه : هر کله چې فتح خان شاه محمود بادشاه کړو نو سمدستي یې دا کار وکړو چې د سنده او د بلوچستان امیران یې مطیع کړل. او بیا د هزاره د قبیلې لویه حصه چې د کوه سفید، د کوه بابا او کوه سیاه په غرونو کېنې اباد وو رعیت کړه. هغه په ټولو صوبو کېنې د حکومت نظام قائم کړو. قوانین یې جوړ کړل او د خلقو په زړونو کېنې یې د قانون قدر چې نه وه پاتې بیا قائم کړو. هغه ټول انتظامي امور درست کړل. د دې نه مخکېنې د ملک حالت ډیر اتر او خراب وو. د خلقو نه به لوی لوی رقمونه په زور اخستې شو او سرکاري مال به هم په ډیرې بې دردی سره غبن کیدو. به آخر کېنې دا هم ذکر کول پکار دي چې د هغه په زمانه کېنې هر طرف ته امن و امان وه په دې نامتو بنیاد کېنې علاوه د بیحد زیرکتیا نه جنګي او انتظامي قابلیت هم ډیر زیات وه. د هغه نه په مقدم جانشینانو کېنې یو کس هم دا شان نه وه چې باغي خلق یې داسې انا فانا مطیع کړی وي. لکه څرنګ چې هغه زیرکې وو او نه یې د هغه پشان په قابو او قبضه کېنې ساتلي وو. په جنګ کېنې به هغه ډیره سختي کوله ولې څه وخت چې به هغه فتح حاصله کړه نو بیا به یې ډیره فیاضی کوله. او د خپلې بې انتها فراخډلې په وجه به هغه خپل خان نمایان کړو. عین د جنګونو په وخت کېنې به هغه د حکومت د انتظام دپاره وخت راویستو او د هر قسم د واقعاتو دپاره به هر وخت تیار ناست وه. په چاقوالي کېنې د هغه ثاني نه وه. هغه په خپلو یویشو وروڼو کېنې د ټولو نه مشر وه. د هغه دا ټول وروڼه ډیر نامتو ځوانان وو او د هغه سره یې د سلطنت په امورو کېنې ډیر امداد کولو. لکه څه رنگ چې مونږ ورومې ذکر کړی دی هغه د صوبو حکومتونه د هغوي په حواله کړي وو. په دې وروڼو باندې د هغه زیاتي اعتبار او اعتماد وه. په نسبت د شاهي خاندان د هغې شهزادګانو او د هغه حریصو سردارانو نه چې د هغوي ټوله ورځ تش دا کار وه چې د بغض او کینې نه هغوي د سردار فتح خان په لاره کېنې مشکلات پیدا کړي او د بادشاه په سترګو کېنې د هغه د بدنامولو کوشش وکړي. د دې نه لږ لږ لیر لیکي :

"Fateh Khan did not abuse this unlimited confidence and soon restored to his country the splendour and glory of the days of the Great Ahmad Shah which had totally disappeared since the pacific reign of his son Teymoor.

The name of Fateh Khan soon became celebrated and popular through out Central Asia; the Afghans more especially held him in the greatest admiration and had on the contrary the greatest contempt for their King. Nevertheless such was at this epoch the veneration they had for the Sadozais that they never thought of dethroning him in favour of his fortunate and able General. It is true many persons

have given Fateh Khan credit for the most ambitious views but on a close examination of the facts one remained convinced that this chief was sincere when he protested his devotion to the Shah and was contented with the high position which his sovereign had raised him. What indeed could be gained by becoming a king? only another title would have caused him immense embarrassment and a host of enemies without giving him more power. All the affairs of the kingdom were submitted to his discretion; he made his brothers in succession Governors of all the Provinces; he had the administration of the finances and the army; his orders were not subject to the least control. What could he desire more? Nothing and Shah Mahmood considered himself extremely fortunate in having as his minister a man who fulfilled his responsible and arduous duties. But those who envied the minister did not find him to their liking and were constantly seeking for an opportunity of inspiring the weak monarch with chimerical fears; amongst these was his son Kamran...

ترجمہ: "فتح خان د بادشاہ د دې بیحدہ اعتماد نه هیڅ ناجائزه فائده وچته نکره. بلکې خپل وطن ی د احمد شاه اعظم د زمانې هغه جاه و جلال او عظمت ته بیا ورسولو چې کوم د هغه د زوی تیمور شاه د نرم حکومت د وخت نه بالکل ورک شوی و. د فتح خان نوم ډیرو لږو ورځو کښې په ټول وسط ایشیا کښې خور شو. خاص طور سره خپلو پښتنو خو هغه ته د بې انتها قدر په نظر کتل او بادشاہ ته ی سېک نظر کولو. ولې سره د دې د قام د خلقو په سترگو کښې د سدوزو د خاندان دومره عزت او احترام و چې د هغوی زړه له هیچرې هم دا خبره رانغله چې بادشاہ د تخت نه کوز کړو او د هغه قابل او لائق جرنیل د هغه په ځای بادشاہ کړو. دې کښې شک نشته چې ډیرو کسانو د فتح خان برخلاف دا خبره کړې وه چې د هغه په زړه کښې د خپل خان د وچتولو حرص پروت و چې ولې که چېرې په واقعاتو باندې د نژدې نه نظر و اچولې شي نو د سړې د زړه دا تسلي وشي چې فتح خان د خپل بادشاہ په ایماندارۍ سره وفادار و او کومه لویه درجه چې هغه له بادشاہ ورکړې وه په هغې باندې هغه صابر او شاکر و. او بادشاہ کیدو کښې هغه ته کټه کومه وه؟ صرف د یو بل خطاب حاصلول چې د هغه دپاره د بې حده سردردی او ډیرو دشمنانو جوړولو باعث شوی و. او د هغه په اختیاراتو کښې به ی هیڅ اضافه نه وه کړې. د سلطنت ټول امور به هغه ته پیش کیدل د فیصلې دپاره ټول وروڼه هغه پرله پسې د ټولو صوبو گورنران کړي وو د خزانې او د فوځ ټول اختیارات د هغه په لاس کښې وو او د هغه په فیصلو کښې هیچا ردوبدل نشو کولې. نو نور هغه څه غوښتل. هیڅ هم نه. شاه محمود پخپله هم خان ډیر خوش نصیب گڼلو چې د هغه وزیر دا شان سړی و چې د هغه ټولې ذمه واری او فرائض په اعلي پیمانه پوره کوي. ولې کومو خلقو چې د فتح خان سره حسد لرلو د هغوی هغه خوښ نه و او هر وخت به د موقع په تلاش کښې وو چې د کمزوري بادشاہ په زړه کښې څه فرضي ویري پیدا کړو. په دې کسانو

کښې يو خو د بادشاه خپل زوی کامران وه.

د بلوچستان حکومت فتح خان خپل ورور رحمدل خان له ورکړو او شکار پورې د هغه صدر مقام کړو. بل ورور پور دل خان ي په قندهار کښې حاکم کړو. د پېښور حکومت ي دريم ورور سلطان محمد خان ته حواله کړو او شیر دل خان ي په غزني او کندل خان ي په باميان کښې حاکمان کړل. او څه وروڼه ي د هغوي د لاندې په ضلعو کښې مقرر کړل. محمد عظيم خان، جبار خان او نواب اسد الله خان چې دا هم د دوی وروڼه وو او د ډير لياقت او قابليت خاوندان وو هغوي ي ځان سره وساتل. دوی د هغه ذاتي مشران وو او هغه له به ي په سرکاري امورو کښې امداد ورکولو. دوست محمد خان چې د هغه کشر ورور وه هغه ي د خپلو کورنو معاملاتو افسر کړو. د دې نه علاوه به دوست محمد خان په مختلفو لامونو کښې فوځي خدمات هم ادا کول. هر کله چې هغه په دې صوبو کښې په ښه شان سره امن و امان او د حکومت نظام قائم کړو نو بيا ي د کشمير د تسخير اراده وکړه. شاه شجاع په خپله سوانح عمری کښې د کشمير د دې حملې متعلق دا شان ليکي:

"When Shah Mahmood heard of the way in which we were treated the latent feelings of fraternal affection were aroused within him, and he immediately sent a force into the Barakzai country. After plundering the whole tribe of Ata Mohammad Khan, he carried men, women and children into captivity. Finding that this had not the desired effect viz, our release from bondage, he sent a force to Kashmir under Fateh Khan."

ترجمه: "هر کله چې شاه محمود ته زمونږ د بدسلوکی خبر ورسیدو نو په هغه کښې د ورورولي د محبت پټ جذبات راوچت شول او هغه سمدستي یوه دسته لښکر د بارکزو علاقې ته واستولو او د عطا محمد خان د قبیلې د مال تالا کولو نه پس ي د هغوي ټول سړي، ښځې او بچي بنديوان کړل. هر کله چې په دې هم څه اثر ونه شو. (يعني زه د قيد نه خلاص نه شوم) نو هغه بيا د فتح خان په سالاری کښې کشمير ته یو لښکر واستولو."

په کشمير کښې مختارالدوله چې د شاه شجاع وزیر اعظم وه او شاه محمود نه ورومې باغي شوی وه د هغه زوی عطا محمد خان حاکم وه. عطا محمد خان خپل ځان د شاه شجاع د شکست نه پس په کشمير کښې خودمختار کړی وه. هم دغه شان رنجیت سنگه د شاه زمان د شکست نه پس ځان په پنجاب کښې خودمختار کړو. مگر سردار فتح خان ورومې د کشمير اراده وکړه او په دې ځای کښې ي د رنجیت سنگه نه مدد وغوښتو. د کشمير نه پس د هغه اراده د پنجاب د اخستو وه. پس هغه رنجیت سنگه سره د دریائې جهلم په غاړه یوه عهدنامه وکړه چې په هغې کښې سردار فتح خان رنجیت سنگه له د کشمير د ماليې نه د نهو لکوروپو ورکولو اقرار وکړو او رنجیت سنگه هغه سره د فوځي امداد وعده وکړه. او د رنجیت سنگه د طرفه دغه وخت د محکم چند د کمان د لاندې د

لسو زرو سکھانو د ورکولو اقرار وشو. ولې د دې امدادي فوځ د رارسیدو نه ورومبې ورومبې فتح خان په کال ۱۸۱۱ء کېنې د بمبر په لاره په کشمیر لشکر کشي وکړه. د باغيانو فوځ د مقابلي دپاره د پير پنجال په درو کېنې دیره وه. فتح خان په هغوي د مخامخ نه او کنډل خان پرې د شانه راپريوتل ولې هغوي بغير د جنگ نه تېښته وکړه. عطا محمد خان پس د دې نه خه قابل ذکر مقابله ونکړه. او اخر کار ي د صلح دپاره درخواست وکړو. چو لکې فتح خان د پښتنو په منځکېنې بالکل جنگ نه غوښتلو فوراً ي عطا محمد خان سره راضي نامه وکړه او د عطا محمد خان ډير قدر او عزت ي وکړو. او شاه محمود ته ي د هغه ډير سفارش وکړو. دې نه پس هغه د کشمير حکومت سردار محمد عظيم خان ته چې هغه د ده د ټولو وروڼو نه مشر وه د ده کشر ورور وه حواله کړو.

شاه شجاع چې عطا محمد خان سره تراوسه پورې بنديوان وه د فتح خان په حکم باندې ازاد کړې شو او د سکھانو او د فتح خان په درخواست باندې هغه د خپل حرم خلکو سره د يو ځاي کيدو دپاره لاهور ته لاړلو. شاه شجاع د دې متعلق دا رنگ ليکي:

"Mohkem Chand on the part of Ranjeet Singh, informed us that his master was anxious that we should proceed to Lahore as soon as at liberty, and visit the residence of our seraglio in the city; he mentioned that his master's fame would be increased by our going. According to Fateh Khan's petition we agreed to this, marched towards Lahore with Mahkem Chand and other singhs, whilst Fateh Khan returned to Shah Mahmud in Kabul "

ترجمه: "محکم چند د رنجیت سنگھ د طرف نه مونږ ته دا خبره وکړه چې زما د مالک دا خواهش دې چې مونږ دې د رهايي نه پس د لاهور په طرف روان شو او خپل د کور خلکو سره په هغه ځاي کېنې يو ځاي شو. محکم چند دا هم وويل چې زما د مالک به ډير نوم وشي که چېرې مونږ لاهور ته لاړو. د فتح خان د درخواست مطابق مونږ دې تجویز سره اتفاق وکړو او محکم چند او د نورو سکھانو سره د لاهور په طرف روان شو. فتح خان شاه محمود له کابل ته واپس شو."

لاهور ته د رسيدو سره رنجیت سنگھ د شاه شجاع نه د کوه نور مطالبه وکړه. شاه شجاع مهلت وغوښتو او د رنجیت سنگھ قاصد ته ي وويل چې خه وخت زه د رنجیت سنگھ د میلستيا په خوږو باندې پوه شم نو بيا به کوه نور هغه ته ورکړم. رنجیت سنگھ د میلستيا د قواعدو خلاف اوس دا نیت وکړو چې په هره طریقه وي چې زه د شاه شجاع نه کوه نور واخلم. پس د دې نه هغه شاه شجاع سره زور زیاتې او جبر راواخستو او قسما قسم بې عزتي او تکلیفونه ي ورته ورکړل. شاه شجاع په دې باره کېنې په خپل قلم داسې ليکي:

"We then experienced privations of the necessities of life, and sentinels were placed over our dwelling. A month passed in this way. Confidential servants of

Ranjeet Singh then waited on us, and inquired if we required ready cash, and would enter into an agreement and treaty for the above mentioned jewel. We answered in the affirmative, and next day, Ram Singh brought 40,000/- or 50,000/-rupees and asked again for the Kohinoor, which we promised to procure when some treaty was agreed upon. Two days after this, Ranjeet Singh came in person and after friendly protestations he stained a paper with safflower, and swearing by the granth of Baba Nanak, and his own Sword, he wrote the following security and compact: That he delivered over the Provinces of Kote Cumaleeh, Jung Shawal and Khuleh Noor to us and our heirs for ever also offering assistance in troops and treasure for the purpose of again recovering our throne. We also agreed, if we should ever ascend the throne, to consider Ranjeet Singh always in the light of an ally. He then proposed himself that we should exchange turbans, which is amongst sikhs a pledge of eternal friendship, and then we gave him the Koh-I-Noor."

ترجمہ: "مونیر لہ بیا د خرخ خوراک د نہ را کولو پہ سبب فاقی را کړې شوې او زمونږ د استوگنې په ځای باندې سنتریان مقرر شول. یوه میاشت په دې رنگ تیره شوه. بیا د دې نه پس د رنجیت سنگھ اعتباري نوکران مونږ لہ راغلل او تپوس ی را نه وکړو چې څه نقد مال زمونږ په حاجت شته او که نه. او دا چې مونږ د دې لعل د خرڅولو دپاره څه اقرار نامې لیکلو دپاره تیار یو که نه؟ مونږ ورته په جواب کښې وویل چې او. نو سبا لہ رام سنگھ خان سره څلویښت لا پنځوس زره روپۍ راوړې او بیا ی کوه نور زمونږ نه وغوښتو. مونږ ورته ووي چې ښه در به کړم خو چې د عهدنامې شرطونه فیصله شي. د دې نه دوه میاشتې پس رنجیت سنگھ پنځپله راغی او د ډیرو دوستانه خبرو نه پس ی په کاغذ باندې د زعفرانو د گل یو ټکۍ وکړو او د بابا نانک په کړو گرنته او پنځپله توره ی قسم وخورو او دا اقرار او ضمانت ی ولیکلو: (چې رنجیت سنگھ مونږ لہ او زمونږ وارثانو لہ د همیشه دپاره د کوټ کماله، جنگ شال او خوله نور صوبې را کړې او نور اقرار ی دا وکړو چې رنجیت سنگھ به مونږ لہ د خپل تخت د حاصلولو دپاره د فوځ او د خزاني امداد را کوي. او زمونږ د طرف نه ورسره دا اقرار وشو. چې که مونږ چرې د خپل تاج تخت مالکان شو نو مونږ به رنجیت سنگھ ته د یو دوست په سترگه گورو. د دې نه پس بیا هغه پنځپله دا تجویز پیش کړو چې مونږ دې پټکي یو تر بله بدل کړو او دا په سکھانو کښې د دائمی دوستۍ یو پوځ اقرار دی. دا هر څه چې وشو نو بیا پس ته مونږ هغه لہ کوه نور ورکړو."

رنجیت سنگھ د کشمیر د مسخر کیدو نه پس د دې صوبې حکومت د خان دپاره وغوښتلو. مگر سردار فتح خان انکار وکړو په دې باندې رنجیت سنگھ ډیر خفه شو او په واپسۍ باندې ی د اټک قلعه چې د دریائے سندھ په کس لاس باندې ده د هغې ځای د گورنر نه په یو لک روپو رشوت ورکولو باندې ونیوه. (د دې علاقې گورنر د عطا محمد

خان ورور وه) او خپل فوځونه ي پکښې ديره کرل. څه وخت چې فتح خان د رنجيت سنگه د دې بې لوظۍ نه خبر شو نو د رنجيت سنگه برخلاف د کشمير نه راروان شو او خپل ورور دوست محمد خان ي د دوه زره کسانو سره په طور د هراول وړاندې راوليرلو. څه وخت چې سکهان د دوست محمد خان د هراول د فوځ نه خبر شو نو د چچ ميدان ته راکوز شول او په يوه چينه باندې چې په غرونو کښې وه او په هغه ټول ميدان کښې او به صرف هم دغه ځاي کښې وې پريوتل: دوست محمد خان غوښتل چې د خپل ورور د رارسيدو نه ورومې ورورمې زه سکهان د دې چينې او د دې سنبوټ مقام نه لرې کړم او خپله تورزني او بهادري فتح خان ته ښکاره کړم. رارسيدو سره هغه دا خپل دوه زره کسان قريبا په شپاړسو زرو سکهانو باندې په داسې تيزي وراتاؤ کرل چې په اولنۍ حمله کښې هغه د سکهانو ټوله توپخانه واخسته. مگر د هغه دا کاميابي ديرپانه شوه. سکهان پرې د څلورو واړو طرفونو نه راټول شول او يوه سخته خونريزه مقابله وشوه چې په هغې کښې فريقينو د خپلې چې بهادري داد ورکړو.

دا جنگ په ديارلسمه جولايي ۱۸۱۳ء کښې شوه وه. دوست محمد خان چې پوهه شو چې د دومره ډير زيات دشمن په مقابله کښې فتح حاصلول گران دي نو هغه فتح خان ته د امداد دپاره استاذې وليرلو او په دې منځکښې ي په ډير شجاعت او بهادري سره مقابله جاري وساتله. د بدقسمتي نه د دوست محمد خان سړي لار غلطه کړه او فتح خان ته ونه رسيدو. بل خوا فتح خان ته چا غلط خبر ورکړو چې دوست محمد خان د سکهانو د لاسه شکست وخورو او په جنگ کښې مړ شو. پس هغه د اتک نه لار بدله کړه او د دريائې سنده نه د اتک د مقام نه ليرې پورې وتلو. دوست محمد خان د دې خبر په اوريدو سره په سکهانو باندې د فتح حاصلولو طمع قطع کړه او په يوه ډيره لويه حکمت عملي سره ي خپل پاتې شوي فوځ صحيح سالم واپس کړو. او هم په هغه لارې د دريائې سنده نه پورې وتلو چې په کومه سردار فتح خان پورې وتې وه. که چېرې دوست محمد خان د خپلې خوانۍ په جوش کښې د ناتجربه کارۍ په وجه سمدستي د سکهانو په فوځ حمله نه وې کړې او د سردار فتح خان د فوځ انتظار ي کړې وې نو پښتنو به ضرور يوه قطعي فتح حاصله کړې وه. بيارنجيت سنگه په جون ۱۸۱۴ء کښې خپل لومې لښکر د کشمير د تسخير دپاره روان کړو. دې لښکر په ابتدا کښې خو څه کاميابي حاصله کړه او يو ورکوتې غوندي ښاري د عظيم خان نه لاندې هم کړو ولې عظيم خان په ډير استقلال د هغه مقابله وکړه او بالاخر ي رنجيت سنگه له دا شان شکست ورکړو چې د هغه ټول لښکرتس نس شو. او رنجيت سنگه بالکل يواځې د اگست په مياشت کښې لاهور ته راتښتيدو. په دې جنگ کښې د رنجيت سنگه يو ډير بهادر جرنيل متهه سنگه بهرانيه قتل شو. د دې نه پس رنجيت سنگه

تر کال ۱۸۱۸ء پورې د پښتنو په پاتې شوو مقبوضاتو باندې ونه بلوسیدو. مگر په کال ۱۸۱۸ء کېنې مظفر خان د ملتان گورنر خپل خان قریباً د کابل د بادشاه نه خودمختاره کړې وه. په دې وجه رنجیت سنگه بیا په هغه باندې د حملې کولو جرأت وکړو. او قریباً د شپږو میاشتو د جنگونو او د مقابلو نه پس اخر د دې ښار په اخستو کېنې مکمل طور سره کامیاب شو. مظفر خان او د هغه دوه زامن په دې جنگ کېنې قتل شول. او دوه زامن یې د سکهانو په لاس کېنې بندیوان شول.

فتح خان چې شته وخت د کشمیر د فوځ کشي نه واپس راغی نو دوه کاله یې د ملک اندروني معاملات سم کړل مگر په کال ۱۸۱۶ء کېنې د هرات معاملاتو هغه دې ملک طرف ته متوجه کړو. په هرات کېنې حاجي فیروزالدین چې د شاه محمود ورور وه حاکم وه او اگر چې خان یې برای نام د شاه محمود ماتحت گڼلو مگر په حقیقت کېنې هغه د کابل د بادشاه نه خان قریباً خودمختار گڼلو. د هغه د عام طرز حکومت نه د هرات خلق خوشحاله وو. هغه په حیثیت مجموعي یو نرم مزاج او اعتدال پسند حاکم وه قریباً شپاړس کاله هغه په هرات حکومت کړې وه او په دې زمانه کېنې هغه ته ماسوائ د ایرانیانو نه د بل چا د لاسه شته تکلیف نه وه رسیدلې. لکه څرنگ چې ورومې ذکر شوی د فتح علي شاه هر وخت په دې فکر کېنې لگیا وه چې هرات د ایران په سلطنت کېنې شامل کړم. چنانچه د هغه د فوځونو د حملې او د شکست په تفصیل سره بیان شوی دی. په حقیقت کېنې شاه ایران د هرات اخستو ته انگریزانو لمسولو. ځکه چې د ایران او د انگریزانو په منځ کېنې د روس او د فرانس په هندوستان باندې د حملې کولو د تجویز برخلاف د دوستی عهد وپیمان شوی وه. پس د انگریزانو دا خیال وه چې که چېرې هرات د ایران په لاس راشي نو د روس دپاره به په افغانستان کېنې داخلیدل قریباً ناممکن شي. حاجي فیروزالدین بغیر د کابل د بادشاه د امداد نه د ایران د فوځونو مقابله کړې وه. او هغوی له یې شکست ورکړې وه. او د ایران کوششونو له هغه د خراسان د خانانو په ملگرتیا چې هغوی سره هغه د دوستی جنبه او اتحاد ساتلې وه زک ورکړې وه. مگر فتح علي شاه په هرات باندې دعوي ځکه نه پرېښوده چې دا علاقه یوه موده کېنې په ایراني سلطنت کېنې شامله وه. حاجي فیروزالدین هغه ته دا جواب ورکړې وه چې هرات د ایران د نورو ممالک مفتوحه و په شان سم په میدان جنگ کېنې د ایران نه خان ازاد کړې دی او که چېرې د میر محمود او د میر اشرف د قوم د خلقو دا دعوي نشته چې چونکې ایران باندې پښتنو شته زمانه حکومت کړې دی په دې وجه ایران پښتنو ته پرېږدي نو ایرانیانو له هم په دې بنا باندې په هرات دعوي نه ده پکار. او چونکې د هرات اکثره ابادي د پښتنو ده او د سدوزو د قبیلې نه بادشاهان د اولس په خوښه منتخب شوي دي. د دې دپاره ایران له زما برخلاف فوځ کشي کول بالکل خلاف شریعت، رواج او انصاف

دي. چونکي ايران سره دا ٽولي جگړي د ډيري زماني نه حاجي فيروز الدين په خپل سر کړي وې له دې کبله هغه د يو څو کلونو نه دارالسلطنت کابل ته د هيڅ قسمه ماليه يا خراج نه وه ورکړې. او خپل خان يې قريباً قريباً خودمختاره کړې وه. په کال ۱۸۱۶ء کښې څه وخت چې فتح علي شاه د خراسان د فتح نه بالکل وزگار شو نو هغه يو لوی لښکر د هرات د اخستو دپاره بيا تيار کړو. دا ځل هغه ته معلومه شوه چې په يواځې خان زه د فتح علي شاه مقابلې نشم کولای مگر بل خوا د شاه محمود بادشاه د فوځونو هرات ته په راتلو هم خوښ نه وه. د هغه په زړه کښې دا خوف وه چې که چرې يو ځل د شاه محمود فوځونه هرات ته راغلل نو د هرات حکومت به زما د لاسه وځي. ولې څه وخت چې د فتح علي شاه فوځونه د هرات په طرف را روان شول نو هغه د شاه محمود نه امداد وغوښتو. هغه فوراً سردار فتح خان سره د فوځونو وليږلو. دې خوا د ايران د بادشاه ټول فوځ په مشهد کښې را جمع شوی وه او د فتح علي شاه زوی حسين علي مرزا د فوځ سالار شو. کالج خان د تيموني قبيلې سردار چې د هرات په علاقه کښې يو ډير زورور سردار وه هم سره د يو لويه لښکره هغه سره شامل شو. که چرې دا ټول فوځ هم دغه وخت په هرات راپريوتې وې نو هرات به ضرور ايرانيانو اخستې وې مگر حسين علي مرزا د يو څو لويو توپو د راتلو په انتظار کښې ايسار شو. دې ډيل فتح خان له دومره موقع په لاس ورکړه چې هغه د هرات امداد ته ورسيدو.

فيرير وائي چې د سردار فتح خان فوځونو د کابل او د هرات په منځکښې لار دومره لير وخت کښې ووهله چې په دې ملک کښې ورومې هېچا هم دومره زړه نه وه وهلې. او ايرانيان لا هم هغه شان د خپل سرحد دننه وو. چې هغه هرات ته راوړسيدو. فتح خان د ۱۸۱۶ء په اخر اخر کښې هرات ته راغی. حاجي فيروز الدين د هغه ډير خاطر تواضع وکړه. او خپل خان يې هغه ته په ظاهره د هغه ډير دوست او وفادار ظاهر کړو. مگر د خپل نور طرز عمل نه هغه سردار فتح خان ته دا بنودل چې زه په شاهي فوځونو بدگمانه يم. او که چرې شاهي فوځونه په ښار کښې دننه داخل شول نو شايد چې هغوي په هرات باندې قبضه وکړي. پس هغه سردار فتح خان ته دا وويل چې صرف پنځوسو سړو سره ته دننه ښار ته راتلې شې. مگر شاهي فوځونه دې د ښار نه بهر ډيري ولگوي. وزير فتح خان په دې ډير سخت ناراضه شو او دا يې د حاجي فيروز الدين د بغاوت او د بادشاه نه د خودمختاري يوه علامه وگڼله. مگر هغه د ايراني فوځ په موجودگي کښې حاجي فيروز الدين سره علانيه جنگ کول نه غوښتل. چنانچه هغه خفگان بالکل پټ کړو او د حاجي فيروز الدين حکم يې په ظاهره کښې ومنلو. مگر ښار ته د داخليدو په وخت کښې هغه داسې پنځوس کسان خان سره بوتلل چې د هغوي د هرات په ښار کښې دننه ډيرو خاندانونو سره خپلولی وې.

پس څه وخت چې هغه ښار ته دننه شو نو د هغه هغه پنځوسو ملگرو خپلو رسته دارانې

سره دومره تعلق زیات کړو چې د فتح خان هرات ته د رارسیدو نه څلور ورځې پس د ښار دروازي شاهي فوځ ته پرانستې شوې او په ښار باندې شاهي فوځ قبضه شو. او د هرات قلعه په دویمه ورځ سلامي شوه. بیا د هغې نه پس هغه حاجي فیروزالدین گرفتار کړو او په ډیر عزت سره یې کابل ته د هرات د ماليې حساب کتاب دپاره ولیږلو. ولې چې هغه د ډیر عمر نه د کابل بیت المال ته هیڅ شے نه وړ کړې او ټول مال یې په خپله خړدېد کړې و.

فیروز وائي چې فتح خان تر دې حده پورې خو بالکل په انصاف و، مگر دا نه ده معلومه چې آیا دا د فتح خان د حاجي فیروزالدین نه د خفګان وجه وه او که د فتح خان د احکامو نه چاڅه زیاتې کړې و چې د حاجي فیروزالدین ټول مال ضبط کړې شو او چونکې د هغه ټول مال و دولت په کور کېنې دننه حرم کېنې پروت و. د هغه د کور پرده ماته کړې شوه او کوم خلق چې د دوست محمد خان د مشرۍ د لاندې د هغه د مال د قبضه کولو دپاره مقرر شوي وو هغوي د حاجي فیروزالدین په حرم کېنې بې تپوسه لوتمار شروع کړو. او د شهزادګو نه یې جامې هم راوشو کولې او دوست محمد خان پخپله د شاه محمود د لور د پرتوګ نه څه جواهرات وشو کول. د شاه محمود لور د حاجي فیروزالدین په زوی ملک قاسم باندې واده وه. میلسن وائي چې دوست محمد خان د فتح خان د حکم او د مرضۍ نه بالکل برخلاف د حاجي فیروزالدین حرم کېنې وردننه شو او د ټول کور مال یې ورله لوت کړو. فتح خان چې څه کار وائي د حاجي فیروزالدین برخلاف وکړه هغه هغه بالکل په نیک نیتی او د سلطنت د حفاظت دپاره وکړه. د هرات اهمیت د پښتنو د سلطنت د حفاظت دپاره هغه ته معلوم و. او تر څو پورې چې شاهي فوځونو په هغې قبضه نه وه کړې دا ډیره اغېزه وه چې ایرانیانو هرات اخستې و. او بیا د هرات نه پس ټول افغانستان په خطر کېنې شوی و.

هر کله چې سردار فتح خان په هرات قبضه وکړه نو بیا هغه د هرات نه د ایراني فوځ د مقابلي دپاره ووتلو او شپېته میله فاصله باندې د کافر قلعه په میدان کېنې کسان کلي سره ډیره شو. د ایرانیانو فوځ هم په دغه ځای کېنې پروت و. شهزاده حسین علي مرزا سره ډیر اعلي فوځ و. هغه په میدان جنګ کېنې په ورومې صف کېنې څلور پلټنې د سردار ذوالفقار خان په ماتحتۍ کېنې ودرولې. دې ځوانه سردار شیردل خان چې د فتح خان ورور و د ایرانیانو په دې فوځ خپله رساله ورپریښوده او په ورومې حمله کېنې یې د ایرانیانو فوځ تسلس کړو مگر څه ساعت پس هغوي بیا راټول شول او په ډیر جوش سره یې دوباره جنګ ونښلولو. د سبا دختو نه تر مازیګره ډیر سخت جنګ وشو د ایرانیانو لس زره تنه میدان جنګ کېنې مړه شو.

سردار کندل خان د فتح خان بل ورور په دې موقع باندې خپله رساله په مات شوي

فوخ ور خلاصه کړه. ايرانيان دا شان وټټيدل چې په مشهد کېنې ۱۱ ساه واخسته. دې خوا په پښتنو کېنې يوه عجيبه واقع وشوه چې د هغې په وجه د ايران د فوخ تعاقب د پښتنو نه پاتې شو. څه وخت چې جنگ په ختميدو شو نو فتح خان د جنگ حال احوال معلومولو دپاره په فوخ کېنې راننوتلو. اتفاق سره يوه سره کولی د هغه په خله باندې ولگيده او د اس نه راږيوتو. د هغه ملازمانو هغه سمدستي خيمې ته يوړو ولې په فوخ کېنې دا خبره خوره شوه چې فتح خان قتل شو. ټولو سره د هغه فکر شو او په فوخ کېنې يو هلچل جوړ شو. ډير ساعت پس فوخ ته معلومه شوه چې فتح خان جک جوړ دې مگر په دې منځکېنې ايراني فوخ ډير لرې ټټيدلې وه او پښتنو د هغوي تعاقب ونکړې شو. د دې شکست نه پس بيا ايرانيانو د هرات نوم تر ډيرې مودې پورې وانه خستو او فتح خان د علاقې په انتظام، د ښار په تحفظ د ماليې په ټولولو او د عدالتونو په قائمولو کېنې مصروف شو. فيريرواڼي:

"His just and enlightened administration obtained for him the esteem and affection of the inhabitants. I have had opportunities of conversing with many Hirathis who were acquainted with this remarkable man, and they spoke of him with veneration. His virtues were as great as his courage; he was completely devoted to the glory and interest of his country; his fame carried to the highest point by his last victory; and he was making his preparations for the conquest of Khorasan when a fearful catastrophe deprived Afghanistan of this worthy man, and annihilated the generous designs which he had conceived for her, and which would have made that kingdom as prosperous and powerful as it had been under the great Ahmad Shah."

ترجمه: "د هغه عدل و انصاف او حسن و انتظام د هراتيانو په زړه کېنې د هغه قدر او محبت پيدا کړو. هغه وائي چې ما په هرات کېنې دا شان ډيرو کسانو سره د فتح خان بابت خبرې کړې دي. چې چا هغه پخپلو سترگو ليدلې وه. او هغوي ټولو د هغه نوم په ډير عزت سره اخستلو. په هغه کېنې د نيکي او د ښيکړو صفتونه هم دومره ډيرو و لکه څومره چې په هغه کېنې جرات وه. هغه د خپل ملک په عزت او ننگ ناموس باندې بالکل قربان وه. د هغه نوم په دې اخري فتح باندې د حد نه زيات لوم شوه وه. او هغه اوس خان د ټول خراسان د فتح کولو دپاره سنبالولو چې يوې هولناکې واقعې د افغانستان ملک د دې قابل سړي د لياقت نه د هميش دپاره محروم کړو. او د هغه هغه ټولې نيکې ارادې چې د هغه په زړه کېنې د خپل قوم او ملک د وچتولو دپاره پرتې وې هغه ټولې په خاورو کېنې يو ځايې شوې. که چېرې هغه پخپلو ارادو کېنې کامياب شوه وې نو د پښتنو حکومت به دومره زور او طاقت حاصل کړه وه څومره چې هغه د احمد شاه اعظم په وخت کېنې حاصل کړه وه."

د شخصي او ټول واکو طرز حکومت د پليزۍ د دې نه زياتې خراب بل مثال نشي کيدنې. چونکې د حکومت او د بادشاهي ټول اصلي اختيارات د يو او د صرف يو سړي په

لاس کښې وو هغه بغیر د خه تحقیق نه د بل په لمس باندې د خپل فرضي وقار د ساتلو دپاره د خپل ټول قام او د ملک په ګیډه چاره و منډله او پښتون قوم ی د همیش دپاره د خلقو د خندا کړو. فَأَعْتَبَرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ.

کامران چې د شاه محمود زوی وه هغه سخت بدچلنه، بدکر داره او بدخویه بنیادم وه او د ورانو کارونو نه ماسوا د هغه په دماغ کښې چرې خه نیکه خبره نه وه راغلې. هغه سره لکه د پلار بغیر د خپل خان د خوشحالی او د ارام نه بل هیڅ فکر نه وه. د هغه د ډیرې مودې نه دا کوشش وه چې زه د دارالسلطنت نه چرته لرې یوه داسې صوبه کښې حاکم شم. چې د پلار او نورو سردارانو د نظر نه غائب او پناه یم. او خپل عیش و عشرت بې روکه ټوکه ازادی سره کوم. مګر سردار فتح خان د هغه دا مطلب سر ته رسیدو ته نه پریښودو. او بل هغه بلا وچه قیصر چې د سردار فتح خان په حفاظت کښې وسیدو قتل کړی وه. او چونکې د فتح خان په وینا باندې د هغه پلار شاه محمود د خپل خان مخکښې د ده د وسیدو حکم کړی وه. د هغه ورځې نه کامران د فتح خان نه د بدل اخستو په داؤ کښې ناست وه او همیش به ی د بادشاه ته د هغه د وسیع اختیاراتو او د هغه د ډیر طاقت او د زور خبرې کولې د بادشاه په زړه کښې به هغه هروخت دا شکونه اچول چې د فتح خان ستا نه د بادشاهي اخستونیت دی. په دې لمسون کښې هغه خان سره د فتح خان ډیر حاسدان او دشمنان سرداران هم شامل کړل. د دې شاه محمود تراوسه پورې د هیچا په خبره باندې غوړ نه وه ایښی. ځکه چې بلا تکلیفه د هغه حکومت په بڼه شان سره چلیدو او هغه ته هر قسم عیش و عشرت او ارام حاصل وه. او هغه په شاهي اختیاراتو کښې هم خه کمې نه وه واقع شوی. مګر خه وخت چې حاجي فیروزالدین کابل ته بندیوان راوستی شو نو کامران د بادشاه په زړه کښې دا خبره کښینوله چې اوس خو سردار فتح خان د شاهي خاندان د خلقو په بیخ کښې پسې لګیا شوی دی. هغه د شاه ته د حاجي فیروزالدین د حرم د لوت کیدلو د شهزادګو د بې عزته کیدلو او د هغوی نه جامو او د کالو د راشو کولو قصې له ډیر لوی رنگ وړ کړو. حاجي فیروزالدین خو هسې سم د فتح خان نه خفه وه هغه هم خپل ورور ته یو شور او وایلا عین په دربار کښې جوړه کړه. ورته ی فریاد وکړو چې فتح خان زما د حرم پرده ماته کړه ستا د لور نه ی کالي او شو کول، ټول مال ی زما لوت کړو او زه ی په ډیرې بې عزتۍ کابل ته راو لیږلم.

کامران، حاجي فیروزالدین او نورو سردارانو په یو سازش سره بادشاه ته قسم یرتونه ورمخکښې کړل او ورته ی وویل چې دا د حاجي فیروزالدین بې عزتۍ نه ده بلکې د بادشاه د ذات سپکاوی دی. هغوی بادشاه ته دا ننگ ورواړولو چې د ملک قاسم بنځه چې تالور ده د هغې نه دوست محمد خان کالي راوشو کول او هغه ی بې پردې کړه. په دې غلو او لمسون هغوی د بادشاه غیض و غضب دومره مشتعل کړو چې اخر حکم ی وکړو

چې د فتح خان نه سترگې وباسې. په دې حکم باندې د کامران د خوشحالي څه حد پاتې نشو او بادشاه ته یې وویل چې د خپل تره د بې عزتۍ د بدل اخستو دپاره زه پخپله هرات ته ځم. پس هغه د بادشاه حکم خان سره پټ وساتلو او فوراً د ۱۸۱۷ء په اخر کښې یعنې د ژمي په موسم کښې هغه هرات ته د سردار فتح خان څه چې د ټول افغانستان نه د سترگو ایستو دپاره روان شو.

دا مجسم شیطان چې څه وخت هرات ته ورسیدو نو سردار فتح خان د هغه په راتلو ډیر حیران شو ځکه چې د بادشاه د طرف نه کامران ته د کابل نه د وتلو حکم نه و. ولې سره د دې څه کسانو هغه ته پټ پټ دا هم وویل چې شاه محمود پخپله کامران ستا د گرفتارولو دپاره رالیږلې دی. مگر د هغه په دې خبره بالکل باور نه کیدو. ځکه چې د شاه محمود نه د هغه د داسې ظلم او د ناشکری بالکل طمع نه کیدله. او نه یې دا خیال و چې بادشاه بغیر زما د جواب غوښتلو نه زما برخلاف څه کارروايي کوي. د هغه بالکل خپل زړه صاف و او هغه هر څه چې کړي وو د دې شاه محمود د سلطنت د حفاظت او د استحکام دپاره یې کړي وو او چونکې هغه پخپل زړه کښې غل نه و. د دې دپاره هغه د کامران په ډیر احترام او عزت سره استقبال وکړو او په حیثیت د بادشاه د زوی یې ځان د هغه ماتحت وگڼلو. او د کامران هرات ته د رارسیدو نه پس به هره ورځ فتح خان د هغه سلام له د هغه ځای ته تلو. او د هغه نه به یې د امور سلطنت په بابت احکام حاصلول. په ځای د دې چې هغه د کامران په نیت څه شک یا بدگمانی کړي وې هغه د کامران د زړه نه د تیرو شوو خفگانو د لرې کولو کوشش کولو او هغه ته یې د دې هم یقین ورکولو چې زما مدعا ذاتي طاقت حاصلول نه دي بلکې د سدوزو د خاندان عزت او د پښتون قام وچتوالی زما اصلي مراد دی. مگر دې خبیث او بدنیه انسان د خپل زړه نه هغه زور بغض او حسد او رنجش بالکل لرې نه کړو. او برابر یې د فتح خان د گرفتارولو دپاره مناسب موقع لټوله. چنانچه یوه ورځ څه وخت چې فتح خان سره د خپلو یو څو سړو باغ شاه ته د کامران سلام له راغی نو هغه فوراً گرفتار کړو. او سمدستي یې ترینه سترگې وویستې. او په دې شان دې کمبخت بنیادم د پښتنو د بدنصیبه قوم په ګیډه چاره ومنله. د پښتنو اصلي او اخري زوال د دې تاریخ نه پس شروع شو او په یو څو کاله کښې د دنیا په قامونو کښې دا شان ذلیل او رسوا شول چې د هغوي ټول ملک په ډیره لږه موده کښې د غیر قومونو په قبضه کښې راغی. بیا د هغوي د لاسه ورته قسم قسم ظلمونه او بې عزتۍ پیښې شوې.

سردار فتح خان سره په هرات کښې په دې ورځو کښې درې وروڼه پورډل خان، شیردل خان او کندل خان د چار باغ په محل کښې وسیدل. باغ شاه د ښار نه بهر پروت و او هغوي د دې واقعي په وخت کښې بالکل بې خبره د شطرنج په لوبه کښې مشغول وو.

هغوي به عام طور سره د فتح خان سره يو ځای باغ شاه ته د کامران ملاقات له تلل. مگر په
 د ورځ پور دل خان ناجوره وه او اتفاق سره شیردل خان او کندل خان هغه سره پاتې شول.
 کامران مطلب خو دا وه چې څلور واړه وروڼه به زه يو ځای گرفتار کړم او په يو ځل به ترینه
 سان خلاص کړم مگر څه وخت چې هغه پوه شو چې دا نور درې واړه د فتح خان سره په
 نښه کېښي رانغلل نو ډیر خفه شو او سمدستي یې د فوځ یوه دسته د هغوي د گرفتاری دپاره
 لیږله. د خوش قسمتی نه د هغوي یو نوکر اتفاقاً د سردار فتح خان د دې واقعي نه خبر شو او
 به د دؤ دؤ راغی او درې واړه وروڼه یې خبر کړل. مگر ورومې د دې نه چې هغوي د خپل
 تلاصی څه تجویز کړی وی د کامران د فوځ دسته د چار باغ د محل غولي ته راننوتله.
 دس تېښته خو ناممکنه وه ځکه چې د وتو په ټولو لارو کېښي هغوي سپاهیان ودرولي وو.
 دس هغوي فیصله وکړه چې اوس په زور او جنگ به وتل کیږي. هغوي سره دا وخت صرف
 یوه نوکران وو او چونکې پور دل خان ناجوره وه په دې وجه هغه دې نوکرانو یو بل کور ته
 اړولو. بیا شیردل خان توره په لاس، او کندل خان چارۍ په لاس په داسې تیزی او په
 استقلال باندې په سپاهیانو راږیوتل چې د کامران ټولو سپاهیانو تېښته وکړه. او دوی خپل
 څخو ورو پور دل خان خان سره کړو او د نورو کورونو په لارو باندې خپل د استوګنې کور
 ته ور ورسیدل. هغله هغوي خپل ځان په ښه شان سره مسلح کړو او سره د یو څو نوکرانو په
 سمونو سواره د کوره ووتل. مگر د ښار ټولې دروازې د کامران سپاهیانو بندې کړې وې او
 سپاهیان پرې ولاړ وو. شیردل خان او کندل خان سره د خپلو سړو په دې سپاهیانو حمله
 وکړه او ځانونه یې د ښار نه وویستل. مگر د پور دل خان اس د هغه د لاندې زخمې شو او مړ
 شو او چونکې دې ناچاقه هم وه په دې وجه هغه د کامران سپاهیانو ونیولو. او بیا دولسو تنو د
 هغه متې وټرلې او ترلې یې کامران له بوتلو. کامران چې څه وخت خبر شو چې شیردل خان او
 کندل خان ژوندي وټیټیدل نو پور دل خان له یې ډیره طبع تسلي وکړه. د دې دپاره نه چې
 ښي هغه په خپل کار پښیمانه شو بلکه د دې دپاره چې د پور دل خان په ذریعه به زه دا نور
 وروڼه گرفتار کړم. بیا هغه پور دل خان بندیان کړو. او جیلخانه کېښي یې واچولو. دې نه پس
 کامران څه موده هرات کېښي پاتې شو او د کندل خان او د شیردل خان په گرفتاری پسې
 دهار ته روان شو.

شیردل خان او کندل خان چې د هرات نه ووتل نو د کرشک نه دروېشت میله لرې
 لدري په کلي کېښي یې ځان پټ کړو. دا کلی د ادې د فتح خان د مور وه. د هغه ځای نه
 هغوي د بارکزو کوچي قبائلو ته د بغاوت وچتولو دپاره سوال جواب وکړو. د بارکزو د ټپي
 شانې اولس د هغوي په دې سوال باندې راټول شول او چونکې هغوي د پښتنو په قام کېښي
 د رسوخ او اثر خاوندان وو په دې سبب د کامران د فوځ نه هم ډیر خلق د هغوي لښکر ته

راو تښتيدل. هرڅومره چې کامران د شیردل خان او کندل خان د گرفتاری دپاره لښکري راوستلي مگر د فتح خان د نوم او عزت په وجه به د اولس خلق په هغوي راپريوتل او هغوي به یې د خپلې علاقې نه وښړل. چې په دې کارونه شو نو کامران دا فکر وکړو چې دا دواړه وروڼه په څه چل فریب نیول پکار دي. پس هغه پوردل خان ته دا طمع ورمخکښې کړه چې د فتح خان سترگې ما صرف په دې وجه ایستې دي چې تا وزیر کړم. بیا یې هغه د جیلخانې نه راوويستلو او د سردار خطاب یې ورله ورکړو. خلعتونه یې ورکړل او ورته یې وویل چې څه وخت شیردل خان او کندل خان زما اطاعت قبول کړي نو هغه ساعت به زه تا وزیر کړم نو ښه به دا وي چې ته هغوي ته وليکې چې سمدستي ماله قندهار ته راشي او د بغاوت نه لاس واخلي.

پوردل خان هم په ډیرې چالاکی او هوښیارتیا سره کامران ته دا شان جوابونه ورکړل چې د کامران خاص یقین وشو چې پوردل خان زما په دام کېښي ونښتو او زما تجویزونه یې منظور کړل. پوردل خان په خپلې وفادارۍ باندې د کامران پوره اعتبار راوستو او د هغه د احساناتو یې ډیره شکریه ادا کړه. مگر په زړه کېښې هغه د دې بد طینته انسان په چل باندې پوهه وه نو د ازادیدلو نه دوه ورځې پس خپلو وروڼو له ندرې ته وتښتیدو. پوردل خان په حقیقت کېښې په قبائلو کېښې ډیر زیات برکتې وه او د هغه د قید په وجه د شیردل خان او د کندل خان کوششونو لا څه ډیره ښه کامیابي نه وه حاصله کړې مگر څه وخت چې پوردل خان راوړسیدو نو د شیردل خان او کندل خان په کوششونو کېښې نوښت جوړ شو او د هغه په صحیح سالم راړسیدو باندې یې حده ډیرې خوشحالی وشوې.

کامران چې د پوردل خان د تښتې نه خبر شو نو د هغه د غم او د غصې څه اندازه پاتې نشوه. او خپل قهر یې په پوره بزدلی او په بې غیرتۍ سره د بې وسه فتح خان نه وويستو. او هزارها قسمه تکلیفونه او عذابونه یې هغه له ورکړل. فتح خان سره د دې ناروا سلوک په دوران کېښې د هغه یو ځل دا شک پیدا شو چې د فتح خان په سترگو کېښې چرته څه نظر نه وي پاتې نو هغه پخپل لاس یو سور کړی سیخ د هغه په سترگو کېښې ووهلو. او ټولې سترگې یې ورله بالکل وسيزلې. هم په دې حالت کېښې کامران بیا هغه غزني ته په زنځیرونو کېښې ترلې بوتلو. غزني کېښې شاه محمود د هغه په انتظار کېښې ناست وه فتح خان ورته پیش کړې شړولې فتح خان دې بدکار بدمعاش او ناشکر گزار بادشاه نه هیڅ قسم د رحم سوال ونکړو. په دې موقع باندې د سردار فتح خان د مزاج د استقلال، د بهادری او د صبر مثال د تاریخ په صفحو کېښې موندل گران دي. فیروز وائي :

"It was in this condition that the butcher dragged him to Ghazni, where the Shah Mahmood awaited him but his courageous minister never asked for mercy and by his firm and resigned bearing showed himself as great in adversity as he had

been generous in the exercise of his power."

ترجمه: "چې دې بهادر وزير د بادشاه نه د هيڅ قسم مهرباني سوال ونه کړو او هغه په خپل استقلال او په صبر باندې خپل ځان د مصيبت په وخت کېنې هم دومره لږ ثابت کړو لکه سومره چې هغه خپل د اقتدار او د طاقت په وخت کېنې فياض او د لږې زړه خاوند ثابت کړه."

په فتح خان باندې د دې ظلمونو په وجه نه صرف د هغه په وروڼو کېنې د شاه محمود د هغه د خاندان برخلاف سخت نفرت او ناراضگي پيدا شوه بلکې په ټول افغانستان کېنې دې ناشکر گزاره بادشاه او د هغه د بدعمله او بد کرداره زوي برخلاف يو سخت هيجان پيدا شو. د سردار فتح خان د وروڼو په زړه کېنې فوراً د بدل اخستو يوه حيرت انگيزه جذبه پکې د اور هسې مشتعله شوه. سردار فتح خان دوى نولس وروڼه ژوندي وو. ټول ښه لائق او ابل وو او په مختلفو علاقه کېنې هغوي ډير اثر او رسوخ لرلو. د هغوي نومونه دا دي:

(۱) وزير فتح خان (۲) محمد عظيم خان (۳) تيمور خان د يوې نصرت خيلې مور نه وو. (۴) بوردل خان (۵) شيردل خان (۶) کندل خان (۷) رحمدل خان (۸) او ميردل خان د بلې مور نه وو. (۹) دوست محمد خان (۱۰) امير محمد خان (۱۱) او جمال خان د بلې مور نه. (۱۲) سلطان محمد خان (۱۳) يار محمد خان (۱۴) پير محمد خان (۱۵) سيد محمد خان د بلې مور نه. (۱۶) نواب اسد خان (۱۷) نواب صمد خان (۱۸) نواب جبار خان د بلې مور نه وو. (۱۹) او جمعه خان د وينزي زوى وه.

د فتح خان نه پس محمد عظيم خان د سردار پائنده خان په زامنو کېنې مشر وه او په دې ورځو کېنې هغه د کشمير گورنر وه. دوست محمد خان په کشمير کېنې هغه سره قيد وه. د هغه د قيد وجه هم دا وه چې څه وخت هغه او سردار فتح خان د هرات په مهم باندې بللي وو نو دوست محمد خان لکه څرنګ چې ورومې ذکر شوى دى د حاجي فيروز الدين د تور په لوب کېنې د هغه د اينګور د جامو نه قيمتي قيمتي جواهرات شو کولي وو. فتح خان په دې د هغه نه سخت ناراض شو او فوراً د هغه نه جواهرات واپس وغوښتل مګر دوست محمد خان د ځوانۍ د جوش او د نا تجربه کارۍ په وجه د جواهراتو د واپس کولو نه انکار کړو. په دې د سردار فتح خان او د هغه په منځ کېنې ناچاقي او زړه بداوى پيدا شو. او دوست محمد خان د خپل ورور د ويرې نه د هرات نه پټ شو او کشمير ته د محمد عظيم خان څخه لار وخوا هلته محمد عظيم خان هم هغه ته ووي چې جواهرات فوراً فتح خان ته واپس کړه مګر دوست محمد خان هغه ته هم انکار وکړو. او په دې وجه هغه دوست محمد خان گرفتار کړو. څه وخت چې محمد عظيم خان ته د فتح خان د سترګو وتو واقعه معلومه شوه نو هغه دوست محمد خان د قيدخاني نه راووېستو او دواړو يو ځامې په کشمير کېنې د

بغاوت نشان وچت کړو. چونکې محمد عظیم خان پنخپله ناجوره وه هغه د خپل خان نه وړاندې دوست محمد خان سره د یو څو تنو سړو کابل ته په دې غرض راولیږلو چې د کابل خلق د شاه محمود برخلاف راوچت کړي. دوست محمد خان ډیر بهادر او زړور سړی وه. او په ډیرو جنگونو کې هغه د دې ثبوت ورکړی وه. دوست محمد خان ته دا هم معلومه شوه چې فتح خان زموږ مشر ورور ته چې څه نقصان رسیدلې دې نو هغه زما د ناتجربه کاری او د غلطۍ په سبب رسیدلې دې. پس هغه خپل ذاتي شکایتونه او گیلې شاته وغورځولې او د خپل خاندان د عزت ساتلو او د ورور د بدل اخستلو دپاره یې جوخته ملا وتړله. او په کمال جرأت او دلیری سره یو څو تنو سړو سره په کابل باندې ورغی. شاه محمود ته په لږه موده کې معلومه شوه چې چارچاپیره ټول ملک د سردار فتح خان د واقعي په وجه ماته بلوه دې. د ډیری مودې نه هغه د جنگ د کاروبار او د ملک د سیاسیاتو نه بالکل بې خبره وه نو هر کله چې هغه په مختلفو صوبو کې د بغاوتونو نه خبر شو نو کابل کې یې خپل نمسې جهانگیر چې د کامران زوی وه پخپل ځای پرېښود او عطا محمد خان پوپلزمې یې د هغه وزیر مقرر کړو. او پنخپله د غزني قلعي ته وتښتیدو. د هغه ځای ته یې کامران ته ولیکل چې په غزني کې ما سره شامل شه. د دوست محمد خان مقابلي ته جهانگیر څه فوځونه راواستول مگر دوست محمد خان هغوی له شکست وړ کړو. جهانگیر وتښتیدو او دوست محمد خان کابل واخستو او عطا محمد خان یې گرفتار کړو او بازار کې یې د هغه نه سترگې وویستې. جهانگیر سره د یو څو کسو سړو چې هغه سره د کابل نه تښتیدلي وو غزني کې خپل نیکه سره یو ځای شو او یو څو ورځې پس کامران هم سره د فوځونو غزني کې د هغوی سره شامل شو.

د یو څو ورځو د قیام نه پس کامران کابل ته د دوست محمد خان مقابلي دپاره روان شو. مگر په دې اثنا کې محمد عظیم خان جوړ شوې وه. هغه د دوست محمد خان امداد له راوړسیدو. محمد عظیم خان څلور زرو سړو سره د غزني او د کابل په منځ کې په یو مقام باندې د کامران فوځونو سره مقابل شو. کامران سره دولس زره فوځ وه او د محمد عظیم خان په شکست کې هغه هیڅ شک نه کتلو او ډیر په خوشحالی سره یې د سباني جنگ انتظار کولو. مگر خبر نه وه چې فوځ د سردار فتح خان سره د ناروا سلوک او د ظلم په وجه د سدوزو نه اوږیدلې دې. چنانچه شپه په شپه ټول فوځ دوست محمد خان او محمد عظیم خان سره شامل شو. کامران مجبوراً د میدان نه وتښتیدو او هیله په غزني کې یې ساه واخسته. شاه محمود په دې شکست ډیر ناامیده شو چنانچه هغه فتح خان چې کامران خان سره بنديوان راوستی وه او په ډېرو سترگو خان ته پیش کړو او ورته یې وویل چې د خپلو وروڼو په نوم خطونه ولیکه چې هغوی بغاوت نه کوي او زما اطاعت قبول کړي. مگر دې

بهادر وزیر په ډیر سکون او دلجمعی سره بادشاه ته وئیل چې زه اوس ږوندیم او د سترگو ږندیدو په وجه په خلعو باندې نه زما څه اثر پاتې شوی دی او نه هغوی سره څه تعلق. زما اوس د دنیا د کارونو سره هیڅ غرض نشته. بادشاه په دې ایځ نیغ جواب په طیش کښې راغی او د فتح خان د قتل حکم یې وکړ. او خپل هغه سرداران یې د دې حکم په تعمیل باندې مقرر کړل. چې څوک د سردار فتح خان حاسدان او دشمنان وو، کامران چې د سدوزو په قبيله کښې د هغه نه زیات بدکاره او ظالم سړی نه وه هغه وروڼه په سردار فتح خان گوزار وکړ. د دې نه پس بیا نورو سردارانو چې راواخستې او قسما قسم تکلیفونه او عذابونه یې ورله ورکړل. هغوی وروڼه د هغه نه په ژوندانه څرمن وویسته او بیا یې ترې یو یو اندام پریکړ او په اخر کښې یې سر قلم کړ او په دغه شان یې د هغه د تکلیفونو او عذابونو خاتمه وکړه. بیا یې د هغه نعش جلاد ته حواله کړ. هغه هغه ټوکړې ټوکړې کړ او په بوجی کښې یې واچولو او په غزني کښې یې دننه ښخ کړ. د فتح خان د قتل واقع په کال ۱۸۱۸ء کښې وشوه. فیروز وائي چې :

"Not a sigh or complaint escaped Fateh Khan amidst these horrible tortures, he was sustained by the courage of a hero and a calm of a pure conscience."

ترجمه : "په دې ټول وخت کښې د دې هولناک دردونو او عذابونو په دوران کښې د سردار فتح خان د خلې نه اف قدرې ونه ختلو او نه یې څه فریاد یا واویلا وکړه بلکې د هغه پاک ضمیر تسکین او بې مثله جرأت هغه له کمال ثابت قدمي ورکړه. او سر جان کې لیکي چې :

The ex minister was brought into their presence, and again called upon to write to his brothers ordering them to surrender themselves to the Shah. Again he refused alleging that he was but a poor blind captive; that his carrier was run, that he had no longer any influence; and that he could not consent to betray his brethren. Exasperated by the resolute bearing of his prisoner, Mahmood Shah ordered the unfortunated minister the king maker to whom he owed his crown to be put to death before him and there. In the presence of feeble father and the cruel son, Fateh Khan was by the attendant courtiers literally hacked to pieces. His nose, ears and lips were cut off; his finger severed from his hands his hands from his arms, his arms from his body. Limb followed , and long was the horried butchery continued before the life of the victim was extinct. Fateh Khan raised no cry, offered no prayer for mercy. His fortitude was unshaken to the last. He died as he had lived, the bravest and most resolute of mind like his noble father a victim to the perfidy and ingratitude of princes. The murder of Paimda Khan shook the Sadozais dynasty to its base. The assassination of Fateh Khan soon made it a heap of ruins."

ترجمه : "سابق وزیر بیا د هغوی په مخکښې پیش کړې شو یعنی د شاه محمود او د کامران په مخکښې بادشاه ورته دوباره حکم وکړ چې خپلو وروڼو ته خطونه ولیکه چې هغوی ماته

خان حواله کړې هغه د خط د لیکلو نه بیا انکار وکړو. او ورته یې وویل چې زه اوس یو غریب
 ږوند قیدې د دنیا د لوبو وټې سره یې او د هیڅ اثر رسوخ خاوند باقي پاتې شوی نه يم او نه زه
 د خپلو وروڼو سره لریب کولې شم. شاه محمود د خپل قیدې په دې کلک جواب باندې د
 اور لمبه شو او حکم یې وکړو چې دا بدنصیب وزیر چې په یوه زمانه کښې یې بادشاهان
 جوړول او دې یې هم بادشاه کړی وۀ زما په موجودګۍ کښې قتل کړی. نو هم په دغه ځای
 دې کمزوري پلار او د هغه د ظالم زوی په وړاندې درباریانو فتح خان اندام اندام کړو.
 وروسته یې د هغه نه پوزه، غوږونه او د سونډې پریکړې بیا د هغه د لاسونو نه ګوتې، او د
 بازو ګانو نه یې لیچې او د تن یې بازو ګان پریکړل. بیا یې هغه یو یو اندام کړو او د ساه د وتو
 پورې یې د هغه سره وږده او دردناکه قصابي وکړه. فتح خان نه خوځه چغه وویسته او نه یې د
 رحم دپاره سوال وکړو. د هغه استقلال تر اخره پورې غیر متزلزل پاتې شو. هغه د خپل
 شریف پلار پشان د مرګ په حالت کښې هم دغه شان بهادر او مستقل مزاج پاتې شو لکه
 څرنګ چې په ژوندوني وو او پلار او زوی دواړه د بادشاهانو د ناشکری او بې ایماني ښکار
 شول. د پاتنده خان قتل د سدوزو د خاندان بیخ شړلو ته ولې د فتح خان قتل د هغوي
 سلطنت د نورو خاورو ډیرې کړو.

د فتح خان په داسې بې دردی قتلیدلو د افغانستان د یو سر نه تر بله سره پورې د
 بادشاه او د هغه د زوی برخلاف د خفګان یو اور بل کړو. او کومو خلقو چې لاتراوسه پورې
 د سدوزو قدر د احمد شاه او د تیمور شاه په سبب کولو هغوي هم اوس د دوی نه متنفر شول
 او د هغوي پره یې پریښوده. د بادشاه په خپلو ذاتي دوستانو کښې هم ډیر کم سرداران داسې
 پاتې شول چې ګني د هغوي په زړونو باندې د دې وفادار وزیر د السوسناک قتل اثر ونه شو.
 د سردار فتح خان په قتل باندې چارچاپیره په علاقه کښې ماتمونه او ژړاګانې وشوې. او
 حقیقت دا دی چې د هغه مرګ د افغانستان او د پښتنو دپاره د هغې مصیبتونو پېش خیمه وه
 چې کوم د هغوي په ملک او سلطنت باندې د سکهانو د ایرانیانو او د نورو قومونو د لاسه
 نازل شول. د هغه په مرګ د پښتنو په امیدونو باندې د همیش دپاره یخې اوبه توی شوې او
 هغوي د ژوندو قامونو په صف کښې د ودریدو نه لاس وویښل. د هغې نه پس د افغانستان په
 وسیع سلطنت باندې د هر طرف نه چپاوونه او حملې شروع شوې. په کوم حسن او انتظام او
 په کوم ضبط سره چې هغه د افغانستان مفتوحه صوبه جات د سلطنت دننه په قابو کښې ساتلې
 وو هغه د هغه شهادت سره ختم شول. وروسته ترینه کشمیر لارو بیا ترینه سنده واخیستې شو
 او بیا د پښتنو خپله علاقه د دریائې سنده نه قبلي ته عین تر جمروده پورې لاړه. د هغې نه
 پس د پښتنو ملک د بر سوات نه تر باجوړه او د باجوړ نه تر شال او د قلات تر غرونو پورې
 کوhestاني او میداني علاقه د قبضي نه ووتله.

لکه څرنگ چې ورومې ذکر شوی دی هر کله چې کامران د دوست محمد خان او د محمد عظیم خان د مقابلي نه غزني ته په تېښته راغی او دلته کښې یې سردار فتح خان قتل کړو نو په داسې حالاتو کښې دوی په غزني کښې هم تېنگ نشول او وتښتیدل. شاه محمود او کامران د غزني د تېښتي نه پس اواره او تباہ حال د یو څو تنو سره په وړانو ویجاړو باندې سر شول او کوشش یې د ځان د پټولو کولو، د هر لوري نه د هغه په نیولو پسې سړي روان شوي وو. او کوم ځای کښې چې به د هغه د رسیدو خبر ورسیدلو نو فوځونه به ورپسې شول په ابادۍ کښې د هغه دپاره اوس پاتې کیدل یا وسیدل ناممکن شول. خرڅ خوراک هغه سره ختم شو او د ځنګل په پاڼو او جرړو باندې به یې گزاره کوله. د لوړو او ستومانو نه چې مجبور شو نو د قندهار په لوري روان شو کامران د دې ځای حکومت گل محمد خان پوپلزي ته حواله کړې وه مګر هغه ته معلومه شوه چې هغه علاقه هم د میر افضل خان اسحاقزي په امداد د بارکزو په لاس راغلې ده. دا میر افضل خان په هرات باندې د قبضه کولو په ورځو کښې د حاجي فیروز الدین سره وزیر اعظم وه. مګر د فتح خان د ویرې نه هغه ایران ته وتښتیدو او څه وخت چې کامران فتح خان گرفتار کړو او وړندی کړو نو میر افضل خان د ایران نه خپلې قبیلې ته راغی او په کوه نشین نومې قلعه کښې چې د هلمند په غاړه باندې پرته وه اباد شو. پوردل خان د میر افضل خان د زور رنجش څه پروا ونه کړه او په ننوتې د هغه نه د کومک غوښتنو په غرض ورغی. میر افضل خان د پښتنو په رواج د دې ننوتې نه مخ نشو اړولې. د دې کبله هغه خپله ټوله قبيله د پوردل خان په طرف کړه. پس د هغې بیا دوی دواړه په قندهار ورغلل او د یو معمولي مقابلي نه پس یې په قندهار قبضه وکړه. کورنر گل محمد خان هرات ته وتښتیدو. په هرات کښې د کامران د فوځ څه حصه د ورومې نه په قلعه کښې پرته وه پس گل محمد خان د هرات انتظام پخپل لاس کښې واخستو او د شاه محمود او د کامران په انتظار کښې کښیناستر. شاه محمود چې د دې واقعاتو نه خبر شو نو د هرات په لوري مخه وکړه او د سختو مشکلاتو او تکلیفونو نه پس د کوه سفید کوه بابا او د کوه سیاه د غرونو په ګرانو لارو باندې لوړو او تندو وهلې هرات ته ورسیدو. هغه سره یو کامران او خپل ورور حاجي فیروز الدین او یولس نوکران وو.

د سردار فتح خان د مرګ ازار په هرات کښې هم په دې درې واړو پسې شو چنانچه څه وخت چې دوی هرات ته ورسیدل نو دې درې واړو کښې د هرات د حکومت پحقله سخته بې اتفاقي پیدا شوه. کامران خو فتح خان ځکه ورکولو چې د حکومت واګې پخپل لاس کښې واخلي پس د هرات د صوبې اختیارات فوراً هغه قبضه کړل. شاه محمود وویل چې زه د کامران پلار یم د تاج و تخت اصلي وارث زه یم. زما په ژوندون کښې کامران د حکومت واګې څرنگ په خپل لاس کښې اخستې شي پس هغه د کامران نه د اختیاراتو

شو کولو په کوشش کښې ولگیدو او د دې دواړو په منځکښې سخته ناراضگي پيدا شوه. حاجي فيروزالدين چې وکتل چې د هرات په حکومت باندې د پلار او د زوي په منځکښې تنازعه پيدا شوه نو هغه په زړه کښې تنگ شو او د مشهد د تلو اجازت يې واخستو.

څه وخت چې ايرانيانو وليدل چې د پښتنو په منځکښې خانه جنگي بيا د نوي سر نه راپيدا شوې نو هغوي په هرات باندې د حملې کولو تياري شروع کړې. مگر چونکې شاه محمود او کامران د کورنۍ په دې جگړو کښې د ايرانيانو د مقابلې طاقت نه لرلو، هغوي د شاه ايران باجگزارې فوراً تسليم کړه او د سالانه خراج د ادا کولو عهد و پيمان يې هغه سره وکړ. په ۱۸۱۹ء کښې شاه ايران سره د دې عهد و پيمان نه څه لږه موده پس کامران د شاه محمود د هرات په حکومت کښې د هر وخت د خل مداخلت ور کولو نه تنگ شو او اخري نېل پلار د هرات نه وشړلو. شاه محمود د ايماک قبيلې يو لښکر سره د هرات محاصره وکړه مگر کال ۱۸۲۰ء کښې هغه شکست وخورو. او د هزاره قبيلې په ملک کښې شړونې شو. مگر په کال ۱۸۲۱ء کښې هغه بيا څه خلق را جمع کړل او چې دويم ځل يې بيا د هرات محاصره وکړه نو د څه مودې د محاصرې نه پس د هرات سردارانو د پلار او زوي په منځکښې راضي نامه وکړه. په دې شرط باندې چې شاه محمود به د هرات بادشاه گنلې شي او اختيارات به ټول د کامران په لاس کښې وي. هر کله چې دا جگړې د هرات په علاقه کښې روانې وي نو د افغانستان په باقي حصو باندې په څه خو بار کزو سردارانو قبضه وکړه او په څه سکهانو او چونکې بار کزي د سکهانو سره په جنگونو کښې ونښتل په دې وجه هغوي هرات ته توجه ونه کړې شوه.

څه وخت چې د شاه محمود او د کامران په منځکښې راضي نامه وشوه نو د حاجي فيروزالدين زړه کښې دا خيال وچت شو او دا خيال د هغه زړه کښې هم هغې سردار کالج خان تيموني اچولې وه کوم چې د سردار فتح خان په هرات باندې د قبضې کولو په وخت ايراني فوځ ته تښتيدلې وه. چې ما خو په هرات باندې په ډيره اعلي پيمانه باندې قريباً شپاړس کاله حکومت کړې وه او قريب وه چې خلقو زه بادشاه کړې وي. او اوس هم شايد چې د شاه محمود او د کامران مقابله کښې خلق زما په حکومت زيات رضا وي. له دې کبله په هرات باندې حکومت خو زما پکار دی. د دې مهم په سر کولو کښې هغه سره سردار کالج خان هم د امداد لوڅ وکړو او د ښه غور وحوض نه پس هغه په هرات باندې د حملې کولو فيصله وکړه. او کالج خان د هر قسم جنگي تياري وکړې. اخر کار دوي يو لوی لښکر په کال ۱۸۲۲ء کښې را جمع کړو، حاجي فيروزالدين او کالج خان د دې حملې تجويز دومره پټ ساتلې وه چې نه ترې شاه محمود خبر وه او نه د هغه زوی کامران. بلکې کامران د کسان نومې کلي په خوا کښې چې د هرات نه قريباً د پنځلسو گينټو په مزل پروت دی ښکار کولو

چې ناسا په د حاجي فيروز الدين د لښکر هراول ټولگي پرې راپريوتلو. او قريب وه چې هغه ي گرفتار کړې وې مگر د هغه څلورو نوکرانو هغه په ډيره بهادري سره په دې طريقه بچ کړو چې هغوي د کامران د ځاي په دروازه کښې ودریدل او کامران د شا د طرف نه په ديوال واوړیدو او وتښتیدو. کامران چې هرات ته ورسیدو نو فوراً ي په چار چاپيره علاقه کښې سړي د لښکر راجمع کولو دپاره واستول. چنانچه ډير زر هغه يو لښکر راجمع کړو او د هرات تحفظات ي مستحکم کړل. يو ډير خونريز جنگ د هرات د ښار نه بهر د دواړو فوځونو په منځکښې وشو. عطا خان علي کوزې د کامران د فوځ جرنيل وه. هغه د حاجي فيروز الدين په لښکر باندې د مخامخ نه او کامران د دوؤ زرو سړو سره د هغه په شا باندې حمله وکړه. ديارلس گڼتې لاس په لاس د تورو او چرو جنگ وشو.

فيرير وائي چې د دې نه سخت خونريز جنگ ورومې د هرات په مقام باندې نه وه شوم. څه وخت چې جنگ خلاص شو نو د ژوندو نه پکښې مړي زيات وو. اخر د ديارلسو گڼتو د جنگ نه پس چې لا د فتح او شکست څه حال معلوم نه وه چې سردار کالج خان مړ شو. سردار کالج خان په دغه وخت کامران طرف ته هغه سره د طاقت ازمايي دپاره په ډير جوش سره راروان وه او په لږ ساعت کښې به هغه سره مقابل شوم وه مگر د بدقسمتي نه د هغه اس په يوه کنده کښې پريوتو او د کالج خان څټ مات شو. او کامران فوراً هغه قتل کړو. د هغه لښکر بيا وتښتیدو او حاجي فيروز الدين گرفتار کړې شو. کامران حاجي فيروز الدين هم قتلولو مگر شاه محمود په ډير منت باندې خپل ورور د هغه د پنجې نه خلاص کړو. بيا کامران هغه په قلعه کښې بنديوان کړو. د دې نه پس د فتح علي شاه، شاه ايران په ترغيب او لمسې باندې د خراسان خانانو په شريکه په کال 1823ء کښې په هرات باندې متعددي حملې وکړې. د دې حملو وجه دا وه چې کامران ايران ته د سالانه خراج په ورکولو کښې د ډيرې مودې نه داسې ټال متبول کولو. قريباً تر ډريو مياشتو پورې دا جنگونه جاري وو او اخر کامران د يو معمولي رقم په ادائينگي ځان د ايران د بادشاه نه خلاص کړو.

د دې نه پس د افغانستان په ټول ملک کښې که هغه د بارکزو په قبضه کښې وه او که د سدوزو په لاس کښې وه دا قسم خانه جنگي او بغاوتونه رادوخاره شول چې د هغې بيانول د يو غيرتي قوم دپاره باعث ننگ و عار دى او مونږ به دومره وړد تفصيل د هغې په دې موقع نه وه کړې مگر چونکې د تاريخ اصل غرض به بالکل فوت شي. که چرې مونږ د پښتنو د زوال اصلي اسباب او د پښتنو د دنيا د قومونو کښې ذليل کيدلو او د بې عزته کيدلو وجوهات په ښه شان سره ونه لټوو. د دې دپاره ناظرين به اميد دى چې په ډير صبر دا درد انگيز داستان د زړه په سترگو ولولي. او بيا به په دې فکر وکړي چې ولې اوس هم د پښتنو قوم هم د دې خانه جنگو، بې اتفاقو د حسد د بغض او پرو جنبو په مرض کښې مبتلا نه دى؟

او هم د دې نامرادو بيمارو د لاسه د هغوي سياسي جسم باندې د نري رنځ يو داسې چينجی لگيدلی دی چې د هغه د بدن نه یې ټوله وينه وڅښله. او اوس هغه د زنکدن سلگو ته نژدې شوی دی. هر کله چې د دنيا نورو قومونو خپلې کورنۍ وړانې بالکل وړانې کړي دي او په خپل خپل ملک کېنې یې تنظيم او يو والی پيدا کړو او د ترقی بام ته ورسيدل. نو زمونږ په قومي خصلت کېنې د اتلسمې صدۍ د اخر نه تر دې وخته پورې هيڅ فرق رانغی. کوم بغض او حسد پره او جنبه چې د شاه زمان د شاه شجاع او شاه محمود په وختو کېنې موجود وه او کومه خود غرضي او د ذاتي لوي والي شوق چې د پښتنو په سردارانو کېنې په هغه زمانه کېنې موجود وه هغه اوس هم په مونږ کېنې اووه اته شلې کاله پس ظاهره باهره شته. د قوم او د وطن محبت چې د يو مذهب قوم د خلقو لازمي خوي خصلت وي او بغير د هغې د موجودگي نه ناممکنه نه ده چې يو قام ژوندی پاتې شي. هغه په مونږ کېنې نه د شاه زمان په وخت کېنې پاتې شوی وه او نه اوس شته. هر يو سرې د خپل ذاتي لوي والي دپاره قومي مفاد هم هغه شان داسې بې پروايی سره قربانوي لکه چې څه رنگ اووه اته شلې کاله ورومې یې قربانول. او په دې کوشش کېنې نه هغه يواځې قومي مفادو ته نقصان رسوي بلکې د ذاتي لوي والي په حاصلولو کېنې هم بالکل ناکام شي. په دې وجوهاتو مونږ د ناظرينو د پوهې دپاره د هغه زمانې تاريخي واقعات لږ په تفصيل سره درج کوو.

کامران لا د خراسان د خانانو د جگړو نه خلاص شوی نه وه چې هغه ته د هرات په صوبه کېنې دننه د هغه د بد انتظامي په وجه فسادونه ورپېښ شول. په ۱۸۲۴ء د فراه د علاقې خلکو خان د هرات د حکومت نه جدا کړو او د قندهار د حکومت ماتحتي یې اختيار کړه. په دې کامران مجبور شو چې د دغه خلقو د رعيت کولو د پاره سره د لښکره لار شي. چنانچه هغه د قلعي د فوځ مشري مصطفى خان نومې يو سرې له ورکړه. او محمد حسين خان خپل مامای د ښار گورنر کړو او د وکیل خطاب یې ورله ورکړو. د انتظام ټول اختيارات یې دې دواړو ته حواله کړل. او خپل زوی جهانگیر یې په خپل ځای قائم مقام کړو. شاه محمود د ښار نه بهر د بادشاه په محل کېنې سکونت اختيار کړو او په سپینه ږیره یې بغير د شراب نوشی او د نور عیش عشرت نه خو بل هډو څه کار نه وه. وکیل محمد حسين خان په ښار دننه ډیر اثر او اقتدار لرلو او دغه شان فوځ کېنې د مصطفى خان. ورومې خو د دې دواړو سردارانو په خپلو کېنې سره ښه اتفاق وه او د ټولو معاملو فیصلې به یې سره په صلاح مشوره کولې مگر څه موده پس هر يو د خپلو اختياراتو د زیاتولو کوشش شروع کړو او اخر د خپل خان د بادشاه کیدو ارادې یې وکړې.

اتفاق سره په دې ورځو کېنې د فراه نه د کامران يو سرې د شپږو زرو تومان اخستو دپاره وکیل محمد حسين خان او مصطفى خان له راغی. خبره دا وه چې څه وخت فراه ته

ورسیدل نو هغوي د کامران نه د خپلو تنخواگانو مطالبه وکړه چونکې خزانه فوځ سره نه وه د دې دپاره کامران ماولي خان نومې خپل نوکر هرات ته د دې روپو راوړو دپاره ولیږلو. ماولي خان چونکې د کامران سره وه څه وخت چې هغه دې دواړو سردارانو ته مخامخ شو نو هغه څه په داسې قهر او غصه او رعب داب سره دا روپې وغوښتلې چې دواړه سرداران ناراضه شول. وکیل محمد حسین خان ورته وویل چې دا رقم به یو څو ورځې پس تاته درکړې شي. ځکه چې خزانه کېنې في الحال روپې نشته. مگر ماولي خان په ډیرې گستاخی سره دروېو مطالبه وکړه او څه ډیر بدردی هغوي ته وویل. په دې باندې مصطفی خان او وکیل محمد حسین خان دواړه دومره خفه شول چې هغوي د دې خپلې بې عزتۍ برداشت ونه کړې شو ماولي خان یې گرفتار کړو او د کامران خلاف یې بغاوت وکړو.

لکه څه رنگ چې ورومې ذکر شوی دی چې د قوم د نقصان خو چاته قطعاً خیال نه وه. هر یو سړي خپل ذاتي لومې والې غوښتو. د خود غرضی او د خود مطلبی چرچه وه. دې دواړو سردارانو د کامران زوی جهانگیر خان خان سره شامل کړو او په هغه باندې یې د هرات د خلعو په نوم یو اعلان جاري کړو چې د کامران بادشاهي ختم شوه او زه اوس د هرات بادشاه شوم. د جهانگیر عمر په دې ورځو کېنې قریباً درویش کاله وه. او چونکې هغه پخپلو سترگو باندې کامران لیدلې وه چې د خپل پلار شاه محمود نه یې بادشاهي اخستې وه. هغه ته د کامران برخلاف بغاوت کېنې هیڅ بدې ښکاره نشوه. دې نه پس هغه د ماولي خان د قتل حکم وکړو. ورومې یې ترینه پوزه پریکړه بیا غوړونه او بیا یې د تورو په گوزارونو د هغه نه غوښې وشو کولې. او دوه ورځې پس یې سنگسار کړو. او په دارنگ عذابونو د هغه ژوند ختم شو. خدای به د داسې ظالم قام انجام بغیر د تباهی نه بل څه کولو؟

هر کله چې محمد حسین خان او مصطفی خان په خپل بغاوت کېنې کامیاب شول او جهانگیر یې پلار سره دشمن کړو نو بیا هغوي دواړو جهانگیر گرفتار کړو او ټول اختیارات یې ځان له واخستل. اوس د محمد حسین خان او د مصطفی خان په منځ کېنې د اختیاراتو په تقسیم جگړه راوچته شوه. چونکې د هرات قلعه د مصطفی خان په قبضه کېنې وه او ټول فوځ او وسله هم د هغه د لاندې وو پس محمد حسین خان، حاجي فیروزالدین د قید خانې نه ازاد کړو او بادشاه یې کړو. مصطفی خان محمود د باغ شاه نه راوستو او د حاجي فیروزالدین برخلاف یې ودرولو. مصطفی خان د قلعه نه د هرات په ښار کوله باري شروع کړه او په یو څو ورځو کېنې یې ښار واخستو. حاجي فیروزالدین د اتلسو ورځو د حکومت نه پس سره د محمد حسین خان مشهد ته وتښتیدو. د دې غوښل نه پس کامران د فراه نه هرات ته راغی مگر مصطفی خان د ښار دروازې هغه ته بندې کړې او کامران بیا واپس وتښتیدو. هم په دې ورځو کېنې د سردار فتح خان ورور شیردل خان د قندهار نه په هرات خمله وکړه مگر

ناکامیاب شو. څه وخت چې مصطفیٰ خان د بیروني دشمنانو نه خلاص شو نو د هرات په دننه ښار کښې چې چا د هغه مخالفت کړه و هغه یې یو ټول قتل کړل. او هر طرف ته یې ظلم او زیاتې شروع کړو. څه موده خو هراتیانو صبر وکړو مگر اخر د هغوی صبر تمام شو او کامران ته یې سوال جواب ولیږلو چې ته په هرات کښې یو ځل پټ رادننه شه نو مونږ به د مصطفیٰ خان برخلاف ستا ملګري شو. د دې سازش مشر سید میر صادق خان وه. چنانچه کامران د یو څو سړو سره هرات ته د نیمې شپې راوړسیدو او د سید میر صادق خان ځای ته لاړو. شپه په شپه هغه د هرات خلق د خپلو راتلو نه خبر کړل او سحر وختي قریباً لس زره خلق د مصطفیٰ خان د قلعي نه چارچاپیره پریوتل. مصطفیٰ خان بالکل بې خبره وه مګر قلعه مضبوطه وه او د یو څو ورځو نه پس هغه خپل ځان د مقابلي دپاره بالکل تیار کړو د یوې میاشتې قلعه بند کیدلو نه هغه سردار دوست محمد خان پوپلزمې کامران ته د صلح او د معافۍ غوښتلو دپاره ولیږلو. کامران د یو فقیر په همسا چې د هغه خوا کښې پرته وه په هغه را کښیښودې.

مصطفیٰ خان تر نورو لسو ورځو پورې ډیره سخته مقابله وکړه مګر اخر قلعه فتح شوه. مصطفیٰ خان بندیوان شو او په یو ډیر دردناک عذاب باندې قتل کړې شو. ورپسې یې د هغه د بدن نه غوښې په تورو او سیخونو راوشو کولې او بیا یې په تورو وخرپوؤ. بیا یې ترې خرمن وویسته او یوې ونې پورې یې وتړلو. د هرات خلقو د هغه په مخ توکايي توکل. په اخر کښې یې ورله ګیله وڅیرله او د اوو ورځو د دردناک عذاب نه پس مړ شو. شاه محمود له کامران دا سزا ورکړه چې یوه میاشت یې په هغه شراب بند کړل. جهانگیر ته یې نور څه ونه وئیل خو د پښو په تلو یې ورله میخونه ووهل. فیریر وائي چې په دې خاندان کښې زوی، نمسې او نیکه ټول د یو بل نه زیات وو او هر یو به د بل نه په بدکاری او په جنگونو کښې خپل ځان مخکښې کولو.

د مصطفیٰ خان د مرګ نه پس د کامران په ژوند کښې داسې یو کال هم تیر نشو چې ګڼې په هغه کښې خانه جنگي، قتلونه او بغاوتونه نه وو. کله به هغه فاتح او کله به مفتوح وه. د خپلو مخالفینو سره به د فتح نه پس هغه ډیر د ظلم سلوک کولو. څوک به یې د هاتیانو په پښو کښې چغلولو او څوک به یې زموږ ته غورځول. رحم او فیاضی سره هغه اشنا نه وه. او هیچرې هم هغه خپل اشنا له معافي نه وه ورکړې. نه پوهیږم چې د هرات خلقو د داسې سړي حکومت په ځان باندې څرنگ قبول کړه وه. تر څو پورې چې راي عامه داسې ظالم او بې دینه انسان ته بدونه ګوري او یو ظالم بې انصافه سنگدله د ځان نه لرې نه کړي تر هغې به ملک کښې د عدل او انصاف حکومت هیچرې هم قائم نشي. حقیقت دا دی چې د شخصي حکومت هم دغه نتیجه وي.

په ۱۸۲۹ء کېښې شاه محمود پخپله غسل خانه کېښې مړ بیا موندې شو. بعضې خلق وائي چې هغه له خپل زوي زهر ورکړې وو او بعضې وائي چې د کامران په حکم باندې هغه په تیزندۍ قتل کړې شوی و. د پلار د مرګ نه پس کامران خان بادشاه کړو او لږه موده پس د هرات په قلعه کېښې سکونت اختیار کړو. په هغه ځای کېښې هغه په شراب نوشۍ افیم خورۍ او په نور قسم قسم عیش و عشرت کېښې مبتلا شو. د سلطنت د کارونو نه هغه لاس په سر کړل او ټول اختیارات یې سردار عطا خان علي کوزي ته چې د هغه وزیر اعظم و، حواله کړل. د هغه په حسن انتظام باندې د هر قسم شورشونه د هرات په علاقه کېښې بند شول او د هغه تر ژوندانه پورې د هرات په علاقه کېښې امن و امان و. دا قابل وزیر په ۱۸۳۰ء کېښې مړ شو او درې زامن ترینه پاتې شول. د هغه د زمانې د رواج مطابق پکار وو چې د هغه مشر زوی سردار دین محمد وزیر شوی و مګر دا عهده هغه د خپل تره زوي یار محمد خان ته پرېښوده او هغه وزیر شو. دا یار محمد خان لا هلک و چې پلار یې مړ شوی و او عطا خان دې پخپل کور کېښې لوی کړی و. دې د عبدالله خان علي کوزي چې د شاه محمود د اول ځل تخت نشینۍ په زمانه کېښې د کشمیر ګورنر و، زوی و. یار محمد خان بهادر او هوښیار سره و او په هراتیانو کېښې د هغه ډیر طرفداران وو. یار محمد خان چې وزیر شو نو قریباً ټول شاهي اختیارات هغه پخپل لاس کېښې واخستل او پخپل فراست او هوښیارتوب یې د کامران داسې اعتبار په ځان راوستلو چې هغه به بغیر د یار محمد خان د صلاح مشورې نه هیڅ کار نه کولو.

د ۱۸۳۲ء په ابتدا کېښې فتح علي شاه، شاه ایران بیا د هرات صوبه پخپل سلطنت کېښې د شاملولو دپاره دیرش زره فوځ په مشهد کېښې د عباس مرزا ولیعهد سلطنت د سالاری د لاندې راجمع کړو د حاجي فیروزالدین او د هغه نه وروسته د شاه زمان په زمانه کېښې چې ایرانیانو د هرات محاصرې کړې و د هغې غرض دا و چې پښتون قام د خپل پدري ملک په حفاظت کېښې دا شان مشغول شي چې د هندوستان د اخستو ارادې ترک کړي او دا یې د انګریزانو په ترغیب کړې و.

په دې ورځو کېښې ایران کېښې د انګریزانو ډیر اثر رسوخ و مګر د دغه وخت نه تر دې وخته پورې قریباً څلور دیرش کاله تیر شوي وو او په ایران کېښې په دې ورځو کېښې د روسیانو ډیر اثر رسوخ پیدا شوی و. اګر چې د انګریزانو هم په څه حقه کېښې اثر و مګر شاه ایران باندې د زار روس اثر په نسبت د انګریزانو ډیر زیات و. انګریزانو د هندوستان د مقبوضاتو د حفاظت دپاره په ایران باندې خپل پوره تسلط ضروري ګڼلو. پس څه وخت چې ایرانیانو په هرات باندې د حملې کولو تیاری شروع کړې نو د انګریزانو په زړه کېښې د روسانو په هندوستان د حملې کولو خطر په بیا را پيدا شوه. او دا کوشش یې شروع کړو چې

ایرانیان د هرات د حملې نه منع کړي. د انگریزانو سره دا خطر وه چې که چېرې په هرات کېنې د روسیانو پېنې ولگیدې نو دویمه حمله به یې په هندوستان وي. یو خوا د انگریزانو کوشش وه او بل خوا د ایران د سلطنت ولیعهد عباس مرزا هم په ۱۸۳۳ء کېنې مړ شو نو اخر نتیجه دا شوه چې انگریزان په فتح علي شاه باندې دباؤ اچولو کېنې کامیاب شول. او هغه په هرات باندې د حملې نه منع کړو.

د عباس مرزا نه پس د هغه زوی محمد مرزا ولیعهد سلطنت شو خو فتح علي شاه ایران هم مخې کال له یېنې په ۱۸۳۴ء کېنې وفات شو او محمد مرزا د هغه په ځای تخت نشین شو. هغه په کال ۱۸۳۷ء کېنې بیا په هرات باندې د حملې تجویز وکړو. په حقیقت کېنې دې حملې ته هم شاه ایران د روس شهنشاه نکولس لمسولې وه. مگر قبل د دې نه چې مونږ د دې حملې په واقعاتو باندې تبصره وکړو مونږ له د کابل، غزني، قندهار، پېښور کشمیر او د سنده واقعات بیانول پکار دي.

د بارکزو اقتدار

د شاه محمود او د کامران د هرات ته د تېنیدو نه پس ټول افغانستان ماسوائ هرات نه باغې شو. او داسې هیڅ جلیل القدر انسان د پښتنو په دې سرزمین کېنې نه وه چې دې شاندار سلطنت خوري ټوکړي یې د خپل لاس لاندې راوستي وي. محمد عظیم خان په کابل کېنې وه، دوست محمد خان په غزني پروت وه، پور دل خان په قندهار، جبار خان په کشمیر کېنې وه او دیار محمد خان په پېښور قبضه وه. د سردار فتح خان باقي دیارلس وروڼه په مختلفو علاقه کېنې افسران وو. او هر یو پخپله علاقه کېنې د امن او د انتظام قائمولو کوشش کولو. ولې د هغوي ټولو په منځکېنې یوه خاصه جرګه مصلحت او مشترک نظام عمل نه وه. باوجود د دې چې بارکزو د سدوزو شاهي خاندان قریباً تبا کړې وه مگر بیا هم د افغانستان بادشاهي او حکومت بارکزو خان له نه اخستو. سره د دې چې د سدوزو په شاهي خاندان کېنې داسې یو هم څوک نه وه چې د سردار فتح خان د تېر هغوي سره جوړه وي. ولې بیا هم دا بارکزي وروڼه د سدوزو د شاهي خاندان د یو داسې سرې په تلاش کېنې وو چې هغه د کابل په تخت کېنوي او د پښتنو منتشره شیرازه په هرات راتول شي.

د سدوزو په دې پریوتې حالت کېنې هم د بارکزو په زړه کېنې د احمد شاه مرحوم او مغرور گذشته شان و شوکت او قدر موجود وه. او هغوي بالکل دا نه غوښتل چې سدوزي دې د همیشه دبار د د ج و تح به محروم شي. لکه چې څه رڼک هغوي د افغانستان

بادشاهي د احمد شاه د خاندان وراثت گټلو. ورسره ورسره ئ دغه شان د جمهوريت په اصولو باندې د سلطنت او د حکومت په ټولو عهدو او اختياراتو کښې د بار کزو او د نورو لويو قبائلو د مشرانو حقوق هم گټل. پس څه وخت چې د سردار فتح خان مرحوم وروڼه په خپلو خپلو علاقه کښې د انتظام قائمو لو کښې کامياب شول نو هغوي د تيمور شاه په اولاد کښې د يو بادشاه د جوړولو مشوره وکړه. د ډير خط و کتابت نه پس پور دل خان چې په قندهار کښې وه هغه د زمان شاه ورور شاه شجاع ته د افغانستان بادشاهي پيش کړه او خپل ورور کندل خان ئ شکارپور ته هغه پسې وليږلو. شاه شجاع ورومې هم په افغانستان بادشاهي کړې وه او د خپلي بهادري د لياقت او د نیک دلی ثبوت ئ په ډيرو موقعو ورکړې وه. پس د تيمور شاه په ټولو زامنو کښې د هغوي د شاه شجاع نه اميد وه چې د افغانستان په دې پریشان حالۍ کښې به شايد چې هغه د پښتنو د قام پکار راشي. شاه شجاع د ورومې نه په شکارپور کښې په انتظار ناست وه. د کندل خان په راتلو باندې د هغه اميدونه بيا د نوي سره تازه شول. او افغانستان ته د روانيدو نه ورومې هغه د سردار فتح خان د وروڼو نه د امداد اقرار واخستو. دې اقرار کښې محمد عظيم خان، دوست محمد خان هم شامل وو. شاه شجاع پور دل خان سره پيښور ته راغی او محمد عظيم خان هم په دې ورځو کښې پيښور کښې وه شاه شجاع لا بادشاه نه وه او لای د حکومت واگې لاس کښې نه وې اخستي. ځکه چې لا په دې خبره بحث جاري وه چې د بار کزو وروڼو او د نورو قبائلو د مشرانو حقوق دې شاه شجاع د تخت نشینی نه ورومې تسليم کړي. مگر شاه شجاع انکار وکړو. د هغه اراده بالکل هم هغه د استبدادانه حکومت کولو ته وه. چې کوم هغه ورومې کړې وه. هر څومره چې محمد عظيم خان په شاه شجاع د خپل غلط خیال نه د اړولو کوشش وکړو. مگر شاه شجاع يوه هم ونه منله. او هغوي ته ئ وويل چې که چرې ما بلا شرط بادشاه کوئ او زما هر قسم جائز او ناجائز حکم منی او په ما باندې د هيڅ قسمه پابندی او قيدونه نه لگوئ خو زه بادشاه کيرم او که نه وي نو زما داسې بادشاهي نه ده پکار. چې په هغې کښې زه د څه خاصو شرطونو پابند یم. بار کزو سردارانو د سدوزو د استبدادي حکومت مزه څکلې وه. او هغوي بيا د خپله لاسه خپل خټونه د هغوي تورو ته نه غزول. پس هر کله چې شاه شجاع د بار کزو او د نور قام د حقوقو د تسليمولو نه انکار وکړو نو هغوي شاه شجاع هډو کابل تلو ته پرې نه بنودو. او چونکې هغه سره څه خاص طاقت نه وه نو د يو معمولي مقابلې نه پس شاه شجاع واپس شکارپور ته وتښتيدو. او اخر د هغه ځای نه هم د راجپوتانې د ريگستان په لاره لدهيانې ته ورسيدو. شاه شجاع دا قسم سرتيزې په داسې پريوتي حالت کښې او بغير د ځان نه بل د هېچا حقوق په ځان باندې نه منل د هغه سخته غلطي وه.

دې واقعې نه پس بار کزو وروڼو د تیمور شاه بل زوي ايوب خان سره گفت و شنید شروع کړو. ايوب خان لکه څرنګ چې شاه شجاع په يوه انتها وۀ هغه په بله انتها وۀ. هغه محمد عظيم خان ته وويل چې ما تش بادشاه کړئ او د سکې ضرب زما په نوم جاري کړئ. نور څۀ نه غواړم. ټول اختيارات تاسو واخلي ماله صرف ډوډۍ او د بادشاه خطاب را کړئ. دغه شان ايوب خان بادشاه شو. او محمد عظيم خان د هغه وزير شو. اګر چې ايوب شاه خو په ظاهره دا اقرار کړې وۀ چې د سلطنت ټول واک اختيار دې د محمد عظيم خان په لاس کېښي وي او په واقع کې هم هغه د ټول حکومت واکې د هغه په لاس کېښي ورکړې وې. مګر پټ په پټه هغه شاه محمود او شاه شجاع سره د کابل تخت هغوي ته د ورکولو متعلق خط و کتابت شروع کړو. د ايوب شاه اصلي مطلب دا وۀ چې د سدوزو خاندان نه دې بادشاهي لارۀ نشي. او زما په ځای دې يو مضبوط او طاقتور بادشاه هم زما د خاندان نه مقرر شي. دا خطونه د هغه ونيول شوي. د دې خطونو نه علاوه د هغه وروڼو سلطان علي او محمد مراد هم د کابل او د قندهار نه هم دغه شان خطونه شاه محمود او شاه شجاع ته ليکلي وو. او دا ټول خطونه ونيول شوي او دا ترې صافه ثابته شوه چې د سدوزو قبيلې خپلې ټولې پرې جنې او وړانې دشمنۍ د بار کزو د تباۀ کولو په غرض شاته غورځولي دي او د سردار فتح خان وروڼه د افغانستان د حکومت نه بالکل محروم کول غواړي. بار کزو دا خيال وکړو چې مونږ خو د خپل طرفه د سدوزو د حقوقو دومره قدر کوو چې د هغوي بې طاقتۀ او شړونکي شهزادګان په تخت باندې کېښوو مګر هغوي زمونږ د هيڅ قسمه حقوق منلو ته تيار نه دي. بلکې زمونږ د تباۀ کولو سازشونه کوي. له دې کبله هغوي د دې خاندان د بيخ کني فيصله وکړه. ايوب شاه ته خو هغوي نور څۀ ونۀ وويل صرف د تخت نه ئ کوز کړو او د کابل نه ئ وشړلو. سلطان علي ئ په کابل کېښي مړ کړو او محمد مراد ئ په قندهار کېښي قتل کړو. د دې سزاګانو ټول مستحق وو او بار کزو په دې کېښي هيڅ زياتۀ نه دۀ کړۀ. د دې نه پس د ټول سلطنت د انتظام کار د محمد عظيم خان په ذمه شو. مګر چونکې نه هغه د بادشاهي دعوي کړې وه او نه ئ د افغانستان تاج په سر ايښې وۀ په دې وجه د قبائلو مشرانو او خپلو وروڼو هم هغه ته د برابرۍ په نظر کتل. او د هغه د احکامو تعميل به چا په ښۀ شان سره نه کولو. د يو بادشاه په غير موجودګۍ کېښي قدرتي طور په ملک کېښي بيا هر طرف ته اړۀ کړۀ پيدا شو. او هرې يوې صوبې خپل خان د افغانستان د سلطنت نه د جدا کيدو کوشش کولو.

سردار رنجيت سنگهـ خو خان د پښتنو نه د ډيرې مودې نه ازاد کړې وۀ او په پنجاب کېښي ئ خودمختار حکومت قائم کړې وۀ. نو هر کله چې ئ د افغانستان په ملک کېښي دا خانه جنگي او د بادشاهانو زر زر بدلیدل ئ جاري وليدل نو رنجيت سنگهـ له د

دریائے اټک نه راپورې غاړه د پېښور په طرف د خپل اقتدار د زیاتولو او د خورولو بله بڼه موقع په لاس راغله. چنانچه هغه د کال ۱۸۱۸ء په اخر کښې ورومې ځل د اټک نه راپورې وتو. او تر پېښوره پورې لاړو او قبضه ئ پرې وکړه. ولې چونکې د پښتنو زور لا بالکل تباہ شوی نه وه او هغوي د هغه د مقابلي تياري کولې له دې کبله زر د پېښور نه واپس شو او په خیر آباد کښې ئ د خپل فوځ یوه دسته د اټک په ګودر باندې د قبضې ساتلو دپاره پریښوده. او د پېښور حکومت ئ جهانداد خان پښتون د اټک سابق ګورنر له ورکړو. مګر رنجیت سنگه لا د اټک نه نه وه پورې وتی چې یار محمد خان بارکزي چې د رنجیت سنگه د یورش نه ورومې د پېښور حاکم وه بیا په پېښور باندې په زور قبضه وکړه. او جهانداد خان ئ وويستلو.

د دې نه پس رنجیت سنگه د کشمیر د تسخیر قصد وکړو. محمد عظیم خان خو لکه څنګه چې ورومې ذکر شوی دی د سردار فتح خان د مرګ په وجه د کشمیر نه په خپله سره د فوځ د یوې لویې حصې کابل ته تلې وه او پخپل ځای باندې ئ میرنې ورور جبار خان د کشمیر د حفاظت دپاره پریښې وه. د فوځ د کمې او د بارکزو او د سدوزو د بې اتفاقي په وجه رنجیت سنگه دا موقع د کشمیر د فتح کولو دپاره ډیره مناسب وګڼله. چنانچه هغه پخپله سره د یو لوی فوځ او توپخانې د ۱۸۱۹ء په سپرلي کښې په کشمیر باندې د حملې کولو په غرض روان شو. او په پنځم د جولای ۱۸۱۹ء د کشمیر په درو باندې پورې وتو. جبار خان د هغه مقابلي ته تیار ولاړ وه. یو بڼه مضبوط جنګ په فریقینو کښې وشو. پښتنو د سکھانو فوځ له شکست ورکړو او دوه توپې ئ ترینه هم واخستې. مګر جبار خان د هغوي د اخري زور د ماتولو دپاره بالکل تعاقب ونه کړو. نتیجه دا شوه چې شکست خورده سکھان بیا راپو ځای شول او په پښتنو باندې ئ مکمله فتح حاصله کړه. او دغه شان کشمیر د پښتنو د لاس نه د همیش دپاره لاړو.

رنجیت سنگه دا شان سرې نه وه چې د پښتنو د دې ځانه جنګو او بې اتفاقو په دوران کښې هغه په ارام ناست وي او پوره فائده ئ ترې نه وي اخستې. چنانچه د کشمیر د تسخیر نه یو څو میاشتې پس هغه پخپله د ډیره غازي خان د اخستو دپاره روان شو. دا هم د پښتنو ملک وه. ولې چونکې هیڅ باقاعده فوځ د هغه د مقابلي دپاره په دغه ځای کښې موجود نه وه نو هغه بې تکلیفه دا ملک هم د پښتنو نه لاندې کړو. په کال ۱۸۲۱ء کښې تر ډیره اسماعیل خان پورې ټول ملک خپل باجګزار کړو. او د دې علاقې حکومت ئ حافظ احمد خان سابق ګورنر ته پریښودو.

د دې نه پس د رنجیت سنگه اته زره سپاهیان د بهوت سنگه د مشرۍ د لاندې بیا د دریائے سندھ نه راپورې وتل او په پېښور باندې ئ د حملې کولو تیاري شروع کړې. عظیم

خان فوراً د څه فوځ سره پخپله د هغوي مقابلي ته راووتو. مگر د پښتنو فوځ کښې نه تنظيم وۀ او نه وسله. د باقاعده انتظام د عدم موجودګۍ په وجه څه مستقل فوځ نه وۀ پاتې شوې. پس عظيم خان مجبور شو او د يوسفزو او د پيښور د علاقې د نورو قبائلو نه ي امداد وغوښتو. تر اوسه پورې سکھانو د پښتنو نه د هغوي ممالک مفتوحه اخستي وو مگر اوس هغوي عين د پښتنو په ملک کښې راننوتل. او د هغوي خپله خود مختاري ي په خطر ۀ کښې واچوله. د عظيم خان په سوال جواب باندې د يوسفزو بيشماره خوانان د نوبنار په مقام باندې د لنډې سيند په ګسه غاړه د ترکو غونډو باندې پريوتل. عظيم خان د پيښور نورو قبائلو سره د لنډې سيند په بله غاړه پريوتو. اگر چې پښتانه ټول د دې مشترکه خطري د مقابلي دپاره په ډير اخلاص سره رايو ځامې شوي وو. مگر چونکې د يوسفزو د قبائلو څوک خاص سالار نه وۀ، نه هغوي ته د باقاعده جنگ قواعد چا ښودلي وو او نه هغوي سره توپخانه وه. د سکھانو فوځ بالکل منظم او د يورپين افسرانو د کمان لاندې وۀ او رنجيت سنگه پخپله د خپل فوځ د جنگولو دپاره راغلې وۀ. په څوارلسم مارچ 1823ء د دواړو فوځونو مقابله د نوبنار په ذکر شوي مقام باندې شروع شوه. سکھان څه خو د جنرل ايلرډ General Allard د لاندې په يوه غاړه د عظيم خان د لښکر مقابلي ته پاتې شول او څه د سيند نه په يوسفزو باندې د حملې کولو دپاره راپورې وتل. پکار دا وو چې نه خو عظيم خان سکھان د سيند نه پورې وتو ته پريښي وې او نه د يوسفزو لښکر ي بې امداده پريښي وې. مگر د عظيم خان د لښکر د کمزورۍ او د بزدلي په وجه او د يوسفزو د ناپوهۍ او د نا تجربه کارۍ په سبب د رنجيت سنگه فوځ د لنډې سيند نه بې ډزه ډوزه راپورې وتو. د يوسفزو خوانانو په دا قسم بې مثله بهادري او شجاعت د سکھانو سره جنگ وکړو چې د رنجيت سنگه د فوځ څلور حملې ي پرله پسې پسې کړې. او قريب وه چې د رنجيت سنگه فوځ له ي مکمل شکست ورکړې وې مگر رنجيت سنگه په خپله پنځمه حمله سره د خپلې محافظې دستې وکړه او ټول فوځ ي د جنرل وينچورا General Ventura د کمان د لاندې په يوسفزو راوغورځولو. عظيم خان او دهغه وروڼو په بله غاړه تماشه کوله او د هيڅ قسم امداد ي د يوسفزو لښکر ته ور نه کړو. اصلي خبره دا وه چې د عظيم خان وروڼو له رنجيت سنگه رشوت ورکړې وۀ او هغوي سکھانو سره جنگ کول نه غوښتل. د عظيم خان ټوله خزانه او د کور بيبياني د ميچنۍ په مقام باندې وې. او هغه سره په نسبت د يوسفزو د خپلې خزاني او د حرم زيات فکر وۀ. هغه ته معلومه وه چې زما وروڼه بالخصوص يار محمد خان او سلطان محمد خان د سکھانو په مرسته شوي دي. او که چرې ما خپل فوځونه د سيند نه پورې ايستل او بيا مې شکست وخوړو نو زما ټوله خزانه او د کور خلق به د دشمن په لاس ورشي.

نتيجه دا شوه چې يوسفزو پښتنو د ډيرې سختې مقابلي نه پس شکست وخوړو ولي

د دې شکست نه پس سمدستي بله ورځ دا بهادر او جانباز يوسفزي مجاهدین بيا راتپول شول او د پيرزاده محمد اکبر په مشرۍ کښې سکھانو سره د بل جنگ کولو دپاره تيار شول. ولې دلته ورته غرمه معلومه شوه چې عظيم خان د بلې غاړې نه تښتيدلې دى. پس مجبوراً هغوي هم ميدان کښې ايساريدل مناسب ونه گڼل. او واپس شول او په خپلو غرونو او علائقو کښې تر ډيرې مودې پورې سکھانو سره غزاگانې وکړې. د دې نوبتار د جنگ متعلق په هغه وخت سره موزي نومې يو شاعر يوه چاربيته وئيلې ده چې د هغې ليکل هم مونږ دلته مناسب گڼو.

قاصد د بادشاه راغې يوسفزي ولېزیده
قاصد د بادشاه راغې رالېرلې عظيم خان
دارو کولی په مادي درکوم به خرڅ تاوان
الفاظ ئ خور شکر وو پرې راضي يوسف نامه شوه
خپل کور په هر چا اور شو پيښه داسې علامه شوه
توکل دعای وکړه اکوزي وو په زرگونه
د زغرو ئ خلکې وې دوشالې ئ په سرونه
د حسن په صفت به ئ لگيايم خو خو کاله
سائل به ميندو خويندو الله وروستل قضا له
اجل ئ په ډيرو وۀ اشيزو وکړله توره
نران دي گدائيزي سرونه نه اړي له ترپوره
د پيښې نه جار وځي نوريزي دي اگدران
د الله نوم چې به ئ واخست ترې به مات شولو سکھان
د نښو په گمنام کښې شهيد شوم دى پير خان
شيرداد، محب الله وروڼه پرې ميراث شو سرور خان
اسماعيل زي د لوي ملا په مخکښې مړه شو امانت
دوښکلو جنگ ئ وکړو په ميدان کښې ښۀ ساعت
په زمکه ژاړي جونۀ ملاتک دي په اسمان
د مرگه پورې پلار د حضرت دين کوي ارمان
ميراث ئ پالنگونه په ميدان شولو يواځې
د خاورو نه شوې لاندې هغه ښې پگړۍ درازې
صفت د يوسفزو کوم چې قتل ئ کړو خان
په دوزخ کښې به کفار وي په جنت کښې مؤمنان

په نيت د غزالار شۀ په نوبتار ورزیده
د اوله ئ جرگه کړل ملايان او ملکان
الفاظ ئ خور شکر وو په هر چا ولگیده
راتلل به ځاي تر ځايه نه ئ خوب نه دمه شوه
توکل دعای وکړه سيلابونه بهیده
راتلل ئ مشران د سيند په غاړه لکه غرونه
د حسن په صفت ئ بادشاهان هوسیده
گلونه د گلاب وو خزان توئ کړل زماله
اجل ئ په ډيرو وو دلته هسې لوئیده
رحمت په سلارزو شه مدعای کړه حضوره
خاونده خدينخيل د پيښې کله تښتیده
مدام ئ صف جنگي وي د وښکلو په ميدان
د نښو د گمنامه ئ رنجيت ويسریده
د قام په مخکښې مړه شول فيض طلب او لطاف خان
اسماعيل زي د لوي ملا سره لعلونه توئیده
معصم او عدل شاه دي الله کاندې په جنت
په مرگ ئ په اسمان کښې ملاتک ورزیده
يو چرک په ناره پريوت اخوندخيل شو بنديوان
ميراث ئ پالنگونه په ميدان خاورې کیده
ژاړي ئ مياندې خويندې کلمې ئ کړې اغازې
په صفت ئ موزي لکه فولاد ويشیده
په مخکښې ئ تمام شو پير ملا او صاحبزادگان
هر بيت د موزي لکه مرجان بيعه کیده

د دې نه پس رنجیت سنگه هم د یوسفزو او هم د پینور طرف ته وړاندې شو او په پینور ی قبضه وکړه. رنجیت سنگه د دریائے اتک متصل قبلي علاقہ خان سره وساتله او په پینور کښې ی یار محمد خان د عظیم خان ورور خپل باجگزار کړو. د رنجیت سنگه دا مدعا وه چې د پینور حکومت یار محمد خان سلطان محمد خان له ورکولو باندې به زه په یار محمد خان د والی او د عظیم خان په منځکښې بې اتفاقي پیدا کړم. د دې خبرې فیصله د جنگ نه ورومبې رنجیت سنگه سلطان محمد خان سره کړې وه او هم دغه لویه وجه د پښتنو د شکست شوه.

محمد عظیم خان د نوبنار د شکست نه پس بې حده ډیر غمژن شو اگر چې دا جنگ هم د هغه په غلطی بائللې شوی وه، مگر هغه سره اوس د ټول پدري وطن د حفاظت غم شو. د ډیرې مودې نه د هغه صحت خراب وه مگر د پښتنو د مصیبتونو دې اخري صدمې هغه ډیر بې حاله کړو. د دې نه علاوه د ډیرې شراب نوشی په وجه هغه فوخي کار په ښه قابلیت او لیاقت سره نشو کولې. پس هغه د فوځ سالار دوست محمد خان مقرر کړو او پخپله د خپل صحت د ښه کولو دپاره کابل ته روان شو. مگر هغه دومره کمزوری شوی وه چې په لاره کښې لته بند کلي کښې مړ شو. عظیم خان اگر چې نه ډیر اعلي دماغ لرلو او نه څه ډیر مستقل مزاج سړی وه بلکې اکثر به د شرابو په نشه کښې مخمور وه. مگر ډیر خوش اخلاق، نیک دل او نیک نیته سړی وه. د هغه د مرگ نه پس د هغه نه قریباً اووه ویشت لکه پونډه خپل زوی حبیب الله خان ته پاتې شو. د مرگ نه یو څو گینټې وړاندې هغه خپل زوی حبیب الله خان ته قسم ورکړو چې دا دولت به ته د سکھانو برخلاف د هغوی د پښتنو د ملک نه په شړلو لگوي او خپل ملک به د غیر قومونو د پنجې نه ازادوي. رنجیت سنگه علاوه د کشمیر او د پینور د علاقې نه ملتان او ډیره غازي خان هم د بارکزو نه قبضه کړل.

اگر چې د دریائے اتک نه قبلي طرف ته د پښتنو د علاقې خودمختاري د هغوی دلاسه د بارکزو د کورنۍ په بې اتفاقو ووتله مگر د دې علاقې قبائل نه خو د سکھانو حکومت په اسانه په خان باندې منلو ته تیار وو او نه هغوی په خپل ملک کښې د سکھانو باقاعدہ نظام حکومت برداشت کولې شو. چنانچه د نوبنار د جنگ نه پس سمدستي په چار چاپیره ملک کښې د سکھانو برخلاف عام خلق په ډیر جوش سره راپاڅیدل او په سکھانو باندې ی ټول ملک سورتنور کړو. هم دغه وجه وه چې رنجیت سنگه د دې ملک حکومت یار محمد خان له په ورکولو مجبور شو. او یار محمد خان د دې په بدل کښې د رنجیت سنگه باجگزار شو. په دې طریقہ اگر چې رنجیت سنگه خپل خان د یو لوی مشکل نه خلاص کړو او قریباً درې څلور کالو پورې یار محمد خان د پینور په علاقہ باندې په ارام سره حکومت وکړو. ولې په کال 1827ء کښې سید احمد شاه بریلوي د پینور په علاقہ کښې رابښکاره

شو. هغه د پښتنو او د نورو مسلمانانو د ملک نه د سکھانو د ایستلو دپاره د سکھانو برخلاف په ډیر عزم او ایماندارۍ سره یو عظیم الشان جهاد شروع کړو. ولې افسوس دې چې د کوم قوم د خدمت کولو او د ازادولو دپاره هغه دومره لوی مهم په خپل سر اخستې وه هم د هغې قوم لویو لویو خانانو او ملکانو بلکې یار محمد خان بارکزي پخپله د هغه د کامیابۍ په لاره کېنې هزارها مشکلات پیدا کړل. او د هغه د تباہ کولو دپاره یې قسما قسم کوششونه وکړل. سید احمد شاه د اصل نه سید وه په هندوستان کېنې د بریلي د ښاروسیدونکې وه او په بهادری، علمیت او تقوی داری او قابلیت کېنې یې ثاني نه لرلو. چونکې هغه د یو ډیر لوی بااثر خاندان فرد وه په دې وجه امیر خان پنداره د موجوده نواب تانک ور نیکه چې د نولسمې صدۍ عیسوي په ابتدا کېنې انگریزانو سره په شمالي هندوستان کېنې د ډیرو جنگونو په کولو مجبوره شوه وه د خان سره ملازم کړو. ولې هر کله چې په کال 1819-20ء کېنې د امیر خان او د انگریزانو په منځ کېنې جوړه وشوه او امیر خان انگریزانو د تونک د علاقې نواب کړو نو سید احمد شاه په دې ناراض شو د هغه ملازمت یې ترک کړو او خپله ټوله توجه یې مذهبي کارونو او ریاضت ته واړوله. لږه موده پس هغه دهلي ته راغلو. او هغله هغه د خپل علمیت او پاک ژوند په وجه د ټولو مسلمانانو توجه خان ته راښکله. چونکې هغه خلقو ته صرف د قرآن شریف او د احادیثو تعلیم ورکولو او مسلمانان یې د باطل رواجونو او د شرک د کارونو نه منع کول. هغه ډیر زر د یو مذهبي مصلح نوم حاصل کړو. او لوی لوی عالمان او ملیان چې د دې ګنده ګنده رسمونو او مذهبي بدعتونو مخالف وو د هغه نه راچاپیره شول او د هغه د مشرۍ لاندې یې د اسلام مذهب په خپل قدیمي پاک والي او اصلیت کېنې دنیا ته پیش کړو.

په دې علماؤ کېنې مولانا شاه اسماعیل او مولانا عبدالحی د ډیرې لویې پایې قرآن دان او محدثین وو او تر اخره پورې د اسلام او د مسلمانانو په خدمت کېنې د سید صاحب ملګري وو. تقویة الایمان د مولانا شاه اسماعیل مشهور تصنیف دې چې په هغې کېنې هغه صرف د قرآن او د احادیثو په تعلیم باندې زور ورکړې دې. او د دې عقیدې تردید یې کړې دې چې په قرآن شریف باندې صرف لوی لوی عالمان پوهیدې شي. په دې کتاب کېنې هغه دا خبره ثابته کړې ده چې صرف کلام الله او هغه احادیث چې کوم د کلام الله نه برخلاف نه دي د هر مسلمان دپاره واجب العمل دي. او هر سرې په هغې باندې پوهیدې شي. په دې خامې کېنې د سید صاحب او د هغه د مریدانو ټول حالات لیکل او کوم کوششونه چې هغوي په ډیر اخلاص او جوش د هغې زمانې د پښتنو د اصلاح دپاره کړې وو هغه په تفصیل سره بیانول مشکل دي. زموږ د مقصد دپاره هم دومره کافی ده چې د پښتنو او د هغوي د علاکو ازادولو دپاره کوم جهاد چې هغوي د سکھانو برخلاف کړې وه هغه مختصر طور سره په دې

مقام بیان کړو. او په کومې ناشکری چې د یوسفزو د قبیلې بعضې بعضې خانانو د هغوي د خدماتو صله هغوي ته ورکړه د هغې هم ذکر وکړو.

په دهلي کېنې هر کله چې سید صاحب د عامو مسلمانانو په مذهبي اصلاح کېنې مشغول و، نو هغه په دې زمانه کېنې دا کوشش هم کولو چې د عملي مبلغانو او مجاهدینو یو داسې ټولې د خان نه راتاؤ کړي چې هغوي د خدای په لارو کېنې او په جهاد فی سبیل الله کېنې نه د خپل سرو مال او نه د خپل بال بچ فکر کوي. په دې ایامو کېنې هغه په پنجاب کېنې د سکھانو د لوټمار، د ډاکو او په مسلمانانو باندې د هغوي د ظلم و ستم خبرې ډیرې کثرت سره اوریدلې. او دا هم ورته معلومه شوه چې د سکھانو مذهبي لیوني د مسلمانانو منکوحه بنځې په زور باندې د ډاکو په رنگ د کلو نه بیاني. او بیای په زور باندې خان سره په بنځه والي مجبوروي. او د خپل مذهب مطابق ورسره ودونه کوي. دې قصو او واقعاتو د سید صاحب په دل و دماغ کېنې د غیرت او د مذهبي ورورولۍ یوه جذبه راوچته کړه او هغه دا خپل فرض و ګڼل چې هغه د سکھانو برخلاف د جهاد اعلان وکړي.

د دې غرض دپاره هغه د خپلو مریدانو دا ورکوټې ټولې رایوځامې کړو او د ټولو نه ورومې هغه سره د دې ټولي د الله تعالی نه د کامیابی د دعا غوښتلو دپاره مکې شریفې ته حج دپاره روان شو. په کال ۱۸۲۲ء کېنې هغه کلکتې ته ورسیدو او په لاره کېنې د هرې فرقې د مسلمانانو د لکونو تعداد کېنې د هغوي استقبال وکړو او د هغه په لاس یې بیعت وکړو. څلور کاله هغه د مکې شریفې، مدینې منورې د عربستان او د اسلامي ملکونو نورو مقدسو مقاماتو په زیارت کېنې تیر کړل. او په کال ۱۸۲۶ء کېنې واپس دهلي ته تشریف راوړو. په دهلي کېنې هغه دا وخت د باقاعدې جهاد اعلان وکړو. او خلقو ته یې د خپلې جنډې د لاندې د راجمع کیدو دعوت ورکړو. ورومې خو هغه ټونک ته د دې تبلیغ دپاره لاړو. د ټونک د نواب زوې چې بیا پخپله هم نواب شو د هغه په لاس بیعت وکړو. او د دې پاک مطلب تر سره کیدو دپاره یې ورسره ډیر مالي امداد وکړو. په مختلفو ښارونو باندې د ګرځیدو او د وعظ او تبلیغ نه پس هغه په کال ۱۸۲۶ء کېنې د پنځو سوو مریدانو سره په طرف د افغانستان په دې غرض روان شو چې د هغې ملک د درانو حکمرانانو نه د سکھانو برخلاف امداد حاصل کړم. د روانیدو په وخت کېنې هغه د خان نه وروستو د نورو مجاهدینو د راټولولو دپاره نور مشران پریښودل. او دا انتظام یې وکړو چې دا مختلف ټولي به هغه سره د سنده په علاقه کېنې د خیرپور په مقام راغونډیږي.

سید صاحب پخپله د سنده په لاره خیرپور ته ورسیدو. میر رستم خان د خیرپور میر د هغه ډیره خاطر تواضع وکړه. د څو ورځو د قیام نه پس سید صاحب قندهار ته تشریف یووړ. ولې د دې ځای بارکزي حکمران پور دل خان او کنډل خان چې دا ډیر خودغرضه او

حاسدان وو هغوي د سيد صاحب د ارادې او د مقصد په پاک والي او د هغه په اخلاص باندې هډو خان پوه نه کړو. او هيڅ د امداد وعده ئ هغه سره ونه کړه. اوس سيد صاحب د دولتمند او بااثره خلقو نه د امداد حاصلولو طمع قطع کړه او د خپل مقصد د پوره کولو دپاره ئ صرف په غريبانانو خلقو اسره وکړه او واپس د غزني او د کابل په لار د پيښور علاقې ته راکوز شو. او د 1827ء په ابتدا کښې هغه د يوسفزو ملک کښې د پنجتار په مقام ډيره ولگوله.

دې ورځو کښې سلطان محمد خان او يار محمد خان په پيښور باندې د سکهانو د طرف نه باجگزار حکمرانان وو. د سلطان محمد خان يار محمد خان او د دوست محمد خان په منځکښې سره ورانه وه. ولې چونکې يار محمد خان خان د سکهانو د سيوري لاندې کړم وه له دې کبله دوست محمد خان هم هغه ته څه ونيولې نشو. هر کله چې يار محمد خان د هر طرف نه بې غمه شو نو د هغه د خپلې زير حکومت علاقې په ارتوالي کښې مشغول شو. او ورومې ئ د يوسفزو د پنجتار علاقې د مسخر کولو قصد وکړو. د پنجتار خانانو په دې زمانه کښې د يوسفزو په اکثرو تپو کښې اقتدار حاصل کړم وه. ولې د درانو د باقاعده لښکر د مقابلي طاقت ئ خان کښې نه لرلو. هر کله چې سيد صاحب د خپلو ملگرو سره پنجتار ته راوړسيدو نو د پنجتار خانانو دا موقع غنيمت وگڼله. هغوي ټولو په اتفاق سره سيد صاحب خپل مشر تسليم کړو او د درانو او د هغوي د مالکانو سکهانو مقابلي ته تيار شول. د سيد صاحب پنجتار ته د رارسيدو نه لږې ورځې پس بده سنگه سندهنواله چې د رنجيت سنگه د خپل خاندان او د هغه جرنيل وه د سکهانو يو لښکر سره اکوړې ته راغلو. سيد صاحب سمدستي په دې لښکر د حملي دپاره تيار شو. او د يوسفزو او د خپلو مريدانو يو بې قاعدې لښکر سره په دې غرض اکوړې ته راکوز شو. په يار محمد خان باندې هم د بده سنگه راتلل ښه ونه لگيدل. هغه سره د خپل خان ويره پيدا شوه. په دې سبب هغه هم سيد صاحب سره د امداد دپاره راغلو. بده سنگه يار محمد خان له ډيرې دورې دپکې ورکړې او هغه ئ وپرولو.

د دې نه علاوه چې يار محمد خان د سيد صاحب دومره زور او اثر په خپلو سترگو وليدو نو هغه سره ئ حسد شروع کړو. بده سنگه سمدستي د خان نه چار چاپيره خندق وکنستو مگر سيد صاحب په پوره جوش او بهادري په سکهانو حمله وکړه. يو خونريز جنگ وشو چې په هغې کښې د يوسفزو څلمو په ډيرې خوانمردۍ جنگ وکړو. ولې يار محمد خان عين په ترلي جنگ کښې د سيد صاحب نه راوتښتيدو. او د شکست شکست اوازونه ئ وښکل. په دې سيد صاحب د يار محمد خان نوم يارو سنگه کښيښودو. نتيجه دا شوه چې سکهانو د سيد صاحب حمله پسپا کړه او هغه اکوړې نه د سکهانو د شړلو نه بغير

را واپس شو. سکهان په دې جنگ کېنې دومره کم طاقته شوي وو چې د سيد صاحب تعاقب ئ ونه کړې شو. او سيد صاحب سرخ رويه او کامياب پنجتار ته واپس لاړو. حقيقت دا ده چې سکهانو په دې جنگ کېنې د سيد صاحب د لاسه ډير سخت نقصانات بيا موندې وو. سکهانو او يار محمد خان چې د سيد صاحب دا زور او طاقت وليدلو نو مجبوراً يار محمد خان سيد صاحب سره په دې شرط جوړه وکړه چې يار محمد خان به د يوسفزو په علاقه باندې د مخکېنې دپاره نه بلوسېږي.

د اکوړې د جنگ نه پس سکهان پيښور ته راغله او په بالا حصار کېنې د شاه شجاع د وخت ښکلي ښکلي محلونه او د ښار نه چار چاپيره باغونه ئ د خشاک د لرگو دپاره تباه او برباد کړل. او په يار محمد خان باندې ئ خراج هم زيات کړو. د يار محمد خان په خپل خان باندې د سکهانو د باج زياتولو په سبب د هغه او د سيد صاحب په مخکېنې تعلقات سخت کشيده شول. ځکه چې سيد صاحب دا نه غوښتل چې د يار محمد خان په ذريعه دې د سکهانو اقتدار او طاقت د پښتنو په ملک کېنې قائم شي. ولې د يار محمد دا منشا وه چې د سکهانو د سيوري لاندې زه خپل مقبوضات وسيع کړم. او سيد صاحب د خپلې مخې نه لرې کړم. پس په کال 1829ء کېنې هغه دا کمينه او ذليل حرکت وکړو چې هغه سيد صاحب له د يو اجرتي قاتل په ذريعه زهر ورکړل. سيد صاحب د ډير تکليف نه پس خدای تعالی بچ کړو مگر يار محمد خان له د سزا ورکولو دپاره هغه ورومې د هغه په ورور سيد محمد خان باندې په هشنغر کېنې حمله وکړه او هغه ئ د هشنغر نه وويستو. او بيا ئ د يار محمد خان نه د هند قلعه واخسته. په دې يار محمد خان په هند کېنې په سيد صاحب باندې حمله وکړه مگر په جنگ کېنې قتل شو.

سيد صاحب د دې نه پس بيا په پيښور باندې چپاؤ وکړو. ارباب فيض الله خان د هزارخاني چې د سلطان محمد خان يار محمد خان دوی ملگر وو هغه د سيد صاحب طرف ته راوړېدو. او په دې وجه سلطان محمد خان دوي د پيښور نه وتښتيدل. سيد صاحب د يو لک روپو په باج باندې پيښور سلطان محمد خان دوی له واپس ورکړو. او دغه شان سلطان محمد خان د سکهانو په خامه د سيد صاحب باجگزار شو. مگر سکهان د سردار شير سنگه چې د رنجيت سنگه زوی وه. او د جنرل ونجورا د سالاری د لاندې پيښور ته د درانو د امداد دپاره بيا راغلل. ارباب فيض الله خان د سيد صاحب نمائنده درانو قتل کړو او په هند باندې ئ هم بيا قبضه وکړه.

هر کله چې سيد صاحب پنجتار ته واپس شو نو سکهان په ډير لوی جمعيت کېنې د اتک نه راپورې وتل او په دې انتظار کېنې ډيره شول چې هر کله سيد صاحب او دراني پخپله کېنې سره وجنگيږي او کمزوري شي نو بيا به پيښور واخلو. او په خپل حکومت

کښې به یې باقاعده شامل کړو. مگر د سید صاحب اصلي جگړه د سکھانو سره وه نه چې د درانو سره. په دې سبب هغه په جون کال ۱۸۳۰ء کښې د دریائې اتک نه پورې وتو او هزارې په علاقه کښې یې په سکھانو جهاد شروع کړو. دا حملي هم سکھانو د هرې سنگه نلوه او د جنرل ایلرډ د سالارۍ د لاندې پسپا کړې او هغه بیا واپس د سیند نه راپورې وتو. د سیند نه د راپورې وتو نه پس د سید صاحب او د سلطان محمد خان دوی تر منځه هم ډیرې جگړې وشوې او اخر کار سید صاحب پېښور بیا فتح کړو. د پېښور د فتح په سبب په سکھانو کښې ډیر خوف پیدا شو. او ډیر کومکونه یې اتک ته د پېښور د حملي دپاره واستول ولې په دې اثنا کښې د پښتنو بعضې ناعاقبت اندیش او خود غرضو خانانو د سید صاحب د بعضې مذهبي اصلاحاتو په وجه د هغه خلاف بغاوت وکړو او په یوه مقرره شپه باندې یې د هغه په ټولو مریدانو باندې قتل عام کړ. په نومبر کال ۱۸۳۰ء کښې هغه پېښور بیا سلطان محمد ته پرېښودو او په خپله د کشمیر په طرف سکھانو سره د جهاد دپاره روان شو. سکھانو سره د بیشانه ډیرو جنگونو کولو نه پس هغه بالا کوت ته راغی او په می کال ۱۸۳۱ء کښې هم دغلته د سکھانو سره په جهاد کښې شهید شو.

حبیب الله خان

حبیب الله خان د عظیم خان زوی اکر چې پلار ته د زنکدن په وخت کښې قسم خورلې وه چې تر څو مې سکھان د خپل ملک نه ویستلي نه وي نو زه به ارام ونکړم. مگر هغه یو بیکاره او نالائقه هلک ثابت شو. څه لږ وروڅو پورې څو هغه سکھانو سره جنگ جاري وساتلو مگر نه په هغه کښې استقلال وه او نه ثابت قدمي. تر کومه پورې چې هغه سره روپۍ وې نو هغه یو ښه فوځ ساتلې وه مگر د پلار د مرګ نه پس هغه هم د شراب نوشۍ په وجه بالکل سست شو او قوم او ملک یې دواړه هیر شول. هر څومره که د هغه مور هغه ته د عظیم خان د زنکدن د وخت وصیت وریاد کړو او د پښتنو د قوم راپریوتې حالت یې ور په وړاندې کړو او هر څومره یې هغه له غیرت او د ننگ وړ کولو کوشش وکړو مگر هغه د خپله خوی وانه وړېدو. د فوځ مشرانو چې د خپل مشر دا حال ولیدو نو هغوی هم یو یو دوه دوه د هغه د لښکر نه ووتل او په سردارانو کښې بیا ځان ځانې شو. دوست محمد خان غزني ته لاړو او هر یو د خپل ذاتي طاقت د زیاتولو کوشش شروع کړو. د عظیم خان د مرګ نه پس د محمد زوی په کور کښې قسم قسم بې اتفاقی پیدا شوې او یو ځل بیا د افغانستان په سرزمین کښې د پښتنو وینې د یو بل د لاسه وبهیدلې.

بلخ، خلم، قندوز او بدخشان پرله پسې د شاه زمان د معزوله کیدو نه پس د پښتنو د لاسه وتلې وو اوس کشمیر، پنجاب او پېښور هم دغه شان د غیرو خلقو په قبضه کښې

راغلل. دا نه وه چې گني د افغانستان مشران دې خپلو کورونو جگړو په نتيجه نه پوهيدل. هغوي ته په بڼه شان سره دا ښکاره وه چې که چېرې د پښتنو مشران په خپلو کښې سره يوشې او د يو څو کالو دپاره هم د هغو خانه جنگي بندي شي نو د پښتنو دپاره خپل تير شوم او ورک شوم شان و شوکت بيا حاصلول هيڅ مشکل کار نه دى. هغوي ته بڼه معلومه وه چې په دغه زمانه کښې هم د پښتنو د بهادري په مخکښې هيڅ گاونډي قوم نه شي ټينگيدى مگر د هغوي خود غرضو او ذاتي طاقت او اقتدار حاصلولو خواهش هغوي د خپل ملک راتولولو ته او په هغوي کښې تنظيم پيدا کولو ته نه پرېښودل. بغض او حسد او په تش هلوکي باندې جنگ هغوي ته هيڅ بد نه و دريدل. او هم په دې سبب هغوي پخپله او د پښتنو ټول قوم ذليل او رسوا شو. د کوم قوم نه چې يو څو کاله ورومې نه صرف مرهته او سکهان بلکې انگريزي حکومت هند هم په سخته ويره کښې پراته وو او س هغوي هم د دې قومونو د خندا شول.

په دې ورځو کښې د افغانستان اندروني حالت دا وه چې حبيب الله خان په کابل کښې ناست وه يار محمد خان، سلطان محمد خان، سيد محمد خان او پير محمد خان د رنجيت سنگهه د طرف نه په پيښور کښې باجگزار وو. دوست محمد خان په غزني کښې وه. پوردل خان او کندل خان او شيردل خان دوى وروڼه په قندهار کښې حاکمان وو. د ټولو نه ورومې دوست محمد خان د حبيب الله خان خلاف د هغه د پلار د مرگ نه شپږ مياشتې پس ور روان شو. حبيب الله خان سره دا وخت يوه پيسه موجود نه وه او په کابل کښې د هغه حکومت بالکل برائى نام وه له دې کبله حبيب الله خان خپل ورور اکرم خان قندهار ته د پوردل خان دوى نه د امداد غوښتلو دپاره وليږلو. او هغه ته ي وويل چې که چېرې دوست محمد خان کابل واخستو نو بيا د قندهار وار دى. پوردل خان خپل ورور شيردل خان يو څو زرو تنو سره د کابل په طرف د حبيب الله خان د امداد دپاره راواستول. دوست محمد خان په لاره کښې هغه سره مقابل شو څو شکست ي وخوړو. او جلال اباد ته راغى. بيا شيردل خان کابل ته لاړو او حبيب الله خان ي د حکومت نه برطرف کړو. او د هغه فوځ ي خپل فوځ سره شامل کړو. حبيب الله بدستور په خپل عيش و عشرت او شراب نوشي کښې مصروف وه او اکرم خان چې د قندهار نه واپس راغى نو مړ شو.

هر کله چې يار محمد خان، سلطان محمد خان او دوست محمد خان وليدل چې په کابل باندې شيردل خان قبضه وکړه نو هغوي درې واړو شيردل خان ته پره يوه کړه. او يو لوى فوځ سره په کابل راوختل. شيردل خان په بالا حصار کښې قلعه بند شو او د کال 1825ء ټول ژمى ي په ډير سخت تکليف سره په قلعه دننه تير کړو. چونکې درې ټولې د واړو نه ډکې وى په دې وجه پوردل خان هم هغه له څه کومک ورنکړې شو. ولې په

مخکښې سپرلي کښې پور دل خان هغه له فوځونه راواستول. دې فوځونو په يار محمد خان دوست محمد خان دوی په ميدان کښې حمله وکړه او د يو سخت جنگ نه پس ی هغوي له شکست ورکړو. سره د دې يار محمد خان دوی او دوست محمد خان د کابل د اخستو اراده پرې نښوده. او هم هغه شان ی د کابل په خواو شا کښې د جنگ تياری کولې چې پور دل خان د قندهار نه راغی او په ډيرې فراخدلی او نیک نیتی يکې يواځې د سلطان محمد خان او دوست محمد خان دوی ډيرې ته په ننوتې لاړو. او په ډيرو مؤثرو الفاظو کښې ی هغوي ته د هغې ټولو مصيبتونو دا شان ور په ياد کړو چې کوم د پاننده خان د زامنو د بې اتفاقو په وجه او د خانه جنگونه پښتنو ته پيش شوي وو او دا شان خطاب ی ورته وکړو "چې خداي ته وگورئ راځئ چې سره يو ځای شو او د دې خبرې د ثابتولو دپاره چې زمونږ کورنۍ اتفاق ماته څومره قيمتي دۍ زه قندهار ته واپس کيږم او کابل سلطان محمد خان ته پرېږدم چې په ټولو کښې مشر دۍ. ولې ورومۍ د دې نه چې زه تاسو نه رخصت شم نو راځئ چې ټول په قرآن باندې لاس کيږدو چې د مخکښې دپاره به يو بل سره نه وړانيږو."

په دې تجويز ټولو امانا وکړه جنگ خور شو او تر څه مودې پورې محمد زو وروڼو کښې بڼه اتفاق او صلاحيت پاتې شو مگر د پښتنو د اتفاق ستورۍ پريوتې وه او ډيره موده نه وه تيره چې په سلطان محمد خان دوی او په دوست محمد خان کښې بيا جگړې رادوخارې شوې. دوست محمد خان څه موده خو په خپل قول او اقرار ولاړ پاتې شو ولې هغه د خپل اقتدار زياتولو ډير شوقين وه. او چونکې په ټولو وروڼو کښې زيات زړه ور او سياستدان هم وه هغه د سلطان محمد خان په نسبت خپل خان د کابل د حکومت زيات مستحق گڼلو. په دې سبب د دواړو وروڼو تر مينځه تر ډيرې مودې جنگ جگړې او لښکر کشي جاري وۍ. اخر محمد خان بيات د قزلباشو سردار چې د دوست محمد خان ماما وه هغه سره ملگرتيا وکړه او دوست محمد خان کابل واخستو. او سلطان محمد خان بيا واپس پيښور ته راغی.

سر اليگزنډر برنس چې په کال 1832ء کښې د دوست محمد خان دربار ته راغلی وه نو په پيښور هم راتير شوی وه. هغه د سلطان محمد خان د حکومت په حقله په هغه وخت دا شان ليکلي وو: "د سلطان محمد خان حکومت صرف د پيښور په ميدان او د کوهاټ په غرونو کښې دۍ. اگر چې دا علاقه د کابل په سلطنت کښې يوه ډيره زرڅيزه ټوکره ده او قريباً پنځه ديرش ميله پلنه ده مگر د هغه ماليه ډيره لږه ده. خټک د خپلې ټولې علاقې صرف دولس سوه پونډه سالانه ماليه ورکوي. د دريائې کابل نه قطب طرف ته قبائل هم څه ډيره معمولي ماليه ورکوي. په هشنغر کښې د سلطان محمد خان يو کشر ورور وسيري. او په کوهاټ کښې بل ورور. د ټول پيښور په علاقه کښې باقاعده فوځ درې زره دۍ. چې په هغې کښې دوه برخې سواره او يوه برخه پياده دي. شپږ ټوپې او دوه سوه سپاهيان ټول ټال د

سلطان محمد خان په پېښور کېنې لوڅ دے . سلطان محمد خان سکھانو ته سل اسونه او څه وريژې سالانه باج ورکوي . د دې باج د ادائیکي دپاره سکھانو د هغه نه يو زوړ په يرغمال کېنې ساتلے دے . د کابل او د پېښور د حاکمانو په منځکېنې دشمني ده مگر د کابل حکومت په نسبت د پېښور زيات منظم او مضبوط دے . د قندهار ورور د پېښور د ورور په پره ده . او دا نه غواړي چې د هغه د کابل ورور په پېښور او لا په قندهار باندې حمله وکړي . د پېښور او د قندهار حکومتونه د څه مودې نه په کابل باندې د حملې کولو تړون کوي مگر اغلبه ده چې د کابل حاکم به دا دواړه علاقې په ډيره لږه موده کېنې واخلي . که چېرې حاکم کابل په پېښور حمله وکړه نو سلطان محمد خان به د سکھانو نه امداد و غواړي او سکھان به ضرور هغه له امداد ورکړي ځکه چې دوست محمد خان هيچرې هم سکھانو له د باج په ورکولو نه رضا کيږي .

سلطان محمد خان قريباً د پنځه دير شو کالو سرے دے . او د خپل طاقت د زياتولو خواهشمند دے . هغه په يوه زمانه کېنې په کابل باندې هم حکومت کړے دے . هغه ښه تعليم يافته او د قابليت خاوند دے ، خوش اخلاق دے په ليکلو لوستلو پوهيږي . او د سلطنت کار په خپل لاس کوي . د فيصلو کولو هنرئ بالکل نه زده . د هغه په عدالت کېنې يوه عجيبه قسمه شور و غوغا وي . فرياديان وخت او بې وخته د هغه ځان ته هم دغه شان بې تپوسه راننوي . او خپل فريادونه په ډيرې ازادۍ او بې باکۍ سره بيانوي . مگر فيصله د يوې خبرې هم نه کيږي . له دې کبله خلق ډير سخت ناراض دي . لکه د اصلي پښتنو د سلطان محمد خان د ډوډۍ دا حال دے چې د سبا ئ وي او د بيگائۍ نه وي . او څه دولت چې ورسره وي هغه ټول ولگوي . د هغه دسترخوان هر وخت غوړيدلے وي او د درانو ډير زاړه زاړه خانان د هغه نه چار چاپيره را جمع وي او شپه او ورځ د هغه ډوډۍ خوري . د اکرم خان او د مختار الدوله چې د شاه شجاع وزيران وو زامن او مير واعظ هم ورسره وي د فتح خان يو زوړ هم هغه سره وسپري .“

په قندهار کېنې لکه څه رنگ چې ورومې ذکر شوم دے د پوردل خان حکومت وه هغه په علاقه کېنې خپل وروڼه شيردل خان ، رحمدل خان ، او کندل خان مقرر کړي وو . شيردل خان د قندهار د ټول لوڅ سالاري هم کوله . د بدقسمتي نه شيردل خان چې په دې وروڼو کېنې د ټولو نه زيات زړور او قابل سرے وه په کال 1829ء کېنې مړ شو . او يو څو مياشتې پس پوردل خان هم انتقال وکړو . د قندهار خلق د پوردل خان نه ډير خوشحاله وو . هغه هغوي سره هميش د خپل اولاد په شان سلوک کړے وه . او په دې وجه د قندهار اولس د هغه د مرگ نه پس د هغه ورور کندل خان خپل حاکم مقرر کړو . کندل خان کېنې خو نه د خپل ورور پوردل خان په شان انتظامي لياقت وه او نه پکېنې د شيردل خان لوڅې قابليت . په

لږه موده كښې د علاقې ټول خلق د هغه نه ناراض شول. سر اليگزنډر برنس د هغه د حكومت متعلق په خپل كتاب كښې وائي چې "د قندهار آمدني قريباً اته لکه ده. د هغې په فوځ كښې قريباً نهه زره سواره او شپږ ټوپي دي. مگر چونكي قندهار د باركزو د قبيلې مركز دى په دې وجه هغه د دې علاقې نه علاوه نور بې قاعدې فوځ هم تيارولې شي. د دې سردار حكومت هر دلغيز بالكل نه دى. ځكه چې هر طرف ته په خلقو باندې زياتې او بې انصافي كيږي..... د قندهار د سردار او د پيښور د سردار پره يوه ده. او دواړه غواړي چې دوست محمد خان ته مو نقصان ورسولې مگر اغلبه ده چې هغوي به په دې كښې بالكل كامياب شي."

تر كال 1834ء پورې معلوميږي چې د افغانستان په حدود كښې څه داسې قابل ذكر واقع نه ده شوې او په ملك كښې مقابلتاً امن او ارام وه. شاه شجاع په لدهيانه كښې په دې انتظار كښې ناست وه چې گوندې د فتح خان د وروڼو گڼ والې او د هغوي د كور بې اتفاقي به د هغوي د كمزورۍ او تباهۍ باعث شي او د افغانستان سلطنت به په اسانه زما لاس ته راشي. چنانچه هغه هم په دغه كال يو ځل بيا د افغانستان د تاج و تخت اخستو دپاره د قندهار په لوري روان شو مگر ورومې د دې نه چې د شاه شجاع د حملې په تفصيل سره ذكر وشي مونږ د دوست محمد خان د زور د طاقت او د طرز حكومت په حقله لږ نور هم څه ليكل غواړو.

مؤرخين او هغه خلق چې چا دوست محمد خان په خپلو سترگو ليدلې وه او د هغه د عادتونو او د خصلتونو موازنه ي هغه سره په ملاقاتونو او بالمشافه خبرو كښې كړې وه هغوي په دې متفق دي چې د فتح خان په وروڼو كښې د هغه زمانې د واقعاتو او حالاتو مطابق د دوست محمد خان نه زياتي زړور، عادل او منصف مزاج او د پوهې خاوند يو هم نه وه. سره د دې چې د فتح خان نور سكه وروڼه هم وو مگر دوست محمد خان د هغه د خپلو سكه وروڼو نه زيات خوښ وه. او اكثر به ي هم هغه د لويو لويو مهمونو د سر كولو دپاره ليرلو. دوست محمد خان لا هلك وه چې په ډيرو جنگونو كښې هغه د يو قابل جرنيل او د تجربه كار سياستدان لياقت ښودلې وه. په خوي بوي كښې خوش اخلاقه په گفتگو كښې ډير مهذب د خپلو مشرانو عزت كونكې او كشرانو سره ډير مهربان طبيعت وه. د دې صفاتو په سبب هغه په ټول قام كښې ډير هر دلغيز وه. او د هغه د مشري لاندې به فوځ په ډيرې خوشحالي خپل ځانونه د هغه په حكم قربانول. د هغه نور وروڼه قدرتاً د هغه د دې لياقت په وجه حاسدان شول او اكثر به ي د هغه د اثر وړ كولو او په خلقو كښې د هغه برخلاف د بدگمانو خورولو كوشش كولو. ولي چونكي دوست محمد خان ته د ابتدا نه دا معلومه وه چې د پائنده خان په نورو زامنو كښې زما د لياقت او د قابليت بل مساوي نشته د دې دپاره د هغه دا يقين وه چې اخر به په ټول افغانستان كښې هم زه كاميابي حاصلوم او حكومت به هم زما لاس ته راځي. هغه څه

مودې د جنگونو نه پس حتي الوسع دا كوشش كولو چې د پاننده خان په زامنو كښې دې كورنۍ وړانۍ او دشمنۍ ختم شي. هغه په زور باندې بيا د خپل اقتدار د زياتولو كوشش نه كولو. مگر د هغه نورو وروڼو ته دا ښكاره وه چې كه يو ځل دوست محمد خان د طاقت خاوند شو او د افغانستان په لويه حصه ۍ قبضه و كړه نو مونږ به ورو ورو د هغه د اثر د لاندې ورك شو. او چونكي كابل د ډيرې مودې نه د پښتنو صدر مقام وه. هغوي ټول د دوست محمد خان د كابل په علاقې باندې د قبضي كولو برخلاف وو. مگر هغه د خپل استقلال او د اولوالعزمۍ په سبب د هغوي په ټولو منصوبو باندې كامياب شو او خپل ځان ۍ په كابل، كوهستان، غزني او جلال اباد كښې ښه مستحكم كړو. هر كله چې هغه د دې صوبو حكومت په خپل لاس كښې واخستو نو د فتح خان په شان هغه دا قصد و كړو چې په علاقه كښې مكمل امن و امان قائم كړم. د دې غرض د تكميل دپاره هغه ورومې خو د قبيلو په منځكښې خانه جنگۍ په قسم قسم تر كيونو سره بندې كړې. كوم كوم خلق چې ورومې زمانه كښې د هغه نه ناراض شوي وو هغه ۍ ټول رضا كړل. د ډاكوانو او د غلو د وركولو دپاره هغه شپه او ورځ په ځان يو كړل. او چارچاپيره ملك كښې ۍ د خپل عدل او انصاف او د بيدار مغزۍ نوم خور كړو. سر كڅ او بغاوت وچتونكو خلقو له هغه دې كښې شك نشته چې ډيرې سزاگانې وركړې ځكه چې په ملك كښې بدامني او بې انتظامي هغه د حكومت دپاره يو ډير مضر څيز گڼلو. مگر د امن په حالت كښې به هغه دا كوشش كولو چې زما رعييت دې ډير خوشحاله او دولت مند شي. د تجارت د زياتولو دپاره هغه قسماقسم امدادونه وركړل او د زراعت دپاره هغه په ډيرو كلو كښې ولې او نهرونه وويستل. د هغه پوليس او محكمه انصاف د خلقو دپاره يو د رحمت څيز وه.

په ملك كښې د عام بدامني په وجه بعضې بعضې خانانو په خپلو نوكرانو او فقيرانو باندې بالكل لكه د يو مطلق العنان بادشاه د هر قسم ناجائز ظلمونه كول. د شاهي قوت د كمزورۍ په وجه د دې خانانو زور دومره زيات شوى وه چې هر كله به د هغوي او د حكومت د يو حاكم تر منځه څه رنجش او خفگان پيدا شو نو هغوي به سمدستي د بغاوت نشان وچت كړو. او د فتنې او فساد طوفان به ۍ په ملك كښې رادوخاره كړو. دوى د خپل زور په وجه كله د يو حاكم او كله د بل حاكم ډله شول. او چونكي د ډيرې مودې نه د بادشاهانو او د لويو لويو سردارانو په منځكښې جنگونه روان وو. هغوي به د دې خانانو ځان ځان له خوشامندي كولې او هر يو به هغوي خپل ځان ته د را اړولو دپاره هغوي ته متونه كول. د دې لازمي نتيجه دا شوه چې دې خانانو خپل ځانونه قريباً قريباً خودمختاره كړي وو. لارې او مسافران د هغوي دلاسه غير محفوظ وو او د ځان نه كمزوري خلق ۍ تل بې تكليفه تالا كول. بيگناه خلق به ۍ وژل او د هغوي مالونه به ۍ ضبطول. دوست محمد خان دې خانانو ته په خپل عمل ثابته كړه

چې د يو باضابطه حکومت دپاره دا ناممکنه ده چې د خانانو دا زياتې دې په هيڅ وخت کښې هم نظر انداز کړې شي. کومو خانانو چې د دې حکم تعمیل وکړو هغوي ته خو دوست محمد خان هيڅ ونه وئيل مگر چا چې دهغه د نبض کتو دپاره خپل خويونه زر پرې نښودل نو هغوي سره دوست محمد خان دا شان سخت سلوک وکړو چې نه بيا هغوي لارې لوتې کړې نه ئ بېگناه سړي قتل کړل او نه ئ بيا د خلقو په جاندادونو په زور قبضې وکړې. سر اليکزنډر برنس د دوست محمد خان په حقه خپله رايه په دې طريقه ليکلې ده :

" In the year 1826 Kabul fell into the hands of Dost Muhammad Khan, the present chief and a brother of the Wazir Fateh Khan. Since then he has greatly extended and consolidated his power. He entrusts the town and dependencies of Ghazni to a brother and admits no one else to share his fortune. The limits of the chiefship extend to Hindukush and Bamian. On the west it is bounded by the hill country of the Hazarahs; to the south is Ghazni and to the east it stretches half way to Peshawar terminating at the garden of Nimla. Much of the country is mountainous; it contains a large proportion of arable land, which is most productive, It lies along the base of hills and derives a richness from the soil washed from them. The revenues of Kabul amount to eighteen Lakhs of rupees. Its military force is greater than any among the Afghan since the chief retains a body of good horses who are well mounted and well accoutred. He had also two thousands infantry with other auxiliaries, village troops and a park of fourteen guns which are well served for a native State. This country is by nature strong and mountainous though it has good roads through it.

The reputation of Dost Muhammad Khan is made known to a traveller long before he enters his country and no one better merits the high character which he has obtained. He is unremitting in his attention to business and attends daily at the courthouse with the Qazi-o Mullahs to decide every cause according to the law..... Trade has received the greatest encouragement from him and he has derived his own reward since the receipts of the Custom house of the city have increased fifty thousand rupees and now furnish him with a net revenue of two Lakhs per annum. One in forty i.e. two and a half per cent is the only duty levied in his territory; and the merchant may travel without guard or protection from one Frontier to another, an unheard of circumstance in the time of the Kings. The chief of Kabul in his zeal for orthodox government has deprived his subjects of the luxury of wine and spirits as being prohibited by his creed. The enactment has driven the Jews and Americans from his country since they have no other means to procure a subsistence. A good Mohammadan ought not to regret the loss of such luxuries but with this single exception I heard of no complaint against the rule of Dost Muhammad Khan. That chief in common with many of the Afghan nation was addicted in early life to wine and its concomitant vices. His prohibition of them may

be therefore capricious; but he as well as his court held out a bright example to the community. The justice of this chief affords a constant theme of praise to all classes. The peasant rejoices at the absence of tyranny; the citizen at the safety of his home and the strict municipal regulations regarding weights and measures; the merchant at the equity of the decisions and the protection of his property; and the soldier at the regular manner in which their arrears are discharged. A man in power can have no higher praise. Dost Muhammad Khan has not attained his fortieth year; his mother was persian and he has been trained up with people of that nation, which has sharpened his understanding and given him advantages over all his brothers. One is struck with the intelligence, knowledge and curiosity which he displays, as well as his accomplished manners and address. He is doubtless the most powerful chief in Afghanistan and may yet raise himself by his abilities to a much greater rank in his native country. The differences which exist between Dost Muhammad Khan and his brothers lessen the influence of all parties and would lay open the state to intrigue and faction if invaded. The family of Barakzais have nothing to fear from any other Afghan tribe since they surpass all in numbers as much as in power. The chiefs of Peshawar and Qandahar do not want the wish to injure their brother of Kabul but they cannot accomplish their purpose. Both of them have had a footing in Kabul and look with envy on the prosperity of Dost Muhammad Khan. Both have emissaries at his court who excite disturbance; and both cherish hopes of rooting out one whom they considered a usurper. The task will be found difficult, for the chief of Kabul, besides the moderation and justice which secure him so many friends enjoys advantage in his Persian descent which will prove of material service to him in adversity. He holds the warlike clan of Jawan Sher in his interests and takes every occasion to conciliate this tribe which has no often turned the scale in favour of different pretenders to the throne. He has acquired their language (the Turkish) and promoted their interest and well being.

The Persians of Kabul amount to twelve thousand families; they reside in a separate quarter of the city which keeps up an esprit-de-corps among them; it also given them a knowledge of their power which may prove Salutory or prejudicial to the factions that divide the country according to circumstances. The State of fear which an enemy on both sides must inspire has had a bad effect on Dost Muhammad Khan's administration. With his own house as an object.

ترجمہ: ”پہ کال 1826ء کبھی کابل د دوست محمد خان چي د وزیر فتح خان ورور و لاس ته راغی او هغه اوس د هغه علاقې حاکم دی. د کابل د اخستو نه پس هغه خپلو حکومت نور هم مضبوط او لوړ کړی دی. هغه د غزني د ښار او د علاقې انتظام د یو ورور په حواله کړی دی د دې نه سیوا هغه بل هیڅوک هم خپل خان سره په حکومت کبھی نه شریکوي. د هغه د حکومت حدود تر هندو کش او بامیان پورې رسیدلي دي. قبلي طرف ته د هغه حد د

هزاره د غرونو سره جنگیدلې دى. سهيل طرف ته تر غزني او نمر خاتۀ طرف ته د ليمله د هغه د حکومت حد تلي دى. د هغه اکثر علاقه د غرونو نه د که ده مگر په هغې کښې د کروندې زمکه هم ډيره شته. چې بڼۀ زرخيزه ده. د کروندې دا زمکه د غرونو خوا ته پرته ده او د غره د نژدې والي په وجه ډيره خربه ده. د کابل مالیه قريباً اتلس لکه روپۍ ده. او د هغه فوځي طاقت په پښتنو کښې د ټولو نه زيات دى ځکه چې د کابل سردار يو بڼۀ د اسونو رساله په وسله او په سازو سامان پوره هم شته. علاوه د کلو د لښکر نه او د نور بې قاعدې فوځ نه د هغه د دوو زرو سپاهيانو باقاعده يوه پلتن شته. څوارلس توپي هم سره د سازو سامانه هغه لري. دا ملک قدرتي طور باندې مضبوط د غرونو نه دک دى. اگر چې په هغې کښې بڼې لارې هم شته.

لا سرې د هغه علاقې کښې داخل شومۀ نه وي چې د دوست محمد خان نوم او شهرت هغه ته معلوم شي او د دې شهرت او نوم بل هيڅوک هم د دوست محمد خان نه زياتي حقدار نه دى. هغه هيچرې هم پخپله د امور و سلطنت په فيصلو کولو کښې نه سترې کيږي او هره ورځ کچرۍ ته سره د قاضيانو او مليانو د مقدماتو د قانون (شريعت) مطابق د فيصلي کولو دپاره ځي. تجارت د هغه د لاسه ډيره ترقي پياوړې ده او د دې فائده هغه ته هم رسيدلې ده ځکه چې د ښار محصول قريباً پنځوس زره روپۍ نور زيات شومۀ دى. او د محصول کل آمدني د هغه قريباً دوه لکه روپۍ سالانه ده. چې څلويښتو کښې يوه روپۍ يعنې دوه نيمې روپۍ سيکره زکات هغه په خپل ټول وطن کښې ټولوي. د دې نه علاوه بل هيڅ ټيکس نشته. او سوداگران اوس د ملک د يو سر نه تر بله سره پورې بغير د بدرگې يا د نور څۀ حفاظت نه په امن و امان کښې تلې راتلې شي. حالانکې دومره امن و امان هيچرې په شاهي حکومت کښې هم چانه وه ليدلې. د کابل دې سردار په مذهبي خيال باندې خپل رعايا د شرابو او د نشې د څيزونو نه منع کړي دي. د دې قانون په وجه يهوديان او ارمينيان چې د هغوي د آمدني ذريعه هم دا وه د ملک په پريښودو مجبور شو.

سر اليگزينډر برنس مخکښې وائي چې "اگر چې يو نیک مسلمان له د شرابو په ممانعت خفه کيدل پکار نه دي مگر ما د دوست محمد خان خلاف د خاص خلکو د خلو نه بغير د دې شکايت نه بل څۀ وانه وريدل.

دوست محمد خان د خپل نور قام په شان په ځوانۍ کښې د شراب خېلو عادي وه. مگر د هغه او د هغه د درباريانو د شرابو نه منع کيدل د ټول قام دپاره يوه ډيره اعلي نمونه قائمول دي. د دې سردار د عدل و انصاف صفتونه او قصې په هر طرف او هر قام کښې کيږي. کاشتکاران خوشحاله دي چې ظلم ورک شو. د ښار و سيدونکي په دې خوشحاله دي چې د هغوي بال بچ او کورونه محفوظ دي او د پيمانې او د ټولو قوانينو په ډير بڼۀ شان

سره نفاذ کيږي. سوداگر په دې خوشحاله دي چې د هغوي مال د غلو د دست برد نه بالکل محفوظ دى او د هغوي د مقدمو فيصلې په ډير انصاف کيږي. د فوځ سپاهي په دې د هغه نه رضا دى چې د هغه تنخواه په خپل وخت هغه ته ورکيدى شي او د يو فرمان روا د دې نه زياتي تعريف نشي کيدى.

د دوست محمد خان عمر لا څلويښتو کالو ته نه دى رسيدلى د هغه مور ايراني ده او د هغه خپل تربيت هم د ايرانيانو د قوم په سړو کښې شوى دى په دې سبب هغه ډير ذهين دى او پخپلو وروڼو باندې په عقل او تدبير کښې هم فوقيت لري. سړى د هغه عقل، علم او تحقيق کولو شوق ته حيرانيږي. په طرز گفتگو او په خوش اخلاقۍ کښې هم هغه طاق دى. دې کښې شک نشته چې په افغانستان کښې د هغه نه زيات طاقتور بل سردار نشته او ډيره ممکنه ده چې د خپل لياقت او قابليت په وجه هغه خپل خان په خپل ملک کښې د دې نه هم ډيرې وچتې درجې ته ورسوي.

کومې بې اتفاقي او د کورني ورانۍ چې د دوست محمد خان د وروڼو په منځکښې پرته دي هغې د دوى طاقت بالکل تباه کړى دى او که چېرې چا د هغوي په ملک د بهر نه حمله وکړه نو د دې دشمنو په وجه به په ملک کښې ډيرې پرې او سازشونه پيدا شي. د بارکزو خاندان ته د افغانستان د نورو قبيلو نه هيڅ خوف او خطر نشته ځکه چې په شمار او طاقت کښې هغوي د ټولو نه زيات دي. د پيښور او قندهار سرداران د کابل سردار ته نقصان ورکول غواړي مگر هغوي په دې غرض کښې کاميابيدې نشي. دې دواړو سردارانو په يوه زمانه کښې په کابل قبضه کړې وه او په دې وجه هغوي د دوست محمد خان عروج ته د حسد په سترگو گوري. د دوست محمد خان په دربار کښې د دې دواړو سردارانو سړي شته. او هغوي هغه ته د فساد پيدا کولو هروخت کوشش کوي. مگر دا د هغوي دپاره ډير مشکل کار دى. ځکه چې سردار کابل ته علاوه د دې نه چې د انصاف او اعتدال په وجه د هغه دوستان ډير دي يوه غټه فائده دا هم ده چې د هغه ايرانيانو سره خپلوي ده. او دا څيز به د هغه د مصيبت په وخت کښې ډير پکار راشي. هغه د جوان شير و جنګجو قبيله خپله پره کښې ساتي او هغوي د رضا ساتلو هميش کوشش کوي. ځکه چې دا قبيله د کوم بادشاه ملگرى شوې ده نو هغه برى بيا موندې دى. هغه د هغوي ژبه چې ترکي ده هم زده کړې ده او هغوي ته د هر قسم ښيگړې رسوي... د کابل ايرانيان قريباً دولس زره کوره دي. هغوي د بنار په يوه بيله حصه کښې وسيري او په دې وجه د هغوي عزيزولي په خپل منځکښې ډيره ښه ده. هغوي د خپل اتفاق په زور او طاقت باندې ښه واقف دي. او هغوي ته علم دى چې کومې ډلې سره به مونږ شامليرو هغه به کاميابيږي. او دوست محمد خان نه دواړه طرف ته دشمنان پراته دي او د هغوي د ويرې په وجه د خپل حکومت انتظام پوره طور سر ته نشي

رسولې. چونکې هغه سره اکثر د خپل فوځ فکر وي د دې کبله دوست محمد خان د بیروني ملکونو تسخیر ته یا د کابل تیر شوي شان اقتدار او عروج واپس کولو ته متوجه کیدې نشي. هم د دې کورنۍ د وړانو په وجه هغه په هرات باندې حمله نشي کولې چې ټول افغانستان کښې هم دغه یو ځای دی چې د شاهي خاندان د حکومت لاندې دی. کامران هغله په دې وجه حکومت نه کوي چې کښې د هغه خپل زور یا طاقت شته. بلکې په دې وجه یې کوي چې په هغه لا خپلو دشمنانو حمله نه ده کړې.

کامران ته د خپل ملک خلق هیڅ قسم امداد نه ورکوي ځکه چې د افغانستان ټول سرداران د هغه دشمنان دي او د فتح خان د قتل په بدل کښې د هغه ورکیدل غواړي. هرات هم په دې وجه د ایران یوه باجگزاره صوبه شوې ده او څو څو ځله د ایران فوځونه د هرات په قلعه کښې راننوتې دي مگر د خراج په ادائیګۍ باندې خلق د هغوي د لاسه خلاص شوي دي. د هغه هیڅ سیاسي تعلقات چا سره نشته مګر تراوسه پورې هغه دې امید پورې نښتې دی چې زه به بیا د خپل پلار حکومت په افغانستان کښې قائم کړم. کامران په ځان کښې د یو ظالم او سفاک انسان خویونه لري. د هغه هیڅوک هم دوستان نشته او د خپلو وطنیانو سخت بدې شي.

لکه چې څرنګ دوست محمد خان د خپلې کورنۍ بې اتفاقي او د جګړو په سبب په هرات حمله نشي کولې هم دغه ښک هغه د ملتان او ډیره غازي خان د سکهانو نه د اخستلو کوشش نشي کولې. سر جان کې د دوست محمد خان د اخلاقو متعلق دا شان رایې ظاهره کړې ده:

" And now was it that Dost Muhammad began fully to understand the responsibilities of high command and the obligations of a ruler both to him self and his subjects. He had hitherto lived the life of a dissolute soldier. His education had been neglected and in his very boyhood he had been thrown in the way of pollution of the foulest kind. From his youth he had been greatly addicted to wine and was often to be seen in public reeling along in a state of degrading intoxication or scarcely able to keep his place in the saddle. All this was now to be reformed he taught himself to read and to write accomplishments which he had before, if it at all; Scantily possessed. He studied the Quran, abandoned the use of strong liquors, became scrupulously abstaneous, plain in his attire, assiduous in his attention to business urbane, and courteous to all. He made a public acknowledgment of his past errors and profession of reformation, and did not believe by his life the promises which he openly made.

It is not to be questioned that there was at this time, in the conduct of Dost Muhammad Khan, as a ruler, much that may be regarded with admiration and respect even by christian men. Success did not distrub the balance of his mind, nor

power harden his heart. Simple in his habits, and remarkably affable in his manner, he was accessible to the meanest of his subjects. Ever ready to listen their complaints and redress their grievances, he seldom rode abroad without being accosted in the public streets or high ways by citizen or by peasant waiting to lay before the Sardars a history of his grievances or his sufferings and to ask for assistance or redress. And he never passed the petitioner- never rode on but would rein in his horse, listen patiently to the complaints of the meanest of his subjects, and give direction to his attendants to take the necessary steps to render justice to the injured, or to alleviate the sufferings of distressed. Such was his love of equity, indeed, that people asked, "Is Dost Muhammad dead that there is no justice?"

ترجمہ : او دغه وخت وۀ چې دوست محمد خان د خپل لوي حکومت هغه ټولې ذمه واری او د فرمانروايي هغه کل فرائض محسوس کړل. چې کوم په هغه باندې د خپل رعایا او د خپل خان د طرف نه عائد کیدل. تر دې وخته خو هغه د يو او باش سپاهي په شان ژوندون تیر کړی وۀ د هغه تعلیم ته هېڅو چا توجه نه وه کړې او د هلکوالي نه هغه د گنده نه گنده پليټو کښې پریوتی وۀ. هغه د خوانی نه په شرابو عادت شوی وۀ او اکثر به په خلقو کښې ښکاره د نشې نه بیهوشه او چور په ټلو لیدم شو او لا به یی خان په مشکله په زین ټینګولم شو. د دې ټولو عادتونو نه هغه اوس لاس په سر کړل. اول خو هغه لیکل او لوستل زده کړل چې کۀ ورومیر ترینه بالکل بې بهره وۀ نو ښۀ یی زده هم نه وو. بیا هغه د قرآن مطالعه وکړه. د شرابو خښل یی قطعاً بند کړل او د نشې د خیزونو نه یی خان بالکل خلاص کړو. په وضع قطع کښې بالکل ساده او د حکومت په کار کښې سخت محنتي شو او ټولو خلقو سره خوش خلقه او ملائم طبع وۀ. هغه به د عامو خلقو په مخکښې د تیرو شوؤ گناهونو اقبال او د مخکښې دپاره د توبې اظهار کولو. او کوم لوظونه چې هغه د خلقو په مخکښې دا شان وکړل نو پخپل ژوندون یی ټول پوره کړل. دې کښې شک نشته چې په دې زمانه کښې د دوست محمد خان ژوندون په حیثیت د یو فرمانروا دا شان قابل قدر او قابل تعریف وۀ چې د عیسائي مذهب خلق هم په هغه قائل وو. کامیابی د هغه د طبیعت په توازن کښې څۀ فرق رانه وسترې شو او نه اختیاراتو هغه سنگدل کړو. په خوی بوی کښې ساده او په اخلاقو کښې ډیر ملائم وۀ د غریب نه د غریب سړي هم هغه ته رسائي وه. همیشه به هغه د هغوي فریادونو ته غوږ کښیښودو او د هغوي دادرسي به یی کوله. چرې به چې هغه بهر په سورلی ووتو نو څوک نه څوک زمیدار یا د ښار سړم به په عامه کوڅه یا په لویه لار کښې ورته په انتظار کښې ولاړ وۀ او هغه ته به یی د خپلو فریادونو او د تکلیفونو داستان واوړولو او د هغه نه به یی دادرسي او امداد غوښتلو. او هیڅ کله به هغه د سائل نه مخکښې نه تیریدلو بلکې د اس واګې به یی رابښکلې او په ډیر صبر به یی د ادني نه ادني سړي فریاد واوړیدلو او بیا به یی خپلو حاضر و ملازمانو ته د مظلوم د دادرسي او مصیبت وهلي نه د تکلیف د لرې کولو دپاره ضروري

هدايات صادر كړل. حقيقت دا دى چې د عدل و انصاف سره د هغه دومره مينه وه چې خلكو په طور دا وينا كوله چې "ولې دوست محمد خان مړ شو چې انصاف نشته."

د افغانستان د ملك اندروني حالت دا وه چې كندل خان، مهردل خان او رحمدل خان د قندهار په علاقه كېني دوست محمد خان په كابل، غزني او جلال اباد كېني او سلطان محمد خان په پېښور كېني حكومت كولو. چې شاه شجاع د كافي مودې د انتظار نه پس بيا د دوست محمد خان د روز افزون طاقت نه ويريده او دا خيال ي و كړو چې كه نور صبر كوم نو د دوست محمد خان طاقت نور هم زياتيږي. او زما د كاميابۍ په اميدونو باندې سرې اوبه توييږي. نو هغه په قندهار باندې سمدستي د حملي كولو دپاره راروان شو.

په ستمبر كال 1832ء كېني كومه حمله چې شهزاده عباس د هرات د اخستو دپاره كړې وه هغې حملي او په ايران او نور وسطي ايشيا كېني د روس پيشقدمو انگريزان ډير سخت وپرولي وو چنانچه د دې ذكر وړو مې هم شوي دي. نو د واقعاتو د صحيح اندازې لگولو دپاره گورنر جنرل هند لارډ آكلينډ Lord Auckland د انگلستان د حكومت د هداياتو مطابق هم دغه سر اليگزنډر برنس چې په هغه موده كېني لفتينېت برنس وه او كپټن كنولي د وسط ايشيا او د افغانستان د هغه وخت د سياسي واقعاتو د تحقيق او په هغه باندې د مفصل رپورټ كولو دپاره مقرر كړل. چنانچه لفتينېت برنس د دهلي نه افغانستان، بخارا او ايران ته لاړو او كپټن كنولي د سينټ پيټرزبرگ چې اوس ورته لينن گراډ وئيلې شي د كرغيزانو د تركستان او د ايران سفر و كړو او مفصل كتابونه ي په ايشيا كېني د روس د سياسي ارادو متعلق وليكل. هم په دې سبب د هندوستان انگريزي حكومت سره دا ډير فكر وه چې د افغانستان حكومت دې د يو داسې سرې په لاس كېني وي چې هغه بالكل زمونږ د تسلط او د اثر ورسوخ د لاندې وي خكه چې په هندوستان باندې د روس د حملي كولو لار هم په افغانستان كېني تيريږي نو په دې ورځو كېني د دې دواړو سلطنتونو انتهائي كوشش دا وه چې په وسطي ايشيا كېني هغوي خپل خپل اقتدار زيات كړي له دې كبله څه وخت چې شاه شجاع افغانستان باندې بيا د حملي كولو نيت ظاهر كړو نو انگريزانو هغه له په پټه امداد ور كولو.

فيرير وائي چې "د انگريزانو دا منشا وه چې په افغانستان كېني يو داسې سرې بادشاه وي چې هغه زمونږ په راي او په ډله وي مگر چونكي هغوي په ښكاره باندې شاه شجاع له د امداد ور كولو نه ويريده په دې سبب د هندوستان گورنر جنرل هغه له د سكهانو د پلټنو په ذريعه امداد ور كړو. رنجيت سنگھ د گورنر جنرل په اشاره شاه شجاع له دا فوځ په دې اقرار ور كړو چې د كاميابۍ نه پس به هغه د دې امداد په عوض كېني ماله د پېښور علاقه راكوي. دا واقع د سر كلايد ويا چې په هغه زمانه كېني په لدهيانه كېني انگريزي

پوليتيکل ايجنټ وه د هغه د خطونو نه ثابتيري چې کوم د شاه شجاع د شکست نه پس د هغه د سامان نه راوتي وو. په دې کښې ډير خطونه داسې وو چې د پښتنو سردارانو ته ليکلي شوي وو. دې انگريز پوليتيکل ايجنټ دې سردارانو ته د بغاوت کولو لاسه ورکړې وه. او هغوي ته يې دا يقين ورکړې وه چې زمونږ کورنمنت به ستاسو د هغه خدمتونو قدر کوي چې کوم تاسو شاه شجاع سره د هغه په تخت نشيني کښې وکړئ.

د دې تاريخ لوستونکو ته به دا خبره ظاهره وي چې د انگريزانو د حکومت دا رويه د دوست محمد خان په حقله د هر قسم اخلاقو خلاف وه. نه خو دوست محمد خان د انگريزانو دشمن وه او نه هغه حکومت هند له د خپل خان خلاف د ناراض کيدو څه موقع ورکړې وه. مگر انگريزانو د خپل غرض د ويستو دپاره دا ناجائز او ناروا کار د دوست محمد خان خلاف وکړو.

په جنوري کال 1833ء کښې شاه شجاع د لدهياني نه راروان شو. په مې کښې د دريائې سنده نه پورې وتو او په شکارپور باندې يې چې د ميران سنده علاقه وه قبضه وکړه. د سنده په علاقه کښې د رانوتو نه پس شاه شجاع د ميران سنده نه په دې بنا باندې د يو لومړي رقم مطالبه وکړه چې تاسو د افغانستان د حکومت باجگزار يئ. ميران سنده انکار وکړو او شاه شجاع هغوي سره جنگ ته تيار شو. چنانچه د روهرې په مقام باندې په جنوري کال 1834ء کښې د شاه شجاع او د ميران سنده فوځونه مقابل شول. سندهيانو شکست وخوړو او شاه شجاع ته يې د مطلوبه رقم ادا کولو اقرار وکړو. د دې نه پس هغه قريباً دوه ويشت زرو پښتنو او هندوستانيانو سره د قندهار په طرف پيش قدمي وکړه. د هغه هندوستاني فوځ په يورپين قواعدو باندې تيار شوی وه او په هغې کښې څه داسې يورپين افسران هم وو چې چا د کمپني ملازمت پريښودې وه او د هغه سره ملازمان شوي وو.

په قندهار کښې کښل خان هم د مقابلي دپاره تياری وکړې او څه فوځونه يې خوجک کوتل درې ته د هغه د منع کولو دپاره واستول. دا دره ډيره مضبوطه وه. مگر شاه شجاع هم د خپل ملک د غرونو نه په ښه شان سره واقف وه. هغه دا شان چل وکړو چې څه فوځ يې د کښل خان د لښکر مخکښې پريښودو او باقي فوځ يې په بله لاره د کښل خان شاته واستولو. کښل خان چې خبر شو نو فوراً واپس شو او قندهار ته وتښتيدو. د هغه ځای نه هغه دوست محمد خان ته قاصد واستولو او د ټول احوال نه يې خبردار کړو او د هغه نه يې امداد وغوښتو. دوست محمد خان هغه ته په جواب کښې دا شان وليکل:

”هرکله چې په تا د دې قسم تنگسيا راځي نو ما سمدستي خبروه او لکه چې څومره ته زما دشمني کړې هم دومره به زه تا سره نيکې کوم.“ پس هغه د خپل ورور د امداد دپاره تيار شو مگر د کابل نه روانيدو نه ورومې هغه دا شان چل وکړو چې هغه خپل يو افسر،

سر کلام وید ته هم د دې خبرې د تېوس کولو دپاره واستولو چې آیا انگریزي حکومت د شاه شجاع امداد په ښکاره باندې کوي او که نه؟ نو که انگریزان د هغه په امداد کېنې وي نو چې زه یو ځل بیا فکر وکړم. ولې که چېرې انگریزان د هغه په مرسته ولاړ نه وي نو چې زه هغه سره جنگ وکړم. د کمپنۍ پولیټیکل ایجنټ ورته په جواب کېنې وویل چې په دې فوځ کېنې زموږ څه حصه نشته مگر شاه شجاع سره زموږ همدردی او روغ نیت ملگرم دی.

فیریر والي چې "شاه شجاع سره د انگریزانو روغ نیت او همدردی دوست محمد خان د جنگ کولو نه منع کړو." دوست محمد خان د سر کلام وید د جواب په انتظار خپل فوځونه لا قندهار ته نه وروړوان کړي مگر هر کله چې هغه له دا مشکوک جواب راغی نو هغه ډیر په شتاب باندې قندهار ته روان شو. د شاه شجاع فوځونه دا وخت قندهار ته رارسیدلي وو او د ښار محاصره یې شروع کړې وه. د شاه شجاع او د کنډل خان د فوځونو په منځ کېنې ډیرې خونړیزې معرکې وشوې. لږې ورځې پس د شاه شجاع فوځ قدرتي طور سترې ستومانه شو. اگر که د خپل فوځ د تعداد او د تنظیم په وجه هغه د کنډل خان لښکر هم ډیر تنگ کړی و. چې شاه شجاع تنگ شو نو اخر په نهه ویشتم جون ۱۸۳۴ء په قندهار باندې د عامې حملې حکم یې وکړو. دې کېنې شک نشته چې د هغه فوځونه په ښه بهادري و جنگیدل. مگر هر ځل د کنډل خان قلعه بند فوځ د هغوي حملې پسپا کړې. اخر د شاه شجاع فوځونو زړه باندو او په وروستو کیدو باندې مجبور شول. او د ښار نه چار چاپیره خنډقونه د هغه د فوځ د مړو نه ډک شو. عین په دې موقع د دوست محمد خان فوځ راوړسیدو نو بیا شاه شجاع په دوه طرفه مقابلې کولو باندې مجبور شو. قریباً څلور پنځوس ورځې هم په دې شان د فریقینو په منځ کېنې جنگ وشو.

مؤرخین وائي چې قریباً شپاړس زره خلق په دې جنگ کېنې د فریقینو نه مړه شول. د شاه شجاع د فوځ سپه سالار کیمبل نوم یو انگریز و. او دوست محمد خان خپل فوځونه پنخپله جنگول. په اخري ورځو کېنې دوست محمد خان په ډیر شجاعت یوه ورځ د شاه شجاع په فوځ حمله وکړه. شاه شجاع هم په هاتې سور پنخپله د فوځ کمان واخستو. او فریقینو د بهادري داد ورکړو. کیمبل په دې جنگ کېنې سخت زخمي شو او گرفتار شو. د شاه شجاع فوځ د ټولې ورځې د جنگ نه پس اخر شکست وخوړو او پنخپله هغه فراه ته وتښتیدو. د هغه ځای نه هغه کامران ته د امداد دپاره سوال وکړو مگر کامران نه خو د هغه امداد وکړو او نه یې هرات ته پرېښودو. دې تیښته کېنې شاه شجاع ته قسماً قسم تکلیفونه پیش شول. بې یاره او بې دوسته د هار پشکال په گرمۍ کېنې شپه او ورځ د بلوچستان په ریگستانونو کېنې وېرې تېرې د یو ځای نه بل ځای ته تښتیدو. دې خوا د بارکزو فوځونو هم د هغه تعاقب کولو او قریب وه چې د هغوي په لاس گرفتار شوې وې مگر هغه په څه شان

خان قلات نصير ته ورسوۀ او بلوچو ته ئ خان وسپارلو.

د قلات نصير سردار هغه له ډيره په عزت پناه ورکړه او لدهيانې ته ئ په قدر او احترام سره واستولو. په دې ځاي کښې هغه بيا انگريزانو سره شرونکې شو. او هغوي خان سره د افغانستان په سياسي چالونو کښې د استعمالولو په غرض وساتلو. د قندهار په جنگ کښې په دې موقع د دوست محمد خان د طرف نه د هغه زوي محمد اکبر خان په ډير قابليت او هوښيارتيا د خپل پلار فوځونه جنگولي وو. دا ورومې لومې جنگ وه چې پکښې اکبر خان نه صرف د ذاتي زړورتيا ثبوت ورکړو بلکې خپل خان ئ په فنون جنگ کښې هم ماهر ثابت کړو.

څۀ وخت چې دوست محمد خان په قندهار کښې مشغول وه نو رنجيت سنگه د سلطان محمد خان په مشوره هري سنگه د نهو زرو سکھانو سره پيښور ته په کابل د حملې کولو په غرض راواستولو. دا ټول تجويز رنجيت سنگه ته سلطان محمد خان ورمخکښې کړې وه. څۀ وخت چې هري سنگه پيښور ته رانوتلو نو سترگې ئ بدلې کړې او په پيښور باندې ئ پخپله قبضه وکړه او سلطان محمد خان ئ جلال اباد ته سره د نورو دوؤ وروڼو وشرلو. دغه شان هغوي ته خدای تعالی د خپلې درغلي او قوم سره د غداری سزا ورکړه.

په جلال اباد کښې هغوي په دې انتظار کښينا ستل چې که چرې دوست محمد خان د شاه شجاع نه شکست وخورو نو مونږ به په کابل باندې قبضه وکړو. او د دې غرض دپاره هغوي د لښکر تياری هم شروع کړې. مگر ډير زر هغوي له د دوست محمد خان د فتح خبر راورسیدو. اوس هغوي د کابل د فوځ کشی نه پاتې شول. او دوست محمد خان سره ئ د روغې کولو کوشش شروع کړو. چنانچه هغوي کابل ته هغه له ورومې د مبارکي دپاره لاړل. دوست محمد خان اگر چې د هغوي په نيتونو ډير ښۀ خبر وه مگر د خپلو وروڼو په منځکښې د نورې بې اتفاقی د ويرې نه هغه د هغوي د سازشونو څۀ پروا ونۀ کړه. او د هغوي د رضا ساتلو دپاره ئ هغوي سره ډير ښۀ سلوک وکړو. هرکله چې دوست محمد خان د قندهار نه کابل ته واپس شو او د پيښور د حال نه خبر شو نو سمدستي ئ د پيښور د علاقې د اخستو دپاره تياری شروع کړې مگر د هغه دا خيال وه چې قبل د دې نه چې زۀ خلقو ته په دې مهم کښې د عام شموليت درخواست وکړم زۀ خان له د مشرۍ څۀ لقب اختيار کړم. د قام خلقو هم هغه له دا مشوره ورکړه او سردارانو او علماؤ ورته دا وويل چې بغير د يو لقب د اختيارولو نه پښتانه په تانه شي راتوليدې چونکې په دې زمانه کښې د افغانستان په ټوله علاقه ماسوائ د هرات نه د هغه اقتدار وخت وه او هيچا هم د دې تجويز مخالفت نه کولو. هغه دا موقع ډيره مناسب وگڼله. مگر څۀ وخت چې خلقو هغه ته دا وويل چې تۀ د شاه لقب اختيار کړه نو هغه په جواب کښې وويل چې زۀ دومره غريب یم چې د سرداری درجه هم

نشم سنبالولي نو خان ته شاه وئيل خو به سخته غلطي وي. پس هغه د قام د مشرانو په صلاح خان دپاره د امير المؤمنين لقب اختيار كړو او مير واعظ د كابل هم په هغه طريقه چې په كومه احمد شاه او د هغه زامن تخت نشين شوي وو د دوست محمد خان تاجپوشي په يو لړۍ دربار كښې چې په هغې كښې د قام ټول سرداران او لوي لوي خلق شامل وو په كال 1834ء كښې وكړه.

د تخت نشيني نه پس د دوست محمد خان ورومې كار دا وه چې د كومو كومو گورنرانو او حاكمانو په ايماندارۍ كښې هغه ته شك وه نو هغه ي معزول كړل او د هغوي په ځاي ي خپل زامن حاكمان كړل. او بيا ي د خپل نوم ضرب جاري كړو. د دې انتظامي امورو نه پس هغه لس زره سواره د سلطان محمد خان د مشرۍ د لاندې د پيښور د اخستو دپاره وليږل. سلطان محمد خان سره نه خو د پښتنو كوم فكر وه او نه د افغانستان د نيكنامۍ. د هغه منشا خو صرف خپل ذاتي اغراض وو او د دې مطلب په حاصلولو كښې د هيڅ اصول پابند نه وه. دا فوځ پيښور ته په كال 1835ء كښې راروان شو او د رنجيت سنگه په كيمپ كښې د دوي د راتللو نه ډير هيت او ترزلل پيدا شو مگر چې څه موده تيره شوه او سلطان محمد خان څه قابل ذكر كاميابي حاصله نه كړه نو رنجيت سنگه او د هغه فوځونه ډير زړور شو. په دې وجه امير دوست محمد خان پخپله د كابل نه يو لړۍ لښكر سره د پيښور په لوري راغې. او د فوځ سالاري ي پخپل لاس كښې واخسته. د هغه په راتللو د پښتنو په فوځ كښې يو نړۍ جوش او جذبه پيدا شوه او د رنجيت سنگه بالكل وار پار خطا شو. ولي اوس رنجيت سنگه د سلطان محمد خان د كمزورو نه د فائدي وچتولو اراده وكړه. او هغه او د هغه وروڼو سره ي پټ ساز باز شروع كړو. رنجيت سنگه د صلح كولو په بهانه خپل لوي لوي افسران فقير عزيزالدين او جنرل هارلان د امير دوست محمد خان كيمپ ته په ظاهره خو د صلح د شرطونو د فيصله كولو په غرض مگر په اصل كښې سلطان محمد خان او د هغه وروڼو له درشوت وركولو دپاره راوليږل. دوست محمد خان هم په هغه خبر شو او قريب وه چې هغوي ي ټول گرفتار كړي وې مگر سلطان محمد خان ورته په قرآن قسم وخورو چې زه به د صلح كوشش كوم. نو دوست محمد خان هغوي پريښودل. او دغه شان هغه بيا دوست محمد خان له دوكه او قريب وركړو. اخر هم د دغه كورنۍ بې اتفاقو او د لستونې د مار په وجه د هغه فوځونه كميدل شروع شو او دوست محمد خان بې جنگه خفه او دلگيره په يولسمه مۍ 1835ء كښې واپس كابل ته لاړو. د دې خدماتو په عوض كښې رنجيت سنگه سلطان محمد خان له دروهتاس د قلعه گورنري وركړه او څه رعب او ويره چې د سكهانو په زړه كښې د دوست محمد خان په وجه پيدا شوې وه هغه ټوله لرې شوه. د دوست محمد خان د كيمپ د ورانوالي متعلق جنرل هارلان په خپل قلم دا شان ليكلي دي:

" On the occasion of Dost Muhammad Khan's visit to Peshawar, which occurred during the period of my service with Ranjeet Singh. I was dispatched by the Prince as Ambassador to the Ameer. I divided his brothers against him, exciting their jealousy of his growing power, and exasperating the family feuds with which, from my previous acquaintance, I was familiar and stirred up the feudal Lords of his Darbar, with the prospects of pecuniary advantages. I induced his brother, Sultan Muhammad Khan, the lately deposed Chief of Peshawar, with 10000 retainers, to withdraw suddenly from his camp, about night fall. The Chief accompanied me towards the Sikhs camp, whilst his followers fled to their mountain fastnesses. So large a body retiring from the Ameer's control, in opposition to his will and without previous intimation, threw the general camp into inextricable confusion, which terminated in the clandestine rout of his forces, without beat of drum, or sound of bugle, or the trumpet's blast, in the quiet stillness of midnight. At daybreak no vestige of the Afghan camp was seen, where six hours before 50000 men and 10000 horses, with all the busy host of attendants, were rife with the tumult of wild emotion."

ترجمه: "په کومو ورځو کېنې چې دوست محمد خان پېښور ته راغلې وه او زه د رنجیت سنگه په ملازمت کېنې وم نو زه رنجیت سنگه هغه له په طور د سفير وليولم. ما د هغه وروڼه هغه سره بې اتفاقه کړل. او د هغوي په زړونو کېنې مې د هغه د روز افزون طاقت متعلق حسد پيدا کړو او کومې د کورنۍ جگړې چې ماته د ورومې نه معلومې وې چې په هغوي کېنې پرته دي هغه مې نورې هم رادوخاره کړې. او د هغه د دربار د لويو لويو سردارانو په زړه کېنې مې د روپو لالچ راوچت کړو. ما د هغه ورور سلطان محمد خان چې د ليو ورځو نه د پېښور د حکومت نه برطرف شوی وه ته دا وويل چې که چرې ته ناساېي په تياره کېنې د دوست محمد خان د کيمپ نه وتښتې نو تال له به لس زره ملاتړ درکړم. په دې باندې دا سردار پخپله خو ماسره د سکھانو کيمپ ته را روان شو او د هغه لښکر غرونو ته وتښتيدو. هرکله چې دومره لوی لښکر د امير صاحب د رضا نه خلاف او د هغه په بې خبرۍ کېنې د هغه د قابو نه وتښتيدلو نو په ټول کيمپ کېنې سخت اړې کړې پيدا شو او په اخر کېنې د هغه خپل فوځ هم بغير د ډول د وځلو، د بگل د غړولو او د توري د اواز نه د نيمې شپې په چپه چپا کېنې پټ په پټه خور وور شو. چې سبا کيدو نو د پښتنو د فوځ نښه هم نه وه پاتې. او په کوم ځای کېنې چې شپږ گينټې ورومې پنځوس زره سړي او لس زره اسونه او د هغوي سره د نوکرانو او د ملاتړو لوی هجوم او شور شو هغه ځای کېنې بني ادم په نظر نه راتلو."

دوست محمد خان کابل ته خولاړو مگر د پېښور د اخستو بحال د يوې لحظې دپاره هم د هغه د زړه نه نه وتلو. د پېښور ټوله علاقه د پښتنو نه اباده وه او هغه په هيڅ وجه دا برداشت کولې نشوه چې پښتانه دې د سکھانو د حکومت د لاندې وسيرې. هغه اوس شپه او

ورځ د پېښور د اخستو په فکر شو. او هر طرف نه یې د امداد د اخستو دپاره سعی وکړه. دې خوا هري سنگه چې په پېښور کېښې د رنجیت سنگه گورنر وه د پښتنو د دې کورنو جگړو په وجه ډیر زړور شو او قسم قسم ظلمونه یې په پښتنو باندې شروع کړل. دا خلق به ټول امیر له په فریاد باندې ورتلل او هغه ته به یې په سکھانو باندې د فوځ کشی درخواست کولو. اخر کار امیر صاحب بیا نومې فوځ تیار کړو او د محمد اکبر خان او محمد افضل خان چې د هغه زامن وو د سالاری د لاندې یې د پېښور په طرف راو لیږلو. دا فوځ په دره خیبر باندې راننوتو او په جمرود کې یې په سکھانو حمله وکړه. سکھان هم په ډیر تعداد کېښې د مقابلې دپاره د ورومې نه ناست وو. اکبر خان په یکم می ۱۸۳۷ء د جمرود محاصره وکړه. هري سنگه د پېښور نه د خپل فوځ د امداد دپاره ورغی او د پښتنو په فوځ باندې یې حمله وکړه. د دواړو فوځونو په منځ کې سخت جنگ وشو. هري سنگه په دې جنگ کېښې قتل شو او سکھان د جمرود نه وتښتیدل.

دوست محمد خان په هیڅ وخت کېښې دا نه غوښتل چې سکھانو سره دې زه جنگونه وکړم نو هغه ورومې لارډ آکلینډ گورنر جنرل هندوستان ته یو خط ولیکلو چې ته زمونږ او د سکھانو تر منځه ماته د فیصلې دپاره یوه لار وښه چې زه په هغې عمل وکړم. لارډ آکلینډ د امیر دوست محمد خان د زور او د اقتدار د زیاتیدلو سخت خلاف وه او د پښتنو په هندوستان باندې د حملې کولو بڼه هر وخت د هغه په وړاندې وه. هغه د دوست محمد خان د خط په دویشتم اگست ۱۸۳۶ء کېښې صرف دومره جواب ورکړو چې "د انگریزانو اصلي مقصد خو تجارت او صنعت له ترقي ورکول دي د هغوي دا قاعده نه ده چې هغوي د یو بل خودمختار حکومت په معاملاتو کېښې دخل ورکړي." هغه دا هم دوست محمد خان ته ولیکل چې زه به ډیر زر ستا دربار ته خپل یو افسر په تجارتي معاملاتو باندې د خبرو اترو کولو دپاره درلېږم.

د لارډ آکلینډ دا جواب دوست محمد خان ته دا ظاهره باهره د حکومت برطانیه د خپل عمل نه چې کوم هغوي په هندوستان کېښې د تجارت او صنعت له د ترقي ورکولو په بهانه کړی وه غلط ثابتیدلو. د هندوستان ټول ملک هغوي د یو لاد بل حکومت په معاملات کېښې دخل ورکولو په ذریعه لاندې کړی وه او هغوي ته سیاسي اقتدار او د ملکونو اخستل د خپل تجارت د زیاتولو دپاره ضروري ښکاره کیدل. مگر اصلي خبره دا وه چې هغوي د پېښور په علاقه باندې د دوست محمد خان تسلط د خپلې فائدي دپاره په نسبت د رنجیت سنگه زیات خطرناک گڼلو. له دې کبله هغوي د پېښور په معامله کېښې د غیر جانبداری بهانه وکړه. مگر دوست محمد خان دا شان ساده نه وه چې په دې خبرو غولیدلې و. تر اخره پورې هغه په دې کوشش کېښې لگیا وه چې انگریزان دې ماله پېښور د سکھانو نه

واخلي.

لارډ آکلینډ د خپل جواب مطابق څه لږه موده پس برنس، میجر لیچ، لفتیننټ وډ او ډاکټر لارډ په ظاهره خو په تجارتي معاملات باندې د بحث کولو دپاره مگر په اصل کېنې د سیاسي خبرو اترو په غرض د دوست محمد خان دربار ته ولیږل. د دې مشن مشر سر الیگزینډر برنس و. او هغوی سره موهن لعل نومې یو کشمیري پښت په طور د میر منشي تللې و. هرکله چې دا مشن په دره خیبر ورننوتو نو د امیر صاحب د طرف نه شاه غاصي گل، مرزا آغا جان، او سعادت خان د هر مومندو خان د هغوی استقبال وکړو او د توپو سلامي ورته وشوه. لږ وړاندې محمد اکبر خان د دوست محمد خان زوی پخپله د یوې رسالې سره په دیر شان و شوکت د هغوی استقبال وکړو. او خپل خان سره یې هم په هغه هاتې باندې سور کړو چې په کوم هغه پخپله سور و. په یویشتم ستمبر ۱۸۳۷ء امیر صاحب مشن سره په عام دربار کېنې ملاقات وکړو. او برنس امیر صاحب ته د گورنر جنرال آکلینډ خط ورکړو چې هغه پخپله پرانستو او د هغه وزیر عبدالسمیع په وچت اواز ولوستو. د خط مضمون حسب ذیل و:

The Earl of Aukland to the Amir Dost Muhammad Khan,
Fort William,
15th May, 1837



(After compliments)

In my letter to your address, dated 22nd August 1836, I intimated my intention of deputing an officer to confer with you as to the best means of promoting the interests of commerce, and facilitating the intercourse of traders between India and Afghanistan.

To your enlightened mind it cannot fail to be obvious, that commerce is the basis of all national prosperity and that is commerce alone that enables people of one country to exchange its superfluous commodities for those of another; to accumulate wealth, and to enjoy all the comforts and blessing of civilized life.

The general diffusion of these blessings and comforts among neighbouring nations is the general object of the British Govt; It seeks for itself no exclusive benefits, but it ardently desires to secure the establishment of peace and prosperity in all countries of Asia.

With this view the British Govt; prevailed upon the powers occupying the Banks of the River to open navigation of the Indus; and to this object, indeed, have all its efforts been invariably directed.

I now send Sir Alexander Burns, who will deliver this letter to cofer with you as the best means of facilitating commercial intercourse between Afghanistan and

India. I have no doubt that he will meet with friendly reception at your Court and that his personal communication with you will be attended with all the advantages which I anticipate.

In conclusion, etc,

Sd /xxx

Auckland

ترجمہ : منجانب ارل آف آکلینڈ پہ خدمت کنبی د امیر دوست محمد خان
فورٹ ولیم 15 مئی 1836ء

پس د سلامونو نہ،

کوم خط چي تاته ما په دويشتم اگست 1836ء ليکلي وه په هغې کنبې ما دا اراده
ظاهره کړې وه چې زه به يو افسر د دې غرض دپاره درليرم چې تاسره د تجارت د ترقی، او د
افغانستان او د هندوستان تر منځه د سوداگرانو دپاره د تگ راتگ سهولتونو پيدا کولو
دپاره خبرې اترې وکړي.

ستا روشن ضمير نه دا خبره پته نه ده چې تجارت د هر قسم قومي دولت بنياد دے او
هم د تجارت په ذريعه يو قوم خپل ټول فالتو پيداوار سره بدلولي شي. دولت جمع کولې شي
او د مهذب ژوندون د ارام او د نعمتونو نه فائده وچتولي شي. په گاونډي قومونو کنبې د دې
نعمتونو او د ارامونو خورول د حکومت برطانيه عامه مدعا ده. د هغوي دا هرگز کوشش نه
دے چې تش هغوي دې د دې نه مستفيد شي. بلکې د هغوي دلي خواهش دا دے چې د ايشيا
په ټولو ملکونو کنبې دې امن او دولت قائم شي.

هم په دې غرض حکومت برطانيه هغه ټول حکومتونه چې د درياب په دواړو غاړو
پراته دي په دې خبره آماده کوي چې دريائے سندھ دې د جهاز رانی دپاره ازاد شي. او د دې
حکومت ټول کوششونه دې هميش د دې غرض د حاصلولو دپاري وي.

زه اوس سر اليگزنډر برنس د دې غرض دپاره درليرم چې دا چيتی درله درکړي. او
تاسره د هندوستان او افغانستان په منځکنبې د تجارتي آمدورفت دپاره د سهولتونو پيدا
کولو بهترين تجويزونو باندې خبرې اترې وکړي. زما قوي اميد دے چې ته به هغه ته پخپل
دربار کنبې په دوستانه طريقه خوش آمدید ووايي او تاسره به د هغه گفت و شنيد هغه ټولي
فائدي چې کومې زما په خيال کنبې دي حاصلې کړي.

په اخر کنبې وغيره وغيره

دستخط آکلینڈ

د دې مشن د رارسيدو نه يو خو ورځي پس د دوست محمد خان او د سر اليگزنډر
برنس په سياسي معاملاتو باندې خبرې اترې وشوې. او دوست محمد خان برنس ته د

سکھانو نه د پېښور د علاقې د واپس اخستلو مطالبه پېش کړه. موهن لعل د برنس ميرمنشي پنځېل کتاب کښې والي چې برنس ورته په جواب کښې ووتل چې په پېښور باندې ستا هيچرې قبضه نه وه بلکې د دې حکومت خو سلطان محمد او پير محمد خان سره وه او اوس هم رنجيت سنگه هغوي له په دې علاقه کښې جاگيرونه ورکړي دي. بيا ئ ورته ووتل چې مهاراجه رنجيت سنگه زمونږ وفادار اتحادي دے او طاقت او مال هم ډير زيات لري. نو چونکې د جمرود په حمله کښې د هغه سپه سالار هري سنگه قتل شوم دے مونږ به هغه ستا په خلاف د مزید جارحانه کارروايو نه منع کړو. مونږ به مهاراجه ته دوستانه راي ورکړو چې ته پېښور سلطان محمد خان ته پرېږده. دوست محمد خان ورته په جواب کښې ووتل چې زما خو دا خيال وه چې که چرې زما په سر اوس د ململ پگړۍ ده نو د انگریزانو د دوستۍ په وجه به هغه په شال بدله شي مگر دا شان معلوميږي چې انگریزان زما په سر باندې هم هغه د ململ زړه پگړۍ ساتل غواړي او تش دومره اقرار راسره کول غواړي چې تانه به دا د ململ پگړۍ څوک نه کوزوي. زما په نزد دا قسم اقرار هيڅ قدر نه لري. ځکه چې زما دا يقين دے چې د ململ دا پگړۍ زما نه هيڅوک هم نشي اخستے. بيا ئ ورته ووتل چې که چرې پېښور سلطان محمد خان ته ورکړي شو نو دا د انگریزانو ماسره هيڅ ښيکړه نه ده. بلکې زما د کابل حکومت ته به په دې ډير نقصان ورسې او اگر چې سلطان محمد خان زما ورور دے مگر د هغه لږ او وړو کي لښکر زما دپاره د سکھانو د يو لوم لښکر نه زيات خطرناک دے. سکھان به زما ورور له روپۍ ورکړي او د مسلمانۍ په جامه کښې به د سکھانو اثر او حکومت عين زما تر صدر مقام پورې راولي. هغه دا هم ووتل چې سکھانو په پېښور په داسې وخت کښې قبضه وکړه چې زه شاه شجاع سره په قندهار کښې په جنگ نښتے وم حالانکې د سکھانو په پېښور کښې نه چرې د څه قسم حقوق وو او نه اوس شته. اخر د ډير بحث مباحثې نه پس برنس د دوست محمد خان د دعوي په صداقت باندې قائل شو او هغه د دې متعلق گورنر جنرل ته خطونه وليکل.

په دې انا کښې د کنډل خان والي قندهار په زړه کښې شک پيدا شو چې امير دوست محمد خان چې انگریزانو سره د دوستۍ د پيدا کولو کوشش کوي دا گني د دې دپاره کوي چې هغه په قندهار باندې پيشقدمي وکړي. پس هغه د دې خلاف ايران او روس د پرې او ډلې جوړولو دپاره خپل يو سفير ايران ته، او په تهران کښې د روسي سفارت خانې په ذريعه يو خط زار روس ته د دې دواړو حکومتونو سره د اتحاد قائمولو دپاره وليږل. دواړو حکومتونو د کنډل خان د دې خواهش نه فائده واخسته چنانچه د ايران او د کنډل خان په منعکښې سمدستي د باهمي امداد وعده وشوه او روس خپل يو افسر کپتان ويکويچ قندهار ته راوليږلو. هر کله چې هغه قندهار ته راورسيږو نو هغه ته دا معلومه شوه چې د افغانستان

ټول سياسي اهميت په کابل کېنې دى . او قندهار يوه معمولي صوبه ده. له دې کبله هغه خان سره د زار نه يوه چټې د دوست محمد خان په نوم راواخسته. او په طرف د کابل راروان شو. اگر که په هغه چټې کېنې زار دا ليکلي وو چې کپتان ويکويچ به امير صاحب سره په تجارتي معاملاتو باندې خبرې اترې کوي مگر اصلي مدعا لکه چې خه رنگ د برنس سياسي وه هم دغه شان د ويکويچ هم سياسي وه. د دې دواړو افسرانو کابل ته د راتلو اصلي غرض د خپلو خپلو حکومتونو د سياسي اثر او رسوخ او اقتدار زياتول وو او د تجارت ترقي هسې يوه بهانه وه. کپتان ويکويچ کابل ته راوړسیدو او برنس د دې ټولې معاملې اطلاع خپل حکومت ته په خپله يوه مراسله کېنې په دې الفاظو کېنې ورکړه:

" January, 15, 1838. Since I have been here, I have learnt that a Persian Agent bearing presents for Dost Muhammad Khan has penetrated the country as far as Qandahar and he has announced himself as the bearer of the most seductive promises; but he was nevertheless obliged to leave Afghanistan almost immediately because no one invited him to come to Kabul. After him a Russian Agent came, by name Vikovitch; he brought flattering compliments and offer of lasting engagements but he was received with only the respect due to any stranger and the regular forms of hospitality. The Amir has said that his interest was in English alliance, and that he would not abandon that while he had a hope of obtaining it."

ترجمه: پنځلسم می ۱۸۳۸ء د کوم وخت نه چې زه دلته رارسیدلې يم نو ماته معلومه شوې ده چې یو ایراني ایجنټ دې ملک ته عین تر قندهار پورې راننوتی دی او د دوست محمد خان دپاره یی تحفې خان سره راوړي دي. هغه خلقو ته وائي چې ماته د امداد ورکولو دپاره د هر قسم عهدنامې اختیار شته دی ولې سره د دې هغه د افغانستان نه په واپس تلو باندې سمدستي مجبور شو ځکه چې هغه له کابل نه دراتلو دعوت هیچا ور نه کړو. د هغه نه پس بیا یو روسي ایجنټ راغلو چې د هغه نوم ويکويچ دی هغه خان سره د خوشامندو نه ډک سلامونه راوړي دي او د دائمی اتحاد کولو دپاره تباري ظاهر وي. مگر د هغه صرف دومره قدر شوی دی او دغه هومره ظاهري میلستیا یی شوې ده خومره چې د بل وطن یو سړي سره عام کیږي. امیر دا وائي چې زما فائده انگریزانو سره په اتحاد کولو کېنې ده او تر کومه پورې چې زما د دې اتحاد د حاصلولو امید شته دی تر هغې به یی زه نه پرېږدم.

د برنس د دې خط نه صفا معلومیږي چې امیر دوست محمد خان روسیانو سره د هیڅ قسم سياسي تعلقات جوړول نه غوښتل. او د برنس خپله منشا هم دا وه چې د هندوستان انگریزي حکومت دې امیر صاحب سره د دوستی عهدوپیمان وکړي. امیر صاحب د یو بل ملاقات په دوران کېنې برنس ته د خپل زړه حال دا شان بیان کړو.

"زه تاسو نه د دوستی په بدل کېنې ډیر لږ خه غواړم او هغه لږ خه مطالبات هم ډیر

جائز او منصفانه دي. زه د انگریزانو نه صرف دا مطالبه کوم چې ما دې هغوي د سکھانو د
پیشقدمۍ نه او د ایرانیانو د غصې نه خلاص کړي. ایرانیان ما هیچرې هم ستاسو د دوستانه
تعلقاتو په وجه هسې بې نقصانه نه پریږدي. زما دویم سوال دا دی چې انگریزان دې سکھان
مجبور کړي چې هغوي پېښور ماته واپس کړي. ځکه چې د دریائې سندھ نه دې غاړه زما د
علاقې سرحد صرف د پېښور په قبضه باندې محفوظ کیږي. د ایران په باره کښې دا وایم
چې انگریزان دې هغه د قندهار یا د هرات اخستو ته او یا د هغوي باجگزار کولو ته نه
پریږدي. که چېرې تاسو زما دا مطالبات منظور کړئ نو زه ټول ټال ستاسو یم. زه به هیچرې
بل چا سره گفت و شنید ونه کړم. تر څو پورې چې زما طمع تاسو نه بالکل قطع شوې نه ده او
بیا هم که چېرې زه بل چا سره دوستي جوړوم نو هغه به زه انگریزانو سره د ورانولو په خاطر نه
جوړوم. بلکې با صد دل ناخواسته به هغه زه د افغانستان د حفاظت او د خپل آبرو او د عزت
ساتلو دپاره جوړوم. د دې په مقابله کښې که چېرې انگریزان په ما لاس کیږدي او ماته ښه
صلاح مشوره راکوي نو زه به ډیر خوشحاله یم. او د هغې په بدل کښې به زه د هغوي د هر
سیاسي او تجارتي کارروایی تائید کوم.

برنس د دوست محمد خان د دې دلائلو او د هغه د صداقت تردید په هیڅ شان نشو
کولې او پرله پسې یې لارډ آکلینډ ته دوست محمد خان سره د دوستۍ عهد و پیمان کولو
سفارش وکړو مگر اخر کار د لارډ آکلینډ جواب راغلو چې د دوست محمد خان دپاره حد
درجه مایوس کن وه. په دې جواب کښې هم هغه زړې خبرې وې چې کوم برنس ورومې
ورومې امیر صاحب ته کړې وې. لارډ آکلینډ لیکلي وو: "امیر صاحب دې د رنجیت
سنگه په دې فیصله باندې چې پېښور دې سلطان محمد خان ته حواله شي رضامندی ظاهره
کړي." مگر امیر صاحب ته دا هرگز منظوره نه وه چې د سکھانو یو نوکر او دست نگر سره
دې زما د علاقې په خوا کښې پریښودې شي.

هر څومره چې برنس کوشش وکړو چې لارډ آکلینډ دې پخپله فیصله باندې نظر
ثاني وکړي مگر د هغه یوه خبره هم ونه خپلېده. تر شپږویشتمه جنوري ۱۸۳۸ء او د هغې نه
پس قریباً یوه میاشت پورې د امیر صاحب دا یقین وه چې د برنس په رپورتونو به کورنر
جنرل ضرور ماته څه د تسلی جواب راکړي. له دې کبله هغه د روس ایجنټ سره هیڅ قسم د
راز باز خبرې ونه کړې. ډیر په شاذ و نادر و موقعو باندې به هغه ویکویچ سره لیدل کتل. او
هغه هم په ډیره سر دمهرې باندې. مگر په یویشتمه فروري باندې د لارډ آکلینډ د طرف نه
قطعی او اخري جواب راغی چې حکومت انگریزي د دوست محمد خان د مطالباتو منلو ته
بالکل تیار نه دی. سره د دې دوست محمد خان دا هرگز نه غوښتل چې زما تعلقات دې
انگریزانو سره خراب شي. ولې دا یې هم نشوه منلې چې د پښتنو خپل ملک دې د یو داسې

سرې د لاندې پاتې شي چې څه لږه موده وروسته د پښتنو يو نوکر و. رنجيت سنگه د شاه زمان د لاسه د فوخي خدماتو په عوض کښې د لاهور گورنر مقرر شوی و. او پلار په نيکه د پښتنو جاگيردار او انعام خور پاتې شوی و. دا ټولې خبرې هغه يو کړت بيا د وائسراي غوړونو ته د برنس په ذريعه ورسولې ولې گورنر جنرل پخپله فيصله کښې هيڅ ترميم ونه کړو.

آخر برنس په شپږويشتم اپريل 1838ء د کابل نه ناکام واپس شو. او دوست محمد خان هغه له يوه بله دستي چيتي د وائسراي په نوم په ډيرو مؤثرو الفاظو کښې ليکلې ورکړه. مگر د دې هم هيڅ نتيجه را ونه وتله. انگريزانو د دوست محمد خان په ځاي سکهانو سره د دوستي عهد و پيمان وکړو او د پښتنو د ملک په يوه لويه حصه باندې د هغوي تسلط او حکومت ي تسليم کړو. بلکې وقتاً فوقتاً به ي د هغوي په نورو مقبوضاتو باندې هم سکهانو له د گواښيدو زړورتيا ورکوله. د انگريزانو د سياسي پاليسي مطلب دا و چې که چرې افغانستان خپل ځان روس او ايران سره وگنډولو نو مونږ به سکهان د پښتنو په خلاف ودرؤ. هر کله چې دوست محمد خان انگريزانو سره د دوستي او اتحاد کولو نه طمع بالکل قطع کړه نو هغه خپله رويه روسي سفير سره بدله کړه. او هغه سره گفت و شنيد ي شروع کړل. دې سفير امير دوست محمد خان ته د هر قسم مالي او فوخي امداد ورکولو اقرار وکړو او دا طمع ي هم ورکړه چې روس به د رنجيت سنگه سره ستا دپاره د پيښور د علاقې د واپسي خبرې اترې وکړي. د دې خبرو نه پس ويکويچ واپس قندهار او ايران ته لاړو. د دوست محمد خان او د هغه د وروڼو په منځکښې ي د دوستي تعلقات قائم کړل. او ايران سره ي هم د هغه معاهده وکړه. ايران د دې عهدنامې مطابق امير صاحب ته د ضرورت مطابق د فوخي امداد ورکولو لوظ وکړو.

د عهد نامو او د خبرو اترو دې سلسلې د هندوستان او د انگلستان په انگريزي حکومت کښې يو لوی هلچل پيدا کړو او د انگلستان وزارت خارجه هم اوس د خوبه راوېش شو لارډ کليزيکارډ د انگريزي حکومت د طرف نه يوه زورداره چيتي د روس وزير خارجه ته په دې مضمون وليکله چې :

”د گورنمنټ برطانيه په قبضه کښې د هغه عهدنامې نقل موجود دی چې کومه د ايران او د قندهار د حکومت ترمنځ شوه او کابوټ سائمونچ چې د روس سفير مقيم ايران و په هغې کښې ضامن دی. د دې عهدنامې په روس سره د روس حکومت ايران مجبورولی شي چې هغه په هرات باندې قبضه وکړي او هرات هغه د قندهار حکومت ته حواله کړي. بيا هرات او قندهار دواړه د ايران باجگزار شي. د دې نه علاوه د روس د طرف نه د قندهار حکومت سره دا اقرار شوی دی چې که چرې چا بيروني طاقت په قندهار يا د هغې په

مقبوضاتو حمله و کړه نو ایران به د قندهار امداد کوي. حکومت برطانيه ته مزید دا اطلاع هم موصول شوې ده چې ویکویچ نومې یو روسي د شهنشاه روس د طرف نه خه خط د والي کابل په نوم باندې هم راوړې دې. د دې خط نقل هم زمونږ په قبضه کېنې دې. حکومت برطانيه ته دا هم معلومه شوې ده چې کاؤنټ سائمونچ شاه ایران ته دا وئيلي وو چې کپتان ویکویچ به والي کابل ته دا وینا کوي چې حکومت ایران به والي کابل ته د رنجیت سنگه په خلاف امداد ورکوي. د دې ټولو خبرو نه دا معلومېږي چې دا روسي سفير د قندهار او د کابل بادشاهانو ته دا ترغیب ورکوي چې تاسو ټول تعلقات انگریزانو سره پرېکړئ.

په اخر کېنې لارډ کلیریکارد په دې چیتې کېنې حکومت روس ته لیکلي وو چې "روس ته دا مکمل اختیار دې چې هغه د دې معاملو پخپله خه رنگ چې د هغوي خوښه وي د خپلې پالیسۍ فیصله وکړي مگر حکومت برطانيه ته د روس نه د دې دریافت کولو حق حاصل دې چې آیا مونږ د روس د پالیسۍ متعلق چې کومه هغه ایران او برطانيه سره چلول غواړي د کاؤنټ نیسلرود او د مستر رود فینکن په بیانونو اعتبار وکړو او که د کاؤنټ سائمونچ او ویکویچ په رویه باندې؟"

د دې په جواب کېنې کاؤنټ نیسلرود په شلم اکتوبر ۱۸۳۸ء یو لومړی تحریر خپل سفير مقیم لندن ته په دې غرض واستولو چې هغه ی د حکومت برطانيه وزارت خارجه ته ورکړي. په دې تحریر کېنې هغه د حکومت برطانيه د برنو ټولو واقعاتو د صحت نه انکار کړې وه او ورته ی صاف لیکلي وو چې د هندوستان د اخستلو یا په هغې باندې د حملې کولو اراده نه چري د روس په دماغ کېنې راغلې ده او نه به چري راشي. په دې تحریر کېنې هغه د روس حکومت ایران ته په هرات باندې د حملې کولو د ترغیب نه هم انکار کړې وه او د ویکویچ د سفارت پخپله ی لیکلي وو چې هغه خو کابل ته صرف د تجارتي تعلقاتو د قائمولو دپاره تلې وه او سیاسیاتو سره د هغه هیڅ سروکار نه وه. دا خو ټول کاغذي دروغ وو چې د یورپ دوو مذهبو او لویو حکومتونو په یو بل باندې تېل. مگر دا حقیقت وه چې د هرات په علاقه باندې د ایرانیانو پیشقدمۍ د یورپ په ممالکو کېنې بالعموم او په انگلستان کېنې بالخصوص یو هیجان پیدا کړې وه. او د انگریزانو په دماغ کېنې دا خبره د یقین تر درجې رسېدلې وه چې د هندوستان سلطنت د روس د لاسه په خطر کېنې دې او د هرات تسخیر په هندوستان باندې د پیشقدمۍ پیش خیمه ده. هغوي په هرات باندې د ایران لوڅ کشي د روسیانو د لمسي نتیجه گنله او چونکې د ایران او د دوست محمد خان په منځ کېنې هم د دوستی عهد وپیمان وشو نو انگریزانو دا خیال وکړو چې که هرات د ایران لاس ته راغلو نو د روس لوڅونه به بې تکلیفه په ټول افغانستان کېنې راخواره شي او بیا به هغوي د هندوستان په ملک باندې خه موده پس حمله آور شي.

د حکومت ایران په هرات باندې حمله

مونږ په یو تیر شوي باب کېږي د هرات د علاقې تاریخ قریباً تر 1832ء پورې په تفصیل سره لیکلې دې د دې کال نه تر 1837ء پورې هیڅ څه داسې مشهوره واقعې چې په تاریخ کېږي د لیکلو قابل وي په هرات کېږي پېښه شوې نه ده. ولې کومه حمله چې ایران په 1837ء کېږي په دې علاقه باندې شروع کړه هغې د روس او د انگریزانو په منځکېږي سخته کشیدګي او سیاسي رقابت پیدا کړو. مونږ خو خو ځله دا لیکلي دي چې د ایران دا حمله انگریزانو د روس د لمسې نتیجه ګڼله مګر په کومه طریقه چې د روس اقتدار په ایران کېږي ورو ورو زیاتیدلو چونکې هغه هم د تاریخي دلچسپۍ نه خالي نه وه. مونږ لږ په تفصیل سره په هغې باندې بحث کول مناسب ګڼو.

د ایران او د روس په منځکېږي د کال 1799ء نه تر کال 1813ء مسلسل ناچاقي او دشمني راتله او کم و بیش په دې ټوله موده کېږي د هغوي فوځونه باهمې جنگ و جدل کېږي نښتي وو. اګر که د نپولین بوناپارټ د حملو په وجه روس یو څو کاله ایران طرف ته پوره توجه نه وه کړې ولې د ایران په خلاف د هغه په جارحانه پالیسۍ کېږي څه فرق نه وه راغلې. لکه څه رنگه چې مونږ ډیر ځله ورومې لیکلي دي انگریزانو سره هم په ایران کېږي د روس د پیشقدمۍ فکر وه. نو هغوي غوښتل چې په کومو بهانو چې روس د ایران صوبې پسې صوبه لاندې کوي هغه بهانې مونږ د دواړو حکومتونو په منځکېږي د خبرو اترو په ذریعه رفع دفع کړو. بالاخر د انگریزانو هم د دې کوشش نتیجه وه چې د ایران او د روس په منځکېږي د انګلستان عهدنامه وشوه. د دې عهدنامې په ذریعه ایران د بحیره خضر نه سهیل ته خپلې هغه ټولې صوبې چې کومې روس د هغوي نه فتح کړې وې روس ته پرېښودې او دا اقراری وکړو چې ایران به په بخیره خضر کېږي د هیڅ قسم بحري بیرې نه ساتي. ورومې ذکر شوی دې چې په کال 1808ء کېږي حکومت برطانیه سرهارفورډ جونز په طور د سفیر تهران ته لیږلې وه ځکه چې هغوي سره دا ویره پیدا شوې وه چې ایران او فرانس په هندوستان باندې د حملې کولو دپاره عهدوپیمان کړې دې. دا هم ذکر شوي دي چې په دولسم مارچ 1809ء سرهارفورډ جونز ایران سره په یوه ابتدائي عهدنامه کولو کېږي کامیاب شوی وه. په کال 1811ء کېږي د سرهارفورډ جونز په ځای سرګوراوزلی مقرر شو او کومه ابتدائي عهدنامه چې په دولسم مارچ 1809ء کېږي شوي وه هغه د حکومت ایران سره د معمولي ترمیم و تنسیخ نه پس مستقل طور فیصله کړه. د دې عهدنامې مطابق حکومت برطانیه علاوه د هغې نورو شرطونو نه چې کوم ورومې بیان شوي دي دا اقرار وکړو چې انگریزان به دوه لکه

تومان سالانه مالي امداد چې قريباً يو نيم لکه پونډه کيږي ايران ته ادا کوي. دا عهدنامه په خوارلسم مارچ ۱۸۱۲ء د انگرېزانو او د ايران په منځکښې دستخط شوه. په کال ۱۸۱۴ء کښې د سرگوراوولې په ځاي د دې غرض دپاره تهران ته واستولې شو چې هغه څه نور ترميم و تنسيخ هم په دې عهدنامه کښې وکړي.

آخر کار په پنځويشتم نومبر ۱۸۱۴ء د تهران په مقام يو اخري او مستقل عهدنامه په دې دواړو حکومتونو کښې وشوه. د دې عهدنامې په ژو سره حکومت ايران دا اقرار وکړو چې هغوي به هيڅ يورپين فوځ د ايران په حد کښې تيريدو ته نه پرېږدي او نه به هغوي هندوستان طرف ته او لا د هغې بندرگاهونو طرف ته څوک پرېږدي. او کومو کومو يورپين طاقتونو چې انگرېزانو سره دشمني ده هغوي به هيچرې هم شاه ايران د ايران په سرزمين کښې په هندوستان باندې د حملې کولو تياري ته نه پرېږدي. بل شرط ايران دا منلې وه چې که چېرې يو يورپين طاقت په هندوستان د خراسان، تاتارستان، بخارا، سمرقند يا په نورو لارو باندې د حملې کولو کوشش کوي نو شاه ايران به خپل پوره وس د دې خبرې کوي چې د دې ملکونو بادشاهان او واليان هغه لا خو په فوځي زور او لا په رضا صلاح مجبور کړي چې هغوي د دې قسم حملې مقابله وکړي. د دې عهدنامې اتم او نهم شرطونه دا وو:

(8) Should the Afghans be at war with the British Nation, His Persian Majesty engages to send an army against them, in such manner, and of such force, as may be concerted with the English Govt; The expenses of such an army shall be defrayed by the British Govt; in such manner as may be agreed upon at the period of its being required.

(9) If war should be declared between the Afghan and Persians, the English Govt; shall not interfere with either party, unless their mediation to effect a peace shall be solicited by both parties.

ترجمه: (۸) که چېرې د پښتنو او د فيرنګيانو په منځکښې جنگ ونښتو نو شاه ايران اقرار کوي چې زه به د هغوي (يعنې د پښتنو خلاف) دغه هومره فوځ په داسې طريقه استوم چې څه رنگ فيرنګيان غواړي. د دې فوځ خرڅ به حکومت برطانيه ادا کوي. په داسې طريقه چې په هغه وخت کښې فيصله شي.

(۹) که چېرې د پښتنو او ايرانيانو په منځکښې جنگ ونښتو نو حکومت انگرېزي به يو سره هم غرض نه لري. تر څو پورې چې دواړه طريقه هغوي ته د صلح کولو دپاره درخواست ونه کړي.

هم د دې عهدنامې په شرط نمبر شپږم کښې انگرېزانو دا اقرار کړې وه چې "که چېرې د يو داسې يورپين طاقت چې هغه سره د انگلستان صلح وي ايران سره جنگ پيښ شې نو حکومت برطانيه دا اقرار کوي چې مونږ به د ايران او د هغې يورپي طاقت په منځکښې د

صلح او راضي نامې کولو انتهائي کوشش کوؤ. مگر که چرې حکومت برطانيه په دې کوشش کېنې کامياب نه شو نو برطانيه به بدستور د ورومېنو شرطونو مطابق د ايران حسب خواهش د هندوستان نه ايران ته امدادي فوځ ورلېږي. او که نه وي نو د هغې په ځاي به د ايراني فوځ د اخراجاتو دپاره دوه لکه تومانه سالانه تر هغې پورې ادا کوي تر کومه چې د ايران او د هغې يورپي طاقت په منځکېنې جنگ جاري وي او لا تر هغې چې تر کومه د هغوي په منځکېنې صلح نه وي شوې.

د دې عهدنامې مطابق انگرېزانو ايران سره د دې خبرې په صاف او غير مشکوک الفاظو کېنې اقرار وکړو چې که چرې د روس او د ايران په منځکېنې جنگ ونېستو نو برطانيه به ايران له لا خو فوځي او لا د هغې په ځاي مالي امداد ورکوي اگر که د انگرېزانو او د روس باهمې صلح هم وي.

د انگلستان د عهدنامې نه پس د څه مودې دپاره د روس او د ايران باهمې تعلقات ښه پاتې شول او په دې عرصه کېنې حکومت برطانيه هم دا رويه اختيار کړه چې د ايران فوځي طاقت دې دومره زيات شي چې هغه په کاميابۍ سره د روس د هندوستان په طرف د پيشقدمۍ مقابله وکړي. چنانچه انگرېزانو د دې غرض دپاره په ايران باندې خپله د نوې قسم ډيره اسلحه خرڅه کړه ډيرې توپې ي هغوي له ورکړې او د خپل فوځ ښه ښه ماهرين ي د هغوي د فوځ د تنظيم او تربيت دپاره راوړل.

شهزاده عباس وليعهد سلطنت هم په ډيرې تندې سره د ايران فوځي طاقت مستحکم کولو کېنې مصروف شو. هم په دې شان د ايران او د روس تعلقات تر ۱۸۲۶ء پورې په ظاهره خو خوشگوار پاتې شول ولې چونکې د ايران نه ډيره لويه علاقه د انگلستان د عهدنامې په وخت روس شو کولې وه. له دې کبله د شاه ايران د زړه نه د روس عداوت وتل ناممکن وو. دې خوا چونکې روس ته د خپل عظيم الشان فوځي طاقت او د ايران د کمزورۍ احساس وه او د روس او د ايران تر منځه مستقل حد بندي هم نه وه شوې په دې سبب به د دې دواړو حکومتونو په مابين کېنې هر کال څه نه څه کشمکش ضرور وه. روس به هميشه د داسې موقع په تلاش کېنې وه چې ايران بيا روس سره جنگ ونېلوي او د دې غرض دپاره به روسي افسرانو هميشه دا شان کارونه کول چې ايرانيان په هغې مشتعل شي او د ايران د طرف نه تيره ماته شي. د جارجيا په صوبه کېنې روس د هغې علاقې په مسلمانانو باندې خپل ملک د ظلم او د زياتۍ نه يو سور تنور کړو او داسې مذهبي تعصب ي ورسره راواخستو چې د هغوي جماعتونه او د عبادت ځايونه ي بې درکې وړانول شروع کړل. په ظاهره باهره به هغوي د اسلام توهين کولو او په څه نه څه بهانو به ي د هغوي جائدادونه ضبطول. چونکې دا علاقه ورومې د ايران نورې علاقې سره بالکل په ګاونډ کېنې پرته وه. دا قدرتي خبره وه چې

د ایران مسلمانان دې هغوي سره همدردې وکړې. له دې کبله د ایران په ټول سرزمین کېنې د روس په خلاف یو عظیم الشان شورش پیدا شو. لږه موده ورومې جارجیا ته د ایران د لاندې مکملې مذهبي ازادې حاصله وه او هر مسلمان او عیسائي به د خپل خپل مذهب د اصولو مطابق د عبادت فرائض ادا کول. مگر د انگلستان عهدنامې دا صوبه د ایران نه وشو کوله او روس ته یې حواله کړه. پس دا لازمي وه چې د خپل مصیبت او تکلیف په وخت کېنې دې د جارجیا مسلمانان د خپل قوم خاڅو ته د امداد اپیل وکړي. نتیجه دا شوه چې د ایران ټول خلق که ملیان وو او که رئیسان، سوداګر وو که زمیندار بالاتفاق راوچت شول او شاه ایران ته یې د جارجیا د مظلومو مسلمانانو په مرسته د ودريدلو درخواست وکړو. ځای په ځای د ملیانو خطبو او د مشرانو تقریرونو په قوم کېنې یو داسې جوش پیدا کړو چې د روس او ایران تعلقات پریکېدو ته نژدې شول. شاه ایران ته خپله کمزوري معلومه وه او هغه پخپله روس سره د جنگ نه بالکل خلاف وه خو خوځله د هغه ښو ښو فوځونو د روس د لاسه شکستونه خوړلي وو او دغه شان لړیې لویې علاقې یې د لاسه وتلې وې مگر د ملیانو او د قومي مشرانو جوش او جذبه دومره زیاته شوه چې بادشاه اخر په دې مجبور شو چې خپل رعایا سره دا لوظ وکړي چې که چرې روس د ګوګ چاه علاقه چې روس په هغې د څه لویې مودې نه ناجائزه قبضه کړې وه فوراً ایران ته واپس نه کړه نو ایران به روس باندې د جنگ اعلان وکړي.

حقیقت دا وه چې د ایران دا کلکه طمع وه چې روس به ضرور دا علاقه ایران ته واپس کړي ځکه چې روس په هغې باندې د انصاف او د اقرار نه بالکل خلاف قبضه کړې وه. او په دې طریقې به زه د جنگ نه ځان وساتم. مگر څه وخت چې په دې معامله د دواړو حکومتونو خط و کتابت وشو نو روس د دې ځای د پریښودو نه صفا انکار وکړو. پس اوس خو د اولس خلقو ملیانو او مشرانو بیا شور جوړ کړو او اخر الامر شاه ایران په روس باندې د اعلان جنگ په کولو مجبور شو. د علماؤ په تقریرونو او د قوم د سردارانو، رئیسانو او مشرانو په فصاحت او بلاغت د ایران په ټول ملک کېنې د قومیت او د حب الوطنۍ یوه داسې جذبه مشتعله شوه چې زرګونه او لکونه خلق د شاهي جنډې لاندې را جمع شول او د روس په هغې ټولو څوکو باندې یې حملې وکړې چې کومې د هغوي په خوا کېنې پرتې وې. مگر جنگونه د اولس د خلقو په غیر منظم لښکرونو نشي کتلې. تر څو چې هغه او د هغې افسران د جنگ د فنونو نه ښه واقف نه وي. او فوځ سره د نوي نوي قسم اسلحه او سامان جنگ نه وي. د ایران ټول ملک د پښتنو په شان د ډیرې مودې نه مخ په ښکته روان و نه خو د هغوي انتظامي کار سم وه او نه فوځي. هم یې د اولس خلق نالائق او بیکاره وو او هم یې د حکومت مشران. په خلقو کېنې د جهالت د بې علمۍ بې اتفاقي او پرو جنو چوپچه وه. او

د حکومت په افسرانو کېنې د بد عملی، بد چلنی او رشوت ستانی دوردوره وه. لارې غیر محفوظې وې او په ملک کېنې د ډاکوانو او د غلو او شو کمارو د لاسه چار چاپیره بډامني وه. د افسرانو د بد اعمالی او رشوت ستانی په وجه هیچا سره هم انصاف نه کیدلو. او هر چا سره چې به روپی ډیرې وې نو اکثر به فیصلې د هغه په حق کېنې کیدې.

هر کله چې د یو قوم اندروني حالت دا شان وي نو نه خو د هغوي تجارت پاتې شي او نه د آمدنی څه بله ذریعه. د دولت گټلو او قومي ثروت د زیاتیدلو ټولې لارې بندې شي او د حکومت خزانه ورور ورو خالي شي. هر کله چې یو حکومت سره دولت او مال نه وي نو هغه یو ښه فوځ څه رنگ ودرولې شي او په ملک کېنې انتظام چرته قائمولې شي. دغه شان د ایران حالت وې چې د روس د ایران په منځ کېنې دوباره جنگ ونښتو په خلقو کېنې جوش او جذبه خو ډیره وه د مرگ نه هم ویریدل نه ولې د نن زمانې جنگونه تش په جوش او جذبه نشي گټلې.

شهزاده عباس د دې قسم څلویښت زره فوځ سره د گوگ چاه د بالیکلو او څه نورو علاقو باندې پیشقدمی وکړه. او لاندې یې کرل مگر دا فتوحات ډیره موده پاتې نشول. په لږه موده کېنې د محمد مرزا چې د عباس زوی وې د ناتجربه کاری په وجه د ایران یو مکمل ډویژن د روسانو د لاسه تباہ شو او عباس شهزاده پخپله هم د کال ۱۸۲۶ء په ستمبر کېنې د روس جرنیل پاس کیوچ د لاسه په میدان جنگ کېنې سخت شکست وخوړو. جنگ د ۱۸۲۷ء د سپرلي پورې جاري وې مگر په هر ځای کېنې د روس منظم فوځونو د ایران فوځونو له شکستونه ورکړل. او د ایران نه یې نورې دوه علاقې د تبریز او د اریوان لاندې کړې. ایران د پرله پسې شکستونو په سبب کمزورې شو او اخر یې روس سره د صلح تجویز وکړو. د وړدو خبرو اترو نه پس اخر کار په فروري ۱۸۲۸ء کېنې د جنرل پاس کیوچ او د عباس شهزاده په منځ کېنې د ترکمانچي عهدنامه وشوه او د انگلستان عهدنامه منسوخ شوه. دا عهدنامه د ایران دپاره د انگلستان د عهدنامې نه هم زیاتي ذلیله او سپکه وه. په دې عهدنامه کېنې روس د ایران نه د اریوان او د نقش ایوان علاقې هم واخستې او کومه حد بندي چې د روسانو خوښه وه هغه قائمه شوه. د دې نه علاوه اته کروړه روبل تاوان جنگ هم روس په ایران کېښودو. دا عهدنامه د روس او د ایران په منځ کېنې د انگریزانو په وساطت وشوه او باوجود د دې نه چې د وروښو عهدنامو د شرطونو مطابق انگریزانو له اخلاقاً دا لازمه وه چې د ایران په مرسته ولاړ وې ولې هغوي نه خو ایران له څه امداد ورکړو بلکې د سرهارفورډ جونز په الفاظو کېنې انگریزانو ایران "لاس تړلې او پښې تړلې د سینټ پیترز برگ دربار ته حواله کړو."

دې کېنې شک تشته چې د تهران په عهدنامه کېنې دا هم لیکلي وو چې که چرې د

جنگ اقدام یا اشتعال د ایران د طرف نه وه نو بیا به انگریزان ایران له امداد نه ورکوي. ولي انگریزانو باوجود د صریح او صفا واقعاتو نه د دې شرط د الفاظو نه ناجائزه فائده وچته کړه او ایران له دې امداد ورکولو نه انکار وکړ. دا ښکاره خبره وه چې د کوک چاه علاقه د ایران وه او روسیانو په هغې ناجائزه قبضه کړې وه. د روس د دې علاقې قبضه نه پرېښودل د ایران په ملک باندې بلا وجه گواښیدل وو. او په دې وجه ایران پخپل اعلان جنگ کېنې بالکل حق په جانب وه.

سر جان کي په خپل تاریخ "جنگ افغانستان" جلد ۱ صفحه ۱۵۲ باندې د دې صلح په حقله خپله رای دا شان لیکي :

"Whatever overtacts may have been committed, it is certain that the real provocation not from the Mohammadan but from the Christian State. The backwardness of England at such a time was of dubious honesty, as it doubtless was of dubious expediency."

ترجمه : ښکاره کار هر څه چې شوي وي خو دا يقيني خبره ده چې اصلي اشتعال د مسلمان حکومت د طرف نه نه وه بلکه د عيسائي حکومت د طرفه وه. په داسې وخت کېنې د انگلستان شاه پاتې کيدل د مشتبه ديانتدارۍ کار وه او د مشکوک موزونيت خو ضرور وه. يعنې په داسې موقع د انگلستان ایران سره مرسته نه کول نه ديانتداري وه او نه مناسب وو. په نومبر کال ۱۸۲۶ء کېنې ډيوک آف ويلنگتون يو خط مستر کينگ ته هم د دې معاملي په حقله دا شان لیکلې وه :

"It will not answer to particularly upon a case of which the oppression are undoubtedly on the side of the Russians"

ترجمه : "دا ماته درست پرېښودې شي خاص طور په يو بلا شک و شبه د روس د طرف نه دي."

يو بل انگریزي سياستدان د دې واقعي په حقله دا شان لیکلي دي :

"But though Persia had fairly executed all her share of the treaty in question, the English Minister, when called upon to fulfill this condition, (Article four of the treaty) hesitated, hung back, negotiated, and delayed under every possible pretext, while he could not deny the faith or the claim of Persia. It was clear, however, to all the parties that Mr. Canning only sought a means of escaping the fulfilment of the stipulation. He was hard pressed by the reluctance to engaging in a war with Russia, represented as too probable by the Minister of that Power at the British Court by the dexterity of a first rate female diplomatist, to whom indeed, the management of the matter was fairly confided by the Russian court and whose

influence was fatally effective in this, and the Turkish questions. In affecting to adhere simply to the policy of his predecessors, Mr Canning forgot the immense difference and disgrace of refusing the fulfilment only at the time, when and because, the need was urgent. He could not foresee that Persia must become, if further humbled, the tool of Russia against the East; if he had no earthly power would have balanced against his duty. He did not even perceive that the crisis to Persia had arrived, and contented himself with a double sacrifice to vanity, in assuming to arbitrate against a sovereign Prince and hearing his praises resounded by the lips of successful beauty."

ترجمہ: "ولي اکر کۂ ایران د دې عهدنامې د خپلې برخې شرطونه ډیر په ښه شان سر ته رسولې وو خو چې څه وخت انگریزي سفیر نه د دې (یعنې د عهدنامې د تلوړمې دفعې) د پوره کولو مطالبه وشوه نو هغه لیت و لعل او پس و پیش شروع کړل. جرگې یې راواخستې او په هره ممکنه بهانه یې معاملې ته ډیل ورکړو. حالانکې هغه د ایران د مطالبې دراستی او د ایماندارۍ نه انکار کولې نشو. بهر حال دا خبره هر یو فریق ته ښکاره وه چې مستر کیننگ د دې شرط نه د وتلو دپاره ځان له چرته لار لټوله. هغه سره د دې خبرې سخت غم وه چې هسې نه د دې شرط په پوره کولو زمونږ روس سره نښته راشي او په دې نښته باندې د روس سفیر مقیم لندن او یوې بلې هوښیارې اول نمبر سیاستدانې ښځې چې هغې ته د روس د حکومت د طرف نه د دې کار انتظام سپارلې شوی وه او په دې معامله کېنې او د ترکو په معامله کېنې د هغې اثر سخت مضر او مهلک ثابت شوی وه. د هغه پوره پوره یقین راوستی وه په ظاهره خو هغه دانه وئیل چې زه صرف د خپل متقدم جانشین په پالیسۍ باندې روان یم ولي د هغه نه په دې دواړو پالیسو کېنې چې کوم فرق وه هغه او کوم بدناموسې چې د دې عهدنامې د شرطونو په نه پوره کولو کېنې لازمي وه هیر شو. او بیا خاص طور په داسې وخت کېنې چې په هغې د عمل کولو ضرورت ډیر سخت وه. هغه ته دومره هم دا خبره ښکاره نشوه چې کۂ چرې ایران نور زیات سپک شي نو یقیناً به هغه د روس په لاس کېنې د نمر خاڼه د ملکونو په خلاف یو آله کار شي. کۂ چرې هغه ته دا ښکاره شوې وې نو د زمکې په سړیو طاقت به هم هغه د خپل فرض د ادائیګۍ نه منع کړی نه وه. هغه په دې پوهه نشو چې د ایران دپاره سخت د خطري وخت راغلې دی بلکې هغه په دې دوه رنگۍ د فخر کولو خوشحالي ځان له ورکړه. یو خو دا چې زه د یو خودمختاره بادشاه برخلاف ټالې کوم او بله دا چې د وې کامیابې خوبصورتې ښځې د شونډو نه به خپل تعریفونه واوړم."

اگر چې په ظاهره انگریزي سیاستدانانو د تهران د عهدنامې د شرطونو په مطابق ځان ایران ته د مالي امداد په ورکولو پر نه ګڼلو مګر هغوی سره د مخکېنې دپاره په دې شرط باندې د عمل درآمد فکر ضرور پیدا شو. پس هغوی ایران سره یو ځل بیا د زرې عهدنامې د

دې شرط لري کولو دپاره خبرې اترې شروع کړې. په دې ورځو کېنې ايران ته د روس د
 ټاوان جنگ په وجه سخت مالي مشکلات پېښ وو. پس انگلستان د خالص بڼياگانو په شان
 د خپل زور عادت مطابق د ايران د احتياج نه ناجائزه فائده وچته کړه. او سر جان ميکلېنلډ د
 حکومت برطانيه د طرف نه ايران له د دوؤ لکو پنځوسو زرو تومانو د ادائیکې په دې شرط
 اقرار وکړو چې سلطنت ايران دې د زړې عهدنامې نه د مالي امداد شرطونه لري کړي. په دې
 رقم کېنې انگريزانو ايران له صرف دوه لکه تومانو ورکړل او ايران دا شرطونه د عهدنامې نه
 لري کړل. دانه وه چې گڼې د تهران د عهدنامې په وخت انگريزانو ته دا معلومه نه وه چې
 ايران له د مالي امداد ورکولو شرط به مونږ روس سره په جنگ ونښلوي. مگر چونکې د
 1826-27ء په جنگ کېنې انگلستان د خپلو فائديو په خاطر روس سره جنگ کول نه
 غوښتل. له دې کبله هغوي په خپلو ټولو اقرارونو باندې سترگې پټې کړې او محض د روس
 نه د ويرې په وجه ي خپل ټول اثر په ايران کېنې تباہ و برباد کړو. او بيا ي د خپل لوظ او
 اقرار د ماتولو دپاره قسماقسم بهانې او عذرونه پيدا کړل. دا ديانتداري او ايمانداري ده د
 هغه مهذبو قومونو چې په دنيا کېنې د اخلاقو او د تهذيب د خورولو مدعيان دي.

د ترکمانچي د عهدنامې نه پس د روس او د ايران تعلقات مکمله پلته وخوړله. ايران
 ته دا ثابته شوه چې روس سره د هغه په کشمکش کېنې نه انگريزان هغه سره ملگرتيا ته تيار
 دي او نه فيرنګيان مالي امداد ورکولو ته زړه نيومې شي. پس د ايران توجه د فيرنګيانو نه
 بالکل وڅرخيده او د روس اثر په ايران کېنې لس چنده زيات شو. ايران ته معلومه شوه چې
 که چېرې روس سره زه د دوستي او د مصالحت لارونه شرم او پخپل اندروني او بيروني
 معاملاتو کېنې د هغه په صلاح لار نه شم نو زما د سلطنت خير نشته. عين د تکليف او د
 مصيبت په وخت کېنې د ايران د خانه غورځول د انگريزانو دپاره مهلک ثابت شو او ايران
 هغوي د خپله لاس د روس په غيږه کېنې ورو غورځولو. ايران پخپلو سترگو وليدل چې
 انگريزان باوجود د پخو اقرارونو او عهدنامو هغوي د روس په جنگ کېنې په ډاگه ميدان
 يواځې پريښودل او پخپله د خير په ډيری کېنيناستل ځکه چې په دې جنگ کېنې
 انگريزانو ته خپله څه فائده په ظاهره نه ښکاريده. د پښتو متل دې چې ړوند په مورې يو ځل
 پريوځي. د ايران دې ترڅې تجربې د ايران تمام تر توجه روس طرف ته مائل کړه. د روس
 سياسي مدبرانو د ايران د دې ذهني انقلاب نه پوره پوره فائده وچتول غوښتل. چنانچه هغوي
 اوس دا خيال وکړو چې د روس مشرق طرف ته خپله پيشقدمي خو د انگلستان په زړه کېنې
 قسماقسم شکوک پيدا کوي او ممکن ده چې دا په يورپ او په ايشيا کېنې انگريزانو سره
 جنگ پيدا کړي. نو هغوي د خپلو ارادو د تکميل دپاره اوس د ايران نه آله کار جوړ کړو.
 روس په مشرقي ممالک باندې پيشقدمي کول خو بدستور غوښتله ولې اوس هغه د خپل

عمل دپاره بله لار اختیار کړه. هغه خپل خان د پردې نه شاته ودرولو او ایران ته یې په دې ملکونو باندې د گواښیدلو لمسه شروع کړه. د روس غرض بالکل ښکاره وه اګر چې روس ایران ته د خپلو ارادو اظهار نه وکړي. د روس منشا دا وه چونکې ایران بالکل زما زیر اثر دې نو که چېرې ایران په هرات، قندهار، غزني او خیوا وغیره باندې قابض شي نو بیا به زه د ایران نه په دې ملکونو د خپل فوځي اقتدار د زیاتولو اجازت واخلم او په دې شان به د خپلو فوځونو د آمدورفت لار عین د هندوستان تر دروازي پورې ورسوم.

ایران له خو هغه تش دومره لالچ ورکړو چې دا علاقې ورومبې د ایران په حکومت کښې شامل وي او پکار دې چې دا علاقې اوس بیا د ایران د حکومت حصه شي. په ایران کښې هم قدرتي طور د خپل سلطنت د وسعت شوق پروت وې پس هغوی فوراً د روس دې تجویزونو سره متفق شول. او د نمرخاته ملکونو د لاندې کولو اراده یې وکړه.

انگریزان ورومبې ورومبې خو د روس د دې چالبازو نه بالکل بې خبر وو هر کله چې روس شپه او ورځ د ایران په دربار کښې د خپل اثر و اقتدار په زیاتولو کښې مصروف وو نو انگریزانو د هغې په مقابله کښې هیڅ قابل ذکر کوشش ونکړو. اخر په کال 1831ء کښې شهزاده عباس د فتح علي شاه زوی څه فوځ د خراسان د تسخیر دپاره او څه فوځ د خیوا د خان برخلاف واستول. په ظاهره خو د خیوا د خان برخلاف ایران دا تور لگولې وې چې د خیوا د علاقې خلق په ایران کښې ډاکې غورځوي او د هغې ځای نه د ایران رعیت خلق تښتوي او بیا یې په طور د مریونو غورځوي. مګر حقیقت دا دی چې دې دواړو لښکر کشو ته د ایران روس لمسولې وې. انگریزانو ته هم د دې دواړو پیشقدمو اهمیت ښکاره شو. نه خو هغوی دا غوښتل چې خیوا دې د روس د اثر لاندې راشي او نه یې دا غوښتل چې د خراسان په فتح دې د روس اقتدار عین تر هرات پورې راوړسي.

روسیانو هم په خان خیوا باندې د روس د علاقې نه د خلقو د تښتولو او د هغوی د مریونو کولو تور ولگولو مګر اصلي مدعای دا وه د دې چپاؤ نه چې د خیوا د اخستو نه پس به د روس اثر د افغانستان او د ترکستان حدود پورې ورسې. مګر هم په دې ورځو کښې د انگریزانو یو فوځي افسر شهزاده عباس له راغلو. او د ډیرو خبرو اترو نه پس یې هغه د خیوا د تسخیر د ارادې نه واپس کړو ولې د خراسان فوځ کښې بدستور جاري وساتلې شوه. او د کال 1832ء تر اخره پورې ټول خراسان مسخر شو.

په کال 1833ء کښې ایران د هرات د اخستو نیت وکړو چنانچه د محمد مرزا چې د شهزاده عباس زوی وې د سالاری د لاندې یو لوی لښکر په هرات باندې د حملې کولو په غرض را روان شو مګر هم د دې کال په ژمي کښې شهزاده عباس مړ شو او محمد مرزا را واپس شو. فتح علي شاه اوس خپل نهمې محمد مرزا ولیعهد کړو. د شهزاده عباس د

مرگ نه قریباً کال پس د کال 1834ء په ژمي کښې فتح علي شاه هم انتقال وکړو او محمد مرزا د هغه په خامه تخت نشین شو.

محمد شاه د تخت نشین کیدو نه پس بیا د هرات د اخستو اراده وکړه په دې ورځو کښې د انگریزانو سفیر په تهران کښې وۀ هغه خپل انتها کوششونه وکړل چې محمد شاه د خپلې ارادې نه واپروم ولې محمد شاه د هغه په یوه خبره هم غوړ کښینېدو. او په کال 1836ء کښې ئ د حملې تیاری شروع کړې. هم د دې کال په اخر کښې محمد شاه باقاعده طور شاه کامران ته د ایران د مکمل اقتدار د منلو او د هغوي د حکومت تسلیمولو مطالبات ورواستول. او یرغمال ئ ترینه وغوښتل. په دې ورځو کښې یار محمد خان د شاه کامران وزیر وۀ هغه بې درکې د محمد شاه دا ټول مطالبات په ډیره زړورتیا منظور کړل او ورته ئ ولیکل چې ته زمونږ نه یرغمال غواړې ولې مونږه ستا نیکه له چرې یرغمال نه وو ورکړې. او په دې وجه تاله هم نه درکوو ته زمونږ نه تحفې غواړې. د هغې په درکولو کښې مونږ ته هیڅ عذر نشته. څومره چې زمونږ نه کیدم شي هغه څومره بڼې بڼې تحفې به درواستوؤ. که چرې بادشاه په دې هم نه رضا کیږي او په مونږ باندې خامخا حمله کول غواړي نو بیشکه دې راځي. ترڅو چې مونږ نه کیدم شي تر هغې به مونږ د خپل ملک حفاظت کوؤ که چرې تاسو مونږ د هغې نه په زور ایستلو نو بیا به پنخپله زمونږ ملک تر هغه پورې ستاسو په لاس کښې وي تر کومه پورې چې مونږ کښې بیا دومره زور نه وي پیدا شوم چې ستاسو نه ئ واپس واخلو.

په بادشاه باندې د یار محمد خان دا جواب بڼه ونۀ لگیدو او ډیر خفه شو. وزرا ئ راجمع کړل او د صلاح مشورې نه پس ئ فیصله وکړه چې منځکښې سپرلي کښې به په هرات باندې حمله کول ضروري وي. د 1837ء په سپرلي کښې انگریزي سفیر د محمد شاه او د شاه کامران په منځکښې اخري ځل د صلح خبرې اترې وکړې خو محمد شاه د هرات د مکمل خودمختاری د اخستو نه په څۀ کم څیز رضا کیدو ته تیار نه وۀ او یار محمد د خپل ملک د ازادۍ نه لاس وینځلو ته په هیڅ وجه نه رضا کیدلو. شاه کامران هم د یار محمد خان دې رویې سره متفق وۀ او محمد شاه ته ئ ولیکل چې اگر چې زما په زړۀ کښې ستا ډیر قدر دم ولې ستا بادشاهي په ځان نشم تسلیم کولم. نه د سکې ضرب ستا په نوم جاري کولم شم او نه خطبه ستا په نوم لوستم شم. د ایران د حکومت یو لومړی الزام په یار محمد خان او شاه کامران دا وۀ چې ستاسو د علاقې خلق هم د ایران په حدود کښې ډاکې غورځوي او د ایران د رعایا په حیثیت د مریونو خرڅوي. د بدقسمتی نه په دې زمانه کښې د ترکستان په ټول اسلامي ممالک کښې د غلامانو زبردست تجارت وۀ هر بادشاه به د بل بادشاه په ملک باندې ډاکې وهلې. او غریب او پرامن رعایا به ئ راوۀ نیول او بیا به ئ په عام

بازارونو او په منډهو کښې د غوايانو او مینو په شان خرڅول. خان خيوا د قندوز، خلم، او بخارا ټول اسلامي بادشاهان په دې ناکاره تجارت کښې شپه او ورځ مصروف وو او خپل ځانونه او اسلام یی د ټول مهذب دنیا په نظر کښې ذلیل او بدناموسه کړی وه. چونکې د ایران خلق شیعه گان وو او د روس خلق اکثر عیسایان وو په دې وجه د ترکستان خلقو دا قومونه کافر گڼل او د هغوی نیول او بیا د غلامانو په طور خرڅول به یی ثواب گڼلو. هم د دې بد اعمالو په وجه خدای وکړه چې دوی ټول د خپل خپل حکومت نه محروم شو او خدای یی بیخ بنیاد وویست.

شاه کامران او یار محمد خان محمد شاه د صلح دپاره تر دې حده لارل چې سالانه خراج ورکولو ته هم تیار شو. د ترکستان په خلاف ایران له د فوځي کومک ورکولو اقرار یی هم کولو. او دا پوځ لوظ یی هم کولو چې د هرات د علاقې خلق به هیچرې هم د ایران په حدود کښې ډاکې نه کوي او نه به غلامان رانیسي. او دې اقرار ته هم تیار شو چې د عهدنامې د دې شرطونو د پوره کولو دپاره به د هرات یرغمال د دوؤ کالو دپاره په مشهد کښې مقیم وي د دې په بدل کښې هغوی د ایران نه صرف دومره اقرار غوښتو چې ایران به د هرات د حکومت په اندروني معاملات کښې هیڅ دخل نه ورکوي او شاه کامران به بدستور بادشاه وي. په دې دومره شرطونو هم محمد شاه رضا نشو او دا یی غوښتل چې هرات مکمل طور زما په حکومت کښې داخل شي.

مستر ایلس د دې ټولو واقعاتو اطلاع خپل گورنمنټ ته ورکړه او ورته یی ولیکل چې جنرل سائمونج روسي سفير مقیم تهران ایران له د دې حملې کولو ترغیب ورکړی دی. هغه پخپل تحریر کښې انگریزي وزیر خارجه لارډ پارستین ته په دې الفاظو کښې خپله رای ظاهره کړه:

"I feel quite assured that the British Govt; cannot permit the extension of the Persian monarchy in the direction of Afghanistan with due regard to the internal tranquility of India, for that extension will at once bring Russian influence to the very threshold of our Empire.

The Success of the Shah in this undertaking is anxiously wished for by Russia and her Minister here does not fail to press it on to early execution. The motive cannot be mistaken. Hirat once annexed to Persia, may become according to the commercial treaty, the residence of a Russian Consular agent, who would from thence push its researches and communications, avowed and secret, throughout Afghanistan. Indeed in the present state of the relations between Persia and Russia, it cannot be denied that the progress of the former in Afghanistan is tantamount to the advance of the letter, and ought to receive every opposition from the British Govt; that the obligations of public faith will permit."

ترجمه: "زما دا پوره يقين دے چې که چرې د هندوستان د اندروني امن و امان لحاظ وساتلے شي نو حکومت برطانيه به دا هيچرې هم ونه غواړي چې ايران دې خپل سلطنت له د افغانستان په طرف توسيع ورکړي. ځکه چې دا قسم توسيع به روسي اثر سمدستي زمونږ د حکومت عين دروازي پورې راوړسي. روس د زړه نه غواړي چې شاه ايران دې په دې مهم کښې کامياب شي او د دې ځاي روسي سفير په هغه زور اچوي چې د دې معاملي زر تر زره اجرا وشي. د دې حملې د وجې په حقله خوڅه غلطې کيدے نشي که چرې هرات يو ځل د ايران قبضي ته راغلو نو د تجارتي عهدنامې مطابق به يو روسي قونصل په هغه ځاي کښې استوگنه اختيار کړي او بيا به دا قونصل خپل تفتيشونه او تکراتک په پټه او ښکاره په ټول افغانستان کښې کوي. حقيقت دا دے چې د ايران او د روس موجوده تعلقات د دې قسم دي چې په افغانستان کښې د ايران پيشقدمي د روس د پيشقدمي برابر ده. او پکار دي چې د دې پاليسي مخالفت د حکومت برطانيه د طرف نه په هر هغه طريقه وشي چې کوم زمونږ د لوظونو او اقرارونو نه خلاف نه وي."

د دې نه علاوه هغه لارډ پامرستن ته دا هم وليکل چې باوجود زما د ډيرو کوششونو د شاه ايران او د شاه کامران په منځکښې صلح ونشوه. بلکې کوم خط چې په دې سلسله کښې ما د ميجر ټاډ په لاس شاه کامران ته استول غوښتل هغه خط هم د ميجر ټاډ نه ايرانيانو واخستو. يا به الفاظ ديگر هغه د روسيانو لاس ته ورغلو. وغيره وغيره.

د مستر ايلس د دې خطونو په بنا باندې لارډ پامرستن د روس د حکومت نه دا تپوس وکړو چې آيا د هرات په مجوزه حمله کښې د روسي گورنمنټ څه لاس شته او که نه؟ کرنل نسلرود د روس وزير خارجه د دې نه بالکل انکار وکړو بلکې دا ئ ورته وليکل چې د ايران په معاملاتو کښې مونږ دواړو حکومتونو له پخپل منځکښې مکمله سمجهوته او مفاهمت پکار دے. لارډ پامرستن ته د روسي وزير خارجه په دې جواب بالکل تسلي ونشوه. او هغه مستر ايلس ته دا وليکل چې سرکار انگريزي روس سره د هرات په معامله باندې خپل تعلقات قطع کول نه غواړي او نه د هغوي دا يقين دے چې په دې حمله کښې د روس څه لاس شته. پس مستر ايلس له پکار دي چې جنرل سائمونج سره په اتفاق هغه د ايران بادشاه د دې حملې نه منع کړي. او هغه دې پوهه کړي چې شاه کامران باندې د حملې کولو په وجه به د ايران او د فيرنګيانو تعلقات کشيده شي.

ولې هر کله چې مستر ايلس پخپلو کوششونو کښې بيا هم کامياب نشو نو په دې قصور هغه د تهران نه واپس کړي شو او د هغه په ځاي سر جان ميکنيل په طور د سفير تهران ته وليږلے شو. سر جان ميکنيل قريباً پنځويشت کاله په هندوستان او په ايران کښې تير کړي وو. او دا قسم سره وې چې د شورشونو او غويل په منځکښې به خوبش وې او پخپلو سياستونو

کښې د خه اصولو پابند نه وه. د دې نه علاوه هغه د روس سخت مخالف او دشمن وه. لارډ پارستن ميکښل ته هم هغه هدايات ورکړل چې کوم هغه ايلس ته ورکړي وو او ورته ي وويل چې په هر شان چې وي نو شاه ايران د هرات د حملې نه اړول پکار دي. اوسر جان ميکښل دې پخپله د شاه کامران او د محمد شاه په منځکښې د صلح خبرې اتري وکړې. ميکښل هم د خه جدوجهد نه پس په دې خبرو کښې بالکل ناکام شو او ايراني فوځ په اکتوبر ۱۸۳۷ء کښې د هرات په صوبه کښې داخل شو.

د انگلستان او د ايران په منځکښې کومه عهدنامه چې په ۲۵ نومبر ۱۸۱۴ء کښې شوې وه د هغې يو شرط دا وه چې که چرې د ايران او د پښتنو په منځکښې جنگ ونښتو نو فيرنګيان به په هغې کښې غير جانبدار وي. ولې که چرې دواړو فريقو انگريزي حکومت ته سوال وکړو نو هغوي په دې دواړو حکومتونو کښې راضي نامه کولې شي. چونکې د روسي حکومت د انکار نه باوجود د انگريزانو اوس دا يقين شوه وه چې دا حمله ايران د روسيانو په ترغيب او لمسه باندې کړې ده. له دې کبله هغوي ايران سره د دې عهدنامې د شرط هيڅ پروا ونه کړه. او گورنر جنرل کپتان ايلډرډ پوتينگر د هرات د حفاظت دپاره په پټه وليږلو. او د دې زمانې هندوستاني اخباراتو دا وليکل چې "په اتفاق سره دا افسران د هرات په ښار کښې د ايران د حملې په وخت په حيثيت د يو سياح موجود وو او دا هم د دې افسر د مدد او مشورې برکت وه او د انگريزانو د هرات خلکو ته د شاباشي نتيجه وه چې هراتيانو نهه مياشتې د ايران مقابله وکړه."

د انگريزانو دا زور خوي دې چې خه وخت يو کار يا مهم کامياب شي نو د هغې شهره هميش پخپل سرتري او چې ناکامياب شي نو د هغې ملامته په بل ورغور خوي. مقابله خو هراتيانو وکړه وينې د هغوي توئ شوې د محاصرې لوړې تندي مصيبتونه په ډير همت استقلال او صبر پښتنو رابښکلې ولې فيرنګيانو هم پخپل ملک کښې او هم په هندوستان کښې په يو اواز دا شور جوړ کړو چې کپتان پوتينگر په روس باندې برې وموندو.

دا خبره بالکل غلطه ده چې کپتان پوتينگر هسې اتفاقاً په هرات کښې د جنگ د شروع کيدو وخت کښې موجود وه. حقيقت الامر دا دې چې حکومت هند هغه په پټه د يو هندو طبيب په جامه کښې هرات ته استولې وه. او په هرات کښې هغه هغې ټولو سوداگرانو پيژندلو چې د فيرنګيانو ملګري وو. ځکه چې د پوتينگر د روپو لين دين به د هغوي په وسيله کيدو. البته شاه کامران او د هغه وزير يار محمد خان هله پسته د هغه د رارسيدو نه خبر شو چې ايراني فوځ د هرات د محاصرې کارروائي شروع کړه. او دې انگريزي افسر خپل فوځي خدمات او د خپل حکومت د طرف نه مالي امداد پيش کړو. شاه کامران د خداي نه نور خه غوښتل هغه په ډيرې خوشحالي د هغه دا خدمات منظور کړل. د دې نه پس پوتينگر د

محاصري په ټوله زمانه کښې په هرات کښې موجود وه. او هراتي فوځ ي د ايران په خلاف جنگولو. د دې نه علاوه جان ميکښل او په ايران کښې د انگريزي سفارت نور افسران به هم وقتاً فوقتاً هرات ته راتلل او شاه کامران او وزير يار محمد خان سره به ي د هرات د بچاو په تجويزونو غور او فکر کولو. دې کاروايي سره فيرنګيانو د ايراني فوځ په افسرانو کښې ډير افسران خپلې جنې ته را اړولي وو.

فيرير وائي چې "اگر که د هرات اخستو دپاره زيات نه زيات پنځوشت ورځي پکار وي مگر ايراني فوځ قريباً نهه مياشتې د هرات محاصره وکړه ولي هرات ي فتح نه کړو. محمد شاه په دې ډير سخت ناراض شو ولي هغه خبر نه وه چې د هغه په جرنيلاتو او وزيرانو کښې بعضې داسي کسان هم وو چې هغوي د انگريزانو په جنبه کښې شامل وو. او هغوي د ورومې نه دا اراده کړې وه چې مونږ به د هرات د اخستو نه بغير خپل فوځونه واپس کوو.

اگر که د روسيانو متعلق د فيرنګيانو دا گمان چې ايران په هرات باندې د روس په لمسه پيشقدمي کړې ده د يقين درجې ته رسيدلې وه خو دا هم يقيني خبره ده چې د حملې په وخت کښې ايراني فوځ سره د روسي حکومت يو ملازم هم د امداد دپاره شامل نه وه. په هغه ورځو کښې دا مشهوره وه چې سرتيب سمسون خان يو روسي افسر ايراني فوځ سره شامل وه. مگر سمسون خان د ډيرې مودې نه په ايران کښې استوگنه کوله او د ډيرې مودې نه هغه د روس نه راتښتيدلې وه. د هغه خپل فوځي قابليت هم ډير معمولي وه. او په روسي فوځ کښې د هغه عهده کوارټر ماستر سارجنت وه. هم دغه شان د لفتيننت کرنل بلارمبرگ چې يو روسي انجنير وه په متعلق هم مشهوره وه. دا افسر د کاؤنټ سائمونج د سفارت يو افسر وه ولي ده په دې ټوله محاصره کښې په هيڅ فوځي کاروايي کښې حصه نه وه اخستې. هم په دې شان د جنرل بوروفسکي او د کرنل سمينويو په بابت فيرنګيانو وئيل چې دا روسي افسران د ايران په فوځ کښې د امداد دپاره راغلي وو مگر حقيقت کښې دا دواړه افسران د ايران په فوځ کښې ملازمان وو. او د روس د فوځ سره د هغوي څه تعلق نه وه. د دې يورپي افسرانو نه علاوه په ايراني فوځ کښې هرڅومره افسران چې وو هغه ټول ناقابل او د فوځي علم نه ناواقف وو. شاه ايران کرنل سمينويو له د توپ خانې د انجنيرانو کمانډ ورکړ او چيف آف دې ستاف ي مقرر کړو.

ايراني فوځ ورو ورو د هرات په طرف راروان شو او څه وخت چې غوريان قلعي ته راورسيدو نو هغوي سره قريباً څلور ديرش زره فوځ يوه ښه توپخانه او ښه ډير سامان جنگ موجود وه. غوريان ډيره مضبوطه قلعه وه چې د هرات نه پنځه ديرش ميله قبلې ته په لس ميله پلن ير ميدان کښې پرته وه. د پښتنو فوځونه په دې قلعه کښې د سردار شير محمد خان چې د يار محمد خان ورور وه د سالاري د لاندې پراته وو. ايراني فوځ ورومې په دې قلعه حمله

و کړه. د حملې په وخت محمد شاه د ایران بادشاه پخپله موجود وه د خه معمولي گوله باری نه پس کرنل سمینویو دا قلعه واخسته. او د هغې نه پس هغه نیغ د هرات د محاصرې دپاره روان شو. ایراني فوځ د نومبر په شروع کښې د هرات خواؤ شاه ته را ورسیدل. شیر محمد خان د غوریانو د گوله باری نه او د ایراني فوځ د ظاهري نمائش نه ویریدلې وه هغه یار محمد خان ته خط ولیکلو چې "د ایران فوځ سره مقابله کول ناممکن دي د هغوي توپخانه دومره زبردسته ده چې په اته څلویښت گینتو کښې به هرات لوتې لوتې کړي. او که دې ایراني فوځ سره مقابله وکړه نو خپل وطن او خان به تباه کړي. پس تاله پکار دي چې ایران سره صلح وکړي. او هرات هغوي ته حواله کړي. یار محمد خان پخپله هم د نقصونو نه ډک وه ولې د غیرت او د وطن پرستی جذبه د هغه په خټه کښې اغړلې شوې وه. هغه له د خپل ورور په کمزوری او په پریشانی ډیر قهر ورغی او په جواب کښې ورته ولیکل چې "ما تاته دا قلعه د دې دپاره حواله کړې وه چې ته ی د دشمن د لاسه بچ وساتي مگر هر کله چې تاته د هغې بچاؤ کښې خان مړ نکړو او خپل فرض دې ادا نکړو نو ماته داسې د بزدلی نصیحت څله کوم؟ تر څو پورې چې ما سره یو کارتوس هم وي او تر څو پورې چې زما په لاس کښې توره وي او ساه را کښې غړیږي نو زه به خپل سر قاچاریانو ته هیڅ کله ټیټ نه کړم. زه به هرات تر هغه ایرانیانو ته حواله نه کړم تر څو چې ما خپل غاښونه چې کوم عباس مرزا زما نه په مشهد کښې ایستي وو گتلي نه وي. او که بیا هم د جنگ نتیجه زما خلاف شوه نو زه به په جنگ کښې د مړ کیدو په چل ښه پوهیږم."

ډیریر په خپل تاریخ کښې د یار محمد خان د دې جواب په حقله لیکي :

"He kept his word and his heroic defence during nine months is one of the finest military exploits which modern History furnishes in Asia."

ترجمه : "او هغه دا خپل لوظ ښه ټینگ کړو هغه د نهو میاشتو په عرصه کښې چې کومه مردانه فوځي مقابله ایران سره وکړه د هغې نظیر د ایشیا په موجوده تاریخ کښې بیاموندل مشکل دي."

محمد شاه خپل فوځونه د هرات نه قبله په سهیل د لوي نهر په ښی غاړه ډیره کړل او خه وخت چې د هغه فوځ رایوځامې شو نو سمدستي ی د ښار نه چاپیره واچول او په دروېشتم نومبر 1837ء ی د هرات باقاعده محاصره شروع کړه. د محاصرې د شروع په وخت کښې ایراني فوځ په شمار کښې قریباً څلویښت زره وه او پښتانه چې د چا په ذمه د ښار د حفاظت کار سپارلې شوي وه هغه څلور زره تنه وو. چونکې یار محمد خان ته د ډیرې مودې نه دا خبر لگیدلې وه چې ایرانیان په هرات باندې د پیشقدمی نیت لري له دې کبله هغه د خوراک څښاک سامان د بچ کولو په خاطر دا دومره لږ کسان خان سره وساتل. په ورومې ورځ د ایرانیانو فوځ د ښار د مضافاتو د اخستو دپاره حمله وکړه. دې خوا پښتنو قدم په قدم د

هغوي مقابله په ډيره بهادري وکړه. په هر کور کښې، په هره ونه کښې او د هر ديوال په شا د پښتنو لښکر مورچه کړې وه. او په حمله آور فوځ ي داسې بې دریغه او مسلسل گوله باري وکړه چې چپه په چپه د دواړو فوځونو په منځکښې لاس په لاس جنگ وشو. پښتنو سره يو څو لويې توپې هم وې هغه هغوي په چار چاپيره برجونو او شينگرو کښې لگولې وې. په دې توپو هغوي په ايرانيانو په دا شان گوله باري وکړه چې د بت د نينو په شان ي وراته کړل.

سره د دې دشمن ته لويه فائده د هغه د زياتوالي وه او چونکې پښتانه د هغوي په نسبت ډير لږ وو هغوي سره دا فکر شو چې هسې نه مونږ د چار چاپيره نه راگير شو او د ښار فوځ سره مو د آمدورفت لار بند شي. له دې کبله د ټولې ورځې د جنگ نه پس ماښام هغوي د ښار مضافات پرېښودل او ښار ته رادننه شول. او ايرانيان د فصيل نه بهر پريوتل او د ښار د بهر د تگ راتگ لارې ي بالکل بندې کړې. د دې نه پس ايرانيانو بيشماره حملې د ښار د اخستو دپاره وکړې. مگر هيڅ څه خاص کاميابي هغوي ته حاصله نه شوه. دې خوا روس او د انگرېزانو د رقابت جنگ بدستور جاري وه. روسيانو به شاه ايران له ترغيب ورکولو چې هر څومره زر کيدې شي د هرات فتح کول پکار دي او انگرېزانو د ايراني فوځ لوي لوي افسرانو سره ساز باز کړې وه چې تاسو به د هرات په فتح کولو کښې رکاوتونه پيدا کوئ. هم د دې سازشونو په وجه د ايراني فوځ د سېه سالارۍ په عهده باندې هم جگړه شروع شوه. کرنيل سمينويو دا غوښتل چې د محاصرې د کل کارروايي انتظام او کمان دې زما په لاس کښې وي مگر نورو ايراني افسرانو د دې مخالفت کولو او د سېه سالارۍ عهده به هر چا د خان دپاره غوښتله. په دې طريقه د روس او د فيرنګيانو په مشرق کښې د رقابت په وجه د ايران او د پښتنو په منځکښې دا قسم جنگونه وشول او د دې دواړو مسلمان قومونو مالي او جاني نقصان تر دې حده وشو چې تر کلونو هغوي د دې نقصاناتو نه خپل ځاي ته راغلل. حقيقت کښې فائده او نقصان خو د روس او د فيرنګيانو وه مگر د پښتنو او د ايران د محتاجو او ضرورتونو نه هغوي فائده وچتوله او په ځاي د دې چې هغوي پخپلو کښې جنگيدلې وې نو هغوي به د خپل غرض او مطلب دپاره دا دواړه قومونه د خپلې بې وقوفۍ په وجه جنگول.

ايرانيانو د هرات د ښار قريباً نهه مياشتې محاصره وکړه په دې عرصه کښې کومي کومي معرکې او مقابلې چې د ايران او د پښتنو د لښکر په منځکښې وشوې د هغې تفصيل بيانول ممکن نه دي مگر خلاصه دا ده چې پښتنو په ډيرې ځوانمردۍ د خپل ښار په حفاظت کښې مالي او جاني قربانۍ ورکړې. فيرير وائي چې: کله کله خو به د پښتنو يو څو سواره د ښار نه راووتل او د ايراني فوځ په ثابته پلټنه به دا شان په زور او په استقلال راپريوتل چې تر کومه پورې به ي د هغوي نه ډير خلق وژلي نه وو او لا به ي قيديان کړي نه وو تر هغې به نه واپس کيدل. او کله کله به د هغوي يو معمولي شان دسته راووته او تر هغې به ايراني فوځ

سره جنگیده چې یو زنده سر به په هغوي کښې پاتې نشو. اکثر خو به پښتنو لاس په لاس د وښکلو تورو جنگ کولو. یوه ورځ هغوي په پوره درو پلټنو حمله وکړه او د ایرانیانو نه یې پوره خلور سوه تنه مړه کړل. او دوه توپي یې ترینه یوړي. اخر کار ایراني فوځ د دې حملو نه تنگ شو د هغوي خرڅ خوارک هم په ختمیدو راغی. هر کله چې به هغوي د فوځ دستې د خوراک سامان راوړلو دپاره بهر کلوته ووتلې نو ځای په ځای به د پښتنو د اولس خلق پټ ناست وو او ټول سامان به یې د هغوي نه تالا والا کړو. اگر چې په شروع شروع کښې د هرات په خوا و شا کښې د خوراک څښاک سامان په اسانه لاس ته راتلې شو او دریو خلورو میاشتو پورې ایراني فوځ هم په دې طریقه گزاره وکړه. مگر چونکې د هغوي په فوځ کښې بدانتظامي او د افسرانو په منځ کښې بې اتفاقي او ناچاقي وه. دا سامان په لږه موده کښې خلاص شو او ټول لښکر یې خوراکه بې سامانه پاتې شو اوس د محمد شاه فوځ په شوتل او د ونو په پانو او جرړو گوتې پورې کړې. د خوراک د نه موجود کې په وجه سپاهیانو او افسرانو ته سخت تکلیفونه او مصیبتونه پیش شول او یوه عامه بې چینی په ایراني فوځ کښې رادوخاره شوه.

د پښتنو قلعه بند فوځ هم څه په ډیر بڼه حال نه وه د هغوي خوراک هم په خلاصیدو وو او په دې سبب هغوي هم په سخت تکلیف او مصیبت کښې گرفتار وو مگر یار محمد خان یو زبردست منتظم سړی وه تر نهو میاشتو هغه د خپلې دور اندیشۍ په وجه په ډیر حسن انتظام د خوراک څښاک ذخیره په قدر قدر په فوځ کښې تقسیموله او هیڅوک یې هم فضول یا زیاتې خرڅ ته نه پرېښودل مگر اوس د هغه دا ذخیره بالکل ختمه شوه. اوس د هغوي گزاره د اسونو او د اوبانو د قچرو او خرونو په غوښه باندي وه او هر طرف ته په ښار کښې د ډوډۍ قات شو. د اوبو نهر ایرانیانو د ورومې نه شلولې وه له دې کبله هغه خپل سپاهیان په تالانو او د ښار په کویانو باندي ودرول او هر چاته به یې د خپلې حصې او ضرورت مطابق اوبه ورکولې ولې اوس یار محمد خان او د هغه د فوځ لوی لوی افسران پنخېله د خوراک د لاسه دومره تنگ شول چې ډیرې ورځې یې ډوډۍ تیرې کړې مگر دې تکلیفونو او دې سختو د هغه په استقلال او اراده کښې هیڅ کمزوري پیدانه کړه او د مقابلې کوششونه یې بدستور جاري وساتل. د ډیرو جنگونو او معرکو په سبب د پښتنو هغه خلور زړه فوځ اوس قریباً نیمې ته رسیدلی وه مگر د ښار رضا کار د هغوي په ځای سمدستي برتي شول او دغه شان یې دا کمې پوره کړو.

د ښار خلق چې د لوږو او تندو نه بې حاله شول او ډیر سړي په هغوي کښې هلاک شول نو یار محمد خان له په فریاد راغلل او تجویز یې پیش کړو چې محمد شاه سره صلح پکار ده. دې خلکو سره شاه کامران او د هغه د مجلس یاران هم شامل وو. شاه کامران په دې

نازک وخت کښې هم د شرابو په نشه کښې غرق پروت وه د هغه صلاح کاران په دې مشوره کښې یو خو جلال الدین د هغه زوی او بل سردار شمس الدین خان د هغه اوښی وه. جلال الدین په دې ورځو کښې د سبزوار او شمس الدین خان د فراه گورنر وه. او خان سره یو زر تنه پوپلزي د جنگ دپاره راوستي وو. یار محمد خان د دې ټولو کسانو یوه جرگه وکړه چې په هغې کښې هغه د ټولو د طبع تسلی دپاره ډیرې د زړورتیا خبرې وکړې او ورته یو وئیل چې د ایرانيانو اطاعت منل د پښتون قوم دپاره ډیره لویه د بې عزتی او د بې غیرتی خبره ده. سردار دین محمد هم په زوردارو الفاظو کښې د هغه په مرسته کښې تقریر وکړو. او وې وئیل چې د غلامی د ژوند نه مرگ ډیر غوره دی. مونږ له پخپل قام او ملک باندې ځانونه قربانول پکار دي چې د همیش دپاره زمونږ د استقلال او د بهادری نیک نوم راتلونکې پښتون کښې پاتې شي. کپتان پوتنگر هم په دې جرگه کښې شامل وه د هغه خپله قومي فائده په دې کښې وه چې دا وختې ایران د هرات نه ناکام او ماتې خوړلې واپس شي. چنانچه هغه هم خپل او از یار محمد خان او سردار دین محمد سره یو کړو. اخر فیصله په دې وشوه چې د هرات حفاظت تر اخر دمه خو په هر پښتون فرض دی. او په هیڅ وجه ایران ته سر تیتول پکار نه دي. هر کله چې دا فیصله وشوه نو جلال الدین او سردار شمس الدین د بې غیرتی څادر واغوستو او د محمد شاه فوځ ته وتښتیدل.

حقیقت دا دی چې د سدوزو د شاهي خاندان نه د حکومت کولو اهلیت او صلاحیت په دې ورځو کښې بالکل وتی وه او د خپلو نیکونو احمد شاه او تیمور شاه د اولوالعزمی روایات ترینه هیر شوي وو. د حکومت د خزانې نه د مطلق العنان مالک کیدلو په سبب او په دې وجه چې د عامو خلقو په زړونو کښې د دوی د پلار نیکه د لویو کارنامو یاد لا تازه پروت دی او له دې کبله به خلقو دوی ته هم باوجود د دوی د بد عملی او پلیټې زندگۍ د احترام او د قدر په نظر کتل. د سدوزو دې شاهي خاندان په ځای د عیش و عشرت ژوندون اختیار کړو او د تپوپک او د تورې په ځای یې شراب او نورې بدکاری راواخستې. د مطلع العنان شخصي حکومت لازمي نتیجه د څه مودې نه پس دا شي چې بادشاه خپلې ذاتي فائدي او ښیگرې له د ملک او د قوم په ښیگرو باندې ترجیح ورکوي. او په خپل ارام او عیش باندې د قوم او د ملک خلق قربانوي. هم دغه وجه ده چې په اصلي اسلامي حکومت کښې بادشاهي او حکومت په میراث نه رسي بلکې د عامو خلقو په انتخاب باندې خلیفه او حاکم مقررېږي.

هر کله چې یو خوا د پښتنو او د ایرانيانو په منځکښې د تورو تپوکونو جنگ روان وه نو بل خوا د فیرنګیانو او د روسیانو پخپلو کښې سیاسي او کاغذي جگړه جاري وه. د ایراني فوځ د هرات په طرف د روانیدو نه ورومبه د سر جان میکیل دا خیال وه او دا خیال هغه خپل

گورنمنټ ته په خطونو کښې ظاهر کړې وه چې د محمد شاه مالي حالت دومره خراب دی چې د هغه دپاره لس زره تنه هم میدان جنگ ته راوپستل مشکل دي. ولې هر کله چې د هغه د ارادې غلطه ثابته شوه او ایراني فوځ قریباً خلویښت زره تنه تیار شو او حمله یې هم شروع کړه نو هغه ورومبې خو کرنل سټالډ هرات ته په دې غرض واستولو چې ته محمد شاه د پیشقدمۍ کولو نه راواړوه مګر هر کله چې هغه په دې مقصد کښې کامیاب نشو نو هغه په خپله هرات ته د محمد شاه سره د خبرو دپاره راغلو. محمد شاه له هغه د حکومت انګریزي د سخت خفګان دباوونه هم ورکړل او منت یې هم وکړو. او ورته یې وویل چې د هرات د اخستو اراده پرېږده. ولې محمد شاه هغه ته وویل چې په دې معامله کښې زه د خپل اختیار او واک خاوند نه یم. زه روس هم د ځان نه ناراضه کولې نشم او ستاسو د خفګان طاقت هم په ځان کښې نه وینم له دې کبله د ټولو نه ښه خبره دا ده چې سر جان میګنیل دې ماته په صفا الفاظو کښې دا تحریر کړي چې که چېرې ایران د هرات د اخستو د ارادې نه واپس کیږي نو فیرنګیان به په ایران باندې حمله وکړي. په دې صورت کښې به بیا زه ضرور واپس شم. مګر تر څو پورې چې فیرنګیانو ماته غوټ پرې کړې هم دغه شان ونه وائي نو روس ته هم څه جواب کولې نشم.

د دې نه پس میګنیل د یار محمد خان او د محمد شاه په منځکښې د صلح کولو دپاره هم ډیر کوشش وکړو او قریب وه چې هغه په دې کښې کامیاب شوی ولې په دې منځکښې روسي سفير کاؤنټ سائمونچ هم د محمد شاه کیمپ ته راوړسیدو. او د هغه په لمس د صلح دا ټولې خبرې پاتې شوې. سر جان میګنیل د دې ټولو معاملاتو په سلسله کښې یو رپورټ خپل حکومت ته استولې وه چې د هغې نه د ذیل اقتباسات د دلچسپۍ نه خالي نه دي:

"Agreeably to intelligence communicated to me by Col. Stoddart, it appears that when one of my courtiers was returning from Hirat the capital, some horsemen were dispatched from the Royal camp in the pursuit of him. Who prevented him from continuing his journey, and brought him to the camp, when he was treated with great violence and indignity, subsequently, when Col Stoddart had waited on his excellency the Haji, and explained to him that the above person was in my service and when the persian govt; was apprised that he was attached to my establishment, even then an order was issued for placing him in guard, and he recieved extreme ill treatment from Haji Khan "Karahreghee" who used every discription of threat towards him.

It is reported and believed at Tehran, that the Russia Minister has announced the intention of his Govt; if the Shah should succeed in taking Hirat, to release Persia from the engagement to pay the balance of the debt due by her to Russia, and the reason assigned for this act of grace is , that the Emperor desires

to contribute that amount towards defraying the expenses of the campaign.....

The most obvious impediments to the interference of great Great Britain in the quarrel between Persia and Hirat is the stipulation contained in the ninth article of the treaty of Tehran, but it can hardly be agreed that this article binds us to permit the unjust and wanton destruction by Persia of the most valuable defences of India while the Shah appears to be acting in consort with and promoting the influence in those countries of, that very power whose exclusion from them has become the chief object of the alliance with his Persian majesty. And as I find that the Govt; of India Entertains the opinion that the preservation of the integrity of Hirat is of vital Importance, I have determined to proceed to the Shah's camp, and to endeavour, by every means in my power, to induce his majesty to conclude a treaty with Shah Kamran, and to raise the siege of Hirat.

Article 9 of the treaty of 1814 with Persia runs as follows :

"If war should be declared between the Afghans and the Persians, the English Govt; would not interfere on either sides, unless its specific mediation should be solicited by both the contending parties."

Count Simonich has contented himself with dispatching a messenger, and with inducing Mirza Masood to address me a letter, remonstrating against my going to the camp, on the pretext that from the opinion entertained by people generally of the views on which I act, my presence in the camp will tend to strengthen the Afghans, which will be injurious to the Persian Govt;.

According to what you yesterday mentioned verbally in the apartment of his excellency the Beglarbigi, it would appear that you intend speedily to proceed to the camp of his majesty, etc, the Shah and as, in consequence of certain circumstances which have occurred, and of certain others which friends and enemies have conjectured and imagined to be connected with these, you excellency's presence during the seige of Hirat will certainly and undoubtedly produced greater confidence and resistance on the part of the besieged, and this is obviously injurious to the interest of this proud and ever enduring Empire, and the British Govt; certainly cannot desire to cause and injury to this state, therefore I request your excellency, if possible, to abandon this journey or to postpone it for a time, till instructions on the subject can be received from his majesty the Shah.

At Ghorian I received a letter from the deputy of foreign affairs, conveying me the Shah's desire that I would not advance beyond that place, as my presence could not fail to encourage the Hiraties in their resistance. I replied, that my duty to my own Govt; and even to the Shah precluded the possibility of my complying with his majesty request, which I greatly regretted as it was at all times my anxious desire to comply with the wishes of the Shah. Next day I came in one march to the camp, all the attention usually paid on such an occasion were omitted, and I have reasons to believe that all my acquaintances in camp were either directly forbidden

to visit me, or received hints to the same effect which could not be misunderstood, yet I took no notice of these slights.

On the morning of the 20th before I had yet left the town, I heard of the arrival of Count Simonch in the camp, and I ceased to hope that the adjustment of the differences between Persia and Hirat were on the point of being effected. On my return to the camp, I found that Shah's views had undergone an important change; his manner was more abrupt and peremptory, and he at once rejected the proposed agreement.

In about an hour the firing recommenced, and from that time the seige was prosecuted with renewed activity, for Count Simonch give his advice as to the best manner of conducting it and employed an officer of the Etat-Major, belonging to his suite to construct batteries and to carry on other offensive operation against the town. The Shah became elated with success. The Russian Minister furnished a sum of money to be given to the Persian soldiers; and his countenance, support and advice confirmed the Shah in his resolution to grant no conditions of Afghans of Hirat.

I have had the honour to report to your Lordship that more than one attempt at negotiation had failed.

I need no repeat to your Lordship my opinion as to the effect which such a state of thing would necessarily have on the internal tranquility and security of British India, and I cannot concede that any treaty can bind us to permit the prosecution of schemes which threaten the stability of the British Empire in the East. The evidence of consort between Persia and Russia, for purposes injurious to British interest is unequivocal, and the magnitude of the evil with which we are threatened is, in my estimation, immense and such as no power in alliance with great Britain can have a right to aid in producing.

ترجمہ : کوم خبر چي ماته کرنل ستهارت راکرے دے د هغه نه راعلومير چي شه وخت زمايو ډاکي د هرات نه دارالخلافي ته واپس ماله راروان وه نو د شاهي کيمپ نه يو شو سواره د هغه په تعاقب پسې راروان شو او هغه ئ د مخکښې تلو نه منع کړو او کيمپ ته ئ راوستو. په هغه ځاي کښې هغه سره ډير خراب او د بي عزتي سلوک وشو. د دې نه پس هرکله چي کرنل ستهارت د هزايکسلنسي حاجي په خدمت کښې حاضر شو او ورته ئ وويل چي دا ډاکي زما نو کر دے او هرکله چي حکومت ايران ته دا اطلاع ورکړې شوه چي داسرے زما د عملي سرے دے نو بيا هم هغوي حکم وکړو چي داسرے دې د پهرې د لاندې کښينولے شي. او بيا هغه سره د حاجي خان کرابريغي د طرف نه ډير خراب سلوک وکړې شو او هغه له ئ د هر قسم د همکې ورکړې.

په تهران کښې دا خبره مشهوره ده او خلق پرې اعتبار هم کوي چي روسي سفير دا اعلان کړے دے چي که چرې شاه ايران د هرات په اخستو کښې کامياب شو نو روسي

حکومت به د هغې قرضې ټوله بقايا د ايران حکومت ته پرېږدي کومه چې د روس د حکومت د هغوي په ذمه ده او د دې رعايت وجه دا بنودلې شي چې د شهنشاه روس دا منشا ده چې دا رقم هغه د دې مهم د خرڅ اخراجات دپاره په ځان کېږدي.....

د ايران او د هرات په دې جگړه کېنې د فيرنګيانو د مداخلت کولو په لار کېنې چې کوم ښکاره شرط مانع دې هغه د عهدنامه تهران نهم شرط^(۱) دې مگر دا هېڅوک هم نشي منلې. چې دا شرط مونږ په دې خبره مجبوروي چې مونږ دې ايران دې ته پرېږدو چې هغه دې د هندوستان يو ډيره اهمه حفاظتي څوکۍ تباه کړي. حالانکې دا معلومه خبره ده چې دا وخت شاه هم د هغې حکومت په صلاح او مشوره روان دې. چې د چا په دې ملکونو کېنې د نه پرېښودو دپاره زمونږ او د شاه ترمنځه عهدنامه شوې ده.

او چونکې ما ته دا معلومه ده چې د گورنمنټ هند په راي کېنې د هرات خودمختاري محفوظ ساتل ډير اهميت لري نو ما د شاه کيمپ ته د تلو فيصله کړې ده چې د دې خبرې کوشش وکړم چې په هره وجه چې وي چې زه شاه له ترغيب ورکړم چې هغه شاه کامران سره صلح وکړي او د هرات محاصره وچته کړي. کاؤنټ سائمونچ صرف دومره کار کړې دې چې هغه خپل يو قاصد مرزا مسعود له استولې دې. او د هغه په وينا مرزا مسعود ما ته يو خط ليکلی دې چې زه دې د شاه کيمپ ته نه ځم او وجه ئې دا بنودلې ده چې د عامو خلقو په خيال کېنې چې کوم زما طرز عمل پاتې شوی دې د هغې نه دا معلومېږي چې په کيمپ کېنې زما موجودگي به د پښتنو د تقويت باعث شي. (د خط مضمون دا دې).

کومې خبرې چې تا ما سره د هر اېکسلسني بگلرېگي په کمره کېنې پرون کړې دي د هغې نه دا معلومېږي چې ته سمدستي د شاه کيمپ ته تلل غواړې او چونکې بعضې دا شان واقعات پېښ شوي دي او بعضې نورې داسې خبرې هم شته چې د دوست او د دشمن په ذهن کېنې د هغې خبرو دې واقعاتو سره سلسله جنگيدلې ده. چې د هغې نه دا معلومېږي چې د هرات د محاصرې په دوران کېنې ستا موجودگي به د محصورينو په زړه کېنې تقويت او د مقابلې طاقت زيات کړي او دا خبره په ظاهره او باهره د دې حکومت دپاره مضره ده. حالانکې حکومت برطانيه دې حکومت ته هېچرې هم څه نقصان ورکول نه غواړي. په دې وجوهاتو زه هر اېکسي لنسي ته دا درخواست کوم چې که چېرې ممکن وي نو ته دې د تلو دا اراده پرېږدې او که نه وي تر هغه وخته پورې ئې ملتوي کړه تر کومه پورې چې ماته څه مزيد هدايات په دې باره کېنې د شاه د طرف نه موصول شوي نه وي.

(۱) د عهدنامه تهران چې د انګريزانو او ايران په منځ کېنې په ۱۸۱۴ء کېنې شوې وه نهم شرط دا وه که چېرې د پښتنو او د ايرانيانو په منځ کېنې جنگ ونښتو نو انګريزان به په يو طرف هم دخل نه ورکوي ترڅو پورې چې دواړو فريقو هغوي ته د ثالثي دپاره درخواست نه وي کړې.

د غوريان په مقام باندې ماته د نائب وزير خارجه د طرف نه يو خط موصول شو چې په هغې کښې هغه ماته ليکلي وو چې د شاه دا خوبښه وه چې زه دې د غوريان نه په وړاندې نه ځم ځکه چې زما د موجودگي په وجه به د هراتيانو د مقابلي جذبات زيات شي ما ورته په جواب کښې وويل چې کوم فرائض به ما باندې د خپل حکومت د طرف نه عائد کيږي او کوم چې د شاه د طرف نه هم عائد کيږي هغه ماته د دې اجازت نه راکوي چې زه د دې خط تعميل وکړم. اکر که ماته په دې خبره ډير افسوس دې ځکه چې زما هر وخت دا خواهش وي چې زه هر کار د شاه د منشا مطابق وکړم.

په بله ورځ زه شواشو کيمپ ته ورغلم زما کوم خاطر تواضع چې عام طور سره په داسې موقعو باندې کيږي هغه بالکل چا ونه کړه. او زما دا هم يقين دې چې په کيمپ کښې زما څوک څوک واقفان وو هغوي ته يا خو صفا حکم ورکړې شوي وه او يا ورته ښه په اشارو کښې ويلي شوي وو چې هيڅوک به هم زما ملاقات له نه راځي. مگر ما د دې ټول سپکاوي څه خيال ونه کړو.

د شلم تاريخ په سحر چې زه لا د هرات د ښار نه هم نه وم راووتې چې ما واوړيدل چې کاؤنټ سائمونچ کيمپ ته رارسيدلې دې له دې کبله زما دا اميد قطع شو چې گني د ايران او هرات د اختلافاتو فيصله به په راضي نامه سره وشي. هر کله چې زه کيمپ ته واپس شوم نو ماته معلومه شوه چې د شاه په خيالاتو کښې لويه تبديلي راغلې ده. د هغه جوابونه غوټ پرېکړي او مختصر وو. او هغه سمدستي مجوزه راضي نامه نامنظور کړه.

قريباً د يوې گينټې دننه دننه گوله باري بيا شروع شوه او د هغې ساعت نه پس د محاصري کارروائي په نور سخت والي جاري شوه. ځکه چې کاؤنټ سائمونچ هغوي ته د محاصري چلولو دپاره ښه ښه هدايات ورکړل او خپل يو افسرئ ورله د دمدمو د جوړولو او د نور جارحانه کارروايي کولو دپاره ورکړو. بادشاه په دې کاميابي ډير خوشحاله شو او د روس وزير څه روپي هم ورکړې چې په ايراني فوځ کښې په طور د انعام تقسيم شي. د کاؤنټ سائمونچ مرستي او هدايات بادشاه نور هم په دې خپله اراده کښې مضبوط کړو چې د هرات پښتنو سره په هيڅ شرط هم صلح کول نه دي پکار.

مالارډ صاحب ته ورومېرې هم رپورټ ليږلې دې چې زه د صلح کولو په کوشش کښې د يو ځل نه زياتي ناکام شوم يم. ماته د دې رايې په بار بار ظاهرول غير ضروري ښکاري چې د دې صورت حال اثر به لازمي طور د هندوستان په اندروني امن و سکون باندې څومره ډير خراب وي او زه دا بالکل نشم تسليمولې چې مونږ د يوې عهدنامې د شرطونو په وجه هم د دې خبرې د پابندو په وجه مونږ دې د داسې سازشونو د کامياب کيدلو اجازت چا نه ورکړو چې هغه په مشرق کښې د انگرېزي سلطنت په استحکام کښې خپل واچوي. د

ايران او د روس په منځکښې چې کوم سازش د برطانيې د مفادو برخلاف شوی دی د هغې متعلق شهادت بې شک و شبه درست دی. او کوم نقصان چې مونږ ته د دې سازش په وجه پېښېدونکې دی هغه زما په رای کېنې بېحده ډیر زیات دی او د کوم حکومت چې حکومت برطانيې سره اتحاد وي هغه ته دا هیڅ حق نشته چې هغه دې برطانيې ته د نقصان په رسولو کېنې بل چا سره امداد وکړي.

او س میکنیل دا اراده وکړه چې په هره وجه چې وي او د حکومت انگریزي او ایران په منځکښې د سیاسي تعلقات قطع کولو دپاره څه بهانه پیدا کول پکار دي. میکنیل د هرات د حملې په وجه خو ایران سره رت په رت سیاسي تعلقات نشو پرېښودلې ځکه چې دا څه جائزه وجه نه وه. د دې کبله هغه ایران سره د نښتې پیدا کولو دپاره د بل څه وچې په تلاش کېنې شو. دا بهانه د هغه په لاس دا شان راغله چې محمد شاه حکم کړی وه چې هیڅوک دې هم د هرات ښار سره تګ راتګ نه کوي مګر سر جان میکنیل قلعه بند فوځ سره خپل خط و کتابت باقاعده جاري ساتلې وه. چنانچه یوه ورځ د میکنیل یو قاصد د هرات د ښار نه د میکنیل په نوم باندې یوه چیتې راوړه نو ایراني فوځ هغه قاصد گرفتار کړو او محمد شاه ته یې پیش کړو. محمد شاه صرف د فیرنگیانو د لحاظ او د ویرې نه قاصد ته نور څه خو و نه وئیل او د هغه نه یې هغه چیتې واخسته او میکنیل ته یې هغه خط سره د دې درخواست واستولو چې آئنده مونږ له دا موقعه راکوه چې ستا خطونه دغه شان ونیسو. په فوځي لحاظ خو محمد شاه په دې کېنې بالکل په راستۍ وه ځکه چې باوجود د هغه د حکم نه میکنیل له د قلعه بند فوځ سره خط و کتابت کول سخت جرم وه او له دې کبله محمد شاه ته دا حق حاصل وه چې د هغه دا خط یې نیولې وې مګر چونکې حق همیشه د هغې کس په طرف وي چې چا سره زور او طاقت وي په دې سبب میکنیل فوراً یوه وایلا او شور جوړ کړو چې زما لوی سپکاوی او هتک وشو. او د هغه د ایران وزیر اعظم حاجي مرزا آغاسي ته ولیکل چې مانه فوراً معافي وغواړه او څه وخت چې وزیر اعظم انکار وکړو نو هغه سمدستي هغه سره تعلقات قطع کړل. او لارډ پامرستن ته یې په 25 جون 1838ء د مشهد نه دا شان خط ولیکلو.

" After having exhausted all the means I could devise to induce the Persian Govt; to grant the reparation and satisfaction for the violence offered to the messenger and finding that I could obtain nothing I felt compelled not only in consequence of the evident determination of the Persian Govt; not to grant that I had demanded, but also because of its perseverance in the course of proceeding towards me in camp which I felt was lowering the character of the mission in the estimation both of Persian and Afghans, to quit the court, and I am now on my way to the Turkish frontier where I shall hope to receive further instructions from your Lordship. What course the Persian Govt; will now pursue I know not; some public act of reparation which will prove to the people of Persia and Central Asia that we

are not with impunity to be insulted, is in my opinion indispensably necessary- I will not say to restore us to our former position but to enable us to retain one of any credit or respectability. Both the Persians and the Afghans in the Shah's camp saw with amazement the Persian Govt, treating a British Mission as a prescribed body, and punishing persons who ventured to hold even a casual communication with it, while some of the members of the Russian mission took to task and threatened to get punished for that offence persons who occasionally visited at my tent, taking some precautions to prevent their being discovered."

ترجمه: "هر کله چې ما سره هغه ټولې ذریعې کومې چې زما په دماغ کېنې راتلې شوې د ایراني حکومت نه د هغې تشدد د معافۍ او د تلافۍ د حاصلولو دپاره کوم چې هغوي زما قاصد سره کړې وۀ ختم شوې او ماته معلومه شوه چې ایراني حکومت د هیڅ قسم تلافۍ ته تیار نه دۍ نوزۀ په دې مجبور شوم چې زۀ د ایران دربار نه لار شم. نه صرف په دې وجه حکومت ایران د دې خبرې قصد کړې دۍ چې هغوي زما دا مطالبه ونۀ مني بلکې په دې وجه هم چې په کومه طریقه هغوي په کیمپ کېنې ما سره مسلسل سلوک کړې وۀ هغې زما په خیال کېنې زمونږ د سفارت ټول درناوې هم د ایرانیانو او هم د پښتنو په نظر کېنې تباہ کړو. اوس زۀ د ترکو سرحد طرف ته روان یم او په هغه ځای کېنې به زۀ ستا د مزید هداياتو منتظر یم."

زۀ نشم وئیلې چې اوس به حکومت ایران څۀ لار خوښوي مگر زما په خیال کېنې د تلافۍ یو دا شان ښکاره کار به لا بُدې او ضروري وي چې کوم د ایران او د وسط ایشیا خلقو ته دا ثابته کړي چې مونږ سره د بې عزتۍ کار بې د سزا خوړلو نه څوک کولې نشي. زۀ دا نه وایم چې د تلافۍ دا کار به زمونږ ورومبې حیثیت د خلقو په زړۀ کېنې کېښوي ولې دومره به وشي چې زمونږ څۀ نا څۀ اعتبار او عزت به په خلقو کېنې پاتې شي. کوم ایرانیان او پښتانه چې د شاه په کیمپ کېنې دغه وخت موجود وو هغوي په دې حیران پاتې شو چې د ایران حکومت خو انگریزي سفارت سره د یو ممنوع ټولې په شان سلوک کوي او هر څوک چې هغوي سره اتفاقاً هم څۀ آمدورفت وساتي نو هغه له سزا ورکوي. حالانکې د روسي سفارت افسرانو به هغه ټولو کسانو ته د سزا ورکولو دهمکي ورکوله کوم به چې کله نا کله زما ځیمې ته د ملاقات دپاره راغلل او خپل راتلل به ی د خلقو نه پټ ساتل."

د میکنیل په داسې دیده دلیری د حکومت ایران نه د معافۍ غوښتلو دا مطالبه څومره ناجائزه وه ولې د پښتو متل دۍ چې په تامې وس نۀ رسي مړ به دې پلار کړم. د ایران بادشاه ته یو طرف ته روسي ډانگ وۀ او بل طرف ته انگریزي پړانگ. یو خوا هغه د روس د لاسه مجبور وۀ چې په هرات باندې حمله وکړي او هغه فتح کړي بل خوا د فیرنګیانو دا منشا وه چې هغه د هرات نه واپس شي. د زړو عهدنامو مطابق انگریزانو ته دا حق نۀ وۀ چې هغوي

ایران د هرات د حملې نه منع کړې ولې هر کله چې د یو یورپي طاقت خپل غرض او مطلب مدنظر وي نو هغه عهدنامې او اقرار نامې خه کوي. خاص طور هغه وخت چې هغه زورور او بل کمزور وي. روس او بیرنگیان پخپلو کښې خو د یو بل نه وریدل او ښکاره په ښکاره ی د یو بل خلاف جنگ کول نه غوښتل. ولې اوبه په کمزوري ورځ زر اوږې. چونکې په روس او ایران دواړو کښې ایران کمزور و ه نو بیرنگیانو خپل قهر د ایران نه ایستلو. رښتیا خبره دا ده چې د هر بې اتفاقه قوم هم دغه نتیجه وي کومه چې د ایران شوه. که نه وي نو د پښتنو او د ایرانیانو د جنگ هیڅ خه جائزه وجه په منځکښې نه وه. بلکې د دواړو قومونو یو مذهب او یو تهذیب بلکې تر ډیره حده ژبه هم شریکه وه.

میکنیل لا د هرات نه وټی نه وه چې هغه میجر ټاډ سره د خپلو رپورتونو لارډ آکلینډ گورنر جنرل هندوستان څخه واستولو. د دې رپورتونو او د برنس د مشن د ناکامیابی د لارډ آکلینډ په زړه ډیر خراب اثر وشو. او هغه ی دې ته مائل کړو چې د بیرنگیانو اثر دې په وسط ایشیا کښې د تورې په زور پیدا کړې شي. او چونکې په ټولو حکومتونو کښې کمزورې او وږو کې او انگریزانو ته نژدې د بارکزو حکومت وه له دې کبله هغه ته په کابل باندې د لام ترلو خبره د ټولو نه غوره ښکاره شوه. د دې خط د لیکلو نه یو څو ورځې پس میکنیل د هرات نه مشهد ته روان شو او لا په لاره وه چې هغه په ایران کښې د محمد شاه خلاف د بغاوت د پیدا کولو سازشونه شروع کړل. د محمد شاه د تخت نشین کیدو په وخت کښې د هغه خلاف د هغه دریو ترونو او سیف الدوله نومې د اصفهان گورنر خه معمولي شان بغاوت کړې وه. او د هغوی په مرسته او امداد کښې سید محمد باقر چې د اصفهان مجتهد او په خلقو کښې هغه لوی نوم او مذهبي رسوخ او اقتدار پیدا کړې وه، ودریدلې وه. میکنیل ته دا علم وه چې د دې مجتهد او د محمد شاه په منځکښې تعلقات په دې وجه سخت کشیده دي. پس هغه دې مجتهد ته د محمد شاه په خلاف د بغاوت کولو دپاره یو خط ولیکلو. او هغه ته ی وویل چې که چېرې تا د محمد شاه خلاف د جهاد اعلان وکړو نو انگریزان به تاله د هغه پر خلاف امداد درکړي. ځکه چې بیرنگیان د ایران د خلقو نه خو خوشحاله دي ولې د محمد شاه نه صرف د هغه د ناقابلیت په وجه خفه دي.

سید محمد باقر نه دا شان ساده وه اونه دومره خود غرضه وه چې د میکنیل په اصلي غرض باندې نه پوهیدو. هغه د میکنیل خط بجنسې شاه ایران ته واستولو. او په جواب کښې ی دې انگریزي سفیر ته ولیکل چې "ایرانیان د خپل بادشاه د حکم په منلو او د هغه په اطاعت کولو کښې مشهور دي او تا غوندې سړي دپاره چې یو یورپي سفیر ی دا ډیره نامناسبه ده چې په یو دا شان ملک کښې د غوږلو جوړولو کوشش کړي چې په هغې کښې انگریزانو سره همیش دپاره د ډیر عزت ملوک شوم دی." دغه شان میکنیل په ایران کښې

د بغاوت د پیدا کولو په منصوبو کېنې ناکامیاب شو. میکنیل لا تبریز ته نه ورسیدلې چې د لارډ پامرستن خط هغه ته د هغه د ورومېنو خطونو په جواب کېنې راوړسیدو. لارډ پامرستن هغه ته لیکلې وو چې "زما د طرف نه تې مجازي چې د برطانیه عظمې د طرف نه بڼه په زور او طاقت سره کارروائي وکړې." وړاندې ئ لیکلې وو چې "شاه ایران ته د اول نه دا وینا پکار ده چې هرات باندې د هغه حمله کول انگریزانو سره دشمني کول دي او کومه عهد نامه چې د ایران او د برطانیه عظمې په منځ کېنې شوې ده د هرات دا حمله حکومت برطانیه د دې عهدنامې د مضمون نه بالکل خلاف ګڼي."

دې خط سره سم یوه انگریزي سمندري بیرې چې حکومت هند را استولې وه ایرانی اوبو ته رادننه شوه او د کرک ایرانی جزیرو باندې ئ قبضه وکړه. هر کله چې میکنیل د دې کار روایی نه خبر شو نو هغه یو الټي میټم د کرنل سټیوارټ په لاس شاه ایران ته ولیږلو. چې په هغې کېنې هغه د محمد شاه نه مطالبه کړې وه چې که چېرې ایران د هرات محاصره سمډستي نه پریږدي نو علاوه د کرک د اخستلو نه به انگریزان څه نوره کار روائي هم ستا په خلاف وکړي. فیریر وائي چې "انګلینډ ته دا بڼه معلومه وه چې د هرات په معامله کېنې اصلي باعث څوک وو مګر هغوي هغې حکومت ته بغیر د دې نه چې هغوي د خپل ځان دپاره نور مشکلات پیدا کړي وې هیڅ نشو وئیلې. چونکې روسي حکومت سره هغوي نیغه دشمني نشوه جوړولې په دې وجه هغوي خپله ټوله توجه ایران ته واړوله."

هم په دې ورځو کېنې د کپتان ویکویچ سفارت د قندهار او د کابل نه په کامیابی سره واپس راوړسیدو. میکنیل د هغې ټولو عهدنامو چې کومې دوی روسي افسر په ذریعه د ایران او د کابل او قندهار په منځ کېنې شوې وې اطلاع خپل حکومت ته ورکړه او هغوي ته ئ دا شان ولیکل:

"Before my messenger (Col. Stoddart, bearer of the ultimatum) could reach the Shah of Persia, a treat had been concluded between the Prince of Qandahar and his Persian Majesty and the Russian Minister had formally guaranteed the fulfilment of the engagements contracted by the two parties. A treaty of the same nature was in course of completion with Kabul also and Capt. Vikovitch after having been received by the Shah in his camp, had set out a second time for that city and Qandahar, furnished with immense sums of money for the purpose of terminating arrangements so auspiciously commenced to establish Persian domination and Russian supremacy in all the Afghan states. The entire country from the Russian Frontier on Araxes to the banks of the Indus had been secretly tampered with and raised by Moscovite Agents, some openly accredited, others without any ostensible public duty; all engaged in forming a line of influence which not only counteracted the views and interests of Great Britain but disturbed and threatened her Empire in the East."

ترجمه: "قبل د دې نه چې زما قاصد (کرنل ستيوارت چې چا التېي مېتم وړلو) شاه ايران ته رسيدلې وې د قندهار د شهزاده او د شاه ايران تر منځ يوه عهدنامه شوې وه. او روسي سفير د هغوي تر منځ د دې عهدنامې د شرطونو د تعميل دپاره باقاعده ضامن شوې وه. هم د دې قسم يوه بله عهدنامه کابل سره هم زير بحث وه. او کپتان ويکوويچ شاه ايران سره په کيمپ کېنې د ملاقات کولو نه پس دوباره په طرف د قندهار او کابل روان شو. او ډيرې بې خبرته روپۍ ئې خان سره په دې غرض يوړې چې کوم کار دا شان په ښه طريقه روان شوې دې چې هغه سر ته ورسې. او ايراني رسوخ او روسي اقتدار د پښتنو په ټولو حکومتونو کېنې ښه مضبوط شي. د روسي سرحد نه چې واخلي نو عين تر دريائې سنده ټول ملک د ماسکو ايجنټانو راوچت کړې دې. او پکېنې ئې دخل ورکول شروع کړي دي. دا ايجنټان بعضې خو باقاعده مقرر شوي دي او بعضې د څه خاص کار نه دي مگر ټول په دې يو کار کېنې لگيا دي. چې د خپل حکومت د اثر يو دا شان سلسله جوړه کړي چې هغه نه صرف د حکومت برطانيه د خيالونو او مفادو نه خلاف وي بلکې په مشرق کېنې د هغوي ټول حکومت په خطر او فساد کېنې واچوي."

د دې ټول خط و کتابت په دوران کېنې د پښتنو او د ايرانيانو جنگ بدستور گرم وه او د محاصرې اته مياشتې پوره شوې وې ولې ايراني فوځ لا تر اوسه هيڅ څه نامتو گټه نه وه کړې. هر کله چې شاه ايران ته دا معلومه شوه چې انگرېزان د هرات په معامله کېنې ماله التېي مېتم را کونکي دي نو هغه دا خيال وکړو چې که چېرې د التېي مېتم د را رسيدو نه اول اول هرات سلامي شو نو بيا خو به انگرېزانو ته په دې کېنې د دخل ورکولو څه گنجائش پاتې نشي. مگر که چېرې التېي مېتم د را رسيدو نه پس د هرات محاصره زه بدستور جاري وساتم نو بيا ډيره اغېه ده چې هغوي په ما باندې د جنگ اعلان وکړي. پس هغه د يو اخري حملې کولو دپاره د خپلو ټولو جرنيلانو او افسرانو يو جنګي جرګه وکړه او د يوې زبردستې حملې دپاره ئې ټول تجويزونه تيار کړل. چنانچه دا حمله په ډير ترتيب او انتظام سره په څليريشتم جولائي ۱۸۳۸ء شروع شوه. دا جنگ تر دې حده خونريز او لومې وه چې د پښتنو ښځې او د لسو کالو نه بره هلکان هم په دې جنگ کېنې شامل شول. او څه وخت چې ايرانيانو د يو خوفناک کوله باري نه پس د ښار فصيل په ماتولو کېنې کامياب شول نو دا ښځې او هلکان هم فوځ سره د ښار په حفاظت کېنې وجنګيدل. پښتنو هم د دې مقابلې دپاره جرګه کړې وه او دا فيصله ئې کړې وه چې که چېرې ايران د ښار په اخستو کېنې کامياب شو نو اول به مونږ خپلې ټولې ښځې او بچي قتل کړو او بيا به ځانونه په دشمن او يو تر بله ووژنو. خو د ايرانيانو اطاعت به قبول نه کړو. سره د دې چې ايرانيان په شمار کېنې ډير زيات وو او هغوي سره توپې او يورپي افسران وو او سره د دې چې د حملې ټول تجويزونه په يورپي اصولو باندې د

ډیر سوچ او غور نه پس جوړ شوي وو ولسي د پښتنو بهادري، جانثاري او د اعلي درجي استقلال چې د هغې مثال د ایشیائي جنگونو په تاریخ کې موندل مشکل دي. د هغوي هره حمله یو وتمبوله دا د محمد شاه اخري غشۍ وه چې هغه په پښتنو وويشتو. او چې خه وخت هغه خطا لاړ نو هغه سخت مایوسه شو او اخر کار په اتم ستمبر 1838ء هغه د هرات محاصره وچته کړه او واپس خپل صدر مقام ته روان شو.

فیریر وائي چې "کومه تباهي او بربادي چې د ايران فوځونو د هرات په زرخيزه او ابادۀ علاقۀ کې د دې محاصرې په زمانه کې راوسته دا ناممکنه ده چې د هغې صحيح اندازه ولگيدې شي. د دې ښکلي شين او سرسبز وطن نه هغوي بالکل يو وران بيابان جوړ کړو. او د ټول ښار نه ی د هغې رونق اوشان ورک کړو. داسې يو کور نه وه چې د هغې ديوالونه او چتونه لوتې لوتې شوي نه وو. او مکانونه، سرايونه او بازارونه خو بالکل ويجاړ شوي وو."

هر کله چې ايرانيانو دا محاصره ختمه کړه نو د هرات په علاقۀ کې تر ډيرې مودې د خوراک څښاک د سامان د کمي په وجه قات وه. ايرانيانو د هرات نه چارچاپيره ټول کلي اوبيا اوبيا او څلور نيمې څلور نيمې شلې ميله پورې د خپل فوځ د خرڅ خوراک دپاره تالا کړي وو. دا خلق هم د ايرانيانو د تلو نه پس د هرات ښار ته د خوراک په تلاش کې راغلل. په ښار کې ورومې نه د خوراک سامان ختم شوی وه نو چې دا خلق هم د ښار خلقو سره شامل شول نو بيا هغوي باندي د لوړې مصيبتونه لس چنده نور زيات شو. يار محمد خان په دې تنگ وخت کې د خپل ملک لوي لوي خانانو او سوداگرانو ته قاصدان واستول او د خدای او د ملک په نوم ی هغوي ته د خپل تباہ شوي قام د امداد دپاره د غلي سوال وکړو. د غلي په درآمد باندي هغه د هر قسمه محصول معاف کړو. چنانچه د ترکستان، قندهار او د ایماک سوداگرو ډيره غله هرات ته راوړه. مگر چونکې خلقو سره روپی نه وه نو ډيرو خلقو خپل ځانونه خپل ځامن او لوڼه د غلي اخستلو دپاره په ترکمانانو باندي خرڅ کړل.

اول جلد ختم شو

ضمیمه د اول جلد

د پښتنو د اصل نسل متعلق یوه بله نظریه

د پښتنو د اصل نسل متعلق یوه بله نظریه د افغانستان مشهور تاریخ نویس احمد علي کهزاد په خپل تاریخ "تاریخ افغانستان" جلد اول کښې دا ښکاره کړې ده چې پښتانه در حقیقت د "آریا" نسل یوه قبيله ده. چې قریباً شپږ اووه زره کاله پخوا د مسیح د پیدائش نه ورومې اول خو د خپل اصلي وطن "وسط ایشیا" نه باختړ ته چې د دریائې آمو او سردریاب په منځکښې یوه علاقه ده، راکوز شول. او د زرگونو کلونو د استوګنې نه پس هغوي بیا د هغه علاقې نه نولس سوه یا دوه زره کاله قبل مسیح کښې د موجوده افغانستان، فارس او د دره سنده لوري ته په ټولو ټولو کښې په ډیره موده کښې ورو ورو راخوړیدل. دې ټولې علاقې ته آریانه (رگ وید) یا ایریانه ویجه (اوستا) وئیل.

د اثار قدیمه ټول عالمان د وروستني یو نیم سل کاله تحقیقات نه پس په دې خبره متفق شوي دي چې هم د دې باختري آریا نسل بل شاخ د باختړ قبیلې نه د قبلې په طرف اول اول په قطبي یورپ یعنی سکنه نیویا (سویډن، ناروې) فنلینډ، جرمني د ډینیوب سیند په دره کښې د بحیره اسود په قطبي علاقه، په جنوبي روس او سائبیریا کښې اباد شوي دي. او بیا ورو ورو په ټول مغربي یورپ کښې خواره شوي دي او د نن ورځې د یورپ د قومونو په اصطلاح کښې د "انډو یورپین" په نوم بللې شي.

د یورپ مدققین او محققین وائي چې په دې کښې هیڅ شک نشته چې آریا نسل عموماً د هندوستان نه چې واخلي نو عین تر مغربي یورپ پورې په دې ټولو وطنونو کښې (ماسوائ د مشرق وسطې او عربستان نه چې په هغه علاقه کښې د سامي نسل خلق و سیري) خواره شوي دي. او اگر که د دې نسل بیل بیل قومونه اوس بیلې بیلې ژبې وائي ولې په حقیقت کښې که چېرې د دې مختلفو ژبو په ژوروالي سره مطالعه وکړې شي نو سره په دې نتیجه رسیدمې شي چې دا ټولې ژبې یو تر بله مشابهت لري. دا مدققین راي لري چې دا ټولې مختلفې ژبې چې په انډو یورپین قومونو کښې وئیلې شي د سانسکریت یا د زند ژبې نه راوتې دي. د دې نه دا ثابتیږي چې هم دغه دوه ژبې دي چې د آریا نسل په خپل وطن یعنی باختړ کښې وئیلې شوې. سانسکریت هغه ژبه ده چې پکښې د هندوانو مقدس کتابونه "وید" لیکلي شوي دي او "زند" هغه ژبه ده چې پکښې د پارسیانو مقدس کتاب "اوستا" لیکلې شوي دي. د موجوده فارس نوم چې ایران ایښودمې شوم د دې د هغې وجه هم دا ده چې په دې

کښې آریا قوم اباد وه او "پارسوا" چې بیا ترینه پارس جوړ شوه دې هم د آریا نسل یوه مشهوره قبیله وه چې د ایران په حدودو کښې اباد شوې ده.

د هندوستان قدیمې مذهبي کتابونه لکه رگ وید دا وائي چې د آریا نسل مختلف ټولې د هندو کش د قطبي علاقه ورومې د سهیل لمنو ته او بیا د کابل، گومل او د سوات د درو په لاره د پنجاب علاقې ته راکوز شوي دي. احمد علي کهزاد زیات تر خپل استدلال هم درگ وید د شعرونو نه کړې دې او دا خبره یې ثابتې کړې ده چې د موجوده افغانستان د ازاد قبائلو علاقه صوبه سرحد وغیره، ایران او هندوستان ټوله ابادي د آریا نسل نه ده. چې د باخترنه راخواره شوي دي. د هغه په رای کښې رگ وید یو زور او قدیمي کتاب دې چې د ټولونو ورومې یې د آریا قوم د تهذیب تمدن او قدیمي رواجونو او مذهبي عقائدو ذکر په شعرونو کښې کړې دې. "اوستا" د پارسیانو د کتاب نه هم هغه ډیر دلیلونه په دې باره کښې اخستي دي.

د لفظ آریا لغوي ترجمه ده عبادت کونکې، عقیده راوړونکې او قرباني ورکونکې لیکن اصطلاحي معنی یې ده نجیب، شریف، بادار، آقا، مالک او اختیارمند. په مختلفو ځایونو کښې د کثرت استعمال په سبب دا لفظ د ځوانمردی، مهمان نوازی، نیک خوښی، دلاوری، وطن دوستی او جنگجویی دپاره هم استعمال شوي دي.

وئیلې شي چې په کومه زمانه کښې آریا د سلسله هندو کش دواړه طرف ته یعنې قطب او سهیل ته ورسیدل نو د هغوي مشرانو په دې غرض چې هغوي د ټولو پردو قومونو نه ځان په تمیز بیل وساتي، صلاح وکړه چې یو داسې نوم خپلو ټولو قبیلو له خوښ کړو چې بیا پکښې د تفرقي څه گنجائش پاتې نه شي او ټول باهم متحد او متفق وي.

هر کله چې د دې نسل یو شاخ د هند په لوري هجرت وکړو نو قدرتي طور هغوي ځان سره آریا نوم راوړو او په دې نوي ملک یې د "آریا ورته" یعنې د آریا د استوگنې ځای نوم کښیښودو. احمد علي کهزاد وائي چې مسکن ته چې په ابتدا کښې دا لفظ "آریا ورته" وه څنگه چې هم هغه زمانه کښې "بهاراته ورته" د "بهاراته" قبیلې د استوگنې ځای ته به یې وئیل. "ورته" او "ورشو" یو څیز دې. اوس هم په پښتنو کښې "ورشو" د څاروو د څرولو ځای ته وائي. چونکې د خپل ابتدائي تمدن په زمانه کښې د آریا قوم گزران په مالدارۍ وه له دې کبله په هر ځای کښې به چې د هغوي د مال دارۍ د څرولو دپاره ورشو ښه وه نو هم هلته به یې ډیرې واچولې او هم هغه مقام ته به یې د خپلې "استوگنې ځای" وئیلو.

دا مسلمه خبره ده چې هر کله د آریا قوم یوه قبیله چې نوم یې "بهاراته" وه سره د خپلې مالدارۍ "سندھو" طرف ته (چې د سندھ او پنجاب علاقه ده) راکوزه شوه نو د دې علاقې نوم یې "بهاراته ورته" کښیښود. دغه شان "اوستا" خپل د زور آریا نسل د استوگنې

خامې ته چې د باختر په علاقه کښې وه "آريانه ويجه" وائي. احمد علي کهزاد وائي چې لفظ "ويجه" اوس هم د ارغنداب د پښتنو په ژبه کښې د "ورشو"، په معني استعمالېږي.

په رگ ويد کښې دا ذکر شوی دی چې "ويدي قبائل" ورومې خو هندوکش د درو نه سهيل ته د کوه دامن علاقه ته را کوز شول. او بيا د دې علاقه نه ی هغه قدرتي لارې راواخستې په کومو باندې چې "آب خانې" تللې وې. او څه ټولي خو د نمرخاته ملکونو او څه د سهيل قبلي ملکونو کښې خواره شول. وائي چې يو ټولې د "کوبها" د آب خانې يعني د کابل او د هغې د معاونينو په لاره راروان شو او د "بخر تگاؤ"، سروبي، لغمان په لاره د کونړ درې ته راووتل. او د هغه خامې نه د "سواستو" درې يعني د "سوات" آب خانې طرف ته راخواره شول. بله دسته د کوه دامن او رودخانه کوبها نه سهيل طرف ته د سپين غر په لمنو کښې اباد شول. او بيا د هغه ځايونو نه د "کرومو" ښکلو ښکلو درو (يعني د دره کرم) او د "گوماتي" (يعني د گومل درو) او نورو هغه مقامونو کښې خواره شول چې د سفيد کوه او د کوه سليمان د آب خانو اوبه را اخلي. دغه شان د آريا قوم بله دسته د "سراسوتي" (د احمد علي کهزاد په راي کښې) يعني د ارغنداب سرسبز علاقه کښې اباد شول.

احمد علي کهزاد د دې نظريې په تائيد کښې چې د موجوده افغانستان، صوبه سرحد، او د قبائلي علاقې ابادي د قديم آريا نسل خلق دي. د ډيرو علاقه نومونه په افغانستان کښې پيش کوي چې په زړه زمانه کښې د هغوي په نومونو کښې لفظ آريا په مختلف شکلونو کښې موجود دی. د نموني په طور هغه د لاندینو علاقه نومونه بيانوي:

(۱) هرويو: Haroyo دا نوم په اوستا کښې د هري رود سرسبز علاقې دپاره اخستې شوی دی. د زمانې په تيريدو سره لفظ آريا د هري، اري، آرتا، يا هرات په شکل استعمال شوي دي.

(۲) هراوي تي: دغه نوم په اوستا کښې د ارغنداب علاقې دپاره استعمال شوی دی. په دې نوم کښې د هرا ټکي د آريانه راوترې دی.

(۳) آرياکا: Ariaka دا د مارجيان په علاقه کښې د يو ښار نوم وه چې د هغې وسيدونکو ته به ی آرياکي وئيل په دې نوم کښې د آريا ټکي په خپل اصلي شکل کښې موجود دی.

(۴) آرياسپ: Ariaspه دا د انجيان په علاقه کښې د يو ښار نوم وه چې د هيرمند سيند په غاړه اباد وه په دې نوم کښې هم آريا ټکي په خپل اصلي حالت کښې موجود دی.

(۵) آرسټوفيل: Aristophyles د ولايت کابل قبلي ته يو قوم اباد وه چې په دې نوم مشهور وه په دې نوم کښې د اري ټکي د آريانه وتلې ښکاري.

دې کښې هم شک نشته چې زېږ يوناني مؤرخينو لکه ايراتوس تنيز Erathosthenes د مسيح د پيدائش نه ډير ورومې تير شوی دی د موجوده افغانستان ټوټې علاقې ته آريانه لفظ استعمال کړی دی. علاوه د ده نه براسترابو، بطليموس، پليني او

اپالوډورس ارتميس هم دې ملک ته د آريا نه ملک وئيلی دی.

هم دغه شان په رگ ويد کښې د "کوبها" (کابل) سيند د "سويتی" (سوات) سيند د "کرومو" (کرم سيند) د "گوماتی" (گومل سيند) او د سندھو (سندھ) دریا ذکر شوی دی. د "کوبها" دره او سيند په قدیم ویدی آریا قوم کښې ډیر مشهور او هر دل عزیز وۀ ځکه چې څۀ وخت هغوی د باخترنه ورومې ورومې راووتل او د هندو کش په درو کښې ښکته را کوز شول نو تر ډیرې مودې د کوبها په زرخیز او شاداب دره کښې ډیره وو. زارۀ آریا چونکې اکثر مال داره خلق وو او گزران ی د غواؤ، گلو، بیزو او په نوره مال داری وۀ له دې کبله قدرتي طور به هغوی په سیندونو او د سیندونو په درو کښې ډیره کیدل او د هغې صفتونه به ی کول. چنانچه د "سندھو" (یعنې د سندھ) په تعریف کښې چې په "آریا ورته" کښې د ټولو نه لوی سيند وۀ رگ ويد په لسم منډل بهجن نمبر ۷۵ کښې دا شان تعریف کړی دی:

"اے سندھو ته اول خو خپلو سرتیزو او بوسره د تريشتاما Trichtama راسا Rasa سويتی Sveti او کوبها شامل وې او بیا هم په دې شان گوماتی (گومل) او کرومو (کرم) را کاږي."

احمد علي کهزاد د ډیرو معبرو او تاریخي سندونو نه په آریانه کښې د آریا نسل د وسیدونکو قبیلو ذکر کړی دی. منجمله د هغوی نه د یوې طاقتورې او مضبوطې قبیلې نوم "بهاراته" وۀ. چې د باخترنه سره د آریا د نورو قبیلو د هندو کش د سهیل په غرونو ته د را کوزیدو نه پس څۀ د ارغنداب د درې او څۀ د درۀ کوبها، کرومو او گوماتی په لاره پنجاب کښې خوره شوې ده. "بهاراته" قبيله سره د خپلو ټولو خیلونو ورومې خو تر ډیرې مودې د هندو کش د سهیل په لمنو او په سپین غر کښې وسیدله. او بیا بتدریج سره د "سپته سندھو" (پنجاب) په طرف را کوز شول. دې قبیلې د آریا نسل نورو قبیلو سره دوه لوی لوی جنگونه په دې زمانه کښې کړي دي. یو جنگ خو هغوی د آریانا د نمر خاتۀ سرحد په خواو شا کښې کړی دی چې "د لسو ملکونو جنگ" په نوم مشهور دی. دویم جنگ ی د ارغنداب د درې په نواحی کښې کړی دی او د "جنگ د یو اداسا بادشاه" په نوم باندې مشهور دی.

د بهاراته په شان د آریا نسل یوه بله قبيله هم وه چې نوم ی "پنجه جانا" وۀ. یعنې پنج (پنځۀ) جانا (قبیلې). دا لویه قبيله د پنځو قبیلو نه جوړه شوې وه. او په رگ ويد کښې ی ذکر شته. د دې پنځو قبیلو نومونه دا دي:

انو Anno دریو هو Druhus یادو Yado تورو اساسا Turvasas پورو Puruo

په دې پنځو وارو قبیلو کښې د پورو قبيله ډیره د اثر خاونده او منظم وه. پروفیسر شانه راداس چې په کلکته یونیورسټی کښې د قدیم تاریخ هند پروفیسر دی وائي چې د پورو مسکن د درۀ سندھ بره حصه او د گندهارا دره یعنې د کابل خواو شا علاقه وه.

د لسو ملگونو جنگ چې ورته بره اشاره شوې ده زمونږ د موجوده مضمون دپاره دومره اهمیت لري چې په هغې کښې د ټولو قبیلو ذکر شوی دی چې چا په دې جنگونو کښې حصه اخستې وه. وائي چې د بهاراته قبيلې بادشاه سوراس د دیواداسا بادشاه زوی وه. د ده یو پیر وه چې د هغه نوم ویسوامیترا چې په اصل کښې هغه هم د بهاراته قبيلې د یو علم دوست خونې کوزیکا سره وه. دې پیر (رشي) د خپل روحاني طاقت او بزرګۍ په زور د سوراس ډیر لوی امداد د دره ستردو یعنی ستلج او وپاش Vipasha یعنی بیاس په فتح کولو کښې کړی وه. بادشاه یو ورځ د ریشي په څه وجه معزول کړو او د هغه په ځای یو بل سره چې د هغه نوم واسیستاس Vasistas وه مقرر کړو. نتیجه دا شوه چې د دواړو پیرانو (ریشي) د هغوي په مریدانو او د هغوي په خاندانونو او خیلونو کښې سخت مخالفت پیدا شو. چونکې ویسوامیترا د ژبې تیز په عقل پوخ او په قام کښې د اثر خاوند وه په دې سبب هغه سمدستي په سوراس باندې د حملې کولو تیاری راواخستې او د دې غرض دپاره سوراس بادشاه او ویسوامیترا دواړو د بهاراته د پنجه جانا او نورې قبيلې لکه پکت، (پکتویس پارت یا پښتون) الينا (د نورستان خلق یا د زاره کافرستان خلق) بهالانا (د دره بولان قبيلې) شیوا (د دره سنده خلق) هم رایوځای کړې او د بهاراته یوه لویه جنبه یی جوړه کړه. او په سوراس یی حمله وکړه ولې سوراس په دې جنگ کښې فتح حاصله کړه او د انو او دریوهو قبيلې ملکان پکښې قتل شول.

هر کله چې د ویسوامیترا جنبي شکست وخورو نو د آریا دالس قبيلې چې نومونه یی لاندې درج دي په خپل وطن آریانه یعنی افغانستان کښې پاتې شول او بیا یی د هند په لوري د خوریدلو تکل ونه کړو. (۱) الينا Alina نورستاني یا د زاره کافرستان وسیدونکي (۲) پکت Pakthas پکتویس، پارت، پښتون، پښتانه (۳) بهالانا Bahalanas د دره بولان وسیدونکي (۴) شیوا Chivas د دره اندس یا د شیوکي یعنی کابل وسیدونکي (۵) ویشانن Vishanans (۶) انو Anu (۷) دریوهو Druhyh (۸) تورواشا Turvasa (۹) یادو Yado (۱۰) پورو Prurus د بره اندس او د ګندهارا د خواو شا وسیدونکي

د احمد علي کهزاد دا نظریه ده چې د پکت قبيله نمبر ۲ در حقیقت د پښتنو قبيله ده او (ک) صرف د زمانې په تیریدو سره (ش) شوی دی. دا قبيله هم د بهاراته قبيلې په شان په باختر کښې د نورو آریا قبیلو سره وسیدله. او په رګ وید کښې یی ځای په ځای نوم اخستې شوی دی. د مدققینو دا رای ده چې آریا د باختر نه د نولس سوه او دوه زره قبل مسیح خواو شا راوتی دي. د دې ورومېني هجرت په زمانه کښې د پکت قبيله په دوو حصو کښې تقسیم شوې وه. یوه حصه د پنجه جانا چې د هغې لس خیلونه وو د هندو کش سهیل طرف ته راګوزه شوه. او د آریانه په سهیل نمرخاته علاقه کښې اباد شوه او په هغه ځای باندې یی د

پکت د وسیدو ځای نوم کښېښود. د پکت قبیلې څه حصې تر ډیرې مودې لکه د آریانس د نورو ډیرو قبیلو هډو هجرت ونکړو او په باختړ کښې پاتې شو. تر دې چې د دریمې صدۍ قبل مسیح په وسط کښې د دې قبیلې یو سردار ارساس پارتې سره د یوې لویې ډلې د قبیلې په طرف عین د بحیره خضر تر ساحله پورې هجرت وکړو او هلته یې د پارتیا په نوم یو ملک اباد کړو. دا د آریانه قبیلې آخري سرحد وه هرودولیس چې د زرې زمانې مشهور یوناني مؤرخ دی وائي چې د دې قبیلې څه کسان نور هم د قبیلې په طرف لاړل. او د ارمنستان د قبیلې حصو کښې ډیره شول. او هلته هم هغوی د پکتیس یا پکتویس او د هغوی وطن د پکتیکا په نوم مشهور شو. هم د دې پکتیکا نه پښتېخا یا پښتونخوا یعنی د پښتون قوم د وسیدو ځای جوړ شو. هرودولیس وائي چې پکت قبیلې سره په ټول پکتیکا کښې کومو نورو قبیلو چې یو ځای ژوند تیرولو هغه څلور دي (۱) گندهاري (۲) ستاگیدی (۳) اپاریتي (۴) دادیکي. گندهاري: دا هغه قبيله ده چې د دره کابل نه تر دریائې سنډه پورې اباده او قندهار نوم هم د دې قبیلې په وجه په دې ښار ایښودلی شوی دی.

ستاگیدی: دا هم د افغانستان یوه ډیره زړه قبيله ده چې هم یې هرودولیس او هم یې بطليموس ذکر کوي. هرودولیس وائي چې دا قبيله د گندهاري قبیلې سره په ګاونډ کښې وسیدله. ستا وائي صد ته او گیدی وائي غواته نو د دې نوم معنی دا ده چې د سلو غواؤ خاوندان بعضې خلق د ستک ټکي نه چې په دې نوم کښې راځي لفظ ختک راوباسي. محققین د دوی د استوګنې ځای د کابل او هرات په منځکښې غرونه یادوي.

اپاریتي: دا قبيله ورومې د سپین غر په سهیل کښې وسیدله او بیا د آریانا سهیل نمرخاته غرونو کښې اباد شوه او د پکتیسا قبیلې په علاقه کښې وسیدله. بیلو وائي چې دا د اپریدو نوم دی.

دادیکي: هرودولیس د دې قبیلې د استوګنې ځای هم په پکتیکا کښې ښیي د دې نه معلومیږي چې دوی هم د دې قبیلې یو شاخ وه. محققین وائي چې دا د تاجک قبيله وه.

په رګ وید کښې د "دیواداسا" بادشاه د ډیرو جنگونو ذکر شوی دی. منجمله د دې جنگونو هغه یو جنگ د پکت قبیلې د نوجوان بادشاه تور وایانا سره کړی دی او د هغه د لاسه یې شکست خوړلی دی. دغه شان دیواداسا بادشاه نورو آریائي قبیلو سره هم جنگونه کړي دي. لکه یو ځل هغه راسا بیا پني او بل ځل بریسایا او پارا واتا قبیلو سره د سراسوتي یعنی د ارغنداب په خواؤ شا کښې جنگونه وکړل. سراسوتي هم هغه سیند دی چې په اوستا کښې د هرویتی په نوم یادېږي. (وګورئ هیلبرانت کیمبرج هستري آف انډیا جلد اول صفحه ۸۷) په دې قبائلو کښې پني اوس هم د پښتنو مشهوره قبيله موجوده ده چې دراصل په زړه زمانه کښې د ارغنداب خواؤ شا وسیدله. د پني پښتنو یو لوی کلي نن ورځ هم د هزارې

په ضلع کښې موجود دى . چې د پټيان په نوم مشهور دى . د دې پښتنو دا روايت دى چې مونږ د جنوبي افغانستان يعنې ولايت قندهار نه راغلي يو . بريسايا دا هم د پښتنو قبيله ده چې د بريخي په نوم ياديږي او اوس هم د قندهار په علاقه کښې وسپړي فتح خان بريخي هم د دې قبيلې خان وى چې د پښتنو د جنگونو په قصو کښې ياديدلو .

د دې ټول بحث خلاصه دا ده چې پښتانه دراصل آريا نسل دي چې د زرگونو کلونو نه د خپل اصل وطن وسط ايشيا نه ورومې باختړ ته او بيا د باختړ نه د موجوده افغانستان فارس او هندوستان حدودو کښې خواره شول . ورومې نظريه چې په اصل کتاب کښې په تفصيل سره بيان شوې ده هغه دا ده چې پښتانه د سامي نسل نه دي او يهوديان دي .

د پښتنو تاريخ

دويمه برخه

د کال ۱۸۳۸ء نه تر کال ۱۸۴۲ء

تاليف د

قاضي عطاء الله خان صاحب

د مردان

په افغانستان باندې د انگریزانو ورومې لام

مونږ په وروستني باب کښې په تفصيل سره د دې خبرې ذکر کړې دې چې د فتح خان د قتل نه پس څه وخت چې په افغانستان کښې د خانه جنگو بازار گرم شو نو رنجیت سنگھ چې شاه زمان د خپل طرف نه هغه د پنجاب گورنر مقرر کړې وه د افغانستان د دې بډامنی نه پوره فائده وچته کړه او د پښتنو په مفتوحه ملکونو باندې پرله پسې وبلوسیدو او ټول کشمیر، اټک، ډیره غازي خان، ملتان او د سندھ علاقه یی خپل حکومت سره شامله کړه او هغه په دې هم صبر نه شو بلکې خپل فوځونه یی په اټک راپورې ویستل او عین تر پېښوره د پښتنو د خپلې استوگنې په ملک باندې یی هم قبضه وکړه. مونږ د دې خبرې هم ذکر کړې دې چې پښتانه د ممالک مفتوحه د هغوی د لاس نه په وتلو باندې دومره خفه نه وو لکه چې څومره هغوی د سکھانو د پښتنو په خپل ملک باندې په قبضه کولو ناراض وو.

دا بیان هم شوی دې چې هر کله سکھانو، انگریزانو او نورو قومونو د خپلو خپلو حکومتونو د خورولو او د هغوی د مستحکم کولو دپاره قسماقسم کوششونه راخستې وو او هر یو د خپل قوم او د ملک د خدمت دپاره وینې تویولې او خپل مالونه او سرونه هغوی د خپلو وروڼو د عزت او ناموس په گټلو کښې داو کول نو پښتانه لکه د درنده گانو په خپلو کښې اړم وو او په یو بل یی چکونه لگول او هر یو به د بل پښې خپل شریک دشمن ته رابښکلې. په دې عامه بډامنی کښې چې هر چا خپل غرض او مطلب په موټي کښې نیولې وه او قومي ژوندون او د عزیزولی زیست د هر یو پښتون نه هیر شوی وه نو په ټول ملک کښې صرف یو سره په نظر راتلو چې د خپل قابلیت او لیاقت په سبب هغه د پښتنو خورو ورو گډو دپاره د شپون کار ورکولې شو. دا سره امیر دوست محمد خان وه. د هغه د خوانی او د هلکوالي ژوندون هر څومره که ډیر ښه نه ولې څه وخت چې هغه د پښتنو داسپکه ورځ ولیدله نو هغه خپلې ټولې دشمنی، کینې، بغضونه او حسدونه پریښودل او دا قصد یی وکړ چې د پښتنو ورک شوی نوم بیا روښانه کړم او هغوی د قامولی او عزیزولی په خوږه لاره روان کړم چې گوندې د هغوی د پلار نیکه ملک بیا د هغوی لاس ته راشي او په ننګیالو او خوددارو قومونو کښې شمار شي. د هغه خپل نیت خو ډیر ښه وه ولې د هغه وروڼه بدستور د هغه حاسدان وو او د هغه په لار کښې یی ازغې کړل. مگر چونکې اوس هغه د قومیت په نشه کښې مست وه او د هغه واحد قصد د پښتنو دپاره عزت او عروج گټل وو هغه د خپلو وروڼو دشمنی شاته وغورځولې او هغوی سره یی د صلحې صفایی سلوک راواخستو. هغه په خپلو ټولو وروڼو کښې بلاشک و شبه د ډیر طاقت او قابلیت او بهادری خاوند وه او که چرې

هغه د هغه زماني د عام پښتنو په لاره تلې نو هغه په ډيرې اسانتيا سره د خپلو وروڼو نه د هغوي ملكونه اخستې شول. مگر هغه هيڅ كله په هغوي باندې پيش قدمي ونه كړه. د دې روغ نيت نتيجه يورنگ د هغه دپاره بڼه هم ثابته نه شوه. د سلطان محمد خان په شان كمزورې او خودغرض سرې د دې هرگز لائق نه وه چې د پيښور غونډې اهم ځاي د هغه د حكومت د لاندې وي. دا هم د سلطان محمد خان د نفس پروري او د خودغرضي نتيجه وه چې پيښور او د هغې نه چارچاپيره علاقه د سكهانو لاس ته ورغله. خو خو ځله دې سلطان محمد خان او د هغه وروڼو د سكهانو نه روبي و خورې او د دوست محمد خان په خلاف ي هغوي سره سازشونه وكړل. ولې د دې نتيجه څه شوه؟ هغوي خپل ځان ته هم سخت نقصان ورسولو او دوست محمد خان ته ي هم لويې فتنې او فسادونه رادوخاره كړل او د پښتنو ټول قام ي د دنيا په قومونو كښې سپك او رسوا كړو.

مونږ په دې هم ورومې بحث كړې چې د سكهانو د دريائې اټك نه قبلې ته په ملك باندې قبضي كولو دوست محمد خان سخت ناقلاره كړې وه. د پښتنو په خپل ملك كښې هغه د بل حكومت په هيڅ وجه نه شو برداشت كولې. هغه هم په منت او هم په جنگ د دې علاقې د ازادولو انتهائي كوشش وكړو مگر هغه ناكامياب شو. بيا هغه د دې علاقې د اخستلو دپاره د انگريزانو د دوستي د حاصلولو تكل وكړو او ډيرې ډيرې چيټې ي لارډ آكلينډ ته فيرنكيانو سره د دوستي جوړولو دپاره وليكلې مگر فيرنكيانو د خپل غرض دپاره د دوست محمد خان د اتحاد په نسبت د سكهانو اتحاد زيات غوره گڼلو. پس هغوي د دوست محمد خان په يوه خبره هم غوړ كښيښودو او د سكهانو سره ي پره يوه كړه. سره د دې چې برنس يو ځل د خپل سياحت په زمانه كښې او بيا دوباره په سر كاري حيثيت كښې د دوست محمد خان د قابليت، د هغه د هر دلغيزي، د هغه د حسن انتظام او انصاف تعريفونه خپل حكومت ته وكړل مگر د لارډ آكلينډ اراده نه وه چې دوست محمد خان سره د دوستي عهد وپيماڼ و كړي بلكې هغه به سكهان د هغه برخلاف په شا باندې ټپول. اخر چې دوست محمد خان مجبور شو نو هغه د روس او د ايران نه مدد وغوښتو او چونكي هغوي ورسره هم روپو او هم د فوځونو د وركولو عهد وپيماڼ و كړو له دې كبله د هغه بله لار سوائې د دې نه پاتې نه شوه چې هغه روس او ايران سره خپل تعلقات قائم كړي مگر دوست محمد خان نه خو روس له او نه ايران له په خپل ملك كښې د څه قسم سياسي دخل وركولو اختيار وركړې وه او نه ي خپله خودمختاري د هغوي د اثر او تسلط لاندې ساتلې وه. د انگريزانو هغه سره دا رويه وه چې نه خو ي په خپله هغه سره عهد وپيماڼ كولو او نه ي هغه بل چا سره عهد وپيماڼ كولو ته پريښودو. كه چېرې هغه د روس سره خپل تعلقات قائمول غوښتل نو هغه هم د سكهانو برخلاف وو نه چې د انگريزانو برخلاف. په دې ورځو كښې هيڅ څه خاص خطره د

روس د طرفه هندوستان ته نه وه پيښه او څه لږه ډيره ويره چې د انگریزانو په زړه کښې د هرات د محاصرې په وجه پرته وه هغه هم ورکه شوه ځکه چې ایراني فوځونه خپل ملک ته واپس شوي وو او په نزدو ورځو کښې نه خو د هغوي او نه د روسي فوځ د افغانستان په سرحد باندې د راتلو خطر ه کیدې شوه.

د دې نه علاوه روسیانو د انگریزي حکومت په وینا په دویمه جولای ۱۸۳۸ء خپل سفير جنرل سائمونچ د تهران نه واپس راوبللو ځکه چې لارډ پامرستن روسي وزیر خارج ته لیکلي وو چې د دې سفير په تهران کښې د موجودګۍ په وجه د انگریزانو ټول مشرقي مقبوضات په خطر ه کښې پراته دي. کپتان ویکویچ هم دغه شان د افغانستان نه ایران ته او د ایران نه روس ته واپس لاړو. د دې ټولو خبرو نه دا خبره د نمر په شان ښکاره ده چې په دې زمانه کښې د فیرنګیانو هندوستانی مقبوضاتو ته د افغانستان د حکومت د طرف نه هیڅ خطر ه نه وه. مګر باوجود د دې فیرنګیانو د خپل زور او طاقت د مظاهرې دپاره او دوست محمد خان له د خپلې خودداری او خوداختیاری سزا ورکولو په غرض د انصاف او د بین الاقوامي قوانینو نه خلاف ناحق د هغه برخلاف د لام ترلو فیصله وکړه او دا منصوبه ی جوړه کړه چې د دوست محمد خان په ځای یو دا شان پښتون د کابل په تخت کښینو چې هغه د کشمیر د راجه یا د حیدر اباد د نظام په شان زمونږ په لاس کښې یوه ګوډۍ وي او هر څه چې مونږ ورته حکم کوو هغه د هغې تعیمیل کوي. دا خیال د فیرنګیانو په زړه کښې بالکل نوم نه وه بلکې د دې نه ورومې یو ځل هغوي هم د دې غرض حاصلولو دپاره شاه شجاع له په ۱۸۳۳ء کښې په افغانستان باندې د حملې کولو اجازت په لدهیانه کښې ورکړه وه.

دا مسلمه خبره ده چې شاه شجاع په ۱۸۳۳ء کښې انگریزانو سره شړونکې وه. د یو غیر جانبدار حکومت دا فرض وو چې هغه یو شړونکي له په خپل حکومت کښې د فوځونو د تیارولو او په بل ملک باندې د حملې کولو اجازت ور نه کړي. مګر دا حقیقت دې چې شاه شجاع په لدهیانه کښې په افغانستان باندې د حملې کولو دپاره فوځونه تیار کړل او نه صرف دا بلکې د افغانستان لویو لویو سردارانو سره سر کلا دوید، خط و کتابت وکړو چې تاسو د شاه شجاع په مرسته ودریرئ او په دې طریقه دوی د خپل غرض دپاره د افغانستان په اندروني امن کښې سخت خلل واچولو. دوست محمد خان باوجود د فیرنګیانو د دې ناجائز کارونو هغوي ته ولیکل چې که چرې شاه شجاع سره تاسو ملګري یئ نو چې زه د هغه مقابله نه کوم. د فیرنګیانو مدعا د بوسو لاندې خپلې اوبه بوتلل وو او دا کوشش ی کولو چې مونږ خان ډاګې ته راونه باسو او زمونږ غرض هم حاصل شي. د فیرنګیانو په افغانستان باندې د دې لام ترلو قریباً قریباً هر یو مؤرخ سخت بد و نیلي دي او دا رای ی ظاهره کړې ده چې دا جنگ سخت د بې انصافی، د ظلم او د نامعقولیت جنگ وه. چې هیڅ بې هیڅه فیرنګیانو د پښتنو

سره جوړ کړو. انگریزانو د دې جنګ په جواز کېنې قسم قسم الزامونه د دوست محمد خان په خلاف لګولي وو. منجمله د هغې نه یو دا وه چې امیر صاحب په ۱۸۳۶ء کېنې یو خط د روس بادشاه ته لیکلې وه چې روس دې ما سره د دوستی عهد وپیمان وکړي مګر هر کله چې حکومت برطانیه د روس وزیر خارجه ته د دې تجویز متعلق تحریري شکایت ولیږلو نو هغه په شلم اکتوبر ۱۸۳۸ء د دې خبرې د صداقت نه بالکل انکار وکړ او په جواب کېنې یو ډیر نګي وزیر خارجه ته ولیکل چې بیشکه د امیر صاحب یو سره د روس بادشاه له راغلې وه مګر د هغه کار سیاسي نه وه بلکې روس سره تجارتي تعلقات قائمول وو. د امیر صاحب د دې چیتې د صحت متعلق ډیر دا شان لیکي :

....." And to those who acquainted with the extent to which false documents are made use of in Asia and the advantages which the English have themselves derived from them in subduing the Princes and Rajahs of India, one doubts the propriety of giving an opinion on the validity of the one, which the Amir is reproached with having written. This doubt is all the more admissible in as much as at the epoch at which his document was said to have been prepared; he was the warmest partisan of the English in Afghanistan and remained so after they had driven him from his country."

ترجمه : "او د دې خبرې مدنظر چې په ایشیا کېنې څومره ډیر دروغ دستاویزات استعمالیږي او انگریزانو پخپله د هندوستان د راجګانو او نوابانو د مطیع کولو دپاره د دې قسم دستاویزاتو نه فائده وچته کړې ده نو دا مناسب نه معلومیږي چې یو قطعي رای د هغې چیتې د درستۍ متعلق سره ورکړي د کومې الزام چې په امیر باندې لګي. د دې چیتې د درستۍ متعلق دا شک نور هم په دې وجه زیاتېږي چې په کومه زمانه کېنې د دې چیتې لیکل وئیلې کیږي نو په هغه زمانه کېنې امیر صاحب په ټول افغانستان کېنې د ډیرنګیانو سخت په پره کېنې وه او لا هم هغه شان د هغوي طرفدار وه چې څه وخت هغه د خپل ملک نه وشړلې شو."

بیا هم دغه مؤرخ لږ مخکېنې وائي چې که چېرې مونږ دا تسلیم هم کړو چې واقعي امیر دوست محمد خان روسیانو ته د خپلې دوستۍ د ښکاره کولو په غرض دا خط لیکلې وه نو دا کوم جرم وه؟ هغه وائي :

"Supposing that Dost Muhammad did write this letter where was the crime in his doing so? Had he not a right to look for alliances against his enemies? Was there more justice therefore in the English supporting Ranjeet Singh in his spoliation of the Afghans? But who was this Ranjeet who were the Sikhs? a nation of yesterday always in subjection, without ancestors or traditions and governed for the first time by a chief of their own nation; and this chief, this Ranjeet, who it cannot derived, possesses some very great qualities; how was he brought up? from

whom did he hold his power? was it not from an Afghan sovereign, the Shah Zaman, who made him Governor of the Punjab? has he not thrown off his allegiance to that monarch's successors and proclaimed himself sovereign of that country? is then the origin of his power more legitimate than that of Dost Muhammad who at least has in his favour the old traditions of his family to prove that his ancestors always had in his country a power almost equal to that of the Afghan sovereign.

The English had probably thought of this more than once; but reason is poor argument in the eyes of those who for twenty years had been wishing to have in Kabul a sovereign who would be a docile and submissive instrument of theirs. They also sanctioned the spoliation committed upon the finest Afghan Provinces by Ranjeet. He had seized Multan in 1810 A.D. Kashmir in 1819 A.D., Peshawar in 1823 A.D., and that Ranjeet affirmed, with the entire consent of Shah Shujul Mulk, the dethroned King, who had placed himself under his protection, and was considered by him and the English as the legitimate sovereign of Afghanistan, qualified by that title to make whatever concessions of territories he pleased."

ترجمه: "فرض کړئ چې دوست محمد خان په واقعہ کېنې دا چیتې لیکلې وه نو په دې کېنې هغه کوم جرم وکړو؟ آیا هغه ته د خپلو دشمنانو خلاف د اتحاد د حورولو حق حاصل نه و. او آیا انگریزان په دې زیاتې په حقه وو چې هغوي د رنجیت سنگهه ملگرتیا د پښتنو په تالا کولو کېنې کوله او دا رنجیت سنگهه وه څوک؟ او دا سکهان څوک وو؟ خو یو پرونه پیدا شوی قوم وه چې همیش د بل رعیت وه نه ئ اصل نسب وه او نه ئ څه روایات وو. او اوس ورومې ځل د خپل قوم د یو سردار د لاندې شوي دي اگر که د دې نه انکار نشي کیدم چې په دې سردار کېنې یعنی په رنجیت سنگهه کېنې بعضې ډیر ښه صفات شته مگر هغه لوم شوی څه رنگ دی؟ دا موجوده طاقت (اقتدار) هغه له چا ورکړې وه؟ آیا دا درست نه ده چې دا طاقت هغه له یو پښتون بادشاهه یعنی شاه زمان ورکړې وه. ځکه چې شاه زمان هغه د پنجاب گورنر کړې وه؟ او آیا دا درست نه ده چې هغه بیا د دې بادشاهه د جانشینانو اطاعت وغورځولو او خپل ځان ئ د نه مدک بادشاهه کړو آیا د هغه د اقتدار ابتدا د دوست محمد خان نه زیاته جائزه ده؟ د دوست محمد خان په حق کېنې خو دا خبره شته چې د هغه خاندان د زړو روایاتو خاوندان دي او دا ښکاره خبره ده چې د هغه پلار نیکه په خپل ملک کېنې هم دومره اقتدار او طاقت لرلو څومره چې د پښتنو بادشاهانو لرلو.

د انگریزانو زړه ته هم ډیر ځله دا خبره راغلې وه مگر چونکې د تیرو شوو شلو کلونو نه د فیرنگیانو دا خواهش وه چې د کابل په تخت باندې یو دا شان بادشاهه کېنې چې هغه د هغوي فرمانبردار، تابعدار او آله کار وي. نو دلیل هغوي ته څه مضبوط څیز ښکاره نه شو. هغوي د رنجیت سنگهه دې کار ته هم ښه وویل چې هغه د پښتنو ښکلې ښکلې صوبې د هغوي نه راوړ کولې هغه په 1810ء کېنې ملتان د هغوي نه ونیولو. کشمیر ئ په 1819ء

کښې ترې لاندې کړو او په پيښور باندې ئې په ۱۸۲۳ء کېښې پيش قدمي وکړه او بيا رنجيت سنگهـ دا ټولې پيش قدمۍ په هغې شاه شجاع الملک باندې تقسيم کړې چې د تخت نه کوز کړې شوي وه او اوس هغه سره شړونکې وه. او سره د دې فيرنګيانو او هغه شاه شجاع الملک د کابل د تخت جائز والي وارث ګڼلو او له دې کبله ئې هغه د دې اختيارمند ګڼلو چې هغه دا صوبې هر چاله چې د هغه خوښه وي ورکولې شي.

هم دغه شان کرنل ميلسن چې يو انګريزي مؤرخ دی د انګريزانو د دې بې انصافي

متعلق دا راي ليکي :

" They (the British Government) proposed to depose the Ruler who out of the chaos resulting from the expulsion of the Sadozais had evoked at least a semblance of order, a form of good government and most certainly a respect for Authority; who had gained, more than any other Afghan since the death of his brother Fateh Khan, the confidence of the people and to replace him by Prince belonging to the expelled family- a Prince who had already enjoyed under- for Afghanistan's favourable circumstances, the opportunity of ruling and who had failed- who, when subsequently treated with as to the conditions of his return by the Barakzais chiefs, had acted in a manner which plainly showed that he had learned nothing and forgotten nothing; who had twice attempted to force his return, and had twice been driven back and who when at one time by the aid of foreign mercenaries Victory was in his grasp- had preferred flight to making the effort requisite to gain it.

The Ministers of England who adopted this remarkable solution of a very slight difficulty were Liberals. Certainly to dethrone by arms a popular sovereign in order to force upon an unwilling people a Prince proved to be incompetent and known to be distastful is not a cardinal point of Liberal principles In 1838 it allowed itself to be led astray by the exaggerated fears of Lord Palmerstone..... With the raising of the Siege of Herat the main reason for British intervention in the affairs of Afghanistan disappeared."

ترجمه : "حکومت برطانيه دا تجويز وکړو چې يو دا شان حاکم د خپل حکومت نه لرې کړو چې چا په هغې بډامنی کېښې کومه چې د سدوزو د شړونکي کيدو نه پس په ملک کېښې پيدا شوې وه. څه نه څه امن پيدا کړې وه. د ښه حکومت يوه نمونه ئې جوړه کړه او يقيناً څه د قانون او د حکومت قدر ئې د خلقو په زړونو کېښې پيدا کړې وه او د فتح خان د مرګ نه پس په ټولو پښتنو کېښې زيات د اعتبار خاوند وه او دا چې د هغه په ځای يو داسې شهزاده کېښوؤ چې د هغه خاندان د ملک نه شړلې شوي وي. حالانکې دې شهزاده له د افغانستان د حالاتو مطابق په ښه وخت کېښې د حکومت کولو موقع په لاس ورغلې وه مګر هغه ناکامياب شوي وه او د هغې نه پس چې د بارکزو سردارانو هغه ته بيا افغانستان ته د واپس راتلو دپاره شرطونه پيش کړل نو هغه د خپلې روپې نه دا ثابته کړه چې په دې دومره موده کېښې هغه هيڅ

سبق اخستي نه وۀ دې شهزاده دوه ځله په زور خپل وطن ته د راتلو کوشش وکړو او دواړه ځل ۱ شکست وخورو او بيا چې يو ځل هغه د پردو اجرتي خلقو په مدد سره راغلو او قريب وه چې فتح ۱ حاصله کړې وۀ نو په ځاي د دې چې هغه خپل وس او کوشش کړۀ وۀ نو هغه تيښته وکړه.

د انگلستان کومو وزيرانو چې چا د دې معمولي مشکل حل په دې طريقه تجويز کړۀ وۀ هغوي "لبرل" يعنې ازاد خيال وو. دا يقيني خبره ده چې د لبرل پارټي دا اصول هرگز نه دي چې هغوي دې يو هر دلعزيز بادشاه په زور د تخت نه کوز کړي او د هغه په ځاي دې په خلقو باندې په زور يو دا شان سرۀ بادشاه تسليم کړي چې هغه ناقابل او د خلقو ناخوښ وي مگر په کال ۱۸۳۸ء کښې د لارډ پامرستن ناجائزي ويرې هغوي په غلطه لاره سم کړل او بيا هرکله چې د هرات محاصره ختمه شوه نو د فيرنګيانو او د افغانستان په معاملاتو کښې د مداخلت کولو کوۀه لويه وجه چې وه هغه هم ورکه شوه.

هرکله چې لارډ آکلينډ په افغانستان باندې د لام ترلو فيصله وکړه نو سرالکزنډر برنس ته ۱ حکم وليږلو چې خپل سفارت د کابل نه واپس کړه چنانچه په شپږويشتم اپريل ۱۸۳۸ء انگريزي سفارت د کابل نه را روان شو. غلام حيدر خان د دوست محمد خان زوي څلورو ميلو پورې هغوي سره په جلب کښې راغلو.

حقيقت دا دۀ چې کوم انگريزي پوليتيکل افسران چې په دې ورځو کښې د ايران او وسط ايشيا په علائقو کښې د سياسي فضا د تحقيقاتو دپاره مقرر شوي وو هغوي په خپلو رپورټونو کښې د روس د ارادو په حقله دا شان هيټناک او مبالغه آميز خبرې حکومت هند ته ليکلۀ وۀ چې د حکومت برطانيه او د حکومت هند دا يقين شومۀ وۀ چې که انگريزان سمدستي په افغانستان باندې حمله ونۀ کړي او خپل اثر او طاقت پښتنو ته ښکاره نۀ کړي نو روس به هغوي په خپل لاس کښې واخلي. او په هندوستان کښې به د هغوي حکومت ته خطر په پيدا شي. پښتنو سره د فيرنګيانو د ورومېني جنگ اصلي سبب د دې ناپوهه، ناتجربه کارو او د غرور نه ډک افسرانو رپورټونه وو چې د انگلستان او د هندوستان انگريزي حکومتونه ۱ پښتنو سره په دې پرېنچ کښې مبتلا کړل. د تکبر او د لوړۀ والي کومه نشه چې د دې معمولي افسرانو په مغزو کښې پرته وه د هغې په وجه به هغوي يو خودمختار مسلمان بادشاه هم د خپلې رضا کارونو ته نۀ پريښودو او هرکله چې به هغوي د دې افسرانو د راي نه لږ اخوا ديخوا وکړل نو دوی به سمدستي خپل حکومت ته يوه واويلا او شور گډ کړو چې په دې کښې د فيرنګيانو رعب، اقتدار او عزت ته نقصان رسي. او بيا به د هغوي د ټول حکومت زور او طاقت د هغه په مرسته ودرېدو او د تورې او د ټوپک په زور به ۱ خپله هره خبره په هر خودمختار حکومت مجبوراً منله او تسليموله. هم د دې متکبرانه رويې په وجه دې

انگریزي افسرانو چې هندوستان کښې هر راجه او هر نواب ته څه نا څه بهانه جوړه کړې وه او بیا یې هغوي د خپلو حکومتونو نه محروم کړي وو په هر چا باندې هغوي په زور باندې خپلې خبرې منلې او که چا به لږ هم د خپلې خودداری او د خودمختاری جذبه ښکاره کوله نو د فیرنگیانو د حکومت ټول لوڅونه به په بله ورځ د هغوي د ملک نه چاپیره شوي وو او لا به یې هغه بادشاه بنديوان کړي وه او لا به یې د ملک نه بدر کړي وه. په حقیقت کښې د ملک گیرۍ دپاره او د خپل حکومت د قائمو لو دپاره دې افسرانو ته خو چرې د انصاف د اصولو څه پابندي کړې وه او نه د اخلاقو. هر ځای ته به چې تلل نو هر یو به ځان د زړو خودمختارو بادشاهانو نه کم نه گڼلو. او دا شان رویه او لار به یې د هغه ملک بادشاه سره شریکه چې هغه به ترینه په لږه موده کښې متنفر شو او هر کله چې به هغه دوی د دې قسم نشي ته نه پرېښودل نو د دروغویو بهانه به یې هغه ته جوړه کړه او نو یې ملک به یې ترینه واخستو.

هم دغه شان کار فیرنگیانو امیر دوست محمد خان او پښتنو سره هم کول غوښتل چوونکې تر دې وخته هغوي د هندوستان په یوه حصه کښې هم په خپلو تجویزونو او د زور په استعمالولو کښې ناکامیاب شوي نه وو او د هغوي دا خیال وه چې پښتنو د خپل لرې والي په وجه لا زمونږ فوځي زور او طاقت نه دی لیدلی. د دې دپاره دوی ته انگریزي زور ښودل ضروري دي. او بیا په هغوي د خپلې منشا یو دا شان سره بادشاه کول پکار دي چې هغه زمونږ د لاسه او د قرض د لاندې وي مگر افسوس دی چې هغوي په سختې غلط فهمۍ کښې پراته وو هر څومره چې دوست محمد خان دا غوښتل چې زما او د فیرنگیانو په منځکښې دې مخالفت نه وي او هر څومره چې هغه دا کوشش کولو چې فیرنگیان دې زما نه رضا وي هغه هومره د فیرنگیانو په زړه کښې د هغه قدر کمیدلو او د خپل طاقت او زور احساس زیاتیدلو مگر هم د دې کمزورو پښتنو د لاسه فیرنگیانو په دې جنگ کښې دا شان خپیره په مخ وخوره چې تر عمرونو یې هیره نه شوه.

عجیبه خو دا ده چې فیرنگیانو ته خو په خپله د دوست محمد خان جائز مطالبات تسلیمول او نه یې هغه یو بل چا سره تعلقاتو قائمو لو ته پرېښودو فیرنگیانو امیر دوست محمد خان سره کومه ښېگړه او کوم احسان کړی وه چې د هغې په بدل کښې هغوي د هغه نه دا مطالبه کوله چې هغه دې په هیڅ شان روسیانو سره د دوستۍ تعلقات نه قائموي. ولې دا هغوي ته نه وه معلومه چې د اتک نه قبلي ددې ته ټول وطن د پښتنو دی او رنجیت سنگه هغه بالکل ناجائز لاندې کړی دی ولې دا هغوي ته نه وه معلومه چې کشمیر، ملتان، ډیره غازی خان اتک وغیره ټول د پښتنو ممالک مفتوحه وو او رنجیت سنگه چې د پښتنو یونو کر سره وه بلاوجه هغه علاقې د پښتنو نه واخستې که چرې دوست محمد خان د دې علاقو د

واپس اخستو دپاره جدوجهد کولو او ورومبه یی د دې غرض دپاره فیرنگیانو سره د جنبي د جوړولو سعي وکړه او هرکله چې هغه په دې کښې ناکامیاب شو او هغه لاچار روسیانو سره خبرې اترې وکړې نو په دې کښې د هغه څه گناه وه؟ چې انگریزان دومره په طیش کښې راغلل. چې هغوي دوست محمد خان د خپل تاج و تخت نه د محرومولو اراده وکړه. فرض کړئ چې د فیرنگیانو خپل ملک دغه شان یو بل حکومت په زور لاندې کړی وی نو دا کتل پکار دي چې آیا فیرنگیانو به د خپل حکومت ټول زور د هغې علاقې د واپس کولو دپاره نه وه استعمال کړی او د خپل قام خلق به یی د پردی غلامی نه خلاص کړی نه وو. مگر کومه قاعده او قانون چې د فیرنگي دپاره جائز وي هغه ضروري نه ده چې د ایشیا او د تورې څرمې خلقو دپاره دې هم جائز وي.

اگر که لارډ آکلینډ په خپل زړه کښې د دوست محمد خان برخلاف د جنگ کولو پخه اراده کړې وه ولې دوست محمد خان تر اخره پورې په دې طمع کښې وه چې شاید زما فیرنگیانو سره جوړه وشي. لا د ایران حمله په هرات باندې جاري وه چې هغه په خپل اخري خط کښې لارډ آکلینډ ته تر دې حده پورې ولیکل چې لارډ صاحب دې ماله د همدردی یو دوه ټکي خو ولیکي او ما دې هغه تش د کابل امیر تسلیم کړي نو زه به شاه کامران سره چې زما د همدشمن دی خپلې ټولې دشمنی هیرې کړم او د شاه ایران خلاف به زه هغه له د خپلو بهترینو سپاهیانو په ذریعه امداد ورکړم او د کمپنی نه به تش د خپلو فوځونو خرڅ خوراک وغواړم او مخکښې یی دومره پورې ورته ولیکل چې فی الحال به زه د پېښور د واپسی نوم په خله وانه خلم.

Sir William Macnaghten

" Let his Lordship said he give me but two words of encouragement let him recognise me as Amir of Kabul and I will forget the mortal feud between me and the Shah Kamran, my enemy by blood, and I will rush to his support with my best troops to defend him from the Shah of Persia, on the single condition of receiving a subsidy for the troops that I shall employ in the service of the company. He even added that for the present he would not say another word about the restitution of Peshawar."

د دې الفاظو نه زیاتي صاف او د اخلاص بیان نور څه کیدي شو. سر الیگزندر برنس هم په دې معامله کښې د دوست محمد خان په طرف وه او هغه یو ځل بیا حکومت هند ته په دې باره کښې ولیکل چې د روس په معامله کښې د افغانستان د ودرولو صرف یوه طریقه ده او هغه دا ده چې دوست محمد خان سره دې یو مضبوط اتحاد وشي او د هغه طاقت چې کوم خانداني جگړو په وجه کمزوری شوی دی مضبوط کړی شي او دنیا ته دا وښودلای شي چې حکومت هند به هیڅوک هم د هغه نقصان کولو او د هغه ورکولو ته پرې نه ږدي.

" There is but one way of making Afghanistan a barrier against the Russian, and that is form a strict alliance with Dost Muhammad Khan to strengthen his authority, which has been compromised by family quarrels and let every one be thoroughly convinced that the Govt; of India will never allow any attempts to be made to injure or subvert it."

مگر د برنس د دې راي په خلاف سروليم ميکناټن ويدا او سر جان ميکنيل لارډ اکلينډ ته هم دا مشوره ورکړه چې د انگريزي فوځونو په زور د شاه شجاع حکومت قائمول او د بارکزو د خاندان بيخکني پکار ده. سر جان ميکنيل خپله راي په دې الفاظو کښې ورکړې وه :

" اکر که د پښتنو بادشاهي د احمد شاه د اولاد د لاس نه وتلې ده مگر معلومېږي چې د درانو د قبيلې اثر په ټول قوم کښې لا هم هغه شان په عروج دى. د سدوزو د اختياراتو او د طاقت ډيره حصه بارکزو په زور اخستې ده مگر سدوزي لا بدستور په هرات کښې برسر اقتدار دي او که چېرې د دراني قوم په زړونو باندې د هغوي تسلط نه دى پاتې شوى نو د هغوي په خيالونو باندې خو ضرور شته.

د کابل او د قندهار خودمختار بارکزو لا تراوسه پورې ټول دراني خان طرف ته نه دي را اړولي. بلکې د هغوي د اقتدار دارو مدار زيات تر په نورو قبيلو باندې دى پس د هغوي حکومت په نورو خلقو باندې په زور منل نه صرف يو مشکل کار دى بلکې که چېرې دا کار د فيرنګيانو د حکومت په زور وکړې شي نو د دې دپاره به دومره زور او طاقت پکار وي چې زما په راي کښې مونږ هغه د افغانستان موجوده حاکمانو ته نشو ورکولې بلکې د هغې په وجه به د هغوي په خپل منځکښې نوې نوې بې اتفاقي او خانه جنگي پيدا شي او دا به بيا د افغانستان د ټولو اطرافو په امن کښې دومره خلل واچوي چې د سدوزو د کور په بادشاه کولو کښې به دومره د بدامني خطر هيجرې نه وي.

"Though the sovereignty of the Afghans has passed out of the hands of Ahmad Shah's descendants, the Durrani tribe, it appears, maintain an undoubted ascendancy in the nation. The Barkazais have usurped the greater portion of the power of Sadozais; but the later family still maintains itself in Hirat, and has a strong hold on the prejudices, if not on the affections, of a large portion of the Durrannies.

That the Barakzais, holding Kabul and Qandahar in independence, would not appear to have conciliated the attachment of the Durrannies, who depend in a great measure for their power on influences foreign to their tribe. To force their rule therefore on the people would not only be a difficult operation in itself, but, if sought to be effected through the mediation of the British Govt; would require a degree of support from us which we cannot, in my opinion, afford to give to the present possessors of power in Afghanistan, or rather to the Ruler of Kabul, without

beginning new elements of discord into action productive of more evil to my own sources of information."

دغه شان سر کلاډ وید په خپل یو خط کښې دا غلطه رای خپل حکومت ته پیش کړه:

" Which have been authenticated both by natives and Europeans, who have visited Kabul, lead me to believe that the authority of the Amir (Dost Muhammad) is by no means popular with his subjects, many instances in confirmation of the fact might be adduced from the reports of Mr. Masson, even when that individual has been willing to render every justice to Dost Muhammad Khan's abilities."

ترجمه: " زما د اطلاعاتو ټولې ذریعې چې د هغې تصدیق هغه یورپین او دیسیان کوي چې څوک کابل ته په خپله تلې دي. ماته دا ثابتوي چې د امیر دوست محمد خان حکومت په خپل رعایا کښې هر دلغیز نه دی او د دې خیال په تائید کښې د مستر میسن د رپورټونو نه هم ډیر واقعات په شهادت کښې پیش کیدم شي. حالانکې مستر میسن د دوست محمد خان د قابلیت تعریف هم ځای په ځای کړی دی."

د دې متضاد رای په پیش نظر لارډ آکلینډ د ایسټ انډیا کمپنۍ د ډائریکټرانو په منظوری په اول اکتوبر ۱۸۳۸ء د دوست محمد خان برخلاف د جنگ اعلان وکړ او په اعلان کښې یې د جنگ ټول وجوهات او اسباب په تفصیل سره شائع کړل. قبل د دې اعلان نه لارډ آکلینډ، سرولیم میکناټن سره د کرنل وید او کپتان آزبرن لاهور ته د رنجیت سنگه دربار ته د شاه شجاع الملک د فیرنګیانو او د سکھانو تر منځ د اتحاد د قائمولو په خاطر په سفارت ولیږل. چنانچه د شاه شجاع الملک د طرف نه انگریزانو سکھانو سره یو اتحاد ثلثه په شپږویشتم جون ۱۸۳۸ء کښې قائم کړ او په لاندینۍ لوظنامه باندې بیا شجاع الملک، رنجیت سنگه او لارډ آکلینډ دستخطونه وکړل:

Treaty between the British Govt; Ranjeet Singh, and Shah Shujaulmulk, concluded at Lahore on the 26th June 1838.

" Whereas a treaty was formerly concluded between the Maharaja Ranjeet Singh and Shah Shuja-ul-Mulk consisting of fourteen articles, exclusive of the preamble and conclusion: the peace of Afghanistan, and the whole country than the preservation of the Sovereignty of the Afghans in the Sadozai family would be worth.

And whereas the execution of the provisions of the said treaty was suspended for certain reasons; and whereas at this time Sir William H. Macnaughten having been deputed by the Right Honourable George Lord Auckland G.C.B Governor General of India, to the presence of the Maharaja Ranjeet Singh and vested with full powers to form a treaty in a manner consistent with the friendly engagements subsisting between the two states, the treaty aforesaid is reviewed and concluded, with certain modification and in consort with the British Govt; the provisions whereof, as contained in the following eighteen articles, will be duly and faithfully observed:

1. Shah Shjua-ul-Mulk disclaims all title on the part of himself his heirs and successors, to all the territories lying on either bank of the river Indus that may be possessed by the Maharaja, viz, Kashmir, including its limits W.N.S together with the fort of Attock, Chach, Hazara, Kabul, Amb and its dependencies, on the left bank of the aforesaid river and on the right bank Peshawar, with the Yousafzai territory, Khattaks, Hashtnagar, Michini, Kohat, Hangu and all the places dependant on Peshawar, as far as the Khyber pass, Bannu, the Wazir territory, Done, Tank, Karak, Kala Bagh and Khushal Garh, with their dependent districts. Dera Ismail Khan and its dependencies, together with Dera Ghazi Khan, Kot Mittan, Umar Kot and their dependent territory, Sanghur, Harand Dajal, Hajipur, Rajanpur and three Kachies, as well as Munkara, with its district and the province of Multan, situated on the left bank. These countries and places are considered to be the property, and to form the estate of the Maharaja; and the Shah neither has, nor will have, any concern with them; they belong to the Maharaja and his posterity, from generation to generation.
2. The people of the country on the other side of Khyber will not be suffered to commit robberies and aggression, or any disturbance this side. If any defaulter on either state, who has embezzled the revenue, take refuge in the territory of the other, each party engages to surrender him; and no person shall obstruct the passage of the stream which issues out of the Khyber defile, and supplies the fort of Fateh Garh with water, according to ancient usage.
3. As agreeably to the treaty established between the British Govt; and the Maharaja, no one can cross from the left to the right bank of the Sutlej, and no one shall be allowed to cross the Indus without the Maharaja's permission.
4. Regarding Shikarpur and the territory of Sindh, lying on the right bank of the Indus, the Shah will agree to abide by whatever may be settled as right and proper, in conformity with the happy relations of friendship subsisting with the Maharaja through Sir Claude Wade.
5. When the Shah shall have established his authority in Kabul and Qandahar, he will annually send the Maharaja the following articles viz. 55 high breed horses, of approved colour and pleasant paces, eleven Persian Scimitars, seven Persian Poniards, twenty five good mules, fruits of various kinds, both dry and fresh, and Sardas or musk mellons, of a sweet and delicate flavour (to be sent throughout the year) by way of Kabul river and Peshawar; graphes, pomegrants, apples, almonds, raisins, pistas or chestnuts, an abundant supply of each; as will as piece of satin of every colour; chughas of fur, Kimkhab wrought with gold and silver, and Persian carpets, all together to the number of one hundred and one pieces, all these articles the Shah will continue to send to the Maharaja every year.
6. Each party shall address the other on terms of equality.
7. Merchants of Afghanistan who may be diserous of trading to Lahore, Amritsar, or any other parts of the Maharaja's possessions shall not be stopped

or molested on their way; on the contrary strict orders shall be issued to facilitate their intercourse, and the Maharaja engages to observe the same line of conduct on his part with respect to Afghanistan.

8. The Maharaja will yearly send to the Shah the following articles in the way of friendship. Fifty five pieces of shawls, twenty five pieces of muslin, eleven dupattas, five pieces of kimkhab, five scarf, five turbans, fifty five loads of Bara rice (peculiar to Peshawar).

9. Any of the Maharaja's officers who may be deputed to Afghanistan to purchase horses, or on any other business, as well as those who may be sent by the Shah into the Punjab for the purpose of purchasing piece-goods or shawls, etc., to the amount of eleven thousand rupees, will be treated by both sides with due attention and every facility will be afforded to them in the execution of their commissions.

10. Wherever the armies of the two States may happen to be assembled at the same place, on no account shall the slaughter of kine be permitted to take place.

11. In the event of the Shah receiving an auxiliary force from the Maharaja, whatever booty may be acquired from the Barakzyes in jewels, horses, arms, great and small, shall be equally divided between the two contracting parties. If the Shah should succeed in obtaining possession of such property without the assistance of the Maharaja's troops, the Shah agrees to send a portion of it to the Maharaja by way of friendship.

12. An exchange of Missions charged with letters and presents shall constantly take place between the two parties.

13. Should the Maharaja require the aid of any of the Shah's troops in furtherance of the objects contemplated by this treaty, the Shah engages to send a force, commanded by one of his Principal officers. In like manner the Maharaja will furnish the Shah, when required, with an auxiliary force, composed of Mohammadans and commanded by one of his principal officers, as far as Kabul in furtherance of the object contemplated by this treaty. When the Maharaja may go to Peshawar the Shah will depute a Shahzada to visit him, on which occasion the Maharaja will receive and dismiss him with the honour and consideration due to his rank and dignity.

14. The friends and enemies of each of the three high powers, that is to say the British and Sikh Governments and that of Shah Shuja-ul- Mulk, shall be the friends and enemies to all and to each of them.

15. Shah Shuja-ul-Mulk engages, after the attainment of his object, to pay without fail to the Maharaja the sum of two Lakhs of Rupees, of Nanak Shahi or Kaldar currency, calculating from the date on which the Sikhs troops may be dispatched for the purpose of reinstating His Majesty in Kabul. in consideration of the Maharaja stationing a force of not less than five thousand men, cavalry and

infantry, of the Mohammadan persuasion, within the limits of the Peshawar territory, for the support of the Shah, and to be sent to the aid of His Majesty whenever the British Govt; in consort and council with the Maharaja, shall deem their aid necessary; and when any matter of great importance may arise in the west-ward, such measures will be adopted with regard to it as may seem expedient and proper at the time to the British and Sikh Governments. In the event of the Maharaja requiring the aid of any of the Shah's troops, a deduction will be made in the subsidy in proportion to the period for which such aid may be afforded: and the British Government holds itself responsible for the punctual payment of the above sum annually to the Maharaja so long as the provisions of this treaty are duly observed.

16. Shah Shujah-ul-Mulk agrees to relinquish for himself, his heirs and successors, all claims of supremacy and arrears of tribute over the territories now held by the Mirs of Sindh (which will continue to belong to the Mirs and their successors in perpetuity), on condition of the payment of him by the Mirs of such a sum as may be determined, under the mediation of the British Government, one million five hundred thousand of rupees, and of such payment being made over by him to the Maharaja Ranjit Singh on these payments being completed. Article four of 12th March 1833, will be considered cancelled, and the customary interchange of letters and suitable presents between the Maharaja and the Mirs of Sindh shall be maintained heretofore.

17. When Shah Shuja-ul-Mulk shall have succeeded in establishing his authority in Afghanistan, he shall not attack nor molest his nephew, the Ruler of Hirath, in the possession of the territories subject to his Govt.

18. Shah Shuja-ul-Mulk binds himself, his heirs, and successors, to refrain from entering into negotiation with any foreign State without the knowledge and consent of the British and Sikh Govts; and oppose any power having the desire to invade the Sikh or British territories by force of arm, to the utmost of his abilities.

The three powers, parties in this treaty, viz., The British Govt., The Maharaja Ranjit Singh, and Shah Shuja-ul-Mulk, cordially agree to the foregoing articles. There shall be no deviation from them in any way, whatever, and in that case the present treaty shall be considered binding for ever, and this treaty shall come into operation from and after the date on which the seals and signatures of the three contracting parties shall have been affixed.

Done at Lahore, this twenty six day of June, in the year of our Lord 1838, corresponding with the 15th of the month of Asarh 1895 era Bikarmajith.

Signed-- Auckland.

Ranjit Singh.

Shah Shuja-ul-Mulk.

ترجمه: "د هغې عهدنامې چې د حکومت برطانيه رنجیت سنگه او د شاه شجاع الملک په منځکښې د لاهور په مقام په شپږويشتم جون ۱۸۳۸ء کښې شوې وه:

"هرکله چې د دې نه وروسته یوه عهدنامه د مهاراجه رنجیت سنگه او د شاه شجاع الملک ترمنځه شوې وه چې د هغې علاوه دا "مقصد" او د "تتمې" نه څوارلس شرطونه وو. او هرگاه چې د خه خاص وجوهاتو په بنا باندې د هغې په شرطونو باندې عمل در آمد پاتې شوی و او هرگاه چې اوس په دې وخت کښې سرولیم ایچ میکناتین د رائټ انریبل جارج لارډ آکلینډ جی سی بی گورنر جنرل هند د طرف نه سره د پوره اختیاراتو په دې کار معمور شوی دی چې هغه دې مهاراجه رنجیت سنگه سره لار شي او د دوستۍ د هغې تعلقاتو په مطابق چې کوم د دواړو حکومتونو په مابین کښې قائم دي یوه عهدنامه وکړي په دې سبب اوس په هغه زړه عهدنامه باندې نظر ثاني کیږي. او یو څو ترمیمونو سره هغه بیا لیکلې شي. دې زړې عهدنامې سره څلور نوي شرطونه په رضامندګۍ او په شمولیت د حکومت برطانيه زیاتیږي. د دې نوي عهدنامې شرطونه په لاندینو اتلسو دفعاتو کښې بیان شوي دي او په هغې باندې به پوره پوره عمل در آمد کیږي.

۱. شاه شجاع الملک د خپل خان د خپلو وارثانو او د خپلو جانشینانو د طرف نه د ملکیت هر قسم دعوي د هغې ټولو علاقه په حقله پریږدي چې کومې د دریائې سندھ په دواړو غاړو پرتې دي او په هغې باندې فی الحال د رنجیت سنگه قبضه ده یعنې کشمیر سره د هغې د قبلي قطب او د سهیل سرحدونو پشمول د قلعه اټک، چهچ، هزاره، کهیل، امب او د هغې ماتحت علاقه چې د دریائې سندھ په کسه غاړه پرته ده او د سندھ په ښې غاړه باندې پیښور سره د یوسفزو د علاقې خټک، هشنغر، میچنی، کوهات، هنگو او ټولي علاقې چې د پیښور د لاندې ګنلې شي عین تر دره خیبر پورې بنو، وزیرستان، دور، ټانک، کرک، کالا باغ، خوشحال ګر سره د ماتحت علاقې، ډیره اسماعیل خان او د هغې د لاندې علاقه سره د ډیره غازي خان، کوټ متن، عمر کوټ، او د هغې لاندې علاقه، سنگور، هرند، دجل، جاجیپور، راجن پور، او د کچ درې واړه علاقې سره د منکیره او د هغې سره علاقه د ملتان صوبه چې د دریائې سندھ په چپه غاړه ده. دا علاقې او مقامات به د مهاراجه ملکیت او ماتحت ګنلې شي او د شاه شجاع نه دې علاقې سره اوس خه تعلق شته او نه به یې چرې آئنده وي. دا به د مهاراجه او د هغه د اولاد پښت په پښت ملکیت وي.

۲. کوم قامونه چې د خیبر په غاړه وسیږي هغوي ته به د دې خبرې اجازت نه وي چې هغوي د خیبر په دې غاړه ډاکې، دارې یا خه بل قسم بدامني وکړي هر چا چې په یو حکومت کښې د سرکاري مالې غبن کولو نه پس د بل په حکومت کښې پناه واخسته نو دا کس به دا بل حکومت هغه ته واپس حواله کوي او هیڅوک به هغه وله نه بندوي چې کومه د خیبر د

تنگي نه راوځي او د قديم نه د فتح گر قلاله د څښلو اوبه ورکوي.

۳. د هغې زړې عهدنامې مطابق چې کومه د مهاراجه او د حکومت برطانيه په منځکښې شوې ده هيچا ته به هم اجازت نه وي چې بغير د مهاراجه د راهدارۍ نه د ستلج د کسې غاړې نه ښې غاړې ته راپورې وځي. هم دغه قاعده به د دریائې سندھ نه په هغه مقام باندې د راپورې وتو په حقله وي چې کوم ځانې کښې دریائې ستلج دریائې سندھ سره يو ځای کېږي او هيچا ته به هم د مهاراجه د اجازت نه بغير د دریائې سندھ نه د پورې وتو اجازت نه وي.

۴. د شکارپور او د سندھ د هغې علاقې په حقله چې کومه د دریائې سندھ په ښې غاړه پرته ده هر څه فیصله مناسب او جائز چې سر کلام ویاړ مهاراجه سره د هغو بنو تعلقاتو د جذبې د لاندې وکړه چې کومه د هغوي دواړو په منځکښې دي. نو شاه ته به هغه فیصله منظوره او قبوله وي.

۵. هر کله چې شاه خپل حکومت په کابل او قندهار کښې مستحکم کړي نو هغه به هر کال مهاراجه له دا څیزونه رالېږي یعنې پنځه پنځوس اسونه د اعلي نسل او د ښکلې رنگ او د ښه رفتار، یوولس ایراني تورې، اووه ایراني خنجرونه پنځوشت ښې قچرې، مختلف قسم میوه جات خشک او تازه، او سردې از قسم مشک ښې خوږې او مزیدارې دا به ټول کال د دریائې کابل او د پېښور پته لاره راستولې شي. انگور، انار، سیب، بادام، و سکې، پسته، چغجي، هر یو جنس په ډیر مقدار کښې سره د رنگ برنگ سلاتین د کپړې یو تان پوستین، کمخواب چې د سرو او سپینو زرو کار پرې شوی وي، او ایراني قالین دا ټول به په شماره کښې یو د پاسه سل توکي وي. او شاه به یی هر کال راستوي.

۶. هر یو فریق به بل ته د مساواتو په الفاظو کښې خطاب کوي.

۷. د افغانستان کوم سردران چې لاهور، امرتسریا د مهاراجه نورو مقبوضه ملکونو ته د تجارت په غرض تلل غواړي نو هغوي له په لاره کښې هیڅ قسم تکلیف نشي ورکیدی او نه به هغوي څوک منع کوي بلکې حکماً به د هغوي د آمدورفت دپاره سهولتونه مهیا کړي. او مهاراجه لوظ کوي چې هغه به هم په دې طریقه د افغانستان ملک سره خپله رویه ساتي.

۸. مهاراجه به هر کال شاه ته لاندیني څیزونه د دوستۍ په طریقه راستوي. پنځه پنځوس شالونه، پنځوشت تانه ململ، یوولس لوپټې، پنځه ټوکي د کمخواب، پنځه څادرونه او پنځه پټکي، پنځه پنځوس سټې د بارې کمودې (چې د پېښور مخصوص پیداوار دی)

۹. که چېرې د مهاراجه څوک افسر افغانستان ته د اسونو یا د بل څه د خرید دپاره لاړو او دغه شان که چېرې د شاه څوک افسر پنجاب ته د ټوکو د شالونو د خرید دپاره لاړو چې تر یوولسو زرو روپو پورې قیمت لري نو هر یو فریق به د هغه افسر مناسب خاطر کوي. او هغه له به د خپل کار سر ته په رسولو کښې د هر قسم سهولتونه ورکوي.

۱۰. هر چري که د دواړو حکومتونو د فوځونو قيام په يوځای باندې راغلو نو په هېڅ صورت به د غټې غوښې حلاله نه کېږي.

۱۱. په شرطیکه مهاراجه خپل امدادي فوځ شاه ته ورکړي نو هر څه د لوټ مال لکه جواهرات، اسونه، اسلحه لویه او وره چې د بارکزو نه په لاس راشي نو هغه به په دواړو فریقو کېنې په مساوي حصه کېنې تقسیمېږي که چري څه مال شاه له بغیر د مهاراجه د فوځ د مدد نه په لاس ورغلو نو شاه دا لوظ کوي چې د هغې نه به د دوستۍ په طریقو یوه حصه مهاراجه له استوم.

۱۲. دواړه فریق به یو بل له خپل خپل سفیران سره د سندونو او تحفو همیشه لېږي.

۱۳. د دې عهدنامې د اصل مقصد د حصول دپاره که چري مهاراجه د شاه نه د هغه د فوځ امداد وغوښتو نو شاه اقرار کوي چې زه به دا فوځ د خپل یو لوی افسر د کمان لاندې استوم. هم دغه شان د دې عهدنامې د اصل غرض د حصول دپاره هر چري چې شاه وغواړي نو مهاراجه به هغه له امدادي فوځ چې هغوي به مسلمانان وي او د هغه د یو لوی افسر د کمان لاندې به وي تر کابل پورې د جنگیدو دپاره ورکوي. هر چري چې مهاراجه پېښور ته راشي نو شاه به خپل یو شهزاده د هغه د ملاقات دپاره رالېږي. مهاراجه به هغه له د خپلې درجې او عهدې مطابق راتلو او د رخصتیدو په وخت کېنې مناسب عزت ورکوي.

۱۴. د دې هر درې واړو حکومتونو یعنې د برطانیه، سکھانو او د شاه شجاع دوستان او دشمنان به د یو بل هم دوستان او هم دشمنان وي.

۱۵. شاه شجاع الملک دا اقرار کوي چې د خپل مقصد حاصلولو نه پس به زه ضرور مهاراجه ته د دوو لکوروپو رقم نانک شاهي یا کالدار د هغه تاریخ نه ادا کوم چې د کوم تاریخ نه د سکھانو فوځ ما په کابل کېنې د کېښلولو دپاره روان کړي. او د دې رقم په بدله کېنې به هغه یو فوځ چې په شمار کېنې به کم نه کم پنځه زره سواره او پیاده وي او مسلمانان به وي او د پېښور په علاقه کېنې به یی د شاه د امداد دپاره ساتي او چې حکومت برطانیه په صلاح د مهاراجه د دې فوځ امداد ضرور وکړي نو دا فوځ به د شاه امداد له روانیږي. او هر کله چې څه اهمه معامله قبلې طرف ته پېښه شوه نو د هغې په حقله هر څه تجاویز چې په هغه وخت مناسب وي نو حکومت برطانیه او د سکھانو حکومت به یی په عمل کېنې راولي که چري مهاراجه ته د شاه د څه فوځ ضرورت پېښ شو نو په دې صورت کېنې به هغه هومره روپی چې خومره مودی دپاره شاه امداد ورکړی دی د دې رقم نه منها کېږي. حکومت برطانیه د دې رقم د باقاعده ادائیګۍ ذمه واري اخلي. تر کومه پورې چې د دې عهدنامې په شرطونو باندې باقاعده عمل در آمد کېږي.

۱۶. شاه شجاع الملک اقرار کوي چې زه د خپل ځان د خپلو وارثانو او د خپلو

جانشینانو د طرف نه د میران سندھ په کل موجوده علاقه باندې د مشري هر قسم دعوي او د باج د بقايي دعوي پر پرېږدم دا ټولې علاقې به بدستور د میران سندھ ملکیت گنلې شي. بشرطیکه میران سندھ شاه شجاع له هغه هومره رقم ادا کړي چې کوم د حکومت برطانیه په وساطت فیصله شي. تر پنځلس لکوروپو پورې. او دا رقم به هغه مهاراجه رنجیت سنگه ته حواله کوي. هر کله چې دا رقم پوره ادا شي نو د دولسم مارچ ۱۸۳۳ء د عهدنامې شرط نمبر خلورم به منسوخ شي. او د مهاراجه او میران سندھ تر منځه به حسب رواج لکه چې څرنګ دستور و د خطونو او د تحفو تلل راتلل جاري شي.

۱۷. هر کله چې شاه شجاع په افغانستان کښې د خپل حکومت په استحکام کښې کامیاب شي نو هغه به خپل وراره باندې نه حمله کوي او نه به د هغه د هرات په حکومت باندې بلوسیري.

۱۸. شاه شجاع د خپل ځان د خپلو وارثانو او د خپلو جانشینانو د طرف نه اقرار کوي چې زه به د حکومت برطانیه او د سکهانو د حکومت د علم او منظوری نه بغیر هیڅ پردي حکومت سره عهدنامه نه کوم او زه به د هر هغه حکومت مقابله کوم چې کوم په زور باندې د سکهانو یا د برطانیه په حکومت باندې حمله کول غواړي.

دا درې واره حکومتونه چې په دې عهدنامه کښې فریق دي یعنې حکومت برطانیه، مهاراجه رنجیت سنگه او شاه شجاع الملک مذکوره بالا شرطونه په ښه خوښی باندې مني د هغې د شرطونو نه به یوه ذره هومره انحراف هم نه کیږي. او په دغه شان به دا موجوده عهدنامه د همیشه دپاره واجب التعمیل گنلې شي. دا عهدنامه به د هغې وخت نه د عمل درآمد قابل گنلې شي چې څه وخت اقرار کونکي فریق خپل خپل دستخطونه او مهرونه په هغې باندې ولکوي.

په مقام د لاهور و شوه نن په شپږویشم جون ۱۸۳۸ء مطابق اسار ۱۸۹۵ بکرماجیت.

دستخط شد آکلیند، رنجیت سنگه او شاه شجاع الملک

رنجیت سنگه سره د دې عهدنامې کولو نه پس بیا میکناتن شاه شجاع له لدهیاني ته راغی او د لومړي بحث مباحثې نه پس یې د شاه شجاع لاندیني شرطونه په ځان باندې تسلیم کړل. په دې شرطونو کښې زمونږ د مطلب دپاره شرط اول، دویم، دریم، خلورم غیر ضروري دي.

شرط پنځم: انگریزي افسران به زما د منظوری نه بغیر د افغانستان په خلقو باندې د هیڅ قسم حکم نه چلوي. خواه هغه خلق سپاهیان وي یا د عام د رعیت خلق.

په دوران بحث کښې میکناتن د دې شرط متعلق شاه شجاع ته وویل چې په دې شرط به په ډیر ښه شان سره عمل کیږي. شپږم، اووم او اتم شرطونه هم غیر ضروري دي.

په افغانستان باندې د لام ترلو دپاره لارډ آکلینډ څه فوځ د فیروز پور په مقام باندې راجمع کړو او څه فوځ ته یې د بمبې نه ملک سنده په لاره د افغانستان په طرف د روانیدو حکم ورکړو. تجویز دا وه چې د فیروز پور او د بمبې فوځ سره به شاه شجاع د ملک سنده او دره بولان په لاره قندهار ته ځان رسوي او د قندهار د اخستلو نه پس به شاه شجاع د دې فوځ په امداد سره په غزني او د غزني نه پس په کابل پیش قدمي کوي. او شهزاده تیمور د شاه شجاع زوی به د سکهانو امدادي فوځ سره د دره خیبر په لاره د جلال اباد او د جلال اباد نه پس په کابل وروړاندې کیږي. سره د دوستۍ او د اتحاد د عهدوپیمان رنجیت سنگه د انگریزانو دې حمله آور فوځ له په خپله علاقه کښې د لارې ورکولو نه انکار وکړو ځکه چې د هغه د فیرنګیانو په نیک نیتی باندې شک وه او د هغه دا خیال وه چې که چرې یو ځل د فیرنګیانو دا دومره عظیم الشان فوځ زما په ملک کښې داخل شونو ډیره اغلبه ده چې زما نه ټول ملک په زور قبضه کړي له دې کبله هغه په دې تیره شوې لوظنامه کښې د دې قسم اقرار فیرنګیانو سره ارادتا ونه کړو. په دې سبب هغوي مجبور شول چې خپل فوځونه د دره خیبر د لنډې لارې په ځای د ملک سنده او د دره بولان په سخته لاره باندې افغانستان ته ورسوي اگر چې رنجیت سنگه شهزاده تیمور او د هغه مربی سر کلاډ ویدله په خپل ملک کښې د تللو اجازت ورکړو ولې د درې سوه اتیا سړو نه زیاتي نور انگریزي فوځ یې هغوي سره په خپل ملک کښې تیریدو ته پرې نښودو او د خپلې دوستۍ او عهدوپیمان لحاظ یې هیڅ قدر له ونه کړو. دا د فیرنګیانو هغه نژدې دوست او اتحادي وه چې د چا دپاره هغوي دوست محمد خان سره د دوستۍ د جوړولو نه انکار کړی وه. (۱)

(۱) ولې د رنجیت سنگه دا شکونه د فیرنګیانو برخلاف بالکل بې ځایه نه وو ځکه چې هغه ته د خپلې مشاهدې نه دا ثابت شوې وه چې هم په دې طریقې د کمپنۍ فوځونو ډیر ملکونه په چل ول لاندې کړي دي. او بې ډزه ډوزه یې ډیر حکمرانان دغه شان د خپلو حکومتونو نه محروم کړي دي که فیرنګیان د دوست محمد خان خلاف د سکهانو په مرسته ودریدلي وو نو د هغې دا وجه نه وه چې گنې د دوست محمد خان په نسبت د هغوي رنجیت سنگه زیات خوښ وه بلکې د هغوي د ابتدا نه د پنجاب د اخستونیت وه. او د پنجاب سره ملحق علاقه یعنې پیښور او موجوده ټول صوبه سرحد هم د هغوي په سترگو کښې وه نو هغوي د دوست محمد خان په نسبت د رنجیت سنگه د صوبه سرحد علاقه اخستل اسان ښکاره کیدل. که چرې د پنجاب د مسخر کیدو په وخت د پیښور او سرحد نوره علاقه د دوست محمد خان په قبضه کښې وې نو پښتنو به د خپل پدري وطن د ازادۍ دپاره خپل ځانونه په فیرنګیانو بالکل قربان کړي وو ولې د سکهانو په موجودګۍ کښې پښتنو د خپل ملک د حفاظت دپاره د فیرنګیانو برخلاف هډو جنګ ونه کړو. او په دا شان پنجاب فیرنګیانو مسخر کړو.

رنجیت سنگه-فيرنگيانو ته په صفا الفاظو کښې وويل چې زه انگریزي فوځ له په خپل ملک کښې لار نه ورکوم بلکې خپل فوځ به د شهزاده تیمور د حفاظت دپاره او په افغانستان باندې د خیر په لاره د پیشقدمی په غرض ورکړم. چنانچه شرط نمبر دیارلسم هم د دې مطلب دپاره په دې لوظنامه کښې درج شو.

د دې عهدنامې د لوستونه به د دې تاریخ لوستونکو ته دا خبره واضحه شوی وي چې شاه شجاع خپل خان نه صرف د فیرنگیانو په لاس کښې مکمل طور باندې ورکړو بلکې رنجیت سنگه-سره یی هم په ډیرو ذیلو شرطونو باندې دا لوظنامه وکړه. نه صرف شاه شجاع د پښتنو د ملک یعنی د افغانستان یوه لویه حصه چې په هغې کښې تقریباً دیرش لکه پښتانه اباد وو رنجیت سنگه-ته د همیش دپاره پرېښوده بلکې د پښتنو د زور عظیم الشان سلطنت لویې لویې ټکړې لکه کشمیر، ملتان، ډیره غازي خان، سنده وغیره ملکونه یی هم ورته پرېښودل او خان یی د هغه یو باجگزار او ماتحت تسلیم کړو. خارجي ملکونو سره یی خپل سیاسي تعلقات نه صرف د فیرنگیانو بلکې د سکھانو هم ماتحت کړل. او په شرط نمبر دیارلسم کښې هغه دا اقرار وکړو چې هرکله رنجیت سنگه-په دوره باندې پیښور ته راشي نو شاه شجاع به خپل یو زوی د هغه د سلامی دپاره رالیري.

ناظرینو ته به دا هم یاد وي چې امیر دوست محمد خان، عظیم خان او د هغه نورو وروڼو قبل د دې نه شاه شجاع ته د افغانستان تاج د خپله لاسه صرف په دې شرط پیش کړی و چې هغه دې د بار کزو او د نورو قبیلو اختیارات په نظام سلطنت کښې په خان باندې تسلیم کړي مگر دې متکبر او سرتیز انسان په خپلو شاهي اختیاراتو کښې د قام خلقو له هیڅ دخل ورکول نه غوښتل. او نه هغه په خپل حکومت کښې د نورو قبائلو څه حقوق گڼل. چنانچه شاه شجاع د دا قسم بادشاه کیدو نه انکار کړی و او بیا فیرنگیانو سره واپس شړونکې شوی و. اوس هغه د غیر قومونو دخل او ماتحتي په خپل سلطنت کښې د برای نام بادشاه کیدو دپاره منظور کړل. او د خپل قام او ملک آبرو او عزت یی د پردو خلقو د لاسه تباہ او برباد کړو. د خپلو عزیزانو او د قوم د مشرانو دخل خو هغه ته ناجائز معلومیدل مگر د غیر قومونو او د پردو خلقو دخل هغه ته هیڅ عار او شرم نه ودریدلو.

مفصله ذیل فوځونه هغه سره چې افغانستان باندې د چپاؤ کولو دپاره د فیرنگیانو د طرف نه روان شول :

☆ د سنده-فوځ چې د بنګال نه راغلې و او د میجر جنرل ولوبې کائن د کمان لاندې و نه زره او پنځه سوه سړي وو.

☆ د میجر جنرل ډنکن ریزرو ډویژن چې څلور زره دوه سوه او پنځوس کسان وو.

☆ د شاه شجاع خپل برتي کرې فوځ شپږ زره سړي وو.

☆ د بمبي فوڅ زیر کمان هز ایکسي لنسي لفتیننت جنرل سر جان کین چي بیا وروستو لارډ کین شو پنځه زره او شپږ سوه سړي وو.

☆ سندھ فورس یا بمبي ریزرو درې زره خوانان وو

میزان کل : اته ویشت زره درې سوه پنځوس

قبل د دې نه چي دا فوځونه روان شول د لارډ آکلینډ گورنر جنرل سر الیگزینډر برنس بر سندھ ته د خیرپور میرانو له د جارحانه او مدافعانه عهدنامې کولو دپاره واستولو او دغه شان سر هنري پوتنگر کوز سندھ ته د حیدرآباد میرانو سره د عهدنامې دپاره مقرر کړو او میجر میکسین ی نواب بهاولپور له هم په دې غرض واستولو. دا عهدنامې څکه ضروري ول چي افغانستان ته د انگریزي فوڅ د تلو لار په دې دریو واړو علاقه کښې پرته وه او بغیر د دې حکومتونو د اجازت نه انگریزي فوڅ پیشقدمي نه شوه کولې.

میجر میکسین خو په ډیرې اسانتیا نواب بهاولپور سره لوظنامه وکړه او په دې وجه انگریزي فوڅ ته د هغه په علاقه کښې په تیریدو او په خرڅ خوراک کښې هیڅ تکلیف پېښ نه شو ولې کومې عهدنامې چي اخر د سندھ حکومتونو سره باقي دوو انگریزي افسرانو وکړې د هغې قصه بجای خود یو تاریخ دی. خلاصه او مختصره خبره دا ده چي د ډیر عمر نه پس د میران سندھ په زړه کښې دا شک وه چي بیرنګیان زمونږ علاقه ته د طمعې او لالچ په سترگو گوري. هر یو انگریزي افسر یا سفارت چي د هغوي په ملک کښې به داخلیدو نو د هغوي به دا یقین وه چي دا ټول افسران صرف زمونږ مالي فوڅې او انتظامي طاقت معلومولو دپاره او د فوڅې استحکاماتو د حال اخستو په غرض زمونږ علاقه ته راځي او هر کله چي وي دوی به مونږ د خپلو علاقه نه محرومه کړي. د هغوي دا خیال بالکل درست وه په قسما قسم بهانو او چالونو د بیرنګیانو پولیتیکل افسران د سفارتونو او د تجارتي تعلقاتو قائمولو په بهانه د دوی ملک ته وختاً فوقاً لارل او خپل حکومت ی د دې ملک د ټولو واقعاتو نه پټ پټ خبرولو.

ورومبې د دې نه چي مونږ د انگریزي فوڅ د افغانستان په طرف د روانیدو قصه شروع کړو مناسب دي چي مونږ د میران سندھ او د انگریزي حکومت هند په تعلقاتو لپره شان تبصره وکړو. مونږ خپلو لوستونکو ته دا ښیو چي په کوم چل او فریب او هنر سره ورو ورو بیرنګیانو د میران سندھ نه خپله ټوله علاقه واخسته او هغوي ی د همیش دپاره د خپل حکومت نه وویستل په هغه زمانه کښې د سندھ د علاقه حدونه دا شان پراته وو :

قطب اړخ ی کچ گنډاوه، پنجاب او بهاولپور ضلعو سره لګیدلې وه او د سهیل حد ی عین تر سمندر په پورې رسیدلې وه. نمرخاته ی راجواري ولې او قبلي ته ی بلوچستان پروت وه. د دې علاقه ټوله رقبه قریباً یو لک مربع میل وه. څه وخت چي نپولین بونا پارت

د یورپ اکثر ملکونه فتح کړل نو د هندوستان د فتح کولو شوق یی هم په زړه کېږي راپیدا شو او د دې مقصد د حاصلولو دپاره یی الیگزندر زار روس سره عهدنامه هم وکړه چې د ایران په لار به نپولین په هندوستان باندې حمله کوي. چنانچه هغه یو ډیر شاندار سفارت تهران ته شاه ایران سره د جنرل گارداني د مشرۍ لاندې راواستول. په دې سفارت باندې د هندوستان انگریزي حکومت او حکومت برطانیه ډیر هیبت واخستل او د نپولین مقصد له یی د شکست ورکولو دپاره هر طرف ته خپل سفارتونه ولیږل لکه چې خرنګ د دې نه ورومې په تفصیل سره ذکر شوی دی. فیرنگیانو آنریبل ماونستیرت ایلفنستین د پښتنو بادشاه شاه شجاع له څه وخت چې هغه برسر حکومت وه پېښور ته په سفارت د جارحانه او مدافعانه عهدنامې کولو دپاره استولې وه. دغه شان سر جان میلکم تهران ته او نکولس هینکس سمته د بمبې سول سروس میران سندھ له واستولې شو. مستر سمته سره لفینینت پوتنګر چې بیا وروستو سر هنري پوتنګر شو هم په دې سفارت کېږي شامل شو. دوی دواړو سره د سفارت د نورو ملکرو په اوویشتم اپریل ۱۸۰۹ء د بمبې نه په جهازونو کېږي کراچی طرف ته روان شول او په نولسمه می باندې د هغوی جهازونه بندرگاه کېږي داخل شول. د دې سفارت مشر مستر سمته وه. کراچی د میران سندھ ملکیت وه نو د هغې سندھي کورنر د انگریزانو د جهازونو په بندرگاه کېږي په بې اجازه راتلو ناراض شو مګر مستر سمته د هغه د خفګان څه پروا ونه کړه او د جهازونو لنگر یی عین په بندرگاه کېږي واچولو. د کراچی حاکم د سمته په راتلو په زړه کېږي ویریدو او حکم یی وکړو چې د دې سفارت یو سره دې هم د کراچی په قلعه کېږي نه راننوخې. د دې نه علاوه د کراچی نه په اته میله فاصله باندې هغه یو لوی فوځ د انگریزي سفارت د نقل و حرکت د نگرانی دپاره تیار وساتلو. هغه سره ورومې هم دا ویره وه چې هر کله فیرنگیان د یو ملک د اخستو نیت وکړي نو هغوی هغې ملک ته یو لوی سفارت ورولیږي. بیا د سفارت په جامه کېږي د هغوی افسران د ملک ټول حالات او واقعات په جائزو او ناجائزو طریقو معلوم کړي. د هغوی د فوځي استحکاماتو او د فوځ طاقت او د ملک نشیب و فراز د هغې ملک د خلقو نه په رشوتونو باندې معلوموي. بیا ورو ورو هغوی په هغې ملک کېږي تجارتی کوټې او د مال د خرڅولو منډه یی قائمې کړي او څه لږه موده پس د هغې ملک حکمرانانو سره په څه څه چل او هنر باندې جګړه او پېرېنج واچوي. او په اخر کېږي هغوی په هغې ملک باندې فوځ کشي وکړي او ټول ملک ترینه په زور قبضه کړي. دغه شان کار هغوی د هندوستان راجګانو او نوابانو سره کړی وه. او میران سندھ په دې خبره خبر وو چې که چرې دې قوم یو ځل زمونږ په ملک کېږي پښه راوږده کړه نو په لږه موده کېږي به مونږ هغوی د خپل حکومت نه وباسي. چنانچه هغوی سره فکر وه چې چرته فیرنگیان زمونږ د میلستیا نه ناجائزه فائده وانخلي او د اور په بهانه د کور میرمن نه

شي. سره د دې ټولو خبرو د هر حکومت دا قاعده او رواج وي چې د سفارتونو دې بڼه خاطر او مدار وشي او هغوي له دې د خفګان څه وجه په لاس ور نه شي. چنانچه په شپاړسم می باندې مستر سمتھ د خپلو جهازونو نه راګوز شو او په یو ځای دیره شو چونکې د سفارت افسرانو ته د کراچۍ په قلعه کېنې د ورتلو اجازت نه وه په دې وجه سمتھ سخت ناراض وه. نو څه وخت چې د کراچۍ ګورنر د هغه ملاقات له لارو نو دې متکبر او مغرور انسان د هغه د کتلو نه انکار وکړو هرچند چې ګورنر سمتھ ته سوال جواب واستولو چې دا حکم یواځې د فیرنګیانو دپاره نه دی بلکې د سلطنت یو سړي ته هم په دې قلعه دننه د تلو اجازت نشته مګر د سمتھ تسلي ونه شوه او هغه ته ی د مستر ایلس په ځله سوال جواب ولیږلو چې د دې حکم په تعميل کولو کېنې د انګریزي سفارت هتک کیږي.

باوجود د سمتھ د دې رعونیت نه ګورنر د ټول سفارت د میلمستیا فرائض ادا کول او سمتھ ته ی وویل چې که ته ما وینې او کنه خوزه به ستا په حیثیت د میلمه قدر او عزت کوم. دې سره ګورنر کراچۍ هم ډیر مکمل انتظام د دې خبرې وکړو چې د میران سندھ په رعیت کېنې دې هیڅوک هم د سفارت افسرانو او ملازمانو سره آمدورفت او راشه درشه نه ساتي.

د دې نه پس د میران سندھ او د انګریزي سفیر په منځ کېنې د خفګان ډیر وړد خط و کتابت وشو. سمتھ په خپلو خطونو کېنې میران سندھ ته د پوره ادابو او القابو د الفاظو د لیکلو نه انکار وکړ نو میران سندھ ورته حکم وکړو چې خپل جهازونه د بندرګاه نه وباسی اخر فریقینو خپله خپله خبره پریښوده او انګریزي سفارت د سندھ صدر مقام حیدرآباد ته روان شو.

په لسم د جون دا سفارت د کراچۍ د بندرګاه نه روان شو او پنځلس ورځې پس د تهېته مقام ته ورسیدو په دې ځای کېنې ایست انډیا کمپني د ډیرې مودې نه یوه تجارتي منډه قائمه کړې وه. د سفارت افسران یو څو ورځې هم په دې ځای کېنې پاتې وو او د دې علاقې ټول جغرافیائي او تجارتي اطلاعات ی حاصل کړل په تهېته کېنې د سندھ د حکمرانانو په زړه کېنې د سفارت د نیک نیتی په بابت کېنې نور ډیر شکوک راوچت شول. ځکه چې د سفارت انګریزي افسرانو د سندھ د علاقې ډیر خلق خان سره نوکران کړل او د هغوي نه به ی په دې چل د ملک ټول سیاسي او پولیتیکل حالات معلومول. چنانچه ولي محمد خان نومې سندهي افسر دا ټول خلق گرفتار کړل او د فیرنګیانو د ملازمت د کولو نه ی منع کړل. د دې نه پس دا سفارت حیدرآباد طرف ته روان شو.

لفتیننټ پوتنګر په خپل کتاب "پوتنګرز بلوچستان" کېنې وائي چې "څه وخت مونږ د تهېته مقام ته روان شو نو په لاره کېنې مستر سمتھ له د میران سندھ له طرف نه یو

بل خط را ورسیدو چې په هغې کښې سفیر انگریزي ته لیکلې شوي وو چې د حکومت سنده یوه کشتی به عنقریب تاسو ټول د دریاب په لاره حیدرآباد ته راوړسوي. ولې مونږ د ورومې نه دا تجویز کړی و چې په دې ځای کې څه داسې بڼه بهانه جوړول پکار دي چې مونږ دوه ټولي شو او صدر مقام ته په دوو بیلو بیلو لارو وروړسو او په دا شان د دې شکمن حکومت د ملک مکمل جغرافیایي حالات معلوم کړو. دا بهانه داسې بڼه زمونږ لاس له راغله چې نه خو سندهیان خفه شول او نه زمونږ په تجویز کې څه نقص راغی.

کومه کشتی چې زمونږ دپاره راستولې شوه وه هغه دومره وړه وه چې زمونږ د سفارت نیم افسران په مشکل په هغې کې ځاییدل شول پس مستر ایلس او کپتان میکسفیلډ او زه (یعنې پوتنگر) په کشتی کې روان شو او مستر سمتھ د نورو افسرانو د خشکې په لاره باندې روان شول. د سفیر مستر سمتھ د هدایاتو په مطابق مستر ایلس فوراً د ولي محمد خان د کتو دپاره ورغی او د سندهي ملازمانو د گرفتارولو متعلق یې په ډیرې سختۍ هغه ته خبرې وکړې ولي محمد خان هم په ډیرو سختو الفاظو کې مستر ایلس ته جواب ورکړ. او ورته یې ووي چې انگریزان څه څیزونه دي ولې تاسو خپل ځانونه د دې ملک مالکان گڼئ زمونږ چې څرنګه خوښه وي هغه شان سلوک به خپل رعیت سره کوو که زمونږ رضا وي مونږ به هغوي په بینتونو ټکوو غوږونه به ترینه پرېکړو او په دار به یې وځیروو بلکې که ماته مناسب ښکاره شي نو ټول تهته به وسوزوم.

آخر کار انگریزي سفیر د قسما قسم ډېکو او وېرو نه پس حیدرآباد ته ورسیدو میران سنده خپل ذاتي ملازمان هغه ته د پخیر راتلو دپاره ورولیږل او لومړی لومړی شکری یې د متایانو ورواستولې مګر مستر سمتھ پخپله هغوي سره په دې وجه ملاقات ونه کړو چې دا خو د میران سنده خدمتګاران دي نو مستر ایلس ته یې وویل چې ته هغوي سره وینه او میل مستیا ترینه واخله. میران سنده په دې خبره هم ډیر ناراض شول او د مشتاق رام نومې دیوان په لاس یې د دې په حقله مستر سمتھ ته خط ولیکلو مګر سمتھ خپله غلطې ونه منله. او د دې پخیر راتلو په بدل کې یې خپل منشي میران سنده له ولیږلو. خو میران سنده هم هغه منشي دننه قلعه ته راپرې نه ښودو او هغه سره د ملاقات کولو نه یې انکار وکړ. آخر کار لس اته ورځې پس انگریزي سفیر میران سنده سره پخپله د ملاقات دپاره لاړو او د دوستۍ د عهدنامې کولو دپاره یې ورته تجویز پیش کړ. میران سنده ولي محمد خان، اخون باقا خان او مشتاق رام نومې هندو د دې عهدنامې د شرطونو د فیصله کولو دپاره مقرر کړل. هر کله چې د میران سنده د دې وزیرانو او د انگریزي سفیر ترمنځ په سیاسیاتو باندې خبرې اترې کیدلې نو لفتیننټ پوتنگر پټ پټ په ملک کې د علاقې حالات راجمع کول د ډیر گفت و شنیدنه پس په دې دواړو حکومتونو کې د دوستۍ عهدنامه وشوه. او هر حکومت

خپل خپل افسران د يو بل صدر مقام ته واستول.

انگريزان د ميران سنډه نه د دې عهدنامې په حاصلولو باندې بيشانه ډير خوشحاله شول او په پنځويشتم اگست د حيدرآباد نه رارخصت شول کوم اطلاعات او حالات چې د انگريزي سفارت افسرانو د خپل سفر په دوران کښې حاصل کړي وو گورنر جنرل هغه لا نامکمل گڼل پس هغوي دا اراده وکړه چې نه صرف د ملک سنډه بلکې د ملک سنډه نه په قبله باندې د ټولو ملکونو نقشې او جغرافيايي حالات معلومول پکار دي. د دې کار دپاره هنري پوټنگر او کپتان چارلس کرسټي خپل خدمات پيش کړل چنانچه هغه منظور شو او هنري پوټنگر خپل خان د سندر جي سيوا جي نوم د اسونو د يو سوداگر مختار کار ظاهر کړو او د هندوانو جامې يې واغوستې. په دويمه جنوري کال ۱۸۱۰ء کښې پوټنگر او کرسټي د بمبې نه راروان شول او په شپاړسم د دې مياشتې هغوي د سون مينائي بندرگاه ته ورسيدل او د شپې په تيارې کښې اوچې ته راکوز شول. دې دواړو افسرانو د سندر جي سيوا جي نه چې د مدراس او د بمبې د گورنمنټ د اسونو ټيکيدار وه چيټې د دې غرض دپاره واخستې چې دوي قلات ته چې د بلوچستان صدر مقام دې د هغه د طرف نه د اسونو د خريد دپاره ځي دې سندر جي سيوا جي هغوي سره خپل يو هندو گماشته هم چې د هغه نوم پتم برداس وه د خلقو د شک رفع کولو عين تر قلات پورې ملگرې کړو. حکومت دې افسرانو له د اخراجات او د نورو ضرورياتو دپاره ډيرې د سرو زرو پاسې ورکړې او د دې نه علاوه کپتان کرسټي ته دا اختيار وه چې هر څومره روپۍ د هغه پکار وي نو هغه دې د هغه هومره رقم هندي سيوا جي سندر جي له په گورنمنټ بمبې باندې ورکړي.

څه وخت چې دا دواړه افسران سره د دوو هندوستانې نوکرانو او د سندر جي د گماشته د سون مينائي بندرگاه ته راورسيدل او دوي خپل سامان کوز کړو نو جام صاحب چې د هغې ملک راجه وه پتم برداس پسې سرې وليږلو او د څه خبرو نه پس يې ورته وويل چې زما په خيال کښې دا دواړه فيرنګيان چې تاسو سره په کشتي کښې راغلي دي سوداگران نه دي. زه د هغوي د آئنده ارادې او اصلي غرض معلومول نه غواړم مگر که چرې هغوي افسران وي نو چې زه يې د خان په شان وگڼم او خاطر يې وکړم ماته اصلي حال ووايه او يقين وکړه چې زه به دا خبره هيچا ته نه کوم. مگر پتم برداس ورته وويل چې دا د سندر جي ملازمان دي او قلات ته د اسونو د خريد دپاره روان دي. په دغه شان دوي دواړه په دې ټوله علاقه کښې عين تر قلات پورې په ډيرو تکليفونو او مصيبتونو وگرځيدل او د سنډه او د بلوچستان ټول حال يې معلوم کړو اخر کار په څوارلسمه جولايي هغوي د ايران په علاقه کښې کاشان ته راورسيدل. او قريباً دوه زره څلوره سوه او دولس ميله لارې په اووه مياشتې کښې ووهله. په شپږم د جنوري کال ۱۸۱۱ء هغوي د ايران نه بمبې ته راورسيدل او يو لړۍ

کتاب یی چې د هغې نوم "د پوتنگر سفر په بلوچستان کښې" دی ولیکلو.

د دې نه پس د میران سندھ او په حکومت هند کښې تعلقات خوشگوار وو مگر هر کله چې انگریزانو په ۱۸۱۹ء کښې د کج علاقہ لاندې کړه نو د میران سندھ په زړونو کښې بیا د خپل ملک په حقله خطرہ پیدا شوه او اگر چې د فیرنگیانو او د هغوی په منځکښې د دوستی ډیرې لوظنامې شوې وې ولې هغوی د فیرنگیانو په دومره نژدې راتلو باندې ډیر فکر مند وو. له دې کبله به د هغوی کوشش همیشه دا وه چې هیڅ یورپین افسر دې د کج د سرحد نه د هغوی علاقې ته نه راپورې وځي بلکې کوم انگریزي سفیر چې په کال ۱۸۲۰ء کښې د بمبئی نه سندھ ته د دې دواړو حکومتونو په منځکښې د دوستی د تعلقات تازه کولو دپاره تلې وه هغه سره هم میران سندھ ډیر د سرد مہری سلوک کړی وه ولې په کال ۱۸۲۸ء کښې میر مراد علي خان سخت ناجورہ شو نو هغوی ناساپه د دې کال په درویشتم اکتوبر یو ډیر د دوستی خط د کج ریزیلنټ ته ولیکلو چې مونږ له دې ډاکټر جیمز برنس چې د کج د ریزیلنټ سرجن وه د هغه د علاج دپاره راشي. انگریزانو چې د سندھ د حاکمانو په رویه کښې دا ناساپي تبدیلی ولیده نو شکمن شو چنانچه ډاکټر برنس پخپله وائي چې ماته خپلو ډیرو دوستانو نصیحت وکړو چې ترڅو پورې ستا د حفاظت دپاره پوره پوره انتظام نه وي شوی. تر هغې د سندھ علاقې ته مه پورې وځه ولې ډاکټر برنس ته د خپل قوم د خدمت دا موقع چې په لاس راغله نو هغه کله په دې خبرو غوږ کښیښودو هغه د دې خطرو هیڅ پروا ونه کړه او په پنځویشتم اکتوبر حیدر اباد سندھ ته روان شو. او یو معمولي غونډې د فروخ یوه دسته یی د خان د حفاظت دپاره واخسته. میران سندھ سره د فیرنگیانو د خوشگوار تعلقاتو د پیدا کولو او د انگریزي اقتدار اثر او رسوخ زیاتولو دپاره د دې نه بله څه موقع ښه کیدلی شوه. د هغه په رسیدو سره حکومت سندھ د ډاکټر برنس ډیره خاطر تواضع وکړه تردې چې لواب ولي محمد خان د میران سندھ وزیر اعظم یو پراؤ منځکښې د هغه استقبال له لارو او په یو ډیر ښکلي تور اس باندې سور په ډیر شان سره یی ښار ته رادننه کړو. د ډاکټر برنس په علاج میر مراد علي خان صحت یاب شو او په دې سبب د نورو انگریزانو تگ راتگ هم په سندھ کښې زیات شو او د هغوی د ملک سیاسي او جغرافیائي حالات یی نور هم په تفصیل سره معلوم کړل. د دې تعلقاتو نه اوس فیرنگیانو پوره پوره فائده وچتول غوښتل چنانچه په کال ۱۸۳۱ء کښې هغوی یو بل سفارت لاهور ته د سندھ په لاره د استولو اراده وکړه چې د ملک نور اندرون ته د فیرنگیانو سړي لار شي او د ملک د چېرې چېرې د حال نه واقف شي. لاهور ته د دې سفارت د استولو دپاره دا بهانه جوړه کړې شوه چې ولیم چهارم شاه برطانیه پنځه اسونه مهاراجه رنجیت سنگھ له په طور د پیشکش راستولي دي. او دا اسونه دې لاهور ته د دریائے سندھ په لاره واستولې شي. سر جان میلکم گورنر

بمبئی لفٲٲٲنٲ الٲگزنڊر برنس د ډي پيشڪشونو د رسولو دپاره منتخب ڪړو موهن لعل د ډي مجوزه سفارت په حقله ډا رنگ ليکي .

"The Governer of Bombay selected and recommended Sir Alexander Burns, upon which the supreme Govt. of India nominated him to take charge of those presents and to proceed to the capital of the Punjab. This produced a favourable opportunity to acquire a more familiar and accurate knowledge of the navigable state of the Indus, and of the country extending from its banks, and with this view it was resolved that the horses must be sent up by that river."

ترجمه : "گورنر بمبئي سر الٲگزنډر برنس د ډي کار دپاره منتخب ڪړو او د هغه سفارش ۍ وکړو په ډي وجه حکومت هند د ډي پيشڪشونو د پنجاب صدر مقام ته د رسولو دپاره خوېش ڪړو . ډي معاملي يوه ښه موقع پيدا ڪړه چې د دريائے سندھ ټول صحيح حالات د جهاز راني دپاره معلوم ڪړي شي . او کومه علاقه چې د ډي سيند د غاړې نه شروع شوې ده د هغې حالات هم معلوم شي او هم په ډي غرض د ډي اسونو د رسولو دپاره د درياب لاره خوېښه ڪړي شوه ."

ډي اسونو سره يوه بگي هم حکومت هند په ډي غرض باندې مهاراجه رنجيت سنگھ ته د پيش کولو دپاره تياره ڪړه چې که چرې ميران سندھ ډا اعتراض وکړو چې اسونه ډي د خشکي په لاره لاهور ته ورسولے شي نو حکومت هند به ورته ډا بهانه جوړه ڪړي چې که چرې بگي د اوچي په لاره تر لاهور پورې رابنکله شي نو د سر کونو د خرابوالي په وجه به هغه تر لاهور ماته شي . موهن لعل په ډي سلسله کښې وائي چې :

"زه د خپل کتاب لوستونکي د ډي مضمون په حقله په خپلو خيالاتو باندې نه ستري کوم خو د ډي واقعاتو نه ډا پوره ثابتيري چې کوم شکونه او ويرې چې د ميران سندھ په زړونو کښې د فيرنګيانو افسرانو د هغوي په علاقه کښې د راتلو په متعلق موجود وے هغه بي وجې نه وے . خکه چې خه وخت هغوي د سندھ د علاقې په حقله ټول حالات معلوم کړل نو هغوي ۍ د خپل ملک نه بالکل محروم کړل د انګريزي حکومت په زړه کښې چې کومې ارادې د سندھ خودمختار حکومت په حقله وے د ميران سندھ شکونه د هغو ارادو متعلق بالکل درست وو . په ډي سلسله کښې د سر الٲگزنډر برنس د تحرير لاندیني اقتباسات د دلچسپي نه خالي نه دي :

سر جان ميلکم د اګست 1830ء په سرکاري کاغذاتو کښې د ذيل اندراج ڪړے

دے :

"د دريائے سندھ د جهاز راني سوال د هر پهلونه ډير اهم دے ولي مونږ سره د ډي معاملي په حقله سوائ د تهتهه او د حيدر آباد په منځکښې کښې د اويانو ميلو ټوټې نه زياتي د نور سيند په بابت خه قابل اعتبار معلومات نشته . د خاکنائے سندھ د موجوده حالاتو متعلق

مونڊر سره صرف د مقامي خلقو د خلي تفصيلات موجود دي او دهغي نه تش دا معلومږي چې د تهته نه بنکته د اباسيند چري خپل رخ اکثر د يو خام نه بل خام ته بدلوي او دې ټولو چرو شگي مدام د يو خام نه بل خام ته راخوښږي. مگر باوجود د دې مشکلاتو نه ورې کشتي مخ په بره د سيند په اصلي چره کښې تلې شي. د حيدرآباد نه بره دريائې سنده تر ډير لري پورې بې شک و شبي د دوو زرو کلونو نه د زياتې مودې نه د جهازراني قابل دې. "سر اليگزنډر برنس مخکښې وائي:

"علاوه د پيشکشونو د ورکولو او د اظهار دوستي د کار نه ماته خاص طور باندې دا کار سپارلې شوم وه چې د دريائې سنده متعلق زه پوره او مکمل واقعات معلوم کړم. دا څه اسان کار نه وه ځکه چې ميران سنده د يورپينو خلقو متعلق ډير شکمن وو او يو سفارت ته هم هغوي د حيدرآباد نه په مخکښې د تلو اجازت نه ورکړې. د ميران سنده نه علاوه دا مشکله خبره هم وه چې دريائې سنده د نورو ډيرو سرکشو او غير مهذبو قبائلو په علاقه کښې بهيدلې وه او مونږ سره دهغوي د لاس نه هم د بې عزتي او د مخالفت ويره وه. د دې ټولو خبرو متعلق مونږ ته د کچ پوليتيکل ريزيډنټ سر هنري پوتنگر چې د هغه نوم ټولې دنيا ته د بلوچستان د سفر د کارنامو په وجه معلوم وه ډير ښه هدايت راکړل. هغه مونږ ته دا تجويز پيش کړو چې د حکومت سنده د زړه نه به خوف او ويره دارنگ وځي که چري دې اسونو سره يوه لويه بگي واستولې شي ځکه چې دهغي لومې والې او دروندوالې به فوراً ميران سنده ته دا ثابته کړي چې انگريزي سفارت صرف د اوبو په لاره تلې شي چنانچه حکومت هند دا تجويز فوراً منظور کړو."

"I shall not fatigue the reader by adding observations on this subject which fully shows that suspicion and alarm of the Chiefs of Sindh at the appearance of any British Officer in their country, so evidently come to obtain information concerning it, were not groundless, since they have been deprived of it all at last. The intention which the English Govt. had towards that independant dominion, and the jealousy of the Mirs, which appears now to have been right and just, will be read with much interest from the following quotations from Alexander Burns.

"Sir John Malcolm thus minuted in the records of the Govt. in August 1830: The navigation of the Indus is important in every point of view, yet we have no information that can be depended upon on this subject, except of seventy miles from Tatta to Hyderabad. Of the present state of the Delta we have native accounts, and the only facts which can be depended are, that the different streams of the river below Tatta often change their channels, and that the sands of all are constantly shifting; but withstanding these difficulties, boats of a small draft of water can always go up the principal of them. With regard to the Indus above Hyderabad, there can be no doubt of its being as it had been for more than two thousand navigable

for up."

"In addition therefore to the complimentary Mission on which I was to be employed, I had my attention most specially directed to the acquisition of full and complete information regarding the Indus. This was a matter of no easy accomplishment, as the Mirs or Rulers of Sindh had ever evinced the utmost jealousy of Europeans and none of the Missions which visited the country had been permitted to proceed beyond their capital of Hyderabad. The river Indus, likewise, in its course to the ocean, traverses the territories of many lawless and barbarous tribes, from whom both opposition, and insult might be dreaded. On these matters much valuable advice was derived from Lt. Col. Sir Henry Pottinger, political Resident in Kachh, and well-known to the world for his adventurous travels in Balochistan. He suggested that it might allay the fears of the Sindh Govt; if a large Carriage were sent with horses, since the size and bulk of it would render it obvious that the Mission could then only proceed by water. This judicious proposal was immediately adopted by Government....."

حکومت هند برنس له د میران سندھ د شكونو رفع کولو په غرض خه پيشکشنه هغوي ته د ورکولو دپاره حواله کړل. هرکله چې د سفر دپاره انتظامات مکمل شول نو برنس وائي چې ماته په يو خفيه خط کښې د بمبي د حکومت چيف سيکرټري اخري هدايات راواستول په هغې کښې ماته وئيلي شوي وو چې د دريائے سندھ د اوبو ژور والی، د بيلو چرو رخ او پلنوالی، په هغوي کښې د جهازونو د تلو راتلو امکان او په غاړه باندې د سوزولو دپاره د لرگو پيدا کيدل او د چارچاپيره ملک د سردارانو او د خلقو مکمل حالات معلومول د حکومت دپاره ډير سخت ضروري دي. چنانچه ماته گورنمنټ د سروی او د نقشو دپاره مکمل سامان راکړو. دا مشن په يويشتمه جنوري 1831ء د کچ نه روان شو او په خلیريشتم باندې د کورې په خله کښې چې د سندھ او د کچ علاقې پوله ده لنگرانداز شو. د دې نه پس هغه مخ په بره روان شو او د میران سندھ په سرحد کښې وردننه شو. يو ځل خو سندهيانو هغه د خپلې علاقې نه وويستلو مگر بيا میران سندھ سره د خط و کتابت نه پس هغه د اوبو په لاره سندھ ته روان شو. چونکې حکومت سندھ د يورپ د خلقو د چالبازو او فريبونو نه ډير ويريدل او په دې وجه باندې هغوي په اسانه يو يورپين هم په خپله علاقه کښې نه پريښودلو په دې سبب حکومت هند دا خبره غوره کړه چې مشن دې بغير د اطلاع ورکولو سندھ طرف ته روان شي.

برنس وائي چې خه وخت مونږ لنگر واچولو نو ما سمدستي يو خط د میران کاردار ته د اراجي مقام ته واستولو او په هغې کښې ما هغه ته خپله ټوله اراده او کار ښکاره کړو. په دويمه ورځ ډير په وسله پړسري زمونږ د کشتو نه چاپيره شول او وې وئيل چې مونږ د میران سندھ سپاهيان شو مونږ ته حکم شوی دی چې په کشتو کښې ټول سامان وگورو او هر يو

بکس پرانزو. ما فوراً دا خبره منظوره کړه او تقريباً پنځوس کسه سړي په وسله پُر کشتو ته راوختل او بيل بيل شے ي ولټولو چې هسې نه چې پکښې توپې او دارو پټ وي. په اخر کښې هغوي ماته وويل چې زمونږ په دغه بکس باندې شک راځي چې په کوم کښې بگي پرته ده ولې هر کله چې هغه بکس هم ورته مونږ وښودلو نو هغوي مايوس شول. څه وخت چې هغوي دا تلاشي مکمله کړه او د مشن په اصلي مقصد او مراد باندې بالکل ونه رسيدل نو برنس د دې الفسر سره په دې طمع خبرې اترې راواخستې چې شايد د هغه په وسيله زه د حکومت بالا الفسرائو سره دوستانه تعلقات قائم کړم مگر هغه برنس ته وويل چې دن ورځې ټوله کارروائي به زه په خپل رپورټ کښې حيدرآباد ته وراستوم او تر څو پورې چې د مير نه څه حکم نه وي راغلي نو تاسو به د سيند په خله کښې هم دغه شان ايساري له دې کبله برنس د سنده د علاقې د حد نه راواپس شو او د سيند په خله کښې ي لنگر واچولو. هغه وائي چې په لاره باندې مونږ د ډيرو کشتو په خوا کښې تير شو چې پکښې ډير مسلح سړي ناست وو هغوي به زمونږ نه په لاره تپوس کولو چې تاسو سره څومره فوځ دے؟ مونږ ورته په جواب کښې وويل چې مونږ سره يو توپک هم نشته مگر يو بلوچ سپاهي مونږ ته په زوره جغه ووهله چې څه ورانے ستاسو په زړه کښې وه هغه تاسو وکړو زمونږ وطن مو وليدو مگر مونږ سره څلور زره سړي د جنگ دپاره بالکل تيار دي. بيا ي مونږ ته ډير کنځل وکړل او چې څه وخت مونږ د سيند خلې ته راوړسيدو نو هغوي خپل توپکونه زمونږ د سرو نو د پاسه خلاص کړل هرچند چې ما هغوي سره بحث مباحثه شروع کړه او ورته مې ووي چې زه د يو لړ حکومت نمائنده يم مگر هغوي راته وويل چې مونږ ته حکم شوی دے چې تاسو د دې ملک نه وباسو. ما هغوي ته په جواب کښې ووي چې تر څو پورې د ميران سنده تحريري حکم ماته نه وي راغلي زه به د سنده نه واپس نه شم. د يوې کينټې د انتظار نه پس زما دا يقين وشو چې که چېرې زه نور په دې ځاي کښې پاتې کيږم نو دوی ما سره جنگ کوي او چونکې زما مطلب دا نه وه چې مشن دې ناکام واپس شي له دې کبله زه د دریائے سنده نمرخاته جی ته روان شوم او د هغه ځاي نه مې يو خط حکام سنده ته او بل پوتنگر د کچ ريزيدنت ته وليږلو. د څه انتظار نه پس ماله د سنده د مير د طرف نه يوه بڼه د دوستي چيټې راغله. مگر هغه په هغې کښې ډير په تفصيل سره د سيند په لاره په کشتو کښې د تلو مشکلات بيان کړي وو. چونکې په دې خط کښې حکومت سنده ماته د سيند په لاره د نه تلو صاف حکم نه وه را کړی له دې کبله ما يو ځل بيا د هغوي نه د اوبو په لاره د تلو اجازت دپاره يو خط وليکلو او په لسمه فروري مونږ بيا د سنده علاقې ته روان شو او د دریائے سنده د يوې چرې په خله کښې مو لنگرونه واچول د هغه ځاي نه ما لاندينی خط يو اعتباري سړي له په داراجي کښې د حکومت سنده د کاردار په نامه باندې ورکړو:

۱. د داراجي په مقام کښې دې د سرکاري کاردار ته دا معلوم وي چې دا تحریر د مستر برنس د طرف نه دے (په هغې د هغه خپل مهر لگیدلې دے او په فارسي ژبه کښې د هغه په خپل لاس لیکلې شوی دے) هغه (یعنې برنس) د انگریزانو وکیل دے چې د میر سنده دربار ته او مها راجه رنجیت سنگھ ته د انگلستان د بادشاه د پیشکشونو د ورلو دپاره مقرر شوی دے.

۲. یو خو ورځې شوي دي چې زه دریائې سنده ته راغلې یم او تا زما اسباب په دې غرض ولټولو چې ته د هغې رپورټ خپل مالک ته ورکړې او زه راواپس شوم او د جواب منتظر یم.

۳. ستا چې څومره خوښه وي هغه څومره مسلح سړي راو لیږه زما ژوندون ستا په لاس کښې دے مگر دا یاد لره چې هر څوک ماته تکلیف راکوي نو میر به ضرور د هغه نه د دې جواب غواړي. دا هم یاد لره چې زه انگریزي الفسریم او یو توپک او سپاهي مې هم خان سره نه دے راوستې لکه چې څرنګ تاته په ښه شان سره معلومه ده او خپل خان مې د حکومت سنده حفاظت ته سپارلې دے او زما حکومت هم زه هغه ته سپارلې یم.

۴. زه دا تحریر د خپلو دوو نوکرانو په ذریعه دراستوم د هغوي د سلامتی امید هم زه ستا نه کوم.

د داراجي ایجنټ ماته زما د خط هیڅ جواب رانه کړو کوم سړی چې زمونږ د ورومې راتلو په وخت کښې په دې عهده مقرر وه هغه په دې وجه موقوف کړې شوی وه چې هغه ولې مونږ بې اجازه په سیند کښې بره تلو ته پریښي وو. زمونږ نوکرانو مونږ له دا خبر هم راوړو چې مونږ له به حکام سنده د هیڅ قسم خوراک یا اوبه نه راکوي بلکې په اوچه باندي به هم مونږ ته د کوزیدو اجازت نه وي له دې کبله مونږ د خوراک څښاک په استعمالولو کښې د سخت کفایت نه کار واخستلو مګر څه وخت چې زمونږ د څښلو اوبه ختم شوي نو مایوه وړه کشتی بره د اوبو راوړلو دپاره واستوله. دا کشتی د سنده خلقو ونيوه او سړي ئ ایسار کړل په دویشتمه لړوري مونږ سحر وختي واپس کچ طرف ته روان شو او د درې دیرش گینټو د مسلسل سفر نه پس مونږ منډیوي رود کښې لنگرونه واچول. دې کښې هیڅ شک نشته چې د میر سنده رویه مونږ سره قطعاً ښه نه وه مګر په خپلو خطونو کښې ئ د مخالفت څه خاص اظهار نه وه کړې. هغه په دریائې سنده کښې تر لاهور پورې په کشتو کښې د تلو مشکلات ډیر په زور سره بیان کړي وو او وئيلي ئ وو چې هغې کښې لوی لوی گټان، بهیدونکې شګې، غولی او چرونه دي او د دې نه علاوه ئ لیکلي وو چې تر دې وخته پورې د بنیادم په یادو کښې لاهور ته چا سفر د اوبو په لاره نه دے کړې. دا بالکل ښکاره خبره ده چې دې مشن ته هغه ډیر سخت د بد گمانی، د بې اعتباری او د ویرې په

سترگو کتل او دای خیال وه چې دا مشن په اصلیت کښې د یو لومړی فوځ د راتلو پیش خیمه دے.

آخر د وړد خط و کتابت نه پس د حیدرآباد نه زما او د پوتنگر په نوم باندې د دې مضمون خطونه راغلل چې حکومت سنده د خشکی په لاره مشن ته د تلو اجازت ورکوي. چونکې دې خط د نورو خبرو اترو یوه نوې لار راوویستله په دې وجه برنس په دویم ځل دریائے سندھ طرف ته روان شو او په دې اثنا کښې کرنل پوتنگر هم میر ته خط ولیکلو چې دا ممکن نه ده چې برنس دې لاهور ته د خشکی په لاره لاړ شي او ورته یې په دې خط کښې دا ویره هم ورکړه چې د میر سنده دا قسم د مخالفت رویه به هیچرې هم بغیر د څه قسم کارروایی نه پاتې نه شي. ځکه چې مشن د شهنشاه برطانیه عظمیٰ پیشکشونه لاهور ته رسول غواړي.

په لسم مارچ باندې برنس د دریائے سندھ په طرف خپلې کشتۍ روانې کړې او د اوو ورځو د سفر نه پس د دریائے سندھ د یوې چرې په خله کښې راوړسیدل. هغه وائي چې په دې مقام د میر سنده یو افسر مونږ له یوه بله جیتی راکړه چې په هغې کښې هم هغه شان میر موصوف زموږ د خشکی په لاره په تلو باندې اصرار کړی وه. د ډیر خط و کتابت نه پس برنس دا تجویز پیش کړو چې زه پنخپله په صدر مقام کښې میر سره بحث کول غواړم. څه وخت چې برنس د دې تجویز مطابق تهته ته ورسیدو نو د میر د طرف نه دا اجازت نامه راوړسیده چې کشتۍ دې بیشکه دریائے سندھ کښې لاړې شي مگر د مشن سرې دې د خشکی لار واخلي. ولې برنس خپل سامان په کشتو کښې د پریښودو نه بالکل انکار وکړو او آخر د یوې هفتې د نور خط و کتابت نه پس هغه د میر سنده نه د خپل ځان دپاره د اوبو په لاره د تلو اجازت حاصل کړو.

په اتلسم تاریخ برنس او د هغه ټولې حیدرآباد ته د دریائے سندھ په لاره راوړسیدو. سمدستي څلور ټولي د میر مراد علي خان او د هغه د خاندان د طرف نه هغه ته په خیر راتلو دپاره راغلل. او د میر موصوف د طرف نه یې سلطنت برطانیه سره د دوستۍ او د عقیدت اظهار وکړو. برنس وائي چې زموږ د میلمستیا دپاره خیمې ولگیدې او د هر قسم سازو سامان مونږ ته راواستولې شو واره او لومړی خاندان او سیدان، نوکران او چویداران زموږ د تپوس او د خاطر تواضع دپاره راغلل. په مابینام کښې نصیر خان مونږ میر سنده ته پیش کړو د خبرو اترو په دوران کښې میر برنس ته وویل چې د سفر په دوران کښې چې کوم تکلیفونه تاسو ته رسیدلي دي هغه د زړونو نه وباسئ او ما د حکومت برطانیه دوست او اتحادی وگنئ. د ډیر خاطر مدار نه پس په درویشتم اپریل دا مشن د میر مراد علي خان په شاهي کشتۍ کښې مخ په بره روان شو او څه وخت چې د کوز سنده سرحد ته ورسیدل نو د خیرپور میر

رستم خان د طرف نه محمد گوهر يو بلوچي سردار چي مير رستم راستولي وټه د مشن استقبال وکړو. محمد گوهر ډير گلپان او ميوه، مصالحه، گچ، غوړي، تماکو، افيم وغيره د مشن د ميلمستيا دپاره راوړل او ټول ي د مشن سپرو ته ورکړل. د مير رستم خان د مهرباني په بدل کښې برنس د شکريې يو فارسي خط هغه ته وليکلو چونکې دا خط د دلچسپي نه خالي نه دى. مونږ د سر اليکزنډر برنس په خپلو الفاظو کښې دا ترجمه لوستونکو ته پيش کوو:

" (After compliments) I hasten to inform your Highness that I have reached the Frontier of your country in company with the respectable Sayyed Taqqi Shah, who has accompanied me on the part of Mir Murad Ali Khan from Hyderabad. As I had long since heard of Your Highness from those who pass between Kachh and Sindh, it forms a source of congratulation to me in safety the presents which have been graciously bestowed on Maharaja Ranjeet Singh, by His Majesty the King of England- Mighty in Rank; terrible as the planet mars; a Monarch Great and Magnificent; of the rank of Jamshed, of the dignity of Alaxander; unequaled by Darius; just as Nausherawan; great as Faridoon; admired as Syrus; famed as the Sun; the destroyer of tryanny and oppression upright and generous; Pious and devout, favoured from above, etc, etc. May his dominion endure for ever.

It is well known that when a friend comes to the country of a friend it is a source of much happiness, and I have therefore written these few lines; but when I have the pleasure of seeing you, my joy will be increased.

I had written thus far when the respectable Mohammad Gauhar, one of those enjoying Your Highness confidence arrived at this place to acquaint me with professions of respect and friendship for the British Government, bringing with him many thanks of Your hospitality. Need I say I am rejoiced? Such civility mark the Great."

ترجمه: "(پس د سلامونو نه) زه په شتاب آنجناب ته دا اطلاع ورکوم چې زه سره د معزز سيد تقى شاه چې هغه ما سره مير مراد علي خان د طرف نه د حيدرآباد نه راغلې دى ستا د حکومت سرحد ته راوړسېدم. چونکې د ډيرې زمانې نه ما د آنجناب متعلق څه خبرې د بعضې خلقو نه اوريدلې وې چې څوک د کچ او د سندھ د علاقه په منځکښې ځي راځي. له دې کبله دا زما دپاره د مبارکباد باعث دى چې زه ستا مملکت ته راوړسېدم او په حفاظت مې هلته پيشکشونه خان سره راوړسول چې کوم مهاراجه رنجيت سنگھ باندې ملکه معظمه شاه انگلستان عنايت کړي دي. چې هغه په درجه کښې بلند دى د مريخ ستوري په شان زورور دى عظيم الشان او د جاه و جلال خاوند بادشاه دى. د جمشيد درجه او د سکندر دېدبه لري او دارا ورسره همسري نه شي کولې د نوشيروان په شان عادل، د فريدون په شان لوى، د ثريا په شان ستايلې، د نمر په شان ښکاره، د ظلم ورکونکې، رښتونې او فياض، متقي او

پرهيزگار، د خدای د طرف نه لحاظ دار وغيره وغيره خلدۀ الله ملکہ وغيره وغيره.

دا ښکاره خبره ده چې هر کله يو دوست د بل دوست ملک ته ورشي نو دا د هغوي د لويې خوش قسمتی باعث وي او له دې کبله ما دا يو خو کرښې ليکلي دي ولې هر کله چې ماته ستاسو د ملاقات خوشحالي نصيب شوه نو بيا به زما خوشحالي ډيره زياته شي. ما تر دې پورې دا خط ليکلی وۀ چې معزز محمد گوهر چې د آنجناب يو اعتباري دے ماله دې خاے ته راوړسیدو چې ما حکومت برطانيه سره ستا د عقيدت او د دوستی د جذباتو نه واقف کړي. هغه خان سره ستا د ميلمستيا ډير خيزونه هم راوړي وو چې ماته پرې خوشحالي حاصله شوه دا مهرباني هم تا غوندي لويو خلقو سره ښائي.

برنس وائي چې مونږ به اکثر شرفاؤ سره آمدورفت او گفتگو کوله په خبرو اترو کښې به هغوي اکثر لاهور ته د مشن د تللو د اصلي غرض تپوسونه کول. د هغوي زمونږ په ايماندارۍ بالکل اعتبار نه کيدلو چې گنې مونږ صرف د پيشکشونو د رسولو دپاره د دريائے سندھ په لاره چې د نوح عليه السلام د وختو نه په هغې باندې څوک نه وو تلي په دغه لاره تلل خوښ کړي دي.

په خوار لسم می سحر مشن علي پور نومے کلي سره د کشتو نه کوز شو او د مير رستم خان وزير چې د خيرپور نه راغلے وۀ د هغوي استقبال وکړو. برنس وائي چې زمونږ استقبال په ډيرې مهرباني او خوش خلقی سره وشو. وزير مونږ ته وويل چې مير رستم خان ستاسو په راتلو ډير خوشحاله شومے دے ځکه چې د ډيرې مودې نه د هغه سلطنت انگریزي ته د زياتي نژدې کيدو شوق وۀ مگر د بدقسمتی نه د هغوي يو افسر سره هم لا د هغه ملاقات نه وۀ شومے. هغه وويل چې مير رستم خان دومره لومے او طاقتور قوم سره د برابرۍ کوشش نه کوي مگر دا اميد کوي چې انگریزان به هغه خپلو خيرخواهانو کښې وشماري او هر وخت به هغه ته د خدمت کولو دپاره وينا کوي. ما د هنر هائي نس د ډير خاطر تواضع او د ميلمستيا شکريه ادا کړه.

تر کومې پورې چې مشن خيرپور کښې وۀ نو هره ورځ به هغوي له اته يا لس گلان او د هر قسم د خوراک سامان د يو نيم سلو تنو دپاره د مير خيرپور د طرف نه راتلو او علاوه د دې نه به دوه وخته پنځکړمے خوراک په دوه اويارکيو کښې هغوي له رالېرمے شو. دا اندراجات مونږ د موهن لعل د کتاب "دي لائف آف دوست محمد خان" نه اخستي دي او هغه د برنس د خپل کتاب نه د دې سفر حالات بيان کړي دي. هم په دې سلسله کښې هغه دا رنگ ليکلي دي :

"The preceding contents which I have quoted will show how we were desirous to enter in Sindh to obtain Political, Geographical and Commercial information, and how the Mirs were flattered Civil and hospitable and what

extraordinary forbearance was exhibited by our authorities, to allay their suspicions, which appear now to be just."

ترجمہ: "مذکورہ بالا اقتباسات چي مونڊو درج ڪري ڏي ڏهن ٽي نه سره اندازو لڳولڻ شي چي انگريزان په سنڌه ڪنهي سياسي جغرافيائي او تجارتي حالاتو ڏ معلومولو ڊپاره هر خومره ڏير خواهشمند وو او ڏميران سنڌه خومره خوشامنده به ڪيده. او هغوي څرنگ په مهمان نوازي او په خوش خلقي فيرنگيانو سره پيش رائل او بيا انگريزانو په غير معمولي تحمل او صبر سره ڏهنغوي ڏ بدگمانی ڏلري ڪولو ڪوشش ڪولو حالانڪي اوس ڏهنغوي ڏا بدگمانی بالڪل جائزي ثابتي شوي."

په نولسم مي برنس مير رستم خان نه رخصت شو. په ڏي مقام مونڊو بيا ڏ برنس خپل الفاظ ڏلوستونڪو ڏ فائدي ڊپاره په ڏي غرض ليکو چي هغوي ته ڏا معلومه شي چي ميران سنڌه په څه څه طريقو باندې ڏ انگريزانو خوشامندي ڪولڻ او ڏهنغوي ڏ دوستي ڏ حاصلولو ڪوشش ڪولو. مگر فيرنگيانو په چل او په بهانه ڏلري مودي نه پس ڏ تجارتي او ڏ دوستي ڏ عهدنامو په جامه ڪنهي ڏهنغوي نه ٿول ملڪ لاندې ڪرو. برنس په خپل ڪتاب ڪنهي ڏا رنگ ليکي:

"On the banks of Indus we had a curious interview in the evening after our arrival with the Wazir from Khairpur, who had been sent by Mir Rustam Khan to escort us thus far, and see that we were furnished with boats.

After requesting to be received privately, he rendered the subject of our first conversation, and said that he had been instructed by his master to propose a solemn treaty of friendship with the British Government on any terms that might be named. He then ran over the list of neighbouring States which owed their existence to an alliance- the chiefs of the Daudpotras, the Rawal of Jaisalmer and the Raja of Bikaner, etc etc- and then concluded with a peroration full of gravity, that it was foretold by astronomers and recorded in his books that the English would in time possess all India, a prediction which both Mir Rustam and himself felt satisfied would come to pass, when the British would ask why the chiefs of Khairpur had not come forward with an offer of allegiance. I tried to remove, but without effect, the sad prognostication of the Minister, and declared my incompetency to enter as such weighty matters as a treaty between the states, without authority and before receiving a written statement under the Mir's Seal I said that I would make known the wishes that had been expressed to my Government, which would be gratified to hear that they had such friends, which seemed to please the diplomatist; he begged that I would bear in mind what had passed and enacted a promise that I would write to him when gone, and so water the tree of friendship, that the object might be ultimately effected, for the stars and heaven proclaimed the fortune of the English."

ترجمہ: "په ڪومه ورڇ چي مونڊو راور سيدو نو ڏهن ٽي په ماڻهام زمونڊو او ڏ خيرپور ڏ وزير په

منځکښې د دریائې سندھ په غاړه یو دلچسپ ملاقات وشو. میر رستم خان دا خپل وزیر د دې دپاره راستولې وه چې هغه مونږ تر دې ځایه پورې راولي او کوري چې مونږ له کشتي په لاس راشي. هغه ماته یواځې د خبرو کولو سوال وکړو او کومې خبرې چې هغه په ورومې ملاقات کښې ماسره شروع کړې وې هغه ئې بیا سره دوباره راواخستې. او وې وئیل چې ماته خپل بنادر هدايات را کړي دي چې زه دې حکومت برطانیه سره د دوستۍ د یو باقاعده عهدنامې تجویز پیش کړم او کوم شرطونه چې د برطانیه د حکومت خوښ وي هغه دې پکښې درج کړي. بیا هغه د خواو شا ریاستونو نومونه واخستل او وې وئیل چې دا ریاستونه ځکه نن وخت موجود دي چې د هغوي تاسو سره اتحاد وه مثلاً د داهودپوترا چیف د جیسل میر راول راجه بیکنیر وغیره وغیره. او بیا ئې اخر کښې په ډیرې سنجیدګۍ تقریر وکړو چې نجوميانو پیش ګوښ کړې ده او زمونږ په کتابونو کښې درج ده چې فیرنګیان به په یوه زمانه کښې په ټول هندوستان باندې قبضه کوي. او په دې پیش ګویی باندې زما او د میر رستم خان دواړو یقین دی. نو په هغه وخت به بیا انګریزان تپوس کوي چې د خیرپور چیف ولې د عقیدت اظهار نه وه کړې. ما هسې عبث کوشش وکړو چې د هغه د زړه نه د دې افسوسناکې پیش ګویی اثر لرې کړم او ورته مې ووي چې زه بغیر د اجازت نه داسې لومړی کار لکه د دوو حکومتونو په منځکښې د عهدنامې کولو اختیار نه لرم. تر څو پورې چې د میر د مهر لاندې د هغه یو تحریر ماسره نه وي. نو بیا به زه د میر دا خواهش خپل حکومت ته ښکاره کړم او هغوي به په دې خبره ډیر خوشحاله شي چې زمونږ دا قسم دوستان شته.

دا خبره په وزیر ښه ولګیده او راته ئې ووي چې زمونږ دا خبرې د زړه نه و نه باسې او ماته ئې وعده واخسته چې څه وخت زه د دې ځای نه فارغ شم نو زه به هغه ته چیتې لیکم او دغه شان به د دوستۍ بوټي ته اوبه ورکوم چې اخر کار زمونږ مدعا پوره شي ځکه چې ستوري او فلک دواړه د انګریزانو د نیک نصیب اعلان کوي.

اگر چې د کمپنۍ د ډیرې زمانې نه حکومت هند سره تجارتی آمدورفت قائم وه مګر کال 1809ء پورې د دوستۍ عهدنامه د دوی په منځکښې نه وه شوې. کومې کومې عهدنامې چې د دې نه پس د دواړو حکومتونو ترمنځه وشوې د هغې شرطونه مونږ درج کوو. هم د دې عهدنامو په ذریعه د فیرنګیانو پښې په دې خودمختاره علاقه کښې ولګیدې او ډیر په ارام او بې دزه دوزخه د فیرنګیانو د فوځونو د راتلو دپاره یوه لار پرانستې شوه حالانکې د شلم اپریل 1832ء د عهدنامې د دریم شرط د اول او دویم جزو مطابق انګریزانو دا اقرار کړې وه چې ملک سندھ کښې به انګریزان د هیڅ قسم وسله یا فوځي سازو سامان نه جمع کوي. د ټولو نه ورومې عهدنامه چې کومه په یویشتم اګست 1809ء کښې د فیرنګیانو او د میران سندھ په منځکښې شوې وه هغه دا ده:

"Article 1. There shall be eternal friendship between the British Government and that of Sindh, namely Mir Ghulam Ali, Mir Karam Ali, and Mir Morad Ali.

Article 2. Enmity shall never appear between the two States.

Article 3. The mutual dispatch of the Vakils of both Governments, namely the British Government and Sindhian Govt., shall ever continue.

Article 4. The Govt. of Sindh will not allow the establishment of the tribe of the French in Sindh."

Written on the 10th of the month of Rajabul-Murajjab, in the Year of Hijri 1224 corresponding with the 21st August 1809.

ترجمه: "دفعه نمبر ۱: د حکومت برطانیه او حکومت سنده یعنی میر غلام علي، میر کرم علي او میر مراد علي ترمنځ به دوامی دوستي وي.

دفعه ۲: د دواړو حکومتونو په منځکښې به هیڅکله دشمني نه پيدا کیږي.

دفعه ۳: دواړه حکومتونه یعنی حکومت برطانیه او حکومت سنده به خپل خپل وکیلان یو بل له همیش استوي.

دفعه ۴: حکومت سنده به د فرانسیسي قبیلې د ابادیدو اجازت نه ورکوي.

تحریر شد ۱۰ ماه رجب المرجب ۱۲۲۴ هجري مطابق ۲۱ اگست ۱۸۰۹ء

دویمه عهدنامه چې کومه ایست انډیا کمپنی او د میران سنده ترمنځ په نومبر

۱۸۲۰ء کښې شوې وه هغه دا ده:

"The British Govt. and the Govt. of Sindh having in view to guard against the occurrence of Frontier disputes and to strengthen the friendship already subsisting between the two states, Mir Ismail Shah was invested with full power to treat with the Honourable the Governor of Bombay, and the following Articles agreed on between the two parties.

Art. 1. There shall be perpetual friendship between the British Govt. on the one hand and Mir Karam Ali and Mir Morad Ali on the other.

Art. 2. Mutual Intercourse by means of vakils shall always continue between the two Govts.

Art. 3. The Mirs of Sindh engage not to permit any European to settle in their Dominions. If any of the subjects of either of the two States should establish their residence in the Dominions of the other, and should conduct themselves in an orderly and peaceable manner in the territory to which they may emigrate they will be allowed to remain in that situation, but if such fugitives shall be guilty of any disturbance or commotion, it will be incumbent on the local authority to take the offenders into custody, and punish or compel them to quit the country.

Art. 4. The Mirs of Sindh engage to restrain the depredations of the Khosas and all other tribes and individuals within their limits and to prevent the occurrence of any inroad into the British dominion.

Bombay 9th Nov. 1820.

Note:-- The foregoing treaty was approved of by the Supreme Govt. on the 10th of February 1821.

ترجمہ : ”چونکہ د حکومت برطانیہ او د حکومت سندھ دا مدعا ده چي د هغوي ترمنځه دي په سرحد باندې تنازعات پيدا نه شي بلکې د دوستي کوم تعلقات چي د هغوي ترمنځه موجود دي هغه دي نور هم مضبوط شي د دي دپاره مير اسماعيل له پوره اختيارات ورکړي شول چي هغه آئرييل گورنر بمبي سره د عهدنامې خبرې اترې وکړي چنانچه د فریقینو ترمنځه لاندیني شرطونه طے شول :

دفعه ۱ : یو خوا د حکومت برطانیہ او بل خوا د مير کرم علي او د مير مراد علي ترمنځه به دوامی دوستي وي .

دفعه ۲ : د دواړو حکومتونو ترمنځه به د وکیلانو په وساطت باقاعده باهمي آمدورفت جاري وي .

دفعه ۳ : میران سندھ دا اقرار کوي چي هغوي به هيڅ یورپین سره په خپل حکومت کښي ابادیدو ته نه پرېږدي که چرې په دي دواړو حکومتونو کښي د یو حکومت رعیت د بل حکومت په علاقہ کښي استوگنه اختیار کړه نو تر کومه پورې چي هغه په هغه علاقہ کښي د امن او د صلح ژوندون تیروي نو هغه به په خپل حال پریښودل شي ولې که چرې هغه د خه بدامنی یا شورش مرتکب شي نو د مقامي افسرانو به دا فرض وي چي هغه گرفتار کړي یا ورله سزا ورکړي او یا ی د ملک نه وشړي .

دفعه ۴ : میران سندھ اقرار کوي چي مونږ به د خپل حکومت کهوسه گان او د نورو قبیلو سرې د چپاوونو کولو نه او په حکومت برطانیہ کښي د دارو اچولو نه منع کوو .
په مقام د بمبي 9 نومبر 1820ء

نوټ : برنی عهدنامه حکومت اعلي په لسمه فروری 1821ء منظوره کړه .

دریمه عهدنامه چي د ایست انډیا کمپنی او د خیرپور حکومت په منځکښي په شپږم اپریل 1832ء کښي وشوه هغه لاندې درج کوو :

Art. 1. There shall be eternal friendship between the two States.

Art. 2. The two contracting powers mutually bind themselves from generation to generation never to look with the eye of covetousness on the possessions of each other.

Art. 3. The British Govt. having requested the use of the river Indus, in the roads of Sindh for the merchants of the Hindustan etc., the Govt. of Khairpur agrees to grant the same within its own boundaries on whatever terms may be settled with the Govt. of Hyderabad, namely, Mir Murad Ali Talpur.

Art. 4. The Govt. of Khairpur agrees to furnish a written statement of just and reasonable duties to be levied on all goods passing under this treaty, and further

promises that traders shall suffer no loss or hindrance in transacting their business.

Dated the 2nd of ziqad, 1247 Hijri, corresponding with the 4th day of April A.D 1832."

ترجمه :

"دفعه ۱ : د دواړو حکومتونو تر منځ به دائمي دوستي وي.

دفعه ۲ : د دې عهدنامې دواړه اقرار کونکي پښت په پښت دا لوظ کوي چې هېڅوک به د يو بل مقبوضاتو ته د لالچ په نظر نه کوري.

دفعه ۳ : چوونکي حکومت برطانيه په دريائے سندھ کښې د هندوستان د سوداگرانو وغيړو د تگ راتگ دپاره لار غوښتي وه په دې وجه حکومت خيرپور په خپل حد کښې دا اجازت هغوي له هم په هغه شرطونو باندې ورکوي چې کوم حکومت حيدرآباد يعني مير مراد علي خان تالپوري سره طے شي.

دفعه ۴ : حکومت خيرپور د يو داسې فهرست تيارولو لوظ کوي چې په هغې کښې به معقول او منصفانه شرح محصول په هغه اسباب درج وي چې کوم د دې عهدنامې د لاندې د هغه په علاقه کښې تيريږي او د دې نه علاوه دا اقرار کوي چې هېڅ تاجر به په خپل لين دين کښې د هغه په علاقه کښې څه نقصان نه مومي.

مؤرخه ۲ ذيقعدة ۱۲۴۷ هجري مطابق ۴ اپريل ۱۸۳۲ء

د دې نه پس کومه عهدنامه چې د ايست انډيا کمپني او د مير مراد علي خان والي حيدرآباد سندھ په منځکښې په شلم اپريل ۱۸۳۲ء کښې وشوه هغه هم لاندې درج کوو :

"1. That the friendship provided for in former treaties between the British Govt. and that of Sindh remain unimpaired and binding and that this stipulation has resolved additional efficacy through the medium of Lieut. Col. Pottinger, Envoy, etc., so that the fine connection and close alliance now formed between the said States shall descend to the children and successors of Mir Murad Ali Khan, principal after principal from generation to generation.

Art. 2. That the two contracting powers bind themselves never to look with an eye of covetousness on the possessions of each other.

Art. 3. That the British Govt. has requested a passage for the merchants and traders of Hindustan by the river and roads of Sindh by which they may transport their goods and merchandese from one country to another, and the said Govt; of Hyderabad hereby acquiesces in the same request, the three following conditions:-

(1) That no person shall bring any description of military stores by the above river or roads.

(2) That no armed vessels or boats shall come by the said river.

(3) That no English merchants shall be allowed to settle in Sindh, but shall

come as occasion requires, and having stopped to transact their business, shall return to India.

Art. 4. When merchants shall determine on visiting Sindh, they shall obtain a passport to do so from the British Govt; and due information of the granting of such passports shall be made to the said Govt; of Hyderabad by the said Resident in Kachh or other officer of the said British Govt.

Art. 5. That the Govt; of Hyderabad having fixed on certain proper and moderate duties to be levied on merchandise and goods proceeding by aforesaid routes, shall adhere to that scale, and not arbitrarily and despotically either increase or lessen the same, so that the affairs of merchants and traders may be carried on without stop, or interruption, and the custom house officers and farmers of revenue of the Sindh Govt; are to be specially directed to see that they do not delay the said merchants on pretence of awaiting for fresh orders from the Govt; or in the collection of the duties; and the said Govt; is to promulgate a tariff or table of duties leviable on each kind of goods, as the case may be.

Art. 6. That whatever portions of former treaties entered into between the two States have been altered and modified by the present one remain firm, and unaltered, as well as those stipulations now concluded, and, by the blessing of God, no deviation from them shall ever take place.

Art. 7. That the friendly intercourse between the two States shall be kept up by the dispatch of vakils, whenever the transaction of business or the increase of the relations of friendship may render it desirable.

Written on the 18th Ziqad, 1247 Hijri, corresponding with the 20th April 1832.

ترجمہ :

”دفعہ ۱ : کومی عہدنامی چي د حکومت برطانیہ او د سندھ په منځکښي د دې نه وړومي شوي دي په هغوي کښي د دوستي کوم شرطونه چي درج دي هغه به بدستور واجب العمل کښلي شي او د دوستي دا شرط د لفتینت کرنل پوتنگر سفیر په راتلو نور هم پوخ شوی دی. تر دې پورې چي کوم پاڅه تعلقات او نژدې خپلوي اوس د دې دواړو حکومتونو په منځکښي جوړه شوي ده دا به د میر مراد علي خان اولاد او جانشینان پښت په پښت هر یو مشر سره جاري وي.

دفعه ۲ : د دې عہدنامي دواړه مقرران اقرار کوي چي یو به هم د بل مقبوضاتو ته د لالچ په نظر نه گوزي.

دفعه ۳ : حکومت برطانیہ د هندوستان د سوداگرانو او د تاجرانو دپاره د سندھ په لاره او دریاب کښي د یو ملک نه بل ته د سوداگری د مال وړلو دپاره لار غوښتي ده د حیدر اباد حکومت دا درخواست په مفصله ذیل دریو شرطونو منظوروي :

(۱) هیڅوک به هیڅ قسم فوځي سامان په دې لارو باندې نه راوړي.

(ب) هيڅ مسلح جهاز يا کشتی به په درياب کښې نه راځي.

(ج) هيڅ انگريزي سوداگر ته به د سنده په علاقه کښې د اباديدلو

اجازت نه وي بلکې څه وخت چې ضرورت وي نو هغه راتلې شي او د خپلو

کارونو د ختمولو نه پس به هندوستان ته واپس کيږي.

دفعه ۴: هر يو سوداگر چې د سنده علاقې ته راتلل غواړي نو هغه به يو راهداري د

حکومت سنده نه اخلي او د دې راهداري اطلاع به د کچ ريزيدنت يا د حکومت برطانيه

څوک بل افسر باقاعده حکومت حيدر اباد ته ورکوي.

دفعه ۵: د حيدر اباد حکومت به د سوداگرۍ په هغه مال چې په دې لارو تيريږي د

محصول يو مناسب او معقول شرح مقرر وي او بيا به په هغه شرح باندې قائم وي او بيا به ي

هيڅ بې هيڅه تنش په خپل اختيار نه زياتوي او نه کموي. چې د سوداگرانو او د تاجرانو په

تجارت کښې څه رکاوټ نه پيدا کيږي او د محصول افسرانو او د حکومت سنده د

محصول ټيکه دارانو ته دې دا خاص هدايات واستولې شي چې هغوي دې، دې سوداگرانو له

په دې بهانه ايسارتيا نه ورکوي چې مونږ د حکومت د طرف نه د نورو هداياتو په انتظار کښې

يو او نه دې هغوي ته د محصول په وصولۍ کښې ايسارتيا ورکولې شي. د حکومت د طرف

نه پکار دي چې په هر يو قسم مال باندې د جدا جدا محصول يو نرخنامه شائع کړي.

دفعه ۶: د فريقينو په منځکښې چې کومې عهدنامې ورومبي شوي دي په هغې کښې

کومې کومې حصې چې په دې عهدنامه کښې ترميم يا بدلې شوي نه دي هغه به بڼه د عمل

قابل گڼلې شي او هغه شرطونه به هم واجب العمل وي چې کوم اوس طے شول او د خدای په

فضل به د هغې نه هيڅکله څوک نه جاروځي.

دفعه ۷: د دې دواړو حکومتونو په منځکښې د دوستۍ د تعلقاتو د قائم ساتلو دپاره به

هر يو حکومت بل له خپل وکیل په هغه موقع استوي چې څه وخت په هغې کښې څه معامله د

فيصلي دپاره پيښه شي او يا د دوستۍ تعلقات نور هم مستحکم کيدل مناسب وي.

نوښته شد ۱۸ ذيقعد ۱۲۴۷ هجري مطابق 20 اپريل 1832ء

د دې نه پس په دوېشتم اپريل 1832ء او په درويشتم دسمبر 1832ء کښې دوه نوې

اقرار نامې د شرط نمبر پنځم د تفصيل په حقله د محصول د نرخ بابت کښې وشوې په دې

هم فيصله وشوه چې د سنده حکومت به انگريزانو او د جودهپور حکومتونو سره د ډاکه

مارو په سرزنش کښې امداد کوي.

د دې نه پس يوه بله عهدنامه هم د ميران سنده مير نور محمد خان او د مير ناصر

خان او د ايسټ انډيا کمپنۍ په منځکښې په شلم اپريل 1838ء کښې شوې وه مگر د هغې

نقل زمونږ تاريخي غرض دپاره غير ضروري ده.

اوس مونږ د ميران سنډه او د انگريزي حکومت هند په منځکښې اخري عهدنامې ته چې کومه په پنځويشتم دسمبر ۱۸۳۸ء کښې وشوه راځو. ورومې ذکر شوي دې چې سر هنري پوتنګر ميران حيدرآباد له او سر اليګزنډر برنس ميران خيرپور له د جارحانه او سدافعانه عهدنامو د کولو دپاره انگريزي حکومت هند په افغانستان حمله کونکي فوځ د روانيدو نه قبل استولي وو. سر اليګزنډر برنس ډيره موده رستم خان مير خيرپور سره د دې مجوزه عهدنامو متعلق خبرې اتري و کړې مګر کوم شرطونه چې برنس هغه ته پيش کول په هغې باندې مير رستم خان دستخط کولو ته تيار نه وه. مير مبارک او مير مراد هم د دې شرطونو بالکل خلاف وو. په دې سبب د څه مودې د انتظار نه پس برنس د خيرپور نه بغير د خپل مقصد د حاصلولو نه واپس شو او د خپل خفګان د اظهار نه پس دې شکارپور ته راغی. چې برنس رخصت شو نو مير علي مراد هم د ډيجي نومې يوې خپلې قلا ته لاړو لځه ورځې چې تيرې شوې نو د مير رستم خان په زړه کښې ويره پيدا شوه او دا خيال ي وکړو که چېرې فيرنګيان زما نه ناراضه شول نو چونکې په افغانستان انگريزي حمله کونکې فوځ د فيروزپور نه راروان شوي دې نو زما نه به ملک هغوي په زور واخلي او د وطن نه به مې وشړي. انگريزان هم د هغه په دې خيالونو واقف وو. نو برنس د هغه د دې کمزورۍ نه دا شان ناجائزه فائده وچته کړه چې د مير رستم خان نه ي د هغه وزير فتح محمد غوري خپل کيمپ شکارپور ته راوبللو او موهن لعل خپل مير منشي ي مير رستم خان سره خيرپور ته په دې غرض واستولو چې د فتح محمد غوري او د مير علي مراد په غير موجودګۍ کښې به موهن لعل د مير رستم خان نه په هر شان چې وي په دې عهدنامه باندې دستخط واخلي.

څه وخت چې فتح محمد غوري شکارپور ته چې په يوه لاره روان شو نو موهن لعل په بله لار باندې خيرپور ته ورسيدو. مير رستم خان يو ډير نيک دلې و چې يو کمزور طبيعته شريف زاده وه هغه د موهن لعل ډير خاطر تواضع وکړه او د هغه د معمولي ترغيب نه پس هغه په عهد نامه دستخط کولو ته تيار شو خو شرط ي دا پيش کړو چې سر اليګزنډر دې پخپله ماته دا عهدنامه پيش کړي. موهن لعل ته د سر اليګزنډر برنس راتلل منظور نه وو ځکه چې که چېرې هغه د شکارپور نه خيرپور ته راغلي وي نو فتح محمد غوري به هم هغه سره راغلي وه او بيا به هغه مير رستم خان د دې عهدنامې د شرطونو په ماهيت په ښه شان سره پوهه کړي وه او عهدنامه به شوي نه وه. له دې کبله موهن لعل برنس ته يوه پته چيټې وليکله چې ته د مير رستم خان د خط په جواب کښې هغه ته دا وليکه چې هر کله موهن لعل په عهدنامه باندې ستا د منظوري دستخط حاصل کړي او د خيرپور نه واپس راشي نو زه به پخپله د شکارپور نه درشم او د دې عهدنامې په کاميابۍ سره د کيدو مبارکباد به درکړم. ځکه چې په دې باندې به زمونږ د دوستۍ تعلقات نور هم مضبوط شي.

خه وخت چي د برنس دا چيتي خيرپور ته راوړسیده نو سمدستي د مير علي مراد نوکر هم د ډيجي نه راغی او مير رستم خان ته ی سوال جواب وکړو چي مير علي مراد سبا له راتلونکي دمي او هغه وائي چي ته موهن لعل سره چي تر خو پوري زه نه يم دررسيدلې مه گوره د موهن لعل مخبرانو هغه ته د شپې د دې واقعي اطلاع ورکړه او هغه ټوله شپه په ډير فکر تيره کړه سحر لا رڼا شوې نه وه چي موهن لعل د مير رستم خان خواب گاه ته ورغی او سوال جواب ی ورته وکړو چي زما تا سره ډير ضروري کار دی. او فوراً د سره ملاقات کول غواړم. دا نیک لټه او ساده مير هم د شپې په جامو کښې هغه له راووتلو او د موهن لعل نه ی د هغه د راتلو د غرض تهوس وکړو موهن لعل د عهدنامې قاعده د هغه په مخکښې کښېښوده. او ورته ی وويل چي په دې دستخط وکړه موهن لعل قلم دوات خان سره وړي وو او د هغه مطلب دا وه چي د علي مراد د رارسيدو نه ورومې ورومې زه د مير رستم خان نه دستخط واخلم. خه وخت چي دا خبرې د دې دواړو په مخکښې کيدې نو د مير رستم خان بعضي نوکرانو په بلوچي ژبه کښې هغه ته وويل چي ښه به دا وي چي ته د علي مراد د راتلو انتظار وکړي. مگر موهن لعل هغه له قلم په لاس کښې ورکړو او ورته ی وويل چي لا په دې دستخط وکړه او لا دا ووايه چي زما فيرنګيانو سره دوستي او خپلوي پکار نه ده. موهن لعل په هغه باندې په شيرينو او په خوړو الفاظو کښې دوره ډپکه هم وکړه. په دې خبرو مير رستم خان دستخط کولو ته بالکل تيار شو. چي په دې وخت کښې علي مراد راوړسیدو او هغه ی د مهر لگولو نه منع کړو موهن لعل هغه ته نوره هم خله پسته کړه او ورته ی وويل چي اگر چي علي مراد ستا ورور دی مگر ستا خيرخواه نه دی او خه وخت چي انګريزي فوځونه سبزالکوت ته راوړسيږي او نو هريو به د خپل خان د خير لټولو دپاره زمونږ دا ټول موجوده شرطونو منظورولو ته تيار شي. ولې هغه وخت به د مير رستم خان د دوستي خه احسان په فيرنګيانو پاتې نه شي.

”موهن لعل وائي چي ”هغه بيا زما لاس د ډيري مينې نه راوښو او راته ی وويل چي زه په دې پوهه يم چي ته فيرنګي نه ی او په دې هم پوهه يم چي ته د ملک سنده ډير خيرخواه ی نو ته ماته صاف ووايه چي که چري زه دا عهدنامه منظوره کړم نو په دې به واقعي زما او د انګريزانو تعلقات او دوستي زياته شي او گورنر جنرل او بادشاه انگلستان به واقعه کښې په دې خوشحاله شي او که نه خه وخت چي هغوي خپله مدعا او مطلب حاصل کړي نو ما به بيا د خان نه وشرې او لرې به مې کړي.“

موهن لعل مخکښې وائي چي ”ما هغه له دلاسه ورکړه او ما د سر اليګزنډر برنس او خپل قول او اقرار د گورنمنټ د طرف نه هغه سره وکړو او ورته مې وويل چي د دې عهدنامې په هريو شرط باندې به پوره طور عمل کيدې شي. او مير او د هغه اولاد به پشت په

پشت په خپل ملک باندې په ډیر امن و امان او په خودمختاری سره قابضان وي او د هر قسم اندروني او بیروني فساد نه به محفوظ وي.

دې نه پس باوجود د میر علي مراد د بدوردو نه میر رستم خان په دې عهدنامه باندې مهر ولگولو. د هغې شرطونه حسب ذیل وو :

"He, now holding my hand, said in a most affectionate manner that he knew that I was not an Englishman, and that I had a real regard for the welfare of Sindh and therefore I must tell him candidly whether the acceptance of the proposed treaty by him will really increase the friendship and satisfaction of the Governor-General and of the sovereign in England, or that, after the present object was gained, he shall be put aside as useless. I assured the Mir, pledging my word and honour, as well as that of Sir Alexander Burns on the part of the Govt; (as he had told me), that every article of the treaty shall strictly be adhered to and that the Mir and his decendants will from generation to generation enjoy the peaceable and independant authority of their possessions without fearing any internal or external commotions: on which he affixed his seal, notwithstanding the open and repeated remonstrances of the Mir Ali Morad,.....

Art. 1st--- There shall be perpetual friendship, alliance and unity of interest between the Hon'ble E. I. C. and the Mir Rustam Khan Talpoor, and his heirs and successors, from generation to generation, and the friends and enemies of one party shall be the friends and enemies of both.

Art. 2nd--- The British Govt; engages to protect the principality and territory of Khairpur.

Art. 3rd--- The Mir Rustam Khan, and his heirs, and successors, will act in subordinate cooperation with the British Govt; and acknowledge its supermacy, and not have any connection with any other chiefs and states.

Art. 4th--- The Mir and his heirs and successors, will not enter into negotiation with any chief or state without the knowledge and sanction of the British Govt; but the usual amicable correspondence with friends and relatives shall continue.

Art. 5th--- The Mir and his heirs and successors, will not commit aggression on any one. If by accident any dispute arises with any one, the settlement of it shall be submitted to the arbitration and award of the British Govt.

Art. 6th--- The Mir will furnish troops according to his means, at the requisition of the British Govt; and render it all and every necessary aid and assistance throughout his territory during the continuance of war, and approve of all the defensive preparations which it may make, while the peace and security of the countries on the other side of the Indus may be threatened, but the British Govt; will not covet a dam or drain of the territories enjoyed by His Highness and his heirs, nor the fortress on this bank or that bank of the river Indus.

Art. 7th--- The Mir and his heirs and his successors shall be absolute rulers of their country, and the British jurisdiction shall not be introduced into that Principality, nor will any of the Balochies, servants, dependants, relatives, or subjects of the Mir be listened to, should they complain against the said Mir.

Art. 8th--- In order to improve by every means possible the growing intercourse by the river Indus, the Mir Rustam Khan promises all co-operation with the other Powers in any measures which may be hereafter thought necessary for extending and facilitating the commerce and navigation of the Indus.

Art. 9th--- In order to still further secure the relations of amity and peace, which have so long subsisted between the Khairpur State and the British Govt; it is agreed that an accredited British Minister shall reside at the court of Khairpur, and that the Mir shall also be at liberty to depute an agent to reside at the court of the British Govt; and the British Minister shall be empowered to change his ordinary place of residence, as may from time to time seem expedient, and be attended by such an escort as may be deemed suitable by his Govt.

Art. 10th--- This treaty of nine articles having been concluded, and signed, sealed by Lieut. Col. Sir A. Burns, Kt., Envoy, on the part of the Rt. Hon'ble George Lord Auckland, G. C. B., Governor General of India, and the Mir Rustam Khan, on the part of himself, chief of Khairpur, the ratification by the Rt. Hon'ble the Governor General shall be exchanged within forty five days from the present date.

Done at Khairpur, this twenty-fourth day of December 1838, corresponding with the 6th day of Shawal A. H. 1254."

ترجمہ :

دفعہ ۱ : د آنریبل ایسٹ انڈیا کمپنی او د میر رستم خان تالپور او د هغه د وارثانو او جانشینانو په منځکښې به پښت په پښت دوامی دوستي، اتحاد او دمفادو یو والی وي. او د هر یو دوست دشمن به د بل هم دوست دشمن وي.

دفعه ۲ : حکومت برطانیه د خیرپور د علاقې او د صوبې د حفاظت کولو لوظ کوي.

دفعه ۳ : میر رستم خان او د هغه وارثان او جانشینان به حکومت برطانیه سره د ماتحتی تعاون کوي او د حکومت برطانیه مشري تسلیموي. او هغه به بل هیڅ حاکم او حکومت سره تعلق نه ساتي.

دفعه ۴ : میر او د هغه وارثان او جانشینان به بل هیڅ حاکم او حکومت سره بغیر د

حکومت برطانیه د علم او د منظوری نه عهد و پیمان نه کوي مگر عام د اشنایی خط و کتابت به دوستانو او خپلوانو سره بدستور جاري ساتي.

دفعه ۵ : میر او د هغه وارثان او جانشینان به د هیڅا برخلاف جارحانه کارروائي نه

کوي ولې که چرې چا سره څه جگړه پېښه شوه نو د هغې فیصله به حکومت برطانیه ته په طور د ثالث حواله کیږي.

دفعه ۶ : هر کله چې حکومت برطانيه مطالبه وکړي نو مير به د خپل طاقت مطابق هغوي له فوځونه ورکوي. او تر کومه پورې چې جنگ نښته وي تر هغه به مير حکومت برطانيه له پنخپله علاقه کښې هر قسم ضروري امداد او کومک ورکوي او هر چرې چې د دريائے سندھ په بله غاړه علاقه کښې څه د بډامنی خطر په پيدا شي نو حکومت برطانيه هر څه مدافعه ته تيارې چې کوي نو په هغې باندې به مير ته څه اعتراض نه وي مگر حکومت برطانيه به د هڅه هائي نس او د هغه وارثانو او جانشينانو د ملک يو لښته لا پولي ته هم د لالچ په نظر له کوري. او نه به د هغې يوې قلاته دا شان کوري خواه که هغه د دريائے سندھ په دې غاړه وي يا په هغه غاړه.

دفعه ۷ : مير او د هغه وارثان او جانشينان به په خپل ملک کښې دننه مطلق العنان حاکمان وي او انگریزي اختيارات به په دغه علاقه کښې نه جاري کيږي نه به د يو بلوچ لا د مير د نوکرانو، رسته دارانو يا د رعيت په څه خبره غوړ اېښودې شي که چرې هغوي د مير برخلاف څه شکايت وکړي.

دفعه ۸ : د دې غرض دپاره چې په دريائے سندھ کښې روز افزون آمدورفت په هر ممکن طريقه ترقي وکړي نو مير رستم خان لوظ کوي چې زه به ټولو حکومتونو سره په هغه ټولو تجويزونو کښې تعاون کوم چې کوم هغوي په دريائے سندھ کښې د تجارت او جهازرانی د زیاتولو دپاره مناسب گڼي.

دفعه ۹ : د دې غرض دپاره چې د دوستی او د صلح کوم تعلقات چې د ډیرې مودې نه د حکومت برطانيه او د حکومت خیرپور ترمنځه قائم دي هغه نور هم مضبوط شي په دې خبره آما کيږي چې يو باقاعده انگریزي وزیر به د خیرپور په حکومت کښې استوگنه کوي او مير ته به هم اختیار وي چې هغه خپل يو مختار په حکومت برطانيه کښې د وسيدو دپاره مقرر کړي. انگریزي وزیر ته به اختیار وي چې هغه خپل سکونت هر کله چې هغه ته وقتاً فوقتاً مناسب معلومېږي د يو ځای نه بل ځای ته منتقل کړي او خان سره دومره فوځ محافظ وساتي چې څومره د هغه حکومت مناسب گڼي.

دفعه ۱۰ : لفتینت سر الیگزندر برنس نائت چې د رائت آنریبل جارج لارډ آکلینډ جي سي بي گورنر جنرل انډیا د طرف نه خاص سفیر دی او مير رستم خان حاکم خیرپور پنخپله د خپل طرف نه دا عهدنامه چې په نهو شرطونو مشتمل ده، طے کړه او په هغې ی دستخطونه او مهر و نه ولگول. د دې منظوري به د رائت آنریبل گورنر جنرل د طرف نه د نن نه په پنځه څلوېښت ورځې کښې راوړسي.

نن په څلیرېشتم دسمبر ۱۸۳۸ء مطابق شپږم شوال ۱۲۵۴ هجري په مقام د خیرپور

طے شوه.

ناظرینو ته به د دې عهدنامې د شرطونو په لوستو معلومه شوې وي چې د هندوستان انگریزي حکومت بغیر د خه وجې نه د توري او فوخي پيش قدمۍ په زور د مير خيرپور نه د هغه خودمختاري وشو کوله او هغه ی هیڅ بهی هیڅه خپل یو ماتحت ریاست کړو. خه وخت چې مير رستم خان په دې عهدنامه باندې دستخط وکړو نو موهن لعل هغه ته یوه بله عهدنامه د دستخط دپاره پيش کړه چې په هغې کښې د بهکر د قلا انگریزانو ته د حواله کولو شرط درج و. د موهن لعل مطلب دا و چې دا دویمه عهدنامه به هله پسته مير رستم خان ته پيش کوم چې خه وخت هغه په اوله عهدنامه باندې دستخط وکړي مگر خه وخت چې هغه دا دویمه عهدنامه ولوسته نو هغه فوراً د ورومې عهدنامې د شرط نمبر شپږم حواله موهن لعل ته ورکړه او ورته ی ووي چې د دې شرط په ژو سره انگریزي کورنمنت دا اقرار کوي چې مونږ به د خيرپور د علاقې یو لښتي یا پولې یا د دریائې سندھ په دواړو غاړو یوې قلا ته هم د لالچ او حرص په نظر نه گورو.

موهن لعل هغه ته په جواب کښې وویل چې انگریزي حکومت به د خپلې عهدنامې د هر لفظ مکمله پابندي کوي او زه به په خپله هم هیڅوې داسې کار ونه کړم چې په هغې د مير رستم خان حقوق پائمال کړم. او دغه شان به په حکومت هند او په برنس باندې بدنامي راولم. موهن لعل وائي چې بیا ما هغه ته وویل چې دې کښې شک نشته چې د شپږم شرط مطابق کورنمنت دا اقرار کړی دی چې مونږ به د دریائې سندھ په دې یا په هغه غاړه په یوې قلا باندې قبضه نه کوو مگر چونکې د بهکر قلا نه د دریائې سندھ په دې غاړه واقع ده او نه په هغه غاړه بلکې د دواړو غاړو په منځکښې په جزیره کښې واقع ده د دې دپاره شرط نمبر شپږم په دې نه حاوي کیږي.

د موهن لعل د خپلې د شهادت نه د هغه خپله او د هغه مالکانو د ایماندارۍ او دیانتدارۍ اندازه دې په خپله لوستونکي ولگوي. د موهن لعل خپل الفاظ لاندې درج دي :

" On reading the Article the Mir Rustam Khan refered to the 6th article of the treaty in which it is stated that the English will not covet a Dam or drain of the territories enjoyed by His Highness and his heirs, nor any Fortress on this bank or that bank of river Indus. I replied to the Mir that the English Govt; will adhere to every word of the article in which it has engaged, and I shall be the last person to commit any unjust trespass or oversight of the conditions which might reflect any stigma or disgrace on the Govt; and on his friend Sir A. Burns who has deputed me to perform such important transactions; adding that in the 6th article my govt; has indeed bound itself not to covet any land or Fortress on this or that bank of the river Indus, but that the separate article strictly stands by that condition of the treaty while it demands the possession of the Fort of Bhakkar, which is situated in the Island between the banks and which is thus quite free of the argument now used by

the Mir." (Mohen Lal)

میر علي مراد بیا په دې خبرو کښې دخل ورکړو او میر رستم خان ته یې په ډیره لاس راښکلو او سر یې ورته وځوځولو چې هغه ورځ ډیره لرې نه ده چې په بیرنگیانو باندې د اعتبار کولو نادانۍ به په ټول خاندان باندې یو لوی مصیبت راښکته کړي او ډیر قریب ده چې دا انگریزي ایجنټان په څه موده پس د عهدنامې په یو بل ټکي گوتې کيږدي او د هغې به څه بل څه معنی راوباسي او لکه څرنگ چې د بهر څارنې غواړي بیا به درنه خپل صدر مقام هم واخلي.

میر رستم خان ورته په جواب کښې وویل چې زما ډیره د عمر په وجه سپینه شوې ده. مگر په دې ټول عمر کښې ما له چا دوکه نه ده راکړې او نه راسره جرې چا بې لوظي کړې ده اوس ما انگریزانو سره خپل خان تړلې دې او د ښیگری په طمع باندې مې خان د هغوي د انصاف او د فیاضۍ سمندر ته غورځولې دې نو اوس به د راتلونکي واقعاتو نه معلومیږي چې آیا زه ژوندۍ راوځم او په لاس کښې مرغلي راوباسم او که کنجکې. بیا به زما مثال د هغې حکومتونو دپاره چې د بیرنگیانو د دوستۍ خواهش مند وي یوه نمونه وي بیا یې وویل چې هر کله ما نولس شرطونه د ورومې اقرار نامې په خان منلي دي نو دا بل شرط به هم ومنم د دې نه پس هغه په دې بله عهدنامه باندې هم خپل مهر ولگولو او موهن لعل له یې واپس ورکړه.

د دې عهدنامې نه څه لږه موده پس بیا موهن لعل او سر الیگزندر برنس میر رستم خان ته وویل چې د بهر څارنې گورنمنټ صرف د ضرورت وخت دپاره قبضه کوي ځکه چې د افغانستان د جنگ په دوران کښې به هغوي په هغې کښې خزانو او سامان جنگ ساتي او هر کله چې جنگ ختم شي نو بیا به میر رستم خان ته واپس کړې شي.

موهن لعل چې څه وخت په خپلې مدعا کښې کامیاب شو نو د میر رستم خان دستخط شوم عهدنامه یې خان سره راواخسته او شکارپور ته برنس له راغې په کوم کار کښې چې برنس د څلورو پنځو میاشتو د گفت و شنیدو باوجود کامیاب شوم نه وه موهن لعل په هغې کښې د میر رستم خان د هم قوم کیدو په سبب او د هغه د دروغو رښتیاو وعدو په وجه کامیاب شو. گورنر جنرل د موهن لعل د دې خدمت تش په الفاظو کښې ډیره شکریه ادا کړه.

په څلیریشتم جنوري کال 1839ء دي آرمي آف دي انډین د بنگالي فوځ د روهرې په مقام باندې سر هنري منین کمانډر انجیف سره شامل شو. ورومې نه دا فیصله شوې وه چې دا فوځ به د روهرې د مقام نه شپږ میله بهر د سیند نه پورې وځي. مگر میجر تهامسن د

انگریزانو چیف انجنیر دا رای پیش کره چې د بهکر د قلا د خوانه بل خامی په دریائے سندھ باندې پل جوړول ناممکن دي په دې باندې د میر رستم خان او د انگریزانو په منځکښې بله جگړه پېښه شوه.

میجر لیچ او موهن لعل بیا خیرپور ته لاړل او په قسما قسم چلونو او هنرونو باندې یی میر رستم خان ته دلاسه ورکړه چې ته د خپل رسته دارانو او تربورانو خبرو ته غوږ مه ږده او مه په مونږې اعتباري کوه اکر چې د بلوچو ټول قوم او د میر رستم خان خاندان د دې سخت مخالف وه چې انگریزانو له دې د سندھ په علاقه کښې په دې قسم شرطونو لار ورکړې شي او د میر رستم خان په خپل زړه کښې هم د فیرنگیانو د ایمانداری او دیانتداری په حقله ډیر شکوک وو. مگر چونکې انگریزي چارې د هغه په مری سوره وه هغه مجبور وه چې د هغوي ټول شرطونه یی منلي و. پس هغه د ډیرو فکرونو نه وروستو د پل جوړولو اجازت ورکړ او فوځ د دریائے سندھ نه پورې وتو. اوس انگریزانو هغه ته وویل چې د بهکر قلا مونږ ته حواله کړه میر رستم خان میر علي مراد او میر مبارک او میر سنگهي او د هغوي وزیر فتح محمد غوري په جواب کښې وویل چې تاسو خو لانه د حیدر اباد سندھ میر سره څه عهدنامه کړې ده او نه تاسو لا نور چا سره څه فیصله کړې ده نو که چرې تاسو زمانه دا قلا اوس قبضه کړئ نو مونږ به په ټول وطن کښې رسوا او بې عزته شو.

انگریزانو بیا هغه له موهن لعل ورواستولو او ورته یی وویل چې که چرې ته مونږ ته قلا په رضانه حواله کوئ نو په زور به یی قبضه کړو. مختصر خبره دا ده چې باوجود د هغه د ورونو د سخت مخالفت نه میر رستم خان د بهکر د قلا کنجې موهن لعل ته حواله کړه. موهن لعل کونجې سر ولوبې کاتن ته ورکړه او هغه او کمانډر انجیف او برنس سرح د فوځه په قلا کښې ور داخل شو او انگریزي جنده یی پکښې وچته کړه.

د پخوانه د بمبی فوځ د لارډ کین د کمانډ د لاندې د سندھ په طرف راروان وه څه وخت چې انگریزان د میر رستم خان نه د هر قسم اختیاراتو په اخستلو کښې کامیاب شول نو میران حیدر اباد هم مجبو شول چې خپله خود مختاري فیرنگیانو ته حواله کړې هغوي سره چې کومه عهدنامه وشوه د هغې شرطونه حسب ذیل دي :

دا عهدنامه ورومې د تجویز په شکل کښې میرانو ته د حیدر اباد په مقام کرنل پوتنګر پیش کړه.

"Whereas treaties of friendship and amity had from time to time been entered into between the British and the Hyderabad Govts; and whereas circumstances have lately occurred which render it expedient and necessary to revise those treaties; with a view to which this draft had been prepared, agreeably to instructions addressed by the Rt. Hon'ble George Lord Auckland, Governor General of India etc., etc., to Col. Henry Pottinger, Resident in Sindh.

"1st---That there shall be lasting friendship, alliance and amity between the Hon'ble E. I. C. and the Hyderabad Govt; and the provisions of all former treaties, not modified or annulled by the present one, are hereby confirmed.

"2nd.— The Governor General of India has commanded that a British force shall be kept in Sindh, and stationed at the city of Tatta, where a cantonment will be formed. The strength of this force is to depend on the pleasure of the Governor-General of India.

"3rd--- Mir Nur Mohd. Khan, Mir Nasir Mohd. Khan and Mir Mohammad Khan bind themselves to pay annually the sum of Rs.....in part of the expense of the force, from the presence of which their respective territories will derive such vast advantages.

"4th--- The Chiefs of Bilochi tribes, and all others holding grants (Jaedads), pensions (Vazifas), Jagirs (Tesoils), etc., from the different Mirs, are to continue to enjoy them as they now do, the Mirs being answerable for their peaceful conduct towards the British Govt; and its subjects.

"5th--- The British Govt; pledges itself neither to interfere, in any degree, great or small, in the internal management of affairs of the several possessions of the Mirs, nor to think of introducing, in any shape, its regulation or adalats.

"6th--- The British Govt; pledges itself on pretence to listen to the complaints of the Balochi chiefs, or any other subjects, whether Musalmans or Hindus, or other castes, against their Highnesses.

"7th--- The British Govt; agrees to protect Sindh from all foreign possession.

"8th--- The Company's rupee being exactly of the same value as that called the "Bakru" or Temure, it is to be considered current in the British Cantonment and in this country at the same rate; but in every case, when the British Govt; may have to coin any of the rupees now in circulation in Sindh, the seigniorage or dues of the Sindh Govt; shall be paid, agreeable to the custom of the country.

"9th--- Should any Mir attack or injure the possessions of another Mir, or those of his dependents, the resident of Sindh will, on receiving the sanction of the G.G. of India, act as mediator between them but it is to be distinctly understood that he (the Resident) is not to intermeddle with trifling points.

10th--- Should any Balochi, or other chief, rebel against the authority of the Mir to whom he appertains, or attack the lands or other possessions of any other Mir or Chief and the Mir to whom he appertains shall declared his inability to coerce such chief, the Governor General will take his case into consideration, on its being submitted to his Lordship by the resident, and will, should his Lordship sufficient reasons, order such assistance to be given as may be requisite to punish the offender.

11th --- There Highnesses the Mir agree to form no new treaties, or enter into any engagement with foreign states, without the knowledge and concurrence of

the British Govt; but their Highnesses will, of course, carry on friendly correspondence as usual, with all their neighbours.

12th --- The British Govt agrees, on its part, not to form any treaty or enter into an engagement that can possibly affect the interest of Sindh, without the concurrence and knowledge of the their Highnesses the Mirs.

13th--- During the months of the year that Vessels can not enter the mouths of the Indus, the communication between Bombay and Sindh by sea is to be carried on by Karachi Bandar, and should it at any time be requisite to send public stores to that place, every facility is to be afforded by the Sindh authorities to their being landed and forwarded under a guard which will be sent from Tatta to receive and watch them.

14th --- The Mirs agree to either build, or allow the British Govt; to build an enclosure and store house at Karachi as a depot for stores, their Highnesses incurring no sort of expense on this account and being repaid (should they build the enclosure etc) for any outlay they may incur.

15th ---- Should any British merchant or others bring goods by way of Karachi Bandar, the duties of the Sindh Govt; (both Important and transit) will be paid on them, agreeable to the custom of the country and no exemption of such duties shall be claimed.

16th ---- Amongst the great objects of the governor General in fixing a British Force in Sindh is that of perfecting the arrangement which have been in progress for several years for the opening of the Indus to traders, and as the thoroughfare will now be increased an hundred fold the contracting Govts agree to abolish all tolls on the rivers from the sea to Ferozpur.

17th --- To protect the interests of the different govts; from any loss that might arise from the unrestrained intercourse provided for in the preceding article it is hereby agreed, that all goods landed and sold (Except those that are sold in the British camp or cantonment) shall be subject to duties agreeable to the usage of Sindh and the other states on that point and no exceptions should be made to this stipulation.

18th --- Goods of all kinds may be brought by merchants and others, to the mouth of the Indus (Gorabi) at the proper season, and kept there, at the pleasure of the owners, till the best period of the years for sending them up the river; but should any merchant land and sell any part of his merchandise, either at Gorabi or any where else (Except at the British camp or Cantonment) Such merchants shall pay the duties on them.

19th --- Should the British Govt; at any time require and apply for the aid of the Army of Sindh, their Highnesses the mirs agree to furnish it according to their means; and in any such case the Governor General of India will take into consideration the expense the Mir will incur, with a view to the diminution of the

sum mentioned in third article of this treaty.

20th ---- The terms of this treaty are to be considered applicable to Mir Subedar Khan of Hyderabad.

21st ---- A Separate treaty has been made between the British Govt and Mir Rustam Khan of Khairpur.

22nd ---- Should Mir Sher Muhammad of Mirpur wish it a treaty on the basis of this one will be made with him.

23rd ---- The British Govt; undertakes to guarantee to the different Mirs, their heirs and successors, on their acquiescing in the terms of this treaty the perpetual enjoyment of their respective possession; and the friends and enemies of one party shall be friends and enemies of other.

This treaty of twenty three articles having been concluded and signed and sealed, its ratification by the Rt Honourable the G.G. shall be exchanged within forty days from this date.

Done at Hyderabad on the day of 1839 A.D. corresponding with the day of 1254 Hijri.

ترجمه : "چونکې د حکومت برطانيه او د حکومت سنده ترمنځه وختاً فوقتاً دوستی او د صلح عهدنامې شوي دي او چونکې د خه مودې نه دا شان واقعات پېښ شوي دي چې د هغې په وجه په دې عهدنامو کې ترميمونه مناسب او ضروري معلومېږي له دې کبله د رائيټ انريبل جارج لارډ اکلينډ گورنر جنرل هندوستان وغيره وغيره د هداياتو مطابق چې کوم کرنل هنري پوتنگر ريزيډنټ سنده ته راستولي وو دا مسوده تيره شوې ده .

شرط اول : د انريبل ايسټ انډيا کمپني او د حکومت حيدرآباد په منځ کې به دائمي دوستي اتحاد او صلح وي. او د وروښو ټولو عهدنامو کوم کوم شرطونه چې د دې عهدنامو په شرطونو باندې چې ترميم شوي يا منسوخ شوي نه وي هغه به واجب العمل گنلې شي.

شرط دويم : د هندوستان-گورنر جنرل حکم کړې دې چې يو انگریزي فوځ به په سنده کې د تېته په مقام باندې ساتلې شي. په دغه مقام به يوه چاوښی اچولې شي. د دې فوځ شمار وغيره به د هندوستان د گورنر جنرل په خوښه وي.

شرط دريم : چونکې د ميران سنده علاقه به د دې فوځ د قيام ډيره فائده رسي په دې سبب د دې فوځ د جزوي خرڅ دپاره به مير نور محمد خان، مير نصير محمد خان او مير محمد خان روپۍ سالانه ادا کوي.

شرط څلورم : د بلوچو د تپې کوم کوم سرداران او نور موآجب خواران (جائداد) پښن خواره (وظيفه خواره) جاگيرداران وغيره چې د بيل بيل مير نه انعامات خوري هغوي به بدستور انعامات خوري او ميران سنده به ذمه وار وي چې د هغوي رويه به حکومت برطانيه او د هغه رعایا سره د امن وي.

شرط پنجم : حکومت برطانیه دا اقرار کوي چې هغوي به د میرانو په مقبوضه علاقه کښې دننه نه په انتظامي او نه په نورو معاملو کښې که ورې وي او که لویې د هیڅ قسم دخل ورکوي. او نه به د هغوي په علاقه کښې د خپلو قوانینو یا د عدالتونو د جاري کولو خیال کوي.

شرط شپږم : حکومت برطانیه اقرار کوي چې هغوي به په هیڅ وجه د بلوچ سردارانو یا د میرانو په نور رعایا کښې د بل چا خواه هغه مسلمان وي یا هندو یا څوک د بل قام وي شکایت ته غوړ نه ږدي.

شرط اووم : حکومت برطانیه اقرار کوي چې هغوي به د سنده علاقه حفاظت د هرې بیروني حملې نه کوي.

شرط اتم : چونکې د کمپنی د روپی قیمت او د "بکرو" د تیموری روپی قیمت یو هومره دی په دې سبب به د کمپنی روپی په انگریزي چارو او په دې ټول ملک کښې هم په یو نرخ چلېږي ولې که هر چرې انگریزي حکومت ته د هغه روپو جوړولو ضرورت پېښ شي چې کوم نن ورځې په سنده کښې چلېږي نو د دې ملک د رواج مطابق به سنده حکومت ته د هغې فیس ادا کیدي شي.

شرط نهم : که چرې یو میر د بل میر یا یو میر د خپل رعیت په مقبوضه علاقه باندې حمله وکړې یا وبلوسېږي نو د سنده ریزیدنت به د گورنر جنرل د منظوری حاصلولو نه پس د هغوي ترمنځه په طور د ثالث خبرې اترې کوي. نو دا خبره دې په ښه شان سره واضحه وي چې دا ریزیدنت به په ورو ورو معاملو کښې هیچرې هم دخل نه ورکوي.

شرط لسم : که چرې یو بلوچي، یا بل یو سردار د خپل میر د حکومت نه بغاوت وکړي یا د بل میر یا سردار په مقبوضه علاقه یا زمکه باندې حمله وکړه او د هغه خپل میر په هغه باندې د زور اچولو نه ناچاري ښکاره کړه نو د ریزیدنت په رپورټ باندې به گورنر جنرل دا شان معاملات د غور لاندې راولي او اگر که گورنر جنرل ته کافي وجوهات په دې باره کښې معلوم شي نو هغه به هر څومره امداد چې ضروري گڼي هغه میر یا سردار له د مجرم د سزا ورکولو په غرض ورکوي.

شرط یوولسم : هر هائي نسز میران سنده اقرار کوي چې هغوي به د حکومت برطانیه د علم او د منظوری نه بغیر هیڅ بیروني حکومت سره څه نوې معاهده یا اقرار نه کوي ولې هغوي ته به حسب معمول خپلو ټولو گاونډیانو سره د دوستانه خط و کتابت کولو اختیار وي.

شرط دولسم : حکومت برطانیه هم د خپل طرف نه دا اقرار کوي چې هغوي به د میران سنده د علم او د منظوری نه بغیر هیچا سره څه داسې نوې معاهده یا اقرار نه کوي چې به

هغې کښې د سنده حکومت ته د څه نقصان پېښېدو احتمال وي.

شرط ديارلسم: په کومو مياشتو کښې چې جهازونه د دریائې سنده په خلو کښې نه شي رادننه کیدای نو د بمبې او د سنده په منځکښې به د اوبو آمدورفت د کراچۍ په بندر کېږي او هر چرې چې دې علاقې ته د سرکاري سامان د راستولو ضرورت پېښېږي نو حکام سنده به د دې سامان په خشکۍ باندې د کوزولو او د کار د لاندې چې کوم به د تېتهه نه د هغه مال د وصولۍ او حفاظت په غرض راستولې کېږي د هغې د لیږدولو دپاره سهولتونه مهیا کوي.

شرط ثوارلسم: میران سنده اقرار کوي چې هغوي به لا په خپله په کراچۍ کښې د سامان د ایښودو دپاره یوه احاطه جوړوي او لا به د حکومت برطانیه ته د هغې د جوړولو اجازت ورکوي وغیره وغیره.

شرط پنځلسم: هر چرې چې انگریزي سوداگران یا نور کسان د کراچۍ په لاره د تجارت سامان راوړي نو د سنده حکومت به د ملک د رواج مطابق په هغې باندې د درآمد وغیره محصول اخلي او هیڅوک به هم د دې نه مستثنی نه وي.

شرط شپاړسم: په ملک سنده کښې د انگریزي لوڅ د دیره کولو نه د گورنر جنرل یوه لویه مدعا داده چې هغه ټول انتظامات دې سر ته ورسې کوم چې په وروستو څو کالو کښې د دې مطلب دپاره روان وو. چې دریائې سنده دې د تجارتي کاروبار دپاره ازاد کړې شي او چونکې اوس به په هغې کښې آمدورفت سل چنده زیات شي له دې کبله مقرران په دې اتفاق کوي چې د سمندر نه تر فیروزپوره پورې نور د هر قسم محصولونه د سیند په لاره منسوخ شول.

شرط اوولسم: د دې غرض دپاره چې د سنده مختلفو حکومتونو ته چرته د وروستني شرط څه نقصان ونه رسي په دې خبره اتفاق کېږي چې کوم مال په خشکۍ کوز شي او خرڅ شي (ماسوا د هغه مال نه کوم چې په انگریزي کیمپ یا چاونۍ کښې خرڅ شي) نو په هغه به هم په هغه مقام د سنده او د نورې علاقې د رواج مطابق محصول وصولېږي. او د دې قاعدې نه به هیڅوک هم مستثنی نه وي.

شرط اتلسم: سوداگران او نورو خلکو ته به په خپل موسم کښې د هر قسم مال د دریائې سنده خپلې ته (گورابې) د راوړو اجازت وي. او تر هغې پورې به هغوي ته په هغه ځای کښې د مال ایښودو اختیار وي تر کومه پورې چې د مال مخ په بره د وړلو دپاره بڼه موسم نه وي راغلې. ولې که یو سوداگر خپل مال په خشکۍ باندې کوز کړو او خرڅ یی کړو لا په گورابې کښې لا په بل ځای کښې (سواي د انگریزي کیمپ یا چاونۍ نه) نو هغه به په هغه مال محصول ورکوي.

شرط نولسم: هر چري چې حکومت برطانيه ته د سنده د فوځ د امداد غوښتلو ضرورت پيښ شو نو د هز هائينسز ميران لوظ کوي چې مونږ به خپل حسب استطاعت دا امداد ورکوو. په دغه صورت کښې به گورنر جنرل په هغه اخراجاتو باندې غور کوي چې کوم ميران په دې سلسله کښې په خپل فوځ باندې وکړي او بيا به هغه دا رقم د هغه رقم نه منها کړي چې کوم د شرط نمبر دويم د لاندې د ميرانو په ذمه راځي.

شرط شلم: د دې عهدنامې د شرطونو به مير صوبيدار خان د حيدر اباد هم پابند وي.
شرط يوېشتم: د حکومت برطانيه او مير رستم خان ترمنځ يوه بيله عهدنامه شوې ده.
شرط دوېشتم: که چري د ميرپور شير محمد غواړي نو د دې عهدنامې په شان به هغه سره هم يوه عهدنامه وشي.

شرط درويشتم: حکومت برطانيه په خان باندې د ميرانو د هغوي د وارثانو، د جانشينانو د طرف نه (هر کله چې هغوي د دې عهدنامې شرطونه منظور کړي) دا ذمه واري اخلي چې هغوي به خپلې خپلې مقبوضه علاقې د ټول عمر دپاره خوري او د يو فريق دوستان او دشمنان به د بل فريق هم دوستان او دشمنان وي.

دا عهدنامه مشتمل په درويشتو شرطونو طے شوه په هغې دستخطونه وشول او مهرونه ولگيدل. د دې عهدنامې منظوري به رائيټ آنريل گورنر جنرل د نن تاريخ نه په خلويښتو ورځو کښې دننه ورکړي.

په مقام د حيدر اباد په تاريخ 1835ء مطابق 1254 هجري

څه وخت چې دا مجوزه عهدنامه کرنل پوتنگر ته حکومت هند د ميران سنده د دستخط کولو دپاره راو ليږله نو په پنځلسم دسمبر 1838ء هغه گورنمنټ هند ته وليکل چې که چري ميران سنده په دې خبره خبر شي چې زمونږ نيت د هغوي په ملک کښې انگرېزي فوځ ديره کول دي نو زما يقين دے چې ميران سنده بالاتفاق مونږ ته پره يوه کړي او په ډيرې سختۍ سره به د دې شرط مقابله وکړي مگر د گورنر جنرل په اصرار باندې هم دغه مجوزه عهدنامه کپتان ايست وک د ميران سنده په مخکښې پيش کړه.

څه وخت چې مير نور محمد خان دا شرطونه ولوستل او خان ي د هغې په مطلب پوهه کړو نو د بکس نه هغه ټولې وړومبۍ عهدنامې چې کومې د هغوي او د انگرېزانو په منځکښې شوې وې راوښکلې او دې انگرېزي افسر ته ي وويل چې د دې عهدنامو به څه چل کيږي. او بيا ي ورته وويل چې د کومې ورځې نه د سنده او د انگرېزي حکومت هند تعلقات پيدا شوي دي نو هميش هغوي زمونږ نه څه نه څه نوې مطالبه کړي ده ولې ستاسو حکومت ته په هغې تسلي نه ده شوې. مونږ ستاسو د دوستۍ خواهشمنديو خو مونږ دا نه غواړو چې ټول عمر دې تاسو مونږ پسې لگيا يی. مونږ په خپله علاقه کښې ستاسو فوځونو له

لار هم ورکړه ولې اوس ستاسو دلته د پاتې کیدو نیت دی.

د دې ټولو خبرو په دې انگریزي افسر څه اثر ونه شو. د میران سندھ په لاس کښې هم څه طاقت او زور نه وه چې په زور یې مقابله کړې وي. د سر جان کین فوځ حیدرآباد طرف ته راروان وه او د هغه ریزرو فوځ په کراچۍ باندې په زور قبضه کړې وه. سر الیگزینډر برنس د میران خیرپور نه د بهکر قلا قبضه کړې وه او سر ولوبي کاتن سره د خپله فوځه هم د هغه طرف نه په حیدرآباد باندې راروان وه. په داسې واقعاتو کښې د میران سندھ بله هیڅ لار نه وه سوائې د دې نه چې دا ذلیل شرطونه په خپل ځان باندې ومني له دې کبله هغوی په ډیر سخت خفګان او په ناراضۍ دا عهدنامه منظوره کړه او درې لکه روپۍ د شرط نمبر دریم د لاندې د انگریزي فوځ د اخراجاتو دپاره یې په ځان ومنلې.

هرکله چې دا عهدنامه گورنر جنرل ته د منظوري دپاره لاړه نو هغه د هغې نه د کراچۍ بندر متعلق شرطونه دیارلسم، څوارلسم او پنځلسم ووهل ځکه چې انگریزي فوځونو په دې اټنا کښې په کراچۍ قبضه کړې وه او بیا یې د هغې د پریښودو نیت نه وه.

بهرکيف د افغانستان د فتح کولو په لار کښې فیرنګیانو د سندھ خودمختاري هم وشو کوله او د هغه میران یې خپل باجګزار کړل. ډیره موده نه وه تیره شوه چې انگریزان په دې هم صبر نه شول. په کال ۱۸۴۲ء کښې لارډ آکلینډ د هندوستان نه لاړو او لارډ ایلنبرو د هغه په ځای مقرر شو. دې وائسرای بالکل بلاوجه او په دروغو تورو بوړو د سندھ د مسخر کولو اراده وکړه او سر چارلس نیپیر ته یې حکم وکړو چې ته سره د خپلو فوځونو په سندھ پیشقدمي وکړه او د ټول مک فوځې حکومت په خپل لاس کښې واخله. چنانچه هغه لاړو او په لږه عرصه کښې یې قسماقسم یې بنیاده او غلط الزامونه په میران سندھ ولګول او ټوله علاقې یې ترینه قبضه کړه. د سندھ د تسخیر دا واقعه دومره دردانګیزه خلاف انصاف او ظالمانه ده چې د هغې تفصیل په دې موقع بیانول بجائې خود یو لومړی تاریخ دی. مګر کوم ناظرین چې د هغې د اصلي واقعاتو د لوستو خواش مند وي نو مونږ هغوی ته د یو کتاب چې د هغې نوم "هستري آف برتیش انډیا" مصنفه تهارنتین جلد ۶ مخ ۳۰۸ نه تر ۳۶۶ حواله ورکړو.

مختصر قصه دا ده چې د سر چارلس نیپیر د رویې او د هغه د بدعهدو او د بې لوظۍ نه ټول بلوچ قوم او شېر وارې میران سندھ دومره تنګ شول چې د هغوی د میاني په مقام باندې چې د حیدرآباد نه په شپږ میله فاصله باندې پروت دی د هغه د مقابلې دپاره راجمع شول. سر چارلس نیپیر دخدای نه دا غوښتله چې په څه شان باندې زه د سندھ باشندگان په جنگ کولو مجبور کړم. او بیا د تورې په زور باندې هغوی ټول زیر و زبر کړم. د میاني د جنگ نه وروسته د مختلفو عهدنامو په ذریعه انگریزي فوځ په مختلفو ځایونو باندې چې د

هغې فوځې اهميت ډير زيات وه قبضي كړې وې. په اوولسمه فرورۍ ۱۸۴۳ء سر چارلس نپير د ميانې په مقام باندې د سندھ په جمع شوي فوځ باندې حمله و كړه يو ډير خونريز جنگ وشو مگر بلوچو شكست وخوړو. او په شلمه فرورۍ ۱۸۴۳ء د سندھ شپږو واړو ميرانو خان سر چارلس نپير ته حواله كړو. د هغې نه پس هغه په حيدرآباد كښې داخل شو او شپږ واړه ميران يې بمبې ته جلاوطن كړل.

د ميران سندھ برخلاف كورنر جنرل هند دا الزام لگولې وه چې هر كله د انگرېزانو او د ميران سندھ په منځكښې يوه عهدنامه باندې د ميرانو د دستخط خبرې كيدې نو هغوي په كرڼل آوټرم انگرېزي كمشنر باندې په فريب حمله و كړه مگر د مسلم واقعاتو نه دا الزام په ميران سندھ باندې بالكل غلط ثابت شو. واقعات دا دي چې هر كله سر چارلس نپير سره د خپلو فوځونو د سندھ په علاقه كښې ځامې په ځامې گرځيدو او د فوځې اهميت په ځايونو باندې يې قبضي كولې نو ميران سندھ بار بار هغه ته دا خبره گېوش گزار كړه چې د انگرېزي فوځ نقل و حركت او په مختلفو مقاماتو د هغوي قبضي كول به يو ځل د بلوچو ټول قوم ډير سخت برفروخته كړي او نتيجه به دا شي چې هغوي به د خپل ملك د خودمختاري په تحفظ كښې د انگرېزي فوځ برخلاف وسله راوچته كړي او بيا به د هغې ټول الزام زمونږ په سروي.

سر چارلس نپير د هغوي په دې خبرو باندې غوږ ايښودو ته بالكل تيار نه وه بلكې هغه هم دا غوښتل چې د انگرېزي فوځ د پيشقدمۍ په سبب د بلوچو قوم په اشتعال كښې راشي او يو دا شان كار وكړي چې د هغې په بهانه زه ټول سندھ په انگرېزي حكومت كښې داخل كړم. دا بهانه د هغه په لاس دا شان راغله چې په پنځلسمه فرورۍ ۱۸۴۳ء د بلوچو څه لږ شان خلق راجمع شول او د كرڼل آوټرم انگرېزي كمشنر په كور باندې يې حمله و كړه دا كرڼل آوټرم حكومت هند ميران سندھ له د هغوي د زړې اشنايۍ په وجه سره د كورنر جنرل د يوې بلې عهدنامې د ميرانو د دستخط دپاره راستولې وه. په دې عهدنامه كښې ميران سندھ نه څه علاقه انگرېزانو د سالانه خراج په ځامې غوښتې وه او دا يې هم پكښې يو شرط ليكلې وه چې پس د دې نه ميران سندھ په خپل نوم سكه نه جاري كوي بلكې حكومت هند به د هغوي دپاره زر تياروي او په يو مخ به يې د انگلستان د بادشاه تصوير وي.

په شپږم دسمبر ۱۸۴۲ء دا عهدنامه د هغوي د دستخط دپاره پيش كړې شوه مگر هغوي په دې د دستخط كولو نه انكار وكړو څه وخت چې هم دا خبرې اتري لا هغه شان روانې وې چې سر چارلس نپير ورو ورو خپل فوځونه علاقه كښې ځامې په ځامې ډيره كول. په دولسمه فرورۍ ۱۸۴۳ء ميران سندھ په دې عهدنامو هم دستخطونه و كړل اكر چې د كرڼل آوټرم په كور باندې كومه حمله شوې وه په هغې كښې د ميران سندھ هيڅ لاس نه وه

او کڙه چري مير رستم خان اراده دهغه د قتلولو وړ نو په ډيره اسانتيا سره به ي هغه او دهغه پارتې بالکل قتل کړې وه. ولې گورنر جنرل د دې واقعي نه ناجائزه فائده واخسته چنانچه د دې واقعي په بنا سر چارلس نپير د گورنر جنرل په حکم د سندھ د مکمل تسخير اراده وکړه. په دې مقام کېنې مونږ ناظرينو ته د کيپټن ايست وک راي د تسخير سندھ د جواز متعلق پيش کوو. دا هغه سره دې چې چا د 1829ء عهدنامه د کوز سندھ ميرانو ته د دستخط دپاره پيش کړې وه. دا راي هغه د خپل تقرير په دوران کېنې د کمپني د مالکانو کورټ ته پيش کړې وه :

" Sir before I conclude, I would advert to two points which catch the eye at the first glance; and with superficial observers, divert the attention from the glaring injustice of the previous proceedings. On the 5th March 1843, the Governor General issued a proclamation to the following effect :

The Governor General cannot forgive a treacherous attack upon a representative of the Govt; nor can he forgive hostile aggression prepared by those who were in the act of signing a treaty.

Now, Sir, both these assertions distort the facts. The treaty was signed on the 12th incorrectly stated by the Governor General the 14th. The attack on Major Outram took place on the 15th. In the intermediate days Major Outram was distinctly warned, that the Mirs could not control the Balochis. They had already saved his life once, and the lies of his escort, on their return from their conference.

In 1839 I was placed in exactly the same position. Aware of the weakness of the Internal Govt; of Sindh, and the inability of the Mirs to protect me, I thought it my duty to withdraw in order to avoid collision. If I had been attacked after having been warned, could I have called the attack treacherous? Certainly not, Does Major Outram designate it as a treacherous act? He does not. Let him be summoned to the bar of the House of Commons and answer for himself.

Sir, the Mirs had not the power to prevent the attack. We have no right to judge them according to our European notions of a Government. They were simply the heads of one of the Principal tribe. The Talpurs, and the recognised channel of communication with foreign powers; but they had not even the jurisdiction of life and death amongst some of the other powerful tribes- the Lagharis for instance- they ruled through the Balochi Chiefs. They could influence and persuade, but they could not restrain nor enforce obedience when opposed to Balochi prejudices. Capt. Postans state and I can confirm the statement, that the meanest Balochi will, at times, unhesitatingly heard the Mir in public Durbar.

Sir I feel convinced that the Mirs were not only not favourable to this attack, but exerted all their influence to prevent it, otherwise Major Outram must have been crushed. Will any man assert that the same troops who remained such a desperate struggle at Miani against Sir Charles Napier's whole army, could not have destroyed

a detachment of one hundred men.

And now Sir, let us turn to the charge of hostile aggressions prepared by those who were in the act of signing a treaty. Sir, the whole conduct of the Mirs show that their preparations were strictly defensive- that they had not the least notion of aggressive measure. The Governor General himself writes on the 14th of November, The design of the Mirs would seem, by the intelligence transmitted, to be of defensive character only. We must recollect, Sir, that this is written after the assembly of a preponderating force at Sukkar, after the Mirs were aware of the provisions of the new treaty, and after it had been officially reported that Mirs had been informed that the English meditated treachery.

Sir, none but the most obstinately prejudiced or the wilfully blind could accuse these unhappy princes of a desire of hostile aggression. It is against all the evidence- it is against all probability. Is it to be believed that the Mirs would have stood our staunch friends in the day of one defeat and adversity to break with us at the moment when our armies were returning flushed with victory? Is it credible that, with the experience of our recent successes in Afghanistan, they would rush headlong into so unequal a contest? I would refer the court to a most admirable letter of Sir Henry Pottinger, dated 20th June 1839. It is too long to quote, but bears remarkably on this point.

Sir, the Mirs knew their inability to cope with us in the field; they depended upon our sense of justice. What does Mir Nasir Khan write? I know that the Kings of England never sanction injustice. In all their letters in every conversation, they refer to the treaty of 1839. Mir Nasir calls it a wall or bund. On signing the new treaty, they express their determination to petition the Governor General.

Let us read Mir Rustam's letter to Sir Charles Napier; a more affecting document it never fell to my lot to persue. He writes God knows we have no intension of opposing the British, nor a thought of war or fighting; we have not the power. Ever since my possissions were guaranteed to me and my posterity by the British Govt; under a formal treaty, I have considered myself a dependent of theirs, and have thought myself secure. I have always attended to the least wish of the British officers, and now that my territory is being taken from me, I am at a loss to find out the reason of so harsh a measure. I have committed no faults. If any is alleged against me, let me hear what it is, and I shall be prepared with an answer. I feel strong in the possession of that treaty, and I trust to the consideration of the British still. If without any fault of mine, you choose to seize my territory by force, I shall not oppose you, but I shall consent to and observe the provisions of the new treaty. However I am now, and shall continue to be, a suiter for justice and kindly consideration at your hands. Sir, my very blood boils with indignation when I contemplate the wrongs of this old and venerable chieftain. When Political Agent in upper Sindh, he treated me as a father does a son I have sat with him in his inmost

apartments, and heard him express his satisfaction that he had secured the friendship of the British Govt; there was nothing that he would not have done to show his devotion and good feeling; he proved it in a thousand instances and what is his reward? He is hurled from his throne, torn from his wife and family, and sent to die in a prison in a foreign land. Sir, I am one of those who believe that retribution awaits the guilty even in this world, and it is my solemn conviction that some great calamity will overtake this country if such monstrous acts of injustice are sanctioned and upheld.

But sir, I have shown what Mir Rustam writes. What does he do? He offers to throw himself into the hands of the British representative. Is it possible to show more plainly his submission and his reliance on the British Govt; his confidence in British faith and strict observance of treaties; that confidence which has done more to raise up our wonderful Empire in the East than all the exploits of the British valour?

Sir, notwithstanding Sir Charles Napier's repeated acts of hostility, notwithstanding his threatening and aggressive march on Hyderabad, all those who know Sindh must be aware that the Mirs could have no intension of proceeding to extremities. Sir, if they had meditated hostilities, they would have sent away their wives and families, they would have concealed their treasures, they would have called in their levers, especially Mir Mohammad who was considered the bravest of their warriors, and who, on the prospect of hostilities with Lord Kean's Army in 1839, brought his coffin and shroud to Hyderabad. And, Sir, if conscious of guilt, they never would have surrendered themselves immediately after the battle of Miani. Sir, I repeat, it is only those determined to convict against all evidence; it is only those prepared to trample upon all obligations, that will pronounce judgement against the unfortunate Mirs of Sindh.

Sir, on the 4th of last April I happened to be in the House of commons, when a noble Lord, an honour to his country, gave utterance to the following sentiments (I quote from memory, but the words made a deep impression upon me at the time, and found a responsive echo in my breast) England (he said), with one arm resting on the East and other on the west, is in too many instances trampling under foot all moral and religious obligations. If such is to be the course of our future policy; if our superiority in arts, in arms, in science, and in strength, is to be turned to the injury, and not the advantage of mankind, I would much prefer that we should shrink within the proportion of one public virtue; and descend to the limits of a third rate power. While these words rang in my ears I cast a rapid glance at the events, which within a brief space of time have thrown such a fearful interest over our Eastern Empire.

Sir, it is painful to reflect on the gallant lives thus uselessly sacrificed or the misery caused to hundreds of English families; and if we have suffered misery, we

have inflicted a hundred times greater. That may be a consolation to some, but to me it only conveys deeper shame and sorrow. War at all times is a great evil, but an unnecessary and unjust war it is fearful to contemplate, and fearful the responsibility of those who throw their sanction over a crime of such magnitude.

Sir, no wonder than that my mind turned with some sort of satisfaction to the reflection that these execrable wars were at an end, that a new era was dawning on Hindustan, and that profiting by experience, we should direct all our energies to the maintenance of peace and to the moral and physical advancement of the millions over whom we are permitted by a gracious Providence to preside. Little did I imagine that the very next mail would bring accounts of an act of aggression to which one Indian annals unhappily so fertile in such acts, can afford no parallel. Little did I imagine that the very man who had denounced the Afghan expedition as a crime, who had gone out of his way to make his total dissent from the Policy of his predecessors, who had so recently put forth to the world that memorable declaration, that content with the limits that nature appears to have assigned to its Empire, the Govt; of India will devote all its efforts to the establishment and maintenance of general peace. little did I think that the author of this declaration, without even the plea of an imaginary or real danger to the State, with all the aggravations of ingratitude for services rendered during a season of unwonted trial, would have grasped at frivolous and flimsy pretexts to goad a barbarous but brave people to desperation, and again to let loose all the horrors and calamity of wars."

ترجمہ: "صاحبہ اگاہو د دې نه چې زه خپل تقرير ختم کړم زه هغو دوو خبرو له راځم چې په ورومېي نظر د هر چا خيال راکاږي او د ظاهر بين خلقو توجه د ورومېي کارروايي د ښکاره بې انصافي نه بل خواته اړوي. په پنځم مارچ ۱۸۴۳ء گورنر جنرل يو اعلان د دې مضمون وښکله دې چې د گورنر جنرل د حکومت په يو نمائنده باندې د فريب نه ډکه حمله نشي معاف کولې او نه هغه دا خبره درگزر کولې شي چې د هغوي برخلاف دې هغه کسان د حملې کولو تياري وکړي چې هغوي مونږ سره په يوه عهدنامه باندې دستخط کولو ته تيار نه وي. مگر صاحبه دا دواړه الزامونه اصلي واقعات په بيل رنگ کښي ښکاره کوي په عهدنامې دستخط په دولسم تاريخ شوم وۀ حالانکې گورنر جنرل غلط وائي چې په څوارلسم باندې شوم دې حمله په ميجر آوټرم په پنځلسم تاريخ شوې ده او په دې درمياني ورځو کښي ميجر آوټرم صاف طور باندې متنبه شوم وۀ چې ميران سندھ د بلوچو قبيله په خپل قابو کښي نشي ساتلې. ميرانو يو ځل ورومېي هم د هغه زندگي بچ کړې وه او د هغه د محافظې دستې هم څه وخت چې هغوي د کانفرنس نه واپس راتلل.

په ۱۸۳۹ء کښي زه بعينه هم په دغه شان حالاتو کښي پيښ وم چونکې ماته د سندھ د حکومت اندروني کمزوري معلومه وه او د دې نه خبر وم چې ميران زما حفاظت نشي کولې

نو ما دا خپل فرض وگڼل چې د تصادم نه د بچ کیدو دپاره زه د سنده نه واپس شم. نو که چرې باوجود د خبردارۍ نه په ما حمله شوه وې نو آیا ما دې حملې ته د فریب حمله وئیلې شوه؟ هیچرې هم نه. آیا میجر آوټرم دې حملې ته فریباکه حمله وئیلې شي؟ هغه خو ورته نه وائي هغه د دارالعوام د عدالت په مخکښې راوبلې او هغه دې پنخپله جواب وکړې.

صاحبه دا د میرانو په طاقت کښې نه وه چې د دې حملې بندیز یې کړی وې نو مونږ له دا مناسب دي چې د هغوي حکومت ته د یورپین معیار حکومت په نظر وگورو. هغوي خو صرف د یوې لویې قبیلې یعنی د تالپوریانو مشران دي او بیروني حکومتونو سره د رسد رسایل یوه مسلم ذریعه وو ولې هغوي ته د بعضو قبیلو د خلقو مثلاً د لغاریانو د مرګ اختیارات هم حاصل نه وو. هغوي خو په د بلوچو سردارانو په ذریعه حکومت کولو. دې کښې شک نشته چې هغوي په خلقو اثر غورځولې شو او هغوي له یو کار ترغیب هم ورکولې شو. مګر د بلوچو د رواج برخلاف نه خو په زور په هغوي باندې یوه خبره منلې شوه او نه یې هغوي منع کولې شو.

کپتان پوستنز وائي او زه هم د هغه د بیان تائید کوم چې معمولي نه معمولي بلوچ هم بعضې اوقات بې درکه په غام دربار کښې د میر مخالفت کولې شي.

صاحبه زما تسلي ده چې میران نه صرف دا چې د دې حملې برخلاف وو بلکې هغوي د دې د بندیز دپاره د خپل اثر نه انتهایي کار اخستې دې که نه وې نو میجر آوټرم به بالکل نیست و ناود شوی و. کوم فوځ چې په داسې مضبوطۍ سره د سر چارلس نیپیر د ټوکو فوځونو مقابله په میاني کښې وکړه نو آیا دا څوک وئیلې شي چې که چرې هغوي غوښتې نو د سلو کسو دا دسته به یې تباہ کړې نه وه.

او صاحبه راځي چې اوس مونږ بل الزام ته توجه وکړو یعنې دا چې دې کسانو په انگریزي فوځ د حملې کولو تیاری په هغه وخت کښې کولې چې هغوي مونږ سره په عهدنامه دستخط کولو ته نیت کولو. صاحبه د میرانو د ټولې روپې نه دا معلومېږي چې د هغوي تیاری صرف د ځان د بچاؤ دپاره وې. او د جارحانه کارروایی خیال هم د هغوي په زړونو کښې نه و.

ګورنر جنرل په څوارلسم نومبر لیکي چې "کوم خبرونه راکړي شوي دي د هغې نه معلومېږي چې د میرانو بندوبست د خپل بچاؤ دپاره و. " صاحبه مونږ له دا خبره یاد ساتل پکار دي چې دا تحریر د هغه وخت نه پس لیکلې شوی و چې یو ډیر لوی فوځ په سکهر باندې د وړمې نه را جمع شوی و او میرانو ته د نوي عهدنامې شرطونه معلوم شوي وو. او سرکاري طور باندې د دې خبرې رپورټ هم شوی و چې میرانو ته دا اطلاع رسیدلې ده چې لیرنګیان هغوي سره فریب کول غواړي. صاحبه ماسوای د هغې خلقو نه چې د تعصب په ضد

ولار دي يا د قصده خپلې سترگې پټوي بل هيڅوک هم په دې بدقسمته شهزادگانو باندې د جارحانه حملې کولو الزام نشي لگولې. ټول شهادت د دې الزام خلاف دی. بلکې دا الزام غیر اغلب هم دی. آیا په دې څوک باور کولې شي چې زموږ د مصیبت او د شکست په وخت کېنې خو دې میران زموږ پاڅه دوستان وي ولې څه وخت چې زموږ لوڅونه د فتح په نشه کېنې مست راروان وي نو هغه وخت دې هغوي موږ سره ورانه کړي. آیا په دې څوک اعتبار کولې شي چې په افغانستان کېنې زموږ د دومره فتوحاتو نه پس دې میران دا شان غوره تپه په دې غیر مساوي جنگ کېنې خپل ځان راوغورځوي. زه غواړم چې د عدالت توجه د سر هنري پوتنګر یو قابل تعریف خط ته مورخه شلم جون ۱۸۳۹ء ته راکاږم. چونکې دا خط ډیر وړد دی له دې کبله هغه ټول په دې ځای کېنې نشم بیانولې. مګر هغه د دې معاملي په حقله زبردست خیال لري.

صاحبه میرانو ته دا پته ده چې هغوي موږ سره په میدان جنگ کېنې د مقابلي طاقت نه لري د هغوي ټول دارو مدار زموږ د انصاف په جذبه باندې و. میر ناصر خان څه لیکي. هغه وائي چې ماته معلومه ده چې د انگلستان بادشاهان هیچرې بې انصافي نه خوښوي. میران په خپلې هرې یوې جیتې کېنې او په خپل هر یوه گفتګو کېنې د ۱۸۳۹ء د معاهدې خواله ورکوي. میر ناصر دې عهدنامې ته دیوال یا بند وائي. څه وخت چې هغوي په نوې معاهدې باندې دستخطونه وکړل نو هغوي وویل چې موږ به ضرور د دې متعلق ګورنر جنرل ته درخواست کوو.

راځئ چې اوس موږ هغه خط ولولو چې کوم میر رستم سر چارلس نیپیر ته لیکلې و. د دې نه زیاتې د اخلاص خط ما هیچرې نه دی لوستی. هغه لیکي "خدای ته معلومه ده چې موږ د فیرنګیانو د مقابلي اراده نه لرو او نه هغوي سره د جنگ جګړې خیال لدرې لرو. په موږ کېنې د دې طاقت نشته د هغې ورځې نه چې حکومت برطانیه د یو باقاعده عهدنامې په ذریعه زما او زما د اولاد ذمه وار شوی دی چې زموږ مقبوضات به زموږ په قبضه کېنې محفوظ وي نو ما خپل ځان د هغوي یو ماتحت سر ته تصور کړی دی او ځان مې سلامت ګنلې دی. او اوس چې زما نه زما ملک اخستې شي نو زه د دا شان سخت سلوک په سبب بالکل نه پوهیږم ما هیڅ ګناه نه ده کړې که چېرې په ما څه الزام وي نو ماته یې ښکاره کړئ چې زه یې جواب درکړم. زه خو خپل ځان د دې عهدنامې په موجودګۍ کېنې ډیر مضبوط ګڼم. او زما اوس هم د فیرنګیانو په مهرباني باندې اعتبار دی که چېرې تاسو یې قصوره زما ملک زما نه په زور قبضه کول غواړئ نو زه خو ستاسو مقابله نه کوم بلکې زه به پرې رضا یم او د نوې عهدنامې په شرطونو باندې به عمل کوم مګر سره د دې زه اوس هم او بیا آئنده هم د انصاف طمع دار یم او ستاسو د لاسه به د مهرباني د سلوک امید کوم."

صاحبه خه وخت چي زه دي بودا او شريف سردار سره دا ناروا سلوک وينم نو د قهر او غصي نه زما وينه جوش وهي. خه وخت چي زه بر سنده کښي پوليتيکل ايځنت وم نو هغه ماسره دا شان سلوک کولو لکه چي پلار زوي سره کوي زه اکثر هغه سره د هغه په کور کښي دننه ناست يم او ما د هغه د خلي نه په دي خبره د خوشحالي اظهار اوريدلې دې چي ما د فيرنګيانو دوستي حاصله کړې ده. د خپل عقيدت او دوستي د جذباتو د ښکاره کولو دپاره هغه په هيڅ خيز هم هيله نه ده کړې. هغه دا خپل جذبات په يو زر طريقو باندې ښکاره کړي وو ولسي هغه له دې خه بدله ورکړې شوه. هغه د تخته کوز و غورځولې شو او د خپلې بي بي او بال بچ نه وشو کولې شو او بل ملک ته په جيلخانه کښي د مرګ شپې ورځې تيرولو دپاره جلاوطن شو.

صاحبه زه په هغې خلقو کښي يم چي د چا دا عقیده ده چي مجرم سړي له به خداي هم په دي دنيا سزا ورکوي او زما دا پوخ يقين دې چي که چرې مونږ د بي انصافي دا شان ناروا کارونو ته ښه ووايو او منظوري ورله ورکړو نو په دي ملک باندې به يولوی آفت نازل شي.

مګر صاحبه ما خو درته تش د مير رستم تحرير واورولو راځي چي د هغه عمل ته هم وګورو هغه خپل خان انګريزي نمائنده ته د حواله کولو دپاره پيش کړو آيا د دي نه زياتي بل خيز دا خبره دومره صاف طور سره ښودلې شي چي د هغه اراده د اطاعت وه او په حکومت برطانيه باندې د هغه پوره اعتماد وه او د فيرنګيانو په ايمانداري باندې د هغه يقين وه او دا ئ عقیده وه چي فيرنګيان هميشه د خپلو عهدنامو پابندي کوي او حقيقت دا دې چي په مشرق کښي زمونږ د دي عجيب و غريب سلطنت د خورولو اصلي اسباب دومره د فيرنګيانو د بهادري کارنامې نه وې خومره چي په خلقو کښي د دي عقيدې موجودګي وه.

صاحبه باوجود د سر چارلس نيپير د خوځو د دشمني د کارونو نه او سره د دي چي د هغه رويه د حملې وه او بيا هغه په حيدرآباد باندې پيشقدمي هم وکړه ولسي بيا هم هغه ټولو کسانو ته چي د سنده د ملک نه واقف دي هغوي ته دا معلومه ده چي د ميرانو هيچرې هم جنګ کولو ته نيت نه وه. صاحبه که چرې د هغوي اراده د جنګ کولو وې نو هغوي به خپلې ښځې او بال بچ چرته استولي وو خپله خزانه به ئ پته کړې وه او هغوي به خپل ټول ملاتړ رايوځاي کړي وو. خاص طور سره مير شير محمد چي د دوی په ټولو ننګيالو کښي زيات بهادر ګڼلې شي. دا هغه مير شير محمد دې چي خه وخت په کال 1839ء کښي د هغه او د لارډ کين په فوځونو کښي د جنګ ويره وه نو هغه خپل تابوت او کفن حيدرآباد ته راوغوښتل. او اې صاحبه که چرې هغوي ته د خپل جرم علم وې نو هغوي به د مياني د جنګ نه پس دا شان سمدستي خان نه وه حواله کړې.

صاحبہ زہ بیا وایم چي صرف هغه څوک چي چا دا قصد کړي وي چي شهادت نه به خلاف زه سره گنگاروم يا هغه څوک چي د بل حقوق پائمال کولو ته تيار وي دا رنگ خلق به د بدقسمت ميران سنده بر خلاف فيصله صادر کړي.

صاحبہ د وروستي اپريل په څلورم تاريخ باندې زه اتفاق سره په دارالعوام کښې موجود وم چي يو شريف لارډ چي د خپل ملک يو ننګيالي دې د لاندینو خيالاتو اظهار کړي وه زه د هغه تقرير د یاد نه بیانوم. مگر د هغه د هغه الفاظو هغه وخت زما په زړه باندې يو لوی اثر پیدا کړي وه. او څه چي زما په خپل زړه کښې وو د هغې ترجماني ئ کړې وه. هغه ويلي وو چي د انگلستان يو بازو په مشرق او بل په مغرب باندې پروت دې مگر په ډيرو موقعو کښې هغه ټولې اخلاقي او مذهبي ذمه واري د پښو د لاندې غوښل کړي دي که چري په راتلونکي زمانه کښې هم زمونږ طريقه عمل په دې شان وي که چري زمونږ نوي والي په فنون کښې، په اسلحه کښې، په سائنس او په طاقت کښې د بني نوع انسان د نقصان دپاره استعماليري نه چي د هغوي د فائدي دپاره نو زه به دا خبره ډيره زياته غوره کړم چي مونږ دې د خپلو قومي اخلاقو په حدودو کښې دننه دننه راغونډ شو. او د يو دريم درجي حکومت ته دې خان رابنکته کړو. هر کله چي دا الفاظ زما په غوږونو کښې جوړليدل نو ما په هغې ټولې واقعاتو باندې په تيزي سره يو نظر وزغلولو چي چا زمونږ د مشرق په سلطنت باندې په لږه موده کښې ډير خوفناک اثر غورځولې دې.

صاحبہ د دومره بهادرو نفوسو په بيسوده تباہ کيدو يا کوم غم چي سلگونو انګريزي خيلخانو ته په دې جنگ کښې پېښ شوي دې په هغې باندې فکر کول يو دردناک داستان دې. که چري مونږ ته غم په دې جنگ کښې پېښ شوي دې نو مونږ نورو ته سل چنده زيات غم پېښ کړي دې. ځني خلقو ته به دا څه د تسکين باعث وي مگر زما په خيال کښې دا څيز زمونږ دپاره د سخت شرم او اندوه باعث دې. جنگ په هر وخت کښې يو ډير خراب څيز دې ولې د يو غير ضروري او ناروا جنگ تصور هم خطرناک څيز دې. او بيا د هغه خلقو ذمه واري ډيره خوفناکه ده چي څوک د داسې عظيم الشان جرم منظوري ورکوي.

نو صاحبہ، دا څه د تعجب خبره نه ده چي زما زړه ته په دې خبره څه نا څه تسلي شوې وه چي دا لعنتي جنگونه ختم شول. او په هندوستان باندې يو نوي دور راغلو او دا چي د تجربو نه مونږ سبق واخستو نو اوس به مونږ خپل ټول کوششونه د امن د قائمولو او د هغې لکونو خلقو اخلاقي او مادي ترقي دپاره صرف کوو چي په چا باندې خداوند کریم مونږ له د حکومت کولو اختيار را کړي دې. هغه ساعت زما په خيال کښې هم دا خبره نه راتله چي هيو سمدستي دويم ډاک به د تعدي او دا شان قصه مونږ ته راوړسوي چي د هغې مثال به د هندوستان په تاريخ کښې (چي د بدقسمتي نه د دې قسمه واقعاتو نه ډک دې) هم بيا موندل گران دي.

حکومت کولو اختیار را کړې دى. هغه ساعت زما په خيال کښې هم دا خبره نه راتله چې هېڅ سمدستي دويم ډاک به د تعدي او دا شان قصه مونږ ته راوړسوي چې د هغې مثال به د هندوستان په تاريخ کښې (چې د بدقسمتي نه د دې قسمه واقعاتو نه ډک دى) هم بيا موندل گران دي. هغه ساعت دا خبره زما په فکر کښې هم نه راتله چې هم هغه سره چې چا د افغانستان د لام دومره مذمت کړې دى چې هغې ته يې يو لوى جرم وئيلې دى او چا چې د خپلو پخوانو جانشينانو ټولې پاليسۍ ته د سخت اختلاف ظاهرولو دپاره څه غير معمولي رويه اختيار کړې وه او چا چې اوس اوس دنيا ته دا د ياد ساتلو قابل اعلان کړې وه چې:

”حکومت هند به آئنده د هغې حدودو په دننه قانع وي چې کوم قدرت د هغوي د سلطنت دپاره مقرر کړي دي او هغوي به خپل تمام تر کوششونه د عام امن قائمولو دپاره صرف کوي.“

نو دا خبره زما په وهم کښې هم نه راتله چې د دې اعلان مصنف به بغير د دې نه چې خپل حکومت ته د څه فرضي يا د اصلي خطري عذر جوړ کړي په هغې ټولو خدماتو باندې به د ناشکري او بې وگړخوي چې کوم د غير معمولي ازمنيست او امتحان په وخت کښې ادا شوي وو. او فضول او بې بنياده بهانې به ونيسي د دې دپاره چې هغه يو وحشي مگر بهادر قوم لاچار او مجبور کړي او بيا په هغوي باندې د جنگ ټول مصيبتونه او افتونه رابرسيره کړي.“

باب

اوس مونږ بيا د انگريزي فوځ په افغانستان باندې د پيشقدمۍ قصه راځلو. څه وخت چې انگريزي فوځونه د فيروز پور نه روانيدل د هغې نه وروسته او وروستو کرنل ويډ پيشماره چيتي د افغانستان مختلفو خوانينو او سردارانو ته د شاه شجاع افغانستان ته د راتلو او د انگريزي فوځ د پيشقدمۍ متعلق ليکلې وې. او هغوي ته يې د لويو لويو انعامونو، جاگيرونو او تنخواگانو لالچ او طمع ورکړې وه. چې تاسو شاه شجاع سره يو ځای شئ او د دوست محمد خان پرېږدئ. چنانچه د دې وعدو او لالچونو په وجه ځنې لوى سرداران لکه سکندر خان پوپلزي، او ولي محمد خان اسحاقزي شاه شجاع سره شامل شول. او بيا په جمع دې سردارانو خپل سړي د افغانستان هر گوټ ته د دوست محمد خان خلاف د خلعو د پاڅولو او د بغاوت کولو دپاره وليږل. چنانچه دې سړو په هر ځای کښې د انگريزانو د سخاوت، طاقت او دبدې خبرونه چارچاپيره خواره کړل. او هر چاته يې دا وسواسونه په زړه کښې واچول چې د انگريزانو مقابله کول ناممکن دي. او هغوي سره په جنگ کولو کښې د قوم او د اولس تباهي ده. چنانچه ډير دا قسم د ايمان کچه سرداران چې

د بار کزو سره یی تعلقات ښه نه وو په دې خبرو باندې وغولیدل او په ډیر تعداد کېنې یی شاه شجاع سره د همدردۍ او اطاعت اظهار وکړو. هر څومره چې انگریزي فوځونه د سنده نه مخ په بره افغانستان ته ور وړاندې کیدل نو د بلوچستان او افغانستان نه بی شمارة خطونه د شاه شجاع او انگریزي افسرانو په نوم د خپل متابعت د ښکاره کولو پخپله راتلل. د افغانستان هر یو سردار او د ځان په زړه کېنې د فیرنګیانو د وعدو په وجه دا امیدونه پیدا شول چې هم به مونږ له زمونږ زور بادشاه واپس راشي او هم چې چا د ټولو نه ورومږی د خپل اطاعت اعلان وکړو د فیرنګیانو په دولت به ماله مال شي. انگریزي فوځ سره مستر ولیم میکناتن په طور د انگریزي سفیر شاه شجاع سره همکاب روان وه. په شکارپور کېنې دا عظیم الشان لښکر سره د شاه شجاع د لفتیننټ جنرل سر جان کین د سالاری د لاندې راجمع شو. برنس هم په حیثیت د پولیتیکل افسر دې فوځ سره یو ځای شو. د میکناتن او برنس په خپل منځ کې رقابت وه مګر چونکې میکناتن مشر او د ټولو پولیتیکل معاملو ذمه وار وه د دې دپاره برنس دانه غوښتل چې زه او میکناتن دې دواړه افغانستان ته یو ځای لاړ شو. چنانچه میکناتن برنس ته په شکارپور کېنې د پاتې کیدو حکم ورکړو. مګر چونکې برنس د افغانستان په معاملاتو کېنې یو خاص مهارت لرلو د دې دپاره کمانډر انجیف سر جان کین دا منشا وه چې برنس دې انگریزي فوځ سره شامل شي او افغانستان ته لاړ شي. په دې اثنا کېنې میکناتن برنس د میر محراب خان والی قلات نصیر سره د معاهدې کولو په غرض ولیږلو له دې کبله برنس دا خیال وکړو چې هرکله زه د بلوچستان صدر مقام پورې ځم نو بیا به زه تر افغانستانه هم لاړ شم. میکناتن دا خبره منظوره کړه او برنس قلات نصیر ته په خپل کار پسې روان شو. انگریزي فوځ د مارچ په میاشت کېنې د شکارپور نه کوچ وکړو او د دادر په خوا کېنې د غرونو په لار په دره بولان کېنې د داخلیدو دپاره روان شو. دا مقام د افغانستان د فوځونو دپاره دومره مستحکم او مضبوط ځای وه چې که چرې د دره بولان په خواو شا کېنې په غرونو باندې څه لږه هم په زړورتیا مقابله شوې و نو انگریزي فوځ به د دې درو نه په وتو کېنې کامیاب شوی نه وه مګر پښتنو په دې مقام د مقابلې قطعاً هیڅ کوشش ونه کړو او انگریزي فوځ به یی روک تړک دره بولان باندې وروړاندې شو. دینخوا ته برنس او د هغه میر منشي موهن لعل میر محراب خان سره د تلو دپاره روان شو. هغه سړه د مجوزه عهدنامې شرطونه دا وو:

محراب خان به په خپله علاقه بدستور حکومت کوي او د کابل بادشاهي به په ځان باندې تسلیموي. فیرنګیان به میر محراب خان له دوه لکه روپۍ سالانه او دوه زره روپۍ اوس دا وخت په دې غرض ورکوي چې د انگریزي فوځ په شا باندې به هغه په دره بولان د آمدورفت لاره محفوظ و جاري ساتي. دریم شرط دا وه چې فی الحال به میر محراب خان د

شاه شجاع او د میکناتن سلام له کوټې ته راځي، او په حیثیت د انگریزانو د دوست به هغه د انگریزي فوځ د خرڅ خوراک دپاره تسلي بخش انتظام کوي. انگریزانو دا اقرار هم هغه سره وکړو چې مونږ به شهنواز خان ستا دشمن د بلوچو خان نه تسلیموو. هر کله چې انگریزان په قندهار او په کابل کېنې مضبوط شو نو انگریزي فوځ د سر تهامس ولشائر د سالاری د لاندې په قلات باندې حمله وکړه او میر محراب خان په جنگ کېنې د فیرنګیانو د لاسه قتل شو. د دې نه پس بیا هغوي د هغه دشمن شهنواز خان د هغه په ځای د بلوچو خان کړو. او کپتان لودمې ئ د هغه په صدر مقام کېنې مستقل ریزیدنت مقرر کړو. د میر محراب خان برخلاف فیرنګیانو دا الزام ولگولو چې باوجود د دې اقرار نه هغه دره بولان انگریزانو د آمدورفت دپاره محفوظ ونه ساتلو. او د هغوي ډیر ډاکیان او مخبران د بلوچو د لاسه قتل شو. د محراب خان برخلاف دا الزام آئنده لفتیشون بالکل غلط ثابت کړو. که چېرې محراب خان په حقیقت کېنې د خپلې معاهدې خلاف ورزي کول غوښتل او دا ئ منشاوې چې انگریزي فوځ دې صحیح سلامت د دره بولان نه ونه وځي نو دا ډیره اغېزه ده چې د انگریزي فوځ یوه لویه حصه به په دې دره کېنې بالکل لیست و نابود شوې وه. د انگریزانو هغه ته دا غصه هم وه چې قندهار ته د تلو په وخت کېنې محراب خان مونږ له د رسد رسائی هیڅ انتظام نه وه کړې. او د دې کبله زمونږ ډیر څاروي او سړي د لوږې او د فاقې نه مړه شول. ولې برنس او میکناتن دواړو په خپلو تحریرونو کېنې دا خبره تسلیم کړې ده چې انگریزي فوځونه د خپل آمد په وخت کېنې په لاره د ټولې علاقې فصلونه تباہ کړي وو. په ټول ملک کېنې شین ډکې په نظر نه راټلو. کومه تباہي چې انگریزي فوځونو د بلوچستان په علاقه کېنې کړې وه د هغې حال د میکناتن د دې چیتې نه ښه معلومېږي کوم چې هغه په نولسم مارچ د باغ د مقام نه لارم اکلینډ ته لیکلې وه.

کمپ باغ نولسم مارچ

”د قلات حاکمان ما په ډیر خراب حالت کېنې بیاموندل دا صفا معلومېده چې زمونږ دشمنانو هغوي سره ساز باز ساتلې دې ولې مونږ نه د هغوي د خفګان کافي وجوهات هم موجود وو. د هغوي فصلونه ټول تباہ شوي دي او کومې اوبه چې د هغوي د پټو د آبپاشۍ دپاره دي هغه مونږ د خپلو فوځونو د استعمال دپاره د هغوي نه را اړولې وې. په دې کېنې اکثر نقصانونه زما په خیال لا ټنډي وو. مګر د دې نقصانونو د کمولو یا د خلقو د رضا کولو دپاره هیڅا هیڅ کوشش نه دې کړې. په دې ملک کېنې زمونږ افسران او زمونږ کارروائي دواړه د چا خوښ نه دي. او ما سره دا ویره ده چې هسې نه چې سر الیګزنډر برنس د خان د غیر دوستانه رویې متعلق هسې د خلقو په افواه ګانو پسې لاړ شي او د څه فوځي کارروايی سفارش وکړي. د دې قسمه فوځي کارروايی به چې مونږ ته د کومو مشکلاتو د پېښېدو

احتمال دے هغه سرے يقيني طور سره نشي وئيلے . شپه او ورځ زما تمام كوششونه دي خبرې پسې لگيدلي دي چې د دي ملك ټول بااثره خلق دي زمونږ دي پيشقدمي سره خان رضا كړي . او په دي كښې زه كامياب شوم يم مگر نه صرف خلقو ته د هغوي د سخت نقصان د عوضاني د وركولو دپاره به د لويو لويو رقمونو ضرورت وي بلكې حكام ته د رشوت وركولو دپاره هم . لارډ صاحب دي په دي باره كښې په ما پوره اعتبار وساتي . چې زه به د سر كاري مال نه يوه روپۍ هم زياتي خرڅ نه كړم ترڅو پورې چې د هغې لگول اشد ضروري نه وي مگر په دي ځاي كښې مونږ بالكل د بلوچو په رحم باندې يو . كه چېرې هغوي مونږ سره دشمني كولے نو هم نن ورځ هغوي په ډير اسانتيا زمونږ په كيمپ باندې يو دا شان سيلاب را اړولے شي چې هغې به زما ټول لوڅ ورے وه . او زمونږ ټول مال به ضائع شوم وه . پرون راسې د قلات د حاكمانو رويه ډيره بڼه ده اوس هغوي زمونږ وفاډار نوكران دي . او وزير دا لوظ كړے دے چې زه به سمدستي خپل خان قلات ته خط وليكم او ورته به ووايم چې هغه خپل ټول امداد او كومك فيرنگيانو له بې چون و چرا وركړي .

سر جان كين د څارو د كمې په وجه سخت تكليف كښې پروت دے . او زه د دي خيال كولو نه بغير نشم پاتې كيدے چې هغه سره د بنكال افسرانو بلا وجه او ناجائز تغافل كړے دے . زه نن سحر پخپله بهر ته ووتم چې كوم نقصان فصلونو ته رسيدلے دے د هغې معائنه وكړم . د فصلونو تباهي بيحد ډيره شوې ده . ولې څه وخت چې خلقو وليدل چې زه د هغوي په شكايتونو كښې ډيره دلچسپي اخلم نو هغوي زما د توقعاتو نه هم زياتي په دي ماته رضامند ښكاره شول . د هغوي د سخت خفگان يوه بله وجه زمونږ نه دا وه چې زمونږ لوڅ د هغوي نه ځنې كسان او ځنې ځاي كښې ټولې تېرې په دي عذر نيولے وے چې هغوي رهنان دي . د دي هم چې څومره زما وس وه ما تلافي وكړه . " د ميكناتن خپل الفاظ ملاحظه كړئ .

" I found the Qilat authorities in the worst possible humour. Our enemies have evidently been tampering with them, and they had good cause for dissatisfaction with us; their crops have been destroyed and water intended for emigrating their fields has been diverted to the use of our enemies. A great portion of these evils was perhaps unavoidable, but little or no effort seems to have been made either to mitigate the calamity or to appease the discontent which has been created by our proceedings. Our officers and our measures are alike unpopular in this country and I very much fear that Sir A. Burns may be led by vague rumours of the Khan's unfriendly disposition, to recommend offensive operation against him. In What difficulties we might be involved by such a proceeding it would be impossible to foretell. My strenuous efforts have been day and night directed towards reconciling all persons of influence to our operation; and in this I have been successful; but considerable sums must be expended, not only in remunerating the people for the severe losses they have sustained, but in bribing the authorities.

Your Lordship may rely upon it that I shall not expend one rupee of the public money more than I deem indispensably necessary; but here we are quite at the mercy of Balochis. This very day, had they been inimically inclined they might with the greatest ease have turned on inundation into our camp which would have swept away our entire force and every thing belonging to us.

The change in the demeanour of the authorities since yesterday is wonderful. They are now our devoted servants; and the Wazir has promised to write off instantly to his master at Qalat, advising him to give us his entire and unqualified friendship and support. Sir John Keane is in a wretched plight for want of cattle, and I can not help thinking, he has been neglected in a very unwarrantable manner by the Bengal authorities.... I went out myself this morning to see what damage had been done to the crops. The devastation is grievous; but the interest which the people saw me taking in their complaints has done more to pacify them than I ever expected. An other source of great dissatisfaction has been the seizure by our troops of different individuals, and even families, on the plea of being robbers. This I have done, all in my power to remedy."

په قلات باندې د انگریزي فوځ د حملې په وخت کېښې ناصر خان د محراب خان زوی وټټیدو او د خپل پلار د حکومت د واپس اخستو دپاره د یو مناسب موقعې په تلاش کېښې شو. دینخوا د بلوچو قوم د شاه نواز خان په ځانې باندې بالکل رضانه وو هغه د فیرنګیانو په لاس کېښې یو بې طاقت او بې اختیاره سړی و او هم په دې سبب هغه د بلوچو قوم عزت او قدر نشو حاصلولی چنانچه هر کله به چې هغوی له موقع په لاس ورتله نو په فیرنګیانو او د هغوی په سړو باندې به یې حملې کولې. تر دې پورې چې یو ځل بلوچو لفټیننټ والپول کلارک یو انگریزي افسر سره د هغه د اوبسانو د یو قافلې بالکل تباہ او لوټ کړو. د دې نه پس هغوی او کاکړو د کوټې محاصره وکړه. او ناصر خان هم د خپل پلار د بدل د اخستو دپاره میدان ته راووتو. ټول قبائل د هغه د جنډې د لاندې راجمع شول. ځکه چې د هغې علاقې د ټولو پښتنو دا یقین و چې محراب خان بیګناه فیرنګیانو قتل کړی دی. او د هغه په ځای باندې یې د خپل لاس یو ګوډی زمونږ په سر باندې کېښولې ده. ناصر خان په لږه موده کېښې د یو قومي تحریک ازادی مشر شو. او دومره زور یې پیدا کړو چې هغه په قلات باندې حمله وکړه لفټیننټ لوډی ډیر ځل خپل حکومت ته د امداد دپاره ولیکل خو د بلوچو قبیلې په بر سنده هم حمله کړې وه. او د آمدورفت ټولې لارې یې بندې کړې وې. په دې سبب حکومت هند دپاره قلات ته امداد او کومک را رسول ناممکن وو.

د یو څو ورځو د محاصرې نه پس قلات د ناصر خان لاس ته راغلو شاه نواز خان د بلوچو د ځانې نه دست بردار شو. ناصر خان لفټیننټ لوډی گرفتار کړو او بالاخر څه وخت چې انگریزي فوځونو یو څو میاشتې پس په دادر باندې بیا پیشقدمي وکړه نو د هغه نعش د یو

اوبش په شا باندې قتل شوم بيا موندې شو. انگريزي فوځ چې د دره بولان نه پورې وتونو د قندهار په طرف يې پيشقدمي جاري وساتله. سردار کوندل خان د دريو څلورو زرو سورو سره د قندهار نه د مقابلې دپاره راووتو او د ډنډې کولۍ په مقام باندې يې خپل کيمپ ولگولو ديخوا نه د فيرنګيانو پوليتيکل افسرانو د خپل طرز عمل مطابق د هغه اکثر وزيرانو او مشرانو ته رشوتونه او لالچونه د هغه د پرې نه د راوړيدو دپاره ورکړي وو. موهن لعل خپل يو نوکر محمد طاهر قندهار کښې د دې غرض دپاره مخبر مقرر کړه وه چې هغه انگريزي فوځ ته د قندهار د دننه حالات متعلق باقاعده خبرونه رسوي. انگريزانو د دې محمد طاهر په ذريعه د سردار کوندل خان لورم وزير ملا نسو خان طرف ته راواړولو او د دې ملا په ذريعه دا کار مقرر شو چې ته لا خو کوندل خان ته د شاه شجاع د حکومت د تسليمولو ترغيث ورکړه او لا يې دې خبرې ته مائل کړه چې هغه د قندهار نه وتښتي. ملا نسو د دې خدمت د کولو وعده وکړه او د دې په عوض کښې موهن لعل د ميکناتن د طرف نه يو خط هغه ته وليکلو چې په هغې کښې فيرنګيانو هغه سره د سدوزو يا د شاه شجاع په دوران حکومت کښې د هغه د ټول مال او جائداد د حفاظت او د هغه تر ژونده پورې د پښتن د ورکولو اقرار وکړو. نو څه وخت چې کوندل خان په انگريزي فوځ د حملې تياري کولې نو د هغه خپلو سردارانو او افسرانو د هغه په شا د هغه پښې وهلې.

هر کله چې په يو کيمپ کښې دننه د هغې په خپلو مشرانو کښې بي ايماني او رشوت خوري موجوده وي نو د هغه کيمپ د کاميابۍ به څه اميد وشي. د کوندل خان دا تجويز وه چې په انگريزي فوځ باندې د کولي ډنډې نه يو شبخون ووهلې شي مگر د هغه د افسرانو دا خوبښه وه چې فيرنګيان دې بې ډزه ډوزه په قندهار کښې داخل شي. په دې نمک حرامو او غدارو سردارانو کښې يو حاجي خان کاکړ هم وه هر کله چې کوندل خان د شبخون تجويز پيش کړو نو هغه ورته ووي چې د حملې کولو نه وروسته مونږ له پکار دي چې د دشمن د طاقت د هغوي د قيام د ځامه متعلق پوره پوره حالات معلوم کړو. او خپل ځان يې د دې خدمت دپاره پيش کړو. دې حاجي خان له هم فيرنګيانو بډې ورکړې وې او د هغه دا خواهش وه چې په څه طريقه زه انگريزي فوځ سره شامل شم. چنانچه کوندل خان هغه په دې کار باندې مقرر کړو. ولې د خپل فرض د ادا کولو په ځامه دا بي ايمانه په شلم د اپريل 1839ء د ميکناتن په لښکر کښې شامل شو د حاجي خان په تښته د قندهار د نورو سردارانو په زړونو کښې هم کمزورتيا پيدا شوه او د کوندل خان په کيمپ کښې يوه اړه گډه پيدا شو. نتيجه دا شوه چې د پښتنو کيمپ مات شو او کوندل دوي واپس قندهار ته راوتښتيدل په قندهار کښې اوس ملا نسو هغوي ته لمسون شروع کړو چې د مقابلې کولو نه هيڅ فائده نشته او پکار دي چې ټول وروڼه ايران ته وتښتي. د حاجي خان د راتلو نه پس نور ډير لوي

لوي خلق انگريزي فوځ ته راوتښتيدل. منجمله د هغوي نه عبد المجيد خان د شاه پسند خان زوى چې د لاش گورنرو او غلام اخونزاده وو چې يولوى ملا وه او د انگريزانو برخلافى مذهبي نفرت په خلقو کې پيدا کولو.

کوندل خان چې قندهار ته واپس شو نو د هغه مدعا دا وه چې په ښار کې به زه قلابند شم او وقتاً فوقتاً به د انگريزانو مقابلې ته راوځم تر دې پورې چې د فيرنګيانو شاته د آمدو رفت لارې بندې شي او ټول قام په مذهبي جوش باندې د دې غير قوم برخلاف راپاڅي مگر ملا نسو د لستونې مار وه شپه او ورځ به هغه د کوندل خان دوى په غوږونو کې هم دغه يوه خبره کوله چې ايران ته په تېښته کې سود دى او پاتې کيدو کې د خان خطر ده د غلام اخونزاده غدارى نور هم د هغوي زړونه پرې ايستل. اخر ملا نسو په خپله چالاکۍ کې کامياب شو او کوندل خان دوى د قندهار نه ووتل او د هلمند په خوا خوا کې عین تر جهيل رستم پورې لاړل او د ايران په سرحد کې داخل شول.

شاه ايران هغوي سره د مهربانۍ سلوک وکړ او د شیر بابک ښار چې د فارس او د کرمان په منځ کې پروت دى او د هغې دولس زره تومانه سالانه آمدني وه په طور د جاگیر ورکړو. کوندل خان چې قندهار پرېښود نو نور ډير سرداران لکه سردار حاجي دوست محمد خان اسحاقزى حبيب الله خان سرکانه، فيض طلب خان نورزى، رمضان خان غلزي، اختر خان عليزى، سرفراز خان اسحاقزى او نور ډير خانان خپلو خپلو سورو سره د شاه شجاع په لښکر کې شامل شول او قندهار بهي دزه بهي دوزه د انگريزانو لاس ته ورغلو.

په پنځويشتم اپريل 1839ء شاه شجاع سره د سروليم ميکناتېن د قندهار په ښار کې داخل شو او سر جان کين د انگريزي فوځ سره په دويمه ورځ د قندهار په خوا کې بهر خيمه زن شو. چونکې د افغانستان د خلقو په زړونو کې د اول نه دا شک وه چې انگريزان د شاه شجاع په بهانه په افغانستان باندې خپله قبضه کول غواړي په دې وجه د هغوي د زړونو نه د دې خبرې د اثر لرې کولو دپاره ميکناتېن او د هغه انگريزي مشرانو دا فيصله وکړه چې شاه شجاع دې په قندهار کې باقاعده طور تخت نشين شي او د تاجپوشۍ رسم دې په عام دربار کې په لوي شان و شوکت ادا کړي شي چې د خلقو دا يقين راشي چې اصلي حکومت فيرنګيان د خان دپاره نه بلکې د شاه شجاع دپاره اخلي. د دې دپاره اتم دى تاريخ مقرر شو.

چونکې د دې رسم د ادائېګۍ دپاره باقاعده تخت موجود نه وه په دې وجه د دې رسم دپاره يوه لويه چوټره غونډې جوړه کړې شوه او د هغې دپاسه يو لويه شاميانه ودرولې شوه. دا چوټره د ښار نه بهر په يو لوي ميدان کې وه او د هغه ځاي نه عين د ښار تر دروازې پورې اووه زره پنځه سوه انگريزي فوځ ودريدلو براى نام بادشاه شاه شجاع په يو اعلي اس

باندې سور د لارډ کين او ميکناتن سره يو ځای د بنار نه په ډير شان و شوکت او فوځي نمائش سره راووتلو. د بنار نه د هغه د بهر راوتلو خبر عامو خلکو ته د زور شاهي محل نه د توپو د سلامي په ذريعه وشو. او څه وخت چې هغه د انگریزي فوځ په خوا کښې تیریدو نو بیا د یویشو توپو سلامي هغه ته وشوه.

د دې نه پس عامه سلامي وشوه او فوځونو خپلې خپلې جنډې کوزې کړې. او څه وخت چې بادشاه په تخت کښیناستو او یو سل یو توپې بیا په ډیر دھوم دھام سره خلاصې شوې. د دې رسم د پوره کولو دپاره بیا لارډ کين کمانډر انچیف او ميکناتن په حیثیت د انگریزي حکومت د سفیرانو شاه شجاع ته لکه چې څرنګ د یو نوي بادشاه د تخت نشین کیدو په وخت کښې قاعده وي د خپل حکومت د طرف نه پیشکشونه پیش کړل چې د خلکو په زړه کښې دا خبره کښیني چې ګڼې شاه شجاع یو خودمختار بادشاه دی او ميکناتن وغیره هغه سره صرف د حکومت برطانیه د طرف نه په طور د سفیرانو ملګري دي.

بیا آرمي آف دي انډس ټول د بادشاه په مخکښې د سلامي دپاره تیر شو او دغه شان دا نمائش د تخت نشیني ختم شو. موهن لعل د برنس میر منشي په خپل کتاب کښې لیکي چې دا رسم په دې دومره شانداره پیمانه باندې صرف د نمائش دپاره نه وه ادا شوی بلکې د هغې یو لوی غرض دا هم وه چې د غلجو او د نورو پښتنو قبائلو په زړه کښې د فیرنګیانو د طاقت یوه دبدبه، ویره او هیبت کښیني مګر په کوم نظر چې د قندهار د علاقې خلکو د تاجپوشی دې رسم ته کتلي وو د هغې په حقله سر جان ګر د خپل کتاب په صفحه ۲۲۰ د ۱۹۲۰ رنګ لیکي:

"But the King (Shah Shuja) had then been a fortnight at Qandahar and the curiosity of the people had subsided. There was no popular enthusiasm. The whole affairs was a painful failure."

ترجمه: "مګر تر دې وخته پورې د بادشاه (شاه شجاع) په قندهار کښې څوارلس ورځې تیرې شوې وې او د خلکو د دیدن شوق مړ شوی وه (په دې تاجپوشی) په خلکو کښې هیڅ جوش د خوشحالی پیدا نشو بلکې دا ټوله کارروائي په ډیر دردناک رنګ کښې ناکامیابه شوه."

د دې نه پس موهن لعل د ملانسو تعارف ميکناتن سره وکړو ملانسو یو پیره بیا هم د خط و کتابت په ذریعه کوندل خان دري ته دا نصیحت وکړو چې تاسو د فیرنګیانو اطاعت قبول کړئ او لکه چې څرنګ د هغوي تجویز دی نو تاسو ټول وروڼه هندوستان ته لاړ شئ نو په هغه ځای کښې به فیرنګیان ستاسو ډیر عزت او قدر وکړي. او لویې لویې وظیفې به درله مقرر کړي مګر اوس هغوي او د اولس عامو خلکو ته دا پته لګیدلې وه چې فیرنګیانو هر چا سره چې د انعام او اکرام او جاګیرونو پښتونو وعدې کړې وې په هغې کښې یوه هم هغوي

سرتنه ونه رسوله. او هر کله چې هغوي بې تکلیفه او بې جنگه خپل طاقت مضبوط او مستحکم ولیدلو نو هغې ټولو کسانو سره هغوي د لاپروايۍ او د بې اعتنايۍ سلوک راواخستو. چې چا سره هغوي غټې غټې وعدې او پاڅنه پاڅنه لوظونه کړي وو. کوندل دوی په دې سبب د خان د حواله کولو نه انکار وکړو. فیرنګیانو د فوځ یوه دسته د ګرځک په طرف د هغوي د نیولو دپاره واستوله مګر هغه ناکامیابه واپس راغله.

د پنځویشتم اپریل نه د جون تر آخره پورې انګریزي فوځ د خلقو د اعتبار د حاصلولو او په چارچاپیره علاقه کښې د انتظام د قائمو لو دپاره په قندهار کښې پاتې شول د بیلو بیلو قبیلو د سردارانو په نوم هغوي اعلانونه او خطونه د شاه شجاع د حکومت د تسلیمولو دپاره ولیږل او د خپلې طریقې په مطابق یې هر چا سره د انعام او اکرام نورې نورې وعدې وکړې مګر هر چا سره چې د دې وعدو د پوره کولو وخت راغلو نو ټولو خلقو سره هغوي بې لوظي وکړه.

وړومبې ذکر شوی دې چې قندهار ته د کوندل خان د تښتیدو نه پس ډیرو سردارانو د شاه شجاع اطاعت قبول کړو په دوی کښې حاجي دوست محمد خان یو ډیر لوی دراني سردار وه او اګر چې میکناتن او شاه شجاع وړومبې ډیر خطونه هغه ته لیکلي وو مګر د شاه شجاع او د انګریزانو په ایماندارۍ او دیانتدارۍ د هغه اعتبار نه وه د هغه دا خیال وه چې فیرنګیان ما په څه چل خپل کیمپ ته رابلي او بیا مې کلکتې ته ګرفتار لیري.

چونکې حاجي دوست محمد خان د ډیرې لویې پایې سردار وه او په خپل قوم کښې د ډیر اثر ورسوخ خاوند وه له دې کبله د هغه د را اړولو دپاره هغه سره لویې لویې وعدې وشوې او پس د ډیر ګفت و شنیدنه هغه د عبدالوهاب خان مستوفي په ذریعه قندهار نه شاه شجاع سره راغی. حاجي خان کاکړ له د خپلو خدماتو په صله کښې بادشاه د ناصر الدوله خطاب ورکړ او په خپل وزارت کښې یې واخستو. هر کله چې انګریزي فوځ په غزني او په کابل باندې پیشقدمي شروع کړه نو دې دواړو سردارانو یعنی حاجي دوست محمد خان او حاجي خان کاکړ ته حکم وشو چې تاسو به هم سره د خپلو ملاتړو د امیر دوست محمد خان د مقابلې دپاره انګریزي فوځ سره یو ځای شئ. د حاجي دوست محمد خان امیر دوست محمد خان سره د ډیر شو کالو نه ډیر خواږه تعلقات پاتې شوي وو مګر باوجود د دې نه د میکناتن او د شاه شجاع د خوشحالولو دپاره دا دواړه کسان د فیرنګیانو فوځ سره په کابل باندې د پیشقدمۍ په وخت کښې شامل شول. ولې کوم سلوک چې دې دواړو سردارانو سره فیرنګیانو وکړو د هغې تفصیل به په خپل ځای راشي.

په کومو ورځو کښې چې شاه ایران د هرات د محاصرې نه واپس شوی وه نو د حکومت برطانیه دا تجویز وه چې شاه کامران سره یوه مستقلة عهدنامه وکړي چې د هغې په

ذریعه شاه کامران هم د شاه شجاع په شان د انگریزانو ماتحت صرف د یو ریاست خاوند پاتې شي دغه شان د هندوستان په ټول شمال مغربي سرحد بالندي فیرنګیانو دا غوښتل چې یو خړد مختار حکومت هم پاتې نه شي او ټول موجوده حکومتونه د هغوي د لاندې د هندوستان د نورو ملکونو په شان ریاستونه شي چې د هغوي د هندوستان مقبوضات د همیش دپاره د بیروني خطرونه محفوظ شي.

د دې غرض دپاره هغوي کرنل ستهوارټ شاه کامران او وزیر یار محمد له ولیول. هغه لا د دې عهدنامې په کولو کښې کا یاب شومې نه وه چې میکناتین د برنس نه د خلاصیدو دپاره دا تجویز پیش کړو چې برنس دې شاه کامران له په دې سفارت بالندي لار شي د میکناتین دا منشا وه چې زه شاه شجاع سره یواځې کابل ته لار شم. او په خه شان برنس د خان نه لرې کړم دینخوا برنس هم د خپلې ترقی او نوم گټلو سخت خواهشمند وه هغه د دې عهدې نه انکار وکړو او اصرار ی وکړو چې زه به ضرور کابل ته د انگریزي فوځ سره ځم ځکه چې هغه د میکناتین نه پس د افغانستان د ریزیدنټې امیدوار وه لارډ آکلینډ هغه ته د قندهار ریزیدنټې هم په ښه لویه تنخوا پیش کړه مگر د هغې نه هم هغه انکار وکړو او اصرار ی وکړو چې زه به ضرور کابل ته انگریزي فوځ سره ځم.

اخر د برنس په ځای میجر ټاډ هرات ته لاړو د دې غرض دپاره چې هغه دې هم د ښار ضروري فوځې استحکامات مضبوط کړي او هم دې هغه د انگریزانو د طرف نه شاه کامران سره معاهده وکړي هر کله چې انگریزانو او شاه شجاع ته دا ثابت شوه چې په قندهار کښې مونږ سره د مقابلې کولو څوک سره پاتې نه شو نو یو طرف ته هغوي او بل طرف ته بادشاه خلقو سره په خپلو خپلو وعدو پښیمان شو او هر یو ته ی د خفګان او د ناراضګۍ قسم قسم بهانې جوړ کړې. شاه شجاع د خپلو انگریزي مشیرانو په صلاح او هدايات د سلطنت د امورو انتظام شروع کړو او د سلطنت لویې لویې عهدې ی فیرنګیانو افسرانو ته حواله کړې. د ټکسال ټیکه هغه ملا جلال له چې یو اچکزې سوداګر وه، ورکړه او هغه د دې په عوض کښې دوچند روپی شاه شجاع له ورکړې چې کوم سردار کوندل خان په عهد حکومت کښې د ټکسال ټیکه دار هغه ته ورکولې. مگر خه وخت چې د کمپنی انگریزي روپی په ملک کښې ډیر په کثرت سره خورې شوې نو د ټکسال آمدني ډیره زیاته شوه ځکه چې هر چا به د کمپنی د روپو په عوض کښې د شاه شجاع روپی اخستلې نو چې خه وخت نورو سوداګرانو ته د ټکسال د نفعي حال څرګند شو نو هغوي د ملا جلال د رقم په نسبت زیاتې روپی شاه شجاع ته وښودلې ملا جلال ته دا ټیکه شاه شجاع د فیرنګیانو په ذمه واری او د هغوي په لاس ورکړې وه مگر خه وخت چې هغه ته ډیرې روپی وښودلې شوې نو هغه د خپل لوظ اقرار هیڅ پروا ونه کړه او د ملا جلال ټیکه ی ماته کړه. دا خو د شاه شجاع خپل حال

وۀ اوس د فيرنګيانو خپله قصه واورئ .

ملا نسو لکه څرنګ چې ورومې ذکر شوي دې د کوندل خان وزير اعظم وۀ مګر فيرنګيانو دا غدار افسر په تحريري او زباني وعدو او د انعامات او اکرامات په اقرارونو باندې خان ته راواړولو او د يو لوي پښتن د ورکولو اقرارئ هم ورسره وکړو چنانچه هم په دې طمع او لالچ دې نمک حرام ملا کوندل خان ته د ايران د تېښتيدو ترغيب ورکړو . چنانچه هغه په دې مقصد کښې کامياب هم شو . ولې هر کله چې فيرنګيان قندهار ته راوړسيدل او د هغه خپلې چيټې او تحريري وعدې د صلي غوښتلو دپاره پېش کړې نو ميکناتن هغه ته وويل چې کوندل خان خو د قندهار نه د دې دپاره تېښتيدلئ وۀ چې مونږ سره مقابلې وکړي ولې هر کله چې هغه زمونږ زور او طاقت وليدو او حاجي خان د هغوي نه راوتېښتيدو نو هغوي ايران ته په تېښتيدو مجبور شو . په دې کښې ستا هيڅ کار نه وۀ او له دې کبله مونږ تاته هيڅ قسم پښتن وغيره نه شو درکولئ .

د عبدالوهاب خان نوم هم لوستونکو ته معلوم دئ . علاوه د دې نه چې د هغه د اثر و رسوخ په وجه سردار حاجي دوست محمد خان د انګريزانو اطاعت تسليم کړئ وۀ د هغه نور خدمات چې کوم هغه د شاه شجاع او د فيرنګيانو کړي وو د ذکر قابل دي . دا سره هم د سردار کوندل خان ملازم وۀ او هر کله چې برنس او موهن لعل مير محراب خان حاکم قلات له د دوستۍ عهد وپيمان کولو دپاره په مشن تلې وو نو سرداران قندهار دا سره سره د يو قزلباش چې هغه سره ډير خفيه او ضروري کاغذات وو قلات ته مير محراب خان له په مشن وليږلو چې تۀ فيرنګيانو سره ملګرتيا مه کوه . دا خطوط هغه وو چې کوم سرداران قندهار ، د روسي ايډنټ او د بلوچ سردارانو په منځ کښې تلې راغلي وو . عبدالوهاب د پوپلزي قبيلې وۀ مګر د هغه پلار د ډيري مودې نه د محمدزو ملازمت اختيار کړئ وۀ . دې عبدالوهاب فيرنګيانو ته سوال جواب وليږلو چې زۀ به دې خپل ملګري قزلباش نه ټول کاغذات قبضه کړم او تاسو ته به ئ درکړم . د دې په عوض کښې فيرنګيانو هغه سره د يو لوي انعام وعده وکړه او ورسره ئ دا اقرار هم وکړو چې مونږ به تاته ستا خپله زړه عهده هم درکړو . يعني مستوفي به دې کړو . د دې لوظ او اقرار نه پس عبدالوهاب سره د خپل ملګري د قلات نه قندهار ته واپس راوان شو او په لاره کښې دې بي ايمان او د هوکه باز افسر هغه خپل ملګري راوښلولو او ټول کاغذات ئ ترينه واخستل او قلات ته ئ انګريزانو له راوړل . هر کله چې انګريزان او شاه شجاع په قندهار کښې په ارام شول نو دۀ هم خپلې چيټې فيرنګيانو ته پېش کړې هغوي عبدالوهاب له د شاه شجاع د سکر په نوم باندې خط ورکړو . شاه شجاع حسب معمول هغه ته په جواب کښې وويل چې ”امر خواهد شد“ يعني حکم به وشي . هر څومره چې عبدالوهاب د فيرنګيانو نه شاه شجاع او د شاه شجاع نه فيرنګيانو ته د انعام او

اکرام د غوښتنو دپاره لارو مگر شاه شجاع د "امر خواهد شد" نه بغير څه څيز ور نه کړو او نه ی هغه له څه ملازمت ور کړو. چنانچه عبدالوهاب په لږه موده کښې هغه ټول مال چې ورسره وه په خان ولگولو او چونکې ملازمت ی هم نه وه نو بیا ی ټول اسونه خرڅ کړل مگر د موجوده انعام او اکرام یوه پیسه هم هغه ته حاصله نه شوه. هم دغه سزا خدای پاک د خپل قدم هر یو غدار له ور کوي او هر څوک چې خپل عزیزان او ملک په پیسو او د دنیا په لالچ د غیر قوم په لاس خرڅوي نو خدای پاک هغه هم په دین او هم په دنیا کښې په دې طریقه شرموي. فاعثروا یا اولی الابصار.

د شاه شجاع او د فیرنګیانو دا د اقرارونو او د وعدو خلاف ورزي د سترگو په رپ کښې د افغانستان د یو گوټ نه تر بله گوټه پورې په چار چاپیره علاقه کښې خوره شوه. د دې نه پس به چې هغوي هر چا سره څه لوظ اقرار کولو نو خلقو به هغې ته د شک په نظر کتل او باور به ی پرې نه کولو.

په دې واقعاتو او حالاتو کښې انگریزي فوځ د قندهار نه په دویم د جون د غزني په طرف روان شو او د شاه شجاع یو زوی د هغه ځای گورنر او میجر لیچ ی پولیټیکل ایجنټ مقرر شو. میکناتن او د هغه پولیټیکل ایجنټان د فوځ د روانیدو نه وړاندې د غلجو سردارانو ته لویې لویې چټې د خپل دستور مطابق ولیکلې. په دې خطونو کښې د شاه شجاع د آمد او د انگریزي فوځ هغه سره د ملګرتیا ذکر وه. او هغوي ته ی دا لیکلې وو چې که چرې د انگریزانو او د شاه شجاع اطاعت تاسو تسلیم کړئ نو تاسو ته به ډیر لوی لوی جاگیرونه او انعامونه در کړې شي. دا خطونه مختلفو جرگو ته دستي ور کړې شول چې هغوي ی بیل بیل سردار او مشر ته ورسوي. مگر د ملانسو، د عبدالوهاب او د سردار حاجي دوست محمد خان مثالونه د هغوي په وړاندې وو. او په دې سبب د غلجو په زړونو باندې د دې خطونو او د دې وړدو وعدو او اقرارونو هیڅ اثر ونه شو بلکې هغې پورې ی ډیر وخنډل نو هر کله چې غلجي د انگریزي فوځ د پیشقدمی نه خبر شول نو د خپل بال پنج سره غرونو ته وتښتیدل او چې څه وخت به انگریزي فوځ په لاره باندې روان وه نو ناساپه به پرې راپریوتل او مال اسباب به ی د هغوي نه لوټ کړو. هر څومره که د هغوي مشرانو سره انگریزي افسرانو جرګې وکړې او د روپو منصبونو لالچونه ی ورته ور کړل او لیکلې چټې ی ورله ور کړې خو هغوي په دې طمع کښې رانغلل ځکه چې د فیرنګیانو د وعدو هیڅ قدر پاتې شوی نه وه. پس په دې ټول مهم کښې هغوي خپل ځانونه د هغوي نه جدا وساتل.

په څلورم د جولای فوځ او بادشاه په ډیر مشکل قلات غزني ته ورسیدل چونکې د هوتکي او د توخي غلجو سرداران گل محمد خان، عبدالرحمن او سلطان محمد خان د انگریزي فوځ په راتلو باندې د خپلو علاقه نه تښتیدلي وو د دې دپاره په پنځم جولای باندې

لیرنګیانو د هغوی په ځای میر عالم خان د توخي قوم مشر مقرر کړو. د قلات غلزم نه انګریزي فوځ د غزني په لوري روان شو. په غزني کېنې هم لیرنګیانو د امیر دوست محمد خان په خپلو عزیزانو تر بورانو کېنې ډیر سرداران خان طرف ته را اړولي وو او هم په دې سبب د دوست محمد خان په سر کېنې د شاه شجاع د حکومت تسلیمولو په باره کېنې سخته بې اتفاقي پریوتې وه. د موهن لعل ورومې هم ډیر ځل په دې کتاب کېنې ذکر شوی دی. دا کشمیر پناوت د برنس د فارسي میر منشي وه او څه وخت چې برنس د افغانستان، بلوچستان او د ایران په سیاسي سفر باندې تلې وه نو دا موهن لعل هم هغه سره همرب کاب وه. او بیا څه وخت چې برنس د دوست محمد خان دربار ته لاړه اکلیند په مشن رالیږلې وه نو هغه وخت هم دا موهن لعل ټوله موده هغه سره په کابل کېنې موجود وه. په دې حیثیت چې فارسي دان وه او د برنس اعتباري ملازم او د قوم نه هندوستانې وه. موهن لعل د امیر دوست محمد خان اکثر رسته دارانو سره او د هغه د دربار لویو لویو افسرانو سره ښه واقفیت حاصل کړې وه. هم په دې وجه د دې ۱۸۳۹ء په لام کېنې هغه ډیر زیات پولیتیکل خدمات ادا کړل.

هر کله چې انګریزي فوځ په غزني باندې پیشقدمي وکړه نو موهن لعل د دوست محمد خان وراړه عبدالرشید ته یو پټ خط ولیکلو چې فوراً غزني پرېږده او انګریزانو سره شامل شه. په غزني کېنې حیدر خان د دوست محمد خان خپل زوی سره د کافي فوځه د انګریزانو مقابلې ته ناست وه. څه وخت چې د موهن لعل سړي هغه ته (عبدالرشید ته) دغه خط ورکړو او واپس راروان وه نو د حیدر خان سړو گرفتار کړو او سمدستي د هغه په حکم قتل کړې شو. پس د عبدالرشید د لاس نه د خط ورکولو موقع ووتله. اوس دې بې ایمان سردار دا چل وکړو چې خپل یو نوکر یې پوهه کړو چې ته دا ووايه چې زه غزا کوم او د غزا په نیت خپل سړو کوم نو په دې بهانه باندې ته یو دم انګریزي کیمپ ته په تیښته لاړ شه. او زما چیتې په دې طریقه موهن لعل ته ورکړه. چنانچه د عبدالرشید دې سړي ډیره او خریله او شنې جامې ئې واغوستې توره ئې د تیکي نه راوویسته او د ځدای او د رسول نوم ئې په خله واخست او انګریزي کیمپ ته په تاخت باندې روان شو. چنانچه په دې چل سره دې سړي د عبدالرشید خط موهن لعل ته په انګریزي کیمپ کېنې ورکړو.

څه لږې ورځې پس عبدالرشید د حیدر خان نه وتښتیدو او انګریزي فوځ سره شامل شو. میکناتین هغه بیا سر جان کین ته حواله کړو چې هغه ته د غزني د فوځي استحکامات موجوده حالات او د حیدر خان د فوځي قوت ټول واقعات ښکاره کړي. چنانچه کوم اطلاعات چې دې غدار سردار سر جان کین ته ورکړل هغه دومره مفید ثابت شول چې سر جان کین هغه ته حکم وکړو چې ته هر وخت میجر تھامس چیف انجنیر سره د هغه د فوځي

گشت په وخت کښې شامل اوسه. هغه فیرنګیانو ته د نورو اطلاعاتو نه علاوه دا خبر هم ورکړه چې سردار محمد افضل خان د امیر صاحب مشر زوی د یوې لویې رسالې سره د قلعي نه بهر او غلام حیدر خان د هغه بل زوی د یو مضبوط فوځ سره په قلعه کښې دننه پروت دی. په یویشتمه جولایي انګریزي فوځ غزني ته رابښکاره شو. سر جان کین خپل کیمپ د غزني د کابلي دروازي په مخکښې د دې غرض دپاره ولګولو چې د کابل نه امدادي فوځ غزني ته په راتلو کښې کامیاب نه شي. انګریزي فوځونه لا خپل کیمپ ته نه وو رسیدلي چې تیاره شوه. او داسې اړه کېږه پر یو تو چې که چېرې دا وخت د محمد افضل خان رسالې د غزني د توپو د زد د لاندې په انګریزي فوځ حمله کړې وې نو هغوي ته به یی ډیر عظیم الشان نقصان رسولی و. مګر هغوي د انګریزي فوځ په نقل و حرکت باندې بالکل پوهه نه شول او دا خیال یی وکړو چې فیرنګیان د غزني د اخستو نه بغیر کابل ته په مخه روان شو. او چې کابل واخلي نو بیا به د غزني د اخستو دپاره واپس راشي. پس هغوي دا تجویز خوښ کړو چې انګریزي فوځونه تر شیخ اباد پورې بې روک توک پرینودل پکار دي. او د هغې نه پس به بیا امیر صاحب د مخامخ نه او غلام حیدر خان او افضل خان د شاه نه په انګریزي فوځ حمله آور شي. په دې غلط فهمی کښې ټول انګریزي فوځ صحیح سلامت د غزني د کابلي دروازي په مخامخ ډیرې واچولې. سردار محمد افضل خان او سردار غلام حیدر خان سره په غزني کښې صرف درې زره سړي د جنګ دپاره تیار وو او انګریزي فوځ قریباً اته څلوېښت زره و.

محمد افضل خان دپاره په میدان کښې د انګریزي فوځ سره جنګ کول ناممکن وو ځکه چې د هغه طاقت ډیر کم و او هغه سره دا ویره وه چې په میدان کښې به زه د انګریزي فوځ د لوی والي په وجه بالکل تباه او برباد شم. له دې کبله هغه د غزني دننه قلابند فوځ خپل قسمت ته پرینودو او پنخپله د غزني نه کابل طرف ته روان شو. دینخوا عبدالرشید انګریزي انجنیرانو او فوځي افسرانو ته د غزني فوځي استحکاماتو د چېرې چېرې او د ګوټ ګوټ حال ورکړو. د دې اطلاعاتو په بنا باندې میجر تهامسن چیف انجنیر د څرمنو یو څو ګوډي د بارودو نه ډک کړل او کابلي دروازي طرف ته یی ولګول. او په درویشتم جولایي په درې بجې د شپې د انګریزي فوځ دستې په خپل خپل مقام باندې د حملې کولو په غرض بالکل تیاري ودریدې. څه لږ ساعت پس د حملې کولو حکم وشو. میجر تهامسن او کپتان پیټ کابل دروازه والو خوله او انګریزي فوځ په ښار کښې وردننه شو. د دې نه پس په ښار کښې دننه ډیر زبردست او خونریز جنګ وشو. مګر انګریزي فوځ د پښتنو په مقابله کښې یو په لس زیات و. په دې وجه انګریزي فوځ په هر طرف کامیاب شو. او قریباً په یوه کینټه کښې دننه دننه ټول غزني فتح شو. شاه شجاع سره د میکناتن، سر جان کین قلعي ته دننه

بوتلل. او سردار غلام حيدر خان سره د خپلې ټولې خپلخاني گرفتار شو. د غلام حيدر خان د گرفتاري نه پس هم د بنار په ځنې ځنې حصو کښې هم هغه شان پښتنو د انگرېزي فوځ په ډيرې بهادري سره مقابلې وکړه. مگر اخر کار تر مابنامه پورې تقريباً ټول بنار فتح شو. سردار محمد افضل خان چې د غزني تسخير کيدو خبر واوريدو نو هغه د مقابلې اراده پريښوده او سم کابل ته روان شو. ميکناټن د پنځو سوؤ روپو ماهوار پښتن عبدالرشيد ته د هغه تر ژوندانه پورې مقرر کړو. مگر لا ډيره موده تيره نه وه چې دا نمک حرام قوم فروش مړ شو.

که چېرې عبدالرشيد د موهن لعل په لمسه او ترغيب او د هغه په دلالي فيرنګيانو له نه و نه راتښتيدلې او هغه انګريزانو ته د غزني د اخستو ټول ترکيب نه وي ښودلې نو دا يقيني طور سره سره ولې شي چې انګريزانو به په غزني باندې په دا شان اسانتيا فتح نه وه موندلې. لکه چې څرنگ سر جان کين بيا مونده. حقيقت دا دې چې غزني په دې زمانه کښې يو ښه مستحکم ځای و. د هغې د قلا ديوالونه ډير مضبوط وو او تر څو پورې چې قلعه شکن توپو باندې په هغې گوله باري نه وې شول نو په معمولي معمولي توپو باندې د هغې ديوالونو ته هيڅ نقصان نه شو رسيد. سر جان کين دا قسم لويې لويې توپې تر قندهاره پورې رارسولې وې کوم تکليفونه چې په لاره کښې د دې توپو په راوړو کښې هغه ته پيش شول د هغې په سبب هغه دا ټولې قلعه شکن توپې په قندهار کښې پريښودلې. د غزني او د قندهار تر منځه دا قسم سرک او لاړ خو وه نه چې په هغې باندې دا توپې رابښکلې شول وې او په ورانو ويجاړو او کښو کړو د هغې رابښکل ناممکن وو. په دې وجه غزني ته هغه صرف معمولي توپې خان سره راواخستې. ولې په دې توپو سر جان کين هيچرې د غزني د قلا فصيل نه شو ماتولې. چنانچه هم دا وجه وه چې شاه شجاع هغه ته دا راي ورکړه چې غزني په ځای باندې پريښودل پکار دي او شواشو په کابل باندې پيشقدمي پکار ده. هغه سر جان کين ته په دې الفاظو وويل چې که چېرې د غزني د قلعي ديوالونه مات کړې شي نو بيا خو غزني ستاسو دې. ولې زه په دې نه پوهيږم چې تاسو به د هغې ديوالونه څنګه ماتوي او قلعي ته به څنګه ننوځي. ولې عبدالرشيد هغوي ته ويلي وو چې که چېرې د بنار کابلي دروازه تاسو والو خوله نو بيا به بې تکليفه انګريزي فوځ په قلعه کښې وردننه شي. د غزني د بنار په نورو ټولو دروازو کښې ديوالونه وهلي شوي وو. صرف کابلي دروازه په دې طريقه نه وه بنده شوې. پس د عبدالرشيد په دې تجويز باندې د عمل کولو فيصله وشوه. د کابلي دروازې په الوخولو سره انګريزي فوځ کامياب شو.

سر جان کين د موهن لعل د دې خدمت په حقله چې هغه عبدالرشيد په غدار کولو کښې کامياب شو داسې په خپل کتاب کښې ليکي:

" Abdur Rashid Khan was the nephew of Dost Muhammad when the commercial mission was in Afghanistan, Mohan Lal had made the acquaintance of this man. The Munshi seems to have been endowed with genius for traitor-making, the lustre of which remained undimmed to the very end of the war."

ترجمه: "عبدالرشید خان د دوست محمد خان و راره وۀ په کومو ورځو کښې چې په تجارتی مشن په افغانستان کښې وۀ نو موهن لعل هغه سره واقفیت حاصل کړه وۀ. معلومېږي چې دې منشي ته د غدارانو په جوړولو کښې خاص مهارت حاصل وۀ. او د دې مهارت په چمک کښې د جنگ تر اختتام پورې څه کمه رانغلو."

د غزني د فتح نه پس چې لا انگریزي فوځونه لا هم په هغه مقام دیره وو چې نواب جبار خان د امیر دوست محمد خان ناسکه ورور وۀ د امیر دوست محمد خان د طرف نه لیرنګیانو ته یو پیغام راوړو. نواب جبار خان د لیرنګیانو ډیر دوست مشهور وۀ. او اکثر به یې په هغوي کښې لویولویو افسرانو سره خط و کتابت ساتلو جونکې هغه همیش د هغې ټولو انگریزي افسرانو چې څوک یو وخت لا بل وخت کابل ته راغلي وو ډیر خدمتونه کړي وو. د هغوي یې ډیر قدر او عزت کړه وۀ. بلکې بسا اوقات یې د خپل ورور امیر دوست محمد خان په نسبت انگریزانو سره زیاتې راز باز ساتلې وۀ. په دې سبب د هغه دا یقین وۀ چې زه په کوم غرض انگریزانو له راغلې یم په هغې کښې به زه ضرور کامیاب شم. او هم دغه وجه ده چې امیر دوست محمد خان هم نواب جبار خان د دې کار دپاره خوښ کړه وۀ. هغه د خپل آمد اطلاع انگریزي کیمپ ته د وړومبې نه ورکړه وه. پس برنس موهن لعل د انگریزي کیمپ نه قریباً پنځه میله لرې د هغه استقبال له واستولو. او هر کله چې هغه انگریزي پکتونو ته رانژدې شو نو برنس پخپله د هغه مخې له لارې راتلو سره هغه میکانته له د ملاقات دپاره ورغلو. او هغه ته یې خپله مدعا ښکاره کړه او ورته یې ووي چې امیر دوست محمد خان د شاه شجاع اطاعت منلو ته تیار دی. خو په دې شرط چې هغه له د شاه شجاع د وزارت عهده ورکړې شي. ځکه چې د فتح خان د وراثت په حیثیت هغه د دې عهدې حقدار دی. میکانته بهیر د بحث نه دا تجویز نامنظور کړو او فوراً یې په جواب کښې نواب جبار خان ته وویل چې د انگریزانو دا منشا ده چې دوست محمد خان دې هندوستان ته په حیثیت د شاهي نظربند واستولې شي. مګر دا خبره نواب جبار خان ته سخته ناجائزه ښکاره شوه. او هغه د دې خبرې د منلو نه انکار وکړو. هر کله چې د نواب جبار خان دا خبره نامنظوره شوه نو بیا هغه د میکانته نه یو بل سوال وکړو. د غلام حیدر خان بنځه د نواب جبار خان خپله وریره ده او هر کله چې غلام حیدر خان گرفتار شو نو لیرنګیانو دا بنځه هم گرفتاره کړه او د هغې د جلاوطن کولو فیصله یې هم وکړه. نواب جبار خان د لیرنګیانو نه دا رعایت غوښته وۀ چې اخر د غلام حیدر خان بې بي خو بنځه ده هغې سره دا سختې او ناروا سلوک کول پکار نه

دي. هغه ازاده كړې او ماسره ئ تللو ته پرېږدې. مگر فيرنګيانو د هغه دا سوال هم مسترد كړو. هر څومره كه نواب جبار خان فيرنګيانو ته وويل چې د ټولو پښتنو دا يقين دى چې زه د فيرنګيانو دوست يم او هم زه د خپل ورور د تباھۍ باعث يم. نو كه چېرې زما په خله تاسو هغه له د وزارت عهده نه وركوئ نو كم نه كم دومره خو و كړئ چې زما ورپه ماته پرېږدئ. چې زما سترګې په خپلو خلكو كښې وچتې شي. مگر د دې يوې خبرې هم په ميكناتېن او د هغه په ملګرو اثر ونه شو. جبار خان د دې نه پس د انګريزي كيمپ نه په رخصتيدو كښې وه چې اخري سوال ئ دا و كړو چې ماله غلام حيدر خان سره د ملاقات اجازت راكړئ. دا وخت غلام حيدر خان د موهن لعل په خيمه كښې د برنس د نګرانى لاندې نظربند وه. دا سوال په اخر كښې د هغه ومنلې شو. مختلف پوليتيكل او فوځي افسرانو نه د منظوري په اخستلو دومره وخت تير شو چې د نواب جبار خان دا يقين وشو چې انګريزان ما هسې غولوي. د دې ټولو خبرو د نه منلو په سبب د جبار خان په زړه دومره خراب اثر وشو چې كوم نيك سلوك او بڼه د دوستۍ تعلقات چې ده د فيرنګيانو سره ساتلي وو په هغې هغه پښيمان شو.

نواب جبار خان سره په دوران گفتگو كښې چې يو ځل د شاه شجاع ذكر راغى نو انګريزانو په ډير ادب سره د هغه نوم واخستو په دې جبار خان مسكه شو او ميكناتېن ته ئ ووي چې كه چېرې شاه شجاع رښتيا بادشاه دى او صرف د خپل پلار نيکه په تاج و تخت پسې راغلى دى نو ستاسو د دې دومره لوڼې فوځ او د نوم څه غرض او څه مطلب دى. تاسو هغه د خپل مال او فوځونو په زور خپل ملك ته راوستو او د هغه سره مو بڼه دوستي تر دې وخته پورې وپاللله. اوس هغه مونږ پښېنتو ته پرېږدئ نو بيا به وليدې شي چې هغه په مونږ باندې څرنگ حكومت كوي.

غرض دا چې نواب جبار خان د فيرنګيانو د دې بدسلوكۍ په سبب سخت دلګير او خفه شو. ا. به نهه ويستمه جولايي د انګريزي كيمپ نه رخصت شو. د رخصتيدو نه وروسته هغه شاه شجاع سره ملاقات و كړو او شاه شجاع او ميكناتېن هغه ته د وزارت عهده پيش كړه. مگر هغه انكار و كړو. او په جواب كښې ئ ووي چې څه زما د ورور نصيب قسمت وي هغه به زما هم وي. دا خوږې وعده او اقرارونه ما نه شي خوشحالي. د رخصتيدو په وخت كښې موهن لعل د برنس په حكم تر انګريزي پكتونو پورې جلب و كړو. موهن لعل وائي چې څه وخت مونږ د ميكناتېن او د كمانډر انچيف د كيمپ په منځكښې په لاره روان وو نو مونږ د يوې ښځې كړيکې واوړيدې چې هغه د غزني د قلعي نه كرفتاره شوې وه. نواب جبار خان ماته سترګې راواړولې او وې ويل چې فيرنګيانو پرون ماته لافې كړې وې چې هيچا هم د پښتنو ښځو سره بدسلوكي نه ده كړې. ما نواب ته وويل چې دا د كوم سړي د خيمې نه دا

کریکې راځي د هغې نه دا شان معلومیږي چې هغه به هغه ضرور چرته د خواو شا کلي نه راوستي وي. که نه وي د قلعي پنځو سره ډیر بڼه د شرافت سلوک شوی دی. بیا زه سمدستي د هغه په مخکښې هغې خیمې ته لارم نو ما ولیدل چې د سار جنت یو بهشتي هغه په زور راوستې ده. چنانچه هغه پنځه ما د هغه نه خلاصه کړه او بهشتي مې موقوف کړو. د دې ټولو واقعاتو ډیر خراب اثر د جبار خان په زړه باندې وشو. او د هغه د سترگو په وړاندې د افغانستان د ملک د غلامۍ او د پښتنو د قام د غیرو خلاقو د لاسه د بې عزتۍ یوه نقشه رابښکلې شوه. هر کله چې هغه کابل ته راوړسیدو نو د هغه ټوله رویه د فیرنګیانو متعلق بدله وه. د ډیر عمر نه د دوست محمد خان په جبار خان دا شک وه چې هغه فیرنګیانو سره زما برخلاف ساز باز ساتلې دی. او د دوست محمد خان په دې بدګمانۍ کېنې حقیقت هم وه. ولې کوم وخت چې جبار خان د غزني ته راواپس شو نو هغه په خلاقو کېنې د فیرنګیانو برخلاف د نفرت او مخالفت د جذباتو د پیدا کولو دپاره سخت جدوجهد شروع کړو. او ورته ئ ووي چې که چرې د غیر قوم فوځونه یو ځل په کابل کېنې داخل شول نو هغوي به تاسو او ستاسو پنځې وشموي. او د وطن نه به مو خارج کړي. هغه د کابل سردارانو ته دا هم وویل چې د فیرنګیانو پولیتیکل افسران هر چاته شنه باغونه ښيي. او د بڼه فصل و عدې ورسره کوي مګر د ریلو په وخت کېنې هغوي سرې له د درخت حنظل یعنی مرغونې بوټې په لاس کېنې ورکوي چې په شکل کېنې خوشین او ښکلې ښکاري مګر میوه پکښې نه وي دا خبره هم د ذکر قابله ده چې د غزني د فتح نه یوه ورځ وروسته په دویشتم جولای شاه شجاع قریباً پنځوس تنه سرې چې په جنګ کېنې قیدیان شوي وو سخت په بې دردی او وحشیانه طریقه باندې عین د انګریزي کیمپ په مخکښې حلال کړل.

د غزني د تسخیر نه څلیریشتم ګینټې پس دوست محمد خان ته د انګریزانو د فتح خبر وشو. هغه سمدستي خپل د دربار سرداران را جمع کړل او ورته ئ ووي چې زما ټول زارۀ ملګري او دوستان یو په یو زما نه د انګریزانو د رشوتونو په سبب د مصیبت په وخت بیل شو اوس تاسو کېنې هر څوک چې زما په تکلیفونو کېنې ماسره شاملیدل نه غواړي هغه دې په رضا صلاح زموږ د دې جرګې نه وځي. چې مونږ ته خپل اصلي طاقت او زور معلوم شي. ټولو سردارانو په دې جرګه کېنې د خپلې وفادارۍ اقرار هغه سره وکړو. ولې چې څه وخت نواب جبار خان د انګریزي کیمپ نه په خپل مقصد کېنې ناکام راواپس شو نو د دوست محمد خان په سردارانو کېنې بیا سر دوباره ښکاره په ښکاره د کمزورۍ او د بزدلۍ ښې ښکاره شوې. سره د دې غدارۍ دوست محمد خان په ډیرې حوصلې او دلجمعۍ د جنګ دپاره خپل فوځ له ترتیب وړ کړو. او د ارغنده مقام ته ور کوز شو. په هغه ځای کېنې هغه خپل فوځونه په خپل خپل ودرول او توپې ئ په جنګي ترتیب کېنې ولګولې. د

ارغنده نه پس بيا د هغه د میدان په مقام فيرنګيانو سره د مقابلې کولونيت وه مګر ارغنده ته د رارسيدلو نه لږ ساعت پس هغه ته معلومه شوه چې په فوځ کېنې ما سره د وفاداري هغه جذبات بالکل مړه شوي دي چې د کومو هغوي په کابل کېنې اظهار کړې وه. قزلباش ټول په جمع تيښتې ته تيار ناست وو او نورو لويو لويو سردارانو هم روپۍ اخستې وې. چارچاپيره د هغه نه د دهرکې، فريښ او غدارۍ نه سيوا بل هيڅوک هم د هغه ملګري نه وو. په زړه کېنې دوست محمد خان د کابل نه د راوتو په وخت دا قصد کړې وه چې يو ځل به زه فيرنګيانو ته په میدان جنگ کېنې د خپلې بهادري تماشي ښيم. مګر د هغه دا ارمان هم په زړه کېنې پاتې شو. ځکه چې د هغه د فوځ لويه حصه د هغه نه اوږدېدلې وه. او د فيرنګيانو په روپو ځېل ايمان غرخ کړې وه. هر کله چې دوست محمد خان هر طرف ته بيوفاني بزدلي او ناکاميايي وليده نو اخري ځل ځېل فوځ کېنې د قامولي د جذباتو مشتعل کولو کوشش وکړو ټول فوځ ځېل راجمع کړو او قرآن مجيد په لاس په اسپه سور هغوي ته رامنځکېنې شو او د خدايې او د رسول قسم ځېل ورته واچولو چې په دې موقع خان سوچه مسلمانان او پښتانه ثابت کړئ. مۀ په ځېل خان په قوم بدناموسي لګوئ او مۀ ځېل دين سپوروي او مۀ د داسې سړي ملګري کيږي چې هغه دا ملک د کفارو او زنديقانو نه ډک کړې دې. بيا ځېل د ډير سوز يو تقرير وکړو چې د خدايې او د رسول ﷺ په نوم د ترانو او بهادرانو خلقو په شان يو ځل په میدان کېنې جنگ وکړئ. په ايماندارۍ زما د جندي لاندې او د ځېل قام په ننگ راجمع شئ او لا فيرنګيان د دې ملک نه وباسئ او لا په دې پاک مقصد او د ازادۍ په جنگ کېنې ځانونه قربان کړئ. پس د هغې نه هغه د فوځ سپاهيانو او افسرانو ته مخ واورولو او ځېل ذاتي حقوق ځېل ور په ياد کړل او ورته ځېل وويل:

”تاسو ديارلس کاله زما ننگ غوړلې دې که چېرې تاسو اوس خان له يو نوم مالک خوښوي لکه چې څرنگ تاسو لیت کړې دې نو زما د هغې خدماتو او مهربانو چې کومې ما تاسو سره دومره موده کړې دي ماله کم از کم دومره بدل را کړئ چې هر کله زه د قام په ننگ او په عزت په میدان جنگ کېنې سرور کوم نو تاسو دې د فتح خان د ورور په خوا کېنې په هغه ګړۍ ولاړ اوسئ څۀ وخت چې د دې فيرنګيانو سپو په رساله باندې خپله اخري حمله کوي، او هر کله چې هغه په دې اخري حمله کېنې ساه ورکړي نو بيا بيشکه شاه شجاع سره خپلې خبرې اتري وکړئ.“

د دوست محمد خان د دې فصيح او بليغ تقرير هيڅ اثر د فوځ په افسرانو ونه شو. د انګريزانو پيسو د هغوي زړونه ناپاک کړي وو. هغه ته صفا ښکاره شوه چې زما په فوځ کېنې يو ايماندار سړی نشته. او ټول خلق د بزدلي او د طمع په وجه زما پرېښودو ته تيار ناست دي. د دې بدقسمتي هغه سره هيڅ علاج نه وه. هغه پوهه شو چې په داسې فوځ باندې

اعتبار کول او د هغوي امداد ته اسره کول خپل خان د هميش دپاره ورکول دي. بيا هغه په ډيره حوصله قزلباشو ته چې چا سره د هغه خپلوي وه مخ کړو او ټول يې د خان نه رخصت کړل. او د هغې نه پس يې هغې ټولو سردارانو له اجازت وروکړو چې د شاه شجاع سره د ملگرتيا خواهش يې و. بيا هغه د يو څو کسو سپاهيانو او د ايماندارو ملگرو سره د ميدان جنگ نه ووتو او ټولي ټوپې او سامان جنگ يې په ځاي پرېښودو او پخپله يې د باميان لار واخسته او روان شو.

"This was the crisis of his fate. He looked around him and saw only perfidy on the right hand and the left. Equal to the occasion, but basely deserted, what could the Amir do? Never had the nobility of his nature shone forth more truly and more bristerously. In the hour of adversity, when all were false, he was true to his manhood, into the midst of his own perfidious troops he rode, with the Quran in his hand; and then called upon his followers, in the name of God and the Prophet not to forget that they were true Muhammadans-- not disgrace their names and to dishonour their religion, by rushing into the arms of one who had filled the country with infidels and blasphemers. He besought them to make one stand, like brave men and the believers; to rally round the standard of the commander of the faithful to beat back the invading Feringhees, or die in the glorious attempt. He then reminded them of his own claims on their fidelity. "You have eaten my Salt" he said "these thirteen years. If as it too plain, you are resolved to seek a new master, grant me but one favour in requital for that long period of maintenance and kindness-- enable me to die with honour. Stand by the brother of Fateh Khan, whilst he executes one last charge against the Cavalry of these Feringhee dogs; in that onset he will fall; then go and make your own term with Shah Shuja.

(Havelock)

The noble spirit stirring appeal was vainly uttered; few responded to it. There was scarcely a true heart left with despairing eye he looked around upon his recreant followers. He saw that there was no hope of winning them back to their old allegiance, he felt that he was surrounded by traitors and cowards, who were willing to abandon him to his fate. It was idle to struggle against his destiny. The first bitter pang was over; he resumed his serenity of demeanour, and addressing himself to the Qazalbashes, formally gave them their discharge. He then dismissed all who were inclined to purchase safety by tendering allegiance to the Shah; and with a small handful of following leaving his guns still in position, turned his horse's head towards the region of the Hindukush."

د غزني د فتح کيدو نه يوه ورځ پس حاجي خان کاکړ او حاجي دوست محمد خان او نور دراني سرداران چې د خپلو خپلو سړو سره انگرېزي فوځ پسې وروستو وروستو راروان وو په انگرېزي کيمپ کېنې شامل شول. د انگرېزي فوځ او د نور پوليتيکل افسرانو

د حاجي خان کاکړ او د حاجي دوست محمد خان په وروستو وروستو راتلو باندې شک پيدا شو او اوس هغوي د دې دواړو سردارانو د گرفتارولو دپاره څه بهانه لټوله مگر فيرنګيانو دا خپله اراده ډيره خفيه وساتله. او په ظاهره يې خپلې خبرې اترې او آمدورفت هغوي سره بدستور خوشگوار وساتلو.

په دېرشم جولائي انګريزي فوځ کابل طرف ته خپله پيشقدمي بيا راواخسته او شاه شجاع د هغوي نه لږ وړاندې د بمبي فوځ سره شيخ اباد طرف ته روان شو. په دريم د اګست په درې بجې د شپې ميکناتن، برنس او نورو پوليتيکل افسرانو ته دا خبر راوړسیدو چې دوست محمد خان باميان طرف ته فرار شو او خپله توپخانه سازو سامان يې د ميدان په مقام پرېښودو. سر جان کين او ميکناتن اته سوه سواره او پياده د کرنل آوټرم او کپتان لارنس وغيره د لاندې دهغه د گرفتارولو دپاره وليږل. حاجي خان کاکړ هم فيرنګيانو دې ټولي سره ملګرې کړو. څه وخت چې حاجي خان کاکړ او کرنل آوټرم د شيخ اباد نه د دوست محمد خان په گرفتاري پسې روان شول نو دغه وخت امير صاحب سره د نائب ذوالفقار او نواب جبار خان او سره د خپل بال بچ د ميدان نه درې پړاوه لرې رسيدلي وو. په يويشتم اګست د انګريزي تعاقب کونکي فوځ او د امير صاحب دوي په منځکښې صرف يو پړاو لار پاتې وه په دې دوست محمد خان په زړه کښې ډير ويریدو. محمد اکبر خان ناجوړه په کټ کښې پروت وه هغه يې په ډولي کښې واچولو او پخپله يې يو څو تنو ملګرو سره په ډير شتاب د بخارا علاقې ته مخه وکړه. د کور زنانه يې نواب جبار خان ته په حواله کړې او هغه ته يې هدايت وکړو چې ما پسې ورو ورو تر کستان ته راوړس.

اخبر کرنل آوټرم هم باميان ته ورسيدو مګر د هغه د رسيدو نه ډير وړومبې امير صاحب د باميان نه وتی وه امير صاحب د يو څو ورځو شواشو منزل نه پس قلعه سرسنگ ته خان ورسولو چې لا هم هغه شان د هغه د سړو په قبضه کښې وه او په دې طريقه هغه خان د فيرنګيانو او د حاجي خان کاکړ د تعاقب نه وويستو. کرنل آوټرم چې په خپل مقصد کښې ناکام شو نو هغه په سرکاري رپورټ کښې د امير صاحب په کاميابي سره د خلاصيدو وجه دا بيان کړه چې امير صاحب له د انګريزي تعاقب کونکي ټولي د نقل و حرکت خبرونه حاجي خان کاکړ ورکړي وو. او هم دغه د هغه د خلاصيدو اصلي سبب شوی دی. چنانچه څه وخت چې کرنل آوټرم د باميان نه واپس راغلو نو فيرنګيانو په دې جرم کښې حاجي خان کاکړ ناصر الدوله گرفتار کړو او هندوستان ته يې جلاوطن کړو.

چونکې حاجي خان يو ډير لوی سړی وه او د ټولو نه وړومبې هغه د محمدزو جنبه د شاه شجاع او د فيرنګيانو په خاطر پرېښې وه او عين په ميدان جنگ کښې د کوندل خان د لښکر نه انګريزي فوځ ته راتښتيدلی وه او د دې نه علاوه هغه په لاره چې څه وخت انګريزي

فوخ په غزني پيش قدمي کوله د قام خلقو سره د فيرنګيانو او د شاه شجاع دپاره ډيرې جرګې کړې وې. او ډير قومونه او قبيلې يې د فيرنګيانو او د شاه شجاع ډلې ته را اړولې وې په دې وجه د هغه گرفتاري د قبائلو په لويو لويو سردارانو کښې يو تشوېش او ورهم پيدا کړو. ځکه چې د هغوي نه خو د قامولي اصلي واقعات پتيدې نه شو. او هغوي ته دا معلومه وه چې دوست محمد خان ته د پټ خبر ور کولو الزام د حاجي خان برخلاف بالکل غلط دى. له دې کبله د قام هر يو سړي سره خپل غم پيدا شو. چې هم په دې طريقه به فيرنګيان يو يو خان او سردار نيسي او بيا به يې په يوه لا په بله بهانه هندوستان ته جلاوطن کوي. چنانچه د دې خبر په خورېدو سره عزيز خان د مشرقي غلجو سردار سمدستي د کابل نه وتښتيدو او يار محمد خان وزير هرات ميجر تاد سفير انگريزي ته د حاجي خان د گرفتاري متعلق وويل چې تاسو بې ايمانه سېي يئ.

(And Yar Muhammad Khan the Wazir of Hirat (as it will observed by the official extract) called us the Faithless dogs in the presence of Major Todd, the British envoy, alluding to the case of Haji Khan (Mohan Lal's life of Amir Dost Mohammad Khan, vol II P-303)

انگريزي فوخ چې شيخ اباد ته راوړسيدو نو خان شيرين خان د قزلباشو سردار او نور ډير سرداران د خپلو خپلو سړو سره د شاه شجاع او ميکناتن استقبال له راغلل. ميکناتن او بادشاه د شيرين خان ډير قدر عزت وکړو او هغه يې د ټول ايراني قبيلې سردار اعلي مقرر کړو. د دې نه پس انگريزي فوخ د ميدان مقام ته روان شو. په هغه ځاي کښې هغوي د دوست محمد خان نه په پاتې شوو توپو، ميخزينونو او په نور سامان جنگ باندې قبضه وکړه. بيا بادشاه او ميکناتن او نور انگريزي لښکر د کابل لار واخسته. په هر پړاو باندې به دراني سرداران د خپلو سړو سره د شاه شجاع او ميکناتن سلام له راتلل. او خان سره به يې د ميرو لويې لويې توکري واوړې او نور د عيش سامانونه په طور د پيشکش راوړل. د دومره طويل او مشکل سفر نه پس د گرمۍ په موسم کښې د واوړو کثرت او د ميرو افراط د انگريزي افسرانو دپاره يو ډير د لطف سامان وه او بڼه په مړه کيده يې د هغې نه فائده وچته کړه. په اووم اګست 1839ء شاه شجاع د دير شو کالو د جلا وطنۍ نه پس د انگريزي فوخ په زور د خپل قام د مرضۍ نه خلاف بيا کابل ته رادننه شو.

مونږ تر دې وخته د انگريزانو د اصلي فوخ چې د آرمي آف انډس په نوم مشهور وه قصه بيان کړه. مګر د دې فوخ نه علاوه چې پکښې قريباً اته ويشت زره صرف د جنگ ځوانان وو انگريزانو د دوست محمد خان په مکمل طريقه د تباه کولو دپاره درې طرف ته په هغه باندې د فوخ کشي تجويزونه او تياري کړې وې. د دې نه علاوه د هغوي پوليتيکل افسرانو د رشوتونو او د انعاماتو او اکراماتو د طمع دومره لويه جال د هغه په اراکين سلطنت

او د قام په مشرانو او د هغه د فوځ په سردارانو غورولې وه چې د هغه په خپل یو ملګري په یو مشر او په یو سردار هم اعتبار نه وه پاتې شوی. د سهیل د طرف نه په هغه باندې د قندهار او د غزني د تسخیر نه پس د بیرنګیانو یو عظیم الشان منظم او باقاعده فوځ په کابل راروان وه. د مشرق نه شهزاده تیمور د شاه شجاع مشرې زوی د سکھانو امدادي فوځ سره چې په شمار کښې قریباً لس زره سواره او پیاده وو. سر کلاډ ویډ پولیټیکل ایجنټ لدهیانې سره د پنجاب خیبر په لاره جلال اباد ته راروان وو او د قطب د طرف نه بیرنګیانو هغه ته د خپل کوهستان رعایا بغاوت ته راوچت کړې وو.

لکه څه رنگ شاه شجاع سره میکناتن د انګریزانو د طرف نه مقرر شوی وه دغه شان سر کلاډ ویډ تیمور سره مقرر شوی وه او ټول فوځي او پولیټیکل اختیارات د سر کلاډ ویډ په حواله شوي وو. لکه چې څرنګ شاه شجاع بې واکه وه دغه شان د شهزاده تیمور حیثیت صرف د یو بې اختیاره بت وه. لکه چې ورومې ذکر شوی دې رنجیت سنگھ په خپل ملک کښې انګریزي فوځ تللو ته نه پرېښودو نو هغه د اتحاد ثلاثه د شرطونو مطابق خپل امدادي فوځ د شهزاده تیمور په مرسته ولیږلو. د لدهیانې نه شهزاده تیمور د روانیدو نه ورومې بیرنګیانو مستر لارډ پیښور ته په حیثیت د پولیټیکل ایجنټ د دې غرض دپاره واستولو چې د چارچاپیره علاقې پښتانه د شاه شجاع په ډله کښې شامل کړي. او د یوسفزو، د خیبر د افریدو، شنوارو، خټکو او د باجوړو تعلقات بیرنګیانو سره په روپو مستحکم کړي. چنانچه هغه ډیره موده په خټکو، باجوړو، یوسفزو او افریدو کښې کار وکړو او د علاقې پښتنو ته یې د سر کلاډ ویډ او د شهزاده تیمور په کابل باندې د پیشقدمۍ خبر ورکړو او د هغوی آمد ته یې تیار کړل. هغه ته قریباً د یو لک روپو د خرڅ اختیار ورکړی شوی وه. مستر لارډ خپل کارکنان او ایجنټان قندوز او خلم ته هم د هغې طرف د خلقو د دوست محمد خان پر خلاف د پاشولو دپاره ولیږل. څه وخت چې سر کلاډ ویډ او شهزاده تیمور اټک ته راوړسیدل نو سر کلاډ ویډ لفتینټ میکسن کوهات ته ولیږلو چې هغه د کوهات نه د افغانستان د هغې طرف د قبیلو مشرانو سره خط و کتابت وکړي. او د شاه شجاع په طرف د هغوی مرسته او امداد حاصل کړي. میکسن ته دا هدایت هم وشو چې د دوست محمد خان د فوځونو په دوو حصو کښې د تقسیمولو دپاره ته څلور پنځه سوه پیاده د توپکو خاوندان او دوه دوه نیم سوه سواره برتي کړه د دې غرض دپاره هغه له پنځوس زره روپۍ ورکړې شوې. هر کله چې ویډ او شهزاده تیمور پیښور ته راوړسیدل نو عام طور د علاقې او د چارچاپیره پښتنو په قبائلو کښې دا چرچه شوه چې شاه شجاع او د هغه زوی تیمور د بیرنګیانو په لاس کښې ګوډی ګانې دي او هغوی یې صرف د دې دپاره ځان سره راوستي دي چې پښتانه چرته په انګریزانو باندې د غزا اعلان ونه کړي. د هغوی په زړه کښې دا خبره

کښېناسته چې هر کله افغانستان واخستې شي او فيرنګيان په ټول ملک باندې قبضه وکړي او خپل فوځونه په خپل خپل ځايه واچوي نو هغوي به شاه شجاع او تيمور واپس لدهيانې ته ليري او د ملک حکومت به په دې چل هم د فيرنګيانو په لاس کښې پاتې شي.

دا خبره خو د هغوي په ذهن کښې بالکل نه راتله چې ديرش کاله پس فيرنګيان څرنگ ناساپه راويښ شول چې د کابل په تخت باندې هغوي د دوست محمد خان په ځايه د شاه شجاع د کښنولو په خاطر دومره څرخونه برداشت کوي او د دومره لرې ځايونو نه په دا شان تکليف خپل فوځونه راولي بالخصوص هر کله چې هغوي په خپلو سترگو وليدل چې شهزاده تيمور نه خو ځان له په خپل اختيار جرګه کولې شي او نه چا سره د انعام اکرام يا د جاگير پېشن اقرار کولې شي نه په خپل اختيار هغه چا له څه پيسې ورکولې شي بلکې په هر کار کښې هغه د سرکلاډويد او د هغه د پوليتيکل افسرانو په ځلې پسي ځي. نو د هغوي گمان او شک د يقين پايې ته ورسيدو او د فيرنګيانو په دې مصنوعي او نمائشي خبرو پورې به يې توقې او مستخري کولې چې مونږ خو صرف د شاه شجاع او د هغه د خاندان په تخت باندې د کښنولو دپاره دا دومره تکليف په ځان وچتولو او د هغه نور پوليتيکل افسران د دې راي نه ناخبره نه وو له دې کبله هغوي د دې اثر د ورکولو دپاره دا تجويز وکړو چې تيمور دې په خپله يو عام دربار وکړي چې په هغې کښې د عامو خلکو په وړاندې هغه خپلو سردارانو افسرانو او نور د قبائلو مشرانو له په خپل لاس خلعتونه ورکړي. چنانچه په نهه ويشتم مارچ يو عام دربار په پېښور کښې منعقد شو چې په هغې کښې د قبيلو صرف هغه مشران چې مستر لارډ په روپو ځان ته را اړولي وو او هغه دراني سرداران چې د دوست محمد خان نه د ذاتي رنجشونو په سبب ناراض وو او يو څو افريدي شامل شول. د هغوي نه علاوه په پېښور کښې د سکھ حکومت يو څو افسران لکه شام سنگه اتارې والا او نور سول او فوځي افسران لکه جنرل ابوطيله دې دربار ته د شهزاده په مخکښې پيش شول هم په دغه موقع شهزاده محمد هاشم سدوزي چې د شاه شجاع ميرنې ورور او د ډيرې مودې نه په پېښور کښې د سکهانو وظيفه خور وه سره د خپلو دريو زامنو او د شهزاده جمهور د خپل وراره دربار ته راغې.

شهزاده تيمور په يو څلور کنجه گدۍ باندې چې کمخواب پرې غوړيدلي وو ناست وه د هغه د گدۍ نه ښکته په لاره باندې ښکلي ښکلي کشميري شالونه غوړيدلي وو او درې غټ غټ بالښتونه چې په هغې باندې ريښمي غلافونه ختلي وو په گدۍ باندې پراته وو او په هغې باندې شهزاده ډډه لگولې وه. د گدۍ دواړو طرفو ته کرسی اچولې شوي وو او په هغې باندې انګريزي افسران يو ځوابل خوا ناست وو. د شهزاده په مخکښې زوړ وزير ملا شکور د کمخواب جامې او د سرو زرو هارونه اچولي ولاړ وه او د هغوي نه وروستو ښي او کس طرف ته دوه نوکران ولاړ وو بيا دوه فرانسيسي جرنيلان په ډير شان او رعب تيمور ته پيش

کړې شو او پس د هغې نه لفتينست بار سره د دوو انگريزي افسرانو هغه ته سلامي وکړه اخر يو څو نوکرانو خلعتونه راوړل. چې په هغې کښې جفې، شالونه او د امريکې توپکونه وو بيا هغه تيمور په خپل لاس په حاضرينو کښې د خپلې خپلې درجې مطابق تقسيم کړل. شهزاده تيمور اگر که د شاه شجاع زوی وۀ مگر چونکې اکثر عمر ي په هندوستان کښې په غير معروف حالت کښې تير کړې وۀ او د دربار دې قسم رسمونو نه بالکل ناواقفه وۀ په دې سبب په دې ټوله معامله کښې هغه په ډير تکليف او تنگ ناست وۀ.

د دربار نه علاوه د سر کلارډ ويله او د تيمور د طرف نه پرله پسې څو څو اعلانونه د دې مضمون تقسيم شول چې د افغانستان د فتحې نه پس به شاه شجاع د ټول ملک واحد مالک وي او حکومت برطانيه به د هغه په معاملات کښې هيڅ دخل نه ورکوي او د سر کار انگريزي لويه مدعا د دې جنگ نه دا ده چې شاه شجاع د خپل پلار نيکه په هغې حکومت کښې مستحکم او مضبوط کړې شي چې کوم د هغه جائز حق دے. او د هغه باغې رعايا د هغه نه په زور لاندې کړې دے.

د دربار نه پس ماسپينين ته شهزاده په ډير کروفر د خوالينو د لښکرو او د سرو د معائنې دپاره ووتو د دې خلقو نه علاوه د مير عالم خان د باجوړ زوی، سيد رضا چې د تيراه يو لوی سيد وۀ هم تيمور له د سلامي دپاره راغلل. توره باز خان چې د سعادت خان مومند تر بور وۀ او هغه ي سره سخت مخالفت وۀ هم د خپل اطاعت خطونه سر کلارډ ويله ته راواستول. سعادت خان په دې ورځو کښې د مومندو مسلم خان وۀ. او په لال پوره کښې وسيدو دا صرف د دشمنی وجه وه چې توره باز خان خپل خان تيمور سره په ډله کښې شاملولو. افریدو د خپل زور عادت مطابق دواړو پرو سره ساز باز ساتلو.

د بنګينو په قبيله کښې میان بدرالدين موسي زي ته فيرنګيانو پيغام وليږلو چې ته په دې اطرافو کښې د اولس خلق د امير صاحب برخلاف وچت کړه او خپل تګ راتګ فتيښت ميکس سره قائم کړه. غرض دا چې سر کلارډ ويله د پيښور او د کوهات په علاقه کښې په هر طرف کارداران، مخبران او ايڅنتان د دوست محمد خان برخلاف د خلقو د اخولو دپاره واستول.

ديخوا دوست محمد خان خپل زوی محمد اکبر خان جلال اباد ته د اولس په خلقو کښې د کار کولو دپاره راواستولو هغه د تاتري او د آب خاني د لارو د حفاظت دپاره سعادت خان او خالو خان مومند مقرر کړل. د سعادت خان برخلاف فيرنګيانو توره باز خان نواب خان د پندېالي او صادق محمد د سعادت خان ميرنې ورور په خپل لاس کښې راوستل. او توره باز خان سره ي د مومندو د خاني اقرار وکړو. د تهکال د اربابانو نه د بهرام خان زوی سلام خان، محمد امير خان، گوجر خان او حميد خان فيرنګيانو سره شامل شول او د علي

مسجد د اخستونه پس ی د خیبر لار د هغوي دپاره د ساتلو لوظ وکړو د فیرنګیانو دا مقصد وه. چې هم د خیبر او هم د تاتري آب خانې او د کرپې لارې په خپل قابو کښې وساتي. د هغوي تجویز دا وه چې د خیبر په لار به سرکلاډوید، تیمور او د سکهانو مسلمان فوځ په جلال اباد پیشقدمي کوي او دا بله لار به د هغه عام ایجنټان او مخبران استعمالوي. د خیبر لار خو د افریدو په قابو کښې وه او څه لږ ډیر فوځ د امیر صاحب هم په علي مسجد کښې پروت وه له دې کبله فیرنګیانو ته د خیبر په لاره کښې څه نه څه مشکلات وو دغه شان امیر خان د ناوګی خان او سعادت خان د مومندو خان د کرپې او د آب خانې او د تاتري لارې باندې کړې وې. میر عالم خان د باجوړ، عنایت الله خان د سوات غزن خان د ډیر او فرید احمد د فیرنګیانو په ډله کښې شامل وو. دې ټولو ته فیرنګیانو دا هدایت وکړو چې خپلې خپلې لښکرې راجمع کړئ او میر عالم خان سره یو ځای شی چنانچه دوی ټول په باجوړ کښې راجمع شو دغه شان نواب خان او صادق محمد خان د سعادت خان میرني وروڼو ته حکم وشو چې خپلو خپلو لښکرو سره په میچنی را یو ځای شی. او د کرپې او د آب خانې په لارو باندې قبضه وکړئ. انگریزانو هم د خپل فوځ یوه دسته د هغوي د امداد دپاره میچنی ته واستوله مګر دې دواړو له د سعادت خان زوي په اتم اپریل ۱۸۳۹ء شکست ورکړو. څه لږې ورځې پس فیرنګیانو بیا توره باز خان او نواب خان له ډیرې روپۍ ورکړې چې د خپل قام خلق راجمع کړئ او دوباره د کرپې او د آب خانې د لارې د قبضه کولو کوشش وکړئ محمد صادق خان ته هم حکم وشو چې توره باز خان سره یو ځای شی. دغه شان میر عالم خان ته هم سوال جواب وشو چې د دوی د امداد دپاره تیار ناست اوسه. توره باز خان ته مزید دا هدایت وشو چې هر کله د سعادت خان زوی شکست وخوري نو بیا د هغې نه پس په ناوګی باندې په امیر خان حمله وکړه او په دې حمله کښې به میر عالم خان هم د هغه امداد کوي.

هر کله چې د دې تجویز مطابق توره باز خان او نواب خان دوی د سعادت خان په زوي باندې حمله وکړه نو د سعادت خان زوی واپس شو او توره باز خان د ګرنګ نومې ځای پورې د هغه تعاقب وکړو. ګرنګ د ناوګی نه نمر خاته طرف ته قریباً لس میله لرې پروت دی. اوس توره باز خان د نمر خاته او میر عالم د قبلي د ډډې نه په ناوګی باندې د حملې کولو تیاری کولې. چې اکبر خان ته خبر ولګیدو هغه سمدستي سعادت خان د امیر خان مدد له ناوګی ته واستولو. سعادت خان میر عالم خان هم خان طرف ته راواړولو او په توره باز خان باندې ی حمله وکړه. نواب خان او صادق محمد خان چې خبر شول چې فیرنګیانو د سعادت خان نه پس توره باز خان سره د مومندو د خانی لوظ کړی دی نو هغوي توره باز خان یواځې په ځای پرېښودو او ترینه راغلل. په دې منځکښې سعادت خان له څه امداد د ناوګی نه هم

راور سیدو. او هغه توره باز خان له سخت شکست ورکړو. توره باز خان پنډیالي ته وتښتیدو. او میر عالم خان ته یې د امداد درخواست وکړو مگر هغه هیڅوک هم د هغه امداد له راوانه ستول. سعادت خان بیا دوباره په توره باز خان حمله وکړه او سخت شکست یې ورله ورکړو. هر کله چې ناوګی د هر طرف نه په امان شوه نو سعادت خان لالپورې ته واپس راغلو.

اوس سر کلا دویډا افریدو سره د خیبر د لارې په حقله جرګې شروع کړې. د خیبر په لاره پنځه قامونه د افریدو پراته دي. د خیبر په خله کښې کوکي خیل دي په دې ورځو کښې عبدالرحمن خان د دوی ملک وه. وهاب خان د ده دشمن د کوکي خیلو بل ملک وه. د کوکي خیلو نه پس ملک دین خیل پراته دي. خان بهادر خان په دې ورځو کښې د دوی ملک وه د هغوی نه پس سپاه دي چې د هغوی مشر سلیم خان وه د سپاهو نه پس زخه خیل وو چې د هغوی مشر په دې ورځو کښې الله داد خان او فیض طلب خان وو. د زخه خیلو نه پس د خیبر نه قطب ته شنواري پراته دي په دغه زمانه کښې د هغوی مشران سنگر خان، غالب خان او مهلک خان وو.

د عی مسجد قلا چې په کښې د دوست محمد خان لوڅ پروت وه د ملک دین خیلو په علاقه کښې ده. مگر چونکې کوکي خیل د جمرود او د علي مسجد په منځ کښې د خیبر په خله کښې پراته دي په دې سبب په دې ټولو قبیلو کښې کوکي خیل زیات اهمیت لري. په دې ټولو مشرانو کښې خان بهادر د ټول خیبر مشر ګڼلې شو. او په کومو ورځو کښې چې شاه شجاع شړونکې شوی وه نو یو څو ورځې د ده په کور کښې پاتې شوی وه. د ویډا او د شهزاده تیمور پېښور ته د ارسیدو نه وروسته هم مستر لارډ د افریدو ډیرې جرګې راغوبښتي وې او هغوی له به یې روزانه د خرڅ دپاره روپی وړکولې د خیبر د جرګو نه علاوه هغه د تیراه نه هم ډیر مشران را جمع کړي وو رحمت خان اورکزي چې دسکهانو پښتن خور وه هغه هم راغله وه او خان سره یې اته سوه سړي راوستي وو. دا ټول قریباً دوه میاشتې په پېښور کښې ډیره وو او د فیرنګیانو خرڅ خوراک به یې خوړلو. هر کله چې ویډا راورسیدلو نو هغه دا غوښتل چې دوی سره سمدستي څه فیصله وشي که نه وي نو د افریدو په دومره ډیرو کسانو باندې تاوان کول به یې سود دي. هغه سمدستي ټوله جرګه را جمع کړه او ورته یې وویل چې که چېرې خیبریان زمونږ په جنبه کښې شاملیږي نو زه به د خیبر پنځو کسانو له دومره رقم وړ کړم چې هغوی به خان له هر یو کس زر زر کسان برتي کړي په شرط د دې چې هغوی ماله خپل خپل پر غمال را کړي او نور زه دا اقرار کوم چې شاه شجاع به هغوی ته هغه هومره ماجبونه ورکوي خومره چې هغوی ته دا وخت دوست محمد خان ورکوي. افریدو د غور دپاره مهلت وغوښتو اخر د ډیرو جرګو نه پس افریدو دا تجویز

نامنظور کړو او د هغوي جرگې خورې شوې.

په يولسم اپريل سيد احمد شاه د سيد محمد شاه زوی چې د تيراه يو لوی زبرک و، د فيرنګيانو کيمپ ته د خپلو خدماتو د پيش کولو په خاطر پيښور ته راغلو هغه سره د هنگو سرفراز خان، د نرياب نجابت خان او مير عالم خان کاکړ چې د حاجي خان کاکړ وراره و، راغلل. فيرنګيانو د سيد احمد شاه او د هغه د ملګرو ډير خاطر تواضع وکړو او څه وخت چې هغوي رخصتيدل نو سيد احمد خپل زوی په انګريزي کيمپ کې پرېښودو او فيرنګيانو سره يې لوظ وکړو چې مونږ به لفتينېټ ميکسن سره د پنځو سوؤ سړو سره شامل شو. او د کرمې په طرف به خلق د دوست محمد خان برخلاف پاڅوو.

د دې سيد احمد نه علاوه سيد رضا، محمد رضا، او حسن رضا هم د شهزاده تيمور کيمپ ته راغلل. دوی هم په تيراه کې وسيدل. او بيشانه ډير مريدان يې په خواو شا علاقه کې لري. دې ټولو زبرګانو صرف د روپو او مارجونو ګټلو دپاره خپله پيرې مريدي فيرنګيانو ته پيش کړه.

ويډ او تيمور په درويشتم مارچ پيښور ته رارسيدلي وو ولې چونکې د سکھانو امدادي فوځ لا تيار نه و نو دا ټوله موده هغوي په قبيلو کې په کار کولو کې او چارچاپيره دوست محمد خان ته د فسادونو او بغاوتونو د جال په خوړولو کې تيره کړه. په دې اثناء کې سرکلادويډ متواتر خطونه مها راجه رنجيت سنگه ته د امدادي فوځ د راستولو دپاره وليږل چنانچه مها راجه خپل زوی کنور نونهال سنگه په دې کار مقرر کړو چې هغه صرف د مسلمانانو فوځ د مسلمانانو افسرانو د لاندې د دې مهم دپاره تيار کړي. څه لږه موده پس د سکھانو قريباً لس زره فوځ چې ټول مسلمانان وو د کرنل بساون خان د کمان د لاندې تيار شو.

په دې منځکې سرکلادويډ يو ځل بيا د افریدو د راپولو دپاره کوششونه شروع کړل هغه عبدالرحمن خان د کوکي خيلو خان او الله داد خان او فيض طلب خان د زخه خيلو مشرانو سره خط و کتابت شروع کړو. او د لويو مارجونو او خلعتونو وعدې يې ورسره وکړې او ورته يې وليکل چې په هر شان چې وي تاسو د علي مسجد نه د اکبر خان سړې وباسئ مګر هغه د دې دپاره داسې مشکل شرطونه پيش کړل چې فيرنګيانو هغوي سره په دې باره کې نوري خبرې ترې بندي کړې. کوکي خيلو ته سکھانو د جمرود قلاته د اوبو ورکولو په عوض کې درې زره روپۍ سالانه ورکولې او خوارلس زره روپۍ جاګير به سکھانو سعادت خان ته ورکولې. رنجيت سنگه دا دواړه مارجونه د انګريزانو په وينا بند کړل.

په اتم مې انګريزي کيمپ تهکال ته منتقل شو او سکھ امدادي فوځ هم راجمع شو د دې نه علاوه سرکلادويډ او شهزاده تيمور ډير بې قاعدې فوځ د اولس د خلقو نه برتي کړو.

اوس د هغوي اراده په خيبر باندې د پيشقدمي کولو وه. ولي د سعادت خان مومند د مصروف کولو دپاره هغوي ورومې باجوړ او شبقدر طرف ته کارروائي شروع کړه.

توره باز خان دوي چي خه وخت شکست وخورو نو هغوي حلیمزو سره پناه واخسته. د سعادت خان زامنو او خالو خان په هغه خاي کښي هم په هغوي باندې حمله کول غوښتل مگر حلیمزو هغوي ته پيغام وليږلو چي دوي اوس زمونږ ميلمانه دي او که چري تاسو په دې خاي کښي په هغوي حمله وکړه نو مونږ به درسره جنگ وکړو. په دې دواړو فريقو کښي لا هم دغه شان خبرې اترې کيدلې چي توره باز خان او نواب خان فيرنګيانو نه بيا امداد وغوښتو چونکي د فيرنګيانو هم دا منشا وه چي د سعادت خان او اکبر خان توجه د خيبر نه بل طرف ته وړاوو په دې وجه ويدا شهزاده محمد صالح چي د شهزاده محمد هاشم زومې وه خلور سوه سوړو او شلو تنو پياده او لس خرخي توپو سره د گنداو په لاره باجوړ ته واستولو. شهزاده صالح سره د مير عالم خان باجوړي زومې اوسيد نظام الدين چي د سيد بابا جان د کونړ مشر زومې وه او باجوړ کښي شرونې وه او خه اربابان هم شامل شول. دا دسته د شبقدر په لاره باندې د توره باز خان او د نواب خان د امداد دپاره روانه شوه. مستر کيرن چي په باجوړ کښي انګريزي ايجنټ مقرر شومې وه هغه ته هم دې دستي سره د شامليدو حکم وشو. د سوات فريد احمد ته هم هدايات وليږلې شول چي ته په باجوړ کښي د اولس خلق پاڅوه. او شهزاده صالح سره يو خاي شه. چي محمد صالح شبقدر ته ورسيدو نو علاوه د توره باز خان او نواب خان د پنډيالې نه هغه سره د ميچني د لاسه خان، نواب خان او محمد صادق خان هم شامل شول.

دې سره سم فيرنګيان د خيبر په طرف وړاندې شول او په علي مسجد باندې ي د حملې کولو دپاره پيشقدمي شروع کړه چونکي افریدو سره هيڅ جوړه جاره نه وه شومې هغوي د سکھانو په فوځ باندې چپاوونه شروع کړل سر کلاډويد د عبدالرحمن ملک دشمن وهاب گل ملک د کوکي خيلو ته جواب وکړو چي د شادي بگياړ په خله کښي د جمرو د په زړه قلعه کښي خپل سړي واچوه او افریدي په دې لاره باندې کوزيدو ته مه پريږده مگر سره د وهاب ملک د کوششونو هغوي به د سکھانو په فوځونو باندې شب خونونه کول او د دواړو طرفو نه به سړي مړه کيدل.

په علي مسجد کښي د اکبر خان صرف يو سل د توپکو خاوندان دننه په قلعه کښي پراته وو. او خلور سوه يا پنځه سوه سړي بهر د قلعي په خوا کښي د خوړ په غاړه په خيمو کښي پراته وو. د هغوي افسر محمد شاه غلجي او شريف خان وو. د اکبر خان خلويښت ته د توپکو خاوندان کافر تنګي کښي ناست وو. اکبر خان سره سعادت خان، محمد عالم خان اور کښي، او د تهکال خه اربابان خپلو خپلو سړو سره د خيبر نه بهر په بله ډډه پراته وو. د

دې خانانو د سرو نه علاوه هغه سره قریباً دوه زره خپل د توپکو خاوندان وو چې د هغوي افسران نواز خان او عزیز خان غلجي وو. دې لښکر سره قریباً دیارلس یا څوارلس لویې توپې او پنځویشته څرخي توپې هم وې د توپخانې افسر شاه محمد یو هندوستانې وه هرکله چې فیرنګیان د تهکال نه خیر طرف ته راوړاندې شو نو اکبر خان چار دیهه ته چې د ډکې او د جلال اباد په منځکښې پروت دې راغلو.

هم په دې ورځو کښې د محمد اکبر خان یو خط چې هغه دریا خان د پېښور یو خان ته لیکلې وه امیر خان ارباب د تهکال ونيو او سرکلاد وید ته یې ورکړو دریا خان د سکهانو سخت دشمن وه او په دې وجه یې دوست محمد خان سره ډیره جوړه وه. دا خط علي شامت چې د سرکلاد وید میرمنشي وه پخپل کتاب "سکهان او افغانستان" کښې نقل کړې دې چونکې دا خط دلچسپ دې او د حاجي خان کاکړ متعلق هم څه واقعات ظاهروي د دې کبله مونږ دا خط بجنسې ترجمه کوو:

"د سلام علیکم نه پس ماته ستا چیتې راوړسیده زه ستا د بهادری او دینداری نه ښه واقف یم په تا دې د خدای رحمت وي. د قندهار د معاملې چې تا تپوس کړې دې هغه دا شان ده. (څه وخت چې دا ملعون قوم (یعنې فیرنګیان) قندهار ته راوړسیدل نو حاجي خان کاکړ خپل خان کافر کړو او خپل ټول فرائض او خدمات یې هیر کړل او دشمن ته وتښتیدو. په دې وجه مونږ ډیر پریشانه یو او چونکې د سردارانو د قندهار دپاره بله لار نه وه د دې دپاره هغوي ګرځک او نادر علي ته (چې د محمدزو د کور زړه قلا ده) وتښتیدل. هغوي په خپله سره د سرو د هلمند سیند په غاړه باندې ډیره شوي دي. په دې شان کافرو په قندهار باندې قبضه وکړه. مګر د امیر نوکران اوس د هر طرف نه فوځونه رایوځامې کوي د ترکستان قبائل او غلجي هم د دین دپاره جنگ ته ځان تیاروي د ایران او د روس نه هم د هغوي د راتلو خبر رارسیدلې دې او نصرانیان په قندهار کښې ډیر په ویره کښې پراته دي. او چونکې د هر طرف نه په هغوي باندې حمله کیدونکې ده د دې دپاره په سخت شش و پنج کښې دي چې څه وکړي شهزاده کامران هم دې منحوس قوم ته لیکلي دي چې تاسو د روسیانو برخلاف د هرات د حفاظت دپاره ماله امداد را کړئ. هرکله چې فیرنګیانو په قندهار کښې دا حال ولیدو نو هغوي خپل ملک ته د کومک دپاره ولیکل ولې مونږ د خدای تعالی نه امید لرو چې د ګرمۍ په وجه به هغوي له نوي فوځونه را و نه رسي. او کوم چې دلته دي هغه به تباه او برباد شي. د دې غرض دپاره امیر سخت جدوجهد کښې مصروف دې. او څه وخت چې محمد شاه، شاه ایران راروان شي نو هغه به هم پیشقدمي وکړي فیرنګیان اوس ځان په قندهار کښې مضبوطوي خدای پاک دې زمونږ د مذهب دا دشمنان تباه کړي. او د هغوي مخونه دې تور کړي د هر طرف نه د اسلام امتیانو وسله راوچته کړې ده او د هوتکي او توخي قبائلو

نه (چي د قندهار او د غزني په منځگڼي پراته دي) قريباً پنځوس يا شپيته زره خلق را جمع شوي دي او امير صاحب ته ي د فوځ د رالېږلو دپاره خط ليکلي دي چنانچه هغه محمد افضل خان د دريو زرو سورو او لسو توبو سره په دغه طرف په دې غرض لېږلي دي چي هغه د قلات غلزي او د موخور د علاقې خلق راوباسي او د کفارو بيخ کني وکړي او د هغوي په مال غنيمت باندې خان مور کړي نن زه هم سره د خپل فاتح او تندر غورځونکو توبو په چارديبه کښي ديره بم که چري ټول خير خيريت وي نو يقين ولره چي مونږ به ډير زر ستا ځاي ته راوړسو زموږ د راتلو په انتظار کښي اوسه او ماته خبر راکوه چي دغه خواځه کيږي او د خپل خير خيريت نه مي هم خبروه.

د جولاي تر نيماشتي پوري ويا او د هغه افسران د سکھانو د امدادي فوځ په امداد سره د خير په خله کښي پوستونه جوړل کړل او شهزاده محمد صالح د ناوگي په لاره باجوړ ته لاړ او د تيراه سيدانو ته هم په هغه طرف د پيشقدمي حکم وشو. علاوه د پوستونو نه ويا د خير په خله کښي په چارچاپيره غرونو سنگرونه هم جوړ کړل. افریدو د ټولو نه ورومې په دې سنگرونو باندې حملې وکړې مگر هغوي سره د فيرنګيانو د فوځ هيڅ جواب نه و. اخر لاچار هغوي واپس شو. چونکي د اکب خان د طرف نه نه د خير او نه د علي مسجد د حفاظت دپاره په لويه پيمانه څه انتظام شوې وه په دې سبب انګريزان او د سکھانو مسلمان فوځ ورو ورو د خير په دره باندې ورننوټو او د افریدو بي قاعدې ټولو به په هغوي باندې د چارچاپيره غرونو نه ډزې کولې. اگر که د تيمور او د سکھانو فوځ ته د افریدو د لاسه ډير نقصان ورسيدو مگر د اولس د خلقو او باقاعده منظم په وسله پر فوځ تر منځه د برابرې جنگ نشي کيدې. په دې وجه د څه معمولي جنگونو نه پس د سکھانو فوځ په علي مسجد باندې په اوويشتمه جولايي قبضه وکړه او فيرنګيانو خپل فوځ په هغه ځاي کښي ديره کړه. دینخوا ته محمد صالح په پنډيالې باندې وروړاندې شو د سعادت خان سړي د څه معمولي مقابلي نه پس د دې کلي نه ووتل او محمد صالح پرې قبضه وکړه پس د هغې نه هغه بيا د ناوگي محاصره وکړه مگر د ناوگي خان نواب خان په ډيره بهادري د هغه مقابله وکړه او هغه له ي شکست ورکړو شهزاده محمد صالح چي د ويا او د تيمور د خير نه په کاميابي سره د وتو نه خبر شو نو هغوي سره د شامليدو دپاره روان شو.

د علي مسجد د اخستو نه پس د ويا او د سکھانو د امدادي فوځ هيڅ قابل ذکر مقابله ونه شوه او هغوي سم ډکي ته مخه وکړه. محمد اکبر خان د هغوي د رارسيدو نه ورومې د خپل پلار په حکم واپس کابل ته تلې وه. سعادت خان هم هغه شان په لالپوره کښي په خپله قلعه کښي پروت و. چي فيرنګيان ډکي ته راوړسيدل نو سر کلا ډوډه ډکې نه سعادت خان ته د اطاعت د منلو دپاره خط وليږلو او ورته ي وليکل چي که چري تا بهي مقابلي

اطاعت و منلو نو تاته به هيڅ ونه وئيلې شي او كه نه وي نو په لالپوره باندي به حمله وشي هغه د دې خط په دريمه ورځ جواب ورکړو چې زه په خپله نه شم درتلې البته زه به خپل زوې دروليرم په دې سر کلاډويد هغه ته سخت جواب وليکلو چې ته ضرور پخپله راشه. مگر د دې خط سعادت خان هډوڅه جواب ور نه کړو درې ورځې پس ويا په لالپوره باندي د حملې تياري کولې مگر د سيند نه د پورې وتو دپاره لا نور انتظام نه وه شوي چې خبر راغې چې سعادت خان د لالپورې نه وتښتيدو. سمدستي د تيمور او د ويا سړو په قلعه باندي بي دزه بي دوزه قبضه وکړه او د لالپورې کلنې ئ توره باز خان ته حواله کړو چې لا هم هغه شان په باجوړ کښې د فيرنګيانو په فوځي خدماتو کښې مصروف وه. د سعادت خان د تښتې اصلي وجه دا وه چې هر کله هغه د دوست محمد خان د فرار کيدو نه خبر شو نو هغه سمدستي يو سره سره د خپل اطاعت د خطونو شاه شجاع ته په دې خيال وليږلو چې کښې د ملک اصلي واکدار شاه شجاع دى. په دې خطونو کښې هغه شاه شجاع ته دا درخواست وکړو چې ته ماته يو شاهي فرمان د دې غرض دپاره راوليږه چې په هغې کښې زه د مومندو خان تسليم شم. چنانچه شاه شجاع دا شاهي فرمان هغه له راوليږلو. مگر هر کله چې هغه فرمان سر کلاډويد ته وښودلې شو نو هغه نامنظور کړو. دغه اختيار وه د شاه شجاع چې هغه په خپل حکم د يوې تپې خان هم بغير د فيرنګيانو د منظوري نه شو مقررولې.

د ډکې په کيمپ کښې سر کلاډويد د علي مسجد د تسخير متعلق د ټول فوځ د افسرانو باقاعدو شکريه ادا کړه. او چونکې کنور نونهال سنگه پنځه زره روپۍ په طور د انعام په فوځ کښې د تقسيمولو دپاره راستولې وې د دې دپاره ويا د خپل حکومت د طرف نه هم دغې رقم سره پنځه زره روپۍ يو ځاي کړې او د سکھانو مسلمان فوځ له ئ په طور د انعام ورکړې. ويا د خير د حفاظت دپاره په علي مسجد کښې د فوځ يوه مضبوطه دسته ديره کړه. په لنډې ځانه کښې ئ هم محافظې دستې مقرر کړې او په هفت چاه او په ډکه کښې ئ هم د فوځ يوه لويه حصه پرېښوده.

په ديارلسم د اگست سر کلاډويد او شهزاده تيمور د ډکې نه د کابل په لور روان شو او باقي مانده فوځ ئ خان سره واخستو. وروسته پر او هغوي په هزار نو کښې وکړو مير ابوالحسن خان او ملا شکور به چې د شهزاده تيمور وزيران وو د فوځ نه وړاندي د خلقو د رضا کولو او په خپله جنبه کښې د شاملولو دپاره تلل. د هزار نو نه بيا فوځونه چار ديهه ته راغلل. د چار ديهه نه بيا علي بغان او علي بغان نه مخکښې جلال اباد ته دوئ په اولسم اگست راوړسيدل. په لاره باندي په هر مقام سر کلاډويد او شهزاده تيمور د شاه شجاع حکومت په خلقو باندي تسليمولو. صرف سيد هاشم د کونړ د شاه شجاع د حکومت د منلو نه انکار وکړو. مير ابوالحسن خان د جلال اباد گورنر مقرر شو. او د فوځ يوه لويه حصه په

هغه ځای کېږي هم ډیره شوه.

په یویشتم اګست دا ټولې چارباغ ته ورسیدو او په دریم ستمبر په کابل ښار کېږي په ډیر شان د خپل فوځ سره داخل شو. د لارې نه دواړه طرف ته انګریزي او د سکھانو مسلمان فوځ خپلو خپلو وردو کېږي ولاړ وو د میکناتن او د شاه شجاع د طرف نه وفدونه او سر جان کین پخپله د سر کلاډوید او د شهزاده تیمور د راوستو دپاره مخې له راووتل. او انګریزي توپخانې د هغه د رارسیدو سره سلامي وکړه. په دې طریقې شهزاده تیمور په بالاحصار کېږي داخل شو او بادشاه د نورو شهزادګانو سره هغه په خپل خوا کېږي کښینولو.

اوس مونږ د هغې دریم طرف قصه مختصر بیانوو چې په کوم کېږي فیرنګیانو د دوست محمد دپاره بغاوت پیدا کړی و او د هغې په وجه د هغه دپاره په کابل کېږي پاتې کیدل ناممکن وو. دا د کوهستان د رعایا د دوست محمد خان برخلاف راوچتیدل وو د دې ټولو فسادونو باندې غلام خان پوپلزمې و او چې په ظاهره د دوست محمد خان په مقربو دوستانو کېږي و او مګر په اصل کېږي ابن الوقت او د بري ملګرمې و. لا انګریزانو ښکاره په افغانستان باندې د لام ترلو اراده نه وه ظاهره کړې مګر د دوست محمد خان او د فیرنګیانو ترمنځه د اختلاف بنیاد ایښودمې شوی و او چې دا فریبي سردار د ناجور تیا په بهانه د علاج دپاره هندوستان ته راغلو او په هغه ځای کېږي سر کلاډوید پولیتیکل ایجنټ لدهیان او مستر ولیم فریزر د دهلي ریزیدنټ سره ملاقاتونه او خبرې اتري و کړې او هغوي ته یې د خپلې ملګرتیا او فیرنګیانو سره د پرې یو کولو یقین ورکړ. د دې نه پس چې د برنس مشن کابل ته راغلو نو په هغه ځای کېږي هم برنس سره د هغه ډیرې د راز باز خبرې وشوې. او هر کله چې د هغه نه برنس په پټه کېږي د شاه شجاع په افغانستان کېږي د دوباره بادشاه کیدو متعلق تپوس وکړ نو هغه ورته وویل چې که چېرې فیرنګیان شاه شجاع په افغانستان کېږي بادشاه کول غواړي نو د ملک سرداران به د هغوي بالکل مقابله ونه کړي بلکې په ډیرې خوشحالی کېږي به د شاه شجاع حکومت تسلیم کړي.

څه وخت چې انګریزانو په افغانستان باندې د لام ترلو بڼا وکړه نو دې غلام خان په هر طرف به انتهایي کوششونه د خلقو د دوست محمد خان نه د بد دله کولو او انګریزانو ته د را اړولو دپاره وکړل. او څه وخت چې انګریزي فوځونه په قندهار باندې قابضان شول نو هغه د کابل د منت منت واقعات په متعلق پټ پټ خطونه سر کلاډوید ته په پیښور کېږي او میکناتن دوی ته په قندهار کېږي استول. د قندهار نه هغه له فیرنګیانو په پو کهر نومې یو هندو د شکارپور سوداګر باندې چې په کابل کېږي وسیدو د خلویښتو زرو روپو رقعه ورکړه. دغه روپې پو کهر هغه ته ادا کړې. او غلام خان ته دا هدايات وشول چې په دې روپو ته د دوست محمد خان برخلاف په چار چاپیره علاقه کېږي خلق راپاخوه چنانچه هغه د کابل یو لوی ملا

چي د هغه نوم حافظ جي وء او د مير واعظ زوم وء د خان سره ملگرم ڪړو هم په دې طريقه هغه خواجه خان جي او ډير دراني او قزلباش سرداران خان ته پټ پټ راواړول اخر دوست محمد خان ته د دې غدار نمک حرام د منصوبو خبر وشو او هغه د غلام خان د نيولو حکم وکړو مگر هغه د بنځو جامې واغوستې برقعه ئ په سر کړه او چي نمر ختو لو په يوه خړه باندي سور شو او د کابل نه وتښتيدو. غلام خان چي د دوست محمد خان د قابو نه ووتو نو په اس سور شو او په تگاو کښي ئ ملک شهداد خان چي د بچه مازو په نوم باندي مشهور وء او د تگاو حاکم وء سره پناه واخسته. هغه ملک شهداد خان هم د دوست محمد خان برخلاف د بغاوت کولو ته ولمسولو. چنانچه شهداد خان خپل ټول قوم د غلام خان په طرف شو. او بيا دا دواړه کسان کوهستان ته لاړل او په هغه خاي کښي ئ هريو مشر هريو خان او هريو ملک له د خپلي درجي مطابق خلويښت زره روپي ورکړي او دا ټول مشران لکه مير مسجدي، مير درويش، مير خوجه، خليفه ابراهيم، مير سکندر شاه، مير سيف الدين، ملک عيسيٰ خان او د نجراؤ، پنج شير، غوربند، کوهستان او کوه دامان ټول خوانين د دوست محمد خان برخلاف راوچت شول. او په کابل باندي ئ د چپاؤ کولو دپاره خان تيار کړو.

هر کله چي غلام خان او شهداد خان کوهستان ته د کوهستانيانو د راپاخولو دپاره لاړل نو حافظ جي چي لا په کابل کښي وء دوست محمد خان ته د کوهستان د شر د دفع کولو دپاره خپل خدمات پيش کړل چنانچه دا بي دينه ملا په دې بهانه کوهستان طرف ته لاړو. او غلام خان هغه له اته زره روپي رشوت ورکړو. او هغه هم د کوهستانيانو په پاڅولو کښي هغوي سره ملگرم شو. د حافظ جي په کوهستان کښي ډير مريدان وو نو د دې مذهبي درجي په وجه د هغه اثر او رسوخ په کوهستان کښي ډير زيات وء. له دې کبله ټول کوهستانيان د هغه په خلة راوچت شول. دوي سره شهزاده محمد يحيي چي د شاه شجاع د خاندان سدوزم وء هم شامل شو.

دوست محمد خان ته چي دا معلومه شوه چي پهو کر هندو غلام خان له خلويښت زره روپي ورکړي دي نو هغه ئ سمدستي وليولو او په بندي خانه کښي ئ واچولو. بيا ئ د غلام خان ټول مال جائداد ضبط کړو او کور ئ ورله وړان کړو. هر کله چي قزلباشو د سنيانو دا حال د کابل په خوا وښا کښي وليدو نو دوست محمد خان ته ئ وويل چي که چري مونږ د انگریزانو مقابلي ته لا د غزني او لا د خيبر په طرف خو نو کوهستانيان به غلام خان او حافظ جي سره زمونږ په کورونو باندي راوخيزي او د کابل سني رعایا سره به په ملگرتيا کښي هغوي زمونږ ټول بال بچ قتل کړي. په دوست محمد خان باندي چي ټول چار چاپيره ملک سور اوړ شو نو هغه په يو باغ کښي د ټول قام يوه جرگه راغونډه کړه او په يو ډير مؤثره لهجه کښي ئ د خپل تقرير په دوران کښي هغوي ته وويل چي په هر شان چي وي تاسو ما سره

ودرېړۍ او د مسلمانانو د دې ملک نه کفار وشرۍ.

نواب جبار خان هم د امير دوست محمد خان تائيد وکړو مگر شخه وخت چې د کابل غټو غټو عيش پسندو سردارانو دا وليدل چې شاه شجاع سره د يو انگريزي عظيم الشان فوځ د يو طرف نه سر کلاوويد او شهزاده تيمور د بل طرف نه او کوهستانيان د دريم طرف نه ورو ورو په کاميابۍ سره د کابل نه راجا پيره کيږي نو هغوي زړه بائلو او هر چا نوي حکومت نوي افسرانو او نوي مالکانو سره ساز باز جوړ کړو. صرف د باميان لاره د هغه د تينبتي دپاره قبلي طرف ته ازاده وه. اگر چې انگريزي ايجنټان او د شاه شجاع د ډلې سړو په هغه طرف هم د بغاوت د پيدا کولو وس کړي وه مگر شخه قابل ذکر کاميابي ئ نه وه حاصله کړي. نو د ډير غور و فکر نه پس دوست محمد خان فيرنګيانو سره د مقابلي اراده پريښوده او لکه څرنگ چې ورومې ذکر شو د هغه ترکستان ته وتښتيدو. په دې نيت چې په بله مناسب موقع به خپل ملک د غير قوم د تسلط او د حکومت نه ازادوم.

غلام خان چې د دوست محمد خان د تينبتي نه خبر شو نو د انگريزانو او د شاه شجاع نه يوه ورځ ورومې سره د خپل کوهستاني بې قاعدې فوځ په کابل کښې داخل شو. او د شاه شجاع د حکومت اعلان ئ وکړو. فيرنګيانو او شاه شجاع دې غلام خان سره د دې خدماتو په عوض کښې ډيرې لويې لويې وعدې د انعامونو جاگيرونو هم تحريري او هم زباني کړي وې او ورسره ئ دا اقرار کړي وه چې د شاه شجاع په زمانه حکومت کښې به هغه له ډير عزت او لويه عهده ورکړې شي. مگر هر کله چې په نوي حکومت او په نوي دور باندې ورځې تيرې شوې نو غلام خان سره دا وعدې او اقرارونه هم هيرېدل. تر دې چې فيرنګيانو او شاه شجاع تر اخره پورې په دې طمع کښې وساتلو مگر هيڅ شې ئ ورله ورنه کړو. موهن لعل د دې سړي اخره خاتمه په دې شان بيانوي :

"In return for his (Ghulam Khan's) services we had engaged ourselves, both in writing and in words to re-place him in his hereditary rank, and to honour him with permanent rewards, both from our Govt; and from the Shah, but yet none of those promises were ever fulfilled in any degree. We on our part continued to make one promise after another, without doing more than merely to promise; and Ghulam Khan, still relying upon the Virtue of our words, did not cease to devote himself to our interest on his part untill we were compelled to leave Afghanistan. He then followed us with his family to Ludhiana, as his stay in Afghanistan would endanger the safety of his life in our absence. He thus lost his estates, his house, and his relations in attaching himself to us inspite of his countrymen, and he became an exile in our territory. How we fulfilled our promises and appreciated his services is not unworthy to be mentioned here. We gave him a dress of honour in Kabul; and yet we allowed the Shah and his Ministers Mullia Shakoore and Nizamuddaulleh, to treat him slightly even then and there, and to levy taxes on his very small private

property, which was free in the time of the Amir. This threw him into such poverty, that at Ludhiana he dismissed his adherents, sold all his horses and every article he had, and afterwards he was starved, having fallen Sick; he expired, leaving a family in the most distressed and impoverished State!!."

ترجمه: "د هغه (د غلام خان) د خدماتو په صله کښې مونږ تحریري او زباني اقرارونه هغه سره کړي وو چې مونږ به تاله مورولي درجه واپس درکوو او مستقل عوضانه به هم بادشاه او هم زمونږ حکومت درته درکوي مگر دا یوه وعده هم هغه سره یو پوټی هم پوره نه کړې شوه. مونږ به د خپل طرف نه هغه سره د یوې وعدې نه پس بله وعده کوله مگر د وعدې کولو نه بغیر مونږ هغه سره هیڅ زیاتې ونه کړل. ولې دې غلام خان زمونږ په وعدو او اقرارونو باندې اعتبار لرلو او د خپل طرف نه یې زمونږ خدمت کولو نه چرې پهلوتېهي ونه کړه. تر دې پورې چې مونږ د افغانستان نه په وتلو باندې مجبور شو بیا هغه مونږ پسې سره د خپل بال بچ لدهیانې ته راغلو ځکه چې زمونږ په غیر موجودګۍ کښې د هغه په افغانستان کښې پاتې کیدل خپل ژوندون په خطره کښې اچول وو. په دې شان هغه د خپل جائداد، کور، او رسته دارانو نه محروم شو. صرف په دې وجه چې هغه باوجود د خپل وطن د خلعو خان مونږ سره په ډله کښې شامل کړو او بیا زمونږ په ملک کښې جلاوطن شو. په دې ځای کښې دا بیانول چې مونږ هغه سره خپلې وعدې څرنگ پوره کړې او مونږ د هغه د خدماتو په کومه طریقه قدر وکړو نامناسب نه دي. مونږ هغه له په کابل کښې خلعت ورکړو سره د دې مونږ شاه او د هغه وزیران ملاشکور او نظام الدوله دي ته پرېښودل چې هغه سره هم په هغه ځای د سپکاوي سلوک وکړي. او د هغه په خپل ذاتي جائداد باندې ټیکس ولګوي چې کوم وړوبی د امیر په زمانه کښې د ټیکس نه ازاد وه. دې ټولو څیزونو هغه دومره غریب کړو چې په لدهیانو کښې هغه خپل ټول سړي موقوف کړل. اسونه او خپل ټول مال اسباب یې خرڅ کړو او چې بیمار شونو د لوړې نه مړ شو. د مرګ نه پس د هغه بال بچ په سخت تکلیف او د غربت په حالت کښې پاتې شول."

هر کله چې انګریزي فوځونه د لارډ آکلینډ د اعلان مطابق شاه شجاع د خپل پلار نیکه په تخت باندې کښینولو نو قدرتي طور باندې دا سوال پیدا شو چې اوس به انګریزي فوځونه هندوستان ته واپس ځي او کنه؟ د اګست او ستمبر میاشتې خو انګریزي فوځ ډیرې په خوشحالی، په مستو او په تماشو کښې تیرې کړې آب و هوا نهایت خوشگواره وه قدرتي مناظر بیشانه ښکلي وو د کابل او د هغې د مضافاتو میوې لکه انګور، خربوزې، گرما، سیب، ناشپالې په ډیر کثرت سره پیاوړې شوې. په دې ټوله عرصه کښې فوځونو قسما قسم تماشي، لوبې د خوشحالی پرېډونه او کرټبونه د کابل په رعایا باندې د اثر اچولو دپاره وکړل. ټول سپاهیان او افسران په دې خوشحالی کښې ناست وو چې اوس به لږه موده پس

بيا د هندوستان ميدانونو ته كوزيږو. د هغوي په يقين كېنې د جنگ د تكليفونو او د خطرناك سفرونو خاتمه شوې وه. شاه شجاع لومړی لومړی دربارونه و كړل او د قسما قسم اعزازات، خطابونه او خلعتونه يې سردارانو او خپلو ملگرو له د هغوي د خدماتو په عوض كېنې وركړل. سپاهيانو او افسرانو د كابل په بازارونو كېنې د خپلو خپلوانو او دوستانو دپاره عجيبه عجيبه خيزونه اخستل شروع كړل. او په دې طمع كېنې كښينا ستل چې اوس به بيا هندوستان په ښكلو ښكلو ښكلو او كلبونو كېنې د ارام او عيش ژوند تيروو.

چنانچه په اتلسم ستمبر د بمبي فوځ د خوجك کوتل او د دره بولان په لاره باندي د هندوستان په طرف باندي روان شو. په دې سبب د بنگال د فوځ هم طمع پيدا شوه چې نن سبا زمونږ د فوځ ډيري حصې ته هم په ښكته د روانيدو حكم وشي. ولې په دويم اكتوبر د بنگال فوځ په نوم احكام صادر شول چې د دې فوځ لويه حصه به د ميجر سرولوبې كاتن د سپه سالاري د لاندي په افغانستان كېنې پاتې كيږي او باقي څه لږ شان فوځ ته د واپس كيدو اجازت وشو. كومو فوځونو ته چې په افغانستان كېنې د پاتې كيدو حكم شوی وه د هغې يوه حصه په كابل كېنې مقرر شوه. دويمه حصه يې په جلال اباد كېنې، دريمه حصه يې په غزني كېنې د ميجر ميكلارن د لاندي او څلورمه حصه يې د ميجر جنرل نابت د سالاري د لاندي په قندهار كېنې مقيم شوه. څه فوځ باميان ته ډاكتر لارډ پوليتيكل ايجنټ سره هم واستولې شو دغه شان انگرېزي فوځونه د افغانستان په ټولو لويو لويو مقاماتو كېنې چې د فوځي اهميت خايونه وو مستقلي ډيري واچولې او په ټول ملك باندي يې فوځي قبضه وكړه. واپس كيدونكې فوځ د سر جان كين كمانډر انچيف د لاندي هندوستان ته واپس روان شو.

په انگلستان كېنې د مهم په كاميابي سر ته رسيدو باندي بيشماره ډيري خوشحالي وشوې. بادشاه انگلستان د لويو لويو افسرانو د خدماتو په صله كېنې هغوي له خطابونه وركړل. چنانچه لارډ آكلينډ له د "ارل" او سر جان كين له د "بيرن كين آف غزني" او ميكناتن يې "بيرونټ" كړو او د سر خطاب يې ورله وركړو. او په تاريخ كېنې د سروليم ميكناتن بيرونټ په نوم مشهور شو. نورو ورو ورو افسرانو له واره واره خطابونه وركړي شول.

اوس مونږ د دوست محمد خان د تيښتي قصه مختصر طور باندي بيانوو. لكه څرنگ چې ورومېرې ذكر شوی دې امير صاحب د باميان نه پر او په پر او په ډير شتاب قلعه سرسنگ ته ورسيدو او محمد علي بيگ چې يو ازبك خان وه په دې مقام باندي د دوست محمد خان په خدمت كېنې حاضر شو او يو ډير ښكلې اس يې هغه ته په طور د پيشكش وركړو. د سرسنگ قلعه دوست محمد خان هغه ته حواله كړه او پخپله خلم ته روان شو په لاره باندي صوفي بيگ، قالج علي بيگ او مير بابا بيگ ازبك سردارانو د هغه ډير خاطر

تواضع و کړه. او دغه شان هغه خلم ته ورسیدو. میرولي حاکم خلم هغه له دوسیدو دپاره یو عالي شان مکان ورکړو. د لویې دمې خوړلو نه پس دوست محمد خان خپل ټول ملګري د خپل زوی محمد اکبر خان په خیمه کښې راجمع کړل او هغوی سره یی د خپل آئنده طرز عمل په بابت کښې جرګه وکړه. د اکبر خان دارای وې چې ایران ته خو. له دې کبله دوست محمد خان خپل یو پیش خدمت محمد عظیم خان میمنې طرف ته واستولو چې د هغې طرف نه د ایران د لارې ټول حال احوال راوړي او بل طرف ته مرزا سمیع خان امیر بخارا، امیر نصرالله خان له د هغه نه په بلخ کښې د استوګنې د اجازت غوښتو دپاره ولیږلو. څه ورځې پس مرزا سمیع خان د امیر بخارا د یو سرې سره د بخارا نه واپس راوړسیدو او دوست محمد خان ته یی وویل چې د شاه بخارا دارای ده چې د قندوز او خلم د سردارانو دپاره دا ناممکنه ده چې هغوی امیر صاحب او د هغه سرې خان سره وساتلې شي او نه د بلخ مالیه د هغه دپاره کافي کیدلې شي. پس که چېرې امیر بخارا ته راشي نو نه تش دا چې زه به د هغه خاطر تواضع وکړم بلکهې هغه له به د خپل ملک د واپس اخستو دپاره فوځي امداد هم ورکړم. اگر چې دا خبره په ظاهره خو ډیره د زړه د خوړیدو وړه مګر د دوست محمد خان په هغې اعتبار نه کیدلو او خان یی د هغه په قابو کښې ورکول نه غوښتل. بلکهې ایران ته یی تلل غوښتل. هغه لاهم دغه شان په شش و پنج کښې وه چې په خلم کښې د خوراک د غلې کمې پیښ شو. له دې کبله دوست محمد خان یو ځل بیا محمد اکبر خان، نواب جبار خان، مرزا سمیع خان او والی خلم سره جرګه وکړه او د بیل بیل نه یی خپله رای و غوښتله. د اکبر خان رای بدستور د ایران د تلو وړه مګر د والی خلم دارای وې چې بخارا ته تلل پکار دي.

مرزا سمیع خان د دې جرګې په دوران کښې دا خبره وکړه چې اگر چې ما د شاه بخارا د غلې نه د امیر صاحب برخلاف څه نه دي اوریدلي مګر د هغه د وزیر نور محمد بیګ د غلې نه په خبرو کښې دومره ټکي ما اوریدلي دي چې د کابل بادشاهي اوس خپلو اصلي وارثانو له په لاس ورغله. او امیر دوست محمد خان خو صرف یو غاصب وه په دې سبب زما دارای ده چې د یو مناسب موقع په انتظار کښې مونږ له هم په دې ځای کښې په ارام پاتې کیدل پکار دي. د نواب جبار خان، د والی خلم او د محمد عظیم خان پیش خدمت دارای وې چې د ایران په لاره ناقابل برداشت مشکلات دي او واوړه د اوس نه پریوتل شروع شوي دي. پس مناسب دا دي چې مونږ بخارا ته لاړ شو اخر د ډیر فکر نه پس دوست محمد خان بخارا ته د تلو فیصله وکړه چونکې هغه سره دا وخت د لارې د خرڅ دپاره روپی هم نه وې له دې کبله هغه د خپل کور کالي والی خلم سره ګاڼه کړل او شپږ زره روپی یی د هغه نه قرض واخستې او څوارلس زره روپی هغه له محمد اکبر خان ورکړې. بیا هغه د خپل کور خلق په خلم کښې پریښودل او په خپله سره د نواب جبار خان او د ټولو زامنو د دریائې آمو په طرف

روان شو په بلخ کښې د هغه ځای کورنۍ د هغه ډیر په عزت سره استقبال وکړو. او قریباً د پنځو سوو روپو یوه تیلی یې هغه ته نذرانه پیش کړه. نواب جبار خان په مزار کښې پاتې شو او د مخکښې تلو نه یې انکار وکړو.

د دې نه پس دوست محمد خان قرشي ته او د قرشي نه قراول ته راوړسیدو په قراول کښې د شاه بخارا ټول اراکین سلطنت د دوست محمد خان سترې مشي له بهر ته راووتل او د بادشاه د طرف نه هغه ته درخواست وکړو چې هغه دې سره د خپلو نوکرانو د بادشاه ملاقات ته لار شي. دوست محمد خان نیغ د بادشاه دربار ته د سلامی دپاره لاړو او پس د هغې نه کوم ځای چې د هغه دپاره مقرر شوی و. هغه ځای ته هغه سره د خپلو زامنو واپس راغلو. قریباً پنځو ورځو دپاره شاه بخارا په ډیر عزت د هغوي د دودۍ انتظام د خپلې باورچې ځانې نه وکړو. او په شپږمه ورځ یې د مرزا خان نومې یو قاصد په ذریعه د دوست محمد خان نه تپوس وکړو چې ستا اصلي مدعا څه ده؟ دوست محمد خان ورته په جواب کښې ووي چې ږوند د خدایه څه غواړي خو دوه سترگې غواړي زما نور غرض د دې نه بل نشته چې بادشاه ما سره امداد وکړي او زه د خپل سلطنت نه د خپل دین دشمنان وباسم.

شاه بخارا ورته ووي چې اوس لي الحال ته ځان دمه کړه او چونکې ژمې راروان دې نو دا به ښه وي چې صرف دوه سوه تنه سړي ځان سره پرېږده او باقي نوکران په وږو وږو ټولو کښې په چارچاپیره کلو کښې وويشه هرکله چې اوږمې شي نو بیا به ستا مدعا باندې غور وکړم. نور هغه ته شاه بخارا وویل چې د خپل کور خلق د خلم نه دې ځای ته راوړله.

امیر صاحب بیا د خپلو ملگرو جرگه وکړه او خپله رایې ورته ښکاره کړه چې که چرې ما د بادشاه په دې رایې باندې عمل وکړو نو دا به ما دپاره د خطري نه خالي نه وي. د هغه نورو ملگرو هغه ته په جواب کښې ووي چې ته د بل قوم په ملک کښې شړونې یې دا به مناسب وي چې ته د هغوي په وینا پسې لار شې. امیر د هغوي خبره ومنله او قریب وه چې بادشاه ته یې د دې خبرې ذکر کړم مې چې قاضي بدرالدین راوړاندې شو او هغه ته یې ووي چې په دې معامله کښې ته د شاه بخارا خبره مې منه. که چرې یو ځل ستا د کور خلق د هغه په لاس کښې راغلل او ستا ملگري ستا نه یو خوا بل خوا خواره شول نو ستا پښتانه ملگري به د ټول عمر دپاره د قزلباشو په شان د ازبکو مریونه شي. امیر صاحب د قاضي بدرالدین رایې سره اتفاق وکړو او بادشاه ته یې جواب ورکړو که چرې شاه بخارا مونږ پښتنو سره د میلستیا سلوک کول غواړي نو زما د هغه په خدمت کښې دا سوال دې چې ما له دې د دریائې آمو نه پورې غاړه بلخ طرف ته څه زمکه زما او زما د سړو د گزاری دپاره راکړي او که چرې بادشاه ته زما دا سوال منظور نه وي نو ماته دې د حج د تلو اجازت راکړي.

شاه بخارا د امیر په دې خبره ناراض شو او ورته یې ووي چې که چرې زما په خبره

عمل نه کړی نو چرته چې دې خوبنه وي هغه خواخه. امير صاحب په دې خبره د حج د تلو دپاره تيارې شروع کړه او د بنار نه ي بهر خيمې ولگولې مگر سحر د وخته شاه بخارا هغه ته سرې راواستولو چې سمدستي د دې ځاي نه ووځه. او د چار جوئ په ځاي د خيوا په طرف روان شه. دوست محمد خان په دې ډير حيران او پريشان شو او شاه ته ي جواب وليږلو چې د خيوا په ريگستانو کښې به په مونږ کښې يو کس هم ژوندی پاتې نه شي او که چرې بادشاه خفه شوی وي نو مونږ د هغه نه معافي غواړو او آئنده به مونږه هم د هغه په صلاح کار کوو. شاه بخارا دوباره هغه ته د بخارا د راتلو اجازت وکړو او يو ډير لږ رقم ي د امير صاحب د گزاري دپاره مقرر کړو.

په دې اثنا کښې امير دوست محمد خان ښکلي ښکلي اسونه او لس توري او يو څو پيش قبضي په طور د پيشکش وليږلې. د دې په بدل کښې بادشاه هغه ته پنځه خلعتونه راواستول مگر امير صاحب ته ي بيا سوال جواب وکړو چې سمدستي خپل زوی محمد افضل خان د خپل کور په خلقو پسې خلم ته وليږه. په حقيقت کښې د شاه بخارا دا غرض د امير صاحب سره د هوکه کول وو مگر چونکې محمد شاه د ايران بادشاه هغه ته پيغام راليرلې وه چې که چرې امير دوست محمد خان ته څه نقصان پېښ شو نو زه به د هغې ذمه وار شاه بخارا گنم. او ټول ملک به ستا لوتې لوتې کړم. په دې وجه هغه دا مسوده په زړه کښې جوړه کړه چې ورو ورو زه دوست محمد خان خپل قابو کښې راولم او که چرې د شاه شجاع او د انگریزانو پښې په افغانستان کښې ولگيدې نو زه به دوست محمد خان مړ کړم. او لا به ي ليرنگيانو ته حواله کړم. چونکې دوست محمد خان هم د هغه په نيت پوهه وه د دې دپاره محمد اکبر خان او هغه دواړه د دوست محمد خان د کور د خلقو د خلم نه بخارا ته د راوستلو سخت خلاف وه. چنانچه اکبر خان سره د خپلو وروڼو شهر سبز ته په پته د تېنيدو اراده وکړه او يو څو ورځې پس هغوي وتښتيدل. مگر شاه بخارا چې خبر شو نو هغه چار چاپېره په خپله علاقه کښې د هغوي د گرفتاري دپاره حکمونه وليږل. د اکبر خان دوی نه د بدې ورځې نه لار خطا شوه او په قرشي باندي راوختل په هغه ځاي کښې په هغوي باندي دوه گلابانه پېښ شول. چې په هغوي کښې يو تن څو هغوي ته سمه لار وښودله مگر بل د هغوي په سر نور محمد بيگ د قرشي گورنر ته مخبري وکړه. هغه د دريو زرو سورو سره د اکبر خان د ليرولو دپاره ووتلو. او د شهر سبز د علاقې په خواو شا کښې ي لاندي کړل. نور محمد بيگ هغوي ته وويل چې ستاسو په دې طريقه د بادشاه د اجازت نه بغير د بخارا نه راتښتيدل زمونږ د بادشاه سپکاوی دی نو پکار دي چې تاسو واپس لاړ شئ.

اکبر خان په دې خبره څه رضامندي ظاهره کړه خو نور محمد بيگ ته ي وويل چې مونږ يوه شپه دلته کښې پرېږده د شپې اکبر خان او د هغه ملگرو په خپلو کښې جرگه وکړه

او سحرى وسله واخسته او په اسونو سواره شول او په ازبکو باندې چې د هغوي په مخه کښې پراته وو ناساپه راوختل. يوه ساخته خونريزه جگړه د هغوي په منځکښې وشوه. د ازبکو ډير سړي قتل شو ولي چونکې هغوي په شمار کښې ډير زيات وو په دې وجه د اکبر خان هم قريباً پنځلس تنه مړه شول. او اخر اکبر خان ي سره د ملگرو گرفتار کړو. نور محمد بيگ د شاهي حکم مطابق هغوي ټول بخارا ته وليږل چنانچه بادشاه هغوي ته حکم وکړو چې د منځکښې دپاره بيا خپل پلار سره وسيرئ.

د دې نه يو څو ورځې پس بادشاه دوست محمد خان ته بيا وويل چې لا خو زما ملگرتيا پريږده او لا د خپل کور خلق پريږده. دوست محمد خان ورته ووي چې زما د کور خلق ټول نواب جبار خان سره دي. او که چېرې زه هغه ته سوال جواب هم وکړم نو هغه به زما د کور خلق بخارا ته راونه ليري. بادشاه ورته وويل چې ته يو خط د خپل خاص نوکر په لاس هغه ته وليکه نو که چېرې بيا هم هغه ستا د کور د خلقو د راوستلو نه انکار وکړو نو تاته به څه گناه نه وي. دوست محمد خان يو خط د خپل سړي په لاس خلم ته نواب جبار خان ته واستولو مگر هغه ته ي پټ پيغام وليږلو چې جبار خان ته ووايه چې د کور ټول خلق په څه چل د ازبکو د علاقې نه په ډډه کړه.

ديخوا شاه بخارا هم والي خلم او د قندوز مير ته خپل سړي وليږلو چې نواب جبار خان سره د دوست محمد خان د کور د خلقو سمدستي راوليږي. مگر څه وخت چې جبار خان ته د شاه بخارا او دوست محمد خان سړي ورسيدل نو هغه انکار وکړو او دغه شان د هغوي سړي ناکام واپس راغلل.

اوس نصر الله خان د دوست محمد خان د مرگ بنا په يوه داسې طريقه وکړه چې په هغه څه الزام رانه شي. چنانچه هغه خپل خان د دوست محمد خان د کور د خلقو په نه راتلو ډير خفه کړو. او هغه ته ي ووي چې سمدستي د بخارا نه سره د خپلو سړو وځه او خپل سړي ي ورسره کړل چې د چار جوئ لاري ته ي وباسي. څه وخت چې هغوي ټول د دريائې آمو غاړې ته راوړسيدل نو د بخارا د بادشاه نوکر امير صاحب او د هغه زامن او خپل خپلوان په يوه کشتي کښې کښينول او د نوکرانو په حقله ي هغه ته وويل چې هغوي به بله کشتي کښې تاسو پسې درپورې وځي. دوست محمد خان دا تجويز نامنظور کړو او په دې خبره باندي لا د هغه او د شاه بخارا د سړو په منځکښې خبرې اترې کيدې چې د کشتي مانگي په ترکي ژبه کښې د شاه بخارا سړي ته وويل چې ته د کشتي نه کوز شه د دې اصلي مدعا دا وه چې هر کله د شاه بخارا سړي کوز شي نو مونږ به کشتي زر او بو ته کړو او په منځ ميند کښې به ي ډوبه کړو او بيا به ووايو چې کشتي اتفاقاً ډوبه شوه. مگر دوست محمد خان په ترکي ژبه باندي پوه وه خو چې څه وخت د شاه بخارا نوکر د کشتي نه کوز شو نو دوست

محمد خان هم ورسره سم کوز شو او بيا واپس بخارا ته لار. اوس دوست محمد خان په ډيره تنگدستی کښې په بخارا کښې وسيدو. خو ورځې پس د بخارا ازبک د امير صاحب په دې حالت باندې ډير رنجيده خاطر شو او يوه ورځ يې په جماعت کښې سرونه سرتور کړل او د دوست محمد خان دپاره يې دعا وغوښته بادشاه چې دا واړيدل نو د دوست محمد خان په هر دلعزيزي باندې وپريدو او حکم يې وکړو چې دوست محمد خان او د هغه زامن دې بيا په جماعت کښې مونځ نه کوي. او نه دې د کوره وځي. دغه رنگ دوست محمد خان او د هغه زامن محمد اکبر خان او محمد الفضل خان او مرزا سميع خان په خپل کور کښې بنديوان شول.

هر کله چې د ايران بادشاه، د شاه بخارا دوست محمد خان سره د دې سلوک له خبر شو نو هغه د بخارا سفير مقام تهران په خپله راوغوښتو او ډيره سخته زورنه يې ورته وکړه په دې باندې شاه بخارا هغوي د بنده ازاد کړل. او دمياشتي د خرڅ دپاره يې څه روپۍ هغوي له مقرر کړې. هغه له يې د ورزش دپاره د سورلي او د مانځه دپاره د جماعت ته د تلو اجازت ورکړو. په دې انا کښې سردار محمد الفضل خان ناجوره شو او شاه بخارا هغه له خلم ته د خپل کور خلقو سره د يو ځاي کيدو اجازت ورکړو. اوس امير صاحب د بخارا نه د تښتيدو بڼا وکړه. يوه ورځ د ماښام د مانځه نه پس هغه محمد اکبر خان، سلطان علي او علي الله وردې مستوفي جرگه کړل او د تښتيدو بندوبست يې جوړ کړو. هغوي دا فيصله وکړه چې ټول په جمع او په يو طرف تښتيدل درست نه دي پکار دي چې محمد اکبر خان او سلطان علي او يو نوکر د اندخوي په لاره وتښتي او دوست محمد خان او الله وردې سره د يو سري شهر سبز ته وتښتي. په داسې کچه چرې يو ټولې را ايسار شو نو بل ټولې به خلاص شي. په دغه شان دوست محمد خان سره د خپلو ملگرو شهر سبز ته روان شو مگر د بدې ورځې نه د هغوي نه لار خطا شوه او په داسې وړانو وپجاړو. باندې سر شول چې د ستوماني نه يې د سورلي اس هم مړ شو. مگر د خوش قسمتي نه په لاره کښې هغوي يوې قافلي سره ملگري شول چې په هغې کښې په اوبڼانو باندې دواړه طرف ته د ميور توکري وې په دې توکرو کښې امير صاحب او د هغه ملگري پټ شول. د چراغ شي په مقام باندې د حکومت بخارا نوکرانو دا قافله د امير صاحب په تلاش کښې لټ په لټ کړه ځکه چې هغوي ته دا پته اطلاع رسيدلې وه چې دوست محمد خان هم په دې قافله کښې پټ دی. مگر هغوي باوجود د تلاشي نه دوست محمد خان بيا نه موندو. او دغه شان هغه د بخارا د ازبکو د پنجې نه ازاد شو او د شهر سبز په خوا وېشا کښې تکیه نومې کلي ته راوړسيدو. محمد اکبر خان او سلطان جان لا هم هغه شان په بخارا کښې وو. په تکیه کښې کبير خان نومې يو سوداگر هغه له جامې او نور ضروري سامان د گزارې دپاره ورکړو. او بيا يې د شهر سبز حاکم ته د خپلو راتلو خبر

و کړو. حاکم شهر سبز قریباً یو زر سوړو سره د هغه استقبال له راووتو او په ډیر قدر او عزت سره یې خپل محل ته راوستو. شاه بخارا سمدستي د شهر سبز د حاکم په نوم یو خط راولیږو چې دوست محمد خان فوراً بخارا ته راولیږي او که دا نه شے کولای نو کم نه کم د خلم په طرف یې تلو ته مه پریږده. مگر هغه ورته په جواب کښې ولیکل چې زموږ د وطن دا رواج دی چې میلمنو سره موږ به یې وفایی سلوک هیڅرې نه کوو او څومره چې زموږ وس وي د هغوی قدر و منزلت کوو دا صرف د بخارا د بادشاه دستور دی چې میلمنو سره به یې لوڼي او به یې وفائي کوي. زه چې څه مناسب وي امیر دوست محمد خان سره به هغه شان سلوک کوم. د یو څو ورځو د ارام نه پس امیر دوست محمد خان د شهر سبز نه رخصت شو مگر د شهر سبز حاکم د هغه د حفاظت دپاره د سوړو یوه دسته او د هغه د خپلې سورلۍ دپاره یو ډیر ښکلې اس د یوې توري او د لارې د غرخ واستولو. د دې نه پس هغه د حصار په خوا کښې راټیر شو او صحیح سلامت د دریائې آمو نه راپورې وتلو. والی خلم د هغه استقبال له راغی او د هغه په رارسیدو باندې ډیر خوشحاله شو. په خلم کښې هغوی بیا ډیرې جرگې وکړې او په کابل باندې یې د خپل قسمت ازمایی دپاره تجویزونه جوړ کړل. والی خلم چارچاپیره د روږو د سوړو او د لښکرو د جمع کولو دپاره کوششونه شروع کړل. او د مزار او قندوز د خانانو نه یې ډیر امداد حاصل کړو. دې لښکر سره هغه د بامیان په طرف راروان شو او میر بابا بیګ یې چې د والی خلم ورور وه مګر د فیرنګیانو دوست وه د هیبک د حکومت نه وویستو.

ورومیسې د دې نه چې موږ د دوست محمد خان او د هغه د زامنو د کابل په طرف د پیش قدمۍ قصه په تفصیل سره وکړو نو پکار دي چې خپلو لوستونکو ته دا بیان وکړو چې د افغانستان د فتح کولو نه پس په تیر شوي یو کال کښې د فیرنګیانو او د شاه شجاع د حکومت څه حال وه. د کومو واقعاتو چې په تفصیل سره د فیرنګیانو او د شاه شجاع افغانستان ته د راتلو په وخت په وروستو صفحو کښې ذکر شوي دی د هغې نه به لوستونکو ته دا معلومه شوې وي چې پښتنو د قامولۍ په حیثیت نه د فیرنګیانو او نه د شاه شجاع د راتلو په کلکه څه مقابله کړې وه. د هغې وجه دا وه چې د ډیرې زمانې نه د عامو خلقو په زړه کښې دا خیال وه چې سدوزي د افغانستان د تاج و تخت اصلي وارثان دي او بارکزو په ناجائزه طریقه باندې د خاص واقعاتو په وجه په هغې باندې قبضه کړې ده. چنانچه لوستونکو ته به یاد وي چې څه وخت د فتح خان وروڼو د احمد شاه مرحوم نمسي ټول د افغانستان د لویو لویو صوبو نه وویستل نو د هغوی خپل هم په ابتدا کښې د افغانستان د بادشاه کیدو نیت نه وه او تر ډیرې مودې پورې امیر دوست محمد خان په خپله په دې شش و پنج کښې وه چې باقاعده طور باندې د بادشاهۍ لقب اختیار کړم او کنه؟ مګر څه وخت چې د سدوزو د خاندان

ناقابلیت قوم او ملک ته ښکاره شو نو هغوي دوست محمد خان په دې مجبور کړو چې ته اوس خان د افغانستان بادشاه کړه. مگر بیا هم هغه د شاه لقب اختیارولو په ځای خپل خان امیر کړو. هر کله چې بیرنگیانو شاه شجاع خان سره د خپل فوځي طاقت او د خپلو خزانو په زور افغانستان ته راوستو نو هغوي ځای په ځای دا اعلانونه وکړل چې زمونږ په افغانستان باندې قبضه کول مطلب نه دی بلکې د شاه شجاع د خپل پلار لیکه په ملک کېنې ځای کول دي. او هر کله چې هغه په خپل سلطنت کېنې مضبوط شي نو مونږ به بیا هندوستان ته واپس لاړ شو. د عامو خلقو او د قبائلو د سردارانو دا یقین راغی چې لکه څرنګ همایون د ایران بادشاه په امداد سره د هندوستان تخت واپس اخستې وه او لکه څرنګ چې بابر د شاه اسماعیل شاه ایران په امداد سره د فرغانه حکومت حاصل کړی وه دغه شان انګریزان هم خپل میل مه شاه شجاع د کابل په تخت کېنول غواړي. اوڅه وخت چې په ملک کېنې قلاړه قلاړي شوه نو انګریزي فوځ به خپل ملک ته واپس لاړ شي. اگر چې دوست محمد خان ډیر په ښه شان سره پوهه وه چې دا ټوله خبره دروغونه او غلطه ده او دا خو بیرنگیانو صرف د خلقو د شکوکو د رفع کولو دپاره راپیدا کړې ده. او هغه خلقو ته دا په بار بار ویلي وو چې بیرنگیانو شاه شجاع افغانستان ته د دوستی په وجه هرگز نه دی راوستی بلکې د هغوي اصلي مدعا په افغانستان کېنې خپل سیاسي اقتدار قائمول دي. شاه شجاع خو صرف د هغوي آله کار دی. مګر د بیرنگیانو روپی او د شاه شجاع د ملګرو غلطه پروپیګنده دا شان طاقتور ثابت شول چې د هغه په خبره هیچا غور کېنېږي. او دغه اصلي وجه وه چې نه د شاه شجاع او نه د انګریزانو چا د زړه د اخلاصه څه مقابله وکړه د عامو خلقو دا گمان نور هم مضبوط شو هر کله چې هغوي ولیدل چې د انګریزي فوځ ډیره حصه لارډ کین او سرکلایویدل سره واپس هندوستان ته لاړه.

یوه بله خبره د خلقو د مقابلي د نه کولو دا هم وه چې د کابل خلق د دوست محمد خان د زبردست طرز حکومت او د هغه د سخت اصول، انصاف نه چې لږ ډیر تنګ شوي وو مګر په دې وجه هغه ته څه قابل ذکر اندروني بغاوت نه وه شوی. خو بیا هم هغوي د شاه شجاع او د بیرنگیانو په راتلو تر ډیره حده پورې خوشحاله وو. ولې د دوه دریو میاشتو د انتظار نه پس څه وخت چې په چارچاپیره ملک کېنې امن و امان قائم شو او د ټولې علاقې خوانینو د شاه شجاع اطاعت قبول کړو او بیا هم د بیرنگیانو پولیتیکل افسران سره د ولیم میکناتن او د سر الیگزینډر برنس او د نورو ډیرو فوځي افسرانو د کابل او د کابل د خواوښا نه لانه ډل، چنانچه سر الیگزینډر برنس د کابل د ښار لفتیننټ گورنر مقرر شو او میکناتن د بادشاه د حکومت عامه پالیسي په خپل تسلط کېنې واخسته او د بیرنگیانو د فوځ څه دستې په بیله بیله علاقه کېنې مستقل طور باندې ډیره شوې نو د هغوي په زړونو کېنې د بیرنگیانو

په باره کښې ورو ورو شکونه پیدا شول. اگر چې په ظاهره د حکومت ټولې محکمې د پښتنو او د قبائلو د سردارانو په لاس کښې وې مگر د محکمې هر یو پښتون افسر سره ښه اړیکه درلوده چې د پوښتیکل افسر په هره علاقه کښې مقرر کېدو. څه وخت پورې خو هغوی په دې صبر وکړو ولې د پښتنو خودداری او د هغوی غیرت د نورې عرصې دپاره دا خبره نه شوه زغملې چې ملک دې زمونږ وي افسران دې مونږ یو او اصلي اختیارات دې د غیرو خلکو په لاس کښې وي بادشاه هم پوره طور سره د میکناتن په لاس کښې وه اگر چې په ظاهره به احکام د بادشاه د دستخط لاندې وتل مگر په حقیقت کښې به هغه ټول احکام د میکناتن احکام وو او بادشاه ته به په هغې کښې د ردوبدل هیڅ اختیارات نه وو. ډیرې لږې ورځې پس د شاه شجاع د دربار ټول امراء او وزراء په دې خبره پوهه شو او عام طور سره دا چرچه وشوه چې بادشاه خو بالکل بې اختیاره د ښه اړیکو په لاس کښې یوه گړدۍ ده. هر څه چې ښه اړیکو غواړي هغه کیږي او د بادشاه خان له هیڅ واک نشته. اخر کار د کافي صبر نه پس دې امیرانو او سردارانو بادشاه ته د انگریزانو د دې طرز عمل برخلاف ډیر سخت شکایت وکړو او ورته یې صاف صاف وویل چې ښه اړیکو دا اقرار کړې وه چې څه وخت ته په تخت کښې نو هغوی به ټول واپس لاړ شي مگر اوس د حکومت ټولې واکې د هغوی په لاس کښې دي. اوس ته هیڅ اختیار پاتې نه شو.

انگریزانو چې څه وخت خپل خان مضبوط وگڼلو او ورته دا معلومه شوه چې د افغانستان په هر طرف کښې اوس مونږ کافي فوځونه ډیره کړي دي او ټول د فوځي اهمیت خاښه زمونږ د فوځ په لاس کښې دي او د افغانستان خان له هیڅ څه باقاعده فوځ زمونږ د مقابلې کولو دپاره موجود نشته نو هغوی هغه ټولې لویې لویې وعدې چې هغوی سردارانو سره د جاگیرونو پښتونانو د انعاماتو او اکراماتو کړې وې هغه ټولې هغوی ماتې کړې. او لویو لویو خلکو سره یې سپکاوی او د سختی سلوک شروع کړو. د انگریزانو دا رویه څه ډیره د حیرانتیا نه وه د همیشه دپاره څه وخت چې یو قوم د بل چا د ملک د فتح کولو اراده وکړي نو د فوځ کشی نه ورومې هغوی د هغې ملک عام رعیت سره او د هغې ملک لویو لویو بااثره سردارانو سره د ډیر نیک سلوکی او د خیر ښیږد کولو او د عام حالت د ښه کولو وعدې وکړې او په هر قسم خوشامدو او وعدو باندې هغوی خان طرف ته د را اړولو کوشش کوي مگر هر کله چې هغه ملک فتح شي او د هغه ازادي وشو کیږي نو حاکم قوم د همیشه دپاره د طاقت او د زور په نشه کښې خپلې ټولې کړې وعدې او اقرارونه هیر کړي. او محکوم قوم سره هر څومره ډیره موده چې تیریږي نو سخت ناجائز او د بې عزتی سلوک راواخلي. هم دغه شان څه وخت چې ښه اړیکو د سردارانو شاه شجاع ته دا شکایتونه کول

واوریدل نو په ظاهره خو یی څه ونه وئیل. مگر د هغوی نومونه یی ځان سره ولیکل او اراده یی وکړه چې په یوه موزونه موقع باندې به د دوی نه بدل اخلو او ورو ورو دا خبره هم مشهوره شوه چې حاجي خان کاکړ په شان د فیرنګیانو د ایت دے چې ټول لومے لومے سرداران گرفتار کړي او هندوستان ته یی جلاوطن کړي.

د دې نه علاوه فیرنګیانو د افغانستان د اندروني انتظام دپاره د فوځونو په تنظیم او ترتیب کېنې د افغانستان د رواج برخلاف قسم قسم نوې لارې راوویستې چې د هغې په وجه هم د قبائلو سرداران د فیرنګیانو نه سخت ناراض شول کپتان ټیلر او کپتان ټریور په ظاهره خو د شاه شجاع د فرمان د لاندې د فوځونو د برتني کولو په کار باندې مقرر شول. چنانچه هغوی د سردارانو په نوم باندې احکام جاري کړل چې هر یو سردار چې سره د خپلو خپلو ملاتړو زمونږ د معائنې دپاره زمونږ په مخکېنې تیر شي. په دې غرض چې څوک د برتني کیدلو قابل دي چې هغه برتني کړي شي او باقي کسان وویستې شي. په دغه طریقه هغه ټول خلق چې سر کلاډوید او شهزاده تیمور په پېښور او د هغې په چارچاپیره علاقه کېنې افغانستان باندې د پیش قدمی کولو دپاره د مختلفو سردارانو د مشرۍ د لاندې برتني کړي وو او هغوی سره د لویو لویو تنخواگانو او د عهدو اقرارونه شوي وو او هغوی په دره خیبر او د افغانستان په مختلفو ضلعو کېنې قابل قدر خدمات کړي وو او د هغې په عوض کېنې سر کلاډوید او د هغه ماتحت افسرانو هغوی له لومے لومے سرټیفیکیتونه ورکړي وو دغه اکثر خلق دې افسرانو د فوځ نه وویستل او د هغوی موجودګي یی په فوځ کېنې غیر ضروري وګڼله. دې واقعې هم د خلقو په زړه کېنې د فیرنګیانو متعلق دا بدګمانې پیدا کړه چې څه وخت د دوی غرض وشي نو بیا دوی د خپلو اقرارونو نه بغیر سره په دهوکه کندی ته ګوزار کړي.

شاه شجاع هم اوس د انګریزانو د دومره وسیع اختیاراتو د استعمالولو نه سخت تنګ راغلې وه او دا یی غوښتل چې انګریزان دې اوس زما د ملک نه لاړ شي. هر کله چې عامو خلقو ته په خپل روزانه ژوندون کېنې دا ثابت شوه چې اصلي واک او اختیار د انګریزانو لاس کېنې دے نو هغوی د بادشاه نه بالکل لا پروا شول او په هره یوه معامله کېنې به یی انګریزان د ملک حاکمان ګڼل. بادشاه ته خپل ځان په دې خبرو ډیر سپک ښکاره شو. په دې سبب هغه ورو ورو د خپلو اختیاراتو د استعمالولو تکل شروع کړو. د دې لازمي نتیجه دا شوه چې د فیرنګیانو او د هغه په مخکېنې په دې خبره اختلافات پیدا شول. فیرنګیانو په هیڅ شان دا نه غوښتله چې شاه شجاع دې خپل شاهي اختیارات استعمال کړي. هغوی د هغه افغانستان ته په راوستو ډیرې روپۍ لګولې وې او ډیر فوځونه یی جنګولي وو پس هغوی دا خیال وکړو چې په هره طریقه وي چې مونږ دا خپل نقصانات او اخراجات د افغانستان نه پوره

کړو. چنانچه د درآمد او برآمد په څیزونو باندې د محصول د ټولولو اختیارات او د کابل د ښار د محصول چونکي واک او د مالیو او د نورو ټیکسونو لگولو ټول انتظام فیرنګیانو په خپل لاس کېښي واخستو. سر الیگزندر برنس چې د کابل د ښار لفتینټ کورنر وه هغه د درآمد په ټولو څیزونو باندې محصول چونکې صرف د دې دپاره کم کړو چې انګریزي مال په کثرت سره افغانستان ته راشي. او د ملک اندروني صنعتونه د انګریزي څیزونو په مقابله کېږي ورک شي. مګر شاه شجاع هم په دې پوهیدو چنانچه هغه خپلو سړو ته د برنس د مقرر شوي نرخ نه د زیاتي محصول د ټولولو احکام جاري کړل. سوداګرانو انګریزانو ته شکایتونه شروع کړل او برنس به هغه سوداګران د بادشاه وزیر ته واستول. وزیر به هغوي له په دې خبره سزا ورکړه چې تاسو د بادشاه په ځای فیرنګیانو ته ولې شکایت له ځي. د دې دوه عملی په وجه خلق هم بیښانه ډیر پریشانې وو.

په دې ورځو کېښي ملاشکور د شاه شجاع وزیر وه چې د ابتدا نه هغه سره په جلاوطني کېښي ملګری وه. او هر قسم مصیبتونه یې هغه سره تیر کړي وو. دا سړی د شاه شجاع ډیر وفادار وزیر وه. د هغه منشا دا وه چې په څه طریقه باندې شاهي خزانه ډکه شي. د اتحاد ثلاثه د عهدنامې د لیکلو په وخت کېښي دې بادشاه سره موجود وه او هغه ته دا معلومه وه چې د دې لوظنامې په ژو سره فیرنګیانو ته د ملک په اندروني معاملاتو کېښي د دخل ورکولو اختیار نشته. او فیرنګیان هر څه چې کوي صرف د بادشاه او د قوم د کمزوري حالت او د بې وښی نه ناجائزه فائده اخلي. او د خپل قوم د سوداګرانو د ښیګړې دپاره د افغانستان د خلقو او د شاه شجاع نقصان کوي.

ملاشکور اوس هر وخت په دې کوشش کېښي لګيا شو چې په هر شان وي زه د بادشاه اختیارات او طاقت په ملک کېښي قائم کړم. او دا قوم ته وښیم چې د افغانستان اصلي حاکم او بادشاه شاه شجاع الملک دی نه چې میګناټن او برنس. پس هر څوک به چې د بادشاه او د ملاشکور برخلاف فیرنګیانو ته په فریاد لاړو او فیرنګیانو به هغوي له سفارشي چیتې چې هغې ته حکم نامه وئیل پکار دي د دادرسی دپاره ورکړي نو ملاشکور به هغوي راوښول او ښه به یې وټکول او په ښدي ځانه کېښي به یې واچول. دغه شان د بادشاه او د فیرنګیانو په منځ کېښي په صفا طریقه باندې ناراضګي او اختلاف پیدا شو. کوم سرداران چې به د فیرنګیانو خوښ وو او میګناټن او برنس به هغوي له د بادشاه په نوم باندې د انعام او د جاګیر چیتې ورکړي نو ملاشکور به هغوي ته په بدنظر کتل. او د هغې رقم د وصولولو دپاره به یې لري لري کلو ته ولیږل او کومو سردارانو له به چې شاه شجاع څه جاګیر یا انعام ورکولو نو ملاشکور به هغوي له په نزدې نزدې کلو حواله ورکړه.

غلام خان پوپلزی د فیرنګیانو په وینا شاه شجاع یو ځل د څه جګړو د فیصلو دپاره

چار پکار ته واستولو لکه چې څنگه ورومې ذکر شوی دی. دا سردار فیرنګیانو سره ډیر پېش پېش وه پس ملا شکور ډنډورچیان چار پکار ته واستول چې چونکې غلام خان د کافرو (فیرنګیانو) نوکر دی د دې دپاره غلام خان هم کافر دی او د بادشاه د تباہ کولو او د ملک د وړانولو په تکل کېنې دی. (موهن لعل جلد دویم مخ ۳۱۶)

څه موده پس ملا شکور باقاعدہ خپله یوه پره په سردارانو کېنې د دې غرض دپاره پیدا کړه چې شاه شجاع د فیرنګیانو د پنجې نه او د تسلط نه وباسي. چنانچه هغه په چارچاپیره علاقه کېنې د خلقو په دماغ کېنې دا خبره کېنوله چې شاه شجاع د انګریزانو د دست درازی او د هغوی د بې انصافو نه تر دوو سپیرو راغلې دی او په ځای د دې چې بادشاه فیرنګیان خپل دوستان وګڼي هغه هغوی خپل دشمنان ګڼي. ځکه چې کومه عهدنامه فیرنګیانو هغه سره کړې ده د هغې شرطونو خلاف ورزي کوي او لا تر اوسه پورې د افغانستان نه خپل فوځونه ایستي نه دي. او بله وجه د افغانستان په اندروني معاملاتو کېنې د بادشاه د مرضی نه بغیر دخل ورکوي. د دې نه علاوه ځای په ځای هغه خپل سړي د دې کار دپاره مقرر کړل چې په خلقو کېنې دا مشهوره کړي چې څه وخت د شاه شجاع د کور خلق د لدهیانې نه کابل ته صحیح سلامت راوړسېږي نو بادشاه به بیا بیغمه او بې فکره شي. او بیا به د خپل وفادار رعایا په امداد سره د حکومت واګې په خپل لاس کېنې واخلي او خپل دوست دشمن سره به د خپلې رضا او اختیار مطابق سلوک وکړي.

د ملا شکور د دې کوششونو او د پروپیګنډې دا نتیجه شوه چې عامو خلقو ته دا ښکاره شوه چې د بادشاه او د فیرنګیانو سره په خپله کېنې نه لګي. او فیرنګیان په رښتیا اور له راغلل نو د کور ځاوندان شو. اوس ورو ورو عامو خلقو ته اصلیت ښکاره شو. او ورځ تر ورځ د فیرنګیانو برخلاف په عامو خلقو کېنې نفرت پیدا کیدلو او بادشاه د هغوی په لاس کېنې یو غلام او قیدی ګڼلو. د جامع مسجد امامانو هم په دې وجه د شاه شجاع نوم په خطبه کېنې اخستل منع کړل. ملا شکور فیرنګیانو له راغې او ورته یې شکایت وکړ چې امامانو خو د اعلي حضرت نوم په خطبه کېنې اخستل پرېښودل. ځکه چې د اسلام په ژو سره خطبه صرف د هغې بادشاه په نوم لوستې شي چې څوک د خپل واک ځاوند او خودمختار وي. او چونکې بادشاه ستاسو د لاسه یو مریې او ستاسو د مرضی تابع دی په دې وجه هغه خودمختار نه شي ګڼلې.

څه وخت چې دا معاملي د کابل او د هغه نه په چارچاپیره علاقه کېنې روانې وې نو یو څو نور هم دا قسم واقعات پېښ شول چې د فیرنګیانو او د ملا شکور په منځ کېنې ناچاپي نوره هم زیاته شوه. یوه معامله په کابل کېنې د غلې د سختې ګرانۍ متعلق وه. د دې تفصیل دا شان دی چې د فیرنګیانو د فوځ د موجودګۍ په وجه کمسريټ افسرانو د خلقو نه غله په ډیر

گران نرخ باندي اخستله. نتیجه دا شوه چې د زمکې مالکانو به څه ډیره معمولي غله د خپلې گزارې دپاره کور و ساتله او نوره ټوله به یې په انگریزي فوڅ باندي خرڅه کړه دغه شان غریبانو خلقو دپاره د غلې په بیعه اخستل بالکل ناممکن شول. په دې شان وابنه، غوښه، سبزي او ټول د ژوندون ضروریات دومره گران شول او د هغې نرخونه دومره وچت شول چې عام خلق او څاروي د لوړې نه هلاک شول.

ملاشکور چې څه وخت دا مصیبت ناک حالت ولیدو نو ډیر پریشان شو او فیرنگیانو سره یې د دې په حقله ډیرې خبرې اترې وکړې خو هغوي پرې غوږ کښینودو. قیمتونه به دغه شان ورځ په ورځ زیاتیدل او یو عام قات پیدا شو. ماسوای د انگریزي فوڅ نه ډیر کم خلق داسې وو چې په مړه کیده یې دودې خوړې شوه. زرگونه خلق گداگر شول او د برنس د کور نه د دودې غوښتلو دپاره راجاپیره شول. چنانچه هغه قریباً یو زر دودې مړه ورځ په غریبانو تقسیمولې. لاچار ملاشکور په ښار کښې دندوره وغږوله چې که چا د ژوندون ضروریات د یو خاص قیمت نه په زیات نرخ باندي خرڅ کړل او لای د خپلو ضروریاتو نه زیاتي غله ځان سره په گران نرخ باندي د خرڅولو دپاره جمع کړه نو هغه له به سخته سزا ورکړې شي. مگر چونکې د حکومت اصلي واگې د برنس په لاس کښې وې. تاجرانو او دکاندارو د ملاشکور د دې حکم هیڅ پروا ونه کړه ځکه چې هغوي ته معلومه وه چې فیرنگیان به سمدستي دخل ورکړي. که چېرې ملاشکور او د بادشاه نوکرانو سوداگران د دې حکم په منلو مجبور کړل. پس ملاشکور مجبوراً دکانداران گرفتار کړل او هغوي ته یې حکم وکړو چې غله په خلقو باندي په یو جائز نرخ خرڅوی. تاجرانو په دې خبره خپل ټول دکانونه بند کړل او فیرنگیانو ته په فریاد راغلل. برنس خپل میرمنشي موهن لعل ملاشکور ته ورولیږلو او ورته یې سوال جواب وکړو چې دکانداران او تاجران فوراً پرېږده. ملاشکور مجبور شو او د خپلې مرضی نه خلاف یې هغوي ټول پرېښودل. نتیجه دا شوه چې تاجرانو د خپلو جیبونو د کولو دپاره ټولې غلې صرف د کمسریټ په افسرانو باندي د خرڅولو دپاره جمع کړې. او یوه دانه به یې هم په غریب سرې نه خرڅوله په دې وجه په عامو خلقو کښې یو شور او وایلا پیدا شوه. چې فیرنگیان غریبانان خلق د لوړې نه وژل غواړي. په دې شان د فیرنگیانو برخلاف عامه بې اطمیناني او زړه بداوې ډیر پیدا شو.

یوه بله معامله چې د بادشاه او د فیرنگیانو په منځکښې د رنجش باعث شوې وه هغه د مزدورانو د مزدوری وه. انگریزي انجنیرانو ځای په ځای د فوڅونو ډیره کولو دپاره چاوبی ښا کړې او مزدورانو ته به یې ډیرې غټې غټې مزدورۍ روزانه ورکولې له دې کبله زرگونه زمیدارانو خپله زمیداري پرېښوده او چاوبو ته د مزدورۍ کولو دپاره راغلل. ملاشکور ته هم د بادشاه د مکاناتو او د باغیچو د جوړولو دپاره د مزدورانو ضرورت وه مگر چونکې د شاه

شجاع په خزانه کښې دومره گنجائش نه وه چې مزدورانو له یې د فیرنګیانو هومره مزدوري ورکړې وې پس یو سره هم د هغه د کار دپاره نه پیدا کیدو. ملا شکور مجبور شو او خلق یې په زور د کار دپاره راوستل. او هغوی ته یې هم دومره مزدوري ورکوله خومره چې د ملک رواج وه دا خلق هم فیرنګیانو له په لریاد لارل او هغوی د خپل عادت مطابق په دې معامله کښې دخل ورکړو.

غرض دا چې په هره معامله کښې د ملا شکور او د فیرنګیانو اختلافات پیدا شول او چونکې ملا شکور د بادشاه خیرخواه وه او فیرنګیانو غوښتل چې هغه دې په هر کار کښې زمونږ حکم مني په دې سبب فیرنګیانو شاه شجاع ته د ملا شکور برخلاف شکایت وکړو. او ورته یې ووي چې دې د خپلې عهدې نه برطرف کړه. چونکې بادشاه ته دا معلومه وه چې ملا شکور زما اصلي خیرخواه دی او هغه زما د خزانې د کولو دپاره کوشش کوي بلکې څه اختلافات چې د هغه او انگریزانو په منځکښې دي په هغې کښې ملا شکور په حقه دی او فیرنګیان صرف هغه په دې وجه لرې کول غواړي. چې هغه د غلامانو په شان د فیرنګیانو هره خبره نه مني په دې وجه بادشاه د هغه د موقف کولو نه انکار وکړو او فیرنګیانو ته یې سوال جواب وکړو چې که چېرې زه بلا وجه ملا شکور ستاسو په وینا لرې کړم نو زما عزت او آبرو به د خلقو په سترگو کښې خاورو سره یو ځای شي او زه به په ملک کښې رسوا شم.

د شاه شجاع خفګان د فیرنګیانو نه اوس ورځ په ورځ زیاتیدو ځکه چې هره ورځ به فیرنګیانو د هغه د سپکاوي دپاره یو نه یو نوي کار کولو. یو ځل بادشاه په محل کښې موجود نه وه نو کرنل ډیني نومې یو انگریز د بادشاه یا د هغه د افسر د اجازت نه بغیر د شاهي محل په یوه حصه کښې دیره شو. بادشاه چې څه وخت راغی نو هغه میکناتن ته شکایت وکړو. چې د کرنل ډیني بغیر زما د اجازت نه زما په محل کښې سکونت اختیارول زما د شاهي خودداری نه سخت برخلاف دي بلکې ښکاره په ښکاره زما بې عزتي کول دي.

څه وخت چې کرنل ډیني ته د دې متعلق ذکر وشو نو هغه ډیر په تکبر او غرور سره دا جواب ورکړو چې زما په ځدای قسم دی چې صرف یو گورنر جنرل به ما د دې ځای نه وباسي. د کرنل ډیني د دې غلطې او ناروا رویې تائید د هغه د فوځ نورو افسرانو هم وکړو. د میکناتن د یو خط نه چې هغه په دې ورځو کښې لارډ آکلینډ گورنر جنرل ته لیکلې وه د هغې نه هم د فوځیانو د هغې حقارت آمیزې رویې پته لګي چې کومه هغوی د شاهي خاندان ممبرانو سره اختیار کړې وه :

It is with much regret, that I felt compelled to refer to Govt; a difference of opinion between myself and Sir Willoughby, but if such an outrage as that committed by General Nott is to be tolerated and justified there must be an end of our efforts to make it believed that Shah Shuja is King of this country. I know how

embarrassing these references are, and I should have been happy to have saved Government the trouble of passing orders on the question, had Sir Willoughby so far supported me as to have conveyed a censure to General Nott for the deliberate and gratuitous violence which he had committed. The animus by which he had been actuated is apparent throughout.....he refused to pay the Prince the common compliment of calling upon him, although told that such a civility was expected. There is, I regret to say a feeling too prevalent amongst the officers of the force against His Majesty, who is considered the sole cause of their detention here---- And I hope that though they may not be compelled to treat the Royal family with becoming respect, yet they will not be permitted to offer them a direct insult with impunity."

ترجمه: "زه په ډير افسوس سره خپل ځان په دې مجبور گڼم چې حکومت ته د هغې اختلاف راي حواله ورکړم چې کوم زما او د سر ولوبي په منځکښې موجود دى. ولې که چېرې دا شان بد کار لکه چې څرنګ جنرل ناپ نه سرزد شوى دى هغه نظر انداز کړم شي او جائز وگڼلې شي نو مونږ له بيا د دې خبرې د کوششونو خاتمه کول پکار دي چې خلق دې په دې يقين وکړي چې شاه شجاع د دې ملک بادشاه دى. ماته معلومه ده چې حکومت ته د دې قسم حوالې ورکول د هغوي دپاره څومره د پريشانۍ باعث دى ولې که چېرې سر ولوبي زما دومره تائيد کړم و چې هغه جنرل ناپ ته د هغه د دې تشدد نه ډک فعل متعلق د ملامتيا اظهار کړم وې کوم چې هغه ارادتا او بغير د څه وجې نه کړم دى نو زه به ډير خوشحاله شوى وم. چې ما حکومت په داسې معامله کښې د حکم د صادرولو د تکليف نه بچ کړم وې. په کوم بد نيت چې هغه دا کار کړم دى هغه د اول نه تر اخره پورې ظاهر دى. هغه شهزاده ته د دې معمولي آداب د ادا کولو نه انکار وکړو يعنې دا چې هغه د هغه د ملاقات دپاره تلې وې اگر چې ناپ ته دا وويلې شو چې د هغه نه د دې قسم د خوش خلقۍ توقع کيږي. زه په دې وئيلو باندې ډير افسوس کوم چې د اعلي حضرت برخلاف زموږ د فوځ په افسرانو کښې دا خيال عام دى چې گڼې هم د اعلي حضرت په سبب هغوي په افغانستان کښې په پاتې کيدلو باندې مجبور دي. پس زه اميد کوم چې اگر که د فوځ افسران په دې باندې نه شي مجبوريدى چې هغوي دې د شاهي خاندان خلکو سره د مناسب تعظيم سلوک وکړي مګر کم نه کم هغوي ته د دې خبرې اجازت نه وي چې هغوي دې هغوي سره ارادتا د بې عزتۍ سلوک بغير د سزا بيا موندو نه وکړي."

په دې خط باندې سر جان کي خپله حاشيه په دې الفاظو خپړولې ده:

"About this time Macnaughten had been much vexed by the conduct of General Nott, who from first to last, treated the Royal families of Kabul with the supreme contempt. Nothing could induce him to behave towards any one of them with ordinary respect. At last Macnaughten was compelled to lay his complaints

before the Supreme Government."

ترجمه: "په دې ورځو کېښې میکناتېن د جنرل نابت د رویې نه سخت تنگ راغلې وه. چې هغه د اول نه تر اخره پورې د شاهي خاندان ممبرانو سره سخت د حقارت او د سپکاوي سلوک کولو. او هیچا هم هغه دې خبرې ته نشو راپورلې چې هغه دې په هغوي کېښې چا سره هم د یو معمولي عزت سلوک وکړي. اخر کار میکناتېن په دې مجبور شو چې هغه خپل شکایتونه حکومت ته مخکېښې کیږدي."

د دې ټولو خبرو مجموعي اثر د شاه شجاع په زړه دا وشو چې اوس هغه میکناتېن ته ښکاره باقاعدې طور سره پیغام ولیږلو چې په ټول ملک کېښې امن و امان دی او زه په خیر خیریت د خپل پلار نیکه په تخت باندې مستحکم شوم نو پکار دي چې د عهدنامې د شرطونو مطابق فیرنګیان د افغانستان نه لار شي. مګر میکناتېن ورته په جواب کېښې وویل چې تر کومې پورې دوست محمد خان ازاد دی او تر کومه پورې چې د دې توقع کېدې شي چې دوست محمد خان به بیا په دې ملک باندې چپاؤ وکړي تر هغې پورې مونږ دا خیال نه شو کولې چې ستا حکومت مستحکم شوی دی. له دې کبله فی الحال فیرنګیان د دې ملک نه نه شي ونی.

اوس د شاه شجاع دپاره بغیر د دې نه بله هیڅ لار نه وه چې خپل خان د فیرنګیانو اسرې ته وسپاري دا هر څه هغه د خپله لاسه خپل قام او ملک سره کړي وو او د هغه په لاس کېښې هیڅ زور او طاقت نه وه چې فیرنګیانو یې خبره منلې وې مګر د فیرنګیانو د دې حاکمانه رویې او د هغوي د تکبر نه ډک سلوک په سبب او د ملک په هر یو اندروني معامله کېښې د دځل ورکولو په وجه د هغه په زړه کېښې د فیرنګیانو برخلاف ورځ په ورځ نفرت زیاتیدو او دا نفرت د قام په ټولو خلقو کېښې ورو ورو خوریدو. ملیان هم اوس د معاملې په حقیقت باندې پوه شول. او خلقو ته یې ښکاره په ښکاره په وعظونو او تقریرونو کېښې دا قسم ویناګانې کولې چې مونږ د شاه شجاع حکومت منلو ته خو تیار یو مګر د فیرنګیانو بادشاهي په هیڅ وجه په خان باندې منلو ته تیار نه یو. په ملک کېښې دا بې اطمیناني دې درجې ته ورسیدله چې څه لږه موده پس کرنل هیرنګ چې د قندهار نه خزانې سره راروان وه د غزني په خوا کېښې د اولس د خلقو د لاسه قتل شو او د کونړ په علاقه کېښې سید هاشم د بغاوت نشان وچت کړو فیرنګیانو سمدستي د هغه د سر کوبی دپاره په هغه باندې لام وتړلو او میجر میګریګر په طور د پولیټیکل ایجنټ فوځ سره روان شو. د شاه شجاع ټولو فوځونو د سید هاشم په قلعه باندې د پښت په مقام باندې حمله وکړه مګر کامیابي ونه شوه او د انګریزانو کافي فوځ مړ شو. اګر چې سید هاشم هم په خپله سره د اتیا زره روپو سرکاري وتښتیدو. د قلات غلزي قلا هم دغه شان د فیرنګیانو برخلاف راوچته شوه د دې واقعات دا

شان وو چې لفتيننت ليچ د قلات غلزي د علاقې پوليتيکل ايجنټ د قلات غلزي په طرف
 فوځي گشت کولو او د قلات غلزي خلقو ته ي حکم وکړو چې د قلا دروازي پرانزي. چې
 قلعه ملاحظه کړم. او د قلعي حاکم په هغه کسانو کښې وه چې د فيرنګيانو د ناجائز تسلط نه
 او په بادشاه باندې د هغوي د ناروا اثر نه سخت تنګ وه هغه په جواب کښې لفتيننت ليچ ته
 وويل چې که چرې ته ماته د شاه شجاع يا د هغه د زوي تيمور خه حکم ښودلې شې نو زه به
 دروازي پرانزم او که نه وي نو ستا حکم منلو ته تيار نه يم. او که نورې خبرې کړې نو سبا
 سحر به زه تا سره په حيثيت د يو دوست خبرې وکړم. لفتيننت ليچ د حکومت او د طاقت په
 نشه کښې بدمست وه. هغه کله دا جواب اوريدې شو سمدستي ي حکم وکړو چې په توپو
 قلا والوځوي يو څه گوله باري په قلا باندې وشوه او د قلعي حاکم سره د ډيرو بې گناه بې
 خطا سړو په دې گوله باري کښې قتل شو. او پاتې شونو خلقو چې اکثر غلجي وو د انګريزانو
 د زور په وجه د هغه وخت دپاره د لفتيننت ليچ اطاعت قبول کړو مګر خه لږه موده پس چې
 هغوي ته موقع حاصله شوه نو هر څومره انګريزان چې د هغوي په لاس راغلل نو قتل ي کړل.
 يوه بله فوځي دسته د انګريزانو هم دغه شان د ميچر کلب بورن د لاندې په جنوبي افغانستان
 کښې قتل شوه. سردار اختر خان عليز چې د زمينداور په علاقه هغه د خپلې قبيلې يو فوځ
 تيار کړې وه هغه هم انګريزان تر ډيرې مودې پورې خپلې علاقې ته پرې ښودل او اخر د
 ډيرو جنگونو نه پس د لفتيننت ايليت اسستنت پوليتيکل ايجنټ په ذريعه هغه سره په خه
 خاص شرطونو راضي نامه وشوه.

هر کله چې د افغانستان په ملک کښې چار چاپيره د فيرنګيانو برخلاف دا بې
 اطميناني او بې چيني ورځ په ورځ زياتيدله نو ديخوا ته هغوي ته خبر وشو چې روسيان د خپوا
 په طرف فوځي پيش قدمي کوي. د دې په جواب کښې فيرنګيانو دا تجويز وکړو چې لورا د
 بلخ په علاقه او د دريائې آمو په نمرخاته غاړه باندې قبضه کول پکار دي چې د بخارا او
 خوارزم په علاقه باندې د انګريزانو سياسي اثر دومره زيات شي چې هغوي ټول د روس
 تقابلي ته ودرېږي. مستر لارډ د افغانستان په قطبي قبله علاقې باندې پوليتيکل ايجنټ مقرر
 شوی وه. هغه خپل قيام گاه په باميان کښې وساتلو. او د هغه ځاي نه د ترکستان ټولو واليانو
 سره پوليتيکل خط و کتابت ي شروع کړو. او د دې سره ي نواب جبار خان ته پيغام وليږلو
 چې د دوست محمد خان د کور خلق مونږ ته حواله کړه بل خوا ته ميچر ټاډ يار محمد خان د
 شاه کامران وزير سره د مدافعه او جارحانه معاهدې په کولو کښې صرف په دې وجه
 کامياب شو چې يار محمد خان يو ډير زمانه شناس او تجربه کار سياستدان وه. او د وزير
 لير په نوم باندې مشهور وه. د هغه دا يقين وه چې که يو ځل مې انګريزان د هرات په علاقه
 کښې پښو لگولو ته پريښودل نو د حکومت ټولې واګې به لکه د افغانستان د باقي حصې په

شان زمونږ د لاسه وځي او که چرې مونږ بيا د هغوي د خواهشاتو مخالفت وکړو نو د حاجي خان کاکړ پشان به زه هم بنديوان هندوستان ته واستولې شم. انگریزانو د هرات د قلا په استحکاماتو باندې د خپلو انجنیرانو په ذریعه قریباً شپږ دیرش لکه روپۍ لگولې وې له دې کبله میجر تاد د خپل مشن په ناکامیایې ډیر سخت برافروخته شو. او خپل حکومت ته یې په هرات باندې د فوځ کشی دپاره ولیکل.

میکناتین او برنس او د دې طرف د افغانستان انگریزي پولیتیکل افسرانو هغه سره په دې کښې اتفاق وکړو مگر لارډ آکلینډ وائسرای هند ته خو انگریزي فوځ ته د بامیان نه د وړاندې کیدو اجازت ورکړو او نه یې په هرات باندې د پیشقدمۍ منظوري ورکړه بلکې دا حکم یې وکړو چې یو قابل اعتبار افسر دې د دې غرض دپاره خپل طرف ته واستولې شي چې د روس د مجوزه پیش قدمۍ صحیح حالات او واقعات معلوم کړي. چنانچه سر ولیم میکناتین کرنل ارتهر کنولي خپل طرف ته د دې غرض دپاره ولیږلو ولې په دې اثنا کښې د روسیانو هغه فوځ چې د خپل طرف راروان وو د واړورو په وجه لاره کښې تباہ شو. سره د دې چې کنولي قووند او خپلواته په مشن ولیږلې شو او خان خپل سره د انگریزانو د طرف نه د دوستۍ عهد وپیمان وکړو.

دغه واقعات او حالات د افغانستان دننه روان وو چې دوست محمد خان د کوهستان په سرحد باندې رابښکاره شو د ډیرې مودې نه د کوهستان خلق انگریزانو ته بدنیته شوي وو خو چونکې هغوي سره یوه وعده او اقرار هم د دوست محمد خان د تبتیدلو نه پس نه شاه شجاع او نه فیرنگیانو پوره کړې وه په دې وجه هغوي خاځ په خاځ وختاً فوقتاً د هغوي برخلاف به راپاڅیدل.

میکناتین د کوهستانیانو د سرکوبۍ دپاره ډیره زبردسته او سخته کارروائي شروع کړه او هر طرف یې په خلقو باندې د خوف او هیبت اچولو دپاره اکثر هم هغه لوی لوی سرداران گرفتار کړل چې چا د شاه شجاع او د انگریزانو د رتلو په وخت کښې د هغوي ډیر خدمتونه کړي وو. چنانچه هر چا سره چې د فیرنگیانو د خپلو انعاماتو او اکراماتو وعدې پوره کړې نه وې او په دې وجه هغوي د خپلو ناراضگو اظهار په یوه موقع یا په بله موقع د هغوي نه کړې وه هغوي یې ټول څه په شک او څه په واقعاتو باندې گرفتار کړل او ځنې یې هندوستان ته ولیږل او ځنې یې بنديوان کړل. په دې خلقو کښې حاجي دوست محمد خان چې ناظرینو ته به یاد وي چې د عبدالوهاب سابق مستولي په ذریعه په ډیر منت او خوشامندو شاه شجاع خان له راوستې وه. هم یو تن وه. دغه شان نور لوی خلق صرف د شک په بنا باندې گرفتار شوي وو.

د دې ټولو واقعاتو نه علاوه د میکناتین او د فوځي افسرانو په منځکښې هم سخته

ناچاقي پيدا شوې وه . فوخي افسرانو به پټ پټ خطونه د ميكناتېن برخلاف د گورنر جنرل پرائيويت سكرټري مستر كالون ته ليكل . او مستر كالون به د هغه خفيه خطونو په بنا باندې دا شان تحريره رااستول چې د هغې نه به د ميكناتېن په پاليسي او طرز حكومت باندې مخالفانه نكته چيني معلومېده . ميكناتېن د گورنر جنرل د پرائيويت سكرټري د دې چيتو په طرز تحرير باندې ډير دل برداشته شوم وه او د هغوي په ټول راز باندې پوهيدو اخرئ هغه ته په جواب كښې علاوه د دې فوخي افسرانو د شكايت نه د خپل زړه رنځ په دې الفاظو كښې ظاهر كړو .

"And now, my dear Colvin, you allow me to disburden my mind to you. I have perceived, or fancied I perceived, on several occasions lately, a want of confidence in my proceedings, and a disposition to listen to every unfavourable report regarding affairs in this quarter; whilst I do not receive that support which the overwhelming difficulties of my position entitle me."

ترجمه : "او اوس زما خوږه كالوته ما پريږده چې دا خپل ډك زړه درته تش كړم . ما د څه مودې نه په څو څو موقعو دا ليدلي دي يا زما دا خيال دى چې ما ليدلي دي چې زما په كارروايي كښې اعتماد نه دى پاتې شوم . او زياتي ميلان دې خبرې ته دى چې په دې اطرافو كښې زما په هر كار برخلاف نكته چيني باندې غوړ كښيودى شي او اوس زما هغه مرسته نه كيږي چې د كومې زه د خپلو واقعاتو د بې انتها مشكلاتو په وجه مستحق يم ."

د دې نه مخكښې هم په دې خط كښې ميكناتېن بيا په هغې اختلافاتو او جگړو بحث كړى دى چې كومې د هغه او د بريگيډير جنرل رابرټس په منځكښې راپيدا شوم وى او د خپل خط خاتمه يې په دې شان كړې ده :

"If no important operations should be contemplated for next year in this quarter, for the conduct of which it may be thought desirable that I should remain, some of the public money will be saved by the appointment of a less paid though equally qualified agent. I never yet served in an office where I had not the confidence of my superiors, and inclination to do so is by no means strengthened after a laborious public life of thirty one years."

ترجمه : "كه چېرې مخكښې كال له په دې اطرافو كښې د څه بل داسې ضروري كار كولو تجويز نه وي چې د هغې په سبب زما دلته پاتې كيدل مناسب وي نو كه زما په ځاى يو بل د كمې تنخواه ايډنټ چې په همه صفت موصوف وي مقرر شي نو يو كافي سر كاري رقم به بچ شي ما له تراوسه پورې په يوه عهده باندې داسې ملازمت نه دى كړى چې په هغې كښې زما د بالا افسرانو په ما كښې اعتماد نه وي او د يو ديرش كالو د سخت سر كاري ملازمت نه پس زما ميلان طبيعت دې طرف ته څه زيات شوم نه دى ."

دا خط په څلورم د اگست په 1840ء كښې كالون ته ليكلې شوم وه د دې خط نه يو

خو ورځي پس په دې مضمون هغه خپل يو دوست ته دا شان خط ليکلی و:

"I am much obliged to you for the kind hint contained in your last. I should never for a moment think of resigning my post from any difference of opinion between myself and my superiors, as to the measures which should be adopted for the security of our interests in this quarter; but when a want of confidence is shown in myself is show personally, I would rather not wait till I get a less equivocal hint to move. Of late, I find that there has been kept up a system of espionage on my proceedings."

ترجمه: "تا چې په خپل وروستي خط کښې مهرباني کړې ده او ماته دې دا اشاره راکړې ده زه د هغې ډير مشکور یم زه صرف په دې وجه چې زما او زما د بالا افسرانو په دې خبره اختلاف راي ده چې مونږ له په دې ملک کښې د خپلو مفادو د حفاظت دپاره څه طريقې اختيارول پکار دي د خپلې عهدي نه د استعفي ورکولو خيال د يو لحظې دپاره هم په زړه کښې نشم راوستلې مگر هر کله چې په ما کښې ذاتي طور د بې اعتمادۍ اظهار کيږي نو بيا زه د هغه وخت انتظار نشم کولې چې ماته د دې نه په لږو مشکوکو الفاظو کښې د لرې کيدو اشاره راکړې شي. د څه مودې نه ماته دا معلومه شوې ده چې زما په ټولې کارگزاري باندې د جاسوسي يو باقاعده سلسله جاري شوې ده."

دا اختلاف د دوي په منځکښې دا وه چې يو خوا ميکناتن لارډ آکلينډ ته دا ظاهرول چې د افغانستان اندروني حالت ډير ښه دی. په ملک کښې چارچاپيره د افغانستان د گزشته حالت په مقابله کښې ډير امن و امان دی د فيرنګيانو او د شاه شجاع رسوخ او اقتدار ورځ تر ورځ زياتيږي. د خلقو او د موجوده حکومت تعلقات ډير تسلي بخش دي او اگر که کله کله په يوه صوبه کښې لا په بله صوبه کښې څوک سرکش سردار د بغاوت او د فساد جنډه وچته کړې ولې هغه په لږ کوشش سره دفع شي. غرض دا چې ميکناتن لارډ آکلينډ ته د خپلې پاليسۍ د کاميابۍ خبرونه په خپلو رپورټونو کښې ورکول ولې د فوځ افسرانو بلکې برنس هم د ميکناتن د دې راي نه برخلاف وه. د هغوي دا راي وه چې موجوده حکومت په افغانستان کښې د هيڅ قسم هر دلعزيزي نه لري. په ملک کښې د چين او ارام هيڅ آثار نشته ټول خلق چارچاپيره د فيرنګيانو سخت خلاف دي. او په دې وجه شاه شجاع هم د عام رعايا بدي شي. ځکه چې هغوي دا وائي چې دا هم شاه شجاع په مونږ باندې د غير قوم حکومت راوستی دی. د ميکناتن په دې برني خط کښې د هغه او د فوځي افسرانو هم دې اختلاف راي ته اشاره ده.

په يوبل خط کښې هغه په برنس باندې هم په دې معامله کښې قريباً قريباً د بدنيتي الزام لگولې دی. ميکناتن په دې خط کښې علاوه د نورو معاملاتو نه د برنس متعلق گورنر جنرل ته دا رنگ ليکلي دي:

"In a day or two it is my intention to send up officially with my comments, a paper handed to me by Sir A. Burns on the present state and future prospects of this country. I hope to show that all things considered, we are in as prosperous a condition as could have been expected. Sir A. of course wishes to prove the contrary—since by doing so, when he succeeds me, his failures would thus find excuse and his success additional credit. This is all natural enough. I have been exposed to a thousand interruptions whilst writing this and beg pardon if I have used too much freedom."

ترجمہ: "زما اراده ده چې په دې ورځ دوه کښې زه سرکاري طور سره د سر اليگزنډر برنس يو تحریر سره د خپلې رايې دروليم چې کوم هغه ماته د دې ملک په موجوده واقعاتو او آئنده حالاتو متعلق راکړې دي. زه اميد کوم چې زه به درته دا ثابته کړم چې د ټولو واقعاتو په مدنظر مونږ دا وخت هم دغه هومره بڼه حالت کښې يو خومره چې کيدې شي. مگر سر اليگزنډر برنس دا غواړي چې واقعات د دې نه برخلاف ثابت کړي. ځکه چې د هغه غرض دا دی چې هر کله هغه زمانه پس مقرر شي او بالفرض ناکامياب شي نو چې هغه سره بهانه موجوده وي. او که چرې هغه کامياب شي نو چې د هغې سهره هم د هغه په سر وي. دا بالکل قدرتي خبره ده په دې رنگ ليکلو کښې يو زر ځل زما خيال راغلو چې دا نه ليکم او زه د معافي خواستگار یم که چرې ما ډيره ازادي کړې وي."

د دې خط نه معلومېږي چې سر اليگزنډر برنس د خپل لاس يو تحریر د خپل خان نه د ذمه واري د لرې کولو دپاره ميکناتېن ته د دې غرض دپاره ورکړې وه چې هغه دې د هغه د رايې د افغانستان د خراب حالت متعلق گورنر جنرل ته وليږي. هم په دې ورځو کښې گورنر جنرل د ميکناتېن د خدماتو په صله کښې د هغه د بمبي د گورنري دپاره سفارش کړې وه او برنس له دې د هغه عهده تجويز کړې وه.

دا اختلاف رايې د ميکناتېن او د برنس او د فوخيانو په منځکښې د کال 1840-41ء په دوران کښې جاري وه ولې اوس مونږ بيا د کوهستان او د دوست محمد خان د هغې لوري په کابل باندې د راتلو قصه راغلو:

د حافظ جي نوم به هم ناظرينو ته ياد وي دا هغه سړی وه چې د غلام خان پوپلزي نه اته زره روپۍ رشوت واخستو او کوهستانيان يې د دوست محمد خان برخلاف راوچت کړل. او د کابل نه په دې بهانه د دوست محمد خان نه تبثيدلې وه چې زه به د کوهستانيانو پر او فساد چې غلام خان راوچت کړی دی دفع کړم. اوس چې د کوهستان شورش د رنگيانو برخلاف شروع شو نو حافظ جي له هم خدای پاک د غداری سزا ورکړه. رنگيانو هغه گرفتار کړو او هندوستان ته يې بنديوان واستول او د هغه خای نه هغه حج له وړ. د دې نه هم اگاهو ذکر شوی دی چې علاوه د حافظ جي نور هم ډير سرداران او

خوانین د کوهستان فیرنګیانو گرفتار کړل او هندوستان ته یې جلاوطن کړل. دې گرفتارو اګر چې د خټه وخت دپاره په ټول ملک کېنې یو هیبت پیدا کړو مګر د هر سپین روبي په زړه کېنې یوه بې چینی پیدا شوه. او هر یو په خان ویریدو. عبدالرحمن خان، گل محمد خان او سلطان محمد خان چې د هوتک او د توخي قبیلو سرداران وو هغوی خټه موده ورومې هم د دې ویرې نه د سکهانو علاقې ته تېنیدلې وو مګر سکهانو دا درې واړه سرداران انګریزانو ته حواله کړل او انګریزانو هغوی هندوستان ته جلاوطن کړل. یو بل قبیح کار چې د انګریزانو د لاسه په دې ورځو کېنې وشو هغه د اکرم خان نورزي قتل وه. دې خان د انګریزانو د راتلو په وخت کېنې د خپل ملک او د قام په خاطر د هغوی مقابله وکړه مګر خټه وخت چې هغه د انګریزانو په لاس گرفتار شو نو د ټول بین الاقوامي قانون جنگ نه خلاف هغوی هغه په توپو کېنې والوځولو. حاجي دوست محمد خان چې د قندهار بندي خانه کېنې په دې ورځو کېنې قید وه هم په دغه ورځو کېنې په جیلخانه کېنې مړ شو او د خلقو دا شک وه چې هغه له زهر ورکړي شوي وو. (فیریر)

په دیرشم د اګست په دې حالاتو او واقعاتو کېنې سردار محمد افضل خان د دوست محمد خان مشرې زوې د پنځو سوؤ سوړو سره د انګریزانو په څوکی د باجګاه په مقام راهریوتو مګر انګریزي فوځ تیار وه او افضل خان پسې شو. دغه وخت خبر راغی چې دوست محمد خان د یو لوی لښکر سره د هیبک د غرونو په دې غاړه باندې د حملې په لیت راروان دی. فیرنګیانو ټولې لرې لرې څوکی خالي کړې او په بامیان کېنې راجمع شو. دوست محمد خان چې بامیان ته رانژدې شو نو د فیرنګیانو د فوځ د پښتو یوه کمپنی چې د هغې کمانډر صالح محمد خان وه دوست محمد خان ته ورواوړیدو امیر خان چې د عبدالرشید ورور وه هغه هم دوست محمد خان ته ور وتېنیدو.

په اووم ستمبر د انګریزي فوځ یوه دسته د کرل ډیني د لاندې د کابل نه بامیان ته د امداد دپاره لاړه. او په څوارلسم ستمبر هغه ځای ته ورسیده. په اتلسم ستمبر امیر صاحب د فیرنګیانو په یوه قلعه حمله وکړه مګر ناکامیاب شو او جنگ کېنې یې کافي نقصان پیاوړندو. په اتویشتم ستمبر والی خلم مستر لارډ پولیټیکل ایجنټ ته خپل سړي راواستول او فیرنګیانو سره یې جوړه وکړه. دغه شان دوست محمد خان د ازیکو د امداد نه محروم شو. او د کوم سړي په ډاډ چې دوست محمد خان دومره لوی مهم په سر اخستې وه هغه د هغه د لاسه ووتو. دوست محمد خان په دې بالکل وار خطا نه کړو او سمدستي د کوهستان طرف ته روان شو. ځکه چې هغه هم د کوهستان د خلقو د بې چینی نه خبر شوی وه. هرکله چې انګریزان د دې نه خبر شو نو هیبت زده شول او فوراً یې شهزاده تیمور او شاه شجاع سره د انګریزي فوځ د سر رابرټ سیل د کمان لاندې واستول. برنس او د هغه میرمنشي موهن لعل

او کپتان اي کنولي په حيثيت د پوليتيکل ايډنټانو په کوهستان کښې خلقو ته د رشوتونو ورکولو دپاره وليږلې شول. سلطان محمد خان چې د دوست محمد خان د پرې يو ډير وفادار او اخلاص مند خان وه هغه دغه موده کښې په نجر او کښې شړونې وه. او چونکې د ډير اثر ورسوخ خاوند وه هغه د کوهستان د علاقې ټول خوانين او د اولس خلق د دوست محمد خان په حق کښې ودرېدو ته تيار کړل. او يو لړ لښکرې جوړ کړو. دوست محمد خان د ډيرو تکليفونو نه پس دره غر بنده ته سره د خپله لښکره په يولسم اکتوبر 1840ء راوړسېدو. مگر په دې ځاي کښې سلطان هزاره سره د اوو سوو سړو د فيرنګيانو د رشوت په وجه هغوي ته واورېدو.

دې خوا سيل هم کوهستان ته راوړسېدو. هغه په نهه ويشتم ستمبر د علي خان د قلعي محاصره وکړه. او هغه ي د يو سخت جنگ نه پس د قلعي نه شړلې وه او قلعه ي وړانه کړې وه. دا قلعه په تورتم دره کښې وه او د فيرنګيانو د هغې په اخستلو کښې دومره نقصان وشو چې کپتان کنولي په دې جنگ کښې مړ شو.

غلام خان پوپلزي د کوهستان په دې وړو وړو جګړو کښې هم په ډيره تنده سره د فيرنګيانو خدمت کړې وه چنانچه هغه ډير لږ لږ کوهستاني خانان لکه خواجه خان جي او خواجه عبدالخالق فيرنګيانو ته راواړول او مير مسجدي چې يو بل کوهستاني خان وه د هغه متعلق ي دا وويل چې چونکې هغه د انګريزي کيمپ ته د راتلو نه ويرېږي په دې وجه به هغه کابل ته لاړ شي. او د تيمور شاه مقبره کښې به پناه واخلي او بيا به شاه شجاع او ميکناتين ته ځان وسپاري. چنانچه د فيرنګيانو او د غلام خان په منځکښې د مير مسجدي خان متعلق دا فيصله وشوه او برنس هم دا تجويز منظور کړو. مگر د شپې د دې اقرار پر خلاف انګريزانو د هغه په قلا جولګاه باندې حمله وکړه او مير مسجدي خان په قلعه کښې راګير شو هرڅومره که غلام خان فيرنګيانو ته منت وکړو چې په دا شان کارونو باندې به د انګريزانو ټول اعتبار ورک شي مگر د هغه هيچا هم ونه منله. او د قلعه محاصره په دريم اکتوبر په ډير زور او شور سره شروع شوه. مير مسجدي خان هم په ډيرې حوصلې او په بهادري سره د انګريزي فوځ ډيره ښه مقابله وکړه او په هغه ورځ سره د دې چې يو ښه خونريز جنگ وشو فيرنګيانو هغه قلعه وانه خستې شوه. مير مسجدي خان په دې جنگ کښې زخمي شو او چونکې هغه کښې د دومره لږ باقاعده او منظم فوځ د مقابلې طاقت نه وه هغه شپه په شپه د قلعه په دروازه پټ د نجر او درې په طرف وتښتېدو.

فيرنګيانو د جولګاه قلعه وړانه کړه او د هغه دشمن خواجه بادشاه له ي ورکړه. په دې شان د رابرټ سيل فوځونه د کوهستان په هر طرف خواره شو. او د کوم کوم خان چې امير دوست محمد خان سره څه لږه هم همدردي وه. د هغوي قلعه ګانې ي وړانې کړې. او د هغې

مالکان ی د ملک نه وویستل.

دیخوا چې انگریزانو دا کارونه کول نو امیر دوست محمد خان هم د خپل لښکر د راجمع کولو او د کوهستان د خانانو د امداد اخستلو دپاره شپه او ورځ په ځان یوه کړه. په دې کار کېنې د هغه ملګرتیا د هغه یوې خور په ډیرې بهادری او زړورتیا وکړه. د دې بي بي په کوششونو باندې د کوهستان ډیر خانان د دوست محمد خان په جنبه کېنې شامل شول. او ځای په ځای ی په انگریزي فوځونو باندې حملې وکړې. چنانچه د بابا قاشقار خان او میر درویش خان هم د هغې په ننوتې د فیرنګیانو برخلاف راوچت شول. دغه شان د کوهدرې خان ملک سیف الدین خان په انگریزي فوځ باندې پنځو سوؤ سورو سره یو سخته حمله وکړه مګر د باقاعده انگریزي فوځ په مقابله کېنې دې حملو نه څه خاص کامیابي ونه شوه.

په دې اثنا کېنې دوست محمد خان قریباً شپږ زره سړي د خپلې جنبې لاندې راټول کړل او د نجر او په لاره د کابل په طرف د حملې کولو په نیت را روان شول. د نجر او نه هغه په اتویشتم اکتوبر دورنامې ته راوړسیدو او چې په لاره راټولو نو ځان سره به ی د اولس نور خلق هم شاملول.

برئیس اوموهن لعل صرف په دې کار مقرر شوي وو چې هغوي د رشوتونو په زور د دوست محمد خان نه ټول خلق د فیرنګیانو طرف ته را واړوي دې دواړو افسرانو په چارچاپیره علاقې کېنې او د دوست محمد خان په خپلو ملګرو کېنې دومره روپی او زر وویشل چې د دوست محمد خان امداد ته نور خلق راغلل. هم دغه شپږو زرو سړو سره دوست محمد خان پروان درې ته راوړسیدو. او په دویم نومبر ۱۸۴۰ء کېنې انگریزي فوځ او هغه یو بل سره مخامخ شول. انگریزي فوځ د کرنل سالتیر د کمان لاندې سمدستي په هغه حمله وکړه او د چارچاپیره نه ی راگیر کړو. د دوست محمد خان د ملګرو وار خطا شو. ولې هرکله چې دوست محمد خان دا تماشه ولیده نو توره ی راوویسته او په خپله خپلو ملګرو سره په انگریزي فوځ لکه د چرک په شان راپریوتو. د هغه ملګرو چې د دوست محمد خان دا بهادري ولیده نو هر یو ځان په میدان کېنې لکه د زمر په دشمن باندې راواچولو. د لږ جنګ نه پس د انگریزي فوځ پښې وځوښدې او وتښتیدل. انگریزي فوځ سخت شکست وخورو او پښتنو تر لرې لرې پورې د هغوي تعاقب وکړو او بیشانه سړي ی ترینه قتل کړل. د پروان درې په دې جنګ کېنې مستر لارډ د انگریزانو مشهور پولیټیکل ایجنټ، لفتیننټ برادفټ، ایډجوټنټ کرسپین قتل شول. او میجر بانسې او میجر فریزر سخت زخمیان شول.

دا ورومې جګړه وه چې په لویه پیمانه د دوست محمد خان او د فیرنګیانو ترمنځه وشوه او په هغې کېنې دوست محمد خان ډیره بڼه کامیابي حاصله کړه. چې د هغې په وجه د

ټولو فيرنګيانو په زړه کښې د هغه د طاقت او د بهادري يو رعب کښيناستو مګر کوم کار چې فيرنګيانو د خپل فوځ په زور نشو حاصلولې هغه هغوي د روپو په زور د حاصلولو اراده وکړه. د پروان درې د شکست نه پس فيرنګيانو خپل بېشماره ايجنټان د دوست محمد خان په لښکر کښې راخواره کړل او د هغه په سړو او افسرانو کښې يې بېشماره روپۍ او د سړو زرو پاسې تقسيم کړې. افسوس دې چې په دې ورځو کښې د پښتنو اخلاق دومره کمزوري شوي وو چې هغوي په روپو او زرو باندې د خپل ملک او قوم ناموس څرخول څه عار نه ګڼلو. دې خلکو دا رشوتونه واخستل او اراده يې وکړه چې دوست محمد خان لاس پښې ترلې فيرنګيانو ته حواله کوو. دوست محمد خان چې په خپلو سترګو د فيرنګيانو دا کار وليدو نو سخت ويريده او د خپل ځان د خلاصي په تکل کښې شو. اخر هغه د شپې بې خبره د خپل لښکره پټ شو او د يو څو وفاداره ملګرو سره يې د غرونو لار واخسته.

اگر ګه دوست محمد خان وټښتيدو مګر محمد افضل خان د هغه زوړ به څه پاتې شوو سړو سره بدستور په چارچاپيره غرونو باندې ګرځيدلو او د شهزاده تيمور او د جنرل سيل په فوځونو باندې به يې ډزې کولې او چپاوونه به يې پرې کول. د دې وروږو حملو هم په شهزاده تيمور او د فيرنګيانو په فوځي او پوليتيکل افسرانو دومره هيبت پيدا شو چې هغوي دا خيال وکړو چې ګڼې محمد افضل خان سره ډير لويه لښکر دې او انګريز فوځ د هغې د مقابلې طاقت نه لري. چنانچه برنس درې بجې د شپې يوه چيتۍ سر رابرت سيل ته وليکله چې اګر چې مونږ د امير د حملې په بهادري سره مقابله وکړه مګر دشمن په ډير لويه تعداد کښې هم مخامخ او هم په شاپروت دې په دې وجه مونږ له چاريکار ته واپس کيدل پکار دي. چنانچه سر رابرت سيل د برنس د نصيحت مطابق خپل فوځونه د پروان درې نه واپس کړل او په چاريکار باندې ډيره شوولې هرکله چې د فيرنګيانو په فوځ کښې د محمد افضل خان او دوست محمد خان د حملې نه يو لويه خوف او هيبت پيدا شو وۀ نو د پخوا په دريم نومبر د ماښام په وخت کښې دوست محمد خان خان ميکناتن ته حواله کړو ميکناتن دغه وخت دوو افسرانو سره بهر په سورلي وتې وۀ. او په پروان دره کښې د انګريزي فوځ د شکست متعلق يې په خپلو کښې خبرې اترې کولې او په دې يې بحث مباحثه کوله چې د امير دوست محمد خان د ارادو او د آئنده نقل و حرکت هيڅ پته نه لګي چې بيا به په کوم طرف حمله کوي. چې په دې کښې يو سور په ترات راغې او ميکناتن ته يې وويل چې تۀ لات صاحب ي ميکناتن ورته ووي چې هو. سور ورته بيا وويل چې نوزۀ دې خبروم چې امير صاحب راوړسيدو ميکناتن تېوس وکړو چې کوم امير؟ او کوم ځاي دې؟ سور ورته په جواب کښې ووي چې دوست محمد خان. يو منټ پس دوست محمد خان پنخپله راغې او ميکناتن ته يې ځان حواله کړو. ميکناتن هغه هم هغه ځاي ته بوتلو چې په کوم ځاي کښې

امير صاحب يو کال ورومې په شاهانه دربار کېني احکام صادر کړي وو. ميکناتېن هغه په ښۀ قدر او عزت راوستو او هر کله چې دوست محمد خان هغه ته خپله توره حواله کوله نو ميکناتېن هغه ته خپله توره واپس کړه. دوست محمد خان د ميکناتېن د ښۀ سلوک نه خوشحاله شو او د هغه شکريه ي ادا کړه.

د دې نه پس دوست محمد خان کابل ته راوستې شو د هغه خامې نه هغه محمد افضل خان ته خط وايکلو چې ما خان فيرنګيانو ته حواله کړو نو تاسو هم خان حواله کړئ. چنانچه د محمد اکبر خان نه سيوا د هغه ټولو زامنو خان ميکناتېن ته حواله کړو او فيرنګيانو هغوي ټول سره د بال بچ او د دوست محمد خان کلکتې ته په طور د شاهي نظر بندانو واستول. او گورنر جنرل دوه لکه روپۍ سالانه د هغوي د گزارې دپاره مقرر کړې.

لوستونکو ته به ياد وي چې محمد اکبر خان مونږ د خپل ورور سلطان جان سره په بخارا کېني پرېښې وه څۀ وخت چې دوست محمد خان د بخارا نه راوتښتيدو نو امير نصر الله خان شاه بخارا هغوي دواړه گرفتار کړل مگر څۀ وخت چې د دوست محمد خان د تېښتې ډيره موده تيره شوه نو ورو ورو نصر الله خان د هغوي نه زړۀ بندشونه لرې کړل. چنانچه هغوي هم چې موقع پيامونده نو د بخارا نه راوتښتيدل او شهر سبز ته ي خان راوړسولو مگر د شهر سبز خان د شاه بخارا نه وپريدو نو له دې کبله هغه اکبر خان سره دوه سواره کړل او خلم ته ي ورسولو.

اگر چې د نظر بندي په حالت کېني لارۀ آکليند، په دوست محمد خان باندې ډيره سختۀ نگراني ساتله او د هغه په نقل و حرکت باندې ي ډيرې پابندې لگولې وې مگر په حيثيت مجموعي لارۀ آکليند، دوست محمد خان ډير ښۀ قدر او عزت وکړو. لارۀ آکليند هغه ته د انگرېزي طاقت او زور ښودلو دپاره هغه د خپلو مينخزينونو، بندر گاهونو، اسلحه خانو باندې وگرځولو او د امير صاحب په زړۀ باندې لکه چې څرنگ د گورنر جنرل منشا وه د فيرنګيانو د کار خانو، تجارت گاهونو، د هغوي د توپخانو، جهازونو دومره لومړي رعب پريوتلو چې هغه به هميشه خپلو زامنو ته دا وئيل چې گورنر هيجرې فيرنګيانو سره جنگ ونۀ کړئ ځکه چې هغوي له شکست وړ کول ناممکن دي او يوه ورځ به وي چې هغوي به د ټولې دنيا مالکان شي. په کلکته کېني د يو څو مياشتو استوگنې نه پس د بنگال آب و هوا د هغه صحت سره ناموافقۀ شوه او هغه بيمار شو چنانچه د گورنر جنرل په اجازت سره هغه لدهيانې ته راغې او بيا د خپل صحت د ښۀ کولو دپاره غرونو ته د وسيدو په غرض د حکومت په اجازت لاړو.

باب

څه وخت چې امير دوست محمد خان فيرنګيانو ته ځان حواله کړو او د افغانستان په اندروني امن و امان کېنې د خلل اچولو دپاره هيڅ بهانه پاتې نه شوه او د روس د پيشقدمۍ خبرې هم غلطې ثابتې شوې نو شاه شجاع دا خيال وکړو چې اوس د فيرنګيانو دپاره د هغه په سلطنت کېنې د نورې مودې دپاره د پاتې کيدو هيڅ عذر نشته. پېس هغه يو ځل بيا ميکناتن ته دا درخواست وکړو چې د عهدنامې په رو سره اوس تاسو له زما ملک پرېښودل پکار دي. مګر فيرنګيانو هم هغه شان هغه ته دا بهانه پېس کړه چې ستا حکومت لا مضبوط شوی نه دی او مونږ غواړو چې ستا په نظام سلطنت کېنې داسې اصلاحات وکړو چې د هغې په سبب ستا د حکومت معامله په ښه طريقه او په اعلي پيمانه باندې وچلېږي. پس شاه شجاع بيا لاچار خاموش کېښاستو او فيرنګيانو بدستور د ملک په اندروني معاملاتو کېنې د شاه شجاع د مصلحت نه بغير دست اندازي کوله.

د ټولو نه ورومې اوس هغوي دا کوشش شروع کړو چې مونږ ته د هغې سردارانو او خانانو نومونه معلوم شي چې چا دوست محمد خان سره د هغه د جلاوطني په زمانه کېنې راز باز او خط و کتابت بلاواسطه يا بلواسطه ساتلي دي. چنانچه هر چا چې به د دې متعلق د دوست محمد خان او د دې خوانينو په منعکسې څه قسم خط و کتابت ميکناتن او د هغه افسرانو ته پېس کولو نو د هغې په صله کېنې به هغوي هغې خلقو ته انعامونه او اکرامونه ورکول او بيا به يې د هغې سردارانو او خانانو نومونه ځان سره وليکل او د هغوي د نقل و حرکت د نگراني دپاره به يې خاص انتظامات کول.

څرګله چې عامو خلقو ته دا خبره معلومه شوه چې فيرنګيان د دې قسم د خطونو په شوق سره په تلاش کېنې دي نو بې اصوله خلقو د دې نه ناجائزه فائده اخستل شروع کړل. چې هر کس و ناکس به صرف د فيرنګيانو د روپو حاصلولو دپاره جعلي خطونه په داسې هنر سره جوړ کړل چې ډير لږ فيرنګيان به د هغې په حقيقت باندې رسيدل. چنانچه د پروان د درې د جنگ نه پس يوه لويه ټيټې د دې قسم خطونو نه ډکه اهل غرض خلقو فيرنګيانو ته پېس کړه او هغوي ته يې دا ظاهره کړه چې د پروان درې په جنگ کېنې دا د خطونو ټيټې د هغه نه پاتې شوې وه.

دا خطونه د سلطان محمد خان د نجر او د سيف الدين خان د کوهدرې د طرف نه د امير صاحب په نوم باندې ليکلي شوي وو او د کوهستان د ډيرو خوانينو او سردارانو مهرونه او دستخطونه پرې لګيدلي وو. په دې خطونو کېنې دوست محمد خان ته د کابل په علاقه باندې د حملي کولو دعوت ورکړی شوی وه او د هغې خلقو نومونه هم ورته پکېنې ليکلي

شوي وو چې څوک د کابل په ښار کېنې د هغه په مرسته ودرېدو ته تيار وو.

د دې خطونو علم څه وخت چې د کابل لویو لویو سردارانو او مشرانو ته وشو او هغوي ته دا معلومه شوه چې فیرنګیان په دې خطونو باندې څه کارروائي کول غواړي نو هريو د حیثیت سره په ځان ویریدو او بیل بیل کس د خپل حفاظت دپاره د ځان نه خپل ملاتړ راچاپیره کړل. او د گرفتاری په صورت کېنې ځان مقابلي ته تيار کړو. د فیرنګیانو او د ملک د سردارانو په منځکېنې دې بې اعتبارۍ او بې اعتمادۍ داسې د بې اطمینانۍ فضا پیدا کړه چې هم فیرنګیان او هم د قام خلق د یو بل په زړه کېنې مخالف او دشمنان شول.

هرکله چې شاه شجاع د دې صورت حال نه خبردار شو نو هغه هم د دې نه د فیرنګیانو برخلاف فائده وچتول وغوښتل. وخت په وخت به هغه دا ټول سرداران ځان سره جمع کول او د فیرنګیانو ناجائز سلوک او د هغوي د دست درازو برخلاف به ځان هم دغه سرداران لمسول. چنانچه هغه او ملاشکور د دې قسم سردارانو یوه مضبوطه پره ځان له جوړه کړه او دا کوشش ځان شروع کړو چې په څه شان باندې د شاه شجاع دپاره د فیرنګیانو د لاس نه څه نه څه خودمختاري د ملک په اندروني معاملاتو کېنې حاصله کړو.

فیرنګیان د ملاشکور او د شاه شجاع د دې کوششونو نه بې خبره نه وو چنانچه هغوي بادشاه ته ولیکل چې ملاشکور د خپلې عهدې نه فوراً برطرف کړه. اګر چې شاه شجاع د دې ډیر سخت مخالفت وکړو خو د هغه په حقیقت کېنې هیڅ اقتدار او واک نه وه. په دې سبب هغه مجبوراً د فیرنګیانو په دې خبره عمل وکړو او د هغوي په وینا ځان محمد عثمان خان نظام الدوله مقرر کړو. نظام الدوله چونکې د فیرنګیانو د لاسه مقرر شوی وه په دې وجه هغه د شاه شجاع د مرضی هیڅ پروا نه کوله او په خپلو ټولو کارونو کېنې به صرف د میکناتین او د برنس په هداياتو باندې چلیدو. په دې باندې د شاه شجاع برای نام څه رعب او اثر چې په خلقو کېنې پاتې وه هغه هم بالکل ورک شو او خلقو ښکاره په ښکاره هغه پورې ټولې او خندا شروع کړه.

هر مابینام به محمد عثمان خان نظام الدوله د خپلې روزانه کارگزاری اطلاع میکناتین او برنس ته ورکوله او د شاه شجاع په ځای به هغه احکام د میکناتین نه اخستل. دا محمد عثمان د هغې وفادار خان زوی وه چې چا په شاه زمان باندې د دوست محمد خان پلار پاننده خان قتل کړی وه. او بیا څه وخت چې فتح خان او شاه محمود کابل واخستو نو وفادار خان نه هم هغوي بدل واخستو او هغه ځان قتل کړو.

محمد عثمان اوس د فیرنګیانو د سیوري لاندې د هغې خلقو نه بدل اخستل غوښتل چې چا د هغه د پلار په مرګ کېنې حصه اخستې وه. مرزا امام وردی چې یو ډیر فریبي او مکار سړی وه هغه د هغه نائب سکر وه. د هغه نور مشیران عبدالرزاق خان مستوفي او سید

حسین دفتري وو. دې خلقو په جمع دا قسم زیاتی په قام باندې شروع کړې چې په لږه موده کېنې یی ډیر مال جمع کړو. محمد عثمان خان چونکې د فیرنګیانو په زور او ملګرتیا باندې غاوره وۀ په دې وجه هغه د عام رعایا د خوشحالی یا د بدحالی هیڅ پروا نه لرله. او هر څۀ به چې هغه ته برنس یا میکناتین وئیل هغه به یی کول. هغه ته نه د بادشاه د خوشحالی څۀ ضرورت وۀ او نه د قوم د سردارالو. د هغه غرض صرف دا وۀ چې مال نه دې فیرنګیان چې د چا په لاس کېنې اصلي فوځي زور او طاقت وۀ خوشحاله وي. نتیجه دا شوه چې په لږه موده کېنې کۀ څۀ اختیارات د بادشاه په لاس کېنې پاتې هم وو هغه ترې لارل.

یو ځل نظام الدوله د یو سید نه د هغه زمکه واخستله او خپل یو نوکر ته یی وبخښله دا سید د شاه شجاع پیر وۀ چنانچه هغه شاه شجاع ته شکایت وکړو. بادشاه نظام الدوله ته حکم وکړو چې دا زمکه دې سید ته واپس کړه مګر وزیر د دې حکم د تعمیل نه انکار وکړو او هرکله چې د پرله پسې حکمونو باوجود سید موصوف ته خپله زمکه واپس نه کړې شوه نو هغه بیا بادشاه ته عرض وکړو چې وزیر خو ستا حکم منلو ته تیار نه دی چنانچه بادشاه هغه ته په صافو الفاظو کېنې وئیل چې رښتیا خبره خو دا ده چې په محمد عثمان خان نظام الدوله وزیر زما هیڅ لاس نه رسي او په دې سبب ته ما نور مه تنګوه ځکه چې زۀ بادشاه نه یم غلام یم. (موهن لعل جلد دویم صفحه ۳۶۸)

دینخوا ته نظام الدوله د سرالیکزنډر برنس او د میکناتین خبر نویسانو ته چې د یو نوم میر حسن او د بل نوم شاه جی وۀ غټې غټې تنخواګانې په طور د رشوتونو مقرر کړې. د هغوی کار دا وۀ چې په خپلو رپورټونو کېنې هغوی د نظام الدوله د طرز حکومت او د حسن انتظام دې انګریزي افسرانو ته تعریفونه ولیکي. دغه شان میکناتین او برنس دواړه د اصلي واقعاتو نه تر ډیرې مودې پورې بې خبره پاتې شول.

هم په دې زمانه کېنې د ایسټ انډیا کمپنی مشران د افغانستان د روز افزون اخراجاتو په وجه میکناتین ته ډیر ضروري احکام راواستول چې فوځي او انتظامي اخراجات دې په هره وجه چې وي کم کړې شي. چنانچه د ټولو نه وړومبې فیرنګیانو دا فیصله وکړه چې د بادشاه په فوځ کېنې دې کمې راوستې شي. پس په دې سلسله کېنې برنس احکام صادر کړل چې څومره څومره سړي هریو سردار سره د فوځي خدماتو د ادا کولو دپاره یو کال وړومبې منظور شوي وو هغوی دې ټول بیا د کپتان تریور په مخکېنې د معائنې دپاره پیش شي. او د هغه چې څومره سړي خوش وي هغه به وساتي او نور به ټول موقوف کړي. دې قسم سپاهیانو ته به آئنده دپاره حاضر باشي وئیلې شي. او د دوی استوګنه به په خیمو کېنې وي او هر وخت به په قومي مهم د روانیدو دپاره تیار ناست وي.

پښتنو او ایرانی سردارانو په دې حکم د سختې ناراضګۍ اظهار وکړو او وې وئیل

چې ورومېرې خو دې زمونږ د ملاتړو په شمار کښې هېڅ کومې نه شي کیدمې او که چېرې
 فیرنګیان خامخا زمونږ سرې کمول غواړي نو د کپتان تریور د ملاحظې دپاره به مونږ هم هغه
 هومره سرې پیش کوو چې خومره فیرنګیان مونږ سره ساتل غواړي. ځکه چې که چېرې
 زمونږ ملاتړ د دې خبرې نه خبر شي چې زمونږ د سردارانو فوځي طاقت د کپتان تریور په
 لاس کښې دې نو سرداران به په دې د خپلو سر په نظر کښې سپک شي.

فیرنګیانو د سردارانو دا متفقه تجویز هم نامنظور کړو. چنانچه هر یو سردار په دې
 مجبور شو چې خپل ټول ملاتړ دې د کپتان تریور په مخکښې پیش کړي. پس کپتان تریور
 چې څوک غوښتل نو هغه یې وساتل او چې څوک یې نه غوښتل هغه یې موقوف کړل. په
 سردارانو باندې دا خبره ډیره ترخه ولګیده او د دې بدسلوکی په سبب د هغوی په زړه کښې
 ډیر خفګان پیدا شو. د دې نتیجه دا شوه چې هر یو حاضر باش خپل ځان د خپل سردار نه
 خودمختار وګڼلو او د بادشاه د فوځ ضابطه بالکل تباہ شوه.

د دې فوځي اصلاحاتو نه لږه موده پس شاه شجاع منصور خان چاوس باشي قندهار
 ته د محمد تقی خان ګورنر د نظام حکومت د معائنې دپاره ولیږلو ځکه چې د قندهار د دې
 ګورنر برخلاف بادشاه ته د دې بد انتظامي شکایتونه رارسیدلي وو. هر کله چې منصور خان
 قندهار ته ورسیدو نو هغه ټول دراني سرداران په خپل ځای کښې را جمع کړل او ورته یې
 وویل چې ما د بادشاه نه ستاسو دپاره یو پیغام راوړې دې او هغه دا دې چې تاسو ټول د
 فیرنګیانو برخلاف را یو ځای شئ او د بادشاه لاسونه د فیرنګیانو برخلاف مضبوط کړئ.
 ځکه چې فیرنګیانو د قوم د کمزورۍ او د بې وښۍ په وجه ټول اختیارات د بادشاه نه اخستي
 دي او هېڅ کار د هغه د منشا مطابق نه کیږي.

محمد تقی خان د فیرنګیانو یو نوکر سره و هغه سمدستي میجر رالنسن پولیتیکل
 ایجنټ مقیم قندهار ته د منصور خان د دې ټولې واقعي اطلاع ورکړه. او هغه ته یې وویل چې
 ته خپل یو اعتباري سره د دې کار دپاره مقرر کړه چې هغه پټ په پرده کښې یو خواته
 کښېني او هغه دې پنخېله د منصور خان هغه ټولې خبرې واوړي چې کومې هغه د قندهار
 سردارانو ته د بادشاه د طرف نه راوړي دي. چنانچه ټول سرداران محمد تقی خان بیا را جمع
 کړل او چاوس باشي منصور خان بیا هغوی ته د بادشاه پیغام واورولو. د میجر رالنسن
 مخبرانو هغه ټولې خبرې په خپلو غوږونو واوړیدې او سمدستي یې کابل ته میکانټن او
 برنس ته د دې ټولې واقعي اطلاع ورکړه.

فیرنګیانو سمدستي د شاه شجاع نه جواب و غوښتلو ولې بادشاه د چاوس باشي د دې
 ټولو خبرو نه انکار وکړو او د دې ټولې معاملي ذمه واړي یې د منصور خان په سر وغورځوله.
 منصور خان د بادشاه په حکم واپس کابل ته راغی او د انګریزانو په وینا شاه شجاع د هغه مخ

تور کړو په غري سور کړو او په ټول ښار کښې ئ دغه شان وگرځولو. منصور خان به د خر د شانه هم دغه شان اواز کولو چې هر څوک د شاه شجاع الملک خدمت کوي نو د هغه به هم دغسې سزا وي.

د دې خبرې نه علاوه فیرنګیانو د اخراجاتو د کمولو په خاطر د غلجو، درانو سردارانو او ملیانو د مارجونو نه بلا وجه دوه لکه روپۍ کمې کړې. او څه وخت چې هغوي د دې برخلاف د ناراضګۍ اظهار وکړو نو هغوي سره فیرنګیانو او نظام الدوله ډیر خراب او سخت سلوک وکړو. کوم پښتانه چې شهزاده تیمور په پېښور کښې د سر کلا ډوډ په ډمه واری باندې د فوځي خدماتو دپاره نوکران کړي وو هغوي ټول فیرنګیانو د اخراجاتو د کمولو په خاطر د ملازمت نه لرې کړل په دې باندې هم په هغې ټولو سردارانو کښې سخته بې چينې پيدا شوه. کوم کوم خلق چې د دوست محمد خان برخلاف د شاه شجاع سره د جنگ په ابتدا کښې ملګري شوي وو. څه وخت چې نظام الدوله په کابل او د هغې نه چار چاپېره علاقه کښې د موجوده حکومت برخلاف سخته بې چينې وليده نو هغه فیرنګیانو ته وویل چې په کار دي چې د دې ټولو سردارانو نه یو تحریري اقرار نامه واخستې شي چې مونږ به د بادشاه د همیش دپاره نمک حلال او وفادار رعایا یو او هیچرې به هم د موجوده نظام حکومت برخلاف د څه قسم سازش نه کوو. هر کله چې سردارانو ته دا وویل شو نو هغوي په جواب کښې وویل چې مونږ د بادشاه نوکران یو او بادشاه له دا پکار نه دي چې هغه په خپل رعایا باندې بدګماني وکړي او د هغوي نه تحریري دستاويزات واخلي. په دې باندې فیرنګیانو شاه شجاع ته وویل چې کوم سردار چې په دې کاغذ باندې دستخط کولو نه څنګ وخت کیږي هغه خپل دربار ته مه پرېږده او ورته ووايه چې د افغانستان نه دي وځي. شاه شجاع دې یو تجویز سره هم اتفاق نه کولو او نه سرداران د هغه ذات برخلاف وو او نه د هغه د بادشاهۍ. لیکن فیرنګیانو دا په افغانستان کښې د خپلو پنجو ښخولو دپاره او د خپلې فائدي په خاطر په بادشاه باندې دا ټول کارونه کول غوښتل. سرداران هم په دې پوهه وو مګر د فیرنګیانو زور ډیر زیات وه او د هغوي اوس هیڅ وس نه رسیدو د دې دپاره هغوي د لاچارۍ نه په هغه کاغذ باندې دستخطونه وکړل.

آخر کار هر کله چې د سردارانو د صبر کاسه ډکه شوه او فیرنګیانو او د هغوي ماتحت افسرانو هغوي سره د ټول محکوم قومونو په شان قسم سخته او بې عزتۍ راواخستې او هغوي ئ د ټول قومي اثر او اختیاراتو نه محروم کړل نو د ستمبر ۱۸۴۱ء په آخر کښې هغوي یو ورځې ټول په بالاحصار کښې د بادشاه په خدمت کښې حاضر شول او په ډیرې عاجزۍ سره ئ د خپلې بیوسۍ او بې واکۍ قصه هغه ته بیان کړه او ورته ئ ووي چې مونږ ته لار وښيه چې مونږ له په داسې وخت کښې څه کول پکار دي؟

بادشاه ورته په جواب کښې وویل چې زه خو برای نام بادشاه یم او ما دپاره دا ناممکن ده چې زه ستاسو د فریادونو څه دادرسي وکړې شم. او په اخر کښې یې ورته وویل چې دا ستاسو خپله گناه ده چې زه دارنگه دلیل شوم یم زه تاسو د فیرنګیانو خوبښې ته پرېښودم یم که تاسو کښې یو سره هم نروم نو زه به هغه د دې شرم او د غلامی د ژوندون نه خلاص کړم وم او د درانو د حکومت عزت او نوم به یې برقرار ساتلې وه او ورته یې دا هم ووي چې "از روی شایع نمی شود که نام قوم کنید".

د دې الفاظو اثر په سردارانو داسې زړوشو چې عبدالله خان اچکزی سمدستي راوپراندې شو او ورته یې وویل چې زه هغه نرسره یم چې تابه د دې شرم او غلامی د ژوند نه خلاص کړم.

هم په دغه ورځو کښې عبدالله خان اچکزی بیا د ماسپښین نه پس بادشاه له پټ د محل په باغ کښې ملاقات له راغی او هغه سره یې د فیرنګیانو خلاف په یو مناسب موقع باندې د بغاوت کولو سازش وکړو. عبدالله خان چې څه وخت د بادشاه نه واپس راغی نو په خپل ځای کښې یې ټول لوی لوی سرداران د کابل چې په هغوي کښې محمد عطا خان، سکندر خان، میر افضل خان، عبدالصمد خان، او عبدالسلام خان پوښل، سیدال خان علي کوزی، امین الله خان لوگر، محمد حسین خان عرض بیګي او نور ډیر کسان شامل وو رایوځای کړل او د شاه شجاع د ارادې نه یې خبردار کړل. هم په دې جرګه کښې هغوي ټولو د قرآن شریف په پاڼو باندې خپل مهرونه ولګول او قسم یې وخوړو چې د فیرنګیانو حکومت به د افغانستان نه لرې کوو. او د هغوي برخلاف به هر یو د ازادی نشان وچتوؤ سره د قسم په دې کسانو کښې یو بل سره چې د هغه نوم بچه پهلوان وه هغه د دې ټوله مخبري موهن لعل ته چې د برنس پولیتیکل سکرټر وه، ورکړه.

چنانچه موهن لعل سمدستي د دې نه برنس خبر کړو مگر برنس او میکانټن دواړه د خپل طاقت او قوت په نشه کښې داسې مست وو چې هغوي د هغې قرآن شریف د نیولو یا د دې سازش د جوړونکو د نومونو معلومولو هم هیڅ کوشش ونه کړو هغوي دا خیال وکړو چې که چرې مونږ دې واقعي له څه غیر معمولي اهمیت ورکړو نو پښتانه به وائي چې فیرنګیان ویریدل.

"It is your own fault that I have fallen thus low; you have abandoned me to the good pleasure of the English; had there been one man of Spirit amongst you, he would soon have delivered me from this shameful state of dependence. (Ferrier P-348)

دغه شان برنس په خپله یوه چیتې کښې د شاه شجاع د خپل خفګان متعلق میکانټن ته په داسې شان لیکي:

" I was again called by the King in the afternoon. I see a deeprooted jealousy against the Wazir (Minister). Though he ought and must be supported I still think the King should be made more conversant with the passing affairs then he is.

The King gave me at greater length his feelings and his sufferings. He said he had not at trustworthy man in his country, that all were engaged in setting against us and us against him- That his enemies were allowed to continue in power- That the portion of his revenue set aside for him was not collected and paid- that his adherents were discontented- that he was kept under by us in all things yet that they had not gone right; - that a pilgrimage to Makka was his only alternative, and that at Ludhyana he had, had much power as compared with this part of his reign.

More fighting still, when will this country be pacified? "

(Mohan Lal's Life of Dost Mohammad Khan Vol-2 P-387-388)

ترجمه: زه نن د غرمې نه پس بيا بادشاه راوبللم ماته د هغه په زړه کښې د وزير برخلاف سخت د حسد جذبات ښکاره شو. اگرچې مونږ له د هغه مرسته پکار ده ولې زما اوس هم دا خيال دې چې مونږ له بادشاه د چارچاپيره واقعاتو نه زياتي خبرول پکار دي.

بادشاه خپل احساسات او تکليفونه ماته په ډير تفصيل سره بيان کړل هغه وويل چې زما په ملک کښې يو اعتباري سره هم نشته هر يو سره په دې کوشش کښې لگيا دې چې ما ستاسو برخلاف کړي او تاسو زما. او دا چې هم هغه شان زما د دشمنانو په لاس کښې اختيارات شته او کومه ماليه چې زما د اخراجاتو دپاره جدا شوې ده هغه هيڅوک نه ټولوي او نه ئ ماله څوک راکوي او دا چې زما ټول ملگري خفه دي او په هره معامله کښې تاسو ما لاندې ساتئ. سره د دې يو کار هم سم نه دې او اوس بغير د مکې د حج نه زما بله لار نشته. او په لدهيانه کښې زما اختيارات دنن ورځې د بادشاهي په مقابل کښې زيات وو معلوميږي چې نور جنگونه هم کيدونکي دي. خبر نه يم چې کله به په دې ملک کښې امن قائميږي.

(سوانح عمري دوست محمد خان مصنفه موهن لعل صفحه ۳۸۸-۳۸۷)

سره د دې چې د انگریزي حکومت برخلاف بې چيني ورځ په ورځ زیاتیدله او د قام مشران د ناراضګۍ او د خفګان نه ډک وو مګر برنس او میګناتن په خپله پالیسي کښې د ویښته هومره فرق هم رانه وستر او د لارډ اکلینډ د هداياتو مطابق ئ د بادشاه څه فروخ خو کم کړو او باقي له ئ تنخواګانې ډیرې کمې کړې. د دې نه علاوه په اکتوبر ۱۸۴۱ء کښې هغوي د شرقي غلجود ماجبونو نه څلویښت زره روپۍ کمې کړې دا هغه غلجي وو چې د کابل او د جلال اباد په منځکښې په ټولو درو باندي قابضان وو. او د فیرنګیانو د لویو ماجبونو په وجه به هغوي د هندوستان او د کابل په منځکښې د آمدورفت لاره صفا او محفوظه ساتله. څه وخت چې هغوي ته د خپلو ماجبونو د کمې خبر وشو نو هغوي ورومېږي خو میګناتن ته خپل ژړا او فریاد وکړو او چونکې هغه د دې انتظام بوج په خپل سر نه

اخستلو هغه غلجي بادشاه ته د داد رسي دپاره واستول مگر د بادشاه خه اختيارات وو غلجيان مايوسه خپلو خپلو علاقه ته لارل. او سمدستي ي د دره تزين په خوا كښې يوه قافله لوت كړه او د خور د كابل په تنگه دره كښې په مضبوطو مضبوطو مقاماتو باندې خپل سړي سره د تپو كود لارې د بندولو دپاره كښينول. هم په دې ورځو كښې محمد اكبر خان د دوست محمد خان دويم زوى د خلم نه باميان ته راغى او د افغانستان بددله سردارانو سره ي د راز باز خبرې اترې شروع كړې.

په يولسم اكتوبر جنرل رابرت سيل سره د يو بريگيد د خور د كابل د درې د صفا كولو دپاره د كابل نه واستولې شو جنرل سيل د خپل فوځ سره د بتخاك په مقام باندې خپل كيمپ ولگولو او بل سحر له وختي په دره كښې ورننوتلو دا دره ډيره تنگه او دواړه طرف ته ي وچت وچت كمر ونه قريبا پنځه پنځه سوه شپږ سوه فته وچت واقع دي. په دې كمر و باندې غلجو يو سنگر هم جوړ كړى و. غلجو د جنرل سيل په فوځ باندې يوه زبردسته كوله باري د خپلو جزائلو نه وكړه. او جنرل سيل پخپله هم په پښه باندې زخمي شو. ولې غلجي په شمار كښې لږ وو. په دې وجه د يوې سختې مقابلې نه پس هغوي د قبر جبار په طرف پسپا شول. او د خور د كابل دره د خه وخت دپاره صفا شوه. دا فوځ د خه وخت دپاره د خور د كابل او د بتخاك په مقام باندې ډيره و مگر غلجو به د شپې په هغوي باندې شبخونونه كول او د فيرنكيانو د فوځ نه به ي ډير نقصانونه كول.

په دوېشتم اكتوبر دا ټول فوځ كپتان ميگريگر پوليتيكل ايجنټ سره د تزين په طرف د غلجو د سر كوبي دپاره بيا روان شو. حمزه خان د غلجو د علاقې كورنرو ته او د بادشاه د طرف نه مقرر شوى و فیرنكيانو هغه په دې الزام گرفتار كړو چې هغه هم خپل قام سره د فيرنكيانو پر خلاف رازدار دى.

جنرل سيل په تزين كښې تر شپږويشتم اكتوبر پاتې شو. د هغې نه پس هغه د گندمك په طرف روان شو خكه چې كپتان ميگريگر غلجو سره په دې شرط راضي نامه وكړه چې د غلجو په ماجبونو او تنخواگانو كښې به هيڅ كمى نه راځي مگر چونكي فيرنكيانو خپل ټول سابقه اقرارونه په مناسب طريقه نه وو پوره كړي نو د غلجو د كپتان ميگريگر په قول او اقرار باندې پوره باور ونه شو او خامې په خامې ي په انگرېزي فوځ باندې خپلې حملې بدستور جاري وساتلې.

موهن لعل په خپل كتاب كښې په صفحه 207 باندې په دې مضمون دا شان ليكي :

" Whatever we might boast of our diplomatic successes during the campaign of Afghanistan, we were certainly very wrong in not keeping up our adherence, even for a short time, to those engagements and promises which we had so solemnly and faithfully made to various chiefs in return for their taking up

our cause and abandoning their long known and established masters. Our letters pledging our honour govt to reward and appreciate their services for our goods were in their hands; and as soon as we found that the chief of Qandahar were fled, and that there was no necessity for wearing longer the array garb of political civilities and promises, we commenced to fail in fulfilling them. There are, in fact, such numerous instances of our violating our engagements and deceiving the people in our political proceedings, within what I am acquainted with, it would be hard to assemble them in one series."

ترجمه: "د افغانستان په دې جنگ کېنې هر څومره چې مونږ په خپلو سياسي کاميابو باندې فخر وکړو نو ښائېږي ولې دې کېنې هم شک نشته چې مونږه دا ډيره لويه غلطې کړې ده چې د لږ ساعت دپاره هم مونږ په هغه وعدو او اقرارونو باندې ټينگ پاتې نه شو کوم چې مونږ مختلفو سردارانو سره د هغوي د خدماتو په صله کېنې کړې وې چې هغوي زمونږ ملگرتيا کړې وه. او خپل زارې او مستحکم مالکان يې پريښودلي وو زمونږ هغه ټولې چيټې په کوم کېنې چې مونږ د خپل عزت او حکومت په ضمانت دا لوظ کړې دې چې مونږ به هغوي له د نېکۍ کولو په عوض کېنې انعام او اکرام ورکوي د هغوي په لاس کېنې وې مگر څه وخت چې مونږ وليدل چې د قندهار واليان د ملک نه وتښتيدل او د سياسي وعدو او نمائشي اخلاقو جامه اوس په ځان اچول غير ضروري دي نو مونږ د هغې ټولو وعدو خلاف ورزي شروع کړه. حقيقت دا دې چې تر کومه پورې ماته علم دې نو زمونږ په سياسي عمل کېنې زمونږ د دې قسم اقرارونو د ماتولو او خلقو له د دھوکې ورکولو مثالونه دومره ډير دي چې په يوه سلسله کېنې د هغې راجمع کول هم مشکل دي."

هم په دې مضمون سر جان کړې په خپل کتاب جلد اول صفحه 452 باندې دا شان

ليکي:

"It was plain, too, that the Ghelzai of western Afghanistan- the original lords of the land- were disinclined to hand their neck to the Sadozai yoke. They had rejected the overtures made to them. They were not to be bought by British gold or deluded by British promises. Perhaps they may have doubted the sincerity of the latter. Already were Shah Shuja and Macnaughten scattering about those promises even more freely than their money; and already were they ceasing to respect the obligations of fulfilling them. The Ghelzai now regarded us with unconquerable mistrust."

ترجمه: "دا ښکاره خبره ده چې د مغربي افغانستان غلجو چې د ملک اصلي مالکان وو د سدوزو جغ ته خپل خټونه ټيټول نه غوښتل هغوي د دې قسم تجويزونه رد کړي وو نه خو هغوي چا په انگرېزي زرو باندې راپورلې شو او نه انگرېزي وعدو باندې هغوي غوليدې شو. شايد چې هغوي په دې اقرارونو باندې هېڅ اعتبار نه کولو ځکه چې ورومې د دې نه شاه

شجاع او میکناتن دا اقرارونه بی خرتنه هر چا سره کړي وو لکه چې څرنګه یی روپی خوري کړي وی او بیا یی دا اقرارونه مات کړي هم وو له دې کبله اوس غلجی په مونږ سخت بی اعتباره شوي وو.

څه وخت چې جنرل سیل ګندمک طرف ته روان شو نو د انگریزي فوځ یوه حصه واپس کابل ته راروانه شوه او د قبر جبار په مقام باندې یی کیمپ ولګولو. په اول نومبر باندې دا فوځي دسته د خور د کابل په طرف راروانه شوه. په دویم نومبر جنرل الفنسټن چې د تمام انگریزي فوځونو په افغانستان کښې کمانډر انچیف وه حکم ورکړ چې دا فوځ دې فوراً کابل ته واپس راشي. څه وخت چې دا فوځ د میجر ګرډیو د کمان لاندې کابل ته روان شو نو غلجو بیا په ډیرې بهادری سره په هغوي باندې ځای په ځای حملې وکړې او د انگریزي فوځ نه یی ډیر سپاهیان قتل کړل.

ورومې د دې نه چې مونږ په کابل کښې د دویم نومبر کال ۱۸۴۱ء واقعات په تفصیل سره بیانول شروع کړو نو دا به ښه وي چې مونږ د فیرنګیانو برخلاف د دې عظیم الشان بغاوت په یوه لویه وجه باندې هم بحث وکړو.

کوم فیرنګیان افسران چې د کابل په ښار کښې دننه حاکمان وو هغوي یا سردارانو سره د ملاقات کولو په وخت کښې او د خبرو اترو کولو په دوران کښې دا شان بی عزتی او بدسلوکی کولې چې د یو خوددار انسان د برداشت کولو قابلې نه وی د فیرنګیانو د ملاقات طریقې په کابل کښې سردارانو سره هم هغه وه چې کومه نن ورځې په هندوستان کښې او په صوبه سرحد کښې د پښتنو خانانو سره هغوي ساتلې ده. هر چا به چې برنس سره ملاقات کول غوښتل نو هغه به د ملاقات د شرف حاصلولو نه ورومې په ګینټو دربان سره په انتظار کښې ناست وه او بیا د ډیر انتظار نه پس به برنس هغوي سره د ملاقات کولو نه انکار وکړو حقیقت دا وه چې د برنس او میکناتن په خپل منځ کښې ناچاقي وه او برنس دا نه غوښتل چې زه د کابل سردارانو سره د سلطنت په امورو کښې تعلقات وساتم په دې باندې هم سرداران ډیر خفه وو ځکه چې میکناتن ته خو د هغوي رسائي ډیره مشکله وه او برنس به د دې خپلې متکبرانه رویې متعلق دا وئیل:

"I am hardly to be blundered for I have no responsibility and why should I work.

ترجمه: "په ما هیڅ ملامت نشته ځکه چې زما هیڅ ذمه واري نشته او زه هسې ولې کار وکړم."

د دې بی عزتو نه علاوه دې فیرنګیانو د دې سردارانو په ننگ و ناموس باندې دست درازی شروع کړې وی. یو فیرنګي افسر د سردار عبدالله جان اچکزي د کور نه یوه وینځه وتښتوله او اګر چې هغه دې افسر ته ډیر پیغامونه ور واستول ولې هغه پرې هیڅ غور

کښينښودو. اخر عبدالله خان اچکزي خپل وراره برنس ته په فرياد راوليږو. برنس د خپل قوم د رعب داب ساتلو دپاره هغه ته څه تحريري حکم خو و نه ليکلو ولې خپل يو چپراسي ئ هغه سره واستولو چې که چرې هغه بنځه د دغې افسر په کور کښې موجوده وي نو چې هغه ورته واپس کړي.

څه وخت چې دا دواړه د هغې افسر کور ته وروسيدل او هغې وينځې هغوي وليدل نو هغه وتښتیده او پټه شوه لږ ساعت پس دا افسر راووتلو او د عبدالله جان وراره او هغه چپراسي ته ئ ډير قهر او زورونه وکړه هغوي برنس ته واپس راغلل او ټوله قصه ئ ورته تيره کړه مگر برنس په ځاي د دې چې د هغوي دادرسي کړې وې هغه هم هغوي ته ډير بدرد وويل. چې "تاسو په خپل صاحب لوگ باندې دروغ الزام لکوي" د دې نه پس ئ د عبدالله خان وراره د خپله کوره وشړلو او ډير ئ بې عزته کړو.

يو بل فيرنګي افسر چې د نواب جبار خان په کور کښې په طور د ميلمه وسيدو هغه د ناظر علي محمد د خپل ګاونډي بنځه رامتيزه کړه او خپل کور ته ئ راوسته. د دې معاملي رپورټ موهن لعل برنس ته په داسې وخت کښې وکړو چې هغه ملزم انګريز افسر هغه سره د سحر لاشته يو ځاي خورله دغه افسر بالکل په دروغه او په بې ايماني د دې الزام نه انکار وکړو چې ما هلو د سره دا بنځه ليدلې نه ده. په دې باندې هغه ناظر د خپلې عهدي نه برطرف کړو. ناظر بيا خپل فرياد وزير ته وکړو هغه برنس ته حکم راوليږلو چې دې سړي ته خپله بنځه واپس ورکړئ. کوم سپاهي چې وزير برنس له راليرلې وه هغه په خپلو سترګو دا بنځه د دې افسر کره وليده او د هغه برخلاف ئ بيان هم وکړو ولې برنس د خپل فيرنګي ورور پره وکړه. او دغه شان د دواړو په مصلحت د ناظر نه بنځه لاړه. يو څو ورځې پس دې انګريزي افسر د بادشاه هغې کوټوال ته چې چا د هغه خلاف شهادت کړې وه دا بهانه جوړه کړه چې دې کوټوال زما بې عزتي کړې ده چنانچه د برنس په وينا بادشاه هغه خپل سپاهي هم موقوف کړو. بيا به د ناظر دا بنځه دې انګريزي افسر په جهر ساتله او څه لږه موده پس ئ هندوستان ته راوستله.

د نانچي يو لوی دولتمند سوداګر د هرات په يوې ښکلې جينې باندې مټين شو او د ډير تکليف او روپو لګولو نه پس ئ هغه واده کړه. او بيا ئ په کابل کښې خپلو رسته دارانو سره وسيدو ته پاتې کړه او په خپله بخارا ته د سوداګرۍ دپاره لاړو د څښتن په غير حاضري کښې دا جينې د فوځ د ستاف افسر يو ماتحت فيرنګي چاوني ته متيزه کړه. هر کله چې د دې جينې څښتن په بخارا کښې خبر شو نو هغه خپل ټول مال په هغه ځاي کښې پريښودو او کابل ته په شتاب راغی. رارسيدو سره هغه بيل بيل انګريزي افسر، بادشاه او وزير ته فريادونه وکړل مګر هيچا ئ هم څه واژه ريدل اخر هغه د ميکناتېن په دروازه کښې کښيناستو او ورته

ئ و وئیل چې تر څو پورې تاسو زما بڼځه ماته حواله نه کړئ زه به ځان ستا په دروازه کېنې مړ کړم. د دې خبرې دومره اثر په میکناتین وشو چې اخر هغه حکم وکړو چې دا جینی دې خپل څښتن ته واپس کړې شي. مگر هر کله چې دا حکم هغه انگریزي افسر ته ورسیدو نو هغه په ځای د تعمیل کولو هغه جینی د کابل په ښار کېنې خپل یو بل ورور فوخي افسر کړه پته کړه. میکناتین بیا خپل یو دوه اردلیان مقرر کړل چې دا جینی دې د هغه کور نه راوباسي او خپل څښتن ته دې ورکړې شي ولې بیا هم هغه افسر چې چا د ناظر علي بڼځه تښتولې وه او خضر خان کوتوال ئ موقوف کړې وه برنس له راغې او ورته ئ سوال وکړو چې ته میکناتین ته خط ولیکه چې هغه خپل حکم واپس واخلي. چنانچه برنس میکناتین ته خط ولیکلو او میکناتین دا تجویز وکړو چې د دې جینی خاوند ته دې څلور یا پنځه سوه روپۍ عوضامه ورکړې شي. او هغه دې خپله بڼځه پرېږدي پس برنس نائب شریف او حیات قافله باشي په دې غرض مقرر کړل چې تاسو د دې جینی څښتن په دې مجبور کړئ چې هغه دا رقم منظور کړي که نه وي نو زه به ډیر ناراض شم. لاچار داسې سخت خفه شو او بغیر د روپو اخستو نه ترکستان ته وتښتیدو. دا جینی غازیانو سره د خپله یاره د گندمک په لاره کېنې څه وخت چې انگریزي فوځ هندوستان ته په تښته روان وه د انقلاب په دوران کېنې قتل کړه.

دغه شان دوو نورو افسرانو د نواب محمد زمان خان او د قدوس خان د کور خلکو سره آمردورفت شروع کړو او بدراه ئ کړې. هر څومره چې زمان خان او قدوس خان هغې افسرانو ته د دې بڼځو د واپس کولو دپاره خطونه ولیکل ولې هغوي هیڅ وانه وریدل او هغوي ئ بدستور د ځان سره وساتلې. د نواب محمد زمان خان بڼځه بیا هغې افسر څه وخت چې د هغه خپله بڼځه راوړسیده د خپل کور نه وشرله.

میر احمد خان د عبدالله خان اچکزي ورور د قندهار نه کابل ته د خپلې چنغلي سره د نکاح کولو دپاره را روان وه څه وخت چې هغه غزني ته راوړسیدو نو ورته معلومه شوه چې د هغه چنغله یو لیرنګي تښتولې ده چنانچه هغه هم د غزني نه واپس لاړو او هغې لیرنګي د هغه چنغله لدهیانې ته واپس ولیږله.

د دې نه علاوه نور بی شماره دا قسم کارونه لیرنګیانو د پښتنو بڼځو سره د خپل حکومت او زور په نشه کېنې کړي وو او په دې وجه د افغانستان د هر یو سردار په زړه کېنې د غیرت وینې جوش ووهلو او په دې انتظار کېنې وو چې څرنگ به د خپل ټنگ و ناموس بدل واخلو.

هم په دې ورځو کېنې دا خبره په درانو او قزلباشو سردارانو کېنې خوره شوه چې لیرنګیان عنقریب د ټولو هغه خاندانو او سردارانو د گرفتارولو اراده لري چې چا باندې د هغوي د مخالفت لا د خفګان شک راځي. او ډیر ژر به دا ټول سرداران د میکناتین د نګرانی

د لاندې جلا وطن کړي. د دې خبر اطلاع هر يو سردار او خان ته د يو خفيه گشتي چيتي په ذريعه ورکړې شوه او دغه رنگ هغوي بيل بيل په خان وپريدل چونکې د کابل او د هغې د مضافاتو د سردارانو ماجبونه ټول کم کړي شوي وو او هر چا د دې متعلق د خفگان اظهار فيرنګيانو ته کړي وه له دې کبله هغوي هر يو دا اراده وکړه چې په هر شان چې وي مونږ د دې فيرنګيانو د حکومت د بلانه خان خلاص کړو په دې موقع عبدالله خان اچکزي قرآن شريف په لاس امين الله خان غلجي له راغلو او ورته ي در خواست وکړو چې د خداي او د قوم په خاطر مونږ سره د دې ازادي په جنگ کښې په مرسته ودرېږه او د دې راتلونکي انقلاب مشري قبوله کړه. امين الله خان بالاخر دا خبره منظوره کړه او د ټولو قومي مشرانو يوه جرگه راغونډه شوه چې په هغې کښې دا مشران سرداران هم شامل وو سکندر خان، عبدالسلام خان، مير افضل خان، مير احمد خان، عبدالصمد خان، محمد حسين خان عرض بيگي، حاجي علي، خضر خان کوتوال، مير جنيد، محمد خان بيات، محمد عظيم پيش خدمت، ناظر علي محمد، مير آفتاب، مرزا مير، عبدالرحيم محتسب، مير محبوب، مير حاجي، مير سيد خان، مير غلام قادر، آغا حسين، د ميرداد خان هوتکي زامن، ولي مير آخور، اکبر خان خوابگاهي، عبدالرحمن عثمان لو.

دې جرگې په قرآن شريف باندې قسم وخورو چې تر څو پورې مو افغانستان د فيرنګيانو د لاسه ازاد کړي نه وي تر هغې به ارام ونه کړو. امين الله خان او عبدالله خان اچکزي دا تجويز پيش کړو چې د ټولو نه ورومې برنس او کوم الميران چې په بنار کښې دننه وسپري د هغوي فيصله کول پکار دي. د دې نه پس د کابل سردارانو بيلې بيلې صوبي ته خپل سړي د دې غرض دپاره وليږل چې هغوي دې هم ټول په يو مقرر وخت باندې د بغاوت دپاره تيارې وکړي. د دې سړو په ذريعه هغوي د هرې يوې قبيلې سردار ته دا اطلاع ور ورسوله چې ډير زر فيرنګيان تاسو ټول هندوستان ته جلا وطن کونکي دي. په دې طريقه ټولې قبيلې او د هغوي مشران هم د فيرنګيانو برخلاف بالکل تيار شول. چنانچه هغوي سمدستي د کابل او د قندهار په منځکښې ټولې د آمدورفت لارې بندې کړې.

انگريزان د دې جرگو او مصلحتونو نه بې خبره نه وو ولې د هغوي دا خيال وه چې دا صرف د سردارانو د خپلو ماجبونو د زياتولو دپاره ډب دهر کې دي. تر دې پورې چې څه وخت عبدالله خان اچکزي په ښکاره قسم وخورو چې په اتو ورځو کښې به دننه دننه د برنس سر پرېکوم او خفيه طور باندې هغه ته د دې خبرې اطلاع ورسیده نو هغه پوه شو چې معامله دومره ښکته نه ده او وي ونيول چې اوس هغه وخت راغلي دي چې مونږ له دا وطن پرېښودل پکار دي. مگر سره د دې هغه د خپلې ويرې او د خوف اظهار صرف په دې وجه چاته ونه کړو چې دا به د فيرنګيانو بزدلي وگڼلې شي.

په دویم نومبر 1841ء سحر وختي د عبدالله خان اچکزي د رابللو دپاره برنس خپل یو نوکر د هغه کور ته ولیږلو مگر چونکې د هغه په زړه کېنې دا خیال وه چې ما په دوکه برنس نیول غواړي او هندوستان ته مې جلاوطن کوي له دې کبله هغه د راتلونو نه انکار وکړو او دا خیال یې وکړو چې چونکې برنس به اوس ما په زور گرفتاروي دا به بهتره وي چې د موجوده بغاوت ابتدا هم نن وشي. چنانچه هغه د ټولو نه ورومې د برنس هغه قاصد قتل کړو چې کوم د هغه د رابللو دپاره راغلې وه. او بیا سمدستي سره د نورو سردارانو او د هغوي د سړو قریباً شپږ نیمې شلې کسان د برنس په کور د چپاؤ په غرض ور روان شو په لاره کېنې هم هر څومره افسران او سپاهیان چې د هغوي مخې له راغلل هغوي هغه بې دریغه قتل کړل. برنس ته فوراً د دې واقعاتو خبر وشو چنانچه هغه د خپل کور بهرنی لویه دروازه پورې کړه او د هغې شاته یې لوی لوی گتېان، تختې د اړمنو دپاره کېښودې او یو خط یې د میکانټن په نوم باندې د فوخي امداد د راستولو دپاره ولیږلو.

نظام الدوله چې د انگریزانو سره وه هغه چې څه وخت دا حال ولیدو نو هغه برنس ته په بالا حصار کېنې دننه د پناه اخستو مشوره ورکړه. چنانچه هغه په خپل اس باندې زین واچولو او تلو ته تیار شو ولې جمعدار نتهو هغه ته وویل چې تا میکانټن ته د فوخي امداد دپاره لیکلي دي او پکار دي چې ته د هغه د جواب انتظار وکړې. په دې باندې هغه بالا حصار ته د تېښتیدو هغه اراده پریښوده او نظام الدوله ته یې وویل چې زه خپل کور په هیڅ وجه نه پرېږدم. د دې نه پس نظام الدوله بالا حصار ته سره د خپلو محافظو دستو و تېښتیدو او برنس ته یې وویل چې زه به ډیر زر د بادشاه خپل فوځ ستا د حفاظت دپاره راوړم. په دې اثنا کېنې د ازادۍ د جنگ سرفروشان د عبدالله خان اچکزي، امین الله خان، سکندر او عبدالسلام خان د سرکردګۍ د لاندې د برنس باغ ته راوړسیدل. برنس چې دا تماشه ولیده نو خپل یو سید نوکر او حمید یو سوری دې سردارانو له راوړلو او ورته یې وویل چې اخر دا ولې دا شان ناساپي تاسو زموږ برخلاف بغاوت وکړو او ورته یې دا هم وویل چې زه ستاسو ټول سابقه حقوق به تاسو ته واپس کړم.

اصلي وجه د دې مواجبو د کمی دا وه چې هر کله میکانټن د بمبې د گورنری دپاره نامزد شو نو د هغه دا خیال وه او دا صحیح هم وه چې برنس به زما په ځای د افغانستان سفير مقررېږي. او چونکې برنس سره د هغه ناچاقي وه په دې وجه هغه په ډیرې لاپروايۍ او بغیر د نتائجو د غور نه د لارډ آکلینډ د هدایاتو په مطابق د سردارانو او د قبائلو په مواجبو کېنې کمې راوستو. او دا خیال یې وکړو چې که څه شور و شر د دې برخلاف وشو نو برنس به یې د دفع کولو ذمه واري وي. اګر چې برنس په خپله د دې قسم کفایت شعاری سخت برخلاف وه مګر چونکې هغه د میکانټن ماتحت وه او د عامې پالیسۍ ذمه وار میکانټن وه د دې دپاره د

هغه تجویز وٺو ته چا څه ډیره توجه نه کوله. برنس چې څه وخت دا دوه سړي دې سردارانو له واستول نو اوبه د ورځه تیرې شوه. هغوي ته دا معلومه وه چې اوس په شا کیدل د هغوي د هلاکت او د تباهی باعث دي. چنانچه د برنس هغې سید نوکر لا خبره خلاصه کړې نه وه چې سکندر خان د تورې په یو گوزار سره د هغه سر د تن نه جدا کړو. د سید هغه بل ملگر سمدستي د موقعي نه وتښتیدو او خان یې خلاص کړو. د دې نه پس د پښتنو دا ورکوټې ټولې د چارچاپیره کورونو په چتونو وروختل او د برنس د کور په باغ کښې ور داخل شول. چنانچه هغه د خپل مکان د دویم چت نه غازیانو ته اواز وکړو چې که چرې تاسو ټول واپس لاړ شی نو زه به تاسو ټولو له ډیر زیات انعام درکړم لا هغه خلقو سره دا خبرې کولې چې کپتان برادفټ په یوه گولي باندې په گیده ولگیدو او سرالیکزنډر برنس او چارلس برنس چې د سرالیکزنډر برنس ورور وه هغه ښکته راوړو.

اوس د غازیانو او د برنس په محافظه دسته کښې زبردست جنگ شروع شو د برنس ځنې نوکرانو هغه ته دا تجویز پیش کړو چې ته خان په یوه خیمه کښې پټ کړه او لکه چې څرنګ څوک د لوټ مال تښتوي دغه شان به مونږ تا ددې ځای نه وباسو. ولې هغه ورته په جواب کښې ووي چې نه خوزه خپل ورور پرېښودم شم او نه خپل زخمي ملگر کپتان برادفټ پرېښودم شم. د دې نه پس خضر خان کوټوال چې د سابقه خفګان په وجه د برنس جاني دشمن شوه وه هغه سره د حاجي علي، هاشم کاه فروش وغیره د باغ دروازي ته اور ولګولو. د اور لمبې ډیر زر هغه کمري ته ورسیدې چې په کوم ځای کښې برنس او د هغه ورور ولاړ وو. برنس او د هغه ورور اوس خلقو ته د خپل سر د امن خواست وکړو. د دې نه پسته چارلس برنس باغ ته راووتل او غازیانو سره یې لاس په لاس جنگ شروع کړو او په جنگ کښې قتل شو. اوس د غازیانو شمار ډیر زیات شوه وه اوس خلق د موهن لعل کور ته هم په هغه باندې د حملې کولو په غرض ورغلل. موهن لعل د خپل کور دروازي پورې کړې او د خوا د کور په یو دیوال کښې یې د سوري په لار باندې د کور نه په دې غرض وتښتیدو چې د خان شیرین خان نه د برنس د امداد او د خپل کور د حفاظت دپاره سړي راوړم. ولې څه وخت چې هغه د کوڅې نه راووتلو نو ناظر علي او د غازیانو نه یو څو تنو نورو هغه راوښلولو او نژدې وه چې وژلې یې و. ولې په دې کښې نواب محمد زمان خان چې یو ډیر رحمدل او شریف پښتون وه د خپله کوره راووتلو او د خپل زوي شجاع الدوله له لاسه چې هغه هم په دې ټولي کښې شامل وه هغه موهن لعل خلاص کړو او په خپل کور کښې یې ورله پناه ورکړه. د محمد زمان خان زالنوو د موهن لعل ډیر قدر او عزت وکړو او د خوراک دپاره یې ورله پلاؤ ورکړو.

شاه شجاع خپله یوه پلټن د کیمبل د مشرۍ د لاندې د برنس د حفاظت دپاره

راولپور له مگر غازيانو په دې فوځ باندې دومره سخته حمله وکړه چې په هغوي کېنې يو زنده سر هم پاتې نه شو او د هغوي ټولې توپې د غازيانو په لاس راغلې. سراليکنډلار برنس او محافظې دستې اوس د خان د حفاظت دپاره په ډيرې حوصلې او استقلال سره مقابله شروع کړه. څه وخت چې د اور لمبې هغې کمرې ته راوړسيدې چې په کومه کېنې برنس پناه اخستې وه نو هغه لاچار د کمرې دروازې نه راووتو او غازيانو ته يې په ډيرې زارې او منت سره سوال وکړو چې ماته وژنې مگر ناظر علي محمد او خضر خان کوټوال او د عبدالله خان اچکزي وراره چې د برنس د سابقه بدسلوکی له کبله د هغه سخت دشمنان شوي وو هغه ته ډير بدرد وويل او حمله يې پرې وکړه. د دې نه پس هغه خپلې سترگې په رومال باندې وتړلې او دروازې ته بهر راووتو او يو ساعت کېنې غازيانو هغه ټکره ټکره کړو او بيا غازيانو د برنس د مرگ نه پس د کپتان جانسن کور او خزانه لوټ کړه. او ټوله ابادي يې ورله زمکې سره سمه کړه هر کله چې ميکناتېن د دې واقعاتو نه خبر شو نو هغه سمدستي جنرل ايلفنسټن ته د فوځي کارروايي د پاره وليکل. جنرل ايلفنسټن فوراً بريگيډير شيلټن ته چې د سپاه سنگ په مقام باندې سره د خپله فوځه پروت وه حکم ورکړو چې سمدستي سره د خپله فوځه بالا حصار کېنې د شاه شجاع سره يو ځای شه او په ښار باندې گوله باري وکړي. لا هر څه چې هغه ته مناسب ښکاري هغه شان وکړي.

چنانچه بريگيډير شيلټن سره د 44 نمبر پلټن پياده د يوې کمپنۍ او د 54 نمبر پلټنې د يوې دستې چې د ميجر ايورټ د لاندې وه او د بادشاه د شپږم نمبر پلټنې چې د کپتان هايکنز د لاندې وه او څلور د اسونو توپې چې د کپتان نکول د لاندې وې بالا حصار ته راغلو. باقي فوځ چې په سپاه سنگ کېنې پروت وه هغوي ته حکم وشو چې سمدستي چاونۍ ته را روان شي. په دوی کېنې 44 نمبر پلټن پياده چې د لفتيننټ کرنل ميکرل د لاندې وه او د اينلډرسن بې قاعدې رساله او دوه د اسونو توپې چې د لفتيننټ والرزير کمان وې شامل وې د خور د کابل نه هم ټول فوځ واپس چاونۍ ته راوبللې شو په دې ورځو کېنې په چاونۍ کېنې دا دا فوځونه د فيرنګيانو موجود وو.

(۱) پنځم نمبر پلټن زیر کمان لفتيننټ کرنل آيور (۲) يوه دسته د 54 نمبر پلټنې (۳) پنځه شپږ پونډر فيلډ توپې سره د شاهي توپخانې د يوې دستې چې د لفتيننټ وار برتن د لاندې وه (۴) د ميکناتېن بادي گارډز (۵) يو ترب د سيکنرز هارس (۶) او يو بل ترب د مقامي خلقو د رسالې چې د لفتيننټ واکر د لاندې وه (۷) د دې کمپنۍ د بادشاه د سپر مينا چې د کپتان والش لاندې وې او قريباً شل تنه د فيرنګيانو د سپر مينا سړي وو چې د کپتان پيټن اسستېنټ کوارټر ماسټر جنرل د لاندې وو.

هر کله چې د غازيانو د برنس او د کپتان جانسن د خزاني کورونه وسوزول نو نورو

غازيانو د کپتان تريور په قلعه او د بريگيدير اينکويتيل او د کپتان کالن ميکنزي او د کپتان تريور په کورونو چې دوي ټول په ښار کښې دننه د قزلباشو د چم نه قطب ته او د ديهه افغان نه نمرخاته ته وسيدل، حمله وکړه.

دې افسرانو هم چاوني ته د امداد دپاره خطونه وليکل مگر چونکې د ازادۍ دا جنگ داسې ناساپي او سمدستي شروع شوه وه چې د هريو فيرنګي نه او خصوصاً د چاوني د هر فوخي افسر نه بالکل وار پار خطا شوه وه. د دې ښار په دننه افسرانو، محافظو دستور او همراهي فوځ اګر چې په ډيرې جانبازی سره د غازيانو مقابلې وکړه مگر چونکې د غازيانو جوش او شمار ساعت په ساعت زياتيدو او د انګريزي فوځ د خپلو شکستونو د خبرونو په اوريدو سره همت نسبتاً هره کړۍ په کميدو وه په دې سبب غازيانو په دريم نومبر د کپتان تريور په قلعه باندې پوره قبضه وکړه د هغه ځاي نه غازيانو بريگيدير اينکويتيل په قلعه باندې د خپلو جزائلو نه دا شان تباه کن گوله باري وکړه چې د هغې قلعي ټولو سپاهيانو ځان ځان له د تبتيديو بڼا وکړه.

اخر په دريم نومبر د شپې دې ټولو افسرانو چاوني ته د تيښتي قصد وکړو. دا د روژې مياشت وه له دې کبله فيرنګيانو دا خيال وکړو چې څه وخت مابنم غازيان دودۍ ته کښيني او بيا د تراويحو په مانځه کښې مشغول شي نو مونږ به پټ په پټه چاوني ته لار واخلو. پس د مابنم نه هغوي ټول زخميان په يابوانو باندې وتړل مال اسباب ي ټول په قلا کښې پريښودو جزائل چيان ي د ټولو نه مخکښې کړل هغوي پسې ي سپاهيان او د هندوستاني افسرانو ښځې او بچي روان کړل او باقاعده فوځ سره کپتان ميکنزي د ټولو نه شاته راوان شو. چونکې دې فوځ سره ښځې او بچي هم ډير وو او هغوي په لاره باندې ژړا او فريادونه کول نو د غازيانو څه خلق هم د هغوي په روانيدو باندې خبر شول او اګر چې د هغوي نيت صرف د فيرنګيانو د وژلو وه خو په هغې تيارې کښې د فيرنګي او هندوستاني تميز نه کيدو. په دې وجه څه وخت چې هغوي په کپتان ميکنزي حمله وکړه نو پنځه شپږ هندوستانيان هم پکښې مړه شول.

څه ورځې پس کپتان تريور او د هغه بال بچ چاوني ته بالکل محفوظ و تښتيدل ځکه چې ځان شيرين خان چې د قزلباشو مشر وه هغه کپتان تريور په خپل کور کښې پټ کړو او بيا ي په خپل حفاظت کښې چاوني ته راوستو.

هر کله چې شيلتن ته حکم وشو چې ته د خپل فوځ يوې دستې سره د سياه سنگ نه بالاحصار ته لار ښه نو ميکناتين کپتان لارنس بادشاه ته په دې غرض وليږو چې هغه بادشاه د دې نه خبر کړي او د هغه راتلو ته ي تيار کړي. کپتان لارنس څلورو سورو سره بالاحصار ته روان شو. او لا دريائې کابل نه په مشکله پورې وتې وه چې يو پښتون په هغه باندې د پيش

قبضي گوزار وکړو لارنس اس له پونده ورکړه او خان ی د هغه د گوزار نه بچ کړو. مگر لا ډیر لرې نه وه تلې چې د ښار د لاهوری دروازي نه پنځوس تنه غازیان د هغه مخې ته ودریدل او ډزې ی پرې وکړې مگر خطا شو. او دغه شان لارنس بالا حصار ته ورسیدو. کپتان لارنس چې بادشاه ولیدو نو هغه ډیر غمژن او فکر مند ناست وه ځکه چې د هغه دا یقین نه وه چې دا تحریک به دومره خطرناک شکل اختیاروي. بادشاه د دې خطري په وخت کېنې فیرنگیانو سره بیا د هر قسم وعده وکړه.

د دې نه قبل شاه شجاع شهزاده فتح جنگ ښار ته د دې مطلب دپاره استولې وه چې په خلقو کېنې امن قائم کړي او غازیان په قلاعه کړي. مگر شهزاده فتح جنگ د فیرنگیانو د دست درازو نه او مغرورانو روپې نه او لویو لویو سردارانو سره د بدسلوکی په وجه دومره ناراض وه چې په ځای د دې چې هغه خلق د بغاوت کولو نه منع کړي وې نو هغه هغوي ته شاباش ورکړو او ورته ی وویل چې نن خان د دین ملگري ثابت کړی او د کافرو بیخ وباسی.

"Prove yourselves to be the champions of the faith and destroy the infirels."

کپتان لارنس لا هم هغه شان بادشاه سره خبرې کولې چې لفتیننټ سترټ انگریزي ایگریکټیو انجنیر بالا حصار ته درې ځایه زخمی رادننه شو. بریگیډیر شیلتن دا سترټ بالا حصار ته د فوځ د وسیدو د انتظام دپاره رابللې وه. څه وخت چې دې د دیوان خانې دروازي ته راوړسیدو نو غازیانو په هغه باندي د توري گوزار وکړو مگر د سترټ د ښې ورځې نه هغه زخمونه خطرناک ثابت نه شول. او لفتیننټ سترټ بادشاه په خپل چوپان واپس چاوښی ته د خپلو سرو د یوې دستې د حفاظت د لاندې واستولو هم په دغه ورځ بریگیډیر شیلتن بالا حصار ته راوړسیدو. د انگریزي فوځ د بدې ورځې نه میجر جنرل ایلفنسټین د خپل ضعیف العمری او د یوې وړدې بیماری په وجه ډیر کمزورې شوی وه. چې هغه د فوځي چستی او د نور کارو بار بالکل ناقابل پاتې شوی وه. چنانچه د ازادی د دې جنگ د شروع کیدو نه یو څو ورځې ورومې هغه کلکتې ته دا خبر لیږلې وه چې زما صحت بالکل تباه شوی دی او زه د فوځ کمان لور نه شم کولې. چنانچه هغه په یو څو ورځو کېنې هندوستان ته او د هغه ځای نه انگلستان ته په چوټی ذروانیدو اراده کړې وه چې ناساپي په دویم نومبر دا انقلاب شروع شو. هم د دې بیماری او کمزوری نتیجه وه چې د غازیانو برخلاف فوځي کاررواني چې په کومه چستی باندي کول د فیرنگیانو عادت وه هغه په عمل کېنې رانغلله. په جنرل ایلفنسټین کېنې بل لورې عیب دا وه چې د بودا والي او د کمزوري صحت په وجه هغه کېنې خود اعتمادی پاتې شوې نه وه. او په دې وجه به هغه د هر چا رای له په خپله رای باندي فوقیت ورکولو او چونکې د هغه په ماتحتانو کېنې به لازمي طور اختلاف

رائی موجود وه. په دې سبب به هغه په خپل زړه کښې زر فیصله نه شوه کولې. نتیجه دا شوه چې هر کله به یو تجویز د بیشانه ډیر بحث مباحثې او درد وکړه منظور هم شو نو په هغې باندې به بیا عمل په ډیرې سستۍ او بې اعتبارۍ کیدلو. لیرنګیانو ته چې څه وخت د دې تحریک د وسعت او د زور پټه ولګیده نو هغوی د چاوڼۍ د حفاظت دپاره د هر قسم بندوبست شروع کړو توپې په خپل خپل ځای باندې فصیل نه چاپیره کښیښودې شوې د میخزین نه شپږ نهه پاؤنډر د اوسپنې توپې او درې خلیریشټ پونډر هاوتزر او درې پنځه انچ خلې واله توپې راوښکلې شوې او په خپل خپل ځای ولګولې شوې.

یوه بله خرابي دا وه چې د لیرنګیانو د چاوڼۍ محل وقوع دا شان وه چې د فوځي نقطه نگاه نه د هغې حالت ډیر کمزورې وه کوم ځای کښې چې د لیرنګیانو میخزین پروت وه او په کوم ځای کښې چې د هغوی چاوڼۍ وه د هغې نه چار چاپیره وچت وچت غرونه او د پښتنو وچتې وچتې قلعه ګانې پرته وې. د ټولې چاوڼۍ نه چار چاپیره یو معمولي شان دیوال وه او یو معمولي کهي کنستې شوې وه د چاوڼۍ په خوا کښې د میکناتین او د هغه د افسرانو او د محافظې دستې ځایونه وو. د دې نقصونو نه علاوه د کمسریټ ټول سامان د چاوڼۍ نه بهر په یوه زړه قلعه کښې پروت وه. کپتان سکندر چې چیف کمسریټ افسر وه هغه ډیر کوشش کړې وه چې زما کمسریټ له دې دننه په چاوڼۍ کښې ځای ورکړې شي مګر د هغه په خبره چا غور نه کښیښودو. د چاوڼۍ نه قبله په سهیل د چاوڼۍ بازار وه. د دې نه بالکل بالمقابل په ډیره لږه فاصله باندې د محمد شریف قلعه پرته وه. چې دا د چاوڼۍ د قبلي سهیل په گوټ باندې بالکل سوره پرته وه. دې قلعي سره جنحت په خوا کښې د بادشاه باغ وه چې شاه باغ به یو ورته وئیلو. او د هغې نه چار چاپیره ډیر وچت دیوال وه. د دې نه دوه سوه گزه ښار طرف ته لرې د کمسریټ قلعه وه چې د هغې دروازه د شاه باغ د دروازې بالکل مخامخ وه.

غرض دا چې چار چاپیره د چاوڼۍ نه په څلور طرفه لاخو غرونه سواره وو او لا برجونه او قلعه ګانې وې. د بې مارو کلې چې د هغې په خوا کښې وچتې وچتې غونډۍ وې هغه د میکناتین او د هغه د افسرانو د ځایونو بالکل د پاسه پرته وې. په دې هره یوه قلعه او برج کښې غازیانو داسې سړي مقرر کړل چې هیڅ ښه به د هغوی نه نه خطا کیده. او په دې وجه د چاوڼۍ نه د فوځ دپاره راوتل او په دې قلعه ګانو او برجونو باندې حمله کول د هغوی دپاره ډیر مشکل کار وه.

په دریم نومبر د خور د کابل نه 37 نمبر پلټن د میجر گرفته د کمان لاندې چاوڼۍ ته راوړسیده او اګر چې درې زرو غلجیو چپه په چپه د هغوی مقابله وکړه مګر د لفتینټ کریین د دریو توپو په امداد سره دا فوځ بغیر د څه خاص قسم د نقصان وچتولو نه چاوڼۍ ته رادننه شو.

د دې نه پس خه نور فوځ هم بالا حصار ته د امداد دپاره بریځيږي شيلتن ته راواستولې شو. د بالا حصار ټول فوځ سره د توپخانې د کابل په ټول ښار باندې بغير د غازي او د غير غازي د تمیز نه گوله باري وکړه. حالانکې د برلېس و غيره په قتل کېنې قریباً پنځه شپږ سوه خلق به شامل وو. د دې عامې گوله باري ډیر خراب اثر د ښار په عامې ابادۍ وشو. چې هغوي ټولو په اتفاق سره خپل خپل کورونه خالي کړل او غازیانو سره د فیرنګیانو برخلاف شامل شول. او بل خواته یې په مضافاتو کېنې چارچاپیره د کومک دپاره سړي ولیرل او بی شمارة ډیر کوهستانیان او غلجی د هغوي امداد ته سره د وسلو راغلل. او س ورځ په ورځ د غازیانو او د فیرنګیانو د باقاعده فوځ په منځکېنې سخت خونړیز جنگونه شروع شو او کوم امید چې په ابتدا کېنې د فیرنګیانو په زړه کېنې د دې بغاوت د دفع کولو و هغه ټول قطع شو. چنانچه هغوي د قندهار کمان افسر ته د امداد رالیرلو دپاره یو ډیر ضروري خبر ولیرو او جنرل سیل ته یې حکم وکړو چې د گندمک نه سره د خپل بریځيږي واپس چاوڼۍ ته راشه. هم په دې ورځ یعنی په دریم نومبر د کوهدرې په مقام لفتیننټ رچرډ مال او لفتیننټ وټیلر د خپل کوهستانی رجمنټي د لاسه قتل شو.

په څلورم د نومبر غازیانو په شاه باغ کېنې مورچه ولگوله او د محمد شریف په قلعه کېنې یې د خپل لښکر یوه دسته واچوله. او دغه شان یې د چاوڼۍ او د فیرنګیانو د کمسریټ د قلعه په منځکېنې د تلو راتلو لاره بالکل بنده کړه. اینسائن وارن سره د سلو سړو د کمسریټ په قلعه باندې قابض و. غازیانو په دغه باندې په ډیر زور سره حمله وکړه. فیرنګیانو سره ویره پیدا شوه چې غازیان به ډیر زر دا افسر قتل کړي که چېرې مونږ سمدستي هغه له امداد ورو نه لیرو. چنانچه اینسائن گاردن سره د یوې کمپنۍ او یولسو اوښانو میخزین د هغه امداد ته واستولې شو مگر غازیانو هم په لاره باندې دې امدادي دستې له شکست وړ کړو او اینسائن گاردن په جنگ کېنې قتل شو. په دې باندې جنرل ایلفنسټین دوه نورې کمپنۍ د کپتان سوین د لاندې د هغه امداد له ولیرلې مگر هغوي لا د چاوڼۍ نه هم په مشکله وتي وو چې د غازیانو نشان باز توپچیانو د محمد شریف د قلعه نه او د شاه باغ نه داسې زبردستي گولی په هغوي باندې وورولې چې کپتان سوین او رابنس د 44 نمبر پلټنې قتل شول. او لفتیننټ هلالهن او ایونز او فورتي زخمیان شول. او امدادي فوځ بغير د خپل مقصد د حاصلولو نه چاوڼۍ ته واپس راغلل.

هم په دغه ورځ ماښام بیا د رسالې یوې دستې د اینسائن وارن د راوستو دپاره کوشش وکړو مگر غازیانو بیا داسې په نښه په هغوي گولی وورولې چې اته سپاهیان په هغوي کېنې مړه شول او څوارلس زخمیان شول.

د چاوڼۍ د خلقو د گزارې ټول دارو مدار د کمسریټ په دې قلعه باندې و هغه د تمام

فوخ د رسد سامان يعني غنم، اوږه د هسپتال دارو، جامې وغيره چې د هغې قيمت څلور لکه روپۍ وه هم په دې قلعه کېنې پروت وه. دغه وخت په چاوڼۍ کېنې صرف د دوو ورځو خوراک موجود وه. څه وخت چې دا واقعات جنرل ايلفنسټن ته معلوم شول نو هغه اينسائن وارن ته حکم وليږلو چې په هر شان چې وي دا قلعه غازيانو ته پرې نه ږدې. معلومېږي چې دا حکم وارن ته ونه شو رسيدلى پس هغه د شپې چاوڼۍ ته خبر واستولو چې که چرې نور فوخ زما د امداد دپاره رانغلو نو دشمن عنقيب زما قلعه ته سرنګ لګوي او هغه الوخوي. په دې صورت کېنې زه د يو څو گينټو نه زياتي د غازيانو مقابلې نشم کولى. د چاوڼۍ نه هغه له په جواب کېنې خبر ورغى چې دوه بجې د شپې به تاته امداد در ورسې.

نهه بجې د شپې فېرنګيانو خپله جنگي جرګه وکړه او په هغې کېنې ميکناتن په دې خبره زور ورکړو چې که چرې مونږ په دې شپه کېنې د محمد شريف قلعه وانه خسته نو د کمسريت قلعه به زمونږ د لاسه وځي او فوخ به بالکل بې خوراکه پاتې شي. جنرل ايلفنسټن اگر چې د هغې ورځې د پرله پسې شکستونو په وجه باندي د شپې د حملې کولو په حق کېنې نه وه مګر نورو افسرانو هغه ته راي وکړه چې پښتانه اکثر د شپې په څوکۍ کېنې غاښلي وي. د دې دپاره که چرې مونږ په قلعه محمد شريف باندي د شپې په تيارې کېنې ناساپي حمله وکړه نو غالباً چې مونږ به کامياب شو. چنانچه يو سره د خبر راوړو دپاره پټ واستولې شو هغه په يو څو منتونو کېنې خبر راوړو چې قريباً شل تنه د محمد شريف د قلعه نه بهر ناست دي چيلم څښي او خبرې کوي. د هغوي د خبرو نه معلومېږي چې د غازيانو شمار په قلعه کېنې لږ دى. او زمونږ د ناساپه حملې د مقابلې طاقت نه لري. هم دغه شان تر څه وخته پورې بحث مباحثه جاري وه مګر جنرل ايلفنسټن په څه خاص فيصله باندي ونه رسيدو. بيا يو بل مخبر د نور حال معلومولو دپاره واستولې شو هغه هم د ورومې مخبر د خبرې تصديق وکړو. اخر د ډير بحث نه پس لفتينټ سټرټ انجنير دا راي وکړه چې چونکې غازيان د قلعه په دروازه باندي بيدار ناست دي د دې دپاره حمله د سحر څيرې سره کول پکار دي. جنرل د هغه خبرې سره اتفاق وکړو او احکام ي صادر کړل چې د فوخ يوه دسته دې څلور بجې سحر د چاوڼۍ په کوهستاني دروازه ولاړه وي کپتان بيلو د دې کار دپاره ځان پيش کړو چې زه به دروازه والوخوم.

د 44 نمبر پلټنې يو ټولي ته حکم وشو چې تاسو به د چاوڼۍ د سهيل ديوال مات کړئ او سمدستي به د کمسريت قلعه ته د وارن محافظې دستې سره ځان يو ځامې کړئ. د دې احکامو په تعميل کېنې څومره چې چستې پکار وه هغه ونه شوه او سحر بڼه وچت راختلې وه چې ايله دا فوخ تيار شو او د سپاهيان په روانيدو کېنې وو چې خبر راغى چې وارن سره د خپلې فوخي دستې چاوڼۍ ته راوتښتيدو او د کمسريت قلعه ي غازيانو ته پرې

واقعہ دا شوې وه چې غازيانو د هغه د قلا دروازي ته د شپې اور پورې کړمې وه او هغه ته په وخت باندې هيڅ امداد را ونه رسيدو نو هغه بالکل مايوس شو. هغه بيا د قلا په يو ديوال کښې سوړمې وکړو او خپل سړي يې ټول د هغې په ذريعه راوويستل. تر دې وخته پورې د کابل قزلباش غير جانبدار وو په دې طمع چې هسې نه چې انگرېزان د غازيانو برخلاف کامياب شي. هغوي د ازادۍ په جنگ کښې لا شامل شوي نه وو ولې هر کله چې د کمسريټ په قلا غازيانو قبضه وکړه قزلباش هم غازيانو سره شامل شول.

په پنځم د نومبر غازيانو دا قلا مکمل طور باندې لوټ کړه او اکثر سامان يې ترينه يوړو. انگرېزانو ته فوراً ثابته شوه چې د دې قلا په تلو باندې د هغوي پاتې شومې رعب چې څه وه هغه هم تباہ شو. چنانچه هغوي بيا دا قصه وکړه چې بهر کيف د محمد شريف په قلا باندې چې د هغې نه هغوي ته سخت نقصان رسيدلې وه او د نور نقصان د رسيدو وړته هم خطر وه قبضه کول پکار دي. چنانچه د ميجر سوين د کمان لاندې يوه حمله آوره پارټي تياره کړې شوه او قريباً دولس بجې د غرمې د چاونۍ د قبلي په دروازه د حملې دپاره ووته. هر څومره چې په ډيره جانبازی او زړورتيا دې ټولي د دې قلا د دروازي د الوخولو کوشش وکړو مگر کامياب نه شول او نه ميجر سوين د غازيانو د سختې گوله باري په سبب دروازي ته وروراندې شو.

په شپږم نومبر دا فيصله وشوه چې د محمد شريف په قلا باندې د قلعه شکن توپو گوله باري پکار ده چې د هغې په ذريعه د قلا ديوالونه راوغورځيږي او بيا په باقاعده حمله باندې فوځ په هغې قابض شي. چنانچه پنځو توپو د لفتينټ ايري او د لفتينټ وار برټن د کمان لاندې دوه کينټې متواتر گوله باري وکړه او د قلا د ديوال يوه لويه حصه يې ماته کړه. په دې اثنا کښې د دې توپخانې په سپاهيانو او افسرانو باندې غازيانو د خپلو جزائلو داسې صحيح او د نښې گوله باري وکړه چې د فيرنګيانو دپاره نوره د توپو گوله باري کول په قلا باندې ډير مشکل شول. بيا انگرېزي حمله آور فوځ سمدستي د دې مات ديوال په لاره په قلا باندې وردننه شو. او د محمد شريف په قلعه يې قبضه وکړه. اينسائن رابان په دې جنگ کښې قتل شو.

اوس فيرنګيانو د شاه باغ نه د غازيانو د ايستلو کوشش شروع کړو مگر د ټولې ورځې د جنگ نه پس هغوي په دې مهم کښې ناکامياب شول او په دې وجه د کمسريټ په قلا باندې قبضه کول هم د هغوي دپاره ناممکن شو. غازيانو ته هم د کمسريټ د قلا اهميت معلوم وه. د هغوي دا کوشش وه چې په هيڅ طريقه سره چاونۍ ته د خوراک څښاک سامان ونه رسي. ميکناتين په ډير مشکل سره څه لږ ډير خوراک په ډير لږمې قيمت د بې مارو کلي

نه حاصل کړو. مگر د غازيانو دا کوشش وه چې دا ذريعه هم بنده کړي. دينخوا ته کپتان نکول د بالاحصار نه روزانه په ښار باندې گوله باري کوله. او کوم خلق چې لا په بغاوت کېښې شامل نه وو هغوي هم په دغه شان د خپل حفاظت او سلامتۍ دپاره په دې جنگ کېښې د غازيانو په طرف شامل شول.

هم په پنځم د نومبر لفتينېنت جان کنولي چې په دې ورځو کېښې په بالاحصار کېښې شاه شجاع سره وسيدو موهن لعل ته يو خط وليږلو چې قزلباشو ته علاوه د رشوتونو د ورکولو نه دا ووايه چې د يو باغي سردار د سر په عوض کېښې به فيرنګيان هغوي له لس زره روپۍ انعام ورکړي او د دې خبرې کوشش هم وکړه چې د شيعه گانو او سنيانو په منځ کېښې نفاق پيدا کړي او قزلباش او سنيان په خپله کېښې سره وجنگيږي. دا خط مونږ بجنسې دلته کېښې نقل کوو:

"Tell the Qazilbash chiefs, Sheerin Khan, Naib Sharif, in fact all the chiefs of the Shia persuasion, to join against the rebels. You can promise one Lakh of rupee to Khan sheerin on the condition of his killing and seizing the rebels and arming all the Shias, and immediately attacking all rebels. This is the time for the Shias to do good service. Explain to them that, if the Soonees once get the upper hand in the town, they will immediately attack and plunder their part of the town; hold out promises of reward and money; write to me very frequently. Tell the chiefs who are well-disposed, to send respectable agents to the Envoy. Try and spread amongst the rebels. In everything that you do consult me, and write very often. Mir Hyder Paraja Bashi has been sent to Khan Sheerin, and will see you."

د دې خط په اخر کېښې کنولي موهن لعل ته ليکلي دي:

I promise ten thousand rupees for the head of the Principal rebel Chief.

ترجمه: "قزلباشو سردارانو شيرين خان نائب شريف او نورو ټولو د شيعه عقيدې سردارانو ته ووايه چې هغوي د باغيانو مقابله ته رايوځاي شي. ته خان شيرين خان سره د يو لک روپو وعده کولې شې په شرط د دې چې هغه باغيان قتل کړي او وې نيسي او ټولو شيعه گانو له وسله ورکړي او سمدستي په ټولو باغيانو حمله وکړي. د شيعه گانو دپاره دا د خدمت کولو موقع ده هغوي ته دا خبره صفا کړه چې که چرې سنيان يو ځل په ښار کېښې غلبه حاصله کړي نو هغوي به سمدستي ستاسو په چم باندې حمله وکړي او تالا به يې کړي هغوي سره د انعام او د روپو اقرارونه وکړه او ماته اکثر خطونه ليکه. کوم سرداران چې مونږ سره روغ دي هغوي ته ووايه چې خپل معتبر سړي سفير (يعنې ميکناتن) له رالېږي. کوشش وکړه چې باغيانو کېښې نفاق پيدا کړي. هر څه چې کوم نو په هغې کېښې زمانه صلاح اخله او هر وخت ماته خط ليکه ما مير حيدر خان پرچه باشي شيرين خان له ليرې دې او هغه به تا هم وگوري. زه د هر لومړي باغي سردار په سر د لس زره روپو د ورکولو اقرار کوم."

چونکې جنرل ايلفنسټين لا هم هغه شان ناجوره وه د دې دپاره بريکيدو شيلټن چې د هغه نه په دويمه درجه لوی افسر وه هغه د هغه د امداد دپاره بالاحصار نه چاوڼۍ ته راوغوښتلې شو هغه په نهم نومبر سره د فوځ د يوې دستې او د څه اوږو چاوڼۍ ته راوړسیدو د فيرنګيانو د بدې ورځې نه د شيلټن رارسيدلو سره د هغه او د جنرل ايلفنسټين په منځکښې کشمکش پيدا شو. يو خوا ايلفنسټين د سپه سالارۍ اختيارات د لاس نه په هيڅ وجه غورځول نه غوښتل او بل خوا شيلټن د ايلفنسټين د متواتر مداخلت نه ډير تنګ شو. په دوو افسرانو کې د دې ناچاقۍ په ماتحتو افسرانو او په ټول فوځ کې ډير خراب اثر پيدا شو او هيڅ کار هم په تعاون او مصلحت او مشوره باندې نه شو فيصله کيدی. د دې ناچاقۍ او کشمکش وجوهات هم دې دواړو جرنيلانو مختلف طور سره په خپلو خپلو تحريرونو کې بيان کړي دي.

جنرل ايلفنسټين وائي چې "شيلټن بې ادب او نافرمان وه" ولې شيلټن وائي چې کوم ښه ښه تجويزونه به چې ما د چاوڼۍ د حفاظت دپاره پيش کول نو په هغې کې به ايلفنسټين دخل ورکولو او هغه به يې ټول وړانول او ماته دومره هم اختيار نه وه چې يوه توبه مې په يو خاص ځای لگولې وي. جنرل ايلفنسټين به هميشه ماته دا وينا کوله چې "ياد لره کمان زما په لاس کې دې نه چې ستا." بهر کيف د دې اختلافاتو په وجه انګريزي مفادو ته په دا شان خطرناک وخت کې سخت نقصان ورسيدو. د بې اتفاقي او د مشرانو په منځکښې د کشمکش کومه سزا چې قدرت د هر قام دپاره مقرر کړې ده هغه سزا فيرنګيانو هم په ښه شان سره وغورځوله.

د بغاوت د ابتدا نه د بريکيدو شيلټن دا خيال وه چې د انګريزي فوځ دپاره د کابل په خوا کې ژمې تيرو ل ناممکن دي له دې کبله هغه ميکناټن او جنرل ايلفنسټين ته دا صلاح ورکړه چې هغوي له جلال اباد ته واپس کيدل پکار دي. خواه دا رايه درست وه يا غلطه مګر هر کله چې دا خبره په چاوڼۍ کې خوره شوه نو په ټول فوځ کې يوه سخته کمزوري او بزدلي پيدا شوه. بلکې د هر چا دا خواهش او شوق راوچت شو چې بې دزه دوزه او بې مقابلي جلال اباد ته تلل ښه دي. د سپاهي نه چې واخلي نو تر لويه افسره پورې هر چا د دې نه طمع قطعې کړه چې د غازيانو مقابله په کاميابۍ سر انګريزي فوځ کولې شي بالخصوص ګوره فوځ سخت بزدل او کمزور دله شو. او د کار کولو نه يې پهلوتې شريوع کړه. هغوي دا شان زړه بائلو چې په هره موقع باندې به يې د جنگ په ځای د ټولو نه ورومې د تېښتې کوشش کولو. ديخوا ميکناټن د شيلټن د دې رايې نه سخت برخلاف وه په دومره اهمه خبره باندې د دومره لويو افسرانو په منځکښې د اختلاف رايې نتيجه دا شوه چې په ټوله چاوڼۍ کې سخت پريشان خاطري بې اطمیناني او بې چيني راپيدا شوه تر دې پورې چې بودا ايلفنسټين

نه دوه درې خطا شو او نه پوهیدو چې څه وکړم.

هر کله چې په انگریزي فوځ کېنې جلال اباد ته د واپس کیدو جرګې کیدې او ځای په ځای په دې باندې بحث کیدو نو په لسم د نومبر قریباً نهه بجې سحر د سپاه سنگ په غونډۍ باندې بیسماره غلجې غازیان سواره او پیاده هم نمر خاته او هم قبلې ته د چاوڼۍ له یو خوا بل خوا راښکاره شو په لږ ساعت کېنې د نمر خاته غلجو د چاوڼۍ او د سپاه سنگ په منځ کېنې چې خومره قلاګانې وې په هغې باندې قبضه وکړه. بالخصوص په یوه قلعه چې د هغې نوم "رکاب باشي" وه او د میکانتن د کور د غولې نه په لږه فاصله باندې پرته وه. ډیر غازیان راجمع شول او د چاوڼۍ په قطب نمر خاته طرف یې سخته کوله باري شروع کړه. دغه وخت په چاوڼۍ کېنې صرف د دوو ورځو خوراک موجود وه او چونکې غازیان د چاوڼۍ نه چارچاپیره پریوتل نو په دې وجه فیرنګیانو دا خیال وکړو چې که چرې غازیان د نمر خاته طرف نه ونه ویستلې شو نو د چاوڼۍ خلق به د لوږې نه په یو څو ورځو کېنې هلاک شي. له دې کبله هغوی په رکاب باشي قلا باندې د حملې کولو فیصله وکړه. هم په دغه ورځ دولس بجې غرمه د انگریزانو د پیادو رسالې او توپخانې یوه زبردسته حمله په دې قلا باندې وکړه. د غازیانو او د انگریزي فوځ په منځ کېنې سخته جګړه وشوه او په چپه چپه باندې یې د یو بل مقابلې وکړه. اخر د انگریزي فوځ یوه دسته د قلعي فصیل ته راوړسیده. ولې د قلا لویه دروازه ترینه خطا شوه او یوه کړکۍ یې قلاته د ننوتو دپاره والوځوله په دې کړکۍ کېنې د دوو تنو نه زیاتې سړي په یو وخت کېنې نشو دننه کیدې. له دې کبله انگریزي فوځ د دې کړکۍ په منځ کېنې راجمع شو چې په قلا کېنې ورننوځي مګر په دې اثنا کېنې غازیانو ته دا غلطې د انگریزي فوځ معلومه شوه هغوی ټول د کړکۍ په خوا کېنې راټول شول او دا شان مهلکه کوله باري یې په رایو ځای شوي انگریزي فوځ باندې وکړه چې ټول انگریزي فوځ یې پسې کړو مګر بیا هم څه لږ ډیر انگریز سپاهیان سره د کرنل میکرل او لفتیننټ برډ په ابتدا کېنې قلاته په ننوتو کېنې کامیاب شوي وو د کړکۍ په خوا کېنې لږ بهر کپتان ویست مکات په گولی ولګیدو او کپتان میکرې د کړکۍ په خله کېنې په تورو قتل شو.

هم په دې ساعت کېنې په واپس کیدونکي انگریزي فوځ باندې د قلا د ګوټ نه ناساپي د پښتنو رساله د کړکۍ په خوا کېنې راپریوته او په انگریزي فوځ کېنې یوه چغه شوه چې رساله راغله. په چغو ګوره او نور هندوستانی سپاهیان بالکل مات شول او عین په دې وخت دینې د شپږم نمبر پښتې یو بگلچي په غلطې سره د واپسې بگل وغږولو هر خومره چې میجر سکات د 44 نمبر پلټنې او نورو السرانو هم کوشش وکړو چې بیا خپل سپاهیان په قلعه کېنې وردننه کړي مګر سیوا دیو ګوره نه چې د هغه نوم ستورده وه نور ټول فوځ د وړاندې کیدو نه انکار وکړو مګر په دې دوران کېنې د چاوڼۍ د طرف نه په دې قلا باندې او

په رساله د لویو توبه گوله باري بدستور روانه وه او د غازيانو د ډير نقصان کولو.

بريگيدير شيلتن چې دا ټوله تماشه وليدله نو په ډيره حوصله راوپراندې شو او خپل تبتيدونکي فوځ ته د غيرونه او ننګونه واپول او په ډير استقلال او دلجمعي سره د خپل سپاهيان بيا راتول کړل او بلې حملې ته د وروپراندې کړل مگر هغوي بيا د ويرې نه واپس شول. دريم ځل بيا بريگيدير شيلتن خپل سړي راجمع کړل او په قلاي د شان حمله وکړه چې دا ځل په قلا ورننوتل څه وخت چې انګريزي فوځ په ورومې حمله کېنې پسپا شوه او نو کرنل ميکرل او لفتيننټ برډ سره د يو څو تنو گوره سپاهيانو په قلا کېنې بند پاتې شوي وو. څه وخت چې دوي په قلا کېنې ورننوتل نو غازيانو د جنگ په شورش کېنې دا گمان وکړو چې گنې دوي پسې نور هم ډير فوځ په قلا کېنې راروان دې. له دې کبله هغوي د قلا په لويه دروازه وتل شروع کړل مگر څه وخت چې هغوي د قلا نه بهر وليدل چې انګريزي فوځ مات شوي دې او تبتي نو هغوي بيا قلا ته راننوتل. خو کرنل ميکرل او لفتيننټ برډ وغورځول د قلا دروازه هغوي ته دننه نه زنجير کړې وه او په کونډه کېنې د سنگين تومبلر وه.

غازيان اوس په ډير شمار کېنې هم په هغه کړکې باندې قلا ته راننوتل کومه چې انګريزي فوځ د خان دپاره جوړه کړې وه او راننوتو سره د لويې دروازې د کونډې نه سنگين وويستو او خپل ملګري د په قلا کېنې رادننه کړل. راننوتو سره غازيانو کرنل ميکرل ټکري ټکري کړو لفتيننټ برډ سره د دوو سپاهيانو خان په يو اصطبل کېنې پټ کړو او دروازه د په خان پسې پورې کړه نور ټول گوره او هندوستاني سپاهيان قتل شول. ورومې خو د لفتيننټ برډ غازيانو ته څه خبرونه شو او څه وخت چې خبر شول نو هغوي په جمع پرې حمله وکړه ولي هغوي لا هم هغه شان برډ سره په جنگ وو چې قلا فيرنګيانو فتح کړه او برډ په دې شان د مرګ نه خلاص شو.

په دې جنگ کېنې د فيرنګيانو قريباً دوه سوه سړي مړه او زخميان شول انګريزانو سمدستي د خواو شا په څلورو نورو قلاگانو باندې حمله وکړه او قريباً څوارلس سوه منډه غله د هغوي په لاس راغله په دې کېنې نيمه غله خو فيرنګيانو چاونۍ ته ورسوله مگر باقي نيمه غله غازيانو د شپې وتبتوله. انګريزانو د رکاب باشي او د ذوالفقار په قلاگانو خو مستقله قبضه وکړه او د باقي قلاگانو د برجونه ونيول. په يولسم نومبر کنولي يو بل خط موهن لعل ته وليکلو:

".....If Khan Sheerin is not inclined to do service, try other Qazalbash chiefs independently. Exert yourself, write to me often; for the news of the Qassids is not to be depended on. There is a man called Haji Ali, who might be induced by a bribe to try and bring in the heads of one or two of the "mufside". Endeavour to let him know that 10,000 rupees will be given for each head, or even 15,000 rupees. I have sent to him two or three times."

ترجمه: "که چري خان شيرين خدمت کول نه غواړي نو نورو قزلباشو سردارانو سره بيلې خبرې وکړه خپل بڼه وس وکړه ماته زر زر ليکه ځکه چې د قاصدانو په خله اعتبار نشي کيدې يو سره دې چې د هغه نوم حاجي علي دې که چري په هغه باندې وس وشي نو شايد چې هغه په رشوت باندې د يو ليم مفسد سر راوړي. کوشش وکړه چې هغه ته معلومه شي چې د هر يو سري په سر باندې به لس زره روپۍ ورکيدې شي لا پنځلس زره روپۍ. ما هغه ته دوه درې خله سوال جواب ليرلې دې."

چنانچه موهن لعل د دې خط په تعميل کښې حاجي علي او آغا محمد سودا ته د دې رقمونو په دې شرط د ادا کولو وعده وکړه چې هغوي د جنگ ازادۍ د دې تحريک په مشرانو کښې څوک قتل کړي. او د هغه سر راوړي په دې مشرانو کښې دا وخت عبدالله خان او مير مسجدي نامتو سرداران وو. پس د ټولونو وروڼو د دوی د قتلولو دپاره بندوبست وشو عبدالله خان په کابل کښې د غازيانو مشر وه او مير مسجدي په کوهستان کښې. دې دواړو زبردست فتوحات په ليرنگيانو باندې حاصل کړي وو په دې سبب د ليرنگيانو دا خيال وه چې د دې مشرانو په قتل باندې به د غازيانو ملا او همت مات شي او د ټول تحريک بيخ به وځي.

په ديارلسم د نومبر د قبلې د طرف د غونډو نه ډير غازيان بيا سره د دوؤ توپو رابښکاره شول او په چاوڼۍ باندې ي ډيره بڼه گوله باري وکړه له دې کبله په درې بجې د ورځې د انگرېزي فوځ يوه دسته د بريکيدو شيلټن د کمان لاندې په غازيانو باندې د حملې کولو دپاره تياره شوه. په دغه ورځ بيا د انگرېزانو او غازيانو په منځکښې سخته جگړه وشوه. او ميجر تهين پکښې په گسه اوږه باندې زخمي شو انگرېزي فوځ په دې جنگ کښې بڼه بهادري وښودله او اگر چې د غازيانو گوله باري په نسبت د گوره فوځ ډيره مهلکه او باثره وه مگر بيا هم انگرېزي فوځ د خپلو توپو په زور د دې غونډو په اخستلو او د غازيانو نه د دواړو توپو په قبضه کولو کښې کامياب شو. ولې سره د دې کاميابۍ د انگرېزانو دپاره د دې دواړو توپو چاوڼۍ ته راوړل د غازيانو د سختې حملې په سبب يو ډير مشکل کار وه. دا دواړه توپې د غازيانو نه د غونډو په پريښودو کښې پاتې شول ولې څه وخت چې ميجر سکات د 44 نمبر پلټنې گوره سپاهيانو ته د يوې توپې د رابښکارو دپاره حکم وکړ نو غازيانو دا شان درسته او په نښه ډزې په هغوي شروع کړې چې دې سپاهيانو توپې ته د ورنزدې کيدو نه انکار وکړو. هر کله چې گوره سپاهيانو د دې حکم د تعميل نه انکار وکړ نو هندوستاني سپاهيان هم د وړاندې کيدو نه واپس شول. په دې منځکښې ماښام تياره شوه او انگرېزي فوځ اوس واپس چاوڼۍ ته تلل غوښتل عين په دغه وخت کښې غازيان په ډير جوش و خروش سره په واپس راتلونکي انگرېزي فوځ باندې رانات شول. او د چاوڼۍ تر خلې

پورې ئ د هغوي تعاقب وکړو. په دې جنگ کېنې يو څلور پاؤنډر د انگریزانو لاس له راغله ولي بله شپږ پاؤنډر ترینه د 44 نمبر پلټنې گوره فوځ د بزدلی په سبب په کار کېنې پاتې شوه. په دې کېنې لفتیننټ ایري میخ ورتک وهلو او د کار نه ئ وویستله.

لفتیننټ ایري چې بیا وروستو میجر جنرل سر ونسنت ایري شو پنخېل کتاب "The Military Operations at Kabul" کېنې د غازیانو د نشانه بازی او د ښې ښې ویشو تعریف په صفحه 80 باندې دا شان کوي :

"Our infantry soldiers, both European and Native, might have taken a salutary lesson from the Afghans in the use of their firearms; the latter invariably taking steady deliberate aim and seldom, throwing away a single shot; whereas our men seem to fire entirely at random, without any aim at all; hence the impunity with which the Afghan horsemen braved the discharge of our musketry in this day's action within twelve yards, not one shot, to all appearance, taking effect."

ترجمه: "زمونږ د پلټنې سپاهیانو هم گوروؤ له او هم هندوستانیانو له پکار وو چې د پښتنو نه ئ د خپلو توپکو په استعمال کېنې یو ښه سبق اخستې وي. پښتنو به همیش ښه په قلاړه او په ښه باندې شیش لگولو او هیچرې به ئ هم بې فائدې دزنه کولو ولې زمونږ سرې دا شان معلومیدل لکه چې هسې بې مطلبه او بالکل بې ښې دزې کوي هم دغه وجه وه چې د دې ورځې په جگړه کېنې د پښتنو سواره زمونږ د توپکونو خلوت ته په دولس گزه کېنې دننه راوړاندې شول او په ظاهره باندې یوه گولی هم په هغوي باندې ونه لگیده.

باب

په کوهستان کېنې هم معاملات د کابل په نسبت د فیرنګیانو دپاره څه زیات امید افزانه وو. میر مسجدی چې په دریم اکتوبر 1840ء کېنې د هغه قلعه د لوظ او د اقرار نه برخلاف جنرل سیل ورانه کړې وه او هغه بیا نجر او ته شپونې شوم وۀ په دې ورځو کېنې هغه ته د خپل بدل اخستو دپاره ښه موقع په لاس ورغله. او یو عظیم الشان لښکر ئ د دې غرض دپاره راجمع کړو چې فیرنګیان د خپل ملک نه وباسو او خان د هغوي د غلامۍ نه ازاد کړو. د نجر او ډیر خانان په دې تحریک کېنې د هغه سره شامل شو.

میجر پوتنګر سي بي د کوهستان په علاقه کېنې پولیتیکل ایجنټ وۀ د نجر او په دې خانانو کېنې چې کوم کسان میر مسجدی سره همراز وۀ. هغوي میجر پوتنګر ته په دریم نومبر د غرمې په وخت راغلل او هغه سره ئ په دې علاقه کېنې د امن و امان قائمولو په بهانه جرگه شروع کړه. میجر پوتنګر په دې ورځو کېنې په لغمان کېنې وسیدو او دا خانان هغه خپلې قلمې ته راوبلل. څه وخت چې دې خلقو سره میجر پوتنګر خبرې وکړې نو د هغې نه

پس هغه سره د دې خانانو د خپلې قلعي باغ ته د قبائلو د نورو ملکانو سره د جرگې کولو په نيت باندې راووتلو. لفتيننت چارلس ريتېر چې د ميجر پوتنگر اسستنت و هغه هم په دې جرگه کې شامل و. د خبرو اترو په دوران کې څه وخت چې د ماجونو په سوال باندې بحث شروع شو نو د کوهستان خانانو هغه ته وويل چې مونږ ته خو ستا شرطونه منظور دي ولې په دې معامله کې د قام نورو خلقو سره هم جرگه کول پکار دي. د دې غرض دپاره لفتيننت ريتېر دې خانانو سره بهر پټو ته د قام خلقو سره د جرگې کولو په نيت روان شو. په دې جرگه کې ناسا په د اولس خلقو هغه په توپک وويشتو. ميجر پوتنگر دغه وخت يو څو خانانو سره لا هم هغه شان په باغ کې ناست و چې د ډزو اواز هغه او د کوهستان خانانو واوريدو. خانان خو وتښتيدل او ميجر پوتنگر په قلعه کې پناه واخسته. د اولس خلقو د حاضر باشو کيمپ چې د ميجر پوتنگر د حفاظت دپاره په هغه ځای کې موجود و ته ټول لوټ کړو.

د ميجر پوتنگر کار د سمدستي د دې واقعاتو په ليدو سره په دې خلقو باندې ډزې شروع کړې. غازيان د ميدان نه خو خواره شو مگر چارچاپيره په ولو او په خوړونو کې مورچې ولگولې او په کار باندې يې ډيرې ډزې وکړې. په دې کې لفتيننت هاوټن چې د گورکه رجمتي ايدجوټنت او په چاريکار کې سره د خپله فوځه وسيدلو، راوړسيدلو. او غازيان يې د مورچو نه وويستل. کپتان کادرينگتن چې د رجمتي کمان افسر و هغه دا وخت اتفاقاً په لغمان کې موجود و. د هاوټن په رارسيدو سره هغه د فوځ د يوې دستې سره په غازيانو باندې بله حمله وکړه. او سخته جگړه په دواړو طرفو کې وشوه. کپتان کادرينگتن د يوې ولې غاړه د قلعه د تالابو د کولو دپاره راپريکړه او س ماښام نژدې شوه و. او غازيان د خواوښا په غرونو باندې دا شان پريوتل چې د چاريکار لاره يې بالکل بنده کړه. چاريکار د لغمان نه قريباً درې ميله دى. کپتان کادرينگتن د دې کبله د ميجر پوتنگر پارتې ته سل تنه نور امدادي فوځ پريښودو او پخپله چاريکار ته روان شو.

په څلورم د نومبر سحر وختي کپتان کادرينگتن د ميجر پوتنگر د امداد دپاره څلور نورې کمپنۍ او يوه توپه راواستوله. غازيانو بيا په دې فوځ باندې سره د پيادو او رسالي حمله وکړه او اگر چې غازيان په ابتدا کې تر څه حده پورې وروستو شول مگر گورکه سپاهيان د فتح په جوش کې دومره وړاندې په غازيانو پسې د خپل فوځ نه جدا شول چې د هغوي او د اصلي فوځ په منځ کې ډير تفاوت پيدا شو. غازيانو فوراً د هغوي د دې غلطۍ نه فائده واخسته او په گورکوؤ باندې يې حمله وکړه او بيا ډير زورور جنگ ونيستو. انگرېزي فوځ بغير د خپل مقصد د حاصلولو نه چاريکار ته واپس لاړ او لغمان ته راونه رسيدى شو. که چېرې لفتيننت هاوټن او اينسائن سالسبري د ډيرې حوصلې او زړورتيا نه کار نه وى اخستى

نو په دې جگړه کېنې به د فیرنګیانو ټول هندوستانی فوځ تباہ شوی و.

اینسائن سالسبري په دې جنگ کېنې مړ شو او بس د میجر پوتنګر د چاریکار نه د امداد حاصلولو طمع قطعي شوه. پس هغه دا اراده وکړه چې د تیاري نه پس زه هم چاریکار ته واپس لاړ شم. په دې اثنا کېنې غازیانو په چاریکار او لغمان دواړو باندې د نوي سر نه حمله شروع کړه. او د میجر پوتنګر د قلعه نه چارچاپیره په ډیرو مضبوطو مقاماتو ۱۱ قبضه وکړه. هر کله چې د شپې تیاري شوه نو میجر پوتنګر خپل ټول کور که سپاهیان په دې بهانه راجمع کړل چې غازیانو باندې حمله کوو او چاریکار ته د تلو اراده هغه د ټول فوځ نه پټه کړه. په دې سبب غازیان د هغه د دې ارادې نه بالکل بهی خبره پاتې شول او هغه په خاموشي کېنې د غره په خوا خوا کېنې چاریکار ته بالکل محفوظ ورسیدو او غازیان پرې بالکل خبر نه شو.

په لغمان کېنې د هغه نه دوه زره روپۍ، شپيته جزائل، تمام د دفتر کاغذات او شته اسونه او ذاتي مال و اسباب پاتې شو. کوم پښتانه چې د ریتړۍ په ملازمت کېنې وو هغوي ټول غازیانو سره شامل شو. په پنځم نومبر سحر قریباً اووه بجې بی شمارة ډیر غازیان د چاریکار نه راجاپیره شول او په فیرنګیانو باندې ۱۱ حمله وکړه. هغوي د دوو ورځو پرله پسې فتوحاتو په وجه ښه زړور شوي وو انگریزي فوځ هم د خپلو بارکونو نه په دې غازیانو باندې د حملې کولو دپاره راووتل او میجر پوتنګر د توپخانې کمان واخستو. د لږ ساعت د جنگ نه پس میجر پوتنګر په پښه باندې ژوبل شو او د هغه فوځ هم مات شو. غازیانو د هغوي تعاقب وکړو او عین تر بارکونو پورې راوړسیدل. دلته بیا سخته جگړه وشوه او غازیانو کور که پلټن د خپلو خپلو پوستونو نه وویستل. په دې جگړه کېنې کپتان کادرینګتن هم مړ شو. د هغه نه پس د فوځ کمان هاوټن واخستو او هغه بیا خپل خواره واره سپاهیان راجمع کړل او ښه په بهادري باندې ۱۱ په غازیانو باندې بیا حمله وکړه. غازیان د نژدې نژدې مقاماتو نه راووتل او بیا د فیرنګیانو نه لږ لږې لږې په دا شان پریوتل چې د هغوي د اوبو د راوړلو لار ۱۱ بالکل بنده کړه. په لږ وخت کېنې سړي او څاروي دواړه د تندي د لاسه سخت تنګ شو او په خندقونو کېنې ۱۱ د چپرو په اوبو باندې گزاره شروع کړه.

په شپږم نومبر غازیانو بیا د چاریکار په چاونۍ باندې داسې په جوش او سختۍ حمله وکړه چې د فیرنګیانو په لاس کېنې تش د سپاهیانو بارکونه پاتې شول. او په نوره ټوله چاونۍ باندې غازیانو قبضه وکړه.

په اووم تاریخ باندې غازیان د خواجه میر په قلعه باندې قابضان شول دا قلعه د بارکونو د پاسه سوره وه او د هغې په تلو باندې فیرنګیانو ته سخت نقصان او تکلیف ورسیدو. په لسم تاریخ باندې انگریزي فوځ په قلعه کېنې د اوبو اخري ذخیره وویشله او بل یو ګوت اوبه هم پاتې نه شوې. په یوولسم تاریخ باندې ټول سپاهیان او افسران د تندي د

لاسه سخت بې قراره شول او اخر په دولسم تاريخ باندې هاوټن د سپاهيانو يوه دسته د اوبو راوړلو دپاره بهر وليږله. ولې څه وخت چې دا دسته اوبو ته رانژدې شوه نو د ډيرې تندې په سبب سپاهيان په اوبو باندې بې ترتيبه شکل کښې ورپريوتل او په دې کښې غازيانو په هغوي باندې دزې شروع کړې او دا شان په نښه نښه ي وويشتل چې دوى د اوبو راوړو نه بغير وتښتيدل.

د دې نه پس بيا هم په دې شپه دوه کمپنۍ د اينسائن روز لاندې د اوبو راوړو دپاره د بار کونو نه ووتلې دا دواړه کمپنۍ د اوبو په تلاش کښې د يو بل نه جدا شوې او د روز خپله کمپنۍ عين د غازيانو په يو پوست باندې ورغله. دا د پوست غازيان ډير لږ وو نو د روز سپاهيانو هغوي ټول قتل کړل ولې په خپله د بدل د ويري نه دا شان هيبت واخستل چې د اوبو راوړو نه بغير خپلو بار کونو ته واپس راوتښتيدل. او روز ي په ځامې پريښودو. لږ ساعت پس روز ځان سره څه لږې شان اوبه راوړې. اوس هاوټن ميجر پوتنگر ته ووييل چې سپاهيانو ټولو د جنگ کولو نه زړه بائللې دې تنظيم او ضبط په فوځ کښې يک قلم ورک شو او د حکم منل د بز دلۍ او د کمزورۍ په سبب د هغوي نه بالکل هير شوي دي. او چونکې د سپاهيانو نه ډير خلق مړه او ژوبل شوي دي او هغوي سره د خوراک څښاک سامان هم په ختميدو دې له دې کبله د افسرانو دپاره د سپاهيانو په قابو کښې ساتل ناممکن شوي دي. پس هاوټن، پوتنگر ته دا مشوره ورکړه چې چاريکار سمدستي پريښودل او کابل ته تښتيدل پکار دي. څه ورځې شومې وې چې پوتنگر کابل ته هم د امداد دپاره يو خط ليکلې وه ولې څه وخت چې د هغې هم څه جواب رانغلو نو د هغې طرف نه هم د امداد راتلو نه هغه طمع قطعي کړه. پس لاچار پوتنگر کابل ته د واپس تللو فيصله وکړه خو مشکله دا وه چې کابل ته تلل هم د هر قسم خطراتو نه ډک وو. اکثر سپاهيانو او هندوستانې افسرانو سره بال بچ وه او د افغانستان د ژمي په واورو کښې د دومره زبردست دشمن په مقابله کښې د هغوي دپاره ژوندي تښتيدل ناممکن وو ولې دلته په چاريکار کښې هم د هغوي دپاره يوه بله ورځ تيرول هم ډير سخت وو. اخر پوتنگر او هاوټن دا تجويز وکړو چې کابل ته ضرور تښتو ولې د فوځ نه دا تجويز خفيه ساتل پکار دي. په دې شان هغوي په چاريکار کښې تر ديارلسم تاريخ پورې پاتې شول. چونکې سپاهيانو ته د خپل مستقبل هيڅ پته نه وه او ملک چارچاپيره بلوه وه. له دې کبله په دې ورځ د پنجابيانو د توپخانې سپاهيان تنگ شول او د فوځ نه وتښتيدل او نورو ته ي هم د تښتې ترغيث ورکړو. په دې کښې هاوټن چې خبر شو نور اغې او هغې پنجابيانو ته ي د نيولو په غرض لاس ورواچولو چې چا د تښتيدو نيت کړې وه مگر سمدستي هم د هغې توپخانې يو جمعدار چې پنجابې مسلمان وه د يو سړي نه توره واخسته او په هاوټن ي گوزار وکړو. هاوټن په زمکه راپريوتو او قبل د دې نه چې گور که

سپاهیانو څه لاس پښې خوځولې ونه د توپخانې او د پلټنې ټول مسلمانان سپاهیان د بار کونو نه راووتل او د قلعه په دروازه باندې رابهر شول. په دې باندې په فوځ کېنې نور هم اړه گرې پيدا شو او اګر چې څه سپاهیان د خپلې وفادارۍ او عقیدت ښکاره کولو په غرض د ډاکټر گرانټ نه د هغه د حفاظت دپاره راجا پیره شول مګر د فوځ یوې لویې حصې د کپتان کادرینګتن متوفې کور او خزانه سمدستي لوټ کړل او د هغه بکسونه یې مات کړل او مال یې ترینه وویستلو.

دینخوا ډاکټر گرانټ د هاوټن نه ښه لاس پریکړو او د هغه نور زخمونه یې چې د هغه په ګس لاس او په څټ باندې لګیدلي وو وتړل. هم په دغه ورځ ماښام ډاکټر گرانټ په ټولو توپو کېنې میخونه ټک وهل او ټول باقیمانده فوځ په دروازې باندې د چاوښې نه ووتلو. میجر پوتنګر د فوځ په منځ کې روان شو او چونکې هاوټن په مشکله ځان په اس باندې ټینګولې شو نو ډاکټر گرانټ اصلي فوځ سره شامل شو او اینسائن روز د ریر Rear یعنې د شا د فوځ کمان واخستو.

د انګریزي فوځ مشکلاتو د چاریکار نه د روانیدو نه پس ډیر خطرناک صورت اختیار کړو د ښځو او د بچو په موجودګۍ کېنې د فوځ بې قاعدګۍ او بدنظمي د حد نه زیاته خرابه شوه. قدرتي طور هر چا سره د خپل بال بچ او د خپل ذاتي اسباب ډیر فکر وۀ او په دغه وجه د فوځ نه تنظیم بالکل ورک شو. په دې اړې ګرې کېنې ډاکټر گرانټ ناساپي غیب شو او بیا هیچرې چا ونه لیدو. د ډیر کوشش نه پس څه لږ ډیر انتظام قائم شو نو دا فوځ سنجید درې ته راوړسیدو. په دغه ځای کېنې د اوبو د بیاموندو څه امید وۀ مګر هر کله چې هغوي د اوبو ورومبې ولې ته ورسیدل نو دا ټول فوځ د اوبو په تلو سه کېنې بالکل بې قابو شو میجر پوتنګر د ډیر انتظار نه پس د فوځ بیل بیل ټولې رایوځای کړو او د کلو نه یې بهر په بهر روان کړو. دوی لا ډیرې فاصلې پورې نه وو تللي چې میجر پوتنګر د خپل زخم په وجه ډیر ستره شو. او دا فیصله یې وکړه چې هغه په خپله او کپتان هاوټن کابل طرف ته د فوځ نه جدا وتښتي. باقي ټول فوځ هغوي د ځدای اسرې ته پریښودو او دا دواړه په خپله ترینه په بله لار باندې سره د یو سپاهي، یو منشي او د پلټنې د بنیا د غرونو په لاره باندې کابل ته روان شول. باقیمانده فوځ باندې غازیانو حمله وکړه او یو زنده سر ترینه پاتې نه شو.

میجر پوتنګر او کپتان هاوټن په ترکمان اسونو باندې سواره د خپلو پیادوؤ ملګرو سره ډیر په تکلیف او په سختو د یو ځای نه بل ځای ته پتیدل او د کابل په طرف نژدې کیدل. دینخوا کابل ته غازیانو له د میجر پوتنګر د چاریکار نه د تښتي خبر راغی چنانچه هغوي غلام معین الدین سره د ډیرو سړو د هغه د گرفتاری دپاره د چاریکار او د کابل په منځ کې غرونو ته واستول. مګر د خوش قسمتی نه هغوي د یو بل منځې له ورته رغلل او دغه

شان میجر پوتنگر دوی د علي فات میدان ته راوړ سیدل. د کابل په خوا کښې د هغوي نه لار خطا شوه او د چاوڼۍ په ځای په دیهه افغان باندې راوختل په دې ځای کښې د غازیانو د یو څو څوکو نه په هغوي باندې اوازونه وشو مگر د پښتنو د رسالې د سپاهیانو په شان هغوي د هغې جوابونه ورکول او دغه شان د هغوي نه هم تیر شول. دغه وخت د شپې درې بجې و چې او چونکې هغوي ټولو د پښتنو جامې اغوستې و چې د هغوي شناخت په تیاري کښې ناممکن وه په دې سبب هغوي د خوش قسمتی نه صحیح سلامت د کابل بازار په ټولو کوڅو کښې بې روکه توکه راتیر شول.

اگرچې د چاوڼۍ او د کابل د ښار په منځ کښې هم د غازیانو یو پکت لگیدلې وه او هم د دې پکت په خوا کښې چاوڼۍ ته لار تللې وه مگر چونکې پښتانه سپاهیان د سحر په وخت کښې په څو کی کښې غافلله وو له دې کبله هغوي د پکت نه هم په خیر خیریت سره راتیر شول. مگر د هغوي د تیریدو نه پس سمدستي د غازیانو نه دوه تنه په منډه راخلاص شول او اگرچې دې دواړو په میجر پوتنگر دوی یو بار وچلولو مگر دوی خطا شول او صحیح سلامت چاوڼۍ ته راوړ سیدل.

باب

د دیارلسم نومبر د جنگ نه پس غازیانو څه قابل ذکر حمله په چاوڼۍ باندې تر ډیرو ورځو پورې ونه کړه. مگر د چاوڼۍ د حفاظت په سلسله کښې د انگریزي فوځ په سپاهیانو باندې دومره ډیر کار په ذمه شوی وه چې هر سپاهي به کله خلیر پښت او کله ډیرش گینتې متواتر ډیوتې ورکوله. په دارنگ د سپاهیانو صحت او صبر په یو څو ورځو کښې بالکل تمام شو او هر څومره چې ژمې راوړاندې کیدو او د واړو د پزیوتو موده رانزدې کیده هغه هومره د سپاهیانو بزدلي او کم همتي زیاتیدله. هر کله چې افسرانو ته د دې خبرې علم وشو نو په هغوي کښې ځنو ځنو دا تجویز وکړو چې چاوڼۍ پرېښودل او په بالاحصار کښې خپل فوځ ډیره کول پکار دي. میکناتن د دې تجویز د ابتدا نه په حق کښې وه ولې فوځیانو د دې مخالفت وکړو. د هغوي لومړی لومړی اعتراضات دا وو چې اول: د زخمیانو او د بیمارانو بالاحصار ته د جنگ په وخت کښې منتقل کول ډیر مشکل کار دی. دویم: دا چې په بالاحصار کښې د سوزولو لږکي نشته. دریم: د څاروؤ دپاره وابنه نشته. څلورم: د چاوڼۍ په پرېښودو به دشمن زړور شي او پنځم: دا چې ممکن ده چې په لاره باندې انگریزي فوځ د غازیانو د لاسه شکست وځوري. د دې ټولو خبرو جواب میکناتن وکړو مگر د ډیر بحث مباحثې نه پس بالاخر ټول په دې متفق شول چې بالاحصار ته تلل مناسب نه دي. دې کښې

شک نشته چې که چرې انگریزي فوځ د چاوڼۍ نه بالا حصار ته تللې وې نو ممکن وه چې هغوي ډیرې مودې پورې د غازیانو مقابله کړې وې او تر نورې ډیرې عرصې پورې د افغانستان ازاد ملک ته د هغوي د لاسه د غلامۍ طوق ور په غاړه شوې وې مگر د خدايې تعاليٰ د ارضا وه چې د پښتنو قوم له یو ځل بیا د اصلاح او د ژوندي پاتې کېدو موقع په لاس ورکړې. له دې کبله د هغې خلعو شمار زیات شو چې څوک په چاوڼۍ کېنې د پاتې کېدو په حق کېنې وو او بالا حصار ته د تلو تجویز مسترد شو.

په اتلسم نومبر د جلال اباد نه د کابل لیرنګیانو ته خبر راغې چې د جنرل سیل دپاره دا ناممکنه ده چې هغه په موجوده حالاتو او واقعاتو کېنې د جلال اباد نه کابل ته د لیرنګیانو د امداد دپاره راشي. په کومه ورځ چې کابل کېنې بغاوت شروع شو نو د جنرل سیل بریګیاد په گندمک کېنې ډیره وة. هر کله چې په دویم د نومبر د کابل د بغاوت ابتدا وشوه نو جنرل ایلفنستین جنرل سیل ته حکم ولیږلو چې ته سره د خپل فوځه سمدستي کابل ته راشه. هر کله چې دا حکم هغه ته راوړسیدو نو هغه بیا جلال اباد ته رارسیدلې وة پس هغه د خپلو افسرانو یو جنګي جرګه راوبلله په دې جرګه کېنې دا متفقہ فیصله وشوه چې د افغانستان د هغې وخت د واقعاتو په مطابق د جنرل ایلفنستین دا حکم ناقابل عمل دی. څه وخت چې د جنرل سیل دا جواب د کابل چاوڼۍ ته راوړسیدو نو د هغوي د مایوسی څه حد پاتې نه شو. مگر چونکې هغوي قندهار ته هم د کومک دپاره د هغه ځای کمانډنگ افسر ته لیکلې وو نو اوس هغوي د هغې فوځ د راتلو په انتظار کېنې کښیناستل.

جنرل سیل چې په گندمک کېنې د کابل د انقلاب نه خبر شو نو هغه سمدستي په جلال اباد باندې د پریوتلو قصد وکړو د گندمک نه هغه ډیر په مشکله او تکلیف سره جلال اباد ته راوړسیدو. ځکه چې د انقلاب اور چارچاپیره لګیدلې وة او په هر ځای کېنې چې د اولس د خلعو وس رسیدو نو په انگریزي فوځ باندې به یې حملې کولې. د جلال اباد خلعو د هغه هیڅ مقابله ونه کړه او هغه یې مقابلې ښار ته دننه رانوتلو. هغه بیا ټوله ابادي د ښار نه بهر وریسته او یواځې فوځ یې په ښار کېنې پریښودو. جنرل سیل سره دغه وخت صرف د دوو ورځو خوراک وة مگر هغه د ښار د باشنده گانو نه څومره غله چې اخیستې شوه واخسته مگر دا هم د هغه د ضروریاتو دپاره بالکل ناکافي وه. خو اتفاقاً یوې قافلې ډیره غله د انگریزي فوځ دپاره راوړسوله او دغه شان جنرل سیل ته د رسد سامان په کافي مقدار کېنې په لاس راغې.

میکناتن د قندهار کمان افسر لفتینټ کرنل میکالارن ته هم چې په قندهار کېنې د یو بریګیاد فوځ سره پروت وة د کابل د امداد دپاره لیکلې وو چنانچه کرنل مذکور سره د خپل فوځ تر غزني پورې راغلو ولې لا هغه په لاره کېنې وة چې دومره سختې واوړې ووریدلې او په قندهار او قلات غلزي کېنې هم دا شان بغاوتونه وشول چې کرنل میکالارن

مجبوراً قندهار ته واپس شو. او په قلات غلزي کښې يې د فوځ څه حصه پرېښوده. هم په دې شان غلزي ته د کومک دپاره حکم استولې شوی و. چنانچه کپتان وډېرن د شېر نيمو شلو سړو سره د غلزي نه کابل طرف ته روان شو. ولې دې هم لا هغسې په لاره و. چې غازيانو په هغه باندې هم سخته حمله وکړه. او هغه خپل ځان په يو وران ځای کښې چې د هغې ديوالونه مات کړي وو پټ کړي. په دې ځای کښې هغه قريباً څلور پنځو زرو غازيانو قلعه بند کړو. د يو څو ورځو د مقابلې نه هغه تنگ شو او په غازيانو باندې يې د خپل ځان د خلاصې دپاره حمله وکړه ولې کپتان وډېرن سره د ټولو ملگرو په جنگ کښې قتل شو. هم په دې طريقه د فوځ يوه بله دسته د غلزي نه د کابل په طرف روانه شوې وه. ولې هغه هم د عام بغاوت په سبب غلزي ته واپس شوه. خو دا دسته هم د پنځو کسانو نه سوا ټوله قتل شوه. يو بل انگريزي افسر کپتان فيرس سره د دوه نيمو سوو سپاهيانو په يو قلعه کښې بند شو اگر چې يو څو ورځو پورې هغه په ډيرې بهادري د غازيانو مقابله وکړه مگر څه وخت چې هغه سره کارتوسونه په خلاصيدو شوي نو هغه د چارچاپيره غازيانو نه د وتو قصد وکړ. کپتان فيرس سره د هغه بنځه او تخينې هم وه. فيرس هغوي دواړه دوو سورو پسې وتړلې او د خپلو سپاهيانو د دستو په منځکښې يې هغوي د غازيانو د صفونو نه وويستلې. دا سپاهيان څه خو قتل شول او باقيمانده خپل ځانونه پېښور ته په ډير تکليف او مصيبت راوړسول. مگر د کابل فيرنګيان د دې واقعاتو نه لا په تفصيل سره خبر نه وو او لا هم هغه شان د قندهار د فوځ په طمع کښې وو.

هر کله چې انگريزي فوځ مقيم کابل د هر طرف نه د امداد د رارسيدو نه مايوس شو نو په خپله په خپل زور يې ځان تر منځکښې سپرلي پورې د غازيانو مقابلې ته تيار کړ. د هغوي دا کوشش و. چې په هره طريقه چې وي دا ژمي غازيانو سره په مقابله او مدافعت کښې تيرول پکار دي او چې څه وخت سپرلې راشي او لارې ازادې شي نو بيا به د هندوستان نه د هغوي د امداد دپاره کافي فوځونه او سامان راوړسي نو هغوي به په چارچاپيره ملک بيا قبضه وکړي او غازيان به ټول تباه او ورک کړي.

د جنگ ازادۍ مشرانو هم دا انقلاب ارادته داسې وخت شروع کړې وه چې انگريزي فوځ ته د ژمي او د واورو په وجه د هندوستان نه د کومک رارسيدل ناممکن وو پس د هغوي ټول کوشش هم د دې دپاره و. چې په هر شان چې وي چې د انقلاب مکمله خاتمه هم په ژمي کښې وشي او د سپرلي د رارسيدو نه وروسته وروسته ملک ټول د فيرنګيانو نه ازاد شي او قومي حکومت بڼه مستحکم طور باندې قائم شي. پس په دواړو فريقو کښې د وخت او د مهلت دپاره مقابله شروع شوه. فيرنګيانو غوښتل چې جنگ دا شان ورو ورو وږد شوي چې په څه شان ژمي تير شوي او سپرلي راشي او د غازيانو دا منشا وه چې

جنگ لنډ شي او د سهرلي نه ورومبه ملک ازاد شي.

بي مارو نوم يو کلي د انگريزي چاوني نه قريباً نيم ميل قطب ته د کوهستان په لاره پروت دې د دې کلي نه قبله په سهيل يو خو وچتي وچتي غونډی وې او کلي په خپله د غونډو په ويخ کښې پروت وه. خو څه کورونه د دې غونډو په ښکته جيو باندې دومره وچت پراته وو چې د ميکناتن او د هغه د فوځونو د افسرانو د کورونو يوه حصه د هغې کورونو نه د توپکو د زد لاندې وه. په اول اول کښې به ميکناتن د دې کلي مشرانو او نورو مالکانو له ډير لوي لوي قيمتونه ورکول او د هغوي نه به ي غله د فوځ دپاره اخستله. غازيانو ته چې دا معلومه شوه نو هغوي په دې کلي باندې قبضه وکړه او په ډير شمار کښې ي په چار چاپيره غونډو باندې ډيرې ولگولې. انگريزان قدرتاً په دې سخت تنگ شول نه صرف دا چې ميکناتن نه د غلې اخستلو يوه لويه ذريعه د لاس نه ووتله بلکې د هغه خپل کور او د چاوني يوه حصه هم د غازيانو د جزايلو د زد لاندې راغله. او غازيانو له ښې ښې قدرتي مورچې هم په گوتو ورغلې. پس ميکناتن دا درخواست جنرل ايلفنسټن ته وکړو چې بي مارو په کلي باندې دې حمله وشي چې غازيان د کلي نه او د غونډو نه بي دخله شي. چنانچه په دوېشتم نومبر باندې د بي مارو په کلي د فوځ يوې دستې د ميجر سوين د کمان لاندې پيشقدمي شروع کړه. دا دسته لا دې کلي ته نه وه رسيدلې چې د کوهستاني غازيانو يو لوی ټولې د غونډو نه راکوز شو او په ډير شمار کښې ي په کلي کښې مورچې وليولې اگرچې ميجر سوين ته دا حکم شوی وه چې د بي مارو په کلي دې فوراً چپاؤ وشي او قبضه دې شي. مگر هر کله چې ميجر سوين وليدل چې د هغه د دستې د سپاهيانو په مقابله کښې د غازيانو شمار ډير دې نو هغه نه خو په کلي وروړاندې کيدو او نه واپس کيدو بلکې د لرې نه ي په غازيانو باندې د توپکو او د توپې گوله باري شروع کړه. د دې دستې سره صرف يوه ټوپه د لفتينټ ايري د لاندې وه په دې شان فريقيو پنځه شپږ گينټې په يو بل باندې د لرې لرې نه ډزې وکړې مگر هيڅ څه زيات نقصان ي يو بل ته ونه رسولو. قريباً ماښام د غازيانو يوه رساله د بي مارو کلي د شاهه راووته او د انگريزي فوځ شاهه ي په يوې قلعه باندې قبضه وکړه او د هغه ځاي نه ي په انگريزي فوځ باندې ډزې شروع کړې.

دغه شان د ميجر سوين دسته هم د مخې نه او هم د وروستو نه په ډزو کښې راگيره شوه دغه وخت بريکيدو شيلټن هم د ميجر سوين امداد ته سره د څه فوځه د کرنل آيور د کمان لاندې راوړسيدو او لفتينټ ايري په خپله ټوپه د غازيانو په دې رساله باندې گوله باري شروع کړه مگر لفتينټ ايري په لاس باندې زخمي شو. انگريزي فوځ څه ساعت پس بغير د خپل مقصد د حاصلولو نه واپس چاوني ته لاړو.

په څلورم د نومبر سرداران کابل را يو ځاي شول او زمان خان ي چې د نواب اسدالله

خان زوی وۀ او د امیر دوست محمد خان وراره وۀ په طور د بادشاه منتخب کړو. په دویشتم نومبر د شپې انگریزي افسرانو یوه بله جنګي جرګه وکړه او په هغې کښې یې دا فیصله وکړه چې د بي مارو په کلي باندې قبضه کول د انگریزي فوځ د خوراک او رسد دپاره نهایت ضروري دي. ځکه چې که غازيان د دې کلي په قابو کولو کښې کامیاب شول نو انگریزي فوځ به د لوړې نه ډیر زر هلاک شي پس د میکاناټن په وینا دا فیصله وشوه چې سبا سحر وختي دې بریګیډیر شیلټن پخپله د فوځ کمان واخلي او د بي مارو په کلي او د هغې په خواوشا غونډو باندې دې په هر شان چې وي قبضه وکړي پس دوه بجې د شپې مفصله ذیل فوځ د چاونی نه د شپې په تیاره کښې په چپه چپا کښې په کوهستانی دروازه باندې ووتل او چې خلق ټول اوده وو نو د بي مارو کلي نه بره په غونډو باندې یې خپلې توپې او لوڅونه وخیژول.

- (۱) یوه د اسونو توپه د سارجنت ملهال د لاندې
- (۲) پنځه کمپنۍ د 44 نمبر پلټنې د کپتان لیټین (ګوره) د لاندې
- (۳) شپږ کمپنۍ د پنځم نمبر پلټنې د لفتیننټ کرنل آیور د لاندې
- (۴) شپږ کمپنۍ د اووه دیرش نمبر پلټنې د میجر کرشاد د لاندې
- (۵) یو سل تنه سړي د سپرمینا د لفتیننټ لینګ د لاندې
- (۶) یو سکواډرن (اسکودر) د پنځم نمبر رسالې د کپتان بات د لاندې
- (۷) یو سکواډرن (اسکودر) د بي قاعدې رسالې د لفتیننټ واکر د لاندې
- (۸) یو سل تنه د اینډرسن د رسالې

غازيان د بي مارو په کلي کښې غافله پراته وو چې فیرنګیانو خپل سړي په خپلو خپلو پوستونو باندې ودرول او سمدستي یې د شپې په تیاره کښې د غازيانو په مورچو باندې ګوله باري شروع کړه. غازيان په ابتدا کښې وارخطا شول. ځکه چې د دومره لویې حملې دپاره تیانه وو ولې چې څومره وخت تیریدو نو د هغوي حوصله په ځای کیدله او هغوي په چارچاپیره کورونو او برجونو کښې مورچې ونيولې. او د جزائلو په ډزو یې د فیرنګیانو د ګوله باري جواب ورکړو. هم په دې شان څو ګینټو پورې د فریقینو ښه مقابله وشوه. ولې هر څومره چې وخت تیریدو نو غازيانو سره ګولي او دارو په ختمیدو راتلل لاچار هغوي د کلي نه په وټو باندې ګوتې پورې کړې او د څلوېښتو تنو نه بغیر ټول غازيان د کلي نه ووتل. دغه وخت د اووه دیرش نمبر پلټنې دوو کمپنو ته حکم وشو چې تاسو او څه ګوره فوځ د میجر سوین او کرشاد کمان د لاندې دې سمدستي په کلي چپاؤ وکړي او قبضه دې پرې وکړي. د بدې ورځې نه مېجر سوین لاره خطا کړه. او د کلي د لویې دروازې په ځای هغه په یوه کرکي باندې ورغلو چې هغه غازيانو د ورومې نه بنده کړې وه. او اړمونه یې ورته لګولي وو.

چونکې غازيان په شمار کښې لږ وو هغوي په ښو ځايونو باندې خپل نشانه باز د ورومې نه مقرر کړي وو. نو څه وخت چې هغوي د ميجر سوين دا غلطې وليده نو داسې آتش باري ئې پرې وکړه چې د هغه سړو ته ئې ډير نقصان ورسولو او هغه ئې په خپله هم په څټ باندې په گولي وويشتو قريباً نيمې گينټې پورې ميجر سوين باوجود د ژوبل کيدو نه په کلي کښې د ورننوتلو کوشش وکړو خو کامياب نه شو. له دې کبله بريگيلير شيلټن هغه واپس راوغوښتو. په لږ ساعت کښې غازيان په ډير لومړۍ شمار کښې د کابل د ښار د طرف نه د بي مارو کلي طرف ته په نيت د غزاروان شول. او راتلو سره په هغوي کښې قريباً لسو زرو تنو په پاتې شوؤ غونډو باندې قبضه وکړه او په هغوي کښې څه د بي مارو کلي ته راننوتل او خپلو ملگرو له ئې دارو گولي ورکړل. دا ټول غازيان د هغې کسانو په خبر بي مارو کلي ته راغلل چې څوک لږ ورومې د کلي نه د دارو گولي د ختميدو په سبب وتي وو.

اوس د سحر اووه بجې شوې تازه دم غازيانو د هغې غونډو نه چې په کومو باندې هغوي پريوتې وو په انگريزي فوځ باندې ډزې شروع کړې او دغه شان صحيح نښې ئې وويشتې چې د انگريزي فوځ د پاره پښې ټينگول ډير مشکل شو. لفتيننټ کرنل آيور په خپله د غازيانو د گولو په باران کښې ور مخکښې شو او د خپل کمان لاندې سپاهيانو ته ئې حکم وکړو چې د غازيانو په يوې دستې باندې حمله وکړي.

مگر څه وخت چې هغه وروړاندې شونو يو سپاهي هم په هغه پسې لانه رو په دې باندې کرنل آيور اواز وکړو چې اگر که زما سړي ما پريودي مگر زه به خپل فرض ادا کوم. هرکله چې د کرنل آيور دا بهادري فوځ وليده نو په هغوي کښې صرف دولس تنه سپاهيان د خپل شرم نه هغه پسې لارل. مگر باقي فوځ هم پياده او هم رسالې ته د غازيانو د لاسه سخت نقصان ورسيدو. تر نهو لسو بجو د ورځې هم په دې طريقه طرفينو کښې جنگ روان وه. چې د غازيانو د رسالې يوه دسته د انگريزي فوځ په ښي طرف راښکاره شوه او قريب وه چې د هغوي ښي طرف ئې بالکل تباه کړي وې مگر عين په دې موقع انگريزي توپې ډير لومړۍ کار وکړو او دا شان گولي ئې په دې دسته باندې وه وروله چې رساله په ځامه باندې ودریده. عبدالله خان اچکزې د غازيانو د طرف نه په دې جنگ کښې شهيد شو. ولې د فيرنګيانو د لاسه نه بلکې د اجرتي قاتل د لاسه چې هغه هم په غازيانو کښې شامل وه.

باوجود د دې عارضي پسيایي نه غازيان اوس د انگريزي فوځ نه په درې طرفه راتاؤ شول او صرف چاوڼی نه د تللو لار ئې ورته خالي پريښوده. اوس چونکې د جنگ ډير وخت شوی وه او انگريزي فوځ ټوله شپه په وینه تيره کړې وه نو هغوي سره د توپې دارو گولي په ختميدو راغلل او هم ئې سپاهيان ستوماني، د شوگري او د تندي نه بي چيس و حرکت

شول. او د جنگ قابل پاتې نه شول. د دې نه علاوه د هغوي نه يوه لويه حصه قتل او ژوبل شوه. قريباً لس يوولس بجې د غازيانو يوه بله دسته د شاه باغ نه په ميدان کښې يوې غونډې ته په دې غرض را روانه شوه چې د چاونې او انگريزي فوځ په منځکښې د آمدورفت لاره بالکل بنده کړي. مگر د چاونې نه څه فوځ او د کوهستاني دروازي مخامخ د يو جماعت نه څه نور انگريزي فوځ دا غازيان د منځکښې تلو نه بند کړل. اوس د غونډو غازيان ورو ورو انگريزي فوځ ته رانژدې کيدل او ديره په حوصله او په زړور تيا باندې يې په انگريزي سپاهيانو سخته او مهلکه او په نښه آتش بازي کوله. انگريزي فوځ ساعت په ساعت زړه بائلو او هر څومره چې د هغوي افسرانو د خپلې بهادري ذاتي نمونې ورته ښکاره کړې ولې هغوي يو کس هم د خپل افسر په حکم باندې د غازيانو په جزائلو باندې وروړاندې نه شو.

د غازيانو يوې دستې اوس د انگريزي توپې د اخستو کوشش شروع کړو. دینخوا انگريزي رسالې ته حکم وشو چې دا دسته نژدې کيدو ته مه پريږدي او حمله پرې وکړي. مگر د رسالې سپاهيانو هم خپلو افسرانو پسې د تللو نه انکار وکړو. غازيانو چې د گوره او د هندوستاني فوځ دا بزدلي وليده نو ډير زيات زړور شو او په داسې جوش او بهادري سره يې د انگريزي فوځ په قلب باندې حمله وکړه چې د ټول فوځ واربړ خطا شو او يو خوا بل خوا مات شول. غازيانو سمدستي په توپه باندې قبضه وکړه او د توپې وروستنی حصه او اسونه يې خپل طرف ته روان کړل. په دې اثنا کښې د عبدالله خان د زخمي کيدو خبر په غازيانو کښې خور شو او په دې سبب په هغوي کښې بدنظمي پيدا شوه. دینخوا نه انگريزي افسرانو خپل نښتيدونکي سپاهيان په انتهائي کوشش او د ذاتي بهادري د نمونې په قائمولو سره بيا رايوځامې کړل.

څه وخت چې فیرنگيانو ته د پښتنو د بې انتظامي حال ښکاره شو نو هغوي زړور شول او په غازيانو باندې يې د نوې سر نه حمله وکړه. چنانچه هغه انگريزي توپه بيا د هغوي په لاس ورغله په کوم ځاي کښې چې انگريزي توپه پرته وه په هغه ځاي کښې کهان ميکنتاش او فتيونت لينک مړه پراته وو. او ورسره يو څو تنه سپاهيان هم مړه وو. لږ ساعت پس غازيان دوباره راټول شول او بيا يې په انگريزي فوځ باندې حمله وکړه دا ځل انگريزي فوځ پوره سکست وخورو او په ډيرې بدنظمي سره چارچاپيره په هر طرف وتښتيدل. هرچند که د هغوي افسرانو د هغوي د راجمع کولو کوشش وکړو مگر هر يو سپاهي خپل ځان چاونې ته د رسولو په فکر کښې وه. او د هيڅ افسر په حکم يې غوږ نه کښيښودو. غازيان هم په داسې جوش او په داسې همت او په زور سره د هغوي تعاقب بالخصوص د غازيانو رساله په داسې روانمردی په انگريزي فوځ مات شو او چاونې ته يې مخه وکړه. نو کومو غازيانو چې د بې بارو په کلي کښې موز چې نيولې وې هغوي راووتل او چاونې ته يې د انگريزي فوځ د تښتې

لار بنده کړه.

هر کله چې انگریزي فوځ د چارچاپیره نه راگیر شو نو غازیانو په داسې بهادری باندې په هغوي راکنښودې چې زنده سر ترینه په مشکله پاتې شو او خومره فوځ چې د شپې راوتی و هغه قریباً قریباً ټول تباہ او هلاک شو. څه لږ ډیر انگریزي افسران او سپاهیان چې جاوې ته بچ لارل د هغې وجه هم دا وه چې عثمان خان نومې د غازیانو یو سردار ارادتاً خپل سړي د نور قتل نه منع کړل که نه وي نو لفتینت ایري په خپل کتاب کښې لیکي چې په انگریزي فوځ کښې به یو کس هم ژوندی نه و پاتې شوی.

"Lady Sale says:- Osman Khan was heard by our sepoy to order his men not to fire on those who ran, but to spare them. A chief probably the same, rode round kershaw three times when he was compelled to run with his men; he waved his sword over his head, but never attempted to kill him; and Capt. Trevor says his life was several times in the power of the enemy, but he was also spared."

ترجمه: "لیدی سیل وائي چې زمونږ سپاهیانو په خپله واړیدل چې عثمان خان خپلو سړو ته حکم ورکړو چې کوم سړي تښتي په هغوي باندې ډزې مه کوئ بکې پریردئ ی. یو سردار چې غالباً هم دغه عثمان خان و ه د کرشا نه درې ځله په اس باندې تاو راتاؤ شو: څه وخت چې کرشا خپلو سړو سره په تیښته باندې مجبور شو او هغه د هغه په سر باندې توره وشرقوله مگر د هغه د وژلو کوشش ی ونه کړو او کپتان تریور وائي چې زما ژوندون څو څو ځله د دشمن په لاس کښې و مگر زه هغوي پرېښودم."

د پښتنو د شرافت، د فیاضی، د حسن اخلاق او د ځوانمردی په ثبوت کښې د دې نه بهتر ثبوت نه شي پیش کیدای. د داسې دشمن په مقابله کښې چې هغه بلاوجه او بی سببه صرف د توسیع سلطنت او د ملک گیری په طمع د هغوي د پلار لیکه په ملک باندې ی په زور قبضه کړې وه او بیا د هغوي په عزت، په آبرو او په ننگ باندې ی دنگلي وو د پښتنو هغوي سره دا قسم سلوک کول د مهذب قومونو په تاریخ کښې نظیر نه لري. د دې په مقابله کښې فیرنگیانو د غازیانو د بیل بیل مشر په سز باندې لس لس زره روپۍ انعام مقرر کړی و او د هغوي د قتلولو دپاره ی خلقو سره د لویو لویو رشوتونو اقرارونه کړي وو. چنانچه هم د دې بی مارو په جنگ کښې عبدالله خان اچکزې د یو اجرتي قال د لاسه د جزائل په گولي باندې د انگریزانو په وینا شهید شو. انگریزي سپاهیانو سره جزائل نه وو بلکې جزائل غازیانو سره وو. دا اجرتي قاتل په غازیانو کښې شامل شو او د جنگ په اړې کړې کښې ی د انگریزي انعام د گټلو دپاره ښه موقع بیامونده او عبدالله خان اچکزې ی قتل کړو.

دغه شان میر مسجدې چې په کوهستان کښې د تحریک ازادی مشر و هغه هم د یو فیرنگي په وینا اجرتي قاتلانو قتل کړو. کومو اجرتي قاتلانو چې دا دواړه مشران قتل کړي

وو هغوي دواړو د خپل اجرت مطالبه د فيرنكيانو نه وکړه ولې د قسما قسم بهانو په وجه دا موعوده رقم هغوي له چا ادا نه کړو. اگر چې د دې زمانې ځنې ځنې انگريزي افسران دا وائي چې د دې مشرانو د قتل دپاره کوم انعامونه چې کنولي په خپل خط کښې موهن لعل ته ليکلي وو په هغې کښې د ميکناتن هيڅ مصلحت نه وه ولې دا عذر د هغوي هرگز قابل اعتبار نه دى. کنولي د ميکناتن ماتحت او رسته دار وه هغه د ميکناتن د طرف نه شاه شجاع سره په سرکاري حيثيت باندې وسيدلو او هر کار به چې هغه کولو نو د هغې منظوري به ي د ميکناتن نه اخسته. يا به ي د هغې اطلاع هغه له ورکوله. دا خبره هيجرې قرين قياس نه ده عقل نه اخلي چې کنولي دې په خپل مخ سر موهن لعل ته په خپل خط کښې د تحريک ازادى د مشرانو د قتل دپاره د لسو لسو او پنځلسو پنځلسو زرو لوي لوي رقمونه د ادا کولو اقرار او وعده کړې وي.

په پنځم نومبر کنولي موهن لعل ته د دې مشرانو په سر دا رقمونه ومنل او هم د دې نومبر په اخر کښې دا دواړه مشران قتل شول. عبدالعزیز يو سرې چې د عبدالله خان اچکزي د قتل دپاره موهن لعل باقاعده طور سره مقرر کړې وه چنانچه د عبدالله خان د قتل نه پس هغه خپل اجرت وغوښتو ولې هغه له موهن لعل په دې بهانه موعوده اجرت ور نه کړو چې تا مونږ له د عبدالله خان سر نه دى راوړې. د مير مسجدي د مرگ د حالات يقيني طور سره څه پته نه لگي ځنې خلق وائي چې هغه په زهرو باندې شهيد کړې شوى دى او ځنې وائي چې په نيزندى. بهر صورت د هغه قتل په غير فطرتي طريقې سره واقع شوى دى. په کوهستان کښې هغه د اولس په خلقو کښې ډير هر دل عزيز وه او بل هيڅوک هم د هغه د مرگ خواهشمند نه وو. د هغه په قتل پسې هم موهن لعل يو سرې کړې وه چنانچه محمد الله نومې يو سړي په قرآن باندې قسم وکړو چې ما مير مسجدي په اودو په مړۍ خپه کولو قتل کړې دى. هغه هم د موهن لعل نه د دې اجرت وغوښتو مگر په کومه وجه چې عبدالعزیز ته موعوده رقم ور نه کړې شو هم په هغه وجه محمد الله ته هم موهن لعل د دې رقم د ورکولو نه انکار وکړو. ميکناتن په خپل يو تحرير کښې دا تسليموي چې د ټول بغاوت په دوران کښې د کنولي خط و کتابت ماسره جاري وه د هغه خپل الفاظ دا دي :

"I was in constant communication with the Shah through my Assistant, Lieut. J. B. Conolly, who was in attendance on His Majesty in Bala Hissar."

ترجمه : "زما باقاعده خط و کتابت بادشاه سره زما د اسستېنټ لفټينېنټ جې بي کنولي په ذريعه مسلسل جاري وه او کنولي بادشاه سره په بالاحصار کښې وه."

دې کښې شک نشته چې څه وخت دې اجرتي قاتلانو ته د اجرت ورکولو سوال ميکناتن ته پيش شو نو هغه موهن لعل ته وليکل :

"I am sorry to find from your letter of last night that you should have

supposed, it was ever my object to encourage assassination."

ترجمه: "زه افسوس کوم چې ستا د وروستني شپې د خط نه ماته دا معلومه شوه چې تا زما متعلق دا خيال کړې وه چې زه هم د اجرتي قاتل په حق کېږي يم باغيان ډير خراب خلق دې مگر مونږ له په نا جائزه طريقه د هغوي وژل نه دي پکار."

ولې دا خط ميکناتن موهن لعل ته په يکم دسمبر 1841ء باندې ليکلې وه څه وخت چې د تحريک دواړه مشران د کنولي د تجويز مطابق قتل شول. او اوس صرف قاتلانو ته د اجرت سوال درپيش وه. دا هم ممکنه ده چې ميکناتن د موهن لعل په مخکېني د دې خبرې د تسليمولو دپاره تيار نه وه چې په دې ناکاره کار کېږي زما هم څه حصه شته اگر که کنولي ته هغه خان له بغيه طور د دې خبرې ترغيب ورکړې وي ځکه چې موهن لعل اخري هندوستانې ملازم وه او د ميکناتن په هغه باندې دومره اعتبار نه وه او کنولي د هغه رسته دار او اعتباري وه ميکناتن سره دا شک وه چې هسې نه چې يوه ورځ موهن لعل زما دا راز ښکاره کړي ولې په کنولي باندې د هغه دا شک نه شو کيدې. بهر کيف که چېرې په دې ټوله معامله فکر وکړې شي نو سرې به دې نتيجه رسي چې ميکناتن کنولي ته د دې خبرې اجازت په ښکاره يا اشاره ضرور ورکړې وه ځکه چې د موهن لعل د خط نه کم از کم دا خو معلوميږي چې د هغه دا يقين وه چې د کنولي د قاتلانو دا دومره لږم رقم په طور د اجرت منل د ميکناتن په صلاح او مشوره باندې دي.

انگريزانو ته د خپل يو زخمي سپاهي يا افسر د راوړلو موقع هم په لاس ورنه رغله. او هم دغه شان جنگ کېږي قتل شول. په دوی کېږي لفتينېت کرنل آيور هم شامل وه. انگريزي توپه هم بيا د غازيانو لاس له راغله او هغوي خپل طرف ته راښکله. په دې جنگ کېږي د فيرنګيانو نامتو نامتو افسران او د فوځ بهترينه حصه تباه شوه او څه باقي مانده اميد چې د سپاهيانو يا د افسرانو په زړه کېږي د خپلې کاميابۍ متعلق وه نو هغه هم د بې مارو د سخت شکست نه پس بالکل ورک شو. هر يو سپاهي او افسر ته خپل مرګ يقيني طور ور وړاندې شو او د هغوي د مايوسي او د بې اعتمادۍ څه حد پاتې نه شو. هغوي د جنگ همت خو د ورومې نه بائللې وه اوس هر يو سپاهي او افسر د تبتيدو او د واپس تلو په تجويزونو باندې زور لگولو. د افسرانو اثر په فوځ بالکل پاتې شوی نه وه. هر طرف ته په سپاهيانو کېږي د بد نظمۍ چرچه وه او يو سپاهي به هم د خپل افسر حکم نه منلو. کوم فوځ نه چې تنظيم او د خپل افسر د حکم د تعميل جذبه لاره شي نو بيا د هغوي طاقت او رعب بالکل تباه او برباد شي.

دغه حال د بې مارو د شکست نه پس د انگريزي فوځ وه تر دې وخته پورې په افغانسان کېږي د انگريزي فوځ د کاميابۍ صرف يوه وجه وه او په فوځ کېږي د تنظيم

موجودگي وه. د پښتنو لښکر د ټول عمر نه غیر منظم راغلې وه او هیڅ څه یاقاعده ضابطه په میدان جنگ کېنې د هغوي د عمل دپاره موجود نه وه. څه وخت چې د پښتو او د انگریزي فوځ په منځ کېنې د تنظیم امتیاز پاتې نه شو نو بیا خو پښتانه په بهادري، شجاعت او په قرباني کېنې د انگریزي فوځ نه به درجه ها زیات وو. د دې نه علاوه د غازیانو په زړه کېنې د غیر قوم د حکومت نه د خپل ملک د ازادولو جوش او جذبه موجوده وه. مگر انگریزي فوځ ټول د روډو او د اجرت په لالچ افغانستان ته د پښتنو نه د یو غیر قوم د پاره د هغوي د ازادي شو کولو دپاره راغلي وو. په دې جنگ کېنې د هغوي ځان له څه قامي یا مذهبي دلچسپي نه وه.

غرض دا چې یو طرف ته راستي، حق او ازادي وه او بل طرف ته زیاتې او د غلامۍ طوق وه. خدای تعالی هم هغه څه وکړل چې کوم هغه ټول عمر کړي دي. او حق له یې په باطل باندې بری وړ کړو.

”په خلیريشتم نومبر د عثمان خان چې د چا ذکر ورومې شوی دی د طرف نه د میکناتن په نوم یو خط راوړسیدو دا عثمان خان د زمان خان قریبي رسته دار وه او په قوم باندې بارکزی وه. او د لیرنګیانو خیرخواه مشهور وه. دې سردار کپتان درمنډ له په خپل کور کېنې د ابتدائي تحریک ازادي نه پناه وړ کړې وه او د انگریزانو لوی لوی افسران یې د بې مارو په جنگ کېنې د غازیانو د قتل عام نه بچ کړي وو. په دې خط کېنې هغه په ډیرې نیک نیتۍ میکناتن ته دا لیکلې وو چې د بې مارو په شکست کېنې په درویشتم نومبر ما په خپل حکم خپل سړي د انگریزي فوځ د تعاقب نه منع کړل او که چرې مونږ په هغه ورځ د انگریزي فوځ د مکمل شکست نه پوره پوره فائده وچته کړې وې نو ستا ټول فوځ او چاوانی به هم بالکل تباہ شوي وه. مگر د سرداران قوم دا منشا وه چې تاسو ته دې دومره خطرناک نقصانات درکړي شي چې تاسو بالکل ورک شي. د هغوي واحد مقصد دا دی چې تاسو په چه چپا زموږ ملک پریرئ او بیا مونږ په خپل ملک باندې د خپل رواج او قاعدې مطابق حکومت کوو او خپل بادشاه به پنخپله خوښوو.“

" A letter to the address of the envoy was this day received from Usman Khan Barakzye, a near relative of the new King, and generally supposed to have a favourable bearing towards us, wherein he took credit to himself for having checked the ardour his followers in their pursuit of our flying troops on the preceding day, when, by following up their success, the loss of our cantonment and the destruction of our force was inevitable; but that it was not the wish of the Chiefs to proceed to such dreadful extremities, their sole desire being that we should quietly evacuate the country, leaving them to govern it according to their own rules, and with a King of their own choosing."

(Lieut. Eyre's The military operations at Kabul P. 136.)

څه وخت چې دا چیتې میکناتن ته راوړسیده نو هغه جنرال ایلفنستین ته یو باقاعدہ سرکاری خط ولیکلو چې ته د فوځي نقطه نگاه نه ماته راي را کړه چې زمونږ دپاره په چاوڼۍ باندې تر څومره مودې پورې قبضه ساتل ممکن دي. نو که چېرې زیاتې قبضه ساتل ناممکن وي چې زه د کابل موجوده سردارانو سره د صلحې خبرې اترې وکړم. د دې خط په جواب کېنې هغه ته جنرال ایلفنستین ولیکل چې قریباً د دریو هفتو نه مونږ د غازیانو د لاسه قلابند یو. زمونږ خرخ خوراک قریباً ختم شوی دی او اسونو او نارو دپاره گیاه هم خلاصه شوي ده. د مخکېنې دپاره هم د رسد رسائی څه امید نشته زمونږ فوځونه ډیر کم شوي دي او د ناجوره او زخمیانو شمار خو ورځ ته رځ زیاتیږي او چونکې د چاوڼۍ د خراب محل وقوع په وجه مونږ د هغې په بڼه شان سره حفاظت نشو کولای او د دې نه علاوه چونکې د زمونږ په سر روان دی او هندوستان سره د آمدورفت لارې ټولې بندې شوي دي. د دې کبله مونږ ته د امداد د رارسیدو هم څه امید نشته او حال دا چې ټول ملک زمونږ برخلاف راوچت شوی دی. په دې وجو هاتو باندې مونږ خپل اقتدار په دې ملک کېنې ممکن نه ده چې وساتلې شو. پس تاله پکار دي چې د غازیانو د صلح د خبرو او اترو د تجویز نه فائده وچته کړی.

د جنرال ایلفنستین د دې راي نه پس میکناتن غازیانو سره د خبرو اترو کولو تجویز منظور کړو چنانچه په رویشتم نومبر د غازیانو د طرف نه دوه تنه مشران سلطان محمد خان بارکزی او مرزا احمد علي قزلباش چاوڼۍ ته دننه کپتان لارنس او تریور رادنډ کړل. د غازیانو د طرف نه سلطان محمد خان میکناتن ته دا وویل چې مونږ پښتنو تاسو له اوس په میدان جنگ کېنې سم په نره شکست درکړی دی او تاسو په مونږ خپل جنگ بائللای دی نو پکار دي چې انگریزان غیر مشروط طور سره مونږ ته خپل ځایونه وسله او خزانه حواله کړي. میکناتن ته دا شرط بالکل منظور نه وه. او هغه دا کوشش کولو چې د غیر مشروط وسلې غورځولو په ځای د هغوي سره ډیر د رعایت شرطونه غازیان طے کړي.

دې کېنې شک نشته چې انگریزانو خو په خوشحالی او د بڼه سریتوب په وجه پښتنو سره صلحه نه کوله کړې د میکناتن او د هغه د ملگرو په افغانستان کېنې د یوې لحظې د مقابلې هم نور امید و نه نو هغوي به هیچرې هم د صلحې خبرې اترې نه و نه شروع کړی. مگر په انگریزي فوځ کېنې د یوې ورځې د جگړې طاقت هم نور نه وه پاتې شوی. په دې وجه هغوي په لا چاری غازیانو له د صلح کولو دعوت ورکړو.

د بې مارو د جنگ نه پس د انگریزي فوځ حالت سر جان کړی په خپل کتاب صفحه

"Nothing more was to be done by fighting a general gloom hung over the Cantonment. The most sanguine now began to despond. The troops had not only lost all heart-they had lost all discipline. The link which bound them to their officers seemed to be broken. The privations to which they were exposed were greant. Cold, hunger, and fatigue pressed upon them; and they had not strength to bear up against such a burden of woe. It was plain that no use could be made in the field of a force so feeble and dispirited. The time for action had passed. And so, when, on the day after this disastrous affair on the Bah-Marū hill, the enemy began to destroy the bridge which General Elphinstone, a short time before, had thrown over the Kabul River, the military chiefs looked idly on, whilst the outrage was being perpetuated almost within musket-shot of our position."

ترجمه: "اوس په جنگ هېڅ نه شو کیدم په چاونه باندې د غم یوه تیاره پرتنه وه او د امید نه ډک خلق هم مایوسه شول نه صرف دا چې فوځ بالکل زړه بائللې وه بلکې هغوي کښې د هر قسم ضبط هم ورک شوی وه. په کومه رشته چې هغوي خپل افسرانو سره گڼلې شوي وو هغه بالکل ماته شوي وه. او کوم مصیبتونه چې په هغوي باندې نازل شوي وو هغه ډیر زیات وو. خلې، لوړې او سترومانۍ هغوي سخت مجبور کړي وو او په هغوي کښې د دومره غمونو د زغملو طاقت نه وه پاتې شوی. دا بالکل ظاهره باهره معلومیده چې د داسې کمزوري او بې همته فوځ نه په میدان جنگ کښې کار نه شو اخستې کیدم. د جنگ وخت تیر شوی وه او دغه وجه وه چې هر کله د بې مارو د شکست نه په دویمه ورځ دشمن د هغه پل چې کوم لږ ورومبې جنرال ایلفنستین په کابل سیند باندې جوړ کړی وه په وړاندو لږ ګوتې پورې کړې نو فوځي افسران هغوي ته هم دغه شان خوار خوار کتل. څه وخت چې هغوي دا تباهي عین زمونږ د مورچو نه د توپک د ګولی په زد کښې دننه کوله."

په داسې واقعاتو کښې که چېرې سلطان محمد خان میکناتین ته دا قسم سخت شرطونه د صلح دپاره پیش کړل نو دا بالکل ناجائز نه وو فاتح قومونو خپلو مفتوحو دشمنانو سره د دې نه په ډیرو سختو سختو شرطونو باندې صلحې کړي دي. د انگریزانو د فتوحاتو د خپل تاریخ یوه یوه صفحه د دې قسم شرطونه نه ډکه ده. انگریزان افغانستان ته د پښتنو نه د هغوي د پلار نیکه د ملک اخستو دپاره راغلي وو نو که چېرې پښتنو په نره او په صفا میدان کښې هغوي ته شکست ورکړو نو د نرم نه نرم سلوک چې هغوي فیرنګیانو سره کولې شو هغه دا وه چې هغوي یې ټول ترلې هندوستان ته واپس استولې وې. مگر د میکناتین د مغرور طبیعت نه دا بعیده وه چې په دې قسم شرط باندې هغه رضا شوی وې. له دې کبله د جوړې خبرې ناکامیابې شوې. او سلطان محمد خان هغه ته وویل چې اوس به سبا له که خیر یې نو د جنگ په میدان کښې مخامخ کیږو میکناتین ورته په جواب کښې وویل چې بهر کيف د قیامت په ورځ خو به مونږ یو بل سره ضرور مخامخ کیږو. ښه به وای لکه چې میکناتین د بني

نوع انسان د خدمت دپاره افغانستان ته راغلې وه او پښتنو هغه سره ډیره ناجائزه کوله. په اول دسمبر باندې اوس غازیانو په بالاحصار باندې چپاؤ وکړو او څه د مطلب کامیابي ۱۱ حاصله نه کړه. په څلورم او پنځم دسمبر غازیانو بیا د بے مارو د غونډو نه په چاوښي کښې دننه کولې وه ورولې. او د محمد شریف په قلعه باندې ۱۱ د قبضي کولو کوشش وکړو. اکرچې په دغه ورځ د محمد شریف قلا د غازیانو لاس له رانغله ولې په انگریزي فوځ باندې داسې زوروره حمله غازیانو وکړه چې د هغوي په زړونو کښې یو لړۍ هیبت پیدا شو او د دې قلا سپاهیانو هم د جنگ کولو نه ډډه بالکل بائلولو. په شپږم دسمبر سحر وختي د محمد شریف د قلا سپاهیانو د بدلي دپاره چاوښي نه د 44 نمبر پلټنې یوه کمپني د گورو د لفتیننټ کرۍ د کمان لاندې او یوه کمپني د 37 نمبر پلټنې هندوستانی لفتیننټ هاتري د کمان لاندې واستولې شوه. مگر د بدې ورځې نه زړو سپاهیانو دا نوي سپاهیان دا شان په خبرو ویروول چې هغوي د ورومې نه د جنگ کولو اراده پرېښې وه. په دغه ورځ د غازیانو یو څو جزائل چیان چې د شاه باغ د طرف نه د ونو په پنايې کښې د محمد شریف قلا طرف ته راغلل او په دې نوؤ سپاهیانو ۱۱ ډزې وکړې او لفتیننټ کرۍ ۱۱ زخمي کړو.

گوره سپاهیان د کرۍ په زخمي کیدو باندې داسې هیبت واخستل چې خپلې بستري ۱۱ وترلې او سمدست تیښې ته تیار شول. غازیانو چې د گوره دا بې همتي ولیده نو ډیر زړور شو او یو د جوش نه ډک چپاؤ ۱۱ په قلا باندې وکړو گوره سپاهیانو وارخطا خان خان له د قلا په دیوالونو باندې په اوږیدلو کوتې پورې کړې. او چاوښي ته ۱۱ مخه وکړه. هندوستانی سپاهیان لا هم هغه شان په جگړه کښې لگیا وو چې گوره ۱۱ په تیښته ولیدل نو هغوي هم د قلا نه پښې وښکلې. هر څومره که لفتیننټ هاتري د گوره او د هندوستانی سپاهیانو د راتلولو کوشش وکړو خو یو کس هم د هغه د حکم تعميل ونه کړو. د 37 نمبر پلټنې دوه هندوستانی سپاهیان مړه او دوه زخمیان په قلا کښې دننه پاتې شول مگر د گورو د 44 نمبر پلټنې یو گوره سپاهي هم په جنگ کښې مړ نه شو او نه ژوبل شو او صرف د بزدلي نه وارخطا د قلا نه راوتښتیدل. لفتیننټ هاتري دغه شان بالکل یواځې په قلا کښې پاتې شو او اخر هغه هم لاچار قلا پرېښوده.

غازیانو سمدستي خپله جنده د قلا په دیوال باندې لکه کړه. او د خوشحالی نعرې ۱۱ وویستې په دې جگړه کښې گوره او هندوستانی فوځ دومره بزدلي ښودلې وه چې یوه تحقیقاتي جرگه په هغوي باندې مقرر شوه مگر د دې جرگې د رپورټ مطابق دا ثابته شوه چې گوره فوځ سخته بزدلي کړې ده او هندوستانی د گورو د تیښې په وجه قلا پرېښې وه. په دغه وخت د چاوښي د بازار حفاظت هم 44 نمبر د گوره پلټنې یوې بلې دستې ته سپارلې شوی وه. هر کله چې دوی د محمد شریف قلا نه خپل ملگري گوره په تیښته ولیدل

نو دوی هم هسې د ویرې نه تیښتې ته تیار شو. خو لږښت وخت پرې سمدستي پوهه شو او هغوي یې رامنځ کړل ولې افسران اوس د دې پلټنې په کوره سپاهیانو باندې دومره بې اعتباره شول چې هغوي د 37 نمبر پلټنې یو هندوستانی کارم د بازار په خله کېنې د دې غرض دپاره ولگولو چې یو کوره سپاهي هم د بازار نه بهر تښتیدو ته پرې نه پږي. په اووم دسمبر افسرانو دا خیال وکړو چې چوونکې د بازار حفاظت د چاوڼۍ دپاره ډیر ضروري ده او چوونکې 44 نمبر کوره پلټنې ډیره بزدلې کړې ده د دې دپاره د دې ځای حفاظت دې 37 نمبر هندوستانی پلټنې ته وسپارل شي. چنانچه ټول کوره سپاهیان د بازار نه واپس راوغوښتي شول او د هغوي په ځای هندوستانی سپاهیان ولگیدل.

په اووم دسمبر کپتان هې بالا حصار ته د خوراک راوړو دپاره واستولې شو او اگر چې هغه د چاوڼۍ نه په وروستي پار کېنې روان شوی وۀ مگر د سپاه سنگ د غونډو نه په هغه یو څو ډزې وشوې. او یو سخت هښت په سپاهیانو باندې پریوت. د یابوگانو نه ټول بارونه پریوتل او ډیر میخیزین دغه شان د غازیانو لاس ته راغلو. په اتم دسمبر میکناتین بیا د جنرل ایلفنستین نه تپوس وکړو چې آیا انگریزي فوځ دپاره څۀ نا څۀ جنګ کول هم ممکن دي کنه؟ هغه ورته په جواب کېنې وویل چې هر څۀ رنگ چې کیدې شي غازیانو سره جوړه پکار ده دې دپاره چې زمونږ فوځ په سلامتی سره د افغانستان نه هندوستان ته واپس شي. په دغه ورځ باندې د فوځ غله بالکل ختمه شوه او اسونه او ښان سرې او ښځې ټول وږي شو مگر څۀ لږ شان اوږۀ د یوې ورځې د فاقې نه پس د بالا حصار نه راوړسیدل.

د جنګ ازادۍ د ابتدا نه میکناتین د غازیانو هرې یوې قبیلې ته د رشوتونو کوشش کړی وۀ چنانچه د نائب محمد شریف په لاس باندې ډیرې روپۍ غلجو ته ورکړې شوې وې او هم د دې رشوتونو په وجه انگریزانو تر دې وخته پورې په پټه د چارچاپیره ملک نه غله حاصله کړې وه. مگر هر کله چې محمد اکبر خان زاور سیدونو د غلجو نه د غلې راتلۀ هم بند شو.

د جنګ ازادۍ د شروع کیدو نه لږ ورومې یعنی د اکتوبر په میاشت کېنې محمد اکبر خان د ترکستان د علاقې نه بامیان طرف ته را روان شوی وۀ او عام طور باندې دا مشهوره وه چې د غلجو بغاوت هم د هغه په وینا باندې شروع شوی وۀ. بهر صورت څۀ وخت چې هغه ته د کابل د تحریک خبر ورسیدو نو سمدستي هغه د بامیان نه کابل ته راغلو په کابل کېنې د هغه په راتلو غازیانو بیشانه ډیرې خوشحالی وکړې او ډیرې توپې او توپکونه یې خلاص کړل. د قبائلو ټول لوی لوی مشران د هغه استقبال له راغلل او په ډیر قدر او عزت سره یې هغه په دویشتم نومبر کابل ته راوستو. راتلو سره محمد اکبر خان په ډیرې تندۍ سره د خپل قوم د ازادۍ په تحریک کېنې شریک شو.

په يولسم دسمبر بيا د ميکناتن او د غازيانو په منځکښې د صلح خبرې اترې وشوې د فيرنګيانو د طرف نه ميکناتن کپتان لارنس کپتان تريور او کپتان ميکنزي او د غازيانو د طرف نه محمد اکبر خان، عثمان خان، محمد خان نائب امير د بارکزي قبيلې نه، محمد شاه خان، حمزه خان، خدا بخش خان د غلجو د قبيلې نه، خان شيرين خان د قزلباشو نه او نور واره واره مشران وو. دا دواړه فريق د سپاه سنگ نه قبلي طرف ته په يو ميدان کښې جرګې ته کښيनाستل. د سلام عليک نه پس ميکناتن خپلې خبرې دا شان راواخستې. هغه سردارانو ته وويل چې "زمونږ تعلقات د پښتنو قام سره په تير و شوو دوؤ کالو کښې ډير زيات خوشگوار او د دوستۍ وړ مګر ډير افسوس دې چې د فريقينو دپاره دا فائده مند تعلقات ناساپه منقطع شو." بيا ي وړته وويل چې "صرف د پښتنو د قوم خيرخواهي انگريزي حکومت دې خبرې ته مائل کړې وه چې هغوي شاه شجاع له د خپل پلار نيکه سلطنت حاصلولو په غرض امداد ورکړي. او عام رعایا ټول د شاه شجاع په بادشاه کيدلو باندې خوشحاله وو. مګر اوس که چېرې هغوي د ورومې په شان د هغه په حکومت خوشحاله نه وي نو حکومت برطانيه له دا مناسب نه دي چې د خلکو د مرضۍ نه خلاف په افغانستان کښې د شاه شجاع ملګرتيا وکړي په دې سبب اوس زه د موجوده مشکلاتو د حل کولو په غرض او د فيرنګيانو او پښتنو په منځکښې د ټولو تعلقاتو د قائمولو په غرض تاسو سره د جوړې خبرې اترې کولو دپاره تيار يم." پس د هغې نه ميکناتن د هغې عهدنامې شرطونه د پښتنو د دې جرګې په منځکښې ولوستل چې په کومو باندې فيرنګيان د افغانستان د ملک نه وتلو ته تيار وو.

ورومې د دې نه چې مونږه د دې عهدنامې شرطونه بيان کړو مونږ دا وويل مناسب ګڼو چې د ميکناتن دا تمهيدې تقرير چې کوم هغه د پښتنو جرګې ته کړې وه خومره د غلطو بيانونو نه ډک وه. د ټولو نه ورومې د هغه دا وينا "چې په وروستيو دوؤ کالو کښې د فيرنګيانو او د پښتنو تعلقات ډير خوشگوار او د دوستۍ وړ" بالکل غلط او خلاف واقع ده. دا وينا هغه صرف خپل قام او غير جانبداري دنيا له د دھوکې وړ کولو دپاره ورکړې وه. که نه وي نو دا هغه ته په ډير ښه شان سره معلومه وه چې نه خو شاه شجاع او نه د پښتنو عام قوم دا غوښتنه چې مونږ باندې دې يو غير قوم چې مونږ سره ي هېڅ اړيک شريک نشته په داسې طريقه باندې حکومت وکړي چې مونږ د هغوي مړيو نه يو او هغوي دې زمونږه مالکان شي.

دې کښې شک نشته چې په ابتدا کښې شاه شجاع فيرنګيان د دې دپاره افغانستان ته راوستي وو چې هغوي زما دپاره د افغانستان حکومت واخلي مګر د هغه هم هېچرې دا منشا نه وه چې هغوي دې د هميش دپاره زمونږ په ملک کښې لکه د هندوستان د عام رياستونو په شان خپل پوليتيکل افسران د ملک په اندروني معاملاتو کښې د دخل ورکولو

دپاره مقرر کړي. او ټولې لويې لويې عهدي او د حکومت اصلي اختيارات دې په خپل لاس کښي وساتي. دا هم هغه ته معلومه وه چې د ملک د يو سر نه تر بله سره پورې د انگریزانو د استبدادي حکومت برخلاف په قوم کښي د بې اطمیناني او بې چيني يو جوش موجود وه مگر میکناتېن په دې ټولو واقعاتو د دې دپاره سترگې پټې کړې وې چې اخر د خپل فوځ د رویو او د پښتنو د قوم د بې اتفاقی او د باهمي بغض او حسد نه د فائدي وچتولو په ذریعه به مونږ دا ملک مکمل طور سره لاندې کړو. دا هم هغه بالکل غلط وئيلي وو چې دا "خوشگوار تعلقات د پښتنو او فیرنگیانو ترمنځ ناساپي منقطع شو". هغه ته د پښتنو د خفگان علم نه صرف پخپله وه بلکهې ټولو فوځي افسرانو او برنس هم هغه ته په ښه وخت اطلاع ورکړې وه مگر هغه ځان له هم دوکه ورکوله او نورو له هم او د دې خفگان د موجودگی نه یی همیش انکار کولو.

د ټولنو نه لږه دروغ هغه دا وئیل چې "صرف د پښتنو د قوم خیرخواهی انگریزي حکومت دې خبرې ته مائله کړې وه چې هغوی شاه شجاع له د خپل پلار نیکه د سلطنت د حاصلولو دپاره مدد ورکړي وغیره وغیره".

نن ورځې د یورپ د ټولو قومونو دا قاعده ده چې څه وخت هغوی د چا نه د خپل پلار نیکه ملک لاندې کول غواړي او په هغه ملک کښي د خپل حکومت قائمولو خواهش لري نو دینا ته هغوی دا اعلان وکړي چې دا خو مونږ د هغې ملک د خیرخواهی او د هغې قوم د فائدي دپاره خو چې د چا د غلام کولو دپاره هغوی ملاتړلي وي او خپله دشمني صرف هغه سړي یا ټولي سره ښکاره کړي چې څوک هغه وخت په خپل ملک کښي برسر اقتدار وي او دا وینا دینا ته وکړي چې مونږ صرف دا سره یا ټولې د دې ملک نه لرې کول غواړو ځکه چې ده یا دوی په ملک کښي فتنه او فساد شروع کړې دې او مونږ چې څه وخت دا ملک واخلو نو بیا به یی هم د هغې قوم خلقو ته وسپارو. نو بیا په دې بهانه خپله یوه گوډی په هغه ملک کښي برسر اقتدار کړي او د هغه او د هغه د ملک د اختیار واگې ټول په خپل لاس کښي واخلي.

جاپان هم دا خوی د یورپ د قومونو نه زده کړې دې او په چین کښي یی دا قسم ډیر حکومتونه قائم کړي دي د میکناتېن او د لارډ آکلینډ هم افغانستان کښي د دې قسم د حکومت د قائمولو اراده وه اگرچې دا اراده هغوی هم د شاه شجاع نه او هم د پښتنو د قوم نه بالکل خفيه ساتلې وه.

په تیرو شو صفحو کښي د دې ارادې د ثابتولو دپاره ډیر کافي واقعات بیان شوي دي د دې دپاره د هغې بیا لیکل بې فائدي دي. مگر د یورپ په اخلاق او سیاسیات کښي دروغ وئیل او خلقو له دوکه ورکول او په هغوی باندې زور زیاتې او بې انصافي کول هیڅ گناه نه ده

میکناتن صرف د دې قاعدې کلیې مطابق دا وینا پښتو ته کړې وه او هغه ته دا بڼه علم وه چې دا زه چې خه وایم دا هر خه دروغ وایم که په چا کېنې د عقل او د دیانتداری یوه ذره هم وي نو هغه به په دې څنګه باور وکړي چې میکناتن او لارډ آکلینډ د هندوستان د برېښلو وړي او مفلس قوم کروړه روپۍ او یو لوی فوځ د افغانستان په جنګ کېنې صرف د دې دپاره خرڅ کړې چې شاه شجاع د خپل پلار نیکه په سلطنت کېنې بیا مستحکم شي. او چې پښتانه په دې باندې خوشحاله شي. د یوولسم دسمبر ۱۸۴۱ء د دې عهدنامې شرطونه دا وو:

(1) The British troops now at Kabul will repair to, Peshawar with all practical expedition, and thence return to India.

(2) The Sardars engage that the British troops shall be unmolested in their journey, shall be treated with all honour, and receive all possible assistance in carriage and provisions.

(3) The troops now at Jalalabad shall receive orders to retire to Peshawar, so soon as the Envoy- and -Minister is satisfied that their progress will be uninterrupted.

(4) The troops now at Ghazni will follow, Via Kabul to Peshawar, as soon as arrangements can be made for their journey in safety.

(5) The troops now at Qandahar, or elsewhere within the limits of Afghanistan, will return to India, either Via Kabul or the Bolan pass, as soon as the necessary arrangements can be made, and the season admits of marching.

(6) The stores and property of whatever description formerly belonging to Amir Dost Mohd Khan will be restored.

(7) All property belonging to British officers which may be left behind in Afghanistan will be carefully preserved and sent to India as opportunities may offer.

(8) Shah Shuja-ul-Mulk will be allowed either to remain in Afghanistan on a suitable provision for his maintenance, not being under one Lakh of rupees per annum, or to accompany the British troops on their return to India.

(9) All attention and respect will be paid to such of the Shah's family as may be unable to accompany him and they shall be permitted to occupy their present place of residence in the Bala Hissar until their return to India, should the Shah resolve in accompanying the British troops.

(10) On the safe arrival of the British troops at Peshawar on their return to Afghanistan of the Amir Dost Mohd. Khan, his family, and all other Afghans detained in India.

(11) So soon as the Amir with his family shall reach Peshawar on their return to Kabul, the family of the Shah shall be allowed to return towards India.

(12) For the due fulfilment of the above conditions four respectable British officers will be left in Kabul as hostages, and will be allowed to return to India on the arrival of the Amir and his family at Peshawar.

(13) Sardar Mohd Akbar Khan, S. rdar Mohd Usman Khan and such other chiefs of influence as may be so disposed, will accompany British troops to Peshawar.

(14) Notwithstanding the retirement of the British troops from Afghanistan, there will always be friendship between that Nation and the English, so much so that the Afghans will contract no alliance with any other foreign power without the consent of the English, for whose assistance they will look in the hour of need.

(15) Should it hereafter be the desire of the Afghan nation and the British Govt; to consent thereto, a British Resident at Kabul may be appointed to keep up the friendly communication between the two Governments, but without interfering in any way with the internal administration of Afghanistan.

(16) No one is to be molested on account of any part he may have taken in the late contest, and any person desirous of going to India with the British troops shall be permitted to do so.

(17) From the date on which these articles are agreed the Sardars above-named undertake that the British troops shall be supplied with provisions on rendering payment for the same.

(18) All British officers and troops who may be unable from any cause to quit Afghanistan immediately shall be treated with all honour and respect and receive every assistance until the state of the season and of their preparations admits of their departure."

ترجمه :

(۱) انگریزي فوځ مقیم کابل به هر څومره چې زر کیدې شي پېښور ته روانیږي او د هغه ځای نه به هندوستان ته واپس کیږي.

(۲) سرداران دالوظ کوي چې انگریزي فوځ ته به په لاره کښې څوک نقصان نه ورکوي بلکه هغوي سره به د عزت سلوک کیږي او د باربرداری او د خوراک هر قسم ممکن امداد به ورله ورکیدې شي.

(۳) خو چې څه وخت د سفیر (میکناتین) د تسلي وشي چې د جلال اباد فوځ به روکه ټوکه لار وهلې شي نو هغوي له به هم پېښور ته د تلو احکام ورکیدې شي.

(۴) کوم فوځونه چې په غزني کښې دي هغه به د کابل په لاره پېښور ته ځي خو چې څه وخت د هغوي په حفاظت سره د تلو انتظام وشي.

(۵) کوم فوځونه چې دا وخت په قندهار کښې لا په بل ځای د افغانستان په حدود کښې وي نو هغه به هم هندوستان ته واپس کیږي لا د کابل په لاره او لا د دره بولان په لاره خو چې څه وخت ضروري انتظامات مکمل شي او موسم د تلو دپاره مناسب وي.

(۶) د هر قسم مال او اسباب چې وړومی د دوست محمد خان ملکیت وو هغه به واپس

کيږي.

- (۷) د برتېش افسرانو نه هر قسم مال چې په افغانستان کښې پاتې شي هغه به په ډير فکر محفوظ ساتلې شي. او څه وخت چې موقع وي نو هندوستان ته به راستولې شي.
- (۸) شاه شجاع الملک ته به اجازت وي چې لا هغه په افغانستان کښې پاتې شي او په دې صورت کښې به هغه ته يو مناسب رقم چې د يو لک روپو سالانه به کم نه وي په طور د گزاري ورکيدې شي او لا هغه انگرېزي فوځ سره هندوستان ته واپس لاړ شي.
- (۹) د شاه د خاندان کوم خلق چې هغه سره د تلو قابل نه وي هغوي سره به هر قسم عزت، او د درناوي سلوک کيدې شي. او هغوي ته به اجازت وي چې په بالا حصار کښې هغوي هم په هغه ځاي کښې وسپري په کوم کښې چې هغوي دا وخت وسپري. تر څو پورې چې هغوي هندوستان ته واپس شوي نه وي بشرطیکه شاه انگرېزي فوځونو سره واپس کيږي.
- (۱۰) څه وخت چې انگرېزي فوځونه صحيح سلامت پيښور ته راوړسپري نو سمدستي به د دې خبرې انتظام کيدې شي چې امير دوست محمد خان د هغه اهل و عيال او هغه ټول پښتانه چې په هندوستان کښې نظر بند دي واپس افغانستان ته راشي.
- (۱۱) خو چې څه وخت امير او د هغه اهل و عيال کابل ته په واپسي کښې پيښور ته راوړسي نو د شاه اهل و عيال ته به هم هندوستان ته د واپس تللو اجازت وي.
- (۱۲) په برنو شرطونو باندې د پوره عمل در آمد کولو دپاره به څلور لوي برتېش افسران په کابل کښې په طور د يرغمال پاتې کيږي. او چې څه وخت امير او د هغه اهل و عيال پيښور ته راوړسي نو دې څلورو افسرانو ته به هم هندوستان ته د واپس تللو اجازت وي.
- (۱۳) سردار محمد اکبر خان، سردار محمد عثمان خان او نور داسې لوي لوي سرداران چې د چا خوښه وي هغوي به انگرېزي فوځونو سره تر پيښوره پورې په ملگرتيا کښې ځي.
- (۱۴) سره د دې چې انگرېزي فوځونه د افغانستان نه واپس کيږي مگر بيا هم د فيرنګيانو او د پښتنو ترمنځ به د هميش دپاره دوستي وي تر دې حده پورې چې پښتانه به هيڅ بهرني حکومت سره د فيرنګيانو د رضا نه بغير د دوستي ډله نه جوړوي او د ضرورت په وخت کښې به پښتانه د فيرنګيانو نه د امداد طمع کوي.
- (۱۵) که چېرې د دې نه پس د پښتون قوم دا خواهش وي او د حکومت برطانيه هم دا خوښه وي نو يو انگرېزي ريزيدنټ به په کابل کښې وسپري د دې دپاره چې د دواړو حکومتونو په منځکښې دوستانه آمدورفت جاري وساتي مگر هغه ته به د افغانستان په اندروني انتظام کښې د دخل ورکولو اختيار نه وي.
- (۱۶) هيچا ته به هم په دې وروستني جگړه کښې د حصې اخستو په سبب څه نقصان نه شي ورکيدې او هر څوک چې انگرېزي فوځ سره هندوستان ته د تلو خواشمند وي نو هغه

ته به اجازت وي.

(۱۷) د کوم تاريخ نه چې دا شرطونه فریقین منظور کړي د هغې تاريخ نه به سرداران مذکوره بالا دا ذمه واري اخلي چې انگریزي فوځونو ته به د خوراک سامان د قیمت په ادایکې مهیا کيږي.

(۱۸) کوم برتش افسران لا د فوځ خلق چې په شخه وجه اوس سمدستي د افغانستان نه د وتلو قابل نه وي نو هغوي سره به بڼه د عزت او د درناوي سلوک کيږي. او هغوي سره به د هر قسم امداد کيږي ترڅو پورې چې د هغوي د تلو دپاره پوره انتظام نه وشو او لا موسم بڼه شو نه وي.

د دې عهدنامې په یو څو شرطونو باندې محمد اکبر خان اعتراضونه وکړل مګر بالاخر د راضي نامې او د جوړې په خاطر د هغه نورو ملګرو دا لوظنامه منظوره کړه او غازیانو سره کپتان تریور په طور د یرغمال لاړو. پس د دې نه دا عهدنامه فیرنګیانو د شاه شجاع د ملاحظې دپاره ولېږله. او د سردارانو او د فیرنګیانو ترمنځه دا فیصله وشوه چې ټول انگریزي فوځ به درې ورځو کښې دننه دننه د چاوڼی نه روانيږي. او د فیرنګیانو د نیک نیتی او د ایماندارۍ د ثابلولو دپاره دا هم فیصله وشوه چې کوم انگریزي فوځ په بالاحصار کښې وسیږي هغه دې په دولسم دسمبر د بالاحصار نه راوځي او چاوڼی ته دې لاړ شي مګر د بعضي مشکلاتو په سبب په دې خبره په دغه ورځ عمل درآمدونه شو.

هم په دولسم دسمبر سرداران کابل میکناتن سره بیا مخامخ شول او ورته یی دا خبره وکړه چې شاه شجاع دې بدستور د افغانستان بادشاه وي په شرط د دې چې هغه لویو لویو سرداران کابل سره د ښځو خپلوي وکړي او هغه د پښتنو لومړی لومړی خانان او سرداران په ګینتو ګینتو بهر په انتظار کښې نه ودروي. شاه شجاع یو داسې بنیادم وۀ چې د خپلو مصیبتونو او د تکلیفونو د تجربې نه به یی هیچرې فائده نه وچتوله. اګر چې په ټول افغانستان کښې نه خو د هغه شخه اقتدار پاتې شوی وۀ او نه د هغه د ملګرو فیرنګیانو مګر بیا هم د هغه غرور او تکبر هغه په دې دواړو شرطونو کښې د یو شرط منلو ته هم نه پریښودو ولې د خپلو مشیرانو په صلاح او مشوره هغه اخر دې دواړو شرطونو ته خپل خټ و غزولو.

په دیارلسم دسمبر دوه بجې د ورځې انگریزي فوځ د بالاحصار نه په راوتو ګوتي پورې کړې محمد اکبر خان سره د خپلو سړو د دې فوځ چاوڼی نه د راوستو دپاره بهر تیار ولاړ وۀ مګر چونکې ورځې لنډې وې نمر زر پریوتو او د تیاري په وجه د سیاه سنگ د غونډو په خوا کښې په میدان باندې دیره شو. د سردی او د گرم سامان د کموالي په سبب فوځ دا شپه په ډیر تکلیف او مصیبت په میدان کښې تیره کړه. سحر وختي په بله ورځ دا فوځ چاوڼی ته قریباً نهه بجې رانه وتلو. ولې د غازیانو یو بې قاعدې ټولي د محمد اکبر خان

د سخت احکاماتو برخلاف د دې فوځ په وروستی حصه باندې حمله وکړه او د توپخانې یو
گوره یې قتل کړو.

دینخوا په چاوڼۍ کېنې د خوځ خوراک دومره کمه وه چې اسونو ته به په حکم سره
خپل خاشنه دوه دوه ځل او درې درې ځل اچولې شول. ځکه چې د گیاه خو نوم نه وه، او
کوم څاروي چې به د لوړې نه مړه شول نو په هغې به سپاهیانو گزاره کوله. ځنې ځنې اسونو
ته به د ونو پوستکي د خوراک دپاره اچولې شول. بل خوا د کابل یخني او واوړې وې او
دومره ډیرې واوړې پریوتې چې انگریزي سپاهیانو ته د لوړې او د نهري نه علاوه بیحده ډیر
تکلیف د یخ او ځلې نه وشو. له دې کبله سردارانو اووه نیمې شلې منه اوږه چاوڼۍ ته
راواستول.

اگر که فیرنګیانو او د سرداران کابل په منځکېنې فیصله دا شوې وه چې انگریزي
فوځ به د یوولسم دسمبر نه پس په دریو ورځو کېنې دننه دننه چاوڼۍ پریږدي او د پېښور په
طرف به روانیږي مګر میکناتن به هره ورځ یوه بهانه لا په بله بهانه د کابل نه خپل روانیدل
ملتوي کول. اکبر خان د عهدنامې د شرطونو مطابق نصر الله خان د نواب زمان خان یو ورور
په طور د یرغمال (ضامن) هم چاوڼۍ ته راوایرلو ولې د میکناتن لا هم هغه شان د میکلاړن د
بریګیډ د قندهار نه د راتلو طمع وه خو بالاخر په نولسم دسمبر هغه ته پته ولګیده چې د
میکلاړن بریګیډ واپس قندهار ته ورسیدو او د واوړو په وجه د هغه کابل ته راتلل ناممکن
دي. سره د دې هغه د یو لحظې دپاره هم د دې طمع قطعي کړې نه وه چې په هره وجه وي
چې انگریزان افغانستان کېنې پاتې شي.

د سرداران کابل په اصرار باندې میکناتن او جنرل ایلفنستین غزني، قندهار او جلال
آباد ته احکام واستول چې دا مقامات او علاقې دې انگریزي فوځونه خالي کړي مګر څه
وخت چې دا احکام هغې مقامي افسرانو ته ورسیدل نو هغوي ټولو د دې احکامو منلو نه انکار
وکړو بلکې هر یو بدستور خپل خپل استحکامات د راتلونکې مقابلي دپاره نور هم مضبوط
کړل. په دې ټوله عرصه کېنې میکناتن په خپله باوجود د عهدنامې نه په رشوتونو او په نورو
ناجائزو طریقو سره په سرداران کابل او د افغانستان په نورو قبائلو کېنې د بې اتفاقي او د
خانه جنگو د پیدا کولو کوششونه کول.

هغه غلجیانو او قزلباشو ته په دې شرط د لویو لویو رقمونو ورکولو وعده وکړه چې
هغوي د سرداران کابل خلاف بیا انگریزانو او شاه شجاع سره ملګرتیا وکړي. که چېرې په
دې دواړو قبیلو کېنې هغه د یوې قبیلې هم ځان طرف ته په را اړولو کېنې کامیاب شوی وي
نو بیا هغه د خپلې هغې عهدنامې نه چې کومه هغه د بارکزو سره کړې وه هیڅ پروا نه کوله. او
د هغه دا پوځ نیت وه چې زه به بیا جنگ کوم. هم دغه وجه وه چې هغه به هره ورځ خپل تلل

په څه نا څه بهانه ملتوي کول. ولې هر څومره چې هغه د افغانستان په نه پريښودو کېښي او په هغې باندې د فوځي قبضې ساتلو کېښي ايمانداري او د تهذيب ټول اصول بالائې طاق کېښيږي هم هغه هومره د هغه بدنيتي او بې اعتباري د هغه او د هغه د قوم دپاره د تباهۍ باعث شول.

دا هم د ميکناتېن د بدعهدۍ او د بې اصولۍ نتيجه وه چې د پښتنو هيڅ اعتبار او عقیده د هغه په خبرو او اقرارونو پاتې نه شوه. او هغوي به روزانه نوي نوي شرطونه فيرنګيانو ته د افغانستان د خالي کولو په حقله پيش کول. اګر چې ميکناتېن خپل ټول خط و کتابت د غلجواو د قزلباشو خپل طرف ته دراپرولو دپاره پټ ساتلو او د هغه الله کار موهن لعل وه او د هغه په ذريعه به دې قامونو ته د رشوتونو ورکولو وعده کولې. ولې دا ممکن نه وه چې سرداران کابل دې د دې ټولو معاملو نه بې خبره وي. هغوي ته به هم د ساعت ساعت خبرونه رسيدل. ځکه چې د غلجواو لوي لوي مشران هغوي سره په دې تحريک کېښي شامل وو. لکه امين الله خان، محمد شاه خان، خدا بخش خان، دغه شان خان شيرين خان د قزلباشو سردار هم د هغوي په ډله کېښي شامل وه اګر چې د هغه راز باز د فيرنګيانو سره هم وه ولې د يوولسم دسمبر په عهدنامه کېښي هغه هم شامل وه.

پس د ميکناتېن دپاره اخلاقاً دا ډيره نامناسبه وه چې هغه د قزلباشو او د غلجواو دراپرولو دپاره د يوولسم دسمبر د عهدنامې نه پس لوي لوي رقمونه خان شيرين خان او غلجواو ته پيش کول. سر جان کرې په خپل کتاب جلد دريم کېښي په صفحه 295 فست افغان وار کېښي د دې معاملې متعلق دا شان ليکي :

"Ostensibly Macnaughton at this time in treaty with the Barakzye party. But he was offering at the same time large sums of money to the Ghilzyes and to the Qazalbashes to side with the Shah and the British ; and if they had declared themselves openly on our side, he might have thrown over the Barakzye alliance. 'You can tell Ghilzyes and Khan Sherin' , he wrote on the 20th Dec. to Mohan Lal that after they have declared for His Majesty and us, and sent in one hundred Kharwars of grains to cantonments, I shall be glad to give them a bond for five Lakhs of Rupees; and if Naib Sharif is satisfied that they will do so he should advance to them as much money as he can. I fear for Mohd Shah that he is with Akbar, but you will know best. You must let me know before sunrise, if possible, what is likely to be the effect of this proposal, as I must talk accordingly to the Barakzyes who have shown no disposition to be honest. To save time, you may tell Khan Sherin to correspond with the Shah if there is a chance of success.

On the following day he wrote again to Mohan Lal, unfolding his views more distinctly with regard to the contemplated alliance with the Ghilzyes and Qazalbashes, out of which he still hoped that some thing might be evolved to avert

the retreat which was so loathsome to him. 'In conversing; he wrote , with anybody, you must say distinctly that I am ready to stand by my engagements with the Barakzyes and other chiefs associated with them; but that if any portion of the Afghans wish our troops to remain in the country, I shall think myself at liberty to break the engagement which I have made to go away, which engagement was made believing it to be in accordance with the wishes of the Afghan nation. If the Ghilzais and the Qazalbashes wish us to stay, let them declare so openly in the course of tomorrow , and we will side with them. The best proof of their wish for us to stay is to send us a large quantity of grain this night--one hundred or hundred Kharwars. If they do this , and make their Salam to the Shah early tomorrow, giving His Majesty to understand that we are along with them, I will write to the Barakzais and tell them my agreement is at an end; but if they (Ghilzais and Qazalbashes) are not prepared to go all length with us, nothing should be said about the matter, because the agreement I have made is very good for us.

An hour afterwards he wrote again to Mohan Lal, repeating all this in still more decided language, and declaring that if grain were obtained he should think himself at liberty to break his agreement of going away on Friday , because that agreement was made under the belief that all the Afghan people wished us to go away. Do not let appear me in this matter , he wrote , In conclusion ; 'Say that I am ready to stand by my engagement, but that I leave it to the people themselves'. And again after the lapse of another hour, he wrote; If any grain is coming in tonight, let me have notice of it a few minutes before. Anything that may be intended in our favour must appear before noon tomorrow."

ترجمه : "دا خبره ښکاره وه چې په دې ورځو کېنې میکانتن د بارکزو فریق سره عهدنامه کړې وه ولې سره د دې هغه لوی لوی رقمونه غلجو او قزلباشو ته په دې غرض پیش کول چې هغوی د بادشاه او د فیرنګیانو په ډله کېنې شامل شي او که چرې هغوی ښکاره په ښکاره زمونږ په طرف شوی وي نو هغه به بارکزو سره خپله عهدنامه ماته کړې وه. هغه په شلم دسمبر موهن لعل ته ولیکل چې ته غلجو او خان شیرین خان ته وئیلې شې چې هر کله هغوی د اعلي حضرت او زمونږ په ډله کېنې د شاملیدو اعلان وکړي او یو سل خرواره غله چاوڼۍ ته راواستوي نو زه به په ډیرې خوشحالی هغوی له د پنځو لک روپو دستاويز ورکړم او که نائب شریف په هغوی باندې تسلي وي چې هغوی به مونږ سره شامل شي نو هغه دې هغوی له هر څومره روپۍ چې هغه ورکولې شي ورکړي. زه په محمد شاه ویرېزم چې هغه د اکبر ډله ده مگر دا به تاته ډیره ښه معلومه وي. ته ماله که چرې ممکن وي نو ضرور د لمر ختونه ورومبې اطلاع راکړه چې د دې تجویز به څه اثر وي ځکه چې زه به بیا د بارکزو سره چې چا تر اوسه هیڅ دیانتداری نه ده ښودلې خبرې کوم. د وخت د بچ کولو دپاره ته شیرین خان ته ووايه چې هغه شاه سره خط و کتابت وکړي که چرې د کامیابی څه امید وي.

په بله ورځ هغه بيا موهن لعل ته خط وليکلو او په دې خط کښې هغه غلجو او قزلباشو سره د دې مجوزه اتحاد جوړولو متعلق خپل خيالات لږ نور په وضاحت سره ښکاره کړل. چونکې هغه د افغانستان نه د وتلو نه سخت متنفر وۀ نو د هغه دا طمع وه چې شايد د دې اتحاد نه څۀ داسې واقعات راپيدا شي چې د هغې په سبب زمونږ د دې ملک نه واپس تلل پاتې شي. هغه موهن لعل ته وليکل چې هر چا سره چې ته خبرې کوم نو ته هغه ته وایه چې زۀ بارکزو او د هغوي ملګرو سردارانو سره په خپل اقرار باندې ودریدو ته تيار یم. مګر کۀ چرې د پښتنو يو جزو دا غواړي چې زمونږ لوڅونه دې په دې ملک کښې پاتې شي نو بيا زۀ خپل خان ازاد ګڼم چې د دې ملک د پریښودو اقرار مات کړم. ځکه چې دا اقرار ما په دې خیال کړم وۀ چې ګڼې دا د ټول پښتون قوم مطالبه ده نو کۀ چرې غلجي او قزلباش دا غواړي چې مونږ دې پاتې شو نو هغوي له په سباني ورځ کښې د دې خبرې ښکاره اعلان کول پکار دي. او بيا به مونږ د هغوي په طرف شو. د دې خبرې بهترين ثبوت چې هغوي زمونږ پاتې کيدل په دې ملک کښې غواړي دا دے چې هغوي نن شپه کښې مونږ له ډيره غله يعنې سل يا دوه سوه خرواره غله چاوڼۍ ته راوړسوي کۀ چرې هغوي دا وکړل او سبا سحر له د شاه سلام له راغلل او اعلي حضرت له ۱۱ دا يقين ورکړو چې مونږ هغوي سره يو نوزۀ به بارکزو ته وليکم او ورته به ووايم چې زمونږه اقرار نامه ختمه شوه ولې کۀ چرې هغوي (غلجي او قزلباش) مونږ سره پوره پوره ملګرتيا ته تيار نه وي نو بيا د دې معاملي متعلق نور هيڅ وئيل پکار نه دي. ځکه چې کومه اقرار نامه ما کړې ده هغه زمونږ دپاره ډيره ښه ده.

د دې نه يوه ګڼټه پس هغه بيا موهن لعل ته خط وليکلو او دا ټولې خبرې ۱۱ هغه ته په نورو واضحو الفاظو کښې دوباره بيان کړې او ورته ۱۱ ووي کۀ چرې غله په لاس راتلې شي نو بيا د جمعې په ورځ د روانيدو لوظ زۀ ماتولم شم ځکه چې دا اقرار ما په دې خیال کړم وۀ چې د پښتنو ټول قوم دا غواړي چې مونږ دې لار شو. په اخر کښې هغه ورته وليکل چې ما په دې معامله کښې چاته مۀ ښکاره کوه ته دا خلقو ته وایه چې زۀ خو په خپل لوظ ټينګ یم ولې دا معامله زۀ هم دې خلقو ته پریږدم او بيا يوه ګڼټه پس هغه موهن لعل ته وليکل چې کۀ چرې څۀ غله نن شپه راځي نو يو څو منته وړومبۍ ماته خبر راکړه هر څۀ چې څوک زمونږ په حق کښې کول غواړي نو سبا له د غرمې نه دې وړومبۍ وړومبۍ ښکاره کړي.

په کومه ورځ چې ميکناتن موهن لعل سره په دا قسم خط و کتابت کښې اخته وۀ نو هم په هغه ورځ سرداران کابل بيا ميکناتن سره د نهر په غاړه جرګه شول او د ميکناتن نه ۱۱ د ملک د پریښودو په حقله نورې ذمه واري طلب کړې. هر څومره چې ميکناتن د غلجو او د قزلباشو خان ته د را اړولو کوشش کولو او دا ۱۱ غوښتل چې په څۀ چل هنر باندې فیرنګيان بيا په افغانستان کښې پاتې شي هم هغه هومره سرداران کابل د هغه په ذې کوششونو باندې

خبريدل او د هغه نه به ي نورې سختې ذمه واري غوښتلې. سرداران کابل به د خپلې عهدنامې د شرطونو مطابق انگريزي فوځ ته خوراک لږ لږ صرف د دې ويري وراستولو چې د هغوي دا يقين وه چې که چېرې يو ځل ډيره غله د هغوي لاس ته راشي نو هغوي به په خپله عهدنامه باندې پښیمانه شي.

د دې برخلاف ميکناټن خان له بغير د سرداران کابل د وساطت نه د ډيري غلې د را يو ځامې کولو کوشش کولو او دغه ي خيال وه چې په څه وزن هغه عهدنامه چې ما د افغانستان نه د وتلو په حقله کړې ده د پښو لاندې کړم. چنانچه ميکناټن په روپو باندې غله خو ډيره راجمع کړه مگر نه خو غلجي هغه سره په ډله شو او نه قزلباش. د دې ټولو واقعاتو په بنا باندې د سرداران کابل په دې يقين راغې چې ميکناټن د کابل نه د تلو اراده بالکل نه لري پس د نورو تجويزونو نه علاوه هغوي د ميکناټن نه دا مطالبه هم وکړه چې خپل ټول سامان جنگ مونږ ته حواله کړي او يو څو واده کړي افسران په طور د يرغمال مونږ ته حواله کړي. مجبوراً په يويشتم دسمبر لفتينټ جې بي کنولي او لفتينټ ايري چې د جنرل ايلفنسټن ايډې کانگ وه کابل ته په طور د يرغمال واستولې شول. او لفتينټ ايري د دې دپاره مقرر شو چې د نواب زمان خان يو افسر دې د انگريزي فوځ په سامان جنگ باندې د دې غرض دپاره وگرځوي چې کومه کومه اسلحه چې د هغوي خوښه وي هغه خان سره کابل ته يوسي. اوس ميکناټن ته دا معلومه شوه چې د فائدي په ځامې ما خپل قوم ته په دې دورنگي څومره لږ نقصان ورسولو هغه د خپل خان د بچ کولو دپاره په دوؤ بېرو پښې کښيښودم او دواړه بيرې د هغه د پښو نه وځوئيدم او نه صرف هغه بلکې د هغه ټول ملگري هم په سيند لاهو شول. هغه اوس دا محسوسه کړه چې نه خو مې قزلباش او غلجي وځويول او نه مې په بارکزو څه مخ پرېښودو هغه بيا د دې بد ديانتې درويي نه وروستو کيدل غوښتل ولې اوبه د ورځه تيرې وې او بارکزي او د هغوي ملگري سرداران په هغه باندې يوه ذره هم نور باور کوو ته تيار نه وو. سر جان کي مخکښې په صفحه 297 دا رنگ ليکي:

"He (Macnaughten) was now beginning to despair of deriving any real assistance from the Ghilzais, who were slow to declare themselves openly on our side, and he saw plainly how dangerous it was to appear to be in treaty with them and the Barakzyes at the same time. Some doubts, too of the honesty of the course he was pursuing began to obtrude themselves upon him; and he wrote accordingly to Mohan Lal, requesting him to instruct the Ghilzyes not to send in any grain until further advised upon the subject. The sending of grain to us just now, he said, 'would do more harm than good to our cause; and it would lead the Barakzyes to suppose that I am intriguing with a view of breaking my agreement so long as all the Khawanin wish me to stand by it. Pray thank our friends, nevertheless, for their kind attention to our interest. I wish very much to please them, and am sorry my

treasury is so empty."

On the same day Macnaughten sent 7000 rupees to Khan Sherin Khan, the chief of the Qazalbashes, but urged Mohan Lal to keep it secret, as there was scarcely any money left. He had become doubtful by this time of the honesty of intriguing with one party, whilst he was bound by engagements to another. So he urged the moonshee to tell the Ghilzyes to send him no more grain. 'If, he wrote on the 22nd of December, 'while our present agreement lasts I were to receive a large supply of grain from the Ghilzyes, suspicion would be raised that I intended to break my engagement and wish to keep troops here, inspite of the wishes of all the chiefs to the contrary. It would be very agreeable to stop here for a few months instead of having to travel through the snow; but we must not consider what is agreeable, but what is consistent with our faith."

ترجمہ : "اوس د ميکناتين د غلجونه د حقيقي امداد حاصلولو طمع قطع کيدله ځکه چې هغوي زمونږ ډله کښې علي الاعلان شامليدل نه غوښتل او هغه ته دا ظاهره باهره معلومه شوه چې هم غلجو سره او هم بارکزو سره په يو وخت په اتحاد کښې پاتې کيدل څومره خطرناک دي. هغه ته د خپلې روپې چې کومه هغه اختيار کړې وه د ديانتدارۍ متعلق هم شکونه پيدا شول او له دې کبله هغه موهن لعل ته وليکل چې ته غلجو ته ووايه چې ترڅو پورې چې هغوي ته بيا وينا نه وي شوه نو تر هغې پورې دې غله نه راليږي هغه ورته دا هم وليکل چې دا وخت د غلې راليږل زمونږ کار ته د فائدي په ځاي نقصان ورکوي. او په دې به د بارکزو دا خيال پيدا شي چې زه د خپل اقرار د ماتولو دپاره خلقو سره سازشونه کوم مگر هرکله چې ماته ټول خوانين وائي چې ته په دې اقرار ودرنږه نو زه به هيچرې هم هغه اقرار مات نه کړم مگر بيا هم ته دپاره د مهرباني زمونږ د دې دوستانو شکريه ادا کړه چې تاسو زمونږ فائدي ته دومره توجه کړې ده زما ډير خواهش دې چې زه هغوي خوشحاله کړم خو افسوس دې چې زما خزانه خالي ده.

هم په دغه ورځ ميکناتين اووه زره روپۍ خان شيرين خان د قزلباشو سردار له وليږلې مگر موهن لعل ته ي وويل چې دا خبره بالکل پته وساته ځکه چې روپۍ بالکل نشته. هغه ته دا وخت د دې پاليسۍ د ديانتدارۍ متعلق شکونه پيدا شوي وو چې يو فريق سره خو ما عهدنامه کړې ده او بل سره زه سازشونه کوم. له دې کبله هغه منشي ته وويل چې غلجيانو ته ووايه چې نوره غله نه راليږي. هغه په دوېشتم دسمبر هغه ته وليکل که چېرې د موجوده عهدنامې په دوران کښې ماله د غلجو د طرف نه غله په ډير مقدار کښې راوړسي نو دا شک به پيدا شي چې زه خپل اقرار ماتول غواړم او سره د دې چې ټول سرداران دا غواړي چې مونږ دې لار شو نو زه خپل فوځونه په دې ملک کښې غواړم دا به ډيره غوره وه که چېرې مونږ په واړو کښې د منزل کولو په ځاي يو څو مياشتې دلته پاتې شوه دې مگر مونږ له هغه

کول پکار نه دي چې کوم مونږ ته غوره ښکاري. بلکې هغه کار پکار دى چې کوم زمونږ د اقرار سره مطابق وي.

کومه بې اعتباري چې اوس د سرداران کابل په ميکناتېن باندې پيدا شوې وه هغې سرداران کابل دې خبرې ته ماڼل کړل چې د ميکناتېن د ديانتدارۍ او د هغه د لوظ د پابندۍ امتحان واخلي. پس هغوي يوه لويه جرگه وکړه او په مصلحت او مشورې سره يې محمد اکبر خان ته د دې امتحان د اخستلو اختيار ورکړ او معلومېږي چې کومه مسوده د دې ازمينت د کولو دپاره جوړه شوې وه د هغې په تيارۍ کېنې ټول سرداران شامل وو. اوس محمد اکبر خان په ډير چل او هنر باندې په دې مسوده عمل شروع کړو. هغه ورومې کپتان سکندر چې د هغه په کور کېنې د هغه د حفاظت د لاندې وسيدلو خان له پټ جرگه کړو او هغه ته يې وويل چې زه يواځې خان له ميکناتېن سره يوه بله خفيه عهدنامې کولو ته تيار يم او دا ټول بغاوت او د ازادۍ جنگ ختموم بشرطېکه ماله د شاه شجاع د وزارت عهده راکړې شي او څه نقد رقم هم په لاس راشي. چنانچه د مزید خبرو اترو نه پس هغه کپتان سکندر له يو تحريري مسوده د مجوزه عهدنامې ورکړه او ورته يې وويل چې که ميکناتېن ته دا شرطونه منظور وي نو هغه دې په دې عهدنامې باندې دستخط وکړي. د دې مجوزه عهدنامې شرطونه دا وو:

(۱) محمد اکبر خان به امين الله غلجې (چې د دې انقلاب يو معتبر او بارسوخ مشر وه) د دې عهدنامې د کيدلو نه په دويمه ورځ گرفتاروي او انگرېزانو ته به يې حواله کوي.

(۲) د فيرنګيانو يوه پلټن به سمدستي د محمد خان په قلعه باندې قبضه کوي او يوه پلټن به په بالاحصار.

(۳) شاه شجاع به بدستور بادشاه وي او محمد اکبر خان به د هغه وزير وي.

(۴) انگرېزي فوځونه به تر مخکېنې سپرلي پورې په افغانستان باندې بدستور قبضه لري.

دا مجوزه عهدنامه چې کپتان سکندر ميکناتېن ته وښودله نو د هغه په زړه کېنې په افغانستان کېنې د پاتې کيدلو يوه نوې طمع راپيدا شوه او د هغه په مړاوي زړه کېنې بياترو تازگي ښکاره شوه. د هغه د يوې لحظې دپاره هم دا شک پيدانه شو چې گنې سرداران کابل زما د امتحان اخستو دپاره ماته دا يوه کورکۍ ايښې ده ځکه چې ټول عمر هغه پښتانه د روپو او د عهدو او منصبونو په لالچ د قومي فائدو د لټولو نه بيرته ساتلي وو. د هغه بالکل دا يقين او تسلي وه چې محمد اکبر خان د وزارت د عهدي حاصلولو دپاره د نورو سردارانو ملگرتيا پريښودلو ته تيار دى. او د خپل غرض او د فائدي دپاره د دې تحريک د بيخ ويستلو خواهش مند دى. لا تر دې وخته پورې ميکناتېن د پښتنو ديانتدارې طبقې او قوم پرست او محبان وطن ټولي سره د ملاقات اتفاق نه وه شوى او د هغه دا يقين وه چې هر کله د

پښتون په مخکښې ذاتي مفاد د قومي مفادو په مقابله کښې راشي نو هغه همیش په خپله ذاتي فائده باندې قومي فائدي قربان کړي دي. محمد اکبر خان هغه د دې قاعدې کلیه نه مستثنې نه گڼلو. پس هغه فوراً په دې بله عهدنامه باندې دستخط وکړو او د یوولسم دسمبر عهدنامه ی شاته وغورځوله. د میکانتن مثال د هغې ډوبیدونکي سړي وه چې د خپل خان د بچ کولو دپاره ی وښو ته هم لاس اچولو.

په افغانستان کښې انگریزي حکومت د قائمولو خیال په ابتدا کښې هم د میکانتن د دماغ نتیجه وه او هم د هغه په تجویز باندې د هندوستان دومره مال او فوځ افغانستان ته راغلې وه هرکله چې د هغه دا ټوله پالیسي ناکامیابه شوه نو هغه خپل وقار او خپل حیثیت بالکل تباه او برباد ولیدو. د محمد اکبر خان د تجویز مطابق د هغه دا وقار او عزت تر څه حده پورې د مکمل تباهی نه بچ کیدم شو هم په دې لالچ او هم په دې طمع هغه نورو سردارانو سره بالکل عهدشکنی ته تیار شو او د محمد اکبر خان په مجوزه عهدنامې باندې ی دستخط وکړو دا دستخط شوي عهدنامه چې محمد اکبر خان ته واپس شوه نو هغه ټولو سردارانو ته ښکاره کړه او د هغوي د حیرت او په انگریزي افسرانو باندې د بې اعتبارۍ څه حد پاتې نه شو. لفتیننټ ایري د دې واقعي متعلق په خپل کتاب کښې دا شان ذکر کوي:

"In a fatal hour he signed his name to a paper consenting to the arrangement--His doom was sealed. The whole was a scheme got up by the chiefs, to test his sincerity."

ترجمه: "د تباهی په یوه کړۍ کښې هغه په یو کاغذ باندې خپل دستخط وکړو او هغه تجویزونه ی منظور کړل اوس د هغه د قسمت فیصله وشوه. په حقیقت کښې دا ټوله معامله یوه منصوبه وه چې سرداران کابل د هغه د ایماندارۍ د امتحان اخستلو دپاره جوړه کړې وه."

په دې واقعاتو کښې سرداران کابل دا فیصله وکړه چې د یوولسم دسمبر د عهدنامې په شرطونو باندې د عمل کولو دپاره میکانتن په خپله په طور د یرغمال د ډیرنګیانو نه اخستل ضروري دي. ځکه چې د هغوي اوس دا یقین وشو چې دا هم میکانتن دمه چې د افغانستان په پریښودو په هیڅ وجه باندې رضا نه دمه پس هغوي دا تجویز وکړو چې که چرې میکانتن په خپله رضا په طور د یرغمال نه راځي نو هغه دې په زور باندې ښار ته راوستی شي. د دې غرض دپاره هغوي په جاوښی باندې خو بیا حمله کول نه غوښتل ځکه چې دا به د عهدنامې خلاف ورزي وه خو هغوي یو بل چل د میکانتن د راوستو دپاره جوړ کړو. د دې چل ذکر کپتان میکنزي په خپل یو خط کښې چې هغه بیا ایري ته لیکلې وه کړم دمه.

دا خط خو ډیر وړد دمه خو د هغې خلاصه دا ده چې د درویشتم دسمبر په ماښام کپتان سکندر سره د محمد صدیق خان چې د محمد اکبر خان د تره زومې وه د کابل د ښار نه

چاونه ته راغلل دوی سره سرور خان لوهاني يو لومې سوداگر چې د برنس ډير اعتباري سره وه او . فيرنګيانو ډير خيرخواه وه هم ملګرې وه. سکنر ميکناټن . سره جدا ډوډۍ وخورله او د محمد اکبر خان په عهدنامه باندې د عمل در آمد دپاره د نورو تجويزه نو د جوړولو خبرې اترې وکړې او ورته د وويل چې دا دواړه سړي د محمد اکبر خان د طرف نه تا سره د باقاعده جرګې کولو دپاره ما راوستي دي د ډوډۍ نه پس ميکناټن ، سکنر ، محمد صديق خان او سرور خان لوهاني جرګه وکړه د مزید تفصيلاتو د ذکر نه پس محمد صديق خان علاوه د هغې څلورو شرطونو نه چې د کومو بهر ډګر شوم د ميکناټن ته دا شرط هم پيش کړو چې که چېرې دا عهدنامه د هغه او د محمد اکبر خان په مابين سر ته ورسیده نو فيرنګيان به محمد اکبر خان له دیرش لکه روپۍ په يو ځای او څلور لکه روپۍ سالانه د هغه تر ژوندانه پورې ادا کوي. چنانچه په دې ټولو شرطونو باندې ميکناټن يو ځل بيا په فارسي کښې نه تش دستخط وکړو بلکې دا د هم وليکل چې د دې عهدنامې په ذريعه باندې د انګريزي حکومت اصلي مدعا پوره کيږي.

د دې نه پس بيا دا خبره طے شوه چې سبا له دې ميکناټن او محمد اکبر خان په خپله سره د خپلو يو څو ذاتي دوستانو د چاونه نه بهر ملاقات وکړي. ميکناټن د دې ټولې معاملې واقعات يعنې د مجوزه عهدنامې شرطونه او د سبا د ملاقات تجويز د خپلو ملګرو او د فوځ د افسرانو نه پټ وساتل مګر په دويمه ورځ يعنې په درويشتم دسمبر ميکناټن سحر وختي کپتان تريور، کپتان لارنس او کپتان ميکنزي راوبلل او ورته د وويل چې تاسو محمد اکبر خان سره د جرګې کولو دپاره ما سره په ملګرتيا کښې لاړ شۍ او بيا د دغه وخت کپتان ميکنزي سره د دې نوي عهدنامې ذکر وکړو.

د دې نه پس ميکناټن جنرل ايلفنسټن ته پيغام وليږلو چې هغه دې 54 نمبر پلټن د ميجر يورټ د کمان لاندې او د شاه شجاع شېرم نمبر پلټنې او دوه توپې دې د فوځي کارروايۍ دپاره بالکل تيارې وساتي. د ميکناټن دا مدعا وه چې دا فوځ به سمدستي د محمد اکبر خان د عهدنامې دويم شرط مطابق په محمد خان قلعه او په بالاحصار قبضه کوي. د ميکناټن د دې تجويز په جواب کښې ايلفنسټن هغه ته وليکل چې په بالاحصار او په محمد خان قلعه باندې دا مجوزه حمله د خطري نه ډکه ده. له دې کبله د دې پلټنو د دې کار دپاره ليرل د فوځي نقطه خيال نه نامناسب دي. پس جنرل موصوف د دې فوځ د ليرلو متعلق هيڅ احکام صادر نه کړل. د ايلفنسټن دا جواب ميکناټن ته په څه نامعلومه وجوهاتو هلو راونه رسيدو او هغه په دې خيال کښې پاتې شو چې جنرل ايلفنسټن به زما د پيغام مطابق ټول انتظام پوره کړي وي. قريباً دولس بجې د ورځې ميکناټن، تريور، لارنس او ميکنزي د چاونه نه بهر محمد اکبر خان سره د جرګې په غرض روان شو.

هر کله چې دا ټولې د چاوڼۍ نه بهر ووتلو نو ميکناټن ته دا معلومه شوه چې جنرل ايلفنسټين د هغه د پيغام مطابق فوځ نه دې تيار کړې چنانچه هغه بيا يو ضروري خبر هغه له وليرلو چې اکر که زما د حملې تجويز خطرناک دې ولې بيا هم په دې باندي ډير څه داؤ کول مناسب دي. د داسې ژوند نه مرگ يو زر درجې بهتر دې. ميکناټن او د هغه ملگري او د هغه باډي گارد د محمد خان قلعه په طرف د چاوڼۍ نه قريباً پنځه لا شپږ سوه قدمه نمر خاته ته محمد اکبر خان سره د جرگې کولو په غرض لاړل. لږ ساعت پس محمد اکبر خان سره د نورو خانانو راوړسیدو. د يو غونډۍ دپاسه په يو صاف ځايه قالين وغورځولې شو او ټول جرگې ته کښيनाستل. محمد اکبر خان د خانانو په منځکښې ميکناټن ته وويل چې ولې د بيگاني شپې عهدنامې کولو ته تيارئ او که نه؟ ميکناټن ورته وويل چې ولې نه. په دې کښې هغوي لا نورې خبرې کولې چې د غازيانو مسلح ټولې د دې ټولې ډلې نه راچاپيره شو.

څه وخت چې دا ټولې پوره طور سره د دوي نه راتاؤ شو نو محمد اکبر خان ناساپه اواز وکړو چې "بگير بگير" او په خپله ئ ميکناټن د گس لاس نه او سلطان جان هغه د ښي لاس نه راونيولو او سمدستي ئ په رابنکلو رابنکلو د غونډۍ د سر نه راوړ کړو. ميکناټن اوس پوهه شو چې دا خو ټول زما د نيولو دپاره چل جوړ شوي وه هغه د حد نه په هورته متحير شو او ويرې واخستو او محمد اکبر خان ته ئ وويل چې از برامې خدا دغه شان محمد شاه خان لارنس ته اواز وکړو چې ما پسې راځه که چرې خان دې خوش وي او په رابنکلو رابنکلو ئ محفوظ خان سره بوتلو.

څه وخت چې دا جرگه د غونډۍ په سر کيدله نو بيشانه ډير غازيان سره د وسلې چارچاپيره په لارو او ميدانونو کښې راجمع شوي وو هر کله چې محمد اکبر خان او د هغه ملگرو د فيرنګيانو دې ټولي ته لاس ورواچولو نو قدرتي طور سره د دې غازيانو په زړه کښې دا خيال پيدا شو چې جگړه شروع شوه او هر يو غازي خپلې وسلې ته لاس کړو او په دې فيرنګيانو باندي ئ حمله وکړه. ديخوا محمد اکبر خان او د هغه ملگرو انتهائي کوشش د دې خبرې کولو چې دا فيرنګيان د غازيانو د لاسه قتل نه شي مگر د ميکناټن او د کپتان تريور د خلې ناپوهۍ او د ضد نه هغوي د محمد اکبر خان د سخت کوشش باوجود د غازيانو د لاسه قتل شول.

ميکناټن چې څه وخت محمد اکبر خان او سلطان جان ښار ته د بوتلو دپاره راونيولو نو اس باندي ئ خان پسې سوړولو مگر هغه په دا وخت مقابله شروع کړه او په محمد اکبر خان ئ حمله وکړه په دې کښې نور غازيان راوړسیدل او هغوي ټولو ميکناټن قتل کړو. کپتان تريور دوست محمد خان خان پسې په اس باندي سوړ کړو او د محمد خان قلعه ته ئ روان کړو چې هغه د دوست محمد خان نه وغورځيدو او هم په هغه ځايه غازيانو د لاسه هغه

هم قتل شو. کپتان ميکنزي نه هم سمدستي غازيان راجاپيره شول مگر غلام معين الدين چي د انگريزانو په حکومت کښي د کابل د پوليس افسرو هغه دي د وروميه نه په خپل حفاظت کښي اخستي وه او ميکنزي هم د هغه د حفاظت نه فائده وچتول غوښتل. چنانچه خه وخت چي غازيانو په هغه باندي حمله شروع کړه نو غلام معين الدين په ډيري بهادري د هغوي ټولو مقابلې ته ودریدلو او بيا ي د هغوي د دائري نه راوويستو او د محمد خان قلعه ته ي روان کړو. غازيانو هغه پسې چغې وويستلې چي دا کافر مړ کړي او بيا ي ورپسې وردؤ کړو او د تورو بيشماره گوزارونه دي خلقو په هغه باندي وکړل مگر غلام معين الدين هغوي ته خپل پتکي کوز کړو او ورته منت ي وکړو چي زما دوست مه وژني. اخر د ډير کوشش نه پس هغه ميکنزي د دي هجوم نه راخلاص کړو او د محمد خان قلعه ته ي رانزدې کړو. مگر په دي خاي کښي د غازيانو بل يو جمعيت رايو خاي شوه وه او بيا ي په ميکنزي باندي حمله کوله مگر په دي اثنا کښي محمد اکبر خان د ميکناټن او د تريور د مرگ نه پس رارسيدلې وه هغه توره راوبښکله او چارچاپيره ي په غازيانو باندي گوزارونه وکړل او غازيان ي ميکنزي ته د رانزدې کيدو نه منع کړل. ميکنزي خپله د خپلو بچ کيدو قصه دا شان بيانوي:

" I must do Mohammad Akbar the justice to say, that finding the Ghazies bent on my slaughter even after I had reached his stirrup, he drew his sword and laid about him right manfully, for my conductor and Mirza Bahauddin Khan were obliged to press me up against the wall, covering me with their own bodies, and protesting that no blow should reach me, but through their person."

ترجمه: "ماله د محمد اکبر په حقله د انصاف دا خبره پکار ده چي هر کله هغه وليدل چي غازيان زما په قتل پسې دي حالانکي زه دغه وخت د هغه رکابونو ته ورسيدلې وم نو هغه خپله توره راوويسته او بڼه په نرتوب ي چارچاپيره گوزارونه وکړل خکه چي زما بوتلونکي او مرزا بهاولدين خان په دي لچار شول چي ما په ديوال کښي ورومنډي بيا هغوي خپل خانونه زما مخي ته ودرول او غازيانو ته ي وويل چي هر څوک چي په ما (يعني په ميکنزي باندي) گوزار کوي نو هغوي به وروميه مونږ وژني."

هر کله چي محمد اکبر خان او د هغه ملگرو کپتان ميکنزي د غازيانو د غصې نه خلاص کړو نو ميکنزي وايي چي په محمد اکبر خان باندي د نيک خلقي په خاي د فخر جذبي غلبه وکړه او ماته ي په فاخرانه تمسخر کښي وويل " شالک ما ميگريد؟ د دي نه پس اکبر خان په اس سور لاړو او ميکنزي ي د قلعي د دروازي پوري ورسولو. د بدې ورځي نه دغلته يو سرې ملا مو مين نومې سره د خپلو ملگرو ولاړ وه توري ي په لاس کښي ومي خو چي ميکنزي ي وليدو نو سمدستي ي خپلو ملگرو ته وويل چي هي ي دي وينا سره ټول په هغه راپريوتل. ولي محمد شاه خان د غلجو سردار او د هغه ملگري د هغه امداد ته

راور سیدل . میکنزي مخکښي په خپله دا شان والي :

"These drew their swords in my defence, the chief himself throwing his arm round my neck, and receiving on his shoulder a cut aimed by Mullah Momin at my head."

ترجمه : "دې کسانو خپلې تورې زما د بچاؤ دپاره راوښکلې او سردار په خپله خپل لاس زما په خټ راواچولې او کوم گوزار چې ملا مومین زما په سر باندې کولو هغه یې په خپله اوږه باندې واخستو او زخمی شو."

په دغه هله کوله کښې محمد شاه خان وغیرو میکنزي قلعه ته دننه کړو او تر ډیره وخته پورې هغوي د هغه د حفاظت دپاره په قلعه کښې ناست وو چې په دې کښې امین الله خان غلجی راغلو . دغه امین الله د میکناتن د دې دویمې عهدنامې په وړومبني شرط باندې د اور لمبه وه خو چې میکنزي یې ولیدو نو قدرتاً هغه د غصې نه بیخوده شو او ورته یې وویل چې اوس مو وژنم په دې باندې د هغه ملګري په هغه باندې بالکل حملې ته تیار شو مګر محمد شاه خان او دوست محمد خان هغه ته منت وکړو چې دا شان خبرې مه کوه او هغه یې په نرمو نرمو خبرو باندې بهر ته وښکلو . غازیانو چې میکناتن قتل کړو نو د هغه سر یې د تن نه جدا کړو او په ټول ښار کښې یې وګرځولو او د هغه او د کپتان تریور نعشونه یې په چوک کښې زورند کړل .

دې کښې هیڅ شک و شبه نشته چې څه وخت محمد اکبر خان او د هغه ملګرو میکناتن ته د جرګې دعوت ورکړی وه نو د هیچا هم دا اراده نه وه چې هغه لا د هغه په ملګرو کښې دې څوک قتل کړي شي بلکې اصلي مدعا د محمد اکبر خان او د هغه د ملګرو دا وه چې میکناتن دې تر هغه وخته پورې سرداران کابل په لاس کښې یرغمال وي تر څو چې انګریزي فوځ د افغانستان نه وتی نه وي . مګر چونکې د ازادۍ دا تحریک زیات تر د اولس خلقو چلولو او غیر منظم قبائل په کښې شامل وو له دې کبله د انقلاب د مشرانو په هغوي باندې ډیر کم قابو او ضبط وه . دا د هر یو انقلاب حال وي . په هر انقلاب کښې نه خو منظم فوځونه موجود وي او نه باقاعده حکومت . لازمي طور باندې د هر ورکوتي او لوي ټولي مشر خان خان له د ضرورت وخت هم قانون وي او هم حاکم . نتیجه یې دا وي چې هر څومره که د یو انقلاب مشران په خپله اعتدال پسند ، قابل او د عدل و انصاف خاوندان وه ، خو د عامو خلقو نه چې چا په هغې انقلاب کښې حصه اخستې وي ضرور څه نا څه زیاتری او بې انصافي کیږي .

میکناتن او تریور خوددپاره د خپل ضد او د خشنګتوب په وجه ضائع شو . هر کله چې د انقلاب لویو لویو مشرانو د میکنزي او د لارنس غونډې د معمولي افسرانو د حفاظت دپاره د غازیانو د جوش او د غیظ و غضب مقابله کوله او خان یې د هغوي په خاطر په خطر

کښې اچولو نو د میکناتن او د تریور دپاره به هم هغوي خپل انتهایي کوشش کړی وۀ مگر هغوي دواړو په خپل خلاصې کښې د غازیانو مشرانو سره تعاون کولو ته تیار نه وو. هغوي دې مشرانو سره د تلو نه انکار وکړو بلکې په محمد اکبر خان باندې میکناتن حمله هم وکړه د دې نتیجه دا شوه چې غازیان په هغوي راپریوتل او د هغوي فیصله یی وکړه. کوم گارد چې د میکناتن ټولي سره د هغوي د حفاظت دپاره چاونی نه تللې وۀ په هغوي کښې ماسوائ د چېراسیانو د یو هندو جمعدار نه یو کس هم د میکناتن د خلاصې کوشش ونۀ کړو. دا د چېراسیانو جمعدار هم غازیانو ټکره ټکره کړو اګر چې انگریزان عام طور باندې محمد اکبر خان د میکناتن اصلي قاتل گڼي. او وائي چې ورومې محمد اکبر خان د تماچي گوزار په هغه وکړو او هغه یی مړ کړو مګر حقیقت دا دی چې دوی سره د دې په ثبوت کښې څۀ چشم دیده شهادت نشته معلومېږي چې چونکې محمد اکبر خان میکناتن د جرګې ځای ته راوستی وۀ او په هغه ځای کښې هغه قتل شو له دې کبله د کابل فیرنګیانو دا غوښتل چې د محمد اکبر خان نه د بدل اخستو دپاره د هندوستان انگریزان د هغه برخلاف برافروخته کړي. اګر چې میکنزي، ایري او کوم نور انگریزان چې د محمد اکبر خان په لاس کښې قیدیان شوي وو هغوي د یو څو خاص واقعاتو په بنا باندې دا وائي چې میکناتن محمد اکبر خان په خپل لاس قتل کړی دی. مګر په هغه زمانه کښې هم د ډیرو پښتنو شرفاؤ دا یقین وۀ چې میکناتن د بي قابو سپاهیانو د لاسه قتل شوی دی. چنانچه میکنزي هم په یوه موقع د خپل قید د حالات د بیان په دوران کښې لیکي :

" Capt. Skinner and myself remained in Akbar's house until the 30th Dec. During this time we were civilly treated, and conversed with numbers of Afghan gentlemen who came to visit us. Some of them asserted that Envoy had been murdered by the unruly soldiery. Others could not deny that Akbar was the assassin."

ترجمه : "کپتان سکینر او زۀ د اکبر په کور کښې تر دیرشم دسمبر پورې پاتې شو په دې عرصه کښې مونږ سره شریفانه برتاؤ شوی وۀ. او ډیرو پښتنو شرفاؤ سره مو د خبرو اتفاق شوی وۀ چې زمونږ کتو له راغلې وو. په هغو کښې ځنو دا وئیل چې میکناتن د بي قابو سپاهیانو د لاسه قتل شوی دی او ځنو د دې نه انکار نه شو کولی چې اکبر د هغه اصلي قاتل وۀ."

د میکناتن د مرګ د واقعي نه پس په دویمه ورځ یعنې په څلیریشتمه دسمبر د خانانو او د سرداران کابل بیا یوه جرګه د مزید کارروایی دپاره وشوه. محمد اکبر خان په دې جرګه کښې یو زوردار تقریر وکړو او وې وئیل چې فیرنګیان مونږ سره د هوکه کول غواړي او د افغانستان نه د وتو اراده نه لري له دې کبله پکار دي چې هغوي مونږ له خپل ټول واده کړي

سري سره د خپلو بنځو په طور د يرغمال راكړي او خپلې ټولې توپې گولي او دارو او خزانه مونږ ته حواله كړي د دې جرگې د خبرو خلاصه ميكنزي په خپلو الفاظو كېنې دارنگ وركوي :

" We were vehemently accused of treachery, and everything that was bad, and told that the whole of the transactions of the night previous had been a trick of Mohammad Akbar and Aminullah, to ascertain the envoy's sincerity. They declared that they would now grant us no terms save on the surrender of the whole of the married families as hostages, all the guns, ammunition and treasure."

ترجمه : "په مونږ باندې په ډير زور شور سره د فريب او په دنيا كېنې چې څه بد كارونه دي د هغې الزامونه ولگيدل او مونږ ته وويلې شول چې د هغې بلې شپې ټوله كارروايي د محمد اكبر او د امين الله خان يو چل وه چې په هغې د ميكناټن د ايماندارۍ پټه ولگوي. بيا هغه وويل چې مونږ به اوس په بل يو شرط هم جوړه ونه كړو بغير د دې نه چې ټول واده كړې تېرې په طور د يرغمال مونږ ته حواله شي او ټولې توپې گوله بارود او خزانه مونږ ته راكړې شي."

د سردارانو په دې جرگه كېنې ميكنزي، سكر، لارنس، كنولي او ايري ټول موجود وو. لارنس د ميكناټن فوځي سكرترو. هغه د دې جرگې حال په خپله روزنامهچه كېنې دا شان ليكلې دى :

" On the following morning (24th) We (Capt Skinner, Mackenzie and himself) were taken to Nawab Zaman Khan's house, escorted by Sultan Jan and other Chiefs, to protect us from the Ghazees; there we met Capts Conolly and Airey (hostages) and all the rebel Sardars assembled in Council. The Envoy's death was lamented, but his conduct severely censured, and it was said the now no faith could be placed in our words.

A new treaty however was discussed, and sent to the General and Major Pottinger, and towards evening we returned as we came to Mohammad Akbar's, where I remained a prisoner, but well and courteously treated, till the morning of the 26th when I was sent to Naib Aminullah Khan. On reaching his house; I was ushered into his private apartment. The Naib received me kindly, showed me the Envoy's original letter in reply to Mohammad Akbar's proposition, touching his being made Shah Shuja's Wazir, receiving a lakh of rupees on giving the Naib a prisoner to us, thirty lacs on the final Settlement of the insurrection etc. To this the Naib added that the Envoy had told Mohd Akbar's cousin, that a lac of rupees would be given for his (Aminullah's) head. I promptly replied "Tis false" that Sir William had never done so, that it was utterly foreign and repugnant to his nature, and to British usage. The Naib expressed himself in strong terms against the Envoy, contrasting his own fair and open conduct with that of Sir William. He told me that

General Elphinstone & Major Pottinger had begged I might be released, as my presence was necessary to enable them, to prepare bills on India, which it had been arranged, the Sardars were to get. After some delay consequent on my asking for Capt. Mackenzie to be released with me, and Mohd Akbar's stoutly refusing the release of either of us, I was sent into cantonments on the morning of the 29th, being disguised as an Afghan for my greater protection. I must here record that nothing could exceed the Naib's kindness and attention to me while under his roof."

(Camp Zoudah, ten miles south of Tazeen-1842.)

ترجمه : "په بله ورځ سحر په خلیویشتم ی مونږ (کپتان سکندر، میکنزی او زه) د نواب زمان خان کور ته راوستو او د غازیانو نه د بچ ساتلو دپاره سلطان جان او نور سرداران په طور د محافظانو راسره ملګري شو. په هغه ځای کېنې مونږ کپتان کنولي، کپتان ایري چې یرغمالان وو ولیدل، باغیان سرداران هم ټول هلته د جرګې دپاره راجمع شوي وو. د میکناتن په مرګ باندې ټولو د الفسوس اظهار وکړو ولې د هغه د روپې ی سخت مذمت وکړو. او وې وئیل چې اوس د فیرنګیانو په هیڅ خبره اعتبار پاتې نه شو.

بیا هم هغوی د بلې نوې عهدنامې په حقله بحث وکړو او هغه ی ایلفنستین او میجر پوتنګر له واستوله او ماښام نژدې مونږ واپس شو او د محمد اکبر کور ته راغلو. هلته زه تر شپږویشتم تاریخه پورې په طور د قیدې پاتې شوم. مګر ما سره ښه او په فکر سلوک کیدو بیا ی زه نائب امین الله خان له واستولم. هر کله چې زه د هغه کور ته ورسیدم نو زه ی د هغه د خلوت کمرې ته بوتلم. نائب ما سره په مهربانۍ پیش راغلو. او د میکناتن هغه اصلي خط ی راته ښکاره کړو کوم چې هغه د محمد اکبر خان د تجویزونو په جواب کېنې هغه ته لیکلې وه یعنې دا چې محمد اکبر خان دې د شاه شجاع وزیر شي او محمد اکبر له به یو لک روپۍ د نائب د گرفتاری او فیرنګیانو ته د هغه د حواله کولو په صله کېنې ورکیدم شي او دیرش لکه روپۍ به هغه وخت محمد اکبر له ورکیدم شي چې د بغاوت اخري فیصله وشي وغیره.

دې سره نائب دا خبره هم زیاته چې میکناتن د محمد اکبر خان د تړه زوی ته دا هم وئیلې وو چې که د نائب امین الله خان سر مو راوړو نو یو لک روپۍ به نورې درکړم. د دې خبرې په جواب کېنې ما ورته سمدستي وئیل چې دا دروغ دي او سر ولیم میکناتن دا خبره هیچرې هم نه ده کړې او دا قسم کار د هغه د طبیعت نه بالکل خلاف او منافي وه او هم د فیرنګیانو د رواج نه دا قسم کار سخت مخالف دی.

نائب بیا د میکناتن پر خلاف سختې خبرې وکړې او د خپلې د انصاف او د صفایې د روپې مقابله ی د سر ولیم روپې سره وکړه. هغه بیا راته وئیل چې جنرل ایلفنستین او میجر پوتنګر مونږ ته سوال کړم دی چې مونږ تا خلاص کړو ځکه چې په هندوستان باندې د هغې بلونو د تیارولو دپاره ستا هغوی ته ضرورت دی چې د کومو روپۍ به مونږ ته راکیدم شي.

چونکې ما خپل خان سره د کپتان ميکنزي د خلاصې دپاره هم سوال کړې وه او محمد اکبر زمونږ دواړو د خلاصې مخالف وه له دې کبله د خه ډيل نه پس زه د نهه ويشتم تاريخ په سحر چاونه ته راواستولې شوم او د نائب مشرې زومې سره د يوې مضبوطې دستې د پيادو او د سوړو زما د حفاظت دپاره ملگري شول او د مزيد حفاظت دپاره ما د پښتنو بهيس بدل کړو. زه په دې تحرير کښې دا خبره ضرور په تحرير کښې راوستل غواړم چې تر کومې پورې زه د نائب په کور کښې وم نو د هغه ماسره د مهرباني او د توجه خه حد نه وه.

کيمپ زاوره لس ميله د تزين نه جانب سهيل ته

مؤرخه لسم مې ۱۸۴۲ء

د ميکناتين د مرگ نه پس جنرل ايلفنسټين د هغه د فرائض کار ميجر پوتنگر ته وسپارلو لکه چې څرنگ د کپتان لارنس په برلې تحرير کښې ذکر شوم د سرداران کابل په جرگه د ميکناتين د مرگ نه پس يوه بله نوې عهدنامه ميجر پوتنگر ته د فيرنګيانو د منظوري دپاره پيش کړه ځکه چې د ورومې عهدنامې باوجود ميکناتين دا کوشش کولو چې د دې شرطونو نه خان وباسم. او يو ځل بيا د غلجو او قزلباشو په امداد سره د خپلې تورې په زور په افغانستان کښې تر سهرلي پورې پاتې شم. د دې وجه دا وه چې انګريزي فوځ لا په وسله پړوه او په خپل خان کښې د جنګ کولو خه نه خه طاقت ليدلو خو هغوي د دې په انتظار کښې وو چې که چېرې د افغانستان يو څو قبيلې زمونږ په مرسته ودرېږي او مونږ ته غله وغيره راوړسوي او په ميدان جنګ کښې زمونږ امداد وکړي نو مونږ به نه د زړې عهدنامې خه لحاظ وساتو او نه د يرغمال بلکې د نوي سره به جنګ شروع کړو. له دې کبله سرداران کابل دا غوښتل چې انګريزي فوځ نه هغه ټوله وسله واخستې شي چې د کوم په زور هغوي بيا خان جنګ ته جوړول غواړي. او هم د هغوي نه ټولې روپۍ اخستل پکار دي چې د چا په زور هغوي د افغانستان ټول قبائل خان ته را اړول غواړي.

د دې نوې عهدنامې د شرطونو مطابق د سرداران کابل دا خيال وه چې بيا به فيرنګيان عهدشکنۍ ته ونه لمسيږي. دا شرطونه درې وو:

- (۱) فيرنګيان دې ماسوائ د شپږو ټوپو نه نورې ټولې توپې په خاڼه پرېږدي.
- (۲) هغوي دې خپله ټوله خزانه سمدستي غازيانو ته حواله کړي.
- (۳) او د موجوده يرغمال په خاڼه دې انګريزان واده کړي سړي سره د خپلو ښځو او بال بچ يرغمال ورکړي.

اگر چې دا شرطونه ډير سخت او د سپکاوي شرطونه وو ولې فيرنګيانو ته هم دا وخت معلوم شوم وه چې سرداران کابل سره د ميکناتين د عهدشکنۍ تحريري ثبوت موجود دی. او اوس د هغوي په جائز طور د فيرنګيانو په ديانتدارۍ هيڅ اعتبار پاتې شوم نه دی له

دې کبله هغوي سره د دې شرطونو درد دپاره څه مدلل وجوهات موجود نه وو.

علاوه د دې نوې شرطونو نه نائب امير په شپږ ويشتم دسمبر چاوڼۍ ته راغلو او د ميکناټن د لاس د خوارلس لکو روپو هندی ي د ادائیکي دپاره ليرنگيانو ته پيش کړې. ميجر پوتنگر هم د دې نوې شرطونو او هم د دې خوارلس لکو روپو د ادائیکي سخت مخالفت وکړو د دې دپاره يو جنگي جرگه جنرل ايلفنسټن د مشورې دپاره راتوله کړه په دې جرگه کېنې دا افسران موجود وو:

(۱) جنرل ايلفنسټن (۲) بريکياير شيلتن (۳) بريکياير اينکويټيل (۴) کرنل جيمبرز (۵)

کپتان بيلو اسستنت کوارټر ماستر جنرل (۶) کپتان گرانټ اسستنت ايدجوټنټ جنرل. په دې جرگه کېنې ميجر پوتنگر دا راي ظاهره کړه چې مونږ له لا خو تر اخره پورې په کابل کېنې جنگ کول پکار دي او لا د خپل فوځ په زور جلال اباد ته واپس کيدل مناسب دي. فوځي افسرانو د ميجر پوتنگر د دې راي سخت مخالفت وکړو او وي وئيل چې په موجوده صورت کېنې دا دواړه تجويزونه ناممکن العمل دي ځکه چې نه خو خوراک شته او نه په چار چاپيره قلعه گانو زموږ قبضه. جلال اباد ته لا هم سخته مشکله ده او بغير د غاږيانو د تعاون نه په هغې تلل سخت خطرناک دي. پس د انگرېزي فوځ د بچ کيدو دپاره سرداران کابل سره صلح ضروري ده او هر څه رقم چې هغوي غواړي هغه ورله ورکول پکار دي. چنانچه د دې جرگې په راي ميجر پوتنگر په دې نوې عهدنامه باندې سمدستي دستخط وکړو او کپتان لارنس په حکومت هند باندې د هندو د تيارولو دپاره د نائب امير په حکم رها کړې شو.

جنرل ايلفنسټن د بنځو او د بچو په طور د يرغمال ورکولو سخت مخالف وه چنانچه غاږيانو هم په دې شرط باندې د عمل کولو مطالبه پريښوده او صرف کپتان درمنډ، والش، واربرټن او ويب علاوه د کپتان کنولي او ايري نه نواب زمان خان ته يرغمال واستولې شول. د دې افسرانو په رسيدو سره سردارانو کپتان سکندر او ميکنزي چاوڼۍ ته راپريښودل. لفتيننټ هائن چې لا هم هغه شان زخمي وه سره د يو څو نورو زخميانو او مريضانو د ښه حفاظت په خاطر د کابل ښار ته واستولې شو.

په نهه ويشتم دسمبر د شاه شجاع درې توپې او د خزاني يوه لويه حصه هم سردارانو ته حواله کړې شوه او په ديرشم دسمبر نور باقي زخميان او مريضان د لفتيننټ ايونز د کمان لاندې او د ډاکټر کمبل او ډاکټر برويک زير علاج ښار ته واستولې شول. په دې ورځو کېنې به اکثر سوداگر خلق چاوڼۍ ته د غلې او د نور سازو سامان د خرڅولو دپاره راتلل مگر کله کله به د اولس بې قاعدې خلقو په دوي باندې هم حمله کوله. هر کله چې سردارانو ته د دې خبرې شکايت وشو نو هغوي انگرېزي فوځ ته په دوي باندې د ډزو کولو اختيار

ورکړو.

تر پنځم جنوري پورې نور هېڅ قابل ذکر واقعې ونه شوه سواى د دې نه چې انگرېزي
 فوځ دا فيصله وکړه چې په شپږم تاريخ به هغوي د چاوڼۍ نه روانيږي او غازيانو دا فيصله
 وکړه چې نواب جبار خان به تر جلال اباد پورې د دې فوځ د حفاظت دپاره سره د دوه زره
 سړو هغوي سره ځي.

هر کله چې شاه شجاع وليدل چې فيرنګيان بغير زما د مشورې نه هغه عهدنامه چې
 کومه ما سره هغوي کړې وه شاته وغورځوله او سره د خپله فوځه افغانستان پرېښودلو ته تيار
 دي نو هغه بريکيلير ايکويټيل ته چې د شاه شجاع د فوځونو کمانډر وه سوال جواب وليږلو
 چې آيا دا خبره ښه ده چې د ضرورت په وخت کښې تاسو ما پرېږدئ او کوم فوځ چې
 فيرنګيانو ماته وئيل چې ستا دى د هغې فوځ د امداد نه ما اوس محرومه وي.

باب

آخر الامر په شپږم د جنوري د سحر په وخت کښې د انگریزانو بدقسمته فوځ د دوؤ میاشتو د قلعه بندۍ نه پس په یو داسې سفر باندې د هندوستان په لوري روان شو چې ماسوائ د یو څو تنو نه د ټولو دپاره د تباهی او د مرګ باعث شو. د کابل نه تر جلال اباده پورې په لاره کم از کم څلور داسې دشوار گزار درې پیښیرې چې که چرې د یو مضبوط ارادې او منظم لښکر د دې غرونو د سر د پاسه کښیني او یو لوی فوځ په دې لاره باندې تلو ته پریښودل نه غواړي او د هغوي مقابله وکړي نو د هیڅ فوځ دپاره هم د دې درو نه ژوندي وتل ممکن نه دي.

د کابل نه د جلال اباد په لاره کښې ورومبې دره د خور د کابل ده ورپسې ترین بیا پروان دره او د هغې نه پس جګد لک ده. په کوم موسم کښې چې فیرنګیان د کابل نه روان شوي وو نو د چارچاپیره غرونه ټول د واوړو نه ډک وو او د یخنی دومره شدت وه چې روانې اوبه به هم د ماښام نه پس ټولې کنګل شوې. هره ورځ به څو څو انچه واوړه وریدله او د باد او د سیلی دا حال وه چې بنیاد م به بهر د څلې د لاسه د ودریدو قابل نه وه سره د دې دومره یخنی او د موسم د سخت والي انگریزي فوځ سره نه خو د باربرداری کافي ذرائع موجود وه او نه د یخ نه د ځان ساتلو دپاره هغوي سره پوره ساز و سامان وه. څه تمبوان او خیمې چې هغوي سره وې په هغې کښې به انگریزي افسران او د هغوي بال بچ و سیدلو مګر د غریبانانو سپاهیانو دپاره بغیر د خدای نه بله اسره نه وه. خو چې څه وخت دا فوځ د چاوڼۍ د مکاناتو نه د سفر په غرض بهر ته راووتل نو لاچار سپاهیان او د هغوي ښځې او واپره واپره به چې بهر په ډاګه د واوړو باران او څلې ته پریوتل. کوم مشکلات، تکلیفونه او مصیبتونه چې دې فوځ ته د دې سفر په دوران کښې پیښ شول د هغې مکمله تشریح په الفاظو کښې نه شي کیدای. کوم دلخراش مناظر چې د قتل و غارت او د یخنی د لاسه د افغانستان خلقو د دې فوځ افسرانو او سپاهیانو کښې ولیدل د هغې بیان سخت افسوسناک دی.

خلاصه دا ده چې د یخنی د واوړو او د لوړو او د نور بدني تکلیفونو نه علاوه د غلجیانو د اولس بیښماره خلقو په دې فوځ باندې د خور د کابل په دره کښې او هغې ته د رسیدو نه ورومبې په چپه چپه کښې دا شان حملې وکړې او دومره سړي یې هلاک کړل چې ماسوائ د یو ډاکټر برائیلډن نه نور ټول انگریزي سپاهیان افسران او دیسي سپاهیان او افسران او د هغوي ښځې او بچي د دې غیر منظم اولس د لاسه ټول قتل شول.

لکه څرنګه چې ورومبې ذکر شوی دی په شپږم د جنوري ټول انگریزي فوځ چې په هغې کښې لس کم اووه سوه گوزه، نهه سوه او یا سواره یعنې رساله، دوه زره اته سوه

خلوینست تنه پیاده یعنی پلتن، کل خلور زره پنځه سوه د جنگ قابل سړي شپږ د اسونو توپخانې او درې د غرونو توپې شاملې وې روان شول. د دوی نه علاوه کم نه کم دولس زره نور ملازمان او چاکران چې هغوی ته کیمپ فالورز د فوځ په اصطلاح کښې وئیلې شي هم دوی سره شامل شول او بیا بیسماره ښځې او د هغوی بال بچ هم د افسرانو او هم د سپاهیانو دوی سره روان شول. منځکښې اصل فوځ روان شو چې د بریکیدیر شیلتن د کمان لاندې و. دې د منځ فوځ سره د ټولو افسرانو ښځې او د هغوی محافظ فوځ ناجوره او بیمار فوځیان دوه د اسونو توپې د ایندرسن بې قاعدې رساله اووه دیرش نمبر پلتن سره د خزانې او پنځم نمبر پلتن سره د سازو سامان شامل وو. د ټولو نه وروستو خلور پنځوس نمبر پلتن او د شپږم نمبر د شاه پلتن او پنځم نمبر رساله او خلور د اسونو توپخانه د کرنل جیمبرز د کمان د لاندې په طور د ریر Rear کاره تیار شول.

نهه بجې سحر دوی کوچ شروع کړو. مگر په لس بجې د نواب جبار خان سره راغی چې یوه ورځ دې انگریزي فوځ نور پاتې شي ځکه چې زما د بدرکې فوځ لا تیار نه دی ولې فوځ د دې نه ورومې په راوتو لاس پورې کړې و. له دې کبله هیله تر مابینامه پورې هغوی چاوڼی خالي کړه. د کابل عام خلق چې خبر شول چې چاوڼی خالي شوه نو د لوت په خاطر د چاوڼی په هر گوټ باندې راپریوتل او څه چې پاتې شوی سامان و هغه یې چور کړو. او د میکناتن ځای او نورو د چاوڼی محفوظو مقاماتو ته یې اور ورته کړو. اوس شپه راغله او بیحده ډیره واوړه په دې فوځ باندې پریوتله د دې فوځ وروستی حصه یعنی ریر گارد لا د دریائې کابل نه پورې وتړې نه و چې په دې ورځ کښې یو انگریزي لفتینت سره د پنځو سوو سړو په واوړو کښې مړه شول. د دې نه علاوه نور ډیر سپاهیان او نوکران چاکران په لاره باندې د ستومانۍ له کبله په واوړه کښې راپریوتل. دې فوځ ورومې پراو د باگرام په مقام باندې وکړو دا ځای د چاوڼی نه پنځه میله فاصله باندې پروت دی. ولې ریر گارد په مشکله دوه بجې د نیمې شپې راورسیدو. په دې پراو کښې هم د شپې ډیر خلق د یخنی او د څلې د لاسه مړه شول. په ورومې ورځ په فوځ کښې چې څه لږ ډیر ضبط موجود و هغه هم د دې دومره ډیرو مړگونو او د نه زغملو قابل تکلیفونو په وجه ورک شو. او څه وخت چې په دویمه ورځ اته بجې سحر کوچ شروع شو نو سپاهیان نوکران چاکران او څاروي ټول گډوډ بې قاعدې طور باندې روان شول. روانیدو سره په دې ورځ د دې فوځ نه د شاه شپږم نمبر پلتن ټوله ماسوائی د یو څو سړو نه کابل ته وتښتیدله. څه وخت چې باقي مانده فوځ روان شو نو دوی سره سم د اولس د خلقو سواره او پیاده هم په خوا خوا کښې روان وو. دې خلقو په دغه ورځ د بریکیدیر اینکویتیل زیر کمان گوره فوځ باندې حمله وکړه او ډیر مال یې د هغوی نه لوت کړو او یوه توپه یې هم ترینه واخسته چونکې د فوځ په مارچ کښې هیڅ ترتیب

او تنظيم نه وه. د هغه د امداد دپاره هيڅ انتظام نه شو كيدى. په دې كېنې د دې خلقو رسالي عین د فوځ په منځ باندې حمله وكړه. او ډير مال ي ترينه لوټ كړو. په دې ورځ هم ډير كسان د ستومانۍ نه او ډير د زخمونو د لاسه مړه شول. چونكې د اسونو په سومونو كېنې د واوړې لورې لورې گتېان ورننوتې وو او په دومره مشكل او سخته لاره باندې د هغوي دپاره د توپو رابښكل ناممكن شوي وو له دې كبله فيرنكيانو په نورو دوو توپو كېنې ميخونه ټك وهل او په ځاي باندې ي پرېښودې هم په دې ورځ لفتينېنټ وائټ او لفتينېنټ شا د اولس د خلقو د لاسه ژوبل شول. په دې منځكېنې اتفاقاً كېتان سكر د محمد اكبر خان يو نوكر سره مخامخ شو هغه سكر ته وويل چې محمد اكبر خان هم نژدې په خواوشا كېنې سره د خپلې بدرگې د انگريزي فوځ د حفاظت دپاره موجود دى دغه وخت فوځ بتخاك ته رارسيدلى وه او په ټوله لارې د اولس خلقو سره جگړه كړې وه. سكر سمدستي محمد اكبر خان له ورځې او د خلقو د دې حملې سبب ي د هغه نه دريافت كړو. محمد اكبر خان هغه ته په جواب كېنې وويل چې سرداران كابل زه تاسو سره د جلال اباده پورې ستاسو د رسولو په كار باندې مقرر كړى يم ولي چونكې تاسو د نواب جبار خان د صلاح نه بغير راروان شوي يى. په دې سبب عامو خلقو ته په تاسو باندې د حملې كولو موقع په لاس راغله. بيا محمد اكبر خان ورته وويل چې تاسو ضرور په بتخاك كېنې يوه شپه نور پاتې شى چې زه تاسو له خوراك وايښه او د فوځ دپاره لرگي راواستوم. مگر هغه دا خبره هم وكړه چې ماله شپږ نور يرغمال د دې خبرې دپاره راكړي چې ستاسو فوځ تر هغې پورې د تزين نه مخكېنې نه وړاندې كيږي ترڅو چې د جنرل سيل د جلال اباد نه د وتو خبر مونږ ته نه وي رارسيدلى. رښتيا خبره دا وه چې تر دې وخته پورې د غازيانو د فيرنكيانو په ديانتدارۍ اعتبار نه راتلو ځكه چې نه خو جنرل سيل د جلال اباد نه اونه د قندهار فوځ د هغې علاقې نه وتلو ته تيار وه بلكې هم هغه شان هغوي د سپرلي د راتلو په انتظار كېنې شپې ورځې په ځان تيرولې او د خپلو خپلو كيمپونو استحكامات ي نور هم مضبوطول. د غازيانو په زړه كېنې د كابل د فوځ متعلق دا شك وه چې دوى په جلدې جلدې د جلال اباد فوځ سره شاملول غواړي چې په سپرلي كېنې بيا په افغانستان حمله وكړي مگر حقيقت هر څه چې وه خو د فريقينو د يو بل په لوظ باندې ډير كم اعتبار پاتې شوى وه.

جنرل ايلفنسټن ته هم د جنرل سيل دا رويه ښه نه ښكارېده. مگر دا وخت د هغه په لاس كېنې دومره طاقت نه وه چې هغه ي د خپل حكم په منلو مجبور كړى وي. لاچار هغه د محمد اكبر خان دا شرط منظور كړو او د اولس خلقو په انگريزي فوځ باندې ډزې بندې كړې. د شپې انگريزي فوځ د خور د كابل په خله كېنې په يو وچت ځاي باندې ډيره وكړه مگر د شپې بيا ډير سخت يخ او واوړه پريوتله. په اتمه جنوري سحر وختي بيا غازيانو په

انگریزي فوځ ډزې وکړې نو کپتان سکندر محمد اکبر خان له ورغې او ورته هغه ووئيل چې مونږ له سمدستي ميجر پوتنگر او کپتان لارنس او ميکنزي په طور د يرغمال را کړئ چنانچه فيرنګيانو هغوي حواله کړل او ډزې بيا بندي شوې او محمد اکبر خان با اثره سرې مخکېني راواستول چې د خور د کابل دره د غلجونه خالي کړي.

د دې انتظاماتو نه پس انگریزي فوځ بيا روان شو مگر د یخني او خلي نه په هغوي کښې د ډيرو گوتي او لاسونه پريوتل او څوک چې څه لږ ډير جوړ وو د هغوي دپاره د توپک نيول هم مشکل وه د سورو دپاره په اسونو باندې سوريډل هم ناممکن وو او يو يو کس به دوو دوو دريو دريو تنو په اس سورولو. په داسې مات گود حالت کښې انگریزي فوځ د خور د کابل په دره ورننوتو چې نه خو په هغوي کښې څه باقاعدګي پاتې شوې وه او نه څه طريقه کار، مسلح سپاهيان به بې وسلې نوکرانو چاکرانو سره گډوډ روان وو او هرکله چې به د مقابلې او جنگ موقع پېښه شوه نو د بدنظمي او بې ضابطګۍ په سبب به د ټول فوځ دپاره په يو ځای کار کول ناممکن وو.

د خور د کابل دره د يو سر نه تر بله سره پورې پنځه ميله وږده ده او دواړو طرفو ته ي ډير وچت وچت غرونه په سر ولاړ دي. د درې په منځکښې يو خور تلې دې او په ژمي اوږې د اوبو نه ډک بهيږي. دا دره په منځکښې ډيره تنګه ده هرکله چې انگریزي فوځ دې تنګي ته راوړسیدو نو د چارچاپيره علاقې غلجي په ډير لږ شمېر کښې د دواړو طرفو نه د غرونو په سوکو راښکاره شول او د فوځ په مخکني حصه باندې ي ډزې شروع کړې. دې ایدېوانس سره د افسرانو ښځې هم سوري روانې وې چنانچه دوي خو خپل اسونه په ترات منځکښې وزغلول او ماسوائ د ليدې سيل نه چې معمولي شان په بازو باندې زخمي شوه نورې ټولې ښځې صحيح سلامت د درې نه وتې.

دا حقيقت دې چې د محمد اکبر خان ملګرو چې د انگریزي فوځ په ایدېوانس کښې روان وو ډيروس وکړو چې غلجي دا ډزې بس کړي مگر هغوي د هيچا په خبرو باندې غوږ نه کښيښودو او لکه د لیونو په شان په دې فوځ باندې راپريوتل.

"It ought, however, to be mentioned that several of Mohd Akbar's chief adherents, who had preceded the advance, exerted themselves strenuously to keep down the fire; but nothing could restrain the Ghilzyes who seemed fully determined that no body should interfere to disappoint them of their prey." (Eyre P. 227)

هرکله چې د فوځ اصلي حصه په دې تنګي کښې راننوته نو غلجو داسې مهلکه او بډا کن گوله باري په هغوي وکړه چې بېشماره خلق ي قتل او ژوبل کړل او په انگریزي فوځ کښې دا شان هېبت او پریشاني پيدا شوه چې هر يو کس خپل مال اسب بال بچ په ځای سرېښودو. او د ځان د خلاصې دپاره ي په دې تنګه دره کښې مخې ته د راوتو دپاره دوونه

کړل. په دې قتل عام کېنې د 44 نمبر پلټنې چې گوره وو او 54 نمبر پلټنې ته چې دا دواړه وروستو راروانې وې سخت نقصان ورسیدو. په دې ځای کېنې د فیرنګیانو نه یوه بله توبه هم پاتې شوه. ځکه چې د هغوي ټول سپاهیان او افسران قتل شول. د کپتان اینډرسن د ټولو نه مشر لوز او د کپتان بوانید د ټولو نه ورکوټی زوی په دې مقام کېنې د فوځ نه ورک شول. دا هلک بیا وروستو محفوظ د محمد اکبر خان په کیمپ کېنې بیاموندې شو او دا جینی هم صحیح سلامت فیرنګیانو ته واپس شوه.

لښتینت ایري وائي چې یواځې په دې مقام باندې درې زره خلق قتل او مړه شول په دوی کېنې کپتان پیټن اسسټنټ کوارټر ماسټر لښتینت سینټ جارج د 37 نمبر پلټنې، میجر گرفته د 37 نمبر پلټنې او میجر سکات د 44 نمبر د گوره پلټنې کپتان بات د 5 نمبر رسالې او کپتان ټروپ چې د شاه شجاع د فوځونو بریګیډ میجر وه شامل وو. لښتینت سټرټ اینجنیر هم په دې مقام کېنې مړ شو او ډاکټر کارډیو سخت زخمي شو.

هر کله چې دا فوځ خور د کابل ته راوړسیدو او پراځی وکړو نو د شپې عین تر سحره پورې بیحده ډیره زیاته واوړه پریوتله. بدقسمتي دا وه چې د ورومې ورځې په جنګ کېنې د فوځ نه ټولې څیمې په جگړه کېنې غلجو تښتولې وې او صرف څلور څیمې د هغوي په قبضه کېنې پاتې شول. په دې کېنې یوه خو د جنرل ایلفنستین وه دوه د بنځو او د بچو د اوډه کیدو دپاره ورکړې شوې او په یوه کېنې بیښماره زخمیان او ناجوړه گوره او هندوستانی افسران، سپاهیان بنځې او بچي ټوله شپه یو خوا بل خوا واهي تباهي د سر په سیوري کولو دپاره د لیونو په شان گرځیدل. او ټوله شپه یې د ستومانۍ او د څلې د لاسه ژړا او فریادونه کول. هم په دغه حالت کېنې به هغوي د سختو تکلیفونو او د لوړې نه بیهوشه شول او ساه به یې ورکړه. تر سحره پورې په دې رنگ د مړو او د بې خودو یو لړۍ ډیرې ولګیدو په دې ځای کېنې آب و هوا د کابل په نسبت هم زیاته یخه وه او دا د تعجب خبره ده چې په دې بې سروسامانۍ کېنې په انگریزي فوځ کېنې یو زنده سر هم څرنگ پاتې شو.

په نهمه جنوري سحر کوم سړي چې ژوندي پاتې شوي وو هغوي د شپې د ناقابل بیان سختۍ په سبب خپلو مړو ملګرو ته ډیر د حسرت په نظر سره وکتل او وې وویل چې کاش مونږ هم مړه وې چې زمونږ د تکلیفونو خاتمه هم شوې وې. چارچاپیره د دهشت او د مصیبتونو یو خوفناک منظر په مخکېنې پروت وه. د زخمیانو، د اوږو، د واوړو وهلو خلقو فریادونو او اسویلو د قیامت یوه نمونه جوړه کړې وه او څه خلق چې ژوندي وو هغوي د ځان د خلاصې دپاره چارچاپیره نظر زغلولو مګر د هر طرف نه مرګي هغوي راګیر کړي وو او د هغوي هیڅ کوشش پکار نه راټلو.

د جنرل ایلفنستین په دغه ورځ په لس بجې د کوچ کولو خیال وه مګر د فوځ یوه لویه

حصه د بيشماره نوکرانو چاکرانو سره بغير د حکم په اته بجې روان شول. او قريباً يو ميل تللي وو چې د جرنيل په حکم باندې هغوي واپس کړې شول. وجه دا وه چې محمد اکبر خان سوال جواب راوړلو چې زه انتھائي وس نن کوم چې تاسو ته خرڅ خوراک در ورسوم قريباً غرمه کپتان سکندر د محمد اکبر خان د طرف نه دا تجويز پيش کړو چې ټولې بنځې او بجې چې په انگریزي کیمپ کېنې دي او هغوي ته په موجوده صورت کېنې ډیر سخت تکلیف دے هغوي دې ماته د حفاظت دپاره راواستولې شي. او زه به هغوي بڼه په حفاظت د فوځ نه یو پړاو وروستو خان سره درولم. دا تجويز د څه بحث مباحثې نه پس لیرنګیانو منظور کړو او ټولې انگریزي بنځې او بجې د محمد اکبر خان کیمپ طرف ته د پښتنو سوږو په حفاظت کېنې په دغه ورځ لارل. جنرل موصوف د انگریزي فوځ هغې افسرانو ته چې زخمیان وو هم اجازت ورکړو چې تاسو هم د محمد اکبر خان د دې دعوت نه فائده اخستې شي. مګر اګاهو د دې نه چې زخمیان د دې حکم نه خبر شوم و د محمد اکبر خان سره ټولې بنځې او بجې سره د دوو افسرانو کپتان تروپ او لفتیننټ مین د محمد اکبر خان کیمپ ته ورسول. د انگریزي افسرانو دې بنځو د کابل نه د پخواني دې وخته پورې هیڅ څه قابل ذکر خوراک نه وه خوړلې. ځنو بنځو سره د یو څو ورځو د تې بجې وو او بغير د امداد نه د ودریدو قابلي هم نه وې او ځنې پکښې حاملې هم وې. مګر د جنګ ضرورتاتو هغوي په دې مجبوره کړې وې چې اوس هغوي په اوبسانو او یابوانو باندې د یخنی او د واورو په ناقابل برداشت سختو د خپل قام د خدمت په نشه کېنې په پردې ملک کېنې روانې وې. د هغوي چې څه نوکران وو هغوي لا تښتیدلي وو او لا په جنګ کېنې قتل شوي وو ماسوائ د لیدي میګناټن او د مسز ټریور نه د نورو ټولو بنځو مال اسباب ضائع شوم و او سوائ د اغوستو جامو نه ی بل هیڅ څیز ملکیت نه وه پاتې شوم.

که چېرې محمد اکبر خان دا وخت هغوي په خپل حفاظت کېنې نه وې اخستې نو د یخنی د لاسه به په دوی کېنې یوه بنځه هم ژوندی پاتې شوې نه وه او نه یو بچې. لفتیننټ ایري او والر هم دوی سره یو ځای لارل. دا څو د انگریزي افسرانو د بنځو، بچو او زخمیانو حال وه. د هندوستانی افسرانو د بنځو او بچو د سپاهیانو د بنځو او بچو او زخمیانو بغير د خداي نه بل محافظ هیڅوک هم نه وه او هم دغه شان د لوړو او واورو او څه د غلجو د توپکو نه هلاک شول.

هر کله چې دا بنځې او زخمیان افسران د محمد اکبر خان کیمپ ته رخصت شوي نو معلومه شوه چې د شاه د بې قاعدې رسالې سپاهیان او نور فوځیان په ډیر شمار کېنې د فوځ نه تښتي او غازیانو سره شاملیږي. د لیرنګیانو دا گمان وه چې دا د محمد اکبر خان په لمسه باندې تیښته کوي مګر هر کله چې هغه ته د دې شکایت وشو نو هغه بالکل انکار وکړو.

او جنرل ايلفنسټن ته ۱۱ خبر ورکړو چې هر څوک چې ستا د فوځ نه تېښتي نو ته ورسره خپل قانون کوو. چنانچه جنرل ايلفنسټن ټول پاتې شومې فوځ په پريډ کښې راجمع کړو او ورته ۱۱ حکم واوړولو چې هر څوک چې د فوځ نه وتېښتيدلو هغه به چاند ماري کيږي. لفتينېټ ايري وائي چې په دغه ساعت کښې يو چېراسي عين د تېښتې په وخت کښې ونيولې شو او سمدستي د جنرل ايلفنسټن په حکم باندې چاند ماري شو.

د نهمې جنوري شپه هم حسب معمول د مصيبتونو او د تکليفونو يو ناقابل بيان داستان دې ځکه چې نه فوځ سره د خپل خوراک او د يخنې نه د بچ کيدو سامان وو او نه محمد اکبر خان سره د کوششه حسب وعده خوراک راوړسولې شو او نه نور سامان.

سحر وختي په لسمه جنوري د هر يو سپاهي په مخ باندې د راتلونکي مرگ يو هيښاک تصوير راښکله شومې وه. او په ټول کيمپ کښې داسې يو سره هم نه وه چې د هغه د خپل ژوند نه طمع نه وه قطعي شومې. په دې کسانو کښې د ډيرو پښې او لاسونه د واوړو او څلې نه کوکله شوي وو او چې څوک د دې آفت نه بچ شوي وو نو هغوي د خپلې وسلې وچتولو قابل هم نه وو. د خوف او دهشت او د مرگ د ويرې نه ټول فوځ بې حس و حرکت شومې وه او د خلاصي هيڅ لارې نه لیده. په دغه ورځ د گورو پلټن سره د يوې توپې او د پنځم نمبر رسالې د پنځوسو سورو په طور د ايډوانس کارډ روان شول. تر دوؤ ميلو خو چا انگرېزي فوځ سره هيڅ دخل ونه کړو ولې هر کله چې يوې تنگې درې ته هغوي ورسيدل نو د غلجيو بېشماره ټولو د تنگې د دواړو طرفو نه په هغوي باندې يوه تباه کن گوله باري شروع کړه په لږ ساعت کښې دا تنگې د مړو او د ژوبلو نه ډک شو. سپاهيانو دپاره نه خو مخکښې د خلاصي لاره وه او نه په وروستو. نه ښي طرف ته تېښتيدلې شو او نه گس ته. د دې بې وسې او لاچارۍ په حالت کښې هغوي خپل خپل توپکونه او گتېرې وغورځولې او د خپل خان د بچاؤ دپاره ۱۱ کله يو خوا او کله بل خوا مخه کوله. ولې نورې په لاس غلجي د هغوي نه راتاؤ شو او ټول ۱۱ بې دريغه قتل کړل. په دې مقام باندې قريباً ټول هندوستاني سپاهيان هلاک شول. او څه خزانه او د فوځ سازو سامان چې لا د فيرنګيانو په لاس کښې وه هغه ټول د دې غلجيو لاس ته راغلو. په دې اثنا کښې د ايډوانس نه څه گوره پلټن او څه لږه رساله او د توپخانې څه سپاهيان چې په اسونو باندې سواره وو سره د يوې توپې د دې تنگې نه قبر جبار ته چې پنځه ميله لرې وه په تېښته کښې کامياب شول. دا قريباً ټول ټال دوه نيم سوه کسان وو په قبر جبار کښې هغوي د رير د رارسيدو په انتظار کښې ايسار شول. ولې لږ ساعت پس ورته معلومه شوه چې په ټول فوځ کښې هم دغه کسان ژوندي پاتې شول. او نور ټول قتل او هلاک شول. قدرتي طور د فيرنګيانو محمد اکبر خان ته د دې حملې ډير سخت شکايت وليږلو ولې هغه د دې په جواب کښې ډير سخت اظهار افسوس وکړو او ورته ۱۱ وروئيل چې

باوجود د انتهايي كوشش نه د غلجيانو دا قبائل زما د پاره قابو كول ناممكن دي او هغوي دومره په جوش كېنې دي چې هغوي د خپلو خانانو خبرو باندې هم په دې معامله كېنې غوړ نه ږدي.

د قبر جبار نه دا باقيمانده فوځ د هفت كوتل په اترايي باندې پنځه ميله راكوز شو ولې په مخكېنې يوه بله تنگه دره راغله چې د هغې په دواړو طرفو باندې هم د غرونو په سوکه د غلجو لوي لوي ټولي ناست وو خو هر کله چې دا فوځ په دې دره كېنې راننوتلو نو دې غلجو هم ډزې شروع كړې او بيا ي كافي سپاهيان قتل كړل.

د دې سپاهيانو نه علاوه جنرل ايلفنستين او هغه سره پارټي هم محفوظه تزين ته راوړسېدل او په هغه ځاي كېنې ي پراؤ وکړو. تر دې وخته پورې د انگرېزي فوځ نه قريباً دولس زره کسان سره د نوکرانو چاکرانو مړه شوي او قتل شوي وو. په دې ځاي كېنې محمد اکبر خان د کپتان سکندر په خله جنرل ايلفنستين ته پيغام وليږلو چې که چېرې باقيمانده سپاهيان وسله حواله کوي نو زه به هغوي د خپلو ملگرو سره په حفاظت صحيح سلامت جلال اباد ته ورسوم. مگر چونکې دومره سړي ما سره نشته چې د نوکرانو چاکرانو هم حفاظت وکړي شي له دې کبله هغوي دې د خداي اسرې ته پريښودې شي.

جنرل ايلفنستين د کيمپ فالورز په دا شان پريښودو ته تيار نه و. پس دا تجويز هغه نامنظور کړو. په تزين كېنې د فوځ افسرانو پس د مشورې نه دا فيصله وکړه چې د جگدلك د درې نه شپه په شپه د دې نه ورومې چې نور غلجي خبر شي او د خواو شا غرونه راته ونيسي وتل پکار دي. د تزين د پراؤ نه تر جگدلك پورې قريباً دوه ويشت ميله لار ده او تجويز دا و. چې دا ټوله لار دې د سحر تر څيرې پورې ووهلې شي. خبره دا وه چې د جگدلك دره هم د خور د کابل او د تزين د درې په شان ډيره تنگه او سخته دره وه او د هغې دواړو طرفو ته هم وچت وچت غرونه پراته دي. په دې غرونو باندې د غلجو په موجودگي كېنې د ورځې تلل ناممكن وو پس د دريو گينټو د ارام نه په اووه بجې ماښام انگرېزي فوځ هم هغه شان سترې ستومانه بيا روان شو او محمد اکبر خان ته ي سوال جواب وکړو چې انگرېزي فوځ صرف تر سپاه بابا پورې چې اووه ميله لرې و. د تللو اراده لري.

په دغه ځاي كېنې د انگرېزانو نه اخري توبه پاتې شوه او ډاکټر کارډيو هم هغې سره د مجروحۍ په حالت كېنې پريښودې شو. هم دغه شان ډاکټر ډف د ستوماني نه بيهوشه د سپاه بابا په لاره كېنې پريښودې شو او دا دواړه ډاکټران په لاره كېنې د پخني نه هلاک شول. تر سپاه بابا پورې خو دې فوځ ته هيچا څه ونه وئيل مگر هر کله چې دوی د سپاه بابا نه وړاندې شول نو د فوځ په رير باندې يو څو ډزې وشوې. په دې باندې ټول کيمپ فالورز (نوکران چاکران) بيا د فوځ مخې ته ورغلل او د جنگ سپاهيانو سره ي ځان شامل کړو لاره

چونکې تنګه وه له دې کبله بېحده ډیر اړه گرې پیدا شو. هر څومره چې هغوي وړاندې کیدل هغه هومره په هغوي باندې د چارچاپیره غرونو نه د جزائلو بارونه چلیدل. د باریکاب په مقام باندې د غلجو دې حملې نور هم خطرناک صورت اختیار کړو او کیمپ فالورز چې لا هم هغه شان زر دوه زره خلق وو لکه د وحشت زده کړو په شان به په هر یو ډز حیران پریشان کله وړاندې او کله وروستو تېښتیدل. په دغه منتشر او سراسیمه حالت کېنې دا فوځ کترسنگ ته راوړسیدو. د کترسنگ نه دوی په اته بجې سحر په یو لسمه جنوري روان شو جګد لک لا هم هغه شان لس میله لرې وه او س بڼه رڼا شوې وه او په چارچاپیره غرونو باندې د غلجو بیسماره اولسونه جزائل په لاس د دې فوځ په انتظار کېنې ناست وو.

بریکیلیر جنرل شیلتن خپل باقیمانده ستري ستومانه سپاهیانو سره په ډیرې بهادری او زړورتیا د دې غلجو مقابله وکړه مګر د انګریزي فوځ ویشتونکي خلق ډیر کم شوي وو له دې کبله هېڅ څه خاص اثر په غلجو ونه شو. او دا فوځ او کیمپ فالورز د غلجو د تباه کن جزائل د لاسه نور هم ډیر خراب شو او ډیر خلق بیا په ټوله لار باندې د هغوي نه مړه شول. تر جګد لک پورې یوه چپه لار هم د غلجو نه خالي نه وه او ټوله لار د مړو او د زخمیانو د وینو نه سره شوه. د ډیرو مصیبتونو او تکلیفونو نه پس ایلهوانس په درې بجې د ماسپینین جګد لک ته راوړسیدو او د لارې په خوا کېنې یې په یو وچت ځای باندې پراو وکړو. په دې ځای کېنې انګریزي افسران او سپاهیان د ارام دپاره پریوتل ولې لا ډیر ساعت نه وه تیر شوي چې په وچتو وچتو غرونو باندې ډیر غلجیان وختل او په انګریزي فوځ یې بیا ډزې شروع کړې.

تر دې وخته پورې انګریزانو لا جلال آباد نه وه خالي کړې او د محمد اکبر خان دا یقین وشو چې جنرل ایلفنستن په هر شان چې وي ځان خلاف وعده جلال آباد ته د جنرل سیل فوځونو سره د یو ځای کیدو دپاره رسوي. حالانکې اقرار دا وه چې انګریزي فوځ به د تزیین نه وړاندې نه ځي. تر څو پورې چې جلال آباد خالي شوی نه وي. په دې سبب محمد اکبر خان جنرل ایلفنستن ته درې نیمې بجې د کپتان سکندر په خله پیغام راوړلو چې لا تر اوسه پورې جلال آباد خالي شوی نه دی نو ته ماله په دې باندې د مزید خبرو اترو دپاره د جرګې په غرض راشه او فی الحال بریکیلیر جنرل شیلتن او کپتان جانسن ماله د جلال آباد د خالي کولو دپاره نور یرغمال راکړه. جنرل ایلفنستن بریکیلیر اینکویتیل له کمان ورکړو او د محمد شاه خان په حفاظت کېنې سره د بریکیلیر شیلتن او د جانسن د محمد اکبر خان کیمپ ته روان شو. محمد اکبر خان هغوي درې واړه په ډیر قدر او عزت خپل ځای ته راوستل. او یو پر تکلف ډوډی یې هغوي ته ورکړه. بیا یې هغوي یوې وړې خیمې ته بوتلل او په هغې کېنې هغوي اوده شول په دغه ورځ هم غلجو په انګریزي کیمپ باندې متواتر ډزې

و ڪري مگر اوس انگريزي فوڻ ته د اوبو تڪليف پيڻن شو. اڪر چي په خوا ڪڻي يوه ڊيره
بنڪلي د آئيني په شان صفا د اوبو چينه د غره په ويڻ ڪڻي بهيدله مگر هر طرف ته دومره
غلجي پراته وو چي د هغي نه اوبه خيٺل لا راوڀل ناممڪن وو. ڪومه واڙهه چي په زمڪه باندې
پرت هه هغه سپاهيانو په ڊير شوق باندې و ڪڙوله. مگر هغي د تندي د وڙلو په خاڻ د هغوي
خلي نوري هم وچي ڪري. د خوش قسمتي نه په دي سفر ڪڻي دري غوايان بچ شوي وو هغه
فورا حلال ڪري شو او د هغوي ڪجهه غوڻه ڊيره په مزه سپاهيانو وخورله.

په دولسمه جنوري بيشماره ڊير غلجي خانان د محمد اڪبر خان سلام له راغلل او
قريباً نهه بجي د سحر يوه لويه جرگه د دي خانانو پشمول د دريو انگريزانو وشوه. غلجو په
دي جرگه ڪڻي ڊيري سختي خبري د فيرنگيانو برخلاف و ڪري او د نفرت اظهاري و ڪرو.
محمد اڪبر خان تر ڊير ساعته پوري د هغوي د قلاوولو او د رضا ڪولو ڪوشش و ڪرو بلڪي د
خيٺل خان نه ئي ورله د خه روپو د ور ڪولو اقرار هم و ڪرو خو هيڅ فيصله ونه شوه. او ورځ
هسي په جرگو ڪڻي تيره شوه. آخر جنرل ايلفنسٽن د محمد اڪبر خان نه خيٺل فوڻ سره د
شامليدو اجازت و غوښتو او ورته ئي وويل چي دا د فوڻي قانون نه سخته مخالفه خبره ده چي
زه دي د خطري په وخت د خيٺل فوڻ نه جدا یم. او له دي سببه ماله د داسي بي عزتي د
ژوندون نه مرگ بدرجها بهتر دے مگر محمد اڪبر خان بدستور د هغه په رخصتولو ڪڻي
ليٽ ولعل ڪولو او په دي چل ئي هغه هم په طور د يرغمال خان سره وساتلو. هم په دغه ورځ
يعني په دولسمه جنوري سحر ميجر تهين د جنرل ايلفنسٽن اے دي سي او ستياڻ افسر چي
يو ڊير بهادر او قابل انگريزي افسر وه د يو غلجي د لاسه په تماچه باندې په مخ زخمي شو او
په دري بجي ماسپين مړ شو.

هر ڪله چي ماڻهام نڙدي شو نو غلجيانو بيا سخته ګوله باري په انگريزي ڪيمپ باندې
شروع ڪره. له دي ڪبله په دي مقام باندې نور پاڻي ڪيدل ناممڪن وو پس هغوي په خيٺل مخ
سر د جلال اباد په طرف د جگدلڪ په دره باندې بي سروسامانه ورننوتل. دا دره دوه ميله
ورده ده او ڊيره تنگه ده هر ڪله چي دا ٽولي د دي دري سر ته ورسيدو نو غلجو بيا يوه سخته
پرجوش حمله په دوي و ڪره او دولس انگريزي افسران چي په هغي ڪڻي بريکيدير جنرل
اينڪويتيل او کرنل چيمبرز هم شامل وو قتل شول. د دوي نه علاوه نور ڊير سري هم په دي
خاڻ ڪڻي ضائع شول. صرف خلويټ تنه سپاهيان او خه لږ شان رساله د دي دري نه
ژوندي ووتل. مگر خه وخت چي دوي سرخاب سيند ته راوړسيدل نو په پل باندې غلجو د
وړاندې نه قبضه ڪري وه. دي ور ڪوتي ٽولي په ګودر باندې د پوري وتو ڪوشش و ڪرو ولي
په هغه خاڻ ڪڻي هم غلجو په هغوي ډڙي و ڪري. آخر د ديارلسم جنوري په سحر دا
بدقسمته ٽولي ګندمک ته راوړسيدو مگر د دوي د مقابلي دپاره دومره غلجي په وړاندې او

وروستو راجمع شوي وو چې د هغوي دپاره په سمه لاره باندې تلل ناممکن وو. پس هغوي په يو غره باندې ور وختل او دې غلجوسره ی جنگ جوړ کړو. په دې منځکې يې يو خو پښتانه سواره د گندمک د طرف نه راښکاره شول دې سورو ته لفتيننت هې اشاره وکړه او د صلح کولو دپاره ی ورته تجويز پيش کړو. په دې باندې ټولو غلجوسره دې باندې کړې. ميجر گرفته او مستر بليويټ د يو خان په وينا هغوي سره د جرگې کولو په غرض ورکوز شول ولې لږ ساعت پس نورو غلجوسره گورو سپاهيانو سره د وسلې په اخستو باندې جنگ شروع کړو او بيا جنگ ونښتو. د غلجوسره نشانه بازو يو يواډسر او يو يو سپاهي په خپلو بې خطا گوزارونو باندې مړه کړل. دا ښه وه چې ميجر گرفته او مستر بليويټ هغې پښتنو سورو خان سره د يوې خوا قلا ته بوتلل. او په دې سبب د دې قتل عام نه بچ شول. په باقيمانديو کښې صرف کپتان سوټر سره د خلورو گورو سپاهيانو گرفتار شو. کپتان سوټر د خپلې پلټنې جنده د جگدلوک نه د روانيدلو نه ورومې ملا پورې تړلې وه او په دې طريقه هغه د خپلې پلټنې جنده بچ کړه. د خپلې پلټنې جنده بچ کول د يو فوځي افسر اولين فرض دي. او د دې غرض دپاره که هغه خپل سر ورکړي نو مناسب گڼلې شي. د جگدلوک د درې نه قريباً دولس تنه په اسونو باندې سواره د باقي فوځ نه وړاندې په تيښته وتي وو. په درې کښې شپږ تنه خو په لاره مړه شول مگر شپږ افسران يعني کپتان بيلو، کپتان کولير، کپتان هاپکنز، لفتيننت برډ ډاکټر هارپر او ډاکټر برائيلډن فتح اباد ته صحيح سلامت راورسیدل.

په دې ځاي کښې د کلي په خوا کښې بعضې خلقو هغوي له ډوډۍ راوړه ولې هرکله چې د کلي نور خلق خبر شو نو سمدستي ورپسې راووتل او کپتان بيلو او لفتيننت برډ ی قتل کړل. او کپتان کولير، کپتان هاپکنز ډاکټر هارپر او ډاکټر برائيلډن په اسونو باندې سواره وتښتيدل مگر بې رحمه غلجوسره په درې پسې هم تعاقب وکړو او ماسنواي د ډاکټر برائيلډن نه باقي درې واړه ی د جلال اباد نه خلور ميله بهر لاندې کړل او قتل ی کړل صرف ډاکټر برائيلډن د تمام انگرېزي فوځ نه د لوړې او تندي شه په اس باندې سور جلال اباد ته راورسیدو.

باب

کومې انگرېزي ښځې او زخميان افسران چې په نهمه جنوري د محمد اکبر خان په حفاظت کښې سپارلې شوي وو او د باقي فوځ نه جدا راوستي شوي وو د هغوي نومونه دا دي:

(۱) ليدې ميکناټن

- (۲) لیډي سيل (ز)
 - (۳) مسز ستيرټ او د هغې لور
 - (۴) کپتان بوائيډ او د هغه ښځه او بچۍ
 - (۵) کپتان اينلارسن د هغه ښځه او بچۍ
 - (۶) لفتيننټ والر د هغه ښځه او بچۍ (ز)
 - (۷) لفتيننټ ايري د هغه ښځه او بچۍ (ز)
 - (۸) مستر رائي د هغه ښځه او بچۍ
 - (۹) مستر تريور او د هغه اووه بچي
 - (۱۰) مستر مين ويرنگ او د هغه بچۍ
 - (۱۱) کپتان تروپ (ز)
 - (۱۲) لفتيننټ مين (ز)
 - (۱۳) سارجنټ سره د خپلې ښځې او بچو
- چې د چا نوم ته په بريکت کښې (ز) ليکلي شوي ده هغوي زخميان وو دا خلق چې
 څه وخت د محمد اکبر خان کيمپ ته راوړسیدل نو د مزید حفاظت دپاره هغوي يوې قلاته
 وليږلې شول په هغه ځای کېښې میجر پوتنگر، کپتان میکنزي او کپتان لارنس چې په
 بتخاک کېښې په طور د يرغمال محمد اکبر خان له ورکړې شوي وو د ورومې نه موجود وو
 او د دوی په خوا کېښې د کپتان او د مسز بوائيډ هغه زوی هم ناست و چې د خور د کابل په
 دره کېښې د هغه نه ورک شوی و. هر کله چې کپتان او مسز بوائيډ خپل ماشوم زوی
 ژوندی او محفوظ ولیدلو نو د هغوي د خوشحالی څه حد پاتې نه شو ځکه چې د هغه د ژوند
 نه خو هغوي طمع بالکل قطعي کړې وه. دا هلک د ورکیدو نه پس اتفاقاً د محمد اکبر خان
 د یو نوکر په لاس ورغلو او هغه محمد اکبر خان له راوستو. او محمد اکبر خان د میجر
 پوتنگر په حفاظت کېښې هغه ورکړو اگر چې دا ځای د فیرنگو ښځو او د افسرانو د وسیدو
 قابل نه و مگر د انقلاب په وخت کېښې د دې مصیبت وهلي ټولي دپاره دا ځای هم یو جنت
 و لفتيننټ ايري په خپل کتاب کېښې د دې ځای د استوگنې حال دا شان ليکي :

"But even this state of things was heaven itself compared with the cold and misery we had been suffering in camp on the bare snow, and we felt most thankful for the change. The courtyard was already crowded with the friends and relations of Mohd Akbar, whose bearing towards us was exceedingly kind and courteous; but their presence obliged the ladies to remain closely immured in their dark cells. In the course of the afternoon the chief himself made his appearance, and having requested an interview with Lady Macnaughten, impressed to that lady his sorrow at having been instrumental to her present misfortunes, and his desire to contribute

to her comfort as long as she remained his guest. But an Afghan nobleman's ideas of comfort fall very far short of an English peasant's; and we soon learnt to consider spoons, and forks and other table gear as effeminate luxuries, and plunged our fingers unhesitatingly into the depths of greasy Pollaw, for which several of us scrambled out of one common dish, the warmth of a wood fire, though essential to protect us from the severe extreme of colds, could only be enjoyed at the expense, of being blinded and half stifled by the smoke. The bare ground was our only bed, and pestins or sleep skin cloaks our only covering; but these and various other inconveniences were indeed of small moment, when weighed in the balance against the combination of horrors we had escaped and which still encompassed our unhappy countrymen and fellow soldiers in camp."

ترجمه: "مگر دا حالت هم د جنت په شان وه څه وخت چې مونږ د هغې مقابله هغې سردۍ او مصيبتونو سره وکړه د کوم په سبب چې مونږ ته په کیمپ کېنې په بربنډه واوړه سخت تکلیف شوه وه او مونږ په دې حالت هم ډیر شکر گزار وو. په غولي کېنې د ورومې نه د محمد اکبر خان د دوستانو او خپلوانو جم غفیر موجود وه او اگر چې د هغوي رویه بیحده ډیره د مهربانۍ او شریفانه وه مگر د هغوي د موجودګۍ په سبب زمونږ زنانه په هغه تورو کوټنو کېنې قیدې کېنناستې. د ماسپښین نه پس سردار پخپله هم راغلو او لیدلې میکاناټن سره ی د ملاقات کولو خواهش ظاهر کړو او هغې ته ی وویل چې زه ډیر افسوس کوم چې زه ستا د موجوده تکلیفونو باعث شوم یم او زما دا خواهش دې چې زه ستا د ارام دپاره پوره کوشش وکړم تر کومه پورې چې ته زما میلنه ی."

مگر د یو پښتون سردار د ارام اندازه د یو معمولي فیرنګي زمیندار نه هم ډیره کمه ده او په لږ ساعت کېنې راته معلومه شوه چې قاشوغې او کانتې او نور د خوراک د میز سازو سامان زمونږ دپاره د زنانو یو عیش دې. پس مونږ بې تکلفه خپلې کوټې په غور پلاؤ کېنې ور ومنلې او د یوې شریکې غورۍ نه مونږ ټولو نورې وچتې کړې اگر چې د لرګو د اور ګرمي د انتهایي درجې یخنی نه د بچ کیدو دپاره ضروري وه مگر سره د دې د هغې لوګي زمونږ سترګې ږندې کړې او ساه ی راله بنده کړه. تش بربنډه زمکه زمونږ بستره وه او پوستینونه مونږ په ځان اچولي وو مگر دا او نور د بې ارامۍ ډیر څیزونه هیڅ نه وو څه وخت چې مونږ د هغې مقابله هغې مصيبتونو سره وکړه چې د کوم نه مونږ نجات بیاموندې وه او په کوم کېنې چې زمونږ بدقسمته وطنیان او ملګري فوخیان لا هم هغه شان پراته وو."

یو پښتون ته به د لفتینټ ایري دا شکایت څومره ناجائزه ښکاره کیږي څه وخت چې هغه دا محسوس کړي چې دا د انقلاب ورځې وې او په ټول وطن کېنې هیڅ منظم حکومت موجود نه وه په تمام ملک کېنې اړې ګرې وه او محمد اکبر خان د خپل صدر مقام نه ډیر لرې د فوخیوې دستې سره په دیهاتي علاقه کېنې روان وه. په دې ځای کېنې نه

خو د استوگنې خاطر خواډ انتظام كېدې شو او نه د خوراك څښاك. كه چېرې هغه دې زيانوؤ، بچو، او زخميانو له د خپل فوځ د ضرورياتو نه څه څيمې بچ كړې وې او په هغې كښې ئ ورسولې وې نو هغوي به د يخنۍ او د واؤرو د لاسه مړه وو. لاچار هغه هغوي د هغې ځاي د يو مشر قلاته بوتل چي كم نه كم د بې انتها يخنۍ د لاسه خو بچ وي.

بيا هر فيرنكي ته دا معلومه ده چې د پښتنو په ملك كښې خلق خوراك په قاشوغو او په كانتېو باندي نه كوي او چونكي دا محمد اكبر خان ته بالكل معلومه نه وه چې زه به په لاره كښې د فيرنكيانو د ښځو او زخميانو د خوراك انتظام په خپل سر اخلم له دې كبله د هغوي په خاطر هغه خان سره د كابل نه نه خو قاشوغي راوړې وې او نه كانتې. د دې نه علاوه په ميدان جنگ كښې د دې قسم سامان د يو سپه سالار دپاره وړل څومره مشكل كار دې په داسې حالت كښې د محمد اكبر خان دپاره دا ناممكنه وه چې هغه دې د زيانوؤ دپاره جدا مكان د استوگنې دپاره وركړې وې او لاي هغوي له د خوراك دپاره كانتې، چېرې او قاشوغي پيدا كړې وې. په داسې واقعاتو كښې او په داسې ځاي كښې د ارام د دې څيزونو د غير موجودگي په سبب د ټول پښتون قوم په معيار زندگي باندي حمله كول بالكل ناجائز دي بيا د كلي په يو كور كښې د اور د بلولو دپاره د جدا نغري طمع كول هم غلط كار دې. د خوراك په باره كښې چې لفتيننت ايري د غور پلاؤ شكايت كړې دې او د يوې شريكې غوري نو دا هر يو فيرنكي ته معلومه ده چې څه وخت يو پښتون د خپل ميلمه پيشانه ډير عزت او خاطر كول غواړي نو هغه ورله پلاؤ پوخ كړي. او دا شان يو فيرنكي به هم بيا نه موندې شي چې هغه د پلاؤ تعريف ونه كړي.

د جنگ په وخت كښې او په دا شان واقعاتو كښې د محمد اكبر خان دې ښځو، بچو او نورو فيرنكيانو له پلاؤ وركول د هغه د انتهاي درجي د مهمان نوازي او د دې ټولي د خاطر او قدر كولو ثبوت دې. په كلي كښې د دومره ډيرو ميلمنو دپاره بيله بيله ركيبي پيدا كول هم يو ډير مشكل كار دې. د دې دپاره مجبوراً د هغوي په مخكښې لويې لويې مجمې او غوري كښيښودې شوې او هم دغه د پښتنو رواج دې. هم دغه شان دومره ميلمنو دپاره كټونه پيدا كول په جنگ كښې او په مسافري كښې ناممكن وو ولې چې ټول افغانستان كښې د ژمي په موسم كښې خاص و عام خلق د سختې يخنۍ په وجه په زمكه څملي څكه چې په زمكه باندي مقابلتا د كټ په نسبت يخنې كمه وي او دا رواج عام طور سره په مشرق كښې په هغه ټولو ملكونو كښې بيا موندې شي په كومو كښې چې سخته واؤره او سردي پريوځي او دا طريقه د ملاستي څو څو فيرنكيانو د خان دپاره هم په دې ملكونو كښې خوبنه كړې ده. هم دغه رنگ په ټولو پخو ملكونو كښې د پرستو په ځاي خلق پوستينونه د شپې اغوندي څكه چې هغه د مالوچو په نسبت زيات گرم او ارام ده وي.

په يولسمه جنوري قريبا يولس بجې د سحر دا زمانه او سړې د بڼه ارام نه پس د پنځو سوو سورو په حفاظت کښې تزين ته روانې شوې. او سړو ته اجازت ورکړې شو چې که چا درباندي حمله وکړه نو پيشکه خپلې تماچې او تورې وغيره استعمالوي. انگرېزي فوځ يو ورځ ورومې هم په دغه لار تير شوه وه. او کوم منظر او تماشه چې دې بڼخو او سړو په دې لاره وليده هغه نهايت حسرتناکه او افسوسناکه وه تر ميلونو پورې په لاره باندې واوړه د وينو نه لرلې وه او په ټوله لاره باندې د مقتولينو او د ژوبلو نعشونه پراته وو. بعضې خلق لا هم هغه شان زخميان وو او وينې ترينه بهيدلې او ژړا او فريادونه ي کول. بيشماره ډيرې بڼخې او بجې چې هندوستانيان وو د يخني نه کوکله شوي وو او د مړو د پاسه پراته وو ولې لا ترينه ساه نه وه ختلې. دې ټولي د ميجر سکات، د ميجر ايورټ او د ډاکټر بانس لاشونه په دې مړو کښې وپيژندل مابڼام قريب دا ټولې تزين نه قريبا شپاړس ميله فاصله باندې راوړسيدو او شپه ي د محمد خان په قلا کښې تيره کړه. په دې قلعه کښې لفتينټ ميلولي هم موجود وه. چې په لسم تاريخ ي خان د خه معمولي زخمونو نه پس محمد اکبر خان ته حواله کړې وه.

په دولسمه جنوري قريبا لس بجې سحر دا ټولې بيا د تزين په دره کښې ور داخل شو د تزين او سياه بابا په منځکښې هغوي ته د پرون په شان بيا ډير وحشتناک مناظر مخې ته راغلل. هغوي د بيشماره مقتولينو او مجروحينو نه چې په هغې کښې ډاکټر ډف، او ډاکټر کارډيو شامل وو نور بيشماره د لوږو او تندو وهلي کيمپ فالورز اخوا ديخوا په کندو کښې د يخني نه د خان ساتلو دپاره پراته وليدل. د سياه بابا په خوا کښې دې ټولي سره ډاکټر ميکگرته چې په لسم تاريخ د غلجو په لاس کښې قيدي شوه وه شامل شو. دې ټولي شپه د سروبې په قلا کښې د عبدالله خان غلجي سره تيره کړه.

په ديارلسمه جنوري لس بجې سحر دوي بيا جگدلک طرف ته روان شو او قريبا مابڼام هغه خاې ته ورسيدل په کوم خاې کښې چې د هغوي نه ورومې انگرېزي فوځ ديره کړې وه. په دې خاې کښې هم د مړو ډيرې پراته وو. په دې خاې کښې هغوي شپه په دريو خيمو کښې تيره کړه او ورته دا هم معلومه شوه چې محمد اکبر خان جنرل ايلفنسټن، بريکياير شيلټن، او کپتان جانسن هم په طور د يرغمال خان سره ايسار کړي دي.

په څوارلسمه جنوري دا ټول کسان قريبا نمر ختو سره د محمد اکبر خان او د هغه د ملگرو سره د کتواز قلعه طرف ته روان شول. دا قلعه د جگدلک نه قريبا څليرشت ميله لرې وه او د پنجشير سيند په بڼې غاړه پرته وه.

په پنځلسمه جنوري سحر وختي دا ټول خلق بيا روان شو او د يو څو سوو گزو د سفر نه پس د دريائې کابل غاړې ته راوړسيدل. دا ټولې په ډير تکليف او مشکله د سيند نه پورې وتو او اگر چې نور ډير سړي او ټپتوان د اوبو د تيزوالي په وجه ډوب شول مگر د

محمد اکبر خان په کوشش سره په انگریزي افسرانو، بنځو او بچو کښې هیڅوک هم ضائع نه شول. لفتیننټ ایري لیکي چې :

" Nothing could exceed the politeness and attention of Mohd Akbar on this occasion, who manifested the greatest anxiety until all had crossed over in safety."

ترجمه : "په دې موقع د محمد اکبر خان د شرافت او د توجه څه حد پاتې نه شو او تر څو پورې چې مونږ ټول په حفاظت پورې وتي نه وو نو هغه سخت کوشش او سعی کوله."

دا ټولې اوس د لغمان په زرخیزه دره کښې روان و. هر کله چې دوی شپاړس میله لار وهله نو قریباً درې بجې ماسپښین دوی د تورغري مقام ته ورسیدل. لفتیننټ ایري د خپلو پښتنو ملګرو چې په دې موقع هغوی سره په طور د بدرګې روان وو د خوش طبیعتی او د خوش مذاقی په بابت او په کومه طریقه چې هغوی د دې مصیبت زده انگریزي ټولي د خوشحالولو او د غم غلطولو کوشش کولو دا رنگ لیکي :

" We found the Afghan gentry most agreeable travelling companions, possessing a ready fund of easy conversation and pleasantry, with a certain rough polish and artless independence of manner, which, compared with the studied servility and smooth toughed address of the Hindustani nobles seldom falls to impress our countrymen in their favour."

ترجمه : "مونږ ته معلومه شوه چې پښتانه ځانان په سفر کښې ډیر خوش طبیعت ملګري دي او په هغوی کښې د خوش گفتاری، خوش مذاقی او حاضر جوابی یوه خاصه ملکه موجوده ده او د هغوی په وضع کښې یو دا شان ساده شائستگی او قدرتي بیاکي ده چې څه وخت مونږ د هغې مقابله د هندوستان د امیرانو مصنوعی خوشامدګری او چرب زبانی، چاپلوسی سره وکړو نو د پښتنو د دې وضعي زمونږ د وطن په خلقو همیش ډیر ښه اثر کیږي."

په شپاړسمه جنوري دا ټول ټولې د تورغري په مقام باندې دیره شو او اگرچې د محمد اکبر خان خپل نیت په دې ځای کښې د ډیرو ورځو د پاتې کیدو نه و مګر چونکې د دې ځای خلق د لیرنګیانو نه سخت خلاف وو نو هغه سره دا ویره پیدا شوه چې هسې نه چې هسې نه په دوی باندې ناساپه حمله وشي. پس په اوولسمه جنوري یوولس بجې سحر لاچار هغه سره د دوو سوو جزائلیجیانو دا ټولې بیا ځان سره روان کړو. تر دې وخته پورې ډیر هندوستانی نوکران لا دې ټولي سره په وفاداری باندې روان وو مګر اوس هغوی نور تکلیف نه شو برداشت کولې له دې کبله هغوی د تورغري په مقام باندې د هغوی نه پاتې شول. اته میله لار وهلو نه پس دا ټولې بدیع اباد ته راوړسیدو. چې د محمد شاه خان غلجی کلې و. محمد شاه خان خپله یوه قلعه د دې خلقو د استوګنې دپاره خالي کړه. دا ځای په نسبت د نورو ټولو ځایونو نه زیات د آرام ځای و. دا قلعه د مربع په شکل کښې اتیا گزه وږده او اتیا گزه پلنه وه او قریباً پنځوشت فته وچت دیوالونه یې وو په هر یو گوټ باندې یې یو یو لوی

برج جوړ شوی وۀ او چار چاپیره د هغې نه کهي کنستې شوی و. دننه په قلعه کښې ډیرې ښکلې ښکلې کمرې د زنانو او د سرو دپاره جدا جدا جوړې شوې و. محمد شاه خان د محمد اکبر خان سخر وۀ او د فیرنګیانو افغانستان ته د راتلو نه تر دې وخته پورې هغۀ د هغوي اطاعت نه وۀ قبول کړې. محمد اکبر خان او د هغۀ د ترۀ زوي سلطان محمد خان چې د سلطان جان په نوم باندې مشهور وۀ تر بدیع اباد پورې دې ټولې سره ملګري راغلل. په دې مقام باندې محمد اکبر خان او سلطان جان دواړو د دې ټولې د ارام دپاره خپل ټول وس وکړو ځکه چې هغۀ د دې ځای نه د جلال اباد په طرف د جنرل سیل د مقابلي دپاره د روانیدو نیت کړې وۀ. لفتیننټ ایري وائي چې :

" Both he (Sultan Jan) and the Sardar (Mohd Akbar Khan) were equally kind and courteous; but the later is in manner a more perfect gentleman, and never, like his cousin, indulges in comparisons to the disadvantage of the English, of whom he invariably speaks with condour and respect."

ترجمه : " هغوي دواړه یعنې سلطان جان او سردار محمد اکبر خان یو شان مونږ سره مهرباني او خوش اخلاقي کوله مګر په عام اخلاق کښې سردار محمد اکبر خان زیات مهذب دی او هیچرې هم د خپل ترۀ د زوي په شان په خپله مقابله کښې د انګریزانو بد نه وائي بلکې همیش د هغوي ذکر په صفایی او په عزت سره کوي."

محمد اکبر خان ته اوس په دې مقام تسلي وشوه چې جنرل سیل د جلال اباد د خالي کولو نه قطعاً انکار کوي اګر که پوتنګر او جنرل ایلفنستین دواړو هغۀ او کپتان میګریګر پولیتیکل افسر ته متواتر احکام د دې غرض دپاره استولي وو. هم د دغې عهد شکنۍ ویره وه چې د اولس خلق ی دې ته ولمسول چې انګریزي فوځ ته دې دومره مصیبتونه او تکلیفونه پېښ کړي. دینخوا د کابل د انګریزي فوځ د افسرانو د اول ورځې نه دا کوشش وۀ چې په څۀ شان خان صحیح او سلامت جلال اباد ته ورسوؤ. نو دا قدرتي خبره وه چې محمد اکبر خان او نور سرداران کابل سره دا خوف وۀ چې که چرې دا فوځ روغ جوړ د جلال اباد د خالي کولو نه ورومبې ورومبې د جنرل سیل فوځ سره یو ځای شي نو دا ډیره اغېزه ده چې دوی بیا په اتفاق سره په افغانستان باندې حمله وکړي. که چرې جنرل سیل د هغې عهدنامې د شرطونو په مطابق چې کومه سرداران کابل او د جنرل ایلفنستین او د میجر پوتنګر په منځکښې شوې وه د جلال اباد نه وتی و. نو غالباً چې د انګریزي فوځ به دا شان نقصان نه وۀ شوی او نه به محمد اکبر خان ساعت په ساعت نور نور یرغمال د فیرنګیانو نه غوښتل. فیرنګیانو سره دا سمجهوته شوې وه چې انګریزان به د تزیین نه منځکښې نه ځي. تر څو چې جنرل سیل جلال اباد نه وي خالي کړې. مګر جنرل ایلفنستین هم د دې شرط څۀ پروا ونه کړه او فوځ د تزیین نه وړاندې روان شو هم په دې سبب محمد اکبر خان جنرل ایلفنستین په

خپله خان سره په طور د یرغمال وساتلو.

په اتلسمه جنوري محمد اکبر خان او سلطان جان د بدیع اباد نه په جلال اباد د حمې کولو په غرض روان شول او د فیرنګیانو دا ټولې ۱۱ هم هغه ځای کېنې پرېښودو. دوی دواړه د بدیع اباد تورغري ته راغلل او په هغه ځای کېنې ۱۱ د جنگ تیاره شروع کړو. سره د دې چې دا دواړه سرداران د جنگ په تیاری کېنې سخت مصروف وو ولې بیا هم دوی وخت ناوخت د دې ټولې د خیر خیریت د خبر اخستو دپاره بدیع اباد ته راتلل. چنانچه په دروېشتمه جنوري چې هغوی ته دا معلومه شوه چې دې ټولې ته د روپو ضرورت دې نو په څلیریشتم تاریخ ۱۱ ورله نورې روپې راواستولې.

په نهه ویشتمه جنوري دې ټولې له د جلال اباد د فیرنګیانو د محمد اکبر خان په اجازت د هغه د سرو په لاس ډیرې چیتې، اخبارونه، جامې او نور ډیر د ارام څیزونه راواستول. د جلال اباد ځنې فیرنګیانو د اخبارونو په بعضې ټکو دا شان ښې وکړې چې د هغې نه پوره پوره فقرې جوړې شوې او په دغه طریقه ۱۱ خپلو ملګرو ته خبرونه ورکول چې د هغوی د امداد دپاره معاملات څه رنگ روان دي. هم په دې ذریعه هغوی ته دا معلومه شوه چې د بریګیډیر وائلډ فوځ د خیر نه په راپورې وتو کېنې ناکامیاب شو مګر جنرل مالک د هندوستان نه د امداد دپاره راروان دې. هم په دې ذریعه دا ټولې د دې نه هم خبر شو چې د ټول انګریزي فوځ نه یواځې ډاکټر برائیلن جلال اباد ته ژوندې رارسیدلې دې.

په پنځلسم د فروري عبدالغفور خان او دوست محمد خان میجر گرفتې او مستر بلیوټ دې ټولې سره یو ځای کړل. چونکې په دې ټولې کېنې میجر پوتنګر، کپتان میګریګر سره چې په جلال اباد کېنې وه پټ خط و کتابت کولو له دې کبله محمد اکبر خان دې ټولو فیرنګیانو نه وسله د خپل خفګان ښکاره کولو دپاره واخسته او میجر پوتنګر ته ۱۱ وویل چې که چېرې بیا دا قسم خط و کتابت ونیوې شو نو ستا به هم د میکانټن غولنې حال شي. هم په دغه ورځ کپتان سوټر هم دې ټولې له راوستې شو.

په نولسمه فروري ۱۸۴۲ء یوه عظیم الشان زلزله راغله دا زلزله دومره سخته وه چې د بدیع اباد د قلعي لور لور دیوالونه په ډیر زور سره راپړیوتل. او د غره یو خوفناک اواز د زمکې د لاندې نه واوړیدې شو. د خواو شا ټول ځایونه وجر قیدل مګر په قیدیانو کېنې د خوش قسمتی نه هیچا ته هم څه نقصان ونه رسیدو. ځکه چې د زلزلې په ابتدا کېنې دوی ټول د کوټو نه راووتل. وایي چې د دې زلزلې نه د چار چاپیره علاقې کلو ته ډیر زیات نقصان وشو.

په یویشتمه فروري جنرل ایلډرنسټن او بریګیډیر شیلټن ته د محمد اکبر خان په حکم خپلې خپلې تورې واپس ورکړې شوې. په دروېشتمه فروري کپتان بائي ګریو هم بدیع اباد

ته راوسته شو. دا کپتان سره د يو انگريز سوداگر مستر بينيس د جگد لک نه په دولسمه جنوري په تيښته جلال اباد طرف ته روان شوه وۀ او د يو ډير مصيبت ناک سفر نه پس اخر د ستوماني او د پنج په سبب د تلو نه پاتې شوي وو. مستر بينيس خو په ځاي پاتې شو او بائي گريو د کچ سرخاب په کلي کښې چې د گندمک نه څلور ميله قطب ته پروت دې نظام خان نومې يو خان ته خان وسپارلو. هغه بائي گريو سره ډير شريفانه سلوک وکړو او يو څو ورځې پس يې محمد اکبر خان له چې په چارباغ کښې ديره وۀ راواستولو.

هر کله چې محمد اکبر خان ته دا معلومه شوه چې جنرل سيل او کپتان ميگريگر په رضا صلاح جلال اباد پريښودو ته تيار نه دي نو هغه څۀ د اولس خلق رايو ځاي کړل او د هغوي په ذريعه يې د دې مقام محاصره شروع کړه. مگر د باقاعده امداد دپاره هغه کابل ته خطونه وليکل. د دې نه قبل هغه د شاه شجاع د لاس يو حکم هم د ميگريگر په نوم جلال اباد د خالي کولو دپاره راواستولو مگر ميگريگر د دې حکم څۀ پروا ونه کړه. ديخوا ته په کابل کښې څۀ وخت چې انگريزي فوځ د چاوڼۍ نه ووتو نو حسب معمول د پرو جنبو، د بې اتفاقو او د ځانه جنگو چرچه شروع شوه. د ټولو نه ورومې خو د نواب محمد زمان خان چې د سرداران کابل په اتفاق د جنگ ازادي شروع کيدو سره بادشاه منتخب شوه وۀ او د شاه شجاع تر منځه د کابل په بادشاهي باندې تنازعه شروع شوه. او تر ډيرې مودې پورې د هغوي په خپله کښې جنگونه وشول بالاخر امين الله خان چې د دې انقلاب يو لومۀ باني وۀ هغه او خان شيرين خان د قزلباشو مشر سره د نورو سدوزو سردارانو د شاه شجاع په ډله کښې ودرېدل او نواب محمد زمان خان يې په دې مجبور کړو چې هغه دې د بادشاهي دعوي پرېږدي. او د شاه شجاع د وزارت عهده دې قبوله کړي.

اگر چې نواب محمد زمان خان دا خبره منظوره کړه مگر د گذشته جنگونو او جگړو په وجه او له دې سببه چې نواب محمد زمان خان بارک زې وۀ او شاه شجاع سدوزې نو نه خو محمد زمان خان په شاه شجاع باندې اعتبار کولو او نه شاه شجاع په محمد زمان خان باندې. زمان خان دا خيال کولو چې که چرې شاه شجاع له بالاحصار ته د احکامو د اخستو دپاره يا د مشورې دپاره ځم نو هسې نه چې ما هغه گرفتار کړي او شاه شجاع سره دا ويره وه چې که نواب زمان خان خپلو ملگرو سره بالاحصار کښې دننه پرېږدم نو هسې نه چې بارکزي په بالاحصار قبضه وکړي او زما د حفاظت او د استوگنې اخري ځاي د هغوي لاس ته ورشي. اخر په ډيرو کوششونو امين الله خان او خان شيرين خان په فريقينو کښې په قسمونو او په قرآنونو باندې په يو بل څۀ لږ ډير اعتبار پيدا کړو اگر چې په ظاهره د څۀ وخت دپاره په دې دواړو کسانو کښې مفاهمت وشو او بادشاه خپل ځان په دې جنگ ازادي کښې د غازيانو ملگرې هم ښکاره کړو مگر يو خوا ټول بارکزي او بل طرف ته امين الله خان لوگري

شاه شجاع او نور سدوزي ډله وو او د هغوي په منځکښې باهمې دشمني، بغض او حسد هره ورځ زياتيدلو.

ورومې هم د دې خبرې ذکر شوی دی چې پښتانه په جنگ کېنې خو ډیر بهادر او قرباني ورکونکي خلق دی مگر د امن په وخت کېنې هغوي د اتفاق او د ورورولۍ ژوندون تیرولو نه بالکل نا اشنا دي. هر کله چې په دوی یو مشترک دشمن حمله وکړي نو دوی ښه په زړورتیا په بې غرضۍ او په اخلاص د خپلې ازادۍ د محفوظ ساتلو دپاره وینې توی کړي دي. څه وخت چې د دوی د ناعاقبت اندیشو او د ظاهرینو سترګو نه دا خطر پناه شي نو دوی په خپلو کېنې انگې بنګې شي او د کورنۍ جنگونه راواخلي. تر دې چې هغه شکست خورده دشمن چې د دوی د بې اتفاقو نه د فائدي وچتولو په انتظار کېنې ناست وي بیا په دوی باندي راپریوځي او دوی تباہ او برباد کړي. تر دې زمانې پورې د پښتنو نه دا خوئ نه دی وتلی او له دې سببه د هغوي هره یوه ابتدائي فتح د څه مودې نه پس په شکست باندي بدله شوې ده.

بعینه هم دغه حال د افغانستان د دې جنگ ازادۍ وۀ دینخوا په ظاهره خو انگریزي فوځ چې په کابل کېنې وۀ نه صرف شکست وخورو بلکې هغوي خونړیست و نابود شول بل خوا خو چې څه وخت د هغوي د نظر نه دا فوځ غائب شو نو په خپله کېنې ۱ جنگونه او جګړې د کابل د تخت او بیا هرې ډلې د خپل خپل اقتدار او زور زیاتولو دپاره بلې ډلې سره مش و گریباني شروع کړه. نتیجه دا شوه چې هر کله جنرل سیل په جلال اباد کېنې ښه مضبوط د دې موقعې په انتظار کېنې ناست وۀ چې کله به بیا په کابل باندي انگریزي فوځ پیش قدمي کوي او محمد اکبر خان خط په خط سرداران کابل ته د کومک دپاره راستولو چې جنرل سیل د جلال اباد نه وباسم نو په کابل کېنې د بارکزو او د سدوزو ترمنځه خانه جنگي جاري وه. او د دې فرصت ۱ نه بیاموندو چې جلال اباد، غزني او قندهار به څرنګ بیا د پردي حکومت نه ازادوو.

آخر کار د ډیر لیت و لعل او بحث مباحثو نه پس دا فیصله وشوه چې شاه شجاع دې په خپله د جلال اباد د انگریزي فوځ مقابلي ته روان شي. مگر د شاه شجاع دا چرته رضا وه چې د هغه او د فیرنګیانو ترمنځه دې جنگ وشي. اگر چې په زړه کېنې د هغه اول اول دا خواهش وۀ چې فیرنګیان دې د دې ملک نه وځي مګر په موجوده واقعاتو کېنې هغه دا نه غوښتل چې د بارکزو اقتدار دې دومره زیات شي چې هغه دې د افغانستان نه بیا شړونکې شي. پس هر څومره چې قوم پرستې طبقې د هغه نه په جلال اباد باندي د پیش قدمي مطالبه کوله هغه هومره هغه په یوه بهانه لا په بله بهانه دې خبرې له تال ورکولو. او دا ۱ امید وۀ چې نن سبا به بیا انگریزي فوځونه د هندوستان نه را ورسې. او په افغانستان کېنې به د بارکزو

اقتدار تباه او برباد کړي. او ما به بيا په خپل ملک کښې مضبوط کړي. مگر په دې اثنا کښې د غازيانو دا طبقه د ده په دې بهانو باندې بې صبره شوه هغوي مير جاجي نومې د کابل يو لوی ملا د بنار نه بهر سره د خپلو مريدانو خيمې ولگولې او اعلان ي وکړو چې زه په خپله په جلال اباد باندې د حملې کولو دپاره د جهاد په غرض وځم او ټولو پښتون ته ي د خپلې جنډې لاندې د راجمع کيدو دعوت ورکړو. شاه شجاع اوس مجبور شو چې د مير جاجي او د نورو سردارانو په خبره غوړ کيږدي.

پس پنځم اپريل ۱۸۴۲ء هغه د خپل لورواښو دپاره مقرر کړو او د امين الله خان لوگري زومې ي د کابل گورنر مقرر کړو. دینخوا شجاع الدوله چې د نواب محمد زمان خان زومې وه او د شاه شجاع سخت مخالف او دشمن وه د شاه شجاع د قتل سازش جوړ کړو. په مقررې تاريخ يعنې په پنځم اپريل ۱۸۴۲ء شاه شجاع د يو څو تنو هندوستانی سپاهيانو سره د خپل محل نه په چوپان کښې راووتلو. مگر څه وخت چې دې په لاره روان وه نو شجاع الدوله او د هغه ملگري شاغاسي دلاور او نور محمد خان سره د شپيتو تنو مسلح سړو په لاره کښې هغه ته ناست وو هر کله چې بادشاه دې ټولي له راوړسيدو نو هغوي په بادشاه او د هغه په محافظې دستې باندې ډزې شروع کړې.

شاه شجاع د خپل خلاصې دپاره د شجاع الدوله ډير منت او زاري وکړه. او ورته ي وويل چې ”از برای خدا چه گناه کرده؟“ مگر شجاع الدوله د هغه په چغو او فريادونو باندې هيڅ غوړ کښيښودو. او يو بار ي پرې وچلولو. شاه شجاع په دې ډزو سمدستي مړ شو او تر ډير وخته پورې د هغه نعش هم دغه شان په زمکه باندې پروت وه.

دا خبره د سترگو په رپ کښې په ټول کابل کښې خوره شوه او ټولو سردارانو په اتفاق سره د نواب محمد زمان خان په دې فعل د ناراضگي اظهار وکړو. د شاه شجاع دا لار وه چې هغه به خپل ټول قيمتي جواهرات لعلونه او فيروزي په يوه تيلي کښې په خپل جيب کښې په دې غرض ايښودلې وې چې که چرې ناساپه څه مصيبت راباندې پيښ شي نو چې دا قيمتي څيزونه هر وخت زما په قبضه کښې وي او هسې نه چې هغه ټول هم دغه شان په محل کښې په صندوق کښې پاتې شي. څه وخت چې ورومې ډز په هغه وشو نو هغه دا تيلي په دې اميد باندې يو پټي ته وغورځوله چې که چرې ژوندې پاتې شم نو بيا به ي راواخلم. ولې شجاع الدوله او د هغه ملگرو دا ونه ليدل خو د غرونو يو ساده پښتون چې دا ټوله تماشه د لرې نه ليدله هغه دا وليدل چې شاه شجاع څه تيلي غوندې په پټي کښې وغورځوله.

هر کله چې شاه شجاع قتل شو نو دا پښتون د شپې راغې او د لعلونو او جواهراتو دا ډکه تيلي ي د پټي نه راوچته کړه. مگر څه وخت چې هغه پرانسته نو هغه دا خيال وکړو چې په دې کښې خورنگا رنگ کاني دي هغه بيا د کابل يو هندو ته د تيلي دا کاني وښودل هغه

ورته و وئیل چې دا خو معمولي کاني دي او د هغه د سادګۍ نه یی دا شان فائده وچته کړه چې په لس پونډه یی ترینه د شاه شجاع ټول جواهرات واخستل. اتفاقاً یو دریم کږمې سره هم د دې سودا په وخت کېنې ولاړ وه دې هندو هغه له هم پنځه پونډه ورکړل چې چاته حال مه وایه ولې د دې سړي په دې نور هم شک زیات شو او نیغ شجاع الدوله ته ورغی او دا ټول راز یی ورته ښکاره کړو شجاع الدوله سمدستي هغه هندو راوبللو او ورته یی و وئیل چې که چرې سرکاري مال فوراً نه حواله کوم نو په توپه کېنې به دې والو خوم. هندو فوراً ټول لعل و جواهرات شجاع الدوله ته حواله کړل او پنځلس پونډه چې کوم هغه په دې سودا کېنې لګولي وو هغه هم په ده تاون شو. د دې ټولو جواهراتو قیمت قریباً لس لکه پونډه وه.

هر کله چې په کابل کېنې دا جنگ و جدل روان وه نو محمد اکبر خان او سلطان جان د جلال اباد د لاندې کولو دپاره سخت جدوجهد وکړو ولې جنرل سیل په دریو څلورو میاشتو کېنې دا ځای ډیر مضبوط کړی وه د ښار د فسیل نه یی چارچاپیره توپې سوري کړې وې خوراک او نور سامان جنگ یی په ډیر مقدار کېنې را جمع کړی وه او د فوځ جوش او جنگي طاقت ښه په خپل ځای ولاړ وه دې خوا محمد اکبر خان سره ماسوائی د یو څو سوؤ خپل محافظ فوځ نه زیاتې باقاعده فوځ نه وه البته د اولس خلق ورسره ډیر وو ولې د یو محفوظ ځای د اخستو دپاره چې په هغې کېنې باقاعده فوځ او ښې ښې توپې پرتې وي دا قسم لښکر بالکل ناکافي وه.

د مارچ د میاشتې نه د اپریل تر پنځم شپږم تاریخه پورې محمد اکبر خان د جنرل سیل فوځ سره ډیرې مقابلې وکړې ولې د دې ځای په اخستو کېنې هغه هیڅ کامیابي ونه کړه اگر چې د هغه د خرڅ خوراک ټولې لارې یی په هغه باندې بندې کړې. هم په دې ورځو کېنې د محمد اکبر خان یو خپل نوکر د هغه د قتل اقدام وکړو او عام طور دا خبره مشهوره شوه چې دا خو شاه شجاع او لا کپتان میگریگر او لا دواړو د ده دې نوکر له د هغه د قتل دپاره یو لک روپۍ په طور د انعام وعده کړې وه ولې محمد اکبر خان صرف په لاس باندې زخمي شو او څه ډیر خطرناک زخم ورته ونه رسیدو. دا سره محمد اکبر خان د دغابازی په جرم کېنې سمدستي په دار کړو.

آخر په اووم اپریل جنرل سیل ناسپه د جلال اباد د ښار نه ووتو او په محمد اکبر خان باندې یی د هغه په ناخبرۍ کېنې حمله وکړه یوه ښه مضبوطه جگړه په طرفینو کېنې وشوه ولې محمد اکبر خان سره د دې منظم فوځ د مقابلې دپاره کافي طاقت موجود نه وه. له دې کبله د هغه لښکر شکست وخورو او د لغمان طرف ته راغلو. په دې جنگ کېنې د فیرنګیانو د ډلې نه کرنیل ډینی چې یو نامتو افسر وه قتل شو.

په کابل کېنې د شاه شجاع د مرګ نه پس د هغه زوی فتح جنگ د امین الله خان په

امداد سره بادشاه شو. مگر د بار کزو او د سدوزو په منځکښې اوس ښکاره په ښکاره جنگ شروع شو. بار کزو د شاه شجاع د مرګ نه پس نواب محمد زمان خان بيا بادشاه کړو اګر چې هغه پخپله د شاه شجاع په مرګ باندې دومره ناراض و چې شجاع الدوله هغه د کوره وويستو. د فتح جنگ بادشاه کيدو سره امين الله خان مير جاجي چې د بار کزو په ډله کېنې و هغه گرفتار کړو. مګر عام خلق په دې کار باندې دومره ناراض شول چې سرداران کابل په اتفاق سره په هغه باندې حمله وکړه او هغه لره ې شکست ورکړو او امين الله خان په بالاحصار کېنې فتح جنگ سره پناه واخسته هم په دې ورځو کېنې محمد اکبر خان د لغمان نه کابل ته راغی. او راتلو سره ې ټول سرداران راجمع کړل او په يو زبردست تقرير کېنې ې ورته وويل چې د پښتنو د مذهب، عزت او غيرت د دشمن په موجودګۍ کېنې مونږ له خپلې کورنۍ بې اتفاقي او خانه جنگۍ يو طرفته کول پکار دي او په يو اواز سره د مشترک دشمن مقابلې ته وتل لازمي دي. چنانچه هغه سمدستي امين الله خان سره د جوړې خبرې شروع کړې او ورته ې خط وليکلو چې ته زما پلار ې او چونکې د خطري په وخت کېنې تا د قوم او د ملک دومره لوی خدمت کړې دې زه به ضرور تا غوندې سړي سره ملګرتيا کوم مګر فتح جنگ د دې سخت خلاف و. چې امين الله خان دې محمد اکبر خان سره يو ځای شي. اونه ې دا غوښتل چې په سرداران کابل کېنې دې صلح او اتفاق پيدا شي بلکې دا کوشش ې کولو چې کوم انګريزي قيديان چې دا وخت د محمد اکبر خان په لاس کېنې دي هغه زما لاس ته راشي. او د دې غرض دپاره هغه لوی انعام مقرر کړو.

د دې نه علاوه هغه فيرنګيانو سره په جلال اباد کېنې خط و کتابت شروع کړو چې تاسو ماله نورې روپۍ راګرئ او زر تر زره په کابل باندې بيا پيش قدمي وکړئ چنانچه په يوولسمه مې فتح جنگ يو خط کپتان ميګريګر ته د دې مضمون وليکلو:

"The reason of the present contest is this. I wished to excite a dispute between the Barakzyes and the other wicked men, with a view that they should have no leisure even to touch their own heads and thus the English army may reach here unmolested. To effect this cause, whatever gold and silver I had, has been paid to the people, with the object of securing the interest of the British. Now I have very little cash remaining in the treasury enough only to support me for some ten or fifteen days more. After that period, without assistance from the British, I shall be reduced to the greatest difficulty. The men of the world are the disciples and worshippers of money. If you will not raise the victorious standard of the British troops quickly, or do not send me reinforcements within a few days all the people will desert me, on account of not having money, and the Barakzyes will then have the upper-hand over me....."

ترجمه: "د موجوده کشمکش وجه دا وه چې ما د بار کزو او د نورو بدمعاشانو په منځکښې د

جگړې راوچتولو کوشش کولو د دې دپاره چې هغوي ته د سر ګرولو څه فرصت هم نه وي او په دې سبب انګريزي فوځ بهي روکه ټوکه دې ځاي ته راوړسي د دې مطلب حاصلولو دپاره څه سره او سپين چې ما سره وه هغه مې ټول خلقو ته ورکړل چې د فيرنګيانو بښګړه وشي اوس ماسره په خزانۀ کېنې ډيره لږه نغدي پاتې شوې ده چې په مشكله به زما د نورو لسو يا پنځلسو ورځو گزاره پرې وشي د دې نه پس به د فيرنګيانو د امداد نه بغير ماته ډير مشکلات پېښ شي. دنيا دار خلق خو د روپو مريدان دي او د زرو پرستش کوي. که چرې تاسو زر تر زره د انګريزي فوځ د فتح نشان راوچت نه کړو يا مو ماله په يو څو ورځو کېنې کومک را وانه ستولو نو ټول خلق به زما نه تش په دې خبره وتښتي چې ما سره روپي نشته او بيا به بار کزي په ما برنې بيا مومي...."

د فتح جنگ د دې طريقه عمل په موجودګۍ کېنې د محمد اکبر خان دپاره بله لار سوائ د دې نه پاتې نه شوه چې هغه په بالاحصار باندې حمله وکړي ځکه چې دا وخت بغير د فتح جنگ نه بل داسې يو د اثر خاوند سره هم په ټول افغانستان کېنې نه وه چې د انګريزانو طرفدار وه. چنانچه د فتح جنگ او د محمد اکبر خان صرف هم په دې سبب ډير جنگونه په خپلو کېنې وشول او اخر هر کله چې امين الله خان ته هم دا ثابته شوه چې فتح جنگ دا غواړي چې افغانستان کېنې بيا فيرنګيان خپل اقتدار قائم کړي نو هغه د فتح جنگ ډله پرېښودله او محمد اکبر خان سره شامل شو. د دې نه پس بيا بار کزو په اتفاق سره په بالاحصار باندې حملې وکړې او د ډيرو جنگونو نه پس يې په اووم جون په بالاحصار باندې قبضه وکړه او فتح جنگ د محمد اکبر خان اطاعت منظور کړو.

اوس محمد اکبر خان دا غوښتل چې د ملک ټول فوځي او مالي اختيارات په خپل لاس کېنې راجمع کړم. ځکه چې د يو څو مياشتو د تجربې نه هغه ته دا معلومه شوې وه چې نواب محمد زمان خان خو نه ملک کېنې د امن په قائمولو کېنې کامياب شو او نه هغه په خپل اثر ورسوخ سره په سردارانو کېنې خانه جنگي بند کړې شوې. هغه ته دا ثابته شوه چې تر څو پورې يو داسې سره بر سر اقتدار نه وي چې هغه د پښتنو خور ور طاقت د خپل فوځي او مالي طاقت په زور او د خپلې هر دلعزیزې په سبب راټول نه کړي او په يک جهتي او يکسوي سره د فيرنګيانو مقابلي ته ونه دريږي نو غالباً چې فيرنګيان به بيا خپل حکومت په افغانستان کېنې قائم کړي. ځکه چې انګريزان هم د پښتنو د دې خانه جنگو او بې اتفاقي نه بې خبره نه وو. او د هغوي لور لور فوځونو څه خو د سر جارج پالک د کمان لاندې د پېښور د طرف نه او څه د جنرل ناپ د کمان لاندې د قندهار د طرف نه په کابل باندې بيا راروان وو. او له دې کبله د دې خبرې سخت ضرورت وه چې دا منتشر قوت دې د پښتون قام ټول رايو ځاي شي او د دې نوې خطري دې په پوره طور سره مقابله وشي.

د دې ټول کار دپاره سرداران کابل محمد اکبر خان مقرر کړو. هغه سمدستي یو لویه جرګه راغونډه کړه او نومره برخلاف پرې چې وې په هغوي کېنې ئ روغه وکړه او بیا ئ لومړی لومړی او با اثره سرداران خان سره په دې کار کېنې شریک کړل. لکه سردار محمد عثمان خان، میر حاجي ملا وغيره.

مګر د پښتون قوم په یو مشترک غرض باندې راغونډول اسان کار نه دی اوس نواب محمد زمان خان د محمد اکبر خان د دې عزت او مشرۍ حاسد شو او هغه ته ئ سازشونه جوړ کړل اخر یوه ورځ په دې دواړو کېنې هم سخته مقابله او جنگ وشو مګر چونکې قوم د محمد اکبر خان په طرف وه محمد زمان خان مغلوب شو او محمد اکبر خان د هغه نه په یویشتم جون ټولې توپې او وسلې واخستې دا وخت برای نام بادشاه هم فتح جنگ وه. او محمد اکبر خان خان د هغه وزیر کړو ځکه چې په دې هم د پښتنو د کور جوړیدلو څه امید کیدل شو. مګر باوجود د دې نه هم فتح جنگ د خپل خوی او عادت نه باز راغلو او هغه خپل خط و کتابت فیرنگیانو او سر جارج پالک سره بدستور وساتلو او د محمد اکبر خان د ټول کار او نظام عمل اطلاعات به ئ هغوي ته ورکول. محمد اکبر خان اخر لاچار شو او فتح جنگ ئ گرفتار کړو او ټول سرکاري مال جوهرات او روپۍ ئ ترینه قبضه کړې او د محل په یوه کمره کېنې ئ بندیوان کړو مګر د هغه ځای نه هم فتح جنگ وتښتیدو. او د قزلباشو په چم کېنې ئ پناه واخسته او څه ورځې پس د امین الله خان یو ورور هغه د سر جارج پالک کیمپ ته ورسولو.

لوستونکو ته به یاد وي چې د چاوڼۍ نه د انگریزي فوځ د وتو په وخت کېنې سرداران کابل د فیرنگیانو نه کپتان جانسن وغيره په طور د یرغمال د کابل ښار ته بوتلي وو. دا افسران تر دې وخته پورې د نواب محمد زمان خان په تسلط کېنې وو محمد زمان خان دې افسرانو سره دا شان نیک او د مهربانۍ سلوک په دې ټوله عرصه کېنې کړی وه لکه چې پلار خپلو زامنو سره کوي. او هغوي هم د هغه په کور کېنې دا شان په ارام او خوشحاله وو لکه چې سړی خپل کور کېنې وسیږي. هر کله چې محمد اکبر خان د کابل ټول سیاسي، فوځي او انتظامي امور په خپل لاس کېنې واخستل نو دا هم لازمه شوه چې دا سیاسي قیدیان دې هم د هغه په تسلط کېنې راشي ځکه چې انگریزانو سره په راتلونکې مقابله کېنې هم هغه سړي په کامیابۍ سره خبرې اترې کولې شوي چې چا سره به د هغوي د قوم قیدیان وو.

ورومره خو دا قیدیان سرداران کابل د نواب زمان خان نه وغوښتل مګر هغه انکار وکړو اخر د بیحده ډیر زور اچولو له پس محمد زمان خان دوی سردارانو ته حواله کړل او تر ډیرې مودې پورې د میر حاجي په نگرانی کېنې پاتې شول. د جولای په میاشت کېنې محمد اکبر خان میر حاجي ته ووي چې دا ټول قیدیان بالا حصار ته ماله راولېږه مګر هغه به

هره ورځ په شخه نا شخه بهانه د هغوي په حواله کولو کښې ډيل او تاخير کولو. محمد اکبر خان ته معلومه وه چې د مير حاجي روپۍ ډيرې خوښې دي او چونکې هغه د محمد اکبر خان د ډلې سره وه نو محمد اکبر خان هغه له په خوشحالي خلور زړه روپۍ ورکړې او دا ټول فيرنکيان قيديان يې بالا حصار ته راوستل. چونکې کپتان جانس خپله قصه د دې واقعي متعلق پخپله په دلچسپۍ سره کړې ده او د محمد زمان خان د مهرباني ذکر يې کړې دې نو موټر د هغه الفاظ لاندې درج کوو:

"Two days after the death of Shah Shuja, the people of Kabul demanded that our hostages, who had been left under charge of Mohd Zaman Khan, should be given up to the care of the son of the late High-priest, Mir Haji. The former noble-hearted gentleman, than whom no father could have behaved more tenderly to his children, begged and entreated with tears that the separation should not take place---adding that he was willing to give up his own family to the popular will, but not the English gentlemen who had been entrusted to his care; and who were his honoured guests; that he would, if the people so willed it, make over to them his own son, with his sword round his neck, and his turban for a winding sheet, to be dealt with according to their pleasure; but that force alone should deprive him of the society of his friend. When all entreaties failed, he hoped to work upon the feelings of the party at the conference by telling them that their chief and his own sister and relations were in the hands of the British Government, and that vengeance would assuredly be dealt upon them if the English gentlemen sustained the slightest injury. On this, a grey bearded old gentleman told him and the rest that they might make their minds perfectly easy as regards the Afghan prisoners in India, as it was contrary to the uses of Englishmen to hurt a hair of the heads of their captives. The clamour of the people prevailed over all that the Nawab could urge, and with many a bitter feeling did this amiable man make over the hostages to Mir Haji, with prayers and entreaties to the latter that he would behave kindly to them; and at the same time he sent with them to the latter's house all the females of his family, as the surest means of their protection, for however excited a mussalman population may be, it is seldom or ever that they violate a harem."

ترجمه: "د شاه شجاع د مرګ نه دوه ورځې پس د کابل خلقو مطالبه وکړه چې زموږ يرغمال چې تر دې وخته د محمد زمان خان د نګراني د لاندې اوس دې د لوی ملازوي مير حاجي ته حواله کړي. محمد زمان خان چې يو ډير نرم دل او شريف انسان وه او د هغه نه به زياتي يو پلار هم خپلو زامنو سره دا شان د رحم سلوک ته وه کړې. د اوبشکونو په ډګو بسترګو هغوي ته سوال او منت وکړو چې دا سړي زمانه مه جدا کوي او ورته يې وويل چې زه دې ته تيار یم چې د خپل کور خلق تاسو ته حواله کړم نه چې دا انګريزان. ځکه چې دوی زما په حواله شوي دي او زما معزز ميلمانه دي او که چرې د خلقو دا منشاوي نو زه به خپل

زور په غاړه سره د پټکسي په طور د کفن تاسو ته حواله کړم او چې څرنګ ستاسو خوښه وي هغه شان سلوک ورسره وکړئ مګر که چرې زما دې دوستانو نه ما محروموي نو تش په زور به ئ رانه بيايي . هر کله چې د هغه منتونه ټول بیکاره لارل نو بيا هغه په جرګه کېنې د دې ډلې په احساسات باندې د اثر اچولو دپاره دا وويل چې زموږ سردار او زما خپله خور او خپلوان د حکومت برطانيه په لاس کېنې دي نو که چرې دې فيرنګيانو ته يوه ذره نقصان ورسيدو نو هغوي به يقيناً د هغوي نه بدل اخلي .

په دې باندې يو زور سپين ږيري سړي هغه ته او د جرګې نورو کسانو ته ووي چې تر کومه پورې د پښتنو قيديان چې په هندوستان کېنې دي نو د هغوي په حقله تاسو بالکل بې فکره شئ ځکه چې د فيرنګيانو دا رواج دې چې هغوي د خپلو قيديانو د سر د يو ويښته ته هم نقصان نه رسوي . د خلقو مطالبه د نواب په ټولو دلائلو باندې غالبه راغله . او په ډير افسوس سره دې شريف انسان دا يرغمال مير حاجي ته حواله کړل او هغه ته ئ منتونه او سوالونه وکړل چې دوی سره د مهرباني سلوک کوه او بيا هغوي سره سم هغه د مير حاجي کور ته د خپل کور ښخې هم وليږلې چې دا د هغوي د بچاؤ پنځه ذريعه وه . ځکه چې که چرې د مسلمانانو يو گروه ډير په جوش کېنې هم وي نو هغوي د چا د کور پرده نه ماتوي .

سر جان کي هم د دې قيديانو په باره کېنې په خپل تاريخ کېنې دا شان ليکلي دي :

" In the meanwhile the English hostages remained under the protection of Mohd Zaman Khan. Nothing could exceed the kindness of the good old man. Faithful among the faithless, he was resolute to defend the christian strangers at all risks; and never when the popular clamour ran highest, and other men of note were thirsting for the blood of the captives, did he waver for an instant in his determination to shield the helpless feringshies from the malice of his remorseless countrymen. He was a Barakzye chief-a near relative of Dost Mohd Khan , and there was not among the Sardars of all the tribes one in whom the spirit of nationality glowed more strongly and more purely. But whilst the independence of his country was as dear to him as to any of his brethren, he did not burn with that fierce hatred against the English which broke out in other places, nor did he ever, in the advancement of the most cherished objects of his heart, stain his patriotism with those foul crimes from which elsewhere there was little shrinking. Regarding with abhorrence the conduct of those who had betrayed our unhappy people, he himself did all that, single handed, he could do, to atone for the cruelty of his countrymen; and no father could have treated his children more kindly than the good Nawab cherished and protected the English hostages who found a sanctuary in his house."

ترجمه : "په دې اشنا کېنې انګريزي يرغمالان د محمد زمان خان په حفاظت کېنې پاتې وو کومه مهرباني چې دې نیک بوډا سړي هغوي سره کړې وه د هغې څه حد نه وه . په بې وفا

خلقو کښې يو دې د وفا سره وټه چې مصممه اراده ئې کړې وه چې په هر حال کښې به زه دا عيسايان د ناپيژندګلو خلقو بچ کوم او د خپلو بې ګر ګو ملکيانو د دشمني د لاس نه د دې بيکسه فيرنګيانو د ساتلو په اراده کښې د هغه چرې تزلزل پيدا نه شو. حالانکې هغه وخت د عامو خلقو مطالبه ډيره سخته وه. او ډير لومړی لومړی خلق د دې قيديانو وينو ته تړي ناست وو. هغه پنخپله بار ګزې سردار وټه. او دوست محمد خان نژدې خپل وټه او د ټولو قبائلو په سردارانو کښې د هغه په نسبت د قوميت په جذبه کښې بل څوک زياتي مخلص او مضبوط نه وټه مګر سره د دې چې هغه ته د خپل ملک ازادي هم دومره خوږه وه لکه چې د هغه نورو عزيزانو ته وه. خو د هغه په زړه کښې د فيرنګيانو برخلاف دومره د نفرت سختې لمبې نه بليدې لکه چې څرنګ په نورو ځايونو کښې وې او نه چرې هغه دا شان وکړل چې هغه د خپل زړه د محبوب مراد حاصلولو دپاره د خپلې حب الوطني په لمن باندې د هغې قبيحو جرائمو داغ لګولې وې د کومو چې نور خلق په نورو ځايونو کښې مرتکب شوي وو. هغه د هغه ټولو خلقو عمل ته چې چا زمونږ د بدقسمته ملکيانو سره بيوفائي کړې وه د نفرت په نظر سره کتل. او هغه يواځې په يو ځان څومره چې د هغه وس رسيدو هغه ټول څه وکړل چې د خپلو ملکيانو د ظلمونو تلافي وکړي او يو پلار به هم خپلو بچو سره د دې نه زياتي د مهرباني سلوک نه وټه کړې څومره چې دې نيک نواب انګريزي يرغمالانو سره کړې وټه او څرنګ چې هغه د هغوي حفاظت کړې وټه حقيقت خو دا وټه چې د هغه کور د هغوي دپاره د ستانې ځای وټه.

اوس مونږ بيا د هغې قيديانو قصه راځلو کوم چې محمد اکبر خان د انګريزي فوځ نه په طور د يرغمال خان سره په لاره راوستي وو. د اوولسمې جنوري نه تر يولسم اپريل پورې دا ټول انګريزي قيديان په بديع اباد کښې د محمد شاه خان په قلا کښې ډيره وو. په يولسم اپريل دا ټولې د علي شنگ درې طرف ته روان کړې شول. په علي شنگ کښې د يوې شپې کولو نه پس دوي واپس کابل ته روان کړې شول او محمد اکبر خان پنخپله د دې قيديانو د حفاظت دپاره د هغوي په ملګرتيا کښې روان شو. په نولسم اپريل دا ټول ټولې بيا تزين ته واپس راوړسيدو. د تزين په لاره کښې د ليدې سيل او د ليدې ميکناټن په کجاوو کښې زړونه وچينجيدل او په قې کولو باندې سر شوې. د محمد اکبر خان د لاس زخم لا جوړ شوي نه وټه او هغه لا هم هغه شان کمزور وټه له دې کبله هغه په ډولي کښې دې ټولي سره روان وو او لاس ئې په غاړه کښې اچولې وټه. هر کله چې هغه د دې بنڅو د تکليف نه خبر شو نو په خپله د ډولي نه کوز شو او ليدې سيل او ليدې ميکناټن ئې په هغې کښې سوري کړې او هغه پنخپله عين تر کابل پورې په اس باندې لاړلو. (سر جان ګرې .. دريم جلد .. مخ 232).

په شلم اپريل د مسز والر لور د تزين په قلا کښې وشوه د دې نه وروسته په بديع اباد

کښې د مسز بوائيد او د مسز ريلې او د مسز برن چې د يو سپاهي ښځه وه اولاد شوی وۀ د دې غرض دپاره چې په دې زنانوؤ څوک د شرارت په وجه ډزې ونۀ کړي د محمد شاه خان او د نورو سردارانو خپلې زنانه دې ښځو سره په لاره ملگري وې. په يويشتم اپريل دې پښتنو ښځو مسز ايرې له ډوډۍ وکړه او په ډيرې خوش خلقۍ او خنده روۍ هغې سره پيش راغلې. د خبرو اترو په دوران کښې دې پښتنو بيبيانو د مسز ايرې نه تپوس وکړو چې "کمپني صاحب نر دۍ او که ښځه؟" مگر څۀ وخت چې هغوي ته دا وويلې شو چې د انگلستان په تخت باندې دا وخت يوه ښځه ناسته ده نو هغوي د حيرانتيا اظهار وکړو. دې ښځو د کپتان ميگريگر برخلاف ډيرې خوفناکې قصې مسز ايرې ته بيان کړې.

په دويشتم اپريل سحر وختي محمد اکبر خان دا ټول ټولې يوې بلې قلاته چې دوه ميله لرې وه بوتلې هم په دغه قلاته کښې اووه بجې ماښام جنرل ايلفنسټن د خپلې بيمارۍ او د زوړ عمر او د سختې ستوماني په سبب مړ شو. محمد اکبر خان د هغه نعش د ښخولو په غرض جلال اباد ته د هغه د قام خلقو له واستولو. په پنځويشتم تاريخ ۱۱ هغه په اوبښ باندې بار کړو او د غلجو د يوې محافظې دستې د لاندې ۱۱ روان کړو. د دې نعش د روانولو نه لږ ورومې د لدهيانې يو قاصد د محمد اکبر خان په نوم باندې يوه چيټۍ راوړه چې په هغې کښې ۱۱ ليکلي وو "چې ستا د کور خلق فيرنګيانو د يوې هفتې نه اوږدې تېرې ساتلي دي." کوم انګريزي قيديانو چې دا خبره واوريده نو هغوي فوراً د دې خبرې د تصديق نه انکار وکړو. ولې محمد اکبر خان وويل چې که چېرې دا خبره دروغ وي او که رښتيا وي مگر زما د ټول خاندان تباهي به هم ما د خپلې ارادې نه وانه ږوي.

په شپږويشتم تاريخ خبر راغې چې د جګد لک په خوا کښې د جنرل ايلفنسټن په لاش باندې د کوچي غلجو يو ټولي حمله وکړه ځکه چې هغوي ته دا معلومه شوې وه چې دې ټولي سره يو ګوره سپاهي هم ملګرې دۍ. دا رښتيا وه چې دې نعش سره د محمد اکبر خان په حکم يو ګوره سپاهي هم ملګرې وۀ دې بې علمه غلجو د شپې په لس بجې په دې ټولي باندې حمله وکړه او دا سپاهي ۱۱ زخمي کړو. مګر د يو خان په امداد دا سپاهي په ډير تکليف د دې حمله آورو نه خلاص کړې شو. او هغې خان هغه خپلې خيمې ته بوتلو کوچيانو بيا د جنرل ايلفنسټن تابوت مات کړو. او د هغه نعش ۱۱ بهر وغورځولو او قريب وه چې هغه ۱۱ سيزلۍ وې مګر د دې نعش محافظې دستې هغوي ته وويل چې محمد اکبر خان به ضرور د دې بدل له تاسو نه اخلي. لفتښت ايرې په خپل کتاب کښې ليکي:

"Mohd Akbar's annoyance was great on receiving these awkward tidings, but he lost no time in despatching as large a party as he could spare, to rescue the European and repack the body."

تر حمه: "د دې بد خبر په اوریدو سره محمد اکبر خان ډیر ناراض شو مګر سمدستي ۱۱ یوه

دومره لویه دسته د سرو ولیږله خومره چې هغه فالتو کولې شوه د دې دپاره چې هغه گوره راخلاص کړي او نعلش بیا بار کړي.

په اوویشتم اپریل هغه گوره سپاهي واپس راوړسیدو او دا خبر هم راغې چې د جنرل ایلفنستن نعلش بیا جلال اباد ته روان کړې شو. په اول می محمد اکبر خان دې قیدیانو له هغه انگریزي اخبارات او چیتې چې د جلال اباد نه راستولې شول ورکړې چونکې د اتو میاشتو نه دې قیدیانو ته د خپل کور نه یوه چیتې هم نه وه راوړسیدلې په دې وجه د هغوی په دې خطونو ډیره تسلي وشوه.

په دې انا کښې محمد اکبر خان کپتان میکنزي جلال اباد ته جنرل پالک سره د صلح د خبرو اترو دپاره استولې وه مگر په دویم می هغه واپس شو او هیڅ تسلي بخش جواب ئ رانه ورو. مگر په څلورم می هغه بیا میکنزي جلال اباد ته د دې فیرنګیانو د رهایی متعلق د خبرو اترو دپاره ولیږلو.

په لسم می د کپتان او مسز اینډرسن هغه لور د کابل نه راوړسیده کومه چې د خور د کابل په دره کښې په اتمه جنوری د کپتان او مسز بوائیا وروکي زوی سره ورکه شوې وه. دا جینې په دې ټوله عرصه کښې په ډیر حفاظت سره د نواب زمان خان په کور کښې د هغه زنانو سره وسیدله. او هغه بیا کپتان تروپ ته حواله کړه او هغه بیا خپل مور پلار له راواستوله.

په څلورم د می کپتان تروپ او میجر پوتنګر کابل ته محمد اکبر خان سره لاړل او په هغه ځای کښې د نواب جبار خان په ځای کښې ډیره شول. د محمد اکبر خان د کابل نه د روانګۍ نه پس انگریزي قیدیان د محمد رفیق نوم یو سړي مهمان داری ته وسپارلې شول لفتینت ایري د دې سړي د خوش اخلاقی هم په خپل کتاب کښې تعریف کوي:

"From his (Mohd Rafique's) pleasing manner, and constant civility and kindness he soon became a general favourite."

ترجمه: "د محمد رفیق د خوش اخلاقی او مسلسل نرم زبانی او مهربانی په سبب هغه په ټولو کښې عامه هر دلغیزی حاصله کړه."

په شپاړسم می کپتان میکنزي د جلال اباد نه واپس راغلو او دا خبر ئ راوړو چې د جنرل ایلفنستن نعلش صحیح او سلامت جلال اباد ته ورسیدو مگر جنرل پالک د محمد اکبر خان د صلحې شرطونه مسترد کړل چنانچه په اولسم می هغه کابل ته محمد اکبر خان له دې خبر د رسولو دپاره روان شو چونکې جنرل پالک او نور فیرنګیان محمد اکبر خان سره جوړې کولو ته تیار نه وو له دې کبله د انگریزي قیدیانو دا ټولې د تزیین نه کابل طرف ته روان کړې شو.

په درویشتم می نهه بجې سحر بنځې په کجاوړ کښې او سړي په اسونو او څه پیاده

روان شو. په ټوله لار باندې د انگریزي فوځ د مړو نه داسې سڅا ډډوزې ختلې چې په لاره باندې تلل ډیر مشکل وو. د دویمې میلو مزل کولو نه پس دوی د خور د کابل قلاته راوړسیدل. او په څلیریشتم می نهه بجې سحر بیا دوی مخ په کابل روان شول. چونکې په سمه لار باندې د مړو د بدبویۍ په وجه تلل ناممکن وو له دې کبله دا ټولې په یوه بله لنډه لار باندې روان شو. او قریباً د شلو میلو د مزل نه پس د علي محمد قزلباش په قلا کښې چې د کابل نه درې میله دیخوا پرته ده د شپې دپاره پاتې شول. د علي محمد د کور زنانه د ورومې نه یوې بلې قلاته استولې شومې وې او دا قلا چې ډیره ارام ده او لویه وه د انگریزي زنانو دپاره خالي کړې شوې وه. دا ټول قیدیان د څلیریشتمې می نه تر پنځویشتم اګست پورې په دې قلا کښې ډیره وو. په دې اثنا کښې د جنرل پالک او جنرل نابت فوځونو چې څه کاررواتي په افغانستان کښې وکړه د هغې تفصیل به په یو بل نوي باب کښې کوو. صرف یو قابل ذکر واقعیه په دې دومره موده کښې دا وشوه چې په درویشتم اګست د غزني انگریزي قیدیان دې ټولې سره یو ځای شول او په بدیع اباد کښې هم چې څه کوره سپاهیان چې د انگریزي سپاهیانو نه جدا قیدیان وو په شپږو ویشتم د جون دې ټولې سره شامل شول.

لکه چې څرنګه د کابل او د هغې نه د چارچاپیره علاقې خلکو د انگریزانو برخلاف جنگ ازادي شروع کړې وه او د کابل په انگریزي چاوښی باندې یې حمله کړې وه هم دغه شان او هم په دې ورځو کښې په غزني او په قندهار کښې هم د قام خلق د فیرنګیانو برخلاف راهڅیدلي وو. چونکې د قندهار د انقلاب قصه ورځه ده مونږ به هغه په یو جدا باب کښې بیان کړو ولې د غزني قصه مختصره ده. له دې کبله هغه مونږ په دې ځای کښې لیکو.

په غزني کښې انگریزي فوځ د کرنل پامر د کمان لاندې وه. غازیانو په دې فوځ باندې حمله وکړه او دا فوځ په ښار کښې دننه ننوتو او په ښار کښې دننه بند شو. په شلم نومبر ۱۸۴۱ء غازیانو په غزني ښار باندې باقاعدې حمله شروع کړه مګر هغوی خبر شو چې لښکر کرنل میکلارن سره د یو بریګید فوځ د قندهار نه د غزني په طرف باندې راوړان دے نو هغوی خواږه واړه شو. هرکله چې میکلارن د واړو په سبب قندهار ته بیا واپس شونو غازیان دوباره په اووم دسمبر د غزني نه چارچاپیره پریوتل. او انگریزي فوځ یې په ښار کښې دننه بند کړ. تر شپاړسم دسمبر پورې غازیانو د بهر نه په ښار کښې دننه په انگریزي فوځ ډیرې حملې وکړې. مګر څه خاص کامیابي یې حاصله کړې نه وه. اخر هغوی په دې ورځ په ښار کښې دننه په راننوتو کښې کامیاب شول او د شپې یې په انگریزي فوځ حمله وکړه. انگریزي فوځ د ښار په پریښودو مجبور شو او په قلا کښې وردننه شول. په غزني کښې هم هندوستانی سپاهیانو ته ډیر نقصان د واړې او د یخ په وجه رسیدلې وه او د ډیوتی د ورکولو هم قابل پاتې شوي نه وو. تر پنځلسمې جنوري غازیانو په قلا باندې اکه دوکه ډزې کولې او

درې څلور سړي به يې د انگرېزي فوځ نه وژل. مگر په دغه ورځ باندې د غازيانو او د انگرېزي فوځ په منځکېنې په دې شرط صلح وشوه چې هر کله شمس الدين خان د کابل نه غزني ته راوړسېږي نو انگرېزان به غزني پرېږدي.

دا شمس الدين خان سرداران کابل د غزني په طرف د دې دپاره راستولې وه چې هغه د ميکناتن په شان د غزني فيرنګيانو سره د غزني د خالي کولو په حقله خبرې اترې وکړي. شمس الدين خان په پنځلسمه فروري راوړسيدو مگر د کابل او د جلال اباد د فيرنګيانو په شان د غزني فيرنګيانو هم د امداد په طمع کېنې په خپل لوظ باندې ټينګ پاتې کيدل نه غوښتل او د مارچ تر ابتدا پورې هغوي هغه سره هسې تال متول وکړو مگر اخر هغه د دې فيرنګيانو په فريب باندې پوهه شو. او ورته يې صفا وينا وکړه چې که سمدستي ښار نه خالي کوئ نو مونږ بيا درسره جگړه لښلوو. پس انگرېزي فوځ په شپږم مارچ د قلا نه راووتلو مگر څرنګ چې په کابل کېنې وو هم دغه شان په غزني کېنې د غازيانو بې قاعدې خلکو بالکل په ناجائزه طريقه د شمس الدين خان او د نورو مشرانو د منشا او رضا نه بالکل خلاف په اووم مارچ په دې فوځ ناساپه راپريوتل. انگرېزي فوځ د لفتينټ کرافورډ او برينټ چې د 54 نمبر پلټنې افسران وو او د لفتينټ نکلسن د 27 نمبر پلټنې د کمان د لاسدې ښه مقابله وکړه او ټوله ورځ جنگ وشو. په دې جگړه کېنې ډير انگرېزي فوځ ضائع شو مگر اخر دا افسران په کاميابۍ سره هغه ځاي ته واپس شول کوم ځاي چې کرنل پامر وسيدلو او هلته يې پناه واخسته. شمس الدين خان د غازيانو په دې کار سخت خفه شو او په ډير کوشش يې هغوي د دويمې ورځې د جنگ نه منع کړل.

د څلورو پنځو مياشتو د مسلسل تکليفونو او مصيبتونو نه پس هندوستاني سپاهيانو دا محسوسه کړه چې د هغوي دپاره په غزني کېنې نور پاتې کيدل ناممکن دي نو هغوي په خپل مخ سر باندې پېښور طرف ته د تللو قصد وکړو. په لسم مارچ هغوي د دې ارادې اطلاع خپلو افسرانو ته ورکړه. او په بله شپه د ماښام نه پس راروان شول دا سپاهيان لا ډير بهر ته نه وو وتلي چې واوره پرې ووريده. او د پخني د لاسه بالکل تک تور شول. هر کله چې په هغوي باندې سحر شو نو بيا غازيانو هغوي راګير کړل او بيل بيل سره يې قتل کړو د دې نه پس شمس الدين خان فيرنګيانو ته وويل چې په بې قاعدې غازيانو باندې زما هيڅ وس نه رسي نو که چېرې تاسو خپله وسله مونږ ته حواله کړئ نو مونږ به هر يو افسر په ډير قدر او عزت کابل ته صحيح سلامت وليږو. چنانچه د شپې په لس بجې دې ټولو افسرانو خپلې خپلې وسلې شمس الدين خان ته حواله کړې او په قلا کېنې يې پناه واخسته. د اګست د مياشتې پورې دا افسران هم دغه شان د غزني په قلا کېنې بند وو مگر په دې ټوله عرصه کېنې شمس الدين خان او د هغه ماتحتانو د دوي سره د انتهائي درجې د شرافت او د مهرباني

نسلوک کړې و. په نولسم اګست د کابل نه حکم راغی چې دا ټول افسران دې کابل ته راواستولې شي چنانچه په دروېشتم اګست دا ټولې هم کابل ته ورسیدو او خپلو نورو قیدیانو ملګرو سره یوځای شول.

مونږ لوستونکو ته د کابل د انګریزي قیدیانو ذکر خو په تفصیل سره کړې دې مګر لا تر اوسه پورې مو د موهن لعل حال نه دې بیان کړې. موهن لعل په دویم نومبر د غازیانو لاس له ورغې. مګر هغه نواب محمد زمان خان د هغوي نه خلاص کړو او په خپل کور کښې یې پټ کړو د هغه د کور نه هغه بیا د خان شیرین خان کور ته لاړو او د جون د میاشتې تر اخره پورې هغه د هغه په ځای کښې و. اګر چې سلطان محمد خان د شیرین خان زوم به هغه سره د هغه د نګرانۍ او د حفاظت دپاره په یوه کمره کښې اوده کیدلو مګر په دې عرصه کښې موهن لعل پټ خط و کتابت سر جارج پالک سره په ناجائزه طریقه ساتلې و. او د کابل ټول احوال به یې هغه ته د خپلو مخبرانو په ذریعه رسولو. موهن لعل سره سرکاری روپی او ذاتي مال هم دیر و. مګر دا مال د هغه نه هیڅا هم وانه خستو بلکې د دې روپو په ذریعه هغه دا کوشش وکړو چې په سردارانو کښې بې اتفاقي واچوي او هغوي د انګریزانو په طرف کړي هر کله چې میکاناټن لا ژوندې و نو د هغه او د موهن لعل هم باقاعدې خط و کتابت و. بلکې هر څومره لین دین چې غلجو او قزلباشو سره شوې و هغه هم د ده په ذریعه شوې و.

په دوېشتم جون محمد اکبر خان شیرین-خان ته د موهن لعل د حواله کولو دپاره ولیکل ځکه چې هغه د موهن لعل د دې خط و کتابت او سازشونو نه بې خبره نه و. مګر چونکې په سرداران کابل کښې باهمې جګړې روانې و نو د محمد اکبر خان دومره طاقت نه و چې هغه یې په زور راوستی و. هر کله چې محمد اکبر خان په بالاحصار باندې قبضه وکړه نو هغه دا مناسب وکړل چې د موهن لعل دا شرارت هم بند کړم. چنانچه خان شیرین خان موهن لعل هغه ته حواله کړو. محمد اکبر خان وروسته خو هغه میجر پوتنګر او کهټان میکنزي سره یوځای و سولو مګر بیا یې هغه د ملا جلال اچکزي په نګرانۍ کښې ورکړو. دې سړي د موهن لعل سخته خبرداري لرله. تر دې چې د هغه دپاره اوس سر جارج پالک سره خط و کتابت کول هم ناممکن شو. په دې باندې سر جارج پالک او نورو فیرنګیانو چې د هغه په ذریعه به یې د کابل ټول سیاسي او فوځي حالات معلومول سخت خفه شول. او ګورنر جنرل ته یې دا جوړه کړه چې موهن لعل سره سخته بدسو کې کیږي حالانکې د هر قوم د قانون مطابق د موهن لعل د جرم سزا مرګ و ځکه چې هغه د سرداران کابل او د هغوي د سیاسي او فوځي معاملاتو مخبري د هغوي دشمنانو ته کوله. د سر جارج پالک د دې خط په جواب کښې کومه چیتې چې ګورنر جنرل لارډ ایلنبرو هغه ته ولیکله هغه قابل د کتو ده:

" I am directed by the Governor General (Lord Ellenborough) to acknowledge the receipt of your letter of the 3rd instant, and to communicate to you

his Lordship's entire approval of the measures adopted of extending to Mohan Lal the protection of the British Government.

It is his Lordship's Intention to remove Mohd Akbar Khan's family from Ludhiana; and it is under his Lordship's consideration whether Mohd Akbar Khan's wife and children should not be immediately sent to Calcutta, and eventually to England.

Mohd Akbar Khan must be aware that Government in England cannot afford to any one's education in the Mohammadan faith, and there are no means of obtaining it there."

ترجمہ: "ماتہ گورنر جنرل (لارڈ ایلنبرو) ہدایت کرے دے چي ستا د دریم ماہ حال خط رارسیدل تسلیم کریم او تاتہ اطلاع در کریم چي لارڈ صاحب ستا د کارروایی چي تا موهن لعل د حکومت برطانیہ پہ حفاظت کنبی اخستے دے پوره پوره منظوروي.

د لارڈ دا ارادہ ده چي د محمد اکبر خان د کور خلق د لدھیانی نہ لری کړي او دا خبره هم د لارڈ صاحب زیر غور ده چي د محمد اکبر خان بنخه او بچي کلکتې ته او بیا د هغه خای نه انگلستان ته واستوي.

محمد اکبر خان ته به ضرور دا معلومه وي چي حکومت برطانیہ هیچا له هم د اسلام د دین تعلیم نه شي ور کولے او نه په هغه ملک کنبی د دي تعلیم د حاصلولو څه وسائل موجود دي.

گورنر جنرل د دي خط لیکلو مدعا دا وه چي محمد اکبر خان ته دا ویره وښيي چي که چري موهن لعل سره هغه خپله رویه بدله نه کړه نو زه به ستا بال بچ ولایت ته جلاوطن کړم و په هغه خای کنبی به هغوي د اسلام په پریښودو مجبور شي.

په کومو وجوهاتو چي محمد اکبر خان موهن لعل گرفتار کړے وه او د هغه نگراني نه سخته کړي وه هغه د سر جارج پالک د لاندیني خط نه چي کوم هغه گورنر جنرل ته لیکلے وه معلومیدے شي:

"Mohan Lal by Mohd Akbar Khan, I venture to take this opportunity of bringing to the notice of the Rt. Hon, the Governor-General the zeal and perseverance of Mohan Lal, who under very difficult circumstances, and at very great personal risk, has continued to send me regular and correct information of the state of different parties at Kabul."

ترجمہ: "زه په افسوس سره د دي خبري رپورټ کوم چي محمد اکبر خان موهن لعل گرفتار کړے دے. زه په دي موقع د رائټ آنریبل گورنر جنرل نوټس ته د موهن لعل د کار کولو فوق او د هغه استقلال د راوستلو جرأت کوم. هغه باوجود د سخت مشکل واقعاتو نه او د بل سر په خطر کنبی ماتہ په څه نا څه طریقه د کابل د مختلفو ډلو صحیح او باقاعدہ اطلاعات راستولي دي."

د یو بل خط نه چې سر رچمنډ شیکسپیر (چې د سر جارج پالک سیکرټري وه) خپل حکومت ته لیکلې وه هم صفا ظاهریږي چې د پښتنو په نظر کېنې موهن لعل په خپل ایام قید کېنې د هغوي د نیک سلو کی او د ښه برتاؤ نه ډیره ناجائزه فائده اخستی وه او له دې کبله د هغه سخته نگراني از حد ډیره ضروري وه. د ټولو انگریزي قیدیانو خو د ورومې نه د دې نگراني کیدله چې هغوي د جلال اباد فیرنګیانو ته د کابل د واقعاتو متعلق هیڅ حالات ونه لیکي مګر چونکې موهن لعل هندوستان ته په دې لحاظ هغوي د ده نه بې خطرې وو ځکه قومي لحاظ سره په دې ټول انقلاب کېنې د هغه خپل څه گټه تاوان نه وه. بلکې هغه د فیرنګیانو یو تنخواه خور ملازم وه او په هغه دا هیڅ لازم نه وو چې هغه د خپلو مالکانو د خوشحاليو دپاره ناجائزي طریقې استعمال کړي. د کوم جرم چې موهن لعل په دې طریقې مرتکب شوی وه که چېرې دا جرم هغه د یورپ په یو ملک کېنې د جنګ په ورځو کېنې کړي نو هغه به بلا شک و شبه په توپک ویشتلې شوی وه. مګر سره د دې محمد اکبر خان صرف دومره وکړل چې هغه ی د نور وړاني نه د منع کولو په خاطر گرفتار کړو او د هغه نگراني ی سخته کړه. شیکسپیر په خپل خط کېنې دا شان لیکي:

”تر کومه چې مونږ په جلال اباد کېنې وو نو د کابل د مختلفو ډلو او د نور صورت حالات متعلق زموږ د خبر رساني ذریعه صرف هم هغه (یعنې موهن لعل) وه عام طور سره به د هغه خطونه په هفته کېنې دوه ځله راټل او ماته یاد نه دي چې یو ځل هم د هغه اطلاع غلطه ثابته شوي وي او د هغه انتظام دومره ښه وه چې کومې چیتې د هغه قاصدانو راوړې په هغوي کېنې یوه هم د دشمن لاس ته نه وه راغلې.“

باوجود د موهن لعل د بددیانتی نه محمد اکبر خان ته چې څه وخت د سر جارج پالک دا پیغام راوړسیدو چې د موهن لعل په سخته نگراني کولو باندې انگریزي حکام خفه کیږي نو په نهه ویشتمه جولایي محمد اکبر خان هغه بیا میجر پوتنګر، کپتان کنولي، ډرمنډ، وغیره د سره ډیره کړو مګر د دې ځای نه هم موهن لعل سر جارج پالک سره خفیه خط و کتابت بدستور جاري وساتلو. هغه دومره چالاک او فریبي هندو وه چې هغه هم د محمد اکبر خان په سپړو کېنې او هم د نورو غازیانو سردارانو په نوکرانو کېنې په رشوت او په روپو ځان له قاصدان پیدا کړه. حقیقت دا وه چې د محکومیت په وجه د هغه ذهینت سخت غلامانه شوی وه او د ډیر عمر نه ی خپل ضمیر په پیسو خرڅ کړی وه. کوم گنده او پلید کار چې فیرنګیانو په خپله کول نه غوښتل هغه به ی په دې بددیانته ملازم باندې کول. اوس هم هزار ها دا شان هندوستانیان او پښتانه شته چې د روپو، منصبونو او د خطابونو په لالچ ی خپل ضمیر او ایمان خرڅ کړي دي او د خپلې ذاتي فائدي او گټې په خاطر د خپل ملک او قوم فائدي قربانوي.

سره د دې چې محمد اکبر خان د موهن لعل په ذهنت باندې ډیر بڼه پوهه وه مگر چونکې هغه هندوستان ته و نه کله کله به یې په دوډی خان له راوبللو او ورسره به یې په موجوده سیاسیاتو باندې تر ډیره وخته پورې بحث مباحثه کوله. موهن لعل وائي چې څه وخت د جنرل پالک فوځونو د کابل په طرف راوړاندې کیدل شروع کړل نو محمد اکبر خان به ما سره صلاح هم کوله چې ماله څه کول پکار دي؟ اگر چې د هغه په ما باندې اعتبار نه کیدلو خو کله کله به یې ما ته تپوس کولو چې که چېرې زه خان فیرونګیانو ته حواله کړم نو آیا هغوی به ما ژوندی پریري؟ ما هغه ته په جواب کښې وویل چې اگر چې ته به زما صلاح د پرې جنې کښې ولې زه درته وایم چې که چېرې ته د سر جارج پالک سلام له ورشې نو هغه به نه صرف تا ژوندی پریري بلکې ستا ټول جرمونه او گناهونه چې تا د انګریزانو برخلاف کړي دي هم معاف کړي.

د دې په جواب کښې هغه ماته وویل چې که هر څومره تسلي ماله فیرونګیان را کړي خو زه به خان هغوی له ور نه کړم. موهن لعل بیا مخکښې دا رنگ په خپل کتاب کښې لیکي:

"He had become so conversant with all the affairs of England by newspapers, and the old history read to him or related by some of us, the prisoners, that he perfectly made me silent by saying that Napolian, who was not considered a murderer, as he fears himself to be of the English envoy, relied upon the British Justice and in time of difficulty went on board on English ship; and the English Government, instead of showing him the privilege of the liberty of their land, made him a prisoner, and sent him to a distant island, where he died."

ترجمه: "هغه د اخبارونو په ذریعه او د زوړ تاریخ په ذریعه چې کوم به هغه ته په مونږ کښې ځنې قیدیانو لوستلو یا به یې ورته زباني بیانولو. د انګلستان د ټولو واقعاتو نه دا شان بڼه واقف شوی وه چې هغه په دې وینا بالکل زه چې کړم چې اگر چې نپولین چې چا هغه قاتل هم نه گڼلو لکه چې څرنگ زما ویره ده چې زه انګریزي سفير یم په انګریزي انصاف باندې اعتبار وکړو او د تکلیف په وخت کښې په یو انګریزي جهاز باندې سور شو نو حکومت برطانیه په ځای د دې چې هغه ته د خپل ملک د ازادۍ حق ورکړي نو هغه یې قیدي کړو او یوې لرې جزیرې ته یې واستولو چې په هغې کښې هغه مړ شو."

د موهن لعل نه علاوه د کابل په ښار کښې کپتان تروپ، میجر پوتنګر، کپتان جان کنولي، کپتان درمنډ او کپتان لارنس وغیره د محمد زمان خان په کور کښې په طور د یرغمال ډیره وو. یو ځل په دې افسرانو هم د غازیانو یو بې قاعدې ټولي د محمد زمان خان په کور کښې حمله وکړه ولې محمد زمان خان د هغوی په پښو کښې خپل پټکې وغورځولو او ورته یې منت وکړو چې از برای خدا زما د کور پرده دا شان مې اخلی. د دې نه پس هغه دا قیدیان د مزید حفاظت دپاره د میر واعظ کور ته واستول. لفتینټ ایري دا رنگ لیکي:

" Before sending them to the Mir Wayze, which was done at night, he took the precaution to line the streets with his own followers, with strict orders to fire upon every one who should so much as poke his head out of a window, and be not only accompanied them himself, but sent his own Family on ahead."

ترجمه: "هغه هغوي د شپې د مير واعظ کور ته د استولو نه ورومبه دا احتياط وکړو چې خپل سړي ي په ټولو کوڅو کښې ودرول او سخت حکم ي وکړو چې که چا د خپلې کړکۍ نه سر قدرې راوويستو نو په هغه ډز کوي او نه تش دا چې هغه هغوي سره ملگرې لارو بلکې د هغوي نه ي مخکښې د خپل کور خلق هم واستول."

په لسمه جولائي محمد اکبر خان دا ټول قيديان د مير واعظ د کور نه راوستل او د حفاظت په خاطر ي په بالاحصار کښې ديره کړل. هم په دغه تاريخ محمد اکبر خان کپتان تروپ سره د حاجي بختيار جلال اباد ته جنرل پالک له بيا د صلح د خبرو اترو دپاره واستولو. جنرل پالک محمد شاه خان ته ليکلي وو چې فيرنګيان به د پښتنو، او پښتانه دې انګريزي قيديان ټول پرېږدي. د پښتنو په قيديانو کښې دوست محمد خان امير هم شامل وه. محمد اکبر خان او د قام نورو خلکو دا تجويز منظور کړو خو دا شرط ي ورسره کښېښودو چې د جنرل پالک او د جنرل ناپ فوځونه چې په کابل باندې د پيش قدمۍ کول غوښتل واپس هندوستان ته لاړ شي.

جنرل پالک دا شرط منظور کړو او صاف طور سره ي دا وويل چې انګريزي فوځونه به سمدستي د افغانستان نه واپس لاړ شي څه وخت چې قيديان رها کړي شي ولې هر کله چې محمد اکبر خان د جنرل پالک نه دا مطالبه وکړه چې ته د زباني معاهدې مطابق ما له خپله دستخطي اقرار نامه راوليږه نو هله پسته به زه قيديان درپريږدم نو جنرل پالک ټال مهول شروع کړل ځکه چې هر کله جنرل موصوف د دې شرط اطلاع وائسراي ته ورکړه نو هغه جنرل پالک ته وليکل چې ته د جلال اباد د طرف نه او جنرل ناپ دې د قندهار د طرف نه سمدستي په کابل باندې پيش قدمي شروع کړي.

کپتان تروپ چې د جلال اباد نه واپس راغلو نو محمد اکبر خان ته ي هيڅ غوټ پرېکړه جواب ور نه کړو. ځکه چې هغه ته خو معلومه وه چې انګريزي فوځ د دوو طرفو نه په کابل باندې د راخوت تيار کوي مګر هر کله چې محمد اکبر خان د هغه نه د يو صاف جواب تهوس وکړو نو هغه ورته ووي چې جنرل پالک تحرير لوظنامې کولو ته تيار نه دمي. کپتان تروپ بيا دا ټولې خبرې خپلو ملګرو سره وکړې چنانچه لفتيننټ ايري په خپل کتاب کښې د دې متعلق دا شان ليکي:

" He (Capt. Troup) told us that Akbar was, as might have been expected, much disappointed at General Pollock's refusal to conclude the treaty in writing; and so anxious was Akbar to bring the matter to a favourable close, that he offered

to release us all at once, if Capt. Troup would only guarantee that General Pollock should act up to his words and forthwith return to India. This offer Capt. Troup could not, of course, accept, knowing, as he did full well, the intention of the General to advance."

ترجمه: "کپتان تروپ مونږ ته وویل چې محمد اکبر لکه څنګه چې توقع کیده د جنرل پالک په تحریري لوظنامه نه کولو باندې ډیر مایوسه شو او اکبر دومره فکر مند و چې دا معامله دې خاطر خواه فیصله شي. چې هغه مونږ فوراً پریښودو ته تیار شو په شرط د دې چې کپتان تروپ هغه له دومره ذمه واري ورکړي چې جنرل پالک به د خپل اقرار پابندي وکړي او سمدستي به هندوستان ته واپس شي مګر دا ذمه واري کپتان تروپ څرګ ورکولې شوه ځکه چې هغه ته پوره معلومه وه چې جنرل موصوف د پيش قدمي اراده کړې ده."

دا قدرتي خبره وه چې محمد اکبر خان د کپتان تروپ په دې طریقه ناکام راتلو باندې ډیر په قهر شوی و چنانچه هغه په نهه ویشتم جولای کپتان تروپ او کپتان لارنس سره بیا یوه جرګه وکړه او هغوی یې بیا جنرل پالک له په تلو باندې مائل کړل. مګر د هغوی د روانیدو نه وروسته هغه په عام دربار کې په قهر او په غصه دې دواړو افسرانو ته وویل چې که د جنرل پالک او جنرل نابت په فوځونو کې یو هم په کابل پيش قدمي شروع کړه نو زه به تاسو ټول تر کستان ته ولیږم او په هغه ځای کې به تاسو په مختلفو سردارانو باندې په طور د غلامانو تقسیم کړم. په دې دربار کې هغه د جنرل پالک ډیر بد وویل او دا رایې یې ظاهره کړه چې جنرل پالک ماله د دې کولې را کولو کوشش کوي ځکه چې په خله خو هغه وایي چې که چرې انګریزي قیدیان رها کړي شول نو جنرل نابت او زه به خپل فوځونه واپس هندوستان ته بوځو مګر څه وخت چې زه هغه ته دا ووايم چې دا خبره په تحریر کې راوله نو د هغې نه انکار کوي.

په کومه ورځ چې دا دواړه افسران جلال اباد ته دوباره روانېدل نو هم په هغه ورځ محمد اکبر خان د جنرل پالک د خواهش مطابق موهن لعل ازاد کړو او کومې اتلس زره روپۍ چې هغه د ده نه اخستې وې هغه یې هم ورته واپس کړې.

دا صرف د دې دپاره محمد اکبر خان وکړل چې جنرل پالک په دې خوشحال شي و زما په نیک نیتی باندې اعتبار وکړي. د محمد اکبر خان دا کوشش و چې د افغانستان ملک د انګریزي فوځ د دست برد نه بچ کړم او زه ټول انګریزي قیدیان رها کړم او بیرنګیان ټول پښتانه قیدیان رها کړي او په دې طریقه د بیرنګیانو او د پښتنو تر منځ د اهمې رنځ او خفګان خاتمه وشي.

مګر د جنرل پالک دا خیال و چې زه دې د بیرنګیانو د فوځ د تباهي او د میکانټن د نورو بیرنګیانو افسرانو د قتل په دا شان بدل د افغانستان د پښتنو نه واخلم چې د

حکومت برطانیه ورک شوم عزت او تباه شوم و قار په دې سرزمین کېنې بیا قائم کړم. دا هم د هغه یقین وه چې په کابل کېنې قزلباشو او د انگریزانو د پرې د یو لومې ټولې په موجودګۍ کېنې به محمد اکبر خان هیجرې هم د انگریزي قیدیانو تر کستان ته په بوتلو کېنې کامیاب نه شي. چنانچه هغه شیرین خان قزلباش او نور د هغه په شان سردارانو ته خطونه ولیکل چې که چرې تاسو محمد اکبر سره د انگریزي قیدیانو تر کستان ته د بوتلو په وخت مزاحم شوی او هغه مو په خپله اراده کېنې ناکامیاب کړو نو زه به ستاسو تیر شوي جرمونه معاف کړم ولې که محمد اکبر خان دا قیدیان تر کستان ته بوتلل نو زه به د کابل ښار لوټې لوټې کړم.

مګر کوم فیرنګیان چې په کابل کېنې موجود وو او د حقيقي صورت حال نه واقف وو هغوي ته دا معلومه وه چې محمد اکبر خان په افغانستان کېنې او په کابل کېنې دومره اقتدار او طاقت حاصل کړې دې چې د هغه مخې له په دې معامله کېنې هیڅوک نه شي راتلې. او نه هغه د خپلې ارادې نه په زور منع کولې شي له دې کبله څه وخت چې هغوي ته دا معلومه شوه چې انگریزي فوځ به ضرور په کابل پیش قدمي کوي نو په هغوي کېنې سخت هیبت او خوف پیدا شو. بهر کیف دا دواړه افسران (کپتان تروپ او لارنس) د محمد اکبر خان په وینا یو ځل بیا جلال اباد ته روان شول. او په لهم اګست هغوي د جنرل پالک نه واپس کابل ته راوړسیدل. مګر د فیرنګیانو قیدیانو دپاره ی هیڅ د زړه د خوږېدو خبر رانه وړو. جنرل پالک هم هغه شان په دې خبره باندي اصرار کولو چې محمد اکبر خان دې انگریزي قیدیان سمدستي پرېږدي. مګر محمد اکبر خان هم د تحریري لوظنامې نه بغیر دې کار ته تیار نه شو.

هر کله چې دا معامله فیصله شوه او هغه د جنرل پالک په نیت باندي پوهه شو نو محمد اکبر خان میجر پوتنګر او د هغه پنځه ملګري د کابل ښار نه وویستل او د علي محمد قزلباش هغې قلعي ته ی راوستل چې په کومه کېنې د میکناتن بنځه، لفتیننټ ایري، د هغه بنځه، لیدي سیل وغیره دیره وو. د دې نه دې قیدیانو ته دا معلومه شوه چې اوس محمد اکبر خان مونږ بامیان طرف ته د استولو اراده لري. دې سره سم محمد اکبر خان دا حکم هم وکړو چې انگریزي قیدیان دې د جنرل پالک کیمپ سره نور خط و کتابت نه کوي.

په دې ټولې کېنې کپتان جان کنولي په دویم اګست باندي په تبه سخت ناجوره شو او په اووم اګست د دې تې نه مړ شو. د ده دوه نور مشران وروڼه ایډورډ کنولي او ارتهر کنولي او درې واره وروڼه د میکناتن خپلوان وو. دا درې واره وروڼه د لارډ کین فوځ سره افغانستان ته په کال ۱۸۳۹ء کېنې راغلي وو. جان کنولي خو د ابتدائي تحریک ازادی نه سرداران کابل په کال ۱۸۴۱ء کېنې په طور د یرغمال ساتلې وه. آرتهر کنولي په کوهستان

کښې په یوه قلا باندې د حملې کولو په وخت کښې په گولي ولگیدو او مړ شو. او ایډورډ کښولي چې بخارا ته په پولیتیکل مخبرۍ باندې استولې شوم وۀ د شاه بخارا په حکم باندې کرنل ستوارت سره قتل کړې شو.

په دې منځکښې جنرل پالک او جنرل ناپ دواړو په کابل باندې پیش قدمي راواخسته پس محمد اکبر خان د خپلې وینا مطابق په پنځویشتم اگست حکم وکړو چې انگریزي قیدیان دې ټول بامیان ته واستولې شي.

کپتان تروپ او کپتان بائي گريو خو هغه خان سره وساتل او مسز اینډرسن او مسز تريور چونکې ډیرې ناجوره وې له دې کبله هغوي د ډاکټر کمبل په نگراني کښې د کابل په ښار کښې پاتې شوې. او باقي نور ټول قیدیان، ښځې په کجاوو کښې او سړې په اسونو قریباً لس نیمې بجې د شپې د سپوږمۍ په رڼا کښې روان کړې شول او د هغوي د حفاظت دپاره قریباً درې سوه یا څلور سوه سړي سره د توپکو د صالح محمد د کمان لاندې مقرر شو. دا هم هغه صالح محمد خان وۀ چې په ۱۸۴۰ء کښې د بامیان په حمله کښې د انگریزي فوځ نه د امیر دوست محمد خان لښکر ته اوږیدلې وۀ. دې ټولي د لوگر د درې په لار د چارديه کلي ته مخه وکړه. او د شپاړسو ميلو د منزل نه پس نهه بجې سحر په شپږویشتم اگست قلعه قاضي ته ورسیدل. په دې ټول سفر کښې انگریزي میمانو د پښتنو ښځو جامې واغوستې او د ململو برقيې ئ هم په سر کړې. دې ټولي سره غرمې غرمې ته ډیرش هغه گوره سپاهیان هم شامل شول چې د انقلاب په ابتدا کښې د لفتینت ایونز د نگراني د لاندې د ناجورتیا په سبب په کابل کښې د انگریزي فوځ نه وروستو پاتې شوي وو.

په اوویشتم اگست دوه بجه د نیمې شپې دا ټول ټولې د درۀ میدان په لاره باندې د کټه سرو مقام ته ورسیدو دا مقام په قدرتي مناظرو کښې دومره ښکلې وۀ چې لفتینت ایري سره د دومره مصیبتونو او تکلیفونو چې د جنگ په وجه لازمي وو د دې مقام په تعریف کښې، مگر د پښتنو د قوم د خانه جنگو او بې اتفاقو په بدو کښې دا شان لیکي :

" Lower down the declivity, about the middle of the valley (which was here about a mile wide), there ran a small river carrying fertility along its banks. Picturesque clumps of poplars and willows here and there broke the view, the intervening space being filled up with green and yellow fields of cultivation. Bare and rugged mountains everywhere bounded the landscape. Here, as we reclined our wearied limbs, and looked round on the smiling scene which everywhere charmed the eye, we wondered that the inhabitants of so favoured a spot should be insensible to the blessings of peace; that the loveliness of nature, and the quiet occupation of husbandry should have so little power to soften the heart and subdue the fierce passions of savage men, who here, as elsewhere throughout Afghanistan, have like the untameable descendants of Esau, their hand against every man, and

every man's hand against them. We were told that the whole of this seemingly peaceful valley was so distracted by blood-feuds, that the inhabitants scarcely dared to venture a few hundred yards from their own dwelling."

ترجمه: "په اترایی باندې چې لږ نور بنکته شے نو د درې په منځکښې (په دې ځای کېنې دره یو میل قدرې پلنه ده) یو ورکوټی شان وله بهیږي چې دواړه طرف ته یی ملک زرخیز او سبز زار کړی وۀ یو ځای بل ځای بنکلی بنکلی جنگی د چینارونو او ولو په نظر راتلې. او په منځکښې په پتو کېنې شین او زیر فصل ولاړ وۀ. د دې ټول منظر نه چارچاپیره برېښه او زیر غرونه پراته دي په دې ځای کېنې هر کله چې مونږ خپل سترې اندامونه وغزول نو مونږ په زړه کېنې تعجب وکړو چې د داسې ملک وسیدونکي چې په هغوي ځدای دا شان فضل کړی دی د امن د نعمتونو نه ولې ناواقفه دي. او دا چې د قدرت بنکلی والی او د زراعت خاموشه پېشه دومره طاقت په خپل ځان کېنې نه لري چې د هغوي زړونه نرم کړي. او د دې وحشي خلقو تند خویه جذباتو له مات ورکړي.

په دې ځای کېنې هم دا خلق د نور ټول افغانستان د خلقو په شان دا رنگ بډامن وو چې د ایسو د نااموخته قام په شان د هغوي لاسونه د هر چا برخلاف وچت وو او د هر چا لاسونه د هغوي برخلاف وچت وو. مونږ ته خلقو وویل چې دا ټوله دره چې په ظاهره دا شان پرامن بنکاریدله د قتلونو د دشمنو نه دا شان پرېشانه ده چې د هغې وسیدونکي د خپلو کورونو نه یو څو سوه گزه هم بهر ته نشي وتی: "

په اتویشتم اگست دوه بجې د شپې بیا دا ټولې روان شو او قریباً د څوارلس میلو منزل نه پس د ټک خانې په مقام د سرچشمې نه څلور میله دیخوا ته د یوې ولې په خوا کېنې دیره شو دا مقام د بلخ په لویه لار باندې پروت دی چنانچه ډیر خلق د چارچاپیره کلو نه انګور، سیبان، ناشپاتی او خرمانی په دې لار باندې کابل ته وړي.

په نهه ویشتم اگست نمر خاته وخت دوی بیا ټول د دې ځای نه مخ په قبله په لویه لار باندې روان شو او د هزارو په ملک کېنې داخل شو. د اونی د مقام نه دوه میله دیخوا ته یو قزلباش سردار چې په خوا کېنې د هغه قلا پرته ده دې ټولې له وړې وړې دودې د خوراک دپاره راوړې. د افغانستان قزلباش عام طور د انګریزانو طرفدار وو. او څه وخت چې دا سردار د دې فیرنګیانو نه خبر شو نو هغه دوی له دایلمستیا په لاره کېنې وکړه.

چونکي د هزارو یوه حصه شيعه گان دي او قزلباش هم شيعه گان دي د دې دپاره د هزارو په شيعه گانو کېنې د قزلباشو ډیر رسوخ دی. د دې نه پس دا ټولې د اونی په مقام باندې دیره شو. په دیرشم اگست درې بجې سحر دې ټولې بیا د اونی په کنډاو باندې ختل شروع کړل. او دولسو میلو منزل نه پس د هلمند سیند خواته راګوز شول. او د سیند په غاړه د گردن دیوال په مقام باندې یی پراو وکړو. په دغه مقام باندې یو څو هزارو غلو د صالح

محمد خان په ګارډ باندې چپاؤ وکړو. ولې په غلو کښې یو کس مړ شو او دوه ونیوې شول. په یو دیرشم اګست څلور بجې مازیګر بیا دوی مخ په بره روان شو. او د کارزار په ټنګه دره کښې یې پراؤ وکړو په دې دره کښې د اوربشو فصل لا تک شین ولاړ و. په اول ستمبر دا ټولې د حاجي ګګ په کنډاؤ باندې ورواړیدو د حاجي ګګ د غره سوکه دولس زره څلور سوه فته د سطح سمندر نه وچته ده. اوربشې او غنم لا هم هغه شان شنه ولاړ وو.

په دویم ستمبر نمر خاته وخت دوی د کالو په کنډاؤ باندې وروختل د کالو د غره سوکه دیارلس زره څلور سوه فته د سطح سمندر نه وچته ده. د دې نه مخکښې سفر ډیر تکلیف ده او د محنت سفر و. اخر دوی د قلعه توپچي په مقام باندې دیره شول. د دې ځای نه بامیان او د هغې مشهورې سمستې په لرې فاصله کښې ښکاریدلې.

په دریم ستمبر دوی بیا د بامیان طرف ته روان شول د دې ټولې په لاره کښې د بامیان دوه مشهور لومې لومې بتان چې د غره په ګوټ کښې د قدیم الایام نه په ګټه کښې پریکړې شوي دي راغلل. دا بتان عجیب و غریب دي او د زړې زمانې د خلقو د بت تراشي یو بې نظیره نمونه ده. ورومېرې بت د ښځې دې چې په دنگوالي کښې شپږ شلې فته وچت دې د دې نه څلور سوه گزه مخکښې په دغه ګوټ کښې یو بل بت د سړي دې چې اته شلې فته دنگ دې. دا دواړه بتان په لویو لویو تاخونو کښې جوړ شوي دي او د سر دپاره یې ټول د ګټې چت منقش دې. دا ټول ګټ په خپله قریباً درې سوه فته دنگ دې او په هغې کښې عین تر سوکې پورې بیسماره سمستې کنستلي شوي دي. د دې بتانو د پښو نه تر سره پورې په ګوټ کښې دننه د اندرپایې پاتکي هم جوړ شوي دي او بنیاد د بت د پښو نه تر سره پورې خټې شي. د لومې بت د لاندې قریباً نیمه پلټن ځاییدې شي. د لومې بت نوم سلسال دې او د وړوکي بت نوم شاه ماما دې.

دا ټول ټولې د دې ځای نه قریباً یو میل اخوا بهر په خیمو کښې دیره کړې شول ځکه چې دننه په کوټو کښې هغوي وسیدل نه غوښتل. د دریم ستمبر نه تر نهم ستمبر پورې دوی هم په دغه ځای دیره وو.

په نهم تاریخ باندې دوی صالح محمد یوې قلاته بوتل. په یوولسم ستمبر د محمد اکبر خان حکم صالح محمد له راوړسیدو چې انگریزي قیدیان فوراً څلم طرف ته روان کړه مګر هم په دغه ورځ لس بجې سحر صالح محمد میجر پوتنګر ته وویل چې که چرې تاسو ماله شل زره روپۍ نغدې او یو زر روپۍ ماهوار پنشن زما تر ژونده پورې راکوئ نو زه به تاسو سمدستي جنرل پالک ته ورسوم.

میجر پوتنګر سره د کپتان لارنس او جالنس دا اقرار سمدستي په یو کاغذ باندې

ولیکلو او ذمه واري ۍ واخسته چې زمونږ حکومت به د دې اقرار مطابق دا رقم تاله درکوي. کپتان میکنزي او نورو ټولو افسرانو هم په دې کاغذ باندې دستخطونه وکړل ماسوائ د بریګیډیر جنرل شیلتن او کرنل پامر نه. چې هغوي وئیل چې په دې به د محمد اکبر خان او زمونږ تعلقات نور هم خراب شي ولې هغوي او نورو ټولو قیدی افسرانو او بنځو میجر پوتنګر دوی له دا اقرار ورکړو چې که چرې مونږ ازاد شو نو مونږ به هم خپله خپله حصه ورکوؤ.

اصلي اقرار نامه چې کومه میجر پوتنګر وغیره صالح محمد سره په دې باره کښې کړې وه هغه خو په فارسي کښې وه. ولې د انګریزي ترجمه ۍ دا ده:

"We gentlemen, Pottinger, Johnson, Mackenzine, and Lawrence, in the presence of God and Jesus Christ, do enter into the following agreement with Saleh Mohd Khan: whenever Sakeg Mohd Khan shall free us from the power of Mohd Akbar Khan we agree to make him (Saleh Mohd Khan) a present of twenty thousand rupees; likewise to obtain for him the command of a regiment in the Govt; service; and we attest that this agreement is not false; and should we have spoken falsely then will we acknowledge ourselves to be false men even in the presence of Kings."

ترجمه: "مایانکه پوتنګر، جانسن، میکنزي، او لارنس او خدای او حضرت عیسیٰ علیه السلام په مخکښې صالح محمد خان سره دا لوظنامه کوؤ هرکله چې صالح محمد خان مونږ د محمد اکبر خان د لاس نه ازاد کړي نو مونږ هغه له (یعنې صالح محمد خان) د شلو زرو روپو نغدو او د یو زر روپو د ماهواري پنشن ورکولو اقرار کوؤ او دغه شان به مونږ هغه له په سرکاري ملازمت کښې د یو پلټنې کمان هم اخلو.

مونږ تصدیق کوؤ چې دا اقرار نامه دروغځله نه ده او که چرې مونږ دروغ وئیلې وي نو مونږ به دا خبره د بادشاهانو په مخکښې هم تسلیم کړو چې مونږ دروغځن یو.

په حقیقت کښې د رشوت دا سودا صالح محمد سره ورومیر د موهن لعل په خله شوې وه نو هرکله چې دا قیدیان بامیان ته ورسیدل نو موهن لعل خپل یو کشمیري واقف سید مرتضیٰ شاه نومې بامیان ته صالح محمد پسې راوړلو او ورته ۍ پیغام ورکړو چې که چرې صالح محمد خان دا قیدیان جنرل پالک ته واپس وروړسول نو زه به هغه له شل زره روپې نغدي او یو زر روپې د میاشتي پنشن تر ژوندانه پورې ورکړم. او مرتضیٰ شاه له به پنځه زره روپې نغدي، او یو معقول پنشن مقرر کړم.

د دې رشوت د لالچ نه علاوه د صالح محمد د کور خلق هم دغه وخت د قزلباشو په چم چنډول کښې وسیدل. او قزلباشو د هغه ورور ته وئیل چې که چرې صالح محمد دا تجویز منظور نه کړو نو مونږ به د هغه د کور خلقو ته سخت نقصان ورسوؤ. صالح محمد

سره چې دا فيصله وشوه نو سوال دا پيدا شو چې د صالح محمد يو بل ملگري چې هغه سره د برابر اختيار خاوند و. او محمد اکبر خان هغه صالح محمد سره يو ځای ليږلې و. او د هغه ډير لوی اعتباري و. څرنگ د لارې نه بيرته کړې شي. د دې سړي نوم مير آخور و. او يو سل غلجې د هغه زير فرمان وو له دې کبله دې ټول ټولي دا سازش وکړو چې مير آخور په څه چل هنر گرفتارول پکار دي. صالح محمد خپل زير فرمان سپاهيانو سره مصلحت وکړو چې زه به تاسو ټول د مابنام په وخت کښې پرېده ته راجمع کړم نو تاسو دا شور جوړ کړئ چې زمونږ تنخواه لا تر اوسه پورې چانه ده را کړې او مونږ يو قدم هم نور وړاندې نه ږدو.

د دې نه پس به بغاوت جوړ کړو او په دې علاقه کښې به خپل حکومت قائم کړو چنانچه په يوولسم ستمبر مابنام په دې تجويز باندې عمل وشو او په دولسم ستمبر سحر وختي صالح محمد او فيرنګيانو خپله يوه جنده په يو برج باندې ولگوله او چونکې د سپاهيانو د خوشحاليو دپاره د روپو ضرورت و. دې ټول ټولي يوه قافله چې د بخارا نه راروانه وه په زور راونيوله او خلور سوه روپۍ يې ترينه په طور د محصول واخستې. بيا سمدستي ميجر پوتنګر لگي شو او د باميان د علاقې يو نوم گورنر يې مقرر کړو او د انګريزي حکومت د طرف نه يې د چارچاپيره علاقې هزاره سردارانو سره د انعامونو او اکرامونو لويې لويې وعدې وکړې. د دې ټولې واقعي دومره لوی اثر په عامو خلقو باندې وشو چې ذوالفقار خان د باميان زور گورنر هم مابنام کښې ميجر پوتنګر له راغې او د اطاعت اظهار يې وکړو. ده سره هم ميجر پوتنګر ډيرې وعدې وکړې.

په دې اثنا کښې مير آخور د صالح محمد د دې ټولو بې ايمانو نه خبر شو او بغير د مقابلې کولو نه د ذوالفقار خان قلعه کښې پناه گزين شو هم په دغه ورځ يعنې په دولسم ستمبر ميجر پوتنګر د دې ټولې معاملي خبر جنرل پالک ته ورکړو.

چونکې دې ټولي او صالح محمد سره د دې نمک حرامۍ او بدعهدۍ په سبب د محمد اکبر خان د طرف نه د حملې سخته ويره وه له دې کبله هغوي خپل ټول اسباب وغيره نورو دوو قلعه گانو ته يوړلو او د خپل خان د حفاظت دپاره يې د جنگ ټول انتظامات پوره کړل. په دې منځکښې د چارچاپيره علاقې نه د هزاره قبائلو مشرانو صالح محمد او ميجر پوتنګر سره د دوستۍ او د امداد جرگې راواخستې مگر د پخوا محمد اکبر خان د جنرل پالک د مقابلې دپاره په تياري کښې همه تن مصروف و. په شلم اګست جنرل پالک د جلال اباد نه د بدل اخستو دپاره د کابل په طرف رازوان شو او بې مقابلې تر بتخاکه پورې راغلو. محمد اکبر خان او خان شيرين خان د قزلباشو مشر سره د پنځو زرو سورو د هغه مقابلې ته راووتو. او په دغه مقام باندې چې د کابل نه څوارلس ميله لرې د دواړو فوځونه مخامخ شول. د يو څو ورځو د جنگ نه پس خان شيرين خان سره د خپلو سړو فيرنګيانو

طرف ته وتښتيدو. اګر چې دې د غابازی د محمد اکبر خان د قسمت فیصله وکړه مګر بیا هم محمد اکبر خان په جنرل پالک باندې سخته حمله وکړه او د پنځو ګینټو د زبردست جنګ نه پس یې شکست وخورو. او په خپله د کوهستان په لوري سره د کپتان باڼي ګریو چې هغه سره یرغمال قیدي وه وتښتیدو. د کوهستان نه هغه بیا خلم ته لاړو او هرکله چې د جنرل پالک فوځونه کابل ته راوړسیدل نو هغه کپتان باڼي ګریو جنرل پالک له کابل ته راواستولو. او هغه ته یې صحیح سلامت حواله کړو.

جنرل پالک کابل ته د رارسیدو سره په پنځلسم ستمبر شپږ سوه سواره د قزلباشو د سیررچمنده شیکسپیر چې د جنرل پالک فوځي سکترو وه د کمان لاندې بامیان په طرف د انګریزي قیدیانو د راوستو دپاره ولیږل. د قزلباشو دې رسالې له هغه لس زره روپۍ ورکړې. دینخوا صالح محمد په شپاړسم ستمبر د بامیان نه سره د دې ټولو قیدیانو د کابل په طرف راروان شوی وه او په اوولسم ستمبر د کالو او د حاجي ګګ د غرونو ترمنځه د قزلباشو دا دسته او انګریزي قیدیان تر او بنځې او بچي سره یو ځای شول. او په خپل خلاصی باندې دومره خوشحاله شول لکه چې مړي د قبر نه بیا ژوندي شي. دا ټول کسان بیا په یویشتم ستمبر کابل ته راوړسیدل.

په دې ټول انقلاب کې د فیرنګیانو یو سل او دوه تنه برتښ افسران قتل شول او نولس تنه ژوندي پاتې شول چې په هغوي کې جنرل ایلفنستین په خپل مرګ مړ شو او ډاکټر برائیلېن جلال اباد ته ژوندی خلاص شو او نور ټول قیدیان شول. ټول ټال دوه دیرش تنه برتښ افسران د غزني او د کابل د فوځ نه محمد اکبر خان سره قیدیان وو. د دوی نه علاوه ډیرې بنځې، بچي او نور ګوره سپاهیان چې په شمار کېنې قریباً یو پنځوس تنه وو هم هغه سره قیدیان وو او د صالح محمد د لاس نه خلاص شول.

باب

قبل د دې نه چې مونږ د قندهار د علاقې د نومبر ۱۸۴۱ء د جنګ ازادی تفصیلي ذکر وکړو مناسب دي چې د دې طرف په هغې ټولو سیاسي واقعاتو پوره پوره تبصره وکړو چې کوم د دې کال په ابتدا کې پېښ شوي وو.

د کال ۱۸۴۱ء په سپرلي کې د قلات غلزي په علاقه د فیرنګیانو برخلاف متواتر بغاوتونه د اولس عام خلقو وکړل. د دې بغاوتونو مشر گل محمد خان وه چې د ګورو په نوم باندې مشهور وه. غلجیانو د شاه شجاع د راتلو په ابتدا کېنې هم د دې خان په مشرۍ کېنې د لارډ کین د فوځونو مقابله کړې وه مګر د دې سپرلي ۱۸۴۱ء د عام بغاوت قصه دا شان وه

چې میجر لیچ په قلات غلزي کښې بیرنگر پوليټیکل ایجنټ وه هغه په یوه ډیره معمولي خبره باندې د غلجو د قبیلې په یوه قلا باندې صرف په دې وجه حمله وکړه چې د هغې قلا خلکو هغه د معائنې دپاره قلات ته دننه نه پرېښودو په دې خبره دا متکبر او د رعونت نه ډک بیرنگر دومره ناراض شو چې هغه سمدستي د قلات غلزي نه ټول انگریزي فوځ راوغوښتو او په دې وړې قلا باندې یې په ډیر فوځي نمائش سره په توپو گوله باري او په سپاهیانو حمله وکړه.

د قلا مالک په ډیرې بهادري سره جنگ وکړو ولې بیرنگیانو سره توپې او باقاعده فوځ وه نو لیچ قلا خو واخسته ولې امانې غلجي یې په خپله بې وقوفۍ او تکبر هیڅ بې هیڅه د بیرنگیانو نه ناراض کړل. هرکله چې میکناتین او لارډ آکلینډ د دې واقعي نه خبر شول نو هغوي سمدستي میجر لیچ د خپلې عهدې نه معزول کړو. خو په دې کښې ډیره موده واوریده او ټول غلجي په دې ناجائز کار باندې راوچت شول. او په قلات غلزي کښې یې په انگریزي فوځ باندې د حملې کولو تیاری وکړې.

انگریزانو د قندهار نه نور امداد را طلب کړو چنانچه جنرل ناپټ کرنل وائمر سره د خلورو سوو باقاعده فوځ خلورو توپو او یوې رسالې د مې په میاشت کښې د غلجو د مقابلې دپاره راولیږلو. دینخوا نه گل محمد خان خپل غلجي د غرونو نه میدان ته را کوز کړل او په نولسمه مې یې په وائمر باندې یوه سخته حمله وکړه.

غلجو په دې جنگ کښې دومره بهادري وکړه چې د وائمر او د هغه د فوځ نه یې وار خطا کړو ولې غلجو سره د بیرنگیانو د توپو هیڅ علاج نه وه هغوي ډیر په خوانمردۍ توري په لاس د وائمر په پیاده فوځ باندې ورپرېوتل. ولې د توپو د لاسه یې ډیر نقصان وچت کړو. غلجیانو په ډیر استقلال او ثابت قدمي د حملې نه پس حمله د وائمر په فوځ وکړه مگر هر ځل پسپا شول. پنځه گینټې متواتر بیحده ډیر خونریز جنگ وشو. مگر اخر ته غلجي په میدان پرېښودو مجبور شو. سره د دې وائمر او د هغه فوځ د غلجو د حملې نه دومره متردد شول وه چې هغه صرف د غلجو د حملې نه د خپل خان بچاؤ قدرې وکړې شو. او څه وخت چې غلجي واپس شو نو هم دغه یې غنیمت وگڼلو او په هغوي پسې یې تعاقب ونه کړو.

د دې بغاوت نه لږ ورومې سردار اختر خان علیزي هم ډیر لومې بغاوت د بیرنگیانو برخلاف کړه وه مگر د غلجو د دې بغاوت په وخت کښې د هغه د بیرنگیانو سره په خپله کښې صلح شوې وه. سردار اختر خان خو واري د خپل ملک د ازادۍ دپاره د بیرنگیانو برخلاف شور شونه اغاز کړي وو ولې د انگریزي مال و دولت او د منظم فوځونو په مقابله کښې هغه هیڅ څه ذره د خوږوالي کامیابي حاصله کړې نه وه. او هر ځل چې به هغه میدان جنگ ته خپلې لښکرې د مقابلې دپاره راوویستلې نو باوجود د ډیرې بهادري او د شجاعت

نه به ئ هر خل شکست و خورو.

میجر رالنسن د قندهار د ټولې علاقې پولیتیکل ایجنټ وه هغه دا شان د هغه په ملګرو کښې پرې جنې پیدا کړې چې اخر کار هغه د زمیندور علاقې ته وټښتیدو او بیا به ئ د هغه ځای نه همیش د انگریزانو د مقابلې دپاره په چار چاپیره علاقه کښې خلق پاڅول. په خپل متواتر شکستونو هغه همت او حوصله بالکل ونه بائله. او د ابتدا نه تر اخره پورې هغه د خپل ملک د ازادولو خیال د زړه نه ونه ویستلو. فیرنګیانو اخر یو لوی فوځ زمیندور ته هم د هغه د مطیع کولو دپاره ولیږلو مګر دې فوځ سره میجر رالنسن خپل اسستنت پولیتیکل ایجنټ لفتیننټ ایلېټ د دې غرض دپاره ولیږلو چې که چرې ممکن وي نو اختر خان سره دې دا شان صلح وکړې شي چې فی الحال په زمیندور کښې امن قائم شي. فیرنګیانو چې د دې صلح دپاره کوشش کولو د هغې وجه دا وه چې په دې ورځو کښې د وزیر یار محمد خان د هرات او د فیرنګیانو هم سره طبیعتونه ډیر خړ وو ځکه چې د فیرنګیانو د نور افغانستان په شان په هرات کښې هم خپل سیاسي اثر او اقتدار قائمول غوښتل او یار محمد خان د دې سخت خلاف وه ولې چونکې هغه یواځې په ځان کښې د انگریزانو د مقابلې طاقت نه لیدلو له دې کبله هغه د فیرنګیانو د ویرولو دپاره بیا شاه ایران سره د روغې خبرې شروع کړې او هغه ته ئ ولیکل چې د انگریزانو په ځای ماته د ایران اثر او اقتدار په هرات کښې زیاتي منظور دی ځکه چې ایران اخر یو مسلمان حکومت دی. او انگریزان د غیر مذهب خلق دي.

فیرنګیان د یار محمد خان د دې منصوبو نه بې خبره نه وو او نه یار محمد خان تش په دې قناعت وکړو چې ایران سره ئ د فیرنګیانو برخلاف د ساز باز جوړولو کوشش راواخستو بلکې اوس هغه د زمیندور په علاقه کښې هم ګوتې وهل شروع کړل او د ټول دراني قبائلو د راوچلولو، او د فیرنګیانو برخلاف د جنگ ازادی د آغاز کولو کوششونه ئ هم شروع کړل چنانچه هغه ټولو دراني سردارانو ته خطونه ولیکل چې تاسو د اختر خان د جنډې لاندې سره د خپلو خپلو لښکرو رایوځای شئ او تیار کښینی نو زه به هم په یو څو ورځو کښې د هرات نه در ورسم. او د مشهد نه به هم لس زره سپاهیان سره د دولسو توپو او دوه لکوروپو ستاسو امداد له در شي او بیا به یو ځای په فیرنګیانو باندې د قندهار په علاقه کښې حمله کوؤ او دا علاقه به چې د درانو اصلي علاقه ده د غیر قومونو د غلامی نه خلاصوؤ.

فیرنګیانو ته چې د دې تجویز حال معلوم شو نو په هغوي کښې یو هیبت شان راپیدا شو او دا کوشش ئ راواخستو چې د دې حملې نه د بچ کیدو دپاره اختر خان سره صلح وکړي. دیخوا اختر خان ته دا معلومه شوه چې نه خو یار محمد خان ماله څه امداد را کولې شي او نه ایران ښکاره په ښکاره د فیرنګیانو برخلاف مقابلې دپاره میدان ته راوځي. پس هغه

د ايليټ د تجويز نه فائده وچته کړه او د سردار عطا محمد خان په ځاي کښې د ايليټ او د اختر خان ملاقات وشو. ايليټ د اختر خان ټولې مطالبې منظوري کړې او يو خلعت ي هم ورله ورکړ. او اختر خان دا لوظ وکړو چې زه به خپلې لښکري خوري کړم او نور جنگونه به فيرنګيانو سره نه کوم. په ظاهره خو دا راضي نامه وشوه ولې د دې راضي نامې نه د فيرنګيانو مدعا دا وه چې د يار محمد خان او د سردار اختر خان جنبه خوره کړو او د دواړو په منځکښې بڼه بې اعتباري پيدا کړو. او هر کله چې د بيروني حملې ويره چې کومه فيرنګيانو ته د يار محمد خان د طرف نه پيدا شوې وه لرې شي نو بيا د هغوي دا خيال وه چې په يو مناسب موقع به اختر خان رانيسو او په بڼه شان سره به ي مسخر کوو. چنانچه کوم رپورټ چې رالنسن ميکناتن ته د اختر خان د دې صلح متعلق يو څو ورځې پس استولې وه د هغې نه د فيرنګيانو د دې چالبازي پته لگي. سر جان کي د خپل کتاب جلد نمبر دويم صفحه نمبر 117 باندې دا رپورټ په دې الفاظو کښې درج کړې ده:

" I do not anticipate, that by the conciliatory treatment recommended by Lieut. Elliot, we gain any other advantage than that of temporary tranquillity; and however prudent therefore it may be at present to induce the rebel chief of Zamindwar to abstain from disorders by the hope of obtaining through his forbearance substantial personal benefits, I still think that when the danger of foreign aggression is removed, and efficient means are at our disposal; the rights of his Majesty's Government should be asserted in that strong and dignified manner which can alone ensure a due respect being paid to his authority."

ترجمه: "زما دا اميد نشته چې د رضامندي د دې سلوک نه چې د کوم لفتينټ ايليټ سفارش کوي مونږ ته سواي د دې عارضي امن نه بله څه فائده کيدې شي. او هر څومره چې في الحال دا خبره مناسب معلوميږي چې مونږ د زميندار او دا باغي سردار په دې مائل کړو چې هغه د شورش کولو نه باز راشي. او په دې طريقه مونږ د دې توقع وکړو چې د هغه د باز راټلو په سبب به مونږ ته غټه ذاتي فائده ورسې. مگر تاهم زما دا خيال دې چې هر کله د بيروني حملې خطره ورکه شي او مونږ سره بڼه معقول ذرائع موجود وي نو پکار دي چې د اعلي حضرت د حکومت حقوق دې په داسې مضبوطه او سنجيده طريقې سره قائم شي چې بيا آئنده د هغه د اختياراتو مناسب قدر او احترام کيږي."

سردار اختر خان هم دومره ناپوه نه وه چې د فيرنګيانو په اصلي مدعا نه وه رسيدلې هغه بڼه خبر وه چې فيرنګيان به په مستقبل قريب کښې چې يوه بڼه موقع ورله په لاس ورشي تاته څه نا څه بهانه جوړوي او زما د ورکولو کوشش به کوي.

د دې نه علاوه اختر خان ته صرف د خپلو حقوقو لحاظ مد نظر نه وه بلکې د خپل نوم د ازادۍ خيال هم هر وخت د هغه دامنګير وه له دې کبله هغه هر وخت په دې څو کښې

د دې نه پس څه نور فوځ هم بالاحصار ته د امداد دپاره بریځيډیر شیلتن ته راواستولې شو. د بالاحصار ټول فوځ سره د توپخانې د کابل په ټول بڼار باندې بغیر د غازي او د غیر غازي د تمیز نه کوله باري وکړه. حالانکې د برنس و غیره په قتل کښې قریباً پنځه شپږ سوه خلق به شامل وو. د دې عامې کوله باري ډیر خراب اثر د بڼار په عامې ابادۍ وشو. چې هغوي ټولو په اتفاق سره خپل خپل کورونه خالي کړل او غازیانو سره د فیرنګیانو برخلاف شامل شول. او بل خواته یې په مضافاتو کښې چارچاپیره د کومک دپاره سړي ولیږل او بیسماره ډیر کوهستانیان او غلجی د هغوي امداد ته سره د وسلو راغلل. او س ورځ په ورځ د غازیانو او د فیرنګیانو د باقاعدې فوځ په منځکښې سخت خونړیز جنگونه شروع شو او کوم امید چې په ابتدا کښې د فیرنګیانو په زړه کښې د دې بغاوت د دفع کولو وه هغه ټول قطع شو. چنانچه هغوي د قندهار کمان افسر ته د امداد رالیږلو دپاره یو ډیر ضروري خبر ولیږو او جنرل سیل ته یې حکم وکړو چې د گندمک نه سره د خپل بریځيډ واپس چاوڼی ته راشه. هم په دې ورځ یعنې په دریم نومبر د کوهدرې په مقام لفتیننټ رچرډ مال او لفتیننټ وهیلر د خپل کوهستاني رجمنټي د لاسه قتل شو.

په څلورم د نومبر غازیانو په شاه باغ کښې مورچه ولکوله او د محمد شریف په قلعه کښې یې د خپل لښکر یوه دسته واچوله. او دغه شان یې د چاوڼی او د فیرنګیانو د کمسریټ د قلعه په منځکښې د تلو راتلو لاره بالکل بنده کړه. اینسائن وارن سره د سلو سړو د کمسریټ په قلعه باندې قابض وه. غازیانو په دې باندې په ډیر زور سره حمله وکړه. فیرنګیانو سره ویره پیدا شوه چې غازیان به ډیر زر دا افسر قتل کړي که چېرې موږ سمدستي هغه له امداد ورو نه لیږو. چنانچه اینسائن گاردن سره د یوې کمپنۍ او یولسو اوښانو میخزین د هغه امداد ته واستولې شو مگر غازیانو هم په لاره باندې دې امدادي دستې له شکست وړ کړو او اینسائن گاردن په جنگ کښې قتل شو. په دې باندې جنرل ایلفنستین دوه نورې کمپنۍ د کپتان سوین د لاندې د هغه امداد له ولیږلې مگر هغوي لا د چاوڼی نه هم په مشکله وتي وو چې د غازیانو نشان باز توپچیانو د محمد شریف د قلعه نه او د شاه باغ نه داسې زبردستي کولی په هغوي باندې وورولې چې کپتان سوین او رابنس د 44 نمبر پلټنې قتل شول. او لفتیننټ هلالهن او ایونز او فورتې زخمیان شول. او امدادي فوځ بغیر د خپل مقصد د حاصلولو نه چاوڼی ته واپس راغلل.

هم په دغه ورځ ماښام بیا د رسالي یوې دستې د اینسائن وارن د راوستو دپاره کوشش وکړو مگر غازیانو بیا داسې په نښه په هغوي کولی وورولې چې اته سپاهیان په هغوي کښې مړه شول او څوارلس زخمیان شول.

د چاوڼی د خلقو د گزارې ټول دارومدار د کمسریټ په دې قلعه باندې وه د تمام

uneasiness. We will take such precautions as shall prevent the Ghilzyes from annoying us; and this is all that is requisite for the present. We may safely leave the rest to time. As to the documents protesting against the appointment of Samad, I look upon them as mere fudge-send for the Janbaz. Let them make a forced march by night, and come in the rear of Akhtar. Seize the villain, and hang him as high as Haman, and you will probably have no more disturbances. The Janbaz may remain out while the collections are going on if necessary. I have already explained to you that I never intended offering a reward for Akhtar's head, nor should I approve of encouraging the man who has a blood feud with him to put him out of the way. This, besides being objectionable, would be superfluous, because his enemy must know that we could not be otherwise than gratified at the removal of so atrocious a traitor, with regard to the Tymunees, all I meant was, that they should be encouraged to seize Akhtar if he attempted to take refuge in their territory and I thought that a large pecuniary reward would be necessary to overcome their natural scruples to such a proceeding."

ترجمہ: "ستا د اووم تاريخ خط ماته نن سحر راور سیدو زه بيا بي مزي بحث مباحثه وچتول نه غواړم ولې تاته بڼه معلومه ده چې زه د ابتدا نه تا سره په صفایي چلیدلې یم. او همیشه مې تاته هغه خبرې ښکاره کړې دي چې د کوم بابت ماته د شکایت کولو جائز و جوهات معلومیدل دا شکایت زه صرف د یوې معاملې په بابت کېږي کوم او هغه دا ده چې ته زمونږ د حالت متعلق بلا وجه خراب خیال لرې او بیا په دا شان افواه گانو باندې پخپله هم عمل کوم او په خلقو کېږي هم خوروم. چې کوم د دې خیال په تائید کېږي وي. زمونږ په مخکېږي نور هم ډیر مشکلات شته او نور هم ډیر شکایت کونکي شته نو هسې بې ضرورت ته د دوی په شمار کېږي زیاتره کول پکار نه دي. ما اوس د مستر دلاس یو خط ولیدو چې کوم هغه کپتان جانسن ته لیکلې ده په هغې کېږي هغه لیکي: "چې د ملک حالت ورځ په ورځ خرابیږي" دا قسم بیکاره خبرې ډیر وړانې پیدا کوي او چونکې اکثر دهر او یږي له دې کبله هغه زما هغه ټولې خبرې چې زه د دې خلاف کوم بې اثره کوي. ما ته معلومه ده چې تر کومه پورې د ملک د دې حصې تعلق ده دا ټولې خبرې بالکل دروغ دي او ما سره د دې خبرې د باور کولو دپاره هیڅ و جوهات نشته چې گنې دا خبرې ستاسو د علاقې بابت کېږي رښتیا دي ځکه چې توخي قوم حسب معمول د خپل عادت مطابق بغاوت کړې ده او یا ځکه چې اختر خان سره یو خو وړانکارې ملگري شوي دي.

لکه څرنګه ما ورومې ذکر کړې ده په دې ټولو معاملو کېږي داسې یوه هم نشته چې هغه خلاف توقع وه او یا دې هغه مونږ بې ارامه کړي مونږ به دا شان وسائل اختیار کړو چې غلجې به زمونږ د تنګولو نه منع کړي. او فی الحال دپاره هم دغه هومره خبره ضروري ده. باقي معاملات مونږ په بڼه شان سره وخت ته پریښودې شو. دا کوم تحریرات چې د صمد

د تقرری برخلاف خفگان بنکاره کوي زما په خیال دا ټول فرضي دي جانباز راوغواړه هغوي دي شپه په شپه ټوله لار ووهي او د اختر شاته دي خان ورسوي بيا دا بدمعاش ونیسه او د هامان په شان يې د وچت خاچې نه پانسي کړه او د هغې نه پس به غالباً چې بيا هيڅ شور و شر نه کوي. جانباز دي د ماليې ټولولو په وخت کېنې بهر دیره وي که ضرورت وي.

ماتاته ورومې وئيلي دي چې ما هيچرې د اختر په سرروپي نه دي مقرر کړي. او نه زما دا خوبنه ده چې مونږ د هغه د قتل دشمن ته دا انګيخت ورکړو چې اختر خان قتل کړه دا خبره علاوه دي نه چې قابل اعتراض ده غير ضروري هم ده. ځکه چې د هغه دشمن ته به دا ضرور معلومه وي چې مونږ به د داسې ظالم غدار په لرې کيدو ضرور خوشحاليږو د تیموئي قام په بابت کېنې ماتش دومره وئيلي وو چې هغوي دي دې ته مائل کړي شي چې هغوي اختر ونیسي هرکله چې هغه د هغوي په علاقه کېنې پناه واخلي او زما دا خیال وه چې د هغوي په زړه کېنې د دې قسم کار برخلاف چې څه قدرتي اعتراض پيدا کيږي د هغې د مغلوب کولو دپاره به د روپو د يوې لويې عوضاني اعلان کول ضروري وي.

مشکله دا وه چې د افغانستان په معاملاتو کېنې ميکناتېن ته د هندوستان د خلقو نمونه په مخکېنې پرته وه او دي خیال نه صرف هغه او د هغه قوم په افغانستان کېنې تباه کړو بلکې د سدوزو بيخ يې هم خان سره د هميش دپاره د افغانستان د سرزمين نه وېنکلو. د اختر خان شورش او د درانو بې چيني هغه ته صرف د يو څو مفسدانو کار ښکاريږي. د هغه دا هيچرې يقين نه کيدو چې په پښتنو کېنې هم د قوميت جوش شته او لا دا چې هغوي هم د غير قوم د حکومت لاندې په هيڅ وجه ژوند تيرول نه غواړي مګر په دي خیال کېنې هغه دیره د هوکه وخوره او د هغه دا گمان وه چې صرف د جانبازو د يوې رسالې په تلو سره به د درانو شورش رفع شي مګر بالنس هغه ته وئيل چې د باقاعده فوځ نه بغير د اختر خان نيول او د درانو فرمان بردار کول ناممکن دي.

د جون په اخر کېنې اختر خان د ګرشک په مقام باندې سره د خپلو ملګرو چې په شمار کېنې قريباً درې زره کسان وو د انګريزانو مقابلي ته تيار شو. د هغه په راوچتيدو سره د درانو په ټول قام کېنې د خپل ملک د ازادولو يو جوش او ولوله رادوخاره شوه. او ورځ په ورځ لومې لومې ټولي د هغه د جنډې لاندې راټوليدل. اخر کار ميکناتېن د هغه د مقابلي دپاره د باقاعده فوځ د وتلو حکم وکړو. وډ برن چې په انګريزي فوځ کېنې يو ډير قابل افسر وه سره د دوو پلټنو او د جانبازو د دوو دستو او د يوې لويې توپخانې ګرشک طرف ته روان شو. اختر خان د دريائې هلمند په بله غاړه سره د درانو قبائلو پروت وه هغه خپل لښکر په شپږو حصو کېنې تقسيم کړی وه او د هرې يوې حصې يې يو لومې عالم مشر کړی وه. او هر يو ملاله يې د خپلې حصې دپاره يوه لويه جنډه ورکړې وه او په هره يوه جنډه باندې يې د کلام

الله دا پاک الفاظ درج وو. "حسبنا الله و نعم الوكيل." (زمونږ دپاره يو خدا مې بس دې او هغه د ټولو نه ښه ساتندويه دې.)

ودېرن په دريمه جولايي د هلمند په دې غاړه باندې پراؤ وکړو. هارت چې د شاه شجاع د رسالي سالار وه هغه سمدستي په دې لښکر باندې د حملې کولو دپاره د سيند نه پورې وتو خو چونکې نور فوځ هغه پسې پورې نه وتلې نه شو نو هغه راواپس شو. هر کله چې درانو وليدل چې انگرېزان د سيند نه نشي راپورې وتلې نو هغوي پخپله قريباً څلور بجې ماښام د ودېرن په فوځ باندې د حملې کولو دپاره د سيند نه پورې وتل شروع کړل او سمدستي ئ جگړه ونښلوله. درانو په ډيرې بهادري جنگ وکړو مگر د توپو په جواب کښې هغوي سره توپي نه وې خو باوجود د دې نه هم هغوي ټوله شپه په انگرېزي فوځ باندې خپل خپل چپاوونه جاري وساتل او بيا سحر وختي ئ خپلې لښکرې خورې کړې. په ودېرن کښې دومره زور نه وه چې هغه د اختر خان په لښکر پسې تعاقب کړي وې ځکه چې په ملک کښې چارچاپيره بغاوتونه وو او ودېرن نه پوهيدو چې کوم طرف ته لار شم. اخر هغه هم د گرشک طرف ته پيش قدمي وکړه. او بالنس ته ئ وليکل چې نه صرف اختر خان بغاوت کړې دې بلکې ټوله علاقه د فيرنګيانو سخته برخلاف ده. او د اولس خلق وسله په لاس د مقابلي دپاره ولاړ دي نو تر څو پورې چې نور امدادي فوځ رانشي زه د درانو شورش فرو کولو نه شم.

د اختر خان نه علاوه اکرم خان يوبل دراني خان وه چې د خپل قام او ملک د خودمختاري دپاره د فيرنګيانو او د هغوي د لاس ګوډي يعنې د شاه شجاع ډير خلاف وه. کپتان ګرفن چې د ودېرن د امداد دپاره راستولې شوي وه گرشک ته د اګست په مياشت کښې راوړسيدو. هغه د اکرم خان د مقابلي دپاره سره د اتو سوؤ سورو، درې نيم سوؤ پيادو او د څلورو توپو مقرر شو.

علاوه د دې باقاعده فوځ نه د جانبازو يوه لويه رساله هم د دې فوځ په مرسته کښې روانه شوه. او اکرم خان سره څه ډير معمولي لښکر وه. په اوولسم اګست دا انگرېزي فوځ ناساپه د هغه په دې ورکوټي لښکر باندې راپريوتو د حملې په وخت کښې ګرفن سره د شاه شجاع زوې شهزاده صفدر جنگ هم سره د خپلې رسالي ملګري وه اکرم خان يو څو ګينټي ښه په بهادري مقابله وکړه مگر اخر د صفدر جنگ د رسالي په زور د درانو د اولس د خلقو لښکرې خورې شوې. اکرم خان وتښتيدو او فيرنګيانو د هغه ټولې قلاګانې او کورونه وران کړل.

غلجو سره هم د دې اګست په مياشت کښې نورې ډيرې جګړې وشوې مگر د باقاعده فوځ په مقابله کښې د اولس د خلقو هيڅ وس نه چلیدو او په هر مقام به ئ شکستونه

خوړل. هر کله چې دا ټولې لښکري خوري شوي نو د ميکناتن زړه بالکل په قلاړه شو. او حکومت هند ته يې په خپلو رپورټونو کښې وليکل چې ټول ملک د يو سر نه تر بله سره پوري خاموش او د امن نه ډک دی. گورو د غلجو مشر هم خان په دې ورځو کښې فيرنګيانو ته حواله کړې وه او درانو هم خپله وسله ايښې وه. صرف يو د اکبر خان خطر د هغه په زړه کښې لا پرتله وه.

ځکه چې هغه په دې ورځو کښې د خلم په خواو شا کښې ناقلاړه اخوا دینخوا د لښکرو په فراهمۍ کښې گرځيدلو. ميکناتن هغه ته وليکل چې ته هم د پلار په شان خپل خان فيرنګيانو ته حواله کړه او هغوي به تا په ډير عزت سره هندوستان ته په طور د شاهي نظر بند وليږي. مگر اکبر خان ته د خپل ملک نه جلا وطني او د فيرنګيانو په غلامۍ کښې وسيدل بالکل مرگ ښکاره کيدلو. هغه به خپلو ته وئيل چې د ازادۍ مرگ د غلامۍ د ژوندون نه ډير بهتر دی. هغه ته دا معلومه وه چې فيرنګيانو ته خان حواله کول د خپل ملک د ازادۍ نه د هميش دپاره لاس وينځل دي. پس د ذاتي فائدي کوم لالچ او طمع چې ميکناتن هغه ته ورکوله هغه هغه د قوم په ننگ و ناموس باندې قربان کړه. او په زړه کښې يې فيصله وکړه چې يا به دا ملک د غير قوم د حکومت نه ازاد کړم او يا به په دې کوشش کښې خپل سر کيرم.

د ميکناتن د افغانستان متعلق د امن و سکون رپورټ باندې يو څو ورځې نه وې تيرې شوي چې د ترين او د ډيره وټ د ضلعو رپورټونه راغلل چې درانو بيا بغاوت کړې دی او اکرم خان د هغوي مشر د فيرنګيانو د مقامي افسر د اطاعت قبلولو نه انکار کوي. په يوويشتم اگست ميکناتن جنرل ايلفنسټن ته بيا وليکل چې د دې شورش د رفع کولو او د اکرم خان د گرفتاري دپاره دې يو لوی فوځ واستولې شي. چنانچه ايلفنسټن حکم وکړو چې د قندهار فوځونه دې په اکرم خان باندې حمله وکړي. پس جنرل نايټ د ستمبر په اوله هفته کښې سره د يو لويه فوځه او د يوې لويې توپخانې او رسالې په خپله دې طرف ته روان شو او د پوليتيکل اختياراتو د استعمالولو دپاره لفتينېټ ايليت دې فوځ سره ملګرې شو. هر کله چې دا دومره عظيم الشان فوځ د ډيره وټ په علاقه کښې ورننوتلو نو دراني وارخطا شول او چې څه دوزخه د هغوي بيشماره سرداران د ويرې نه زرزړ د جنرل نايټ کيمپ ته د اطاعت دپاره راغلل. دا سرداران ټول د حکومت د سلامۍ دپاره واستولې شول صرف يو اکرم خان انګريزي کيمپ ته د راتلو نه انکار وکړو او هر څومره چې ايليت هغه ته لالچونه او ويرې وښودلې مګر اکرم خان د انګريزانو د حکومت د منلو او د شاه شجاع په خدمت کښې د حاضریدو نه انکار وکړو.

اوس فيرنګيانو په چل ول باندې د هغه د گرفتاري تجويز وکړو. چنانچه هغوي د

اکرم خان د کلي يو سړي له رشوت ورکړو او په کوم ځای کې چې اکرم خان پناه اخستې وه د هغې ځای د لار بندولو دمه واري دې سړي په خپل سر واخسته. چنانچه ايليت سره د جانبازو د يوې رسالې د اکرم خان گرفتاری پسې روان شو. ايليت د دې مخبر پښې د اس کېدې سره د دې غرض دپاره وتړلې چې که چېرې هغه فيرنګيانو سره څه دمو که کول غواړي نو چې هغه کم نه کم خلاص نه شي او سمدستي قتل کړي شي.

اکرم خان دغه وخت په يوه ورځ غونډې قلعه کې ناست و او د تېښتې بنای کوله چې ايليت د هغه د خپل کليوال د بې ايماني په سبب راوړسیدو او اکرم خان ي بنديوان د جنرل نابت کيمپ ته ورسولو. د اکرم خان د گرفتاری نه پس دا ټول فوځ قندهار ته واپس راغی. او اکرم خان ي خان سره راوستو. ميکناتن د اکرم خان وینو ته د ورومې نه تېرې ناست و او هغه فوراً د شاه شجاع نه د تيمور شهزاده په نوم باندې د اکرم خان د قتل حکم واخستلو او قندهار ته ي راوليږلو. د تيمور څه مجال و او چې د فيرنګيانو د منځانه ي لږ مخالفت هم کړی و. پس اکرم خان سمدستي په توپه کې والوځولې شو. باقي دراني سرداران چې چا په خپله خوش رضايي اطاعت قبول کړی و او هغوي د لفتينېټ کرافورډ د نگراني لاندې په طور د قيديانو کابل ته را روان کړي شو. چنانچه دا قيديان لا د غزني په لاره را روان وو او د هغوي پښې هم د اسونو د کېدو لاندې تړلې و چې د غزني په ټوله لاره کې بې بغاوت شروع شو او لفتينېټ کرافورډ په ډيره مشکله سره خان د غزني ښار ته راوړسولو. کرافورډ ته دا حکم شوی و او چې که چېرې د درانو په دې سردارانو کې چا هم د تېښتې کوشش وکړو نو هغه سمدستي قتل کړه. دا د هغوي په رضا صلاح د اطاعت قبلولو نتيجه وه.

هر کله چې د غزني په خوا کې په کرافورډ باندې نورو غازيانو حمله وکړه نو هغوي په خطايي په دې غريبانو او بيوسه قيديانو کې هم يو کس قتل کړو. باقي قيديان د جنگ په هله کوله کې ورک شول او په دې طريقه دا بدقسمته قيديان د يو کس نه سوا نور ټول ژوندي خلاص شول. دا د نومبر د جنگ ازادی ابتدا وه.

د اکتوبر نه تر نومبره پورې د قندهار په علاقه کې ظاهري طور باندې بالکل امن و امان و او رالنسن پوليتيکل ايجنټ په خپل رپورټ کې چې د نومبر په ابتدا کې هغه ليکلی و او خپل خيالات دا شان درج کړل:

"Affairs more a more tranquil and promising appearance in the Qandahar province than I had ever witnessed since my assumption of the charge of the agency. Akram Khan, the leader of the Derawath rebellion, captured by lieut Elliot, had been executed at their place by his Majesty's orders. Eight of the most influential of his colleagues had been sent by me, according to the orders of the Envoy, under the charge of lieu. Crawford to Kabul; that officer having my written

instructions to destroy his prisoners in the event of an attempt at rescue. The Hazara and the Balooch tribes had been effectually conciliated; the Duranees of the Northern and Western Districts had been humbled and overawed."

ترجمه: "په قندهار علاقه کېنې صورت حالات زما د چارج اخستو نه هيچرې هم دومره پرامن او ښه نه وو لکه څرنګه چې نن ورځ وو. اکرم خان چې د ډيره وت د بغاوت مشر و او لفتينېت ايليت گرفتار کړې وه هغه په دې مقام د اعليٰ حضرت په حکم باندې قتل شوی و. د هغه اته نور ملګري چې د ډير اثر خاوندان وو ما د ميکناتېن په حکم د لفتينېت کرافورډ د نګراني د لاندې کابل ته روان کړي وو او هغه ته مې تحريري هدايات ورکړي وو چې که چېرې چا د هغوي د خلاصې کوشش وکړو نو هغوي سمدستي قتل کړه. هزاره او بلوچ قبائل په ښه شان سره رضا شوي وو او د شمالي او د مغربي اضلاعو درانيان ښه منځلي شوي او عاجزان شوي وو."

د قندهار په علاقه کېنې دې ظاهري امن و سکون د فيرنګيانو په زړه کېنې دومره اطمینان او بيغمي پيدا کړه چې هغوي دا مناسب و ګڼل چې يو بريګيډ فوځ دې هندوستان ته د کرنل ميکلارن د لاندې واپس شي ځکه چې د دومره لوی فوځ ساتلو اوس په قندهار کېنې د هغوي د خيال مطابق څه ضرورت نه و. چنانچه دا بريګيډ په اووم نومبر د هندوستان په طرف روان شو مګر هم په دغه ورځ ماښام يو ډير مصيبتناک خبر قندهار ته راوړسیدو. کپتان وډبرن سره د يو سېل او ډير شو سړو د جولايي په مياشت کېنې د قندهار نه کابل ته روان شوی و. هر کله چې د فوځ دا دسته د غزني نه وروراندې شوه نو د پښتنو د اولس خلقو په هغوي يوه سخته حمله وکړه وډبرن سمدستي د سيد اباد په قلعه کېنې پناه واخسته مګر غازيانو يوه ورځ او يوه شپه په ډيرې جانثاري په دې قلعه چپاؤونه وکړل او اخر دا قلعه يې واخسته او وډبرن سره د خپلو سړو قتل شو.

هر کله چې رالنسن ته دا خبر راوړسیدو نو هغه جنرل ناټ ته د دې بريګيډ د واپس کيدو سوال وکړو ځکه چې رالنسن ته دا معلومه وه چې وډبرن او د هغه د فوځي دستې تباهي د يو لوی جنګ پيش خيمه ده. يوه هفته پس د ميکناتېن او د ايلفنسټين خطونه هم راوړسیدل چې په کابل کېنې د يو لوی بغاوت لمبې وچتې شوي دي. نو د ميکلارن بريګيډ دې سمدستي کابل ته د امداد دپاره واستولی شي. د دې خطونو نه علاوه د کرنل پامر د غزني نه او ميچر ليچ د قلات غلزي نه خبرونه راواستول چې په چارچاپيره علاقه کېنې ټولو اولسي خلکو د موجوده حکومت برخلاف بغاوت شروع کړی دی. په اوولسم نومبر د ميکلارن بريګيډ کابل طرف ته روان شو. او چونکې د رالنسن د شهزاده صفدر جنګ چې د شاه شجاع زوی و په وفاداري باندې پوره اطمینان نه و او هغه دا غوښتل چې په څه شان هغه د قندهار نه وباسم هغه يې د زمينداور د علاقې نه راوغوښتو او د کپتان هارټ د جانبازو سره د

میکلارن په مرسته کښې کابل ته ولیږلو. د قندهار په علاقه کښې د نومبر په ټوله میاشت کښې چا سر وچت نه کړو مگر د غزني نه متواتر خبرونه راتلل چې د کابل لاره بالکل بنده ده او چارچاپیره په ملک کښې انقلاب شروع دی او هر طرف ته په انگریزي ځوځونو او د هغوي په ملګرو باندې حملې او چپاړونه شروع دي.

د بخواد میکلارن بریګیا د یو څو ورځو د مزل نه پس قلات غلزي ته ورسیدو. د قلات غلزي نه چې څه وخت لوڅ روان شو او د غزني په طرف یی دوه پړاو لار ورهله نو څه لږه شان واوړه په لاره باندې پریوته مگر په دویمه ورځ نوره ډیره واوړه هم ووریده او د هغه د کمسریټ یو څو څره مړه شول. په دې میکلارن د خپل بریګیا یو کمیټي مقرر کړه چې ماته رپورټ راکړی چې آیا د کمسریټ څاروي په دې واوړو کښې کابل ته د رسیدو قابل دي او که نه؟ دې کمیټي دا رپورټ وکړو چې چونکې ژمې راروان دی او ډیر څاروي په لاره مړه شوي دي او د نورو ډیرو څاروو د مرګ ویره ده له دې کبله د کمسریټ د څاروو دپاره په دې موسم کښې کابل ته ژوندي رسیدل ناممکن دي.

د دې رپورټ په بنا میکلارن قندهار ته د واپس کیدو حکم وکړو چنانچه په اتم دسمبر د هغه بریګیا واپس قندهار ته روان شو. سرداران کابل د بغاوت د ابتدا نه سردار محمد عطا خان په دې کار باندې مقرر کړی و چې ته په مغربي افغانستان کښې د فیرنګیانو برخلاف ټوله قوم پرسته طبقه رایو ځامې کړه او انقلاب پیدا کړه. هر کله چې سردار محمد عطا خان د مغربي افغانستان حدودو ته راوړسیدو نو د درانو ټول خانان د هغه نه چاپیره راجمع شول او خپل خدمات یی هغه ته پیش کړل.

د یحوا میجرالنسن د فیرنګیانو په مشهور اصول یعنی بې اتفاقي پیدا کړه نو بیا حکومت وکړه باندې عمل شروع کړو او د بارکزو او د پوپلزو په منځکښې یی د قدیمي دشمنی د تازه کولو کوششونه راواخستل. چنانچه هغه یواځې پوپلزي خانان او د هغوي د علاقې علماء رایو ځامې کړل او د عهدو او روپو په لالچونو یی د هغوي نه دا اقرار واخستو چې مونږ به ټول د شاه شجاع او د هغه د مشري زوي تیمور اطاعت کوو. او په دې اقرار باندې یی د دې خانانو او ملیانو دستخطونه واخستل او د هغوي نه یی یرغمال په قندهار کښې خان سره کښینولو او بل کار یی دا وکړو چې مرزا احمد نومی یو نامتو سردار چې په درانو کښې د هغه نه زیاتي قابل او دانشمند دور اندیش او سیاستدان بل څوک نه و او د قندهار په علاقه کښې د شاه شجاع د طرف نه افسر مالیات مقرر و هغه شهزاده تیمور سره په طور د هغه د لوی مشیر کار مقرر کړو. د دې نه پس رالنسن د پوپلزو دا ټول خانان د شهزاده تیمور او مرزا احمد سره د یو لک روپو مشرقي قبائلو ته ولیږل چې هغوي د اولس عام خلق د بارکزو او غلجو برخلاف راوچت کړي. او هغه په خپله بڼه په اطمینان باندې کښیناستو چې

عنقریب به دا ټوله جگړه اوس د بارکزو او سدوزو په منځکښې شروع شي او مونږ به د دې ټول فساد نه خلاص شو.

اگر چې رالنسن د خپل عقل او فکر مطابق یو ډیر لوی سیاسي چال وچلولو. او د پښتنو د باهمې خانه جنگی دپاره یې ټوله منصوبه په ډیر تدبیر جوړه کړه مگر سدوزو او پوپلزو قبائلو ته ډیر زر دا معلومه شوه چې د انقلاب په دې تحریک کښې نه صرف د کابل بارکزي شامل دي بلکې ټول پوپلزي هم په اتفاق سره د فیرنګیانو د حکومت برخلاف راپاڅیدلي دي. او چې دا د ازادی جنگ د دې دپاره نه دی چې بارکزي دې برسرافتدار شي او که سدوزي. بلکې دا تحریک د دې دپاره شروع شوی دی چې د فیرنګیانو حکومت د پښتنو د ملک نه لرې شي. چنانچه کومې جرګې چې د دې نه پس د سدوزو سردارانو او د مرزا احمد په منځکښې وشوې په هغې ټولو کښې د خلقو خیالات ورو ورو هم د فیرنګیانو برخلاف کیدل. تر دې پورې چې مرزا احمد چې تر دې وخته پورې د انګریزانو ډیر اعتباري وه هغه هم د هغوی نه واړیدو او په مغربي افغانستان کښې د دې قومي تحریک مشر شو.

ورومبې خو دراني چې پاتې شو ځکه چې هغوی یو ځل اول هم د فیرنګیانو د لاسه سخت شکست خوړلی وه متل دی چې "مار خوړلی د پرې نه هم ویرېږي" له دې کبله هغوی د کابل د طرف نه د تحریک د کامیابی او ناکامۍ په انتظار کښ کښیناستل ولې هرکله چې د دسمبر میاشتې د کابل د ښار نه د کامیابی خبرونه راوړل نو د درانو قبائلو ټولو په اتفاق سره د بغاوت او د مقابلي نشان وچت کړو.

د میکلاړن د بریګیا د واپسۍ نه یو څو ورځې پس صفدر جنگ هم سره د جانبازو د رسالي واپس راغلو. د بغاوت ورومبې عملي کارروائي په لنډه وار کښې دا شان وشوه چې په ویشتم دسمبر د جانبازو فوځ ته د ګرځک په طرف د روانیدو حکم وشو. د دې فوځ دوه نیم سوه کسان د لفتینټ ګولډنګ د کمان لاندې وو او یو نیم سل د لفتینټ ولسن د کمان لاندې وو. لفتینټ پټنسن د پولیتیکل معاملاتو افسر دې فوځ سره د ګرځک د چاوڼۍ دپاره څه میخزین او څه خزانه هم روانه شوه. دې فوځ ته دا حکم وه چې د نیمې شپې نه دوه گینټې پس په ډبل مارچ خان د ارغنداب د کلو نه وباسي ځکه چې په دې کلو کښې د بغاوت آثار ښکاره شوي وو او بیا خان شواشو ګرځک ته ورسوي.

ګولډنګ په خپل وخت باندې تیار شو مگر د ولسن سپاهیان لا د کوچ دپاره تیار نه وو دغه وخت ګولډنګ او پټنسن د ګولډنګ په خیمه کښې ناست وو او چونکې فوځ د مارچ دپاره تیار نه وه هغوی بیا دواړه اوده شول نیمه گینټه پس د ګولډنګ د فوځ سرې وښکلو تورو سره د هغه خیمې ته راننوتل او په دې دواړو افسرانو یې د تورو ګوزارونه وکړل. بیا دا دوه نیم سوه سرې سواره شول خزانه یې تالا کړه او په اسونو سواره د کیمپ نه

وتبتيديل. پٽنسن او گولډنگ دواړه زخميان شوي وو لا مړه نه وو پٽنسن د هوش سنبالولو نه پس راپاڅيدو او په اس سور شو. او کيمپ نه وتبتيديو. گولډنگ پياده روان شو مگر جانبازو لاندې کړو. او ټکړه ټکړه ي کړو پٽنسن هم اخر د دې زخمونو نه د مارچ په مياشت کښې مړ شو.

هر کله چې رالنسن د دې واقعي نه خبر شو نو هغه کپتان لېسن سره د يوې رسالې د لفتينېټ ولسن امداد له واستولو. د لفتينېټ ولسن جانباز لا هم هغه شان د انگرېزانو په مرسته ولاړ وو. دې ټول فوځ د باغي جانبازو په ډيرې تيزۍ سره تعاقب وکړو. او د قندهار نه ي دولس ميله لرې رالاندې کړل. د جانبازو ټول فوځ د بغاوت نه ورومې د فيرنګيانو د ملازمت په سبب په درانو قبائلو کښې سخت بدنام وه. ځکه چې د فيرنګيانو دپاره هغوي دې قبائلو سره ډير جنگونه کړي وو. دې باغي جانبازو چې څه وخت د انگرېزي فوځ د راتلو اوازه واورېده نو د امداد اخستو دپاره هغوي د بارکزو کلو ته ورغلل او هغوي ته ي ټول حال ښکاره کړو مگر د زور خفګان په وجه هغوي د جانبازو په خبره اعتبار ونه کړو اخر دا جانباز يواځې د انگرېزي فوځ د مقابلې دپاره راووتل. دغه وخت هغوي سره يو نيم سل کسان وو. مگر د چپلاني کلي په مقام باندې ي د لېسن په فوځ باندې په ډير جوش حمله وکړه. په فريقينو کښې يو سخت خونريز جنگ وشو. او د ټوپکونو په ځاي ي د تورو مقابله د يو بل وکړه. مگر د جانبازو فوځ شکست وخوړو. او قريباً ديرش تنه د هغوي نه قتل شول. او باقي کسان د عطا محمد خان کيمپ ته وتبتيديل. د دې واقعي نه دوه ورځې پس شهزاده صفدر جنگ هم د قندهار نه وتبتيديو او عطا محمد خان سره شامل شو.

عطا محمد خان د جنوري په مياشت کښې خپل کيمپ ډيلي نومې يو ځاي باندې چې د قندهار نه څلوېښت ميله لرې وه ولگولو او په چارچاپيره علاقه کښې ي د خپل تحريک د خوړولو کوششونه کول. چنانچه ورځ په ورځ د هغه جمعيت زياتيدلو او د درانو غازيانو لښکري به د هغه قيام گاه ته راتلې. هغه سره علاوه د شهزاده صفدر جنگ نه اوس د غلجو سرداران سمټ خان، مير عالم خان او گورزو هم شامل وو.

ميجر رالنسن جنرل ناپ ته ضروري خط وليکلو چې د عطا محمد خان په کيمپ باندې سمدستي حمله کول پکار دي. چې د هغوي روز افزون طاقت او زور خوړور شي او که چرې اوس دا وخت حمله ونه شوه نو د دې علاقې ټول غير جانبدار خلق به عطا محمد خان او صفدر جنگ سره شامل شي. جنرل ناپ د ميجر رالنسن دا تجويز نامنظور کړو. مگر عطا محمد خان دا لويه غلطې وکړه چې په ځاي د دې چې هغه خپل طاقت نور هم مضبوط کړي وي او پس د هغې نه ي په قندهار پيش قدمي کړي وي نو هغه سره د صفدر جنگ د ارغنداب په دره باندې ښکته را روان شو او په دولسمه جنوري د سيند په غاړه د قندهار نه

پنځه ميله قبلې ته ئى مقام وکړو.

نات خو د رالنسن تجويز په دې وجه نامنظور کړې وه چې د قندهار د هغې وخت د حالاتو مطابق فوځ په دوو حصو کښې تقسيمول او د قندهار نه دومره لرې ليرې ئې خلاف مصلحت وو. اوس چې عطا محمد خان دومره نژدې راغلو نو هغه د خداى نه نور څه غوښتل. هغه سمدستي پنځه نيمې پلټنې د پيادو، يوه لويه رساله او شپاړس توپې د هغه مقابلې ته وويستې. عطا محمد خان کښې د دومره عظيم الشان فوځ او د دومره لويې توپخانې د مقابلې طاقت چرته وه. اگرچې هغه په ډيرې ځوانمردۍ جنگ وکړو مگر د نيمې گيڼتې نه پس ئې شکست وخوړو او په يو نژدې کلي کښې ئې پناه واخسته. جنرل نات هغه پسې دې کلي ته تعاقب وکړو او داسې وحشيانه حمله ئې په دې کلي باندې وکړه چې د هغه کلي ټول سړي، ښځې او بچي ئې قتل کړل. د دې معرکې بابت سر جان کي د خپل تاريخ په دريم جلد صفحه 138 دا شان ليکي :

" Atta Mohd attempted to make a stand ; but our troops moved forward—carried the Village by storm—and slaughtered every man, woman, and child, within its walls."

ترجمه: "عطا محمد بيا د مقابلې کولو کوشش وکړو مگر زمونږ فوځونه ورمخکښې شول او په يوه هله ئې کلې واخستو. او د هغې په دننه ئې هر يو سړى ښځه او بچى قتل کړو." په ځاي د دې چې د دې قتل عام او فتح اثر د فيرنګيانو په حق کښې څه ښه شوى وي د دې خونخوارۍ په وجه د درانو ټول قبائل چې څه لا تر دې وخته پورې په شش و پنج کښې وو په اتفاق سره په دې قومي جنگ کښې د سرور کولو دپاره ميدان ته راووتل بلکې هغوي عطا محمد خان ډير ملامت کړو چې تا دومره زړولې فيرنګيانو سره جگړه شروع کړه. او پکار دا وه چې ټول قوم رايوځاي شوى وي او بيا په اتفاق سره په قندهار چپاؤ شوى وي. پس عطا محمد خان بيا د درانو د منظم کولو په کار کښې ولگيدو. دا کار څه دومره اسان نه وه د پښتنو کورنۍ بې اتفاقي، د هغوي ډله بازي، او باهمي قتل مقاتلې په غير قومونو کښې ضرب المثل دي. لکه د نورو پښتنو د درانو هم هر خان د بل خان برخلاف وه. يو کلې د بل کلي حاسد وه. د لويو لويو تپو په خپلو کښې سره ورانه وه. د يو کلي د بيلوبيلو کندو هم په خپله کښې سره جوړه نه وه او چې څرنگ نن د پښتنو کوروران دى دغه شان په هغه زمانه کښې هم د قبيلې هر يو مشر د بل مشر په تباهي پسې لگيدلى وه. او په دې تلوسه کښې پروت وه چې څرنگ به خپل عزيز ورور تربرور ذليل او رسوا کړم.

د داسې مختلفو عناصرو د رايوځاي کولو دپاره د يو داسې قابل هوښيار همدرد مخلص او بې غرضه سړي ضرورت وه چې هغوي ئې ټول په دې مشترک قومي تحريک کښې متفق او رايوځاي کړى وي، دا کار مرزا احمد په خپله ذمه واخستو او هغه په ډيره

تندی او جانفشانی هنر او حکمت عملی سره په دې کار گوتې پورې کړې. هغه په ډیرو بنکلو بنکلو تقریرونو، دلیلونو او د غیرتونو په اړولو باندې هغوي پوهه کړل چې دا وخت د هغوي د قوم دشمن هغه دې چې چا د هغوي په ملک باندې په زور قبضه کړې ده. او په دې وجه نه صرف دا چې یو خان لا دوه خانان لا یوه تپه لا دوه تپې د دنیا په سترگو کښې سپک او بې عزته ښکاري بلکې دا وخت د پښتنو ټول قام د یو بل قام د حکومت او اختیار لاندې دې پس زمونږ ورومې فرض دا دې چې دا مشترک دشمن د خپل ملک نه وباسو او بیا وروستو د خپل وطن پرې جنې چې څرنګه زمونږ خوښه وي جاري وساتو. د پښتنو قوم لکه چې څرنګه اوس بې علمه او ناپوهه او بې ټيکاوه دې دغه شان په هغه زمانه کښې هم وه. د مرزا احمد غوندي فصیح او د اخلاص نه ډک تقریرونه د یو څو گینتو او کله کله د یو څو ورځو پورې په هغوي اثر وکړو. او د هغوي نه به خپلې کورنۍ وړانې او دشمنۍ هیرې شوې او د خپل ټول قام مشترک سپکاو به ور په وړاندې شو. مګر چې څه موده به تیره شوه نو د مرزا احمد د تقریر اثر به هم ورو ورو زړېدلو او په ورو ورو خبرو به سر دوباره د هغوي په منځکښې زاړه عنادونه او باهمي حسدونه تازه شول او کله به یو خان سره د خپله لښکر د کیمپ نه ناراض روان شو او کله به بل. او بیا به دا ټول خانان مرزا احمد په ډیر صبر او حوصلې سره رضا کول او واپس به یې کیمپ ته راوستل.

د دغې مشکل نه علاوه دې غازیانو ته د روپو هم سخت ضرورت وه چونکې مرزا احمد یو ډیر تجربه کار افسر مالیات وه هغه په ډیر هنر د خلقو نه قبل از وقت مالیه ټولول شروع کړل. او هر چاله یې د بې باقی رسیدونه ورکړل بیا هغه هغه ټول سرداران چې د چا په زړونو کښې یو بل سره سخت حسدونه وو بیلو بیلو اضلاعو ته ولیږل. چې هغوي لښکرې راټولې کړي او د خلقو نه مالیې او چنډې جمع کړي.

د پوپلزو او سدوزو قبائلو کښې هغه د دې خبرې ډیره لویه او مضبوطه پروپیګنډه وکړه چې دا قومي انقلاب د شاه شجاع په رضا شروع شوی دې. او په دې طریقې کوم شکونه چې د پوپلزو او د سدوزو په زړونو کښې د بارکزو د اقتدار حاصلولو متعلق فیرنګیانو پیدا کړي وو هغه یې په ډیره بڼه طریقې لري کړل. دغه شان د شلمې جنورۍ نه د فرورۍ د میاشتې تر اخره پورې مرزا احمد د درانو په دې قبائلو کښې د تنظیم او اتفاق پیدا کولو کوششونه وکړل. میجرالنسن د قندهار انگریزي پولیټیکل ایجنټ د پښتنو د حالت او د مرزا احمد د دې کوششونو بابت دا شان لیکي :

" Mirza Ahmad alone could have so long preserved union among the discordant elements of which this camp was composed, he alone could have managed, by the most careful revenue arrangements to have supported the concourse which was assembled round the standard of Safdar Jang; he alone ,

perhaps, could have prevented Durranees from risking an action in which they were to be defeated ; his measures throughout have been most skilful and well sustained. The chiefs were, in the first place, sent to recruit in the different Districts where their influence chiefly prevailed; revenue was raised in the usual form for the support of the troops in anticipation of the coming harvest....."

په دې اثنا كېنې جنرل نابت په قندهار كېنې د پنځو مياشتو خوراك د فوځ دپاره راجمع كړو او د ښار استحكامات ي ډير مضبوط كړل.

د دې نه پس د هغه دا اراده وه چې په دولسمه فروري به زه د صفدر جنگ او مرزا احمد دوى په كيمپ باندې حمله كوم او د خپلې نه به ورومې د ښار د ابادۍ نه وسله ټولوم. مگر په دې تاريخ باندې دومره واوړه او خله پريوته چې دا حمله د هغه نه پاتې شوه. په دې كېنې د هغه د كمسريت د څاروو واښه او گياڼه بالكل خلاصه شوه. ځكه چې مرزا احمد دا كوشش كولو چې ليرنكيانو ته څرخ خوراك د هر طرف نه بند شي. د دې نه علاوه هغه سره روپۍ هم بالكل ختمې شوې. او اوس هغوي په دې طمع كېنې كښيناى چې د هغوي د خطونو په جواب كېنې به عنقریب د سنده په لاره د هندوستان نه خزانو او څرخ خوراك راوړسي. مگر په يويشتمه فروري هغوي له د ميچر پوتنگر او د جنرل ايلفنسټن د لاس احكام راوړسيدل چې تاسو سمدستي قندهار او قلات غلزي خالي كړئ. او د هندوستان په طرف روان شئ. دا حكم مونږ دلته بجنس په انگرېزي كېنې درج كړو:

Sir,

It having been found necessary to conclude an arrangement, founded on that of the late Sir William H. Macnaughten, for the evacuation of Afghanistan by our troops, we have the honour to request that you will intimate to the officer commanding at Qandahar our wish that the troops now at that place and at Kelat-i-Ghalzay, together with the British authorities and troops within your jurisdiction, should return to India at the earliest convenient season. Nawab Jabbar Khan, who is the bearer of this letter, will render you all the assistance in his power. He has been appointed Governor of Qandahar on the part of the existing Government.

E. Pottinger & W. K. Elphinston.

P S.— If you require two or three days to make your preparations, you must not remain in the city, but proceed to your cantonment. Whatever you are obliged to leave behind you will make over to the Nawab Jabbar Khan."

ترجمه: "صاحبه چونکې دا خبره ضروري وگڼلې شوه چې د متولي سر وليم ايچ ميکناټن د عهدنامې په بنا باندې دې يوه بله عهدنامه د دې غرض دپاره وشي چې د افغانستان نه دې زمونږ فوځونه وځي له دې کبله مونږ تاسو ته دا درخواست کوو چې ته به د قندهار سالار ته دا خواهش ښکاره کړې چې کوم کوم فوځونه دا وخت په قندهار، قلات غلزي كېنې دي سره د

انگریزي حکامو او هغه فوځونو چې ستاسو د اختیار لاندې دي زر نه زر په بڼه موسم کښې د هندوستان په طرف واپس شي. نواب جبار خان چې د دې خط تاسو ته دروړونکې دې هغه به چې څومره د هغه نه کیدې شي تاسو سره امداد وکړي هغه د موجوده حکومت د طرف نه د قندهار گورنر مقرر شوی دی.

ای پوتنگر
د بیلو کې ایلفنستین

(د خط نه پس لیکلې شوی)

”که چېرې تاسو ته د تیاری کولو دپاره د دوو دریو ورځو ضرورت وي نو تاسو ته په ښار کښې پاتې کیدل پکار نه دي. بلکې خپلې چاوڼۍ له ځی. هر څیز چې تاسو یې په پریښودو مجبور یی هغه به نواب جبار خان ته حواله کړی.“

دې حکم سره سم زباني خبرونه هم د فیرنگیانو چاوڼۍ ته او هم د درانو کیمپ ته راوړسیدل چې شاه شجاع او د هغه قبیله سدوزی او بارکزی په خپله کښې متفق شول او شاه شجاع یې بادشاه تسلیم کړو. اوس مرزا احمد د جنرل ایلفنستین او د پوتنگر د دې برني حکم نه او د سدوزو او بارکزو د یو کیدو نه پوره پوره فائده وچتول غوښتل. او دا کوشش یې کولو چې بلاوجه زه فیرنگیانو سره په جنگ کښې ونه ښلم.

چنانچه هغه د صفدر جنگ او نورو درانو سردارانو د طرف نه میجر رالنسن ته یو خط ولیکلو چې ”د روز اول نه د انگریزانو دا وینا ده چې مونږ د افغانستان ملک ته صرف د شاه شجاع د مرستې دپاره راغلي یو او زمونږ خپل ځان له هیڅ غرض او مطلب په افغانستان باندې د قبضې ساتلو نشته. اوس چونکې شاه شجاع د افغانستان ټولو قبائلو په اتفاق سره بادشاه تسلیم کړو او اوس هغه ته د انگریزي امداد څه ضرورت نشته له دې کبله دا مناسب دي چې انگریزان زمونږ ملک پرېږدي او که چېرې انگریزي فوځ زمونږ د دې سوال مطابق د دې ملک په پریښودو رضانه وي نو مونږ د دې ذمه واري اخلو چې هغوي به ترکوټې پورې مونږ په حفاظت سره ورسوو.“

مرزا احمد د دې خط سره خپله یوه جدا چیتې هم رالنسن ته ولیکله چې مناسب به دا وي چې تاسو دا ملک په امن و امان پرېږدئ. د دې خطونو نه علاوه په څلیر شتمه فروری یو خط د شاه شجاع د طرف نه هم د شهزاده تیمور په نوم باندې راوړسیدو چې د هغې مضمون دا شان و: ”

غالباً ته به د کابل د تحریک نه خبر شوی یی تا ته دې معلومه وي چې دا مقابله د اسلام او د کفر ترمنځ ده اوس چونکې ټوله معامله فیصله شوه او ټولو پښتنو زما اطاعت قبول کړو او زه یې خپل بادشاه تسلیم کړم. له دې کبله دا ضروري ده چې ته د خپل حکومت

د ټول سرکاري کار نه ما خبروې وغیره وغیره.

هر کله چې دا خط رالنسن تیمور ته وښودلو نو شهزاده تیمور وویل چې دا خط جملي دې مگر رالنسن د بادشاه د خط او د دستخط نه واقف وه هغه فوراً پوه شو چې دا جملي نه دې بلکې اصلي دې.

کوم خط چې درانو سردارانو رالنسن ته لیکلې وه په هغې کښې هغوی د هغه نه د خپل خط جواب هم غوښتې وه چنانچه رالنسن په دې باره کښې جنرل نابت سره جرگه وکړه او دواړو په صلاح او مشوره دا فیصله وکړه چې مونږ نه د میجر پوتنگر، نه جنرل ایلفنستن او نه د شاه شجاع حکم منلو ته تیار یو. حالانکې دا ښکاره خبره وه چې جنرل نابت د جنرل ایلفنستن او رالنسن د پوتنگر ماتحت وه او قانوناً د هغوی دپاره لازم وو چې د هغوی د حکم تعمیل کړي وې. پس رالنسن درانو سردارانو ته په جواب کښې ولیکل چې "دا وخت شاه شجاع د نورو خلکو د اثر او د دېاو لاندې دې او هر څه چې هغه کړي دي هغه د جبر لاندې کړي دي او غالباً چې هغه تر اوسه پورې زمونږ امداد بدستور غواړي نو تر څو پورې چې مونږ بادشاه سره نورې خبرې اترې نه وي کړې مونږ افغانستان پرېښودلو ته تیار نه یو."

رالنسن اوس بیا د بارکزو او د سدوزو تر منځه د بې اتفاقي د اچولو سعي شروع کړه او تر ډیره حده پورې هغه په دې کار کښې کامیابي حاصله کړه هر څومره ورځې چې تیریدې هغه هومره جهکړې او د کورنۍ خفگانونه په پښتنو کښې پیدا کیدل او په څه نا څه خبرو به د یو بل نه مروریدل. هر کله چې رالنسن په دې پوهه شه چې د درانو په کیمپ کښې قسما قسم پرې جنې او نفاقونه پیدا شول نو هغه جنرل نابت ته سوال وکړو چې اوس وخت راغی چې د درانو په کیمپ باندې دې یوه سخته حمله وشي. جنرل نابت دې تجویز سره اتفاق وکړو. وروسته څو هغه د قندهار ټوله ابادي د ښار نه بهر وویسته او په دې کارروایی کښې څومره سختي چې کیدې شوه هغه هومره هغه وکړه او صرف یو څو سوداگران او یو څو هندوان ی پرېښودل او قریباً یو زر کوره ی په سخته یخنی او خله کښې د ښځو او بچواو د زړو خلکو وویستل.

د دې نه پس په اووم مارچ باندې نابت سره د خپل فوځ او د شپاړسو توپو په مرزا احمد باندې د حملې کولو په غرض روان شو. په مرزا احمد کښې دومره طاقت نه وو چې هغه په میدان جنگ کښې د جنرل نابت د فوځونو او د توپخانې مقابله کړي وې پس هغه یو ډیر د هنر چال چلیدو کوشش وکړو او که چېرې هغه کامیاب شوې وې نو انگریزي فوځ به د قندهار د ښار نه بهر پاتې شوې وې او درانو به په ښار باندې قبضه کړي وه.

څه وخت چې جنرل نابت په غازیانو پیش قدمي شروع کړه نو مرزا احمد خپلې لښکري ورو ورو بې جنگه دا شان باقاعدې او په ښه شان سره وروستو کولې چې د نابت دا

يقين راغے چي دراني غازيان مقابلي ته خان نه نيسي او پسپا کيږي. نات هم دغه شان په هغوي باندې ور وړاندې کيدو او دراني د هغه نه بدستور وروستو کيدل تر دې پورې چي په نهم تاريخ باندې د غازيانو څه حصه په چار چاپيره غرونو باندې ودريده او دا شان ي بشکاري کړه چي گني مونږ د دې ځاي نه د نات فوځونو سره د جنگ دپاره تيار يو نو څه وخت چي انگريزي فوځ لږ نور منځکښي شونو په هغوي باندې ي د توپکو بارونه وچلول او دغه شان په په دواړو لښکرو کښي ټوله ورځ څه معمولي شان جنگ وشو مگر يوه لويه جگړه ونه شوه. په دې منځکښي مرزا احمد دا خبره مشهوره کړه چي دراني لښکري به په انگريزي فوځ د شپې چپاڅ کوي او دې سره سم هغه د دې غرونو نه د خپل لښکريو لويه حصه راکوزه کړه او بيا د ارغنداب نه په يو لري ځاي راپورې وتلو او بالکل په چپه چپيا د قندهار ښار ته ي خان راوړسولو. دينخوا انگريزي فوځ په دې ويړه کښي وه چي د شپې به د مرزا احمد د طرف نه په انگريزي کيمپ حمله کيږي او د هغې دپاره ي تجويزونه او سامان تيارولو. د مرزا احمد د فوځ يوه لويه حصه د نات د فوځ د توجه ځان ته د رابښکلو دپاره په هغې غرونو باندې پاتې شوله او مسلسل ډزي ي په انگريزي کيمپ باندې جاري وساتلې.

د لسم تاريخ په سحر سبا څه غازيان زور قندهار ته ورسيدل او په هغې باندې ي قبضه وکړه. رالنسن چي دا واوريدل نو ډير وار خطا شو او نات ته ي پيغام وليږلو چي غازيانو ستا د فوځ په شا ځان قندهار ته راوړسولو او د هغوي د نقل و حرکت نه دا شان معلوميږي چي هغوي په ښار باندې حمله کوي.

په دې منځکښي غازيان په ډير شمار کښي د قندهار په خواو شا کښي راجمع شول په دې د رالنسن دا يقين راغے چي بيگاله به په قندهار چپاڅ کيږي. قريباً د نمر پريوتو په وخت کښي په لسم تاريخ مرزا احمد او صفدر جنگ هم دې ځاي ته راوړسيدل او عين په انگريزي چاوني کښي ي ډيره ولگوله. شپه سخته توره تياره وه رالنسن د ښار ټولي دروازي بندې کړې او مضبوط پکتونه او توپي ي د هغوي د حفاظت دپاره ولگولې. غازيانو په اته بجې د شپې د حملې تياري وکړې او اراده ي وکړه چي د هراتي دروازي ته به اور ورته کوو چي په ښار ورننوځو. د دې دپاره هغوي دا شان چل وکړو چي يوزميندار سرې ته ي چي د کلور سیدونکي معلوميدو يو خر سره د لوي بار د لرگو حواله کړو. دې زميندار خپل خر سره د لرگو د باره د پل نه هراتي دروازي ته راپورې ويستو او اواز ي وکړو چي دروازه راته لري کړي ما خر څ له لرگي ښار ته راوړي دي. په دې دروازه باندې د لفتينېت کوک پهره وه او هغه دا وخت په دې کوشش کښي لگيا وه چي د غازيانو نقل و حرکت معلوم کړم د هغه په حکم د پهرې سپاهيانو دې زميندار ته وويل چي دروازه مونږ هيچا ته هم دا وخت نه لري کوو. په دې هغه زميندار خان ډير خفه کړو او ډير وگوريډو او د څه بدوږدو او وينا نه پس ي

خپل د لرگو بار په زمکه راوويشتو او وي وئيل چې دا بار دې هم دلته پروت وي زه ي واپس نه شم ورځي بيا سحر به ي ښار ته دننه کړم. په دې کښې دا زميندار د خندق د پل نه سره د خپل خرپورې وتو او سمدستي غيب شو. دغه لرگي وو چې غازيانو په دې هنر هراتي دروازي ته ورسول. لږ ساعت پس د غازيانو يو ټولې ورغلو او دې لرگي ي تيل واچول او اور ي ورته کړو. په لږ ساعت کښې لويې لويې لمبې د هراتي دروازي نه چاپيره شوې او د هغې په رڼا کښې انگريزي پکتونو ته معلومه شوه چې چار چاپيره غازيان په وسله پر د حملې دپاره تيار ولاړ دي خو چې دروازي اور واخستو نو غازيانو لويې نعرې ووهلې او د جوش يوه حمله ي په دروازه وکړه.

دې خوانه انگريزي محافظ فوځ په هغوي باندې د توپو گوله باري شروع کړه او پکتونو هم په هغوي ډزې شروع کړې. غازيان باوجود د دې گوله باري تېرونو باندې د هراتي دروازي تختې ټکړه ټکړه کړې او د دروازي سرو شوو او سپنو ته ي لاسونه ورواچول او ټوله دروازه ي راوغورخوله.

دا وخت يوه ډيره خونريزه جگړه شروع شوه خکه چې څه وخت د ښار نور انگريزي محافظ فوځ په دې خبر شو چې غازيان په هراتي دروازه خپل ټول زور غورځولې دې نو هغوي ټول دې ځاي ته راجمع شول او ځان سره ي نورې توپې هم راوړې. غازيانو ته لږه تکليف دا وه چې د دروازي د راپريوتو نه پس چې کومه لار د ښار دننه د ننوتو وه هغه ډيره تنگه وه او په هغې لار کښې هم انگريزي فوځ د لارې بندولو دپاره د غلې ډکې ډکې بوجي دلي کړې. دا وخت قندهار د غازيانو د لاسه په سخته خطره کښې وه مگر د ښار محافظ انگريزي فوځ هم په پوره بهادري او حوصلې د هغوي مقابله وکړه. تر نيمې شپې پورې غازيانو د شکارپور او د کابلي دروازو د سوزولو کوششونه هم وکړل او څه لرگي ي د هغې په خوا کښې هم وغورځول مگر د محافظ فوځ گوله باري او ډزې دا شان مهلکې وې چې په دې کوشش کښې هم هغوي کامياب نه شول. د نيمې شپې نه پس معلومه شوه چې غازيانو په يو طرف هم لا ډزې د خوړيدو کاميابي نه ده حاصله کړې پس مرزا احمد سمدستي يوه جنگي جرگه راغونډه کړه او دې جرگې دا فيصله وکړه چې چونکې د دروازو ټول محافظ فوځونه را بيدار شوي دي او د غازيانو سړي هم ډير ضائع شوي دي له دې کبله اوس واپس کيدل پکار دي د غازيانو په دې شپه د ناکاميابي صرف يوه وجه وه او هغه دا وه چې هغوي سره توپې نه وې. دې کښې شک نشته چې د مرزا احمد چال د فوځي نقطه نگاه نه ډير اعلي او د کاميابي وه. هغه د جنرل نايټ په غلولو کښې بالکل کامياب شوه او که چېرې هغه سره د جنرل نايټ د سامان او د فوځ په نيمه سامان او سړي وې نو هغه به د قندهار په اخستو کښې کامياب شوه او هرکله چې جنرل نايټ د دې ټولې قصې نه خبر شو نو سمدستي ښار

ته واپس شو.

د درانو په لښکر کېنې د دې ناکامیایې ډیر خراب اثر پیدا شو د پښتنو دا خوی دې چې څه وخت هغوي په خپل یو تحریک کېنې د دشمن د لاسه یو شکست لا دوه شکسته وځوري نو په هغوي کېنې حوصله او ثابت قدمي پاتې نه شي. او یو سخت رد عمل په هغوي کېنې رادوخاره شي د وړو جگړو او شکستونو نه باوجود ثابت قدمي ښکاره کول د هغوي قومي خصلت نه دی. په لږه کامیایې باندې ډیره خوشحالي او په یو دوو شکستونو خورو باندې د سخت خفګان او بې همتۍ ښکاره کول د هغوي یو لوی عیب دی. او هم دغه وجه ده چې باوجود د هغوي د بهادري او زړورتیا نه هغوي د ژوندي قامو په صف کېنې مخې ته نه شي راتلې.

په دې موقع هم د دې معمولي شکست په سبب د درانو خانانو په منځکېنې بې اتفاقي پیدا شوه او په یو بل باندې یې قسم قسم الزامونه لګول شروع کړل. تر دې پورې چې په مرزا احمد باندې هم هغوي ملامته ووتله. چې ستا په وجه زموږ ډیر خلق تباہ شول حالانکې هغوي ټولو له دا پکار وو چې بغیر د قرباني او بغیر د سعي نه هیڅ لوی کار په دنیا کېنې سر ته نه شي رسیدلی.

میجر رالنسن چې د دې نه خبر شو نو هغه نور هم د درانو د جنې خورولو او د هغوي د لښکرو د تس تس کولو دپاره هغوي پسې ګوتې ووهلې او په دې طریقې د مارچ تر اخره پورې د درانو د کیمپ نه ډیر خلق لارل. مګر د غازیانو په جمعیت کېنې مرزا احمد یو دا شان بنیادم وه چې نه خو د هغه په همت په دې شکست باندې کم شو او نه هغه خپل ځان د خپلو ملګرو په بدرد وئیلو خفه کړو. د قامولي جوش او جذبه د هغه په زړه کېنې دا شان مستقل طور ناسته وه چې هغه په دې لاره کېنې د هر قسم مصیبت او مشکل برداشت کولو ته تیار وه. خو د انګریزانو په افغانستان کېنې نور پاتې کیدل هغه په هیڅ وجه نشو زغملې.

یو څو ورځې پس چې د خلقو د زړه نه د لسم تاریخ اثر محوه شو نو هغه بیا د درانو خانانو د رایو ځای کولو کوششونه راواخستل او په خپله ایماندارۍ او اخلاص باندې دا شان کامیاب شو چې په دریو هفتو کېنې دننه دننه هغه نورې لښکرې را یو ځای کړې او ډیر خانان د هغه د جنې لاندې را جمع شول دا ځل خانانو یو تر بله په قرآن مجید باندې قسمونه وځورل چې نه به بیا په یو بل ملامته غورځوو او نه به بیا په خپلو کېنې بې اتفاقي کړو بلکې ټول به په یک جهتي په لښکر کېنې یوه بله حمله کوو.

په خلیريشتم مارچ هغوي د قندهار نه قریباً پنځه میله لرې را جمع شو په پنځویشتم تاریخ کرنل وائمر سره د یو بریګیاد لوڅ د ارغنداب سیند غاړې ته څه اوښان ځرولو دپاره بوتلي وو د بابا ولي په خوا کېنې د درانو لښکر د ارغنداب نه راپورې وتو او د کرنل وائمر په

فوخ ۱ حملہ و کرہ. کرنل وائمر فوراً د امداد دپارہ قندهار ته خبر وکړو درانو دا خل په غیر معمولي جوش د صلو خان د سالاری لاندې د وائمر په رساله باندې حملہ وکړه او ډیر کسان یی ترینه مړه کړل. جنرل نابت چې څه وخت د بنار په دننه د توپو درزهار واوړیدو نو سمدستي د وائمر د امداد دپارہ سره د توپخانې، پلټنو او رسالې راووتلو.

څه وخت چې درانو د نابت د توپو او د فوخ د راتلو اواز واوړیدلو نو هغوي جنگ بس کړو او ورو ورو د فوخ نه یی خان راوښکلو. په دې جنگ کېنې د فیرنګیانو نه لفتینت جیمبرلین او تریورس زخمیان شول او که چېرې نابت د کرنل وائمر امداد ته نه ورسیدلې نو د کرنل وائمر بریګید ته به نور ډیر سخت نقصان هم پیښ شوی و.

اگر چې د دې معرکې نه پس د غازیانو او د فیرنګیانو په منځکېنې څه بله لویه جګړه ونه شوه مګر غازیانو بدستور خپل جدوجهد جاري وساتلو او جنرل نابت او میجر والنسن ته یی د یوې ورځې قلات هم نه ورکړې. دغه شان په قلات غلزي کېنې هم غازیانو په چارچاپیره علاقه کېنې د انگریزي فوخ د باربرداری او د خوراک په ځناورو حملې کولې تر دې پورې چې نه خو په قندهار او نه په قلات غلزي کېنې انگریزان سوای د جنگ نه او سوای د فوخي کاروایی نه بل وخت د بنار نه بهر د یوې ورځې دپارہ هم وتی شو. هر څومره ځله چې غازیانو د انگریزي فوخ د لاسه نقصانات وچت کړل هم هغه څومره خل بیا هغوي د فیرنګیانو مقابلې ته راووتل. دغه شان د ۱۸۴۲ء د ابتدا نه د اوړي تر اخره پورې د قندهار د بنار او د قلات غلزي د قلعه د دیوالونو نه بهر د انگریزانو د حکومت نام و نشان هم نه و.

چونکې د قلات غلزي انگریزي فوخ د قندهار د فوخ د امداد نه کافي لرې پروت و له دې کبله جنرل نابت په نولسم می کرنل وائمر د قندهار نه واستولو چې قلات غلزي خالي کړی. او د هغه ځای فوخ قندهار ته واپس راولی. په یویشتم می کرنل وائمر قلات غلزي ته ورسیدو او انگریزي فوخ یی د قلعه نه راوویستلو. کرنل وائمر د قلات غلزي ټول استحکامات وړان کړل او قندهار ته را روان شو په دغه ورځ هم د غلجو او انگریزي فوخ ساخته جګړه وشوه. لا کرنل وائمر قندهار ته نه ورسیدلې چې اختر خان د زمينداور خان بیا څه خلق را جمع کړل او قندهار طرف ته را کوز شو.

مرزا احمد او عطا محمد خان هم خپل خپل جمعیت سره د هغه امداد ته راوړسیدل. او په نهه ویشتم می د ارغنداب په خوا کېنې پریوتل. او د انگریزي فوخ څه څاروي یی لوټ کړل. غازیان د بابا ولي خواته ورو ورو را کوز شول او په دې انتظار کېنې کښیناستل چې د انگریزي فوخ په دستو باندې به چې کوم وخت هغوي د قلعه نه راوځي حملې کوو او د هغوي نه به مال بیایو. مګر جنرل نابت کرنل سترېسي د څلورو توپو او دوو پلټنو سره د هغوي د منتشر کولو دپارہ ولیږلو. مګر دا فوخ د هغوي په شړلو کېنې ناکامیاب شو. نو جنرل نابت د

فوخ یوه بله دسته او اته توبې د هغه امداد ته واستولې او په خپله هم د جنگ موقعې ته روان شو. د دواړو لښکرو په منځکښې پنځه شپږ گینتې جگړه وشوه د درانو مطلب دا وه چې انگریزي فوخ ناقلاړه او تنگ کړو او د هغوي اوبښان او گلوان تالا کړو. چنانچه هغوي د دومره لوي فوخ په راتلو ورو ورو د بابا ولي درې ته ورننه وتل.

په دې جنگ کښې د اکرم خان بي بي په ډيرې بهادري د غازيانو يو لومې ټولې په ميدان جنگ کښې د انگریزي فوخ برخلاف و جنگولو. لوستونکو ته به ياد وي چې اکرم خان د ډيره وت د بغاوت مشر وه او جنرل نات د يو لويې فوخ کشي نه پس هغه په چل هنر گرفتار کړې وه او بيا ي د ميکناتن او د شاه شجاع په حکم د ستمبر ۱۸۴۱ء په مياشت کښې په توبه الوخولې وه. د هغه د مرگ نه پس د هغه بي بي په خپله د پردې نه راووته او پيشانه ډير قبائل ي د خان سره شامل کړل او په کوم کار کښې چې د هغې خاوند خان قرباني کړې وه هغه ي په لاس کښې واخستو. چنانچه په دې موقع هغه په خپله په جنگ کښې د غازيانو ورومبو صفونو سره د خپل خاوند په اس سوره او د هغه يو لومې نشان په لاس ميدان جنگ ته راووتله او په ډيره زړورتيا ي خپلې لښکري د انگریزانو په فوخ ورواچولې. لفتيننټ ريتري د دې متعلق خپل چشم ديد شهادت دا شان بيانوي :

" As the enemy drew near, a white object was observed in the centre of their front ranks, which seemed the rallying point for the Ghazees, chieftains, Moollahs, kettle-drums, and standard bearers. This proved to be no less a personage than the heroic widow of the slaughtered Akram Khan. Throwing aside her timid nature with her " Boorkha " She had left the sacred privacy of the Zenana for the foremost rank in the battle-field, had bestrode her husband's charger, and with his standard in her hand assembled the tribes."

ترجمه: "څه وخت چې دشمن رانزدې شو نو د هغوي د منځکښو صفونو په مرکز کښې يو سپين څيز په نظر راغلو چې د هغې نه به غازيان، سرداران، مليان د ډولونو خاوندان او نشانچيان چارچاپيره راجمع کيدل. معلومه شوه چې دا خو د مقتول اکرم خان بهادره کونډه بنځه ده. هغې خپل د بزدلي طبيعت يو طرف ته غورځولې وه برقعہ ي لرې کړې وه او د زنانو د پردې نه راوتلې وه او د جنگ په ميدان کښې په وړاندېني صف کښې د خپل خاوند په اس سوره ولاړه وه او د خپل خاوند جنډه ي په لاس کښې نيولې وه ټول قبائل ي راجمع کړي وو."

جنرل نات او ميجر النسن د بغاوت د ابتدا نه خپل حکومت ته د خزانې او د ميخزين د رالېږلو دپاره ډير ضروري پيغامونه استولي وو او د خوراک د سامان دپاره ي هم ليکلي وو چنانچه حکومت هند بريکيلير جنرل انگلينډ د فروري په اخر کښې سره د مطلوبه خزانې او ميخزين دادر ته واستولو او بيا د هغه ځاي نه هغه ته حکم وشو چې د دره بولان په لاره کوټې

ته خان ورسوه. په شپاړسم مارچ انگلینډ کوټې ته راوړسیدو. او د لسو ورځو د انتظار نه پس په شپږویشتم مارچ باندې هغه سره د خپلورو لکو روپو او د څه میخزین او د فوځ یوې مضبوطې دستې سره چې په هغې کېنې توپخانه هم وه د پشین په دره وردننه شو.

په اته ویشتم تاریخ باندې سحر وختي هغه د هغې درې خېلې ته وروړسیدو چې کوم د هیکلزي کلي ته تلې ده. په دغه ځای کېنې هغه د نور فوځ په انتظار کېنې کښیناستو چې کوم د دره بولان په لاره د هغه امداد ته را روان وه. د څه انتظار نه پس هغه ورو ورو د هیکلزي کلي طرف ته وروړاندې شو. په دغه مقام محمد صادق خان د درانو د طرف نه د هغه مقابلي ته د هیکلزي په غونډو باندې سره د خپلو لښکرو ناست وه. انگلینډ چې د محمد صادق خان د لښکرو نه خبر شو نو خپل فوځ یې ودرولو او په خپله یې د غازیانو د کیچېپ معائنه وکړه. قریباً پنځلس منته پس هغه خپل فوځ له واپس راغلو او حکم یې وکړو چې په غازیانو دې حمله وشي. د کس طرف په غرونو باندې توپخاني گوله باري شروع کړه او څه فوځ د ښي طرف په غرونو باندې په غازیانو باندې د حملې کولو په غرض وروختو. په دې باندې محمد صادق خان د لښکر سړي د خپلو مورچو نه راووتل او دا شان په جوش سره یې د انگلینډ په فوځ حمله وکړه چې کوم فوځ په غره باندې ختلې وه هغه یې په شا ورغوځولو. کپتان مټ په ځای قتل شو او یو میجر سخت زخمي شو او د انگریزي فوځ د پنځو سوو سرونو نه یو سل سړي قتل او زخمیان شول.

محمد صادق خان په خپله د انگریزي فوځ د حملې په وخت کېنې د ډزو په شروع کیدو د مورچې نه راووتو او د یو ساعت دپاره یې د غره د سر دپاسه په ډیرې بهادری په اس سور د وینکلو تورو جنگ وکړو او زخمي شو.

انگلینډ د خپل فوځ په دې شکست خورلو ډیر ویرې واخستو او بیا په شتاب سره د پاتې شوي فوځ کوټې ته راواپس شو. او د هغه ځای نه یې جنرل ناپ ته خط ولیکلو چې ماله امداد راواستوه ځکه چې زما دپاره په موجوده طاقت د درې نه وتل ناممکن دي. د هیکلزي د شکست نه پس جنرل انگلینډ دا شان ویریدو چې په کوټه کېنې هغه د خان نه چارچاپیره خنډقونه وکنستل.

جنرل ناپ چې د جنرل انگلینډ د دې ناکامۍ نه خبر شو نو ډیر خفه شو ځکه چې هغه ته د روپو د میخزین د خرڅ خوراک د سامان او د بیمارانو د دارو سخت ضرورت وه. جنرل ناپ له دې کبله بیا سمدستي یو ضروري خط جنرل انگلینډ ته ولیکلو چې ته بیا قندهار ته را روان شه. د دې خط په رسیدو سره انگلینډ مجبوراً د هیکلزي د شکست نه یوه میاشت پس یعنی په شپږویشتم اپریل د کوټې نه روان شو. او په اتویشتم هیکلزي ته ورسیدو دا ځل انگلینډ په ډیر ترتیب او انتظام خپل فوځونه د هیکلزي په غونډو باندې وروخیژول او د یو

زبردست جنگ نه پس د دې کلي په اخستو کښې کامياب شو.

د قندهار د طرف نه هم کرنل وائمر ناسا په سره د فوځ د يوې زبردستي دستې د انگليند د راوستو دپاره د خوجک په دره کښې راښکاره شو په ديرشم اپريل د انگليند بريکيدو خوجک ته ورسيدو او بيا دا دواړه فوځونه په لسمه مې قندهار ته ورسيدل. د فيرنګيانو دا شان بې نقصانه قندهار ته د رسيدلو لويه وجه دا وه چې د درانو په لويو لويو مشرانو يعني په صلو خان او په محمد صادق خان کښې ورانه پيدا شوه او د دې ورانې په سبب نورو خانانو هم مقابله پرېښوده او خپلو خپلو کلو ته لاړل.

هر کله چې د فيرنګيانو طاقت د جنرل انگليند په رارسيدو نور هم زيات شو نو د درانو خانانو خان له په زړه کښې هيت پيدا شو صلو خان پټ په پټه فيرنګيانو سره د جدا راضي نامې او سمجهوتې خبرې شروع کړې. صفدر جنگ هم چې د خپل پلار د مرګ نه خبر شو نو هغه رالنسن ته سوال جواب وليږلو چې زه بيا انگريزي کيمپ ته راتلل غواړم. چنانچه په نولسم جون ۱۸۴۲ء هغه قندهار ته واپس لاړو. صرف مرزا احمد او عطا محمد خان هم هغه شان د پښتنو په راغونډولو کښې لاس پښې وهل. تر دې وخته پورې مرزا احمد د خلقو نه د ماليې په جمع کولو د خپلو لښکرو دپاره د خرڅ خوراک روپۍ پيدا کړې وې. ولې اوس نات رالنسن ته دا تجويز پيش کړو چې خلقو ته دې د يو اعلان په ذريعه وويلي شي چې مرزا احمد له ماليه مه ورکوي چنانچه په دې اعلان باندې د مرزا احمد د روپو د جمع کولو دا ذريعه هم بنده شوه.

بيا جنرل نات رالنسن ته دا تجويز پيش کړو چې يو بل اعلان دې د دې مضمون شائع کړي شي چې هر چا عطا محمد خان او مرزا احمد گرفتار فيرنګيانو ته حواله کړل نو هغه له به پنځه زره روپۍ انعام ورکړي شي. مګر رالنسن د دې تجويز مخالفت وکړو او نات ته ويليکل چې که چېرې مونږ دا شان اعلان وکړو او دا دواړه سرې گرفتار شول او بيا مونږ هغوي قتل کړل نو بيا به پښتانه هم زمونږ افسران دا شان گرفتاروي او د هغوي په بدل کښې به و قتلوي. اخر کار نات د خپل تجويز نه واپس شو.

باب

هر کله چې د قندهار د علاقې هر قسم بغاوت جنرل نات او ميجر رالنسن فرو کړو او د ۱۸۴۲ء په اوږدې کښې د جنرل پالک فوځونه (۱) د انگريزي فوځونو د شکست د انتقام

(۱) د جنرل پالک د فوځونو په هندوستان کښې تياريدل او بيا د هغوي په افغانستان باندې پيش قدمي کول مخکښې په يو مستقل باب کښې بڼه په تفصيل سره بيان شوي دي. په دې باب کښې هسې مجمل طور سره د هغه د فوځونو د کارنامو ذکر شوی دی او دا ځکه چې د تاريخ د واقعاتو سلسله ماته نشي.

اخستو دپاره افغانستان ته راوړسیدل نو لارډ ایلنبرو چې د هندوستان نومې گورنر جنرل وه جنرل ناپ ته حکم راواستولو چې خلور پلټنې او توپخانې شکارپور ته راواستوه. او پنځو پلټنو سره کابل ته د جنرل پالک فوځ سره د امداد دپاره شامل شه. چنانچه په نهم د اگست ناپ کابل طرف ته روان شو او په اووم د اگست جنرل انگلیند سره د خلورو پلټنو د بلوچ رسالې د بدرگې په حفاظت کېنې شکارپور طرف ته رارخصت شو.

شهزاده تیمور گورنر قندهار هم جنرل ناپ سره د قندهار نه راووتو او جنرل انگلیند سره هندوستان ته واپس شو. د هغه په ځمکې د هغه کشرې ورور صفدر جنگ په قندهار باندې قابض شو. په لاره باندې په دیرشم تاریخ د جنرل ناپ د فوځونو مقابله د غلجويو لوی لښکر سره د گوهاني په مقام باندې وشوه مگر غلجو شکست وخوړو. او جنرل ناپ د غزني ښار چې د هغې نه د انگریزي فوځ په آمد باندې ټوله ابادي تښتیدلې وه لوتې لوتې کړو په اوولسم د ستمبر جنرل ناپ کابل ته د جنرل پالک نه دوه ورځې وروستو راوړسیدو.

د جنرل ناپ او د جنرل پالک فوځونه تر څه مودې پورې خو د کابل د ښار نه بهر په کیسپ کېنې پراته وو مگر په نهم اکتوبر د انگریزي فوځ یوه حصه د سر رچمنډ شیکسپیر د کمان لاندې دننه ښار ته ننوتله. د کابل د ښار ابادي د انگریزي فوځ په آمد باندې د ورومې نه تښتیدلې وه. د دې دپاره دا دسته بې مقابلي په ښار وردننه شوه. او د انگریزي قوم د نوم او رعب د قائمو لو دپاره هغه د ښار د تباهي، د بربادۍ او د وړانو لو کار شروع کړو. د سر رچمنډ شیکسپیر په حکم باندې په یولسم اکتوبر د کابل د ښار د چارسو په خوا کېنې چې څه لوم لوم عمارتونه لکه د علي مراد خان عمارت او نور لوی لوی عمارتونه وو هغه وران کړه شو. د دې نه پس د بالاحصار او د قزلباشو د کندی نه سوا نور ټول مکانات او عمارتونه هم وران کړي شو. او څه هندوان او تاجر پيشه خلق چې چا د بغاوت په ایام کېنې د فیرنګیانو دیر امداد کړی وه او د انگریزي فوځ نه د ښیګړې وچتولو په طمع باندې نورې ابادۍ سره نه وو تښتیدلي د هغوي ټولو کورونه او مال دولت هم لوټ کړي شو.

د دې نه ورومې د فوځ یو بریګیاد د جنرل میکسیکل لاندې د استالیف د تباه کولو دپاره لیږلې شوی وه اگر چې د استالیف خلقو په دې بغاوت کېنې هیڅ حصه نه وه اخستې مگر د دې ښار لویه گناه دا وه چې هغه د چاریکار او د کابل په منځکېنې پروت وه. د تحریک ازادی په دوران کېنې د چاریکار خلقو د انگریزي فوځ یوه گوره پلټن نسته و نابود کړې وه. نه چې د استالیف باشنده گانو. مگر چونکې د جنرل پالک او د جنرل ناپ فوځونو ته د وائسرای هند دا حکم وه چې د ژمي د رارسیدو نه ورومې افغانستان د انگریزي فوځونو نه خالي کړئ له دې کبله جنرل میکسیکل سره دومره وخت نه وه چې هغه چاریکار ته رسیدلې وې. او هغوي له یو سزا ورکړې وې. نو د دې دپاره مهذب جنرل میکسیکل د

استاليف بي گناه خلقو له د سزا ورکولو فيصله وکړه.

د يو معمولي مقابلې نه پس انگریزي فوځونه د استاليف په ښکلي ښار کښې ورننوتل او هر سره چې هغوي له په لاس ورغې نو هغه ئ قتل کړو تر دې چې کوم خلق په جنگ کښې زخمیان شوي وو هغه ئ هم ژوندي پرې نښودل. او د مړو او د زخمیانو جامو ته ئ اورونه ورته کړل. پس د دې نه هر څومره ښځې چې د دې فوځ په لاس ورغلې هغه ئ وشرمولې او بې عزته ئ کړې. بیا ئ ټول ښار لوټې لوټې کړو او ابادي ته ئ اور ورته کړو. د دې متعلق د يو فرانسیسي نامه نگار بیان چې کوم هغه په اتمه جنوري ۱۸۴۳ء په یوه رساله کښې چې د هغې نوم "جنرل دس دیتس" دے شائع کړے دے هغه د کتو قابل دے :

" Istalif, says the letter of an English officer. "is a pretty little town of fifteen thousand inhabitants, against whom we had nothing to say unless that their town stood half-way between Kabul and Charikar, where one of our Gurkha Regiments (irregular cavalry) was destroyed the year before by the Afghans. As then, they were pressed for time and could not push on to Charikar, Istalif was punished. A bridge under the orders of General M'caskill, entered it early in September, and after trifling engagement proceeded to put to the sword every one who had not succeeded in making his escape. The Sepoy Soldiers, in the excess of their inimitable cruelty, set fire to the cotton clothing of their victims and thus burned the dead and dying, which would according to their Superstitious notions, called down a curse on the descendants of those whose remains were thus disposed of without the honour of sepulchre. After the slaughter six hundred women remained in hands of the victor, who set them at liberty. Were they respected, as had been the European Ladies who fell into the power of the Afghans after the disaster at Kabul the winter before? It does not seem that the soldiers saw their prisoners taken from them with which satisfaction....."

After being regularly pilled Istalif was given to the flames, and the brigade of General M'caskill returned to Kabul where another tragedy was to be performed.

The work of destruction there was accomplished with a refinement of systematic barbarity and cunning which it is difficult to believe."

هر کله چې مونږ د هغې شريف سلوک مقابله چې کوم د پښتنو سردارانو د فيرنګيانو ښځو قيديانو سره کړے وه هغې سلوک سره وکړو چې د کوم د فيرنګيانو د استاليف تورسرو سره وکړو نو هر بنيادم له به د مغربي تهذيب په دې علمبردارانو باندې افسوس ورشي.

د کابل د تباہ کولو نه پس انگریزي فوځ گندمک ته راواپس شو او په اتلسم اکتوبر هغه مقام ته راوړسیدو چې په کومه لاره به هغوي تلل. نو ټول کلي قصبې او د هغوي فصلونه به ئ تباہ کول. او نوره څومره تباہي به چې ترینه کیدے شوه نو په چارچاپیره علاقه کښې به

ئ کوله. هم په دې طريقه دا فوځونه واپس جلال اباد ته څه په يويشتم او څه په څلويشتم اکتوبر راوړسیدل. په پنځويشتم اکتوبر دې فوځ ټول جلال اباد ته اوږ ورته کړو. او د فصيل استحکامات ئ والوځول. د دې نه پس دا فوځ واپس هندوستان ته روان شو په واپسي کښې اگر چې د جنرل پالک فوځ ته چې د ټولو نه وړاندې وه څه خاص نقصان ونه رسيدو مگر د جنرل نات او د جنرل ميکسيکل فوځونو ته د غلجو او افریدو د لاسه جاني او مالي ډير نقصان پيښ شو.

هر کله چې د جنرل پالک فوځونه د 1842ء په مني کښې کابل ته راوړسیدل نو هغوي د عامو پښتنو د همدردۍ حاصلولو په خاطر فتح جنگ د شاه شجاع زوړ بيا په تخت باندې کښيښو او د نظام الدوله په ځاي ئ غلام محمد خان پوپلزي د هغه وزير کړو. دا کار فيرنګيانو د دې دپاره کړې وه چې د هغه په نوم باندې هغوي د خپلې منشا کارونه په ملک کښې کول غوښتل.

فتح جنگ تر هغه پورې په افغانستان باندې برائى نام بادشاهي وکړه تر کومه پورې چې انګريزي فوځونه په کابل کښې وو مگر څه وخت چې فيرنګيان د کابل نه واپس شول نو فتح جنگ هم سره د خپل تره شاه زمان انګريزي فوځ سره روان شو او د افغانستان تاج و تخت ئ شهزاده شاه پور چې د شاه شجاع د ټولو نه کشر زوړ وه پريښودو.

په دې مقام باندې دا وئيل ضروري دي چې د شاه شجاع د ټولو زامنو وړ کوټوالی او ځواني په لدهيانه کښې تير شوي وو. په لدهيانه کښې د هغوي د نورو هندوستانيانو په شان د غلامۍ او رعيت په حيثيت او د فيرنګيانو پښن خواره وو. د ډير عمر نه د هغوي نه د حکومت جاذبه ورکه شوې وه. او کوم سره چې هميش د بل په ډاډ او د بل په اسره د محتاجۍ ژوند تيروي په هغه کښې خپل ځان له د لار ايستو او د يو خودمختار طريقه کار تجويز کولو قابليت پاتې نه شي. د انقلاب په زمانه کښې د يو نوي حکومت د قائمولو په لار کښې چې کوم جاني خطرات پيښيږي د هغې دپاره د يو داسې سړي ضرورت وي چې هغه په يو ازاد قوم کښې او په ازاد گردونواح کښې پيدا شوی وي او د وړ کوټوالي نه د ازادۍ او د خودمختارۍ خيالاتو د هغه په دل و دماغ باندې اثر کړی وي.

د شاه شجاع خپل د وړ کوټوالي او د ځوانۍ ټول عمر په خپل قوم کښې د ازادۍ په هوا کښې تير شوی وه. اگر چې د پرله پسې شکستونو په وجه هغه په پوخ عمر کښې بيا فيرنګيانو سره شړونکې شو. په هغه کښې د خپل ملک او قبيلو د رواج مطابق د پښتنو غونډې کلک او زړور قوم باندې د حکومت کولو قابليت لا پاتې وه. او که چرې فيرنګيانو هغه خپلې رضا ته پريښی و او د افغانستان نه د دوست محمد خان او د اکبر خان د وتو نه پس فيرنګيان هم واپس هندوستان ته تللي و نو دا يقيني خبره وه چې هغه به د سدوزو د

کور حکومت بیا په افغانستان کښې قائم کړې وه. او د فیرنګیانو چې کوم اصلي غرض مد نظر وه یعنې دا چې د افغانستان خارجي تعلقات دې د فیرنګیانو زیر نگراني وي هغه به هم سر ته رسیدلې وه ولې فیرنګیانو د ملک گیرۍ په حرص کښې د افغانستان غټه نوری په خله کښې واچوله چې بیا ئی تیرولې نه شوه او اخر په دې مجبور شول چې هغه بیا د خلې نه وغورځوي ولې د شاه شجاع په زامنو کښې دومره قابلیت هرگز موجود نه وه چې د پښتنو غوندې جنگجو او زیږ قوم باندې هغوي د انقلاب په دوران کښې حکومت کړې وي. د هغوي په زړونو کښې د ورکووالي نه د انګریزانو رعب داب او جاه و جلال دا شان ناست وه چې د هغوي د زړورتیا، د جرأت او د همت طاقتونه ئی بالکل معطل کړي وو. پس هرکله چې انګریزي فوځ د افغانستان د سرحد نه پورې وتو نو اکبر خان د ترکستان نه واپس سره د یو لوی لښکره راغی او شاه پور له ئی شکست ورکړ او هغه سره د شاه شجاع د ټول خاندان لدهیانې ته د فیرنګیانو سیوري له راوتښتیدو.

د جلال اباد علاقه حکومت هند سکھانو له د ورکولو کوشش وکړو ځکه چې هغوي په خپله خو د افغانستان په یوه حصه هم د قبضي ساتلو قابل نه وو. نو دا ملک ئی هغوي ته پېش کړو ولې د سکھانو کوم بریګیډ چې جنرل پالک سره په امداد کښې تلې وه هغوي په جلال اباد کښې پاتې کیدل منظور نه کړل.

د دې نه پس بیا هغوي دا علاقه کلاب سنگه والی جمو ته پېش کړه. مګر د ډنډارو د دې جالې نه هغه هم انکار وکړو اګر چې د جنرل پالک او د جنرل نابت فوځونه د پښتنو قبائلو د ویرې او د افغانستان د ژمي د تکلیفونو د خوف نه زر زر راوتښتیدل. مګر لارډ ایلنبرو او د هغه کمانډر انجیف د هندوستان د راجګانو نه د خپل شکست د اثر لرې کولو په خاطر او په هغوي باندې او په عام هندوستانی رعایا باندې د انګریزي رعب اچولو دپاره او د خپل جاه و جلال د نمائش په غرض یو عظیم الشان دربار د فیروزپور په مقام باندې د جنرل نابت، جنرل پالک او د جنرل سیل د فوځونو د استقبال دپاره تیار کړو. دې دربار ته ګورنر جنرل د هندوستان لوی لوی راجګان او مهاراجګان او د ریاستونو مالکان راوغوښتل. مهاراجه پنجاب ته هم هغه دعوت ورکړو مګر هغه پخپله د راتلو نه ځان معذور کړو او خپل زوی ئی راواستولو.

واڼي چې فیروزپور کښې د دې دربار د کولو غرض هم په سکھانو باندې رعب اچول وو. په یو لوی میدان کښې ډیرې شاندارې او نمائشې د فتح دروازي جوړې کړې شوې د ټولنو نه ورومې د جنرل سیل فوځ په اوولسم ستمبر په یو لوی فوځي جاه و جلال او په فخرانه قدم باندې د فیروزپور د کشتو په پل باندې پورې وتلو د هغه نه پس د جنرل پالک او د جنرل نابت فوځونه په نولسم او درویشتم دسمبر راپورې وتل.

د جنرل سيل د استقبال دپاډه دوه نيم سوه هاتيان په ډير شاندار لباس كښي د لارې نه دواړه طرف ته ولاړ وو. دې هاتيانو ته د ډيرې مودې نه دا چل بنودلې شوي وه چې هر كله يوه خاص اشاره وشي نو دا هاتيان به د جنرل سيل په آمد باندې په خپرمونو سلام كوي او دا شان اواز به د خپرمونو نه وباسي چې د هغې نه دا شان معلومه شي لكه چې هغوي جنرل سيل ته پخپير راغلې وائي. ولې څه وخت چې جنرل سيل د هاتيانو دې قطار له راوړسیدلو نو كه هر څومره په هغوي باندې وس و كړو ولې نه خو هاتيانو سلام و كړو او نه ئ د خپرمونو نه د پخپير راغلې اواز و ښكلو.

جنرل نابت سره د هغه په مخكښي د سومنات مندر هغه فرضي دروازي وې چې كوم محمود غزنوي په خپله حمله كښي غزني ته وړې وې. د دې دروازي د راوړلو نه د فيرنكيانو يوه مدعا د هندوستان د راجگانو مشكورول وو. چې كښي هغوي اته سوه كاله پس د هندوستان د دې بې عزتي چې محمود غزنوي د هغوي د مندر نه دروازي وړې وې بدل واخستو او هغه دروازي ئ واپس راوړې. او بلسه مدعائ دا وه چې د انگرېزي فوځ د افغانستان نه راوتل د شكست خوړلي فوځ په شان ونه گڼلې شي بلكې د يو فاتح فوځ په شان وگڼلې شي ځكه چې هغوي هندوستان له د هغوي يو ډير مقدس او زوړ يادگار څيز د پښتنو نه په زور واپس راوړو.

مگر په ځاي د دې چې د لارډ ايلنبرو په دې دربار باندې په هندوستان كښي لا په پنجاب كښي د چا په زړه باندې د انگرېزانو رعب پروتې وې هغوي ټولو په دې نمائش او په دې ظاهري جاه و جلال ښكاره كولو پورې توقي او مسخري و كړې ځكه چې د كوم غرض دپاره پښتنو د فيرنكيانو برخلاف بغاوت كړې وه په هغې كښي پښتانه كامياب شول هغوي خپله او د ملك ازادي حاصله كړه او ټول ملك ئ د غير قوم نه صفا كړو. د هغوي فوځونه، توپخانې او فوځي وقار ئ په خاورو كښي يو ځاي كړل او كوم شكستونه چې هغوي فيرنكيانو ته وركړي وو هغې په مشرق كښي د فيرنكيانو په تاريخ كښي نظير نه لرلو. د هندوستان ټولو خلقو ته معلومه وه چې كومي دروازي جنرل نابت خان سره د غزني نه راوړې وې هغه د سومنات دروازي نه وې. بلكې فرضي وې. بلسه دا چې كه محمود غزنوي د سومنات دروازي وړې وې نو فيرنكيانو خو د هندوانو نه د هغوي ټول ملك او ټول مندرونه لاندې كړي وو. نو د لرگو د دروازو په واپسي باندې د هندوانو نه د غلامۍ او د محكوميت بلندنما داغ نشو لري كيدې. غرض دا چې هرچند لارډ ايلنبرو د دې دربار په نمائشي تماشو سره د انگرېزانو د طاقت سيكه د هندوستانيانو په زړه باندې كښينول غوښتل ولې نه خو په دې د خلقو خپې بندې شوې او نه انگرېزي عزت او وقار هغه وگټلې شو.

د دې دربار نه پس لارډ ايلنبرو دوست محمد خان او د هغه ټول خپل خپلوان چې د

دې جنگ د ابتدا نه تر اخره پورې فیرنګیانو قید هندوستان ته بوتلې وو ازاد کړل او په نولسم دسمبر ۱۸۴۲ء ی د کپتان نکلسن په همراهیت کښې شکارپور ته راوړسول. په شلم دسمبر هغه لاهور ته راغلو. او مهاراجه شیر سنگه چې د رنجیت سنگه د مرګ نه پس د هغه په ځای د پنجاب حکمران شوی و د هغه ډیر شاندار استقبال وکړو. هغه په لاهور کښې و د چې هغه ته خبر راوړسیدو چې په شاهپور باندي د فتح حاصلولو نه پس د کابل په تاج و تخت باندي د محمد اکبر خان او د هغه د ترونو د زامنو ترمنځه خانه جنگي په زور و شور سره جاري ده. شجاع الدوله چې د شاه شجاع قاتل و او د زمان خان زوی و د هغه او شمس الدین د هغه بل تربور بیا د زمان خان زړه خوره وړه جنبه یو ځای کړه او اکبر خان سره ی جنگونه اغاز کړي وو.

دغه وخت د شجاع الدوله جنبه غالبه شوې وه او اکبر خان درې اویا ورځې د هغوي د لاسه قلعه بند پاتې شوی و. څه وخت چې دوست محمد خان د دې حال نه خبر شو نو هغه د خپل خان نه وړاندي سمدستي محمد افضل خان، محمد اکرم خان، محمد عظیم خان، او غلام حیدر خان خپل زامن د محمد اکبر خان د امداد دپاره واستول. دا څلور واړه وروڼه شواو شو په ډیر شتاب سره کابل ته را روان شو. او په دریو شپو کښې د لاهور نه کابل ته راوړسیدل. محمد اکبر خان سره صرف د دوو ورځو خوراک په قلعه کښې پاتې شوی و چې د هغه د وروڼو آمد هغه د تباهی نه بچ کړو.

کابل ته په راړسیدو سره د سردارانو یوه لویه ډله د هغوي د استقبال دپاره راووتله او هغوي سره ملګرې شوه. د څه لږې مودې د مقابلې نه پس د شجاع الدوله جنبه خوره شوه او محمد اکبر خان دوی پوره غلبه حاصله کړه. په دې منځکښې دوست محمد خان په خپله هم راوړسیدو. د دریو کالو قید فیرنګ د هغه هر دلغیزې په قوم کښې لس چنده زیاته کړې وه او په هر یوه قبيله کښې د هغه درجه اوس د یو قومي رهنما وه. چنانچه ټول قوم بالاتفاق هغه بیا خپل امیر تسلیم کړو او ټولې خانه جنگي ختمې شوې.

هر کله چې فیرنګیان د قندهار نه ووتل نو هغوي د هغه ځای حکومت صفدر جنگ ته وسپارلو او سردار محمد قلي خان چې د وزیر فتح خان زوی و د هغه وزیر کړو. په دې طریقې هغوي دا غوښتل چې باوجود د افغانستان نه د وتلو د فیرنګیانو څه نه څه اثر دې ضرور په دې ملک کښې وي. هم د دغې اصولو د لاندې ی جلال اباد هم سکھانو ته حواله کول غوښتل. صفدر جنگ ۱۸۴۲ء د تحریک ازادی د جنگ په ابتدا کښې خو غازیانو سره شامل شوی و د مګر څه وخت چې شجاع الدوله د هغه پلار قتل کړو نو هغه بیا د فیرنګیانو سره ملګرې شو. او د هغوي دپاره ی غازیانو سره څو څو جنگونه وکړل. د انګریزانو دا خیال و چې چونکې د قندهار د حکومت واګې مونږ یو سدوزو او یو محمدزي

ته حواله کړې په دې سبب به د دې ځای حکومت مستقل طور د دې دواړو په لاس کېږي پاتې شي او په دې شان به دوی دواړه زمونږ زیر اثر وي. مگر لا پوره خلور میاشتي هم نه وې تیرې شوې چې کوندل خان د ایران نه راغی او د هلمند په غاړه دیره شو. په دې مقام سردار اختر خان، سرفراز خان، او شاه پسند خان او نور د فیرنګیانو مخالف سرداران هغه سره یو ځای شول او په قندهار یې حمله وکړه. د کوندل خان په رارسیدو سره محمد قلی خان خود خپل تره طرف ته راواوړیدو مگر صفدر جنگ د موزسنگسار په مقام باندې چې د قندهار نه اتویشت میلې قبلې ته دی د کوندل خان مقابله وکړه مگر چونکې ټول قام د انگریزانو د تعلقاتو په سبب د صفدر جنگ نه خلاف و نه نو په ورومې حمله کېږي د هغه نیم فوځ خود کوندل خان طرف ته راواوړیدو او باقی نیم یې شکست وخوړو.

کوندل خان فوراً په قندهار باندې قبضه وکړه او عام خلقو د هغه ډیر شاندار استقبال وکړو. د شکست خوړو نه پس صفدر جنگ په ډیر تکلیف او مشکله شکارپور ته راوتښتیدو او د هغه ځای نه لدهیانې ته خپلو وروڼو سره شامل شو. د موزسنگسار د جنگ نه پس د انگریزانو د اثر اخري نښه د افغانستان نه ورکه شوه.

دولت علی خان خانان



کتاب پر لاسي شمېره

049

اول باب

د دوست محمد خان او محمد اکبر خان په سياسي نظرياتو کښې فرق، دوست محمد باندې د انگرېزانو د حکومت رعب او فېرنګيانو ته غاړه نه کېښودل، د محمد اکبر خان فېرنګيانو سره اټک پوله کول، د کوندل خان هم د اکبر خان مخالفت کول، د کوندل خان سازشونه، د هندو حکيم د زهرو د گولو د لاسه د اکبر خان مرګ، محمد شاه خان او د غلجيو بغاوت، غلام حيدر خان د جلال آباد گورنر، د غلجيو بغاوت او د غلام حيدر خان سپه سالاري، د پېښور په علاقه د دوست محمد خان قبضه، د سکھانو امداد او د فېرنګيانو حفاظت نه کول او د پېښور علاقه د دوست محمد د لاسه دوباره وتل.

د دوست محمد خان د قيد په ايام کښې انگرېزي حکومت په هغه باندې د خپل فوځي او مالي طاقت او د انتظامي جاه و جلال د رعب اچولو دپاره او د هغه په زړه کښې د انگرېزانو د لومړي والي يو مستقل اثر پيدا کولو په غرض هغه ته په کلکته کښې خپلې ټولې جنګي او صنعتي کارخانې، جنګي سمندري جهازونه، اسلحه خانې، فوځي پريډونه، توپخانې وښودل. هر کله چې هغه د هندوستان انگرېزي عدالتونه، محکمه بلديات، بارک ماستري او دفترونه د پوليس انتظام او د امن و امان واقعات او حالات وليدل نو د هغه په زړه کښې رښتيا د فېرنګيانو د قوم يو لومړی رعب، هيت او خوف کېښاستو. او د خپل قام د خلقونه ي يو ګونه په زړه کښې حقارت پيدا شو. تراوسه پورې د فېرنګيانو پوليتيکل ايډنټان په دې پاليسي باندې کار بند دي او د خودمختار علاقه نه چې کومې د هغوي د اثر د لاندې وي د هغه خامې لومړي واليان رياست، ملکان او خانان ښکته ملګرونو ته بياني چې په هغوي باندې د خپل حکومت د زور، طاقت او د خه انتظام رعب او دېدبه کېښوي. هغوي د خپلو فوځونو د پريډونو تماشي ته، د توپو او د توپکو او د کارتوسونو جوړولو کارخانې ته بياني. او د دې غرض دا وي چې د هغوي په زړونو کښې د فېرنګيانو دومره ويره کېښي چې بيا هغوي د مقابلي او د مخالفت خيال هم په زړه کښې رانه ولي. خه وخت چې دوست محمد خان کابل ته واپس راغلو نو هغه به د خپل قوم د مشرانو په مخکښې هم کله دا شان خبرې وکړې چې د هغې نه به دا معلومېده چې هغه ته د خپل قوم تهذيب، استوګنه او اخلاق د فېرنګيانو په مقابله کېښې ډير لاندې ښکاري. هغه به په دې سلسله کېښې د فېرنګيانو د طريقه زندګۍ ښه او د خپل قام د ټولو عادتونو بد وئيل. ورو ورو د افغانستان په ټولو خودمختار قبائلو کېښې دا خيال پيدا شو چې د دوست محمد خان په زړه کښې د هغه د قيد په سبب د فېرنګيانو رعب ناست دې او ځکه هغه په هره موقع د هغوي مدح وائي مګر د دې په مقابله کېښې چونکې دې

اول باب

د دوست محمد خان او محمد اکبر خان په سياسي نظرياتو کښې فرق، دوست محمد باندې د انگرېزانو د حکومت رعب او فيرنګيانو ته غاړه نه کښېښودل، د محمد اکبر خان فيرنګيانو سره اټک پوله کول، د کونډل خان هم د اکبر خان مخالفت کول، د کونډل خان سازشونه، د هندو حکيم د زهرو د کولو د لاسه د اکبر خان مرګ، محمد شاه خان او د غلجو بغاوت، غلام حيدر خان د جلال آباد ګورنر، د غلجو بغاوت او د غلام حيدر خان سبه سالارې، د پېښور په علاقه د دوست محمد خان قبضه، د سکھانو امداد او د فيرنګيانو حفاظت نه کول او د پېښور علاقه د دوست محمد د لاسه دوباره وتل.

د دوست محمد خان د قيد په ايام کښې انگرېزي حکومت په هغه باندې د خپل فوځي او مالي طاقت او د انتظامي جاه و جلال د رعب اچولو دپاره او د هغه په زړه کښې د انگرېزانو د لومړي والي يو مستقل اثر پيدا کولو په غرض هغه ته په کلکته کښې خپلې ټولې جنګي او صنعتي کارخانې، جنګي سمندري جهازونه، اسلحه خانې، فوځي پريډونه، توپخانې وښودل. هر کله چې هغه د هندوستان انگرېزي عدالتونه، محکمه بلديات، بارک ماستري او دفترونه د پوليس انتظام او د امن و امان واقعات او حالات وليدل نو د هغه په زړه کښې رښتيا د فيرنګيانو د قوم يو لومړی رعب، هيبت او خوف کښېناستو. او د خپل قام د خلقونه ي يو ګونه په زړه کښې حقارت پيدا شو. تراوسه پورې د فيرنګيانو پوليتيکل ايډنټټان په دې پاليسۍ باندې کار بند دي او د خودمختار علاقه نه چې کومې د هغوي د اثر د لاندې وي د هغه ځامه لومړی واليان رياست، ملکان او خانان ښکته ملکونو ته بياني چې په هغوي باندې د خپل حکومت د زور، طاقت او د څه انتظام رعب او دبدبه کښيږي. هغوي د خپلو فوځونو د پريډونو تماشې ته، د توپو او د توپکو او د کارتوسونو جوړولو کارخانې ته بياني. او د دې غرض دا وي چې د هغوي په زړونو کښې د فيرنګيانو دومره ويره کښيږي چې بيا هغوي د مقابلي او د مخالفت خيال هم په زړه کښې رانه ولي. څه وخت چې دوست محمد خان کابل ته واپس راغلو نو هغه به د خپل قوم د مشرانو په مخکښې هم کله دا شان خبرې وکړې چې د هغې نه به دا معلومېده چې هغه ته د خپل قوم تهذيب، استوګنه او اخلاق د فيرنګيانو په مقابله کښې ډير لاندې ښکاري. هغه به په دې سلسله کښې د فيرنګيانو د طريقه زندګۍ ښه او د خپل قام د ټولو عادتونو بد وئيل. ورو ورو د افغانستان په ټولو خودمختار قبائلو کښې دا خيال پيدا شو چې د دوست محمد خان په زړه کښې د هغه د قيد په سبب د فيرنګيانو رعب ناست دی او ځکه هغه په هره موقع د هغوي مدح وائي مګر د دې په مقابله کښې ځونګې دې

قبائلو انگریزي فوځونو سره ډیرې مقابلي کړې وې او په جنگونو کې یې ی هغوی له شکستونه ورکړي وو نو د هغوی په زړونو کې قدرتا د فیرنګیانو برخلاف نفرت او حقارت پروت و. له دې کبله د دوست محمد خان دا قسم خبرې به په هغوی باندې بالکل بڼې نه لګیدې او هغوی ورو ورو په دې سبب هغه ته سپک کتل شروع کړل. اکبر خان هم د نورو عامو پښتنو پشان د انگریزانو نه متنفر و. او په دې خبره کې د هغه او د پلار په رای کې ډیر اختلاف و. هغه به دا وئیل چې اگر که فیرنګیان د جنگ او د حکومت په انتظامي امورو کې ډیر بڼه ماهران دي مگر هغوی هیڅ بې هیڅه د نورو ملکونو ازادي په زور باندې سلب کوي. او د هر چا په زړه کې د خپل رعب او خوف کېښولو کوشش کوي. په دواړو کې د دې اختلاف رای نتیجه دا شوه چې هر کله دوست محمد خان فیرنګیانو سره په هر حالت کې د دوستی او د مصلحت په تعلقاتو وسیدل غوښتل نو د اکبر خان دا منشا وه چې هغوی سره په هر حالت کې دوستي ساتل او په هغوی باندې په قومي معاملاتو کې پوره اعتبار کول د پښتون قام تباہ کول دي. په دې رای کې محمد اکبر خان په حقیقت کې د ټول قام د رای ترجماني کوله او هم دغه وجه وه چې د خپل پلار په مقابل کې هم هغه ته د اولس په خلقو کې زیاته هر دلغیزې حاصله وه. او د هغه په خبره باندې به خلقو په نسبت د دوست محمد خان زیات غوږ ایښودلو. د محمد اکبر خان په زړه کې دا شک د یقین پایې نه رسیدلې وه چې فیرنګیان به یو ځل بیا په افغانستان کې د خپل اقتدار د قائمولو کوشش کوي ځکه چې د هندوستان انگریزي مقبوضاتو ته د روس د سرحد رانزدې کیدل هغوی په میڅ شان نشو برداشت کولې او په دې کوشش کې هغوی ورځ او شپه مصروف وو چې د روس ټول ګاونډي حکومتونه دې زمونږ زیر اثر وي. پس اکبر خان هر وخت په دې کوشش کې لګیا شو چې هم د قام او هم د فوځ په سپاهیانو کې دا خیال پیدا کړم چې د پښتنو د زادی برقرار ساتلو دپاره دا ضروري ده چې په یوه مناسبه موقع دې د انگریزانو دا شان زور مات کړې شي چې هغوی بیا په افغانستان باندې د فوځي پیشقدمی خیال پرېږدي. د دوست محمد خان دا کوشش وه چې د انگریزانو په زړه کې ما سره د دوستی خیالات پیدا شي چې د دوی د طرفه بیغمه شم او د ملک د بهبودی او د فائدي دپاره تجارت، صنعت او زراعت ته ترقي ورکړم. دغه شان د پلار او د زوی په منځ کې اگر چې ظاهري طور اتفاق وه ولې انگریزانو سره د تعلقاتو ساتلو او نه ساتلو په باره کې د دواړو په زاویه نگاه کې د زمکې د اسمان فرق و. په کال ۱۸۴۳ء کې فیرنګیانو د سندھ ټوله علاقه چې د هغې تفصیل پاندې راغلې دې ونيوله او په دې وجه د هغوی سرحد د قندهار په طرف افغانستان سره ډیر زدی شو. په پنجاب کې د سکھانو د حکومت اندروني حالت ورځ تر ورځ بدتر کیدو او هر انگریزانو په یوه لا په بله بهانه د هغوی په معاملاتو کې هم دخل ورکول شروع کړل.

محمد اکبر خان یو لهایت زیرک، دور اندیش او معامله فهم سره وه. د دې نه علاوه د پښتنو زور و قار او د هغوي تیر شومې شان و شوکت بیا د نوي سره قانمول د هغه د زندگی مقصد وه. د انگریزانو غوندې منظم فوځ له هغه په میدان کېنې شکست ورکړې وه او بڼه په نړه ی ترینه خپل ملک ازاد کړې وه او دنیا ته ی ثابتې کړې وه چې په پریوتې حالت کېنې هم پښتانه په شرط د دې چې په هغوي کېنې اتفاق او تنظیم موجود وي د دنیا د مضبوط نه مضبوط قوم له د خپلې ازادۍ برقراره ساتلو دپاره شکست ورکولې شي. هغه ته هیڅ وجه نه معلومیده چې د افغانستان قومونه دې د خپل حفاظت دپاره ولې یو مستقل تجویز او پالیسي جوړه نه کړي. پس هغه د افغانستان دپاره یو مضبوط سیاسي نظام عمل مرتب کړو. او د هغې مقصد دا وه چې انگریزان دې دومره فتوحاتو ته نشي پریښودې چې د هغوي سرحد د افغانستان سرحد سره وجنګیږي. په پنجاب کېنې د فیرنګیانو پیشقدمۍ د هغه په دماغ کېنې دا خبره کښینوله چې که یو ځل فیرنګیانو پنجاب واخستلو او د اټک نه راپورې وتل نو هغوي به افغانستان ته د طمعې او حرص په سترگو گوري. هغه ته د انگریزي سیاستدانانو د تقریرونو او تحریرونو نه دا معلومه شوې وه چې په هندوستان باندې د خپلې قبضې د مضبوط ساتلو دپاره انگریزان خپله پوله دریائې آمو پورې وړدول غواړي. او هم د دې غرض د حاصلولو دپاره هغوي په افغانستان د ۱۸۳۹ء او ۱۸۴۰ء لام ترلې وه. او د شاه شجاع د افغانستان په تخت باندې د کښینولو په بهانه دې ملک ته راغلي وو. د افغانستان د اخستلو نه بل غرض د فیرنګیانو دا وه چې هغوي د پنجاب نه په دواړه طرفه راجاپیره کیدل غوښتل. ځکه چې هغوي د ډیرې مودې نه د دې علاقې د فتح کولو اراده لرله نو د هغوي لا دا خیال وه چې د نمر خاتو طرف نه به د فیروز پور نه او د قبلي طرف نه به په دره خیبر باندې هغوي په پنجاب فوځ کشي کوي. په حقیقت کېنې د رنجیت سنگه دا یوه ډیره لویه سیاسي غلطې وه چې هغه د انگریزانو دومره لومې فوځ د خپل حکومت په مغربي محاذ باندې پریښې وه. د رنجیت سنگه د مرګ نه پس فیرنګیانو له د پنجاب د فتح کولو موقع په لاس ورغله. چنانچه هغوي د دې ملک د اخستو دپاره هر قسم تیارې وکړو. هر کله چې اکبر خان د پنجاب دا حالت ولیدو نو هغه دوست محمد خان له صلاح ورکړه چې مولی له د انگریزانو برخلاف سکھانو له فوځي امداد ورکول پکار دي. بلکې که چرې سکھان په پنجاب کېنې د خپلې بدانتظامۍ، خانه جنګو او بې اتفاقو په وجه خپل حکومت نشي سنبالولي نو پښتنو له سمدستي د پیښور په علاقه باندې قبضه کول پکار دي. د انگریزانو د مقابلې دپاره د اټک نه پورې غاړه هم خپل فوځونه لیږل ضروري دي.

خلاصه دا چې محمد اکبر خان د دې تجویزونو په ذریعه دا کوشش کولو چې د دوست محمد خان په ارادو کېنې لومې والې پیدا کړي. او هغه د پښتنو تیر شومې شان و

شوکت او جاه و جلال په دې موقع باندې بیا قائم کړې. دوست محمد خان حتی الوسع دا کوشش کولو چې د محمد اکبر خان خیالات دومره وړاندې کیدلو نه رامنځ کړم او زیات تر یو څه خپل ملک اندروني ترقی طرف ته متوجه کړم. مگر دوست محمد خان په دې پوهه نه وه چې د کوم قوم ارادې او مقاصد لوی نه وي او د خپل حکومت د محفوظ ساتلو دپاره د لرې لرې مهمونو تکلیفونه په سر نه وچتوي نو ضروري ده چې هغه سلطنت د خپل زوړ حالت نه هم راپریوځي. د احمد شاه او د تیمور شاه په سیاسي نظام عمل کښې چې کوم لوی فرق وه هغه هم دا وه چې احمد شاه خپل فتوحات د ترکستان نه تر دهلي پورې راوستل. ولې تیمور چې د توسیع حکومت خیال پرېښود نو د چارچاپیره نه نور و خلاقو په هغه باندې حملي شروع کړې او ټول عمر یې په اندروني انتظاماتو او د زړو مقبوضاتو په حفاظت کښې تیر شو. هم دا حالت د دوست محمد خان او د هغه د جانشینانو وه. که چېرې د اکبر خان په تجویزونو باندې پوره پوره غور شوی و او سکھانو او پښتنو لا خو جارحانه او مدافعانه د دوستی عهد وپیمان کړی و او په شریکه یې د فیرنګیانو د پیشقدمی مقابلې کړې و او لا پښتنو په خپل سر د پنجاب د حفاظت ذمه واري اخستې و نو نه صرف دا چې اوس به د پښتنو ټول قبائل بشمول بر دراني د افغانستان د حکومت د لاندې وو بلکې انګریزانو به په ډیرې خوښۍ دریائې سندھ چې د هندوستان او افغانستان قدرتي پوله دی د انګریزي حکومت پوله کړې وه او دغه شان به ټول پښتانه په یو قومي حکومت کښې پاتې شوي وو.

د اکبر خان په نظام سیاسي باندې د عمل نه کولو نتیجه دا شوه چې نه صرف شپېته او یا لکه پښتانه او د هغوی زرخیز ملک د غیر قوم قبضې ته لار بلکې د افغانستان ټول قدرتي مشرقي استحکامات لکه د سوات، بونیر، گومل، خیبر، بولان درې د یو داسې زبردست طاقت په لاس کښې ورغلې چې که چېرې هغه غواړي نو په یو څو ګینټو کښې د افغانستان په ټول مشرقي محاذ باندې یې تکلیفه ورننوتی شي. او هیڅ قدرتي بندیز د هغوی په لارو کښې نشته چې حائل شي.

دې کښې شک نشته چې دا ټولې درې د انګریزانو لاس ته د امیر یعقوب خان او امیر عبدالرحمن د دوست محمد د نمسو په وخت کښې راغلې دي ولې دا هم د دوست محمد خان د کمزوري پالیسی نتیجه وه چې د پېښور، کوهاټ، بنو، ډیره اسماعیل خان او قلات او د بلوچستان علاقه د فیرنګیانو لاس ته راغله. او د هغه ځای نه هغوی بیا د افغانستان په حکمرانانو باندې دومره فوځي زور واچولو چې موجوده ټوله قبائلي علاقه هغوی د پښتنو نه وشو کوله. او خپل زیر اثر یې کړه.

باوجود د دوست محمد خان د دې رویې نه اکبر خان خپل مقصد نظر انداز نه کړو او په قام کښې یې داسې منظم ټولې پیدا کړو چې هغه سره په دې خیال کښې متفق وو.

چونکې دوست محمد خان محمد اکبر خان له د خپل وزارت عهده ورکړې وه له دې کبله دا ټولې ورځ په ورځ زیاتیدلو ولې دوست محمد خان به دوی ته همیش وئیل چې د فیرنګیانو د جګړې نه ځان ساتل پکار دي. په دې منځ کېنې انګریزانو په پنجاب باندې باقاعده فوځ کشي وکړه. اوس محمد اکبر خان دوست محمد خان ته په ډیر زور دا تجویز پیش کړو چې د سکھانو امداد دا وخت کول ډیر ضروري دي. مګر دوست محمد خان د دې سخت مخالفت وکړو. او قریب وه چې په دې باندې د پلار او د زوی تعلقات ډیر سخت کشیده شوي وي او اکبر خان د کابل نه هرات ته یار محمد خان سره تښتیدلې وي مګر یار محمد خان د هغوي په منځکېنې صلح وکړه او دوست محمد خان په دې رضا شو چې زه به پنځه سوه سواره سلطان محمد خان سره د سکھانو په امداد ولیږم. د محمد اکبر خان په دې دومره لږو سړو لږولو تسلي نه کیدله. د هغه دا منشا وه چې کوندل خان او دوست محمد خان دې دواړه د دې نادري موقعي نه فائده وچته کړي او ښه په بهادري دې د ټول پښتون قوم وړاندې شي او په یوه لویه پیمانه دې د انګریزانو مقابلي له وځي. کوندل خان د دوست محمد خان نه هم زیات د انګریزانو د لاسه ویریدلې وه چنانچه هغه هم د فیرنګیانو د مقابلي نه انکار وکړو. محمد اکبر خان له د خپل پلار او تره په دې کمزور دلی دومره قهر ورغی چې یو ځل خو هغه نیت وکړو چې د کوندل خان په حکومت باندې حمله کوم مګر اتفاق سره د خلم په طرف جنگ پېښ شو. او محمد اکبر خان هغه طرف ته لاړو. کوم پنځه سوه سواره چې په ۱۸۴۵ء کېنې دوست محمد خان د سکھانو امداد له استولي وو هغه د سوېراون د مشهور جنگ نه چې په هغې کېنې سکھانو مکمل شکست وخورو لږ وروستو ورسیدل او په جنگ کېنې شامل نه شول. د دې جنگ نه پس فیرنګیان لاهور ته راوړسیدل. او خپل اثری عین تر پېښور پورې خور کړو. د کال ۱۸۴۶ء نه په وړاندې انګریزي افسران تر ډیره جات بنو، کوهات او پېښور پورې راوړسیدل او د کشمیر علاقه چې په یوه زمانه کېنې د پښتنو صوبه وه او بیا د پنځوشت کالو نه د سکھانو په قبضه کېنې وه هغوي راجه گلاب سنگه راجه جمو ته ورکړه. هم دغې راجه ته انګریزانو د جلال اباد او د خیبر علاقه هم حواله کوله. د دې دپاره چې هغوي ته د دې مقاماتو په اخستو کېنې بیا څه تکلیف نه وي ولې هغه انکار کړی وه.

اوس اکبر خان د خپل پلار نه بغیر د تېوس نه پخپل مخ سر د اټک نه د پورې وتو او د انګریزانو د پیشقدمي د بندولو دپاره یې لښکر برتي کول شروع کړل. هرکله چې دوست محمد خان ته معلومه شوه چې محمد اکبر خان د خپلې ارادې نه باز نه راځي نو هغه ټولو ځانانو ته پټ پټ احکامات ولیږل چې تاسو د اکبر خان په لښکر کېنې مه کیږئ او په دې طریق هغه بیا د هغه ارادې له شکست ورکړو.

په دې ورځو کښې د اکبر خان او کوندل خان تعلقات هم ډیر خراب شول ځکه چې د کوندل خان په لمسه باندې د امیر دوست محمد خان د دربار نه ډیر سرداران قندهار ته وتښتیدل. او کوم چې لا په کابل کښې وو په هغوي کښې یې هم ډیرې پرې جنې پیدا کړې. د دې نه علاوه کوندل خان انگریزانو سره بیا پټ راز باز شروع کړو. دې خوا دوست محمد خان د خپلې جنې د مضبوطولو دپاره یار محمد خان د هرات مشهور او معروف وزیر سره اتحاد جوړول غوښتل. او د دې غرض دپاره دوست محمد خان د هغه نه د اکبر خان دپاره د هغه لور وغوښته. په دې ورځو کښې یار محمد خان خپل خان د شاه کامران نه بیغمه کړې وه. او پنخپله د هرات خودمختار حاکم شوې وه. په ۱۸۴۶ء کښې یار محمد خان خپله مشرې لور بیو جان اکبر خان ته واده کړه. او دوست محمد خان خپله وریره گوهر د یار محمد خان زوی سردار سید محمد خان له ورکړه. هر کله چې د اکبر خان مور د خپلې اینګور سره د هرات نه قندهار ته راوړسیده نو کوندل خان د قلات غلزي په مقام باندې دا شان فسادونه پیدا کړل چې د کابل لاره یې غیر محفوظه کړه او د اکبر خان مور د کابل د تلو نه پاتې شوه. دا ورانې کوندل خان ځکه کړې وه چې هغه دا نه غوښتل چې د دوست محمد خان او یار محمد خان دې پنخپله کښې سره اتحاد وشي. هغه سره دا ویره وه چې که د دوست محمد خان او یار محمد خان دوستي وشوه نو چونکې قندهار د کابل او د هرات په منځ کښې پروت دی د دې کبله دا ممکن ده چې په ما باندې د دواړو طرفو نه حمله وشي او زه د دوو طرفو نه راگیر شم. دوست محمد خان چې د کوندل خان د دې ورانې نه خبر شو نو هغه دوه زره سواره د غلزي نه قلات غلزي ته د دې فساد د رفع کولو دپاره ولیږل چنانچه د دې سوړو په زور د محمد اکبر خان مور او ښځه صحیح سلامت د قندهار نه کابل ته راوړسیدل. کوندل د دې اتحاد په وجه ډیر ناراض شو او د یار محمد خان علاقې بکړا ته ډیر سواره د هغه د تباه کولو دپاره واستول. مګر دې خوا حیدر خان د دوست محمد خان بل زوی د هغه برخلاف پیشقدمي وکړه او له دې کبله کوندل خان خپل سواره واپس راوغوښتل.

هر کله چې کوندل خان فیرنګیانو سره د تعلقاتو پیدا کولو سعی کوله نو محمد اکبر خان او یار محمد خان په کال ۱۸۴۶ء کښې محمد شاه، شاه ایران سره جارحانه او مدافعانه عهد نامه وکړه کوندل خان چې د دې معاهدې نه خبر شوی وختي ویرې واخستو او بیا د هرات په علاقه وګواښیدلو. د دې په مقابله کښې یار محمد خان د ګر شک په علاقه لښکر کښي وکړه. محمد اکبر خان هم په دې سبب په کوندل خان باندې د حملې کولو نیت وکړو خو دوست محمد خان منع کړو. او محمد اکبر خان د قندهار اخستلو په تجویز کښې ناکامیاب شو. هم په دې ورځو کښې اکبر خان څه معمولي شان ناجوړه شو او یو هندو حکیم

د هغه د علاج دپاره اتفاقاً راغلو. دې حکيم سره په ډېلي کښې ډيرې کولې وې چې په هغې کښې دوه کولې چې دې هندو حکيم ته معلومه وه چې د زهرو کولې وې د هغه ډېلي نه دوه بې ضرره کولې دې حکيم د اکبر خان په مخکښې د هغه د اعتبار راوستلو دپاره وخورلې او د زهرو کولې يې اکبر خان له ورکړې. اکبر خان چې دا کولې وخورلې نو په دريو گينټو کښې يې دننه دننه ساه ورکړه.

اگر چې اکبر خان مړ شو مگر کوم ټولې چې هغه د انگریزانو سره د جنگ کولو په غرض د دوست محمد خان په دربار کې يې تيار کړې وه په هغوي کښې د هغه په مرگ څه کمې راغلې. ولې د محمد اکبر خان په غير موجودگي کښې هغوي دوست محمد خان سره گزاره نشوه کولې. نو څه خو په هغوي کښې د هغه د دربار نه وتښتيدل او څه محمد شاه خان غلجې له چې د محمد اکبر خان همخيال او ډير لوی دوست وه لارل. د دې تاريخ لوستونکي د محمد شاه خان د نوم له ناواقف نه دي. هغه په تحريک ازادي کښې د فيرنګيانو برخلاف لويه حصه اخستې وه او چونکې د هغوي د سياستونو نه بڼه خبردار وه په دې وجه هغه د هغوي نه سخت متنفر وه. د اکبر خان د قتل شک بعضې خلقو هم دوست محمد خان باندې کولو ځکه چې هغه او د هغه بعضې زامن د اکبر خان د تند طبيعتي نه ډير ويريدل. په دې وجوهاتو محمد شاه خان د دوست محمد خان برخلاف ښکاره بغاوت وکړو. ورپسې خو دوست محمد خان د دې بغاوت د فرو کولو دپاره يو معمولي شان لښکر وليږلو مگر چونکې ټول غلجې انگریزانو سره د تعلقاتو ساتلو په سبب د دوست محمد خان نه خفه وو هغوي ټول محمد شاه خان سره په دې بغاوت کښې ودرېدل او دې لښکر له يې شکست ورکړو. دوست محمد خان دوباره په اپريل ۱۸۴۸ء کښې پنځوېشت زره فوځ د غلجو مقابلې ته وليږلو. او هغوي له يې شکست ورکړو. محمد شاه خان مجبوراً خپل دوه زامن دوست محمد خان له په طور د يرغمال ورکړل. د دې نه پس دوست محمد خان د غلجو د علاقې ټول حکومت غلام حيدر خان ته حواله کړو. او جلال اباد يې د هغه صدر مقام مقرر کړو. دوست محمد خان اوس د افغانستان د اندروني معاملاتو په جوړولو کښې مشغول شو او چارچاپيره حکومتونو سره يې دوستي تعلقات جوړ کړل. د غلجو شکست د هغه طاقت او دېده په ملک کښې لس چنده زياته کړه او کوم سرداران چې د هغه نه خفه وو خوا بېلتيدلي وو هغوي هم د څه مودې نه پس د هغه دربار ته سلاميان راغلل. هر کله چې فيرنګيانو دا وليدل چې د دوست محمد خان دور انديشي، تجربه او د افغانستان اندروني امن و امان د فيرنګيانو دپاره هم دغه هومره مضر دې لکه چې څه رنگ د اکبر خان تند خوئ او جارحانه قوتونه وو نو هغوي د دوست محمد خان د مرعوب ساتلو دپاره او هغه ته هميشه د يوې خطرې مخامخ ساتلو په غرض سکھانو ته دا سوال وکړو چې سلطان محمد خان چې د دوست محمد خان ميرنې

ورور او د هغه سخت دشمن وه له اجازت ورکړې چې په پېښور کېښې اباد شي. لوستونکو ته به ياد وي چې سلطان محمد خان د کال ۱۸۲۲ء نه تر کال ۱۸۳۴ء پورې د پېښور په علاقه کېښې حاکم وه او رنجیت سنگه له به یی څه معمولي خراج ورکولو مگر هر کله چې په کال ۱۸۳۴ء کېښې شاه شجاع په قندهار باندې حمله وکړه او دوست محمد خان قندهار ته د هغه مقابلي له لارو نو رنجیت سنگه د پېښور علاقې ته راغلو او هغه یی د سلطان محمد خان نه وشو کوله. او په باقاعده طور یی پخپل حکومت پنجاب کېښې شامله کړه. بیا رنجیت سنگه هغه له دروهتاس گورنري ورکړه مگر څه وخت چې په کال ۱۸۳۹ء کېښې فیرنگیانو په افغانستان باندې لام وتړلو نو سکهانو هغه د انگریزانو په وینا لاهور ته واستولو. د دې دپاره چې هسې نه چې سلطان محمد خان د دروهتاس نه د افغانستان په سیاسیاتو کېښې دخل ورکړې. هر کله چې رنجیت سنگه مړ شو نو سلطان محمد خان لا هم هغه شان په لاهور کېښې سکهانو سره نظربند وه. هر کله چې دوست محمد خان خان مضبوط کړو او په ملک کېښې بالکل امن و امان شو نو په دې امن کېښې د دخل اندازی دپاره سکهانو د انگریزانو په وینا هغه پېښور ته راولیرلو. څه وخت چې سلطان محمد خان پېښور ته راوړسیدو نو دوست محمد خان فوراً د انگریزانو په دې چالبازی پوهه شو ولې په ځای د دې چې هغه د سلطان محمد خان د ناراضگۍ اظهار کړی و په هغه فوراً محمد افضل خان خپل زوی د هغه د طبع تسلی او درضا کولو دپاره ولیرلو. حقیقت دا وه چې دوست محمد خان د خپل ورور په غربت او بیکسۍ باندې ډیر غمژن وه او دا یی نه غوښتل چې هغه دې در په در د غیر قومونو په کوڅو کېښې په پښتونانو او جاگیرونو گزاره کوي. د دې نه وروسته هم هغه ډیر سړي سلطان محمد خان له راستولي وو او هغه ته یی په کابل کېښې د استوگنې اختیارولو دپاره وئيلي وو خو د هغه په زړه کېښې دومره کینه او بغض پروت وه چې هغه د دوست محمد خان په دې یوه خبره هم غوږ نه کېښیودلو. او د غیر قومونو غلامي او محتاجي یی د خپل ورور په دوستۍ باندې غوره کړې وه. دا ځل چې هغه پېښور ته راغلو نو دوست محمد خان بیا د هغه د پخلا کولو کوشش وکړو. په دې ورځو کېښې سلطان محمد خان د پېښور نه کوهات ته تلې وه. چنانچه محمد افضل خان هم هغه پسې کوهات ته لاړو او هغه ځای کېښې یی په ډیر منت او اخلاص سلطان محمد خان کابل ته په تلو باندې رضا کړو. هر کله چې سلطان محمد خان کابل ته ورسیدو نو دوست محمد خان په ډیر محبت او مینې د هغه استقبال وکړو او تر څه مودې پورې د دواړو وروڼو په منځکېښې صلح او صلاحیت موجود وه.

لږه موده پس په غلجیو کېښې بیا بغاوت وشو او محمد شاه خان یی سرغڼه شو. دوست محمد خان د هغوی د سرکوبۍ دپاره غلام حیدر خان واستولو. او دې سره هغه دا اعلان هم وکړو چې زه اوس زور شوی یم د دې دپاره زه ټول فوځي اختیارات غلام حیدر

خان ته حواله کوم زه به صرف د ملک اندروني انتظام کوم. په دې باندې هغه ټول سرداران چې د محمد اکبر خان د پرې او د خيالونو وړ دي خوشحاله شو ځکه چې غلام حيدر خان د محمد اکبر خان سکه ورور وه او د فيرنګيانو نه ئ هم دومره نفرت وه لکه چې څه رنگ د اکبر خان وه. غلام حيدر خان په بهادري او په جرأت کښې د محمد اکبر خان ثاني وه او په ډير استقلال ئ د فيرنګيانو په غزني کښې مقابله کړې وه. هر کله چې غلام حيدر خان د سپه سالاري فرائض سنبال کړل نو سمدستي ئ د فوځ د سپاهيانو تنخاگانې زياتې کړې. او د اکبر خان د جنگ طرفداره ډله ئ د خان نه چاپيره راغونډه کړه. د ټولو نه ورومې هغه محمد شاه خان سره د يوځاي کيدلو کوشش وکړو مگر هغه بدستور په سرکشي اصرار کولو. له دې کبله د يوې زبردستي حملې کولو نه پس ئ د هغه ټول باغي فوځ تباه او برباد کړو او د غلجيو ټوله علاقه ئ لاندې کړه.

د دې نه پس اوس د ټول فوځ د مشرانو او د سپاهيانو دا خواهش وه چې مونږ دې غلام حيدر خان انګريزانو سره و جنگوي. چې د پښتنو زارۀ مقبوضات د پنجاب په اړې کړي کښې بيا د پښتنو لاس ته راشي. امير دوست محمد خان اگر چې د قوم او د فوځ د سردارانو دې متفقۀ فيصلې مجبور کړو چې د فيرنګيانو مقابلې ته وځي ولې څه وخت چې هغه دا فيصله وکړه نو په داسې مات زړۀ ئ وکړه چې کوم تجاوز هغه د دې اعليٰ مقصد د حاصلولو دپاره جوړ کړل هغه دومره ناکافي او نامکمل وو چې د هغې ناکامي يقيني وه. انګريزان دا وخت عين تر اټک پورې راخواره شوي وو. او اگر چې د پنجاب برامۀ نام حکومت د سکھانو په لاس کښې وه ولې د دې ټول ملک فوځي استحکامات او چاؤنۍ اکثر د انګريزي فوځ او پوليتيکل افسرانو په قبضه کښې و. سکھانو د ډير عمر نه پخپله دوست محمد خان ته د فوځي امداد په بدل کښې د پيښور د علاقې د واپسۍ وعده کړې وه مگر د فيرنګيانو د ويرې نه هغه تراوسه پورې د دې وعده نه د فائدي وچتولو نه انکار کړی وه. او انګريزانو په دې منځکښې ورو ورو خپل فوځي اثر په ټول پنجاب کښې خور کړی وه. اوس چې د فيرنګيانو طاقت عين تر پيښوره پورې راوړسيدو او ځاي په ځاي د هغوي پښې مضبوطې شوې نو دوست محمد خان ډير په مات زړۀ د پيښور د اخستونيت وکړو. دا هم ځکه چې که دوست محمد خان د فوځ دا مطالبه منظور کړی نه و او فوځي پيشقدمي ئ نه و کړی نو هغوي دهغه د تخت نه د کوزولو سازش کړی وه. اخر په کال ۱۸۴۸ء کښې دوست محمد خان د پنځلسو زرو سړو سره د پيښور علاقې ته راکوز شو. او سمدستي ئ تر اټک پورې په ټوله علاقه باندې قبضه وکړه. کرنل هربرټ ايډورډ د اټک د قلعه کمانډر وه هغه د دوست محمد د راتلو سره قلعه پرېښوده. او پښتنو په هغې باندې قبضه وکړه. په دې ورځو کښې سکھانو د انګريزانو برخلاف د پنجاب په ټولو اطرافو کښې بغاوتونه کړي وو. او چتر

سنگه او شیر سنگه د هغه زوي سکهان د فیرنګیانو برخلاف هر ځای راوچت کړي وو. د دې کبله فیرنګیان په هر طرف د هغوي په مقابلو کښې مصروف وو که چرې دوست محمد خان غوښتلې او د جرأت او د همت نه ی کار اخستې وې نو هغه دا وخت په معمولي کوشش سره کشمیر بیا اخستې شو. او سکهانو سره به ی ځای په ځای د امداد په ذریعه نوره ډیره علاقه چې په ابتدا کښې د پښتنو صوبې وې حاصلې کړې وې. مگر د فیرنګیانو د دبدبې د خوف نه هغه تر اټکه پورې علاقه چې په هغې کښې ټول پښتانه اباد وو اخستو باندې صبر وکړو او د مخکښې وړاندې کیدو نه ویریدو. د فوځ سرداران د دوست محمد خان په دې بې همتۍ باندې برافروخته شول. او ورته ی صاف وویل چې که دا وخت پښتنو سکهانو له امداد ورنه کړو نو اغلب ده چې انګریزان هغوي له شکست وړ کړي. او بیا پښتانه هم د اټک نه راپورې باسي. او د پېښور علاقه پخپل حکومت کښې شامله کړي. د جنگ طرفداري دلې په دوست محمد خان دومره زور واچولو چې هغه د هغوي مطالبې ته په سر ټیټولو مجبور شو. او په مات زړه ی د سوزو یوه دسته د شیر سنگه امداد له واستوله. دا امدادي دسته هغه صرف د خپل فوځ د رضا کولو دپاره لیږلې وه. ګڼې د هغه خپله مدعا فیرنګیانو سره د جنگ کولو بالکل نه وه. که چرې دا وخت هغه د خپل فوځ د جوش او د همت نه فائده وچته کړې وې او د احمد شاه او شاه زمان په شان ی پخپلو ارادو کښې لوې والې او وسعت پیدا کړې وې نو دا یقیني خبره ده چې که ټول پنجاب او سندھ د هغه لاس ته نه وې راغلې نو د کشمیر او پېښور علاقه به انګریزانو هغه ته په خوشحالی او په رضا پرېښې وه. دا وخت انګریزانو ته قومي مشکلات ډیر پیښ وو. که چرې لږ په کلکه او په پخه اراده دوست محمد د هغوي مقابلي ته وتې وې نو هغوي به ضرور په څه ناڅه شرطونو باندې هغه سره په صلح کولو مجبور شوي وو. مگر هغه لویه غلطې دا وکړه چې هغه هم د انګریزانو مقابلي ته ووتو او بیا ی په مات زړه نامکمل تجویزونه اختیار کړل. نتیجه دا شوه چې اګر چې شیر سنگه په انګریزانو باندې د جیلیانو له په مقام باندې فتح بیامونده مګر فیرنګیانو دوباره په 21 فروري 1849ء کښې د کجرات په مقام د سکهانو او د پښتنو مشترکه لښکر ته سخت شکست ورکړو. او د دوست محمد خان رساله بیا په اټک پریوتله. جهتر سنگه او شیر سنگه قریباً یوې میاشتې پورې د انګریزانو مقابله وکړه مګر چونکې دوست محمد خان هغوي له بیا هیڅ کومک ونه لیږلو او په جنگونو کښې لویې لویې توپې ټولې د هغوي د لاسه ووتلې د دې کبله هغوي اخر کار سره د خپله فوځه سروالتیر کلبرت ته سلامیان شول. او د ټول سکھ فوځ نه وسله واخستې شوه. اوس د دوست محمد خان وار راغی. چنانچه لارډ کف کمانډر انجیف سروالتیر کلبرت ته حکم ورکړو چې فوراً په اټک او په پېښور حمله وکړه او تر پېښوره پورې ټوله علاقه مسخر کړه. د دوست

محمد خان تراوسه پورې دا طمع وه چې فیرنګیان به د پښتنو د پلار نیکه په علاقه باندې نه بلوسېږي. ځکه چې ما د هغوي برخلاف څرنگ چې پکار وه جنگ نه دې کړې. دغه طمع وه چې د دوست محمد خان په امیدونو یې پخې اوبه توی کړې او د هغه ټول تجویزونه یې درهم برهم کړل. د سروالتهر گلبرت ټول فوځونه اوس د سکهانو نه فارغ شوي وو. چنانچه هغه په ډیر زور شور په دوست محمد خان باندې حمله وکړه او ورله یې شکست ورکړ. دوست محمد خان په مشکله خان د هندوستانی رسالې د تعاقب نه د دره خیبر په غونډو کېنې خلاص کړ. دغه شان د دوست محمد خان د لاس نه یوه بله نادره موقع د پښتنو د پلار نیکه د ملک د اخستو ووته. په دې شکست باندې ټول قوم د هغه ناراض شو او د هغې ټوله وجه یې د هغه کم همتي او فیرنګیانو سره د هغه د زړه د اخلاصه د جنگ نه کول وگڼل.

دویم باب

د یار محمد خان سره د ستهارت په رویه کېنې تبدیلی راتلل، او ستهارت د هرات نه په تلو مجبوره کول، او یار محمد خان ته د نوي معاهدې دپاره درخواست کول، د میجر ټام نوي سفیر مقرریدل، او د یار محمد خان برخلاف شاه کامران لمسول، د میجر ټام واپس کیدل، او د سکهانو په جنگ کېنې مړ کیدل، په خپوا باندې د روس د حملي اراده او د هغې د دفع کولو تدبیرونه، د کپتان کنولي د قووند په امیر اثر اچول او د هغه د امیر بخارا د امارت نه امن ورکول، د کرنل ستهارت بخارا ته د تلو قصه او د هغه گرفتاري او مسلمانیدل او بیا مړند کیدل. په اخر کېنې کپتان کنولي او ستهارت د مخبري په جرم کېنې قتلیدل.

لوستونکو ته به یاد وي چې د افغانستان ورومې لام فیرنګیانو په دې وجه کړې وه چې انگریزانو ته د روسیانو د لاس نه په هندوستان باندې د حملي کولو خطر وه او دا ویره د هغوي په زړه کېنې د ایران په هرات باندې په کال ۱۸۳۷-۳۸ء کېنې نوره هم زیاته شوه ځکه چې په دې ورځو کېنې ایران د روس د اثر لاندې وه. او که چېرې ایرانیان د هرات په اخستو کېنې کامیاب شومې وې نو د انگریزانو دا خیال وه چې په لږه موده کېنې به روس په هرات باندې فوځي قبضه کړې وې. او چونکې هرات د افغانستان او د هندوستان د آمدورفت دروازه گڼلې شوه له دې کبله انگریزانو د ایران د دې حملي په ډیرې سختی سره مخالفت وکړ او هم د دې دپاره یې لفتیننټ الډرډ پوتنګر خفیه طور د یو هندو حکیم په جامه کېنې د ډیرو روپو سره هرات ته د محاصرې نه لږ ورومې لیرلې وه. او د یار محمد خان او د هغه د فوځ په بهادري او د فیرنګیانو د روپو په ذریعه ایرانیان د هرات نه ناکام واپس راغلل مگر

فیرنګیانو د روس د خطري نه د ځان ساتلو دپاره دا سوال د همیشه دپاره حل کول غوښتل. چنانچه لکه څرنګه چې ورومې ذکر شوی د هغوي په کال ۱۸۳۹ء کېښې په افغانستان باندې پخپله قبضه وکړه او په هرات کېښې بدستور پوتنګر د محاصري د ختمیدو نه پس په هرات کېښې یار محمد خان سره په طور د انګریزي سفیر دیره کړه. اګر چې ورومې ورومې د انګریزانو دا خیال وه چې نور افغانستان سره د هرات په علاقه هم قبضه کول پکار دي. ولې د ډیرو رجوهاتو په بنا باندې هغوي فی الحال دا نامناسب وګڼله او دا فیصله وکړه چې د شاه کامران نه هم مونږ د هندوستان یو راجه جوړ کړو. او د یو څو لکوروپو په سالانه ادائیګی سره مونږ د هرات په استحکاماتو فوځي قبضه وکړو. د هرات علاقه فیرنګیانو پخپله خوښه خودمختاره نه وه پریښې بلکې یار محمد خان د هرات د ازادۍ د برقراره ساتلو دپاره د خپل سرومال نه تیر وه او بغیر د سختې خونړیزې نه د فیرنګیانو دپاره د هغې اخستل ناممکن وو بلکې مجبوراً پوتنګر او کرنل سټوارټ خپل حکومت ته ولیکل چې د هرات اصلي واک اختیار د یار محمد خان په لاس کېښې دې نه چې د شاه کامران او چونکې هغه زمونږ د ارادو او مقاصدو سخت مخالف دې له دې کبله هغه د کامران او د نورو هراتیانو په امداد سره په ډیره اسانه د خپل ځای نه لرې کیدې شي. بس انګریزانو په ځای د فوځي حملې د هرات اخستل سیاسي چال بازی ته وسپارل او د دې خبرې په انتظار کېښې شول چې په یو نه یو ذریعه مونږ یار محمد خان د هرات نه لرې کړو. یار محمد خان په افغانستان کېښې د هغې هوښیار او قابل سیاستدانانو نه وه چې د فیرنګیانو په رګ رګ پوهه وه. هغه سره د ډیرو نقصانونو دا شان بیدار مغز هم وه چې میجر پوتنګر خپل کورنمنت ته د هغه متعلق ولیکل چې: "هغه په وسط ایشیا کېښې یو ډیر قابل او تجربه کار بدمعاش دې." بدمعاش خو هغه ځکه وه چې هغه د انګریزي فرېنتو د مقابلي کولو عظیم الشانه ګناه کوله. او قابل ځکه وه چې هغه د دې انګریزي فرېنتو په ټولو چالبازو پوهیدلو. او له دې کبله انګریزان د خپل مقصد په حاصلولو کېښې د اول نه تر اخره پورې ناکام پاتې شول.

په کال ۱۸۳۸ء کېښې څه وخت چې شاه ایران د هرات محاصره وچته کړه نو انګریزانو د میجر پوتنګر په ذریعه د هرات فوځونو له بدستور تنخواه ورکول جاري وساتل ځکه چې د ایران حملې د هرات علاقه بالکل تباه او برباد کړې وه او چارچاپیره په ملک کېښې سخت قات وه او یار محمد خان او شاه کامران سره د فوځ د تنخواه دپاره یوه پیسه هم نه وه. دا موقع فیرنګیانو د شاه کامران او د هغه د دربار د نورو سردارانو، خپل ځان ته د را اړولو دپاره یوه ډیره زرینه خیال کړه. یار محمد خان په دې پوهه وه چې دا ټول چل ماته دې او د فیرنګیانو د لاسه د هرات ازادې په خطر کېښې ده. ورومې ورومې خو انګریزي افسران به د یار محمد خان په مخکېښې په ډیرې عاجزۍ، په ادب او په خوش خلقۍ سره

پيش راتلل او په هره معامله كېنې به ي د هغه د منصب او درجي مطابق عزت كولو مگر هر كله چې انگرېزي لوڅونه په كابل كېنې داخل شو او انگرېزانو ډيرې روپۍ په هرات كېنې ولگولې نو د هغوي دا خيال پيدا شو چې د يار محمد خان په زړه كېنې به د انگرېزانو د لوڅي او د مالي زور اثر او دېدبه پيدا شوې وي او د لږ زور په ښكاره كولو او مغرورانو سلوك كولو باندې به يار محمد خان زمونږ ټول مطالبات منظور كړي. چنانچه كرنل ستېدارټ به كله كله د يار محمد خان په مخكېنې ډير په بې ادبۍ سره پيش راتلو. او خپل خان به ي د هغه افسر اعلي ظاهرولو. او د هغه په معاملاتو كېنې به ي په زور د خپل ور كولو. د هغه دا طمع وه چې يار محمد خان دې بې چون و چرا زما د احكامو تعميل كوي او څه وخت چې به يار محمد خان د هغه په منلو كېنې لټ و لعل و كړو نو كرنل ستېدارټ به خان ډير په غصه كړو او اكثر به ي په هغه بسترگي راوويستي او سپورې ستغي به ي ورته و كړې. د كرنل ستېدارټ دا د تكبر او د فرعونيت رويه خو يار محمد خان د څه مودې دپاره د انگرېزانو د سابقه خدماتو په سبب وزغمله ولې څه وخت چې كرنل ستېدارټ د حد نه تجاوز و كړو او دا شان لار ي شرله چې د شاه كامران په ځاي ي خپل خان د هرات بادشاه گڼلو نو يار محمد خان كومي وړدې واكې چې هغه له ور كړې وې هغه ي رابښكلې او ستېدارټ ته ي حكم و كړو چې لورا د هرات نه وځه. ستېدارټ مجبورا هرات پرېښودو او په يو بل سياسي مشن باندې بخاراته لاړو. ميجر پوتنگر اوس پوهه شو چې يار محمد خان هسې په دوره دهكه او په رعب داب نه قابو كيږي. له دې كبله هغه خپله رويه بدله كړه او په ډير منت ي د يار محمد خان نه په هرات كېنې د پاتې كيدو اجازت واخستو. ميجر پوتنگر بدستور انگرېزي زر او مال چار چاپيره لگولو او هم ي شاه كامران له او هم ي يار محمد خان له غټ غټ رقمونه ماهوار ور كول. هر كله چې د ايسټ انډيا كمپنۍ يو لړم رقم په دې طريقه خرڅ شو نو ميجر پوتنگر يو ځل بيا د يار محمد خان نه د انگرېزانو سره د يوې مستقلې عهدنامې مطالبه و كړه. د هغې مجوزه عهدنامې شرطونه هغوي يار محمد خان ته دا پيش كړل چې (۱) د هرات حكومت د اصلاح كار دې انگرېزي گورنمنټ ته حواله شي چې هغه د انگرېزي ايجنټانو په ذريعه په هرات كېنې حسن انتظام قائم كړي. (۲) د هرات په قلعه كېنې دې انگرېزي افسرانو ته اجازت وشي چې د هراتيانو دوه باقاعده پلټنې هغوي د انگرېزي افسرانو د لاندې واچوي. (۳) د غوريانو قلعه چې ۱۸۳۷ء نه د ايرانيانو په قبضه كېنې ده هغه دې شاه كامران بيا مسخر كړي.

يار محمد خان دا درې واړه شرطونه مسترد كړل او ميجر پوتنگر سره ي چې څه حوږې خبرې وې هغه هم پاتې شوې. په دې ميجر پوتنگر د يار محمد خان او شاه كامران بښنونه بند كړل. يار محمد خان ميجر پوتنگر ته وويل چې د هرات علاقه ايرانيانو د

فیرنګیانو د دشمنی په وجه برباده کړې وه له دې کبله انګریزانو له پکار دي چې مونږ سره مالي امداد وکړي. او که نه وي نو مونږ به ایران سره سمجهوته وکړو. دې تجویز سره یار محمد خان خپل ورور شیر محمد خان میجر پوتنګر ته ورولېږلو. هر کله چې میجر پوتنګر او د شیر محمد خان په دې معامله باندې خبرې اترې کیدلې نو میجر پوتنګر خپل خان ډیر په قهر کړو او څه وخت چې شیر محمد خان د دې جواب ورکړو نو هغه خپل یو نوکر ته حکم وکړو چې دې بهر ته وباسه. شیر محمد خان د میجر پوتنګر نوکر راو نیولو او بنه یی وتکولو. په دې د یار محمد خان او میجر پوتنګر نوره هم ډیره وړانه شوه. او فیرنګیانو دا کوشش شروع کړو چې هر شان چې وي یار محمد خان د خپلې عهدې نه برطرف کول پکار دي. په دې اثنا کښې میجر پوتنګر د هرات د علاقې نه بدل شو. او میجر تاج د هغه په ځای په هرات کښې سفیر مقرر شو. میجر تاج سره جیمز ایبټ او رچمنډ شکسپیر هم ملګري لارل. او ساندېرس انجنر هم ورسره لاړو. د دې دپاره چې هغه د هرات استحکامات مضبوط کړي.

ورومې ورومې خو میجر تاج دا کوشش وکړو چې یار محمد خان د چل ول او د پیسو په دام کښې گیر کړم مګر چې په دې کار ونشو نو هغه شاه کامران ته، یار محمد خان د خپلې عهدې نه د لرې کولو لمسونه راواخستو. چونکې شاه کامران سخت شرابخور او د عیش و آرام د ژوند شوقین وه او انګریزانو هغه له یو لوی پښتن مقرر کړه وه. هغه میجر تاج ته وویل چې که چېرې تاسو زما په امداد کښې ودرېږئ او ماله فوځي امداد را کوئ نو زه به یار محمد خان لرې کړم مګر بغیر ستاسو د فوځي امداد نه زما دومره طاقت نشته چې یار محمد خان زه د خپلې عهدې نه موقوف کړم. چونکې یار محمد خان هیڅ انګریزي فوځ له د هرات په علاقه کښې د پاتې کیدو اجازت نه وه ورکړه میجر تاج شاه کامران له د فوځي امداد ورکولو نه انکار وکړو. مګر بدستوری شاه کامران ته د دې لمسونه کولو چې یار محمد خان د خپلې عهدې نه لرې کړه. څه وخت چې حکومت هند ته دا حالات معلوم شول نو هغوی میجر تاج ته وویل چې هر کله ټول واک او اختیار د یار محمد خان په لاس کښې دی نو تاله په ځای د شاه کامران یار محمد خان رضا کول پکار دي. مګر چونکې یار محمد خان هغوی د هرات خودمختاری پرېښودلو ته نه شو تیارولې نو میجر تاج په دې کار کښې بالکل ناکام شو. یو ځل دا شان چل وشو چې د کال ۱۸۳۹ء په اخر اخر کښې یار محمد خان ته په حیثیت د وزیر یو لک روپۍ په لاس ورغلې. یار محمد خان حسب معمول یوه ورځ د شاه کامران محل ته د سلطنت په امورو باندې د بحث کولو دپاره لاړو. او په ډیر ادب سره د خپل بادشاه په مخکښې په دواړو زنګونو باندې ناست وه. شاه کامران د خپل عادت مطابق په شرابو کښې مخمور ناست وه چنانچه هغه دغه یو لک روپۍ د یار محمد خان نه طلب

کري هغه ورته په جواب کښې وويل چې د ملک اندرون په ډير ابتر حالت کښې دى ما دا روپى د حکومت په بهتري کښې راوستې دي او اوس ماسره هيڅ شى نه دى پاتې. شاه کامران ډير په قهر شو او يار محمد خان ي په يو لاس د ډيري نه راونيولو او په بل لاس ي ورپسې چاره راوښکله مگر يار محمد خان په ډيري حوصلې بغير د مقابلې کولو نه په پوره جرأت او استقلال شاه کامران ته وويل چې وهه مې، وهه مې زما قسمت ستا په لاس کښې دى ما روپى د حکومت په ښيگره کښې لگولي دي. او دا وخت ماسره يوه پيسه هم نشته چې درى کړم. د نشې په حالت کښې هم په شاه کامران باندې د يار محمد خان د دې جرأت او د حوصلې دومره اثر وشو چې هغه سمدستي چاره بيا په تيکي کښې کښيښوده او يار محمد خان بيا رخصت شو. د دې نه پس د يار محمد خان په زړه کښې دا خبره کښيناسته چې د شاه کامران کمزورې طبيعت او د هغه عيش پسندې زما د ژوند او د هرات د خودمختارى دپاره خطرناک خيز دى. يار محمد خان په دې هم پوهه شو چې د شاه کامران دا ناساپي په خپله رويه کښې تبديلي راوستل د ميجر تاد د لمسون نتيجه ده.

د دې واقعي نه پس يو ځل بيا د يار محمد خان د قتل دپاره د هغه تر بور سردار دين محمد سازش جوړ کړو او په دې غرض سردار دين محمد هغه له ډوډي وکړه. عين هغه وخت چې يار محمد خان د دين محمد کور ته په ورننوتو کښې وه چې هغه د دې سازش نه خبر شو او سمدستي خپل کور ته واپس راغى. يار محمد خان راتلو سره پنځه سوه سړي د سردار دين محمد کور ته وليږل او هغه ي گرفتار کړو. چونکې سردار دين محمد له به ميجر تاد ډيره تنخواه ورکوله او هغه باقاعده د ليرنگيانو په ډله کښې شامل وه له دې کبله قدرتاً يار محمد خان دا خيال وکړو چې سردار دين محمد هم ماته ميجر تاد د لمسولې دى.

د دې قسم واقعاتو نه يار محمد خان ته دا معلومه شوه چې انگريزان اوس په هرات کښې د خپل اثر د قائموولو دپاره زما په مرگ پسې لگيدلي دي. انگريزانو ته دا هم په ښه شان سره معلومه شوې وه چې که يار محمد خان د هرات نه لرې شو نو بيا مونږ په شاه کامران باندې خپل هر قسمه شرطونه منلي شو. چونکې انگريزانو خان له په هرات کښې يوه ډله پيدا کړې وه چې په هغې کښې شهزاده محمد يوسف چې د حاجي فيروز الدين نمسى وه او سردار دين محمد چې د يار محمد خان تر بور وه او د هرات قاضي محمد حسن وو په دې وجه هغه د انگريزانو په مقابله کښې د ايران سره د پرې جوړولو کوشش شروع کړو او آصف الدوله گورنر جنرل خراسان ته ي د انگريزانو برخلاف يو خط وليکلو چې زه خان د محمد شاه، شاه ايران حفاظت ته سپارم. ميجر تاد چې د دې نه خبر شو نو هغه سمدستي ميکناټن ته خط وليکلو چې انگريزانو له په هرات باندې پيشقدمي کول پکار دي ځکه چې يار محمد خان ايران سره د دوستۍ عهد وپيمان کولو ته نيت کړى دى. ميکناټن هم د تاد دې تجويز سره

اتفاق و کړو او حکومت هند ته ی ولیکل چې په افغانستان کېنې د انگریزي حکومت د حفاظت دپاره دا ضروري ده چې هرات دې فوراً مسخر کړې شي. مگر گورنر جنرل دا تجویز نامنظور کړو. او میجر تاج ته ی ولیکل چې ته یار محمد خان سره د خوشگوار تعلقاتو پیدا کولو کوشش وکړه. او په خای د دې چې ته هغه په زور او ویرولو خان طرف ته کړې هغه ته د انگریزانو سره د دوستۍ او اتحاد په فائدو باندې هغه قائل کړه. لارډ آکلینډ میجر تاج ته دا هم ولیکل چې یار محمد خان لږه موده شوې ده چې د ایران په ډیره بهادری او مستقل مزاجی سره مقابله کړې ده او په دې سبب هغه په زړه کېنې د ایران نه سخت متنفر دی مگر معلومیږي چې د فیرنگیانو د ارادو متعلق او د هغوی د سیاسي طرز عمل بابت د هغه په زړه کېنې شکونه پیدا شوي دي. نو پکار دي چې ته یار محمد خان سره د دوستۍ او نرمۍ سلوک راواخلې. د دې هدایاتو ماتحت د میجر تاج او د یار محمد خان تعلقات څه مودې پورې ښه پاتې شول ولې د غوریانو د قلعه اخستو په سوال باندې د هغوی تعلقات بیا راښکلي شول. انگریزانو د همیش نه یو خوا خو په ایران زور اچولو چې د غوریانو قلعه پریردئ او بل خوا ی یار محمد خان ته ترغیب ورکولو چې تاسو دا قلعه بیا خپل حکومت کېنې شامله کړئ. چنانچه د گورنر جنرل د برني هدایاتو نه لږه موده پس میجر تاج یار محمد خان له دوه لکه روپۍ ورکړې چې په غوریانو سمدستي لښکر کشي وکړه مگر چونکې د دې نه یو څو میاشتې ورومې یار محمد خان شاه ایران ته د دوستۍ او د عقیدت خطونه لیږلي وو هغه دې خبرې ته تیار نشو په دې باندې میجر تاج ډیر ناراض شو. او بیا ی د شاه کامران او یار محمد خان جاگیرونه کم کړل. دې خواته اوس شاه ایران یار محمد خان سره د اتحاد قائمولو کوششونه راواخستل او مرزا مسعود خپل وزیر خارجه ی غوریان ته راو لیږلو چې یار محمد خان سره دلته ملاقات وکړي. میجر تاج چې د دې نه خبر شو نو هغه نورې روپۍ یار محمد خان ته ورکړې او هغه ی غوریان ته د تلو نه منع کړو. باوجود د دې نه میجر تاج قسم شکایتونه د یار محمد خان برخلاف میکناتېن او حکومت هند ته وکړل مگر گورنر جنرل دې ته بالکل تیار نه وه چې په فوخي پیشقدمو دې یوه پیسه هم نوره ولگوي. نتیجه دا شوه چې د یار محمد خان او د میجر تاج په منځکېنې یو مسلسل کشمکش ونښتو او دواړو د یو بل په تباهی کېنې څه کسر پرې نښودو. او یو بل ته به ی جالونه کېښودل. اخر میجر تاج بیا په فرورې ۱۸۴۱ء کېنې د شاه کامران او د یار محمد خان مواجب بند کړل. په دې باندې یار محمد خان د مطالباتو یو فهرست میجر تاج ته ورکړو چې د هغې غټ غټ شرطونه دا وو :

(۱) د هرات استحکامات دې نور هم وسیع کړې شي. او ایست انډیا کمپني دې مونږ له یو دومره لوی رقم را کړي چې په هغې باندې مونږ د ملک اندروني انتظام قائم کړې شو. (۲) په مونږ باندې ډیرش زره پونډه قرضه ده هغه دې کمپني ادا کړي. (۳) د مخکېنې دپاره دې زما

مواجب زیات کړې شي او د یو کال پیشگی دې ماله را کړې شي. د دې په جواب کښې میجر تڼا د ورته دا شرطونه پیش کړل چې دا ټولې به زه و کړم که چېرې (۱) یار محمد خان خپل مشر زوی سردار سید محمد خان کابل ته سره د خپلو سړو په انگریزي فوځ کښې د نوکر کیدو دپاره لیږي. (۲) که چېرې د هرات په قلعه کښې انگریزي فوځ د دیره کیدو دپاره پرېښودې شي. (۳) د روز باغ شاهي محل دې سره د خواو شا زمکې بیرنگیانو ته ورکړې شي چې په هغې کښې د انگریزي فوځ دپاره بارکونه جوړ کړې شي. (۴) د شاه کامران د دربار سردارانو له به ماجبونه ایستې انډیا کمپني د خپل سړي په لاس د مخکښې دپاره ورکوي نه چې د یار محمد خان په لاس.

یار محمد خان دا ټول تجویزونه نامنظور کړل او ورته یې په جواب کښې وویل چې د هرات د استحکام او د هغه د بیروني حملو نه د بچ کولو دپاره د هرات حکومت ته د روپو سخت ضرورت دی. که چېرې انگریزي حکومت مونږ نور چا سره د اتحاد کولو نه بندوي نو کوم څیزونه چې زمونږ په حاجت دي هغه دې مونږ ته بغیر زمونږ د ازادۍ د اخستلو نه را کړي ګني نو مونږ به ازاد یو چې هر چا سره مو زړه غواړي هغه سره به اتحاد وکړو. د هندوستان د حفاظت دپاره کوم اهمیت چې هرات او غوریان لرلو هغه یار محمد خان ته په ښه شان سره معلوم وه. هغه په دې هم ښه واقف وه چې یو طرف ته روس او بل طرف ته انگریزان په هرات کښې خپل اثر پیدا کول غواړي او هر یو د خپل غرض حاصلولو دپاره لوی لوی رقمونه لګولو ته تیار دی چنانچه یار محمد خان د دې دواړو حکومتونو د رقابت نه پوره پوره فائده اخستل غوښتل نو کله به هغه بیرنگیانو سره ملګری شو او کله ایران سره ولې د هرات ازادي نه هغه بیرنگیانو ته او نه ایران ته حواله کولو ته تیار وه نو چې څه وخت میجر تڼا د یار محمد خان مطالبات نامنظور کړل نو هغه خپل ورور شیر محمد خان د محمد شاه دربار ته د حاجب اخستو دپاره ولیږلو او د تڼا او د یار محمد خان سیاسي تعلقات پرېکړې شول. او میجر تڼا د هرات نه د رخصتیدو فیصله وکړه. د میجر تڼا په تلو باندې د یار محمد خان لاسونه د بیرنگیانو د بند نه ازاد شول او اوس هغه د ټولو نه ورومې په هرات کښې د انگریزانو د ډلې خورولو کار په لاس کښې واخستو چنانچه هغه هغه ټول سرداران او مشران و نیول چې میجر تڼا سره به یې د هغه برخلاف سازشونه کول او د هغوي ټول مال و دولت یې تالا کړو. یواځې د هرات د قاضي محمد حسن نه هغه د دریو لکوروپو مال و اسباب لوټ کړو او بیا یې هغه پخپله هم گرفتار کړو. میجر تڼا د خوارلس سوه پونډه یار محمد خان له د هغه د خلاصې دپاره ورکړل او دغه شان یې هغه د مرګه خلاص کړو.

د غوریانو په قلعه باندې خو یار محمد خان د انگریزانو د خواهش مطابق فوځ کشي ونکړه مګر بیرنگیانو ته دا خبره بدستور دیره ناګواره وه چې په غوریان باندې دې د ایران

قبضه وي خټکه چې دا قلعه د هرات فتح کولو گنجي گنلې شوه. چنانچه هغوي ډير زور په ايران باندې واچولو او اخر کار ايران دا قلعه شاه کامران ته پرېښوده او د دې په بدل کېنې انگرېزانو د کرک جزيره چې د هرات د محاصرې په دوران کېنې په هغې باندې فېرنګيانو، په ايران باندې د دېاو اچولو دپاره قبضه کړې وه واپس ايران ته ورکړه.

لارډ آکلېنډ چې د دې نه خبر شو چې ميجر ټاډ ناکامياب او ناراض د هرات نه رخصت شو نو هغه په دې خبره سخت دلگير شو او ميجر ټاډ ته يې د ميکناتېن په ذريعه يو خط واستولو چې ميجر ټاډ د پوليتکل کار دپاره ناموزون او نالائق دى او په دې سبب دې هغه خپلې رجمتې ته په بې عزتۍ واپس شي.

حقيقت هم دا دى چې ميجر ټاډ يار محمد خان سره د هوښيارتيا او د دانشمندی نه کار نه وه اخستې په خاڼې د دې چې هغه يار محمد خان سره په نېک سلوک او په ديانتدارۍ د انگرېزانو دوستي قائم کړې وى هغه د يار محمد خان د تباھۍ او د هرات د ازادۍ اخستلو کوشش کېنې وه. او هغه ته يې د هرات په سردارانو کېنې په رشوتونو او په پتو پتو ماجبونو ورکولو ډيرې خطرناکې پرې جنې پيدا کړې. نتيجه دا شوه چې يار محمد خان د فېرنګيانو په ارادو او خاص طور سره د ميجر ټاډ په ديانتدارۍ باندې سخت بدگمانه شو. د دې نه پس ميجر ټاډ د توپخانې په رجمته کېنې شامل شو او په ۱۸۴۵ء کېنې سکھانو سره په جنگ کېنې په گولۍ ولگيدو او مړ شو.

ميجر ټاډ چې څه وخت د قندهار نه هرات ته په سفارت روانيدو نو هغه ته دا هدايات هم شوي وو چې ته د وسط ايشيا واليانو سره يعنې امير بخارا او خان خيوا سره هم انگرېزي تعلقات قائم کړه. دا تعلقات ځکه ضروري گنلې شوي وو چې انگرېزانو په افغانستان باندې د قبضې کولو باوجود روس ته د مداخلت يو دريم ديوال جوړول غوښتل او د هغوي دا منشا وه چې اوس په وسط ايشيا کېنې د نورو فتوحاتو نه بند کړې شي. او د هغه سرحد د افغانستان د سرحد نه ډير لرې پاتې شي. چنانچه د دې غرض دپاره هغوي د بخارا، خيوا او د قوقند واليانو سره د اسمجهوتنه کول غوښتل چې هغوي دې د روس د پيشقدمۍ مقابله وکړي. په دې ورځو کېنې د خيوا د اخستو دپاره د بهانې جوړولو په غرض زار روس دا اعلان کړې وه چې ډير روسي رعايا په خيوا کېنې په طور د غلامانو دا وخت بنديوان دي او ډيرې روسي تجارتي قافلې د خيوا په علاقه کېنې د حاکم خيوا په ايما سره لوټ شوي دي او چونکې الله قلې خان حاکم خيوا په رضانه خو د دې غلامانو ازادولو ته تيار دى او نه د آئنده دپاره د روسي قافلو د حفاظت ذمه واري په خپل سر اخلي نو په دې وجه زار روس په دې مجبور دى چې د خيوا په علاقه باندې حمله وکړي او هغه د خپلې ټولې علاقې نه محروم کړي. چنانچه روس په خيوا باندې د فوځي پيش قدمۍ اراده وکړه. د روس دې فوځي پيشقدمۍ د انگرېزانو په سياسي

حلقو کښې يو هيټ پيدا کړو او سمدستي يې دا کوشش شروع کړو چې خان خيواته د دې تر غيښ ورکړي چې هغه روسي غلامان فوراً ازاد کړي او د روس د مخې نه هغه بهانه لرې کړي چې د کومې په وجه هغه په خيوا باندې د خملې کولو نيت کړې دى.

دې خوا د کال ۱۸۴۰ء په ژمي کښې روسي جرنيل پيروفکي د اورنبرگ نه د شپږو زرو پياده او لسو زرو اوښانو سره د خيوا د خان برخلاف را روان شو. د خيوا د ملک ډيره علاقه يې آب ده او د يو لړمې فوځ دپاره په هغې کښې د خوراک څښاک ډير سخت تکاليف پېښېږي. علاوه د دې نه په دې علاقه کښې يخني هم ډيره سخته وي مگر روسي فوځ د دې ټولو مشکلاتو په ډيره اعلي پيمانه انتظام وکړو. مگر اتفاق داسې وشو چې په دې کال باندې يخني د نورو کلونو په نسبت ډيره زياته پريوته. او بيشانه ډيره واوره وورېدله. روسي فوځ لا د خيوا حدودو ته هم نه و رسيدلې چې د هغوي بيشماره اوښان او خوزره سړي د يخني د لاسه هلاک شول. او روسي جرنيل په واپس کيدو باندې مجبور شو.

د قدرت دې کارنامې د انگريزانو زړه د څه وخت دپاره په قلاړه کړو مگر هغوي سره دا ويره هم هغه شان په زړه کښې پرته وه چې شايد مخې کال له دې نه يو زيات منظم او په سامان باندې پر فوځ په خيوا حمله وکړي. پس ميجر تاد هرات ته رارسيدو سره قاضي محمد حسن خيواته په دې غرض وليږلو چې ته په خپل اثر رسوخ خان خيوا په دې باندې راضي کړه چې هغه روسي غلامان ازاد کړي. چونکې ايران هم هغه شان د روس د اثر لاندې وه او د ازبکو برخلاف د محمد شاه، شاه ايران هم دغه شکايت وه چې هغوي د ايران په علاقه کښې ډاکې اچوي او عام رعايا په طور د مريانو د خرڅ دپاره تښتوي. د دې دپاره د فيرنګيانو دا هم خطره وه چې که چېرې روس مخې کال له په خيوا باندې د قطب نه پيشقدمي وکړه نو ايران به د هغه په امداد کښې د سهيل نه ضرور پيشقدمي وکړي. بس ايران سره خو هغوي دا چل وکړو چې هغه ته يې يو بلوچ سردار آغا خان ولمسولو او هغه په کرمان باندې يوه ښه مضبوطه حمله وکړه او دغه شان محمد شاه په خپلو خولو کښې ډوب شو. د محمد شاه قريباً يو کال آغا خان سره په جنگونو کښې تير شو او خيوا طرف ته يې هډو خيال ونه شو. قاضي محمد حسن د څه معمولي مشکلاتو نه پس د خان خيوا او انگريزانو ترمنځه د ښو تعلقاتو په قائمولو کښې کامياب شو او يوه ابتدائي عهدنامه يې الله قلي خان سره د انگريزانو د طرفه وکړه. او بيا واپس هرات ته راغلو. د دې نه پس ميجر تاد کپتان ايټ د مکملې عهدنامې دپاره خيواته وليږلو. چنانچه الله قلي خان دا پوځ اقرار وکړو چې زه به ټول روسي غلامان ازاد کړم او آئنده به انگريزانو سره د دوستۍ تعلقات قائم ساتم. د دې نه پس کپتان ايټ د ميجر تاد د هداياتو مطابق د استراخان په لوري روان شو چې هغه قافله را ازاده کړي چې کومه روسيانو په ۱۸۳۳ء کښې د خان خيوا د روسي غلامانو د ساتلو په بدل کښې په طور د

پوټي ايساره کړې وه. او لا هم هغه شان بندي وه. کپتان ايټ د ډيرو تکليفونو او مشکلاتو نه پس قريب قريب د روس سرحد ته ورسيدلې وه چې په هغه او د هغه په محافظې دستې د ازبکويو ټولي حمله وکړه او هغه يې گرفتار کړو. او دا ټول کار نيمگړې پاتې شو. په دې اثنا کېنې هرات ته خبر راغې چې کپتان ايټ د ازبکو ډاکوانو د لاسه قتل شو. ميجر ټام سمدستي لفتيننټ شکسپير سره د قاضي محمد حسن بيا خيواته د هغې کار دپاره وليږلو چې د کوم دپاره ايټ تلې وه. لفتيننټ شکسپير چې خيواته ورسيدو نو هغه ته د اخونزاده چې د قاضي محمد حسن زوی وه د خلې نه معلومه شوه چې کپتان ايټ ژوندې دى. ميجر ټام د دې نه ډير ورومې د کپتان ايټ د امداد دپاره او د هغه د راخلاصولو دپاره اخونزاده سره د يو زر ټکو استولې وه. چنانچه اخونزاده د ډير تلاش او د وږدو وږدو مزلو نه پس کپتان ايټ د ډاکوانو د لاس نه راخلاص کړو او کپتان ايټ په خپله لاره استراخان ته لاړو او اخونزاده واپس خيواته.

د لفتيننټ شکسپير او د الله قلي خان په منځکېنې د روسي غلامانو د ازادۍ په متعلق ډيره زر فيصله وشوه ځکه چې محمد حسن قاضي او کپتان ايټ هغه ته لار صفا کړې وه. د دې خبرو په دوران کېنې الله قلي خان شکسپير ته وويل چې هر کله انگرېزان زما د ملک نه دومره لرې دي نو بيا څه وجه ده چې هغوي ما سره د تعلق قائمولو دومره خواشمنه دي. شکسپير ورته په جواب کېنې وويل چې د هندوستان وسيع ملک زمونږ په قبضه کېنې دى. دا زمونږ يو لوی باغ دى او مونږ سره دا فکر دى چې هسې نه چې مونږ باندې روس د دې طرف نه ناساپه حمله وکړي نو مونږ د دې باغ نه ديوال تاوهو. دا ديوال د خيوا، بخارا، هرات او د کابل علاقې دي. د دې سوال نه د خيوا د خان مراد دا وه چې هسې نه چې د روس نه د خان ساتلو په بهانه فيرنګيان لکه د افغانستان زما نه هم ملک واخلي. بهر صورت د الله قلي خان په دې جواب تسلي وشوه او شکسپير سره يې د پخې عهدنامې کولو خبرې شروع کړې. خان خيوا هغه ته وويل چې زه به روسي غلامان ازاد کړم چې زار روس زما قافله راپريږدي. مگر شکسپير د خلورو زرو او خلورو سوؤ يو هنډې د قاضي محمد حسن په ذمه واري ورکړه چې که روسيانو د خيوا قافله را ازاده نه کړه نو انگرېزان به تاله د دې هنډې رقم په تاوان کېنې درکړي. په دې خبره د فرقينو په منځ کېنې فيصله وشوه او شکسپير خلور سوؤ خليريشت تنه روسيان غلامان راټول کړل او په اوښانو يې خان سره سواره د روس سرحد طرف ته روان کړل. لږه موده پس شکسپير استراخان ته سره د روسي غلامانو ورسيدو او د هغه په رسيدو روسيانو د خيوا قافله ازاده کړه او دغه شان کومه بهانه چې زار په خيوا باندې د پيشقدمۍ دپاره جوړه کړې وه هغه لرې شوه. شکسپير بيا د استراخان نه اورنبرګ او د اورنبرګ نه سينټ پيټرزبرګ (چې اوس ورته لينن گراډ وائي) د روس

دارالسلطنت ته لارو. زار روس په ظاهره د هغه ډیر قدر وکړو او خپل حکومت هغه له دې خدمت په عوض کښې د سر خطاب ورکړو.

په دې معامله لا ډیره موده نه وه تیره چې زار روس خان خيوا ته ايران ولسولو او ايران د خان خيوا نه مطالبه وکړه چې د ايران خلويښت زړه تنه رعايا ستا په ملک کښې غلامان دي هغوي سمدستي ازاد کړه. الله قلي خان په جواب کښې ايران ته وويل چې دا ايراني غلامان د خيوا خلقو زيات تر د آرکمانو نه د خيوا د علاقې نه بهر په بيعه اخستي دي که چېرې زه تاته دا غلامان حواله کړم نو زه د ترکمانو نه د هغوي قيمت واپس نشم اخستې. او علاوه د دې نه په دې غلامانو کښې ډير کسان اوس ازاد شوي دي او هغوي وډونه کړي دي او خان له دې کاروبار پيدا کړم دې که چېرې زه دا دومره لومړی تعداد د غلامانو شهنشاہ ايران ته واپس کړم نو يقيناً به زما رعايا زما برخلاف بغاوت وکړي. د روس اصلي مدعا د خيوا لاندې کول وو. او د فيرنګيانو دا کوشش وه چې روس د خپلې علاقې نه يو قدم په ترکستان کښې راوړاندې نشي. روس به هميشه په ترکستان کښې د رامخکښې کيدو څه نه څه بهانه لټوله. او فيرنګيانو به د هغې دور کولو کوشش کولو. نو هر کله چې الله قلي خان د ايران مطالبه نامنظوره کړه نو ميکناتېن کپتان کنولي د کابل نه خان خيوا له دې معاملې د فيصله کولو دپاره وليږلو. کپتان کنولي سره الله داد خان پوپلزم د شاه شجاع د طرفه په طور د سفير ملګرم شو. کنولي تر ډيرې مودې پورې د الله قلي خان په دربار کښې پاتې شو مګر هغه په خپلو کوششونو کښې کامياب نشو. اخر کنولي د خيوا نه رخصت شو او د قوقند په طرف روان شو. ميکناتېن چې په خيوا کښې د هغه د ناکاميابۍ نه خبر شو نو کنولي ته وليکل چې د خيوا او قوقند په منځکښې د آمدورفت د لارې پوره تحقيقات وکړه او خان قوقند ته ورسوه. کنولي د شپږو هفتو د مزل کولو نه پس قوقند ته ورسيدو. امير قوقند محمد علي خان د هغه ډير شاندار استقبال وکړو او د دې په عوض کښې کنولي هغه ته او د هغه د دربار سردارانو ته او د هغه اکثر افسرانو ته ډير بيش بها شالونه او ډيره اعلي وسله په طور د تحفي ورکړه. کنولي درې مياشتې په قوقند کښې پاتې شو او دا شان په ارت لاس باندې د هغه ځای لويو لويو خلقو ته روپۍ او تحائف ورکړل چې د انګريزانو د طاقت او دولت يو لومړی نوم په هغه علاقه کښې پيدا شو. امير قوقند محمد علي خان خان په کال 1839ء کښې د امير نصر الله خان امير بخارا باجګزار تسليم کړم وه. د قوقند او د بخارا د اميرانو په منځکښې په دې باجګزاري ډير جنگونه شوي وو او اخر د ډيرو جنگونو نه پس محمد علي خان امير بخارا سره يوه عهدنامه کړې وه او د هغه مشري يې په خان باندې تسليم کړې وه. څه وخت چې کپتان کنولي قوقند ته راغلو نو محمد علي خان ته فيرنګيانو د دوستۍ نه دومره طمع پيدا شوه چې هغه د امير بخارا د باجګزاري نه انکار وکړو. امير بخارا هر چنډ چې دا

کوشش و کړو چې زموږ په منځکښې دې متنازعات په صلح صفایې سره فیصله شي مگر محمد علي خان د خپلې عهدنامې نه مخ واړولو. نتیجه دا شوه چې کپتان کنولي لا په قوقند کښې وه چې امیر بخارا په قوقند باندې د حملې کولو دپاره فوځي تیاري وکړې.

په قوقند کښې د کنولي د موجودګي په وجه دامیر بخارا قدرتاً داشک پیدا شو چې محمد علي خان ماته کنولي د خپل حکومت په ایما لمسولې دے. چنانچه نصر الله خان اوس دا کوشش شروع کړو چې په څه شان کپتان کنولي پخپله پنجه کښې راوړم. چنانچه دامیر بخارا په ترغیب او په وینا باندې کرنل ستپارت چې په دې ورځو کښې په بخارا کښې قیدي وه کپتان کنولي ته یو خط ولیکلو چې ته ضرور بخارا ته د نصر الله خان د ملاقات دپاره راشه. ځکه چې د هغه دا خواهش دے چې فیرنګیانو سره رابطه اتحاد قائمه کړي. چونکې کرنل ستپارت پخپله د ډیرو کوششونو باوجود دامیر بخارا او د فیرنګیانو په منځکښې د عهدنامې د کولو په کار کښې ناکامیاب شوی وه له دې کبله کنولي دا خیال وکړو چې که چرې زه دامیر بخارا د دوستۍ په حاصلولو کښې کامیاب شوم نو یو خو به دا زما د ډیرې لویې نیک نامۍ باعث شي او بل به روس ته د ترکستان درې لوی طاقونه یعنی خیوا، قوقند او بخارا په مقابله کښې یو ځای کړم. پس اگر چې د قوقند خان هغه بخارا ته د تلو نه ډیر منع کړو مگر هغه د هیچا خبره وانه وریده او کنولي بخارا ته روان شو. لس ورځې پس هغه بخارا ته راوړسیدو او اگر چې امیر بخارا هغه سره څه ډیر په عزت پیش نه شو مگر هغه د قوقند او د بخارا دامیرانو په منځکښې څه د صلح خبرې اترې وکړې. او چونکې دې خبرو ته به امیر بخارا غوږ ایښودلو په دې سبب د کنولي په هغه باندې مکمل اعتبار پیدا شو. په دې ځای کښې اوس موږ د کرنل ستپارت مختصر حالات بیانوو.

لوستونکو ته به یاد وي چې کرنل ستپارت د سر جان میکیل د طرفه په جولاني ۱۸۳۸ء کښې څه وخت چې ایرانیانو د هرات محاصره کوله یو التې میتم شاه ایران ته د دې مضمون ورپه وه چې که چرې شاه ایران سمدستي د هرات محاصره نه پریردي نو انګریزان به به ایران باندې د جنگ اعلان وکړي. دا به هم د دې تاریخ لوستونکو ته یاد وي چې د دې نه پس شاه ایران د هرات محاصره پرېښوده او کرنل ستپارت هرات ته میجر پوتنګر له راغی. په هرات کښې د ستپارت او د یار محمد خان سخت مخالفت پیدا شو او ستپارت د هرات نه د سر جان میکیل په حکم بخارا ته روان شو. د سر جان میکیل د هغه بخارا ته د لیږلو نه دا مطلب وه چې هغه امیر نصر الله خان ته د دې خبرې ترغیب ورکړي چې ته سره د خان خیوا او د نورو تاتاري خوانینو د روس برخلاف په خپله کښې او انګریزانو سره متحد شه.

د کرنل ستپارت د راتلو نه چې امیر نصر الله خان خبر شو نو هغه یوه لویه رساله سره

د یو مهماندار د هغه استقبال دپاره ولیږله. او د خپل وزیر په کور کښې یې کوز کړو. ستېدارت د هغې مغرور او متکبر فیرنګیانو نه وه چې د ایشیا ټول بادشاهان او امیران د فیرنګي د پڼو مساوي ګڼي. د هغه په زړه کښې دا خیال وه چې چونکې زه فیرنګی یم او د سر جان میکنیل د طرف نه په طور د سفیر راغلی یم دې دپاره پکار دي چې امیر بخارا او د هغه وزیران ماته هروخت لاس په سینه او په تعظیم ولاړ وي. نه خو هغه له لویو لویو بادشاهانو او وزیرانو سره په سیاسي معاملو باندې د خبرو کولو چل ورتلو او نه هغه په خپلې خوش اخلاقي او په خوږو خبرو څوک خپل مطلب نه را اړولي شو. د هغه یوه طریقه د کار ایستو صرف دا وه چې په هر چا باندې د فیرنګیانو د طاقت او د زور رعب داب قائم کړي. یار محمد خان وزیر هرات سره هم په دې وجوهاتو د هغه وړانه شوې وه. تر دې پورې چې یار محمد خان هغه د هرات نه په زور ایستی وه. اګر چې ستېدارت یو ډیر محب وطن او مضبوط سره وه مګر د خپلې بد خوښۍ، تندمزاجۍ او د متکبرانه رویې نه د هر قسم پولیتیکل کار کولو قابل نه وه. څه وخت چې هغه د هرات نه د بخارا په طرف د میکنیل په حکم روان شو نو یار محمد خان د ستېدارت د محافظې دستې یو سپاهي له د امیر نصرالله خان په نوم یو خط ورکړو چې په هغې کښې یار محمد خان د ستېدارت دا ټول خوږونه او خصلتونه په تفصیل سره بیان کړي وو.

دا هم بیانېږي چې په دې خط کښې یار محمد خان امیر بخارا ته لیکلي وو چې ستېدارت یو خطرناک مخبر، پره جنبه باز او ضدې سره دی. د دریو ورځو د قیام نه پس کرنل ستېدارت ته د امیر نصرالله خان حکم راغی چې ته زما دربار ته د بخارا چارو ته چې د هغې نوم ریګستان وه د رواج په مطابق پیاده راشه. د بخارا په ښار کښې دا رواج وه چې د غیر مذهب سره به دننه په بازار کښې په اس سور نه ګرځي. او د ټول یورپ د حکومتونو افسرانو او تاجر پيشه خلقو د دې زور رواج قدر کړی وه. او هیچرې یې هم د هغې د ماتولو کوشش نه وه کړی. مګر ستېدارت دا وویل چې زما دپاره ریګستان ته پیاده تلل زما بې عزتي ده. او زه په اس سور دربار ته ځم. د بخارا دا هم رواج وه چې په ریګستان کښې به بغیر د امیر د خپل خان نه بل هیڅوک هم په اس سور نه راځي. امیر نصرالله خان چې د ستېدارت د دې جواب نه خبر شو نو سخت ناراض شو ولې هغه د صبر نه کار واخستو او ستېدارت په خپله وردی کښې په ډیر شان سره په اس سور ریګستان ته راغی. د ښار په خلقو کښې د ستېدارت په دې ناجائز جرات قسم نکتہ چینی وشوې او دای د امیر یوه ګوته سپکاوی وګڼلو. د ستېدارت د رارسیدو نه لږ ساعت پس د بګلونو او د باجو اواز راغی او اواز وشو چې امیر تشریف راوړو. ستېدارت په ځای د دې چې د یو خودمختار او ازاد حکومت فرمانروا ته په خوش خلقی کوز شوی او د هغه تعظیم یې کړی وی نو ستېدارت پښې په

رکابونو کڻي ٻني نيفي ڪري او صرف يو فوخي سلام ۽ امير ته وڪرو. د خپل ٽول حڪومت
 په دوران کڻي د امير بخارا هيجاهم په داسي عامو خلقو کڻي بي تعظيمي او بي ادبي نه وه
 ڪري. هغه ستهارت ته په ډير متانت او سنجيدگي سره ډير ساعته پوري وکتل او په خاموشي
 سره د هغه نه مخکښي تير شو. يو څو منته پس امير نصرالله خان ستهارت ته خپل يو دربان
 وليږلو چې ته زما د راتلو په وخت کڻي د اس نه ولي کوز نه شوي. ستهارت د ډير غرور په
 لهجه کڻي دربان ته وويل چې د اس نه کوزيدل زما د ملک رواج نه دے. مگر دربان هغه ته
 وويل چې زمونږ د ملک رواج خو دے. ستهارت له دا خيال پکار وه چې دا وخت هغه په
 بخارا کڻي وه نه چې په لندن کڻي. مگر هغه د دربان په جواب کڻي وويل چې زه هيجرې
 هم بل څه نشم کولے. په دې باندې دربان وويل چې ښه ده د امير تسلي ده ته اوس د هغه
 محل ته لاړ شه. په دې ستهارت دننه محل ته په احاطه کڻي داخل شو او د شاهان مشرق د
 رواج په مطابق يو دربان هغه ته رانږدې شو چې زه ستا د پيژندگلو کولو دپاره د امير نه ستا د
 طرف نه اجازت غواړم. دې رسم ته به ۽ په بخارا کڻي ”عرض بندگاني“ وئيل. څه وخت
 چې ستهارت د عرض بندگاني نوم واوريدو نو هغه ډير په قهر شو او وي وئيل چې دا الفاظ
 زما دپاره د هتک او د بي عزتي دي. حالانکې دا بالکل غلطه وه. په شاهي رسومو کڻي دا
 الفاظ بالکل د بي عزتي نه دي بلکې ټول انگريزان ۽ هم د خپل بادشاه دپاره استعمالوي. په
 دې خبره هم امير نصرالله خان ضبط وکړو او په ښکاره ۽ څه ونه وئيل. د بخارا او د نور
 شاهان مشرق يو بل رواج دا وه چې څه وخت به په دربار کڻي څوک هغه ته پيش کيدل نو
 دوو کسانو به هغه سرے د متو نه نيولے وه غالباً چې د دې رواج مدعا دا وه چې هسي نه
 څوک ناساپه د ملاقات په دوران کڻي په بادشاه باندې حمله وکړي. دا هم په ټول مشرق
 کڻي قاعده وه چې د ملاقات نه به ورومبه د هر چا تلاشي اخستي شوه. د دې دپاره چې چا
 په پته وسله په جامو کڻي خان سره دربار ته نه وي راوړي. او په هغې په بادشاه باندې حمله
 ونکړي. څه وخت چې ستهارت د بادشاه د ملاقات دپاره هغه ته وروړاندې شو نو د دستور
 مطابق دوو کسانو هغه د متو نه ونيولو مگر ستهارت د امير په موجودگي کڻي په زور د
 هغوي نه خان خلاص کړو. امير بخارا د ستهارت د دې بيل بيل کار نه خبر وه او سخت
 برافروخته وه مگر چونکې ستهارت خان د حڪومت برطانيه سفير ظاهر کړے وه له دې کبله
 هغه د لوي صبر نه کار واخستو او د هغه د سفارت د درجي خيال ۽ وساتلو او خاموش پاتي
 شو. په ټوله دنيا کڻي دا رواج دے چې هر کله يو بادشاه له د بل بادشاه سفير راشي نو د هغې
 سفير د خان او د مال ټوله ذمه واري په هغه بادشاه وي او هيجرې هغه بني عزتي او سپکاوي
 ته نه پريږدي. د دې نه پس د دربار يو لوی افسر راوړاندې شو او د ستهارت جامو له ۽ هيله
 گوتي وروړي ۽ چې ده سره څه وسله خو نشته نو ستهارت هغه له يو داسي سوک ورکړو

چې هغه ئې په زمکه راوغورخولو. په لوي دربار کېنې د ستېدارت دا بې ادبي هم امير بخارا
 صرف د ستېدارت د سفيری د عهدي په سبب په ډير تحمل وزغمله او په ظاهره ئې د هغه نه د
 خفگان اظهار ونه کړو. د دې نه پس ستېدارت نصر الله خان ته ور وړاندې شو. نصر الله خان د
 دستور مطابق د الله اکبر الفاظ د خلې نه وويستل او د ستېدارت نه ئې د سر جان ميکښل هغه
 خط واخستو چې کوم ستېدارت خان سره راوړې و. امير نصر الله خان چې څه وخت د دې
 خط مضمون ولوستو نو ستېدارت ته ئې وويل چې ته خو باقاعده مقرر شوي سفير نه ئې. ځکه
 چې سر جان ميکښل پخپله په ايران کېنې د خپل حکومت د طرف نه سفير مقرر شوي دي.
 او ته دې سفير ماله را استولي ئې. يو سفير د بل خودمختار حکومت له دا شان سفير نشي
 استولي چې هغه څه خاص عهدنامه يا نوري سياسي خبرې اترې وکړي شي. نو تال په پکار دي
 چې ته د انگلستان د ملکې د طرفه د خپلې تفری سند ماته پيش کړې. زه يو خودمختار
 بادشاه يم دا زما بې عزتي ده چې زه د يو سفير ماتحت ملازم سره خبرې اترې وکړم.
 ستېدارت پخپل مخصوص انداز کېنې هغه ته په جواب کېنې وويل چې ميکښل هم د ايست
 انډيا کمپني سفير دي او د دې کمپني د طرف نه هغه د ايشيا نورو بادشاهانو سره معاهدي
 کړي دي نور ئې ورته دا وويل چې د کمپني ډير لوي طاقت دي او زه نه پوهيږم چې په داسې
 معمولي خبره باندې ته څه له اعتراض کوي. ځکه چې کمپني سره په تعلقاتو او اتحاد قائمولو
 کېنې ستا هم فائده ده او هم عزت. امير نصر الله خان د دې جواب کېنې وويل چې د روس
 شهنشاه زار نکولس ماسره خط و کتابت خپله بلا واسطه کوي او په دې کېنې هغه څه
 سپکاوي نه گڼي. زار روس د ملکه وکتوريه نه په هيڅ شان په طاقت کېنې کم نه دي. که
 چرې هغه ماسره د مساوات سلوک کوي نو هيڅ وجه نشته چې ملکه وکتوريه دې ولې ما
 سره د مساوات سلوک ونکړي. که چرې دا وخت تاسره د خپلې ملکې د لاس خط نه وي
 نو ته خپل ملک ته خبر وليږه او لکه څرنگ چې درته زه وایم دا شان خط حاصل کړه. او
 اوس في الحال که چرې تاسره د گورنر جنرل هندوستان خط وي نو هغه ماته پيش کړه.
 ستېدارت په جواب کېنې وويل چې ماسره د گورنر جنرل خط نشته زه صرف د سر جان
 ميکښل د طرفه راغلي يم او هغه ته ايست انډيا کمپني دا اختيار ورکړي دي چې کمپني به تا
 له يو خاص رقم په طور د ماڅې در کوي. په شرط د دې چې که چرې ته مونږ سره د روس
 برخلاف اتحاد کړي. په دې باندې امير نصر الله خان د ډير قهر نه مسکي شو او ورته ئې
 وويل چې بڼه تاسو ما نه غلام جوړوي. بڼه ده زه به ستاسو خدمت وکړم. څه زما د مخې نه
 لري شه.

اوس امير بخارا ته د يار محمد خان د چيتي مضمون بالکل درست ښکاره شو.
 ستېدارت نه خو د رواج مطابق څه تحفي تحائف امير بخارا ته د پيش کولو دپاره راوړي و.

او نه هغه سره د عهدنامې څه سرکاري سند موجود و او سره د دې هغه خپل طرز سلوک نه دا ښکاره کړه چې هغه امير بخارا ته په طور د يو حاکم راغلی دی نه چې په طور د يو دوست. پس امير نصرالله خان په دې نتيجه ورسيدو چې ستېدارت واقعي خطرناک مخبر دی او خپل کار په رعب داب او درکه وباسي. د امير نصرالله خان د صبر کاسه اوس هغه ته ډکه شوې وه او هغه د هغه د غرور او د تکبر ماتولو دپاره د هغه د گرفتاری حکم وکړو. د دې غرض دپاره هغه ته حکم وشو چې ته سمدستي د وزير کور ته لاړ شه. هر کله چې ستېدارت د وزير کور ته ورسيدو نو فوراً دولسو تنو راونيولو او په زمکه ی راواچولو او د لاسو پښو نه ی وتړلو. اوس د ستېدارت سترگې پرانستې شوې او ورته معلومه شوه چې زه د هندوستان د يو راجه په رياست کې نه يم بلکې د يو ازاد خودمختار او مطلق العنان بادشاه په حکومت کې يم. وزير توره ايستلې د هغه د سر دپاسه ولاړ و او خلۀ ی د زگونو نه ډکه وه او په ډير قهر او غيظ و غضب ی هغه ته وئيل "اے کم بخته مخبره، اے کافره سپيه ته دلته د انگریزانو د طرف نه د دې دپاره راغلي ی چې بخارا هم د کابل پشان تاسو واخلي. په دې کې به هيچرې کامياب نه شئ، زه به دې قتل کړم." بيا وزير خپلو نوکرانو ته حکم وکړو چې بو ی ځی. نوکرانو هم دغه شان لاس او پښې تړلې د پوليس مشر افسر له بوتلو. ستېدارت د پوليس افسر ته وئيل چې که چرې تاسو په بخارا کې زما په پاتې کيدو خفه ی نو ماته اجازت راکړه چې زه لاړ شم. د پوليس افسر هغه ته په جواب کې وئيل چې زه به امير ستا د دې سوال نه خبر کړم. ولې اوس زه تا د هغه په حکم په "سیاه چاه" کې اچوم. بيا ستېدارت پوليس بوتلو او د رسو په ذریعۀ ی سیاه چاه ته ورکوز کړو. ستېدارت په دې سیاه چاه کې په ډير تکلیف او مصیبت دوه میاشتي تیرې کړې او چې څه وخت امير نصرالله خان پوه شو چې د ستېدارت انتهائي نخوت او تکبر له ما شکست ورکړو نو هغه ی بيا د سیاه چاه نه راويستو. او د مير شب پغني د پوليس افسر اعلي په کور کې ی بنديوان کړو. د دې نه اووه ورځې پس هغه ته د امير نصرالله خان د طرفه حکم راغلو چې چونکې ته مخبر ی او د مخبر سزا قتل ده د دې دپاره ته واجب القتل ی. لیکن که چرې ته مسلمانيرې نو امير به تا ازاد کړي. ستېدارت ته د سیاه چاه د قيد په وجه بدني او دماغي دومره تکلیفونه رسيدلي وو چې هغه خپل مذهب پرېښودل او مسلمانيدل قبول کړل. او کلمه ی ووئيله او باقاعده مسلمان شو. د دې نه پس امير بخارا هغه سره ډير د عزت سلوک وکړو او هغه له ی ډير خلعتونه ورکړل. او د استوگنې دپاره ی ورله يو محل ورکړو. مگر څه وخت چې د ستېدارت خپل مصيبتونه هیر شول نو هغه بيا د عيسائي کيدو اعلان وکړو او وي وئيل چې زه په زور مسلمان کړم شوم وم. په دې مرثد کيدو امير هغه سره خپل طرز سلوک بدل نه کړو مگر هغه به ی هروخت د نگراني لاندې ساتلو او د بخارا نه به ی د بهر وتلو اجازت نه ورکولو. په دې ورځو کې د

ستېدارت يو ځل تې محرقه شوه نو شاه بخارا خپل شاهي طبيب د هغه د علاج دپاره واستولو چنانچه د هغه په علاج ستېدارت صحت ياب شو.

د دې نه پس شاه بخارا په څه شان د ستېدارت نه خان خلاصول غوښتل. دې دپاره هغه ستېدارت ته دا تجويز پيش كړو چې ته زما د طرف نه زار روس ته په طور د سفير لار شه مگر ستېدارت وويل چې چونكي ماته د خپل حكومت د طرف نه لا حكم نه دې رارسيدلى چې ته د بخارا نه روان شه له دې كبله زه په دې تجويز عمل كولو ته تيار نه يم. په دې طريقه ستېدارت تر ډيرې مودې په بخارا كښې پاتې شو او اكر چې هغه سره عام سلوك بڼه كيدلو ولي دراصل هغه قيدي وه. دې طرف نه انگريزي حكومت د سلطان روم، د زار روس او د خان خيوا په توسط د ستېدارت د خلاصې كوششونه و كړل مگر شاه بخارا هر چا ته څه عذر پيش كړو او ستېدارت ي ازاد نه كړو. د دې واقعاتو نه لږه موده پس د افغانستان بغاوت پېښ شو او د چار چاپېره علاقه د انگريزي فوځونو د شكست خبرونه راغلل.

مونږ ورومې ذكر كړې دې چې كنولي اول خيواته او بيا د خيوا نه قوقند ته په سفارت تلې وه او كنولي لا په قوقند كښې وه چې د امير بخارا او د قوقند د والي په منځكښې تنازعات پيدا شول. د امير بخارا دا شك د يقين حد ته رسيدلى وه چې كنولي او ستېدارت دواړه زما په تباهي پسې دي. پس هغه په چل ول كنولي هم بخاراته راوستو او دې نه پس ي په قوقند باندې دولس زره سپاهيانو سره پيش قدمي وكړه او قوقند ي فتح كړو او محمد علي خان وتښتيدو. هر كله چې امير بخارا واپس خپل صدر مقام ته راغلو نو د كنولي او د ستېدارت نه ي د بدل اخستونيت وكړو. په دې ورځو كښې روسي سفير موسيو دې بانتينيف بخاراته د خپل حكومت د طرفه راغلې وه. هغه د ستېدارت او د كنولي په متعلق امير بخاراته په ډير زور تحريره وليكل چې ته دا دواړه انگريزان افسران پرېږده مگر امير هغه ته په جواب كښې وويل چې د مخبرانو په سلوك كښې د روس سفير ته زما په كارونو كښې د دخل ور كولو اختيار نشته. كپتان كنولي او كرنل ستېدارت دواړو د خپل قيد په ورځو كښې پټ پټ خطونه هم ايران او هم افغانستان ته خپلو افسرانو ته ليول چې په بخارا باندې فوځي پيشقدمي كول ډير ضروري دي. دا كوشش هم هغوي كړې وه چې خان خيوا له په بخارا باندې د حملې كولو تر غيب وركړي. چنانچه دا قسم خطونه د امير بخارا لاس ته هم راوړسيدل او د هغه پوره يقين راغې چې دا دواړه انگريزان مخبران دي. او د دوي قتلول ضروري دي. كنولي سره چې څومره مسلمانان ملازمان وو تر دې پورې چې الله داد خان چې د شاه شجاع د طرف نه كنولي سره په طور د سفير ملگرمې وه هغوي ټول امير نصر الله خان گرفتار كړل. او په سياه چاه كښې ي واچول. اخر كار د بيحده تكليفونو او مصيبتونو برداشت كولو نه پس دا ملازمان امير بخارا د مليانو په جرگه او سفارش باندې پرېښودل.

مگر باوجود د ایران د خيوا د قسطنطنيه د کابل او د هرات د حکومتونو د سفارشي خطونو نه امير بخارا نه کنولي پريښودو او نه ستادارت او اخر په اوولسم جون ۱۸۴۳ء دا دواړه افسران د امير بخارا په حکم د مخبري په جرم کښې قتل کړي شو.

دریم باب

د افغانستان په مطيع کولو کښې د جنرل ميکناټن او اخباري نامه نگارانو اختلاف، په دې سلسله کښې د هغه ميجر رالنسن ته يو وړد خط ليکل، لارډ آکلينډ ته د افغانستان د واقعاتو نه تشويش پيدا کيدل، د انگلستان په حکومت کښې تبديلي راتلل، د نوي انگريزي فوځ افغانستان ته روانيدل، د افریدو په انگريزي فوځ حملې، او د سکهانو د فوځ د خيبر نه رالښتيدل، په دې واقعاتو د انگريزانو وار پار خطا کيدل، او د نوي سر نه د فوځي پيشقدمي ارادې ظاهرول.

د افغانستان د کال ۱۸۴۱-۴۲ء د جنگ ازادی نه پس مفصل حال مونږ په وروستو بابونو کښې ورکړې دې. مگر د هندوستان وائسرائي چې کومې کار روايي ددې جنگ په مقابلې کښې وقتاً فوقتاً وکړې او کوم اثر چې د دې جنگ ازادی د هندوستان په گوره او يورپين ابادي باندې په هغه وخت کښې پيدا شوی وۀ پکار دي چې د هغې هم پوره پوره ذکر وکړې شي. مولو د جنرل پالک او د جنرل ناټ په کابل باندې د پيشقدمي يو مجمل شان ذکر کړې دې ليکن د دې تاريخ لوستونکو ته دا معلومه ده چې دا دواړه جرنيلان سره د خپلو فوځونو په مشکله د ۱۸۴۲ء د اوړي اخر اخر ته کابل ته راوړسيدل. پس دا ضروري معلوميږي چې د دې هم تشريح وشي چې دا کوم مشکلات وو چې د هغو په سبب انگريزي فوځ د هندوستان نه په وخت راونه رسيدې شو. او د افغانستان انگريزي فوځ ي د تباهي نه بچ نه کړې شو. دې کښې شک نشته چې په دې باب کښې د بعضي هغې تفصيلاتو دوباره ذکر هم راځي چې کوم په وروستيو بابونو کښې بيان شوي دي. مگر لوستونکي به مونږ ته دا قصور معاف کړي. ځکه چې يو خو به د هغې ذکر د نور مضمون په سلسله کښې ضروري وي او بل دا چې هغه به محض د زړو خبرو زوتول نه وي بلکې څۀ نا څۀ نوي خبرې به هم پکښې وي.

هر کله چې د افغانستان د قومي بغاوت خبرونه ورومېرې ځل لارډ آکلينډ وائسرائي هند ته ورسيدل نو هغه د غمونو او فکرونو د لاسه دومره پريشان او دوجاله شو چې سره د ډيرو مصلحتونو او غور و فکر نه هغه نه پوهيدو چې د افغانستان انگريزي فوځونو ته په څۀ طريقه امداد واستولې شي چې هغوي د مکملې تباهي نه بچ شي. لکه چې څۀ رنگ ورومېرې

خو خو ځله ذکر شوی دی په اکتوبر ۱۸۴۱ء کښې د میکانتن ټول رپورتونه د افغانستان د اندروني انتظام په حقله ډیر د زړه د خوشحالی او د تسلی وو. هغه وائسرای ته لیکلې وو چې د درانو عظیم الشان بغاوت د زمیندارو او د قندهار په علاقه کښې بالکل دباؤ شو. غلجې په امن و امان ناست دي او د کوهستان علاقه هم د څه کشمکش نه پس د اطاعت سر ښکته کړې دي. او اوس په ټول ملک کښې د یو سر نه تر بله سره پورې امن دی. او هیڅوک نشته چې سر قدرې پورته کړي. دې کښې هم شک نشته چې د دې سرکاري رپورتونو برخلاف په هندوستان کښې د ځنې انگریزي اخبارونو نامه نگارانو څه داسې مضامین پخپلو خپلو اخبارونو کښې لیکلې وو چې د هغوی نه د میکانتن د دې رپورتونو تردید کیدلو. مگر هر کله چې مستر کالون د وائسرای پرائیویټ سکر میکانتن ته د دې مضامینو حواله ورکړه نو هغه په ډیر خفگان هغه ته ولیکل چې دا مضامین دروغ دي. بلکې یو ځل هغه په دې عدم اعتماد خپله ناراضګي تر دې حده پورې ښکاره کړه چې د استعفی ورکولو اراده یې ښکاره کړه. د انگریزي اخبارونو دا نامه نگار اکثر فوځي افسران او لوی لوی عهدیداران وو او اگر چې وائسرای د میکانتن د سرکاري عهدې د ذمه واری په سبب مجبور و چې د اخبارونو د دې نامه نگارانو په مقابله کښې یې د میکانتن په رای زيات اعتبار کړی و. مگر حقیقت دا دی چې هم د دې مضمونونو دومره اثر د لارډ آکلینډ په زړه باندې وشو چې د ۱۸۴۰ء په ټول کال کښې د هغه په زړه کښې د افغانستان د واقعاتو متعلق خدشه او ویره پورته وه. د اصلي واقعاتو نه چې کوم به وقتاً فوقتاً په افغانستان کښې پېښیدل په دې دواړو فریقو کښې یو هم انکار نشو کولی ولې فرق په هغې واقعاتو باندې د نتائجو او رای مرتب کولو کښې وه. په هره علاقه کښې چې به د انگریزانو برخلاف بغاوت وشو او هغې له به د یو قومي تحریک رنګ ورکړې شو نو میکانتن به دا خیال کولو چې د هر ملک نه د هغې د ازادی د شو کولو په ابتدا کښې دا قسم د بغاوت او د ازادی تحریکونه همیش پیدا کیږي. مگر د متواتر شکستونو خوړلو نه پس اخر د هغې ملک وسیدونکي د فرمانبرداری او د اطاعت سر په زمکه وغزوي. او خپل خان ورو ورو محکومیت او غلامی سره عادت کړي. د هغه دا پالیسي وه چې انگریزان په افغانستان کښې څه خو د تورې په زور، څه د ملک په خلقو کښې د پرو جنبو جوړولو په ذریعه او څه د لویو لویو رشوتونو او ماجبونو او جاگیرونو په وسیله دا قسم قومي تحریکات خوړولې شي. او هر کله چې د څه مودې د ناکام کوششونو نه پس پښتنو ته دا معلومه شي چې نه بیرنگیان په زور ایستلې شو او نه مونږ د هغوی برخلاف په قوم کښې اتفاق او یو والی پیدا کولی شو نو هغوی به پخپله لاچار د مقابله او د مخالفت لار پریږدي او چار و ناچار به په خپل قسمت او نصیب رضا شي. هغه به اکثر شاه شجاع ته وئیل چې د څه لږې مودې نه پس به زه ټول افغانستان په دوو پلټنډ باندې مطیع وساتم. د دې برخلاف هم د

دې واقعاتو په بنا د اخبارونو د نمائنده گانو دا رای وې چې پښتانه د انگریزانو افغانستان ته د راتلو او د شاه شجاع د تخت نشین کولو په اصلي غرض باندې ښه پوهه شوي دي. او هغوي د لیرنکیانو د دې ملک نه د ایستلو دپاره د یو عظیم الشان قومي تحریک تجویز کړی دی. او هغوي به تر هغه په قلاړ نشي ترڅو چې هغوي د غیر قوم فوځ د خپله ملکه ایستې نه وي.

دې کښې شک نشته چې د میکناتین دا رای د هندوستانی واقعاتو د تجربې په بنا باندې درست وې. هغه به وئیل چې په هندوستان کښې هم دا قسم تحریکونه ډیر ځله راوچت شوي دي. مگر د دوؤ دریو شکستونو نه پس هغوي د ټول عمر دپاره بیا سر نه دی وچت کړی. چنانچه هر کله چې میجر رالنسن د قندهار پولیتکل ایجنټ هغه ته د هغه د رای برخلاف او د اخبارونو د دې نامه نگارانو رای سره د اتفاق خیالات یو خط کښې ظاهر کړل نو هغه له ډیر قهر ورغی او هغه ته یی دا ورد خط په جواب کښې ولیکلو:

" I am not going to read you a lecture, first, because when you indited your letter of the 28th ultimo you pleaded guilty to the influence of bile; and secondly, because at the present writing I must own the same impeachment; but I must pen a few ramarks, in the hope of inducing you to regard matters a little more couleur de rose. You say The state of the country causes me many an anxious thought- we may thrash the Durrannies over and over again, but this rather aggravates than obviates the difficulty of overcoming the national feeling against us- in fact, our tenure is positively that of military possession, and the French in Algiers, and the Russians in Circassia afford us an example on a small scale of the difficulty of our position. Now upon what do you found your assertion that there is a national feeling against us, such as that against the French in Algiers or the Russians in Circassia? Solely, so far as I know, because the turbulent Durannies have risen in rebellion. From Mookoor to the Khyber pass all is content and tranquility, and wherever we Europeans go we are received with respect, and attention, and welcome. But the insurrection of the Durrannies is no new occurrence. The history of the rule of the Barakzais Sardars would show that they were engaged in one continuous struggle with their turbulent brethren. If they were able to reduce them to subjection with their contemptible means, what should we have to fear from them? We have given them something to loose which they had not before, and you may rely upon it that they will be quite enough as soon as they are satisfied (which they ought to be pretty well by this time) of the futility of opposition, provided some means are adopted of preventing Yar Mohammad Khan from carrying on his intrigues. Then, the Ghiljees have been in arms. True. But it would have been unreasonable to suppose that they should surrender their independence without a struggle, and we have now put the bit in their mouths. I do not concur with you as to the difficulty of our position. On the contrary, I think our prospects are most cheering and with the materials we have there ought to be little or no difficulty in the management of the

country.

It is true rest population is exclusively Mohammadan, but it is split into rival sects; and we all know that of all the antipathies the sectarian is the most virulent. We have Hazarahs, Ghijees, Durrannies and Qazalbashes, all at a dagger drawn with each other, and in every family there are rivals and enemies. Some faults of management must necessarily be committed on the first assumption of the administration of a new country, and the Durrani outbreak may be partially attributed to such faults, but what, after all, do such outbreaks signify? The modern history of India teems with such instances. There is hardly a district in which some desperate adventurer has not appeared at some time or other, and drawn the entire population after him. The whole province Barily, in 1817, rose against us on a religious war cry. The whole province of Kuttak, shortly afterwards followed the standard of the rebel jugheneda, and we have infinite trouble in quelling the insurrection. Instances of this kind might be infinitely multiplied, and yet we find the effects of such outbreaks are very evanescent. The people of this country are very credulous. They believed any story invented to our prejudice, but they will very soon learn that we are not the cannibals, that we are painted. Mr. Gorman's state was doubtless very melancholy; but are there no assassinations in other countries? I read in the Bombay times only this morning an account of a cavalry officer being shot at in the open day in one of our villages. You say, "the infatuated towns people are even beginning now to show their teeth; there have been three cases today of stones thrown from the tops of the houses on sepoy's heads, walking along the street". Certainly our troops can be no great favourites in a town where they have turned out half the inhabitants for their own accommodations; but I will venture to say there is not a country town in England where soldiers are quartered in which similar excesses have not happened. Europeans and native soldiers have traversed the town of Candahar unarmed; and though it is to be apprehended that their conduct has been occasionally very aggravating, only two assaults have been committed upon them. When I went to Hyderabad in 1810, and for many years after, no Europeans could venture to show himself in the city, such was the state of feelings against us. Look upon this picture and on that. Now I believe the lieges of Hyderabad look upon us as very innocent Kaffirs. You are quite right, I think and directing pattinson to accept the submission of all the rebels, save Akhtar, who may be desirous of coming in. They should be required to furnish security for appearance sake. But these people are perfect children, and should be treated as such. If we put one naughty boy in the corner, the rest will be terrified. We have taken their play-thing, power, out of the hands of the Durrani chiefs, and they are pouting a good deal in consequence. They did not know how to use it. In their hands it was useless and even hurtful their masters, and we were obliged to transfer it to scholars of our town. They instigate the mullahs, and the mullahs

preach to the people; but this will be very temporary. The evil of it we must have borne with, are abandoned all hope of forming a national army."

ترجمه : زۀ تاته ليکچر نۀ در کوم خکه چي يوه وجه خو دا ده چي تا پنخيله د اتويشتم تاريخ ماه گزشته د خط ليکلو په وخت کښي د دي جرم اقبال کړي وۀ چي زۀ د قهر او غصې د اثر د لاندې وم او بله وجه دا ده چي د دي موجوده تحرير د ليکلو په وخت کښي زۀ پنخيله هم د دي جرم اقبال کوم مگر زۀ يو خو فقري ضرور ليکل غواړم په دي اميد چي زۀ به تا دي خبرې ته مائل کړم چي ته صورت حالاتو ته لږ په ښکلي شکل کښي وگوري. ته وائي چي د ملک حالات دا شان دي چي زۀ ئ سخت فکرونو کښي اچولي يم. هر څومره چي مونږ په بار بار دراني ووهل مگر په ځاي د دي چي مونږ د ځان برخلاف د هغوي قومي جذبات خواره کړي وۀ مونږ هغه نور هم برانگيخته کړل. حقيقت دا دۀ چي زمونږ موجوده حيثيت د فوخي قبضه کونکو دۀ. او زمونږ د پوزيشن د مشکلاتو مثال په ورکوته نمونه باندې په الجيريا کښي د فرانسيانو او په سرکاشيه کښي د روسيانو پشان دۀ. نو ته اوس دا ماته ووايه چي ته په کومو وجوهاتو دا وائي چي زمونږ برخلاف په دي ملک کښي دا شان قومي جذبات موجود دي لکه چي په الجيريا کښي د فرانسيانو او په سرکاشيه کښي د روسيانو برخلاف دي. صرف له دي کبله (تر څو چي زما علم دۀ) چي جنگيالو درانو بغاوت کړي دۀ؟ د موکړنه چي واخلې نو عين تر خيبره په وطن کښي خلق په امن او خوشحال دي. او هر چرته چي مونږ يورپين لار شو نو خلق زمونږ قدر عزت او خوش آمديد کوي. مگر د درانو بغاوت څۀ نوي خبره نۀ ده د بارکزو سردارانو د حکومت د تاريخ نه به درته معلومه شي چي هغوي دي جنگيالو عزيزانو سره هميش په يوه مسلسل جگړه کښي نښتي و و کۀ چري هغوي باوجود د ډير حقير وسائل د دوي د مطيع ساتلو قابل و و نو مونږ په څۀ د هغوي نه ويريږو. مونږ خو هغوي له ځني داسي خيزونه هم ورکړي دي چي ورومي هغوي سره نۀ و و او د هغې په تلو به هغوي خفه وي. او ته يقين ولره چي هغوي به ډير زر خاموش شي. بخو چي څۀ وخت د هغوي دا تسلي وشي (او اوسه پوري به د هغوي دا ښه تسلي شوې وي) چي د مقابلي کولو هيڅ فائده نشته. په دي شرط چي څۀ داسي چل وشي چي يار محمد خان په څۀ طريقه د خپلو سازشونو نه منع شي. بله دا چي غلجو وسله راخستې ده بيشک مگر دا خيال کول بالکل ناجائز دي چي هغوي دي خپله ازادي بغير د مقابلي نه حواله کړي وۀ. او اوس مونږ د هغوي په ځله کښي ملونۀ اچولي ده. زۀ تاسره په دي کښي اتفاق نۀ کوم چي زمونږ پوزيشن خراب او مشکل دۀ. بلکه د دي برخلاف زما دا خيال دۀ چي زمونږ واقعات ډير د زړۀ د خوشحالي دي او کوم ذرائع چي مونږ سره دي د هغې په موجودگي کښي به د دي ملک د انتظام په لاره کښي هيڅ مشکلات نۀ وي.

په دي کښي شک نشته چي د دي ملک ابادي ټوله د مسلمانانو ده مگر هغه په

ټولو فرقو کښې تقسيم ده. او دا خو مونږه ټولو ته معلومه ده چې په تمامو مخالفتونو کښې د
فرقي مخالفت ډير سخت وي په دې ملک کښې هزاره بيل دي، غلجي بيل دي دراني بيل
دي او قزلباش بيل دي. او ټول يو بل سره چاره او غوښې دي. او په هر تېر کښې پرې او
جنې دي. په هر ملک کښې چې يو نوي انتظام په لاس کښې واخستې شي نو په انتظام کښې
څه نا څه نقص ضرور پېښېږي او د درانو د بغاوت څه وجه د انتظام دا نقصانات هم وو. مگر
اخر د دې بغاوتونو نه څه معلومېږي. د هندوستان موجوده تاريخ کښې ډير دا شان مثالونه
موجود دي په مشکله به دا شان ضلع وي چې په هغې کښې څوک نا څوک سرتيز
راپاڅيدلې نه وي او ټول خلق هغه پسې شوې نه وي. په 1817ء کښې د بريلي ټوله صوبه
زمونږ برخلاف په مذهبي اواز راپاڅيده ده هغې نه پس لږ زړ د کتک ټوله صوبه د
باغي جگبندۍ د جندي لاندې راجمع شوه او د دې بغاوت په فرو کولو کښې مونږ ته ډير
تکليفونه پېښ شول. دا قسم مثالونه په ډير شمار کښې سره بيانولې شي. ولې سره د دې د
دې بغاوتونو اثر د ډيرې لږې مودې دپاره وي. د دې ملک خلق ډير ضعيف الاعتقاد دي.
دوی په هره هغه قصه اعتبار کولو ته تيار دي چې کوم زمونږ برخلاف څوک جوړه کړي ولې
دوی ته به ډير زر معلومه شي چې مونږ دا شان مردم خواره نه يو لکه څرنګ چې مونږ نه خلق
جوړوي. دې کښې شک نشته چې د مستر کورمين مرګ ډيره افسوسناک وه مګر ولې په
نورو ملکونو کښې قتلونه نه کيږي څه؟ ما خو هډو هم نن سحر په بمبي تائمز کښې د يوې
رسالې د افسر قصه ولوستله چې په هغه باندې په رڼا ورځې زمونږ په يو کلي کښې ډز وشو. ته
وائ چې د بنار کم عقلو خلقو د اوسه خپل غاښونه مونږ ته راويستل شروع کړي دي او نن
درې ځله زمونږ په سپاهيانو باندې (چې په کوڅو کښې روان وو) د کورنو د سر نه د کانو
ويشتلو واقعي شوي دي. دا يقيني خبره ده چې زمونږ سپاهيان په يو داسې بنار کښې د چا
خوښېدي نشي چې د هغې ليمه ابادي هغوي د خپلې استوګنې دپاره ايستلي وي مګر زه به د
دې وينا کولو جرأت هم وکړم چې په انگلستان کښې هم دا شان لومړې کلي نشته چې په هغې
کښې سپاهيان ډيره وي. او په هغه ځاي کښې دا قسم زياتي نه وي شوي. يورپين او
هندوستانيان سپاهيان ډير ځله بې وسلې د قندهار په بازار کښې گرځيدلي دي او اگر که کله
کله د هغوي رويه ډيره اشتعال انگيز وه مګر په هغوي باندې صرف دوه حملې شوي دي. زه
چې په 1810ء کښې حيدرآباد ته تلې وم نو هغه وخت او د هغې نه هم ډيره موده پس هيڅ
يورپين ښکاره په بنار کښې دننه د ښکاره کيدو جرأت نشو کولې. دومره خلق زمونږ
برخلاف وو. اوس دې نقشي ته هم وګوره او هغې ته هم. زما په خيال کښې اوس د حيدر
آباد ملازمان مونږ ډير بې ضرره کافر ګڼي.

زما په خيال کښې تا درست کار کړې دې چې پيتن ته دې دا هدايات ورکړي دي

چې د ټولو هغه باغيانو اطاعت قبول كړه چې څوك پخپله راتلو ته تيار وي بغير د اختر خان نه. هغوي له د حاضري دپاره ضمانتونه واخله. ولي دا خلق بالكل ماشومان دي او هغوي سره هم د ماشومانو پشان سلوك پكار دى. چې كه چرې مونږ يو شرير هلك په گوټ كښي كښينولو نو نور به پخپله ويريږي. مونږ د درانو سردارانو نه د هغوي د لوبو څيز يعنې اختيار اخستې دى او له دې هغوي شوندي بروسې بروسې كوي هغوي د هغې په استعمال نه پوهيدل دا د هغوي په لاس كښي يو بې فائدي څيز وه بلكې د هغوي د ملك دپاره نقصان وه او له دې كبله مونږ مجبور شو چې هغه مونږ خپلو شاگردانو ته حواله كړو هغوي مونږ ته مليان پاڅوي او مليان خلقو ته وعظ كوي مگر دا ټولې خبرې د يو لړ وخت دپاره دي.

باوجود د ميكناټن د دې زړه خوشحالونكو رپورټونو د افغانستان اندروني بدامنۍ او د هغې مالي اخراجاتو د لارډ آكلينډ زړه د څه مودې نه فكرمند كړى وه. د بدامنۍ نه علاوه د افغانستان په معاملاتو د هندوستان د غريب رعايا دومره روپۍ خرڅ شوي وې او لا هم هغه شان په دې خرڅ كښي د كمې راتلو څه اميد نه معلوميدو چې د لارډ آكلينډ په زړه كښي هم دا خبره راغله چې آيا د دې بې خلې قوم روپۍ داسې په بې دردی لگول بي انصافي او ظلم نه دى. ايسټ انډيا كمپنۍ پخپله د دې لام سخته برخلافه وه بلكې د حكومت برطانيه په اصرار باندې دا جنگ هغوي مجبوراً شروع كړى وه. مگر چونكې روپۍ ټولې د هندوستان د خزانې لگيدې په دې وجه د كمپنۍ ډائركتورانو به متواتر لارډ آكلينډ ته ليكل چې د افغانستان په معاملاتو باندې په خرڅ كښي كمې راوستل ضروري دي. پس لارډ آكلينډ پخپله په دې فكر كښي لگيدلى وه چې د مالي نقطه نگاه نه د افغانستان قضيه دا شان خاطر خواه فيصله كړم چې اخراجات هم كم شي او د حكومت برطانيه پاليسي هم كامياب شي. هغه څه دا فكرونه كول چې په دسمبر 1841ء كښي د افغانستان د ازادۍ د تحريك خبرونه هغه ته راوړسيدل. چونكې د ډيري مودې نه د هغه زړه ناقلاره وه دا نوې خبر په هغه باندې لكه د بندر راپرېوتلو او هغه وارخطا شو. دا ورځې د هغه د عهد حكومت اخري ورځې وې او د هغه اخيال وه چې كه د افغانستان لام كه جائز وه كه ناجائز ولي اوس زما په حكومت كښي هغه لاهري طور باندې كامياب شي نو زه به ډير ښه په عزت او په ښه نوم واپس خپل ملك ته لاړم او وروستو چې بيا هر څه كيږي زه به د هغې ذمه وار نه يم. مگر څه وخت چې هغه ته هم د هغې څيز خبر راغلو چې د كوم نه هغه ويريډلو نو د هغه د خفگان او د غم څه حد پاتې نشو. كوم حكومت چې ورومې د دې لام تجويز كړى وه هغې په اگست 1841ء كښي استعفي ر كړه او د هغوي په ځاى مخالفه پارټي بر سر حكومت شوه. د ورومې ډلې مشر ميلبورن ؤ چې هغوي ته به ي وگز وئيل او د دويمې ډلې مشر پيل وه او د دده ډله د توري په نوم باندې شهوره وه. توري ډله د ابتدا نه د دې لام خلاف وه نو چې كله د افغانستان بغاوت د هغې

حکومت په زمانه کېنې وشو چې کوم د اول نه د لارډ آکلینډ د پالیسي او د دې لام نه خلاف وه نو د هغه مشکلات نور هم زیات شول. څکه چې هغه د خپل حکومت د پالیسي نه برخلاف د افغانستان د دوباره مسخر کولو دپاره په لویه پیماننه څه فوځي کار رواني نه شوه اختیارولې. دپخوا ته د کومو مصیبتونو خبرونه چې هغه ته به روزانه رارسیدل هغه دې حد ته دلخراش او د خفګان وړ چې بغیر د یو لوی فوځي امداد د لیږلو نه هغه سره بله لار نه وه. دا فکر هم هغه سره پیدا شو چې که چېرې یو ځل په ایشیا کېنې دا ثابت شوه چې د انګریزي فوځ او د انګریزانو طاقت د یو ایشیائي قوم د لاسه شکست خورې شي نو د انګریزانو اثر به نه صرف په وسط ایشیا کېنې تباہ شي بلکې د هندوستان هم زموږ د لاسه د وتلو خطر ده. پس دا وخت چې کوم سوال د هغه په مخکېنې پروت وه هغه په افغانستان باندې بیا د قبضي کولو نه وه بلکې اوس هغه په هندوستان باندې د خپلې قبضي او د تسلط ساتلو فکر وړ وه. اخر د ډیر فکر او مصلحتونو نه پس هغه په دې نتیجه ورسیدو چې د هندوستان په خلقو باندې د رعب او د اثر اچولو په خاطر دا ضروري ده چې په افغانستان کېنې د انګریزانو ورک شوی رعب بیا قائم کړې شي. او د هندوستان راجه ګانو او مها راجه ګانو ته دا وښودلې شي چې انګریزي طاقت باوجود د عارضي شکستونو نه هم هغه شان په هندوستان باندې د قبضي ساتلو قابل دی. مګر د افغانستان حدود هغه ورځو کېنې د انګریزانو د حکومت د پولې نه ډیر لرې پراته وو. د انګریزانو او د افغانستان د حکومتونو په منځکېنې د سکھانو بادشاهي وه او د دریائې ستلج نه، چې د انګریزانو پوله وه، تر جلال اباده قریباً څلور سوه میله لار وه او نه په هغه وخت کېنې ریل وه او نه موټر. نه هوایي جهاز وه او نه لاری. ټول مزل پیاده وه یا د اس او قجر سورلي وه. د امداد استول خو اسان کار وه ولې هغوي په وخت باندې رسیدل او انګریزي فوځ د تباہۍ نه بچ کول ناممکن وو. دې خواته به هره ورځ مستر کلارک او کپتان میکسین د کابل خبرونه گورنر جنرل ته استول. او فوځي امداد به یې غوښتلو. میکسین په دې ورځو کېنې په پېښور کېنې د انګریزانو پولیتیکل افسر وه او کلارک د هندوستان په شمال مغربي سرحد باندې د گورنر جنرل ایجنټ وه. چنانچه لارډ آکلینډ افغانستان ته د فوځونو د استولو د مشکلاتو متعلق سر جیسپر نکولس کمانډر انچیف سره خط و کتابت شروع کړو. او ورته یې ولیکل چې زه نه پوهیږم چې د یو بریګیډ فوځ په استولو به د افغانستان په واقعاتو څه اثر وشي. زموږ فوځونه چې اوس روان شي نو ایله به په فروری کېنې جلال اباد ته ورسې او د اپریل نه ورومې ورومې کابل ته په هیڅ شان نه شي روانیدې او ممکنه ده چې تر هغې پورې هر څه خلاص شوي وي. سر جیسپر نکولس کمانډر انچیف د ابتدا نه د افغانستان د لام برخلاف وه. هغه اوس د دې هم برخلاف وه چې بیا دې په لویه پیماننه باندې د افغانستان د اخستو دپاره فوځونه د هندوستان د حدودو نه بهر واستولې شي.

هغه سره دا فکر وه چې هسې نه چې په وسط ايشيا کښې د خپل اثر او رعب اچولو په طمع مونږ د هندوستان نه هم لاس ووينځو.

هر کله چې د گورنر جنرل او د کمانډر انچيف په منځکښې په دې خبرو لا خط و کتابت روان وه چې مستر کلارک او مستر رابرټسن (چې په دې ورځو کښې د صوبه جات شمال مغربي گورنر وه) هغې فوځونو ته د سمدستي روانيدو حکم وکړو کوم چې به پنځېل وخت افغانستان ته په بدلي تلل. چنانچه په شپاړسم نومبر کلارک کرنل وائلډ ته چې د فيروزپور کمان افسر وه او کرنل رچ چې د لدهياني کمان افسر وه ته خطونه وليکل چې هغوي دې دواړه د فوځ يوه دسته د افغانستان د انگرېزي فوځونو د امداد دپاره وليږي. د دې احکام په تعميل کښې په اتلسم نومبر پلټن نمبر 64 او په شلم نومبر او شپږويشتم نومبر پلټن نمبر 53 او 30 د دريائې ستلج نه پورې وتلې. کلارک لاهور ته مهاراجه شير سنگه ته خطونه واستول چې د دې فوځ د پورې وتو دپاره دې په هر يو سيند باندې د پلونو او د کشتو انتظام وشي او د مهاراجه زوړ کور پر تاب سنگه دې پيښور ته پنځه زره فوځ سره د کابل د انگرېزي فوځ د امداد دپاره راشي. انگرېزي فوځونه خو د دسمبر په اخر اخر کښې پيښور ته راوړسېدل خو دې فوځ سره توپخانه نه وه بلکې د توپخانې يو څو افسران د دې غرض دپاره استولي شوي وو چې په پيښور کښې به دا فوځونه د سکھانو توپې واخلي. د دې فوځ کمان افسر بريگيډير وائلډ وه. هر کله چې وائلډ د سکھانو نه د توپخانې مطالبه وکړه نو هغوي لیت و لعل شروع کړو. وائلډ ته حکم شوه وه چې سره د خزانې او د رسد د سامان فوراً خان جلال اباد ته ورسوه. مگر د توپو نه بغير په دره خير نوتل ډير مشکل وو. اخر د ډير کوشش نه پس په دريمه جنوري سکھانو څلور توپې فيرنګيانو له ورکړې.

په دې اثنا کښې د هندوستان نه نور فوځونه هم د افغانستان په طرف را روان شول. ځکه چې هره ورځ به د مصيبتونو او د فسادونو يو نوم داستان د لارډ آکلينډ غوږونو ته رارسېدو چنانچه يو بل سالم بريگيډ فوځ ته او څه توپخانې او بې قاعدي رسالي ته د پيښور د تلو حکم وشو. دا ټول بريگيډ چې په هغې کښې صرف د جنگ سړي درې زره او څلور ديرش تنه وو د بريگيډير جنرل ميکيسکل د کمان لاندې په څلورمه جنوري د ستلج نه پورې وتل. د دې ټول فوځ د کمان دپاره گورنر جنرل او کمانډر انچيف جارج پالک چې دا وخت د اګرې د فوځونو جرنيل وه خوښ کړو. پالک يو ډير زوړ فوځي افسر وه او په کال 1841ء کښې ميجر جنرل شوه وه. پالک د ډاک په ذريعه د اګرې نه پيښور ته روان شو او لا د جنرل ميکيسکل فوځونه په پنجاب کښې روان وو چې هغه پيښور ته راوړسېدو. په دوېشتمه جنوري کلارک او کمانډر انچيف د تھانيسر په مقام سره يو ځای شو ځکه چې هغوي د جنرل ايلفېنستن د فوځ د تباهي نه خبر شوي وو. او د آنده کار روايي دپاره ي يو بل

ته خپل خپل تجویزونه پیش کړل. کمانډر انجیف د هندوستان نه بهر د ډیر فوځ ایستلو خلاف وه. او دا رای ی وه چې څه فوځونه چې په افغانستان کېښي صحیح او سالم پاتې شوي دي هغه دې هم هندوستان ته واپس راشي. مگر کلارک د فوځي پیشقدمۍ په طرف وه. آخر کار کمانډر انجیف د کلارک رای ومنله او یو دریم بریګیډ فوځ سره د توپخانې او رسالې پیښور ته د استولو دپاره تیار کړې شو. په دې ایام کېښي د هندوستان په انگریزانو کېښي داسې یو کور نه وه چې په هغې باندې د ماتم او خفګان مصیبت نه وه پریوتې. د هر چا څوک نه څوک خپل خپلوان یا دوست په کابل کېښي موجود وه او هر چا سره د هغه د ژوند ډیر فکر لګیدلې وه. د دې نه وروسته د انگریزانو غوږونه همیش د فتحې او د نصرت د خبرونو عادت شوي وو. هر کله چې اول ځل هغوي د پښتنو د لاسه د خپلو شکستونو حالات واوریدل نو په هغوي کېښي یو دهشت پیدا شو او د چار چاپیره نه د بدل اخستو او د انگریزي رعب قائمولو او ازونه د انگریزانو د اخبارونو نه او د لویو لویو فیرنګیانو د ځلو نه وچت شول. د انگریزانو قومي غرور او تکبر ته په مشرق کېښي د هغوي په تاریخ کېښي په ورومې ځل یوه عظیم الشانه صدمه رسیدلې وه. او د برادېن ټولې خوشحالی د هغوي په غم بدلې شوې وې. داسې یو انگریزي کور نه وه چې په هغې کېښي ماتم نه وه او د هندوستان د یو سر نه تر بله سره پورې انگریزي ابادۍ یو شور او وایلا جوړه کړې وه.

لارډ آکلینډ پنخپله په دې ورځو کېښي ډیرو خلکو د فکرونو او غمونو نه ډک د گورنمنټ هاوس په غولي کېښي یواځې په گرځیدو لیدلې وه. او دا شان معلومیدل چې د دې اندوهناک خبرونو اثر د هغه په زړه او په دماغ تر دې حده پورې شوې وه چې د هغه غوندې د لوی سیاستدان په ارادو او په عزائمو کېښي یې تزلزل او شکست پیدا کړې وه. یو خواته خو د هندوستان ټولې گوره ابادۍ هغه ته سترګې نیولي وې او بل خواته هغه پنخپله بالکل نه پوهیدو چې په دې تنګ او مصیبت ناک وخت کېښي زه د خپل ملک د فوځي اقتدار او عزت ساتلو دپاره کوم فوري تجویز باندې عمل کولې شم. د غمونو په دې انبار کېښي هغه ته په ډیر شمه جنوري خبر راوړسیدو چې د جنرل سیل فوځونه په جلال اباد کېښي قلعه بند شوي دي مگر د کابل نه چې کوم فوځ د جنرل ایلډرنسټن د کمان د لاندې را روان شوې وه هغه د غلجیانو د لاسه بالکل تباہ شو. اگر چې لارډ آکلینډ د انگریزانو د زوړ دستور مطابق د هندوستان په بیوسه باشندگانو د رعب اچولو دپاره فوراً یو اعلان د دې مضمون شائع کړو چې "د افغانستان فسادونو مونږ ته د انگریزي طاقت ثابتولو او د هندوستانې فوځ د بهادری او د شجاعت د نمائش یوه نوې موقع په لاس را کړه." مگر په حقیقت کېښي لارډ آکلینډ باندې د ازادۍ د دې جنګ دومره لوی هیبت او ویره پریوتې وه چې د دې خبر په اوریدو سره هغه سمدستي کمانډر انجیف ته ولیکل چې جنرل پالک دې اوس دومره سعی وکړي

چې د جنرل سيل فوځونه صحيح سلامت د جلال اباد نه پېښور ته واپس شي. او مونږ له پکار دي چې د افغانستان د دوباره اخستو خيال د دماغ نه وباسو.

د ضروري او مارچ په مياشت كښې معلومه شوه چې د لارډ آكلينډ جانشين حكومت برطانيه لارډ النبرو مقرر كړو. او په نن سبا كښې به هغه هندوستان نه روان شي. لارډ ايلنبرو هم د توري د ډلې د راي مطابق په افغانستان باندې د شاه شجاع د تخت نشين كولو دپاره د لام تړلو ډير سخت مخالف و. هر كله چې لارډ آكلينډ د خپل جانشين د تقررې نه خبر شو نو هغه نور هم افغانستان ته په لويه پيمانه د فوځونو د استولو برخلاف خپله اراده مصمم كړه. په دې وجه چې هغه لارډ ايلنبرو ته د خپلې پاليسۍ د چلولو دپاره ميدان صاف پرېږدي. هغه دا شان خيال و كړو چې لارډ ايلنبرو د افغانستان د جنگ برخلاف خپله راي په ډير شدو مد سره په خپلو سابقه تقريرونو كښې ښكاره كړې وه او ډيره ممكن وه چې هندوستان ته د رارسيدو سره هغه د افغانستان نه ټول انگريزي فوځونه راوباسي. او پښتون قوم سره ټول سياسي تعلقات پرېكړي. نو كه چېرې زه اوس ډير فوځونه د خپلې زړې پاليسۍ په تائيد كښې د افغانستان د دوباره فتح كولو دپاره واستوم نو د لارډ ايلنبرو به د خپل ضمير او د خپلې راي برخلاف ناكام شي چې زما د پاليسۍ تائيد و كړي. پس هغه په زړه كښې دا فيصله و كړه چې زه د لارډ ايلنبرو لاسونه په دې طريقه تړل نه غواړم چې هغه بيا په ازادۍ سره په خپلې پاليسۍ باندې عمل كولې نشي.

هر كله چې لارډ آكلينډ لا په دې شش و پنج كښې و چې آيا د دريو بريگيدو فوځ نه علاوه نور فوځونه هم افغانستان ته واستوم كه نه. چې بريگيدو وائلډ د جنرل سيل د امداد دپاره جلال اباد ته د خزانې د سامان جنگ او د رسد د رسولو دپاره په دره خيبر ورننوتو. جنرل سيل او كپتان ميگريگر جنرل وائلډ ته ډير ضروري خبرونه رسولي وو چې سمدستي سره د خپله بريگيده زمونږ امداد ته را ورسه. گني زمونږ حالت ډير خطرناك دى. اكر چې جنرل اوږه طيله (چې د سكهانو د طرف نه د پېښور گورنرو و) وائلډ ته وويل چې په دې دومره لږ فوځ باندې د دره خيبر نه پورې وتل ډير مشكل دي مگر وائلډ د هغه خبره ونه منله او نه صرف دا چې پخپله جمرود ته وروراندې شو بلكې د سكهانو نه ي هم امداد طلب كړو. د سكهانو فوځ ته چې خه وخت اوږه طيله د انگريزي فوځ په امداد كښې د روانيدو حكم و كړو نو هغوي انكار و كړو او وي وويل چې مونږ د خپله لاسه خان مرگ ته نشو ور كولى. خه وخت چې د وائلډ د سكهانو د امداد نه طمع قطعي شوه نو هغه په جمرود كښې پاتې شو او دا خيال ي و كړو چې تر څو پورې ماته نور امدادي فوځ نه وي رارسيدلى زه په دره خيبر باندې نه وروراندې كيږم. په دې موده كښې د علي مسجد په قلعه كښې د فيرنكيانو د طرف نه د يوسفزو يوه دسته پرته وه او د كپتان ميكسين يو تر بور مستر ميكسين د لاندې هغوي په

هغه ځای د ډیرې مودې نه د افریدو مقابله کوله. مگر په دې ورځو کېنې افریدو په هغه باندې ډیرې سختې حملې شروع کړې وې چونکې د علي مسجد قلعه د دره خیر کنجې گنلې شي بریگیډیر وائلډ دا خیال وکړو چې که چېرې د علي مسجد قلعه د افریدو لاس ته ورغله نو بیا به په خیر باندې ورتلل ناممکن شي. چنانچه هغه مجبوراً په پنځلسم د جنوري د شپې په وخت کرنل موسلې سره د دوو پلټنو په علي مسجد باندې د قبضې کولو دپاره روان کړو. دا فوځ شپه په شپه عین تر علي مسجد پورې د افریدو په بې خبرۍ کېنې بغیر د ډزو ډوز نه د نمرختو نه لږ ساعت مخکېنې ورسیدو او په قلعه باندې یې قبضه وکړه. مگر د بدقسمتی نه په څه غلط فهمی د دې فوځ نه د خوراک د سامان څاروي وروستو پاتې شو او دغه شان دا فوځ څه لږ ډیر د خوراک سامان سره په علي مسجد کېنې قلعه بند شول. کپتان میکیسن پولیتیکل افسر هم دې فوځ سره وه. هغه سمدستي بریگیډیر وائلډ ته سوال جواب وکړو چې د علي مسجد د فوځ د امداد دپاره سره د باقي دوو پلټنو او د سکھانو د توپخانې او د هغوي د امدادي فوځ راروان شه. گني زمونږ خوارک به ډیر زر ختم شي او مونږ به د لوږې د لاسه هلاک شو.

افریدو ته اوس پوره خبر شوه وه او هغوي لومړی لومړی ټولي د غرونو د سوکو په سر ځای په ځای ناست وو او هیڅ فوځ یې وړاندې کیدو ته نه پریښودو. دې خوا ته بریگیډیر وائلډ خپل ټول فوځ سره علي مسجد ته د رسد سامان رسولو دپاره په دره خیر ورننوتو. په دره خیر باندې ورننوتو سره د سکھانو امدادي فوځ د هغه نه د جمرود د مقام نه راوتښتیدو او نیغ پیښور ته واپس شو. په نولسمه جنوري بریگیډیر وائلډ یواځې خپلو دوو پلټنو سره او د سکھانو توپخانې سره په علي مسجد پېشقدمي شروع کړه. افریدو په ډیره تورزنی په هغوي دا شان کولی وچلولې چې په ورومې حملې کېنې یې د وائلډ د فوځ وار خطا کړو. د هندوستانی فوځ نه چې څه وخت ډیر خلق مړه شول نو هغوي ډیر ویریدل او په شای تښته وکړه. دینخوا نه افریدو په تښتیدونکي فوځ نور هم په شدت سره کولی وچلولې. د فیرنګیانو نه د سکھانو توپې څه څو ماتې شوې او یوه توپه ترینه په تښته کېنې پاتې شوه. بریگیډیر وائلډ پنځله هم په مخ باندې زخمي شو او د هغه نور ډیر افسران هم زخمیان شول، او یو افسر یې قتل شو. د سپاهیانو نه بیښانه ډیر نقصان وشو او لاچار ټول فوځ په سخت اتر او پریشان حالت کېنې جمرود ته په تښته راغلو. کپتان لارنس (چې بیا وروستو سره نري لارنس شو) او په هغه ورځو کېنې د مستر کلارک اسستېنټ وه هغه هم وائلډ سره په دې واقعې کېنې موجود وه. هغه پنځل رپورټ کېنې مستر کلارک ته د دې واقعي بابت دا شان لیکي:

"We have been disgracefully beaten back, both our large guns broke down, one was on an elephant but was taken down to put together when the other failed,

but its carriage breaking too, the sepoy lost all heart, and I grieve to say, that I could not get men to bring one off, though I tried for an hour, and at last, finding we were only expending ammunition, we left it in their hands, but it was broken completely down and spiked."

ترجمہ: "مونیر بنہ پہ شرمندگی سرہ وھل و خورل ز مونیر توپي ماتې شوې يوه په هاتي باندې وه ولې هر کله چې يوه بنده شوه نو مونیر هغه را کوزه کړه چې برابر ئې کړو ولې د هغې گامې هم مات شو. سپاهيانو زړه بالکل بائلو او زه په ډير افسوس سره دا وایم چې ما سره دومره سړې پاتې نشو چې يوه مې راوړې وې. اگر که ما تريوې گینتې پورې کوشش وکړو او هر کله چې ماته دا معلومه شوه چې مونیر هسې کارتوسونه خرابوؤ نو اخر مونیر توپه د دشمن په لاس کېنې پرېښوده مگر ورومې مو هغه بالکل ماته کړه او بیا مو پکېنې میخونه ټک وھل."

دېخوا کوم فوځ چې په علي مسجد کېنې پروت وه د هغه د خوراک سامان په ختمیدو راغې او جمرود او پيښور سره ئې د تگ راتگ لار بنده شوه. په دې کرنل موسلې د یو څو ورځو د انتظار نه پس په دریو شتمه جنوری دا فیصله وکړه چې د جمرود قلعه افریدو ته پریږدو او مونیر په هر شان چې وي ځان جمرود ته ورسوؤ. چنانچه په خلیو شتمه جنوری کرنل موسلې دا قلعه خوشه پرېښوده او پنخپله جمرود ته سره د دستې راوتښتیدو. د دې ټولې کار روایی دومره خراب اثر په انگریزي فوځ پریوتو چې د هغوي په زړه کېنې دا خیال د همیشه دپاره کښیناستو چې په دره خیبر ورننوتل د امزري په خله کېنې ورننوتل دي. د کرنل موسلې په فوځ باندې هم د واپسې په وخت کېنې افریدو ډیرې ډزې وکړې او کپتان ولسن او کپتان لاک ئې ترینه مړه کړل. او نور بیشانه ډیر فوځي سامان ئې ترینه په زور واخستو او د فیرنګیانو نه ډیر زخمیان او بیماران په لاره کېنې پاتې شول.

د دې نه پس بیا انگریزي فوځ د وائلې د کمان د لاندې د خیبر نه د پورې وتو کوشش ونکړو. او د جنرل پالک او د نورو دوؤ بریگیډو فوځونو چې د پنجاب په لاره پيښور ته را روان وو په انتظار کښیناستل. او یو لومړی تعداد په هسپتال کېنې داخل شو باقیمانده فوځ دا نیت وکړو چې په هیڅ صورت هم بیا مونیر په خیبر کېنې افریدو سره جنګ نشو کولې. په هغوي کېنې ډیر څو د خپلو رجمنټو نه وتښتیدل. د افریدو نه دا ویره او دا خوف نه صرف په سپاهیانو کېنې پروت وه بلکې انگریزي افسران هم افریدو ته د مخامخ کیدو نه سخت ویریدل. او سپاهیانو او هندوستانی افسرانو سره به ئې دا شان خبرې کولې چې د ټول فوځ په زړه کېنې بزدلي او هیت پیدا شو. جنرل پالک په لاره باندې د دې ټولو واقعاتو نه خبریدو او دغه شان کمانډر انچیف ته هم د پوتې پوتې خبرې اطلاع رسیدله. چنانچه په نهه ویشتمه جنوری کمانډر انچیف جنرل پالک ته یو خط د دې افسرانو د بزدلانه رویې متعلق دا شان

ولیکلو :

" My dear General, In some late letters Capt; Lawrence expressed himself in a very decided manner touching the disheartened and unguarded language held by officers belonging to the corps which were beaten back in the Khyber Pass on the nineteenth instant. God forbid that they should feel and panic, or even alarm; but if you observe it, I rely on you addressing yourself to them in a very forcible manner, and shaming them out of such very unbecoming, un military, and dangerous conduct. Their duty is obedience- prompt and energetic obedience- such as executes without expression of doubt. If more has been said than the case seemed to require, take no notice of this further than to warn Capt; Lawrence if you think proper to do so."

ترجمہ : "زما خوږه جرنيله، په ځنې وروستو خطونو كښې كپتان لارنس دا خبره ډير په صفا الفاظو كښې كړې وه چې د هغې فوځ افسران چا چې په دره خيبر كښې په نولسم تاريخ وهل خوړلي دي ډيرې د بزدلي او نامعقولې خبرې كوي. خدايې دې نكړې چې د هغوي په زړه كښې وحشت او هيبت پيدا شوې وي مگر كه تا پخپله دا شان جذبات وليدل نو زما په تا دا يقين دى چې ته به هغوي ته په دې باره كښې سختې زورنې وركړې. او هغوي په دې ناپسندیده غير فوځي رويه باندې وشموي. د هغوي فرض د حكم تعميل كول دي دا شان تعميل چې فوراً وشي او په مضبوطوالي وشي او كار سر ته بغير د شك ظاهرولو نه ورسوي. كه چرې مانه د ضرورت نه څه زياتې خبرې شوي وي نو بيا په دې خط نور څه عمل مه كوه ماسوا د دې نه چې كپتان لارنس متنبه كړه كه چرې مناسب ئ كښې."

جنرل پالک په پنځمه فرورۍ پيښور ته راوړسیدو او سمدستي ورته معلومه شوه چې ټول فوځ د افریدو د ویرې نه زړه باټلې دى او په هيڅ شان دويمې جگړې ته تيار نه دي. په هسپتال كښې د بيمارانو شمار قريبا اتلسو سوؤ ته رسيدلى و. او افسران او سپاهيان دواړه بالکل بې همته شوي وو. د دا شان واقعاتو په موجودگي كښې جنرل پالک دا مناسب وگڼله چې په ځاي د دې چې سمدستي بيا په خيبر باندې پيشقدمي وشي دا به ښه وي چې د باقي فوځ انتظار وشي او په دې وقفه كښې د وائلې د فوځ د سپاهيانو زړه او همت وچت كړي شي. پالک راتلو سره د هسپتالونو معائني شروع كړې او بيل بيل افسر او سپاهي له ئ ډاډ وركړو مگر سره د دې د وائلې د فوځ سپاهيانو به په خپلو كښې هره ورځ جرگې كولې او هر چاته به ئ دا وئيل چې مونږ د افریدو مقابلې ته په هيڅ وجه نه جوړېږو. كوم فوځ چې لږې ورځې پس د بريگيډير ميکسيکل د کمان د لاندې پيښور ته راوړسیدو د هغې سپاهيانو ته هم د وائلې سپاهيانو ټول حال ښکاره کړو او هغه ئ هم ځان سره هم خيال کړو. غرض دا چې ورو ورو د ټول فوځ په سپاهيانو كښې سخت هيبت او د ویرې خيالات راپيدا شول. مگر پالک بدستور هر چاته ډاډ وركولو او په ځاي د دې چې هغه چا سره سختي كړې وى او

هغوي له ی سزا ورکړې وې هغه هغوي سره د همدردۍ او د مهربانۍ سلوک شروع کړو. مگر باوجود د دې کوششونو د خټه وخت دپاره بالکل ناکامیاب پاتې شو. په دې باره کښې د سپاهیانو او د افسرانو یو شان حال وه او افسرانو به ښکاره په مس کښې یو بل سره دا خبرې کولې چې په خیر باندې ورتلل خپل ځان تباه کول دي.

"The taint seems to have reached even to some of the officers of Wild's brigade, who did not hesitate openly to express at the mess table the strongest opinions against a second attempt to force the Khyber, and to declare their belief that very few would ever return to Peshawar. One officer publicly asserted that it would be better to sacrifice Sale's brigade than to risk the loss of twelve thousand men on the march to Jalalabad; and another said that, if an advance were ordered, he would do his best to dissuade every sepoy of his corps from again entering the pass."

Sir, John Key vol; III page 50

بلکې یو افسر تر دې پورې ووي چې که د پیشقدمۍ حکم وشو نو زه به هر سپاهي ولسوم چې په دره خیر باندې نه ننوځي. د فوځ د سپاهیانو او د افسرانو د دې بزدلی په حالت کښې د جنرل پالک دپاره د هغوي پاڅول ډیر گران کار وه. مگر هغه د یوې ډیرې پنځې ارادې افسر وه. هغه په ډیر چل او هنر په خپل خوفزده او زړه بایللي فوځ کښې د همت اچولو کوشش وکړو او سپاهیانو سره ی د ډیرې مینې او محبت سلوک راواخستو او هغوي ته ی په خپل عمل وښودل چې زه ستاسو د ټولو ضروریاتو، د تکلیفونو او مشکلاتو احساس کوم او کومې قربانۍ ته چې زه پخپله تیار نه یم هغې ته به هیچرې خپل سپاهیان وروړاندې نه کړم. په داسې عقل مندی او شیرین کلامی هغه په سپاهیانو کښې په خپلو افسرانو باندې ورک شوی اعتبار پیلدا کړو چې د نافرمانۍ او د حکم نه منلو کوم خیالات چې د هغوي په زړونو کښې پیدا شوي وو هغه د هغوي نه ورو ورو وتل. هر کله چې کمانډر انجیف جنرل پالک د جلال اباد د فوځ د امداد دپاره مقررولو نو هغه ته دا پته وه چې ما له یوه ډیره لویه د عزت عهده را کړې شوې ده او دا هم ورته ښه معلومه وه چې نه صرف د هندوستان انگریزي ابادۍ بلکې د انگلستان ټولو خلقو به زما کامیابی ته سترگې نیولي وي. په دې هغه پوهه وه چې د نوم گټلو د ترقۍ کولو او د خپل ملک د خدمت دپاره ماته د دې نه بله نادره موقع بیا په لاس نه شي راتلې. دا وخت هغه دا محسوس کوله چې د ټول انگریز قوم عزت، ابرو او نوم زما په لاس کښې دی. او که چرې ښه کامیابي مې وکړه نو د فیرنګیانو په تاریخ کښې به زما نوم د همیش دپاره یاد پاتې شي. باوجود د دې احساس نه جنرل پالک د دې نوم او شهرت حاصلولو دپاره بالکل د جلدبازی نه کار وانه خستو بلکې خپل کار ته ی ډیر په صبر، حوصله مگر په پوره استقلال او په پنځه اراده لاس واچولو. که چرې د هغه په ځای بل څوک ناتجربه

کاره او نوجوان جرنیل و نه نو هغه به په خپل جوش کښې رارسیدو سره سمدستي د جلال اباد د فوځ د راخلاصولو دپاره په ډیره جلدی او په زړورتیا په خیبر وردننه شوی و. او نتیجه به دا شوی وه چې د هغه څه فوځونه به راتښتیدلي او څه به په خیبر کښې تباه شوي وو. مگر پالک سره د خپل نوم د گټلو نه علاوه زیات فکر د خپل ملک د نوم گټلو وه. په دې وجه هغه ډیر په دلجمعی او په استقلال د یوې مناسبې موقعې او د بنو واقعاتو په انتظار کښې کښیناستو. او اگر چې هغه ته په ابتدا کښې څه خاص کامیابي ونشوه مگر اخر د مسلسل کوششونو او همت نه پس د هغه سعی بار آوره شوه او د هغه په مشرۍ کښې نه صرف د افسرانو بلکې د هر سپاهي په خپل ځان کښې د خپلو افسرانو اعتماد پیدا شو. د فروری او د مارچ په میاشتو کښې هغه صرف په دې کار کښې مصروف پاتې شو او اگر چې د جلال اباد انگریزي فوځ ته هم د روپو او هم د رسد د سامان او د سامان جنگ ډیر سخت ضرورت وه مگر جنرل پالک د خیبر نه په کامیابي سره د وتو دپاره په خپل سامان جمع کولو کښې څه کمې پرې بنودل نه غوښتل. په دې اثنا کښې د پالک د امداد دپاره نور فوځونه هم د پنجاب په لاره را روان وو. د پالک غرض دا وه چې دا فوځونه راوړسي نو سمدستي به په خیبر پیشقدمي کومه. د بل خوانه جنرل سیل او میگریگر هغه ته بیسماره ډیر خطونه او قاصدان د نوري پیشقدمۍ دپاره راولیږل او ورته یو وویل چې محمد اکبر خان به لغمان کښې ناست وي او قریب ده چې هغه په مونږ حمله وکړي د مریضانو دپاره دارو ختم شوي دي، روپی راسره نشته، خوراک کم شوی دی او که چرې ته زمونږ امداد ته راونه رسیدې نو مونږ به تباه شو. په داسې حالاتو کښې د پالک دپاره خپل دماغ په توازن کښې ساتل گران وو مگر هغه ښه په کلکه هغوي ته جواب ورکړو چې تر څو پورې مزید امداد او سامان نه وي رارسیدلی نو تر هغې پورې زه په دره خیبر باندې نه در وړاندې کیږم.

خلورم باب

د جنرل سیل په جلال اباد قبضه کول، په انگریزي فوځ د غازیانو حملې، په کابل کښې د انگریزي فوځ اتلس زره فوځیان قتلیدل، او صرف د یو ډاکټر برائیل جلال اباد ته په بد حال رارسیدل، د شاه شجاع میگریگر ته یو پټ خط لیکل، د انگریزي افسرانو په خپلو کښې جرگه کول او د جلال اباد د پرېښودلو په مسئله د دوی په منځ کښې اختلاف او شاه شجاع ته د انگریزانو یو خط لیکل، انگریزي استحکاماتو ته په جلال اباد کښې د زلزلې نه نقصان رسیدل او بیا یو مرمت کول، د شاه شجاع برخلاف د قوم نفرت پیدا کیدل او د هغه قتلول.

مونږ ورومې ذکر کړې دې چې څه وخت د کابل د ازادۍ جنگ شروع شو نو جنرل سيل سره د خپله فوځه او کپتان ميگرېگر پوليتيکل ايجنټ د گندمک په مقام ديره وو. د دې نه يو څو ورځې ورومې هغه غلجو سره ځاي په ځاي جنگونه کړي وو او د هغوي ډيرې قلعه گانې ئ ورانې کړې او لښکري ئ خورې کړې وې. ميکناتن يو خوا جنرل ناپ ته او بل خوا جنرل سيل ته ضروري خطونه ليکلي وو چې سمدستي کابل ته د انگريزي فوځ امداد ته راوړسئ. هر کله چې جنرل سيل ته د ميکناتن د دې خط نه د کابل د بغاوت د واقعاتو متعلق خبر وشو نو هغه د يوې جنگي جرگې نه پس دا فيصله وکړه چې د کابل فوځ ته زمونږ د طرف نه امداد ورکول په موجوده واقعاتو کښې ناممکن دي. بلکې مونږ له په جلال اباد باندې قبضه کول پکار دي ځکه چې يو څو غلجي په چار چاپيره علاقه کښې بيا په ډير جوش او اتفاق راپاڅيدلي دي او بله دا چې د خور د کابل او د جگدلک په درو باندې غلجو مکمله قبضه کړې ده. نو د جنرل سيل دا رايه چې بغير د سخت نقصان وچتولو نه زما بريکيد دپاره کابل ته رسيدل ناممکن دي. له دې کبله د سيل فوځ په يولسم نومبر جلال اباد طرف ته روان شو او د کابل فوځ ئ د خداي اسرې ته پريښودو. سيل څه سامان د گندمک په چاونۍ کښې د شاه بي قاعدې فوځ ته د حفاظت دپاره پريښودو او پخپله ئ د سپک سپک سامان سره په جلال اباد پيشقدمي وکړه. سيل د گندمک نه لا ډير لرې وه چې د شاه دا بي قاعدې فوځ چې د جانباز په نوم مشهور وه ټول عام اولس سره په تحريک ازادۍ کښې شامل شول او د گندمک چاونۍ ئ لوټ کړه او بيا ئ ورته اور ورته کړو. د دې نه پس د چار چاپيره علاقې نور عام خلقو خان خان له وسله راواخسته او په لويو لويو ډلو کښې د غرونو په سوکو باندې د سيل په فوځ د ډزو کولو په نيت راجمع شول. ديخوا د جنرل سيل دا کوشش وه چې ډير په شتاب باندې خان جلال اباد ته ورسوم. او د اولس د حملو نه په جلال اباد کښې پناه واخلم. په ټوله لار باندې د دې فوځ او د غازيانو په منځکښې وړې وړې معرکې وشوې ولې چونکې غازيان بالکل بي تنظيمه، بي ترتيبه او بي مشره وو هغوي د سيل د فوځ څه په لويه پيمانه نقصان ونه کړې شو. په ديارلسم نومبر سيل په جلال اباد باندې قبضه وکړه او چونکې د جلال اباد خلق د کابل د تحريک نه بالکل بي خبره وو په دې وجه هغوي د سيل مقابله ونکړه. او د هغه ټول بريکيد ئ بي ډزه ډوزه ښار ته دننه راپريښودو او پناه ئ ورله ورکړه. د دې په بدل کښې سيل د جلال اباد ټوله سول ابادي د خپلو کورونو نه په زور وويسته او هم د هغوي په کورونو او د هغوي د خوراک په سامان باندې ئ قبضه وکړه. مگر تر دې وخته پورې هغوي ته د دې هيڅ وجه نه معلوميده. د سيل دا منشا وه چې يو څو د خوراک ټول سامان د فوځ په قبضه کښې راشي او بل دا چې د خوراکيانو شمار کم شي. نو د ښار ټوله ابادي ئ وويسته. د دې نه پس هغه د جلال اباد د فصيل د مضبوطولو دپاره په ډيره لويه پيمانه

باندې انتظام شروع کړو او کپتان براؤفټ د سپر مينا کمان افسر ته يې دا کار حواله کړو. د جلال اباد موجوده ديوالونه بالکل کچه او د گوله باري د زغملو دپاره ډير کمزوري وو. د دومره لږه ښار دپاره يو ډير مضبوط فصیل پکار و. او بل په هغې باندې د پهرې لگولو دپاره برجونه او وړې وړې قلاگانې پکار و. د پخواني غازيان ورو ورو د جلال اباد د ښار نه راتاويدل مگر سره د دې براؤفټ ډير په استقلال او حوصله دا کار په خپل لاس کښې واخستلو او په لږ وروځو کښې يې د ټول ښار نه چار چاپيره يو مضبوط ديوال او د هغې په خوا کښې يې ځاي په ځاي برجونه جوړ کړل. چونکې په ټول ښار باندې د سيل د فوځ قبضه وه په دې وجه کوم کوم کورونه او باغونه چې د هغوي په لاره کښې حائل کيدل هغه يې ټول تباه کړل. په دې ټول کار کښې هر سپاهي گوره او ديسي شپه او ورځ مشغول و. او د ډيرو په اتفاق سره دا مشکل کار زړ تر سره ورسيدو. د دې کار دپاره د اوسپنې او د لرگو ضرورت و. چنانچه د ښار د خلقو اباد کورونه وران کړي شو او د هغې اوسپنه او لرگي د برجونو او د قلاگانو په تعمير کښې ولگيدل. په دې اثنا کښې غازيان هم چپ ناست وو په شپاړسم نومبر غازيان د سيل د فوځ يوې دستې سره چې د ماتينته د کمان لاندې وه بڼه سخته جگړه وکړه مگر غازيان هم په خپله زړه بې ترتيبې کښې څوک يو ځاي او څوک بل ځاي پراته وو اگر چې په هغوي کښې د بهادري او د نشانه بازی څه کمې نه و او هريو د خپل قام او ملک د ازادۍ دپاره په ميدان جنگ کښې د سرور کولو دپاره تيار راغلې و. مگر چونکې نه خو د هغوي څوک مشترک سالار و او نه په هغوي کښې د حملې او د مقابلي کولو څه خاص قاعده وه. په دې وجه د انگرېزي فوځ، سره د دې چې په هغې کښې ډير خلق هندوستانيان او تش د روپو او د تنخوا په خاطر پښتنو سره جنگيدل، غازيانو ته کافي نقصانات ورسول. علاوه د بدانتظامۍ نه د غازيانو لويه کمزوري دا وه چې هغوي سره توپي نه و او انگرېزي فوځ سره، خپل بريکيا او مکمله رساله او توپخانه موجوده وه. د پخواني ميگريگر چار چاپيره اطرافو کښې روپي خوري کړې او کله په زور او کله په ډير قيمت به هغه غله راجمع کوله. په لږه موده کښې هغه قريبا د يوې مياشتې خرڅ په جلال اباد کښې راجمع کړو. څه موده پس د کابل د طرف نه ډير تشويشناک او د خفگان خبرونه د اولس د خلقو د خلونو په جلال اباد کښې مشهور شول مگر چونکې دې فوځ څه قابل ذکر مقابله لا غازيانو سره نه وه کړې له دې کبله په هغوي کښې د ضابطې او د تنظيم په سبب څه خاص د بزدلي او د کمزورۍ آثار ښکاره نه شول. په دې منځکښې په ډير شم دسمبر ميگريگر له د پوتنگر خط راغلو چې ميکناتن قتل شو او مونږ غازيانو سره د افغانستان خالي کولو دپاره د عهدنامې خبرې اترې کوو. د دې خبر راتلو سره په دې فوځ کښې يو لږه ورهم پيدا شو او هر سپاهي او افسر هيبت زده شو مگر چونکې د فوځ افسران ډير د

استقامت خاوندان وو او په تېښته کېږي او د جلال اباد په پرېښودو کېږي د هغوي مرګ يقيني وه په دې وجه چار و ناچار هغوي د خپل حفاظت دپاره خپل کوششونه نور هم زيات کړل. په اسمه جنوري ميګريګر له د پوتنګر د اتويشتم دسمبر ليکلي خط چې هغه په فرانسيسي کېږي د مضمون د پټولو دپاره ليکلي وه راوړسېدو. په هغې کېږي پوتنګر ليکلي وو چې په کابل کېږي د انګريزي حکومت فوځ ورځ په ورځ زياتي خطرناک کېږي او له دې کبله کومه عهدنامه چې ميکناتن غازيانو سره شروع کړې وه په هغې باندې لا هم هغه شان خبرې اترې جاري دي. په اخر کېږي پوتنګر ميګريګر ته ليکلي وو چې اګر چې ميکناتن د جلال اباد د خالي کولو دپاره تاسو ته هدايات رالېږلي وو مګر تر څو پورې چې د کابل نه نور احکام تاسو ته نه وي رارسيدلي تر هغې پورې تاسو جلال اباد بالکل پرې نه ږدئ. د دې په بله ورځ پوتنګر ميګريګر ته يو سرکاري خط د هغې عهدنامې د شرطونو مطابق چې کومه د غازيانو او فيرنګيانو په منځکېږي په نهه ويشتم دسمبر شوي وه راولېږلو او په هغې کېږي جنرل ايلفېنستېن او پوتنګر جنرل سيل او ميګريګر ته دا حکم ورکړې وه چې تاسو جلال اباد سمدستي پرېږدئ د دې خط مضمون دا دی:

Kabul Dec, 29th 1841

"Sir,

It having been found necessary to conclude an agreement, founded on that of the late Sir W.H. Macnaghten, for the evacuation of Afghanistan by our troops, we have the honour to request, that you will intimate to the officer commanding at Jalalabad, our wish that the troops now at that place should return to India, commencing their march immediately after the receipt of this letter, leaving all guns, the property of Dost Mohammad Khan, with the new Governor, as also such stores and baggage as there may not be the means of carrying away, and the provisions and stores for our use on our arriving at Jalalabad.

Abdul Ghafoor Khan, who is the bearer of this letter, will render you all the assistance in his power. He has been appointed Governor of Jalalabad on the part of the existing Government.

We have the honour to be etc.

Elderred Pottinger, Incharge of Kabul Mission

W K Elphinstone Major General

ترجمه: کابل نهه ويشتم دسمبر 1841ء

صاحب، چونکې دا خبره مونږ ته ضروري ښکاره شوه چې د متوفي سر ولیم هنري ميکناتن د عهدنامې په بنا باندې مونږ خپل فوځونه د افغانستان نه د ايستلو دپاره اقرار وکړو له دې کبله مونږ ته دا سوال کوو چې ته د جلال اباد کمان افسر ته زمونږ دا منشا ورښکاره کړه چې د هغه ځای فوځونه د هندوستان ته واپس شي او هغوي دې خپله روانګي د دې

خط په در رسيدو سره شروع کړي او هغه ټولې ټوپې دې چې کومې د دوست محمد خان ملکيت دي نوي گورنر ته پريږدي او هغه ټول اسباب او سامان او ذخيرې چې د کوم د ورلو دپاره تاسو سره وسائل نشته او کوم د خرڅ خوراک ذخيرې چې زمونږ دپاره ضروري دي هر کله چې مونږ جلال اباد ته در، رسو نو هغه هم نوي گورنر سره پريږدي. عبدالغفور خان چې حامل د دې خط دې هغه به تاسو سره هر ممکن امداد وکړي. هغه موجوده حکومت د جلال اباد گورنر مقرر کړې دې.

دا خو ميگرينگر سيل ته پيش کړو او هغوي په مصلحت سره د دې حکم د تعميل کولو نه په يو څو بهانو او غلط علرونو گريز وکړو او په جواب کښې ئې لاندینې خط پوتنگر او ايلفنسټن ته وليکلو:

Jalalabad Jan, 9, 1842

Sirs, We have the honour to acknowledge the receipt of your letter of the 29th ultimo, which you therein state was to be delivered to us by Abdul Ghafoor Khan, appointed Governor of this place by the existing power at Kabul. That communication was not delivered to us by him, but a messenger of his; and though dated 29th Dec. 1841, has only this moment reached us. I have, at the same time, positive information that Mohammad Akbar Khan has sent a proclamation to all the chiefs in the neighbourhood urging them to raise their followers for the purpose of intercepting and destroying the forces now at Jalalabad. Under these circumstances we have deemed it our duty to await a further communication from you, which we desire may point out the security which may be given for our safe march to Peshawar.

We have the honour to be etc. etc.

R. Sale, Major General

G. H Macgregor, Political Agent

ترجمه: جلال اباد نهمه جنوري ۱۸۴۲ء

صاحبانو، مونږ ته ستاسو د نهه ويشتم ماه گزشته خط را ورسيدو. تاسو په هغې کښې ليکلي دي چې دا خط به عبدالغفور خان مونږ ته را کوي چې هغه د کابل موجوده حکومت د جلال اباد گورنر مقرر کړې دې. مونږ ته ستاسو دا خط عبدالغفور خان نه بلکې د هغه يو قاصد را کړو او اگر چې هغه په نهه ويشتم دسمبر ليکلي شوي دې مگر هغه مونږ ته اوس په دې ساعت را کړو. ولې مونږ ته د دې خبرې قطعي اطلاعات را رسيدلي دي چې محمد اکبر خان د دې علاقې ټولو سردارانو ته يو اعلان استولې دې چې هغوي دې خپل خپل سړي را واستوي چې د جلال اباد لوڅونو ته په لاره کښې کښي او هغوي تباہ کړي. په دې واقعاتو کښې مونږ دا فرض گڼو چې ستاسو د دويم حکم انتظار وکړو. په هغه حکم کښې مونږ ته دا هم ښکاره کړې چې زمونږ پيښور ته په حفاظت سره د تلو څه ضمانت دې؟

مونږ يو ستاسو رابرت سيل ميگر جنرل او جي ايچ ميگر يگر
پوليتيکل ايجنٽ

د دې خط نه به لوستونکو ته معلومه شوې وي چې کوم وجوهات، دې دواړو افسرانو د جلال اباد د نه خالي کولو متعلق خپلو مشرانو ته ليکلي وو هغه بالکل غير معقول وو. عبدالغفور چې د جلال اباد نومې گورنر مقرر شوې وه د هغه دپاره په خپل لاس باندې خط نه ورکول هيڅ څه قابل اعتراض خبره نه وه. دومره لومړې عهديدار سردار ته هم دا مناسب وو چې هغه د قاصد په لاس دا خط سيل او ميگر يگر ته حواله کړي وې. چيتي د هر چا په لاس چې راغلي وه مگر هغه هم د پوتنگر او ايلفنسټن د لاس ليکلي وه او د هغې په اصليت کښې هيڅ شک و شبه نه وه. يو فوخي افسر له د خپل مشر افسر حکم بلا چون و چرا منل پکار دي. او په ورو بهانو باندې د يو فوخي افسر دپاره د خپل مشر افسر د حکم تعميل نه کول يو لومړی فوخي جرم دې مگر د سيل او ميگر يگر اصلي غرض دا وه چې که مونږ په څه بهانه باندې د جلال اباد په خالي کولو کښې تال متول کولې شو او په دې اثنا کښې د ايلفنسټن فوځ په کافي تعداد کښې جلال اباد ته را ورسېږي نو بيا به مونږ دوباره يو ځاي په کابل باندې پيشقدمي وکړو. دويم عذر چې ميگر يگر او سيل په دې خط کښې کړې دې هغه دا دې چې د نهه ويشتم دسمبر خط مونږ ته اوس په نهمه جنوري را ورسېدو. د دې عذر نه غالباً چې د دې انگرېزي افسرانو دا مدعا وه چې عبدالغفور خان د خپلو اغراضو دپاره قصداً د دې خط په را رسولو کښې ډيل کړې دې. د کابل نه تر جلال اباد پورې يو سل او پنځه ميله لار ده او په لاره کښې وچت وچت غرونه او واوړې پرتې وي په دې درو کښې په دې موسم کښې بيهوده ډيره واوړه پرته وه. او د هر چا دپاره بغير د نمر د ډير ډير راختلو نه په دې لاره سفر کول ناممکن وو. يوولس ورځې څه ډيره لويه عرصه د کابل نه تر جلال اباد پورې در را رسېدو دپاره نه ده. د دې نه علاوه مونږ ورومې ذکر کړې دې چې پوتنگر په اتوېشتم دسمبر يوه پته چيتي ميگر يگر ته ليږلې وه او په هغې کښې ئ ورته په فرانسيسي ژبه کښې ليکلي وو چې تاسو جلال اباد تر دويم حکم پورې باوجود د ميکناټن د هداياتو نه مه خالي کوئ. دا چيتي هم ميگر يگر ته يوولس ورځې پس يعنې په اتمه جنوري را رسېدلې وه. په اخر کښې سيل دا ويلي دي چې محمد اکبر خان د چار چاپيره علاقې سردارانو ته دا اعلان استولې دې چې تاسو د جلال اباد انگرېزي فوځونو ته په لاره کښې کښيښ او تباہ ئ کړئ مگر دا خو هسې د خلې يوه وينا وه چې د هغې دپاره هيڅ قسم تحريري ثبوت نه وه.

د دې نه پس د جلال اباد فوځ تر ډيرې مودې په ارام د ښار دننه په امن پروت وه. صرف دومره خبره شوې وه چې هغوي سره روپۍ بالکل ختمې شوې وې چونکې د دې فوځ درې برخې کارونه به خانانو ته د رشوتونو په ورکولو سر ته رسېدل نو چې دا سلسله ختمه

شوه نو بيا د هغوي د بدو وړ کولو تنسته هم وشليده. چنانچه ضروري طور باندې روپي د پيښور نه طلب شوې او کپتان ميکيسن د هغه ځاي نه يو معقول رقم د توره باز خان د لال پورې د خان په لاس هغوي ته را واستولو چونکې په جلال اباد کښې انگرېزي افسرانو ته دا معلومه وه چې د کابل فوځ به د جنوري په اوله هفته کښې د کابل نه را روانيږي. هغوي سره د دې فوځ د حفاظت او په کاميابي سره د هغوي جلال اباد ته د را رسيدو ډير زيات فکر وه. مگر چونکې درې ټولې د غازيانو په قبضه کښې وې هغوي ته باوجود د ډير انتظار او تشویش د دې فوځ متعلق د هيڅ قابل اعتبار ذريعې نه د خبر را رسيدو امکان نه وه. اخر په ديارلسمه جنوري څه وخت چې د سيل فوځونه لا هم هغه شان د

فصيل په تعمير کښې مصروف وو د بهرې يو سپاهي د کابل د طرف نه يو گوره سور جلال اباد ته را روان وليدو. هغه سمدستي نور سپاهيان خبر کړل او د سترگو په رب کښې ټول افسران په فصيل باندې د تماشي دپاره را جمع شول. ټولو خپل خپل دوربينونه هغه طرف ته ولگول مگر د يو سړي نه بغير بل هيڅ څوک د هغوي په نظر راغلل. او د هر چا په زړه کښې دا ويره پيدا شوه چې شايد د ټول فوځ نه هم دا يو سړی بچ راووتو. هغوي دا هم وليدل چې دا يو سړی هم په يو ډير خوار او ستړي ټټو باندې په ډير کمزوري حالت کښې را روان دی. او دا شان معلومېده چې که چېرې هغه ته څه امداد ونه رسي نو گړی ساعت له هغه هم د اس نه غورځيږي. دا سړی هم هغه ډاکټر برائېن وه چې د کابل د ټول انگرېزي فوځ نه چې په شمار کښې قريباً اتلس زره خلق وو ژوندی مگر سخت ژوبل او د لوړو تندو نه نیم مړ او نیم ژوندی بچ را ورسيدو. سمدستي د رسالې يوه دسته د هغه د راوستلو دپاره د جلال اباد نه ووتله او په هر يو فيرنګي باندې د غم او د مصيبت د لاسه يوه تياره راغله. برائېن په ډير کمزوري اواز او په يو بي سلسلې گفتگو کښې په نیمګړې طريقه هغوي ته د غم ټوله قصه بيان کړه. د دې واقعاتو په اوريدو سره د جلال اباد په ټوله جاوښی کښې يو عجيب و غريب دهشت او خفګان پيدا شو. او د څه وخت دپاره ټول خلق دم په خود شول. مگر څه وخت چې د هغوي د زړه نه دا خوف او هيبت څه لږ ډير کم شو نو هغوي چارچاپيره د خپل فوځ پارتی د نورو زخميانو په تلاش کښې وليږلې مګر بل د هيچا پته ونه لګيده او دا ټول فوځي ټولي ناکام واپس راغلل. د دې نه پس د جلال اباد فوځ سره تر ډيرې مودې چا څه جګړه ونکړه. او د جنوري مياشت په امن کښې تيره شوه. صرف د بريکيدو جنرل وائلز د فوځ د شکست نه هغوي خبر شول.

څه ډيره موده لا نه وه تيره شوې چې هغوي ته دا خبر را ورسيدو چې محمد اکبر خان په لغمان کښې د اولس د خلقو لښکرې را جمع کوي او په جلال اباد چپاؤ کول غواړي. دا خبر منم هغوي ته را ورسيدو چې شاه شجاع لا خو د غازيانو د دباؤ لاندې او لا واقعي طور هم

په غزني او هم په جلال اباد باندې د فيرنګيانو برخلاف د پيشقدمۍ کولو خواهش لري. مګر سره د دې خبر په يويشتمه جنوري شاه شجاع د ميګريګر په نوم يوه پته چيتي د دې مضمون راواستوله چې زما او د فيرنګيانو په منځکښې بار کو قسم غلط فهمي پيدا کړې. يو خوا انګريزانو ته هغوي دا وويل چې د دې بغاوت باني شاه شجاع دې او بل خوا د قوم خلقو ته د دا وويل چې زه او فيرنګيان يو شے يو او دغه شان زه هغوي په دواړو کښې بدنام کړم.

بيا منځکښې په دې خط کښې شاه شجاع انګريزانو سره د دوستۍ او وفادارۍ د خيالونو د ظاهرولو نه پس ميګريګر ته دا ليکلي وو چې که چرې تاسو ماله ډيرې روپۍ راواستوي نو زه به دا ټول خلق خپلې پرې ته راواړوم. او په يو څو مياشتو کښې به زه په کامله وجه انتظام قائم کړم. ولې د دې چيتي سره سمه يوه بله سرکاري چيتي د شاه شجاع د طرف نه د جلال اباد د انګريزانو په نوم د دې مضمون راورسيده چې تاسو انګريزانو مونږ سره د عهدنامې په ذريعه اقرار کړۍ وه چې مونږ به دا ملک پرېږدو ولې تاسو لا هم هغه شان په جلال اباد کښې ناست يۍ. مونږ ته فوراً ووايۍ چې ستاسو څه نيت دۍ. د دې خط په را رسيدو د جنرل سيل او د ميګريګر په دماغ کښې قسم غلط خيالات راپيدا شول. د هغوي يو دا خيال هم زړه کښې راغلو چې تراوسه پورې مونږ په دې بهانه په افغانستان کښې ناست وو چې شاه شجاع مونږ ته په دې ملک کښې د اندروني نظام قائمولو دپاره ساتل غواړي چې شاه شجاع مونږ ته د دې ملک ته د وتلو حکم را کوي نو بيا څه رنگ مونږ په جلال اباد باندې قبضه ساتلې شو. اخر د ډير غور و فکر نه پس هغوي په شپږويشتمه جنوري يوه جنګي جرګه راغونډه کړه او سيل او ميګريګر د هغوي په منځکښې دا راي پيش کړه چې چونکې مونږ ته د ښکته نه د امداد را رسيدو ډير کم اميد دۍ او د شاه شجاع دا منشا ده چې مونږ دې دا ملک خالي کړو نو که چرې د دې جرګې مونږ سره اتفاق راي وي نو مونږ به شاه شجاع سره د دې ملک د پرېښودو په حقله خط و کتابت شروع کړو. بيا ميګريګر دې جرګې ته د هغې خط مضمون واوړولو چې کوم د هغه په راي کښې شاه شجاع ته ليرل پکار وو. د هغې مضمون دا وه چې د بادشاه چيتي را ورسیده فيرنګيانو جلال اباد او افغانستان صرف د بادشاه دپاره قبضه کړۍ وه او چونکې اوس مونږ ته معلومه شوه چې ستا منشا هم دا ده چې مونږ دې دا ملک پرېږدو په دې وجه مونږ واپس هندوستان ته تلو ته تيار يو. مګر چونکې د کابل فوځ سره په لاره ډيره سختي شوې ده دا ضروري ده چې زموږ د واپسۍ او د دې ملک نه د وتلو شرطونه د فرقيښو په منځکښې قطعي طور فيصله شي. شرطونه دا دي: چې مونږ به څلور يرغمال د دې ملک نه د وتلو په ذمه واري کښې بادشاه ته ورکړو او بادشاه دې جلال اباد ته يو فوځ راواستوي چې مونږ سره په طور د بېرګې لار شي او مونږ په عزت او په سلامتۍ يعنې سره د خپلې وسلې او د توپو وغيره ووځو. د دې بدرګې سالار دې د شاه

شجاع خپل یو زوی وي او زمونږ دپاره دې د خرڅ خوراک سامان او د باربردارۍ دپاره وسائل مهیا کړې شي. د دې نه علاوه محمد اکبر خان دې د انگریزانو د روانیدو نه ورومبه خپل لوڅونه د لغمان نه واپس کړي. او پښتانه دې مونږ ته دا دیر غمال را کړي. په پېښور کېنې به مونږ د یو بل د یرغمالانو او قیدیانو تبادلې وکړو. د پښتنو په یرغمالانو کېنې دې یو زوی د نواب زمان خان وي یو زوی دې د امین الله خان وي او یو دې د سلطان جان د محمد اکبر خان د تره زوی وي د دوی نه علاوه څه د شنوارو او د افریدو ملکان دې هم وي.

د دې خط مضمون چې په جرګه کېنې واورولې شو نو د فوځ نوجوانانو افسرانو بالخصوص کپتان برادفټ په ډیرې سختۍ سره د دې ټول تجویز مخالفت وکړ. اګر چې د دې جرګې د اکثر و ممبرانو دا خیال وه چې د جلال اباد نه وتل په نسبت د پاتې کیدو زیات مناسب دي. خیر د دې وجه دا نه وه چې هغوی ته از روڼې انصاف دا مناسب ښکاریدله بلکې د هغوی د رایې اصلي وجه دا وه چې اوس مونږ د تورې په زور په افغانستان کېنې بیا خپل حکومت نه شو قائمولی. او بله دا چې مونږ ته د کلکتې د گورنمنټ د طرف نه د امداد د را رسیدو څه امید نشته. د ډیرو وړو تقریرونو نه پس ټولو دا تجویز خوښ کړو چې د دې خط په لیکلو کېنې هیڅ مضائقه نشته. مګر کپتان برادفټ د ټولې جرګې د رایې برخلاف دا تجویز وکړ چې مونږ له په هیڅ وجه افغانستان پرېښودل نه دي پکار هغه وویل چې مونږ له به د کلکتې حکومت ضرور امداد را کوي. او کوم نوم گورنر جنرل چې د لارډ آکلینډ په ځای مقرر شوی دی هغه به ضرور ځان سره نوي هدايات د انگلستان نه راوړي وي. برادفټ د دې خیالاتو اظهار په داسې سختو الفاظو او ناملائمه لهجه کېنې وکړو چې د هغه د تقریر د طرز عمل نه ټول مشران افسران ناراضه شول او هر چا د هغه خبرو ته د غوږ ایښودو نه انکار وکړ. اخر هغه دا تجویز وکړو چې فی الحال دې جرګه خپله اخري فیصله ملتوي کړي او هر یو افسر دې په دې معامله کېنې مزید غور و فکر وکړي. په بله ورځ بیا دا جرګه راغونډه شوه او په ډیر جوش بحث مباحثه شروع شوه. بیا ټولو افسرانو چې د هغوی مشران سیل او میګریګر وو دا رایې پیش کړه چې زمونږ دپاره په زور په دې ملک کېنې پاتې کیدل ډیر مشکل دي. مګر برادفټ بیا مخالفت وکړو او خپله تحریري رایې سره د وجوہاتو د دې جرګې مخکېنې پیش کړه. هغه صفا دا خبره وکړه چې دا دروغ دي چې مونږ په جلال اباد یا په افغانستان باندې د شاه شجاع د طرفه قابضان یو، نو ترڅو پورې چې مونږ ته خپل گورنمنټ د جلال اباد د خالي کولو حکم نه دی کړی مونږ له د دې ځای نه په هیڅ صورت کېنې وتل نه دي پکار. برادفټ د هغې انگریزي افسرانو نه وه چې انگریزي رعب د قائمولو دپاره هغه د انصاف او د ایماندارۍ ټول اصول بالائې طاق ایښي وو. د هغه صرف یو مقصد وه او هغه دا وه چې پښتانه دې زمونږ د پنجې نه په هیڅ شان خلاص نه شي او مونږ دې بیا د

فوخي طاقت په زور هغوي غلامان كړو. د سيل او ميگريگر هم دا منشا وه چې كومه د برادفت وه ولې د هغوي دا خيال وه چې په جلال اباد كښې د پښتنو مقابلې هرگز نه شو كولى كۀ چرې په راستۍ او اتفاق سره په مونږ باندې د كابل نه غازيانو په دا شان يو ځل حمله شروع كړه. اخر د څو گينټو د بحث نه پس جرگې دا فيصله و كړه چې دا مجوزه چيټې دې شاه شجاع ته واستولې شي مگر دا شرط دې ترينه ووهلې شي چې انگريزان به څلور يرغمال پښتنو ته ور كوي. په دې فيصله برادفت په ډير طيش كښې راغلو او وې وئيل چې دا خط زمونږ د ملك او د قوم دپاره ډير د بې عزتۍ دى او بيا ئې په اخر كښې وئيل چې دا به څومره د خندا خبره وي چې د پيښور نه امدادي فوځ په هغه وخت كښې راوړسي چې څۀ وخت زمونږ فوځ د جلال اباد نه په وتلو كښې وي. د دې په جواب كښې ډيني وئيل چې كۀ چرې امدادي فوځ راوړسیدو نو بيا به مونږ جلال اباد نه پرېږدو. د ډيني د دې فقرې نه معلومېږي چې دې فيرنګيانو پښتنو سره د عهدنامو په پابندۍ كښې د كومو اصولو نه كار اخستو.

څۀ وخت چې شاه شجاع ته دا چيټې واستولې شوه نو د هغې نه څۀ لږې ورځې پس بيا د هر انگريز په زړه كښې بدنيټي پيدا شوه چې مونږ جلال اباد نه پرېږدو. او دا قصد ئې و كړو چې كۀ د شاه شجاع په جواب كښې مونږ ته د خپلو شرطونو نه د واپس كيدو څۀ گنجائش هم معلوم شو نو مونږ به د خپلې جټې د شرطونو نه واپس شو. ولې كۀ چرې شاه شجاع بغير د څۀ قسمه ردوبدل نه زمونږ سر ځوږه منظور كړل نو بيا به مونږ اړ و مرو جلال اباد خالي كړو. د يو څو ورځو د انتظار نه پس د شاه شجاع جواب راغلو چې كۀ چرې د جلال اباد انگريزي افسران د خپلو تجويزونو په پيش كولو كښې صادقان وي نو ورومې دې هغوي په هغې خپل خط مهرونه ولگوي. په دې بيا جنګي جرګه وشوه. مگر دا ځل د برادفت ډير ملګري پيدا شوي وو او اګر چې سيل او ميگريگر د مهرونو لگولو په حق كښې وو مګر په كثرت راي د ا فيصله وشوه چې شاه شجاع ته دې بل خط وليږلې شي چې د جلال اباد فيرنګيان د جلال اباد د پرېښودو په حقله نورې خبرې اترې كول غواړي او د مخكښې دپاره څۀ چې د هغوي خوښه وي هغه شان كار به كوي. د دې افسرانو په رويه كښې د دې سمدستي تبديلي وجه صرف دا وه چې د پيښور نه هغوي ته خبرونه را ورسيدل چې د جلال اباد د فوځ د امداد دپاره ډير زيات فوځونه د پنجاب په لاره راروان دي.

مونږ ورومې د دې ذكر كړې دى چې په نولسمه فرورۍ 1842ء كښې يوه عظيمه الشانه زلزله د جلال اباد په ټوله علاقه راغلې وه. د دې زلزلې په وجه د جلال اباد هغه استحکامات يعنې ديوالونه، قلاګانې او برجونه چې كوم انگريزي فوځونو قريباً په دريو مياشتو كښې جوړ كړي وو، د نيمې نه زيات راپريوتل. د زلزلې نه ورومې په زمكه كښې دننه يو ډير

خوفناک غرمبار واوریدې شو او بیا زمکه په ډیر شدت سره ولرژیده. په ښار کښې دننه قریباً قریباً ټول کورونه راږیوتل او د بالاحصار دیوالونو ته هم ډیر نقصان ورسیدو. دې زلزلې د جلال اباد د فصیل دیوالونه په یو منت کښې دومره راوغورخول چې د یو حمله آور فوځ د یوې میاشتي گوله باری هم دومره تباهی نه شوه کولې. که چېرې دا وخت اکبر خان چې د جلال اباد نه لږ لرې پروت وۀ په جلال اباد باندې حمله کړې وې نو یقینې خبره ده چې انگریزي فوځ به ی د جلال اباد نه وینکې وۀ. مگر هغه دا ټوله موده په دې انتظار کښې وۀ چې هر کله ماله د کابل نه امدادي فوځ راشي نو پسته به حمله کوم. ولې د کابل نه دا کومک نه خو هغه له چارواستولو او نه د هغه په لاس کښې توپې وې چې په فصیل باندې ی گوله باري کړې وې. د کابل سردارانو خو د انگریزي فوځونو د وتو سره پخپله کښې نښتي وو او پخپلو غوښو اخته وو. هغوي ته د دې خبرې فرصت چرته وۀ چې د اکبر خان په درخواستونو او خطونو باندې ی غور کړې وې. دینخوا د جنرل سیل د فوځ دا یقین وۀ چې اکبر خان به هیچرې هم د حملې کولو دا موقع د گوتو نه نه وباسي. ځکه چې هغوي خو د کابل د خانه جنگو او بې اتفاقو نه خبر نه وو او محمد اکبر خان سره خپله هیڅ باقاعده فوځ نه وۀ چې په هغوي ی حمله کړې وې. ولې سره د دې چونکې انگریزانو سره د دې خبرې ډیر فکر وۀ چې د زلزلې په دویمه ورځ به محمد اکبر خان ضرور حمله کوي نو هغوي د زلزلې ختمیدو سره سم دستي داسې په جوش او تندۍ سره د مرمت کار ته لاس ورته کړو چې ټوله شپه هر یو افسر او هر یو سپاهی په هغې کښې پوره پوره حصه واخسته او تر سحره پورې د مرمت کار قریباً قریباً ختم شو د دې نه پس د جلال اباد فوځ ته څه نوره قابل ذکر واقعې پیښه نشوه. ماسوا د هغو معرکو نه چې کومې د هغوي او د محمد اکبر خان په منځکښې د هغه د بې قاعدې د اولس د لښکرو سره وشوې. او د هغې ورومې ذکر شوي دي. خلاصه د ټولې خبرې دا ده چې د اکبر خان تجویز دا وۀ چې د جلال اباد فوځ زۀ دا شان قلابند وساتم چې په هغوي د چارچاپیره نه خرڅ خوراک بند کړم. ځکه چې د چپاؤ دپاره نه خو هغه سره فوځ وۀ او نه سامان. او د هغه دا تجویز تردې حده پورې کامیاب شوی وۀ چې د جلال اباد د ښار دننه په لږه موده کښې د انگریزي فوځ خرڅ خوراک ډیر کم شو د اسونو دپاره وابنه او دانه بالکل خلاصه شوه او گوله بارود هم په ختمیدو راغلل. مگر په دې تجویز باندې د عمل کولو دپاره هم د فوځ ضرورت وۀ او هرڅومره چې هغه کابل ته خطونه ولیکل مگر څه نتیجه ی راونه وتله.

دا حقیقت دی چې پښتنو همیشه پخپلو قومي تحریکونو کښې د فتحې نه پس شکست خوړلې دي. هر کله چې هغوي کامیابي حاصله کړې ده نو د قام د مشرانو د بې اتفاقی، خودغرضۍ او خانه جنگۍ په وجه هغوي د هغې فتحې د نیوې خوړلو نه محروم پاتې

شوي دي. د کال ۱۸۴۱-۴۲ء جنگ ازادي هم د دې قاعده کليه نه خه مستثني نه وه. دې کښې شک نشته چې که چرې د پښتنو بې اتفاقو او د هغوي خودغرضو د جنرل پالک امداد نه وې کړې نو قبل د دې نه چې هغه د جنرل سيل د فوځونو امداد ته رارسيدلې وې د سيل د يو سپاهي يا افسر نوم نشان به هم نه وه پاتې شوی. جنرل پالک پيښور ته په پنځمه فروري را ورسيدو او محمد اکبر خان د کابل د فوځ د معاملي نه په پنځلسمه جنوري فارغ شوی و. که چرې د کابل سردارانو په هغې اتفاق او يووالي چې کوم په هغوي کښې د بغاوت په ابتدا کښې موجود و د محمد اکبر خان د مطالبي او تجويز په مطابق هغه له د کابل نه فوځونه او توپي را استولي وې نو محمد اکبر خان به په ډيره اسانتيا د جلال اباد معامله د خپل خواهش مطابق فيصله کړې وه. او جنرل پالک به لا هم هغه شان په پيښور کښې په ډيرې مستقل مزاجي او استقامت او حوصله خپلو فوځونو ته په ډاډ ور کولو کښې مصروف و.

د کابل د دې پرو جنبو او پخپلو کښې د خانه جنگو ذکر مونږ وړومبې هم کړې دې په دې خامې کښې صرف دومره ذکر کول مناسب دي چې د انگرېزانو په ويستو کښې نه صرف بارکزي شامل وو بلکې د شاه شجاع هم دا خواهش و چې انگرېزان دې د افغانستان نه وځي. مگر په بارکزو او په شاه شجاع کښې دا فرق و چې شاه شجاع به يو خوا قام ته وئيل چې زه تاسو سره يم او فيرنګيان د دې ملک نه ايستل غواړم ولې بل خوا ته به ي انگرېزانو سره پټ خط و کتابت کولو چې که چرې تاسو ماته نورې روپۍ را کړې نو زه به دا بغاوت ډير زر ختم کړم. شاه شجاع يو سخت خودغرض سړی و د قوميت او عزيزولي د غيرت خو په هغه کښې نوم نشان نه و. هغه فيرنګيان د افغانستان نه ويستل خو د خپل غرض دپاره. ځکه چې د هغوي په موجودگي کښې د هغه هيڅ وس نه چلیدو او د ملک په خانانو او سردارانو او د اولس په خلقو کښې هغه بالکل صفر و. د هغه خودداري او شاهي حيثيت دا نشو گواره کولې چې سره د بادشاهي د نوم دې د ملک په اندروني معاملاتو کښې د يو انگرېز کهتان او لفتښت اختيار دې هم زمانه ډير زيات وي. مگر بارکزو دا تحريک د خپل قوم او د خپل ملک د ازادولو په خاطر شروع کړی و. د شاه شجاع د دې منافقانه روپۍ باوجود بارکزو په قوم کښې د اتفاق پيدا کولو په خاطر شاه شجاع سره د راضي نامې خبرې اترې شروع کړې او اکر چې د ابتدائي تحريک نه نواب زمان خان د قوم په اتفاق سره بادشاه منتخب شوی و مگر خه وخت چې انگرېزي فوځ د کابل نه ووتو نو زمان خان په ډيرې خوشحالي د بادشاهي نه دست برداره شو او شاه شجاع ي خپل بادشاه او خان ي د هغه وزير کړو. امين الله خان د هغه نائب وزير شو. د خه وخت دپاره خو شاه شجاع په ظاهره بارکزو سره د اتفاق پټ وپاللو مگر لا ډيره موده نه وه تيره شوې چې هغه بيا د بارکزو د تباه

کولو سازشونه راواخستل. او انگریزانو سره ی پټ خط و کتابت د دې غرض دپاره روان کړو. ورومې خط په یوېشتمه جنوري ۱۸۴۲ء هغه میگریگر ته دا شان ولیکلو:

”کپتان میگریگر ته دې معلومه وي چې د کابل په ټولو واقعاتو باندې به ته اوس خبر شوی یی. سره د دې چې ما به تاسو ته همیش دا وئیل چې دا خلق ډیر دوکه باز خلق دي مگر تاسو پوهه نه شوی. او زما د دشمنانو په وینا مو عمل وکړو. یعنې د بارکزو په وینا. تر دې حده پورې چې اوس دې حال ته را ورسیدی. د بارکزو مطلب دا وه چې زما او د انگریزانو په منځکښې بې اتفاقي او دشمني پیدا شي. غیرنګیانو ته به هغوي وئیل چې دا بغاوت زما په انګیخت شوی دی او مسلمانانو ته به هغوي وئیل چې زه او غیرنګیان یو یو. او دغه شان ی زه په ټول اولس کښې بدنام کړم. خیر دغه به نصیب وه. زه په دې ټولو واقعاتو خفه او غمژن یم خدای دې زما د زړه دا مراد پوره کړي چې زما د دشمنانو قسمت هم د سر ولیم میکناټن او د تریور په شان شي. د بغاوت په ابتدا کښې ما هغوي ته ډیر خله وئیل چې هر څیز بالا حصار ته راوړئ ځکه چې هغه مضبوط ځای دی. ولې هغوي زما ونه منل، بیا ما هغوي ته وئیل چې څه مهلت واخلي چې زه پښتنو سره ټولې معاملې فیصله کړم. ما خپل ټول مال چې په دومره محنت جمع کړی وه ولګولو، او دغه شان ټول لوی لوی خلق ما خپل ځان طرف ته کړل. خدای دې وکړي چې هغوي بدستور زما وفادار وي. بغیر زما نه دا پښتانه بل هیڅوک هم په قابو کښې نشي راوستي. او نه د دې ملک حکومت چلولي شي. ایست الایا کمپنی سره زما وفاداري او دوستي ټول جهان ته ښکاره ده او اوس هم ټولې دنیا ته لکه د رڼا ورځې معلومه ده. که چېرې ما سره لږه خزانه و. چې ما د ژمي په باقي دوو دریو میاشتو کښې په هغې ځان مضبوط کړی و. نو که خدای وکړي نو په دې ملک کښې بل هیڅوک داسې نشته چې ما وباسي او د خدای په فضل سره به هر یو کار زما د خواش مطابق فیصله شي. د دې ځای خلق د روپو نه څوک نشي را اړولي. خدای دې وکړي چې زما د زړه مراد حاصل شي. د دې نه ورومې ما په دې معامله کښې څلور لکه روپۍ ولګولې او بیا مې دوه لکه روپۍ نورې ورکړې ما سره اوس هیڅ نشته. که چېرې ما له څه روپۍ لاس له راشي چې زه پرې دا سړي ځان طرف ته راواړوم نو که د خدای رضا وي نو هر یو څیز به زما د مرضی مطابق فیصله شي. زه امید کوم چې په یو څو میاشتو کښې به زه ډیر سواره او پیاده را یو ځای کړم نو بیا به هیڅوک هم ونه خوځي. خدای دې وکړي چې زما د زړه مراد حاصل شي.

د دې چیتې درسونکې به نور ټول واقعات تاسو ته زباني ووايي. ښه به دا وي چې تاسو زما دا چیتې یا پېښور ته او یا ګورنر جنرل ته واستوئ. او ډیر زړی ماته جواب را کړئ. هر کله چې تاسو ته دا معلومه شي چې زما دا خط پېښور ته ورسیدو نو ماته اطلاع را کړئ چې زما تسلي وشي چې دا خط د دې ملک نه ووتو ځکه چې زما مخالف خلق د قام خلقو ته وائي

چې زه د فيرنګيانو ملګرې يم. تر څو پورې چې زما پښې پښې لګيدلې نه وي نو د څه مودې دپاره به دا ضروري وي چې ماته روپۍ راوليږلې شي. هر کله چې ما خپل طاقت په دې ملک کېني قائم کړو نو بيا به ماته د هيچا ضرورت نه وي ټول کار به اسان شي. په دې خبرو باندې زما د ملک خلق بالکل خبر نه کړئ. خداي به څه موده پس هم هغه څه وکړي چې په کوم کېني زما او ستاسو ښيګړه وي. خداي دې زما د زړه مراد پوره کړي. د دې چيټې در وړونکې به تاسو د ټولو معاملو نه خبر کړي خو چې څه وخت ماله روپۍ را ورسيدې او ما خپل ځان ښه په ځامې کړو نو زه به دا خلق دا شان بيا په خپل قابو کېني راولم چې که زه ورته حکم وکړم نو هغوي به د صياحبانو پښې هم په سر وچتې کړي.

بيا هغه يو بل خط د گورنر جنرل په نوم د کابل نه وليږلو چې هغه ته په دويمه فروري ورسيدو د هغې خط مضمون دا شان وه:

"زما دوست ته دې معلومه وي چې زه بادشاه يم او خپل خلق زه ښه پيژنم. دا ضروري ده چې ټولو خلقو سره په خپل خپل ځامې مناسب سلوک وشي. چا سره د مهرباني او چا سره د سختۍ. زما بعضې مخالفو خلقو زما د ويرې نه سر ولیم ميکناتن او سر اليگزنډر برنس سره پناه واخسته نو بيا ما هغوي ته هيڅ نشو وئيلې. ولې هغوي جګړې پيدا کړې. تيرو کلونو راسې ما ټول صاحبان او بالخصوص سفير صاحب چې هغه ماته د خپل ځان نه هم ډير گران وه خپل ځان سره مساوي گڼل. او د هغوي د رضا نه بغير مې بل څه نه کول. دا د خداي رضا وه چې زه دې هغه څه په سترگو ووينم چې کوم ما ليدل نه غوښتل. په بل چا دې خداي پاک دا شان ازمينت نه راولي. دا چرې ممکن کيدې شي چې زما دې دا خواهش وي چې زه دې خپل دشمنان او د هغوي د خاندان خلق د خپلو دوستانو قائم مقام ووينم.

يو ځل دوه ماته ته هم ليکلي وو چې يو سره دې ملک ته راوليره چې د ټول ملک د صورت حال متعلق تفتيش او رپورټ ورته وکړي مګر تا په هغې هيڅ ونه کړل. دوه درې کاله خو ما خلقو له تسلي ورکړه هغوي به ماته وئيل چې که چرې ته بادشاه نه ئ نو چې مونږ پوهه شو چې فيرنګيان بادشاهان دي. او بيا هغوي ماته وئيل چې مونږ ستا د خاطره دوست محمد خان د خپل ملک نه وويستو ولې تا مونږه بالکل د ځان نه نااميده کړو. او اوس زموږ نه ښځې هم لارې او ملک هم لارو. او اگر چې په ابتدا کېني فيرنګيانو مونږ له تنخواه گانې را کولې مګر هغه هم اوس هغوي بند کړې. ما د خلقو د دې خبرو څه تسلي نه شوه کولې ولې ميکناتن ته مې د هغوي دا خبرې وکړې او ورته مې وئيل چې هر کله چې وي په دې ملک کېني به فساد پېښ شي. ولې هغه زما وانه وريدل. ما هغه ته وئيل چې دا خلق تا غلوي ولې هغه په ما باندې اعتبار ونکړو او ماته ئ وئيل چې په ارام اوسه زه به ټول ملک په دوو پلټنو باندې رعيټ کړم. هغه ماته دا هم وئيل چې ته ځنې مخالف قيد او خارج کړه ما هم دغه شان

و کړل. ولې هغوي خان نظام الدوله ته ورسولو او د هغه په ذريعه ئ ميکناتن ته رسالي وشوه. ميکناتن ماته وئيل چې ته دوى پرېږده ما هغوي پرېښودل او اوس زه هم د هغې خلقو د لاسه په مصيبت کېږي يم.

څه وخت چې ميکناتن د دې ملک نه په بنکته د روانيدو نيت کړى وه نو ما هغه ته وئيل چې ما هم خان سره بوځه. ځکه چې زه په ډير تنگ حال کېږي يم. ما هغه ته د ټولو واقعاتو حال وئيلو ولې هغه زما په وينا غوړ کيښودو ما هغه ته وئيل چې ماته هره ورځ د دې خبرې شکايتونه راځي چې د پښتنو ښځې د برنس د منشي کور ته بوتلې کيدې شي او هغه ځاى کېږي هغه سره په شراب نوشي کېږي مصروف وي. او چاونى ته هم په اسونو باندي ښځې بوتلې کيدې شي. ما هغه ته وئيل چې دا ما په خپلو سترگو ليدلي دي هر کله چې خلقو ماته د دې خبرو فرياد وکړو نو ما هغوي ته وئيل چې څوک دي چې دا شان کارونه کوي چې زه ئ تفتيش وکړم او بيا مې خلقو ته وئيل چې صاحبان مه بدناموي. ورومې خو ما هغوي له تسلي ورکړه او بيا مې ورله تنبيه ورکړه او ورته مې وئيل چې هر څوک چې ستاسو ښځو ته لاس واچوي نو ما خبر کړئ زه به ئ تفتيش وکړم.

دې خلقو ورومې هم دغه شان کارونه کړي دي لکه چې څه رنگ ئ اوس وکړل. دوى زما ورور محمود په بالاحصار کېږي بنديوان کړى وه په هغه موده کېږي د سازش مشران مختار الدوله او احمد خان نورزي وغيره وو. په ظاهره خو هغوي بهانه دا کړې وه چې دا د شيعه گانو او د سنيانو په منځ کېږي جگړه ده مگر معلومه شوه چې دا څه ډيره لويه معامله وه. او هغوي ته دا معلومه شوه چې دا معاملې بغير زما نه شي فيصله کيدې. په هغه موده کېږي زه په کاکړو کېږي وم، خانانو ما پسې سوال جواب وکړو او بيا ټولو زما حکم ومنلو. په موجوده بغاوت کېږي خلقو وئيل چې په چاونى کېږي کروړونه روپۍ دي. راځئ چې اسلام له تقويت ورکړو. دا دغه شان خلق دي. درې څلور سېي خو مړه شو هم دغه هومره لا پاتې دي.

نظام الدوله سېي وه او هغه مونږ ټول تباہ کړو. ما سفير ته سوال وکړو چې خلق مه تباہ کړه ولې نظام الدين درانيانو ته وئيل چې بادشاه او سفير به تاسو تباہ کړي. زه به ستاسو په مرسته ودرېږم ولې کپتان تړيور به ما پرې نه ږدي. دغه شان خلق وچت شول. زه په دې ډير ناراض شوم ولې بالکل ناچار وم. اوس که د خداى رضا وي نو د دوستانو په امداد سره به ډير څه وشي. ټول خلق ستاسو په وجه زما برخلاف وو هغوي ماته سوال جواب وکړو چې ته خان د فيرنګيانو نه بيل کړه او د خپل دين په خاطر پخپله بادشاه شه. په دې زمانه کېږي بعضې صاحبان په بالاحصار کېږي وو. ما په هغه ساعت خو هغوي له څه سوال جواب ورنکړو مگر سفير مې په دې خبر کړو. هغه ماته وئيل چې دا قسم خلق د خان نه لرې کړه. ما هغوي

د خان نه ورېشته کړل او ورته مې وویل چې هر څه زما د صاحبانو په زور شوي دي. هغوي ماته په جواب کښې وویل چې بیا به پښیمانه یی. تر څو ورځو پورې د بالاحصار، د چاوڼی او د بالا برج په خواؤشا کښې جنگ وشو. دغه وخت ما سفیر ته سوال جواب وکړو چې سره د خپل ټول اسباب بالاحصار ته راشی. په بالاحصار کښې لوڅونه تریو یا دوو کالو پورې ښه مقابله کولې شي. درې یا څلور زره خلق دي وویستلې شي او توپې او سامان دي راوړې شي. د ډیر بحث او مباحثې نه پس ماته هیڅ جواب را نه کړې شو. ما ورته وویل ډیره ښه ده ستاسو خوښه ده. څر ورځې پس ما چاوڼی ته سوال جواب ولیږلو چې پام کوی چاوڼی پرې نه ږدی. زه د دشمن په نیت خبر وم چې هغوي په لوڅ باندې د حملې کولو نیت کړی دی. بیا ما پنځه شپږ لکه روپۍ ولگولې او ډیر خلق مې د دشمن نه خان طرف ته راواړول. ولې هغوي ماته وویل چې ته خان د فیرنگیانو نه بیل کړه. په دې وجه درې یا څلور بارکزي زما نه بیل شو او اگر چې زما په خلقو اعتبار نه وه ولې ما دا شان کار وکړو چې ورومې مې هغوي له درې یا څلور لکه روپۍ ورکړې او بیا چې هغوي نورې وغوښتې نو په دې خیال مې ورله دوه درې لکه روپۍ نورې ورکړې چې که زه انکار وکړم نو هغوي له به بهانه په لاس ورشي او زما نه به جدا شي. ولې ما هغوي له هغه ټولې روپۍ ورکړې چې کومې ماسره وې او اوس زه بالکل بې ماله یم. که چېرې ماسره روپۍ وې نو ما ښکاره په ښکاره ډیر څه کولې شو. ولې بغیر د روپو نه هیڅ نشي کیدې. دا ټول مې خلق دې که چېرې ماسره روپۍ وې نو ما لوڅونه جمع کولې شو او کوم زاره هندوستانیان چې ما له اوس برېښو راغلي دي هغوي ټول بیا ماسره د نوکر کیدو خواهش مند دي. ولې ماسره روپۍ نشته. په زړه کښې زه تاسو سره یم اگر چې ټوله دنیا اوس ما نه جدا شوې ده. نظام الدوله ته د دې بغاوت د کیدو حال یوه شپه ورومې معلوم وې مگر نه خو هغه ماته وویل او نه یی سفیر ته، چې مونږ د هغې تدارک کړی وې. د بغاوت سازش کونکو نورو خلقو ته وویل چې بادشاه زمونږ ملگری دی. او څه وخت چې شهزاده لوڅونو سره هغوي له ورغې نو دې نمک حرامو وویل چې ټول زمونږ ملگری دي. که چېرې زما په نصیحت عمل وکړې نو اوس هم ډیر څه کیدې شي او که نه وي نو زه به مکې ته روان شم. د دې خامې خلق ډیر پاڅه نمک حرام دي که نه وې نو ما به په ډیره اسانتیا سره ټول ملک صفا کړی وې او ایران او خراسان هم.

څه چې په قسمت کښې وو هغه وشو. ما دا څه په خوب کښې نه دي لیدلي بلکې هر څه مې پخپلو سترگو لیدلي دي. خدای دې دا غم لرې کړي او زما د دشمنانو او د هغوي د خاندان د خلقو دي هم دغه شان حال شي چې څه رنگ زما د دوستانو شو. په دنیا کښې چېرې چا داسې خلق هم لیدلي دي چې چا خپلو دشمنانو ته د خپل قتل سامان مهیا کړی وي. اکبر مې د ترکستان نه لکه د فقیر پشان راغی. د هغه دشمني صاحب لوگ او ماسره ظاهره

باهره وه ولي لکونه روپي هغه له د دې دپاره ورکړې شوې چې هغه انگریزي فوځ په حفاظت سره هندوستان ته ورسوي ولي د دې څه نتیجه وشوه. د دې خبرو اترو په منځکښې ما څو څو ځله سفير ته سوال جواب وکړو چې ته خپل دشمن ولي پالي مگر زما په خبرو چا غوړ کښېښودو؟

ټول مسلمانان ستاسو په وجه مانه واورېدل او تر دریو میاشتو پورې ستاسو په وجه ماته ډیر تکلیفونه او مصیبتونه پېښ شول. او بیا په اخر کښې ئې سفير محمد اکبر ته د ټول ملک د حواله کولو اقرار وکړو او زما دپاره ئې یو لک روپي سالانه مقرر کړې او په هندوستان کښې خلور لکه. ولي ماته معلومه وه او دا مه وئیل هم چې څه وخت تاسو د چا وني نه وځي نو تاسو به بالکل تباه کړې شي. او هم هغه شان خبره وشوه. زمونږ په منځکښې هيڅ ناچاقي نه وه او نه به بیا چرې پيدا شي. څه وخت چې ما صورت حالات وليدل نو ما د محمد اکبر نه د خلقو را اړولو دپاره روپي خرڅ کړې ولي اوس زه هيڅ نشم کولای. ما میگریگر ته او غزني او قندهار ته هم خبرونه ولیږل. لاره غیر محفوظ ده نو زه سم نه شم لیکلې.

د دې قسم خطونه به شاه شجاع وقتاً فوقتاً میگریگر ته لیکل (ځکه چې پوتنگر د محمد اکبر خان په لاس کښې یرغمال وه) او پټ پټ به ئې ټول واقعات هغه ته ښکاره کول. اخري چیتي میگریگر ته د هغه د طرف نه په اووم مارچ رسیدلې وه د هغې مضمون دا دی:

”دا شان حال دی چې زه شپه او ورځ ستاسو متعلق فکر مندیم. خدای دې زمونږ په مرسته شي ما دا نه غوښتل چې زه دې داسې ورځ ووينم. ټوله ورځ ما سره هم د دې فکر وي. بدبخت محمد اکبر چې د کومې ورځې نه لغمان ته رسيدلې دی نو هغه په هغه روپو چې کومې هغه له ورکړې شوې وې خان له ټول کار سنبال کړی دی. د هغې طرف نه کابل ته چیتي راغله او هغه سره د شاملیدو دپاره خلقو له روپي ورکړې شوې. اخر دا روپي بندي شوې او ځنې خلق په لاره په بتخاک کښې لوټ شول. اخر خلق د غزا په خیال روان شول. ولي په دې نیت ډیر کم خلق ځي. ما قریباً د یوې میاشتې نه فوځونه جلال اباد ته د روانیدو نه حصار کړي دي ولي تاسو نه ماته هيڅ خبر راغلو. ما په ټولو مسلمانانو کښې خان ستاسو په وجه بدنام کړو. ولي تاسو پرې هيڅ پوهه نه شوې. دا خو د مرگ او د ژوند خبره ده. تر دې وخته پورې ستاسو د ارادې هيڅ پته ونه لکیده. زه نه پوهیږم چې زما څنگه بده ورځ ده او دا خلق هم زما نه خفه دي. او ماته وائي (چې د بادشاه رضا نه ده چې مونږ جلال اباد ته لاړ شو) هغه د حق دین په تباه کولو رضا دی. خدای دې زمونږ مددگار شي. هيڅوک نشي وئیل چې انگریزي فوځونه به کله را رسي. که چرې کارونه دا شان کیږي نو د هندوستان به څه حال وي سره څو بالکل ستاسو ملگرې يم خدای دې ماته خیر پېښ کړي. که چرې انگریزي

فوڻو نه لس پنڄلس ورڻو ڪڻي راور سيدل نو خير به شي. ولي ڪڏهه راونه رسيدل نو ڇڏ ڪول پڪار دي. هر ڇڏ ڇي ته مناسب ڪڻي هغه ماته صفا صفا وليڪه ڇي سره پوهه شي او دهغي مطابق انتظام و ڪري شي. زهه هميشه به دي فڪر ڪڻي ڀم ڇي ڇڏ رنگ به هغه سري او بيبياني (يعني انگريزي قيديان سري او بنهي) زما لاس ته راشي ڇي هغوي به حفاظت ڪڻي شي او دا بدمعاش محمد اڪبر ورته ڇڏ نقصان ونه رسوي.

ما محمد شاه غلجي ته پيغام ليبرل ديه ڪڏهه ڇري دي انگريزي قيديانو ته ڇڏ نقصان ورسيدو نو زهه به سڏ او ستاد ڪور د خلقونه دهغوي بدل واخلم. او د ٽولي خيلخاني بيخ به دي وباسم. او تا به هم گرفتار ڪرم. خدايه به واره خير ڪري اڪر ڪڏهه صورت حال دير پيچيده او گران ديه.

دا بدمعاشان پڻتانه بيشماره دير قسمونه خوري. ولي زرو نه ئي د شيطانت نه ڊڪ دي. خدايه د دوي و شرموي د ٽولي معاملي اصليت هم دغه ديه ڪڏهه ڇري ستا خيال وي ڇي ڪاميابي به وشي او انگريزي فوڻو نه به راور سيوري نو ڇي ڇومره زر شي هغه هومره به بنه وي. دا ڇڏ معمولي معامله نه ده.

شمس الدين خان ڇي غزني ته استولي شوم ديه ما هغه ته حڪم ڪرم ديه ڇي به انگريزي فوڻو باندي به سختي حمله مه ڪوه. ترڻو پوري ڇي ما انگريزانو سره ڇڏ اقرار نه وي ڪرم. مانه خپل ٽول غمونه هير دي او ستاسو دپاره غمزن ڀم. نه مي د شهي آرام شته او نه د ورڇي او نه ماسره ڇڏ بل فڪر شته. ڪڏهه ڇري زهه پنجهله جلال اباد ته درغلم نو بيا زهه د خپلي رضا مطابق معامله فيصله ڪولم شم. دي ڪڻي دوه فائدي دي او يو نقصان. زهه حيران ڀم. خدايه پاڪ دي ما د دي غمونو نه خلاص ڪري دا هر ڇڏ ڇي وشو نو د ناعاقبت انديشي نه وشو اوس دي خدايه زما مل شي.

ما به هميشه سروليم ميڪناٽن ته وٽل ڇي د دي معاملي انجام به خراب شي د کومي ورڇي ڇي هغه د ڪابل نه د بمبي د ٽلو انتظام و ڪرو نو زهه دهغه نه وروميه روانيدو ته تيار وم. ما هغه ته وٽل ڇي د دي خايم د معاملو صورت ماته بنه نه بنڪاري ولي هغه زما به خبر و غور ڪڻيندو. د دي خط در ورونڪي به د نورو واقعاتو نه تا خبر ڪري زهه ڇڏ ڪولم شم. دا خلق به به دنيا ڪڻي دير لعنتيان وي. ڪڏهه ڇري ماسره روپي وم نو ما به خپل فوڻو راجمع ڪرم وه بيا د چا ڇڏ طاقت وه ڇي ستاسو سڀي ته ئي هم نقصان رسولي وم.

د دي خط به جواب ڪڻي ميگريگر ڇي کوم خط شاه شجاع ته ليڪل ديه هغه هم مونڙ لاندې درج ڪوڙ :

”نهم مارچ. د اعليٰ حضرت خط ڇي د يو اعتباري سري به لاس رالبرل شوم ديه مونڙ ته راور سيدو. ڪڏهه د خدايه رضا وي او ته تريوي مياشتي پوري ڏيل ڪولم شيه نو ڇڏ ڇي

ستارضا وي هغه به بيا کيدې شي. ته بېغمه اوسه ځکه چې د جنرل پالک فوځونه سره د سکهانو د فوځونو پيښور ته راوړسیدل. اوتۀ دا شان وگڼه چې هغوي هډو دلتۀ راوړسیدل. هر څۀ چې د دې خط در وړونکۀ تاته وواځي نو په هغې باور وکړه.

د دې تاريخ لوستونکو ته به د دې خطونو د لوستونۀ پس د شاه شجاع د قوميت، د هغه د ايماندارۍ او پښتو بڼۀ اندازه لگيدلې وي. د داسې سړي نه دا اميد کول فضول وو چې هغه به قوم سره په اتفاق ملک ته د ښيگړې رسولو کوشش وکړي.

په دې زمانه کېنې د تحريک ازادۍ مشرانو ته د روپو سخت ضرورت وه ځکه چې بغير د روپو نه هغوي نه خو باقاعده فوځ جمع کولۀ شو او نه ئ د غازيانو روزانه خرڅ خوراک او گوله بارود پوره کولۀ شو. په ابتدا کېنې شاه شجاع هغوي له درې څلور لکه روپۍ ورکړې ولې هرکله چې محمد اکبر خان کابل ته د توپو او د ميخزين او باقاعده فوځ د پاره خطونه وليکل نو د کابل په خلقو کېنې هېچا هم بې تنخواه تلو ته غاړه نه کېښوده. او روپۍ هېچا سره هم نه و. د دې نه علاوه د تحريک په مشرانو کېنې خپل قديمي دشمن يعني بغض، حسد او باهمي خانه جنگو خپل کار شروع کړو. هره ډله د بلې ډلې د طاقت نه خلاف وه. اکبر خان پخپله په دې ورځو کېنې په لغمان کېنې ديره وه او د پالک او سيل د فوځونو د مقابلې دپاره ئ لښکر د راجمع کولو په غرض په خان شپه او ورځ يو کړي وو. او کابل ته به ئ هره ورځ د امداد دپاره خطونه ليکل. په کابل کېنې د تحريک ازادۍ ځنې ځنې مشرانو دا خيال وکړو چې که چرې مونږ اکبر خان له د کابل نه امداد واستولو او هغه انگرېزانو له شکست ورکړو نو بيا به د هغه طاقت دومره زيات شي چې هغه به د ټول افغانستان مالک شي. له دې کبله هغوي دا فيصله وکړه چې مونږ خپل خان له يو فوځ د جنرل پالک مقابلې ته درۀ خيبر له ليرو. ولې بيا د تنازعو په سبب او د روپو د نشت په وجه تر ډيرې مودې پورې په دې تجويز هغوي څۀ عمل ونکړې شو. اخر شاه شجاع هم ښکاره په دربار کېنې ووتل چې اوس زۀ د خپل مذهب په حمايت کېنې ودرېدل غواړم او د کافرو برخلاف جهاد کوم. په دربار کېنې خو هغه د جهاد اعلان وکړو ولې پت هغه کتولي ته چې په کابل کېنې قيد وه، سره واستولو چې زما خان او زړۀ انگرېزانو سره دۀ او بيا ئ بېشماره خطونه گورنر جنرل د هغه ايجنټ کلارک، ميگريگر او نورو انگرېزانو ته وليکل. چې زۀ د انگرېزانو ډير وفادار ملگرم یم. خو ما له روپۍ راواستوي ځکه چې بې روپو کار نه کيږي.

اکبر خان يو ځل بيا کوشش وکړو چې د کابل سرداران خپلې کورنۍ جگړې يو خوا ته کړي او د جلال اباد په طرف فوځي پيشقدمي وکړي چنانچه هغه يوه سخته چټي کابل ته وليږله او سردارانو ته ئ وليکل چې د پښتو د قوم د تاريخ په داسې خطرناک وخت کېنې ستاسو په منځکېنې دا جنگونه او جگړې. حسدونه او بغضونه څومره د شرم او د الفسوس

خبره ده. سر جان کي د خپل تاريخ په دريم جلد صفحه 108 باندې د دې خطونو متعلق دا رنگ ليکي:

" On the 2nd of April Mohan Lal wrote from Kabul; a letter has been received from Mohammad Akbar Khan, which was carried by Aminullah Khan and read by the Shah. It also passed under my sight through the kindness of the Persian chiefs. It contained that Mohammad Akbar Khan has been always writing to send the troops to assist him against Jalalabad but no body has heard him. Now he has been informed by his trusty men at Peshawar that five battalions of the English have reached Hasanabdal, and when they join the forces at Peshawar they, in company with the battalions of the Najibs of the Sikhs, will force their march through Khyber, though he has sent Sultan Jan with a few hundred men to reinforce the people of Khyber; but if the English enter and pass, the Khyber once, no one shall be able to oppose them. Therefore the chiefs as well as the Shah, at

Kabul, should not quarrel for the distribution of the money and ranks, but exert themselves to come down immediately to Jalalabad and reduce it before the English should pass Khyber; otherwise he (Akbar) is risking and ending his life for the faith of Muhammad, and will continue to exert himself as long as he lives."

ترجمه: "په دويم د اپريل موهن لعل د کابل نه خط وليکلو چې يو خط د محمد اکبر خان نه موصول شوی دی چې امين الله خان راورو او شاه ولوستو. دا خط زما د نظر نه هم تیر شو په مهرباني د ايراني سردارانو. د هغې مضمون دا و چې محمد اکبر خان هميشه خطونه ليکلي دي چې ماته فوځونه راوستوي چې د جلال اباد په اخستو

کښې ما سره امداد وکړي. ولې هېچا هم په هغې غور کښينېدو او س ماته زما اعتباري سړو د پېښور نه خبر راگرې دی چې د فيرنګيانو پنځه پلټنې حسن ابدال ته راورسيدي او څه وخت چې دوی د پېښور فوځونو سره يو ځای شي نو هغوي او د سکھانو نجيب فوځ به په زور په خيبر راننځي. اگر چې ما هم سلطان جان يو څو سوه سړو سره ۶ خيبر: خلقو د امداد دپاره استولې دی ولې که چېرې فيرنګيان يو ځل د خيبر نه راپورې وتل نو بيا هيڅوک هم د هغوي مقابله نشي کولې. له دې کبله نه خو سردارانو له او نه شاه له پکار دي چې په خپلو کښې د روپو په ویشلو او په عهدو جگړې وکړي. بلکې هغوي له انتهائي کوشش کول پکار دي چې هغوي سمدستي په جلال اباد باندې پيشقدمي وکړي. او وروسته د دې نه چې د فيرنګيانو فوځونه د خيبر نه راپورې وځي هغه فتح کړي. که نه وي نو زه په دين محمدي باندې ځان قربانولو ته تيار يم او تر کومه پورې چې زه ژوندی يم نو خپل انتهائي کوشش به کوم."

هر کله چې شاه شجاع ته دا معلومه شوه چې په جلال اباد باندې د نه وړاندې کيدو په سبب په ما باندې د خلقو شکونه ورځ په ورځ زياتيږي نو هغه بالاخر جلال اباد ته د تلو

پنځم باب

د جنرل پالک تازه دم فوځ د خيبر په لور روانيدل، او جلال اباد ته رسيدل، د بلې خوا د جنرل آکليند قندهار ته رسيدل، د جلال اباد په خواؤ شا کلو د انگريزي فوځ ظلمونه او د جنرل پالک د کابل په طرف پيش قدمي، د شاه شجاع د زوي فتح جنگ د جنرل پالک کيمپ ته رارسيدل، د جنرل پالک کابل ته رسيدل، د بل طرف نه د جنرل نات فوځ د قندهار نه مکر ته رارسيدل، د يو انگريز افسر ډيمين د غازيانو سره مقابله او دهغه شکست خوړل، د کلو په بې گناه خلقو د انگريزي فوځ ظلمونه کول، د جنرل نات د محمود غزنوي د مقبرې نه دروازي ايستل او د خان سره وړل او يوه غلظه دعوي کول چې دا د سومات دروازي دي.

جنرل پالک د پنځمې فروري نه تر ديرشم مارچ پورې په پيښور کښې د نور امدادي فوځ په انتظار کښې سره د بريکيدو جنرل وائل د بريکيدو پروت وه. په ديرشم مارچ نور کوره فوځ پيښور ته را ورسيدو. او په يو ديرشم مارچ هغه د يو عظيم الشان فوځ چې په هغې کښې توپ خانه، رساله، سپر مينا او د جنگ ټول ضروري اجزاء موجود وو، په دره خيبر پيش قدمي وکړه. د درې بريکيدو انگريزي فوځ نه علاوه د سکھانو يو ډير لوڼ فوځ هم د سردار گلاب سنگه د جمر د راجه د لاندې د هغوي د امداد دپاره په پيښور راجمع شوه. د يو ديرشم مارچ نه تر څلورم اپريل پورې پالک په جمرود کښې د بارانونو او د نورو ضرورياتو په وجه پاتې شو. په پنځم اپريل درې بجې د شپې دا ټول فوځ چې چاپ په دره ورننوتو. اوريدو تر خپله وسه پورې بڼه مقابله وکړه. مگر د دومره زبردست او منظم فوځ طاقت نه لرلو او اخر د يوې مضبوطې جگړې نه پس وروستو شول. پالک په علي مسجد باندې قبضه وکړه. پالک پخپله د شادي بگياړ په لار او د سکھانو فوځ د جگې په لار په خيبر ورننوتی وو. جنرل پالک د يوې ورځې د قيام نه پس په جلال اباد پيش قدمي وکړه. او د جنرل سيل فوځونو سره يوځای شو. د جنرل پالک د رسيدو نه پس لارډ ايلنبرو نوم گورنر جنرل چې په اته ويستمه فروري 1842ء کلکتي ته رارسيدلې وه د موجوده پوليتيکل ايجنټانو يعني د کهتان ميگريگر او د ميچرالنسن نه پوليتيکل اختيارات واخستل او د کابل او د جلال اباد د طرف پوليتيکل اختيارات ي جنرل پالک او د قندهار د طرف اختيارات ي جنرل نات ته حواله کړل. د دې وجه دا وه چې په افغانستان کښې ټولو انگريزي فوځي افسرانو په يو اواز او په يو اتفاق د دې ټولو پوليتيکل افسرانو برخلاف خپله راي حکومت هند ته ښکاره کړې وه. د افغانستان د انگريزي فوځ د لويو او د وړو افسرانو دا راي وه چې د افغانستان بغاوت صرف د دې پوليتيکل ايجنټانو د غرور، تکبر، خلقو سره د ناجائز سلوک او ظلم او د اصلي واقعاتو نه بې خبرۍ په سبب شوی دی. سر جان کي د خپل تاريخ په دريم

پنځم باب

د جنرل پالک تازه دم فوځ د خيبر په لور روانيدل، او جلال اباد ته رسيدل، د بلې خوا د جنرل آکليند قندهار ته رسيدل، د جلال اباد په خواؤ شا کلو د انگريزي فوځ ظلمونه او د جنرل پالک د کابل په طرف پيش قدمي، د شاه شجاع د زوي فتح جنگ د جنرل پالک کيمپ ته رارسيدل، د جنرل پالک کابل ته رسيدل، د بل طرف نه د جنرل نابت فوځ د قندهار نه مکر ته رارسيدل، د يو انگريز افسر ډيمين د غازيانو سره مقابله او د هغه شکست خوړل، د کلو په بې گناه خلقو د انگريزي فوځ ظلمونه کول، د جنرل نابت د محمود غزنوي د مقبرې نه دروازي ايستل او د خان سره وړل او يوه غلظه دعوي کول چې دا د سومنات دروازي دي.

جنرل پالک د پنځمې فروري نه تر ديرشم مارچ پورې په پيښور کښې د نور امدادي فوځ په انتظار کښې سره د بريکيا پير جنرل وائلې د بريکيا پروت وۀ. په ديرشم مارچ نور کوره فوځ پيښور ته را ورسيدو. او په يو ديرشم مارچ هغه د يو عظيم الشان فوځ چې په هغې کښې توپ خانه، رساله، سپر مينا او د جنگ ټول ضروري اجزاء موجود وو، په درۀ خيبر پيش قدمي وکړه. د درې بريکيا انگريزي فوځ نه علاوه د سکهانو يو ډير لږ فوځ هم د سردار گلاب سنگه د جمر د راجه د لاندې د هغوي د امداد دپاره په پيښور راجمع شوی وۀ. د يو ديرشم مارچ نه تر څلورم اپريل پورې پالک په جمرود کښې د بارانونو او د نورو ضرورياتو په وجه پاتې شو. په پنځم اپريل درې بجې د شپې دا ټول فوځ چېپ چاپ په دره ورننوتو. افرېدو تر خپله وسه پورې بڼه مقابله وکړه. مگر د دومره زبردست او منظم فوځ طاقت ئ نه لرلو او اخر د يوې مضبوطې جگړې نه پس وروستو شول. پالک په علي مسجد باندې قبضه وکړه. پالک پخپله د شادي بگيا په لار او د سکهانو فوځ د جگې په لار په خيبر ورننوتې وو. جنرل پالک د يوې ورځې د قيام نه پس په جلال آباد پيش قدمي وکړه. او د جنرل سيل فوځونو سره يو ځای شو. د جنرل پالک د رسيدو نه پس لار د ايلنبرو لورې گورنر جنرل جي په اته ويشتمه فروري 1842ء کلکتې ته رارسيدلې وۀ د موجوده پوليتيکل ايجنټانو يعني د کپتان ميگريگر او د ميجر والنسن نه پوليتيکل اختيارات واخستل او د کابل او د جلال اباد د طرف پوليتيکل اختيارات ئ جنرل پالک او د قندهار د طرف اختيارات ئ جنرل نابت ته حواله کړل. د دې وجه دا وه چې په افغانستان کښې ټولو انگريزي فوځي افسرانو په يو اواز او په يو اتفاق د دې ټولو پوليتيکل افسرانو برخلاف خپله راي حکومت هند ته ښکاره کړې وه. د افغانستان د انگريزي فوځ د لويو او د وړو افسرانو دا راي وه چې د افغانستان بغاوت صرف د دې پوليتيکل ايجنټانو د غرور، تکبر، خلقو سره د ناجائز سلوک او ظلم او د اصلي واقعاتو نه بې خبرۍ په سبب شوی دی. سر جان کي د خپل تاريخ په دريم

جلد صفحہ 99 کښې د هغې زمانې د عام انگریزانو کوم خیال چې د دې پولیتیکل افسرانو متعلق وه هغه ډیر په ښکلو الفاظو کښې بیان کړې دي.

"It would be difficult to embody, in a page of mere description, the popular notion of an Afghan "Political". He was believed to be a very concerted, a very arrogant, a very ignorant, and a very unfeeling personage; a pretender, who, on the strength of a little smattering of Persian and some ineterest, perhapes petty- coat interest, and high places, had obtained an appointment, the duties of which he was not capable of performing, and the trust involved in which he was wellnigh certain to abuse. He was looked upon as a creature whose blunders were as mischievous as his pretensions were ridiculous; one who ideas of diplomacy were limited to be cultivation of a moustache and the faculty of sitting cross-legged on the ground, who talked largely about Durbar, rode out with a number of sowars at his heels; and was always on the point of capturing some fugitive chief, and never achieving it after all. But this was only the more favourable aspect of the picture. There was another and a darker side. He was some times represented as a roaring lion, going about seeking whom he should devour; unveiling Afghan ladies, and pulling Afghan gentlemen by the beard, inviting chiefs to a conference and then betraying them; blowing sardars from guns; conniving at whole sale massacre, bribing brothers to betray brothers, fathers their sons; keeping fierce dogs to hound them at innocent country men; descecrating mosques, insulting mullahs, trampling on the Quran. In a word, committing every conceivable outrage that crulity and lust could devise. There was no amount of basene indeed, of which these men were not supposed to be capable; no licentiousness to which they were not addicted; no crimes which they did no commit. This was the popular notion of an Afghan "Political".

ترجمه: د افغانستان د یو پولیتیکل افسر متعلق چې کوم عام تصور وه د هغې پوره تفصیل په یوه معمولي صفحه کښې راټلل خو مشکل دي ولې د هغه متعلق د خلکو دا رای وې چې هغه یو لوی مغرور یو لوی متکبر او یو ډیر جاهل او یو ډیر بې حسه انسان وه. هغه د هر څیز مدعی وه. او د فارسي ژبې د ډیر سړسړي علمیت په زور او په لویو لویو ځایونو کښې د اثر بالخصوص د زنانو د رسوخ په زور په دې عهده مامور شوی دی هغه د دې عهدې د فرائضو ادا کولو بالکل ناقابل وه. او د هغې اختیاراتو به یی ضرور ناجائز استعمال کولو. خلکو به هغه یو داسې سړی گڼلو چې د هغه غلطی به هم د فساد نه ډکې وې. او دعوی به یی د توفو او تمسخر وې. د هغه سیاستداني به تر دې پورې محدوده گڼلې شوه چې هغه ښکلي بریت پرېږدي، او په زمکه باندې یی پرلت کښیناستل زده کړي دي. هغه به اکثر د دربارونو خبرې کولې. او په اس به سور روان وه او ډیر سواره به یی ځان پسې روان کړي وو. او تل به د چا مخروړ ځان په گرفتاری پسې وه. مگر په اخر کښې به چې د هغه په گرفتاری کښې کامیابیدو نه. مگر دا تعریف خو د هغه د تصویر ښکلی طرف وه. د هغه د تصویر بل او تورخ

هم وۀ. كله كله به د هغه متعلق دا وئيلې شو چې هغه به لكه د شیر ببر غرمیدو او چار چاپیره به گرځیدو چې هر څوک بیامومم چې وۀ ی خورم. د پښتنو بییانو نه به ی بورقې کوزولې او پښتانه شرفا به ی د ږیرو نه نیول. خانان او سرداران به ی جرگو له راوبلل او بیا به ی په اعتبار کښې گرفتار کړل. سرداران به ی په توپو کښې الوخول په قتل عام به ی سترگې پټولې، ورور له به ی د ورور په سر بلې ورکولې او پلار له به ی د زوی په سر. چیچونکي سېي به ی ساتل چې په ساده د کلو وسیدونکو پسې کول به ی، د جوماتونو بې حرمتي به ی کوله د ملیانو بې عزتي به ی کوله، قرآن به ی د پښو لاندې کولو. خلاصه دا چې هغه به هر هغه بد کار کولو چې د یو ظالم او بدکار سرې په دماغ کښې راتلې شي. حقیقت دا دی چې داسې یو ذلیل کار هم نه وۀ چې د خلقو په خیال کښې د دې پولیتیکل افسرانو د لاسه کیدم نشو. او نه داسې څه بدمعاشي وه چې په هغې هغوي عادت نه وو. او نه داسې څه جرم وۀ چې د هغې به هغوي مرتکب کیدل نه. دا د عامو خلقو تصور وۀ د افغانستان د یو پولیتیکل افسر متعلق.

سر جان کرې په خپل کتاب کښې د دې برني تصور نه سخت اختلاف رای کړې ده او د خلقو دې خیال ته هغه د مبالفې نه ډک وائي. مگر دې کښې شک نشته چې د هغې زمانې په فوخي انگریزي افسرانو کښې د یو پولیتیکل افسر تصور هم دغه وۀ چې څه رنگ هغه بیان کړم دی. د جنرل نات هم د دې پولیتیکل افسرانو متعلق څه ډیر بڼه خیال نه وۀ.

"If a man is too stupid or too lazy to drill his company, he often turns sycophant, cringer to the heads of departments, and is made a "Political" and of course puts the government to an enormous expense, and disgraces the character of his country."

ترجمه: که یو سره دومره بیوقوف یا دومره سست وي چې هغه خپلې کمپنۍ ته ډرل نشي ورکولې نو هغه د محکمو د افسرانو ذلیله خوشامنده راخلي نو هغه "پولیتیکل" شي او بیا هغه د خپل حکومت بیحده ډیر تاوان کوي او د خپل ملک نوم سپکوي.

د جنرل نات د دې رای نه هم سر جان کرې اختلاف کړم دی مگر جنرل نات پخپله قریباً څلور کاله په افغانستان کښې په یو لویې فوخي عهدې مقرر وۀ او د قندهار نه چې واخلي نو تر غزني پورې او د هرات تر حدودو پورې د ټولې علاقې سیاسیاتو سره د هغه د کال 1838ء نه تر 1842ء پورې مسلسل تعلق وۀ. ولې سر جان کرې د دریائې ستلج نه قبلي ته چرې نه وۀ راپورې وتې او نه هغه پخپلو سترگو د افغانستان واقعات او نه ی پخپلو سترگو د افغانستان د پولیتیکل افسرانو کار رواني لیدلې وه.

هر کله چې جنرل پالک جلال اباد ته او جنرل آکلیند قندهار ته راوړسیدل نو اوس د حکومت هند په محکمې دا سوال پیدا شو چې آیا دا فوځونه دې په کابل پیشقدمي وکړي او که واپس راستون شي. جنرل نات او جنرل پالک پخپله ذاتي طور باندې د خپل نوم او د

خپل حکومت د ورک شوي رعب کښینولو دپاره د دې خواهشمند وو. چې مونږ دې په کابل د دواړو طرفو نه ور وړاندې شو او انگریزي دبدبه دې یو ځل بیا د پښتنو په قام کښینوؤ. مگر په دې کښې هغوي بغیر د حکومت هند د حکم نه څه نشو کولې پس هغوي د ښکته نه د گورنر جنرل د احکامو په انتظار کښې کښیاستل. لارډ آکلینډ چې څه وخت په دره خیبر کښې د جنرل وائلډ د شکست نه خبر شو نو د هغه دا اراده وشوه چې جنرل پالک دې په څه شان د جنرل سیل نه بریگیډ د جلال اباد نه په حفاظت راوباسي. او بیا دې د افغانستان واقعاتو ته وگوري او د انگریزي قیدیانو د راخلاصولو نه پس دې هندوستان ته واپس شي. هر کله چې لارډ ایلنبرو راوړسیدو نو هغه د افغانستان د دوباره فتح کولو خیال خو پریښودو په دې وجه د شاه شجاع خپل نیت انگریزانو ته د اشتباه نه خالي نه دی. مگر هغه دا اراده ښکاره کړه چې کوم نوم او کوم رعب چې د فیرنګیانو د افغانستان په ملک کښې تباہ شوی دی هغه ضرور په څه نا څه طریقه بیا قائمول پکار دي. او د پښتنو په قوم یو داسې ضرب لگول مناسب دي چې زمونږ هندوستانی رعایا او زمونږ دوستانو ته دا معلومه شي چې مونږ هغې خلقو له سزا ورکولې شو چې څوک مونږ ته تکلیف او نقصان رسوي. او بیا پس د دې نه مونږ له افغانستان نه راوتل پکار دي. مگر څه وخت چې هغه د هیکل زې په مقام د جنرل آکلینډ د شکست خبر واوړیدو نو د هغه په اراده کښې تبدیلی پیدا شوه او سمدستي د جنرل نایت ته ولیکل چې قلات غلزم او قندهار سمدستي خالي کړه. او کونټی ته راوایس شه. او څه وخت چې موسم موافق شي نو بیا خان سکهر ته ورسوه. دغه قسم یو بل خط هغه د اپریل په میاشت کښې د کمانډر انجیف په ذریعه جنرل پالک ته هم ولیږلو مگر د دې احکامو د لیږلو لا ډیره موده نه وه شوې چې لارډ ایلنبرو ته معلومه شوه چې د کابل په علاقه کښې د سرداران کابل په منځکښې ډیرې سختې خانه جنگی شروع شوي دي. او پښتانه په ډیر غیر منظم او منتشر حالت کښې د یو بل خلاف جنگونه کوي. د جنرل آکلینډ د شکست نه پس د هغه دا خیال پیدا شوی وه چې که چرې انگریزي فوځونه د بدل اخستو دپاره په کابل او په غزني ور وړاندې شول نو د انگریزانو په پیشقدمۍ به ټول پښتانه په اتفاق زمونږ مقابلي ته ودریږي او چونکې په میدان جنگ کښې انگریزي فوځونو ډیر ځله د پښتنو نه شکستونه خوړلي دي نو ډیره ممکنه ده چې انگریزي فوځ بیا شکست وخوري. مگر څه وخت چې د سردارانو د باهمي جنگونو خبرونه گورنر جنرل ته ورسیدل نو په اتویشتم اپریل د گورنر جنرل چیف سیکرټري جنرل پالک ته بل یو خط په کابل باندې د ختو دپاره او د پښتنو نه د بدل اخستو دپاره ولیکلو. په کومو وجوہاتو چې لارډ ایلنبرو په اراده کښې تبدیلی راغله هغه د هغه د دې خط نه معلومیږي:

" The aspect of affairs in upper Afghanistan appears to be such according to the last advice received by the Governor General, that his Lord ship cannot but

contemplate the possibility of your having been led, by the absence of serious opposition on the part of any army in the field, by the division amongst the Afghan chiefs, and by the natural desires you must, in common with every true soldier, love of displaying again the British flag in triumph upon the scene of our late disasters, to advance upon and occupy the city of Kabul if that event should have occurred, you will understand that it will in no respect vary the view which the Governor General previously took of the policy now to be pursued, the Governor General will adhere to the opinion that the only safe course is that of withdrawing the army under your command, at the earliest practicable period, into position within the Khyber Pass. Where it may possess easy and certain communication with India.

ترجمه: "کوم اخري خبرونه چې گورنر جنرل ته رارسيدلي دي د هغې نه دا معلومېږي چې په برافغانستان کېنې صورت حال داسې دې چې د لټ صاحب په خيال کېنې به يې ته ضرور دې ته اماده کړې چې ته د کابل په ښار باندې پيشقدمي وکړې او په هغې قبضه وکړې ځکه چې يو نه په ميدان کېنې فوځ شته چې ستاسو بڼه مقابلې وکړې بل دا چې په سردارانو کېنې باهمې بې اتفاقي ده او دريم دا چې قدرتي طور به ستاسو او د هر رښتوني سپاهي سرې دا خواهش وي چې مونږ انگرېزي جنده يو ځل بيا په هغه مقام په سرخروبي ودرولې چې کوم ځاي کېنې مونږ ته دا مصيبتونه راپېښ شوي دي. هرکله چې دا کار وشي نو تاته دې دا معلومه وي چې اوس به د دې په سبب د گورنر جنرل په زړه پاليسۍ کېنې څه فرق نه پريوځي. د گورنر جنرل رايې بدستور هم دغه ده چې محفوظه طريقه دا ده چې ته خپل فوځونه د موسم په ابتدا کېنې په دره خيبر کېنې دا شان مقاماتو ته واپس کړې چې د هغې ځايونو نه هندوستان سره په اسانتيا او يقيني طور سره آمدورفت کيدې شي."

د دې خط نه صفا معلومېږي چې په حکومت هند کېنې په کابل باندې د پيشقدمۍ کولو جرأت بالکل نه و کۀ چېرې دا وخت د افغانستان پښتنو په اتفاق د انگرېزي فوځ برخلاف ملاتړ لري. ولې چونکې د انگرېزانو په مخکېنې ميدان بالکل صاف و او د هغوي د مقابلې دپاره نه خو څه قومي فوځ موجود و او نه په قبائلو کېنې تنظيم او اتفاق پاتې شوي و. صرف په دې وجه لارډ ايلنبرو ته بيا د دې خبرې جرأت پيدا شو چې انگرېزي فوځ دې د جلال اباد نه مخکېنې په کابل پيشقدمي وکړي. هم په دې طريقه لارډ ايلنبرو جنرل ناپ ته هم اختيار ورکړو چې آيا هغه هندوستان ته واپس د کوټې او د سکهر په لاره راځي. او کۀ د غزني په لاره کابل ته او د کابل نه بيا جلال اباد او د پېښور په لاره راځي. د دې اختيار ورکولو نه د لارډ ايلنبرو مدعا دا وه چې د جنرل ناپ خپله رضا ده چې هغه به د دوه دوه هندوستان ته واپس راتلل غواړي او کۀ د غزني او کابل په لاره د پښتنو د علاقې د تارولو نه پس د جلال اباد په لاره واپس کيدل غواړي. لارډ ايلنبرو نه خو په صفا الفاظو کېنې جنرل پالک ته او نه جنرل ناپ ته اړومرو په کابل باندې د پيشقدمۍ حکم ورکړې

وۀ. بلكې دا خبره ئ د هغوي په منشا باندې پريښې وه. او په دې كښې د هغه د زړۀ مدعا دا وه چې كه د كابل په پيشقدمي كښې دې دواړو جرنيلانو ته خۀ نقصان ورسيدو نو زۀ به د ذمه دارۍ نه خلاص يم ولې چې كه هغوي خۀ قابل قدر كاميابي حاصله كړه نو د دې ټولې كار روايي په شاباشي كښې به زۀ هم حصه واخلم.

لوستونكو ته معلومه ده چې محمد اكبر خان يواځې پنځېل سر ډير كوششونه د جلال اباد د انگرېزي فوځ د تباه كولو دپاره و كړل خو ناكام پاتې شو. د دې خبرې هم ذكر شوي دي چې هغه د هغې انگرېزي قيديانو په ذريعه چې كوم د هغه په لاس كښې په طور د يرغمالانو وو ډير كوشش د دې خبرې و كړو چې انگرېزي فوځ دې په كابل باندې پيشقدمي ونكړي مگر هغه په دې كښې هم ناكامياب شو او مجبورا دې قيديانو سره هغه كابل ته راستون شو او ډيره موده ئ په كابل كښې د سردارانو تر منځ د اتفاق پيدا كولو كوشش وكړو.

هر كله چې جنرل پالک ته معلومه شوه چې اكبر خان كابل ته لاړو او د جلال اباد ټوله علاقه خوشه پاتې شوه نو هغه اوس په دې علاقه كښې د ټولو نه وړومبې د انگرېزي فوځ د طاقت بنودلو كار رواني شروع كړه. هغه بريځينډير جنرل مانيتيت په اوولسم جون سره د يو بريځيد فوځه چې په هغې كښې كوره او هندوستاني سپاهيان دواړه شامل وو او يوه لويه توپخانه هم ورسره وه د شنوارو علاقې ته واستولو. دا فوځ لكه د خونخوار خناورو وړومبې د علي بغان په كلي ورغلل. او سمدستي ئ ټولو كورونو ته اور ورته كړو او لكه د ډاكوانو ئ عام خلق لوټ كړل. مگر د مانيتيت او د ميگريگر په وينا د لوټ شوي مال ډيره حصه بيا د كلي خلقو ته واپس كړې شوه. هر كله چې نور خلق د علي بغان د لوټ او د سوخيدلو نه خبر شول نو د دريو كلو خلقو خپل مال اسباب او زنانه غرونو ته بوتلې او كلي ئ خوشي كړل. بيا په شلم جون مانيتيت خپل فوځونه گولې كلي ته بوتلل. دا كلې ډير زرخيز او ښكلې كلې دي. په دې كلي كښې لويې لويې قلاگانې او ډير ښائسته ښائسته كورونه اباد وو. د اوږي ټول فصل په درمندونو كښې تيار پروت وۀ. د كلي خلقو د دې فوځ په راتلو صرف خپل بال بچ غرونو ته ورسولو او غلې ئ په خاې پريښودلې. دې فوځ په ټوله غله قبضه وكړه. او د هغوي قلاگانې او كورونه ئ وړان كړل او د هغوي د جنگو ښكلې ښكلې ونې ئ ورله تباه كړې د دې كلي برخلاف د انگرېزانو دا الزام وۀ چې دوي زمونږ فوځونه لوټ كړي دي او خۀ خزانۀ ئ هم د هغوي نه تېستولې ده. د دې نه پس دې فوځ د يو بل كلي نه لس زره روپۍ د خزانې د لوټلو په الزام كښې وصول كړې. او نور ډير مال ئ هم ترينه قبضه كړو. د دې نه پس مانيتيت خپل فوځونه نور مخكښې دننه درې ته ور وړاندې كړل. او كوم خاې ته به چې ورتلو د هغه خاې د خلقو قلاگانې به ئ وړانولې او اور به ئ ورته كولو. او كوم خاې كښې

چې به چالو هم د مقابلې نوم اخستو نو هغوي به سمدستي ټول چاند ماري کول. د مزینه په کلي کېنې بالخصوص شنوارو څه معمولي شان مقابله کړې وه. نو د هغوي ټول کلې ئ په توپو والو خولو او بیشانه ډیر خلق ئ تباہ کړل. دا بریګیډ د خپل کار د خلاصولو نه پس په دریم اګست جلال اباد ته واپس راغلو.

په شلم اګست جنرل پالک سره د خپلو فوځونو د جلال اباد نه د کابل په طرف پیشقدمي شروع کړه. او په درویشتم اګست گندمک ته ورسیدو. د گندمک نه دوه میله لرې د مامو خیلو کلې پروت دی. پالک د فوځ یوه مضبوطه دسته د هغې کلي خانانو او خلقو ته د سزا ورکولو دپاره مقررہ کړه. د مامو خیل خانان او خلق د کلي نه وتښتیدل. او د چارچاپیره غونډو نه ئ انگریزي فوځ سره سخته مقابله وکړه مګر هغوي په شمار کېنې ډیر لږ وو نو انگریزي فوځ هغوي پسې غرونو ته وروختو او هغوي کابل طرف ته تښته وکړه. بیا انگریزي فوځ د مامو خیل او کچلو خیل کلو ته اوږد ورتنه کړه او د هغوي میوه دارې ونې ئ پرې کړې. پالک تر اووم ستمبر په گندمک کېنې پاتې شو. په اول ستمبر فتح جنگ د شاه شجاع زوړ په شلیدلو جامو کېنې د جنرل پالک کیمپ ته راوړسیدو. جنرل پالک هغه په ډیر احترام او عزت خپلې خیمې ته بوتلو او د هغه په اعزاز کېنې ئ د توپو سلامي وکړه. په اووم ستمبر جنرل پالک او جنرل سیل دواړه د خپلو فوځونو سره د گندمک نه وروړاندې شو. او په اتم ستمبر جنرل میکسیکل هغوي پسې روان شو او د سکھانو څه فوځ هم هغوي سره په ملګرتیا کېنې لاړو. جنرل پالک څه فوځونه په نیمله او څه په گندمک کېنې هم پرېښودل. په اتم ستمبر پالک د جګدک په دره ورننوتو بیشانه ډیر غلجې د وړومبۍ نه په غرونو باندې هغه سره د جګړې دپاره تیار ناست وو. په دغه ورځ یو زبردست او خونریز جنگ وشو مګر انگریزي فوځ په تعداد کېنې بیشانه ډیر وه هغوي په دواړه طرفه د دې غرونو سرونو ته وختل او ټوله دره ئ د غلجو نه صفا کړه او په دره باندې ئ قبضه وکړه. په یوولسم تاریخ دوی ټول تښتیدل په دغه مقام باندې د اکبر خان نیت جګړې کولو ته ولې هغه په ډیر تکلیف سره د پښتنو خوره وړه ډله رایوځای کړه او تښتیدل ته د جنرل پالک د رارسیدو نه یوه ورځ پس راوړسیدو. په دیارلسم تاریخ د دواړو ډلو په منځ کېنې یوه زبردسته جګړه وشوه مګر لکه څرنګ چې وړومبۍ ذکر شوې دی اکبر خان ښه د نرتوب د جنگ نه پس شکست وخورو او هغه د غوربند درې ته وتښتیدو او ځان سره ئ کپتان باڼي گریو هم بوتلو. جنرل پالک د دې نه پس بې ډزه ډوزه د کابل د گهوړ ډور په میدان کېنې خپل کیمپ ولگولو.

لکه څرنګ چې وړومبۍ ذکر شوې دی د جنرل نابت فوځونه په نهم اګست ۱۸۴۲ء

د غزني او د کابل په طرف را روان شول. د دې غرض دپاره چې په کابل کېنې د جنرل

پالک فوځونو سره يو ځای شي او د افغانستان په ملک کېنې انگریزي ورک شوې رعب قائم کړي. د جنرل ناپ فوځ د قندهار نه تر مکر پورې بې مقابلي راوړسیدو مکر د قندهار نه اته شلې میله لرې دی. انگریزي فوځ لا مکر ته نه وه رارسیدلې چې شمس الدین خان د غزني نه بهر د انگریزي فوځ د آمد نه خبر شو. دا وخت د مکر په علاقه کېنې د مالیې په ټولولو کېنې مصروف وه. هغه سمدستي د غزني او د مکر په چار چاپیره علاقه کېنې قاصدان ولیرل چې د اولس د خلقو لښکرې را یو ځای کړي. او د مکر په مقام د فیرنګیانو مقابلي ته ودریږي. مکر د شمس الدین خان لښکرې لاهه وړې رارسیدلې چې انگریزي فوځ مکر ته راوړسیدو. شمس الدین خان اوس د اوبه په مقام د جګړې نیت وکړو او غلجیان او نور قبائل یې را جمع کړل. انگریزي فوځ په اتویشتم اګست د مکر نه را روان شو او یو پړاو لاری ووهله او کیمپ یې ولگولو. د دې نه پس د انگریزي فوځ او بنان بهر ته د خریدو دپاره راووتل او د هغوي ساربانان او نور ملازمان چار چاپیره غرونو ته د وښو راوړلو دپاره لاړل. په دې کېنې ډیلمین یو انگریزي فوځي افسر ته چا اطلاع ورکړه چې کوم سړي د وښو راوړلو دپاره بهر غرونو ته تللي وو هغه ټول غازیانو په تورو کړل. ډیلمین بغیر د دې خبرې د تصدیق کولو نه او بغیر د احکامو د حاصلولو نه فوراً خپلې رسالې ته د تیاری حکم وکړو او د فرضي او خیالي دشمن په تعاقب کېنې ووتو. دا خبر د سره دروغځن وه. او هغه ته هم ډیره زر معلومه شوه خو چونکې هغه یو ځل د کیمپ نه سره د فوځه راوتې وه هغه د خپل زور او رعب اچولو دپاره درې میله د انگریزي فوځ نه لرې هسې فوځي نمائش وکړو په دغه ځای کېنې هغه څه لږ سړي پیاده سره د وسلې ولیدل او بې تپوسه یې په هغوي حمله وکړه او شل تنه یې ترینه بې گناه مړه کړل باقي کسان وتښتیدل ولې ډیلمین د هغوي تعاقب وکړو او تر غرونو پورې یې ورسول د دې غونډو په خوا کېنې هم هغه هغوي په قلاړه پرې نه بنودل او په یوه دره کېنې په هغوي پسې ونوتو اتفاقاً په دې غونډو باندې ډیر غازیان ناست وو هغوي سمدستي د هغه په دستې باندې یو بار وچلولو. ډیلمین لا تراوسه پورې د غازیانو باقاعده ټولي سره مخامخ شوې نه وه او هسې د اولس د خلقو نه هغه په خپل خیال کېنې غازیان جوړ کړي وو او د هغوي په قتل پسې ډیر په بهادری لګیدلې وه. څه وخت چې دا بار په هغه د غازیانو د طرف نه وشو نو د هغه نه وار پار خطا شو او زر راواپس شو. په دې کېنې د غازیانو قریباً یو نیم سل سواره هغه له مخې له ورغلل ډیلمین په دې سړو هم حمله وکړه مګر د غازیانو یو بل لوی ټولي ناساپه د هغه ښي او کس اړخ ته راښکاره شو او د دریو طرفو نه یې ډیلمین داسې گیر کړو چې د تیښتې لاری ترینه هیره کړه. بیا د غازیانو رساله د هغه د فوځ په دسته داسې په جوش راپریوته چې کپتان بیوري او لفتیننټ میکنزي یوې بلې غونډې ته وتښتیدل مګر غازیانو هغوي په تورو کړل. یو بل کپتان یې د غره په وینځ کېنې قتل کړو. او د ډیلمین ټول

فوخ وار خطا و تېښتيدو. د انگریزي فوخ نه داسې اوسان خطا شول چې په تېښته کېنې یو سور په بل سور ورختو او شاته به یې نه کتل. د انگریزي فوخ نه دوه افسران قتل او درې زخمیان شول. او شپږ پنځوس کسان نور قتل او بیکاره شول. ناته چې د دې نه خبر شو نو سمدستي پخپله سره د ټوله فوخه د ډیلمین امداد ته ووتو هغه ته خبر شوی و چې اووه زره غازیان راجمع شوي دي او د جنگ دپاره تیار دي. مگر څه وخت چې هغه سره د خپله فوخه موقعي ته ورسیدو نو هیڅوک یې نه موندل صرف یو څو تنه په چارچاپیره غرونو باندې ښکاره کیدل خو هغوي ډیر لږ وو. باقي غازیان د جنگ نه پس یو خوا بل خواتلې وو. اوس جنرل ناته د دې واقعي د بې وسلې خلقو او د عام رعایا نه د بدل اخستونیت وکړو. د ډیلمین سپاهیانو هسې په دروغه هغه ته وویل چې مونږ باندې د چارچاپیره کلو نه هم څه ډزې شوي دي. ناته سمدستي هغه طرف ته رخ وکړو. د کلي خلق د انگریزي فوخ د ظلم او د وحشت نه د اول نه خبر وو هغوي غریبان و اینه په خله او رسی په غاړه او قرآنونه په لاس راووتل چې مونږ ته هیڅ گناه نشته. جنرل ناته ورومې خو د هغوي جان بخشی وکړه مگر د خپل فوخ د کوروؤ یوه کمپنې یې د هغوي د کورونو د تلاشی دپاره ولیرله. دا معلومه نه وه چې تلاشي یې د کوم څیز دپاره کوله. معلومیږي چې غرض په دې کېنې تش د خلقو سپکول وو. هر کله چې د سپاهیان په کورونو کېنې ورننوتل نو میجر رانسن پخپل بیان کېنې وائي چې یو غازي په هغه ځای کېنې تش یو ډز وکړو په دې باندې جنرل ناته حکم وکړو چې د ښځو او د بچو نه بغیر دې نور ټول د کلي خلق قتل شي. چنانچه د کلي سل تنه بې تحاشا په گولو چاند ماري شول. صرف د یو سړي په گناه سل تنه بې گناه او بې وسلې تباہ شول.

په دیرشم اگست د جنرل ناته فوخ او د شمس الدین خان په لښکرو کېنې زبردسته جگړه وشوه. شمس الدین خان په ډیرې بهادری په انگریزي فوخ باندې حمله وکړه مگر د یو خونریز جنگ نه پس ډیرنګیانو دا حمله په شا وتمبوله. بیا شمس الدین خان د غزني په طرف لاړو او جنرل ناته هم په اول ستمبر د غزني په لاره روان شو او په پنځم ستمبر هغه مقام ته ورسیدو. په لاره باندې هم د شمس الدین خان سړو د ناته په فوخ د چارچاپیره غونډو نه ډیرې ډزې وکړې او کافي سړي یې ترینه نقصان کړل. بیا جنرل ناته خپل کیمپ د غزني په خوا کېنې ولگولو. مگر شمس الدین خان په هغه باندې د توپو گوله باري وکړه او ناته مجبوراً خپل کیمپ د هغه ځای نه وچت کړو. او د دوچني کلي په خوا کېنې یې ولگولو او د غزني د محاصرې انتظام یې وکړو. شمس الدین خان ته د ورومې نه معلومه وه چې صرف د اولس د خلقو په بې ترتیبه لښکرزه د جنرل ناته د باقاعدو فوخ مقابلو نشم کولای نو شپه په شپه هغه ټولو قبائلو ته خپلو خپلو علاقه ته د تلو اجازت ورکړو پخپله په اس سور شو او یو څو تنو سره یې د کابل لار واخسته. دینخوا د جنرل ناته انجنیران په غزني باندې د توپو د

گوله باری دپاره د مورچو په جوړولو کښې ټوله شپه مصروف وو. مگر سحر وختي هغوي ته معلومه شوه چې په غزني کښې هېڅ د ابادۍ آثار نشته او ټول خلق د ښار نه وتي دي. جنرل نابت یوه پلټنه ښار ته وردننه کړه مگر د یو څو هندوانو نه او د یو څو سپاهیانو نه چې کوم د انگریزي فوځ نه پاتې شوي وو نور ټول خلق د غزني نه وتي وو. دې نه پس جنرل نابت د غزني قلا او ټول ښار ته اور ورته کړو او ټول غزنې ئ وسيزلو. بیا انگریزي فوځ یو بل ډیر د شرم کار وکړو. هغه دا وه چې جنرل د رومني د کلي نه چې کوم ځای کښې د سلطان محمود غزنوي قبر دی د هغه د قبر نه ئ دروازي راوويستي او ځان سره ئ یوړې. په هندوستان کښې د ځني هندوانو او انگریزانو دا خیال وه چې د سلطان محمود غزنوي د مقبرې دا دروازي د سومنات د درمسال دروازي دي. چې هغه په سومنات باندې د حملي کولو په وخت کښې ځان سره غزني ته راوړې و. لارډ ایلبرو د هندوستان په راجگانو باندې د خپل طاقت او رعب اچولو دپاره او د هغوي د همدردۍ د حاصلولو په غرض جنرل نابت ته پخپل یو خط کښې لیکلي دي چې د محمود غزنوي د قبر نه د هغه گرز چې کوم د هغه په قبر زور ږند دی او د هغه د درمسال دروازي چې د سومنات دروازي دي ځان سره راوړه. د دې نه اصلي مدعا د لارډ ایلبرو دا وه چې زه د هندوستان راجگانو ته دا ونیسیم چې انگریزان د افغانستان نه په طور د فاتحانو راوتي دي نه چې په زور او په جبر. په اتم ستمبر د سلطان محمود غزنوي د قبر نه دا دروازي د گوره فوځ په لاس را ونړولې شوې. او نابت خپل کیمپ ته راوړې. دا سوال چې آیا دا دروازي په حقیقت کښې د سومنات دروازي دي او کنه یو دلچسپ سوال دی. د میجر رانسن چې د نابت سره د ډیرې مودې نه په حیثیت د پولیټیکل افسر ملگره وه، او د دې دروازو د وېستلو په وخت کښې نابت سره موجود وه دا قطعي رای ده چې دا د سومنات دروازي نه دي بلکې د محمود غزنوي د زیارت منجورانو صرف د شکرانو ټولولو دپاره دا یوه فرضي قصه مشهوره کړې ده. او په دې وجه عام طور افغانستان کښې هم دا خیال وه چې دا د سومنات دروازي دي. د ډیرو دلیلونو د ورکولو نه پس میجر رانسن پخپل تحریر کښې د دې متعلق دا شان لیکي :

"The Gates, therefore, are cannot those of Somanath; but it is of course the interest of the mullahs to keep up the delusion, and to affect for the spot of the odour both of Sandal and Sanctity."

ترجمه : "په دې وجو هاتو دا دروازي بالکل د سومنات نه دي مگر په دې کښې د ملیانو فائده ده چې دا غلط خیال په خلقو کښې بندستور وي او د دې ځای دپاره د صندل خوشبوي او تقدس په خلقو کښې مشهور کړي."

لارډ ایلبرو د دې دروازو متعلق یوه ډیره د فخر او د لافو نه ډک اعلان د جنرل نابت او پالک د فوځونو هندوستان ته د واپسۍ په موقع د هندوستان د راجگانو، شهزادگانو او د

عام خلقو په نوم شائع کړو مگر په هندوستان کېنې داسې یوه فرقه نه وه چې هغوي د لارډ ایلنبرو دې خودستایې پورې توقې، تمسخر او خندا نه ده کړې. د هندوستان خلقو دې واقعې ته هیڅ اهمیت ورنکړو او اوس دا دروازي د اګرې په قلا کېنې پرته دي. دا اعلان چونکې د دلچسپۍ نه خالي نه دی نو مونږ هغه لاندې درج کوو:

From the Governor General

to all the princes and chiefs and people of India

My brothers and my friends,

Our victorious army bears the gates of the temple of Somanat triumph from Afghanistan, and the despolled tomb of Sultan Mahmood looks upon the ruins of Ghazni.

The Insult of eight hundred years is at last avenged. The gates of the temple of Somanat, so long the memorial of your humiliation, are become the product record of your national glory and proof of your superiority and arms over the nations beyond the Indus.

To you, princes and chief of Sirhind, of Rajwara, of Malwa, and of Gujrat, I shall commit this glorious trophy of successful war.

You will yourselves, with all honour, transmit the gates of Sandal wood through your respective territories to the restored temple of Somanat.

The chief of Sirhind shall be informed at what time our victorious army will first deliver the gates of the temple into their guardianship, at the foot of the bridge of Sutli.

My brothers and my friends,

I have ever relied with confidence upon your attachment to the British Govt; you see how worthy it proves itself of your love, when, regarding your honour as its own, it exerts the power of its arms to restore to you the gates of the temple of Somanat, so long the memorial of your subjection to the Afghans.

For myself, identified with you in interest and in feeling I regard with all your own enthusiasm the high achievements of the heroic army, reflecting alike immortal honour upon my native and upon my adopted country.

To preserve and to improve the happy union of our two countries necessary as it is to the welfare of both, is the constant object of my thoughts upon that union depends the security of every ally as well as every subject of the British Govt; from the miseries whereby in former time India was afflicted; through that alone has our army now waved its triumphant standards over the ruins of Ghazni, and planted them upon the Bala Hisar of Kabul.

May that good providence, which has hitherto so manifestly protected me, still extend to me its favour, that I may so use the power now entrusted to my hands, as to advance your prosperity and secure your happiness, by placing the union of our two countries upon foundation which may render it eternal.

Ellenborough

ترجمه: د گورنر جنرل د طرف نه د ټولو شهزادگانو، سردارانو او د هندوستان د خلقو په نوم:

زما وروڼو او زما دوستانو، زمونږ فتح مند فوځ د سومنات د دهرم سال دروازي په سرخ روپي سره د افغانستان نه راروانې کړي دي. او د سلطان محمود غزنوي تالا شوي مقبره د غزني وړانو کنهرو ته د حسرت په نظر کوري. اخر کار ستاسو د اتو سوؤ کالو د بې عزتي بدل واخستې شو. د سومنات د دهرم سال هغه دروازي چې دا دومره موده ستاسو د ذلت نښه وه ستاسو د قومي جاه و جلال قابل فخر يادگار شو. او د دريائې سينده نه په پورې غاړه قومونو باندې ستاسو د فوځي زور د غلبې يو ثبوت شو.

اې د سرهند، د راجواړې، د مالوي او د گجرات شهزادگانو، سردارانو زه په دې کامياب جنگ دا عظيم الشان يادگار تاسو ته حواله کوم. دا د صندلو دروازي به تاسو پخپله په ډير عزت او احترام پخپله خپله علاقه کښې د سومنات دهرم سال ته واپس يو سي. د سرهند سردارانو ته به باقاعده اطلاع ورکړې شي چې څه وخت به زمونږ فتح مند فوځونه دا دروازي د دريائې ستلج د پل په ويخ کښې هغوي ته حواله کړي. زما وروڼو او دوستانو، حکومت برطانيه سره چې کوم تعلق ستاسو پاتې شوي دې ما هميش په هغې باندې په ډير وثوق سره اعتماد لرلې دې. تاسو وليدل چې دې حکومت څرنگ خپل خان ستاسو د دې محبت مستحق ثابت کړو. هر کله چې هغوي ستاسو عزت خپل عزت وگڼلو او د خپل فوځي طاقت په زور ي سره ي تاسو ته د سومنات د دهرم سال هغه دروازي واپس کړې چې دا دومره موده د دې خبرې يادگار وي چې تاسو د پښتنو غلامان ي.

څومره چې زما د خان تعلق دې نو زما مفاد او احساسات ستاسو مفادو او احساساتو سره يو دي. او زه د دې بهادر فوځ کارنامو ته هم دومره د تعريف په نظر گورم څرنگ چې تاسو ورته گوري ځکه چې هغوي لافاني عزت هم زما خپل ملک ته او هم زما د استوگنې دې ملک ته پخپله دې.

چونکې زمونږ د دواړو ملکونو په منځکښې جوړځت ساتل د دواړو ملکونو د خوشحالي دپاره ضروري دې. د دې دپاره دا جوړځت برقرار ساتل او هغې له ترقي ورکول زما د زړه دائمې مدعا ده. هم په دې جوړځت باندې د هر اتحادي او د حکومت برطانيه د هر رعيت حفاظت د هغې ټولو مصيبتونو نه منحصر دې په کوم کښې چې هندوستان په زړه زمانه کښې مبتلا وه. هم د دې اتفاق نتيجه ده چې زمونږ فوځونو خپل فتح مند نشانونه د غزني په تپاه شوو کنهرونو باندې وچورلول او د کابل په بالا حصار ي ښخ کړل.

زما دا دعا ده چې هغه کریم خداي چې چا تر دې وخته پورې زه ساتلې يم په ما دومره

نور فضل و کړي چې زه خپل اختيارات چې اوس ماته حواله شوي دي دا شان استعمال کړم چې ستاسو حالت له عروج او ترقي وړ کړم. ستاسو خوشحالي زياته کړم او د دې خپلو دواړو ملکونو اتفاق په داسې بنيادونو کيږم چې دا اتفاق دائمي شي.
ايلنبرو-

سر جان کي په خپل مخصوص طرز تحرير کښې د دې اعلان بابت د خپل کتاب د دريم جلد په صفحه 387 باندې دا شان ليکي :

" No document that ever emanated from the bureau of a statesman has been overwhelmed with so much ridicule as this. It is still fresh in the recollection of men who dwelt in India at this time, how the authenticity of the proclamation was gravely doubted- how the many, at first, declared their conviction that it was a newspaper satire upon the Napoleonic style of address which Lord Ellenborough had recently adopted; and how at last, when it came to be known- thoroughly known and understood- that it was a genuine emanation from the "Political Department", with the right official stamp upon it, such a flood of ridicule and consure was let loose upon it as had never before descended upon an Indian State-paper. The folly of the thing was past all denial. It was a folly, too, of the most senseless kind, for it was calculated to please none and to offend many. It was addressed to "all the Princes and Chiefs and People of India". The Brothers and Friends thus grandiloquently apostrophised, were a mixed family of Mohammadans and Hindus. Upon the Mohammadans it was an open and inteligible outrage. To the Hindus, the pompous offer of the polluted gates of Somanat was little better than a covert insult. The temple to which was to have been restored was in ruins, and the sacred ground trodden by Mohammadans. Looking at the effusion from the oriental side, it was altogether a failure and an aborun. Among Europeans, worldly men scouted the proclamation as a folly, and religious denounced it as a crime."

ترجمه : هر څومره تحریرونه چې چرې د یو سیاستدان د محکمې نه راوتې دي په هغوي کښې په یو پورې هم دومره توقې او مسخرې نه دي شوي څومره چې په دې اعلان پورې شوي دي کوم خلق چې په دې ورځو کښې په هندوستان کښې وسیدل د هغوي په یاد کښې تراوسه پورې دا خبره تازه ده چې څرنګه ورومې خلق د دې تحریر د اصلیت په متعلق شکمن وو. د ډیرو کسانو خو دا بالکل یقین وه چې دا د نپولین په هغې طرز تحریر پورې پېچموزه ده چې کوم لارډ ایلنبرو د څه زمانې نه اختیار کړی وه. او هر کله چې په اخر کښې دا معلومه شوه او په ښه شان سره معلومه شوه او خلق پرې ښه پوهه شو چې دا د پولیتیکل محکمې اصلي تحریر دی او درست سرکاري مهر پرې لګیدلی دی نو په هغې پورې د خندا او مذمت یو داسې طوفان رادوخار شو چې په یو هندوستانی سرکاري تحریر پورې نه وه شوی. اوس د دې تحریر د حماقت نه څوک مکړیدې هم نه شو او بیا دا حماقت سخت د

بي عقلی حماقت وه. خكه چې په هغې باندي څوك خوشحاليدي خو نشو او خفگان پرې د
 ديرو خلقو وو. دا تحرير د ټولو شهزادگانو، سردارانو او د هندوستان د خلقو په نوم شائع
 شوه وه. او كومو وروڼو او دوستانو ته چې په داسې فصاحت او بلاغت خطاب شوه وه هغه
 د هندوانو او مسلمانانو يوه مشتركه برادري وه. د مسلمانانو دپاره خو دا اعلان ښكاره په
 ښكاره د بې عزتۍ وه د هندوانو دپاره هم د سومات پلټې شوې دروازي په دې لورې شان
 سره هغوي له وركول د خفيه بې عزتۍ نه څه كمه نه وه. په كوم دهرم سال كښې چې د هغې
 دروازو لگول مقصود وو هغه وران پروت وه او د هغې په زمكه باندي مسلمانان په پښو
 گرځيدلي وو كه چېرې د مشرق د خلقو په سترگو دې اعلان ته وكتلې شي نو هم هغه يو
 بالكل بې سوده او فضول څيز وه. په يورپينو كښې دنيا دارو خلقو دې اعلان ته د حماقت يو
 څيز وويلو او مذهبي خلقو دا يوه لويه گناه وگڼله.

د دې نه پس جنرل ناپ د كابل لار واخسته په ټوله لار هغه سره د علاقې خلقو څامې
 په څامې ښه جنگونه وكړل او اخر هغه په اولسم ستمبر د كابل ښار نه پنځه ميله ديخوا پراو
 وكړ. د ډيره كيدو نه پس د ناپ فوځونو د خپلو انسرانو په چشم پوشۍ سره په چارچاپيره
 كلو كښې لوټ او د غارت كړۍ كار روايي شروع كړې. او چونكي دا كلي اكثر د قزلباشو
 سردارانو وو او هغوي عام طور سره د دې انقلاب په دوران كښې فيرنكيانو سره په مرسته
 ولاړ وو. جنرل پالك په دې لوټ مار سخت خفه شو. په دې سلسله كښې د ميجر رانسن د
 روزنامې اندراج د نوولسم ستمبر نه تر دوه ويشتم ستمبر پورې د دلچسپۍ نه خالي نه دى :

"Sept. 19- Our sepoys and camp followers, taking their cue, I fancy, from these officers, are very unruly, and commit extensive depredations on the land and villages near our camp; and as the property then plundered chiefly belongs to the Qazal Bash chiefs General Pollock, who relies mainly on these people for the consolidation of the new Govt., is subject to great embarrassment. I have a sort of misgiving that Kabul will, after all be destroyed. In the present state of feeling, any accidental quarrel would lead to a general rush upon the town, and the sepoys once there, massacre and conflagration would assuredly follow. General Pollock, by proclamations of encouragement has been endeavouring to persuade the Kabulies to return to their houses and reopen their shops, but after all that has happened, it is difficult to persuade the towns- people that do not aim at retribution, and the proceedings about our camp at Chardeh are anything but calculated to allay their suspicious; the city continues, therefore, more than half closed, and supplies are procurable with difficulties."

Sept. 20- Our men have been plundering today as usual, about the camp, and in some scuffle which took place at Deh Afshar, four of the Qazalbash with Qasam Khan, a chief, were slain by the sepoys."

Sept. 21- The fort of Mohammad Mirza, one of our worst enemies, was given up to

plunder, and we did not even respect the property at Aliabad, which belongs to Ghulam Mohammad Khan, the lately appointed minister... The townspeople had returned in small numbers to the town and had opened their shops; but owing to the affair at Deh Afshar. I believed a panic seized the people, and every one fled, believing that orders had been issued for a general massacre."

Sept. 22- The depredations of the sepoys and followers from this quarter continue, notwithstanding all the efforts that are made to repress them. The Qazalbash cannot help believing that we encourage these excesses, and in consequence they are not half satisfied of General Pollock's sincerity."

ترجمه : نولسم ستمبر - زما خيال دے چې زمونږ سپاهيان او ملاکړ د خپلو افسرانو په اشاره ډير بې قابو شوي دي. او زمونږ د کيمپ په خوا کښې په زمکو او په کلو باندې ي ډيره تباهي راوستې ده او کوم مال چې هغوي تالا کوي چونکې هغه د قزلباش سردارانو ملکيت دے او د نوي حکومت د استحکام دپاره د جنرل پالک اسره هم هغوي ته ده. له دې کبله هغه ته په دې ډيره سخته پريشاني ده. زما په زړه کښې هسې شک شان دے چې کابل به اخر تباه کړې شي. په موجوده صورت حال کښې که اتفاقي هم څه جگړه وشوه نو زمونږ سپاهيان به ټول په ښار باندې ورپرېوځي او چې يوځل هغوي په ښار کښې وردننه شي نو قتل عام او اور لگول به د هغې لازمي نتيجه وي. جنرل پالک د عام اعلان په ذريعه د دې خبرې کوشش کوي چې کابليان دې ښار ته واپس راتلو او د کانونو پرانستو ته مائل شي مگر دا څه چې وشو د دې نه پس دا مشکله ده چې د ښار خلقو ته په دې باور ورکړې شي چې زمونږ د بدل اخستونيت نه دے. او کوم واقعات چې زمونږ د چار ديه - د کيمپ په خوا کښې پېښ شوي دي د هغې په سبب خو به د هغوي د زړه شک نور هم زيات شوی وي. له دې کبله ښار د نيمې نه زيات هم هغه شان بند دے او د خوراک وغيره سامان په مشکله په لاس راځي.

شلسم ستمبر - زمونږ سړي د کيمپ په خوا کښې نن هم حسب معمول په لوټ مار نېټي دي او په يوه جگړه کښې چې په ديه - افشار کښې وشوه د قزلباشو څلور تنه سړي سره د قاسم خان د هغوي د سردار زمونږ د سپاهيانو د لاسه قتل شو.

يوېشتم ستمبر - د محمد مرزا قلا چې زمونږ يو سخت دشمن وه تالا کړې شوه. او مونږ د علي آباد په کلي هم صرفه ونه کړه چې د غلام محمد خان زمونږ د نوي مقرر شوي وزير کلر دے. د ښار خلق نن پرون څه لږ ډير ښار ته راغلي وو او د کانونه ي پرانستي وو مگر چې د ديه - افشار واقعه پېښه شوه نو زما خيال دے چې په خلقو کښې ويره راغله او هر يو کس بيا وتښتيدو ځکه چې د هغوي دا يقين وشو چې د قتل عام حکم وشو.

دوېشتم ستمبر - په دې ځاي کښې زمونږ د سپاهيانو او د ملاکړو د لاسه تباهي بدستور روانه ده. سره د دې چې د هغې د دباوولو دپاره هر قسم کوششونه کيږي. قزلباش مجبور دي چې

په دې خبره باور وکړي چې زمونږ خواش دې چې دا زياتې دې وشي.
د دې روزنامې د اندراج نه کم از کم شهر خبرې ثابتېږي.

(۱) د جنرل پالک او د جنرل نابت د فوځونو په رارسيدو سره د کابل د ښار د خلقو د ويري نه ښار خالي کول او په ښار کېنې او په خواځو شا علاقه کېنې صرف قزلباش پاتې شول.
(۲) جنرل پالک اعلانونه د دې خبرې خواره کړل چې د انگرېزي فوځ نيت د بدل اخستونه دې او له دې کبله دې خلق بيا خپلو خپلو کورونو ته راشي او خپل خپل د کانونه دې لري کړي.

(۳) باوجود د دې اعلانونو د کابل د خلقو په دې باور نه کيدو چې دا اعلانونه درست دي ځکه چې د انگرېزي فوځ سپاهيانو د خپل کيمپ په خوا کېنې لوټ مار کولو او افسرانو به هغوي نه منع کول. او يانې نه شو منع کولې.

(۴) جنرل پالک په کابل کېنې يو نوي حکومت قائم کړو او غلام محمد خان پوپلزي يې د نوي بادشاه چې فتح جنگ د شاه شجاع زوی و، او په اول ستمبر د جنرل پالک کيمپ ته د گندمک په مقام د کابل نه راغلې و، وزير مقرر کړو او دا نوي حکومت جنرل پالک د قزلباشو په زور مضبوطول غوښتل.

(۵) د انگرېزي فوځ د لاسه هم قزلباشو او هم غلام محمد پوپلزي سخت نقصانات بيا موندل.
(۶) څه خلق د جنرل پالک د اعلاناتو په سبب ښار ته واپس راغلي وو مگر چې يې واوږيدل چې د انگرېزي فوځ سپاهيانو څلور قزلباش سره د قاسم خان سردار قتل کړل نو ټول خلق بيا وتښتيدل.

سره د جنرل پالک د اعلاناتو چې د انگرېزانو دا نيت نه دې چې د کابل د خلقو نه بدل واخلي د تباهي او د بې گناه خلقو د کورونو تالا کيدلو بابت چې څه ميجر رانسن ليکلي دي هغه مولير لاندې درج کوو:

" On the 9th our Engineers set to work to blow up and destroy the Charchutta. The cry went forth that Kabul was given up to plunder. Both camps rushed into the city, and the consequence has been the almost total destruction of all parts of the town, except the Ghulam Khana quarter and the Bala Hissar.... Numbers of people (about four thousand or five thousand) had returned to Kabul, relying on our promises of protection... rendered confident by the comparative immunity they had enjoyed during the early part of our sojourn here, and by the appearance, ostentatiously put forth, of an Afghan Govt. They had many of them reopened their shops. These people have been now reduced to utter ruin. Their goods have been plundered, and their houses burnt over their heads. The Hindus in particular, whose numbers amount to some five hundred families, have lost everything they possess, and they will have to beg their way to India in rear of our

columns. The Chandawal has had a narrow escape. Safeguards have been placed at the different gates; but I doubt not if our parties of plunderers would not have forced an entrance had not the Ghulam Khana stood to their arms, and showed and expressed a determination to defend their property to the last."

ترجمه: په نهم تاريخ باندې زمونږ انجنيرانو د چارچتې د الوخولو او د تباہ کولو کار شروع کړو. په دې کښې يوه چغه شوه چې د کابل ښار تالا شو بيا د دواړو کمپنو يعني د جنرل پالک او د جنرل نابت سړي په يو دؤ ښار ته راغلل او نتيجه ي دا وه چې سوا د غلام خانې د کښې او د بالا حصار نه نور ټول ښار قريباً قريباً تباہ شو. ډيرو خلقو چې په شمار کښې تخميناً خلور يا پنځه زره وو زمونږ د حفاظت په وعدو اعتبار کړه او چونکې زمونږ د قيام په ورومبو ورځو کښې هغوي مقابلتاً په امن کښې وو او په مونږ په ظاهره يو حکومت هم خلقو ته ښکاره کړه وو په دې وجه د هغوي اعتبار نور هم زيات شوه او کابل ته دننه واپس راغلي وو. په هغوي کښې ډيرو کسانو خپل د کانونه هم پرانستي وو. دا خلق اوس بالکل تباہ شول. د هغوي مال اسباب تالا شو او کورونه ي وسوزيدل. خاص طور سره هندوانو نه چې په شمار کښې تخميناً پنځه شپږ سوه کوره وو هر څه لاپل. اوس به ي هغوي د خيرات په غوښتو زمونږ د فوځونو شاشاته هندوستان ته واپس ځي. چنداول (چې د قزلباشو د چم نوم وه) په څه مشکله هيله بچ شو. اگر چې په بيلو بيلو دروازو څه پهرې د هغې د حفاظت دپاره لگيدلې وه مگر زما يقين نه ده چې زمونږ د لوټ مار ټولي به چا په دې منع کړي وي وو که چېرې غلام خانې خپله وسله نه وه راخستې او تر اخره پورې ي د خپل مال د حفاظت پوره اراده نه وه ښکاره کړې.

عجيبه خبره خو داده چې هر کله د دې زياتو شکايتونه د جنرل نابت برخلاف پالک ته وشول نو جنرل نابت د خپلو سپاهيانو مکمله صفائي وکړه او وي ليکل چې دا ټول الزامات په هغوي بالکل دروغ دي. او دغه شان جنرل پالک سوا د چارسو د تباہ کولو نه نور د ټولو زياتو او د لوټمار د الزامونو نه انکار وکړو. او کورنر جنرل ته ي د خپل فوځ صفائي بيان کړه. د استايف د تباہۍ او کومې زياتۍ چې د هغه ځاي خلقو سره د انگرېزي فوځ سپاهيانو وکړې د هغې ذکر ورومبه شوه ده.

په دې ټول لام باندې د هندوستان د غريب رعايا دوه ويشت نيم کروړه روپۍ خرڅ شوې او دا عظيم الشان مالي بوج د هندوستان د خلقو په خزانه پريوتو. د افغانستان دا ورومبه جنگ نه خو د ايست انډيا کمپنۍ په حکم شوه او نه هغوي د دې جنگ جاري کولو منظوري ورکړې وه. د دې جنگ ابتدا په حقيقت کښې د انگلستان د حکومت په حکم باندې شوې وه. مگر خرڅ ي ټول د هندوستان د خزاني او د هندوستان د غريب قوم په ذمه کښېښودې شو. دې کښې شک نشته چې کمپنۍ څه معمولي شان کوشش د دې خبرې

و کړو چې د دې لوی رقم یوه حصه د انګلینډ په حصه باندې وغورځیږي ولي د ملکه وکتوریه وزیرانو د دې نه انکار وکړو او دغه شان د یو بل ملک د بې وقوفۍ په سزا کېږي د هندوستان د بې خلې او بې ژبې رعایا دوه ویشت نیم کروړه روپۍ په سیند لاهو شوې. سر جان کي د خپل تاریخ په دریم جلد صفحه 398 په دې معامله دا رنگ خپله رای بنکاره کوي:

" It is upon record that this calamitous war cost the natives of India, whose stewards we are, some fifteen millions of money. All this enormous burden fell upon the revenues of India and the country for long years afterwards groaned under the weight. The bitter injustice of this need hardly be insisted upon. The Afghan war was neither initiated by the East India Company, nor at any stage approved of by that great body. The ministers of the crown were responsible for the invasion of Afghanistan, but the revenues of the East India Company in spite of a feeble effort to shift a burden on to the British Exchequer, were condemned to bear the expenses. It was adroitly designed, indeed from the beginning that the Company should bear the charges of the expedition."

ترجمه: دا خبره په تحریر کېږي موجوده ده چې د دې خوفناک جنگ خرڅ تخمیناً یو کروړ او پنځوس لکه پونډه د هندوستان په باشندگانو باندې چې د چا مونږ منتظرمان یو، راغلو. دا بیښانه لوی بوج د هندوستان په مالیاتو پریوتو. او تر ډیرې مودې پورې هندوستان د دې دروند بوج لاندې زیږګي کول. د دې فعل په سخت عدم جواز باندې مونږ ته د ډیر زور ورکولو ضرورت نشته. د افغانستان دا لام نه خو ایست انډیا کمپنی شروع کړې وه او نه چرې هغوي د دې جنگ منظوري ورکړې وه. په افغانستان باندې د دې حملې ذمه واري صرف د ملکې په وزیرانو وه. او باوجود د دې نه چې ایست انډیا کمپنی څه کمزورۍ شان کوشش وکړو چې د دې بوج څه حصه په انګریزي خزانه باندې وغورځیږي مګر دا ټول خرڅ د ایست انډیا کمپنی په مالیاتو باندې په زور واچولې شو. په حقیقت کېږي د ابتدا نه د دې خبرې په جالاکی تجویز شوی وه چې د دې مهم خرڅ دې کمپنی برداشت کړي. او کومه ښیګړه چې د انګریزانو او د هندوستان حکومت ته د دې جنگ نه په لاس راغله د هغې ذکر په صفحه 399 دا شان کوي:

" And what was gained by the war? What are the advantages to be summed up on the other side of the account the expedition across the Indus was undertaken with object of erecting in Afghanistan a barrier against encroachment from the west. The advance of the British Army was designed to check the aggression of Persia on the Afghan Frontier, and to baffle Russian intrigues, by the substitution of a friendly for an unfriendly power in the countries beyond the Indus. After an enormous waste of blood and treasure, we left every town and village of Afghanistan bristling with our enemies. Before the British Army crossed the Indus, the English name had been

honoured in Afghanistan. Some dim traditions of the splendour of Mr. Elphinstone's mission had been all that the Afghans associated with their thoughts of the English nation, but, in their place, we left galling memories of the progress of a desolating Army. The Afghans are an unforgiving race, and everywhere, from Qandahar to Kabul, and from Kabul to Pehsawar, were traces of injuries we had inflicted upon the tribes. There was scarcely a family in the country which had not the blood of kindred to revenge upon the accursed Ferringhees. The door of reconciliation seemed to be closed against us; and if the hostility of the Afghans be an element of weakness, it seemed certain that we must have contrived to secure it."

ترجمه: "په دې جنگ کېنې مونږ کومه گټه وکړه؟ او د حساب په بل طرف کېنې کومې کومې فائدي مونږ درج کولې شو؟ د دریائې سندھ نه پورې غاړه د دې مهم په شروع کولو کېنې غرض دا وه چې مونږ د قبلي د طرف نه د پیشقدمو برخلاف په افغانستان کېنې یو دیوال جوړ کړو. د انگریزي فوځ د مخکېنې کیدو مدعا دا وه چې د افغانستان سرحد طرف ته د ایران پیشقدمي منع کړو او روسي سازشونو له په دې طریقې شکست ورکړو چې د دریائې سندھ نه په پورې غاړه ملکونو کېنې د یو مخالف حکومت په ځای یو خپل طرفدار حکومت قائم کړو. ولې د ډیرې وینې تویولو او د خزاني ضائع کولو نه پس مونږ د افغانستان په هر کلي او هر ښار کېنې ځان له بشماره دشمنان پیدا کړل. د انگریزي فوځ د دریائې سندھ نه د پورې وتو نه وروسته د انگریزانو د نوم په افغانستان کېنې ډیر قدر وده او پښتنو د فیرنګیانو د قوم بابت صرف دومره خبره په ذهن کېنې خفیف شان ناسته وه چې په یوه زمانه کېنې د مستر ایلفنستین سفارت په ډیر شان و شوکت د هغوی ملک ته راغلې وه. مگر د دې په ځای مونږ لوس د هغوی په دماغ کېنې د یو تباہ کن فوځ د پیشقدمي ترېخ یاد پریښودو. پښتون یو داسې قوم دی چې د چا قصور نه بخښي او مونږ په هر ځای کېنې د قندهار نه چې راواخلې نو تر کابل او د کابل نه چې راواخلې نو تر پیښور د هغې زخمونو نښې پریښي دي چې کوم مونږ قبائلو ته رسولې دي. په ټول ملک کېنې به شاید داسې یو کور هم نه وه چې د چا دیو نه یو ورشته دار د مرګ پور به په ملعون فیرنګیانو پورې نه وه. داسې معلومیږي چې د هغوی د دوستۍ دروازه په مونږ بالکل بنده شوه او که چېرې د پښتنو دشمني اخستل د کمزورۍ باعث کیدې شي نو یقیناً دا معلومیږي چې مونږ د قصده د هغې د حاصلولو کوشش کړی دی."

په دې سلسله کېنې د ایسټ انډیا کمپنی د رپورټ یو څو فقرې د دلچسپۍ نه خالي نه دي:

"This war of robbery is waged by the English Govt; through the intervention of the Govt of India (without the knowledge of England, or of Parliament and the court of Directors); there by evading the checks placed by the constitution on the

exercise of the prerogative of the crown in declaring war. It presents therefore, a new crime in the annals of nations- a secret war. It has been mad by a people without their knowledge, against another people who had committed no offence."

ترجمہ: "دا د ډاکه ماری جنگ انگریزي حکومت د حکومت هند په ذریعہ (بغیر د انگلستان د خلقو د علم نه او بغیر د پارلیمنټ او د ډائریکټرانو د علم نه) جوړ کړی دی. او په دې طریقہ د کومې پابندی چې آئین د بادشاه په اختیاراتو باندې د جنگ جوړولو متعلق ایښي دي هغه هغوي شاه ته وغورځولې، په دې سبب دا د قومونو په تاریخ کې یو نوی قسم جرم دی یعنې پټ جنگ. دا جنگ د یو قوم د طرف نه بغیر د هغوي د علم نه د بل قوم برخلاف جوړ شوی دی. حالانکې بل قوم د هیڅ جرم مرتکب شوی نه دی."

• کوم اثر چې د دې جنگ د هندوستان په خلقو او د هغوي په مالیاتو وشو د هغې تشریح په دې رپورټ کې په دې الفاظو کې درج ده:

"The exhaustion of her flourishing treasury, complete stop to internal improvement; loss of the lives of fifteen thousand men (loss of camp followers not known), destruction of fifty thousand camels, abstraction of the circulating medium of the country, loss of at least 13,000,000 (now estimated from 17,000,000 to 20,000,000) permanent increase of the charges on the means of culture, of transport and of revenue, chilling the affections of the native army, and the disposition to enlist, loss of England's character for fair dealing, loss of her character of success; the Musalman population is rendered hostile; causes of rebellion developed by the pressure of taxes and the withdrawal of troops, and finally, the other political party in England is committed to the continuation of such deeds, after they are recognised by the people of these islands to be criminal, and after they had brought upon our heads disaster and retribution."

ترجمہ: د هغې (یعنې د هندوستان) د ابادۍ او د کپې خزانې تشیدل د اندورني ترقی بندیدل، د پنځلس زرو بنیادمو قتلیدل، (د ملاتړو نوکرانو هیڅ اندازه نه ده معلومه) د پنځوس زره اوښانو تباہ کیدل، په ملک کې د روپو کمې، د یو کروړ او دیرش لکو پونډو ضائع کیدل، (چې اوس د هغې اندازه د یو کروړ او یا لکو پونډو نه تر دوو کروړو پورې رسیدلې ده) د هندوستان په ذمه باندې د پنځه څلوېښتو لکو پونډو نور مستقل رقم راتلل، د تجارت تباہ کیدل، د تهذیب د خوریدلو ذرائع کمیدل، د باربردارۍ او د آمدنی ذرائع کمیدل، د هندوستانی فوځ په زړه کې د محبت او د برتني کیدو خواش کمیدل، د انگلستان په دیانتدارۍ د گزران کولو شهرت خرابیدل، د انگلستان په هر څای کې د کامیابۍ د حاصلولو نوم خرابیدل. د مسلمانانو قوم مونږ سره دشمنان کیدل، د ټیکسونو د بوج او د فوځونو بهر ته د لیږلو په سبب د بغاوت اسباب زیاتیدل او په اخر کې دا چې د انگلستان بله پارټي مجبوریدل چې هغې ته ټول کارونه وساتي کوم چې د دې جزیرو خلقو ته (یعنې

د انگلستان خلقو ته) جرمونه ښکاري. او د کوم په سبب چې په مونږ باندې الفتونه او سزاگانې نازلې شوې.

شپږم باب

د یار محمد خان د قتل نه پس د هغه د زوی سید محمد خان د هرات بادشاه کیدل او د هغه د لیونتوب په وجه په حکومت د شهزاده محمد یوسف خان قبضه کول او د هغې نه پس د هغه د وزیر عیسیٰ خان په حکومت قبضه کول. او د ایران د بادشاه سره د عیسیٰ خان او کوندل خان ساز باز کول، د امیر دوست محمد خان د ایستې انډیا کمپنۍ سره یوه لوظ نامه کول، په هرات د ایراني حکومت قبضه کول او د ایران برخلاف د انگریزانو د جنگ اعلان کول او ډیر زر د دواړو حکومتونو تر منځ صلح کیدل، بیا د امیر دوست محمد خان د لیرنګیانو سره یوه لوی معاهده کول، د هندوستان د ورومېي جنگ د ازادۍ ۱۸۵۷ء په وجه په افغانستان کېنې د عوامو جوش پیدا کیدل مگر د امیر دوست محمد خان په دې خبره غوړ نه کړیدل، د امیر دوست محمد خان په ټول افغانستان قبضه او وفات.

د افغانستان د ورومېي لام مکمل تفصیلاتو بیانولو نه پس مونږ د دوست محمد خان او د افغانستان تاریخي واقعات تر ۱۸۴۹-۵۰ء پورې بیان کړي دي. په ۱۸۴۹ء کېنې د پښتنو یو لوی وطن چې په هغې کېنې د یوسفزو، پېښور، کوهات، بنو، ډیره اسماعیل خان وغیره هغه علاقې شاملې وې چې د پښتنو د خانه جنگو او د بادشاه گردۍ په زمانه کېنې د سکھانو لاس ته راغلې وې. د لیرنګیانو په قبضه کېنې راغلو او د هغوی د زړه مراد تر څه حده پورې پوره شو. چې د هندوستان قدرتي پوله دې تر دریائې آمو پورې ورسې. اوس د دوست محمد خان د سلطنت پوله د انگریزانو د حکومت پولې سره دومره جوخته شوه چې د هغوی تر منځ صرف د ازاد قبائلو یوه وړه شان توکړه پاتې شوه. په دې واقعاتو کېنې د دوست محمد خان د زړه خواش د اوږدې زده سلطنت انگریزي سره د دوستۍ تعلقات وساتم او هغوی سره په صلح او په امن گزاره وکړم. انگریزانو ته هم د خیبر او د خیبر نه پورې غاړه د ټول موجوده افغانستان د پښتنو زور او طاقت او د ازاد پاتې کیدلو جذبه معلومه شوې وه له دې کبله د هغوی هم په دې کېنې فائده وه چې د دوست محمد خان سره په امن ورسېږي. او کوم مقصد چې هغوی د جنگ په ذریعه حاصل نه کړې شو یعنې دا چې د روس و ایران او د انگریزي حکومت هند تر منځ دې یو داسې حکومت پروت وي چې هغه د لیرنګیانو طرفدار وي. هغه اوس هغوی دوست محمد خان سره د مینې او د دوستۍ د تعلقاتو په ساتلو سره حاصل کړو د دې نه علاوه ایران بدستور د هرات د کمزوري حالت نه فائده

وچتول غوښتل. او دا یې خواش وۀ چې دا علاقه پخپل حکومت کښې شامله کړم. دغه شان د لیرنګیانو د دې برخلاف دا منشا وه چې په هیڅ صورت ایران خپل فوځي اقتدار په هرات کښې قائم نکړي چوونکې د دوست محمد خان همیشه دا اصول پاتې شوي وو چې په افغانستان کښې دې بغیر د پښتنو نه بل د هیڅا حکومت نه وي له دې کبله هغه هم د ایران د دې ارادې سخت مخالف وۀ په دې سبب هم لیرنګیان او دوست محمد خان دواړه د دې مشترکه غرض دپاره متفق کیدل غوښتل. مگر کوندل خان چې په زړۀ کښې همیشه د دوست محمد خان خلاف وۀ خپل راز باز بیا ایران سره جوړ کړو. او چوونکې د یار محمد خان لور ورومبې په محمد اکبر خان او د هغه د مرګ نه پس په غلام حیدر خان واده وۀ نو د کوندل خان تعلقات د دوست محمد خان او د یار محمد خان د خپلوی په وجه یار محمد خان سره هم خراب وو. دا وجه وه چې کوندل خان به همیش شاه ایران ته د دې لمسۀ ورکوله چې هرات مسخر کړه. او بیا یې ماته د باجګزاری په شکل کښې حواله کړه. تر کومه پورې چې یار محمد خان ژوندی وۀ تر هغې خو کوندل خان د هرات برخلاف په خپلو منصوبو کښې څۀ کامیابي حاصله کړې نه وه. ځکه چې یو خو خراسان کښې آصف الدوله د شاه ایران خلاف بغاوت کړې وۀ او شاه ایران د هغه د بغاوت په فرو کولو کښې تر ډیرې مودې مصروف وۀ بله دا چې د یار محمد خان په ژوندون کښې نه د کوندل خان او نه د شاه ایران کوششونه په دې معامله کښې کامیاب کیدي شو. مگر څۀ موده پس یار محمد خان قتل شو او د هغه زوی سید محمد خان د هغه په ځای د هرات حاکم شو. مگر څۀ لږه موده پس هغه لیونې شو او شهزاده محمد یوسف خان چې د حاجي فیروزالدین لمسۀ وۀ د هغه جانشین شو. محمد یوسف خان خپل ځان له عیسیٰ خان نومې یو سرې چې ډیر چالاک او عیار وۀ وزیر مقرر کړو. لږه موده پس هغه محمد یوسف خان د تخت نه کوز کړو او پخپله د هرات حاکم شو. دې عیسیٰ خان بیا حکومت ایران سره په هرات کښې د ایراني اثر د پیدا کولو سازشونه شروع کړل. بیا لیرنګیان چې د دې نه خبر شول نو هغوي د خپل سفیر په ذریعۀ ایران د دې برخلاف متنبه کړو چې حکومت برطانیه د ایران په دې اراده باندې سخت ناراض دی. په دې تنبیه اګر چې ایران ښکاره په ښکاره خو څۀ فوځي کارروائي ونۀ کړه مګر پټ په پټه هغوي هم کوندل خان سره او هم عیسیٰ خان سره خپل راز باز وټاکلو. او دوست محمد خان هم د دې سازشونو نه بې خبره نه وۀ.

هرکله چې دوست محمد خان د پنجاب او د پېښور د علاقو نه واپس شو نو د هغې نه یو کال پس هغه په افغاني ترکستان باندې حمله وکړه او په ډیره اسانه یې د بدخشان ټوله علاقه پخپل حکومت کښې شامله کړه. د دې نه پس د هغه په حکومت کښې تر ۱۸۵۵ء پورې څۀ داسې قابل ذکر واقعۀ پیښه نه شوه مګر څۀ وخت چې هغه د ایران په بلدیته پوهه

شو نو هغه د فیرنګیانو سره د باقاعده اتحاد کولو نامه او پیام شروع کړو. لارډ دلهوزي گورنر جنرل هند د حکومت هند د طرف نه جان لارنس د پنجاب چیف کمشنر (چې بیا وروستو لارډ لارنس شو) او کرنل هربرت ایډورډز مقرر کړو. او امیر دوست محمد خان خپل مشر زوی غلام حیدر خان په ۱۸۵۵ء کېنې جمرود ته راو لیږلو. د دوی په منځکېنې صرف د دریو شرطونو یوه لوظنامه وشوه. د دې اول شرط دا وه چې د امیر کابل او د ایست انډیا کمپنۍ په منځکېنې به دوامی صلح او دوستي وي. دویم شرط دا وه چې کمپنۍ به د افغانستان په حدودو باندې د هیڅ قسم نه نه گواښیږي. او نه به د هغې په اندروني معاملاتو کېنې څه دخل کوي. دریم شرط دا وه چې امیر کابل به هم د کمپنۍ په علاقه باندې نه بلوسیږي. او د کمپنۍ دوستان او دشمنان به د امیر صاحب هم دوستان او دشمنان وي.

په اکتوبر ۱۸۵۶ء کېنې ناصر الدین قاجار شاه ایران د هرات برخلاف فوځ کشي وکړه او چولنکې په هرات کېنې بدامني او خانه جنگي وه او هیڅ قسم قومي فوځ د مقابلي دپاره موجود نه وه له دې کبله هرات ایران قبضې ته راغلو. انگریزان د خپلې زړې پالیسی مطابق په دې ناراضه شول چنانچه هغوي د خپل سفیر په ذریعه ایران ته پیغام ولیږلو چې هرات پرېږدي. هر کله چې هغوي تش په زباني خبرو عمل ونه کړو نو په اول نومبر ۱۸۵۶ء فیرنګیانو د ایران برخلاف د جنگ اعلان وکړو. او یوه لویه سمندري بېړه ی د فوځ نه ډکه په ایران باندې د حملې کولو دپاره ولیږله. په ایران کېنې د انگریزانو د مقابلي طاقت خو نه وه چنانچه د یو څو معمولي جنگونو نه پس ایران انگریزانو سره د صلح کولو تجویز پیش کړو. او د هغوي مطالبات ی د هرات متعلق ومنل. او په څلورم مارچ ۱۸۵۷ء د ایران او د فیرنګیانو په منځکېنې د پیرس په مقام یوه مستقلة عهدنامه وشوه. د دې عهدنامې په ذریعه ایران دا اقرار وکړو چې ایران به چرې بیا نه په هرات او نه د افغانستان په بله حصه بلوسیږي. مگر قبل د دې عهدنامې د کال ۱۸۵۷ء د جنوري په میاشت کېنې سر جان لارنس او کرنل هربرت ایډورډ د حکومت هند د طرف نه د جمرود په مقام بیا دوست محمد خان سره یو ځای شول او یوه بله نوې او مفصله عهدنامه ی هغه سره وکړه. د دې عهدنامې په کولو کېنې د امیر دوست محمد خان دا مدعا وه چې د انگریزانو د مالي امداد په ذریعه به زه ټول افغانستان د غیر قومونو د حملو نه محفوظ وساتم. مگر هغه ته دا معلومه نه وه چې د دې عهدنامې په ذریعه زه بیا فیرنګیانو له د افغانستان په سیاسیاتو کېنې د دخل ور کولو او په افغانستان باندې د انگریزانو د دویم لام ترلو موقع په لاس کېنې ورکوم. کوم قوم چې د بل حکومت نه د مالي امداد اخستلو طمع دار وي هغه هیچرې نه په بیروني او نه په اندروني معاملاتو کېنې خپله ازادي برقرار ساتلې شي. چنانچه راتلونکي واقعاتو دا ثابت کړه چې دا عهدنامه د افغانستان د غلامۍ یوه پیش خیمه وه. فیرنګیانو کوم حقوق چې د دې عهدنامې د

لاندې حاصل کړل هم د هغې په بنا باندې هغوي د امير شير علي خان په زمانه کېنې د افغانستان په سياستاتو کېنې په زور دخل ورکړو. او د هغې زمانې نه افغانستان د ليرنگيانو د اثر او د اقتدار د لاندې کيدلو تاريخ شروع شو. د دې عهدنامې په ذريعه د انگريزانو مدعا په زياته بڼه وجه پوره شوه. د دې عهدنامې اول څلورم شپږم او اووم شرطونه ضروري دي. دې دپاره ي موږ ښکته درج کوو. نور شرطونه غير ضروري دي. له دې کبله هغه پريږدو.

اول شرط دا وه چې چونکې شاه ايران ليرنگيانو سره د خپلې معاهدې نه خلاف په هرات باندې حمله وکړه او دغه شان هغه د افغانستان په نورو مقبوضاتو هم وبلوسيدو او چونکې انگريزي حکومت هغوي سره بر سر جنگ دې د دې کبله حکومت برطانيه امير دوست محمد خان سره دا اقرار کوي چې موږ به د افغانستان د حفاظت دپاره هغه له سالي امداد ورکوو چې د هغې مقدار به لس زره پونډه ماهوار وي.

څلورم شرط دا وه چې انگريزي حکومت به څه انگريزي افسران کابل، قندهار، بلخ يا بل هغه ځاي ته چې کوم ځاي کېنې د امير دوست محمد خان فوځ د ايران برخلاف را يوځاي شوي وي، د دې غرض دپاره ليري چې هغوي دا وگوري چې دا لس زره پونډه صرف په فوځي ضرورياتو باندې خرڅ کيږي او بيا به دغه افسران خپل حکومت ته د دې ټولو معاملو رپورټ راليري. د دې افسرانو به د افغانستان فوځونو سره هيڅ غم غرض نه وي. او نه به هغوي د ملک په اندروني انتظام کېنې څه دخل ورکوي. امير صاحب به هغوي صرف د جنگ متعلق د ټولو سياسي او فوځي امورو نه خبروي. او تر کومه پورې چې دا افسران د هغه په ملک کېنې مقيم وي نو امير صاحب به د هغوي د حفاظت او د ښه سلوک ذمه دار وي.

شپږم او اووم شرطونه دا وو چې دا ماهوار رقم به انگريزي حکومت د جنگ په ختميدلو بندوي. او هر کله چې د دې رقم ورکول بند شي نو انگريزي افسران به د افغانستان نه را رخصتيږي او بيا به صرف يو ديسي وکيل چې هغه به انگريزنه وي د حکومت هند د طرفه په کابل کېنې وسپري او د امير صاحب يو سر به په پيښور کېنې مقيم وي.

د دې عهدنامې نه ډير وروسته کوندل خان د قندهار وفات شوی وه. او چونکې د هغه د مرگ نه پس د هغه په اولاد کېنې ډيرې خانه جنگي او فسادونه رادوخاره شول چې د هغې علاقې په امن کېنې ي لوی خلل اچولې وه له دې کبله دوست محمد خان فوځونه قندهار ته وليږل او په هغه ملک ي قبضه وکړه.

د جنوري ۱۸۵۷ء د عهدنامې څلورم شرط په سلسله کېنې انگريزي حکومت هند يو کميشن د مارچ په مياشت کېنې د مردان د گائيلز فوځ د افسر ميجر لمسلان او د سر جان بيليو او د گائيلز د يو څو تنو سورو سره د پيښور نه د کرمې په لار افغانستان طرف ته واستولو

او غلام حسين خان نومې وکیل ی په کابل کېنې مقرر کړو. دې فوځي افسرانو په لاره د شتر گردن د درې فوځي معائنې وکړې او د غزني په لار قندهار ته په شپږویشتم اپریل ورسیدل. دا افسران لا هم هغه شان په قندهار کېنې وو چې د هندوستان د مشهور او معروف بغاوت کال ۱۸۵۷ء واقعې پیښه شوه او د هغې ملک د اطرافو نه د فیرنګیانو د قتلیدلو او د هندوستانی فوځونو د باغي کیدلو خبرونه افغانستان ته راوړسیدل. لا ډیره موده نه وه تیره شوې چې په ټول افغانستان کېنې دا خبرونه خواره شول چې فیرنګیانو ځای په ځای شکستونه وخورل او په ټول هندوستان کېنې د هغوي حالت نازک دی. د دې خبرونو اثر قدرتاً د افغانستان په رای عامه وشو. او یو ځل بیا د هغوي په زړه کېنې دا ولوله راپیدا شوه چې د خپل پلار نیکه ملک چې فیرنګیانو په زور د هغوي نه لاندې کړی دی واپس د فیرنګیانو نه واخلو. چنانچه هغوي ټولو په جمع دوست محمد خان ته وویل چې دا موقع ده چې مونږ کم از کم تر اټک پورې په ټوله هغه علاقه حمله وکړو چې په کومو کېنې د پښتنو ابادي ده. ملیانو او سردارانو هم د هغه د پاڅولو ډیر کوشش وکړو او د افغانستان د یو ګوټ نه تر بل ګوټه پورې یو لومړی جوش راپیدا شو مګر په دوست محمد خان څه اثر ونه شو. د پېښور د علاقې نه اکثر فوځونه په ښکته روان شوي وو او د پنجاب او شمال مغربي سرحدې اضلاع د فوځونو نه بالکل خالي شوي و. سر جان لارنس د پنجاب او سرحدې صوبې لفتیننټ ګورنر د افغانستان د دې رای عامه نه واقف شو او دا خیال ی راپیدا شو چې که چېرې په دې موقع دوست محمد خان حمله وکړه نو د هغه کامیابي یقیني ده. بلکې دا هم ممکن ده چې د ټول هندوستان نه زمونږ ګوتې ووځي. پس هغه د دوست محمد خان د رضا کولو دپاره خپل حکومت ته دا تجویز پیش کړو چې فیرنګیانو له د پېښور علاقه دوست محمد خان له په صلاح ورکول پکار دي. د دې دپاره چې هغه په مونږ حمله ونه کړي. او دغه شان زمونږ حالت نور هم خطرناک نشي مګر هر کله چې حکومت هند د دوست محمد خان د طرف نه هیڅ عملي قدم د انګریزانو برخلاف د بلوسیدو او د خپل ملک د واپس کولو نه لیدو نو د سر جان لارنس په دې تجویز هیچا غور کېښودو او دې معاملې د لارنس د تجویز نه مخکېنې څه ترقي ونه کړه. حقیقت دا وه چې د هغه په زړه باندې د انګریزانو د فوځي طاقت رعب تر دې حده پروت وه چې د انګریزانو مقابلې ته هغه هیچرې ځان نه نیولو. دې کېنې شک نشته چې دوست محمد خان یو ډیر قابل، بهادر او تجربه کار سیاستدان وه مګر د کلکتې د یو څو میاشتو قیام هغه ته د انګریزانو برخلاف د یو هیبتناک قدم د وچتولو اجازت نه ورکولو. د هغې زمانې د ټولو سیاستدانانو دا متفق رای ده چې که چېرې په دې موقع دوست محمد خان د انګریزانو نه په زورداره الفاظو کېنې بغیر د یوې له یې فوځي کارروايي کولو نه، مطالبه کړی و نو هغوي به په باقي هندوستان باندې د قبضي ساتلو په

خاطر کم نه کم د صوبه سرحد ټوله علاقه هغه ته حواله کړې وه. مگر د کم همتی او کمزوری په سبب دوست محمد خان دا زرینه موقع د پېښور وغیره د حاصلولو، د لاس نه وغورځوله. په دې موقع سلطان محمد خان او پیر محمد خان هم هغه ته د دې صلاح ورکړه چې کم از کم د خپل قوم د علاقه د واپس اخستو دپاره دا وخت د جهاد نشان وچت کړه مگر د هغه زوی اعظم خان هغه ته وویل چې دا وخت انگریزانو سره جنگ کول مناسب نه دي. غلام حیدر خان د هغه مشر زوی هم د جنگ په حق کېنې وه مگر دوی ټولو ته دوست محمد خان په جواب کېنې وویل چې زه دا انگریزان ډیر ښه پیژنم دې کېنې شک نشته چې په هندوستان کېنې ډیر لیرنګیان قتل شول مگر هغوی به د سمندر په لاره نور د زرگونو په شمار کېنې د خپل ملک نه راشي او بیا به ټول هندوستان واخلي. دا وخت میجر لمسلون او لفټیننټ سر جان بیلو په قندهار کېنې وو او بیا د ۱۸۵۸ء په سپرلي کېنې هندوستان ته واپس راغلل.

د اکتوبر ۱۸۵۶ء د جنگ نه پس اګر چې ایران په ظاهره د هرات د اخستو د دعوي نه دست بردار شو مګر ناصر الدین شاه په هغې کېنې د خپل اقتدار د پیدا کولو پټ پټ کوششونه پريښودل. د څلورم مارچ ۱۸۵۷ء د عهدنامې نه پس چې ایرانیانو د هرات قبضه پریښوده نو په هرات باندې احمد خان نومې یو بارکزی چې د امیر دوست محمد خان تر بور وده حاکم شو. اګر چې هغه په ظاهره خودمختار وه مګر چونکې د دوست محمد خان مخالف وه د دې دپاره هغه د شاه ایران نه پټ مالي امداد د دوست محمد خان برخلاف اخستلو او په دې طریقې هغه خپل ځان د ناصر الدین زیر اثر کړو. اخر کار انگریزانو امیر دوست محمد خان له دې خبرې ترغیب ورکړو چې ته پنخپله په هرات باندې فوځ کشي وکړه او د همیش دپاره د ایران ګوتې د دې علاقې نه وباسه.

هر کله چې د هرات حکومت د یار محمد خان وزیر کبیر د مرګ نه پس ډیر کمزور شو او د ایران د سازشونو د مقابلي دپاره په هغه ځای کېنې څوک مضبوط سره پاتې نشو او امیر دوست محمد خان سره د انگریزانو جارحانه او مدافعانه عهدنامه وشوه نو لارډ کینګ په ۱۸۵۷ء کېنې حکومت برطانیه ته دا صلاح او مشوره ورکړه چې د حکومت هند اوس په دې کېنې فائده ده چې د افغانستان ټوله علاقه دې د یو مضبوط او قابل حاکم د لاندې یو ځای کړې شي. تر کومه پورې چې د دوست محمد خان او د انگریزانو ترمنځ دوستی او اتحاد تعلقات نه وو قائم شوي نو د انگریزانو دا پالیسي وه چې هرات (چې د هندوستان ګنجې ګنېلې شوه) دې د دوست محمد خان په تسلط کېنې نه وي بلکې د یو داسې سړي په لاس کېنې دې وي چې هغه پوره طور زموږ په قابو کېنې وي. او د روس د اثر نه بالکل بهر وي. چنانچه انگریزان هم په دې کوشش کېنې لګيا وو چې هرات دې بدستور د

سندوزو په قبضه کېنې پاتې وي. او په دې کېنې هغوي ښه کامياب هم وو. مگر څه وخت چې د دوست محمد خان په دوستۍ د انگریزانو ښه اعتبار پیدا شو او د هرات په حکومت کېنې شپه او ورځ ځانه جنګی او بدامنی شروع شوې نو د هغوي په زړه پالیسی کېنې تبدیلی پیدا شوه او دای غوښتل چې په ځای د دې چې حکومت برطانیه ته هر وخت د هرات د حفاظت متعلق پریشاني او فکرونه لګیدلي وي دا به بهتر وي چې په هغې د یو داسې پښتون تسلط وشي چې هغه یو خو پخپله طاقتور او مضبوط وي او بل دا چې د فیرنګیانو ملګری هم وي. چونکې د انگریزانو دا یقین وه چې په ټول افغانستان کېنې داسې یو سره هم نشته چې د هغه د لاس نه په هندوستان باندې د حملې کولو څه خطر وي هر څومره که د هغه حکومت وسیع او طاقت یې ډیر وي له دې کبله لارډ کینګ هم دا تجویز وکړو چې د دې قسم سره د دوست محمد خان نه بغیر بل څوک موزون نشته. مونږ د لارډ کینګ رای په دې باره کېنې هم د هغه په خپلو الفاظو کېنې درج کوو :

" If upon recovering Herat from Persia, we set it up as an independent state my belief is, that we shall set up a sham which we shall not be able to sustain. I do not share the opinion that there is danger or trouble to British India in the consolidation of the Afghan Nation. On the contrary, I believe we cannot encourage that consolidation too much. The Afghans themselves, even if united, can never be formidable to the British Power, if only we will deal wisely with them. Their strength as aggressors ceased to be any reasonable source of alarm to us from the time when the plain of Peshawar and the Trans Indus Valley passed away from them, and the Sikhs no longer intervened between us. Now that a wise foresight has fixed our boundary at the foot of their own impassable mountains, leaving no room for a single battalion to deploy against us, we stand in a position of security as regards aggression from that quarter, which I venture to think, calls for a change of policy. Instead of being content that Afghanistan should continue divided, and thereby weak for offence. I would desire to see it united and strong; a compact barrier in our front. By encouraging thus as far as lies in our power, at all events by not opposing it, we have a far better chance of extending our influence across the breadth of Afghanistan upto Herat than by laying down, as a condition, that Herat shall be maintained in its own state of independence. That it should be independent of Persia, we may rightly claim, for Herat is Afghan, and not Persian. But that it must be independent of the chief authority at Kabul, I would not require or even concede. I would concede it no more than I would concede the pretension now put forward by the Shah, that Candahar must be independent of that authority." Lord Canning's minute relating to the Agreement with Afghanistan in 1857.

ترجمه : " که چرې مونږ هرات د ایران نه د واپس اخستلو نه پس یو خودمختار حکومت کړو نو دا به هسې یو نقلي څیز وي چې مونږ به یې بیا قائم ساتلې نشو. زما دې رای سره اتفاق

نشته چې د پښتون قوم په يو ځاي كيدو كښې د هندوستان انگرېزي علاقې ته د خطري يا د نقصان اندېشه ده. د دې برخلاف زما په خيال كښې مونږ له د هغوي په رايو ځاي كولو كښې انتهائي كوشش پكار دى. پښتانه پخپله كه چرې ټول متفق هم شي نو بيا هم هغوي د برطانيه په مقابل كښې طاقتور كيدى نشي. په شرط د دې كه مونږ هغوي سره لږ په عقل چلېږو. د هغوي د حملې طاقت د هغې ورځې نه زمونږ دپاره خطرناك پاتې نشو د كومې نه چې د پېښور ميدان او د دريائې سندھ دره د هغوي د لاس نه ووتله او زمونږ او د هغوي تر منځ د سكهانو علاقه پاتې نه شوه. نو اوس چې زمونږ د حكومت پوله د ډيرې ښې دور اندېشې په سبب د هغوي خپل ناقابل كزر غرونو ويځ ته ورسېده او زمونږ برخلاف هغوي سره د يو پلټنې د جنگولو ځاي هم پاتې نشو نو مونږ اوس د هغې طرف د جارحانه حملې نه بالكل محفوظ او بچ يو. او له دې كبله مونږ له په خپلې پاليسۍ كښې تبديلي پكار ده. په ځاي د دې چې مونږ قناعت وكړو چې افغانستان دې بې اتفاقه وي چې په مونږ باندې د حملې كولو طاقت پكښې نه وي نو زما خو دا رضا ده چې افغانستان دې متفق او مضبوط شي چې زمونږ مخې ته د يو مضبوط ديوال كار وكړي. كه چرې مونږ څومره چې زمونږ نه كيدى شي په دې سلسله كښې كوشش وكړو يا كه مونږ د دې مقصد مخالفت ونه كړو نو په دې ذريعه زمونږ دپاره په ټول افغانستان كښې عن تر هرات پورې د خپل اثر خورولو زياتي ښه توقع كيدى شي. په نسبت د دې چې مونږ دا شرط هغوي ته پيش كړو چې هرات به جدا يو مستقل حكومت وي. زمونږ دا خبره چې هرات دې د ايران نه خودمختار وي بالكل درسته ده ځكه چې هرات د پښتنو ملك دى نه چې د ايران. مگر دا خبره چې هغه دې د كابل د امير د تسلط نه هم بهر وي زه به دا هيچرې ونه غواړم. او نه به ئ منظورې كړم. ماته دا هم دغه شان نامنظوره ده لكه د شاه دا موجوده وينا چې قندهار دې د امير كابل نه خودمختار وي.

د كال 1857ء نه پس حكومت هند او حكومت برطانيه د لارډ كيننگ په دې رايې باندې عمل شروع كړو او امير دوست محمد خان او د هغه د مرگ نه پس امير شير علي خان ته ئ بار بار دا وليكل چې د حكومت بر لمانيه طرز عمل به د مخكښې دپاره دا شان وي چې په هغې باندې د افغانستان حكومت نور هم وسيع، مضبوط او متحد كيږي. چنانچه دوست محمد خان يو جرار لښكر په هرات باندې وروخيژولو او د يوې زبردستي محاصرې نه پس ئ په اول جون 1863ء هغه فتح كړو. دغه شان د هغه د مرگ نه ورومې ورومې د دره خيبر نه چې واخلي تركستان پورې او د بدخشان او كوهستاني علاقې نه چې واخلي نو تر قندهار او د قندهار نه تر هرات پورې د ټول ملك واحد بادشاه شو. مگر په دې فتح باندې صرف نهه ورځې تيرې شوې وې چې هغه په هرات كښې وفات شو.

اووم باب

د دوست محمد خان زامن، شیر علي خان وليعهد مقرر شو. شیر علي خان او انگریزان، شیر علي خان او د فضل خان زوی عبدالرحمن خان، د کرمې بغاوت، په کابل د عبدالرحمن خان چپاږ، او د شیر علي خان ماتې، فضل امیر شو، شیر علي خان او عبدالرحمن خان سره جنگونه، د شیر علي خان تېښته هرات ته، فضل خان مړ شو، عظیم خان امیر شو، د عبدالرحمن خان شکست او مشهد ته تېښتېدل او په ټول افغانستان د شیر علي خان قبضه.

د دوست محمد خان د وفات نه پس د هغه اووه زامن پاتې شول. په دوی کېني محمد فضل خان د ټولو نه مشر وه او هغه پسې د هغه سکه ورور اعظم خان وه. د هغوی دواړو نه کشر شیر علي خان او شیر علي خان پسې د هغه سکه وروڼه شریف خان او امین خان وو. د دوی نه علاوه اسلم خان او حسین خان هم د هغه زامن وو. د اکبر خان د مرګ نه پس دوست محمد خان په خپل ژوندون کېني غلام حیدر خان خپل وليعهد مقرر کړی وه مګر هغه هم د هغه په ژوند کېني مړ شو او بیا د هغه نه پس هغه شیر علي خان خپل جانشین مقرر کړو. د دې تقرري اطلاع هغه باضابطه حکومت هند ته د لارډ کینګ په عهد حکومت کېني ورکړه او هغوی دا تقرري تسلیم کړه. دوست محمد خان په خه وجه محمد فضل خان خپل مشرې زوی پرېښودو او شیر علي خان ئ وليعهد کړو. د دې متعلق مختلفې رایې دي یوه رای دا ده چې چونکې د شیر علي مور پوپلزي وه او د محمد فضل خان مور ښکېنه وه. په دې وجه دوست محمد خان د فضل خان په خاځم شیر علي خان خپل جانشین کړو. مګر د پښتنو د رواج مدنظر دا رای غلطه معلومېږي. په پښتنو کېني ښکېن هم دغه شان سوچه پښتانه دي لکه څنګه چې پوپلزي دي. البته دا چې دراني نه دي. بله دا چې د زوی حسب نسب پلار پسې ځي نه چې مور پسې. او تر څو پورې چې د هغه په پیدائش کېني خه شرعي نقص نه وي او یا د هغه مور کم ذاته نه وي یعنې وینځه یا خدمتګاره، نو هر زوی به د پښتنو په عام رواج کېني شریف النسب ګڼلې شي. بله رای د شیر علي خان د وليعهد کیدو متعلق دا وه چې فضل خان په کال 1839ء کېني د انگریزانو په افغانستان باندې د حملې کولو په وخت د غزني نه بغیر د هغوی د مقابلي کولو نه کابل ته راتښتیدلې وه او غلام حیدر خان ئ یواځې د هغوی مقابلي ته پرېښې وه. دغه شان دا هم وئیلې شي چې په بامیان کېني هغه خه خیاص د بهادری او قابلیت ثبوت نه وه ورکړی. هر کله چې هغه او لیرنګیان سره مخامخ شوي وو. اعظم خان اخلاقاً پریوتی سرې وه او په دې وجه هغه پښتنو سردارانو کېني غیر هر دل عزیز وه. دغه وجوهات وو چې دوست محمد خان د خپلو دوو مشرانو زامنو په موجودګی کېني شیر علي خان خپل وليعهد کړو. دغه دویمه رای زیاته معقوله او مدله

ښکاري. د شیر علي خان متعلق د هغې زمانې د سیاستدانانو دا رای ده چې اګر چې په بهادري کښې هغه اکبر خان او غلام جیدر خان ته نه رسیدو مګر دې کښې شک نشته چې په خپلو ورونو کښې هغه زیات مدبر او دلیر و.

شیر علي خان د خپل پلار د مرګ نه پس فوراً خان امیر کړو او د دې اطلاع ی حکومت هند ته ورکړه. او دا ی هم ورته ولیکل چې کوم خواږه تعلقات امیر مرحوم ستاسو حکومت سره شروع کړي وو هم هغه قسم تعلقات به زه جاری ساتم. دینخوا حکومت هند ته د خپلو ماتحتانو په ذریعه دا افواه را رسیدلې وه چې د شیر علي خان په امیر کیدو د هغه دواړه مشران وروڼه یعنې محمد افضل خان او اعظم خان معترض دي. له دې کبله لارډ ایلګن ګورنر جنرل هند هغه ته سمدستي د منظوری څه جواب ور نه کړو. بلکې د راتلونکو واقعاتو په انتظار کښې کښیناستو. افضل خان او اعظم خان دواړو په ابتدا کښې د شیر علي خان د تخت نشین کیدو برخلاف څه لاس پښې ونه خوځول. او په ظاهره د هغه په امیر کیدو رضامند معلوم شول. مګر لا ډیره موده نه وه تیره شوې چې د اعظم خان د رویې نه د شیر علي خان په زړه کښې دا شان شک پیدا شو چې ګني هغه زما په امیر کیدلو ناخوښه دی. شیر علي خان په دې ورځو کښې په غزني کښې و او اعظم خان د خوست او د کرمې حاکم و. په اګست ۱۸۶۳ء کښې شیر علي خان چې د دې خبرې نه خبر شو نو سمدستي هغه کرمې ته ورغی او په قرآن شریف باندې ی د هغه نه قسم واخستو چې ته به زما خلاف بغاوت نه کوم. د دې نه پس په ۱۸۶۳ء کښې څه داسې واقعې پیښه نه شوه. چې د هغې نه څوک د شیر علي خان په امیر کیدلو ناراض معلوم شوی وي. چنانچه په دسمبر ۱۸۶۳ء کښې سرولیم ډینیسن وائسرای هند د هغه د امیر کیدو نه شپږ میاشتې پس شیر علي خان امیر تسلیم کړو. د دې تسلیمولو نه پس لارډ لارنس د هندوستان وائسرای شو. هغه ته شیر علي خان د ګورنمنټ هند د خط په جواب کښې ولیکل چې محمد علي خان زما زوی ولیعهد منظور کړی او شپږ زره توپک په طور د امداد را کړی. لارډ لارنس محمد علي خان د هغه جانشین تسلیم کړو مګر د توپکو د ورکولو نه ی انکار وکړو.

په اپریل ۱۸۶۴ء کښې افضل خان او اعظم خان دواړو بغاوتونه وکړل. اعظم خان لا هم هغه شان د خوست او د کرمې حاکم و. او افضل خان د بلخ ګورنر و. د افضل خان مقابلي له خو هغه پخپله وروان شو او د اعظم خان مقابلي له ی خپل جرنیل محمد رفیق واستولو. محمد رفیق بلا تکلیف د اعظم خان برخلاف کامیاب شو او اعظم خان په انګریزي علاقې کښې پناه واخسته. اعظم خان له د شکست وروکولو نه پس محمد رفیق سره د خپلو لوځونو د شیر علي خان امداد له روان شو. او لا د شیر علي خان او افضل خان د لښکرو تش هراول د باجګاه په مقام محامخ شوي وو چې محمد رفیق را ورسیدو. افضل خان دپاره د دې

دوؤ لښکرو مقابله کول ناممکن وو هغه فوراً د صلح درخواست وکړو. شیر علي خان په دې باره کښې ډیر دریا دل وه هغه نه صرف دا چې افضل خان معاف کړو بلکې هغه ی د بلخ په حکومت کښې بدستور گورنر پریښودو. لا شیر علي خان د بلخ نه را رخصت شوی نه وه چې یو ځل هغه عبدالرحمن خان چې د افضل خان زوی وه خپل دربار ته د فرمان برداری د اظهار دپاره راوبللو. مگر عبدالرحمن خان راغلو او بخارا ته وتښتیدو. په دې باندې د شیر علي خان په زړه کښې بیا شک پیدا شو چې عبدالرحمن خان د خپل پلار په لمسه تښتیدلی دی. او د افضل خان مطلب ما سره د زړه د اخلاص نه د دوستی تعلقات ساتل نه دي. بلکې هغه په یو مناسب موقع دوباره د بغاوت کولو اراده لري. چنانچه هغه فوراً افضل خان گرفتار کړو او د هغه په ځای ی خپل وراره فتح محمد خان د بلخ حاکم مقرر کړو. او کابل ته واپس راغلو. عبدالرحمن خان چې د خپل پلار د گرفتاری نه خبر شو نو ډیر غصه شو او دا خیال ی وکړو چې شیر علي خان زما پلار سره لږیب وکړو. او د صلح نه پس ی په چل گرفتار کړو. چنانچه هغه د امیر بخارا نه په افغانستان باندې د حملې کولو دپاره امداد وغوښتو. شیر علي خان لا د عبدالرحمن خان د دې مجوزه حملې د تدارک تدبیرونه کول چې خبر راغی چې شریف خان چې د هغه سکه ورور او د هغه د لاسه د قندهار گورنر وه بغاوت کړی دی. او امین خان د هغه ملگری شوی دی. دیخوا په کره کښې اعظم خان بیا د خوست او د کرمری قبائل راوچت کړل او د بغاوت جنده ی وچته کړه. شیر علي خان پنخپله قندهار ته لاړو او محمد رفیق ی د کرمری په طرف ولیږلو. محمد رفیق خان بیا په ډیره اسانتیا اعظم خان له شکست ورکړو. مگر شریف خان او امین خان د قلات غلزي په خوا کښې د کجواز په مقام سره د یو لویه لښکره په جون ۱۸۶۵ء کښې مقابله دپاره راووتل په دواړو فریقو کښې یو خونریز جنگ وشو. څه وخت چې جنگ ښه تود شو نو محمد علي خان د شیر علي خان زوی او امین خان دست به دست په جنگ کښې مخامخ شول. محمد علي خان د امین خان د لاس نه قتل شو. او امین خان د محمد علي ملگری قتل کړو. د دې نه پس شریف خان شکست وخوړو. او په ډیر اتر حالت کښې وتښتیدو. شیر علي خان په دې جنگ کښې خو ډیره ښه کامیابي وکړه مگر د محمد علي خان په مرگ هغه دومره غمژن شو چې دا فتح د هغه په زړه بالکل ونه لگیده. خو خو شپې او خو خو ورځې هغه د محمد علي د مرگ په غم کښې سرگومه پروت وه. او لیونتوب ته نژدې شو. خو شو میاشتو پورې هغه د حکومت کار له گوتې ورنه وړې. او نه ی چا سره لیدل کتل وکړل. په دې انا کښې چې لا شیر علي خان په قندهار کښې وه خبر راغلو چې عبدالرحمن خان د ترکستان او د بخارا د طرف نه په کابل باندې را روان دی. او ډیر خلق هغه سره ملگری شوي دي. سره د دې خطرناک خبر شیر علي خان د محمد علي د غم په سبب د قندهار نه ونه خوځیدو. شریف خان هم هغه معاف

کړو. ولې هر کله چې هغه پنځله د عبدالرحمن مقابلې ته وڼه وتو او هم هغه شان په قندهار کېنې ناست وه نو عبدالرحمن د هغه جرنیل محمد رفیق خان خان سره شامل کړو او بې مقابلې په خلیریشتمه فروری ۱۸۶۶ء په کابل ورننوتو. عظیم خان د هغه تره چې د انگریزانو په علاقې کېنې شړونکې وه د دې نه خو میاشتي ورومې د دیر او چترال په لاره بدخشان ته رارسیدلې وه او عبدالرحمن سره د باجگاه په مقام یو ځای شوی وه. عظیم خان چې څه وخت بدخشان ته تلو نو په سوات کېنې د اخون احمد صاحب نه د دعا دپاره سیدو ته هم تلې وه.

اوس امیر شیر علي خان له خود ورغلو. چنانچه هغه سمدستي د قندهار نه پنځو زرو سورو نهه زره پیادو او پنځوشت توپو سره را روان شو. او د غزني په لاره یې په کابل باندې پیشقدمي وکړه. په نهم مې د سید اباد په مقام د عبدالرحمن خان او د هغه د لښکرو مقابله وشوه. عبدالرحمن خان د خپل فوځ نه چار چاپیره خندقونه کنستي وو او په ښه محفوظ مقام کېنې پروت وه. شیر علي خان په ډیره بهادري د هغه په خندقونو او فوځونو ورپریوتو مگر عبدالرحمن هغه حمله پستنه کړه. شیر علي خان درې ځله دغه شان چپاوونه په هغه وکړل خو کامیاب نشو په څلورم چپاو کېنې هغه دومره په جوش او په تیزی حمله وکړه چې قریب وه چې د عبدالرحمن خان فوځ یې مات کړي وې مگر په دې وخت کېنې کوم بې قاعدې فوځ چې هغه په قندهار کېنې برتي کړی وه هغوی د عبدالرحمن خان په طرف واوږیدل او په دې سبب شیر علي خان دا شان شکست وخورو چې صرف پنځو سورو سورو سره د میدان جنگ نه وتښتیدو او قندهار ته لاړو.

محمد افضل خان د عبدالرحمن پلار لا هم هغه شان د شیر علي خان په لاس کېنې گرفتار وه او په دې ورځو کېنې په غزني کېنې بنديوان وه. هر کله چې شیر علي خان شکست وخورو او غزني ته راوړسیدو نو د قلا گورنر شیر علي خان ته دروازي پورې کړې او محمد افضل یې پرېښودو او عبدالرحمن خان ته یې ولیږلو. افضل خان چې کابل ته ورسیدو نو ځان یې امیر کړو او حکومت هند ته یې اطلاع ورکړه. لارډ لارنس د خپل وکیل عطا محمد خان په ذریعه افضل خان ته مبارکباد ورکړو. غلام حسین خان زور وکیل انگریزانو د کابل نه د شیر علي خان په دې شکایت باندې واپس هندوستان ته رابللې وه چې هغه د شیر علي خان برخلاف د هغه سردارانو سره پرې جنبي او سازشونه جوړول.

د کال ۱۸۶۶ء په مني کېنې شیر علي خان د قندهار د طرف نه یو لوی لښکر سره د کابل په طرف پیشقدمي وکړه. امیر محمد افضل خان خپل زوی عبدالرحمن خان او سکه ورور عظیم خان د هغه د مقابلې دپاره مقرر کړل. عبدالرحمن خان د ډیرې مودې نه د شیر علي خان د دې حملې د مقابلې دپاره خپل فوځونه تیار ساتلي وو. لیکن عظیم خان بالکل تیار

نه وۀ. له دې کبله عبدالرحمن خان يواځې دولس زره فوځ سره د غزني په طرف روان شو. او په هغه ځاي کښې ئ د خپل ترۀ د فوځ د انتظار اراده وکړه. عبدالرحمن خان ته په غزني کښې د شلو ورځو د انتظار نه پس معلومه شوه چې شير علي خان قلات توخي ته رارسيدلې دى. عبدالرحمن خان سمدستي خپل پلار ته امداد دپاره وليکل او پخپله د موکر په طرف وروراندې شو. په هغه ځاي کښې هغه بيا د خپل ترۀ په انتظار کښې دولس ورځې تيرې کړې. ولې هغه راونه رسيدو. بيا په قلات وروراندې شو.

په دويمه ورځ شير علي خان لس زره سواره د خپلو دوؤ جرنيلاتو شاه پسند خان او فتح محمد خان د کمان لاندې په دې کار مقرر کړل. چې هغوي د عبدالرحمن خان د کيمپ نه چاپيره علاقه تالا کړي چې هغه ته د رسد په حاصلولو کښې مشکلات پيدا کړي. مگر عبدالرحمن خان ناساپي شپه په شپه په هغې قلا باندې چپاؤ وکړو چې په کومه کښې دا فوځ ديرۀ وۀ او هغوي ئ څۀ تس نس کړل او څۀ ئ ونيول. د دې نه پس تر يوولسو ورځو پورې دواړه فوځونه يو بل ته مخامخ پراته وو مگر په يو بل باندې ئ د حملې کولو زړۀ ونکړو. په دې کښې عظيم خان سره د خپلو دريو زرو سورو او نورو پلتنو راورسيدو ليکن چونکې شير علي خان قلات ډير مضبوط کړى وۀ له دې کبله هغوي په هغه باندې حمله ونۀ کړه او د نوا ارغستان او د منډي حصار په لاره چې د هوتکي غلجړه علاقه ده د قندهار په طرف روان شو. او د شير علي خان فوځونه ئ په ځاي پرېښودل شير علي خان چې دا وليدل نو هغه هم د قلات غلزي په لاره قندهار طرف ته روان شو. اوس د دواړو فوځونو په منځکښې قندهار ته د ورومې رسيدو دپاره مقابلۀ شروع شوه. اخر د پنځو ورځو متواتر مزل نه پس شير علي خان په عبدالرحمن خان باندې د حملې کولو اراده وکړه په فرقيڼو کښې يو سخت جنگ وشو ولې عبدالرحمن خان په ډير هنر او قابليت سره د شير علي خان مقابلۀ وکړه. شير علي خان شکست وخوړو او ډير مال اسباب او پنځۀ ديرش توپې ترينه په ميدان پاتې شوې. شير علي خان نيغ هرات ته وتښتيدو. او عبدالرحمن خان او عظيم خان په قندهار قبضه وکړه. څۀ ورځې پس عظيم خان د قندهار گورنر او عبدالرحمن خان واپس کابل ته راغى.

هر کله چې د شير علي خان او د عبدالرحمن خان په منځکښې دا جنگونه روان وو نو سردار فيض محمد خان د بلخ گورنر د امير محمد افضل خان برخلاف بغاوت وکړو افضل خان د عظيم خان زوي سرور خان د هغه د سرکوبۍ دپاره وليږلو. ولې د آب کلي په مقام چې د ايک نه د پنځو ورځو په مزل لري دى سردار فيض محمد خان هغه له شکست ورکړو سرور خان بيا د باجگاه په مقام خپل فوځونه راجمع کړل او جگړه ئ وکړه او بيا ئ شکست وخوړو او ډير افسران ترينه قتل شول. د دې نه پس سردار فيض محمد خان فغان او بدخشان طرف ته مخه وکړه او دا علاقې ئ هم لاندې کړې.

د ۱۸۶۷ء په اوږدې کښې شیر علي خان د فیض محمد خان د بغاوت نه فائده واخسته. او بلخ ته د امیر افضل خان برخلاف د جنگ کولو په نیت فیض محمد خان له راغلو شیر علي خان خپل فوځ په دوو حصو کښې تقسیم کړو د یوې حصې سالاري ی په خپل لاس کښې واخسته او فیض محمد خان ی د بلې حصې سالار کړو. فیض محمد خان دره پنج شیر ته په دې نیت راغلو چې د کابل کوهستان په لاره په کابل حمله وکړم. په دې پنج شیر کښې د شیر علي خان په انتظار کښې کښیناستو. دینخوا نه عبدالرحمن خان یو ښه مضبوط فوځ سره د هغه مقابلي ته د چریکار په طرف روان شو. د هغه ځای نه هغه شواشو گل بهار نومې یو ځای او قلعه الله داد ته خپل فوځونه ورسول. چې د دره پنج شیر په خله کښې پراته دي. د فیض محمد خان دا بالکل طمع نه وه چې عبدالرحمن خان د کابل نه دومره لوی فوځ سره دومره زر زما مقابلي ته راوړسوي. دینخوا شیر علي خان هغه ته لیکلي وو چې زما تر رسیدو پورې جنگ مه کوه. ولې عبدالرحمن خان په بله ورځ سحر په دیار لسم ستمبر ۱۸۶۷ء په فیض محمد خان باندې چې د غرونو په سر د سنگرونو په شا په پوځ او محفوظ مقام باندې دیره وه حمله وکړه. د دواړو فوځونو تر منځ یوه سخته جگړه وشوه لیکن فیض محمد خان شکست وخوړو. او په جنگ کښې د توپي په گولي هلاک شو. شیر علي خان چې دا خبر وایډو نو واپس بلخ ته لاړو.

د دې جنگ نه درې هفتې پس یعنې په اووم اکتوبر ۱۸۶۷ء افضل خان په هیضه مړ شو او عظیم خان د هغه سکه ورور خان امیر کړو. حکومت هند هغه فوراً د کابل او غزني او د قندهار د علاقې امیر تسلیم کړو. ولې چونکې هرات لا هم هغه شان د شیر علي خان په قبضه کښې وه په دې وجه حکومت هند د هرات د علاقې امیر هم شیر علي خان تسلیم کړو.

په جنوري ۱۸۶۸ء کښې شیر علي خان یو ځل بیا د ترکستان نه هرات طرف ته راوان شو. د هرات نه بیا هغه په قندهار باندې پیشقدمي وکړه او د دې کال د جون په میاشت کښې راوړسیدو او بلا تکلیف ی پرې قبضه وکړه. ځکه عبدالرحمن خان میمنې طرف ته په جنگ وتی وه. او بل هیڅوک هم د هغه مقابلي ته تیار نه وه. د دې نه پس شیر علي خان په غزني باندې

پیشقدمي وکړه او هغه ی هم واخستو. د جولای په اخر اخر کښې عظیم خان د کابل نه د شیر علي خان مقابلي ته راووتو او قریباً تر غزني پورې رارسیدلې وه چې هغه ته خبر وشو چې سردار اسماعیل په بالاحصار باندې د شیر علي خان د طرف نه قبضه وکړه. شیر علي خان د ورومې نه دې سردار سره مصلحت کړې وه. چنانچه شیر علي خان د عظیم خان لښکر په ځای پرېښودو او پخپله په شتاب د کابل په طرف روان شو. خلق د ورومې نه د عظیم خان برخلاف وو هنوي د شیر علي خان په ډیره خوشحالی استقبال وکړو او کابل ته ی رادننه

کړو. عظيم خان او عبدالرحمن خان په جنوري ۱۸۶۹ء کېنې يو ځل بيا دوباره د زورمت په مقام چې د غزني په خوا کېنې دې د مقابلې کوشش وکړو مگر دواړه ناکامياب شول. او سخت شکست ي وخورو. او وزيرستان ته راوتښتيدل. د وزيرستان نه دوي دواړه بيا د بلوچستان په لاره مشهد ته راغلل. په لاره هغوي د کاکړو قبيلې لوت کړل اخر د ډيرو وړوډو مزلونو نه پس عبدالرحمن خان روسي ترکستان ته ورسيدو او عظيم خان شهرود نومې يو ښار چې د مشهد او د ايران په منځکېنې پروت دې پاتې شو. عظيم خان هم دې ځاي کېنې لږه موده پس وفات شو. عبدالرحمن خان او عظيم خان سره په دې جنگونو کېنې د شير علي خان د طرف نه د هغه زوم يعقوب خان او د هغه ورور اسلم خان او د امين خان زوم اسماعيل په ډيرې بهادري او لياقت سره جنگيدلي وو او بيا هم د دوي په وجه هغه ټول افغانستان مسخر کړو. اوس شير علي خان د ټول افغانستان د يو سر نه تر بله سره پورې صرف د خپلې تورې په زور او بغير د بيروني امداد نه مالک او بادشاه شو او هر قسم خانه جنگي د څه وخت دپاره رفع دفع شوې. د دې اندروني جنگونو متعلق د حکومت هند مسلمه رويه هم دغه پاتې شوې وه چې هغوي به هر هغه سر ته تسليمولو چې څوک به په يوه علاقه باندې قابض وه او په دې اندروني جنگونو کېنې به هغوي د هيچا پر ه هم نه کوله. دا پاليسي هغوي د محمد افضل خان، محمد اعظم خان او شير علي خان درې واړو ته ښه واضحه کړې وه. چنانچه هم د دې پاليسي د لاندې هغوي افضل خان او اعظم خان د کابل، غزني او قندهار اميران تسليم کړي وو. ځکه چې په دې علاقه باندې د هغوي قبضه وه او هم په دې يو وخت کېنې ي شير علي خان د هرات امير تسليم کړې وه ځکه چې د هرات په علاقه د هغه قبضه وه.

اتم باب

د انگرېزانو د عدم مداخلت پاليسي، کيننگ وائسرائي هند ته د جان جيکب د سند د پوليتيکل افسر چيټي، هنري ډيورنډ، سر جان لارنس وائسرائي هند او د هغه فارورډ پاليسي، د سمرقند او بخارا په فتح کولو د روس سرحدات افغانستان سره جنگيدل، د قدامت پسندو او لبرل ډلو د انگلستان په سياست اثر، ډسراييلي او گليډسټون، روس د خيوا ښار واخستو، د امير شير علي خان د لارډ ميور وائسرائي هند سره د انبالې په مقام ملاقات، لبرل حکومت د افغانستان په معاملو کېنې مداخلت نه کولو، د شير علي خان په خپل مراد کېنې ناکاميابي، امير شير علي خان او د فوخ تنظيم، د يعقوب خان بغاوت او پلار سره بيا راضي نامه، د سيستان په علاقه د ايران او افغانستان اختلاف، د انگرېزانو ثالثي، او د ايران سره طرفداري، په افغانستان کېنې د انگرېزانو د سفير د تفرري تجويز، شمله کانفرنس، او د کانفرنس ناکاميابي، د يعقوب خان بغاوت او د انگرېزانو د افغانستان په اندروني معاملو کېنې د گوتو وهلو نيت.

ورومې د دې نه چې مونږ د امير شير علي خان د عهد سلطنت وړانديني واقعات بيان كړو مونږ له پكار دي چې د حكومت هند او د حكومت برطانيه په پاليسي او د روسي حكومت په سياسي نظام عمل باندې خومره چې د هغې تعلق د وسط ايشيا او د افغانستان سياسياتو سره وه. د افغانستان د ورومې لام نه تر 1869ء پورې مفصله تبصره وكړو.

د كال 1841-42ء د شكستونو خوړولو نه پس د انگريزانو پاليسي د افغانستان د اندروني سياسياتو متعلق بالكل د عدم مداخلت پاليسي وه چنانچه پنځلس شپاړس كالو پورې يو انگريزي ذمه وار او لومړى افسر هم د دې سياسي رويې نه اختلاف راي و نه كړه. ولې هر كله چې ايران په 1856ء كښې بيا په هرات حمله وكړه او د دوست محمد خان او د فيرنكيانو په منځكښې د كال 1857ء د جنوري په مياشت كښې د دې سرحد د حفاظت دپاره د دوستي يوه مستقلة عهدنامه وشوه نو بريگيدير جنرل جيڪب سي بي چې په هغه ورځو كښې د سنده د علاقې په سرحد باندې پوليتيكل افسر وه، يوه چيتي لار د كيننگ وائسرائي هند ته وليكله چې په هغې كښې هغه د نورو سياسي معاملو نه علاوه د حكومت هند د شمال مغربي سرحداتو د حفاظت په ټوله معامله باندې مفصل بحث كړى وه. او بيا يې هغه ته هغه ټول تجويزونه پيش كړي وو كوم چې د هغه په خيال كښې د دې سرحداتو د حفاظت دپاره ضروري وو. د جان جيڪب د دې تجويزونو خلاصه دا وه چې:

”حكومت هند كه اوس سمدستي په كوټه كښې (په هغه زمانه كښې كوټه نه لا د انگريزانو په قبضه كښې وه او نه په هغې كښې لا څه فوځي چاونۍ وه بلكې په هغې كښې د خښتو يوه قلا وه چې د والي بلوچستان په خاصه قبضه كښې وه او هغه د افغانستان د حكومت د اثر لاندې گڼلې شوه) انگريزي فوځونه اچول پكار دي. د دې دپاره چې په هغې باندې د انگريزانو پوره فوځي قبضه وشي. او بيا د هغه ځاي نه د دې فوځ په ذريعه په ټول افغانستان كښې د انگريزانو مكمل اثر او پوره اقتدار پيدا شي. او هندوستان تل عمري د بيروني حملو نه محفوظ شي. علاوه د دې نه به د سمندر د نژدې والي په سبب د ټول وسط ايشيا تجارت په دې لار شروع شي.“

د جنرل جيڪب د تجويزونو اخري مقصد دا وه چې انگريزان دې ورو ورو څه موده پس عن تر هرات پورې لار شي او په هغه ځاي كښې دې انگريزان يوه لويه عظيم الشانه قلا واچوي او په هغې كښې دې قريبا شل زره فوځ ديره كړي.

د جنرل جيڪب د دې تجويزونو اثر د لار د كيننگ په زړه تر دې حده پورې وشو چې قريب وه چې هغه سمدستي په كوټه باندې پيشقدمي كړي ولې د هغه فوځي سكرت هنري ديورنډ د دې ټولو تجويزونو سخت مخالفت وكړ او چونكي ديورنډ پخپله د افغانستان په ورومې لام كښې شامل وه او په افغانستان كښې يې د انگريزي فوځونو د

مشکلاتو پنخېلو سترگو تماشه کړې وه له دې کبله هغه لارډ کيننگ ته په دې تجویزونو باندې د عمل کولو صلاح ور نه کړه. او په دې سبب هغه د جان جيکب دې رايي سره اتفاق ونکړو.

د جنرل جان جيکب د دې خط نه قريباً نهه کاله پس چې شخه وخت سر جان لارنس وائسرائي هند وه نو دوؤ لويو لويو افسرانو چې د يو نوم سر هنري گرین وه او د جنرل جان جيکب جانشين وه او بل سر بارتېل فرير چې د بمبي گورنر وه بيا دا رايي پيش کړه چې انگریزانو له پکار دي چې هغوي د بلوچستان او دره بولان په علاقه کښې دا شان سياسي چالونه او دخل ورکول شروع کړي چې هغوي ورو ورو او په پته پته عن تر کوټې پورې خان ورسوي او بيا د کوټې نه هم ورپسې وروړاندې شي چې هغوي ته د مخکښې دپاره د وسط ايشيا ټول واقعات بلا واسطه معلومېدې شي. سر جان لارنس د ابتدا نه د وړاندې تلو (لارورد پاليسي) نه سخت خلاف وه هغه د سر هنري گرین د بيل بيل دليل ترديد وکړو او په اخر کښې وليکل چې که چرې هم دا شان واقعات پېښ شول چې د هندوستان په سرحد باندې زمونږ او د قطبي طاقت (روس) مقابله راغله نو گټه او بری به هغه حکومت کوي چې چا خپل خان د افغانستان په هغه غير اباد غرونو کښې ونه نښلولو چې کوم زمونږ او د روس په منځکښې پراته دي. او پښتانه به هم هغه طاقت سره ملگري کيږي چې څوک د دې غرونو بهر وي. د وائسرائي دې رايي سره د هغه زمانې د کمانډر انچيف سر ولیم مينزفيلډ چې بيا وروستو د لارډ سينډ هوسټ په نوم باندې مشهور شو هم اتفاق وکړو. د دې خط و کتابت نه اته مياشتې پس لفتيننټ کرنل پيټر لمسټن چې ډېټي کوارټر ماسټر جنرل وه بيا يو تحريري ياد داشت د وائسرائي هند په وينا باندې هغه ته د هندوستان د شمال مغربي سرحداتو د حفاظت متعلق پيش کړو. په دې تحریر کښې لمسټن د دې تجویز خو مخالفت وکړو چې انگریزان دي په هرات باندې قبضه وکړي ولې هغه هم دا رايي پيش کړه چې صرف دره بولان او د خوجک کوتل د درو لاره دا شان لار ده چې روسي فوځونه په هغې باندې د هندوستان په طرف پيشقدمي کولای شي. پس انگریزانو له دې غرونو نه مخکښې د افغانستان په سرحد کښې وروړاندې کيدل خو مناسب نه دي او نه هغوي له خپل خان د هرات په دور دراز ميدانونو او غرونو کښې نښلول پکار دي. مگر حکومت هند له دا مناسب دي چې د افغانستان په خپل قابو کښې د راوستلو يوه زبردسته کنجې يعني په دره کرم او خوست باندې هغوي سمدستي خپله قبضه وکړي. د هغه دا دليل وه چې که چرې د پيوړ کوتل او د شتر گردن درې د فیرنگيانو قبضي ته راغلې نو بيا به زمونږ تسلط په کابل باندې پوره طور سره وشي. په دې به د امير ملا هم مضبوطه شي او د هغې نه پس به بيا مونږ هغه سره د هر قسم امداد کولو عهدنامه وکړو.

لکه څرنگ چې دنن ورځ د فیرنګیانو قاعده ده چې هغوي د ملک گیري خپل هر یو کار ته ډیر اخلاقي رنگ ورکوي او هر کله چې هغوي په یو کمزوري ملک باندې فوځي قبضه کول غواړي او د هغې ملک خلق هغوي غلامان کړي نو هغې له دا جواز پیدا کوي چې دې کښې د هغې ملک د خلقو بهتري او فائده ده او اخلاقاً او مذهبا دا ډیر د نیکی او د ثواب کار دی. دغه شان جنرل جان جیکب او لمسلن دواړو د افغانستان د ملک په یوه حصه باندې د قبضې کولو دپاره ډیر اخلاقي او مذهبي جوازونه پیدا کړل. جیکب په خپل تحریر کښې وویل چې هر کله زما په دې تجویزونو باندې عمل وشي نو لږه موده پس به ټول پښتانه زمونږ د حکومت په فائدو او په خوړو پوهه شي. مونږ به هغوي له ډیرې روپۍ، ډیره وسله، لوی تجارت او امن و امان ورکړو او ډیر زر به هغوي زمونږ اثر او اقتدار منظور کړي. او بیا جیکب په اخر کښې لیکلي وو چې په دې تجویز باندې په عمل کولو کښې دا شان هیڅ کار نشته چې کوم مونږ د دنیا د نیکو خلقو په مخکښې یا د خدای په وړاندې جائز نشو ثابتولې. او لمسلن پخپل تحریر کښې ویلي وو چې که چرې زما په تجویز عمل وشو نو مونږ به افغانستان ته دا ثابته کړو چې که چرې مونږ په افغانستان باندې یو ځل ناجائزه حمله عین د هغې د ترقی په وخت کښې کړې وه نو اوس به د هغې په بدل کښې مونږ د هغې د مصیبت په وخت کښې د افغانستان د مضبوطولو نه گریز نه کوو. مونږ به د هغې مظلومي ابادۍ ته د یو مضبوط حکومت فوائد ورسوو. هغوي سره به پخپلو ټولو معاملو کښې د ډیرې ایماندارۍ نه کار اخلو او هغوي ته به عملاً دا ثابت کړو چې زمونږ مسیحي عقائد صرف د یو سوداگر پېشه قوم خودغرضانه خواهشات نه دي بلکې د دې نه څه زیات دي. دا دواړه افسران د خپل انگریزي شهنشاهیت په نشه کښې دا شان بیهوش وو او د پوهې سترگې یې دا شان ړندې وې چې بغیر د خپل قوم نه یې د بل هیڅ قام دپاره د ازادۍ او خودمختاری بې بها نعمت څه د قدر قابل غیز نه گڼلو. او په دې خیال کښې مبتلا وو چې ازادي بغیر د فیرنګیانو نه د بل چا دپاره پکار نه ده. او نه د بل چا خوښه وي. حقیقت دا دی چې هغوي په هندوستان کښې د خپل شهنشاهیت د برقرار او محکم کولو دپاره د هیڅ قوم د خودمختاری او ازادۍ یا د نورو اخلاقي اصولو لحاظ نه ساتلو. مگر هر څومره چې د هغوي تجویزونه ظاهره باهره د اخلاقو د انصاف او د تهذیب نه خلاف وو هم هغه هومره هغوي خپلو ناجائزو فوځي پیش قدمو او ملک گیرۍ ته د اخلاقو او د تهذیب جامه وراغوستوله. او د دنیا په سترگو کښې یې خاورې اچولې. مگر لارډ لارنس دې تجویزونو ته هم د هغې په اصلي رنگ کښې وکتل او د لمسلن رایې ته هم په هغه وجوهاتو باندې مسترد کړه په کومو کښې چې هغه د جیکب تجویزونو نه نامنظر کړي وو. او دا یې ولیکل چې "حکومت هند له د پیش قدمۍ دا شان یو کار هم کول پکار نه دي چې د هغې په وجه د افغانستان د خلقو په زړونو کښې دا شک پیدا

شي چې زمونږ ازادي او خودمختاري د انگریزانو د لاسه په خطر ګڼې ده. " کوم اخلاقي او مذهبي جوازونه چې لمسلان د خپلو تجویزونو په تائید ګڼې پېش کړي وو هغې سره هم لارډ لارنس اتفاق ونکړ او وی لیکل چې "د افغانستان په طرف د انگریزانو وړاندې کیدل د هغې ټولو عهدنامو د اصلي غرض او مدعا نه خلاف تلل دي چې کومې د امیر افغانستان او د فیرنګیانو په منځګڼې شوي دي او که چېرې انگریزانو یا د قندهار په طرف او یا د کابل په طرف لږه هم پېش قدمي وکړه نو د پښتنو ټول قام به دا ضرور خیال وکړي چې دا بیا په افغانستان باندې د حملې کولو او د هغې د لاندې کولو پېش بندي ده. " د روس د حملې د مقابلي په باره ګڼې هغه دا رای پېش کړه که چېرې انگریزان د روس د مجوزه حملې د مقابلي دپاره په افغانستان ګڼې پېش دستي وکړي نو دا ښکاره په ښکاره روس ته فائده رسول دي. ځکه چې هر څومره فیرنګیان د افغانستان په طرف پېش قدمي کوي هغه هومره به د روسیانو او انگریزانو په منځګڼې لار کميږي او انگریزان به ځان پخپله د روسیانو اصلي مرکز جنګ ته نژدې کوي. او د خپل مرکز جنګ نه به ځان لرې کوي. مګر که چېرې انگریزان پخپل موجوده سرحد ګڼې دننه مستحکم پراته وي او روس په هغوي باندې د هغوي په سرحد ګڼې دننه حمله کول غواړي نو روس به ورومې خو د دریائې آمو نه تر پېښور پورې د افغانستان په بنجر او غیر اباد غرونو باندې خپل فوځونه، توپخانې او نور سامان جنګ راکوزوي. او بله دا چې پښتانه به ضرور نه ضرور د خپل ملک د ازادۍ د برقرار ساتلو دپاره هغوي سره په خپک خپک زمکه جنګ کوي. د دې ټولو مشکلاتو نه پس که چېرې د روس فوځ د هندوستان سرحد ته راکوز هم شي نو یو څو به د هغه فوځونه ډیر سخت ستومانه شوې وي توپخانه به یې کمزورې شوې وي رساله به یې کمزورې شوې وي او بل دا چې د خپل مرکز جنګ نه به دومره لرې شوي وي چې هغوي ته د سامان جنګ په راجلولو ګڼې ناقابل بیان مشکلات پېښيږي. د دې قسم فوځ دپاره به انگریزي تازه دم فوځ د دریائې سندھ په ګڼه غاړه پروت وي او کوم ځای ګڼې چې د هغوي زړه غواړي د جنګ انتظام به وکړي.

د دې نه پس بیا تر ډیرې مودې د فارورډ پالیسي تائید کونکو څه خاص تجویزونه پېش نه کړل. مګر د لارډ نارتھ بروک وائسرائې هند د حکومت په اخري ورځو ګڼې سر بارتېل فریر خپله زړه رای دوباره هغه ته هم منځګڼې کړه مګر د دې ذکر به مونږ په تفصیل سره په یو جدا باب ګڼې کوو.

په دې مقام ګڼې د دې خبرې ذکر کول هم ضروري دي چې په دې عرصه ګڼې د روس څه طرز عمل پاتې شوې وه. د امیر دوست محمد خان په ژوندون ګڼې خو هغوي سوا د دې نه چې

ایران په ۱۸۵۶ء کېنې په هرات باندې قبضه وکړه او انگریزانو د ایران برخلاف په دې وجه جنگ وکړو او هرات یې د هغوی نه واپس کړو. بل څه عملي قدم افغانستان طرف ته د راوړاندې کیدو وانه خستو. د دې وجه دا نه وه چې هغه دې طرف ته د خپلو پښو وړدولو اراده پرېښې وه بلکې د روس دا خیال وه چې تر څو پورې په قسطنطنیه او د کوه قاف په غرونو باندې د روس قبضه ونشي تر هغې پورې په هندوستان باندې د حملي کولو دپاره د وسط ایشیا ملکونه اخستل بې فائدي دي. د دې غرض دپاره زار روس په ۱۸۵۴ء کېنې په قسطنطنیه باندې پیشقدمي وکړه ولې ناکام شو. بیا په کال ۱۸۵۶ء کېنې روس د کوه قاف د مسخر کولو دپاره قریباً یو نیم لک فوځ واستولو او دا ټوله علاقه یې واخستله. دې کار روایی سره سم روس د سر دریا په خوا خوا کېنې د وسط ایشیا په طرف ورو ورو خپل فوځونه راوړاندې کول. تر دې پورې چې په کال ۱۸۶۳ء کېنې هغه د دریاب نه راپورې وتو او د قوقند په علاقه یې حمله وکړه روس لا د قوقند په تسخیر کېنې مصروف وه چې د روسي فوځونو او د امیر بخارا د فوځونو په منځکېنې د شیمقند د ښار په قبضه باندې جگړه شوه. امیر بخارا شکست وخوړو او د ترکستان په ښار باندې روس قبضه وکړه. د وسط ایشیا په دې ملکونو باندې د روس دې متواتر حملو بیا د انگلستان او د هندوستان په حکومتونو کېنې ډیره پریشانې پیدا کړه او د هغوی په زړه کېنې دا خیال پیدا شو چې د دې مسلسل پیش قدمو لازمي نتیجه دا ده چې روس به یوه ورځ عین د افغانستان تر حده پورې را ورسې او بیا به هغه د بخارا او د قوقند د حکومتونو په شان د افغانستان په حکومت کېنې هم خپل اقتدار د قائمولو کوشش کوي. او د هغې نه پس به بیا هغه په هندوستان باندې د حملي کولو تجویز کوي. د دې واقعاتو د اثر لاندې حکومت انگلستان روس ته یو مفصل تحریر د دې مضمون ولیږلو چې د روس د دې بتدریج افغانستان طرف ته د راوړاندې کیدلو نه د هندوستان ملک په خطر کېنې پریوځي له دې کبله دې روس د مزید پیش قدمی نه باز راشي. د دې تحریر په جواب کېنې د روس وزیر خارجه انگریزانو ته ولیکل چې د روس مزید ملک گیری ته نیت نه دی مگر چونکې د قوقند خلکو په روس کېنې ډیرې ډاکې کړي دي له دې کبله د

روس دپاره دا ضروري ده چې د هغوی سرزنش وکړي. دا خط و کتابت د دې دواړو حکومتونو په منځکېنې په کال ۱۸۶۴ء کېنې شوی وه څه وخت چې شیر علي خان خپلو وروڼو سره په خانه جنگی کېنې مصروف وه. څه موده خو روس بالکل خاموش پاتې شو مگر په کال ۱۸۶۵ء کېنې هغوی امیر بخارا سره بیا جنگ وچیرلو او د دې کال د جون په میاشت کېنې یې تاشقند فتح کړو. د دې نه پس روسیانو په کال ۱۸۶۶ء کېنې په خوجند باندې قبضه وکړه. او هم په دې کال کېنې یې د قوقند د حکومت نیمه علاقه په خپل سلطنت کېنې شامله کړه او په باقي نیم باندې یې خدا یار خان نومې یو خان په طور د خپل یو باجگزار

مقرر ڪړو. لږه موده پس يعني په جولائي 1867ء ڪښې د قوقند باقي نيمه علاقه هم روس پنځپل سلطنت ڪښې شامله ڪړه او په دې طريقه ئ خپل حدود د شاه بخارا حدودو سره وجنگول. د دې ټولې علاقې وائسرائي زار روس جنرل ڪافمين نومې يو لوخي افسر مقرر ڪړو. دې وائسرائي د قوقند د مقبوضه ملک د حفاظت په بهانه د سمرقند په خوا ڪښې د يوې زبردستي قلا د جوړولو بندوبست وکړو. شاه بخارا ته اوس د خپل حکومت د ازادي سخت خطر پيدا شوه او د دې قلا د جوړولو ئ سخت مخالفت وکړو. نتيجه دا شوه چې د روس او بخارا جنگ وشو او شاه بخارا شکست وخوړو. روسي فوځونو سمدستي په سمرقند باندې حمله وکړه او چونکې د بخارا د ښار د اوبو گزاره په سمرقند باندې وه له دې کبله شاه بخارا مجبور شو او ځان ئ د روس باجگزار تسليم کړو. دا واقعات په کال 1868-69ء ڪښې پېښ شول. او آخر کار د روس او د افغانستان حدود پنځپلو ڪښې وجنگيدل. دا هم هغه کال وه چې امير شير علي خان د افغانستان ټول اندروني بغاوتونه فرو کړل او خپل ځان ئ د ټول افغانستان واحد مالک کړو. د افغانستان په سرحد باندې د روس رارسيدلو نه صرف د انگلستان او د حکومت هند په زړه ڪښې خوف او خطر پيدا کړه بلکې شير علي خان سره هم د خپل ملک د ازادي ويره پيدا شوه. او دا ئ په زړه ڪښې راغلل چې هسې نه چې روس او د انگریزانو د رقابت په سبب افغانستان ته نقصان ورسې.

د روس د دې متواتر پيش قدمو متعلق په دې زمانه ڪښې په انگلستان ڪښې دوه سياسي ډلې وې او چونکې د دې دواړو ډلو د سياسي پاليسي لومړی اثر د افغانستان په آئنده تاريخ باندې پريوتې دې له دې کبله مناسب دي چې د دې دواړو ډلو لږ په تفصيل سره ذکر وشي. د يوې ډلې دا خيال وه چې د روس اصلي منشا د دې پيش قدمو نه دا ده چې هغه د قسطنطنيه نه تر کلکتې پورې د دې ټولو ملکونو حکمران شي. د دې فريق دا خيال وه چې هم د دې نظام عمل د لاندې روس د ترکو ايران او د وسط ايشيا په ملکونو باندې گواښيږي. تر دې پورې چې بالاخر به هغوي په هندوستان باندې حمله وکړي او دا ټول ممالک به پنځپلو مقبوضاتو ڪښې شامل کړي. چنانچه د دې ډلې پاليسي دا وه چې انگریزان دې په دې ټول محاذ باندې د روس د هرې پيش قدمي مقابله وکړي. او نه دې هغه په وسط ايشيا ڪښې او نه په دې نورو ملکونو ڪښې خپل اقتدار قائمولو ته پريږدي.

د بلې سياسي ډلې دا خيال وه چې د هندوستان د حفاظت دپاره دې روس سره دومره سمجهوته وشي چې د ليرنگيانو او د روس د مقبوضاتو حدود تردې حده پورې نه نژدې کيږي چې بيا روس په اسانۍ سره په هندوستان باندې د حملې کولو قابل شي. د دې ډلې پاليسي دا وه چې په ايشيا ڪښې په هر ځاي او په هر مقام د روس مقابله کول ضروري نه دي. مگر که چېرې روس د خپل سلطنت حدود د افغانستان تر پولې پورې راورسول نو د هغې نه

پس بيا په افغانستان کښې د روس يو قدم راوړاندې کيدل په هندوستان کښې د انگریزانو د حکومت دپاره د خطري نه ډک دي. او په دې صورت کښې به فیرنګیان روس سره ضرور جنگ کوي.

د ورومې رای خاوندان هغه ډله وه چې چاته به یې قدامت پسند یا کنزرویتیو Conservative وئیل او د هغوي مشر یو یهودي النسل لارډ بیکنزفیلډ وه او د هغه اصلي نوم ډسریلي وه. او د دویمې رای خاوندان هغه ډله وه چې چاته به یې لبرل Librels یعنې ازاد خیال وئیل. او د هغوي مشر مشهور او معروف سیاستدان مستر گیلډسټون وه. چونکې انگلستان کښې حکومت د سیاسي ډلو په ذریعه کیږي د دې کبله هر کله چې روس به څه نوې پېش قدمي وکړه نو کومه ډله چې به برسرحکومت وه هغې به د خپلې پالیسۍ مطابق د هغې متعلق کارروايي کوله.

څه وخت چې روس د حکومت بخارا په باجگزار کولو کښې کامیاب شو او د روس او د افغانستان حدونه و جنگیدل نو بیا د فارورډ پالیسۍ خلقو په انگریزي سیاستدانانو کښې سر راوچت کړو. او دا رای یې پېش کړه چې د روس د نورې پېش قدمي د تدارک دپاره دا ضروري ده چې انگریزان دې په هرات او په قندهار خو پخپله قبضه وکړي او په کابل باندې دې یو داسې سره حکمران شي چې د هغه خارجه پالیسي (نظام سیاسي) بالکل د انگریزانو په لاس کښې وي بلکې انگریزي فوځي افسران دې هر وخت د روس او د افغانستان په سرحد باندې د دې غرض دپاره موجود وي چې د روس د فوځي کارروايو نه هغه افسران پخپله ځان خبروي. او که چېرې د روس او افغانستان په منځکښې په حدبندي څه جګړه پېښېږي نو چې هغه هم وختاً فوقتاً خوروي. د دې دپاره چې روس له په افغانستان باندې د حملې کولو څه بهانه په لاس رانشي. د دې برخلاف د دویم ټولي رای بدستور دا وه چې حکومت هند له د خپل موجوده سرحد نه وړاندې کیدل پکار نه دي ځکه چې د افغانستان په ملک باندې یوه لیشت وړاندې کیدل به د افغانستان ټول خلق د فیرنګیانو بیا سخت برخلاف کړي.

په کال 1869ء کښې حکومت برطانیه یو ځل بیا د وزیر خارجه لارډ کلیرینډن په ذریعه حکومت روس ته د دې پېش قدمو متعلق دا تجویز پېش کړو چې روس او انگریزان دې دواړه په اتفاق سره د افغانستان ملک د خپل خپل سیاسي اقتدار زیر اثر کولو نه بهر وساتي چې نه روس نور د دې ملک په طرف راوړاندې کیږي او نه فیرنګیان د خپل سرحد نه منځکښې کیږي. روس په کاغذ خو دا تجویزونه فوراً منظور کړل مګر چونکې په دې ورځو کښې په حکومت هند کښې یوه با اثره ډله د فارورډ پالیسي ملګري وه هغوي د افغانستان وزیر خارجه ته دا رای ورکړه چې افغانستان دې د انگریزي اثر نه بهر کیږي. اخر د ډیر

خط و کتابت نه پس روس دا خبره منظوره کړه چې د افغانستان قطبي سرحد دې دریائې آمو مقرر شي. او د دې نه وړاندې به هغه د وړاندې کیدو نیت نه کوي. مگر د دې لوظ نه لږه موده پس روس د خپوا د تسخیر قصد وکړو. انگریزانو بیا په دې اعتراض وکړو. روس د پیش قدمی نه انکار وکړو مگر سره د دې انکار نه روسي فوځونه د خپوا په علاقه کښې ورننوتل او د دریائې آمو د بڼې غاړې ټوله علاقه یې خپل سلطنت سره شامله کړه. په لسم جون 1873ء د خپوا ښار هم روسیانو واخستو. او علاوه د یو لوی تاوان جنگ نه یې د خپوا خان خپل باجگزار کړو.

اوس مونږ له د دې ذکر کول پکار دي چې په شیر علي خان باندې د روس او د افغانستان د حدودو د جنگیدو څه اثر وشو؟ او د روس د دې پیش قدمو نه د افغانستان د ساتلو دپاره هغه څه تدبیرونه اختیار کړل. هغه د دې متعلق لورا په زړه کښې دا فیصله وکړه چې ماله انگریزانو سره دغه شان د دوستی عهد وپیمان کول پکار دي. لکه چې څرنګ دوست محمد خان زما پلار کړی و. چنانچه څه وخت چې هغه د کال 1868ء په مني کښې د افغانستان بیا مسلم امیر شو نو هغه سمدستي سر جان لارنس وائسرای هند ته خبر وکړو چې د الله تعالی په فضل او د هغه په امداد سره زما جنده په خیر خیریت سره د کابل دارالسلطنت ته راوړسیده. سر جان لارنس لکه چې څرنګ ورومې ذکر شوی دی د خوش قسمتی نه د فارورډ پالیسی خلاف و. د هغه مقصد صرف دومره و چې په افغانستان کښې دې اندروني امن و امان وي او د هغې امیر دې د انگریزانو برخلاف څه دا شان جارحانه کارروالي نه کوي چې د هغې په سبب د هندوستان په حفاظت کښې خلل پریوځي. د دې نه علاوه نه خو د هغه د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې د دخل ورکولو اراده وه او نه د هغه نیت د افغانستان نه ازادي اخستل وو. هغه ته د 1840-41-42ء واقعات په ښه شان سره یاد وو په افغانستان کښې د اندروني فسادونو نه هغه په دې وجه برخلاف و چې کمزوری او د فسادونو نه ډک افغانستان به همیش روس ته د پیش قدمی بهانه په لاس ورکوي. درحقیقت د سر جان لارنس دا پالیسی هم د فیرنګیانو دپاره او هم د پښتنو دپاره ډیره فائده منه وه. او که چرې په هغې باندې مسلسل عمل شوی و نو د افغانستان دویم جنگ به هیچرې هم نه و پېښ شوی. چنانچه د دې خپلې پالیسی په مطابق سر جان لارنس په دویم اکتوبر 1868ء امیر شیر علي خان ته د هغه د خط په جواب کښې د هغه په دوباره امیر کیدو مبارکباد ورکړو او په دې خط کښې یې هغه ته ولیکل چې خپلو شکست خورده دشمنانو سره د نرمی سلوک وکړه او مخکښې یې ورته نور دا ولیکل چې په حیثیت د وائسرای زه نه صرف د هغې دوستی او د ښو تعلقاتو د قائم ساتلو دپاره تیار یم چې کوم د دوست محمد خان او د حکومت هند په منځکښې موجود وو. بلکې تر کومه چې ممکن وي نو زه به هغه زاړه تعلقات نور هم مضبوط

کرم. د دې خط د اخري الفاظو د رښتيا کولو دپاره سر جان لارنس په يويشتم دسمبر د پنجاب لفتيننت گورنر ته حکم وکړو چې ته شپږ لکه روپۍ فوراً شير علي خان ته ورکړه. د دې نه علاوه سر جان لارنس د انگلستان وزير هند ته وليکل چې مونږ ته دې د دې خبرې اجازت راکړې شي چې مونږ د خپلې خوښې مطابق د افغانستان امير له اسحله او د نغدو روپو امداد وقتاً فوقتاً د آنده دپاره ورکړو. دې کښې شک نشته چې د سر جان لارنس دا مالي امداد امير شير علي خان له ورکول د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې د دخل ورکولو برابر وو. ځکه چې که چرې دا مالي امداد د دې نه ورومې محمد افضل خان يا اعظم خان ته ورکړې شوم و نو شايد چې شير علي خان هډو امير شوم نه و مگر چونکې د دې خانه جنگو په سبب اوس افغانستان بيهوده ډير غريب شوم وه او فيرنګيانو سره دا ويره پيدا شوې وه چې که د افغانستان د کمزورۍ د بدامني او د خانه جنگو هم دا حال وي نو ډيره ممکنه ده چې روس د هغې نه فائده وچته کړي او هغه يا د يوې پرې او يا د بلې پرې خان ملګرمې کړي او د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې دخل ورکول شروع کړي. پس حکومت هند دا فيصله وکړه چې چونکې اوس امير شير علي خان قرار واقعي د ټول افغانستان فرمانروا دې نو پکار دي چې مونږ هغه پخپل حکومت کښې بڼه مضبوط کړو او د دې غرض دپاره هغه له مالي امداد ورکړو. امير شير علي خان ته د دې مالي امداد د قبلولو ټولې خطري او نتيجې په مخکښې وې. هغه ته معلومه وه چې هيڅ حکومت بل حکومت له صرف د خدايې او د خدايې د مخلوق د فائدي دپاره د روپو امداد نه ورکوي بلکې د دې په غرض به يوه ورځ ضرور انګريزان مانه څه لومړۍ او اهم مطالبات کوي. مګر سره د دې علم نه چونکې د مسلسل خانه جنگو په سبب د امير شير علي خان خزانه بالکل خالي وه او هغه سره بدستور د نورې بدامني او بغاوتونو ويره وه له دې کبله هغه مجبوراً د سر جان لارنس دا د شپږو لکوروپو هديه منظوره کړه. دې کښې شک نشته چې دا وخت خو وائسرايې هند د دې روپو په عوض کښې سوائې انګريزانو سره د دوستۍ ساتلو نه بل څه قيد او پابندي په شير علي خان کښېښوده مګر د سر جان لارنس نه پس بيا لارډ ليتن د دې قسم مالي امدادونو په بنا د افغانستان په بيروني پاليسۍ کښې د هر قسم دخل ورکول شروع کړل. او هر کله چې شير علي خان د هغې مخالفت او مقابله وکړه نو د افغانستان دويم لام يې نتيجه شوه.

د دې روپو د وصولولو نه لږې ورځې پس امير شير علي خان مستر آر ايچ ډيويز لفتيننت گورنر پنجاب ته وليکل چې د انګريزانو سره د خپلې زړې دوستۍ د مضبوطولو دپاره وائسرايې هند سره ذاتي ملاقات کول غواړم. سر جان لارنس هغه ته په جواب کښې په نهمه جنوري ۱۸۶۹ء کښې وليکل چې زه اوس د هندوستان نه تلونکې يم او په کومو اصولو چې حکومت هند د افغانستان په معاملاتو کښې دا وخت روان دې هغه اصول انگلستان د

ملکي معظمي حکومت ته هم منظور دي او تر څو پورې چې نه عملاً حکومت برطانيه سره اتحاد او دوستي ساتي تر هغه پورې به په دې اصولو کښې د هيڅ قسم تبديلي نه راځي او نه به د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې حکومت هند څه دخل ورکوي. نور هغه امير صاحب ته دا وليکل چې "تاسره زمونږ د دوستي غټ ثبوت دا دی چې شپږ لکه روپۍ به نورې په دريو مياشتو کښې دننه دننه تاته درکړې شي او د هغې په عوض کښې حکومت هند تانه سوا د دوستي او د خوږو تعلقاتو نه بل هيڅ څيز نه غواړي."

د سر جان لارنس نه پس لارډ میو د هندوستان گورنر جنرل شو هغه په دولسمه جنوري ۱۸۶۹ء کلکتنې ته راوړسیدو او سمدستي ئ شیر علي خان سره د ملاقات کولو دپاره د انبالي مقام او اوویشتم مارچ مقرر کړو. شیر علي خان په لسمه فروري د کابل نه راروان شو او یعقوب خان خپل مشر زوی ئ د ملک اندروني انتظام دپاره خپل جانشین کړو. په دریم مارچ هغه پېښور ته او په پنځویشتم مارچ انبالي ته راوړسیدو. په اوویشتم مارچ وائسرای هند هم انبالي ته راوړسیدو. او هم په دغه ورځ لارډ میو په عام دربار کښې امیر شیر علي خان ته د ملکه وکتوریه د طرف نه هر کله وویل. په نهه ویشتم تاریخ شیر علي خان هم دربار وکړو او لارډ میو پکښې شامل شو. د دې نه پس شیر علي خان او د لارډ میو په منځکښې سیاسي خبرې اترې شروع شوې. امیر صاحب سره په دې موقع د هغه قابل او مدبر صدر اعظم سید نور محمد شاه شامل و. او لارډ میو سره مستر دیویز د پنجاب لفتیننټ گورنر او مستر سیتن کر کاتب خارجیه شامل وو. کپتان گرې په طور د مترجم مقرر و. امیر شیر علي خان دې ملاقات له په داسې وخت کښې راغلې و چې د هغه د سلطنت په اندروني معاملاتو کښې لا پوره قلازې نه و راغلې. لږه موده شوې وه چې د هغه برخلاف عبدالرحمن خان د ترکستان د طرف نه بیا راوچت شوی و. او هغه ئ په مشکله دفع کړی و. هغه سره د نورو بغاوتونو لا هغه شان خطره وه او دا شان معلومیده چې د هغه حکومت په ډیر کمزوري بنیادونو ولاړ دی له دې کبله هغه په دې ملاقات کښې د دې خبرې کوشش کولو چې ماته د فیرنګیانو نه ډیر مالي او فوځي امداد په گوتو راشي. هم د دې امداد په طمع هغه خپل ملک په بدامنی کښې پرېښودو او انبالي ته ئ دا دورودراز سفر اختیار کړو. د هغه دا امید و چې انگریزان به ما سره جارحانه او مدافعانه دوستي دا شان معاهده وکړي چې زه به هغوي له د تکلیف په وخت کښې مدد ورکوم او هغوي به ماله زما د تکلیف په وخت کښې مدد راکوي. او غوټه پریکړې وعده به ما سره فیرنګیان وکړي. چې د روس د پیش قدمو خلاف به هغوي ماله فوځي امداد راکوي. دا هم د هغه کوشش و چې د اندورني بغاوتونو متعلق دې انگریزان ماله زما د وروڼو او د وراره یعنی عبدالرحمن خان برخلاف د امداد کولو اقرار وکړي. او کومه سلسله د وراثت چې زه د تخت نشینی دپاره مقرر و هغه

په انگریزانو تسلیم کړم دا خبرې وې چې هغه خان سره په زړه کېنې تړلې وې. او د انگریزانو نه یې د هغې متعلق پاڅه اقرارونه اخستل غوښتل. مگر څه وخت چې لارډ میو او د هغه مشرانو سره په دې معاملاتو په تفصیل سره خبرې وشوې نو هغه ته دا معلومه شوه چې انگریزان په دې ټولو خبرو کېنې د یوې منلو ته هم تیار نه وو. آخر کار شیر علي خان لارډ میو ته وویل چې کوم کوم امداد حکومت هند ما سره په دې معاملاتو کېنې کولې شي هغه دې وائسرایې ماته په تحریر کېنې راوړي چنانچه په یو ډیر شم مارج لارډ میو هغه ته یوه مجمل خط دا شان ولیکلو چې په هغې د شیر علي خان هیڅ تسلي ونشو. د بیروني خطرو برخلاف د امداد ورکولو متعلق لارډ میو هغه ته ولیکل چې زه به وقتاً فوقتاً د واقعاتو مطابق دا شان امداد ستا حکومت ته ورکوم چې ته پخپل ملک کېنې په عدل و انصاف سره د حکومت کولو قابل شې او کوم اعزازات او درجې چې تاته حاصلې دي او تا په جائز طور باندې خپلې کړې دي ته خپل اولاد ته په وراثت کېنې د پریښودو قابل شوي. او د دې غرض د حاصلولو دپاره زه تاته د دې خبرې دعوت درکوم چې ته حکومت هند او د هغې ټولو افسرانو سره د خپل حکومت په معاملو باندې خط و کتابت کولې شې. د خپلو وروڼو او د وراره برخلاف د امداد متعلق لارډ میو شیر علي خان ته په ډیر مشکوک الفاظو کېنې ولیکل چې مونږ ستا په کامیابی او ستا د حکومت په مضبوط والي او په هغې کېنې په امن و امان ډیر خوشحاله یو او دا اقرار کوو چې مونږ به ستا د ورپرونو او د وروڼو هر هغه کار ته چې په کوم باندې ستا په حکومت کېنې خلل پریوځي سخت د ناراضګۍ په نظر سره ګورو. په دې ځای کېنې دا وئیل مناسب دي چې په دې ورځو کېنې په انګلستان کېنې د مستر ګلیډسټون سیاسي ډله برسر حکومت وه. او چونکې هغوي د افغانستان په کورونو معاملو کېنې ګوتې نه وهلې له دې کبله هغوي لارډ میو ته لیکلي وو چې د حکومت هند د طرف نه شیر علي خان سره هیڅ څه داسې قسم وعده ونکړې چې د هغې په وجه انگریزان بیا د افغانستان په کورونو معاملو کېنې په دخل ورکولو مجبور شي هم دغه وجه وه چې لارډ میو شیر علي خان سره نه د اندروني او نه د بیروني معاملاتو متعلق د څه امداد قطعي وعده وکړه. بلکې په ډیر مبهم الفاظو کېنې هغه د شیر علي خان د خوشحالولو کوشش وکړ. د مستر ګلیډسټون حکومت د افغانستان ۱۸۳۹-۴۰-۴۱ء د واقعاتو نه او د شاه شجاع په مرسته باندې د ودریدو نه دومره متاثر شوی وه چې هر کله لارډ میو وزیر هند ډیوک آف آرګل ته یو ډیر شم مارج د جیتې مضمون ورلیږلو نو وزیر هند په جواب کېنې وائسرایې ته ولیکل چې په کومو الفاظو کېنې تا دا خط لیکلې دې په هغې کېنې بعضې الفاظ داسې استعمال شوي دي چې دا ممکن ده چې د هغې په بنا یوه ورځ شیر علي خان زمونږ نه د خپلو کورنو معاملاتو کېنې د امداد طمع وکړي. لارډ میو وزیر هند ته د دې په جواب کېنې ولیکل چې ما په زباني خبرو اترو کېنې شیر علي

خان په دې خبره ښه پوهه کړې ده چې که چېرې ستا په ملک کېنې ستا تر بورانو د بغاوت جنده وچته کړه نو حکومت هند ستا د مخالفينو برخلاف هيچرې هم فوخي کارروائي نه کوي ما دا خبره هم هغه ته ښه واضحه کړې ده چې مونږ به ستا صرف هغه وارثان تسليمو چې کوم په واقع کېنې هغه وخت د افغانستان په ملک باندې برسرحکومت وي. د دې نه علاوه ماشير علي خان سره د څه خاص رقم د ادا کولو اقرار نه دې کړې. د دې خط چې کوم هغه په يو ديرشم مارچ شير علي خان ته ليکلی وۀ خلاصه مطلب لارډ ميو وزير هند ته په دې الفاظو کېنې ليکلي ده :

"What the Amir is not to have:- No treaty; no fixed subsidy; no European troops, officers or residents, no dynastic pledges.

What he is to have :- Warm countenance and support, discouragement of his rivals; such material assistance as we may consider absolutely necessary for his immediate wants, and constant friendly communication through our commissioner at Peshawar and our native agent in Afghanistan; he on his part undertaking to do all he can to maintain peace on our frontiers, and to comply with all our wishes in the matter of trade."

(Afghanistan No.1.1878 P-95)

په دې ځای کېنې دا وئيل مناسب دي چې لارډ ميو صرف د خپلې چیتې د مضمون د مضبوطولو دپاره او د وزیر هند د خوشحالولو دپاره د دې خبرې ذکر کړې ده چې امیر شیر علي خان له به نه خو مونږ یورپین فوځونه یا افسران او نه ریزیدنت ورکوو. په حقیقت کېنې خو شیر علي خان د دې هډو مطالبه نه وه کړې چې ماله دې دیسی یا یورپین فوځ د امداد دپاره را کړې شي او نه هغه په افغانستان کېنې د یورپین افسرانو یا د ریزیدنت مقررولو سوال کړې وۀ. مگر بهر صورت د دې برني انگریزي خط نه دا قطعي طور ثابتیږي چې د انگریزانو او د شیر علي خان په منځ کېنې دا قطعي فیصله شوې وه چې انگریزان به افغانستان ته نه خپل فوځونه، نه خپل افسران او نه څوک ریزیدنت استوي چنانچه په یوه بله چیتې کېنې لارډ ميو وزیر هند ته صاف لیکلي دي چې ماشیر علي خان سره دا اقرار کړې ده چې هیڅ یورپین افسران به ستا په ښارونو کېنې په طور د ریزیدنتانو نه مقرریږي. او بیا په بله یوه چیتې کېنې لارډ ميو لیکلي دي چې کوم شرطونه مونږ شیر علي خان ته ورکړي دي هغه دا دي چې مونږ به ستاسو په معامله کېنې هیڅ دخل نه ورکوو او ستا د رضا نه خلاف به مونږ یورپین افسران ستا ملک ته نه درلیږو. په یوه بله چیتې کېنې چې کومه لارډ ميو په څلورم اپریل لیکلې وه او په هغې کېنې هغه شیر علي خان سره د اول او دویم اپریل د خبرو حواله ورکړې وه هغه دا لیکلي وړ چې شیر علي خان او د هغه وزیر نور محمد شاه د یورپین ایجنټانو د تقرری سخت برخلاف دي.

خلاصه د ابالي د کانفرنس د خبرو اترو دا ده چې اګر چې شیر علي خان له خاص فائده په لاس رانغله مګر کومه عهدنامه چې سر جان لارنس دوست محمد خان سره کړې وه لارډ میو د هغې معاهدې تائید مزید وکړو ولې انګریزانو هغه سره سوا د دوستی او د ښو تعلقاتو د ساتلو نه نور څه د امداد قطعي اقرارونه ونه کړل.

شیر علي خان چې د ابالي د کانفرنس نه واپس شو نو سمدستي د خپل ملک د فوځي او مالي اصلاحاتو په کار کېنې مصروف شو. هغه پوهه شوه چې تر څو پورې د یو قوم خپل زور د روپو، د فوځ او د قومي تنظیم نه وي نو نور قومونه نه هغوي سره همدردی کوي او نه د هغوي د دوستی او د اتحاد د حاصلولو کوشش کوي. د دې نظام عمل په سلسله کېنې هغه د پښتنو د رواج او د عام عادت برخلاف خپلو ډیرو دشمنانو سره ځان پخلا کړو او په لږه موده کېنې ئ نه صرف خپل فوځي طاقت له ډیره ترقي ورکړه بلکې په ټول افغانستان کېنې ئ د یو ګوټ نه تر بل ګوټ پورې بالکل امن و امان قائم کړو. د فوځ د وسیدو دپاره هغه د یو عظیم الشاني چاوڼی د جوړولو تجویز وکړو. او بیشانه ډیرې روپۍ ئ د هغې په محفوظ کولو او په هغې کېنې په بارکونو جوړولو ولګولې. د دې چاوڼی نوم هغه شیر پور کېښودو او د پنځو شپږو کالو د محنت نه پس دا چاوڼی لا هم هغه شان نامکمله وه چې انګریزانو په هغه باندې ډیر په ناجائزه طریقه لام جوړ کړو. د هغه فوځي انتظام به د لاندیني تفصیلاتو نه ښه واضح شي.

- ☆ هغه دوه اويا پلټنې د پیادوؤ برتي کړې چې په شمار کېنې پنځوس زره کسان وو.
- ☆ پنځوشت رجمنټې د رسالې وې چې د هغې شمار لس زره وه.
- ☆ د دې نه علاوه هغه څه بې قاعدې د ملیشیا په شکل کېنې فوځیان هم تیار کړي وو. چې هغوي له به ئ څه معمولي شان تنخواه ورکوله او څه خاص قسم حقوق هم هغوي ته حاصل وو. په دې بې قاعدې فوځ کېنې پیاده کسان شپيته زره وو او سواره پنځه نوي زره وو. د دې فوځونو نه علاوه هغه سره قریبا درې سوه او نهه اويا غټې او وړې توپې وې او قریبا پنځوس زره توپکې وې چې په هغې کېنې څه د انګریزي او یورپین ساخت وې. او څه د وطن جوړې وې. د وسلې د جوړولو دپاره هغه په بالاحصار کېنې اسلحه خانې جوړې کړې وې چې په هغې کېنې به علاوه د توپکو او تماچو نه غټې او وړې توپې هم جوړیدې. د باقاعده فوځ د وردو دپاره هغه لویې لویې درزي خانې جوړې کړې او هر سپاهي له به دوه کاله پس نوې وردې ورکیدې شوه. د هغه په فوځ کېنې چې کوم کمې وه نو هغه صرف دا وه چې په یو لومړی جنگ کېنې د پښتنو غوندې بهادر فوځ د جنگولو دپاره قابل، تعلیم یافته او د جنگ د فن ماهر افسران نه وو اګر چې د فوځ وردې، وسله، تنخواه ګانې او توپخانې ټول په اعلي پیمانه باندې وو مګر د دې فوځ د منظم کولو دپاره او د فنون جنگ په مطابق د هغوي

په میدان جنگ کېږي د جنگولو دپاره د لائق لائق سالارانو او افسرانو ډیر سخت ضرورت وه هم دغه وجه وه چې د افغانستان په دویم لام کېږي د شیر علي خان د باقاعده فوځ په نسبت د اولس خلقو په ډیرې بهادري سره جنگ کړی وه مگر په کومې جانفشاني او په کوم لیاقت چې امیر شیر علي خان د خپل فوځ منظم کولو طرف ته توجه کړې وه د بارکزو په خاندان کېږي د هغې نظیر نشي موندې. د افغانستان د کل آمدنی خلورمه برخه به هغه په خپل فوځ لگوله او هر وخت به هغه د خپل فوځ په تیارولو کېږي دا شان لگیا وه لکه چې نن سبا په هغه باندې یو زورور دشمن حمله کونکې دې. په جولای ۱۸۶۹ء کېږي اسحاق خان د عظیم خان زوی د ترکمانانو د یو لښکر سره د دریائې آمو نه راپورې وتو او په اقشي باندې یې حمله وکړه د شیر علي خان جزائلیچیانو د ښار میخیزین ته اور ورته کړو او سره د رسالې اسحاق خان سره یو ځای شول اسحاق خان بیا په بلخ باندې پیش قدمي وکړه ولې میر عالم خان د افغان ترکستان گورنر هغه له شکست ورکړو او هغه بیا واپس د دریائې آمو نه پورې وتو.

د شیر علي خان بیروني ملکونو سره د تعلق ساتلو پالیسي هم هغه وه چې کومه دوست محمد خان ساتلې وه او هغه دا وه چې هغه سیرا د انگریزانو نه بل یو بیروني طاقت سره هم د فیرنکیانو د مرضی نه بغیر نه دوستي جوړوله او نه دشمني او هغه په دې ټوله موده کېږي یو کار هم دا شان کول نه غوښتل. چې د هغې په وجه د فیرنکیانو په زړه کېږي دا شک پیدا شي چې گنې شیر علي خان د هغوی دوست نه دې چنانچه څه وخت چې جنرل کافمین گورنر جنرل د وسط ایشیا، په کال ۱۸۷۰ء کېږي شیر علي خان ته یو دوستانه خط د دې مضمون راوړلو چې اکر چې ستا وراره عبدالرحمن خان مونږ سره په روسي ترکستان کېږي شتونکې دې او هغه اوس په تاشقند کېږي وسیري مگر زه تاته د دې تسلي درکوم چې د هغه په وجه به روس د افغانستان په اندروني معاملاتو کېږي کوتې نه وهي. ځکه چې د انگریزانو د حفاظت د لاندې یې او د زار روس او د حکومت برطانیه پخپلو کېږي دوستي او جوړه ده او چونکې ته تراوسه پورې د بخارا په ملک باندې نه یې بلوسیدلې نو تا روس ته د خفگان هیڅ موقع په لاس نه ده ورکړې او مونږ پخپلو کېږي سره دوستان یو. نو دا چیتې سمدستي شیر علي خان د انگریزانو وکیل مقیم کابل ته ورکړه او هغه ته یې وویل چې ته دا خط وائسرای هند ته ولیرې او کوم قسم جواب چې د دې خط وائسرای هند مناسب گنې هغه شان جواب به بیا زه جنرل کافمین ته ولیرم. شیر علي خان ته هم د کافمین د دې خط نه قسما قسم شکونه په زړه کېږي پیدا شول او د هغه دا گمان راغلو چې اخر به روسیان هم د دې خبرې کوشش کوي چې ما د فیرنکیانو او د خپل خان تر منځ په سیاسي جگړو کېږي راواچوي. چنانچه هغه د خپل زړه دا شکونه انگریزي وکیل ته ټول ښکاره کړل او هغه ته یې وویل چې د کافمین د دې فقرې نه څه مطلب دې. چې "چونکې ما هغه له د خفگان څه موقع په لاس نه ده ورکړې

نو دې دپاره هغوي ماسره د دوستي تعلقات قائمول غواړي. لارډ ميو شير علي خان ته د دې سوالونو په جواب كښې په څليريشتم جون 1870ء يو وړد خط وليكلو او ورته ي وليكل چې د جنرل كافمين د دې خط نه پكار نه دي چې ستا په زړه كښې څه بد گماني يا شكونه پيدا شي. د جنرل موصوف د خط مطلب دا دى چې تر څو پورې ستا تعلقات فيرنكيانو سره بڼه او خوشگوار دي او لكه چې څه رنگ د انبالې د كانفرنس نه تر دې وخته پورې راغلي دي تر هغه وخته پورې به نه روس او نه د هغه باجگزار رياستونه په تا باندې بلوسيري. په اخر كښې بيا لارډ ميو شير علي خان ته د جنرل كافمين د خط مناسب جواب ليكلې وه. امير شير علي خان د لارډ ميو د جواب په مطابق كافمين ته جواب وليږلو او د هغې نه پس چې هر څومره خطونه چې د كافمين د طرف نه هغه ته راتلل نو هغه به دا ټول خطونه سره د خپلو جوابونو د نقلونو كورنر جنرل هند ته استول. حكومت هند ته هغه بيا دا هم وليكل چې كه چرې د روس كورنر جنرل د طرف نه په دې خطونو كښې څه څيز قابل اعتراض وي نو انگريزان دې پخپله روس سره د هغې متعلق خط و كتابت كوي. په دې طريقه د څه مودې دپاره د امير شير علي خان او د انگريزانو او د روسيانو په منځكښې ډير بڼه تعلقات پاتې شول.

دغه نتيجه وه د افغانستان د كورنو بې اتفاقو او خانه جنگو چې دا مختار او ازاد ملك ي ورو ورو د فيرنكيانو د اثر لاندې په دا شان راوستو چې هر يو امير به د خپل خان د مستبحكم كولو او د خپل اولاد دپاره د افغانستان تاج و تخت محفوظ كولو په غرض د انگريزي حكومت هند نه د امداد اخستو او د هغوي په خپل خان باندې د مشري تسليم كولو كوشش كولو. يا هغه زمانه وه چې دې غيرتي قوم د انگريزانو د خپل بيروني او اندروني معاملاتو كښې د خپلې ازادۍ دپاره دومره مضر گڼلو چې د خپلو زرگونو عزيزانو وينې ي توي كړې زرگونه توريالي زلمي ي په توپو كښې والوتل مالونه ي تالا شول مگر د غير قوم حكومت ي د خپل ملك نه لرې كړو او س په دې باندې ديرش كاله تير شوي وو. او د يو مشترك دشمن په غير موجودگي كښې د دې قوم مشران په خپلو كښې شپه او ورځ نښتي وو. د دې لازمي انجام دا شو چې ملك كښې بدامني شوه. تجارت ورك شو، لارې غير محفوظې شوې او د ملك نه دولت لاړو. په دې ټوله عرصه كښې انگريزان بيغمه د خپل قوم او ملك په ترقي كښې مصروف وو او په ځاي د دې چې د يو بل پښې رابنكلي او د يو بل بيخ ي ويستي په هغوي كښې د وركوتي نه وركوتي افسر د خپل سلطنت د مضبوطولو په كار كښې مصروف وه. په كال 1808ء كښې خو انگريزان د پښتنو د دوستي د حاصلولو دپاره د شاه شجاع دربار ته څه وخت چې هغه يو خودمختار او مطلق العنان بادشاه وه يو شاندار سفارت د مستر ايلفنستين د مشري لاندې د بادشاه د سلام دپاره راستولې وه مگر په

شپيته کاله کښې پښتانه د خپلې درجې نه دومره پريوتل چې د هغوي هر يو بادشاه دا کوشش کولو چې د فيرنګيانو مرسته ماته حاصله شي. او د هغې د حاصلولو دپاره شير علي خان غوندي خودداره امير د انگريزي حکومت يو گورنر جنرل سره د هغوي په حکومت کښې د خپل ملک نه سلگونه ميله لرې د ملاقات کولو تکليف برداشت کړو. او د هغه په دربار کښې ئ هغه سره ليدل کتل وکړل. دا ټوله بې عزتي او سپکاوي د پښتون قوم وه او د هغې وجه صرف د هغوي باهمي جنگ و جدل، اندروني خانه جنگي او د مشرانو بې اتفاقي وه. افسوس دې چې دا سلسله هم هغه شان جاري ده او هيڅوک دا خبره په يقين سره نشي وئيلې چې دا بې اتفاقي قوم به کله خپل خان راتلولي او د پردو محتاجو نه به خان خلاص کړي.

په کال 1870ء کښې د يعقوب خان خپل پلار امير شير علي خان سره ناچاقي راغله او لږه موده پس ئ ښکاره د هغه برخلاف بغاوت وکړو. خبره دا وه چې يعقوب خان ډير خله د خپل پلار نه دا مطالبه کړې وه چې ما خپل جانشين تسليم کړه. شير علي خان هغه له دې هيڅ جواب نه ورکولو ځکه چې د هغه نيت دا وه چې عبدالله جان خپل جانشين کړم. يعقوب خان هم د دې نه خبر شو او اخر کار په ستمبر 1870ء کښې هغه د کابل نه په دې وجه وتښتيدو او شير علي خان ته ئ چيټې وليکله چې زما ژوند تنگ دې له دې کبله زه وتښتيدم. خداي او رسول ته وگوره او مامه کړه، زه تر دوؤ سپر مو راغلې يم، نو که ديخوا راغلې نو ما نه به هيڅ سود بيا نه مومي. له دې نه پس هغه ټول ملگري خان سره کړل او خپل کشر ورور ايوب خان سره د قندهار په لوري روان شو. نه خو په غزني کښې او نه په قلات غلزي کښې د هغه چا مرسته وکړه. اخر هغه په قندهار کښې په قندهار نادري کښې ديره شو. او په زور ئ د خنې علاقه نه ماليه ټوله کړه ولې نه خو فوځ هغه سره ملگرتيا وکړه او نه سول افسرانو. له دې کبله هغه د گرشک په لوري وتښتيدو. هغه بيا په گرشک حمله وکړه خو وهل ئ وخوړل. او سيستان طرف ته لاړو. تر څه مودې پورې هغه په سيستان کښې په طور د شرونکي وسيدو ولې په مارچ 1871ء کښې هغه د سيستان نه سره د خپلو ملگرو د هرات په طرف روان شو. او په غوريان ئ پيش قدمي وکړه. د غوريان د قلا فوځ هغه سره ملگرې شو او بيا هغه په هرات وروړاندې شو. د هرات په ټوله صوبه باندې ئ قبضه وکړه. دا خبره د انگريزانو دپاره هم مضره وه ځکه چې په دې ورځو کښې د هغوي پاليسي دا وه چې په افغانستان کښې دې دننه امن و امان وي. او د شير علي خان حکومت دې دا شان نه کمزورې کيږي چې يو بل بهرنی حکومت دې په هغه حملې کولو ته ولمسيري. له دې سببه لارډ مير د يعقوب خان خپل پلار سره راضي نامه وکړه او د څه مودې دپاره يعقوب بيا د پلار حاکميت قبول کړو او شير علي خان هغه د هرات گورنر مقرر کړو. د دې خانداني بې اتفاقي

په وجه اوس انگریزي حکومت هند له دا بنه موقع په لاس ورغله چې هغوي د افغانستان په شاهي خاندان خپل پوره اثر وغورځوي. ورومېرې خو د شیر علي خان خپلو میرنو وروڼو او وراره سره جنگونه وو چې هغه ی د وائسرای هند په سلامی مجبور کړو او اوس چې د هغه خپل زوي د هغه په بیخ کښې پریوتو نو چې خه پاتې عزت او رعب د پښتنو وه هغه هم په خاورو کښې یو خای شو.

په ۱۸۷۱ء کښې د ایران او د افغانستان په منځکښې د سیستان علاقې په ملکیت او حدودو باندې تنازعه پېښه شوه چونکې د دې معاملې په سلسله کښې انگریزانو ته د افغانستان په حکومت کښې د دخل ورکولو موقع په لاس ورغله او امیر شیر علي خان د هغې مخالفت کولو له دې کبله د دې تنازعه لپړ په تفصیل سره ذکر کول مناسب دي.

د سیستان علاقه د ایران او د افغانستان په منځکښې پرته ده. تر کال ۱۷۴۷ء پورې دا علاقه د ډیر عمر نه د ایران په حکومت کښې شامله وه مگر خه وخت چې نادر شاه وفات شو نو دا ټوله علاقه د درانو په حکومت کښې د ۱۷۴۷ء نه پس شامله کړې شوه. او د احمد شاه او تیمور شاه په دوران حکومت کښې د سلطنت افغانستان یو جزو وگنلې شو. د تیمور شاه د مرگ نه پس هر کله چې د هغه په زمانو شاه زمان او شاه محمود خان کښې خانه جنگی شروع شوي نو سیستان قریباً قریباً یوه خودسره علاقه شوه او تر خلویښت کاله پورې خودمختاره وه. خلویښت کاله پس شاه محمود او د هغه زوي کامران دا علاقه د هرات په صوبه کښې شامله کړه مگر لږه موده پس کوندل خان په هغې حمله وکړه او د قندهار حکومت سره یو خای کړه. د دې نه پس به د دې علاقې په سر د سدوزو او د بارکزو جگړې کیدې. مگر تر ۱۸۵۱ء پورې بیا هغه د پښتنو د قبضې نه ونه وتله. په ۱۸۵۱ء کښې معنی قریباً یو سل کاله پس ایران بیا په سیستان باندې د قبضې کولو دعویدار شو او په ۱۸۵۶ء کښې ی د لاش په ضلع باندې قبضه وکړه. اگر چې د عهدنامه پیرس (چې په مارچ ۱۸۵۷ء کښې د انگریزانو او د ایران په منځکښې شوې وه خه وخت چې ایران په هرات قبضه کړې وه) په مطابق ایران د دې ضلعې په پریښودو مجبور شو. مگر لږه موده پس هغوي بیا پیش قدمي په سیستان کښې په دې عذر شروع کړه چې سیستان د افغانستان هډو علاقه نه ده. حکومت برطانیه د دې جارحانه کارروایی برخلاف ایران ته ډیر خله ولیکل چې دا پیش قدمي د عهدنامه پیرس د شرطونو بالکل خلاف ده. مگر اخر کار په کال ۱۸۶۳ء کښې خه وخت چې انگریزانو ته دا معلومه شوه چې افغانستان د خپلو خانه جنگو په سبب سیستان کښې خپل حکومت نشي قائمولی نو حکومت برطانیه ایراني سفیر ته وویل چې مونږ په دې معامله کښې دخل ورکول نه غواړو او فریقینو له اجازت ورکولو چې دې خپل حقوق د توري نه زور د سیستان په علاقه کښې ثابت کړي. هر کله چې ایران ته د انگریزانو دا فیصله معلومه

شوه نو هغوي سمدستي په سيستان باندې د مكملي قبضي كولو كارروائي شروع كړه او تر 1869ء پورې يې په هغې باندې پوره پوره قبضه و كړه او خپل حكومت يې پكښې جاري كړو. په دې زمانه كښې د امير شير علي خان او د هغه د وروڼو په منځكښې خانه جنگي وړه له دې كبله شاه ايران د سيستان نه علاوه د قندهار په علاقه كښې هم ورو ورو راوړاندې كيدل شروع كړل. هر كله چې په افغانستان كښې امن و امان شو نو شير علي خان لارډ ميو سره د خپل اقرار په مطابق د ايران دا ناجائزي پيش قدمي په ډير صبر سره وزغملې او پخپل مخ سر يې هغوي سره نه په سيستان او نه په قندهار كښې په دې فوخي پيش قدمو فوخي جگړه واچوله. اكر چې په 1863ء كښې انگريزانو ايران له دا اجازت وركړه وه چې هغوي دې د سيستان فيصله افغانستان سره د تورې په زور و كړي مگر چونكي د شير علي خان دا يقين وه چې انگريزانو ته دا په ښه شان سره معلومه ده چې سيستان د افغانستان يو جزو دى له دې كبله هغه په شخړه د دې چې په ايران يې اعلان جنگ كړي وړه نو انگريزان يې د دې تنازعي د فيصلې دپاره د لارډ ميو د تجويز مطابق ثالثان مقرر كړل. په دې اميد چې بې جنگ او بې خونريزى به دا ملك په دې طريقه زما لاس ته راشي. شير علي خان په دې هم خبردار وه چې يوه زمانه كښې فيرنګيانو پخپله ايران د عهدنامه پيرس 1857ء د شرائطو مطابق په سيستان باندې د حملې كولو نه په دې وجه منع كړې وه چې دا د افغانستان يوه حصه ده. د دې ټولو نه زياتي وجه د هغه د انگريزانو په ثالث كولو كښې دا وه چې چونكي ايران مسلم طور سره د روس د اثر لاندې وه او افغانستان د انگريزانو د اثر لاندې وه نو د امير شير علي خان دا يقين وه چې انگريزان به د ايران په نسبت زما زيات طرفدار وي. ځكه چې فيرنګيان دا نه غواړي چې د ايران سلطنت دې هندوستان طرف ته زامخكښې شي. يا د هغوي طاقت دې زيات شي. پس څه وخت چې لارډ ميو امير شير علي خان ته دا تجويز پيش كړو چې د سيستان تنازعه دې افغانستان او ايران دواړه د فيرنګيانو ثالثي ته پرېږدي نو هغه دا تجويز منظور كړو. كه چېرې هغه ته دا لير شان هم علم وړه چې انگريزان به د خپل غرض دپاره په دې معامله كښې د ايران طرفداري كوي نو هغه به ضرور ايران سره دا تنازعه په جنگ فيصله كړې وه. مگر هغه تيروتنو او د انگريزانو په سياسي دام كښې ونښتو. په كال 1871ء كښې انگريزانو د دې تجويز په مطابق يو كميشن د افغانستان او د ايران په منظوري د سيستان د معاملې د فيصله كولو دپاره مقرر و كړو. د دې كميشن صدر سر ګولډ سميټ مقرر شو او د شير علي خان د طرف نه د هغه صدر اعظم نور محمد شاه هغوي سره ملګرې شو. دې كميشن يوه لويه دوره په سيستان كښې و كړه او يو وړېد تحقيقاتي و كړو او بيا يې يوه ډيره غير منصفانه فيصله و كړه. په دې فيصله كښې ګولډ سميټ د سيستان د علاقې بالكل بنجر او بې آب و ګياه علاقه افغانستان له او زرخيز او اباده علاقه ايران له وركړه. حالانكي دا هر چا

ته معلومه وه چې په دې حصه باندې ايران د 1863ء نه پس د افغانستان د خانه جنگو په دوران كښې قبضه كړې ده. امير شير علي خان په دې فيصله سخت ناراض شو او انگريزي وزير خارجه ته يې اډيل و كړو. ايران هم صرف د افغانستان د اډيل د نامنظورولو په خاطر بالمقابل اډيل و كړو.

هر كله چې د سرايف گولډ سمنډ كميشن په سيستان كښې لا خپل تحقيق كولو نو د لارډ ميو او د هغه د مشيرانو په دماغ كښې دا خيال را پيدا شو چې اوس شير علي خان مكمل طور سره زمونږ په قابو كښې راغلې دى او چونكي د سيستان معامله زمونږ زير غور ده له دې كبله هغه زمونږ يوه خبره هم په بې باكي سره بنكته نشي غورځولې. د افغانستان خپل وقار او رعب خو د ډيرې مودې نه ورك شوى وه نو انگريزانو دا وخت د دې خبرې دپاره موزون وگڼلو چې مونږ له خپل يو انگريز افسر په كابل كښې د شير علي خان د اندروني او بيروني پاليسي د نگراني دپاره مقررول پكار دي. او ورو ورو افغانستان هم د هندوستان د نورو رياستونو په شان يو رياست كړو. چنانچه په دې ورځو كښې لارډ ميو امير شير علي خان ته دا تجويز پيش كړو چې زه به عنقريب يو سفير كابل ته په دې غرض دراستوم چې يو څو به هغه تاته د انگريزي ثالث فيصله واړوي او دويم دا چې هغه به تاته ستا د سلطنت د خير خواهي او د بهرودى دپاره څه تجويزونه پيش كړي. په حقيقت كښې دا د يو انگريز ريزيډنټ د مقررولو دپاره پيش خيمه وه. چونكي امير شير علي خان د سرايف گولډ سمنډ د فيصلې برخلاف اډيل كړى وه او لا د هغې څه فيصله نه وه شوې له دې كبله

دا د سفير د راستولو تجويز هم په معرض التوا كښې پروت وه. مگر په اووم مارچ 1873ء د برطانيې وزير خارجه حكومت هند ته تار واستولو چې زه د گولډ سمنډ فيصله په ځاى پرېږدم او د دواړو فريقو اېيلونه نامنظوروم. هر كله چې دا اطلاع حكومت هند ته راوړسېده نو وائسراى هند لارډ نارتھ بروك بيا امير شير علي خان ته د يو انگريزي سفير افغانستان ته د لېږلو تجويز پيش كړو. چنانچه هغه يو خط امير صاحب ته وليكلو چې زما دا خواهش دى چې زه مستر ډانلډ ميكناب د پېښور كمشنر كابل ته د دې غرض دپاره درولېږم چې يو څو د سيستان د فيصلې ټول تفصيلات او وجوهات تاته بيان كړي او بله دا چې هغه تاته د هغې ټول خط و كتابت نتيجه پيش كړي چې كوم د انگلستان او د روس تر منځ د افغانستان د حدودو د متعلق شوى دى. هر كله چې امير صاحب پوه شو چې انگريزانو دا اراده كړې ده چې هغوي كابل ته يو انگريزي سفير رااستوي نو هغه دا خبره خپلو وزيرانو او مشيرانو ته پيش كړه. هغوي ټول د دې خبر په اورېدو سره وويرېدل او شكمن شول. تر دريو ورځو پورې د امير صاحب په مشيرانو كښې په دې بحث مباحثه وشوه او معلومېږي چې هغوي دې تجويز ته د غير معمولي اهميت په نظر سره وكتل. د افغانستان مدبران خو هم بې عقله نه وو هغوي فوراً

پوهه شو چې انگریزان د خپلو ماجبونو او د عطیو په بنا باندې په افغانستان کېنې یو انگریزي ریزیډنټ شان مقررول غواړي. بس هغوي دا خیال وکړو چې که چېرې دا انگریزي سفير کابل ته راوړسیدو او هغه د افغانستان په کورنو معاملاتو کېنې کوتې وهل شروع کړل او میر صاحب د هغه د وینا مطابق عمل ونه کړو نو د دې لازمي نتیجه به دا وي چې د انگریزانو و امیر صاحب تعلقات به بتدریج کشیده شي. اګر چې امیر شیر علي خان او د هغه سرداران د لارډ نارتھ بروک د دې تجویز نه په زړه کېنې خو ډیر ویریدل مګر امیر صاحب په خپل سرکاري جواب کېنې هغه ته د دې شکونو او گمانونو اظهار ونه کړو. هغه صرف دومره د ستر میکناب په جواب کېنې ولیکل چې "قبل د دې نه چې یو انگریزي سفير کابل ته د سیستان د فیصلې اورولو دپاره راشي دا به ښه وي چې ما ته تاسو په غټو الفاظو کېنې دومره ښی چې دا فیصله کوم قسم ده او دا هم راته ولیکئ چې آیا دا سفير به ما سره زما د سلطنت د بهبودی او د بهتری خبرې کوي." د دې جواب امیر صاحب ته انگریزانو باقاعدہ طور سره ورکړو او په خوار لسم اپریل ۱۸۷۳ء ی امیر صاحب ته پنځه زره توپک په طور د تحفې پیش کړل. امیر صاحب بیا د انگریزي وکیل مقیم کابل عطا محمد خان په ذریعه وائسرای هند ته ولیکل چې "زه به په ډیرې خوشحالی ستا د سفير خیر مقدم وکړم مګر زما په خیال کېنې به دا بهترو وي چې د دې سفير د راتلونو ورومبه زما یو وکیل هندوستان ته درشي او په دې دواړو معاملو کېنې ستاسو د رای نه خان واقف کړي او بیا هغه ماته پوره واقعات را ورسوي. که چېرې زما وکیل سره د خبرو اترو کولو نه پس هم د وائسرای دا خیال وي چې انگریزي سفير دې کابل ته لاړ شي نو ماته د هغه په استقبال کولو کېنې څه اعتراض نشته." اګر چې د امیر صاحب په خط و کتابت کېنې هغه دا خپل شکوک او ناراضگي نه وه ظاهره کړې مګر د امیر صاحب دې سرکاري خطونو سره کومې جیتې چې عطا محمد خان انگریزي وکیل مقیم کابل رااستولي وې د هغې نه دا معلومیږي چې د امیر صاحب د دربار نول وزیران او سرداران د دې انگریزي سفير کابل ته د راتلو سخت مخالف وو. د هغوي دا دلیل وه چې که چېرې یو انگریزي سفير د سیستان د فیصلې اورولو دپاره راشي او امیر ته هغه فیصله منظوره نه وي نو که چېرې په کابل کېنې چې د امیر صاحب صدر مقام دې هغه د دې فیصلې منلو نه انکار وکړي نو هسې نه چې دا د وائسرای هند د سفير یو قسم بې عزتي ګڼلې شي. او بیا د حکومت هند او د افغانستان په تعلقاتو خراب اثر واچوي. بل لومړی شک هغوي په زړونو کېنې دا وه چې ممکن ده چې انگریزي سفير د یعقوب خان او دنورو سردارانو په معامله کېنې امیر صاحب ته د انگریزي حکومت رای پیش کړي او که چېرې امیر صاحب دا رای منظوره نه کړي نو بیا به هم په دواړو حکومتونو کېنې زړه بداوې پیدا سي. د روس او د افغانستان د پولې د سوال متعلق د هغوي خیال وه چې دا سوال دومره اهم

دې چې بغير د امير صاحب او د وائسرای هند د ذاتي ملاقات نه هغه بل څوک فيصله کولې نه شي.

اخر کار حکومت هند د امير شير علي خان تجويز منظور کړو او امير شير علي خان نور محمد شاه خپل وزير اعظم د حکومت افغانستان د طرف نه شملي ته وائسرای سره د خبرو اترو دپاره وليږلو. د هغوي په منځکښې ورومې ملاقات په دولسمه جولائي وشو او چونکې په کال ۱۸۷۳ء کښې روس د خپلو عهدنامو خلاف (چې جنوري ۱۸۷۳ء کښې د حکومت برطانيه ته دا اطمینان ورکړې وه چې د روس اراده نه د خپلواک اخستو ده او نه د هغه اراده د خپل سلطنت په وسط ايشيا کښې د نورو خورولو ده) د خپلواکوله علاقه لاندې کړې وه په دې وجه د ټولو نه ورومې هغوي د روس په دې، پيشقدمو بحث شروع کړو. امير شير علي خان سره پخپله د روس د دې پيشقدمي نه ډيره زياته ويره پيدا شوې وه. چنانچه نور محمد شاه د امير صاحب ټول خيالات د دې سوال متعلق لارډ نارتھ بروک ته صفا صفا پيش کړل. او ورته د وويل چې حکومت برطانيه له حکومت افغانستان سره يوه غوټه پريکړې عهدنامه د دې غرض دپاره پکار ده چې که چېرې روس يا بل بيروني حکومت د افغانستان په علاقه کښې د راوړاندې کيدو په نيت څه جارحانه کارروائي وکړه نو حکومت برطانيه به افغانستان ته فوځي، مالي او نور د هر قسم امداد ورکوي. په دې ورځو کښې په انگلستان کښې لبرل پارټي برسر حکومت وه. او لارډ نارتھ بروک هم د دې ډلې سره وه. چونکې لبرل پارټي د ابتدا نه په افغانستان کښې د خپلو تعلقاتو او د ذمه دارو د زياتولو نه خلاف وه او دا هم هغوي نه غوښتل چې مونږ کومه عهدنامه افغانستان سره کوو په هغې کښې د روس د جارحانه ارادو خاص طور سره ذکر وکړو. په دې وجوهاتو ډيوک آف ارگل په اول جولائي يعنې د وائسرای او د نور محمد شاه د ملاقات نه دولس ورځې ورومې وائسرای ته تار ورکړې وه چې امير شير علي خان سره د مالي امداد په وعده کولو کښې ډير احتياط کوو. هسې نه چې د هغه په زړه کښې غير ضروري ډير اميدونه او توقعات پيدا شي. پس هر کله چې نور محمد شاه د وائسرای نه افغانستان سره د روس د پيشقدمي متعلق د غوټې پريکړې عهدنامې کولو مطالبه وکړه نو لارډ نارتھ بروک هغه ته په جواب کښې وويل چې د برطانيه او د روس په منځکښې دا سمجهوته شوې ده چې د افغانستان شمالي او مغربي پوله دې دريائې آمو وي. هر کله چې روس د جنوري ۱۸۷۳ء د سمجهوتې خلاف د خپلواک علاقه لاندې کړه نو فيرنګيانو سره بيا ډير فکر پيدا شو او زار سره د يو خاص عهدنامې کولو په غرض خط و کتابت شروع کړو. اخر د مختلفو تجويزونو نه پس د افغانستان د قطب د پولې متعلق يوه عهدنامه د روس او د فيرنګيانو په منځکښې دستخط شوه. د لارډ گرینول وزير خارجه برطانيه د تجويز متعلق دا پوله د بدخشان او د واخان په خوا

خوا کښې د سر کول نه چې واخلي نو تر هغه مقام پورې تلې وه چې کوم ځای کښې د کوکچه سیند دریائې آمو یا پنجه سره یو ځای کېږي. دغه شان دریائې آمو عن د خواجه سالار گودره پورې د روس او د افغانستان په منځکښې پوله شوه. دا گودر په هغه لار کښې دې چې کوم د بلخ نه بخارا ته ځي. د خواجه سالار د گودر نه پس دریائې آمو مخ په قطب قبله تلې دې. د دې گودر نه قبلي طرف ته دا شمالي حد په داسې طریقې تلې دې چې په هغې کښې د ایران تر سرحد پورې اندخوی او میمنه ښارونه په افغانستان کښې شامل شوي دي. مگر مرو زور ښار او د ترکمانو نورې علاقې ترینه بهر دي. هم په دې عهدنامه کښې روسیانو اقرار وکړو چې افغانستان به د روس د دائره اثر نه بهر وي. دا حدبندي او اقرار په یو دیر شمه جنوري ۱۸۷۳ء د روس حکومت د پرنس گورچکوف په یو تحریر کښې تسلیم کړو. علاوه د دې نه روس دا اقرار کړې چې په افغانستان به همیش د روس د اثر د دائرې نه بهر وي او نه به هغه چرې د افغانستان په معاملو کښې دخل ورکوي بلکې دا فیصله شوې ده چې صرف انگریزانو ته به د افغانستان په خارج پالیسي کښې د دخل ورکولو حق حاصل وي او د افغانستان په کورنو معاملو کښې به انگریزانو ته د گوتو وهلو اجازت نه وي. د دې نه پس لارډ نارتھ بروک نور محمد شاه ته وویل چې که چرې یو بیروني حکومت د افغانستان په علاقه باندې وبلوسیدو او امیر صاحب د انگریزانو نه دا سوال وکړو چې هغوي دې په دې کښې دخل ورکړي نو که چرې حکومت برطانیه په رضا صلاح او په خط و کتابت دا قسم تنازعه خوره نه کړې شوه نو دا اغلبه ده چې حکومت برطانیه به امیر صاحب ته د دې قسم حملې د مدافعت دپاره کافي امداد ورکوي. په شرط د دې چې امیر صاحب زمونږ نصیحت د ورومې نه منلې وي. او په خپلو گاونډیانو کښې ئ چاله د جگړې څه جائز وجه او عذر په لاس نه وي ورکړې. له دې کبله وائسرای نور محمد شاه ته وویل چې فی الحال د روس په مقابل کښې د عهدنامې د لیکلو څه خاص ضرورت نشته. د دې دلالتو برخلاف نور محمد شاه وائسرای ته وویل چې د امیر شیرعلي خان د زار روس په یوه وعده هم اعتبار نشته او تر څو پورې چې فیرنگیانو په تحریر کښې افغانستان سره د هر قسم د امداد کولو وعده نه وي کړې تر هغې پورې به روس یا په یوه بهانه او یا په بله بهانه د افغانستان په سرحد باندې راوړاندې کیږي. او هر کله چې اوس د افغانستان او د روس پوله و جنګیدله نو غالباً چې هره ورځ به د پولې د نزدې والي په وجه په څه نه څه خبره د روس او د افغانستان تصادم پېښیږي. او هم د دې ورو ورو تنازعو په بنا باندې به یو ځل روس په افغانستان باندې دپیشقدمۍ څه بهانه ونیسي. ولې که چرې انگریزان په تحریر کښې دا خبره راوړي چې که روس یا بل طاقت په افغانستان باندې پیش قدمي وکړه نو حکومت برطانیه به هغه خپل دشمن گڼي او افغانستان له به په هغه صورت کښې د روپو، د وسلې او د فوځ امداد ورکوي نو بیا به روس ته د دې

خبرې جرأت ونشي چې په افغانستان باندې قدم راوړاندې کړي. د ډير بحث او مباحثې نه پس اخر نارتھ بروک د نور محمد شاه په دلائلو باندې قائل شو. مگر چونکې هغه ته د دې قسم د عهدنامې کولو اختيار نه وه له دې کبله هغه په شپږويشتمه جولائي ۱۸۷۳ء وزير هند ته تار وليږلو:

" Amir of Kabul alarmed at Russian progress, dissatisfied with general assurance, and anxious to know how far he may rely on our help if invaded. I propose assuring him that if he unreservedly accepts and acts on our advice in all external relations we will help him with money, arms and troops, if necessary, to expel unprovoked invasion. We to be the judge of the necessity. Answer by telegraph quickly.

ترجمه: امير کابل د روس په پيشقدمۍ ويريډلې دې او زمونږ په غير معين وعدو باندې مطمئن نه دې. هغه دا معلومول غواړي چې که په هغه حمله وشوه نو مونږ به هغه له تر کومه پورې امداد ورکړو. زما دا تجويز دې چې مونږ هغه له دا تسلي ورکړو چې که چېرې هغه په خپل ټول بيروني تعلقاتو کېنې زمونږ نصيحت بې چون و چرا اوري او په هغې عمل کوي نو مونږ به هغه سره د روپو، د وسلې او که چېرې ضرورت پېښ شو نو د فوځ امداد کوو او د بې وجې حملې مقابله به کوو. د ضرورت فيصله به زمونږ په لاس کېنې وي. جواب د تار په ذريعه زړ راکړه.

د دې تار په جواب کېنې وزير هند د خپلې زړې پاليسۍ په مطابق وائسرای ته هم په هغه ورځ تار دارنگ ورکړو:

" Cabinet thinks you should inform Amir that we do not at all share his alarm, and consider there is no cause for it; but you may assure him we shall maintain our settled policy in favour of Afghanistan if he abides our advice in external affairs."

ترجمه: د مجلس وزراء دا رای ده چې ته امير ته اطلاع ورکړه چې مونږ ستا ويرې سره اتفاق نه کوو او زمونږ په خيال کېنې د هغې څه وجه نشته مگر ته هغه ته تسلي ورکولې شې چې مونږ به د افغانستان په حق کېنې په خپلې طرې شده پاليسۍ عمل کوو بشرطیکه هغه په خپلو بيروني معاملاتو کېنې زمونږ په صلاح عمل کوي.

په شپږويشتم جولائي د نور محمد شاه او د وائسرای په منځکېنې دويم ملاقات وشو او په هغې کېنې وائسرای هغه ته د حکومت برطانيه ذکر شوی رای واړوله. د نور محمد شاه په دې غير معين وعده باندې هيڅ تسلي ونشو او هغه پوهه شو چې د وزير هند او د انگریزانو دا مدعا ده چې هغوي دې افغانستان سره یو دا قسم غوټه پریکړې معاهده ونکړي چې د هغې په وجه بیا د منځکېنې دپاره د هغوي لاسونه افغانستان سره د مدد کولو په باره کېنې وتړلې شي. فيرنګیانو په حقیقت کېنې دا غوښتل چې مونږ به امیر شیر علي خان

هميش هسې په طمع كښې وساتو مگر مونږ به په هره معامله كښې د هغې موقع او وخت مطابق څه رنگ چې زموږ رضا وي خپل طرز عمل اختياروو. د دې برخلاف د نور محمد شاه دا دليل وه چې كه چرې انگرېزان دا غواړي چې د افغانستان خارجه پاليسي دې د هغوي د اثر لاندې وي نو د دې په عوض كښې انگرېزانو له پكار دي چې د روس متعلق هغوي افغانستان سره قطعي عهدنامه وكړي. مگر دې ته نه لارډ نارتھ بروك تيار وه او نه حكومت برطانيه. په دې سبب په دې معامله كښې د وائسراي او د نور محمد شاه څه معاهده ونه شوه. او هغه خان سره صرف هم هغه تحريرات د امير صاحب د ملاحظې دپاره يوړل كوم چې د ابتدا نه لارډ نارتھ بروك هغه ته ور كول غوښتل.

هر كله چې يو طرف ته د نور محمد شاه خبرې وائسراي سره روانې وې نو بل طرف ته د هغه او د ايچي سن د حكومت هند سر كاتب خارجه په منځكښې د سيستان د تنازعي متعلق بحث مباحثه روانه وه. د سيستان په معامله كښې نور محمد شاه ته هم دومره مايوسي وشوه څومره چې هغه ته د روس په معامله كښې شوې وه. د هغه او د امير صاحب په راي كښې د سيستان كومه فيصله چې انگرېزي ثالث كړې وه هغه سخته ناجائزه وه. او د هغوي دواړو دا كله طمع وه چې اخر الامر به انگرېزان د ټولو واقعاتو د اوريدو نه پس په دې فيصله كښې ترميم وكړي مگر هر كله چې د هغوي په رويه كښې نور محمد شاه هيڅ تبديلي ونه لیده نو د هغه دا يقين وشو چې د حكومت هند او د حكومت برطانيه ټولې دعوي او ويناگانې د افغانستان د خودمختاري او د مضبوط والي بابت كښې هسې زباني جمع خرڅ دي او تر كومه پورې چې د حكومت هند په دې كښې فائده وي نو تر هغې به هغوي افغانستان ته د بيروني حملو برخلاف امداد ور كوي ولې څه وخت چې د هغوي دا يقين وشي چې د افغانستان نه د ازادۍ په تلو سره هندوستان ته څه خطر پېښېږي نو بيا به هغوي افغانستان خپل قسمت ته پرېږدي. غرض دا چې د شملي د ټولو خبرو اترو اثر په نور محمد شاه دا وشو چې انگرېزان سراسر خپل سود او خپله فائده لټول غواړي او د افغانستان د ازادۍ او د مضبوطوالي هغوي سره صرف دومره فكر دې څومره چې د هغې تعلق د هندوستان حفاظت سره دې. د شملي نه د رخصتيدو په وخت لارډ نارتھ بروك نور محمد شاه ته دا هم وويل چې د افغانستان د حكومت د مضبوطولو دپاره حكومت هند امير صاحب له في الجبال لس لكه روپۍ عطيه ور كوي.

خلاصه نتيجه د نور محمد شاه وائسراي سره د ملاقات دا ووتله چې حكومت هند امير شير علي خان سره صرف دا اقرار وكړو چې كه چرې د افغانستان او د بل يو بيروني حكومت په منځكښې څه تنازعه پېښه شوه او افغانستان د هغې اطلاع حكومت هند ته ور كړه نو وروسته خو به حكومت برطانيه د دې تنازعي تصفيه په رضا صلاح سره د كيدو كوشش

کوي ولې که چرې په رضا صلاح دا تنازعه خوره نه شوه نو بيا امير صاحب د حکومت برطانيه نه دا طمع لرلې شي چې هغوي به افغانستان ته د روپو، وسلې او که چرې ضرورت وه نو د فوځ امداد هم ورکړي. ولې دا امداد به حکومت برطانيه د خپلې رضا مطابق، هغه وخت او په هغه شکل کښې ورکوي چې څنگه هغوي ته مناسب ښکاري. د امداد دې مشروط اقرار سره وائسراي دا قیدونه په امير صاحب باندې کښېښودل چې اول خو به امير صاحب هيچرې په بل حکومت باندې جارحانه کارروائي نه کوي او دويم دا چې امير صاحب به پنخېلو ټولو خارجي امورو کښې د انگریزانو په صلاح ځي. د لس لکه روپو د خرڅ متعلق چې د کومو اول ذکر شوي دي وائسراي يو سخت ناجائز شرط ولگولو. او د هغې بابت یو یادداشت نور محمد شاه له د امير صاحب په نوم د دې مضمون ورکړو چې چونکې حکومت انگریزي د افغانستان د خارجي امورو متعلق د افغانستان د سرحداتو د مضبوطوالي وغيره متعلق یوه لویه ذمه واري په سر باندې اخستې ده په دې وجه مناسب دي چې د لویې عهدې یو انگریزي افسر سره د یوې مناسبې عملې د افغانستان شمال، شمال مغربي سرحدات او د هغې نه پس بیا د سیستان سرحدات په ښه شان سره معائنه کړي. او بیا د کابل په لاره هندوستان ته راواپس شي او په کابل کښې امير صاحب ته هغه ټول تجویزونه پیش کړي چې کوم د هغې افسر په رای کښې د افغانستان د ټولو سرحداتو د حفاظت دپاره ضروري وي.

- هر کله چې نور محمد شاه د شملي نه کابل ته واپس لاړو او امير شير علي خان ته ی د خپلو خبرو خلاصه واوروله نو د امير صاحب د خفگان څه حد پاتې نه شو. هغه د سیستان په معامله کښې د بیرنگیانو په فیصله سخت ناراض وه خو د هغوي د لحاظ نه ی هیڅ کارروائي ونکړه. د روس په معامله کښې د هغه هم دا رای شوه چې د انگریزانو منشا صرف خپله فائده مدنظر ساتل دي. هر کله چې د هغوي رضا وي او هر کله چې هغوي ته پنخېله د څه نقصان رسیدو ویره وي نو هله پسته به هغوي ماته امداد راکوي. که نه وي نو هغوي د دې پروا دار نه دي چې افغانستان ته څه فائده ورسې یا نقصان. د لس لکه روپو د خرڅ په معامله کښې د وائسراي هند دا تجویز چې یو انگریزي فوځي مشن به د افغانستان سرحدات ملاحظه کوي او بیا به هغه کمیشن امير صاحب ته د هغې د مضبوطوالي متعلق خپلې رای پیش کوي. هغه ته سخت ناگوار او ناجائز ښکاره شو. غرض دا چې امير صاحب د شملي په کانفرنس د خپل زړه تسلي ونشوه او چونکې هغه ته دا معلومه وه چې که ما د حکومت هند نه د لس لکه روپو و اخستې نو بیا به هغوي خپل نور تجویزونه اړو مرو په ما باندې منظوروي او انگریزي مشن به زما ملک ته رالیري له دې کبله هغه د هغې رقم د وصولولو نه انکار وکړو. د دې نتیجه دا شوه چې د افغانستان او د حکومت هند په منځکښې سیاسي تعلقات په زور

بنياد باندې پاتې شول چې کوم د لارډ ميو په زمانه کښې وو.

امير شير علي خان د لارډ نارتھ بروک د خط او د تجويزونو په جواب کښې يو ډير معقول او مدلل خط وليکلو چې په هغې کښې هغه په ډيرو بنو الفاظو کښې د هغې دلائلو ترديد کړې وه چې کوم وائسراي هغه ته د روس برخلاف د يو قطعي عهدنامې متعلق ليکلي وو او د سيستان د فيصلې برخلاف هغه په ډير خوددارانه لفظونو کښې د خپلې ناراضگۍ اظهار کړې وه. ولې دا ئ ورته هم ليکلي وو چې د انگريزانو د خاطرې به زما افسران د ايران برخلاف څه عملي کار په خپل مخ سر نه کوي. د فوخي مشن او د لسو لکوروپو د عطپې هغه پنخېل خط کښې هډو ذکر وکړو او په اخر کښې ئ ورته صرف دومره وليکل چې زه ستا د دې وينا ډيره شکريه ادا کوم چې ته به ما سره هم هغه شان دوستانه تعلقات ساتي کوم چې لارډ لارنس او لارډ ميو ساتلي وو ولې که چرې د شملي د کانفرنس نه هم دغه هومره غرض مقصود وه نو بيا د نور محمد شاه د درليرو نه څه فائده وه. د انبالې کانفرنس د هغې دپاره کافي وه.

هم په دې ورځو کښې وائسراي د پيښور د کمشنر مستر ډانلډ ميکناب په ذريعه امير صاحب ته داسوال کړې وه چې ته کرنل ويلنټائن بيکر نومې يو انگريزي افسر له د هرات نه د کابل په لار د واپس تلو اجازت ورکړه. په دې خط کښې چې کوم امير صاحب لارډ نارتھ بروک ته د هغه د شملي د کانفرنس د تجويزونو په جواب کښې ليکلي وه، امير صاحب د دې سوال د منلو نه په صفا او غوټ پريکړي الفاظو کښې انکار وکړو ځکه چې هغه او د هغه د دربار ټول وزيران او سرداران او عام خلق د هر يورپين او د هر انگريزي افسر د افغانستان په سرحد کښې د داخلیدو سخت خلاف وو. د هغوي ټولو په زړه کښې دا خبره ناسته وه چې که چرې يو ځل د دې قوم سړو بيا په افغانستان کښې راتلل شروع کړل نو دا به د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې د دخل ورکولو يوه پيش خيمه وي. د برنس او د هغه نه پس ميکناتين راتلل او د هغې ټولې نتيجې هغوي نه لاهيرې نه وې. پس عامو خلقو او سردارانو به نه صرف هغې بهرنو خلقو ته د نفرت په نظر کتل چې څوک به په سياسي خيال افغانستان ته راتلل بلکې هغوي به د هغې امير سخت مخالفت کولو چې چا به هغوي له د راتلو اجازت ورکړې وه.

لارډ نارتھ بروک له چې کله د امير صاحب جواب ورسيدو نو هغه يو بل خط امير صاحب ته په طور د گيلې راواستولو او ورته ئ وليکل چې په کومو الفاظو کښې تا د کرنل ويلنټائن بيکر د افغانستان په لازه هندوستان ته د واپس راتلو سوال نامنظور کړې دې هغه بي ضرورت زيات سخت دې. بله ئ ورته دا خبره ليکلي وه چې تا د حکومت برطانيه د اقرارونو او زما د دې تجويز چې انگريزي افسران به ستا د سرحداتو د ملاحظې دپاره درځي په خپل

جواب کښې هېڅ حواله نه ده ورکړې او نه دې د هغې څه جواب لیکلې دی. په لسم اپریل ۱۸۷۴ء امیر شیر علي خان د وائسرای د دې خط په جواب کښې هغه ته ولیکل چې کوم اقرارونه او فیصلې زما او لارډ لارنس او د لارډ میو په منځکښې شوي دي هغه بالکل کافي شافي دي او زه قوي امید لرم چې ته به هم ما سره د خپل متقدم جانشینانو په طرز عمل باندې ښه په استقامت سره روان اوسې. د دې دپاره چې افغانستان او د هغې مقبوضات همیش په امن او په حفاظت کښې پاتې شي. د کرنل ویلنټاین بیکر د معاملي متعلق امیر صاحب ورته ولیکل چې زما رعایا ټول د غرونو شاړ خلق دی او په دا شان خلقو کښې د انگریز افسر سفر کول هسې خان په خطر کښې اچول دي. د دې نه قبل ما مستر فورسټر ته هم د یارقند نه زما د حکومت په لاره د هندوستان ته د واپس تلو اجازت نه دی ورکړی. ځکه چې زما زوي یعقوب خان زما برخلاف بیا بغاوت کولو ته مائل دی او ټول وطن د بې امنۍ په حالت کښې دی. د دې واقعاتو نه څه لږه موده وړاندې امیر شیر علي خان د یعقوب خان د خپل مشر زوي د سرکشی په سبب بیا د هغه نه سخت ناراض شوی و له دې کبله هغه په دویشتم نومبر ۱۸۷۳ء عبدالله جان د ټولو نه کشر زوی خپل ولیعهد مقرر کړو. او په دیرشم نومبر ی د دې اطلاع حکومت هند ته باقاعده طور سره ورکړه. په یویشتمه جنوري ۱۸۷۴ء وائسرای بغیر د دې نه چې عبدالله جان ی ولیعهد تسلیم کړی و امیر صاحب ته ولیکل چې امید دی چې ته به تر ډیرې مودې پورې پخپله ژوندی او ستا وارث به ستا تربیت او تعلیم د لاندې په عدل و انصاف او په کامیابی سره د حکومت کولو سبق زده کړي ولې نه خو وائسرای د عبدالله جان په ولیعهد کیدو څه د خوشحالی اظهار وکړو او نه ی امیر شیر علي خان ته په دې انتخاب څه مبارکبادي ورکړه.

یعقوب خان چې څه وخت د خپل پلار د دې فیصلې نه خبر شو نو ډیر سخت ناراض شو. هغه سمدستي د هرات استحکامات مضبوطول شروع کړل او د بغاوت تیارۍ شروع کړو. چونکې په هرات او د هغې په علاقه باندې قرار واقعي قبضه د یعقوب خان او د هغه د ورور محمد ایوب خان وه او د انگریزانو دپاره د هرات مقام بیښانه ډیر اهمیت لرلو له دې کبله انگریزانو د خپل غرض او د خپلې فائدي دپاره د یعقوب خان ملګرتیا شروع کړه. څه موده خو یعقوب خان په خپل زور او طاقت د خپل پلار خلاف د بغاوت رویه وچلوله مګر هغه سره روپی بالکل ختمې شوې او د هغه فوځونه بې تنخوا پاتې شول. په دې سبب هغه مجبور شو او پلار سره ی بیا د روغې خبرې وکړې. امیر شیر علي خان خپل یو خو افسران هرات ته یعقوب خان ته واستول او هغه ی کابل ته په دې اقرار راوستو چې امیر صاحب به هغه ته هېڅ سزا نه ورکوي. یعقوب خان دې افسرانو سره کابل ته راغلو ولې یو خو ورځي پس امیر صاحب هغه گرفتار کړو او په بندي خانه کښې ی واچولو. هر کله چې لارډ

نارته- بروک وائسرای هند د دې نه خبر شو نو د خپل سفير مقيم کابل عطا محمد خان په خلۀ ۱ شیر علي خان ته سوال جواب وکړو چې زۀ په حیثیت ستا دیو دوست او خیر خواه دا امید کوم چې د یعقوب خان د گرفتاری الفواه به غلطه ثابته شي او زۀ د تانه دا پوره طمع لرم چې په کومو اقرارونو او لوظونو چې تا یعقوب خان کابل ته راوستی دی هغه اقرارونه او لوظونه به نه ماتوي او که چرې تا دا شان وکړل نو هم به خپل نوم وساتي او هم به د حکومت برطانیه دوستي. امیر شیر علي خان او د هغه سرداران د وائسرای په دې پیغام سخت ناراض شول. ځکه چې یو خو د هغې پیغام د اخري الفاظو نه دا صفا معلومیده چې حکومت هند امیر صاحب ته درپرده دا ویره ښیي چې که چرې هغه یعقوب خان پرې نه ښودو نو حکومت برطانیه به ورسره د دوستی تعلقات پرېکړي. او بله دا چې حکومت هند د خپلو ټولو سابقه اقرارونو او وعدو نه برخلاف نه صرف د افغانستان په کورنو خبرو کښې دخل ورکوي بلکې د امیر شیر علي خان په خپل خانداني معاملاتو کښې هم ناجائزي گوتې وهي. پس د دربار لویو لویو سردارانو عطا محمد خان ته په جواب کښې وویل چې "د پلار او د زوی په منځکښې د اقرارونو او د وعدو د پوره کولو سوال هډو چرې نه پېښیږي." او امیر صاحب د وائسرای په جواب کښې هغه ته ولیکل چې "زۀ د دې خبرې منلو ته تیار یم چې د یعقوب خان بابت تاسو ماته سفارش چې کړم دے نو د دوستی په بنا مو کړم دے ولې زۀ په دې نه پوهیږم چې ته ما نه دیو داسې زوی دپاره سفارش ولې کړم چې د هغه د بدو کارونو په ذکر کولو هم زۀ شرمیږم." او بیای ورتۀ منځکښې لیکلې وو چې "تر کومه پورې ما حکومت برطانیه سره خپله څۀ بې لوظي او عهدشکني نه وي کړم تر هغې پورې هغوي ته دا حق نه شي حاصلیدم چې هغوي دې ما سره خپله دوستي پرېږدي." د دې نه پس لارډ نارته- بروک نه خو بیا د یعقوب خان د رهایی بابت امیر صاحب ته څۀ ولیکل او نه ۱ د هغه د دلیلونو د جواب

ورکولو کوشش وکړو. غرض دا چې د لارډ نارته- بروک په زمانه کښې هم باوجود د شملي د کانفرنس د ناکامیای نه دا خبره په ښۀ شان سره واضحه شوه چې د افغانستان او د حکومت برطانیه په منځکښې به د دوستی او د سیاسي تعلقاتو هم په هغې شرطونو او بنیادونو وي کوم چې د لارډ میو او د لارډ لارنس په وخت کښې ایښودې شوي وو او هغه دا وو چې: حکومت برطانیه به د افغانستان په کورنو معاملو کښې هیڅ قسم دخل نه ورکوي. یو انگریزي افسر به هم د افغانستان په علاقه کښې نه داخلېږي. حکومت برطانیه به امیر شیر علي خان سره ښه خوږه او گرمه دوستي ساتي.

امیر شیر علي خان د دې په بدل کښې صرف دومره اقرار کړم. وۀ چې په خارجي امورو کښې به زۀ د حکومت برطانیه په رضا او په صلاح عمل کوم او خپلو ټولو گاونډي

حکومتونو سره به په صلح ژوند تیروم. دې کښې شک نشته چې انگریزانو د دې خوږې او گرمې دوستۍ په ثبوت کښې امیر شیر علي خان له کله کله څه روپۍ او څه وسله هم ورکړې وه ولې هغه پخپله هیچرې هم د دې څیزونو سوال د انگریزانو نه کړې نه وه. البته د لارډ نارتھ بروک نه چې هغه کوم څیز غوښتلو هغه دا وه چې زما اندرونې او بیرونې حفاظت دې حکومت برطانیه سره د یوې صافې او غیر مشکوکې عهدنامې په ذریعه نور هم مضبوط شي. ولې هر کله چې هغه په دې کوشش کښې ناکامیاب شونو د هغه په زړه کښې کم نه کم دا تسلي خو موجود وه چې که چېرې یو بیروني حکومت د افغانستان په سرحداتو باندې حمله وکړه نو که زما فیرنګیانو سره څه معاهده وي او که نه خو هغوی به د خپلې فائدي دپاره ما سره امداد کولو باندې مجبور وي. د هغه په دې خبره باندې هم یقین وه چې تر کومه پورې ما انگریزانو سره څه لوظ یا وعده نه وي ماته کړې تر هغې پورې به هغوی افغانستان سره د هغه دوستۍ په لار چلیږي د کومې چې هغوی ما سره وختاً فوقتاً وعده کړې ده. د امیر شیر علي خان برخلاف په دې ورځو کښې دا خبره هم بعضې خودغرضو انگریزي سیاستدانانو مشهوره کړې وه چې د شملي د کانفرنس نه پس هغه د انگریزانو نه طمع قطع کړې وه او کوم زاره اقرارونه او عهدنامې چې د هغه او د حکومت برطانیه په منځکښې شوې وې هغه ټولې هغه منسوخ وګڼلې. او په دې سبب هغه ورو ورو خپل تعلقات روس سره پیدا کول شروع کړل. مګر په حقیقت کښې دا ټولې خبرې د هغه برخلاف دروغ دي. هغه بالکل د روس د امداد یا د خاص دوستۍ د حاصلولو کوشش په دې زمانه کښې نه و کړې. بلکې د هغه رویه او پالیسي انگریزانو سره د شملي د کانفرنس نه پس هم قطعاً نه وه بدله شوې البته دومره خبره ضرور وه چې د شملي د کانفرنس د ناکامیابۍ نه پس د هغه په زړه کښې د انگریزانو د خودغرضۍ او د خود مطلبی په وجه ناراضګي ضرور وه او دا ناراضګي هغه په ښه شان سره فیرنګیانو ته واضحه کړې وه.

نهم باب

د افغانستان په اندرونې معاملو کښې د انگریزانو د مداخلت بهانې، او د هغې دپاره سازشونه، په کابل، قندهار او هرات کښې د پولیټیکل سفیرانو د تقرری دپاره د لارډ سالسبري وزیر هند او لارډ نارتھ بروک وائسرای هند تر منځ خط و کتابت، په انگلستان کښې د قدامت پسند پارټی حکومت، د نارتھ بروک په ځای د لارډ لیټن تقرري، او فارورډ پالیسي، د خان قلات سره د حکومت هند خفیه معاهده، قلات، کوئټه او دادر کښې فوځ مقرریدل، د شتر گردن په لاره په افغانستان د لام ترلو دپاره پندې کښې فوځونه جمع کیدل، او پندې نه کوهات او کوهات نه تر تل پورې سرکونه جوړول، د ډیلي دربار ته د تللو نه د امیر شیر علي خان انکار.

مونږ په وروستو صفحو کښې دا خبره واضحه کړې ده چې د کال ۱۸۵۷ء نه تر کال ۱۸۷۴ء پورې د انگریزانو سرکاري پالیسي د افغانستان د اندروني سیاسیاتو متعلق د عدم مداخلت پالیسي وه. لارډ کیننگ په ۱۸۵۷ء کښې دا رایې پیش کړې وه چې انگریزانو له د افغانستان د پښتنو یو متحد او مضبوط حکومت جوړول پکار دي او د دې غرض دپاره چې افغانستان د انگریزانو او د روس په منځکښې د یو مضبوط دیوال کار ورکړي مناسب دي چې امیر کابل په ټول افغانستان باندې عن تر هرات پورې خپل تسلط قائم کړي. د افغانستان په حکومت کښې دننه د انگریزي حکومت د دخل ورکولو او په هغې کښې د هغوي د سیاسي اثر او تسلط قائمولو متعلق اگر چې هغه ته خپلو ماتحتانو کښې ځنې افسرانو لکه جیکب دا تجویزونه پیش کړل چې انگریزانو له په افغانستان کښې دننه ورو ورو پیش قدمي کول پکار دي تر دې پورې چې هغوي تر هرات پورې په ټولو اهمو ځایونو باندې فوځي قبضې وکړي مگر د ډیر غور نه پس هغه د دې تجویزونو سره اتفاق ونکړو او د حکومت برطانیه پالیسي په افغانستان کښې مخکښې د ټلو فارورډ پالیسي نه خلاف وه. د دې ذکر هم شوی دی چې د لارډ کیننگ نه پس سر جان لارنس یو بل وائسرای ته سر هنري گرین او سر بارتل فریر کورنر جنرل بمبې دا رایې پیش کړه چې انگریزانو له د خپل شمال مغربي حدودو د حفاظت دپاره دا شان سیاسي قدمونه اخستل پکار دي چې هغوي په بلوچستان باندې پیشقدمي وکړي او ورو ورو د دې نه هم وړاندې شي مگر لارنس هم د دې فارورډ پالیسي سخت مخالفت وکړو او دا پالیسي تر ۱۸۷۴ء پورې د حکومت برطانیه سرکاري پالیسي پاتې شوه. مگر څه وخت چې انگریزانو روس سره دا فیصله وکړه چې افغانستان به د روس د اثر د دائرې نه بهر او د انگریزانو د اثر د لاندې وي نو د انگریزي سیاستدانانو هغې ټولې بیا سراوچت کړو چې څوک د فارورډ پالیسي طرف دار وو. او په مختلفو طریقو د تجویزونه پیش کړل چې انگریزان دې د افغانستان په مشرقي سرحد باندې په هغې ټولو مقاماتو قبضه وکړي چې د هغې نه بیا په اسانتیا سره هغوي د افغانستان په ټول ملک قبضه کولای شي.

دې طبقې ورو ورو دومره رسوخ پیدا کړل چې باوجود د دې ټولو عهدنامو، قرارونو او د وعدو نه چې د کومو ذکر په وروستو بابونو کښې شوی دی د هغې زمانې حکومت برطانیه د دې ډلې په رایې باندې د عمل کولو فیصله وکړه او د هر زورور او طاقتور زور عادت او قاعدې مطابق د عهدنامو او قرارونو دا کاغذونه بالائې طاق کښېښودل. و د افغانستان نه د هغې د ازادۍ او د خودمختاری د اخستو سازشونه بنا کړل. مگر د دې برخلاف د لارډ میو او د لارډ لارنس او د لارډ نارتھ بروک د اعلاناتو او د تسلو په وجود کي کښې د امیر شیر علي خان په جواب و خیال کښې هم دا نه ګرځیدل چې

انگریزان به په ځای د دې چې د روس برخلاف ماسره جارحانه او مدافعانه لوظنامه وکړي او زما حکومت به د بهر د خطرو نه محفوظ وساتي. هغوي به پخپله زما د ملک د ازادۍ په بیخ ایستلو پسې شي. کوم وجوهات چې حکومت برطانیه په افغانستان باندې د دویم لار د تړلو بیان کړي دي هغه ټول په حقیقت کښې او د تاریخ په رڼا کښې دروغون او مصنوعي ثابت شوي دي. دراصل د شیرعلي خان د ازادۍ او د خودمختاری رویه کومه چې هغه انگریزي سیاستدانانو ته د خپلو خبرو اترو په دوران کښې ښودلې وه او کوم کلکوالي او اصرار سره چې هغه په افغانستان کښې د انگریزانو د افسرانو د داخلیدو او د حکومت هند د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې د دخل ورکولو د کوشش مخالفت کړی و هغه د انگلستان په انگریزي سیاستدانانو باندې ډیر بد لگیدلی و. او د هغې نه پس هغوي په دې کوشش کښې وو چې د افغانستان په تخت باندې یو داسې کس حکمران شي چې هغه ته زموږ د مطالباتو په منلو کښې د هیڅ قسم د چون و چرا د کولو جرأت نه وي. اگر چې د افغانستان دویم لار په کال ۱۸۷۸ء کښې شروع شوی و ولې د هغې دپاره انگریزانو د خپل طرف نه د کال ۱۸۷۴ء نه رده کښیښودل شروع کړي وو او په کال ۱۸۷۸ء کښې هغوي کابل ته د روسي سفارت د راتلو نه او بیا د هغوي په بدل کښې د خپل سفارت کابل ته په زور باندې د استولو نه ناجائزه فائده وچته کړه. او د خپل اصلي مقصد د حاصلولو دپاره یی دا ښه موقع وگڼله. د دې سازش ابتدا په دې شان وشوه چې په دولسم جون ۱۸۷۴ء سر بارتل فریر چې ورومې د بمبې گورنر و او په دې ورځو کښې د وزیر هند انگلستان د کونسل ممبر و او یو خط سر جان کرې ته چې د وزیر هند د محکمه خارجه سر کاتب و او لیکلو او په هغې کښې یی دا رایې پیش کړه چې حکومت هند له پکار دي چې هغوي په ټول افغانستان کښې انگریزي ایجنسی قائمې کړي او په کوټه باندې سمدستي لوڅي قبضه وکړي. بیا یی مخکښې ولیکل چې که چېرې د هرات حاکم په دې رضا کیدم شي نو یو قابل انگریزي افسر دې فوراً د ایران د طرف نه سره د درې څلورو نائبانو هرات ته لاړ شي. او بیا دې یو مستقل انگریزي مشن په دې ځای کښې قائم کړې شي. په دې ورځو کښې د هرات حاکم یعقوب خان د امیر شیرعلي خان زوی و چې د خپل پلار نه یی بغاوت کړی و او هغه سره یی د جنگ تیاری کولې. دې ذمه وار افسر د پلار او د زوی ترمنځ د زړه بدایي نه په دې طریقه فائده وچتول غوښتل او دا منشا یی وه چې انگریزان دې نه صرف په هغې ټولو زړو عهدنامو او اقرارونو باندې ورغړې چې کومې هغوي شیرعلي خان او د هغه پلار دوست محمد خان سره د دې قسم ایجنسو د نه قائمولو متعلق کړی و، بلکې اوس هغه دا هم غوښتل چې افغانستان دې بیا په دوو حصو کښې تقسیم شي یعنې یوه د هرات ټوکره او بله د باقي افغانستان علاقه. د دې تجویز مطابق سر بارتل فریر دا غوښتل چې د هرات حکومت دې د انگریزانو د سیوري لاندې د امیر شیر

علي خان نه وشو کولې شي او يعقوب خان له دې ورکړې شي او باقي افغانستان دې بدستور امير شير علي خان سره پريښودې شي. او په هغې کښې دې انگريزي ايجنسي مقررې شي. لارډ لارنس د سر بارټل فرير د دې ټول تجويز بيا سخت مخالفت وکړو مگر وزير هند مستر سالسبري وائسراي هند لارډ نارته بروک ته يو خط وليکلو چې اگر که دا وخت په وسط ايشيا کښې مونږ ته د روسي پيش قدمۍ متعلق څه خطر نه شته ولې يورپ کښې صورت واقعات دا شان خطرناک دې چې مونږ له په وخت باندې څه نا څه احتياطي امور اختيارول پکار دي. او هغه دا دي چې په هرات کښې دې يوه انگريزي ايجنسي سمدستي قائمه کړې شي او بيا دې د هغې نه پس هم دا قسمه دويمه ايجنسي په قندهار کښې او بالاخر دې دريمه ايجنسي په کابل کښې مقررې شي خو لي الحال دې د پښتنو د احساساتو د لحاظ په سبب په صدر مقام يعني په کابل کښې انگريزي افسر نه مقررېږي. وزير هند وائسراي ته مخکښې په دې خط کښې دا وليکل چې د دې کار روايي په جواز کښې ته امير شير علي خان ته دا وليکه چې چونکې د انگريزي وکيل مقيم کابل اطلاعات انگريزي حکومت ته ډير ناقص او نامکمل دي او د دې نه علاوه تا پخپله هم ډير ځله ويلي دي چې ما ته په هرات کښې د يو انگريزي افسر په قيام باندې څه اعتراض نشته. او دريم دا چې د دې ايجنسو په قيام کښې زيات تر د افغانستان فوائد مدنظر دي. په دې وجوهاتو کښې که ستانيت انگريزانو ته صفا وي نو تالا د دې ټولو تجويزونو په منلو کښې څه اعتراض کول نه دي پکار.

لارډ نارته بروک د وزير هند د دې خط په جواب کښې هغه ته يو تار د دې مضمون ورکړو چې زما په خيال کښې دا وخت او دا موقع په دې تجويز باندې د عمل کولو دپاره ناموزونه ده. لارډ نارته بروک ته دا په ښه شان سره معلومه وه چې د امير شير علي خان او د هغه د قوم غيرت او خودداري به هيچرې هم دا خبره ونه زغملې شي ځکه چې دا خو صاف طور سره د هغوي نه د خپل ملک ازادي او خودمختاري اخستل وو. لارډ نارته بروک وزير هند ته دا هم وليکل چې د هندوستان په محکمه خارجې کښې دا شان هيڅ تحرير نشته چې د هغې نه دا معلوم شي چې امير شير علي خان په هرات کښې د انگريزي افسر د مقررېدلو تجويز سره چرې هم اتفاق کړې دې.

څه موده خو وزير هند د لارډ نارته بروک د دې تار هيڅ جواب ورنکړو له دې کبله په دې اشنا کښې وائسراي د پنجاب لفتيننټ گورنر او د هغه د بعضي لويو لويو تجربه کارو افسرانو نه د لاندې سوالونو جوابونه وغوښتل.

☆ آيا ستا په خيال کښې به شير علي خان پخپله رضا انگريزي افسران په طور د ريزيدنتانو په هرات، کابل او قندهار کښې پرېږدي؟

☆ آیا د دې قسم د ریزیدنتانو تقرري به د حکومت برطانیه دپاره څه سودمنه وي؟
 ☆ کوم اطلاعات چې هندوستانی وکیل مقیم کابل حکومت هند ته رالیری آیا ستا خپله تسلي د هغوي متعلق شته چې دا اطلاعات درست او کافي دي او که نا کافي دي، نو آیات داسې څه طریقه بنودلې شې چې مونږ ته پرې پوره او صحیح اطلاعات په لاس راشي؟

دا سوالات وائسرای مستر ایچ دیویز لفتینت گورنر پنجاب، کرنل سر آر پالک، د پینور کمشنر میجر جنرل آر تیلر، کمشنر امرتسر لفتینت کرنل منرو، د ډیره جاتو قائم مقام کمشنر کپتان کیویگنري چې په پښتو کښې د کمناړي په نوم مشهور دی او په هغه ورځو کښې د پینور قائم مقام ډپتي کمشنر وه او مستر ټي ایچ تهارتن سیکرټري حکومت پنجاب ته د جواب دپاره ولیږل.

دې ټولو افسرانو د اول سوال بالاتفاق دا جواب ورکړو چې د انگریزي افسرانو په هرات په قندهار یا د افغانستان په بل ښار کښې په طور د ریزیدنتانو مقررول به امیر شیر علي خان ته سخت ناگوار وي. او پخپله خوښه به هغه دا خبره هیچرې منظوره نه کړي. د دویم سوال په جواب کښې مستر دیویز دا رای ظاهره کړه چې په افغانستان کښې د انگریزي ریزیدنتانو د تقرري نه به هم امیر صاحب ته نقصان وي او هم به حکومت برطانیه ته. د پالک دا رای وه چې که چېرې دا ریزیدنتان د امیر صاحب د رضا نه خلاف د افغانستان په لویو لویو ښارونو کښې مقرر شول نو د دې نه به حکومت هند ته هیڅ فائده نه وي. دغه رای د تیلر هم وه. منرو ویکل چې د انگریزي ریزیدنتانو متعلق د امیر صاحب نه تپوس کول هم بې فائدي دي ځکه چې د افغانستان هر یو سردار د انگریزي افسرانو په افغانستان کښې دننه د تقرري خلاف دی. کیویگنري اگر چې دا ویکل چې د دې ریزیدنتانو د تقرري نه به حکومت برطانیه ته بیشانه ډیره فائده وي مگر مخکښې هغه دا هم ویکل چې که چېرې شیر علي خان ته دا خبره منظوره نه وي نو غالباً چې د دې نه به ډیرې خرابې نتیجې راپیدا شي. تهارتن هم قریباً دغه شان رای ویکله.

د دویم سوال په جواب کښې دیویز ویکل چې د هندوستانی وکیل مقیم کابل روزنامې تر ډیره حده پورې درستې وي او پوره وي. پالک ویکل چې اگر چې د وکیل روزنامې درستې وي خو نا کافي وي ولې دې سره هغه دا رای ښکاره کړه چې که چېرې د افغانستان ټول رښتوني واقعات ویکي نو د هغه گزران به ډیر مشکل شي. له دې کبله هغه دا تجویز وکړو چې د هندوستان وکیل مقیم کابل د روزنامې د تصدیق او د ترمیم دپاره دې حکومت هند د خپلو نورو ایجنټانو په ذریعه هم اطلاعات حاصلوي. منرو هم د عطا محمد خان روزنامې قابل اعتبار وگنلې. مگر کیویگنري ویکل چې عطا محمد خان صرف هغه

هو مړه خبرونه حکومت هند ته ورکوي چې کوم د امير صاحب د منشا مطابق وي له دې کبله حکومت هند له خپل مخبران د خبرونو د حاصلولو دپاره افغانستان ته ليرول پکار دي. تهارتن دا راي و ليکله چې د وکیل مذکور اطلاعات درست خو وي خو کافي نه وي. ټيلر د دريم سوال هيڅ جواب ونه لیکلو.

واټسرای ته چې د خپلو زړو او تجربه کارو افسرانو د طرف نه دا جوابونه را ورسيدل نو په اووم جون هغه يو مفصل خط وزير هند لارډ سالسبري ته د خپل ورومبي تار په تائيد کښې واستولو او داي و ليکل چې عطا محمد خان وکیل حکومت هند مقيم کابل يو قابل اعتبار او معقول افسر دی. د هغه اطلاعات درست او صحيح دي او دا چې امير شير علي خان به هيچرې هم په رضا د انگریزي ريزيدنتانو په تقرری باندې راضي نه شي.

دې کښې شک نشته چې لارډ نارتھ بروک وزير هند ته دا هم ليکلي وو چې که چرې يو انگریزي ایجنټ په هرات کښې مقرر کړې شي نو دا به ډيره ښه خبره وي. خو په شرط د دې چې امير صاحب په دې باندې ښه خوشحاله وي. ولې که چرې امير صاحب په دې ناراض وي نو بيا حکومت هند ته د ایجنټ په مقررولو کښې سوا د نقصان نه فائده هيڅ نشته. ولې دې سره هغه مزید دا هم و ليکل چې مونږ له د شير علي خان نه دا تپوس کول هم نامناسب دي چې په هرات کښې دې زمونږ ایجنټ مقرر شي ځکه چې شير علي خان به ضرور د هغې نه انکار کوي د هغې نه پس که چرې حکومت هند د هغه په انکار چپ پاتې شي او پخپله زړه پالیسی باندې کار بند پاتې شي نو بيا به شير علي خان ته نورو معاملو کښې هم د حکومت هند د مشورې نه د انکار کولو جرات پیدا شي. په بل صورت کښې که چرې مونږ د شير علي خان انکار په بد رنگ او په دشمنی واخلو نو بيا ضروري ده چې حکومت انگریزي هغه ټول اقرارونه چې کوم امير شير علي خان سره د امداد متعلق شوي دي، واپس واخلې. او که چرې دا اقرارونه د هغه نه واپس واخستې شول نو دا به يوه ډيره ناجائز خبره وي. ځکه چې معلومه خبره ده چې شير علي خان او د هغه عام رعایا انگریزانو سره د دشمنی کولو نه بغير هم د انگریزي ريزيدنتانو د مقرریدلو نه سخت مخالف دي. له دې نه علاوه شير علي خان د انبالي کانفرنس نه پس پخپلو ټولو خارجي امورو کښې د حکومت هند راي او مشوره په ځان منظوره کړې ده او په دې ټوله زمانه کښې هغه هيچرې هم داسې کار نه دی کړې چې د هغې په وجه د افغانستان او د يو بل بیروني حکومت تعلقات کشيده شوي وي. او انگریزي مفادو ته څه نقصان رسيدلی وي. په اخر کښې لارډ نارتھ بروک دا و ليکل چې که چرې روسيانو په مرو باندې قبضه وکړه نو په هغه صورت کښې به دا مناسب وي چې د افغانستان او د حکومت برطانیه په منځکښې يوه غوټه پرېکړې جارحانه او مدافعانه عهدنامه وشي. پس د هغې نه به په هرات کښې د يو انگریزي ایجنټ د مقرریدو سوال راپیدا شي.

لارډ سالسبري په نولسم نومبر ۱۸۷۴ء د لارډ نارتھ-بروک د دې خط دا شان جواب وليکلو چې د هغه د ټول تحریر نه ئ بالکل اړولې معني واخسته . لارډ سالسبري هغه ته وليکل چې ستا د رپورټ نه معلوميږي چې د وکیل مقيم کابل اطلاعات بلا شک و شبه ناکافي دي او دې کښې هم شک نشته چې د شیر علي خان رويه د حکومت برطانيه متعلق څه بڼه نه ده او نه نور بيروني حکومتونو سره د هغه تعلقات څه ډیر خوشگوار دي. او نه د هغه په خپل ملک کښې پوره امن و امان دے له دې کبله ممکن ده چې په لږ وړځو کښې څه دا شان واقعات پيښ شي چې د هغې په وجه نورو بيروني حکومتونو ته په افغانستان کښې د پرو جنبو جوړولو موقع په لاس ورشي. او هم د افغانستان او هم د حکومت برطانيه مفادو ته نقصان ورسې. پس وائسرای دې في الحال يو انگريزي سفارت امير شیر علي خان له واستوي او د هغې د استولو د مقصد دپاره دې يو څو نور معمولي سياسي امور بهانه کړي او د يو مستقل انگريزي مشن د مقررولو معامله دې پته کړي. دا سفارت دې رسيدو سره په ظاهره خو شیر علي خان سره د انگريزي حکومت د طرف نه په ډيره نرمې او خوش خلقۍ سره خبرې وکړي ولي په معني کښې دې هغه په بڼه شان سره پوهه کړي چې که چرې هغه انگريزي ريزيدنتان په خپل ملک کښې د حکومت برطانيه د منشا مطابق پرې نښودل نو د هغه خود مختاري به د نورو قومونو د لاسه په سخته خطره کښې پريوځي.

لارډ نارتھ-بروک او د هغه کونسل د لارډ سالسبري د دې ټول تجويز سخت مخالف وو ولي چونکې د وزير هند حکم صاف او قطعي وه چې د دې سفارت د ليږلو دپاره دې فوراً انتظام وشي دې دپاره لارډ نارتھ-بروک وزير هند ته دوباره صرف دومره وليکل چې که چرې دا سفارت اړو مرو کابل ته استولې کيدے شي نو پکار دي چې د هغې اصلي مدعا او مطلب دې د ورومې نه امير صاحب ته ښکاره کړي شي ځکه چې هغه دومره ناپوه نه دے چې د هغه په دې خبره باور وشي چې دا خاص سفارت انگريزان صرف د يو څو معمولي سياسي خبرو دپاره راليږي. د دې نه علاوه وائسرای هغه ته دا وليکل چې آيا د دې ريزيدنتانو د مقررولو په عوض کښې حکومت برطانيه شیر علي خان له د بيروني حملو برخلاف غير مشروط امداد ورکولو ته تيار دے او که نه. او بله دا چې که امير شیر علي خان د هرات د حفاظت او د فوځ د تنظيم دپاره د انگريزي حکومت نه څه امداد وغواړي نو حکومت برطانيه تر کومه حده پورې د هغه دا مطالبه منظورولو ته تيار دے. د ټولو نه اخر کښې لارډ نارتھ-بروک يو ځل بيا په دې الفاظو کښې د وزير هند د ټول تجويز سخت مخالفت وکړو:

" It is in the highest degree importable that the Amir will yield a hearty consent to the location of British officers in Afghanistan which the mission is intended to accomplish; and to place our officers on the Amir's frontier without his

hearty concert would, in our opinion, be a most impolitic and dangerous movement. Sitting aside the consideration of the personal risk, to which, under such circumstances, the agents would be exposed, and the serious political consequences that would ensue from their being insulted or attacked, their position would be entirely useless. They would be surrounded by spies under the pretext of guarding them or administering to their wants. Persons approaching or visiting them would be watched and removed; and though nothing might be done ostensibly which could be complained of as an actual breach of friendship, the agents would be checked on every hand, and would soon find their position both humiliating and useless. Such was the experience Major Todd at Hirat in 1839. when his supplies of money failed. Such was the experience of Col. Lumsden when he went to Qandahar in 1857, as the dispenser of a magnificent subsidy.

A condition of things like this could not exist for any length of time without leading to altered relations, and possibly even, in the long run, to a rupture with Afghanistan, and thereby defeating the object which her majesty's Govt; have in view. We already see the fruits of the conciliatory policy which has been pursued since 1869, in the consolidation of the Amir's power and the establishment of a strong Govt; on our frontier. The Amir's not unnatural dread of our interference in his internal affairs and the difficulties of his position as described in our despatch of the 7th of June last, combined, perhaps, with the conviction that, if ever a struggle for the independence of Afghanistan should come, we must in our own interest help him, may have induced him to assume a colder attitude towards us than we should desire. But we have no reason to believe that he has any desire to prefer the friendship of other powers. We are convinced that a patient adherence to the policy adopted towards Afghanistan by Lord Canning, Lord Lawrence, and Lord Mayo, which it has been our earnest endeavour to maintain, presents the greatest promise of the eventual establishment of our relation with the Amir on a satisfactory footing, and we deprecate, as involving serious danger to the peace of Afghanistan and to the interests of the British Empire in India, the execution under present circumstances, of the instructions conveyed in your Lordships despatch."

ترجمه : دا حد درجه غير اغلب ده چې امير به په افغانستان کښې د انگرېزي افسرانو د مقررولو تجويز کوم چې مونږ د دې مشن په ذريعه پوره کول غواړو په خپلې خوش رضايي منظور کړي او زموږ په راي کښې د امير په سرحداتو باندې د انگرېزي افسرانو بغير د هغه د خوش رضايي نه مقررول يوه سياسي بې عقلي او خطرناک تحريک ده. که چېرې مونږ دا خبره هم نظر انداز کړو چې دې ايجنتانو ته به د دې حالاتو کښې د ځان خطر وه وي او که چېرې د هغوي بې عزتي وشوه يا پرې حمله وشوه نو د هغې سياسي نتائج به خطرناک وي. مگر بيا به هم د هغوي حيثيت بالکل بې سوده وي. مخبران به هر وخت د هغوي نه راجا پيره وي او بهانه به دا وي چې مونږ به د هغوي څوکۍ کوو او يا به ي خدمت کوو. کوم خلق چې هغوي

ته رانزدې کيږي يا د هغوي ملاقات له راځي نو د هغوي به څو کي کيږي. او د هغه ځاي نه به شړلې کيږي او اگر چې په ظاهره به دا شان هيڅ کار نه کيږي چې د هغې متعلق څوک دا شکايت وکړي شي چې گنې په دې دوستانه تعلقات منقطع کيږي. خو په هر طرف به د دې ايجنتانو نگراني کيږي. او ډير زر به هغوي ته خپل ځان سپک او بي فائدي ښکاره شي. هم دغه حالت په 1839 کښې د ميجر تاد په هرات کښې وه څه وخت چې د هغه د روپو ذخيره ختمه شوه او هم دغه شان تجربه د کرنل لمسلون وه. هر کله چې هغه قندهار ته د يو ډير لږ رقم د ویشلو دپاره په 1857 کښې لاړ وه.

ممکن نه ده چې دا قسم صورت حالات تر ډيري مودې هم دغه شار پاتې شي. بغير د دې نه چې يا خو افغانستان سره زمونږ تعلقات بالکل بدل شي او يا بالاخر هغوي سره زمونږ تعلقات بالکل منقطع شي. او کوم مقصد چې د ملکې معظمې د حکومت مدنظر دې هغه په دې طريقه فوت شي. د صلاحيت په کومه پاليسي چې مونږ د 1869ء نه عمل شروع کړې دې د هغې نتيجې د اوسه نه په نظر راځي يعنې دا چې د امير طاقت مضبوط شوی دې او زمونږ په سرحد باندې يو طاقتور حکومت قائم شوی دې. د امير موجوده د سرد مهري رويه چې کومه هغه مونږ سره اختيار کړې ده د هغې وجوهات غالباً دا دي چې يو خو د امير په زړه کښې قدرتي طور دا ويره ده چې مونږ د هغه په اندروني معاملاتو کښې دخل ورکوؤ او بل لکه چې څرنګه مونږ پخپل تحرير مورخه اووم جون کښې تشریح کړې ده د هغه د خپل حالت بعضې مشکلات دي او غالباً چې دا ی هم يقين دې چې که چرې د افغانستان په سلسله کښې څه جنګ پېښ شو نو مونږ به د خپلې فائدي په خاطر ضرور هغه له امداد ورکوؤ مګر په دې خبره د يقين کولو دپاره مونږ سره هيڅ وجوهات نشته چې امير د نورو حکومتونو دوستي زياته غوره کوي. زمونږ دا يقين دې چې که چرې مونږ په هغې پاليسي چې کومه لارډ کيننگ، لارډ لارنس او لارډ مايو د افغانستان متعلق اختيار کړې وه په صبر سره عمل وکړو او تر دې وخته پورې زمونږ هم دا کوشش وه چې په هغې دې عمل وشي نو د دې نه زمونږ دا پوره طمع ده چې بالاخر به زمونږ او د امير تعلقات په تسلي بخش بنيادونو قائم شي. او مونږ په موجوده واقعاتو کښې د هغې هداياتو چې کوم د حضور لارډ صاحب په تحرير کښې دي تعمیل کولو سخت مخالف يو ځکه چې په دې تجويز کښې د افغانستان امن ته او په هندوستان کښې انګريزي مفادو ته هم سخته خطره ده.

ناظرينو ته به ياد وي چې د دې نه ورومې لارډ نارتھ بروک په هغه ورځو کښې چې نور محمد شاه د شملي کانفرنس دپاره تياري کوله امير شير علي خان ته د يو انګريزي سفير کابل ته د تلو اجازت ورکړې وه ولې امير صاحب د دې سخت مخالفت کړې وه بلکې هغه د وائسرای د لس لکه روپو د عطیې د اخستو نه هم په دې وجه وروستو انکار کړې وه چې

هسي نه چې د منځکښې دپاره د دې روپو په عوض کښې انگرېزي حکومت زما په سرحدې
 ښارونو کښې د يورپين افسرانو د تقررې مطالبه زما نه وکړې په دې سبب لارډ نارته بروک
 ته د امير صاحب د احساساتو په دې باره کښې بلا واسطه علم وه. او هم په دې سبب هغه او د
 هغه کونسل په دومره صفا الفاظو کښې د وزير هند د مجوزه انگرېزي سفارت د ليرولو او بيا
 په افغانستان کښې په لويو لويو ښارونو کښې د انگرېزي ايجنسو د قائمولو سخت مخالفت
 وکړو. باوجود د وائسراي هند او د هغه د کونسل د مخالفت نه او سره د دې چې د
 هندوستان نور لومړي مقامې پوليتيکل افسران هم د دې ټول تجويز مخالف وو خو
 چونکې په انگلستان کښې د څه مودې نه د لبرل پارټي په ځاي د کنزرويتيو (قدامت پسند)
 پارټي حکومت راغلې وه او دسريلي چې د دې ټولي مشر وه وزير اعظم شوې وه او د
 ديوک آف آرگل په ځاي لارډ سالسبري وزير هند وه دې کبله د لارډ نارته بروک دا
 يقين نه وه چې حکومت برطانيه به زما راي سره اتفاق وکړي. په دې وجه لارډ نارته بروک
 (چې د لبرل پارټي سره وه) خپل مذکور تحرير سره وزير هند ته خپله استعفي هم واستوله.
 لارډ سالسبري لکه څرنگ چې د وائسراي توقع وه د هغه په راي هيڅ توجه ونه کړه او د هغه
 مدبرانه منصفانه او معقول خيالات ي نه صرف رد کړل بلکې د هغه په ځاي حکومت برطانيه
 لارډ ليتن وائسراي مقرر کړو. هر کله چې لارډ ليتن هندوستان ته را روانيدو نو وزير هند
 هغه له د افغانستان د دې معاملي متعلق دا قسم تحريري هدايات ورکړل چې هغه د لارډ نارته
 بروک د خيالاتو نه بالکل متضاد او مخالف وو. دغه شان دسريلي او د هغه حکومت د خپلې
 فارورډ پاليسي مطابق د لارډ کيننگ، لارډ لارنس، لارډ ميو او لارډ نارته بروک پاليسي او
 عهدنامې چې کومې افغانستان سره وړومبې شوې وې بالاخره طاق کښيښودې او لارډ ليتن د
 سالسبري د هدايت نامې مطابق فوراً عمل شروع کړو.

د ټولنو نه وړومبې خو لارډ ليتن په بلوچستان کښې د انگرېزي فوځونو د ديره کولو
 او په کوټه باندي د فوځي قبضي کولو فيصله وکړه. په دې سلسله کښې وړومبې د دې ذکر
 کول مناسب دي چې دې علاقه کښې هم د پښتنو د نورو قبائلو په شان د ډيرې مودې نه خانه
 جنگي شروع وې او په ملک کښې بدامني وه. تر دې پورې چې د لارډ نارته بروک په
 زمانه کښې د خان قلات او د هغه د سردارانو په منځکښې بې اتفاقي او دشمني دومره زياته
 شوې وه چې په دره بولان کښې د تجارت لاره هم د بدامني په سبب بنده شوه. اخر حکومت
 هند مجبورا په دې معامله کښې دخل ورکړو او لارډ نارته بروک ميجر سنډيمان چې يو ډير
 لائق او يو تجربه کار فوځي افسر وه دبلوچستان په فريقينو کښې د صلاحيت کولو دپاره
 واستولو. طرفين د ميجر سنډيمان په ثالثي باندي رضا شول او هغه د څه کوشش نه پس د
 خان او د سردارانو په منځکښې روغه وکړه ولې څه وخت چې سنډيمان د بلوچستان نه

واپس شو نو د دې ملک او د قوم دا شان بد نصیبی وه چې سمدستي په هغوي کښې بيا خانه جنگی شروع شوې. سندیلمان بيا يو زر کسانو سره د امن قائمولو دپاره بلوچستان ته لاړو. او که چېرې لارډ نارتھ بروک غوښتلې نو دې کښې شک نشته چې په دې موقع هغه د بلوچو د بې اتفاقي نه فائده اخستې شوه او په بلوچستان کښې ی د امن قائمولو په بهانه هغه په ډیره اسانتیا سره په کوټه قبضه کولې شوه. ولې هغه ته دا په ښه شان سره معلومه وه چې په کوټه باندي قبضه کولو سره به د حکومت افغانستان په زړه کښې د حکومت هند د ارادو متعلق بدگمانی پیدا شي ځکه چې کوټه د قندهار گنجی ده. په دې وجه وائسرای لارډ نارتھ بروک سندیلمان ته صاف طور سره ولیکل چې ته صرف دومره کار وکړه چې د جیکب اباد او د شکار پور قافلوت ته د دره بولان لاره ازاده شي او د خان قلات او د هغه د سردارانو په منځکښې راضي نامه وشي. دا ځل سندیلمان حقيقي طور سره کامیاب شو او په فریقینو کښې په قسم او په قرآن راضي نامه وشوه. میجر سندیلمان د صلاحیت په دې کار کښې لاهم هغه شان مشغول وه چې لارډ نارتھ بروک انگلستان ته رخصت شو او لارډ لیتن د هغه په ځای راغلو. که چېرې لارډ نارتھ بروک بدستور وائسرای و نه وه هغه به غالباً د امن قائمیدلو نه پس میجر سندیلمان ته د بلوچستان نه د واپسی حکم ورکړی و. مگر د لارډ لیتن دا منشا وه چې په بلوچستان کښې دې انگریزي فوځونه نور هم ورننوي. د دې دپاره چې انگریزي اقتدار نه صرف په بلوچستان کښې زیات شي بلکې هغه په افغانستان باندي هم د انگریزانو رعب واچوي. چنانچه لارډ لیتن په ستمبر ۱۸۷۵ء کښې خپل پرائیویټ سیکرټري کرنل جی پي کولي د دې غرض دپاره بلوچستان ته واستولو چې هغه د حکومت هند د طرف نه خان قلات سره یوه داسې خفیه معاهده وکړي چې د هغې شپږم شرط دا تجویز شوی وه چې خان قلات به په علاقه کښې مستقل طور سره انگریزي فوځونه د ډیره کیدو دپاره پریږدي. کرنل کولي ته خفیه هدايات لارډ لیتن دا ورکړل چې په کوټه باندي دې هم فوځي قبضه وکړي شي او د نورو فوځونو ډیره کولو په خاطر دې چارچاپیره علاقه د فوځي نقطه نگاه نه ملاحظه کړي شي. کولي په اتلسم اکتوبر قلات ته ورسیدو او څرنګ چې د لارډ لیتن منشا وه هم هغه شان عهدنامه ی د قلات خان سره وکړه. او یو انگریزي پولیټیکل ایجنټ سره د فوځونو او د توپخانې په قلات کښې مقرر شول او څه نور فوځونه په دادر او څه په کوټه کښې ډیره شول. او دغه شان قندهار مکمل طور سره د انگریزانو د فوځ په زد کښې راغلو. دا ټوله کارروائی لارډ لیتن هم د دې غرض دپاره کړې وه چې په شیر علي خان باندي د انگریزانو د ارادو یو خوف او هیبت پیدا کړي او په دې طریق هغه مجبور کړي چې بیا په هغه کښې د انگریزانو د تجویزونو نه منلو جرأت پاتې نه شي.

مونږ د دې نه وروسته ذکر کړی دی چې کرنل پیتر لمسلن لارډ لارنس ته دا رای

ورکړې وه چې انگریزانو له په دره کرم او خوست باندې قبضه کول پکار دي او لارډ لارنس د هغه د ارای نامنظوره کړې وه. لمسلېن اوس د لارډ لیتن په زمانه حکومت کښې ایډجوټنټ جنرل شومې وه او چونکې د قدامت پسند ټولې او د لارډ لیتن د ارادو نه خبردار وه هغه بیا دا تجویز لارډ لیتن ته پیش کړو او میجر جنرل فریدرک رابرټس چې بیا وروستو د هندوستان د فوځونو کمانډر انجیف او د لارډ رابرټس په نوم بللې شومې وه او په دې ورځو کښې کوارټر ماسټر جنرل وه د هغه په مرسته ودریدو. کوم تجویز چې د لارډ لارنس غوندې تجربه کار او منصف مزاج سیاستدان نامنظور کړې وه هغې د نا تجربه کار او تندخویه لارډ لیتن په زړه باندې دومره اثر وکړو چې د کوټې او د بلوچستان د کارروایی نه پس هغه په دې خیال کښې ولگیدو چې څرنګ به د شتر گردن په دره باندې قبضه وکړم چې بیا د هغې په ذریعه زه د امیر صاحب صدر مقام کابل په خطره کښې واچوم او یا شیر علي خان د تخت نه کوز کړم او یا د خپل لاس یوه ګوډۍ کړم او خپل ټول شرطونه پرې تسلیم کړم. د دې غرض دپاره لارډ لیتن وپرومې خو د فوځي نقل و حرکت د اسانۍ دپاره پندې او د کوهات په منځکښې د ټول سرک مرمت شروع کړو ځکه چې دریل ګاډې خو لا جوړ شومې نه وه او په موجوده لارو باندې د لویو توپو او د باربردارۍ ګاډې تلل ناممکن وو. په دې ورځو کښې پندې په قطبي هندوستان کښې ډیره لویه انگریزي چاوڼۍ وه او د کوهات نه دوه لارې کرمې ته تلې وې. له دې کبله د دې لارې جوړول په شتر گردن باندې د فوځي پیش قدمۍ وپرومې پورې وه. د دې نه پس هغه د خوشحال ګر ه په مقام باندې په دریائې سندھ د کشتو د پل ترلو حکم وکړو بیا هغه کپتان کیویګنري او یو څو نور فوځي افسران ټل ته د دې غرض دپاره ولیږل چې هغوی په دې ځای کښې یو مناسب او موزون مقام د فوځي کیمپ د لګولو دپاره خوښ کړي او د چارچاپیره علاقې نور مفصل حالات معلوم کړي. په هغه زمانه کښې د افغانستان پوله د کرمې تر سینده پورې وه. او د هغې نه نمر خاته ته د ټل مقام وه.

په لویه موده کښې د پندې او د کوهات په منځکښې د غوایانو د ګاډو او د ډاک د ګاډو آمدورفت شروع شو. د توپخانې د بوتلو دپاره یو لومړی سرک د اټک او د کوهات په منځکښې تیار شو. دا سرک اوس هم شته مګر د آمدورفت دپاره عام نه استعمالیږي. د دې نه پس هغه د کمسریټ یو لومړی افسر د دې غرض دپاره کوهات ته واستولو چې د رسد رسانی یوه لویه انبار خانه قائم کړي او د دې سره سم دا حکم وکړو چې په پندې کښې دې د سامان جنګ او د ثوب خانې یوه لویه عظیم الشانه ذخیره جمع کړې شي. بیا لارډ لیتن کمانډر انجیف ته حکم وکړو چې درې مکملې توپخانې، دوه کمپنۍ د سپر مینا، یو رجمنټ د ګوروو د رسالې او دوه دیسی رسالې او دوه رجمنټې د ګوروو پیاده او څلور رجمنټې د دیسی پیاده و دې کوهات ته روانیدو دپاره تیارې وساتلې شي. دا اهتمام خو لارډ لیتن د

افغانستان کل مشرقی محاذ د خپل فوځي زور لاندې د راوستو دپاره وکړو. اوس د افغانستان شمال مشرقی محاذ په خطر کې د اچولو دپاره هغه مهاراجه کشمیر ته ترغیب ورکړو چې هغه دې خپل فوځونه د چترال په درو باندې وروړاندې کړي. لارډ لیتن په دې ورځو کې پخپله په دوره د مادھوپور په مقام دیره وه او د مهاراجه کشمیر د طرف نه یوه جرګه د هغه د سلامی دپاره راغلې وه. د مادھوپور نه وائسرای پېښور ته راغلو او په دې ځای کې د هغه او د کیویګنري په خپلو کې ذاتي پیژندګلي وشوه.

په دې ځای کې کېویګنري (چې په پښتنو کې د کمناړي په نوم مشهور دی) د شخصیت متعلق یو څو فقري لیکل مناسب دي ځکه چې د افغانستان په دویم لړۍ کې د هغه د ذاتي اخلاقو، عادتونو او د سیاسي رایو هم ډیر دخل وه. چونکې پښتانه هغه عام طور سره د کمناړي په نوم باندې پیژني نو په دغه دپاره د کمناړي نوم استعمالوو.

د کمناړي پلار فیرنګر او مور اتالین یعنې د اتلې د قومیت وه په دې ورځو کې هغه د پېښور ډپټي کمشنر وه. په طبیعت کې او مزاج کې هغه د سرحد د عام پولیټیکل افسرانو په شان بیخده ډیر تندخویه، مغروره او د کبر نه ډک سره وه. او هر وخت د ذاتي شهرت او نوم په حاصلولو پسې وه. په هر وخت او په هر کار کې د هغه کوشش په خپلو باندې رعب کېښول وو او چونکې د حکومت ټول طاقت او زور د هغه په شا ولاړ وه دا شان هیڅوک سره نه وه چې د هغه د دې بدو خویونو اصلاح یې کړي. د هغه خیالات او ارادې د هغه د رتبې او د حیثیت نه ډیرې وچې دي او په دې وجه د هغه په هر کار کې یو قسم تندي او تیزوالی موجود وه. د خپل غرض د حاصلولو دپاره نه هغه چرې د بل چارې ته کتل او نه یې چرې په هغه مشکلاتو غور کولو چې کوم به په هغې کې پېښېدونکي وو. د لارډ لیتن او د هغه په عام عادتونو کې ډیر کم فرق وه. له دې کبله قدرتي طور هر کله چې دا دواړه کسان په پېښور کې یو ځای شول نو د هغوی د خبرو په یو بل اثر وشو. لارډ لیتن هغه طرف ته دومره مائل شو چې د هغه د لیاقت او قابلیت دلداده شو او بیا تر ډیرې مودې پورې هغه په سرحدي معاملاتو او د افغانستان په سیاسي امورو کې د کمناړي په رایو چلیدو. کرنل ایچ بی هنادیکنډ افغان وار مصنف په خپل کتاب جلد اول کې د کمناړي د شخصیت متعلق دا شان رایو ښکاره کوي:

"From Madhopur, Lord Lytton proceeded to Peshawar, where he made the acquaintance of Cavagnari, Deputy Commissioner, of that Distt, a man of rash and restless disposition and overbearing temper, consumed by the thirst for personal distinction, and as incapable of recognising and weighing the difficulties, physical and moral, which stood in the way of the attainment of his ends, as the Viceroy over whom he was thence forward to exercise so pernicious an influence."

د پېښور نه لارډ لیتن د سندھ علاقې ته لاړ او په اتم دسمبر ۱۸۷۵ء یې د خان

قلا ت په عهدنامه باندي دستخط وکړو. د هغه ځای نه هغه کراچی او د کراچی نه بمبې ته لاړو. او په اول جنوري 1876ء دهلې ته راوړسیدو. او په هغه ځای کېنې ی د ملکه وکتوریه د "ملکه هند" د لقب اختیارولو په اعزاز کېنې یو عظیم الشان دربار منعقد کړو. دې دربار ته هغه امیر شیر علي خان هم د هندوستان د نورو راجگانو په شان مدعو کړو ولې شیر علي خان لا خپل خان داسې ماتحت نه گڼلو لکه څرنګ چې د هندوستان راجگانو گڼلو. له دې کبله هغه دې دربار ته دراتلو نه انکار وکړو.

مونږ ورومیر ذکر کړې دې چې لارډ سالسبري لارډ لیتن ته د هغه د تقرری په وخت د افغانستان او د بلوچستان متعلق یو تحریري هدايت نامه ورکړې وه. د بلوچستان متعلق چې څه کاررواتي د دې هداياتو مطابق کول وو د هغې تفصیل خو وشو. اوس د افغانستان متعلق چې کوم هدايات لارډ لیتن ته ورکړي شوي وو د هغې ذکر کول پکار دي. د دې هداياتو خلاصه دا ده چې لارډ لیتن دې سمدستي یو سفیر امیر شیر علي خان ته د دې غرض دپاره ولیږي چې هغه امیر صاحب په افغانستان کېنې د انگریزي ایجنسو د قائمیدلو په تجویز باندي رضا کړي. لارډ سالسبري دا هم لارډ لیتن ته ولیکل چې په ظاهره دې شیر علي خان ته د دې سفارت د لیږلو غرض دا ونږدلي شي چې چونکې یو څو ملکه معظمه وکتوریه د هندوستان د رعایا او د راجگانو په نسبت د ملکه هند لقب اختیار کړې دې او بله دا چې لارډ لیتن نوې وائسرای مقرر شوی دې. د دې دپاره دا سفیر کابل ته ورځي چې هغه د دې دواړو واقعاتو باقاعده سرکاري اطلاع امیر صاحب ته ورکړي او هرکله چې دا سفیر کابل ته ورسې نو بیا دې هغه امیر صاحب سره د انگریزي ایجنتانو د تقرری په سوال باندي خبرې اترې شروع کړي. په دې هداياتو کېنې بیا لارډ سالسبري د دې مجوزه خبرو اترو نوعیت او طریقه بنودلي وه چې هرکله امیر صاحب ته د دې انگریزي ایجنتانو د تقرری تجویز پیش شي نو د هغې په عوض کېنې دې د حکومت هند د طرف نه هغه سره صرف په لاندیني دریو مراعاتو باندي بحث مباحثه وشي:

☆ د یو مخصوص او د اول نه د یو لوی رقم په طور د حاجب امیر صاحب ته ورکول.

☆ د عبدالله جان ولیعهدی تسلیمول.

☆ د یوې غوټې پریکړې او قطعي عهدنامې کول چې که چېرې یو بیروني حکومت په

افغانستان باندي وبلوسیدو نو حکومت برطانیه به امیر صاحب ته کافي امداد ورکوي.

دا درې واړه هغه مراعات وو چې لارډ نارتھ بروک نور محمد شاه سره د شملې د

کانفرنس په دوران کېنې قطعي طور فیصله کولو نه گریز کړې وه. اګر چې په مبهم الفاظو

کېنې ی درې واړو خبرو سره د حکومت هند همدردی ظاهره کړې وه. لارډ سالسبري هم د

دې درې واړو خبرو متعلق دا شان هدايات جاری کړل چې په معنی کېنې د لارډ نارتھ

بروک په وينا او د هغه په وينا کښې څه ډير کم فرق معلوميدو. د ماجب متعلق هغه وائسراي ته وليکل چې اکر چې په دې معامله کښې اخري فيصله زه ستا راي ته پريږدم مگر غالباً چې ته به هم دا مناسب ونه گڼې چې د خپل حکومت د طرف نه د شير علي خان غوندې بې اعتباره سړي سره د يو مستقل ماجب وعده وکړې. (لارډ نارته بروک هم د يو خاص مقرر رقم د ورکولو د وعده نه گريز کړې وه) د عبدالله جان د وليعهدۍ د تسليمولو متعلق هم هغه لارډ ليتن ته دا قسم هدايات ورکړل چې د لارډ ميو او د لارډ نارته بروک په الفاظو کښې او د لارډ ليتن په مجوزه اقرار کښې هيڅ بين فرق نه ښکاره کيدو او نه د هغې په ذريعه حکومت هند دا ذمه داري په سر اخسته چې هغوي به د عبدالله جان د دعوي په تائيد کښې هغه له څه امداد ورکوي. د دريمې معاملې متعلق سالسبري لارډ ليتن ته وليکل چې په دې معامله کښې دې وائسراي شير علي خان سره په داسې الفاظو کښې عهدنامه وکړي چې د هغې په ذريعه په حقيقت کښې خو د لارډ نارته بروک د تحريرې وعدو نه څه زياتي ذمه واري په حکومت برطانيه باندې رانشي ولې د لارډ نارته بروک په تحرير کښې دې دا رنگ ردوبدل وکړې شي چې د شير علي خان د زړه بدگماني په هغې کښې لرې شي. په نورو الفاظو کښې د وزير هند دا منشا وه چې امير صاحب خو دې انگرېزي ايجنټان په خپل ملک کښې د انگرېزي اقتدار د زياتولو او د انگرېزي مفادو د حفاظت دپاره ډيره کيدو ته پريږدي ولې لارډ ليتن دې حتي الوسع شير علي خان سره د هغه اقرارونو نه څه زياتي دا قسم اقرار نه کوي چې د هغې په ذريعه په حکومت هند باندې بوج او ذمه واري د ورومې نه زياته شي. او د شير علي خان په زړه باندې دې هسې په زباني الفاظو او د زړو اقرارونو په الفاظو کښې د ردوبدل کولو په ذريعه دا قسم اثر پيدا کړي چې هغه دا وگڼي چې حکومت هند ما سره ډيره مهرباني کوي چې د انگرېزي ايجنټانو د تقرري په عوض کښې هغوي زما هغه زاړه مطالبات ټول منظوروي چې کوم لارډ نارته بروک نامنظور کړي وو. ولې امير شير علي خان دومره بې وقوف او ناپوه نه وه چې هغه صرف د لفظونو په ردوبدل او د زړو اقرارونو د شکل په تبديلي باندې غوليدې شو. شير علي خان يو ډير هوښيار زيرک او زمانه شناس پښتون وه. دې کښې شک نشته چې هغه دا غوښتل چې انگرېزان دې ماله يو معقول رقم سالانه په طور د ماجب راکوي. د دې دپاره چې زه به د خپل ملک سرحدونه او اندروني انتظام مضبوطوم. مگر په دې معامله کښې د انگرېزانو او د هغه په زاويه نگاه کښې د زمکې او د اسمان فرق وه. د هغه دا راي وه چې افغانستان د روس او د هندوستان په منځکښې د يو ديوال کار ورکوي او هر څومره چې دا ديوال سالم او مضبوط وي هغه هومره انگرېزانو ته فائده ده. له دې کبله انگرېزانو له پکار دې چې هغوي ماله د دې ټول ديوال د حفاظت او د هغه د بيروني او اندروني خطرونه د ساتلو دپاره د هر قسمه مالي او فوخي امداد راکوي. د

بيروني خطري متعلق هغه دا وئيل چې د روس برخلاف دې انگریزان ما سره یوه صفا او غیر مشکوکه عهدنامه په دې طریقہ وکړي چې که چرې روس په افغانستان حمله وکړه نو انگریزان به هغه خپل دشمن گڼي او ماته به هغوي د هر قسم امداد راکوي. د اندروني امن د قائمولو دپاره هغه د فیرنگیانو نه دا مطالبه کوله چې تاسو زما مقرر شده د جانشینانو سلسله تسلیم کړئ. او دا اقرار وکړئ چې زما د دې جانشینانو برسر حکومت ساتلو دپاره به تاسو هغوي له هر قسم مالي مدد ورکوئ. د دې قسم اقرار به دا اثر وي چې کوم خلق ماته د بغاوت کولو اراده لري یا په ملک کې د فساد د پیدا کولو کوشش کوي هغوي به بیا زما د تسلیم شوي جانشین برخلاف د پاسیدو جرأت نه کوي او دغه شان به د خانه جنگو سلسله د همیشه دپاره ختم شي. ولې دې ټولو خبرو سره هغه دا هم غوښتل چې د دې رعایتونو په بدل کې دې انگریزان زما په خانګي او اندروني معاملو کې هېڅ دخل نه ورکوي او نه دې انګریزي ایجنټان او ریزیدنټان په افغانستان کې مقررېږي. هغه د دې په عوض کې صرف دې خبرې منلو ته تیار و چې د افغانستان خارجہ پالیسي دې د انګریزانو په لاس کې وي. د انګریزي ایجنټانو او ریزیدنټانو د تقرری نه خو د هغه دا یقین و چې زما د ملک خودمختاري او د پښتون قوم ازادی ته سخته خطر ده او د دې ازادی د ورکولو دپاره هغه په هېڅ صورت کې هم تیار نه و. او نه هغه خان د هندوستان د نوابانو او راجګانو درجې ته راغورځولو. د دې برخلاف لارډ سالسبري او لارډ لیتن نه صرف دا غوښتل چې د افغانستان او د هغې د خلقو ازادي دې د انګریزي ایجنټانو او ریزیدنټانو د تقرری په ذریعہ بالکل سلب کړو. او د امیر صاحب نه دې د هندوستان یو بیوسه راجه او نواب جوړ کړو. بلکې د دې په عوض کې هغوي امیر صاحب له سیوا د هغه زړو اقرارونو نه بل هېڅ خیز هم زیاتي نه ورکولو او په کومې زبردستی چې هغوي د هغه نه دا مطالبات کول د هغې اندازه د لارډ سالسبري د هدایت د دې فقرې نه کیډی شي :

" If the language and demeanour of the Amir be such as to promise no satisfactory result of the negotiations thus opened, His Highness should be distinctly reminded, that he is isolating himself, at his own peril, from the friendship and protection it is his interest to seek and deserve."

ترجمه : که چرې د امیر د الفاظو او د هغه د رویې نه دا شان معلومیده چې د دې خبرو اترو نتیجه څه تسلي بخش نه ده نو هر هائي نس ته دې دا خبره په بنه شان سره واضحه کړي شي چې که چرې تا خپل خان د هغې دوستی او د هغې حفاظت نه وویستو چې په کومه کې ستا ښکېره ده او کوم چې پکار دی چې تاته درکړي شي نو دا به ته د خپله لاسه خان په تباہی کې وراچوئ.

د دې الفاظو نه صفا ښکاري چې لارډ سالسبري امیر صاحب ته دا واضح کول

غوښتل چې که چرې تازمونږ دا شرطونه په ځان باندې تسليم نه کړل نو په دې کېنې ستا وجود ته هم خطره ده. د مجوزه ایجنټانو د کارگزارۍ متعلق لارډ سالسبري دا شان هدايات پنخپله تحریري هدايت نامه کېنې درج کړې وو:

☆ د ملکه معظمه ایجنټانو ته به د افغانستان په سرحداتو باندې هر یو ځای ته د تلو مکمل اختیار وي.

☆ دې ایجنټانو ته به امیر صاحب سره په ټولو معاملاتو کېنې چې کومې دواړو حکومتونو دپاره د فائدي وي د خفيه خبرو کولو کافي ذرائع او وسائل حاصل وي.

☆ دې ایجنټانو ته به دا حق حاصل وي چې د هغوي په دوستانه نصیحتونو دې امیر صاحب جائزه توجه وکړي.

☆ امیر صاحب دې صاف طور سره په دې خبره پوهه کړې شي چې د افغانستان ټولې علاقې چې د چا د حفاظت دارومدار به انجام کار په انگریزي طاقت وي. په هغه ټولو علاقو باندې به د ملکې معظمې هغه المیران یا نور خلق چې چا له حکومت برطانیه د دې خبرې دپاره باقاعدې اجازت ورکړي د ګرځیدو نه نه بندیري البته د دې المیرانو په لیږلو کېنې به د افغانستان د ملک د عام حالاتو او د افغانستان د خلقو د عاداتو او د خوي جائز لحاظ ساتلې شي.

دا هغه مطالبات وو چې حکومت برطانیه د امیر شیر علي خان نه د دې غرض دپاره کول چې د لارډ سالسبري په خیال کېنې کومه سردهمېرې چې د شملي کانفرنس نه پس د حکومت افغانستان او د حکومت برطانیه په منځ کېنې پیدا شوې وه هغه لرې شي او دا دواړه حکومتونه د دوستۍ په رسته کېنې د ورومې نه زیاتي راجوخه شي. مګر څه وخت چې دا خبره مدنظر وساتلې شي چې د دې نه ورومې شیر علي خان د فیرنګیانو د نیک نیت متعلق دومره بدګمان وه چې هغه د یو انگریزي سفیر کابل ته د راتلو نه او د یو انگریزي المیر (کرنل ویلنټائن بیکر) د افغانستان په علاقه کېنې د تیریدو نه انکار کړې وه او په دې انکار باندې د لارډ نارتھ بروک حکومت چې پاتې شوی وه نو داسې به کوم د عقل خاوند وي چې په دې باور وکړي چې د دې خبرو نتیجه به کامیابه وي او د افغانستان او د حکومت برطانیه تعلقات به د ورومې نه ښه شوي وو. اوس خو د یو انگریزي سفیر په ځای لارډ سالسبري دا غوښتل چې په هر یو سرحدې مقام باندې انگریزي ایجنټان مقررېږي. او بیا به دې ایجنټانو ته په افغانستان کېنې هر چرته چې د هغوي خوښه وي په ازادۍ سره د ګرځیدو او د فوځي ملاحظې کولو اختیار وي. او هر څه رای چې هغوي امیر صاحب ته د هغه د فوځ او د سرحدې مقاماتو د تحفظ په حقله ورکوي هغه به امیر صاحب قبلوي.

لسم باب

د لارډ ليتن کلکتې ته واپسي او د سالسبري په هداياتو د عمل گواښ، امير شير علي خان ته خط، د حکومت هند وکیل عطا محمد خان په ذریعه د دېاؤ نه د ک خط د عطا محمد شملې ته، د پېښور کمشنر سر لوني پيلي او وائسرای هند سره ملاقات، د شير علي خان ډیره صفائي، د وائسرای هند لارډ ليتن امير صاحب ته خپل شرطونه وړاندې کول، د امير صاحب د انگریزي شرطونو نه انکار، نور محمد شاه صدر اعظم افغانستان د حکومت هند د نمائنده سر لوني پيلي سره په پېښور کېنې ملاقات، د حکومت د نمائنده په امير شير علي خان باندې غلط الزامات لگول، د نور محمد شاه وفات، د خبرو اترو پرېکون، په قندهار او هرات د انگریزانو د پيش قدمي تجویزونو، د امير شير علي خان جوابي کارروائي خو په یورپ کېنې د روس او د انگریزانو د ناچاقۍ په وجه وائسرای ته د خاموش پاتې کېدو هدايات راتلل.

په پنځم اپریل ۱۸۷۶ء لارډ ليتن د خپلې وړدې دورې نه پس کلکتې ته راوړسیدو او په پنځم می هغه د لارډ سالسبري په هداياتو باندې عمل شروع کړو. چنانچه هم په دغه ورځ د پېښور کمشنر سر رچرډ پالک د لارډ ليتن په وينا امير شير علي خان ته یو خط ولیکلو چې د لارډ ليتن دا اراده ده چې هغه یو انگریزي افسر سر لوني پيلي کابل ته د دې غرض دپاره درولیږي چې یو خو هغه د نوي وائسرای د آمد اطلاع باقاعده طور تا ته درکړي او بله دا چې تاسو د دې نه خبر کړي چې ملکه وکتوريه په خپلو زړو لقبونو کېنې د ملکه هند لقب هم زیات کړو. دا هغه دروغ وو چې لارډ سالسبري لارډ ليتن ته بنودلي وو او په دې بهانه هغوي امير صاحب ته د یو انگریز سفیر کابل ته د تلو اجازت حاصلولو. مگر امير شير علي خان دومره ناپوهه سره نه وه چې په دې دروغو او بهانو د هغه مازغه نه رسیده. هغه فوراً د دې خبرې په اهمیت او په اصلي غرض پوه شو. او په عام دربار کېنې ی د بحث او د مشورې دپاره پيش کړه. د امير صاحب سردارانو بیا هغه زارۍ اعتراضات د دې تجویز برخلاف پيش کړل چې کوم هغوي ورومې د لارډ نارتھ بروک په زمانه کېنې پيش کړي وو او هغه دا وو چې:

”زمونږ قوم بې علمه دی ممکن ده چې د اولس خلق صاحبانو ته نقصان ورسوي، او که چېرې هغوي ته نقصان ورسیدو یا هغوي بې عزته شو نو بیا به ټول افغانستان ته خطر پېښه شي. د دې نه علاوه که چېرې دا انگریزي افسر څه دا قسم مطالبات وکړي چې امير صاحب د هغې منلو ته تیار نه وي نو انگریزي حکومت به ضرور ناراض کیږي او کوم بڼه تعلقات چې دا وخت د افغانستان او حکومت انگریزي په منځ کېنې موجود دي هغه به برباد شي. بله دا چې که چېرې امير صاحب انگریزي سفیر ته د راتلو اجازت ورکړو نو بیا به هغه روسي سفیر له هم

خامخا د راتلو اجازت ورکوي. "دا خو زباني خبرې وې چې په دربار کېنې د بحث مباحثې په دوران کېنې وشوې ولې کوم سرکاري جواب چې امير صاحب په دوېشتمه مې د پېښور د کمشنر د خط ورکړو په هغې کېنې امير صاحب صرف دومره وليکل چې "زه د دې خبرې په اوريدو ډير خوشحاله شوم چې لارډ ليتن نوي وائسراي تشرېف راوړې دې. او زه اميد کوم چې کومه دوستي او اتحاد چې په دواړو حکومتونو کېنې د ډيرې مودې نه راغلې دې هغه به نور هم مضبوط او مستحکم شي. د نورو سياسي خبرو متعلق زما دا خيال دې چې کومې خبرې په شمله کېنې شوي دي هغه بالکل کافي شافي دي او کومې معاملې چې فيصله شوې دي په هغې باندې نورې خبرې اترې کول غير ضروري دي. ولې که چېرې حکومت انگرېزي حکومت خدا داد افغانستان ته د خه نورې ښيگړې رسولو اراده لري نو صرف دومره قدرې يوه اشاره دې وکړې نو بيا به زه خپل يو اعتباري ايجنټ درواستوم چې هغه خپل خان د حکومت انگرېزي په منشا باندې پوهه کړي او بيا ماته هغه ښکاره کړي او زه به د غور و فکر نه پس بيا د هغې جواب په تحرير کېنې درکړم. د امير صاحب دې خط دا خبره لارډ ليتن ته صفا ښکاره کړه چې د سر لوئي پيلي کابل ته راتلل د هغې خبرې دپاره هرگز نه دي چې کوم د پالک په خط کېنې ليکلي دي. بلکه د هغه د راتلو اصل مدعا خه نور خه ضروري خبره ده چې انگرېزان ي د خپلې فائدي دپاره په مامل غواړي ولې چونکې زه د هغې منلو ته تيار نه يم نو هغه دې نه راځي. هغه پوهه وه چې لومې لومې حکومتونه خپل سفارتونه بل ملک ته د دومره وړو وړو او رسمي معاملو د اطلاع دپاره نه استوي. لارډ ليتن هم د هغه په جواب کېنې پوهه شو او اوس ي په هغه باندې د رعب اچولو کوشش وکړو. هغه په جولاني ۱۸۷۶ء کېنې د کمشنر پېښور په لاس شير علي خان ته وليکل چې زه ډير افسوس کوم چې امير صاحب د يو دوستانه مشن د قبلولو نه انکار وکړو او غالباً چې د دې انکار وجه دا ده چې زما د اصلي مدعا متعلق هغه ته خه غلط فهمي ده. مزید لارډ ليتن سر آر پالک ته وليکل چې ته شير علي خان په دې خبره خبردار کړه چې که چېرې دا وخت د جلدې نه زما د دوستي لاس چې کوم درته دروړاندې کړې دې قبول نه کړو نو کوم نېک نيت چې زما تاسره د نورو ښيگړو کولو دې هغه به بالکل پاتې شي. او زه به مجبوراً دا خيال وکړم چې افغانستان يو دا شان حکومت دې چې هغه عمداً او قصداً د حکومت برطانيه د دوستي نه خان جدا وساتلو. د لارډ ليتن دا خط خومره د منافقت نه ډک دې. د امير شير علي خان په سر باندې د انگرېزي افسرانو او د ايجنسو مقررول ښکاره په ښکاره د افغانستان ازادي تباہ کول وو. په دې تجويز کېنې شير علي خان له د کوم قسم دوستي لاس ورکول وو او هغه ته په دې کېنې کومه نفع او فائده وه. ولې لارډ ليتن هسې په خوړو پستو خبرو او د خيالي او فرضي ښيگړو په طمع ورکولو شير علي خان دې تجويز منظورولو ته مائل کول

غوښتل. چونکې هم په دې قسم دوکو او فريبونو او سياسي چالونو ټول هندوستان فيرنګيانو لاندې کړې وه نو شير علي خان ته هم د هندوستان د راجګانو او نوابانو نقشه په وړاندې وه. له دې کبله هغه په فريب او په چالبازو د خپل ملک او قام ازادي د خپله لاسه نه شوه غورځولې بلکې هر وخت دې ته تيار وه چې په ميدان جنگ کېږي او د تورې او ټوپک په زور خپله ازادي وساتي.

د لارډ ليتن د هدايت مطابق سر رچرډ پالک عطا محمد خان وکيل مقيم کابل ته وليکل چې د وائسرای دا منشا ده چې امير شير علي خان ته ووايه چې د انګريزي سفارت د راتلو برخلاف کوم کوم اعتراضات چې د هغه د دربار سردارانو پيش کړي دي هغه ټول بې بنياده دي. دا د وائسرای يقين دې چې امير صاحب د انګريزي سفير تر کابل پورې په ښه شان سره حفاظت کولې شي. د دربار د خلقو دا خيال چې شايد چې انګريزي سفير به د امير صاحب نه دا قسم مطالبات وکړي چې هغه به د امير صاحب د حکومت د مفادو نه خلاف وي. نو دا خبره صرف د عام خلقو د افواګانو او د وران کارو چغلو نتيجه ده او تر کومه پورې چې امير صاحب د هغې موقعو نه فائده وچته نه کړي چې کومې حکومت برطانيه هغه ته د صفا خبرو اترو کولو او د خپلې منشا د ظاهرولو دپاره ورکوي. او تر کومه پورې چې هغه د دې موقعو په ذريعه د حکومت برطانيه په نېک نيتۍ باندې ځان واقف نه کړي تر هغه پورې به هغه دې افواګانو او چغلو نه ضرور متاثر کېږي او په غلطو کېږي به پريوځي. په اخر کېږي پالک عطا محمد خان ته وليکل چې امير صاحب په دې خبره ښه پوهول پکار دي چې که چېرې امير صاحب بدستور د وائسرای د سفير کابل ته د تلو اجازت نه ورکوي نو هر څه نتيجه چې د هغې راووته د هغې ټوله ذمه واري به د حکومت افغانستان په سر وي.

لارډ ليتن د امير شير علي خان د وپړولو کوشش نه صرف د پالک او د عطا محمد خان په ذريعه وکړو بلکې هغه نورو انګريزي افسرانو ته چې د چا افغانستان کېږي د امير صاحب د سردارانو او هغه سره پخپله پيژندګلي وه هم هدايات ورکړل چې هغوي دې بيل بيل سردار ته خطونه وليکي او په دې معامله کېږي د حکومت هند چې کوم قسم خيالات دي هغه دې ورته ښکاره کړي. او د خپل ځان د طرف نه دې هغوي ته وليکي چې حکومت هند د دې تجويزونو په ذريعه حکومت افغانستان ته د خپل اندروني او بيروني استحکام دپاره يوه نادره موقع ورکول غواړي پس مناسب دي چې د هغې نه فائده واخستې شي.

باوجود د دې ټولو کوششونو نه امير صاحب پالک ته وليکل چې زه ستا د خط په مضمون ښه پوهه شوم قبل د دې نه ما وائسرای ته ليکلي وو چې په ځاي د دې چې انګريزي سفير کابل ته راشي نو زما يو سفير به وائسرای له لار شي مګر چونکې حکومت برطانيه دې تجويز منلو ته تيار نه دې په دې وجه زه اوس دا تجويز کوم چې يا خو دې انګريزي نمائنده د

حکومت افغانستان يو نمائنده سره د دواړو ملکونو په سرحد باندې ملاقات وکړې چې هغوي يو بل ته د خپل خپل حکومت خيالات ښکاره کړي او يا دې د حکومت هند وکیل مقيم کابل ته د هندوستان د راتلو اجازت وشي چې هغه ذاتي طور زما خواهشات وائسراي ته پيش کړي د امير صاحب دا اخري تجويز وائسراي منظور کړو. او امير صاحب ته ي وليکل چې وکیل دې زراشي ځکه چې وائسراي په لسم اکتوبر د کشمير او د شمال مغربي سرحدې صوبه جاتو په طرف په دوره روانيدو ته تيار دى. چنانچه عطا محمد خان په شپږم اکتوبر شملي ته ورسيدو او په اووم اکتوبر هغه سر لوئي پيلي ته په دوران گفتگو کېږي وويل چې د امير شير علي خان خواهشات دا وخت هم هغه دي چې کوم هغه په خپله لارډ ميوت ته په کال 1869ء کېږي او لارډ نارته بروک ته په کال 1873ء کېږي پيش کړي وو. د دې نه پس عطا محمد خان هغه ته د شير علي خان د خفگان ټول اسباب بيان کړل. او هغه دا وو:

☆ د سيستان د حدېندې د کميشن فيصله.

☆ کومې کارروايي چې اوس اوس حکومت هند په بلوچستان او قلات کېږي کړي دي.

☆ د لارډ نارته بروک د يعقوب خان په حق کېږي دخل ورکول.

☆ د حکومت هند د واکمن مير ته د امير صاحب د علم نه يا د منظوري نه تحفي تحائف استول.

☆ امير صاحب پخپله ذاتي طور باندې د شملي د کانفرنس په نتيجه باندې خفه دى او په دې هم خفه دى چې په شمله کېږي او د سيستان د کميشن په وخت کېږي نور محمد شاه د هغه سفير سره بعضو ليرنگي افسرانو د سپکاوي سلوک کړى دى.

☆ امير صاحب په دې هم ناراض شوى دى چې د پيښور کمشنر پخپل يو خط کېږي د هغه د مشيرانو دپاره څه بڼه الفاظ نه دي استعمال کړي.

☆ امير صاحب د حکومت برطانيه په سياسي پاليسي باندې بالکل بې اعتباره دى او وائي چې انگريزان صرف خپله فائده لټوي او د افغانستان مفاد شاته غورځوي.

☆ د شملي د کانفرنس نه پس د امير صاحب په دې خبره يقين راغلى دى چې نره د دې حکومت برطانيه په افغانستان کېږي پوليتيکل ايجنتان مقررول غواړي او بيا د هغوي په ذريعه هغه ماته زما د پاليسي متعلق مشوره راکوي مگر د هغې په عوض کېږي هغوي ما سره په يو خاص طرز عمل باندې د چلیدو قرار نه کوي.

د دې نه پس عطا محمد خان سر لوئي پيلي ته هغه ټول اعتراضات پيش کړل چې کوم امير صاحب د انگريزي مشن کابل ته د راتلو پر خلاف هغه ته بيان کړي وو. امير صاحب عطا محمد خان ته ويلي وو چې په کومه جابرانه طريقه د لارډ ليتن منشا د دې مشن د

راوستو ده په هغې زما او د فيرنګيانو تعلقات هيچرې هم نشي ښه کيدې . دا هم امير صاحب هغه ته ونيولي وو چې که چېرې دا مشن عارضي طور هم کابل ته راشي نو ډيره ممکن ده چې په بعضې قبائلو کېنې څه جوش پيدا شي او انګريزي سفير ته څه نقصان پېښ شي بل ما سره دا هم ويره ده چې هسې نه چې دا عارضي مشن بيا د مستقل مشن په شکل کېنې تبديل شي . (د امير شير علي خان دا ويره بالکل په ځاي وه ځکه چې د لارډ ليتن منشا هم دا وه چې بالاخر به دا عارضي مشن د مستقل مشن په شکل کېنې بدلوم او ځاي په ځاي به سرحدې مقاماتو کېنې پوليتيکل ايجنسي قائموم) او دا هم ما سره ويره ده چې که چېرې انګريزي سفير يو ځل په کابل کېنې مقيم شو نو کوم خلق چې ما نه ناراض دي نو هغوي به د خپلو شکايتونو او فريادونو ځاي دا سفير بيا مومي او ورو ورو به زما په ملک کېنې بې چيني او بې رعبې پيدا کيږي . دا عطا محمد خان د شير علي خان شکايتونه او گيلې بيان کړې ولې دې سره هغه سر لوني پيلي ته دا اطمينان ورکړو چې د امير صاحب په زړه کېنې دا شک بالکل نشته چې حکومت برطانيه به زما د ازادۍ يا زمانه د يوې علاقې د شوکولو دپاره روس سره زما برخلاف سازش وکړي . (حالانکې لارډ ليتن د خپل عهد حکومت په وړومبي کال کېنې د کرمې او د شتر گردن د علاقه د اخستو تجويز پخپل زړه کېنې جوړ کړې وه او د هغې دپاره يې عملي قدمونه هم وچت کړي وو.)

د روسي ايجنټانو کابل ته د راتلو متعلق عطا محمد خان سر لوني پيلي ته وويل چې دې کېنې شک نشته چې څه روسي ايجنټان راغلي وو مګر په هغوي کېنې يو کس خو رخصت شوی دی او کوم دوه کسان چې پاتې شوي دي هغوي بالکل بې حيثيته سړي دي .
 مورتې : (د شملي د کانفرنس نه پس څه روسيان کابل ته راغلي وو او کومې چيتې چې هغوي خان سره راوړې وې هغه ټولې چيتې عطا محمد خان پخپل لاس حکومت هند ته د امير صاحب د طرف نه راليږلې وې . او حکومت هند په هغې کېنې هيڅ څيز قابل اعتراض نه وه گڼلې . چنانچه عطا محمد خان د خپلو خبرو اترو په دوران کېنې دا خبره سر لوني پيلي ته واضحه کړه چې د دې روسي ايجنټانو په راتلو باندې امير صاحب بالکل رضانه دی . مګر باوجود د دې لارډ ليتن د دې ايجنټانو د راتلو نه دا نتيجه اخذ کړه چې امير شير علي خان روسيانو سره خپل تعلقات قائمول غواړي . دا هغه د شرمخ او د گډې قصه ده .)

د افغانستان د اندروني حالاتو متعلق عطا محمد خان سر لوني پيلي ته دا وويل چې په ټول ملک کېنې چارچاپيره بالکل امن و امان دی او د اندروني فساد هيڅ قسم اندیشه نشته . د يعقوب خان پره بالکل ماته شوې ده مګر د هغه په سبب شير علي خان د کابل نه وتل نه غواړي او هم دغه وجه ده چې هغه د يو انګريزي سفير د استقبال دپاره خپل صدر مقام بريښودو ته تيار نه دی . د دې نه علاوه امير شير علي خان دا خپله بې عزتي گڼي چې هغه دې

یو انگریزي سفير سره د ملاقات کولو دپاره کابل خوشه پرېږدي.

په لسم اکتوبر وائسرای عطا محمد خان سره ملاقات وکړو او عطا محمد خان هغه ته هغه ټول واقعات بیان کړل چې کوم هغه ورومې سر لوني پيلي ته بیان کړي وو. لارډ ليتن کومې خبرې چې عطا محمد خان ته د امير شير علي خان په جواب کښې وکړې هغه ډيرې دلچسپې دي. او د لارډ ليتن د زړه خيالات په اصلي رنگ کښې برسیره کوي. لارډ ليتن عطا محمد خان ته وويل چې امير شير علي خان په دې خيال کښې خوشحاله پروت دې چې که چرې یو بیروني طاقت په هغه باندې حمله وکړه نو حکومت برطانيه به د خپلو مفادو د حفاظت دپاره خامخا هغه له امداد ورکوي مگر هغه په دې نه پوهیږي چې هغه په دې غلط خيال خان یوې سختې خطرې ته ورغورځوي. دې کښې شک نشته چې تر کومه پورې هغه زمونږ دوست او وفادار ملگر دې وي تر هغې پورې به مونږ نه صرف د خپلو فالدو دپاره بلکې د خپل غیرت دپاره هم د هغه د سلطنت حفاظت کوو. مگر څه وخت چې مونږ ته د هغه په اخلاص کښې څه شک پیدا شو او یا مونږ ته د هغه په دوستۍ کښې څه عملي فائده معلومه نشوه نو هغه وخت به مونږ د هغه برخلاف شو. حکومت برطانيه صرف هغه خلقو له امداد ورکولې شي چې څوک د هغې امداد قدر کوي. او کوم امداد چې دا وخت امير صاحب زمونږ نه د قبلولو دپاره تیار او خواشمنند نه دې هغه امداد د هغه نور مخالفین هر وخت قبلولو ته تیار ناست دي. د افغانستان د ازادۍ برقرار ساتلو کښې زمونږ مدعا صرف دا ده چې مونږ خپل سرحد محفوظ وساتو. نو څه وخت چې مونږ ته دا معلومه شي چې افغانستان زمونږ دوست نه دې او یا هغه په مضبوطوالي سره زمونږ په ملګرتیا کښې ولاړ نه دې نو بیا دا شان کوم څیز دې چې هغه مونږ د خپل سرحد د حفاظت دپاره روس سره د دا قسم روغې کولو نه منع کړي. چې د هغې په ذریعه د افغانستان ټول ملک هډو د نقشي نه ورک شي. پس که چرې امير صاحب فوراً مونږ سره څه فیصله کول نه غواړي نو روس مونږ سره د فیصلې دپاره تیار دې. او روس افغانستان د منع نه ورکول غواړي. په موجوده واقعاتو کښې حکومت برطانيه قبل د دې نه چې یو روسي سپاهي هم کابل ته راوړسېږي افغانستان ته بیښانه ډیر لوڅونه راوستي شي. نو که چرې امير زمونږ دوست وي نو دا ټول لوڅي طاقت به مونږ د هغه نه چارچاپیره لکه د وسپنې د کړۍ پشان واچوو ولې که چرې هغه زمونږ دشمن شي نو دا لوڅي طاقت به هغه لکه د شرغشي مات کړي. یا به زمونږ موجوده تعلقات افغانستان سره ښه کيږي یا به ورانیږي. زه خو به د هغې د ښه کولو کوشش کوم ولې زه د دا قسم سرحداتو د حفاظت ذمه واری اخستو ته تیار نه یم چې د هغې نگراني زه د خپلو افسرانو په ذریعه نشم کولای چونکې زمونږ او د افغانستان تعلقات مشکوک دي په دې وجه ممکن ده چې امير صاحب انگریزي ایجنټانو له په افغانستان کښې د داخلیدو اجازت ور نکړي ځکه چې عام

خلق به دا خیال کوي چې دا ایجنټان حکومت هند د دې دپاره افغانستان ته رالېږي چې امیر صاحب وپروي. او په هغه باندې رعب و اچوي یا به هغوي زما د ملک ملاحظه وکړي او یا به هغوي د امیر صاحب مخالفین هغه ته راپاڅوي. ولې که چېرې د انگریزي ایجنټانو د تلو نه ورومې یو دا شان اعلان دنیا ته وکړې شي چې حکومت برطانیه به د امیر صاحب د دوستانو دوست او دشمنانو دشمن وي نو دا قسم اعلان به د امیر صاحب دپاره خومره سودمن وي. او د هغه د رعیت په خلقو به څنګه بڼه اثر وشي. په موجوده حالت کېنې د خالي خزانې له کبله او په عامو خلقو کېنې د بې اطمینانۍ او د یعقوب خان د بغاوت په سبب امیر شیر علي خان ته دا وخت ډیر مشکلات پېښ دي. او سره د دې د هغه دا دعوي ده چې زه د روس او د انگلستان په منځکېنې ټول برابر ساتم. او نه د یو ماتحت یم او نه د بل. حالانکې د هغه حیثیت صرف د خاورې د یوې کټوۍ دۍ چې د وسپنې د دوو ډیګچو په منځکېنې پرته وي.

لارډ لیټن بیا عطا محمد خان ته وویل چې ته امیر شیر علي خان ته ووايه چې د انگریزانو دا طریقه ده چې په تحریري عهدنامو کېنې هغوي چېرې ردوبدل نه کوي ولې لا تراوسه پورې مونږ امیر صاحب سره صرف زباني خبرې اترې کړي دي او کومې چیتۍ چې لارډ میو هغه ته ورکړي دي هغو ته عهدنامه نشي وئیلې. ولې اوس مونږ هغه له د یوې غوټې پرېکړې عهدنامې د کولو موقع ورکوو چې د هغې په ذریعه به هغه د کابل په تخت په دا شان مستقل شي چې بل یو امیر به هم چېرې دا شان نه وي شوی. اوس حکومت هند د دې خبرې اقرار کولو ته تیار دۍ چې که چېرې یو بیروني حکومت بلا وجه د امیر صاحب په سلطنت باندې د حملې نیت وکړو نو مونږ به هغه له د سرو، د تړپکو او د روپو امداد ورکوو په شرط د دې چې د امیر صاحب رضا وي. نو مونږ به فی الحال هرات او د افغانستان نور سرحدي مقامات د هغه دپاره مستحکم او مضبوط کړو او د هغه د فوځ د تنظیم دپاره به هغه له خپل افسران ورکړو. د دې نه علاوه به مونږ هغه له څه سالانه ماڅب هم مقرر کړو چې د هغې مقدار به د دواړو حکومتونو نمائنده ګان فیصله کړي. او عبدالله جان به هم د هغه جانشین تسلیم کړو. د دې عنایاتو په عوض کېنې مونږ د هغه نه پل هیڅ څیز نه غواړو سوا د دې نه چې یو خو دې هغه نه په خپلو ګاونډیانو کېنې چا له اشتعال ورکوي او نه دې په هغوي حمله کوي او بله دا چې امیر صاحب دې بغیر زموږ د علم نه یو بیروني حکومت سره هم بالخصوص روس سره آمردورفت نه ساتي. دریمه دا چې هغه دې انگریزي ایجنټانو له په هرات او د افغانستان په نورو سرحدي مقاماتو کېنې د وسیدو اجازت ورکړي. څلورمه دا چې د انگریزي او افغان افسرانو یوه مشترکه کمیشن دې د هغه د پوله بندۍ دپاره مقرر شي. پنځم دا چې د افغانستان په لویو لویو لارو دې د ازاد تجارت دپاره امیر صاحب انتظام وکړي

او په هغو لارو دې تار هم بوځي. شهرم دا چې ټولو انگریزانو له دې خواهه هغوي سرکاري ملازمان وي يا غير ملازمان په افغانستان کېنې په ازادۍ سره د گرځيدو اجازت ورکړې شي او تر کومه چې ممکن وي نو د هغوي د حفاظت انتظام دې هم امير صاحب وکړي اگر چې حکومت انگریزي به هغه د اتفاقي واقعاتو دپاره ذمه وار نه گڼي. اووم دا چې يا خو دې امير صاحب يو انگریزي ريزيدانت په کابل کېنې منظور کړي او يا دې هغه خپل يو سفير د وائسرای صدر مقام ته راواستوي. او پس د هغې نه دې د حکومت هند د منشا مطابق خاص مشنولو ته افغانستان ته د ټلو اجازت ورکړي. د دې نه پس وائسرای عطا محمد خان ته وویل چې که چرې امير صاحب د دې شرطونو په بنياد باندې مونږ سره عهدنامه کول غواړي نو زه به سر لوني پيلي پېښور ته ولیږم چې هغه سيد نور محمد شاه سره په پېښور کېنې يا په بل ځای کېنې د دې عهدنامې خبرې اترې وکړي ولې که چرې امير صاحب دې بنيادي شرطونو منلو ته تيار نه وي نو د هغه دپاره خپل ايډنټ هندوستان ته را استول بهي فائدي دي. ځکه چې زه بل قسم عهدنامې کولو ته تيار نه یم.

د دې ملاقات نه درې ورځې پس وائسرای عطا محمد خان سره بيا ملاقات وکړ او ورته وویل چې ته امير صاحب په حقيقي صورت حال باندې په ښه شان سره پوهه کړه او د دې عهدنامې د نامنظورولو په خطرو او د هغې د قبلولو په فائديو باندې ښه خبردار کړه. او په دې خبره باندې ښه راضي کړه چې هغه دهلي ته هغې دربار ته هم راشي چې کوم وائسرای په جنوري ۱۸۷۷ کېنې تجویز کړی و. بيا هغه عطا محمد خان له د امير صاحب په نوم د دې ټولې معاملي متعلق يوه چيټې ورکړه او د عطا محمد خان د رهنمايي دپاره ښه هغه له تحریري يادداشت وکړ. د دې نه علاوه وائسرای عطا محمد خان له يوه کړي، يو زنجير او لس زره روپۍ نغدي د هغه د گزشته خدماتو دپاره په طور د انعام ورکړي. د لارډ ليتن د برنۍ گفتگوه دا معلومېږي چې هغه نه صرف دا چې د لارډ سلسبري د هداياتو مطابق انگریزي ايډنټان په هرات، قندهار او په نورو سرحدي مقاماتو کېنې مقررول غوښتل بلکه د هغه دا هم منشا وه چې ټول انگریزان دې خواهه هغوي سرکاري ملازمان وي او که غير سرکاري په ازادۍ سره افغانستان ته ځي راځي او امير صاحب دې د هغوي د حفاظت دپاره مناسب انتظام کوي. او بيا دې شرطونو سره ښه دا هم د عطا محمد خان په خله امير صاحب ته سوال جواب وکړ چې که چرې امير صاحب د دې شرطونو په بنا باندې عهدنامه ونه کړه نو په دې کېنې د هغه ځان ته هم خطر ده. اوس که چرې سره د افغانستان عام حالات او د هغې د عام خلقو احساسات مدنظر وساتي او بيا دا فرض کړي چې امير شيرعلي خان د دې عهدنامې شرطونه تسليم کړي نو دا يقيني خبره ده چې که انگریزي افسران او غير افسران افغانستان ته راتلي نو د هغوي ځانونو ته به خطر پېښيدله او بيا به حکومت

هند د خپلو مفادو مطابق هر وخت د امير شير علي خان نه نوې نوې مطالبې کولې. او که چرې شخه واقعې دې انگریزانو ته پېښه شوې وې نو بیا به د هغې په بنا باندې حکومت هند هغه سره د جنگ جوړولو بهانې لټولې. حقیقت خو دا دې چې د دې مجوزه عهدنامې صرف د دې یو شرط په منلو سره هم د افغانستان وجود ته خطر وه. مگر علاوه له دې نه په کومه طریقه چې لارډ لیتن د امير شير علي خان د ویرولو او په هغه د رعب اچولو کوشش کړی و او په کومه ناجائزه طریقه چې هغه امير شير علي خان په دې عهدنامه کولو مجبورولو په دې طریقه د یو خوددار او عزت من پښتون د لارډ لیتن دا خبرې منظورول ناممکن وو. دې کښې شک نشته چې افغانستان په مقابله د انگریزي حکومت یو ډیر ورکوټی او بې طاقت بادشاهي وه ولې امير صاحب ته چې دا وخت د پښتنو د ټول قوم یو مسلم فرمان روا و او دا وئیل چې ستا سلطنت د خاورې یوه کټوۍ ده چې د وسپنې د دوو ډیګچو تر منځ پرته ده او دا چې که چرې د وسپنې دا دوه ډیګچې وغواړي نو تا به د سترگو په رپ کښې د دنیا نه ورک کړي. د یو ازاد او خودمختار قوم بادشاه دپاره خومره د سپکاوي او د رسوايي خبره وه. حالانکې د خاورو هم دې کټوۍ دا انگریزي د وسپنې ډیګچې په ۱۸۴۰-۴۱ء کښې دا شان لوټ په لوټ رغړولي وو چې د کابل نه یې په فیروز پور او په دهلي ور ولګول.

لارډ لیتن دا سوال جواب هم د عطا محمد خان په خله امير صاحب ته وکړو چې د افغانستان د ازادۍ په برقرار ساتلو کښې د حکومت هند صرف دا مدعا ده چې مونږ خپل د هندوستان مغربي سرحد محفوظ کړو نو که چرې ته زمونږ په مرسته ونه دریدې او دا د ذلت شرطونه تا منظور نه کړل نو مونږ به د کابل په تخت ستا یو دا شان مخالف سره کښینو چې خوک زمونږ دې شرطونو منلو ته تیار وي. د لارډ لیتن دا وینا د یو مهذب حکومت د نمائنده دپاره خومره نازیبا ده. بیا د لارډ لیتن دا خبره کول چې کوم زباني اقرارونه او چیتې چې امير شير علي خان له سابق والسرایي ګانو د دوستۍ او امداد ورکړې دي هغه زباني اقرارونه او چیتې هیڅ د قدر قابل نه دي او صرف هغه عهدنامې د پابندۍ قابلې دي چې کومې باقاعده طور سره مهر شوي او دستخط شوي دي، خومره کچه خبره ده حالانکې هم د دې زباني اقرارونو او چیتو په بنا باندې د افغانستان او د هندوستان تر منځ د دوست محمد خان د زمانې نه تراوسه پورې خلور دیرش کاله امن و امان او دوستي وه. او هر یو فریق خپل خان د هغې زباني اقرارونو او چیتو پابند ګڼلو.

د عطا محمد خان د رخصتیدو نه خلور ورځې پس لارډ لیتن سر لوني پيلي ته نور محمد شاه سره د خبرو اترو کولو دپاره تحریري هدايات واستول او په هغې کښې هغه هاغه ټول مطالبات درج کړل چې د کوم په بنا باندې حکومت هند شير علي خان سره عهدنامه کول غوښتل. په دې هداياتو کښې هغه ته والسرایي دا هم ولیکل چې چونکې د دې نه

ورومې د انبالې په کانفرنس کېنې امير شير علي خان دا خبره منظور کړې وه چې زه به انگرېزي ايجنټان او افسران پخپل حکومت کېنې پرېږدم په دې وجه د ټولو نه ورومې ته نور محمد شاه ته دا ووايه چې اگاهو د دې نه چې د مجوزه عهدنامې په نورو شرطونو باندې بحث وشي امير صاحب دې دا شرط ومني او انگرېزي ايجنټان دې پخپل ملک کېنې پرېږدي. نو که چېرې دا ابتدائي شرط نور محمد شاه ونه منلو نو ته نه صرف دا چې نور محمد شاه سره مزید خبرې اترې بندې کړې بلکه هغه ته دا هم ووايه چې کومه زړه دوستي د حکومت هند او افغانستان په منځ کېنې موجوده وه هغه هم ختمه شوه.

د لارډ ليتن دا وينا چې امير شير علي خان د انبالې په کانفرنس کېنې زباني طور منلې وه چې زه به انگرېزي ايجنټان په خپل ملک کېنې پرېږدم بالکل غلطه وه امير صاحب خود دې کانفرنس نه په رايسته يو انگرېزي افسر هم پخپل سلطنت کېنې راتيريدو ته نه وه پرېښې نو دا به څوک څنگه ومني چې هغه په مستقل انگرېزي ايجنټانو باندې رضا وه. دا خبره لارډ ليتن د يو څو انگرېزي افسرانو د زباني شهادت په بنا کوله حالانکې نه خو د دې متعلق څه تحريري ثبوت موجود وه بلکه لارډ نارته بروک هم صاف طور سره لارډ سالبسري ته ليکلي وو چې دا خبره غلطه ده.

عطا محمد خان کابل ته د اکتوبر په اخر کېنې ورسيدو او امير شير علي خان ته يې د لارډ ليتن چيټې او هغه ټولې خبرې چې کومې هغه ته لارډ ليتن د انگرېزي ايجنټانو د ټلو متعلق کړې وې ښکاره کړې. د دې نه پس په درويشتم نومبر امير صاحب په عام دربار کېنې دا ټوله معامله د بحث مباحثې او د فيصلې دپاره پيش کړه. په دې دربار کېنې امير صاحب عطا محمد خان ته هم د خپلو سردارانو او د درباريانو د رايې د اوريدو دپاره اجازت ورکړ. د ډير وړد بحث او مباحثې نه پس د دربار امراء او وزراء په دې فيصله ورسيدل چې حکومت افغانستان د لارډ ليتن هغه ابتدائي او بنيادي شرط منلو ته تيار نه دې چې د کوم په منلو هغه افغانستان سره د مزید خبرو اترو کولو دارومدار ايښې دې. د دربار د دې بحث مباحثې او امير صاحب سره د زباني خبرو اترو ټول رپورټ عطا محمد خان وائسراي ته ورکړو مگر لارډ ليتن سخت په بې صبرۍ په دې اصرار وکړو چې امير صاحب دې په دې مجبور کړې شي چې هغه د حکومت هند شرطونه تسليم کړي. اخر کار عطا محمد خان په يويشتم دسمبر وائسراي ته وليکل چې امير صاحب د لاچارۍ په وجه دې خبرې منلو ته تيار شو چې انگرېزي افسران په خپل سرحد باندې ډيره کيدو ته پرېږدي. مگر هغه دا ضروري گڼي چې هغه په دې معامله کېنې حکومت برطانيه ته يو څو شرطونه پيش کړي او د دې غرض دپاره هغه دا تجويز کوي چې د هغه صدر اعظم نور محمد شاه او مير آخور احمد خان د حکومت هند نمائنده سره د امير صاحب د طرف نه خبرې اترې وکړي. عطا محمد خان دا هم وليکل

چې ما خفيه طور سره د قابل اعتبار ذريعو نه دا هم اوريدلي دي چې شير علي خان د دې انگرېزي افسرانو د تقررې د تجويز متعلق څه ډير سخت سخت شرطونه پيش كول غواړي او هغه شرطونه دا دي:

☆ که چېرې په افغانستان کېنې چا د انگرېزي افسر مال و جان ته اتفاقاً څه نقصان ورسولو نو د هغې فيصله به د افغانستان د رواج او دستور مطابق کېږي. او حکومت برطانيه به په حکومت افغانستان باندې څه زياتې بوج نه غورځوي.

☆ په سرحد باندې کوم کوم انگرېزي افسران چې مقرريږي د هغوي ټول فرائض دې په وضاحت سره بيان کړي شي او هغوي ته دې نه ښکاره او نه په پټه د افغانستان په فوځي او انتظامي امورو کېنې د دخل ورکولو اختيار وي.

☆ که چېرې څوک روسي ايجنټ افغانستان ته د حکومت برطانيه د منشا نه خلاف د څه معاملي متعلق د خبرو اترو کولو دپاره راتلل غواړي نو حکومت برطانيه دې هغه د راتلونو نه د منع کولو دپاره خپل انتظام کوي. او حکومت افغانستان له دې د هغه د بندش دپاره تکليف نه ورکوي.

☆ که چېرې حکومت برطانيه افغانستان ته د روپو او د وسلې پوره پوره امداد ور نه کړو نو حکومت افغانستان به به دا پوره پوره اختيار وي چې هغه د هر قسم امداد د اخستلو نه انکار وکړي اگر چې د دوستۍ په خاطر به انگرېزي افسرانو ته په سرحدې مقاماتو باندې د وسيدو بدستور اجازت وي.

نور محمد شاه او احمد خان سره د عطا محمد خان په يو دیرشم دسمبر 1876ء د کابل نه روان شو او په اوویشتمه جنوري 1877ء پېښور ته راوړسیدل. په اتویشتمه جنوري سر لوئي پېلي، ډاکټر بیلو د هغوي د مزاج پرسي او د خبرو اترو د تاريخ مقررولو دپاره واستولو. نور محمد شاه ناجوره هم وه خو د کوم کار دپاره چې هغه پېښور ته راغلې وه هغې کار هغه نور هم فکر مند کړې وه. ډاکټر بیلو سره د هغه د 1857ء نه واقفيت پيدا شوی وه. څه وخت چې د لمسلان مشن قندهار ته تلې وه. بيا په اباله کېنې په کال 1869ء کېنې او په کال 1872ء کېنې د سيستان د معاملي متعلق د هغوي په منځکېنې د افغانستان متعلق وختاً فوقتاً ډيرې خبرې اترې شوې وې. د معمولي مزاج پرسي او هر کلي نه پس ډاکټر بیلو نور محمد شاه ته وويل چې اميد دې چې په دې کور کېنې به ستاسو ټول ضروريات پوره او حسب منشا وي. نور محمد شاه ورته په جواب کېنې وويل چې ما ته د خپل ذاتي ارام او خوشحالي څه خيال نشته دا وخت زه د هغې معاملي په خيالاتو کېنې ډوب يم چې د کوم په سبب زه پېښور ته راغلې يم. ډاکټر بیلو هغه ته وويل چې اميد دې ټول به خیر شي. ولې نور محمد شاه هغه ته وويل چې زه او امير صاحب دواړه تا خپل دوست گڼو ولې د حکومت

برطانيه متعلق مونږ دا شان نشو وئيلې . امير صاحب ته د حکومت برطانيه په صداقت او په وفاداري ډير شک پيدا شوی دی او دې دپاره هغه سره ډير وجوهات موجود دي . هر چند چې ډاکټر بيلو نور محمد شاه ته وئيل چې حکومت برطانيه د امير شير علي خان حقيقي خير خواه دی مگر نور محمد شاه ورته وئيل چې د حکومت برطانيه په الفاظو کښې او په عمل کښې ډير فرق دی . که چېرې حکومت برطانيه د افغانستان په کورونو معاملاتو کښې د دخل ورکولو اراده نه لري نو اخر د دې څه وجه ده چې حکومت برطانيه په مونږ باندې د انگرېزي افسرانو افغانستان ته د راستولو متعلق دومره زور اچوي . حالانکې د دې نه ورومې لارډ لارنس ، لارډ ميو او لارډ نارته بروک دا خبره تسليم کړې وه چې افغانستان سره د دې تجويز برخلاف ډير مدلل وجوهات موجود دي . بيا مخکښې نور محمد شاه هغه ته دا هم وئيل چې اکر چې پښتون يو ډير ورکوټی قوم دی او د انگرېزانو د مقابلې زور نه لري ولې هغوي ډير خودسره او ازاد خلق دي . او د هغوي په نظر کښې عزت د ژوند نه زيات قابل قدر څيز دی . امير شير علي خان د هغې وخت نه په حکومت برطانيه بې اعتباره شوی دی د کومې ورځې نه چې لارډ نارته بروک د يعقوب خان په معامله کښې دخل ورکړو . او بيا ئ والي واخلان ته بغير د امير د منظوري نه تحفي تحائف استولي و . د حکومت انگرېزي دې کارونو د امير صاحب د دربار په ټولو سردارانو کښې يو ځکه خوف پيدا کړی دی . امير او د هغه رعيت دواړه د انگرېزي افسرانو د راتلو سخت مخالف دي . ځکه چې هغوي ته دا معلومه ده چې د هغوي په راتلو باندې به د افغانستان ازادي ورکه شي . واقعاتو ډير خوفناک شکل اختيار کړی دی او اوس د فيصلې دپاره اخري موقع ده . او الله تعاليٰ بڼه پوهيږي چې آئنده څه راتلونکي دي .

په ډير شم جنوري سر لوئي پيلي او نور محمد شاه او احمد خان ورومې خل په مجوزه عهدنامې باندې د خبرو اترو کولو دپاره جرگه وکړه . په دوران گفتگو کښې سر لوئي پيلي د خپل تجويز تمهيد دا شان کښېښودو چې چونکې د انگرېزانو او حکومت افغانستان په منځکښې "ناهمواري" ده په دې وجه د دې نوې عهدنامې د کولو ضرورت پېښ شوی دی . بله خبره هغه ته سر لوئي پيلي دا وکړه چې چونکې امير صاحب خپل سفير هندوستان ته د دې عهدنامې متعلق د خبرو اترو دپاره راوليږلو په دې وجه هغه دا شرط تسليم کړو چې انگرېزي افسران دې د افغانستان په سرحداتو مقرر شي . نور محمد شاه د دې دواړو خبرو نه انکار وکړو او وي وئيل چې د امير صاحب په زړه کښې هيڅ قسم غلط فهمي يا ناهمواري د انگرېزانو برخلاف نشته مگر سر لوئي پيلي هغه ته بيا وئيل چې د امير شير علي خان زړه د لارډ ميو په زړو عهدنامو باندې خوشحاله نه دی او په دې وجه موجوده وائسرای امير صاحب له دا موقلح ورکوي چې حکومت انگرېزي د هغه هغه زارۍ خواهشات منظور کړي خو

په شرط د دې چې هغه انگریزي افسران پنخېلو سرحداتو باندې پریږدي. نور محمد شاه هغه ته په جواب کښې وویل چې کومې عهدنامې د دې نه قبل د لارډ لارنس د زمانې نه د لارډ نارتھ بروک تر هغې حکومت پورې د انگریزانو او افغانستان په منځکښې شوي دي آیا هغه به منسوخ کولې شي سر لوئي پيلي ورته وویل چې ماته د ورومېنو لوظنامو د تنسیخ اختیار نشته زه صرف د ۱۸۵۵ء د لوظنامې ترمیم کول غواړم. د ډیرو خبرو اترو کولو نه پس اخر نور محمد شاه هغه ته وویل چې زه خلاصه مطلب تاته ټول ښکاره کول غواړم او ته د هغې هر لفظ ځان سره ولیکه او هر کله چې زه خپل دلائل ختم کړم نو ته به هغې باندې ښه توجه او غور وکړه او بیا ماته خپله فیصله څرگنده کړه. او هر کله چې زه ستا په فیصلې غور وکړم نو زه به درته خپله رای بیا ظاهره کړم.

د دې نه پس نور محمد شاه په ډیر قابلیت او فصاحت وویل چې د انبالې د کانفرنس نه تر دې وخته پورې امیر شیر علي خان هیجری هم پنخېله د حکومت برطانیه نه څه مطالبات نه دي کړي په دې وجه د لارډ لیټن دا وینا چې د دې مجوزه عهدنامې په ذریعه حکومت برطانیه امیر شیر علي خان له د خپل زړه د مطالباتو د دوباره پیش کولو موقع ورکوي درست نه ده. په دې ضمن کښې نور محمد شاه هغه ته وویل چې هر کله څه تجویز د ورومېنو عهدنامو د تبدیلی متعلق شوی دی نو د هغې ابتدا د انگریزانو د طرف نه شوې ده. امیر صاحب هیجری هم د خپل طرف نه د خپلو مطالباتو د پیش کولو ابتدا نه ده کړې چنانچه ما پنخېله د شملې په کانفرنس کښې چې هغه هم د لارډ نارتھ بروک د تجویز مطابق شوی و مستر سینټکر ته دا ویلي وو چې سابقه اقرارونه او وعدي چې کومې د حکومت افغانستان او د حکومت برطانیه په منځکښې شوي دي هغه کافي شافي دي. او دامې ورته ویلي وو چې که چرې حکومت برطانیه په سابقه اقرارونو کښې تبدیلی راوستل غواړي نو په هغه صورت کښې د افغانستان خلق د انگریزانو په غیر متعین وعدو باندې مطمئن کیدم نشي. پس د دې خبرې کولو نه ما د افغانستان د طرف نه خپل ټول مطالبات پیش کړي وو. د شملې په کانفرنس کښې داسې هیڅ خبره نه ده پاتې شوې چې په هغې فریقینو غور نه و کړې مگر باوجود د ډیرو خبرو اترو کولو نه زموږ تعلقات هم بدستور د زړو عهدنامو په بنا دوستانه پاتې شول او په ورومېنو اقرارونو کښې څه تبدیلی ونشو او امیر شیر علي خان لارډ نارتھ بروک ته په خپله چیتي کښې صفا ولیکل چې کومې فیصلې او اقرارونه د انبالې په کانفرنس کښې ما سره شوي دي هغه بالکل کافي دي.

بیا نور محمد شاه سر لوئي پيلي ته وویل چې لارډ نارتھ بروک د دې نه اگاهو د امیر صاحب نه دا خواست کړی و چې کرنل ویلنټاین بیکر به په افغانستان کښې راتیریږي امید دی چې ته به ورله اجازت ورکړې مگر څه وخت چې امیر صاحب د دې اجازت د نه

ور کولو متعلق خپل دلائل پيش کړل نو لارډ نارته بروک هغه دلائل منظور کړل او بدستور د دواړو ملکونو په منځکښې تعلقات خوشگوار پاتې شول. بيا د دې نه پس نور محمد شاه سر لوئي پيلي ته هغه ټول اقرارونه ور په ياد کړل چې کوم لارډ لارنس، لارډ ميو او لارډ نارته بروک افغانستان ته د انگرېزي افسرانو د نه استولو متعلق امير شير علي خان سره کړي وو او په اخر کښې ئ ورته وويل چې د خداي دپاره وړمبي اقرارونه دا شان بې وجې مه غورځوي بلکې په ټوله معامله باندې په انصاف او غير جانبدارانه طور سره غور وکړئ. حکومت برطانيه ته دا ښه معلومه ده چې د پښتنو ټول قوم په اتفاق سره افغانستان ته د انگرېزي افسرانو په راتلو خفه دى او دا خبره د هغوي په زړه کښې ناسته ده چې که چرې يو ځل انگرېز يا بل يورپين افسر زمونږ په ملک کښې راننوتو نو نن دى که سبا دا ملک به زمونږ د لاس نه وځي. هر کله چې د افغانستان د خلقو احساسات دا قسم دي نو انگرېزي حکومت له دا پکار دي چې د امير صاحب دپاره به دا څومره مشکله وي چې د دې افسرانو حفاظت هغه د قبائلو په ملک کښې په ښه شان سره وکړي علاوه د دې نه چې د افغانستان ټول خلق د دې افسرانو د راتلو برخلاف دي، نو د امير صاحب خپل ډير داسې دشمنان دي چې انگرېزانو سره د امير صاحب د تعلقاتو د خرابولو دپاره به هغوي د دې صاحبانو د قتل کوشش وکړي بله دا چې که چرې په افغانستان کښې څه انقلاب يا بغاوت راپيدا شو نو دا ضروري ده چې صاحبان به د مفسدينو د لاسه قتل يا نقصانيان شي نو د هغې ذمه واري به د افغانستان په خلقو باندې راشي او د افغانستان او د حکومت برطانيه په منځکښې به هميش دپاره دشمني شي. درې کاله ورومې يو انگرېز افسر ميجر ميک ډانلډ د افغانستان او د هندوستان د سرحدونو په منځکښې قتل شوى وه نو د هغې په وجه امير صاحب ته څومره مشکلات او تکليفونه پېښ شول. امير صاحب د حکومت برطانيه د خوشحاليولو دپاره څومره فوځي کارروائي د خپل رعایا برخلاف وکړې او څومره مالي نقصانات هغه برداشت کړل نو که چرې دا شان واقعات بيا وشول نو اخر د هغې به څه نتيجه وي.

په دې طريقه نور محمد شاه د دې ټول تجويز برخلاف خپل دلائل ډير په ښه شان سره پيش کړل او په اخر کښې ئ سر لوئي پيلي ته وويل چې اوس زما د لوى او مهذبه انگرېزي حکومت نه دا طمع ده چې هغوي به په دې ټولو دلائلو چې کوم ما د دې خبرو په دوران کښې پيش کړي وو غور وکړي او کومې فقرې او الفاظ چې ما د سابقه تحريرونو او کاغذونو نه پيش کړي دي هغه دې ښه په غور ولولي او بيا دې يوه صحيح او د انصاف فيصله وکړي چې څوک په حقه دى او څه کول پکار دي. او زه انگرېزي حکومت ته دا خواست کوم چې هغوي دې يو دا شان سوال نه وچتوي چې د هغې په سبب هغه ټولې زړې عهدنامې او اقرارونه او زړې قاعدې ماتې شي. د دې خبرو نه درې ورځې پس سر لوئي پيلي نور محمد

شاه ته د لارډ ليتن هم هغه زارډ مطالبات، زارډ شرطونه او زارډ دلائل پيش كړل چې كوم ورومې وائسراي عطا محمد خان ته بيان كړي وو او په هغې زړې خبرې يې زور ور كړو چې انگرېزي افسرانو ته دې امير صاحب ارو مړو په خپل سرحدې مقاماتو باندې د وسيدو اجازت ور كړي. پس د هغې نه به حكومت برطانيه هغه له د بيروني حملو برخلاف د امداد وركولو اقرار كوي او د مجوزه عهدنامې په نورو تفصيلاتو باندې به مزيد بحث كيږي. ولې كه چېرې امير صاحب دا ابتدائي شرط په ځان نه قبلوي نو حكومت برطانيه به خپل ځان صرف د 1855ء د عهدنامې پابند گڼي او امير صاحب له به د هيڅ اندروني او بيروني خطرو متعلق امداد نه وركوي بلكې د آئنده دپاره به هغوي د هندوستان د سرحداتو د حفاظت دپاره امير صاحب سره د خبرو اترو كولو نه بغير خپل انتظام كوي.

نور محمد شاه ته د دې خو پروا نه وه چې دې مجوزه عهدنامه كېنې امير صاحب سره د ذاتي رعايتونو شرطونه لكه د امير صاحب مقرر شده جانشينان تسليمول، او د بيروني بغاوتونو د فرو كولو دپاره امير صاحب له د حكومت هند هر قسم امداد وركول، هم پريوتل. ځكه چې امير شير علي خان ته دا قسم حكومت منظور نه وه چې په هغې كېنې دې د انگرېزانو اثر او اقتدار ورځ په ورځ زياتيږي او بيا د هغه نه د هندوستان يو راجه يا نواب جوړ شوي وي. ولې هغه د سر لوئي پيلي نه دا تپوس وكړو چې د دې څه مطلب دى چې آئنده به حكومت هند د خپلو سرحداتو د حفاظت دپاره امير صاحب سره د خبرو اترو كولو نه بغير خپل انتظام كوي. آيا د دې مطلب دا خو نه دى چې حكومت هند به دا خپل انتظام د افغانستان د حدودو په دننه هم كوي؟ سر لوئي پيلي په جواب كېنې وويل چې ما خو د اول نه دا خبره واضحه كړې ده چې د موجوده كانفرنس دا غرض نه دى چې موږ دې په افغانستان كېنې څه دخل وركړو بلكې ما ويلي دي چې كه چېرې دا كانفرنس ناكامياب شو نو وائسراي به د 1855ء د عهدنامې د شرطونو پابندي كوي او په هغې علاقه كېنې به د امير صاحب په اختياراتو كېنې گوتې نه وي چې په كومو علاقه كېنې حكومت هند د امير صاحب اختيارات تسليم كړي دي.

كه چېرې د نور محمد شاه په ځاي بل څوك نا تجربه كار افسر امير صاحب دې كانفرنس ته را استولى وي نو هغه به د لارډ ليتن او د سر لوئي پيلي په دې خبره بالكل نه وه پوهه شوي ولې نور محمد شاه يو ډير معامله فهم، دور اندېش او د انگرېزي افسرانو د مزاج نه ډير واقف وه. په ډيرو مختلفو موقعو باندې هغه انگرېزي سياستدانانو سره خبرې اترې كړې وې او په كومه طريقه به چې هغوي د الفاظو په تعبير خپل مطلبونه پوره كول د هغې نه هغه ښه خبردار وه. هغه سمدستي د سر لوئي پيلي د دې فقرې په مطلب ورسيدو چې انگرېزان په قندهار او هرات باندې لوڅي قبضه كول غواړي ځكه چې په كال 1855ء كېنې

انگریزانو ته د امیر شیر علي خان او نه د هغه د پلار دوست محمد خان حکومت په قندهار یا په هرات کېنې تسلیم کړې وه. دا دواړه علاقې په کال ۱۸۵۵ء کېنې لا د دوست محمد خان لاس ته نه وې راغلې. څه وخت چې دوست محمد خان سره د انگریزانو عهدنامه شوې وه په دې وجه نور محمد شاه د سر لوئي پيلي د دې فقرې نه چې وائسرای خان صرف د ۱۸۵۵ء د عهدنامې پابند گڼي. او د هندوستان د سرحد د حفاظت دپاره به هغه خپل انتظام پخپله کوي. دا مطلب درست او صحیح واخلستو چې که امیر صاحب په خپل سرحدې مقاماتو باندې انگریزي افسرانو ته د ډیره کیدو اجازت نه ورکوي نو انگریزان به بیا د قندهار او د هرات د اخلستو تیاری کوي ځکه چې د دې دواړو مقاماتو قبضه به د لیرنګیانو په خیال کېنې د هندوستان سرحد د انگریزانو حسب منشا مضبوط کړي.

په نولسمه فرورۍ د نور محمد شاه او د سر لوئي پيلي په منځکېنې اخري ملاقات وشو نور محمد شاه د څو ورځو نه ناروغه وه خو د لارډ لیتن دې تجویزونو هغه نور هم ناروغه کړې وه. هغه سره ورځ او شپه د خپل ملک او د بادشاه غم ملگرې شوې وه. په هغه کېنې د سخت دماغې کار طاقت بالکل نه وه پاتې شوې ولې د لارډ لیتن دې اخري خبرې هغه ډیر ناقلاره کړې وه. هغه سره دا خوف پیدا شو چې د افغانستان ازادي د انگریزانو د لاسه بیا په خطر کېنې ده او که چېرې دا وخت ما د افغانستان د طرف نه واقعات درست طور سره پیش نه کړل نو ډیره امله ده چې پښتون قام ته د یو جابر او زورور حکومت د لاس نه بلاوجه نقصان ورسې. له دې کبله هغه په ډیره ناجور تیا او تکلیف کېنې سر لوئي پيلي ته د خپل ملک د طرف نه وکالت شروع کړو. هغه سر لوئي پيلي ته وویل چې د افغانستان او د لیرنګیانو تر منځ یواځې د ۱۸۵۵ء عهدنامه خو نه ده بلکې د ۱۸۵۷ء عهدنامه هم شته او د هغې اووم شرط دا دی چې افغانستان ته به سیوا د یو دیسي وکیل نه بل یو انگریزي افسر هم نه راځي. او دا شرط لا تر اوسه پورې نه دی منسوخ شوې. د دې نه پس بیا لارډ میو په خپل قلم دا وعده کړې وه چې حکومت برطانیه به د ټول افغانستان په خود مختاری او ازادی کېنې د څه قسم مداخلت نه کوي. په دې زمانه کېنې د قندهار او د هرات علاقې هم په افغانستان کېنې شاملې وې او بیا لارډ نارته بروک دا تحریري خط امیر شیر علي خان ته لیکلې وه چې د حکومت افغانستان د سرحدې پولې متعلق د انگلستان او د روس تر منځ اخري فیصله وشوه او امیر صاحب دې دا یقین وکړې چې د هغه په هغې مقبوضاتو کېنې چې د کوم حدود لارډ گرینول په خپل خط مورخه اوولسم اکتوبر ۱۸۷۲ء کېنې معین کړې دي هیڅ بیروني حکومت به دخل نه ورکوي. آیا اوس د دې ټولو تحریرونو دا مطلب دی چې انگلستان د افغانستان دا حدودات د دې دپاره معین کړي وو چې بیا به هغې باندې پخپله قبضه وکړي. آیا لیرنګیانو مونږ د روس د پنجې نه د دې دپاره خلاصولو چې پخپله مو غرپ کړي.

د دې نه پس نور محمد شاه بيا ټول دلائل د انگریزي افسرانو د افغانستان په سرحداتو باندې د نه مقرریدو متعلق په ډیره بڼه طریقه پیش کړل مگر د سر لوئي پيلي په زړه باندې د دې يوې خبرې اثر هم ونه شو او نور محمد شاه ته ی وویل چې چونکې امیر صاحب د مجوزه عهدنامې ابتدائي او بنيادي شرط منظورولو ته تیار نه دی له دې کبله زه تا سره د نورو خبرو اترو کولو مجاز نه یم. البته وائسرای به ستا دلائل او وجوہات منظور کړي او یا به په نورو شرطونو باندې هغه افغانستان سره عهدنامه کول وغواړي. نور محمد شاه دا خبره منظور کړه او د وائسرای د جواب په انتظار کښې کښیناستو.

په پنځلسم مارچ د وائسرای مفصل خط راوړسیدو ولې په هغې کښې د نور محمد شاه د خوشحالي یوه خبره هم نه وه. هم هغه زارۀ دلائل وو چې کوم بار بار سر لوئي پيلي نور محمد شاه ته پیش کړي وو او هم هغه زارۀ مطالبات وو. علاوه د نور محمد شاه د دلائلو د تردید نه لار د لیټن په دې خط کښې یو څو نور الزامات هم په امیر شیر علي خان لگولي وو. هغه لیکلي وو چې د دې کانفرنس په دوران کښې امیر شیر علي خان په ډیرې سرگرمۍ سره فوځي تیاری شروع کړي دي. او هغه شپه او ورځ په دې کښې مصروف دی چې خپل فوځونه په مشرقي محاذ باندې راجمع کړي او عام طور سره پښتون قام ته په انگریزانو باندې د جهاد کولو وینا کوي. او اخون صاحب د سوات او خوانین ډیر، باجوړ وغیره ته ی د امداد دپاره سړي لیږلي دي او په عام خلقو کښې ی د دې کانفرنس د اعتراض متعلق خبرونه خوراۀ کړي دي. د دې نه علاوه هغه روس سره هم پټ خط و کتابت شروع کړی دی. څه وخت چې سر لوئي پيلي نور محمد شاه ته دا الزامات بیان کړل نو هغه یو خط د دې الزاماتو د تردید دپاره سر لوئي پيلي ته ولیکلو چې د هغې خلاصه مطلب مونږ لاندې درج کوؤ.

”پس د سلام نه، د اوویشتم فروری ۱۸۷۷ء خط چې کوم تا د نواب عطا محمد خان په لاس راستولې وه ماته په پیښور چاوڼۍ کښې د نهې په ورځ د صفرې د میاشتي په دیارلسم تاریخ راوړسیدو او ستا د دوستانه تحریر په مطلب ورسیدم.

دا رښتیا ده چې تا د نواب عطا محمد خان په خله او په خپله خله هم دا خبره کړې ده چې د ډیرو ځایونو نه ماته دا خبرونه راړسیدلي دي چې امیر د حکومت برطانیه خلاف خلق د جهاد دپاره وچتوي. زما مهربانه، ما هغه ساعت نواب عطا محمد خان ته وئيلي وو چې زه تر کومه په کابل کښې وم نو دا قسم هیڅ کار نه وه شوی او اوس هم زه خبر نه یم چې دا څه معامله ده. بله دا خبره ده چې ما تاته زباني وئيلي وو چې دا قسم خبرې په مختلف شکلونو کښې د یوې خلې نه بلې خلې ته رسي تر دې پورې چې بالاخر ستاسو خبر نویسان قسم قسم خبرې لیکي. د دې نه علاوه زه په دې خبرونو هیڅ اعتبار نه کوم د عوام الناسو په خله څوک څه اعتبار کولای شي. ځکه چې څه وخت کهتان کیویگنري ډپټي کمشنر د کرمې په لار تر

خپل سرحد پورې راغلو نو ډیر اعتباري خلقو د هغه بابت کښې څه څه کاغذونه وانه ستول
یعنې دا چې یو لوی فوځ کرمې ته راروان دی او د حکومت برطانیه دا دا شان منصوبې په نیت
کښې دي. مگر امیر صاحب په دې خبرو هیڅ اعتبار ونکړو نو د حکومت برطانیه افسران
څرنګ په دې قسم خبرو اعتبار کولې شي. زما مهربانه، زه درته لیکم چې ماته د دې خبرو
څه علم نشته.

البته دا خبره ده چې که یو حکومت لوی وي او که وړوګه خو چې یو ه دا قسم نه
کیدونکې خبره یو لوی حکومت د بل نه غواړي نو هغه بل حکومت به ضرور د خپل شاهي
خاندان خلقو سره، د سردارانو، عالمانو او د قبائلو مشرانو سره مصلحت کوي. او چونکې دا
شان معاملي د عامو خلقو په ذمه واری باندې سر ته رسي له دې کبله دا ضروري ده چې
بادشاه د خپلو قبیلو خلقو سره مشوره وکړي. او د هرې قبیلې دا رواج دی چې په جرګه
کښې بیل بیل سرې خپله رایې ښکاره کوي او دغه کسان چې څه وخت خپلو خپلو حجرو ته
واپس لاړ شي او خلق د هغوی نه تپوسونه کوي (ځکه چې د هر سرې خپله قبيله او خپل قام
وي) نو هر یو هغوی ته حال وائي چې ما دا شان رایې ظاهره کړه. او څه وخت چې په دې
معاملو باندې په حجرو کښې خبرې اترې وشي نو په هغې کښې ډیره تبدیلی پیدا شي او بیا
څه وخت چې دا نور کسان خپل خپل کورونو ته لاړ شي نو دوی بیا څه نور څه خلقو ته
ووايي چې هغه بالکل بیل څیز وي. د دې نه علاوه ډیر خلق غرضیان وي چې د خپل مطلب
دپاره دې خبرو سره څه نور څه هم زیات کړي. او په بل رنگ او په بل شکل کښې ی خبر
نویسانو ته ولیږي. په دې قسم بیانونو اعتبار کول د دوستي نه بعید وي.

بیا مخکښې تالیکلي دي چې "اوس د امیر صاحب خپله خوښه ده چې هغه د
وائسرائې دا دوستانه تجاویز منظوروي او که ی رد کوي په کوم چې ما تا سره خبرې اترې
کړې دي" زما مهربانه، د کومې ورځې نه چې زه دلته رارسیدلې یم نو نهه جرګې مونږ کړې
دي. په دې کښې ما د دې معاملي متعلق داسې هیڅ څیز نشته چې پټ کړم وي. او خاص
طور سره په اخري جرګه کښې چې د پیر په ورځ په نولسم فروری مونږ کړې وه په هغې
کښې مې هر څه ښکاره کړي وو. په دې خبرو کښې هیڅ قسم تبدیلی نشي کیدم. او دا چې
تالیکلي دي چې "زما دا یقین دی چې دا کومې خبرې اترې ته په پېښور کښې ما سره وې دا
دوستانه دي وغیره وغیره." (اصلي فقره چې کومه سر لوني پیلې نور محمد شاه ته لیکلې وه
هغه دا شان وه "مګر په کوم غلط شکل کښې چې تاسو ارادتاً او ښکاره زمونږ تجاویز خلقو
ته ښکاره کوي زه د هغې برخلاف او د دې برخلاف چې امیر صاحب په کابل کښې زمونږ
برخلاف د جهاد اعلان کړم دی سخت احتجاج کوم. حالانکې د امیر صاحب سفیر په
ظاهره په پېښور کښې مونږ سره دا وخت په دوستانه طریقه خبرې اترې کوي". انګریزي د

دې دا شان ده:

"But I must protest against misrepresentation wilfully and publicly made against the Amir's preaching a Jihad at Kabul whilst His Highness's Envoy Plenipotentiary is professing to negotiate on friendly terms at Peshawar."

زه هم ستا الفاظ دوباره كوم د كومې ورځې نه چې زه پيښور ته راغلي يم نو ما د دې زړې دوستي د مضبوطولو دپاره كوم كوم قسم دلائل پيش كړل او څرنگ د پير په ورځ په نولسم فروري ما په اخري فقره كښې دا ټوله خبره خلاصه كړې ده. پس زه په دې خبره ډير حيران يم چې ته ولې زما په خبره اعتبار نه كوي او د خبر نويسانو په خله عمل كوي. (سر لويې پيلي نور محمد شاه ته په خپل خط كښې دا هم ليكلي وو چې امير صاحب د دروغو الزامونه د انگريزانو برخلاف په خلكو كښې مشهور كړي دي)

د الزاماتو د معاملي متعلق چې تاليكلي دي نو زما مهربانه، د كومې ورځې نه چې زه رارسيدلي يم نو ته داسې يوه خبره هم نشي بنودلې چې ما كړې ده او هغه په الزام باندې مېني وي. زما دا اميد دې چې آن مهربان به زما گفتگو باندې توجه كوي نه چې د خبر نويسانو په فضولياتو باندې. او دا چې تا د روسي حكومت متعلق ليكلي دي نو دا يوه لويه معامله ده او ماته د دې بابت كښې څه هدايات هم نه دي راكړي شوي چې زه په هغې خبرې وكرم او چونكي زه د دې معاملي په ذكر كيدو خفه يم نو زه به په دوستانه طريقه مختصر طور د خپل طرف نه دا ووايم چې د كومې ورځې نه امير صاحب د انبالي د كانفرنس نه واپس راغلي دې نو كوم كاغذ چې د روسي افسر نه راغلي دې د هغې موم او مهر ونه هميش ستاسو د ايډنټ په موجودگي كښې پرانستي شوي دي. او د دوه دريو ورځو د صلاح نه پس هم هغه كاغذ په اصل انگريزي، فارسي او روسي كښې لارډ مايو ته استولې شوي دي. او هم د هغه په صلاح بيا د روسي حكومت افسر ته يو خط ليولې شوي دي. د هغې ورځې نه تر دې ورځې پورې داسې كوم كاغذ د روسي حكومت نه راغلي دي چې د هغې نقل د حكومت برطانيه په محافظ خانه كښې پروت نه دي؟ او د امير صاحب د طرف نه داسې قسم كوم كاغذ هغوي له تلې دي چې د هغې مضمون د هغې خط نه بل قسم وي چې كوم ورومې خپل د لارډ مايو په مشوره باندې استولې شوي وه؟ تاسو اوس هم په هغه تحريرونو باندې اعتراض كوي چې كوم در حقيقت د حكومت برطانيه د طرف نه تلي دي؟ او د روسي ايډنټانو متعلق زه دا وايم چې تاسو دا ثابت كړئ چې روسي ايډنټ كله افغانستان ته راغلي دي؟ دې كښې شك نشته چې د روسي افسر قاصدان چې په نسب كښې سيدان يا صاحبزادگان وي (او دا دواړه ستانه دار خلق دي) د خطونو د راوړلو دپاره راځي. نو كه چرې د ژمي په سبب هغه څه پنځه ورځې پاتې شوي وي نو شوم به وي ولې هيچا هم چرې ميلمه ته دا نه دي ويلي چې څه زما د كوره ووځه. چونكي د روسي حكومت دا معامله يوه ډيره لويه معامله ده له دې كبله زه د دې نه

زیاتي نور څه د دې متعلق نشم وئیلے .

هر کله چې زه واپس امير صاحب له لار شم او زه هغه د حکومت برطانيه د خيالونو نه په دې باره کښې ښه خبردار کړم نو دا معامله به خاطر خواه او ډير په ښه شان سره حل شي . او دا څه چې تا د خپل ايډنټ متعلق ليکلي دي نو ستا ايډنټ دا دې موجود دے . امير صاحب سره خو د هغه نه زیاتي د يو سردار او خان عزت او قدر هم نشته او کومه معامله ده چې د هغه نه چا پته کړې ده . او دا چې تا ليکلي دي چې د کابل د ښار کوټوال د کابل خلکو ته ښکاره وئيلي دي چې انگرېزي سفارت خانې ته مه ځئ نو زما په دې خبره باور نه کيږي . او دا چې امير صاحب باندې تاسو بالکل د حملې کولو نيت نه لرئ نو د کومې ورځې نه چې زمونږ پخپلو کښې سره دوستي راغلې ده او بالخصوص چې کومې خبرې اتري زمونږ په منځ کښې په پيښور کښې شوي دي او په هغې کښې هم تاسو د دې اظهار کړم دے چې حکومت برطانيه به په هيڅ صورت کښې د امير صاحب په علاقه نه بلوسيدري او نه به هغه سره څه دا شان دخل کوي چې په هغې کښې د امير صاحب يا د هغه د جانشين خفگان وي يا د افغانستان په ازادۍ کښې څه خطره پرياسي نو د هغې ورځې نه خو امير چري د حکومت برطانيه برخلاف د غرضيانو خلکو په خلو اعتبار کړم دے بلکې د هغه کوشش هم دا پاتې شوم دے چې حکومت برطانيه سره دوستانه تعلقات وساتم .

او دا چې تا ليکلي دي چې دا الزامات هم دغه شان په ښکاره واپس واخلي لکه څرنگ په ښکاره طريقه چې تاسو لگولي دي نو زما مهربانه، زه هيچرې د دې خبرې تسليمولو ته تيار نه یم چې چا هم دا الزامات په حکومت برطانيه باندې لگولي دي او د دې متعلق د اعلان شائع کول، نو څه وخت چې زه د امير صاحب په خدمت کښې حاضر شم او هغه زه د حکومت برطانيه د دوستانه خيالونو نه واقف کړم تر کومه پورې چې ماته د هغې خيالونو علم دے او دا کومې خبرې چې د دې برخلاف کيږي د هغې اصليت هم ورته ښکاره کړم نو بيا دې د دې ټولې معاملې په ښه شان سره په هغه ځای کښې وزن وکړو نو دا اعلان به په مناسبه او ښه طريقه شائع کړو او بيا به هغه اعلان په ښکاره حکومت برطانيه ته هم ورسې .

دا تحریر وليکلے شو د هفتې په ورځ دريم مارچ 1858ء

د شير علي خان په دې ورځو کښې د جنگ دپاره تياري کول او د هغې دپاره د پښتنو خانانو او سردارانو نه راي تپوس کول غالباً چې درست دي مگر سوال دا دے چې آيا د دې قسم تياري کول او د راي اخستل د هغه دپاره جائز وه او که نه . مونږ اکاهو هم د دې خبرې په تفصيل سره ذکر کړم دے چې لارډ ليتن د دې کانفرنس په دوران کښې په دريو مقاماتو کښې يعنې کوئټه، کرمه او په چترال کښې د افغانستان په مشرقي محاذ باندې يوځونه راجمع کړل او بيا دې سره ئ سم د امير صاحب نه دا شان مطالبات کول چې د هغې

نه دا صفا معلومېده چې که چېرې امير صاحب د انگریزانو حسب منشا عهدنامه هغوي سره ونه کړه نو غالباً چې هغوي به ضرور د افغانستان برخلاف فوځي کارروالي وکړي. په دا شان حالاتو کې چې امير صاحب د خپل بچاؤ دپاره د امداد حاصلولو په غرض پېښې لاس وهلي وي او خلق یې د دې دپاره تیار کړي وي چې په هغه باندې د حملې په صورت کې چې دې هغوي هغه سره امداد وکړي نو په دې کې چې د هغه څه قصور و؟ دا خو ناممکن ده چې هغه په هندوستان باندې د حملې کولو خیال په دماغ کې راوستي وي نو نه هغه دومره ناپوه او بیوقوف و چې هغه په انگریزانو باندې د جارحانه کارروايي دپاره گواښېدلې وي. ولي د هغه دا یقین راغلې و چې انگریزان یو طرف ته خو د کانفرنس په ذریعه په ما باندې خپل مطالبات منظورول غواړي او که چېرې ما د هغوي مطالبات منظور نه کړل نو بل طرف ته هغوي په ما باندې د حملې کولو تیاره کوي. (په دې حقله کرنل ایچ بی هنا په خپل کتاب جلد اول صفحه نمبر 166 باندې داسې لیکي :

" With British troops established at different points of his frontier; with the soldiers of the MahaRaja of Kashmir pressing forward to take up a position from which they, too, could menace Afghan territory; with British demands of an obnoxious character and constantly pressed on his acceptance, and supported by threats of evil consequences to himself and his dynasty if he failed to agree to them with alacrity and thankfulness- Sher Ali would have been blind if he had not recognised the danger hanging over him, and criminally negligent if he had taken no precautions against it.

The real truth of the situation in the winter 1876-77 is that both sides were preparing for a possible war; but that the Viceroy was preparing for a war of aggression, and the Amir for a war of defence, and that the aggressive measures had preceded the defensive. Many accusations have been brought against Sher Ali- he was dissatisfied; he was sulky; he was unfriendly; he was ambiguous in speech and act; he was blind to his own advantage- but no one has charged him with the folly of meditating an invasion of India. And not only is there not a little to prove that the Amir ever entertained the thought of taking the offensive- but there is good reason to believe that he was under no delusion as to the probable result to himself of even a defensive war, and that he would have welcomed any change in the attitude of viceroy which would have justified him in modifying his own. " Your Govt;" said Noor Muhammad to Sir L. Pelly at the close of the first meeting of the two plenipotentiaries, is a powerful and great one, ours in a small weak one; we have long been on terms of friendship, and the Amir now clings to the skirt of the British Govt, and till his hands be cut off, he will not release his hold of it."

(Afghanistan, No.1 - 1878 - Page 197)

ترجمه: "هرکله چې امیر شیر علي خان لیدل چې انگریزي فوځونه زما د سرحد په مختلف

مقاماتو کښې دیره شول او د مها راجه کشمیر سپاهیان شواشو په دې مطلب راروان دي چې داسې مقامات ولسي چې د هغه ځای نه هغوي د افغانستان په علاقه گواښیدي شي. او انگریزان سخت قابل اعتراض مطالبات ماته او زما د قبلولو دپاره پیش کوي او ماته دهمکي راکوي چې که چرې ما دا مطالبات سمدستي او په شکر گزاری سره ونه منل نو دا به زما او زما د خاندان دپاره د خرابو نتاجونو ډک وي. نو که باجود د دې علم نه شیر علي خان ته د هغې خطري احساس نه وې شوم چې کومه د هغه په سر باندې پرته وه نو هغه خو به بیا بالکل ږوند وۀ او که چرې د هغې خطري نه د بچ کیدو دپاره هغه څه سامان نه وې کړې نو هغه خو به بیا د سخت غفلت مجرم وۀ.

حقیقت خو دا دی چې ۱۸۷۶-۷۷ء په ژمي کښې دواړو فریقو د ممکن جنگ دپاره تیاري کولې مگر والسرای د جارحانه جنگ دپاره تیاري کوله او امیر د مدافعانه جنگ یعنی د بجاو د جنگ دپاره. او د جارحانه کارروایی تیاري ورومبې شروع شوې وه. د شیر علي خان برخلاف ډیر څه الزامونه لگیدلي دي ځنې خلق وائي چې هغه خوشحاله نه وۀ ځنې وائي چې هغه غصه ناک وۀ د دوستی قابل نه وۀ. ځنې وائي چې هغه په خبرو کښې او په عمل کښې مشکوک وۀ. او پخپله فائده به نه پوهیدو مگر په هغه باندې د بیوقوفی دا الزام هیڅا نه وۀ لگولې. چې د هغه په هندوستان باندې د حملې کولو اراده وه. او نه صرف دا چې د دې خبرې قطعاً هیڅ ثبوت نشته چې د هغه نیت د حملې کولو وۀ. بلکې په دې خبره باندې د باور کولو دپاره ډیر وجوهات موجود دي چې هغه ته د دې مدافعانه جنگ د غالبې نتیجې متعلق هم څه شکوک نه وو. (یعنې د هغه دا یقین وۀ چې که زما او د فیرنگیانو په منځکښې جنگ پیښ شو نو زه به شکست خورم) او هغه به په دې ډیر خوشحاله شوم وۀ چې که چرې د والسرای په رویه کښې څه دا قسم تبدیلی راغلې وې چې هغه ئ د خپلې رویې په تبدیلی مائل کړې وې.

په ورومبې ملاقات کښې نور محمد شاه سر لوئي پيلي ته دا وئيلي وو چې "ستاسو حکومت ډیر طاقتور او لوی دی زمونږ حکومت ورکوته دی او کمزوری دی. د ډیرې مودې نه زمونږ تعلقات دوستانه راغلي دي او امیر اوس خان د حکومت برطانیه لمن سره نښلولی دی او تر څو پورې چې د هغه لاس چا نه وي پرېکړې تر هغې پورې به هغه دا لمن پرې نه ږدي." (

لکه چې څرنګ ورومبې ذکر شوم دی د لارډ لیتن لیکلې جواب نور محمد شاه ته په پنځلسم مارچ ورکړې شو په شپاړسم مارچ نور محمد شاه خپل کاتب (سیکرټري) منشي باقر سر لوئي پيلي ته په دې سلسله کښې د یو څو نورو خبرو اترو کولو دپاره ولیږلو وې سر لوئي پيلي د مزید خبرو اترو کولو نه انکار وکړ او دا شان سخت جواب ئ ورکړ. د کابل

سفیر ته د خپلو دلائلو د بیانولو دپاره کافي وخت ورکړی شوی دی او هغه په تفصیل سره خپل وجوهات بیان کړي دي . هغه له قریباً څلور هفتې مهلت د قطعي جواب د ورکولو دپاره ورکړي شوی دی . اوس نور وخت په بحث مباحثې کېنې نشي ضائع کېدای نو که چرې د ایجنسو د مقررولو په معامله کېنې هغه د قطعي جواب په را کولو کېنې څه خبره دوه کول غواړي نو زه به په خوشحالی د هغه خبرې ته غوږ کېږم . محمد باقر سر لوئي پيلي ته په جواب کېنې وویل چې نور محمد شاه في الحال ناروغه دی . او له دې کبله هغه د وائسرای په تحریر باندې د غور کولو قابل نه دی . ولې سر لوئي پيلي هغه ته وویل چې که چرې نور محمد شاه تا ته د مزید بحث مباحثې دپاره هدايات در کولې شي نو هغه دومره هم کولې شي چې د وائسرای د مطالباتو جواب یا په ښه او یا په نه کېنې در کړي . او دا واضحه کړي چې آیا هغه د دې بنيادي او ابتدائي شرط منلو ته تیار دی او که نه . هرچند چې منشي محمد باقر سر لوئي پيلي ته وویل چې نور محمد شاه ډیر ناروغه دی او هغه به ډیره موده پس د وائسرای په خط باندې د غور کولو قابل شي مگر هغه ورته په جواب کېنې وویل چې دا صرف بهانه ده . او په حقیقت کېنې نور محمد شاه امیر شیر علي خان سره د مزید مشورې دپاره مهلت حاصلوي . لاچار محمد باقر د خبرو اترو کولو نه بغیر د سر لوئي پيلي د ځای نه واپس شو . نور محمد شاه په حقیقت کېنې ډیر ناجوره وه او هغه هیڅ قسم بهانه نه کوله مگر سر لوئي پيلي غوښتل چې په هره طریقه چې وي خو چې خپل مقصد حاصل کړم . نور محمد شاه اخر په شپږویشتم مارچ ۱۸۷۷ء وفات شو او سر لوئي پيلي افغان مشن ته د فاتحه خوانۍ دپاره سرې ولیرلو او په قلا باندې ئ جنده نیمه را کوزه کړه او شپيته توپې ئ د هغه په قبر باندې د هغه په اعزاز کېنې خلاصې کړې .

کرنل هنادي قابل وزیر اعظم په حقله دا شان خیالات ښکاره کړي دي:

"No heavier blow could have befallen Sher Ali at this, the most critical juncture of his life, then the loss of the man on whose statesmanship, diplomatic skill, wide knowledge of affairs and devoted loyalty to himself he had so long been accustomed to rely. An English man who knew Noor Muhammad at Ambala, wrote of him ' that he had there jealously guarded his master's interests, had given life and character to the negotiations, and had sedulously laboured to give a foundation of permanence to what ever had passed between the two rulers, (Lord Mayo and Sher Ali); and it was in jealously guarding his master's interests and in sedulously labouring to defend the foundations of permanence which he had assisted to lay that he had died. It is possible, that , if he had lived, he might have succeeded in averting the Afghan War, but the possibility is so small that, on the strength of it one can hardly desire that his life should have been prolonged to witness the overthrow of the kingdom he had helped to build up; to share the flight, and be present at the death in exile of the prince he had served so well; to see English men

over running and laying to waste the land they had pledged themselves to respect and defend."

ترجمه: "د شیر علي خان د زندگی په دې سخت وخت کې د هغه دپاره د هغې سرې د مرګ نه زیاتې لویه صدمه بل څه نشوه کیدې. چې د چا په سیاستداني، په جرګه کې د خبرو کولو په قابلیت، د هغه د مختلفو امورو په واقفیت او د هغه په پوزه او مکملې وفادارۍ هغه دومره موده اعتبار کړې وه. یو انگریز چې چا په انباله کې هغه سره واقفیت پیدا کړې وه د نور محمد په حقله لیکي چې په دې مقام کې هغه په ډیر غیرت سره د خپل مالک د مفادو حفاظت کړې وه او په دې بحث مباحثه کې یو ژوندون او خادۍ انداز پیدا کړې وه په هغه ځای کې هغه په ډیرې جانفشاني کوشش کړې وه چې هر څه فیصلې چې د دې دواړو فرمان رواؤ پکې د لارډ میو او شیر علي خان په منځ کې وشي چې د هغې بنیاد مستقل وي. او هم په دې کوشش کې یې ساو وړ کړه. چې د خپل مالک مفاد په غیرت سره محفوظ وساتي او د دوستۍ هغه مستقل بنیادونه چې د کومو په اړه کې هغه ډیر امداد کړې وه د تباہ کیدو نه بچ کړي. دا ممکن ده چې که هغه ژوندۍ پاتې شوی وې نو د افغانستان دویم لار به هم نه وې پېښ شوی مګر د دې خبرې دومره لږ امید وه چې صرف د دې امید په بهر ورسه باندې د سرې زړه نه غوښتل چې د هغه عمر دې دومره وږد شوی وې چې هغه پخپلو سترګو د هغې بادشاهۍ تباہي لیدلې وې چې د کومې په استحکام کې هغه دومره لویه حصه اخستې وه. بیا د هغې بادشاه په تېښته کې هغه پخپله شریک شوی وې او په جلاوطنۍ کې د هغه په مرګ کې موجود وې. چې د چا هغه ډیر په اخلاص سره خدمت کړې وه او یا یې دا پخپلو سترګو لیدلې وې چې څرنگ انگریزان هم هغه ملک د پېښو لاندې مړي او تباہ کوي چې د چا د حفاظت او احترام قسم هغوی پخپله هغه نه وړه کړې وه."

امیر شیر علي خان د نور محمد شاه د مرګ نه وروسته د هغه د سختې ناروغتیا نه خبر شوی وه چنانچه هغه سمدستي یو بل خپل سفیر پېښور ته را روان کړې وه او د انگریزانو د فوځي خونړیزې نه د بچ کیدو دپاره یې هغه له د هغې ذلیل او د افغانستان د ازادۍ دپاره د هغې مهلک ابتدائي شرط د قبلولو اختیار وکړې وه چې په کوم باندې لارډ لیتن امیر شیر علي خان سره د نورو خبرو اترو کولو دارومدار اېښی وه مګر باوجود د دې نه چې وائسرای د دې بل سفیر د روانیدو نه خبر شوی وه او د دې به هم خبر وه چې دې بل سفیر ته د دې بنیادي شرط د منلو اختیار ورکړې شوی دی ولې هغه امیر شیر علي خان ته د خپل زور و طاقت ښودلو دپاره په ډیر شم مارچ سر لوني پيلي ته حکم راو لیږلو چې د مزید کانفرنس او خبرو اترو سلسله ختمه کړه او فوراً پېښور ته رارخصت شه.

لارډ رابرت په خپل کتاب Forty one years in India (یو څلویښت کاله په

هندوستان کښې) په صفحه 98-99 دا ليکي :

"On learning the death of his most trusted minister, and the failure of negotiations, Sher Ali broke into a violent fit of passion, giving vent to his fury in threatenings and invectives against the British Govt; He declared it was not possible to come to terms, and that there was nothing left for him but to fight, but he had seven Crores of rupees, every one of which he would hurl at the heads of the English and he ended by giving orders for a Jihad (religious war) to be proclaimed."

ترجمه : "شير علي خان چې د خپل ډير اعتباري وزير د مرگ نه او د جرگې د ناکاميايي نه خبر شو نو ډير سخت په غيظ و غضب شو او خپل قهر ي د حکومت برطانيه ته په کنځلو او بدوردو ونيولو ښکاره کړو. هغه وويل چې دا ممکنه نه ده چې زموږ صلح وشي او بغير د جنگ کولو بله هيڅ لار زما پاتې نشوه. ما سره اووه کروړه روپۍ دي او دا هره يوه روپۍ به زه د ليرنگيانو په سر ورولم او بيا په اخر کښې هغه د جهاد اعلان وکړو."

کرنل هناد لارډ رابرټس په دې تحرير باندې دا شان راي ښکاره کوي :

"The incident may be a true one, though Lord Roberts gives no authority for his account of it. Sher Ali had good cause to feel that it was impossible to come to terms with a Govt; which argued away its own engagements, whilst magnifying his, and after staking the continuance of the friendship between itself and him on a demand destructive of all confidence and goodwill, broke off negotiation with him at the very moment of his yielding to its unwise importunity. That his rage and grief should find vent in threatening and invectives was the most natural thing in the world, but, as has been seen, there exists no proof that he ever proclaimed a Jihad."

ترجمه : "ممکن ده چې دا واقعات رښتيا وي اگر چې لارډ رابرټس د هغې په تائيد کښې څه سند پيش کړي نه دي. شير علي خان په دې خيال کولو کښې ښه حق بجانب وه چې يو دا شان حکومت سره د صلاحيت کيدو هيڅ امکان نشته چې هغه د خپلو اقرارونو نه د وتو دپاره خو قسم دلائل پيش کوي او زما اقرارونه ماته په ډير لومړي شکل کښې پيش کوي او هر کله چې دې حکومت هغه ته يوه داسې مطالبه پيش کړه چې هغه (په دې دواړو حکومتونو کښې) د باهمي اعتماد او دوستۍ بالکل منافي مطالبه وه ټول زاړه د دوستۍ تعلقات قربان کړل نو د دې نه پس هغه سره هغوي عين په داسې وخت کښې د خبرو اترو سلسله ختمه کړه چې هغه د هغې د منلو دپاره تيار شوي وه په داسې واقعاتو کښې د امير شير علي خان دپاره د خپل غم او غصې اظهار د کنځلو او بدوردو ونيولو په شکل کښې يوه قدرتي خبره وه ولې چې څرنگ به د ذکر شوي دې د هغه د جهاد د اعلان کولو هيڅ ثبوت نشته."

په دې ځاي کښې به دا وئيل نامناسب نه وي چې افغانستان کښې د انگرېزي

ایجنټانو د مقررولو د تجویز مخالفت د لارډ لیتن د کونسل دریو ممبرانو هم کړې وه. یعنې یو سر هنري نارمن او بل سر آر تهر هاب هاوس او دریم سر ولیم میور. دې دریو وارو تحریري رایو ورکړې وه چې په امیر شیر علي خان باندې د هغه د رضا خلاف انگریزي مشن قبول بالکل نامناسب دي. ځکه چې امیر صاحب د حکومت برطانیه بالکل دشمن نه دی او کوم دلائل او وجوهات چې امیر شیر علي خان د انگریزي افسرانو د تقرری برخلاف پیش کوي هغه بالکل رښتیا او جائز دي. مگر چونکې لارډ سلسبري او لارډ لیتن پخپله د دې تجویز بانیان وو دې دپاره لارډ بیکنز فیله د حکومت نه د هغوي دا رای په مختلفو طریقو پته وساتلې شوه او لارډ لیتن صرف د لارډ سلسبري په مشوره امیر صاحب ته خپل مطالبات پیش کړل.

هر کله چې د پېښور کانفرنس د نور محمد شاه د مرګ نه پس د لارډ لیتن په حکم خور شو نو عطا محمد خان ته هم حکم وشو چې بیا کابل ته مه ځه او د هغه پاتې شوي عملي ته هم حکم لارډ چې کابل نه واپس شی. او دغه شان د امیر شیر علي خان او د فیرنګیانو په منځکښې ټول سیاسي تعلقات پریکړې شول. د دې نه پس لارډ لیتن خفیه طور په قندهار او هرات باندې د پیش قدمی دپاره تجاویز جوړ کړل. امیر شیر علي خان هم د دې تجاویزو نه خبر شو چنانچه هغه سمدستي د قندهار حکومت افضل خان، خپل سخر ته چې د عبدالله جان یعنې د ده د ولیعهد نیکه وه وسپارلو او هغه ته ی حکم وکړو چې یوه چاوښی دې فوراً په پشین کښې واچولې شي او یوزر سواره دې د فراه نه په هغه ځای کښې واچولې شي. د دې نه علاوه هغه دولس پلټنې د کابل نه او څلور د هرات نه قندهار ته واستولې مگر چونکې په یورپ کښې د روس او د انگریزانو تعلقات ډیر کشیده شوي وو او قریب وه چې د دې دواړو سلطنتونو په خپلو کښې په یورپ کښې جنګ انښته وي له دې کبله د انگلستان حکومت لارډ لیتن په دې تجاویزو باندې د عمل کولو نه منع کړو ځکه چې هغوي سره د دې خبرې احتمال وه چې که انگریزي فوځونو دا وخت د هرات او قندهار په لوري پیش قدمی وکړه نو روس به د خپل بچاؤ دپاره انگلستان سره په جنګ کولو مجبور شي.

د روس د پيشقدمۍ د وېرې انگريزانو په افغانستان کېنې خپل فوځي او سياسي اثر زياتول غوښتل، کابل ته د روسي مشن راتگ، د ترکو او د روس د ۱۸۷۸ء د برلین د عهدنامې په وجه هندوستان باندې د روس د حملې ويره ورکيدل، د انگريزانو خپل شرطونه بيا امير شير علي خان ته وړاندې کول.

مونږ د لارډ ليتن او د لارډ سالسبري په هغه منصوبو چې کومې هغوي په افغانستان کېنې د انگريزي ايجنسو د قائمو لو په سلسله کېنې جوړې کړې وې مفصل بحث کړې دې مگر دا مو لا نه دي ښودلي چې اخر د دې دواړو سياستدانانو ولي د امير شير علي خان د مرضي نه خلاف د دې ايجنسو د قائمو لو قصد کړې وه. او د افغانستان د ازادۍ د شو کولو دپاره تيار شوي وو. د دې اصلي وجه دا وه چې انگريزانو په هندوستان کېنې خپل مقبوضات او حکومت بيا د روس د لاس نه په خطر کېنې ليدو. او هغوي دا غوښتل چې د دې مقبوضاتو په شمال مغرب باندې يو داسې د وسپنې ديوال جوړ کړو چې دا ملک په هيڅ شان باندې زمونږ د قبضي او د حکومت نه بهر لار نه شي. په نورو الفاظو کېنې د هندوستان محکوميت او غلامۍ د افغانستان ازادي او خودمختاري هم د فيرنګيانو د لاسه په خطر کېنې غورځولې وه.

ورومبې د دې خبرې ذکر شونځې دې چې د روس د طرف نه په هندوستان باندې د حملې کولو دپاره دا خبره د فوځي نکته نگاه نه ضروري وه چې روس دې په قسطنطنيه باندې قبضه وکړي او په دغه لار دې بيا هغه په بحيره روم کېنې خپل بحري طاقت د انگريزي سمندري بهرې په مقابله ډير زيات کړي. په دې وجه انگريزانو په دې ورځو کېنې يعنې د ۱۸۷۵ء نه د روس او د ترکو په معامله کېنې د ترکو په مرسته ولاړ وو او دا ځای نه غوښتل چې روس هيجرې هم په قسطنطنيه باندې قبضه وکړي د کال ۱۸۷۵ء نه په يورپ کېنې د روس او د سلطان روم (يعنې د ترکو د بادشاه) تعلقات ډير خراب شوي وو او روس د دې کشيده تعلقاتو نه دا فائده وچلول غوښتل چې په څه طريقه باندې د روس او د ترکو جنگ ونښلي او روس ته د قسطنطنيې د فتح کولو موقع په لاس ورشي. چونکې په قسطنطنيه باندې د روس د قبضي کولو اصلي منشا بالاخر په هندوستان باندې حمله کول وو نو لارډ ليتن او لارډ سالسبري دا کوشش کولو چې که چېرې روس په قسطنطنيه باندې قبضه هم وکړي نو چېنې هغوي په وسط ايشيا کېنې د افغانستان په مغربي محاذ باندې د خپل مدافعت ورومبې خط د دريائې آمو په خوا خوا کېنې د خپلې نگراني لاندې قائم کړي او دغه شان وروږ د مرید پيش قدمۍ نه بالکل منع کړي. د دې غرض دپاره دا ضروري ده چې انگريزان

دې په افغانستان کېنې خپل سياسي او فوځي اثر تر دې حده پورې زيات کړې چې د هغې ټول سياست د مخکېنې دپاره د حکومت برطانيه په لاس کېنې راشي.

د روس او د ترکو د کشيده تعلقاتو قصه دا شان ده چې په دې ورځو کېنې د ترکو حکومت نه صرف د ايشيا په يو عظيم الشان رقبه باندې وه بلکهې د جنوب مشرقي يورپ يوه لويه حصه هم د هغوي د تسلط لاندې وه او د يورپ په لکونو عيسايان د هغوي په رعايا کېنې شامل وو. دا عيسائي رعايا په دې ناراض وو چې هغوي ولې د يو ايشيائي قوم چې د مذهب نه مسلمانان دي، محکوم دي. له دې کبله به هغوي وقتاً فوقتاً بغاوتونه کول او په دې بغاوتونو کېنې به د يورپ اکثر عيسائي حکومتونه بالخصوص روس د خپلو هم مذهبو په مرسته ودرېدل. اخر په کال 1875ء کېنې آستېريا، جرمني او روس په اتفاق سره تحريري طور د سلطان روم نه خپل عيسائي رعايا سره د خاص رعايتونو کولو مطالبات پېش کړل. په دې تحرير کېنې فرانس او اټلي هم شامل شو. ولې انگلستان د روس په اصلي غرض باندې پوهه وه نو هغه په دې کاغذ باندې د دستخط کولو نه انکار وکړو مگر د سلطان صاحب په وينا باندې هغوي هم دستخط وکړو او سلطان صاحب خپل عيسائي رعايا سره د سياسي اصلاحاتو او د نورو رعايتونو د کولو وعده وکړې مگر د روس منشا دا وه چې ترک د خپل عيسائي رعايا د لاسه په قلاره کېنېني. تر دې پورې چې اخر د ترکو او د روس جنگ ونښلي نو څه لږه موده پس هغه د يورپ حکومتونو بيا دې خبرې ته مائل کړل چې هغوي په حکومت ترکيه باندې د خپل عيسائي رعايا دپاره نور دباؤ واچوي، مگر چونکې حکومت برطانيه په دې مشوره کېنې کېنې د شامليدو نه انکار وکړو له دې کبله په دې تجويز څه مزید کارروائي ونشو. لږه موده پس بلغاریه چې دا هم د ترکو په حکومت کېنې شامله وه د سلطان صاحب برخلاف بغاوت وکړو. سلطان صاحب د دې بغاوت د فرو کولو دپاره سختې فوځي کارروايي وکړې. په دې سبب عيسايان په ټول يورپ کېنې د خپلو هم مذهبو په مرسته ودرېدل او د خپلو خپلو حکومتونو نه د مداخلت کولو مطالبې وکړې. په انگلستان کېنې هم مستر گلېډسټون د لېرل پارټي مشر د ترکو برخلاف زورور تقريرونه وکړل او د خپل حکومت نه د ترکو برخلاف د کارروايي کولو اپيل وکړو. په جون 1876ء کېنې مانتينېگرو او سربويا هم د ترکو برخلاف پاڅيدل مگر دا ټول بغاوتونه سلطان صاحب د ډيرو سختو جنگونو نه پس فرو کړل او چونکې قدرتي طور بېشانه ډير عيسايان د ترکو د فوځ د لاسه نقصاني شول په دې وجه روس د هغوي په امداد کېنې راپاڅيدو او اخر د ترکي حکومت او د هغوي د باغي رعايا تر منځ يوه عارضي صلح د يورپ د لويو لويو سلطنتونو په وساطت سره وشوه. د دې نه پس د سلطان صاحب او د يورپ د حکومتونو د نمائنده گانو په منځکېنې يو لړ کانفرنس وشو مگر چونکې هغوي په ترکي حکومت باندې دا قسم

شرطونه اېښودل چې د هغې منلو ته ترک بالکل تيار نه وو له دې کبله دا کانفرانس ناکامياب شو او اخر په خلیريشتم اپریل ۱۸۷۷ء روس د ترکو برخلاف د جنگ اعلان وکړو. د روس څخه فوځونو خو په علاقه هائې بلقان باندې پېش قدمي وکړه او څخه فوځونو په ایشیائې کوچک باندې وروړاندې شول. د پلونه په مقام باندې د روسیانو او د ترکو یو عظیم الشان جنگ وشو او تقریباً پنځه شپږ میاشتې دواړه حکومتونه سخت و جنگیدل ولې په دسمبر کښې پلونه روس واخسته او روسي فوځونه په قسطنطنیه باندې وروړاندې شول دغه وخت په انگریزانو کښې یو لوی هیبت پیدا شو. په دې ورځو کښې لارډ بیکنز فیلډ د قدامت پسند ټولي مشر برسر حکومت وه. هغه فوراً قومي جرگه (پارلیمنټ) راغونډه کړه او د روس برخلاف ی د جنگ کولو دپاره د هغې نه د شپږو لکو پونډو منظوري واخسته او د بحیره روم انگریزي بیړې ته ی حکم وکړو چې هغه دې فوراً د قسطنطنیه په طرف روانه شي. علاوه د دې نه حکومت برطانیه هندوستانی فوځونه هم مالیې ته راوستل او د سلطان صاحب په صلاح ی د قبرص په جزیره باندې هم قبضه وکړه.

په یورپ کښې د دې واقعاتو د مختصر بیان نه به لوستونکو ته دا معلومه شوی وي چې په افغانستان کښې د انگریزي افسرانو د مقرریدلو سوال په کال ۱۸۷۵ء کښې لارډ سالسبري هم هغه وخت پیدا کړو چې څخه وخت د یورپ حکومتونو د روس په صلاح د ترکو نه د خپل عیسائي رعایا سره د سیاسي رعایتونو کولو مطالبه کړې وه. سالسبري ته هم دغه وخت بیا دا ویره پیدا شوه چې د روسي حکومت د حکومت ترکي عیسائي رعایا سره همدردی کول صرف په قسطنطنیه باندې د پېش قدمي کولو یوه بهانه ده. او هم په دې سبب لارډ سالسبري د وسط ایشیا کښې د روس د مقابلې دپاره په افغانستان کښې د انگریزانو پوره اثر او اقتدار قائمول غوښتل. د ۱۸۷۵ء نه پس بیا هر څومره چې روس د بلقان عیسائي رعایا سره خپله همدردی او محبت ظاهرولو هغه هومره فیرنگیان د روس په اصلي غرض باندې نسبتاً زیات پوهیدل او هغوي په افغانستان کښې د خپلو افسرانو د مقرریدلو مطالبه هم په زیاتي زور سره د شیر علي خان نه کوله.

هر کله چې روس د انگریزانو د دې فوځي نقل و حرکت نه خبر شونو زار سخت برافروخته شو او سمدستي ی حکم وکړو چې په روسي ترکستان کښې دې فوځونه په هندوستان باندې د پېش قدمي دپاره تیار شي. او دې سره ی یو روسي مشن کابل ته راوان کړو.

د زار روس په ترکستان کښې د فوځونو جمع کولو نه په ټول افغانستان کښې یو هیجان پیدا شو او ډیرې مبالغه آمیز خبرې د دې فوځ د لوی والي متعلق خوري شوي مگر در حقیقت دا فوځ ټول ټال پنځلس زره او څلور سوه سړي وو او په دریو حصو کښې تقسیم

وو. د دې فوځ اصلي حصه چې هغه په شمار کښې دولس زره جنگي سپاهيان وو په تاشقند کښې رايو ځاي شول او د جون په ابتدا کښې د بخارا علاقې ته را روان شول او د يو ډير تکليف ده سفر نه پس د بخارا په سرحد باندې جم نومې يو مقام ته را ورسيدل. د دې فوځ يوه دسته د چار جوي گودر طرف ته را روانه شوه او بله دسته د دريائې آمو او د کوه هندوکش په منځکښې علاقې طرف ته د قبائلو د مطيع کولو دپاره را وړاندې شوه. دې فوځي نقل و حرکت سره سم روسي حکومت يو مشن د جنرل ستوليتاف د لاندې د تاشقند نه کابل ته را وليږلو ولې د دې مشن د روانيدلو نه ورومې د روسي فوځ د پيش قدمۍ خبرونه په ټول افغانستان کښې خواره شوي وو. او دې کښې شک نشته چې شير علي خان سره د افغانستان د سلامتۍ ډيره ويره پيدا شوې وه. د کوم وخت نه چې د روس او د ترکو مخالفت شروع شوی وه نو د هغې تاريخ نه امير شير علي خان او د هغه درباريانو ته دا خيال پيدا شوی وه چې د ترکو او د روس په تنازعه کښې به يوه ورځ د روس او د فيرنګيانو هم جنگ جوړېږي په دې وجه د امير شير علي خان ټولو خپلوانو او سردارانو هغه ته دا مشوره ورکړې وه چې اوس دا وخت په دې دواړو حکومتونو کښې يو نه يو سره پرې او اتحاد جوړول ضروري دي مگر شير علي خان د دې مشورې سخت مخالف وه هغه نه خو د روس اثر په افغانستان کښې پيدا کول غوښتل او نه د هغه دارضا وه چې خان د فيرنګيانو ماتحت کړم. دې کښې شک نشته چې په ۱۸۷۸ء کښې روس خپل دوه مسلمانان سفيران کابل ته د دې غرض دپاره راستولي وو چې شير علي خان خان د روس حفاظت ته وسپاري مگر امير صاحب د يو سفير په خبره هم غوړ کښينېدو او اگر چې اوس هغه د روسي فوځ په پيش قدمۍ باندې خوفزده شوی ضرور وه مگر څه وخت چې هغه د روسي مشن کابل ته د روانيدو نه خبر شو نو ډير خفه او غصه شو ځکه چې هغه ته معلومه وه چې د دې مشن په راتلو به زه يقيناً فيرنګيانو سره په مشکلاتو کښې پريوځم اگر چې هغه په اخر کښې دې مشن ته د خوف په سبب د راتلو اجازت ورکړو ولې په ابتدا کښې هم د امير شير علي خان په چشم پوشی د هغه افسرانو په ترکستان کښې د دې مشن په لاره کښې دا شان مشکلات پيدا کړل چې د هغوي کابل ته راتلل د څه مودې دپاره ملتوي شول. د هغه اصلي غرض دا وه چې که چېرې د روس او د فيرنګيانو په منځکښې په يورپ کښې څه روغه وشوه نو ډيره ممکنه ده چې نه خو روس خپل مشن کابل ته را وليږي او نه حکومت برطانيه په افغانستان کښې د خپل اقتدار او اثر قائمولو خوا هڅمند پاتې شي. چنانچه هر کله چې دا روسي مشن د بخارا په علاقه کښې را روان وه نو شير علي خان خپل يو افسر د شين اباد مقام ته چې د بخارا په علاقه کښې يو کلي دى جنرل ستوليتاف ته د دې غرض دپاره وليږلو چې جنرل موصوف دې د هغه ځاي نه تر هغه پورې نه را وانيږي تر څو پورې چې د هغه د استقبال دپاره کافي انتظام نه وي شوی. امير شير علي

خان په حقيقت کښې په دې چل روسي مشن له ډيل ورکولو. مگر ستوليتاف په دې تجويز رضا نشو او خپل سفر يې جاري وساتلو. د دې نه پس بيا د امير صاحب افسرانو دا مشن تر دريو ورځو پورې د دريائې آمو په کسه غاړه په دې بهانه ايسار کړې وه چې کابل ته د هغوي د بوتلو دپاره محافظه فوځي دسته لا تياره نه ده. هم په دې طريقه کله په يوه کله په بله بهانه امير شير علي خان د دې مشن کابل ته په رارسيدو کښې دومره رکاوټونه پيدا کړل چې هغوي په مشکله په دويمه جولای ۱۸۷۸ء کابل ته راوړسیدل. مگر د هغوي د رارسيدلو نه اگاهو د ترکو او د روس په منځکښې روغه وشوه. (دا عهدنامه برلن مورخه ديارلسم جولای ۱۸۷۸ء په ذريعه وشوه) او په ديارلسمه جولای دا قطعي طور معلومه شوه چې د روس او د فيرنګيانو په منځکښې د جنگ د کيدلو هيڅ امکان نشته مگر چونکې روسي مشن ته دا خبر په وخت معلوم نشو په دې وجه مشن بدستور خپله پيش قدمي کابل ته جاري وساتله. او د امير د رضا نه خلاف اخر کابل ته راوړسیدل.

د امير شير علي خان د هيڅ قول يا فعل نه دا خبره نشي ثابتيدې چې د هغه منشاروس سره مستقل تعلقات پيدا کول وو مگر صرف د ميلمستيا د اصولو مطابق هغه د شاهي خاندان يو شهزاده، خپل يو څو وزيران او سپه سالار سره د هاتيانو د دې مشن د استقبال دپاره د کابل نه بهر واستول. او بيا يې هغوي په بالا حصار کښې ديره کړل. د هغوي د جائې قيام نه امير صاحب چارچاپيره د هغوي د حفاظت په بهانه دا شان پهرې ولگولې چې هغوي ته د افغانستان يو سړي سره هم د امير صاحب په بې علمۍ کښې د خبرو اترو کولو او د ملاقات موقع نه وه سيواي د ډاکټر نه د دې ټول مشن يو افسر ته هم د کابل ښار ته د ننوتو اجازت نه وه او ډاکټر به هم چې کله کله ښار ته تلو نو په بنده ډولۍ او د پښتنو د رسالې د يوې مضبوطې دستې په حفاظت کښې به تلو. د امير صاحب د دې ټولو کارونو نه دا شان معلومېږي چې هغه د دې مشن په راتلو ډير تنگ او ناخوښه وه ولې چونکې هغه د روس د فوځي طاقت نه ويريدلو له دې کبله هغه په ځان کښې د دې خبرې طاقت نه ليدلو چې هغوي په زور د افغانستان نه وباسي. په شپږويشتم جولای دا مشن هغه د دستور مطابق عام دربار ته راوبللو او جنرل ستوليتاف هغه ته په دې دربار کښې د جنرل فان کافمين د طرف نه چې د روسي ترکستان گورنر وه يو خط پيش کړو. جنرل کافمين په دې خط کښې امير شير علي خان ته صرف دومره خبره ليکلې وه چې جنرل ستوليتاف د شهنشاه روس او زما يو ډير اعتباري افسر دې نوزۀ اميد کوم چې په کوم مقصد د هغه مشن کابل ته درغلې دې په هغې باندې به يا امير صاحب پخپله او يا د خپل مقرر شوي وزيرانو په ذريعه هغه سره په تنهائۍ کښې خبرې اترې وکړي.

د دې نه پس په دويم اگست امير شير علي خان صرف د افغانستان د فوځي طاقت د

ښودلو دپاره د روسي مشن په اعزاز کښې د خپل فوځونو يو لړۍ نمائش وکړو او بيا يې هغوي سره په سياسي خبرو باندې بحث مباحثه شروع کړه. دې کښې شک نشته چې د دې خبرو اترو په دوران کښې روسي مشن هم د امير صاحب نه دا قسم مطالبات کړي وو چې که چېرې هغه امير صاحب منظور کړي وي نو افغانستان به د روس د سياسي اقتدار لاندې پوره طور راغلي وي. او لکه د بخارا به پښتنو هم خپله ازادي د هميش دپاره د خپله لاسه غورځولې وه. ليکن د پوره تحقيقات نه پس دا خبره د نمر پشان ښکاره ده چې امير صاحب د دې شرطونو د منلو نه انکار وکړو او که چېرې د هغې خبرو نوعيت چې کومې د امير شير علي خان او ستوليتاف په منځکښې په دې موقع وشوې صحيح طور سره د مستند تحريرونو نه معلوميدې شي مگر کوم اطلاعات چې په دې باره کښې د انگرېزانو خپلو مخبرانو وختاً فوقتاً خپل حکومت ته ورکړي دي د هغې نه هم دا معلوميږي چې امير صاحب نه خو افغانستان د روس په پنجه کښې ورکولو او نه يې هغه د فيرنګيانو محکوم او غلام کولو بلکې د خپل ملک او د خپل قام د ازادۍ د برقرار ساتلو دپاره هغه هر طرف پښې لاس وهل. دا بالکل غلطه خبره ده چې په دې خبرو اترو کښې شير علي خان خپل ملک روس ته په حواله کولو رضا شوي وه لکه چې څرنگ د انگرېزي سياستدانانو د يو ټولي د هغه برخلاف الزام وه.

په دې ورځو کښې چې کوم خفيه مخبران کمټاري او حکومت هند په افغانستان کښې د شير علي خان او ستوليتاف د خبرو د نوعيت د معلومولو دپاره مقرر کړي وو د هغوي د مختلفو تحريرونو نه دا معلوميږي چې ستوليتاف د افغانستان نه دا دا حقوق د روس دپاره غوښتل:

☆ روس ته به دا حق حاصل وي چې هغوي د دريائې آمو او دريائې کابل په منځکښې د ټولي علاقې سروې وکړي.

☆ روس به د افغانستان د سرحد په خواو شا کښې د رسد رساني ځايونه جوړوي.

☆ روس به په ټول افغانستان کښې لارې او تارونه جوړوي او د فوځي نقل و حرکت حق به هغوي ته حاصل وي.

هم د دې مخبرانو د يو ټولي د قول مطابق د امير شير علي خان ټول وزراء د دې شرطونو سخت مخالف وو او د بل ټولي د قول مطابق امير شير علي خان ستوليتاف سره د دې مطالباتو متعلق هيڅ قسم فيصله کول نه غوښتل بلکې هغه دې بحث له طول ورکولو د دې دپاره چې د انگرېزانو په رويه باندې ځان واقف کړي. ولې په دې ټولو مخبرانو کښې يو کس هم دا نه وولیکلي چې شير علي خان په دې شرطونو باندې د رضامندۍ اظهار کړي وه.

دې کښې شک نشته چې امير شير علي خان په دې ورځو کښې په ډيرو وجوهاتو د روس نه ويره په زړه کښې لرله او هغه قطعي طور د روس د ناراض کولو دپاره تيار نه وه

منجمله د دې وجوهاتو نه يوه لويه وجه دا وه چې عبدالرحمن خان د روسيانو په لاس كېنې وه او د هغه په هر قسم شرطونو باندې د افغانستان حكومت د روسيانو د لاسه قبولولو ته تيار وه. پس لويه ويره هغه سره دا وه چې كه چرې زه روسيان د خپل خان نه ناراض كړم نو اغلبه ده چې هغوي د خپلو فوځونو په زور عبدالرحمن زما په مقابل كېنې ودروي. بله وجه دا وه چې روسي فوځونه د افغانستان سرحد طرف ته را روان شوي وو او د هغوي په روسي تركستان كېنې شپه او ورځ د لارې په جوړولو كېنې مصروف وو. د دې نه علاوه د قندهار په علاقه كېنې د غلجيو بعضو قبائلو د هغه نه بغاوت كړې وه او دا مشهوره وه چې په دې باغي قبائلو كېنې خنې مشران كوټې ته تللي دي او انگريزانو ته يې د دخل وركولو دپاره سوال كړې دي او بيا د دې ټولو دپاره د هغه زړه ته نژدې زوى عبدالله جان سخت ناجوره وه ولې سره د دې ټولو مشكلاتو دا د شير علي خان د پوره حوصلې او حب الوطنۍ نتيجه وه چې هغه يې د روس د تجاوزو منظورولو نه منع كړو. په ځاى د دې چې حكومت برطانيه د شير علي خان د دې رويې او د هغه د استقلال شكر په ادا كړې وي ځكه چې هغه د حكومت برطانيه په سخت وخت كېنې د هغه دشمن سره يو ځاى نشو. نو انگريزانو هغه سره دا قسم ناروا او ناجائز سلوك وكړو چې د قومونو په تاريخ كېنې د هغې نظير نشته.

اگر چې په اول اول كېنې روسي مشن شير علي خان ته دا شرطونه پيش كړي وو چې د كومو بره ذكر شوي دي مگر كله چې ستوليتاف د دې نه خبر شو چې په برلن كېنې د تركو او د روس معاهده وشوه او په دې سبب انگريزانو سره د هغوي د جنگ كولو خطر له لرې شوه نو هغه ورو ورو بيا په دې شرطونو باندې زور وركول پريښودل او د يو داسې قسم معاهدې تجويز يې هغه ته پيش كړو چې كوم لارډ ميو او لارډ نارتھ بروك شير علي خان ته پيش كړې وه. د دې مجوزه عهدنامې شرطونه بيا جنرل لارډ رابرټس ته په كال 1879ء كېنې د امير شير علي خان افسرانو دا شان بيان كړي وو. د روس د طرف نه دا شان اقرار وه چې :

☆ مونږ د امير شير علي خان وليعهد تسليموو.

☆ كوم پښتانه سوداگران چې د روس په علاقه كېنې تجارت كوي مونږ به د هغوي حفاظت كوو.

☆ هر څومره كسان چې امير شير علي خان روس ته د څه هنر د زده كولو دپاره يا د تجارت د زده كولو دپاره راليري نو مونږ به هغوي سره د قدر او عزت سلوك كوو.

☆ كه چرې چا بيروني حكومت په افغانستان باندې حمله وكړه نو مونږ به افغانستان له د خپلې منشا مطابق د مشورې او د نور قسم امداد وركوو په شرط د دې چې هغه زمونږ د منظوري نه بغير بل يو بيروني حكومت سره هم جنگ نه چيري.

د امير شير علي خان د طرف نه دا دا شرطونه تجويز شوي وو:

☆ امير شير علي خان به د خپل حکومت د ټولو واقعاتو اطلاع د دوستۍ په طريقه روسي افسرانو مقيم وسط ايشيا ته ورکوي. او خپل ټول خواهشات به جنرل فان کالامين ته د دې دپاره ظاهر وي چې هغه د هغې خواهشاتو باقاعده تعميل وکړي. په دې مجوزه عهدنامې باندې لا هم هغه شان خبرې اترې کيدې او لا په فريقينو کښې چا هم په هغې دستخط نه وه کړې چې سرکاري اطلاع ستوليتاف ته د برلن د عهدنامې متعلق راوړسیده. او هغې سره هغه ته دا حکم راغلو چې سمدستي خپل وطن ته واپس شه. د دې حکم په رارسيدو سره ستوليتاف خپل يو جانشين کرنل روزکنوويو جي سي بي ټي په کابل کښې پرېښودو او پخپله په خليريشتم اگست د کابل نه رخصت شو. په شپاړسم ستمبر تاشقند ته ورسيدو کوم مزل چې هغه کابل ته په راتلو کښې په دوه مياشتې کښې کړې وه هغه مزل هغه په درويشتو ورځو کښې وکړو. د دې نه هم معلوميږي چې شير علي خان روسي مشن ته د راتلو په وخت کښې څومره ډيل ورکړې وه.

د تاشقند نه ستوليتاف شير علي خان ته يو خط د دې مضمون وليکلو چې، "زه نن د شهنشاه روس د کتو دپاره د دې ځاي نه روانيږم د دې دپاره چې زه پخپله هغه ته د ټولې معاملې خبر ورکړم. که د خداي رضا وي نو ټول ضروري کارونه به وشي او منظور به شي. زه اميد لرم چې کوم خلق د نمرخاته د طرف نه د کابل په دروازه کښې رانوتل غواړي هغوي ته به معلومه شي چې دا دروازه بنده شوې ده. بيا که د خداي رضا وي نو هغوي به په لېزان شي."

د ستوليتاف د دې خط نه د انگريزي سياستدانانو هغه ټولې چې چا په شير علي باندې 1878-79ء جنگ جوړول جائز گڼل دا نتيجه وباسي چې جنرل ستوليتاف په دې خط کښې امير شير علي خان سره په شهنشاه روس باندې د دې دويمې مجوزه عهدنامې منظورولو وعده کړې وه او دا د دې عهدنامې په ذريعه شير علي خان په کال 1878ء کښې د انگريزانو برخلاف روس سره اتحاد جوړول غوښتل. مگر د انگريزانو دې ټولې سره د دې نتيجه د وېنکلو دپاره هيڅ معقول او مدلل وجوهات نشته. د ټولو نه وروسته خو دې خبرې ته کتل پکار دي چې په دې مجوزه عهدنامه کښې شير علي خان ته کومه خاص فائده روسيانو ورکوله. په دې کښې روس هغه سره نه د مدافعانه او جارحانه عهدنامې تجويز کړې وه او نه ي د فوخي او مالي امداد څه غوټ پرېکړې اقرار هغه سره کړې وه. هم د دې قسم شرطونه چې کوم ستوليتاف شير علي خان ته په دويمه عهدنامه کښې تجويز کړي وو هغه وروسته د لارډ ميو او د لارډ نارتھ بروک د لاس نه نامنظور کړي وو. او د لارډ ليتن د قول مطابق د شير علي خان او د حکومت برطانيه په منځکښې د سردمهرۍ باعث شوي وو نو بيا په دې

خبرو باندې د باور کولو دپاره څه وجه کيدې شي چې امير شير علي خان د روسيانو د لاسه هم هغه شرطونه منظور کړل چې د کوم متعلق هغه د ليرنګيانو نه بې اطمیناني ښکاره کړي وه. ولې د دې ټولو خبرو نه د پاسه دا خبره ده چې په حیثیت د يو ازاد او خودمختار بادشاه امير شير علي خان ته د خپل قوم او د خپل ملک د حفاظت دپاره هر بیروني حکومت سره د عهدوپیمان کولو اختیار او حق حاصل و. شير علي خان نه خو د حکومت برطانیه يو باجگزار یا ماتحت فرمانروا و او نه هغه له هغوي څه باقاعده واجب د دې خبرې دپاره مقرر کړې و. چې ته به بل بیروني طاقت سره هیڅ قسم تعلقات نه ساتي. او بیا خاص طور په داسې وخت کې چې خو د هغه خپل خان بل چا سره ګډلې بالکل جائز بلکې بالکل ضروري وو. چې څه وخت هغه ته دا معلومه شوه چې انګریزان زمانه د ازادۍ او خودمختاری په اخستو کې شب و روز مصروف دي او که چېرې زه په خپله رضا دا ازادي هغوي ته نه حواله کوم او نه خپل خان مطیع او فرمانبردار کوم نو هغوي نن دې که سبا زما په علاقه پیش قدمي کوي. د پېښور په کانفرنس کې ليرنګيانو هغه ته صفا دا خبره ښکاره کړه چې هغوي د لارډ لارنس، لارډ میو او لارډ نارتھ بروک د وعدو هیڅ پړوانه کوي او که چېرې شير علي خان انګریزي ایجنټان د خپل ملک په سرحدې مقاماتو کې دیره کیدو ته نه پریږدي نو حکومت برطانیه به خپل خان صرف د 1855ء د عهدنامې پابند ګڼي. یعنې په نورو الفاظو کې که چېرې امیر صاحب زموږ مجوزه شرطونه په خان نه قبلوي نو بیا به موږ د هندوستان د حفاظت دپاره په قندهار او په هرات باندې قبضه کوو. ځکه چې په 1855ء کې نه قندهار او نه هرات د دوست محمد خان د لاندې وو. په داسې واقعاتو کې د شير علي خان د خلاصې بله لار نه معلومیده سوا د دې نه چې هغه خان یو داسې حکومت سره وګنډي چې د دې مصیبت په وخت کې هغه د ليرنګيانو د پنځې نه خلاص کړي. مګر حقیقت دا دی چې امیر شير علي خان ته د هر نه څه نه زیاتي خوږ څیز خپله ازادي وه له دې کبله هغه خپل خان د روس لمن ته ونه غورځولو او نه یی د انګریزانو برخلاف هغوي سره عهدوپیمان وکړو. د ستولیتاف په خط کې چې کوم څیز ته اشاره وه د هغې اصلیت دا دی چې په دې ورځو کې انګریزانو هم یو مشن کابل ته راستول غوښتل او په دې باره کې یی شير علي خان ته خبر ورکړې و. ولې په کومه طریقه چې ليرنګيانو دا مشن په زور کابل ته راستولو نو د هغې نه دا معلومیده چې انګریزان کابل ته د روسي مشن په راتلو ناراض دي او هغوي صرف د شير علي خان په سپکاوي او په افغانستان کې د انګریزي رعب او اثر اچولو دپاره د روسي مشن په بدل کې دا مشن په داسې رنگ راستوي لکه چې څوک په وچ زور د بل سړي کور ته د هغه د اجازت او د مرضی نه بغیر ورننوځي. د دې قسم مشن په قبلولو کې د یو خوددار او ازاد بادشاه او د هغه د قوم دپاره بیشک و شبه بیعده ډیر زیات ذلت او

رسوائې وه لیکن یو زورور طاقت د کمزوري او بې اتفاقه اولس د احساساتو هیڅکله پروانه ده کړې. په دې وجه لارډ لیتن دا فیصله وکړه چې خواه که شیر علي خان رضا وي یا نه او خواه هغه اجازت ورکوي او که ناخو دا مشن به کابل ته ضرور شي. چونکې د لارډ لیتن د دې ناجائزې روپې اصلي وجه د روسي مشن کابل ته راتګ وه د دې کبله شیر علي خان ستولیتاف ته دا سوال کړې وه چې ته زار روس ته زما د طرف نه دا ووايه چې که چېرې فیرنګیان ماسره د خه بدو کولو اراده لري نو یا خو ته ما د هغوي د پنجې نه خلاص کړه او یا چونکې اوس اوس د فیرنګیانو او د روس صلح شوي ده نو زار دې زما هغوي ته سفارش وکړي چې هغوي ماسره د بدو کولو نه منع شي. دا اغلب معلومیږي چې ستولیتاف په خپل دې خط کښې هم دې معاملي ته اشاره کړې وه او شیر علي خان ته یې لیکلي وو چې زه به ضرور زار پخپله د دې ټولو معاملاتو نه خبر کړم او امید دې چې فیرنګیان به پخپل مشن کابل ته نه راستوي ولې د فارسي متل دې چې خوې بد را بهانه بیسار. د لارډ لیتن اصل منشا خو دا وه چې په هره طریقه چې وي زه افغانستان د فیرنګیانو د اقتدار او اثر لاندې راوړم. او د هغې په مشرقي سرحد باندې په بعضې داسې مقاماتو قبضه وکړم چې بیا د آنده دپاره فیرنګیان د افغانستان په هره حصه بې تکلیفه قبضه او پیش قدمي کولې شي او په دې طریقه د فیرنګیانو رعب د افغانستان په بادشاه او په پښتون قام باندې دا شان قائم کړي چې په هغوي کښې د مخکښې دپاره زمونږ د منشا نه خلاف د خه کار کولو جرأت پاتې نشي. اوس د دې غرض د حاصلولو دپاره هغه شیر علي خان سره د جنګ د نښلولو خه بهانه پیدا کول غوښتل ولې تر کومه پورې چې د روس او د فیرنګیانو تعلقات په یورپ کښې خراب وو او فیرنګیانو سره دا ویره وه چې په افغانستان کښې د هغوي یو غلط قدم اخستل به هغوي روس سره په جنګ کښې ونښلوي نو تر هغې پورې فیرنګیانو ته دا جرأت ونشو چې هغوي د افغانستان برخلاف وګواښیږي. ځکه چې د وسط ایشیا نه روس د افغانستان په ملګرتیا کښې په هندوستان باندې ډیر په اسانه پیش قدمي کولې شوه. او انگلستان دا نه غوښتل چې په داسې نازک وخت کښې افغانستان زمونږ نه ناراض شي. ولې خه وخت چې د روس او د ترکو په مخکښې د برلن صلح وشوه او فیرنګیان د روس د جنګ نه بیغمه شول او افغانستان بیا یواځې پاتې شو نو حکومت برطانیه ته د خپل غرض د حاصلولو دپاره موقع په لاس راغله. او بیا یې امیر شیر علي خان ته اوبه خپرول شروع کړل. د دې ټولو ناروا بهانو نتیجه د افغانستان دویم لام شو. چې په هغې کښې فیرنګیانو امیر شیر علي خان په سختې بې انصافي سره د خپل پلار نیکه د ملک نه وشرلو او په ټول افغانستان باندې یې د خپلې منشا مطابق د یو خاص وخت دپاره خپل اثر قائم کړو. دا بهانه په کومه طریقه لارډ لیتن له په لاس راغله د هغې تفصیل مونږه په مخکښې باب کښې لیکل مناسب ګڼو.

دولسم باب

د چیمبر لین، کمڼاري اوسینټ جان مشن د کابل دپاره. د ولیعهد عبدالله جان په مرگ د مشن پېښور کښې ایسارتیا، مشن ته د لارډ لیتن هدايات، د غلام حسین خان کابل ته رسیدل، او د امیر صاحب او د هغه د وزیرانو سره خبرې، د کمڼاري د الفریدو سره خان له خبرې او د علي مسجد گورنر فیض محمد خان په هغې بد گڼل، د کمڼاري خیبر ته تگ او د فیض محمد خان د دغه مشن راشړل، په افغانستان د لام تیارې.

هر کله چې حکومت هند د دې نه خبر شو چې یو روسي مشن کابل ته را روان دی نو لارډ لیتن په اووم جون ۱۸۷۸ء د تار په ذریعه نوي وزیر هند لارډ کرینبروک ته دا اطلاع وکړه چې کافمین امیر شیر علي خان ته د یو روسي سفیر کابل ته د راتلو خبر ورکړی دی. د دې نه پس کوم خبرونه چې د دې سفیر د راتلو متعلق حکومت هند ته وختاً فوقتاً رارسیدل د هغې باقاعده اطلاعات به هغوي د تار په ذریعه وزیر هند ته ورکول. څه موده پس لارډ لیتن د حکومت برطانیه نه د دې خبرې اجازت وغوښتو چې حکومت هند دې هم یو سفیر کابل ته واستوي او د دې سفیر د استولو د طریقې وغیره متعلق دې حکومت انگلستان ټول اختیارات حکومت هند ته ورکړي. لارډ کرینبروک د لارډ لیتن د دې تجویز په اول اگست ۱۸۷۸ء هغه ته دا جواب ورکړو چې کابل ته د سفیر لیږلو نه ورومبه دا معلومول پکار دي چې روسي مشن کابل ته راوړسیدو که نه. دوه ورځې پس لارډ لیتن هغه له خبر ورکړو چې روسي مشن کابل ته رارسیدلی دی. پس وزیر هند هغه له د انگریزي سفیر کابل ته د استولو اجازت خو ورکړو ولې دای ورته ولیکل چې که چېرې امیر شیر علي خان دې سفیر ته د راتلو اجازت ور نه کړي نو لارډ لیتن به په کومه طریقه هغه په دې اجازت ورکولو مجبوروي. لارډ لیتن د دې خبرې هیڅ څه خاص جواب ور نه کړو خو صرف دومره ی ورته ولیکل چې حکومت هند به په دې باره کښې بغیر د حکومت برطانیه د مشورې نه هیڅ څه کارروايي نه کوي. اوس لارډ لیتن سمدستي د انگریزي مشن د افسرانو په انتخاب کښې مشغول شو. د دې مشن مشر آخر هغه سر نیول چیمبر جي سي بي جي سي ایس آئي چې د مدراس د فوځونو کمانډر انجیف وه خوښ کړو. او میجر پی ایل این کیویگنري سي ایس آئي (المعروف کمڼاري) او میجر اے بي او سینټ جان رائل انجنیر ی هغه سره د پولیټیکل فرائضو د ادا کولو دپاره مقرر کړل. علاوه د دې کسانو یو فوځي سکرټر، دوه ایډیکانگ او دوه لیم سوه سواره د کپتان اے ایچ پرنسپ د لاندې د مشن سره د تلو دپاره مقرر شول. دې ټولو افسرانو ته حکم وشو چې ماه ستمبر کښې دې کابل ته د روانیدو دپاره تیار اوسي دې سره سم لارډ لیتن نواب غلام حسین خان سي ایس آئي د دې دپاره مقرر کړو چې هغه د مشن د روانیدو نه ورومبه امیر

صاحب د دې سفارت نه خبر کړي. دا نواب غلام حسين د نواب عطا محمد خان متقدم جانشين وه ليکن لارډ لارنس دې په ۱۸۶۴ء کېښي د امير شير علي خان په شکايت په دې وجه واپس رابللې وه چې هغه اعظم خان سره د شير علي خان برخلاف سازشونه او منصوبې کولې.

د لارډ ليتن يو دا شان سره د يو دا رنگ ناز کې معاملي متعلق منتخب کول دا خبره صفا ظاهروي چې د ابتدا نه د لارډ ليتن نيت شير علي خان سره اوبه خړول وو بهر کيف نواب غلام حسين خان له لارډ ليتن يو خط د امير صاحب په نوم د انگريزي مشن د راتلو او په افغانستان کېښي د هغوي د حفاظت د انتظام کولو متعلق دستي ورکړو. او پيښور ته يې راوليږلو مگر قبل د دې نه چې هغه کابل ته روان شوي وي د شير علي خان د وليعهد عبدالله جان د مرگ خبر راوړسیدو. لارډ ليتن سمدستي يوه بله چيټي د عذر خواهي د شملې نه د امير صاحب په نوم واستوله. او هغه ته يې وليکل چې انگريزي مشن به خلويښت ورڅو پورې خپل روانيدل د دې دپاره ملتوي کړي چې هز هائيس ته د ماتم په ورځو کېښي په هيڅ معامله باندې د غور کولو تکليف ونشي.

دې کېښي شک نشته چې عام طور د ماتم ميعاد خلويښت ورځې وي ولي عبدالله جان شير علي خان ته په ټول اولاد کېښي ډير گران وه د هغه د وليعهد کولو دپاره هغه خپل دوه مشران زامن د خان نه ناراض کړي وو او يعقوب خان د هغه د ټولو نه مشرې زوې هم په دې سبب لا په جيلخانه کېښي بنديوان پروت وه او ايوب خان په هرات کېښي جلاوطن وه که چېرې لارډ ليتن ته واقعي د شير علي خان د احساساتو لحاظ کول منظور وي نو پکار وو چې هغه د مشن د تگ دپاره دا شان د حکم په کهجه کېښي د خلويښتو ورځو ميعاد نه وي مقرر کړي بلکې تر هغې پورې يې د مشن ليږل ملتوي کړي وي تر کومه پورې چې شير علي خان پخپله د هغې د روانيدو دپاره رضامندي نه وي ظاهره کړي.

د عبدالله جان د مرگ په سبب لارډ ليتن چيمبر لين ته خو دا حکم وکړو چې مشن دې في الحال په پيښور کېښي ايسار شي ولي نواب غلام حسين خان ته يې حکم وکړو چې ته فوراً کابل ته روان شه او امير صاحب له باقاعده خبر ورکړه چې انگريزي مشن عنقریب کابل ته راروانيدونکې دي. د دې نه علاوه هغه کمناږي ته دا اختيار هم ورکړو چې ته سمدستي افريدو او د دره خيبر نورو قبائلو سره خان له دې مشن د تگ متعلق خبرې وکړه.

لوستونکو ته دا خبره ياد ساتل پکار دي چې په دې ورځو کېښي د فيرنګيانو حکومت د پيښور نه وړاندې نه وه. دره خيبر او د هغې له چارچاپيره قبائل د قديم نه د حکومت افغانستان ماتحت گنلې شول. او د کابل د امير نه به يې مواجبات اخستل. د لارډ ليتن دې قبائلو سره بلاواسطه د امير صاحب د منظوري او اجازت نه بغير گفت و شنيد کول د هر قسم

قوانینو نه برخلاف خبره وه. که چرې اوس په دې زمانه کې چې دا قبائلي علاقه کېږي د
 ډیرنګیانو د تصرف د لاندې ګڼلې شي د افغانستان حکومت دې قبائلو سره د ډیرنګیانو د
 وساطت نه بغیر ځان له سیاسي خبرې وکړي نو یقیناً چې ډیرنګیان به په دې سخت ناراض
 شي او د سیاسي تعلقاتو د کشیدګۍ باعث به شي. له دې کبله څه وخت چې امیر شیرعلي
 خان د لارډ لیتن او د کمڼاري د دې کار نه خبر شوی وي لکه چې یقیناً به خبر شوی وي نو
 هغه به سمدستي په دې پوهه شوی وي چې د وائسرای د ټوله کارروالي دوستانه نه ده.
 بلکې د دې دپاره ده چې هغه ما له اشتعال راکړي او د جنګ دپاره ما ته بهانه جوړوي.

د وائسرای د حکم مطابق چیمبرلین په پېښور کېږي پاتې شو او نواب غلام حسین
 خان کابل ته روان شو. په دې منځکې لارډ لیتن د انګریزي مشن د رهنمایی دپاره وږده او
 مفصل هدايات چیمبرلین ته راواستول. په دې هداياتو کې هغه دا لیکلي وو چې چیمبرلین
 او د هغه ملګري دې په شپاړسم ستمبر کابل ته روان شي خواه شیرعلي خان زما د خط څه
 جواب راکړي وي که نه او دا چې که د امیر صاحب مقامي افسران د مشن په لاره کې څه
 مشکلات پیدا هم کړي ولې مشن به د وړاندې تلو نه پاتې کیږي. ترڅو پورې چې څوک
 ذمه وار افسران د وسلې په زور مشن مخکې پرې نه ږدي بیا ئ ورته مخکې لیکلي وو
 چې څه وخت مشن کابل ته ورسې نو پکار دي چې امیر صاحب په عام دربار کې مشن ته
 هرکلی ووايي بیا په دې موقع به چیمبرلین هغه ته دا ووايي چې دا مشن صرف دوستانه مشن
 دی او د دې غرض دپاره راغلی دی چې کومې غلط فهمۍ د امیر صاحب او د ډیرنګیانو په
 منځ کې د انښالي د کانفرنس د وخت نه پیدا شوي دي هغه لرې کړي. بیا دې چیمبرلین
 ځان له په ملاقات کېږي امیر صاحب ته دا خبره واضحه کړي چې د دې مشن د راتلو موجوده
 وجه دا ده چې چونکې په کابل کې روسي مشن ته په هرکلي وئیلو کېږي شیرعلي خان د
 حکومت برطانیه ښکاره په ښکاره سپکاوی کړی دی نو یو څو په دې سبب او بل څه نور هم
 دا شان واقعات اوس اوس په وسط ایشیا کې پېښ شوي دي چې د هغې په سبب هم د
 حکومت افغانستان او حکومت برطانیه تعلقات تر دې حده پورې نازک شوي دي چې
 حکومت برطانیه دا ضروري ګڼي چې ډیرنګیانو سره د آئنده تعلقاتو متعلق دې هغوي د امیر
 صاحب نه قطعي طور د هغه رای معلومه کړي د دې نه پس که چرې شیرعلي خان د دې
 خبرې څه تسلي بخش جواب ورکولو ته تیار نه و او یا چیمبرلین ته د نورو ذریعو نه معلومه
 شوې وي چې امیر صاحب د دې نه ورومې د حکومت برطانیه د مفادو نه برخلاف څه
 پالیسي اختیار کړي وي نو بیا دې چیمبرلین په ښو کلکو الفاظو کې امیر صاحب او د هغه
 وزیران د دې قسم پالیسي د خرابو نتیجو نه خبردار کړي او که چرې بیا هم د چیمبرلین دا
 یقین راشي چې امیر صاحب د نوي سر نه ډیرنګیانو سره د ښو تعلقاتو په حق کې نه دی نو

بيا دې هغه ټول مشن ختم کړي او واپس دې هندوستان ته راشي.

لارډ ليتنن چيمبرلين ته په دې باره کښې د امير صاحب د اصلي ارادې او نيت معلومولو دپاره دا معيار ايښی وۀ چې که چرې امير صاحب روسي مشن د افغانستان نه د وتلو وينا کولو ته تيار وي نو د هغه نيت به انگريزانو سره د صلاحيت کولو وي. او که د دې وينا کولو ته هغه تيار نه وي نو بيا به د هغه نيت مونږ سره هم د روغې کولو نه وي. ولې که چرې امير صاحب بيا دوباره حکومت برطانيه سره په صلاحيت کولو رضاوي نو چيمبرلين دې هغه ته دا تسلي ورکړي چې ليرنګيان صرف په هغې صورت کښې د امير صاحب دوستان کيدے شي که چرې هغه سمدستي روسي مشن د خپل ملک نه رخصت کړي او د مخکښې دپاره دا اقرار وکړي چې د افغانستان بيروني پاليسي به صرف د انگريزانو د تصرف لاندې وي او روس ته به په هغې کښې د گوتو وهلو هيڅ اختيار نه وي. د دې نه وړاندې لارډ ليتنن چيمبرلين ته دا ليکلي وو چې ته امير صاحب ته دا هم ووايه چې د آئنده غلط فهمونه د بچ کيدو دپاره او د دې دپاره چې دنيا ته د افغانستان او حکومت برطانيه د دوستۍ اظهار وشي دا ضروري ده چې امير صاحب دې خپل ملک کښې انگريزي افسرانو ته د وسيدو اجازت ورکړي. البته خاص په کابل کښې د انگريزي نمائنده په وسيدو زور مه ورکوه ځکه چې د وروښنو بحث مباحثو نه دا خبره ښکاره شوې ده چې امير صاحب پخپل صدر مقام کښې د انگريزي ريزيدانت د وسيدلو سخت مخالف دے ولې په دې سلسله کښې هغه ته دا خبره واضحه کول پکار دي چې که چرې حکومت برطانيه خپل مستقل ايجنټان صرف په هرات او بلخ کښې مقرر کړل نو په هغه صورت کښې به بيا امير صاحب زمونږ حسب منشا خاص خاص سفيرانو ته کابل ته د تلو پوره پوره اجازت ورکوي.

په دې هداياتو کښې چيمبرلين ته د برني رعايتونو د حاصلولو په عوض کښې امير صاحب سره د لاندیني اقرارونو کولو اختيار لارډ ليتنن ورکړۀ وۀ:

☆ حکومت برطانيه به يو سالانه رقم چې د هغې مقدار به في الحال د دولس لکه روپو نه زيات نه وي امير صاحب ته په طور د ماحب ورکوي.

☆ حکومت برطانيه به هر هغه کس چې څوک امير صاحب پخپل ژوند کښې خپل وليعهد مقرر کړي د هغه جائز جانشين تسليموي. او څۀ وخت چې هغه د کابل په تخت کښېني نو هم هغه هومره ماحب به حکومت برطانيه هغه ته هم ورکوي چې کوم امير صاحب ته ورکيدے شو.

☆ حکومت برطانيه دا اقرار کوي چې که چرې روس يا د هغه زير الر بل حکومت د افغانستان په موجوده مقبوضاتو باندې وېلو سیدلو نو هغوي به امير صاحب سره په شريکه د وسلې په زور د هغې مقبوضاتو حفاظت کوي. د دې دريم اقرار متعلق لارډ

لیتن چیمبر لین ته لیکلي وو چې دا اقرار ته هله پسته په خان تسلیم کړه چې امیر صاحب پخپله ستانه د هغې مطالبه وکړي ولې ورومېني دوه اقرارونه ته د خپلې خلې نه په خان قبول کړه.

دا خلاصه وه د هغې هدایاتو چې کوم حکومت هند د انگریزي مشن مشر ته د رهنمایی دپاره ورکړي وو دې کښې شک نشته چې دا شرطونه نسبتاً د هغې شرطونو نه کم سخت وو چې سر لوني پيلي ورومې نور محمد شاه مرحوم ته پیش کړي وو ولې په کومه طریقه چې لارډ لیتن چیمبر لین ته د کابل په طرف د روانیدو متعلق هدایات ورکړي وو هغه د یو ازاد او خودمختار بادشاه دپاره دومره سخت د سپکاوي او د بې عزتی وو چې د امیر شیر علي خان دپاره په هغه طریقه انگریزي مشن په افغانستان کښې د داخلیدو اجازت ورکول ناممکن وو. لکه چې څرنګ د دې هدایاتو نه صفا معلومیږي چیمبر لین ته دا حکم وه چې ته د امیر صاحب د منظوری رارسیدلو نه بغیر کابل ته په شپاړسم ستمبر سمدستي روان شه او د دې هیڅ پروا مه کوه چې د امیر صاحب مقامي افسران ستا په لاره کښې مزاحم کیږي بلکې مشن دې تر هغې پورې پخپله لاره روان اوسي تر څو پورې چې څوک هغوي د وسلې په زور دلارې نه راوانه روي. کوم یو ازاد حکومت د بل حکومت نه یو دوستانه سفارت په دې طریقه باندي قبلولې شي. کوم خودمختار قوم د بل قوم سفارت ته په خپل ملک کښې په زور د راتلو اجازت ورکولې شي. کوم غیرتمند بادشاه به دا برداشت کړي چې د هغه په صدر مقام کښې دې د پردې قام افسران د هغه د مرضی نه خلاف راننځي. لارډ لیتن ته هم دا معلومه وه چې شیر علي خان به هیڅ شان دا سپکاوي دا ذلت او دا بې عزتي په خان قبول نه کړي ولې هغه خو د خدای نه هم دا غوښتل چې ماله یوه داسې موقع په لاس راشي چې زه امیر شیر علي خان او پښتنو ته په هغې کښې انگریزي طاقت یو ځل بیا وښیم او دنیا ته دا ښکاره کړم چې د طاقتور حکومت برطانیه د شرطونو د نه قبلولو څه نتیجه وي.

کوم تجویز چې لارډ لیتن په تحریر کښې په دې ورځو کښې خپل کونسل ته پیش کړه وه د هغې نه دا شان معلومیږي چې هغه د شیر علي خان د انگریزي سفارت د نه قبلولو په صورت کښې قریباً قریباً د ټول افغانستان د اخستو اراده کړې وه او دا رایې ښکاره کړې وه چې که چرې انگلستان یو ځل خان په افغانستان کښې قائم کړو او د هندو کش درې سره د فیض اباد، قندوز، بلخ او هرات زمونږ په قبضه کښې راغلل نو بیا که چرې د روس او د فیرنګیانو مقابله په دریائو آمو باندي راغله نو فیرنګیان به یقیني طور کامیاب شي او بیا به نه صرف په افغانستان کښې بلکې په ټول وسط ایشیا کښې انگریزي اقتدار او اثر قائم شي اگر چې د هغه اراده په دې ټول تجویز باندي د سمدستي عمل کولو نه وه. خو د دې تجویز د اخري کامیابی او تکمیل دپاره هغه في الحال دا ضروري ګڼل چې یو خو دې په دره کرم

سمدستي فوخي قبضه وشي بله دا چې په كوټه كښې دې دومره فوځ را جمع كړې شي چې د هغې په وجه قندهار بالكل د انگرېزي فوځونو په زد كښې راشي او دريمه ډا چې ټول سرحدي قبائلو سره دې د انگرېزانو بلا واسطه تعلقات د دې غرض دپاره پيدا كړې شي چې هغوي د امير صاحب نه د انگرېزانو په طرف راواوړي.

لوستونكو ته به ياد وي چې په دره كرم باندې د قبضي كولو تجويز ورومبې لمسان او جنرل لارډ رابرټس او د دې دويمې خبرې تجويز گرین او سنډيمان كړې وه. او دريمې خبرې باني كمناري وه. لارډ ليتن دا وخت هم د دې افسرانو په لاس كښې وه او په دې دريو خبرو باندې د سمدستي عمل كولو نه د هغه دا پنځه طمع وه چې د افغانستان بادشاه به اخر زه د خپلو شرطونو په منلو باندې مجبور كړم.

نواب غلام حسين خان په لسم ستمبر كابل ته ورسيدو او په دولسم تاريخ امير شير علي خان هغه سره ملاقات وکړو. د دې ملاقات په دوران كښې شير علي خان هغه له د پيښور د كمشنر يوه چيټې وركړه چې هغه د نواب موصوف په نوم ليكلې شوې وه او هم په دغه ورځ د امير صاحب ډاكي كابل ته ځان سره راوړې وه. شير علي خان نواب غلام حسين خان ته وويل چې ته دا چيټې پرانزه او زما په مخكښې ئ ولوله. په دې چيټې كښې د پيښور كمشنر هغه ته ليكلې وو چې انگرېزي مشن به په شپاړسم يا په اوولسم ستمبر د پيښور نه كابل ته روان شي خواه تر هغې پورې تا امير صاحب سره ملاقات كړې وي كه نه. بله خبره ئ ورته دا ليكلې وه چې د دې مشن غرض دوستانه دى نو كه چېرې امير صاحب هغوي ته د راتلو اجازت ورنه كړو او يا ئ د هغوي په لاره كښې مزاحمت وكړو نو د هغه دا فعل به د دشمنى فعل گڼلې شي. د دې نه وړاندې بيا كمشنر هغه ته ليكلې وو چې ته په ډير شتاب كابل ته ځان ورسوه او كه چېرې ستا په لاره كښې څوك مزاحم كيږي نو ته هغوي سره كلكه رويه اختيار كړه. دا خط كمشنر په دې خيال غلام حسين خان ته استولى وه چې په لاره به هغه ته دا وركړې شي مگر غلام حسين خان د دې نه ورومبې كابل ته رسيدلى وه او خط د امير صاحب لاس له ورغلو.

دې كښې شك نشته چې دا خط د غلام حسين خان په نوم وه او د امير صاحب دا حق نه وه چې هغه ئ لوستي وى مگر د هغه په وينا غلام حسين خان هغه ته د چيټې مضمون ولوستو او په دغه شان هغه د خط د مطلب نه واقف شو. ولې څه وخت چې وائسرامى ته د دې ټولې واقعي حال معلوم شو او دا ورته پته ولگيده چې شير علي خان په ډير هنر ځان زمونږ د خفيه هداياتو نه خبردار كړو نو ډير براى وخته شو او بالكل خلاف واقعه ئ د دې معاملي اطلاع وزير هند ته په تار كښې دا وركړه چې شير علي خان د حكومت هند يوه داسې خفيه چيټې پرانستې ده چې كومه هغوي خپل اسر ته ليكلې وه.

د پېښور کمشنر واکوټر فیلډ و هغه علاوه د غلام حسين خان د خط نه هم د دې مضمون خطونه د علي مسجد، د ډکې او د جلال اباد گورنرانو ته او يو خط مستوفي ته هم بلاواسطه ليکلی و. حالانکې دا ټول افسران د امير شير علي خان نوکران وو او دا قسم خطونه هغوي ته بلاواسطه ليکل د حکومت هند دپاره بالکل ناجائز وو. هرکله چې امير صاحب د غلام حسين خان د خط د مضمون نه واقف شو نو ډير برافروخته شو او غلام حسين خان ته دا شان مخاطب شو. "زه د مشن په دې

طريقه راتلو باندې بالکل رضانه يم ترڅو پورې چې زما افسرانو ته زما د طرف نه حکم نه دې رسيدلی د مشن څه رنگ راتلې شي. دا خو دا شان خبره ده لکه چې هغوي ما رسوا کوي. په دې طريقه په ما باندې دباؤ اچول ډير ناجائز دي. د دې نتيجه به مکمل قطع تعلق او د دوستۍ ختميدل وي. زه هم هغه شان د انگریزانو دوست يم لکه چې څرنگ ورومې وم او زما په زړه کېنې هغوي ته هيڅ بدني نشته. روسي مشن دې کېنې شک نشته چې راغلې دې ولې زما په اجازت راغلې دې. زه لا هم هغه شان د زوي په مرگ باندې غمژن يم او لا تر اوسه پورې ما په دې معامله غور او فکر نه دې کړې. هرکله چې ما سره وخت پيدا شي نو څه چې زه مناسب گڼم هغه شان عمل به وکړې شي. په دا شان واقعاتو کېنې د انگریزانو چې څه خوښه وي هغه شان کار کولې شي."

اگر چې په دې الفاظو کېنې امير شير علي خان د غصې او د جوش په حالت کېنې دا خبره تسليم کړې ده چې روسي مشن زما په اجازت راغلې دې ولې حقيقت هم هغه دې چې کوم مونږ ورومې ليکلی دې يعنې دا چې څه وخت روسي مشن دريائې آمو ته راوړسيدو او روسي فوځونه هم د افغانستان په طرف راروان شول نو امير صاحب د ناکام نه هغوي ته د راتلو اجازت ورکړو. مگر چونکې د دې مجبوري تسليمول د هغه دپاره يو قسم بې عزتي او کمزوري وه په دې وجه هغه غلام حسين خان ته دا وويل چې روسي مشن زما په اجازت راغلې دې. ولې هرکله چې امير صاحب او د هغه وزيرانو په دې خبره فکر وکړو چې لارډ ليتن به ضرور د دې لقرې نه ناجائزه فائده وچته کړي نو د دې وينا په دويمه ورځ د امير صاحب وزير غلام حسين خان ته وويل چې واقعه دا ده چې امير صاحب روسيان پنخپله کابل ته نه دي رابللي بلکې څه وخت چې هغوي د دريائې آمو نه راپورې وتل نو چونکې ټول افغانستان په غير محفوظ حالت کېنې پروت و او انگریزانو سره هم د افغانستان ناچاقي وه له دې کبله امير صاحب مجبوراً هغوي له د راتلو اجازت ورکړو.

د روسي مشن د رخصتيدو متعلق وزير نواب ته وويل چې بعضې روسي ملازمان ناجوره دي او هرکله چې هغوي جوړ شي نو امير صاحب به هغوي په مناسبه طريقه رخصت کړي او د هغې نه پس به هغه يو اعتباري قاصد د انگریزي مشن د راوستو دپاره وليږي او د

هغوي د هر قسم د حفاظت ذمه داري به په خپل سر واخلي.

نواب غلام حسين خان د دې خبرو رپورټ سره حکومت هند ته دا راي ظاهره کړه چې د روسي مشن رخصتيدل او د انگريزي مشن رابلل به د اختر نه پس سمدستي وشي. د دې نه پس په پنځلسم ستمبر نواب غلام حسين خان يو بل خط حکومت هند ته وليکلو چې امير صاحب في الحال په بڼه طبيعت کښې نه دی او د غم او بيماري په سبب هغه ستاسو د هغه خطونو برداشت نشي کولای چې کوم ورته تاسو کله په سخت او کله په نرمو الفاظو کښې ليکئ. مخکښې ئ دا هم ورته وليکل چې د امير صاحب د وزيرانو دا اميد شته چې ټول معاملات به په بڼه شان سره طے شي. او زما دا يقين دی چې د مزید بحث مباحثې دپاره لا موقع شته په شرط د دې چې انگريزي مشن په افغاني علاقه کښې داخليدل د خه وخت دپاره ملتوي کړي.

دې خوا خو د نواب غلام حسين خان او د امير صاحب د وزيرانو تر منځ دا خبرې روانې وې او بل خوا کمناري د علي مسجد او د جم د منځ افریدو سره دا خبرې راخستې وې چې تاسو انگريزي مشن ته په خپله علاقه کښې کابل ته د تلو دپاره لار ورکړئ. حالانکې ټول افریدي په دې زمانه کښې د امير صاحب رعایا گڼلې شول نه چې د انگريزانو. پس خه وخت چې فيض محمد خان د علي مسجد گورنر ته دا خبره معلومه شوه نو هغه د افریدو ټولو ملکانو ته حکم واستولو چې فوراً خپلو خپلو کلو ته واپس راشي. د دې حکم په راتلو سره افریدو کمناري ته وويل چې مونږ د امير صاحب ماجب خواره يو نو که چرې مونږ د دې حکم تعمیل ونه کړو نو هغه به زمونږ ماجبونه سمدستي بند کړي نو يا خو مونږ له رخصت راکړه چې خپلو خپلو کلو ته لار شو او يا کوم ماجبونه چې مونږ له امير صاحب راکوي هغه تاسو راکوئ چې مونږ د امير صاحب نه ستاسو پرې ته راواړو. کمناري ته خو دا معلومه وه چې که چرې فيرنګيانو افریدو سره د ماجب ورکولو اقرار وکړو نو دا ښکاره به ښکاره امير صاحب سره دشمني کول دي. او امير صاحب به دا خيال وکړي چې دا خو بالکل دوستانه مشن نه دی بلکې د يو حمله آور فوځ هراول دی. له دې کبله هغه دا ټوله معامله د تار په ذریعه لارډ ليتن ته پيش کړه. لارډ ليتن هغه ته په جواب کښې وليکل چې مونږ له افریدو سره په جدا بندوبست کولو سره امير صاحب له د جائز شکايت موقع په لاس ورکول نه دي پکار. تر څو پورې چې هغه د مشن په لاره کښې ښکاره مزاحمت ونکړي. په دې وجه ته د دې معاملې سر ته د راوستو دپاره د علي مسجد گورنر ته يو خط وليکه چې انگريزي مشن سمدستي د کابل په طرف روانيدونکې دی نو ته مونږ ته صفا جواب راکړه چې آيا ته په دره غيبر کښې د هغوي د حفاظت ذمه واري اخلي او که نا. که چرې هغه جواب په او کښې درکړو نو بيا خو افریدو ته اجازت ورکړه چې خپلو خپلو کورونو ته لار شي او که چرې هغه

جواب په نفي کښې درکړو او پاي د جواب ورکولو نه گريز وکړو نو بيا دې چيمبرلين افریدو سره جدا بندوبست وکړي او په دره خيبر دې ورننوځي او فيض محمد ته دې ووايي چې که څه پېښ شو نو د هغې به ته دمه واري.

چيمبرلين د لارډ ليتن د وينا مطابق فيض محمد خان ته خط وليکلو. فيض محمد خان د دې خط يو ډير معقول او صفا جواب ورکړو. هغه چيمبرلين ته وليکل چې انگریزي مشن ته د دې هېڅ ضرورت نشته چې هغوي افریدو سره د بدرکې دپاره جدا بندوبست وکړي که چېرې امير صاحب ستاسو د راتلو اجازت ورکړو نو بيا به زه او زما فوځ عين تر ډکې پورې ستاسو په بدرکې کښې لار شو خواه افریدي تاسو سره ملگري وي او که نه وي. ولي مونږ خو نو کران يو او د خپل مالک د حکم تابع يو. نو که چېرې انگریزي مشن د امير صاحب د منظوري نه بغير په دره خيبر کښې راننوتو نو زما د فوځ او د افریدو به ضرور تاسو سره جگړه وشي. د دې نه مخکې هغه چيمبرلين ته وليکل چې مير آخور د ډکې نه د علي مسجد په طرف راروان دے او شايد چې هغه خان سره څه احکام راوړي وي ولي وړاندې ستاسو اختيار دے چې که په پېښور کښې حصار پړي او که سمدستي په زور باندې راروان پړي.

د دې جواب په رسيدو چيمبرلين ورومېرې خو دا خيال وکړو چې نيغه يوه چيتي مير آخور ته د دې مشن د روانيدو متعلق ليکم ولي هغه ته په دې اټا کښې معلومه شوه چې مير آخور علي مسجد ته رارسيدلې دے نو که چېرې هغه څه احکام راوړي وے نو ماته به ي ضرور خبر راکړے و. پس هغه امير آخور ته د خط ليکلو خيال پرېښودو او وائسراے ته ي پخپل رپورټ کښې وليکل چې ما مير آخور ته ځکه جدا خط ونه ليکلو چې هسې نه حکومت افغانستان دا خيال وکړي چې د کوم څيز مطالبه مونږ به طور د استحقاق کولې شو هغه مونږ د هغوي نه په طور د رعايت غواړو. د چيمبرلين دا راي در حقيقت بالکل ناجائزه وه ځکه چې د افغانستان او د حکومت برطانيه په منځکښې داسې هېڅ معاهده نه وه شوې چې د هغې په ذريعه د حکومت برطانيه افغانستان ته خپل مشن په طور د استحقاق راليرلے وے بلکې د دې نه قبل څلور وائسراے گانو د امير صاحب دا حق تسليم کړے و چې هغه د انگریزي مشن د قبولولو نه انکار کولې شي.

کومه چيتي چې نواب غلام حسين خان په پنځلسم ستمبر ليکلې وه هغه چيمبرلين ته په نولسم راورسيده. د دې چيتي په لوستو چيمبرلين ډير برافروخته شو او د هغې مضمون ي سره د خپلې راي وائسراے ته د تار په ذريعه واستولو. په دې تار کښې هغه دا راي ظاهره کړه چې امير صاحب سره زمونږ خبرې اتري د صلح په طريقه کيدل ناممکن معلومېږي. هغه دا خيال کوي چې زه د مشن په پرېښودو او نه پرېښودو کښې بالکل ازاد يم او دا وائي چې

هر کله زما خوبنه وي نو زه به انگريزي مشن را وغواړم. پس مناسب دي چې نواب غلام حسين خان فوراً واپس راوغوښتي شي ځکه چې د امير صاحب ټولو افسرانو مونږ ته په صفا الفاظو کښې وئيلي دي چې مونږ به مشن په زور د راننوتو نه منع کوو.

د دې تار په دويمه ورځ هغه دوه نور تارونه وائسرايم ته د دې مضمون ورکړل چې افریدو ملکاتو مونږ مشن تر علي مسجد پورې د بوتلو ذمه اخستي ده پس زموږ مشن به سبا له په جمرود کښې پراړ کوي او بل سباله به کمناړي سره د يو څو تنو سړو علي مسجد ته روانيږي نو که چېرې فيض محمد خان مشن له د علي مسجد نه د وړاندې تيريدو اجازت ور نه کړو نو مونږ به د هغه د انکار نه دا شان تصور کوو لکه چې هغه په مونږ باندې ډزې کړي وي او بيا به مونږ پيښور ته واپس راځو.

لارډ ليتن د چيمبرلين دې راي سره مکمل اتفاق وکړو چنانچه کمناړي د چيمبرلين د تجويز مطابق يو څو تنو سړو سره د جمرود نه مخکښې د علي مسجد په طرف ور روان شو او د لاله چينې په خوا کښې غونډه سره د امير صاحب سړو هغوي منع کړل او د کمناړي ټولي ته ي وويل چې که چېرې نور راوړاندې شوي نو مونږ به در باندې ډزې وکړو. فيض محمد خان پخپله هم د هغوي مخې ته راووتو او لکه چې څرنگ هغه پخپله چيتي کښې ليکلي وو هم هغه شان خبرې ي زباني کمناړي ته بڼه په زړورتيا او کلکو الفاظو کښې وکړې. د کمناړي او د فيض محمد خان په منځ کښې دا ملاقات په خور کښې د يوې ژړندې په خوا کښې وشو. د فيرنګيانو د طرف نه علاوه د کمناړي نه کرنل جينکنز او دوه درې تنه د بگائيډ رسالي، څه افریدي ملکان او دوه تنه هندوستانيان د يو نوم سردار عبدالله خان د ترنک او د بل نوم مهاراجه پرتاب سنگه د جوده پور وو (دا دواړه کسان د دوو هندوستانې رياستونو نمائنده گان وو چې د لارډ ليتن په وينا د چيمبرلين مشن سره ملګري شوي وو) موجود وو. د پښتنو د طرف نه علاوه د فيض محمد خان نه مير اخور نايب او د علي مسجد د قلا د فروخ يوه دسته او ډير افریدي ملکان موجود وو. کرنل هنا د دې دوو ټولو په منځکښې د خبرو اترو خلاصه په خپل کتاب جلد اول صفحه 221-222 باندې دا شان ورکړې ده:

" Cavagnari opened the discussion by pointing out that Faiz Muhammad and he were servants of their respective Governments, met to carry out the orders they had received, so that whatever the result of their meeting, there need be nothing personal between them; a sentiment in which the Governor of Ali Masjid cordially concurred. But when the british officer went on to ask whether the officials at Ali Masjid had been introduced to guarantee to the mission safe passage and proper treatment, and to express the hope that if there were any latitude in the orders received from Kabul,

Faiz Muhammad, would use in the interest of peace- the Afghan officer, though still courteous, was quite unyielding. His desire to act in a friendly manner had been evinced by his having permitted Ghulam Hussain Khan to pass his post an act of politeness for which he had been blamed by the Durbar; he was proving it, at that very moment, by concurring to that interview, and by restraining his troops from firing on the British Party; but he had received no orders to let the mission enter the Khyber and, without such orders, he could not allow it to proceed. If the mission would wait, he would communicate with Kabul and ask for instructions. Cavagnari replied that he had no authority to agree to further delay; he was there to say that the mission would move forward next morning, unless the Afghan officials distinctly stated that its advance would be opposed; and once again he begged Faiz Muhammad Khan not to take upon himself the responsibility of stopping the mission, unless his instructions constrained him to do so, for, whatever his action, it would be considered as the Amir's. The Afghan Commander owned the greatness of the responsibility, but could only repeat that he stood there as a sentinel at his post, and without the orders of the Amir, the mission should not pass.

"But how do you know" asked Cavagnari, "that the Amir will not be angry with you for trying to stop the representative of a Govt; with which he has long been on friendly terms?"

Then Faiz Muhammad grew warm; "Friendly? What friendship was there in the British Govt's present conduct? If the Amir had given the word, he himself would have gone down to Jamrud to meet the mission and bring it up the pass, but now the British had come on their own account, and had bribed the Amir's servants to give them a passage. They

were setting Afridies against Afridies, would cause bloodshed and strife in the country- and they called themselves friends."

The Afridies who were standing round applauded this speech, and there was an uneasy movement among them which convinced Cavagnari and Jenkins that it would be imprudent to allow the conversation to continue in this tone. The former, therefore, interrupted the Khan by saying that the subject was not one for the subordinates to discuss; and then asked, for the last time, whether the Governor of Ali Masjid would oppose the passage of the mission by force. The answer came quick and sharp:-

"Yes, I will; and you may take it as kindness, and because I remember friendship, that I do not fire upon you for what you have done already. You have had a straight answer", he added, as the English officers shook hands with him and mounted their horses.

An answer so straight that it left nothing more to be said; so Cavagnari and Jenkins rode back to Jamrud to report their failure, and to bear testimony to the courtesy of the Afghan Governor, who in Cavagnari's opinion, had softened down a

great deal of the insult intended, and prevented a collision between his followers and the little British Party;¹ which must have proved fatal to the latter.²

1. Afghanistan No. (1878) Page 251.

2. It was natural that Cavagnari could feel grateful to the man whose firmness and temper had been his and his companion's sole protection in a most critical hour; but in doing justice to the subordinate, he struck an underserved blow at the principal. All through this miserable; business Sher Ali's behaviour was that of a bewildered, illused man, struggling to preserve his prestige in the eyes of his own

subjects, but is no war eager to provoke a collision with the neighbour whose power to crush him, individually; he sadly recognised; and it is far more likely that Faiz Muhammad strictly carried out his master's commands in delaying, but not insulting the members of the mission, then that he received order to offer them provocation, which orders he took upon himself to disobey.

ترجمه : کمناړي د خبرې سر کښېښودو او فیض محمد ته یې وویل چې ته او زه دواړه د خپل خپل حکومتونو نوکران یو او د هغې حکمونو دپاره راغلي یو کوم چې مونږ ته راکړي شوي دي نو زموږ د دواړو د ملاقات هر څه نتیجه چې وي خو پکار دي چې زموږ ذاتي خفګان پکښې نه وي. دې خبرې سره د علي مسجد ګورنر ښه په خوشحالي اتفاق وکړو مګر هر کله چې دې انګریزي افسر د هغه نه دا تېوس وکړو چې آیا د علي مسجد (پښتنو) افسرانو ته څه هدايات راغلي دي چې هغوي دې د مشن په حفاظت سره د راتیریدو او د ښه سلوک ذمه واري په سر واخلي او هر کله چې کمناړي دا وویل چې که چېرې په هغه احکامو کښې چې کوم د کابل نه راغلي دي څه گنجائش هم وي نو زه امید کوم چې فیض محمد خان به هغه گنجائش د امن په حق کښې استعمال کړي. نو فیض محمد خان اګر چې په خوش خلقۍ هغه ته جواب ورکړو ولې د دې خبرې د منلو نه یې بالکل انکار وکړو. هغه کمناړي ته وویل چې زما دوستانه رویه خو د دې خبرو نه ښکاره ده چې ما غلام حسین خان ته د خپلې څوکۍ نه د تیریدو اجازت ورکړو حالانکې په دې باندې زه د دربار امیرانو ملامت کړې يم. او دا دوستانه رویه اوس زما د دې خبرې نه هم ښکاره ده چې زه تاسو سره دا وخت په جرګه کښې لګیا يم او خپل سپاهیان مې په تاسو باندې د ډزو کولو نه منع کړي دي. مګر ماته د انګریزي مشن په خیبر کښې د راتنوتو په حقله هیڅ احکام نه دي راغلي او بغیر د حکم نه زه تاسو وړاندې تللو ته نشم پریښودلې. که چېرې مشن حصار شي نو زه به کابل سره خط و کتابت وکړم او هدايات به راوغواړم. کمناړي په جواب کښې وویل چې ماته دا اختیار نشته چې نور ډیل دي کار له ورکړم. زه خو صرف د دومره ویلو دپاره دلته راغلې يم چې مشن به سباله روانیږي. تر څو پورې چې د پښتنو افسران ماته صاف طور دا ونه وائي چې مونږ به هغوي په زور منع کوو.

د دې نه پس هغه يو ځل بيا فيض محمد ته منت وکړو چې ته د مشن د بندولو ذمه واري په خپل سر مه اخله تر څو پورې چې د احکامو نه مجبور ۍ ځکه چې ته هر څه چې وگړې خو هغه به د امير صاحب کار گڼلې شي. افغان کمانډر تسليم کړه چې دا زما يوه لويه ذمه واري ده مگر دا ۍ ورسره ووتل چې زه خو په طور د ستري په خپلې څوکۍ باندې ولاړ يم او بغير د امير صاحب د حکم نه زه مشن تيريدو ته نشم پريښودم.

مگر ته څه خبر ۍ کمناري د فيض محمد خان نه تپوس وکړو چې امير صاحب به د تا نه په دې نه خفه کيږي چې ته د يو داسې حکومت نمائنده د تلو نه بند کړې چې هغې سره د امير صاحب د ډير عمر نه دوستانه تعلقات راغلي دي. په دې خبره فيض محمد کرم شو او کمناري ته ۍ ووتل که څه دوستانه؟ د حکومت برطانيه په موجوده طرز عمل کښې د کوم قسم دوستي ده؟ که چېرې امير صاحب ماته جواب کړم ۍ نو زه به پخپله جمرود ته تلې وم او د مشن استقبال به مې کړم وۀ او په دره به مې راتير کړم وۀ. ولې دا وخت خو فيرنګيان پخپله خوښه را روان شوي دي. هغوي افريدي د افريدو خلاف پاڅوي او په ملک کښې خونريزي او د خانه جنگي د پيدا کولو کوشش کوي.

په دې تقرير افريدو چې چارچاپيره ولاړ وو شاباش ۍ ووتلو او په خپلو کښې سره دا رنگ په بې صبرۍ و خوزيدل راو خوزيدل چې د کمناري او د جينګنز د اتسلي وشوه چې په دې شان د بحث مباحثې جاري ساتل څه فوښيارتيا نه ده له دې کبله کمناري خبره پرېکړه او وې ووتل چې په دې مضمون باندې بحث کول زمونږ د ماتحتانو کار نه دۍ او بيا ۍ اخري ځل د هغه نه تپوس وکړو چې آيا فيض محمد خان به د مشن تگ په زور باندې بند کړي. د دې په جواب کښې فيض محمد خان په چستۍ او سمستۍ جواب ورکړو او ورته ۍ ووتل چې او زه به ۍ په زور بند کړم او دا زما مهرباني و ګڼه ځکه چې زه دوستي نه هيروم چې ما تراوسه پورې په تا ډزې نه دي کړې. بيا ۍ کمناري ته مخ راواړولو او ورته ۍ ووي چې ما خو درته سم جواب درکړو که نه. په دې انگريزي افسرانو هغه له لاس ورکړو او په خپلو اسونو سواره شول.

دا جواب په واقعۀ کښې دا شان سم وۀ چې د هغې نه پس د نوري وينا څه گنجائش پاتې نشو له دې کبله کمناري او جينګنز دواړه واپس جمرود ته راغلل او د خپلې ناکاميايې رپورټ ۍ وکړو او دا شهادت ۍ وکړو چې د پښتنو گورنر هغوي سره په خوش اخلاقي پيش راغلو. کمناري دا راي هم پيش کړه چې د پښتنو گورنر په هغې بې عزتۍ کښې ډير کمۍ راوستو چې د کومې پيش بندي د وړمې نه شوې وه او د خپلو سرو او د فيرنګيانو د دې وړو کي ټولي 1 تر منځ ۍ تصادم کيدو ته پرې نه ښودو. او که چېرې دا تصادم پيش شوم ۍ نو ضرور به د فيرنګيانو د ټولي دپاره مېک ثابت شوه وه 2

2. دا قدرتي خبره وه چې کمناري دې د يو داسې سړي ممنون شي چې د چا مضبوطوالې او طبيعت د هغه او د هغه د ملگرو دپاره په يو نازک وخت کېنې د سلامتي واحد وسيله وه. مگر د دې ماتحت سړي په تعريف کولو کېنې هغه د هغه مالک ته يو ناجائز نقصان ورسولو. په دې ټولې افسوسناکې معاملې کېنې د شیر علي خان طرز عمل د هغې کس په شان وه لکه څوک سخت پریشان وي او ورسره ناجائز سلوک شوی وي او دا کوشش کوي چې د خپل رعيت په نظر کېنې خپل وقار وساتي لیکن د دې خبرې بالکل خواهش منډ نه وي چې زه يو داسې گاونډي سره په ټکر شم چې په هغه کېنې زما د تباہ کولو طاقت مسلم دے او دا خبره ډیره اغلبه معلومېږي چې فیض محمد خان د مشن خلقو له ډیل وړ کولو او د هغوي بې عزتي نه کولو کېنې هم د خپل مالک د احکامو پوره پوره تعمیل کړې دے. نه دا چې فیض محمد خان له حکم وړ کړې شوی وه چې ته انگریزي مشن له اشتعال وړ کړه خو فیض محمد خان په خپل سر د دې حکم د نه منلو ذمه واري واخسته.

د علي مسجد نه د کمناري د راواپس کیدو خبر لارډ لیتن ته په تار کېنې وړ کړې شو. هغه حکم راوړلېږلو چې مشن دې ختم کړې شي. د دې نه پس لارډ لیتن په ډیر جوش سره په افغانستان باندې د لام تړلو دپاره فوځي تیاری شروع کړې.

په کومه طریقه او په کومو سیاسي چالبارو چې لارډ لیتن، امیر شیر علي خان سره د حکومت انگریزي تعلقات د سختې کشیدګۍ حالت ته راوړسول په هغې باندې مونږه خپله رای نه ظاهر وړ او نه په هغې باندې نوره نکته چينې کوو ولې په هغه زمانه کېنې چې کومه رای د هغه د دې ټولې کارروايی متعلق د بعضې غیر جانبدار او منصف مزاج انگریزي سیاستدانانو وه د هغې یوه نمونه په طور د مثال مونږ د کرنل هنادا لاندې رای لوستونکو ته پیش کوو:

"From his own point of view Lord Lytton had played his cards well; so well that, both at home and in India, the great majority of Englishmen honestly believed at the time, and many believe to this day, that Sher Ali was faithless and forsworn, their races implacable enemy, Russia's secret ally, a prince whom honour, patriotism and the instinct of self-preservation alike called upon them to crush, and they could therefore follow the Viceroy into the contest which he had provoked, without any inconvenient misgivings of conscience; whilst the few men who knew that Sher Ali was far more sinned against than sinning, and who spoke out

boldly in his favour, could not gain credence for their defence of a man whom public opinion had already condemned.¹ The cloud of passion which darkened men's minds in those days, has melted away with the lapse of time; but much of the misconception and ignorance, out of which it sprang, still lingers. To dispel there is no useless task, since there is always danger of the past's repeating itself, so long as men have not been brought to see its errors; and there is no better way of

dispelling them in this case, than by asking ourselves whether, without prejudice to India, or disgrace to England, the war which had now become inevitable, might not have been averted.

Taking into account Lord Lytton's prejudice against Sher Ali his fears of Russia, his visions of conquest, his expectations of sudden and easy success, and also the characters and ambitions of the men by whom he allowed himself to be influenced- no other line of conduct than that which he pursued could have been expected of him. The situation, however might have been very differently treated; and in the hands of a man of Lord Lawrence's views and cool judgement, or of Lord Mayo's sincerity of mind and chivalrous generosity, it would almost certainly have been used to re-establish the old friendship with Sher Ali on a firmer basis.

There was no need for haste, for if danger had ever threatened India from, or rather through, Afghanistan, it had passed away before Lord Cranbrook signified his assent to Lord Lytton's schemes for punishing the Amir for having suffered the visit of one mission, by inflicting upon him another. No one - not even Lord Lytton- had ever professed to believe that, except as the ally of Russia there was anything to fear from Afghanistan; and with the signature of

the treaty of Berlin, the Russian Govt had abandoned all hostile intentions towards Great Britain. Recognising this, and recognising also that the Russia Mission had not come to Kabul by the Amir's invitation, but against his wish- a statesman really desirous of continuing at peace with that prince, would have no time in requesting the British Govt to call upon the czar to withdraw his officers from Afghanistan- a demand which, in the end, when it could have no influence on the course of events; was actually made and acceded to- and would, meantime, have let it be as widely known as possible that he did not hold Sher Ali responsible for the visit of the Russian Mission, nor see in his reception of it any intention to insult ourselves. Such a statesman would have made use of the terrible domestic and political misfortune which had befallen the Amir in the death of his son and heir, to renew diplomatic intercourse with him in a way that would have been as gratifying to the prince as it would have been honourable to the viceroy. He, too, would have sent a native Emissary to Kabul; but that Emissary would have been Ata Muhammad, or some Muhammadan noble man of whom it could, at least, be known that he was not personally distasteful to the Amir- not his old enemy, Ghulam Hussain; and the one letter entrusted to this messenger would have contained simply the expressions of the viceroy's sympathy and the assurance- sincere, not formal- that nothing should be done by the Indian Govt; to embarrass him at a time when he was suffering, not only the grief of a bereaved father, but the perplexities of a sovereign who had just witnessed the destruction of all his arrangements for the future of his kingdom.

In conversation with Afghan ministers, the Emissary, would have been empowered to take credit to his govt; for

having rid them of the incubus of the Russian mission, and to express the hope that when the Amir had recovered from the shock of his son's death and had settled once again the succession to the throne, he would take steps to renew his former intimate relation with Great Britain, either by inviting a British envoy to his court, or if he still felt that the subjects to be discussed were too important to be left to the judgement of any subordinate- by proposing a meeting between himself and the viceroy.

There can be no doubt that Sher Ali would have yielded to wishes so moderate in themselves, and so courteously expressed; all the more readily because of the proof that he would have just received in the withdrawal of Stolietoff's mission of the British govt; request, that he could not look to Russia to stand by him against her own immediate interests, and the fact that the reconciliation between him and Great Britain had been brought about at a moment when he not unnaturally feared being called to account for his share in recent events, would have gone far to obliterate the remembrance of the injustice and harshness under which, for a time, he had had to suffer, and to restore his confidence in British good-will and good faith.

The line of action sketched above, if adopted by the Indian govt; would have proved eminently practical, for it would have attained its aims- the preservation of peace, and the restoration of good relations with the Amir;- the course actually pursued, tried by the tests of results, was eminently unpractical; for the war into which it plunged India secured known of the objects for which it was waged- neither British officers on the Afghan frontier, nor British influence paramount throughout Afghanistan, nor even a weaker sovereign on the throne of Kabul."

ترجمه: "د خپل نقطه نگاه نه لارډ ليتن د خپل تاش پتي بڼه په هنر و غورځولې په دا شان هنر چې هم په انگلستان او هم په هندوستان کېږي د اکثر انگریزانو په هغه وخت کېږي او د اکثر تر نن ورځې پورې هم دا عقیده ده چې شیر علي خان یو بدعده او دروغزن سره وه د انگریزانو سخت دشمن او د روس پټ ملګری وه او د انگریزانو دا فرض وو چې د خپل عزت، د حب الوطني حفاظت او خوداختیاری په خاطر یې هغه تباہ کړی و. په دې وجه هغوی وائسرائے سره په دې جنگ کېږي چې کوم هغه پخپله رادوخاره کړی وه همخیال وو. بغير د دې نه چې د ضمیر ملامتیا هغوی له خه تکلیف ورکړی و او کومو لږو کسانو ته چې دا معلومه وه درحقیقت زیاتې په شیر علي خان شومې دې نه چې هغه زیاتې کړې دې او هغوی په زړورتیا د هغه په حق کېږي وینا وکړه نو د هغوی په وینا هلوچا غورځوونکي ښودو ځکه چې رای عامې هغه د ورومې نه مجرم کړی وه. د قهر او د غصې کومه تیاره چې د خلقو په زړونو باندې په هغه ورځو کېږي پرته وه هغه د زمانې په تیریدو خوره شوې وه مګر د کومو غلط فهمو او بې علمۍ نه چې دا خیالات پیدا شوي وو هغه تر ډیره حده پورې هم هغه شان

موجود دي. د دې غلط فهمو لري كول بهي سوده كار نه دې ځكه چې هر وخت د دې خطر ه
شته دې چې گزشته واقعات بيا د هراو شي تر څو پوري چې خلقو ته د هغې واقعاتو غلطې نه
ده بنسكاره شوي او په دې معامله كېنې د دې غلط فهمو لري كيدل د دې نه په بهتره طريقه
نشي كيدې چې مونږ د خان نه دا تهوس و كړو چې آيا دا جنگ بغير د دې چې هندوستان ته
څه نقصان رسيدلې وي يا د انگلستان څه بهي عزتي شوي وي د كيدو نه نشو پاتې كيدې؟
كوم تعصب چې د لارډ ليتن په زړه كېنې د امير شير علي خان برخلاف موجود وه
كومه ويره چې د هغه په زړه كېنې د روس متعلق وه د فتوحاتو كوم خيالات چې هغه لرل او
څرنگ چې د هغه د سمدستي او د بي تكليفه كاميابي طمع وه او د كومو كسانو چې په هغه
باندي اثر وه د هغوي طبيعتونه او د ترقی لالچ. كه چېرې مونږ په دې خبرو غور و كړو نو د
دې ټولو څيزونو په موجودگي كېنې د هغه نه د بل شان كار هلو توقع نشوه كيدې. بغير د
هغې نه چې كوم هغه اختيار كړه مگر هم دغه معامله په بل رنگ سر ته رسيدې شوه. او كه
چېرې دا د لارډ لارنس غوندي وسيع الخيال او د سور عادت سړي يا د لارډ ميو غوندي
مخلص طبيعت او دلير او فياض سړي په لاس كېنې وي نو يقيناً به هغوي دا موقع شير علي
خان سره زمونږ د زړې دوستي په نورو مضبوطو بنيادونو باندي د قائمولو دپاره استعمال
كړي وه.

د جلدې كولو خو څه حاجت نه وه ځكه كه چېرې هندوستان ته د افغانستان نه يا د
افغانستان په ذريعه څه خطر ه پېښه شوې هم وه نو قبل د دې نه لارډ كرېنبروك د لارډ ليتن
دا تجويزونه شير علي خان له د سزاوړ كولو دپاره منظور كړي وي ځكه چې شير علي خان يو
مشن له د راتلو اجازت وركړې دې، د دې دپاره بل مشن دې په زور هغه له واستولې شي هغه
خطره تيره شوې وه. نه لارډ ليتن او نه بل چا چېرې دا خبره كړې ده چې د افغانستان نه ما
سواي د روس د اتحادې په حيثيت كېنې چېرې مونږ ته څه خطر ه وي. او هر كله چې د برلن
عهدنامه دستخط شوه نو روسي حكومت د حكومت برطانيه برخلاف ټولې د عناد ارادې
پريښودې د دې خبرې مدنظر او بل دا چې روسي مشن كابل ته د امير صاحب په دعوت نه وه
راغلې بلكې د هغه د مرضي نه خلاف راغلې وه نو كه چېرې يو سياستدان په رښتيا شير علي
خان سره په صلح د پاتې كيدلو خواهش مند وي نو هغه به سمدستي حكومت برطانيه ته دا
درخواست كړې وه چې هغوي دې زار نه دا مطالبه و كړي چې هغه خپل افسران د افغانستان
نه واپس راوبلي. (چنانچه په اخر كېنې چې څه وخت د واقعاتو په رخ باندي د هغې هيڅ اثر
نشو كيدلې نو هم دغه مطالبه د زار نه وشوه او ومنلې هم شوه) او بيا په دې اثنا كېنې هغه دا
خبره خومره چې ممكن كيدې شوه نو ډيره زياته خوره كړې وه چې زه د روسي مشن د راتلو
ډمه وار شير علي خان نه گنم او نه په دې كېنې هغه زمونږ څه بهي عزتي كړې ده چې هغه د

روسي مشن استقبال كړې دى. د دې قسم سياستدان به د هغې زبردست كورني او سياسي مصيبت نه فائده وچته كړې وه كوم چې په امير باندې د خپل زوي او د وارث د مرگ په شكل كېنې راپريوتې وه او هغه سره به يې په دې موقع خپل سياسي راشه درشه بيا د نوي سر نه په داسې طريقه راخستې وو چې هم به د امير صاحب د رضامندۍ باعث شوي وو او هم د وائسراي د پاره د عزت باعث وو. هغه به هم د دې وطن يو قاصد كابل ته استولې وه ولې دا قاصد به عطا محمد يا بل خوك مسلمان شريك النسب سره وه چې د چا متعلق خلقو ته دومره خو معلوم و چې داسې د امير صاحب ناخوښه سره نه دى. نه چې غلام حسين د هغه زور دشمن به يې استولو. او بيا كوم قسم خط به چې هغه دې قاصد له ور كولو نو په هغې كېنې به صرف د وائسراي د همدردۍ اظهار وه او دا يقين به يې په اخلاص نه چې په ظاهر داري هغه ته ور كړې وه چې حكومت هند داسې هيڅ خيز كول نه غواړي چې په هغې باندې امير صاحب په يو داسې وخت كېنې پریشان شي چې نه صرف هغه په حيثيت د يو غمزن پلار سرگومه پروت دى بلكې په حيثيت د يو بادشاه هم د وجاهه دى خكه چې كوم انتظام هغه د خپل حكومت د مستقبل دپاره جوړ كړې وه هغه درهم درهم شو.

دې قاصد ته به دا اختيار وه چې هغه د پښتنو وزيرانو سره په گفتگو كېنې د روسي مشن د افغانستان نه د رخصتولو سهره د خپل حكومت په سرتېرۍ وې او دا اميد يې هغوي ته ښكاره كړې و چې هر كله امير صاحب د خپل زوي د مرگ د صدمې نه روغ شي او د خپلې جانشينۍ معاملي يو ځل بيا فيصله كړي نو هغه به حكومت برطانيه سره خپل زاره د دوستۍ تعلقات بيا د نوي سر نه د قائمولو كوشش وكړي. او يا خو به انگرېزي سفير خپل دربار ته مدعو كړي او يا كه چرې د هغه بدستور دا خيال وي چې په كومو معاملو بحث كول پكار دي هغه دومره اهمې دي چې د ماتحتانو فيصلې ته نشي پرېښودې نو هغه به وائسراي سره پنځله د ملاقات كولو تجويز پيش كړي.

دې كېنې شك نشته چې شير علي خاں به دا قسم معتدل مطالبات چې په داسې خوش اخلاقي هغه ته پيش شوي وې ضرور منلي وو او د دې منلو ته به هغه زياتي په دې وجه هم تيار شوي و چې د حكومت برطانيه په وينا د روسي مشن د واپس كيدلو نه به هغه ته دا ثابته شوې وه چې كه چرې يوه خبره د روس د فوري مفادو نه خلاف وي نو په هغه صورت كېنې هغه بالكل زما په مرسته ودرېدو ته تيار نه دى او دا چې د هغه او د حكومت برطانيه تر منځ به راضي نامه په يو داسې وخت كېنې كېده چې قدرتا د هغه په زړه كېنې به دا ويره وه چې كومه حصه ما په موجوده واقعاتو كېنې اخستې ده نو حكومت برطانيه به ما نه د هغې جواب وغواړي نو دې خبرې به د هغه د زړه نه د بې انصافي او د سخت سلوك ياد چې د څه وخت دپاره هغه سره شوي وه بالكل محوه كړې وه او د ليرنگيانو په نيك نيتۍ او ښه زړه

باندې به د هغه اعتبار بيا پيدا شوی و.ه.

که چرې حکومت هند دا طرز عمل چې کوم بره بيان شوی دې اختيار کړی وه نو دا به ډیر د عمل قابل ثابت شوی و.ه خکه چې هغه به د خپلو مقصدونو په حصول کېنې کامياب شوی و.ه. يعنې د صلح په قيام او امير صاحب د بنه تعلقاتو په پيدا کولو، مگر کوم طرز عمل چې په واقع کېنې اختيار کړې شو سخت ناقابل عمل ښکاره شو. که چرې مونږ د نتائجو په معيار هغې ته وگورو خکه چې په کوم جنگ کېنې چې د هغې په وجه هندوستان مبتلا شو په دې هغه يو مقصد هم چې د کوم د حصول دپاره هغه چيرلې شوی و.ه حاصل نشو. يعنې نه خو د افغانستان په سرحد باندې انگریزي افسران مقرر شو او نه په افغانستان کېنې انگریزي اثر وچت شو او نه د کابل په تخت باندې څوک کمزوری بادشاه کېنيناستو.

ديارلسم باب

د کونټې، شتر گردن، ټل او د افریدو د غاړې په کابل د حملې سازشونه، په سرحداتو انگریزي فوځونه راجمع کیدل، افریدی ملکان په بلو او رشوتونو خان ته راپړول، د لارډ لیتن اخري خط د الټي میتم په رنگ کښې، د امیر شیر علي خان زار روس ته د امداد خواست، د زار روس انکار، د امیر شیر علي خان د ذاتي فائدي په ځای د افغانستان فائده مدنظر ساتل، د لارډ لیتن د شرائطو نه انکار.

د چیمبرلین مشن چې ختم شو نو لارډ لیتن په افغانستان باندې د حملې کولو دپاره یو عظیم الشان لښکر د راجمع کولو تیاری شروع کړې. د ټولونه ورومې هغه سمدستي د کونټې د مضبوطولو دپاره د ملتان نه څه فوځونه اولیږل او د دره بولان په لاره یې په قندهار باندې د حملې کولو په غرض په ملتان باندې د یو لوی فوځ د راجمع کیدو فرمان جاری کړو. او وې لیکل چې دا فوځ دې په اول نومبر د افغانستان په مجوزه لام کښې د شاملیدو دپاره بالکل تیار اوسي ولې په افغانستان باندې د اصلي او لویې حملې کولو دپاره د هغه مترکي جنرل رابرتس (لارډ رابرتس) او د لمسلون د مشورې مطابق د شتر گردن په دره باندې لگیدلې وې. د هغه دا یقین وه چې د دې درې اخستو سره به انگریزي فوځونه په امیر صاحب او د هغه په دارالسلطنت کابل باندې دا شان رعب واچوي چې هغوي به خپل حسب منشا په هغه باندې خپل ټول شرطونه تسلیم کړي.

د دې نه اگاهو مونږ ذکر کړې دې چې هغه د چیمبرلین د مشن راتلونو نه ډیر ورومې کمانډر انجیف ته حکم کړې وه چې د فوځ یوه مضبوطه دسته دې په کوهات باندې د رایوځای کیدو دپاره تیاره وساتلې شي چنانچه اوس په څلیریشتم ستمبر باندې هغه حکم صادر کړو چې دا فوځ دې فوراً په ټل باندې رایوځای شي. لارډ لیتن د فوځ د دې حصې سالاري میجر جنرل ایف ایس رابرتس ته ورکړه.

هرکله چې وائسرای د هندوستان په دې لویو لویو سرحدې مقاماتو یعنی په کونټه او په ټل باندې دومره په لویه پیمانه باندې فوځي تیاری شروع کړې نو قدرتاً د سرحد په ټولو خودمختارو او ازادو قبائلو کښې یو قسم بې چینی او هیجان پیدا شو له دې کبله هغه یو بل حکم دا جاری کړو چې فوځي تیاری سره دې سم د ازاد قبائلو د رضا کولو او حکومت انگریزي سره د هغوي ملګري کولو کار هم شروع شي. چنانچه په دې سلسله کښې یو طرف ته د بلوچستان لیرنګي ایجنټ ته خبر ورکړې شو چې عنقریب ډیر انگریزي فوځونه به د دره بولان په لاره باندې د کونټې په طرف در روانیږي له دې کبله ته سمدستي خان قلات او د قلات او د کونټې تر منځ ټولو قبائلو سره انگریزي فوځونو له د لارې ورکولو متعلق

خبرې اتري شروع كړه او بل خواته د كوهات ضلعي پوليتيكل افسرانو ته دا هدايات واستولې شول چې تاسو د دره كرم ټولو قبائلو ته د حكومت انگريزي د طرف نه دا اطمینان وركړئ چې ستاسو په علاقه كېنې به د انگريزي فوځونو پيش قدمي بالكل دوستانه وي او ستاسو په خودمختاري كېنې به د هيڅ قسم نقص نه پېښېږي. د پېښور په علاقه كېنې هم كمناري افرېدو سره د دوستي د جوړولو په خاطر بيا جرگې راواخستې ولې چونكې د افرېدو د رويې متعلق هيڅ څه راي چا نشوه قائمولې او دا ويره په فيرنګيانو كېنې خوره شوې وه چې كه چرې افرېدو، وزيرو او مومندو په يو ځل د يورش كولو دپاره ملا وتړله نو غالباً چې په ټول سرحد باندې به د انگريزانو برخلاف د جنگ يو عام اعلان وشي. له دې كبله د پېښور د حفاظت دپاره د هوتي مردان د گائيد فوځونه د جمرود په قلا كېنې پاتې شول او د سكهانو يوه پلټن سره د توپخانې د كوهات نه پېښور ته نورو فوځونو سره شامليدو دپاره راغله.

چونكې كمناري د طبيعت نه سخت او تند خويه وه له دې كبله هغه ته د افرېدو د قوم بيلې بيلې قبيلې او جدا جدا خيل سره خبرې كول او د هغوي ځان طرف ته رااړول يو گران او وړد كار ښكاره شو چنانچه د لړي مودې د جرگې نه پس د هغه زړه تنگ شو او حوصله ي بختمه شوه پس هغه د يو داسې تجويز په تكل كېنې شو چې په هغې هغه زر او په اسانه د هغوي په رااړولو كېنې كامياب شي. چنانچه د ډير غور نه پس هغه د اكتوبر په ابتدا كېنې لار د ليتن ته دا تجويز د منظوري دپاره پيش كړو چې چونكې پښتون قوم باندې د هرې ورومېنې كاميابۍ او بري ډير اثر كيږي او هر كله چې يو فريق د جنگ په ابتدا كېنې څه ښكاره او نمايان فتح بيا مومي نو بيا د پښتنو دا عام خوي دې چې د څه وخت دپاره د بري ملگري كيږي. په دې وجه پكار دي چې انگريزي فوځونه فوراً په علي مسجد باندې د شپې يو چپاړ وکړي او په هغې قبضه وکړي. د هغه په خيال د دې تجويز په كاميابۍ سره د سر کيدو نتيجه به دا وه چې نه صرف افرېدي به د امير صاحب د پرې نه د فيرنګيانو په طرف راواوړي بلکې به مومندو، وزيرو او نورو خودمختار قبائلو باندې به هم د انگريزانو ډير رعب پريوځي. چونكې لار د ليتن پخپله هم د دې قسم فوځي نمائشونو ډير شوقين وه او د خپل غرض او مقصد په حاصلولو كېنې د هيڅ اصولو پابند نه وه له دې كبله د كمناري دا تجويز د هغه په زړه ولگېدو او سره د دې چې كمانډر انچيف او سر نيول جيمبرلين دواړه د دې تجويز مخالف وو ولې جنرل رابرټس د دې په تائيد كېنې وه په دې وجه هغه دا تجويز منظور كړو او جنرل سي سي راس د پېښور كمان افسر ته ي حکم وکړو چې ته سره د فوځ د يوې دستې او د درې لويو توپو شپه په شپه د علي مسجد په طرف روان شه او نمرختو سره په علي مسجد حمله وکړه. جنرل راس د دې ټول تجويز مخالفت وکړو او وي ليکل چې كه چرې ماته حکم وشي نو زه به ي تعميل وکړم مگر زما په راي كېنې دا ټول تجويز كچه دې او د

دې کار سر ته د رسولو دپاره په پېښور کېنې کافي فوځونه نشته. لارډ ليتن د راس د دې راي هم هيڅ پروا ونه کړه او په دې تجويز باندې د سمدستي عمل کولو دپاره دوباره احکام جاري شول. مگر په دې منځکېنې شملې ته خبر راوړسېدو چې امير صاحب د پښتنو څلور پلټنې او څه توپې هم د علي مسجد د مضبوطولو دپاره راواستولې. او د پښتنو نور امدادي فوځونه هم د دې نه را روان دي په دې وجو هاتو لارډ ليتن مجبوراً خپل احکام واپس کړل.

لوستونکو له خيال ساتل پکار دي چې نه خو لا لارډ ليتن امير شير علي خان سره خپل سياسي تعلقات ښکاره پريکړي وو او نه لا هغه ته د انگرېزي حکومت خيال ښکاره کړی و او نه لا په هغه باندې د باقاعده جنګ اعلان کړی و بلکه د هغه دا اراده وه چې لکه د يو شوکمار زه په علي مسجد باندې ډاکه ووهم او هغه قبضه کړم.

د دې کارونو نه پس لارډ ليتن د خپل فوځي مشرانو د مشورې مطابق په پېښور کېنې قريباً اووه زره او يو سل سپاهيان د پښتنو د دې فوځ په مقابل کې راجمع کړل او شپږ زره نورو سپاهيانو ته يې په لارنس پور باندې د رايوځاي کيدو حکم وکړو. د دې نه علاوه هغه نور ډير فوځونه څه په سکهر او څه په پېښور کېنې د خير په لاره باندې په افغانستان د حملې کولو دپاره تيار وساتل. او په يوه عظيم الشانه پيماڼه باندې يې په افغانستان باندې د لام ترلو قصد وکړو.

دې خوا خو لارډ ليتن په دره بولان، په دره کرم او په دره خير باندې په افغانستان د پيش قدمي کولو دپاره فوځونه مرتب کړل او بل خوا د هغه قاصد غلام حسين خان د امير صاحب جواب خان سره هندوستان ته راوړلو. د امير صاحب دا جواب د هغې خط متعلق و او چې کوم لارډ ليتن هغه ته د انگرېزي مشن کابل ته د تلو متعلق ليکلې و. د امير صاحب د جواب الفاظ چې په انگرېزي کېنې ترجمه شوي وو حسب ذيل دي :

"After compliments; your Excellency's despatch regarding the sending of a friendly message has been received through Nawab Ghulam Hussain Khan; I understand its purpose, but the Nawab had not yet an audience, nor had your Excellency's letter been seen by me when a communication was received to the address of my servant Mirza Habibullah Khan, from Commissioner, Peshawar, and was read. I am astonished and dismayed by this letter, written threateningly to a well-intentioned friend, replete with contensions, and yet nominally regarding a friendly mission. Coming thus by force, what result, or profit, or fruit could come of it? Following this three other letters from above mentioned source, in the very same strain, addressed to my officials have been pursued by me. Thus, during a period of a few days, several letters from that quarter have all been before me, and none of them have been free from harsh expression and hard words, repugnant to courtesy and politeness, and in tone contrary to the ways of friendship and intercourse. Looking to the fact that I am at this time assaulted by affliction and

grief at the hand of fate, and that great trouble has possessed my soul, In the officials of the British Govt; . Patience and silence would have been specially becomming. Let our excellency take into consideration this harsh and breathless haste with which the desire object and place of Conference have been seized upon, and how official of the govt; have been led in discussion and subjection to reproach. There is some difference between this and the pure road of friendship and good-well. In alluding to those writing of the officials of the opposite govt; which have emanated from them, and are at this time in the possession of my own officials, the later have in no respect desired to show enmity or opposition towards the British govt; nor, indeed, do they with any other power desire enmity or strife, but when any other power, without cause of reason shows animosity towards this govt; the matter is left in the hands of God and to his will. "

(Afghanistan No.1.1878. Page 252-253)

ترجمه: "د سلام نه پس، د والا شان تحریر د یو دوستانه پیغام د راستولو په باره کښې د نواب غلام حسین خان په لاس راوړسیدلو او زه یې په مدعا پوهه شوم. مگر نواب موصوف لا ما سره ملاقات نه و کړی او نه د والا شان خط لا مالیدلی و چې د پېښور د کمشنر د طرف نه یو تحریر زما د نوکر مرزا حبیب الله خان په نوم راغلو او هغه ما ولوستو. د دې خط په لوستو زه سخت حیران او پریشان شوم چې یو نیک دوست ته په داسې قهرز نو الفاظو کښې ولې خطاب کیږي او ولې دا خط د هر قسم سختو الفاظو نه ډک دی حالانکې هغه برای نام د یو دوستانه مشن متعلق لیکلې شوی دی. په دې طریق په زور راټولو نه به څه نتیجه خپږي یا د هغې نه به څه فائده وي؟ د دې نه پس نور درې خطونه هم د کمشنر پېښور د طرف نه په دې پیرایه کښې زما د نورو افسرانو په نوم راوړسیدل او ما ولوستل. دغه شان په یو خو وړ خو کښې ډیرې چیتې د دغې خوا نه زما په مخکښې راغلې چې یوه هم داسې نه وه چې د خوش خلقی او د خوش مذاقی نه خلاف او د دوستی د لارې او تعلقاتو نه متضاد نه و. د دې خبرې مدنظر چې دا وخت د نصیب د لاسه په ما یو ډیر لوی غم او اندوه حمله کړې ده او زما په ځان یو لوی مصیبت راپریوتی دی نو د حکومت برطانیه افسرانو دپاره به صبر او خاموشي اختیارول زیات مناسب وي. والا شان خو دې په دې غور وکړي چې په څومره سختې او ساه نیولې جلدې باندې د کانفرنس مقام او د هغې مدعا خوښه کړې شوې ده او په کوم رنگ د دې حکومت افسرانو سره خبرې اترې شوي دي. او د هغوي سپکاوی شوی دی. په دې طریق او د دوستی او د نیک نیتی په صفا لاره کښې فرق ضرور شته. د حکومت بالمقابل سرکاري ملازمانو چې کوم تحریرونه لیکلي دي د هغې بابت زه دا وایم چې هغوي د هیڅ قسم دشمني یا مخالفت د حکومت برطانیه برخلاف نه دی بنکاره کړی او نه در حقیقت هغوي بل حکومت سره دشمني کول غواړي. مگر هر کله چې یو بل حکومت بغیر د وجې او

سبب نه دي حکومت سره دشمني کول غواړي نو دا معامله مونږ د خداي پاک په لاس کښي او د هغه منشا ته پريږدو.

په کومه طريقه چې لارډ ليتن خپل مشن کابل ته استول غوښتل او په کومو الفاظو کښي چې هغه امير شير علي خان او د هغه افسرانو ته د دې مشن د راتلو خبر ورکړي وه د هغې د مطالعې نه پس به داسې يو منصف مزاج بنيادم هم نه وي چې هغه د امير صاحب د دې برنۍ چيټې د هر ټکي په صداقت قائل نه شي. د يو خودمختار او ازاد ملک فرمانروا ته د هغه د افسرانو په ذريعه دا ليکل چې که چرې څوک د مشن په لاره کښي مزاحم شو نو دا به د امير صاحب د طرف نه د دشمني فعل گڼلې شي، څومره سخت او د سپکاوي الفاظ دي. بيا د وائسراي، چيمبرلين ته دا ليکل چې خواه امير ستا د تلو اجازت کړي وي او که نه خو ته په شپاړسم ستمبر د کابل په طرف روان شه. غرض دا چې د امير شير علي خان د دې جواب په ليکلو کښي نه خو د حکومت برطانيه بې عزتي کول مراد وو او نه هغوي سره څه گستاخي کول غرض وو ولې باوجود د دې لارډ ليتن وزير هند ته په نولسم اکتوبر تار ورکړو چې د پنجاب د لفتيننټ گورنر او د سر نيول چيمبرلين او د مستر ايلفرد لائل دا راي ده چې امير صاحب قصداً او اردتاً دا جواب په ډيره گستاخانه لهجه کښي ليکلي دى. او هم په دې تار کښي لارډ ليتن د وزير هند نه دا اجازت وغوښتو چې حکومت هند ته دې په دره کرم او په دره پشين باندې د سمدستي حملي کولو اجازت ورکړي شي. او که چرې حکومت هند دا ضروري وگڼي چې په قندهار دې هم پيشقدمي وشي نو چې د دې هم هغوي ته اختيار ورکړي شي.

په دې طريقه لارډ ليتن لکه د هغه زړې قصې د شرمخ په شان امير صاحب ته اوبه خپرول غوښتل چې په څه شان هغه په خپلو زړو منصوبو کښي يعنې په شتر گردن او په دره بولان باندې قبضه کولو کښي کامياب شي. د لارډ ليتن د دې تار په جواب کښي حکومت انگلستان هغه ته دا وليکل چې په "افغانستان باندې د حملي کولو نه اگاهو دې يوه چيټې امير شير علي خان ته وليکلې شي او په هغې کښي دې د هغه نه په دې وجه د معافۍ غوښتلو مطالبه وشي چې فيض محمد خان انگريزي مشن ته په خيبر کښي د تيريدو نه ولې انکار کړي دى." وگورئ د انگلستان د حکومت دې انصاف ته چې د يو دومره بهادر او غيرتي قوم د مشر نه صرف په دې سبب د معافۍ د غوښتلو مطالبه وشوه چې ستا يو ماتحت افسر دومره جرأت ولې وکړو چې هغه د خپلو فرائضو په ادائیکي کښي انگريزي مشن ته په افغانستان کښي په زور د راننوتو نه منع کړو. مگر د کوم قوم مشران چې د کمزورۍ بې اتفاقي او د خودغرضۍ غوندې نامراد مرضونو کښي مبتلا وي هغوي هم دغه شان د سزا لائق وي. د حکومت انگلستان د دې حکم په تعميل کښي لارډ ليتن چې کومه چيټې دروژين هند په

منظوری شیر علی خان تہ واستولہ ہفہ مونیر لاندی درج کوڑ . لوستونکو لہ دھپی پہ
گستاخانہ او د سپکاوی او د بی عزتی یہ لب و لہجہ غور پکار دے:

" I have received and read the letter which you have sent me by the hands of my Sirdar. It will be in your recollection that immediately on my arrival in India I proposed to send you a friendly mission for the purpose of assuring you of the good-will of the British govt; and of removing those past misunderstandings to which you have frequently alluded.

After leaving this proposal long unanswered, you rejected it, on the grounds that you could not answer for the safety of any European Envoy in your country, and that the reception of a British mission might afford Russia a pretext for forcing you to receive a Russian Mission. Such refusal to receive a friendly mission was contrary to the practice of allied states, yet the British govt; unwilling to embarrass you accepted your excuses.

Nevertheless you have now received a Russian Envoy at your capital, at a time when a war was believed to be imminent in which England and Russia would have been arrayed on opposite sides, thereby not only acting in contradiction to the reasons asserted by you for not receiving a British Mission, but giving to your conduct the appearance of being actuated by motives inimical to the British Govt;.

In these circumstance, the British Govt; remembering its former friendship with your father, and still desiring to maintain with you amicable relation, determined to send, after such delay as the domestic affliction you had suffered rendered fitting, a mission to you under the charge of Sir Neville Chamberlain, trusted and distinguished officer of the Govt; who is personally known to you; the escort attached to his mission, not exceeding two hundred men, was much less numerous than that which accompanied you into British Territory, and was not more than was necessary for the dignity of my Envoy. Such missions are customary between friendly neighbouring states, and are never refused accept when hostility is intended.

I despatched by a trusted messenger a letter informing you that the mission accredited to you was of a friendly character; that its business was urgent, and that it must proceed without delay.

Nevertheless you, having received my letter, did not hesitate to instruct your authorities on the frontier to repel the mission by force. For this act of enmity and indignity to the Empress of India in the person of her Envoy, your letter affords no explanation or apology, nor does it contain any answer to my proposal for a full and frank understanding between our two governments.

In consequence of this hostile action on your part, I have assembled her majesty forces on your frontier and I desire to give you a last opportunity of averting the calamities of war.

For this it is necessary that a full and suitable apology be offered by you in

writing, and tendered on British territory by an officer of sufficient rank.

Further more, as it has been found impossible to maintain satisfactory relations between the two states unless the British Govt is adequately represented in Afghanistan, it will be necessary that you should consent to receive a permanent British mission within your territory.

It is further essential that you should undertake that no injury shall be done by you to the tribes who acted as guides to my mission, and that reparation should be made for any damage they have suffered from you; and if any injury be done by you to them, the British Govt will at once take steps to protect them.

Unless these conditions are accepted, fully and plainly, by you, and your acceptance received by me not latter than the 20th November, I shall be compelled to considered your intentions as hostile, and to treat you as a declared enemy of the British Govt.

(Afghanistan No.1-1878 Pages 254,255)

ترجمه: "کوم خط چې تا ماته زما د سردار په لاس راستولې دې هغه ماته راوړسیدو او ما ولوستو. تاته به دا یاد وي چې خه وخت زه هندوستان ته راوړسیدم نو د هغې نه لږې ورځې پس ما تاته د یو دوستانه مشن د درلیو لو تجویز پیش کړو. د دې غرض دپاره چې تاته د حکومت برطانیه د نیک نیتی اعتبار درکړي. او هغه زړې غلط فهمی ستا د زړه نه لرې کړي چې کومې وقتاً فوقتاً تا یادې کړي دي.

د ډیرې مودې د خاموشۍ نه پس اخر تا دا تجویز په دې بنا باندې نامنظور کړو چې د خپل ملک کښې د یو یورپین سفیر د سلامتی ذمه واري په سر نشم اخستې. او بله دا چې که چېرې زه انگریزي مشن راپریږدم نو روس له به هم د یو روسي مشن په زور د راستولو بهانه په لاس ورشي. د دې قسم دوستانه مشن ته د راتلو اجازت نه ورکول د دوو دوستانو حکومتونو د قاعدې نه خلاف ده مگر بیا هم چونکې حکومت برطانیه ته پریشان کولې نه له دې کبله هغوي ستا عذر منظور کړو.

سره د دې اوس تا یو روسي سفیر په خپل دارالسلطنت کښې راتلو ته پریښودو او په یو داسې وخت کښې دې راپریښودو چې د انگریزانو او د روس په منځکښې جنگ کیدل بالکل اغلب وو او دغه شان د هغې ټولو وجوهاتو برخلاف وچلیدې چې تا د انگریزي مشن د نه پریښودو په حقله پیش کړي وو. بلکې تا خپل طرز عمل ته دا شان جامه ور واغوستوله لکه چې تا دا کار د حکومت برطانیه د دشمنۍ په سبب کړي وي.

په دې حالاتو کښې حکومت برطانیه پیش نظر د هغې زړې دوستۍ چې کومه د هغوي او ستا د پلار تر منځ راغلې وه او چونکې اوس هم هغوي تا سره دوستانه تعلقات ساتل غواړي له دې کبله هغوي دا فیصله وکړه چې مونږ د هغې کورني غم نه مناسب وخت پس چې کوم په تا باندې راغلی وه یو مشن د سرنیول جیمبرلین د مشرۍ د لاندې چې د دې

حکومت یو اعتباري او نامتو افسر دے او ستا ذاتي واقف دے تاته درولپولو، کومو لوخي محافظه چې د هغه مشن سره وه او د دوه سوه کسانو نه زیاتي نه وو نو هغه د هغې دستې نه ډیره کمه وه چې کومه تا سره انگریزي علاقې ته راغلې وه او په هیڅ حالت کېنې هم د دې نه زیاتي نه وه خومره چې زما د سفیر د وقار ساتلو دپاره ضروري وه. دا قسم مشنونه په دوستانو گاونډي حکومتونو کېنې یو تر بله همیش استولې شي. او تر څو پورې چې دشمني کول مناسب نه وي تر هغې پورې د هغې د قبلولو نه څوک انکار نه کوي.

ما د خپل اعتباري قاصد په لاس، یو خط درولپولو چې کوم مشن زه تاته درلیرم هغه دوستانه مشن دے او کوم کار چې هغوي ته سپارلے شے دے هغه ډیر ضروري دے له دې کبله پکار دي چې هغه بهي تکلیفه وړاندې پرېښودې شي. سره د دې چې تاته زما خط درورسیدو مگر تا بلا تامله د خپل سرحد السرانو ته هدايات ورکړل چې مشن په زور منع کړئ تا په دې خط کېنې د دشمني د دې فعل او د هغې بهي عزتي چې کومه تا د هندوستان د ملکې د هغې د سفیر په شخصیت کېنې کړې ده هیڅ قسم جواب او معافي غوښتل نشته. او نه په هغې کېنې زما د دې تجویز څه جواب شته چې زموږ د دې دواړو حکومتونو په منځکېنې مکمله او صفا سمجهوته پکار ده.

تا د دې دشمني د دې فعل په سبب ما د ملکې معظمې لوڅونه ستا په سرحد باندې رابوځای کړي دي مگر زما دا خواهش دے چې د جنگ د مصیبتونو نه د خلاصیدو یوه اخري موقع زه تاته درکوم. د دې غرض دپاره دا ضروري ده چې ته یوه پوره او مناسبه معافي په تحریر کېنې وغواړې او انگریزي علاقې ته ی د خپل د یوې لویې عهدي د افسر په لاس راواستوے. د دې نه علاوه چونکې دا ثابت شوي ده چې زموږ د دواړو حکومتونو په منځکېنې تسلي بخش تعلقات نشي پاتې کیدے تر څو پورې چې د حکومت برطانیه یو نمائنده افغانستان کېنې موجود نه وي له دې کبله دا ضروري ده چې ته په خپل ملک کېنې یو مستقل انگریزي مشن په قائمیدلو باندې رضامندي ظاهره کړې.

د دې نه علاوه دا هم ډیره ضروري ده چې ته د دې ذمه واري واخلي چې ته به هغې قومونو ته د هیڅ قسم نقصان نه رسوي چې چا زما د مشن رهبري کړې ده. او کوم نقصان چې ستا د لاس نه هغوي ته رسیدلے دے ته به د هغې معاوضه (عوضانه) هغوي ته ورکوے. او که چېرې تا هغوي ته نقصان ورسولونو حکومت برطانیه به سمدستي د هغوي د حفاظت دپاره کارروائي کوي.

تر څو پورې چې ته دا شرطونه پوره پوره او په صفا الفاظو کېنې تسلیم نه کړې او دا تسلیمول تر شلم نومبر پورې را وانه ستوے نو زه به مجبور یم چې دا خیال وکړم چې ستانیت د دشمني دے او زه به بیا تا د حکومت برطانیه ښکاره دشمن گڼم.

د لارډ ليتن مذکوره التې مېټم چې د کومو غلط بيانو او د خلاف حقيقت خبرو نه ډک دې په هغې باندې مونږ د دې نه اگاهو هم مفصل بحث کړې دې. مگر د لوستونکو د ياد تازه کولو دپاره مونږ يو ځل بيا مختصر طور په هغې نام نهاد الزامونو يو سرسري نظر زغلوو چې کوم وائسراي په امير شير علي خان باندې لگولي دي.

لوستونکو ته به ياد وي چې د کوم دوستانه مشن ذکر لارډ ليتن د دې التې مېټم په ورومې فقره کېنې کړې دې د هغې بابت کېنې اول اول خو هغه د شير علي خان نه د هغې مشن د اصلي مقصد او د مدعا د پتولو انتهايي کوشش وکړو او هغه ته ي وليکل چې دا مشن کابل ته صرف د دوو خبرو اطلاع درکولو دپاره دراستولې شي اول دا چې هغوي د ملکه معظمه د نوي لقب د اختيارولو نه تاسو خبر کړي او بل دا چې تاسو ته د نوي وائسراي د آمد باقاعده اطلاع درکړي. لارډ ليتن په دې سبب د امير صاحب نه د مشن اصلي مدعا پتوله.

چې هغه ته دا معلومه وه چې کوم مطالبات به بالاخر دا مشن د امير صاحب نه کوي د هغې منلو ته امير صاحب هيچرې هم نه تيارېږي نو که چېرې هغه د اوس نه د مشن د تلو په مدعا پوهه شي نو هغه به ضرور د مشن د راپرېښودو نه انکار وکړي. ولې هر کله چې وائسراي امير صاحب له د دوکې په ورکولو کېنې کامياب نشو نو لارډ ليتن هغه ته دوباره دا وليکل چې د مشن د درتلو غرض دا دې چې امير صاحب ته د حکومت برطانيه په مخکېنې د خپلو خواهشاتو د پيش کولو مکمله موقع په لاس ورشي. او ورسره ي د عطا محمد خان وکيل په ذريعه او په خپله شير علي خان ته هم دا قسم د هتک په لفظونو او د دباؤ نه ډک تحرېرونو کېنې د حکومت هند د مطالباتو د منظورولو متعلق وليکل چې امير شير علي خان په ډير هنر او خوش خلقۍ سره د دې قسم مشن د قبلولو نه انکار وکړو او سيد نور محمد شاه خپل وزير اعظم ي پېښور ته د دې غرض دپاره راوليږلو چې هغه حکومت هند په دې په بنه شان سره پوهه کړي چې د دې مطالباتو په منظورولو کېنې نه صرف شير علي خان ته بلکې حکومت برطانيه ته هم خطره ده. دا شرطونه او مطالبات چې کوم شير علي خان نه د دې مشن په ذريعه تسليمول منظور وو هغه لوستونکو ته معلوم دي د هغې يو لړۍ او اهم شرط دا وه چې حکومت هند به په افغانستان کېنې په ټولو سرحدي مقاماتو انگرېزي افسران په طور د ايځنتانو مقرروي او هغوي به وقتاً فوقتاً په خپل دوستانه نصيحتونو باندې د امير صاحب جائزه توجه راکاږي هر کله چې د طول طويل مباحثې نه پس بيا هم سيد نور محمد شاه دې ته مائل نشو چې مشن دې کابل ته راشي او بيا لارډ ليتن سېوا د 1855ء د عهدنامې نه خپلې نورې وعدې او اقرارونه ټول مسترد کړل او امير شير علي خان له ي په قندهار او هرات باندې د پيشقدمۍ د همکي ورکړه او د دې نه علاوه ي هغه سره ټول سياسي تعلقات وشلول. د روسي مشن د راتلو متعلق حکومت هند ته د خپلو مخبرانو او ايځنتانو ته د خلقو نه په بنه

شان معلومه شوې وه چې روسيان کابل ته د شیر علي خان د مرضي نه خلاف راغلي دي او هغه د هغوي په لاره کښې هر ممکن رکاوتونه پيدا کوي. دا هم حکومت هند ته بڼه معلومه وه چې امير صاحب ستولیتاف او د هغه ملگري کابل ته د رارسيدو نه پس بالکل د قيديانو په شان نظر بند ساتلي وو په کومه طريقه چې حکومت هند د امير شیر علي خان د زوي د مرگ په ورځو کښې په هغه باندې د خپل مشن د قبلولو بابت کښې جلدې کوله هغه هم هر چاته معلومه ده مگر سره د دې صفا او ناقابل تردید واقعاتو لارډ ليتن په دې التې میتېم کښې واقعات په دا شان غلطه طريقه ښکاره کړي دي چې الزامونه یې ټول د شیر علي خان په سر تېلي دي. د لارډ ليتن دا وينا چې د افغانستان او حکومت برطانيه تعلقات د هغه پورې تسلي بخش نشي پاتې کیدم تر څو چې یو انگریزي سفير په افغانستان کښې مستقل طور مقیم نشي بالکل غلطه ده ځکه چې دا تعلقات د دواړو حکومتونو په منځکښې د امير دوست محمد خان د زمانې نه تر دې وخته پورې بغیر د انگریزي سفير د موجودگي نه ډیر خوشگوار پاتې شوي وو البته دا به نه وه چې د کابل فرمانروا هم د هندوستان د راجگانو او نوابانو په شان د انگریزانو یو غلام وي لکه چې څرنګ د لارډ ليتن منشا وه او دا تعلقات د هغې وخت نه په دواړو حکومتونو کښې کشیده شول چې څه وخت لارډ ليتن په زور او په دباؤونو په امير شیر علي خان باندې د انگریزي افسرانو په افغانستان کښې وسیدل غوښتل.

کومه رای چې د لارډ ليتن د دې ټولې کارروايي متعلق بره بیان شوې ده د هغې ډیر ملگري په هغه زمانه کښې هم د انگلستان په لویو لویو سیاستدانانو کښې موجود وو چنانچه زور لارډ لارنس، لارډ کرې او لارډ نارته بروک زباني او په تحریر کښې هم دا قسم رای ظاهره کړې وه چې امير شیر علي خان د دې مشن په نه قبلولو کښې د زړو اقرارونو او وعدو په بڼا باندې بالکل حق بجانب دی. چنانچه دې کسانو په شپاړسم نومبر د لارډ لارنس په صدارت کښې یوه کمیټې جوړه کړه او لارډ بیکنز لیلده ته یې د دې کمیټې د طرف نه د یو وفد د لیږلو درخواست وکړ. چې هغوي په دې ټوله معامله باندې هغه ته د خپلو خیالاتو اظهار وکړي. د دې وفد اصلي غرض دا وه چې د هندوستان وائسرای دې د تار په ذریعه د جنگ د شروع کولو نه منع کړي شي او د افغانستان او د وسط ایشیا متعلق ټول سرکاري کاغذات دې شائع کړي شي. او پارلیمنټ دې سمدستي راوغوښتي شي مگر وزیر اعظم دې وفد سره د ملاقات کولو نه انکار وکړ او نه یې دا کاغذات شائع کړل. تر څو چې د افغانستان لام شروع شوی نه وه.

په دې اثنا کښې امير شیر علي خان ډیر ضروري خطونه زار روس ته ولیکل چې ته زما او د حکومت برطانيه په منځکښې څه فیصله وکړه چې جنگ ته نوبت ونه رسي مگر زار هغه ته دا جواب ورکړ چې اگر چې زه ستا او د بیرنگیانو په منځکښې د صلح انتهائي وس

کوم مگر تاله انگریزانو سره صلح کول پکار دي.

د تنګسيا او د مصیبت په وخت کېنې امیر صاحب بیا زار ته ولیکل چې د انگریزانو او د زار تر منځ دا ناچاقي ټوله هم ستاسو په وجه ده. او چونکې فیرنګیان بی شمارة فوځونه زما په سرحد راجمع کوي د دې کبله زار له پکار دي چې هغه ما سره دوستانه امداد وکړي د دې خط په جواب کېنې زار هغه ته ولیکل چې په موجوده حالاتو کېنې زه امیر صاحب سره هیڅ فوځي امداد نشم کولای نو بهتره به دا وي چې امیر صاحب فیرنګیانو سره څه نا څه روغه وکړي او فی الحال دي د هغوي شرطونه په ځان باندې تسلیم کړي.

ولي د امیر شیر علي خان مقصد فیرنګیانو سره په دې دومره کشمکش کولو کېنې د افغانستان ازادي برقرار ساتل وونه چې د خپل ذات د فائدي دپاره د انگریزانو د سیوري لاندې په افغانستان باندې حکومت کول وو. هغه ته دا معلومه وه چې په دې ټوله معامله کېنې حق و انصاف د هغه په طرف دي نه چې د انگریزانو په طرف. نه خو هغه خپل ځان دا شان قصور وار ګڼلو چې هغه دي اوس په ذلت او په سپکاوي د فیرنګیانو نه د خپل ملک او قوم د ازادي محفوظ ساتلو د ګناه په بدل کېنې معافي وغواړي. هغه په دې نتیجه رسیدلې وه چې لارډ لیتن به ما باندې د خپلو زړو شرطونو د قبلولو دپاره هسې بهانې لټوي. (چنانچه لارډ لیتن د خپل الټي میتیم په فقره نمبر ۹ کېنې دا اصلي مدعا شیر علي خان ته ښکاره کړې ده او کومې اوبه چې هغه تراوسه پورې د بوسو لاندې بوتلې هغه ی په دې فقره کېنې هغه ته ښکاره کړې دي) او چونکې د دې شرطونو په منلو کېنې افغانستان نه ازادي بالکل ځي هغه د هغې منلو ته بالکل تیار نه وه پس هغه ته په مخکېنې یو طرف ته خپل ځان او بل طرف ته د افغانستان ازادي پرته وه. او په دې دواړو کېنې هغه د افغانستان ازادی له په ځان ترجیح ورکړه. هغه په دې ډیر ښه پوهه وه چې زه د انگریزانو د فوځونو مقابله په میدان کېنې نشم کولای او که نوبت جنګ ته ورسیدو نو هم زه به شکست خورم. ولي د افغانستان ازادي او د پښتنو عزت او وقار هغه ته د خپل ځان نه ګران وه له دې کبله دي بهادر او غیرتي محب وطن پښتون خپل ځان خپل بال بچ او خپل ټول مال و دولت پخپل ملک او قام باندې د قربانونو فیصله وکړه او ځان ی د خدای پاک اسرې ته وسپارلو او د لارډ لیتن د الټي میتیم ی هیڅ جواب ور نه کړو.

خوار لسم باب

د خیبر، شتر گردن او بولان د غاړې په افغانستان د حملې تیاری، د ملتان نه بیسماره فوځ کوټې ته تلل، په یویشتم نومبر ۱۸۷۸ء د افغانستان دویم جنگ شروع کیدل. د حملې نه وړاندې د لارډ لیتن د افغانستان د خلقو په نوم یو فرمان.

د چیمبرلین د مشن خوریدو سره سم لارډ لیتن حکم وکړو چې په دریو بیلو بیلو محاذونو او لارو باندې دې انگریزي فوځونه په افغانستان باندې د حملې کولو دپاره تیار اوسي. د دې حملې دپاره یو د دره خیبر بله د دره کرم او شتر گردن او دریمه د دره بولان او خوجک کوتل لارې مقرر شوې وې. او د دې هر یو محاذ دپاره جدا جدا فوځونه د جدا جدا سالارانو په ماتحتی کښې تیار شوي وو. اگاهو د دې نه چې دا بیل بیل فوځ خپل خپل محاذ ته روان شوي وې لارډ لیتن د کوټې د استحکام دپاره د ملتان نه د فوځ یوه مضبوطه دسته چې په هغې کښې شپږ زره سپاهیان او اتلس توپي وې د میجر میکائیل اېس بیټوف د سالاری لاندې په پنځویشتم ستمبر د دې دپاره واستوله چې د بلوچستان د علاقې په قبائلو باندې د انگریزانو دومره رعب او اثر پیدا شي چې هغوي ته په کوټه باندې د حملې کولو جرأت ونشي. میجر جنرل بدولف سره د خپلو فوځونو د یو سخت تکلیف ده سفر نه پس په نهم نومبر کوټې ته راوړسیدو او سمدستي یې د کوټې د استحکاماتو مضبوطول شروع کړل. که چېرې امیر شیر علي خان د لارډ لیتن د مجوزه حملې د تدارک او بچاؤ دپاره دا وخت د قندهار فوځونو ته په کوټه باندې د قبضي کولو حکم کړی وې نو هغوي به په ډیرې اسانتیا په دره پشین او په کوټه باندې قبضه کړې وه او دغه شان به د جنگ په ابتدا کښې امیر صاحب له نه صرف د لیرنګیانو یو اهم فوځي مرکز په لاس ورغلی وۀ بلکې د بلوچو او د هغې طرف د پښتنو ټول قبائل به هم هغه سره ملګري شوي وو او د انگریزانو دپاره به په قندهار باندې د ورختو لار هم بنده شوې وه. د بدولف د دې فوځ د رارسیدلو نه ورومې امیر صاحب د قندهار د فوځونو د کومک دپاره درې رسالې، درې پلټنې او شپږ توپي د هرات نه استولې وې او د هغه سبه سالار صفدر علي خان دا خواهش لرلو چې زه په دې فوځ باندې په دره پشین باندې او په کوټه باندې پیشقدمي وکړم ولې دا تجویز هم امیر صاحب منظور نه کړو. په دیارلسم نومبر بدولف ته د حکومت هند حکم راغلو چې ته خپل فوځ په قندهار باندې د پیشقدمي دپاره تیار وساته اګر چې د هغه د فوځ یوه لویه حصه د سفر د ستومانۍ، د بیماری او د لوړو تندو په سبب په لاره باندې تباہ شوې وه او په کوټه کښې هم د هغوي حالت د ورومې نه څه بڼه شوې نه وه. نه خو د فوځ دپاره غله موجوده وه او نه د ځناورو

دپاره گياڅه پيدا كېده او دې سره بيشانه ډير خلق په هسپتالونو كېنې ناروغه پراته وو ولي
بدولف شپه او ورځ د دې حكم په تعميل كېنې په خان يوه كړې وه او د فوځ د پيشقدمۍ
دپاره ي پوره تياري وكړه. په نولسم نومبر ماښام هغه ته تار راغلو چې خپل ټول فوځونه د
افغانستان په سرحد باندې راجمع كړه. چنانچه په شلم تاريخ دا فوځونه د كوټې نه روان
شول او په يويشتم باندې په افغانستان كېنې د وړاندې كيدو دپاره په سرحد باندې رايوځامې
شول.

لوسونكو ته به ياد وي چې لارډ ليتن په خپل الهي مېتم كېنې شير علي خان ته شلم
نومبر د جواب دپاره اخيري تاريخ مقرر كړې وه. د بدولف د فوځونو روانيدو سره سم په
ملتان باندې د يو بل فوځ د راجمع كيدو تياري روانې وې چې دوي هم په قندهار باندې
پيشقدمي وكړي. په دې فوځ كېنې دوه سوه افسران شپږ زره شپږ سوه سپاهيان يو زر اته
سوه سواره او دوه خلوښت توپي وې. د دې جنګي سپاهيانو نه علاوه دوي سره هم دومره
مزدوران روان شو. د دې فوځ سالاري سردانله ستورټ لفتينېت جنرل ته ور كړې شوه. په
اولسم نومبر جنرل ستورټ د ملتان نه سكهړ ته او په شلم نومبر شكارپور ته ورسيدو. د
شكارپور نه په ډير تكليف او مصيبت كېنې د هغه فوځونه روان شول ولي هغه پنخپله سره د يو
څو افسرانو د جنګ د شروع كيدو نه ډيري ورځې پس د خپل فوځ نه مخكېنې كوټې ته
ورسيدو. لكه څرنګ چې په قندهار باندې د پيشقدمۍ دپاره په ملتان باندې فوځونه تياريدل
دغه شان په شترګردن او د كرم په دره باندې د وړاندې كيدو دپاره هم فوځونه تيار شوي وو.
په دې فوځ كېنې يو نيم سل افسران پينځه زره پنځه شوه سپاهيان، نهه نيم سوه اسونه او لس
توپي وې. او سالاري ميجر ايف ايس رابرټس ته ور كړې شوې وه. رابرټس په نهم اكتوبر
كوهات ته راوړسيدو او د يويشتم نومبر د حملې دپاره ي د فوځ په تيارولو كېنې شپه او
ورځ په خان يو كړل. د دې فوځ نوم كرم فيلډ فورس وه.

يو دريم فوځ چې د هغې نوم پشاور ويلي فورس وه د دره خيبر په لاره په افغانستان
كېنې د ننوتو دپاره هم تياريدلو. د دې فوځ دوه حصې وې يوې حصې ته څو دا كار حواله
شوه وه چې هغه به په ډكې قبضه كوي او بله به د هغوي د آمدورفت د لارې حفاظت كوي.
د ورومې حصې سالار سر سمويل براؤن او د بلې حصې سالار لفتينېت جنرل ايف ايف ماډ
مقرر شو. د جنرل ماډ په فوځ كېنې شپږ زره ځوانان او اتلس توپي وې او د لارنس پور نه په
نوبنار باندې رايوځامې شول. د جنرل براؤن په فوځ كېنې دوه سوه افسران، اووه زره شپږ
سوه سپاهيان ديارلس سوه اسونه او شپږ ويشت توپي وې.

په شلم نومبر د جنرل ماډ فوځ لا په نوبنار كېنې وه چې د جنرل براؤن ټوله عمله
سره د فوځونو په درې بجې د ورځې په جمرود راجمع شول او دغه شان د لارډ ليتن د

احکامو مطابق درې لومړۍ انگریزي فوځونه په دریو بیلو محاذونو باندې په افغانستان باندې د حملې کولو دپاره په شلم نومبر تیار ولاړ وو. چونکې تر شلم نومبر امیر صاحب د لارډ لیتن د التې میتم هیڅ جواب ور نه کړو په دې وجه جنرل براؤن، جنرل رابرتس او جنرل بېولف ته د وړاندې کیدو حکم وشو. د پیشقدمۍ نه وروسته دې دریو وارو جرنیلانو د حکومت هند د هدایاتو مطابق د وائسرای د طرف نه یو وړد اعلان شائع کړو چې په هغې کې د جنګ ټوله ذمه داري وائسرای په امیر صاحب غورځولې وه او چې چرته فضول او بې بنیاده الزامونه وو هغه یې په شیر علي خان لگولي وو. او بیای عام پښتنو او سردارانو ته په هغې کې تسلی ورکړې وه چې د حکومت هند جګړه صرف شیر علي خان سره ده، نه چې د افغانستان خلقو سره. او دا چې چونکې د افغانستان د اولس خلقو حکومت برطانیه ته هیڅ نقصان نه دے رسولې په دې وجه به هغوي ته د انگریزي فوځ د لاسه په اسانه هیڅ نقصان نه رسیږي. د اعلان د دې اخري حصې نه د لارډ لیتن دا مدعا وه چې په دې چل به زه د پښتون قوم همدردی د شیر علي خان نه واوروم حالانکې شیر علي خان د دې ټول جنګ بوج صرف د پښتون قوم د ازادۍ برقرار ساتلو دپاره په سروخت کړې وه. د لارډ لیتن دا خیال وه چې پښتانه خویو ساده او بې علمه قوم دے نو که چرې زه ورته د شیر علي خان د ذات برخلاف بد ووايم نو هغوي به دا جنګ د پښتون قوم برخلاف نه کني. بلکې صرف د شیر علي خان برخلاف به یې کني. او دغه شان به هغوي د انگریزي فوځ د مقابلې خیال پریږدي. او زه به په ډیره اسانتیا په افغانستان قبضه وکړم. مگر راتلونکو واقعاتو د هغه دا خیال بالکل غلط ثابت کړو. د پښتنو ټول قام د لارډ لیتن په دې فریب او هنر باندې پوهه وو او هغوي دا جنګ د قامولۍ جنګ وګڼلو لکه چې څرنګ په حقیقت کې وه. د لارډ لیتن د مطالباتو اثر نه صرف په شیر علي خان باندې پریوتلو بلکې په ټولو پښتنو پریوتلو. نن ورځ هم د یورپ او د ایشیا ځنې لومړۍ حکومتونه چې څه وخت د یو ملک د اخستونیت وکړي یا د هغه ملک حکومت د خپلې مرضۍ او پالیسۍ تابع کول غواړي نو هغوي د جنګ شروع کولو نه وروسته د هغې ملک د عامو خلقو په نوم یو اعلان شائع کړي چې زموږ جنګ د ملک د خلقو خلاف نه دے بلکې د برسر اقتدار ټولي برخلاف دے او څه وخت چې دا ټول د حکومت نه لرې شي نو موږ به دا ملک په خپلې خودمختاری پریږدو. او د هغوي په حکومت کې به غم غرض نه کوو. مګر چونکه واقعاتو د دې قسم اعلانات دروغ ثابت کړي دي له دې کبله په هغې نه چا وروسته اعتبار کړې دے او نه به اوس کوي. د لارډ لیتن دا اعلان حسب ذیل وه:

Proclamation issued by the Viceroy on 21-11-1878

" The Viceroy of India to the Sher Ali Khan, of Kabul, to his Sardars and subjects, and to all the people of Afghanistan. It is now ten years since the Amir

Sher Ali Khan, after a prolonged struggle, had at last succeed in placing himself on the throne of Kabul; at that time his dominion still needed consolidation, and the extent of it was still undefined. In these circumstances the Amir, who had already been assisted by the British Govt with money and with arms, expressed a wish to meet the Viceroy of India; his wish was cordially complied with; he was courteously received and honourably entertained by the viceroy at Umbala, the countenance and support he had come to seek were then assured to him; he at the same time obtained further unconditional assistance in arms and money. These tokens of the good-will of the British Govt; which he gratefully acknowledged, materially aided the Amir after his return to his country in securing his position and extending his authority; since then Amir Sher Ali Khan has received from the British Govt;, in confirmation of its good-will, large additional gifts of arms, the powerful influence of the British Govt; has accured for him formal recognition by the Emperor of Russia of a fixed boundary between the kingdom of Kabul and the Khanates of Bokhara and Kokand, the Amir's sovereignty over Wakhan and Badakhshan was thereby admitted and made sure, a sovereignty which had till then been disputed by the Russian Govt;, his subjects have been allowed to pass freely throughout the Indian Empire, to carry on trade, and to enjoy all the protection afforded by the British Govt; to its own subjects; in no single instance have they been unjustly or inhospitably treated within British jurisdiction; for all these gracious acts Amir Sher Ali Khan has rendered no return, on the contrary he has required them with active ill-will open discourtesy. The authority over Badakhshan acquired for him by the influence of the British Govt; was used by him to forbid passage through that province to a British officer of rank returning from a mission to a neighbouring state; he has closed, against free passage to British subjects and their commerce, the roads between India and Afghanistan; he has maltreated British subjects and permitted British traders to be plundered within his jurisdiction, giving them neither protection nor redress; he has used cruelty and put to death subjects of his own on the mere suspicion that they were in communication with the British Govt; he has openly and assiduously endeavoured by words and deeds to stir up religious hatred against the English, and incited war against the Empire of India. Having previously excluded British officers from every part of his dominion, he refused to receive a British Mission; having left unanswered friendly communication addressed to him by the viceroy, and repelled all efforts towards amicable intercourse between the British Govt; and himself, he has nevertheless, received formally and entertained publicly at Kabul an embassy from Russia; this he has done at a time when such an act derived special significance from the character of contemporaneous events in Europe, and the attitude of England and Russia in relation thereto. Furthermore, he has done it well knowing, that the Russian Govt; stands pledged by engagements with England to regard his territories as completely beyond the sphere of Russian

influence. Finally, while this Russian Embassy is still at his capital, the Amir has forcibly repulsed at his outpost an english Envoy of high rank, of whose coming he had formal and timely announcement by a letter on the viceroy, attesting the importance and urgency of the Envoy's mission. Even then the British Govt; till anxious to avert the calamities of war, deferred hostile action, and proffered to the Amir at a last opportunity the Amir has refused to avail himself. It has been the wish of the British Govt; to find the best security for its Indian frontier in the friendship of a state whose independence it seeks to confirm, and of a prince whose throne it has helped to support. Animated by the this wish, the British Govt; has made repeated efforts to establish with Amir Sher Ali Khan those close and cordial relations which are necessary to the interest of two neighbouring countries, but its efforts, after being persistently repulsed, have now been met with open indignity and defiance. Amir Sher Ali Khan, mistaking for weakness the long forbearance of the British Govt; has thus deliberately incurred its just resentment. With the Sardars and people of Afghanistan this Govt has still no quarrel, and desire none. They are absolved from all responsibility for the recent acts of the Amir and as they have given no offence, so the British Govt; wishing to respect their independence will not willingly injure or interfere with them, nor will the British Govt; tolerate interference on the part of any other power in the internal affairs of Afghanistan. Upon Amir Sher Ali Khan alone rests the responsibility of having exchanged the friendship of the hostility of the Empress of India.

ترجمہ : دا هغه اعلان دے چې کوم وائسرائے په یویشتم نومبر ۱۸۷۸ء شائع کړی و. له طرفه د هندوستان د وائسرائے، په نوم د امیر شیر علي خان د کابل او د هغه د سردارانو او رعایا او په نوم د افغانستان د ټولو خلکو.

د دې خبرې اوس لس کاله وشو چې د یوې وړې مقابلې نه پس اخر کار امیر شیر علي خان خپل خان د کابل په تخت باندې په کښینولو کښې کامیاب کړو. په دغه وخت کښې هم لا د هغه مفتوحه ممالکو راغونډیدل غوښتل او د هغې حدود هم لا هغه شان غیر معین وو په دې حالاتو کښې امیر چې ورله حکومت برطانیه ورومې هم د روپو او د اسلحي امداد ورکړې و. د هندوستان د وائسرائے سره د ملاقات کولو منشا ښکاره کړه د هغه دا منشا په خوشحالی پوره کړې شوه او د انبالې په مقام باندې وائسرائے د هغه په ښه طریقه استقبال وکړو او په ډیر درناوښت یې د هغه میلمستیا وکړه او د کومې ملګرتیا او د مرستې په طلب کښې چې هغه راغلې و. د هغې هغه سره پوره وعده وشوه. د دې نه علاوه هغه سره نور غیر مشروط امداد هم د وسلې او هم د لافو وشو. امیر صاحب چې خپل ملک ته واپس شو نو د حکومت برطانیه د نیک نیتی دې ښکاره ښود هغه د پوزیشن (طاقت) په مضبوطولو کښې ډیر امداد وکړو. او د هغه حکومت یې نور هم وسیع کړو د دې نه پس امیر شیر علي

خان د حکومت برطانيه نه د هغوي د نیک نیتی په ثبوت کښې د وسلې نورې لويې لويې تحفي حاصلې کړې دي. د حکومت برطانيه زورور اثر د هغه دپاره په شهشناه روس باندې د حکومت کابل او بخارا او قوقند تر منځ يوه پنځه پوله تسليم کړې ده. هم په دا شان د امير بادشاهي په واکخان او بدخشان باندې تسليم کړې شوه. حالانکې د دې نه وروسته روسي حکومت د امير دا بادشاهي نه منله د هغه رعايا ته په ټول هندوستان کښې د گرځيدو اجازت وه چې هغوي خپل تجارت وکړي او د هغې امن او حفاظت نه هر قسم فائده وچته کړي. چې کوم د حکومت برطانيه خپل رعيت ته حاصل وه. داسې يو مثال هم نشته چې چا هغوي سره په انگرېزي علاقه د بې انصافي او د ميلمستيا د اصولو نه خلاف سلوک کړې وي د مهرباني د دې ټولو کارونو په عوض کښې امير شير علي خان مونږو سره هيڅ نه دي کړي. بلکې د دې برخلاف هغه د دې په بدل کښې ښکاره بدنيتي او بدخلفي کړې ده. کوم تسلط چې د حکومت برطانيه د اثر په زور د هغه دپاره په بدخشان باندې حاصل کړې شوی وه هغه دا رنگ استعمال کړو چې هغه د افغانستان او هندوستان په منځکښې ټولې لارې په انگرېزي رعايا او د هغوي د تجارت دپاره بندې کړې دي. هغه انگرېزي رعايا سره بدسلوکی کړې ده. او انگرېزي سوداگران يې پخپل ملک کښې لوټ کيدو ته پريښي دي او د هغوي حفاظت يې نه دی کړې او نه يې د هغوي دادرسي کړې ده. هغه د خپل رعيت خلقو سره صرف په دې شک چې هغوي حکومت برطانيه سره راز باز ساتي ظالمانه سلوک کړې دی او وژلي يې دي. هغه ښکاره او مسلسل کوشش کړې دی چې هغه د انگرېزانو برخلاف په قول او فعل سره مذهبي نفرت په خلقو کښې پيدا کړي او د هندوستان د سلطنت برخلاف جنګ دوڅاره کړي. وروسته خو هغه ټول انگرېزي افسران د خپل سلطنت په هره حصه بند کړل او انگرېزي مشن ته يې د راتلونو نه انکار وکړو بيا يې د وائسرای د دوستانه خط چې هغه ته يې ليکلی وه هيڅ جواب ور نه کړو او د حکومت برطانيه او په خپل منځکښې يې د دوستانه تګ راتګ ټول کوششونه وتمبول. مګر سره د دې هغه بيا يوه روسي سفارت ته سرکاري طور په کابل کښې هر کله ووتلو او په ښکاره يې د هغوي خاطر تواضع وکړو. دا ټوله کارروائي هغه په داسې وخت کښې وکړه چې په يورپ کښې په هغه ورځو کښې د يو خاص قسم واقعاتو په سبب او د انگلستان او د روس په منځکښې د دې واقعاتو متعلق د يوې خاصې رويې په سبب دې کار ته يو لوی اهميت حاصل وه. د دې نه علاوه هغه دا کار سره د دې علمه وکړو چې روسي حکومت انگلستان سره د مختلفو عهدنامو په ذريعه پابند دی چې هغه د افغانستان ملک د خپل اثر د دائرې نه بهر وګڼي بيا د دې ټولو دپاسه امير صاحب سره د دې چې روسي سفارت لا هم هغه شان په کابل کښې موجود وه، يو انگرېزي سفير چې د لويې رتبې خاوند وه د خپلې سرحدې څوکۍ په خله کښې په زور د وړاندې تلو نه منع کړو حالانکې:

هغه د روانيدو اطلاع هغه ته په وخت او په سرکاري طور د يو خط په ذريعه چې وائسرای هغه ته ليکلي وو ورکړې وه او په هغې کښې ئ هغه ته د دې سفير د راتلو د مقصد اهميت او ضرورت ښکاره کړې وه. مگر بيا هم چونکې حکومت برطانيه دا نه غوښتل چې د جنگ مصيبتونه دې پيښ شي له دې کبله هغوي د امير خلاف معاندانه کارروايي له ډيل ورکړو. او هغه له ئ يوه اخري موقع ورکړه چې هغه خپل خان د هغې سزا نه بچ کړي چې د کومې هغه د خپلو کارونو په سبب لائق شوم وه مگر امير د دې موقعې نه د فائدي وچتولو نه انکار وکړو. د حکومت برطانيه تل دا خواهش پاتې شوم دې چې هغوي د خپل هندوستانې سرحد حفاظت په داسې طريقه وکړي چې دې بادشاهي سره چې کومې ازادي هغوي تسليم کړي دي دوستي وساتي او د هغې بادشاه سره ملگرتيا وکړي. د دې خواهش په سبب حکومت برطانيه متواتر کوششونه د دې خبرې کړي دي چې امير شير علي خان سره هغوي هغه نژدې او د دوستۍ تعلقات قائم کړي چې کوم د دوو گاونډي ملکونو د مشترکې فائدي دپاره ضروري دي. مگر دا کوششونه ورومې خو په بار بار د هغه د طرف نه مسترد شول او اوس د هغې ښکاره مخالفت په بې عزتي او مقابلي سره کيږي. امير شير علي خان د حکومت برطانيه دا لومړۍ صبر د هغوي کمزوري وگڼله او په دې وجه ئ ارادته د هغوي خفگان په خان واخستو. د دې حکومت د افغانستان سردارانو سره او عام خلقو سره اوس هم هيڅ تنازعه نشته او نه ورسره پيدا کول غواړي. هغوي د امير د موجوده کارونو نه (بالکل) بري الذمه دي. او چونکې هغوي هيڅ جرم نه دې کړې له دې کبله حکومت برطانيه به د هغوي د ازادي قدر کوي او پخپله رضا به نه هغوي ته څه نقصان ورکوي او نه به د هغوي په معاملو کښې دخل ورکوي او نه به حکومت برطانيه دا برداشت کړي چې چرته بل حکومت د افغانستان په اندروني معاملاتو کښې دخل ورکړي. د ملکه هندوستان دوستي په دشمني د بدلولو ذمه واري صرف په امير شير علي خان ده.

پنځلسم باب

په خيبر حمله د جرنيل براؤن د سالاري لاندې، د زخه خيلو د لاسه پرې چپاؤونه، په علي مسجد د فيرنګيانو قبضه، په اولسم دسمبر د جرنيل براؤن په جلال اباد پيشقدمي، او بې دزه دوزه قبضه، د افریدو دچپاؤونو نه د بچ کيدو دپاره په بازار چپاؤ، په مومندو د فيرنګيانو چپاؤ چې خلقو ته د فيرنګيانو زور معلوم شي، په بازار او باره د فيرنګيانو چپاؤ ته نيت، ټول افریدی پرې جمع شو او دا خيال انگريزانو پريښودو.

په شلم نومبر د نمر پريوتو په وخت کښې د جنرل براؤن د فوځونو دوه

بريگياده يو د بريگيدير ټټلر او بل د بريگيدير ميکفرسن د لاندې په دوؤ ټکرو کښې د خير په دره باندې په دې غرض روان شول چې په يويشتم نومبر د غرمې په وخت کښې هغوي د علي مسجد په شا چې کومې غونډۍ دې په هغې پريوځي. تجويز دا وه چې براؤن په يويشتم نومبر د مخامخ نه د شادي بگياري په لاره په علي مسجد ورشي او د ټټلر او د ميکفرسن فوځونه به د شا او د قطب نه په علي مسجد حمله کوي. په يويشتم نومبر د براؤن فوځونه د مخامخ نه په خير ورننوتل او چې غرمه کيده نو يوه زوروره حمله يې په علي مسجد وکړه. د پښتنو فوځونو هم ښه په بهادري مقابله وکړه او ټوله ورځ يو خونريز جنگ وشو مگر د ټټلر او ميکفرسن فوځونه لا خپل خپل مقام ته نه ورسيدلي په دې سبب براؤن د علي مسجد په اخستو کښې نا کامياب شو بلکې ماښام ماښام ته د کافي نقصان وچتلولو نه پس هغه د علي مسجد د خواؤشانو واپس شو. ولې په دې اټاک کښې د دويم نومبر په شپه د ميکفرسن بريگياد د رهناس غونډۍ ته راوړسيدو او د علي مسجد شاته د ټټلر بريگياد هم د کټه کشتيه په مقام پريوتلو او دغه شان علي مسجد د دريو طرفو نه راگير شو. د دومره لويه فوځ د مقابلې انتظام پښتنو نه وه کړې له دې کبله څه وخت چې هغوي د ميکفرسن او د ټټلر د فوځونو د آمد نه خبر شول نو شپه په شپه د بازار په لاره افغانستان ته وتښتيدل. جنرل براؤن په دويم نومبر سحر وخت لا په علي مسجد باندې د دوباره حملې کولو دپاره خان تيارولو چې خبر راغی چې علي مسجد خالي پروت دی. پس انگرېزي فوځ يې مقابلې په هغه ورځ په هغې باندې قبضه وکړه.

د دې نه پس څه انگرېزي فوځونه په خليريشتم نومبر د ډکې په طرف روان شول او څه په خير کښې د آمدورفت د لارې د حفاظت دپاره پاتې شول. په ډکه کښې فيرنګيان بلا مقابلې ورننوتل ځکه چې کابلي فوځونو د هغوي د راتلو نه ورومې ښار خالي کړې وه په دې ځاي کښې د لال پورې او د مومندو خان محمد شاه د کمناړي او د براؤن سلام له راغلو. انگرېزان هغه ته ډير په قهر وو ځکه چې هر کله چې پښتنو د علي مسجد قلا خالي کوله نو د هغه سړي په هغې باندې د قبضې کولو دپاره راروان شوي وو ولې د هغوي د رارسيدو نه ورومې ورومې انگرېزانو په هغې قبضه کړې وه. د کمناړي نيت هغه ته بالکل بد وه ولې چونکې د انگرېزي فوځ د آمدورفت ټوله لار د مومندو په علاقه کښې پرته وه له دې کبله کمناړي په خپل خان زور تير کړو او هغه ته يې په ښکاره هيڅ ونه وئيل.

اگر چې د علي مسجد د جنگ په وخت کښې نه اوريدو او نه مومندو د فيرنګيانو باقاعده مقابله کړې وه ولې د اوريدو کشرانو د فيرنګيانو د مشکلاتو په زياتولو کښې هيڅ کسر نه پريښودو. په ټوله لار باندې د جمرود نه عن تر ډکې پورې يو ځاي هم دا شان نه وه چې د هغوي د لاسه خلاص وه. چرته به چې يکه دوکه سپاهيان يا غير مسلح ملاتړ د هغوي په

لاس راتل نوهغوي به بي دريغه وژل او د هغوي نه به ي توپکونه او سامان تښتولو. د خوراک او د رسد سامان سره به چې کومه محافظه فوخي دسته په ملگرتيا کښې راتله په هغې به ناساپه راپريوتل او د يو ساعت د مضبوطې جگړې نه پس به ي خيزونه لوټ کړل. په دې شان د براؤن د فوځ يوه لويه حصه د سامان جنگ او د خوردونوش د سامان د رسولو دپاره اوښانو سره په ملگرتيا کښې مقررې شوه. سره د دې به بيا هم افریدو اکثر اوقات شومه دم د فيرنګيانو په کيمپ او کله کله به ي د هغوي په څوکو باندې په لويو لويو ټولګو کښې ناساپې داسې په زور چپاوونه وکړل چې په لړه موده کښې ي هغوي پوزې له راوستل. براؤن د دې چپاوونو د تدارک دپاره قسماقسم تجويزونه وکړل. په ټوله لار باندې د فوخي څوکو د جوړولو نه علاوه هغه په دره خيبر کښې د يو سر نه تر بله سره پورې گشت لګونکې دستې مقررې کړې. په لرې درو کښې به هغه د افریدو او د شنوارو غازيانو د معلومولو دپاره خپل جاسوسان استول او حکم ي وکړو چې هر څوک چې د خوردونوش او د جنگ سامان يا فوځ ته د نقصان رسولو په کار کښې ونیو شوه هغه دې په هغه ځای کښې چاند ماري کړې شي. ولې سره د دې ټولو تجويزونو نه خو د هغه اسونه د افریدو او د شنوارو د لاسه خلاص شول او نه د هغه قجرې. هر کله به چې هغوي د اوبو څښلو دپاره ووتل نو هم به د هغوي د تښتولو دپاره سړي ناست وو. ورو ورو چې څومره افریدو ته تجربه حاصلیدله هغه هومره به هغوي په خپل کار کښې ماهران کيدل. تر دې پورې چې يو ځل هغوي د علي مسجد نه چارچاپيره په ټولو څوکو باندې داسې چپاوونه وکړل چې د شاګي په ټولو غونډو باندې ي مکمله قبضه وکړه او د ډکې او جمرود په منځکښې لاره ي بنده کړه او ډير مال ي لوټ کړو. د افریدو د دې دست برد نه انگريزي فوځ ډير سخت تنگ شو او اخر کار کمناړي د ډکې نه هغوي سره د خبرو اترو کولو دپاره راغلو او د فوځ يوه مضبوطه دسته ي د قدم په کلي د حملې کولو دپاره ځان سره راوسته. ولې د فيرنګيانو د فوځ د رارسيدلو نه ورومې افریدو خپل ځانونه، بال بچ او د کور سامان د غرونو سوکو ته خيژولي وو په دې سبب انگريزي فوځ صرف د کورونو چتونو ته اوږ ورته کړو او بيا واپس شول. په دې چپاو کښې باندې انگريزانو ته صرف عارضي فائده وشوه د هغوي مقصد خو دا وه چې په ډکه او په لنډې کوتل باندې د ډيرو ورځو دپاره خوراک وغيره راجمع کړو. ولې د افریدو د لاسه د هغوي دا مدعا سر ته ونه رسیده. صرف د ورځني ورځني خرڅ هغوي ته رسيدې شو او له دې کبله د فوځ په وړاندې تلو کښې سخت مشکلات پيدا شو. اخر په اول دسمبر براؤن حکومت هند ته د نور کومک دپاره تار ورکړو. حکومت هند جنرل ماډ ته چې لا هم هغه شان په نوښار باندې پروت وه حکم ورکړو چې دوه پلټنې سمدستي د براؤن د آمدورفت د لارې د حفاظت دپاره خيبر ته وليږه. د دې فوځ نه يوه ورځ پس جنرل ماډ ته بيا بل حکم وشو

چې ته خپل ټول فوځونه د براؤن امداد ته وليږه او علاوه د خپل بريکيدنه تر علي مسجد پورې د ټول فوځ سالارې واخله او د آمدورفت لاره ټوله خلاصه وساته. د ماد فوځ په شمار کښې کم وزيات شپږ زره وه چې په هغې کښې گوره او ديسي پلټنې، رسالې او توپخانې شاملې وې.

هر کله چې دا کومک ورسيدو او په خيبر کښې ئې خامې په خامې مورچې ونيولې نو په اولسم دسمبر د جلال اباد په طرف پيشقدمي شروع شوه. کابلي فوځونه د ورومې نه جلال اباد نه تلې وو صرف د چارچاپيره علاقې پښتانه قومونه په دې داؤ کښې ناست وو چې کله به مو لاس بر شي چې يا خو فيرنگرې د ملک نه وباسو او يا ورته په لاره کښې ډير مشکلات پيدا کړو. بهر صورت براؤن به دوه دوزه په جلال اباد ورننوتو اگرچې کابلي فوځونو بغير د علي مسجد نه بل خامې لا مقابله نه وه کړې ولې د فيرنگيانو دپاره د خوراک او د سامان جنگ د راوړلو سوال دومره گران وه چې د براؤن دپاره د خپل پروگرام مطابق په شتاب وړاندې کيدل او په کابل باندې زور اچول ناممکن شو. چنانچه هم د دې مشکلاتو په سبب هغه په جلال اباد کښې پاتې شو او د خوراک د راجمع کولو دپاره ئې سخت کوششونه راواخستل.

په دې ټوله موده کښې افريدو خپلې ټولې کارروايي جاري وساتلې او د فيرنگيانو فوځونو ته ئې د يوې کړې ارام ورنه کړو. اخر کار چې فيرنگيان تنگ شو نو په يولسم دسمبر کمناړي ماد ته وليکل چې د زخه خيلو رويه سخته قابل اعتراض ده او د هغوي سرکوبي پکار ده مگر د چورې د ملک دين خيلو متعلق هغه وليکل چې في الحال د هغوي تعلقات فيرنگيانو سره بڼه دي نو هغوي سره هيڅ چير چار پکار نه دے. له دې کبله کمناړي دا تجويز وکړو چې د فوځ يوه دسته دې د علي مسجد د طرف نه او بله دسته دې د ډکې د طرف نه د بازار په دره باندې د شپې چپاوونه وکړي او د زخه خيلو قام ته دې بڼه سزا ورکړي. د بازار دره د جمرود نه قريباً شپاړس ميله قبلې ته او د ډکې نه په څه لږه فاصله سهيل طرف ته پرته ده او چارچاپيره د هغې نه شپږ شپږ زره او اووه اووه زره فته وچت غرونه دي او قريباً لس ميله وږده او درې ميله پلنه ده. د بازار د درې نه مخکښې نور سهيل ته د بارې او تيراه دره پرته ده. د بازار د درې خلق اکثر په گارو او ځنې ځنې د خټو په کورونو کښې وسيري.

په نولسم دسمبر پنځه بجې ماينام د فوځ يوه مضبوطه دسته د جنرل ماد د خپل کمان د لاندې د علي مسجد نه په هغه لاره باندې روانه شوه چې کومه د چورې په خوا کښې تيريږي. د ټولې شپې د منزل نه پس څلور بجې سحر هغوي ايله د چورې خواؤ شاته ورسيدل چې د بازار د درې نه څو ميله دې خوا ده او دغه شان ماد په زخه خيلو باندې د شپې په چپاو

کولو کښې ناکامياب شو. د څه ساعت د ارام نه پس جنرل د نمرختو سره د چورې نه بيا روان شو او دوه بجې ماسپښين د بازار د درې ورومبي کلي ولې ته ورسيدو. دې خوا د ډکې د طرف نه د بريکيلير جنرل تېلر دسته سره د توپو په اتلسم د بازار په طرف روانه شوه او په شلم سحر د څڅوبي درې ته ورسیده او بيا د هغې ځای نه د بازار درې ته را کوزه شوه. په شلم دسمبر د زخه خيلو ملکان راتول شول او د ماد په کيمپ کښې انگرېزي پوليتيکل ايجنټ سره جرگه شول او د ماد سره يو کپتان ټکر او بل مستر کنگهم په طور د پوليتيکل افسرانو راغلي وز چونکې کپتان ټکر سختې لې نيولې وه په دې وجه کنگهم هغوي ته د صلحي شرطونه پيش کړل:

☆ زخه خيل به د خپل جرمونو په سزا کښې يو زر روپۍ جرمانه ورکوي.

☆ شپږ يرغمال به د پوليتيکل ايجنټ په خوښه انگرېزانو ته حواله کوي.

☆ ټول زخه خيل به د ملک خواص ملکي په ځان مني.

د جرمانې د ادا کولو دپاره يا نغدې روپۍ را کړئ او يا د هغې په بدل کښې وسله يا څاروي راته حواله کړئ. په دې سودا کښې د پتاخيدار توپک قيمت پنځلس روپۍ او د گولي دار څلوېښت روپۍ مقرر شو او د څاروو قيمت د کمسريت د افسر په فيصله پريښودې شو.

د ډيرو خبرو اترو نه پس زخه خيلو دا شرطونه نامنظور کړل له دې کبله په يويشتم دسمبر نهه بجې انگرېزي فوځونو د هغوي د کورونو او د برجونو په وړاندو لاس پورې کړو. زخه خيلو د ورومبي نه خپل ټول بال بج او مال اسباب غرونو ته خيژولي ورونو دې فوځ تش يو څو برجونه او يو څو د گارو دروازي والوځولي او بيا د شپې د ماد فوځ واپس ولي ته او د تېلر فوځ د تبې په لاره ډکې ته راغلو. دې فوځ د زخه خيلو يو کس ته هم څه نقصان ونه رسولو البته د خپلې پرې او د ملک دين خيلو په يوه کډه ي يو څو ډزې وکړې او يو تن ي ترينه مړ کړو. دا ټول کار په خطايي دا شان وشو چې د زخه خيلو او د ملک دين خيلو صرف په دې سبب بدي شوې وه چې مک دين خيلو فيرنګيانو سره دوستي ساتله. د ملک دين خيلو دا کډه چې په کومې باندې فيرنګيانو ډزې وکړې او سره ي ترينه وويشتو په وروستني اوږې کښې د گرمۍ تيرولو دپاره تيراه ته تلې وه او په دې ورځو کښې د ژمي د تيرولو دپاره کجورې ته را کوزيدل. چونکې هغوي د زخه خيلو نه ويريدل او په هغوي باندې نه شو راتيريدلې په دې سبب هر کله چې هغوي د فيرنګيانو د راتلو نه خبر شول نو په يويشتم دسمبر د هغوي په ډاډ باندې د بازار په دره راروان شول. فيرنګيانر دا خيال وکړو چې دا د زخه خيلو کډې دي له دې کبله هغوي د دوی نه د څاروو د نيولو دپاره په دوی چپاؤ وکړو او يو سره ي ترينه مړ کړو. کپتان ټکر ته چې دا غلطې معلومه شوه نو د ملک دين خيلو نيولي

سړي ئ پريښودل. د هغوي مال او وسله ئ هغوي ته پريښوده او درې سوه روپۍ ئ د مړي خپلوانو ته خون بها ورکړه. د درې سوه روپو نه علاوه دوه سوه روپۍ نورې هم د دې کډې په خلقو باندې وويشلې شوې.

په اول جنوري 1879ء براؤن او کمناړي په جلال اباد کښې يو لوی دربار وکړو او کومو کومو خانانو چې د فيرنګيانو د ويري نه د هغوي اطاعت قبول کړې وه هغوي په دې دربار کښې حاضر شول. په دې دربار کښې کمناړي بيا هغه ټول الزامونه دوباره بيان کړل چې کوم لارډ ليتن په شير علي خان باندې د يويشتم نومبر په اعلان کښې لگولي وو. خواه دې خوانينو د کمناړي په تقرير او د هغه په دلائلو د زړه نه اعتبار کولو او که نه ولې په خله هغوي ټولو د عبدالخالق خان د بيسود کلي په ذريعه د کمناړي تقرير ته ډير ښه او درست وويل د امير صاحب د ظلمونو بدې بيان کړل او د فيرنګيانو په راتلو او د هغوي د عدل او انصاف په طريقو ئ شکريه ادا کړه. د دې نه پس د مومندو او د فيرنګيانو تعلقات تر څه مودې پورې ښه پاتې شول.

دا خو يو څو خوشامند کړ او په زړه کمزوري خانان وو چې دې دربار ته راغلل ولې مغل خان د گوشتې په هغې غيرتيانو پښتنو کښې وه چې د کمناړي سلام له راتللې د خپل قام دپاره شرم گڼلو. په دې وجه کمناړي هغه له د سزا ورکولو دپاره د بهانې په تلاش کښې شو. د انګريزانو دا خوي دې چې هر څوک چې د هغوي اطاعت په خوش رضايي او په نرمۍ قبول کړي او بې جنگ جگړې هغوي په ملک کښې پريږدي نو هغه هومره هغوي د داسې خلقو د بزدلي نه فائده وچتوي او په هغوي باندې د خپل رعب او دبدې کښينولو دپاره نوره هم ډيره سختي کوي. اګر چې د خيبر د خلې نه بهر عين تر جلال اباد پورې د فيرنګيانو د آمدورفت لاره د مومندو په علاقه کښې پرته وه خو مومندو په حيثيت د قام فيرنګيانو سره څه چير چار نه وه کړې. او له دې سببه په دې اطرافو کښې د انګريزانو فوځونو ته هيڅ مشکلات پېښ نه شول. ولې د اول جنوري د دربار نه يوولس ورځې پس براؤن د کمناړي په سفارش د مومندو علاقې ته ورومې فوځي چپاؤ د دې دپاره واستولو چې د هغوي يو خپل ته سزا ورکړي. بهانه کمناړي دا جوړه کړه چې د مومندو يو څو ډاکې مارو هم د مومندو په يو کلي باندې ډاکه غورځولې ده. بس د کمناړي دپاره دا پوره وه هغه له شيطان د مغل خان د سرکوبي دپاره موقع په لاس ورکړه. فوراً ئ براؤن ته وويل چې مومندو له سزا پکار ده. براؤن د هغه په لمسې بريکيا ډير جنرل جينکنز سره د توپخانې او پنځو سوؤ سورو او درې سوو پيادوؤ وليږلو. دې دستې د شير گر ه په کلي باندې ناساپي چپاؤ وکړو او اګر چې هغوي يو ډاکه مار هم ونه نيولو ولې فيرنګيانو د کلي ټول ملکان په دې الزام کښې گرفتار کړل او پيښور ته ئ راوليږل چې تاسو مجرمانو له پناه ورکړې ده.

د دې چپاؤ نه ليرې ورځې پس په اوولسمه جنوري د شنوارو په علاقه كښې چې د مومندو علاقي سره جنگيدلې ده د انگريزي فوځ يو ماشكي قتل شو د دې قتل د بدل اخستو دپاره په خليريشتمه جنوري د فوځ يوه بله دسته د شنوارو ملك ته روانه شوه. د فوځ دا دسته د نكوتي او د راجه مياني كلو نه راتاؤ شوه او دواړه كلي ي و سيزل. د فوځ د ويرې نه د كلي په خلقو كښې پنځو تنو د تيښتې كوشش و كړو خو د فيرنكيانو سپاهيانو دا پنځه واړه په توپكو وويشتل. د دې نه علاوه ي اوياتنه سړي دوه سوه څاروي څه گډې او قجرې كيمپ ته تړلې راوستل. په دې دواړو كلو كښې صرف په دوؤ تنو باندې د ماشكي د قتل شك وه. د بې گناه خلقو كورونه سيزل د پنځو تنو چې هغه بې گناه او بې وسلې وو ويشتل او د اوياتنو سړو او څاروو بوتلل تش د دې دپاره شوي وو چې خلقو ته د فيرنكيانو زور معلومه شي. دا د كمناږي د كار طريقه وه او دغه شان سړي د لارډ ليتن منظور نظر وه. په گرفتار شوو سړو او څاروو كښې څاروي خو هسې بې وجې ټول ضبط كړي شو او سړي د دوؤ تنو نه بغير چې په چا د قتل الزام وه ټول پريښودې شول. د دې قسم واقعاتو په مومندو او په شنوارو كښې د قام ولي يوه زبردسته جذبه پيدا كړه. او اخر د فيرنكيانو مقابلې ته راووتل او بيا براؤن يو نه بلكي په نورو ډيرو فوځي چپاوونو د مومندو په رعييت كولو باندې مجبور شو.

دې خوا چې د مومندو او د شنوارو په ملك كښې دا كارونه روان وو نو بل خوا زخه خيلو په ډير زور شور سره خپل دست برد شروع كړه. په ځاي د دې چې د بازار په دره باندې د فيرنكيانو ورومبي چپاؤ زخه خيل وپرولې وې نو هغوي په دې نور هم ډير سخت په قهر شول. او يو سور تنور ي په فيرنكيانو راكوز كړو. ځاي په ځاي د هغوي د تار برقي تارونه پريكړل د هغوي په څوكو او د باربرداري په څاروو باندې ي دومره حملې و كړې چې د څه وخت دپاره په خيبر كښې د آمدورفت لاره بالكل بنده شوه. اخر كار كوم افسر چې د فيرنكيانو د طرف نه د جمرود او د جلال اباد ترمنځ دلارې د حفاظت په كار مقرر شوي وه هغه كمناږي ته وليكل چې د بازار او د بارې په درو باندې يو دويم چپاؤ پكار دې او تر څو پورې چې زخه خيل پوره طور سره رعييت شوي نه وي تر هغه پورې دې انگريزي فوځونه د بازار او بارې درې نه خالي كوي. كمناږي فوراً دې تجويز سره اتفاق و كړو او جنرل ماډ ته ي د دويم چپاؤ د انتظام دپاره وليكل. د دې تجويز په مطابق په خليريشتمه جنوري څه فوځونه د جمرود نه څه د لنډي کوتل نه څه د علي مسجد نه او څه د باسول د بازار په دره ور روان شول. زخه خيل د فيرنكيانو د راتلونو نه ورومبي خبر شوي وو او د بازار دره ي ټوله خالي كړې وه. هغوي خپلو كورونو ته پنخپله اور ورته كړه. د دې نه فيرنكيانو ته معلومه شوه چې زخه خيلو د جنگ پوره نيت كړې دې، او په اسانه د فيرنكيانو اشنايي ته تيار نه دي. په اوويشتمه جنوري فيرنكيان بازار ته ورسيدل او چرته يكه دوكه زخه خيل ي چې بيا موندل

هغوي ئقتل کړل او پس د هغې نه د بازار په دره کښې دیره شول. په اتویستمه جنوري ماد پخپله د بارې لار د تلو دپاره ملاحظه کړه ولې وه ئ لیدل چې په چارچاپیره غرونو باندې بیشماره ډیر زخه خیل راجمع شوي دي او په هر ځای کښې د فیرنګیانو د مقابلې دپاره تیار ناست دي. د بازار د دې دویم چپاؤ دا نتیجه شوه چې د افریدو قریباً قریباً ټول قامونه د زخه خیلو په مرسته ودریدل. تر دې پورې چې د جنرل ماد دا خیال پیدا شو چې په باره باندې حمله کولو کښې به فیرنګیانو ته سخت جنگونه پېښ شي. له دې کبله هغه د بازار نه حکومت هند ته د بارې د حملې سوال پیش کړو. د ماد د خط لاسه جواب حکومت هند ته وه ورکړ چې په دیرشمه جنوري کېتان ټکر پولیتیکل افسر جنرل ماد ته دا رای وړکړه چې چونکې د بارې په لاره د فیرنګیانو مقابلې ته نه صرف زخه خیل بلکې کوکي خیل، اکا خیل، قمبر خیل، ملک دین خیل، سپاه او سنگو خیل شنواري او ورکزي هم رايوځای شوي دي له دې کبله به غالباً چې بارې ته په تلو کښې ډیر سخت مشکلات پېښ شي. پس جنرل ماد د بازار او د بارې زخه خیلو سره یو څو معمولي جگړې وکړې او په دریمه فروري علي مسجد ته واپس شو. د دې چپاؤ نه علاوه د جنوري او د فروري په میاشتو کښې مومندو سره بیا ډیرې زبردستي جگړې وشوې او د دواړو طرفو نه کافي نقصانونه وشول.

شپاړسم باب

په کرمه د جنرل رابرتس چپاؤ او تر پیوار کوتل بې ډزه ډوزه د فیرنګیانو قبضه. په پیوار کوتل د سالار کریم خان د لاسه د فیرنګیانو نقصان، د خنې کابلي افسرانو د ستیا د لاسه په پیوار کوتل د فیرنګیانو قبضه، شهید حضرت شاه چې رابرتس د لوڅ د وړاندې پانسي کړو، په کرمه کښې د جرنیل رابرتس دربار، د ټل نه تر شتر گردن د افغانستان په علاقه د قبضي اعلان، په خوست باندې د رابرتس چپاؤ، محمد اکرم د خوست گورنر د فیرنګیانو سره د خپل قام برخلاف سازش او ملګرتیا، د منګلو غازیانو توره، امن پسنده خلقو بنځو او ماشومانو باندې د فیرنګیانو ظلمونه، په ټانک باندې د وزیرو او مسعودو حمله، دې حملې خوست ته فائده ورسوله، د فیرنګیانو خپل نوکر شهزاده سلطان جان سدوزی د طوري قبیلې سپاهیانو سره په خوست کښې گورنر مقررول، د رابرتس کرمې ته د واپسي نیت، د منګلو، جاجیانو، وزیرو او جدرانو غازیانو په خوست حمله او د دوی د برکته د خوست د علاقې د انگریزي قبضي نه عمر له وتل.

په یویشتم نومبر جنرل رابرتس خپل لوڅونه د ټل نه د افغانستان حدودو ته ورپورې وېستل. کابلي لوڅونو د هغه د آمد نه ورومې ملک خالي کړی وه له دې کبله هغه بې ډزه ډوزه تر اوویشتم نومبر پورې د کرمې په علاقه کښې د امیر صاحب په ټولو قلاګانو باندې

قبضه و کړه. د کرمې اخستو نه پس رابرتس د خپل کیمپ نه دولس میله پورې لوڅي ملاحظه وکړه او قریباً قریباً د پیوار تر کلي پورې ورسیدو. د دې ځای نه هغه په دوربین کښې د امیر صاحب لوڅونه د کوتل په طرف په واپسی کښې ولیدل. کوتل د سطح سمندر نه قریباً اته زره شپږ سوه فته او د کرمې نه درې زره اته سوه او شل فته وچت دی. د کرمې نه کابل ته لار هم په دې کوتل وتلې ده. له دې کبله کابلي لوڅونو د فیرنګیانو د پیشقدمۍ په وخت کښې دا غوره وگڼله چې په کوتل باندې به د فیرنګیانو د لوڅ یوه بڼه مضبوطه مقابله وکړو. له دې سببه هغوی خپل ځان پیوار کوتل ته د هغه ځای د مضبوطولو دپاره رسولو. پورې مخبرانو رابرتس ته خبر ورکړو چې دا لوڅ صرف درې پلټنې دي او هغوی سره دولس توپې دي. رابرتس په دې لالچ کښې شو چې زه سمدستي دا توپې د کابلي لوڅ نه ونیسم. پس هغه په دې لوڅ په اتویشتم نومبر د حملې کولو اراده وکړه. په اتویشتم نومبر پنځه بجې سحر انگریزي لوڅونو وسله واخسته او د حملې دپاره خپل کیمپ نه روان شو. شپه یخه او ډیره زیاته تیازه وه. په دې وجه ټول لوڅ لا کیمپ نه وتی نه وه چې د ځنې ځنې پلټنو نه لاره خطا شوه او په وړاندو ویجاړو باندې سر شول. د ډیر کړې او پریشانی نه پس قریباً د نمرختو وخت کښې دې لوڅ لار بیامونده او پخپله لار روان شول. رابرتس لس بجې سحر حبیب کلي ته چې د کرمې نه څوارلس میله لرې دی ورسیدو په دې ځای کښې هغه ته مخبرانو خبر ورکړو چې کابلي لوڅونه ډیر په وارخطایی کښې په تیښته روان دي. له دې کبله هغه سمدستي خپلې ټولې پلټنې د کوتل په طرف وروړاندې کړې. او کاب Cobbe خپل یو بریګیډیر جنرل ته یی حکم وکړو چې ته کس طرف ته او بریګیډیر جنرل تهیلوال دې په نیغو د پورې په کلي باندې وروړاندې شي او که چېرې څه کابلي لوڅونه وړاندې په نظر راغلل نو په هغوی پسې دې جخت ورشي. د پورې کلي په خوا کښې د پیوار کوتل د غرونو د سلسلې یوه سوکه دا شان پرته ده چې د پیوار کوتل لار د هغې سوکې بالکل د زد لاندې ده. رابرتس کاب ته دا حکم ورکړی و چې په پورې کلي باندې د قبضې کولو نه پس بیا ته په دې سوکه باندې د شا د طرف نه وروړاندې شه. کاب او تهیلوال د خپلو خپلو هدایتونو مطابق روان شول ولې د لرې لارې وهلو نه پس د کاب د دوو پلټنو نه لار خطا شوه او د تهیلوال لوڅونو سره یو ځای شول. کاب د کابلي لوڅونو په تلاش کښې د پورې کلي په سهیل وگرځیدو را وگرځیدو ولې هیڅ پته ورته معلومه نشوه. له دې کبله هغه په تنګو تنګو کښې د پورې کلي ته واپس شو د یو څو قدمونو اخستو نه پس هغه د یوې وړې درې څلې ته ورسیدو. د دې درې په چارچاپیره غرونو باندې کابلي لوڅونه په یو ډیر مستحکم او مضبوط ځای باندې مورچه وړ خو چې څه وخت د کاب سړو کابلیان ولیدل نو پوهه شو چې ډیر محراب ځای کښې راگیر شو. کاب فوراً د واپس کیدو اراده وکړه ولې څه وخت چې د

واپسې حکم وشو او انگریزي فوځونه راو جاړو تل نو کابلي فوځونه د وچتو سوکو نه راکوز شول او یو زبردست بارې د کاب په سړو وچلولو. د دې نه پس یوه سخته جگړه وشوه او که چرې رابرتس پنخپله سره د نورو فوځونو د کاب امداد ته سمدستي نه ورسیدلې نو یقیناً چې د هغه سړو ته به سخت نقصان رسیدلې و. بهر صورت کاب، تهیلوال او جنرل رابرتس پنخپل مقصد کښې ناکام واپس شول او دا یقین راغلو چې د سخت جنگ نه بهر د پیوار کوتل اخستل ناممکن دي.

په دې شپه جنرل رابرتس خپل کیمپ د طوري کلي په خوا کښې په یو داسې ځای کښې ولگولو چې هغه د پیوار د غرونو د یوې سوکې بالکل د زد د لاندې وه. څه وخت چې انگریزان په خپل کیمپ کښې خاطر جمع کښیناستل نو کابلي فوځونو یوه توپه په رابنسکو رابنسکو دې سوکې ته راوخیژوله او څلور بجې د ورځې یې په فیرنگیانو گوله باري شروع کړه. جنرل رابرتس فوراً په بل ځای کښې د کیمپ د لگولو حکم وکړ. ولې وخت بیا ناوخته شوه، ډیره زر تیاره شوه او ټول فوځ په ډیرې بې ترتیبۍ سره د طوري کلي نه یو نیم میل بیرته په یو بل ځای پراو وکړ. کابلي فوځونو په څلور بجې د ورځې په انگریزي فوځ باندې په گوله باري کولو کښې سخته بیوقوفي کړې وه که چرې هغوی لږ شان انتظار کړې و او څه وخت چې د فوځ اکثره حصه په خوب ورننوتې و نو بیا د شپې هغوی عین د کیمپ په منځکښې د توپې گولۍ غورځولې و او دې سره یې که چرې په مناسب مناسب مقامونو باندې د طوري کلي نه چار چاپیره د شپې مورچې نیولې و نو په انگریزي کیمپ کښې به یو زورور نقصان شوه و او د نیم نه به زیات تباه شوه.

په نهه ویشتم نومبر جنرل رابرتس د پښتنو د توپو د زد نه لږ نور هم لرې د گوبازان کلي خواته خپل کیمپ منتقل کړ او د هغې نه پس یې په پیوار کوتل باندې د باقاعدې حملې کولو دپاره په لویه پیمانه فوځي کشتونه شروع کړل په دې کښې نهه ویشتم او دیرشم نومبر تیر شول. د پښتنو د فوځ سالار کریم وه او هغه سره دوه بریگیډیران گل محمد خان او عبدالعلي خان وو اگر چې د پیوار کوتل د حفاظت دپاره په اول دسمبر د کابل نه قریباً درې زره سړي او اولس توپې راوړسیدې ولې دا مورچه د یو سر نه تر بله سره پورې قریباً څلور سوه میل وږده وه په دې وجه د دې امدادي فوځ نه باوجود د دې ټولې مورچې حفاظت د دومره لږ فوځ دپاره یو ډیر گران کار وه. کریم خان سالار او د هغه بریگیډیرانو په ډیر غور او فکر سره په مناسب مناسب ځایونو توپې او فوځي دستې ولگولې او ښه په قابلیت یې ټول انتظام پوره کړو په دې ځای کښې د پیوار کوتل د جنگ د واقعاتو په تفصیل بیانول نشي کیدای خو مختصره خبره دا ده چې په دویم دسمبر جنرل رابرتس په پیوار کوتل باندې د دریو طرفو نه د حملې کولو اراده وکړه. تجویز دا وشو چې جنرل رابرتس به پنخپله د فوځ

اصلي حصي سره د گوبازان کلي نه په اول دسمبر په لس بجې د شپې روانيږي او په دويم دسمبر سحر وختي به خان پيوار کوتل قطب طرف ته سپين گولي کوتل ته رسوي چې د پښتنو د فوځ گسه غاړه ماته کړي. بڼ دا چې بريگياير کاب به سره دخپلو فوځونو په دويم دسمبر سحر وختي د گوبازان کلي نه روانيږي او د پيوار د درې ويخ ته به خان رسوي او څه وخت چې رها شي نو د کوتل په کنډو باندې به د مخامخ نه حمله کوي. دريم دا چې ميجر پامر پنځو سوؤ پوري سړو سره د پيوار کوتل په سهيل طرف باندې حمله کوي. رابرتس دوه زره دوه سوه او درې شپيته سپاهيان او افسران او اته توپي واخستې او کاب يوزر او پنځوس سړي سره د پنځو توپو واخستل. رابرتس د ټولې شپې د منزل نه پس په دويم دسمبر د پښتنو د مورچې په چپ طرف وروختو او د يو سخت دست بدست جنگ نه پس ي د کابلي فوځونو نه درې مورچې واخستې. تر اوو بجو سحر پوري دا جنگ د سپين گولي په کوتل باندې جاري وه. او اخر د دې طرف نه ټول کابلي فوځونه پيوار کوتل طرف ته وتښتيدل. رابرتس د هغوي په تعاقب کښې تر څه فاصلي پوري وړاندې شو مگر لږ ساعت پس هغه د غر په يوه داسې سوکه باندې وروختو چې د هغې نه نور مخکښې د يو لړ تنگي په سبب وړاندې تلل ناممکن وو. په دغه ځاي کښې د غرونو نه فيرنګيانو او کابلي فوځونو په يو بل باندې ډيرې ډزې وکړې او مضبوطه جگړه وشوه خو رابرتس د تنگي نه پوري نه وتلو.

ديخوا نه په دويم دسمبر پنځه بجې سحر ميجر پامر سره دخپلو پوري سپاهيانو او توپخانې د کابلي فوځ په بڼي طرف د حملې کولو دپاره او کاب د مخامخ نه نمرختو سره د حملې دپاره روان شول. هرکله چې دې دواړو حمله شروع کړه نو جنرل کاب په گولي زخمي شو او د فوځ سالاري ئ کرنل ډريو ته وسپارله. په دې موقع هم فرقيڼو کښې تر ډير وخته پوري يو ډير زبردست جنگ د توپو او د توپکو وشو. دا جنگ لا هم هغه شان روان وه چې د ډريو د فوځ نه يوه حصه بالکل اتفاق سره د غونډ او د کنډو په خوا کښې دا شان مخکښې لاره چې د پيوار کوتل قطب سر ته د رابرتس سپاهيانو سره يو ځاي شوه. او د کابلي فوځونو د سر دپاسه په يوه بله سوکه راوخته. د هغه ځاي نه هغوي د کابلي فوځ د کيمپ په دا منځکښې گوله باري شروع کړه. په دې باندې په ټول کابلي کيمپ کښې يو گر بر پيدا شو. دې سره سم ډريو د مخامخ نه په کوتل باندې يوه زبردسته حمله وکړه. د کابلي فوځونو وار خطا شو هغوي دا خيال وکړو چې مونږه د څلور طرفو نه راگير شو او د واپس تلو لار مو بنده شوه. په دې سبب هغوي د پيوار کوتل مورچه بالکل پريښوده او ټول سپاهيان د زبردست کلي په لاره باندې علي خيلو ته وتښتيدل.

السوس دې چې د شير علي خان د فوځ افسران د هغه قابليت او زړورتيا خاوندان نه وو چې د چا نه بغير د يو فوځ سپاهيان هم فتح نه شي کولې. د پښتنو په سپاهيانو کښې خو د

جرات او د جنگ کولو د جذبې څه کمې نه وه ولې افسران یې سست او په زړه کمزوري وو. یوځل خو هغوی په اتویشتم نومبر د خپلې بیوقوفۍ او جلدۍ په سبب د انگریزانو د تباہ کولو موقع د لاسه وغورځوله او بیا په دویم دسمبر هغوی صرف د سستی په سبب د بیرنگیانو په کیمپ باندې د یوې کامیابې حملې نادره موقع ضائع کړه. د امدادي فوځ رارسیدو سره د پښتنو سالار دا اراده وکړه چې دویم دسمبر به وروستی پهر کښې د بیرنگیانو په کیمپ باندې چپاړ کوم. ولې ټولو افسرانو دا عذر پیش کړو چې سپاهیان ډیر ستړي دي له دې کبله هغه مجبوراً دا حمله ملتوي کړه که چېرې د سالار د تجویز مطابق په انگریزي فوځ باندې حمله شوې وې نو هغوی به یقیناً یو نامتو او زبردسته فتحه حاصله کړې وې په کوم وخت چې د دې حملې کیدل د پښتنو سالار تجویز کړي وو په هغه وخت به جنرل رابرتس سره د خپل فوځ د اصلي حصې د خپل منزل مقصود نه لا کافي لرې په لاره روان وه او په انگریزي کیمپ کښې به ډیر لږ خلق د مقابلي دپاره پاتې وو. نو که چېرې د پښتنو فوځ په گوبازانو باندې د وچتو وچتو غونډو نه په وروستی پهر کښې گوله باري کړې وې او بیا یې سمدستي خپل نیم فوځ د حملې دپاره راکوز کړې وې نو انگریزي کیمپ به یې یقیناً قبضه کړې وې. او بیا هغوی د جنرل رابرتس فوځ هم د شان او هم سپین گولۍ کوتل د طرف نه مخامخ د خپلو فوځونو په منځکښې راگیر کړې وه ولې جنرل رابرتس د پښتنو فوځونو په بې علمۍ کښې د پیوار کوتل د قطب سر نه راووتو او د چارچاپیره نه یې د پښتنو کیمپ راگیر کړو. د جنرل رابرتس په فوځ کښې هم د پیښور د پښتنو یوه پلټن دا شان وه چې هغوی دا غوښتل چې په څه شان د افغانستان فوځونو ته د رابرتس د فوځ د آمد اطلاع او د هغه د مجوزه حملې خبر ورکړو. چنانچه هر کله چې رابرتس د خپل فوځ سره د ورومبي او دویم دسمبر په شپه د سپین گولۍ کوتل په طرف ډیر په پټه روان وه نو د پښتنو د دې پلټنې دوو سپاهیانو د انگریزي فوځ د نقل و حرکت د ښکاره کولو دپاره پرله پسې دوه ډزې وکړې ولې د افغانستان د فوځونو افسرانو د دې ډزو هیڅ تحقیقات ونه کړل او نه د هغې نه څه فائده وچته کړه او دغه شان رابرتس په سپین گولۍ کوتل باندې په ناساېې حملو کښې کامیاب شو. په دې دوو پیښورو پښتنو کښې چې کوم کس ورومبي ډز کړې وه رابرتس د ټول فوځ د وړاندې پانسي کړو د دې سپاهي نوم حضرت شاه وه. دویم کس چې چا ورومبي ډز کړې وه د هغه نوم میرباز وه. هغه دا عذر پیش کړو چې د ورومبي ډز د ویرې او بغیر د بد نیتی نه ډز کړې دې، په دې وجه هغه ته دوه کاله قید سخت سزا ورکړې شوه. رضا شاه اندیا آلیسر چې د حضرت شاه په طرف داری کښې ودریدلې وه او د هغه د بچ کولو کوشش یې کولو هغه له اووه کاله په تورو اوبو کښې د قید سزا ورکړې شوه. د دې نه علاوه نورو نولسو تنو سپاهیانو څوارلس څوارلس کاله په تورو اوبو کښې د قید سزا وخورله.

په پيوار کوتل کښې چې رابرتس خپله مورچه مضبوطه کړه نو په شپږم دسمبر هغه د
 لوڅ يوې دستې سره د شتر گردن په طرف د لوڅي گشت دپاره روان شو. په نهم هغه د ټول
 شتر گردن د درې ملاحظه وکړه. ځکه چې په خواؤشا کښې د افغانستان لوڅونه په نظر نه
 راتلل د هغه ځای نه هغه په لسم دسمبر علي خیلو ته واپس شو او د هغه ځای نه د څپري او د
 منجيار په لاره دریائې کرم ته راکوز شو. د منجيار په لاره د هغه د باربردارۍ په څاروو او د
 هغوي د محافظې دستې په سپاهیانو د منگلو د قبيلې خلقو یوه سخته حمله وکړه. او دوه
 انگریزي افسران او څه سپاهیان یې مړه کړل. د هغه ځای نه رابرتس کرمې ته راوړسیدو. په
 دې ځای کښې هغه یو لوی دربار وکړو او په هغې کښې یې د هغه علاقې ټول ملکان او خانان
 را جمع کړل چې په کومه کښې انگریزي لوڅونه تیر شوي وو. دې خانانو او ملکانو ته هغه دا
 اعلان وکړو چې د ټل نه تر شتر گردن پورې ټول ملک حکومت انگریزي مستقل طور سره
 په خپل سلطنت کښې شامل کړو او امیر کابل ته به د دې نه پس د دې علاقې د خواؤشا
 خودمختار قبائلو سره د دخل مداخلت کولو هیڅ اختیار حاصل نه وي. د دې اعلان نه پس
 هغه بیا د انگریزي طرز حکومت تعریفونه هغوي ته وکړل او ورته یې وویل چې انگریزي
 حکومت به ستاسو په مذهبي معاملاتو (یعنې مونځ، روژه او د ځناورو قرباني، حج وغیره)
 کښې او رسمونو رواجونو کښې هیڅ دخل نه ورکوي مگر دې سره به ملیانو ته په سیاسي
 امورو باندې د وعظ کولو یا د حکومت خلاف د تقریرونو کولو اجازت نه وي. د رابرتس دا
 اعلان چې د ټل نه تر شتر گردن پورې ټول ملک به پس د دې نه په انگریزي علاقه کښې
 شامل گنلې شي د لارډ لیتن د دې اعلان بالکل مخالف وه چې د افغانستان د خلقو د
 خودمختاری به انگریزي حکومت قدر کوي او د هغوي په معاملاتو کښې به نه پخپله دخل
 ورکوي او نه به بل یو بیروني حکومت ددې قسم دخل ورکولو ته پریږدي. او دا چې د دې
 جنگ ټوله ذمه واري صرف په شیر علي خان ده نه چې د هغه په رعیت. د لارډ لیتن د دې
 اعلان په موجودگۍ کښې د رابرتس د پښتنو د پلار نیکه ملک لاندې کول او بغیر د هغوي
 د تپوس نه د هغوي په پدري ملک باندې قبضه کول د هغوي نه ازادي او خودمختاري
 اخستل نه وو نور څه وو؟ په حقیقت کښې دا اعلان رابرتس د خان نه نه وه کړې بلکې د
 لارډ لیتن په وینا او صلاح یې کړې وه ولې لارډ لیتن چې کوم اعلان په یویشتم نومبر کړې
 وه هغه هغه صرف د افغانستان خلقو له د دوکې ورکولو په خاطر او د امیر شیر علي خان او د
 هغه د قوم په خلقو کښې د فرق پیدا کولو په غرض کړې وه. گنې خو په حقیقت کښې د
 حکومت هند د دې لام نه غرض د افغانستان او د ازاد پښتنو خودمختاري تباه کول وو او د
 هغوي نه ملک اخستل وو نه چې یواځې امیر شیر علي خان ته سزا ورکول وو.

کرمې ته د واپس راتلو نه درې هفتې پس رابرتس په خوست باندې د حملې کولو

او په انگریزي سلطنت کېنې د دې علاقې مستقل طور سره د شاملولو دپاره تیاري شروع کړه. ددې دپاره هغه دوه زره او دوه اتیا سپاهیان، اته توپې، پنځلس سوه او نهه دیرش اوبښان، پنځه سوه پنځه شپيته فچري د حاضر پیر په مقام رایو خانې کرل. دا فوځ په دویمه جنوري ۱۸۷۹ء په نهه بجې سحر روان شو او په شپږم متون ته ورسیدو. په دې ورځو کېنې د امیر شیر علي خان د طرف له د خوست گورنر یو بې ایمان او بددیانت سره چې محمد اکرم نوم یی وه هغه د رابرتس د روانیدو نه ورومې په کر مه کېنې هغه ته خبر ورکړو چې زه د خوست ټوله علاقه لیرنګیانو ته بې جنگ کولو حواله کولو ته تیار یم. هر کله چې رابرتس د خوست په لوري پیش قدمي شروع کړه نو هغه بیا په خپله د خوبې په مقام باندې رابرتس او د هغه پولیتیکل افسر کرنل وائلډ فیلډ له راغلو او هغوی سره یی د خوست بې دوزه دوزه او بې مقابلي د حواله کولو اقرار وکړو چنانچه چې څه وخت چې د رابرتس فوځ متون ته راوړسیدو نو دې محمد اکرم د متون د قلا کُنجیانې باقاعدہ طور رابرتس ته حواله کړې.

د خوست د علاقې نه چارچاپیره وخت وخت غرونه پراته دي چې په هغې کېنې د پښتنو زیو بهادر او توریالي قومونه لکه منگل، درویش خیل، وزیر او جدران اباد دي. اکرم بې ایمان به رابرتس ته د دې قبیلو په سر د هغوی د نقل و حرکت او د هغوی د رویې متعلق مخبري هم کوله ځکه چې دې ازاد قومونو رابرتس سره د جنگ کولو او هغه د خپل ملک نه د شړلو پخه اراده کړې وه. چنانچه څه وخت چې رابرتس د متون په خوا کېنې د خپل کیمپ په لگولو کېنې مصروف وه نو اکرم هغه ته سوال جواب راوړلو چې نن شپه به د تیرې نیمې نه پس منگل قوم په ډیر شمار کېنې په انگریزي کیمپ باندې چپاؤ کوي د دې خبر په راتلو سره رابرتس د خواو شا کلو ټول ملکان راوبلل او په ډیرې سختی سره یی ورته وویل چې که چرې ستاسو په کلو کېنې د غرونو یو سره هم بیاموندې شو نو زه به درله سخته سزا درکړم.

په دې ځای کېنې دا وئیل مناسب دي چې د خوست د سمې خلق ډیر امن خوښي دي او چپ چاپ خلق دي او که چرې هغوی سره څوک سختي ونه کړي نو هغوی د صلحې او د امن ژوند تیروول ډیر غوره کوي له دې کبله هر کله چې هغوی د جنرل رابرتس دا وینا واوریده نو هغوی په ځان ویریدل او زرزر خپلو کلو ته لاړل چې که چرې څه منگل یا نور د غرونو قومونه په انگریزي فوځ باندې د چپاؤ دپاره راکوز شوي وي نو چې هغوی د خپلو کلو نه وباسي. نیمه شپه دا ملکان د رابرتس کیمپ ته واپس راغلل او هغه ته یی وویل چې منگلو مونږ سره لوظ کړی دی چې مونږ به درنگ ساعت له د خوست د درې نه وځو او بیا د نور اعتبار دپاره دې ملکانونو خپل ځانونه رابرتس ته په طور د یرغمال حواله کړل. په سبا له یعنې په اوومه جنوري رابرتس بیا د خواو شا ملکان چارچاپیره غرونو ته واستول چې د منگلو په

حال باندې خان خبر کړې لږ ساعت پس هغوي د خپلې ویرې نه خبر راوړو چې بیسماره منگل د غرونو نه راګوز شوي دي او څه د خوست په کلو کښې د انګریزي کیمپ نه چارچاپیره او څه په خواو شا غرونو کښې د چپاؤ دپاره راجمع شوي دي. رابرتس سمدستي څه فوځونه خو غرونو ته په دې منګلو پسې واستول او څه یی د کیمپ د حفاظت دپاره پریښودل. ټوله ورځ د منگل غازیانو او فیرنګیانو په منځکښې هم د کیمپ په خوا کښې او هم په غرونو کښې ډیره زوروره جګړه وشوه. په دې حمله کښې منګلو د فیرنګیانو نه د باربردارۍ څه اوبښان هم بوتلل او څه سړي یی ترینه هم نقصان کړل. د هغوي خپل سړي هم ډیر تاوان شول ولې ټوله ورځ هغوي ډیره په تره فیرنګیانو سره جګړه وکړه. په دې ټول جنګ کښې غدار محمد اکرم سره د خپلو دوو سوو سپاهیانو د قلا د سر نه دې جګړې تماشه کوله. هرکله چې د یو قوم په مشرانو کښې دا شان یو بې ایمانه او نمک حرام سړی هم موجود وي نو د هغې قوم دپاره د ذلت او غلامۍ نه خلاصیدل ناممکن دي.

په دغه ورځ چونکې د منگل غازیانو یو ټولې د خوست د درې په خنې خنې کلو کښې هم راننوتې وه او د هغه ځایونو نه یی په فیرنګیانو باندې ډزې کړې وې په دې وجه رابرتس د خپل زور ځوئ مطابق غیر مسلح ابادۍ ته د فیرنګیانو د زور ښودلو دپاره حکم وکړو چې د انګریزي کیمپ نه نمر خاټه او سهیل طرف ته هرڅومره کلي چې پراته دي هغه دې ټول تالا کړې شي چنانچه یولس کلي په دې طریق د رابرتس په حکم تباہ کړې شول او څه مال و اسباب چې په دې کلو کښې بیاموندې شو هغه سپاهیانو لوټ کړو. ورومې ذکر شومې دې چې د خوست د درې خلق بالکل غیر جنگجو او امن خوښي خلق دې هغوي پخپله همیش د منگل، وزیر او د جدران د لاسه تنګ وي او د امیر صاحب فوځونه هغوي د دې قبائلو د دست برد نه ساتي. په دې موقع د غرونو دا قومونه د خوست په کلو کښې په زور راننوتې وو او د هغوي د راتلو اطلاع هم په هغه وخت باندې ملکانو رابرتس ته ورکړې وه. د دې نه زیاتې وس د هغوي په دې کسانو نه کیدلو ولې بیا هم رابرتس هغوي له دغه شان سخته سزا ورکړه چې د مهذب قوم د یو فرد دپاره ډیره نامناسبه وه..... په دې ځای کښې دا هم یاد ساتل پکار دي چې دا د ژمي ورځې وې او د دې کلو په سیزلو کښې رابرتس تش سړو له سزاوړنه کړه بلکې بې گناه ښځې او واده ماشومان یی هم په سخته یخنی کښې او واورو کښې بې خوراکه بې کوره او در په در کړل. رابرتس خپل حکومت ته د دې واقعي په جواز کښې دا ولیکل چې "اگرچې دا سزا ډیره سنگینه وه ولې که دا شان سخت سبق د خوست خلقو ته نه وې ورکړې شوم نو غالباً چې د فیرنګیانو برخلاف به هغوي بیا په لومړۍ جمعیت کښې مقابله ته راوتې وو ولې اوس اکثر ملکانو زموږ اطاعت منظور کړو او نور هم د اطاعت د اظهار دپاره اراده کوي." دغه سزا وه د خوست د خلقو د کمزورۍ او فیرنګیانو

د دې نه پس تر درويشتمه جنوري پورې منگلو او د خوست نورو ازادو قبائلو بيا څه منظمه حمله په انگرېزي کيمپ ونه کړه او په دې سبب رابرتس دومره مطمئن شو چې هغه د خوست نه واپس کرمې ته د تلو اراده وکړه. چنانچه هغه محمد اکرم د خوست سابق گورنر او د هغه سرې د قلانه وويستل او په خيمو کښې يې ديره کړل او قلاي د خوراک د سامان او د گوله بارود نه ډکه کړه. د دې نه پس هغه ميجر کالس د قلا کمانډنټ او کرسټي يې د هغه پوليتيکل افسر مقرر کړ او هغوي سره يې د رخ يوه دسته پريښوده او په ديارلسمه جنوري اته بجې سحر هغه باقي فوځ خان سره واخستو او د خوست نه د چارچاپيره درو سرو يې شروع کړه. په نولسمه جنوري څه وخت چې د رابرتس افسران د خوست د سهيل د درو په سرو کښې مصروف وو نو د يوې وچتې سوکې نه د هغه يو افسر ته د بنو نه د شيشې په ذريعه خبر وشو چې د وزيرو او مسعودو يو شريک لښکر په انگرېزي علاقه حمله کړې ده او د تانک بنار يې سيزلې دي. دې خبر سره سم رابرتس ته دا اطلاع هم ورسیده چې د درو په علاقه کښې چې د خوست سهيل ته پرته ده او په هغې کښې اکثر وزير اباد دي يو ملا د جهاد وعظ شروع کړې دی. د دې خبرونو نه علاوه هغه ته دا اطلاع هم راوړسیده چې منگلو او جاجيانو په پيوار کوتل بالدي د حملې کولو اراده کړې ده. دې ټولو خبرونو د جنرل رابرتس په زړه کښې يو خوف او هيبت پيدا کړو. او ورسره دا ويره پيدا شوه چې ښې نه چې د خوست په لاندې کولو کښې د فيرنګيانو نه د کرمې او د شترګردن علاقه د لاسه وځي. په دې منځ کښې يو بل خبر هغه له راغې چې د هغه د علي خيلو په پوليتيکل افسر باندې منگلو چپاؤ کړې دي او اگر چې هغه في الحال د هغوي په پشا کولو کښې کامياب شوې دې مگر په منگلو او نورو ازاد قبائلو کښې جوش ورځ تر ورځ زياتېږي او قريب ده چې هغوي د کرمې د علاقې څلور واړه طرف ته په فيرنګيانو چپاؤ وکړي. سره د دې خوفناک خبرونو رابرتس د خوست په پريښودو بالکل رضانه وه او د هغه د زړه منشا دا وه چې خوست دې مستقل طور سره په انگرېزي حکومت کښې شامل کړي شي مگر په درويشتمه جنوري هغه ته يو بل خبر راوړسیدو چې د خوست نه هم چارچاپيره د غرونو قبائل بيا رايوځامې شوي دي او په انگرېزي کيمپ باندې د چپاؤ کولو اراده لري. چنانچه هغه فوراً خپل کيمپ نه چاپيره خندقونه وکنستل او د اوښانو د کتو نه يې مورچې جوړې کړې په سبا هغه خپل افسران د منگلو خبر راوړو له هر طرف ته وليږل. هغوي رپورټ راوړو چې منگل مو په ډير شمار کښې په نظر راغلل مگر د خوست د غرونو د خوا د خلقو رويه او نيت فيرنګيانو ته بالکل ښه نه دی.

اگر چې د خوست د لاندې کولو حکم هغه ته انگرېزي حکومت هند کړې وه ولي د

دې حملې په کولو کېنې هغه د حد نه زیاته تندي کړې وه له دې کبله هغه خپلې ناکامیایې منلو ته تیار نه وه مگر اوس هغه ته دا معلومه شوه چې زه د منگلو او د پښتنو د نورو قومونو د لاسه په خوست کېنې په ارام نشم کېنناستې او یا خو به کومه او شتر گردن پرېږدم او یا به د خوست نه گوتې وباسم. چونکې هغه په دې دواړو خبرو کېنې یوه هم نه غوښتله له دې کبله هغه یو عجیبه او نوې تجویز په خوست باندې د انگریزي قبضې ساتلو دپاره راوويستو. هغه شهزاده سلطان جان چې د اصله سدوزې وه او په دې ورځو کېنې د فیرنګیانو نوکرو ته په دویشتمه جنوري خوست ته راوغوښتو او دا اراده یې وکړه چې شهزاده سلطان جان سره د طوري قبیلې یو څو سوه سپاهیان په خوست کېنې پرېږدم او هغه به د فیرنګیانو د طرف نه د دې علاقې گورنر کرم. او پخپله به سره د ټول انگریزي فوځ د کرمې او د شتر گردن د حفاظت دپاره واپس لاړ شم. چنانچه په پنځویشتمه جنوري هغه د خوست د علاقې ټول ملکات د متون په مقام بیا یو دربار کېنې راجمع کړل او هغوی ته یې واخل بیا دا دروغ بیاني وکړه چې زموږ جگړه یواځې امیر سره ده او د افغانستان خلقو سره زموږ هیڅ ورانه نشته او هغوی سره د فیرنګیانو همیش جوړه وه او اوس هم جوړه ده. پس د دې نه هغه د انگریزانو د حکومت د ایماندارۍ تعریفونه وکړل او ورته یې وویل چې زه د حکومت انگریزي د طرف نه شهزاده سلطان جان د خوست حاکم مقرروم او که چېرې تاسو په هغه څه حمله وکړه او یا تاسو د هغه حکم ونه منلو نو زه به بیا سره د خپله فوځه راشم او بیا به په زور په تاسو باندې د فیرنګیانو حکومت قائم کړم.

د رابرتس په دې رنگ د خپل حکومت د ایماندارۍ تعریفونه کول او خلقو ته دا وینا کول چې د فیرنګیانو جگړه یواځې امیر سره وه نه چې د هغه رعیت سره، د خوست خلقو ته یوه عجیبه غوندې خبره ښکاره شوه د هغوی د زړونو نه د خپلو کلو سوزیدل او د ټول مال دولت تالا کیدل او په هغوی باندې د انگریزي فوځونو ناساپي راختل لاهیر شوي نه وو. ولې په دې موقع هغوی خپل خفګان هغه ته نشو ښکاره کولې. د هغوی نه چار چاپیره په وسله پور فوځونه ولاړ وو له دې کبله هغوی چې پاتې شول. د هغوی د خاموشۍ نه هغه دا نتیجه وويسته چې بالاخر زه به خپله اراده کېنې کامیاب شوم د دربار نه پس هغه لږې لږې روپۍ او شل ګلوان هم هغوی ته د روټۍ دپاره ورکړل. د پلټنې باجې یې هم ورته ووهلې او د روټۍ نه پس دا ملکات رخصت شول.

په شپږو ویشتمه جنوري رابرتس خپل فوځ ته کرمې ته د واپس تلو حکم ورکړ، فوځونه هم د دې مصیبت نه په دا شان په اسانه خلاصیدو باندې ډیر خوشحاله شول او خپلې تیاری یې شروع کړې ولې هر کله چې د شهزاده سلطان جان د محافظې دستې طوري د انگریزي فوځ د واپس تلو د ارادې نه خبر شو نو هغوی ډیر غمژن شول او هر کله چې

انگريزي فوڳونه په روانيدو کښې شول نو هغوي هم د وروستو پاتې کيدو نه صفا انکار وکړو هغوي خو بنه خبر وو چې دینخوا د فيرنګيانو رخصتيدل دي او بل خوا ته به منگل په مونږ باندې چپاونه شروع کړي او سره د سلطان به ټول قتل شو. اوس رابرتس او د هغه ماتحت افسران د طوري سپاهيانو ډيري خوشامندي راواخستې او ورسره ئ د لويو لويو تنخواه گانو اقرارونه وکړل او اخر د روپو په لالچ او د ډيرو خوشامندو په سبب هغوي په پاتې کيدو باندې رضا شول.

په اتويشتمه جنوري رابرتس سره د انگريزي فوڳونو د خوست نه حاضر پير طرف ته روان شو او ورومې پراؤ ئ د متون نه دولس ميله لرې د صبري کلي په خوا کښې وکړو په دې کلي کښې هغه په يو کم ډيرشم جنوري د دمې خوړلو او د دې علاقې د فوڅي ملاحظې دپاره پاتې شو. لا رابرتس په دې ځاي کښې وه چې د سلطان جان سرې هغه له د امداد د غوښتو دپاره راغلو. واقعه دا پيښه شوه چې د فيرنګيانو د متون نه د رخصتيدو سره سم قريباً لس زره منگل په يو ځاي د متون د قلا نه چاپيره شول او که چېرې رابرتس دومره نژدې د مدد ورکولو دپاره موجود نه وې نو دا يقيني خبره ده چې سلطان جان به سره د خپلو طوري سپاهيانو بالکل تباه شوی وه. د سلطان جان د قاصد د رارسيدو په سبا سحر رابرتس سره د خپل فوڅ د يوې لويې حصې بيا د خوست په لوري روان شو او نهه نيمې بجې د ورځې متون ته راوړسيدو. د انگريزي فوڅ په آمد باندې منگل او جاجيان د قلا د خواوشا نه وروستو شول او د غرونو په خوا کښې ئ د مقابلي دپاره مضبوطې مورچې ونيولې مگر د رابرتس نيت د جنگ نه وه بلکې د سلطان جان او د طوري سپاهيانو راخلاصول وو. چنانچه هغه ورومې خو د قلا څومره غله چې په اوبښانو بار کولې شوه هغه څومره ئ بار کړه او باقي غله ئ د خوا په يو ځاي کښې وغورځوله. په قلا کښې چې څومره گوله بارود جمع وو هغه ئ والوخول او قلا ته ئ اور ورته کړو. د دې نه پس هغه قريباً پنځه بجې ماښام صبري ته راوړسيدو او په هغه ځاي کښې پراو شو. د هغه ځاي نه هغه حاضر پير ته راغلو او د فوڅ بيله بيله دسته ئ په بيل بيل کار مقرر کړه. دغه شان رابرتس ناکامياب د خوست نه واپس شو او د منگلو، جاجيانو، زيرو او جدرانو غازيانو د برکته د خوست علاقه په انگريزي حکومت کښې د شامليدو نه پاتې شوه.

اولسم باب

په يويشتم نومبر 1878ء د جنرل بدولف د کونټي د غاړې په افغانستان چپاؤ، افغانستان ته د ستورټ جنرل د سالاري لاندې حمله، په اتم جنوري 1879ء د جنرل ستورټ فوخي مبارج په ښار دننه، او په قندهار بې دزه بې دوزه د فیرنګيانو قبضه، د يو ننگيالي پښتون په منځ بازار کېنې په ستورټ حمله، د ستورټ بچ کيدل، او د دغه ننگيالي پښتون بر سر راه پانسي، نواب غلام حسين خان د قندهار گورنر په پنځلسمه جنوري په قلات غلځې چپاؤ او قبضه، د خوراک د سختۍ په وجه قندهار ته واپسي، د جنرل بدولف په کرشک قبضه او واپسي.

په يويشتم نومبر 1878ء د ميچر جنرل بدولف فوځونه هم د کونټي د طرف نه په افغانستان کېنې وردننه شول او د ډيرو وړو وړو مزلونو او مشکلاتو زغملو نه پس ي د خوجک کوتل په ټوله دره باندې قبضه وکړه په چارچاپيره ملک کېنې د افغانستان د فوځونو نام و نشان هم نه وه مگر که لږه شان مقابله هم په سختو غرونو کېنې د يو منظم فوځ په ذريعه د جنرل بدولف د پيش قدمۍ شوې وې نو د هغه د فوځ يوه لويه حصه به ضائع شوې وه مگر انگرېزي فوځونو ته په مخکېنې تلو کېنې د خوراک او د باربردارۍ د څارو و د نښت دومره مشکلات وو چې بغير د جنگ نه هم په دې حالاتو کېنې د هغوي دپاره په جلدې په قندهار ورتلل يو ډير گران کار وه. ولې د دې مشکلاتو سره که د جنگ سختۍ هم يو ځاي شوه وې نو د بدولف د فوځ حالت به د بيانولو قابل نه وه. دغه شان د سر داندله ستورټ فوځونه هم په ډير تکليف د کونټي په طرف په لاره روان وو د ملتان نه تر کونټي او د کونټي نه په مخکېنې د دومره لږه لښکر دپاره روزانه خوراک رسول د ريلونو په غير موجودگۍ کېنې څه اسان کار نه وه. زرگونه اوبښان او د باربردارۍ نور څاروي د ستوماني او د لاري د مشکلاتو په سبب هلاک شول. او په سپاهيانو کېنې هم ډير خلق بېکاره شول اخر د ډير تکليف او مصيبت نه پس دا فوځونه هم راوړسيدل. ستورټ د امانې فوځ سالاري پنځيل لاس کېنې واخسته دا ټول فوځ هغه په دوو حصو کېنې تقسيم کړو. د يوې حصې حکم ي په خپل لاس کېنې وساتلو او د بلې ي بدولف له ورکړو. او په دوو بيلو بيلو لارو باندې ي د قندهار په لوري پيشقدمي شروع کړه.

په يوديرشم دسمبر 1878ء د ستورټ فوځ په گلستان کاريږ او د بدولف فوځ په چمن کېنې راجمع شو او په اول جنوري 1879ء د دې بيل بيل فوځ هراولونه د تخت پل په طرف چې د قندهار نه دوه ډيرش ميله ديخوا دې روان شول. تجويز دا وه چې دا دواړه فوځونه به د تگ راتگ د اسانتيا دپاره په دوو بيلو بيلو لارو وړاندې ځي او بيا به د تخت پل درې سره: اوسو ځاي کيږي. په څلورمه جنوري اول ځل د امير صاحب يو څو سواره د تخت

پل د درې نه ديخوا وليدې شول او معلوميدل چې د دې درې د خپلې د حفاظت دپاره مقرر شوي دي. د انگريزي فوځ د هراول او د دې سورو په منځکښې څه معمولي شان جگړه وشوه مگر دا سواره د انگريزي سپاهيانو په مقابل کې ډير کم وو چنانچه هغوي په ډيره اسانه پسې شول او فيرنګيان د تخت پل په دره باندې ورننوتل. په شپږمه جنوري د بېولف او د ستورټ فوځونه د عبدالرحمن په مقام يو ځای شول او په قندهار باندې يې پيش قدمي دپاره تياري وکړې. په اوومه جنوري دا ټول فوځ خوشاب ته روان شو د خوشاب په لاره کې د قندهار د ښار نه يو ټولې انگريزي سپه سالار له د اطاعت د قبلولو دپاره راغلو. دې وفد سره د اندېستورټ ته خبر ورکړو چې سردار محمد افضل خان د قندهار گورنر سره د دوو سوو سپاهيانو هرات ته وتښتيدو او کوم سپاهيان چې د تخت پل نه راخلاص شوي وو هغوي خپلو خپلو کلو ته وتښتيدل له دې کبله مونږ يې مقابلې د فيرنګيانو حکومت منلو ته تيار يو. ستورټ په عام خلقو باندې د رعب اچولو دپاره سمدستي فيصله وکړه چې په قندهار کې سره د فوځي نمائشونو سباله داخلېږم. چنانچه په اتم تاريخ سپه سالار او د فوځ ټول جرنيلان په يولو جلوس کې سره د توپخانې او رسالې او د پياده فوځونو په يو ډير شان سره د شکارپور په دروازه ورننوتل او په کابلي دروازه باندې بيا ووتل. په دې جلوس کې د انگريزي فوځ نه يو ځل دا شان لار خطا شوه چې ټول فوځ په ښار کې دننه بند شو او د وتو روڼي بيان نه موندو اخر د ډير گڼ بړنه پس ټولو فوځونو مخونه و جاريستل او د ډيرې بې رونقۍ نه پس د مابښام په تياره کې د ښار نه په وتو کې کامياب شول. که چېرې په دې حالت کې هم د کابلي فوځ نه چا په ښار دننه په دې فوځ حمله کړې وه نو دا يقين دې چې د ستورټ ټول فوځ به په تورو شومې وه او د خلاصي لار به يې هم نه وه بيا موندې. په ښار دننه د انگريزي فوځ راننوتو سره ټولو د کاندارانو خپل د کانونه فوراً بند کړل او دې پر دو سپاهيانو او افسرانو ته يې په بد نظر کتل. د هغوي د زړه په حال او د احساساتو نه خدای خبر وه. د انگريزانو د فوځي قبضي ياد لا د هغوي په زړونو کې تازه وه مگر چونکې کابلي فوځونو د هغوي د حفاظت کولو د فرائضو نه تېښته وکړه او په هغوي کې پخپله د دومره لويو توپو او د دومره منظم او عظيم الشان فوځ د مقابلې طاقت نه وه له دې کبله هغوي چپ پاتې شول او په خپلو زړونو يې لويې گټې کېښودې.

په نهمه جنوري سحر وختي ستورټ د قندهار په ټولو دروازو باندې گوره او هندوستاني سپاهيان ولگول او د فوځ يوه دسته يې د قلا نه بهر په چوک کې ډيره کړه. هم په دغه ورځ څه وخت چې يو فوځي افسر ميجر سينټ جان په اس سور نواب غلام حسين خان سره په بازار کې روان وه نو د ملک يو تنگيالي ناسابه د هغه د اس واگې راتينگې کړې او د توپک ډز يې پرې وکړو مگر سينټ جان ونه لگيدو او د نواب غلام حسين خان په

امداد سره د ملک دا ننگیالې گرفتار شو او هم په دغه ځای د عامو خلقو په مخکښې پانسي شو. په یو بل ځای کې یو بل غازي لفتینټ ولس د توپخانې یو افسر په پیش قبضې مړ کړو او څه وخت چې نورو سپاهیانو او یو بل افسر د هغه د گرفتارولو کوشش کولو نو هغه درې سپاهیان نور مړه کړل او هغه افسر یې ژوبل کړو. د دې نه پس هغه یو بل عهده دار مړ کړو. په ښار کې د ننه د فوځي انتظام کولو نه پس ستورټ نواب غلام حسین خان د قندهار سول گورنر مقرر کړو او میجر سینټ جان یې د هغه پولیټیکل افسر کړو. د نواب غلام حسین خان تقرر هغه صرف د قندهار د خلقو د خوشحالیو دپاره کړې وه ځکه چې په نوم باندې غلام حسین خان هم مسلمان وه او د قندهار ابادي هم مسلمان وه. د دې نه پس هغه په قلات غلزي باندې د وړاندې کیدو تیاری وکړې. په پنځلسمه جنوري هغه خان سره څلور زره یو سل او دوه اتیا تنه سپاهیان او افسران، پنځه زره یو سل او نولس ملاتړ ملازمان، یو زر پنځه سوه څلور شپینټه اسونه، اته او یا غویان او څلور زره څلور سوه او نهه دیرش د باربرداری نور څاروي روان کړل او د ډیر سخت تکلیف نه پس په دوېشتمه جنوري هغه قلات غلزي ته ورسیدو. د قلات غلزي نه هم د امیر صاحب فوځونه د انگریزي فوځ د آمد نه ورومې تېنیدلي وو او په دې سبب انگریزي فوځونه یې مقابلي په قلات ورننوتل. په قلات غلزي کې انگریزي فوځونه یوولس ورځې پاتې شول ولې په دې لږو ورځو کې هغوی ته د یخنی او د خوراک د کمی په سبب بیشانه ډیر تکلیف وشو. اگرچې ستورټ او د هغه افسرانو به د چارچاپیره علاقې نه غله په زور راوړه ولې بیا هم د هغه د فوځ اکثر حصه به د لوړې نه په ډیرو تکلیف کې وه او په دې وجه د هغوی صحت ډیر خراب شو. اخر هم د دې مشکلاتو په سبب حکومت هند هغه ته حکم وکړو چې خپل فوځونه واپس قندهار ته بوځه. چنانچه په دویمه فروري هغه واپس شو ولې په لازه په هغه باندې واوړې او بارانونه ووریدل او بیشماره اوښان او د باربرداری ځناور ترینه مړه شول. اخر د ناقابل بیان مصیبتونو نه پس په اتوېشتمه فروري هغه قندهار ته واپس ورسیدو. قندهار ته چې هغه راوړسیدو نو ورته معلومه شوه چې د جنوري په اخر اخر کې د پښتنو یو څو غازیان د سنتریانو په بې علمي کې ښار ته رانسوتي وو او د توپخانې د سپاهیانو په کیمپ باندې یې حمله کړې وه. دې سپاهیانو نه وار پار خطا شو او د سنگینو د استعمال په ځای یې توپکو دا شان وارخطایی کېږي دزې وکړې چې خپل ډیر ملګري یې وویشتل. د قلات غلزي په دې پیشقدمي کې ستورټ د فوځ نه چې څومره سپاهیان او ملاتړ د یخنی او د بیمارو په سبب مړه شوي وو د هغې شمار خو هډو چا بنودلې نه دی ولې د دې یوې خبرې نه د هغه نقصان څه نا څه اندازه لګیدل شي چې څه وخت یو څو انگریزي افسرانو صرف د خپل علم د راوستو دپاره د مړو او ښانو لاشونه و شمارل نو په درې نیمو زرو کې د نولسو سوو او څلیریش او ښانو پنجرې

ئ په خپلو سترگو وليدې . په داسې واقعاتو او موسم كېنې د امير شير علي خان د فوځ او سول افسرانو دپاره چپ پاتې كيدل او د هغې نه فائده نه وچتول يو لړ قومي جرم وه ولي د دې نامردۍ لويه وجه د شير علي خان رويه وه چې كومه هغه د دې جنگ په حقله اختيار كړې وه . باوجود د دې علم نه چې فيرنګيانو د څو څو مياشتو نه تيارې د دې جنگ دپاره كړې وه خپل فوځونه ئ د فوځي اهميت په مقاماتو رايوځاي كړي وو او لارډ ليتن هغه نه د خپلو جنگي ارادو د پتولو څه كوشش نه وه كړې مگر د شير علي خان بيا هم دا طمع وه چې فيرنګيان به ماسره د انصاف او د عدل په لار وچليږي او د سياسي جرگو او د خط و كتابت په ذريعه به ماسره د ټولو تنازعو فيصله وكړي . هغه د دې نه خبر نه وه چې د يورپ قومونه خپلې جنگي هله پسته د سياسي خط و كتابت او جرگو په ذريعه خلاصول غواړي چې څه وخت په مقابل كېنې هم يو دا شان حكومت وي چې د هغه د طاقت هغوي سره مساوي وي او يا زيات وي . د يورپ په سياستاتو كېنې انصاف او عدل بې معني الفاظ دي او اكثر ئ زورور حكومتونه د كمزوري طاقتونو برخلاف د هغوي د لاندې كولو دپاره په طور د بهانې او عذر استعمالوي . كه چېرې د انګريزي فوځ پيش قدمۍ سره هغه بڼه په تکره والي او زړورتيا نه صرف خپلو فوځونو ته د جنگ كولو صفا او قطعي احكام صادر كړې وې بلكې د خپل ملك ننگيالي او جنگجو قبائل ئ هم راپاخولې وې او د هغوي د خوراك او د سامان جنگ انتظام ئ بڼه د اخلاصه كړې وې نو دا يقيني خبره ده چې بيشماره پښتانه به د خپل ملك او د قوم د مينې دپاره د هغه په مرسته ودرېدلي وو . او د هغه د جنډې د لاندې به ئ د فيرنګيانو د پيشقدمۍ په داسې جانفشاني مقابله كړې وه چې لارډ ليتن ته به د 1840-41ء ټولې تماشي ښكاره شوې وې . ولي هغه اسرې تباه كړو . انګريزان د پښتون قوم په بې خبرۍ كېنې په افغانستان باندې راوختل او تر څو چې هغوي خان سنبالولو نو انګريزانو د هغوي په لويو لويو ښارونو باندې قبضه كړې وه . سره د دې هر كله چې پښتانه په دسمبر 1880ء كېنې د انګريزانو په اصلي ارادو پوهه شو نو د افغانستان اكثر قبائل د فيرنګيانو مقابلې ته راووتل او چارچاپيره ملك ئ په هغوي دا شان سورتور كړو چې هغوي د افغانستان په پريښودو مجبور شو او د كوم مقصد او غرض دپاره چې هغوي په شير علي خان دا جنگ شروع كړې وه په هغې كېنې بالكل ناکام شول . او د خپلو زړو تجويزونو نه ئ خلاف عبدالرحمن خان سره صلح وكړه مگر په دې باندې به مخكېنې مفصل بحث وشي .

لكه چې څرنګ جنرل ستورټ د قلات غلزئ اخستو دپاره تلې وه دغه شان جنرل بدولف د جنوري په مياشت كېنې د ګرشك د اخستو دپاره روان شو هغه هم بې مقابلې په ګرشك قبضه وكړه مگر د خوراك او د ګيا د طرف نه هغه ته هم هغه تكليفونه پېښ شول چې كوم ستورټ ته پېښ شوي وو . اخر په پنځلسمه فروري هغه ته حكم وشو چې قندهار ته

واپس شه. په واپسي کښې د عليزو او د نورو دراني قبيلو چې يو څو سوه خلق وو خان له د بدولف د فوځ په يوه حصه حمله وکړه او يوه ښه مضبوطه جگړه په فريقينو کښې وشوه چې په هغې کښې يو فيرنګر افسر ميجر ولیم رينلډز او څلور تنه سپاهيان مړه شول. او کرنل ميلکم سن او ديرش تنه سپاهيان ژوبل شول او د درانو هم ډير خلق ضائع شول په دې شان د بدولف فوځ په اول مارچ قندهار ته راوړسیدو.

په ګرځک او په قلات غلزي باندې د فيرنګيانو د قبضي کولو نه دا مدعا وه چې د ګرځک نه به په هرات او قلات غلزي نه به په غزني باندې پيشقدمي کيږي. مګر دا حملې فيرنګيانو د خاص مصلحت په سبب ملتوي کړې.

اتلسم باب

د لارډ ليتن د التبي مېتم په جواب کښې د امير شير علي خان خط، سردار يعقوب خان نه د ملک د وفاداري قسم اخستل، واک اختيار هغه ته حواله کول او په خپله د امير شير علي خان په جنوري ۱۸۷۹ء کښې روسي مشن سره روس ته روانيدل چې خپله مقدمه د روس په ذريعه د يورپ قامونو ته د انصاف دپاره وړاندې کړي، د زار روس امير صاحب د روس د تلو نه منع کول، مزار شريف کښې د امير شير علي خان په يويشتمه فروري ۱۸۷۹ء کښې وفات.

امير شير علي خان د خپل زوي عبدالله جان د مرګ په سبب د لارډ ليتن د التبي مېتم څه جواب په مقررې تاريخ يعني په يويشتم نومبر ورته کړو مګر په نولسم نومبر هغه د هغې الزامونو کوم چې په هغه باندې د هندوستان وائسرای لګولي وو جواب وليکلو او د يو قاصد په لاس ي سر سمويل براؤن ته واستول. دا قاصد چې باسول ته راوړسیدو نو ورته معلومه شوه چې فيرنګيانو څو جنگ شروع کړي دي او په علي مسجد باندې ي قبضه کړې ده د دې کبله هغه پخپله خو واپس شو او د بل قاصد په لاس هغه خط براؤن ته په ديرشم نومبر ورسیدو. په دې خط کښې امير صاحب په ډيرې ښې طريقې سره د لارډ ليتن د ټولو الزامونو نه انکار کړی و او د هغه يوه مطالبه ي هم نه وه منظوره کړې د دې خط انګريزي ترجمه چې څه رنگ په انګريزي کاغذاتو کښې شائع شوې ده مونږ بجنسې درج کوو. په کومو شسته او خوږو او د خوش خلقي الفاظو کښې چې دا جواب ليکلی شوی دی که چېرې هغه د لارډ ليتن د التبي مېتم طرز خطاب سره مقابله شي نو هر غير جانبدار لوستونکي ته به د دواړو تحريرونو لوی فرق معلومه شي:

" Be it known to your Excellency that I have received, and read from beginning to end, the friendly letter which your Excellency has sent in reply to the

letter I despatched by Nawab Ghulam Hussain Khan. With regard to the expressions used by your Excellency in the beginning of your letter, referring to the friendly character of the mission and the good-will of the British govt, I leave it to your Excellency, whose wisdom and justice are universally admitted, to decide whether any reliance can be placed upon good-will, if it be evidenced by words only. But if, on the other hand, good-will really consists of deeds and actions, then, it has not been manifested by the various wishes that have been expressed, and the proposal that have been made by British officials during the last few years to officials of this God-granted govt- proposals, which, from their nature it was impossible for them to comply with.

One of these proposals referred to my undutiful son the ill-starred wretch Muhammad Yaqoob Khan, and was contained in a letter addressed by the official of the British govt; to the British Agent then residing in Kabul. It was written in that letter that if the said Yaqoob Khan be released and sit at liberty, our friendship with the Afghan Govt; will be firmly cemented; but that otherwise it will not.

There are several others grounds of complaint of a similar nature which contain no evidence of good-will, but which, on the contrary, were effective in increasing the aversion and apprehension already entertained by the subjects of this God-granted govt.

I assure your Excellency that on the contrary, officials of this God-granted govt; in repulsing the mission, were not influenced by any hostile or inimical feelings towards the British govt, nor did they intend that any insult or affront should be offered; but they were afraid that the independence of this govt; might be affected by the arrival of the mission and that the friendship which has now existed between the two govts for several years might be annihilated.

A paragraph in your Excellency's letter corroborates the statements which they have made to this govt. The feelings of apprehension which were aroused in the minds of the people of Afghanistan by the mere announcement of the intention of the British govt; to send a mission to Kabul, before the mission itself had actually started or arrived at Peshawar, have subsequently been fully justified by the statement in your Excellency's letter that I should be held responsible for any injury that might befall the tribes who acted as guides to the mission, and that I should be called upon to pay compensation to them for any loss they might have suffered and that, if at any time those tribe should meet with ill treatment at any hands, the British govt would at once take steps to protect them. Had these apprehensions proved groundless, and had the object of the mission been really friendly, and no force or threats of violence used, the mission would, as a matter of course, have been allowed a free passage, as such mission are customary and of frequent occurrence between allied states, I am now sincerely stating my own feelings when I say that this govt; had maintained, and always will maintain, the former friendship

which existed between the two govts; and cherishes no feelings of hostility and opposition towards the British govt.

It is also incumbent upon the officials of the British Govt; that out of respect and consideration for the greatness and eminence of their own govt; they should not consent to inflict any injury upon their will disposed neighbours, and to impose the burden of grievous troubles upon the shoulders of their sincere friends; but, on the contrary they should exert themselves to maintain the friendly feelings which have hitherto existed towards this God-granted govt, in order that the relation between the two govts may remain on the same footing as before; and if, in accordance with the custom of allied states, the British Govt should desire to send a purely friendly, and temporary mission to this country with a small escort not exceeding twenty or thirty men, similar to that which attended the Russian mission, this servant of God will not oppose its progress."

ترجمه: "آنجناب ته دې معلومه وي چې کوم دوستانه خط ما ته زما د هغې خط په جواب کېني راستولې دې چې کوم ما د نواب غلام حسين خان په لاس دراستولې وۀ ما ته موصول شو او هغه ما د اول نه تر اخره پورې ولوستو. د آنجناب د خط په ابتدا کېني چې کوم الفاظ استعمال شوي دي او په هغې کېني د دې مشن دوستانه حيثيت ته او د حکومت برطانيه نیک نيتي ته اشاره شوې ده نو زۀ د دې خبرې فيصله آنجناب ته چې په عقل او انصاف کېني مشهور عالم ۽ پيرودم چې آيا په دا قسم نیک نيتي شوک اعتبار کولې شي چې هغه صرف په لفظونو کېني بيان شوي وي. ولې کۀ چرې د دې برخلاف اصل نیک نيتي دعمل او د کارونو نه ښکاره کېږي نو کوم مطالبات چې زما نه شوي دي او کوم تجويزونه چې په دې وروستيو څو کالو کېني انگرېزي افسرانو د دې خداداد حکومت افسرانو ته پيش کړي دي حالانکې هغه دا شان مطالبات او تجويزونه وو چې د کوم منل ناممکن وو نو د دې نه خو دا نیک نيتي نه ښکاره کېږي.

په دې تجويزونو کېني يو تجويز زما د ناخلف او بدبخت زوي محمد يعقوب خان متعلق وۀ چې د حکومت برطانيه افسرانو د يو خط په ذريعه چې کوم هغوي خپل ايجنټ مقيم کابل ته ليکلې وۀ. په هغه خط کېني دا ليکلي شوي وو چې کۀ چرې يعقوب خان پريښودې شو او رها کړې شو نو زمونږ دوستي به حکومت افغانستان سره ښه مضبوطه شي او کۀ نه وي نو نه به شي.

دغه شان د دې قسم شکايتونو اسباب نور هم شته چې د هغې نه هم د نیک نيتي څۀ شهادت په لاس نه راځي بلکې د دې برخلاف د هغې په وجه هغه ناراضگي او د زړۀ شکونه نور هم زيات شول چې کوم د دې حکومت خداداد د رعایا په زړونو کېني د اول نه موجود وو او دا چې ما انگرېزي مشن ته د راتلو نه انکار کړې دې نو آنجناب د هغې په باره کېني

وئيلي دي چې زما د روپي نه دا معلومېږي چې د دې سبب زما په زړه كېنې حكومت برطانيه سره عناد دى. د دې برخلاف زه آنجناب ته دا يقين وركوم چې د دې مشن په بندولو كېنې د دې حكومت خداداد د افسرانو په زړونو كېنې حكومت برطانيه سره نه خو د دشمنى او عناد كولو څه خيال وه او نه د هغوي دانيت وه چې د حكومت برطانيه دې څه سپكاوې يا بې عزتي وشي بلكې هغوي سره د دې خبرې ويره وه چې د مشن په راتلو به زمونږ د ملك په ازادۍ كېنې خلك راشي او كومه دوستي چې تر دې وخته پورې د دواړو حكومتونو په منځكېنې د څو كالو نه راغلې ده هغه به تباه شي.

د آنجناب د خط يوه فقره هم د هغې بيان تصديق كوي چې كوم هغوي دې حكومت ته كړې دى. د شكونو كوم خيالات چې د حكومت برطانيه تش د دې اعلان نه چې مونږ مشن افغانستان ته لېږو د افغانستان د خلقو په زړونو كېنې پيدا شوي وو. حالانكې مشن پخپله نه خو لا را روان شوى وه او نه لا پېښور ته رارسيدلى وه د آنجناب د خط يوه فقره هم د هغې بيان تصديق كوي چې كوم هغوي دې حكومت ته كړې دى. د شكونو كوم خيالات چې د حكومت برطانيه تش د دې اعلان نه چې مونږ مشن افغانستان ته لېږو د افغانستان د خلقو په زړونو كېنې پيدا شوي وو، حالانكې مشن پخپله نه خو لا را روان شوى وه او نه لا پېښور ته رارسيدلى وه.

د آنجناب د خط د دې بيان نه بالكل رښتوني ثابت شو چې كه هغې قبائلو ته چا چې د مشن رهبري كړې وه څه نقصان ورسيدو نو زه (يعنې شير علي خان) به د هغې ذمه وار كېلى شم او كه چېرې هغوي ته څه نقصان رسيدلى وي نو زه به د هغې د تاوان وركول ذمه وار يم، او بيا دا چې كه چېرې هم قبائلو سره زما د طرف نه څه بد سلوك وشو نو حكومت برطانيه به د هغوي د بجاو دپاره فوراً كارروائي وكړي. كه چېرې زمونږ دا شكوك بې بنياده ثابت شوى وي او يا د مشن د راتلو مقصد په حقيقت كېنې دوستانه وي او د زور زياتي او د تشدد د وېرې نه وي بنودلى شوى نو مشن ته به پخپله په ازادۍ سره د راتلو اجازت شوى وي ځكه چې د دوو دوستانو حكومتونو په منځكېنې د دې قسم مشن د راتلو رواج شته او اكثر ځي راځي. زه په دې وينا كېنې په ايماندارۍ خپل خيالات ښكاره كوم چې دې حكومت هميش دپاره د زړې دوستۍ هغه تعلقات ساتلي دي او بيا آئنده هم ساتي كوم چې د دواړو حكومتونو په منځكېنې راغلې دي او د دې حكومت پا زړه كېنې د حكومت برطانيه هيڅ قسم د مخالفت او د عناد خيالات نشته.

د حكومت برطانيه افسرانو له هم پكار دي چې د خپل حكومت لوى والي او د عظمت په خاطر خپل يو خير خواه گاونډي ته نقصان رسول خوښ نه كړي او نه د خپل منخلص دوستانو په سر باندې د لويو لويو تكليفونو پندونه وغورځوي بلكې د دې برخلاف

هغوي له انتهائي كوشش د دې خبرې پكار دى چې د دوستي هغه تعلقات قائم پاتې شي كوم چې د دواړو حكومتونو په منځكې راغلي دي. د دې دپاره چې د دواړو ملكونو تعلقات لكه چې څنگه ورومې ورو هم هغه شان پاتې شي او كه چېرې د دوو دوستانو حكومتونو د رواج مطابق حكومت برطانيه دې ملك ته محض يو دوستانه او عارضى مشن راستول غواړي او هغې سره يو وركوټى محافظه دسته چې هغه د شلو ديرشو تنو نه زياتي نه وي راځي لكه چې څرنگ روسي مشن سره راغلي وونو دا د خداى بنده به د هغې په راتلو كېښي څه مخالفت نه كوي.

د دې خط د ملاحظې نه معلوميږي چې امير شير علي خان فيرنګيانو سره نه صرف دا چې جنگ كول نه غوښتل بلكې هغه د دې راتلونكي جنگ دپاره څه تيارمې هم نه كولو. ولې د لارډ ليتن او د هغه د جرنيلانو د څو مياشتو نه په افغانستان باندې د حملې كولو تياري شروع كړې وې. هم دغه وجه ده چې د څه وخت دپاره انګريزي فوځونه بې مقابلي په افغانستان كېښي په دريو محاذونو باندې ورننوتل او چارچاپيره ي د پښتنو په ملك كېښي تباهي شروع كړه مګر دا ټوله د شير علي خان خپله بې وقوفي وه هغه سړي د دې نه تر اخره پورې هيڅ ونه كړل. هغه پرله پسې ډير خطونه زار روس او د هغه افسرانو ته د فيرنګيانو د زور زياتي او د هغوي د ناجائزي پيش قدمي برخلاف وليكل. ولې د كمزوري سړي فريادونه څوك اوري. د دې خطونو په جواب كېښي د روسي تركستان گورنر جنرل كافمين هغه ته په څلورم نومبر وليكل چې كه انګريزان تاسو سره صلح كول غواړي نو هغوي سره صلح وكړه. ولې امير صاحب هغه ته په شلم نومبر بيا وليكل چې ما ته انګريزي افسرانو يو ډير سخت درشت او د دشمني خط ليكلي دى او اګر چې ما ته د انګريزي حكومت د رويي نه معلوميږي چې زما ټول كوششونه د هغوي د رضا كولو دپاره بې سوده دي ولې ما ستا د مشورې او د شهنشاه روس د حكم مطابق يو ډير نرم او دوستانه خط د هغې په جواب كېښي وليكلو او هغوي ته مې د صلح تجويز پيش كړو.

د امير شير علي خان د دې لولسم تاريخ په خط باندې لارډ ليتن هيڅ غورځو كېښودو او خپله جارحانه كارروائي ي جارې وساتله. د دې نه پس امير صاحب ورومې څو قابل تعريف زړورتيا او دليري وښودله. هغه خپلو ټولو افسرانو ته حكم وكړو چې خپل بال بچ لري لري او محفوظ مقاماتو ته ورسوي او متفقه طور د فيرنګيانو مقابلي ته راوځي مګر دې سره هغه روسي حكومت ته نور خطونه د دې مضمون وليكل چې كه چېرې فيرنګيان د افغانستان په لاندې كولو كېښي كامياب شول نو دا به د زار دپاره ډيره د شرم او د سپكاوي خبره وي ځكه چې د دې جنگ ټوله وجه كابل ته د روسي مشن راتلل ووله دې سببه پكار دي چې د روسي تركستان ټول فوځونه دې زما امداد ته راواستولي شي ولې د دې خطونو د

ليکلو نه دوه ورځې پس يعني په لسم دسمبر شير علي خان ناساپه يو دربار وکړو او په هغې کښې هغه خپلو وزيرانو او سردارانو ته دا اعلان وکړو چې زه سينت پيترزبرگ د روس صدر مقام ته د دې غرض دپاره روانيدو اراده کوم چې زه به په هغه ځاي کښې د شهنشاه روس په ذريعه د يورپ د حکومتونو يوه جرگه راغونډه کړم او په هغه جرگه کښې به زه د حکومت برطانيه برخلاف خپله ټوله مقدمه پيش کړم.

د شير علي خان دا فيصله او د هغه د خپل ملک نه د داسې خطرناک جنگ په نښته کښې وتل سخت د کوتاه انديشې کار وه. هغه د يورپ د سياستونو نه بالکل بې خبره وه هغه جرته دا اوريدلې وو چې په برلن کښې د روس او د ترکو د جگړې د فيصلې دپاره د يورپ ټولو حکومتونو يوه جرگه کړې وه او د دې جرگې په ذريعه د يورپ د سياستونو ډيرې مشکلي مسئلې حل شوې وې مگر هغه ته دا نه وه معلومه چې د روس او د ترکو په جگړه کښې لويه دلچسپي د فيرنګيانو وه. په هغه جگړه کښې که روس ترکو له شکست ورکړي و نو روس به په قسطنطنيه او په دره دانيال باندې پيش قدمي کړې وه او د روس سمندري بېړه به په بحيره روم کښې داخله شوې وه او دغه شان به د انگريزانو لار د هندوستان په طرف په خطر کښې پريوتې وه. بلکې دې سره سم د هندوستان ټول انگريزي مقبوضات به د روس د لاس نه په خطر کښې شوي وو. د دې دپاره فيرنګيانو دا نه غوښتل چې ترک دې د روس نه شکست وځوري له دې کبله فيرنګيان د ترکو په مرسته ودرېدل او روس سره د مقابلي دپاره تيار شول. ولې نه خو فيرنګيانو په يورپ کښې جنگ په خپل وس غوښتلو او نه روس. ځکه چې دا دواړه ډير لږ او د مساوي طاقت حکومتونه وو له دې کبله د انگريزانو په کوشش د برلن جرگه منعقد شوه او د ترکو او د روس او د يورپ د نورو حکومتونو په منځکښې فيصله وشوه. ولې دا فيصله فيرنګيانو ځکه غوښتله چې د هندوستان انگريزي مقبوضاتو ته خطر پيدانه شي. شير علي خان ته دا خيال راغلو چې د روس او د فيرنګيانو په منځکښې د ډيرې مودې نه د افغانستان په باره کښې يوه خاصه سمجهوته شوې ده او هغه دا وه چې افغانستان به د روس د اثر نه هميش بهر وي. او د ستويليتاف مشن افغانستان ته د هغې سمجهوتې نه خلاف ځکه راغلې وه چې د روس او فيرنګيانو تعلقات په يورپ کښې د جنگ تر حده رسېدلي وو او په دې سبب روس په هندوستان باندې د حملې کولو نيت کړی وه. نو هر کله چې روس او د فيرنګيانو فيصله وشوه نو بيا د روس د افغانستان د معاملاتو سره څه غرض وه. هغه افغانستان ته د مشن په راستولو کښې خپله فائده لټوله نه چې د افغانستان نو چې څه وخت روس ته انگريزانو سره د جنگ نښلولو نه څه سود په نظر نه راتلونو د امير شير علي خان مظلوميت او په هغه باندې د انگريزانو زياتي کولو خو روس فيرنګيانو سره د جنگ کولو ته مائل کولې نه شو. د امير شير علي خان غوندې هوښيار او تجربه کار

سياستدان له په دې خبره پوهيدل پکار وو چې د يورپ طاقتونه هيچا سره هم د چا د مظلوميت په سبب او د عدل او انصاف د اصولو دپاره امداد نه کوي تر څو پورې چې د هغوي خپل ملک او قوم ته په هغې جنگ کېنې څه فائده نقصان نه ښکاري.

که چېرې شير علي خان سينت پيترزبرگ ته رسيدلې هم وې او زار روس د هغه د خواهش مطابق د يورپ د حکومتونو يوه جرگه راغونډه کړې هم وې نو چونکې دافغانستان د معاملي د يورپ د معاملو سره هيڅ تعلق نه وه او نه د هغې څه اثر د يورپ په سياسياتو باندې پريوتلو په دې وجه به يو يورپين طاقت هم د افغانستان دپاره فيرنګيانو ته مخ نه وړاړولې. د يورپ طاقتونه د يورپ د ملکونو د خلقو خير خواهي او ښيکړه غواړي. د ايشيا او د افريقې باشندگان هغوي ته د خپل ارام، دولت، عيش و عشرت او د خپل عروج يوه ذريعه ښکاري. او لکه چې څرنګ بنیادم د چارپايو او د نورو حيواناتو نه فائده وچتول او هغوي د خپلو ښيکړو دپاره استعمالول خپل يو حق گڼي او په هغې کېنې د هغوي د ارام، د خوشحالي د خفگان يا د رضامندی او د غير رضامندی څه لحاظ نه ساتي دغه شان د يورپ حکومتونه هم د ايشيائي خلقو د حقوقو، د هغوي د احساساتو، د هغوي د ازادۍ او د هغوي د عزت او ابرو خاطر او لحاظ ساتل په خپلو فرائضو کېنې نه گڼي او هر کله چې هغوي د دې ملکونو په معاملاتو کېنې څه دخل ورکوي نو هغه صرف د خپلو قومونو او ملکونو د فائدي او نقصان په خيال ورکوي. هر کله چې د يورپ لومړی لومړی سياستدانان اعلان وکړي چې په دنيا کېنې دې ازادي او جمهوريت وي نو د هغې نه هغوي صرف د يورپ دنيا او د يورپ قومونه مراد وي نه چې د ايشيا يا افريقه. د يورپ حکومتونه ازادي او جمهوريت، تهذيب او اخلاق، مذهب او تمدن صرف د يورپين قومونو دپاره مخصوص گڼي او د ايشيا او افريقې اصلي باشندگان د خدائي نعمتونو هلو مستحق نه گڼي.

په دې واقعاتو کېنې امير شير علي خان له په روس باندې ملاتړل او د هغوي نه دا طمع کول چې زار به په دې سخت وخت کېنې د هغه په مرسته ودرېږي او د انګريزانو مقابلې به د هغه په خاطر وکړي د هغه سختې ناپوهي او غلطې وه. ولې د دې برخلاف که چېرې شير علي خان لږ خپل زړه مضبوط کړې وې او روس ته د تلو په ځاي هم په کابل کېنې پاتې شوم وې نو سره د انګريزانو د دې لويو لويو فوځونو، توپو او وسلو د پښتنو ټول قوم به د خپل مشر په اېيل باندې راپاڅيدلې وه او که چېرې د هغه کابلي فوځونو شکست هم خورلې وې نو بيا به د ژمي په موسم کېنې د اولس عام خلق ځاي په ځاي په اتفاق سره لکه د 1840-41ء په شان راوچت شوي وو او هيچرې به يې فيرنګيان د پښتنو د ملک اخستو ته نه وو پريښي.

د دې اعلان نه پس شير علي خان بيا خپل مشر زوم يعقوب خان چې لا هم هغه شان

په بالا حصار کښې بنديوان وۀ دربار ته راوغوښتو او د ټولو سردارانو او خانانو په مخکښې ۍ د هغه نه د افغانستان او د خپل خان د وفادارۍ حلف واخستو او د حکومت ټول اختيارات ۍ هغه ته وسپارل. دې نه درې ورځې پس يعني په ديارلسم دسمبر هغه سره د خپلو بيبيانو، د لويو لويو سردارانو او کرنل روزک نوويو وغيره د روسي مشن د ممبرانو د ترکستان په طرف روان شو. بيا هغه د دې ټولې واقعي اطلاع فیرنگيانو ته په يو خط کښې ورکړه او ورته ۍ وليکل چې زۀ به هم خپله مقدمه د يورپ قومونو ته پيش کړم. او تاسو هم خپل خواهشات او واقعات هغوي ته بيان کړۍ. بيا په دوېشتم دسمبر هغه د لارې نه د خپلو صوبو د گورنرانو په نوم يو وړد فرمان جاري کړو او دا ټول برني واقعات ۍ په هغې کښې هغوي ته ظاهر کړل. په اوله جنوري ۱۸۷۹ء هغه مزار شريف ته چې د افغاني ترکستان صدر مقام دۍ ورسيدو. په هغه ځاي کښې هغه د يو څو ورځو د ارام او د علاج دپاره پاتې شو. شير علي خان يو څو عمر رسیده سره وۀ او بل دا چې سخت ناروغه وۀ. د کابل نه تر مزار شريف پورې مزل هغه نور هم ستومانه کړو او تر سينت پيترزبرگ پورې لا هغه ته نور پنځۀ زره درې سوه او نولس ميله پاتې وو. د کابل نه مزار شريف درې سوه او يو اتيا ميله دۍ او لار ۍ هم ډيره سخته ده. په مزار شريف کښې هغه ته د روسي گورنر جنرل مقيم ترکستان موسيو کافمين درې خطونه دا قسم راورسيدل چې د هغه د زړۀ ټولې منصوبي ۍ خورې وړې کړې. په ورومبي خط کښې کافمين هغه ته ليکلي وو چې د برطانيې وزيرانو د روس سفير سره دا اقرار کړۍ دۍ چې فیرنگيان به د افغانستان ازادۍ ته هيڅ نقصان يا ضرر نه ورکوي. ولې دا ۍ هم ورته وئيلي وو چې شهنشاه روس به په موجوده جنگ کښې امير صاحب سره د هيڅ قسم فوخي امداد نه شي کولۍ. په دويم خط کښې کافمين په اوومه جنوري امير صاحب ته وليکل چې تۀ خپل ملک بالکل مۀ پرېږده بلکې فیرنگيانو سره يا پخپله او يا د يعقوب خان په ذريعه روغه وکړه. او په دې طريقه د افغانستان ازادي برقرار وساته. د دې نه مخکښې هغه ورته ليکلي وو چې کۀ چرې تۀ روس ته راغلې نو ستا کار به د ورومبي نه هم زيات خراب شي. په دريم خط کښې کافمين هغه ته په يولسمه جنوري غوټ پرېکړې وليکل چې شهنشاه روس ماته حکم راکړۍ دۍ چې زۀ تا تاشقند ته ځان څخه راوبلم ولې ماته هغه ستا سينت پيترزبرگ ته د تلو په حقله هيڅ هدايات نه دي راکړي.

اوس د شير علي خان سترگې پرانستې شوې، هغه ته معلومه شوه چې د روس نه زما اميدونه ټول بې ځايه وو. ولې په کومو شرطونو چې د فیرنگيانو هغه سره د روغې کولو نيت وۀ په هغې څو د هغه د ملک او د قوم ټوله ازادي تلله نه چې برقرار پاتې کيدله او کۀ چرې هغه د دې شرطونو منلو ته تيار وۍ نو دې دومره قضيو او مقابلو ته څۀ حاجت وۀ او د روس سره د دې دومره طول طويل خط و کتابت او د خبرو اترو ضرورت څۀ وۀ. امير شير علي

خان ته اوس دا ثابت شوه چې که چېرې زه کابل نه راوتې نه وې او دا دومره وخت مې دروس په طمع نه وې ضائع کړې نو اغلب وه چې د خپلو متو په زور او د خپل قومي طاقت په زور به مې فيرنګيان د خپل ملک نه شړلي وو. هغه ته به په دې اټنا کېنې دا خبرونه هم رارسيدلي وو چې اګر چې براون تر جلال اباد پورې خو رارسيدلې دې ولې نه خو هغه د مخکېنې کيدو قابل دې او نه هغه په اخستې شوې علاقه کېنې د يوې ګرې دپاره په ارام کېنناستې شي. دا به هم هغه ته معلومه شوې وه چې ازاد قبائلو رابرتس د پيوار کوتل د جنگ نه پس د خوست د علاقې نه په زور وويستو او نور د يو پل د وړاندې کيدو طاقت په هغه کېنې نشته. د ستورت او د بلولف د فوځونو د بد حال نه به هم هغه ضرور خبر شوی وي چې يو د قلات غلزي نه او بل د ګر شک نه په واپس کيدو مجبور شو. د هغه په زړه کېنې به دا وخت يو لوی ارمان وه چې که چېرې زه په خپل صدر مقام کېنې موجود وې نو د فيرنګيانو په فوځونو به مې يو طولبان رادوخاره کړې وه. هغه اوس هم واپس کيدې شو او د خپل قوم د مشرۍ واګې يې په خپل لاس کېنې سنبالولې شوې ولې معلومېږي چې په مزار شريف کېنې هغه د کابل نه په خپلو راوتو سخت پښيमानه او شرمنده وه او بيا صرف د دې ندامت په سبب هغه واپس کابل ته په تلو نه رضا کيدو. هغه خپل ضمير او پښتو په دې خبره سخت ملامت کولو چې ما ولې د افغانستان د مصيبت او د تکليف په وخت کېنې د خپل قام د رهبرۍ او مشرۍ نه تېښته وکړه. چنانچه يو سره د ليدو کتو خبره کوي چې هر څومره موده چې امير شير علي خان په خپلو اخري ورځو کېنې په مزار شريف کېنې وه نو هغه د سخت غم او د خفګان په سبب نه خو خپل علاج ته چېرې توجه وکړه نه يې سمه روتې وخورله بلکې دا کوشش يې کولو چې زه اوس زړه دې دنيا نه رخصت شم. او زما د دې شرمندګۍ او تکليفونو خاتمه وشوې. چنانچه په دې حالت کېنې هغه په يويشتمه فروري ۱۸۷۹ء کېنې د شپږ پنځوسو کالو په عمر کېنې وفات شو. د هغه د ملک او د قوم د مينې په ثبوت کېنې مونږ د کرنل هټا د رايې يو څو فقري د هغه د کتاب نه درج کوو:

"The place in history to be finally awarded to Sher Ali Khan will be determined, however, not by the achievements or failures of his internal administration, not by the loves or hatreds of his private life, but solely by his foreign policy, and more especially by his refusal to yield one jot of his own dignity and his country's independence to the demands of the British ultimatum. That refusal may stamp him as a madman, or a fool, in the eyes of those who look merely to the sequel of events as they affected him and his dynasty; but viewed in the broader light of subsequent history as it affected Afghanistan, his unbending attitude bears testimony to his foresight and patriotism. The choice offered him, as he understood it, was not between war and peace, but between war then, and war at some not distant date. He knew that if

he apologised for the conduct of his officers, who had done their duty in upholding his authority and dignity, he would forfeit their respect; he felt sure that he consented to receive a British Envoy in his capital, he would soon be called upon to permit British officers to reside in his frontier towns, and that when their presence had inflamed to the highest point his subjects hated of foreigners, and that passion had found its natural expression in the murder of the intruders, he would either have to bear the responsibility for their deed, or to become the instrument of British revenge; and whether he elected to side with, or against his people, the result would still be the same- for them, war; for himself, the certain loss of reputation, the probable loss of life. And underlying these considerations, was his profound conviction that the new policy of the British Govt; aimed at destroying the independence and integrity of his kingdom, and that he himself was the object of that Government's special ill will, or at least, of the ill-will of the man through whom alone he was able to approach it, and thus his personal interests and the interests of his people alike led him to the conclusion that it was better to have war before suffering humiliation, than after."

ترجمہ: "په تاريخ کښې چې کومه مسئله درجه به شیر علي خان ته ورکيدې شي نو د هغې فيصله به په دې نه کيږي چې آيا د هغه اندورني انتظام کامياب وه او که ناکامياب. او نه به په دې کيږي چې په کورني ژوندون کښې د هغه څوک خوښ وو او څوک ناخوښه. بلکه د هغې فيصله به صرف د هغه په بيروني پاليسي کيږي او بالخصوص په دې خبره به کيږي چې هغه انگریزي التي مېتم د مطالباتو په سلسله کښې نه خو د خپل آبرو او نه د خپل ملک د ازادۍ نه یو بخره هم بیرنگيانو ته پریښودو. کوم خلق چې آئنده واقعاتو ته صرف په دې نظر کوري چې څه رنگ هغوي د هغه ذات او د هغه خاندان ورک کړو ممکن ده چې هغوي د شیر علي خان دې رویې ته د یو لیوني یا د یو بیوقوف سړي رویه وائي مگر که چېرې په دې واقعاتو باندې د ټول افغانستان د مستقبل تاریخ په رڼا کښې غور وشي نو سره به په دې نتیجه ورسې چې بیرنگيانو ته د شیر علي خان د نه ټیټیدو رویه د هغه د دور اندیشۍ او د حب الوطنۍ لوی شهادت دی. لکه چې څرنگ هغه ښه پوهه شوه وه نو حکومت برطانیه دا نه وو کړې چې هغه له یې په جنګ کښې او په صلح کښې د یو څیز د خوښولو اختیار ورکړه وه بلکه د کوم څیز د خوښولو اختیار یې چې هغه له ورکړه وه هغه دا وه چې اوس جنګ کوم او که بیا. هغه ته دا معلومه وه چې که چېرې زه د خپلو هغو افسرانو د رویې دپاره معافي وغواړم چې چا زما آبرو او زما اختیارات برقرار ساتلي دي او خپل فرائض یې ادا کړي دي نو بیا به زه د هغوي د احترام قابل پاتې نشم. د هغه دا یقین وه چې که زه نن په خپل صدر مقام کښې انگریزي سفیر ته د راتلو اجازت ورکوم نو سبا له زمانه دا مطالبه کيږي چې اوس انگریزي افسران په خپل سرحدي مقاماتو کښې دیره کیدو ته پریږده او که چېرې دا مې

و کړل او د غیر قوم د دې خلقو موجودگی، زما د رعایا په زړه کېنې د سخت نفرت لمبې بلې کړې او که بیا هغوي د خپل غم او غصې اظهار قدرتي طور د دې پردو سر و د قتل په شکل کېنې وکړو نو بیا به یا خو زه د هغوي د فعل ذمه واري په سر و چتوم او یا به زه د انگریزانو د بدل اخستو آله کار جوړیږم. او که چرې زه د خپل قوم په مرسته ودریږم او که د هغوي برخلاف، په دواړو صورتونو کېنې به نتیجه یوه وي او هغه دا چې د قوم دپاره جنگ او زما دپاره یقیني بدنامي او د ځانونو ضائع کیدل.

په دې امور و باندې د غور کولو نه علاوه د هغه دا پوره اطمینان وه چې د حکومت برطانیه د نوي پالیسي مقصد زما د سلطنت ازادي او خودمختاري تباہ کول دي. او دا چې د حکومت برطانیه ما سره خاص ورانه ده یا کم از کم د هغه سرې راسره ورانه ده چې د چا په وساطت زه هغوي ته رسیدم شم. او دغه شان د هغه خپلو ذاتي او قومي مفادو هم هغه په دې نتیجه ورسولو چې بهتره به دا وي چې د رسوایی نه ورومې جنگ وشي نه چې پس.

قصه مختصر دا ده چې د لارډ لیتن او د هغه مشیرانو د امیر شیر علي خان نه دا مطالبات کول چې انگریزي سفیر ته فوراً خپل صدر مقام ته د راتلو اجازت ورکړه او که چرې دا اجازت نه ور نه کړم نو دا به ستا د طرف نه انگریزي حکومت سره د دشمنی یو فعل گنلې شي. بیا دا چې په سرحدی مقاماتو باندې به انگریزي افسران مستقل دیره کیدو ته پریږدي او په فوځي امور و به د هغوي په مشورې باندې جائز توجه کوم او بیا دا چې یو مستقل سفارت به ستا په صدر مقام کېنې د فیرنګیانو د طرف نه دیره وي وغیره وغیره دا قسم مطالبات وو چې په هغې باندې د افغانستان حیثیت د هندوستان د یو راجه او د نواب درجه پاتې کیده او د پښتنو د قوم نه به د دې مطالباتو په منلو لږه موده پس د هر قسم ازادي تلله. امیر شیر علي خان ته دا معلومه وه چې که چرې زه دا مطالبات منظور کړم او انگریزي افسران په کابل کېنې او د افغانستان په نورو سرحدی مقاماتو کېنې دیره کیدو ته پریږدم نو د ټول قوم خودمختاري به زه په خطر کېنې واچوم. او چونکې د پښتنو قام په دې خبره ډیر بڼه پوهیږي او هغوي ته د فیرنګیانو ټول ژوندون د هغوي پالیسي، پښتنو سره د هغوي طرز سلوک د ۱۸۳۹-۴۰-۴۱-۴۲ء د واقعاتو نه معلوم دے له دې کبله به هغوي هیچرې هم دا افسران به قتلولو پري نه ږدي. او بیا به فیرنګیان ما د هغې ذمه وار کوي. په دې وجه هغه د دې مطالباتو په نه منلو کېنې حق بجانب وه او پکار وو چې هغه هم هغه رویه اختیار کړم و کومه چې هغه اختیار کړه. او د دې دپاره هغه خپل ټول ذاتي او خانداني قربانی ته تیار شو مگر کومه غلطی چې هغه وکړه هغه دا ده چې هغه فیرنګیانو سره د جنگ تیارم ونه کړو او تر اخره پورې د هغوي د عدل و انصاف او د سیاسي جرگو په ذریعه د دې اهمو تنازعو د فیصلې په طمع پاتې شو. او بیا څه وخت چې جنگ د هغه په سر راغلو او بغیر د میدان

جنگ نه بله لاره دهغه د قوم د عزت او د آبرو د ازادۍ او د خودمختاری د تنگ او د ناموس د برقرار ساتلو پاتې نشوه نو هغه میدان پرېښودو په خپلو متبوی باور ونه کړو او د بل په طمع پاتې شو.

نولسم باب

د ازادو قبائلو پې در پې حملې، د باربردارۍ دپاره د څاروونې پیدا کیدل او د مړو د لاسه په روغو باندې د بیماری لگیدلو په وجه د فیرنګیانو تنګیدل او اوس پخپله پښتنو سره دروغې جوړې خبرې کول، یعقوب خان ته د فیرنګیانو شرطونه، د گندمک عهدنامه چې په شپږویشتم می ۱۸۷۹ء کېښي شوي وه.

د دې نه اګاهو مونږ ذکر کړې دې چې انگریزي فوځونو ته څومره مشکلات د خپلو معمولي پیش قدمو په دوران کېښي پیش شول. او دا مشکلات تر دې حده پورې ورسیدل چې د هغوي دپاره خپل اصلي مقصد او منصوبې حاصلول ناممکن شول. دا موهم ذکر کړې دې چې فیرنګیانو ته دا مشکلات د امیر صاحب د فوځونو د طرف نه، نه بلکې د ازادو قبائلو لکه د مومندو، افریدو او د وزیرو مسعودو د طرف نه رابرخیره شوي وو. په دې سلسله کېښي د دې خبرې وینا کول هم ضروري دي چې په بونیر او په سوات کېښي هم لویو لویو ملیانو د جهاد و عظونه شروع کړل او اګر چې خانانو د هغوي برخلاف ډیر کوششونه وکړل ولې بیا هم په دې ټوله علاقه کېښي دومره ناقلاري او جوش راپیدا شو چې د فیرنګیانو د فوځونو یوه لویه حصه د خپل سرحدي مقاماتو د حفاظت دپاره بند پاتې شوه. مومندو او افریدو خو په ضد د فیرنګیانو د تنګولو کوششونه بدستور جاري وساتل او په هر طرف یې د ماته او د براون فوځونو ته هم په لارو او هم په څوکو کېښي تکلیفونه او

تاوانونه ورکړل او د بکوهات په طرف رابرتس د تګ راتګ په لاره باندې چپاوونه وکړل او د زیموختو قبیلې په ډیر جوش او زور سره د رابرتس د رسد رسانی په قافلو باندې حملې وکړې او د هغه اوبان به یې د څړولو د ځایونو نه په زور راوستل. دې سره څلور زره مسعود او وزیر په اوله جنوري انگریزي علاقې ته راکوز شول او د تانک ښار یې وسیزلو د دې وجه دا وه چې د فیرنګیانو فوځ د هغوي اوبان او څاروي په زور د باربردارۍ دپاره نیولي وو د دې لښکر په مقابله کېښي جنرل ګادې پڼڅه زره پیاده او دوه سوه سواره وویستل او د ډیرو جنگونو نه پس یې هغوي په لسمه جنوري د انگریزي علاقې نه وویستل.

د دې مشکلاتو نه علاوه یو بل لوی مشکل فیرنګیانو ته د باربردارۍ دپاره د څاروونې کمې وه په اوله جنوري چې د لام لاهيله شپږ هفتې شول وې او واوړې هم لانه وې پریوتې

چې د براون د فوځ د کمسريټ افسر په خپل يو رپورټ کېنې وليکل چې د فوځ اوښان په خيبر کېنې بالکل تباه کيدو ته نژدې دي او که چېرې د يو څو ورځو دپاره هغوي ميدانونو ته راکوز شول نو غالباً چې هغوي به ټول مړه شي او سپرلي له به د نورو اوښانو ضرورت پېښېږي. هم د دې قسم رپورټونه د کرمې د محاذ نه راغلل او د قندهار د محاذ حالت خو د دې دوو نه زياتې خراب وه. د خوراک څښاک هر قسم سامان په سکهر او په بکهر کېنې د باربردارۍ د څارو د کمې په سبب سخا بويونه پريښودل. او په لاره په ټولو درو کېنې د مړو اوښانو د بدبويۍ نه څوک په لاره تيريدۍ نشو. هر څومره چې د سول افسرانو د دې مشکلاتو د حل دپاره خپل وسونه وکړل او ټول وطن يې د اوښانو د څرو او قچرو او د غوايانو په تلاش کېنې چاڼ کړو ولې هغوي د فوځ د ضرورياتو مطابق د څارو په پيدا کولو او د رسد او د جنگ سامان محاذ ته په رسولو کېنې ناکامياب شول. د دې ټولو مشکلاتو نتيجه دا شوه چې د خوراک څښاک د سامان د کمې او د هسپتال د دارو او د نورو ضرورياتو په وخت باندې د نه رسيدو په سبب په سپاهيانو کېنې قسما قسم رنځونه او بيماري پيدا شوې او په هغوي کېنې ډير کسان هندوستان ته په واپس کيدو مجبور شو.

اگر چې ظاهري او ناواقف خلکو ته دا شان ښکاريده چې انگرېزي فوځ په هر لوري د افغانستان برخلاف برېځي حاصل کړو او نن دې که سبا هغوي به په کابل او په غزني او په هرات باندې پيش قدمۍ ته تيار شي ولې باخبره او ذمه وار انگرېزي افسران د دې برني بيان شوي مشکلاتو په وجه په ډير غم او په فکر کېنې پراته وو. هغوي ته معلومه وه چې اگر چې د امير صاحب د فوځونو د طرف نه نه خو مقابله شته او نه جنگ ولې د افغانستان کومه حصه چې فتح شوې وه په هغې باندې تر دومره مودې پورې قبضه او تصرف ساتل چې هغوي د خپلې منشا مطابق په امير کابل باندې خپل شرطونه تسليم کړي يوه ډيره مشکله مسئله وه. لارډ ليتن په دې خيال کېنې وه چې په جلال اباد شتر گردن او په قندهار باندې د قبضي کولو سره به د افغانستان حکومت مونږ ته د صلح درخواست وکړي او بيا به مونږ په امير کابل باندې خپل شرطونه په زور ومنو ولې هر کله چې د دې ځايونو په اخستو هم د جنگ د ختميدو څه آثار ښکاره نشو بلکې ورځ تر ورځ هغه ته په مخکېنې مشکلات نور هم زياتيدل نو اوس هغه پخپله د جنگ د ختمولو او افغانستان سره د يو خاص عهدنامې کولو کوشش راواخستو. چنانچه څه وخت چې هغه ته معلومه شوه چې هغه کابل نه لارو او محمد يعقوب خان د هغه په ځاي امير شو نو هغه سمدستي کمنازي ته وليکل چې ته په ډير احتياط يعقوب خان سره د خبرو اترو سلسله وڅوڅوه مگر چونکې يو خوا يعقوب خان پخپله فېرنګيانو سره د روغې کولو منشا نه وه ښکاره کړې او بل خوا دا خبره هم مشهوره وه چې يعقوب خان د انگرېزانو نه د خپل ملک په دا شان د زير و زبر کيدو او په هغې باندې د هغوي بې وجې د

حملې کولو په سبب سخت ناراض دى له دې کبله د لارډ ليتن دا شک وه چې ممکن ده چې يعقوب خان په دې وجو هاتو فيرنګيانو سره صلح ته تيار نشي. په دې سبب هغه د يعقوب خان د مخالفت او د جنگ په صورت کېنې د کابل د تخت دپاره د امير شير علي خان ناسکه ورور ولي محمد خان خوېښ کړو مګر دې سره د هغه دا تجويز وه چې ورومې دې يعقوب خان سره خبرې اترې شروع شي. ولي محمد خان يو خود غرض او بې اصوله سره وه هغه ته د خپلې ذاتي فائدي باندې د ملک او قام مفاد قربانول هيڅ شرم نه معلوميدو. چنانچه څه وخت چې هغه د لارډ ليتن د منشا نه خبر شو (ځکه چې فيرنګيانو خو دا غوښتله چې دا تجويز دې بالکل خفيه نه وي بلکې ولي محمد خان او يعقوب خان دې دواړه د دې افواه په ذريعه خبر شي چې په دواړو کېنې د انګريزانو د صلح د شرطونو په منلو کېنې مقابله شروع شي) نو هغه انګريزي افسرانو ته دا خبر ورکړو چې که چېرې زه د کابل نه په تېښتيدو او انګريزي فوځ ته په رارسيدو کېنې کامياب شوم نو په کومو شرطونو چې انګريزان ما تخت نشين کول غواړي نو هغه شرطونه به ماته منظور وي.

د صلح د دې تجويزونو باوجود فيرنګيانو په کابل باندې د حملې کولو په تياري کېنې څه کمې رانه وستو حالانکې هغوي ته معلومه وه چې شير علي خان وفات شوى دى او د لارډ ليتن د اعلان مطابق د نور جنگ او د مزيد پيش قدمي هيڅ ضرورت نه وه ځکه چې هغه خو دا صفا وئيلي وو چې د حکومت برطانيه جنگ صرف شير علي خان سره دى. او د افغانستان د عام خلقو په سر د هغه د کارونو هيڅ ذمه واري نشته مګر د لارډ ليتن مزيد جارحانه کارروايي دنيا ته دا ثابته کړه چې دا جنگ فيرنګيانو صرف د دې غرض دپاره شروع کړى وه چې هغوي په حکومت افغانستان باندې خپل هغه شرطونه تسليم کړي چې کوم هغوي د ډيرې مودې نه په زړه کېنې ساتلي وو او امير شير علي خان د افغانستان او د پښتون قوم د ازادۍ په خاطر د هغې منلو ته تيار نه وه.

اګر چې شير علي خان وفات شوى وه او يعقوب خان لا د فيرنګيانو برخلاف څه منظمه کارروائي نه وه شروع کړې مګر قبائل او د اولس عام خلق اوس ورو ورو را بيداريدل. په دې ورځو کېنې د جلال اباد د علاقې خوګيانو او مومندو دا شان چپاوونه بيا په فيرنګيانو باندې ځامې په ځامې وکړل چې هغوي ئ يوه شپه هم قلاريدو ته پرې نښودل. عصمت الله خان نومې يو لوى خان د لغمان علاقې ته د مارچ په مياشت کېنې راکوز شوى وه او د خوګيانو يو لوى لښکر ئ د فتح اباد په خوا کېنې راجمع کړى وه. براؤن د خپل فوځ لويې لويې دستې د هغه برخلاف وليږلې او د لويو لويو معرکو نه پس چې په هغې کېنې د فریقينو ډير نقصانات وشول هغه د خوګيانو په منتشر کولو کېنې کامياب شو. د دې نه پس هغه په دولسم اپريل د فوځ يوه لويه حصه خان سره واخسته او د گندمک په طرف ئ پيشقدمي

و کړه. براؤن په خوار لسم تاریخ گندمک ته ورسیدو ولې هغه لا په مشکله په هغه مقام کښې دیره نیولې وه چې هغه ته خبر راغلو چې د لال پورې او د جلال اباد په علاقه بیا د مومندو لښکرې راجمع شوي دي او په فیرنګیانو باندې حملې کولو ته گواښیږي. لږې ورځې پس د مومندو دا لښکر او انگریزي فوځونه د کم ډکې په خوا کښې مخامخ شول او د دواړو فریقو نه ډیر نقصان وشو. د براؤن په شان رابرتس هم د علي خیلو په طرف څه فوځونه او توپخانه واستوله او دا شان فوځي تیاری یې شروع کړې لکه چې هغه د کرمې د طرف نه او براؤن د گندمک د طرف نه په کابل باندې په اوږې کښې ورځیږي.

دینخوا خو دا جنگي تیاری شروع وکړ او بل خوا یعقوب خان سره د روغې دپاره هم کوششونه جاري وو. ولي محمد خان د کابل د تخت په طمع د جنوري په اخر اخر کښې کرمې ته رابرتس له خان راوړسولو ولې هغه ولي محمد خان جلال اباد ته براؤن او کمناري ته واستولو ولې په دې منځکښې وائسرای په دې نتیجه ورسیدو چې په خاښ د دې چې انگریزان د خپلې خوښې یو سر په پښتنو باندې امیر کړي دا به ښه وي چې هم یعقوب خان سره د صلح شرطونه فیصله شي. هغه ته د شاه شجاع د وخت ټول واقعات را په یاد شو. هغه محسوسه کړه چې که چرې قبائل په دې پوهه شو چې ولي محمد خان د فیرنګیانو په زور په مونږ امیر شوی دې نو هغه به یوه ورځ هم په هغوي حکومت ونکړي شي. له دې کبله لارډ لیتن قطعي طور دا رای قائمه کړه چې ولي محمد خان په خپل خاښ پریښودل پکار دي او صرف یعقوب خان سره خبرې کول مناسب دي.

د لارډ لیتن د دې فیصلي مطابق کمناري یعقوب خان ته د صلح تجویز ولیږلو او کړ چې یعقوب خان په ابتدا کښې فیرنګیانو سره په روغه کولو څه ډیر رضانه معلومیدو مگر چونکې په ټول افغانستان کښې د فیرنګیانو د دې جنگ په سبب سخت اړه کړې پیدا شوې وه او د حکومت او د اندروني انتظام ټوله سلسله درهم برهم شوې وه له دې کبله هغه په شلمه فروری ۱۸۷۹ء د انگریزانو په منشا او د هغوي د صلح په شرطونو باندې د خان د پوهولو دپاره کمناري ته د هغه د تجویز په جواب کښې خط ولیکلو چې زه خپل خان صرف د پلار او د فیرنګیانو په منځکښې د صلح کولو دپاره پیش کوم ولې په یویشتمه فروری شیر علي خان وفات شو او په شیر ویشتم د هغه د مرګ خبر کابل ته راوړسیدو او په اتویشتم یعقوب خان کمناري ته په جلال اباد کښې د دې اطلاع ورکړه. د کمناري په وینا لارډ لیتن هغه ته د عذرخواهی خط ولیکلو او کمناري ته یې ولیکل چې په لاندیني شرطونو باندې ته د حکومت برطانیه د طرف نه یعقوب خان سره د صلح خبرې اترې شروع کړه.

☆ امیر یعقوب خان دې د خیبر او د میچنی په درو باندې خپله قبضه پریږدي او کوم ازاد قبائل چې د هغې درو په خواو شا کښې وسیږي هغوي سره دې هغه د منځکښې دپاره

هيڅ تعلق نه ساتي.

☆ د کرمي په ټوله علاقه باندې يعني د ټل نه عين د شتر گردن تر سوکې پورې د پشين او د سبي په علاقه به آئنده فيرنګيان قابضان او متصرف وي.

☆ د حکومت افغانستان خارجي تعلقات به آئنده د حکومت برطانيه د منشا او د مشورې د لاندې وي.

☆ مخصوص يورپين برتېش افسرانو ته به د مناسب محافظ فوځي دستو سره د افغانستان په هغې ټولو مقاماتو کې د وسيدو اجازت وي چې کوم حکومت هند د هغوي دپاره آئنده خوښوي.

کمناري د دې شرطونو سرکاري اطلاع يعقوب خان ته ورکړه دا شرطونه په حقيقت کې د افغان دپاره ډير رسوا کن او ذليل وو. شير علي خان خپل خان او خپل منين هم د دې دپاره قربان کړي وو چې فيرنګيانو په هغه باندې د ډيرې مودې نه صرف د شرط نمبر څلورم د منلو دپاره دباوونه کول. ولې دا شرطونه خو د افغانستان د ازادۍ او د خودمختاري دپاره بالکل زهر قاتل وو. شير علي خان ته خو صرف شرط نمبر څلورم پيش شوی وۀ او د هغې په تسليمولو کې هم هغه ته د افغانستان تباهي ښکاريدله مگر اوس چې شير علي خان مړ شو نو فيرنګيانو ته دا يوه نادره موقع د ټولو پښتنو په سينه باندې د ډکې تماچې د نيغولو په لاس ورغله. د خيبر او ميجني، د کرمي او د پشين درې څلور واړه داسې لارې دي چې که يو حمله آور په افغانستان باندې د پيش قدمۍ دپاره د دې درو نه خپل فوځونه تير کړي نو هغه به ټکليفه په افغانستان کې تر ډير لرې لري پورې به مقابلې تلې شي. او د جلال اباد، کابل، غزني او قندهار په لويو لويو علاقه باندې قبضه کول شي. دا ټولې درې د احمد شاه دراني د وخت نه د افغانستان د حکومت د لاندې وې او د هغې نه گير چاپيره قبيلې او قومونه ټول پښتانه وو. مگر اوس لارم ليتن دا علاقې د پښتو د حکومت نه د شو کولو فيصله وکړه. حالانکې هغه د ټولې دنيا په مخکېني دا اعلان کړی وۀ چې فيرنګيان دا جنگ صرف شير علي خان له د سزا ورکولو دپاره کوي. او د افغانستان خلقو او سردارانو سره د هغوي هيڅ جگړه نشته. د دې اعلان مطابق خو مناسب دا وو چې څۀ وخت فيرنګيانو ته دا خبر شوی وې چې شير علي خان وفات شو نو هغوي يعقوب خان سره غير مشروط طريقه باندې د دوستۍ نوې عهدنامه کړې وې او قبل د صلح نه ئ خپل ټول فوځونه د افغانستان نه واپس بللې وې مگر لکه چې څرنگ ورومې ذکر شوی دې د لارم ليتن منشا خو په افغانستان کې د انګريزانو د حکومت سياسي اقتدار قاتمول وو نه چې صرف شير علي خان له سزا ورکول. يعقوب خان اگر چې د شير علي خان زوی وۀ مگر چونکې هغه د يوې وړدې مودې د قيد نه پس اوس اوس راخلاص شوی وۀ په هغه کې نه خو بهادري وۀ او نه هغه زړور وړوب

یا د ایشار هغه ماده وه چې د کوم په سبب هغه خپل پلار له په یوه زمانه کښې د عبدالرحمن خان او د اعظم خان برخلاف د کابل د تخت په گټلو کښې زبردست امداد ورکړې وه. د قید تکلیفونو د ملک اړې کړې د خزانې تشوالي د هغه په همت او قوت ارادې باندې ډیر خراب اثر پیدا کړې وه. په هغه کښې د پښتنو د شاهي خاندان هغه د ازادو لوی والی او د قومي ننگ او د عزت خیال نه وه پاتې شوی چې د چا نه بغیر یو خودمختار او ازاد قوم هم د یو بې انصاف، بې اصوله، بې کرکې او د یو زورور حکومت په ګاونډو کښې تر ډیرې مودې پورې بچ نشي پاتې کیدلی. چونکې هغه د بندي خانې نه نیغ د تاج و تخت مالک شوی وه له دې کبله هغه ته د نورو جنگونو تکلیفونه زغمل او د قام په خودداری باندې د خپل خان قربانول مشکل معلومیدل. دې کښې هیڅ شک و شبه نشته چې که چېرې په دې موقع یعقوب خان لږ شان خپل زړه مضبوط کړی وی او د خپل ملک د جنگجو او د توریالو قبائلو د مشرۍ دپاره یې د فیرنګیانو په مقابله کښې یو ځل ملاتړلی وی نو اگر چې هغه ته به ډیر مشکلات په لاره کښې پیښ شوي وو او ممکن ده چې د څه وخت دپاره به کابل هم د هغه د لاس نه وتی وه او دا هم ممکن ده چې فیرنګیانو د هغه په ځای د خپل لاس یو ګوډاګر د کابل په تخت کښینولې وی ولې په اخر کښې به هغه یو لوی قومي رهنما جوړ شوی وه او هغه او د هغه ډلې به بری موندلی وه. د افغانستان حکومت به د همیش دپاره د هغه په اولاد کښې پاتې شوی وه او د ملک او د قوم ازادۍ به هم برقرار پاتې شوې وه. دا وخت هم د جمرود نه عین تر ګندمک پورې د براون د آمدورفت لاره د قبائلو د لاسه په سخت غیر محفوظ حالت کښې پرته وه او د دې نه علاوه د جمرود نه تر دره ګومل پورې ټول د پښتنو ازاد قبائل د فیرنګیانو برخلاف راوچت شوي وو. او د افغانستان د یو سر نه تر بله سره پورې خلق د جهاد دپاره بالکل تیار ناست وو مګر افسوس دې چې یعقوب خان په زړه کمزوری شوی وه او لکه څرنګه چې هر کمزوری سړی د خپل مقصد په حصول کښې ناکامیاب وي دغه شان یعقوب خان هم بالاخر په خپلې خودغرضۍ کښې فیل شو او د افغانستان حکومت د همیش دپاره د هغه د خاندان د لاس نه ووتو.

هر کله چې یعقوب خان ته دا شرطونه پیش شول نو د هغه سردارانو د افغانستان د یو سبق زمکې د ورکولو هم مخالفت وکړو. مګر په دولسم مارچ یعقوب خان کمناړي ته د څلورم شرط متعلق دومره ولیکل چې زه صرف په کابل کښې د یو یورپین افسر په مقرریدلو باندې رضایم. دریم نمبر شرط هغه منظور نه کړو او د اول او دویم شرط په حقله یې ورته ولیکل چې هر کله د افغانستان خارجه پالیسي د هغه په لاس کښې وي او یو برتښ افسر پنخپله د هغه پالیسي د نګرانی دپاره په کابل کښې موجود وي نو دا پکار دي چې هغوي د افغانستان مقبوضات زیات کړي نه چې د هغوي په زړو علاقه باندې پنخپله قبضه وکړي.

يعقوب خان به يا پوهه وه او يا به هغه ارادتا په دې خبره سترگې پټولې چې لارډ ليتن خو په دې درو ځكه قبضه كوله چې هغه انگرېزي فوځونو ته د مخكېني دپاره په افغانستان باندې د پيشقدمۍ دپاره او په هغوي باندې د خپلو خبرو د قبلولو دپاره لاره صفا كوله او د دې درو ازاد پښتانه هغه ځكه د فيرنګيانو د اثر لاندې راوستل چې د پښتنو حكومت سره د هغوي تار وشلېږي او د مخكېني دپاره هغوي د انگرېزي فوځونو په لاره كښې دا شان نه مزاحم كيږي لكه چې په دې جنگ كښې هغوي وو.

لارډ ليتن د يعقوب خان په منشا په خپلو شرطونو كښې خو يو ترميم هم ونكړو ولې دومره ئ و كړل چې كوم رعايات هغه شير علي خان سره د چيمبرلين په ذريعه كول غوښتل هغه ئ يعقوب خان له هم وړ كول منظور كړل. په دې اثنا كښې كمناري يعقوب خان ته دا هم وليكل چې د زياتي بحث مباحثې دپاره به دا مناسب وي چې زه كابل ته درشم. يعقوب خان دا تجويز منظور كړو. خو څه وخت چې د كابل خلكو ته دا معلومه شوه چې يو فيرنګى افسر كابل ته د صلح د خبرو اترو دپاره راروان دى نو په هغوي كښې يو ډير سخت جوش او بې چيني او ناراضگي پيدا شوه. يعقوب خان چې دا وليدل نو په ډير شش و پنج كښې شو اخر هغه دا خيال و كړو چې هسې نه چې كمناري ته د كابل د خلكو د لاسه څه نقصان ورسې له دې كبله هغه دا فيصله وكړه چې زه پنخپله گندمك ته كمناري سره د خبرو اترو كولو دپاره ځم. چنانچه په دويم مئ هغه د بالا حصار نه روان شو په اتم مئ كمناري د فوځ يوې دستې سره د گندمك نه شپږ ميله وړاندې د هغه استقبال دپاره لاړو. دغه شان براون هم د خپل كيمپ نه څلور ميله وړاندې د هغه استقبال و كړو او يعقوب خان څلور سوه سړو سره گندمك ته راوړسېدو. د لسم نه تر اوولسم تاريخ پورې د كمناري او د يعقوب خان په منځكښې په دې شرطونو باندې جرگې وشوې مگر څه نتيجه ئ راونه وتله. په دې جرگو كښې يعقوب خان سره د هغه دوه افسران يو مستوفي او بل داؤد شاه سپه سالار هم شامل وو او كوم شرطونه چې هغوي په ابتدا كښې كمناري ته پيش كړي وو دا درې واړه په هغې ټينگ ولاړ وو او د افغانستان يو لښت زمكې پرېښودو ته تيار نه وو مگر څه وخت چې كمناري په دې پوهه شو چې په دې شرطونو باندې د دې درې واړو رضا كول ناممكن دي نو هغه يعقوب خان سره د بيلې جرگې كولو تجويز پيش كړو. په دې بيله جرگه كښې يعقوب خان د كمناري خبرو ته هډو ټينگ نه وه. هغه د فيرنګيانو ټول شرطونه په ځان ومنل صرف د كرمې د علاقې مغربي سرحد د شترگردن د سوکې په ځاي علي خيل مقرر شو او د سبي او پشين او د كرمې د علاقو متعلق دا فيصله وشوه چې دا درې واړه علاقې به يعقوب خان فيرنګيانو ته تفويض كړي او هغوي به دا علاقې باقاعده مسخر نه كني. د دې نه علاوه نور واړه شرطونه هم يعقوب خان په ځان باندې د فيرنګيانو ومنل او د پښتنو په تاريخ كښې ئ اول ځل د دې

عهدنامې په ذريعه هغه ټولې درې فيرنګيانو ته حواله کړې په کومو باندې چې د ټول افغانستان د حفاظت دارومدار و. دا عهدنامه په شلم مې ۱۸۷۹ء د گندمک په مقام دستخط شوه او د يعقوب خان او د هغه د خاندان په قسمت ي د تباهۍ مهر ولگولو. دا عهدنامه مونږ په انگريزي کښې لاندې درج کوو :

" The following Articles of the treaty for the restoration of peace and amicable relations have been agreed upon between the British Govt; and His Highness Muhammad Yaqub Khan, Amir of Afghanistan and its dependencies:-

Article No.1 : From the day of the exchange of the ratification of the present Treaty there shall be perpetual peace and friendship between the British Govt; on the one part and His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies, and his successors, on the other.

Article No.2 : His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies engages on the exchange of the ratification of this Treaty, to publish a full and complete

amnesty, absolving all his subjects from any responsibility for intercourse with the British Forces during the war, and to guarantee and protect all persons of whatever degree from any punishment or molestation on that account.

Article No.3 : His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies agrees to conduct his relations with Foreign states, in accordance with the advise and wishes of the British Govt;. His Highness the Amir will enter into no engagements with Foreign States, and will not take up arms against any Foreign State, except with the concurrence of the British Govt. On these conditions the British Govt; will support the Amir against and foreign aggression with money, arms or troops, to be employed in whatsoever manner the British Govt; may judge best for this purpose. Should British troops at any time enter Afghanistan for the purpose of repelling foreign aggression, they will return to their stations in British territory as soon as the object for which they entered has been accomplished.

Article No.4 : With a view to the maintenance of the direct and intimate relations now established between the British Govt; and His Highness the Amir of Afghanistan and for the better protection of the frontiers of His Highness dominions, it is agreed that a British Representative shall reside at Kabul, with a suitable escort in a place of residence appropriate to his rank and dignity. It is also agreed that the British Govt shall have the right to depute British Agents with suitable escorts to the Afghan frontiers, whensoever this may be considered necessary by the British Govt; in the interests of both states, on the occurrence of any important external fact. His Highness the Amir of Afghanistan may on his part depute an Agent to reside at the court of His Excellency the Viceroy and Governor General of India, and at such other places in British India as may be similarly agreed upon.

Article No. 5 : His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies guarantees the personal safety and honourable treatment of British Agents within his jurisdiction, and the British Govt on its part undertakes that its Agents shall never in any way interfere with the internal administration of His Highness dominions.

Article No.6 : His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies undertakes on behalf of himself and his successors to offer no impediment to British subjects peacefully trading within his dominions so long as they do so with the permission of the British Govt; and in accordance with such arrangements as may be mutually agreed upon from time to time between to two governments.

Article No.7 : In order that the passage of trade between the territories of the British Govt and His Highness the Amir of Afghanistan may be open and uninterrupted, His Highness the Amir of Afghanistan agrees to use his best endeavours to ensure the protection of traders and to facilitate the transit of goods along the well known customary roads of Afghanistan. These roads shall be improved and maintained in such manner as the two Governments may decide to be most expedient for the general convenience of traffic, and under such financial arrangements as may be mutually determined upon between them. The arrangements made for the maintenance and security of the aforesaid roads, for the settlement of the duties to be levied upon merchandise carried over these roads, and for the general protection and development of trade with and through the dominions of His Highness will be stated in a separate commercial Treaty, to be concluded within one year, due regard being given to the state of the country.

Article No. 8 : With a view of facilitate communications between the allied Governments and to aid and develop intercourse and commercial relations between the two countries, it is hereby agreed that a line of telegraph from Kurram to Kabul shall be constructed by and at the cost of the British Govt; and the Amir of Afghanistan hereby undertakes to provide for the protection of this telegraph line.

Article No.9 : In consideration of the renewal of a friendly alliance between the two states which has been attested and secured by the forgoing Articles, the British Govt restores to His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies the towns of Kandahar and Jalalabad, with all the territory now in possession of the British armies, excepting the districts of Kurram, Pashin and Sibl. His Highness the Amir of Afghanistan and its dependencies agrees on his part that the districts of Kurran, Pashin and Sibl according to the limits defined in the schedule annexed, shall remain under the protection and administrative control of the British govt; that is to say the aforesaid districts shall be treated as assigned districts, and shall not be considered as permanently severed from the the limits of the Afghan Kingdom. The revenues of these districts, after deducing the charge of the civil administration shall be paid to His Highness the Amir.

The British Government will retain in its own hands the control of the Khyber and Michini Passes, which is between the Peshawar and Jalalabad districts, and of all relations with the independent tribes of the territory directly connected with these passes.

Article No.10 : For the further support of his Highness the Amir in the recovery and maintenance of his legitimate authority and in consideration of the efficient fulfilment in their

entirely of the engagements stipulated by the foregoing Articles, the British Government agrees to pay to His Highness the Amir, and to his successors an annual subsidy of six lacs of Rupees.

Done at Gandamak this 26th day of May, 1879 corresponding with the 4th day of the month of Jamadi-ussani 1296 A.H.

Sd. Amir Mohd. Yaqub Khan

Sd. N. Cavagnari, Major

Political officer on special duty

Sd. Lytton

This treaty was ratified by His Excellency the Viceroy and Governor General of India, at Shimla, on Friday, this 30th day of May 1879.

Sd. A.C.Lyall

Secy. to the Govt. of India

Foreign Deptt.

ترجمه: په لاندیني شرطونو باندې دا عهدنامه د حکومت برطانیه او د هز هائي نس محمد یعقوب خان امیر افغانستان او ملحقه ممالک تر منځ د صلح او دوستی د تعلقاتو د قائمولو دپاره بالاتفاق وشوه.

اول شرط: د کومې ورځې نه چې دواړه فریقه په دې عهدنامه باندې مهر تصدیق ولکوي نو د هغې ورځې نه به یو خوا د حکومت برطانیه او بل خوا د هز هائي نس امیر افغانستان او ملحقه ممالک او د هغه د جانشینانو تر منځ دائمی صلح او دوستي وي.

دویم شرط: هز هائي نس امیر افغانستان او ملحقه ممالک دا اقرار کوي چې هر کله دواړه فریقه په دې عهدنامه باندې مهر تصدیق ولکوي نو هغه به پوره او مکمل د سر سلامتۍ یو اعلان د خپل رعیت د هغه ټولو کسانو په حقله شائع کوي او هغوي به بالکل بري الذمه کوي چې چا د دې جنگ په دوران کېنې انگریزي فوځونو سره راشه درشه ساتلې ده او د هر چا هر څه درجه چې وي هغوي به ټول د هر قسم سزا او نقصان نه بچ کوي.

درېم شرط: هز هائي نس امیر افغانستان و ملحقات دا اقرار کوي چې هغې به خپل تعلقات پر دو حکومتونو سره د حکومت برطانیه په صلاح مشوره ساتي. هز هائي نس امیر افغانستان به یو پر دې حکومت سره عهدنامه نه کوي او نه به د یو پر دې حکومت برخلاف

وسله راخلي. تر خو پورې چې حکومت برطانيه په دې متفق نه وي. په دې شرطونو به حکومت برطانيه د روپو، وسلو يا د فوځونو په ذريعه د ټولو بيروني حملو برخلاف امداد کوي. دا امدادي فوځونه به په داسې طريقه استعمالېږي چې څرنگ حکومت برطانيه ته د دې غرض د حاصلولو دپاره مناسب ښکاره کېږي. هر چرې چې انگرېزي فوځونه په افغانستان کېنې د بيروني حملې د دفع کولو دپاره داخل شي نوڅه وخت چې هغه مدعا چې د کوم دپاره هغوي داخل شوي وي سر ته ورسې نو هغوي به سمدستي انگرېزي علاقې ته خپل خپل ځايونو ته واپس کېږي.

خلورم شرط: د دې غرض دپاره چې حکومت برطانيه او هز هائي نس په منځکېنې هغه نژدې او بلاواسطه تعلقات چې کوم اوس قائم شوي دي بدستور جاري پاتې شي او د دې دپاره چې د هز هائي نس د مقبوضاتو د سرحدونو په ښه طريقه حفاظت وشي. فريښ دا اقرار کوي چې په کابل کېنې به يو انگرېزي نمائنده وسېږي او هغه سره به دومره محافظه فوځي دسته وي او په داسې ځاي کېنې به وسېږي چې د هغه د درجې او وقار سره مناسب وي. دا خبره هم فريښ منظوروي چې هر کله يوه غټه بيروني معامله پېښه شي نو حکومت برطانيه ته به دا حق حاصل وي چې هغوي د افغانستان سرحدونو ته انگرېزي ايځنتان سره د مناسب محافظو دستو وليږي خو چې هر کله دا امر حکومت برطانيه ته د دواړو حکومتونو د مفادو دپاره ضروري ښکاره شي. هز هائي نس امير افغانستان به هم خپل يو ايځنت د هندوستان د گورنر جنرل په دربار کېنې وسيدو دپاره مقررولې شي او د هندوستان په هغې نورو مقاماتو کېنې هم چې په کوم باندې فريښ رضامندي شي.

پنځم شرط: هز هائي نس امير افغانستان و ملحقات په خپل ملک کېنې د انگرېزي ايځنتانو د ذات د سلامتې او د دروند سلوک ذمه واري اخلي او حکومت برطانيه د خپل طرف نه دا اقرار کوي چې د هغوي ايځنتان به په هيڅ وجه د هز هائي نس د ملک په اندروني انتظام کېنې چرې دخل نه ورکوي.

شپږم شرط: هز هائي نس امير افغانستان و ملحقات د خپل ځان او د خپلو جانشينانو د طرف نه دا اقرار کوي چې هغوي به په خپل ملک کېنې دننه د انگرېزي رعايا په لاره کېنې هيڅ مشکلات نه پيدا کوي چې هغوي د هغوي په ممالکو کېنې په امن سره تجارت وکړي تر څو پورې چې هغوي ته د حکومت برطانيه د طرف نه په دې باره کېنې اجازت حاصل وي او هغوي د هغې سمجهوتې مطابق خپل عمل ساتي چې کوم د دواړو حکومتونو په منځکېنې وقتاً فوقتاً وشي.

اووم شرط: د دې غرض دپاره چې د حکومت برطانيه او د هز هائي نس امير افغانستان د علاقو تر منځ د تجارت تگ راتگ مسلسل او جاري وي نو هز هائي نس امير افغانستان

اقرار کوي چې زه به د سوداګرو خلقو د حفاظت دپاره خپل بهترين وس کوم او د افغانستان په عام او مشهورو لارو باندې به د تجارت د مال د تيريدو او د راتيريدو دپاره اسانتيا پيدا کوم. د دې لارو ترقي او په درست حالت کښې ساتنه به په داسې طريقه کيږي چې کومه د دواړو حکومتونو په خيال کښې د عام آمدورفت د اسانتيا دپاره ډيره موزونه وي. او د دې دپاره به مالي انتظام په باهمي رضامندی سره کيږي. د دې لارو د حفاظت او په درست حالت کښې د ساتلو مفصل انتظام او په دې لارو باندې چې کوم د سوداګري مال تيريږي په هغې باندې د محصول اخستو سوال، او د هڅه نسي په ممالکو کښې چې کوم تجارت کيږي د هغې د ترقي او د حفاظت دپاره عام انتظام وغيره به په يو جدا تجارتي معاهده کښې ذکر کيږي چې هغه به د ملک د نورو حالاتو مدنظر په يو کال کښې دننه دننه د فریقینو په منځکښې کيږي.

اتم شرط: د دې دواړو اتحادي حکومتونو په منځکښې د آمدورفت د اسانتيا دپاره او د دې دواړو حکومتونو په منځکښې د تجارتي تعلقاتو او تګ راتګ د ترقي او د امداد دپاره فریقین دا اقرار کوي چې د کرمې نه تر کابل پورې به د تار برقي يو تار حکومت برطانيه په خپل خرڅ جوړوي او امير افغانستان به د دې تار د حفاظت انتظام په خپله ذمه اخلي.

نهم شرط: په دې خاطر چې د دواړو حکومتونو ترمنځ د دوستۍ تعلق اوس بيا د نوي سره قائم شو چې د دې عهدنامې تير شوي شرطونه ي تصديق کوي او مضبوطوي. له دې کبله حکومت برطانيه هڅه کوي چې امير افغانستان و ملحقات ته د قندهار او د جلال اباد ښارونه سره د هغې ټولو علائقو چې دا وخت د انګريزي فوځونو په قبضه کښې دي واپس ورکوي ماسواي د کرمې، پشين او د سبي د اضلاعو نه. هڅه کوي چې امير افغانستان و ملحقات د خپل طرف نه دا لوظ کوي چې د کرمې پشين او سبي اضلاع به په مطابق د هغې حدودو چې کوم مشموله جدول کښې درج د حکومت برطانيه د حفاظت او د انتظامي تسلط لاندې وي. يعنې دا اضلاع به تفويض شوي اضلاع ګڼل شي. او د افغان حکومت نه به مستقل طور سره پريکړې نه تصور کيږي، د دې اضلاع ماليه به پس د سول انتظام د خرڅ د ايستو نه هڅه کوي چې امير ته ورکيدل شي.

حکومت برطانيه به د ميچني او د خير د درو انتظام چې د پيښور او د جلال اباد د اضلاعو په منځکښې پرته دي په خپل لاس کښې ساتي او کوم ازاد قبائل چې دې درو سره بلاواسطه تعلق لري هغوي سره به هم د تګ راتګ انتظام پخپله کوي.

لسم شرط: د دې غرض دپاره چې حکومت برطانيه هڅه کوي چې امير سره د خپلو جائزو اختياراتو په حاصلولو کښې او په سنبالولو کښې نور امداد وکړي د دې دپاره هم چې کوم اقرارونه په دې شرطونو کښې طے شوي دي پوره طور سره تکميل ته ورسوي. هغوي هڅه کوي

نس امير او د هغه جانشينانو ته د شپږ لکه روپو سالانه امداد ورکولو اقرار کوي.
دا عهدنامه طے شوه په مقام د گندمک نن په شپږويشتم می 1879ء مطابق د خلورم
تاریخ د جمادي الثاني 1296 هجري قمري

دستخط امير محمد يعقوب خان
دستخط اين کيوکيري ميجر پوليتيکل افسر کار خاص
دستخط ليتن

دا عهد نامه هز ايکسي لنسي وائسرای و گورنر جنرل هندوستان د جمعی په ورځ په
دیرشم تاریخ د می 1879ء په مقام د شملي تصدیق کړه.
دستخط ای سي لائل

سیکرترې حکومت هند محکمه (بدیشي) خارجه

کمناري په درويشتمه می لارډ ليتن ته په يو خط کښې د دې عهدنامې په شرطونو
باندې امير محمد يعقوب خان سره د بحث مباحثې متعلق په ډیر فخر سره دا شان ليکلي دي
”د هغوي (يعني د يعقوب خان) دلائل ټول دومره کمزوري او بې مطلبه وو چې ماسمدستي
په خپل زړه کښې دا فيصله وکړه چې دا ټوله معامله دا شان گڼل پکار دي لکه چې څوک د
سرحد د يوې قبيلې څه ډيره معمولي شان خبره کوي“ ولې لږه موده پس د راتلونکو واقعاتو نه
هغه ته د خپلو لافو کچه والې په بڼه شان سره ثابت شو او لارډ ليتن ته هم معلومه شوه چې
کومه رای امير شير علي خان مرحوم او د هغه زړو او تجربه کارانو وزيرانو او سردارانو په
کابل او د افغانستان په نورو مقاماتو کښې د انگریزي پوليتيکل افسرانو د تقرری برخلاف په
نيک نيتي ورکړې وه هغه درست وه او د لارډ سالسبري نه تر کمناري پورې هر انگریزي
سياستدان چې چا په زور په شير علي خان باندې دا شرطونه منظورول غوښتل هغوي په غلطه
وو. بهر صورت په دې عهدنامه باندې د هندوستان په ټولو فيرنګيانو کښې ډیرې خوشحالي
وشوې او په انگلستان کښې هم ډسريلي او د هغه وزيرانو د خپلې پالیسۍ په کاميابۍ باندې
اطمينان ښکاره کړو. ځکه چې د هغوي دا يقين راغلو چې اوس ټول افغانستان دا شان زمونږ
په قابو کښې راغلو چې د هغه زمونږ د پنجې نه آئنده وتل قريب قريب ناممکن دي. د ټولو نه
زیاته د هغوي په دې خبره ډيره تسلي وشوه چې هر څومره لارې او درې چې د هندوستان نه
په افغانستان کښې د فوځي پيش قدمو دپاره وړه هغه ټولې د فيرنګيانو په لاس کښې راغلې
او اوس فيرنګيان په لږ نه لږ وخت کښې د افغانستان په هر يو ښار باندې بلا تکليف خپل
فوځونه وروړاندې کولای شي.

د گندمک د دې عهدنامې نه وروسته د انگریزانو د هر فوځي مرکز او د افغانستان د
سرحد په منځکښې د مشکل او دشوار گزار غرونو يوه وږده سلسله پرته وه او په دې غرونو

کښې دا شان پښتانه قبائل وسيدل چې د انگریزي فوځونو دپاره د هغوي نه تیریدل او د افغانستان په اصلي علاقه کښې ورننوتل خان له یوه ډیره مشکله مسئله وه. ولې په دې عهدنامه کښې یعقوب خان دا ټولې اهمې درې او په هغې کښې وسیدونکي توریالي او جنگجو پښتانه قبائل بیرنگیانو ته حواله کړل او د افغانستان حکومت یې د هندوستان د طرف نه په سخته خطره کښې واچولو. د صلح کیدو نه لږه موده پس د جنرل رابرټس فوځونه واپس شلوزان ته چې په بره کر مه کښې واقع دی را کوز شول. او یوه مستقلة جاوښی یې په هغه ځای کښې د فوځ د وسیدو دپاره واچوله. ولې د ستورټ فوځونه د گرمی په سبب په قندهار کښې پاتې شول او مخکښې ژمي ته یې د کوټې په لوري د راتلونیت وکړو. د بدولف د فوځ د گندمک د دې عهدنامې نه ورومبه د انگریزانو د هر فوځي مرکز او د افغانستان د سرحد په مخکښې د مشکل او دشوار گزار غرونو یوه وږده سلسله پرته وه او په دې غرونو کښې دا شان پښتانه قبائل وسيدل چې د انگریزي فوځونو دپاره د هغوي نه تیریدل او د افغانستان په اصلي علاقه کښې ورننوتل خان له یوه ډیره مشکله مسئله وه. ولې په دې عهدنامه کښې یعقوب خان دا ټولې اهمې درې او په هغې کښې وسیدونکي توریالي او جنگجو پښتانه قبائل بیرنگیانو ته حواله کړل او د افغانستان حکومت یې د هندوستان د طرف نه په سخته خطره کښې واچولو. د صلح کیدو نه لږه موده پس د جنرل رابرټس فوځونه واپس شلوزان ته چې په بره کر مه کښې واقع دی را کوز شول. او یوه مستقلة جاوښی یې په هغه ځای کښې د فوځ د وسیدو دپاره واچوله. ولې د ستورټ فوځونه د گرمی په سبب په قندهار کښې پاتې شول او مخکښې ژمي ته یې د کوټې په لوري د راتلونیت وکړو. د بدولف د فوځ حصه د دې نه ډیر ورومبه په فروري او مارچ کښې د خوراک د کمی په سبب هندوستان ته واپس راغلي وه.

شلم باب

د کمناري سره د خپل سکر مستر جينکنز او ډاکټر کيلي او خپلې محافظې دستې په اوولسم جولائي ۱۸۷۹ء کښې کابل ته تلل، د يعقوب خان استقبال دپاره راوتل، په اندروني معاملو کښې د کمناري لاس وهل، فوځ کښې د تنخواه په سبب خفگان، سالار داؤد شاه او جرنيل کريم خان سره د سپاهيانو جنگ، د سپاهيانو مخه انگريزي سفارت خانې ته د فرياد دپاره، د سفارت خانې د سپاهيانو او باغي پښتنو سپاهيانو منځ کښې جنگ، د کمناري مرگ، د برطانيه عظمي په کابل د قبضي وائسراي ته حکم.

د عهدنامه گندمک د خلورم شرط مطابق لارډ ليتن کمناري د حکومت هند د طرف نه په کابل کښې انگريزي سفير مقرر کړو. په اوولسمه جولائي ۱۸۷۹ء کمناري د خپل سکر مستر جينکنز او ډاکټر کيلي طبي افسر او د خپلې محافظې دستې چې په هغې کښې د مردان د گائيدوز د پلټنې او رسالې اووه اوياتنه وو او د لفتيننټ هيملټن د کمان لاندې وو د کرمې په لار علي خيلو ته راوړسیدل. د افغانستان او د انگريزي علاقې په سرحد باندې د امير محمد يعقوب خان د طرف نه هم د فوځ يوه دسته د کمناري د استقبال دپاره رارسيدلې وه. په اتلسم تاريخ کمناري د افغانستان په سرحد کښې داخل شو او د يو څو ورځو د مزل نه پس هغه کابل ته په خليريشتمه جولائي ورسیدو. يعقوب خان د پښتنو د ميلمستيا د دستور مطابق سردار عبدالله خان هراتي او ملا شاه محمد د کابل نه خلور ميله لرې سره د دوو هاتيانو او د رسالې د يوې دستې د کمناري او د جينکنز د استقبال دپاره واستول او دغه شان دا دواړه په هاتيانو باندې سواره په ډير عزت او احترام په بالاحصار کښې په يو ډير عالي شان کور کښې ډيره شول. بالاحصار ته د راننوتو په وخت کښې د هغوي په اعزاز کښې هغوي ته د اوولسو توپو سلامي وشوه او د لارې دواړو طرف ته دوه توپخانې او نهه رسالې او پلټنې قطار کړې شوې. د سفارت د رارسيدو نه لږ ساعت پس امير صاحب خپل مستوفي او داؤد شاه خپل سپه سالار هغوي څخه د هر کلي دپاره وليږل او بيا هم په دغه ورځ مابنام شپږ بجې کمناري سره د خپل ماتحت افسرانو د امير صاحب سلام له لارو او د وائسراي هند خط ي هغه ته پيش کړو.

انگريزي سفارت رارسيدو سره د افغانستان په خارجي تعلقاتو کښې څو ښکاره سمدستي مداخلت شروع کړو ولې دا خو د گندمک د عهدنامې عين مطابق کار وه ولې څرنګ چې د مرحوم شير علي خان په زړه کښې ويره وه کمناري او د هغه ملګرو د افغانستان د اندروني نظام حکومت د حالاتو معلومولو دپاره د افغانستان په خلقو کښې د خان دپاره ډير مخبران وساتل او د دې حالاتو د معلومولو په غرض هغوي د يعقوب خان خپلو

افسرانو سره هم پټ او ښکاره تله راتله شروع کړل. د خپل وقار او اثر زیاتولو او د فیرنګیانو دپاره د افغانستان په سردارانو کښې د ډلې او د پرې جنې جوړولو دپاره کمناړي او د هغه ملګرو چارچاپیره روپې لګول راواخستل او په لږو ورځو کښې یې خپل رسوخ دومره زیات کړل چې په عامو خلقو او د دربار په سردارانو کښې دا خیال پیدا شو چې د حکومت ټول واک اختیار د کمناړي په لاس کښې دی. او چونکې د حکومت د چلولو دپاره ټولې روپې هم هغه امیر صاحب له ورکولې د خلقو دا یقین وه چې هر څه چې د کمناړي او د هغه د ملګرو منشا وي هم هغه به کيږي. او د یعقوب خان خان له هیڅ اقتدار د ملک په انتظام کښې نشته. کمناړي پخپله هم د خپلې روپې او طرز عمل نه دا ثابته کړه چې انګریزي سفارت نه صرف د افغانستان د خارجي تعلقاتو د نګرانی دپاره راغلې دی بلکې چونکې انګریزان امیر صاحب له یو معقول رقم په طور د امداد ورکوي د دې دپاره هغوي ته د دې ملک په اندروني معاملاتو کښې هم د دخل ورکولو اختیار شته. اګر چې په ظاهره انګریزي سفارت د خان دپاره د افغانستان په کورني معاملو کښې د دخل ورکولو اختیارات په دعوي سره نه وو غوښتي ولې لکه څرنگ چې د فیرنګیانو دستور دی چې په کوم ځای کښې هغوي د ګوتي ځای بیامومي هلته لاس ځایوي. هم دا شان د کمناړي منشا هم وه چې زه په روپو د خپل قام دپاره په افغانستان کښې جدا پرې جوړولو په ذریعه ورو ورو دا شان او دومره اقتدار او طاقت پیدا کړم چې بیا د افغانستان په امیر کښې دا حوصله پیدا نه شي چې هغه د انګریزي حکومت د منشا خلاف څه کار وکړي شي. دې کښې شک نشته چې د کمناړي په دې طرز عمل باندې امیر یعقوب خان او د هغه د دربار افسران ټول پوهه وو. تر دې پورې چې په ټول ښار کښې او په فوځ کښې به هم دا خبرې کیدې هغوي ته دا هم معلومه وه چې که چېرې انګریزي سفارت ته ښکاره په ښکاره د هغوي د دې روپې برخلاف حجت پېش کړي شي نو په ځای د دې چې هغوي د خپلې روپې نه باز راشي هغوي به امیر صاحب ته نور نور مشکلات پېښ کړي. او د فیرنګیانو او د پښتنو تعلقات به بیا کشیده شي. شیر علي خان مرحوم ته دا هم معلومه وه چې د سفارت په آړ کښې به فیرنګیان نه صرف زما په خارجي تعلقاتو کښې دخل ورکوي بلکې د افغانستان د مکمل لاندې کولو په نیت به هغوي په افغانستان کښې دننه عام خلقو سره ورو ورو دا شان تعلقات پیدا کړي چې د افغانستان د امیر به خان له هیڅ حیثیت او طاقت پاتې نه شي.

اګر چې امیر صاحب او د هغه مشیران په دې معامله کښې بالکل بیوسه ښکاریدل ولې د فیرنګیانو په دې طرز عمل د امیر صاحب په بیوسی باندې په قوم پرسته طبقه کښې د خفګان او د ناراضګۍ خیالات ورځ تر ورځ زیاتیدل. د کومې خبرې نه چې هغوي سره د شیر علي خان مرحوم او د هغه د دربار د مشیرانو ویریدل هغه د هغوي د سترګو په وړاندې کیدل

شروع شو. او هغوي دا وليدل چې که چرې معاملات هم دا شان روان وو نو د حکومت افغانستان واگې به په لږو ورځو کېنې د پښتنو د لاس نه وځي او د فیرنګیانو په لاس کېنې به ورشي. د قوم پرستو دې ډلې دا خیالات ورو ورو په ښار دننه په عام خلقو کېنې او په فوځ دننه هم خواره کړل او د انګریزي سفارت او د امیر صاحب برخلاف یې د هغوي جذبات په ښه شان سره مشتعل کړل. د هغوي پروپیګنده خاص طور سره په فوځ کېنې زیاته کامیابه شوه چې د فوځ تنخواګانې د ډیرې مودې نه باقي وې او هر کله چې به هغوي د خپلو تنخواګانو مطالبه وکړه نو هغوي ته به دا وویلې شول چې اوس انګریزي سفير رارسیدلې دې نو هغه به ستاسو تنخواګانې ورکوي ځکه چې د جنگ په وجه په خزانه کېنې یوه روپۍ هم نشته او انګریزي سفير خان سره د فوځ د خرڅ دپاره ډیرې روپۍ راوړي دي. د دې نه علاوه هغوي ته دا طمع هم ورکړې شوې وه چې د انګریزي سفارت رارسیدو سره به اوس د جبري فوځي خدمت دستور هم منسوخ شي. نو چې په دې دواړو خبرو کېنې یوه هم پوره نه شوه نو هغوي عام خلقو سره په ډیر جوش د فیرنګیانو او د امیر صاحب برخلاف د خپل نفرت په ښکاره کولو کېنې شامل شول د کمناري د خپلې ډلرۍ نه معلومېږي چې هغه ته به د دې ټولو واقعاتو اطلاع خپلو مخبرانو وقتاً فوقتاً ورکوله ولې هغه د خپل طاقت او زور په نشه کېنې پنخپله خان له دوکه ورکوله او د پښتنو د قوم پرستی دا ټولې خبرې ورته هسې لوبې ټوکې ښکاره کیدې هرکله چې د عامو خلقو او د فوځ د جذباتو دا حال و نه په دې منعکسې په دریم اګست نوري شپږ پلټنې د هرات نه کابل ته راوړسیدلې او د رارسیدو سره یې د خپلو بقایا تنخواګانو مطالبه وکړه مګر د تنخواګانو دپاره په خزانه کېنې روپۍ چرته وې چنانچه ډیرې ورځې نه وې تیرې شوې چې په هغوي کېنې هم هغه خیالات خواره شول چې کوم په نورو سپاهیانو کېنې خواره وو. په شپږم اګست کمناري د دې ټول صورت حالات اطلاع د تار په ذریعه وائسرای ته دارنگ ورکړه:

"Alarming reports reached me personally today, from several sources, of the mutinous behaviour of the Hirat regiments lately arrived here, some of the men having been seen going about the city with drawn swords and using inflammable language against the Amir and his English visitors, and I was strongly advised not to go out for a day or two. I sent for the Foreign Minister, and as he was confident that the reports were exaggerated, we went out as usual."

ترجمه: "نن ماته ذاتي طور د مختلفو ذریعو نه د هرات د پلټنو چې اوس اوسې دلته رارسیدلې دي د باغیانه روپۍ متعلق خوفناک خبرونه راغلل چې د هغې نه معلومېږي چې په هغوي کېنې ځنې کسان توري ایستلې په ښار کېنې په کشت لګولو لیدلې شوي دي او د امیر او د هغه د انګریزي میلمنو برخلاف یې د غصې الفاظ استعمال کړي دي او ماته دا صلاح راکړې شوه چې یوه ورځ دوه دې زه بهر ته نه وځم ما وزیر خارجه راوبللو او چونکې د هغه دا یقین وه چې

دا خبرونه مالغه آمیز دي نو مونږ د معمول مطابق بهر ته ووتو.

بيا مخکښي کمناري ليکي چې :

"I do not doubt that there is disaffection among the troops on account of the arrears of pay, and especially about compulsory service, but the Amir and his ministers are confident that they can manage them."

ترجمه : "په دې کښې شک نشته چې په فوځ کښې د تنخواه د بقايې په وجه بې چيني ده او خاص طور سره په جبري ملازمت باندې ليکن د امير او د هغه د وزيرانو دا يقين دې چې مونږ د دې انتظام کولې شو."

سردار بهادر رسالدار نقشبند خان نوم د فيرنګيانو په هندوستاني فوځ کښې يو افسر وه د هغه د شهادت نه هم د دې ټولو خبرو تصديق کيږي. دا رسالدار په انګريزي سفارت باندې د حملې کولو په ورځو کښې او د هغې نه وروسته هم په کابل کښې موجود وه د هغه د چشم ديد شهادت بعضې فقرې چې کومې هغه د کمناري او د هغه د ملګرو د قتل نه پس انګريزي جنرل رابرټس ته د دې واقعي متعلق ورکړې وې دا دي :

"د هغوي (يعنې د هرات د پلټنو) د رارسيدو په څلورمه ورځ سحر هغوي په قطار کښې د کابل په لويو لويو کوڅو کښې سره د خپلو افسرانو او د باجې گشت ولګولو. او لويې لويې نعرې ئ وويستې او کمناري ته ئ په نوم کنځل ونيل وکړل. او وې ونيل چې دې دلته څه له راغلې دې هغوي بيا ټولو قزلباشو ته هم کنځل وکړل او ورته ئ ووييل چې تاسو هيڅ سرې نه ئ او اوس به مونږ ورته وښو چې څه کول پکار دي اميد دې چې ډير زر به مونږ د کمناري خلاصې وکړو. د دې نه پس هغوي د ښار نه بهر دوه ميله لرې شيرپور خپل کيمپ ته لاړل.

دا رسالدار بيا په خپل شهادت کښې وايي چې ما د دې سپاهيانو نه د دې ټولې مظاهري غرض تپوس وکړو نو هغوي ماته په جواب کښې ووي چې ته دا اعتبار کولې شې چې سپاهيان به بغير د خپلو افسرانو د حکم نه دا شان کار وکړي مونږ ته خپلو افسرانو ويلي وو چې تاسو دا شان وگرځئ او چغې ووهئ.

هر کله چې نقشبند خان د هرات د پلټنو دا مظاهره پخپلو سترګو وليده نو هغه سمدستي کمناري د دې نه خبر کړو ولې کمناري هغه ته په جواب کښې ووي چې هيڅ فکر مه کوه خپل زړه مضبوط کړه کوم سې چې غاښي هغه چيچل نه کوي. دې رسالدار په جواب کښې هغه ته ووييل چې دا سې ضرور چيچل کوي او په واقعه کښې خطر شته دې کمناري بيا هغه ته ووييل چې دوی به يواځې مونږ درې څلور تنه دلته ووژني ولې زمونږ د مرګ بدل به ضرور د هغې نه واخستې شي.

د دې نه پس نقشبند خان جينګنز ته هم لاړو ولې هغه هم ورته ووييل چې ده درې

کمناري وئيلي دي هغه بالکل صحيح دي حکومت برطانيه ته به زمونږ د درې څلورو تنو د قتل نه هيڅ نقصان ونه رسيږي.

د هرات د پلټنو د دې رويې نه امير محمد يعقوب خان هم بې خبره نه وه هغه ته دا هم معلومه وه چې که انگريزي سفارت ته څه نقصان هم ورسيدو نو د هغې ذمه وار به هم زه گنلې شم. چنانچه هغه د خپل فروخ سپه سالار داؤد شاه د هغوي د پخلا کولو دپاره هغوي ته وليږلو ولي هغوي داؤد شاه سره هم په ډيرې گستاخي خبرې وکړې. داؤد شاه هغوي ته دا هم ووي چې خپلو خپلو کورونو ته په رضا لار شي ولي هغوي ورته په جواب کښې وويل چې تر څو پورې زمونږ د تنخواگانو بقايې مونږ ته نه وي را کړې شوې تر هغې پورې مونږ به رضا باندې نه خو.

کومې اطلاع گانې چې کمناري خپل حکومت ته د دې راتلونکي انقلاب په باره کښې ورکړې وې په هغې کښې يوه کښې هم نه خو په امير محمد يعقوب خان باندې څه الزام لگولې وه او نه ئ د هغه د دربار په يو ذمه وار عهده دار دا تور پورې کړې وه چې گنې هغوي د هرات دې پلټنو سره په سازش کښې مصلحتيان وو. چنانچه په ډير شم اگست کوم خط چې کمناري لارډ ليتن ته د کابل نه ليکله وه په هغې کښې هغه صفا ليکلي وو :

" I have nothing whatever to complaint of on the part of the Amir or his ministers, though there are matters, I wish I could influence him about"

ترجمه : "نه خو په امير کښې او نه د هغه په وزيرانو کښې څه داسې خبره شته چې زه د هغې متعلق شکايت وکړم اگر چې دا شان ډيرې معاملې شته چې د هغې په باره کښې زما زړه غواړي چې په امير باندې ما اثر واچولي."

په دريم ستمبر 1879ء د هرات د فروخ په متواتر درخواستونو باندې د هغوي نه درې پلټنې په بالا حصار کښې د انگريزي سفارت خانې نه قريباً يو سل گزه لرې په يو باغ کښې قطار کړې شوې د دې غرض دپاره چې هغوي له د يوې مياشتې تنخواه ورکړې شي د دې سپاهيانو د څلورو مياشتو تنخواه باقي وه او په دغه ورځ د دوي طمع وه چې مونږ له به د څلورو واړو مياشتو تنخواه را کيدې شي ولي هر کله چې هغوي ته معلومه شوه چې صرف د يوې مياشتې تنخواه به را کيدې شي نو هغوي ډير په غصه شول او په ډيرې سختۍ سره ئ د څلورو واړو مياشتو تنخواه وغوښته سپه سالار داؤد شاه او جنرل کریم خان ته د يوې مياشتې نه د زياتې تنخواه ورکولو اختيار. نه وه له دې کبله هغوي د نورې تنخواه ورکولو نه انکار وکړ. په دې د سپاهيانو او داؤد شاه او کریم خان په منځکښې مشت و گريباني وشوه او داؤد شاه د دې سپاهيانو د لاسه بڼه ووهله شو تر دې پورې چې هغه بيخوده د اس نه کوز پريوتو.

د دې نه پس چونکې د کمناري دا دستور وه چې هغه به د ملک د اندروني معاملاتو

متعلق د خلقو په شکایتونو باندې غوړ ایښودلو او په هغې کښې به یې دخل ور کولو په دې وجه دا سپاهیان سمدستي د هغې باغ نه د انگریزي سفارت خانې په طرف په دو دو د فریاد او داد خواهی دپاره راغلل په دغه وخت کښې د دې سپاهیانو انگریزي سفارت خانې ته راتلل د خه په وجه بالکل نه وو بلکې اتفاقي او په بڼه نیت وو. د هغوي مدعا نه خو د فساد کولو وه او نه انگریزي افسرانو ته د نقصان رسولو وه هغوي سره په دې وخت کښې د حملې دپاره خه وسله هم نه وه هغوي سره دا وخت صرف تورې او چرې په کمر بندونو کښې پر تې وې خکه چې هغوي د تنخواه دپاره په نیمه وردی کښې راغلي وو. د هغوي مدعا صرف دومره وه چې هغوي د کمناړي مخکښې د خپلې ناراضګۍ او بي اطمینانۍ اظهار وکړي د دې دپاره چې هغه په امیر محمد یعقوب خان باندې زور واچوي او هغوي له پوره تنخواه ورکړي. دینخوا هر کله چې کمناړي ولیدل چې د فوځ دومره ډیر سپاهیان انگریزي سفارت خانې ته په ډیر جوش او غصه راروان دي نو هغه حکم وکړو چې د سفارت خانې دروازی بندې کړئ او یو سپاهي ته دې هم د راننوتو اجازت نشي ورکیده. په دې دهرات د سپاهیانو او د سفارت خانې د ملازمانو په منځکښې مشت و ګریباني وشوه او ګټې هم وویشتې شوې. هر کله چې کمناړي د دې نه خبر شو نو ډیر په غصه کښې بهر ته راووتو او چونکې هغه ډیر تند مزاج او متکبر وه او په هندوستان کښې د اکثر ویرنګیانو پشان به یې د ایشیا ټولو خلقو او بیا خاص طور پښتنو ته سپک کتل هغه د راوتو سره د دې سپاهیانو په دې ټولي د تماچي یو ګوزار وکړو او یو پښتون یې ګناه قتل کړو که چرې کمناړي دا شان په بې حوصله توب او غرور پخپل لاس د داسې ټولي نه چې د هغوي جذبات د وړومبي نه مشتعل شوي وو یو سره دا شان په بې رحمۍ قتل کړه نه وې نو کوم واقعات چې هغه او د هغه ملګرو ته ورپېښ شول دا به بالکل نه وو پېښ شوم. مګر کمناړي خپل خان او خپل ټول ملګري صرف په خپله تند طبیعتی او تند مزاجی باندې قربان کړل د هغه دا یقین وه چې زه به په دې طریقه د لومړي هجوم انگریزي سفارت خانې طرف ته راتلل بند کړم او په هغوي باندې به خپل یو رعب واچوم. که چرې دا اندازه هغه د هندوستان د تجربې په بنا د پښتنو بابت لګولې وه نو هغه په ډیرې سختې غلطۍ کښې پروت وه هغه نه دا هیر شوي وو چې زه په هندوستان کښې نه بلکې په هغه افغانستان کښې یم چې لا ازاد دی او غلام شوم نه دی. د پښتنو قوم پرستې طبقې خیالات د وړومبۍ نه په افغانستان کښې د ویرنګیانو د روز افزون اقتدار په سبب د هغوي برخلاف شوي وو ولې خه وخت چې هغوي صرف د څلورو ویرنګیانو د لاسه پخپل ملک کښې د خپل قام په یو سړي باندې دا شان دست درازي ولیده نو د هغوي د غصې خه حد پاتې نشو هغوي سمدستي د شیر پور په طرف د خپلې وسلې د راوړو دپاره وزغیدل او په لږ ساعت کښې په ډیر شمار کښې سره د ټوپکو، توپو او تماچو راوړسیدل. او په سفارت خانه

باندې ئى باقاعده حمله شروع كړه د كمناري بالكل دا طمع نه وه چې د پښتنو په سپاهيانو كښې به دومره جرأت وي چې هغوي به په انگرېزي سفارت خانه حمله وكړي ولې خه وخت چې هغه د پښتنو دا غير معمولي جوش وليدلو نو وارې ډير خطا شو او سمدستي ئ امير صاحب ته د امداد دپاره د صوبيدار كريم خان نومې يو هندوستاني افسر په خله چې په دې ورځو كښې په كابل كښې په رخصت وه زباني سوال جواب واستولو. مگر معلومېږي چې كريم خان د كمناري دا پيغام امير صاحب ته د دې حمله كونكو سپاهيانو د ويري ونه رسولو. په دې منځكښې د سفارت خانې د سپاهيانو او د حمله كونكو سپاهيانو په منځكښې باقاعده ډزې شروع شوې. كمناري هم هغه شان په خپل لاس ډزې كولې او معلومېږي چې په انگرېزي افسرانو كښې د ټولو نه ورومې هم هغه د هرات د سپاهيانو د لاسه په سر باندې په گولي ولگيدو او سمدستي مړ شو. د دې نه پس جينكنز د كاغذ يوه پرزه د نبي نومې يو سړي په لاس امير صاحب ته بيا د امداد دپاره وليږله دا پرزه امير صاحب ته ورسیده او دا شان معلومېږي چې امير صاحب ورومې ځل د جينكنز هم د دې رڼې نه د دې واقعي نه خبر شو امير صاحب سمدستي خپل زوم او خپل سپه سالار داؤد شاه او نور ملیان، سيدان او سردار يحيي خان خپل سخر سره د قرآن شريف باغي سپاهيانو ته راواستولو ولې اوبه اوس د ورځه تيرې شوې وې د فريقتو نه سړي په گولو لگيدلي وو. د باغيانو د جوش او د غصې خه حد نه وه او د بنار نه هم بيشماره ډير خلق دې سپاهيانو سره شامل شوي وو هر کله چې داؤد شاه هغوي ته د منت او خبرو اترو دپاره راغلو نو هغوي د اس نه کوز راوغورځولو او دومره ئ ووهلو چې هغه بيخوده په زمکه وغورځيدو باغيانو اوس په ډير شور سره د دريو طرفو نه په سفارت خانه چپاړ وکړو او څلورم طرف ته ئ د رسالې يوه مضبوطه دسته د دې دپاره ودروله چې د سفارت خانې نه څوک په تيښته خلاص نه شي. جينکنز يو ځل بيا د يو هندو په لاس امير صاحب ته يو خط د امداد دپاره وليږلو ولې دا هندو د سفارت خانې نه راوتو سره باغيانو په تورو کړو او د جينکنز پيغام امير صاحب ته ونه رسيدو ولې که چرې دا قاصد امير صاحب ته رسيدلې هم وې نو د واقعاتو نه دا شان معلومېږي چې په دې ساعت كښې امير صاحب او د هغه د فوځ ټول افسران بيوسه وو. د فوځ د سپاهيانو همدردې قدرتا خپل د هرات ملگرو سره او د قام خلقو سره وه. او هيڅوک هم د خپلو افسرانو حکم منلو ته تيار نه وو. هر کله چې فیرنگيانو وليدل چې باغيان د سفارت خانې نه راچاپيره شول او د خلاصي هيڅ رؤ پاتې نشو نو لفتيننت هيملتن د گائيدز د سپاهيانو افسر جنرل كريم خان د پښتنو د فوځ افسر ته د دې تيمور نومې يو سپاهي په لاس پيغام راوليږلو چې که چرې باغيان د سفارت خانې د خواوشانه لار شي نو مونږ به سپاهيانو له د شپږو مياشتو تنخواه ورکړو مگر خه وخت چې تيمور كريم خان ته دا سوال جواب ورکولو نو باغيانو سپاهيانو هغه راگير کړو او نه ئ

وتسکولو. بيا کريم خان هغه ته ووتل چې زما په يو سپاهي باندې هم لاس نه رسي او زه بالکل بيوسه يم. ديخوا اوس باغيانو په دوژ توپو په سفارت خانې کوله باري شروع کړه. انگرېزي افسرانو هم سره د خپلو سپاهيانو درې ځله په ډيرې بهادري په باغيانو باندې راووتل ولې درې واړه ځله واپس شول. او اخر دا چې د يوې بڼې زبردستي مقابلې نه پس د انگرېزي سفارت خانې ټول افسران سره د خپلې محافظې دستې د اکثرو سپاهيانو قتل شول.

په انگرېزي سفارت خانې باندې د باغيانو حمله لا هم هغه شان جاري وه چې جلال الدين نومې يو سره چې د انگرېزي سفارت د مير منشي يو ملازم وه په اس باندې سور په زغابست علي خيلو ته لاړو او د دې ټولې واقعي خبرې د ټولو نه ورومې مستر جوزف ته چې د محکمه تار سپرنټنډنټ وه ورکړو. دا سره د گور که سپاهيانو د يو محافظ ټولي سره کابل ته د تار بوتلو په کار لگيدلې وه چنانچه هغه جلال الدين فوراً کپتان کنولي پوليتيکل افسر علي خيلو ته واستولو او کپتان کنولي دا خبر سمدستي شملې ته ورکړو. د شملې نه کپتان کنولي ته په تار کښې ووتلې شو چې ته سمدستي امير يعقوب خان ته د خط په ذريعه خبر ورکړه چې حکومت انگرېزي به د انگرېزي سفارت د مکمل حفاظت دپاره تا ذاتي طور ذمه وار کښي او که چرې ته سمدستي مونږ ته د هغوي د حفاظت اطمینان رانه کړې نو انگرېزي فوځونه به فوراً په کابل باندې پيشقدمي وکړي.

جلال الدين چې څه وخت علي خيلو ته د کابل نه روانيدو نو د سفارت خانې په سپاهيانو او باغيانو کښې لا هم هغه شان جنگ جاري وه او د فيرنګيانو د ټولي د قسمت لا څه فيصله نه وه شوې. جلال الدين په څلورم تاريخ ماښام علي خيلو ته رسيدلې وه ولې په دې منځکښې د جنگ فيصله شوې وه او کپتان کنولي د انگرېزي سفارت د حال نه په بې خبرۍ کښې د حکومت هند هدايات امير يعقوب خان ته ورسول. په پنځم تاريخ د ستمبر ماښام د امير يعقوب خان د طرف نه يو خط د ډير افسوس په الفاظو کښې ليکله شوه د دې واقعي متعلق د جنرل رابرټس په نوم باندې علي خيلو ته راوړسيدو. دا خط امير صاحب په دريم ستمبر ماښام ليکله وه. د خط مضمون دا دی:

”پس د سلامونو نه، کوم فوځونه چې په بالاحصار کښې د تحواه دپاره راجمع شوي وو ناساهي رامات شول او خپل افسران يې په گټو وويشتل د دې نه پس هغوي بيا سفارت خانې ته راډو کړو او په گټو يې وويشته د دې په جواب کښې په هغوي کولي وورېدې بيا اړه کړې او دنکا فساد دومره حد ته ورسيدو چې د هغې چپ کول ناممکن شو. د شير پور او د بالاحصار نه چار چاپيره خلق او د بنار نه د هر قام خلق بالاحصار ته راننوتل. او ميخزينونه، توپخانې او کارخانې يې تباه کړې او دې ټولو فوځونو او خلقو په سفارت خانه بدي حمله وکړه په دې منځکښې ما د سفير د امداد دپاره داؤد شاه (کمانډر انچيف)

واستولو. هر کله چې هغه سفارت خانې ته ورسیدو نو هغه یې په برچو او گټانو داس نه کوز راوغورخولو او اوس هغه مرگونی دی. بیا ما سردار یحیی خان او خپل زوی ولیعهد سره د قرآن فوځونو له واستول لیکن هیڅ فائده یې ونه کړه بیا ما د هر یو قام لوی لوی سیدان او ملیان ولیبرل لیکن په دې هم هیڅ ښیگره ونشو تر اوسه پورې یعنې تر مابنامه جگړه جاري ده کتس به شي چې د دې به څه انجام وي. زه په دې اړې کړې ډیر غمژن یم. دا ټوله خبره د قیاس نه بهر ده.

نقل د دویم خط چې امیر یعقوب خان په څلورم ستمبر ۱۸۷۹ء د دې واقعي لارډ رابرټس ته لیکلې وه هغه داسې وه:

”پرون سحر اتو بجو نه تر مابنامه پورې زرگونه خلق د سفارت خانې د تباہ کولو دپاره راجمع شول دواړه طرفو ته د ځانونو نقصان ډیر وشو. مابنام هغوي سفارت خانې ته اور ورته کړو پرون ټوله ورځ او تردې وخته پورې زه سره د پنځو نوکرانو محصور یم. ماته د سفیر متعلق هیڅ څه یقیني خبر نشته چې آیا هغه او د هغه سړي په خپلو ځایونو کښې مړه شوي او که نیولي شوي او که بهر ته راویستې شوي دي. افغانستان تباہ شو او فوځونو او د ښار خلقو او د چارچاپیره خلقو د فرمان برداری جغ غورځولې دې امید نه دې چې داؤد شاه بچ شي د هغه ټول ملگري قتل شو کارخانې او میخزینونه ټول وسوزیدل حقیقت خو دا دې چې زما ټول سلطنت تباہ شو. د خداي پاک نه پس زه د حکومت (برټش) د امداد او د صلاح منتظر یم زما رښتیني دوستي او ایمانداري به د رڼا ورځې پشان ثابته شي. په دې مصیبت کښې زما دوست سفیر هم زما نه لارو او سلطنت مې هم د گوتو ووتو. زه سخت غمکین او مشوش یم.“

هر کله چې د دې ټولې واقعي خبر په دې الفاظو کښې:

“The web of policy so carefully and patiently woven has been rudely shattered. We have now to weave a fresh and, I fear, a wider one from undoubtedly weaker material.”

ترجمه: ”د پالیسي کومه تنسته چې مونږ ډیر په فکر او په تحمل او دلې وه هغه په بې دردی وشلولې شوه اوس به مونږ یوه بله تنسته ږدو چې د ورومې نه لویه وي مگر ماسره فکر دې چې د هغې تارونه به ضرور کمزوري (اومه) وي.“

انگلستان ته ورسیدو نو وزیر هند د تار په ذریعه وائسرای ته دا لاندې حکم ولیږلو:

”په کابل باندې قبضه کول ضروري دي او په هغې باندې پیشقدمي سمدستي پکار ده.“ او بیا په اتلسم ستمبر د سرکاري مراسلې په ذریعه وائسرای ته ولیکل چې ”د ملکه معظمه حکومت یوړ ایکسي لینسي با اجلاس کونسل ته د دې خبرې اطمینان ورکول څه ډیر ضروري نه گڼي چې هغوي به په ټولو تجاویزو کښې چې کوم تاسو ته د برطانیه عظمې د

عزت د برقرار ساتلو او په انگریزي سفارت باندې د قاتلانه حملې د بدل اخستو دپاره مناسب ښکاري ستاسو پوره مرسته کوي.

د دې خبر انگریزي الفاظ هم مونږ لاندې درج کوو :

" Her Majesty's Govt, need scarcely assure your Excellency in council of their steady support in all measures which may be necessary to vindicate the honour of Great Britain, and to exact redress for the murderous violence to which the members of the mission have fallen victims."

د وزیر هند د تار رارسیدو سره د شملي نه حکم وشو چې اووه لیم زره فوځ دې د جنرل رابرتس د کمان د لاندې د شترګردن په لاره سمدستي په کابل باندې پیشقدمي شروع کړي چنانچه جنرل رابرتس چې دا وخت په شمله کښې وۀ په شپږم ستمبر د جنگ محاذ ته روان شو. د دې نه علاوه شپږ زره فوځ ته حکم وشو چې د خیبر په لاره دې جګدلیک ته روان شي او د هغه ځای نه دې کابل سره د خبر رساني لار پرانستې وساتي. جنرل ستورټ ته چې په دې ورځو کښې د قندهار نه د هندوستان په طرف راوان شوی وۀ. حکم وشو چې فوراً بیا په قندهار باندې قبضه وکړه چنانچه هغه بیا په شپږم ستمبر په قندهار قبضه وکړه.

یویشتم باب

د جرنیل رابرتس د کمان لاندې په افغانستان د قبضي دپاره د لیرنګیانو کارروائي، په علي خیلو کښې په شپږسم ستمبر ۱۸۷۹ء د رابرتس په افغانستان د حملې کولو اعلان، د یعقوب خان د موجوده حالاتو په بنا رابرتس ته د حملې رايي نه ورکول، د رابرتس د امیر یعقوب خان د مشورې نه انکار، د یعقوب خان د خاص سړو رابرتس سره په علي خیلو کښې لیدل او رابرتس ته د حملې نه کولو رايي.

په وروستني باب کښې مونږ د دې خبرې ذکر کړې دی چې د کمناري او د هغه د ملګرو د قتل د بدل اخستو دپاره حکم وشو چې انگریزي فوځونه دې سمدستي بیا په کابل باندې پیشقدمي شروع کړي چونکې د سر سمویل براؤن فوځونه د پېښور نه خواره شوي وو او سر ډانلډ ستورټ په قندهار کښې وۀ چې د کابل نه ډیر لرې وۀ له دې کبله په کابل باندې د حملې او قبضي کولو ټول بندوبست د جنرل رابرتس فوځونو ته وسپارلې شو ولې چونکې په زمي کښې د کرمي لار د واړو په سبب بنده شي په دې وجه د خیبر فوځونو ته حکم وشو چې هغوي دې صرف دومره وکړي چې د پېښور او د کابل ترمنځ دې د تلو راتلو لاره د راتلونکي ژمي دپاره پرانستې وساتي.

جنرل رابرټس سره دوه بريکيده کمان بريکيدو جنرل ايچ ميکفرسن سي بي وي ته ورکړې شو او د بل بريکيدو کمان بريکيدو جنرل ټي ډي بيکر ته ورکړې شو او د رسالي د بريکيدو کمان بريکيدو جنرل ډبليو ډي ميسي ته ورکړې شو او د توپخانې کمان لفتيننټ کرنل بي ايل گارډن ته او د انجنييرانو کمان لفتيننټ کرنل ايم اي پرکنز ته حواله شو. کرنل ميکريگر چې بيا سر چارلس ميکريگر کي سي بي شو چيف آف ډي ستاف او کپتان کومب چې بيا ميجر جنرل کومب شو او لفتيننټ مينرز سمته ډپټي اسسټنټ کوارټر ماسټر جنرل لان مقرر شول. ايچ ايم ډيورنډ چې بيا وروستو سر هنري مارټيمر ډيورنډ شو د جنرل رابرټس پوليتيکل سکرټري او ميجر هيستنګز د هغه پوليتيکل افسر مقرر شو. د آمدورفت د لارې د حفاظت دپاره بريکيدو جنرل هيوج گف او ميجر مارک هيتيکوټ د هغه اسټنټ مقرر شول.

د شملې نه کرمې ته د روانيدو نه وروسته رابرټس لارډ ليتن سره په دې غرض ملاقات وکړو چې د هغه نه افغانانو سره د انګريزانو د آئنده سياسي تعلقاتو متعلق مفصل هدايات واخلي. لارډ ليتن هغه ته په جواب کښې وويل:

"You can tell them we shall never again altogether withdraw from Afghanistan, and that those who help you will be befriended and protected by the British Govt;"

ترجمه: "چې ته افغانانو ته دا وئيلې شې چې مونږ به بيا هيچرې د افغانستان نه پوره طور را ونه وځو او هر څوک چې مونږ سره دا وخت ودرېدو نو مونږ به هغه سره خپله اشنائي پالو او انګريزي حکومت به د هغوي حفاظت کوي."

لوستونکو ته به د آئنده واقعاتو نه ثابته شي چې د لارډ ليتن دا لافه څرنگه غلطه او بې بنياده وه. هر کله چې د پښتنو د قوم طاقت او زور د دوو کالو د مسلسل جدوجهد نه پس تر دې حده زيات شو چې د انګريزي فوځونو دپاره په افغانستان کښې پاتې کيدل گران شو نو هغوي د افغانستان نه پوره طور په راوتو باندي هم مجبور شول او خپلو ډيرو خيرخواهانو لکه والي قندهار شير علي خان سره د دوستي هم ونه پاللې شوه.

رابرټس کرمې ته رارسيدو سره خپل فوځ له د تنظيم ورکولو او د هغه د تيارولو په کار کښې همه تن مصروف شو او سره د دې چې په افغانستان کښې دا وخت دا شان يو منظم طاقت هم نه وه چې کابل ته د هغه د پيش قدمۍ په لاره کښې حائل شوې وې ولې بيا هم هغه د يو محتاط او تجربه کار جرنيل په شان د دې ټول مهم په کاميابۍ سره سر ته د رسولو دپاره ډير فکرمند وه. هغه ته وروسته هم افغانانو سره د جنگ کولو تجربه شوې وه هغه په دې پوهه وه چې په افغانستان کښې که منظم فوځ وي او که نه يو مرکزي حکومت موجود وي او که نه وي ولې که چرې د اولس عام خلکو ته د تياريدلو موقع يو ځل په لاس ورغله نو هغوي به زما

په مقابله کېښي د باقاعده فوځ په نسبت هم زياتي سخته مقابله وکړي. د تير شوي جنگ په سبب ته خو د افغانستان په خزانه کېښي روپۍ وې او نه فوځ سره سامان جنگ و. سرکاري فوځونه په سخت اېتر حالت کېښي وو او د باقاعده مقابلې طاقت يې قطعاً په ځان کېښي نه لرلو ولې د پښتنو د عام خلقو نه او بالخصوص د غرونو جنگجو او توريالو قبائلو نه هغه ډير وپريدلو. له دې کبله هغه دا اراده وکړه چې ورومې د دې نه چې پښتانه راويښ شي او زما مقابلې ته راوځي نو چې زه په کابل باندې د لږ نه لږ ساعت کېښي وروخيژم او د هغې په صدر مقام باندې قابو بيا مومم ولې د هغه په مخکېښي د باربردارۍ د څارو و کمې يو دا شان مشکل و چې د هغه فوځ يې سمدستي وړاندې کيدو ته نه پرېښودو. بل تکليف هغه ته د آمدورفت د لارې وړدوالۍ او د هغې د محفوظ ساتلو دپاره مکمل انتظام کول وو. ورومې سر سمويل براؤن ته په خيبر کېښي او رابرتس ته په خوست کېښي په دې باره کېښي بېحده ډير تکليف رسيدلې و. تر دې حده چې د هغوي د سامان جنگ او د سامان رسد په قافلو باندې د پښتنو قبائلو متواتر حملو د هغوي مزيد پيش قدمي د کابل په طرف ناممکنه کړې وه. د تل نه تر شتر گردنه پورې يو سل او پنځلس ميله لار ده. علاوه د دې نه چې د دې ټولې لارې د حفاظت دپاره د يوه ښه مضبوط فوځ ضرورت و. د شتر گردن د درې د حفاظت دپاره هم پوره او کافي انتظام کول ضروري وو. د فوځي نقطه نگاه نه د رابرتس دا اوه نيم زره سړي د دې کار دپاره ناکافي وو مگر د هغه د سترگو د وړاندې چې کوم لورې او فوري مقصد پروت و هغه دا و چې پښتنو قبائلو ته د راتوليدو او د منظم کيدو موقع په لاس ور نه شي. او د باربردارۍ هر څومره څاروي چې في الحال په لاس راتلې شي هغه راجمع کړم او د افغانستان خلق خبريږي نو چې ما په کابل باندې فوځي قبضه کړي وي.

د ټولو نه ورومې رابرتس د چارچاپيره هغه علاقې خانان او ملکان او نور د اثر او رسوخ خاوندان سړي په علي خيلو کېښي راجمع کړل چې په کومه کېښي انگرېزي فوځونه د څه مودې نه موجود وو او د هغوي نه يې امداد طلب کړو. اکر چې دې خلقو د انگرېزانو د طاقت او د زور په سبب رابرتس سره حسب معمول د خپلې وفادارۍ او امداد ډير لوڅونه او وعدي وکړې ولې رابرتس ته د هغوي په خبرو او تسلو بالکل يقين ونه شو. او په خپل انتظام او احتياط کېښي يې يوه ذره هومره فرق را نه وستو.

په علي خيلو کېښي کپتان کنولي هغه له د امير يعقوب خان د دريم او څلورم ستمبر اصلي خطونه ورکړل. رابرتس د لارډ ليتن د هداياتو مطابق سمدستي هغه له دې خطونو په جواب کېښي يو خط د دې مضمون وليږلو:

”ستا خپل خاص خواهش دا و چې يو انگرېزي سفير دې زما په دربار کېښي مقرر شي او زه به پخپله د هغه د حفاظت او د دروند سلوک ذمه واړيم. په دې سبب ميخبر

کیویگنري او درې نورو انگریزي افسرانو ته اجازت وشو چې کابل ته درشي. ۱ دا ټول افسران په شپږو هفتو کېنې دننه دننه ستا د فوځ او ستا د رعیت د نورو خلکو د لاسه په بې رحمۍ سره قتل شول او چونکې د دې واقعاتو نه دا صفا ښکاره ده چې ته په خپل صدر مقام کېنې هم نه خو د خپلې عهدنامې د شرطونو د پوره کولو او نه د خپلو اختیاراتو د استعمالولو طاقت په ځان کېنې لرې. په دې سبب اوس دا تجویز دې چې یو انگریزي فوځ په کابل باندې پېش قدمي وکړي. د هغوي په مخکېنې دوه مقصده دي یو دا چې ستا حکومت مضبوط کړي په شرط د دې چې ته پخپله وفاداری سره د خپلې عهدنامې د شرطونو د پوره کولو کوشش وکړي او بل مقصد یی دا دې چې د انگریزي سفارت د قاتلاتو نه پوره پوره بدل واخلې مگر سره د دې چې هر هائي نس د خپل څلورم ستمبر په خط کېنې په خپل دوستانه اخلاص باندې ډیر زور ورکړې دې ولې زمونږ حکومت ته دا اطلاع رارسیدلې ده چې د کابل نه قاصدان چارچاپیره په دې غرض استولي شوي دي چې د علاقې خلق او قبائل زمونږ برخلاف راوچت کړي شي او چونکې دا کار د دوستۍ د شان نه برخلاف دې له دې کبله زه دا ضروري گڼم چې هر هائي نس خپل یو اعتباري سره ماته د خبرو اترو دپاره راولېږي چې هغه ماته ستا ټوله مدعا ښکاره کړي.

۱. رابرټس د دې الفاظو نه دنیا ته دا ښکاره کول غواړي چې د امیر یعقوب خان خواهش وه چې د هغه په صدر مقام کېنې دې یو انگریزي سفیر ته د ډیره کیدو اجازت وشي. او دا د هغه په درخواست وه چې کمناړي او د هغه ملگرو ته خپل حکومت کابل ته د ټلو اجازت ورکړو حالانکې دا خبره بالکل خلاف واقع ده. د تیر شوي واقعاتو نه دا ثابت ده چې امیر شیر علي خان او د هغه ټول وزیران او امیران په کابل کېنې د انگریزي سفیر د تقرری برخلاف وو او لارډ لیتن ته یی دا صاف ویلي وو چې که چېرې لیرنگرې سفیر په کابل کېنې مقرر شو نو امیر د هغه د حفاظت ذمه واري نه شي اخستې. د کمناړي او د هغه د ملگرو تقرري د ټول پښتون قام د مرضی نه خلاف او د انگریزانو د فوځي زور په وجه په عمل کېنې راغلې وه. او د گندمک په عهدنامه کېنې دا شرط په امیر یعقوب خان په زور منلې شوی وه. دا هم ټولې دنیا ته معلومه ده چې د امیر شیر علي خان برخلاف انگریزي حکومت صرف په دې وجه د جنگ اعلان کړې وه چې هغه د حکومت برطانیه دې شرط ته غاړه نه ایښوده. وگورئ د لیرنگیانو دې بې ایمانی او دروغوته.

بل اہم کار چې رابرټس سمدستي وکړو هغه دا وه چې هغه د چارچاپيره ملک د خلقو د لويو لويو سردارانو او خانانو د امير يعقوب خان او د هغه د امراؤ او وزراؤ خيالات د انگريزانو د موجوده پيش قدمي متعلق معلومولو دپاره هر طرف ته خپل مخبران او ايځنتان واستول. رابرټس پنخپله په خپل کتاب کښ ليکي چې د امير يعقوب خان د طرف نه ماته بالکل اطمینان حاصل نه وه. او زما دا يقين وه چې امير په دې کوشش کښې لگيا دې چې غلجي او نور قبائل د فيرنګيانو برخلاف راوچت شي. په دې باره کښې د رابرټس په زړه کښې که څه لير ډير شک پاتې وه نو هغه نواب غلام حسين خان په ښه طريقه لرې کړو. د نواب غلام حسين خان د نوم نه د دې تاريخ لوستونکي نا اشنا نه دي په دې ورځو کښې هغه د قندهار نه د کابل په لاره روان شوې وه خو چې د کمناړي د قتل د واقعي نه په لاره خبر شو نو د کابل په ځاي علي خيلو ته رابرټس ته راغلو. چونکې غلام حسين خان هم مسلمان وه او د رابرټس آئنده ټول کار هم په مسلمانانو کښې وه او د دې نه علاوه چونکې نواب موصوف ډير عمر په طور د انگريزانو د ايځنت د امير شير علي خان په دربار کښې تير کړې وه په دې وجه رابرټس د هغه راي له ډير وقعت وړ کولو. چنانچه هغه رابرټس ته وويل چې اگر که يعقوب خان د کمناړي د قتل په سازش کښې شريک نه معلومېږي ولې دا يقيني خبره ده چې امير د هغه او د هغه د ملګرو د بچاو دپاره هيڅ عملي قدم نه دې وچت کړې. او اوس هم يعقوب خان فيرنګيانو سره درغلي او فريب کوي. لوستونکو ته په دې خبره غور کول پکار وي چې د فيرنګيانو دې معزز نواب د امير يعقوب خان برخلاف دا راي بغير د مقامي تفتيش او لويو لويو خلقو نه د تحقيق کولو نه بغير د رابرټس د خوشحاليو دپاره هغه له وړکړه.

حقيقت دا دې چې يعقوب خان په خپله په دې ورځو کښې د خپل آئنده طرز عمل متعلق په سخت شش و پنج کښې پروت وه. يو طرف ته هغه ته صفا معلومېده چې که چرې انگريزي فوځ په خپل پوره زور او طاقت سره په افغانستان کښې د کمناړي او د هغه د ملګرو د قتل د بدل اخستو په غرض پيش قدمي وکړه او په کابل باندې فوځي قبضه وشوه نو دا ممکن نه ده چې انگريزي جرنيل او د هغه فوځ د اعتدال او د انصاف په حدودو کښې دننه پاتې شي. هر کله چې يو فاتح فوځ په بل مفتوح ملک کښې يو ځل دننه شي نو د مفتوح ملک ټول سړي زارې او ځوانان، ښځي او بچي د هغوي کورونه، څاروي، مال متاع، د هغوي عزت، ننگ او آبرو د حمله آور فوځ په رحم باندې شي. او يو بادشاه او امير دا برداشت کولې نه شي چې د هغه د سترگو په وړاندې دې د هغه ملک خلق د پردو فوځونو د لاسه بې عزته، تباہ او مېک شي. خاص طور د پښتنو غوندي خوددار او غيرتي قوم نه دا څرنگ طمع کيدې شوه چې هغوي دې بې مقابلي خپل ملک د غير قوم د لاسه لټار، مغلوب او بيو مه وويني.

بل طرف ته د امير يعقوب خان په زړه کښې دا ويره پرته وه چې که چېرې زه دا وخت د فيرنګيانو مقابلې ته ودرېږم نو نه صرف دا چې زه او زما ټول خاندان به د افغانستان د تاج و تخت نه هميش دپاره لاس وينځي بلکې په ميدان جنگ کښې به د بيشانه ډير ځانونو او مالونو تاوان هم کيږي.

دې کښې شک نشته چې د کمناري او د هغه د ملګرو په قتل کښې د امير يعقوب خان هيڅ قسم لاس نه وه او نه دا خبره وه چې کښې هغه د هغوي د بچاو دپاره پوره کوشش نه وه کړې ولې چونکې دا ټوله معامله ډيره ناساپي او د هغه په بې خبرۍ کښې شوې وه د دې کبله هغه د هغوي د حفاظت انتظام په کاميابۍ سره ونکړې شو. مګر هر کله چې دا معامله ختمه شوه نو د هغې نه لږ وخت پس امير يعقوب خان په خپل فوځ او د خپل رعيت په نورو خلکو پوره قابو بيا موندو او د دې واقعي نه علاوه نور څه فساد يا وړانې پېښ نه شو. په دې حالاتو کښې د امير يعقوب خان دپاره د مقبوليت او د غيرت صرف يوه لار پاتې شوه او هغه دا وه چې هغه د جرګو او کفټ و شنيد په ذريعه انګريزي جنرل له دا ترغيب ورکړي چې د فيرنګيانو فوځونه دې په کابل باندې پېښ قدمي نه کوي او اصلي مجرمانو له د سزا ورکولو ذمه واري دې د هغه په حواله شي. په انګريزي سفارت خانې باندې د چپاو معامله د مخصوص ټولي کار وه نه چې د ټول پښتون قام. د دې کبله د يو څو تنو د فعل سزا ټول قام له ورکول د انصاف د اصولو نه خلاف وو. دې کښې شک نشته چې رابرټس په شپاړسم ستمبر په خپل اعلان کښې دا خبره ليکلې وه "چې انګريزي فوځ ما سيوا د هغې کسانو نه چې چا د انګريزي سفارت په قتل کښې حصه اخستې وه بل هيچا ته سزا يا نقصان نه ورکوي او نور ټول خلق دې که لومړې دي او که واره چې د چا دې معاملې سره تعلق نشته تسلي وساتي". مګر څه وخت چې يو فوځ د بل قوم په ملک باندې په فاتحانه شکل کښې په زور ورننوځي نو د دې قسم اعلانونه ايستل او بيا قدم په قدم د هغې خلاف ورزي کول څه غير معمولي څيز نه دى. هر کله چې يو قوم په بل قوم باندې قابو بيا مومي او د هغې بل قوم ټول خلق مغلوب او بيوسته پراته وي نو په دې قسم اعلانونو باندې عمل کول او د انصاف لاره نه پريښودل ناممکن شي.

چنانچه رابرټس سره د دې اعلان نه هر کله چې په کابل باندې قبضه وکړه نو هغه يو فوځي عدالت د بريکيډير جنرل ميسي د صدارت لاندې په ظاهره خو د دې غرض دپاره مقرر کړو چې هغه د هغې کسانو مقدمې سماعت کړي چې په چا باندې د سفارت د قتل الزام لګيدلى دى ولې په دې بهانه دې فوځي عدالت او د رابرټس پښتنو سره عامې بدسلوکی او ظلم د کابل او د هغې د مضافاتو په خلکو هغه سور تنور جوړ کړو او دومره خلق په بې رحمۍ سره پانسي شول چې د انګلستان اخباراتو او رسالو او په دارالعوام کښې د حکومت مخالفې

ډلې ممبرانو د رابرتس په دې رويه باندې سخته نكته چينې و كړه او حكومت برطانيه د هغه نه د دې دومره خلكو د پانسې كولو جواب طلب كړو. مگر چونكې وزير هند وائي كاؤنټ كرين بروك چې د قدامت پسند ډلې لومړى ركن و، د هغه په مرسته و، او حكومت ته په دارالعوام كښې اكثريت حاصل و، له دې كبله د رابرتس برخلاف هيڅ كارروائي ونشو او د هغه جواب درست وگڼلې شو. د رابرتس دا طمع كول چې امير يعقوب خان دې خپل ټول ملك او قام لاس تړلې فيرنكيانو ته حواله كړي خومره يو نامعقول سوال و. د قام او د ملك مينه هغه صرف د خپلو فيرنكيانو دپاره مخصوص گڼله. د دې كبله په يعقوب خان كښې د دې قسم جذبه هغه ته يو جرم ښكاريدو كه چېرې يعقوب خان د رابرتس او د حكومت برطانيه هر يو تجويز سره اتفاق كولې او بغير د جون و چرانه ي په هغې عمل كولې خواه په هغې كښې د پښتون قوم بيخ كني او تباهي وې نو بيا خو يعقوب خان ډير وفادار او ښه سره و، او كه چېرې هغه د انصاف په اصولو باندې عمل كولو سره د خپل ملك او د قوم او د ملك د عزت د برقرار ساتلو كوشش هم كولې نو بيا چونكې د هغه دا رويه د رابرتس او د انگريزي حكومت په هان كښې هان يو خاځ كول نه وو. له دې كبله هغه "فريبي او درغل" و.

لكه چې خرونك ورومې ذكر شوى دى رابرتس علي خيلو ته د رارسيدو نه پس هم په امير يعقوب خان او هم د لوگر د درې په ټولو ملكانو او خانانو باندې سخت شكمن او بدگمانه و، ليكن هغه دا ټول خيالات په خپل زړه كښې پټ وساتل او د افغانستان خلكو ته ي دا ښكاره كړه چې انگريزي فوځونه صرف په دې وجه په كابل باندې پيش قدمي كوي چې يو خو د سفارت قاتلانو له سزا وركړي او بل دا چې د امير يعقوب خان حكومت له استحكام او مضبوط والې وركړي. چنانچه كوم اعلان چې هغه په شپاړسم ستمبر 1879ء د علي خيلو په مقام كړى و، په هغې كښې او د دره لوگر د ملكانو په نوم په يو خط كښې هغه هم دا دواړه مقصدونه د انگريزي فوځ واضح كړي وو. د دې اعلان او خط نه د رابرتس دوه غرضه وو يو دا چې هغه د پښتنو په زړه كښې دا خبره كښينوي چې انگريزي حكومت بغير د هغې كسانو نه چې چا په انگريزي سفارت باندې قاتلانه حمله كړې ده بل هيچا له هم سزا او نقصان وركول نه غواړي او چونكې ټولو خلكو ته معلومه وه چې د دې قسم خلكو تعداد لږ دى له دې كبله د افغانستان نور خلك د فيرنكيانو په موجوده پيش قدمي كښې هډو دلچسپي نه اخلي. د هغه بل غرض دا و، چې انگريزي حكومت دا وخت د افغانستان او د موجوده حكومت او نظام برخلاف نه دى او نه په هغې كښې څه دخل وركول غواړي بلكې هغوي د امير يعقوب خان حكومت او اقتدار مضبوطولو دپاره كابل ته ځي له دې كبله دې عام پښتانه انگريزانو ته د دشمنۍ او د مخالفت په نظر نه گوري ولې د هغه په زړه كښې د افغانستان د آئنده سياسي حيثيت متعلق چې كوم خيال موجود و، د هغې ذكر د دې نه ورومې مونږ كړى دى او هغه دا

وۀ چې دا ځل به انگریزان د کابل نه بالکل نه راوځي دا اعلان او خط مونږ بعینه لاندې درج کوو:

Alikhel 16th Sep. 1879

"Be it known to all chiefs and the people of the country of Kabul and its dependencies that, in accordance with the Treaty concluded in May, 1879, corresponding to Jamadi-ul-Akhir 1296 Hijri, between the two great Governments, and to the terms of which His Highness the Amir expressed his assent, and agreed to the location of an Envoy of Her Imperial Majesty the Empress, a British Envoy was, at the special request of His Highness the Amir, located at the Kabul court, and the Amir guaranteed that he should be treated honourably and protected.

Within six weeks after the said Envoy was received at and entered Kabul the whole Embassy was besieged and massacred in the very citadel of His Highness the Amir, who could not save or protect them from the hands of the soldiers and the people. From this, the lack of power of the Amir and the weakness of his authority in his capital itself are quite apparent and manifest. For this reason the British troops are advancing for the purpose of taking a public vengeance on behalf of the deceased as well as of obtaining satisfaction (lit consolidation) of the terms entered into the Treaty concluded. The British troops are entering Afganistan for the purpose of strengthening the

ترجمه: علي خيل شپاړسم ستمبر ۱۸۷۹ء

د کابل د علاقې او د هغې د ملحقانو ټولو خلقو او خانانو ته دې دا خبره معلومه وي چې د هغه عهدنامې مطابق چې په می ۱۸۷۹ء مطابق جمادي الاخر ۱۲۹۶ هجري کېنې د دواړو حکومتونو تر منځ شوې وه او د هغې شرطونه هز هائي نس امير منظور کړي وو او دا خبره ئ هم منلې وه چې د ملکه معظمه انگلستان يو سفير دې مقرر شي. د هز هائي نس د امير په خاص درخواست يو انگریزي سفير د کابل په دربار کېنې مقرر شو او امير دا ذمه واري واخسته چې هغه سره به د عزت سلوک او د هغه حفاظت هم کېږي.

د دې سفير کابل ته د رارسيدو نه پس شپږو هفتو کېنې دننه د هز هائي نس امير په خپله قلعه کېنې د دې ټول سفارت محاصره وشوه او هغوی نېل قتل شول. لیکن امير هغوي نه د سپاهیانو او نه د خلقو د لاسه بچ کړې شول. د دې خبرې نه د امير په خپل صدر مقام کېنې د خپل طاقت کمې او د اختياراتو کمزور والی ظاهر دی. په دې وجه انگریزي فوځونه په دې غرض پیش قدمي کوي چې د مقتولانو بدل د ټولو خلقو په مخکېنې واخستې شي. او کوم شرطونه چې په عهدنامه کېنې طے شوي دي د هغې مضبوطوالی راشي. انگریزي فوځونه په افغانستان کېنې د دې غرض دپاره راننځي چې هغوي د هز هائي نس امير شاهي طاقت مضبوط کړي بشرطیکه هز هائي نس هغه اختيارات په وفاداری حکومت برطانیه سره د

دوستی او د ښه تعلقاتو د قیام دپاره استعمال کړي. صرف هم دغه یوه طریقه ده چې د هغې په ذریعه د امیر سلطنت سالم پاتې کیدم شي او د دوستی او د خلوص کوم جذبات چې امیر د دې واقعي نه پس د خپل څلورم ستمبر ۱۸۷۹ء په خط کښې ظاهر کړي دي هم په دې ذریعه ثابتیدم شي.

د دې غرض دپاره چې زموږ د دې دواړو حکومتونو تر منځ د دوستی او د اتفاق په حقیله څه شکوک پاتې نشي ما امیر ته خط لیکلې دې چې ته خپل یو اعتباري ایجنټ زما کیمپ ته راواستوه. انگریزي فوځونه به بغیر د هغه کسانو نه چې چا د سفارت په قتل کښې حصه اخستې ده او یا په هغې کښې شامل شوي وي بل هیڅا له سزا یا نقصان نه ورکوي بشرطیکه هغوي زموږ مقابلې ته ونه دریږي. باقي ټول خلق دې خواه هغوي واره وي یا لومړې چې د چا دغې واقعي سره تعلق نه وي په دې تسلي وساتي. پکار دي چې د باربرداری وسائل او د هر قسم د رسد سامان انگریزي فوځ ته راوړي شي. هر څیز چې د چا نه واخستې شو د هغې به پوره قیمت او کرایه ورکیدم شي. چونکې رحم او انسانیت د دې لومړی حکومت په خصوصیاتو کښې شامل دي د دې دپاره دا اعلان د عامو خلقو د اطلاع دپاره د اگاهو نه جاري شو.

ترجمه د هغه خط چې د دره لوگر ملکانو ته جنرل رابرتس لیکلې وه:

”د هغې اعلان نه چې کوم ما د دې نه اگاهو ایستې دې تاسو ته به د هغې وجوهاتو پته لگیدلې وي د کوم په سبب چې انگریزي فوځونه کابل ته روان دي. د ملکه معظمه حکومت د دې فوځونو د راوستو نه دا غرض لري چې د سفارت د قتل انتقام واخلي او هر هائي نس امیر له د خپل انتظام په قائمو کښې امداد ورکړي. نور ټول هغه خلق چې دې قتل سره تعلق نه لري هغوي دې بالکل مطمئن وسیري بشرطیکه هغوي مقابلې ته ونه دریږي.

هر هائي نس امیر په خپلو خطونو کښې چې کوم ماته وصول شوي دي مونږ سره د خپلې دوستی اظهار کوي او دا غواړي چې مونږ سره خپل دوستانه تعلقات جاري وساتي چونکې انگریزي فوځونه به عنقریب زما د کمان لاندې د لوگر په دره کښې داخلېږي د دې دپاره زه دا خط ستاسو د تسلي دپاره لیکم او دا امید کوم چې تاسو به د درې هغه ټولو کسانو ته چې د چا دې قاتل سره تعلق نشته د دې اعلان مطلب واضحه کړئ او زما د فوځونو دپاره به د خوراک د سامان او د باربرداری د وسائلو په مهیا کولو کښې هر قسم امداد را کړئ چې د هغې دپاره به پوره قیمت او کرایه ورکیدم شي. زه امید کوم چې د دې تسلي ورکولو نه پس به ټول ملکانونه لیدو دپاره زما کیمپ ته راشي او زه به یې په خوشحالی هلته وگورم.“

د دې اعلان نقلونه رابرتس کابل ته غزلي ته او د چارچاپیره علاقه قبائلو ته ولیږل او

په اتلسم ستمبر ی د دې اعلان او خط نقلونه امیر یعقوب خان ته هم واستول. او دوباره ی ورته ولیکل چې زه د خپل ورومې خط د جواب او ستا او ستا د اعتباري نمائنده د راتلو لاهم هغه شان په انتظار یم او په اخر کښې ی دا هم ورته ولیکل چې د حکومت هند د امداد په حقله ته پوره تسلي وساته.

په دې اثنا کښې د انگریزي فوځ یو بریګید د جنرل بیکر د کمان د لاندې په دره شتر گردن باندې قبضه وکړه. او مورچې ی پکښې جوړې کړې او تر کوشي پورې د لارې په جوړولو کښې مصروف شو او باقي فوځ د باربردارۍ د څاروو او د سامان رسد په فراهمۍ او سامان جنگ په رارسولو کښې شپه او ورځ لگیا شو. په شلم تاریخ امیر یعقوب خان رابرتس ته ولیکل چې زه خپل دوه اعتباري نمائنده گان یو مستوفي (وزیر مال) حبیب الله خان او بل وزیر اعظم شاه محمد خان دراستوم. چنانچه دا دواړه کسان علي خیلو ته په یویشتم تاریخ راوړسیدل او تر درویشتم ستمبر پورې ی رابرتس سره دوه ملاقاتونه وکړل. په دې ملاقاتونو کښې دې دواړو سردارانو رابرتس ته په کابل باندې د انگریزي پیش قدمی برخلاف په داسې طریقې دلائل پیش کړل چې په هغې کښې د امیر یعقوب خان د طرف نه انگریزانو سره د مقابلي او د جنگ کولو اراده او نیت خو ښکاره نه وه لیکن رابرتس ته د امیر د طرف نه دا رای ظاهره شوه چې هغه د انگریزانو دې پیش قدمی سره متفق نه دی. او له دې کبله پکار دي چې هغوي دا فوځي کارروائي ملتوي کړي. په کومو الفاظو کښې چې هغوي دا خپله مدعا رابرتس ته ښکاره کړه د هغې دلائل خلاصه دا ده:

د انگلستان او د افغانستان مفاد یو دي او امیر او د هغه افسران د کابل په دې واقعې باندې بیحده ډیر غمزن دي. امیر د دې خبرې ډیر خواشمنند دی چې زه د حکومت برطانیه خواش پوره کړم او د حکومت برطانیه وقار په هر هغه طریقې قائم شي چې کومه وائسرای ته مناسب ښکاري. مگر هز هائي نس د دې نه هم چشم پوشي نشي کولې چې باغي فوځ او نور عام د رعیت خلق او فوځیان په دې ویره کښې پراته دي چې بدل به بی امتیازه واخستې شي او د گناه کار او بی گناه لحاظ به ونه ساتلې شي. له دې کبله هغه دا امید کوي چې که د ویرې په سبب ټول خلق مقابلي ته راپاڅي نو چې د هغې متعلق بندوبست وشي.

رابرتس د دې دلیل برخلاف د خپل اعلان مورخه شپاړسم ستمبر حواله ورکړه ولې مستوفي په جواب کښې وویل چې دا خلق دومره جاهلان دي چې په هغوي باندې د اعلانونو اثر نه کیږي. بیا مخکښې هغوي د خپلو خبرو سلسله دا شان جاري وساتله. دا هم ممکن ده چې ټول خلق یوه ډله شي. پښتانه خودمطلبه او په خپلو کښې یو تر بله بی اتفاقه دي ولې بیا هم که چرې دا شان خبره پیښه شي نو هسې نه چې د دې بیا په امیر الزام راشي. له دې کبله هغه دا مناسب گڼي چې تاته خپله رای ښکاره کړي او ټول واقعات کوم چې هغه ته معلوم دي

د حکومت برطانيه په مخکښې کيږدي. د يو خيرخواه په حيثيت د امير د مشورې خلاصه دا ده چې انگريزي فوځ دې په کابل خپله پيش قدمي يو پنځه ورځې ملتوي کړي. په دې منځکښې به هغه د باقاعده فوځ نه وسله توله کړي او بيا به نوي نوکران ونيسي او د هغوي په ذريعه به هغه ټولو کسانو له سزا وړ کړي چې چا په دې خراب کار کښې حصه اخستې ده. د امير دا اراده ده چې د شير علي خان د زمانې ټول زارۀ سپاهيان لرې کړم او د منځکښې دپاره صرف پنځلس زره سړي وساتم. دا به ډيره ښه وي که چرې پيش قدمي تر هغه وخته پورې ملتوي شي تر کومه چې هغه خپل طاقت قائم کړي نه وي. د امير دا مطلب نه دې چې افغان فوځونه به د انگريزانو مقابله وکړي شي خواه هغوي پنځوس زره په شمار کښې هم وي. د باغي فوځونو نه خو تنظيم شته او نه ئ مشران ولې په هغوي کښې د هرې قبيلې کسان شته نو که چرې انگريزي فوځ هغوي تباہ کړي (او ضرور به ئ تباہ کړي که چرې هغوي مقابلي ته راوځي) نو بيا به ټول ملک د فيرنګيانو او امير برخلاف يوه ډله شي. دغه وجه ده چې هغه وائي چې پيش قدمي دې ملتوي شي او د گناه کارو سزا دې هغه ته پريښودې شي. وانسراي دې تسلي ساتي چې هغه به په دې کسانو هيڅ رحم ونه کړي هغه به د هغوي نه دا شان نمونه قائمه کړي چې د ټولې دنيا په منځکښې به هغه لکه د رڼا ورځې ښکاره وي. اوس هم د کابل هر سره امير ته کافر وائي ځکه چې هغه او د هغه ملګرو خپل نصيب قسمت حکومت برطانيه سره شريک کړي دې.

سره د دې ټولو خبرو چې د کومو ذکر وشو ممکن ده چې صورت حالات بالکل درست شي که چرې باغي فوځونه په يو ځاي د مقابلي کوشش وکړي. ولې امير سره ويره ده چې هغوي به دا شان کار ونکړي بلکې غالباً چې هغوي به چارچاپيره خواره شي او د ملک خلق به راپاخوي. په دې صورت کښې به بيا د انگريزي فوځ د تګ راتګ په لاره پرله پسې چپاوونه کيږي او د رسد سامان وغيره راټولول به ډير گران شي.

ژمي ته صرف يوه مياشت پاتې ده دا څوک نشي وئيلې چې څه به کيږي. ممکن ده چې هيڅ مقابله ونشي ليکن امير به هم هغه څه کوي چې څرنگ د حکومت برطانيه خوښه وي ولې هغه دا خپل فرض گڼي چې هغه خپله رايئ ښه په کلکه بيان کړي چې موجوده موسم د پيش قدمي دپاره موزون نه دې. رابرتس په جواب کښې دا وئيل چې زه د وانسراي د طرف نه د امير صاحب د دې ښې مشورې شکريه ادا کوم او زما دا يقين دې چې دا مشوره د يو دوست مشوره ده ولې دا يوه اهمه معامله ده او غور طلب ده نو که چرې تاسو نور څه وئيل غواړئ نو ووايئ.

د دې نه پس مستوفي رابرتس ته وئيل چې که چرې انگريزي فوځ ارومرو په کابل باندې راختل غواړي نو بيا دې په پوره طاقت کښې راشي چې د هر قسم محالمت او مقابله

باندې غالب شي او په ټول ملک کېنې د بغاوت بيخ وباسي.

رابرټس ووئيل چې د امير مشوره ډير اهميت لري او په هغې باندې فکر کول غواړي. هر کله چې اول اول هڅه هائي نس د کابل د دې فساد متعلق اطلاع ورکړه او امداد ئ وغوښتو نو د وائسراي ورومې خواهش دا وه چې بغير د ډيل نه زه انگرېزي فوځونه وليږم چنانچه ماته حکم وشو چې ته فوراً کرمې ته لاړ شه او هغه ځاي ته د فوځونو کمان واخله. دې سره سم هغې فوځ ته چې د قندهار نه راروان شوي دې د تار په ذريعه قندهار ته د واپس کيدو حکم وشو او هغوي ته هدايت وشو چې قلات غلزي باندې وروړاندې شي. دا احکام صادر شول چې يو دريم فوځ دې په پيښور را جمع شي او ټول د امير د امداد دپاره وه. وائسراي سره د اگاهو نه د دغې عام بغاوت فکر وه د کوم چې اوس امير سره ويره پيدا شوې ده او په دې وجه دا ټول فوځونه د هر ايکسې لينسي په حکم باندې دومره طاقتور دي چې که ټول افغانستان رايوځاي شي نو د يوې لحظې دپاره هم د هغوي مقابله نشي کولې. د قندهار فوځونه په لږ ساعت کېنې تيار شوي دي او اوس د قندهار نه په مخکېنې د کابل په لاره راوراندې شوي دي، د پيښور فوځونه هم زر زر رايوځاي شول او پيش قدمي ئ کړې ده نو امير دې تسلي وساتي چې انگرېزي فوځونه به په ښه زور کېنې وړاندې راروان وي. ولې زه به بيا هم د امير په مشوره غور وکړم ځکه چې هغه ډير اهميت لري. مگر هڅه هائي نس له دا ياد ساتل پکار دي چې د کابل واقع صرف د يو څو انگرېزي افسرانو او د پنځوسو شپيتو تنو معامله نه ده چې په فريب سره قتل شول بلکې دې سره د ټول انگرېزي حکومت د عزت سوال وابسته دې او تر کومه پورې چې د دې افسرانو او سړو نعلونه په کابل کېنې د بنځيدو نه بغير پراته وي تر هغې به زما په خيال د فیرنگيانو د قوم تسلي هيچرې ونشي. هغوي به د دې مطالبه کوي چې انگرېزي فوځ دې پيشقدمي وکړي او د دې جرم سزا دې پوره پوره ورکړې شي. مگر بيا هم د امير مشوره چې زما يقين دې چې د يو دوست مشوره ده او د غور قابله ده زه به په هغې سوچ وکړم او بيا به پسته جواب درکړم.

مستوفي حبيب الله خان بيا ووئيل چې د انگرېزي فوځ د طاقت متعلق چې تا څه ووئيل په هغې مونږ پوهه شو دې کېنې شک نشته چې دا فوځ کافي دې او ټول افغانستان د هغې مخې ته نشي ودرېدې ليکن امير مونږ ته وينا کړې ده چې دا هم تاته ووايو (خو ما نه دا خبره هيره شوې وه) چې په ترکستان کېنې خليريشته رجمتي د پياده، شپږ د رسالي او شپږ پنځوس توپې موجودې دي. د ټولو نه ورومې په دې فوځونو کېنې د مرار شريف په مقام د بغاوت آثار ښکاره شوي وو او د بهر د دشمنانو نه علاوه عبدالرحمن خان او د عظيم خان زامن هم د موقعې په داؤ کېنې ناست دي! بيا د هرات متعلق هم شک دې نو هر کله چې د هغه ځاي فوځونه د کابل د واقعاتو نه خبر شي نو دا څوک نه شي وئيل چې هغوي به څه

کوي. که چرې دا خلق عبدالرحمن خان خان سره رضا کرل نو هرات او ترکستان به د همیش دپاره د افغانستان د حکومت نه پرېکړې شي. دا هم یوه بله وجه ده چې د هغې په سبب پکار دي چې د انگریزي فوځونو پیش قدمي ملتوي شي او امیر له د هرات او د ترکستان د فوځونو خپل خان ته د را اړولو موقعه په لاس ورشي. جنرل رابرتس په جواب کښې وویل چې په دې ټولو وجو هاتو باندې به پوره غور وشي د وائسرای ورومې حکم خو دا دې چې فوراً د امیر د امداد دپاره پیش قدمي وکړئ ولې زما دا یقین دې چې د هڅه هائي نس مشوره دوستانه ده او په هر صورت به هغه حکومت برطانیه سره د تعاون کولو انتهائي کوشش کوي له دې کبله به په هغې ټولو خبرو چې کومې امیر تاسو ته ، ماته د وینا دپاره کړې دي، پوره پوره غور کېږي.

مستوفي : وائسرای دې دا پوره تسلي ساتي چې امیر به هم هغه څه کوي چې څه د وائسرای خوښه وي.

وزیر : هر کله چې امیر ته د جنرل رابرتس د چیتې نه دا پته ولگیده چې وائسرای د دې ټولې معاملې په حقله رابرتس له ټول اختیار ورکړې دې نو هغه ډیر خوشحاله شو ځکه چې هغه د هغه د اخلاقو او نرم دلی نه خبر و.

جنرل رابرتس په جواب کښې وویل چې زه به په هغه ټولو تجاویزو چې کوم ماته پیش شول ډیر ښه غور وکړم او پس ته به د هغې جواب ورکړم. په دې منځکښې زه تاسو دواړو ایجنټانو ته دا سوال کوم چې یوه دوه ورځې زما په کیمپ کښې پاتې شې چې زه تر هغې پورې د امیر مشوره ښه وتلم ځکه چې هغه هم د انگریزانو دپاره او د افغانستان د حکومت دپاره ډیر اهمیت لري. اخر رابرتس دا دواړه سرداران په پنځویشتم تاریخ د خپل کیمپ نه رخصت کړل او لاندینې خط یې د امیر یعقوب خان په نوم هغوي ته ورکړو :

هڅه هائي نس امیر کابل ته

کیمپ علي خیل پنځویشتم ستمبر 1879ء (پور هائي نس)

(پس د سلام نه) ماته د آنجناب دوه خطونه یو د نولسم او بل د شلم ستمبر (مطابق

اول او دویم شوال) د آنجناب د دوو اعتباري نمائنده گانو مستوفي حبیب الله خان او وزیر شاه محمد په لاس راوړسیدل. زه د آنجناب ډیر مشکور یم چې تا ماله د مستوفي او د وزیر غوندې دوه نامتو او د لویې درجې کسان راواستول. هغوي ماته د آنجناب د خواهشاتو په حقله پوره خبر راکړو او زه د هغوي په ټوله وینا باندې ښه پوهه شوم. دا بدقسمتي ده چې موسم دا شان اخر دې او ژمې به ډیر زر داخل شي ولې دومره وخت لاشته چې د زیاتې یخنی نه ورومې ورومې انگریزي فوځ کابل ته راوړسي.

کوم د خواست چې آنجناب د مشورې او د امداد د غوښتو دپاره د دریم او شلیم

ماه حال په خطونو کښې کړې دې د هغې متعلق وائسرای هند سره ډیر فکر وۀ چې په هغې کښې بالکل ډیل ونشي. د هر ایکسي لنسي ډیر خواهش وۀ چې زمونږ فوځونه دې سمدستي په کابل باندې په دې غرض پیش قدمي وکړي چې یو خو د آنجناب ذاتي سلامتي بالکل یقيني شي او بل دا چې آنجناب له ستا په خپل صدر مقام کښې د امن او د انتظام په قائمولو کښې امداد حاصل شي. د بدقسمتي نه د باربرداری د وساتلو د کمي په سبب او دا چې د سامان رسد یو خاص مقدار راجمع کول هم ضروري وو په دې سبب د یو څو هفتو ډیل پېښ شو. مگر د وائسرای دپاره دا خبره د تسلی او د خوشحالی باعث شوه چې د آنجناب ذاتي سلامتي في الحال په خطره کښې نه ده او د هر اکسي لنسي دا یقین دې چې آنجناب به تر هغې پورې په خپل حکومت کښې پوره امن و امان وساتلې شي تر څو چې انگریزي فوځونه کابل ته رسیدلي نه وي.

زه آنجناب ته په خوشحالی د دې خبرې اطلاع ورکوم چې پرون ماته خبر راغی چې یو لوی فوځ د قندهار نه د یو بهادر او نامور افسر د کمان لاندې را روان شو او د فوځ یوه بله دسته د جنرل برانت د کمان لاندې د پیښور نه جلال اباد ته او په وړاندې د گندمک په لاره کابل ته په شتاب روانه ده. زه امید کوم چې زما خپل فوځ به هم ډیر زر د را روانیدو قابل شي. آنجناب ته به علم وي چې د یو څو ورځو نه مونږ په شتر گردن قبضه کړې ده په دې منځکښې د رسالې او پیاده رجمنتي سره د توپخانې کرمې ته د دې غرض دپاره راوړسیدل چې یو څو هغوي د هغه فوځونو ځای ونیسي کوم چې زه خان سره کابل ته بوتلل غواړم او بل دا چې که چېرې ماته د نورو فوځونو ضرورت پېښ شي نو چې هغوي زما د فوځ دستې له هم کومک ورکړي اګر چې زما دا یقین دې چې دې کومک ته به بالکل ضرورت نه پېښیږي.

چونکي وائسرای هند سره د آنجناب د سلامتي او د حفاظت ډیر فکر دې له دې کبله هغه دا حکم کړې دې چې په دې درې واړو فوځونو کښې دې (کوم چې د قندهار، کرمې او خیبر نه روان شوي دي) هر یو فوځ دومره مضبوط وي چې هغوي په هر هغې مقابلي باندې غالب راشي کومه چې ممکن ده چې د آنجناب د دشمنانو د طرف نه هغوي ته پېښه شي. د فوځ د دې هرې یوې دستې د مضبوطوالي متعلق هیڅ شک و شبه نشته. ماته دا پته لګیدلې ده چې په قلات غلزی کښې او نه په غزني کښې دا شان خلق شته چې هغوي زمونږ د فوځونو پیش قدمي د قندهار د طرف نه بنده کړي. په دې سبب هیڅ وجه نشته چې هغوي دې ولې کابل ته په ډیره لږه موده کښې را ونه رسي.

د خیبر قبائل د صلحې په هغه عهدنامه چې کومه د آنجناب او د حکومت برطانیه ترمنځ په تیره شوې می کښې شوې وه بڼه پوهه شوې دي او د هغې قدر کوي. په دې وجه هغوي بالاتفاق دا فیصله کړې ده چې مونږ به د پیښور انگریزي فوځونو له په هره طریقه امداد

ور کور او اوس هغوي د دې خبرې ډير خواش مند دي چې د خيبر لاره دې محفوظ وساتي او خپل د باربردارۍ ټول څاروي دې انگريزي کمانډر ته په خدمت کښې پيش کړي. په دې طريقه به انگريزي کمانډر په کابل باندې دخپلو فوځونو په شتاب سره په راجمع کولو کښې کامياب شي. د آنجناب په مهرباني ماته د توقع نه ډير کم مشکلات پېښ شوي دي او زه د معقول وجوهاتو په بنا د دې خبرې اميد کوم چې زه به زر آنجناب څخه ورسم او که نه وي نو کم از کم د قندهار او د خيبر فوځونو سره سم به در ورسم. زه د آنجناب سره د ملاقات کولو د موقعي په ډير اشتياق سره منتظر یم او اميد کوم چې ته به ماله د سامان رسد او د باربردارۍ د وسائلو په مهيا کولو کښې امداد بدستور جاري وساتي.

ما د آنجناب په دې تجويز ډير په ښه شان سره غور وکړو چې آنجناب دې پخپله باغي فوځونو او هغې کسانو له د جائزې سزا ورکولو مجاز شي چې چا د انگريزي سفير او د هغه د ورکوټې محافظې دستې په فريانه او ظالمانه قتل کښې حصه اخستې ده او دغه شان دې د ملکه معظمه فوځونه د هغې تکليف، سختۍ او فاقو نه بچ شي چې کوم به هغوي ته پېښېږي. زه د وائسراي او د حکومت هند د طرفه د آنجناب د دوستانه احساساتو د دې مزيد ثبوت دپاره ډير په خوشحالي سره د آنجناب شکريه ادا کوم. په معمولي واقعاتو کښې به ما ستا دا پيشکش ډير په خوشحالي او په شکريه منظور کړم وۀ ولې کوم واقعات چې اوس دا وخت پيش شوي دي د هغې په سبب زما يقين دې چې د فيرنګيانو د دې لومړۍ قوم به تر هغې پورې تسلي ونشي تر څو پورې چې انگريزي فوځ په کابل باندې پيش قدمي نه وي کړم. او په هغه ځاي کښې ئ آنجناب له د داسې قسم د سزا ورکولو دپاره امداد نه وي ورکړم. چې د کومې دا بزدلانه او وحشتناک فعل مستحق دې.

ما د آنجناب اصلي خطوط وائسراي ته واستول زما د دې جواب نقل به د نن په ډاک کښې د هز ايکسي لنسي د غور دپاره وليږلې شي. په دې اثنا کښې ما مستوفي حبيب الله خان او وزير شاه محمد له زمانه د رخصت اخستو او آنجناب سره د يو ځاي کيدو اجازت ورکړو.

د رابرټس د زباني گفتگو نه چې کوم هغه مستوفي حبيب الله خان او وزير شاه محمد سره وکړه او د هغې خلاصه مونږ پرې ذکر کړې ده او د دې خط نه هم چې کوم هغه د امير يعقوب خان ته د دې دوو سردارانو په لاس واستولو معلومېږي چې هغه پښتنو سردارانو، امير يعقوب خان او پښتون قوم ته دا خبره ښکاره کوله چې د انگريزي فوځ موجوده پيش قدمي د امير يعقوب خان په درخواست، يو د هغه د حکومت د استحکام او د هغه د اختياراتو مضبوطولو دپاره تجويز شوې ده او بله دا چې د انگريزي سفير او د هغه د ملګرو قاتلانو له د مناسب او ضروري سزا په ورکولو کښې انگريزي فوځ د امير يعقوب خان امداد وکړي.

بهر صورت د رابرتس د دې گفتگو او د دې خط د طرز تحریر نه دا شان معلومیده لکه چې انگریزي فوځونه به د دې دواړو مقصدونو د حصول دپاره د امیر یعقوب خان د احکامو او د هغه د خواهش د لاندې کار کوي. حالانکې د ابتدا نه نه خو د وائسرای او نه د رابرتس په حقیقت کښې دا اراده وه بلکې د شروع نه رابرتس د امیر یعقوب خان په نیت باندې شکمن وه او دا یې یقین وه چې فیرنګیانو سره لږېب او درغلي کوي. دا باقي ټولې خبرې هغه هسې د ظاهر داری او دې دپاره هغه ته کولې چې هغه د انگریزي حکومت په اصلي ارادو پوهه نه شي. او په دې طریقې امیر موصوف خپل خان او خپل تاج و تخت د فیرنګیانو د لاسه بالکل محفوظ وکړي. او ښکاره په ښکاره د هغوی مقابلې ته میدان جنگ ته راونه وځي. بلکې د رابرتس فوځ سره د سامان رسد و غیره امداد وکړي او د قام نور خلق هم د پاڅیدو او د خپل ملک دپاره د جنگیدو نه منع کړي. په دې گفتگو او خط کښې رابرتس یعقوب خان ته د دې خبرې د ښودلو کوشش هم کړی دی چې انگریزي فوځ په ډیر زور او طاقت کښې او په ډیر لوی شمار د درې طرفو نه په کابل را روان دی. د دې مدعا دا وه چې که چرې امیر یعقوب خان یا د نورو سردارانو په زړه کښې د مقابلې کولو څه اراده وي نو چې هغه به دې خبره کمزورې شي. حالانکې د لام د شروع نه په دې درې واړو فوځونو کښې صرف یو د رابرتس د فوځ په حقله دا خیال کیدلی شو چې هغه به په کابل باندې پیش قدمي وکړي شي. لیکن د باربرداری د څارو د کمی په سبب په هغه کښې هم د سمدستي روانیدو طاقت نه وه. که چرې دا وخت د یوې مضبوطې ارادې او کلک زړه پښتون د افغانستان امیر و دی نو هغه به په دې اثنا کښې دومره طاقت او لښکرې راجمع کړي و چې د رابرتس دا مختصر فوځ به یې یو لښت مخکښ کیدو ته پرېښي نه وه مګر یعقوب خان لکه چې څرنګ ورومیرې ذکر شو دی د یوې کمزورې ارادې او کمزوري زړه خاوند وه. نه خو په هغه کښې قوت فیصله وه او نه د لویولو یو مقاصدو د حاصلولو دپاره په هغه کښې د حوصلې لوی والی وه. د فیرنګیانو غوندې د منظم او متفق قوم د مقابلې دپاره یو ځیګرور او د ارادې پوځ پښتون پکار وه چې نه ورسره د خپل خان فکر وې او نه د تاج و تخت بلکې دا هر یو څیز یې د پښتون په وقار، عزت او آبرو باندې قربانولي. په یعقوب خان کښې د دې ټولو خبرو کمه وه له دې کبله باوجود د دې چې هغه د رابرتس د چل ول په دې ټولو خبرو ښه پوهیدو او سره د دې چې هغه به دې هم ښه رسیدلی وه چې زما دپاره د خودداری، د غیرت او د پښتو صرف دا یوه لاره ده چې زه په میدان جنگ کښې د خپل ملک او د قام د آبرو ساتلو دپاره د حمله آور فوځونو د مقابلې دپاره راوځم. ولې هغه تر اخره پورې د دې ټاک مقصد دپاره د ملاتړلو فیصله ونکړې شوه او دوه درې ورځې پس یې خان د راتلونکو حکم جګړو نه د خلاصولو دپاره فیرنګیانو ته د کوشي په مقام حواله کړو. او دغه شان پښتون قام بیا بې مشره اړی

رهنما پاتې شو او د يو بيروني حکومت د عظيم الشان فوځي نظام په مخکېنې بې لاسو بې پښو پريوتو. دغه د شخصي حکومت خرابۍ وي چې د ټول قوم مرګ او ژوند صرف د يوسړي ارادې سره تړلې وي. که چېرې دغه يو سړی د دشمن په قابو کېنې ورشي نو ټول قوم بې دست و پا شي. ولې د دې برخلاف که چېرې د ملک او قام اصلي واګې او اختيارات د يوې نمائنده جرګې په لاس کېنې وي نو تر کومه پورې چې د قام يو کس هم ژوندی وي نو تر هغې د ملک نظام درهم برهم کېدلی نشي او د يو مشترک دشمن مقابله تر اخر دمه پورې جاري ساتلې شي. دغه شان د يعقوب خان ميدان نه تېښتيدلو د پښتون د منظمې مقابلې خاتمه وکړه.

هرکله چې د رابرتس او د يعقوب خان ترمنځ دا د چل ول خبرې روانې وې نو رابرتس هدايات جاري کړل چې د کوشي په مقام دې د ټول فوځ دپاره د خوراک دومره لوی مقدار راجمع کړې شي چې تر کابل پورې کافي وي او چې بيا د غلې د کمې په سبب په لاره د حصاريدو ضرورت بالکل پاتې نه شي. د دې غرض دپاره هغه دا مناسب وګڼل چې څومره ډيرې ورځې زه په علي خيلو کېنې پاتې شم نو هغه څومره به زما دپاره ښه وي. ځکه چې تر کومه زه په علي خيلو کېنې يم نو تر هغې به پښتانه زما په اصلي اراده نه پوهيږي او ممکن ده چې هغوي دا خيال وکړي چې رابرتس د امير په خبرو اترو په کابل باندې د پيش قدمۍ کولو نه پاتې شو ولې که زه يو ځل د شترګردن نه ووتم نو ټول خلق به پوهه شي چې اوس په کابل باندې لام ږمې او د کومو خلقو چې مقابلې کولو ته نيت وي هغوي به ټول د راپاخيدو کوشش وکړي. په دې صورت کېنې بيا په کابل باندې دومره په شتاب پيشقدمي پکار ده چې خلقو ته د منظم کيدو موقع په لاس ورنشي. هرکله چې د خرڅ خوراک دا مقدار را يوځامې شو نو رابرتس دا لاندینې فوځي فرمان د خپلو فوځونو په نوم جاري کړو:

"The Government of India having decided that a force shall proceed with all possible dispatch to Kabul, in response to His Highness the Amir's appeal for aid, and with the object of evenging the dastardly murder of the British representative and his escort, Sir Fredrick Roberts feel sure that the troops under his command will respond to the call with a determination to prove themselves worthy of the high reputation they have maintain during the recent campaign.

The major general need address no words of exhortation to soldier whose courage and fortitude have been so well proved. The Afghan tribes are numerous, but without organisation; the regular army is undisciplined, and whatever may be the disparity in numbers such foes can never be formidable to British troops. The dictates of humanity require that a distinction should be made between the peaceable inhabitants of Afghanistan and the treacherous murderers for whom a just retribution is in store, and Sir F. Roberts desires to impress on all ranks the necessity for treating the unoffending population with justice, forbearance, and

clemency.

The future comfort and the well-being of the force depend largely on the friendliness of our relations with the districts from which supplies must be drawn; prompt payment is enjoined for all articles purchased by departments and individuals, and all disputes must be at once referred to a political officer for decision.

The major general confidently looks forward to the successful accomplishment of the object of the expedition, and the establishment of order and a settled Government in Afghanistan."

ترجمه: "چونکې حکومت هند د هڅو هائي نس امير د امداد د سوال په جواب کښې او د دې غرض دپاره هم چې د انگرېزي نمائنده او د هغه د محافظې دستې د بزدلانه قتل بدل واخستې شي دا فيصله کړې ده چې يو فوځ دې ډير په شتاب سره کابل ته روان شي. په دې سبب د سر فریدرک رابرټس دا يقين دے چې کوم فوځونه د هغه د کمان د لاندې دي هغوي به د دې دعوت په جواب کښې په داسې عزم سره راپاڅي چې هغوي به خپل خان د هغې لورې نوم مستحق ثابت کړي کوم چې هغوي په وروستني جنگ کښې پيدا کړے و." د

ميجر جنرل موصوف د دې خبرې ضرورت نه گڼي چې هغه سپاهيانو ته د منت خه الفاظ استعمال کړي ځکه چې د هغوي جرأت او حوصله په ښه شان سره ثابته ده. دې کښې شک نشته چې افغان قبائل بيشماره دي ليکن هغوي بې تنظيمه دي د هغوي باقاعده فوځ کښې هم ضبط يعنې ډسپلن نشته او هر څومره لورې فرق چې د هغوي او زموږ په شمار کښې وي ولې دا شان دشمن د انگرېزي فوځونو په مقابله کښې هيڅ وقعت نه لري. د انسانيت د اصولو تقاضا ده چې د افغانستان په پرامن باشنده گانو او په هغه فريبي قاتلانو کښې دې تمیز وشي چې د چا دپاره سخته سزا انتظار کوي او سر فریدرک غواړي چې د هرې يوې عهدي سرې باندې د دې خبرې ضرورت محسوس کړي چې هغوي بې ضرره باشنده گانو سره د انصاف، صبر او رحم سلوک وکړي.

د فوځ آئنده ارام او خيريت زيات تر د هغې اضلاعو خلقو سره په خوشگوار تعلقاتو باندې منحصر دے د کومو نه به چې مونږ له د سامان رسد د حاصلولو ضرورت پېښيږي. په دې وجه دا ضروري ده چې کوم څيزونه د مختلفو محکمو يا د بيلو بيلو سړو د طرف نه اخستې شي نو د هغې قيمت دې سمدستي ادا شي او که چېرې په قيمت باندې خه تنازعه پېښه شي نو هغه دې فوراً يو پوليتيکل افسر ته د فيصلي دپاره حواله شي. ميجر جنرل موصوف سره د دې خبرې په شوق سره منتظر دے چې د دې مهم مقاصد به ډير په کاميابي سر ته رسي او په افغانستان کښې به يو باقاعده حکومت او نظام قائم شي.

په اويشتم نومبر رابرټس پخپله د فوځ يوې مضبوطې دستې سره کوشي ته روان شو

چې په هغه ځای کېنې بریگیډیر جنرل بیکر د څه مودې نه قبضه کړې وه. د شتر گردن په کنډو کېنې په رابرتس باندې د قومي خلقو یوې ډلې ډزې وکړې او ډاکټر ټاؤنشیند نوم د رابرتس یو ملگرې ؤ چې هغه وخت د رابرتس په خوا کېنې په اس سور روان وه سخت ژوبل کړو. د انگریزي فوځونو او د دې غازیانو تر منځ په شتر گردن کېنې یوه بڼه مضبوطه مقابله وشوه لیکن څه خاص نتیجه ؤ راونه وتله. او رابرتس خپله پیشقدمي جاري وساتله. د کنډو په سر کېنې رابرتس شپه وکړه او هم په دې ځای کېنې هغه له د امیر یعقوب خان د طرفه د هغه د پنځویستم ستمبر د خط دا جواب راوړسیدو:

”منجانب امیر کابل از مقام کوشی مورخه اوویشتم ستمبر ۱۸۷۹ء

پس د سلام نه، ستا دوستانه خط ماته اوس په دې ساعت اته بجې ماښام په لسم شوال (مطابق اوویشتم ستمبر) راوړسیدو او زما د محبت ډک زړه باندې ؤ د خوشحالی او بشاشت دروازي پرانستې. زما دا پوره یقین او اعتبار دې چې شهنشاه معظمه د فاتح فوځونو نقل و حرکت صرف د دې دپاره دې چې زما د حکومت بنیادونه مضبوط کړي او زما د سلطنت بیخونو ته تقویت ورسوي. دا رښتیا ده چې د یو دوست بل دوست سره همدردی کول لائق او مناسب دي او یو مخلص او وفادار دوست سره د یو لوی حکومت مهرباني او کرم د خوشحالی او د مسرت باعث دې. زه د عالیه حکومت برطانیه د نمائنده گانو نه بیخده ډیر زیات خوشحاله یم او د هغوي مشکور یم چې هغوي زما په حقله د ملگرتیا او همدردی اظهار کړې دې. ستا دا دوستانه او دانشمندانه تجویز چې د افغانستان په جاهلو قبائلو کېنې دې یو هم د انگریزي افواجو مقابلي ته ونه دریږي د دې دپاره چې د حکومت برطانیه افسران په بهتر طریقې سره زما امداد او حفاظت وکړي. یو ډیر معقول او مقبول تجویز دې. ستا د چیتې د رارسیدو نه وروسته ما د جلال اباد او لالپورې گورنرانو ته پرله پسې احکام استولي وو چې د انگریزي افواجو مقابلي یا مخالفت ته هیڅوک هم پرې نه ږدي او د جلال اباد گورنر ته ما بیا تاکیدي احکام لیږلي دي چې ته په دې باره کېنې خپل انتهائي وس او کوشش وکړه. کوم حکم چې ما د جلال اباد گورنر ته استولې دې هغه به سبا له تاته وښودلې شي او یو خاص قاصد به یې دروړي.“

د دې خط نه علاوه د امیر یعقوب خان د دربار نورو سردارانو لکه د هغه تره سردار

ولي محمد خان وغیره هم د خپلې خپلې وفاداری او عقیدت مندی خطونه رابرتس ته راواستول. هم په دې ځای کېنې رابرتس له دا اطلاع هم راوړسیده چې امیر یعقوب خان پخپله سره دخپل زوي موسی خان چې دا وخت د اوو کالو وه او سره د خپل سخر سپه سالار داؤد شاه او نور پنځه خلویښت سردارانو او دوو سوو سړو کوشی ته د بیکر په کیمپ کېنې رابرتس سره د ملاقات کولو دپاره ناست دې.

رابرتس د شتر کردن د حفاظت دپاره د خپل لوڅ يوه دسته د لفتينېټ کرنل مني د کمان لاندې پريښوده او پخپله سحر وختي د کوشي په طرف روان شو. په کوشي کښې د هغه ورومې ځل ملاقات امير يعقوب خان سره وشو. سره د يعقوب د دومره خوشامندو او د حکومت برطانيه سره د اظهار وفاداري رابرتس چې کومه راي هغه وخت د هغه متعلق قائمه کړه هغه رابرتس په خپل کتاب کښې په دې الفاظو ليکلي ده:

"I cannot say that I was favourably impressed by his appearance. He was an insignificant-looking man about thirty two years of age, with a receding forehead, a conical-shaped head, and no chin to speak of, and he gave me the idea of being entirely wanting in that force of character without which no one could hope to govern or hold in check the warlike and turbulent people of Afganistan. He possessed; moreover, of a very shifty eye, he could not look one straight in the face, and from the first I felt that his appearance tallid exactly with the double-dealing that had been imputed to him. His presence in my camp was a source of the gravest anxiety to me. He was constantly receiving and sending messages, and was no doubt giving his friends at Kabul all the informations he could collect as to our resources and intentions. He had, however, come ostensibly as our ally, seeking refuge from his mutinous soldiers, and whatever suspicions I might secretly entertain, I could only treat him as an honoured guest, so long as there was nothing proved against him."

ترجمه: "زه دا نشم وئيلې چې د هغه د شکل و صورت په ما باندې څه بڼه اثر وشو. هغه قريباً د دوه درېش کالو د عمر يو ورکوټی شان سره وه چې تندمې ئ چېپ او سر ئ سوکيالي وه او څه قابل ذکر زنه ئ هېر وه نه. هغه ماته يو دا شان سره ښکاره شو چې په چا کښې هغه اخلاقي طاقت بالکل مفقود وي چې د هغې نه بغير هيڅوک هم د افغانستان په جنگيالي او توريالي قبائلو باندې د حکومت يا قابو کولو اميد نشي کولې. د دې نه علاوه د هغه د سترگو بالکل ټکاونه نه وه. هغه چاته سم نيغ کتې نه شو او ورومې ځل چې ما هغه وليدو نو ما محسوس کړه چې د هغه د شکل نه د هغه دورنگي صفا ښکاري. کومه چې هغه ته منسوب کيدې شوه. زما په کيمپ کښې د هغه موجودگي زما دپاره سخته د تشوېش باعث وه. هغه له به هروخت خبرونه راتلل او هغه به هم خبرونه ليول او دې کښې هيڅ شک نشته چې هغه کابل ته خپلو دوستانو له هغه ټول خبرونه واستول چې کوم هغه زمونږ د ارادو او د وسائلو متعلق جمع کولې شول مگر چونکې هغه په ظاهره مونږ له په طور زمونږ د اتحادي راغلې وه او د خپلو باغيانو سپاهيانو نه ئ مونږ سره پناه اخستې وه نور هرڅومره شکونه چې زما په زړه کښې پټ د هغه برخلاف پراته وو ولې تر څو پورې چې د هغه برخلاف څه الزام ثابت شوه نه وه، نو ما هغه سره ماسوائ د يو معزز ميلمه بل قسم سلوک نه شو کولې."

يو تعليم يافته فيرنګي او در حقيقت د يو ازاد قوم يو کس هم د يو داسې بې زړه او بې

همته سړي قدر او احترام نشو کولې چې هغه صرف د خپل خان او د خپل تاج او تخت دپاره خپل قام او ملک د غیر قام او فوځ په رحم پریښودو ته تیار و. او په یو داسې وخت کېنې د خپل قام مشري او رهنمائي پریښوده چې د هغوي د ژوندون او د تاریخ نازک ترینې او خطرناکې کړې وې. د امیر یعقوب خان د کمزور دلی دا نتیجه شوه چې هغه هم د فیرنګیانو په سترگو کېنې سپک او بې اعتباره شو او هم د قوم په نظر کېنې بې عزته او بې قدره شو. په کوشې کېنې څه وخت چې ورومې خل رابرتس سره ملاقات وکړو او هغه ته یو وویل چې په کابل باندې خپله پېش قدمي تر هغې ملتوي کړه تر کومه چې ما په خپل فوځ کېنې تنظیم نه وي پیدا کړې او تر کومه چې ما هغه کسانو له پخپله سزا نه وي ورکړې چې چا په انګریزي سفیر باندې حمله کړې ده نو رابرتس هغه ته غوټ پریکړې وویل چې په کابل باندې د پېش قدمي کولو احکام زما دپاره بالکل ناطق دي او په دې وجه زه په هیڅ شان خپله فوځ کشي ملتوي کولې نشم. هر څومره چې به امیر یعقوب خان رابرتس ته د فوځي پېش قدمي برخلاف دلائل پېش کول هغه څومره به رابرتس دا خیال کولو چې یعقوب خان د انګریزي فوځونو د مقابلي کولو دپاره خپل تجویزونه مکمل کول غواړي او د دوستی په جامه کېنې فیرنګیانو سره دشمني کوي. سره د دې بې اعتباری او بدګمانی رابرتس هغه د خپل زړه د خیالاتو نه بالکل نا اګاه وساتلو او د هغه د استوګنې دپاره یو د خپل کیمپ په منځکېنې خیمه ولگوله. او څومره چې ممکن کیدې شوه هغه څومره یو د میلماستییا دپاره پوره انتظام وکړو. خو ورځې پس چې د یعقوب خان خپلې خیمې راوړسیدې نو هغه د رابرتس نه د انګریزي کیمپ نه د بهر وسیدو اجازت وغوښتو. رابرتس د یعقوب خان دا خبره منظوره کړله لیکن یو ښه مضبوط فوځي ګاډی په ظاهره خو د هغه د عزت او د حفاظت دپاره ولې په حقیقت کېنې د هغه په نقل و حرکت باندې د مخبري دپاره په هغه مقرر کړو.

چونکې امیر یعقوب خان رابرتس سره د ملاقات په دوران کېنې دا خبره هم کړې وه چې په کابل باندې د فوځي قبضي په کولو کېنې د پرامن ابادی د تباه کیدو سخته خطر ده په دې وجه رابرتس دا اعلان د کابل د خلقو په نوم شائع کړو.

”ټولو خلقو ته دې دا خبره ښکاره وي چې یو انګریزي فوځ په کابل باندې د دې غرض دپاره را روان دې چې هغوي په ښار باندې قبضه وکړي که چرې هغه فوځ چا په رضا صلاح قبضي کولو ته پریښودو نو ډیره ښه گنې نو بیا به مونږ په ښار باندې په زور قبضه کوو. د دې دپاره زه هغه ټول خبرخواه خلق چا چې د انګریزي سفیر په بزدلانه قتل کېنې حصه نه ده اخستې یا د سفارت په تالا کولو کېنې شریک نه وو خبروم چې که چرې هغوي دا نشي کولې چې هغوي نور خلق د انګریزي فوځ د مقابلي نه یا د هر هائي نس امیر د اختیاراتو د مقابلي نه منع کړي نو پکار دي چې هغوي پخپله سمدستي د خپل حفاظت دپاره بندوبست

و کړي. او يا خو انگریزي کیمپ ته راشي او يا دې څه نور څه داسې ذریعه اختیار کړي چې هغوي ته مناسب ښکاري. او چونکې حکومت برطانیه ښځو او بچو سره جنگ نه کوي د دې دپاره ټولو خلکو ته خبر ورکيدی شي چې تمامی ښځې او بچي دې د ښار نه وويستې شي چې د نقصان د زد نه بهر وي. حکومت برطانیه غواړي چې هر قسم خلکو سره د انصاف سلوک وکړي او د هغوي د مذهب د احساساتو او د رواجونو عزت وکړي ولې مجرمانو له پوره پوره سزا ورکړي. په دې سبب مونږ به هر قسم کوشش د دې خبرې کوو چې گناه کارو سره بې گناه سزا ونه خوري ولې دا ضروري ده چې خلق دې هم د دې خبرې ډیر لوی احتیاط وکړي چې زمونږ د فوځونو بې فائدي مقابلې ونشي.

د دې اعلان د رسيدو نه پس هر څوک چې په کابل کښې يا د کابل په خواو شا کښې مسلح بیا موندې شو هغه سره به د حکومت برطانیه د دشمن سلوک کيدی شي. او د دې نه علاوه خلق دې په دې خبره ځان ښه پوهه کړي چې که چېرې د انگریزي فوځونو د داخلي چا مقابلې وکړه نو زه به د هغې اتفاقي نقصان ذمه وار نه یم کوم چې زمونږ د خيرخواه خلکو مال يا ځان ته پيښ شي او چا چې په دې انتباه باندې د عمل کولو نه غفلت کړی وي.

هر کله چې د فوځ دپاره سامان څه لږ ډیر مکمل شو نو رابرتس د رسالې ټول بریگیډ ته حکم وکړو چې هغوي دې په ډیر شم ستمبر زرغون شهر ته چې د کوشي نه اته ميله لرې پراو دی روان شي. رابرتس پخپله هم دې بریگیډ سره روان شو. ځکه چې ولي محمد خان او نور سرداران چې امیر یعقوب خان نه برخلاف ډله کښې شامل وو هم زرغون شهر ته په انگریزي کیمپ کښې د شاملیدو دپاره رارسیدلي وو. او رابرتس دا نه غوښتل چې یعقوب خان او دا سرداران دې ټول یو ځای شي. دغه حالت وه د پښتنو سردارانو د اتفاق او د هغوي خپل ملک او قام سره د محبت. سره د دې چې د بیروني او غیر قوم یو زبردست فوځ د ټول افغانستان په سینه ډکه تماچه ایښې وه پکار وو چې د داسې مصیبت په وخت کښې د قام ټولو مشرانو خپلې کورنې وړانې خفگانو نه او باهمې بغض او حسد یو طرف ته ایښې وې او د مشترک دشمن په مقابلې کښې د یو لاس گوتې شوی وې نو د دې په ځای دې سردارانو د دې موقعي نه د ذاتي سود د حاصلولو دپاره د ملک او قام دشمنانو سره منصوبې او سازشونه شروع کړل. او د یو بل د پښو په رابښکلو یی گوتې پورې کړې. رابرتس په خپل کتاب کښې د دې غدارانو د رویي په حقله دا شان لیکي :

"Most of them remained with me all the time I was in Kabul, and some of them afforded me considerable assistance. The sadars warned me to place no trust in the Amir, and enlarged on the treachery of his conduct, but as I knew they looked upon Yaqub Khan as their own deadly enemy, I accepted their counsel with some reservation."

ترجمه: "په دوی کښې اکثر کسان چې ټوله موده چې زه په کابل کښې وم، ماسره دیره وو او په هغوي کښې ځنې کسانو ماله ډیر لوی امداد راکړو. دې سردارانو زه خبردار کړم چې په امیر هیڅ اعتبار ونه کړې، او د هغه د فریب په رویه یې ماته وږدې وږدې خبرې وکړې مگر چونکې ماته معلومه وه چې هغوي یعقوب خان خپل سخت دشمن کښې په دې وجه ماته هغوي مشوره په احتیاط سره ومنله."

رابرټس په زرغون شهر کښې ولي محمد خان او د هغه ملګري سردارانو او دره لوګر نورو ملکاتو سره د جرګې کولو نه پس بیا هم په هغه ماښام واپس کوشي ته راغلو. په اول اکتوبر رابرټس خپل ټول فوځ د لوګر په دره کښې راجمع کړو په دې فوځ کښې یو سل دوه لوی برتیش افسران، دوه زره پنځه سوه او اته پنځوس ګوره او درې زره اته سوه او شپيته هندوستانیان وو. دې فوځ په دریم تاریخ د کابل په طرف کوچ شروع کړو. او وروسته پراوې په زاهد اباد کښې وکړو. په لاره د غازیانو بې قاعدې ټولګو په دې فوځ څه ډزې وکړې او کپتان ډک کینیایي یو برتیش افسر یې ژوبل کړو. په شترګردن کښې هم غازیانو د دې نه وروسته یوه ښه مضبوطه حمله په هغه انګریزي محافظې دستې باندې کړې وه چې کومه رابرټس د هغه ځای د حفاظت دپاره پرېښې وه او میجر ګریفیلډ یو ګوره سارجنټ او پنځه سکهان یې زخمي کړل.

په انګریزي کیمپ کښې د یعقوب خان دا حال وه چې رابرټس د هغه نه گیر چاپېره په دې غرض مخبران لګولي وو چې د امیر د ټولې رویې او د هغه سره د مختلف خلقو د آمدورفت پوره پوره مخبرې هغه ته ورکوي. د کابل د خلقو د تګ راتګ او د هغوي د خطونو د راوړو نه رابرټس ته په دې خبره یقین وشو چې د امیر یعقوب خان دا قاصدان ډیر اهم خبرونه راوړي په انګریزي کیمپ کښې د یعقوب خان په موجودګۍ کښې رابرټس په دې وجه هم تنګ وه چې د هغه دا شک وه چې یعقوب خان ته په دې ځای کښې د انګریزانو د فوځي طاقت او د هغوي د مخکښې ارادو پوره پته لګیدې شي.

په پنځم اکتوبر رابرټس د چار آسیا کلي ته ورسیدو دا کله ډیر ښکلې د باغونو نه ډک او په نهرونو او ولو باندې پُر وه چار چاپېره ترینه خوبصورت خوبصورت غرونه او د سنگ نوشته آبدړه ده. چې د لوګر سیند پکښې تیر شوی دی او د کابل نه تقریباً په دولس ديارلس میلېه فاصله پروت دی. په دې ځای کښې جنرل سردار نیک محمد خان چې د یعقوب خان تره کیدو یعقوب خان له د ملاقات دپاره راغلو او تر څه وخت پورې یې هغه سره جرګې وکړې. رابرټس په خپل کتاب کښې وائي چې څه وخت نیک محمد خان زمونږ د کیمپ نه په واپسۍ کښې په وتو شو نو هغه مونږ ته د اورولو دپاره په لوی وخت اواز یعقوب خان ته وویل چې دا دی زه اوس ځم او فوځونه خواره واره کوم. هغه مخکښې وائي چې هم

په دغه ورځ د کمناري يو نوکر هم د کابل نه په تيښته انگرېزي کيمپ ته راوړسیدو او خبر
ئ راوړو چې د انگرېزي فوځ د مقابلي دپاره زېر دستې تياري په کابل کښې روانې دي او
سپاهيان او د اولس خلق د سرکاري اسلحه خانې نه خان له کارتوسونه وغيره اخلي او ډير
فوځونه د جنگ دپاره انگرېزي کيمپ طرف ته را روان دي. رابرتس وائي چې هر کله ما
يعقوب خان ته د دې خبرې ذکر وکړو نو هغه دا بهانه وکړه چې زما په دې بالکل باور نه
کيږي او ماته ئ تسلي راکړه چې د کابل په ښار کښې بالکل امن دى او نیک محمد خان به
فوځونه بالکل په قابو کښې وساتي او هيڅ قسم تکليف به تاسو ته نه رسي مگر زه د يعقوب
خان په دې تسلو ونه غوليدم.

رابرتس ته د باربردارۍ د څارو د کمي تکليف بدستور وه او له دې کبله به قريباً د
هغه نيم فوځ په ټوله لاره هميشه وروستو وه په دغه ورځ هم د ميکفرسن ټول بريکيد وروستو
پاتې شوى وه ولې څه وخت چې رابرتس چار آسيا ته ورسيدو نو هغه سمدستي خپل ټول
څاروي د ميکفرسن د فوځ د راوستو دپاره واپس وليږل ځکه چې هغه په چار چاپيره غرونو
باندې د غازيانو لوى لوى ټولي وليدل او هغه سمدستي دا اراده وکړه چې په دې غرونو
باندې قبضه وکړم. د دې غرونو نه په قطب په بله دره کښې د فيرنګيانو نه پناه د کابل ښار
چار ديهه، ديهه افغان او نور ډير کلي پراته دي له دې کبله رابرتس دا خيال وکړو چې که
چرې زه سمدستي په دې غرونو باندې قبضه وکړم نو د کابل ښار او د هغې کير چاپيره علاقه
به زما د فوځ او د توپو د زد لاندې شي او په ښار باندې په پيش قدمي کولو کښې به هيڅ
تکليف پېښ نشي. ولې که چرې هغه د ميکفرسن د فوځ د رارسيدو انتظار کولى نو د هغه په
زړه کښې ويره وه چې غازيان به په ډير لوى جمعيت کښې راغونډ شي او د هغه په لاره
کښې به بيشانه نور ډير مشکلات پېښ شي. په دې وجه هغه په شپږم اکتوبر د باقي فوځ د نور
انتظار نه بغير په پښتنو غازيانو باندې د حملې فيصله وکړه او سمدستي ئ جنرل بيکر ته
حکم وکړو چې هغه د غازيانو په ښي طرف چپاړ وکړي او د غره دا حصه د هغوي نه صفا
کړي. دا د دې ورځې د حملې اصلي حصه وه. رابرتس پنخېله د سنگ نوشته په لوري چې د
غازيانو په کس طرف پرته وه صرف په دې غرض پيش قدمي شروع کړه چې هغه د بيکر د
اصلي حملې نه د غازيانو توجه واړوي. دې کارروايي سره سم د قام خلقو د ميکفرسن
وروستو پاتې شوي فوځ باندې هم حمله وکړه. هغه له رابرتس د رسالي يوه حصه د امداد
دپاره وليږله او خبر ئ ورته ورکړو چې زه د چار آسيا په غرونو سمدستي حمله کوم او ته
څومره زر چې کيدى شي نو خان دې کلي ته راوړسوه. د رابرتس د تجويز مطابق بيکر او
هغه پنخېله په غازيانو باندې سخته حمله وکړه او د دواړو لښکرو په منځکښې سخته جگړه
 وشوه. جنگ د نمر خاته نه تر مازيگر نمر پړيو تو پورې په ډير شدت وشو او اگر چې غازيانو

په ډيرې ځوانمردۍ او نرتوب مقابله وکړه ولې منظم او په وسله پور انگرېزي فوځ ته ټينګ نشو او بالاخر مات شو او شکست ي وخورو. د دې ټول جنګ په دوران کېنې امير يعقوب خان د يوې غونډۍ په سر ناست د جګړې تماشه ي کوله ولې کوم خيال چې رابرتس د هغه په حقله په زړه کېنې لرلو هغه د رابرتس د لالدينو الفاظو نه واضحه کيږي:

”زما دوست امير په دغه ورځ ټول وخت د خپلو سردارانو په منځکېنې زمونږ د کيمپ په مرکز کېنې په يوه غونډۍ باندې ناست وۀ او په ډير لومړۍ اشتياق ي د جنګ د رفتار تماشه کوله او څوک چې به رابنکاره شو نو د هغه نه به ي تپوس کولو چې ناڅۀ وليدل او د هغې نه څۀ نتيجه وباسې. خو چې څۀ وخت ماته د خپلې فتحې پوره پوره يقين وشو نو ما سمدستي خپل يو ايډي کانګ هز هائي نس ته د خپلې کاميابۍ د خوشخبرۍ اورولو دپاره واستولو. دې کېنې هيڅ شک نشته چې دا د هغه دپاره د يو لومړۍ ازمائش وخت وۀ او کوم تجاويز چې (بعده زما د تحقيق نه پته ولگيده) هغه او په کابل کېنې د هغه ملګرو زمونږ د تپاهۍ دپاره په ډير فکر سره تيار کړي وو نو د هغې په مقابله کېنې د جنګ دا نتيجه د هغه دپاره سخته د مايوسۍ وه. ولې هغه دا خبر په هغې اطمينان واوريدو چې کوم د ايشيا د خلقو خصوصيت دې او هيڅ د خفګان آثار ي ظاهر نه کړل او زما اړۍ دې سي ته ي صرف دومره خبره وکړه چې تۀ رابرتس ته د دې خبرې اطمينان ورکړه چې ”چونکې ستا دشمنان زما دشمنان دي په دې وجه زۀ ستا په دې فتح ډير خوشحاله يم.“

د ميکفرسن بريکېد د جنګ ختميدو نه پس لا تيارۀ نه وه چې راورسيدو مګر دغه وخت رابرتس ته خبر راغلو چې د غلجو غازيانو لويو لويو ټولو په شترګردن باندې د دوباره حملې کولو دپاره تيارۍ کړي دي. او د غزني نه باقاعده فوځونه او توپې انګريزانو سره د جنګ دپاره راروان دي. سره د دې چې انګريزي فوځ د ټولې ورځې د جنګ نه پس سخت سترې او ستومانه وۀ ولې رابرتس په دې خيال چې هرڅومره زۀ ايسار پرم او ډيل کوم هغه هومره د غازيانو طاقت او د لومي خلقو جمعيت زياتيږي نو هغه فوځ ته حکم وکړو چې سبا له په کابل باندې د پيش قدمۍ دپاره بالکل تيار اوسي. په اووم تاريخ سحر وختي بغير د ميکفرسن د بريکېد نه د کابل په طرف روان شو. د ميکفرسن بريکېد نه د دروند سامان لکه ګوله بارود، کارتوسونه او د خوردونوش د سامان د راوړلو کار حواله شو. او هغه ته هدايت وشو چې هغه دې ډير زر خان باقي فوځ پسې راوړسوي.

هرکله چې رابرتس د بني حصار کلي ته راورسيدو نو هغه د رسالې گشتي دستې د غازيانو د نقل و حرکت د معلومولو دپاره د خان نه وړاندې خورې کړې. بني حصار د کابل د بالا حصار نه صرف دوه ميله لرې دى. دې گشتي دستو رابرتس ته خبر راوړو چې بالا حصار تش تور پروت دى او د کابل ښار کومه حصه چې هغوي ته ښکارېده د هغې نه خلق تېنيدلي

دي. په دغه ورځ د کابل ښار ځنې لورې لورې سوداگران رابرتس ته د ملاقات دپاره راغلل او هغوي سره د خبرو اترو کولو نه پس رابرتس ته دا پته ولگیده چې د کوهستان نه تازه دم فوځونه رارسیدلي دي او د چار آسیا د جنگ نه چې کوم غازیان راغلي دي نو هغوي هم دې فوځ سره ملګري شوي دي او دې ټولو د کابل نه د قبلي د طرف غونډو باندې مضبوطي مورچې نیولي دي. رابرتس ته دا خبره هم معلومه شوه چې که چرې د غازیانو دې ټولي په جنگ کېنې شکست وخورو نو بیا د هغوي اراده تر کستان ته د تېنیدو ده. په دې وجه رابرتس په دې ټولي باندې د حملې کولو نه ورومې بریګیډیر جنرل میسي ته حکم وکړو چې هغه دې په اتم اکتوبر د رسالي خپل بریګیډ سره غازیانو ته د تیښتې لار ونیسي. دا بریګیډ په یولس بجې سحر روان شو او د یو وړد چکر وهلو نه پس د سیاه سنگ او شیر پور چاوڼی په خوا کېنې تیر شو هر کله چې میسي شیر پور ته راوړسیدو نو هغه په شیشه کېنې رابرتس ته خبر ورکړو چې د شیر پور ټوله چاوڼی خالي پرته ده میخیزین ئ الوخولې شوي دي او په چار دیواری کېنې دلته پنځه اویا توپې خوشې پرته دي او د غازیانو ټولي د اسمانه په غونډو پرته دي د شیر پور نه میسي د نانچي کوتل په لاره د اسمانه غونډو نه په قبله راتاؤ شو او د غازیانو کیمپ ئ دیهه مزنگ نه یو میل بیرته د نورو غونډو په خوا کېنې ولیدو. رابرتس د میسي په جواب کېنې هغه ته خبر ورکړو چې زه بیکر درلیرم چې هغه غازیان د خپلو موجوده مورچو نه وباسي او مجبور ئ کړي چې هغوي ستا په رساله درشي. د دې تجویز په سلسله کېنې میسي خپل ټول انتظام مکمل کړو او د بیکر د حملې په انتظار کېنې تیار کېښاستو. بیکر د رابرتس د حکم مطابق یو زر څلور څلوېښت ځوانان او درې توپې د خان سره واخستې او سمدستي روان شو لیکن کومه لار چې هغه واخسته هغه غلطه وه ځکه چې د هغه او د غازیانو ترمنځ د کابل د سیند آبدړه راغله. او چونکې د هغې نه تیریدل ناممکن وو په دې وجه هغه په غازیانو حمله ونکړې شوه. د لارې د غلطیدو په سبب په هغه شپه راغله او اګر چې هغه په دې غازیانو باندې د حملې کولو په کوشش کېنې څه کمې ونکړو ولې څه وخت چې غازیان پرې پوهه شول چې جنرل میسي او بیکر دواړه زمونږ د کیمپ د راګیرولو کوشش کوي نو هغوي د دواړو په بې خبرۍ کېنې د شپې په تیاره کېنې خفیه طور یو خوا بل خوا خواره شول او بیکر په خپل مقصد کېنې بالکل ناکامیاب شو. په دې ناکامۍ رابرتس میسي او بیکر درې واړو ته ډیره مایوسي وشوه او رابرتس په دې ټوله لار په دې غرض وګرځیدو چې د بیکر نه خو څه غلطې یا سستي شوې نه وه. مګر د پوره تحقیق نه پس رابرتس په دې نتیجه ورسیدو چې بیکر د خپل وس مطابق غازیانو سره د مقابلي پوره کوشش کړې دې خو واقعیات د هغه مخې له داسې قسم راغلل چې نوره پیش قدمي د هغه دپاره ناممکن وه. د غازیانو په کیمپ کېنې دولس توپې څه هاتیان، اوښان، قچرې او ټټوران د

فيرنګيانو په لاس راغلل. هم دغه ورځ رابرتس خپل کيمپ د کابل ښار ته نور هم رانژدې د سياه سنگ په غونډۍ چې د کابل او د لوگر د سيندونو په منځکښې پرته وه ولگولو او دغه شان د کابل ټول ښار د انگريزي فوځ په پښو کښې د فيرنګيانو په رحم پروت و. اوس د رابرتس په منځکښې د کابل ابادۍ له بالخصوص د افغانستان ټولو پښتنو له بالعموم د سزا ورکولو سوال درپيش شو.

دويشتم باب

د حکومت هند د طرف نه پښتنو ته د سزا ورکولو او مختلفو امورو سر ته د رسولو دپاره رابرتس ته هدايات ورکول، په بالاحصار کښې د رابرتس يو اهم اعلان کول، د امير يعقوب خان خاص خاص مشيران گرفتارول، مجرمانو ته د سزا ورکولو دپاره د يو عدالت قالميدل، او پښتنو ته قسم قسم سزاگانې ورکيدل، په دې خبره د انگلستان په پارليمنټ کښې د ځنې ممبرانو ناراضه کيدل، او د رابرتس په مرسته د وائسراي هند د صفايي کوشش کول، د رابرتس يو بل اعلان کول او اکثر و خلکو ته معافي ورکول، او په اخر کښې د امير يعقوب خان گرفتاريدل او هندوستان ته په حراست کښې ليږل.

کوم هدايات چې حکومت هند رابرتس ته د انگريزي سفير د قتل په بدل کښې د سزا ورکولو په سلسله کښې ورکړې وو هغه عام او ډير معين وو. د وائسراي دا خيال و چې انگريزي جنرل دې د افغانستان د هغې وخت د صورت حال مطابق او د امير او د عام خلکو د روښې په لحاظ خپله کارروائي وکړي مگر بيا هم هغه په خپل خط کښې د رابرتس د رهنمايي دپاره غټې غټې سرڅي د هغه د عمل دپاره قائمي کړې وې. د دې هداياتو خلاصه دا ده چې " رابرتس دې خپل فوځونه په داسې محفوظ او مضبوط مقاماتو باندې ډيره کړي چې هغه ته د امير په صدر مقام باندې پوره پوره قابو او تسلط حاصل شي که چرې ځنې افغان فوځونه لا په کابل کښې موجود وي نو هغوي او د کابل د ټولې ابادۍ نه دې تمامه وسله واخستې شي سامان رسد دې په دومره مقدار کښې جمع کړي شي چې که چرې د آمدورفت لاره بنده هم شي نو چې فوځ ته په دې باره کښې د هيڅ څيز حاجت پاتې نشي. د يعقوب خان د ذات حفاظت پکار دى. مگر د هغه په نقل و حرکت باندې دې پوره نگراني وساتلې شي. د هغې اسبابو او واقعاتو باره کښې دې پوره پوره تحقيقات وشي چې د کوم په سبب د امير د فوځ او د هغه د صدر مقام د خلکو بې وجې او په سختې وحشيانه طريقې د يو دوست حکومت په نمائنده باندې حمله وکړه حالانکې دا نمائنده د امير په حفاظت کښې او د هغه په قلا کښې او د امير د خپل ځاي په خوا کښې جنت وسيدو. او د هغه د ذات د حفاظت او د ښه

سلوک ذمه واري د افغانستان بادشاه په خپل سر اخستې وه. د سزا په باره کښې دا هدايات وو چې دا دې د جرم د نوعيت په لحاظ په دوه شانه ورکړې شي. يو خو تر کومه حده پورې چې ټول قوم په دې جرم کښې گناه کار وي نو هغه هومره سزا دې پښتون قوم ته ورکړې شي او بل دې د قوم هغه حصې له جدا سزا ورکړې شي چې په چا باندې د دې فعل خاصه ذمه واري ثابته شي. د دې نه علاوه وائسراي دا هم ليکلي وو چې د کابل په ښار باندې مجموعي جرمانه لگول به د انصاف او د دستور نه خلاف نه وي او دا کار به هم د فوځي احتياط په لحاظ ضروري وي. که چېرې هغه ټول برجونه او مکانات وغورځولې شي کوم چې د انگرېزي فوځ د تحفظاتو يا په ښار باندې د هغوي د پوره قابو ساتلو په لاره کښې د رکاوټ باعث وي رابرتس ته د دې خبرې د خيال ساتلو هم هدايات وو چې د ښار دا استحکامات او عمارتونه دې د يو داسې تجويز مطابق وران کړې شي چې هغه د انصاف او د انسانيت د اصولو نه خو خلاف نه وي ولې بيا هم چې د هغې په ذريعه د سزايوه دا شان مستقل يادگار په کابل کښې پاتې شي چې په اسانه هغه د هيريډو قابل نه وي. د افرادو د سزا متعلق هغه ته دا هدايات وو چې دا دې په تيزۍ په سختۍ په مؤثره طريقه ورکړې شي ليکن بې امتياز او د حد اعتدال نه دې زياتي نه وي. د دې سزا د ورکولو کار دې هغې ماتحت افسرانو ته نشي پرېښودې چې هغوي د معمولي ذمه واري خاوندان وي او نه دې د رابرتس د تکرانې او هداياتو نه بغير دې ماتحت افسرانو ته د څه کار کولو اختيار وي. رابرتس ته حکم وه چې د فوځ د ضبط بېشانه ډير فکر ساته. او تر کومه پورې چې ستا د احکامو تعميل پوره پوره کوي او ستا د اختياراتو مقابله نه کوي نو تر هغې پورې غير مسلح ابادۍ سره د خپل فوځ د عام سلوک سخته نگراني پکار ده. ستا د تفتيش نه چې د کومو خلکو برخلاف د سفارت د کسانو په قتل کښې د شريک کيدو الزام ثابت شو نو په هغوي کښې د اکثرو ملزمانو د مقدمې سماعت سرسري کوه او اگر چې سزاخومره چې ممکن کيدۍ شي نو په عامو خلکو کښې او په مؤثره طريقه ورکول پکار دي. دا هم ضروري ده چې هغه دې په ډيرې تيزۍ سره ورکړې شي ځکه چې کارروائي هرخومره چې وړديږي هغه هومره به د خوف او هراس بې بنياد خبرونه بهر خوريږي. په اخر کښې رابرتس ته دا هم ليکلي شوي وو چې نه صرف ستا د کيمپ د حفاظت بلکې زمونږ د طرفدار خلکو د حفاظت دپاره هم د عام انتظام د قيام په خاطر دا ضروري معلوميږي چې د هر قسم اختيارات ته په کابل کښې په خپل لاس کښې واخلي ځکه چې د بدنصيبۍ نه واقعاتو دا ثابته کړې ده چې لا خو د امير د لاس نه دا اختيارات بالکل وتي دي او لا هغه د هغې په استعمالولو کښې سخت ناکامياب شوي دي.

دا هدايات په نهه ويشتم ستمبر د وائسراي د محکمه خارجه نه د رابرتس په نوم جاري شوي وو او اوس چې کابل د فيرنګيانو لاس ته راغی نو په هغې باندې د عمل کولو

سوال درپيش شو. په لسم اکتوبر رابرتس د چاوبی ملاحظه وکړه او په بله ورځ هغه بالا حصار ته لاړو په بالا حصار کېنې هغه په ټولو ځايونو وگرځيدو په کوم کېنې چې په انگریزي سفارت حمله شوې وه. په بالا حصار کېنې پنځه اتيا ټوپې دوه نیم سوه تنه بارود، کروړونه کارتوسونه او نوره ډیره وسله، زینونه او د فوځ وردی، چرې، گولی پتاختې بیحد ډیرې د سکې تانې او د تین ذخیرې پرتې وې.

رابرتس په دولسم تاریخ ټول کابل ښار له د سزا ور کولو د اعلان د لوستو دپاره مقرر کړو او حکم یی وکړو چې د ښار تمام لوی سړي دې په بالا حصار کېنې د دې اعلان د اوریدو دپاره راجمع شي. د دې نه علاوه هغه د خپل ټول فوځ په نوم حکم جاري کړو چې هغوي به بالا حصار ته په دولسم تاریخ د جلوس په شکل کېنې د جنرل رابرتس په همراهیت کېنې شي. د دې دپاره چې د دې ټولې کارروایی یو هیئت په خلقو پریوځي. رابرتس هم په دغه ورځ د یعقوب خان د سخر سردار یحیی خان او د هغه ورور سردار ذکریا خان د مستوفي حبیب الله خان او د وزیر محمد شاه خان د گرفتاری فیصله وکړه. حالانکې نه خو د هغوي خلاف څه مجرمیت ثابت شوی و او نه د هغوي برخلاف څه تحقیقات شوي وو. دا گرفتاری یی هغه وخت په دې خیال وکړې چې دا د یعقوب خان لوی مشیران دي او د هغوي رسوخ او اثر د حکومت برطانیه برخلاف استعمالیږي. کمانډر انچیف داؤد شاه هم اگرچې د امیر صاحب اعتباري مشیر و او لیکن رابرتس هغه ته په دې وجه لاس وانه چولو چې یو څو هغه د سفارت د بچاؤ دپاره څه کوشش کړی و. اگرچې د رابرتس په خیال کېنې هغه کوشش څه ډیر معمولي و او بل دا چې د کوم وخت نه هغه انگریزي کیمپ ته راغلې و او نو هغه په ډیرو موقعو لیرنګیانو ته د هغوي د مطلب خبرونه ورکړي وو. او په دې وجه د رابرتس دا طمع وه چې زه به د هغه نه د مخکېنې دپاره هم ډیر کار اخلم.

هرکله چې رابرتس د کابل پوره مالک شو او په ظاهره د مخالفت او د مقابلي هیڅ آثار په نظر نه راټلل نو د هغه په مخکېنې امیر یعقوب خان سره د ظاهر داری د رویې د پریښودلو او هغه سره ښکاره په ښکاره د تعلقاتو پریکولو سوال پیش شو. لارډ لیتن هغه ورومېرې متنبه کړی و چې قبل از وقت یعقوب خان سره وړانول پکار نه دي ځکه چې ممکن ده چې هغه د انگریزانو په لاس کېنې مفید آله کار ثابت شي. ولې څه وخت چې رابرتس د هغه د لویو لویو وزیرانو د گرفتاری فیصله وکړه نو د هغه په زړه کېنې دا شک پیدا شو چې اوس به یعقوب پخپله لیرنګیانو سره وړانه کړي. د رابرتس پخپله خو یعقوب خان ډیر ناخوښه و. د هغه د ورومېرې نه دا خیال و چې اگرچې د یعقوب برخلاف د سفارت د قتل په سازش کېنې د شریک کیدو ثبوت نشته ولې دا یقیني خبره ده چې هغه د هغوي د بچاؤ دپاره هم قطعاً هیڅ کوشش نه دی کړی. او د هغوي د قتل په ورځ هغه د خپلې بزدلی پوره ثبوت

ورکړې دې. د هغه برخلاف د رابرتس دا شک هم وه چې هغه انتهائي کوشش د دې خبرې کړې دې چې انگریزي فوځ دې په کابل باندې خپله پيش قدمي ملتوي کړي. او په دې طريقه هغه ته د فیرنگیانو برخلاف د پښتنو د منظم کولو او راوچلولو موقع په لاس ورشي. په دې وجوهاتو د رابرتس دا رای وې چې یعقوب خان هرگز د دې مستحق نه دې چې هغه سره دې د یو معزز ملګري او اتحادې سلوک وشي. یا خو هغه ورځ وه چې رابرتس ته لا د کابل اخستو مهم په مخکښې پروت وه او هغه سره د ټول افغان قوم د راپاڅیدو خطر وه او د ځنې مشکلاتو په سبب هغه ته دا یقیني علم نه وه چې هغه به د کابل په اخستو کېنې اړومرو کامیابېږي. نو هغه وخت هغه په خپل ورومېي اعلان کېنې پښتنو ته د خپل فوځ د پيش قدمي دوه مقصده وښودل. یو دا چې د انگریزي سفارت قاتلانو له سزا ورکړې شي. د دې قسم اعلان ویستل هغه د دې دپاره ضروري ګڼلې وو چې پښتانه دا خیال وکړي چې فیرنگیان خو صرف د امیر یعقوب خان د باغي سپاهیانو د سزا ورکولو دپاره راغلي دي نو چې د دې کبله هغوي د انگریزانو برخلاف راوچت نه شي او یا اوس د یوولسم اکتوبر ۱۸۷۹ء ورځ وه چې رابرتس بغیر د څه قابل ذکر مقابلې نه په کابل پوره تسلط او قابو بیاموندو نو د ټولو نه ورومېي د هغه سترګې امیر یعقوب خان او د هغه وزیرانو ته خړې شوې او هغه په دې فکر کېنې لګيا شو چې امیر یعقوب خان سره به په کومه بهانه تعلقات پرې کړم او هندوستان ته ی جلاوطن کړم.

رابرتس لا په دې شش و پنج کېنې پروت وه چې امیر پخپله په دولسم اکتوبر سحر وختي د رابرتس څیمې ته راغلو او هغه ته ی وویل چې زه د افغانستان د حکومت نه دست بردار کیږم. معلومیږي چې رابرتس د امیر دې قدم ته لا تیار نه وه او د هغه دا اراده وه چې د یعقوب خان نه لا څه نور کار هم واخلم. په دې سبب یعقوب خان ته هغه منت وکړو چې ته داسې سمدستي د دې خبرې فیصله مه کوه بلکې د څه وخت دپاره په دې نور هم ښه غور وکړه او تر لسو بجو پورې ما سره بیا وګوره. په دې ځای کېنې د دې خبرې ذکر کول ضروري معلومیږي چې په یوولسم تاریخ رابرتس یعقوب خان ته دا وئيلي وو چې په دولسم تاریخ به ته هم ما سره بالا حصار ته د سزا د اعلان د اوریدو دپاره په لس بجې ملګرې ځم. دې کېنې هیڅ شک نشته چې دا د یعقوب خان دپاره د حد درجې سپکاوی، ذلت او د هغه د شاهي وقار د تباهی باعث وه چې عین د هغه په صدر مقام کېنې دې د یو غیر قوم یو لوڅي افسر د هغه روبرو د هغه رعیت له سزا ورکړي. او هغه دې خاموش بیوسه او لاچار ناست وي. په دې طریقې رابرتس د هغه د حکومت بنیادونه د مضبوطولو په ځای نړول غوښتل او یعقوب خان په دې ډیر په ښه شان سره پوه شو چې رابرتس د ظاهر داری لار ما سره پرېښوده او د حبل رعایا په مخکښې ما شرمول غواړي. په داسې جلسه کېنې د هغه دپاره

کښیناستل نه صرف هغه په خپل قوم او رعایا کښې بې عزته کول وو بلکې د کابل په عام خلقو کښې دا خیال پیدا کول وو چې دا ټول زور زیاتې هغوي سره ښه ننگیان زمونږ د خپل بادشاه او مشر په مشوره کوي. په داسې واقعاتو کښې د یعقوب خان دپاره د خودداری صرف یوه لار وه او هغه دا چې هغه د بادشاهي نه لاس په سر کړي. مگر دا هر څه د هغه د خپلې کمزورۍ او سردارانو سره د بې اتفاقي نتیجه وه.

رابرټس اگر چې په خپل کتاب کښې وائي چې دا وخت نه خو امیر ته د دولسم تاریخ د اعلان تفصیلات معلوم وو او نه هغه ته دا پته وه چې زه به د هغه وزیران گرفتاروم. د دې وینا نه پس رابرټس غالباً د خپل کتاب د لوستونکو په زړه دا اثر غورځول غواړي چې د امیر صاحب استعفی د دولسم اکتوبر د سزا د اعلان په سبب نه وه ولې د رابرټس دا وئیل ځکه درست نه ښکاري چې د امیر نه دا خبره هیڅرې پته نه شوه پاتې کیدم چې سبانه اعلان د کابل ښار خلقو له دې امتیازه سزا ورکولو اعلان دې. چنانچه څه وخت چې یعقوب خان بیا په لس بجې رابرټس ته مخامخ شو نو هغه ورته وئیل چې د حکومت نه د دست برداری اراده زما مصمم ده او له دې کبله زه د نن ورځې د اعلان په رسم کښې نه شم شاملیدم. البته زما مشر زوی موسی خان او زما ټول وزیران به تا سره لار شي. رابرټس هغه ته بیا منت وکړو چې ته پخپله فیصله غور وکړه او د هغې په نتائجو نور هم غور وکړه. ولې څه وخت چې هغه ته معلومه شوه چې د یعقوب خان اراده پخه او ناقابل ترمیم ده نو هغه ته رابرټس وئیل چې زه به ستا د دې فیصلې خبر وائسرام ته د تار په ذریعه ورکړم او د هغه د هداياتو انتظار به وکړم.

په دولسم تاریخ د غرمې په وخت رابرټس سره د خپل ستاف موسی خان د یعقوب خان مشري زوي او د امیر د وزیرانو او د کابل د لویو لویو سردارانو بالاحصار ته روان شو. د لارې دواړو طرفو ته انگریزي فوځ په قطار کښې ولاړ وه او څه وخت چې دا ټول جلوس د رابرټس د کمان لاندې د بالاحصار په لویه دروازه ورننوتو نو د افغانستان د قومي جنده په ځای انگریزي جنده وچته کړې شوه. انگریزي باجې د ښه ننگیانو قومي ترانه وغږوله او د یو دیر شو توبو سلامي وشوه. دا د امیر یعقوب خان د حکومت بنیادونه مضبوطول وو چې د کوم وعده رابرټس د شپاړسم ستمبر ۱۸۷۹ء په اعلان کښې د پښتون قام سره کړې وه او د هغې نه پس یی بار بار په خپل تحریر کښې پرله پسې دوباره کړې وه. هر کله چې رابرټس د شاهي دربار لویې کمرې ته ورسیدو، داس نه کوز شو او په پورې وروختو نو سمدستي یی دا اعلان راجمع شوو خلقو ته ولوستو:

”ما په خپل اعلان مورخه دریم اکتوبر کښې د کابل خلقو ته دا اطلاع ورکړې وه چې انگریزي فوځونه د کابل په ښار باندې د قبضي کولو په غرض در روان دي. او ما هغوي

متنبه کړي وو چې هيڅ څوک دې د دې فوځونو د داخلي او د هڅه هائي نس امير د اختياراتو مقابلي ته نه ودرېږي د دې انتباه هېچا پروا ونه کړه. کوم فوځ چې زما د کمان لاندې وه هغه اوس کابل ته راوړسېدو او په بالا حصار يې قبضه وکړه. ولې د دې فوځ د پېش قدمي مقابله بڼه په کلکه وشوه او په دې مقابله کېنې د ښار خلقو بڼه نمايانه حصه واخسته. په دې سبب هغوي د هڅه هائي نس امير د حکومت نه هم باغيان شول. دا جرم د هغې جرم نه علاوه دې چې کوم هغوي د انگريزي سفير او د هغه د ملگرو د قتل په اعانت کړې دې کوم قتل چې يو فريبانه او بزدلانه جرم دې او په ټول پښتون قام باندې يې د نه هيريدو قابل شرم پورې کړې دې. د دې قسم جرم په سزا کېنې که چېرې د کابل ښار اوس بالکل تباه کړې شي او د هغې نوم د دنيا د مخ نه کلي طور سره ورک کړې شي نو دا به يوه جائزه او مناسبه سزا وي. بلې د برطانيه عظمي حکومت هميش دا غواړي چې انصاف سره دې رحم يو ځای وي او زه اوس د کابل خلقو ته دا اعلان کوم چې هغوي له به د هغوي د جرم پوره سزا نه شي ورکيدې او ښار به سلامت پريښودې شي. ولې دا هم ضروري ده چې هغوي دې د هر قسم سزا نه بالکل نه خلاصېږي او دا هم ضروري ده چې کومه سزا هغوي له ورکيدې شي هغه دې دا قسم وي چې خلق د هغې احساس وکړي او د مخکېنې دپاره د هغوي ياد وي. د دې دپاره د ښار د مکاناتو هغه حصه کومه چې دا وخت د بالا حصار په فوځي قبضه کېنې رکاوټ پيدا کوي او يا چې هغه د انگريزي فوځونو په ارام او په سلامتۍ کېنې مداخلت کوي کوم چې به په هغې کېنې ديره کيږي نو هغه حصه به سمدستي زمکې سره هواره کړې شي او د دې نه علاوه به د کابل په باشندو گانو يوه لويه جرمانه ايښودې شي چې د هغې رقم به بيا وروستو مقررېږي او دا رقم به د هريو سړي د حيثيت مطابق د هغه نه وصوليدې شي.

د دې نه علاوه زه ټولو خلقو ته نوټس ورکوم چې د امن د قيام او د هغې د پوره بندوبست کولو دپاره به د کابل ښار او د هغې نه چارچاپيره علاقه تر لسو ميلو پورې د فوځي قانون لاندې وي. د هڅه هائي نس امير په منظوري به د کابل يو فوځي گورنر په دې غرض مقررېږي چې هغه ټولو ورانکارو خلقو سره عدالت وکړي او هغوي له سختې سزاگاتې ورکړي. د کابل د ښار خلقو او د چارچاپيره کلو وسيدونکو ته د دې اعلان په ذريعه خبر ورکيدې شي چې هغوي د هغه د احکامو تعميل کوي. دا سزا کومه چې ټول ښار له ورکړې شوې ده هغه کسان د مزید سزا نه خلاصېږي چې د چا انفرادي مجرميت چې د دې نه پس ثابت شي. د دې واقعي د ټولو تفصيلاتو متعلق به مکمل او پوره پوره تحقيقات کيږي او هغه ټولو کسانو سره به د خپل خپل جرم مطابق سلوک کيږي څوک چې په هغې کېنې د شريک کيدو مجرم ثابت شي. دا د دې غرض دپاره چې د جرائم او د بدامني د انسداد پوره انتظام وشي او په کابل کېنې د ټولو خيرخواه خلقو د حفاظت بندوبست وشي. د دې

خبرې اطلاع خلكو له وركيدې شي چې د مخكېني دپاره به د بنار دننه په كوڅو كښې او د بنار د دروازو نه بهر په پنځه ميله كښې دننه دننه د خطرناكې وسلې گرځول لكه توره، چاره، آتشينه وسله ممنوع وي. كه چرې د دې اعلان د تاريخ نه يوه هفته پس څوك په دې حدودو كښې د دې وسلې په گرځولو باندې بيا موندې شو نو هغه له به د مرگ سزا وركيدې شي. كومو كسانو سره چې د انگريزي سفارت څه څيز هم په قبضه كښې وي هغوي ته حكم وركيدې شي چې هغه دې سمدستي انگريزي كيمپ ته راوړي. هر چا چې د دې خبرداري پروا ونه كړه او بيا هغه سره څه څيز په قبضه كښې بيا موندې شو نو هغه له به سخت ترينه سزا وركيدې شي.

د دې نه علاوه هر چا سره چې څه آتشينه وسله يا كارتوسونه په قبضه كښې وي كوم چې افغان فوځونو ته د دې نه اگاهو وركړې شوي وو يا هغوي پخپله راخستې وو هغه دې پېش كړي. د هر دېسي ساخت رائفل دپاره خواه دنباله پړ وي يا پتاخه دار درې روپۍ وركيدې شي او د هر يورپين ساخت رائفل دپاره به پنځه روپۍ ادا كيږي. هر چا سره چې د دې نه پس دا وسله په قبضه كښې بيا موندې شوه هغه له به سخته سزا وركيدې شي. په اخر كښې زه د دې خبرې مشتهري كوم چې زه به هر هغه كس له پنځوس روپۍ انعام وركوم څوك چې ماته يو داسې سره حواله كړي خواه هغه فوځي وي يا د سول خو چې هغه د انگريزي سفارت په حمله كښې حصه اخستې وي يا ماته دا شان اطلاع راكړي چې د هغې په سبب دا قسم سره گرفتار شي هم دومره رقم به د هغې كس د گرفتاري بابت هم انعام وركيدې شي. چې د چا د دريم ستمبر (تير شوي شوال) نه پس د انگريزي فوځونو برخلاف جنگ كړې وي او دغه شان هغه د هڅه هائي نس د حكومت برخلاف باغي شوم وي كه چرې دا قسم گرفتار شوم يا حواله شوم سره د افغان فوځ كپتان يا لفتيننټ وي نو دا انعام به پنځه اويا روپۍ وي او كه چرې هغه فيلډ افسر وي نو بيا به شپږ شلې روپۍ وي.

د دې اعلان د لوستو نه پس رابرتس سردار يحيي خان او د هغه ورور ذكريا خان، مستوفي حبيب الله خان او وزير محمد شاه خان گرفتار كړل. او نوره مجمع ي رخصت كړه. په بله ورځ هغه باقاعده طور په جلوس كښې رسالي او پنځو پلتنو سره د خپل رعب او طاقت د نمائش دپاره د بنار دننه په كوڅو كښې گشت ولگولو. هغه په خپل كتاب كښې والي چې د دې فوځي نمائش مدعا دا وه چې زه د كابل خلكو ته دا وښيم چې دا وخت ټول بنار د فيرنكيانو په رحم پروت دى. د دې نه پس هغه ميجر جنرل هلز د كابل گورنر مقرر كړو. او نواب غلام حسين خان ي هغه سره په طور د امدادي ولگولو. بيا هغه دوه عدالتونه مقرر كړل د يو عدالت ممبران كرنل ميگريگر، سرجن بيلو او ډپټي محمد حيات خان وو. دا عدالت پوليتيكل وه او د دې دپاره مقرر شوم وه چې هغه اسباب او واقعات معلوم كړي چې د كوم

تعلق په سفارت خانې باندې حملې کولو سره وه او دا هم معلوم کړي چې د امير او د هغه د وزیرانو په دې حمله کېنې تر کومه حده پورې سازش وه. لوستونکو ته د دې خبرې نه عبرت اخستل پکار دي چې د هغې قوم او سلطنت د مشر او د بادشاه د جرم د تفتیش دپاره یو ډیرنگې کرنیل یو ډیرنگې ډاکټر او یو هندوستانې ډیټي د څلورو پنځو سوؤ روپو تنخواه خور د ډیرنگیانو نوکر مقررېږي چې د کوم قوم مشران او بادشاهان په یوه زمانه کېنې د خپل اتفاق، عزیزولی او د غیرت په سبب د احمد شاه دراني او تیمور شاه غوندي پښتانه وو چې هغوي د دریائې ستلج نه تر مشهد او د سندهه نه تر کشمیر او تر ترکستان پورې خور وه او یا اوس هغه وخت وه چې هم د دې بادشاهانو د تاج و تخت وارث او جانشین د خپلو خانه جنگو او بې اتفاقو په سبب د یو غیر قوم د لاسه د مجرم په طور د هغوي په مخکېنې پېش وه. او د هغه د مقدمې سماعت یو ډیرنگې پولیټیکل افسر او یو ډاکټر او د یو هندوستانې ډیټي په مخکېنې کېدو. دویم عدالت فوځي وه چې د هغې صدر بریګیډیر جنرل میسی مقرر شو د هغوي په حواله دا کار وه چې هغوي د هغه سردارانو او فوځیانو د مقدمې سماعت وکړي چې په چا باندې د سفارت د ممبرانو د قتل الزام وه. دې دویم عدالت هغه سور اور په ټول وطن بل کړو چې زرگونه خلق یې په پانسی کړل. او د سفارت برخلاف د وړو وړو قصورونو په سزا کېنې بیشماره کسانو له د موت سزای ورکړه. د دې ظلم او ناترسی خبرونه په ټول افغانستان کېنې د یو سر نه تر بله سره خواره شول او په تمام قوم کېنې یې د غم او غصې لمبې وچتې کړې. اخر هغه وخت راغی چې د ډیرنگیانو دې ناروا سلوک د پښتنو غیرتي او تورپالې قوم ته د خپل سپکوالي او بیوسۍ پوره پوره احساس ورکړ. هغوي د دې نه وروسته د رابرتس په متفرق اعلانونو سخته دوکه خوړلې وه او د هغه د انگریزي انصاف، عدالت او د رحم په بې معنې الفاظو سخته غولیدلې وو او په دې سبب هغوي ماسوائی د یو څو کسانو نه من حیث القوم خاموش او چپ پاتې شوي وو. ولې څه وخت چې هغوي د دې نه خبر شو چې د کابل په ښار باندې مکمله فوځي قبضه ده او د هغوي بادشاه سره د هغه د وزیرانو د انگریزانو په کیمپ کېنې لید دې او په خلقو باندې بلا امتیاز د ظلم او بې انصافی اور بل شوی دې او ډیرنگیانو د یعقوب خان د حکومت د مضبوطولو په ځای خپل حکومت قائم کړو نو هغوي راوېښ شول ولې صرف د رابرتس بې رحمۍ او بې ترسۍ راوېښ کړل. اگر چې ټول قوم غیر منظم وه د خور د ونوش د سامان نه محروم وو او د ټوپو او نور سامان جنگ د لاسه بالکل لاچار وو ولې د قام او د ملک په نوم هغوي دا شان قربانۍ وکړې او د پښتون قام دومره ننگیالي شهیدان شول چې رابرتس او د هغه فوځ یې د یوې لحظې دپاره په ارام پرې نښودو او په اخر کېنې یې ډیرنگیان دومره تنگ کړل چې هغوي د دې تجویز په فکر کېنې لگیا شول چې څرنګ به د افغانستان نه په عزت سره خپلې پښې وباسو او کومې خرابې

ارادې چې هغوي د افغانستان د تسخير په باره كېنې لرلې هغه ئ د ناكام نه د هميش دپاره ترك كړې. د رابرتس د دې ظلم او بې رحمۍ خبرونه انگلستان ته هم ورسيدل او د دارالعوام په ځنې ځنې انصاف پسندو ممبرانو كېنې ئ د نفرت او د خفگان جلدبه راوچته كړه او هغوي خپل اواز د رابرتس برخلاف وچت كړو. د رابرتس نه د دې په سبب د دې ناروا كارونو جواب وغوښتي شو ولې څه وخت چې د هغه جواب پارليمنټ ته ورسيدو نو وزير هند او انگريزي حكومت د هغه په مرسته ودريدل او هغه ئ بري الذمه كړو.

تر دې وخته پورې رابرتس خپل آمډورفت د شتر كودن په لاره كړې وه ولې د پښتنو قبائلو د شتر كودن محافظ فوځ له هم د يوې كړې ارام نه وه وركړې او هره ورځ به ئ په كرڼل مني او د هغه په فوځ چپاوونه كول. د دې نه علاوه چونكې ژمې هم راروان وه نو رابرتس دا فيصله وكړه چې د شتر كودن نه ټول فوځونه كابل ته راوغواړم او د مخكېنې دپاره به د خيبر په لاره تگ راتگ كوم. د دې غرض دپاره هغه بريكيدير جنرل هيوج كف سره د څه فوځونو شتر كودن ته په دې غرض وليږلو چې هغه د كرڼل مني فوځونه د غازيانو د لاس نه راخلاص كړي او كابل ته ئ راولي. چنانچه د كف او د كرڼل مني فوځونو په يو ځاي د دې غازيانو مقابله وكړه او د هغوي نه ئ ځان راخلاص كړو. هم په دې موقع د سيالكوټ نه څه رساله د رابرتس په فوځ كېنې د شامليدو دپاره شتر كودن ته راورسيده او د كف او مني فوځونو سره يو ځاي كابل ته راغله.

اوس رابرتس ته د خپلې كاميابۍ مباركبادونه د هغه د اعلي افسرانو د طرف نه راتلل شروع شول. هم په دې ورځو كېنې هغه له يو خط د كمانډر انچيف په ذريعه د ملكه انگلستان د طرف نه د خوشنودۍ او بل د وائسرائي د طرف نه د مباركبادۍ راغلل. د دې نه علاوه لارډ ليتن هغه له د كمانډر انچيف په سفارش د مقامي لفتيننټ جنرل عهده وركړه. د دې غرض دپاره چې هغه د مشرقي افغانستان د ټولو انگريزي فوځونو د كمان اخستو قانوناً حقدار شي يعنې د هغې ټولو فوځونو چې كوم د كرمې او د خيبر په لار راغلي وو. د كرمې د فوځ كمان خور رابرتس په خپل لاس كېنې وساتلو او د بل ډويژن كمان هغه ميجر آر او برائټ سي بي له وركړو. ولې اوس هغه په افغانستان كېنې د شل زره فوځ او شپږ څلوېښتو توپو كمانډر شو.

د دې نه پس رابرتس خپل فوځونه د سياه سنگ د غونډۍ نه د شير پور محفوظي چاوڼۍ ته رادننه كړل. گوره فوځونه خو هغه د پنځو بنختو په بار كونو كېنې ديره كړل او هندوستاني فوځ دپاره ئ د خټو او د برگو كوټې واچولې. او د بالا حصار د وړانولو حكم ئ وكړو. د هغه په خيال كېنې د بالا حصار وړانول ټول پښتون قوم له سزا وركول وو ځكه چې دا قلا د عمرونو نه د افغان قوم د طاقت د هغوي د ازادۍ يوه ظاهري نښه وه او چونكې شاهي

محل هم په دې ځاي كېني ابادوۀ نو هغه دا خيال و كړو چې كه چرې د پښتنو دا زور
 عمارت تباه كړې شي نو دا به د دې خبرې يو مستقل يادگار پاتې شي چې فيرنګيان د خپلو
 هم وطنو د قتل بدل اخستې شي. په شير پور كېني هغه بيا د فوځ د خرڅ خوراك دپاره د هر
 قسم سامان را جمع كړو او چونكي حكومت هند د يعقوب خان دست برداري د حكومت
 افغانستان نه منظوره كړې وه له دې كبله رابرتس د لارډ ليتن د هداياتو مطابق د افغانستان د
 حكومت ټول واک اختيار په خپل لاس كېني واخستو او حكم ي و كړو چې ټوله سر كاري
 خزانۀ، د غلې انبار خانې، او نور سر كاري مال دې هغه ته حواله شي او ترڅو چې فيرنګيانو د
 افغانستان د آئندۀ حكومت دپاره څۀ بل مستقل انتظام نه وي كړې تر هغې به ټولې ماليې،
 ټيكنسونه، محصولونه وغيره ټولونه د هغه د هداياتو لاندې كيږي. يو څو ورځې پس د
 ميگريگر كميشن خپل رپورټ رابرتس ته پيش كړو د دې رپورټ مطابق د امير يعقوب خان
 گناه دا ثابتۀ شوه چې اكر چې هغه دا نه غوښتل چې د سفارت ممبران دې قتل شي او نه هغه ته
 دا پته وه چې هغوي به قتليري ولې هغه د سفارت برخلاف د مظاهري په كيدو يقيناً چشم
 پوشي كړې وه. ځكه چې د هغه دا خيال وه چې په دې چل به زۀ حكومت هند ته د دې وينا
 قابل شم چې زۀ د غير قوم د خلقو د حفاظت ذمه واري پخپل سر نشم اخستۀ. او له دې كبله
 دې هغوي د افغانستان نه واپس راوبللې شي. رابرتس خو په خپلو اعلاناتو كېني دنيا ته
 ښكاره كړې وه چې د كمناري او د انګريزي سفارت تقرر د امير يعقوب خان د خپل
 درخواست او خواهش مطابق شوي وه ولې اوس د هغه دا دروغ د هغه د خپل كميشن د
 رپورټ نه ثابت شول. او دا خبرۀ هغوي پخپله دنيا ته څرګنده كړه چې يعقوب خان د
 انګريزي سفارت په راتلو ناراض وه او دا ي غوښتل چې زۀ په څۀ طريقۀ خان د هغوي نه
 خلاص كړم. بهر صورت رابرتس د كميشن راي سره اتفاق و كړو او سمدستي ي حكومت
 هند ته سفارش وليږلو چې يعقوب خان دې هندوستان ته جلاوطن شي او څرنگ چې هغوي
 ته مناسب ښكاري هغه شان سلوك دې د هغه د جرم مطابق هغه سره و كړي. د رابرتس د
 دې رپورټ لوستونه پس خپل ورومې خيال نور هم مضبوط شو چې دا څومره مقابله چې
 انګريزي فوځ سره په كابل باندې په پيش قدمي كېني شوې ده دا د يعقوب خان په ايما شوې
 ده له دې كبله د هغه په راي كېني كومو كسانو چې په دې جنگونو كېني د فيرنګيانو برخلاف
 حصه اخستې وه هغوي سره د باغيانو سلوك كول نامناسب وو. چنانچه هغه دا لاندېنې يو بل
 اعلان د عامې معافۍ شائع كړو. ولې د معافۍ دا اعلان د ورومې اعلان نه يوه مياشت پس
 وشو او خداي خبر چې په دې يوه مياشت كېني به كومې كومې واقعي پېښې شوي وي.
 رابرتس پخپله په خپل كتاب كېني د دې اعداد و شمار نه دي وركړي چې څومره كسان په
 كوم كوم جرم كېني پانسي شول ولې د ډاكټر بيلو د تحريز نه معلوميږي چې هر پښتون به

چې پانسی له ورتلو نو په ډیرې خوشحالی خندا او د زړه په اطمینان به ورتلو .
 "کابل دولسم نومبر ۱۸۷۹ء"

دا اعلان د هغې ټولو کسانو دپاره دښه چې د چا هغې سره تعلق وي. په دولسم اکتوبر مایو اعلان شائع کړې وه چې په هغې کښې ما هر هغه کس له د انعام ورکولو وعده کړې وه چې څوک ماته دا شان سره حواله کړي چې چا د دریم ستمبر نه پس د انگریزي فوځونو برخلاف جنگ کړې وي او دغه شان ی خپل ځان د امیر یعقوب خان د حکومت برخلاف باغي ثابت کړې وي. ماته اوس دا قسم اطلاع رارسیدلې ده چې د هغې نه دا معلومیږي چې کومو کسانو د انگریزي فوځ په کابل باندې د پیش قدمی په دوران کښې مقابله کړې ده په هغوي کښې کم از کم بعضې خلق دا شان دي چې هغوي دا مقابله په دې وجه کړې وه چې د هغوي دا یقین وه چې امیر زما په کیسې کښې قیدې دې او هغه خپل فوځ او د کابل خلقو ته حکم کړې دې چې تاسو زما په طرفدارۍ کښې راپاڅئ. دا قسم خلق اکر چې د حکومت برطانیه دشمنان دي ولې دا څوک نشي ونیلې چې هغوي د خپل بادشاه برخلاف بغاوت کړې دې او د حکومت برطانیه عظمی دا دستور نه دې چې هغوي د هغې دشمنانو نه د بدل اخستو کوشش وکړي چې څوک د هغوي مقابله ته نور نه ودریږي. ممکن ده چې کومو خلقو زموږ برخلاف وسله وچته کړې ده په هغو کښې لږ کسان د بدنیتو خلقو په خبرو دا شان دوکه شوي وي مگر په ځای د دې چې زه گناه کار خلقو سره بیگناه خلقو له هم سزا ورکړم زه په دې خبره یقین کولو ته تیار یم چې ټول یو شان دوکه شوي وو. په دې وجو هاتو زه د حکومت برطانیه د طرف نه هغې کسانو ته د پوره او مکملې معافۍ اعلان کوم چې چا د دریم ستمبر نه پس د انگریزي فوځونو برخلاف په جنگ کښې حصه اخستې وي. بشرطیکه هغوي اوس هغه ټوله وسله مونیو ته حواله کړې چې کومه د هغوي په قبضه کښې ده او خپلو خپلو کورونو ته واپس لاړ شي. اوس زه د انعام هغه پیشکش کوم چې ما د دا شان خلقو د حواله کیدو په باره کښې کړې وه واپس اخلم. او د مخکښې دپاره به دې خلقو ته هیڅ قسم تکلیف په دې وجه نشي ورکیدې چې هغوي د انگریزانو د پیش قدمی مقابله کړې وه مگر په دې خبره دې هر یو سره ځان بڼه پوهه کړې چې د دې عامې معافۍ فائده هغه سره نشي وچتولې خواه هغه فوځي وي یا د سول چې څوک په سفارت باندې د حملې کولو په جرم کښې بلا واسطه یا بالواسطه شریک شوی وي. یا هغه کس چې د چا په قبضه کښې د دې نه پس دا شان مال بیاموندې شي چې د سفارت د ممبرانو ملکیت وي په داسې قسم خلقو به هیڅ رحم نه کیږي. د دې نه علاوه زه د هغه خلقو سره هم د معافۍ وعده نه کوم چې چا ته په انگریزي کیسې کښې د امیر د حیثیت پوره پته وه ولې بیا هم هغوي د انگریزي فوځونو برخلاف افغاني فوځونو او د کابل خلقو ته د وسلې وچتولو

لمسه و کړه. دا خلق ارادتا د امير د حکومت برخلاف د بغاوت د جرم مرتکب شوي دي او هر ځای چې هغوي بیاموندې شي نو هغوي سره به د باغيانو سلوک کیدي شي.

په اول د سمبر یعقوب خان د انگریزي فوځ د یوې مضبوطې دستې په حراست کېني هندوستان ته په ډبل مارچ واستولې شو او د دې نه یوه هفته پس سردار یحیی خان، ذکر یا خان او وزیر محمد شاه خان هم د هندوستان په طرف گرفتار جلاوطن کړي شول. رابرتس مستولي حبیب الله خان هغوي سره په دې خیال هندوستان ته جلاوطن نه کړو چې هغه به د افغانستان په انتظام کېني د بیرنگیانو دپاره فائده مند ثابت شي.

درویشتم باب

د رابرتس د پښتنو سره د ظالمانه سلوک په وجه په پښتنو کېني د بیداری احساس او محمد جان خان، مشک عالم خان ملا صاحب او د نورو غیرتي پښتنو په اواز د پښتنو بیداریدل. سره د بې سروسامانی د پښتنو د جنګ دپاره تیاریدل، او د مختلفو طرفونو نه په انگریزانو حملې کول او د انگریزانو پرېشانه کیدل، او ځای په ځای د غازیانو د لاسه د انگریزي فوځ شکست خورل، او اخر د انگریزانو د کابل ښار خالي کول او د قام د لاسه د امیر یعقوب خان مشرې زوې بادشاه کیدل، او د مشک عالم خان ملا صاحب د کابل گورنر کیدل.

تر دې وخته پورې پښتون قام په منظمه طریقه او په اتفاق سره د انگریزي فوځ په کابل باندې د پیش قدمی مقابله نه وه کړې هغوي دا محسوس کوله چې د بیرنگیانو دپاره دا یوه قدرتي خبره ده چې هغوي دې د خپل هم قوم خلقو او د خپلو نوکرانو د قتل مناسبه بدله د کابل د ځنې گناه کار کسانو او د باغي فوځ د سپاهیانو نه واخلي او بیا دې د څه کم و زیات فوځي بې اعتدالو نه پس واپس هندوستان ته لاړ شي. لیکن څه وخت چې هغوي ولیدل چې انگریزي فوځونو د شیرپور په چاوڼی کېني مستقلي ډیرې و نیولې، د خرڅ خوراک راجمع کولو دپاره یې په چارچاپیره علاقه کېني د فوځ لویې لویې دستې واستولې او چې چا به هغوي له د غلې او د نور د خوراک سامان په ورکولو کېني پس و پیش کولو نو هغوي له به یې سختې سزاگانې ورکولې. هرکله چې هغوي دا هم ولیدل چې زمونږ بادشاه او لوی لوی وزیران بیرنگیانو گرفتار هندوستان ته جلاوطن کړل او د افغان فوځونو نه یې وسله واخسته او د ملک ټول سول او فوځي انتظام یې په خپل لاس کېني واخستو. د مالیې او محصولونو جمع کول یې پخپله شروع کړل، په سرکاري انبار خانو، میخزینونو، توپو، اسلحه خانو او په خزانو باندې یې قبضه وکړه، بالا حصار او د هغې ټوله آبادي او شاهي محلو نه یې وران کړل او خپلو سپاهیانو له یې د هغې د ملیې نه بارکونه واچول او د ټولو نه زیات دا چې د سفارت د

ممبرانو د قتل او د هغوي د مال تالا کولو په الزام کښې هغوي بېشماره خلق د کورټ مارشل (فواخي عدالت) په ذريعه په پانسي وخیژول او په ټول ملک او قام کښې ی د یو سخت دهشت او خوف پیدا کولو کوشش وکړو او ټولو پښتنو سره د سخت سپکاوي د بې عزتي او د ذلت سلوک راواخستو او په دې کښې ی د گناه کار او د بېگناه تمیز ونه ساتلو نو سره د دې چې په هره قبیله کښې د یو سردار بل سره د یو خان بل خان سره او د یو ملک ملا بل ملک ملا سره بې اتفاقي او وړانه وه ولې هر کله چې هغوي د ټول قام ازادي، آبرو او ننگ په خطر کښې ولیدو نو مجبوراً هغوي خپلې وړانې او پرې جنبي شاته وغورځولې او د بیرنگیانو برخلاف د غزا او جهاد کولو په نیت راپاڅیدل. ځای په ځای قومي مشرانو خپل ملک د دې بیروني دشمن نه د خالي کولو دپاره یو لوی تحریک شروع کړو او په حجرو او جماتونو کښې ی د اولس خلکو ته د قوم، مذهب او د ملک په نوم د جهاد اپیل وکړو. د دې تحریک لوی مشران مشک عالم ملا صاحب، غازي محمد جان خان وردگ، میر بچه کوهستانی، سمندر خان د لوگر او غلام حیدر خان د چارديه وو. دا هم د دې کسانو او د هغوي د ملگرو د کوششونو نتیجه وه چې د افغانستان ملک د څه مودې دپاره په بیرنگیانو باندې یو سور اور شو او بالاخر هغوي دومره تنگ شو چې د افغانستان تاج و تخت ی مجبوراً عبدالرحمن خان غوندي مضبوط او قابل سړي ته حواله کړو او د افغانستان نه ی په حیا کښې په پښو رایستو شکر ادا کړو.

د مجاهدینو دې دلې سره اگرچې نه خو توپې وې او نه ورسره د نور سامان جنگ دپاره څه شاهي انتظام وه ځکه چې هر څومره فواخي سامان، اسلحه خانې، میخزینونه، توپې، کارتوسونه، گولی او بارود چې د مودو نه شیر علي خان مرحوم په ډیر کوشش او محنت په بالاحصار کښې راجمع کړي وو په هغې ټولو بیرنگیانو قبضه وکړه. نه خو د هغوي د خوراک څښاک دپاره د کمسريت څه محکمه وه او نه د ژمي په واورو کښې د شپې تیروولو څه خاص انتظام وه او هر سړي به خان له په خپل خرڅ او څه د قام په چنډو د دې هر څیز انتظام کولو. ولې چونکې د هر مجاهد په زړه کښې د غیر قوم دې بې انصافو او ناکړدو د قومیت او د حب الوطنی یوه جذبه مشتعله کړې وه نو نه خو هغوي د خپلو لوړو تندو او نه د موسم د سخت والي پروا وکړه او نه د بیرنگیانو د منظم او باقاعده مسلح فوځونو، نه د هغوي قابل قابل تعلیم یافته او په فن جنگ کښې د ماهر ماهر جرنیلاتو نه او نه د هغوي د توپو نه خو فزده شول. او هم په خپلې بې سروسامانی او بې قاعدگی کښې د ماه دسمبر ۱۸۷۹ء په شروع شروع کښې د بیرنگیانو مقابلي ته په میدان کښې راووتل. د مجاهدینو مشرانو دا تجویز وکړو چې د سهیل د طرف نه دې د لوگر، زورمت، منگل او جدران غازیان د غونډو په هغه سلسله باندې قبضه وکړي چې کوم د چارآسیا د کلي نه تر شهر دروازه پورې پرته ده او

د بره بالا حصار په استحکاماتو او د تخت شاه په سو که باندې دې هم دوی قبضه وکړي. د کوهستان د غازیانو په ذمه دا کار شو چې هغوي دې د اسماني او د کابل نه د قطب په بنار باندې چپاؤ وکړي.

د رابرتس پښتنو مخبرانو د دې ټول تجویز خبر هغه له په وخت باندې ورکړو. هغه دا خیال وکړو چې که چېرې د غازیانو دا لومړۍ جمعیت یو ځل د کابل بنار په خوا او شا کښې راجمع شونو د کابل بنار او د هغې د مضافاتو زرگونه خلق به هغوي سره یو ځای شي له دې کبله هغه دا تجویز وکړو چې ورومې د دې نه چې غازیان د کابل په خوا کښې را یو ځای شي ماله پکار دي چې په دې بیل بیل ټولي باندې زه جدا جدا حمله وکړم او د یو ځای کیدو نه یې ورومې منتشر کړم. مگر د رابرتس پښتنو مخبرانو بالخصوص سردار ولي محمد خان چې د هغه د مخبرانو مشر وه هغه له د غازیانو د اصلي طاقت متعلق هیڅ خبرونه نه وو ورکړي. په حقیقت کښې خو غازیان په ډیر زور او شور او اتفاق سره میدان ته راوتې وو مگر د رابرتس د خوشحالو دپاره د هغه دې مخبرانو هغه ته د غازیانو طاقت او شمار ډیر لږ ښکاره کړه وه. ولي لا ډیر وخت نه وه تیر شوی چې رابرتس په اصلیت باندې واقف شو او هغه سمدستي جلال اباد ته جنرل برائټ له خپل قاصد ولېږلو چې د گانیډز رجمنټ په ډیر شتاب سره کابل ته راواستوه. په دې منعکسې هغه د خپل لوڅ هم دوه لویې دستې یو د بریگیډیر میکفرسن او بله د بریگیډیر بیکر دلاندې تیاري کړې. د میکفرسن دستې ته هغه حکم وکړو چې هغه دې د کوهستان په غازیانو قبل د دې نه چې هغوي د غزني او د میدان غازیانو سره یو ځای شي حمله وکړي او بیکر ته دا حکم وشو چې هغه دې د غازیانو د تیښتې لار ونیسي. څه وخت چې هغوي ماتې وخوري.

میکفرسن په اتم تاریخ د قلعه افشار په لاره ارغنده ته روان شو او بیکر صبا سحر د دې غرض دپاره روان شو چې د ارغنده او د میدان تر منځ د غزني په لاره کښې کښې چې د غزني او کوهستان غازیان د میر بچه د کمان لاندې د کاریز میر په مقام د قلعه افشار نه لس میله قطب ته پراته وو. په نهم تاریخ میکفرسن لا په قلعه افشار کښې ډیره وه چې د هغه گشتي دستو هغه له خبر راوړو چې د ارغنده او د پغمان د طرف نه نور ډیر غازیان د کوهستان غازیانو سره د شاملیدو دپاره را روان دي. له دې کبله رابرتس میکفرسن ته حکم وکړو چې فوراً په کوهستانیانو باندې حمله وکړه چې د ارغنده او پغمان غازیان هغوي سره شامل نه شي او د هغوي جمعیت زیات نه شي. چنانچه میکفرسن په پوره زور په کوهستانیانو حمله وکړه او د یوې ښې مضبوطې جگړې نه پس یې هغوي د توپو په زور پسپا کړل. غازیانو نه کافي نقصان وشو او د فیرنگیانو نه هم یو لفتینټ کرنل فتر هوج او شپږ سړي زخمیان شول. د کوهستان پاتې شونکو غازیانو او د ارغنده او پغمان غازیانو په چار چاپېره کلو کښې شپه تیره

کړه. د دې ماتي خوړلو اصلي وجه دا وه چې غازيان لا په خپل پوره زور کښې راجمع شوي نه وو بلکې په وړو وړو ټولو کښې د کابل په طرف راروان وو او خان خان له ي د جگړې کولو دپاره خايونه خوښول. ميکفرسن شپه د سرخ کوتل او کاريز مير په منځکښې تيره کړه او بېکر د ډيرو گرانو لارو وهلو نه پس د ميدان نه په ليره فاصله قبلې ته د ارغنده کلي نه اته ميله لرې ديره شو. دپخوانه غازي محمد جان خان د غازيانو يو لوی جمعيت سره د غزني نه د کابل په لوري راروان وه او د لسم او يوولسم دسمبر د منځ په شپه د قلع قاضي په خوا کښې ديره شوه وې ولې د غازيانو دا جمعيت هم کافي نه وه. ځکه چې دغه وخت لا د لوگر غازيان محمد جان خان سره نه وو يو ځای شوي بلکې هغوي لا په دې انتظار کښې ناست وو چې غازي محمد جان خان سره د ليرنگيانو د جنگ څه نتيجه خيژي؟

رابرټس ميکفرسن ته حکم واستولو چې په يوولسم سحر سبا د پغمان په لاره ارغنده طرف ته د بېکر په لوري روان شو. ميسي ته هغه حکم وکړو چې قلعه افشار نه لټه بجې سحر په يوولسم ميکفرسن سره د يو ځای کيدو دپاره ارغنده طرف ته په هغه لار روان شه چې کومه د کابل ښار نه نيغه ارغنده ته تلې ده ولې تر هغې پورې غازيانو سره جنگ مه کوه تر څو چې ميکفرسن غازيانو سره جنگ نه وي لټولې. دا نقشه رابرتس په محمد جان خان باندې د حملې کولو د ډير غور و فکر نه پس تياره کړې وه. چنانچه ميکفرسن او ميسي دواړه د خپلو خپلو هداياتو مطابق په ډير هنر روان شول ليکن قسمت ورسره ياوړې ونه کړه. ميسي ته چې کومه لار رابرتس د ميکفرسن فوځونو سره د شامليدو دپاره ښودلې وه هغه د هغې نه په بله روان شو او قبل د دې نه چې هغه د ميکفرسن فوځونو سره د غزني په لاره يو ځای شوه وې د غازي محمد جان خان لښکر د چارديه په دره کښې په هغه د تندر په شان ناگهانه راپريوتلو. د ميسي فوځونه د دې ناساپي او خلاف توقع حملې نه وارخطا شول او اگرچې هغوي د غازيانو دې سيلاب ته د بند اچولو ډير کوشش وکړو خو کلمياب نه شول او د سترگو په رپ کښې په دواړو ډلو کښې لاس په لاس جنگ شروع شو. دغه وخت رابرتس هم پنخېله په اس سور د جنگ په موقع د شيرپور نه راوړسيدو. د شيرپور کمان هغه بريکيا ډير هيوج گف له ورکړې وه. څه وخت چې هغه د ميسي د فوځ دا خطرناک حالت وليدو نو هغه سمدستي د ميدان جنگ نه د واپس کيدو فيصله وکړه. د دې غرض دپاره هغه سمدستي جنرل هل ته چې اتفاقاً جنرل رابرتس سره دغه وخت يو ځای شو حکم وکړو چې شيرپور ته لاړ شه او هيوج گف د دې حال نه خبر کړه او ورته ووايه چې دوه سوه گوره سپاهيان ديهه مزنگ ته راواستوه چې شيرپور ته د ميسي د فوځ د تېښتې لار محفوظ شي. د رابرتس دا خيال وه چې زه د ميسي فوځونه د ديهه مزنگ په لاره شيرپور ته واپس کړم. هغه جنرل هل ته دا حکم هم ورکړو چې هيوج گف ته د دې هداياتو د ورکولو نه پس ته د کابل د

بنار دروازي بندي كړه او په خلقو كښې امن و امان وساته. د دې نه پس رابرتس لفتيننت
 جان شرسټن خپل ايمې دې سي ميكفرسن ته واستولو چې فوراً د جنگ په موقع واپس راشه.
 په دې اټا كښې د غازي محمد جان خان او د رابرتس د فوځونو په منځكښې جنگ بنه تود
 شوه و. د رابرتس دا كوشش وۀ چې په څۀ طريقه د غازيانو لښكر د انگريزي فوځ نه بيرته
 وساتم چې د ميكفرسن فوځونه هم راورسي. ولي محمد جان خان د رابرتس په دې چل پوهه
 وۀ چنانچه هغه هم دا انتهائي كوشش كولو چې فوراً په انگريزي فوځ وركاځي شم او قبل د دې
 نه چې د هغوي جمعيت زيات شي هغوي له شكست وركرم او د كابل په بنار باندې قبضه
 وكرم. رابرتس لا هم هغه شان په دې فكر كښې پروت وۀ چې د ميسي د طرف نه يو قاصد
 راغلو چې غازيان انگريزي فوځ ته راورسېدل او د هغوي پيش قدمي په نور هيڅ شان نشي
 منع كېدې. رابرتس هم د دې قاصد په خلة ميسي ته واپس حكيم وليولو چې توپي هم
 راواپس كړه او فوځ هم. په حفاظت سره د فوځ د پسايبې دپاره هغه رسالي ته په غازيانو
 باندې د حملې كولو حكيم وكړو ولي د دې حملې هم په غازيانو باندې څۀ قابل ذكر اثر
 ونشو. او لفتيننت كرنل كليپنډ د هغوي كمانډر سخت زخمي شو. په دې واپسي كښې د
 انگريزي فوځ نه يوه توپه په يو ځاي او باقي درې توپي په باغوانه كلي كښې پاتې شوې. اوس
 جنگ د باغوانه كلي خواته راورسېدو او غازيان په تښتيدونكي انگريزي فوځ پسې دې كلي
 ته راننوتل او د كلي خلقو هم په انگريزي سپاهيانو ډزې شروع كړې. دا وخت په انگريزي
 فوځ ډيره سختي راغله او كۀ چرې رابرتس او د هغه افسرانو خپله حوصله ساتلې نه وې نو
 انگريزي فوځ به بالكل تباه شوه وۀ. په باغوانه كلي كښې په رابرتس باندې پخپله د دې
 كلي ملك يوه لوي پيش قبضه سره راډر كړو ليكن د اول بنګال كيولري يو مسلمان سپاهي
 مظهر علي نومې چې په هغه پسې پياده روان وۀ په دې سړي راټوپ كړو او د ملانه ئ
 راوښولو او د يوې كندي په وين كښې ئ ګوزار كړو. انگريزي فوځونو د خپلو توپو د وړلو
 انتهائي كوشش وكړو ليكن ناكامياب شول. او هغوي منځكښې او غازيان ورپسې د باغوانه
 كلي نه ووتل او دواړه د ديهه مزنگ لار واخسته. ديهه مزنگ د باغوانه نه درې ميله لرې
 دى. او په دې ټوله لار د انگريزي فوځ او د غازيانو تر منځ په دې طريقه جنگ وشو چې
 انگريزانو به د غازيانو پيش قدمي له ډيل وركولو په دې غرض چې د شيرپور نه دوه سوه ګوره
 سپاهيان ديهه مزنگ ته راورسي او د لارې دواړو طرفو ته په غونډو باندې قبضه وكړي. په
 دې منځكښې د ميكفرسن فوځونه راورسېدل او د هغه هراول د غازيانو عقب سره
 وجنگېدلو. فطرتاً محمد جان خان د خپل عقب د حفاظت په خاطر خپله پيش قدمي ورو كړه
 او د رابرتس فوځونو ته د ساه اخستو موقع په لاس ورغله. په دې منځكښې د شيرپور نه دوه
 سوه ګوره د براون لو د كمان لاندې ديهه مزنگ ته راورسېدل او په كلي او د هغې په دواړو

طرفو ته په غونډو باندې یې قبضه وکړه. رابرتس او د هغه شکست خوړلي فوځ چې دا ولیدل چې د هغوي د تیښتې لار محفوظه شوه نو په هغوي کښې بیا وینه وغړیده او یو بل ته یې د خوشحالی نعرې ووهلې. په دې طریقو ورو ورو رابرتس خپل فوځ دیبهه مزنگ ته راوښکلو او د میکفرسن د فوځ په انتظار کښې کښیناستو. اوس قریباً قریباً ماښام نژدې شوی وۀ له دې کبله څه غازیانو په هندکي کلي او ځنې د تخت شاه په غونډو باندې قبضه وکړه چې عین دبالاحصار د سړ د پاسه سیوري دے.

لوستونکو ته به یاد وي چې میکفرسن ته دا حکم شوی وۀ چې د یوولسم په سحر سبا به هغه کاریز میر ته د ارغنده لارې ته راوځي. او میسي سره به یو ځای کيږي ولې څرنګ چې ورومې ذکر شوی دے میسي د ارغنده لارې ته د رسیدو نه ورومې غازیانو سره مخامخ شو او هغه ځای ته هډو ونه رسیدو. میکفرسن هم په ځای د دې چې سحر سبا روان شوی وے هغه آتۀ بجې سحر د کاریز میر نه روان شو او څه وخت چې هغه سرخ کوتل ته راوړسیدو نو هغه ولیدل چې د غازیانو لویې لویې ډلې د پغمان او د ارغنده د طرف نه قلعه قاضي طرف ته روانې د. ورومې ذکر شوی دے چې په قلعه قاضي کښې د محمد جان خان اصلي لښکر پروت وۀ له دې کبله میکفرسن په دوئ باندې د حملې کولو فیصله وکړه د دې دپاره چې دا غازیان د محمد جان خان لښکر سره یو ځای نه شي ولې څه وخت چې میکفرسن په دوئ باندې د حملې کولو دپاره ورو روان شو نو د توپو د ډزو نه هغه ته معلومه شوه چې د محمد جان خان اصلي لښکر سره جنګ نښتے دے خو په دې کښې شکمن وۀ چې د بیکر فوځونو سره جنګ دے او که د میسي فوځ سره. لږ ساعت پس میکفرسن ته لفتیننټ نیول چیمبرلین پولیتینګل افسر خبر ورکړو چې دا جنګ د میسي فوځ سره روان دے چونکې قریباً یرلس نیمې بجې د غرمې د توپو اواز ناساپي بند شو او هغه ته اطلاع راغله چې غازیان په کابل باندې راوختل او د هغوي هراول د ښار په خوا کښې په باغونو کښې راننوتو په دې وجه میکفرسن په ډیر شتاب سره هغه ځای ته روان شو کوم ځای چې د غازیانو او میسي جنګ جاري وۀ ولې د هغه د رارسیدو نه قریباً یوه کینته ورومې انگریزي فوځ مات شوی وۀ او په وروستو روان وۀ.

میکفرسن قریباً دولس نیمې بجې د جنګ ځای ته ورسیدو او په میدان جنګ کښې د خپل فوځ د بشماره مړو او د زخمیانو د پریوتې نه ورته معلومه شوه چې انگریزي فوځ باندې ښه سخته تیره شوې ده. هر کله چې د میکفرسن او میسي دواړه فوځونه په موقع راوړسیدل نو څه غازیانو د میسي فوځ سره او څه د میکفرسن فوځ سره جګړه جوړه کړه او د یو ښه مضبوط جنګ به پس د ماښام په وخت دواړه فریقو بیل شول غازیان لکه چې ورومې ذکر شوی دے څه هندکي کلي ته او اکثر د قلعه قاضي سهیل طرفته په غونډو قبضه وکړه.

رابرټس دغه وخت میکفرسن ته حکم ولیږلو چې سمدستي دیهه مزنگ ته واپس شه. ځکه چې د غازیانو بېحده ډیر زور وو او رابرټس سره ویره وه چې د میکفرسن فوځ به خراب شي. د میکفرسن د رارسیدو نه لیرنګیانو ته یوه بله فائده دا وشوه چې کومې خلور توپې د باغوانه په کلي کېنې د هغوي نه پاتې شوې وې هغه هغوي بیا شیر پور ته واپس راوړې. د مابنام اووه بجې وې چې میکفرسن دیهه مزنگ ته راوړسیدو په دیهه مزنگ کېنې د لیرنګیانو ملګري سرداران ولي محمد خان وغیره ټول را جمع شوي وو. دې غدارانو سره د لیرنګیانو د شکست په سبب ډیر غم پیدا شوی و ځکه هغوي ته معلومه وه چې که چېرې غازیانو په کابل قبضه وکړه نو د هغوي مالونه او کورونه به د قام خلق د لیرنګیانو د دوستۍ په سبب ټول تالا کړي. رابرټس راتلو سره په هغوي پورې ونښتو او هغوي ته یې ډیرې سپورې ستغې خبرې وکړې. چې تاسو زه د محمد جان خان د اصلي زور طاقت او د هغه د نقل و حرکت نه بالکل ناخبره ساتلې وم. هغوي په جواب کېنې ورته وویل چې مونږ ته پخپله هم غلط خبرونه رارسیدلي دي. او په دې کېنې مونږ یې قصوره یو. د رابرټس د دوی په دې جواب تسلي ونشوه او هغه په دې نتیجه ورسیدو چې که هر څومره یو پښتون د انګریزانو د وفادارۍ اقرارونه وکړي خو د قامولي په معامله کېنې د هغه په مخبرۍ اعتبار پکار نه دی.

د میکفرسن د رارسیدو نه پس رابرټس او دوی ټول په یو ځای د دیهه مزنگ نه تیاره کېنې شیرپور ته راوړسیدل. په شیرپور کېنې بریګیډیر هیوج گف د ورومې نه د چاونۍ د حفاظت دپاره پوره پوره پېش بندي کړې وه او په ډیر هنر او قابلیت سره یې د چاونۍ دننه فوځ له ډاډگیر نه ورکړې وه. او هغوي یې زړه بائلو ته نه وو پرېښي. اگر چې راتښتیدلي فوځ د هغوي په زړونو کېنې د خوف او د هیبت په پیدا کولو کېنې هېڅ کمز نه وه کړې.

چونکې غازیانو اوس د کابل نه په چارچاپیره غونډو باندې قبضه کړې وه او د بالا حصار په سر باندې هم هغوي وچت سواره پراته وو په دې وجه رابرټس جنرل هل ته چې د کابل فوځي کورنۍ وه حکم وکړو چې ښار سمدستي خالي کړه او فتح خان قزلباش ته خپل چارج ورکړه. دغه شان شکست خوږلې ژوبل او غمژن انګریزي فوځ په یوولسم دسمبر ماسخوتن په شیرپور باندې ورننوتو او د کابل ښار یې د انګریزي فوځ نه بالکل خالي کړو. یو ځل بیا د انګریزي او هندوستانی فوځونو په مخکېنې د ۱۸۴۰-۴۱ء د مصیبتونو نقشه پېش شوه. او د راتلونکي واقعاتو انتظار یې په ډیرې پرېشانۍ او تشویش سره شروع کړو.

په دولسم تاریخ سحر د مردان گائیلز د کرنل ایف جینکنز د کمان د لاندې راوړسیدلو. په دې د انګریزي فوځ ملا ډیره مضبوطه شوه. دې سره سم بېکر په شېشه کېنې رابرټس ته د قلعه قاضي نه خبر ورکړو چې زه هم کابل ته واپس در روان یم. د یوولسم تاریخ

په جنگ کښې د بېکر فوځ هېڅ حصه نه وه اخستې او غازيانو بڼه په کاميابۍ سره د هغه او د رابرت ترمنځ د تګ راتګ لاره بنده کړې وه له دې کبله رابرتس سره د هغه د بریګياډ ډير فکر وه ليکن د دې خبر په راتلو سره هغه ډير مطمئن شو.

د دې نه پس رابرتس ميکفرسن له حکم وړ کړو چې سحر وختي د ناشتې خوړولو نه پس غازيان د تخت شاه د سوکې نه لرې کړه ځکه چې د تخت شاه غونډۍ عين د بالاحصار په سر سيورې دي. دا کله يواځې ميکفرسن سر ته ونه شو رسولی. چنانچه لږ ساعت د جنگ نه پس رابرتس په دې پر مه شو چې په ميکفرسن کښې دا طاقت نشته چې هغه د مخامخ نه په حمله غازيان د خپل ځای نه و خوځوي چنانچه هغه ميکفرسن ته حکم وليږلو چې نور بره د ختو کوشش مه کوه او پخپل ځای ودرېږه ترڅو چې د بېکر بریګياډ رارسيدلې نه وي. او هغه سره ئ سبا ته سحر په غازيانو باندې د شانه د بني حصار د طرفه د حملې کولو امداد نه وي کړی. غازي محمد جان خان هم د فيرنګيانو د دې تجويز پيش بندي شپه په شپه وکړه. او د بني حصار او بالاحصار په منځکښې چې خومره کلي وو په هغې ئ قبضه وکړه او ډير غازيان ئ د سنگ نوشته په لاره باندې هم مقرر کړل. بېکر په ديارلسم تاريخ اته بجې سحر تخت شاه ته د رسيدو دپاره په دې ټولو غازيانو باندې حمله شروع کړه. وروسته خو هغه د بني حصار او د بالاحصار په منځکښې په کلو د راننوتو کوشش وکړ او د دې دپاره چې د دې ځايونو غازيان د تخت شاه غازيانو له امداد ورنه کړي ولې دې سره سم دې غازيانو هم د تخت شاه سوکې ته د رسيدو دپاره کوشش وکړ او دواړه ټولي د تخت شاه د سوکې نه رابښکته يوې بلې غونډۍ سره مخامخ شول. د انګريزي فوځ توپو د غازيانو نوره پيش قدمي د دې غونډو نه وړاندې بالکل بنده کړه او د بېکر د بریګياډ يوې بلې مضبوطې دستې د دې غونډۍ په غازيانو باندې حمله وکړه. په دې حمله کښې د مردان گائيلډز هم شامل وو. بهادرانو غازيانو په دې انګريزي دستو باندې د دې غونډۍ د سوکو نه دا شان د توپکو دوندو کار شروع کړو چې هغوي سخت وار خطا شول د هغوي مشر الفسر لفتيننت فاربيس په هغه ځای هلاک شو او کله سارجنت ډرمنډ د هغه په خوا کښې مړ شو خو د لږ ساعت د گېراست نه پس د هغوي يو بل الفسر لفتيننت ډک کنگهم فوراً منځکښې راتوب کړو او د هغوي باثلي زړونو له ئ ډاډ گير نه وړکړه. او دا شان حمله ئ وکړه چې غونډۍ د هغوي لاس ته راغله. او د بني حصار او د تخت شاه په منځکښې د تګ راتګ لاره بنده شوه. دغه شان د تخت شاه غازيانو له د بني حصار د طرف نه د کوزمک د رارسيدو هېڅ اميد پاتې نه شو. او هغوي يواځې د غره په سوکه پاتې شول. د دې نه پس ټول انګريزي فوځ په تخت شاه باندې د توپو ډيره سخته گوله بارې شروع کړه او يوه عظيم الشانه حمله ئ د غازيانو په دې اصلي مورچه باندې وکړه غازيانو په يوه يوه چپه دې حمله فوځ سره سخته جگړه وکړه ولې په

هغوي باندې هم د مخامخ نه او هم د شاه نه د توپو گولي وريدي. او ډير بهادر خوانان ترينه شهيدان شول. سره د دې هغوي درې څلور گينتي جنگ دا شان په لرتوب وکړو او ترڅو چې ټول په خپل خپل ځاي په غزا کښې شهيدان شوي نه وو او دشمن ته هم ډير زيات نقصان نه وه رسولې تر هغې پورې ئې انگرېزي فوځ په تخت شاه باندې قبضي کولو ته پرې نه بنودو ولې د فيرنګيانو دا قبضه څه ډير وخت پورې پاتې نشوه. هر کله چې رابرتس په تخت شاه باندې په قبضه کولو کښې مصروف وه نو د غازيانو يو بل ټولي د سياه سنگ په غونډو باندې په دې غرض قبضه وکړه چې د هغه ځاي نه د شيرپور په چاوڼۍ باندې حمله وکړي. د سياه سنگ غونډۍ د شيرپور په چاوڼۍ باندې بالکل سوري دي. له دې کبله رابرتس سره اوس د شيرپور متعلق سخت تشويش پيدا شو. چنانچه يو حکم خو هغه ميکفرسن ته وليږلو چې ديهه مزنگ پرېږده او سمدستي د بالاحصار د حفاظت دپاره څه فوځ د شهر دروازه په غونډو وڅيړوه او باقي فوځ شيرپور ته راوله. بل حکم هغه بيکر ته وليږلو چې ته څه فوځ د کرنل مني د لاندې د تخت شاه د حفاظت دپاره پرېږده او باقي فوځ شيرپور ته راوله خو په لاره باندې د سياه سنگ غونډۍ د غازيانو نه صفا کړه. په تخت شاه باندې د دوباره قبضه کولو دپاره محمد جان خان دا يو ډير د هوښيارتيا فوځي چال وچلولو. چې د شيرپور چاوڼۍ ئې په خطر کښې واچوله بيکر سياه سنگ ته د رارسيدو نه وروسته په لاره نورو غازيانو سره چې د سياه سنگ او د بالاحصار په منځکښې پراته وو مخامخ شو او سخته جگړه په فريقينو کښې پيښه شوه. د ډيرې کلکې مقابلې نه پس چې غازيان په هغې کښې ډير په زړورتيا وجنگيدل فيرنګيانو د توپو په زور غازيان د دې ځاي نه لرې کړل. او بيا بيکر سياه سنگ طرف ته مخه وکړه. رابرتس د دې مهم د سر کولو دپاره د بيکر امداد له د ميسي رساله هم ورواستوله او بيکر او ميسي دواړو د پلټنو، رسالو او د توپو يوه سخته حمله په غازيانو باندې وکړه. غازيانو هم ښه په گرانه خپل ځانونه بچ کړل او د دشمن نه ئې ډير لوی نقصان وکړو ولې اخر د سياه سنگ د غونډو په پريښودو مجبور شول چونکې د رابرتس په خيال د ديارلسم تاريخ کارروائي ټوله د هغوي د منشا مطابق وشوه له دې کبله د هغه دا راي قائمه شوه چې په غازيانو کښې د نور جنگ حوصله او طاقت پاتې نشو او هغوي به اوس زر خواره واره شي ولې هغه ته ډيره زر معلومه شوه چې سره د بې سروساماني او بې انتظامۍ دا ځل په غازيانو کښې يوه پخه اراده او د قومي جوش يوه ناقابل بيان جذبه پرته وه او پښتانه خپل ملک د بهرني دشمن نه د خالي کولو د پاره هر قسم قرباني ورکولو ته تيار وو.

اگر چې د ديارلسم او څوارلسم تاريخ شپه په فيرنګيانو په خير تيره شوه او د غازيانو د طرف نه هيڅ څه خاص نقل و حرکت د فيرنګيانو په نظر رانغلو ولې تش د احتياط په خاطر رابرتس جنرل برائت ته په جلال اباد کښې هم هغه شپه تار وړ کړو چې د بريکيدو جنرل

چاپس گف بریگیډ سمدستی کابل ته راواستوه دې سره سم هغه د بتخاک نه د فوځ هغه
دسته چې کومه هغه د هغې د حفاظت دپاره لیږلې وه، واپس شیرپور ته راوغوښته او دغه شان
ئ د راتلونکو خطراتو د مقابله دپاره خپله پوره پیش بندی وکړه. اگر چې هغه د غازیانو د
طرف نه تر ډیره حده پورې مطمئن وه ولې هغه ډیر حیران شو چې هغه ته د څوارلسم تاریخ په
سحر خبر راغلو چې د غازیانو یو بل ښه مضبوط ټولې د کوهستان په لاره په یوه غونډۍ
ولیدل شو. څومره چې نمر تویدلو هغه هومره نور خبرونه هغه له راغلل چې د غازیانو نور
ټولې هم د کابل د ښار او د چار دیبه د طرف نه د کوهستان دې غازیانو سره د شاملیدو دپاره
را روان دي. او لږ ساعت پس هغه خبر شو چې دې ټولو غازیانو د اسمائې په غونډو قبضه
و کړه. اوس د رابرتس سترگې پرانستې شوې او هغه ته معلومه شوه چې غازیان په اسانه زما
مقابله پرې بنودو ته تیار نه دي. او چونکې هغوی د سهیل او قبلي د طرف نه په خپلو حملو
کښې پوره کامیابي نه وه حاصله کړې په دې وجه هغوی اوس د قطب د طرف نه خپله قسمت
ازمائي کول غواړي. غازیانو د دې تحریک د ابتدا نه د رابرتس دا دستور پاتې شوی وه چې
هغه به غازیان یو ځای کیدو ته نه پرېښودل او هر ځای کښې به ئ د هغوی په وړو وړو ټولو
باندې په داسې طریقه حمله کوله چې هغوی به ئ یو سالم محاذ جوړولو ته نه پرېښودل او د
هغوی د بیلو بیلو ټولو په منځکښې به ئ خپل فوځونه واچول. او په خپلو کښې به ئ د هغوی
د آمدورفت او د کومک د رسولو لاره بنده کړه. نو بیا به ئ د بیل بیل ټولي فیصله وکړه. د
رابرتس په دې تجویز د کامیابی وجه دا وه چې غازیان به د متفرق اطرافو نه په بیلو بیلو ټولو
کښې کابل طرف ته د دې تحریک په سلسله کښې را روان شول او چونکې انگریزي
فوځونه به هر وخت د هغوی په تلاش کښې وو نو هغوی به لا خپل منزل مقصود ته نه وو
رسیدلي چې انگریزانو به په هغوی باندې حمله وکړه او هغوی به ئ منتشر کړل. د دې
دستور مطابق رابرتس د اسمائې د غونډو نه د غازیانو د لرې کولو دپاره دا طریقه اختیار کړه
چې هغه جنرل بیکر ته نهه بجې سحر حکم وکړو چې ته د اسمائې د غونډو او د چار دیبه
ترمنځ په یوه بله سوکه باندې چې د علي اباد کوتل قطب ته پرته وه قبضه وکړه. د دې غرض
دپاره چې د اسمائې د غونډو غازیانو ته د کومک رارسیدو لاره بنده شي. بیکر د یوې
زبردستې حملې نه پس چې په هغې کښې توپو، پیاده پلټنې او رسالې شرکت وکړو په دې
سوکه قبضه وکړه او د اسمائې د غونډو د غازیانو د تگ راتگ او د کومک لاره ئ بنده
کړه. د دې نه پس هغه په اسمائې باندې د حملې دپاره روان شو. او د خپل فوځ یوه حصه ئ د
لقتینت کرنل دیلوایچ کلارک د لاندې د دغه سوکې د حفاظت دپاره پرېښوده. رابرتس
اوس د بیکر په حمایت کښې د چاړنۍ او د بالاحصار نه د اسمائې په غونډو باندې د توپو یوه
خوفناکه گوله باري شروع کړه او دې سره ئ سم میکفرسن ته حکم ولیږلو چې ته هم د بیکر

په مرسته کښې هغه له کومک وروليږه. د غازيانو او د دې ټول فوځ تر منځ يو هنگامه خيز جنگ وشو او غازيانو په ډيرې بهادري مقابله وکړه ليکن اخر د فيرنګيانو اعلي وسلې او توپو هغوي د اسمائې د غونډو په پريښودو مجبور کړل ولې هر کله چې د اسمائې د غونډې جنگ روان وۀ او نورو غازيانو وليدل چې د کلارک د يوې معمولي فوځي دستې په دغه بله سوکه باندې قبضه ده او په دې سبب د اسمائې غازيانو سره زمونږ د تګ راتګ لاره بنده ده نو هغوي بيا په دې سوکه باندې د حملې کولو فيصله وکړه اگر چې د يو حمله آور لښکر دپاره د دې وچتې سوکې نه د دې منظم انګريزي فوځ لري کول مشکل کار وۀ بالخصوص په دې وجه چې کلارک سره دوه توپې هم وې ولې غازيانو هيچرې هم د خپل مرګ پروا نه وه کړې او نه ئې په دې موقع وکړه. او هم دغه رنگ د پتنگانو پشان په کلارک باندې وروختل اوس دا وخت د ماسپين وۀ. ديخوا له ميکفرسن په شيشه کښې رابرتس له خبر ورکړو چې نور غازيان په ډير طاقت کښې قطب طرف ته د کوهستان غازيانو سره شامليدل غواړي. او د دې غرض دپاره هغوي د علي اباد په کوتل باندې درروان دي. رابرتس سمدستي بيکر ته حکم وکړو چې د کلارک امداد له روان شه او پخپله ئې هم څۀ امدادي فوځ دچاوڼۍ نه هغه له واستولو. په دې کښې د توپو درزار او د توپکو د بارونو اواز په شيرپور کښې واوريډې شو. رابرتس سمدستي دور بين ولگولو او وې ليدل چې د غازيانو او د کلارک د دستې په منځکښې يو خونريز جنگ اښتې دى. د رابرتس تر دې وخته پورې هم دغه يقين وۀ چې زۀ به د غازيانو په بيلو بيلو ټولو باندې د حملې کولو په طريقه هغوي ټول تس تس کړم. او په دې رنگ به په هغوي کښې د بيا بيا راټوليدو قوت ورک کړم. ولې غازيانو ته د رابرتس په دې طريقه کښې هم لويه فائده وه د هغوي يو ټولې به لا د رابرتس فوځ سره په يو مقام په جنگ کښې لښتې وۀ چې هغوي به د هغې نه په زيات تعداد کښې په بل مقام په فيرنګيانو باندې د حملې کولو دپاره راښکاره شول او دغه شان به ئې د رابرتس فوځونه ځاي په ځاي تقسيم کړل. د لږ ساعت د ډزو نه پس رابرتس په خپل دوربين کښې وليدل چې کلارک سره د خپله فوځه دا سوکه پريښوده او د دې غونډۍ نه راوتښتيدو غازيانو په دې ځاي په داسې جوش حمله وکړه چې هغوي د کلارک نه دواړه توپې هم قبضه کړې او په سوکه ئې هم قبضه وکړه. دا مقام انګريزي فوځ د ډيرې سختې مقابلي نه پس په لږ تکليف قبضه کړې وۀ له دې کبله د هغوي د لاسه د دې ځاي وتل د هغوي دپاره ډير د مايوسۍ باعث شو. دې سره سم د غازيانو بل يو ټولې د سپاه سنگ په غونډو راښکاره شو. د څوارلسم تاريخ تر غرمې پورې د رابرتس دا يقين وو چې د پښتنو غازيان په خپل ځان کښې د انګريزي منظم فوځ په منځکښې د ودریدو حوصله نه لري ولې اوس هغه په خپلو سترگو وليدل چې انګريزي فوځ په ډاګه ميدان کښې هغوي سره د جنگ په ذريعه د خورولو طاقت

له لري. ځكه چې څه وخت د هغوي يو ټولې منتشر شي نو هغه درنگ د هغوي دوه درې نور ټولي چې د ورومېر نه هم زيات خطرناک وي رابنکاره شي دغه وخت د رابرتس په زړه کښې خيال پيدا شو چې د انگرېزي فوځ ټولې دستې آهسته آهسته د غازيانو په قابو کښې راشي او په خپل خپل ځاي د هغوي د لاسه تباښ شي په دې وجه مناسب دي چې دا ټولې دستې د چارچاپيره نه واپس راشي. او د شيرپور په چاوڼي کښې دننه پناه واخلي ولې قبل د دې نه چې هغه خپلو جرنيلانو ته حکم ورکړي وي، هغه د ميکفرسن نه په شيشه کښې تپوس وکړو چې د غازيانو څومره طاقت دي او د کوم طرف نه راروان دي. هغه په جواب کښې وويل چې بيشميره غازيان هم د قطب او هم سهيل او هم د قبلي د طرف نه راروان دي او گړي په گړي د هغوي شمار نور هم زياتيږي. دې خبر رابرتس په دې فيصله مجبور کړو چې هغه خپل جرنيلان واپس شيرپور ته راوغواړي اگرچې د هغه مغرور طبيعت د يوې لحظې دپاره هم دا نه غوښتل چې د پښتنو د زور په مخکښې دې هغه خپل فوځونه واپس کړي د هغه لور افسوس او خفگان دا وه چې په کوم چل او هنر هغه غازيانو له شکست ورکول غوښتل هم په هغه چل کښې هغه د غازيانو د لاسه ووهلي شو. چنانچه د څوارلسم تاريخ په دوه بجې د ورځې بيکر او ميکفرسن دواړو ته د واپس کيدو حکمونه ورسيدل. او هغوي سمدستي د شيرپور په طرف خپله پسپايي شروع کړه. غازيان سمدستي پوهه شول چې انگرېزانو شکست وخوړو او اوس د ميدان نه د تښتيدو تکل کوي چنانچه هغوي په دې واپسي کښې په انگرېزي فوځ باندې بيشانه په ډير زور شور حملې وکړې او څه وخت چې به غازيانو پرله پسې د هغوي په يوه يوه مورچه باندې قبضه کوله او انگرېزي فوځ به وروستو کيدلو نو د افغاني لښکر خوصلي به هغه هومره زياتيدلې او د انگرېزي فوځ وار به خطا کيدلو. عين د چاوڼي تر خلي پورې په ټوله لار د غازيانو او د ډيرنگيانو د فوځ په منځکښې لاس په لاس جنگ وشو او پښتنو غازيانو په خپل دشمن باندې د خپل زړه زړه ارمانونه وويستل او خپلې پيش قبضي، ټوپکونه، تورې او برچې يې استعمال کړې انگرېزي فوځ هم د خپلو بهادرو افسرانو د مشري لاندې سخته مقابله وکړه او مابنام تياره يې خپل ځان او سامان جنگ د شيرپور چاوڼي ته راوړسولو. پښتنو فوراً په ډير جوش او خوشحالي په بالاحصار او د کابل په ښار قبضه وکړه. موسي جان د يعقوب خان مشرې زورې يې بادشاه کړو او مشک عالم خان ملا صاحب د کابل گورنر شو او ټولو يو بل له په دې قومي فتح باندې مبارکي ورکړو.

خلیز شتم باب

د رابرتس د نوي حالاتو نه د وائسرای هند او کمانډر انجيف خبرول، د رابرتس ټوله توجه د شیرپور د فوخي چاوښي د مضبوطولو په طرف راگرځيدل، د داؤد شاه سپه سالار گرفتاريدل، د شیرپور په چاوښي د غازيانو حمله او د يو خونريز جنگ نه پس د غازيانو شکست خوړل او يو ځل بيا د انگریزي فوځ په کابل او بالا حصار قبضه کول او د جنرل هل د کابل گورنر مقرریدل. او د کابل او بالا حصار د استحکام دپاره د انگریزانو نوي تدبیرونه کول.

څه وخت چې د چاوښي دروازي پورې شوې او چارچاپیره په برجونو او په فصیل پهرې ولگیدې نو رابرتس فوراً د تار په ذریعه د خوارلسم دسمبر ټول واقعات وائسرای هند او کمانډر انجيف ته ولیږل ځکه چې هغه ته معلومه وه چې د دې فتح نه پس به د غازيانو ورومبه کار دا وي چې هغوي به هندوستان سره زما د خبر رساني تارونه پریکوي او ځای په ځای به زما د آمدورفت په څو څو حملې کوي. رابرتس هغوي له دا اطلاع هم ورکړه چې ما د بریګیډیر جنرل چارلس کف بریګیډ ته په ډیر شتاب د گندمک نه کابل ته د روانیدو حکم کړی دی. رابرتس دا خبره هم هغوي ته وکړه چې جنرل برائټ له نور امدادي فوځونه هم د هندوستان نه رالیږل پکار دي چې هغه یو څو زما د آمدورفت لاره هندوستان سره پرانستي وساتلې شي او بله دا چې که چرې ماته د نور امداد ضرورت پېښ شي نو چې بیا هغه ماته د نور کومک د راستولو قابل وي. رابرتس په دې تار کېښي وائسرای ته دا اطمینان هم ورکړ چې انگریزي فوځونه ته في الحال هیڅ خطر نه شته. د سپاهیانو دپاره خرڅ خوراک د څلورو میاشتو دپاره بالکل کافي دی او د توپکونو او د توپو دپاره دومره کارتوسونه او گولۍ شته دي چې تر دریو څلورو میاشتو پورې ښه مقابله کیدی شي. دغه شان رابرتس خپلو مشرانو له د حقیقي صورت حال ټول تفصیلات ورکړل او خپل ځان یې د څلورو میاشتو محاصرې ته تیار کړو.

د شیرپور په چاوښي کېښي علاوه د انگریزي فوځونو نه د افغانستان هغه قام فروش او غداران ملک سرداران هم سره د خپلو خپلو ملاتړو پناه اخستې وه چې چا د غیر قوم د حمله آورو سره د خپل ملک او قام برخلاف د لام د ابتدا نه تر دې وخته پورې هر قسم امداد کړی و او په دې وجه هغوي سره دا فکر و چې قوم پرست طبقه اوس هغوي له د هغوي د غداری او د بې ایماني سزا ورکوي. اگر چې رابرتس هغوي له په چاوښي کېښي د وسیدو اجازت خو ورکړو لیکن په کوم نظر چې هغه هغوي ته کتل د هغې اندازه د رابرتس د دې الفاظو نه ښه کیدی شي:

" They were far from being welcome guests, I could not trust them;

ostensibly, however, they were our friends, and I could not refuse their petition."

ترجمه: "هغوي په هېڅ شان زمونږ خوښ ميلمانه نه وو ځكه چې ما په هغوي اعتبار نشو كولاى ليكن په ظاهره هغوي زمونږ دوستان وو او ما د هغوي درخواست نه شو نامنظورولې." د څوارلسم تاريخ د شكست نه پس فيرنګيانو په شيرپور كښې د يوې وږدې مودې د محصور كيدو دپاره تياري شروع كړې د چاړلۍ په استحكاماتو كښې خو هغوي د ابتدا نه په كابل كښې داخليدو سره ډيرې تبديلي هم په دې خيال كړې وې چې سبا به يوه ورځ مونږ په دې ځاي كښې په پناه اخستو مجبور شو چنانچه راتلو سره رابرتس يوه كمېټې چې په هغې كښې بريګيډيئر بيكر لفتيننټ كرنل پر كينز، كمانډنگ رائل انجنيئرز او لفتيننټ كرنل گارډن د توپخانې افسر شامل وو، د دې غرض دپاره مقرر كړو چې هغوي د شيرپور د مستحكم كولو دپاره مكمل تجاويز پيش كړي. شير علي خان مرحوم پخپله هم د دې چاړلۍ په تعمير او د هغې په مضبوطولو يو عظيم الشان رقم لگولاى وه ليكن د هغې د نمر خاټه طرف لا هم هغه شان نامكمل پاتې شوى وه چې فيرنګيانو په كابل باندې قبضه وكړه. د دې چاړلۍ قدرتي محل وقوع دا شان وه او هغه جوړه شوې دومره بيحد مضبوطه وه چې يو ډير لوى فوځ هم بغير د قلعه شك توپو نه هغه اخستې نه شوه. قطب طرف ته خو د هغې بي بي ماه رو غونډې وې چې د هغې او د كوهستان د جنوبي سلسله كوه ترمنځ يو جهيل پروت وه چې د هغې په سبب هېڅوك هم د قطب د طرف نه په دې غونډو نشو راختلې. د دې چاړلۍ قبلي او سهيل ته ډير مضبوط شل شل فته وچت ديوالونه جوړ شوي وو او د دې اندروني ديوالونه د حفاظت دپاره په ډيرش فته فاصله باندې نور بهرني ديوالونه چې پنځلس فته وچت جوړ شوي وو په دې ديوالونو كښې په لږه لږه فاصله باندې دا شان غونډه غونډه لوى لوى او مضبوط برجونه وو چې د هغې نه په يو حمله اور فوځ نه د اړخ د طرف نه زبردستي ډزې كيدې شوې. دا قسم غونډه او وچت وچت برجونه په څلورو واړو ګوتونو باندې هم څيژولي شوي وو او د دې كمېټې په سفارش شير نوري شنګري د بي بي ماه رو په غونډو باندې تعمير كړي او د توپو او د فوځ دپاره په دې غونډو لوى لوى كهي وكنستلې شوې. دغه شان د شمال مشرق طرف د حفاظت دپاره هم نور استحكامات جوړ شول. او هغه ټولې كارروايې په عمل كښې راغلې چې د چاړلۍ د حفاظت دپاره اشد ضروري وې. دا ټول حفاظتي انتظامات چې د وزگارټيا په وخت كښې سر ته رسيدلي وو اوس د انګريزي فوځ دپاره بيحد ډير سودمند ثابت شول.

د چاړلۍ د فصيل د فوځي حفاظت كار رابرتس په پنځه حصو كښې تقسيم كړو او هرې يوې حصې له يو يو افسر كمانډر مقرر كړو. دا افسران حسب ذيل وو: بريګيډيئر جنرل ميڪفرسن، كرنل جينكنز، بريګيډيئر جنرل هيوج گف، ميجر جنرل هلز، او كرنل

براون لو. د چاونی د منځ کمان هغه بریگیډیر جنرل میسی ته ورکړو چې په هغه ځای کېنې وایسته او د سوزولو لږګي پراته وو. بریگیډیر جنرل بیکر له هغه دریزو کمان ورکړو او د بي بي ماه رو د غونډو په کندی ولګولو. د دې دپاره چې هغه په اسانتیا سره د چاونی نمرخاته ته هم او نمر پریواته ته هم د امداد دپاره د تللو قابل وي. ځکه چې په ټوله چاونی کېنې هم دا دواړه طرفونه کمزوري وو. د چاونی په بيله بيله حصه کېنې د خبر رساني تارونه ولګیدل او د شیشې په ذریعه د خبر ورکولو انتظام هم مکمل شو.

د څوارلسم نه تر دوه ویشتم تاریخ پورې ماسوائ د معمولي دزو نه نه خو غازیانو څه قابل ذکر جګړه وکړه او نه لیرنګیانو د هغوي په کار کېنې څه دخل ورکړو. رابرتس دا ټولې ورځې شپې سره د خپلو جرنیلانو د چاونی د استحکاماتو په انتظام کېنې صرف کړې. او په دې ټوله عرصه کېنې داسې یو احتیاط او تجویز نه و چې هغه د چاونی د بچاو دپاره اختیار نه کړو. د هر قسم بندوبست د تکمیل نه پس اوس هغه سره صرف دخل لوڅ د سپاهیانو د وفاداری متعلق شک و چې پښتنو غازیانو به همیش هغوي ته د مذهب په نوم اپیل کولو چې تاسو د لیرنګیانو برخلاف په دې جهاد کېنې زمونږ سره شریک شی او هغوي ته به یې د کفارو په نوکری سخت بدرد وئیل. دا قسم مسلمانان سپاهیان زیات تر په ګاښانو او پنځم نمبر پنجابي پلتن کېنې وو بل څه وخت چې رابرتس د دې دواړو رجمنټو کمان افسرانو کرنل جینکنز او میک کوین سره په دې مضمون خبرې وکړې نو هغوي هغه له دې سپاهیانو د وفاداری مکمل اطمینان ورکړو. د داؤد شاه سپه سالار افغاني د خدماتو باوجود د رابرتس سترګې اوس هغه ته هم خړې شوې ځکه چې د هغه ډیر نژدې نژدې خپلوان د محمد جان خان او مشک عالم ملا صاحب ملګري وو او چونکې رابرتس هیڅ څیز خپل قسمت ته نه پریښودلو له دې کبله هغه د دې اغزي د لرې کولو هم فیصله وکړه او داؤد شاه یې گرفتار کړو.

په اتلسم تاریخ رابرتس له د چارلس ګف خط راغلو چې زه ایله تر جګد لک پورې چې د ګندمک نه یویشتم میله لرې دمی رارسیدلې یم او ما کېنې دومره زور نشته چې کابل ته ورسم. واقعاً دا وه چې دغه ټول ملک د لیرنګیانو برخلاف راپاڅیدلې وه او د چارلس ګف په منع کېنې او وروستو یې لار نیولې وه ولې چونکې رابرتس ته په کابل کېنې د هغه د بریګیډ سخت ضرورت وه په دې وجه هغه په خپله ذمه واری هغه ته حکم ولیږلو چې هر څه چې کیږي ته سمدستي د کابل په لوري راروان شه. چارلس ګف د دې حکم مطابق فوراً روان شو او په دوه ویشتم لته بند ته راوړسیدو.

دینخوا غازیانو دا فیصله وکړه چې د شیرپور په چاونی بالدي په درویشتم تاریخ په سحر حمله کوي هغوي د شپې یو لوی اور د اسمانی په غونډو په دې نیت بل کړو چې ټول

عالم خبر شي او خان تيار کړي او په يو ځای باندې په شیرپور باندې حمله وکړي. هر کله چې رابرتس ته د دې پته ولگیده نو ټول فوځ ته یې د تیاري حکم ورکړ او سحر لا څیره نه وه وهلې چې د انگریزي فوځ هر یو سړي خپله وسله د جنگ دپاره واچوله. د شیرپور د مضبوط او پنځو دیوالونو د ماتولو دپاره د توپو ضرورت وه ولې د افغانستان د حکومت ټولې توپې فیرنګیانو په کابل او په بالاحصار باندې د قبضي کولو په وخت کېنې نیولې وې. غازیانو سره صرف توپکونه وو او هغه هم د زړې نمونې. چنانچه هغوی د حملې ابتدا صرف د توپکو په بارونو چلولو وکړه مګر په هغې د شیرپور د چاوڼۍ په دیوالونو څه اثر کیدم شو. آخر د ډیرې شیبې د ډزو نه پس غازیانو په دیوالونو باندې د ختو کوشش وکړ او د پتنگانو په شان یې ځانونه د فیرنګیانو په توپو او توپکو وروغورځولو ولې هر څومره حملې چې هغوی په دې طریقې وکړې نو هغه انگریزي فوځ د شیرپور د محفوظ مقاماتو نه ښې په کامیابۍ سره وتښتولې. د اوو بجو نه لس بجو سحره پورې په دې دود جنگ وشو او بیشانه ډیر غازیان شهیدان شول ولې هیڅ کامیابي یې حاصله نه کړه. د لسو بجو نه پس یو ساعت د غازیانو په حمله کېنې څه کمې راغلو لیکن یوولس بجې یې بیا په ډیر زور شور سره حمله شروع کړه. د انگریزي فوځ د طرف نه هم دا ځل د چاوڼۍ نه بهر په یو اړخ باندې حمله وشوه چې په هغې کېنې توپې او رسالې شرکت وکړو. تر یوې بجې غرمې پورې په دواړو فریقو کېنې یو سخت خونریز جنگ وشو ولې آخر غازیان د انگریزي فوځ د توپو او رسالې په مخکېنې مات شول او د میدان نه فرار شول. په دې غازیانو پسې د میسې رسالې تر لرې لرې پورې تعاقب وکړو او چې شپه کیده نو د شیرپور نه چارچاپیره میدان د غازیانو نه خالي شوه وه. په دې شکست د غازیانو جمعیت منتشر شو او د څه وخت دپاره فیرنګیان بیا بیغمه کښیناستل. اګر چې غازیانو په دې حمله کېنې د سامان جنگ او د خور د وونو د کمی او د نوري بې سروسامانۍ په سبب کامیابي ونه کړه مګر په کومې ځوانمردۍ او زړورتوب چې هغوی په دې جګړه کېنې قرباني ورکړه د هغې زبردست او قابل د نه هیریدو اثر او رعب د فیرنګیانو په زړه باندې پریوتو. غازیانو د دې جنگ نه پس کابل او د هغې نه چارچاپیره علاقه پرېښوده او په غرونو کېنې یې ځان له جالې جوړې کړې.

په څلیریشتم تاریخ د چارلس کف بریګید هم شیرپور ته راوړسیدو او جنرل هلز بیا د کابل ګورنر مقرر شو. د چاوڼۍ نه بهر په یو زر قدمه کېنې دننه دننه رابرتس د کلو ټوله ابادي وړانه کړه او بالاحصار باندې یې بیا قبضه وکړه. د دې نه علاوه هغه د بالاحصار په استحکاماتو کېنې نورې اضافې وکړې او د شهر دروازه په غونډو باندې یې ځای په ځای مورچې او برجونه جوړ کړل. د سیاه سنگ د غونډو په جنوبی مغرب طرف باندې یوه مضبوطه قلا واچولې شوه چې بیا د بالاحصار او د کابل ښار د دې طرف نه په خطر کېنې

پري نه وځي. يوه بله قلا د اسمائې په غونډو باندې د دې غرض دپاره وځيژولې شوه چې د چار ديهه د طرف نه د کابل ښار محفوظ شي. دې سره سم رابرتس يو ډويژن نور فوځ د خپل طاقت د زياتولو دپاره راوغوښتو. دا ډويژن په لږو لږو حصو کښې کابل ته راوړسیدو. او ميجر جنرل جې راس چې بيا وروستو جنرل سر جان راس جي بي شو د هغې سالار مقرر شو.

پنځم ټويشتم باب

د انگرېزانو په افغانستان باندې د هميشه دپاره د قبضي نه مايوسي، د افغانستان ملک د ټکري ټکري کولو په تجويز د رابرتس او لارډ ليتن متفق کيدل، د عبدالرحمن خان د روس نه راروانيدل او په انگرېزانو د حملې په خيال د هغه تياري کول، او د انگرېزانو عبدالرحمن خان سره خط و کتابت کول. د عبدالرحمن خان د انگرېزانو د شرطونو نه انکار کول او د انگرېزانو د يعقوب د ډلې مشرانو سره خط و کتابت شروع کول، په انگلستان کښې د قدامت پسندې ډلې په مقابله کښې ازاد خياله پارټي پر سراقندار راتلل او د رابرتس او نورو انگرېزي افسرانو طبيعت خړيدل، د انگرېزي فوځونو د افغانستان نه واپسي.

د ناکاميابۍ نه پس پښتنو ظاهري طور خو په شمالي افغانستان کښې د فيرنګيانو برخلاف څه قابل ذکر جنگ ونه کړو ولې ځاي په ځاي په عام خلقو کښې د هغوي برخلاف د نفرت او د دشمني جذبات بدستور پراته وو او دا ئ مصممه اراده کړې وه چې د انگرېزانو د حکومت جغ به هيجرې په خپلو اوږو پري نه ږدو. دې کښې شک نشته چې فيرنګيانو په لويو لويو ښارونو باندې د خپل فوځ په زور قبضه کړې وه ولې ديهاتي علاقې د هغوي د اثر او رسوخ نه بالکل بهر وې او هيجاهم د هغوي حکومت ته غاړه نه ايښوده. په جنوبي او مغربي افغانستان کښې بدستور د غازيانو لويو لويو ټولو د فيرنګيانو د رسد په قافلو باندې حملې کولې او په ملک کښې به ئ هغوي په ازادۍ سره گشت لگولو ته نه پريښودل. اکثر به دا غازيان ناسابه د فوځ په دې دستو راپريوتل او سامان او څاروي به ئ دواړه ترينه تالا کړل. چارچاپيره ملک کښې اړې گرې او بدامني وه او د فيرنګيانو ملګري خلق به په امن او سلامتۍ سره د يو ځاي نه بل ځاي ته تلې نه شو. دغه حالت د مشرقي او شمالي افغانستان هم وه چې سر ډانله ستورې ته حکم وشو چې ته سره د خپلو فوځونو د قندهار نه غزني طرف ته روان شه او په لاره په دې ټوله علاقه کښې د امن قائمو لو کوښش وکړه.

ديخوا ته په انگرېزي سياستدانانو کښې په دې خبره غور شروع شو چې اوس په څه وزن د افغانستان نه وځو. په دې سلسله کښې د هغوي په مخکښې دوه سوالونه درپيش وويو

خو دا وه چې آيا انگريزانو له ټول افغانستان په خپل زور حالت سالم يو حکومت پرېښودل
پکار دي او که هغه په ورو ورو حصو کېنې تقسيمول مناسب دي. بل سوال دا وه چې د
افغانستان حکومت کوم يو داسې بادشاه ته وسپارلې شي چې هغه د ډير لگيانو په منشا چلېږي.
د هغوي ټول شرطونه په ځان ومني او دومره طاقت هم په ځان کېنې لري چې په ملک کېنې
د خپل حکومت د قائمولو قابل وي. د ورومې سوال متعلق رابرتس خپل حکومت ته دا راي
پيش کړه چې د افغانستان حکومت دې ټکري ټکري شي چې د هغه زور زور او طاقت بالکل
نختم شي. او بيله بيله ټکړه دې جدا جدا حاکم ته وسپارلې شي. دا د انگريزي شهنشاهيت د
زړې پاليسۍ راي وه. چنانچه لارډ ليتن حکومت هند د رابرتس دې راي سره اتفاق وکړو
او وزير هند ته ي په اوومه جنوري ۱۸۸۰ء د دې خبرې سفارش وکړو چې د افغانستان
حکومت دې ټکري ټکري شي. کوم خط و کتابت چې په دې سلسله کېنې د حکومت هند
او د رابرتس په منځ کېنې په دې ورځو کېنې شوه وه د هغې نه دا صفا معلومېږي چې دغه
وخت د حکومت هند دا راي وه چې د کابل صوبې نه دې يو بل حکومت جوړ کړي شي او
هغه دې يو داسې سردار ته وسپارلې شي چې هغه د خانداني تعلقاتو مقامي اثر او د خپل ملاتړ
د زور په سبب د حکومت کولو قابليت په ځان کېنې لري. د جنوبي افغانستان په حقله د
هغوي دا خيال وه چې دا دې يو جدا حکومت شي او د دې دپاره دې هم د دې صفاتو
موصوف يو سره حاکم مقرر کړي شي د حکومت هند دا منشا او کوشش وه چې په دې
تجويز دې هم د لارډ ليتن په عهد حکومت کېنې قطعي طور عمل در آمد وشي. ځکه چې په
دې ورځو کېنې په انگلستان کېنې لوي انتخابات بيا شروع شوي وو او د افغانستان په مسئله
کېنې ازاد خيال پارټي (لبرل پارټي) د لارډ بيکنز فيلم (يو لومړی يهودي النسل ډيرنگی وه او
د انگريزي حکومت په دې ورځو کېنې وزير اعظم او د قدامت پسند طبقې ليدو وه) په
حکومت سخته نکته چيني کوله او د هغوي د پاليسۍ سره ي اتفاق نه کولو. له دې کبله د
لارډ ليتن او د حکومت هند دا منشا وه چې قبل د دې نه چې په نوي انتخاباتو کېنې لبرل
پارټي بر سر اقتدار راشي او هغوي د بيکنز فيلم د حکومت د پاليسۍ نه برخلاف طرز عمل
اختيار کړي نو چې حکومت هند د ورومې نه يو دا شان قطعي رويه اختيار کړې وي چې د
هغې نه واپس کيدل بيا د لبرل پارټي دپاره هم ناممکن وي.

اوس رابرتس سمدستي د کابل د صوبې دپاره د يو حاکم د خوښولو په تجويز باندې
عمل شروع کړو. ورومې خو د هغه خيال عبدالرحمن خان ته لاړو ولې هغه دا وخت د
وسيانو په ملک ترکستان کېنې د شير علي خان مرحوم د لاسه شړونکي وه او ډير لري
سروت وه او چونکې لارډ ليتن باندې جلدي وه له دې کبله رابرتس په دې سلسله کېنې د
ښتنو هم هغه مشرانو سره خط و کتابت شروع کړو چې چا په هغه باندې په تير شوي

دسمبر کښې غزا جوړه کړې وه. د دې مشرانو یوه لویه جرگه د غزني په مقام راغونډه شوه او هغوي بالاتفاق د یو تحریر په ذریعه چې په هغې باندې اویا لویو لویو مشرانو دستخطونه کړي وو رابرتس ته دا تجویز پیش کړو چې یعقوب خان دې بیا د افغانستان امیر شي. رابرتس دا تجویز نامنظر کړو او هغوي ته یې سوال جواب هم ولیږلو چې د یعقوب خان افغانستان ته واپس راتلل ناممکن دي ځکه چې پنځه د امیرۍ نه دست بردار شوي دي او دا فیصله د هغه په هیڅ وجه واپس کیدي نه شي.

په دې اړه کښې رابرتس ته خبر راغی چې عبدالرحمن خان د روسي ترکستان نه راروان شوي دي او بدخشان ته د راتلو په نیت قندوز ته رارسیدلي دي. رابرتس سمدستي دا خبر لارډ لیتن ته ورکړو. د دې نه قریباً دوه هفتې پس د عبدالرحمن خان مور چې په قندهار کښې وسیدله سر داندله ته خبر ورکړو چې ایوب خان د یعقوب خان کشر ورور عبدالرحمن خان ته یو خط لیکلی و چې ته ما سره د فیرنګیانو برخلاف په بلخ کښې یو ځای شه لیکن عبدالرحمن خان هغه ته په جواب کښې ولیکل چې زما زړه بالکل دا نه غواړي چې د شیرعلي خان تیر سره هیڅ تعلق وساتم ځکه چې هغوي ماله همیش دوکه راکړې ده او دغه شان قریب یې ما سره کړي دي لکه چې فیرنګیانو سره یې کړي دي. زما د فیرنګیانو سره د جنگ کولو اراده بالکل نه ده ځکه چې ماته معلومه ده چې په ما کښې د دې خبرې طاقت بالکل نشته. زه د روسیانو د ملک نه بغیر د هغوي د اجازت نه نه شم درتلي ځکه چې زه د هغوي پښتن خوریم او که چرې هغوي ماته اجازت هم راکړي نو زه بغیر د فیرنګیانو د بلنې نه نه غو ترکستان ته درتلي شم او نه کابل ته. ولې که چرې فیرنګیان ما ويلي نو زه به د هغوي د حکم تعمیل وکړم. په اخر کښې هغه ایوب خان ته لیکلي دي چې ته هم د فیرنګیانو اطاعت قبول کړه ځکه چې هغوي سره جنگ کول بهي سود دي.

معلومیږي چې دا قسم خبرې اکثر د عبدالرحمن خان مور د خپل دماغ نه راویستي وي ځکه چې عبدالرحمن خان په خپل ټول ترک کښې نه خو د ایوب خان د دې خط ذکر کړي دي او نه یې خپلې موز ته د دې قسم جواب لیکلو خط لیږلي دي بلکې د دې برخلاف هغه څه وخت چې د افغانستان د مصیبتونو نه خبر شو او دا یې واوږیدل چې افغانستان بالدي انگریزانو فوځي قبضه کړې ده نو هغه ته د افغانستان د تاج و تخت د حاصلولو دپاره دا یوه عجیبه موقع ښکاره شوه او هغه سمدستي د روسیانو نه افغانستان ته د واپس کیدو اجازت واخستو او بغیر د فیرنګیانو د اجازت نه افغاني ترکستان ته په دې اراده راروان شو چې که انگریزان ما په رضا د افغانستان د حکومت اخستو ته پرې نه ږدي نو زه به د هغوي برخلاف جهاد او غزا کوم. بهر صورت فیرنګیانو د افغانستان د صورت حالات پیش نظر دا نه غوښتل چې د عبدالرحمن خان د والدې د دې خبرې رښتیا او دروغ معلوم کړي بلکې هغوي دا

غوښتل چې مونږ عبدالرحمن خان سره د کابل د حکومت په باره کښې فوراً خط و کتابت شروع کړو له دې کبله سر داندلس ستورټ د عبدالرحمن خان د دې خط خلاصه حکومت هند ته واستوله او وې لیکل چې د عبدالرحمن خان د تېر نیت مونږ ته ښه دى او که چېرې مونږ هغه سره د دې رسته دارانو په ذریعه خط و کتابت شروع کړو نو څه تکلیف به نه وي.

هم په دې ورځو کښې مستر لائل سر کاتب خارجیه کابل ته رابرتس ته ملاقات دپاره راغلو. کپتان ویست ریجوې چې بیا کرنل سر دېلیو ریجوې کې مې بي شو د رابرتس پولیتیکل سکتر او مستر لیپل گرفن چې بیا سر لیپل گرفن شو د کابل ستاف مشر مقرر شو. د لارډ لیتن دا منشا وه چې د افغانستان د مشکل واقعاتو نه د راوتو دپاره عبدالرحمن خان ته د کابل تخت پیش کول پکار دي چنانچه هغه گرفن ته د هندوستان نه راروانیدو په وخت کښې دا خپله رای ظاهره کړه چې انگریزانو ته د عبدالرحمن خان د روغ نیت پته د هغه د برني خط نه ښه چلېږي. په دې سلسله کښې لارډ لیتن سر آلیور سینټ جان ته چې د سر داندلس ستورټ پولیتیکل افسر وه حکم ورکړو چې فوراً ته عبدالرحمن خان سره په دې باره کښې د هغه د مور په ذریعه خط و کتابت شروع کړه. او دا ټوله معامله دا شان خاطر خواه فیصله کړه چې په راتلونکي ژمي کښې فیرنګیان د افغانستان د لانجې نه د خان راخلاصولو قابل شي.

د مارچ په اخر کښې فیرنګیانو له خبر راوړسیدو چې عبدالرحمن خان خپل خان د افغاني ترکستان مالک کړو او اوس هغه د کابل سردارانو سره په خط و کتابت کښې مصروف دى له دې کبله فیرنګیانو ته دا وخت موزون ښکاره شو چې اوس دې عبدالرحمن خان سره په صفا الفاظو کښې د دې تجویز متعلق د خبرو اترو ابتدا وشي چنانچه په اول اپریل مستر گرفن هغه ته دا شان خط ولیکلو. (۱):

”دا خبره معلومه شوې ده چې ته په افغانستان کښې داخل شوی ی او په دې وجه دا خط تاته د یو اعتباري قاصد په لاس درلیږلې شي. د دې دپاره چې که چېرې ته غواړې چې زه حکومت برطانیه ته په افغانستان کښې د خپلې داخلي د مدعا متعلق څه تحریر ولیږم نو چې ته په کابل کښې انگریزي افسرانو ته دا قسم تحریر ولیږم“.

(۱) (عبدالرحمن خان په خپل ترک کښې د دې خط د راتلو متعلق دا شان لیکلي دي. ”په بله ورځ هر کله چې ما په قندوز کښې د توپخانې ملاحظه کوله نو زه د یوسره په راوړالدي کېدو ډیر حیران شوم هغه ماته ورومې سلام وکړو او بیا زما په پښو پریوتو ما هغه راپاخولو او چې ورته مې وکتل نو هغه ناظر محمد سرور د ناظر حیدر زوی وه چې د سمرقند نه زمانه تښتیدلې وه. ورومې خو هغه ډیره پښیماني ښکاره کړه ولې هر کله چې ما هغه ته وویل چې ما بخښلې ی نو هغه ماته وویل چې ما د کابل نه تا دپاره یو

د دې په جواب کښې عبدالرحمن خان په پنځلسم اپريل دا خط وليکلو :
 ”په دې ليک ساعت کښې ستا د مهرباني خط ماته راوړسیدو تا زمانه از روئے
 انصاف د دوستی تپوس کړې دې چې افغانستان ته په راتلو کښې ستا څه غرض دې؟ زما
 معزز دوسته، د برطانیه عظمیٰ السرانو ته دا بڼه علم دې چې په دې وروستو دولسو کالو
 کښې چې زه د شهنشاه روس په ملک کښې شرونکې وم نو زما شپه او ورځ دا خواهش وه
 چې زه دې بیا خپل وطن ته لاړ شم. هر کله چې مرحوم شیر علي خان وفات شو او زموږ په
 قبیلو باندې هیڅوک د حکومت کولو پاتې نه شو نو هغه وخت زما د افغانستان ته د راتلو
 خیال پیدا شو مگر زما به قسمت نه وه او زه بیا تاشقند ته لاړم. د دې نه پس چونکې امیر
 یعقوب خان سره ستاسو فیصله وشوه نو هغه د افغانستان امیر شو ولې بیا چې هغه تاسو
 پرېښودئ نو هغه د ټولو غرضي خلقو خبرو ته غوږ کیښودو او بیوقوفانو کسانو له
 اختیارات ورکړل. تر دې چې د افغانستان د حکومت نظام د جاهلو کسانو په لاس ورغلو او
 کوم حکومت چې زما د لیکه په عهد سلطنت کښې دا شان په اعلي پیمانې جلیدلې وه چې د
 شپې نه رڼا ورځ جوړه شوې وه هغه د نورو بادشاهانو په مخکښې سپک او تباہ شو. حالانکې
 زما د لیکه اتلس زامن وو. اوس ته زما نه زما د خواهشاتو او توقعاتو تپوس کوم نو هغه دا
 دي :

يو خط راوړې دې. زه خپلې غیمې ته واپس راغلم او بیا هغه ماته وویل چې دا وخت زه د انگریزي
 ریزیلنت د قاصد په حیثیت راغلې یم او په هندو کش باندې راتیر شوم یم چې هلته پخني ډیره سخته وه او
 واوړه د سړي تر زنګونو پورې رسیده. ما هغه خط پرانستو د هغې مضمون حسب ذیل وه :

مهربان من سردار عالي عبدالرحمن خان

ستا د دوست مستر گورنر د طرف نه د سلامونو او ستا د خیریت د غوښتنو نه پس زه ستا د اطلاع
 دپاره دا لیکم چې حکومت برطانیه په دې اوریدو خوشحاله شوم دې چې ته صحیح سلامت قطغن ته
 ورسیدې. هغوي به ډیر خوشحاله شي که چېرې ته هغوي ته دا ووايي چې ته د روس نه څرنگ راغلې او
 ستا ارادې او تجویزونه څه دي؟

ما دا خط خپل لوڅ ته په وچت اواز واوړولو ځکه چې حکومت برطانیه سره زما د تعلقاتو دا ابتدا
 وه او ما دا مناسب وگڼل چې زه د خپل لوڅ د صلاح نه بهیر د دې خط جواب ورکړم. زه دوران کارو
 خلقو نه هم وپریډم چې هسې نه چې هغوي دا ووايي چې عبدالرحمن خان زموږ ملک بیرنگیانو ته حواله
 کوي نو په دې به زه تباہ شوم وم.

د دې خط مضمون د هغې خط نه بالکل جدا دې چې کوم مولیو په متن کښې درج کړې دې د
 متن خط ما د رابرتس د کتاب Forty one years in India نه نقل کړې دې.

چې تر کومه پورې ستاسو او د روس سلطنتونه موجود دي نو زما د قوم خلاقو او د افغانستان نورو قبائلو له پکار دي چې هغوي چپ چاپ په ارام او په امن کښې وسپري. او پکار دي چې مونږ د دې دواړو سلطنتونو رښتوني او وفادار ملگري شو او مونږ د هغوي دواړو تر منځه په امن کښې وسپرو. ځکه چې زموږ د قام خلق د لويو لويو سلطنتونو د مقابلي نه دي او د تجارت د عدم موجودگي په سبب تباه شوي دي او زموږ ستاسو د دوستي نه دا اميد کيږي چې تاسو به د افغانستان خلاقو سره همدردي او امداد وکړئ. او هغوي به د دواړو حکومتونو د حفاظت د لاندې وساتي. په دې باندې به ستاسو د دواړو نوم وشي او د افغانستان خلاقو ته به امن، سکون او خلق الله ته به ارام حاصل شي. دا زما خواهش دى نوره پښکښې ستاسو رضا ده. (۱)

(۱) (دا خط مونږ د جنرل رابرټس د کتاب Forty one years in India "په هندوستان کښې زما د يو څلويښت کالو سرگزشت" نه نقل کړى دى. ولي امير عبدالرحمن خان په خپل سرگزشت کښې د دې جواب مضمون په دې الفاظو کښې ليکلى دى. په خدمت کښې زما د دوست عالي گرفن صاحب نمائنده برطانيه عظمي. د راقم الحروف سردار عبدالرحمن خان د طرف نه دي تاته سلامونه وي. زه ستا د مهرباني د خط په رارسيدو خوشحاله شوم چې په هغې کښې تا زما قطع ته په سلامتې د رارسيدو د خپلې خوشحالي اظهار کړى دى. تا چې ما نه تپوس کړى دى چې ته د روس نه څرنگ راغلى ي نو زه د روسي حکومت او د هغه د وائسرای جنرل کافمين په اجازت راغلى يم. زما د دې راتلو غرض صرف يو دى او هغه دا دى چې زه خپل قوم له د هغوي د مصيبت او پریشاني په ساعت کښې امداد ورکړم، والسلام. عبدالرحمن خان په خپل سرگزشت کښې وړاندې وائي چې ما دا جواب خپل فوځ ته په وچت اواز ولوستو او د هغوي نه مې تپوس وکړو چې دا جواب ستاسو خوښ دى. هغوي په جواب کښې وويل چې مونږ د خپل دين او ملک دپاره ستا د کمان لاندې جنگ کولو ته تيار يو ولي بادشاهانو سره د خط و کتابت کولو چل مونږ له نه راځي. د خداى پاک او د هغه د رسول په نوم بيا هغوي ما له پوره اختيار راکړو چې څرنگ تاته مناسب ښکاري هغه شان جواب وليکه بيا هغوي د "يا چار يار" وچتې نعرې بلندې کړې او وي ويل چې دا کوم خط تا ليکلى دى دا بالکل درست جواب دى او زموږ د ټولو دې سره اتفاق دى.

هر کله چې هغوي زما خط خوښ کړو نو بيا ما هغه ناظر محمد سرور خان له ورکړو او هغه د څلورو ورځو د ارام نه پس د قندوز نه کابل ته رخصت شو. زه بيا ورو ورو چريکار طرف ته وړاندې شوم. دې سره سم ما د کابل انگرېزي افسرانو ته زباني پيغام واستولو چې تاسو سره د ټولو معاملاتو د تصفيي دپاره چاريکار ته درروان يم. په دېرشم اپريل گرفن صاحب يو بل خط راواستولو چې ته کابل ته د راتلو کوشش وکړه او د افغان حکومت واگې سنبال کړه ما په شپاړسم مې د دې خط جواب داسې وليکلو:

زما قابل قدر دوسته، زما ورومې هم د حکومت برطانيه نه ډير اميدونه وو او اوس هم شته او ستا د دوستي نه دا ثابتېده چې زما اميدونه په ځاي دي او درست دي. تاته د افغانستان د خلاقو عادتونه ښه معلوم دي د يو سري خبره هيڅ کار نه شي کولى تر څو پورې چې هغوي ته دا ثابته نه شي چې زه د هغوي د

د عبدالرحمن خان د دې خط نه فیرنګیانو دا نتیجه وښکله چې عبدالرحمن خان خان هم د فیرنګیانو او د روسیانو حفاظت ته سپارل غواړي. چنانچه حکومت هند مستر ګرفن ته هدایات راواستول چې ته فوراً عبدالرحمن خان په دې خبره پوهه کړه چې د افغانستان بیروني تعلقاتو سره چې تر کومه پورې د روس او د انګریزانو تعلق دی نو هغه انګریزان تا سره زیر بحث راوستل نه غواړي.

خبره کوم. ولې قبل د دې نه چې خلق ما له کابل نه د تلو اجازت را کړي هغوي د مفصله ذیل سوالونو جوابونه تاسو نه معلومول غواړي. د هغوي سوالات حسب ذیل دي: (۱) زما د مملکت حدود به څه وي؟ (۲) آیا قندهار به په هغې شامل وي؟ (۳) آیا څوک یورپین سفیر یا انګریزي فوځ به په افغانستان کېنې دیره کېږي؟ (۴) زما نه به د حکومت برطانیه د کوم کوم دشمن د مقابلې توقع کېږي؟ (۵) حکومت برطانیه به ماله او زما ملک له د کومو کومو فواندو د را کولو وعده کوي؟ (۶) او زما نه به هغوي د دې فواندو په عوض کېنې څه څه خدمت غواړي؟

د دې جوابونه به زه د هغوي په منځکېنې ږدم او د هغوي صلاح به زه د یوې داسې معاهدې په شرطونو اقرار وکړم کوم چې زه منظورولې شم او هغه پوره کولې شم. زه ستاسو د عزت دپاره د خدای پاک نه دا توقع لرم چې زه او زما قوم به دواړه په شریکه یوه ورځ ستاسو خدمت وکړو اگر چې حکومت برطانیه ته د دې هیڅ حاجت نشته ولې په دنیا کېنې کله کله دا شان موقع هم پېښیږي.

په څوارلسم جون ګرفن د دې سوالونو جواب عبدالرحمن خان له حسب ذیل وړ کړو:

پس د سلامونو نه ماته حکم شوی دی چې د کومو سوالونو تا جواب غوښتې دی زه د حکومت هند جوابونه دهغې باره کېنې تاته درولیږم. اولاً په دې باره کېنې چې د کابل فرمانروا به بیروني حکومتونو سره تعلقات ساتلې شي او که نه؟ چونکې حکومت برطانیه د یو بیروني حکومت هم دا حق نه مني چې هغوي د افغانستان په معاملاتو کېنې دخل ورکړي او چونکې روس او ایران دواړو دا اقرار کړی دی چې هغوي به د افغانستان په معاملاتو کېنې هیڅ سیاسي دخل نه ورکوي له دې کبله دا خبره واضحه ده چې د کابل فرمانروا بهیر د انګریزانو نه بل یو بیروني حکومت سره هم سیاسي تعلقات نشي ساتلې. او که چېرې چا بیروني طاقت په افغانستان کېنې دخل ورکولو تکل وکړو او د دې مداخلت نتیجه دا راوړته چې د کابل فرمانروا باندې بلا وجه څوک وګواښیدلو نو حکومت برطانیه به د دې حملې د مدافعت دپاره بشرط ضرورت هغه له امداد ورکولو ته تیار وي. ولې شرط دا دی چې د کابل فرمانروا به د خپلو بیروني تعلقاتو باره کېنې د حکومت برطانیه په مشوره چلیږي. ثانیاً ستا د مملکت د حدودو باره کېنې ماته ددې خبرې د وینا حکم شوی دی چې د قندهار ټوله صوبه د یو بل فرمانروا لاندې کړې شوې ده ماسوای د پشین او دسې نه چې هغه به د انګریزانو په قبضه کېنې وي. په دې وجوهاتو حکومت دې ته تیار نه دی چې په دې لکتو سره گفت و شنید وکړي. او نه دې ته تیار دی چې د خپل حکومت د شمال مغربي حدوداتو متعلق په هغې فیصلو بیا تا سره خبرې اترې وکړي چې کومې د هغوي او د سابق امیر یعقوب خان په منځکېنې طے شوي دي. په النسا د دې دور خبرو حکومت برطانیه په دې رضا دی چې ته په ټول افغانستان باندې (پشمول هرات) ولې دهغې د قبضې درکولو به موږ ذمه وار نه یو. اگر چې حکومت به

په نورو الفاظو کښې د والسراي هند دا منشا وه چې عبد الرحمن خان دې سمدستي
فيرنګيان خبردار کړي چې د افغانستان د بيروني تعلقاتو متعلق افغانستان ته هېڅ دا حق
حاصل نه دی چې هغوي انګريزانو سره په دې بحث وکړي ځکه چې د دې تعلق صرف روس
او انګريزانو سره دی. او چونکې د زار روس حکومت هميشه دا اصول تسليم کړي دي چې
هغوي به د افغانستان په معاملاتو کښې هېڅ قسمه دخل نه ورکوي له دې کبله حکومت
برطانيه د دې خبرې منلو ته تيار نه دی چې افغانستان دې بل يو بيروني حکومت سره هم ځان
له سياسي تعلقات قائم کړي.

عبد الرحمن خان سره خط و کتابت کولو سره سم فیرنګيانو د افغانستان نورو
مشرانو سره هم خبرې اترې د افغانستان د تاج و تخت متعلق بدستور جاري وساتلې. د دې نه
څه موده وروسته د جنوري په مياشت کښې رابرتس مستوفي حبيب الله خان غزني ته د دې
غرض دپاره استولې وه چې هغه د غلجو او د لوگر مشرانو سره جرګه وکړي او هغوي د کابل
د حکومت سنابلولو دپاره ځان له يو فرمانروا منتخب کړي. چونکې مستوفي حبيب الله خان د
شير علي خان او د يعقوب خان د ډلې ملګرې وه او د دسمبر د جنګ ازادي بنا هم دغې
خلقو کړې وه چې څوک د يعقوب خان ملګري وو د دې دپاره رابرتس د مستوفي په ذريعه
د دې مشرانو نه تېوس کول ضروري وګڼل. مستوفي د ماه اپريل په ابتدا کښې واپس راغلو
او ځان سره ي د دې مشرانو يو څو نمائنده ګان سره د يو تحرير راوستل چې په هغې د محمد
جان خان او د دولسو سردارانو او يو سل نهه اتيا ملکانو دستخطونه وو. په دې تحرير کښې

ستا په لاره کښې په هغې باندې لېږه کولو دپاره هېڅ مشکلات نه پيدا کوي هم دومره مکمل او وسيع
تسلط ځان له پيدا کړي څومره چې ستا د خاندان يو بل امير ځان له پيدا کړې وه. حکومت برطانيه دا نه
ځواکي چې هغوي په دې حدودو کښې دننه په معاملاتو کښې هېڅ قسم دخل ورکړي او نه به د تانه دا
مطالبه کيږي چې نه په خپل حکومت کښې انګريزي ريزيدانت ديره کيدو ته پرېږده. اگرچې معمولي
دوستانه آمدورفت د سهولت دپاره لکه څرنگ په دول ګاونډي حکومتونو کښې لازمي وي به دا مناسب
وي چې په اتفاق سره د حکومت برطانيه يو مسلمان ايجنټ په کابل کښې مقرر شي.

(سرگزشت امير عبدالرحمن خان جلد اول صفحه 195-194 مرتبه مير منشي سلطان محمد خان)

امير عبدالرحمن خان د دې نه وړاندې وائي چې ما د دې خط يو مختصر جواب په دوېشتم جون
ولیکلو ولي ما په هغې کښې په دې خبره رضامندګي ظاهره نه کړه چې قندهار دې زما د حکومت نه جدا
شي ځکه چې قندهار د شاهي خاندان ښار وه او د دې ښار د شاملولو نه بهير به زما حکومت د هېڅ کار نه
وه. بيا ما په خداي تعالي توکل وکړو او د کوهستان نه په چاريکار کښې ور داخل شوم. انګريزي فوځ چې
ما سره د غازيانو دومره لوی جمعيت له خبر شو نو ناقلاړه شو. د کوهستان کابل ټول مشران او نور کسان
چې د انګريزانو برخلاف به ي جنگونه کول، ما سره شامليدل او زما نه به ي بيعت کولو، او کوم خلق چې
پخپله راتلې نه شول هغوي ما سره د خط و کتابت په ذريعه خبرې اترې کولې.

کښې هغوي خپل ټول تجويزونه او خيالات ظاهر کړي وو ولې چونکې په دې هر يو تجويز کښې د يعقوب خان د اميرۍ سفارش شومې وه له دې کبله رابرتس په دې تجاویزو غور و نه کړو. لا دا نمائنده گان په کيمپ کښې موجود وو چې رابرتس ته دا خيال پيدا شو چې د فيرنکيانو او د افغانستان د خلقو په منځکښې د مزید غلط فهمو د لرې کولو دپاره حکومت برطانيه له د خپل آئنده طرز عمل متعلق يو عام اعلان کول پکار دي گڼې نو ممکن ده چې هغوي بيا د فيرنکيانو برخلاف يو جمعيت جوړ کړي او هغوي به حمله وکړي. په دې غرض هغه په ديارلسم اپريل يو دربار وکړو چې په هغې کښې د لوگر او د غزني د طرف نمائنده گان د کابل سرداران او د هزاره قبيلې څه خلق مدعو شول. مستر گرافن د حکومت هند د طرف نه په دې دربار کښې دا اعلان وکړو چې انگریزان دا نه غواړي چې افغانستان لاندې کړي يا په افغانستان کښې په څه ځای باندې قبضه وکړي ماسواي د هغه ځايونو نه چې کوم د هندوستان د سرحد د حفاظت دپاره ضروري وي. هغه دا هم هغوي ته وويل چې د يعقوب خان افغانستان ته واپس راتلل ناممکن دي مگر بل هر سردار چې تاسو خوښ کړئ نو هغه به ستاسو امير مقرر شي. په اخر کښې هغه د دې خبرې اعلان هم وکړو چې څه وخت د افغانستان خلق بل يو امير خان له منتخب کړي او په ملک کښې امن قائم شي نو فيرنکيان به خپل فوځونه د افغانستان نه واپس بوځي ولې قندهار به بيا د کابل صوبې سره نه شاملیږي.

ورومې د دې نه ذکر شومې دې چې په شمالي او وسط افغانستان کښې د سختې بدامنۍ په سبب او ځای په ځای د انگریزانو په مخالفت کښې د خلقو د راپاڅيدو په وجه سره دانلډ ستورټ ته حکم شومې وه چې ته سره د يو ډویژن فوځه چې په هغې کښې اووه اته زره ځوانان شامل وو د قندهار نه کابل ته روان شه او په لاره په ټوله علاقه کښې امن قائم کړه. يعنې انگریزي تسلط په خلقو باندې کښیږه. چنانچه هغه په دیرشم مارچ د قندهار نه راروان شو او لفتینټ جنرل پرائمروز ته ی د قندهار د بل ډویژن فوځ کمان حواله کړو. په شپاړسم اپريل رابرتس له کابل نه د ستورټ يو خط راغلو چې ماسره خوراک کم شومې دې دې دپاره ماله د خور د ونوش سامان مخې له راولیږه. رابرتس فوراً میجر راس سره د دې سامان او د فوځ د یوې دستې روان کړو. چونکې رابرتس سره دا ویره وه چې د راس په دې دسته باندې د لوگر خلق حمله و نه کړي هغه دولس سوه ځوانان د کرنل جینکنز د لاندې د چار آسیا په طرف واستول شپږ ورځې پس یعنې په دویشتم اپريل راس سرتوپ نومې يو ځای ته چې د غزني نه یو څلوېښت میله کابل طرف ته دې ورسیدو.

د افغانستان د قوم پرست طبقې دا دستور وه چې هغوي به د فيرنکيانو د تنگولو او هغوي سره د جگړې کولو یوه موقعه هم د لاسه نه غورځوله او همیشه به ی هغوي سره د گوريلا په طريقه جنگي مقابلي کولې. چنانچه د ستورټ فوځ هم غازيانو په لاره باندې په

قلاره پرې نه ښودو. هر کله چې دا فوځ د قندهار نه راووتو نو د زمينداور د درانو او د غلجو د مجاهدينو يو مضبوط لښکر دې فوځ سره سم په بله لار د هغوي ښي ډډې ته په يو څو ميله فاصله را روان شو او په ټوله لار ورسره برابر راتلو او په ستورت باندې يې د حملې کولو دپاره يو مناسب ځاي او موقع لټوله. په نولسم اپريل د ستورت فوځ احمد خيل نومې يو مقام ته راوړسیدو چې د هغې د لارې دواړو طرفونو ته وړې وړې غونډۍ پرتې وې او بيا لږ وړاندې لار هم د دې غونډو د پاسه تلې وه. پښتنو مجاهدينو دا مقام د ستورت فوځ سره د جگړې دپاره خوښ کړو او د لارې دواړه طرفه او مخامخ غونډو باندې هغوي ته کښناستل. انگرېزي فوځ په دې لښکر باندې د مخامخ نه حمله شروع کړه او پنځلس سوه گزه کښې يې ورته دولس توپې کښېښودې. مجاهدينو سره صرف دوه توپې وې. د انگرېزي فوځ عظيم الشان طاقت مد نظر د ستورت هيچرې دا طمع نه وه چې غازيان به د دې دومره توپو د گوله باري باوجود په انگرېزي فوځ باندې د چپاؤ کولو جرأت وکړي. ولې انگرېزي توپخانې لا په مشکله ډزې شروع کړې وې چې مجاهدينو په ډيرې ځوانمردۍ او په زبردست جوش سره د غونډو نه لکه د زموږ په شان راوړانگل او په انگرېزي فوځ دا شان راپريوتل چې د يو سر نه تر بله سره پورې د هغوي نه چاپېره شول. د غازيانو رسالې د انگرېزي فوځ په چپ او په عقب باندې داسې زوروره حمله وکړه چې نه خو د هغوي توپو او د هغوي پيادوؤ بارونو د غازيانو پيش قدمي رامنځ کړه او دندو کار يې پرې جوړ کړو. دغه وخت د انگرېزي فوځ حالت ډير خطرناک شو او اخر هغوي په راوړوستو کيدو او نوې مورچو ته په راتلو مجبور شول. په دې کښې ستورت نور تازه دم فوځ رامنځکښې کړو او انگرېزي توپو هم د دې نوؤ مورچو نه د غازيانو په گڼو گڼو ټولو باندې يو قتل عام جوړ کړو. بيشانه ډير غازيان شهيدان شول. ولې فيرنګيانو د هغوي جانبازی او بهادری ته گوتې په خله کښې ونيولې ځکه چې بغير د دوؤ کسانو نه په دې لښکر کښې يو کس هم داسې نه وه چې د خپل ځان د بچ کولو کوشش يې کړې وې بلکې لکه د پتنگانو په شان هغوي خپل ځانونه د انگرېزي فوځ په توپکو او توپو ورواچول. اخر کار غازيانو ميدان پريښودو او قبلي طرف ته په غونډو کښې غائب شول. انگرېزانو ته هم دا جرأت ونه شو چې د هغوي تعاقب وکړي. لفتښت هملتن د انگرېزي توپخانې يو افسر چې په دې جنگ کښې پخپله موجود وه هغه د غازيانو د بهادری متعلق په خپل يو خط کښې دا شان ليکلي دي:

”ما صرف دوه افغانان وليدل چې د سر امن يې غوښتې وه او سرې د دې غازيانو د بې پروا بهادری تعريف کولو نه بغير پاتې کيدې نه شي. او په کومه طريقه او ترتيب چې هغوي راوړاندې کيدل نو پکار وو چې هغوي کاميابي حاصله کړې وې.“

حقيقت دا دې چې انگرېزي جرنيل صرف د اعلي وسلې او د ډيرو توپو په سبب په

دې مجاهدينو کاميابي حاصله کړه ګني نو د هغوي په بهادري او جانثاري کښې هېڅ کمز نه وه.

ستورټ د احمد خيلو نه غزني ته راروان شو او په دوېشتم اپريل هغه ځاي ته راورسېدو. په دې ځاي کښې هم هغه غازيانو هغه ته ارام ورنه کړو او د هغه د تنګولو دپاره يې په هغه حملې وکړې ولې څه خاص کاميابي يې حاصله نه کړه. په غزني کښې ستورټ ته حکم وشو چې کابل ته راروان شه او په هغه ځاي د افغانستان د انګريزي فوځ کمان واخله. وروسته د دې نه ذکر شوي دې چې رابرتس د ستورټ د وينا مطابق څه خرڅ خوراک د ميجر جنرل راس د حفاظت د لاندې د ستورټ مخې له ليرلې وه او چونکې هغه سره خوف وه چې د لوګر خلق به په راس باندې حمله وکړي نو هغه کرنل جينکنز دولس سوو ځوانانو سره د چار آسيا کلي ته وليږلو چې د لوګر په خلقو رعب پريوځي. دې سره سم هر کله چې هغه ته خبر راورسېدو چې فيرنګيانو د احمد خيلو په جنگ کښې کاميابي کړې ده نو هغه په لوګريانو باندې د اثر اچولو دپاره د دې فتحي په خوشحالي کښې د توپو سلامي وکړه چې خلق خبر شي او په هغوي سهم پريوځي. ولې د دې مظاهري په پښتنو غازيانو هېڅ اثر ونه شو او په څليرېشتم اپريل جينکنز ته خبر وشو چې لوګريان په ما باندې د محمد حسن خان په سالاري کښې چپاؤ کولو ته تيارې کوي. جينکنز فوراً خپل سامان او سپاهيان يو محفوظ مقام ته بوتلل او رابرتس ته يې د راتلونکې خطري خبر ورکړو. رابرتس فوراً بريګيډير جنرل ميکفرسن د جينکنز امداد له روان کړو. او هغه سره يې شپږ توپي څه رساله او يو زر پياده ځوانان واستول. د ميکفرسن د رخصتيدو نه پس رابرتس بريګيډير جنرل هيو ج کف سره د رسالي د بريګيده او څلور سوه د اسونو د توپو په دې غرض واستولو چې هغه د کابل ښار او د چار آسيا کلي په نيمه لار کښې مورچه ونيسي او په دې طريقه د ميکفرسن ملا نوره هم مضبوطه کړي.

په پنځويشتم اپريل ميکفرسن قريباً يوه بجه د ورځې د سېک نوشته د آبدري په خوا کښې په يو وچت مقام ورسېدو او وي ليدل چې د جينکنز او د غازيانو په منځکښې ښه مضبوطه جگړه روانه ده. او جينکنز د بچاؤ په جنگ کښې راګير شوي دې او غازيان د نصف دائري په شکل کښې د هغه نه راتاؤ شوي دي. ميکفرسن د غازيانو په چپ طرف د توپو سخته ګوله باري شروع کړه او دغه شان هغوي د دوو فوځونو په منځکښې راګير شول. د څلورو بجو پورې ښه جنگ وشو مګر د انګريزي فوځ توپو د غازيانو ډير لوی نقصان وکړو او اخر هغوي وتښتيدل. په دې دوران کښې رابرتس پخپله هم د جنگ موقعي له راورسېدو ولې جنگ بيا ختم شوي وه او ټول انګريزي فوځ واپس کابل ته راغلو. د دې نه پس څه قابل ذکر واقعې فيرنګيانو ته پيښه نه شوه او سر ډانلډ ستورټ په

پنځم می کابل ته راوړسیدو. چونکې ستورټ په عهده کېنې د رابرتس نه مشر وه په دې وجه د ټول افغانستان د انگریزي فوځونو چارج هغه د رابرتس نه واخستو. هم په دغه ورځ کابل ته خبر راوړسیدو چې د یهودي النسل لارډ بیکنز فیلډ قدامت پسنده حکومت د انگلستان په نوي انتخاباتو کېنې شکست وخوړو او د هغوي په ځای ازاد خیالو حکومت د مستر گلیډسټون د مشرۍ لاندې قائم شو او په دې وجه هغې زبردست رجعت پسند وائسرای هند لارډ لیټن چې چا د خپل عهد حکومت د ابتدا نه تر دې وخته پورې د پښتنو په یو ازاد حکومت باندې پرله پسې د مصیبتونو یوه ډلۍ وروولې وه استعفی ورکړه. او د هغه په ځای لارډ رین وائسرای مقرر شو او دغه شان وزیر هند هم د ازاد خیال طبقې یو انگریز لارډ هارتنگتن مقرر شو. په دې نوي حکومت او د نوي وائسرای په تقرری باندې د هندوستان د مقامي انگریزي فوځي او سول افسرانو طبع ډیره خړه شوه ځکه چې د ازاد خیال طبقې خیالات د قدامت پسند طبقې په مقابله کېنې په افغانستان کېنې د فارورډ پالیسی برخلاف وو. او هغوي دا نه غوښتل چې د افغانستان په معاملاتو کېنې دې فیرنګیان دومره مداخلت وکړي چې هغه ټکرې ټکرې شي او د هغه سیاسي حیثیت دې د هندوستان د یو ریاست درجې ته راږيږي. رابرتس هم منجمله د دغه فوځي افسرانو نه وه چې هغوي دا غوښتل چې افغانستان دې همیش د فیرنګیانو د لاندې وي. او د هغه طاقت دې دومره کمزور شي چې بیا چرې په هغه کېنې د انگریزانو برخلاف د سر وچتولو یا د هغوي د احکامو د نه منلو جرات پیدا نه شي. چنانچه د فیرنګیانو دې ټولې په حکومت هند او حکومت هند په برطانیه دومره اثر واچولو چې هم لارډ سالسبري چې د بیکنز فیلډ په حکومت کېنې وزیر هند وه او هم لارډ لیټن وائسرای هند دا فیصله وکړه چې د قندهار صوبې دې مستقل طور د کابل د صوبې نه جدا شي او والي شیر علي خان دې د هغې حاکم شي. چنانچه حکومت هند هغه فوراً هم په دې ورځو کېنې د قندهار والي تسلیم کړو او د دې خبرې اعلان ی هم په ټول افغانستان کېنې وکړو. دا شیر علي د امیر یعقوب خان په عهد حکومت کېنې د هغه د طرف نه د قندهار گورنر مقرر شوی وه. لیکن هر کله چې د کمناړي د قتل نه پس انگریزانو د هغه د انتقام اخستو دپاره په افغانستان دوباره حمله وکړه او سر ډانلډ ستورټ په قندهار باندې قابض شو نو دې شیر علي سر ډانلډ ستورټ سره د قندهار په صوبه کېنې د انگریزي اقتدار په قائمو کولو کېنې پوره پوره تعاون وکړو. دا هم د دې خدماتو صله وه چې انگریزانو هغه د قندهار جدا او یو مستقل فرمانروا تسلیم کړو.

د هرات د صوبې متعلق د حکومت برطانیه محکمه خارجیه د دسمبر ۱۸۷۹ء د ایران د مطالبې مطابق دا فیصله وکړه چې دا دې ایران ته حواله شي بشرطیکه د فوځي ضروریاتو مطابق هر کله چې انگریزان وغواړي نو هغوي ته به په دې ښار باندې هر وخت د فوځي قبضې

کولو حق حاصل وي او د دې غرض دپاره د هرات د قلا په محافظ فوځ کېنې به يو څو انگرېزي افسران مستقل طور ملازمان وي. په فروري 1880ء کېنې شاه ايران د روسيانو په لمسه د انگرېزانو مذکوره بالا شرطونه نامنظور کړل او مطالب ي وکړه چې هرات دې ايران ته غير مشروط او مستقل طور حواله شي. چونکې حکومت هند د ابتدا نه د دې تجويز برخلاف وه چې هرات دې ايران ته حواله شي ځکه چې د هغوي دا خيال وه چې يو څو به د افغانستان ټول پښتانه په دې سخت ناراض شي چې د افغانستان صوبه غير پښتون قوم ته حواله شوه بله دا چې د روس اثر به عين د هندوستان تر حده پورې راوړسي او اوس چې ايران د حکومت برطانيه پيش کړي شرطونه هم تسليم نه کړل نو په دې وجوهاتو حکومت برطانيه د هرات متعلق دا ټول تجويز په معرض التوا کېنې پرېښودو.

د افغانستان او سيستان متعلق هم د يهودي بيکنز فيلډ حکومت دا فيصله کړې وه چې دا هم ايران ته حواله کول پکار دي ولې د هرات معاملي سره دا معامله هم پاتې شوه. رابرتس او د هغه همخيال فوځي او سول انگرېزي افسرانو سره د ازاد خيال پارټي د برسر اقتدار کيدو په وجه دا ويره پيدا شوه چې د حکومت هند دا پاليسي چې افغانستان دې ټکړې ټکړې شي او بيله بيله ټکړه دې د بيل بيل فرمانروا د لاندې د انگرېزانو د اثر ماتحت شي بالکل بدله شي په دې وجه هغوي د نوي حکومت په راتلو ډير دلگير وو خاص طور سره رابرتس د لارډ ليتن په تلو باندې ډير غمژن وه ځکه چې هغه سره د رابرتس غير معمولي خواره تعلقات وو او د رابرتس په هغه باندې ډير اثر وه او لارډ ليتن هم په هغه باندې بې اندازې اعتبار کولو.

د قندهار نه د ستورت په راغوبښتو کېنې د حکومت هند دا مدعا وه چې هغه به په کابل او په غزني باندې فوځي قبضه وکړي او دغه علاقه به په قبضه کېنې وساتي او بيا به رابرتس د کوهستان او د باميان په طرف پيش قدمي وکړي او جنرل برانت به د غلجو برخلاف فوځي کارروائي شروع کړي. او دې سره سم به د کرمي د طرف نه د فوځ يوه دسته د شترگردن په لاره کابل ته لاره شي. او په دې طريقه به د افغانستان د نمرخاته نه تر قبلي پورې او د قطب نه تر سهيل پورې په ټولو خلعو باندې د انگرېزانو اقتدار او سکه کېښوي. ولې په دې منځکېنې عبدالرحمن خان چې د دولسو ديارلسو کالو نه د روس په علاقه کېنې د امير شير علي خان مرحوم د لاسه شړونکې وه د افغاني ترکستان په لاره پدري وطن ته په دې غرض راوړسيدو چې هلته بيا د پښتنو حکومت قائم کړي. چنانچه په مارچ 1880ء کېنې هغه د افغانستان عام خلعو ته د فيرنګيانو برخلاف د جهاد کولو دپاره د خپلې جنډې د لاندې د راجمع کيدو او د افغانستان د ازادولو دعوت ورکړ او دغه شان د فيرنګيانو په مذکوره بالا تجويز باندې عمل کول پاتې شو.

وړومبې د دې نه ذکر شوي دي چې عبدالرحمن خان ته فیرنګیانو د اپریل په ابتدا کېني د کابل تاج و تخت پېش کړو ولې دې سره هغوي دا هم غوښتل چې هغه زمونږ شرطونه په ځان باندې تسلیم کړي. په دې شرطونو کېني یو شرط خو دا وه چې د کابل فرمانروا به بل هیڅ بیروني حکومت سره سیاسي تعلقات نه ساتي دویم دا وه چې د قندهار صوبه به د کابل د صوبې نه بالکل جداوي او هغه به د یو بېل فرمانروا د لاندې وي دریم شرط دا وه چې کومې کومې علاقې د گندمک د عهدنامې په ژو سره امیر یعقوب خان انگریزانو ته حواله کړي دي د هغې د واپسې مطالبه به هم عبدالرحمن خان نه کوي. چونکې یو طرف ته نه خو عبدالرحمن خان دا غوښتل چې زه د فیرنګیانو دا شرطونه بې چون و چرا په ځان باندې تسلیم کړم او نه فیرنګیانو دا غوښتل چې عبدالرحمن خان دې د خپل لښکر په زور ځان د کابل یا د افغانستان د څه حصې مالک کړي په دې وجه د اپریل د میاشتې نه پس هم عبدالرحمن خان او هم انگریزانو ځان ځان له د خپل مطلب برارۍ دپاره سیاسي چالونه شروع کړل. فیرنګیانو په عبدالرحمن خان باندې د خپلو شرطونو منلو دپاره دا چل وکړو چې هغوي یو خوا د عبدالرحمن خان سره او بل خوا د یعقوب خان ډلې سره د یو بل حاکم د تلاش دپاره خبرې جاري وساتلې. او په دې غرض هغوي مستوفي حبیب الله خان په خپل لاس کېني د عبدالرحمن خان د ویرولو دپاره وساتلو. عبدالرحمن خان هم د فیرنګیانو په دې چل پوهه وه چنانچه هغه یو خوا خو فیرنګیانو سره په رضا صلاح کابل ته د راتلو او د فیرنګیانو په مشوره د کار کولو دپاره خط و کتابت کولو او بل خوا یې د کابل د کوهستان او د چارچاپیره علاقې د لویو لویو خانانو او سردارانو سره پټ پټ خط و کتابت په دې غرض کولو چې تاسو ما د انگریزانو د وساطت نه بغیر د افغانستان خودمختار امیر تسلیم کړئ او بیا دې سره سم هغه په کابل باندې د فوځي پیشقدمۍ دپاره د غازیانو په راجمع کولو کېني شپه او ورځ مصروف شو. تر کومه پورې چې رابرتس د شمالي افغانستان د فوځي او سیاسي معاملاتو کل اختیار وه د تر هغې پورې خو فیرنګیانو دا دورنګي وچلوله او عبدالرحمن خان هم ځان له د خپل طاقت د زیاتولو انتهائي کوشش وکړو. او قریباً درې لکه غازیان یې ځان سره د فیرنګیانو د افغانستان نه په زور ایستو دپاره تیار کړل. د دې نه پس هغه مستر گرفتن ته په یو خط کېني دا صاف طور ولیکل چې "زه دا غواړم چې هرڅومره ملک باندې زمانیکه دوست محمد خان امیر وه هغه دې ټول ماته حواله شي." یعنې په نورو الفاظو کېني د قندهار په بیلیدو یا د هرات په جدایی باندې زه ناراض یم روس سره د تعلقاتو ساتلو په باره کېني هم هغه دا خیال ظاهر کړو چې زه هغوي قطعاً د ځان نه خفه کول نه غواړم ځکه چې ما ډیره موده د هغوي نمک خوړلې دی د عبدالرحمن خان په دې خیالاتو باندې په افغانستان کېني مقیم فیرنګیانو د خفګان او د ناراضګۍ اظهار وکړو او ځنو ځنو پکېني دا رای هم ورکړه چې

انگریزانو له ایوب خان د یعقوب خان کشر ورور سره او یعقوب خان سره بیا خبرې اترې کول پکار دي. حکومت هند په دې خبرو بالکل غوړ کښېښود ځکه چې په برطانیه کېنې مستر کلیارستون وزیر اعظم شوی و او د هغه حکومت دا غوښتل چې د افغانستان مشکله مسئله او په هغې باندې دا بې انتها خرڅ ختمول پکار دي تر دې پورې چې هغوي د قندهار د صوبې د کابل د صوبې نه د جدا کولو او د هغې دپاره د والي شیر علي د مقررولو هم برخلاف وو. د دې نوي حکومت پالیسي دا وه چې د افغانستان حکومت دې څومره چې ممکن کیدي شي وسیع مضبوط او ازاد وي. د دې دپاره چې هغه د روس او د انگریزي حکومت هند په منځکښې د یو مستحکم دیوال کار وکړي. نه چې هغه د انگریزانو نه همیش ناراض او د هغوي دشمن وي. بلکې پکار دي چې هغه د فیرنګیانو یو دوست او اتحادي حکومت وي د دې اصولو د لاندې حکومت هند اوس صرف د عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو کولو فیصله وکړه او د یعقوب خان ډلې سره یې هر قسم گفتگو بند کړه. چنانچه څه وخت چې د رابرتس په ځای سر ډانلډ ستورټ ته د افغانستان د جمله پولیټیکل معاملاتو کلي اختیارات حاصل شول نو هغه د عبدالرحمن خان د اطمینان دپاره مستوفي حبیب الله هندوستان ته جلا وطن کړو. رابرتس د مستوفي حبیب الله د جلا وطنۍ هم برخلاف و او ځکه چې د هغه دا خیال و او چې د هغه په لرې کیدو به د عبدالرحمن خان د زړه نه د بلې ډلې د برسر اقتدار کیدو ټوله ویره لاره شي او بیا به هغه د فیرنګیانو نه د خپلې خوښې شرطونه غواړي. بهر صورت د رابرتس او د لارډ لیتن ټوله پالیسي د نوي ازاد خیال حکومت په راتلو سره بالکل بدله شوه او په دې وجه عبدالرحمن خان هم د انگریزانو سره په دیانتدارۍ د یو باعزت جوړې کولو اراده وکړه. په دې ورځو کېنې عبدالرحمن خان د ترکستان نه د کوهستان علاقې چې د کابل علاقې سره یو ځای قطب طرف ته پرته ده د غازیانو یو لوی لښکر سره را روان شو او هزاره خلقو په لاره د هغه په لاس بیعت وکړو او هغه سره د انگریزانو برخلاف د جنگ کولو قول قسم وکړو. د کوهستان نه هغه بیا چاریکار ته راغلو او د کابل سیاسي خلقو سره یې ښکاره خبرې اترې شروع کړې. د عبدالرحمن خان په دې زور شور سره د کابل خواته په رارسیدلو د کابل په خلقو کېنې یو زبردست هیجان پیدا شو. او د فیرنګیانو په فوځي افسرانو کېنې د تشویش آثار پیدا شول ځکه هغوي د افغانستان پښتنو ته دا نه ظاهروله چې عبدالرحمن خان زمونږ د مرضی نه خلاف د کابل په طرف پیشقدمي کوي او نه پوهیدل چې په کومه طریقه مونږ عبدالرحمن خان د نور راوړاندې کیدو نه منع کړو.

په شلمه جولایي د افغان قبائلو هغه مشرانو چې په کابل او کوهستان کېنې وسیدل عبدالرحمن خان باقاعده طور د چاریکار په مقام خپل امیر او بادشاه تسلیم کړو او د هغه نوم یې په خطبه کېنې ولوستو. په هغه ورځ د افغانستان په خلقو کېنې د خوشحالی دمهمې

وغیریدلې او هغوي شکر وکړلو چې خدای پاک زمونږ یو مسلمان پښتون بادشاه او فرمانروا کړو. هرکله چې لیرنګیانو دا واوریدل نو د هغوي هم بله لاره بغیر د دې نه نه وه چې هغوي هم عبداً بن خان امیر تسلیم کړي. چنانچه په دویمه جولای په کابل کېنې انګریزانو خان له یو لوی دربار وکړو او عبدالرحمن خان یې د ټولو انګریزي افسرانو او د کابل د سردارانو په موجودګۍ کېنې د کابل امیر تسلیم کړو. د دې نه پس انګریزي جنرل سمدستي د افغانستان نه د روانیدو احکام فوځ ته جاري کړل.

په یو کم ډیر شمه جولای د شملې نه د تار په ذریعه سر ډانله ستورت ته خبر راغلو چې ایوب خان د یعقوب خان کشر ورور د میوند په مقام د بریګیډیر جنرل بروز انګریز فوځ له شکست ورکړو او جنرل پرائمروز یې باقي انګریزي فوځ سره د قندهار دننه محصور کړې دې. د دې خبر په وجه نه صرف په ټول افغانستان او سرحداتو کېنې بلکې د هندوستان په محکوم قومونو کېنې د لیرنګیانو برخلاف د بې چینی خیالات پیدا شو ځکه چې دا ټول وطن د یو سر نه تر بله سره پورې د دې غیر قوم په حکومت ناراض وو او هرکله چې به د هغوي د شکست څه خبر د دوی د غوږو تیر شو نو د دوی په زړونو کېنې به هم د خپل ملک د ازادۍ امیدونه تازه شول. په دې وجه انګریزانو سره د دې بد خبر په سبب ډیر فکر پیدا شو او سمدستي یې فیصله وکړه چې د هغوي په فوځي کارنامو باندې دا کاري زخم لګیدلې دې دا دې فوراً لرې کړې شي د دې غرض دپاره رابرتس سمدستي په ډیر شمه جولای ۱۸۸۰ء د تار په ذریعه وائسرای هند ته دا تجویز پیش کړو چې د قندهار د انګریزي فوځ د امداد دپاره دې د کابل نه یو ښه مضبوط فوځ سمدستي روان کړې شي او د سر ډانله ستورت د رای مطابق د هغې کمان دې ماله راکړې شي.

چونکې د میوند د شکست په سبب د انګریزانو وقار او رعب ته په افغانستان کېنې ډیره صدمه رسیدلې وه او خلق پوهه وو چې اوس به ټول انګریزي فوځ د قندهار په طرف روانیږي د دې نه علاوه د عبدالرحمن خان د کیمپ نه به هزارها مسلح غازیان هره ورځ د کابل په خوا وشا کېنې ګرځیدل له دې کبله لیرنګیانو ته دا خبره ضروري ښکاره شوه چې اوس د کابل معاملات سمدستي فیصله کول پکار دي د دې دپاره چې زمونږ تمام تر توجه د قندهار قضیې فیصله کولو ته شي. او انګریزي فوځونه د کابل نه زر رخصت شي تر دې وخته پورې یو انګریزي افسر هم لا عبدالرحمن خان سره ملاقات نه و کړې او نه انګریزانو لا هغه سره څه شرطونه فیصله کړي وو هغوي د هغه د امیری اعلان صرف په دې وجه کړې وه چې هغه په کابل باندې د غازیانو یو عظیم الشان جمعیت سره راروان و او اگر چې عبدالرحمن خان دا نه غوښتل چې لیرنګیانو سره زما تصادم پېښ شي ولې که چېرې لیرنګیانو د هغه په لاره کېنې څه مشکلات پیدا کړې و نو هغه به زړه کېنې دا فیصله کړې وه چې که د

انگریزانو رضاوي او کڼه نه وي زه به د خپل پلار نيکه په وطن قبضه کوم چنانچه د دې ټولې معاملې غوټې پريکړې فيصلې کولو دپاره سر داندل ستورټ دا فيصله وکړه چې مستر گرافن دې عبدالرحمن خان سره په خپله خله د خبرو اترو کولو دپاره دمه نومې يو ځاي ته چې د کابل نه شپاړس ميله لرې دې د رسالې يوې دستې سره لار شي. مستر گرافن د دې تجويز مطابق عبدالرحمن خان سره په دې مقام درې ورځې جوړکې د 30 جولای نه تر يکم اگست پورې وکړې او چونکې دواړه فريقه د جوړې کولو خواهش مند وو، د هغوي په منځکښې ټولې خبرې په ښه شان سره فيصله شوې. او گرافن د عبدالرحمن خان په وينا هغه له د خپل حکومت د طرف نه لاندینې تجويز ورکړو :

”هزاکسي لنسي وائسراي او گورنر جنرل باجلاس کونسل د دې خبرې په معلومولو خوشحاله شوي دي چې آنجناب د حکومت برطانيه په بلنه کابل طرف ته راروان شوي. چونکې د آنجناب ارادې مونږ سره د دوستۍ دي او چونکې د افغانستان سردارانو او عامو خلکو ته په دې کښې فائده ده، چې د آنجناب د مشرۍ د لاندې يو باقاعده حکومت قائم شي. په دې وجوهاتو حکومت برطانيه آنجناب د کابل امير تسليموي. ماته د وائسراي او د هندوستان د گورنر جنرل د طرف نه دا اختيار شته چې زه آنجناب ته د دې خبرې اطلاع ورکړم چې حکومت برطانيه هرگز د دې خبرې خواهش مند نه دې چې هغوي د هغې علاقې په اندروني حکومت کښې څه قسم دخل ورکړي. کومه چې د آنجناب په قبضه کښې ده او نه هغوي دا خواهش لري چې په دې علاقه کښې دې هغوي په يو ځاي کښې هم انگریزي ريزيدنټ مقرر کړي. البته د عام دوستانه تعلق د آسانتيا دپاره لکه چې څنگه په دوه گاونډي حکومتونو کښې عام طور سره ساتلې شي، ممکن ده چې د حکومت برطانيه يو مسلمان ايجنټ د دواړو حکومتونو په اتفاق راي په کابل کښې ديره کړې شي. آنجناب خواهش ظاهر کړې دې چې زه دې ستا د علم راوستو دپاره د حکومت برطانيه خيالات او ارادې په دې باره کښې په تحرير کښې راولم چې د فرمانروايي کابل به بيروني حکومتونو سره د څه قسم تعلقات وي. وائسراي او گورنر جنرل باجلاس کونسل ماته د دې خبرې د وينا اختيار راکړې دې چې چونکې برطانيه د يو بيروني حکومت حق هم د افغانستان په معاملاتو کښې دخل ورکولو نه تسليموي او چونکې روس او ايران دواړو دا اقرار کړې دې چې مونږ به د افغانستان په معاملاتو کښې دخل نه ورکوو له دې کبله دا خبره بالکل ښکاره ده چې آنجناب بغير د حکومت برطانيه نه بل بيروني حکومت سره سياسي تعلقات نه شي ساتلې. که چېرې بالفرض يو بل بيروني طاقت د افغانستان په معاملاتو کښې دخل ورکولو کوشش وکړو او د هغې دخل په سبب د آنجناب په مملکت باندې چا ناجائزه حمله وکړه نو په هغه صورت کښې به حکومت برطانيه دې خبرې ته تيار وي چې هغوي تاله په هغه طريقه او هغه هومره

امداد در کړي څومره چې هغوي ته د هغه حملې د مدافعت دپاره ضروري ښکاري. بشرطیکه آنجناب د خپل بیروني تعلقاتو په باره کښې بې چوڼ و چرا د حکومت برطانیه په مشوره عمل کړی وي.

بیا مستر کرفن عبدالرحمن خان ته دعوت ورکړو چې ته په سبا ورځ یعنې په دویم اګست کابل ته بیرنگیانو ته په مخه ښه او سر ډانله ستورت سره د ملاقات دپاره قبل د هغوي د رخصتیدو نه راشه. ولې چونکې د هغه ځنې ملګري د دې تجویز نه سخت خلاف وو او قسم یې وخورو چې که ته په دې طریقه د بیرنگیانو کیمپ ته لاړې نو موږ به د تانه جدا شو. په دې وجه هغه دا دعوت نامنظور کړو. ولې دې سره هغه مستر کرفن ته دا وویل چې هر کله جنرل رابرتس قندهار ته سره د خپلو فوځونو رخصت او سر ډانله ستورت هم د پېښور په طرف روانیدو ته تیار شي نو بیا به زه سر ډانله ستورت ته په مخه ښه وئیلو دپاره انګریزي کیمپ ته لاړ شم. مستر کرفن هغه نه دا سوال هم وکړو چې ته د انګریزي فوځونو د حفاظت او د خرڅ خوراک د پیدا کولو انتظام هم وکړه چې په هغوي کښې څه خو قندهار طرف ته د جنرل رابرتس د لاندې د روانیدو دپاره تیاریدل او باقي سر ډانله ستورت سره د پېښور په طرف روانیدل.

عبدالرحمن خان په دې باره کښې د مستر کرفن پوره طبع تسلي وکړه او ورته یې وویل چې د خیبر د سرحد پورې به زه دا ټول انتظام سر ته ورسوم. چنانچه هر کله چې جنرل رابرتس په اتم اګست د کابل نه د قندهار په لوري روان شو نو عبدالرحمن خان د خپل طرف نه سردار محمد عزیز خان د سردار شمس الدین خان زوی سره د یو څو نورو افسرانو د دې انتظام دپاره مقرر کړل. او هغوي ته یې هدایت وکړو چې هیڅوک دې په لاره د رابرتس د فوځ مقابلې نه کوي. چنانچه دا هم د عبدالرحمن خان د دې افسرانو د رسوخ د کوششونو نتیجه وه چې رابرتس ته په لاره نه خو د سامان رسد په حاصلولو کښې څه تکلیف وشو او نه په لاره باندې د هغه چا مقابلې وکړه.

سر ډانله ستورت او مستر کرفن په لسم اګست سره د خپل باقیمانده انګریزي فوځ د شیرپور د چاوڼۍ نه د پېښور په طرف روان شول. چنانچه عبدالرحمن خان د هغوي د روانیدو نه یو څو منته ورومې هغوي ته په مخه ښه وئیلو دپاره شیرپور ته ورغلو. په دې موقع سر ډانله ستورت او عبدالرحمن خان په شریکه یو دربار وکړو چې په پنځلسو منټو کښې ختم شو او هغوي یو بل سره په دوستانه طریقه باندې په خیر راغلې او په مخه ښه وویل. سر ډانله ستورت د خبرو اترو په دوران کښې دا فیصله هم وکړه چې عبدالرحمن خان ته دې د افغانستان د حکومت په توپو کښې دیرش توپي حواله شي کومې چې دا وخت په شیرپور کښې پرتې وي. او هغه نولس لکه روپۍ یې هم هغه ته ورکړې کومې چې

فيرنگيانو د خپل قيام په دوران كښې د ماليې په طور د خلقونه وصول كړې وې . هغه دا هم
 فيصله وكړه چې كومې دوه درې قلاگانې فيرنګيانو په كابل كښې جوړې كړې وې هغه دې
 هم نه وړانځوي .

دويمه حصه ختمه شوه

د پښتنو تاريخ

خلورمه برخه

د امير عبدالرحمن خان

د قلم نه

کال 1960ء



ترجمه له

قاضی عطاء الله خان مرحوم

915

دیباجه

د پښتنو تاریخ اول جلد، دویم جلد او دریم جلد به تاسو لوستي وي. دا کتابونه مرحوم عطاء الله خان د نظر بندۍ په زمانه کښې لیکلي وو. قاضي صاحب د خدائي خدمتگار تحریک او د ملک د ازادۍ د جنگ یو سرگرم کارکن په حیثیت په پنځویشتم دسمبر ۱۹۳۱ء کښې په اول ځل ونيو شویو په دغه ورځو کښې په زرگونو خدائي خدمتگار نیولي شوي وو خو دا ټول د هري پور، ډیره اسماعیل خان، پېښور او ځنې کوهات، بنو په جیلونو کښې ساتلي شوي وو. صرف څلور مشرانو ته ډیر اهمیت ورکړې شوې وې یو باچا خان خان عبدالغفار خان دویم مرحوم ډاکټر خان صاحب دریم مرحوم قاضي عطاء الله خان او څلورم د ډاکټر خان صاحب مشرې زوی خان سعد الله خان ته. ورومې دوه مشران د هندوستان د سي پی صوبې په هزارې باغ جیل کښې او وروستني دوه صاحبان د بنارس په سنټرل جیل کښې ساتلي شوي وو. قاضي صاحب یو عالم فاضل سرې وې دغه جیل خانه کښې ډیر تاریخي کتابونه حاصل کړل او د پښتنو تاریخ یی تیار کړ. دا قلمي مسوده تر ډیرې مودې دغسې پرته وه. د قاضي صاحب ډیر شوق وې چې چاپ شي خو د قومي تحریک او وروستو د وزارت د ډیر مصروفیت په وجه یی دې ته وخت ونه ویستې شو. کله کله به یی ماته وې چې زما مدد وکړه او زما دا کتاب چاپ کړه. زه ورته نه وزگاریدم اخر د کال ۱۹۴۷ء په اخرو ورځو کښې ترې ما مسوده واخسته او کاتب ته مې حواله کړه. د پښتو کتابت د ورومې جلد وشو خو د انگریزي حصې ډیر وخت واخستو ځکه چې زه پخپله په انگریزي پوهیدم نه او قاضي صاحب وزگار نه وې. اخر د یو پریس منیجر ته مې کار وسپارلو. څه غلط څه صحیح خو کتاب چاپ شو. او دا کتاب لا خور شوی نه وې چې قاضي صاحب بیا ونيو شوی. دا جون ۱۹۴۸ء وې. ما د قاضي صاحب په غیر موجودگی کښې دویمه حصه هم چاپ کړه مگر د دریمې حصې مسوده قاضي صاحب د حیدرآباد سندھ سنټرل جیل ته زمانه وغوښته او تر ډیرې مودې یی د خان سره وساتله. تر دې چې قاضي صاحب په جیل کښې ناجوړه شو. ډیره موده پس په جیل کښې رنځور پروت وې. اخر په میو هسپتال لاهور کښې د نظر بندۍ په دوران کښې په کال ۱۹۵۱ء کښې وفات شو او په مردان کښې د خپلې ښکلي په چمن کښې دفن کړې شو. دې نه پس یوه ورځ د قاضي صاحب مشر زوم خان سعد الله خان د مردان نه راغی ماته یی ووي چې د بیماری په ورځو کښې د قاضي صاحب مرحوم لوی ارمان دا وې چې د هغه د کتاب باقي حصې به څنگه چاپ شي؟ ما ورته ووي چې ما خو نه اول څه عذر کړې وې او نه مې اوس څه عذر شته. اول خومې د کتابونو تجارت نه کولو نو څه قدرې به راته گرانه وه او اوس خو دا زما پیشه ده. خبره مو وکړه خو ماته تر ډیرې مودې مسوده راونه رسیده

آخر د خان عبدالعلي خان (چې د باچا خان کشر زوی دی او د قاضي صاحب مرحوم دویم زوم دی) په ذریعه مسوده ماته راوړسیده. او دریم جلد د پښتنو تاریخ مې چاپ کړو. پاتې شوه دا حصه (د څلورم جلد) دا چونکې د هغې سلسلې کړې نه وه دا یو قسم بیل څیز وه نو خو ورځې مو په دې کښې تیرې کړې چې دا چاپ کړو که نه؟ آخر ټولو پوهانو دوستانو صلاح راکړه چې د دې نوعیت جدا نه دی. هغه حصې هم د پښتنو د ازادۍ تاریخ وه او دا هم د هغې قسم یو مضمون دی نو چاپول یې پکار دي او دا دې د پښتنو د تاریخ څلورم جلد وشمیرلای شي. نو دا دی کتاب چاپ شو او ستاسو لاس ته ورسیدو. دا کتاب د مرحوم امیر عبدالرحمن خان د قلم نه لیکلې شوی دی خو الفسوس چې قاضي صاحب له اصلي کتاب په لاس نه دی ورغلی. قاضي صاحب دا کتاب د انگریزي نه ترجمه کړی دی او مونږ هم هغسې چاپ کړو. د تاج التواریخ په نوم یو کتاب په فارسي کښې هم چاپ شوی دی خو دا هم د انگریزي نه ترجمه شوی دی. دا کتاب چا غلام مرتضي خان قندهاري چې د ایران په سفارت خانه کښې د انگریزي سفارت خانې یو رکن وه د مرزا عبد الله خان په امداد لیکلې دی.

امیر عبدالرحمن خان خپل د پیدائش د مور پلار او ابتدائي حالات نه دي لیکلي صرف د هغه زمانې نه یې قصه شروع کړې ده چې د ده والد امیر محمد افضل خان د بلخ گورنر وه او د شبرغان د محاصرې په کار مشغول وه. او د عبدالرحمن خان عمر دغه وخت ايله نهه کاله وه. دا کال ۱۲۷۰ هجري وو.

په اول بابونو کښې د امیر صاحب د ژوند عجیبه عجیبه واقعات لیکلي شوي دي په ډیر کم عمر کښې چې ده کومې بهادري کړې دي، ده کوم تکلیفونه برداشت کړي دي، د ده عجیبه عجیبه خلقو سره معاملي پېښې شوي دي. ده د سفر کوم تکلیفونه برداشت کړي دي هغه د بیابا لوستو قابل دي. لس یوولس کاله د روس او بخارا په علاقو کښې در په در گرځیدلې دی او د خپلو کوششونو په برکت آخر د افغانستان د حکومت په حاصلولو کښې کامیاب شوی دی. دغه ټول حالات په تفصیل سره لیکلي شوي دي. په اخري بابونو کښې د ملک د انتظامي امورو او هغه تدبیرونو ذکر دی چې امیر صاحب د خپل اتحاداد تدبیر او لیاقت په وجه په عمل کښې راوستي دي. او د هغه خلقو سر کوټی کښې یې هیڅ حيله نه ده کړې چا چې په ملک کښې د پلټنې سر پورته کړی دی او د ده په لار کښې حائل شوی دی. مونږ دا نشو وښلای چې د امیر صاحب د خپل اصل تصنیف شوي کتاب او د انگریزي تصنیف شوي کتاب ترمنځه څه اختلاف شته او که دا هو بهو هغه کتاب دی چې امیر صاحب لیکلې دی. کیدای شي چې انگریزانو مصنفانو پکښې څه کوز پاس کړي وي او د اصل کتاب په مضمون کښې یې د خپل شهنشاهیت د مفادو په خاطر ردوبدل کړی وي. بهر حال مونږ قام ته

هغه څيز پيش كوو چې څه به لاس راغلي دي . زه اميد كوم چې د قاضي صاحب دا خدمت به پښتانه تر عمره ياد لري او د هغه د اصول تر لاندې به وي . زه به اخر كښې دعا كوم چې الله تعالي دې د قاضي صاحب په گور نور كړي او په پښتون قام دې الله تعالي فضل و كړي چې يو شي او خپل ملك او قام اباد كړي .

فقط

عبدالخالق خلیق

د اداره اشاعت سرحد پېښور مالک

جنوري ۱۹۶۰ء مطابق رجب ۱۳۷۹ هجري

اول باب

د عبدالرحمن خان د هلکوانی زمانه، د ده د سبق نه زړه توریدل، او د څه مودې دپاره بندي کیدل، او بیا خلاصیدل، او په بلخ کې د فوځ سپه سالار کیدل او د تاشقرغان په طرف تلل، د میر اتالیق سره جنگیدل او فتحیاب کیدل، بیا د بدخشان د باغیانو د سرکوبی دپاره تلل او کامیابیدل، د بدخشان پنځوس سوداگر گرفتاریدل او د دوی مالونه ضبطیدل او قلعیدل، په دې جرم چې په حقیقت کې دوی به لارې وهلې او پښتانه به یې تنگول، د میر جهاندار شاه والي بدخشان د دې سړو په سختی سره مطالبه کول مگر د هغه قاصد سپک لیږل، په نتیجه کې میر جهاندار شاه سلامي کیدل او تحفې رالېږل او د عبدالرحمن خان هغه ته معافي ورکول.

غرمه به زما د سبق کار خلاص شو نو زه به دې سکول له تلم او په خپل لاس به مې د لوهاری کار زده کولو او د سوهان وهلو چل به مې هم زده کولو. دغه شان ما د رائفل د جوړولو کار زده کړو او درې مکمل دوه نیله رائفلونه مې په خپل لاس جوړ کړل. دا ټوپکونه ما د هغې ټوپکونو نه بڼه جوړ کړل چې کوم زما استاذانو جوړ کړي وو.

اوس سردار عبدالرحیم خان زما په کار باندې ډیر حسد وکړو او زما برخلاف یې سازشونه جوړ کړل. یوه ورځ هغه زما پلار ته ووي چې عبدالرحمن خان په شرابو او د چرسو په څښلو عادت شوی دی حالانکې ما دا یو کار هم نه و کړی. لیکن چونکې زه هلک وم او په روزانه بدو ویناگانو باندې به ډیر خفه کیدم له دې کبله ما اراده وکړه چې د بلخ نه خپل سخر څخه هرات ته تښتیم. د دې غرض دپاره ما پټې تیاری کولې چې زما نوکرانو زما پلار په دې خبر کړو او چونکې د تحقیقات نه هغه ته دا خبره صحیح ثابتې شوه، هغه زه په بندي خانه کېني واچولم. او زما ټول سپاهیان مریونه او نوکران یې زمانه واخستل. زما د بیوقوفی په وجه عبدالرحیم هغه ټول الزامات په ما ثابت کړل. زه یو کال په بندي خانه کېني وم. زنجیری زما پښو ته پرتې وې او زه ډیر سخت ډلگیر وم. هم په دغه ورځو کېني شیر محمد خان مړ شو او د عبدالرحیم خان دا طمع وه چې زه به د هغه په ځای جرنیل شم. لیکن زما پلار په هغه بدگمان و چې دا سړی غدار دی له دې کبله هغه یو خپل ذاتي اعتباري ملازم عبدالرؤف خان د جعفر خان زوی چې د توخي (یعنې غلجي) قبیلې نه و مقرر کړو. دې جعفر خان په ډیرو معرکو کېني خپل ځان یو ډیر بهادر سپاهي ثابت کړی و. او د قندهار په جنگ کېني مړ شوی و. هر کله چې هغه ته پته ولگیده چې زه سالار اعظم شوی یم نو هغه د دې عهدې د قبلولو نه انکار وکړو او زما پلار ته یې ووي چې ستا خپل زوی چې دیو کال نه

بندی خانه کښې پروت دی او د خپلو جرمونو کافي سزای خورلې ده، د دې عهدې دپاره زیات موزون دی. ورومې خو زما پلار د دې تجویز د منلو نه انکار وکړ او عبدالرؤف خان ته یې ووي چې ته لیونې یې چې دا خیال کوم چې عبدالرحمن خان ته دې د فوځ انتظام حواله شي لیکن هغه اصرار وکړو چې یو ځل دې ضرور په عبدالرحمن خان ازمیښت وکړې شي په دې وجه هغه دا تجویز منظور کړو او زه یې خان ته راوغوښتم.

زه لیږ د بندی خانې نه د خپل پلار په مخکښې د پېش کیدو دپاره راغلم نه مې مخ وینځلې وه او نه مې ویښته جوړ کړې وو بلکې هغه جامې مې اغوستې وې چې کومې هغه د قید په ورځ لیدلې وې او زنځیرې هم زما په پښو کښې پرتې وې خو چې څه وخت هغه زه ولیدم نو د هغه سترګې د اوبښکو نه ډکې شوې او ماته یې وویل چې ته ولې دا شان کارونه کوم ما په جواب کښې وویل ما هیڅ ورانې نه دی کړې او دا زه چې په دې موجوده حال کښې یم نو دا ټول د هغې خلعو گناه ده چې څوک خان ته ستا خیرخواه وائي. دغه ساعت چې ما خبرې کولې نو عبدالرحیم خان دربار ته راغلو ما چې هغه ولیدو نو پلار ته مې ووي چې دا هغه غدار دی چې زنځیرونه یې ماته اچولي دي زمانه به وښيي چې مونږ دواړو کښې کوم یو ته گناه ده؟

په دې باندې د عبدالرحیم رنگ د خفګان او فکر نه فق شو لیکن نه هغه څه کولې شو او نه یې وئیلې شو. بیا زما پلار ټولو فوځي افسرانو ته مخ کړو او وې وئیل چې زه دا خپل پاکل زوم په تاسو جرنیل کوم هغوي په جواب کښې وویل چې خدای دې نه کړې چې ستا زوم پاکل وي مونږ ته ښه معلومه ده چې هغه ډیر هوښیار او پوهه هلک دی او تاته به هم ثابته شي چې دا ټول نمک حرام خلق دی چې څوک هغه بدناموي. بیا زما پلار ما له رخصت راکړو چې څه او خپل کار کوه.

زه په دې ډیر خوشحاله شوم او لارم حمام کښې مې ولامبل په دې منځکښې زما نوکران را جمع شول ما له یې زما په رهایی او په خوش قسمتی مبارکی راکړې. په بله ورځ ما د خپل فوځ چارج واخستو او د کارخانو او میخزینونو ملاحظه مې وکړه ما جرنیل امیر احمد خان (چې بیا وروستو هغه زما په هندوستان کښې په طور د سفیر مقرر شوی وه) چې دغه وخت د توپخانې کمان افسر وه، د کارخانو سپرنټنډنټ مقرر کړو. او کمانډنټ محمد زمان خان مې د میخزینونو سپرنټنډنټ مقرر کړو. سکندر خان د غلام حیدر خان کمانډر انجیف ورور او یو بل سکندر خان چې بارکزی وه ما د پلټنې لورې افسران مقرر کړل. ما به پخپله د سحر نه تر مابینامه د مختلفو محکمو معائنې کولې او هرڅه ورځ به مې خپل پلار ته رپورټ ورکولو او په دې به هغه زمانه نور هم خوشحالیدو. په دې ورځو کښې فوځ دومره ښه منظم شو چې نه چرې ورومې شوی وه او نه به بیا چرې دا شان شي. د دې یوه غټه وجه دا ده چې

موجوده افسران ټول عيش پسند شوي دي. د امير شير علي خان په وختو کښې هغوي د بلو په خوړلو اموخته شوي وو او د خپلو فرائضو نه به ي غفلت کولو اوس هغوي له په خپلو تنخواه گانو صبر او خپل کار باقاعده او په ښه طريقه کول پکار دي. اميد دې د خداي پاک په فضل سره به زما قوم د دې نصيحت نه فائده وچته کړي او ورو ورو به ترقي وکړي.

زما پلار زما د فوخي خدماتو نه دومره خوشحاله شو چې ماته ي په ټول فوځ پوره اختيار راکړ او صرف د علاقې سول اختيارات او د ماليې د حساب کتاب کار هغه خان سره پرېښودو. څه موده پس زما پلار تاشقرغان ته لاړ او زه هم سره د خپل بادي کار د هغه سره ملگر شوم. مونږه چې ورسيدو نو د مير اتاليق ورور زما پلار له څه تحفي او يوه جيتي راوړه. زما پلار هغه سره ډير ښه پيش راغلو او هغه ته ي وويل چې ته خپل ورور له زما د طرف نه دا پيغام يوسه چې چونکې ستا ملک د دريائې آمو په غاړه پروت دې او افغانستان سره د هغوي تگ راتگ دې دې دپاره تاله پکار دي چې ته خپل خان د امير کابل دوست محمد خان د حفاظت لاندې وگنې نه چې د شاه بخارا. او تاله پکار دي چې ته په خطبه کښې د دوست محمد خان نوم اخلي ځکه چې ستا موجوده دستور د افغانستان دپاره د بې عزتي باعث دې. مير اتاليق چې دا خبره واورېده نو خپل ورور ته په قهر شو او د هغه د نيولو کوشش ي وکړو ليکن تاشقرغان ته راوتښتيدلو. د مير تاليق سواره هغه پسې شول او آبدان نومې ځاي سره ي گرفتار کړو مونږ چې خبر شو نو مونږه د هغه امداد له سړي واستول مگر زمونږه د سړو د رسيدو نه ورومې هغه قتل شوه او هغوي صرف دومره وکړل چې د مير اتاليق سړو له ي شکست ورکړو او د هغه د ورور نعلش ي راوړو. مير اتاليق چې د خپلو سورو د شکست نه خبر شو نو امير مظفر شاه بخارا ته ي شکايت وکړو. امير مظفر هم هغه کال د خپل پلار د مرگ نه پس په تخت ناست وه او دغه وخت په حصار کښې د يو بغاوت د فرو کولو دپاره مقيم وه بادشاه د مير اتاليق په شکايت باندې غوړ کښيښودو او يو نشان او يوه خيمه ي ورله راواستوله او ورته ي وويل چې دا خيمه په خپل ملک کښې ولگوه او د هغې مخکښې دا جنده ښخه کړه چې پښتانه ترينه ويريږي. د دې احمق مير دا خيال وه چې بس دا پوره ده چنانچه هغه قطغن ته واپس راغی او زمونږ مقابلې ته ي خان جوړ کړو زما پلار د هغه د روپي متعلق امير ته رپورت وکړو امير حکم وکړ چې قطغن ته فوځ وليږي زما پلار خپل ورور سردار عظيم خان ته د کرمې او خوستې نه د راتلو او هغه سره د ليدو دپاره دعوت ورکړو. زه ايک ته د هغه د استقبال دپاره لاړم.

مخکښې سپرلي له چې لا فوځ قطغن ته روان شوه نه وه ما د شپږو ورځو چوتي د دې غرض دپاره واخسته چې زه په خپلو سترگو وگورم چې ټول انتظام درست دې او که نه هر کله چې زما تسلي وشوه چې کار ټيک ټاک دې نو ما خپل پلار ته وويل چې راشه او ته

پنځپله معائنه و کړه هغه زما د انتظام نه پوره خوشحاله شو او ماله یی یو اس او د سرو زرو قیزی او زین او یوه مرصع پیتی او توره را کړه او ماته یی ووی چې "خه خدای دی مل شه زه دی هغه ته سپارم" ما د هغه لاسونه ښکل کړل او دوه ورځې پس زه هغه د خپل تره د لاندې د فوځ کمانډر انجیف مقرر کړم او دغه شان زه روان شوم. پنځلس ورځې پس زما تره په تاشقرغان کښې ما سره یوځای شو او بیا یو ځای ایښک ته لاړو. هغه ځای کښې مونږ درې ورځې قیام وکړو او د خرڅ خوراک او د باربرداری د څاروؤ انتظام مو وکړو. د هغه ځای نه مونږ د غوري قلاته روان شو چې په هغې کښې د میر اتالیق پلتن او رساله پرته وه مونږ سره شل زره فوځ او څلوېښت توپې وې او هغه مونږ ټول د قلات مخې ته راوستل چې د میر اتالیق فوځ یی په ښه شان سره وویښي. د هغې نه پس مونږ یو محفوظ ځای کښې دیره شو مازیگر وخت دی. ما د ټولې قلات بهر نه معائنه وکړه او د خپل فوځ دپاره مو مورچې جوړې کړې. د شپې مونږه د قلات خندق پورې سرنگونه وکنستل میر اتالیق هم څلوېښت زره سورو سره د غره په سوکه د خپلې قلات فوځ له دېدې کیرنې دپاره راښکاره شو زه دوؤ زرو سورو او دولس د قهر باتری توپو او څلورو پلتنو سره د هغه په شا ورپرېوتم. میر زمونږه د راتلو نه تر هغه وخته پورې بې خبره وه تر کومه چې ما په هغه توپې نه وې خلاصې کړې.

عبدالرحمن خان مخکښې وائي چې باوجود د غوري د قلات مضبوطوالي نه ما په داسې هنر او هوښیارتیا په هغې حمله وکړه چې ورومې مونږ د توپو د کوله باری نه پس بهرنی قلات واخسته. او د هغې نه پس مونږه په بازار قبضه وکړه. او د هغه ځای نه مو په اصلي قلات داسې زوروره حمله وکړه چې د قلات فوځ پښه وځوښیده.

عبدالرحمن خان مخکښې وائي چې هر کله دا جنگ جاري وه نو ما د قلات کورنر ته یوه چیتې ولیکله او په هغې کښې مې ورته ولیکل چې که چرې ته زما اطاعت قبول کړې نو زه به ستا د سورو مال او د خان بخشش وکړم او درته به د رعایا په نظر وگورم. ما د جنگ د بندیز حکم وکړو او دا چیتې مې د یو قیدی په لاس ولیږله. د قلات کورنر او لورې افسران پنځپله بهر ته په دې غرض راووتل چې ما سره د اطاعت د قبلولو په شرطونو بحث مباحثه وکړې هغوی زما شرطونه ومنل د قلات دروازې یی لرې کړې او د قلات ټول باشندگان راووتل. په دوی کښې اکثریت ما خپل تره څخه ولیږل او هغه د هغوی خانانو له خلعتونه ورکړل او بیا یی کورونو ته رخصت کړل. دا خلق په شمار کښې پوره لس زره وو لیکن چونکې میر د جنگ د فن نه ناواقف وه هغه صرف د لسو ورځو خوراک په قلات کښې جمع کړی وه. او که چرې ما حمله د یو څو ورځو دپاره ملتوي کړی وې نو هغوی به زما د اطاعت په قبلولو مجبور شوي وو. معلومیږي چې د میر دا خیال وه چې زما فوځ به یواځې د شاه بخارا په خیمه او جندپه خان ساتي. هر کله چې د میر اتالیق سرو زمونږ د مهربانی دا سلوک وکتو نو بیشانه

ډير خوشحاله شو ځكه چې د هغوي مشرانو هغوي ته د پښتنو د سنگدلي او د ظلم خبرې كړې وې په دې وجه د هغوي ډير سړي مونږ ته راواوړيدل او خپل كور ته واپس لاړل. مير اتاليق چې دا وليدل نو يو څو سړو سره د قطغن نه وتښتيدو او د ميران بدخشان په حكومت كښې ئ د رستاق په ښار كښې پناه واخسته چې مونږ په دې خبر شو نو مونږ سمدستي د غوري نه د هغه صدر مقام بغلان ته روان شو او د هغه ځاي نه مو د علاقې ټولو مشرانو ته چيټې وليكلې او په هغې كښې مو هغوي سره د امداد وعدي و كړې او بعضو له مو پكښې خلعتونه وركړل. بيا مونږ گورنران او قاضيان مقرر كړل. د هغې نه پس زه د بغلان نه خان اباد ته لاړم او د هغه ځاي نه مې دوه پلټنې او يوزر ازبك سواره، پنځه سوه پښتانه سواره او پنځه سوه بې قاعدې پلټن سره د شپږو ټوپو تالېخان ته وليږل د دې فوځ كمان افسر محمد يمين خان وه. چې د امير دوست محمد خان زوی وه او زما تره هغه سردار كړم وه. دا فوځ چې تالېخان ته ورسيدو نو فوراً ئ مورچې وكنستې او قلاي واخسته. زه او زما تره په دې عرصه كښې د خان اباد د معاملاتو د فيصله كولو دپاره هم په هغه ښار كښې وو. منجمله د دې معاملاتو نه يوه دا وه چې د امير دوست محمد خان نوم د خطبې په كتابونو كښې درج شو. د دې واقعي نه لږه موده پس مير اتاليق او ميران بدخشان د اندراب او د خوست خلق بغاوت كولو ته ولمسول او هغوي د هغه علاقې په گورنر باندې حمله وكړه. ما څلور زره سپاهيان د خان اباد نه د سردار محمد عمر د كمان لاندې د هغه امداد ته وليږل او زما نيکه د كابل نه سردار محمد شريف خان سره د دوو پلټنو او يوزر بې قاعده فوځ يوزر رساله او شپږ ټوپې هغه له وليږلې دا دواړه فوځونه په بزدره باندې يو ځاي شو او د باغيانو ئ سخته سرکوبي وكړه. د باغيانو دوه زره تنه مړه او زخميان شول. د دې فتحې نه پس دواړه فوځونه خان اباد او كابل ته واپس شول او پنځه سوه سړي د اندراب گورنر سره پاتې شول. هر کله چې مير قطغن ته پته ولگيده چې د تالېخان قلا ورانه شوې ده نو رستاق ته روان شو. او د دريائې آمو نه راپورې وتو او د قولا ب په خوا كښې سياد نومې يو ځاي سره ډيره شو دغه ورځو كښې د قولا ب مير سارا بيگ وه. چې بيا وروستو ئ د شاه بخارا نه شكست وخوړو او ما سره كابل ته راغې او زما د دربار يو معزز سردار شو. چونكي دې د مير اتاليق خپل وه د دې كبله هغه، هغه له لس زره سواره په طور د امداد وركړل او د بدخشان خلقو هم هغه له لس زره سواره وركړل. دې سره د هغه خپل درې نيم زره سړي هم شامل شول او دې ټول لښكر په جمع د حضرت امام او تالېخان په خوا كښې په علاقه حمله وكړه او ټول د باربرداري سواره ئ تالا كړل ما هم د دوي برخلاف سواره مقرر كړل. او په دې دواړو ټولو كښې به اكثر مقابله كيدله. په دې طريقه د دواړو فريقو نه سل سل يا دوه دوه سوه كسان مړه شول. كوم باغيان چې مونږ گرفتار كړي وو هغه ما په توپه كښې والوځول. دا بغاوت درې كاله روان وه

او قریباً پنځه زره باغیان ما په توپو والوځول. د دې نه علاوه لس زره باغیان زما د فوځ دلاسه قتل شول.

د دې بغاوت چې یو کال وشو نو سردار یمین خان زما تره ته ولیکل چې زه د بدخشان پنځلس زره کورونو سره د مقابلي کولو طاقت په ځان کېښي نه وینم له دې کبله ما له فوراً کومک راولیږه که نه وي نو زه واپس کیږم. چونکې هغه ته قطعي جواب چا ور نه کړو هغه بهي اجازه نه خان اباد ته راواپس شو. په دې ما خپل تره ته ووي چې زه به د هغه په ځای جنګ له لار شم او د خداي په مدد سره به زه دا ټول ملک صرف په شپږ د قچې پاترو توپو او پنځو زرو سورو سم کړم. ماته تره په جواب کېښي ووي چې دا ډیر گران کار دی ته لا وړو که هلک یی او ږیره دې لا هم نه ده راغلې نو هسې نه چې ویريږي ما ورته ووي چې زه به درته وښیم او بیا زه هم په هغه ورځ روان شوم. د یو لوی منزل نه پس زه تالیخان ته ورسېدم. هر کله چې فوځ زه ولیدم نو هغوي ډیر خوشحاله شو او سردار یمین خان ماله په لاره په مخه راغی اګر چې هغه زما تره وه او زما نه په عمر کېښي ډیر زیات وه لیکن چونکې هغه بزدل ثابت شوی وه ما د هغه نه مخ واړولو او هغه سره مې نورې څه خبرې ونه کړې. بغیر د دې نه چې ته د خپل نامتو پلار دوست محمد خان دپاره باعث شرم یی.

زه چې ورسېدم نو هغې نه دوه ورځې پس د رستاق او د بدخشان خلقو د میر یوسف علي چې د فیض اباد د میر شاه ورور وه د هدایاتو مطابق دوه درې سوه سواره د دې غرض دپاره مقرر کړل چې زما د کیمپ نه چار چاپیره علاقه او د تالیخان دره ټوله لوټ کړي. هغوي ناساپي زما د باربردارۍ په اوښانو او یابوانو باندې حمله وکړه چې هغوي دوو سوو بهي قاعدې سپاهیانو او پنځوس سورو سره د رسد سامان راوړلو. هغوي سمدستي زما په کومک وغوښتو او پخپله یی هغوي سره مقابله شروع کړه. ما سمدستي هغه له اوږه سوه سپاهیان ولیږل او دوی دې خلقو له شکست ورکړو او اوښان او یابوان صحیح سلامت راوړسیدل. دوه ورځې پس دغه شان بله واقعه پیښه شوه لیکن په هغې کېښي هم باغیانو شکست وخوړو. درې میاشتو پورې هم دغه شان مقابلي جاري وې. چې یوه ورځ میران قطن زما د قتل سازش وکړو او د هغوي ملازه ډوډی له راوغوښتم زه درې سوه د رسالي سورو او دوه سوه بهي قاعدې سورو سره دې ډوډی له لارم. ما سل تنه سواره د خپل ځان نه مخکېښي د دې دپاره واستول چې د دې ملا د کور نه په څه فاصله باندې چاپیره شي. زه چې ورسېدم نو ډوډی کیښودې شوه ولې هم دغه وخت په دې سلو تنو سورو کېښي یو تن ماله راغی او وې ولیل چې مونږ باندې یو لوی فوځ حمله وکړه او مونږ مجبوراً ورو ورو په شاه کیږو. ما فوراً خپل میزبان او د هغه زامن گرفتار کړل او خپلو سورو سره د شاملیدو دپاره روان شوم. دې سره سم ما خپل کیمپ ته یو سورو ولیږلو چې یو زر سواره یوه پلتن او دوه توپي دې زما مدد له

سمدستي راروان شي. او د وخت د بچ کيدو دپاره مې هغوي ته هدايت ورکړو چې توپچيان او پلتن دې د رسالي سوړو پسې سواره شي چونکې د باغيانو لښکر په شمار کښې لس زره خلق وو ما دا خپل ورکوته شان لوڅ په اتو حصو کښې تقسيم کړو او بيله بيله حصه مې د يو بل نه په څه فاصله باندې ودروله. او د ټولو نه لويه حصه مې خان سره وساتله. بيا مې ورومې حصې ته د ډزو کولو حکم وکړو او هرکله چې د هغوي نه باغيان راتاؤ شول لکه چې څه رنگ زما طمع وه نو دويمې حصې ته مې بيا د ډزو کولو حکم ورکړو. او څه وخت چې د هغوي نه هم باغيان راتاؤ شو نو دريمې حصې ته مې د حملې کولو حکم وکړو دغه شان اووه حصې په جنگ کښې شاملې شوې او اوس زما د حصې دا کار وه چې تورې راوباسو او په دشمن حمله وکړو.

په دې منځکښې زما د کيمپ نه امداد راوړسيدو او ما يوه عامه حمله په باغيانو وکړه. چونکې د باغيانو طاقت هم په اتو حصو کښې تقسيم شوی وه هغوي زما د لاسه سخت شکست وخوړو او سل تنه مړه او څلور سوه قيديان يې په ميدان کښې پرېښودل. زما نه هم سل تنه سپاهيان مړه شول. په قيديانو کښې لس يا دولس تنه د رستاق مشران هم وو هغوي ټولو هغې ملا ته ډير کنځل وکړل او وې وئيل چې هغه د قطغن ميرانو ته ليکلي وو چې زه به د پښتنو د لوڅ سالار مدعو کړم او بيا به يې تاسو له په لاس کښې درکړم. خو شرط دا دی چې که چرې تاسو زما بادي کارم له د شکست ورکولو دپاره کافي لوڅ راستولې شي. دغه وجه وه چې ميرانو دا مشران سره د لسو زرو سوړو راستولي وو. هغه شپه زه ډير ناوخته خپل کيمپ ته واپس راغلم او د ټولې واقعي رپورټ مې خپل تره له خان اباد ته واستولو او هغه ملا مې هغه له ورکړو. په قيديانو کښې چې څوک زخميان وو د هغوي مې ډاکټري علاج وکړو او هرکله چې هغوي جوړ شول نو په هغوي کښې مې څنو څنو له خلعتونه ورکړل او څنو له مې د لارې خرڅ ورکړو او رخصت مې کړل. او ورته مې وئيل چې خپلو خلکو ته دا وينا وکړئ چې د شوکې او د غلا عادتونه پرېږدي. ما د هغوي مير ته دا پيغام وليږلو چې که چرې ته جنگ کول غواړې نو پکار دي چې ستا ورور او ته ښکاره ميدان ته راوځي. او دا فريب مه کوئ. يو طرف ته خو زما پلار له تخت پل ته خپل قاصدان د دوستي ښکاره کولو دپاره ليږي او بل طرف ته د هغه برخلاف سازشونه کوئ. ما هغوي ته دا پيغام هم ورسولو چې که چرې زما پلار و غواړي چې بدخشان فتح کړم نو په مير کښې دومره طاقت نشته چې شپږ گينټې زما مقابله وکړي. د قطغن قيديان ما پرې ښودل بلکې د هغوي خپلوانو ته مې پيغام وليږلو. (ځکه چې هغوي د قطغن نه تښتيدلي وو او د شاه بخارا په زمکه اباد شوي وو) چې که چرې تاسو خپلو کورونو ته رانغلې نو زه به دا ټول قيديان قتل کړم. ما دې قيديانو ته هم وئيل چې خپلو خپلوانو سره په دې سلسله کښې خط و کتابت وکړئ. او هغوي ته ووايي چې بې

خوف و خطر خپل ملک ته واپس شی. د دې نتیجه دا راووته چې د قطغن یو څو ملیان په طور د هغوي د نمائنده گانو په دې غرض راغلل چې ما سره د جوړې شرطونه فیصله کړي. ما هغوي ته د خدای په نوم قسم وخورو چې که چېرې ستاسو خلق حکومت افغانستان ته د نقصان رسولو کوشش ونه کړي او خپل ځان په امن او وفادار رعایا ثابت کړي نو زه به هغوي ته د خپلو خلقو په شان گورم. او د هغوي د مفادو حفاظت به کوم. هر کله چې ملیانو زما دا خبرې هغوي ته ورسولې نو دوه زره تیرې خپلو کورونو ته واپس راغلې او په تالېخان کښې اباد شول. د بدخشان د قیدیانو په خله چې کوم پیغام ما میر یوسف علي ته استولې وه د هغې نه د هغه په زړه هیڅ اثر ونه شو او د غلا او د شوکې د خوی نه وانه وړیدل. د یو څو هفتو د امن نه پس هغه د قطغن او د قولا ب میرانو او د هغه ورور میر شاه سره مشوره وکړه او هغوي ته یې دا لمسونه وکړو چې په عبدالرحمن باندې د یو قطعي فتحي حاصلولو دپاره دا ضروري ده چې مونږ ټول طاقت یو ځای کړو او بیک وقت په هغه باندې په دوو مقاماتو یعنې تالېخان او چال کښې حمله وکړو. په چال کښې څلور سوه باقاعده سپاهیان د پلتنې څلور سوه بې قاعدې سپاهیان، پنځه سوه سواره او دوه قجر باتری توپې د سردار محمد عالم خان د کمان لاندې چې یو ډیر بهادر او تجربه کار افسر وه، موجود وو. باغیانو د حملې تجویز په دا شان کړې وه چې یو ورکوټی شان ټولې به چار چاپیره علاقه د دې غرض دپاره لوټ کړي چې مونږ به دې دوک کښې پاتې شو چې د باغیانو باقاعده فوځ نشته بلکې یو څو تنه راغلي دي دې سره سم به ډیر ش زره سواره د تالېخان په باغونو کښې د شپې د میر علي ولي چې د میر اتاليق ترې ور وه د کمان لاندې پټ شي. د دې تجویز مطابق سحر سل تنه باغیان د خپلو ځایونو نه راووتل او سل اوښان یې بوتلل چې د څو دپاره بهر راوتی وو. د فوځ د هراول افسر په خپلې ناپوهتیا صرف دوه سوه سواره د دې اوښانو د خلاصولو دپاره ولیږل. زه چې د دې واقعي نه خبر شوم نو ما دې افسر ته وویل چې تا غلطې کړې ده چې دومره لږ سړي دې د مقابلې دپاره واستول او دې معلومه نه کړه چې د دشمن طاقت څومره دی. ځکه چې زما دا یقین وو چې سل تنه سورو هیجری زما د هراول په موجودگی کښې زما د اوښانو د بوتلو جرأت نه وه کړې. تر څو چې د هغوي نور ملگري په خواو شا کښې پټ نه و. له دې کبله ما ټول فوځ د جنگ دپاره تیار کړو. لا ډیر ساعت نه وه تیر شوی چې معلومه شوه چې زه په درستی وم ځکه چې زمونږه سړي لا په مشکله تیار شوي وو چې مونږ ولیدل چې زمونږ په سړو کښې اته شلې تنه زما د یو لوی بهادر افسر د کمان لاندې مونږ طرف ته راتښتي. او څلور زره باغیان د هغوي تعاقب کوي. ما دا احتیاط کړې وه چې ما خپلې توپې سره د دوو سوو سپاهیانو د یوې غونډۍ په سر چې د هغې نوم ارتنبه وه مقرر کړي وو. او هغوي ته مې هدایت کړې وه چې تر څو ما حکم نه وي درکړې تر هغې ډز مه کوي. د دې نه علاوه ما زر

تنه پیاده سپاهیان د باغیانو ښي طرف ته او پنځه سوه گس طرف ته مقرر کړل او باقي رسالي او پیاده سپاهیانو سره زه د مورچو نه بهر دشمن ته مخامخ ودرېدم. هر کله چې جنگ گرم شو او د دشمن توجه بالکل یو طرف ته شوه نو ما خپل توپچیان د دشمن شا ته ولیږل او هغه پیاده سپاهیانو ته مې چې د باغیانو ښي او گس طرف ته ولاړ وو د ډزو شروع کولو حکم ورکړو. دینخوا نه ما په ډیر زور شور سره د مخامخ نه حمله وکړه. هر کله چې په باغیانو د چارچاپیره نه د توپو او توپکو ټکولې ووریدې او په دې پته پوهه نشو چې ما سره څومره طاقت دی نو د هغوی پښي وځوړیدې او توپچیانو طرف ته یې مخ کړو. هر کله چې ما د هغوی دا حالت ولیدو نو رسالي ته مې د نوري مضبوطې حملې کولو او ازور کړو. د باغیانو صفونه مات شول او مکمل شکست یې وخورو. نهه گینتي جنگ په دې وزن وشو او د باغیانو نه درې زره مړه په میدان کښې پاتې شول زمونږ د طرف نه سل کسه مړه او څه زخمیان شو. مونږه د باغیانو نه شپږ سوه قیدیان او پنځه زره اسونه ولیږل. بیا ما د مړو باغیانو د سرونو نه یوه قلعه مینار جوړ کړو چې ژوندي ترینه عبرت واخلي. بیا ما د خپلې فتحې یو پوره رپورت خپل تره ته واستولو او هغه له مې مبارکباد ورکړو.

د چال باغیانو ډیره معمولي شان مقابله وکړه ځکه چې هغوی په شمار کښې صرف دولس زره تنه وو. د هغوی سالاران میر بابا بیگ او میر سلطان مراد وو د لږې جگړې نه پس هغوی مات شول او سره د خپلوانو زخمیانو وټټیدل. او سل تنه مړه ترې په میدان کښې پاتې شول. میر بابا بیگ د اس نه وغورځیدو او پښه یې ماته شوه. او خپلو سړو خان سره بوتلو. د دې قطعي فتحې نه پس د میران بدخشان دا یقین وشو چې مونږ په صفا میدان جنگ کښې د منظم پښتنو سپاهیانو مقابله نه شو کولې د دې دپاره زمونږ هم یوه لار ده او هغه دا ده چې مونږ خپل لوټ مار او د دغا بازی رویه بدستور جاري وساتو.

هم په دغه ایامو کښې میر مظفر شاه بخارا د دریائې آمو نه راپورې وتو او په چریکار کښې ډیره شو. د دې غرض دپاره چې هغه په خپلو سترگو وگوري چې پښتانه د بدخشان خلقو سره څه رنگ سلوک کوي. چونکې زما د پلار په زړه کښې د میر مظفر د دوستانه تعلقاتو متعلق ډیر شک وه له دې کبله هغه زما پلار ته ولیکل چې ته ماله اته زره چرخي سپاهیان د عبدالرحمن د کمان لاندې په طور د کومک راواستوه او دولس زره سړي خان ته پرېږده. دا وخت زما پلار سره لس نیم زره سړي موجود وو. دغه وخت دا هم ویره وه چې زمونږه ټول ازبک رعایا زمونږ پر خلاف راپاڅي. ځکه چې هغوی او شاه بخارا د یو قام خلق وو چونکې زما تره د ترکستان د ملک نه ناواقف وه هغه د دې ټولو واقعاتو په سبب خوفزده شو او ماته یې ولیکل چې د تالېخان قبضه فوراً پرېږده او سره د فوځه خان اباد ته راشه. ما په جواب کښې ورته ولیکل چې دا به ښه وي که چرې زه بشرط ضرورت د روانیدو دپاره خان

تیار وساتم. خکه چې دا به څه عقلمندي نه وي کڼه چرې زه دا ملک چې مونږ اوس اوس په مشکله او جنگونو فتح کړې دې بې فوځه پریږدم. ولې زما تره زما په خبره غوړ کښینښودو او بیای راته ولیکل چې سمدستي روان شه له دې کبله زما د دې حکم د تعمیل کولو نه بله لار پاتې نه شوه او زه سحر سبا خپل ټول فوځ سره روان شوم. چونکې د ټول سامان جنگ د وړلو دپاره ما سره کافي خاوري د باربرداری دپاره موجود نه وو ما دا حکم وکړو چې باقي مانده سامان جنگ دې پیاده او سواره په خپلو کښې وویشي او هر یو سره دې لږ فالتو بوج وچت کړي. د دې نه علاوه چونکې د خان اباد په لارې باندې خوراک په کافي مقدار کښې په لاس نه شو راتلې له دې کبله ما سل سواره د لوټ دپاره واستول او ورته مې وویل چې د ارسبز قبیلې پنځلس زرو گلهو نه چې خومره گلهې راوستی شی هغه راوړئ. ما خپل لښکر بیا په دریو حصو کښې تقسیم کړو. د هراول کمان ما شمس الدین خان د سردار امین محمد خان زوی له ورکړو بې قاعدې پیاده فوځ او د رسالې یوه حصه سره د څلورو ټوپو ما په قلب کښې مقرر کړه او په دریمه حصه کښې ټوله توپخانه او باقیمانده پلټن او دریمه برخه د رسالې شامله وه هغه سل سواره چې ما د گلهانو د راوستو دپاره لیرلي وو هغوی ما سره د خواجه جنگل کلي په خوا کښې یو ځای شول. د تالیخان خلقو چې دا ولیدل چې مونږ ناساپي را روان شو نو هغوی زمونږ په شا پنځه شپږ زرو سورو سره تعاقب وکړو. ولې هغوی په مونږ باندې د حملې کولو زړه ونه کړو. د هغوی د تعاقب ختمولو دپاره ما یوې پلټنې ته حکم وکړو چې د لارې په خوا کښې په یو سمسته کښې چې یو زر گزه وږده وه خان پټ کړی او څه وخت چې باغیان د هغوی په خوا کښې تیرېږي نو په هغوی دې ډزې وکړي. هر کله چې زما د حکم په تعمیل کښې په هغوی ډزې وشوې نو زما د فوځ وروستو سړو په هغوی د مخامخ نه حمله وکړه او دغه شان د باغیانو سواره د مخ او د شان راگیر شول او وتښتیدل. چا خو خان سیند ته وغورځولو او څوک زمونږ د گولو نه د بچ کیدو دپاره د غرونو سوکو ته وختل. په دې طریقه د باغیانو څلور سوه تنه ضائع شول. د دې نه پس مونږ خان اباد ته روان شو او ما بنام وخت چې مونږ پورې وتو نو مونږ نه یوه ټوپه سیند کښې پریوته. چونکې د سپاهیانو نه هغه ټوپه را ونه وتله له دې کبله زه پخپله د اس نه کوز شوم او یو څو تنو سپاهیانو سره مې ټوپه د سیند نه بلې غاړې ته راوویسته. چونکې زما جامې لوندې شوې وې او ما ټول فوځ جامو بدلیدو ته نه شو پریښودې له دې کبله سپاهیانو اورونه بل کړل او خپلې جامې مو پرې وچې کړې. قریباً دوه بجې څه وخت چې مونږ خان اباد ته رانژدې. کیدو نو مونږ د ډزو اوازونه واوریدل او داسې معلومیده چې زما د تره د کیمپ نه راځي. سردار شمس الدین ماته ووي چې دا ټوپې ماته د ازبک سورو ښکاري او معلومیږي چې هغوی ستا د تره کیمپ تالا کړو له دې کبله مونږ له کابل ته تښتیدل پکار دي ما ورته په

جواب کښې ووي چې ما د خلقو د خلو نه ستا د بهادري ډير تعريف اوريدلې وه چې کومه تا په 1257 هجري کښې د انگريزانو برخلاف په ميدان جنگ کښې بنودلې وه . اوس ستا هغه بهادري څه شوه، په دې هغه چپ پاتې شو . بيا ما شهيد سواره خپل تره څخه راواستول او ورته مې وويل چې ما ستا د کيمپ د طرف نه ډزې اوريدلې دي له دې کبله زه هم په هغه ځاي کښې ودرېوم چې کوم ځاي کښې يم ليکن په هر طرف چې ته ماته د تلو حکم کوم نو په هغه طرف جنگ کولو ته تيار يم . په يوه گينته کښې زما سرې واپس راغلو او دا خبرې راوړو چې زما تره په دې خوشحالي کښې توپې خلاصولې چې د بخارا بادشاه د بوساگانه په دريائې آمو پورې وتو او وتښتيدو .

دغه وخت زما د پلار يو نوکر چې يو بهادر او تجربه کار سرې وه او په ميدان جنگ کښې خالص مشرې وه نوم ي غلام علي خان وه هغه د دريائې آمو د سرحدې محافظې دستې مشر وه او په هژده نهر کښې د دريو نهرونو گورنر وه . دې دغه وخت کرکي او بوساگانه د سرحد د معائنې دپاره تللې وه . دغه ځاي کښې هغه د شاه بخارا دوه زره سورو سره مخامخ شو او سمدستي ي په يوبل ډزې شروع کړې . د معمولي جنگ نه پس دا سرې د مير مظفر کيمپ ته وتښتيدل . مير خو پخپله بخارا ته وتښتيدو او د خپل مال اسباب يوه حصه ي او څه خيمي ي وروستو پرېښودې . دا سامان ټول غلام علي له په لاس ورغې ، سامان غلام علي په سپاهيانو تقسيم کړو او خيمي ي زما پلار له واستولې . په دې نېک خبر زه سمدستي خپل تره له روان شوم او زمونږ د دواړو په خوش قسمتي باندې ما هغه له مبارکباد ورکړو . په بله ورځ د هغه په اجازت ما دوه پلټنې ، يوه رساله دوه توپې او پنځه سوه بې قاعدې سپاهيان تاليخان ته په دې غرض واستول چې د هغه ځاي خلقو ته دا معلومه شي چې مونږه د تاليخان قبضه لا پرېښودو ته تيار نه يو . ما هغوي ته دا پيغام هم وليږلو چې د بدخشان خلقو که بيا ورانې وکړو نو زه به سمدستي سره د کومکه بيا درسم .

په دې منځکښې زه خان اباد کښې پاتې شوم چې د فوځ تنظيم وکړم ځکه چې پنځه مياشتې پورې ما خپل فوځ نه ولیدلې . هرکله چې د تاليخان خلقو ته معلومه شوه چې د کوم فوځ نه هغوي اوس اوس خلاص شوي وو هغه بيا واپس راغې او د پښتنو د حکومت نه هيڅ خلاص نه شته نو هغوي د مير شاه ترله زما تره له په نکاح کښې ورکړه او هغه دا نکاح په ډيرې خوشحالي سره قبوله کړه . زه د دې واده نه سخت برخلاف وم او ما د دې دغاباز قوم سره د دوستۍ د نقائص په حقله ډير دلائل بيان کړل بلکې ما خپل تره نه اجازت وغوښتو چې زه بدخشان په زور اخستل غواړم د دې دپاره چې د داسې بې اعتباره دشمن يا نام نهاد دوست نه ځان خلاص کړم چې هغه هميش دپاره زمونږ په سترگو کښې ازغې وه ليکن زما تره يوه خبره هم وانه وريده او د خپلې کويژدنې متاڼي ي وخوړه .

زۀ بيا تخت پُل ته راغلم او يو كال ما دهغه ځاي د فوخ په تنظيم كښې ولگولو او بيا په مخكښې سېرلي كښې زۀ قطغن ته واپس شوم. په لاره ما سره يوه عجيبه واقعه وشوه په يو پړاؤ كښې چې دهغې نوم قزوي ناروۀ (چې دهغې معني د جينكو د لوبو ځاي دى) زۀ په خوا كښې يوې غونډۍ ته چې هغه ځاي كښې زمونږ دپاره د باربردارۍ څاروو څر كولو، د گرځيدو دپاره لارم، اتفاق سره زما سپاهيان زما نه خطا شول او يو ځنگلي اوښ په ما حمله وكړه، ما سره بغير د يوې چرې نه بله هيڅ وسله نه وه له دې كبله ما د يو لوى گټ نه چارچاپيره دؤ وهل شروع كړل. اوښ هم ما پسې د گټې نه چاپيره دؤ وهلو تر دې پورې چې زۀ ډير سترم شوم او چونكې زما يو سپاهي هم په نظر راغلو نو زۀ مجبور شوم چې د خپل ځان د بچاؤ دپاره ودرېرم او د اوښ مقابلې وكرم. بيا مې يوه گټه راواخسته او څومره چې زما نه كيدى شوه په هغه هومره زور مې هغه په غوړ وويشتو په دې باندې هغه په ښكونو راپريوتو او چې بيا ى ځان پاڅيدو ته جوړولو نو ما چارۀ راوويسته او حلال مې كړو او ټولې وينې په ما راپريوتې، اوښ چې ما په مړ كيدو وليدو او چونكې ستومانه هم وم نو زۀ بيهوشه شوم. معلوميږي چې زۀ به يوه گټه بيهوشه وم. چې زۀ په هوش شوم نو زۀ ډير خوشحاله شوم چې اوښ مې مړ وليدو. د دې په سزا كښې چې سپاهيانو زما په حقله ډير غفلت كړى وه ما حكم وكړو چې هريو له دې ديرش بينته ور كړې شي. او دا يوه قاعده مې جوړه كړه چې هر كله زۀ په خپل داسې ذاتي كار پسې روان شم چې بادي گارد پريښودل زما دپاره ضروري شي نو دوه يا درې اعتباري سړي دې زما په خوا كښې موجود وي.

په قطغن كښې فوخ زما په راتلو ډير خوشحاله شو او ما سپاهيانو ته د خپل پلار د طرف نه دا پيغام واوړولو چې زۀ تاسو ټولو ته د خپل اولاد په شان گورم او زما تاسو سره هغه پدري محبت دى لكه څنگه چې مې عبدالرحمن زوي سره دى. په دې هغوي د خوشحالي نه چغې وويستې او وي ونيل مونږ كښې به هريو كس خپل ځان د خپل پلار سردار محمد الفضل خان دپاره قربان كړو ما خپل ترۀ ته هم د خپل پلار سلامونه او د مهرباني پيغامونه ور كړل. دهغې نه پس زۀ خپل كور ته لارم. هلته فوخ زما ډوډۍ كړې وه او زما په عزت كښې ى آتش بازى خلاصې كړې. په بله ورځ زۀ حسب معمول د ميخزينونو انبار ځانو او د توپخانو ځايونو ته د معائنې دپاره لارم او د خداى شكر مې وكړو چې هريو څيز په ښۀ حالت كښې وه. په بله ورځ ما د فوخ د يو لوى پريډ معائنه وكړه.

د يوې هغې د قيام نه پس زۀ د تاليخان د معائنې دپاره لارم. هغه هم په ډير ښۀ حالت كښې وه. ميران بدخشان چې زما د راتلو نه خبر شول نو هغوي ما له شپږ ښكلي غلام بچه گان، نهۀ اسونه سره د سپينو زرو د قيزو او زينونو، نهۀ گودي د شهدو، پنځۀ بازونه او دوه ښكاريان سېي په طور د تحفې راوليږل. د دې په عوض كښې ما ميرانو له خلعتونه او نورې

تحفې وليږلې. او يوه چيتي مې هغوي له د دې خبرې د يادگيرنې دپاره وليږله چې هر کله زه په وروستي بار په تالېخان کښې وم نو تاسو ما سره د ځنې کانونو د قبضې راکولو وعده کړې وه چې يو د فيروزي (توپاز)، پنځه د سرو زرو، يو د لاپس لازولي Lapis Lazuli او يو د Malachite او نور کانونه وو. مگر زما د تره نه په دريافت معلومه شوې وه چې هغوي لا تر اوسه دا کانونه هغه ته نه وو حواله کړي. زما چيتي چې هغوي ته ورسیده نو هغوي ماته په دې کانونو باندې د قبضې کولو اختيار راکړو. چنانچه ما په هغې قبضه وکړه او بعضې ډير قيمتي کاني مې سره د نورو تحفو پلار ته وليږل بيا زه د خپل پلار په حکم د يو عرصې دپاره ايک ته لارم او د هغه ځای نه بلخ ته. په دې منځکښې زما تره د کرمې او د خوست حاکم مقرر شو او سردار عبدالغياث د هغه په ځای زما پلار مقرر کړو. څه موده پس زما پلار زه په خان اباد کښې د فوځ گورنر جنرل مقرر کړم. زه چې هلته ورسيدم نو په ملک کښې اړه گرې وه د ښار هريو حاکم د خپلې خپلې ضلعي ټوله ماليه خوړلې وه او سردار عبدالغياث خان مرحوم ته هيڅ پته نه وه چې څه کيږي. ځکه چې هغه د گورنري په نسبت زيات تر د ډاکټري کار کولو او خلقو له به ي نسخې جوړولې. ماته دا پته هم ولگیده چې په وروستي کال کښې د اتو مياشتو او په روان کال کښې د څلورو مياشتو تنخواه چانه ده ورکړې. زما ورومې کار دا وه چې ماليه مې ټوله کړه او د ټولو حاکمانو نه مې بقايې وصول کړې او سپاهيانو له مې خپلې تنخواه گانې ورکړې. د دوه پلتنو او د څلورو سوؤ سورو افسران چې په خان اباد کښې زما د پلار د طرف نه مقرر شوي وو دا شان سړي وو چې هغوي د سردار مرحوم د غفلت نه فائده وخته کړې وه او د علاقې ماليه ي پخپله وصول کړې وه او پخپله ښگره ي راوستې وه. زما په راتلو د هغوي کار وران شو او ډير سخت په قهر شول هغوي ورومې کار د بدل دا وکړو چې فوځ ته ي د بغاوت او کابل ته تېنديدو لسه وکړه. زما د تره زوي مير عزيز چې په کابل کښې وه او د خپل پلار د فوځ برائى نام مشر وه د يوولسو کالو هلک وه او په دې سبب د خپلو اتاليقو او د سرپرستانو د اثر لاندې وه او هغوي د دې پلتنو او سورو د افسرانو سره ملاؤ وو. دې سړو د سپاهيانو په زړه کښې دا خبره واچوله چې دا ملک خو ټول د عظيم خان زما د تره دى او د عبدالرحمن حکومت او اطاعت قبلول زما بيوقوفي ده له دې کبله مونږ ټولو له کابل نه د خپل مالک زوي سره تلل پکار دي.

د دې ټولو خبرو لومړى اثر د دې جاهلو سپاهيانو په زړه وشو او دې سره مونږ له د خپل نيکه د مرگ خبر هم راغې. په دې افسوسناک خبر د دې دوؤ پلتنو او رسالو سپاهيان زيات زړور شول او زما د کور نه راتاو شول. او په لويو گټانو ي زمونږ د کور د دروازو د ماتولو کوشش وکړو په دې زما فوځ راووتلو او سمدستي ي باغيان تس تس کړل. دا باغيان بيا کابل ته لاړل. ليکن د هغوي نمک حرام افسران چې چا هغوي دې بد کار ته مائل کړي

وو هغوي دې سپاهيانو سره ملگري نه شول. د دريو ورځو د انتظار نه پس دې سپاهيانو زړه بائلو او ماته ي د معافي يوه چيټي وليکله او وي ليکل چې زمونږ افسرانو مونږ له دوکه راکړې ده ما ورته په جواب کښې د هغه خلقو نومونه دريافت کړل چې چا هغوي ته د بغاوت کولو لمس کړې وه او هر کله چې هغوي ماته دا نومونه وښودل نو ما ټولو سره د معافي ورکولو وعده وکړه هغوي ماته د دې خلقو فهرست چې په هغې کښې اته کپتانان او نائب لفتيننتان او د فوځ کمانډنتان شامل وو او په اخر کښې د محمد عزيز د سرپرستانو او د اتاليق نوم وليکلو. او وي ليکل چې دې خلقو په قرآن قسم خوړلې وه چې دوي ټول به ستا برخلاف يوه ډله کيږي. د دې نه پس ما ټول سپاهيان خو معاف کړل ليکن اته کپتانان مې په توپه کښې والوځول. کمانډنتان مې دس مس کړل ځکه چې هغوي زما د تره غلام بچه گان وو په دې طريقه ملک کښې امن قائم شو.

څه وخت چې زما د تره خبر مير اتاليق ته ورسيدو، هغه خپل زوی سلطان مراد خان قطغن ته د خلقو راپاڅولو دپاره راواستولو. ما د فوځ يوه مضبوطه دسته چې په هغې کښې درې پلټنې، دولس توپې، يو زر د رسالي سواره، دوه زره بې قاعده پياده د سردار محمد عالم خان او سردار غلام خان د سالاري لاندې د باغيانو د سرکوبي دپاره مقرر کړل. زما دا لټ وه چې زه په باغيانو باندې د شور آب په لاره د نرين په مقام حمله وکړم مگر د بدقسمتي نه اول سر کښې يوه حادثه پېښه شوه د سردار محمد عالم دا خوي وه چې هغه به هميش د خپل فوځ نه وړاندې دوو سوو سورو سره روان وه. څو څو ځله مونږ هغه له تنبيه ورکړې وه چې دا ډير غلط کار دی چې يو لوی افسر خپل خان دا شان خطر کښې واچوي او د خان نه مخکښې ايډوانس کار نه ليري. دغه شان يوه ورځ د قطغن دوو زرو سورو چې چاپيره په غونډو پټ ناست وو په هغه حمله وکړه د عالم خان سرې چې د باغيانو د شمار نه خبر شول نو وتښتيدل. مگر چونکې سردار پخپله د اطاعت د منلو عادت نه وه هغه يو څو زرو سورو سره سره مقابلې شروع کړه او تر هغې پورې وجنگيدو چې ټول ټکره ټکره شو. هر کله چې د دې خبر باقي فوځ ته وشو نو د رسالي يوي دستې باغيانو پسې ورو دانگل او قبل د دې نه چې هغوي د سردار نعل خان سره وږې وې، هغوي سره ي سخت جنگ وکړو او د قطغن سړو له ي شیکست ورکړو. باغيان نرين طرف ته وتښتيدل او درې سوه مړي او زخميان ترې پاتې شول.

د دې جگړې په بله ورځ د نرين په مقام يو لوی جنگ وشو چې خلويښت زره باغيان په هغه ځای را جمع شوي وو د نمرخاته نه جنگ شروع شوی وه او ناوخته مازيگر پورې جاري وه اخر کار دشمن وتښتيدو ولي هغوي ډيره په بهادري جگړه وکړه او پرله پسې ي تازه حملې وکړې، زما نقصان د هغوي په مقابلې کښې ډير معمولي وه، صرف ديرش سړي

زمونږ نه مړه او زخميان وو چې په هغوي كښې سردار محمد عالم خان هم شامل وه. زمونږ د كم نقصان وجه دا وه چې زمونږ فوځ په ښه ترتيب كښې جنگيدلې وه او چونكي دشمن د جنگ د هنر نه ناواقفه وه هغوي ټول يو ځاي را جمع شوي وو له دې كبله زمونږ ټوپو هغوي ته ډير زيات نقصان ورسولو. هغه ورځ زه د خپل فوځ نه بېحده ډير خوشحاله شوم په كومه طريقه چې هغوي جنگ كړې وه هغه قابل تعريف وه. او صرف هغه خلق د دې قدر كولى شي چې چاته پته وي چې دومره بېشماره سړي په چا حمله وكړي او بيا هغه زړه پاته نلري. په داسې دشت بيا باندې د خلوپښتو زرو سړو راښكاره كيدل دا شان معلومېږي لكه يو غر راروان وي. زما يو مخبر چې ما قطفن ته د خبرونو راكولو دپاره لېږلې وه هغه سلطان مراد خان قيد كړو. هر كله چې زما د فتحې خبر قطفن ته ورسيدو نو هغه راخلاص شو او په يو اس سور شو او نيغ ماله راغې مگر په رارسيدو هغه بيهوشه شو. هر كله چې هغه په هوش كښې شو هغه ماته ووي چې زما د قيد په زمانه كښې به ما هره ورځ خلوپښت بښتونه خوړل، د دې په ثبوت كښې ډاكټرانو ماته وويل چې د دې سړي بدن لكه د سكور په شان تور شوى دى. هغه ماته ووي چې د قطفن ټول سړي او تېري د خپل خان د حفاظت دپاره ملك پرېښودو ته تيار دي. ما سمدستي نائب غلام خان دراني يو ډير هوښيار (ليكن سست) سړى وه سره د رسالې او ټوپخانې د دې غرض دپاره واستولو چې هغه د تنكي درې په خله كښې په لاره كښې كښيني. د دې دپاره چې څه وخت دغه خلق بدخشان ته ځي نو چې دې فوځ سره مخامخ شي. د تالېخان پلټنې ته مې حكم وكړو چې دې فوځي دستې سره ملگرې شي. هر كله چې ما د هغوي لار ونيوه نو ما د قندوز قاضي د شوراب په لاره باندې د بدخشان دوو دريو سړو سره چې په خپل قوم كښې ډير هر دلغيز او د ښه شهرت خاوندان وو وليږلو. دې سړو له ما چټي د هغوي په نوم وركړې او ټولو باغيانو سره مې د معافۍ وعده وكړه هر كله چې هغوي ته معلومه شوه چې مونږ ته لار نيولې شوې ده او تېښته ناممكن ده او هر كله چې هغوي دا هم وليدل چې زما د فوځ مقابلې هغوي نه شي كولى او د دې نه علاوه چونكي د هغوي زما په وعدو چې كرمې ما د ميزانو او د مليانو په ذريعه هغوي سره كړې وې پوره تسلي وه په دې سبب هغوي زما نه د معافۍ غوښتو دپاره راغلل. په جواب كښې ما يو اعلان جاري كړو چې زه به د دې بغاوت نه په دوو شرطونو درگذر وكړم. وروسته شرط دا وه چې هغوي دې د خداى تعالى او د هغه د رسول محمد صلى الله عليه وسلم په نوم ما سره لوظ وكړي چې هغوي او د هغوي اولاد به د حكومت افغانستان وفادار وي او هغوي به هېچرې هم د خپلو ميرانو او مشرانو په لمسه د دې حكومت برخلاف بيا څه كار نه كوي. دويم شرط دا وه چې هغوي دولس لكه روپۍ جرمانه وركړي.

د لږ ساعت نه پس ما له هغوي جواب راكړو چې مونږ ته دا شرطونه بالاتفاق منظور

دي او دا ئ هم وويل چي مونږ به هميش ستا او ستا د اولاد وفادار يو او هميش به ستا د دشمنانو برخلاف او ستا په نوکري کښې ځان ورکولو ته تيار يو. هغوي د دې شکرپه هم ادا کړه چي ما هغوي ته د هغوي د مال پريښودو اجازت وکړو چي په هغې کښې د دوو کروږو روپو او ښان او اسونه وو. دا عهدنامه ما خپل پلار ته واستوله او ټول خلق په امن و امان زما په حکومت کښې اباد شو. زما ورومې کار دا وه چي پنځلس لکه روپي د ماليې بقايا وصول کړم او د هغې نه د لوڅ تنخواه ادا کړم.

په دغه ورځو کښې د بدخشان يو څو د کپړو سوداگرانو ماله ډير تکليف راکړو کومو سوداگرو به چي د بدخشان او د قطن په منځکښې سوادگري کوله د هغوي دا دستور وه چي هغوي به په هفته کښې په مخصوص ورځو د دې دواړو ځايونو په منځکښې په اسونو سفر کولو او دا معلومه شوې وه چي د ډيري مودې نه په دې مخصوص ورځو د مړو سړو نعشونه ليدلي شوي وو د دې قتلونو د تدارک دپاره ما يو څو سپاهيان دلاري د حفاظت دپاره مقرر کړل ولي دا مې ورته وويل چي تاسو ځان مه ښکاره کوئ او څه سواره مې هم په سپينو جامو کښې ولگول چي تاسو په دې لار اخوا ديخوا گرځئ. او دا هدايات مې ورکړل چي که چرې په تاسو حمله وشوه نو تاسو سپاهيانو ته اشاره وکړئ. يوه ورځ هم دا چل وشو څرنگ چي ما غوښتل يعني دا چي د بدخشان سوداگرانو په دې سور حمله وکړه او هغوي خپل يو سور په تيز اس دې سپاهيانو ته د خبر ورکولو دپاره وليږلو دا سپاهيان په پويه موقعي ته راوړسيدل او پنځوس سوداگري ونيول او ماله ئ راوستل ما د هغوي وسله، زينونه او قيزي په سوړو تقسيم کړي د هغوي اسونه مې توپخانې له ورکړل او کومې لس زره روپي چي د هغوي نه برامد شوې هغه ما سرکاري خزانه کښې ضبط کړي. زما په دريافت هغې سړو اقبال وکړو چي د تېرو دوو کالو راهسې مونږ لاري شو کولې ځکه چي مونږ ته پښتانه يو سپک قوم ښکاريدو اکر چي دې سړو ماله دوه زره روپي سر را کولې ليکن ما هغوي په توپو کښې والوځول. ځکه چي هغوي د بيگناه خلقو برخلاف ډير ظلمونه کړي وو. دا سزا هغوي له ما د ميلې په ورځ ورکړه د دې دپاره چي د هغوي غوښه د کيمپ د سېو خوراک شي او د هغوي هلوکي د ميلې تر ختميدو پورې په زمکه پراته وي. هر کله چي د دوي نعشونه ښخ شول نو ميرجهاندار شاه د بدخشان مير يو سرې د هغوي د مرگ نه په بې خبري کښې راواستولو او ماله ئ د هغه د طرف نه يوه چيتي راکړه چي په هغې کښې زما نه تېوس کړم وه چي تا دومره جرات ولې کړم دې چي زما سرې دې گرفتار کړي دي او ما ته ئ سوال کړم وه چي دا سرې ماته د دې چيتي په دررسيدو حواله کړه او که دا دې ونه کړل نو زه به ستا پلار او تره ته چيتي وليکم چي عبدالرحمن د بدخشان خلق زما برخلاف راپاڅوي حالانکې زه ستاسو رښتوي دوست یم. ما دا چيتي په زوره په دربار کښې ولوسته او د هغه سرې نه مې تېوس

و کړو چې مير جوړ وۀ او په هوش کښې وۀ چې څۀ وخت هغۀ دا چيتي ليکله. هغۀ راته په دې الفاظو جواب را کړو زما بادشاه مير صاحب ماته دا حکم را کړې دې چې زۀ دا قيديان هغۀ له فوراً بوخم او کۀ نه وي نو هغه به سمدستي ستا برخلاف څۀ قدم وچت کړي. د دې په جواب کښې ما هغۀ ته وويل غصه کيړه مه او يو ساعت فکر وکړه. مگر هغۀ د اوريدلو نه انکار وکړو او بيا يې په ډيرې بې ادبي سره وويل قيديان ماته حواله کړه تا کښې دا جرأت څنگه کيدې شي چې تۀ زمونږ سړي قيديان کړې. بغير د دې نه چې زۀ هغۀ سره خبرې وکړم ما خپلو نوکرانو ته حکم وکړو چې د دې سړي نه ډيره او بریت وباسي او د دۀ وروځو له دښخو په شان رنگ ورکړي. بيا ما هغه ځای ته بوتلو چې کوم ځای کښې د سوداگرو نعلونه پراته وو او د هغۀ ډيره بریت مې يوه تيله داره ټکړه کښې واچول او ورته مې وويل چې دا خپل مير له يوسه چې بيا داسې نه کوي. او دا د هغۀ د چيتي جواب دې چې کومه هغۀ ماته ليکلې ده. دې سړي سره ما يوه مضبوطه فوځي دسته چې په هغې کښې دوه پلټنې، دوه زره د رسالي سواره، زر تنه ازبک سواره، دوه زره پياده او دولس توپي د محمد زمان خان او د سکندر خان د کمان لاندې سره د نائب غلام احمد خان تاليخان ته وليږلې. هر کله چې هغوي تاليخان ته ورسيدل نو دې کماندارانو دا سره سره د خپل جوابه مير جهاندار شاه له وليږلو. هغۀ دا سره بڼۀ وکنځلو او ورته يې تپوس وکړو چې ولې بغير د قيديانو نه راغلې دې سړي ورته خپل مخ بربنډ کړو او هغه تيله داره ټکړه يې د مير په پښو کښې وغورځوله او ورته يې وويل دغه نتيجه وه ستا د دې بې وقوفۍ د پيغام ورلو چې کومه ماله را کړې شوه. مير په دې سلوک ډير خفه شو او خپل فوځ ته يې حکم وکړو چې فوراً د خان اباد په لوري روان شي ليکن څۀ وخت چې هغۀ ته پته ولگيده چې د پښتنو فوځ په خوا کښې پروت دې او په ټول ملک يې قبضه کړې ده او خلق يې رعيت کړې دې نو مير وارخطا شو او زړۀ يې بائلو. په ځای د دې چې د هغۀ سردارانو هغۀ له تسلي ورکړې وې هغوي هغۀ ته وويل ستا پلار د دې خطرناک سړي نه خان په دې خلاص کړو چې خپله لور يې د هغۀ ترۀ له ورکړه. تۀ بيو قوف وې چې تا هغۀ له دا شان گستاخانه پيغام وليږلو. مير په جواب کښې وويل تاسو زما د پلار مشير کار ي نو ماته وبښي چې زۀ څۀ وکړم په دې هغوي ټولو جرگه وکړه او دا صلاح يې ورکړه چې د مير ورور دې سره د شلو سردارانو څلوېښت وينځو او څلوېښت غلام بچو د عبدالرحمن سلام له لار شي او خان سره دې د چين د رېښمي کېږو، قالينونو او چيني لوښو تحفي يوسي. او مير جهاندار شاه دې د معافي يو خط هغۀ ته وليکي. يا دې ور له خپله لور او يا د ترۀ لور په نکاح کښې ورکړي. په دې چل به مير خپل سلطنت او خپل خان د مير اتاليق د قسمت له خان خلاص کړي. د مير چونکې بله لار نه وه له دې کبله هغه مجبور شو چې د خپلو سردارانو په مشوره عمل وکړي. چنانچه هغۀ سمدستي معافي نامه او تحفي ماله راواستولې او زما افسرانو

ته ئ خط وليکلو چي د خداي دپاره نوره کارروائي تر هغي پوري ملتوي کړي چي تر کومه زما ورور خان اباد ته نه وي رسيدلې . او تاسو ته مزید هدايات نه وي درکړې شوي . زما افسرانو ته دا خط د بدخشان په علاقه کښي د گلو گند په مقام موصول شو چي دغه ځاي ته هغوي په دريو ورځو کښي رارسيدلي وو . هغوي په دغه مقام حصار شول او ماته ئ د دې ټولي خبري رپورټ راواستولو . د مير شاه ورور په خپل وخت ما څخه سره د دريو نو کرانو او سره د هغه چيتي راوړسيدلو چي په هغي کښي هغه د خپلي رويي دپاره دا عذر پيش کړي وه چي زه هميشه په نشه کښي يم او ماته هيڅ پته نه وي چي زه څه کوم . په دې عذر زه مسکې شوم او ما د هغه سردارانو ته ووي چي دا معافي نامه بالکل ناکافي ده . چونکي د خان اباد خلکو سره زما ورانه نه وه له دې کبله ما دې قاصدانو سره د مهرباني سلوک وکړو او هغوي سره مي د مير د معافي اقرار وکړو . ما هغوي له خلعتونه ورکړل ليکن د مير شاه وريري سره مي د واده نه انکار وکړو او دا مي ورته وويل چي چونکي د هغه يوه لور زما په تره واده ده نو دا خپلوي زمونږ په منځکښي کافي ده . په دې طريقه د بدخشان تکليف د څه وخت دپاره ختم شو .

په دې ورځو کښي يوه عجيبه واقعه يا الهام ماته پيش شو چي د هغي ليکل زه دلته مناسب گڼم . او په دې خوشحاليم چي په تحرير کښي ئ راوړم . يوه ورځ زه په خپل دربار کښي ناست وم نو ماله يوه چيتي د امير عظيم د لور د طرف نه چي په کابل کښي وسيده او ما سره ئ کوژدن شوي وه راوړسيده . هغي خپل قاصد ته دا ويلي وو چي دا چيتي صرف د عبدالرحمن خان په لاس کښي ورکړه او ورته ووايه چي بل چا ته ئ نه بښي او د هغي جواب دې هم هغه پخپله وليکي او سر بهر دې راوليږي . لکه څنگه چي ما ورومې بيان کړي دې زه د ليکلو او لوستلو بالکل شوقين نه وم او څه لږ ډير چي ما ورومې زده کړي وو هغه هم زما نه هير شوي وو . تاسو پخپله فکر وکړئ چي زه به څومره د دې خط په راتلو مايوسه شوم وم . زما زړه په درزیدو شروع شو او ما خپل ځان ډير ملامت کړو چي يو طرف ته خو زه دا فخر کوم چي زه يو ډير نفيس سړي يم ليکن بل طرف ته داسي بي غيرته يم چي انډرهم . په هغه شپه چي زه او د کيدو ته لارم نو ما په زار زار وژړل او خداي پاک ته مي په ډيري عاجزي سوال وکړو او د اولياؤ د ارواح نه مي د ځان دپاره د سفارش منت وکړو ما دعا وکړه ” اې زما خدايه زما زړه ته يوه رڼا راواستوه او زما زړه منور کړه چي زه ولوستي شم او وليکلم شم . ته ما د خپل مخلوق په سترگو کښي مۀ شرموه . “ اخر کار زه په ژړا ژړا ستره شوم او سحر سحر کښي او د شوم په خوب کښي مي يو بزرگ سړي وليدو چي ماله راغلي هغه ميانه قد او د سم قامت سړي وه بادامي سترگي ، ښکلې وروځي ، وږده ږيره او مزیداره وږده څېره او نري وږدي گوتي ئ لرلې . يو ځاكي پټکي د هغه په سروه او د کږښي داري کپري

لنگ ۽ وهلي ۽. يوه وروده همسا هغه سره وه چې د هغې په بيخ کښې د وسپنې يوه ټکړه لگيدلې وه. دا شان معلوميدنه لکه چې هغه زما سر ته ولاړ وي او په نرم اواز ماته وائي عبدالرحمنه پاسه ليکل وکړه. زه د خوبه راوړوېدم او چې مې هيڅوک خپل سر ته ونه ليدل نو بيا اوده شوم بيا هم هغه سره ماته حضور شو او ماته ۽ ووي زه درته وایم چې وليکه او ته اوده کيږي. زه فکر مند شوم او بيا راويښ شوم نو چې ۽ ۽ مې کتل نو هيڅوک نه وو. زه بيا اوده شوم دريم باره دغه بزرگ سره بيا ماته حضور شو او په خفگان ۽ راته ووي که چري ته بيا اوده شوي نو په دې سينه به دې په خپله نيزه ووهم په دې زه ويري و اخستم او راپاڅيدم. ولي بيا اوده نه شوم. ما خپلو بچه گانو ته اواز وکړو چې قلم او کاغذ ماله راوړئ او بيا مې هغه زاړه ټکي راپه ياد کړل چې کوم به ما په سکول کښې ليکل او د خداي پاک ناليدلي طاقت زما د زړه په مخکښې د هغه ټولو ټکو تصويرونه پرله پسې رابنکاره کړل. زما ذهن ماسره د هغه ټولو ټکو د يادولو امداد وکړو. چې کوم ما چري لوستلي وو او ما په کاغذ ورومې يو ټکي او بيا بل ټکي لوستل شروع کړل. په دې طريقه ما د نمر ختونه ورومې ورومې د شپيتو يا د اويانو کرښو يو خط وليکلو، بعضې حروف د يو بل سره جنگيدلي هم نه وو او بعضې حروف په مشکله پوره ليکلي شوي وو ولي څه وخت چې ما دا چيتي ولوسته نو ماته معلومه شوه چې زه هغه ټوله لوسته شم او ما په هغې کښې ډيري غلطۍ هم بيا موندې. دا چيتي ما وشلوله او بيا مې وليکله او دومره خوشحاله شوم چې په جامو کښې نه ځانيدم. هغه سحر چې زه پاڅيدم نو ما يوه يا دوه چيتي چې کومې گورنرانو ته ليکلې وې پرانستې او هر کله چې زه پوهه شوم چې زه د هغو چيتو په مضمون باندې پوهيږم نو زما خوشحالي لس چنده زياته شوه. هر کله چې دربار ته د تلو وخت راغی نو زما سر کاتب چې د چا په ذمه دا کار وه چې زما چيتي به ماته لولي حسب معمول ماله راغلو ولي ما هغه ته وويل چې زه به خپلې چيتي نن پخپله لولم. او ته به زما غلطۍ صحيح کړې. هغه مسکه شو او ماته ۽ ووي چې مگر آنحضرت خو لوسته نه شي. په دې باندې ما چيتي پرانسته او هغه ته مې ووي چې گوره چې زه لوسته شم او که نه. دا مې وويل او ما لوستل شروع کړل. او د هغې جوابونه مې تحرير کړل. دا رنگ مونږ قريباً دوه سوه چيتي ولوستې او د سلو مو جوابونه وليکل. خو ورځې پس ماته د خپل سر کاتب د امداد حاجت پاتې نه شو. او خپلې کورنۍ چيتي ما خپله لوستې. او پخپله به مې جوابونه ليکل. خو ورځې پس ما قرآن مجيد لوستل شروع کړل او د اولياؤ او پيغمبرانو په نوم مې ډيري روپۍ ورکړې. ما خپل پلار ته هم د دې غيبي امداد چې د هغې په ذريعه زه د لوستو او ليکلو قابل شوم ټول حال وليکلو. دا چيتي ما د خپل سرپرست په لاس واستوله او څه وخت چې زما پلار ورومې زما په دې ټوله قصه شک وخورو نو زما سرپرست هغه ته ووي ماته معلومه ده چې ستا زوى داسې هيڅ شى تاته نه شي ليکلى چې هغه

دروغزن وي هغه به په کوم مخ تاته مخامخ کيږي که چرې هغه تاته دروغ ووايي. آخر کار زما پلار زما په خبره اعتبار وکړو هغه له ی پنځه زره تنگې (تنگه د بخارا یوه سکه ده چې د خلورو انو برابر ده) او یو بیش بها خلعت ورکړو. ماله هغه د سرو زرو د دستې توره لس تيله دار خادرونه او څه گرم شالونه راواستول. ما د خدايې حمد وکړو او خپل پلار ته مې د هغه د مهرباني د شکريې خط وليکلو.

د قطغن او د بدخشان د ملک فسادونه لا خواره شوي نه وو چې د قولا ب طرف نه راته مشکلات پېښ شو. د قولا ب مير چې شاه خان ی نوم وه دوه زره سواره د دې غرض دپاره مقرر کړل چې د قطغن د خلکو ديار لس زره گلهې چې په ژمي کښې حسب معمول د دریائې آمو په غاړه خريدلې په زور بوتلې ما چې دا واوریدل نو دوه زره سواره مې وليږل چې دا گلهې راخلاصې کړي او خپل اصلي مالکانو ته ی ورکړي ولې دا کوان د دې سوړو د رسیدو نه ورومېرې د دریائې آمو نه پورې وتي وو. زما سواره چې په یو پایاب ځای د سیند نه په اسونو پورې وتل په بله غاړه یو سخت جنگ وشو او د ادا کوانو نه پنځه سوه تنه مړه شول او ډیر ترینه قیدیان شو او گلهې راخلاصې شوې. زما سواره هم هلته دیره شو او واپس نه شول. ځکه چې د هغوي دا طمع وه چې مونږ ته به نور امداد د قولا ب د فتح کولو نه پس راوړسيږي. ولې هر کله چې زما د پلار د طرفه مزید احکام راونه رسیدل ما هغوي ته د واپسې حکم وکړو. گلهې ما اصلي مالکانو ته واپس کړې هغوي ماته شپږ زره گلهې پیش کړې ځکه چې دا د هغه ملک رواج وه چې هر کله حکومت د غلو نه څه مال راخلاص کړي دریمه برخه حکومت له ورکوي. ما د گلهو اخستو نه انکار وکړو خو د هغې په ځای مې اته زره مهران د هغوي نه واخستل چې په هغې کښې مې درې زره سپاهیانو له ورکړل او باقي ما خان سره وساتل. ما میر شاه ته وليکل چې خبردار بیا داسې کار ونه کړې گنې نوزده به قولا ب درنه واخلم. میر ډیر عذر معذرت پیش کړو. تحفې ی راواستولې او لوظ ی وکړو چې بیا به هیچرې داسې نه کيږي. بیا ما دا ټول قیدیان په یو لک تنگو چې د هغې نه پنځه زره پوندونه جوړيږي خرڅ کړل. او دغه شان مې لس زره پونده په دې ټوله معامله کښې بچ کړل.

د دې نه پس دا ټول ملکونه د څه وخت دپاره بالکل په امن کښې پاتې شول او ما د خپل رسد رسانی په څارو و کښې د دریو زرو تېوانو او د دوو زرو اوبسانو زیاتې وکړو.

دويم باب

د امير دوست محمد خان وفات كيدل او د شير علي خان امير كيدل، د امير محمد افضل خان او د شير علي خان تر منځه بې اتفاقي پيدا كيدل او د محمد افضل خان بندي كيدل، د عبدالرحمن خان بخارا ته روانيدل، او څه مودې پورې د وسيدو نه پس د بخارا د بادشاه سره د ده اختلاف پيدا كيدل او هم په دې سبب د بخارا نه واپس كيدل.

اوس ماله پكار دي چې د لوستونكو توجه د هرات معاملاتو ته راكارم. څه وخت چې چې په دې ملك باندې مونږ حمله وكړه نو زما نيکه دوست محمد خان ناجوره وه او سردار رشيد علي خان د خپل پلار ډير خدمت كولو ليكن چونكي د هغه د نورو زامنو لكه سردار عظيم خان، امين او اسلم خپل ميرني ورور سره ډير نفرت وه هغوي سلطان محمد گورنر هرات سره چې د امير دوست محمد خان دشمن وه سازشونه جوړ كړل په دې طريقه هغوي خپل پلار ډير ناراض كړو. خدايې دې نه كړي چې زه په داسې ورانو لارو چارو سر شم چې د خپل پلار د دشمنانو سره ډله جوړه كړم. دوست محمد خان د خواجه انصار د مزار په خوا كښې د هرات په مقام دفن شو. (دوست محمد خان په نهم جون 1863ء وفات شوی دی) د دې نه پس هر كله چې د هغه زامنو ته معلومه شوه چې مونږ په تخت نه شو كښيناستلې نو هغوي شير علي خان امير كړو او د هغه د اجازت او علم نه بغير خپلو خپلو علاقتو ته روان شول. امير شير علي خان چې وليدل چې زه خپلو وروڼو پريښودم نو يعقوب خان خپل زوی ی د هرات گورنر كړو او پخپله قندهار ته را روان شو. قندهار ته د رارسيدو نه پس هم د هغه وروڼه د هغه ملاقات له رانغلل.

په دې اثنا كښې زما تر ډله خپلو خپلو علاقتو ته راوتښتيدل. اسلم د هژده نهر گورنر وه او عظيم د كرمې او د خوست گورنر وه. هغوي سمدستي كابل طرف ته د شورش پيدا كولو كوشش شروع كړو چې په هغه ځاي كښې محمد علي د شير علي مشرې زوی امير دوست محمد خان زما نيکه هغه وخت گورنر مقرر كړی و چې څه وخت هغه هرات ته تلو. دې محمد علي قندهار ته خپل پلار ته خط وليكلو او ورته ی وليكل چې سمدستي كابل ته راواپس شه گڼې نو بغاوت به وشي. شير علي چې دا واوريدل نو خپلو وروڼو له د سزا وركولو نه بغير كابل ته را روان شو. او دا خيال ی وکړو چې ماله ورومېږي د ميرني ورور علاج پكار دی او پس د هغې نه به زه خپلو وروڼو ته سزا وركوم. غزني ته چې هغه راوړسيدو نو هغه زما تر ډله د خپل روغ نيت بنودلو دپاره قرآن راواستولو او هغه ته ی وويل چې چونكي ته په مونږ ټولو كښې مشر ی زه به ستا د خپل مشر ورور په شان عزت كوم. د دې دپاره ته

سمدستي غزني ته راشه او ماسره يو ځل وگوره. په دې قسم د عظيم خان اعتبار وشو او شير علي له راغې او هغوي بيا په قرآن باندې د نوي سز نه د وفاداري قسمونه وخورل. د هغې نه پس زما تره خېلې علاقې ته راغې او سرور خان خپل مشرې زومې ځاى شير علي خان سره په طور د ملگري پرېښودو. او هغوي دواړه کابل ته راغلل. څه وخت چې شير علي خان غزني ته راوړسېدو نو سردار اسلم په باميان کښې و. د هغه ځاي نه هغه بلخ ته وتښتېدو او خپل د کور خلق او جالداد ي وروستو پرېښودو. زما پلار دغه وخت په بلخ کښې و. نو ما هغه ته وليکل چې اسلم له ډاډگير نه مړ وړکړه او خپل خان سره ي مړ پرېږده. ځکه چې هغه شرارت پسند دى. هغه په جواب کښې ماته وليکل چې دا ناممکنه ده چې زه هغه د ځانه وشرم ځکه چې هغه ما سره پناه اخستې ده. شير علي په دې زما تره عظيم سره قسم مات کړو او د هغه برخلاف ي د سردار رفيق الدين چې يو ډير هوښيار سړى و. د سالاري د لاندې فوځ کښې وکړه. زما په تره کښې د داسې طاقتور دشمن د مقابلې طاقت نه و. له دې کبله هغه د ملکه هندوستان حکومت ته وتښتېدو او شير علي په کټه واز، زړمت او د لوگر په علاقو چې زما د پلار و. او زما نيکه هغه له ورکړې و. قبضه وکړه. دا علاقې دغه وخت د احمد کشميري په حواله و. چې زما پلار لومړى کړى و. شير علي چې دا بې انصافى وکړې نو قدرتي طور د هغه او د هغه د وروڼو په منځکښې تعلقات په دې بڼه نه شول او دا شان ډير وړان کاري خلق موجود وو چې هغوي زما د پلار په زړه کښې د هغه برخلاف د دشمنۍ جذبات پيدا کړل. په دې خلقو کښې زما تر و نه سردار اسلم، عبدالروف او سردار امين خان وو چې ډير پره جنبه باز وو.

څه موده شوې وه چې زما پلار ماته د ملاقات دپاره ليکلي وو چنانچه هغه خان اباد ته راغې او دا ټول شرارت پسند خلق ورسره وو په دغه ساعت احمد هغه له د امير د طرف نه چيټې راوړه چې په هغې کښې ي زما پلار ته يقين ورکړى و. چې زه تانه د ترکستان د اخستلو هرگز خواهش منده نه يم او زما خيالات تاته د دوستۍ دي. په حقيقت کښې دا احمد بيولاف و. او شير علي خان به هغه ته زما په پلار باندې د مخبرۍ کولو دپاره تنخواه ورکوله. د دې دپاره چې که د شير علي برخلاف که هغوي څه سازش کوي نو چې د هغې نه خان بچ کړي. زما د پلار او د هغه د مشيرانو دا عادت و چې هغوي به خان له پټه جرگه کوله او زه به ي په هغې کښې نه پرېښودم. د دې دپاره چې زه د هغوي د سازشونو مخالفت ونه کړم. ما به ضرور د هغوي د سازشونو مخالفت کړى و. ځکه چې ماته معلومه شوې و چې هغوي څه کوي او زه ډير خفه شوم چې زه په دې خبر شوم چې زما پلار ته هغوي ويلي وو چې د کابل ډير سرداران ستا حکومت منلو ته تيار دي له دې کبله دا به ښه وي چې ته مير اتاليق سره ډله جوړه کړې او د قطغن ټول ملک واپس ورکړې او دغه شان د بلخ او د قطغن فوځونه يو

خامې په کابل وروخيژوي. مير اتاليق دا خبره منظوره کړه ليکن د دې نه سمدستي پس مونږ واوريدل چې شير علي په ترکستان باندې پيش قدمي وکړه.

زما پلار زه په خپل خامې تخت پل ته واستولم او اعلان ي وکړو چې زه پخپله د شير علي خان مقابلي ته وځم. ما ډير کوشش وکړو چې زه هغه د دې خبرې نه منع کړم او هغه ته مې ډير ووتل چې زه به ستا په خامې لار شم ځکه چې که زه د شير علي د لاس نه شکست وخورم نو ته به ماله امداد راکړې ولې که چېرې قسمت تا سره ياوري ونه کړه نو بيا زه دا معاملات سمولې نه شم. زما پلار زما د دې تجويز په مضبوطوالي خو قائل شو ليکن د هغه دوستانو چې ټول نمک حرام وو په هغه زورور شول او هغه ته ي دا خيال په دماغ کښې کښلولو چې د کابل خلق ته پيژنې او هم ته هغوي سره په ښه طريقه گفت و شنيد کولې شې. په دې خبرو د هغه باور وشو له دې کبله زما پلار زما په سوال غوږ کون کړو او زه ي تخت پل ته واستولم.

د خان اباد د گورنري په زمانه کښې ما د فوځ د تنخواه گانو د ادا کولو نه پس څوارلس لکه روپۍ بچ کړې وې. زما پلار د دې روپو ورلو دپاره صندوقونه جوړ کړل او باجگاه ته سره د دې روپو روان شو. باجگاه د کابل او د بلخ په منځ کښې پروت دى. د هغه د فوځ کمان افسران غلام احمد، نائب محمد کرنيل سهراب او کرنيل ولي محمد وو. دا افسران زما پلار د خان نه يو پړاو مخکښې د دې دپاره وليږل چې هغوي د باجگاه د درې واړه طرفو نه په غونډو باندې قبضه وکړي او دا هدايات ي هم ورته ورکړل چې تر خوزه نه يم درسيدلې تر هغې جنگ مۀ نښلوي. زما دا خيال دى چې ما ورومې د دې خبرې ذکر کړم دى چې اکر که غلام محمد يو ډير ښه افسر وه ليکن ډير سست سړى وه. په دې موقع هم هغه د خپلو هداياتو مطابق عمل ونه کړو بلکې په هغه غونډو باندې د قبضې کولو مهم هغه بلسې ورځې ته پريښودو. په دې اثنا کښې د شير علي د فوځ تجربه کار افسرانو چې په هغوي کښې سردار رفيق خان او شيخ مير شامل وو د هغه د دې سستۍ نه فائده وچته کړه او په دې ټولو غونډو باندې ي خپل سړي مقرر کړل. تر دې پورې چې په بله ورځ لا غلام محمد راويښ شوى هم نه وه چې د دې غونډو نه په هغه ډزې شروع شوې. د دې غلطۍ نتيجه بالکل تباه کن وه او باوجود زما د فوځ د بهادري هغوي شکست وخورو او دا مضبوطه دره د دشمن په قبضه کښې پاتې شوه.

د دې جگړې خبر زما پلار ته ورسيدو او هغه په پوره وخت خپلو افسرانو ته د امداد دپاره ورروان شو ليکن د هغه شکست خورده فوځ له قره کوتل په مقام مخې له ورغې هغه اوس لاچار خپل باقي مانده فوځ سره د دوآب په مقام ډيره شو چې د يوې ورځې په منزل پروت دى. هغه خپلو سړو او توپو له ښه په غور سره ترتيب ورکړو او په دې مقام باندې ي

دشمن سره د بلي جگړې دپاره خان تيار کړو ليکن دغه نمک حرامو سردارانو چې هغه دې خد ته راوړسولو نو اوس هغوي د هغه برخلاف شول او امير ته يې خط وليکلو چې کوم فوځ عبدالرحمن تيار کړې دې د هغې د مقابلې طاقت په تا کښې نشته دې دپاره تاله اوس چالبازي پکار ده. گڼې شکست به وخورې. شير علي دا خبره ومنله او سلطان علي يې چې د سردار کندل خان د قندهار زوې وۀ قرآن په لاس راواستولو او په قسم او تسله يې دا اقرار وکړو چې زۀ به افضل ته د پلار په شان گورم او دا مې فيصله کړې ده چې زۀ به د خپل پلار دوست محمد خان نوم سپک نه کړم. او د هغه د زوي برخلاف به ونۀ جنگيړم. زما پلار په دې اقرارونو باندې دوکه شو هغه قرآن په سترگو کښيښودو او ښکل يې کړو او د شير علي کيمپ ته روان شو او فوځ ته يې ووي چې واپس شئ. اکر چې هغوي ټولو هغه ته ووي چې جنگ پکار دې. هر کله چې هغه د خپل ورور کيمپ ته ورسيدو نو امير د هغه د استقبال دپاره بهر ته راووت د هغه رکابونه يې ښکل کړل او دغه شان يې د فريب خوشامنده وکړه او په دې يې ډير افسوس ظاهر کړو چې ما ولې خپل مشر ورور سره د جنگ کولو خيال کړې دې. بيا هغه زما د پلار دپاره يوه کرسی کښيښوده او پنخپله د هغه د خدمت دپاره ودريدو زما پلار خو په زړۀ صفا وۀ هغه د خداي شکر ادا کړو چې زۀ او زما ورور بيا دوستان شو. يو څو گينتي پس زما پلار بيا خپل کيمپ ته راغی او د هغه ځاي نه يې اووۀ زړه گلان او دوه زړه خرواره اوږۀ او اوربشي د اسونو دپاره واستولي ځکه چې شير علي سره خرڅ خوراک کم وۀ. په بله ورځ شير علي زما د پلار کتو دپاره د هغه کيمپ ته راغی او چې د هغه ځاي نه واپس شو نو محمد رفيق يې راواستولو چې که اجازت وي نو زۀ به د اولياء الله د بادشاه مقبرې له د زيارت دپاره لاړ شم. او د هغې نه پس به زۀ کابل ته ځم ځکه چې هلته زما ډير کار دې. زما پلار هغه ته اجازت ورکړو او خپل ټول فوځ يې د درۀ يوسف په لار بلخ ته واستولو او پنخپله د محافظې دستې درې زړه سورو سره د افاق په لاره شير علي سره ملگرې شو.

هر کله چې فوځ تخت پل ته راوړسيدو کوم ځاي کښې چې زۀ مقيم وم نو ما خپل پلار ته وليکل چې تا دا ډيره غلطي کړې ده چې فوځ دې د خپل خان نه لرې کړو ليکن هغه زما په خبره غوړ کښيښودو. امير خپل زوي محمد علي د ولي مزار له د زيارت دپاره واستولو او دا خيال يې ظاهر کړو چې زۀ دې هلته د هغه سلام له لار شم ولي ما هغه ته صرف د پنځير راتلو چيتي وليکله او دا مې ورته وليکل چې که تۀ زما د ليدو تکليف وکړې نو زۀ به تا ډير په خوشحالي وگورم. هغه په جواب کښې ماته وليکل چې زۀ خپل پلار له واپس تلل غواړم او که خداي خير کړې وۀ نو بيا به ليدل کتل وکړو. هر کله چې زما پلار مزار ته ورسيدو نو زۀ د هغه قدم بوسی له ورغلم په دغه موقع ما هغه ته د دې خبرې د يقين ورکولو کوشش هم وکړو چې شير علي تا سره ټکي کول غواړي ما هغه ته وويل چې که ستا اجازت

وي نو زه به امير خه وخت چي هغه راورسي گرفتار كرم ولي زما پلار قرآن په دواړه لاسه كښي وچت كړو او وي وئيل د دې قرآن په خاطر دا شان د بې عزتي خبره ونه كړې ما په جواب كښي ورته وئيل تاته به پته ولگي چي زما تړه به د دې بې عزتي د كار كولو نه پنځله قطعاً پرهيز وكړي. په بله ورځ شير علي راورسيډو او شپه ي په زيارت كښي وكړه زما پلار تخت پل له زما كټو دپاره راغې او د هغه ځاي نه هغه خپل ورور دپاره تحفي واستولي او ورته ي وليكل چي زه تاته خيرباد وئيلو دپاره درتلل غواړم. ما هغه ته سوال وكړو چي دا شان مه كوه ليكن حسب معمول هغه زما وانه وريدل او تاشقرغان ته روان شو په هغه ځاي كښي امير د خپلې عهدنامې شرائط مات كړل او زما پلار ي په بندي خانه كښي واچولو.

هركله چي فوځ دا راوريده نو ډير برافروخته شول او مطالبه ي وكړه چي د امير برخلاف مونږه وجنگوي او په دې نيت زه مزار ته روان هم شوم او خيمې مې ولگولې ولي زما د پلار خط ماله راورسيډو چي كه جنگ دې وكړو نو زه به دې عاق كړم. ما دا چيتي خپل فوځ ته ولوسته او هغوي زما د جنگ نه كولو په اراده ډير خفه شول هغوي ټول كابل ته وتښتيدل او ما سره ټول پنځه يا شپږ سوه سړي پاتې شول. نيمه شپه ما له د پلار يو بل خط راغې چي سمدستي بخارا ته سره د هغې ټولو وفادارو سړو چي څوك تا سره تلل غواړي روان شه. زه سمدستي روان شوم او دومره په تيزي لاړم چي نمرختو نو ما سرحد ته نيمه لار وهلې وه. څه وخت چي زه دولت اباد نومې يو ځاي ته ورسيدم نو ما د يوې غونډې په خوا كښي دوه زره سړي وليدل او د هغې غونډې د سر دپاسه نور سړي هم وو ما د دې سړو نه تپوس دپاره يو قاصد وليږلو نو معلومه شوه چي هغوي د بلخ د ازبك سواره وو بيا زه هغوي طرف ته ورروان شوم هغوي ټولو ماته سلام وكړو او ماته ي ووي چي مونږ ټول واده له راغلي يو. بيا ما د هغوي نه تپوس وكړو چي د غونډې په سر دا سواره څه كوي هغوي په جواب كښي ووي دا پښتانه دي او مونږ سره د هغوي څه كار نشته. د دې نه ما دا نتيجه وښكله چي دا به ضرور نائب غلام او عبدالرحيم خان وي چي زما نه يوه شپه ورومې بيل شوي وو نو ما هغوي ته يو سره واستولو چي راځئ اوس ما سره يو ځاي شئ اول خو هغوي انكار وكړو چي د تحريري ثبوت نه بغير ممكن ده چي زما قاصد دروغ ووايي ليكن څه وخت چي ما د هغوي تسلي وكړه چي زه عبدالرحمن يم نو هغوي زما په سړو كښي شامل شول. غلام محمد يواځې وه ځكه چي هغه د شپې د ملگرو نه ورك شوم وه. مونږ سمدستي دريائې آمو طرف ته روان شو او ازبك سواره هم مونږ سره د تلو دپاره تيار شول خو ما ورته وئيل چي تاسو واپس ځئ ولي هغوي په ډير زور بيا ووي چي مونږ ستا په فوځ كښي نو كړي كول غواړو. ما په جواب كښي ووي چي ماته ستاسو د مدد ضرورت نشته او بيا مې ورته سوال وكړو چي تاسو واپس ځئ. ماته ښه پته وه چي د ازبكو پښتنو سره نفرت دې او هغوي

هر وخت هغو ته د نقصان رسولو دپاره تيار وي. اخر كار هغوي واپس كيدو باندې رضا شول او مونږه په خپله لار د هژده نهر په خوا كښې روان شو. د هژده نهر نه پس په لار بيا يو كلي يا ابادي نشته او تر دريائې آمو پورې شگلن ريگستان دى. په لاره د هيندوانو يو پتې مخې له راغې نو خپلو سړو ته مې ووي چې هر يو سړى دې دوه خبرې وې او دوه هيندوانې په خپل خورجين كښې واچوي ځكه چې ممكن ده چې په لاره باندې په ريگستان كښې مونږ ته اوبه څښلو دپاره په لاس رانه شي.

هر كله چې دريائې امو ته نيمه لار پاتې شوه نو زما نيم سواره د خبرې وروسته د خوراك دپاره د اسونو نه كوز شول هر څو چې ما هغوي ته ووي چې دا ځاي محفوظ نه دى او ورته مې وويل چې خبرې وې په خپل خپل اس باندې هم په سور حالت كښې وخوري ولې نائب غلام محمد ووي چې دا به ښه وي چې د ورځې دا گرمي په سيوري تيره كړو او د ليو ارام نه پس بيا تا پسې درشو. په دې هغوي خپل قاليونه د ځنگل د بوټو لاندې وغورځول او د سيورو لاندې پريوتل. ما دېرش سواره او ټولې روپۍ خان سره واخستې او پخپله لاره روان شوم او مست غلام محمد مې سره د دوو څلوېښتو سيورو وروستو پريښودو. د دې دستې مشران افسران نظير حيدر عبدالرحيم كرنيل سهراب، كرنيل نظير كمانډنټ سكندر چرخي، كمانډنټ حيدر د سكندر چرخي زوى او څلوېښت كپتانان او رسالداران وو.

دلته دا وينا هم پكار ده چې ما په تخت پل كښې خپل د دريو كالو زوى سره د تړه د زوي سردار عظيم خان چې د پنځلسو كالو ورو پريښي وو. دا دواړه هلكان د سكندر خان اور كزي او د غلام علي په حواله وو ما چې قرياً نهه لس ميله مزل وكړو نو وروستو راهسې يو سور په پويه راغلو او ماته ئ وويل چې هغه ازبك سواره چې چاله ما رخصت وركړى وه هغوي په ځاي د دې چې خپلو كورونو ته تلې وې په مونږ پسې را روان دي او په نائب غلام محمد او د هغه په سړو باندې چې د ونو د لاندې اوده پراته وو حمله وكړه. او زه ئ راستولې يم چې مونږ له امداد ته راوړسيږي. ما وويل زما د قوم خلق څنگه هوبنډار دى چې په ځاي د دې چې هغوي خان راخلاص كړي او بچ شي نو هغوي دا غواړي چې زه هم هغوي سره مړ شم. د يو سپاهي دپاره د جنگ په وخت كښې نه صرف دا ضروري ده چې هغه دې زړور وي بلكې هغه له دومره عقل ضرور پكار دى چې د ضرورت په وخت دې خان هم راخلاص كړي او د يوې خطري نه خان راخلاصول هم كافي دي. ما هغه قاصد ته وويل چې څه وخت ما سره درې سوه سړي وو نو ما خو جنگ ونه كړو اوس زه دېرشو تنو سړو سره جنگ له نشم تلې. صرف يو افسر نظير خان د خپل ورور سهراب په خاطر هغوي له ورغې.

بيا مونږ دريائې آمو طرف ته لار واخسته او چې هغې ته لږه فاصله پاتې شوه نو ما خپلو سړو ته وويل چې تاسو دلته ودرېږئ مونږ سره د يو څو سړو په پويه سيند له ورغلو چې

کشتی کرایه کړو. دا ما ځکه دا شان و کړل چې مانگان زموږ د لوی تعداد په وجه خوفزده نشي هلته صرف یوه کشتی وه او د تر کمانو د قبیلو د بادامو او د اوسکو سوداگرانو د هغې په کرایه جگړه جوړې کړې وه. په هغوي کېنې یو کس خپل اسباب او لس اوښان هم په هغې کېنې کېنولي وو. زه داس نه کوز شوم او په کشتی کېنې کېنناستم. مانگانو په ترکی ژبه کېنې تېوس وکړو چې ته څوک ی؟ ما ورته هم هغه ژبه کېنې جواب ورکړو چې زه یو سوداګریم او څه وخت چې د هغوي جگړه روانه وه نو ما خپل یو سور په خپلو ملګرو پسې ولېږلو او څه وخت چې هغوي راوړسیدل نو مانگان او سوداګران حق حیران پاتې شو. او په کشتی کېنې په زور د کېنناستو کوشش وکړو ما ورته توپک نیغ کړو او ورته مې وویل چې که چا په کشتی کېنې پښه کېنېږي نو په دې توپک به ی ولیم. اخر کار هغوي جگړه پریښوده او د یو سور نه ی تېوس وکړو چې دا څوک دې هغه ورته په جواب کېنې ووي چې دا سردار عبدالرحمن د افضل خان زوی دی. په دې هغوي ټولو ماته سلام وکړو او معافي ی وغوښته ما هغوي ټول معاف کړل او خپل سړي مې په دوو ټولو کېنې تقسیم کړل. یو ټولې به سره د اسونو ما سره په کشتی کېنې او بل به خامخا وروستو پاتې کیدو. دوی ته ما وویل چې د مانگانو نه ګینتری واخلئ او ځان له مور چې جوړې کړئ. هر کله چې موږ د سیند نه پورې غاړه پورې وتو کېنې شو نو ما خپل مخکېنې یوه کشتی ولیده ما خپل یو سړی چې ښه لامبوزن وه مخکېنې ولېږلو چې تېوس وکړه هغه واپس خبر راوړو چې دا عبدالرحیم دی او د شاه بخارا د طرف نه یو سفیر ورسره دی. مونږ د هغه په لیدو خوشحاله شو. زه په لس بجې د شپږو ګینټو د منزل نه پس د بخارا په علاقه کېنې داخل شوم. کښي بانانو خپل اسونه ماته پیش کړل لیکن ما دا ښه وګڼله چې په دې غاړه زه د خپلو ملګرو د رارسیدو انتظار وکړم. بیا ما هغوي له لس مهران ورکړل چې په دې باندې ځان له او زموږ اسونو له خوراک راوړئ. عبدالرحیم سره د سفیر کښي بانانو سره مخکېنې لاړو او هغه له ما دوه سوه تنګې ورکړې چې لس ګلخان واخله او غوښه پنځه تیاره وساته او درې سوه ډوډی زما د سوړو دپاره سبا له تیاري وساته.

ما د شیراباد میر ته چې د شاه بخارا د لاندې افسر وه ولیکل چې زه ستا علاقې ته رارسیدلې یم او ته دوه سوه سواره د آمو نه پورې غاړه زما د سړو د امداد دپاره ولېږه. او دې میر څلور سوه سواره او ډیرې کشتی سحر سبا د دې غرض دپاره ولېږلې. د سحر په څیره ما د توپکو ډزې واوریدې او چې یوولس باره وچلیدل نو ما خپل سواره راوېښ کړل او هغوي ته مې ووي چې دا ډزې زموږ د ملګرو دي او چې په کشتی کېنې راسواره شوي دي نو د خوشحالی نه ی کړې دي. هر یو کښي بان ته ما د پنځوس پونډو في کشتی د ورکولو وعده وکړه او ورته مې ووي چې ما له شل کشتی راولی هغوي په جواب کېنې ماته وویل چې د

سيند په بله غاړه جنگ روان دى له دې كبله مونږ پورې غاړه نشو تلې. ما يو څو منته فكر وكړو او بيا مې حسن نومې خپل غلام بچه ته حكم وكړو چې د يو زر پونډو غوټه چې هغه سره په چارج كېنې وه راوړه. مونږ دا پونډونه د كشتي بانانو په مخكېني و شمارل او هغوي سره مې لوظ وكړو چې كه كشتى مو راوستې نو دا ټول پونډونه به تاسو له دركړم. هغوي زما په دې خبره اعتبار نه كولو خو ما ورته وويل چې دا هم اوس واخلي خو سړې د كشتو راوړو دپاره وليږئ. خلاصه د خبرې دا چې دېرش كشتى راوړسېدې او مونږه دومره په جلدې لاړو چې د دوو كينټونو په لږ زيات وخت كېنې مونږ د سيند د 2/3 حصې نه پورې وتي وو.

هله ماته معلومه شوه چې هر كله زما په هغه سوړو چې ما په ځنگل كېنې اوده پرېښي وو اوبكو حمله وكړه نو هغوي ورو ورو په جگړه كېنې دريائې آمو طرف ته راواپس شو. هر كله چې اوبكو ته معلومه شوه چې په سيند كېنې كشتى نشته نو هغوي د شپې جنگ ونه كړو او دا خيال ئ وكړو چې سحر وختي به مونږ دا سړې وليسو. دغه ډزې وې چې ما اورېدلې وې. او څه وخت چې زما سوړو زمونږ كشتى وليدې نو زړور شو او په بهادري ئ جگړه وكړه او نور سړې چې په مورچو كېنې وو هغوي هم زړور شو. او په دشمن ئ ډزې وكړې. او اخر هغوي ټول گېراو شو او وتښتېدل. مونږ بالكل صحيح سلامت بيا د سيند نه راپورې وتو او كومه ډوډى چې ما د هغوي دپاره تياره كړې وه هغه هغوي ښه و خوره ځكه چې د شپږ ديرش كينټونو هغوي هيڅ شے نه وه خوړلې. مونږه د كشتي بانانو په كورونو كېنې د بله ورځ تر ماسپېښ پورې ښه ډوب اوده شو. او بيا بخارا ته روان شو. يوه شپه مو په علي اباد كېنې وكړه چې د شير اباد مير او د هغې علاقې مشران زمونږ د خوش آمديد دپاره راغلل. مونږ د مير كور ته چې زمونږ د قيام دپاره تيار شوي وه لاړو. او لس ورځې د هغه ميلمانه وو. د هغې نه پس ئ ماته چيتى راواستوله او ماته ئ د ملاقات كولو دپاره دعوت راكړو او زه سمدستي روان شوم. په ورومې ورځ ما په شور آب كېنې قيام وكړو بله ورځ په مير آب كېنې او دغه شان يوه يوه شپه اوبلاق، چكباز گله، چسنه، حافظار، پهي كراسك، حراز او گډو كلي كېنې پاتې شو. زه پنځه شپې په قرشي كېنې پاتې شوم او د هغه ځاي نه بخارا ته لاړم. او د خوجاه او د كاكر په خوا كېنې تير شوم د بادشاه وزير سره د قاضي او د كوټوال كاكر نومې ځاي ته زما استقبال دپاره راغلو. او ځنې لومې لومې افسران هم هغوي سره وو. دوى زه هغه كور ته بوتلم چې كوم زما د استوگنې دپاره تيار شوي وه. مهماندار يا ميزبان زما سلام له راغې او نهه ورځې ئ زما روټي وكړه. د هغې نه پس بادشاه زما او زما د افسرانو دپاره خلعتونه راوليږل. لس زره تنگې ئ زما دپاره او زر زر زما د هريو افسر دپاره او پنځه سوه يا شپږ سوه د هغې نه كمې درجې خلكو دپاره او دوه سوه زما د هريو سور دپاره هغه راواستولې. هغه دوه جوړې زرې ساز زما د دپاره راواستولو. د دې په بدل كېنې ما هغه له

يو د سرو زرو د دستي توره او يوه جوړه زري ساز چې د هغې وزن د دولسو زرو پونډو و او
 يو د سرو زرو ملمع شوي چارۍ دوه سوه مهران يوه جواهراتو باندې جړ او شوي پيټي چې
 خلور سوه پونډه قيمت ي و او سره د دوو سوو عربي اسونو چې زما کورني بچي وو او
 انگريزي زينونه چې سره زر پرې ختلي وو. نهه زري تهانونه، نهه کشميري شالونه، نهه د
 کشمير د شالونو پگړۍ، نهه د سپين ململ تهانونه او نهه تيله دارې توپي ورواستولي. بادشاه
 ماله ډير څه کپړې هم راواستولي چې په هغې کښې درې پرتوگونه او درې قميصونه هم وو.
 د پرتوگونو بلې نه وې او ماته چا وويل چې دا بادشاه پخپله اغوندي. په دې زه لږ حيران
 شوم ځکه چې هغه د خلور مختلف رنگونو د کپړې نه يعنې د سري، سپينې، کرمزې او د شين
 رنگونو نه جوړ شوي وو. څه وخت چې ما او زما افسرانو دا جامې واغوستې نو يو سره راغلو
 او وي وويل چې بادشاه مونږه ليدل غواړي. مونږه چې محل ته ورسيدو نو وزير زمونږ مخې له
 راغې اومونږ ي د بادشاه کمرې ته بوتلو. د شاهان بخارا رواج دې چې بادشاه په يو لوم کور
 کښې سره د دوه يا درې منظور نظر غلام بچه گانو کښيښي. د هغه ټول افسران د دې کور نه
 چاپيره د ديوال په خوا کښې په وړو وړو وچتو چونټرو ناست وې. د کور په دروازه کښې
 دوه دروازيان ولاړ وې چې کله کله دننه په دې غرض گوري چې که بادشاه څه اشاره په
 خپلو سترگو وکړي. که چرې هغه سترگو ووهي نو هغوي وردؤ کړي او څه چې هغه ورته
 ووايي نو هغه پيغام سره هغوي په شاراران شي. او هداچي يا د دربار افسر ته هغه پيغام
 ورکړي. هر کله چې زه دې دربانچيانو ته ورسيدم نو هغوي بادشاه له وردؤ کړو بيا هداچي له
 واپس راغلل او وي وويل چې زمونږ بادشاه ستا تحفي په خوشحالي منظوري کړې. بيا ي ماته
 دا وويل چې ته د خپلو دواړو اسونو قيزې په خپل لاس کښې ونيسه او تنگي په خپله شا
 باندې واچوه او بادشاه ته سلام وکړه. ما په جواب کښې ووي چې تنگي خو د يو سري بار
 دې او دوه اسونو دپاره دوه ساتيسان پکار دي او زه به خپل سر په دنيا هيچرې هم چاته په
 زمکه کښيښدم. ما دا هم ورته وويل چې زه خداي پاک پيدا کړم يم او بغير د هغه نه به
 هيچاته تيت نشم. دربان چرې ورومږې دا شان جواب د چا د خلې نه اوريدلې نه و هغه ډير
 خفه شو له دې کبله ما هغه ته ووي چې زه به پخپله دا پيغام بادشاه ته ورسوم او که نه وي نو
 بل ملک ته به لاړ شم. اخر کار وزير هداچي ته څه خبره وکړه او هغه بادشاه له لار بيا هغه
 واپس راغې اوماته ي ووي چې اعلي حضرت زما سلام منظور کړو. زه په کور وردننه شوم او
 په عامه طريقه مې سلام عليکم ووي او لاس مې بادشاه له ورکړو هغه ماته وويل چې زما خوا
 کښې کښينه بيا زه سم په ادب کښيښاستم او د خبرو په دوران کښې ما هغه سره په ادب
 خبرې وکړې. مونږ قريبا يوه کينته دغه شان خبرې وکړې او بيا زه واپس خپل کور ته راغلم.
 د دې نه ده مياشتې پس بادشاه ماله د خپل يو نوکر په ځله دا سوال جواب راوليږلو

چې بادشاه په تا ډیر مهربان دے نو مناسب به دا وي چې ته هغه له يو زر پونډه او درې ښکلي غلام بچه گان راواستړی. ما ورته په جواب کښې وويل چې دا هلکان ما ته د خپل اولاد په شان ښکاري او سره زر وړ کول د بادشاهانو کار دے. ما بادشاه له د رواج مطابق تحفي ورکړې او اوس زما د هغه نه د بخششونو او د انعامونو طمع ده. لس ورځي پس هم هغه سره ماله راغلو او ماته ي وويل بادشاه تاته سلام رالېږلے دے او ځای خواش دے چې تا د خپل دربار په افسرانو کښې شامل کړي چې ته بيا هره ورځ د هغه په خدمت کښې پيش کېږی. هغه ستا په حقله ډیر دوستانه خيالات لري. ما په جواب کښې وويل چې زه هيچرې د چا نوکر نه یم پاتې شوی او نه زه د نوکري په دستور پوهېږم په دې هغې سړي ماله ډیره تسلي راکړه چې که ما د بادشاه د ملازمت اختيار کړو نو ماله به هغه يو لوی جائداد راکړي. ما په جواب کښې وويل زه دعا کوم چې د بادشاه عمر دې ډیر شي نه مې روپی پکار دي او نه جائدادونه. دې سړي بيا ماته وويل چې که تاعهد قبوله نه کړه نو تاته به تکليف پېښ شي. خو ما ورته ووي چې ولې به پېښېږي. ځکه چې تکليف صرف هغه خلقو ته پېښېږي چې څوک جرم وکړي. ددې نه علاوه زه خو د بادشاه په حفاظت کښې یم. ما هغه ته دا هم وويل چې د بادشاه که څه نور حکم احکام وي نو زه ي تعمیل کولو ته تيار یم. خو زه دا نوکري د هغه نشم قبلولے. ځکه چې دا قسم فرائض ما نه خپل نيکه چې امير کابل وه هم نه وو غوښتي. ما هغه سړي ته دا هم وويل چې که زه چرې. د بادشاه د دربار افسر شوم نو زه خو بيا ټوله ورځ د نورو په شان بیکاره نشم کېښاستي او که چرې زه د خپلې تنخواه په عوض کښې کار کوم نو بادشاه به د خپلو موجوده دربانانو نه ناراض شي. ما هغه ته دا متل چې په ما حاوي کيدو وويلو ”نه براتر بر سوارم نه چول اشتر زير بارم“ يعنې نه خو زه د رعيت بادشاه یم او نه د بادشاه رعيت یم. د دې ټولو خبرو نه پس هغې سړي ته پته ولگيده چې د هغه ټوله وينا هسې د هغه وخت ضائع کول ووله دې کبله هغه زمونږ باهمي گفتگو وليکله او زما نه رخصت شو. څه وخت چې زه ورومې بخاراته ورسيدم نو ما يو اعتباري نوکر شل پونډه د مياشتې په تنخواه کښې د دې غرض دپاره مقرر کړے وه چې هغه ماته د محل د روزانه واقعاتو باقاعده خبر راکوي. هلته رواج دا دے چې هر يو څيز زباني طے کېږي او هيڅ څيز ليکلے نشي. په دې سبب کوم خلق چې دربار کښې موجود وي هغوي د ټولو واقعاتو نه خبرېږي. د رمضان په مياشت کښې به ټولو افسرانو ډیر لږ کار کولو او هره ورځ به ي روزه نيوله. ليکن ماته د کوتوال د ماتحتانو د ويري نه ډیر لږ آرام ملاويدو ځکه چې د کومې ورځې نه ما د بادشاه د هغې ملازمت نه انکار کړے وه کوم چې هغه ماته پيش کړے وه نو زما به نگراني کيدله او د يو شاهي قيدي نه په بهتر حالت کښې نه وم. ما په ظاهره د دې هيڅ نوټس وانه خست او نه مې نوکرانو ته د دې خبرې ذکر وکړو.

د اختر په ورځ د بادشاه نوکرانو ماله دوه جوړې جامې یو پټکې او یو رومال په طور دخلفت راوړل او ماته یی وویل چې بادشاه مهرباني کړې ده او حکم یی کړی دی چې زه دې سبا سحر نمر خاته محل کښې حاضر شم چې د اختر مبارکۍ رسم کښې شامل شم. هر کله چې زه هلته ورسیدم نو ما په یوه لویه کمره کښې خلویښت تنه سړې ناست ولیدل چې په هغوي کښې یو محمد خان وه چې د بلخ یو منشي وه (دې ورومې د سر پل میر وه خو د افغانستان برخلاف یی بغاوت وکړو بیا زمونږه لوڅ د غلام علي او کرنیل ولي محمد د سالاری لاندې ده ته شکست ورکړو او بخارا ته وتښتیدو.) ماته هغوي د ټولو نه یوه ښکته چونتره راکړه چې دلته نورو شلو تنو سره کښینه او محمد خان د ټولو نه په وچته چونتره لسو تنو سره ناست وه. په دې اثنا کښې بادشاه راوړسیدو ټول خلق پاڅیدل او د هغه لاسونه یی ښکل کړل ما هم د هغه لاسونه ښکل کړل او بیا هغه بهر ته ووتو. د دې نه پس د متایانو ډیر پتنو سونه راغلل یو میزپوش وغوړولې شو او دا ټول څیزونه په هغې کښیښودې شو بیا نو کران هم ووتل او موجود خلقو سمدستي د هغې په خوراک کوټې پورې کړې. کوم خلق چې لږ لري ناست وو هغوي ترې خپل رومالونه ډک کړل او خپل خپل ځایه باندې کښیناستل او لکه د ځناورو په شان یی هغه وخورل ځکه چې د ځناورو دپاره هم د رکیو ضرورت نه وي. ما په ډیره حیرانتیا دا تماشه لیدله چې یو سړي په ما اواز وکړو دا د بادشاه خورده ده ته یی ولې نه خورې، ما یو کیګ راوچت کړو او وه مې ویل چې نور مې څه پکار نه دي بیا زه فوراً عیدگاه ته لاړم او په هغه ځایه کښیناستم کوم چې بادشاه ما دپاره منتخب کړی وه. هلته ما په حاضرینو کښې نائب غلام محمد کمانډلټ سکندر خان سره د نورو خلویښتو سړو چې ورومې زمانو کران وو او اوس د یوې میاشتې نه د بادشاه نوکران شوي وو، ولیدل. دې سړو ماته دا شان وکتل لکه چې ما هغوي د سره هډو پیژني نه. او سلام قدرې یی هم راته ونه کړو. بادشاه بیا یو سپین اس باندې سوړ راوړسیدو او یوه لویه جغه یی په خپل پټکي کښې ایښې وه او بله یی د اس په سر کښې ایښې وه. او دریمه یی د اس په شا لګیدلې وه. هغه یو کشمیري کمر بند ترلې وه او د شلو یا ډیر شو گزو تیله داره کپړې نه یی پټکې وهلې وه. د هغه په کمر بند کښې یوه د جواهراتو نه جړاؤ چارۍ وه او ډیر په نخر واراوان وه. د هغه په هر یو دریم قدم به خلق زمکې پورې ټیټ شول لیکن زه بې حس و حرکت ولاړوم. بادشاه راغی او زما مخکښې کښیناستو او تکبیر یی وویل او هر یو سړي هغه سره تکبیر وویل او ولیدل چې د بادشاه د پټکي درې پټې سپرې شوې وې او څه وخت چې مونږ خلاص شو نو هغه خپل سر د دې ویرې نه شو وچتول چې پټکې به مې پریوځي. ما دا نه شوه برداشت کولې چې دومره لوی بادشاه دې دا شان بې عزته شي له دې کبله ما سلام وگرځول او ورټیټ شوم او هغه پټې مې وتړلې. خدای پاک غفور او رحیم دی او اگر چې ما نه مونږ

لاړو ولي زه خوشحاله شوم چې ما د نيکي يو کار وکړو. مونځ چې خلاص شو نو بادشاه په خپل اس سور شو او خلق زمکې طرف ته تيت شول هرکله چې زه وزگار شوم نو زه خپل کور ته لاړم.

د دې نه لږه موده پس بادشاه خپل کوټوال ته ووي چې عبدالرحمن باندې د نورو خلقو بنځو سره د ناجائز تعلقاتو ساتلو الزام ولگوه. ليکن دا الزام يې بنياده ثابت شو. ځکه چې دا ثابته شوه چې زه چرې يواځې شوم نه وم. او شپيته اويا تنه به ما سره هميشه ملگري وو. د دې نه پس بادشاه کوشش وکړو چې زما په نوکرانو کښې ورانې پيدا کړي چې هغوي ټول زما نه وتښتي.

په دې ورځو کښې خبر راغی چې روسيانو تاشقند واخستو او د بخارا د اخستو قصد يې کړی دی. بادشاه سمدستي سمرقند ته روان شو او زه او زما ملگري ترينه وروستو پاتې شو. ما سمدستي يو نوکر خپل تره محمد عظيم خان له راولپنډۍ ته واستولو او يوه چيټې مې هغه ته ورکړه چې په هغې کښې مې ورته وليکل چې زه دخپل خان ان شاء الله د خلاصولو کوشش کوم او بلخ ته روانيږم او هغه ته مې سوال کړی و چې که ممکن وي نو ته هندوستان نه د سوات په لاره راروان شه. او د هغه ځای نه چترال او بدخشان ته راشه چې مونږ دواړه سره په بلخ کښې يو ځای شو. ما د بلخ فوځ ته د دې متعلق وليکل او شاه بخارا ته مې سمرقند ته خپل وطن ته د واپسې د اجازت دپاره خط وليکلو. دا خط ما د ناظر حيدر خان او کمانډنټ نذير په لاس واستولو. د بادشاه وزير، قاضي او د بخارا کوټوال چې د دې نه خبر شول نو ما ته يې پيغام راوليږلو چې تا ولي زمونږ د اجازت نه بغير بادشاه ته خط ليکلی دی. ما ورته په جواب کښې وويل د بادشاه ډير ملازمان دي او زه يو هم د خان نه وخت نه گنم. بيا هغوي ماته وويل چې مونږ به ستا قاصد پسې سرې وليږو ولي ما هغوي پوهه کړل چې که تاسو دا شان کار وکړو نو زه به ستاسو د بادشاه د اجازت نه بغير رخصت شم او بيا به تاسو زما د دې کار د هغه جواب کوئ. بادشاه زما د چيټې هيڅ جواب رانکړو او زما قاصد يې خان سره ايسار کړو. له دې کبله په يو څو ورځو کښې ما هغه له بيا جرنيل علي عسکر خان وليږلو او دا دويمه چيټې چې زما هغه ته ورسیده نو بادشاه خپلو مشيرانو سره مصحلت وکړو. هغوي هغه ته صفا ووي چې د کال د شروع نه تر دې وخته عبدالرحمن سره نه دروپو او نه د خرڅ خوراک امداد کړی دی نو د هغه په بخارا کښې د پاتې کيدلو نه څه فائده. بادشاه دا خبره ومنله او په اخر کښې يې ماته د خپل ملک نه د وتو اجازت راکړو. بادشاه خپل وزير ته دا هم وليکل چې دا معلومه کړه چې د عبدالرحمن نوکران زما نوکري کول غواړي او که هغه سره پاتې کيدل غواړي. ليکن چيټې ډيره صفانه وه او وزير ترينه دا مطلب واخستو چې د بادشاه مراد د هغه نوکرانو دی چې څوک في الحال زما په نوکري کښې دي. حالانکې د

هغه مطلب د هغې نوکرانو نه وۀ چې څوک ما سره بخاراته راغلي وو. او بيا د بادشاه په نوکري کښې شامل شوي وو. د دې غلط فهمي په وجه وزير ماته سوال جواب راوليږلو چې تۀ ماته ټول نوکران راوليږه چې زۀ هغوي ته د بادشاه د خپلې هدايات ورسوم. په دې باندې قدرتاً زما دا خيال پيدا شو چې وزير زما نوکران گرفتارول غواړي او ما به د هغوي نه پس نيسي. له دې کبله ما د هغه خبره ونۀ منله او ورته مې وويل چې که تازما د نوکرانو دپاره څۀ پيغام راوړم وي نو تۀ پنخپله راشه او زما په موجودگي کښې هغوي ته ووايه. زما نوکرانو هم دې سره اتفاق وکړو او وي وويل چې مونږ به ستا په ځای سر ورکړو او مونږ ژوندي خوۀ خو. نو مونږه دې مړۀ څوک وزير ته بوځي. هغوي خپل خپل ځان په وسله پړ کړو او بيا ما قاصد سره د جوابه واستولو. په جواب کښې هغه خپل سرکاتب راواستولو هغه ماته د بادشاه پيغام راکړو مگر زما نوکرانو جواب ورکړو چې مونږ بخاراته د خپل شهزاده د خدمت دپاره راغلي يو نه چې د بادشاه د غلامی دپاره.

د دې نه دوه ورځې پس هر کله چې ما د خپل سفر دپاره تيارم کولو نو سکندر خان او نائب غلام محمد سره د خپلو خپلو سړو راغلل خپلې بستري او تفرونه ورسره وو او ماته ئ وويل چې بادشاه زموږه هر يو کس نه يو ليکلې کاغذ اخستو چې تاسو تسليم کړئ چې تاسو زما غلامان يئ او چونکې مونږ د دې نه انکار وکړو له دې کبله هغه مونږه ټول موقوف کړو ځکه تاله راغلي يو. د دې خبرو په دوران کښې هغوي پسې بلاقرض خواهان راورسيدل او خپله قرضه ئ ترينه وغوښته چې د هغې ټولو جمع دوه زره پونډه کيدل. ما نائب غلام ته وويل چې که تاسو ما سره وفادار پاتې شوي وم. نو ما به د دې نه زياتي روپۍ په تاسو لگولي وم. هغه ماته د سترگو وچتولو قابل نۀ وۀ.

ما بيا کمانډنټ سکندر نه تپوس وکړو چې ستا څۀ نيت دمۀ هغه ماته ووي چې ما د بخارا په يو دوؤ بنځور زړۀ بائللې دمۀ او که چرې ما سره نۀ ځي نو زۀ به وروستو پاتې شم. ما هغې خلقو پسې سړم وليږلو او يو زر پونډه مې ورته پيش کړل چې مونږ سره ځي ليکن هغوي انکار وکړو او سکندر وروستو پاتې شو. پنځۀ ورځو کښې زموږ تيارم پوره شو او مونږ بلخ ته روان شو.

دریم باب

د امیر شیر علي خان د خپلو وروڼو سره بدسلوګي کول او پخپلو ګڼې جنګیدل، په دې جنګ ګڼې د ده وروړ امین خان او د امیر د زوی محمد علي خان قتلیدل، د عبدالرحمن خان راتلل او د شیر علي خان لوڅ په قبضه ګڼې راوستل، دې نه پس په کابل حمله کول او کامیابیدل، بیا د عبدالرحمن خان او شیر علي خان ترمنځه په ډیرو ځایونو ګڼې جنګ کیدل، بیا د عبدالرحمن خان فتحیاب کیدل، د محمد افضل خان د قید نه خلاصول، او د شیر علي خان هرات ته تښتیدل، د محمد افضل خان د امیری اعلان کول، او د شیر علي خان سره نور جنګونه کول، د عبدالرحمن خان په قندهار قبضه کول او شیر علي خان بیا هرات ته تښتیدل.

اوس زه د شیر علي خان د کارونو هغه قصه بیانوم چې کوم هغه زما د بلخ نه د تښتیدو نه پس کړې وو. هر کله چې ما هغه ملک ته شا کړه نو په تاشقرغان ګڼې د شپږ ورځې قیام نه پس امیر هلته لاړو. د هغه ورومې کار دا وه چې زمونږ ښځې او بچي یی کابل ته بندیان روان کړل او په ټوله لاری زما پلار خان سره ګرځولو. بیا هغه سردار فتح خان چې د اکبر خان زوی وه هغه د بلخ ګورنر کړو او کابل ته روان شو او سمدستي یی د خپل وروړ امین او شریف خان برخلاف د جنګ تیاری شروع کړې. د هغه تیاری چې پوره شوې نو قندهار ته روان شو او خپل زوی ابراهیم او سردار میزر خان ته یی د کابل انتظام حواله کړو. زما پلار هغه سره په طور د قیدي ملګرې وه لیکن زمونږ د کور خلق هغه وروستو پریښودل خو نه یی روپی د هغوی د خرڅ خوراک دپاره پریښودې او نه یی د هغوی د حفاظت دپاره څوک سړي مقرر کړل. زما پلار هغه ته د جیل خانې نه یو خط د هغه د دې کارونو برخلاف ولیکلو او ورته یی ووي چې تا د خپلو میرنو وروڼو سره خو ډیر بدسلوګ وکړو او اوس خپلو سکه و وروڼو سره دا شان خراب سلوک کړی. هغه ورته دا هم ولیکل اوس نور خپل خان مه بی عزته کوه او نوره خونړیزې مه کوه ګڼې د دې نتائج به ستا دپاره ډیر خراب وي او ته به پښیمانه یی. شیر علي خان د دې خبرې هیڅ پروا ونه کړه. او خپلو وروڼو سره یی دوه ورځې جنګ وکړو. او نتیجه یی دا شوه چې د هغه خپل وروړ امین هم قتل شو او د هغه خپل زوی او ولیعهد سردار محمد علي خان هم په جنګ ګڼې قتل شو. زما پلار چې د دې حادثو نه خبر شو نو هغه بیا امیر ته ولیکل "ستا د دې بد عملی انجام به تا دپاره ډیر غمګین وي او په سر به دې السوس وي." امین خان چې قتل شوی نو د هغه نعش یی د امیر مخکښې کښیښودو امیر وویل د دې سېي نعش وغورځوی او زما زړې ته ووايي چې راشي او ماله په دې کامیابی مبارکباد راکړي د هغه المیران خو هغه ته د رښتیا وئیلو نه ویریدل په دې سبب هغوی د هغه د زوی نعش هم د هغه مخکښې کښیښودو او لا په لږه فاصله باندې وو چې امیر وویل دا بل سېي څوک دی؟ په جواب ګڼې هغوی هغه نعش د هغه په پښو ګڼې کښیښودو په دې هغه

خپلې جامې خپرې کړې او په سرې خاورې واچولې. هر کله چې د هغه دا ژړا انګولا پس شوه نو بیا هغه پیڅوده شو. او یوه ګینته هم دغه شان بیهوشه وه. چې په خود شو نو هغه د خپل زوی نعل سره خبرې شروع کړې. او بیا پیڅوده شو تر دوو ورځو پورې هم دغه شان معامله وه او د هغې نه پس هغه د خپل زوی نعل کابل ته واستولو. او امین خپلو نوکرانو په قندهار کښې د مقدس خرقې د دروازي په خوا کښې دفن کړو. شیر علي چې د دې نه پس قندهار ته راوان شو نو په لاره کښې به کله بیهوشه او کله به په هوش وه او چې څه وخت هغه هلته ورسیدو نو د پاکلانو په شان به یې چغې وهلې. ما دغه موقع د بخارا نه د راتلو بهتره وګڼله او چې شیر اباد ته راوړسیدم نو ما د بلخ او د هغې د ملحقانو فوځ ته چیتې ولیکلې. نتیجه دا شوه چې زه هغوي بالاتفاق فوځ سره یو ځای کیدو ته مدعو کړم.

په دې موقع زه د دوو وروڼو ولي محمد او فیض محمد د ژوند مختصر حالات لیکم. دا سړي د اخشه ګورنران وو او زما پلار هغوي له دا صوبه ورکړې وه. دا دواړه د یوې وینځې زامن وو او هر کله چې هغوي په کابل کښې وو نو امیر دوست محمد خان به په خپل ژوندون کښې هغوي له دوه زره روپۍ سالانه تنخواه ورکوله. چې زما نیکه مړ شو نو زما میرنی مور مروارید هغوي سره همدردې وکړه هغې زما پلار ته یوه چیتې ولیکله چې د دې سړو مور په دې خبره ډیره فکرمنده ده چې ته هغوي په خپله غلامۍ کښې واخلي. او دا یې هم ورته ولیکل چې هغوي سره د خرڅ دپاره روپۍ هم نشته. د دې په جواب کښې زما پلار پنځه زره روپۍ ولي محمد ته واستولې او هغه ته یې ولیکل چې بلخ ته راشه. هر کله چې هغه بلخ ته راوړسیدو نو هغه ته یوه پلتن شپږ توپې او یو زر بې قاعدې پیاده سپاهیان او یو زر سواره سره د اخشي صوبې حواله شول. زما پلار فیض محمد ته هم سوال جواب ولیږلو چې ته خپل خان سره بال بچ راوله. لیکن ولي محمد نمک حرام ثابت شو او څه موده پس شیر علي سره زما د پلار د گرفتارۍ په سازش کښې شریک شو. شیر علي له دې امداد ورکولو په صله کښې امیر، ولي محمد خان خان سره کابل ته بوتلو او د هغه ټوله علاقه یې د هغه ورور فیض محمد ته حواله کړه. په دغه ورځو کښې د فیض محمد نه د صوبې د حساب کتاب مطالبه وشوه لیکن چونکې هغه بعضې ټیګې خپل خان له ایښې وې له دې کبله هغه د حساب کتاب ورکولو قابل نه وه. ما د خپلو مخبرانو نه اوریدلې وو چې ولي محمد هم څه خوشحاله نه دی له دې کبله ما هغوي ته د نظر حیدر او د جرنیل علي عسکر په لاس چیتې ولیږله چې د هژده نهر رسالې دوه سوه سواره چې د ولي محمد د کمان د لاندې وو ما سره په شیر اباد کښې شامل شوي دي او که چېرې تاسو هم ما سره شامل شئ نو ډیر انعام اکرام به درکړم. ما د هغې علاقې د ډاکوانو مشر هم راوغوښتو او هغوي له د انعاماتو او د خلعتونو ورکولو نه پس ما د هغوي نه درې زره سواره وغوښتل هر کله چې شاه بخارا ماله بلخ ته د راتلو اجازت راکړه وه

نو هغه د شیر اباد مير ته هم وليکل چې ته عبدالرحمن په هيڅ وجه د دريو ورځو نه زياتي په
 شیر اباد کښې پرې نه ږدي ليکن چونکې ما سره دوه نيم زره سواره وو او مير سره صرف سل
 سواره وو نو دا زما په مرضي وه نه چې د مير چې زه څو ورځې په شیر اباد کښې پاتې کيږم.
 مير په دې ډير حيران شو چې زه څه وکړم او ماته د مصلحت دپاره راغې ماته ئ وويل چې
 که تاته وایم چې څه نو ته مې وژنې او که د بادشاه د حکم تعميل نه کوم نو هغه مې مړ کوي.
 نو زه په دوه کښې حيران يم. ما هغه ته وويل چې زه به درته د دې مشکل حل وښيږم وروسته
 خو ته بادشاه ته وليکه چې عبدالرحمن سره دومره مضبوط طاقت دې چې د هغه د مرضي نه
 برخلاف زه هغه ويستم نشم نو ماله مزید احکام راواستوه. ما هغه ته دا مشوره ورکړه چې دا
 چيټي د يو داسې سست رفتار قاصد په لاس واستوه چې زړونه رسي. او که بادشاه په دې څه
 اعتراض وکړي نو هغه دې ورته ووايي چې زه په لاره سخت ناجوره شوم وم او مرګ ته
 رسيدلې وم خو خداي پاک د دې غرض دپاره بچ کړم چې د بادشاه په دربار عالي کښې د
 حاضریدو قابل شم. دا تجويز د مير خوښ شو او هغه زما د تجويز مطابق يوه چيټي د يو ښه
 اعتباري سړي په لاس واستوله. ديخوا ما خپل انتظام زر زر سر ته ورسولو خو په يو څو ورځو
 کښې ما واوريدل چې د سر پل فوځ بغاوت کړم دې او د خپلو نوو افسرانو د قتلولو نه پس
 د اخښه په طرف روان شوم دې. د دې خبر په اوریدو زه سمدستي را روان شوم او يو څو
 گيښتې مې په وزير اباد کښې قيام وکړو او بيا د هغه ځاي نه دريائې آمو ته راغلم. هلته صرف
 دوه کشتي وې په دې وجه ما په خداي پاک توکل وکړو او خپل ديرش ښه بهادرانو سورو
 او افسرانو سره مې د پورې وتو جرأت وکړو. افسرانو کښې ما سره کرنيل نظير خان او
 کرنيل ولي محمد خان وو او زما اعتباري مړي هم وه چې په جنگ کښې خالص زمرې وه
 (هغه اوس زما کمانډنټ چيف دې) دغه وخت چې زه ئ ذکر کوم د هغه ډيره نه وه ليکن ما د
 هغه قابليت په ډيرو جگړو کښې څو څو ځله آزمائيلې وه. او ماته معلومه شوې وه چې هغه په
 يواځې ځان د څلوېښتو سورو برابر دې. يو بل نامتو بهادر چې په دې موقع ما سره وه هغه زما
 غلام فرهاد وه. مونږه د دريائې آمو نه راپورې وتو او په برابر وخت زما نور سړي هم راپورې
 وتل. مونږه ټوله شپه مزل وکړو او نمرخاته د اخښه په صوبه کښې يو کلي ته راوړسيدو چې
 د هغه نوم چيلاک سر اباد وه. هلته د قيام کولو نه پس ما هغې دوو پلټنو ته پيغام وليږلو چې د
 سر پل توپخانې سره راتښتيدلي وو او د بې قاعدې فوځ هغې پلټنو ته مې هم پيغام وليږلو چې
 د چا په قبضه کښې هغه شپږ توپې وې کومې چې زما پلار ولي محمد له ورکړې وې. د دې
 چيټو ليږلو نه پس زه او دوه شوم ځکه چې ما درې شپې بالکل آرام نه وه کړې. زما په دې چيټو
 باندې سپاهيان دومره خوشحاله شول چې هغوي سمدستي زما تجويز ومنلو او د هغوي نه يو
 زر سړي پياده زما د استقبال دپاره راغلل. ما هغوي له د ښه سلوک ډير اطمینان ورکړو. او د

هغې په عوض كښې هغوي د جنگ كولو قسم و كړو. هغوي ماته دا هم ووي چې د كوم تاريخ نه ته تلې ئ مونږ ټول ډير خفه وو او په دې انتظار كښې وو چې ته واپس راشې او مونږه خپله بهادري د دغا باز شير علي برخلاف وښيو.

مونږ ټول اخشي طرف ته روان شو او فيض محمد زموږ پيشوايي و كړه خو هغه هم نيم پاگل وه او ماته ئ ووي چې ما خو ته نه ئ راغوبښتي بلكې زما فوځ ته راغوبښتي ئ. ما ورته ووي د دې هيڅ مضائقه نشته ته هوښيار سرې ئ. ما فوځ له ډاډگير نه وركړه او ورته مې دا اطمينان وركړو چې مونږ به يقيناً سردار فتح محمد باندې چې هغه دوه زره بې قاعدې سواره او پنځه زره ازبك سواره مونږ سره د جنگ دپاره مقرر كړي وو فتح حاصله كړو. د دې ازبك سوړو په زړه كښې زما د لاس نه د سزا خوړلو ويره پرته وه. ځكه چې هغوي ورومې ما سره بيوفائي كړې وه. هغوي خپلو افسرانو ته كنځل كول چې تاسو مونږه د عبدالرحمن او د عبدالرحمن د پلار د خدمت نه وويستو حالانكې هغوي مونږ سره د وروڼو او د اولاد پشان سلوك كړې وه. او مونږه ئ د اوښانو، اسونو او د گلو مالكان كړي وو. فتح محمد خپل پيدل فوځ په نيم لك نومي قلا كښې اچولې وه او رساله ئ بهر مرتب كړې وه. د هغه فوځ د شهاب الدين د كمان لاندې وه چې د وزير احمد زومې وه. دا وزير احمد زما د پلار زور نو كړه او ده سره ئ ډير د مهرباني سلوك كړې وه. په يوه موقع زما پلار وزير احمد د بلخ په علاقه كښې د يو ښار گورنر مقرر كړې وه په دې ځاي كښې هغه دوه لکه روپۍ د ماليې نه پتې كړې ليكن زما پلار هغه معاف كړو. او هغه او د هغه زامن ئ په سلو سوړو باندې خانان مقرر كړل. او هغوي ته ئ نشانونه او فوځ حواله كړو. ما شهاب الدين ته يوه چيټې وليكله چې اې نمك حرامه ستا د مهرباني هغه سلوك چې ما تاسره كړې وه هير شو او اوس ته زما د دشمنانو نو كړي د شرابو د يو څو ترڅو گوتونو په عوض كښې كوي. فوځ ته ما دا شان وليكل چې تاسو زما فوځ يې زه ستاسو برخلاف نه جنگيړم كه چرې تاسو ما وژل غواړئ نو زه به سبا له قلاته درشم او تاسو ما په ټوپكو وولئ او د خپل زور بادار د مرگ دپاره انعام و اكرام وصول كړئ. دې چيټې د هغوي زړونه ويلي كړل. سل تنه ئ په قلا كښې پريښودل او نور ټول زما كيمپ ته را روان شول. شهاب الدين د هغوي د تيښتي نه خبر شو نو څه قندهاري او ازبك سواره ئ د هغوي د راډولو دپاره وليږل او جنگ ونښتو. څه وخت چې ما خپلو سوړو ته په ميدان كښې د راوتو حكم و كړو نو هغوي ډير په نيك لټي راډو كړو او په دشمن ئ دا شان غلبه و كړه چې هغوي په ډيرې جلدې وتښتيدل. او څلور سوه سواره زموږ لاس له راغلل. شهاب الدين هم تخت پل نه وتښتيدو او څه وخت چې هغه وتښتيدو نو د تخت پل ټول سواره ما سره شامل شول او پلټنې خورې شوې. سردار فتح ټول مال په ځاي پريښودو او درې سوه يا څلور سوه سوړو سره تاشقرغان ته هم په هغه

موسم و تېښتيدو چې په کوم زۀ پروسه کال بخارا ته تېښتيدلې وم. دا دنيا د تجربو د ازميښتونو او د نشيب و فراز نه ډکه ده.

زۀ چې بلخ ته راوړسيدم نو فوځ ماته سلامي وکړه او ماته يې خوش آمديد ووييل. ما نائب غلام محمد تخت پل ته د رعيت د خلقو د دلاسه کولو دپاره وليږلو او دوه ورځې پس زۀ هم ورپسې لاړم. او فوځ ته مې د ښۀ سلوک او د خپلو لیکو ارادو اطمینان ورکړو. د فوځ د حالت ښۀ کولو نه پس ما علي عسکر خان له ترقي ورکړه او د توپخانې جرنيل مې کړو. او نظير خان مې د پياده فوځ جرنيل کړو. نورو افسرانو له ما د کرنيلۍ او د جرنيلۍ عهدې ورکړې. او هغه ټولو سپاهيانو له مې ترقي ورکړه چې څوک د سفر د ابتدا نه ما سره ملګري وو.

د دې نه لږې ورځې پس زۀ تاشقرغان ته روان شوم چې هلته سردار فتح محمد شېرو پلټنو سره ديره وه. زۀ په دې فکر کښې وم چې دا ټول ملک د هغوي نه خالي کړم. زۀ بالکل بې مقابلې تاشقرغان کښې داخل شوم او د دوؤ ورځو د قيام نه پس زۀ د هغه ځاي نه ايښک ته لاړم. فتح محمد او شهاب الدين چې دغه وخت په غوري کښې وو د هندو کش په لاره کابل طرف ته و تېښتيدل. د دې تېښتې په دواړان کښې شيخ علي چې د هزاره قبيلې نه وه د هغوي ټول مال اسباب تالا کړو. دغه وخت مير اتاليق مړ شوی وه او د هغه زوی سلطان مراد د قطغن ګورنر او مير وه. هغه زما سلام له راغې او ما له يې پنځۀ سوه اسونه، دوه سوه اوښان، دوه زره ګدبان، څلور زره بوجه غله سره د څلوېښتو زرو روپو او نور مختلف تحائف راوليږل. ما هغه ته د هغه د پلار د مرګ دعا وکړه او ورته مې ووييل هر کله چې زما پلار د قطغن ملک ستا پلار له ورکړو نو زما پلار تاجک، معرب، زارۀ افغانان او هزاره قبائل خان سره وساتل او صرف د قطغن قوم يې تاته درکړو. زۀ به هم په دې قاعده چليږم. هغه په جواب کښې ووي چې شير علي خان هم دا شان کړي وو خو د دې نه علاوه هغه يو لک روپۍ سالانه په طور د ماليې زما نه اخستې او په دې هم هغه صبر نه شو او درې لکه روپۍ يې په اخر کښې مانه وصول کړې او نورې يې هم غوښتې.

په دې ورځو کښې ماله د بدخشان نه د ترة چيتې راغله چې زۀ په فيض اباد کښې يم او د مير اتاليق لور سره واده کول غواړم. او د واده نه پس به بيا تاسره شامل شم. چونکې ما خپل ټول انتظام سر ته رسولې وه او ژمې په سر را روان وه او شير علي خان هم هغه شان د کابل نه غير حاضر وه له دې کبله زۀ د باميان په لوري روان شوم او د قره کوتل او د بدقاق د درو نه تير شوم او په باجګاه کښې مې دمه وخوړه او د هغه ځاي نه باميان کښې داخل شوم. ما هزاره ميرانو له خلعتونه ورکړل او ورته مې ووييل چې دوه زره خرواره غنم او اوربشي او يو زر خرواره کچ او درې زره ګدبان زما د فوځ دپاره جمع کړئ. زۀ د دې سامان د فراهمۍ

دپاره په باجگاه کښې پاتې شوم. او د خپل تره انتظار مې هم وکړو. هغه یو میاشت پس راوړسیدو او زه سره د خپله فوځه د هغه پیشوایی او د خوش آمدید دپاره لارم. هغه ماته د جتړال د سفر ټول تکلیفونه او مشقونه بیان کړل. او راته یو ووی چې د فیرنګیانو حکومت ما سره د سردمهرۍ سلوک کړې دی او په هغې زه ځکه خفه یم چې زه په جمرود کښې د خپل پلار دوست محمد خان او د حکومت برطانیه تر منځ د دوستۍ قائمولو ذریعه وم. هغه ماته دا هم ووی چې په هندوستان کښې د غدر نه پس تمام خلقو دوست محمد خان ولسمولو چې ته فیرنګیانو سره مه شاملیره او غالباً چې د دې ورانۍ په سبب به د پنجاب حکومت د ورومې په شان د افغانستان ماتحت راشي. که چېرې دوست محمد خان دا خبره منلې وې نو دې کښې شک نشته چې دا وخت به پنجاب زمونږ په قبضه کښې وه لیکن زما تره خپل پلار ته ووی چې تال له فیرنګیانو سره خپل اقرار پوره کول پکار دي. ځکه چې د دنیا په سترگو کښې به ستا نوم ډیر بدنام شي که چېرې ته خپل لوظ مات کړې. نو زما د تره دا خیال وه چې حکومت برطانیه به ماله د دې خبرې عوض را کړي او په دې غرض هغه هندوستان ته لاړو.

زما تره چې په دې بدسلوکی باندې پوهه شو نو هغه بنو ته لاړو او د بنو نه د سوات په لاره د اولیاو ستوري یعنی د احمد ملاقات له لارو هلته د یو څو ورځو د قیام نه پس هغه د ډیر په لاره جتړال ته راغی. او د هغه ځای نه د دره کوتل په لاره بدخشان ته واپس شو. او بیا د قلعن او د غوري په لار باجگاه ته راوړسیدو. ما د هغه په رارسیدو ډیره خوشحالي وکړه او د خدای پاک شکر مې ادا کړو چې هغه زما د پلار په ځای ما څخه راغلو. مونږه سمدستي د کابل سردارانو سره خط و کتابت شروع کړو او لس ورځې پس د غوربند په لاره په کوhestان کښې داخل شو. ما ورومې ذکر کړې دی چې سردار شریف خان په قندهار کښې قیدې شوی وه او د هغه ورور امین خبان تورتم درې ته زما برخلاف د جنگ کولو دپاره راستولې شوی وه لیکن څه وخت چې هغه له زما د تره د طرفه چیتې ورسیدله نو هغه راغی او هغه ته سلامي شو او خپل ورور سره چې هغه وخت مونږ سره ورتړ غاړه وتو، شیر علي خومره کوتاه اندیشي کړې وه چې هغه دا شان سړي زمونږ برخلاف د جنگ دپاره راستولي وو چې د هغه د ورور دوستان وو.

امین خان خپل ورور واپس کړو او هغوي بیا کابل ته واپس شول. زه بیا د چریکار او سید اباد په لاره تورتم درې کښې داخل شوم دغه وخت ژمې رارسیدلې وه او واوړه تر نامه نامه پورې پریوتې وه د رساې په زور ما د اوښانو دپاره د لارې پیدا کولو په غرض لار صفا کړه او ښان مې بیا په واوړه وکړ خول چې پیاده فوځ پرې تیر شي. په اخر کښې مو توپخانه په ډیره مشکله په هغه لار رابڼه کله زمونږ سفر دومره مشکل وه چې په ټوله ورځ کښې مونږ

صرف دوه گینتې مزل کولې شو. په دې طریقې مونږ ډیره ورو ورو لار وهله ولې اخر د ترک
 هال مقام ته راوړسیدو. د شیر علي فوځ په خواجه کښې پروت وۀ ما د چار چاپیره غرونو نه
 فائده واخسته او په سوکو باندې مې فوځونه مقرر کړل او د دشمن د حملې په انتظار کښې
 کښیناستم خو هغوي هيڅ لاس پښې ونۀ خوځول ما په دوږبین کښې ولیدل چې د کابل د
 حفاظت دپاره هيڅ باقاعده انتظام نۀ دے شوے.

هغه شپه مونږ دمه وکړه په بل سحر ماله د شیر علي د زوي د طرف نه د کابل نه یو
 خط راغے چې هغې کښې هغه زما د پلار د پریښودو وعده کړې وه او دا ئ لیکلې وو چې که
 تۀ خلویښت ورځو پورې په کابل حمله ونۀ کړې نو د ترکستان علاقه به زۀ تاسو ته پریږدم.
 ما دا تجویز منظور کړو. ځکه چې په دومره سخته واوړه کښې جنگ کول ناممکن وو. او ما
 دا خیال وکړو چې که چرې هغوي په خپل لوظ ټینگ وو نو مونږ به په راتلونکي سپرلي
 کښې بلخ ته واپس شو. په دې منځکښې سردار محمد رفیق خان او جنرل شیخ میر چې
 داوړه د سردار ابراهیم درباریان وو په خپلو کښې جگړه وکړه او چونکې شیخ میر سره ډیر
 سړي وو هغه محمد رفیق له شکست ورکړو. محمد رفیق ډیر هوښیار سړے وۀ او د شیر علي
 خان وزیر وۀ. د دې شکست نه پس هغه ته پته ولگیده چې زما د قتل سازش شوے دے. له
 دې کبله هغه شپه په شپه د کابل نه راوتښتیدو او په تگاؤ کښې ئ پناه واخسته او څۀ وخت
 چې زۀ چریکار ته راوړسیدم نو مونږ سره شامل شو او د شیر علي خان د حکومت د ټولو بد
 انتظامو اطلاعات ئ را کړل. دا سړے اوس مونږه سره شو او چونکې مونږه تر خلویښتو ورځو
 پورې د جنگ د نۀ کولو اقرار کړے وۀ په دې وجه مونږه سره د خپله فوځه کوهستان ته
 واپس شو. زما ترۀ په چریکار کښې پاتې شو چې د کابل نه اوویشته میله لرې دے.

اخر د مارچ میاشت راغله او د شیر علي د زوي د وعدې پوره کیدلو وخت تیر شو.
 هر کله چې زما هيڅ امید پاتې نشو نو په کابل مې پیشقدمي وکړه. او د ډوډه مست قلاته
 راوړسیدم اعظم دین خان په دې ځای کښې یو زر بې قاعدې سپاهیانو سره زما د پیشقدمي د
 بندولو دپاره راستولے شوے وۀ هغه د یو څو ډزو نه پس ډوډه مست پریښودو او کابل ته
 واپس شو. زما ترۀ یو لویې دستې سره په کابل ورننوتو. او چې څۀ وخت هغه د سردار شاهین
 خان کور ته ورننوتو نو سرداران او وزیران د هغه سلام له راغلل. په دې اثنا کښې چونکې
 سردار ابراهیم خان د کابل قلا مستحکم کړې وه له دې کبله زما فوځ نهۀ ورځې د هغې
 محاصره وکړه او د هغې نه پس جنرل شیخ میر او نورو د قلا دروازي پرانستې د شیر علي
 زوے دغه وخت په خپل حرم کښې ناست وۀ بهر ته راووتو او زموږ سلام له راغے دغه شان
 مونږ کابل واخستو او د شیر علي زوے قندهار ته وتښتیدو.

د شپږو هفتو د امن و امان نه پس مونږ له خبر راغے چې شیر علي خان زموږ په لوري

راروان دے ما د دې دپاره خپل فوځ تيار کړې وۀ او ما خپل سواره په دريو حصو کښې تقسيم
 کړل. يوه حصه مې په کابل کښې پريښوده او نورو دوو حصو سره زۀ د سرخ سنگ غونډو
 ته روان شوم. په کابل کښې زما ترۀ سره د دې سورو د پريښودو وجه دا وه چې د فتح منگه
 يوې لور د جلال اباد د طرف نه په کابل باندې حمله کوله. ځکه چې څۀ فوځ په جلال اباد
 کښې په تير شوي ژمي کښې مقيم وۀ ما خپل ترۀ ته درې زره سپاهيان چې ما اوس اوس
 نوکران کړي وو هم پريښودل ما خان سره نهۀ زره سواره او ديرش توپي واخستې ما مير رفيق
 ته حکم وکړو چې تۀ غزني پورې ما سره لاړ شه او شيخ مير مې په کابل کښې خپل ترۀ سره
 پريښودو. هر کله چې زۀ غزني ته ورسيدم نو ماته پته ولگيده چې نظر وردک د غزني قلا
 مضبوطه کړې ده ما د هغې محاصره وکړه ليکن هغه دومره مضبوطه وه چې زما د قجر باتري د
 توپو دپاره د هغې اخستل ډير مشکل وو. او ماته دا عقل مندي ښکاره نشوه چې زۀ خپل کوله
 او بارود چې ما سره په محدود مقدار وو هسې ضائع کړم د قلا دننه فوځ ته به روزانه د امير د
 طرف نه ډاډ گيرنه راتله چې زۀ خلويښت زره سپاهيانو سره د هغوي د امداد دپاره راروان يم.
 يوولس ورځې بې ډزه بې ډوزه تيرې شوې اخر د شير علي خان فوځ د غزني نه د يوې ورځې
 په مزل پاتې شو. او زما مخبرانو ماله خبر راوړو چې د هغۀ ټول فوځ ښۀ منظم دے او په شمار
 کښې خلويښت زره دے چې داسې واوريدل نو مير رفيق خان سره مې مصلحت وکړو او
 مونږ دواړه په دې متفق شو چې د دومره لومۀ فوځ برخلاف د دومره لږو خلقو په ذريعه په
 صفا ميدان کښې جنگ کول ناممکن دي. له دې کبله مونږ يوې تنگې درې ته واپس شو.
 چې هلته به زمونږ لږ فوځ ته د کاميابۍ زيات اميد وي مير رفيق ورومې په دې تجويز ناراض
 غونډې شو او وي وئيل چې په دې به غالباً فوځ کمزور دله شي او وۀ به تبتي کۀ مونږ هغوي
 واپس روان کړو. ليکن ما د هغۀ دا اعتراض نامنظور کړو او هغۀ ته مې وئيل چې ما خپل
 فوځ په داسې طريقه موخته کړے دے چې هغوي به ما سره هر چرته ځي او هغوي د نورو
 معمولي افغانانو په شان نه دي. سيد اباد ډيره تنگه دره ده او د هغې د يو سر نه تر بله سره
 پورې وړې وړې غونډۍ دواړه طرف ته پرتې دي. مونږه هلته د شپې ورسيدو زمونږ د
 واپسۍ په وخت شير علي لس زره هراتي او قندهاري سواره زمونږ د عقب په فوځ باندې د
 حملې دپاره راوليرل او هغوي ته ټي حکم وکړو چې د کابل په لاره باندې هم قبضه وکړي
 چې د عبدالرحمن د تبتي لاره بنده شي کۀ چرې هغه سبا جنگ باللي. د دشمن دا دستې
 زما هغو شپږو سوو سورو سره مخامخ شوې چې ما په طور د هراول مخکښې ليرلي وو دې
 سورو ښۀ په بهادري جنگ وکړو او ورو ورو ټي راواپس کيدل شروع کړل. او ماته ټي د
 خپل تکليف خبر راواستولو خو چې څۀ وخت ماته د هغوي قاصد راوړسيدو نو ما هغوي له
 دوه پلټنې د پيادو سپاهيانو د امداد دپاره واستولي. دا سپاهيان ناساپي ورورسيدل او چونکې

د شیر علي سواره ټول په يو ځای راجمع شوي وو په دې وجه يوڅو ډزو د هغوي ډير نقصان وکړ او په تيښته يې مجبور کړل. زما سپاهيان سره د مال غنيمت سرخ رويه واپس شول او مونږ سيد اباد ته خپله پيشقدمي بدستور جاري وساتله.

هر کله چې شیر علي د خپل شکست نه خبر شو نو هغه هغه هومره يوه بله فوځي دسته د هغوي امداد له راولير له ولې هر کله چې هغوي ميدان خالي وليدو او زما فوځ واپس روان وه نو هغوي امير له بيا واپس روان شول. او ورته يې وويل چې عبدالرحمن زمونږ د فوځي طاقت نه کمزور دله شو او د جنگ نه يې مخ ډگرځولو. په دې امير د فتح د توپو سلامي وکړه او رسالې ته يې زمونږ د تعاقب او زما د گرفتاری حکم وکړ. مونږ چې شنکاږ ته نهه بجې راوړسيدو نو دې رسالې ناساپي مونږه رالاندې کړو. زه د باربردارۍ د څاروؤ شاته سره د څلورو پلتنو او د قچرو دولسو توپو روان وم. ما سردار رفيق سره د يو ډويزن د مال اسباب ښي طرف ته او جنرل نظير سره د عبدالرحيم مې د باربردارۍ د څاروؤ مخې طرف ته مقرر کړي وو. هر کله چې د دشمن رساله مونږ ته ډيره رانزدې شوه نو زه تيز تيز مخکښي روان شوم چې د لارې په خوا کښې د يوې لويې سمدستي د موجودگي نه فائده واخلم. او په هغې کښې يوه پلتنه پته کړم. دې پلتنې ته ما حکم وکړو چې څه وخت زما د توپو ډزې واوړي نو سمدستي په دشمن حمله وکړي. بيا ما خپلو سړو ته حکم وکړو چې ورو ورو ځي. او څه وخت چې ما وليدل چې رساله د سمتې نه راتيره شوه نو ما خپلې دولس توپې دې رسالې ته مخامخ کړې او گوله باري مې پرې شروع کړه. دې سره سم زما هغه پلتن چې د دشمن په خوا کښې پرته وه راووته او ډزې يې شروع کړې. نتيجه دا شوه چې د شیر علي يوزر سواره په ميدان کښې پريوتل او بيا د يوې معمولي جگړې نه پس باقي ټول وتښتيدل. مگر باوجود د دې بيا زر راټول شول او زمونږ تعاقب يې وکړو ليکن د حملې کولو زړه يې ونه کړې شو. د دشمن دې سړو تر هغې پورې زمونږ تعاقب وکړو تر څو چې ما د يوزر سورو په ذريعه په هغوي حمله نه وه کړې. دا حمله ښه په کاميابۍ وشوه او يو نيم سوسې د دشمن نه گرفتار شول. دا سړي ما رها کړل او هغوي ته مې وويل چې زما د منظم فوځ برخلاف تاسو دپاره جنگ کول ناممکن دي. هر کله چې هغوي زما د مهرباني دا سلوک وليدو او زما د سپاهيانو دا بهادري يې وازمائيله نو هغوي شیر علي له واپس لارل. په لاره دې سورو د وردگو د رعيت خلکو د سلو تنو سرونه پريکړل او شیر علي خان ته يې پيش کړل. او ورته يې ووي چې دا د افغان سړو سرونه دي. ليکن ډير وخت نه وه تير شوي چې د وردگو د دې قتل شوو رسته داران شیر علي له په شکايت راغلل او د رسالې د دې عمل فرياد يې ورته وکړ. شیر علي چې د هغوي دا فرياد واوريدو نو د خپلو سورو مشر يې راوغوښتو او ورته يې وويل چې رښتيا رښتيا خبره وکړه دې سړي وويل چې د عبدالرحمن سړو سره جنگ کول ډير گران کار

دے او کٽ چري ميدان بيا بان وے نو زمونڙي ٽول سواره به راگير شوي وو او يو سرے به هم نه وه خلاص شوم.

امير غزني باندې پيشقدمي وکړه او څلور ورځې ئ هلته دمه وکړه او زما پلار ئ په قلا کښې بندي پريښودو. او سيد اباد ته ئ زما برخلاف پيش قدمي جاري وساتله. ما په سيد اباد کښې ډيره مضبوطه مورچه نيولې وه. توپې مې د غرونو په سر په ترتيب لگولې وې او د جنگ په انتظار کښې لاست وم. د څلورو ورځو د منزل نه پس امير زمونځ د مورچو بالمقابل ډيره ولگوله. ما د دې نه ورومې اونچې نومې يو کلي په دې وجه تالا کړې وه چې د شلو ورځو خرڅ خوراک حاصل کړم. ځکه چې د اونچې کلي خلقو په ما باندې د خوراک خرڅولو نه انکار کړې وه. ما سره کل فوځ اووه زره سپاهيان وو او امير سره پنځويشت زره سړي وو. ډير لږ ساعت پس جنگ ونښتو او ډيره سخته جگړه وشوه. د توپو لوگو قريباً نيمر پست کړو په دې طريقه تر څلورو بجو پورې جنگ روان وه. ماته معلومه شوه چې زما نه قريباً دوه زره سړي مړه او زخميان شول او د شير علي د نقصان اندازه زمونځ په درې چنده وه. څه وخت چې زما يقين راغې چې خداي پاک مونځ له فتح راکړه نو ما د شاهسوارو يوه دسته مقرر کړه چې په تاخت غزني ته لاړ شي او زما پلار راخلاص کړي ليکن د هغوي د رسيدلو نه ورومې چې سنتريان زما د فتحې نه خبر شول نو هغه ئ پريښې وه او هغه ته سلاميان شوي وو. کوم سرداران چې هغه سره هغوي ازاد کړي وو د هغوي نومونه دا دي: سردار سرور خان د سردار اعظم خان زوم، سردار شاهنواز خان، سردار سکندر د هغه تره او محمد عمر د سردار سلطان جان ورور (چې د هرات گورنر وه) دا مؤخر الذکر سړي په هرات کښې قيديان شوي وو. سابق امير چې وليدل چې غزنې زمونځ لاس ته راغې نو قندهار ته وتښتيدو او څه وخت چې هغه شکست وخورو نو د هغه رساله چې دراصل زما د پلار وه د هغه نه زمونځ طرف ته راواوړيده. د جنگ د شروع کيدو نه ورومې ما خپل تره ته ليکلي وو چې راشه او ما سره امداد وکړه ليکن اگر چې هغه مونځ ته په لږه فاصله کښې رارسيدلې وه هغه ما سره شامل نشو او د لرې نه ئ د جنگ تماشه کول بهتر وگڼل. د هغه زوم محمد عزيز چې د اوولسو کالو وه په ډيرې بهادري زما په خوا کښې وجنگيدو زما پلار هم ماته زما د فتح په خوشحالي کښې يوه چيتي وليکله. زه په دې چيتي خوشحاله شوم او د خداي پاک حمد مې وکړو. د دې چيتي په جواب کښې ما هغه ته وليکل چې که اجازت وي نو زه به د سلام کولو دپاره حاضر شم ليکن بيا ئ ماته وليکل چې زه تاسره د شامليدو دپاره درروان يم. له دې کبله دا به ښه وي چې ته خپل فوځ يواځې مه پريوده.

تر څلورو ورځو پورې زما سپاهيانو د شير علي خان خزانه او سامان لوټ کړو او په پنځمه ورځ زما پلار راوړسيدو. زه خپلو سپاهيانو سره د هغه د استقبال دپاره ووتم. زه د

خپل اس نه کوز شوم او د هغه پښې مې ښکل کړې او د هغه په رها کیدو مې د خداي پاک ډیر ډیر شکر ادا کړو. په بله ورځ ما شیر علي پسي تر هراته پورې اراده وکړه او زما پلار دا خبره منظوره کړه چې زما په غیر حاضري کېنې به هغه د ټولو معاملاتو نگراني کوي. لیکن زما تره دا خبره نه منله له دې کبله زه ډیر خفه شوم او ما هغه ته وویل چې که چېرې ته د جنگ د خطرونه ویریرې نو ته ما سره هله شامل شه چې زه شیر علي ونیسم. زما په پلار باندې هم زما د تره د اعتراضاتو اثر وشو او هغه هم هغه سره مل شو. نتیجه دا شوه چې مونږ ټول کابل ته روان شو. د هغه ځایه خلقو زموږ ډیر په خوشحالی استقبال وکړو او ډیر خیراتونه یې ورکړل. مونږ په محل کېنې داخل شو او ما د خپل پلار په نوم په حیثیت د بادشاه خطبه ولوسته او سردارانو ټولو په جمع هغه له په امیر کیدو باندې مبارکي ورکړه. او هغه ته یې وویل چې چونکې ته د دوست محمد خان مشرې زومې یې او د هغه جائز وارث یې نو مونږه ستا په فرمانروا کیدو خوشحاله یو. هغوی دا هم وویل چې امیر شیر علي خان صرف یو خو فوځي افسرانو په طور د امیر تسلیم کړې وه لیکن د هغه حکومت زموږه هیچرې نه وه خوبش شوی. او نه مونږ دا خبره ښه گنلې وه چې هغه خپل سکه ورور قتل کړې وه او افضل خان یې قید کړی وه. هغوی ټول د شیر علي د زوی په مرگ چې د ده د گناه په وجه قتل شوی وه هم ډیر غمژن وو.

اورې ډیر په خوشحالی تیر شو او زما پلار د حکومت کار چلولو او تره مې د فوځ انتظام کولو. په مني کېنې ماته امیر وویل چې شیر علي د قندهار نه په کابل باندې د پیشقدمی تیاری کړې دي ما ورته په جواب کېنې ووي چې که چېرې تاسو ماته زما د فتحې نه پس هغه پسي د ټلو اجازت راکړې وې نو هغه به د جنگ دپاره د تیاری کولو قابل نه وه پاتې شوی. هغه پیا مانه تپوس وکړو چې ستا د روانگي د تیاری دپاره خو ورځې پکار دي ما ورته وویل چې دا ټوله خبره زما د سترگو په وړاندې وه له دې کبله ما خپل فوځ تیار ساتلې دې چې دیوې لمحې په لوټس زه د روانیدو دپاره تیار یم. نو په دې وجه هم نن زه د روانیدو دپاره تیار یم. هغه په دې ډیر حیران شو او ماته یې ووي چې دا ورومې ځل دې چې د پښتنو فوځ جنگ ته د وتو دپاره هم په هغه ورځ تیار دې چې په کومه ورځ د جنگ اعلان شوی دې. د امیر نه بغیر د رخصت اخستو ما هدايات جاري کړل او په څلور گینتهې کېنې زما فوځ چې په هغې کېنې دولس زره سپاهیان وو، د کابل د محل په خوا کېنې خیمه زن شو او د بورتي ته روان شول. د روانیدو نه ورومې زما پلار زما ټول انتظامات معائنه کړل لیکن زما په تیاری کېنې یې هیڅ کمې ونه لیدو. امیر بیا زما تره ته مخ راواړولو او تپوس یې ترینه وکړو چې آیا ستا فوځ عبدالرحمن سره د روانیدو دپاره تیار دې؟ هغه په جواب کېنې وویل چې ماسوای د خیمو نه زما بل هیڅ څیز تیار نه دې او په یوه میاشت کېنې به زه د سفر دپاره تیار

شم. ما هغه ته وويل چې زه به د غزني په مقام ستا د راتلو انتظار كوم چنانچه د خپل پلار د لاسونو ښكلولو نه پس زه غزني ته روان شوم. هلته د شلو ورځو د انتظار نه پس ما واوريدل چې شير علي قلات توخي ته رارسيدلى دى له دې كبله ما امير ته خط وليكلو چې زما د تره نه تپوس وكره چې ستا ما سره د شامليدو كله نيت دى خكه چې تاسره صرف درې زره سواره دي نو دا څومره د افسوس خبره ده چې زما ټول فوځ دې ستا په خاطر انتظار كوي. ما دا هم ورته وويل چې زما رساله كښې څلور زره سواره دي او دا تعداد زما دپاره كافي نه دى. نو كه چرې زما تره څه موده به هم پاتې وي نو ماله سمدستي نوره رساله راليرول پكار دي. د دې چيتې ليكلو نه پس زه مكر ته روان شوم. شير علي چې دا واوريدل نو قلات ي مضبوط كړو او هلته ديره شو. مكر كښې ما د تره دولس ورځې انتظار وكړو او بيا زه قلات ته روان شوم. په بله ورځ شير علي لس زره سواره د شاه پسند خان او د فتح محمد د كمان لاندې د دې غرض دپاره مقرر كړل چې هغوي زما د كيمپ نه چارچاپيره ټول ملك تالا كړي ما د يو مخبر نه واوريدل چې دا سړي زمونږ نه شپږ ميله لرې پټ دي. او هر كله چې زه بيا چشمه پنجك نومې ځاي ته ورسيدم نو ماته خبر راغى چې دې سړو شپه په يوه زړه قلا كښې تيره كړې ده. په دې ما جنرل ناظر خان او عبدالرحيم ته حكم وكړو چې په زرو د رسالي په سوږو، يو زر دراني سوږو په دوو پلټنو او شپږو ټوپو په دې قلا شېخون و كړي. د دې حكم تعميل باقاعده وشو. هغوي په دشمن ناكهانه راپريوتل او نتيجه دا شوه چې هغوي وتښتيدل. درې سوه مړه او زر قيديان ترينه په قلا كښې پاتې شول. زما د فوځ نه صرف يو سړى مړ شو خكه چې دشمن د جنگ كولو هڅو قصد ونه كړو. په دې اثنا كښې زما تره سره د رسالي او پلټنې راورسيدو او ما هغه ته د ټولو واقعاتو خبر ور كړو. كوم ځاي كښې چې مونږه خيمه زن وو د هغه ځاي نه دوه لارې قندهار ته تلې يوه په قلات غلزي او بله د هوتكي قبيلې په ملك كښې نوا ارغستان ته ځي. او بيا د منډې حصار په ملك كښې قندهار ته ځي. د دې دواړو جداوالې يو وچت غر راولي. نو زما دا خيال پيدا شو چې چونكې شير علي د قلات د مستحكم كولو دپاره ډير تكليف وچت كړى دى له دې كبله كه چرې زه د ارغستان په لاره لاړ شم نو د هغه ټول محنت به رانگان لاړ شي. دا خبره ما خپل تره ته وكړه چنانچه هغه زما تجويز سره اتفاق وكړو او مونږه د ارغستان په لاره روان شو.

زما د مارچ طريقه به اكثر دا شان وه چې سامان او اسباب به ما مخكښې روان كړو او حكم به مې وكړو چې زما تر رسيدو پورې هيچرې د څارو نه مال مه كوزوي. د مال اسباب نه پس به جنرل ناظر خان او عبدالرحيم سره د يو څو نورو افسرانو روان وو. زه پخپله د فوځ په يوه ډله روان وم چې څوك د اړخ د طرف نه حمله ونه كړي. هر كله چې مونږ ديوالك نومې يو ځاي ته راورسيدو نو ما د ديره كيدو حكم وكړو. زما تره او زه قريبا د ميل څلورمه

حصه وروستو سره د دوؤ توپو او دوؤ سوؤ سوړو پاتې شو. دغه وخت زما څه سوړو ما له خبر راکړو چې دا شان معلومېږي چې د گډو يوه رڼه مونږ طرف ته راروانه ده. ليکن څه وخت چې ما په دور بين کښې وکتل نو ماته معلومه شوه چې د گډو دا کنډک در حقيقت د دشمن د فوځ يوه حصه وه. په دې ما دوؤ سوؤ سوړو ته چې ما سره وو حکم وکړو چې تاسو په يوې غونډۍ باندې څلور څلور يا پنځه پنځه تنه يو ځای خپڅۍ او راکوزېږئ. د دې دپاره چې مونږ د دشمن په نظر کښې ډير ښکاره شو او دغه شان وخت په لاس راشي. ما عبدالرحيم له هم يو سره وليږو چې ډير جلد مونږ له راشه او د جنگ دپاره تيار شه. په لږ ساعت کښې د شير علي ټول فوځ په دې ترتيب راښکاره شو يعنې لس زره سړي د پشت رود د طرف نه، درې زره د هرات د طرف نه، لس زره قندهاري او څلور زره د شير علي خپل سواره د کابل له لوري نه، دا ټول فوځونه مونږ طرف ته راروان وو. ماته خپلو افسرانو وويل چې تاله سمدستي خپل باقي فوځ سره يو ځای کيدل ضروري دي. ليکن په دې وجه زه د دې تجويز برخلاف وم چې دشمن ته به زما لږ والې معلوم شي. او ممکن ده چې د هغوي رساله مونږ هغوي سره د شامليدو نه منع کړي ولې که چېرې مونږ هم دغه شان متواتر خوځو راځوځو او اورونه بلوؤ نو قبل د دې نه چې هغوي په مونږ حمله وکړي د هغوي به زموږ د اصلي تعداد په معلومولو کښې څه وخت ولگي. دې سره هغوي اتفاق وکړو ليکن هغوي په دې نه پوهيدل چې ما سره څومره فکر زياتيدلو يو طرف ته دشمن په جنگي ترتيب سره خپل ځان مرتب کولو ليکن صفا معلومېده چې هغوي په مونږ باندې حمله د دې دپاره وروستو وروستو کوله چې هغوي زموږ اصلي طاقت معلوم کړي. د دې برخلاف زموږ فوځونه دومره لرې وو چې هغوي ته زما د سړو په رسيدلو کښې او مونږ له د امداد په راکولو به وخت لگيدو. اخر کار ما عبدالرحيم د لرې نه وليدو ليکن قبل د دې نه چې هغه مونږ سره شامل شوم و دشمن زموږ په توپو حمله وکړه (دې توپو د دشمن د لومړي تعداد په وجه هغوي ته هيڅ نقصان نشو رسولي). دشمن زما دوه توپچيان مړه او يو زخمي کړو او په توپو ي قبضه وکړه. او نور توپچيان ترينه خلاص شول. هر کله چې هغوي زما د دې دوؤ توپو په راښکلو کښې مصروف وو ما دوه پلټنې د پيادو وروليږلې او دوه مې نورې د عبدالرحيم د کمان لاندې د دې غرض دپاره مقرر کړې چې د هغوي نه چار چاپيره راتاؤ شي. په دې جگړه کښې د دشمن نه پنځه سوه سړي او ډير اسونه مړه شول او مونږ توپې راخلاصې کړې. ما د باقي سوړو د قلات سهيل طرف ته تعاقب وکړو هر کله چې هغوي تهله نومې کلي ته مازيگر ناوخته ورسيدل نو هغوي د تبک ستر نومې غونډو په سر ډيره شول. مونږ هم د هغوي په خوا کښې ډيره شو. چې د هغه ځای نه مونږه شير علي د قلات په قلا کښې د دوربين د امداد نه بغير ليدم شو. ما دا هم ليدم شو چې د دې شکست خورده سوړو رارسيدلو د باقيمانده فوځ په زړه کښې

بزدلي پيدا كړه. او هغوي په خپلو مورچو كښې ډير په كمزور دلي باندې اخوا ديخوا
گرځيدل. ما په ميدان جنگ كښې د خپل فوځ د مرتب كولو دپاره ډير محنت وكړو او د
توپو ايښودو دپاره مې غونډې خوښې كړې. ما سره د شپږو شپږو سوؤ سپاهيانو دولس
پلټنې، دوه زره د رسالي سواره او يو زر دراني سواره وو. زما باقي سړې په كيمپ كښې پاتې
شول. تر تيارې پورې زه په غونډې ولاړ وم او بغير د دشمن د علم نه څه وخت چې تياره شوه
نو ما خپل فوځ كيمپ ته واپس بوتلو او دوه بجې د شپې هلته ورسيدو. د هغې وخت نه د
خدای پاڪ په فضل سره باران د بلې ورځې تر لسو بجو پورې ووريدو. لارې خټه شوې او
خيمې لوندې شوې. مونږ دوه ورځې قيام وكړو او بيا قندهار طرف ته روان شو. شير علي هم
په هغې طرف روان شو. او چونكي زمونږ تر منځ د غرونو يوه سلسله وه نو زما فوځ په يو
طرف روان وو او د هغه په بل طرف. زمونږ دا اميد وه چې مونږ به د شير علي نه وېر مې
قندهار ته ورسېږو او د هغه دا اراده وه چې هغه مونږه په لاره رامنځ كړي. مونږ دغه شان پنځه
ورځې مزل وكړو. زمونږ د فوځونو په منځ كښې پنځه زره قدمه فاصله وه ليكن يو فوځ هم په
بل باندې حمله كول نه غوښتل.

په پنځم تاريخ مونږ يو داسې مقام ته ورسيدو چې د جنگ دپاره ډير موزون وه او
شير علي هم هلته قيام وكړو. ما خپلې يو څو توپې سره د نشانونو د غره په سوكو دا شان
ولگولې چې دشمن پرې وغليږي او نورې توپې مې د غرونو شاته پټې كړې. ما ټول فالتو
اسباب مخكښې وليږلو او جنرل ناظر او عبدالرحيم ته مې حكم وكړو چې درې پلټنو يو زر
بې قاعدې فوځ سره په هغه سمستو باندې قبضه وكړئ كومې چې د لارې په خوا كښې وي
او د شير علي لار په هغې باندې وه. شير علي چې وليدل چې ما په دې لاره قبضه وكړه نو هغه
ما سره په جنگ كولو مجبور شو. او خپل سړې ئ په جنگي نظام كښې ودرول. هر كله چې
هغه د غره په سوكو زما يو څو تنه وليدل او دا ئ هم وليدل چې زما اسباب مخكښې لاړو نو
هغه خپلو افسرانو ته ووي چې اوس مونږ له حمله پكار ده. ځكه چې عبدالرحمن سره ډير لږ
سړي دي په دې وجه هغه زما په هغه سوږو باندې چې د غره په سوكو وو حمله وكړه ولې دې
سره سم ما خپل پټو شوو سړو ته د راوتو حكم وكړو او څه وخت چې جنگ ډير سخت شو
او دواړه ددې بڼې ستومانه شوې نو ما عبدالرحيم او جنرل نظير ته سوال جواب وليږلو چې د
دشمن په ډډه او په عقب باندې حمله وكړي. د دې نه لږ ساعت پس د شير علي د فوځ پښې
وځوئيدې او قندهار ته وتښتيدو. ما خپلو سړو ته د هغه د اسباب د تالا كولو اجازت وركړو.
پنځه ديرش توپې هم زمونږ لاس ته راغلې. زه خپل كيمپ ته لاړم چې ديارلس ميله لرې وه او
ښه اوډه شوم ځكه چې د وروستيو پنځلسو ورځو د فكر او دورو وړو جگړو په وجه ما د دوؤ
دريو گينټو روزانه نه زياتې خوب نه وه كړې. زه بل ماښام ته راويښ شوم. دودې مې وخوړه

او بيا اوده شوم او تر بله سحره پورې اوده وم. د دومره اوږد ارام نه پس زه تندرست شوم او په دې فتح مې د خدايې پاک شكريه ادا كړه.

په بله ورځ زه سره د خپل تره قندهار ته لاړم. او پنځه ورځې پس بشار ته وردننه شوم. شير علي نيغ هرات ته تېښتيدلې وه. مونږ چې قندهار ته ورسيدو نو زما تره په دې فكر كېنې ولگيدو چې هغه كابل ته لاړ شي او ما وروستو پريږدي. ليكن ما انكار وكړو او هغه ته مې ووييل چې زه به كابل ته لاړ شم او ته په طور د قندهار د گورنر پاتې شه. ما د باربردارۍ د څارو د پيدا كولو او د خپلو سړو او د توپخانې دپاره مې د سورلي د اسونو د اخستو انتظام وكړو. ځكه چې كوم څاروي ما سره وو هغه ټول د ژمي په وجه كمزوري شوي وو او دا ضروري وه چې هغه د څر دپاره ايستلې شوي وي او څاربه شوي وي.

په دې مقام كېنې ماله ضرور د خپل تره په فوځ كېنې د فتح محمد خان نومې يو افسر ذكر كول پكار دي چې د سلطان احمد خان زومې وه. د دې سړي پلار شير علي خان د هرات په جنگ كېنې گرفتار كړې وه او زما پلار هغه رها كړې وه. او هغه ي د هزاره جاتو گورنر كړې وه. هغه بيا د دې عهدې نه وتېښتيدو او شير علي سره شامل شو. هغه هغه د رسالي مشر كړو او اوس هغه زما برخلاف جنگيدلو. د هغه سړي د اخلاقو بابت به څوك څه ووايي چې د هغه كس برخلاف جنگ كوي چې هغه د هغه درهايي باعث شوي وي او بيا هغه سړي سره شامل شي چې چا هغه ورومې قيد كړې وه. يو بدطېننه سړي په تعليم باندې بنه سړي كيدې نشي. په باغونو كېنې گلونه كيږي او په ځنگل كېنې ازغي.

څلورم باب

د شيره علي خان بلخ ته رسيدل، او د هغه ځاي نه سره د فيض محمد خان د كابل په طرف روانيدل، د عبدالرحمن خان په هغه حمله كول، د فيض محمد خان قتليدل او د شير علي خان واپس بلخ ته تېښتيدل، د محمد افضل خان وفات كيدل، او د هغه په ځاي د هغه ورور محمد عظيم خان امير كيدل، د عبدالرحمن خان بلخ ته روانيدل او د بلخ د ميرانو سره جنگونه كول، او د لېمليك په مضبوطه قلا قابض كيدل، بيا د عبدالرحمن ميمني ته روانيدل، او دلته د شير علي خان په كابل قبضه كول، د غزني په مقام د شير علي خان سره جنگ انېتل او د عبدالرحمن خان شكست خوړل، د عبدالرحمن خان او د محمد عظيم خان په يو وړو سفر روانيدل، د وزيرو او محسودو او بلوچستان په علاقه تيريدل، د خيوا او د سيستان په لاره ايران ته رسيدل، په مشهد كېنې د څو ورځو قيام نه پس واپس خيوا ته راتلل او بخارا ته رسيدل، دې نه پس د روس علاقې ته تلل او په سمرقند كېنې د يو عزتمند ميلمه په حيثيت مقام كول.

اوس زه د لوستونكو توجه بلخ طرف ته راكالم. ما ورومې دا ذكر كړې دې چې څه وخت ما دا ملك واخستو نو ما فيض محمد سره د ناظر حيدر خان او جرنيل علي اصغر خان

د دې ملک گورنران مقرر کړل. څه وخت چې زه باميان ته راوړسیدم نو فیض محمد، هم جرنیل سره او هم ناظر سره جگړې جاري وې زه چې د دې نه خبر شوم نو ما هغوی ته ولیکل چې تاسو په داسې وخت کې چې د جگړو نه باز راشئ چې زه په کابل حمله کونکې یم. په ژمي کې چې ما د فیض محمد نه د باربردارۍ تېوان غوښتي وو لیکن هغه نمک حرام چې پوه شو چې زه جنگ کې انېستې یم نو د دې تېوانو د رالېږلو نه هغه انکار وکړو. د سیداباد د فتحې نه پس زما پلار هغه ته ولیکل چې راشه او ما وگوره. د دې دعوت نه هم هغه انکار وکړو. دغه ورځو کې زما د تره زوی سردار سرور خان سره د غلام علي د اتو زرو سورو سره د هزارې د انتظام دپاره باميان ته ولېږلې شو. په دغه ورځو کې شیر علي د قندهار نه غزني ته راوان و او ما یې په قلات مقابلې وکړه لکه چې څنگه یې بره ذکر شوی دی.

په دې عرصه کې سردار فیض محمد نور هم زمونږ د تکلیف باعث شو او اخر کار زما پلار سرور خان ته د هغه برخلاف د پیش قدمۍ کولو حکم وکړو. دا امر سمدستي د باميان نه بلخ ته روان شو او د آب کلي په مقام چې د ایبک نه د پنځو ورځو په مزل دی مخامخ شول. په دې جگړه کې سرور خان زک بیا موندو. لیکن د باجگاه په مقام هغه بیا خپل سړي راپورته کړل او جنگ یې وکړو لیکن بیا یې شکست وخوړو. سرور وټیښتیدو او فیض محمد د هغه نه ډیر سړي او الاسران قید کړل. فیض محمد نائب غلام او غلام علي سره د دوو دریو نورو لویو الاسرانو قتل کړل. هغه بیا قطغن او بدخشان ته واپس شو او د یوې معمولي جگړې نه پس یې دا ملکونه د میر جهاندار نه قبضه کړل. میر جهاندار زما پلار له کابل نه د دې شکایت دپاره راغی. لیکن هغه سره هلته څه فوځ نه و او هر کله چې هغه دا واوریدل چې فیض په کابل باندې پیش قدمي کوي نو هغه ما ته سوال جواب وکړو چې هغه د نورې پیش قدمۍ نه بند کړه. د دې چټی په رارسیدو سره زه سمدستي راوان شوم. اگر چې زه د گردې د بیماری د تکلیف په وجه ډیر کمزور شوی وم او چونکې ما په اس سورلي نشوه کولې له دې کبله زه په تخت روان کې لاړم او هره ورځ به مې د دوو ورځو مزل کولو زه په پنځمه ورځ غزني ته ورسیدم.

زه چې هلته ورسیدم نو ماله زما د پلار یوه چټی راغله چې جلدی کولو ته ضرورت نشته ځکه چې نمک حرام فیض بلخ او قطغن ته واپس شوی دی. زه په دې خبر خوشحاله شوم ځکه چې اگر که زه پنځله بڼه شوی وم ولې زما سړي د ډیرو وړو مزلونو نه پس ډیر سترې شوي وو. زه پنځه ورځې په غزني کې پاتې شوم او بیا کابل ته روان شوم. زما پلار زما استقبال دپاره ډیر سړي راواستول او هغوی سره ما دوستانه دارومدار وکړو. زه د خپل پلار په لاسونو ټکولو ډیر خوشحاله شوم او د مور سلام مې هم ډیر په ادب سره وکړو. ما خپل فوځ د دریائې کابل په غاړه ډیره کړو او هره ورځ به یو ځل د مور پلار کتوله تلم. او

اوده کيدو له به هميشه خپل کيمپ ته واپس راتلم. دغه شان تر اوړي پورې وخت تير شو. دغه وخت په کابل کښې هيضه شوه او زما پلار ماته وويل چې ته بالا حصار کښې ديره شه خکه چې د خيمو هوا د صحت دپاره ښه نه ده. ما خپل سپاهيان رخصت کړل او هغوي خپلو کورونو ته لاړل، زه بيا بالا حصار ته روان شوم.

څه لږه موده پس زه خبر شوم چې زما پلار هم په دې مرض ناجوره شو او کوم دارو چې د دې جاهل پښاريانو ته معلوم وو او هغه له ي وړ کول هغې د دې مرض نه هيضه جوړه کړه او هغه ډير سخت ناروغه شو هم په دغه وخت خبرونه راغلل چې شير علي بلخ ته راوړسیدو او فيض هغه سره په کومک راووتو. او دواړه په کابل راوان دي. ما سمدستي خپل تره ته وليکل چې زما پلار په سخت خطرناک حالت کښې دى او شير علي او فيض زمونږ مقابلې ته راوان دي. او اگر چې زه دا غواړم چې زه د هغوي برخلاف د جنگ دپاره فارغ وي ليکن تر څو پورې چې ته زما په ځاي نه ي راغلي نو زه خپل پلار يواځې نشم پرېښودې. تر ډيرې مودې پورې ماله د دې چيټې هيڅ جواب رانغې له دې کبله ما د شير علي د نقل و حرکت د خبرونو د راوړو دپاره مخبران مقرر کړل. او هرکله چې هغه کابل نه د دوو ورځو په مزل پاتې شو نو ما هغه سره د جگړې دپاره تيارې وکړه. زه يو څو ورځې د دې خبرې په اوریدو ډير حيران شوم چې دشمن پنج شير ته واپس شو. او دانيت کوي چې ناساپي کابل کوهستان کښې داخل شي. په دې ما د خپل پلار نه رخصت واخستو. هغه زما د کاميابۍ دپاره دعا وکړه. او زه چريکار ته روان شوم زما تره هم غزني ته راوړسیدو ليکن هلته په دې خيال ديره شو چې زه به تر هغې پورې په غزني کښې يم تر څو چې جنگ ختم شوي نه وي. هرکله چې زه چريکار ته ورسيدم نو زما مخبرانو خبر راوړو چې فيض محمد د پنج شير په دره د راتلو اراده لري. ما چې دا واوريدل نو ټوله شپه مې مزل وکړو او نمر چې ختو نو زه د گل بهار او کله الله داد خواته چې د درې په خله کښې پراته دي ورسيدم. ما سره خپل فوځ راغلي وه او فيض محمد هم دغه وخت د غره په سوکه راوختو ماته وروستو پته ولگيده چې څه وخت هغه د دې نه خبر شو چې د کابل فوځ ماته مخامخ پروت دى نو هغه حيران شو خکه چې د کوهستان مشرانو هغه خپل ملک ته د دې دپاره رابللي وه چې د هغوي په علاقه کښې به د هغه د مقابلې دپاره هيڅوک نه راوځي. ليکن دا ناساپي مصيبت اوس د هغه د سترگو د وړاندې پروت وه. دغه وخت د شير علي د طرف نه هم هغه له چيټې راغله چې تر څو زه نه يم دررسيدلې تر هغې ته وړاندې مه ځه. او دا چې زه به په دوو ورځو کښې درورسم. فيض په دې ډير خفه شو او ډير بدرد ي شير علي ته واستول او ورته ي وويل چې عبدالرحمن رارسيدلې دى نو که زياتي حصار شوي نو هغه به مونږ دواړه قتل کړي.

په هغه شپه هغه د غرونو په سر ځان له مورچې جوړې کړې او بل سحر له ما په هغه

حمله و کړه. جگړه سخته وشوه ځکه چې فیض ته دا فائده وه چې هغه زمونږ د سر د پاسه وه لیکن یو څو کینتې پس ما د هغه په ځنې سنگرونو باندې قبضه وکړه. هغه د دې نه خبر شو نو د غونډو په شا باندې په مونږ راتاؤ شو لیکن ما هغه د توپې په یوه گولی باندې نیغ وویشتو او هغه په کیده ولگیدو. دغه شان کوم نمک چې هغه زمونږ خورلې وه د هغه نه رابرسیره شو او د دې نمک حرام د ژوند خاتمه وشوه. او د هغه انجام هغه ته د خصلت مطابق پیښ شو. ما قریباً د هغه ټول فوځ قیدیان کړل. او شیر علي دوؤ زرو سورو سره چې هغه د هرات نه راوستي وو بلخ ته وتښتیدو. ما د فیض نعل د هغه مشر ورور ولي محمد او د هغه مور ته کابل ته واستولو او زه پخپله هم څلور ورځې پس کابل ته لاړم.

زما تره یو څو ورځې پس په غزني کښې زما د فتحې خبر واوریدو زه چې کابل ته ورسیدم نو سمدستي د خپل پلار په خدمت کښې حاضر شوم لیکن هغه په مرگوني حالت کښې وه د حرم بیبيانو په زوره هغه ته اواز وکړو چې عبدالرحمن رارسیدلې دی. او د ملاقات اجازت غواړي هغه د خبرو کولو قابل نه وه خو ما طرف ته یې لاس وڅوځولو او چې زه پوهه شوم چې دې به بیا خبرې ونکړې شي نو ما وژړل. هغه سره د څه وخت تیرولو نه پس زه خپل کیمپ طرف ته را روان شوم. او خپل فوځي فرائضو ته مې توجه وکړه. او په ورځ کښې به دوه ځله د خپل پلار د کتو دپاره تلم. زما د واپسې په دریمه ورځ چې د جمعې ورځ وه هغه د دې دنیا نه رخصت شو او ماله یې د خپلې جدایې داغ را کړو. لیکن زه د خدای د رضا په منلو شاکر شوم. د جنازې د مونځ کولو نه پس د هغه تابوت مونږ د هوشمند خان په قلا کښې دفن کړو چې کومه هغه خوبه کړې وه. دا د هغه خپل ملکیت وه او زه بیا په مات زړه واپس کابل ته راغلم. او غریبانو او ږندو گودو له مې خیراتونه ورکړل.

درې ورځې پس ما خپل تره محمد عظیم ته وویل چې تر کومه پورې زما پلار ژوندی وه خو ته د هغه کشر ورور یې او زه ستا کشر وم اوس چې زما پلار مړ شو نو زه به تاته د هغه پشان گورم. او زه به ستا په ځای ځان وگنم او خپل ځای به ستا مشري زوی ته پرېږدم. زما تره په جواب کښې وویل چې ته اصلي وارث یې ځکه چې د امیر مرحوم زوی یې. او زه به ستا نوکر یم لیکن ما ورته په جواب کښې وویل چې تره ستا سپینه ږیره د دې مناسب نه ده چې ته د چا نوکر وگنلې شې. زه کشر یم نو له دې کبله زه به ستا هغه شان خدمت کوم لکه چې څرنګ مې د خپل پلار کولو. مونږ په دې معامله څلور ورځې بحث وکړو اخر د جمعې په شپه ما د کابل شهزادگان او د صوبو سرداران راوبلل او هغوی ته مې وویل چې د مخکښې دپاره خطبه زما د تره په نوم لولئ د دې نه پس چې خطبه ولوستې شوه نو ما د بیعت لاسونه هغه له ورکړل او نورو سردارانو زما متابعت وکړو. او مونږ هغه له مبارکي ورکړه. زه بیا خپل کیمپ ته واپس راغلم او تر څلویښتو ورځو پورې ملیانو قرآن

ولوستو او دعاگانې ئ و کړې او ډیر خیراتونه مونږ د خپل پلار په ارواح و کړل. د هغه د مرگ نه یو څو میاشتې پس وران کارو خلقو زما تره زما برخلاف کړو او هغه ته ئ دا لمسه وکړه چې تر کومه پورې عبدالرحمن خان کابل کېنې دے نو ستا اثر به محدود وي له دې کبله دا به ښه وي چې عبدالرحمن بلخ ته واستولې شي او ته خپل زوے د هغه په ځای مقرر کړه. ماله د دې بیوفا خلقو نومونه اخستل پکار دي ځکه چې هغوي سره د خپلو پلارانو د هغه د اوبنانو پوزې رابښکلې دي او امیر د هغوي په لاس کېنې یوه گودۍ وه. د دې سړو نومونه دا دي: سرفراز خان غلجی، صاحبزاده غلام جان، ملک شیرگل غلجی، نواب خان، صوفي خان کیانی، محمد اکبر خان غلجی، میر اکبر خان کوهستانی، میر جان عبدالخالق چې د احمد کشمیری چې د چا ورومې ذکر شوی دے زوے وه او ملک جبار خان. دې سړو زما تره زما دومره خلاف برانگیخته کړو چې یوه ورځ زه چې حسب معمول د هغه سلام له لارم نوزه دربان بهر د دروازي نه ودرولم او ماته ئ ووي چې امیر صاحب اوده دے زه په دروازه کېنې د سحر نه تر یوې بجې غرمې پورې کېنيناستم حالانکې ټول نوکران او افسران به دننه تلل راتلل. بیا هغه ته روتی کېنودې شوه او زه حیران شوم چې دا کوم قسم خوب دے چې دې ئ کوي. د دې نه پس ماته د دننه راتلو اجازت وشو او هر کله چې زه دننه لارم نو ما د هغه ټول افسران ولیدل چې د هغه نه چاپیره ناست ووزه هم کېنيناستم او هر کله چې ماته وویلې شو چې روتی له لار شه نو ما ورته ووي چې ما خورلې ده. او بیا زه په یو کوټ کېنې تر هغه پورې کېنيناستم تر څو چې هغوي روتی نه وه خورلې درباریانو بیا د یو بل په غوږ کېنې پټې پټې خبرې شروع کړې. له دې کبله زه راپاڅیدم او راروان شوم. دا منصوبې او پټې پټې خبرې دوه یا درې ورځو پورې وشوې. او بیا ماته زما تره وویل چې دا به بهتره وي چې ته بلخ ته لار شه ما هغه ته دا یقین ورکړو چې ستا دپاره به دا د ټولو نه ښه خبره وي چې ته خپل زوے عبدالله سره د عبدالرحیم او جنرل نظیر او دغه شان زما د فوځ نورو افسرانو سره چې د بلخ باشندگان دي سره د څلویښتو توپو ولیږې او ما په کابل کېنې پرېږدې چې د ضرورت په وخت کېنې ستا د خدمت دپاره تیار یم. ما دا خیال کولو چې که شیر علي د هرات نه پیش قدمي وکړه نو زه به مقابلې له وروځم. زما تره وویل چې د بلخ د ملک انتظام بغیر له تانه بل څوک نشي کولای. او هر کله چې زه پوهه شوم چې دې خان زما نه خلاصول غواړي نو زه په لسو ورځو کېنې دننه بلخ ته روان شوم. او د کور خلق مې په کابل کېنې پرېښودل. دغه ورځې د ژمي وے او په زمکه باندې ډیره غټه واوره پرته وه ماته په لاره ډیر غټ تکلیف وشو او زما په فوځ کېنې قریباً د درې سوو تنو لاس پښې د یخ نه پر یوتل.

ماله د دې خبرې ذکر کول پکار دي چې زما د روانیدو نه ورومې امیر محمد اسماعیل د سردار امین زوي ته حکم کړه وه چې یوه پلتن شپږو توپو او پنځو زرو درساډي

سورو سره هزارې ته، او کرنيل سهراب ته ۱۱ حکم کړې وه چې خلور سوه د رسالي سورو او خلورو توپو سره د دره باجگاه خلې ته د عبدالرحمن د استقبال دپاره لار شي. دا افسران زما سلام له راغلل. او ما هغوي ته سوال وکړو چې تر بلخ پورې ما سره لار شي او د هغه ملک د خلقو برخلاف په جنگ کولو کېنې ما سره مدد وکړي ځکه چې هغوي بغاوت کړې دي.

ما هغوي سره لوظ وکړو چې په مخکېنې سپرلي کېنې به تاسو راپرېږدم هغوي زما خبره ومنله لیکن زما تره کرنيل سهراب ته یوه چیتې راولیږله چې فوراً واپس شه. خواه عبدالرحمن درته اجازت درکوي او که نه. یو څو ورځې پس د بامیان گورنر چې زما د لاسه مقرر شوی وه ماته ولیکل چې ما له حکم راغلي دي چې سمدستي کابل ته د حساب کتاب دپاره راشه او د خپلې برطرفی احکام وصول کړه. ما هغه ته په جواب کېنې بل څه لیکلې شو بغیر د دې نه چې ته د امیر د حکم تعمیل وکړه. هرکله چې زه ایېک ته د ډیر سخت سفر او ډیرو مشکلاتو نه پس راوړسیدم نو د قطغن میر زما سلام له راغی او ډیرې تحفې چې په هغې کېنې خلور سوه او بنان او یوزر اسونه شامل وو ماته پیش کړل. د هغه ځای نه تاشقرغان ته روان شوم ما ولیدل چې ټول ملک د شیر علي د بدانتظامی په وجه اتر حالت کېنې پروت دی. میران بلخ ته چې ورومې بخارا، قولا، حصار او نورو طرفونو ته تېښتیدلي وو، شیر علي خپل ملک ته د واپسی دعوت ورکړې وه. او دا ملکونه ۱۱ په هغوي باندې سره د توپو د نغد قیمت په عوض کېنې خرڅ کړي وو. دې احمقانو په دې خیال چې گنې شیر علي ته د دې ملک د خرڅولو اختیار شته دا روپی هغه له ورکړې وې او سمدستي ۱۱ پښتانه خلق تالا کړي وو. او هغوي ته ۱۱ دا وئيلي وو چې شیر علي تاسو په مونږ خرڅ کړي یی. د دې په جواب کېنې پښتنو هغوي ته وویل چې عبدالرحمن زمونږ بادشاه دی او مونږ شیر علي امیر نه منو. په دې بحث مباحثه وشوه چې د هغې انجام خونړیزې وه او هرکله چې زه ورورسیدم نو میران د دې خبرې د نتیجې نه ویریدل او اخشي، اندخوی، شیرغان او میمنې ته وتېښتیدل. بیا د نیملک قلاي مستحکم کړه او د ملاتړ د نیولو کوشش ۱۱ شروع کړو. چې ما سره جنگ وکړي.

زه د تاشقرغان نه مزار ته لارم او د هغه ځای نه تخت پل ته. زما د رسیدو نه یو څو ورځې پس د اسماعیل د توپخانې او پیاده فوځ افسرانو ماته رپورت وکړو چې اسماعیل ستا څه ډیر خیر خواه نه ښکاري له دې کبله مونږ به خوشحاله یو که چېرې ته مونږ په خپل فوځ کېنې نوکران کړي. د دې په جواب کېنې ما ورته ووي "چونکې زما تره امیر عظیم تاسو د دې دپاره مقرر کړې یی چې د اسماعیل د لاندې نوکري وکړي نو زه بهغیر د هغه د اجازت نه تاسو خپل ځان ته نشم رابدلولي." ما هغوي سره وعده وکړه چې زه به خپل تره ته ولیکم او ما ولیکل ولې په جواب کېنې زما تره وویل چې هر چا چې زما د نور چشم محمد اسماعیل

خبره و کړه نوزۀ به هغه نمک حرام او دروغون گنم ما دا چیتي هغه افسرانو ته وښوده او نیملک طرف ته روان شوم. چې دشمن زما برخلاف نیولې وه. ما د دوستی په طریقه او د قرآن په قسم ډیر د تسلی وړ کولو کوشش وکړو چې ما سره په جنگ کولو کښې ځان مه تباہ کوي لیکن چونکې د هغوي دا خیال وه چې دا قلا څوک نشي اخستې نو هغوي زما خبره وانه وریده. د دې قلا د خندق نه چې درې سوه ډیر ش کزه وږد او پنځوس کزه پلن وه پورې وتل ناممکن معلومیدل. بله ورځ ما توپي په ترتیب سره ولگولې او نمر خاتۀ وخت مې د حملې کولو حکم وکړو. نهو بجو پورې ما د قلا دروازه او دوه منارې وړانې کړې. زما فوځ لس زره گیلې د وچو وښو د دې دپاره په خندق کښې وغورځول چې د پورې وتو دپاره پل جوړ شي. دغه شان چې هغوي ته د پښو ایښودو ځای په لاس ورغی نو هغوي فصیل ته ورورسیدل. باغیانو او د قلا وسیدونکو د بینت لویو لویو بندلونو ته اور ورته کړو او زما د حمله آور فوځ په مخکښې و غورځولو او د دې نه علاوه چې به هغوي په دیوالو ختل نو هغوي به په سنگینو په هغوي حمله کوله سره د دې هغوي د پښو د لگولو دپاره ځای بیاموندو او سمدستي په وړه قلا ورننوتل. اگر چې په دې کار کښې د هغوي نه اووه سوه سړي او زخمیان پاتې شول هر څومره سړي چې په قلا کښې وو هغوي قتل شول. دا په شمار دوه نیم زره سړي وو. صرف یو سړی ژوندی بیاموندې شو او دا هم ځکه چې هغه خپل ځان په یو وچ کوهي کښې غورځولې وه هغه ماته ووي چې څۀ وخت میرانو دا واوریدل چې زۀ په بلخ پیش قدمي کوم نو هغوي خپل د ټولو نه بهادر دوه نیم زره سړي خوښ کړل چې چا پخپله رضا خپل ځانونه د قلا د حفاظت دپاره پیش کړي وو. میرانو هغوي له خلعتونه توري ټوپکونه وغیره د دې خدماتو په صله کښې ورکړي وو.

ما د قلا کمانډر کاره ځان چې د آشان صدور د میر بلخ زوی وه نه تپوس وکړو چې تاسو ولې هغه قرآن منظور نه کړو چې کوم ما په طور د قسم تاسو له راستولې وه هغه په جواب کښې وویل چې "تاته هم پته ده او ماته هم چې دا قلا هیچرې هم چا ورومې نه ده لاندې کړې د دې دپاره زمونږ دا یقین وه چې دا ناقابل تسخیر ده." ماته دا پته وه چې واقعي دا قلا ناقابل تسخیر ده ځکه چې زما ترۀ اتلس میاشتې محاصره د هغې یو ځل کړې وه لیکن بیا هغه د هغې د محافظینو سره په صلح کولو مجبور شوی وه. ځکه چې هغه سره خرڅ خوراک ختم شوی وه د خداي پاک په فضل سره ما دا قلا په شپږ گینتې کښې واخسته. او د هغې ټولو ظلمونو بدل مې واخستو کوم چې هغوي پښتنو سره په دې ملک کښې کړي وو. په بله ورځ ما داسې رها کړو او میرانو له مې سره د قلا د تسخیر د واقعاتو واستولو. د دې نه پس ما په اخشي پیشقدمي وکړه د هغه ځای خلق زما پیشوايي له راووتل او ماته ی سلام وکړو او د میرانو درويي متعلق ی مانه معافي وغوښته. ما هغوي معاف کړل ځکه چې اصلي قصور د

شير علي خان وۀ چي چا په هغوي ملک خرڅ کړم وۀ. ميران ټول ميمني ته وټنښتيدل ماسوائ د مير حاکم نه چي هغه زما اطاعت قبول کړو. او سوائ د محمد خان د سر پل د مير نه. چي هغه ما له ډيرې تحفي راواستولي. د دې سړي ذکر ما ورومبه هم کړم دے څۀ وخت چي ما د هغه د بخارا د استوگنې واقعات بيان کړي وو. ما د هغه تحفي واپس کړې او يوه چيتي مې سره د نوي گورنره د هغه په ملک د قبضي کولو دپاره وليږله. د دې کبله هغه هم ميمني ته وټنښتيدو.

زۀ چي شيرغان ته رسيدم نو ما مير حاکم خان له خپل زور ځای وړ کړو او اندخوئ ته مې نوم گورنر واستولو. چونکې مير حاکم زما د مهرباني ډير مشکور وۀ هغه ما له خپله لور په نکاح کښې د واده دپاره پيش کړه. ورومبه خو ما د هغه پيشکش نامنظور کړو ليکن بيا مې قبول کړو. د اسماعيل سرپرستانو ما له اطلاع راکړه چي اسماعيل زمونږ د حکومت دشمن دے نو مونږ له د هغه برخلاف احتياط کول پکار دي. چونکې دا هم هغه شان خبره وه چي کومه ماته د هغه افسرانو کړې وه نو ما هغوي ټولو ته وويل چي امير ته دا خبره وليکئ او خپل مهورونه پرې ولگوئ ما هم خپل ترۀ ته په دې باره کښې وليکل ليکن هغه زمونږ چيتو ته هيڅ توجه ورنۀ کړه سوا د دې نه چي مونږه ټول ئ وکنځلو. هغه ماته حکم راواستولو چي سمدستي ميمني ته روان شه ليکن چونکې دا خلاف مصلحت خبره وه ما هغه سره حجت وکړو او ورته مې وليکل چي چونکې زما فوځ ټول ژمے مزل کړم دے او ډيرې سختي ئ رابښکلي دي او بيا د هغې نه پس ئ جنگ کړم دے او فتح ئ حاصله کړې ده له دې کبله د هغوي دا حق دے چي هغوي بڼۀ ارام وکړي. ما دا هم ورته وليکل چي چونکې په ملک کښې هم هغه شان اړمے کړم دے نو دا لازمي ده چي زۀ هم دلته پاتې شم. تر څو پورې چي دا خلق زمونږ حکومت سره عادت شوي نۀ وي. د دې په جواب کښې هغه وليکل چي زما دا يقين دے چي شير علي به خپل فوځ زما د زامنو د سرور او عزيز برخلاف قندهار ته راليږي او کۀ چرې هغه دا شان وکړل او زما زامنو شکست وخورو نو دا به هم ستا گناه وي. ما په جواب کښې ورته وليکل چي تۀ ميمني ته نور امدادي فوځونه واستوه او ما پريږده چي زۀ ستا په خوا کښې يم کۀ چرې شير علي په قندهار باندې حمله وکړي. ما دا هم ورته وويل چي د ميمني په محاصره کښې به لازمي طور مياشتې لگي. او شير علي چي ما د دومره لرې مقام په محاصره کښې مصروف وويني نو هغه به په کابل حمله وکړي زما ترۀ زما په دې يوه خبره هم توجه ونۀ کړه چي کۀ تۀ زما دوست ئ نو ميمني ته به لار شه او کۀ نۀ ئ نو بيا چي څنگه چي ستا خوښه وي هغه شان کړه. زۀ په دې ډير مايوس شوم او په زړۀ کښې مې راغلل چي دا شان ورته وليکم "کۀ چرې زۀ د شير علي خان د دشمنی نه نۀ ويريږم نو ستا د دشمنی نه هم نۀ ويريږم." مگر چي بيا مې فکر وکړو نو دا شان مې ونۀ ليکل او دا رنگ خيال مې وکړو چي

دې هم ما په تخت کښینولې دې له دې کبله ماله پکار دي چې په هره یوه خبره کښې زه د هغه ملګرتیا وکړم له دې کبله ما چار چاپیره کورنران مقرر کړل او پخپله د اندخوئ په لار میمنې ته روان شوم دې سره سمه ما یوه جیتې امیر ته ولیږله او هغه مې د خپلو روانیدو نه خبر کړو. لیکن دا مې هم ورته ولیکل چې زما دا یقین دې چې تاته به یوه ورځ په دې خبره ارمان درشي.

زه د میمنې نه چې د یوې ورځې په مزل پاتې شوم نو هغه ماته ولیکل چې د شیر علي زامن په قندهار باندې د پیش قدمی دپاره راروان دي او په فراه باندې یې قبضه کړې ده هغه ماته لیکلي وو چې خپل نیم فوځونه سمدستي کابل ته راواستوه او په باقی نیم باندې د میمنې محاصره جاري وساته. هغه ماته دا هم ولیکل چې دې فوځ سره زما نور چشم اسماعیل راواستوه. د دې احکامو په جواب کښې ما هغه ته ولیکل چې ما خو ته ورومې د دې امکاناتو متعلق خبردار کړم وې لیکن چونکې تا زما خبرې ته غوږ نه کښیښودو نو اوس زما دپاره دا ناممکنه ده چې په نیم فوځ باندې زه د میمنې محاصره وکړم نه زه پخپله درتلې شم او نه درته امداد درکولې شوم.

د دې نه پس زه پخپله لاره روان شوم او د قلا نه مې بهر د مورچو جوړولو حکم وکړو ما خپله خیمه په تل عاشقان نومې یوه غونډۍ باندې ولگوله چې د قلا نه پنځلس سوه قدمه لرې او په یو وچت څامې پرته وه. هر کله چې ما د محاصرې کارروائي شروع کړه نو ماله یو بل خط د تړه د طرف نه راغی چې زما زوی محمد عزیز له محمد یعقوب شکست ورکړو او هغه د یعقوب په لاس کښې قیدې دې. یعقوب د پشت رود په صوبه قبضه وکړه. دې دپاره ماله سمدستي نیم فوځ راواستوه لیکن ما بیا هغه ته انکار وکړو. او ورته مې وویل چې زه دشمن ته مخامخ پزوت یم او د قلا په محاصره کښې مصروف یم. نو ماسره دومره فوځ نشته چې په هغې کښې نیم تاله درولیرم.

ما په قلا په زور و شور حمله وکړه لیکن واماونه خستې شوه. ځکه چې محمد اسماعیل دشمن ته د هغې کړۍ خبر ورکړم وۀ چې کومې باندې زمونږ د حملې کولو نیت وۀ چونکې هغوی زما د حملې له زور نه دا اندازه ولگوله چې مونږ به د عبدالرحمن د دویمې حملې مقابله ونه کړې شو د دې دپاره د میمنې میر خپل زوی سره د ځنې مشرانو او ملیانو په قرآن باندې قسم سره راوولیږلو او د خلویښت زرو پوندو سالانه خراج د ورکولو اقرار یې وکړو. هغه د اسونو او نورو خپرونو تحفې هم راوولیږلې ما د هغه شرطونه په دې وجه منظور کړل چې په کابل کښې شور و شړ وۀ. بیا میر پخپله ماله سلام له راغی ما په قلا باندې سره د شپږو توپو چې په هغې کښې وې قبضه وکړه. میر حسین خان د نورو میرانو د طرف نه سفارش وکړو او ما هغوی هم معاف کړل.

زما تره اسماعيل ته وليکل چې ماته له پنځه جيتي دراستولي دي چې ته واپس شه ليکن تادهغي هيڅ پروا ونه کړه. ماسماعيل له دا خط ورکړو او ورته مې وويل چې ماته ورومې خطونه په دې وجه نه وو درکړي چې ماته ستا د فوځ ضرورت وه ليکن اوس چونکې ماته ستا ضرورت پاتې نشو دې دپاره ته تلې شې. په بله ورځ هغه روان شو او زه هم بلخ ته روان شوم. چونکې محمد اسماعيل په زړه کښې غدار وه هغه د قصده لومړې لومړې پړاونه ووهل د دې دپاره چې هغه زما نه ورومې بلخ ته ورسېږي او ښار لوټ کړي ليکن زه هم د هغه په نيت شکمن شوم وم نو ماسماعيل د خپل ځان نه وړاندې تلو ته پرې نښودو.

زه چې بلخ ته ورسيدم نو د کرنيل سهراب د طرف نه يوه جيتي ماته راغله چې ماسردار شريف خان (ستا د تره د هداياتو مطابق) تخت پل ته راوستې دې نو تاله کتل پکار دي چې هغه پوره طور په قيد کښې وي. داسه شريف خان د اسماعيل ماما وه او زما دا خيال وه چې اسماعيل به غالباً د هغه د خلاصولو کوشش وکړي چنانچه ماسه دوه پلټنې او يوه توپخانه هم هغه شپه تخت پل ته وليږله او دا هدايات مې ورکړل چې شپه او ورځ لا ووهي. او تخت پل مستحکم کړي هغوي تهوله ريگستاني لار د اخشي او بلخ په علاقه کښې ووهله او د هغه ځاي نه تخت پل ته ورسيدل. اسماعيل په بله ورځ په ښار باندې د حملې او د ماما د خلاصې دپاره څنگه چې زما شک وه راوړسيدو ليکن چونکې زما فوځ د هغه نه ورومې رسيدلې وه هغه خپله اراده بدله کړه او مزار ته واپس شو. اسماعيل چې هلته ورسيدو نو هغه گورنر ته په زور ټولې سرکاري روپۍ واخستې چې د هغې مقدار ديرش زره تنگي وه. د هغې نه پس هغه تاشقرغان ته لاړو چې د هغه ځاي غزانه لوټ کړي ليکن چونکې خلق د هغه په نيت د ورومې نه پوهه شوي وو له دې کبله هغوي خپل ځان مورچه کړو. او هغه سره د جگړې دپاره تيار شول. هرکله چې هغه په دې خبر شو نو هغه خپله لار باميان ته بدله کړه او څه چې يې په لاره بيا موندل هغه يې تالا کړل. زما تره د هغه د دې بدې روپۍ نه په ناخبرۍ کښې هغه ته په باميان کښې خط وليکلو چې څومره زر کيدې شي کابل ته راشه. ځکه چې زه غزني ته د شيرعلي مقابلې ته روان يم. او دا چې شيرعلي قندهار فتح کړې دې. او په قلات باندې راروان دې. دې اسماعيل چې د نورچشم خطاب يې لرلو هغه ته په جواب کښې وليکل چې زما دوه پلټنې توپخانه او سواره ماتر هغې پورې کابل ته روانيدو ته نه پرېږدي ترڅو پورې چې ماسماعيل له د دولسو مياشتو تنخواه ورکړې نه وي. دې سره سم د اسماعيل تخت پل ته د تگ خبر زما د تره تر غوږو ورسيدو او هغه ماته سوال جواب وکړل چې تالاکل صحيح ويې و چې اسماعيل غدار دې. ماسه په جواب کښې هغه ته وويل چې ستا نورچشم به لا نور خدمتونه هم ستا دپاره کوي او په اخر کښې مې ورته وليکل چې "د خداي دپاره کابل مه پرېږده يوه مياشت انتظار وکړه ترڅو چې زه ستا مدد له نه يم دررسيدلې." ماسمدستي تر

خپلو رارسیدلو پورې هغه له دوه زره توريالي ځوانان د غلام علي پوپلزي د کمان لاندې ورواستول.

په بله ورځ زه تېې ونيولم او تر يو پيشت ورځو پورې ئې پرې نښودم. څه وخت چې زه جوړ شوم نو کابل ته روان شوم. زما د بيماري په وخت کښې ما عبدالرحيم او جنرل نظير سره د نورو افسرانو د دې کار دپاره مقرر کړي وو چې تاسو د سفر ټول ضروري انتظامات سر ته ورسوئ او چونکې دا انتظامات اوس پوره شوي وو. زه تاشقرغان ته روان شوم او د هغه ځاي نه ايک ته لاړم. هلته زما د حرم يو غلام به چې د فقيرانو په جامه کښې راغلي وه ما سره مخامخ شو او خبر ئې راکړو چې امير عظيم غزني ته تلې دمي او سردار اسماعيل د کوهستان يو څو مشرانو سره د کابل محاصره شروع کړې ده. چونکې په قلا کښې صرف دوه سوه سپاهيان وو او هغوي شپږ ورځې جنگ وکړو ليکن د کابل باشنده گان اسماعيل ته واوريدل او دروازي ئې ورته پرانستې هغه سمدستي زما او د امير د کور خلق د محل نه وشرل او د شير علي د اميرې اعلان ئې وکړو ما د دې غلام بچه نه واوريدل چې زما مور په دې ډيره خفه ده. ما له دغه وخت د سردار سرور خان يوه چيتي د غوري نه راغله چې په هغې کښې هغه ماته ليکلي وو چې زما فوځ په غزني کښې شکست وخورو او چونکې په تيښته کښې زه د امير نه جدا شوم او هغه زمانه ورک شو دې دپاره زه هيڅ خبر نه شوم چې هغه کوم خوا ته لاړو په دې خبره زه ډير دلگير شوم. او ما نظير حيدر د بلخ گورنر ته وليکل چې زما د تره لاش پسې سړي وليږه هغوي هغه په بلخاب کښې بيا موندو چې د هزارو د ملک په لاره هغه ځاي ته رسيدلي وه. ما د بلخ گورنر ته وليکل چې هغه له يو لک تنگي د سورلي اسونه او نور هر څيز چې د هغه پکار وي ورليږه ما خپله کابل ته د تلو اراده پريښوده او غوري ته روان شوم. دې سره سم ما جنرل نظير ته هدايات واستول چې په باجگاه باندې د پيشقدمي کولو تجويز پريږده.

هر کله چې مونږ غوري ته ورسيدو نو د مير جهاندار شاه چې ما سره وه د خپلې ورپرې ما سره د واده کولو تجويز پيش کړو ما دا تجويز نامنظور کړو او ورته مې ووي چې کومه رشته زما تره ستاسو خاندان سره جوړه کړې ده هغه زما دپاره کافي ده. ليکن چونکې هغه اصرار وکړو په دې وجه ما هغه قبوله کړه. مير محمد شاه (چې فيض محمد هغه له د مير جهاندار شاه ملک ورکړې وه) ماته تحفي راوليږلې ليکن ما هغه واپس کړې او هغه ته مې وويل چې يا خو مير جهاندار شاه له خپل ملک واپس ورکړه او يا چې په کوم لوري ستا خوښه وي ته لاړ شه. مير جهاندار شاه له ما پخپله دوه سوه سواره د شاه دين خان د کمان لاندې د خپل ملک د اخستو دپاره ورکړل. زه غوري کښې پاتې شوم او د قطغن معاملې مې درستې کړې. د هغه ځاي نه ما خپل تره ته وليکل چې ته راشه او ما سره يو ځاي شه د دې په

جواب کښې هغه ماته وليکل چې ته ماله راشه. لیکن چونکې زه په غوري کښې د دې غرض دپاره پاتې وم چې د هندوکش او کابل لارې زما په قبضه کښې وي د دې دپاره زه لار نه شوم. چونکې زما د تره زما په جواب تسلي وشوه دې دپاره هغه ماله راغې. هغه بیا د کابل د اخستو په فکر کښې پروت و او ماته یې په ډیر زور وویل چې ته د شیر علي مقابله ته وځه. ما هغه پوهه کړه چې مونږ له تر مخکښې سهرلي پورې انتظار کول ډیر ضروري دي ځکه چې د واورو په موسم کښې مونږ هیڅ نشو کولای مگر حسب معمول هغه زما په خبره غور کښېښود او ماته یې وویل چې که سمدستي نه ځو نو زه به بخارا ته لاړ شم. ما هغه سره لوظ وکړه چې په شپږ میاشتې کښې به زه د جنگ دپاره تیار شم او انتهایي کوشش مې وکړو چې هغه ما سره په دې خبره متفق شي. لیکن یوه خبره هم کارگر نه شوه. زه مجبور شوم چې هغه سره د بتخاک او شلکتو په لاره بامیان طرف ته روان شم. د بامیان نه مونږ گردن دوال ته راوړسیدو چې په هغه ځای کښې درې زره هراتي سواره د شیر علي د لاسه ډیره وو زما په راتلو هغوي سرچشمه ته وتښتیدل. او زما فوځ ماته وویل چې دوی پسې تعاقب وکړه. د دې دپاره چې شیر علي زړه باثباتي ما د دې تجویز سره اتفاق وکړه. لیکن زما تره انکار وکړه او اصرار یې وکړ چې د نور او دره سوخته په لارو غزني ته تگ پکار دی چونکې موسم ډیر سخت و نو د ډیرو مشکلاتو نه پس مونږ غزني ته ورسیدو. نادر وردگ قلا مستحکم کړه او مونږ په روضه کښې خیمه زن شو. زما تره د دې نه ورومې خپل زوی سرور، سرفراز غلزي له تاذان طرف ته استولې و او د هغه د اندر قوم په وفاداري ډیره عقیده وه او چې مونږه د هغوي د ملک نه د یوې ورځې په مزل پاتې شو نو هغه هغوي ته د امداد دپاره وليکل یو څو ورځې پس هغوي زمونږ کیمپ ته راغلل لیکن نه خو هغوي مونږ سره د امداد وعده وکړه او نه یې زمونږ خلعتونه منظور کړل دغه شان زما تره بیا دوکه وخوړه.

شیر علي چې خبر شو چې مونږ په غزني کښې یو نو زمونږ برخلاف جگړې ته راووتو دې کښې زمونږ ډیر زیات نقصان و ځکه چې که چرې مونږ په هغه باندې په کابل کښې حمله کړې و نو مونږ ته به د کامیابي زیات امید و. هر کله چې شیر علي ششگاږ ته راوړسیدو نو واوره یو یو گز پریوتې وه او هغه سره خرڅ خوراک هم نه و نمر هم نه و او د دې په مقابله کښې مونږه بڼه په میدان کښې پیتاو ته ډیره شو چې هلته واوره هم نه وه او د خرڅ خوراک سامان هم ډیر و.

یوه ورځ مونږ حسب معمول خپل اوښان د خرڅ خوراک د سامان دپاره د دوو پلتنو او شپږو توپو په حفاظت کښې ولیږل. د دې دستې مقابله د شیر علي لس زرو سورو سره وشوه. دغه وخت ما اتفاقاً په خپل دوربین کښې وکتل او چې د دشمن ډیر لوی تعداد مې په راتلو ولیدو نو دوه زره سواره مې د هغوي امداد له واستول. دا سړي فوراً تیار شول او موقعې

ته ورسيدل او په ويستلو توروئ د دشمن په عقب حمله وکړه زمونږ سواره د دې امداد په رسيدو سره ډاډه شو او پخپلو توپوئ ډير لومړی قتل وکړو. تر دې حده پورې چې هغوي د دشمن نه ټول راتاؤ شول او بله دا چې دشمن ناپوهه غير منظم ملاتړ وه او پوره تربيت يافته نه وو. له دې کبله د هغوي نه ډير خلق مړه شول. او په تيښته کښې د يو بل د پاسه پريوتل. په دې طريقه يو زر اسونه خلور توپې او ډير قيديان زمونږ لاس ته راغلل.

هم په دغه شپه شير علي لس زره سواره د فتح محمد د کمان لاندې زما د باربردارۍ په څاروو چې په نامي او شنديب کښې وو د حملې دپاره مقرر کړل. زه چې د دې نه خبر شوم نو ما مخبران خواره کړل چې ماله د دې سړو د شپې د جائې قيام خبر راوړي. ما دوه زره سواره شپږ د قجر باتري توپې سره د درو پلټنو د پياده و او پنځه سوه بې قاعدې مليشيا د عبدالرحيم او جنرل نظير د کمان لاندې په هغوي باندې د ناساپي حملې د کولو دپاره مقرر کړل. دوی ټوله شپه مزل وکړو او د سحر په خيره ئ په دشمن حمله وکړه او وي تښتول. دا جگړه دومره کاميابه شوه چې هراتي سواره هرات ته وتښتيدل او قندهاري سواره قندهار ته. او درې زره زخميان مړه او قيديان ترې پاتې شول.

د دې فتحې نه پس ما د شير علي د فوځ الفسرانو ته خطونه وليکل چې تاسو خو ټول زما ډير خوبښ يئ نو تاسو زما برخلاف ولې جنگ کوئ هغوي په جواب کښې وويل چې مونږه ستا د تړه د ظلمونو نه ډير تنگ يو او د هغه نه نفرت کوؤ له دې کبله شير علي سره يو څامې شوي يو او په اخر کښې ئ دا هم وليکل چې که ستا تړه تاسره نه وي نو مونږ به ټول ستا اطاعت قبول کړو. ما دا چيټې خپل تړه ته وښوده او ورته مې ووي چې تر کومه پورې زه په کابل کښې وم نو دا خلق ټول خوشحاله وو او اوس دا ستا د بدسلوکی وجه ده چې دا ټول خلق ئ زمونږ برخلاف پاڅول د دې هغه سره هيڅ جواب نه وه.

چونکې شير علي ته د خرڅ خوراک د طرف نه تکليف وه هغه خپل کيمپ زناخان ته چې شنگاؤ ته نژدې يو مقام وه بدل کړو ځکه چې هلته شپږ يا اووه قلاگانې وم په دې رنگ هغه له خوراک په لاس ورغې. دغه وخت زما د تړه په زړه کښې راغلل چې دا به بهتره وي چې مونږ په زناخان حمله وکړو او که چرې مونږ په هغه قبضه وکړه نو شير علي به بيا خرڅ خوراک نشي پيدا کولې ما هغه ډير پوهه کړو چې په داسې سخت موسم کښې د خپلو مورچو نه وتل سخته کم عقلي ده ځکه چې واوړه په زمکه باندې تر نامه پورې ژوره پرته ده. ما ورته دا هم وويل چې نورې مورچې جوړول به هم ناممکن وي او زمونږ د سوړو دپاره به هم د شپې په واوړو کښې ودريل مشکل وي زما تړه حسب معمول په خپل ضد ولاړ وه او وي وويل چې ستا تجويز زما نه ښه نه دى. چنانچه هغه اصرار وکړو چې د زناخان په قلا باندې حمله کول او قبضه کول ضروري دي. دا قلاگانې زما د کيمپ په نسبت شير علي ته زياتې

نزدې وې. او که چرې په يو څو گينتهو کښې ما هغه اخستې شوم خو بڼه به وه. ليکن زما دا
اغلب گمان وه چې شير علي به د دې موقعې نه فائده وچته کړي او نمرخاته به ټول فوځ په ما
راواچوي او که د هغې نه ورومې ورومې مونږ دا فلاکانې اخستې نه وې نو مونږ ته به د هغه
برخلاف د کاميابۍ ډير لږ اميد پاتې شي. د دې نه علاوه دا ضروري وه چې فوځونو دې ټوله
ورځ منزل کړې وې او بيا د شپې دې په سختو واوړو کښې سفر کړې وې او بيا دا هم
ضروري وه چې ما خپل نيم فوځ خپل تره سره پريښې وې ولې بيا زما نيم فوځ د شير علي د
مقابلي دپاره کافي کيدې نشو. ما دا ټولې خبرې هغه ته په تفصيل سره بيان کړې ليکن د هغه
زما په خبرو تسلي ونشو او چونکې هغه اصرار کولو نو زه په روانيدو مجبور شوم. چنانچه
نمرپرواته زه روان شوم.

هر کله چې زه قلاته ورسيدم نو زه ورته مخامخ پريوتم او چونکې د مليشې سورو
هغه په رضا نه پريښوده ما جنرل نظير سره د پنځو پلتنو څلريشتو توپو، دوه زره پياده مليشيا
او څلور زره درساډې سواره چې دا قريبا زما ټول ټال فوځ وه چارچاپيره د غرونو سوکو ته
وليږلو چې هلته د شپې مورچې جوړې کړې او په ښو ځايونو کښې توپې کيږدي او د سبا
د جنگ دپاره هر قسم انتظام سر ته ورسوي. ځکه چې ماته پته وه چې سبا ښه جنگ به قطعي
جنگ وي. دغه وخت تياره پريوتې وه او پخني بيحده ډيره سخته وه. په مونږه سختي بيحده
ډيره زور شوه. ځکه چې ټوله شپه په واوړو کښې ناست وو.

سحر راوختو ليکن قلاته لا هم هغه شان ناقابل تسخير وه. ما سمدستي يو قاصد خپل
تره له وليږلو چې يو زر درساډې سورو، پنځه سوه د قطغن سورو سره راشه او سلطان مراد
دريو پلتنو او د اسونو توپخانې سره راواستوه. ما هغه ته خبره وښودله چې شير علي به په مونږ
حمله کوي او نتيجه به د دواړو طرفو ته قطعي وي. زما تره زما د پيغام په جواب کښې ماته
وليکل چې پخني ډيره سخته ده او څه وخت چې لږ شان تو دوښه شوه نو زه به سمدستي
دروان شم اکر چې زما قاصد هغه ته وويل چې زما خان ته په رارسيدو کښې درې گينتي
لگي. نو پکار دي چې سمدستي روان شې ځکه چې جنگ به نمرخاته ښلې.

د سختې پخني په وجه جنرل نظير ډير زيات شراب وڅښل او قبل د دې نه چې توپې
د غرونو په سوکو ايښودې شوې وې يا مورچې کنستې شوې وې هغه اوده شو. نمرخاته يو
سور په پويه ماله راغې او خبرې راوړو چې شير علي سره د ټوله فوځه راوړسيدو. ما سره
صرف څلويښت سواره وو او دې سړو سره زه دې غونډو ته په پويه لارم مگر وه مې ليدل چې
ټولې توپې په دره کښې پرته دي او نه ورسره توپچيان شته او نه ميخزين او نه نور سامان. زه
په غوندې وروختم او وه مې ليدل چې د شير علي فوځ په خوا کښې پروت دې او په جنگي
نظام کښې تيار دې. ليکن جنرل نظير په نشه کښې اوده پروت دې. ما هغه راوښ کړو او

ورته مې ووتل چې دا ولې؟ تا دا شان کار کړې دې؟ ته به د دې خپل کار ذمه واري توپچيان کوم خاځې دي سپاهيان چرته دي د باربردارۍ څاروي چرته دي؟ هغه جواب را کړو چې بخښي دومره ډيره وه چې ما هغوي ته په کيمپ کېنې د اوډه کيدو اجازت ورکړو او اوس به لورا هغوي راوړسيري. ما ورته ووتل چې تاته به اوس پته ولگي چې څه کيږي. هغه په جواب کېنې ووتل چې زه به د شير علي خان وښکي وشلوم. سره زما د خفگان او مايوسي نه زه به خندا پاتې نه شوم. څه وخت چې ما هغه په نشه کېنې مخمور وليدو. چونکې مونږ سره د جنگ دپاره بالکل فوځ پاتې نشو او کوم لږ کسان چې ما سره وو هغوي هم هر طرف ته وتښتيدل نو دشمن زمونږ په توپو باندې قبضه کول شروع کړل. چونکې زه هم د تښتيدو په فکر کېنې شوم او دشمن زما نه چار چاپيره تاو شوم وۀ له دې کبله زه هم ځنې دا شان سوړو سره شامل شوم چې هغوي د يو بل ټولي په تعاقب پسې روان وو او چغې مې جوړې کړې چې نيسي ئ. په دې رنگ ما دوه ميله مزل وکړو او څه وخت چې زما وس وشو نو ما خپلې جامې بدلې کړې او خپلو سوړو سره يو ځای شوم چې زما په تلاش کېنې مصروف وودې سړو سره ما د ميمنې رخ وکړو او هلته خپل ترۀ سره يو ځای شوم او بيا مې هغه ته د ټولو واقعاتو تشريح وکړه او ورته مې ووتل چې که تا زما په خبره غوږ ايښې وې نو اوس به زما دا حال نه وۀ. بيا ما د هغه نه تېوس وکړو چې هغه شل باره مهران چې ما تاسره پريښي وو څه شول هغه په جواب کېنې ووتل چې ماته هيڅ پته نشته ځکه چې زه اوډه شوم و م او خزانچي بارونه ليردولي وو. ما ورته ووتل چې ما روپۍ تاسره پريښي وه نه چې خزانچي سره او اوس چې مونږ شکست وخورو نو مونږ سره يوه پيسه نشته چونکې د بلخ لاره د واوړې په سبب بنده وه مونږ هلته واپس نشو تلې د دې دپاره مونږ ناکام د وزيرو غرونو ته روان شو. مونږ لا دا فيصله نه وه کړې چې د دشمن دوه يا درې سوه سواره رابښکاره شول زما ښي طرف ته يو کنگل شوم نهر وۀ زه د هغه نه سره د څلورو سوړو پورې وتم او زمونږ باقي ملگرو پسې هغوي تعاقب وکړو او د درياب په بله غاړه زما د سترگو د وړاندې د دشمن رسالې هغوي گرفتار کړل. زه په دې ډير دلگير شوم چې دا هر څه ما په خپلو سترگو ليدل او امداد مې ئ نشو کولې. بيا ناوخته د ورځې زما ترۀ سره د عبدالرحيم او د درې سوؤ سوړو ما سره شامل شول. د شپې قريب مونږ د زړمت قلا ته سترې ستومانه او شکسته دل ورسيدو.

په دې کلي کېنې د دوؤ گينتهو د ارام نه پس مونږ بيا روان شو. اته بجې سحر مونږ سر روحنه ته راوړسيدو د دې کلي خلق په دې خيال چې مونږ د شير علي د فوځ سړي يو په يوه لويه ډله کېنې راووتل او يوه گولي ئ په مونږ خلاصه کړه ولې بيا هغوي مونږ وپيژندو او معافي ئ وغوښته. بيا د هغوي ملکانو او مليانو مونږ له ډوډۍ او اسونو له وابڼه راوړل. يو ملا ماله د تانې يو گلاس په طور د تحفې را کړو او بل سړي ماله يو جگ را کړو ما يو چيلم او څه

تماکو په بیهه واخستل او چونکې دوه ورځې مې تماکو نه وو څښلې نو ډیر یو مزیدار چیلیم
 مې وڅښلو. دغه وخت په ټوله دنیا کېنې زما ملکیت یو د تانبې ګلاس، یو جګ، یو چیلیم او
 یوه قالینچه د اغوستو دپاره یا د ناستې دپاره، یوه جوړه د جامو چې کومه ما اغوستې وه یوه
 توره یو د ټوپک ګرډنۍ یوه تماچه او یو د سورلی اس وو. له دې نه یو څو ورځې وروسته زما
 په خزانه کېنې اته لکه د بخارا تهلې، شل زره انګریزي پونده، شل زره ټولې سره زر، یوولس
 لکه روپۍ کابلۍ، پنځه لکه د قندوز روپۍ (چې هره یوه د هندوستانی روپۍ هومره ده) لس
 زره خلعت، د درۍ زرو سړو دپاره د پخلي لوبښي (روزانه به دومره سړي زما په دسترخوان
 ناست وو) یو زر اوبشان وو. در حقیقت زما سره دومره دولت وو چې په افغانستان کېنې بل
 چا سره نه وه. زما لوی افسوس دا وه چې زه د هغې مخلص او مهربان افسرانو نه جدا شوم چا
 چې په ډیره مینه زه لوی کړی وم لیکن د هغوی د قسمت نه زه بالکل بې خبره وم. هم په دغه
 ورځ ماسپښین زه سر روغ نه روان شوم او د خروټو قبیلې امیر محمد نومې یو سړی مې په
 طور د رهبر خان سره کړو. مونږه اته بجې ما بنام بیرمل ته ورسیدو هلته مونږ د اسونو نه کوز
 شو او یو ځای نه مو واوړه لرې کړه او څه لرگو ته مو اوږ ورته کړو چې توده شو. د بیرمل د
 قلا خلق مونږ سره د خبرو اترو دپاره راغلل او ما سره یی جګړه و اچوله. زما سواره او تره مې
 مخکښې روان شول او زه یی وروستو پرېښودم. لږ ساعت پس ماله موقع په لاس راغله او یو
 اس چې د بیرمل د سړي وه د هغې په رکاب مې یوه پښه کیښوده او ورتوپ مې کړو. دغه
 سړي زما د راغورځولو کوشش وکړو لیکن ما توره راوویسته او هغه زه پرېښودم. زه په دؤ
 دؤ لارم او زما تره چې زه ولیدم نو حیران پاتې شو ما د هغه نه تپوس وکړو چې تاسو ولې زما
 نه راوتښتیدئ او زه مو یواځې پرېښودم خو د هغوی نه هیڅ جواب جوړ نه شو. چونکې مونږ
 هیڅا ته هم لار معلومه نه وه مونږ نه پوهیدو چې کوم خواته لاړ شو نو مونږ په خپلو کېنې
 جرګه وکړه. ما تجویز پیش کړو چې تر سبا پورې مونږ له قیام پکار دی او د ورځې به بیا لار
 وویږو. هغوی دې تجویز سره اتفاق وکړو. مونږ د یو غره په سوکه سملاستو چې مونږه اوږ بل
 کړو نو تره مې وویل چې مونږ به خلق وویږي راپسې به شي نو ښه به دا وي چې مونږ یخني
 وزغمو. ما ورته ووي چې زه دومره په زړه کمزور یم چې د دې نه ویریرم ځکه چې
 زموږ د سړو به لاس پښې پریوځي که چرې مونږ لاس پښې توده نه کړو. لږ ساعت پس
 قریباً خلویښت تنه سړي د خروټي قبیلې راغله او وې ویل چې مونږ ستاسو په تلاش کېنې
 وو او صرف د دې اور په رڼا باندې مونږ تاسو بیاموندئ. هغوی مونږ ته خپل کورونه خوشي
 کړل او مونږ له او زموږ اسونو له یی خورا که راوړه. او هر قسم خاطر تواضع یی زموږ وکړه.
 چې زه په هغې د هغوی مشکور یم. سحر مونږ د هغوی نه رخصت شو او مونږ له یی رهبر
 راکړو. نمر پریواته مونږه ناساپي د پیر کوټې قبیلې قلاته ورسیدو هغوی مونږ ته د دروازي

بندولو کوشش و کړو وړې زه به ویرې نیغ وردننه شوم او زما سرې جخت ما پسې راغلل. هغوي مجبور شو چې مونږ ته په خیر راغلي ووائي. او مونږ ته یې سوال وکړو چې مونږ سره میلمانه شئ ولې مونږه انکار وکړو. او د تشو چایو څښلو نه پس مونږه بیا روان شو. لیکن رهبر راسره نه وه او چونکې په هر لوري ډیرې لارې او درې وې مونږه بیا حیران پاتې شو چې سمه لار کومه یوه ده. زه مخکې روان شوم او سړو ته مې ووي چې ما پسې راځئ. څلور میله تلې وو چې مونږ له یو سور مخې له راغی او هغه زمونږ نه تپوس وکړو چې تاسو څوک یئ. چې په دې پوهه شو چې زه عبدالرحمن یم نو هغه په پویه ماله راغی او زما پښې یې ښکل کړې او ماته یې ووي چې زه ستا د پلار زور نو کریم. او د دوست محمد خان هم نو کړوم. او ماته یې زما د هلکوالي ډیرې خبرې راپادې کړې. چونکې د هغه کار د رهبرۍ وه او هغه مونږ ته خپل خدمات پیش کړل نو ما هم په هغه اعتبار وکړو هغه ماته وویل چې د وزیرو ملک په لویه لار د دوو ورځو په منزل دې لیکن زه تاسو ته یوه بله نژدې لاره ښودلې شم چې په یو وچت غره تلې ده او په هغه لار به مونږ نن مازیگر له ورور سیرو. چونکې زما د تړه په زړه کېنې دا ویره وه چې هسې نه چې دا رهبر مونږ سره لریب کوي له دې کبله هغه په وړدې لارې باندې د تلو تجویز خوښ کړو. لیکن چونکې زما دا یقین وه چې هغه دا رښتیا وائي نو مونږه د غره په لاره روان شو. چې مونږه د یو وچت غره په سوکه وروختو نو مونږ حیران شو چې یو فوځ مونږ پسې را روان شو. زما ټول سواره خواره واره شو ماسوای د څلویښتو بهادرانو سړو نه چې ما سره پاتې شول. (د دې سړو نومونه دا دي: عبدالرحیم خان، پروانه خان (چې اوس نائب سالار اعظم دې) عبد الله خان چې اوس د بدخشان او قطن ولسر اړه دې. جان محمد خان چې زما خزانچي دې. فراموز خان چې د هرات سالار اعظم دې، سید محمد چې زما د بادي کاره کرنیل دې، محمد شیر خان چې د رسالي کرنیل دې، احمد خان رسالدار دې په سمرقند کېنې وفات شو، محمد الله رسالدار حیدر خان دې ما په قندهار کېنې سالار اعظم کړم وه لیکن د کاکړو ملک ته په تښتیدو مجبور شو چې هغه ډیر ظالم وه کمانډنټ نبي الله خان، کرنیل مراسرايلي چې اوس په کابل کېنې دې. کرنیل محراب خان د جنرل نظیر ورور او میر عالم خان چې اوس په بلخ کېنې د توپخانې جرنیل دې.)

دا سړې او یو څو نور سواره ورمخکېنې شول او د دشمن مقابلې وکړه لیکن هره وجه چې وه خو هغه ټول سړې هم دغه شان ناساپي خوراه واره شول لکه چې څنگه ښکاره شوي وو ماسوای د لسو تنو نه چې هغوي هم زمونږ په دزو و تښتیدل. دا خطر ه چې تیره شوه نو مونږ بیا روان شو او یو میل مخکې مو تړه او زمونږه نور سواره رالاندې کړل. په یو بل غره چې وختو نو هم د دې قبیلې دوو سوو سورو مونږ رامنع کړو چونکې مونږ درې سوه تنه وو نو زه داسه نه کوز شوم او د جنگ تیارم مې وکړو لیکن د جنگ نه مې ورومې هغوي ته د دې

خبرې د وينا كوشش وكړو چې دا به تاسو دپاره سودمنه نه وي چې مونږ سره بې وجې جگړه كوي ولې هغوي وويل چې تا زموږ نه پنځه سړي ژوبل كړي دي نو مونږ به د هغې بدل له تا نه اخلو. ما خپل سړي په دريو حصو كېني تقسيم كړل. يوه مې د هغوي ښي طرف ته، بله كس طرف ته په يو وچت ځاي باندې وليږله او په دريمه حصه مې په دشمن حمله وكړه. چونكې مونږه د هغوي نه چاپيره تاو شو هغوي ډير زر مات شو او مونږه بيا په خپله لار روان شو. لږ ساعت پس مونږه د وزيرو د ملك قلاگانې چې د مرغا په نوم مشهورې دي وليدلې. چونكې دا خلق زما تره پيژندل له دې كبله هغه ملكانو ته چيتي وليكلې او زموږ د هغه رهبر په لاس يې واستولې. د دې خطونو په سبب يو سل سواره مونږ ته هر كلي ونيولو دپاره راغلل او قريباً يو زر پياده خلقو زموږ په اعزاز كېني قومي باجې وغږولې. هغوي زموږ د ورځې ډوډۍ وكړه. او زموږ اسونو له يې خوراك وركړو. مونږ په هغوي ډير وس وكړو چې د دې مهرباني په عوض كېني مونږ نه څه روپۍ واخلي ليكن هغوي انكار وكړو. سردار عبدالله د عبدالرحيم زوي ماله دوه سوه د سرو مهران راكړي وو او په ټوله دنيا كېني مونږ سره هم دغه مال وه. عبدالله دا روپۍ د خپلو كارتوسونو په پيتي پورې گنډلې وې او د ټوپك د دارو په وجه تورې شوې وې. د دوو ورځو د ارام نه پس مونږ بيا روان شو او د دې علاقې په يوه بله حصه كېني ډيره شو. دلته خلقو زموږ نه د ضروريات زندگي قيمت وغوښتو او هر كله چې ما هغوي ته دا سكې پيش كړې نو هغوي د اخستلو نه افكار وكړو په دې خيال چې دا د تانې سكې دي او وي ونيل چې روپۍ راكړي. زه چې خبر شوم چې شير جان سره يو زر روپۍ شته نو ما د هغه نه د مهرانو په بدل روپۍ وغوښتې ليكن هغه انكار وكړو. او وي ونيل چې تانه څوك دا مهران نه اخلي نو زما نه به يې څوك واخلي. اخر كار زه مجبور شوم او روپۍ مې د هغه نه په زور واخستې او سل مهران مې د هغې په عوض كېني وركړل. په دې روپو ما د خپلو سړو او اسونو دپاره خرڅ خوراك په بيعه واخستو. دوه ورځې پس مونږه د ملك ادم خان وزيري په قلاگانو كېني ور داخل شو. هغه په ډيره مينه زموږ استقبال وكړو او هغه شپه يې په خپله قلا كېني زموږه ميلمستيا وكړه په بله ورځ مونږه وړاندې كلي ته ورسيدو او د هغه ځاي خلقو هم زموږ ښه په مينه استقبال وكړو او مونږ له يې يوه لويه ډوډۍ وكړه. په بله ورځ دواړه ملكان چې مونږ سره يې د رهبرۍ كار كړې وه زموږ نه رخصت شول او مونږه دواړه نومې د افغانستان كلي ته چې د هندوستان د سرحد نه بهر پروت دى ورسيدو.

په دې ځاي كېني ما له يوه دلچسپه واقعه چې د دې نه لږه ورومبي شوې وه بيانول پكار دي. د شكست د ورځې نه چې واخلي نو د وزيرو په ملك كېني د داخليدو تر ورومبي ورځې پورې ما څه خورلي نه وو او ما خپلو سورو ته وويل چې زه وږم يم نو كه دنړۍ

غوبڼې يوه ټکړه پيدا شي نو ښه به وي. هغوي ټولو سره صرف يوه روپۍ وه. او په دې هغوي څه نړۍ غوبښه، کچ او پياز واخستل. مونږ سره د پخلي ديگچې بالکل نه وو. او د هغه ځای خلکو به صرف د خاورو کتوي استعمالولې. په هره طريقه چې وه زما سر و د اوسپنې يو کرپچې پيدا کړو او په هغې کښې مې څه غوبښه پخه کړه او څه د لم ټکړې مې پکښې سرې کړې. ما کرپچې يو څو لرگو سره د دې دپاره ترلې وه چې په اورې ونيسم او څه وخت چې ما پخه غوبښه د کرپچې نه راوويستله نو يو سپي په دې خيال چې دا چيرې د خناورو کولمه ده هغه چرې په خله کښې ونيوه او ټول څيزې په خله کښې يوږو زما سر و په سپي پسې دو کړو ولې غوبښه توئ شوه. د دې نه هم زه د خداي پاک په قدرت باندې قائل شوم چې څو ورځې ورومې ما سره يو زر اوبښان وو چې زما د پخلي لوبڼې به ي وړل او اوس يو سپي زما د خوراک کرپچې سره د خوراکه وتښتولو. زه د عاجزۍ په دې واقعه وخنديدلېم او روتې مې بې غوبڼې وخورې او اوده شوم.

په دوا کښې سردار محمد خان (چې زما تره هغه جگي او خوست ته خپل ماما کړه استولې وه) سره د خلويښتو سورو او جنرل علي عسکر خان او معزالله راوړسیدو. يو څو ورځې پس مونږ اختر وکړو او د دوا خلق مونږ سره په مانځه کښې شامل شول. دوي له ما متايانې او دستارونه ورکړل. او خوش آمدید مې ورته وويلو. اوس زما خرڅ ورځ تر ورځه زياتيدلو ځکه چې مونږ په شمار کښې شپږ سوه تنه وو او ماته د روپو سخت ضرورت وه. زمونږ د شکريې اندازه ولگوي چې هر کله د عبدالرحيم يو نوکر د کابل نه پياده راوړسیدو او دوه زره پونډه ي راوړل د وفاداري د دې کار په مونږه ډير لوی اثر وشو. داسې ورومې د عبدالرحيم خزانچې وه او چونکې په پښو ي پښې نه وې نو هغه خپلې پښې چې ټولې چاودې او وينې شوي وې د قالين په ټکړو ترلې وې. هغه بيا د عبدالرحيم د کور د خلکو د ساتنې دپاره او زمونږ د نورو کارونو کولو دپاره کابل ته د واپس تلو اجازت وغوښتو ما هغه له د واپسۍ اجازت ورکړو او يو اس مې هم ورته پيش کړو خو هغه انکار وکړو. او وي وويل چې خير دې زه به پياده لاړ شم هسې نه چې اس ته ستاسو خپل ضرورت پېښ شي. ما دا پونډونه د شلو زرو روپو په عوض کښې بدل کړل او په هغې مې داروگان جامې او د خرڅ خوراک سامان د خپلو سړو دپاره واخستو.

پ دې منځکښې د بنو او د پيښور ضلعي دوه انگرېزي افسرانو زما تره ته چيټې وليکله چې ته په انگرېزي علاقه کښې ولې پناه نه اخلي چې په دوا کښې مقيم ي. زما تره هغوي ته وليکل چې هر کله وائسراي هند ماته د دعوت چيټې وليکي او مونږ سره وعده وکړي چې مونږ به د دريائې سندھ نه نه پورې باسي نو مونږ به راشو. هغه ماته وويل چې په دې چيټې ته هم مهر ولگوه خو ما انکار وکړو او ورته مې وويل چې ما چرې د انگرېزانو د

دوستی خواړه نه دي ليدلي او که چرې ته يو ځل د دوکې خوړلو نه پس بيا هم په هغوي اعتبار کوم نو بيشکه لار شه. ما هغه ته وويل چې د راوړندۍ نه د راواپس کيدو نه پس د انگرېزانو متعلق ستا راي وې بدله شوه هر کله چې تا د هغوي د سردمهرۍ دومره شکايت کړې وه هغه ماته په جواب کښې وويل چې زما راي هم هغه ده چې کومه وه او زما نيت د هغوي ملک ته د تلو بالکل نه دۍ او زه هيڅ بې هيڅه هغوي سره خط و کتابت کوم. ما ورته په جواب کښې وويل چې ته دروغ وينا ته هيڅ بې هيڅه خط و کتابت کول وای دا بڼه خوي نه دۍ. هغوي ته صفا وليکه چې زه خپل ځان ستاسو د حکومت په حفاظت کښې نه درکوم ځکه چې زمونږ له تاسو نه د بښکړې څه اميد نشته اخر کار هغه هم هغسې وليکل څنگه چې ما ورته وې ليکن په هغې ما مهر ونه لگولو او ورته مې ووي چې زما تش نوم کافي دۍ او زه څه منلې شومې سره نه يم. هغه په دې زما نه شکايت وکړو او اخر کار څه وخت چې هغه خفه شو نو ما خپل مهر تکرې تکرې کړو او قاصد ته مې ووي چې زما له طرفه زباني پيغام فيرنګيانو له يوسه چې زه به هيچرې تاسو سره راشه درشه ونکړم ځکه چې تاسو زما د دوستانو دشمنان يۍ او د هغوي دشمنان زما دشمنان دي. دا سره پيښور او بنو ته راغۍ او غالباً چې زما پيغام ي هغوي له ورکړو.

مونږ په دوا کښې اته ورځې نور پاتې شو او بيا کاني گرم ته روان شو. او د پنځو ورځو د مزل نه پس هلته ورسيدو. مونږه هلته اولس ورځې ايسار شو. زمونږ اسونه بڼه په دمه شول ځکه چې هلته ډير شنه وابڼه ولاړ وو. دلته زما پنځه ورځې تېه وشوه ليکن مونږ وانا ته روان شو او دوه ورځې هلته پاتې شو او د هغې نه پس مونږ د گومل سيند نه پورې وتو. هر کله چې مونږ پورې وتو نو مونږ وليدل چې يو سره مونږ له په دؤ دؤ راروان دۍ. او مونږ ته رومال خوځوي. ما هغه له علي عسکر خان وليږلو چې ته وگوره چې دې څه وائي. مونږ حيران شو چې دا سره نه وه بلکه بڼه وه چې د وزيرو قبيلې د افغانستان نه دولسو کالو په عمر کښې راپته کړې وه او س د هغې عمر شل کاله وه او هغې د دې موقعې نه فائده وچته کړه او زمونږ حفاظت له ي ځان راوړسولو. ما د هغې طبع تسلي وکړه او يو اس مې ورله د سورلي دپاره ورکړو او لوظ مې ورسره وکړو چې زه به تا خپل مور پلار له وليږم.

د هغه ځاي نه مونږ د شيرانو ملک ته لاړو او يو داسې ځاي ته ورسيدو چې پکښې صرف دوه کوټې وې هغوي سره وريژې نه وې خو ورسره د خرڅون دپاره يوه گډه څلور پيسان او درې چرگان وو. مونږه دغه وخت درې سوه تنه په شمار وو باقي زمونږ نه بنو ته رخصت شوي وو مونږه دا خيزونه په بيعه واخستل او په څه شان مو په هغې گزاره وکړه. په بله ورځ مونږ د کاکړزو يو کلي ته ورسيدو هلته مونږ اوږه گچ او نري غوښه واخسته او دوو ورځو دپاره مو خوراک پوخ کړو. او د آئنده دپاره مو هم دغه شان کول. مونږ بيا ده برنگ

نومے کلي ته ورسيدو چي هلته مونږ د خرڅ خوراڪ د سامان ذخيره جمع كړه. علاوه زمونږ د ضرورياتو نه د هغه ځايه خلقو مختلف خيزونه په مونږ باندې د خرڅولو دپاره راوړل. او وي وئيل چې دا خامخا واخلئ ليكن مونږ انكار وكړو. په دې هغوي هغه سامان په زمكه پريښودو او په مخه لاړل. سحر له چې هغوي راغلل او وۀ ئ ليدل چې زمونږ خيزونو له چا كوتې نه دي وروړي او نه مونږ په زور باندې په دوي دا خيزونه خرڅولې شو نو هغوي مجبوراً خپل خيزونه واپس واخستل. او مونږ ته ئ بدرد وويل. هر كله چې مونږ يو څو ميله وړاندې لاړو نو مونږ قريباً دوه زره سړي وليدل چې مونږ ته په لاره كښې ولاړ دي او بربنډي توري ئ نيولي دي. په دوي كښې يو كس زما د ترۀ د اس واكې ونيوې ولې ورومې د دې نه چې خپله توره ئ ورپسې راويستي وۀ زۀ په پويه وروسيډم او تپوك مې د هغه سينې ته ونيولو او ورته مې ووي چې اولم دې هغه واكې پريښودې او هر كله چې ما د هغه نه تپوس وكړو چې مونږ ته څۀ وائ نو هغوي په جواب كښې وويل چې د دې ځاي نوم ژوب دې او كه چرې شل روپي سړي سر په طور د محصول رانه كړئ نو وړاندې تلو ته به مو پرې نه ږدو. ما ورته ووي چې كه تاسو له مونږ محصول دركړو نو بيا به كاكر زمونږ نه په زور محصول غواړي. په دې وجه ما انكار وكړو او جگړې ته تيار شوم هغوي چې دا وليدل نو وي وئيل چې مونږ خو ټوكي كولې بيا ئ مونږه وړاندې تلو ته پريښودو. د ورځې د منزل ختمولو نه ورومې يو زوړ سړي لسو مريدانو سره سپين پټكې وهلې او غوړونو سره غنچې غنچې ويښته پريښي او غټ كوتك ئ په لاس كښې نيولې مونږ سره په لاره كښې مخامخ شو. د دې پير نه وړاندې د هغه دوه مريدان را روان وو. او زما ترۀ ته ئ وئيل چې مونږ د دې وطن مشران يو. او څۀ وخت چې دا بودا رابښكاره شو نو هغوي هغه ته ډير تيت شو او مونږ ته ئ وويل چې دا يو بزرگ سيد دې په دې زما ترۀ پاڅيدو او د هغه لاسونه ئ ښكل كړل او بيا ئ خپل خوا كښې كښينولو. ما دا شان دروغژن سړي ډير ليدلي وو او د دې سړي شكل زما په زړه كښې شك پيدا كړو چې د دې سړي په بزرگي كښې ضرور څۀ چل دې. زۀ چې به هر يو كلي ته ورسيدم نو دا زما خوي وۀ چې د هغه ځايه خلقو سره واقفيت پيدا كړم او هغوي له خورويي وركړم چې د هغه كلي د ټولو واقعاتو خبر ماته راكړي. د دې مخبر نه چې ما تپوس وكړو نو هغه ماته ووي چې دا بودا سړي مشهور و معروف غل دې او سل تنه نور ډاكوان د هغه لاندې دي چې د هغوي نه ئ څلويښت تنه ځان سره ستاسو د تالا كولو دپاره راوستي دي. ما خپل ترۀ ته د دې خبرې اطلاع وركړه خو هغه زما په دې قصه اعتبار ونه كړو. او خپل زوي سرور ځان ته ئ وويل چې دا بزرگ سړي به د شپې دپاره زمونږ په كيمپ كښې ميله وي. قريباً نمر پريواته يو څو تنه سړي د هغه كويانو نه چار چاپيره ودريدل چې د كوم نه زمونږ نوكرانو د خپلو اسونو د اوبۀ كولو نيت وۀ. ما چې دا وليدل نو چونكې زۀ ورومې نه د دغا بازی په

انتظار کښې وم نو ما دا چل وکړو چې خپل اسونه مې په وړو وړو ټولګو کښې تقسیم کړل او د دوچند سړو د حفاظت لاندې مې هغوي د کلي مختلفو حصو ته په مختلفو وختونو باندې اوبه کولو دپاره ولیږل. او کوم کویان چې زمونږ د کیمپ په خوا کښې وو او دا غله پرې زمونږ په انتظار کښې ناست وو او دا یی خیال وه چې مونږ به خپلو اسونو له اوبه دلته ورکوو هغه مې پرېښودل. په دې طریقې زمونږ اسونه چې په شمار کښې درې سوه وو ټول په ښه انتظام کیمپ ته راوړسیدل. زما د تره او د هغه د زوی تخمیناً پنځوس اسونه وو د هغوي سړو سوال جواب راوړو چې دغه سړې چې د کوهې په غاړه ناست دي مونږ کوهې ته نه پرېږدي. په دې هغه بزرګ خان په قهر کړو او وې وئیل زه به دې اسونو سره لاړ شم او خلکو ته به حکم وکړم چې ستا نوکران د اسونو اوبه کولو ته پرېږدي. چنانچه هغه لاړو او چې لږ وړاندې شونو هغه سائيسان په بوقو کښې د اوبو راویستو دپاره مخکښې ولیږل او هر کله چې هغوي په کار کښې لګيا شول نو هغه او د هغه سړو دیرش اسونه وټښتول شل اسونه زمونږ سرور ترینه راخلاص کړل ولې په هغې کښې پنځه اسونه زخمیان شول زه موجود وم چې دې سړو دا قصه راوړه او ما په خپل تره پورې ښه وڅنډل او ورته مې ووي ما درته ماسپښین ټوله خبره وکړه خو تا ورته غوږ کښېښودو تا نه هغه مشهور متل هیر شو چې د بنیادمو په لباس کښې ډیر شیطانان ګرځي. نو هر چاله خپل لاس مه ورکوه. زما تره او د هغه زوی سرور ټوله شپه په خپلو اسونو پسې ارمانونه کول او د خپلو نوکرانو زخمونه یی تړل.

د بلې ورځې په مزل زما د تره سړي مجبوراً یو د بل شاته سواره لاړل. په یوولسمه ورځ مونږ د کاکړو په ملک کښې یو کلي ته اول ماسپښین ورسیدو او زما سړو هلته خان دپاره د خرڅ خوراک سامان جمع کړو. او ما خان دپاره یو غټ ګډ کتلو یو ګډ مې بیاموندو او شل روپۍ قیمت چې کوم د هغه مالک غوښتو هغه یی ورکړو. هر کله چې ما هغه حالولو نو مالک یی وئیل چې ما خپل نیت بدل کړو او زه خپل ګډ واپس اخلم. لیکن هر کله چې ما هغه ته ووي چې ته خپل ګډ واپس اخستې شے نو هغه بیا خپله اراده بدله کړه او ما دپاره ګډ حلال شو. په دې هغه روپۍ ماته راوغورخولې او ماته یی ووي چې زما ګډ ژوندی کړه ما ورته په جواب کښې ووي چې دا خو زما د طاقت نه بهر خبره ده البته دا کولې شم چې هم دا خپل ګډ واخله او هم روپۍ. هغه بیا انکار وکړو او ماته یی ووي چې ته به ماته دا ګډ ژوندی کړی. په دې زه مجبور شوم چې هغه سره یو چل وکړم نو ما یو ملا ته چې هلته ولاړ وه مخ واړولو او ورته مې ووي چې د ډیرې شیبې نه دا سړی تاته کنخل کوي په دې ملا د ګډ خاوند ته متوجه شو نو ما هم هغه ته وئیل چې که ماته کنخل کړی نو بیشکه کوه لیکن دې بزرګ سړي ته چې بالکل پیغمبر دی کنخل مه کوه. ملا په دې قدرتي طور ډیر په قهر شو او هغه سړي ته یی وئیل چې سوره ماته ولې کنخل کړی؟ د ګډ خاوند هم هغه ته په جواب

کښې کنځل وکړل په دې د هغوي دواړو جگړه شوه او ما هم گډه او هم روپۍ راواخستې او هغوي مې پرېښودل چې خپله جگړه فيصله کړي. د کلي نيم خلق د ملا په طرف شول او نيم د گډه د خاوند په طرف شول. او د دواړو ډلو بڼه جگړه وشوه او اخر نور خلق ترمنځه شو. يو گينته پس د گډه خاوند ماله دوه کنډوله داغ شوي ماسته او اکي دوه شکوره روټي او يو وريست کړې گډه ورې راوړو او سلام ي راته وکړو. ما هغه ته ووي چې لږ ساعت وشو چې ته ډير بې ادبه وي او اوس په تعظيم ولاړ ي. بيا چې ما د هغه د گفتگو نه معلومه کړه چې هغه د بڼه عقل خاوند دې نو ما هغه نه تپوس وکړو چې تا ما سره د جگړې پيدا کولو دپاره د گډه بهانه ولې جوړه کړه نو هغه په جواب کښې ووي چې سرور خان ما سره په قندهار کښې بد سلوک کړې وه او په دې وجه ما د هغې بدل له تانه اخستو. ما په جواب کښې ووي چې سردار سرور خان پخپله دلته کښې وه نو ته د هغه په ځاي ما سره ولې جگړه کوم. بيا هغه ماته د دې دا تشرېح وکړه چې چونکې تا سرور په قندهار کښې گورنر مقرر کړې وه نو زه تا د دې خبرې ذمه وار گڼم. مونږ بيا تر څو گينته پورې خبرې کولې چې هغه کور ته لاړ او زه او د هغه شوم.

په بله ورځ مونږ بيا په خپله لار باندې په سخته سيلۍ او طوفان کښې روان شو هر کله چې مونږ د هغې کلي خواته ورسيدو چې په کوم کښې زمونږ د ډيره کيدو اراده وه نو د دغه قبيلې مشر دوؤ سورو سره زمونږ د استقبال دپاره راووتو قبل د دې نه چې هغه مونږ سره مخامخ شوم وي د هغه يو نوکر راغی او مونږ ته ي ووي شاه جهان بادشاه ستاسو د استقبال دپاره په لاره را روان دې نو پکار دي چې تاسو د اسونو نه کوز شي او هغه تر ورتر غاړه وځي. زما تره مانه تپوس وکړو چې څه کول پکار دي ما ورته په جواب کښې ووي چې لږ صبر وکړه، زه به مخکښې لاړ شم چنانچه زه مخکښې لاړم او وه مې ليدل چې دوه تنه سړي مونږ طرف ته را روان دي ما په هغوي کښې د يو کس نه تپوس وکړو چې ستا هغه بادشاه کوم يو دې؟ د دې په جواب کښې هغه خپل ملگري ته اشاره وکړه چې دا دې. دا برائ نام بادشاه يو زور سرې وه چې يو زور پوستين ي اغوستې وه دا پوستين چې کوم کوم ځاي شليدلې وه نو هغه ورته رنگ په رنگ ټکري گڼلې وې. هغه په سريو داسې خيرون پټکې وهلې وه چې د خيرون والي په سبب دا نه معلوميدې چې دا پټکې د څه خيز وه. په دې پټکي کښې کلاه هم نه وه د هغه په پښو د وړې جراې وې ولې پښې ي نه وې. د هغه اسبه خالص هلوکي او خرمن وه او د هغې پښو پورې ي گونگرو تړلي وو او زين ي د لرگي وه. قيزي ي د ويښتو نه جوړې شوي وې او په هغې کښې ځاي په ځاي گونگرو زورند وو. ما دې ښکلې بشري پورې ډير وځنډل. او چې ورنزدې شوم نو ما هغه ته وويل چې دا به ډير الفسوس وي چې که چرې ته زمونږ امير سره د معانقې دپاره داس نه کوز شوې. نو بڼه به ډاوي چې هسې زباني طور ته

هغه سره کړه بړه وکړې. دا خبره هغه ومنله او زه په پویه واپس تړه له راغلم او ورته مې ووي چې شاه جهان به بغير د اس د کوزيدو نه تاته خوش آمدید وواني هر کله چې هغوي مخامخ شول نو زما د تړه اس د دې عجيب و غريب شکل نه چې د گونگرو نه دک و ويريږي او په وروستو دوو پښو ودرېږي. او په ترېکو شو زما تړه ډير ويريږي او ماته ي د امداد دپاره اوازونه وکړل ليکن ما وخنډل او ورته مې ووي چې زه د دوو بادشاهانو په معامله کښې څنگه دخل ورکولې شم. هغه چغه کړه چې د خداي دپاره څه چل راته وښيه گنې اس مې غورځوي. دا د توفو وخت نه دې. ما په جواب کښې ورته ووي چې که ما له څه را کوم نو زه به در سره مدد وکړم هغه ما له د خپلې تورې را کولو لوظ وکړو او ما د هغه خبره ومنله. ما اول د خپل تړه اس په قلاړه کړو او بيا شاه جهان له ورغلم او ورته مې ووي چې ما سره راځه چې زه ستا د ملگرو د ډوډي څه انتظام وکړم هغه ماته وويل چې ما د بيزې د غوښې ښوروا پخ کړې ده او د جوارو څلوېښت سکرک راسره دي. ما هغه له تسلي ورکړه چې دا خو ډيره اعلي ډوډي ده خو راځه چې مخکښې لار شو نو بيا به گورو. په دې بهانه ما هغه د اسونو نه يو خواته کړو. چې يو ميل لارو نو ما ورته ووي چې ما نه خو څه ضروريات وروستو پاتې شول نو زه بيا واپس کيږم چې راي وړم. ورومې خو هغه بغير زمانه د وړاندې د تلو نه انکار وکړو ولې څه وخت چې ما هغه ته ووي چې زه به خان سره مصري راوړم نو خوشحاله شو او سمدستي رضا شو. زه بيا خپل تړه له راغلم او هغه نه مې تپوس وکړو چې د داسې لوم بادشاه متعلق ستا څه خيال دې هغه په دې په خندا شو. هر کله چې مونږه په هغه کلي کښې ور داخل شو نو مونږ چې څه وخت د بادشاه تلاش شروع کړو خو بيا مونه موندو. اخر کار مونږ هغه د وښو په يوه جونگره کښې پياموندو. هغه ماته ووي چې د ډوډي د پخلي دپاره ما د ځنگل نه لرگي راغوښتي دي خو لانه دي رارسيدلي. علاوه د دې نه روتي لانه ده پنځه شوې ځکه چې تبخړې د واده دپاره چا غوښتي دې ما ورته په جواب کښې ووي چې هيڅ پروا نشته که تا سره د خوراک دپاره څه نه وي مونږ خو ستا ميلمانه شو بيا ما خپل د خوراک سامان راوغوښتو او د خلقو نه مې تپوس وکړو چې دا ستاسو بادشاه او سردار دې هغوي ووي چې هو. نو ما ورته وويل چې تاسو څومره قابل خلق يې چې دومره طاقتور بادشاه لرئ. او هر څومره چې ما د هغوي خوشامنده کوله نو هغه څومره هغوي خوشحاليدل. هغه شپه مونږ په ځنگل کښې وکړه او په بله ورځ بادشاه راغې او ماته ي وويل چې ستاسو بل پړاو به زما د تربور دوست محمد په کلي کښې وي او هغه به زمانه زياتي په گرم جوشي ستاسو استقبال وکړي. هغه راته ووي چې دا به ښه وي چې مونږ سحر وختي روان شو. مونږ بيا د يور هير کوشش وکړو خو هغه په دې سلسله کښې خپل خدمات پېش کړل. ما تړه ته وويل چې د دې ضرور څه وجه ده خو هغه وويل چې هيڅ هم نشته او مونږ روان شو. د ورومې ورځې د منزل نه پس مونږ د يو لوړ غر

ويخ ته ورسيدو. او بله ورځ مونږ په يو بل غر وختو او په لاره په يو داسې کلي باندې تير شو چې ابادي پکښې هلو وه نه. ما ترۀ ته وويل چې دا شيطان مونږه په غلظه لار بياني او نه خو د اسونو دپاره وابنه شته او نه د سړو دپاره خوراک. ما هغه ته ووي چې که مونږ سره د دوؤ ورځو خوراک نه وې نو مونږ به څۀ کول. مونږ هغه شپه په ځنگل کښې وکړه.

بله ورځ دوست محمد دوؤ زرو سړو سره زمونږ مخې له راغې او د ځان نه ي وړاندې يو سړې راوليږلو چې زۀ د خدمت دپاره حاضر يم. هغه مونږ نه تپوس وکړو چې تاسو په دومره گرانه لار ولې راغلي ي. او سمه لار مو پرېښې ده او هر کله چې هغه ته دا پته ولگيده چې زمونږ رهبر د هغه تربور دې نو هغه مونږ ته وويل چې دې ماته په طور د دشمن حواله کړئ ځکه چې دۀ تاسو په دې لويو لويو غرونو د دې دپاره راوستي ي چې د کلي نه مو په دۀه بوځي او ما په خلقو کښې بې عزته کړي. هغه مونږ ته وويل چې زما کور ته د راتلو دپاره بيا ډيره لار واپس لار شئ او دا چې ما ستاسو دپاره مدک د څښلو دپاره تيار کړي دي نو اميد کوم چې زۀ به ستاسو دپاره ښه ميلستيا وکړم. ما ترۀ ته ووي چې که زما خبره دې منلې وې نو دا شان چل به نه کيدو. د دې دوؤ شيطانانو ترمنځه مونږ له څۀ شے کول پکار دي؟ مونږ چې دا خبرې کولې نو يو څو غلو چې دوست محمد زمونږ د مال تالا کولو دپاره راستولي وو زمونږ د سامان پتولو کوشش وکړو او زمونږ سړو په هغوي ډزې وکړې او زخميان ي کړل. شاه جهان چې دا واوريدل نو ځان ي پټ کړو. او ما ترۀ ته ووي چې اوس په شپه د دې ځاي نه تلۀ پکار دي. گنې نو د دوست محمد سړي به مونږ سره جگړه واچوي. اخر مونږ شاه جهان بيا موندو او هغه ته مو ووي چې چونکې تا مونږ دلته راوستي يو د دې دپاره هم تۀ به مونږ واپس بياي. هغه راته ووي چې ما ځان د دې ويرې نه پټ کړې وه چې چرته تاسو ما زما دشمن دوست محمد ته حواله نه کړئ. ولې مونږ ورسره لوظ وکړو چې مونږ به دا شان نه کوؤ. او ټوله شپه مونږ هغه سره مزل وکړو او گر چې يځني ډيره زياته وه د بلسې ورځې تر ماسپښين پورې مونږ په يو داسې کلي تير شو چې کوم ځاي مونږ خوراک بيا موندې وې. اخر مونږ يو خوشي کلي ته ورسيدو او هلته هم نااميده شو. ما د شيطانانو د دې بادشاه نه تپوس وکړو چې دا خلق کوم خواتلې دې هغه راته ووي چې دا خلق سپرلي کښې واپس راځي. او څۀ وخت چې يځني پريوځي نو دا وچت غر چې زمونږ مخې ته پروت دې د دې سوکې ته وځيږي. ما ورته ووي چې ستا د پلار خونه ورانه شه په مونږ کښې او زمونږ په اسونو کښې خو نور طاقت پاتې نشو. دا ټول ستا ورانې دې. هغه راته ووي چې دا به ښه وي چې مونږ دې غره ته لاړ شو او هلته دا خلق ووينو هغوي به مونږ له ډوډۍ راکړي. هغه دا هم ووي چې زۀ تاسو سره نشم تلې ځکه چې دا قام زما او زما د خاندان دشمنان دي. مونږ خوشحاله شو چې د دې سړي نه خلاص شو. او هغه له مو رخصت ورکړو او لمر پريواتۀ نه

پس مونږه په هغې غره باندې د هغې قبیلو کوډلو ته ورسیدو چې د چاهغه ذکر کړې وه. هغوي زمونږ په ډیرې مهربانۍ سره استقبال وکړو خو ورومې مونږ سره په دې خیال د جنگ دپاره تیار شوي وو چې مونږه د هغوي د مخالفې ډلې سواره یو. مونږ ډیر خوشحاله شو چې دودۍ مو بیامونده. او اسونو له مو واښه ورکړل. لیکن هغوي مونږ دې ته پرې نښودو چې مونږ هغوي له دې څیزونو قیمت ورکړې و.

مونږ دوه ورځې د هغوي میلمستیا وخوره او بیا د کوتل سیري په لاره پشین ته روان شو. هرکله چې مونږ د پشین په خوا کښې یو کلي ته ورسیدو نو یو مخبر ماته اطلاع راکړه چې گورنر د ماليې څلوېښت زره روپۍ جمع کړي دي او قندهار ته یې د استولو اراده ده ما تره سره مصلحت وکړو او ورته مې وویل چې ټوله شپه به زه مزل وکړم او د نمرخاته نه ورومې به زه په هغه کلي ورپرېوځم او دا روپۍ به قبضه کړم. زما دا تجویز یو څو نوکرانو د انعام په امید ناکامیاب کړو او هغوي گورنر ته زما د ارادې د اطلاع ورکولو دپاره زما نه ورومې روان شو په دې هغه سل سړي د چار چاپیره کلو نه د قلا مضبوطولو په غرض راجمع کړل. زما د ښه نصیبه ما خپل یو مخبر د خان نه وړاندې استولې وه چې زما د رارسیدو انتظار وکړي. چنانچه دې سړي زما د تره د پنځو سورو د دغا بازی دا خبر راوړو. چونکې زه په خپل مقصد کښې ناکامیاب شوم له دې کبله زه کاریز وزیر ته واپس شوم او دوه ورځې هلته مقیم شوم. د دې ځایه خلق خان ته سیدان وائي لیکن زما دا خیال دې چې هغوي د دې خطاب هرگز مستحق نه دي. ځکه چې فیاضی، خوش اخلاقي او رحم د سیدانو صفات دي لیکن په دوی کښې دا یو صفت هم نه وه. هغوي ښائسته، مضبوط او دولت مند خلق دې. لیکن په خپلو کښې د یو بل سخت برخلاف دي او یو بل وژني چې د دې قدرتي نتیجه جگړې دي. دې ځایه نه د رخصت کیدو نه پس مونږ ابرگ نومې یو کلي کښې ایسار شو. نوشکي ته په لاره کښې ټوله ورځ ډیر باران وشو او ډیره یخه سیلی وچلیده. مونږ لوانده شو او زمونږ لاسونه او پښې کنگل شول مونږ د ډیر تکلیف نه پس نوشکي ته ورسیدو. لیکن خلق مونږ سره په ډیره مهربانۍ پیش راغلل. بله ورځ مونږ رخصت شو او زمونږه لار په یوه شگلنه صحرا کښې تله. چې پکښې اوبه بالکل نه و او مونږ په واپس کیدو مجبور شو او مونږ ته خلقو صلاح راکړه چې دا به ښه وي چې که مونږ د خرټ په لاره روان شو. اگرچې دا لار به د څلورو پنځو ورځو په مزل ورده وي. خو سره د دې ما په شگلنه لار باندې د ټلو فیصله وکړه. او دوه سوه اوښان مې د خرڅ خوراک د سامان د وړلو دپاره کرائي کړل. او مونږ بیا په ریگستان کښې روان شو د ځدایه پاک داسې فضل وشو چې هره ورځ به باران کیدو او زمونږ د حاجت مطابق به کافي اوبه په لاس راتلې. په لسمه ورځ مونږ ته شکی په نظر راغله. دا ټوله لار بارانونو ورانه کړې وه او مونږ مجبور شو چې د اسونو نه کوز شو او تر زنگون

پورې په ژوره خټه کښې اسونو سره پياده لار شو. د هغې ورځې د مزل نه پس سړي او اسونه دواړه ډير سخت ستومانه شو. ما پخپله څه غوښه پخه کړه او په هغه کسانو کښې مې تقسيم کړه چې بيهوشي ته نژدې شوي وو اسونه ټول په دې منځکښې سملاستل او بيا د پاڅيدو نه وو صرف زما يو اس چې عربي وه او زما د نيکه د اصطبل کورنۍ بيان وه ولاړ پاتې شو.

تر دوو ورځو پورې مونږ په ډيره تنگسيا کښې وو ولې په دريمه ورځ مونږ شگي ته ورسيدو مونږ حيران شو، چې د هغه کلي خان په دې رضا نه وه چې مونږ ته په خپل کلي کښې هر کله وواني. مونږ څو ورځې هلته پاتې شو او يو دوه هفتې پس يو نوکر زما تره له راغې او ورته يې ووي چې خان او امير اجازت غواړي چې ستا سلام له رشي. ما ترينه تپوس وکړو چې ورومې دوي ولې سلام له نه راتلل. هغه ماته په جواب کښې ووي چې د دې وجه داده چې د هغوي د رعيت ټول خلق د خپلو اسونو څرولو دپاره ځنگل ته تللي وو هغوي اوس واپس شول او پنځه سوه اسونه ستاسو د سلام دپاره جمع شوي دي. مونږ د هغوي سوال منظور کړو. او خان د قلانه پياده پنځه سوه سړو سره چې په يو قطار کښې راروان وو بهر ته پياده راووتل. د هغه نه مخکښې دوه گليدونکي هلکان يو د نهو کالو او بل د دولسو کالو راروان وو د هغوي شکلونه قطعاً د بنيادمو پشان نه ښکاريدل. ځکه چې د هغوي په بدن ما سوائ د يو ورکوټي لنگوټ نه نوره کپړه نه وه او ويښته يې د خټو نه ډک وه چې نه يې چرې صابون ليدلې وه او نه اوبه. هغوي سره يو جوړه ساز د غږولو دپاره وه او دا زمونږ هغه لومړی استقبال وه چې د هغې په تياري کښې پنځلس ورځې لگيدلې وې. مونږ په شگي کښې پنځويشت ورځې پاتې شو او په دې عرصه کښې زمونږ اسونه ښه څاربه شول ځکه چې اوچ او لوانده وانه دواړه ډير وو.

مونږ بيا د هلمند سيند په خوا خوا کښې پلاليک طرف ته روان شو. او شپږ ورځې پس خپل شاه گل کښې داخل شو. خپل شاه گل نوم يې بلوچي سردار په نوم دا کله مشهور وه. دا کله ما سوائ د دوو زرو سړو نه نور بالکل خوشې پروت وه او دې دوو سړو هم دا انتهائي کوشش کولو چې مونږ د چا په نظر رانشو. مونږ چې تپوس وکړو چې دا کله ولې خوشې پروت دې نو ورومې څو هغوي وويل چې مونږ خبر نه يو ولې هر کله چې مونږ بيا بيا تپوس وکړو نو هغوي راته وويل چې د قلات د مير عالم خان فوځ د سردار شريف خان سيستاني د کمان لاندې د دې خلقو د مال تالا کولو دپاره راروان دي په دې وجه هغوي نژدې ځاي ته تښتيدلي دي چې خپل ځانونه پټ کړي. زما تره هغوي ته وويل چې که چرې تاسو مونږ هغه ځاي ته بوځئ کوم ځاي چې هغوي پټ دي نو مونږ به هغوي سره امداد وکړو. دې بوداگانو سړو مونږه هغوي له بوتلو او شاه گل زمونږه په ليدو ډير خوشحاله شو او زمونږ د امداد په وعده په طبع کښې شو هغه مونږ له لويه ډوډۍ وکړه او چې نيمه شپه شوه نو د هغه

دوؤ نو کړانو خبر راوړو چې سيستاني سواره د هغه بل کلي نه راتير شو او سبا له به د هغه په قلا کښې داخل شي. شاه گل مونږ ته وويل چې زما اراده ده چې زه سبا له د خپل رعيت خلقو او د هغوي مال سره په غره باندې يو مستحکم ځاي ته لاړ شم. زما تره ما نه صلاح واخسته نو ما ورته ووي چې که چرې د دوي خوبه وي نو دوي تلې شي ولې که چرې شاه گل مونږ له يو رهبر راکړې نو مونږ به هم سيستانيانو سره د جگړې دپاره ووځو. دا رهبر مونږ له هغه راکړو او هر کله چې هغه غرونو ته رخصت شو نو مونږ به بل مخ روان شو.

د يو څو گينټو د منزل نه پس مونږ د سوړو د راتلو دورې وليدې او مونږ د جنگ دپاره تيارې وکړو زه سره د خپلو سړو د خپل تره نه وړاندې لاړم او سپاهيان مې د جنگ په نظام کښې ودرول ولې سيستانيانو چې زه وليدم نو دا شان حيران پاتې شو چې هغوي مونږ سره د جگړې اراده پرېښوده او تپوسونه ئ شروع کړل. چې دا څوک دې مونږ ورته په جواب کښې وويل چې مونږه پښتانه يو او بلوچ نه يو. د هغوي سردار چې دا واوريدل نو هغه مونږ له سلام له راغې ماته پسي سوال جواب وکړو او مونږ دواړو هغه ته ووي چې مونږ خو د شاه گل او د هغه د رعيت د خلقو امداد له راغلي يو ځکه چې هغوي د پښتنو د حکومت د لاندې دي سيستانيانو له پکار نه دي چې هغوي دوي سره چير چار وکړي. دې سردار زما خبره ومنله ليکن دا شرط ئ پيش کړو چې زما د وقار ساتلو دپاره شاه گل له پکار دي چې زما سلام وکړي. ما د شاه گل سړو ته وويل چې تاسو شاه گل له دې خبرې اجازت ورکړئ ليکن د هغه خور د هغه په سلامتۍ دومره ويريده چې هغې هغه له د تلو اجازت نه ورکولو ما هغوي ته ووي چې زه به ضامن شم. که چرې شاه گل زما تره سره تلل منظور کړې نو اخر هغوي دا خبره منظوره کړه او ما خپل تره ته په ډير زور سره ووي چې زيات نه زيات خلور پنځه ورځې پس شاه گل واپس راوليږه. اووه ورځې تيرې شوې خو د شاه گل څه پته ونه لگيده او د هغه د قام ټول خلق راغلل چې خپل لوظ پوره کړه. مونږ دوه ورځې نور زياتي انتظار وکړو خو زمونږ دا يقين دې چې زمونږ سردار گرفتار شوي دې. ما هغوي له اطمینان ورکړو چې دا خبره دا شان نه ده او ما ورته دا خبره پيش کړه چې زه به پنځيله لاړ شم او شاه گل به ځان سره راولم خو هغوي زما خبره نه منله او وې ويل چې تر څو پورې هغه بهر دې تر هغې به ته زمونږه قيدي ئ. ما خپل دوه سوه سړي تيار کړل چې ممکن ده په ما حمله وشي او لږ ساعت پس هغوي وښکلي توري په لاس يو ځاي راغلل. ما خپلو نيمو سورو ته حکم وکړو چې وولي ئ او نيمو ته مې حکم وکړو چې تاسو په تورو په هغوي حمله وکړئ. په دې هغوي خپل ځايونو ته وتښتيدل. ما خپل ټول سامان په دوؤ سوؤ اوبښانو وليږدولو. او په هغه طرف روان شوم چې کوم طرف ته شاه گل تلې وه لږ ساعت پس د هغه د رعيت خلق مونږ پسي راوان شول او د خپل غلط کار ئ مونږ نه معافي وغوښته ما هغوي سيستان ته بوتلل او د هغه

خارجے نہ مہی د هغوي اوبنان واپس کرل.

د دوؤ ورخو د منزل نه پس زه هغه کلي ته ورسيدم او رسيدو سره مہی د خپل تره او د شاه گل تپوس وکړو تره مہی راته وويل چې د دې خلقو دوه سرداران دي د يو سردار نوم شريف خان دے چې د سيستاني سوړو مشر دے او د بل نوم موسي يوسف هزاره دے. د مير عالم خان د بادي گارم د محافظي دستې مشر دے. دې موسي يوسف هزاره شاه گل قيد کړے دے او زما په خبره بالکل توجه نه کوي. زه نېغ دې سردار له ورغلم او د اس د کوزيدو نه بغير مہی هغه سره روغ جوړ وکرل او ورته مہی وويل چې شاه گل چرته دے په دې هغه راوړتو ما موسي يوسف هزاره نه وجه تپوس کړه چې تا ولې دا سرے قيد کړے دے نو هغه ماته په جواب کښې ووي چې زما اراده ده چې زه دې خپل سردار مير عالم له بوخم. ما ورته وويل چې ما دا سرے تاسو ته د دې دپاره استولے وه چې دې به تاسو صحيح سلامت واپس کوي او زه د دې دپاره هغوي سره بونگه وم. هغه څه ستاسو د رعيت سرے نه دے چې تاسو ي مير عالم له بيای. ما بيا شاه گل او د هغه يو نوکر چې هغه هم هغه سره قيدي وه خان سره راوستل او دواړه مہی خپلو لسو سوړو سره خپل قام ته واپس کرل او هغوي د هغه په سلامتۍ ډير خوشحاله شو.

د دريو ورخو د قيام نه پس مونږ د سيستانيانو سره د هغوي ملک ته روان شو. په دويمه ورځ چې مونږ د هلمند سيند ته ورسيدو نو مونږ د قندهار د رعيت پنځلس گډې وليدې چې په هغوي باندې د هم هغه هزاره سردار ځنې سواره حمله کوي چې چا د پلايک قبيلې د تالا کولو نيت کړے وه. د دې گډو سړو خپل ځانونه محفوظ کرل او پنځوس هزاره سواره ي وويشتل او سل ي ژوبل کرل په دې منځکښې د خواو شا کلو خلق راجمع شول او د سوړو د مقابلې دپاره ي خان تيار کړو. معاملات تر دې حده رارسيدلي وو چې زمونږ فوځ دې کلي ته راوړسيدو ما خپلو نوکرانو ته حکم وکړو چې دا هزاره سردار چې چا خپل سواره د دې کلي د لوټ کولو دپاره راستولي وو، دې ښه ووهي او ما د دې کلي خلقو له ښه ډاډگير نه ورکړه او ورسره مہی لوظ وکړو چې ستاسو د آئنده سلامتۍ دپاره به زه ستاسو دشمنانو سره سم شرطونه فيصله کړم. زه پياده قلاته ورغلم په هغې کښې فوځ پروت وه ليکن چونکې ما سره نه توپي وے او اندرپايې. له دې کبله په هغې کښې رږ کول ناممکن وو. په دې وجه ما هغوي سره د صلح کولو دپاره يو نوکر وليږلو دې سړي ته هغوي د دننه تلو اجازت وکړو او هغه هغوي ته دا خبره ښکاره کړه چې ستاسو د ټولو تکليفونو سبب يو هزاره سردار دے او هغه له عبدالرحمن سزا ورکړه او وي شړلو او اوس تاسو له پکار دي چې تاسو په امن و امان باندې خپلو کورونو ته واپس لاړ شئ. هغوي چې دا واوريدل نو د هغوي يو څو مشران د قلاته بهر زما سلام له راووتل او ما هغوي ته اطمینان ورکړو. چې تاسو زما وروڼه ي

ځکه چې تاسو هم پښتانه یی. مونږ بیا ټول واپس روان شو او دوه شپې او ورځې زمونږ لار د دې خلقو په کلو کښې وه هغوی مونږ له د څرخ خوراک سامان راکړو لیکن سیستانیانو سوړو ته ئ هیڅ ور نه کړل له دې کبله مونږ مجبوراً هغوی له ډوډۍ ورکوله تر دې چې مونږ بنجر ته ورسیدو. هلته د ملیشیا خلق خپلو خپلو کورونو ته لاړل او فوخیان میر عالم خان ته واپس شول چې هغه مونږ ته د هر کلي وئیلو دپاره راوړي.

سردار شریف خان مونږ له په خپل کلي شریف اباد کښې ډوډۍ وکړه چې دوو ورځو پورې روانه وه په دریمه ورځ مونږ د میر عالم قلاته روان شو او هغه زمونږ د استقبال دپاره راووتو زما تره او ماسره تر غاړه وتړ او د هغې نه پس مونږ د هغه په نوي قلا ورننوتو هغه زمونږ د استقبال دپاره ډیرې تیاری کړې وې او زمونږ د سوړو دپاره ئ نوي خیمې د قلا نه چار چاپیره او زما د تره او زما دپاره ئ لږ لږ خیمې لگولې وې. هغه یو ښه هوښیار سره زمونږ د مهمانداری دپاره مقرر کړه و چې هغه زمونږ د ارام انتظام وکړي هغوی مونږ دولس ورځې خپل خان سره میلمانه کړو او د هغې نه پس مونږه قولاب سیستان ته روان شو. مونږه چې د میر عالم خان نه رخصتیدو نو هغه مونږ ته منت وکړو چې دا ټولې خیمې او سامان تاسو خان سره واخلي او وې وئیل چې چونکې زه ستاسو ګاونډې یم نو زه غواړم چې زه ستاسو هر قسم خاطر تواضع وکړم. مونږ د هغه شکریه ادا کړه او د هغې څیزونو د اخستو نه مې انکار وکړو. لیکن چونکې هغه اصرار کولو له دې کبله مونږ دوه یا درې وړې خیمې منظوري کړې هغه مونږ له لس زره ایراني روپۍ هم تر بیرجن پورې د څرخ دپاره راکړې دا روپۍ ما خپل تره له ورکړې او ورته مې ووي چې ماسره کافي روپۍ شته. که چېرې زه د آئنده دپاره حسب معمول ستا اخراجات نه ورکوم نو ماسره لا هم هغه شان دوه سوه پونډه د هغې روپو نه پاتې وو چې کوم د عبدالرحیم خزانچي راوړي وو.

د قولاب سیستان (چې د هغه ځایه خلقو ورته هامون وئیل) نه چې ووتو نو بندر کښې داخل شو د هغه ځایه د نهته نه لاره دشت لوط کښې او د هغې ځایه نه برجن علاقه کښې داخل شو هلته د میر عالم خان دوؤ زامنو مونږ ته په گرمجوشۍ هر کله وئیلو او د هغه مور مونږ له یوه لویه ډوډۍ وکړله.

د محرم پنځم تاریخ و چې مونږ برجن کښې داخل شو او هم د دې میاشتي په دولسم تاریخ مونږ مشهد ته روان شو چې د اتم امام رضا روضه په هغه ځایه کښې واقع ده. مونږ د صراحیان په ښار کښې داخل شو او مونږ د زړو عمارتونو وړان عظیم الشان کنهرات ولیدل. زمونږ بل پراؤ په نیسي کښې و چې د صحت دپاره ډیر مضر ځای و چې د هغه ځایه اوبه مالکینې او ترڅې دي. او خلقو د څښلو د اوبو دپاره لږ لږ تالابونه د باران د اوبو د جمع کولو په غرض جوړ کړي وو هغوی دوه ګوهان هم کنستي وو ولې اگر چې دا اوبه د

پخلي دپاره ښې وې ولې د څښلو قابلي نه وې. د بدنصیبی نه دې کلي ته د رسیدو نه ورومېر
 زما په تره سخته تېې حمله وکړه او مونږ هلته د هغه تر جوړیدو پورې په پاتې کیدو مجبور
 شو. قریباً یوه میاشت د هغه په جوړیدو کښې ولگیده او تر هغې پورې زما ټولې روپۍ خرڅ
 شوې ما هغه ته منت وکړو چې زه تاله د یو تخت روان د جوړولو انتظام کوم ځکه چې هغه لا
 هم هغه شان کمزور و او لیکن هغه په جواب کښې وویل چې د دې جوړول ناممکن دي.
 ځکه چې هلته ونې نه وې چې لرگي ترې پرې کړې شي ما د دې هغه له دېخ جواب ورنکړو
 او د یو عمارت نه مې چې خلقو په طور د جومات استعمالولو څلور لرگي پرې کړل او هر کله
 چې د هغه ځایه خلقو په دې اعتراض وکړو نو ما ورته وویل چې مونږ میلمانۀ یو او د بیماری
 په زحمت کښې پراته یو په دې وجه زه د خدای تعالیٰ مال په ډیر ښه ځایه کښې لکوم یعنې دا
 چې د هغه مصیبت زده مخلوق ته امداد رسوم په دې خبره د هغوي تسلی و شوه. هم په هغه
 ورځ تر ماښامه ما تخت روان تیار کړو او مونږ تربیت عیسیٰ خان ته روان شو او د هغه ځایه
 نه کاریز شهزاده نومې یو ځای ته روان شو چې یو ډیر صحت افزا مقام گنلې شي. شهزاده
 هلته یو ډیر ښکلې کور خان ته جوړ کړی و او زما تره څه وخت دپاره هغې کښې ډیره
 شو. او ما به د هغه خوراک پخپله پخولو او د هغه خدمت به مې کولو. مونږ سره د نوکرانو
 څه کمې نه و او د هغه زوې سرور مونږ سره و. لیکن سره د دې چې زما تره په ما مهربان نه
 و ولې د هغه د زوې په نسبت هغه زما زیات خوښ و ځکه چې د هغه د ټولې بیماری په
 عرصه کښې چې څلویښتو ورځې پورې وه، سرور صرف دوه ځله د خپل پلار تپوس له
 راغلې و او نور ټول وخت به یې خپل کار کولو.

یوه ورځې زما تره له چا خرمانۍ راوړې. لیکن چونکه یو څو ورځې شوې وې چې هغه
 تېې پرېښې و، ما هغه ته منت وکړو چې ناپوهه کیږه مه او دامه خوره. هغه زما خبره ونه منله
 او خرمانۍ یې وخوړې. ما هغه ته وویل چې ما شپه او ورځ ستا تیمارداري کړې ده او
 ماسوائې د یو څو ورستو ورځو نه چې څه لږ ارام مې کړم دې، زه ډیر کم اوده شوم
 یم. لیکن که تۀ بیا ناجوره شوم نو زه به بیا ستا تیمارداري نه کوم. سره زما د خبرو هغه د
 خرمانو رکیسې خلاصه کړه او ما چې دا خیال وکړو چې زما د ټول ژوند خدمات زما په تره
 باندې هسې توي شول نو زه ډیر خفه شوم ځکه چې ما اوس د هغه د ارام دپاره د خپلې وسلې
 په خرڅولو گوتې پورې کړې وې. له دې کبله ما د هغه نه تربیت عیسیٰ خان ته د تلو اجازت
 وغوښتو. هغه ما ته اجازت راکړو او ما په یوه شپه کښې د دوو ورځو لار ووهله ځکه چې ما
 سره نه د سړو او نه د اسونو د خوراکې دپاره پیسه پاتې شوې وه د دې نه علاوه د ورځې
 گرمي ډیره سخته وه. زه هلته په یو کور کښې ډیره شوم چې یو شهزاده به د خان دپاره
 استعمالولو او هغه دا وخت تهران ته تلې و او یو بل کور مې د تره د استوگنې دپاره تیار

کرو.

په دې ځاي كښي د هرات يو سوداگر چې د هغه نوم قاضي حسن علي و، او دلته د يو څو كالو نه وسيدو ماله راغې او ماته ي ووي چې ستا څومره روپۍ پكار وي نو زه دركولې شم او راته ي ووي چې ما څخه يو لك كابلۍ روپۍ خپلې شته او دوه درې لكه ايراني روپۍ ما سره د تجارتي امورو دپاره امانت پرته دي. ما په جواب كښي ووي چې زه ستا د دې ست ډير مشكور یم لیکن چونكي زه تاله دا روپۍ بيا واپس كولې نشم زه مجبور یم چې د دې روپو د اخستو نه انكار وكړم كه چرې ته زما د قيام په دوران كښي زما سړو او اوښانو له خوراك وركړې نو زه به ي په ډيره شكرپه سره منظور كړم. زما تره شپږ ورځې پس راوړسيدو او دې قاضي د هغه د اخراجاتو ذمه واري واخسته او چونكي زمونږ د سړو ټولې جامې شلیدلې وې او د هغوي زينونه او سامان بيكاره شولې و هغه ووي چې دا به هم زه تاسو له نوي كړم. ما د خپلو سړو دپاره خو د دې څيزونو د اخستو نه انكار وكړو ليكن زما تره د خپلو سړو دپاره منظور كړل. حقيقت دا دې چې دې سړي زمونږه دومره خدمت وكړو چې تر څو پورې زه ژوندۍ یم نو زه د هغه د مهرباني پوره عوض نشم وركولې. د يو معمولي سړي دپاره دومره لږ اخراجات برداشت كول ډير لږ زړه غواړي.

چونكي زما تره د خپل خوراك بابت ډير لا پروا و هغه بيا ناجوره شو او په دې عرصه كښي مالمس ورځې او شپې د هغه تيمارداري وكړه. يو څو ورځې پس د مشهد گورنر چې زمونږ د راتلو نه خبر شو نو هغه د شاه د هداياتو مطابق زما د تره دپاره يو تخت روان سره د خليريشتو قچرو راواستولو. هغه وليكل چې ما ستا د تره د بيماري اوريدلي دي د دې دپاره ما دا تخت روان دروليږلو چې مشهد ته ي راوړسوم. مونږ د هغه دا خاطر منظور كړو او د مياشتې په اخر كښي مونږ مشهد ته روان شو. تر دې وخته پورې په مونږ باندې د قاضي اويانا زړه قرانه قرض شول. (قران يوه ايراني سكه ده چې شپږ انې قيمت لري) زما تره شپيته زره د هغه نه قرض كړي وو او مالمس زره. دا نيك سره مونږ سره سلام تدائي نومې يو غره پورې چې تربيت عيسي نه د پنځو ورځو په مزل دې ملكرې لاړو. خلقو وئيل چې د دې ځاي نه د اتم امام رضا روضه مباركه په نظر راتلې شي. زما زړه ته ډير تسكين وشو چې ما د خدايې پاك نور په هغه روضه باندې خليدو وليدو. او د قرآن لوستونه وروستومي د خدايې نه دعا وغوښته. د دې ځاي نه چې مونږ رخصت شو نو مونږ شپږ عربي اسونه چې جواهرات پرې پراته وو او باقاعده زينونه او قيزې پرې پرته وې او دوه گادري رابنكل مخې له راغله. يو زر سواره هغوي پسې روان وو او دا د روضې مباركې نوكران وو. دا ټول د شاه د تره د زوي مال و، او مونږه په ډير شان و شوكت سره محل ته بوتلې شو او مونږ ته وئيلې شو چې مونږ به دلته خپله استوگنه كوؤ. درې ورځې پورې مونږ د امام صاحب ميلمانه وو او د هغې نه پس

مونږ شاهي ميلمانه شو. . چونکې د شاه د تره زوي د تر کمانانو برخلاف جنگ له تلې وه په دې سبب هغه موجود نه وه. ولې هغه لس ورځې پس راغې او زما تره د هغه زوی سرور او زه او زمونږ يو څو نوکران يې دودې له مدعو کړو او هغوي ډير د دوستۍ خيالات مونږ ته ظاهر کړل.

په بله ورځ د شاه تره حمزه مرزا پخپله زمونږ ليدو له راغې او د هغه سره ملاقات کولو نه پس زه روضې ته لاړم چې خپل تندي د هغې په خاوره کښې ومېرم چې په سترگو کښې مې نور او زړه ته مې تسکين حاصل شي. د شاه وزير چې په روضه کښې د جارو وهلو کار کوي زه خپل کور ته مدعو کړم. ما دا دعوت په ډيرې خوشحالي منظور کړو. زه په مشهد کښې پنځلس ورځې پاتې شوم او په دې عرصه کښې زما لږه شان تبه وشوه ليکن زه خدای پاک جوړ کړم او چې ما د بادشاه تره سره دويم ملاقات کولو نو ما د هغه نه سوال وکړو چې ماته د عزباتاجان او د ارکنج په لاره ترکستان ته د تلو اجازت راکړه. ما د هغه نه يو رهبر هم وغوښتو چې ما سره د ايران تر سرحد پورې د دره گاز نومې يو ځای ته چې علي يار خان پکښې گورنږ وه لاړ شي. په جواب کښې ماته وويلې شو چې زما درخواست قبل د دې نه چې منظور شي بادشاه ته به پيش کيږي او دا درخواست به په تار کښې مونږ هغه ته ليريږي. د دوو ورځو د انتظار نه پس شهزاده ماله راغلو او چې چيلم او چائې يې وڅښل نو ماته يې ووي چې ما د حکومت ميرمنشي ته تار ورکړې دې او هغه د شاه منظوري غوښتې ده. ورپسې د دې نه چې بادشاه درخواست منظور کړي هغه تاته سوال کوي چې ته راشه او ما په تهران کښې وگوره. نو که چرې ته د دې نه پس بيا هم ترکستان ته تلل غواړې نو بادشاه به درته اجازت درکړي. د دې په جواب کښې ما وويل چې دا به ښه وي چې زه في الحال شاه له لاړ شم. ولې چې چرې ما خپله منشا بل ځای نشوه پوره کولې (يعنې د افغانستان د خلاصولو منشا) نو زه به بيا واپس شم او هغه سره به وگورم. ماته دا څه ډيره ښه خبره نه معلومېده چې دومره لوی بادشاه لکه شاه ايران د کتلو نه پس زه د هغه نه رخصت شم او بل حکومت ته د امداد درخواست وکړم. په دې صورت کښې به نور خلق دا خيال کوي چې بادشاه ما سره د امداد کولو نه انکار وکړو او دا به يو قسم د هغه بې عزتي وي. دې نو کر زما په خبره باندې د غور کولو دپاره د دوو ورځو مهلت وغوښتو. د دې ميعاد نه پس ماته وويلې شو چې د بادشاه دا خوښه ده چې ته هغه سره وگورې مگر که چرې ته ليدل نه غواړې نو ته هر کله چې ستا خوښه وي ترکستان ته تلې شې. خو په هر صورت شاه به تاته د خپل زوي په شان نظر کوي. او ته به ايران داسې گڼې لکه چې ستا خپل کور وي. ما د هغه ټولو مهربانو چې کومې هغه ما سره کړې وې د شهزاده د نوکر ډيره شکريه ادا کړه او ما هغه ته منت وکړو چې ما دپاره د شاه د نظر عنايت حاصلولو کوشش وکړه. هغه ماله د شهزاده د طرف نه

لس سواره او یو مشر او یوه چیتی د علي یار خان په نوم را کړه. د شپږو ورځو د مزل نه پس علي یار خان د دره گاز نه بهر یوه باغیچه چې ډیره صحت افزا او د ارام ځایه وه را کړه. دې سړي په داسې گرمجوشي ماته هر کله وویل چې سړي به دا خیال کولو چې کني دې زما زور اشنا دی. زه یی یوه میاشت خان سره وساتلم. په دې عرصه کني هغه زما د خان د سلامتی دپاره د ترکمانانو خلقو نه ضمانت وغوښتو ځکه چې هغه وویل چې دا خلق رهنما دي.

هم په دې ورځو کني څه ترکمان سوداگر د تجارتي سامان نه ډک یو زر اوښانو سره دره گاز ته د تجارت دپاره راغلل او دا خلق یی په طور د ضمانت ونيول. زه د تاجان دریو سردارانو سره چې دیو نوم ازبیک وه د بل عزیز او د دریم نوم ارتک وه، روان شوم. دې سردارانو به تر ارگن پورې ماته لار ښودله. د عشق اباد پورې خان پنخپله پنخلس سوه سوړو سره ما سره جلب وکړو په لاره باندې د شولو په پتو کني ډیر زیات ښکار وه او چونکې مونږ سره توپیکونه او ښه اسونه وو مونږ به دوه درې گینتې روزانه په دې طریقې خپل خان مشغولولو.

چې د عشق اباد نه تیر شو نو خان اجازت وغوښتو او یو څو سواره یی ما سره د دې غرض دپاره پرېښودل چې هغوی زما په خیریت سره د رسیدو خبر هغه ته ورسوي. موخه ټوله شپه سواره لاړو او بل سحر هغې څنگل ته ورسیدو چې د هرات د رودونو په غاړه پروت دی. د دې رودونو په غاړه خبربوزي او هندواني و چې د دې ځای د خلقو دا رواج دی چې هر کله د دې هندوانو او خبربوزو د پنخیدو وخت شي نو هغوی په خپلو پتو کني ډیره شي او بل هیڅ خیز بغیر د دې هندوانو او خبربوزو نه خوري. د هغوی اسونه شنه شرغشي خوري ځکه چې بل قسم وانه چرته بیاموندې نشي. بله ورځ مونږ تاجان ته ورسیدو او دې څنگلیانو خلقو سره تر پنځو ورځو پورې ډیره شو. د دې نه زمونږ یو غرض دا وه چې د خرڅ خوراک سامان جمع کړو بل دا چې زه ارام وکړم ځکه چې اس په لته وهلې وم.

په شپږمه ورځ مونږ ارگنج ته روان شو په هغه دریو سردارانو کني چې ما سره ملګري وه یو څو خپل وطن ته واپس لاړو او نور دوه ازبیک او عزیز ما سره وړاندې روان شو. مونږ ټوله شپه د بلې ورځې د لس بجې سحره پورې مزل وکړو او یو کوهي ته راوړسیدو چې د هغې اوبه ډیرې ترڅې دي. مونږ هله دوه ورځې پاتې شو او بیا غرمې ته روان شو او تر بلې ورځې پورې مې مزل وکړو او صرف دومره حصار شوي وو چې اسونو له مودانه ورکړه په څلورمه ورځ قریب لس بجې د شپې مونږ یو بل کوهي له راغلو چې د هغې ځای اوبه د وړووبي نه زیاتې ترڅې او خیرنې وې. لیکن مونږ د ناکام نه وځنلې او چونکې زمونږ اسونه هم نور مخکني نشو تلې په دې وجه مونږ هله شپږ ورځې ډیره شو د دې دپاره

چې اسونه پوره پوره ارام وکړي. د دې نه پس مونږه د شپې خپل منزل بيا شروع کړو او د ورځې په گرمۍ کېنې به اوډه کيدو تر دې پورې چې د تر کمان قبيلې يوه قافله مونږ ته مخې له راغله او هغوي دا خيال وکړو چې دا ايرانيان دي او په مونږ حمله کوي په دې وجه هغوي ځان پټ کړو. ما له دلته د دې خبرې ذکر کول پکار دي چې ايرانيان او تر کمانيان په خپلو کېنې دشمنانان دي اگر چې هغوي دواړه مسلمانان دي مگر چونکې د هغوي مليان د شيطان بندگان دي هغوي خپلو خلقو ته د يو بل د قتلولو وينا کوي. دا د سخت جهالت خبره ده. خداي پاک فرماني چې ټول مؤمنان وروڼه دي او د يو بل اجزاء دي او اگر چې دا دواړه قبيلې ځان ته مسلمانان وائي ولې هغوي د جهالت په سبب يو بل سره د مشرکانو سلوک کوي. دغه شان کفار په رښتينو مؤمنانو برې بيا مومي او اصل وجه يې دا ده چې مسلمانان په خپله کېنې سره بې اتفاقه دي. اسلام ته هيڅ گناه نشته دا مونږه يو چې د عيونو نه ډک يو. مونږ د يو څو اکه دوکه تر کمانانو نه تپوس وکړو چې آيا دلته په خواو شا کېنې چرته نور کوهيان شته هغوي په جواب کېنې ووي چې که مونږ هم په دې قدم چې په کوم روان يو لار شونو د سحر د څيرې نه به ورومې يو کوهي مخې ته راشي. مونږ تر هغې پورې منزل وکړو چې نمر ډير سخت شو او زمونږ اسونه نور مخکېنې نشو تلې ليکن مونږ د کوهي نام و نشان ونه ليدو او زمونږ ژبې د تندي نه و چې کلکې شوې. او زمونږ د اسونو ژبې د لرگي پشان کلکې شوې. ما په هغوي کېنې د يو څو ژبې پرېکړې ليکن په هغوي کېنې وينه نه وه. او ما په خله کېنې نيمو وچوپلو او خپله ژبه مې د اس ژبې سره ومېنله ولې هيڅ لوندوالې پکېنې پيدا نشو.

د دې بې آبي نه زه په دې نتيجه ورسيدم چې دوزخ د يو سړي په خپل بدن کېنې دې خکه چې بې اوبو بنيادم دا شان گرم شي لکه د اور پشان. مونږ تر مابنامه پورې منزل وکړو او يو کوهي ته راوړسيدو ليکن صرف څلور کسان او نور په لاره وروستو وغورځيدل چې لږې اوبه مو وڅښلې نو ما د خپلو پاتې شوو نوکرانو په حال فکر وکړو او بې اختياره مې د هغوي په قسمت وژړل. ما وليدل چې يو اس چې ماله د عشق اباد خلقو را کړې وه دومره ستومانه نه دې لکه چې نور وو. ما په هغه دوه بوقې اوبه کېښودې او يو سرې مې په هغه اس وليږلو چې لار شه او زما ملگري بيا مو مه ما هغه ته ووي چې د اس لار مه پرېږده او هغه له مې يو کمپاس هم ورکړو چې که په شک کېنې پريوځي په دې باندې لار معلومه هغه زما هغه ټول سړي بيا موندل. چې څوک د اسونو نه پريوتې وو او د تندي په وجه پکېنې دومره طاقت نه وه پاتې شوي چې بيا پاڅيدلې وې. هغه د هر سړي په خله کېنې لږې لږې اوبه واچولې تر دې چې هغوي په هوش کېنې راغلل او په خله لږ وخت کېنې ټول يې ماله واپس راوستل. مونږ په دې کوهي اووه ورځې پاتې شو تر دې چې د تر کمانو هغه قافله بيا راغله چې

د کوم ما ورومبه ذکر کړې دې او چې ئ واوريدل چې زه څوک يم نو هغوي کښې يو څو کسان راغلل او د دې خبرې معافي ئ وغوښته چې مونږ تاسو قصداً په غلطه لار سم کړې وې چې د تندي نه مړه شي ځکه چې زمونږ دا خيال وه چې تاسو ايرانيان يئ . ما سره زما د خوراک ذخيره هم دا وخت ختمه شوې وه نو هغوي د څلورو ورځو خوراک مونږ ته راکړو او د درې ورځو خوراک مې ترې نور په بيعه واخستو . هغوي بل سحر له رخصت شو ليکن مونږ هلته درې ورځې نور هم پاتې شو . د خيوا ښار د دې کوهي نه د پنځو ورځو په منزل لرې وه .

مونږ دغې طرف ته بيا روان شو او د ښار نه بهر د يو څو ونو لاندې ديره شو د هغه ځاي نه ما يو څو سړي د خوراک د سامان اخستو دپاره وليدل خان خيوا زما د نوکرانو نه تپوس وکړو چې دا خوراک د چا دپاره اخلي او هر کله چې هغوي ورته په جواب کښې ووي چې د خپل مالک سردار عبدالرحمن دپاره چې د مرحوم امير افضل زوی دې او د دوست محمد خان نمسې دې نو هغه ماله يو وزير راوليږلو او ماته ئ وويل چې مونږ ته دا ديره نامناسبه ښکاري چې ته دې داسې بې ارامه ځاي کښې شپه تيره کړې . هغه دیر زور ولگولو چې مونږه ښار ته بوځي ځکه چې هغوي مونږ تهولو دپاره يو څو ښکلي کورونه تيار کړي وو او په هغوي کښې هغه مونږ ته په دیرې گرمجوشي هر کله وويلو .

د دوو ورځو د ميلمستيا نه پس د خيوا او د ارگنج خان ماله خپل وزير راواستولو چې زه ستا ليدو له راځم ما ورته وويل چې زه يو اجنبي سړې يم او په خيوا کښې زما څه اهميت نشته نو دا به زياته موزون وي چې که چېرې زه تاله درشم او بيا زه د هغه محل ته سور لارم چې زه هلته ورسيدم نو ما شپته توپې او د توپو گادي وليدل ليکن ټول توپچيان ئ حبشيان وو . ما ورومبه دومره حبشيان يو ځاي نه وو ليدلي هغوي د پنځوسو توپو سلامي ماته وکړه . او خان زما د استقبال دپاره بهر ته راووتو . زه د اس نه کوز شوم او مونږ روغ جوړ وکړل او يو تر بله لاس ورکړي د دربار کمرې ته وردننه شو هغه وخت ماله ترکي ژبه نه راتله د دې دپاره خان يو مترجم مقرر کړو . چې زمونږه گفتگو يو بل ته ترجمه کړي . مونږ تر دوو گينتهو په خپلو کښې خبرې وکړې او هغه ماته وويل چې زه تا دا شان گنم لکه چې زما مشر ورور ئ ځکه چې زما پلار محمد امين هغه وخت ستا د پلار دیر زيات دوست وه څه وخت چې هغه په بلخ کښې وسيدو او زه دخداي پاک شکر کوم چې زمونږه په خپلو کښې ملاقات وشو . هغه ماته د اوو ښارونو د حکومت نه د دوو ښارونو حکومت پيش کړو او راته ئ وويل چې هر کله ته بلخ ته تلې نو زه به تاله يو لک سواره او پياده درکړم ، چې هغه ښار تا دپاره فتح کړي او مونږه بدستور دوستان او گاونډيان پاتې شو . ما د هغه د دې فياضې ديره شکريه ادا کړه او ورته مې وويل چې زه به درله په يو څو ورځو کښې جواب درکړم او د

دوستانه نصيحت په طريقه به يو خو دا شان خبرې ورته وښيم چې تا دپاره به سودمندې وي بيا ما د هغه اجازت واخستو او د هغه نوکر چې دا وخت ئ زما رهبري کوله ماته وويل چې خان ستاسو د استوگنې دپاره خپل کور انتظام کړې دئ او د دې دپاره به ستا سړي د هغه ځاي په باغ کښې وي دا باغ او کور به د ښار نه قريباً دوه سوه قدمه لرې و. او په هغې کښې ډير ښکلي ښکلي مکانات وو.

قريباً دوه کينټې پس د خان خزانچي راغې او ماته ئ وويل زما مالک ماته ويلي دي چې تر دوؤ لکو پونډو پورې هر څومره روپۍ چې ستا پکار وي نو زه به ئ تاله درکوم وزير هم وويل چې هو دا خبره ټيک ده. ما ورته ووي چې خدای دې ستا خان سره ښه وکړي چې هغه داسې نیک سړې دې. ما سره دومره الفاظ نشته چې زه د هغه شکريه ادا کړم. زه به د دوؤ لکو پونډو سره څه کوم. زما روزانه اخراجات ډيرش قرانه دي او په بله ورځ خزانچي ما له يو زر طلا راوړل. او وي وويل چې خان ماته ويلي دي هر ورځ دغه رقم ورسوه. اخر ما هغه رقم منظور کړو او هغه سړي ته مې وويل چې دا روپۍ زما سړي له ورکړه. هر ورځ به هغه دا رقم راوړو اگر چې زما روزانه اخراجات لکه چې څنگه ما ورومې ويلي وو صرف ډيرش قرانه وو.

پنځه ورځې پس وزير راغې او ماته ئ دخان د تجاویزو متعلق او د هغې دوستانه نصيحت متعلق چې ما هغه ته د پيش کولو وعده کړې وه جواب وغوښتو ما ورته په جواب کښې ووي چې ماته دا ښه ښکاري چې (که د افسرانو دې خبرې سره اتفاق وي) خان ما روس ته سره د خپلو يو څو اعتباري نوکرانو په طور د سفير وليږي چې زه ستا او د روسي حکومت ترمنځه د فيصلې کولو انتظام وکړم که نه وي نو زه دا د سترگو په وړاندې وينم چې يوه ورځ به روسي فوځ د ارگنج خواته راوړسي او دا لږ شان سړي چې تاسو د خپل خان د حفاظت دپاره ساتلي دي نو دا د يو دومره لږم حکومت برخلاف د جنگ کولو طاقت نه لري. خان خپلو مشرانو سره زما د دې صلاح د نيکۍ متعلق جرگه وکړه ليکن چونکې دې خلکو ته د يو لږم قوم د طاقت تجربه نه وه په دې وجه هغوي زما خبرې سره اتفاق ونکړو او وي وويل چې روسيان به ټول تباه شي. که هغوي د ارگنج خواته رانزدې شول. وزير ماله په واپسۍ کښې خبر راوړو او ماته ئ وويل چې خان او د هغه يو څو افسرانو خو ستا تجویز خوښ کړو ليکن نورو خلکو دغه شان صلاح ورکړه لکه چې څنگه ما بيان وکړو. ما په جواب کښې وويل چې که چرې دا خلق دومره جاهلان دي نو زه به هغوي کښې نور نه ايساريږم په دې وزير ماته دا خبره ښکاره کړه چې خان غواړي چې تاله خپله لور درکړي د دې دپاره چې څه وخت نه پس خلق ستا نصيحت منظور کړي.

ما هغوي ته په جواب کښې وويل چې په لږه موده کښې به خلق ما سره حسد شروع

کړې او زما دشمنان به شي که چرې ما د خان په دوو ښارونو د حکومت کولو پیشکش منظور کړو. او په دې وجه دا زما دپاره محفوظ خبره نه ده چې زه په هغوي کېږي پاتې شم. د دې دپاره زه بخارا ته تلل غواړم. وزیر زما په دې تجویز ډیر غمژن شو او زه یې خبردار کړم چې شاه بخارا ستا هغې سړو له چې بخارا ته تلې وو معمولي خوراک هم نه و ورکړی او ستا د تره زوی یې شاهي قیدی کړی و. د دې دپاره هغه ماته نصیحت وکړو چې ته د خپل وطن نه د خپل کور خلق راوغواړه لیکن ما په تلو اصرار وکړو او ورته مې وویل چې زما هلته کار دی او ورته مې منت وکړو چې ما دپاره د خان نه اجازت وغواړه وزیر زما نه رخصت شو او وعده یې وکړه چې سبا له به در له جواب راوړم. چنانچه هغه راغی او وې وویل چې خان زما په جدایی ډیر خفه کیږي ولې که چرې ته اصرار کړی نو هغه به مجبوراً تاته د تلو اجازت درکوي. لیکن خان امید کوي چې ته به دوه ورځې نور انتظار وکړې چې هغه ستا د سفر دپاره پوره انتظام وکړي.

په دریمه ورځ هغه ماله یو نیم سل اوښان سره د خرڅ خوراک د سامان، قالینونه او خیمې راکړې. او هر کله چې زه د هغه نه د رخصت اخستو دپاره لارم نو هغه زما په تلو ډیر د افسوس اظهار وکړو.

د پنځو ورځو د مزل نه پس زه دریائې آموت ته ورسیدم او د گز او شهراب خان د سرحد نه پورې وتم دا دواړه مقامونه اوس د روسي حکومت د لاندې دي. د هغې ځای نه ما اووه ورځې مزل وکړو او قراقول ته ورسیدم چې د بخارا د ملحقانو نه دې زما نوکران چې هلته موجود وو او زما د تره زوی اسحاق ټول زما په رسیدو خوشحاله شو. او ماته یې د خپلې خوشنزدی د اظهار چیتې ولیکلې. په دریمه ورځ زه بخارا ته ورسیدم. دغه معلومه شوه چې بادشاه میر سراب بیګ سره د جنگ کولو دپاره د روسي حکومت د هداياتو لاندې حصار او قولاب ته تلې دې ځکه چې میر د روسي باجگزارې منلو ته تیار نه و. چونکې زما بادشاه سره دوستي شان وه ما هغه ته د خپل رسیدو تحریري اطلاع ورکړه او هغه نه مې تپوس وکړو چې زه ستا تر واپسې پورې په بخارا کېږي پاتې شم او که حصار ته درشم. ځکه چې زه عنقریب سمرقند ته ځان رسول غواړم. دې بې انصافه بادشاه ماته ولیکل چې زما کتوله دلته راشه ما هغه طلا چې ځان خپوا ماله راکړې وې راوویستې او د سورلي اسونه او نور ضروریات مې واخستل ما سره هغه ټول اوښان هم وو کوم چې هغه ماته بخښلي وو. او په دې رنگ ما د خپل سفر دپاره ټول ضروریات تیار کړل. (سره د پنځو سوو سوو) زه حصار ته روان شوم. (او هغه ټول مریونه مې ازاد کړل کوم چې ځان ماله پیشکش راکړي وو.) او هلته لس ورځې پس ورسیدم. حصار ته په لاره کېږي ما یو لوړ مقام ولیدو چې د بادشاه د خیمو دپاره تیار شوی و. دا ځای د وینو نه لټار و. ورومې ما دا خیال وکړو چې شاید بادشاه په دې نوي

ملک باندې د فتحې حاصلولو په اعزاز کې غواړد خيرات دپاره حلالې کړې دي او ما تپوس وکړو چې دا غواړئ لري ولې نه حلالولې. د کلي خلقو اسويلې وکړو او وي وويل چې دا د سرو وينه ده دا د غواړنه ده. سره دا شان معلومېده چې لس پنځلس ورځې وروسته د بادشاه خيمه دلته لگيدلې وه. او چې د هرات د فتح کيدو خبر راغې او يو زر قيديان بادشاه له راوستې شول هغه سمدستي حکم وکړو چې زما په مخکېنې د دې سرو مري پرېکړئ ما د ظلم دا خبره چې واورېده نو صدمه راته ورسېده او وه مې وويل دا خلق به گناهکار وو ولې قيديان څوک نه وژني. خلقو په جواب کېنې وويل چې بادشاه سوونه سړي بې قصوره او بغير د مقدمې د سماعت نه قتل کړي دي. ما چې دا واوريدل نو ډير حيران شوم او په زړه کېنې مې فکر وکړو چې په ترکستان باندې د روسيانو د فتح وجه دا ده چې مسلمانانو حاکمانو خداي او د خداي دين هير کړې دي. دوي مسلمانانو نه غلامان جوړوي او بنياد يې گناه قتلوي. چې د خداي پاک مخلوق دي. دا بادشاه د خداي او د خداي د پيغمبر صلي الله عليه وسلم د قانون هيڅ پروا نه کوي او مليان چې د دې قوانينو محافظان او سبق ورکونکي دي د دې قوانينو د خلاف ورزي هيڅ خيال نه ساتي. هر کله چې ما وليدل چې د بخارا غونډې ښار چې د مذهب په پابندۍ کېنې يو ډير لوی نوم لري هغه د محمد صلي الله عليه وسلم د عقيدې برخلاف دا شان کارونه کوي نو ډير مايوسه شوم ما د مسلمانانو په لاپرواهۍ ډير افسوس وکړو چې دوي پنځل غرور کېنې داسې بدمسته دي. چې کفار د هغوي د جهالت او باهمي دشمني نه هميش فائده وچتوي. ما د دې بې گناه خلقو په قتل باندې وژړل او يوڅو سواره مې مقرر کړل چې د دوي په وينه باندې خاوره واچوي او د قبرونو شکلونه پرې جوړ کړي.

يوه شپه مې په خفگان او په مايوسي کېنې دا شان تيره کړه نو بيا په حصار کېنې داخل شوم چې هلته بادشاه يو زر سواره د يو څو افسرانو د لاندې زما د استقبال دپاره راليرلي وو. زه په يو داسې کور کېنې ډيره شوم چې کوم ما دپاره تيار شوی وه درې ورځې پس د بادشاه نوکر ما له دعوت راوړو او زه د هغه ليدو له لارم د هغې نه پس زه واپس شوم او هغه ماله لس زره تنگې د تيله دارې کېرې يو څو تانوي سره راوليرلي.

زه په حصار کېنې يو څو ورځې پاتې شوم او بيا سمرقند ته روان شوم روسي کورنر ماته په ډيرې مهربانۍ هر کله وويلو او ماله او زما نوکرانو له ي د قيام دپاره کورونه راکړل. او د کوربه په حيثيت ي مونږ ته هر قسم توجه کوله. لږه موده پس د ترکستان وائسراي دعوت راکړو چې ما په تاشقند کېنې وگوره چنانچه د سمرقند حکومت زما د سفر دپاره ټول ضروري انتظامات وکړل ما سره په ډيرې مهربانۍ هغوي پيش راغلل. په بله ورځ ماله وائسراي هغه سره د ليدو اجازت راکړو. هغه په ډيرې مهربانۍ ماته هر کله ووي او واپسي

ماله هم ملاقات له راغی. د هغې نه پس هغه ما سره خبرو اترو کولو دپاره دعوت راکړو. هغه خایه ما په دلچسپۍ سره د یورپ د خلقو عادتونه ولیدل. هغوي خپل میلمانه په یو لوی هال کښې رادننه کوي او میلمانه د یوې کمرې نه بلې کمرې ته د خبرو اترو کولو یا د تماکو څښلو یا د میوې خوړلو دپاره ځي راځي. تر دوؤ د غرمې پورې هم دغه شان کار روان و او د هغې نه پس مونږ ټول خپلو خپلو کورونو ته لاړو په بله ورځ زما د ملاقات په بدل کښې هغه راغی او زه د خپل کور تر دروازې پورې د هغه استقبال له لارم د یو بل د خیر خیریت د تپوس کولو نه پس ما هغه له څه تحفې ورکړې چې په هغې کښې یو د جواهراتو د دستې یوه توره وه شپږ ټکړې د قیمتي کشمیري کپړې وې. او دوه تانونه د تیلو داری کپړې وو هغه ما سره تر دوؤ گینتو پورې کښیناستو او بیا رخصت شو. په بله ورځ جنرل علي خانوي یو زه د غرمې د دوډۍ دپاره مدعو کړم او مونږه ورځ ډیره په خوږه طریقه سره تیره کړه. هر څو ورځې چې زه هلته وم نو نور وجرنیانو زه خپلو کورونو ته مدعو کړم.

په دې منځکښې د روسیانو لوی اختر چې هغوي ورته کرسمس وائي راغی په دغه ورځ وائسرای ماله خپل گامې راواستولو او د خپل سر کاتب په لاس ی ماته خپل کور ته د راتلو دعوت راکړو. مونږه دواړه یو ځای سواره لاړو او وائسرای حسب معمول پیاده ماله منځې له راغلو او زه ی هم هغه هال له بوتلم چې کوم کښې ورومې د میلمنو استقبال شوی و. په دغه ځای کښې ټول افسران د هغوي ښځې او لوڼه موجودې وې هلته د خوراک هر یو څیز حلال او حرام دواړه موجود و. دې یارانو تر نیمې شپې پورې د خوراک نه بس نه کړل. او د هغې نه پس هغوي د یو بل په ښکلولو گوتې پورې کړې او یو بل ته ی کرسټوز کرسټوز وویل.

د هغې نه پس هغوي زمونږ د کوربه نه رخصت واخستو او خپلو خپلو کورونو ته لاړل تر دریو ورځو پورې دا رسومات جاري وو د هغې نه پس وائسرای بیا خپل سر کاتب خپل گامې سره راواستولو او دعوت ی راکړو چې زمونږ د فوځ پریډ وگوره او د پیاده او د رسالې او د توپچیانو سلامي وشوه او پریډ شروع شو د پریډ ټول انتظام ډیر ښه و او په اخر کښې یو مصنوعی سرنګ والو خولو په بله ورځ سکتربیاراغی او وې وئیل چې لارډ بیا تا لیدل غواړي او مونږه ملاقات وکړو د چائې څښلو نه پس هغه ماته وئیل چې زار اعظم په تار کښې ستا د خیر خیریت تپوس کړی دی. د دې ما د هغه شکریه ادا کړه هغه بیا ماته وئیل چې شهنشاہ از روی مهرباني تاته دعوت درکړی دی چې ته پیترزبرگ ته هغه سره د ملاقات دپاره لاړ شه. د دې دپاره چې هغه تاته هر قسم دوستانه طبع تسلي درکړي. ما هغه ته تسلي ورکړه چې زه د زار ملک ته دا شان گورم لکه چې هغه زما د امن ځای وي. او زه تر دې پورې د دې غرض دپاره راغلی يم چې زه هغه ته د هغه ټولو امیدونو خلاصه ښکاره کړم

چې د کوم د کاميابۍ دپاره زه دعوت کوم. لارډ زمانه تپوس وکړو چې ته پيترزبرگ ته تلل غواړې؟ ما ورته وويل چې زه به سبا له جواب درکړم. ما خپلو اعتباريانو نوکرانو سره په دې سفر باندې د تلو متعلق جرکه وکړه هغوي بالاتفاق وويل چې مونږ تا دې تلو ته نه پريږدو ځکه چې مونږ تا نه بغير هيڅ کار نشو کولې ما هغوي ته وويل چې په روس کېنې زما په شان ډير شړونکي شته ليکن زار هيچا ته هم هغه سره د ملاقات کولو دعوت نه دې ورکړې له دې کبله ماله پکار دې چې زه د هغه د خواهش تعميل وکړم ليکن اگر چې ما ډير کوشش وکړو چې زه خپل نوکران دې خبرې ته مائل کړم ليکن هغوي زما د تلو سره اتفاق ونکړو. په بله ورځ زه د وائسراي کتلو له لارم او د سلام عليک د چائې څښلو او د تماکو څښلو نه پس ما هغه ته وويل چې ستا بادشاه ماته د ډيرې مهرباني نظر کړې دې ليکن زه اوس اوس د هغه ملک ته رارسيدلې يم او پنځه سوه سړي ما سره دي مونږ ټولو ډير مزل کړې دې نو د پوره تياري کولو نه پس که چېرې زه بيا مدعو شوم نو زه به لار شم. د دې په جواب کېنې هغه ماته وويل ډيره ښه ده. زه به زار له تار ورکړم دوه ورځې پس سرکاتب بيا گامې راوستو او زه د وائسراي کور ته بوتلم هغه ماته اطلاع راکړه چې ما وزير اعظم ته تار وکړو او زار هغه ته د دې خبرې اختيار ورکړو چې زار زما دې تجويز سره اتفاق کوي. او هغه حکم کړې دې چې ستا دپاره دې يا په سمرقند کېنې يا په تاشقند کېنې ستا د خوښې مطابق يو کور په بيعه واخستې شي ماله دولس سوه پنځوس روسي روپۍ زما د خرڅ دپاره هم مقرر کړې. ما په جواب کېنې وويل چې زه اوس د شهنشاه د سيوري لاندې راغلې يم او هر څه چې هغه ماله راکوي ماته منظور دي. ماته دا هم وويلې شو چې زار ستا او ستا د يوڅو افسرانو تصويرونه غوښتي دي. دا خبره ما ومنله او هغوي ته مې وويل چې سبا له به ئ تيار کړم. د هغې نه پس ما رخصت واخستو په بله ورځ سرکاتب مونږه يو فوټوگرافر له بوتلو ليکن زما افسرانو د تصوير د اخستو نه انکار وکړو او وې ويل هر څوک چې خپل تصوير وکاږي هغه کافر شي تر دې وخته پورې ما دا خيال کړې وه چې زما په سړو کېنې څه نا څه عقل شته ليکن اوس ماته پته ولگيده چې هغوي کېنې يو ذره عقل نشته. سرکاتب زمانه تپوس وکړو چې دې خلقو ولي تصوير رانه ښکلو. ما ورته په جواب کېنې وويل چې په دوی کېنې يو کس هم افسر نه دې. او نه د قبيلې سردار دې بلکې دا زما خپل نوکران دي او په دې وجه ئ زه عزت کوم ليکن هغوي دومره اهميت نه لري چې د بادشاه دپاره د هغوي تصوير واخستې شي هغه دا خيال وکړو چې زه ډير هوښيار سړې يم ځکه چې هغوي ويل چې که زار زموږ نه تپوس کړې دې چې د دوی څه عهده ده نو مونږ به هغه ته هيڅ هم نشو ويلې. آئنده دپاره ما بيا د خپلو نوکرانو نه دومره ډيره رايه نه اخسته ځکه چې هغوي دوه ځله زما تجويز نامنظور کړې وه او د هغوي د عقل متعلق هم زما څه ډير وچت خيال نه وه. يوڅو ورځې پس بيا سرکاتب زه

د گورنر یو رسم له بوتلم او بیا مونږه د تماشې او خورا کونه او نورې میلستیاگانې تر نیمې شپې پورې وکړې و خوږې . په دې موقع ما د سمرقند د تلو اجازت وغوښتو چې خپل نوکران وگورم دا خبره زما هغه منظوره کړه او د جنرل ابراموف په نوم ی چیتې را کړه .

په بله ورځ زه کافمین له لارم او د هغه نه د اجازت غوښتو نه پس زه سمرقند ته په هغه لار روان شوم چې په کومه لار راغلې وم . ما جنرل ابراموف سره ملاقات وکړو او هغه ماته وویل چې ماله وائسرای هدايات را کړي دي چې تر یو لک روبل پورې (یوه روسي سکه ده) په هر څومره قیمت چې کیږي تا دپاره یو کور او یوه باغیچه ستا د خوښې مطابق واخلیم . ما ورته په جواب کښې وویل چې شاه بخارا سره سرکاری باغیچې شته نو زه به یو نوکر د هغوي د کتو دپاره واستوم . او تاله به وروستو جواب در کړي . زما نوکر هم تر ډیرو ورځو پورې تلاش وکړو او ما هم تپوسونه وکړل اخر کار ما جنرل ته ولیکل چې د قلندر خانې دروازي سره یوه باغیچه شته چې د حکومت بخارا ملکیت دی د دې رقبه دوه ایکړه ده او په یو صحت افزا مقام کښې واقع وه چې پکښې چشمې هم وې . ما دا باغیچه د دې دپاره خوښه کړه چې جنرل د نوي ځای په اخستو روپی تاوان نه کړي بلکې یو داسې ځای را کړي چې وروسته نه د حکومت ملکیت وي اخر ما خپل رهائش هم هلته اختیار کړو او د خپل تربور سردار اسحاق دپاره ما یو کور په ښار کښې ګاڼه واخستو او بل یو کور مې د خپلو نوکرانو دپاره د سمرقند د خلقو نه واخستو .

یو څو ورځې پس زما هغه سرداران چې چارۍ زار ته د تلو دپاره او د هغه په منځکښې د خپلې معاملي د پیش کولو دپاره نه پریښودم هغوي اوس یو یو زما نه رخصت واخستو او بعضې یې رخصته زما نه لارل سپاهیان ما سره پاتې شول او په نمک حلالی ی زما خدمت وکړو لیکن سرداران ټول زما د تکلیف باعث وو .

پنځم باب

عبدالرحمن خان په دې ورځو کښې په سیل او ښکار مشغولیدل ، د روسي حکومت په شهر سبز حمله کول او فتح موندل ، د امیر شیر علي خان د انگریزانو د فوځ نه شکست خوړل ، او خپل زوي یعقوب خان ته حکومت سپارل ، او پخپله د بخارا په طرف روانیدن ، د روس سره د رابطې پیدا کولو کوشش او په لار کښې د دې وفات کیدل ، د یعقوب خان د انگریزانو سره په ډیرو ذلیلو شرطونو معاهده کول ، او په افغانستان کښې هغوي ته پوره پوره دخل ورکول ، د روس حکومت په عبدالرحمن خان شکمن کیدل ، او د سمرقند نه ی تاشقند ته بلل ، د عبدالرحمن خان په سمرقند کښې څو ورځې قیام کول او بیا د خپل بادي ګارډ سره د افغانستان په طرف کوچ کول .

په سمرقند کښې ما سره ډیرې واقعي پیښې شوې وې لیکن که چرې زه هغه ټولې

ولیکم نو زما کتاب به په ختمیدو رانه شي. له دې کبله زه به صرف هغه واقعات لیکم چې کوم زما د خلقو دپاره سودمند وي. ما ټول ټال یوولس کاله په دې روسې ښار کې تیر کړل او خپلې ورځې به مې په غټ او ورکوټي ښکار کې تیرولې. شل زما د سورلي اسونه او لس د باربردارۍ ټټوران به همیش زما په اصطبل کې ولاړ وو. او پنځلس سواره به دوه نلیز او یو نلیز کارتوسي توپکونو سره زما هر وخت ملګري وو. ما سره ډیر ښه ښه بازونه او نور مارغان هم وو دغه شان ما خپل وخت د غم غلطولو دپاره په خوشحالي کې تیرولو ما د خپل هر یو سپاهي دپاره چې ما سره نوکران وو پنځه روپۍ میاشت تنخواه مقرر کړې وه او افسرانو له مې د دې نه زیاتې د خپلې خپلې عهدې مطابق مقرر کړې. لکه چې څنګه ما ورومې ذکر کړې دې په هغوي کې اکثر زما نه رخصت شوي وو او په دې زه څه خفه نه وم تر ډیرې مودې پورې مونږ د روپو د طرف نه په تنګسۍ کې وو ځکه چې زمونږ خورخ ډیره وه او د حکومت د طرف نه زما ماهواري ماچ ډیر کم وه لیکن چونکې زما په روسیانو څه حق نه وه نو زه د هغې لږ رقم دپاره چې کوم هغوي ماله راګولو هم ډیر مشکور وم که چېرې په دوران گفتګو کې سرکاري ملارمانو سره به د روپو ذکر راغی نو ما به ورته وئیل چې دا کومې روپۍ تاسو ماله راګوئ دا زما د حق نه ډیرې دي او کومه مهرباني چې تاسو ما سره کوئ زه د هغې دپاره د خداي نه دعا غواړم چې ستاسو سلطنت دې همیشه قائم وي. که چرته به د هغوي څه ښه ورځ وه نو جنرل ابراموف او نورو به زه خپلو کورونو ته میلمه کولم او ما به په ډیرې خوشحالي د هغوي دا میلمستیا قبلوله. جنرل به ما سره همیشه د دوستانو سلوک کولو او هرکله چې به زما روپۍ پکار وې یا څه نور څیز نو ما به خپل خزانچي (سردار عبدالله خان د مرحوم عبدالرحیم زوی چې اوس د قطغن او د بدخشان گورنر دی) هغه له ولېږلو او جنرل به ما سره د کتو دپاره وخت مقرر کړو په دې ملاقاتونو کې به ما هغه ته خپل مشکلات بیان کړل. مختصر دا چې ما سره به د ډیر عزت سلوک کېدو او د دربار د رسوماتو پابندي به په ما هیچرې نه وه ماته به د افسرانو هرکله چې به زما خوبه وه د کتو اجازت وه او دغه شان هغوي زه په ازادۍ سره کتلم زما دا عادت وه چې لس پنځلس ورځې به کور وم او لس پنځلس ورځې به بهر په علاقه کې د ښکاره دپاره وتلم.

دغه شان په روس کې زما یوولس کاله تیر شول ما سره چې څه فکر او غم وه نو هغه د خپل کور د خلقو بابت وه. یعنې زما د مور او د زوی عبدالله متعلق چې هغوي قیدیان وو. په سمرقند کې زما د دوژ کالو د قیام نه پس د افغانستان او د روس دوستي هره ورځ مضبوطیدله او د شیر علي او د دې حکومت په منځ کې خط و کتابت ډیریدلو ماته به معلومیده چې محمد عالم خان د بلخ گورنر به قاصدان امیر مظفر شاه بخارا له رالیږل او هغه دا چیتي جنرل ابراموف او د تاشقند وائسرای له رالیږلې روسیانو به د دې چیتو جوابونه هم

په دغه وساطت وړ استول. تر دې چې معامله ټولو خلقو ته ښکاره شوه او په اخباراتو کېني شائع شوه لیکن چونکې زما لوستونکو ته به دا خبره معلومه وي نو زه به خپلې قصې ته متوجه شم.

زه چې ورومې سمرقند ته راوړسیدم نو ما د بدخشان د بادشاه لور سره واده کړم وۀ او په دویم کال ماله خدای پاک یو زوی راکړو چې په هغه باندې ما حبیب الله نوم کېښودو (یعنې د خدای محبوب) هغه اوس زما مشرې زوی او ولیعهد دی. د هغه د پیدائش نه دوه کاله پس خدای پاک ماله یو بل زوی راکړو چې د هغه نوم مې نصر الله کېښودو (یعنې د خدای امداد) او په خپل خپل وخت نور دوه زامن مې وشو. او یوه مې لور وشوه چې د یو څو کالو په عمر کېنې مړه شوه.

په سمرقند، کېنې زما د قیام نه یو څو کاله پس روسي حکومت خپل لوڅونه شهر سبز طرف ته واستول او جنرل ماته وویل چې دا به ښه وي که چرې ته هم سره د خپلو سړو لار شے د دې په جواب کېنې ما وویل چې ما په ابتدا کېنې تاته او وائسرای ته دا وئيلي وو چې زه د روسي حکومت لاندې ملازمت نه منظوروم ولې که چرې ستاسو خوښه وي نو زه دا کار کولې شم چې د شهر سبز میرانو ته دا ترغیب ورکړم چې هغوي ستاسو سلام له راشي. او ستاسو شرطونه په خان ومني جنرل ابراموف په جواب کېنې وویل چې اوس د دې خبرې وخت تیر شوی دی ځکه چې اعلان جنگ شوی دی په دې ما هغوي ته وویل چې زما ستاسو فوځ سره د شاملیدو سوال هډو پیدا کیدم نشي او د دې نه علاوه مې ورته دا ووي چې که چرې د سمرقند خلقو بغاوت وکړو نو زما درې سوه سړو سره خو وسله شته نه نو پکار دي چې تاسو مونږ له درې سوه ټوپکه سره د کارتوسونو را کړئ چې په وخت د ضرورت مونږه هغه استعمال کړو. هغه د دې وسلې د را کولو وعده وکړه او د میگزین افسر د دې حکم تعمیل وکړو دوه ورځې پس هغوي ټولو د شهر سبز برخلاف پیش قدمي وکړه او ښاري ونيولو د دې نه علاوه هغوي شاه بخارا ته ولیکل چې ته خپل فوځ د کرکي په لاره د دې ځای د خلقو د ویرولو دپاره ولیږه روسي فوځ د شهر سبز په قلاخلور ځله حمله وکړه لیکن وائی نه خستې شوه. او جنرل ابراموف په یوه گولي زخمي شو اگر چې شدید نه وۀ. د پنځه زرو روسي سپاهیانو نه چې په حمله کېنې شامل وو دوه زره تنه قتل او مجروح شول. هغوي بیا د شهر سبز سړو له یو قاصد ولیږلو او د شپږو ورځو د عارضي صلح تجویز و ورته پیش کړو او ورته وویل چې دا به هیڅکله ونشي چې د روس غوندي لوی طاقت خپل قسم او لوظ مات کړي. د ښار خلقو دا خبره منظور کړه او د دې لوی طاقت په خبره دوکه شول. د دولسو زرو مسلح سړو نه چې په قلا کېنې موجود وو یوولس زره سړي هغې غرونو ته د خپل بال بچ د راوستو دپاره لارل کوم ځای کېنې چې شاه بخارا د هغوي برخلاف پیش

قدمي کوله. روسي فوځ چې وليدل چې د قلا طاقت ډير کم شو نو درې ورځې پس يې ناساپي په نيمه شپه په قلا حمله وکړه او اگرچې هغه يو زر سړو چې په قلا کښې پاتې شوي وو د هغوي د مقابلې انتهائي کوشش وکړو ليکن قلا واخستې شوه او د شهر سبز ميران درې سوه سورو سره د غرونو په لار قوقند ته وتښتيدل. روسي جنرل د ښار انتظام د شاه بخارا افسرانو ته حواله کړو او په خپله خپل فوځ سره سمرقند ته واپس راغی.

د جنرل ابراموف په واپسي په بله ورځ زه د هغه د خير خيريت تپوس له لارم د هغه زخم معمولي شان وه او کوم لوت چې د شهر سبز نه د هغه په لاس راغلې وه د هغې نه هغه ماته يو سنهري د نسوارو ډبلې يو دوه نليز توپک او يو لوی دوربين پيش کړو ما هغه ته وويل چې زه د خپل مذهب د اصولو مطابق د يو مسلمان تالا شوی مال نه شم قبلولې. زه د روسيانو په عهد شکنۍ باندې ډير په قهر وم او ما ډير زر د هغوي د جنرل نه رخصت واخستو. دوکه شوي ميران چې قوقند ته راوړسيدل نو د هغه ځای خان خدا يار هغوي گرفتار کړل او تاشقند ته يې وائسرايې له وليرول. او د هغوي په نوکرانو او په مال باندې يې په خپله قبضه وکړه. دا ميران اتلس مياشتې په قيد کښې پراته وو او د هغې نه پس رها شول او يو خاص رقم په طور د تنخواه هغوي له مقرر شو. مير بابا بيگ او مير سودا بيگ سره د خپلو وروڼو او يو خو سړو هم هغه شان په 1888ء کښې په تاشقند کښې شاهي قيديان وو او شاه بخارا هغوي له خپلې بيانيې او د کور خلق ليرولي وو.

دوه کاله پس روسي فوځ د ارگنج برخلاف د جنگ تياري وکړې او د تاشقند گورنر پنخيله جزک ته خپل فوځ سره راغی او ماله يې دعوت راکړو چې راشه او ما هلته وگوره ځکه چې هغه د نور عطا د ريگستاني دشت په لاره باندې تلو زه جزک ته لارم او دوه ورځې پس هلته ورسيدم. گورنر حسب معمول ماته په ډيرې گرمجوشي پنخير راغلې ووي او وي وويل چې زه ستا په ليدو ډير خوشحاله شوم. هغه ما نه تپوس وکړو چې که چرې ته او ستا سړي ما سره ارگنج ته ځي نو زه به ستا د سفر دپاره ټول ضروري انتظام وکړم ما ورته په جواب کښې ووي چې زما د سړو دپاره د يوې مياشتې ضرورت دی چې هغوي ما سره د تلو دپاره تيار شي. او ته خو دلته صرف څلور ورځې ي. د دې نه علاوه ستاسو جگړه مسلمانانو سره ده او چونکې مونږ د يو دين يو په دې وجه زمونږ مذهب مونږ د مسلمانانو برخلاف د جنگ نه منع کوي. ما دا هم ورته ووي چې زه يو بې فوځه او بې طاقته سړی يم نو که چرې زه روسي فوځ سره لار شم نو د هغوي رعب به زيات نشي او که پاتې شم نو په طاقت کښې به ي څه کمه رانشي. د دې په جواب کښې وائسرايې ووي چې ماته خو ستا خوشحالي منظور ده او دا څه لازمي نه ده چې ته ما سره لار شې ما ورته ووي چې زه د دې حکومت د سيوري لاندې په وسيدو کښې پوره خوشحاله يم او زما خوشحالي په ښکار کښې ده ځکه چې د

ډيرې وړدې تجربې نه پس زما د جنگ نه نفرت پيدا شوه دى. دا خبره ما هسې په خندا او توفه كېنې و كړه. هغه ماته ووي چې ما حكم كړى دى چې تا دپاره زما په خوا كېنې دوه تركي خيمې ولگولې شي د دې دپاره ما د هغه شكر په ادا كړه. دا خيمې د زار د وراره د خيمې نه ديرش قدمه لرې او د وائسراى د خيمې نه څلويښت قدمه لرې لگيدلې وى.

د گورنر دا عادت وه چې ورځ كېنې شپږ يا پنځه ځله به زما كتوله راتلو. او په دې طريقه مونږ شل ورځې تيرې كړې. يوه ورځ هغه زه وبللم او ماته ي ووي چې زمونږ فوځ افغانستان ته عنقريب په روانيدو دى نو زه درنه تپوس كوم چې آيا ته هم تلنه غواړي؟ ما ورته په جواب كېنې ووي چې كه چېرې ستاسو پخپله د افغانستان د اخستو نيت وي نو زما د تلو نه څه فائده؟ ليكن كه چېرې تاسو ماله هغه واپس راكول غواړئ نو ماله صرف ستا د حكم راكولو ضرورت دى او زه دمه واري اخلم چې په يوزر پياده او يوزر د رسالې په سوړو او په يو بېتري توپخانې به زه خپل ملك واپس واخلم. ما ورته ووي چې زه به درته دعا كوم او زه دلته به سمرقند كېنې په بنكار كېنې ډير خوشحال يم. په حقيقت كېنې ي زما په دې خبره باور نه كيدو چې هغوي يو څو سوؤ سړو سره په افغانستان پيش قدمي كوي. هغوي ته پته وه چې پښتانه جنگجو خلق دى او د ارگنج په شان نه دي. په دې وجه زما دا يقين وو چې د دې خلقو څه نوره مدعا ده.

تر مخكېنې مني پورې هيڅ څه كارروائي ونه شوه. او هم هغه شان په دې خبره بحث كيدو چې آيا كابل ته فوځ ليږل مناسب دي او كه نه. ليكن په دې اثنا كېنې په روسي فوځ كېنې سخته وبا پريوته. سپاهيانو د ويرې نه چاړنې پريښوده او شپږ سوه گادي د بيمارانو او د قريب الموت خلقو نه ډك يو ځام ته روان وو چې د هغوي دپاره مخصوص شوى وه هر كله چې وائسراى اجازت واخستو او تاشقند ته روان شو نو ما هغه ته خپله پيش گوئي ور په ياد كړه او ورته مې ووي وه دې ليدل چې تاسو سره د دومره تياري افغانستان ته لار نه شوى. هغه ومنله چې ستا خبره درست ده.

د ژمي په اخر كېنې او د سپرلي په شروع كېنې د دې خبرې اعلان وشو چې امير شير علي خان د انگرېزانو برخلاف شوى دى او د هغه او د روسي حكومت ترمنځ دوستي ورځ په ورځ زياتيږي. لږې ورځې پس د قوقند مسلمانانو او مليانو بغاوت و كړو دا واقعه په دې شان پيښه شوه او دا يوه دلچسپه قصه ده قريباً پنځوس مليانو او دوؤ سوؤ خانانو په څه خاص شرطونو روسي حكومت سره د خپلو هم مذهبو خلقو د امداد كولو وعده كړې وه زه د دې شرطونو په ماهيت خبر نه يم. دې خانانو او مليانو يو موچي ته جامې بدلې كړې او دولت خان نوم ي پرې كښېنودو چې د خدا يار خان شاه قوقند تر بور وه. روسيانو د دولت خان نوم اوريدلى وه چې د موسي زوى دى او موسي خان د خپل ملك بادشاه وه ليكن روسيانو هغه

چري ليدلې نه وه. دې دروغونو مليانو د قوقند خلقو ته ووي چې خدا يار خان دانيت كړې دې چې د قوقند ملك روسيانو ته حواله كړي او په دې سبب د ټولو مسلمانانو دا فرض دي چې د هغه نه بادشاهي واخلي او د هغه ترېور دولت خان خپل بادشاه تصور كړي. دا جاهل خلق ټول د دولت خان نه چاپيره را يو خامې شول او خدا يار خان ي معزول كړو. د هغې نه پس روسيانو ملك واخستو او دغه مليانو او خانانو له ي د خپلو وعدو مطابق هيڅ ور نه كړل. دولت د هغوي دروغون بادشاه ته هم هيڅ عوضانه ور نه كړې شوه. او په دې خانانو كښې ډير خلق گرفتار كړې شو او قتل شول. او روسيانو قوقند واخستو او هلته ي نوې ښار اباد كړو چې د هغې نوم شهر سيم دې او ډير ښكلې ښار دې او تراوسه پورې د هغوي په قبضه كښې دې.

د اوس بيا شير علي ته واپس راځم. د ډير وړد خط و كتابت نه پس د هغه د روسي حكومت په دوستي باندې پوره يقين راغې. او د حكومت برطانيه افسرانو سره ي دشمني راواحسنه. خپل مخ ي د ملكه معظمه د طرف نه واړولو او د شهنشاه روس طرف ته ي مخ كړو. هغه كښې دومره عقل نه وه چې په دې پوهه شوم وې چې كوم مال به يوه منډه كښې نه خرڅيږي هغه په بله منډه كښې هم نه خرڅيږي. په نورو الفاظو "څه چې ته خپلو دشمنانو سره كړې هم هغه شان كار به خپلو دوستانو سره هم و كړې". هغه يو طرف ته په خپلې بې وښايي او دورنگي اعتبار ورك كړو او بل سره ي هغه وعدې و كړې چې يو هوښيار حكومت به هم په هغې اعتبار نه وه كړې. يعني دا چې زه (شير علي) به تاسو ته اجازت دركړم چې هندوستان طرف ته ريلونه جوړ كړئ او د انگريزانو برخلاف به زه تاسو سره په جنگ كښې ملگرم شم. د دې مراعاتو په بدل كښې روسي حكومت دا لوظ كړې وه چې مونږ به هغه ملك چې د دريائې سندھ په خوا كښې پروت دې او ورومې د افغانستان ملكيت وه او د افغان بادشاهانو جدي ملك وه ځكه چې د هغوي يوه حصه ده دا به مونږ واخلو او شير علي ته به ي حواله كړو. د روس قزاقان ډير خوشحاله وو چې مونږ به هندوستان طرف ته پيش قدمي كوو او د لوټمار په اميد كښې د هغوي خوشحالي ډيره زياته وه. ليكن كومي اندازې چې هغوي لگولې وې هغه ټولې غلطې ثابتې شوې. او د انگريزانو او د شير علي مقابله په دره خيبر كښې او د شتر كردن په غر چې پيوړ كوتل ورته وائي وشوه. امير د هغوي مقابله ته نشو ودريدم ځكه چې د هغه فوځ بې قاعدې وه او امير بلخ ته وتښتيدو. چې د كور خلق ي هلته د دې نه هم يو خو هفتې وړاندې استولي وو. هغه خپل زوم يعقوب د بندي خانې نه رها كړو او د كابل حكومت ي هغه ته حواله كړو. انگريزي فوځ گندمك ته راوړسيدو او د جلال اباد نه ي يعقوب سره خط و كتابت شروع كړو. يعقوب هغوي له شال كوت (كوټه) خيبر، كرمه او پشين وركړو. هغه يو انگريزي افسر كيوگنري په طور د سفير كابل كښې

منظور کړو. په دې اثنا کېنې شیر علي چې بلخ ته وتښتیدو نو د پاگلانو په شان خبرې به یې کولې هغه وویل چې پښتنو ما سره د انگریزانو برخلاف مرسته ونکړه او زه روس ته ځم او په خپل امداد کېنې به قزاق د هغې ځای نه راوړم او د پښتنو ښځې به ورله په انعام کېنې ورکړم. لیکن د دې نه لږه موده پس هغه (شیر علي) په بلخ کېنې مړ شو. (فروري ۱۸۷۹ء) او د کابل سردارانو یعقوب خپل امیر تسلیم کړو اگر چې فوځ او رعایا د هغه په حکومت باندې رضانه وو. ما دا هم اوریدلې دي چې دې انگریزي سفیر خپل خان دا شان گڼلو لکه چې د افغانستان بادشاه وي او یعقوب ته به یې حکمونه ورکول. پښتون قوم د هغه په دې لاف زنی خفه وه او هغوي په هغه حمله وکړه. ځنې خلق دا وائي چې دا حمله د یعقوب په علم سره شوې وه او بله خبره خلق دا هم کوي چې د عبدالله جان ولیعهد مور درې زره پونډه داؤد شاه خان له په دې غرض ورکړې وو چې هغه خلق د کمناري برخلاف د بغاوت دپاره راپاڅوي او هغه قتل کړي د دې دپاره چې د یعقوب نه بادشاهي لاره شي. د کابل افغانان دا دویمه قصه رښتیا گڼي.

په دغه ورځو کېنې داؤد شاه سېه سالار اعظم وه او د غلزو د قبیلې د یو ادني قوم سره وه. څه وخت چې هغه هلک وه نو په دیهه سبز کېنې هغه په طور د گلابه نوکرو وه او چې د شلو کالو شونو په کابل کېنې یې نوکري اختیار کړه د دیهه سبز کلې د کابل په مضافاتو کېنې پروت دی. او د بهترینو خربوزو دپاره مشهور دی. د کمناري د قتل په سبب انگریزي فوځ د لارډ رابرتس د کمان لاندې په کابل پیش قامي وکړه چې د دې معاملې تفتیش وکړي. او د هغې عهد شکنۍ بدل واخلې چې کوم د دې بزدل او بد دیانتو خلکو د لاسه شوې وه. یعقوب خان هغوي له د پيشوايي دپاره لارو لیکن انگریزي افسران د هغه په فریب پوهه شو او هغه یې قیدي کړو او هندوستان ته یې واستولو. (دسمبر ۱۸۷۹ء) هغوي په کابل او قندهار قبضه وکړه او په انصاف او صلح یې حکومت وکړو. د شیر علي د ناروغتیا او د مرگ نه ورومې هغه روسي گورنر ته خپل نمائنده گان ولیږل د هغوي نومونه دا وو سردار شیر علي خان قندهاري، قاضي پشاورې، مفتي شاه محمد، منشي محمد حسن. دوی سره د مرحوم دوست محمد خان یو څو ذاتي نوکران او دوه یا درې فوځي افسران هم ملگري وو. دا سړي سمرقند ته راوړسیدل او شیر علي په بلخ کېنې پاتې شو. او دا یې طمع وه چې روسي فوځ به زما امداد له راشي. د روسي گورنر دا خیال وه چې شیر علي به پخپله زما لیدو له راشي چنانچه هغه یو څو باغونه د هغه دمیل مستیا دپاره ښانسته کړي وو هر کله چې هغوي د هغه په انتظار کېنې ناست وو او هغوي ټولو د انگریزانو برخلاف منصوبې جوړولې نو په دې منځ کې شیر علي مړ شو. لکه چې څنگه ورومې ذکر شو دی او د هغوي ټول تجاوز یې برباد کړل. زه تاشقند ته په دې غرض لارم چې راتلونکي واقعاتو نه ځان خبر کړم. یعقوب

روسي وائسرام ته وليکل چې زه د خپل پلار ټولي وعدې او اقرارونه لفظ په لفظ هغوي سره د پوره کولو دپاره تيار يم. او وائسرام د هغه د دوستي په دې خبرو ډير زيات خوشحاله شو او د هغه چيټي ئ مخکښي پيټرزبرگ ته وليږله. يعقوب دا هم وئيل چې زه د عبدالرحمن د موجودگي متعلق هم فکر مند يم. او زه به ډير خوشحاله شم که چېرې تاسو هغه د سمرقند نه بل خوا لرې کړئ. دغه وخت ماته پته ولگيده چې د روسيانو خيالات ماته دومره دوستانه نه وو ليکن ما پرې خان ناجانه کړو او هيڅ نوټس مې پرې وانه خستو او دا شان رويه مې اختيار کړه چې لکه څوک خپل ټول وخت په سیر و سياحت کښي د تيرولو کوشش کوي. هر کله چې زه تاشقند ته ورسيدم نو د شير علي افسران زما نه مخکښي هلته موجود وو ما خپل مخبران مقرر کړل چې هغوي ماله د هغوي د ټولي کارروايي باقاعده اطلاع راکوي. د دې مخبرانو نه ما دا واوريدل چې په دوي کښي هر يو افسر بيل بيل وائسرام سره يو يو اقرار کړې دې چې زه به دا کار کوم او غالباً دا د دې خبرې په عوض کښي چې روسي فوځ به د هغوي امداد له ورځي. دا شرطونه حسب ذيل وو:

سردار شير علي به د قندهار علاقه هغوي (روسيانو ته) حواله کوي. منشي دا اقرار کړې وه چې د کابل او هزاره جاتو قزلباش به ستاسو مطيع کوم. د مفتي په ذمه دا کار وه چې ټول غلزي به د هغوي اطاعت قبلوي. قاضي دا اقرار کړې وه چې د پيښور، سوات او د باجوړ قبائل به ستاسو مطيع کوم. د دې حالاتو د معلومولو نه پس زه د تاشقند نه رخصت شوم او واپس سمرقند ته راغلم. د شير علي نمائنده گان هم سمرقند ته راغلل.

اوس زه د خپل د تړه د زامنو حالات بيانوم چې په سمرقند کښي زما د قيام په دوران کښي هغوي له خرڅ خوراک ما ورکړې وه. دا زما د تړه زامن درې تنه وو يعني سردار محمد سرور خان، سردار عزيز او سردار حسن. هر کله چې د شير علي دا اول ذکر شوي نمائنده گان راوړسيدل نو سردار سرور زما د طرف نه يوه چيټي شير علي قندهاري ته وليکله هغه زما نه زما مهر و غوښتو ما انکار وکړو او ورته مې ووي چې زه دا نه غواړم چې شير علي له زه خان سره د ليدو دعوت ورکړم ځکه چې هغه او د هغه ملگرو زما برخلاف روسيانو سره عهدنامې کړي دي په دې سرور ماته ووي چې شير علي ما سره قسم کړې دې ما وځنډل او ورته مې ووي چې دا سړي د قرآن څه پروا نه کوي نو په هغې باندې د قسم به څه پروا وکړي. ما په دې طريقه د څه وخت دپاره هغه سره بحث وکړو ليکن سردار اصرار وکړو چې ته په دې چيټي ضرور مهر ولگوه زه ډير خفه شوم او مهر مې سردار طرف ته وغورځولو او ورته مې ووي چې زه په خپل لاس دا چيټي نه مهر کوم او نه غداران ملک سره څه تعلق ساتل غواړم. سردار زما مهر ولگولو او چيټي ئ شير علي قندهاري ته واستوله. ما هغه ته يقين وکړو چې تا غلطې وکړه او يوه ورځ به ته په دې افسوس کوم. زما په سړو کښي غازي

جان محمد نومے یو سرے وء چي ډير بي دينه او بد ديانتہ وء اکر چي د هغه نوم غازي وء هغه ډيره خلقوله د دوکي ورکولو دپاره لويه کړي وه چي هغوي دا خيال وکړي چي زه سپين ډيرے او ديانتدار سرے يم ليکن د هغه زړه د سکور په شان تور وء. دا چيتي د دې سري په لاس واستولي شوه. هغه دا چيتي ولوسته نو د سمرقند جنرل له ي واستوله او هغه بيا کافمين وائسراي ته واستوله.

هر کله چي پنځه ورځي تيري شوې او غازي واپس راغے نو ما سرور ته ووي چي تا زه غرق کړم او باوجود د دې نه چي ما انکار کولو ولي تا په زور په هغه چيتي زما مهر ولگولو. په شپږمه ورځ هر کله چي مونږ په سورلي بهر ته وتي وو نو يو نوکر په پويه مونږ پسې راغے او وي ونيل چي د بنار گورنر جنرل آلي وانوف ترجمان سره ستاسو په ځاي کښي ستاسو په انتظار کښي ناست دے. ما سرور ته مخ ودرولو او ورته مې ووييل چي دا د هغي تخم ميوه ده چي تا کرلے وء. زه خو واپس راغلم ليکن سرور تال متول وکړو. دروغ جوړ د تپوس او د چايو څښلو نه پس گورنر ماته ووي چي وائسراي تا په تاشقند کښي ليدل غواړي. ما ورته ووي چي سبا له لس بجې به روان شم ليکن گورنر ماته ووي چي نه ته به اوس ځے ما قطعاً انکار وکړو او هغه زما نه رخصت شو بيا ما د خپل تره زامن راوبلل او ورته مې هدايات ورکړل چي زما په غير حاضري کښي هغوي له څه کول پکار دي. ما هغوي ته ووي چي زما دا توقع ده چي هغوي به ما گرفتار کړي او تاشقند ته به مې وليږي نو ما هغوي ته منت وکړو چي تاسو بلخ ته وتښتي چي ترکستان ته ورسيږئ. بيا پکار دي چي تاسو د بلخ خلقو او فوخ سره خط و کتابت شروع کړئ ما هغوي له د هغه ځاي د خلقو په نوم خطونه ورکړل او په هغي کښي مې ورته وليکل چي ما خپل د تره زامن ستاسو ملک ته راستولي دي او هر څه خدمت چي تاسو د هغوي وکړئ نو زه به ي دغه شان قدر کوم لکه چي څنگه تاسو زما قدر کړے دے. ما هغوي له يو فالتو مهر هم ورکړو په دې خيال چي زما د طرف نه که د نورو چيتو ليکلو ضرورت وي نو چي هغوي ليکي او مهر پرې لگوي. ما هغوي له څلور زره کابلي روپي هم د لاري د خرڅ دپاره ورکړي دا ما د هغي پنځلس زره روسي روپو نه بچ کړے وے چي کومې وائسراي ماله دوه مياشتې ورومبي راکړي وے. دارقم د پنځو زرو هندوستاني روپو برابر وء د دې هداياتو د ورکولو نه پس زه بيا حرم ته لاړم.

هم په هغه شپه دولس بجې گورنر سره د ترجمان او درې سوؤ د رسالي سوړو او دوو سوؤ پوليس والو راغے او زما نوکرانو ته ي حکم وکړو چي عبدالرحمن د حرم نه راوباسي هغوي زه راوښ کړم او پيغام ي راکړو. گورنر ماته ووي چي ته به ضرور ماسره ځے. ځکه چي وائسراي تا غواړي ما په جواب کښي ووي چي که چرې دا ماته پته وے چي تاسو ما قيدي کوے نو زه به تاسره هم پرون سحر تلے وم ما بيا خپله وردي واچوله او روان شوم تول

سواره ایستلو تورو سره زما نه چاپیره شول او د پولیس سپاهیان زموږ نه وړاندې تلل ما خان سره دوه نوکران بوتلل. د یو نوم فرامرز خان چې اوس د هرات کمانډنټ چیف دی او بل جان محمد خان وه چې اوس په کابل کېنې د خزاني افسر اعلي دی. چې مونږ د جنرل آني وانوف خان ته ورسیدو نو ما د هغه نه تپوس وکړو چې زه ولې تاسو رابللې یم نو هغه په جواب کېنې ووي جنرل کافمین حکم کړی دی چې ته تاشقند ته راشه او بیا هغه به تاته د دې وجوهات بیان کړي ما چې جنرل آني وانوف ولیده نو ما د هغه نه تپوس وکړو چې ما څه جرم کړی دی چې تاسو د نیمې شپې د مسلح سپاهیانو په ذریعه زه دلته راوستم هغه د گورنر نه تپوس وکړو چې تالې د ده سره دا شان خراب سلوک کړی دی د دې په جواب کېنې گورنر ووي چې ما په دې خیال خان سره دا دومره لوی ټولې بوتلې وه چې هسې نه د ده سړي زموږ مقابلې وکړي او دې ټلو ته پرې نه ږدي. د دې خبرې د صداقت په ثبوت کېنې هغه جنرل ته ووي چې د ده ټول سړي په وسله پړوو او که چېرې دې مونږ سره په رضانه وړه راغلې نو په زور باندې د ده راوستل مشکل وو. جنرل ووي چې دا بیوقوفي وه چې تاسو دې په طور د قیدی راوستو د دې په جواب کېنې هغه وویل چې دا د جنرل بیوقوفي وه چې مونږ یې په داسې وخت استولي وو. هر کله چې هغوی دغه شان په یو بل الزامونه لگول نو ما ورته په قلاعه غوړ ایښی وه تر دې پورې چې اخر جنرل ووي چې ته کور ته تلې شې. په شرط د دې چې ته دومره ووايي چې زه به سبا سحر له یولس بجې بیا راشم په دې صورت کېنې به زه خپل یو نائب سره د گادي درواستوم چې تاسره تر تاشقند پورې لاړ شي. دغه شان زه خپل کور ته واپس راغلم. او د باغیچې دروازه مې بنده بیامونده ما چې خپل نوکرانو ته د دروازي د پرانستلو حکم وکړو نو وه مې لیدل چې زما د تره زامن سره د خپلو دوستانو اوده شوي دي. زما زامن زما بنځه او پروانه چې اوس په کابل کېنې نائب سالار اعظم دی او قربان علي چې زما د کورنۍ خزاني خزاني چې دی ویش ناست وو. او زما په قسمت یې ژړل. زه ډیر مایوسه او دل شکسته شوم چې مې خپل تربروران او ټول نوکران اوده ولیدل ما د دې سړو پرورش لکه د خپل اولاد کړی وه او دغه د هغې صله وه. زه چې حرم ته وردننه شوم نو ما خپلې بنځې او بچي له دلاسه ورکړه او ورته مې هدايات ورکړل چې که ما سره څه واقعې پیښه شوه نو تاسو له څه کول پکار دي بیا ما د خپل سفر دپاره تیاری وکړي.

سبا سحر چې موعوده گاډې راوړسیدو نو ما خان سره پروانه خان او نظیم الدین (چې بیا وروستو د رسالي کرنیل شو) روان کړل. او چې د نائب کور ته ورسیدو نو ما ولیدل چې هغوی څه چیتې لیکي په دې ما هغوی ته ووي چې ما بیگاه بالکل خوب نه دی کړی او زه به ستاسو د دې مصروفیت نه فائده واخلم او که چېرې ته اجازت کوم نو زه به اوده شم هغه ماته اجازت راکړو او ما د اوده کیدو کوشش وکړو لیکن چونکې غمژن وم د دوه نیمو

گينتهو نه مې زياتي خپل غمونه هير نه کړې شو او د هغې نه پس روان شو زما گادې د شير علي قندهاري د کور د دروازي په خوا کښې تير شو د دې دپاره چې هغه وويني چې زه قيدي یم. ټوله دنيا زما په سترگو کښې د خفگان او د غم نه تياره وه او په زړه کښې مې راغلل چې د دې گادې نه کنوز شه او ورومې د دې نه چې زه قتل شم نو چې خپل ځنې دشمنان خو مره کړم کنه. ولې بيا مې هوش سنبال کړو. او ځان سره مې وويل چې دا شان ناگهاني جذبات د بيوقوفو خلقو وي او هوښيار خلق د بدل اخستو دپاره د مناسبې موقعې په انتظار کښې وي ما ځان سره خيال وکړو چې دنيا د تکليفونو او مشکلاتو نه ډکه ده. تر دوو گينتهو پورې زه بالکل بې حس و حرکت پروت وم د هغې نه پس ما هوش سنبال کړو او د زړه تسکين مې حاصل کړو. مونږه دوه ورځې او يوه شپه مزل وکړو او د هغې نه پس تاشقند ته ورسيدو ماله هغوي هم هغه بنگله را کړه چې کومه ئ ورومې را کړې وه چې يو ډير ښکلې کور وه او يو لک روبل د هغې په عمارت لگيدلي وو هغې سره يوه ښکلې باغيچه هم وه او د ډير شو اسونو او گادو دپاره اصطبلونه هم پکښې وو. زه به په دې کور کښې هميشه په کال کښې څلور څله پاتې کيدم. هر کله چې زه به د تفريح کتو دپاره د ښار کتلو له تلم. زه اوس په هغې کښې په بل حيثيت ډيره وم او په دې فکر کښې پروت وم چې ما سره به څه چل کيږي. هر کله چې حسب معمول بيره او باور چې رابنکاره شول نو ترجمان او سر کاتب رخصت واخستو ما د افسرانو نه تر دوو دريو ورځو پورې هيڅ وانه وريدل او د هغې نه پس سر کاتب زما کور ته راغی او د حسب معمول سلام عليک نه پس هغه ماته وويل چې گورنر تا کتل غواړي. د دې دپاره مونږه دواړه په گادې کښې سواره لاړو او ماته حسب معمول په گرمجوشي پنځير راغلي وويلې شو. گورنر زه د ځان په خوا کښې کښينولم او ماته ئ زما د سفر تپوس وکړو ما هغه ته وويل چې زه هيڅ نه يم پوهه شوم چې ما څرنگه لار وهلې ده هغه وځنډل او ماته ئ ووي "د سمرقند خلق وائي چې ته وران کاره شوم ئ" ما په جواب کښې ووي چې دا خو ددې حکومت لياقت دى چې زه دا شان شوم يم په دې هغه يوه چيتي راوويسته او ماته ئ ووي چې دا څه دي؟ ما ورته ووي چې ماله را کړه او ما وليدل چې دا هم هغه چيتي ده چې کوم سرور شير علي قندهاري له استولي وه. ما ورته ووي چې اگر چې دا ما پنځيل لاس ليکلې نه ده ليکن ما پرې مهر لگولې دى هغه ماته ووي چې تا ولې دا شان کار کړې دى. ما ورته په جواب کښې ووي چې که چرې په دې چيتي کښې ستاسو د حکومت برخلاف څه خبره وي نو بيا بيشکه زه گناه کار يم ليکن د دې خبرې څه ممانعت دى چې که چرې زه خپل کورنۍ خط و کتابت چا سره وکړم. هغه ووي چې زه دا منم ليکن تاله پکار وو چې ورومې د دې نه چې تا دا شان خط ليکلې وې پکار وو چې تا زما نه اجازت اخستې وې ما هغه ته په جواب کښې ووي چې ته دومره لرې وې چې قبل د دې نه چې ستا اجازت راغلي وې نو

افغان مشن به بلخ ته تلے وۀ. دامې وويل او ما چيتي دوه ټکړې کره هغه ماته وکتل او بيا ئ راته وويل څه سمرقند ته لاړ شه. ستا د کور خلق ستا متعلق غمژن دي. ما ورته ووي چې تاسو په سمرقند کښې زۀ په گرفتارولو بې عزته کړم او زۀ په هيڅ وجه تلو ته تيار نه یم ولي که چرې ته ماته دلته يو کور را کوم نو زۀ به تاشقند کښې ديره شم. وائسراي په جواب کښې ووي چې خان ته کور خوښ کړه زما غرض په دې کښې دا وۀ چې زۀ په يو داسې مقام کښې ديره شم چې افغانستان کښې په اسانه داخلیدم شم. د دې دپاره چې موقع په لاس راشي نو چې زۀ وتښتم ما يو کور خوښ کړو او چې يوه شپه مې هلته تيره کړه نو بيا سمرقند ته د خپل کور د راوستلو دپاره لارم او هغوي مې راوستل او هلته ديره شوم.

زۀ افغانستان ته د تلو په تيارو کښې ډير زيات مصروف وم او جنرل کافمين سره د ډير بحث مباحثې نه پس ما د روسي حکومت نه خپل ملک ته د واپس تلو اجازت واخستو. يوه ورځې زۀ ناسايي د دې دپاره غيب شوم چې لاړ شم او يو څو سوداگرانو سره ديره شوم ځکه چې هغوي ما سره د روپو لوظ کړم وۀ او دامې هم معلومول غوښتل چې آيا ما پسې څۀ مخبران شته او کنه. ما دوه زره پونډه د دې سوداگرانو نه قرض واخستل او واپس راغلم او په دې خوشحاله شوم چې څه هيچا هم ونۀ ليدم. زۀ چې کور ته راوړسيدم نو وۀ مې ليدل چې زما ټول نوکران حيران زما په تلاش کښې گرځيدل سردار عبدالله خان زما د کور په دروازه کښې ډير دلکير ولاړ وۀ ما چې په هغه اواز وکړو نو هغه راته سلام وکړو او زما په واپسي ئ د خوشحالي اظهار وکړو روپي ما هغه ته حواله کړې او زۀ کور ته دننه لاړم هغه ما پسې راغی او مانه ئ تپوس وکړو چې دا پونډونه تا کوم ځای پيدا کړل ما ورته ووي چې ما قرض اخستي دي ليکن هغه ته مې ووي چې پام کوه چې د دې ذکر چاته ونکړې هسې نه چې مونږ ته تکليف پېښ شي. بل سحر ته زۀ د کرايې په گاډي کښې د اسونو منډهي له لارم خلقو سلام وکړو او سوداگران چې خبر شو چې زما اسونه پکار دي نو ما له راغلل د هغوي نه ما سل اسونه په بيعه واخستل. ما عبدالله د زينونو او قيزو وغيره او زما د سپاهيانو د سفر د ضرورياتو د اخستلو دپاره واستولو. دغه شان ما په دريو ورځو کښې د خپل سفر تيارم پوره کړو. څلورمه ورځ چونکې د جمعې وه له دې کبله زۀ د مانځۀ نه پس په سفر روان شوم. او ټولو دوستانو او اشنايانو ته مې خيرباد وويل هغه شپه زۀ د چهل چک درياب په غاړه ديره شوم سبا سحر چې زۀ روان شوم نو زۀ د يو نوي روسي ښار په لاره تلم چې ما يوه عجيبه نشاني د خداي پاک له طرفه وليده. ما د ډيرو اسونو يو نرم شان اواز شاته واوريدو لکه چې شل زره اسونه ما پسې را روان وي او هر کله چې هغوي ما ته رانژدې شول نو اواز هم زيات شو تر دې پورې چې ماته دا شان معلومیده لکه چې هغوي زما سره شامل شول او چې پنځۀ سوه گزه هغوي سره لاړل نو بيا د هغوي نه وړاندې شول د دې نه ما دا دليل واخستو چې خداي

پاک ما دپاره لار صفا کړې ده او زه به په اخر کښې کامياب يم. هر کله چې زه د سيند په خوا کښې يو مقام له راغلم نو زه ديره شوم او د هغې ښار گورنر چې يو روسي وه زه د دودۍ دپاره ميلمه کړم ما ورومې انکار وکړو ليکن څه وخت چې هغه اصرار وکړو نو ما منظوره کړه. هغه ماته د دودۍ په دوران کښې تپوس وکړو چې روسيانو تاله د سفر دپاره خومره خرڅ درکړې دې ما ورته ووي هغه ما سره دا ديره مهرباني کړې وه چې ما له ې خپل ملک ته د واپس تلو اجازت راکړې دې. ما د هغوي نه څه زياتې نه غوښتل خداي پاک مهربانه دې او هغه به زما حاجتونه پوره کوي. زما په دې وينا گورنر چې (آئيري کرنيل وه) د کمرې نه ووتو او پنځه زره شم ې راوړل (شم يوه روسي سکه ده) او ماته ې منت وکړو چې دا منظور کړه ما د هغه ديره شکريه ادا کړه ليکن د روپو د اخستو نه مې انکار وکړو او ورته مې ووي چې ماته ضرورت نشته اخر کار چې هغه پوه شو چې هغه ما دې روپو اخستو ته نشي مائل کولې نو هغه يو شپږ ډزې تماچه او يو کارتوسي رائفل راوړو او ماته ې ووي چې دا په طور د يادگار زما د طرف نه منظور کړه ما هغه واخستل او هغه ما ښام مې ورسره په خوشحالي تير کړو. سبا سحر ځنې هغه دوستانو چې د تاشقند نه ما سره راغلي وو او دغه کرنيل زما نه رخصت واخستو او زه يارتيپ ته روان شوم ما ښام ناوخته زه دې ښار ته ورسيدم او دوه ورځې مې هلته ارام وکړو د هغې نه پس زه پس کيت ته لاړم. او درې ورځې مې هلته قيام وکړو او بيا مخکښې جنتکلي نومې يو کلي ته لاړم په بله ورځ زه خوجن ښار ته ورسيدم او هلته شپږ ورځې د يو دوست سره پاتې شوم. زما د قيام نه درې ورځې پس زه د اسونو د اخستو په نيت د اسونو منډهۍ ته لاړم ليکن چونکې په منډهۍ کښې يو څو خراب اسونه وو نو ما د خلقو نه تپوس وکړو چې زه به ښه د باربردارۍ يابوان کوم ځايه بيا مومم يو سړي چې زما په خوا کښې ولاړ وه ماته ووي چې ما سره لاړ شه او لږه شان قهوه يا چائې ما سره وڅښه زه هغه سره لاړم او ماته معلومه شوه چې د روسيانو د دې ملک نه ورومې د خوجن سردار وه او چونکې د ټولو لويو لويو خلقو نه خپلې خپلې عهدې اخستې شوې وې نو سرداران مجبور شوي وو چې ځان له دکانونه پرانزي او د سوداگرانو په شان تجارت وکړي. زما نوي دوست نور سرداران هم چې هغوي هم د کانداران وو ما سره د ملاقات کولو دپاره راوستل. او زما ې ديره طبع تسلي وکړه او وې ونيل چې مونږ سره ډير ښه ښه اسونه شته هغوي په لږ ساعت کښې سل اسونه راوستل او د هغې نه ما ديرش واخستل او ما له هغوي د خپل محبت او د دوستانه تعلقاتو ډير اطمينان راکړو.

شپږم باب

د عبدالرحمن خان د بدخشان په طرف روانيدل، په لاره ورته د پخني او لوړې قسم قسم
تکليفونه پيښيدل، سره د دې مصيبتونو د عبدالرحمن خان په خپله عقیده ثابت قدم پاتې کيدل، او د
منځکښې تگ کوشش کول، شاه بخارا ته د عبدالرحمن خان د ملاقات دپاره خط ليکل او د شاه
بخارا انکار کول، د شاه د طرف نه د عبدالرحمن خان سخته نگراني کيدل، او د ده په لار کښې
قسم قسم بنديزونه راوستل، د ډيرو تکليفونو او مصيبتونو نه پس د عبدالرحمن خان د بدخشان په
اکثرو ځايونو قابض کيدل، او د مخالفو طاقتونو په ډيرې خوشحالي سره مقابله کول، خصوصاً د
شهزاده حسن سره مقابله کول او کاميابي حاصلول.

په خوجن کښې د دريو ورځو د قيام نه پس زه بيا پخپله لار روان شوم زمانيت دا وه
چې فوقند ته لار شم ليکن چونکې زه خبر شوم چې درې ټولې د واوړو نه ډکې دي له دې
کبله ما هغه لار پريښوده او يورا تپه (پښه فروشي) طرف ته روان شوم. ما يو قاصد د
ميرجهاندار شاه زامنو ته (چې په فوقند کښې وو) سره د څلورو زرو روپو وليږلو او ورته مې
ووي چې زه يورا تپه ته روان يم ليکن تاسو هم په فوقند کښې تر هغې پورې پاتې اوسئ تر څو
چې ما تاسو ته بيا ليکلي نه وي. تاسو ته به ياد وي چې ميرجهاندار شاه زما سخر وه شير علي
هغه د ملک نه شړلې وه د هغه زامنو چې چاته ما دا خط ليکلو هغوي خپل پلار وژلې وه او په
دې روسيانو هغوي گرفتار کړي وو ليکن درې کاله پس هغوي زما په وجه رها شول ځکه چې
ما د هغوي د نيک چلني ضمانت ورکړې وه.

د ورومې ورځې د مزل نه پس زه بېماؤ ته ورسيدم چونکې تياره وه او ختې مې او
زه ناواقفه سره مې له دې کبله زه يو دکان ته لاړم او ورته مې ووي چې ما په طور د يو ميلمه
پريږدئ ځکه چې زه يو اسلامي سردار يم هغوي ماته په مهرباني پخپل راغلې ووتليو او هريو
کس زما دوه دوه سواره خپلو خپلو کورونو ته بوتلل. او يو کس زه روان کړم. هغوي ماسره
ډيره همدردي وکړه او سبا سحري مونږ له زمونږ د سفر دپاره ډوډي او نور خوراک راکړو.
د دوؤ ورځو د مزل نه پس زه يورا تپه ته ورسيدم او هلته په يوه سراي کښې ډيره شوم. د هغه
ځاي هندوان باشندگان راغلل او ماته ي ووتل چې زمونږ کورونه تا دپاره زيات ميزون دي
او دغه شان نورو ډيرو سوداگرانو چې د چا سراي مې هم زه مدعو کړم. ما معذرت وکړو او
ورته مې ووي چې ما معاف کړئ ليکن هغوي اصرار وکړو او ما خپل يو څو افسران د خان په
ځاي واستول. زما يو دوست چې هغه هم سوداگر وه چې زما د راتلو نه خبر شو نو راغلو او
ماته ي ووي چې زما ميلمه شه او زه مجبور شوم چې د هغه دعوت منظور کړم. ما فوراً د تره
زامنو ته خط وليکلو او ورته مې ووي چې بلخ ته روان شئ او په هغه هداياتو عمل وکړئ چې

کوم ما په تاشقند کښې د هغوي دپاره ليکلي وو. زه په يوراته کښې دولس ورځې پاتې شوم او خلعتونه او نور ضروريات مې په بيعه واخستل او سوداگرانو ما سره دې کښې ډير مدد وکړو.

زه د دې ځاي نه دره اوشي ته روان شوم چې په يو غره تيرېږي او هر څوک چې د سمرقند نه راځي نو ضرور به هم په دې لاره تيرېږي. دا دره د حصار او د قولا ب په خوا کښې تلې ده او د ډيرو درنو واوړو په سبب په ژمي کښې ناقابل گزر ده. ما هم دغه لار بدخشان ته د رسيدو دپاره واخسته. ليکن ما وليدل چې دا غر دا شان د واوړو په سبب تک سپين دې لکه د چرکې اګي. په بله ورځ مونږه د دې غر ويخ ته ورسيدو. دا غر دومره وچت دې چې ما سره دا ويره وه چې شايد مونږ هيچرې د دې سوکې ته هډو ونه رسو ولې ما په خداي توکل وکړو او مونږه په بره ختلو لاس پورې کړو. هر کله چې مونږه سوکې ته نژدې ورسيدو نو ما وليدل چې يخني ډيره د شدت وه ځکه چې سخته سيلی چليده واوړه زمونږ تر زنگونو پورې وه. مونږ اسونه خپل مخکښې روان کړل او په بره ختلو د امداد دپاره مونږ د هغوي لکو پورې ونښتو. هر کله چې مونږ درې يا څلور ميله بره لاړو نو زما نوکران او سړي د يخني په سبب وويريدل ليکن ما هغوي ته د مخکښې تلو ډاډگيرنه ورکړه او په هغوي کښې يو څو تنه ډيرې خرابې طريقې باندې يخ ووهل. ما خپل مؤذن ته حکم وکړو چې دخداي پاک نوم ياد کړه هغه اووه ځله د خداي نوم ياد کړو او خداي پاک دا شان فضل وکړو چې سيلی بنده شوه او يخني ډيره کمه شوه. دغه شان خداي پاک زمونږ د عقيدې په سبب زمونږ ځانونه بچ کړل. داس د لکي رابنکلو په وجه زما داوړه اوږې دا شان خوږيدې لکه چې بې خايه شوې وي. ليکن زه مخ په وړاندې تلو باندې مجبور وم. په سلو کسانو کښې چې کوم ما سره روان شوي وو يو زه او لس تنه نور سر ته ورسيدو زه دومره سترې شوم وم چې ما خپلې پښې نه شوې خوځولې. له دې کبله زه به په واوړه کښيناستم او ځان به مې خويندو او په وړاندې به کوزيدلم زما پنځه ملگري زما نه مخکښې ويخ ته ورسيدل او څه وخت چې زه هم هغوي له ورسيدم نو ما وليدل چې درې سوه سړي سره د لرگو راغلي دي هغوي لرگي زمونږ د توديدو دپاره بل کړل هغوي بيا زه پخپل کور ته بوتلم او په هغوي کښې ډير کسان په خپلې رضا په هغې غره باندې وختل چې زما نور ملگري ځان سره راولي. دا قريبا د نمر خاته وخت وه چې زه دې کلي ته ورسيدم او چې زه د خپل اس نه کوز شوم نو زه دومره ستومانه شوم وم چې زه بيخوده شوم د کلي خلقو زه په يو کور کښې چې ما دپاره گرم کمرې شونې وه په يو کت واچولم او زه تر نمر پريواته پورې اوډه شوم او هر کله چې زه راوېش شوم نو زما جوړونو سخت درد کولو او په مشکله زه پياده تلې شوم. زه خبر شوم چې زما ټول سړي په حفاظت سره راغلي دي. او ما د هغه کلي هر يو سړي له يو يو پونډ او د هغوي ملکانو له مې پنځه پنځه

پونډه سره د خلعتونو وړ کړل په دې هغوي ډير خوشحاله شول.

مونږ په دې کلي کښې لس ورځې پاتې شو او په دې عرصه کښې زما ټول سړي ښه تندرست شو ما تپوس وکړو چې آيا زه حصار ته په څه طريقه رسيدم شم. ليکن هر کله چې ماته دا وويلې شو چې په مخکښې څلور نور غرونه دي نو زه سمرقند طرف ته روان شوم په دې لاره صرف يو غر چې تيلگر نومې ؤ وۀ په مخه راتلو. ليکن لس نور مشکل ځايونه پکښې وو چې د هغې نه پورې وتل ضروري وو يعنې فنوا، پل خشک، ورزي منار، لق لق، پسخنده، مومن او جنت وغيره. د ټولو نه د دې اخري ځاي متعلق خلق وائي چې په دې ځاي کښې د پل صراط په کنده کښې د غورځيدو ويره ده فرق پکښې دومره دې چې د پل صراط په کنده کښې اوږدې او په جنت کښې واوړه ده. زه د دې ځايونو نه ډير په مشکله او په ويره تير شوم او دوه شپې مې د پنج کنده په کلو کښې وکړې. د هغه ځاي نه قره تراش او مفيان ته لارم او هلته مې دوه ورځې ارام وکړو. ما خان سره د خواجه اقرارولي د روضې مبارکې نه يوه جنده واخسته د دې متعلق يو څو کاله ورومې ما يو عجيب و غريب خوب ليدلې وۀ. د خواجه روح ماته حضور شوم وۀ او ماته ؤ وويل چې زما خوږه زويه زما د مقبرې نه د ټولو نه وخته جنده راواخله او هر کله چې ته افغانستان ته ځي نو دا خان سره يوسه دا به تاته کامراني او کاميابي درکړي. ما د دوو پسانو غوښه د خداي په نوم او د خواجه په روح بخښلې وه او د هغه په ارواح مې يو څو نفل هم کړي وو. دا جنده ما پرانسته او شهر سبز ته روان شوم او جوز نومې کلي ته ورسيدم. د هغه ځاي گورنر ماته په خير راغلې ووي. هغه له ورومې د شاه بخارا نه يو خط راغلې وۀ چې ته ټول خلق منع کړه چې په عبدالرحمن باندې څوک د خوراک سامان خرڅ نه کړي. ځکه چې هغه د روسي حکومت نه تبتيدلې دې. گورنر زما په ډيرې خوشحالي استقبال وکړو او وي وويل چې زما کافر بادشاه ماته دا هدايات راستولي دي او د دې دپاره زه مجبور يم چې له تانه لرې اوسم ما هغه ته سوال جواب واستولو چې زما هيڅ فکر مه کوه خداي پاک زما په مرسته دې. ماته پته ولگيده چې د کلي يو سړي هم ما خان ته نه پرېږده. په دې وجه زه په جومات کښې ډيره شوم او خپلو سړو ته مې وويل چې د سيند په غاړه ډيره شي مونږ د زمکې نه واوړه لرې کړه او هلته مو اسونه وتړل. او د جومات سر ته وختو او د هغه ځاي مو د کلي خلکو ته په زوره اواز وکړو چې که چرې تاسو په مونږه د خوراک سامان خرڅ کړئ نو مونږ به ستاسو مشکور يو ولې که نه خرڅوئ نو مونږ به مجبور يو چې په زور ؤ درنه واخلو. که چرې تاسو جنگ کول غواړئ نو مونږ جنگ ته هم تيار يو. تاسو مسلمانان يئ او مونږ هم مسلمانان يو نو دا به څومره ښه خبره وي که چرې مونږه په خپلو کښې دوستان پاتې شو. او د خپل خان او د اسونو دپاره له تاسو نه د خپل خوراک سامان په بيعه واخلو. بيا ما خپلو نوکرانو ته حکم وکړو چې هر کلي ته ورشي. دې

خلقو قرآن شریف راوړو او ماته ی ووی چې مونږ مه تالا کوه مونږ به څه چې تاسو غواړئ هغه به په تاسو خرڅ کړو ځکه چې اوس مونږ سره یو معقول عذر د بادشاه د حکم د نافرمانۍ دپاره پیدا شه. هغوی مونږ له خوراک راوړو او ماته ی ووی چې مونږ ستا د نیکه دوست محمد خان خیرخواه یو او خوشحاله یو چې ستا خدمت وکړو ما هغه شپه په ارام سره د هغه کلي مشرانو سره تیره کړه. او بله ورځ شهر سبز ته روان شوم چې د خواجه ام خانه امیر المؤمنین روضه مبارکه دې ښار پورې ده زه هلته دیره شوم او شاه بخارا ته مې په دې الفاظو خط ولیکلو:

”زه سردار عبدالرحمن په خدمت کښې د خپل معزز تړه دا لیکم چې زه دې مبارک ښار ته راغلې یم او افغانستان ته مې د تلو نیت کړم دې که چرې ته ماته اجازت وکړې نو زه به راشم او ستا سلام به وکړم او د هغې نه پس به خپل ملک ته روان شم...“
په بله ورځ هغه ماله جواب را کړو:

”د خدای دپاره ماله رانه شې زه تاشم لیدم.“

په دې ما خپل خان سره فکر وکړو چې د دې سړي مخ د کتو لائق نه دې ځکه چې دې د روسیانو ملگر دې. زه روان شوم او ورومې نیت مې وکړو چې شهر سبز ته ورځم خوبیا زه یا کو باغ له لارم په دې خیال چې دا به ښه وي چې د غرونو په وینځ وینځ کښې تیر شم. مونږ چې قریب نیمه لار ووهله نو مونږ په لرې فاصله کښې دوه یا درې زره غوا ولیدې چې څرکوي زما سړو دا خیال وکړو چې شاه بخارا زموږ برخلاف د جنگ دپاره سواره راستولي دي له دې کبله مونږ بل یلو مخ کړو او په بله لار باندې ښار طرف ته روان شو. اګر چې زما دا نیت نه وه چې ښار ته وردننه شو چې قریباً څلور میله نور وړاندې لاړو نو مونږ دا څاروي مونږ طرف ته په راتلو باندې ولیدل. د ښار دروازې بندې وې د پاره د دې چې زه ښار ته دننه نشم زما سلگونه نوکران او درباریان چې ما په سمرقند کښې پرېښي وو هغوی د شاه بخارا ملازمت اختیار کړم وه او هغه دا خیال کولو چې که چرې زه دې ښار ته لاړ شم نو هغوی به زما نوکري پرېږدي او عبدالرحمن سره به لاړ شي دا وجه وه چې هغه ماته خط ولیکلو چې ته هلته مه ځه ولې هغه زما سړو ته وئيلي وو چې هغه نن سبا راتلونکې دې. په دې سبب هغوی ټول یو ځایه شړ او ماله ی یوه ډوډۍ وکړه هر کله چې ما ولیدل چې د ښار لویې دروازې بندې دي نو زه یوې بلې دروازې له لارم چې هلته ما د خوش قسمتی نه خپل یو زور نوکر ولیدو او د هغه په لاس مې یوه چیتې په ښار کښې خپلو نوکرانو ته ولیږله او هغوی ته مې ووی چې ما سره شامل شی ځکه چې زه افغانستان ته د تلو دپاره ستاسو په انتظار کښې ناست یم. ولې که چرې نن ماسپښین پورې راونه رسیدئ نو زه به یرتپ ته روان شوم. دې سړي زما چیتې جنرل نظیر او قاضي جان محمد او نورو مشرانو له پورې ولې هغوی زما قاصد

گرفتار کړو او دا چیتي ی زما د نوکرانو نه چې په ښار کښې وو پته کړه دغسې ما بهې سوده د هغوي انتظار وکړو او اخر کار یرتپ ته روان شوم. دې ځای ته د یوې ورځې مزل وۀ او هلته زۀ درې بجې د شپې ورسیدم په دې ځای کښې ما درې ورځې قیام وکړو او دلته زما لس نوکران چې د شهر سبز نه راتښتیدلي وو ما سره یو ځای شو. هغوي ماته ووي چې مونږ ستا چیتي نه ده لیدلې په دې زۀ د خپلو افسرانو په دې بزدلانه کارروايي مایوسه شوم.

درې ورځې پس زۀ کالته مینار نومې ځای ته روان شوم شاه بخارا سل سواره زما د نقل و حرکت د نگراني دپاره رالیږلي وو لیکن هرکله چې زۀ ماښام ترغونې دې ځای ته راوړسیدم نو ما هغوي د سیند په غاړه ولیدل ما خپلو سوږو ته حکم وکړو چې ولې ی او په هغوي کښې لس یا پنځلس سړي مړۀ او زخمیان شول او نور وتښتیدل. د دې واقعي نه پس ما دا ضروري وگڼل چې یو دم وړاندې تلل پکار دي او اگر چې ډیره یخني وه ولې زۀ سمدستي روان شوم او درې پړاوه چې د هغو نومونه کره خاه، چلک شوراب او بند وومي په یو ځای ووهل او بنده ته په بله شپه اوډۀ کیدو وخت راوړسیدم او د هغه ځای ته د سر آسیا، پورشي، او دریگار په لاره حصار کښې داخل شوم ما واوړیدل چې د بادشاه زوم په ښار کښې دې خو چې زما د راتلو نه خبر شو نو ښار ی پریښودو او په غرۀ باندې قره داغ نومې یو ځای ته لاړو په ټول حصار کښې صرف یو ځای پاک او سوتره وۀ او هغه د شراپیانو او چرسیانو سرای وۀ. او زۀ هلته ډیره شوم. چونکې بادشاه او د هغه زوی ما سره ډیره بدسلوکی کړې وه او د خپل وطن غریبان به ی تنگول نو زما په زړۀ کښې دا خیال پیدا شو چې د بادشاه څومره اسونه په دې ښار کښې دي او دغه شان سول افسران چې دي د هغوي اسونه وتښتوم د دې غرض دپاره ما سردار عبدالله خان ته ووي چې تۀ دې خلقو ته ووايه چې زۀ تاسو سره یوه پته جرگه کوم دامې د دې غرض دپاره وکړل چې دې خلقو له زۀ د دې خبرې تسلي ورکړم چې ستاسو بادشاه در حقیقت زما دوست دے. لیکن دا سردمهرې هغه ته ما د چل ول دپاره ښودلې وه ځکه چې هغه د روسیانو نه ویرېږي. او کۀ چېرې هغه ما سره ډیر دوستی سلوک وکړي نو روسیان به په ځان شکمن کړي سردار هم دغه شان چیتي هغوي ته ولیکله او ما دا شان تجویز جوړ کړو چې زۀ د یوې پردې شاته پټ شم او هرکله چې دا د سول افسران د عبدالله خان لیدو له راشي نو هغه به پرده یو خوا ته کړي او ماته به سلام وکړي هغوي ته به وپوښي دا ووايي چې دا عبدالرحمن دے نو بیا به هغه (سردار عبدالله خان) د هغوي د اسونو واگې ونیسي او ماته به ی په طور د پیشکش راکړي. او به وائي چونکې تۀ یو شهزاده ی نو دا سرداران خپل اسونه تاته په طور د تحفې پیش کوي. چنانچه دا ټول کار لکه چې څنگه ما تجویز کړے وۀ وشو. او په دې ټول باندې ما د هغوي نه شپږ اسونه واخستل او دریائے آمو ته روان شوم. ولې وپوښي مې بادشاه ته د هغه د مهرباني او د دې دپاره چې د هغه

سردارانو ماته تحفي پيش ڪري دي د شڪري خط وليڪلو او ورته مي وليڪل چي زه به تاته په
کابل کښي هر کلي ووايم که چري روسي حکومت سره ستا بي اتفاقي پيدا شوه. ما يوه شپه
په حصار شادمان کښي تيره کړه بله مي تنگي کک کښي او د کورگان ته په لاره لارم چي
هله ما شپو ورخي ارام وکړو او خواجه گلگون ته ورسيدم هلته په ما باندې د سک بيماري
راغله ليکن خداي پاک زه په دريو ورځو کښي په دارو جوړ کړم.

دلته ماته په تپوش معلومه شوه چي شهزاده حسن (د مير شاه زوی) او دهغه ترونو
مير يوسف علي او مير نصر الله د رستاق، قطغن او بدخشان ملکونه په خپلو کښي به حصه
مساوي تقسيم کري دي. او شهزاده حسن په فيض اباد او مير يوسف علي په رستاق او مير
نصر الله په کشم حاکمان دي. ما شهزاده حسن ته يو خط د مير عالم (چي زما نوکرو) په
لاس وليږلو او ورته مي ووي چي زه خواجه گلگون ته راوړسيدم. دا به لوستونکو ته ياد وي
چي دا مير زما د سخر ورورو.

د دي چيتي د ليږلو نه پس زه سجاه آب ته روان شوم چي د دريائي آمو په غاړه د
رستاق بالمقابل يو کلي دمي. زه دي کلي ته د دوو ورځو د مزل نه پس راوړسيدم او زه د
سيند نه په دريمه ورځ پوري وتم او ما بنام رستاق کلي ته ورسيدم. شهزاده حسن زما نږدکت
ته په بڼه نظر ونه کتل بلکي زما قاصدي گرفتار کړو او ماته ي وليکل چي د دريائي آمو نه
راپوري نه وځي ځکه چي مونږ قسم خوړلي دمي چي که چري زمونږ د ملک په يوه ټکړه
باندې چا پښتون پښه کښيښوده نو مونږ به د زمکي هغه ټکړه سره د ستا لکه د يو پليت څيز
پشان د خپله ملکه بهر ته وغورځوو دا چيتي ماته په سجاه آب کښي راوړسيده ما د هغي
جواب دارنگ ورکړو اے بي وقوفه او نا شکر گزار بزدله ماته او ستا وروڼه تر ډيري مودي
پوري لوي کړي يي او ما ستاسو بزدل کور سره په دي نيت خپلوي وکړه چي د ضرورت په
وخت کښي به تاسو زما په کار راشي ماته اوس خپله غلطي معلومه شوه او تاسو مي په اصلي
رنگ کښي وپيژندئ که زه د مرگ نه ويريدي نو زه به تر دي خايه پوري نه وم راغلي. په
سباني ورځ به د دي خبري فيصله وشي چي په مونږ کښي څوک مضبوط دمي او څوک
کمزور.

هم په هغه شپه شهزاده يوزر سواره د دي غرض دپاره مقرر کړل چي په سيند باندې
څو کي کوي او ما د پوري وتلو نه بند کړي هر کله چي بالکل تياره شوه نو زما د گارد شلو
سرو په هغوي باندې د دي غاړي نه ډزي وکړي او هغوي په دي خيال چي مونږه ډير سري يو
او په هغوي باندې حملي ته تيار يو وتښتيدل او شپو تنه مونږ د هغوي نه قيديان ونيول. ما سره
صرف سل سواره د جنگ دپاره اړ لس د جنډو وغيره وړلو دپاره وه. او په بله ورځ د دشمن
دولس زره سرو سره مقابله پريوته. ماته معلومه وه چي هيڅ دلاوري هر څومره که ډيري خو

د دومره بیشماره سړو برخلاف نشي کاميابيدې ليکن چونکې ما د خداي پاک د خدمت دپاره خپل ژوند وقف کړی وۀ او د قرآن شريف هغه ټول ايتونه راته ياد وو چې په کوم کښې هغه سړو سره چې څوک خپل ځانونه په تکليف کښې قربانوي د انعام وعدي شوې وې. له دې کبله ماته لس زره سړي او يو لک سړي ټول برابر وو د خداي پاک مينه زما په زړۀ کښې وه او ما د هغې مينې دپاره جنگ کولو او په دې سبب زۀ خوشحاله وم چې سبا به زۀ د خداي په خدمت کښې مرم ماته دا پته وه چې کۀ زۀ دا ځل بچ شوم نو د بدخشان او قطن خلق به ما مړ کړي او کۀ چرې زۀ د هغوي نه هم خلاص شوم نو د انگريزي فوځ مقابل به کوم. په ټولو خبرو چې ما غور کولو نو ماته د ژوندون ډير کم اميد وۀ کۀ چرې خداي پاک يو عاجز انسان بچ کول غواړي نو هغۀ له د ټولې دنيا نه ويړه کول پکار نه ده زما زړۀ دومره مضبوط وۀ چې کۀ د ټولې دنيا مقابلۀ راته پيښه شوې وې نو هغوي به ماته دا شان ښکاره شوي وو لکۀ چې چينجي د چا د پښو د لاندې وي. زۀ دا د خداي په نوم وایم دا هسې بهادري نه ده بلکې يو خاص احساس دی چې هغۀ ماله را کړې دې زۀ ټولو صادقانو ته دا صفا صفا وئيل غواړم چې ماسره څۀ څۀ واقعات پيښ شول دا زما د ژوند تجربه ده چې کۀ څوک د خداي پاک په کار کښې په ايماندارۍ زړۀ ولگوي نو هغه به يقيناً هغوي له کاميابي ورکړي زما د دې عقيدې دا نتيجه ده چې زۀ نن ورځې بادشاه يم.

سبا سحر مې توکل په خداي وکړو او د شهزاده حسن د فوځ مقابلې ته وروتم دولس ميله مزل مو وکړو او ما دولس زره سړي د دشمن سره د دولسو نشانو نو وليدل چې ما طرفته راروان دي. هر کله چې مونږ يو داسې مقام ته ورسيدو چې زما او د هغوي تر منځه يو ميل فاصله پاتې شوه نو زۀ حيران پاتې شوم چې دشمن په مختلفو اطرافو په خوریدو ورو ورو لاس پورې کړو لکه چې په هغوي چا جادو پوک وهلي وي. زۀ هيڅ پوه نه شوم چې دا څۀ چل وشو په دې اثنا کښې د بدخشان د مير چې د شهزاده حسن تر بور وۀ د سورو يوه دسته د بل طرف نه راروانه وه او د خداي پاک ثنائ وئيله ما خپلو سورو ته وئيل چې هم دلته ودریږئ چې کوم ځای يی او زۀ يو څو سردارانو سره د دوی په طرف وړاندې شوم چې پته ولگوم چې د دې سورو نيت څۀ دی چې زۀ هغوي ته راوړسیدم نو هغوي ماته وئيل چې مونږه د عبدالرحمن سلام له راغلي يو ما هغوي ته په جواب کښې وئيل چې کۀ چرې تاسو د هغۀ اطاعت منلو ته تيار يی نو تاسو هغۀ له په وړو وړو ټولگو کښې راشئ هغوي يو څو مشران منتخب کړل او ما سره واپس راروان شول په دې ما هغوي ته ووي چې زۀ سردار عبدالرحمن يم هغوي حيران پاتې شول او ماته ي سلام وکړو او رانه ي تپوس وکړو چې کۀ ستا رضا وي نو مونږ به د شهزاده حسن فوځ پسې لاړ شو او مړۀ به ي کړو ما ورته په جواب کښې ووي چې زۀ د مسلمانانو قتل له نه يم راغلې بلکې د جهاد دپاره راغلې يم ما هغوي له تسلي ورکړه

چې دا قسم سواره چې په تېښته روان وي کۀ چې دوی زما دوستان شي نو زۀ به دوی ځان سره د انگریزانو برخلاف د جنگ دپاره روان کړم.

زۀ رستاق کښې داخل شوم او د ښار نه بهر د میر په قلا کښې مې ډیره ونيوه او هم په هغه ځای کښې به مشران زما د ملاقات دپاره سره د تحفو او دوستانه اطمینان ورکولو دپاره راټلل ما به هغوي له خلعتونه ورکول او هغوي زما وفادار رعایا شول. هم یو هوښیار سره پوهیدم شي چې څرنگ ما په یوه ورځ کښې د شلو زرو سړو زړونه مسخر کړل ځکه چې د خلقو زړونه د خدای پاک په لاس کښې دي او هغه د هغوي زړونه په دغه ورځ ما طرف ته راواړول. خلقو او مشرانو په خپلو کښې یوه جرګه وکړه او ماله یی تحفې راوړې ما هغوي ته حکم وکړو چې دوه زره سواره او یو زر ملیشیا په یو څو ورځو کښې راجمع کړئ او فیض اباد ته یی د میر بابا جان د کمان لاندې واستوئ. د دې حکم هغوي تعمیل وکړو او دسته هغې قاصد سره روانه شوه چې چا زما دپاره وپوښي دا کار کړم وۀ او شهزاده حسن هغه قیدی کړم وۀ هغه اوس یوه چیتی ځان سره واخسته چې په هغې کښې ما دا شان لیکلي وو:

”اے مسلمانانو زۀ د افغانانو برخلاف جنگ دپاره نه یم راغلې ځکه چې هغوي سوچه مسلمانان دي بلکه زۀ د غزا دپاره راغلې یم په دې وجه دا ضروري ده چې تاسو ټول زما د احکامو تعمیل وکړئ درحقیقت د خدای او د هغه د پیغمبر صلي الله عليه وسلم احکام دي مونږه ټول د خدای پاک بنده ګان یو لیکن غزا په مونږه ټولو فرض ده.“

ما په دې چیتی دا شان دستخط وکړو د یو مسلم د طرف نه او وۀ مې لیکل چې امید دے تاسو به ما سره د دوستانو په شان کار وکړئ. دا چیتی د خلقو په نوم وه. یوه بله چیتی مې د مشرانو او میرانو په نوم ولیکله او میر بابا له مې ورکړه د هغې مضمون دا وۀ:

”میر شهزاده حسن د فیض عام خلقو او سردارانو زۀ تاسو ته خبر درکوم چې زۀ د فیضه د فیرنګیانو د لاس نه د ازادولو دپاره راغلې یم کۀ چې زۀ په دې کار کښې په صلح کامیاب شوم خو ښه په ښه ګڼې نو مونږ به اړومرو جنگ کوؤ. تاسو ټول میران یی او پکار نه دي چې تاسو د سوچه مسلمانانو ملک د فیرنګیانو په لاس کښې پرېوډئ. کۀ چې هغوي مونږ نه ملک وگټلو نو زموږ نوم به ورک شي او د دنیا خلق به وائي چې په میرانو کښې نه شرم وۀ او نه قومي ننگ او د بې اتفاقی په سبب د هغوي نه هم ملک لارو او هم مذهب. او میرانو زما نصیحت واورئ کۀ چې تاسو زما خبره وانه وریده نو بیا دا زما ښکاره فرض دي چې په تاسو هم زۀ غزا وکړم ځکه چې تاسو به بیا کافر یی. د دې دپاره په زړۀ کښې فیصله وکړئ چې یا خو تاسو د خدای پاک او د محمد صلي الله عليه وسلم په مرسته ودرېوئ او یا د جنگ دپاره تیار شی.“

سردارانو او خلقو چې زما چیتی ولوسته نو خپل میر له لارل او ورته یی ووي چې دابه

ټيک وي که مونږ د عبدالرحمن اطاعت قبول کړو او په دې طريقه مونږ خپل ملک د فيرنګيانو د لاس نه بچ کړو. ليکن د هغوي مير په جواب کښې ووي چې زه د کشمير د سکھانو دوست یم او په نسبت د دې چې زه د يو مسلمان اطاعت قبول کړم دا غوره ګڼم چې هلته لاړ شم. د دې په جواب کښې د قوم مشرانو ووي چې که چرې مونږ ته دا معلومه وي چې ته د هندوانو يو سره یی نو مونږ به ته هيچرې مير کړی نه وي. او د دې دپاره دا به ښه وي چې ته کشمير ته څومره چې د تانه زر کيدی شي لاړ شه. دغه رنگ دا احمق مير د جترال او د لداخ په لاره خپلو بچو او د کور خلقو سره کشمير ته لاړو. ليکن لږه موده پس هغه مړ شو او خپل ټول د کور خلق یی بي ماله پريښودل. د دې برخلاف د قام خلقو زما اطاعت قبول کړو.

د دې نه يو څو ورځې پس ما يوه چيتی مير سلطان مراد چې د قطغن مير وه ته وليکله چې زه د افغانستان ملک د فيرنګيانو د لاس نه د ازادولو دپاره راغلې یم او د هغه نه مې تپوس وکړو چې آيا ماته به په خپل ملک کښې د تيريدو دپاره لار راکړې او ما سره به د سرو او د روپو امداد وکړې؟ هغه ماته دا شان جواب راکړو:

”په مونږ کښې نه د انګريزانو د خفه کولو او نه هغوي سره د جنگ کولو طاقت شته د دې دپاره مونږ تاله په خپل ملک کښې لاړ نشو دز کولی.“ د دې نه ما هغه له دا جواب ورکړو چې په دې قسم فيصله کولو سره تا ځان کفارو سره يوځای کړو نو ماله پکار دي چې تا سره هم غزا وکړم. ليکن چونکې ما د هغه رايه نه شوه بدلوي د دې دپاره ما قريباً يو زر واره خطونه د بلخ د بلخ په نوم باندې وليکل. د دې چيتو مضمون دا وه: ”اے د افغانستان خلقو، زه تاسو خبروم چې زه قطغن ته درتله غواړم. هر وختې چې راغلم نو ستاسو مير سلطان مراد به تاسو ما سره کيدو ته پرې نه ږدي.“

دا اشتهارونه ما د يو سړي په لاس وليږل چې د فقيرانو په جامه کښې وه او هغه ته مې ووي چې دا اشتهارونه پنه جوماتونو، په کوڅو او په چارنو کښې وويشه خلق به پخپله هغه بيا مومي او زما دپاره به مير سلطان سره وويني. ماله اوس د بدخشان د معاملاتو ذکر کول پکار دي لکه چې څه رنگ ما ورومې ذکر کړی دی ما د خپل تره زامنو سردار سرور او سردار اسحاق له د هغوي د لارې خرڅ، شپيته کارتوسي دنباله توپکونه، دولس زره کارتوسونه او د ترکمان خلقو په نوم خطونه ورکړي وو ما هغوي ته دا هدايات ورکړي وو چې د سمرقند نه د ترکستان په طرف روان شي.

ماله دلته د دې خبرې ذکر کول هم پکار دي چې د وردګ قبيلې يو سره غلام حيدر نومې د شير علي په زمانه کښې د کرنيلي عهدي ته رسيدلی وه او هر کله چې يعقوب امير شو نو هغه هم دغه عهده لرله. هر کله چې يعقوب سرلوي کيوکري کابل ته په طور د انګريزي

سفیر را وستو نو هغه غلام حيدر د بلخ وائسراي او گورنر جنرل مقرر کړو. دې غلام حيدر په خپل نوي حيثيت کښې قادر خان نومې يو قزلباش د شبرغان گورنر او يو سرې غلام معز الدين انصاري د سرپل گورنر او محمد سرور د اخشي گورنر مقرر کړل. هر کله چې زما د تره زامن سرور، اسحاق او عبدالقدوس تر کستان ته راوړسیدل نو غلام حيدر قريباً دوه زره يا درې زره قزلباش سواره بغير د خلقو د علم نه په خاموشي سره ورواستول او هغوي ي قيديان کړل. زما د تره زامن د دې نه په وخت خبر شول ليکن چونکې هغوي جنگ نشو کولې نو هغوي د بلخ لاره پريښوده او د شبرغان طرف ته روان شو. او د هغه ځاي نه ي گورنر سره چې هغه هم قزلباش وه خط و کتابت شروع کړو. ممکن ده چې دې گورنر هغوي له د امداد څه اميد ورکړې وې ځکه چې هر کله شبرغان له ورسیدل نو ناوخته او تياري وه. سردار دا اراده ظاهره کړه چې زه ښار ته د گورنر د ليدو دپاره ځم. د هغه وروڼو ټولو هغه ته ووي چې دا د بې وقوفۍ کار مه کوه. ليکن هغه د خپل يو نوکر شربت نومې د خوست په خلې پسې لاړو. هغه ده ته ووي چې دا خلق به تا ضرور دننه قلاته پريږدي او که نه وي نو زه ي اولم. په دې سبب هغه او د هغه نوکر يو اڅي قلاته لاړل. د ښار دروازي له چې هغوي ورسیدل نو هغه ي وډبوله او د دروازي څو کيدارانو چې تپوس ترينه وکړو نو هغوي ورته ووي چې مونږ د جنرل غلام حيدر خان د طرف نه د ښار گورنر ته يو خط راوړې دې. هغوي ته سمدستي اجازت وشو ليکن د دروازي کار د سرور پيژندو او د هغه نه ي تپوس وکړو چې ستا ښار ته په راتلو کښې اصل مقصد څه دې؟ هر کله چې سرور ټوله قصه بيان کړه نو د گارډ افسر هغه ته ووي چې پښې وباسه گڼې نو گورنر به دې گرفتار کړي ولې که چرې ته سبا له خپلو سرور سره بياراغلي نو زه او دا خلق به ستا اطاعت قبول کړو. چونکې سرور ته پته وه چې ما بدخشان اخستې دې هغه د گارډ دې خبرې ته غوږ کښيښودو او وي وئيل چې گورنر ماله دعوت راکړې دې او زما لاس پښې به ښکلوي. او په ډيره مينه به زما اطاعت قبولوي. مختصر دا چې څه وخت هغه د گورنر مخې له راغې او د هغه لاس او پښې ي وتړل او ډير په خاموشي سره ي هغه د يو کرنيل او د هغه د سرور د پهرې د لاندې د دشت ارزانه په لاره مزار ته غلام حيدر خان سره واستولو. دوي ټول ټولې سره د دې بدنصيب قيدي د سبا خبرې سره ده دادي ته ورسيدو او يو قاصد ي وړاندې غلام حيدر له سره د دې پيغام وليږلو. جرنيل خپلو مشيرانو او سردارانو سره مصلحت وکړو او په دې نتيجه ورسیدل چې د ټولو نه ښه خبره دا ده چې سرور د دنيا نه فوراً ورک شي ځکه چې دا ويره ده چې که چرې په شبرغان کښې د هغه د راتلو خبر خور شو نو هسې نه ازبک او د غره نور قبائل بغاوت وکړي. د دې فيصلې په وجه غلام حيدر خپل وزير رضوان او يو درباري غلام معز الدين د سردار د قتل دپاره مقرر کړل. هغوي د دې حکم تعميل وکړو او د سرور نعش ي په ده دادي کښې د يو ديوال لاندې

بنج ڪرو او دهغه سري غلام حيدر له دهغه د حڪم د تعميل په ثبوت ڪښي يوروي .
 په دې اثنا ڪښي هر ڪله چې عبدالقدوس او اسحاق د خپل ورور بابت څه نور څه وانه
 وريدل نو ميمني ته لارل . د دې ښار والي چې دلاور خان ي نوم وه خپل تر ڪمان رعايا ته حڪم
 وکړو چې دوي قيديان کړي او ماله ي راولي . دوي د دې نه انکار وکړو او وي وئيل چې دا د
 عبدالرحمن د تره زامن دي او تر مرگه پوري به ي مونږ خدمت کوو او دوه زره کوره دې
 سردار سره يو ځاي شول ليکن چونکي گورنر دا غوښتل چې په څه شان دوي قيد کړم . د دې
 دپاره هغه هغوي په څه بهانه هرات ته وليږل چې محمد ايوب خان په هغه ځاي ڪښي وه او
 هغه هم دا کوشش کولو چې زه هم دوي قيد کړم . غلام حيدر ته چې د سرور سر راوړسيدو نو
 هغه سلطان مراد ته وليکل چې فوځ لگي شو او سرور ي مړ کړو او زه اميد کوم چې ته به هم
 عبدالرحمن قتل کړي . او يا ماله به ي قيد راوليږي . ولي سلطان مراد هغه ته په جواب ڪښي
 وويل چې عبدالرحمن په بدخشان ڪښي دمي او زما دوس نه بهر دمي .

لوستونکو ته به ياد وي چې ما مير بابا فيض اباد ته ليږلي وه . يو څو ورځي پس ما هغه
 ته وليکل چې ته سره د فوځه رستاق ته واپس شه . او غرض زما د دې نه دا وه چې دا دواړه
 فوځونه يو ځاي شي او زه د قطن په ميرانو باندې غزا وکړم . ځکه چې هغوي دا نه غوښتل
 چې مسلمانان دې په دنيا ڪښي ترقي وکړي . مير بابا ماته وليکل چې دابه ښه وي چې ته
 پنځيله فيض اباد ته راشي او خان خلقو ته وښيي او د دې نه پس بيا قطن ته روان شه . په دې
 وجه زه فوراً روان شوم او خان سره مې مير محمد (چې ما د رستاق گورنر مقرر کړي وه) او
 څه مشران او دوه زره سواره واخستل چې مونږ آرگو نومې يو ځاي ته ورسيدو نو مونږ ارام
 وکړو هغه شپه زما چائې پنځوونکي زه راوېش کړم او ما ته ي وي چې نيم برېښه سره چې په
 شکل ڪښي پاگل شان ښکاري او ستا د کتو اجازت غواړي . ما دا سره راوبللو او هغه ماله
 يوه چيتي راکړه چې دهغې مضمون دا وه:

”زه د دې چيتي ليکونکي يو پښتون سوداگر يم او دا مې اوريدلي دي چې مير بابا
 خان د بدخشان يو څو سردارانو او خپل سکر دبير سره مصلحت کړي دمي چې تا گرفتار
 کړي او فيرنگيانو له دې واستوي په دې طريقه به د بدخشان حکومت د مخکښي دپاره د
 هغوي په کور ڪښي پاتې شي . د خداي دپاره فيض اباد ته راشي .“

زه دير ناقلاړه شوم او ټوله شپه مې مختلفو تجاويزو باندې غور وکړو او سحر مې
 محمد عمر سره د رستاق د نورو سردارانو راوبللو او دهغوي نه مې صلاح واخسته هغوي
 چيتي ولوسته او په جواب ڪښي ي وويل چې مير بابا يو ناشکر گزار او بزدل سره دمي او
 دې ڪښي هېڅ شک نشته چې دا سوداگر په راستي دمي او دهغه خبره درست ده . محمد
 عمر وويل چې زه خو هميش د مير بابا دشمن پاتې شوم يم او زه فيض اباد ته نه ځم ما په

جواب کښې وويل چې که ته واپس تلله غواړې نو تلې شې لیکن زه پنخپله لاره هم خکه چې زه د میر نه نه ویرېږم له دې کبله ما هغه له رخصت ورکړو چې خپل سواره خان سره بوخه او رستاق د حملې نه محفوظ وساته او بیا هغه روان شو. ما عبدالله هم واستولو چې د ده نقل و حرکت ته گوره او ماته رپورټ راکړه ما په خدایه توکل وکړو او پنخپله لاره روان شوم چې یو څو میله لاړو نو مونږ رزکان نومې یو غره ته ورسیدو هلته مونږ شپږ زره سواره ولیدل چې میر بابا یې مخکښې دې او هغوی مونږ طرف ته را روان دي. ما خپلو سورو ته ووي چې تاسو ودریږئ او زه وړاندې ورځم نو که چرې تاسو ولیدل چې دا سواره مونږ سره په خرابه طریقه پیش راغلل نو تاسو پرې ډزې وکړئ بیا زه په پویه مخکښې لارم او هر کله چې زه پوهه شوم چې دوی ما سره په مینه محبت پیش راغلل نو ما خپلو سورو ته اشاره وکړه چې راځئ ما سره یو ځای شئ. ما د فیض اباد سورو سره خبرې وکړې او ورته مې وویل چې ما اوریدلي دي چې تاسو ډیر ښه سواره یئ او زه به ډیر خوشحاله شم که تاسو گهوړ ډوړ وکړو. په دې هغوی گهوړ ډوړ شروع کړو او ما خپلو سورو ته په پښتو کښې ووي چې میر نه تاو شئ په دې طریقه مونږ روان شو او میر زموږ په منځ کښې وه تر دې چې مونږ فیض اباد ته ورسیدو او ما خپلو سورو ته حکم وکړو چې په قلا قبضه وکړئ او ما دیر ش تنه سواره په دروازه پهره دار مقرر کړل.

درې ورځې پس میر بابا له د غلام حیدر یو خط راغی چې تا ولې عبدالرحمن ما له قیدې نه دې رالیرلې هم په دغه ورځو کښې هغه له د شاه بخارا یو خط سره د خلعتونو ، څلورو اسونو او سنهري سامان راغلو. شاه بخارا میر بابا ته دا لیکلې وو چې جنرل غلام حیدر زما خیرخواه دې او هغه ماته د خپل ملک د حواله کولو وعده کړې وه نو پکار دي چې ته سمدستي عبدالرحمن چې د روس نه راتښتیدلې دې د دې دپاره هر چا چې هغه قتل کړو نو سزا به نه بیامومي. میر بابا چې د خدای نه منکرو او ټول ایمان یې په دولت مندو خلقو او د هغوی په دولت باندې وه زما برخلاف د بدخشان د خلقو په پاڅولو کوتې پورې کړې. یوه ورځ هغه ماله راغی او ماته یې ووي چې راځه چې ښکار له لار شو خکه چې خواو شا کښې ډیر تنزري دي. ما د هغه خبره ومنله لیکن تېوس مې ترې وکړو چې فوځ به حسب وعده کله واپس کیدو دپاره تیار شي د دې په جواب کښې هغه ووي چې ما له شل زره پوښه راکړه چې خلقو له بدې ورکړم ولې ما هغه ته ووي چې زه روپی د انگریزانو برخلاف د جنگ د خرڅ اخراجات دپاره بچ کوم او د دې ماته ضرورت نشته چې سواره په بدو باندې خپلې نوکری کښې واخلم خکه چې لس زره قطغني او لس زره رستاقی خو د ورومې نه ما سره موجود دي اودا مې یقین دې چې څه وخت زه کابل ته ورسم نو لکونه پښتانه به ما سره شامل شي. واقعاً دا وه چې د کومو بکسونو متعلق د احمق میر دا خیال وه چې دا د سرو زرو نه ډک دي هغه د

کارتوسونو نه دک وو او زه تپول تال د يو زر پوندو په دنيا کښې مالک وم. مونږ چې په ښکار باندې د تلو انتظام وکړو نو زه يو بدخشاني خبردار کړم چې مير تا سره دوکه کول غواړي ځکه چې هغه خپل سکر او سردارانو سره دا مصلحت کړې ده چې تا گرفتار کړي او په بله ورځ دې قتل کړي. د دې خبرې په اوریدو سره ما خپلو دیرشو سړو ته حکم وکړو چې تاسو به ما سره ښکار له ځي او هدايت مې ورته وکړو چې مير بابا ته گوري او په هغه باندې ډزې کولو ته تيار اوسئ مگر تاسو ترهغې په هغه ډز مه کوئ تر څو پورې چې ما خپل رائفل هغه ته نيغ کړې نه ده. د دې هداياتو ورکولو نه پس زه مير بابا سره شامل شوم او غرونو ته روان شو. مونږ چې د غره ويخ ته ورسیدو نو ما وليدل چې پنځه سوه نور سواره مونږ سره شامل شول د مير پياده سړي هم دا شان په وسله پړ وو لکه چې جنگ دپاره تيار وي هر کله چې مونږ وليدل چې تنزري نشته نو ما مير بابا ته چې زما گس لاس ته وه وويل چې څه وختې زه د بدخشان نه راتلم نو ما دا اوریدلي وو چې ستا زما د گرفتاری اراده وه او ستا دانيت وه چې ما ښکاريانو ته حواله کړې او دغه شان ته د هغوي يو خدمت وکړې. نو که چېرې دا رښتيا وي نو تا دپاره د دې موجوده موقعې نه بله ښه موقع د گرفتاری نشته بيا ما خپل توپک د مير بابا سينې ته نيغ کړو او زما شلوتنو سړو خپل توپکونه د هغه ملگرو ته نيغ کړل هغوي تپول په دې وپريدل او چغې ئې کړې چې مونږ مه وژنئ مونږ د مير هيڅ پروانه کوؤ هم تا هغه په مونږ مقرر کړې ده. د مير بابا په حقله د هغوي په رويه زه خوشحاله شوم او ما نور هيڅ ونه کړل او واپس راروان شوم. درې ورځې پس ما آشان عزيز چې د رستاق يو مشر وه مير بابا له وليږلو او هغه مې مدعو کړو چې ما سره يو ښه غوندي ماښام تير کړه هغه درې سوؤ مسلح سړو سره راغی ليکن زما پهره دارو هغوي ته د راتيريدو اجازت ور نه کړو او وي وويل چې د دې خلقو دننه تگ ضروري نه ده او نه مناسب ده. البته ته خان سره دیرش تنه سړي بوتلې شې مير دومره خفه شو چې هغه تپولو پښتنو ته په کنځلو گوتې پورې کړې او خپلو سړو ته ئې حکم وکړو چې په فلا په زور قبضه وکړئ او خپل بگلچي ته ئې حکم وکړو چې د فائر کولو بگل وغړوه هغوي ورومې دروازه په يوه هله باندې واخسته ليکن زما پهره دار په جلدې سره واپس راغلل او دننه دروازه ئې قلف کړه او يو نوکر ماله په دؤ دؤ راغلو او ماته ئې ووي چې مونږ تباه شو.

زه ناست وم او پرانستې جامې او يو واسکت مې اغوستې وه ليکن په جيب کښې مې يوه اووه ډزې تماچه پرتله وه زه پاڅيدم او سره د سړو دروازې له روان شوم او پنځه زره سړي مې مسلح بهر وليدل. ما خپلو نوکرانو ته وويل چې د دومره ډيرو سړو په مقابلې کښې جنگ کول ناممکن دي. د دې دپاره زه به بهر وخم او په دې جم غفير کښې به يو ځای شم چې ما خلق ونه پيژني او که چېرې د شناخت کيدو نه ورومې ورومې ما مې د خت نه

راونيو لو نو مونږ به بچ شو ليکن ڪه زه قتل شوم نو زه تاسو د خداي په امان ڪښي پريږدم او بيا ستاسو خوښه ده چي جنگ ڪوي او ڪنه. زه بيا د دروازي نه ووتم او تماچه مې د لوي ڪوټ په ليستوني ڪښي پټه کړه.

په ډير لومړۍ قسمت باندې زه د ټولو سړو نه تير شوم او هيچا ونه ليدم او د مير خواته راغلم بيا مې هغه د شاد طرف نه د خټ نه راوښو او د هغه په لويږنده مې تماچه ڪښيښوده. ما ورته ووي ”اوس صبر وکړه دا هم پښتون دمي چي تا ورته ڪنځل کول توره وغورځوه ګڼې ولم دي.“ مير بابا چغه وويسته او منت ي وکړو چي تماچه رانه لرې کړه او وي وئيل چي هله به توره غورځوم ليکن ما د هغه خټ نور هم ټينګ راتاؤ کړو تر دي پوري چي اخر هغه خپله توره په زمکه وغورځوله بيا ما هغه ته ووييل چي خپلو سړو له حکم وړ کړه چي د قلا نه بهر راوځي دا هم هغه ووي او ما خپلو سړو ته په پښتو ڪښي ووييل چي په بهرني دروازه هم قبضه وکړي ما مير ته ووي ”ماته په خپل کور ڪښي په طور د دوست ميله کړي تا ولې ما سره دغه شان د دغا بازی سلوک وکړو“ او بيا ما د بدخشان خلقو ته مخ واپرلو او ورته مې ووييل چي تاسو ما دپاره جنگ کول غواړي او ګه د دي بز دل سړي دپاره چي خپل لاسونه هم نه شي خوځولې خلقو چي خپل مير وليدو چي قريب الموت دمي نو وي وئيل چي ”تا دپاره“ په دي ما هغوي ته حکم وکړو چي ځي خپلو خپلو کورونو ته لاړ شي هر کله چي هغوي زما د هداياتو تعميل وکړو نو ما مير سره د لسو سورو (د مير) خپل کور ته روان کړل او د هغه ښځې او د کور خلقو ته مې حکم وکړو چي ما له دلته ډوډي را کړي په بله ورځ زه قلا ته واپس شوم او تر ډيره وخته پوري مې ارام وکړو او د خداي پاک شکر مې وښکو چي بچ شوم.

ماله ذکر کول پکار دي چي مير بابا او مير عمريو بل سره دشمنان وو او ما ډير کوشش وکړو چي دا دواړه ميران زه بيارضا کړم اخر کار زه کامياب شوم او مير عمر خلور زرو سړو سره فيض اباد ته راغی او د ښار نه بهر جوزون نومې ځاي ڪښي ډيره شو ماله بيا يو خط راغی چي زمونږ د دواړو (مير بابا او د مير عمر) دا اراده ده چي مونږ يو بل له د خپلې نوي جوړې شوې دوستي په ثبوت ڪښي خلعتونه ورکړو. او هغوي ماته دا سوال کړم وۀ چي ته هم په دي رسم ڪښي شامل شه. ما دا خبره منظوره کړه او زه د دواړو ميرانو په منځ ڪښي ڪښيناستم او زمونږ په منځ ڪښي د مصر و يوه لويه ټکړه او د متايي پتنو سونه پراته وو هر کله چي ميرانو په يو بل باندې خلعتونه وغورځول او يو بل سره د دوستي اقرارونه وکړل نو مير بابا ماته د عکس نه ووي ”اوس چي مونږ دواړه وروڼه سره يو ځاي شو نو مونږ د مصر د دالي په خپله ڪښي تقسيمولې شو“ هر کله چي هغه دا خبره وکړه نو زه پوهه شوم چي د هغه اشاره ماته ده نو ما ورته ووي ”تاته به پته ولگي چي دا يو ګران کار دمي.“ او حکم مې وکړو

چي د مصر و دا دالي لري کړي د دي نه يو خو گيتي پي زه د هغوي نه رخصت شوم ليکن ما سره فکر وه چي هسي نه دا سري زما برخلاف د دغا بازی نور سازشونه جوړ کړي او هر خومره چي به ما د روانيدو تجويز کولو هغه هومره به هغوي بهاني کولي.

په دغه ورځو کي کوم اشتها رونه چي ما په بلخ کي چار چاپيره تقسيم کړي وو د فوخيانو لاس ته ورغلل او هغوي غلام حيدر ته سوال جواب وکړو چي مونږه د مير سلطان مراد برخلاف غزا کول غواړو ځکه چي هغه د فيرنگيانو دوست دى. غلام حيدر ته د مير سلطان مراد نه د ملک د لاندې کولو يو معقول عذر په لاس ورغى او د دي نه علاوه غلام حيدر دا خيال وکړو چي چونکي عبدالرحمن ي په خوا کي پروت دى نو هغه به ويريږي چي هسي نه دا فوځ برخلاف راشي. او د دي نتيجه به دا وي چي د بدخشان خان عبدالرحمن قيد کړي چنانچه هغه خپل وراره پنځه پلتنو او دولس سوه سورو او پنځه توپخانو سره راواستولو چي د سلطان مراد برخلاف جنگ وکړي هرکله چي دا فوځ تاشقرغان ته راوړسيدو نو دي سورو دا خبرې پخپله شروع کړي چي مونږ له پکار دي چي مير له سزا ورکړو ځکه چي هغه عبدالرحمن پرې نښودو چي مونږ سره يو ځاى شي او جهاد وکړي.

سلطان مراد چي په دي خبره خبر شو نو هغه مير بابا او محمد عمر ته وليکل چي عبدالرحمن نور مه ايساروي گني فوځ به زما نه هم بدل واخلي اوستاسو نه هم. دا چيتي زما په بي علمي کي هغه استولې وه ولي ما له هم هغه يو خط راواستولو چي ته قطع ته راشه ځکه چي زما اراده ده چي تاته په گرمجوشي پخپل راغلي ووايم چونکي ماته د ورومبي چيتي خو علم نه وه زه د دي خپلي چيتي په راتلو دير حيران شوم او ما په زړه کي ووي چي مير سلطان مراد خبر ورومبي زما په راتگ باندې خفه وه نو اوس ولي هغه ناساپي خپله رايه بدله کړه او زه ي مدعو کړم چونکي د مير سلطان مراد قاصد ته پته ولگيده چي زما شک پيدا شو په دي وجه هغه ماته رښتيا خبره وکړه او ټوله قصه ي راته وکړه. ما په جواب کي ورته ووي چي مونږ به سباله روان شو او محمد عمر هم ما سره تلو ته تيار شو. ولي مير بابا وويل چي زه به پسته درشم. ما هغه ته حکم وکړو چي خان سره پنځوس توپک او پنځوس اسونه زين کړي او قيزه کړي د پنځوسو پښتنو دپاره چي ما د قيد خانې نه خلاص کړي وو راوله زه دوه ورځي پس روان شوم او د بدخشان مشهد ته چي د کشم په نوم بللې شي راوړسیدم. يوه بله زړه قلا چي قلعه جعفر ي ورته ويل هم په لاره راتله. او باوجود د دي چي د سلطان مراد قاصد په دي اصرار کولو چي مونږ له شواشو مخکي تله پکار دي ولي ما مخکي د تلو نه تر هغې انکار وکړو تر څو چي مير بابا او درستاق سواره ما سره يو ځاى شول نه وي. د دي نه زما اصلي مراد دير کول وو د دي دپاره چي مير سلطان ته مناسبه سزا زما د ايسارولو په جرم کي ورکړي شي.

شهر ورځې پس ما ته خبر راغې چې د بلخ لوڅ سلطان مراد له شکست ورکړو او هغه سره د خپل کور د خلقو او د قولا ب سابق بادشاه سره وتښتیدو. مونږ له لږ ساعت پس خبر راغې چې هغوي مونږ طرف ته په تیښته را روان دي او زموږ خواته رارسیدلي دي ما چې دا واوریدل نو ما عبدالله څلویښتو سوړو سره د هغه د استقبال دپاره ولیږلو هر کله چې هغه راوړسیدو نو ما د هغه طبع تسلي وکړه او ورته مې وویل چې زه به تاسو ته هیڅ نقصان نه در سوم او که چرې زما په وفاداری خدمت وکړئ نو زه به در سره ډیر د مهربانی سلوک وکړم. ما سلطان مراد سره اقرار وکړو چې هر کله زه بیا د حکومت خاوند شم نو د قطغن حکومت به تاله در کړم چنانچه ما هغه عبدالله او شپږو سوړو سره تالیخان ته ولیږلو چې ته زما د طرف نه خلقو ته د دوستی اطمینان ورکړه. زه هم سمدستي هغوي پسې روان شوم او تالیخان ته په دوو ورځو کښې ورسیدم.

اووم باب

د عبدالرحمن خان افغانستان ته رسیدل، د ځنې سر کرده سردارانو سره خبرې اترې کول، او په خاص خاص ځایونو قابض کیدل، د زرگونو غازیانو د عبدالرحمن سره شاملیدل، د انگریزي ریزیدنټ گرفتن د طرف نه خط و کتابت کیدل، د برطانوي حکومت او حکومت هند د عبدالرحمن په امیر کیدو راضي کیدل، او د ده د امارت اعلان کول، د انگریزي فوځونو د افغانستان نه روانیدل، او د امیر عبدالرحمن خان هغوي ته د هر قسم سهولت ورکولو کوشش، د سردار ایوب خان د هرات په طرف تلل، د افغانستان د حکومت مکمل اختیارات د امیر عبدالرحمن خان په لاس راتلل او په دې شان د افغانستان د دویم لام خاتمه کیدل.

هر کله چې دا کارروائي جاري وه نو غلام حیدر خان نیم بلخي فوځ سره چې د هغه برخلاف ی د سردار سرور خان د قتل په وجه بغاوت کړی وه په جگړه نښته وه. هغه تخت پل ته سره د دریو پلتنو توپخانې، درې زره د رسالې د سوړو او یو زر پیاده ملیشیا سره روان شوی وه. باغیانو د تخت پل په قلا کښې پناه اخیستې وه چې زما پلار او دوست محمد خان جوړه کړې وه. او پنځه کاله د هغې په جوړیدو کښې لگیدلي وو. زما یاد شي چې هر کله زه د دولسو کالو ووم نو خلقو به د دې قلا خبرې کولې او اوس زه د درې څلویښتو کالو یم. ماته هغه ټولې خبرې دا شان یادې دي لکه چې پرون ما وریدلې دي. دا قلا په دې نیت جوړه شوې وه چې که چرې مونږ نه کابل لاړو او د یو غیر ملکي حکومت نه مونږ ته د پناه اخیستو ضرورت پیش شو نو چې شاهي خاندان په دې قلا کښې پناه واخلي او په دې سبب دا قلا ډیره مضبوطه وه. او ډیره ښه جوړه شوې وه. غلام حیدر د قلا نه بهر و سیدو او دننه په باغیانو ی کوله باري شروع کړه. لیکن د وړدې مقابلې نه پس چې په هغوي کښې یو فریق ته هم په

لاس څه گټه نه وه راغلې باغيانو په زوره او از وکړو مونږ بغاوت نه دې کړې بلکې مونږ د غلام حيدر او د قزلباشو برخلاف په دې وجه جنگ کوو چې هغوي ستاسو او زمونږ د بادشاه زوې په ده دادي کښې وژلې دې. مونږ له پکار دي چې مونږ د شاهي خاندان وفادار اوسو فوځ چې دا واوريدل نو هغوي جنگ پس کړو او په جرنيل او قزلباشو ئې حمله وکړه. او هغوي ټول سره د دوو سوو بادي گارد د مزار طرف ته وتښتيدل. فوځ جغت ورپسې تعاقب شروع کړو او دا شان کلک ورپسې شول چې هغه د دريائې آمو او دره آبدو په لاره بخارا ته په تښتيدو مجبور شول. او ټول مال اسباب او د کور خلق ئې د سپاهيانو په رحم پريښودل. هغوي د قزلباشو او د هغه ټول مال تالا کړو او د هغوي د کور خلق ئې قيديان کړل. دې باغيانو زما دوه افسران هم د جيلخانې نه رها کړل او د اعتبار په ځايونو باندې ئې مقرر کړل. په لږو ورځو کښې تاشقرغان، قطغن، شبرغان، سرپل او د اغشې فوځونه د دې واقعاتو نه خبر شول او د غلام حيدر د لاس مقرر شوي افسران ئې گرفتار کړل. دغه وخت زه تاليخان ته شپږ زره رستاقي او دوه زره گشم سورو سره راوړسېدم هر کله چې د غلام حيدر په وراره او د هغه په جرنيلانو باندې د قندوز فوځ حمله وکړه نو د هغوي افسران وتښتيدل. ليکن د غلام حيدر وراره د فوځ د قهر او غصې نه د خلاصيدو په غرض خپل ځان وويشتو. د دې نه پس ټول فوځونه ماله راغلل او ماته ئې سلامي وکړه. زه په سجده پريوتم او د خدايې حمد مې وکړو او وې مې ويل "اے خدايه ته قادر ئې چې زمونږ ملک د کفارو د پنجې نه خلاص کړې او ستا د دې خبرې قدرت شته چې ته هغې کسانو له سزا ورکړې چې څوک هغوي سره ملگري دي او رښتوني مسلمانانو له امداد ورکړې. اے خداوند تعاليٰ ټول اختيار ستا په لاس کښې دې." هر کله چې فوځونه ما سره يو ځاي شول نو ما سردار عبدالله له چيټې ورکړه او د قندوز فوځ له مې واستولو په هغې کښې مې د هغوي د وفاداري شکريه ادا کړه او ورته مې ووي چې زه تاسو ټول د خپل دين وروڼه او د خپل ځان جزو گڼم. په اخر کښې ما ورته وليکل چې زه سردار عبدالله ستاسو د روغ جوړ تپوس دپاره دراستوم او د دې دپاره چې هغه زما د تندرستې خبر تاسو ته درکړي. تر څو پورې چې مونږ يو تر بله سره پخپله نه وي ليدلي ځکه چې زه به مجبوراً دلته يو څو ورځې پاتې يم چې د خوراک د سامان او د روپو انتظام وکړم.

زه په تاليخان کښې پاتې شوم او عبدالله دا چيټې قندوز سيند نه پورې غاړه يوره. فوځ زما د دې چيټې په رسيدو ډير خوشحاله شو او په کيمپ کښې ئې آتش بازی وکړې. او د خوشحالي نه ئې يو بل له ډوډۍ ورکړې. هغوي زمونږ د پيغمبر صلي الله عليه وسلم مبارک نفلونه وکړل او د هغه د پاک ارواح په ذريعه ئې د خدايې پاک نه دعا وغوښته چې د افغانستان مسلمانان د انگرېزانو د لاس نه خلاص کړې او د خدايې پاک نه ئې سوال وکړو

چي يا مونڙو له برے ډاڪرے او يا د هغوي زړونه زمونږو طرف ته راواړوي. ما له هم د هغوي د طرف نه يو خط راغے چي په هغې کښې هغوي ماله زما په صحيح سلامت رارسيدو مبارکي ډاڪرې وه. او وئيلي ئ وو چي زمونږو ډايقين دے چي خداے پاک زمونږو په پره دے او په دې سبب ئ ته مونږو ته راستولے ئ چي ته مونږو د يو مالک د پښو لاندې د چڅني کيدو نه بچ کړي. ما خپل خان سره د خداے پاک د دې نيکي شکريه ادا کړه چي هغه دومره زړونه زما طرف ته رااړولي وو.

ما د مير بابا د فيض اباد د مير دوؤ ورځو پورې انتظار وکړو ليکن هر کله چي هغه راونه رسيډو نو ما هغه ته يوه چيټې وليکله چي ته ولې تراوسه پورې ما سره شامل شوم نه ئ. او هغه جواب ډاڪرو چي زما په خيال کښې زما د شامليدو اوس هيڅ ضرورت پاتې نشو ځکه چي ټول فوځ ستا اطاعت اختيار کړو. ما د دې په جواب کښې هغه ته ووي چي ته ضرور راشه گڼي نوزه به درشم هغه خپلو مشيرانو سره جرگه وکړه. هغوي هغه ته وويل چي ته عبدالرحمن سره يو ځاي شه گڼي نو هغه به ستا د تباھي دپاره فوځ راوليږي. هغه د هغوي په نصيحت غوږ کښيښودو او هغه ماله شپږو زرو سړو سره تاليخان ته راغے.

په دويمه ورځ ما مير بابا، مير عمر او مير سلطان مراد ته سره د سپر سردارانو دعوت ورکړو چي زما دربار ته راشي او هر کله چي هغوي راغلل نو ما هغوي ته دا شان خبرې وکړي: "تاسو ته معلومه ده چي په موجوده وخت کښې زه په څه حال کښې يم زه د جهاد دپاره راغلے يم او زمونږو فوځ سره نه خوراک شته او نه روپۍ. د دې ملک حاکمانو له پکار دي چي هغوي د خپل خپل حيثيت مطابق روپۍ راوړي او د رعيت خلکو له پکار دي چي هغوي د سورو دپاره خرڅ خوراک په حيثيت د ميلمنو ورکړي. او د هر دوؤ کورونو نه يو گډه او يوه بوجي د غنمو يا د اوربشو په طور د پيشکش ورکيدل پکار دي. د دې نه پس به بيا زه نور تکليف نه درکوم." ما د هغوي نه تر سبا پورې جواب وغوښتو او دربار مې برخواست کړو. ما سردار اسحاق ته هم يو خط وليکلو چي ماته د هغې وخت نه چي ته ميمني نه راروان شوم دے ستا متعلق هيڅ خبر نه دے راغلے نو زه به خوشحاله شم چي که ته مزار ته راغلے او د دې ملک بندوبست تر هغه وخته پورې په خپل لاس کښې واخلي تر کومه پورې چي زه دلته مصروف يم. هغه ته زما چيټې د اندخوئ په ريگستان کښې ورسیده او چونکې هغه واوريدل چي بدخشان او قطن ما لاندې کړو نو هغه فوراً راروان شو او مزار ته په دري ورځو کښې راورسيډو. د هغه ځاي نه هغه ډا وليکل چي زه راورسيدم ليکن د فوځ دپاره ما سره خرڅ خوراک نشته.

په دې اثنا کښې ميرانو او سردارانو ماته سوال جواب راوليږلو چي مونږه ستا خبره ومنله او دا مو فيصله وکړه چي تاله دي دري لکه روپۍ نغدې سمدستي درکړو او نورې به

هم د آئنده دپاره بشرط ضرورت در کړو. او د دې په صله کښې در کړو چې مونږ د يو غير قوم د دشمن نه خلاصوي په دې وجه دومره چې زمونږ وس کيږي مونږ به تا سره امداد کړو. ما حکم وکړو چې څه د خرڅ خوراک سامان د خان اباد په قلا کښې واچوي او څه په نورو ځايونو کښې جمع کړي. ما سردار اسحاق ته هم وليکل چې که تۀ دولس زره اوبنان راواستوي نو زۀ په هغوي خوراک بار کړم او تاته به ي واپس کړم. هم دغه وخت يار محمد خان نومې يو سوداگر چې د تاشقرغان باشنده وه ماله يو څو تحفي راوړې زۀ هيڅ پوهه نشوم چې په دې دومره خلقو کښې صرف دې يو سړي ولې ماله تحفي راوړې. ماته د دې نه لږې ورځې پس پته ولگيده چې د بلخ سابق والسرايې لومې نائب د سرکاري خزانې چې په هغې کښې څلور زره طلا، لس زره بخارائي طلا، شپته زره کابلي روپۍ او د سلو سلو روپو دوه زره نوټونه تالا کولو نه پس دې سړي څخه يو څو زره پونده پريښي وو. دا روپۍ د بلخ د خزانې نه اخستې شوي دي او دا سوداگر ماله د دې خبر د را کولو دپاره راغلې وه. هغه ما خپل غلام بچه فرامرز سره (چې اوس د هرات کمانډر انچيف دی) تاشقرغان ته واستولو چې دا روپۍ په خپله قبضه کښې کړه او ماته ي راوړه چنانچه هغوي لارل او صحيح سلامت سره د دې لومې رقم راغلل.

په سباني ورځ باندې نوروز وه (يعنې د نوي کال ورځ وه) او د دې ورځې په اعزاز کښې ما حکم وکړو چې د پښتنو د قوم شپږ زره جينکي او بنځي (چې تر کمانانو د شير علي د مرگ نه پس وينځي کړي و) دې ازادي کړې شي او خپلو رشته دارانو ته دې حواله کړې شي. زما د دې حکم د تعميل نه ورومې ورومې مير بابا خان زما قاصدان گرفتار کړل. په دې خيال چې په لږو ورځو کښې به زما او د انگرېزانو مقابله ونښلي نو که چرې زۀ (مير بابا خان) د دې غريبانو بنځو په پريښودو کښې ډيل وکړم نو عبدالرحمن به ډير زر دومره مصروفه شي چې دا بنځي به ي هيري شي. زما په دې قاصدانو کښې هغه يو څو تنه چې خاموش پاتې کيدل ي نه غوښتل قتل کړل. او په هغوي کښې يو تن خان په سيند کښې وغورځولو او د خلقو دا خيال راغې چې ډوب شو ليکن هغه بچ شو او د فقيرانو په جامه کښې ماله راغې. او ماته ي دا ټول واقعات بيان کړل. ما چې دا واوريدل نو زما صبر نور مير بابا خان ته خلاص شول د دې کبله هغه ما يو څو مشيرانو سره گرفتار کړو. ما مير محمد عمر د فيض اباد گورنر کړو او د هغه ورور مې در ستاق گورنر کړو او دوباره مې د دې بنځو د ازاديدلو احکام صادر کړل. او دغه شان مې د خپلې بنځې د ورونو د رهايي احکام جاري کړل چې د شغلان په جيلخانه کښې پراته وو ما دا ټول غريبان قيديان خپلو خپلو کورونو ته وليږل او د خداي پاک شکر مې وويستو چې هغه ماله دومره طاقت را کړو چې ما خپل قوم سره امداد وکړو.

په بله ورځ زه قندوز ته ورسيدم او سپاهيانو زما په اعزاز كښې د يو د پاسه سل توپو سلامي وكړه. هغوي زما په ليدو ډير خوشحاله شول او دوه سوه هغه افسران يې زما په مخكښې پيش كړل چې زما دشمنان وو په دې اراده چې هغوي دا افسران زما د خوشحالولو دپاره حلال كړي ولې ما هغوي له د دې اجازت ورنه كړو او حكم مې وكړو چې دا خلق دې رها شي.

په بله ورځ چې ما معائنه كوله نو د يو سړي په ليدو باندې ډير حيران شوم چې هغه راوپراندې شو د سلام كولو نه پس زما په پښو پريوتو ما هغه راوچت كړو او وې مې پېژندو چې دا خو نظير محمد سرور د نظر حيدر زوى دى چې په سمرقند كښې زما نه رخصت شوى و. ورومې خو هغه ډيرې توبې وويستې ليكن څه وخت چې ما هغه ته ووييل چې ما ته معاف كړې نو هغه ماته ووييل چې زه د كابل نه راغلى يم او تا دپاره مې يوه چيټې راوپرې ده. زه خپلې خيمې ته واپس راغلم او نظير ماته ووي چې زه دا وختې د انگريزي ريزيډنټ د طرف نه په طور د قاصد راغلى يم او په هندو كښ باندې راتير شوى يم چې يخ او يخني هلته ډيره سخته وه. او واوړه د بنيادمو د زنګونو نه بره رسيدله ما چيټې پرانسته او د هغې مضمون دا شان وو:

”زما عاليجاه دوسته سردار عبدالرحمن خان،

ستا د دوست گرفن د طرف نه، پس د سلامونو نه او ستا د روغ جوړ او د خير خيزيت د غوښتنو نه زه تاته د دې خبرې اطلاع دركوم چې حكومت برطانيه د دې خبرې په اوريدو خوشحاله دى چې ته صحيح سلامت قطن ته راوړسيدم مونږ به خوشحاله شو كه چېرې ته مونږ ته دا وواى چې ته د روس نه څرنګ رارخصت شوى ي او ستا تجاوز او ارادې د څه قسم دي.“

ما دا چيټې فوځ ته ولوسته ځكه چې حكومت برطانيه سره زما د تعلقاتو د پيدا كولو دا ابتدا وه او ماته دا دانشمندي نه ښكاره كيدله چې زه بغير د فوځ د مشورې نه هغه له جواب وركړم. زه د وړانګارو خلقو نه ويريډم چې هسې نه چې هغوي دا مشهوره كړي چې عبدالرحمن انگريزانو سره د دې ملك د حواله كولو سازش كړى دى. او په دې وجه به زه تباه شوى وم. ما دا هم خيال وكړو چې دا د دې خبرې د معلومولو دپاره يوه ښه موقع ده چې حكومت برطانيه په بيروني تعلقاتو كښې ماله څومره اختيارات راكولو ته تيار دي. دا چيټې ما هغوي ته په زوره ولوسته نو بيا مې ورته ووي چې زه به خوشحاله شم كه چېرې سرداران ماله د دې چيټې د جواب په جوړولو كښې امداد راكړي. ځكه چې زه داسې هيڅ كار كول نه غواړم چې په هغې كښې ما خپلو نورو دوستانو سره مشوره نه وي كړې. په دې وجه زه دا غواړم چې د دې جواب په جوړولو كښې تاسو ټول ما سره شامل شئ. هغوي د دوو ورځو

مهلت وغوښتو او په دريمه ورځ ي ماله قريبا سل جيتي راوړې چې د ځنو مضمون دا شان وو :

”اے انگریزي قومہ تالہ ضرور زمونږہ ملک پرینودل پکار دي. مونږ به یا تاسو وباسو او یا به په جنگ کښې مړه شو.“ په بله جيتي کښې دا مطالبه شوې وه چې پيشتړ د دي نه چې مونږ تاسو سره خط و کتابت شروع کړو تاسو له پکار دي چې د تير شوي نقصانونو عوضانه او هر جانه را کړئ. بل سړي ليکلي وو چې زمونږ د توپو او د قلاگانو د تباهي په عوض کښې دي مونږ له يو سل کروړه روپۍ را کړې شي. گني نو مونږ به يو انگریز هم ژوندۍ پرې نه ږدو چې پيښور ته لاړ شي. له چې څنگه مونږ ورومې ذکر کړې وو بل سردار دا رنگ ليکلي وو اے دغابازو کفارو تاسو هندوستان هم په دغاباۍ اخستې دۍ او اوس تاسو دا غواړئ چې افغانستان هم په دغه شان لاندې کړئ مونږ به څومره چې زمونږ وس وي مقابلہ کوؤ او بيا به د روس غوندي يو بل طاقت مونږ سره ملگرۍ شي او ستاسو برخلاف به جنگ کوؤ.

مختصر دا چې هغوي ماته دا ټول خرافات او فضوليات پيش کړل. ما دا ټولې جيتي په زوره ولوستې او د هغې نه پس ما هغوي ته وويل چې زه به هم ستاسو په مخکښې يو جواب جوړ کړم د دي دپاره چې تاسو بيا دا ونه وايئ چې تا د دي نه ورومې بل چا سره مشوره کړې وه. ما د کاغذ يوه ټکړه او قلم راواخستو او د خپل خداۍ نه مې سوال وکړو چې د ټول مخلوق خداۍ دۍ چې ته ماته يو مناسب جواب وښه چې وه ئ ليکم. ما بيا د اووه زره ازبکو او پښتنو په مخکښې دا شان وليکل :

”زما عاليجاه دوسته گرفتن صاحب، د حکومت برطانيه نمائنده.

د ليکونکي يعنې سردار عبدالرحمن خان د طرف نه دي تاته سلام وي. زه ستا د عنايت نامې په رارسيدو چې په هغې کښې تا د قطغن ته زما په صحيح سلامت رارسيدو باندې د خوشحالي اظهار کړې دۍ خوشحاله شوم. تا چې د دي خبرې زما نه تپوس کړې دۍ چې ته د روس نه څرنگ راروان شوم نو زه د وائسراۍ جنرل کافمين او د روسي حکومت په اجازت راروان شوم يم زما د دي راروانيدو دا اراده ده چې زه خپل قوم له د هغوي د مصيبت او تکليف په حالت کښې امداد ورکړم وغيره وغيره، والسلام“

ما چې دا خط په زوره فوځ ته ولوستو نو ما هغوي نه تپوس وکړو چې ستاسو زما دا جواب خوښ دۍ هغوي جواب را کړو چې مونږ د خپل دين او د ملک دپاره ستا د کمان لاندې جنگ کولو ته تيار يو. ليکن مونږ بادشاهانو سره په خط و کتابت باندې نه پوهيږو. بيا د خداۍ او د نبي صلي الله عليه وسلم په قسم باندې هغوي ماله پوره پوره اختيار را کړو چې ته څه چې مناسب گڼې هغه وليکه بيا هغوي دا شان يوه لويه نعره ووهله ”او چار يار، دا جيتي

چې تالیکلي ده دا بالکل درست جواب دے او د دې سره مونږ ټول متفق یو.

هر کله چې هغوي زما دا چیتې خوبه کړه نو ما نظیر محمد سرور خان له ورکړه او هغه بیا د خلورو ورځو د ارام نه پس د قندوز نه کابل ته روان شو. زه هم ورو ورو چریکار ته روان شوم. دې سره سم ما یو زباني پیغام د کابل انگریزي افسرانو ته د دې مضمون واستولو چې زه تاسو سره فیصلې کولو دپاره چریکار ته در روان یم. په دیرشم اپریل کولن صاحب یوه بله چیتې راواستوله او ماته یې په هغې کښې د دې ترغیب راکړو چې ته کابل ته د راتلو کوشش وکړه او د حکومت افغانستان واکې سنال کړه. ما د دې په جواب کښې هغه ته په شپاړسم می دا ویکل:

”زما معزز دوسته،

زما د حکومت برطانیه نه ورومې هم ډیر امیدونه وو او اوس هم شته او ستا دوستی زما دا امیدونه درست او جائز ثابت کړل. تاته په ښه شان د افغانستان د خلقو د طبیعتونو پته ده د یو سړي خبره هیڅ هم نشي کولې ترڅو پورې چې هغوي دا محسوس نه کړي چې عبدالرحمن د هغوي د خیر ښیگری خبره کوي. لیکن پېشتر د دې نه چې دا خلق ماته کابل ته د تلو اجازت راکړي هغوي د مفصل ذیل سوالاتو جوابات غواړي:

☆ زما د حکومت حدود به څه وي؟

☆ آیا قندهار به په هغې کښې شامل وي؟

☆ آیا یو یورپین سفیر یا انگریزي فوځ به په افغانستان کښې مقیم پاتې کیږي؟

☆ د حکومت برطانیه زما نه څه طمع ده چې زه به د هغوي د کوم کوم دشمن مقابلې

کوم؟

☆ حکومت برطانیه د کوم قسم فوایدو د رسولو وعده ما سره او زما قام سره کوي؟

☆ او د دې په عوض کښې هغوي زما نه د کوم قسم خدماتو توقع لري؟

دا جوابونه به زه د هغوي په مخکښې ږدم او د هغوي په مصلحت به زه د عهدنامې هغه شرطونو سره اتفاق کوم چې کوم زه قبلولې شم او پوره کولې شم. زما ستاسو د عزت دپاره په خدایه یقین دے چې یوه ورځ به دا شان راشي چې زما دا قوم او زه به دواړه ستاسو دا خدمت وکړو او که چېرې برطانیه ته د دې څیز ضرورت نشته ولې به دنیا کښې د ضرورت موقعي کله کله پېښیږي.

د خدایه پاک په مهرباني خلق جوق در جوق د حلف وفاداری د اخستو دپاره راروان وو او د هر قسم خدمت یعنی هم د خان او هم د روپو دپاره تیار وو.

هر کله چې زه پنج شیر نه چریکار کښې داخل شوم نو قریباً درې لکه غازیان را جمع شوي وو او ماسره یو ځای شوي وو ما د خدایه شکر وکړو چې هغه ماله دومره خلق راوستل.

اودا ټول خلق په دې خوشحاله وو چې ما خپل راتلونکې بادشاه وگڼي. او زما د احکامو اطاعت قبول کړي. هغوي ما سره په ایماندارۍ لوظ وکړو چې مونږ به د انگریزانو برخلاف جنگ کوو خو د دې په جواب کښې ما وویل چې د انگریزانو برخلاف د جنگ هیڅ ضرورت نشته ځکه چې هغوي ماته خط راستولې دې او دعوت یی راکړې دې چې د کابل تخت منظور کړه.

په څوارلسم د جون کورن صاحب بیا زما د سوالونو جوابونه دا شان ولیکل:

”پس د سلامونو نه. ماته حکم شوی دې چې تاله ستا د هغې سوالونو چې کوم تا زمونږ نه کړي دي د حکومت هند جوابونه درواستوم. ورومې د دې خبرې متعلق چې د کابل فرمانروا به بیروني حکومتونو سره کوم قسم تعلقات وي چونکې حکومت برطانیه د یو بیروني طاقت هم دا حق نه تسلیموي چې هغوي د افغانستان په معاملاتو کښې دخل ورکړي او چونکې روس او ایران دواړه دا عهد کړې دې چې مونږ به د افغانستان په معاملاتو کښې هیڅ قسم دخل نه ورکوو په دې وجه دا ښکاره خبره ده چې د کابل فرمانروا ماسوای د انگریزانو نه بل هیڅ بیروني حکومت سره سیاسي تعلقات نشي ساتلې. او که چرې یو بیروني طاقت د افغانستان معاملاتو کښې دخل ورکولو کوشش وکړي او د دې مداخلت نتیجه دا وي چې د کابل په فرمانروا باندې ناحقه جارحانه کارروائي وشي نو حکومت برطانیه به هغه سره د امداد کولو دپاره تیار وي. او که ضرورت وي نو مدافعت به یی کوي په شرط د دې چې هغه د خپل بیروني تعلقاتو متعلق د حکومت برطانیه په نصیحت باندې عمل کړې وي.

دویم د علاقې د حدوداتو متعلق نو ماته د دې وینا حکم شوی دې چې د قندهار ټوله صوبه به د یو جدا حاکم د لاندې وي ماسوای د پشین او سېي نه چې هغه به د انگریزانو په خپله قبضه کښې وي. نظر بر وجوہات بالا زمونږ حکومت په دې دوو خبرو تا سره د هیڅ گفت و شنید کولو دپاره تیار نه دې او نه زمونږه د شمال مغربي سرحداتو متعلق تا سره د خبرو اترو کولو دپاره تیار دې ځکه چې د دې متعلق سابق امیر محمد یعقوب خان سره پوره فیصله شوې ده. ماسوای د دغې مستثنیاتو نه حکومت برطانیه په دې رضامند دې چې ته په ټول افغانستان باندې (بشمول هرات چې د هغې د قبضې درکولو هم مونږ ذمه وار نه یو اګر چې حکومت به ستا په لاره کښې څه ممانعت نه اچوي که چرې ته د هغې د قبضه کولو دپاره څه عملي قدم وچت کړې) خپل هغه هومره مکمل او وسیع اختیارات قائم کړې هومره چې ستا د خاندان بل امیر د دې نه ورومې استعمال کړي وو. حکومت برطانیه دا نه غواړي چې د دې حدوداتو په دننه علاقه کښې د هغې په اندروني معاملاتو کښې دخل ټور کړي او نه به د تانه د دې مطالبه کیږي چې ته دې یو انگریزي ریزیدنت په خپله علاقه کښې پریږدي اګر چې د دوو گاونډي ملکونو په منځکښې د معمولي او دوستانه آمدورفت په اسانتیا سره د

ساتلو دپاره به دا مناسب وي چې په اتفاق سره د حکومت برطانيه يو مسلمان ايډنټ په کابل کښې مقرر شي.

ما په دوېشتم جون د دې چيټې يو مختصر جواب وليکلو ولې په هغې کښې مې د دې خبرې منظوري ور نه کړه چې د قندهار ښار دې زما د حکومت نه جدا شي ځکه چې قندهار د شاهي خاندان ښار دی او د دې ښار د شاملولو نه بهر به زما حکومت بالکل يو بيکاره څيز و.

ما په خداي توکل وکړو او د کوهستان نه چاريکار کښې داخل شوم د فيرنګيانو فوځ د غاږيانو په دې دومره لويه اجتماع باندې څه ناڅلاره غوندي ښکاريډو د کوهستان د کابل سرداران او نور هغه کسان چې د انګريزانو برخلاف ئ جنگ کولو به هره ورځ ماسره شامليدل او حلف وفاداري به ئ وچتولو. او کوم خلق چې پخپله راتلې نه شو هغوي ماسره د خطونو يا په بله ذريعه راشه درشه پيدا کړل زما مخبرانو د کابل نه ماته رپورټ راوړو چې انګريزي افسران ستا د ارادو متعلق په شش و پنج کښې پراته دي. په شلم جولائي د افغان قبائلو ټولو سردارانو او مشرانو چې په هغه ځاي کښې موجود وو زه په چاريکار خپل بادشاه او امير تسليم کړم او زما نوم ئ په خطبه کښې په طور د فرمانروا وليکلو. خلق خوشحاله شول چې خداي پاک د هغوي وطن د هغوي د خپل يو اسلامي حاکم په لاس کښې ورکړو. گرفن صاحب په دوېشتم جولائي په کابل کښې يوه جلسه وکړه او د انګريزي افسرانو او افغان سردارانو په موجودګۍ کښې ئ زما د امير کيدو اعلان وکړو او په دې موقع ئ مفصله ذيل تقرير وکړو:

”چونکې صورت واقعاتو سردار عبدالرحمن خان په داسې حيثيت کښې پېښ کړې دې چې د گورنمنټ خواهشات او اميدونه په دې پوره کيږي د دې دپاره د هندوستان وائسرای او د ملکه معظمه حکومت د دې خبرې په خوشحالي اعلان کوي چې مونږ د ټولو خلقو په مخکښې سردار عبدالرحمن خان چې د نامتو امير دوست محمد خان نمس دې په طور د کابل د امير تسليموؤ. د حکومت دپاره دا د خوشحالي خبره ده چې قبائلو او سردارانو پخپله د بارکزي خاندان يو ممتاز فرد چې نامتو سپاهي او تجربه کار مېر دې خان له خوښ کړو. حکومت برطانيه ته د هغه خيالات ډير دوستانه دي او تر کومه پورې چې د هغه حکومت نه دا خبره ښکاره کيږي چې هغه مونږ سره دوست دې نو د حکومت برطانيه امداد به هميش هغه ته حاصل وي. زموږ حکومت ته د خپلې دوستۍ د ښکاره کولو بهتره طريقه د هغه دپاره دا ده چې د هغه په رعايا کښې چا چا چې زموږ خدمت کړې دې هغوي سره د دوستۍ سلوک وکړي.“

د جولائي په يو کم ډير شم تاريخ د شملي نه د يو تار په ذريعه د کابل انګريزي

افسرانو ته اطلاع راوړسیده چې د میوند په مقام انگریزي فوځ د ایوب خان د لاسه سخت شکست وخوړو. گورنر صاحب چې دا خبر واوړیدو نو هغه بغیر د وخت د ضائع کولو نه د رسالې یوې وړې دستې سره ماسره د ملاقات کولو دپاره دمه نومې ښار ته چې د کابل نه شپاړس میلې لرې دې سور راغلو. دپاره ددې چې هغه د خپل آئنده نقل و حرکت دپاره انتظامات وکړي. زمونږ دا کانفرنس درې ورځې یعنې د دیرشم جولای نه تر اول اګست پورې جاري وه. ما گورنر صاحب ته وویل چې زمونږ د باهمې سمجهوتې متعلق یوه باقاعده عهدنامه پکار ده چې زه یې خپلو خلقو ته بنودلې شم او هغه بیا ماله دا د ذیل دستاويز حواله کړو.

”هزاکسي لنسي وائسرای او گورنر جنرل باجلاس کونسل ددې خبرې په معلومولو خوشحاله شولې دې چې یوړ هائي نس مونږ ته د دوستي خیالات لري. او په لحاظ د دې چې د یوړ هائي نس د حکومت د لاندې به د یو منظم حکومت په قیام سره سردارانو او عام خلقو ته فائده وي. ددې دپاره حکومت برطانیه یوړ هائي نس د کابل امیر تسلیموي. د دې نه علاوه د وائسرای او گورنر جنرل هندوستان له طرف نه ماته ددې خبرې د اعلان کولو اختیار راکړې شولې دې چې کومې کومې علاقې د یوړ هائي نس په قبضه کېنې دي د هغې په اندروني حکومت کېنې، حکومت برطانیه د هیڅ قسم دخل ور کولو خواهش نه لري. او نه دا خواهش لري چې یو انگریزي ریزیدنټ دې په هغو علاقو کېنې مقرر شي. لیکن د معمولي دوستانه آمدورفت د سهولت دپاره لکه چې په یو دوړو ګاونډي حکومتونو کېنې ساتلې شي. ممکن ده چې دا مناسب وګنلې شي چې د حکومت برطانیه یو مسلمان ایجنټ د دواړو حکومتونو په اتفاق سره په کابل کېنې وسپري. یوړ هائي نس دا درخواست کړې دې چې د یوړ هائي نس د واقفیت دپاره دې حکومت برطانیه خپل خیالات او ارادې ددې متعلق په تحریر کېنې راوړي چې د کابل د فرمانروا به بیروني طاقتونو سره کوم قسم تعلقات وي. او وائسرای او گورنر جنرل باجلاس کونسل ماته ددې، خبرې د اعلان کولو اختیار راکړې دې چې چونکې حکومت برطانیه د یو بیروني حکومت استحقاق د افغانستان په اندروني معاملاتو کېنې دخل ور کولو نه تسلیموي او چونکې ایران او روس دواړو دا عهد کړې دې چې مونږ به د افغانستان په معاملاتو کېنې هیڅ قسم دخل نه ور کوو. ددې دپاره دا ظاهره خبره ده چې یوړ هائي نس ماسوای د حکومت برطانیه نه بل بیروني طاقت سره هم سیاسي تعلقات نه شي ساتلې. که چېرې یو بیروني طاقت د افغانستان په معاملاتو کېنې دخل ور کولو کوشش وکړو او که چېرې ددې مداخلت نتیجه دا وخته چې د یوړ هائي نس په مملکت باندې ناجائزه حمله وشوه نو په دې صورت کېنې به حکومت برطانیه هغه هومره او په هغه طریق امداد کولو دپاره تیار وي کوم چې حکومت برطانیه ته د هغې مداخلت دپاره ضروري ښکاري. په

شرط د دې که پور هائي نس د خپل ټول بيروني تعلقاتو متعلق غير مشروط طور سره د حکومت برطانيه په نصيحت باندې عمل وکړي.

گرفن صاحب ماته درخواست وکړو چې ته انگرېزي افسرانو ته په مخه بڼه وئيلو دپاره کابل ته لاړ شه. وروسته د دې نه چې هغوي د دې ملک نه وځي. هغه مانه دا سوال وکړو چې ته د هغوي د حفاظت دپاره ټول ضروري انتظامات وکړه او ته د هغې انگرېزي فوځ دپاره سامان رسد هم پيدا کړه چې هغوي کښې څه د جنرل رابرتس د لاندې قندهار ته روان وو او څه د سر ډانلډ ستورټ د لاندې پيښور ته روان وو. ما هغوي سره لوظ وکړو چې زه به په دې معامله کښې خپل انتهائي کوشش کوم او هغه له مې د هر قسم اطمینان او تسلي ورکړه چې تر سرحد پورې به انگرېزان صحيح سلامت لاړ شي. ما هغه ته وئيل چې زما په رای کښې جنرل رابرتس له پکار دي چې هغه فوراً قندهار ته روان شي او د هغه د رخصتيدو نه پس به زه سر ډانلډ ستورټ له د خدا حافظ وئيلو دپاره لارم شم. په اتم اگست جنرل رابرتس د کابل نه قندهار ته د فوځ يوې حصې سره روان شو او سردار محمد عزيز خان د سردار شمس الدين خان زوی سره د يو څو نورو نوکرانو ما مقرر کړل چې د جنرل رابرتس فوځ سره دې قندهار پورې لاړ شي او هغوي د دې خبرې اهتمام وکړي چې په لاره باندې خلق د هغوي مقابله ونه کړي. او د خپل خان دپاره او د خپلو باربرداري د څارو دپاره دې خوراک حاصل کړي. قبائلو په لاره زما د هغو احکامو تعميل وکړو چې کوم دې افسرانو هغوي ته زما د طرف نه ورسول او په لاره ې هېڅ مقابله ونه کړه. چنانچه جنرل رابرتس قندهار ته صحيح سلامت ورسيدو او ايوب په اول ستمبر د شکست خورلو نه پس هرات ته وتښتيدو.

سر ډانلډ ستورټ په لسم اگست د شير پور نه پيښور ته روان شو او د هغه د روانگي نه يو څو منته وروسته زه هغوي ته په مخه وئيلو دپاره لارم. مونږ قریباً پنځلس منته پورې يو دربار وکړو چې په هغې کښې مونږ د يو بل تعريفونه وکړل او زمونږ راشه درشه د دوستي په طريقه وو زمونږ د گفت و شنيد په دوران کښې د دې خبرې اقرار هم وشو چې د افغانستان د توپخانې د يرش توپې دې چې کومې دا وخت په شيرپور کښې وې ماته را کړې شي او د دې خبرې اقرار هم وشو چې کومې نولس لکه روپۍ انگرېزانو د خپل قيام په دوران کښې د ملک نه مالیه ټوله کړې ده او په هغو ې د خپل فوځ دپاره سامان رسد اخستې وه او خپل استحکامات ې پرې جوړ کړي وو دا ټول رقم دې ماته واپس کړې شي. د دې نه علاوه دا اقرار هم وشو چې دا کومې نوې قلاگانې چې انگرېزانو په کابل کښې جوړې کړي دي دا دې نه وړانږي.

دغه نمان د افغانستان د دويم لام او په افغانستان باندې د انگرېزانو د قبضي خاتمه

وشوه. په دې طريقه د افغانستان تخت او د حکومت واگې زما لاس ته راغلې. چې د وينې په
 لحاظ او د قوميت او د مذهب په لحاظ د ټول ملک حق زما وه. افغان قوم هم په دې
 خوشحاله وه چې زموږ ملک د اسلامي بادشاه په لاس کېږي ورغی. او ما د خداي پاک
 شکر وکړو چې هغه ماته دا خدمت وسپارلو او زه ی د دې قابل کړم چې خپل خلق د هغو
 تکالیفو نه خلاص کړم چې کوم هغوي ته په نظام سلطنت کېږي د اړي کړي په وجه پېښېدل.
 بیا د ملک د انتظام د امن او د ترقی کار په لاس کېږي واخستو لیکن دا کار دومره ډیر اسان
 نه وه.

اسم باب

د امير عبدالرحمن خان د ملک د نظم و نسق په طرف متوجه کيدل، د محکمو او ادارو قائمبول، د امير عبدالرحمن خېل زامن د کور خلق او نور رشته دار خېلوان کابل ته راوستل، د کلونو د قسما قسم مصيبتونو خاتمه کيدل، د امن او خوشحالي يو نوم د ور شروع کيدل، د ملک غدارانو او د قام دشمنانو ته سختې سختې سزاگانې ورکول، د وسلې جوړولو کارخانې قائمبول، د روپو او نورو سکو تکميل قائمبول، د لوڅ او د مالياتو د استحکام په طرف توجه کول او په اخر کښې لنډهار په خپله قبضه کښې راوستل او د هغې نوم د گورنر مقررول.

زه چې په تبخت باندې کښيناستم او انگريزان د کابل نه لارل نو ما د ترقی او نظام حکومت په رکاب کښې پښه کښيښوده. په هر يو ښار کښې چې زما په حکومت کښې دا وخت واقع وه ما هغه افسران مقرر کړل چې د چا ذکر به اوس مخکښې وکړم. په لويو لويو او زيات اهم ښارونو کښې ما د ډير لياقت او قابليت کسان مقرر کړل په ورو ښارونو کښې چې کوم خاصې کښې نسبتاً فرائض کم وو ما د اوسط قابليت کسان مقرر کړل. دا افسران حسب ذيل وو:

- (۱) گورنر سره د هغه د سرکاتبانو او د عملي (۱)
- (۲) قاضي (د مذهبي عدالتونو جج) سره د خپلو ماتحتانو

(۱) دا نوټونه د سلطان محمد خان د مير منشي د لاس ليکلي دي:

(الف) په هر يو ښار کښې چې کوم د امير په حکومت کښې دې دا مذکوره بالا درې محکمې د حکومت د طرف نه د انتظام دپاره موجودې دي چې سره بالکل درست خبره کوي نو داسې قطعي قواعد او ضوابط نشته چې د هغې په ذريعه د يو افسر اختيارات د بل نه جدا کيدې شي. يا د هغه اختيارات محدود شوي وي. بسا اوقات مقدمې هم هغه عدالت ته د سماعت دپاره ځي چې چا له سائل درخواست ورکړي مگر عام طور سره گورنر په خپل ښار د ټولو محکمو مشر گڼلې شي او د نورو عدالتونو د فيصلو نه د هغه عدالت ته اهيل کيږي. د گورنر اصلي فرض د مالکان اراضي وغيرونه د ماليې ټولول دي او د مالکان اراضي تنازعي فيصله کول په صوبو کښې د امن قائم ساتل او وقتاً فوقتاً د بادشاه فرامين او احکام د ښار نورو افسرانو ته او په صوبه کښې د بادشاه نور رعايا ته رسول دي. د ځنې ورو گورنرانو په سر لويه گورنران مقرر دي او د لويو گورنرانو په سر وائسرائي کان مقرر دي چې د نائب الحکومه په نوم بللې شي او د وائسرائي گانو او د ټولو فوځي افسرانو او د نورو محکمو په سر د امير مشر زوې شهزاده حبيب الله خان د ټولو نه لويه عدالت اهيل گڼلې شي.

(ب) د قاضي مذهبي عدالت د ټولو نه لويه عدالت گڼلې شي او په دې سبب د دې عدالت اختيارات مذهبي معاملو پورې محدود نه دي بلکې هر قسم ديواني مقدمات په دې عدالت کښې دائر کيدې شي عام طور سره تجارتي تنازعات او مذهبي تنازعي دلته فيصله کيږي. د طلاق او د واده او د ميراث مقدمې هم دلته فيصله کيږي د سزايو موت د جرائمو فيصلې هم دا عدالت کوي. د دې عدالت چيف جج ته قاضي وائي او د هغه ماتحتانو ته مفتيان وائي. مقدمات په اکثريت فيصله کيږي.

(۳) کوتوال (د پولیس د محکمې افسر) سره د پولیس فورس سیکرټري او د محکمه راهدارۍ ملازمان

(۴) قافله باشي (د محکمه قافله جاتو افسر) سره د تجارتې بورډ چې ورته پنجايت وئيلی شي او بل دفتر چې په هغې کښې د روزانه آمدنی او خرڅ حساب کتاب ساتلې شي هم قائم دی. د محصولچي دفتر چې چبوتره ورته وائي، خزانه او یو فوځ په ښار کښې د امن د قیام دپاره ضروري ګڼلې شي.

ما د مختلفو قبائلو او صوبو مشرانو ته احکامات جاري کړل چې په ملک کښې امن و امان قائم ساتي او خپلو هم وطنیانو او د قام خلقو سره د مهرباني سلوک کوي که چېرې تاسو زما په دې وینا عمل وکړو نو زما نه هم د دې په بدل کښې د مهرباني د سلوک او د انعاماتو او د شاهي عنایاتو توقع کوئ. په اخر کښې ما هغوي ته د خپل دوستانه جذباتو او د مهرباني د خیالاتو اطمینان ورکړو.

اوس ما د خپل کور خلق او خپل دوه زامن حبیب الله خان او نصر الله خان چې په روس کښې پاتې شوي وو د خپل اعتباري نوکرانو د نګراني لاندې (چې ما روس ته د هغوي د راوستو دپاره لیږلي وو) خان له راوغوښتل ما خپل رشته داران چې په قندهار کښې وو هم

(ج) د کوتوال اختیارات په فوځداري معاملاتو کښې په نسبت د نورو ټولو فوځداري افسرانو زیات وي. هغه یو ګونه د ټول پولیس مشر او د فوځداري عدالت جج او د محکمه مخبران انچارج وي. در حقیقت کوتوال په مشرقي حکومتونو کښې یو ډیر بااختیاره افسر ګڼلې شي. په تمامو زړو مشرقي کتابونو کښې مونږه د کوتوالانو د ظلم او زیاتې قصې او نظمو نه لولو کوتوال واره فوځداري مقدمات په خپله فیصله کوي او غټې مقدمې صدر مقام ته د فیصلې دپاره راستوي.

(د) قافله باشي یو دا شان افسر دی چې هغه د باربردارۍ څاروي د مسافرانو دپاره پیدا کوي دا د هغه فرض دی چې وګوري چې څوک څاروي په کرایه باندې ورکوي نو چې هغه هغې سړو له دوکه یا هغوي سره بدسلوګي ونکړي. څوک چې د هغوي او ښان فچري یا نور د باربردارۍ څاروي په کرایه اخلي هغه د دې کسانو نه کمیشن اخلي. چې څوک څاروي په کرایه اخلي او د هر یوې سودا پوره حساب حکومت له ورکوي هم د دې مدنه حکومت د دې محکمې د ټولو ملازمانو وغیرو اخراجات ادا کوي او باقي روپی چې پاتې شي په سرکاري خزانه کښې داخلې شي.

(ه) د تجارتې بورډ کار دا دی چې هغه د سوداګرانو تنازعي فیصله کړي د بورډ صدر د دې عدالت مشر وي او د دې ممبران د دواړو مذهبونو یعنی د مسلمانانو او د هندوانو سوداګرانو نه د خپل خپل شمار مطابق منتخب کیږي.

(و) د محکمه مال دا کار دی چې هغه د ماليې د حساب تصفیه کوي او هر څومره سالانه مالیه چې یو زمیندار حکومت ته ورکوي د هغې اندراج ساتي.

(ز) روزنامه هغې افسرانو ته وائي چې د روزانه آمدنی او خرڅ اندراج کوي. دا هغه دفتر دی چې په هغې کښې د هغه ټولو دستاویزاتو نقلونه پراته وي چې کوم د بیلو بیلو دفترونو نه د ماليې د جمع کولو یا د ماليې د خرڅ کولو دپاره جاري کیږي.

راوغوبنښتل او هم د دې کال په دوویشتم نومبر ما یوې بلې ښځې سره واده وکړو چې د ملا عتیق الله لور وه. او د هغه مور زما ترور وه. د دې واده انتظام زما د تره سردار محمد یوسف خان په ذریعه او د هغه په کور کېنې شوی و. زما د ټولو نه کشره زوی محمد عمر د دې اخري ښځې نه شوی و. په لږه عرصه کېنې زما ټول بچي د کور خلق زما مور، خور او زامن چې د کلونو نه ی زه نه وم لیدلې ټول یو ځای شول او د خدای پاک شکر مو ادا کړو چې هغه د دولسو کالو د جلا وطنۍ او د دومره مصیبتونو او تکلیفونو تیروولو نه پس دومره خوشحالي زموږ نصیب کړه.

چونکې په ملک کېنې چار چاپیره باغیانه جذبات نمایان کیدل نو ما خپل مخبران او جاسوسان مقرر کړل چې ماته د هغې ټولو واقعاتو او خبرو خبر را کوي چې څه په خلقو کېنې کیږي او په دې طریقه به ما د ډیر ښه ثبوت نه پس دا معلومات چې څوک زما دوستان او وفادار دي، دوی سره ما بیا د مهرباني سلوک کولو. لیکن هغه کسان چې ما سره دشمنان وو او وړانې او فساد به ی کولو نو هغوی له به ما سخته سزا ورکوله. د دې قسمه خلقو سرغڼه گان او سخت مجرمان هغه متعصب ملیان او سینه زور سرداران وو چې د دې نه وروسته د شیر علي مرحوم په پره کېنې شامل وو. دوی سره ما د خپل خپل عمل مطابق سلوک وکړو. په هغوي کېنې مې ځنې د ملک نه بدر کړل او بعضو له مې د خپل وړانو کارونو سخت ترینه سزا ورکړه. په دې ټول وخت کېنې ما ډیر په محنت سره کار کولو او ټولې چیتې به مې پنخپله پنخپل لاس لیکلې ځکه چې زما په هیچا هم دا اعتبار نه و چې هغوي به ی زما دپاره په

(ح) چټوره هغې افسرانو ته وائي چې محصول جمع کوي د دې دفتر کار دا دی چې هغه ټول محصولونه جمع کړي چې په تجارتي سامان باندې لگیدلي وي. دا محصول د دوه نیمې روپۍ سیکړه په حساب په ټول درآمد او برآمد باندې لگیدلې دي.

(ط) خزانه: د یو ښار مالیه یا محصول جمع کونکي په خپله هغه روپۍ نقدې نه وصولوي چې کومې هغوي جمع کوي بلکې صرف احکام جاري کوي چې دومره دومره روپۍ دې د هغې ښار په خزانه کېنې داخلې شي. او د متفرق اخراجاتو احکام هم جاري کوي. خزانه ته د ادانیکۍ احکام صرف د مختلفو محکمو افسران اعلي جاري کوي.

(ي) په هر یو ښار کېنې یو ورکوټی شان فوځ د ضرورت دپاره ساتلې شي د ټولو مختلفو محکمو اخري رپورټونه د صوبې لویې محکمې ته راستوي او د صوبې د لویو محکمو نه د صدر مقام کابل لویې محکمې ته ځي.

(۲) په افغانستان کېنې یوه قاعده ده چې هیڅوک هم د یو ښار نه بل ښار ته بغیر د راهدارۍ نه نشي تلې. د دې راهدارو جاري کول د دې محکمې کار دی. کبوم خلق چې په ملک کېنې دننه سفر کوي نو دا راهداري د راهدارۍ د افسر (پاسپورټ افسر) د مهر لاندې جاري کیږي او د ښار کوټوال او گورنر هم په هغې مهر تصدیق لگوي. ولې کوم چې د افغانستان نه بهر ممالکو ته په څه کار ځي نو د امیر خپل زوی په هغه راهدارۍ باندې د امیر په نوم مهر تصدیق لگوي.

پخپله پخپل لاس ليکلي ځکه چې زما په هيچا هم دا اعتبار نه و چې هغوي به ي زما دپاره په صحيح طريقه وکړي.

په دې وخت کېنې دوه معاملې د دومره لږ اهميت و چې زما د پوره توجه قابل و. ورومې خو دا خبره وه چې ماسره د فوځ د تنخواه دپاره او نور سرکاري اخراجاتو دپاره روپۍ نه وې دويمه خبره دا وه چې ماسره نه وسله وه او نه کارتوسونه او نه فوځي ساز و سامان. د ورومې معاملې متعلق خو ما دا شان کار وکړو چې ما يو خپل ټکسال ودرولو چې هلته به روپۍ د سانچو په ذريعه جوړېدې ځکه چې ماسره د دې کار دپاره مشين نه و او س خو زه ډير خوش قسمت يم چې ماسره زما په ټکسال کېنې د روپو د جوړولو سانچې شته او هغه هم په هغه طريقه باندې جوړې دي لکه چې په يورپين ملکونو کېنې استعمالېږي. په دې مضمون باندې به په خپل مناسب ځاي زيات مفصل بحث وشي.

حکومت برطانيه ماله څه روپۍ راکړې و چې د کلکتې په ټکسال کېنې جوړې شوې وې ما حکم وکړو چې دا روپۍ دې لرې شي او بيا مې شپږ فيصدي تانبه هغې سره يو ځاي کړه او د هغې نه مې کابلي روپۍ جوړې کړې. ما خپلو افسرانو ته حکم وکړو چې په علاقه کېنې سپين زر په بيعه واخلي او د ويلي کولو نه پس پکېنې ډيره تانبه يو ځاي کړي او روپۍ ترينه جوړې کړي. په دې طريقه ما ډيره منافع وکړه. د دې نه علاوه ما حکم وکړو چې هغه ټولې روپۍ دې خزانه کېنې داخلي شي کومې چې د ورومې حکومت د لاندې خلقو قرض اخستي دي. او يا ئ تالا کړې دي او د هغه ټولو رقماتو د داخلولو حکم مې هم وکړو کوم چې هغه حکومت په سرکاري معاملاتو کېنې د ادائېگي دپاره امانت ورکړې شوې وې ليکن لا هم هغه شان دا ټول رقمات هغوي سره وو او په نور کار کېنې ئ خرڅ کړي وو.

د دې عام اعلان نه پس ډيرو خلقو چې د چا په ذمه دا روپۍ وې هغوي په خزانه کېنې داخلي کړې ليکن کومو خلقو چې ادائېگي کېنې ټال متول کولو نو د هغوي نه د وصولي دپاره ما کلکتران مقرر کړل او هغوي ته مې هدايات ورکړل چې په دې قرضدارانو زور واچوي چې هغوي دا روپۍ ادا کړي. د دې نه علاوه ما اکاونټنتان مقرر کړل چې د هغوي کار حساب کتاب معائنه کول او دې خبرې ته کتل وو چې ټول غير ادا شوي ټيکسونه دې وصول شي.

د بغاوت يا د جنگ د خطرونه د ملک د بچ کولو دپاره ما حکم وکړو چې فوځي سامان او د خورونو ش سامان دې په کافي مقدار کېنې جمع شي. او د باربردارۍ څاروي دې په بيعه واخستې شي او هر هغه څيز چې فوځ سره تعلق لري هغه دې په بڼه حالت کېنې کړې شي. په دې طريقه زه د هرې ناگهاني واقعي دپاره تيار شوم.

د دویم مشکل حل کولو دپاره (چې کوم ما بره بیان کړې) یعنې د سامان جنگ کمي کولو دپاره ما ټول دستکاران نوکران کړل چې رانقلونه جوړ کړي. توپي او گولي په قالبونو کښې جوړې کړې او په لاسونو باندې کارتوسونه جوړ کړي ځکه چې ملک کښې مشینري نه وه مگر کومې د لاس کارخانې چې زما نیکه په کابل کښې زما د پلار او زما د نگرانۍ د لاندې جوړې کړې وې او دهغې ذکر ما ورومې په دې کتاب کښې کړې دې په هغه کارخانو لا هم هغه شان کار کیدو اگرچې په وره پیمانه. چونکې دا کارخانې اوس په خراب حالت کښې وې نو ما هغه ټولې په لویه پیمانه باندې جوړې کړې. ما خپلو افسرانو ته حکم وکړو چې هر څومره جنگي سامان چې تاسو له دې ملک دهغې خلقو نه په لاس راتلې شي چې چا دیره وسله او کارتوسونه لوټ کړي وویا دهغې خلقو نه چې چا سره د دې سامان ذخیرې دي هغه په بیعه واخلي په دې طریقې ما په لویه موده کښې هر کله چې زه د ایوب برخلاف په جنگ کولو مجبور شوم نو پنځلس زره د توپو گولي اگرچې لږ شان په برباد شوي حالت کښې وې او دغه شان نوره وسله او کارتوسونه مې په بیعه واخستل دا انتظامات زما د ملک دپاره بیشانه ډیر مفید ثابت شول. بیا ما د شیر علي مرحوم د فوځ نه یو څو بهترین فوځي افسران منتخب کړل او نور هغه ټول افسران مې هم راوبلل چې چا زما د کمان لاندې زما د جلاوطني نه ورومې زما سره نوکري کړې وه. دغه شان ما په لویه موده کښې یو لوی او مضبوط فوځ تیار کړو. ما د جبري خدمت زړه قاعده چې د شیر علي په زمانه کښې رائج شوې وه منسوخ کړه او دهغې په ځای مې د رضاکاری برقي شروع کړه. یعنې دا چې د هر چا به په فوځ کښې نوکري خوښه وه او د ملازمت دپاره به موزون وه نو هغه به برقي کیدې شو.

په هرې یوې چاوښې کښې او د هرې یوې پلټنې دپاره ما هسپتالونه پرانستل (۱) چې په هغه ځای کښې به د زخمي او ناجوړه سپاهیانو علاج کیدو. ما د سپاهیانو د تعلیم دپاره سکولونه هم جوړ کړل د مسافرانو د حفاظت دپاره ما محافظان مقرر کړل او د خپل ملک سوداگرانو له مې د اتسلي وړ کړه چې تاسو به لارو باندې بې خوف و خطر سفر کولې شی او بیا مې هغوي له ښه ډاډگیر نه وړ کړه چې د ملک درآمدي او برآمدي تجارت له ښه ترقي وړ کړی. بیا ما سرکاري د سروې افسران مقرر کړل چې هغوي لارې جوړې کړې او کاروان سرائی

(۱) دیسي حاکمانو به په دې هسپتالونو کښې کار کولو تر ۱۸۹۵ء پورې خیراتي هسپتالونه په افغانستان کښې نه وو د کومو هسپتالونو ذکر چې امیر کړې دې هغه د فوځ دپاره مخصوص وو او د اولس خلق به دوو دسپنسرو ته د علاج دپاره تلل. په یوې دسپنسري کښې یورپین علاج کیدو او په بله کښې به دیسي دارو کیدل. د دې دوه ځایونو نه به خلقو خپل حسب ضرورت ټول داروگان مفت وړل. دا دسپنسري هم د عبدالرحمن د حکومت نه وړاندې نه وې.

جوړې کړي او نور ټول هغه قسم انتظامات وکړي چې په هغې مسافرو ته ارام او حفاظت حاصل شي او مک ترې خوشحاله او پرامن شي.

زه په تفصيل سره هغه مختلف معاملات نشم بيانولې چې کوم ته ما د خپل سلطنت په ابتدا کېنې په دې غرض توجه کړې وه چې په ملک کېنې دې يو منظم طرز حکومت رائج شي. دا لاندینې قصه به د حکومت او د هغې د ضروري محکمه جاتو اصلي حالت لکه چې څنگه هغه زما د عهد حکومت نه ورومبې وه ظاهر کړي.

يو سړي يو خو تنو له ټيکه ورکړه چې ماله باغ ولگوئ او د دې غرض دپاره هغه هغوي له يو پيشگي رقم ورکړو چې دا کار به تاسو تر فلاني تاريخ پورې خلاصوي ټيکه دارانو روپۍ ولگولې او د باغ د لگولو کارۍ بالکل هير کړو چنانچه کومه ورځ چې د باغ د مکمل کيدو دپاره مقرر وه نو هغوي مالک له خبر ورکړو چې باغ تيار دۍ او هغوي هغه مالک يوې زمکې له بوتلو ليکن هغه وويل چې په دې زمکه کېنې خو بوټي نشته هغوي په جواب کېنې ووي چې د بوټو نه بغير نور هر څه تيار دي ليکن د باغ د اوبه کولو دپاره خو هډو لښتې نشته. هغوي بيا وويل چې بغير د آبپاشۍ د لښتې نه نور هر څيز مونږ کړۍ دۍ. مگر هغه وويل چې د باغ نه چار چاپيره نه باغ شته او نه ديوال چې د څارو و د تباهي نه بوټي بچ کړي د دې هم هغه له هغوي بعينه هغه شان جواب ورکړو چې څرنگۍ ورله ورومبې ورکړۍ وه. او وي وويل چې زمونږ په ټيکه کېنې صرف يو ديوال پاتې دۍ ولې هغه بيا وويل چې زمکه خو لا هم يوه شوه نه ده. د دې هم حسب معمول جواب ورکړې شو چې د يوې نه بغير بل هر څيز سر ته رسوله شوه دۍ. د افغانستان حکومت هم په دغه شان وه بل هر څيز مکمل وه. ولې د کوم څيز چې به ضرورت وه نو هغه به نه وه.

په کومو ورځو کېنې چې زه د کابل د معاملاتو او د سمت جنوب مشرق د معاملاتو په درستگۍ کېنې مصروف وم نو ما سردار عبدالله خان توخي د بدخشان گورنر مقرر کړو ما د خپل تره زوۍ محمد اسحاق سره د عبدالقدوس خان د ترکستان وائسراۍ مقرر کړل. دغه شان هر يو کس چې د ملک په جنوب مغربي صوبو باندې حکمران وي نو هغه هم زما د هداياتو مطابق ټول کار کوي. جنوب مشرقي علاقه د فيرنګيانو د لاندې وه او هغوي شير علي والي په هغې مقرر کړۍ وه او لا هم هغه شان هغوي په قندهار کېنې وو مگر انګريزانو دغه والي د قندهار نه لرې کړو. او هغه له ۱۰ يو پنشن مقرر کړو او کراچۍ کېنې ۱۰ ورله د استوګنې ځاي ورکړو. په يويشتم اپريل ۱۸۸۱ء انګريزي فوځ د قندهار ښار خالي کړو او ماته ۱۰ حواله کړو د دې دپاره ما هغه ځاي د خپل حکومت يوه صوبه کړه.

خومره چې زه فکر کوم نو فيرنګيانو والي د قندهار نه په مفصله ذيل وجو هاتو لرې

کړۍ وه:

☆ محمد ایوب خان په قندهار باندې د حملې کولو دپاره ټول ضروري انتظامات او تیاری په هرات کېنې کړې وې او یو لوی فوځ یې راجمع کړې و. په شیر علي کېنې دومره طاقت نه و چې د هغه مقابله یې کړې وې ځکه چې هغه ورومې هم ایوب خان سره د جنگ کولو په موقع خپله کمزوري ښودلې وه.

☆ د قندهار عام خلق او بالعموم نور مسلمانان د والي برخلاف وو هغه د خلقو ناخوښ و او ورسره به هر وخت د بغاوت او قتل ویره وه.

☆ ما هم د خپل سلطنت نه د قندهار د جدایی متعلق څه عهدنامه نه وه کړې او نه مې د هغې متعلق رضامندي ښکاره کړې وه بلکې ما قندهار د خپل پلار نیکه کور او د افغانستان د ځنې فرمانرواؤ صدر مقام گڼلو. ولې په دې موقع څه وخت چې انگریزانو ماته سوال وکړو چې ته په دې ښار قبضه وکړه نو ما دا خبره منظوره کړه اګر چې د ډیر غورو حوض نه پس.

یو طرف ته زما دا خیال و چې د دې ښار په اخستو باندې زما حیثیت په ډیر خطر کېنې پریوځي. د دې وجه دا وه چې ماته معلومه وه چې ایوب خان په قندهار باندې د حملې کولو دپاره بالکل تیار و او ماته یې هیڅ موقع د هغې د مدافعت د تیاری کولو دپاره نه را کوله. ماته دا هم معلومه وه چې چونکې د کابل خواو شا ملک پخپله ډیر د اړې کړې په حالت کېنې پروت و نو که چېرې زه په قندهار کېنې د ایوب خان برخلاف د جنگ کولو دپاره د کابل نه لار شم نو زه به تر ډیرو میاشتو پورې بهریم او دغه شان به زما د غیر حاضری په دوران کېنې کابل ته خطر په پېښه شي.

د دې په مقابله کېنې د قندهار نه بغیر د کابل حکومت دا شان و لکه چې د یو سر پوزه نه وي. یا یوه فلا وه چې د هغې دروازه نه وي. زه په دنیا هغه اخري سره وم چې د خپل قوم په مخکېنې دې زه بزدل ښکاره شم او یا دې خلق دا خیال و کړې چې زه د هغو خطرونه ویریدم چې کومې زما د پلار نیکه په صدر مقام باندې د قبضې کولو په لاره کېنې حائل وې. هر کله چې ما په دې فائدو او نقصانونو باندې غور وکړو نو زه په دې نتیجه ورسیدم چې اګر چې خطر ډیر ده لیکن بیا هم ما حسب معمول په خداي پاک باندې توکل وکړو او په دې ښار باندې مې قبضه کول منظور کړل او بیا هاشم خان مې د ښار گورنر مقرر کړو.

نهم باب

د امير عبدالرحمن خان د تخت نشینی سره چې کوم واقعات اول اول ده ته پېښ شو د هغې بيان کول، د قندهار په مهم د امير صاحب روانيدل، او په خپل ځای شهزاده حبيب الله خان کښنول، د سردار ايوب خان سره په قندهار کښې جنگ کول او د سردار ايوب خان د فوځ بعضې سپاهيان امير صاحب ته راوړيدل، او د امير صاحب فتحياپ کيدل، بل طرف ته په هرات د امير صاحب د فوځ قبضه کول، د ايوب خان ايران ته تښتيدل، د افغانستان د خانانو، اميرانو د ظلمونو بيان او د هغوي سرکوبي کول، د غسې د ځنو جاهلو مليانو د نفس پرستی او فريب خاتمه کول او په ملک کښې امن قائم کول.

ما ورومې هم د دې خبرې ذکر کړې دې چې هر کله زه اول د کابل په تخت کښناستم نو زما ژوندون د گلونو بستره نه وه د دې نه برخلاف زه په هر قسم مشکلاتو کښې راگير وم. دغه وخت زما ورومې سخت جنگ خپلو خپلوانو سره د خپل رعايا خلقو سره او زما د قام خلقو سره شروع شو. زما لا په کابل کښې نیمې پښې نه وې لگيدلې او ماته د فوځي تياری کولو لا هيڅ موقع په لاس نه وه راغلې چې زه په جنگ کولو باندې مجبور شوم. هر کله چې انگریزانو محمد ايوب له شکست ورکړو نو هغه بدستور په هرات باندې قبضه وساتله او د شکست خوړلو د ورځې نه هغه خپل خان د جنگ په تياری کښې مصروف وساتلو. د يو ډير مضبوط فوځ د جمع کولو نه پس هغه د هرات نه په قندهار باندې د حملې کولو دپاره راروان شو. لکه چې څرنګ ورومې ذکر شوی دې نو ماته ورومې نه دا خطر معلومه وه لیکن د هغې مقابله کول ضروري وو.

داسې ډيرې خبرې چې د محمد ايوب په حق کښې وې او زما برخلاف وې هغه سره زما په نسبت بهترين جنگي سامان وسله او يو لوی فوځ وه. او د دې ټولو نه لويه خبره دا وه چې بې علمه مليانو زما برخلاف د جنگ اعلان کړې وه او دا خبره ډيره د هغه په حق کښې وه هغوي دا وئيل چې زه د فيرنګيانو ملګرم یم او ايوب غازي دې. هغه سره دولس زره منظم سپاهيان د لاندیني افسرانو د کمان لاندې وو:

حسين علي سپه سالار اعظم، نائب حفيظ الله نائب سالار اعظم، جنرل تاج محمد د ارسال خان غلجي زوی، سردار حسن خان، سردار عبدالله خان چې د سردار سلطان جان زوی وه او د محمد عظيم خان نمسې وه، سردار احمد علي چې د محمد علي زوی وه، نور خان، سردار عبدالسلام د قندهار او قاضي عبدالسلام چې د قاضي محمد سعيد زوی وه.

هغه موسي جان د يعقوب زوی او خوشدل د شيردل زوی يو څو زره سپاهيانو سره په هرات پريښودل. سردار شمس الدين او سردار هاشم چې په قندهار کښې زما ګورنران وو

هغوي دا لاندینی سرې د ایوب د حمله آور فوځ په مقابله کښې مقرر کړل :

غلام حیدر توخي سپه سالار اعظم، سردار محمد حسن چې د قندهار د سردار خوشدل زوی و، او قاضي سعید الدین چې اوس د هرات وائسرامی دی، سره د اوو رجمتو د پیاده، دوه توپخانې، خلور رجمتې د باقاعدہ رسالې او درې زره ملیشیا سواره او اوو رجمتې د ملیشیا پیاده.

په شلم د جولای د کاریز په مقام چې د کرشک په خوا کښې پروت دی دواړه فوځونه مخامخ شو او سخت جنگ ونښتو. ورومې خو دا شان معلومیده لکه چې فتح د قندهار د فوځ په حق کښې کیدونکي وي ځکه چې هغوي ډیر په بهادری جنگ وکړو قریباً قریباً د ایوب ټوله رساله پشا شوه. شکست ی وخورو او اخوا دینخواو تښتیدل. د ایوب د فوځ نه صرف اتیا مشران او سرداران سره د لږو ملاترو په میدان کښې پاتې شول. دې خلقو دا خیال وکړو چې اوس په تښتیدو سره خپل ځان بچ کول ناممکن دي ځکه چې ټول فوځ و تښتیدو او په دې وجه هغوي د بهادری مرګ بهتر وګڼلو په نسبت د دې نه چې هغوي په تښته کښې قتل شي. پس هغوي ټول متفق شو او د قندهاري فوځ په اصلي حصه باندې ی تاخت وکړو او نیغ په سپه سالار اعظم او په قاضي سعید الدین باندې ورغلل چنانچه دې یو موټي مګر بهادرانو افسرانو دې دواړو له شکست ورکړو او هغوي قندهار ته و تښتیدل. سردار عبدالله او د ایوب د فوځ نور ډیر افسران په دې جنگ کښې قتل شو. ایوب وړاندې روان شو او بغیر د مزید مقابلي یا د جنگ نه ی د قندهار ښار واخستو.

زما په افسرانو کښې هاشم او غلام حیدر قلات ته و تښتیدل او سردار حسن کامې ته و تښتیدو. شمس الدین خپل ځان په خرقه کښې پټ کړو. (خرقه د هغې څادر نوم دی چې کوم حضرت محمد ﷺ په سر کړی و او د هغې زمانې نه مسلمانانو پښت په پښت په ډیر حفاظت سره ساتلې و. او اوس په قندهار کښې دی. د قندهار په خلقو کښې دا دستور دی که چرې یو سره څه جرم وکړي ولې څه وخت چې هغه هغې کمرې ته ورننوځي چې په کومه کښې دا څادر پروت دی نو بیا هیڅوک هم هغه ته څه نه وائي ترڅو چې هغه په خپله رضا د هغه ځای نه راوړي نه وي.) مګر محمد ایوب هغه سره لوظ وکړو چې که چرې ته د دې پاک ځای نه راوړي نو زه به درله سزا در نه کړم ولې څه وخت چې هغه راووتو نو هغه ی په کوتکو باندې ووهلو.

هر کله چې ما دا واوریدل نو زه مجبور شوم چې قندهار ته پخپله روان شم او حبیب الله خان خپل مشر زوی په کابل کښې ګورنر کړم او پروانه خان سالار اعظم او د فوځ مشر کړم. ما سره قریباً دولس زره د جنگ قابل سرې موجود وو. او مفصله ذیل افسران هم وو :

غلام حیدر چرخي سپه سالار اعظم، فرامرز خان سپه سالار اعظم، (ورومې مړ دی

او دویم په هرات کښې دى) او غلام حيدر خان توخي هم کمانډلټ انجيف وۀ نور هم ډير افسران راسره وو چې د هغوي د نومونو ذکر کول ضروري نه دي.

هر کله چې زۀ قندهار ته د ايوب د فوځ چې په شمار کښې شل زره وو مقابلې ته روان شوم نو په لاره ماسره د توخي او اندر قبائلو لس زره سړي هم شامل شو. ډيرو مليانو يوه مذهبي فتوي باندې مهورونو لگولي وو چې امير عبد الرحمن کافر دى ځکه چې هغه د انگريزانو نائب دى. بعضي خلق وائي چې ايوب دا مليان مجبور کړي وو چې هغوي د خپلې مرضي نه برخلاف په دې تحريرونو باندې مهورونه لگولي وو.

د يو څو ورځو د تيز مزل نه پس زۀ تموريان نومې يو کلي ته ورسيدم چې د قندهار نه څلور ميله دى ايوب خپل کيمپ چې د خپل ملا عالم په خوا کښې وۀ او د قندهار نه يو ميل وۀ پرېښود او د قندهار د ښار چاوني ته واپس شو. په دوېشتم ستمبر 1881ء دواړه فوځونه د زور قندهار په کناراتو کښې يو بل ته مخامخ شول. د ايوب فوځ د يو څو غلطو په سبب چې د جنگ د شروع کيدو نه ورومې د ايوب د لاسه شوى وى زړۀ بائللې وۀ. هغه غلطۍ دا وى:

☆ هغه زما د فوځ د پيش قدمي د مقابلې کولو دپاره د قندهار د ښار نه بالکل بهر راوڼۀ وتو او په ځاي د دې چې هغه جارحانه کارروائي کړى وى او په مائى حمله کړى وى نو هغه ماله د حملې کولو اختيار راکړو. او په دې رنگ هغه خپله بزدلي ښکاره کړه.

☆ هغه دا غلطۍ هم وکړه چې د قندهار ښار ي په خپله قبضه کښې وڼۀ ساتلو.

☆ هغه د خپل ملا عالم د کلي نه په واپس کيدو کښې هم غلطۍ وکړه.

☆ د جنگ د ابتدا نه تر اخره پورې هغه په جنگ کښې پخپله شامل نشو بلکې هغه د جنگ تماشه د خپل کيمپ نه نيم ميل لرې د کوتل چهل زنا د سوکې نه کوله. د دې ټولو نتيجه دا وه چې د هغه فوځ کمزور دله شو. ځکه چې هغه هغوي ته وښودل چې زۀ پخپله په جنگ کښې د شامليدو نه ويريوم.

☆ هغه خپله رساله چې اووۀ زره سواره وو د برني غرۀ د غونډو شاته په دې غرض پټه کړې وه چې عين د تنگسيا په وخت کښې به هر کله چې جنگ ښۀ په زور وي نو زۀ به رسالې ته د مضبوط چپاؤ کولو حکم وکړم.

مگر هغه دا شان خوفزده شو چې د هغه نه د رسالې موجودگي بالکل هيره شوه او دغه شان هغوي ته د جنگ د ابتدا نه تر اخره پورې د جنگ موقع په لاس ور نه رغله. واقعۀ دا ده چې دا ټول وخت هغوي د غونډو شاته ولاړ وو او هغه يو ځل هم ميدان جنگ ته د خپل فوځ د ډاډ کيرنې دپاره راښکاره نشو باوجود د دې د هغه بعضي قابلو او بهادرانو افسرانو او ښۀ توريالي سپاهيانو ډير ښۀ جنگ وکړو. د هغه توپخانې هم چې د زور قندهار د غونډو په

سو کو باندې په يو ډير مضبوط مقام باندې پرته وې او بڼه په انتظام باندې وچلیدم ډير بڼه کار وکړو. پوره دوه گینتې پورې جنگ ډير سخت وه. او دا پته نه لگیده چې فتح به د چا وي زما فوځ هم په بني طرف او هم په گس طرف ورو ورو په شا کیدو باندې کوتې پورې کړې لیکن په قلب کښې چې کوم زما اصلي فوځ وه او هلته زه پخپله د خپلې محافظې دستې د یو زر سپاهیانو شاته ولاړ وم نو هغوي په دې ډاډ گير نه چې زما د موجودگي په سبب هغوي ته حاصله وه ډير بڼه کار کولو هر یو سپاهي په جنگ کښې دومره سخت مصروف وه چې زما یو خوا ردلیانو هم جنگ طرف ته مخه وکړه او ما سره زما په خوا کښې یو سانیس پاتې شو. دغه وخت چې زه بڼه وړاندې لاړم نو د ایوب فوځ کښې د کمزوري نښې پیدا شوې او د پیاده هغه څلورو رجمنټو چې چا په ورومې شکست کښې د کرشک په مقام د محمد ایوب اطاعت قبول کړې وه هغوي خپل نیت بدل کړو زما د عهد حکومت نه ورومې د ټول منظم فوځ د سپاهیانو دا عامه لار وه چې څه وخت به هغوي یو فریق د بل فریق په نسبت زیاتي مضبوط ولیدو نو هغوي به کمزوري ډډه پرېښوه او مضبوطې ډډې سره به شامل شو. نو هر کله چې دې څلورو رجمنټو ولیدل چې فتح زما په طرف راتلونکې ده نو هغوي سمدستي د خپلو ټوپکونو خپلې د زور ښار نه بل طرف ته واړولې او د ایوب د فوځ په هغې دستې باندې د ډزې شروع کړې چې څوک زما فوځ سره په سخت جنگ کښې مصروفه وو. د دې په مقابل کښې هر کله چې زما فوځ دا واقعه ولیده نو هغوي نور هم مخکښې زور وکړو او په خپلو ټوپکو او ټوپکونو د دشمن د مخې نه په خله خله ووهلو. چنانچه هغوي یو خوا بل خوا وتښتیدل. ایوب خان چې شکست وخورو نو هرات ته واپس لاړو.

هر کله چې زه کابل نه قندهار ته روانیدم نو ما سردار قدوس خان ته هدايات ورکړې وو چې د ترکستان نه په هرات باندې پیش قدمي وکړه ځکه چې زما دا خیال وه چې ایوب به هیچرې هم د دې ښار د حفاظت بندوبست د حملې برخلاف پوره طور نه وي کړې. په دې باندې سردار عبدالقدوس خان څلور سوه د رسالي سورو، څلور سوه پیاده سپاهیانو، او دوه د غره ټوپو سره سمدستي حمله وکړه لومړی نائب خوشدل د ایوب د لاس نه په هرات کښې د ښار د حفاظت دپاره مقرر شوی وه هغه یوه ورکوتې شان دسته زما د دې فوځ برخلاف واستوله لیکن زما سپاهیانو هغوي له شکست ورکړو. او زما سپاهیان هرات ته راوړسیدل. خوشدل دومره زړور نه وه چې د ښار نه راوتی وې او په خپله یې په جنگ کښې حصه اخستې وې. هغه دا تجویز کړې وه چې هره ورځ به یې یو څو سوه سپاهیان د قدوس خان برخلاف د جنگ دپاره رالیږل. لیکن هغوي به بغیر د جنگ کولو نه د قدوس اطاعت اختیار کړو په څلورم اگست قدوس خان د یوې سختې حملې کولو نه پس د هرات قلاواخسته.

د سردار قدوس خان سره زما د لوستونکو د تعارف کولو دپاره ماله دا ذکر کول

پکار دي چې په کومو ورځو کښې انگریزان په کابل کښې وو نو هغه ما سره د یو ځای کیدو دپاره تاشقند ته را روان شو لیکن چونکې زه پخپله کابل ته را روانیدم نو څه وخت چې هغه سمرقند ته راوړسیدو نو ما هغه ته ولیکل چې ته زما په انتظار کښې هم هلته کښینه. لکه چې ما د دې نه ورومې په بل مقام کښې ذکر کړې دې ما سردار سرور خان، اسحاق او قدوس د ترکستان د نظام حکومت د سنبالولو دپاره راستولي وو او قدوس خان تر نن ورځې پورې زما یو ډیر اعتباري او قابل قدر نوکر دې.

ایوب خان چې هرات ته واپس روان شو نو په لاره خبر شو چې زما د سپاهیانو د لاس نه هغه ښار هم ووتو او هغه اوس د سردار قدوس خان په قبضه کښې دې په دې وجه هغه مشهد ته چې په ایران کښې دې وتښتیدو. بیا ما فرامرز (داسې ډیر هر دل عزیز کمانډنټ انجیف او د امیر اعتباري سرې و) د دغه تربیت د ابتدا نه په طور د امیر د غلام بچه شوم و. او د هرات غونډې اهم ځای بیا د هغه په حواله شوم و. (سپه سالار اعظم سره د څه رسالې پیاده او توپخانې مقرر کړو او حکم مې ورکړو چې لورا هرات ته روان شه په قندهار کښې د ضروري انتظاماتو کولو نه پس زه واپس کابل ته روان شوم. په ملیانو کښې یو سړي چې په ما ی د کفر فتوې لگولې وه د هغه نوم عبدالرحیم اخون و. (۱) چې د اصل نه کاکړ و) چې د قندهار یوه قبيله ده) د خرقې د لاندې پناه اخستې وه ما حکم وکړو چې د داسې پلټ زړه سپړه لکه چې څنگه داسې و دې په داسې پاکه ستانه کښې نه پاتې کیږي چنانچه هغه مونږ په زور د دې ځای نه راوویستو او ما په خپل لاس هغه قتل کړو.

زه چې قندهار نه کابل ته واپس شوم نو زه د پروانه خان (۲) نائب کمانډر انجیف چې زما یو ډیر اعتباري نوکر و او د حبیب الله خان زما د زوی په خدماتو ډیر زیات خوشحاله شوم. زما زوی لا ورکوته هلک و ولسي سپاهیانو کښې به گرځیدلو او زما په نوم به یی سردارانو سره خبرې کولې او دغه شان به یی ډیر کارونه ایستل. نه خو به هغه خوفزده کیدلو او نه به ویریدلو. او په هره یوه خبره کښې به هغه د پروانه خان، مرزا عبدالمجید خان او د

(۱) د دې سړي زوی مولوي عبدالرؤف و. امیر عبدالرحمن دا مولوي عبدالرؤف په کابل کښې د ملیانو په امتحان اخستو مقرر کړې و او هغه د امیر موصوف په دربار کښې شامل و.

(۲) امیر عبدالرحمن په دې سړي باندې دومره اعتبار کولو چې د حبیب الله خان په بل افسر یا رسته دار یی نه کولو. د جلاوطني په زمانه کښې هغه د امیر ملګرې و او هر کله چې یو ځل امیر ته د روپو دپاره ډیر تکلیف و نو دې سړي خپل ځان په طور د مرثي خرڅ کړو دغه شان هغه درې څلور ځله ځان خرڅ کړې و خو بیا امیر راخلاص کړو. د امیر د رعیت خلقو دې سړي سره تر مرګه پورې مینه کوله. دې په ۱۸۹۴ء کښې وفات شوم و بیا د دغه یوزوی د امیر منظور نظر شو او څلور نور زامن یی د امیر عبدالرحمن خان د څلورو زامنو منظور نظر وو.

نورو افسرانو په مشوره چې ما د هغه مشيران مقرر کړي وو چليدو. زما په غير حاضري کښې د کوهستان خلقو د حصارک خلقو او د کونړ محمود، عبدالرشيد، جمعه خان او محمد حسين د وردگ د يو عام بغاوت د وچتولو کوشش کړې وه. ليکن کوم خلق چې ما په کابل کښې پريښي وو د هغوي د قابليت، د روپي او د دوستانه تسليو په وجه د دې سازشونو نه هيڅ خطرناکه نتيجه راونه وته.

د محمد ايوب شکست او زما د افسرانو د هرات مسخر کولو زه د خپل پلار نيکه د ټول سلطنت مالک کړم ليکن بيا هم داسې معاملې وې چې د هغې کول پيشتړ د دې نه چې ما خپل خان د ټول ملک مالک يا بادشاه گڼلې وې ما دپاره ضروري وو لکه چې څنگه ما بل ځای ذکر کړې دې د هرې يوې قبيلې مشر هريو ملا او د هريو کلي ملک به خپل خان خودمختار بادشاه گڼلو او په تير شوي دوه سوه کاله کښې د دې مليانو خودمختاري او ازادي د هغوي بادشاه هم نه وه ماته کړې. ميران ترکستان او ميران هزاره او د غلجو خانان ټول د خپل امير نه زيات طاقتور وو. نو تر کومه پورې چې د دې خلقو زور وه نو بادشاه به په ملک کښې انصاف نشو کولې. د دې کسانو ظلم او زياتې ناقابل برداشت وه. د هغوي په لوبو کښې يو لوبه دا وه چې د سړو او ښځو سرونه به يې پريکړل او په سور کړي تبخي باندې به يې کښيښودل او چې هغوي به تړپونه وهل نو دوی به يې تماشه کوله. د دې نه نور هم خراب خراب رواجونه په دې خلقو کښې جاري وو. مگر د دې ويرې نه چې زما د دې کتاب لوستونکو ته صدمه ونه رسي زه د هغې ذکر نه کوم. د هريو خان د هر افسر د هر شهزاده او پخپله د بادشاه هم د خپلو خپلو قاتلاتو ډلې وې او په دوی کښې به هريو خان له اجرتي ډاکوان او غله ساتلي وو او هر کله چې به ډاکوانو مسافران، تاجران او د ملک نور دولتمند سوداگران قتل کړل او د هغوي مال او دولت به يې تالا کړو نو د غلامال به دې خانانو وغیرو خپل دې نوکرانو سره تقسيم کړو بيا په دې ډاکوانو کښې د هريو کس خپل خان له ډلې وې چې هغوي به د تړپکونو او د تړپو سره مسلح وو. زه به په دې مخکښې باب کښې هغه قصه بيان کړم چې په دې ډاکوانو کښې دوو کسانو سره چې د يو نوم سادو او د بل نوم دادو وه او زما فوځ له يې څو څو ځل شکست ورکړې وه زما څومره سخته جگړه شوې وه. په دې کښې يو کس اوس په پنجره کښې زورېد دې. او دلته بند د غره په سوکه باندې مې هغه پنجره ايښې ده.

دې مليانو به خلقو ته هغه عجيبه مذهبي مسئلې ښودلې چې کومې به د رسول الله صلي الله عليه وسلم په دين کښې نه وې. البته هغه دا شان خبرې وې چې په هر ملک کښې د ټولو اسلامي قومونو د زوال باعث شوې وې. هغوي به خلقو ته دا وينا کوله چې تاسو کار بالکل مه کوئ بلکې د نورو خلقو په مال باندې قبضه کوئ او په خپلو کښې د يو بل

سره جنگيږي. په دې صورت کښې دا قدرتي خبره وه چې په دې خودساخته بادشاهانو کښې دې هريو خان خان له د خپل رعيت په خلقو جدا جدا ټيکسونه ولگوي. له دې کبله ورومبي کار ته چې ما گوتې کړې هغه دا وه چې د دې بيشماره ډاکوانو او د دروغزنو پيغمبرانو او دروغزنو بادشاهانو خاتمه وکړم. زه دا تسليموم چې دا دومره ډير اسان کار نه وه او د پنځلسو کالو مسلسل جنگونو نه پس هغوي يا خو بالاخر زما اطاعت قبول کړو او يا د ملک نه دا شان وتښتيدل چې لا خو ما جلاوطن کړل او لا هغوي بلې دنيا ته رخصت شول. په مخکښې باب کښې به زه د دې خانه جنگو مفصل حال وليکم کوم چې زما د حکومت د آغاز نه تر دې وخته پورې جاري دي. د دې نه پس به زه د خپل ژوند د نورو واقعاتو قصې له واپس راشم. د ټولو نه ورومبي ضروري دا وه چې زه هغه ټول خلق د ملک نه وباسم چې د هر قسم انصاف، تهذيب، ترقي، تعليم او د ازادۍ برخلاف وو.

دا شان ډير متعصب او جاهل خلق شته چې د دې خانه جنگو الزام په ما باندې لگوي چې خلقو سره زما سلوک ډير سخت وه مگر د نن ورځې په ډيرو مهذبو ملکونو کښې هم دا شان مثالونه شته چې د هغې نه معلومېږي چې هغوي هم د خپل تاريخ په ابتدا کښې د خپل قوم د هغې خلقو برخلاف په جنگ کولو مجبور وو چې څوک د تهذيب په واقعاتو باندې اول اول کښې نه پوهيدل. هم په دې صدي کښې د انگلينډ مزدور کار جماعتونو د خپل حکومت برخلاف ډير فسادونه پيدا کړي دي. زه په دې ونيولو لږ کوم چې زما د عهد حکومت په ډيره لږه موده کښې خلقو تهذيب طرف ته دومره ښه ترقي کړې ده چې هغه ټول خلق چې د ډير مال و دولت خاوندان دي هغوي د شپې او ورځې په سلامتي سره زما په ټول سلطنت کښې گرځيدل شي. حالانکې د دې په مقابله کښې د افغانستان په سرحد باندې د ملک په هغه حصه کښې چې د برطانيه حکومت د لاندې ده هيڅوک هم يو قدم بغير د يو مضبوط بادي کار د حفاظت نه وچتولې نه شي.

لسم باب

د امير عبدالرحمن خان د بادشاه كيدلو سره د خپلو لويو ذمه وارو احساس كول او د خداي تعالي د مخلوق د خدمت دپاره هر قسم تدبيرونه كول، د الله تعالي په دربار كښې د هغه د مخلوق د خدمت دپاره توفيق غوښتل، او په خلوص سره دعا كول، په وړومبو ورځو كښې چې امير صاحب ته كوم مشكلات پېښ شو د هغې څه اجمالي بيان كول، د امير صاحب د يو پخواني خوب (چې ده ليدلې وه) نه دا نتيجه اخستل چې يوه ورځ به دې بادشاه كيږي، دغسې د خواجه احرار د كرامت بيان چې د هغې نه د ده د بادشاه كيدو تعبير كېدې شي، بيان كول.

ممکن ده چې خلق به دا خيال کوي چې د کومې ورځې نه زه د کابل په تخت کښېناستم نو زما د خوشحالي او د عيش زمانه شروع شوه ليکن واقعۀ دا شان نه وه. د دې برخلاف هم د هغې ساعت نه زما د ازادۍ زمانه ختمه شوه او زما د مشكلاتو او نااميدو فکرونو او غمونو ورځې ډيرې شوې. د دې کتاب لوستونکي په دې خبره خبردار وي چې اگر که ما په هغه وخت کښې چې زما پلار او ترۀ عظيم خان د کابل اميران وو د سلطنت په کارونو کښې لويه حصه اخستې وه ولې ذمه واري ټوله زما د پلار او ترۀ په سر وه د دې متل په صداقت کښې هيڅ شک و شبه نشته چې: "هر څومره چې د سړي حيثيت لومړی وي هغه هومره د هغه ذمه واري ډيرې وي او هر څومره چې ذمه واري ډيرې وي هغه هومره فکر نه ډير وي."

زمونږ مذهب مونږ ته دا خبره ښيي چې هر يو سړی به د قيامت په ورځ د خداي په مخکښې د خپل عمل ذمه وار وي ليکن بادشاهان به صرف د خپلو عملونو ذمه وار نه وي د دې نه علاوه به هغوي د خپل رعایا د امن او د ارام جوابده وي چې کوم د هغه خالق د هغه حفاظت کښې ورکړي وو. مولانا روم چې يو ډير لومړی ولي الله تير شوی دی هغه په خپل يو نظم کښې يوه دا شان قصه بيانوي:

"د يوې بيزې پښه د بغداد په پل باندې زخمي شوه او د هغه زمانې خليفه عمر رضي الله عنه باندې خداي پاک ډيره ملامته ووتله." (۱)

(۱) په دې شعر کښې مولانا روم هغې واقعي ته اشاره کړې ده چې کوم عام طور سره اکثر مسلمانان رښتوني گڼي وائي چې د حضرت عمر رضي الله عنه خليفه ثاني په عهد سلطنت کښې د بغداد يو پل په ډير خراب حالت کښې وه يوه ورځ اتفاقاً د بيزو يوه رمه په دې پل تيريدله چې د يوې بيزې پښه په کاني ولگيده او زخمي شوه. د عمر رضي الله عنه نه خداي پاک جواب و غوښتو چې چولکې ته بادشاه ورسې او د دې پل په ښۀ حالت کښې د ساتنې ته ذمه وار ورسې نو تا دا غفلت کړی دی چې د دې پل مرمت دې په وخت نه دی کړی.

په حديث شريف كښې راغلي دي چې د قيامت په ورځ به خداوند كريم ورومې د
دنيا د بادشاهانو نه دا شان تهوس كوي :

” نن د دې دنيا حكومت د چا دى ؟ بادشاهان به ټول بالاتفاق ووايي اې خدايه هم ستا
دې خكه چې هم ته قادر مطلق ۛ او بيا به خداوند كريم تهوس و كړي كه چېرې تاسو ټول په
دې خبروئ نو تاسو ولې د هغې خلقو د امن او د ارام كوشش نه وه كړې چې څوك ما تاسو
ته سپارلي وو؟“

په دې لحاظ زه به د قيامت په ورځ په خپل قوم كښې د امن د قائمولو د ټولو ذمه
وارو جوابده يم او په دې لحاظ چې زما ملك په ډير ابتر حالت كښې پروت وه نو زه ډير
غمزده او رنجيده خاطر شوم. چې ما به د ملك حالاتو او واقعاتو ته كتل نو ما به دا خيال
كولو چې دا نه صرف مشكل ده بلكې ناممكن ده چې زه د دې ملك
انتظام وكړې شم او هغې له ترقي وركړې شم. مگر د چا په خيال كښې هم دا خبره نه راتله
چې افغانستان به داسې عجيب و غريب ترقي وكړي لكه چې څرنگ هغه د هغې ارحم
الراحمين په مدد سره زما په دې مختصر عهد حكومت كښې وكړه. نه صرف دا چې د دې
ملك د تباهۍ ټول اسباب په لويه پيمانه موجود وو بلكې د ترقي ټول ذرائع قريباً مفقود
وو او نه صرف دا چې د ترقي اسباب كم وو بلكې دا هم نه معلوميدل چې د هغې وجود هم
شته او كه نه. ليكن چونكي الله تعاليٰ دا ذمه واري په ما ايښودې وه نو ما هغه ته سوال وكړو او
دُعامي وكړه چې ته ما سره د بني نوع انسان د رمې په ساتنه كښې امداد وكړه كوم چې تا زما
حفاظت ته سپارلي دي. د دې دپاره چې زه نه د دې دنيا په نظر كښې رسوا شم او نه د قيامت
په ورځ. ما زړه ونه بائلولو او د خدايې پاك په دې وعده مې عقیده ولرله چې كومه هغه په
قرآن پاك كښې خپل رسول مقبول محمد صلي الله عليه وسلم سره كړې ده. كوم خلق چې
په خدايې پاك توكل كوي او زړه نه بائلي او صبر كوي نو د خدايې امداد د هغوي دپاره كافي
شافعي دى. هغه په حقيقت كښې د خلقو ملگر دى چې څوك بغير د صبر د پريښودلو نه
كار كوي. مختصر دا چې كه چېرې زه هغه ټول تكليفونه او مصيبتونه چې په كومو كښې
زمونږ ملك دا وخت پروت وه بيان كړم نو يو پوره كتاب به د هغې د بيانولو دپاره ضروري
وي له دې كبله به زه د خپلو لوستونكو د دلچسپۍ دپاره يو مختصر شان بيان د افغانستان د
هغې حالاتو متعلق وركړم كوم چې زما د تخت نشينۍ په وخت كښې موجود وو. د دې دپاره
چې هغوي پخپله د هغې فرق اندازه ولگوي كوم چې د دې ملك د نن ورځې په حالاتو او
ترقي كښې او په ورومېني حالاتو كښې دى.

زه غواړم چې د خپلو مشكلاتو يو څو وجوهات په تحرير كښې راوړم. دا حسب ذيل

اول په تخت باندې د کښیناستو په وخت ماته په حیثیت د ملک د بادشاه دا مشکل پېش راغلو چې زما د استوگنې کور نه وه ځکه چې په بالا حصار کښې کوم محل وه او زما د پلار نیکه کور وه هغه انگریزي فوځ تباہ کړو او بل یو کور هم تیار نه وه او داسې بل یو ځای د کرایې هم نه وه چې زه پکښې عارضې طور وسیدلې وې. ځکه چې په افغانستان کښې هوتلونه بالکل نشته. زما په خیال کښې به داسې ډیر کم مثالونه په تاریخ کښې وي بلکې نه به وي چې یو بادشاه سره د اوده کیدو دپاره کمره هم نه وي په دې سبب زه تر هغه وخته پورې چې ما بل نوم محل د خان دپاره نه وه جوړ کړی تر هغې به زه په خیمو کښې او د خپل رعیت د ختو په کورونو کښې وسیدم چې کوم ما د هغوي نه غوښتي وو.

د دې کتاب په ورومېني بابونو کښې ما خپلو لوستونکو ته دا خبره کړې ده چې د ورکووالي نه زه په پرانستې هوا کښې د وسیدو عادت وم او زما کورونه به همیش په باغونو کښې واقع وو چې کوم ځای به ماته ډیره تازه هوا د خوراک دپاره مهیا وه. ما دپاره دا ډیره مشکله وه چې زه په هغه ګنده بند او بې هوا کوڅو کښې چې په کومو کښې دا کورونه وو استوګنه اختیار کړم. دا کورونه د سررونه ډک وو او همیش به پکښې د میو شور او جنگونه وو نو ورومېي مقابله زما دې جنگونو سره پېښه شوه او د هغوي د شور په سبب به زه ټوله شپه وېش وم.

دویم په سرکاري خزانو کښې یوه پیسه هم نه وه چې د فوځ په تنخواه یا د بل سرکاري نوکر په تنخواه کښې ورکړې شوې وې نه صرف دا خبره وه بلکې کوم څیز ته چې خزانو وائي هغه هلو بالکل موجوده نه وه. د ملک مالیه د کال یا د دوو دپاره څه شیر علي او څه یعقوب او څه انگریزي فوځ پېشګي ټوله کړې وه. له دې کبله ما د مالیې بابت یوه پیسه هم نشوه ټولولې ځکه چې هغه ورومېي ټوله شوې وه.

درېم د جنگ سامان او ګوله بارود چې په ملک کښې د امن دپاره ضروري څیزونه دي هلو موجود نه وو کومې دیرش افغانې زړې توپې چې ما د انگریزي افسرانو نه اخستې وې هغه په داسې حالت کښې وې چې که د یوې به شپیلې وه نو ګاډې به یې نه وه او که ګاډې به یې نه و نو ډره به یې ماته وه او یا د هغوي د لرګي پایې او ګاډې په داسې حالت کښې وو چې په ورومېي خل راښکلو به ټکري ټکري شو. او بیا د دې ټولو نه پس که څنې توپې مکمل هم وې نو ګولۍ موجودې نه وې چې په هغې کښې خلاصې شوې وې. یقیناً یوه ګټه یا لرګي د هغې توپې نه زیات سودمند دی چې هغې سره ګولۍ نه وي ځکه چې یو سپاهي هم د توپې په شپیلې باندې خپل دشمن نشي وهلې لیکن په یو لرګي یې وهلې شي.

خلوړم هرات زما د حکومت نه بیل شوې وه او د ایوب د حکومت د لاندې وه هغه زما برخلاف د خلقو په پاڅولو کښې مصروف وه او د جنگ تیاری یې کولې قندهار

فيرنگيانو د سردار شير علي چې د قندهار والي وۀ حکومت ته سپارلے وۀ او دۀ په بيله خلقو ته پسخپله ډله کښې د شامليدلو ترغيث ورکولو. په ميمنه کښې دلاور خان نومے گورنر زما برخلاف سازشونه کول، په ټول ملک کښې دا حال وۀ چې د وږو مينو بادشاهانو لکه شجاع، شير علي او يعقوب د کمزوري اخلاقو په سبب هر يو سردار سيد او ملا خپل خان نه يو خودمختار حاکم جوړ کړے وۀ. او د رعيت د خلقو نه ئ په زور روپۍ ټولولې. په بادشاهانو کښې نه دومره دليري وه او نه طاقت وۀ چې دا شان غاصبانو له ئ سزا ورکړے وے. او په ملک کښې ئ امن او انتظام قائم کړے وے.

د شير علي د دفتر مثلونه چې نن ورځې زما د افسرانو په قبضه کښې دي دا ښيي چې د قتل په سزا کښې به صرف د پنځو سوؤ روپو جرمانه په قاتل لگيده او په دې طريقه هغه دا ثابته کړې وه چې د سرو او د بنځو ژوندون د گډو او د غواؤ نه زيات ارزان وۀ. د دې نرمۍ نتيجه دا وه چې د نجرا ب غونډې وږه صوبه کښې چې صرف شل زره ټبرې په کښې ابادې وے پنځوس زره روپۍ سالانه د دې قسم جرمانې گورنر نه ادا شوے وے. د دې مدعا دا وه چې په يو کال کښې يو زر قتل په دې وږه صوبه کښې شوي وو.

د شير علي د خاندان د پرې خلقو او بې علمه مليانو او برائے نام غازيانو چې افغانان ورته په حقه تازيان وايي زما برخلاف د خلقو د پاڅولو کوشش کولو. او دا به ئ وئيل چې عبدالرحمن کافر دے ځکه چې هغه د فيرنګيانو دوست دے او هغوي کافر دي او په دې سبب هر يو مسلمان له پکار دي چې د هغه برخلاف غزا وکړي.

د انصاف کولو طريقه دا وه چې د غريب نه غريب سړي به هم خپله دعوي د بادشاه په مخکښې پيش کولے شوه. او صرف دومره کار به ئ کړلو چې د بادشاه ډيره او پټکے به ئ ونيولو چې د هغې مطلب به دا وۀ چې ما خپل فریاد ستا د ډيرې شرم ته وروغورځولو له دې کبله هغه به د هغې په اوریدو مجبور وو. يوه ورځ زۀ حمام له روان وم چې يو سړے او د هغه ښځه په دؤ دؤ ما پسې د لامبلو کمرې ته راننوتل او خاوند ئ زما ډيره د مخې نه ونيوله او ښځې ئ زۀ د شانۀ رابښکم په دې ماته ډير تکليف وشو ځکه چې هغه زما ډيره ډيره کلکه رابښکله چونکې زما په خوا کښې هيڅوک محافظ يا سنتري نه وۀ چې زۀ ئ د دوی نه خلاص کړے وے له دې کبله ما هغوي ته خواست وکړو چې زما ډيره پريږدئ او ورته مې ووي چې زۀ به ستاسو فریاد د ډيرې رابښکلو نه بغير هم واورم مگر هيڅ فائده ونشوه. زۀ لا په دې خفه شوم چې ما د يورپينو دستور ولې نه دے کړے يعنې دا چې ډيره بریت مې ولې نه دي کل کړي. ما حکم وکړو چې د مخکښې دپاره دې يو مضبوط گارد د حمام په دروازه ولگي.

يو بل رواج دا وۀ چې هر کله به د متايی پتنو سونه دربار ته راغلل نو په ځامے د دې چې وزيرانو او افسرانو په خپلې خپلې حصې د اخستو انتظار کړے وے نو هغوي به په هغې

حمله و کړه او په یو بل به راپریوتل د دې دپاره چې هر یو په زور ډیره ډیره واخلي. او اگر که ما ډیر کوشش وکړو چې زه هغوي په دې پړه کړم چې زما په موجودگی کېنې د ځنگلي ځناورو پشان ستاسو په دې طریقې خوی کول هم ستاسو سپکاوی دې او هم ستاسو د بادشاه. لیکن هغوي زما په خبرو هیڅ توجه ونه کړه یو ځلې د اختر په ورځ د هغوي په دې متایانو باندې پخپله کېنې د جنگ کولو په سبب دومره په غصه شوم چې ما د گارد سپاهیانو ته حکم وکړو چې دومره یې ووهی څومره چې ستاسو نه کیدم شي او نیم خوشحاله او نیم خفه شوم چې ما د سپاهیانو د گوزارونو د لاسه د هغوي سرونه مات په وینو رنگ ولیدل لیکن د دې سلوک نتیجه دا وه چې د هغوي د دې بې وقوفۍ او نالائقی د خوی خاتمه وشوه.

اوس به زه تاسو ته د خپلو وزیرانو او مشیرانو د عقل یوه نمونه پیش کړم. یو ځلې چې ډوډی او اوږه په بازار کېنې گران شو او دقات ویره پیدا شوه نو زما وزیرانو چې چا سره ما په دغه مصلحت وکړو ماله دا صلاح را کړه چې د غلې او د اوږو د خرڅونکو غوږونه د خپل خپل دکانونو دروازو سره په میخونو تګ وډه د دې دپاره چې هغوي مجبور شي او غله او اوږه ارزان کړي. زه په دې قیمتي مشوره باندې بې خنډیدو پاتې نشوم. او د هغې ورځې نه تر نن ورځې پورې ما بیا د خپلو مشیرانو نه صلاح وانه خسته.

د تخت مدعیان دومره ډیر وو چې د هغوي د نومونو فهرست جوړول ناممکن وو زما د کور خلق او بچي په روس کېنې پاتې شوي وو زه په دې هم مجبور شوم وم چې ما خپل یو څو اعتباریان نوکران د خپل ځان نه د دې دپاره لیرلي وو چې هغوي د ملک د انتظام نگراني وکړي له دې کبله زه نا امیدو او مشکلاتو بالکل راگیر کړم وم او نه زما څوک مشیر کار و نه او نه زما څوک دوست. لیکن کوم سره چې یواځې په خدايې توکل کوي نو د هغه دپاره د مشکلاتو او د غم په وخت کېنې هم د خدايې پاک ملگرتیا کافي ده.

په گاونډو کېنې هم د غیر قومونو حکومتونه زما دپاره د ډیر فکر باعث وو ځکه چې په هغوي کېنې به هر یو په دې خفه کیدلو چې تا د بل طرفداري زیاته وکړه.

تاریخ دانان او تجربه کار سیاست دانان په دې پوهیږي چې هر کله یو حکومت دا شان د تباهي په حالت کېنې پریوځي او د وړو وړو ځانانو په منځکېنې تقسیم شي نو بیا د هغې حکومت په یو مضبوط او منظم شکل کېنې په راوستلو ډیر عمر لگي. د مثال دپاره وگورئ د هندوستان سلطنت چې شهنشاهان مغل د کمزورو په وجه په وړو وړو حکومتونو کېنې تقسیم شوي وو نو وگورئ چې څومره وخت په هغې باندې د انگریزانو ولگیدو. څومره مشکلات هغوي ته پېښ شول او څومره بغاوتونه د هغوي برخلاف شول. باوجود ددې چې انگریزي سیاستدانان د ډیر علم، تجربې او د عجیب و غریب عقل خاوندان دي. هم په دې شان د افغانستان د سلطنت کمزوري هم ډیره زیاته وه تر دې حده پورې چې هر کله

به بادشاه د خپل دارالحکومت نه يو څو ميله بهر ته لارو نو چې به واپس راتلو نو يو بل سره به بادشاه شوه وۀ او بيا به د هغه د تيښتې نه بله لار نه وه. د دې نه پس چې شير علي دا وليدل چې زۀ د خپل رعيت د خانانو هر خلاف په خپله شتم جنگيدۀ نو هغه يوه بله طريقه جاري کړه چې د هغه په خيال کښې د ډيرې عقلمندۍ لار وه. او دا طريقه دا وه چې هغه خپل خانان او افسران د يو بل مقابلې ته کښينول او هغوي له به ي د جنگ و جدل ډاډگير نه ورکوله او هغه يوه قاعده جوړه کړه چې که چرې څوک خپل دشمن قتلول غواړي نو هغه دې صرف درې سوه روپۍ في نفر په سرکاري خزانۀ کښې داخلي کړي او څومره سړي چې ي زړۀ غواړي قتل دې کړي. په دې تجويز د بادشاه دا خيال وۀ چې زۀ به دوه قسمه په فائده کښې يم يو څو دا چې زۀ به د باغيانو خانانو نه بغير د تکليف وچتولو نه خلاص شم. ځکه چې هغوي به يو تر بله قتل شي. دويم دا چې د هر يو سړي په سر به چې هغه به په دې طريقه قتل شو هغه درې سوه روپۍ اخستې. د سعدي رحمه الله عليه دا مشهور نظم حسب ذيل دے :

”هر يو قوم چې د هغه نه خدای خوشحاله وي هغه له يو نيک حاکم ورکړي که چرې خدای غواړي چې يو ملک وران کړي نو هغه د يو ظالم په پنجه کښې ورکړي.“
د خدای شکر دے چې اوس افغانستان هم دغه شان ملک دے ځکه چې په ټول کال کښې د افغانستان په ټول حکومت کښې صرف پنځۀ قتله شوي دي او په دې کښې هغه د نورو ډيرو مهذبو ملکونو نه نمبر ورے دے. خلکو د ورانۍ دا شان بد عادتونه اختيار کړي وو چې هر کله د سابق امير شير علي مشرانو زامنو يعقوب او ايوب د خپل پلار هر خلاف په هرات کښې بغاوت وکړو نو سرے دې په دې غور وکړي چې که د بادشاه زامن دا شان ښه او نيکه نمونه قائمه کړي نو د رعيت خلق به کوم کوم قسم عبرتونه د دې نه وانخلي.

”هر کله چې زۀ د خپلو د عمل نه په غم کښې پروت يمۀ نو زۀ به د پردو خلکو د عمل نه څۀ طمع وکړم.“ (سعدي) بادشاه او د هغه ټول لومے لومے افسران په خپل ذاتي عيش و عشرت کښې مبتلا وو مگر د دې په مقابلۀ کښې د رعيت خلق په تکليفونو کښې ډوب پراتۀ وو ځکه چې دې ظالمانو افسرانو په هغوي باندې لومے لومے ټيکسونه لگولي وو. جماتونو کښې به کوته سپي گرځيدل، او چونکې خلکو به په هغې کښې مونځونه نه کول نو سپو به په هغې کښې ځان له کورونه جوړ کړي وو. جمعه چې زمونږه زبرگه ورځ ده او پکار دي چې په هغه ورځ سرے په عبادت کښې لگيا وي نو په هغه ورځ به خلکو جواړي، ورانې لوبې او ټوقې کولے او يو بل به ي په گتو ويشتو. د کابل په خوا کښې جبه نومے يو ځای کښې چې د ښار نه بهر يو قبرستان دے ډير خلق به يو بل سره په جنگ کښې زخميان شول. د قرآن شريف دا آيت د دې زمانې د خلکو د تباه شوي حالت بالکل مناسب حال دے. ”الله تعاليٰ يو قوم هم نه تباه کوي تر څو پورې چې هغه پنخپله خپل ځان د بد عملونو په وجه تباه نه کړي.“

الحمد لله چي هم هغه ملڪ چي په دا شان خراب حال وه لکه چي خونگ ما بيان کړې دے، دا شان عجيب و غريب ترقي و کړه چي په هغې کښې چار چاپيره امن او فراخ حالي ده او د هغه دوستان هغه په دې حال کښې په ليدو خوشحاله دي او دا وائي چي دا خلق اوس يو مضبوط قوم شو او يوه ورځ به زمونږ دپاره باعث امداد شي. ليکن دشمنان هغه ته د يو مضبوط او خطرناک دشمن په نظر گوري. خلق اوس دا شان پر امن او زما د حکم فرمان بردار دي چي هغوي هر وخت دې خبرې ته تيار دي چي هغوي په ډيرې خوشحالي او په مينه زما د احکامو او د هداياتو تعميل وکړي. زه په دې ډير خوشحاله يم هغوي دنيا ته دا ثابته کړه چي د حکومت مفاد او د هغوي مفاد دواړه يو څيز دے هغوي په خپل خرڅ په لويو لويو ټولو کښې د هزارو او د کافرو برخلاف د جنگ دپاره ووتل او چا چي د حکومت برخلاف بغاوت کړې وه هغوي ئ خپل دشمنان وگڼل د حکومت د بهبودي کومه مينه او کوم قدر چي د هغوي په زړه کښې موجود دے د هغې مزيد ثبوت هغوي په ۱۸۹۵ء کښې ورکړو هر کله چي بغير زما د غوښتنو نه سرکاري ملازمانو، سوداگرانو، زميدارانو او زما درعيت د هرې طبقې خلکو د خپلې سالانه آمدني لسمه برخه په سرکاري خزانه کښې داخله کړه او هغوي ماته سوال وکړو چي په دې روپو سامان جنگ او گوله بارود واخله چي زمونږ ملک د پردي حکومت د حملو نه محفوظ شي. هم هغه قوم چي زما د حکومت په ابتدا کښې زما برخلاف په بغاوت او جنگ و جدل کښې مصروف وو لکه چي څنگه به زه مخکښې په تفصيل سره بيان کړم، اوس ډير پر امن فرمانبردار او پابند قانون او مهذب قوم شو. اوس هغوي د هر قسم صنعت و حرفت په زده کولو کښې مصروف دي او عام طور د خپل ملک د ترقي او د خپلې خوشحالي دپاره سامان جوړوي. د خداي پاک په فضل سره د خلکو په طرز زندگي او عمل کښې د نورې زياتې ترقي او د فراخ حالي آثار هم په نظر راځي. زما په تخت باندې د کښېناستو په وخت کښې د خلکو چي څه حال وه د هغې بالتفصيل تشرېح کولو نه پس به زه د هغې واقعاتو تفصيل بيان کړم چي کوم د هغې نه پس پيښ شول.

ما په ډير فکر سره د رسول الله ﷺ په هغې نصيحت عمل وکړو چي کوم هغه يو اصحابي ته کړې وه. رسول الله ﷺ هغه اصحابي ته په زوره اواز وکړو چي "په خداي پاک توکل وکړه خو د خپل اوښ څوکي کوه." (۱)

(۱) روايت دے چي يو اصحابي رسول الله ﷺ له جومات ته راغے او خپل اوښ ئ د جومات نه بهر پرېښودو رسول الله ﷺ د هغه نه تپوس وکړو چي اوښ دې چاته په حواله کړو هغه سرې په جواب کښې ووي چي ما په خداي توکل وکړو ليکن رسول الله ﷺ ورته ووي چي په خداي توکل کوه خو دې سره سم د خپل اوښ څوکي هم کوه. د رسول الله ﷺ د دې مسئلې متعلق دا عقیده وه چي خلق دې په هر يو کار کښې خپل پوره پوره کوشش کوي او بيا نتيجه دې د خداي په لاس کښې پرېږدي. او هيڅوک دې دا طمع نه کوي چي کرلے خو مي اورېشي دي او د هغې په ځاي به غنم لو کړم.

دوه واقعي دا شان پيښې شوې چې د هغې نه ماته ډيره تسلي شوې وه ځکه چې ماته د هغې نه دا اميد پيدا شو چې زه به د بادشاهي په کار کېنې ناکامياب کيږم نه او په اخر کېنې به ضرور کاميابيږم.

زه چې لا د روس په ملک کېنې وم او افغانستان ته نه وم راروان شوم چې ما يوه شپه خوب وليدو چې زه دوو فرشتو د متو نه نيولې يم او د يو بادشاه په مخکېنې ۍ پيش کړم چې هغه په يوه وړه کمره کېنې ناست وه هغه د شکل نه ډير ملائم او شريف وه او مخ ۍ بيضوي شان وه، ډيره ۍ لنډه وه او وړدې ښکلې وروځې او باڼه ۍ لرل. هغه د شين رنگ يو لوم او فراخ لباس اغوستې وه او يو سپين پتکې ۍ په سر وه. د هغه ټول شکل د کمال خوبصورتۍ او د شرافت طبع وه. د هغه ښي لاس ته يو بل دنگ او نرم شان سرې ناست وه د هغه ډيره وړده او سپينه وه او شکل ۍ د محبت د خيالونو نه ډک وه د هغه په خوا کېنې يو بل سرې وه چې دومره دنگ نه وه بلکې يو ميانه قد سرې وه. او د هغې زوړ شريف زاده په نسبت چې ښي لاس ته ناست وه زيات د سپين څرمېنې خاوند وه او يو قلم دان د هغه په مخکېنې پروت وه هغه قدرې قيمتي جامې اغوستې وې او ورسره د کاغذونو په يو څو پاڼو باندې د عربي خط ليکلې پروت وه د بادشاه کس طرف ته يو بل سرې ناست وه چې د سنهري رنگ ډيره ۍ وه او غټې وروځې او غټ بریت ۍ لرل. پوزه ۍ وړده او نيغه وه او نمونه ۍ د ډير مهربان او فياض سړي وه. هغه په تير شوو دريوارو کېنې چې ما تشرېح کړې ده د يو زبرگ په نسبت يو سياستدان سره زيات مشابه وه. او په ټولو کېنې زيات دنگ وه. د هغه خواته يو وړد چابک وه د هغه په خوا کېنې يو بل سرې ناست وه چې نهايت خوبصورت وه او په نسبت د دې نورو په شکل و شباغت کېنې د بادشاه سره زيات مشابه وه. هغه د زړې زمانې د فوځي افسرانو په شان جامه اغوستې وه او يوه توره ورسره وه د مخ نه هغه ډير زيړک معلوميدو. او د هغه عام کره وړه د يو جنگجو وو. هغه په هغه کسانو کېنې چې په کمره کېنې وو د ټولو نه پست قد وه. څه وخت چې زه د دې بادشاه او د هغه د څلورو يارانو په مخکېنې پيش کيدم نو ما وليدل چې يوه کرکۍ چې دې کمرې ته دننه په کېنې لار تلې وه ناساپي خلاصه شوه او يو بل سرې د هغوي مخکېنې پيش شو بادشاه هغه سړي ته چې کوم دغه ساعت د هغه په مخکېنې پيش شوم وه د سترگو په خاموشه ژبه کېنې هغه ته دا شان مخاطب شو چې ما د بادشاه الفاظ وانه وریدل خو صرف د هغه سړي جواب مې واوريدو او هغه دا وه چې "زه به د نورو مذهبونو گرچې روانې کړم او هغې نه به جوماتونه جوړ کړم که چېرې زه بادشاه شوم." بادشاه په دې جواب څه ناراض غوندي شو او کومو فرشتو چې هغه رادننه کړې وه هغوي ته ۍ حکم وکړو چې دې بوځي چنانچه هغوي فوراً د دې حکم تعميل وکړو بيا زمانه هم د دې سوال تهوس وشو او ما دا جواب ورکړو چې "زه به انصاف کوم

بتان به ماتوم او د هغې په ځای به کلمه ږدم“ هر کله چې ما دا الفاظ وویل نو د بادشاه څلورو یارانو د محبت نه د که طریقه باندې وکتل د دې اظهار محبت نه دا شان معلومیده لکه چې هغوی زما د بادشاه کیدلو منظوري ورکړه هم دغه وخت ماته الهام وشو چې دا بادشاه محمد رسول الله ﷺ دے او دا دوه سړي د هغه ښي لاس ته حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت علي رضي الله عنه دي. په دې زه راوین شوم او ډیر خوشحاله شوم چې زه رسول الله ﷺ او د هغه څلورو یارانو چې د چا په لاس کېښي د اسلام د بادشاهانو د تقرری اختیار دے، زه امیر مقرر کړم.

بله واقعه دا ده هر کله چې ما یوه ورځ د خپل وطن د خلقو د مشکلاتو قصې ته غوږ نیولې وه نو زه دومره خفه شوم چې زه د خواجه احرار رضي مبارکې له لارم چې زه د هغه د ارواح نه مدد وغواړم ما د خپلې زندګۍ په نا امیدو او په مشکلاتو باندې ډیر وژړل او چې سترې شوم نو په زمکه باندې اوډه شوم هم په دغه شپه ما په خوب کېښي ولیدل چې د دې ولي روح زما په مخکېښي حضور شو او ماته ی وویل چې ته به د مخکېښي دپاره امیر ی زما د قبر نه یوه جنده واخله او مخکېښي ی ځان ته ښځه کړه نو ته به همیش فتح مندی. ماسره اوس هم هغه جنده شته او زما فوځ هیچرې هم شکست نه دے خورلې.

یولسم باب

امیر عبدالرحمن خان په دې اخري باب کېښي د هغه جنگونو حال په تفصیل سره لیکلې دے کوم چې د ده د تخت نشینۍ نه پس ده ته پیش شوي وو او په دې ټولو جنگونو کېښي دې فتحياب شومې وه، په هغو کېښي څو مشهور جنگونه دا دي: د کونړ د سيد محمود باچا بغاوت مقابله په جنگ کېښي شکست خوړل او هندوستان ته تېتیدل، د شیر خان د بادشاهۍ دعوي کول او شکست خوړل، د میمنې د دلاور خان د میر محمد يوسف علي د شنوارو او د غلجو، د محسودو د هزارو، منګلو، زرمت او د نورو قبیلو بغاوتونه، جنگونه او ماتې خوړل، د روسیانو په افغاني ځوکی پنځده حمله او قبضه، ایوب خان سره اخري مقابله او د امیر صاحب کامیابي، اخري جنگ د کافرستان دے چې یوه زوروره حمله پرې شوې وه او فتح شومې دے. د کتاب په اخر کېښي د شرونکو ذکر دے.

هم په هغه کال چې ما محمد ایوب له شکست ورکړو نو زه مجبور شوم چې د یو بل سردار برخلاف جنگ وکړم، دا جنگ ما د کونړ د سيد محمود برخلاف وکړو. سيد محمود د مشهور و معروف وزیر اکبر زوم وه. او په دې وجه هغه د شیر علي د پرې ملګرې وه څه وخت چې زه د کابل په تخت کېښناستم نو هغه خپل ځان د کونړ بادشاه کړو ځکه چې دا د هغه ریاست وه. هغه په ملټي نومې یوه غونډۍ باندې ځان له استوګنه اختیار کړه چې د

کونړ نه تقریباً په شپږ میله فاصله باندې پرته وه. او هر کله چې زه قندهار ته راروان شوم نو هغه څلور پنځه سوه سوو سره چې هغه د کونړ باغي رعایا کښې ځان له پیدا کړي وو، زما په علاقه حمله وکړه. هغه دومره بیوقوف وه دا خیال ئ کولو چې څلور سوو یا پنځو سوو سوو سره چې هغوي سره هم زړې توپکي وې، به زه ځان بادشاه کړم. زما افسرانو سردار عبدالرسول او میر شنا گل د هغه مقابلې ته راووتل. لیکن هغه جنگ کولو ته مائل نشو. هغه بیا هم هغه غونډې ته واپس شو او هلته ئ د کونړ جاهلو مذهبي مجنونانو سره سازشونه جاري وساتل. هر کله چې په دې طریقه هغه خپل ځان له ډیر مریدان پیدا کړل نو شپږ میاشتي پس هغه بیا زما برخلاف راپاڅیدو. دغه وخت بیا زه د خپلې فتحې نه پس د قندهار نه راواپس شوم. نو ما غلام حیدر خان چرخي خپل کمانډنټ جرنل او عبدالغفور د سید محمود برخلاف د جنگ کولو دپاره مقرر کړل. زما کمانډنټ ان چیف په جنگ کښې د اس نه پریوتو او گیتی ئ ماته شوه. لیکن زما بهادر سپاهیانو جنگ بدستور جاري وساتلو. تر دې پورې چې هغوي سید محمود هندوستان ته په تیښته مجبور کړو او قطعي طور ئ هغه له شکست ورکړو. او کومو خلقو چې هغوي له پناه ورکړې وه د هغوي کورونه ئ وسوزول.

هم په دغه کال یعنی ۱۸۸۱ء کښې شیر خان د کلمان د احمد زوي چې په دروغه ئ ځان ته امیر شیر علي وویل او ډیرو خلقو له ئ دغه شان دوکه ورکړه او خپل ځان ئ امیر شیر علي په خلقو تسلیم کړو. او ورته ئ ووي چې ما سره په بغاوت کښې د عبدالرحمن خان خلاف شامل شی. لیکن لا هغه څه ډیر اهم مشکلات ماته نه وو پیدا کړي چې هغه گرفتار شو او په قید کښې مړ شو.

په کال ۱۸۸۲ء کښې حسب ذیل واړه واړه جنگونه وشو:

د میمنې والي دلاور خان چې ځان ئ د ایوب او د شیر علي د کور د پرې سره گڼلو. هر کله چې هغه پوه شو چې ایوب له عبدالرحمن شکست ورکړو نو هغه دا خیال وکړو چې زه اوس خپله خودمختاري برقرار نشم ساتلې. ځکه چې د میمنې صوبه زما د حکومت په حدودو کښې وه. نو هغه په هره ممکنه طریقه دا کوشش وکړو چې هغه زما د حکومت نه جدا پاتې شي. د هغه د دې خواهش مطابق هغه وږومې روسي افسرانو ته خط ولیکلو. لیکن چونکې د هغوي نه هغه ته څه امداد رانغې نو هغه سر رابرت سنلیمن د بلوچستان گورنر جنرل ته خط ولیکلو چې زه خپل ځان د حکومت برطانیه یو نوکر گڼم په دې وجه ماله امداد راکړئ. د دې په جواب کښې هغه ته وویلې شو چې ته د عبدالرحمن اطاعت قبول کړه. ځکه چې نه حکومت برطانیه او نه حکومت روس د خپلو خپلو عهدنامو مطابق د افغانستان په اندروني پالیسی او معاملاتو کښې داخل ورکولې شي په دې وجه هغه د خپلې بې وقوفۍ د سزا خورلو دپاره یواځې پاتې شو. ما محمد اسحاق خپل د ترکستان

گورنر ته هدايات واستول چې ته د دلاور برخلاف فوځ واستوه چنانچه هغه هم دغه شان وکړل ليکن هغه ماته رپورټ راکړو چې والي ډير مضبوط دى او شکست ورکول ورله ډير مشکل دي. زما خيال دى چې اسحاق ما سره دوکه کوله او دغه ټول وخت چې ما هغه خپل يو وفادار افسر او صادق خير خواه گڼلو هغه غدار وه. چنانچه د هغه نمک حرامى وروستو ثابته شوه. هم په دغه کال ما د شگنان او د روشن مير يوسف علي برخلاف فوځونه واستول او د هغې وجوهات حسب ذيل وو:

اگر چې دې مير د خپل خان متعلق د خودمختار حاکم اعلان کړى وه ولې هغه په دې صبر ونکړو هغه دا خيال کولو چې زه به غالباً د هغه ملک ضرور يو ورځ په خپل حکومت کښې شامل کړم د دې نه د بچ کيدو دپاره هغه ورومې د قوند حاکم سره خط و کتابت شروع کړو او بيا ي وروستو روسي حکومت سره هغه ليبر ډريگل روسي سياح شگنان ته مدعو کړو او حسب ذيل شکايات ي د هغه په مخکښې کښيښودل.

امير افغانستان زما ملک په خپل حکومت کښې شاملول غواړي او زه خپل خان د روس د حفاظت لاندې گڼم دويم دا چې عبدالرحمن د افغانستان په حدود کښې د هغه شورشونو نه ستره شوم دى چې کوم ما هغه ته برپا کړي دي. له دې کبله عبدالرحمن د يوې مناسبې موقعې په انتظار ناست دى چې که زړوي او که پس چې ده له سزا ورکړم په دې موقع زما مخبرانو او جاسوسانو چې بيل بيل ښار کښې زما د طرف نه مقرر وو يعنې په قوند، روشن، شگنان او بنخارا کښې. هغوي ټولو ماله د هغه د ارادو متعلق خبرونه راکړل او ماته ي ووي چې دې سړي روسي حکومت ته خان قبول کړى دى. هغوي ماته دا خبر هم راکړو چې هغه روسي حکومت له خپل ملک ته د راتلو دعوت ورکړى دى. دې خبرې زما فکر ډير زيات کړو ځکه چې که يو ځل روسيان روشن او شگنان قبضه کړى وه نو ما بيا هغوي نشو ايستى. او زما حکومت به غير محفوظ شوى وه په دې وجه ما جنرل قتال خان او سردار عبدالله خان ته چې دا وخت د قطغن گورنر وه حکم وکړو چې په مير يوسف علي چپاؤ وکړي. د يوې ورکوتې شان جگړې نه پس مير په جگړه کښې قيدي شو او سره د خپل فوځ د خلعو کابل ته راوستى شو. ما بيا هلته د قندهار گلزار خان گورنر مقرر کړو او هرکله چې هغه روسي افسر ايم آني وانوف چې مير پخپله هغه له سره د فوځونو خپل ملک ته د راتلو اجازت ورکړى وه، راوړسيدو - په دغه ملک باندې زما گورنر د ورومې نه قبضه کړې وه روسيانو په دې ملک باندې څو څو کاله خپله دعوي چلوله او تر هغې پورې لا فيصله شوې نه وه تر څو چې د سر مار تيمر ډيورنډ مشن په ۱۸۹۳ء کښې کابل ته نه وه راغلې.

هرکله چې ما په دې صوبو قبضه وکړه نو ما د هغې ټولو مظلومو خاتمه وکړه چې کوم به مير په خپل رعايا باندې کول او د غلامۍ ناقابل برداشت او ظالمانه رواج مې هم بند

کړو. زه به د دې صوبو د میرانو د بدو عادتونو او بداخلاکو ډیر ذکر نه کوم ځکه چې ما د خپل کتاب په ابتدا کېنې د دې متعلق ډیر څه وئيلي دي.

په ۱۸۸۳ء کېنې د شنوارو قبائل چې د جلال اباد سهیل مشرق ته د پېښور د لارې دواړه طرفته پراته دي او د کابل د بادشاهانو دپاره همیش باعث تکلیف وو اوس بالکل ناقابل برداشت شول. د ډیرو کلونو نه د هغوي دا عادت وه چې قافلې به یې لوت کړې مسافران به یې قتلول، او د کلو د خلقو مالونه او رمې به یې تالا کولې. د شیر علي په ټوله زمانه حکومت کېنې پېښور ته د تلو لار د دې خلقو د لوتمار په سبب سخته خطرناکه وه. حقیقت دا وه چې په ټوله لار عین تر کابل څخه هیچا هم د قتل او د تالا کیدو د ویرې سفر نه کولو له دې کبله ما مناسب وگڼل چې د دې ټولو مظالمو او خطرو خاتمه وکړم. ځکه چې پا دې سبب هغه ټولو کسانو ته خوف و خطر وه چې د چا دې قبائلو سره گزاره وه. د ۱۸۸۳ء په ژمي کېنې ما خپل زوی حبیب الله خان په کابل کېنې په حیثیت د گورنر پریښودو او پخپله جلال اباد ته لاړم چې په چارچاپیره ملک کېنې امن او ښه انتظام قائم کړم چنانچه ما د شنوارو خانان او ملیان مدعو کړل چې ما سره وړینې او بیا ما هغوي سره په ډیرې لرمۍ او دوستۍ په لار دا رنگ خبرې وکړې "دا د خداي او د هغه د رسول ﷺ د احکامو نه خلاف خبره ده چې تاسو نور مسلمانان شو کوئ او تالا کوئ" اکر چې ما خپل ډیر وس وکړو چې هغوي دې خبرې ته مائل کړم چې هغوي دا خپل بد عادتونه پرېږدي لیکن چونکې هغوي د ډیرو کلونو نه خلق شو کولي او تالا کړي وو له دې کبله هغوي زما په نصیحت غوړ کېښودو. دلته ما له دا ذکر هم کول پکار دي چې هر کله د امیر شیر علي په زمانه کېنې شهید نومې د جلال اباد گورنر وه نو هر چا چې به هغه ته د شنوارو د شوکو شکایت وکړو نو هغه به هغوي له سزا وړ کړه او دلیل به یې دا پیش کړو چې دا فریادي د شنوارو او زما په منځ کې جگړه پیدا کول غواړي.

هر کله چې زه د هغوي د ضد نه او زما په نصیحت باندې د غوړ نه ایښودو نه سترې شوم نو ما هغوي له د سزا وړ کولو دپاره تیاری شروع کړې په دغه ورځو کېنې نور محمد د سردار ولي محمد زوی د سادو او د دادو نومې چې د سلاخیلو د قبیلې دوه مشهور ډاکوان وو شنوارو سره یو ځای شو. او تقریباً پنځلس زره د جنگ سړي یې زما د لوڅ مقابلې ته تیار کړل ما جنرل غلام حیدر چې اوس د ترکستان کمانډنټ چیف دی سره د پیادو د دریو پلټنو د رسالې د یوې رجمنټې او د دوه توپخانو د هغوي برخلاف د جنگ کولو دپاره مقرر کړو. زما د رعیت هغې خلقو چې د پېښور د لارې خوا و شا وسیدل ما ته سوال وکړو چې مونږ ته اجازت راکړه چې مونږ د دې باغیانو برخلاف جنگ وکړو ځکه چې مونږ د هغوي د شوکو نه تنگ راغلي یو لیکن ما هغوي ته انکار وکړو او ورته مې ووي چې دا زما فرضي دي

چې زه هغې کسانو له سزا ورکړم چې څوک زما د رعیت د خلقو په امن او په سلامتۍ کېنې مداخلت کوي. زما او د دې شنوارو ترمنځه په څلورو مختلفو مقاماتو کېنې څلور مختلف جنگونه وشو. یعنې په دره حصارک، اچین، منگل او مندو خیل. په دې هر یو جنگ کېنې باغیانو شکست وخورو او ډیر مقتولین او مجروحین ترینه په میدان کېنې پاتې شول. د دې نه پس د باغیانو باقي قبائلو زما اطاعت قبول کړو. د مندو خیلو قبيله څه په جنگ کېنې مړه شوه او څه تیراه ته وتښتیده.

ما حکم وکړو چې هغې ټولو خلقو سرونه دې چې څوک په دې جنگ کېنې د باغیانو نه قتل شوي وو د دوو لویو منارو په شکل کېنې ډیرم کړم شي یو په جلال اباد کېنې او بل د شهمد د وسیدو په کور کېنې ځکه چې هغه هغوي له د هغوي په بدو کارونو کېنې ډاډه گیر نه ورکړې وه. دا ټول کارونه ما د دې دپاره وکړل چې خلق هر کله د باغیانو دې کله منارو ته وگوري نو چې په دې پوهه شي چې دا سزا د هغو خلقو ده چې څوک مسافر قتلوي. زه به د پښتو د نظم نه یوه دوه شعرونه دلته درج کړم چې په هغې کېنې د شنوارو خلقو د اخلاقو تشریح ده: "که تۀ سلگونه کاله په مهرباني سره دوستي جوړول غواړم ولې مارانو او لږمانانو او شنوارو سره دوستي جوړول ناممکن دي."

هم د دې ۱۸۸۳ء کال په اخر کېنې د منگل او زرمټ قبائلو زما برخلاف بغاوت وکړو. د دې بغاوت واقع د یو څو جوهاتو په وجه شوې وه چې د هغې ذکر په یو بل مقام کېنې شوی دی. او هم دغه بغاوت د نورو ټولو خانه جنگو اصلي بنیاد وه. د دې نه علاوه بعضي نور فراریان هم د دې خلقو بغاوت ته د آماده کولو باعث وو. د فوځ یوه دسته د جنرل سیف الدین د کمان لاندې د دې بغاوت د فرو کولو دپاره د کابل نه واستولې شوه. دا جرنیل د شیرعلي د هغې بیوقوفو او سستو جرنیلانو نه وه چې د هغوي ټول عمر دا عادت پاتې شوی وه چې تنخواه به یې اخسته او کار به یې هیڅ نه کولو. هم د دې ځوی مطابق هغه بیا عمل وکړو او د باغیانو برخلاف یې جنگ ونه کړو او په دې سبب هغه د ۱۸۸۴ء د اپریل په میاشت کېنې گرفتار کابل ته راوستی شو او یو بل فوځ د جرنیل قتال خان (چې د مشهور او معروف کمانډنټ چیف غلام حیدر خان وراره وه او په ۱۸۹۸ء کېنې وفات شوی دی) د کمان لاندې او د یحیی چې یو ملا وه د کمان لاندې د هغه په ځای واستولې شو د معمولي جگړې نه پس دې خلقو شکست بیاموندو او د اطاعت قبلولو نه پس یې د همیش دپاره پرامن زندگي اختیار کړه.

په ۱۸۸۴ء کېنې دا ضروري وگنله شوه چې د میمنې والي دلاور خان دې هم په هوش کړې شي ځکه چې هغه خپل خان خودمختاره حاکم کړم وه او له دې کبله محمد اسحاق د هغه برخلاف څه فوځ استولی وه لیکن څه نتیجه یې نه وه راوتی. دا ځل ما قصد

و کړو چې هغه له د بيل پاتې کيدو نوره موقع بالکل ور نه کړم په دې سبب ما هدايات جاري کړل چې دوه بيل بيل فوځونه دې په ميمنه پيش قدمي وکړي. يو فوځ د هرات د طرف نه د بريگيدير زبردست خان د کمان لاندې چې په هغې کښې د هرات د پيادو يو پلتن سره د دوو سوو د رسالي د سوږو او شپږو توپو واستولې شو. جمشيدې سردار چې د هغه نوم يالون روشن خان وه هم د دې بريگيدير په ملگرتيا کښې شپږو سوو د مليشيا سپاهيانو سره لاړ. دا فوځ د دې بريگيدير د حکم مطابق په لسم اپريل باندې د هرات نه ميمنې طرف ته روان شو. دې سره سم ما محمد اسحاق ته هدايات جاري کړل چې ته د بلخ نه پنځه زره جنگي سړو سره روان شوه. د ميمنې قلاډيره مضبوطه وه ليکن د يو څو ورځو د محاصرې او د يوې معمولي جگړې نه پس باغيانو زما اطاعت قبول کړو. دلاور د خپلو بدعملو په وجه گرفتار کړم شو او کابل ته راوستې شو. مير حسن خان چې د دلاور په لاس کښې قيدې وه هغه د جيلخاني نه رها کړم شو او د دلاور په ځاي د ميمنې گورنر مقرر شو. هم په دغه کال ما دا ضروري وگڼله چې زه د خپل حکومت د سرحداتو پوله بيروني حکومتونو سره کيږم. ځکه چې اوس ما خپل ځان د کابل او د ټول افغانستان د حکومت سره د هغې د دريو ډيرو اهمو صوبو چې کومې زمانه جدا کړم شوې وې يعنې هرات چې د ايوب د لاندې وه او قندهار چې د شير علي د لاندې وه او ميمنه چې د دلاور د لاندې وه قريباً مالک کړم وه. زه په موجوده باب کښې د پوله بندي په سوال باندې غور کول نه غواړم ځکه چې زه آئنده خاص باب هغې ته ورکونکې يم. زه په دې سلسله کښې صرف يوې معاملي ته اشاره کول غواړم ځکه چې د هغې په وجه يو جنگ پېښ شوم وه چې د هغې د تفصيل تشرېح به مخکښې راشي.

د پوله بندي يو کميشن يو طرف ته د حکومت برطانيه او د افغانستان د جانب نه او بل طرف ته د روسي حکومت د جانب نه افغانستان او د روس تر منځه د سرحداتو د پولې ايښودو دپاره مقرر شو. د انگريزي مشن مشر سر پيټر لمسان وه.

يو څو دا خبره وه چې روسي حکومت په دې خبره څه ډير خوشحاله نه وه چې زما تعلقات انگريزانو سره ولې دا شان د دوستۍ دي او روسيانو ته ما ولې شا کړې ده. زه د دې خبرې منلو ته تيار يم چې ماته هيچرې هم هغه مهرباني نه ده هيره شوم چې کومه روسيانو ماته د هغوي په ملک کښې د خپل قيام په دوران کښې ښودلې وه. ليکن سره د هغې ماله خامخا د انگريزانو سره په دوو وجوهاتو دوستانه تعلقات ساتل پکار وو (۱) ځکه چې ما هغوي سره عهدنامه کړې وه او (۲) ځکه چې په دې کښې ماته زياته فائده وه.

بله خبره دا وه چې روسيان په دې خبره خفه وو چې په حکومت افغانستان کښې دومره جرأت ولې پيدا شو چې هغوي روسيانو سره پوله بندي وکړه او په دې طريقه ي د

روسیانو د پېش قدمو خاتمه وکړه.

درېمه خبره دا وه چې د روسیانو دا منشا وه چې حکومت افغانستان او روسیان دې د خپل خپل حکومتونو د سرحداتو پوله بغیر د انګلستان د مداخلت نه کیږي. څلورمه خبره دا وه چې زما راولپنډۍ ته تلل د روسیانو دپاره ډیر د خفګان باعث وو ځکه چې روسي اخباراتو په ۱۸۸۰ء کېنې څه وخت چې انګریزان د کابل نه تلل دا خبره مشهوره کړې وه چې انګریزانو په خپله رضا کابل نه دې پرېښي او نه یې عبدالرحمن سره د دوستۍ په سبب پرېښي دې بلکې هغوي د شکست خوړلو نه پس د کابل نه تېښتېدلې دي. راولپنډۍ ته زما د تللو یوه غټه وجه دا وه چې په دې طریقې به د دې دروغون بیاناتو تردید وشي او روسیانو ته به دا معلومه شي چې د فیرنګیانو دوست یم. د دې نه علاوه دا خبره هم دنیا ته ښکاره کیدل پکار وو چې د حکومت برطانیه او زما د حکومت ترمنځ تعلقات د ورومې نه هم زیات مضبوط شوي دي. د مذکورې بالا وجوهاتو په سبب او شاید چې په دې وجه هم چې د روسیانو عامه پالیسي دا وه چې مشرق طرف ته دې هغوي پېښې وړدې کړي. له دې کبله د روسي فوځ یوه دسته پنځده طرف ته راوړاندې شوه. چونکې ماته دا خطر د ورومې نه معلومه وه له دې کبله ما دا مناسب وګڼله چې یوه مضبوطه فوځي دسته زه هم ولېږم چې روسیان په پنځده کېنې د داخلیدو او د قبضي کولو نه منع کړي. لکه چې څه رنگ ما یو ځل ورومې دا شان کړې وو او اېم آئي وانوف د رارسیدو نه ورومې ما په شګنان او په روشن باندې قبضه کړې وه. لیکن هر څومره چې ما انګریزي حکومت ته د دې خبرې اهمیت ظاهر کړو چې یوه مضبوطه فوځي دسته د دې دپاره استول پکار دي چې پنځده د روسي دست برد نه بچ کړي نو هم هغه څومره زما د وینا چا څه پروا ونه کړه. کوم جواب چې هغوي ماله را کړو هغه دا وو "هر یو ځای چې د افغانستان د فوځ په قبضه کېنې دې هغې له روسیان د ګوتو وروړلو جرأت هم نشي کولې" نه صرف دومره بلکې انګریزانو د پنځده د حفاظت متعلق ماته دومره اطمینان را کړو او زما د زړه یې تر دې حده تسلي وکړه چې په یویشتم نومبر ۱۸۸۴ء سر پېټر لمسلن ماته ولیکل چې زه به د دې خبرې پوره بندوبست وکړم چې د روسیانو او د افغان فوځونو تر منځ هیڅ قسم جنګ پېښ نه شي.

په دې اټنا کېنې روسي فوځونه ډیر په شتاب را روان وو او په دیارلسم مارچ ۱۸۸۵ء روسي فوځ په قزالتیپ باندې رایو ځای شو او هغه ځای یې مستحکم کړو. افغاني فوځونه د اکتیپ په مقام د دریائې آمو په ګسه غاړه پراته وو. په دې فوځ کېنې صرف اووه شلې توپچیان سره د څلورو د زیرو توپو او څلور د غره د توپو، او یوه معمولي د پیادو دسته وه. په دیرشم مارچ افغاني فوځ په پل خشتي باندې وه او روسي فوځ په قزالتیپ یعنې د یو بل نه صرف په یو میل د امله باندې پراته وو. په نهه ویشتم مارچ جنرل کوماروف د پښتنو جنرل

ته پيغام را وليرو چي ته خپل فوځونه بني غاړې ته بوځه گڼي نو جنگ به وشي او مونږ به د پښتنو په فوځ باندې حمله وکړو.

تر دې لحظې پورې د مشن (د حد برارۍ جرگه) انگرېزي افسرانو او د هغوي سپاهيانو زما د فوځ افسرانو ته د هر قسم اطمینان ورکړې وه چې تر څو پورې د پښتنو فوځ د خپل مقام نه نور وړاندې نشي تر هغې به روسيان په هغوي باندې د حملې کولو جرأت ونه کړي. او نوره ئې دا خبره هم وکړه چې که روسيانو زموږ په سپاهيانو حمله وکړه حالانکې مونږ د خپل مقام نه وړاندې شوي نه وو نو بيا به دا د عهدنامو خلاف ورزي وي چې کومې د حکومتونو په منځکښې شوي دي او بيا به د هغې بابت د روسيانو له بازپرس کيږي. چونکې ما خپل جنرال غوث الدين ته دا سخت هدايت کړې وه چې ته د مشن د انگرېزي افسرانو د نصيحت نه برخلاف هيڅ کار مه کوه په دې وجه هغه د خپل ځای نه ونه خوځيدو. په بله ورځ يعنې په ديرشم مارچ د روسي فوځ پوره يو بريکيا په هغه ورکوټې افغاني دسته حمله وکړه چې کومه هلته پرته وه. هر کله چې انگرېزي افسرانو دا خبر واوريډو نو هغوي سره د خپله فوځه او د نوکرانو هرات طرف ته وتښتيدل.

جنرال غوث الدين خان او د افغاني فوځ نورو افسرانو انگرېزي افسرانو ته دا خبره ور په ياد کړه چې تاسو خو مونږ له دا اطمینان را کړې وه چې روسيان به د پښتنو په مورچو د حملې کولو جرأت نه کوي او که چرې هغوي دا حمله وکړه نو افغانان د انگرېزانو نه د امداد مطالبه کولې شي نو چونکې مونږه ستاسو په دې خبرو اعتماد کړې دې دې دپاره پکار دي چې تاسو مونږه د روسيانو مقابلي ته يواځې نه پريږدئ. ليکن په دې يوه خبره هم انگرېزان د تښتي نه منع نه شول. افغانانو بيا دې انگرېزانو ته سوال وکړو چې مونږ ته خپل ټوپکونه عاريتاً را کړئ ځکه چې مونږ سره پتاخ دار ټوپک دي او روسيانو سره دنباله پړ او په دې وجه مونږ په نقصان کښې يو. د دې نه علاوه د افغانانو ټوپکونه او دارو د زيم او باران په وجه ډير خراب او بيکاره شوي وو ليکن باوجود د دې چې انگرېزانو د افغانانو په مرسته د ودرېدو وعده کړې وه، هغوي افغانانو له د ټوپکو ورکولو نه انکار وکړو او د بهادرو پښتنو دا ورکوټې ټولې ئې په ځای پريښودو چې هغوي خان له و جنگيږي او په ميدان جنگ کښې خان له مړه شي. انگرېزان د يوې لحظې د ايساريډو نه بغير هرات ته وتښتيدل. ما دا خبره هم اورېدلې ده اکر چې زه دا نشم وليلې چې دا تر کومه پورې درست ده چې انگرېزي فوځ او افسران دومره بې حوصلې شول او وويږيدل چې په سخت هيت کښې وتښتيدل او د دوست او دشمن تمیز پکښې پاتې نشو او چونکې ډيره سخته پخني وه له دې کبله د هغوي يو څو غريبانان ديسي نو کران د خپلو ټپوانو نه چې په هغوي پسې روان وو راپريوتل او مړه شول. په افسرانو کښې هم بعضي بعضي د خپلو اسونو نه راپريوتل ليکن زه د هغوي نومونه اخستل

نه غواړم. چونکې د افغاني فوځ بهادرو سپاهيانو ته د خپل قوم په وقار باندې ډير لومړی فخر وه د دې دپاره هغوي د هغې وقار د ساتنې دپاره خپل ځان په جنگ کولو دومره مجبور وگڼلو چې په هغوي کېنې زياته حصه يا قتل شول او يا زخميان شول. ولې ارمان دې چې يو خو هغوي سره ډير خراب توپکونه وو او بل دا چې د دشمن د طاقت په مقابل کېنې هغوي په شمار کېنې ډير لږ وو. له دې کبله هغوي هيڅ ونه کړې شو او صرف يو څو تنه د شکست نه پس هرات ته راوړسیدل. د انگریزانو د دې بيهوده رویې دا نتیجه شوه چې په پښتون قوم کېنې د انگریزانو وقار تر نن ورځې پورې بیشانه ډير کم پاتې شو. هرچند چې ما خلعو ته د دې خبرې د اطمینان ورکولو کوشش وکړو چې په دې ورځو کېنې مستر گلبدستون د لبرل پارټي (چې دغه ورځو کېنې پر سر حکومت پارټي وه) لیدل و او دغه وجه وه چې انگریزانو دا شان کمزورې پالیسي اختیار کړه چې نو انگریزانو به ضرور د روسیانو نه د هغوي د خپل غلط کار تاوان اخستې وه لیکن زما قوم زما په دې خبرو غوږ کېښودو او ماته یې په جواب کېنې ووي چې که د مخکېنې دپاره مونږه یو دشمن سره په جنگ کېنې ونښتو نو مونږ ته به پته څنګه لګي چې لبرل پارټي (ازاد خیال) پر سر حکومت ده او که کنزرویتيو (قداست پسند) پارټي؟ او بیا نور زما خلعو دا وویل چې که چېرې لبرل پارټي د دې قابل نه وه چې مونږ سره امداد وکړي نو بیا مونږ ته انگریزي فوځ او دشمن مشرانو دا ولې ونه وویل چې مونږ به په اخر وخت کېنې د تاسو نه ټیټو. د دې دپاره چې مونږ د انگریزي د دې متل مطابق *Forewarned is to be Forearmed* "څوک چې ورومې خبردار شي هغه خپل احتیاط کوي." د خپل ځان دپاره څه نور څه انتظام کړی وې که چېرې مونږ ته دا پته لګیدلې وې چې انگریزان د خپلو وعدو د پوره کولو اراده نه لري. د دسمبر د میاشتې نه هرکله چې د دې غلط فهمو ابتدا وشوه تر دیرشم مارچ پورې د افغاني فوځ دپاره دا ډیره اسانه خبره وه چې د پنجده د حفاظت دپاره د کابل نه هرات ته رسیدلې وې اګر چې د کابل نه فوځونه استولو ته هیڅ ضرورت نه وه ځکه چې په هرات او ترکستان کېنې د افغاني فوځونو کافي تعداد موجود وه. مختصر دا چې روسیانو په دیرشم مارچ ۱۸۸۵ء د پنجده موضع په زور واخسته او چونکې په هیجا کېنې هم دا طاقت نه وه چې هغه یې اخستې وې د دې دپاره هغه لا هم هغسې د هغوي په قبضه کېنې ده.

دغه وخت زه په راولپنډۍ کېنې وم او لارډ ډفرن سره په بحث مباحثه کېنې مصروف وم. په کوم مابینام چې لارډ ډفرن ماته دا اطمینان راکړو چې که چېرې روسیان په افغاني علاقه وبلوسیدل نو انگریزان به مونږ ته امداد راکوي نو هم په هغه مابینام لارډ ډفرن پنخپله د روسیانو د پنجده په موضع باندې د بلوسیدلو او په هغې باندې د هغوي د قبضې کولو خبر ماته راواستولو. ځکه زه دا شان سره نه وم چې په دې خبره بې حوصلې شم له دې کبله ما

په اطمینان سره دا خبره واوریده چې د آئنده دپاره به د هغې نه عبرت واخلم. (۱)

هم د ۱۸۸۵ء په کال کښې ما د کلمان د خلقو د مطیع کولو او د هغوي د ملک په خپل ملک کښې د شاملولو دپاره احکام جاري کړل. کلمان د غرونو یو خو سوکې دې چې د لملکان (۲) د صوبې نه مشرق ته پرتې دي. یو خوا هاش خو زما دا وه چې زه دا خلق پرامن رعیت کړم او ازاد یې پرېږدم ولې د دې نه علاوه د هغوي د مطیع کولو دپاره ما سره یوه خاص وجه وه. دغه وجه دا وه چې هر چا به چې زما پر خلاف بغاوت وکړو یا به چا د جلال اباد په خوا و شا کښې قتل یا نور جرائم وکړل نو هغوي به د کلمان د غرونو په دې سوکو کښې پناه واخسته. چونکې دې درې ته یوه لار هم نه ده تلې په دې وجه نه خو هلته چا توپې بوتلې شوې او نه سواره هغه درې ته تلې شو. صرف د پیادو سر و دپاره یوه لار دې درې ته تلې وه چې هغه ډیره تنگه وه چې صرف یو سړی به په یو وخت په هغې تلې شو. او که چرې دوه یا درې تنه هم په دې سوکو ناست وې او صرف گتانه یې غورخولې نو هغوي د یو لوی فوځ په اسانۍ سره مقابلې کولې شوه ځکه چې که هر څومره یو فوځ لوی وي ولې هغوي بغیر د دې نه چې د یو بل نه وړاندې وروستو یو یو تلې په بله طریقه د هغوي دپاره په دې لاره تلل ناممکن وو. دا وجه د هغوي د مضبوط والي وه او په دې سبب هغوي د دې نه وروسته هیڅانه و وفتح کړي.

(۱) "دانوت د میر منشي سلطان محمد خان د لاس لیکلې شوم دې. "په ۱۸۸۶ء کښې هرکله چې مستر کرزن چې بیا لار د کرزن شو او د هندوستان وائسرای شو یو ځل امیر سره روبرو په مختلفو معاملاتو باندې بحث کولو نو ماته په هغه موقع د خپل بادشاه امیر عبدالرحمن او مستر کرزن ترمنځه د ترجمان فخر حاصل وه. په دوران گفتگو کښې امیر د پنځده د واقعي ذکر وکړو او اگرچې په ظاهره یې د توفیق لهجه اختیار کړې وه ولې در حقیقت هغه په ډیرې ترشۍ او سختۍ سره د دې خبر متعلق ذکر وکړو. دا ډیره عجیبه خبره ده چې مستر کرزن د دې په جواب کښې امیر ته وویل چې دغه وخت زمونږ پارتی بر سر حکومت نه وه بلکه د مستر گلبدستون لېرل حکومت بر سر اقتدار وو، امیر ډیر په فقهه و خندل او وي وویل زه الفسوس کوم چې نه زه پیغمبر یم او نه ماته الهام کیږي چې ماته په راتلونکې زمانه کښې دا پته ولکي چې که چرې په ما څه مصیبت راغلو نو لېرل حکومت به بر سر اقتدار وي او که کنزرویتو او دا به هم معلومه شي چې که چرې بله موقع پېښه شي نو آیا کنزرویتو پارتی به د لېرل پارتی نه څه بله لار اختیار کړي؟ د امیر عبدالرحمن یوه پسندیده مقوله دا وه چې د برطانیه په آئین کښې د ټولو نه د هوښیاری څیز دا دی چې هر کله د هغوي نه څه غلطی وشي نو انگریزان څه دا شان انتظام وکړي چې یوه پارتی په بله پارتی باندې د هغې الزام ولگوي."

(۲) لغمان در حقیقت لملکان دی دا صوبه نهایت زرخیزه او خوږه صوبه ده چې د جلال اباد او د کابل په منځکښې د پېښور د لارې قطب ته پرته ده. د پښتنو مؤرخین وائي چې مهتر لامک نومې د نوح علیه السلام یو زوی په دغه ځای کښې د طوفان نوح نه پسته په اوچه زمکه کوز شو. په دې وجه دا ځای د هغه په نوم بللې شي. په مندرار کښې چې د لملکان په صوبه کښې یوه موضع ده په هغې کښې یوه لویه مقبره ده چې هغې ته د لام یا د لامک پیغمبر مقبره وئیلې شي. د لغمان خلق په ټول افغانستان کښې ډیر هوښیار او جالاک خلق دي.

زما د فوځ افسران حسب ذیل وو:

- ☆ غلام حیدر خان توخي کمانډنټ انجیف،
- ☆ دوست محمد خان جبار خیل،
- ☆ میر شنا گل،
- ☆ محمد گل خان جبار خیل، (داسې په ۱۸۹۶ء کې په بندي خانه کې مړ شو)
- ☆ او محمد افضل جبار خیل.

د دې افسرانو د لاندې دوه قسمه فوځ وه یعنې باقاعده او ځنې د غرونو د قبائلو ملیشیا وه. یعنې بې قاعدې فوځ چې د غره په ختو کې خاص طور سره ماهران وو. هر کله چې تیارة شوه نو افسرانو خپل ځان په رسو باندې د دې غرونو په یوه سوکه وخیژولو او کومه لاره چې باغيانو نیولې وه د هغې خواته هغوي نژدې هم نه شول. او هر کله چې هغوي خپل فوځونه په دې طریقې په دغه ځایونو بېرې د دې نه چې په دره کې دشمن د هغوي په نقل و حرکت پوهه شوي وي راجمع کړل نو هغوي بیا په دشمن حمله وکړه. د دشمن طاقت څه ډیر نه وه د هغوي ټوله ابادي یو زر کلې وي د یوې معمولي مقابلې نه پس باغيانو شکست وخوړ او بیا هغوي صلح وکړه او وعده یې وکړه چې بیا به مونږ بالکل د پرامن رعایا په شان وسیږو. لیکن هغوي خپل لوظ او حلف وفاداري مات کړو او په دغا بازی یې په ۱۸۸۶ء کې زما یو لفتینټ کرنل سره د هغه د دوو سوو سپاهیانو قتل کړو. دا ځلې مذکوره بالا کمانډنټ انجیف په هغوي حمله وکړه او پوره پوره یې زیر کړل. او د هغې درې ټوله ابادي یې د خپل ځان له وړاندې وړاندې وشرله. او یو کس یې هم پکې پري نښودو. بیا مونږ هغوي له دې درې د زمکو په بدل کې نورې زمکې د کرشک، زرمټ او د خوست په صوبو کې ورکړې چې د هغوي اصلي کورونه ډیر لرې لرې وو. د هغوي په ځای مونږ دې درې ته د لملکان او د نورو صوبو خلق واستول (۱) په دې طریقې د درې د مشکلاتو د همیش دپاره خاتمه وشوه.

زما د تخت نشینی د ورځې نه تر دې ورځې پورې چې څومره خانه جنگي چې په

(۱) په افغانستان کې د جلا وطنی عامه قاعده دا ده چې هر کله یوه قبیله یا یو خاندان څه ډیر خراب جرم یا څه بغاوت یا سازش وکړي چې د هغې نه امن عامه کې د خلل د واقع کېدلو قرار واقعي خطر وي نو دا شان خلق د هغې صوبې نه چې کوم ځای هغوي د دې جرائمو مرتکب شوي وي او چارچاپېره یې خپل خراب اثر خور کړی وي وویستلې شي او د حکومت نورو اطرافو ته ولیږلې شي هلته بیا هغوي له هم هغه شان زمکې او کورونه ورکړي شي چې کوم د هغوي نه اخستي شوي وي. بعضې اوقات د دې قاعدې له استننا هم کیږي. لکه په داسې حالت کې چې د امیر دشمنان وي او د هغوي دوستان په هندوستان یا روس کې وسیږي نو دغه شان خلق داسې ځایونو ته جلا وطن کړي شي چې د هغوي دوستان پکې وسیږي.

ملک کښې شوي دي نو په هغې کښې ځنې خانه جنگي مقابله وړې وې او په معمولي زور او توجه سره زر دباؤ شوي او څه خاص تکليف يې ماله را نه کړو او نه د هغې څه خطرناکې نتيجه راووتې ليکن ځنې دا شان خانه جنگي هم وې چې ډير خطرناک شکل يې اختيار کړو او تر ډيرې مودې پورې جاري وې. بلکې د دې نه زياتې هم ځنې دا شان وې چې په ټول ملک باندې د عام بغاوت آثار او نښې ښکاره شوې او د هغې نتيجه څلور مختلف خانه جنگي وې يعنې:

(۱) په ۱۸۸۸ء کښې محمد ايوب خان سره د قندهار په مقام جنگ لکه چې

څنگه ما ورومې د دې تفصيل بيان کړې دې. دغه وخت بې علمه مليانو د ملک د ټولو خلقو زما پر خلاف د راپاخولو کوشش کړې وه. د دې غرض دپاره چې هغوي زما پر خلاف جهاد وکړي ليکن هغوي په دې کښې کامياب نه شول.

(۲) د غلجو بغاوت چې د هغې متعلق به زه هم په دې حصه کښې تفصيل ليکم. دا بغاوت قريباً دوه کاله جاري وو.

(۳) محمد اسحاق په ۱۸۸۸ء کښې په ترکستان کښې بغاوت وکړو.

(۴) د هزاره جاتو بغاوت چې هغوي په ۱۸۹۱-۹۲-۹۳ کښې کړې وه.

د دې اخري دوو بغاوتونو قصه به زه وروستو وکړم. دلته مونږ د غلجو د عام بغاوت

ذکر کول غواړو. د دې عام بغاوت اسباب او د هغې نتائج حسب ذيل وو:

(۱) لکه چې څنگه ما قبل د دې نه ذکر کړې دې د دې بغاوت ورومې وجه دا وه چې د شير علي او يعقوب په عهد حکومت کښې د هغوي د بدنظمي او د کمزوري په سبب قريباً هر يو ملا او خان خپل خان خودمختار گڼلو او هغوي د شهزادگانو او د پيغمبرانو غوندي لار شړله. د غلجو مليان او خانان قريباً ټول په دې تعريف کښې راتلل. دا خلق ډير مضبوط جنگجو او په افغانستان کښې د ټولو نه بهادره قبيله ده. په شمار کښې هم دا قبيله د هغه دريو لويو لويو قبيلو نه ده چې کوم په دې ملک کښې وسپري. يعنې دراني، هزاره او غلجي. د افغانستان د حکومت لاندې د ترکمانانو قبيله هم يوه لويه قبيله ده. بعضي خلق وائي چې هزاره هم منگول يا مغل دي. ليکن هغوي په افغاني قبائلو کښې شامل گڼلې شي. ځکه چې هغوي په ټول ملک کښې خواره واره پراته دي او د ترکمانانو په شان بيل نه دي. د غلجو خانان ډير د اثر خاوندان وو او د هريو سره به ډير ملاتړ د جنگ کولو قابل موجود وه. دا خانان او د هغوي ملاتړ ډير ظالمان وو. او د رعيت د خلقو دپاره ډير بې رحمه وو. د هغوي مظالم د هغوي بيهوده اختيارات د هغوي لوی لوی محصلونه، د هغوي شوکي او غلاگاني، د هغوي په قافلو باندې حملې، د هغوي په خپلو کښې مسلسل جنگونه او د هغوي عام طور سره د خلقو قتل عام، ټول مخلوق ته ښکاره وه. نه صرف د دې ملک مخلوق ته بلکې د دنيا ټولو خلقو ته. په دې وجه دا قدرتي خبره وه چې د هغوي ما سره سخت نفرت پيدا شوه وه او هغوي زما د حکومت د تباہ کولو هر قسم کوشش کړې وه. ځکه چې زه په دنيا کښې

اخي سره وم چې که ما د خپلو سترگو د وړاندې د هغوي په دې بد عملي چشم پوشي
کړې وم نو نتيجه به ي ډيره خرابه وه. سعدي رحمه الله عليه وائي:

ازان مار پر پائے راغی زند
که ترسد سرش را بکو بد به سنگ

”مار په دې سبب د شپون په پښه چک لگوي چې هغه په زړه کښې د دې نه وير پوري
چې دې به زما سر په گټه وچقوي.“

(۲) ماشير خان توخي غلجې په دې سبب قيد کړې وه چې هغه په ۱۸۸۱ء کښې بغاوت
کړې وه لکه چې څنگه ما په يو باب کښې ذکر کړې دې او په دې وجه د هغه خو دوستان او
ملائر خفه وو.

(۳) عصمت الله خان او نور د غلجو خانان د شير علي د خاندان دوستان او خپلوان وو او
په دې وجه هغوي زما دشمنانو سره آمدورفت ساتلو. هغوي به په قبائلو کښې زما برخلاف
سازشونه کول، په دې وجه ما په ۱۸۸۲ء کښې عصمت الله خان گرفتار کړو. دې د غلجو
خان وه او په خلقو کښې د بې چينۍ باعث وه.

(۴) مشهور و معروف ملا مشک عالم (”د دنيا خوشبوني“ ما به هغه ته موش عالم يعنې د
دنيا ميره وئيل. دا نوم د هغه دپاره په نسبت د ورومي نوم ډير موزون وو ځکه چې د هغه څهره
د ميري په شان وه او د هغه کارونه د دې نه هم ډير خراب وو.) د غلجو غازيانو سره يو ځای
شو او د خلقو نه به ي په زور روپۍ اخستې. هغوي به خپل خان ته غازيان او مليان وئيل. د دې
دپاره چې هغوي د خلقو په نظر کښې لوړه خلق ښکاره شي. چونکې ما دا ټول فضوليات بند
کړي وو په دې سبب هغوي هغه خپل اثر چې کوم هغوي ټول عمر د خپلو غلجو په ناتعليم
يافته او غير مهذب قوم باندې استعمال کړې وه، زما برخلاف هم استعمال کړو او ماله ي ډير
لوړه تکليف را کړو. هغوي تر ډيري مودې پورې دا سازشونه جاري وساتل او دا شان اور ي
ولگولو چې د هغې نه يوه لويه خانه جنگي برپا شوه او زرگونه خلق ي په مصيبت کښې
واچول. د زرگونو ي ويني توي کړې. (۱)

(۱) د انوټ د مير منشي سلطان محمد خان د لاس دې: ”د امير عبدالرحمن خان يو پسندیده مقوله دا
وه چې څومره جنگونه او قتلونه چې په دې دنيا کښې د جاهلو مليانو د لاسه شوي دي دا د بل هيڅ فرقې د
لاسه نه دي شوي. او دا به ي هم اکثر وئيل چې که ممکن وي نو ما به دا قسم هر يو ملا قتل کړې وه. هغه
به دا هم وئيل چې د افغانستان د ترقۍ په لار کښې لوړه مانع دا شې دې چې د دې قسم مليانو د مذهب په
آر کښې خلقو ته هغه هغه خبرې ښودلي دي چې د محمد ﷺ د اصولو او عقائدو نه بالکل برخلاف دي.
او چونکې دا خلق په دروغه د مذهب ليدران جوړ شوي دي له دې کبله هر څومره چې زر مونږ خان د دې
خلقو نه خلاص کړو نو هغه څومره به ښه وي. يو ځل داوه خو هغه د هغوي لويې لويې ډيري په رسي ترلې
وي او کله کله به ي د يو ډيره د بل ډيري پورې وترله او بيا به ي حکم وکړو چې د يو بل ډيري را کاوئ.

الله پاک د خپل پیغمبر پاک په ذریعه په قرآن پاک کښې دا شان وائي "د خداي په ملک کښې تاسو په امن او په انصاف وسپړئ او د فساد او د خونريزۍ باعث کيږئ مه. خکه چې الله تعالي دا شان خلق نه خوښوي چې خوک د هغه په زمکه باندې په امن کښې خلل اچوي." افسوس دې چې د دې مليانو عمل د هغې مذهب د عقيدې برخلاف دې چې د کوم مذهب هغوي پيرو کار دي.

(۵) ما په ټول ملک کښې د هغې ماليې د جمع کولو احکام جاري کړي وو چې کومه په خلقو بقايا پرته وه او خلقو دا نه غوښتل چې هغوي دا ماليه ادا کړي.

(۶) د افغانستان غونډې ملک کښې چې د هغې خزانه دا وخت بالکل خالي وه د اندروني اخراجاتو دپاره د ډيرو روپو سخت ضرورت وه او د دې دپاره هم چې په سرحداتو باندې نوي استحکامات جوړ شي او زاړه په بڼه حالت کښې وساتل شي چې ملک د هغې ټولو بيروني طاقتور حکومتونو د دست برد نه محفوظ شي چې چا هر وخت د وړو تپوسانو په شان د خپل کمزوري ښکار د تيرولو دپاره سترگې وازې نيولي دي.

د ټول سلطنت قريباً نيمه ماليه به حکومت د وظيفو په شکل کښې دې مليانو، سيدانو او بيشماره برائى نام بزرگانو او پيرانو له ورکوله. دا د حکومت د تباهي او کمزورۍ دپاره په دوه رنگه نقصاني خيز وه. يو خو د سرکاري ماليې هغه نصف حصه به هسې ضائع کيدله کومه چې دې خلقو به ځان له ټولوله. حالانکې نه خو د هغوي د دې ټولولو څه حق وه او نه هغوي د دې په عوض کښې څه کار کولو. بله دا چې دې وظيفو به خلق د بيکارۍ ژوندون ته مائل کول او دا لالچ به ي د هغوي په زړه کښې پيدا کولو چې بغير د څه کار کولو نه مونږ د حکومت نه روپۍ حاصلې کړې. په دې طريقه بيکاره خلقو ته انعام او اکرام ورکيدې شو. حالانکې نه خو هغوي د ملک دپاره مفيد وو او نه د خپل ځان دپاره. ما دا بيشماره وظيفې چې په سرکاري خزانه باندې يو لړم بوج وه د خپل قلم په يو جنبش سره بالکل بندې کړې او دا مې ووي چې پس د دې نه به تنخواه گانې هغه کسانو له ورکيدې شي چې خوک د خپل خپل لياقت مطابق خدمت وکړي که چرې دا خلق خپل ځان د تنخواه د حاصلولو حقدار ثابتول غواړي نو پکار دي چې هغوي خاص خاص امتحانات پاس کړي. په دې طريقه د ټولو خودساخته اهمو سړو وظيفې سره د دې مذکوره بالا موش عالم د تير د خلقو او د نور همجو قسم ميرو وظيفې بند شوې. دا روپۍ به بيا هغوي بهادرو سپاهيانو له په تنخواه کښې ورکيدې شوم چې خوک د دې مضر او موذي ميرو د قتلولو په کار مقرر شوي وو. د دې دپاره چې بيا دا ميرو د خلقو په کورونو کښې د خپل ناجائز غصب په ذریعه نورې سوري ونه کړي.

زما دې قدم په مليانو او د مذهب په دې ليدرانو او برائى نام بزرگانو کښې يو لړم

شور پیدا کړو او لومړی لومړی فریادونه یې وکړل دا بغاوت چې د کوم تشریح مونږ کونکي یو د دې سلوک نتیجه وه. مگر خوش قسمتي دا وه چې په دې بغاوت کېنې زه د همیش دپاره د ټولو مېرو نه خلاص شوم. وروسته کوشش چې دې خلقو زما د حکومت په بل مخ د اړولو کړم وه، د هغې رپورټ ماله په اپریل ۱۸۸۶ء کېنې وشو او هغه دا شان چې هغوي یوه جیتي د انگلستان ملکي ته ولیکله او د سر اولیور سینټ جان په وساطت یې هغې ته ولیږله. په جیتي کېنې غلجو دا شان لیکلې وو "که چېرې ستا د افغانستان مظلوم او تنگ حال رعایا ته د فائدي او د امداد رسولو نیت وي نو تاله د دې نه بهتره موقع بله په لاس نشي درتلی لیکن تاله پکار دي چې مونږ له سمدستي امداد راکړي." زه دا نشم وئیلې چې دا جیتي د حکومت برطانیه په وزیرانو کېنې یو ذمه دار وزیر ته ورسیدلې او کنه ولې دومره قدرې ماته معلومه ده چې باغیانو ته د دې هیڅ جواب موصول نشو. د دې نه علاوه هغوي محمد ایوب ته د ایران نه د راتلو او هغوي سره د شاملیدو دعوت ورکړو لیکن د هغه ټول کوششونه په افغانستان کېنې د داخلیدو په سلسله کېنې ناکامیاب شول. د دې تشریح به بیا بل ځای وشي. باغیانو چې نور څه څه وسائل اختیار کړل هغې سره زما غرض نشته ولې دومره خبره یقیني ده چې هر کله هغوي خفيه سازشونه وکړل او هیڅ کامیابي یې حاصله نه کړه نو هغوي ښکاره زما برخلاف وسله وچته کړه لکه چې څنگه اوس به زه د هغې تشریح وکړم.

جنگ د ۱۸۸۶ء په ژمي کېنې شیر خان د امیر احمد زوي دا رنگ شروع کړو چې هغه د سردار گل محمد خان زوی چې د قندهار د سردار کوندل خان نمسې وه هر کله چې هغه د قندهار نه کابل ته راروان وه، په یو مقام کېنې قتل کړو چې د مشکي او د چار دیبه په منځ کېنې واقع وه. شیر خان د هغه ښځه بال بچ او مال قابو کړو او وه یې تښتولو. یوه بله غدی د غلجو اندر او د هوتک قامونو د مشکي په مقام د درانو د قبیلې په یوه پلتن باندې ووهله. چې د قندهار نه کابل مرزا سید علي سره راروانه وه. او چونکې اوس اوس برتي شوې وه په دې سبب یې وسلې وه په دې غدی کېنې غلجو او وه شلې سرکاري اوښان، ایيا خیمې او دیرش زره روپۍ وټښتلې. زه چې د غلجو د قبیلې چې مشک عالم هم د دې قبیلې نه وه خبر شوم نو ما جنرل غلام حیدر خان توخي. حاجي گل خان کمانډنټ (چې اوس بریگیډیر دی) او کرنل محمد صادق خان (چې اوس په قندهار کېنې بریگیډیر دی) سره د دوو پلتنو څلور د رسالې رجمنټو او د دوو توپخانو د تیاریدو حکم وکړو. دا فوځ غزني ته راوړسیدو او یو څو ورې ورې معرکې یې په دوه مقامونو یعنی د دهنې شیر او ناني کېنې وشوې. په هغې کېنې باغیانو شکست وخورو او خواره واره شول.

په ژمي کېنې خلق خاموش پاتې شول لیکن په دې ټوله عرصه کېنې هغوي په خفيه سازشونو کېنې او زما برخلاف د ټولو غلجو د راوچلولو په تیاریو کېنې مصروف وو او

هر کله چې هغوي په خپلو تجاویزو کېني کامیاب شول نو د مارچ په میاشت کېني یو عام بغاوت وشو. د مشک عالم زوی عبدالکریم ملا بیا د کال ۱۸۸۷ء د مارچ په میاشت کېني د دې مضمون یو اعلان وویستو. چې ما سره دولس زره د جنگ سړي تیار موجود دي. نو که چرې دا نور قبائل ما سره شامل شول نو فتح به یقیناً زمونږه وي.

چونکې ماته دا اطلاع رارسیدلې وه چې د کال ۱۸۸۶ء د ژمي په بغاوت کېني چې د کوم تشریح په وړومبو فقرو کېني شوې ده د هوتک قبیلې خلقو هم حصه اخستې وه په دې وجه ما سره هند سکندر خان چې د جنرل غلام حیدر خان پلار وه هدايات واستول چې د قندهار نه د هوتکو قبیلې ته روان شه او د هوتکو د مقام نه یوه توره او یو توپک لې کور په طور د جرمانې وصول کړه. د سره هند په رارسیدو باندې د هوتک قبیلې رنج او غصه نوره هم زیاته شوه او یو عام بغاوت په اندر، هوتک، ترکي او نور د غلجیو په قبیلو کېني راپیدا شو. دې خلقو خپلې بنځې او د کور خلق وزیرو، ژوب او هزارو ته ولیږلې د دې دپاره چې زما د فوځ برخلاف د جنگ کولو دپاره وسله وچته کړي. په دغه ورځو کېني د غلجیو په ملک کېني زما څه مضبوط فوځ موجود نه وه او د غزني، قلات غلزي او د معروف غوندي لوی لوی ښارونه پوره پوره مستحکم شوي نه وو. جنرل غلام حیدر خان سره د پیادوؤ صرف دوه بتالین او درې رجمنټې د پیادوؤ لوی ما فوراً حکم وکړو چې شپږ سوه پیاده سپاهیان د کرنیل صوفي د کمان لاندې هم د مارچ په میاشت کېني دې د سکندر خان د دستې په کمان کېني روان شي. ما دا حکم هم وکړو چې څه پیاده ملیشیا او نوې برتي شومې دراني بتالین دې هم سکندر خان سره یو ځای شي. دا موخه ذکر سړي څه ډیر مفید کار ثابت نه شول. ما نور فوځونه هم د کابل نه ډیر زر د جنرل غلام حیدر خان امداد له واستول.

د جنگ قسمت اول خو د باغیانو په حق کېني شو عیسی خان د معروف کورنر څه وخت چې هغه سکندر خان سره د شاملیدو دپاره روان وه په لاره شکست وخورو کومو باغیانو چې هغه له شکست وړ کړو هغوي د شاه خان هوتک د کمان د لاندې وو. په دولسم اپریل سکندر خان هم په هغه وخت او هم په هغه ځای د باغیانو سره بل جنگ ونښلولو او ورومې ښه شکست وخورو لیکن په اخر کېني ښه فتح حاصله کړه.

هم دې سره سم یو بل جنگ قطب ته روان وه هلته جنرل غلام حیدر خان ښه په نره د ترکي او د اندر غلجیو برخلاف جنگیدلو او د یوې سختې جگړې نه پس هغه خپل پلار سکندر خان سره (چې هغه د هوتکو د لاس نه شکست خورلې وه) د یو ځای کیدو دپاره په زور وړاندې کیدو کېني کامیاب شو. دا دواړه فوځونه د می په میاشت کېني یو ځای شول. دا دواړه فوځونه چې یو ځای شو نو د هغې نه څلور پلټنې د پیادوؤ او دوه رجمنټې د رسالې او اتلس توپې جوړې شوې. د دې نه علاوه د بهلول خان ترکي د کمان د لاندې ځنې وفادار

رعایا هم وو چي د حکومت فوځ ته ی امداد ورکولو . د دشمن طاقت دیرش زره د جنگ سرې وو . او هغوي خپل لیدر شاه خان هوتک له د امیر خطاب ورکړی وه . باغیانو ته به مسلسل امداد او کومک د هر طرف نه رارسیدلو . او ټول هغه غلجي چي د حکومت برخلاف وو هغه هم هغوي سره په امداد کښي شریک شول . دا افواه هم گډه وه چي باغیانو روسیانو ته د امداد درخواست لیږلې وه او د میمنې او د هرات خلقو ته او ایوب ته ی ایران ته د کومک دپاره سوال جواب لیږلې وه او د هرات او میمنې خلقو ورته ښه هم کړي وو . او په هرات کښي چي کوم فوځونه زما مقیم وو ، هغوي کښي اکثر تعداد د غلجو وه نو څه وخت چي هغوي دا واوریدل چي زمونږ قوم او رشته داران د عبدالرحمن د حکومت برخلاف راوچت شوي دي نو هغوي هم خپله رویه بدله کړه او په سپریم جون ۱۸۸۷ء د غلجو د هزارې بتالین یو لوی تعداد چي په هرات کښي مقیم وه د هرات په قلا کښي ی بغاوت وکړو د دې مخالف سپاهیانو تعداد چا چي بغاوت کړی وه اته سوه وه هغوي د میخزین یوه حصه تالا کړه او په قلا کښي زما د کمانډنټ انجینف نه چاپیره شول او هغه ی قیدی کړو . لیکن زما نور سپاهیان چي هغوي هم په هرات کښي وو هغوي وفادار پاتې شول . او د دې نمک حرام غدار سپاهیانو برخلاف ی وسله راواخسته . په دې غدار سپاهیانو کښي د مقابلي طاقت نه وه چنانچه هغوي د هرات نه اندرو ته نورو باغیانو سره د یو ځای کیدو دپاره روان شول . دې غدار سپاهیانو کښي بعضي کسان د باغیانو یو بل لوی ټولي سره چي د مرغاب په مقام راجمع شوي وو شامل شول او چونکي په دې سبب دا باغیان ډیره ډاډه شول نو په دې وجه زما وفادار افسران ډیر فکرمند شول . د هغوي په زړونو کښي دا ویره پیدا شوه چي ډیر خلق د دې خبرې په انتظار کښي ناست وو چي د تلې ټول به کوم وخت درنیږي چي مونږه هم باغیانو سره یو ځای شو .

په دې خطرناک وخت کښي څه وخت چي زما د فوځ غداران سپاهیان باغیانو سره یو ځای شو نو جاهلو ملیانو او زما دشمنانو چار چاپیره دا افواگانې خوري کړې چي هرات د باغیانو په قبضه کښي دی او د میمنې او د نورو اطرافو خلق هم د حکومت برخلاف راپاڅیدلي دي لیکن زما بهادر جرنیل غلام حیدر خان په هر یو ځای کښي چي د باغیانو فوځ به هغه سره مقابله کوله هغه به هغوي له شکست ورکولو او منتشر کیدلو کښي به کامیابیدو . په دغه وخت هغه د اټا کړ په مقام د هوتک قبیلې یو لوی جمعیت له شکست ورکړو او هرکله چي هغوي ی په وړو وړو ټولو کښي تقسیم کړل نو هغه خپل پلار ته دغه ځای حواله کړو او پخپله نور مخکښي قطب طرف ته وروراندې شو او هلته ی د ډنډې آب ایستاده په مقام د ترکی قبیلې سره یو بل جنگ وکړو دلته هم هغه فتح حاصله کړه او بیا ی

مرغاب طرف ته پيش قدمي وکړه چې په هغه ځاي کښې د هرات غدار سپاهيان نورو باغيانو سره ښه په جمعيت کښې شامل شوي وو. ماسمدستي د جون په مياشت کښې د هغه د امداد دپاره د کابل نه دوه پلټنې د پيادوؤ او څلور سوه د رسالې سواره وليول او په اوويشتمه جولايي دې ټول فوځ په شريکه د باغيانو د فوځ پورې دستې چې دغه وخت د باغيانو اصلي ټولي کښې د شامليدو دپاره روانه وه شکست ورکړو. نو بيا هغه د هغوي په اصلي او لوي ټولي باندې حمله وکړه د باغي فوځ د خوراک د باربردارۍ او د کمسريټ انتظام دومره خراب وه چې دا خلق د خوراک د کمي په سبب بالکل مرگ ته نژدې وو. مختصر قصه دا چې هغوي د جنرل غلام حيدر خان د لاسه مکمل شکست وخوړو. او اگر چې وروې وړې جگړې د اگست په ټوله مياشت کښې جاري وې ولې هغه دومره اهمې او لويې نه وې ځکه چې د بغاوت عامه جذبه د دشمن د سختو شکستونو خوړلو په سبب سره شوې وه.

ملا عبدالکريم کرمي ته وتښتيدو او د هغه ورور فضل خان گرفتار شو او قتل شو. د تيمور شاه غلجي متعلق چې ورومې زما ډېټي کمانډنټ انچيف وه او په ۱۸۸۵ء کښې د پنجده د جنگ په وخت کښې د غفلت د جرم مجرم ثابت شوی وه ليکن ما هغه هاغه وخت معاف کړی وه ماته رپورټ وشو چې هغه زما برخلاف په دې بغاوت کښې ښه حصه اخستې ده. هغه سره يو کپتان او يو اردلي هم شامل وو. هغه هم گرفتار شو او کابل ته راوستی شو ما حکم وکړو چې په ديارلسم د جولايي دې هغه د بغاوت په الزام کښې سنگسار شي. د دې سنگساري د سزا نه زما مدعا دا وه چې نور فوځي سړي د هغه نه عبرت واخلي. او هغوي ته پته ولگي چې د داسې سړي دپاره چې هغه د ډېټي کمانډنټ انچيف غوندې اعلي عهدې ته خپزولې شوي وي دا دومره خرابه خبره ده چې هغه د خپل هغې مالک برخلاف چې د چا نمک ي ډيرو کلونو راسې خوړلې وه وسله وچته کړي.

څه وخت چې جنرل غلام حيدر خان د خپلو شاندار فتوحاتو نه پس کابل ته راغی نو ما هغه د ډېټي کمانډنټ انچيف عهدې ته وخپزولو او د هغه د خدماتو په صله کښې مې هغه له د الماسو يوه تمغه ورکړه. ما د کابل د فوځ نه د سپاهيانو يو لوی تعداد د يوې ورځې په منزل په دې غرض د پروانه خان د کمان لاندې واستولو چې هغوي د هغه د استقبال دپاره د اعزازي دستې کار وکړي. دغه شان د غلجو د سختو جگړو خاتمه د هميش دپاره وشوه.

ايوب خان به چې څه وخت په باغيانو باندې زما د فتح خبر ورسيدو نو هغه د ايراني حکومت د علم نه بغير د ايران نه وتښتيدو ليکن زما د محکمه خبر رساني سلسله دومره

عمده او اعلي ده چې يو سره هم چې د خه اهميت خاوند وي نه په ايران کښې نه په روس کښې نه په هندوستان يا افغانستان کښې خو خيډه شي چې د هغې اطلاع ماته نه وي رارسيدلې. (۱)

(د امير عبدالرحمن په زمانه کښې د افغانستان محکمه خبر رساني دومره مکملې درجې ته رسيدلې وه چې دومره مخبران په ټوله دنيا کښې په يو ملک کښې هم نه وو لکه چې په افغانستان کښې وو. په هر يو کور کښې به يو نه يو مخبر موجود وه. بنځه به د خپل خښتن نه ويريده چې هسې نه دي په ما مخبر وي او دا شان به خاوند د خپلې بنځې نه ويريډو. دا شان ډير مثالونه د هغه په زمانه کښې موجود دي چې ورو بچو به د خپلو پلارانو پر خلاف خبرونه ور کول لکه چې څنگه د سردار د ټو زوي د خپل پلار پر خلاف مخبري کړې وه. او د مستري مطب بنځې د خپل خاوند پر خلاف مخبري کړې وه. هر کال به دا شان په سلگونو واقعي کيدلې چې زامنو، رسته دارانو او ډيرو نژدي دوستانو به د مشکوک خلقو پر خلاف مخبري کولې او چې هغوي به مجرمان ثابت شو نو سزا به يې وخورله او مخبرانو له به امير انعام ورکړو په دې طريقه په ملک کښې يو عام دهشت پيدا شو وه او هر يو سره به د بل نه ويريډلو. ليکن امير د خپلې سلامتې دپاره مجبور وه. چې هغه د خپل قوم د سازشونو او د پرو جنو پر خلاف خپل خان محفوظ کړې وې ځکه چې د دې نه وروسته د افغانستان اکثر بادشاهان او سرداران د خپلو خلقو د لاسه قتل شوي وو او هميش دې خلقو به د امير عبدالرحمن اندروني او بيروني دشمنانو سره سازشونه کول.

مير منشي سلطان محمد خان په خپل فټ نوبت کښې يو مثال د دې خبرې د ثابتولو دپاره ورکړې دې چې په ټول افغانستان کښې د مخبرانو ساتل نهايت ضروري دي. په ۱۸۹۱ء کښې هر کله چې ټول فوځ د کابل نه د هزارو پر خلاف د جنگ کولو دپاره ووتو نو دغه وخت د ډيرو ښو ښو عهدو خلق په يو سازش کښې شامل شول او قريباً يو سل سړي هغوي سره شامل شول دې باغيانو يوه شپه دا تجويز وکړو چې جيلخانې ته اور ورته کړو چوونکي جيلخانه د کابل ښار په منځکښې وه نو هغوي دا خيال وکړو چې خه وخت د ښار پوليس د اور په وژلو کښې مصروف شي نو د امير محافظه دسته به ډيره کمه شي او بيا به مونږه ته لار صفا شي او مونږ به لاړ شو او امير به قتل کړو. نو هر کله چې امير قتل شي نو بيا د يو بغاوت کول اسان کار دې. ښار به مونږه لوت او تالا کړو او ټول ملک کښې به فساد پيدا کړو. د امير مخبران د جيلخانو په چکو کښې موجود وو هغوي د دې سازش نه امير يو څو گينتي وروسته خبر کړو سازشيان ټول گرفتار شول او هغه خط و کتابت هم د جيلخانې په چکو کښې ليديانو سره ونيوي شو.

د تر ډيره حده پورې امير عبدالرحمن په دې مجبور وه چې هغه دا محکمه رساني او د مخبرانو دومره لومړۍ تعداد په ملک کښې خور کړي. دې کښې شک نشته چې بعضي مخبران د دې محکمې د وجود نه ناجائزه فائده وچته کړې وه او د ځنې لويو خلقو د دشمنانو نه يې رشوتونه خورلي وو او د دروغو رپورټونه يې د هغوي پر خلاف د هغوي نه د بدل اخستو دپاره کړې وو ليکن خه وخت چې د دې قسم رپورټونه غلط ثابت شول نو مخبرانو له به سخت سزا ورکړې شوه. يو ملا چې کشمش نوم يې وه يو ځل د امير د خپل زوي پر خلاف يې د دروغو رپورټ وکړو چوونکي هغه الزام دروغون ثابت شو په دې وجه هغه مخبر يې په توبه کښې واخول.

هر کله چې ما د ايوب د مجوزه نقل و حرکت خبر واوريدو نو ما په ټول سرحد باندې
 څو کي مقرر کړي که چېرې هغه زما په مملکت کېنې د سرحد نه رادننه شي نو چې هغه
 گرفتار کړي. هر کله چې هغه د غوريان په مقام زما سرحد ته راوړسیدو هغه ولیدل چې زما
 څو کيداران د خوش آمدید ونيو دپاره تيار ناست دي. له دې کبله په ځای د دې چې د کابل
 تاج د ځان دپاره وگټي په هغه باندې د خپل ژوند د بچ کولو سخت وخت راغی هغه د
 خراسان ريگستان ته وتښتیدو او هلته پټ شو. او بيا په ډير تکليف سره د هغې خلقو د قابو نه
 خلاص شو چې چا هغه ته د تاج د پيش کولو انتظار کولو. لکه چې يو شاعر وائي ”هر څوک
 چې خپل سر غره سره جنگوي نو هغه غره ته نقصان نه رسوي بلکې خپل سر ماتوي.“ د يو
 ډير سخت کشمکش نه پس او په ډيره مشکله ايوب خپل ځان جنرل ميکلين ته چې په مشهد
 کېنې د وائسرای ايډنټ وه په طور د شاهي قيدي حواله کړو د څه خط و کتابت نه پس لارم
 ډفرن وائسرای د هوښيارتيا دا قدم وچت کړو چې ايوب ي د ايران نه هندوستان ته راوستو او
 هغه لا تر اوسه هلته وسپړي او زما د بهادرو سپاهيانو په لاس کېنې د کېنوتو نه محفوظ دے.
 زه اوس دريمې او ډيرې اهمې خانه جنگي له راځم چې په ۱۸۸۸ء کېنې وشوه د
 کومو اسبابو په وجه چې دا بغاوت وشو او د هغې نه چې کومې نتيجې راووتې هغه ما د خپل
 کتاب د لوستونکو د علم دپاره مخکېنې بيان کړي دي ما په يو بل مقام د دې نه ورومې ذکر
 کړې دے چې زه لا د روس نه افغانستان ته تلې نه وم چې ما په يوه بله لار خپل درې د تره
 زامن سردار قدوس خان سردار سرور خان او سردار اسحاق خان په بله لار ميمني ته استولي
 وو. په يرورومې باب کېنې د هغوي د سفر پوره تفصيلات ما ورکړي دي ليکن د اسحاق
 خان د تعارف کولو دپاره دا ضروري ده چې زه د هغه تفصيلي قصه بيان کړم ځکه چې هغه د
 بغاوت سرغڼه وه. او زما غدار او بيوفاتر بور وه. هغه زما د تره امير عظيم حرامي زوم وه او د
 هغه مور يو حرامونه عيسائي جينې وه چې هغه اگر که د حرم په ښځو کېنې يوه ښځه وه ولې
 زما د تره په بيبيانو کېنې شامله نه وه. زما د دې کتاب لوستونکو ته د اسحاق د پلار د خوي
 خصلت پته د هغې بيان نه چې کوم ما د هغه متعلق په ورومېو بابونو کېنې کړې دے لگيدے
 شي. هغوي ته به هغه خدمات هم ياد وي چې ما هغه څرنگه د کابل په تخت د خپل پلار د
 مرگ نه پس کېنولې وه. زما پلار بادشاه وه او پکار وو چې د هغه د مرگ نه پس زه بادشاه
 شوم وے ليکن ما تخت تره ته پيش کړو کوم خدمات چې ما د هغه تر مرگه پورې کړي وو
 او کوم د مهرباني سلوک چې ما د هغه زوي اسحاق او د هغه نورو زامنو سره کړې وه او
 څرنگ چې ما د هغوي حفاظت کړې وه د هغې دوباره ليکل غير ضروري دي ځکه چې د
 هغې ورومې ذکر شوم دے. هغوي زما دا ټولې مهرباني هيرې کړې چې د هغې نه زما
 لوستونکي د اسحاق د ناشکري پوره اندازه لگولې شي. دا هم ياد ساتل پکار دي چې زمونږ

په خاندان کښې د ټول وړاني باعث امير عظيم وۀ چې هغه زما پلار او شير علي په خپلو کښې دشمنان کړل. د وړانکارۍ هم دغه جذبه د عظيم د زوي د اسحاق په طبيعت کښې هم پرته وه او دا ضرور وه چې نن سبا کښې به هغه دا خپل خوي ښکاره کولو. هر کله چې زۀ روس نه راروان شوم نو ما د خپلو سړو نه حلف وفاداري واخستو او اوس هم ما سره په کابل کښې هغه قرآن شريف موجود پروت دۍ چې په کوم باندې دۀ (محمد اسحاق) هم دستخط او مهر لگولۍ وۀ او په هغې کښې هغه ماته د وفاداري د اخلاص او د اطاعت د منلو حلف خوړلۍ وۀ. (۱)

ما هغه د خپل حکومت په وړومبي کال کښې د ترکستان وائسراۍ او گورنر مقرر کړو او د هغه په حلف وفاداري باندې مې پوره پوره اعتماد وکړو کوم فوخي افسران او گورنران چې به ما د کابل نه ترکستان ته استول نو ما به هغوي ته سخت هدايت کولو چې تاسو هر وخت محمد اسحاق ته زما د ورور او د زوي په شان گورۍ کوم هفته وار اطلاعات به چې هغه ماله کابل ته راستول او هغه اوس زما په دفتر کښې موجود دي هغه د هغه د فرمان برداري او د وفاداري د اقرارونو نه ډک دي. هغه به ماته دا شان خطاب کولو لکه چې يو ډير مخلص زومۍ يا فرمانبردار نو کر خپل پلار او مالک ته خطاب کوي. هغه به په خپلو چيتو باندې په دې الفاظو دستخط کولو "ستا غلام او خاکسار نو کر محمد اسحاق" په دې وجه به ما هغه ته دا شان خطاب کولو "زما د مينې زويه او وروره" چونکې ما ته د هغه د بيولايي متعلق هيڅ قسم خيال په زړۀ کښې نه وۀ په دې وجه ما بهترين رائفونو او وسله چې په ترکستان کښې پياوړې شوه د هغه په حواله کړې وه ځکه چې هغه د روس په سرحد پروت وۀ او ما دا خيال کولو چې دا به ښه وي چې د هر قسم ذخيري مونږ هلته جمع کړو يعنې د سامان جنگ او د خوراک څښاک سامان وايښۀ او د فوري ضرورت دپاره د هر قسم سامان. او اوس هم زۀ هغه شان کار کوم. ماته هغه وخت دا پته نه وه چې زما خپلې وسلې او روپۍ به زما برخلاف

(۱) افسوس دۍ چې په افغانستان او هغه ټولو ممالکو کښې چې کوم ځاي پښتانه اباد دي په قرآن شريف باندې پنځې عهدنامې، اقرارونه او لوظونه د دې غرض دپاره وليکلۍ شي چې په هغې به عمل کيږي ولې هميش دپاره لريقين د هغې عهدنامو او د اقرارونو د ماتولو دپاره په انتظار کښې ناست وي. ورور په ورور خان په خان او سردار په سردار هره ورځ په قرآن شريف باندې يو بل سره اقرارونه او لوظونه وکړي ليکن څۀ وخت چې هغوي په بل باندې قاهو بيا مومي نو هغه لوظ او اقرار مات کړي او دغه شان د قرآن شريف د ټولو احکامو خلاف ورزي وکړي دغه وجه ده چې د پښتون د خلې اعتبار پاتې نشو. او په دې سبب زمونږه قوم يو دروغزن او بدديانته قوم گنلۍ شي.

استعمالیږي. او کومې بهترینې دنباله پُر توپې او رائفلونه چې ما د هغه په حواله کړي وو د هغې په کولو باندې به زما سپته ویشته شي. هغه هم دومره دروغون وۀ لکه چې د هغه پلار. د کومې ورځې نه چې ما هغه په ترکستان کېنې پرېښې وۀ نو هغه به ماته لیکل چې کوم فوځ تا دومره په ډیر تعداد کېنې دلته مقیم کړې دې د هغې اخراجات دومره ډیر دي چې د ملک آمدني د هغوي د تنخواه دپاره کافي کیدې نشي. په دې وجه به ما اکثر د نورو صوبو د آمدني نه روپی استولې د دې دپاره چې زما سپاهیانو له تنخواه باقاعده ورکیدې شي. ولې په دې ټوله عرصه کېنې اسحاق په دې کېنې مصروف وۀ چې زر او توپې راجمع کړي او زما برخلاف خفيه سازشونه او د توپو په جمع کولو او د خفيه تیارو په کولو کېنې د جنگ مکمل تیارې وکړي. هغه د ترکستان خلقو ته ځان یو لوی بزرگ او نیک پارسا سرې کړې وۀ. هغه به په جومات کېنې د مانځه دپاره هر سحر ډیر وختي پاڅیدلو او په دې طریقه به هغه د مسلمانانو یوې طبقې یعنی ملیانو له دوکړه ورکوله چې څوک لوی لوی مونځونه کوي او روژې نیسي لیکن د هغوي د عمل هیڅ پروا نه کوي. دې جاهلانو ملیانو ته د عبدالله انصار ولي الله دا قول یاد نه وۀ چې د هغې مضمون دا دې ”ډیرې روژې ساتل د خپل خوراک بچ کول دي او ډیر مونځونه کول د سستو کونډو کار دې چې ځان د کار نه خلاصوي ولې د نورو امداد کول د لویو خلقو اصلي عبادت دې.“ هم دغه ولي الله وائي چې په هوا کېنې الوتل هیڅ معجزه نه ده ځکه چې د ګنده نه ګنده مچان هم دا کار کولې شي. د سیندونو نه بې پلټه او بې کشتي پورې وتل هم څه معجزه نه ده ځکه چې یو کوټه سپر یا یو اوچ وابنه هم د هغې نه پورې وتی شي لیکن د بزرگانو خلقو لوی کرامت دا دې چې هغوي د خوږو زړونو امداد وکړي او هغوي ځان ته راواړوي.

بله دوکړه محمد اسحاق دې ناتهلم یافته مسلمانانو له ورکړې وه هغه دا وه چې علاوه د دې نه چې هغه خپل ځان هغوي ته یو لوی مذهبي پیشوا او ملا جوړ کړې وۀ هغه خپل ځان د نقشبندی درویشانو په سلسله کېنې مرید کړې وۀ. دا مشهوره د صوفي درویشانو ډله چې د نقشبند په نوم باندې بللې شوه د تیمور لنگ په زمانه کېنې د بخارا یو ولي الله خواجه بهاء الدین جوړه کړې وه.

دې کېنې شک نشته چې د دې فرقې د باني عقائد ډیر مدلل او پاک وو لیکن په دې فرقه کېنې ډیر لوی بهانې کړ او دروغون شته چې د هغوي د ډیرو مریدانو د نیولو لویه وجه دا ده چې هغوي نه روپی وشو کوي او پنخپله د سستی ژوند تیروي. هغوي نه دا خبره هیره ده چې دا قسم سستی د رسول الله ﷺ د هغه د عقیدې او سنت نه بالکل خلاف خبره ده. ځکه چې هغوي ﷺ به پنخپله ډیر سخت کار کولو. او دا سستی د دې فرقې د باني نقشبند د عمل نه هم خلاف ده ځکه چې هغه به د کولالی کار کولو او ټول وخت به د خداي

د عبادت په تصور کېنې پروت وه. د هغه د عملي اصولو خلاصه د فارسي په دې شعرونو کېنې پرته ده "خپل لاسونه په کار کېنې مصروف ساته او زړه د خپل معشوق (يعنې خداي پاک) په محبت کېنې لگوه، په ظاهره خو په دنياوي معاملاتو کېنې لگيا اوسه ولې په باطنه د خپل روح په ترقي کېنې او د روحاني دنيا په کارونو کېنې مستغرق اوسه."

چونکې ترکمان خاص طور سره د دې فرقي دلداده دي له دې کبله اسحاق خان هم په هغې کېنې شامل شو. د دې دپاره چې زه په هغې ټولو ترکمانانو کېنې هر دلغيز شم کوم چې زما په گورنري کېنې وسيرې. د مزار شريف دروغزن پيرانو اسحاق ته وويل چې په مولي باندې الهام راځي او خواجه نقشبند د کابل تخت تاله درکړې دې د اسحاق په دې خبره باور وشو او خپل ځان ي د ټولو خلقو په مخکېنې امير افغانستان کړو.

مولي له دې خبرې د ذکر کولو دپاره لږ وروستو بيا تلل پکار دي چې د دې بغاوت نه درې کاله وروسته ماته اطلاع راغلې وه چې اسحاق د هغې رقم نه زياتي ماليه ټوله کړې ده د کوم چې ماله هغه حساب راکړې وه. او دا هم ماته ويلي شوي وو چې د دې صوبي د آمدني نه هغه سره د خپلو ټولو ضرورياتو دپاره د کافي نه زياتې روپۍ موجودې دي. د دې دپاره هغه د نورو روپو په غوښتو کېنې حق بجانب نه دې. ما چې دا واوريدل نو ما خپل يو افسر وليږلو چې ته د اسحاق د حساب کتاب پر تال وکړه او ماته يو صحيح خبر راواستوه مگر سره د دې چې ماته ويلي شوي وو چې اسحاق تاسره درغلي کوي خو زما د هغه برخلاف په خبرو اعتبار نه راتلو. په ډيرو موقعو هم دغه شان رپورټونه ماله راکړي شوي وو مگر ما نه صرف دا چې هغه شاته وغورځول بلکې خلقو ته مې په سختۍ سره منع وکړه چې د اسحاق برخلاف خبرې ماته مه کوي.

مخې کال له ما هغه ته وليکل چې ته ما وگوره او خپل حساب کتاب راوليږه ولې هغه د راتلونو نه په دې بهانه معافي وغوښته چې زه بيمار يم او حساب کتاب ي د خپل يو نائب په لاس راوليږلو. په دې ورځو کېنې زه خبر شوم چې د دې سړي منصوبي نورې د برداشت کولو نه دي. هغه د ډيرو خلقو نه په قرآن شريف باندې د وفاداري حلفونه هم اخستي وو او چا چې د دې قسمونو نه انکار کړې وه نو هغوي ته هغه سزا ورکړې وه او يا ي پټ په پټه قتل کړي وو.

هر کله چې ما واوريدل چې اسحاق ناجوره دې نو ما د خپل دربار په حکيمانو کېنې عبدالشکور نومې يو حکيم د هغه د علاج دپاره واستولو چونکې دې عقلمند حکيم ته دا پته وه چې زما چيټې به د اسحاق سړي په لاره ونيسي په دې سبب هغه ماته وليکل چې د سردار اسحاق ناروغتيا زيات تر دماغي ده او په دې طريقه هغه په يو لطيف رنگ کېنې ماته اشاره وکړه چې ا. حاق بالکل ناروغه نه دې ماسواي دې نه چې د هغه تاسره حسد دې. سره د

دې او سره د نورو مسلسل رپورټونو چې کوم ماته د مختلفو ذرائعو نه راغلې وو ماته د هغوي په صداقت کښې بدستور شک وه لیکن هم دغه وخت په ما باندې د گاؤټ یوه ورځه او سخته حمله وشوه چې تر څو میاشتو پورې هم دغه شان جاري وه. ۱۸۸۸ء د جون په میاشت کښې زه د لسمکان په غرونو کښې چې د کابل نه اتلس میله لرې دي کوم ځای ته به چې زه د گرمي تیروولو دپاره تلم سخت ناجوره شوم. دا حمله د اګست تر میاشتې پورې جاري وه بغیر زما د خپلو حکیمانو نه او زما د ذاتي نوکرانو نه بل هیڅا ته هم ماسره د کتو اجازت نه وه. چونکې د هغې خلقو به همیش رسائي کیدې شوه چې چا به ماسره په څه کار باندې لیدل غوښتل اگر که زه به بیمار وم. په دې وجه اوس چونکې هیڅا ته هم ماته د راتلو اجازت نه وه په دې سبب دا افواه ګډه شوه چې عبدالرحمن مړ شو لیکن دا خبر د خلقو نه مخفي ساتلې شوه دې. (۱)

هر کله چې بیوفا اسحاق ته زما د مرګ خبر ورسیدو نو هغه زما د جانشیني او د نوي امیر کیدو دعوي وکړه او زما د رعیت ډیرو وفادارو خلقو ته یې په دې ونيو دوکه ورکړه چې چونکې امیر عبدالرحمن ماسره همیش د ورور او د زوي په شان سلوک کړې دې نو د تخت حقدار د ټولو نه زیاتي زه یم او دا یې هم ورته وویل چې زما اراده ده چې زه فوراً په کابل باندې پیشقدمي وکړم د دې دپاره چې انګریزان په ملک باندې قبضه ونه کړي او دا هغوي ډیره په اسانتیا باندې کولې شي. هر کله چې هغوي ملک بې حاکمه وويني. اسحاق فوراً خپل کار شروع کړو او خپلې روپۍ یې جوړې کړې او په هغې باندې دا ضرب ولګولو "لا اله الا الله امیر محمد اسحاق خان".

هر کله چې ما دا خبر واوریدو نو ما جنرل غلام حیدر خان ورکړې نائب کمانډنټ انجیف او جنرل وکیل خان ته (چې بیا ما وروستو د پلید محمد اسحاق پر خلاف په جنګ کښې د بنزدلی د بنودلو او تښتیدلو په وجه موقوف کړو) کمانډنټ عبدالحکیم خان ته (چې د نامتو جرنیل ابو احمد زوی وه او د جنرل عمر احمد خان چې د امیر د فوخي سکول استاذ وه او د هغه ذاتي مشیر وه وراړه وه او د جنرل شهاب الدین خان چې د افغاني توپخانې استاذ

(۱) دافټ نوټ د میر منشي سلطان محمد خان د لاس دې: "مس هملیتن ایم دې لیکلي دي چې زه به د امیر عبدالرحمن د دې بیماری په دوران کښې د هغه د ملاحظې او د علاج دپاره تلم نو ما به لیدل چې هغه به خشت سازو ته په خپلو کمرو کښې د روسي انګیتو د جوړولو چل بنودلو. او اکثر به یې مساله او څښتې په خپل لاس په ځای ځای کښینودې. او ډیرو یورپینو چې چا امیر په خپلو سترګو لیدلې وه چې په امیر عبدالرحمن کښې د کار کولو یو لوی طاقت موجود وه او که به ډیر سخت ناجوره وه خو بیکاره به هغه نشو کښیناستې.

اول وه او اوس د کابل د هاتيانو د توپخانې انچارج دى (نمسه وه) او بریگیډیر فیض محمد خان ته (چې اوس زما د بادې گارډ انچارج دى) کرلیل حاجي گل خان، کرلیل عبدالحي خان او نورو کسانو ته مې حکم وکړو چې تاسو ټول د رسالې څلورو رجمنټو سره او دیارلس د پیادو پلټنو سره او شپږ ویشټ توپو سره د اسحاق بر خلاف د بامیان په لاره پیشقدمي وکړئ.

د بل طرف نه سردار عبدالله خان توخي چې هغه وخت د قطغن او بدخشان گورنر وه (او اوس زما ذاتي مصاحب دى) د نمرخاته د طرف نه بلخ ته روان شو. په اوولسم ستمبر د جنرل غلام حیدر خان فوځونه ایبک ته ورسیدل چې د بلخ نه د دوو ورځو په مزل دى او د سردار عبدالله خان فوځونه په درویشتم تاریخ هم د دې میاشتې د هغه فوځونو سره یو ځای شول. په نهه ویشتم ستمبر د غزني ګګ په دره کېنې چې د تاشقرغان د ښار نه درې میله سهیل ته پرته ده جنګ شروع شو. دا جنګ ډیر سخت او وړد وه ځکه چې د اسحاق فوځونه چې په شمار کېنې د شلو زرو نه تر څلیریشټ زرو پورې سپاهیان وو او هغه پنخپله او د هغه زوي سردار اسماعیل هم انتهایي کوشش کولو چې دا جنګ وګټو ځکه چې هغوي ته دا معلومه وه چې په دې جګړه کېنې به د دواړو فریقو یو طرف ته یا بل طرف ته د قسمت فیصله کیږي. دې خبرې سره زما د دې کتاب لوستونکو ته به د ورومېو بابونو د لوستو نه پس دا معلومه شوي وي چې د سردار عبدالله خان نه زیاتي وفادار او قابل اعتماد دوست زما بل نه وه. او نه ما سره د جنرل غلام حیدر خان نه زیاتي لائق او تجربه کار الفسروه. د دې دواړو الفسرانو شکست داسې اسان کار نه وه. محمد اسحاق یو بزدل سره وه لکه څنګه چې د هغه نه ورومې د هغه پلار وه. هغه پنخپله جنګ له نه وه راغلې مګر د هغه فوځي الفسران چې ما هغه له پنخپله د دې دپاره په خوبه ورکړي وو چې د ضرورت په وخت د روسیانو مقابله د هغوي په ذریعه وکړي ټول بهادر او تجربه کار سړي وو. لکه د مثال په طور جنرل محمد حسین خان او کرلیل فضل الدین خان وغیره.

د سحر نه د شپې تر ناوخته پورې د دواړو فوځونو سپاهیانو سخته جګړه په استقلال سره وکړه او د دواړو طرفو نه دومره خلیق قتل او زخمیان شول چې د هغوي شمار نشو کیدى. په بله ورځ کوز ماسپینین زما د فوځ یوه دسته د سردار عبدالله خان جرنیل وکیل خان او کمانډنټ محمد حسین خان او عبدالحکیم خان د اصلي فوځ نه پرېکړې شوه او د اسحاق د فوځونو د لاسه چې د محمد حسین هزاره د کمان د لاندې وو سخت شکست وخوړو. د دې په مقابله کېنې هر کله چې د جنرل غلام حیدر خان او د دشمن په منځ کېنې جنګ هم هغه شان جاري وه نو زمونږ بعضي غدار فوځیان چې جنرل محمد حسین سره شامل شوي وو هغوي هغې غره ته په پویه سواره لارل چې کوم ځای محمد اسحاق ناست وه په دې غرض

چې هغوي د هغه اطاعت قبول کړي. هغه دا خيال وکړو چې دا سړي زما طرف ته په دې غرض را روان دي چې ما گرفتار کړي ځکه چې زما فوځ شکست وخورو په دې وجه هغه وتښتيدو مگر د هغه فوځ تر نمر پړيواته ډير ساعته پورې تر دې چې بالکل تياره شوه د جنرل غلام حيدر خان برخلاف جنگ جاري وساتلو. خو اسحاق خومره چې د هغه نه کيدې شوه هغه هومره تيز په تښته کښې مصروف و. هر کله چې سپاهيانو ته دا پته ولگيده چې زمونږ مالک وتښتيدو نو هغوي زړه بائلو او په اخر کښې ئ شکست وخورو. خلاصه خبره دا چې په نهه ويشتم ستمبر جنرل غلام حيدر خان يوه شانداره فتح حاصله کړه.

بل خوا زما د فوځ هغه بله حصه چې چا شکست خوړلې وه دا شان په بې فکري وتښتيدې چې هغوي هله دمه وخوره چې کابل ته راوړسیدل او ډير خو دا شان خلق وو چې کابل ته رانژدې هم نه شول او خپلې خپلې علاقې او کورونو ته لاړل. هغوي په تمام ملک کښې خبرونه خواره کړل چې جنرل غلام حيدر خان قتل شوی دی او د عبدالرحمن هغه ټول فوځ چې د اسحاق برخلاف وټی وه هغه تس تس شول او دا ئ هم وويل چې د عبدالرحمن د حکومت خاتمه شوې ده مگر ما د شير علي خان او د خپل تره عظيم خان په شان چې هغوي د يو شکست خوړلو نه پس تښتيدلي وو د بعضې افغاني فرمانرواو د نمونې پيروي ونه کړه ما په ډير تحمل سره يوه ورځ صبر وکړو. او بيا د خوش قسمتي نه د شکست خورده فوځ کابل ته د رارسيدو نه په بل سحر ماله د خپلې فتحې او د دشمن د شکست فاش خوړلو خبر راوړسیدو. دې خبرې ماته دا ثابته کړه چې کامراني د خداي په لاس کښې ده او اگر چې د دشمن فوځونو ورومې فتح حاصله کړه او زما فوځونو شکست وخورو مگر بيا هم چونکې دا د خداي پاک رضا وه چې زه دې د هغه د مخلوق د کنډاک شپون شم يعني د افغانستان د خلقو دې فرمان روايم نو دشمن وتښتيدو او فتح او کامراني زما لاس له راغله.

د اسحاق بعضې افسران هغه له په پويه ورغلل چې هغه له د خپل فوځ د فتح خبر ورکړي ليکن هغه په هغوي اعتبار ونه کړو او په هغه ځاي ئ هغوي مړه کړل او ورته ئ ووي چې تاسو غداران يئ او په دې طريقه ما په دغا بازی باندې ايسارول غواړئ د دې دپاره چې تاسو ما دشمن ته حواله کړئ.

ما د خپل بهادر جرنيل غلام حيدر خان د دې نمايان خدماتو په صله کښې هغه له يو بل د الماس ستورم وليږلو او د ترکستان د کمانډنټ انچيف په عهده مې ورله ترفي ورکړه چې تر دې وخته پورې هم هغه په دغه عهده مامور دی.

د اسحاق د دې شکست نه پس ماته دا ضروري ښکاره شوه چې زه ترکستان ته د يو څو جوهاتو په بنا لاړ شم. منجمله د هغې نه دا جوهات وو:

☆ يو دا چې د دې ملک په مناسبه طريقه انتظام وکړم او يو موزون نظام حکومت ورله

تجويز کرم خکه چې د دې نه ورومې د ملک انتظام د خو کالو نه صرف د اسحاق په لاس کښې وه.

☆ بله دا چې د دا شان بيوفا او غدارانو خلقو لکه د سلطان مراد د دې ملک نه د ايستلو انتظام وکرم چې بيا په ملک کښې د وراني او فساد کولو لارې بندې شي. خکه چې دې سلطان مراد د اسحاق په امداد کښې يوه لويه حصه اخستې وه.

☆ او دا چې ماته دا خبر رازسيدلې وه چې د دې بغاوت په پيدا کولو کښې زما د يو گاونډي حکومت لاس هم وه. او په دې وجه محمد اسحاق خان د دې بغاوت جرأت کړې وه.

☆ ماته دا خبر هم راغلې وه چې زما د ترکستان په لوخ کښې بعضې ذمه وار افسران نمک حلال نه وو او اسحاق سره به شامل شوي وو که چېرې هغه پنخپله دومره بز دل نه وې مگر زه په دې خبره خوشحاله شوم چې دا قصه زما د خپل مقامي تحقيقات نه پس غلطه ثابته شوه. زما دا اراده هم وه چې بيا زه هرات ته لاړ شم او د روسيانو د بلوسيدلو د بندولو دپاره په خپل شمال مغربي سرحد بالدي سراسر مضبوط استحکام وکرم اگرچې د روپو د کمي په سبب ما په دې خپله اراده پوره په کاميابي سره عمل ونه کړې شو زما طمع وه چې حکومت هند به په دې سلسله کښې ماله امداد را کړي ولې چونکې هغوي دا امداد رانه کړو د دې دپاره ما د خپلې آمدني دومره حصه د استحکاماتو په تعمير باندې ولگوله نومره چې ما بچ کولې شوه. منجمله د هغې نه يوه ډيره اهمه قلا هغه وه چې کومه ما په ديهه دادي کښې د مزار شريف په خوا کښې جوړه کړه. زما په ټول حکومت کښې دا قلا د ټولو نه لويه او مضبوطه قلا ده. دا قلا د يو داسې غونډۍ په سوکه پرته ده چې د هغې نه هغه ټوله دره ښکاري چې په کومه کښې هغه لويه لار پرته ده چې د روس نه بلخ ته (چې د ترکستان صدر مقام دی) تلې ده.

ما خپل زوی حبيب الله خان په کابل کښې د خپل جانشين په طور پرېښودو او زه پنخپله د 1888ء په ژمي کښې مزار شريف ته روان شوم او بيا کابل ته تر جولائي 1890ء پورې واپس راغلم. هم په دې ورځو کښې چې زه په ترکستان کښې وم نو زما زور وفادار او نمک حلال نوکر جنرل امير احمد خان چې په هندوستان کښې زما سفير وه مړ شو او لارډ ليمزډون چې د لارډ دفرن نه پس د هندوستان وائسرائي مقرر شوی وه ماته يو خط وليکلو چې په هغې کښې هغه ماته د افغانستان د اندروني معاملاتو په حقله يو څو نصيحتونه کړي وو ما په دې نصيحتونو عمل نشو کولې. او غالباً په دې وجه هغه ماته ناراض شو. په دې معامله به بيا په مناسب ځاي کښې بحث وشي. د قندوز سلطان مراد وتښتيدو او په روسي ترکستان کښې اسحاق سره يو ځاي شو او تراوسه پورې هغه هم هلته اوسي. د بدخشان خلقو هم په

هغه ورځو کښې بغاوت وکړو چې زه په مزار شریف کښې وم ما هغوي له سزا ورکړه او بيا هغوي ماله نور کړاؤ را نه کړو.

په ترکستان کښې زما د قيام په دوران کښې يوه بله واقعه هم پېښه شوه. د 1888ء د دسمبر په مياشت کښې هر کله چې ما په مزار شریف کښې د خپلو لوڅونو معائنه کوله نو يو سپاهي په ما د خپل ټوپک ډزو کړو زه د مرگ نه هسې خدايې بچ کړم. د دې اتفاقي بچ کيدلو راز ماته هم دغه شان نامعلوم دې لکه چې هغه نورو کسانو ته وه چې کوم موجود وو. ځکه چې په دې پوهيدل ناممکن دي. چې د ټوپک گولي څرنگه د هغې کرسی په منځکښې چې په کومه زه ناست وم سورې وکړو او په ځاي د دې چې زما د جسم نه ونه وړي په هغې يو غلام بچه چې زما شاته ولاړ وه ولگيدو. او سخت زخمي شو ما هغه کرسی په طور د يوې عجوبې خان سره ايښې ده. زه يو جسيم سرې يم او دا کرسی دومره لويه وه چې زه پکښې راتلې شوم. او دا زما دپاره ډيره د تعجب خبره ده چې زما سينه د دې گولي نه څنګه بچ شوه. زما دا ايمان دې چې که چرې خدايې پاک د چا زندګي بچ کول غواړي نو هيڅوک هم هغه نه شي وژلې. ځکه چې د قرآن شریف په يو آيت کښې وائي. "ستا د مرگ وخت مقرر دې، نو د هغې مقرر وخت نه به ستا مرگ نه يوه لحظه ورومې او نه يوه لحظه پس ته راشي." ممکن ده چې زما زندګي په يو بل سبب هم بچ شوم وي او زما دا يقين دې چې دا لاندې قصه به د دې ټولې معاملي تشرېح وکړي. زه چې هلک وم نو ماته خبر را کړې شو چې يو بزرګ سړي سره يو تعويد دې چې هغه په يو کاغذ ليکلې دې او هر څوک چې هغه تعويد په خان پورې وتړي نو هغه ته د ټوپک گولي يا بله وسله څه نقصان نه شي رسولې. ورومې خو زما په دې يقين نه راتلو چې په هغې کښې د دې قسم د ساتنې طاقت شته. د دې دپاره ما هغه د گډې خټ پورې وتړلو چې په تعويد ازمنيست وکړم او اگر چې ما ډير کوشش وکړو چې زه هغه وولم ولې هغه په يوې گولي هم زخمي نشوه. دا يو قدرتي دليل وه چې زه په دې باور وکړم چې په دې تعويد کښې د دې قسم د حفاظت طاقت شته. په دې سبب ما هغه په بني لاس وتړلو او د هلک والي نه مې تر نن ورځې پورې دا تعويد په مټ ترلې پروت دې. زما دا يقين دې چې گولي به ماته تيره شوم وي خو په ما باندې د هغې څه اثر يا نېنه ونه شوه.

افسوس دې چې د کومو وجوہاتو په بنا باندې دې سپاهي زما د وېشتو کوشش وکړو هغه څرګند نشو. ځکه چې جرنيل د هغه په خوا کښې ولاړ وه د تورې په يو ګوزار هم هلته قتل کړو اگر چې ما په زوره هغه ته اواز وکړو چې دې مه وژنه چې نور تفتيش د هغه نه وکړو ځکه چې زما دا يقين وه چې دا سپاهي د يو مضبوط او پټ دشمن سرې وه. يو بله اهمه واقعه په ترکستان کښې زما د قيام په دوران کښې شوې وه هغه دا وه چې زما د دوؤ بنځو دوه

رحمن پیدا شو یو په پنځلسم ستمبر 1889ء پیدا شو چې د هغه نوم مونږه د خپل رسول ﷺ د دویم یار په نوم محمد عمر کښیښودو بل په اکتوبر کښې پیدا شو او د هغه نوم مو د رسول ﷺ د خلوزم یار او د هغه د محبوب زوم علي رضي الله عنه په نوم غلام علي کښیښودو دا خلک اوس په ترکستان کښې دے د دې دپاره چې زما د رعیت خلق زما په ځای هغه ته په طور د خپل بادشاه گوري او خپل زړه پرې تڅوړوي ځکه چې زه پخپله هغوي سره پاتې کیدم نشم. محمد عمر لږ شان کمزور صحت هلک دے هغه په کابل کښې وسپړي او کله کله د خپل مشر ورور حبیب الله خان په دربار کښې حاضرېږي لکه چې څنگه د هغه نور کشران وروڼه هم په هغه قاعده او طریقه حاضرېږي چې کومه زما د خپل دربار طریقه ده. (۱)

هر کله چې زه په څلیرېشتم جولای کابل ته واپس راغلم نو ماته معلومه شوه چې زما د دوو کالو د غیر حاضری په زمانه کښې زما زوي حبیب الله خان په ملک باندې په ډیرې عقلمندی په قابلیت او کلي طور سره زما د خواهاشاتو مطابق حکومت کړم و په دې وجه ما هغه له دوه عزتونه ورکړل یو خو د دې په صله کښې چې هغه د ټول مملکت د نظام په کار کښې نمایان خدمات کړي وو او دویم د دې په صله کښې چې هغه په ډیرې بهادری سره یو داسې غدر د کیدلو نه بند کړو چې کوم زما د قندهار د هزارې د پلتنې سپاهیانو کړم و. هغه په دې موقع د ډیرې بهادری نه کار واخستو اکی یواځې د باغیانو سپاهیانو په منځکښې په اس سور لاړو او دا ویره یی بالکل ښکاره نه کړه چې دا سپاهیان به ماته نقصان ورسوي. د زړورتیا په دې رویه باندې هغه سپاهیانو ته دا ثابته کړه چې زما په تاسو باندې پوره پوره اعتماد دے کښې ما به بغیر د بادي کار نه تاسو کښې د گرځیدو دا شان جرأت نه و کړم. هغه هغوي سره لوظ وکړو چې زه به ستاسو شکایتونو ته غوږ کیږم او غور به پرې وکړم. او دغه شان هغه دا ټول وړانې بند کړو. هغه هم دا شان نور یو یا دوه واره بغاوتونه دباؤ کړل د کوم خبر هغه ته د جاجي او منگل متعلق راغلې وو د هغه وخت نه ما هغه له دا اختیار ورکړم دے چې زما په ځای ته عام دربار کوه. ځکه چې زما د هغه په تدبیر او عقل پوره اعتماد دے.

(۱) د انوټ د میر منشي سلطان محمد د لاس لیکلې دے. "امیر عبدالرحمن خپلو ټولو زامنو ته حکم کړم و په چې زما هر یو زوم دې د کابل د ښار دننه وسپړي. او بیا د هغه ځای نه دې په هفته کښې یو ځل زما سلام له راځي. او د هغې نه پس دې امیر صاحب مشري زوي حبیب الله خان ته هم د دې غرض دپاره ځي. دا د امیر یو ډیر د عقل کار دے ځکه چې کشرانو شهزادگانو ته په دې طریقه د ابتدا نه دا بنودلي شي چې تاسو خپل مشري ورور ته د خپل پلار نه په دویمه درجه گورئ. او د دربار د طریقې مطابق د هغه هم سلام له ځي او د امیر سلام له هم. شهزاده نصر الله خان چې په 1895ء کښې انګلینډ ته تلې و هغه د حبیب الله خان سکه ورور دے. نور ټول د هغه میرني وروڼه دي.

ما د خان دپاره صرف هغه فرائض مخصوص کړي دي چې کوم د بیروني معاملاتو سره تعلق لري. سره د ځنو ډیرو اهو او درنو معاملاتو د هغه د مملکت د اندروني انتظام سره تعلق لري. چونکې دا باب ما صرف د ځانه جنگواو د نورو فسادونو د تفصیل د بیانولو دپاره مخصوص کړی دی د دې دپاره زه دا نه غواړم چې په هغه معاملاتو نور بحث وکړم. چې د چا تعلق دې معاملاتو سره نه وي.

اوس به زه د هزاره د جنگ واقعات بیان کړم. دا په هغه څلورو لویو ځانه جنگو کېنې چې زما د حکومت په دوران کېنې پېښې شوې وې اخري ځانه جنگي ده. او دا زما تحیاال دی چې زما د حکومت کوم وقار، طاقت او زور او امن او حفاظت په دې جنگ قائم شوی دی دا بل په یو جنگ هم نه دی شوی.

☆ د صدو نه هزاره قوم د کابل فرمانرواؤ دپاره یو لوی مصیبت وه تر دې چې لوی نادر چې چا افغانستان هندوستان او ایران مسخر کړي وو هغه هم دا مفسد هزاره زیر نه کړې شول.

☆ هزارو به همیش د افغانستان د جنوبي شمالي او مغربي صوبه جاتو مسافران تنگول. هر کله چې د هغوي د لوټمار کارروایی بند شوې نو په ټول ملک کېنې بالکل امن شو او قلاري شوه.

☆ هر کله چې به یو بیروني حمله آور په افغانستان حمله وکړه نو دا هزاره به همیش د شاملیدو دپاره تیار ناست وو. ځکه چې د هغوي دا عقیده وه چې هر یو افغان کافر دی. هزاره په خپله شیعه گان دي او نور خلق سنيان دي. د مغلو شهنشاه اعظم سلطان بابر پخپل ترک کېنې د شپاړسمې صدې په ابتدا کېنې لیکي چې دې زېر دست قوم سره ما هم په صفا میدان کېنې جنگ ونه کړې شو. زه به د هغه خپل الفاظ په دې ځای کېنې نقل کړم، "ما د هغوي برخلاف په دې طریقه جنگ ونښلولو او چې د شپې مونږ ناسپې ورپریوتو نو د مرغ دره مو د هغوي نه واخسته او سحر چې د مانځه وخت کیدلو نو په هزارو راپریوتو او دومره مو ووهل چې زړه مو یخ کړو." د سلطان بابر د ترک نه دا هم معلومیږي چې په هغه زمانه کېنې هم د هغوي په لارو باندې په مسافرو د ډاکو وهلو عادت وه. او تر څو چې به مضبوط گشتونو د لارو حفاظت نه کولو تر هغې به په هغو لارو تلل د خطرو نه ډک وو.

خپلو لوستونکو ته د هزاره قبیلې متعلق د څه معلوماتو د ورکولو دپاره ما له دې خبرې ذکر کول پکار دي چې دا خلق د افغانستان په مرکز کېنې وسیږي. او قبلي طرف ته د کابل، غزني او قلات غلزي نه چې واخلي نو د هرات او د بلخ تر خواو شا پورې په ټولو مضبوطو درو او د غرونو په سوکو باندې قابضان دي. علاوه د دې لویې علاقې نه چې پکېنې د دوی اصلي کورونه پراته دي او د ټول ملک په عین وسط کېنې واقع ده او قدرت ډیر په

مضطرب والي سره محفوظ کړې ده. هزاره قوم په ټول ملک کښې خواره دي او په هره يوه صوبه کلي او ښار کښې بيا موندې شي. په افغانستان کښې دا مثل دې چې که چرې د هزاره قوم خړه نوکران نه وې چې زمونږه ټول کارونه کوي نو مونږ به پخپله لکه د خړو په شان د خړو کارونه کول. هزاره يو مخلوط النسل قوم دې. چې په اصل کښې د هغې خلقو اولاد دې چې په يوه زمانه کښې مغل قوم يو فوځي نو ابادي جوړه کړې وه. ابو الفضل په شپاړسمه صدۍ کښې ليکي چې دا خلق مړين خان چې د چنگيز خان نمبرې وه د فوځ پسماندگان دي. په افغانستان کښې عام خيال دا دې چې د هندوستان په مغربي حمله آورو کښې د ډيرو کسانو دا عادت وه چې هغوي به د هندوستان په ټوله لار باندې د خپل قام خلقو له کورونه او زمکې د دې غرض دپاره ورکولې چې هغوي د خپل فوځ د عقب حفاظت وکړي. او هم دغه وجه وه چې مغلو د افغانستان د يو سره تر بله سره قبله په لمر خاټه د هزاره قوم اباد کړو. لکه څرنگه چې سکندر اعظم لگيدلې وه او د کافرو قوم ي د قونډ بدخشان نه چې واخلې نو د پنجاب او چترال تر سرحده پورې اباد کړې وو. دا خلق ټول شيعه گان دي.

اوس چې ما د خپل لوستونکو سره د دې لومړې محنتي او بهادر قوم او د هغوي د کورونو او د اصل نسل پيژندگلي وکړه نو زه به د دې جنگ د اسبابو او د هغې د نتايجو اسباب بيان کړم. اگر چې هغوي به په لاره باندې د مسافرو په امن کښې د خلل اچولو عادت لرلو ولې دا خبره في نفسه د دې خبرې د جواب دپاره کافي نه وه چې زه د هغوي برخلاف څه سخت قدم وچت کړم. او بله دا خبره هم وه چې د هغوي بعضې خانان زما طرفدار وو چې د هغې په وجه ماله د هغوي سره د مهرباني سلوک کول ضروري وو. ليکن په ۱۸۸۸ء کښې هرکله چې زه د ترکستان د دې لوي مصيبت په وجه خفه او غمژن وم او مزار شريف ته د ترکستان په لار روان وم د هزاره يو قبيلې چې شيخ علي ي نوم وه په هغه علاقه کښې وسيدل چې د باميان د صوبې شمال مغرب ته پرته ده. زما برخلاف راپاڅيده او زما افسران ي زما د سپاهيانو او څارو دپاره د سامان رسد او د وښو اخستلو نه بند کړل. ماته په دې سفر کښې ډير لومړې تکليف پېښ شو هرکله چې زه کابل ته په ۱۸۹۰ء کښې واپس را روان وم نو ما سردار قدوس خان په باميان کښې په طور د گورنر پريښودو او هغه ته مې هدايات ورکړل چې وختاً فوقتاً د هزاره خانان مدعو کوه چې تا سره گوري او هغوي له وظيفې انعامونه او خلعتونه ورکوه. او نصيحت ورته وکړه چې هغوي پرامن رعايا شي.

ورومې فساد يو ځل بيا هم د هزاره شيخ علي قبيلې رادوخاره کړو او دا په دې سبب چې مير حسين او نورو خانانو هغوي ته لمسه وکړه چې تاسو وسله راواخلي او په قافلو باندې تاسو په ډاکو او جنگ کولو کوټې پورې کړئ. هغوي زما د افغاني فوځ په يوه دسته هم حمله وکړه. په دې سبب ما مصمم اراده وکړه چې د هغوي برخلاف يو فوځ وليږم. هغوي شکست

وځورو او څه قتل شو او نورو زما اطاعت قبول کړو. او څه مو کابل ته قیدیان راوستل. ما قیدیانو سره د ډیرې مهربانۍ سلوک وکړو. او په لږه موده کېنې مو خپل کور ته واپس واستول. ما متنبه کړل چې د مخکېنې دپاره په امن وسیږئ او وفادار رعایا شی.

۱۸۹۱ء په سپرلي کېنې ځنې هزاره یو ځل بیا په مسافرو باندې خپلې ډاکې شروع کړې. په دې زما فوځي افسرانو چې په غزني کېنې مقیم وو د هزاره ځنې خانانو ته خطونه ولیکل او بالخصوص د ارزغان خانانو ته یې ولیکل چې زمونږ دا څلور گاونډي حکومتونه به دا زمونږ یوه لویه کمزوري وگڼي چې که چرې زمونږ د خپل رعیت خلق په امن باندې وسیدل نه غواړي او مونږ به بیا بدنام شو. د دې دپاره به دا مناسب وي چې تاسو زمونږ د بادشاه مشري په ځان تسلیم کړئ. او دشمنۍ نه باز راشئ. هزارو خو د گزشته دریو سوو کالو نه په خپل گاونډ کېنې رعایا تالا کړي وو او بادشاه هم دا طاقت نه لرلو چې هغوي کلي طور د امن لارې ته راواړوي هغوي هم خپل ځان دومره مضبوط گڼلو چې د هغوي دا خیال وه چې مونږ له څوک شکست نشي را کولې او پخپل طاقت باندې ډیر غاوره وو چنانچه هغوي د دې چیتې یو جواب ولیکلو او په هغې باندې یې قریباً د دوو یا دریو درځنو خانانو مېړونه ولگول. د هغې مضمون دا وه:

”که چرې تاسو پښتانه د یو دنیاوي امیر په مرسته باندې غاوره یی نو مونږه د خپل روحاني امیر یعنی د تیغ ذوالفقار په مالک باندې تاسو نه زیات غاوره یو.“ د هغوي مدعا دا وه چې چونکې مونږه شیعه گان یو د دې دپاره مونږ حضرت علي رضي الله عنه ته د خدای په دویمه درجه گورو او په دې چیتې کېنې دې خبرې ته اشاره کړې وه چې علي رضي الله عنه زما نه (عبدالرحمن) نه زیات زورور دی. دې کېنې شک نشته چې علي رضي الله عنه زمونږ د ټولو روحاني رهبر او د رسول الله ﷺ صحابي دی او د هغه د پاک ارواح امداد ډیر لوی څیز دی. ولې دا خبره هم یقیني ده چې دا قسم امداد مفسد او باغیانو خلکو ته نشي ورکېدې. په دې چیتې کېنې وړاندې هغوي دا لیکلي وو ”او تاسو اې پښتنو افسرانو په خپله چیتې کېنې د څلورو گاونډي حکومتونو ذکر ولې کړم دی؟ تاسو دا ولې نه دي لیکلي چې زمونږ پنځه حکومتونه گاونډیان دي د دې دپاره چې زمونږ یعنی د هزاره حکومت هم پکېنې شامل شي. مونږ تاسو ته ستاسو د فائدې او د سلامتی دپاره دا نصیحت کوو چې زمونږه واوړي.

ما چې دا چیتې ولیده نو سردار عبدالقدوس خان ته مې حکم وکړو چې د بامیان نه فوځ واخله او جنرل شیر محمد خان ته د کابل نه او بریگیدیر زبردست خان ته مې د هرات نه روانیدو حکم وکړو چې هزارو له ۱۸۹۱ء په سپرلي کېنې سزا ورکړي. د دې درې واړو افسرانو کمان او پوره اختیار ما سردار عبدالقدوس خان ته ورکړو. د هزارو په کمین گاهونو

باندي قبضه كول د غرونو د سختوالي په وجه او د لارو د عدم موجودگي په سبب يو ډير سخت كار و. زلي سردار عبدالقدوس خان په ډيرې هوښيارتيا او په بهادري و جنگيدو او دشمن له د شكست وركولو نه پس ي د ارزغان په ښار باندي قبضه وكړه چې د هزاره قوم د ټولو نه مضبوط مركز و. د دې شكست نه پس ډيرو خانانو زما حكومت ته سر كښيښودو او سردار موصوف هغوي كابل ته زما ليدو دپاره راواستول. دوي ټولو سره چې څوك ماله راغلل (د هغوي تعداد قريباً سل تنه وو) ما د ډيرې مهرباني او خوش اخلاقي سلوك وكړو. ځكه چې ماته معلومه وه چې دا خلق د صدو نه بالكل خودمختاره وسيدلي وو ما نه غوښتل چې زه هغوي سره سختي وكړم بلكې ما كوشش وكړو چې هغوي په مهرباني ځان طرف ته را واړوم. ما هغوي ټولو له قيمتي خلعونه او هريو كس له د زرو نه تر دوؤ زرو روپو پورې نقد رقم وركړو او دا هغوي ته د هغې فصلونو او غلو پوره پوره معاوضه ښكاريدده د كومو نقصان چې هغوي ته د دې جنگ په دوران كښې رسيدلي و. ما بيا هغوي له واپس خپلو كورونو ته د ټلو اجازت وركړ.

هزاره په ژمي كښې بالكل خاموش پاتې شول ليكن د 1892ء په سپرلي كښې هغوي په زيات خطرناك شكل كښې بغاوت وكړو. محمد عظيم خان هزاره چې ما ورله د سردار خطاب په دې غرض وركړ و چې زه هغه له د خپل شاهي خاندان كسانو سره مساوي درجه وركړم او ما هغه د هزاره وائسراي مقرر كړ و. په دغا بازي سره باغيانو سره يو ځاي شو او واقعه دا ده چې د دويم بغاوت اصلي محرك هم دې و چې چونكي دا سره هم زما د لاسه مقرر شوي يو نامتو او مشهور او معروف الفرو و په دې وجه هغه د هزاره په ټول قوم باندي ډير اثر لرلو. او دا ټول خلق د هغه په اواز په ډير لويه تعداد كښې زما برخلاف راپاڅيدل. دا ځل هغوي سره د ورومې نه زيات وجوهات موجود وو.

يو بل غدار قاضي اصغر نومې يو سره و چې هزارو هغه خپل روحاني او مذهبي رهبر گڼلو. دې هم په دې بغاوت كښې د عظيم امدادي شو. دا ځل هغوي زما د فوځونو د نقل و حركت د بندولو دپاره د كابل او قندهار تر منځ او د ملك د نورو اطرافو دروازي بندي كړې. ما د هرات جنرل مير عطا خان ته چې دا وخت په كابل كښې موجود و حكم وكړو چې هغه دې د اتو زرو يو مضبوط فوځ سره د غزلي د طرف نه په هغوي پيش قدمي وكړي او محمد حسين د هزارو يو ځان چې زما ذاتي حاضر باشو كښې و او د مذكوره بالا محمد عظيم دشمن و حكم وكړو چې هغه دې د سهيل د طرف نه په نمك حرام سردار عظيم باندي پيش قدمي وكړي. باغيانو شكست وخوړو او عظيم كابل ته سره د خپل خاندان قيدي راوستي شو او اخر هم په قيد كښې مړ شو.

هركله چې محمد حسين هزاره د دې كاميابي نه پس راغې نو ما هغه سره دومره د

مهرباني سلوک وکړو چې ما هغه له د الماسو يو ستوری او د شهزادگانو ټوپي وبخښله. واقعۀ دا ده چې ما هغه له دومره عزت وړ کړو چې د هغه په قوم او په قبيله کښې مې بل چا له نه وۀ ورکړې او بيا د دې ټولو د پاسه دا چې ما هغه د هزاره جاتو گورنر مقرر کړو. چونکې سردار قدوس خان ډير ناجوره شوی وۀ ما هغه ته کابل ته د راتلو اجازت ورکړو چې زما خپل حکيمان د هغه علاج وکړي.

دا نمک حرام محمد حسين چې ما هغه په تير شوي جنگ کښې د خپلو خدماتو په صله کښې دومره لويې درجې ته خپلولې وۀ او هغه ته مې دومره اعزازات بخښلي وو زما برخلاف شو هغه نه صرف په دې اکتفا وکړه چې نوي فتح شوي هزارو له د بغاوت کولو لمسه ورکړي بلکې د دې نه علاوه هغه د پيسو د اوسرخ سنگ هزارو ته چې د غزني شمال مغرب ته پراته دي او هميش سرکش خلق پاتې شوی دی د بغاوت کولو لمسه وکړه. هغوي سرکاري سامان جنگ کارتوسونه او تورې لوټ کړې دا خل د بغاوت شغلې په هغه ټول ملک کښې بلې شوي چې په کوم کوم ځای د هزارو قبيله وسيدله. تر دې پورې چې د دې قبيلې څومره خلق چې په کابل کښې قيديان وو او څوک چې زما په خاص حاضر باشو کښې شامل وو او په حيثيت زما د اعتباريانو نوکرانو به ما هغوي سره د مهرباني سلوک کولو، په هغوي کښې ډير کسان وټښتيدل او باغيانو سره شامل شول. د ديهه افشار خلق او د کابل مضافاتو کښې د نورو کلو هزاره هم دشمن ته واوړيدل او لکه څنگه چې ورومې ذکر شوی دی، چونکې هزاره په ټول ملک کښې د پښتنو ابادی سره گډوډ و سپړي په دې وجه د يو عام بغاوت د کيدلو خطر ډيره زياته شوه.

دا هم د دې ورځو خبره وه چې حکومت هند يو طرف ته په ما د دې خبرې ډير زور اچولې وۀ چې مونږ خپل يو مشن د لارډ رابرټ د لاندې سره د يو مضبوطه لوڅ دراستول غواړو که دا مشن راغلې وي نو د افغانانو به دا خيال پيدا شوی وۀ چې چونکې عبدالرحمن پخپله د باغيانو بندوبست نشي کولې په دې وجه انگریزان د پښتنو په ملک باندې قبضه کول غواړي. بل طرف ته په میمنه کښې هم د فساد برپا کيدلو خطر وه. عمرا خان د باجوړ هم د جلال اباد د فوځونو برخلاف گواښيدلو چې دا هم زما د پریشانی باعث وۀ. او حکومت هند دا نه غوښتل چې هغه له دې سزا وړ کړي شي زۀ مجبور وم چې په هر ممکن طريقه زۀ دا درې عام بغاوت ته او د پریشانی خاتمه وکړم.

ما خپل کمانډنټ انجيف جنرل غلام حيدر خان ته حکم وکړو چې خپل ټول فوځ سره چې کوم ته را يو ځای کولې شي د ترکستان نه راروان شه. تجويز دا وۀ چې دا فوځ به د شمال مغرب نه د هزارو برخلاف پيش قدمي کوي او يو بل فوځ به د هرات د طرف نه د قاضي سعيد الدين د گورنر هرات د کمان د لاندې په هغوي پيش قدمي کوي. ما سردار

عبدالله خان د قندهار نه او د تگاؤ بریگیډیر امیر محمد خان د کابل نه د دې دپاره ولیږل چې هغوی به په هزارو باندې د جنوب مشرق نه پېش قدمې وکړي په دې طریقه به په باغیانو باندې د هر طرف نه حمله کیدله.

نورو افغانانو سردارانو هم خوځوځو ځل ماته دا درخواست کړه وۀ چې مونږ د اولس د خلقو یو فوځ په خپل غوځ باندې د هزارو برخلاف د جنگ کولو دپاره جوړو. ځکه چې هغوی هزاره د خپل ملک او د مذهب دشمنان گڼل. ما د دې نه ورومبه هغوی له دې خبرې اجازت نه وۀ ورکړه مگر اوس ما یو عام حکم وکړو چې هر چاته اجازت دے چې لار شي او باغیانو له د سزا په ورکولو کښې امداد وکړي. د مسلح فوځونو او د رضا کارانو چې چا خپل خدمات پېش کړي وو تعداد د دیرش زرو او د خلوپښت زرو جنگي سړو په منځکښې وۀ. دا ټول خلق د هر طرف نه د خپلو خپلو سردارانو او د مشرانو د کمان د لاندې د هزارو ملک ته روان شول. لا دا رضا کاران نه وو رارسیدلي چې هزارو کمانډنټ انجیف سعید الدین او سردار عبدالله خان چې دواړه د ارزغان په خوا کښې د بریگیډیر محمد خان فوځونو سره یو ځای شوي وو د دریو طرفو نه شکست ورکړه وۀ. بریگیډیر موصوف په ډیر قابلیت او زړورتیا جنگ وکړو او د باغیانو مشترکه فوځونو له د شکست ورکولو نه پس هغه د هزاره قوم غدار سردار محمد حسین گرفتار کړو. تاجی خان د هزارو میر او محمد حسن هزاره چې د سنگ خورده په نوم باندې مشهور وۀ (یعنې د کاني په شان کلک او بهادر) سره د نورو میرانو، خانانو او تورپالو هم گرفتار شول. دا ټول قیدیان کابل ته راوستي شو او ملک د دې ټولو وړانکارو نه صفا شو. ټول خلق اوس خاموش پرامن او باقاعدہ رعیت دے او د هر قسم بغاوت د ویرې او پریشانی خاتمه وشوه. اوس به یو سره بیا نه مومي چې خلق بغاوت ته ولمسوي.

هر کله چې بریگیډیر امیر محمد خان کابل ته واپس راغی نو هغه په فوځ کښې اول نمبر جرنیل مقرر شو او ما هغه د دارالسلطنت کابل او د شاهي محل او زما د خانګي امورو انچارج افسر مقرر کړو. په افغانستان کښې د یو فوځي افسر دپاره دا یوه ډیره د امتیاز عهده ده. تر دې چې دا د هغې کمانډر انجیف د عهدې نه هم لویه عهده ده چې د کابل نه لرې اوسي. مگر دا بهادر جرنیل د خپلو شاندار فتوحاتو په سبب د دې عزت مستحق وۀ. کومو کومو افسرانو چې په دې جنگ کښې حصه اخستې وه هغوی ټولو له د خپلو خدماتو مطابق انعام او اکرام ورکړه شو بعضې هزارو زما نه سوال وکړو چې مونږ له بیا په خپل ملک کښې ملازمت راکړئ ولې زما په خیال کښې د دې شعر الفاظ په هغې تعلقاتو باندې ښه حاري دي چې گوم زما او د هزارو په منځکښې پیدا شوي وو.

”ترڅو چې ستا خپل زوی او زما خپله لکۍ ياده وي نو ستا او زما منځکښې د دوستۍ خيال د ناممکن قصه ده.“ (۱)

دلته دا وئيل مناسب دي چې د هزارو دا جنگ چې د کوم تفصيل اوس بيان شوی دی اخري خانه جنگي وه او زه پوره اميد کوم چې په دې ملک کښې به د نورو خانه جنگو هيڅ خطره نه وي ځکه چې دا زما يقين دی چې کوم طرز عمل ما اختيار کړی دی د هغې په سبب به د ملک دننه عام امن قائم وي. افغان رعایا او خانان دومره هوښيار شوي دي چې د امن په فوائدو او د جنگ په نقصاناتو باندې په هه شوي دي او زما قوي اميد دی چې زما رعایا به د منځکښې دپاره دومره پرامن وي څومره چې پکار دي.

ما په موجوده باب کښې چې د خانه جنگو ذکر کړی دی په هغې کې چې ما هغه ورې ورې جگړې نه دي بيان کړي چې کومې شنوارو او نورو سرحدې ډاکوانو يا د جندول عمرا خان سره شوې وې. ځکه چې دا دومره ډيرې اهمې نه وې. ولې ماله د يو دوؤ يا دريو نورو ورو جگړو ذکر ضرور کول پکار دي چې کومې زما د افسرانو او روسيانو په منځکښې شوې وې او دا جگړې د پنځده د هغې واقعي نه علاوه وې چې د کومې ذکر شوې دی او کومه چې ډيره اهمه جگړه وه.

د ۱۸۹۲ء په سپرلي کښې کرنيل يانوف هغه روسي افسر چې چا کپتان مينگ هزبيند په اگست ۱۸۹۱ء کښې گرفتار کړی وه؛ شگنان طرف ته راوړاندې شو او د جولای په مياشت کښې د سوماتاش په مقام چې د جهيل زرد يا زير ډنډ لمرخانه سر ته پروت دی

(۱) د انوټ د مير منشي سلطان محمد خان ليکلې دی. ”دا قصه د امير ډيره خوبه وه او اکثر به هغه خلقو ته بيانوله. دا مذکوره بالا الفاظ د يو مار د غلې بيان شوي دي چې د يو باغوان زوی ؤ چې چيچلې وه يوه ورځ دې باغوان دغه مار راوټولې چې مړ ؤ کړي ليکن مار په دؤ خپلې سوړې له ورځې غوماړ لا ټيم په سوړه کښې دننه شوی وه او ټيم بهر وه چې باغوان هغه له په بيلجی گوزار ورکړ او د مار لکۍ ؤ پرېکړه. په دې مار ډير سخت وپريدو او بيا د ورځې د سوړې له نه راووتو مگر باغوان په دې فکر کښې لگيا وه چې مار به څرنگ وټسيم چې مړ ؤ کړم نو يوه ورځ هغه سوړې له ورځې او مار ته ؤ ووتل اے زما خوږه اشنا زه پخپله او د باغ ټول گلونه تا ډير يادوي خامخا راوخه چې مولي سره مجلس وکړي مولي د خپلې غير حاضري په وجه مۀ غمژن کوه او مۀ خفه کوه. د باغوان د دې خوږې خبرې په جواب کښې مار دا جواب وکړو چې کوم په دې برني شعر کښې ذکر شوی دی چې د هغې مطلب دا دی ”تر کومه پورې چې ستا دا خبره ياده ده چې ستا زوی زما د چيچلو په سبب مړ شوی دی او ماته دا خبره ياده ده چې تا زما لکۍ د بيلجی په گوزار پرېکړې ده نو ستا او زما ترمنځ اشنائي ناممکنه ده.

افغاني فوځ سره چې د کپتان شمس الدين خان د کمان لاندې وو بالمقابل شول. کرنيل يانوف زما افسر کپتان شمس الدين خان ته حکم وکړو چې د دې ځاي نه ووځه او ماته ي پرېږده کپتان هغه ته په جواب کښې وويل چې زه د امير کابل نو کريم او په دې وجه زه د خپل مالک د حکم تابع يم نه چې د روسي افسر. روسي کرنيل هغه له په مخ د سوک گوزار وړکړو دا د افغان افسر دپاره يوه داسې بې عزتي وه چې بې بدله هغه نشوه پرېښودې او څه وخت چې کرنيل يانوف توره راوويسته نو کپتان ورته تماچه نيغه کړه او په يانوف ي ډز وکړو. کرنيل د گولي نه بچ شو او صرف د هغه پټې ولگيده او د پټې د پخولو نه پس ي يو سپاهي زخمي کړو چې د کرنيل خواته ولاړ وه. په دې بالدي هغوي کښې جنگ ونښتو چونکې هلته ټول ټال لس يا دولس افغانان وو او د کرنيل يانوف د فوځ دنسته مضبوطه وه له دې کبله د دومره لږه طاقت برخلاف جنگ کول ناممکن وو مگر بيا هم کپتان شمس الدين او د هغه پښتو سپاهيانو حسب معمول ډير په بهادري جنگ وکړو تر دې چې هغوي ټول په هغه ځاي قتل شول.

د روسيانو د دې ناجائز او نامناسب فعل باوجود حکومت برطانيه هيڅ عملي قدم وچت نه کړ او چونکې زه پخپله د خپلې عهدنامې د شرطونو پابند وم له دې کبله ما روسيانو سره پخپله هيڅ نشو کولې. دا واقع هم په هغه نوعيت کښې شاملول پکار دي چې څنگه د پنجاه واقعه ده. د هزارو د بغاوت په ورځو کښې هم يو روسي افسر نيغ د افغانستان په هلاکه کښې رانوتو د روسي افسر ده کار صفا عهدشکني وه ليکن څه وخت چې هغه وليدل چې يو څو افغاني افسران ماته گوري نو هغه دا تنفر پيش کړو چې زه په نشه کښې يم.

د سپټمبر 1893ء په مياشت کښې هر کله چې روسي افسرانو دا واوريدل چې د سر مارټيمر ډيورنډ مشن کابل ته راروان دى نو هغوي د خپل فوځ يوه دسته په مرغاب چې د بدخشان د علاقې يو افغاني ښار دى راوړاندې کړه او د هغه ځاي افغاني فوځ له ي ډرکه ورکړه څه وخت چې ما دا خبر واوريدو نو ما فوراً سر مارټيمر ډيورنډ ته چې دا وخت هغه د پېښور او د کابل ترمنځ جلال اباد ښار ته رارسيدلى وه او حکومت هند ته هم اطلاع ورکړه. سر مارټيمر زما د چټې بعينه ضروري جواب راکړو او ماته ي ډير په منت سره وليکل چې ته خپل جرنيل سيد شاه خان چې د مرغاب په خوا کښې وه هدايات واستوه چې هغه د روسيانو برخلاف چې د دې ښار په زور د اخستو دپاره تيار ناست وو بالکل جنگ ونه کړي ليکن ماته دا معلومه وه چې که چېرې زه روسيان خپل عمل ته پرېږدم نو هغوي به پرله پسې يو يو ښار زما نه اخلي او د سرحد نه به زما په فوځونو حمله کوي او هيڅوک به هم هغوي نشي ايسارولې. د خوش قسمتي نه دا ځل افغاني افسرانو هغوي ته ښه سبق وښودلو او هغوي ته ي دا ثابته کړه چې هر ځل تاسو خپله خوښه نشي کولې. جرنيل سيد شاه خان د روسي توپو جواب د يوې

مضبوطې کوله باری په ذریعه ورکړو. او هر کله چې هغوي ولیدل چې زما سپاهیان د خپل مطلب نه جاروتونکي نه دي او دا خل هغوي هسې بې فائدي خبرې نه کوي نو هغوي واپس شول او فتح ی د پښتنو په لاس کښې پرېښوده. دې فتح د افغاني فوځ وقار ډیر زیات کړو د هغې نه پس روسیانو په افغاني علاقه باندې بلوسیدل بند کړل او دا اخري جگړه وه.

د کال ۱۸۹۳ء د ډیورنډ د عهدنامې په سبب داسې ډیرې صوبې چې د انگریزي اثر لاندې راتلې هغوي د حکومت هند برخلاف سخت جنگونه وکړل لیکن د خوش قسمتی نه کوم خلق چې زما رعایا کښې شامل وگنلې شول هغوي د دې عهدنامې په شرطونو عمل وکړو او زما د حکومت اطاعت ی بغیر د تکلیف نه منظور کړو ماسوای د وزیرو نه چې هغوي خپل حسب معمول وړانې وکړو لیکن هیڅ نقصان ی ونه رسولو. ولې یو قوم چې زما برخلاف په اصلي معنی کښې وجنگیدل هغه د کافرستان خلق وو ما دا نه غوښتل چې د کافرستان ملک چې د ډیورنډ د عهدنامې مطابق د افغانستان جزو گنلې شوې وه د جنگ په ذریعه واخلم. زما دا تجویز وه چې زه اوس دا خلق په مهرباني او په رحم سره خپل پرامن رعیت کړم. د دې غرض دپاره ما ډیر خل د هغوي ډیرو مشرانو له کابل ته د راتلو دعوت ورکړم وه او بیا مې واپس هغوي خپلو کورونو ته دروپو او انعامونو نه بار کړي لیږلي وو د دې دپاره چې هغوي واپس لاړشي او خپلو ملکيانو سره د دې متعلق خبره وکړي. ولې هغوي دا شان وحشیان وو چې هغوي به خپلو گاونډیانو پښتنو سره ښځې په غواډ بدلولې او دغه شان ډیرې تنازغې راوچتې شوې وې چې آیا غوا د ډیر قیمت ده او که ښځه. هغوي زما د مهرباني هیڅ قدر ونه کړو او کومې روپۍ چې ما هغوي له ورکړې وې په هغې هغوي زما برخلاف د جنگیدلو دپاره تړپکې واخستې.

هم دغه ورځو کښې روس د پامیر په غرونو باندې د قبضې کولو نه پس د کافرستان طرف ته د څو طرفونو نه رانزدې شو او هم دغه شان راوړاندې کیدو ماته نور انتظار هستې بې فائدي ښکاره شو د کومو وجوهاتو په بنا چې ما په کافرستان باندې د ناساپي حملې کولو فیصله وکړه هغه مفصله ذیل وو:

☆ زما دا خیال وه چې که روسیانو کافرستان ناساپي او خلاف توقع واخستو نو بیا به هغوي دا دعوي وکړي چې کافرستان یو ازاد ملک وه او په دې وجه مونږ حق بجانب یو چې مونږ هغه خان سره وساتلو او زما دا یقین وه چې که یو خل هغوي دا ملک لاندې کړم وې نو دا به ډیره مشکله وه چې مونږ بیا هغوي د هغې په پرېښودو مجبور کړم وې.

☆ چونکې په زړه زمانه کښې ډیر افغاني ښارونه د پنج شیر، لغمان او د جلال اباد په صوبو کښې د کافرو وو نو ما دا خیال وکړو چې ممکن ده چې روسیان کافرو ته د المسه وکړي چې تاسو خپل زارۍ مقبوضات د افغان فرمانرواؤ نه واپس وغواړئ. په دې طریقه به د

افغانستان حکومت تباہ شوم وۀ خکه چې په دې بهانه به روسيانو د افغانستان په معاملاتو کښې دخل ورکړې وۀ.

☆ يو خيال زما دا هم وۀ چې دا جنگيالي قوم به په يو داسې وخت کښې چې خۀ وخت زما حکومت يو بل ملک سره په جنگ کښې نښتې وي د افغانستان ټول شمال مغربي سرحد باندې د مشرق نه تر مغربه زما په عقب سخت د پريشاني باعث وي په دې وجه هم د هغوي فتح کول ماته ډير ضروري ښکاره شو چې د جلال اباد، اسمار او د کابل نه به د افغانستان شمال او شمال مغربي چارونو سره تجارت او سوداگري زياته شي او د آمدورفت لارې به پرانستې شي. د ټولو نه اخري مگر ضروري وجه د هغوي د فتح کولو دا وه چې هغوي به په خپل گاونډ کښې ټولو پښتنو سره جنگونه کول او دواړو طرفو نه به ډير ډير قتلونه کيدل او د غلامۍ منحوس رواج ته به تقويت رسيدو. هغوي دا شان بهادر خلق وو چې زما دا شان خيال پيدا شو چې که چرې هغوي زما د حکومت لاندې راغلل نو هغوي به زما په فوځ کښې ډير مفيد سپاهيان ثابت شي.

د مذکورۀ بالا وجوهاتو په بنا ما د کافرستان د فتح کولو قصد وکړو ليکن د فوځ کشي نه قبل ما له يو خو د فوځ د تياري په مسئله غور کول وو او بل په دې خبره چې د حملې کولو دپاره به کوم وخت ډير موزون وي. ورومې سوال خو ډير مشکل نه وۀ ليکن دويم سوال ډير غور طلب وۀ. د خۀ قدرې غور و حوض نه پس زۀ په دې نتيجه ورسيدم چې زما فوځ له په ژمي کښې په داسې وخت حمله کول پکار دي خۀ وخت چې د غرونو سوکې د واوړې او د کنگل نه ډکې وي. په ژمي کښې د دې حملې کولو دپاره ما سره حسب ذيل وجوهات وو:

☆ ماته دا پته وه چې کافر په صفا ميدان جنگ کښې زما د بهادر او منظم فوځ برخلاف نه جنگ کول غواړي او نه کولې شي. بلکې هغوي به د غرونو سوکو ته وځيږي او بيا به د لويو ټوپو ځيږول هلته ناممکن شي.

☆ ما دا خيال وکړو چې که چرې زۀ په هغوي په داسې وخت حمله وکړم چې درې پرانستې وي نو هغوي به روسي علاقې ته وتښتي او بيا به روسيانو ته د دې خبرې لمسه وکړي چې تاسو زمونږ د طرف نه مداخلت وکړئ او زمونږ ملک د پښتنو نه واپس واخلي په دې صورت کښې به بيا روسيانو په دې ملک باندې سره د هغه ټولې علاقې چې زما د ملک شمال او مغربي سرحد باندې پرته ده د مشري دعوي کړې وه.

☆ دا خلق يو بهادر قوم وۀ او که چرې په اوړي کښې حمله شوم وۀ نو جنگ به ډير سخت شوم وۀ او په دې طريقه به دواړو طرفو ته د سړو ډير لومړۍ نقصان شوم وۀ په دې وجه ما دا فيصله وکړه چې زۀ په هغوي باندې په داسې وخت کښې ورپرېوځم چې هغوي د ژمي په

مياشتو کښې په خپلو کورونو کښې بند وي او د ډير جنگ کولو موقع هغوي ته نه وي. ☆ د بعضې عيسائي پادريانو دا عادت وه چې هغوي هر کله موقع بيا مومي نو مداخلت کوي. او چونکې ما دا خيال وکړو چې هغوي به بلا ضرورت زما د کافرستان د ملک په فتح کولو شور جوړ کړي په دې وجه ما دا ضروري وگڼله چې پيشتري دې نه چې دا خبر مشهور شي زه د جنگ په ختمولو او د ملک په مسخر کولو کښې نور ډيل ونه کړم. هر چا چې د انگريزي اخباراتو نکته چينې په دې باره کښې لوستي دي هغوي ته به معلومه شوه وي چې زه په دې اخري قياس کښې غلط نه وم.

چنانچه ما مفصل ذيل انتظامات په کافرستان باندې د حملې کولو دپاره وکړل. د مني په ورځو کښې ما چپ چاپ د سپاهيانو يو ډير تعداد سره د جنگي سامان، کارتوسونو او سامان رسد په څلورو مقاماتو را جمع کړو زما اصلي فوځ د مختلف فوځي افسرانو يعني د توبخانو، د رسالو او د پلټنو لاندې وو او بيا ټول فوځ د کپتان محمد علي خان د لاندې وه. تجويز دا وه چې دا دسته به د پنج شير د درې په لاره په کلم باندې پيش قدمي کوي چې په ټول کافرستان کښې مضبوطه او مرکزي قلاوه. د فوځ دويمې دستې ته دا حکم وه چې هغوي دې د اسمار او د چترال د طرف نه د جنرل غلام حيدر خان چرخي د کمان لاندې په هغوي پيش قدمي وکړي. د فوځ دريمې دستې ته دا حکم وه چې د بدخشان نه دې د جنرل قتال خان د کمان لاندې پيش قدمي وکړي او د دې نه علاوه يوې ورکوټې دستې ته دا حکم وشو چې هغه دې د لغمان نه د فيض محمد چرخي گورنر لغمان د کمان لاندې په هغوي ورشي.

دا څلور واړه دستې بالکل تياري شوې او د فوراً روانيدو دپاره د حکم په انتظار کښې ناستې و چې چونکې دا څلور واړه مقامات چې په کوم دا فوځونه جمع شوي وو د افغانستان په سرحد واقع وو او په حيثيت د فوځي چارو هغوي ته هر وخت اهميت حاصل وه په دې وجه هېچا هم دا خيال ونه کړو چې دا تياري څه غير معمولي تياري دي. د حملې تر وخته پورې د هېچا په دماغ کښې دا خيال پيدا نشو چې د دې اجتماع مدعا په کافرستان باندې ناساپي حمله کول دي. په دې سبب د 1895ء په ژمي کښې په يوه ورځ د فوځ دې څلورو واړو دستو ته حکم وشو چې د چار چاپيره نه د کافرستان نه راتاو شي او په يو وخت په هغوي حمله وکړي. دا حمله په کاميابۍ سره سر ته ورسیده او څلويښت ورځو کښې دننه دننه ټول کافرستان مسخر شو. او بيا د 1896ء په سپرلي کښې فوځ واپس کابل ته راغی. هر کله چې عيسائي مشريانو دا واوريدل نو هغوي په انگلستان کښې ډير شور جوړ کړو او وي وويل چې کافر زموږ هم مذهب عيسايان دي اگر چې ما هغوي کښې يو عيسائي هم چرته نه وه ليدلې. د هغوي مذهب چې ما د هغې متعلق يو بيل کتاب ليکلی دی د زړې بت پرستۍ او د توهماتو

یوه عجیبه مجموعه وه.

ما هغه کافر چې چا په بهادری مقابله کړې وه او بیا قیدیان شوي وو د خپل وطن نه لرې کړل او هغوي له مې پغمان نومې یو صوبه چې د کابل په خوا کېنې ده او د هغې ځای آب و هوا خوشگوار او موسم یې د هغوي د خپل ملک په شان دی ورکړه. ما د هغوي د تعلیم دپاره یو څو سکولونه پرانستل مگر چونکې هغوي ډیر بهادر قوم دی نو قریباً ټول کشر کول له د فوځي خدمت دپاره تربیت ورکیده شي. په کافرستان کېنې تر ډیر حده پورې هغه فوځي سپاهیان اباد کړې شوي دي چې کوم د ملازمت نه واپس شوي دي. دغه شان نورې جنگجو افغان قبیلې هم پکېنې ابادې شوي دي او زما دا نیت دی چې د قطبي سرحد د بجاوړ دپاره په دې ټول سرحد مضبوطې قلاگانې جوړې کړم. څه وخت چې کافر په دې ملک کېنې وسیدل نو دا سرحد کمزورې وه او بالکل غیر محفوظ وه. په دې وجه هغه بالکل د روسیانو په رحم وه ځکه چې هغوي د پامیر غرونه هم لاندې کړي وو. زما دا اراده وه چې زه کلم قلا (چې د کافرستان په منځکېنې او د هغې علاقې په ناقابل تسخیر علاقه کېنې پرته ده ځکه چې د هغې محل وقوع ډیر مضبوط دی) پخپل شمالي سرحد باندې د خپل فوځ د لویې حصې دپاره فوځي جاوړنې کړم. په دې ځای کېنې به زه د جنګي سامان او د کارتوسونو وغیرو لویې ذخیرې جمع کړم. زما لوستونکو ته به دا خبره د دلچسپې باعث وي چې د کلم قلا په دروازه باندې یو کانی لګیدلې وه چې په هغې د ذیل الفاظ تراشلي شوي وو:

”د مغلو شهنشاه اعظم تیمور ورور مېر مسلمان فاتح وه چې د دې ناقابل تسخیر قوم ملک یې تر دې حده پورې فتح کړی وه لیکن کلم یې د هغې د مشکل محل وقوع په سبب وانه غسټي شو.“

زما کمان افسر کپتان محمد علي خان هم په هغه کاني باندې په دې الفاظو دا کتبه تراش کړه. ”په کال ۱۸۹۶ء کېنې د امیر عبدالرحمن غازي په عهد حکومت کېنې ټول کافرستان بشمول کلم د هغه د لاسه فتح شوه او د هغه ځای باشنده گانو د اسلام رښتونه او پاک مذهب قبول کړو او د قرآن شریف دا آیت پرې تراش ولیکلو جاء الحق و ذق الباطل. په دې جنګ کېنې هم لکه د هزارو د جنګ په شان د افغانستان مسلمان رعایا خپل خدمات په خپلې خوش رضایی پیش کړل. په اخر کېنې دا وئیل پکار دي چې زما په عهد حکومت کېنې دا اخري جنګ وه.“

پناه گزین او شړونکي

یوه بله معامله هم شته چې زما په خیال کېنې هغه زما په ژوند کېنې هم د ډیر اهمیت خبره ده او ممکن ده چې هغه زما د مرګ نه پس بیشانه ډیره اهمه خبره ثابته شي. په دې سبب چې هغه به زما د زوي دعوي د کابل په تاج و تخت ډیره مضبوطه کړي. ما په هر ممکن طریقې د دې خبرې کوشش کړم چې زه په خپل دربار کېنې د افغانستان د ګاونډ د حکومتونو د فرمانرواو او حاکمانو تعداد زیات کړم او دا هم وکړم چې زه د خپلو مخالفینو با اثره نوکران هم د هندوستان او هم د روس نه راوړم. او خان سره یو ځای کړم په دوی کېنې اکثر کسان زما د حکم مطابق زما د زوي په ذاتي حاضر باشو کېنې شامل دي. او د هغوي تعلقات هغه سره دومره ژور دي چې په هغوي کېنې اکثر کسان د هغه ډیر قریبي دوستان دي. دا دوستان به د هغه دپاره ډیر مفید ثابت شي. نه صرف په دې حیثیت چې د اشد ضرورت په وخت کېنې به هغوي د هغه تجربه کار مشیران وي بلکه د هغوي اثر به اوس او د مخکېنې دپاره هم زما د خاندان دپاره د ملاتړو د تعداد په زیاتولو کېنې ډیر زیات شي. زه به دا حاکمان په څلور قسمه کېنې تقسیم کړم:

☆ هغه خلق چې د افغانستان په شمال مغربي سرحد باندې حاکمان وو او چوونکي د هغوي نه روسیانو خپل ملکونه اخستي وو په دې وجه هغوي زما په دربار کېنې پناه اخستي وه. په دې قسم کېنې امیر ثورا بیګ چې د قولا ب سابق بادشاه و او د هغه د کور خلق، شاه محمود د درواز سابق بادشاه او د هغه د کور خلق او د روشن تارا اسماعیل چې د بخارا د بادشاه زوی و او دغه شان نور کسان شامل وو.

☆ هم د دغه ګاونډ نه بعضي میران او خانان لکه د میر یوسف علي د تیر خلق، میر جهاندار او د میر حاکم د تیر خلق او رسته داران چې د چا ملکونه ما د خپل عهد حکومت په ابتدائي کلونو کېنې پخپل سلطنت کېنې شامل کړي وو.

☆ کومو کسانو چې یا خو حکومت برطانیه سره جنگونه کړي وو یا د حکومت برطانیه په دوستۍ باندې غیر مطمئن وو او په دې وجه هغوي ماسره پناه اخستي وه لکه عمرا خان، میر مراد علي او نور سرحدي خانان.

☆ هغه کسان چې یا خو د افغانستان شړونکي وو او یا زما د خاندان د مخالفې ډلې امدادیان او ملګري وو. دا اخري قسم خلق په پنځه قسمه تقسیمیدم شي:

(۱) هغه کسان چې څوک د خپلې جدا ډلې ځاوندان وو لکه سردار نور علي خان او شیر علي والی قندهار او د شیر علي والی قندهار نور زامن چې اوس هندوستان نه راغلي دي او مونږ سره دي. او سردار محمد حسن خان چې د ډاکوانو برخلاف یی جنگونه کړي وو)

هغه هم په هندوستان کېنې وه لیکن اوس زما په دربار

کېنې دې (او سردار ابراهیم خان د امیر شیر علي خان زوی چې لا هم هغه شان په هندوستان کېنې دې (هغه زما دوست او پښتو دې) او سید احمد خان د کونړ چې هغه هم اوس ما سره دې او سردار محمد خان او زما د تره سردار نور زامن سردار ولي خان وغیره.

(۲) په دویم قسم خلقو کېنې هغه کسان شامل دي چې د ایوب خان ملګري او پره دار وو زما په ټولو مخالفینو کېنې د ایوب خان پره دار د ټولو نه زیات تعداد کېنې وو. د دې کسانو د بیل بیل ذکر کول غیر ضروري دي ولې ماسوای د یو څو تنو نه نورو ټولو کسانو د هغه ملګرتیا پرېښودې ده او بیا په دوی کېنې دا شان ډیر لږ کسان دي چې زما تنخواه خواره نه دي او د هغه نه ناراض نه دي.

(۳) هغه کسان چې د یعقوب خان د پرې وو په دوی کېنې هم ځنې زما ملازمت اختیار کړې دې. قریباً قریباً داسې یو اهم سره نشته چې اوس هغه سره وي. هم په دې شان د سردار هاشم خان ملګري هم د هغه نه وتښتیدل ماسوای د یو څو نوکرانو نه چې د هغوي څه اهمیت نشته.

(۴) څلورم قسم خلق هغه دې چې په هندوستان، روس یا روسي ترکستان کېنې د شپږونکو په حیثیت وسیدل. ولې نه خو هغوي د خپلې ډلې خاوندان وو او نه هغوي د بل چا د ډلې وو. هغوي یا خو پخپله د افغانستان نه په څه وجه تښتیدلي وو او یا ما هغوي د څه وران کاری په وجه د ملک نه بدر کړي وو. په دې قسم کېنې اوس دا شان ډیر لږ کسان دي چې ما د هغوي په درخواست هغوي معاف کړي نه دي او هغوي له ما خپل ملک او کورونو ته د واپس راتلو دعوت نه دې ورکړې.

(۵) پنځم قسم د هغې خلقو دې چې هغوي په ۱۸۸۸ء کېنې د نمک حرام اسحاق د بغاوت نه پس چې د هغې ذکر ورومې شوی دې هغه سره وتښتیدل. د هغه خپل وروڼه اوس زما په ملازمت کېنې دي د هغه د باقي ډلې خلقو ته زما پوره پوره توجه ده. دوی به هم خپلو خپلو کورونو ته واپس راشي او د مخکېنې دپاره به پرامن رعیت شي.

دغه شان اوس د کابل د تاج و تخت بل مدعي نشته چې زما د زوی په امن کېنې خلل واچوي. دا ظاهره خبره ده چې که یو ډیر لوی جنګیالي سړي له هم یو لوی حکومت د افغانستان برخلاف د جنګ کولو ترغیب ورکړي ولې هغه سره چې فوځ او د ډلې خلق نه وي نو هغه یواځې هیڅ نشي کولای. زه د سیاسي چالبازانو د دې

چل په مطلب ډیر ښه پوهیږم چې هغوي د ګاونډ د بادشاهانو مخالفه ډله په خپل لاس کېنې د دې غرض دپاره ساتي چې د هغوي په ذریعه هغوي د دې بادشاهانو په هر کار یو ضبط وساتي که چېرې دا بادشاهان د دې سیاسي چالبازانو هرې خبرې سره اتفاق نه کوي ولې د کومې ونې

چې جوړې پرې کړې شي نو بيا هيچرې د ودریدو قابله نه وي او نه يو مکان د بنيادونو نه بغير
ودریدم شي.

زه اميد کوم چې زما زامن به هم په دې طرز عمل کښې زما د نمونې او د نصيحت
پيروي وکړي او هغې ټولو اهمو کسانو له به په خپل ملک کښې خامې ورکړي چې څوک د
گاونډي ملکونو نه د هغوي په ملک کښې پناه غواړي. دا قسم خلق به هميش د هغوي په
مرسته ولاړ وي او د هغوي د دشمنانو مقابله به کوي.

